

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

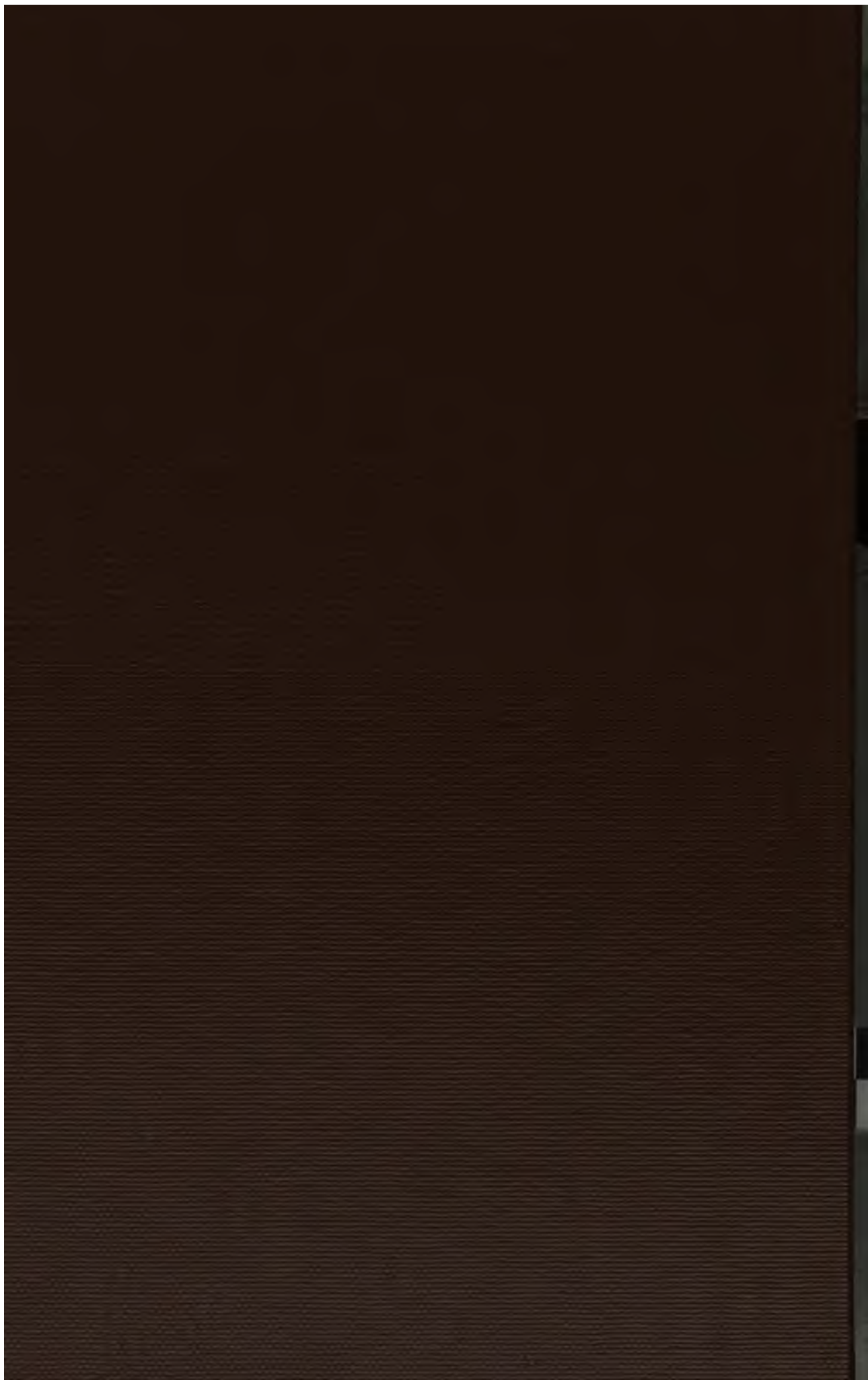
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

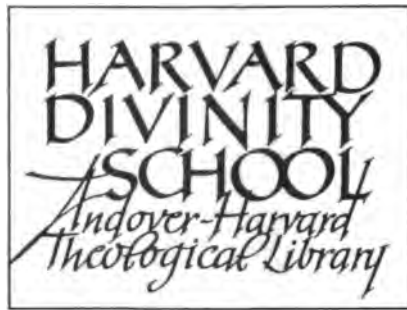
We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Migne, Jacques Paul

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SRU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM.

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM.

QUI AB APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS,
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXISTERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA,

IUSTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIUM OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS AUCTA; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTONITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., OPERA, RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIOSO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES

SS. PATRES, LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA. SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIG SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGVAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATA, ET EX INNUNERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES LATINA,

IN QUÆ PRŒDEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE LATINÆ
A TERTULLIANO AD INNOCENTIUM III.

ACCURANTE J.-P. MIGNE.

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSuum COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORÆ.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM. AMBÆ PARTES JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, 222 VOLUMINIBUS MOLE SUA STANS, 1110 FRANCIS VENIT: GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, ET 104 VOLUMINA IN 109 TOMIS, PRO PRIMA SERIE, NON EXCEDIT. POSTERIOR VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA 55 VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA AD 58 VOLUMINA TANTUM ATTINGIT; DUM HUIUS VERSIO NEMPE LATINA 29 VOLUMINIBUS EST ABSOLUTA. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM 8, UNUMQUODQUE NEMPE LATINUM 5 FRANCIS COLUMNIS EMITUR: UTRIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARARE NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUIUSQUE VOLUMINIS AMPLIUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. IDEO, SI QUIS TANTUM EMAT LICET INTEGRE, SED SEORSIM, COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO 9 VEL PRO 6 FRANCIS SOLUM OBTINEBIT. 197Æ CONDITIONIS POSTERIORI PATROLOGIÆ LATINÆ SERIEI, PATRES AB INNOCENTIO III AD CONCILIIUM TRIENTINUM EXHIBENTI, APPLICABUNTUR. PATROLOGIA QUÆ MANUSCRIPTIS IN BIBLIOTHECIS ORBIS UNIVERSI QUIESCENTIBUS CONSTABIT, NECNON PATROLOGIA ORIENTALIS, CONDITIONIBUS SPECIALIBUS SUBJICIENTUR, ET IN TEMPORE SUO ANNUNTIABUNTUR, SI TEMPS EAS TYPIS MANDANDI NOBIS NON DEFUERIT..

PATROLOGIÆ LATINÆ TOMUS CXXII.

JOANNES SCOTUS ERIGENA. ADRIANUS PAPA II.

EXCUEDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA THIBAUD, OLIM D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO
D'ENFER NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIENSIA.

3R
20
M-1
122

AVIS IMPORTANT.

D'après une des lois providentielles qui régissent le monde, rarement les œuvres au-dessus de l'ordinaire se font sans contradictions plus ou moins fortes et nombreuses. Les *Ateliers Catholiques* ne pouvaient guère échapper à ce cachet divin de leur utilité. Tantôt on a nié leur existence ou leur importance; tantôt on a dit qu'ils étaient fermés ou qu'ils allaient l'être. Cependant ils poursuivent leur carrière depuis 21 ans, et les productions qui en sortent deviennent de plus en plus graves et soignées: aussi paraît-il certain qu'à moins d'événements qu'aucune prudence humaine ne saurait prévoir ni empêcher, ces Ateliers ne se fermeront que quand la *Bibliothèque du Clergé* sera terminée en ses 2,000 volumes in-4°. Le passé paraît un sûr garant de l'avenir, pour ce qu'il y a à espérer ou à craindre. Cependant, parmi les calomnies auxquelles ils se sont trouvés en butte, il en est deux qui ont été continuellement répétées, parce qu'étant plus capitales, leur effet entraînait plus de conséquences. De petits et ignares concurrents se sont donc acharnés, par leur correspondance ou leurs voyageurs, à répéter partout que nos Editions étaient mal corrigées et mal imprimées. Ne pouvant attaquer le fond des Ouvrages, qui, pour la plupart, ne sont que les chefs-d'œuvre du Catholicisme reconnus pour tels dans tous les temps et dans tous les pays, il fallait bien se rejeter sur la forme dans ce qu'elle a de plus sérieux, la correction et l'impression en effet, les chefs-d'œuvre même n'auraient qu'une demi-valeur, si le texte en était inexact ou illisible.

Il est très-vrai que, dans le principe, un succès inouï dans les fastes de la Typographie ayant forcé l'Editeur de recourir aux mécaniques, afin de marcher plus rapidement et de donner les ouvrages à moindre prix, quatre volumes du double *Cours d'Ecriture sainte et de Théologie* furent tirés avec la correction insuffisante donnée dans les imprimeries à presque tout ce qui s'édite; il est vrai aussi qu'un certain nombre d'autres volumes, appartenant à diverses Publications furent imprimés ou trop noir ou trop blanc. Mais, depuis ces temps éloignés, les mécaniques ont cédé le travail aux presses à bras, et l'impression qui en sort, sans être du luxe, attendu que le luxe jurerait dans des ouvrages d'une telle nature, est parfaitement convenable sous tous les rapports. Quant à la correction, il est de fait qu'elle n'a jamais été portée si loin dans aucune édition ancienne ou contemporaine. Et comment en serait-il autrement, après toutes les peines et toutes les dépenses que nous subissons pour arriver à purger nos épreuves de toutes fautes? L'habitude, en typographie, même dans les meilleures maisons, est de ne corriger que deux épreuves et d'en conférer une troisième avec la seconde, sans avoir préparé en rien le manuscrit de l'auteur.

Dans les *Ateliers Catholiques* la différence est presque incommensurable. Au moyen de correcteurs blanchis sous le harnais et dont le coup d'œil typographique est sans pitié pour les fautes, on commence par préparer la copie d'un bout à l'autre sans en excepter un seul mot. On lit ensuite en première épreuve avec la copie ainsi préparée. On lit en seconde de la même manière, mais en collationnant avec la première. On fait la même chose en tierce, en collationnant avec la seconde. On agit de même en quarte, en collationnant avec la tierce. On renouvelle la même opération en quinte, en collationnant avec la quarte. Ces collationnements ont pour but de voir si aucune des fautes signalées au bureau par MM. les correcteurs, sur la marge des épreuves, n'a échappé à MM. les correcteurs sur le marbre et le métal. Après ces cinq lectures entières contrôlées l'une par l'autre, et en dehors de la préparation ci-dessus mentionnée, vient une révision, et souvent il en vient deux ou trois; puis l'on clique. Le cliquage opéré, par conséquent la pureté du texte se trouvant immobilisée, on fait, avec la copie, une nouvelle lecture d'un bout de l'épreuve à l'autre, on se livre à une nouvelle révision, et le tirage n'arrive qu'après ces innombrables précautions.

Aussi y a-t-il à Montrouge des correcteurs de toutes les nations et en plus grand nombre que dans vingt-cinq imprimeries de Paris réunies! Aussi encore, la correction y coûte-t-elle autant que la composition, tandis qu'ailleurs elle ne coûte que le dixième! Aussi enfin, bien que l'assertion puisse paraître téméraire, l'exactitude obtenue par tant de frais et de soins, fait-elle que la plupart des Editions des *Ateliers Catholiques* laissent bien loin derrière elles celles même des célèbres Bénédictins Mabillon et Moutaillon et des célèbres Jésuites Petau et Sirmond. Que l'on compare, en effet, n'importe quelles feuilles de leurs éditions avec celles des nôtres qui leur correspondent, en grec comme en latin, on se convaincra que l'in vraisemblable est une réalité.

D'ailleurs, ces savants éminents, plus préoccupés du sens des textes que de la partie typographique et n'étant point correcteurs de profession, liaient, non ce que portaient les épreuves, mais ce qui devait s'y trouver, leur haute intelligence suppléant aux fautes de l'édition. De plus les Bénédictins, comme les Jésuites, opéraient presque toujours sur des manuscrits, cause perpétuelle de la multiplicité des fautes, pendant que les *Ateliers Catholiques*, dont le propre est surtout de ressusciter la Tradition, n'opèrent le plus souvent que sur des imprimés.

Le R. P. De Buch, Jésuite Bollandiste de Bruxelles, nous écrivait, il y a quelque temps, n'avoir pu trouver en dix-huit mois d'étude, *une seule faute* dans notre *Patrologie latine*. M. Demzinger, professeur de Théologie à l'Université de Wurzburg, et M. Reissmann, Vicaire Général de la même ville, nous mandaient, à la date du 19 juillet, n'avoir pu également surprendre *une seule faute*, soit dans le latin soit dans le grec de notre double *Patrologie*. Enfin, le savant P. Pitra, Bénédictin de Solesme, et M. Bonetty, directeur des *Annales de philosophie chrétienne*, mis au défi de nous convaincre d'une seule erreur typographique, ont été forcés d'avouer que nous n'avions pas trop présumé de notre parfaite correction. Dans le Clergé se trouvent de bons latinistes et de bons hellénistes, et ce qui est plus rare, des hommes très-positifs et très-pratiques, eh bien! nous leur promettons une prime de 25 centimes par chaque faute qu'ils découvriront dans n'importe lequel de nos volumes, surtout dans les grecs.

Malgré ce qui précède, l'Editeur des *Cours complets*, sentant de plus en plus l'importance et même la nécessité d'une correction parfaite pour qu'un ouvrage soit véritablement utile et estimable, se livre depuis plus d'un an, et est résolu de se livrer jusqu'à la fin à une opération longue, pénible et coûteuse, savoir, la révision entière et universelle de ses innombrables clichés. Ainsi chacun de ses volumes, au fur et à mesure qu'il les remet sous presse, est corrigé mot pour mot d'un bout à l'autre. Quarante hommes y sont ou y seront occupés pendant 10 ans, et une somme qui ne saurait être moindre d'un demi million de francs est consacrée à cet important contrôle. De cette manière, les Publications des *Ateliers Catholiques*, qui déjà se distinguaient entre toutes par la supériorité de leur correction, n'auront de rivales, sous ce rapport, dans aucun temps ni dans aucun pays; car quel est l'éditeur qui pourrait et voudrait se livrer APRÈS COUP à des travaux si gigantesques et d'un prix si exorbitant? Il faut certes être bien pénétré d'une vocation divine à cet effet, pour ne reculer ni devant la peine ni devant la dépense, surtout lorsque l'Europe savante proclame que jamais volumes n'ont été édités avec tant d'exactitude que ceux de la *Bibliothèque universelle du Clergé*. Le présent volume est du nombre de ceux révisés, et tous ceux qui le seront à l'avenir porteront cette note. En conséquence, pour juger les productions des *Ateliers Catholiques* sous le rapport de la correction, il ne faudra prendre que ceux qui porteront en tête l'avis ici tracé. Nous ne reconnaissons que cette édition et celles qui suivront sur nos planches de métal ainsi corrigées. On croyait autrefois que la stéréotypie immobilisait les fautes, attendu qu'un cliché de métal n'est point élastique; pas du tout, il introduit la distraction, car on a trouvé le moyen de le corriger jusqu'à extinction de fautes. L'Hebreu a été revu par M. Drach, le Grec par des Grecs, le Latin et le Français par les premiers correcteurs de la capitale en ces langues.

Nous avons la consolation de pouvoir finir cet avis par les réflexions suivantes. Enfin, notre exemple a fini par ébranler les grandes publications en Italie, en Allemagne, en Belgique et en France, par les *Canons grecs de Rome*, le *Gerdil* de Naples, le *Saint Thomas* de Parme, l'*Encyclopédie religieuse* de Munich, le recueil des *déclarations des rites* de Bruxelles, les *Bollandistes*, le *Suarez* et le *Spicilege* de Paris. Jusqu'ici, on n'avait su réimprimer que des ouvrages de courte haleine. Les in-4°, ou s'engloutissaient les in-folio, faisaient peur, et on n'osait y toucher, par crainte de se noyer dans ces abîmes sans fond et sans rives; mais on a fini par se risquer à nous imiter. Bien plus, sous notre impulsion, d'autres Editeurs se préparent au *Bullaire* universel, aux *Décisions* de toutes les Congrégations, à une *Biographie* et à une *Histoire* générale, etc., etc. Malheureusement, la plupart des éditions déjà faites ou qui se font, sont sans autorité, parce qu'elles sont sans exactitude; la correction semble en avoir été faite par des aveugles, et qu'on n'en ait pas senti la gravité, soit qu'on ait reculé devant les frais; mais patience! une reproduction correcte surgira bientôt, ne fût-ce qu'à la lumière des écoles qui se sont faites ou qui se feront encore.

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM IX. ANNUS 872.

JOANNIS SCOTI

OPERA

QUAE SUPERSUNT OMNIA

AD FIDEM

ITALICORUM, GERMANICORUM, BELGICORUM, FRANCO-GALLICORUM,
BRITANNICORUM CODICUM

PARTIM PRIMUS EDIDIT, PARTIM RECOGNOVIT

HENRICUS JOSEPHUS FLOSS

SS. Theol. et Phil. D^{r.}, in Convictorio theologorum catholicorum repetens,
SS. Theol. in Universitate Fridericia Guillelmia Rhenana privatim docens.

ACCEDUNT ADRIANI PAPAЕ II EPISTOLAE.

TOMUS UNICUS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA THIBAUT, OLIM D'ANBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO
D'ENFER NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE. NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIENSIA.

1865

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM IX. ANNUS 872.

INDEX

OPERUM ET AUCTORUM QUI IN HOC TOMO CONTINENTUR.

JOANNES SCOTUS.

Expositiones super Ierarchiam caelestem S. Dionysii.	126
Expositiones super Ierarchiam ecclesiasticam S. Dionysii.	263
Expositiones seu Glossae in mysticam Theologiam S. Dionysii.	267
Homilia in prologum S. Evangelii secundum Joannem.	283
Commentarius in S. Evangelium secundum Joannem (fragmenta III).	297
Liber de Praedestinatione.	347
De divisione Naturae.	439
Liber de egressu et regressu animae ad Deum (fragmentum).	1023
Versio operum S. Dionysii Areopagitae.	1023
De caelesti Ierarchia.	1035
De ecclesiastica Ierarchia.	1069
De divinis nominibus.	1111
De mystica Theologia.	1171
S. Dionysii epistolae.	1175
Versio Ambignorum S. Maximi.	1193
Versus.	1221
Commentarii in Evang. sec. Joan. fragmentum IV.	1243

ADRIANUS PAPA II.

Epistolae et decreta.	1259
-----------------------	------

ADRIANUS
PAPA II.

PROOEMIUM.

I.

EDITIONIS CONSILIUM.

§ 1. Quenam potissimum causa ad Joannis Scoti theologi libros colligendos ac perpendendos me impulerit, si quaeris, lector benevole, en paucis tibi consilii mei rationem aperiam. Etenim ante hos fere tredecim annos, quum theologiarum ac philosophicarum literarum rudis fere ac imperitus in illius Joannis libros incidissem, hujus scriptoris seculo IX viventis haud parum me movisse speciosam ac pacne singularem disputandi subtilitatem confiteor. Nec tamen non me offendit quorundam ex nostratibus temeritas, extollentium ac praedicantium ejus philosophicas theologicasque theorias, quippe cum ejus primum opus, quod « de divisione Naturae » inscribitur, ab Honorio P. III. igni adjudicatum, et ante fere ducentos annos quum in Anglia typis esset expressum, in Indicem librorum prohibitorum relatum esse inter omnes constet. Atque jam tum mihi proposueram, et quid Joannes Scotus scriptis suis profecerit, et in quibus locis erraverit, diligentius indagare, et aliquando justa libra utrumque expensum, in honorem ac fructum sanctae Ecclesiae exponere. Non ita multo post in itinere literario, quod per Germaniam, Helvetiam, Italiam, Belgium instituebam, occasio mihi oblata erat, inter cetera, in quae incumbere, studia critica, et ex Joannis Scoti libris quinam superessent in bibliothecis delitescerent, investigandi, et quidquid reperissem, ad plenius judicium de ipso ferendum in lucem protrahendi. In quam rem licet plurimas bibliothecas perlustrassem, tamen librorum ipsius codices mss. haud ita multos reperire mihi contigit. Ex his codicibus quae descripsi fragmenta haud sane spernenda, nunc primum a nobis in lucem emittuntur. Denique majori cum fructu nuper bibliothecam Regiam Parisiensem adii. Ubi quum plures codices librorum Joannis Scoti invenissem, eos quoque in usus meos convertendos esse putavi. Ad eorum igitur fidem et « de Praedestinatione » et « de divisione Naturae » libros diligenter excussi. Codicem quoque Laudunensem mihi liberaliter Parisios transmissum, haud sine fructu examinavi. Quod vero integrum Scoti operum, quae supersunt, editionem, non omisso suspectae fidei libro de principiis, quem « de divisione Naturae » inscripsit, huic Patrologiae inseruimus, haud facile quemquam miraturum existimo, qui reputaverit, omnino Joannem Scotum cum acutissimis suis profundissimisque disputationibus, quarum et ipse ex Platone Aristoteleque haud raro argumenta petivit, sensu quodam latiori Scholasticae, quam dicunt, Theologiae praeambulum, tum versione sua operum Pseudo-Dionysii Areopagitae, eiusque eorum expositionibus, ceterisque suis crebro allegoricis theoriis, mysticae quam vocant theologiae tanquam praecursorem haud immerito a viris doctis judicari. Imprimis vero Joannis Scoti versione operum, quae sub S. Dionysii Areopagitae nomine feruntur, utebantur medii aevi Theologi. Qui quoniam graecam linguam ipsi non callebant, libros, quorum auctorem S. Dionysium Areopagitam ut Patrem apostolicum colebant ad unum omnes, ab Joanne Scoto latine conversos legebant, eamque versionem commentariis suis

illustrabant. Quare quum omnino Joannes Scotus ejusmodi scriptor sit, cujus opera in « Cursu completo » Scriptorum ecclesiasticorum desiderari vix debeant, integram operum ejus editionem adornari et justum et ab hujus collectionis consilio haud prorsus alienum esse duximus. In his autem Joannis Scoti operibus si quae occurrant, quibus juste offendaris, non omisimus « Monitis ad Lectorem » praemissis, ubi opus erat, principales errores notare, nec non hic illic notis subjectis, quae falso aut minus recte disputantur, corrigere. Praeterea in commentatione « de vita et praeceptis Joannis Scoti » huic operum editioni praemissa, errores ipsius acriter perstringuntur. Si cui nihilominus in notandis Joannis Scoti erroribus aliquid a nobis neglectum esse videatur, excusabunt nos cum rei difficultas, tum temporis, quod nobis in paranda editione concedi poterat, angustiae.

§ 2. Et de fine hujus editionis haec quidem hactenus. Praeterea duo nobis reliqua sunt: primum, ut codices, quos adhibuimus, enumeremus, deinde, ut de Joannis Scoti vita quid compertum habeamus, exponamus. Ubi tamen in usus meos convertere non dubitavi illam *commentationem de vita et praeceptis Joannis Scoti*, abhinc aliquot annis editam auctore anonymo, quam operibus praemittere statuimus. Quae quum in capitibus gravioribus sit bene adornata, solum id supererit, ut nonnulla, in quibus ab ejus scriptore nobis dissentendum est, dilucidemus.

II.

CODICES.

§ 3. Et primum quidem ad codices quod attinet, in edendis *Expositionibus super Ierarchiam caelestem S. Dionysii*, hucusque ineditis ac paene incognitis, adhibuimus tres. E quibus codex Vaticanus 652, initio seculi XI eleganter scriptus, constat 58 membranis in folio minori. Continet vero solas illas Joannis Scoti expositiones. In prima membrana manus seculi XIV, ut videtur, adscripsit: *Iste libellus ex....; ex vix legi potest, cetera omnino oblitterata sunt*. Item manus seculi XIII exeuntis, ut videtur, in inferiori membranae parte scripsit: *sumus (sic!) omnium theologorum iste*, quae verba quanquam diluere quidam studuit, tamen bene possunt adhuc distingui. Quater vel quinquies ad marginem deprehenduntur glossae trium vel quattuor verborum, quas quum vix potuerim dignoscere, neglexi. Is, qui librum descripsit, sensum vix unquam attigit; quare interpunctio falsissima est; quin imo duo verba haud raro in unum contrahuntur, alia dismembrantur. Finem versus menda sunt crebriora. Graeca verba, quae occurrunt, male scripta sunt. Ex hoc igitur codice quum *Carolus Greith, ecclesiae S. Galli in Helvetia nunc praepositus ac officialis*, expositiones illas descripsisset, liberaliter mihi copiam sui apographi fecit, quod deinde Romae denuo ad codicis fidem et ipse diligenter contuli.

§ 4. Alter est codex ms. lat. 380 bibliothecae Regiae Monacensis, olim Electoralis bibliothecae serenissimorum utriusque Bavariae ducum, ut ex *insigni* eorum, interiori parte operculi affixo, cognoscitur, membranaceus, seculi XIII, 4°, literis exaratus minusculis satis nitide, et cum abbreviatura vulgari, in principio mutilus; nunc constat foliis 96. Tituli et numeri capitum sunt miniati. Initiales minio cum pigmento caeruleo adhibito sunt eleganter elaboratae, ductuque haud raro usque ad finem membranae pertingente praeditae. A varijs manibus passim scriptura radendo vel corrigendo in ipsa textus linea mutata, haud pauca supra vel ad marginem adscripta sunt. Continentur eo haec:

1. fol. 1,1 — 4,2 fragmentum *versionis caelestis Ierarchiae*. Quod incipit: *super-*

pleni luminis praeperfectae perfectionis; etenim nihil perfectum aut non indigens universaliter perfectionis, nisi vere per se perfectum et praeperfectum. Cap. XI. Istis autem determinatis illud dignum attendere, propter quam causam universas simul angelicas substantias caelestes virtutes vocare consuevimus, cet. Finitur verbis: eandem autem virtutem praedictis habentia praetermisimus et commensurationem (a. m. corr. comensurationi) sermonis providentes, et super nos occultum silentio venerantes. *Explicit liber beati Dionysii episcopi Athenarum ex Areopagitis de caelesti Ierarchia.*

2. fol. 5,1 — 19,1. Joannis Saraceni versio ecclesiasticae Ierarchiae. Orditur a titulo miniato: *De ecclesiastica Ierarchia. Incipit prologus Joannis Saraceni ad magistrum Joannem de Saraberiis de ecclesiastica Ierarchia. Post translationem angelicae Ierarchiae translationem ecclesiasticae distuli, cet.* Prologum excipit versio, quae sic finitur: *Trade igitur, o amice, et ipse mihi perfectiorem illuminationem, et monstra meis oculis, quas videre possis convenientiores pulchritudines et uniformiores; confido enim, quod praedicta ego repositas in te divini ignis accendam scintillas. Explicit liber Dionysii Arcopagitae episcopi Athenarum ad Timotheum episcopum Ephesi de ecclesiastica ierarchia.*

3. fol. 19,2 — 24,1 literis multo minoribus et plurimis abbreviaturis tractatus anonymi, qui incipit a titulo miniato: *Incipit quidam tractatus bonus, qui non est de libris Dionysii, et durat usque ad VII folium ibi memor esto, cet.* (alia manus post vocem *memor* atramento nigro supra adscr. *hospitii*), et orditur a verbis: *Omnis cognitio aut est initialis, aut ex praeexistenti aliqua; omnis autem initialis aut est singularis, aut universalis; si singularis est, erit sensus sive experientia sive memoria, si universalis, erit intellectus cet.* Finitur sic: *Sunt enim angeli, qui hoc habent in munere, ut eorum ministerio fiant miracula, et eis mediantibus fiant virtutes in hominibus. Hi constituunt ordinem, qui dicitur virtutes. Hi adesse traduntur in altari, cum panis mutatur in corpus Christi. De eorum consortio erunt illi, quibus spiritualiter datum quasi spirituali munere, facere miracula. Huic ordini oppositum est illud collegium daemonum, ministerio quorum sunt praestigia ad homines illudendos. De eorum consortio vel conventu erunt illi, qui praestigiis et divinationibus intendunt; ordinate autem praedictum insinuat primus articulus descriptionis, cum dicitur nec legibus occurrens. Praedicti autem angeli nec legibus occurrunt, quippe propter legem, nec multa miracula faciunt. Sunt et alii angeli, qui hoc acceperunt in munere. Ad marginem adscriptum legitur: *deficit aliquid.**

Reliqua pars fol. 24, 1 legitur rebus nullius momenti, a recentiori manu pallido atramento pessime exaratis; fol. 24, 2 dictis Augustini, recentiori alia manu atramento satis nigro melius scriptis.

4. fol. 25,1 — 42,1 Joannis Saraceni liber de divinis nominibus. Incipit a titulo miniato: *Incipit liber primus de divinis nominibus. Cap. I. Prologus Joannis Saraceni ad Odonem, sancti Dionysii reverendum abbatem, in libros beati Dionysii Arcopagitae de divinis nominibus, et orditur: Memor hospitii et meae sponsonis diu literas vestrae sublimitatis expectavi, quas quoniam multis de causis non misisse potestis, sponsoni meae satisfeci cet.* Finitur verbis: *et tradidimus et trademus, sicut quidem et nos sumus sufficientes dicere, et quibus dicitur audire et nihil, traditioni iniuriam facientes, nisi forsitan ad intelligentiam aut expositionem ipsorum infirmemur: sed hae quidem, qualiter Deo erit amicum, ita et ha-*

beantur et dicantur, et sic quidem iste intelligibilibus Dei nominationibus secundum nos finis.
Ad *symbolicam autem theologiam duce Deo transibimus.* Margini verba miniata adscripta sunt: *Dionysii Areopagitae liber de divinis nominibus explicit.*

5. fol. 42, 1 — 43, 2 Eiusdem liber de mystica theologia. Incipit a titulo miniato ad marginem adscripto: *Incipit prologus ejusdem Joannis Saraceni ad eundem Odonem sancti Dionysii abbatem in librum de mystica theologia,* et orditur a verbis: *Ante mysticam theologiam symbolica theologia esset transferenda. Nam cet. Finitur verbis: Quoniam et super omnem positionem est perfecta et unita omnium causa, et super omnem ablationem excessus ab omnibus simpliciter absoluti et supra tota. Explicit liber magni Areopagitae Dionysii de mystica theologia.*

6. fol. 43, 2 — 48, 2 Versio epistolarum. Incipit a titulo margini adscripto: *Incipiunt epistolae. Epistola prima Gajo monacho,* et orditur a verbis: *Tenebrae occultantur lumine et magis multo lumine; ignorantiam occultant cognitiones et magis multae cognitiones; haec excessive, sed non secundum privationem cet. Finitur ultima epistola verbis: Dignus autem credendi sum omnino praecognita tibi, et discens ex Deo, et dicens, quia et a custodia, quae est in Pathmo, dimitteris, et ad terram Asiae reverteris, et facies ibi imitationes, et his qui erunt post te, trades. Explicit.*

7. fol. 49, 1 — 95, 2 Joannis Scoti expositiones. Incipiunt a titulo miniato: *Incipiunt expositiones Joannis Scoti super Ierarchias sancti Dionysii,* et ordiuntur a verbis: *Sancti Dionysii Areopagitae primus liber cet. Finiuntur verbis: et non nisi in animo.* Hae igitur expositiones sunt nitidius aliquantum, quam ceterae codicis partes, scriptae. Tituli sunt miniati, et versionis verba in primo capite linea miniata, in ceteris capitibus linea atramento nigro ducta insigniti: idem de singulis quoque versionis verbis, si repetuntur, valet. Graeca verba, quae occurrunt, sunt vitiosissime scripta. Ab alia seculi XIV, ut opinor, manu, quam B* insignivi, scriptura saepe radendo vel corrigendo in ipsa textus linea, vel supra adscribendo mutata est, nec pauca ad marginem adscripta sunt. Tertia quaedam manus, primae aetate fere suppar, quam B** insignivimus, nonnunquam verba quaedam ad marginem adscripsit atramento aliquantum pallidiore. Raro etiam recentior manus ad marginem adscripsit, quam insignivimus *rec. m.* Si prima manus ipsa correxisse videbatur, id notavimus *corr. B.* Notandum insuper, foliis 71, 2. 72, 2. 73, 2. 74, 2. 75, 2. 77, 2. 78, 2. 83, 2. 84, 2. 85, 2. 87, 2. 89, 2. 90, 2. 91, 2. 95, 2 in extrema membranae summitate res quasdam nullius momenti esse adscriptas. Praeterea in nonnullis foliis recentior manus seculi XV vel XVI, stilo cerasato multa adscripsit in margine, quae tamen ita sunt oblitterata, ut legi amplius nequeant.

Reliqua pars fol. 95, 2 et fol. 96 rebus lectu difficillimis nulliusque momenti tegitur.

Restat, ut moneamus, ad illud versionis fragmentum, quod fol. 1, 1 — 4, 2 codicis legitur, aut eadem aut alia suppari manu literis minutissimis *fragmenta Joannis Scoti expositionum in caelestem Ierarchiam* ad marginem adscripta esse. Quae etsi maximam partem in expositionibus, quas edidimus, infra leguntur, tamen capitibus, ad quae pertinent, adnotatis singula ordine, quo in codice extant, hic proferenda esse duximus. Columnarum, quibus infra occurrunt, numerum subjunxi.

CAP. XI. *Scotus.* Quomodo intellectus essentiae, ratio virtuti, sensus interior operationi adnexus, nec non duae trinitates hominis et angeli, sed una sit, in libro per fision satis aperitur. *Vide infra col. 230.*

CAP. XIII. Apologiam, quod interpretatur defensio vel satisfactio. *Infra col. 233.*

Intellige de nive et glacie, quae pius resolvuntur, quam in eis appareat caliditas, vel tales substantias

quae nullo modo cal fieri possunt, scilicet frigidissimas. Ideoque omnia frigida veluti mortua, calida autem viva dicuntur, quoniam per caliditatem omni materia corporaliter formatur et reformatur. *Infra col. 237.*

Deo operatur ignis, caliditatem et illuminationem, sed quae ad omnia vadit virtus ejus calefacientia, illuminativa vero in densis reprimitur; etenim non ad omnia illuminatio eius extenditur. Primitivam vocat operationem in igne, quae calefacit. *Infra col. 238.*

Hoc datur intelligi, quod ipsi Deo et intellectuali et rationali creaturae id ipsum est esse, lucere, videre. Esse enim ipsorum lux est et visio. *Infra col. 240.*

Propter falsos deos, ut sunt dii gentium, aut sanctos, qui sunt dii per gratiam, non naturam. *Infra col. 240.*

Scotus est huiusmodi: causalis omnium constituit, ut superposita quaecunque essentia subsequenti se essentiae divinae lumina per se ipsam transvehat, vel invehat, vel supervehat; in omnia haec potest verbum illud transferri *προσπέσθαι*. *Infra col. 240.*

Scotus. Hoc pulchre dicitur, quia omnis caelestis essentia proprietatum suarum fit et dicitur participatio, vel quantum participatio re sustentis sunt. *Infra col. 242.*

Hoc per carlines templi mystice significatur, vel secreta singularitate immutabile fundamentum. *Infra col. 244.*

Scotus. Facies sedentis super solium, illa est, superessentialis Dei altitudo, quae velatur alis, quoniam iam eam reverenter et trepide respiciunt angeli. Pedes autem sedentis sunt profundissima ejus in universali creatura vestigia. Quos duabus alis obtinent caelestes essentiae, timentes scrutari, quomodo Dominus, cum sit super omnia, diffunditur in omnia, et qui est superessentialis, et omnium essentia, et quomodo ubique est, sine quo nihil esse potest. Duabus alis semper volitant, propter aeternum imitatorum divinae operationis. Ecce in senis alis perfectio motuum intelligibilium exponitur. In ea autem, quod binae sunt, aut factoris et factorum dilectio et contemplatio et actio, aut duplex pars divinae scientiae affirmativae et negativae; una enim induit praedicando de eo omnia quae sunt, reliqua exiit removendo, et utraque vera. *Infra col. 245, 246.*

Sanctus, sanctus, sanctus Dominus exercituum. In hoc ternario hymno laudatur una essentia in tribus personis vel substantiis. *Infra col. 246.*

Non alia haec claritas intelligitur, quam Verbum aeternum, quod in secretissimis Patris sui sinibus omnes sanctos [perfecti] intellectibus in primordialibus suis causis, et priusquam ex inaccessibili luce divinitatis exiens ratiis ad proximos venit. *Infra col. 246.*

Tres ordines: unde duos nominat, qui quod unus facit, omnes facere intelliguntur. *Infra col. 248.*

CAP. XIV. Ita definiuntur, quemadmodum caelestis Ierarchie intelligentia et scientia eis insita est; substantia siquidem eorum et numerus intelligentia est et substantia. *Infra col. 257.*

CAP. XV. Ad hoc caput recentior quaedam manus literis lectu difficillimis varias interpretationes adscripsit, inter quas nonnullas Io. Saraceni, hanc vero Scoti:

Io Scotus. Discretus; nullo quippe alio elemento incrassatur, sed in sua sinceritate discretus permanet. *Infra col. 256.*

Resiliens; ab omni corpore alliso, de nubibus, de petris, de ferro; omnis quippe collisio ignem creat (a). *Infra col. 256.*

Q. d. imagines, significant easdem esse dispositiones in primis, mediis et ultimis. *Infra col. 258.*

Acutius videt aquila, quam homo; canis fortius odorat. *Infra col. 258.*

Et secundum rationabilem intelligentiam continuitate. Virtus siquidem rationabilis scientiae continua est; prius enim desinet subsistere, quam et in momento rationabili erere scientia. *Infra col. 259.*

Sicut o factus contrarias a convenientibus discernit exhalatione. *Infra col. 259.*

Facitivum ad manus, operativum ad brachia, activum ad humeros, in quibus veluti quodam cardine actionis motus primo volvitur, deinde per brachia in manus extenditur. In anima rationabili, in animo, est primus ejus motus, sicut quibusdam suis humeris; deinde descendens per progressionem numerorum veluti per quaedam brachia in artificis aestimationem, operationis nomen accepit; dum in effectum moti corporis exeritur, factivus non incongrue vocatur. Ita, ut opinor, in caelestibus animis, dum veluti primo motu primordialibus causas in principio omnium, quod Deus est, supra se intuentur, actio eorum est; dum in seipsis, quae supra se vident, conformantur, operatio; dum vero quae facienda sunt in natura, juxta analogum eorum, quae supra se contemplantur, et in se conformantur, faciunt atque efficiunt, vel effectivus eorum motus non inconvenienter dicitur. *Infra col. 261.*

Pariter ad versionem *epistolarum Pseudo-Dionysii*, quae fol. 43, 2 — 48, 2 exstat, eadem manus iisdem literis minutissimis ad marginem glossas satis multas adscripsit. Quas quum accurate examinasset, e *scoliis S. Maximi* sumptas esse inveni.

§ 5. Tertium in edendis Joannis Scoti *Expositionibus super Ierarchiam caelestem S. Dionysii* adhibui codicem ms. bibliothecae Brugensis n° 1, membranaceum, fol. maj., seculi XV vel XV. Quo continetur Joannis Scoti *versio operum Pseudo-Dionysii*, ita quidem disposita, ut singulis capitibus *expositiones S. Maximi, Hugonis a S. Victore, Joannis Saraceni*, aliorum, in quibus et nostri *Joannis Scoti expositiones in Ierarchiam caelestem*, subjungantur. Neque tamen *Joannis Scoti expositiones* integrae sunt, sed fol. 171, 2 codicis desinunt his verbis: *Verbi gratia prima Ierarchia mediae, media tertiae, tertia quartae, quae est in hominibus, divinas tribuit illuminationes* (vide *infra col. 239*), ita ut finis desideretur. Ejusmodi collectiones expositionum in Pseudo-

(a) *Discretus* et quae sequuntur usque ad vocem *creat* recentior manus adjecit.

Dionysii libros, a Joanne Scoto in sermonem latinum conversos, inde a seculo XIV crebro occurrunt. Duo exemplaria persimilia inspexi Romae in codicibus Vaticanis 177, membran., fol., seculi XIV, foliorum 208, et 176, membran., fol., seculi XIV, foliorum 293. In quibus pariter illae Joannis Scoti expositiones a nobis nunc primum editae reperiuntur sparsim per aliorum scriptorum expositiones singulis versionis capitibus subnexae. Quos quidem codices Vaticanos quum ob temporis angustias excutere non potuerim, ad illius codicis Brugensis fidem expositionum locos aut depravatos aut corruptos saepe emendavi. Sed ut rationem istarum collectionum intelligas, collectoris praefationem e codicibus Brugensi et Vaticano erutam, data hac opportunitate, adscribere lubet.

*Brevis et valde necessaria declaratio dispositionis totius operis subsequentis,
et quae legentibus utilitas.*

Compellit me, dilectissime, opportune importune pia et providens tuae dilectionis instantia, novo et insueto operi, vigiliarum et sollicitudinis pleno, qualemcumque potuero diligentiam adhibere, et humeris amici praesertim debilibus onus importabile superponis. Verum quia quaelibet difficilia levia et prope nulla facit amor, Christo duce et praevio, libens aggrediar quod hortaris, licet non ignorem, quod in hoc opere linguas corrodentium non effugiam detractorum. Sed non multum moveor vani-similis invidorum contra veritatem latratibus, verissime sciens, opus istud, si ad calcem donante Domino perducatur, non solum tibi, sed et omnibus diligenter atque fideliter inspecturis non modicum ad plurima profuturum, et maxime ad faciliorem notitiam rerum visibilium et transcurrentium earum, quae falsae et fallaces et nunquam usquamque stantes (?), felicitatis contemptum, atque certiorum spiritualium intelligentiam, sobriumque eorumdem verae et stabilis et aeternae beatitudinis appetitum. Novit enim discretio tua, quia, sicut nullum malum vitabile, nisi cognitum, ita nullum bonum appetibile, si fuerit ignoratum, dicente Augustino: « Nullo modo diligitur, quod penitus ignoratur ». Eorum autem cognitione habita, auxiliante gratia, de facili impletur, quod in psalmo praecipitur: « Declina a malo et fac bonum ». In quibus duobus duas partes justitiae consistere non ignoras. Primam igitur, id est, anglicam Ierarchiam macarii Areopagitae Dionysii cum suis expositionibus taliter ordinare desidero, quod praescriptis in serie capitulis, quae a commentatoribus ad evidentiam totius operis in suorum principis tractuum praenotantur, postquam ad explanationem literae adventum fuerit, nihil prorsus de meo adjiciens, nihil de commentariorum expositionibus praetermittens, imprimis capitulum de textu Ierarchiae inseram, cui statim supponam translatae de Graeco in Latinum glossaturam eidei capitulo congruentem. Postea praescripti capituli secundum magnum Hugonem de S. Victore expositio subiungetur, dein Joannis Scoti, ad ultimum Joannis Saraceni eiusdem capituli explanatio subequetur. Erit igitur dispositionis huius ordo talis, quod praescripto textus capitulo venerabilium doctorum expositiones subscrībantur, praetitulatae per singulas suorum nominibus tractatorum, ut tibi compendio et legenti pateat facilis, quantum humanae sinet infirmitas, caelestium intelligentia secretorum, quae in textu ipsius Ierarchiae continetur, et revolvendi plures libros onerosa necessitas auferatur. Sed notandum, quod glossulae per Anastasium, apostolicae sedis bibliothecarium, de Graeco in Latinum translatae, partim a beato confessore Maximo, partim a sancto Joanne Scythopolitano pontifice sunt ebrae. Eis tamen omnes in hoc opere nomine Maximi praetitulare disposui, ne forte propter identitatem nominum, Joannis videlicet Scythopolitani, et Joannis Scoti, Joannisque Saraceni intentio legentis in aliquo perturbetur. Nec tamen ideo datur nostra praetitulatio mendositas argui. Nim quum in omnibus veritatis praecibus unus et idem loquitur spiritus, dicente Domino: « Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis », certum est, quod nobis propter eiusdem communionem Spiritus in regno catholicae veritatis singula sunt omnium et omnia singulorum. Quare non invito propter eundem in ipsis loquentem Spiritum, quod Maximus dixit, Joannes iudicat esse suum, et quod Joannes, Maximus a se non reputat alienum. Nec non et hoc diligenter considerandum est, quod ubicumque literae textus duplex occurrerit, interlinearis litera specialiter ad explanationem Joannis Scoti Joannisque Saraceni pertinet, sicut in serie libri luce clarius apparebit. Et haec tamen pro labore praesentis operis retributionem obtinere desidero, ut precibus et meritis huius summi post beatos apostolos theologi beatorumque, de quibus tanta nosse et scribere promeruerit, in praesenti suffragium, futuro consortium promerere angelorum. Adsit igitur mihi, precor, tuis precibus imperata tenebrae menti, id est meae, illuminatrix gloria, ut ipsa praeveniens, cooperante et subsequente opus tui dulces, tam utile, tam delectabile piorum theosophiae studentium mentibus opportunum initium sortiatur, progressum ordinatum accipiat, atque fine compuncti et debito terminetur. Amen.

Et haec quidem de codicibus, ex quibus « Joannis Scoti Expositiones Ierarchiae caelestis » nunc primum edidimus.

§ 6. Joannis Scoti Expositionum in Pseudo-Dionysii libros de Ierarchia ecclesiastica *Prologum* erui e tribus codicibus, Lipsiensi bibl. Universit. 188, membran., fol., seculi XIII, Vaticano 177, membran., fol., seculi XIV, et codice Sorbonn. 1355 bibliothecae Regiae Parisiensis, membran., 4°, seculi XIII. E quibus Lipsiensis, qui Joannis

Scoti versionem operum Pseudo-Dionysii integram continet, *Prologum* illum libro de Ierarchia ecclesiastica praefixum exhibet. In codice Vaticano, qui de Ierarchia caelesti libro expositiones variorum, nec non Joannis Scoti, additas continet, libro de Ierarchia ecclesiastica idem ille *Prologus* initio mutilus praemissus est. Etiam Parisiensis *Prologum* eidem Pseudo-Dionysii libro praefixum habet. Ad horum igitur trium codicum fidem iste *Prologus* nunc primum in lucem prodit. Restat, ut moneam, etiam in codice Darmstadiensi, olim Coloniensi 30, membran., seculi XII, nec non in codice Monacensi Othlonis seculi XI, qui infra § 13 describentur, Prologi verba : *Praecumbentium capitulorum doctrinam cet. usque ad iterum mysterii synaxeos exposito, deinde Theoria ejus* (vide infra col. 268. col. 1071) in fronte libri de Ierarchia ecclesiastica exhiberi.

§ 7. Joannis Scoti Expositionum in librum de divinis Nominibus nulla usquam vestigia inveni. Verum ejus *Expositiones seu glossas in mysticam Theologiam Pseudo-Dionysii* deprehendi in codice Vindobonensi ms. hist. eccles. n° CXXXVI, membran., seculi XIV, 4°, foliorum 51, ubi exstant expositiones fol. 33-39 tam male exaratae, ut permultum temporis ac laboris in iis describendis atque adornandis consumere debuerim. Nec tamen operam perdidit, quum textum fere ubique restituere mihi contigerit. Continentur autem codice haecce :

Fol. 1-4 *Indulgentiae et reliquiae ecclesiarum urbis Romae*, fol. 4-19 *tractatus magistri Samuelis Israelitae, per quem dare probatur adventum*, fol. 20-22 *Clementis P. VI literae super anno Jubilaei Romanis missae*, fol. 22-24 *epistola transmissa a Lucifero Papae et Principibus ecclesiasticis*, fol. 24-26 *Precatorium scriptum ad Clementem P. VI ex parte Domini Ludowici Imperatoris a. 1343 sept. 18*, fol. 26-27 *Copia cujusdam literae Regis Angliae transmissae summo Pontifici d. d. sept. anno regni Francia IV, Regni vero Angliae XVII* (extant apud Raynaldum), fol. 27-29 *Copia citationis Tribuni electi per Romanum populum, qui citavit Dominum Ludowicum, qui se dicit imperatorem, et Dominum Karulum regem Bohemiae, et omnes principes et archiepiscopos electores regis Romani*, fol. 29-33 *Prologus Sibyllae*, fol. 33-39 *Joannis Scoti expositiones a nobis editae*, fol. 39-51 *Liber in quo continentur multi horribiles eventus in tempore propinquo : Vade mecum in tribulatione contra et adversus Antichristum propinquum* cet. Praeterea fol. 28-29 insertum est *Examen Manichaeorum medii aevi* haud spernendum, quod data hac opportunitate in gratiam lectorum hic a nobis communicatur. Est autem talis :

In examinatione alicujus.

Primum iubeatur iurare, scilicet, quod sine omni fallacia et deceptione et sensus duplicatione, et secundum intellectum et audientiam, ad omnia interrogantia respondeat. Post praestitum sacramentum, si literatus est, interrogetur de symbolo Athanasii ¹ *Quicumque vult* per singulos versus et articulos. Postea, si sit literatus sive non, de subsequentibus articulis interrogetur ita, cum, ut saepius, de modo et si te iuramenti expressius admonetur : Credis in Deum, Patrem omnipotentem, et Filium, et Spiritum sanctum, et in hac Trinitate unum Deum, unicum Creatorem esse caeli et terrae, corporum et animarum, visibilium rerum et invisibilium, omnium creaturarum? Credis, quod animae hominum non sunt illi daemones et spiritus maligni, qui de caelo ceciderunt? Credis, quod daemones nullus unquam salvabitur, neque aliquis illorum hominum, qui in illis peccatis, quae nos catholici dicimus mortalia, decedunt? Credis, quod animae illae, quas Christus redemit, ab inferis secum vexit in caelum, et quod animae Apostolorum et aliorum sanctorum cum Christo regnant in caelo, et quod nobis in terra viventibus patrocinari parare possunt? Credis, quod orationes et elemosinae, quas ² facimus pro fidelibus defunctis, prosunt eis? Credis, quod mortui resurgent? Et quod lex Moysi a Deo data est, et non a diabolo? Credis, quod baptizans et vere parvulus facit Christianus, et quod baptismus, qui fit parvulis in aqua, non sit iterandus, in alique alio modo quasi meliori immutandus, et quod plene et perfecte potest baptizari parvulus infra annum discretionis, et hoc in fide parentum et ecclesiae? Credis, quod per poenitentiam remittitur peccatum? Credis, quod sine cordis contritione, oratione, confessione, operis satisfactione non ³ remittitur peccatum? Credis, quod potes-

VARIAE LECTIONES.

¹ Co'. Anastasii. ² Cod. quae. ³ non om. co', additi ex conj.

panis convertitur in verum corpus Christi? Credis, quod soli Deo non sufficit confiteri, nec laico, sed soli sacerdoti? Credis, quod coniuncti simul permanentes sine separatione possunt salvari? Credis, quod confirmatio est $\dagger \dagger \dagger$ magis quam alibi et quod hi, qui abstinentiam non voverunt, sine peccato possunt vesci carnibus? Vis esse ob diem Papae et aliis Praelatis nos ris tibi denunciatis a nobis? Credis etiam, quod sine fide catholica nullus potest salvari? Credis, quod indulgentiae a praelatis rationabiliter collatae possunt prodere? Credis, quod mortale peccatum sacerdotis nondum praecisi (?) non potest impedire aliquid sacramentum, quod celebratur ab eo? Credis, quod quaedam mendacia non sunt mortalia, et quod iuramentum in tribus casibus non est peccatum? Credis, quod iudices seculares non peccant secularis jus e damnando ad mortem? Credis, quod omni homini, etiam praedicaori, manibus est laborare? Credis, quod homo per liberum arbitrium potest damnari, et gratia cooperante salvari, ita quod ei non est innata aliqua necessitas salvationis vel damnationis? Credis, quod post diem iudicii nullum erit damnatis solacium? Credis, quod proprietates possit vendi potest homo salvari? Credis, secundas vel tertias nuptias non esse damnabiles? Credis, quod Vetus Testamentum impletum est per Novum, et utrumque bonum? Credis, quod spiritu bonum et parvulo est ad aeternam remunerationem, divinis officiis, maxime missarum solemnibus, interesse, et oblationem sibi offerre? Credis, quod jejunia et peregrinationes ad limina Sanctorum et nocturnas vigiliis ad instantiam orationum multum valet ad remissionem peccatorum et ad restitutionem aeternae vitae? Credis poenas esse purgatorias? Credis Dei Filium coaequalem esse Patri, ipsum vere esse incarnatum in Bethlehem ex Maria virgine perpetua, ipsum Dei Filium, Deum et hominem circumcisum, a Joanne baptizatum, a diabolo tentatum, vere passum sub Pontio Pilato, crucifixum, mortuum et sepultum, ad inferos descendisse, tertia die a mortuis resurrexisse, discipulis suis apparuisse, et eis videntibus ad caelos ascendisse, ipsisque Spiritum sanctum missum de caelo recessisse, ipsosque apostolos hunc fidem catholicam per universum mundum praedicasse, approbasse rationibus et auctoritatibus, sequentibus signis, et ipsam tantam fidem catholicam, quam ipsi sic praedicaverunt, et beatus Petrus Antiochiae primum, et postea Romae praedicavit et confirmavit, et successores sui apostolatus usque ad praesens nunc teneverunt, et hodie continentur : hoc et tu ipse confiteris et firmo tones tanquam ab eo recessurus? Post hoc secundum facit iuramentum, quod vellet obefire Papae et Praelatis sibi denominatis. Tertium iuramentum, se nunquam habere familiaritatem scienter cum eis, qui contrarium dicunt vel credunt, et quod nunquam omitat eos prodere et accusare, ubicunque fuerint vel invenerint, et nominatim exprimere, et quod nunquam auferat eos praedicare, quod omnes convertantur haeretici hoc anno.

§ 8. Venio ad Joannis Scoti homileticos et exegeticos libros. Ex illis sola ejus superest *homilia in prologum S. Evangelii secundum Joannem*. Quam primus e codice bibliothecae Alencouiensis edidit *M. Felix Ravaisson* in libro qui inscribitur *Rapports sur les bibliothèques des départements de l'ouest. Paris, 1841, 8°, p. 334 sqq* Denuo edita est in libro, cui titulus : *Scot Erigène et la philosophie scholastique, par M. Saint-René Taillandier. Strasbourg, Paris, 1843, 8°, p. 299 sqq*. Textum primi editoris passim a nobis emendatum reddidimus. Sed codex ille qualis sit, editor non dixit.

§ 9. Ad exegeticos Joannis Scoti de sacra Scriptura libros quod attinet, sola *fragmenta commentarii in S. Evangelium secundum Joannem* supersunt, quae e codice ms. Laudunensi 81 idem *M. Felix Ravaisson* primus edidit in libro qui nuncupatur *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques des départements. publié sous les auspices du ministre de l'instruction publique. Tome premier. Paris, imprimerie Nationale, 1849, 4°, p. 503 sqq.*, ubi de illis fragmentis p. 47 haec verba facit : « Les manuscrits de la bibliothèque de Laon offrent un assez grand nombre de monuments inédits, ou du moins que je crois tels. On trouvera réunies dans l'Appendice, à la fin du volume, quelques pièces, qui m'ont semblé mériter, à divers titres, d'être publiées. La première est un fragment considérable d'un commentaire sur l'Évangile de saint Jean, que je crois pouvoir attribuer au célèbre fondateur de la philosophie et de la théologie mystique au moyen âge, Jean Scot Érigène. Ce morceau ne porte pas de titre ni de nom d'auteur dans le manuscrit; mais il me paraît impossible d'y méconnaître l'ouvrage de Jean Scot. D'abord l'écriture du manuscrit est du IXe siècle, du temps où ce personnage a vécu; ensuite l'ouvrage même est tout entier conçu et exécuté dans sa manière, très-facile à reconnaître. La doctrine est bien celle dont le grand dialogue de *Divisione Naturae* présente le développement, et qui est empruntée presque entièrement aux écrits du prétendu saint Denys l'Aréopagite et de son commentateur saint Maxime. Les auteurs qu'on cite de préférence dans notre Commentaire sont saint Denys, saint Maxime et saint Grégoire de Nazianze, c'est-à-dire les auteurs favoris

de Jean Scot, et qu'il fut à peu près le premier à faire connaître en Occident. On y étale cette connaissance de la langue grecque qui était un des principaux titres du savant Irlandais à l'admiration de ses contemporains, et dont il fait parade dans tous ses ouvrages. On affecte, comme lui, d'employer des mots grecs latinisés; enfin, l'élocution a ce tour poétique, tout particulier, qui caractérise les écrits de Scot Érigène; c'est tout à fait le style de son Homélie sur l'Évangile de saint Jean, que j'ai publiée ailleurs, et qui, du reste, est tout à fait distincte du présent commentaire. Malheureusement nous n'avons ici de cet ouvrage qu'un fragment comprenant le commentaire de la plus grande partie des cinq premiers chapitres de saint Jean, et du commencement du sixième. Il est très-regrettable que nous n'ayons pas du moins le commentaire du reste de ce dernier chapitre. On y aurait sans doute trouvé une exposition complète de la doctrine de Scot Érigène sur l'Eucharistie, doctrine dont on n'a guère jugé jusqu'à présent que par celle de Bérenger de Tours, qui faisait profession de la suivre, mais qui s'en écartait, ce semble, assez notablement. Les deux passages suivants du fragment que nous publions fournissent quelques lumières nouvelles sur la théorie propre à notre auteur : « Spiritualiter eum (Salvatore) immolamus, et intellectualiter mente, non dente, comedimus. Spiritualis homo.... negat Christum carnem esse, quam jam in spiritum versam esse intelligit... Caro ipsius (Christi) exaltata est, et mutata in animam rationabilem. » Du premier de ces deux passages, il paraît résulter que Jean Scot niait la présence réelle du corps de Jésus-Christ, tandis que Bérenger prétendait l'admettre, et ne rejeter que la transsubstantiation. Dans le second on aperçoit la raison sur laquelle il fondait son opinion, et qui était que la chair de Jésus-Christ avait été changée en esprit, et que, par conséquent, Jésus-Christ n'avait plus de corps et n'était qu'esprit pur. En effet, dans le *de Divisione Naturae*, si Scot Érigène reconnaît un corps à Jésus-Christ, il soutient que ce corps est tout esprit, exempt de toutes les conditions, soit du temps, soit de l'espace; et il ajoute que tels seront tous les corps dans l'état glorieux de la vie future. Il avait emprunté cette théorie des corps spirituels aux Pères de l'Église grecque, tels que saint Grégoire de Naziance, et à saint Ambroise, qui leur est généralement conforme. »

Quae Joannis Scoti de Ss. Eucharistia doctrina fuerit, infra expendendum erit. Codicem vero *M. Felix Ravaisson*, l. I. p. 85 sic descripsit : Proviens de Notre-Dame de Laon. Ce commentaire est incomplet. Le manuscrit commence par « In propria venit » hoc est « in humanam naturam incarnatus est, » et finit, dans le courant de l'explication du miracle de la multiplication des pains, par ces mots : « duobus sensibus conveniens. » Ce n'est point le commentaire de Bède ni celui d'Alcuin; selon toute apparence, c'est celui de Jean Scot Érigène. On y remarque en effet de fréquentes citations de mots grecs et quelquefois des mots grecs latinisés (par exemple, chasmate, de *χασματα*). Or, on sait que Scot Érigène aimait à faire ainsi étalage de ses connaissances dans la langue grecque. On y trouve également la doctrine bien reconnaissable de l'auteur du « *de divisione Naturae*. »

Hacc quidem hactenus. Codicem nuper a Regimine Francorum mihi liberaliter Parisios transmissum diligenter ipse inspexi. Ac primum quidem, quamvis in codice nulla exstet auctoris mentio, quin Joannis Scoti commentarius sit, lectori perito

dubium esse nequit. Codex numeris foliorum caret : constat foliis 48. Initio mutilus est. In foliis sedecim prioribus exstat fragmentum primum, characteribus seculi X vel XI, atramento nigro pulcherrime exaratum : pagina 23 lineas habere solet. Folia viginti sex, quae sequuntur, fragmentum alterum exhibent. E quibus octo priora et prior pagina noni atramento multum pallidior eadem manu sunt exarata; cetera folia eodem nigro, quo fragmentum primum. In pagina lineae 24 numerantur. Tertium denique fragmentum quinque foliis constat, alia manu aequali arctius ac negligentius scriptum. In pagina lineas 29 numeravi. Scriptor quater integras sententias, quas omiserat, infra aut supra margini adscripsit. In altera quinti folii pagina fragmentum ita desinit, ut ejus 10 tantum lineas legat.

Haec igitur tria fragmenta à M. F. Ravaisson edita typis repetivimus. Codex vero quum sero in manus meas venisset, varias lectiones sententiasque integras ab illo neglectas aut omissas ad calcem editionis adscribendas curavi. Nec non quartum fragmentum, quod aciem illius omnino effugerat, detexi. Spatio enim trium linearum relicto, eadem manus primi et alterius fragmenti atramento quidem pallidior e, sed pariter nitide hoc fragmentum subjunxit. Quod quin ejusdem commentarii fragmentum sit, vix dubitaris. Quare hanc quoque particulam ad calcem editionis addendam putavi. Ultimam denique codicis paginam tabula paschalis tenet.

Quapropter quum res ita se habeant, equidem suspicor, scriptorem codicis, cum coepisset commentarium diligenter describere, mox suscepti pertaesum alii id munus persequendum tradidisse, sed ad locos de sacra coena (*Joann. VI, 11*) quum is pervenisset, ne ineptias, quas de Ss. Eucharistia Joannes Scotus docuisse fertur, ipse tueri videretur, omnino coepto destituisse, solum autem fragmentum quartum de sacrificio missae in usum suum subjunxisse. Postea membranae nonnullae, quarum argumentum quoad doctrinam pariter offensioni erat, abscissae sunt. Quo facto ne plura perderentur, ligatura recentiore cautum est. Probe enim animadvertas, hoc ipso loco, ubi falsa peccati originalis doctrina coeperit, primum fragmentum, et *Evang. Joan. IV, 28* alterum finiri. Restat ut moneam, in fine fragmenti III (infra col. 347), vocem *cerebrum* manu scriptoris in locum vocabuli rasi substitutum distincto legi. Haec quidem de hoc commentario sufficient.

§ 10. Transeundum est ad systematicos Joannis Scoti libros. Ex quibus ille, qui *de Praedestinatione* inscribitur, prodit ad fidem codicis Parisiensis S. Germani 1314, olim 634, recognitus. Est autem codex membranaceus seculi X, 4°, nitide exaratus, constatque foliis 204. Servatur in bibliotheca Regia Parisiis. Joannis Scoti liber exstat fol. 96,1 — 150,2. Tituli capitum in codice leguntur; solus primi capituli titulus desideratur. Numeros capitum recentior manus atramento pallidiori addidit. Librum e *Codice Corbeiensi bibliothecae S. Germani a Pratis* solus edidit *Mauguin*, in sylloge cui titulus : *Veterum Auctorum, qui IX seculo de Praedestinatione et Gratia scripserunt, opera et fragmenta Paris. 1650, 4°, Tom. I, p. 109* sqq. Nec absimile veri esse videtur, eundem codicem esse, quo utebatur *Mauguinus*. Qui quum munere negligentissime functus sit, ad codicis fidem textum perpolvimus ac reparavimus.

§ 11. In textu *librorum de divisione Naturae* adornando magnum emendationum et variarum lectionum e codice Parisiensi descriptarum apparatus, qui ad calcem editionis Galeanae legitur, multo cum fructu adhibuimus. Atque dici nequit, quanto labore adornatio hujus intricati et spinosi libri nobis constiterit. Interpunctio erat recte constituenda, plurimi loci corrupti emendandi, verborum sententiae enucleandae. In quibus omnibus quum *Thomas Gale*, qui primus eum librum edidit ita inscriptum: *Joannis Scoti Erigenae de Divisione Naturae libri quinque diu desiderati. Accedit appendix ex Ambiguis S. Maximi Graece et Latine, Oxonii 1681*, nihil fere praestiterit, alter, qui nuper eum denuo prelo dedit, *C. B. Schlüter*, hoc titulo: *Joannis Scoti Erigenae de Divisione Naturae libri quinque. Editio recognita et emendata. Monasterii Guestphalorum 1838, 8°*, non solum nihil recognovit, nec emendavit, imo menda typographica auxit, et totum illum apparatus emendationum variarumque lectionum, editioni principi additum, penitus neglexit. Quod cum cuivis alii auctori opprobrio verti debeat, in Schlüttero v. cl. excusandum est, qui ipse oculorum lumine privatus non nisi per alios minus peritos editionem parare potuit.

Tali igitur modo quum non mediocrem operam curamque in recensendo textu consumpserim, Parisiis codices quattuor insignes invenire mihi contigit. Jam novi labores, novus sudor! Premebat tempus, urgebat redemptor libri, instabant operae, impediabant spinosi ac vitiosi operis difficultates. Attamen spes me tenet, gravioris momenti nihil diligentiam meam effugisse. Codices autem illos contuli omnes.

Atque primus est codex S. Germani 309, olim 548, fol. maj., membran., seculi XI, atramento nigro pulcherrime exaratus. Constat paginis 447. Quarum ultima 14 tantum lineas habet. Finitur verbis: *Qualis invidia bonorum angelorum de salute humani generis intelligitur, de qua ejus reditu ad Patrem suum, cujus substantiam, hoc est imaginis gratiam in villa mortalis hujus vitae serviens diabolo dissipavit*. Vide lib. V, cap. 38, infra col. 1015. In fronte primae paginae ab uno latere manus seculi XVI scripsit *S. Petri Corbeiensis*, ab altero in extremitate membranae manus seculi XIII vel XIV literis minusculis: *Iste liber est conventus Corbejae; sed monachi habent unum memo^{1o} pro isto libro peri phision, sed non totum quod memori^{1o}: vel comburatur vel reddatur monachis beati Vincentii in Lauduno; melius enim esset, ut credo, quod combureretur propter haereses damnatas quae sunt in eo*. Manus seculi XVII, ut videtur, ab una parte *Joannes Scotus Erigena*, ab altera *sancti Germani a Pratis* adjecit. Codex orditur a titulo miniato: *Incipit primus περι φυσικων Mag. Saepe mihi cogitanti* cet. In margine hic illic glossae deprehenduntur. Haud raro argumentum literis miniatis margini adscriptum est. Idem codex Parisiensis S. Germani esse videtur, quo utebantur *Petrus Alixius*, alii, a quibus varias lectiones e codice S. Germani descriptas *Thomas Gale* obtinuit. Quod si bene conjicio, is, qui codicem contulit, munere satis negligenter functus est. Restat, ut moneam, in folio chartaceo praefixo manum recentiore, *Petri Alixii*, ut suspicor, scripsisse: *Hic continentur Joannis Scoti Erigenae περι φυσικων libri omnes exceptis 22 paginis, quae alio in libro reperiuntur*. Quem alium librum innuat, nisi codicem ms. S. Germani 830, olim 549, mox describendum, ignoro.

Alter est codex lat. bibl. Reg. Paris. 1764, fol., maj., membran., seculi XII, duabus

columnis exaratus. Numeris foliorum caret. Continet varia S. Ambrosii, Alcuini, Hieronymi, Gregorii opera. Ultimis 45 foliis exstat liber primus et pars libri secundi *de divisione Naturae*. Desinit verbis: *substantiam filiatam genuit et procedentem substantiam*. Vide infra lib. II, cap. 23. Mendis scatet. Suspicio, hunc esse codicem Thuanum valde mutilum, de quo Thomas Gale ad vocem illam: *et procedentem* observat: *Hic deficit codex, qui olim fuit Thuni*. E Colbertina enim in bibliothecam Regiam transiisse videtur. Ad calcem fragmenti *de divisione Naturae* eadem manus carmen subjunxit detritis literis lectu difficillimum hocce:

O sacre . . . o sub unum molimine salvo,
 Cui opus rutilat cum gemmis theoque mixtum,
 Nescio quis pugnoscit quod vidit dicere possit,
 O li Christus amor fit, virtus, gloria, fulgor¹,
 Corporis osque manusque, apud si cui omnium membra,
 Carceris intulim, rabiesque rabemque² ferarum,
 Ac tenues telas discriminans fulmine pulcero.
 Aurium flrigeris concordant carmine Musis
 Tam doctos texendi saphyro solva
 Quis iuis³ contulerit faciem, hac sindone munda
 Verbera, vincula, famem, virgas, tormenta, catenas
 Non mala, serpentis⁴ non sentiunt ipsa venena.

Joannis Scoti carmen esse haud temere conjicio. Sed quid versus corrupti sibi velint, non plane me perspicere fateor.

Tertius est codex S. Germani 280, olim 166, fol. maj., membran., seculi XII. Constat foliis 235. Duo fragmenta librorum *de divisione Naturae* exstant foliis 192-235, quorum unum incipit verbis: *rationale, mortale, visibile, profecto angelus neque animal rationabile est, neque mortale neque visibile* cet., vide infra lib. I, cap. 4; et desinit fol. 222, 2 verbis: *videsne ergo quemadmodum vera ratio categoriam facit*, vide infra lib. I, cap. 74; alterum incipit fol. 223, 1 verbis: *Hactenus de divisionibus deque adunationibus* cot., vide infra lib. II, cap. 13, et desinit fol. 235, 2 verbis: *Non solum concedo, verum etiam intelligo excellentissimum animae motum circa incognitum Deum ultra omnem creaturam verissime vocari et subsistere intellectum. Sed quomodo vel qua ratione intellectus dum intra terminos humanae naturae*; vide infra lib. II, cap. 23. Is igitur codex cum codice primo S. Germani 309 fere ubique concordat.

Quartus denique codex S. Germani 830, olim 549, membran., fol., seculi XI, pulcherrime scriptus, constat foliis 207, quibus continentur libri IV et V *de divisione Naturae*. Folio 207, 1 lineae 5 tantum habentur. Saepissime argumentum ad marginem adscriptum est. In folio chartaceo praefixo haec leguntur: *Liber quartus et quintus περι φυσικων Joannis Scoti Erigenae*, eadem manu scripta, quam Petri Alixii esse supra suspicabar. In fronte primae membranae manus seculi XIV scripsit: *De superessentiali natura*. Recens seculi XVII manus, ut videtur, addidit: *S. Petri Corbeiensis*.

Et de codicibus, quos in perpoliendis hisce libris adhibuimus, haec quidem hactenus. Codicem 1976 bibliothecae civitatis Abrincatum examinare non potui. Quem M. F. Ravaisson in libro *Rapports au ministre* cet. p. 197 sic descripsit: *N° 1976, in folio; XIIIe siècle. In hoc volumine continetur ultima pars Periphision [περι φυσικων] Joannis Scoti, scilicet libri III et semis. In alio volumine continetur prima pars ejusdem libri, scilicet*

VARIAE LECTIONES.

1 Col. fulcor. 2 Col. rabemque. 3 Col. Que quis. 4 Col. Non ungu serpent s.

liber primus et II semis. Fecit enim idem Joannes V libros de Naturae Divisione, obscurissimos et caute legendos.

§ 12. Duo haec opera systematica cum integra supersint, tertii de egressu et regressu animae ad Deum parvum tantum fragmentum exstat. Sed is liber integer olim reperiebatur in bibliotheca Electorali Treverensi, ut testatur G. de Northausen, vir doctus, qui c. a. 1594 codices mss., quibus bibliotheca Vaticana locupletaretur, in Germania colligebat. Is igitur in codice ms. Vallicellensi C. 28, cui titulus: *Index voluminum, qui tempore Caesaris Baronii in variis bibliothecis Romae et alibi asservantur*, p. 192 haec memoriae tradidit: *Codices, inquit, mss. membranacei, quos e cumulo librorum ecclesiae Metropolitanae Treverensis me vidisse memini, hi sunt.* Sequitur catalogus, in quo sub n° 15 haec leguntur: *Joannis Scoti Benedictini, qui fuit unus ex quattuor primis fundatoribus academiae Parisiensis, opus « de egressu et regressu animae ad Deum » stylo scriptum Platonico. Quod licet errore aliquo circa Ss. Trinitatem, ut Alexander Halensis et alii post eum doctores Gymnastici notant, inspersum sit, servari tamen potest in usum Theologorum, quando ad pleniorum Scholasticorum intellectum erratumoticum in ipsa scaturigine vellent inspicere.* Treveris codicem frustra ipse quaesivi. Mabillonius hujus libri codicem vidit Claromiscensem prope Audamaropolim, quem descripsit Act. Ord. S. Bened. Sec. IV. P. II. p. LXVI. Neque hic codex superesse videtur. Parvum itaque fragmentum libri illius e codice collect. 596, membran., 4°, bibliothecae Christianae erutum quum Carolus Greith in *Spicilegio Vaticano Frauenfeld, 1838, p. 80 sqq.* ediderit, illud ad ejusdem codicis fidem denuo recognitum jam hic exhibemus. Exstat vero in hujus codicis membrana nona perpulchri candoris, manu seculi X exaratum.

§ 13. Jam de *versionibus* Joannis Scoti dicendum est. Nam haud pauca in Latinum sermonem convertit scripta veterum Graecorum. Ex quibus maximam facile obtinuit famam versio illa *operum S. Dionysii Areopagitae*. Quorum Graecum exemplar cum Michael Balbus imperator Ludovico Pio a. 827 dono dedisset, Joannes Scotus jubente Carolo Calvo instituit versionem ad verbum factam, sed obscuram et ad intelligendum difficillimam. Melior vero ac planior quum deesset, versio Joannis Scoti per multa secula lecta est, et amplissimorum medii aevi theologorum commentariis illustrata. Unde fit, ut eam in bibliothecis codicum mss. hodieque crebro invenias. Ex codicibus vero, quos evolvi, primum locum obtinet cod. Emmeram. B. XLIV, fol., hodie insignitus cod. Ratisb. S. Emmeram. 137, bibliothecae Regiae Monacensis, membran., fol., seculi X exeuntis, constat foliis 113. Tituli et initiales capitulorum sunt miniati. Initio singulorum librorum initiales aureae perpulchrae nitent. Continetur eo *sola versio operum Pseudo-Dionysii*. Codex nitidissime ipsa manu Othlonis perillustris S. Emmeramni monachi Ratisponensis scriptus est, cujus versus in fine hi leguntur:

En ego tantillus Otloh vulgo vocitatus,
 Quamvis omnigenis corruptus sim malefactis,
 Sat tamen istud opus scribendi tuum tibi promptus,
 Sancte Dionysi, martyr celeberrime Christi:
 U-de mei quaeso precibus sacris memor esto,
 Vos quoque qui legitis veniam mihi postea petatis

Gratia regiminis nostri codicem Bonnam nobis missum diligenter excutere licuit.

Secundum locum obtinet codex 971 bibl. Vindob., olim Salisburgensis 157, seculi XI, 4°, foliorum 152, in cujus interiore operculi parte haec leguntur : *Hic liber est sancti Radberti et canonicorum Salzburgensium, quem quisquis abstulerit, anathema sit.* Continetur hoc codice nihil praeter versionem illam integram. Libri singuli pictis, capita miniatis initialibus incipiunt. Codex nitidissime scriptus est, sed sub fuem, id est in mystica theologia et in epistolis S. Dionysii, mendis scatet.

Tertius est cod. Vindobonensis 754, olim cod. theol. CCXVII, membran., fol., seculi XII ineuntis, constat foliis 100. Fuit olim, ut manus seculi XIV fol. 43, 2 testatur, *canonicorum regularium S. Augustini in nova civitate.* Codicem haud spernendae auctoritatis descripsit Denis Codd. mss. bibl. Palat. Vindob. lat. Tom. I, p. 677 sqq. Quare plura de eo hic verba facere supersedemus.

Accedunt duo codices, Darmstadiensis et Monacensis. Ex quibus ille ut in fronte primi folii legitur, olim fuit *maioris ecclesiae in Colonia, deinde concessus fratribus minoribus.* Est autem codex membran., fol., seculi XII. Constat foliis 103, quibus integra versio habetur. Codicem Hartzheim descripsit in *catalogo historico-critico codicum mss. bibl. ecclesiae metropolitanae Coloniensis Coloniae 1752, 4°, p. 20 sub n° 30.* Margini scholia perpetua S. Maximi, latine reddita, adscripta sunt. Epistolae S. Dionysii finiuntur fol. 101, 1, ubi haec legis : *Expletæ sunt decem epistolae Dionysii Areopagitæ archiepiscopi facti Athenarum.* Subjunguntur *pars epistolae Polycratis ad Victorem papam* (Euseb. *Hist. eccl.*, V, 24), et *historia de juvene latrone, quem a scelere revocatum Joannes Evangelista ecclesiae restituit* (Clemens Alexandrinus *quis dives salvetur*, c. 42; Euseb. *Hist. eccl.*, III, 23). Reliqua pars membranae rebus nullius momenti occupatur. Alter codex Monacensis lat. Fürstenfeld. 9, fol., seculi XV, partim chartaceus partim membranaceus, ita quidem, ut quattuor folia chartacea duo excipiant folia membranacea, constat foliis 359; versio integra nitidissime scripta fol. 1-109 legitur; reliquam partem codicis *Commentarii domini Alberti episcopi Ratisbonensis* in libros Pseudo-Dionysii occupant.

Superest, ut duos codices commemorem Vaticanos 177 et 176, quos descripsimus supra § 5. Quibus pariter versio integra continetur, ita, ut monuimus disposita, ut singulis capitibus commentarii variorum scriptorum subjungantur.

Ad fidem igitur horum septem codicum Joannis Scoti *Praefationem et versus* versionis praemissos, necnon pessimi argumenti ad calcem versionis obvios recognovimus. Sed in textu ipsius *versionis* recensendo tres tantum codices adhibuimus, Monacensem Othlonis, Darmstadiensem, et Fürstenfeldensem. Neque horum varietatem lectionis totam descripsi, sed solas gravioris momenti varias lectiones addendas putavi.

Praeterea inspeximus istius versionis codicem Lipsiensem 183, membranaceum, fol., seculi XIII, quem supra § 6 laudavimus, codicem Florentinum Plut. LXXXIX, Sup. 15, membran., fol. maj., seculi XI vel XII ineuntis, foliorum 253, ubi versio exstat fol. 1-104, codices Gandavensem, Parisienses, necnon plurimos alios minoris pretii codices, quos quidem hic enumerare et longum et a re alienum esse videtur.

Versioni praemisi *epistolam Anastasii bibliothecarii*, in codicibus Florentino laudato et duobus Vaticanis 176 et 177, nec non in quibusdam aliis, quos inspeximus, item versioni praefixam. Textum vero hujus epistolae ad fidem editionis Usserii in *Epistolarum Hibernicarum sylloge*, editionis Argentinensis operum S. Dionysii a. 1503, et illorum codicum recensuimus. Sed dolemus, quod lapsu memoriae varietatem lectionis, e tribus codicibus desumptam, uni

Florentino tribuimus. Hunc igitur errorem, quem corrigere jam non licet, hic libere fateamur necesse est.

Praeterea monendum est, versionem adjunctis commentariis variorum prodiisse Argentinæ 1503 hoc titulo : *Opera Dionysii veteris et novae translationis, etiam novissimæ ipsius Marsilii Ficini, cum commentariis Hugonis, Alberti, Thomae, Ambrosii oratoris, Linconiensis et Vercellensis.* Nova editio aucta prodiit Coloniae hoc titulo : *S. Dionysii Areopagitæ martyræ, episcopi Atheniensis, et Gallorum apostoli opera, quæ quidem exstant, omnia, quintuplici translatione versa, et commentariis D. Dionysii a Rikel Carthusiani nunc iterum diligentissime editis elucidata, ab innumeris, quibus antehac scatebant, mendis sedulo vindicata. Coloniae anno Christi nati 1556 mense Januarii, fol.* Alteram hanc editionem in eadem versione adhibuimus.

Data hac opportunitate licebit de Othlone monacho, cujus codicem insignem modo laudavimus, ad fidem codicum Monacensium nonnulla subjungere. Is enim coenobii S. Emmerammi Ratisbonensis monachus fuit. Vixit exeunte seculo X et ineunte XI. Cujus opera ex autographis edidit *Pez Novus Thesaurus Anecdotorum*, Tom. III P. II, p. 142 sqq. Autographa hodieque exstant in bibliotheca Regia Monacensi codd. Emmer. E. CXIII, 4°, et b. 10, 8°. In quorum altero hoc, fol. 112, Othlo libros, quos sua manu descripsit, hos enumerat : *Tres quoque libros Evangeliorum, et duos cum epistolis et evangeliiis, qui lectionarii vocantur, suosque officiales, nec non volumina duo sancti Augustini, in quorum uno VIII, in alio V libri continentur, collationesque Patrum et Ierarchiam scripsi.* Ex eodem autographo Mabillonius Vett. *Analecta* ed. Paris. 1723, p. 108 sqq. Othlonis librum edidit falso hoc titulo : *Anonymi monachi Ratisbonensis libellus de ipsius tentationibus, varia fortuna, et scriptis.* Liber in codice inscribitur : *Incipit liber de tentatione cujusdam monachi.* Mabillonii textus mensis refertus et in fine truncatus est, ita, ut nova editio ad autographi fidem recognita peroptata esse videatur. Altero autem autographo cod. CXIII, fol. 1-16, habetur Othlonis *libellus manualis de admonitione clericorum*, qui sine nomine auctoris prodiit in Opp. Bedæ Coloniae 1688, Tom. II, p. 200 sqq., ita inscriptus : *de Substantiis libellus.* Monachi Benedictini, qui seculo XI vel XII antiquior non sit, opus esse conjecerant Oudin de Script. eccles. T. I, col. 1687, 1706, et Fabricius bibl. v. Beda. Libellum excipit fol. 16-18 carmen Othlonis, ita inscriptum : *Sermo metricus ad clericos specialiter dictus*, a Pezio neglectum. Quod quum instante anno millesimo, quo finem mundi expectabant, clericum ad poenitentiam revocet, illos versus in gratiam lectorum hoc loco adscribendos curavimus. Sunt autem hie :

Othlonis sermo metricus ad clericos specialiter dictus.

- O fratres cari, doctores atque magistri
 Ecclesie sanctae sub cleri conditione,
 Deprecor, audite, quae jam volo verba referre.
 Cum prope sit tempus, quo mundus erit ruiturus,
 5 Vos, qui diligitis vitae promissa perennis,
 Fortes athletae, sursum spem in mentis habete.
 Ne quid in hoc mundo jam possideatis amando.
 Restat enim vobis fructus patriae melioris,
 Si modo sinceri studeatis rite mereri.
 10 Ad quam quaerendam praesentem spernite vitam,
 Usibus exceptis, per quos illuc properetis,
 Et quibus interea foveantur corpora vestra.
 Non vos seducat, si census copia abundat;
 Si sunt divitiae, per eas nolite peire.
 15 Nam Deus has tribuens, in eis interrogat omnes,
 Quis velit in donis potius consistere fidelis.
 Non alias ulli subiguntur commota mundi,

- Quamvis per plures cupiant nunc esse potentes,
 Scilicet intenti magis ad convivium seculi,
 20 Quam curis animae commissis supplicare.
 Vos autem, fratres, quae mundi sunt, fugentes,
 Quaerite vestrarum constanter opes animarum.
 Nam quid honor grandis, si tantum pondus honoris?
 Quid prodest tandem, si mundum sumitis omnem,
 25 Post eius casum sine fine pati cruciatum?
 Ergo attendendum nobis est atque timendum,
 Ne plebs indocta pereat per crimina nostra.
 Nos etenim docti per sacrae dogmata legis,
 Ut bene vivendi reliquis exempla daremus,
 30 Et si res potest, occasio quaeque veniret,
 Pro fidei sociis etiam mortem pereremur,
 Læbimur in primis congressibus impetatis,
 Tanquam nil nisi contra vires inimici:
 Et quod a huc gravius miserabilisque videtur,
 35 Non solum legimus, quo praecipimur fore munus,
 Sed quoque commissa lacerantes more luporum,
 Quaedam vastamus, quaedam male destituemus.
 Nam quibus ut patres deberemus dare victum,
 Si vis ulla loci vel casus posceret anni,
 40 His ut raptores crudeliter advenientes,
 Illa asportamus, quod erit miserabile dictu,
 Quae pietas aliena dedit pro nomine Christi.
 Cum peccatores male facta sui metuentes
 Ad nos pro veniae causa fugient capiendae,
 45 His aut terribiles, plus quam res poscat et usus,
 Seu, plus quam liceat, clementes inveniemur;
 Vel dedignant super his decernere quicquam,
 Justa cautela tantum committimus illis,
 Quos celebratorum nocuos existere scimus.
 50 Nos quia cuncti recti sub sollicitudine mundi,
 Officioque Ducis fungentes, aut Vice regis,
 Commissae plebis curam pensare nequimus,
 Indignumque foret, tam claros tamque potentes
 Degeneri turbae nos ipsos supplicare.
 55 Sunt alii plures quibus conveniat labor iste,
 Ut vulgus doceant, et ut exemplis bene praesint.
 Nos mundi proceres, nos constat ad otia natos,
 Uoque canum, volucrum sectemur ludicra tantum,
 Si quaecumque placeant, his deliciis potiamur.
 60 Nam vitae hujus omnes quaerunt illos seniores,
 Quibus supradictis studeant insistere ludis,
 Ne fuerit luxuriosus, quod mundi postulat usus.
 Haec si non dicunt, tamen affirmantur in actu,
 Si ut et ipse probat mos cleri quotidianus.
 65 Est et adhuc vitium, vel quibus comparandum:
 Ejes enim criminosi, qui peccatorum quid habere,
 Causa manent in his, ejusdem rebus abuti.
 Tunc captis rebus miserum non corrigit ullus,
 Ut pro commisi aliquatenus hic reparatus,
 70 Possit perpetuas flammis vadere poenae.
 Sed quis tam doctus per singula currere posset,
 In quibus auctores scelerum convincimur esse
 Nos, qui plus aliis divina negotia scimus?
 Dum modo noster honor celebris habeatur in orbe,
 75 Et variis pompis iuvulantes efficiamur,
 Nil manet illaesum per nos utcumque patratum,
 Aut male poscendo, seu, quod pejus, rapiendo.
 Qui complere nequit damnum, vel mente parabit:
 Sic fuga doctorum necis exstat causa sequentium,
 80 Nec gravior pestis, cum pastor erit gregis hostis.
 Nam nimis audacter dum clerus abutitur orbe,
 Quid tunc indocti possunt aliter meditari,
 Ni pariter cunctis perversa licere reantur?
 Jam merito flemus, qui talia corda tenemus,
 85 Imo dies venient, si non purgamur in istis,
 Quamvis nunc risus nos occupet immoderatus,
 Cum dolor aeternus circumvallat cruciandos.
 Quid pius Judaeis legimus bene vel Pharisaeis,
 Quos fors albatos legimus, sed peccatore ferdos?
 90 Dum tantum lingua volumus complere statuta?
 Ut mihi fert animus, peiores heu! sumus illis.
 Denique si quicquam peccet legalia scirent,
 Misertissime manus tam grande nefas sequerentur.
 At nos in libris non solum crimen eorum,

- 95 Sed quoque multorum cernentes gesta aliorum ;
 Quaedam composita pro vindicta reproborum ,
 Quaedam pro bravo sperando dicta piorum ,
 Scire quidem transacta velut praesentia quibus ,
 Nec tamen a paribus vitiiis cessare timeamus .
- 100 His excoriamur, quod tam perversa studebant .
 Non attendentes, quia nos idem tenet error,
 Qui praecepta Dei labiis tantum veneramur .
 Ipsi namque Deum tanquam nos oro colebant ,
 Attestante Deo per Isaiae dicta prophetae ,
- 105 Quae pariter Christus Judaeis postea dixit :
 Haec plebs me labiis colit, et corae est procul a me .
 Saepe quidem loquimur de sancta religione ,
 Et cum magnificis perhibemus caelae verbis ,
 Pondera ponentes gravia in humeros aliorum ,
- 110 Quae nec cum digito volumus contingere nostro ,
 Cui Domino cura non sit pro talibus ulla ,
 Ac nos peccantes solita non arguat ira .
 Eligite ergo locum, quo conveniatis in unum ,
 Vos, quibus est licitum, nec non concessa potestas ,
- 115 Sub pastoralis cura convertere mundum ,
 Ut, cum sit tempus veniae, mores renovemus ,
 Et sicut per nos primum frigescere coepit ,
 Sic nunc a nobis recalescat amor pietatis .
 Nam varios casus, quos profert hic modo mundus ,
- 120 Arbitror ex nostris prorsus contingere culpis ,
 Qui pro subjectis curam nullam retinentes ,
 Illos exemplis jactamus in infima pravis .
 Sic igitur totus corrumpitur undique mundus ,
 Sic quoque contingit, ut pro nihilo repute-mur ,
- 125 Cum cleri officium sectatur opus laicorum ,
 Et pariter laici statuuntur in ordine cleri .
 Sed dispar longae peccatum constat utramque .
 Denique plus peccant, qui plura sciendo probabant ,
 Cuique datur multum, quaeretur ab hoc quoque multum .

§ 14. Joannis Scoti *versionem Ambiguorum S. Maximi* a Mabiltonio v. cl. [cf. Act. SS. Ord. S. Bened. sec. IV P. II p. LXVI] acceptam mutilam edidit *Thomas Gale in Appendice ad libros de divisione Naturae*, p. 1-45. Codices hujus versionis nullos offendi. Suspicio, in codice bibliothecae armamentarii Parisiensis, e quo M. F. Ravaisson tria carmina de S. Maximo, quae illam versionem respiciunt, edidit *Rapports* cet. p. 356 sqq., etiam versionem integram reperiri. Doleo, quod nuper, cum Parisiis essem, ad codices hujus bibliothecae aditus non patebat. Textum igitur pro virili parte, adhibitis etiam Thomae Gale emendationibus ad calcem editionis suae subjunctis, passim castigatum reddidimus.

§ 15. Ut illis temporibus mos fuit virorum doctorum, qui in aula Regia versabantur — solum in mentem revoco Alcuinum — festis diebus aut alia data opportunitate carmina condere, laudesque regis aut reginae, Christi, Sanctorum canere, ita Scotus quoque noster *Versus* fecit, qui in codicibus Vaticanis bibl. Christinae 1587 et 1709 inveniuntur. E quibus quum *Eminentissimus Cardinalis Angelo Mai* illa carmina *Classicorum Auctorum e codicibus Vaticanis editorum Tom. V, p. 426 sqq.* primus ediderit, jam ad eorundem codicum fidem a me recognita atque emendata denuo prodeunt. Codex 1587 membran. seculi X vel XI, 8°, constat foliis 66. Carmina leguntur fol. 57,1—64,2. Altero codice 1709 membran., seculi XI 8°, carmina exstant fol. 16,2—18,1. Ex priore lubet aliud carmen anonymi, quod fol. 4 habetur, proferre. Est vero tale.

Versus collecti ad exemplum communium sil.

Mens tenebrosa tumet, mortis obscura tenebris,
 Vir humilis moesto caelum conscendit ab humo.
 Regna beata poli sic jamque scandere spes est,
 Cujus anfor maneat, cujus in corde per eam
 Sanctae, o juvenis, tibi sit sapientiae ardor.
 Sophia nota tuae et mens nota sophiae.
 Hoc est decus, hoc animae virtus, hoc est inclytus ordo.

PROOEMIUM.

Condite gaza polo, saccos vacuare gazarum,
Aula tenet Christi Christum in pectore et aula.-

De jalla puella.

Das nunquam, semper promittis, Galla, roganti
Si semper fallis, jam rogo, Galla, nega.

De tineaoso.

Turpe pecus, inutile, turpe, sine gramine caput
Et sine fronde frutex, et sine crine caput.

Ad ebrium.

Dic mihi, dic, ebrie, vivis an morte gravaris?
Pallidos ecce jaces, ecce sine mente quiescis;
Non bona, non mala, non dura, non mollia sentis.
Hoc tantum distas a fati sorte sepulti,
Quod tenuis miseris subpungit anhelitus artus.

De vino.

Magnus tu, Bicche, magna tua virtus obique,
Contra te certantes tu semper palmam levasti.

Joannis Scoti *versus de S. Maximo* e codice armamentarii eruit M. F. Ravaisson. Quos in libro, cui titulus: *Rapports* cet. p. 356-358, editos nunc reddidimus. Codex qualis sit, editor non indicavit.

Versus Joannis Scoti exstare in *cod. ms. Benedictino apud Cantabrigienses*, testatur Thomas Gale in *praefatione ad libros de divisione Naturae*. Nec dubium est, quin is intellexerit eosdem *versus*, quos beatus D. Oehler ante hos fere decem annos descripsit e *cod. Cantabrig. collegii Corp. Christi N° 223 seculi IX*. Cujus copiam, etsi fratrem haeredem identidem rogassem, ut mihi in usum hujus editionis concederet, non obtinui, imo responsum nullum accepi. Neque Cantabrigienses votis meis, ut carmen in usum meum describeretur, obsecuti sunt. Quare solum carminis finem, quem D. Oehler cum amico communicaverat, edere potui. Constat ipso teste carmen argumenti dogmatico-ascetici versibus 101.

Versus de S. Dionysio initio et in fine versionis operum ejus reperiuntur. Pariter *versus quattuor* initio libri de Praedestinatione occurrunt. *Duos versus* e codice bibliothecae Regiae eruit Cousin, *Fragments philosophiques, Tom. III Append. p. 326*. Quos infra addidimus. Alii *versus*, qui Joanni Scoto tribuenda esse videbantur, supra § 11 adscripsimus.

Accedunt Joannis Scoti *graeci versus* incompti et horridi, qui e codice S. Germani prodierunt literis uncialibus una cum glossis latinis in *Praefatione ad C. Labbei glossaria*. Qui etsi tam corrupti sint, ut ipso Angelo Mai teste l. l. p. 451 sanari vix posse videantur, tamen in iis emendandis ac reparandis non sine fructu nobis laborasse videmur. Quare ii castigati hic denique eduntur. Codicem S. Germani in bibliotheca Regia Parisiensi frustra quaesivi.

Casu in manus meas venit carmen graecum, literis latinis seculi IX exaratum, adscriptis glossis latinis. Quod quum ante hos quinque annos D. M. C. B. Bock v. cl. e codice bibliothecae Burgundicae Bruxellensis descriptum Lerschio nostro eheu! praematura morte nobis erepto misisset, ut primum inspexi, Joannis Scoti *versus* esse cognovi. Codicem, nuper cum Bruxellis versarer, in Franciam missum, inspicere non potui. Est vero *cod. 10078-10084, membran., fol., seculi XII*. Continentur eo *Virgiliiana Fulgentii et glossae de obstruis sermonibus*. In quibus glossis et hosce *versus*, in honorem S. Dionysii compositos, numerari suspicor.

§ 16. Nuper pollicitus est D. Pitra v. cl., *Spicilegii Solesmensis Tom. II* se Joannis Scoti *commentarios in Martianum Capellam* evulgaturum. Quos doleo nondum comparuisse. Nuperrime quum Parisiis versabar, in codice *ms. S. Germani 1110, olim 589, membran.,* hos *commentarios* detexisse mihi videor. Nec tamen otium mihi suppetebat eos describendi. Quare D. Pitra literis per manus redemptoris hujus libri traditis quum rogassem, ut mihi co-

piam suam ut comparandam in usum hujus editionis concederet, ne ab hoc quidem responsum accipi. Attamen codicem S. Germani istum breviter describere non omittam, ut ille eum in usum suum convertere possit. Est autem codex membran., fol., duabus columnis manu seculi XIII exaratus, in fine mutilus. Constat foliis 123, quibus varia leguntur. Fol. 31, 1-38,2 exstat liber I de divisione Naturae usque ad cap. 32, in cuius fine fragmentum verbis: *Omnis siquidem natura seu essentialium seu accidentium immutabilis est* finitur. Quod iam tribus, quos supra § 11 laudavi, codicibus examinatis neglexi. Fol. 47,1-115,2 extant *Annotationes in Martianum*, quas Joannis Scoti esse suspicor. Incipiunt: *Hujus fabulae auctorem Martianum comperimus fuisse Carthaginiensem genere, nec non et Romanum civem, unde et latini ritu tetronomos, hoc est, quattuor nominibus nominatus est, Martianus quippe, Mineus, Felix et Capella vocatus. Martianus quidem proprio nomine; Mineus vero ex colore, ut aiunt, quia rufus erat; Felix nescimus, feliciterne vixit necne; Capella autem quia sic quaedam satyra, sive nutrix ejus sive admonitrix fuerit, suis scriptis nam aperte patet, cum nominavit* cet. Fol. 67, 2 legitur: *Incipit expositio secundi libri nuptiarum Philologiae et Mercurii*; fol. 89, 2 *Finit de rethorica*; fol. 90, 2 *Incipiunt haec pauca in Martiani geometriam*; fol. 97, 2 *Finit de geometria: incipit de arithmetica*; fol. 107, 2 *In musicam Martiani haec pauca*. Finiuntur commentarii fol. 115, 2 his verbis: *Decertum i. e. decertatum. Urbs Elisae i. e. Carthago. Jugariorum i. e. de Jugaria provincia fuit Martianus. Marcidam i. e. antiquam. Vaternum, antiquum. Explicit item Glossa de Musica.* *Θεοχρηστικ.* Quae usque ad finem codicis sequuntur, alia manu scripta sunt.

III

DE VITA ET SCRIPTIS JOANNIS SCOTI OBSERVATIONES.

§ 17. Et de codicibus, quibus in paranda hac editione uti sumus, haec tenent. Restat, ut nonnulla de vita et scriptis Joannis Scoti exponamus, in quibus a scriptore commentationis infra impressae nobis dissentendum est.

Ac primum quidem in explicando Erigenae nomine, quotquot hucusque de Joanne Scoto scripserunt, haud leviter erraverunt. Neque id mirum, quum *Erigena* vocabulum nihil nisi genuini nominis *Ierugena* depravatio sit, nata illa, ut opinor, seculo demum XV. Id quod codicum fide facile probatur.

Omnibus enim, qui supersunt, Joannis Scoti scriptis in codicibus solum nomen *Joannis Scoti* praefixum est. Sic in Expositionum caelestis Ierarchiae codicibus legitur: *Incipiunt expositiones Joannis Scoti*, in codice Expositionum mysticae theologiae: *Incipit prologus Joannis Scoti* cet. versus codicis Vaticani inscribuntur *Joannis κροθθι*, versus codicis Cantabrigiensis nomen prae se ferunt *Joannis Scoti*, homilia inscribitur: *homilia Joannis Scoti*. In sola versione operum Pseudo-Dionysii Areopagitae pro Scoti aliud exstat cognomen, non quidem *Erigena*, sed *Ierugena*. Haec enim legis in vetustissimis, quos evolvimus, codicibus, Monacensi Othlonis, et duobus Vindobonensibus: *Incipiunt libri sancti Dionysii Areopagitae, quos Joannes Ierugena transtulit de Graeco in Latinum*. Pariter codex Fürstenfeldensis Monachii, nec non ambo Vaticani habent *Ierugena*. Soli codices Florentinus et Darmstadiensis habent *Eriugena*.

Quae quum ita sint, jam quaeritur, quidnam hoc cognomen *Ierugena* significet. Quod haud scio an non sit difficile ad inveniendum. Compositum est enim ex *ἱερωδ*, scilicet *ιερωδ*, et *gena*, ita ut sit *oriundus ex insula sanctorum*. Quo nomine appellatum esse anti-

quibus Hiberniam sciunt omnes. *Ιεροῦ* ducitur ab *Ιερός, ὅς*, formaturque nomen *Ierugena* ex genitivo *Ιεροῦ* more Latinorum eodem modo, quo *Grajugena*, quo nomine ipse Scotus noster S. Maximum honorat in hoc versu :

Quisquis amat formam pulchrae laudare Sophiae,
Te legat assidue, Maxime *Grajugena*.

En simplicissimam, eamque haud dubie veram istius nominis explanationem. Quod quum posteriori, qui versionem descripserunt, minus intelligerent, in *Eriugena* ideo, ut videtur, mutarunt, ut ad nomen *Erin* alluderet. Postea, quum haud raro u litera magis in formam y literae exararetur, pro *Ierugena* viri docti legerunt *Erygena*, *Erigena*, in quibus primus fere Trithemius fuisse videtur.

Itaque acutissimae virorum doctorum conjecturae, opinantium, Joannem Scotum e terra *Ergene*, e pago *Eriujen*, vel ex urbe *Aire* oriundum fuisse, et quae copiose infra in commentatione de hoc nomine disputata inveniuntur, ut vana collabuntur. Neque hoc loco praetermittendum esse videtur, a scriptoribus aequalibus Joannem nunquam alio cognomine nisi *Scoti* vel *Scotigenae* nominari, neque in codicibus unquam *Joannem Scotum Ierugenam* una et conjunctim legi, sed, ut monuimus, aut *Joannem Scotum*, aut *Joannem Ierugenam*. In altero tantum carminum codice Vaticano et in titulo versionis Ambiguorum S. Maximi appellatur *Joannes sapientissimus*, vel simpliciter *Joannes*.

Nec obstare videntur, quae nuper scriptor anonymus in Encyclopaedia cui titulus : *Kirchenlexicon oder Encyclopaedie der Catholischen Theologie von H. S. Wetzer und B. Welte V. Joannes Scotus Erigena* objecit, illam sententiam meam non minus quam ceterorum dubiam esse, et limites conjecturarum non excedere. Imo vero sententia nostra fide codicum nititur, in quibus *Joannes Ierugena* diserte vocatur. Cognominis vero sensum non conjectura, sed vera verbi originatione assecutus esse mihi videor.

Nunc vero optime quadrant verba Prudentii Scotum increpantis haecce : *Te solum omnium acutissimum Galliae transmisit Hibernia, ut, quae nullus absque te scire poterat, tuis eruditionibus obtineret*. Nec jam offendere potest, quod Guilelmus Malmesburiensis testatur, in codice versionis se legisse, Joannem Scotum *Heruligenam* nominari. *Eruligena* enim nihil aliud est, nisi *Erinigena*, id est, *oriundus ex insula Erin*, quae est fere versio latina vocabuli *Ierugena*. *Eruligena* autem et *Erinigena* scriptura codicum vix differunt, in quibus *uli* et *ini* satis accurate conveniunt.

§ 18. Alia est quaestio, quae haud minus virorum doctorum ingenia excercuit, de libro Joannis Scoti, quem *de SS. Eucharistia* scripsisse fertur. Ex scriptoribus aequalibus *librum* peculiarem Joannis Scoti de Eucharistia nullus commemorat. Hincmarus enim non nisi errorem perstringit : *quod sacramentum altaris non verum corpus et verus sanguis sit Domini, sed tantum memoria veri corporis et sanguinis ejus*, eumque satis aperte Joanni Scotigenae imputat. Pariter Adrevaldus monachus Floriacensis seculi IX suum quem de corpore et sanguine Domini librum condidit, *contra ineptias Joannis Scoti* inscripsit. Gerbertus seu quisquis fuit anonymus ille Cellotianus, qui seculo X de controversia Paschasiana scripsit, ceteros fere omnes, qui eo tempore libros de corpore et sanguine Domini ediderunt, enumerat, *nostrum Joannem Scotum* praetermittit. Primus demum Berengarius Turonensis Joannis Scoti de Eucharistia *librum*, unde ipse Berengarius pessimum errorem suum hauserat, in hominum notitiam produxit. Postea sub nomine Joannis Scoti in multis synodis damnatus est liber, conscissus, et igni adjudicatus. Quid igitur? Num synodi ir. Joanne Scoto damnarunt, quod ipsius reapse non erat?

Verum res ita se habere videtur. In Berengarii libro *de sacra coena*, qui prodiit hoc titulo : *Berengarii Turonensis de sacra coena adversus Lanfrancum liber posterior e codice Guelferbytano primum ediderunt A. F. et F. Th. Vischer, Berolini 1834*, p. 37 haec leguntur verba : « De Joanne autem cur conscissus fuerit, te ipsum quibusdam narrantem causam conscissionis audivi, quia in quodam scripti sui loco posuisset, ea, quae in altaribus consecrantur, esse figuram, signum, pignus corporis et sanguinis Domini. » Haec omnia a quadrant in librum de corpore et sanguine Domini, qui sub nomine Ratramni saepissime editus est. Ibi enim sub finem eadem vocabula identidem occurrunt. Accedit quod Ascelini verba ex illo libro Joannis Scoti petita haec : *specie geruntur ista, non veritate*, in illo Ratramni libro ad verbum leguntur. Sane potuit fieri, ut duo scriptores, inter quos magna intercederet ingeniorum similitudo, illis praesertim temporibus, etiam in eadem vocabula et integrum enuntiatum casu incidere fortuito ; at reapse id factum esse in his, de quibus agimus, verbis tam absimile est veri, ut ampliore demonstratione supersedeamus. Neque profecto ista verba veritati ita congruunt, ut, quod opprobrio verti potuerit scriptori, nihil contineant.

Itaque vix dubium esse videtur, Berengarium usum esse libro Ratramni de corpore et sanguine Domini, eumque Ratramni librum in synodis damnatum, conscissum, concrematum esse. Ratramni autem illum librum esse testantur codices, e quibus evolvi olim Lobbiensem, nunc Domini Vergauwen Gandavensis, seculi X, quem descripsit Mabillon AA. SS. ord. sancti Bened. Tom. VI, praef. Nro 83. 129. 130, Heidelbergensem 8. XX. seculi XI, qui olim pertinuit ad abbatiam Salem, a Mabillonio laudatum in itineralio *Analecta Paris*. 1733 fol. p. 14. 17, et duos codices Gottwicenses n° 58 et 312. Qui ad unum omnes Ratramno librum inscribunt, Lobbiensis quidem ille his verbis :

INCIPIE LIBER RATRAMNI DE CORP ET SANG DNI.

At qui factum est, inquires, ut in illo certamine Berengariano nemo extiterit, qui librum ad verum ipsius auctorem Ratramnum referret ? Qui factum est, ut synodi verum auctorem non deprehenderint ?

Quibus quaestionibus occurro quaestionibus hisce, quae non minus apte fiunt. Si libro Joannis Scoti utebatur Berengarius, qui factum est, ut vel ipse vel schola ipsius nunquam ad persimilem Ratramni librum, errori suo maximopere faventem, provocaverit ? Qui factum est, ut omnino in tota ista controversia libri Ratramniani nulla usquam mentio fieret ? Synodi quidem de libro judicarunt, non de auctore. Ratramni autem liber tam intricato ac singulari dicendi genere utitur, ut viri docti eum Joanni Scoto tribui facile paterentur. Neque tamen unquam apud veteres duo libri de SS. Eucharistia, Joannis Scoti et Ratramni, ab uno eodemque scriptore laudantur.

Jam vero si recte dubitatur, Joannem Scotum peculiarem librum de SS. Eucharistia scripsisse, ubinam ipse errores suos atque ineptias de sanctissimo corporis et sanguinis Domini sacramento sparsit ?

Sparsit in commentario in S. Evangelium secundum Joannem, qui capite VI, ff, ubi de SS. Eucharistia loqui coepit, in codice desinit. Sparsit, opinor, in Expositionibus Ierarchiae ecclesiasticae Pseudo-Dionysii Areopagitae, in quibus ipsi uberius de SS. Eucharistiae sacramento erat disputandum. Expositionum enim Ierarchiae caelestis a nobis editarum capite primo quum in Paschasianos impetum fecisset, vix dubium est, quin postea ad Dionysii de SS. Eucharistia doctrinam accedens, copiosissime suam sententiam aperue-

rit. Quare illas pariter expositiones rescissas deletasque esse, ideoque in codicibus jam desiderari suspicor.

His igitur scriptis uberius prolatos Joannis Scoti de corpore et sanguine Domini *errores* Hincmarus perstringit, his scriptis quae continebantur, *ineptias* Adrevaldus monachus refutavit. Postea autem, quum Berengarius Turonensis in librum Ratramni incidisset, eum Joannis Scoti esse, et sibi et aliis persuasit. Hic autem liber etsi errores Berengarianos non aperte profert, tamen incertae, quae ei insunt, ambiguaeque definitiones ita se habent, ut cum Berengariana, tum Calvinistica de corpore et sanguine Domini haereseos quasi matrix recte possit vocari.

Neque vero loci duo commentarii in S. Evangelium sec. Joan., quos M. F. Ravaisson citat (cf. § 9), ejusmodi sunt, qui Joannis Scoti doctrinae de SS. Eucharistia novam lucem affundant. Nam Scoti verba: *et spiritualiter eum (Salvatorem vel agnum mysticum) immolamus, et intellectualiter mente, non dente comedimus*, etsi veritatem totam non exprimere videantur, reapse tamen veritatis limites non migrant. Imo Scotus *immolari* Christum profitetur: quomodo vero imoletur, si realiter praesens non sit? Immolatur autem spiritualiter *et realiter*, comeditur intellectualiter *et realiter*, mente *et ore*, non dente. Is igitur locus persimilis est ejus, qui in Expositionibus in Ierarchiam caelestem infra col. 140 occurrit. Idem fere de altero loco hocce valet: *spiritualis homo... jam non solum negat Christum carnem esse, quam jam in spiritum versam esse intelligit, verum etiam ipsum depellit rationabilem animum esse. Ut enim caro ipsius exaltata est et mutata in animam rationabilem, ita rationabilis ipsius anima in intellectum et subjecta est et versa.* Quomodocumque de his placitis sentis, tamen Christum jam esse corpore destitutum, et humanam naturam *integram* non amplius habere, ex iis non sequitur: sed Joannes Scotus id potissimum agere videtur, ut, quum sit adversarius Paschasii, corpus naturale et corpus glorificatum probe discernat.

Noli autem mirari, quod fragmentum de SS. Eucharistia a M. F. Ravaisson e codice Abrincatensi editum *Rapports* cet. p. 372 sqq., et a Tallandier Scot *Erigène* cet. p. 325 denuo typis mandatam, in hac editione omnino negleximus. De quo Ravaisson haec verba facit: *C'est peut-être un fragment de Bérenger de Tours, peut-être de Scot Erigène dont le « de corpore Domini » est perdu.* At virum cl. spes fefellit. Nam est fragmentum libri Ratramniani centies typis repetiti, quo fere medio ad verbum exstat. Id quod editores cl. prorsus fugisse videtur.

§ 19. Jam tertio loco id expendendum restat, quod non minus est difficile expeditum, qualis Joannem Scotum inter et Byzantinos ejus temporis necessitudo extiterit. Hoc quidem sub nullam dubitationem cadit, Joannem Scotum in libro *de divisione Naturae* de processione S. Spiritus magis fere Graecorum adstipulari doctrinae, quam Latinorum. Neque non ubique Graecorum sapientiam laudibus extollit. Semper suam cum graecis literis familiaritatem in scriptis suis prae se fert, et quasi a Graecis omnis omnino sapientia petenda sit, horum laudem ubique praeconiis amplissimis praedicat.

Quum igitur Joannes Scotus apud Carolum Calvum auctoritate sua plurimum polleret, quid, si Photius, quid si Byzantini, qui eo tempore schisma moliebantur, aulicum Graecorum amantissimum et praepotentem, in suas partes trahere conati sint? Etsi quidem de hac re certi nil constet, hoc tamen satis compertum est, Joannem Scotum, si non reapse, tamen inclinatione mentis a Photii partibus stetisse. Quod versus pessimi argu-

enti, quos versioni operum S. Dionysii subiunxit, apertissime produunt. Sunt enim tales :

Nobilibus quondam fueras constructa patronis,
 Subdita nunc servis heu! male, Roma, ruinis.
 Deseruere tui tanto te tempore reges,
 Cessit et ad Graecos nomen honosque tuus.
 Constantinopolis florens nova Roma vocatur,
 Moribus et muris Roma vetusta cadis.
 Transiit imperium, mansitque superbia tecum,
 Cultus avaritiae te nimium superat.
 Vulgus ab extremis distractum partibus orbis,
 Servorum servi, nunc tibi sunt domini.
 In te nobilium, rectorum nemo remansit,
 Inguenique tui rura pelagae colunt.
 Truncasti vivos crudeli vulnere sanctos,
 Vendere nunc horum mortua membra soles.
 Jam ni te meritum Petri Paulique fovaret,
 Tempore jam longo Roma misella fores.

Hos versus. sine scriptoris nomine editos in opp. Bedae ed. Basil. a. 1563 T. I, p. 538. ed. Colon. T. I, p. 449, re vera Joannis Scoti esse, auctores sunt codices veteres Monacensis Othlonis, duo Vindobonenses, et Fürstenfeldensis, supra laudati. Quibus quidem omnibus ad calcem versionis illud carmen additum est. Neque id te movere debet, quod legis, *vulgus ab extremis distractum partibus orbis, servorum servos, Romae dominari*. Quibus vix dubium est, quin intelligantur Saraceni, qui eo tempore saepius ferrum flammamque Romae minitabantur. Vide Muratori, Annali d'Italia, T. V.

Siautem Joannes Scotus is fuit, id quod jam vix dubitari posse videtur, qui Graecis sanctae apostolicae sedi reluctantibus in aula Regia Parisiensi faveret, quid mirum, quod Nicolaus P. I regi opprobrio vertit, quod libri S. Dionysii ab Joanne Scoto in latinum sermonem conversi sine approbatione apostolica in vulgus emissi sint, postulatque, ut illo Joannes, *qui non sane sapere in quibusdam frequenti rumore dicatur*, Romae repraesentetur, aut certe a *Studio Parisiensi, cujus capital olim fuisse perhibeatur*, removeatur, *ne cum tritico sacri eloquii grana xizaniae et lolii miscere dignoscatur, et panem quaerentibus venenum porrigat*. Quid Nicolaus hisce literis suis profecerit, memoriae non proditur.

Neque hoc loco praetermittendum esse videtur, ea, quae de longis itineribus Joannis Scoti per Graeciam et Orientem susceptis fabulati sunt nonnulli, argumentis, quae quidem firma sint, probari nullis. Ac Labbeus quidem in praefatione ad Glossaria recte observat, *Joannem Scotum ac ceteros ejus aevi in graecis literis magistros hac in lingua non adeo versatos fuisse, ut in Franciam Carolinis temporibus migrasse Athenas existimandum sit*, id, quod cum rudia carmina graeca Joannis Scoti, tum ipsius versiones, quibus se in Graecis merum verborum mancipium prodit, satis comprobant. Ceterum ipse graecarum literarum interaequales peritissimus habebatur, nec dubitaverim, quin noster intelligendus sit Joannes, de quo in *Psilotro ad noxios quosque humores extrinsecus desiccandos, et pilos qui displicent extirpandos* codicis 2940, 4°, seculi XI, bibliothecae civitatis Abrincatum, haec exstant : « Non solum autem, ut superius dictum est, pilos delet, verum etiam noxium humorum impetum reprimit, quo et frequenter Pardulus utebatur episcopus, et Fregus grammaticus, qui et dicebat : Quicumque hoc tertio usus fuerit in Martio, non opus ei febrium molestiam timere in anno. *Graeci quoque sapientes, ut audiivi a Joanne, hoc maxime utuntur medicamine. Nec aliquando fortassis alteram pro desiccandis humoribus curavit accipere potionem* ». M. F. Ravaisson *Rapports* cet. p. 132.

§ 20. De parentibus et cognatis Joannis Scoti nihil compertum est, nisi ei fratrem fuisse Aldelmum. Quem indicat codex S. Germani, 1108, olim 442, fol. 42, 1, ubi in fronte membranae, quae tabula dominicali tegitur, manus forte seculi IX ad marginem adscripsit

haecce : *Frater Johannes Scotti Aldelmus fecit istam paginam | ... literam tene anno Domini ! DCCC^oXCVI^o ; sequenti anno tenebrae | XII literarum ab M. F. Z.] et sic dein | ceps | incipit | salt... | ubi XIII^a | linea | accip. | ..ur. | Codicem laudat Cousin, *Ouvrages inédits d'Abélard*, append., p. 622.*

§ 21. Nuper Dr J. B. Weiss in libro : *Geschichte Alfreds des Grossen Schaffhausen* 1852, auctor sententiae fuit, Joannem Scotum ab Alfredo rege vocatum e Gallia in Angliam venisse, et a. 891 Malmesburii mortuum esse. Nititur argumentatio ejus duobus chronicis, Petriburgensi Angliae, Thuano Franciae. Illud edd. Joseph Sparke, *Historiae Anglicanae scriptores varii e codd. mss. nunc primum editi* 1723, et Giles Londinii 1845. Ubi ad a. 891 haec exstant : *Normanni Wormaciae episcopum occidunt. Joannes Scotus monachus Malmesburii obiit, confossus, ut dicitur, graphiis puerorum, quorum magister erat.* Chronicon bibliothecae Thuanae (Du Chesne Scriptt., Tom. III, p. 359. Bouquet Scriptt., Tom. VII, p. 233) haec profert : *Rogatu Elfredi Joannes Scotus rediit a Francia, ubi erat cum Carolo Calvo.* Sed horum chronicorum quae sit auctoritas, expendendum erat. Chronicon Thuanum in hoc loco Guilelmo Malmesburiensi inniti, quis non suspicetur! Chronici autem Petriburgensis locum ex eodem fonte fluxisse, jam fabula de graphiis puerorum, verbis *ut dicitur* additis, haud obscure indicatur. Denique quo jure ille contendere possit, locum Assueri de *Joanne Ealdsaxone* supposititium esse, sane non assequor. Nam posito, ut locus Assueri, qui incipit « *quodam tempore* », genuinus non sit, tamen ejus narrationi de *Joanne Ealdsaxone primo Aethelingiae abbate*, quae paulo ante praecedit, fides non est abroganda. Joannes vero ab Alfredo rege una cum Grimbaldo in Angliam vocatus, quin sit idem hic Ealdsaxo Aethelingiae abbas, vix dubitandum erit. Fortasse scrutationibus accuratis in Anglia continget, ut inveniantur nova momenta, quibus haec quaestio de Joannis Scoti in Angliam reditu ad liquidum perducatur.

§ 22. Joannis Scoti libri, qui supersunt, quo ordine scripti sint et in lucem editi, vix potest definiri. Hoc solum constat, « Expositiones Ierarchiae caelestis » post libros « de divisione Naturae » compositos esse, ad quos respiciunt. Libros « de divisione Naturae » *Wulfado* dedicatos esse, e fine eorum ad fidem codicis S. Germani a nobis recognito colligitur. *Wulfadus* ecclesiae Remensis oeconomus interfuit concilio Carisiacensi contra Gotescalcum habito a 849. Ab Ebbone ordinatus in concilio Suessionensi a. 853 gradu privatur. Deinde a Carolo Calvo accessit, in aula regia Carolomanum, regis filium, instituit. Ubi amicitiam cum Joanne Scoto iniisse videtur. Nicolaus P. I. a. 863 clericos ab Ebbone ordinatos in pristinos gradus restituit. Paulo post *Wulfadus* Caroli Calvi favore archiepiscopatum Bituricensem adeptus est. Obiit a. 876. De quo vide Mabillon. *Annal. Tom. III et Hist. littéraire de la France, Tom. V, p. 477.* Tempus, quo Joannis Scoti « liber de Praedestinatione » compositus sit, facile colligitur. Pariter carmen I infra impressum bellum inter Carolum Calvum et Ludovicum Germaniae regem conflatum respicit. Cetera Joannis Scoti scripta quando composita sint, non compertum habetur.

Catalogis veterum de libris Joannis Scoti scriptorum si fides habenda est, plurima ejus scripta desiderantur, aut deperdita, aut in bibliothecis delitescunt. Ex catalogis igitur eos, qui inter testimonia Thomae Gale infra impressa non recensentur, hoc loco adscribere lubet.

Vincentius Bellovacensis († 1264) in *Speculo historiali* lib. XXV cap. 42, hoc titulo : *De imperio Caroli Calvi et scriptis Joannis Scoti*, tradidit haecce : *Hoc tempore claruit Joannes*

Scotus, vir perspicacis ingenii et mellitae facundiae. Qui dudum concrepantibus undique bellorum fragoribus in Franciam ad Carolum Calvum transferat. Cujus rogatu Ierarchiam Dionysii Areopagitae de Graeco in Latinum verbum e verbo transtulit. Composuit etiam librum, quod peri fision merismu, id est, de Naturae divisione titulavit, propter quaestiones solvendas bene utilem, si tamen ei in aliquibus ignoscatur, in quibus a Latinorum tramite deviarit, dum in Graecos acriter oculos intendit. Hic succedentibus annis munificentia Alfredi allectus venit in Angliam, et apud monasterium Malmesberiense a pueris, quos docebat, graphiis, ut fertur, perforatus, et martyr aestimatus est. Hujus epitaphium hoc fuit :

Clauditur in tumulo sanctus sophista Joannes,
Qui ditatus erat jam vivens dogmate miro.
Martyrio tantum Christi conscendere regnum
Quo meruit, sancti regnant per secula cuncti.

Scabri sunt hi versus, et moderni temporis lima carentes. Subdit : Hic Joannes Scotus philosophus, ut dicit Lanfrancus, in fide desipuit. Unde liber ejus de Eucharistia lectus est et damnatus in synodo Vercellensi, celebrata sub Papa Leone IX, eodem anno, quo se Lanfrancus ab errore Berengarii purgavit. Idem etiam Joannes super Ierarchiam Dionysii commentavit. Helinandi (✕ 1223) chronicon lib. XLVI, quem Vincentius auctorem citat, inspicere non potui. Prodiit Helinandi chronicon cura Bertrand Tissier Bibliotheca veterum scriptorum Ordinis Cisterciensis. Antoninus Florentinus (✕ 1459) in chronico suo, Sec. IX, cap. 2, tit. XVI, § 3, Vincentium ad verbum reddidit.

Trithemius (✕ 1516) inter duos Joannes Scotos, e quibus unus Bedae discipulus fuerit diserte distinguit, deceptus, ut opinor, loco Vincentii Bellovacensis, qui l. l. lib. XXIV omnia miscuit scribens : *Fueruntque Parisiis fundatores hujus Studii quattuor monachi, Bedae discipuli, scilicet Rabanus et Alcuinus, Claudius et Joannes Scotus.* Quae verba quomodocumque intelligis, veritati non conveniunt. Trithemius igitur in libro de Scriptt. Eccles. ed. Francofurt. 1601, p. 252, haec refert : *Joannes Scotus monachus ordinis S. Benedicti, Bedae monachi et doctoris clarissimi quondam auditor atque discipulus, collega Albini, veniens cum eo de Britannia in Galliam, apud Carolum Imperatorem Magnum in pretio fuit. Qui cum esset vir in omnibus scripturis doctissimus, edidit claro sermone clarissima opuscula, de quibus ista feruntur : In Evangelium Matthaei lib. III. De officiis humanis lib. I. De divisione Naturae lib. I. Alia quoque multa composuit, quae ad notitiam meam non venerunt. Claruit sub temporibus Caroli Magni Imperatoris anno Domini 800. Deinde ibid. p. 254 haec addit : Joannes, dictus Erigena, monachus, in divinis Scripturis doctus, et in disciplina secularium disciplinarum eruditissimus, graeco et latino ad plenum instructus eloquio, ingenio subtilis, sermone compositus, jubente Carolo, filio Ludowici, fratre Lotharii Imperatoris, transtulit in Latinum : Ierarchiam et libros Dionysii lib. IV. Scripsit super eisdem lib. IV. Et quaedam alia. Claruit sub Lothario Imperatore anno Domini 850. Pariter in libro de viris illustribus ordinis S. Benedicti lib. II cap. 27 hoc titulo : De Joanne Scoto haec tradit : Joannes Scotus monachus, in Anglia auditor venerabilis Bedae presbyteri, socius et collega domini Alcuini jam dicti, vir in divinis Scripturis doctissimus, et in secularibus literis magnifice instructus, scripsit non contemnendae lectionis opuscula, de quibus ad meam notitiam pauca pervenerunt : In Evangelium Matth. lib. IV. De officiis humanis lib. I : et multa alia. Claruit anno Domini 780 sub Carolo. Quibus l. l. lib. III, cap. 212 hoc indice : De*

S. Joanne Scoto martyre haec subjunxit : *Joannes Scotus, monachus Mulbesberiensis in Anglia, vir doctus et religiosae conversationis, cujus etiam in secundo volumine fecimus mentionem, apud Carolum Calvum Imperatorem magno in pretio fuit. Qui tandem martyrii coronatus a morte transiit ad vitam Confossus enim graphiis puerorum, quos docebat, nescio quo instigante, post mortem multis claruit signis. Legi autem in quadam scriptura, quod fuerit episcopus Mykelenburgensis sub Bremensi. Ejus natale colitur 4 Idus Novembris. Claruit anno Domini 880 sub Carolo Calvo, et vixit adhuc multis annis post eum. Alii volunt, quod claruerit sub Henrico quarto anno Domini 1060. Sed prior opinio mihi videtur chronica consentanea et ideo verior. Nisi forte duo fuissent, uno martyrii genere diversis temporibus interempti.*

Joannes Baleus (✕circa 1560), qui pariter duos Joannes Scotos discernit, in libro, cui titulus : *Illustrium majoris Britanniae scriptorum summarium 1548, fol. 57* haec tradit : *Joannes Mailrosius, cognomine et natione Scotus, Alcuini collega, et venerabilis Bedae cum eo quondam discipulus, atque dum Cantabrigiae bonas literas profiteretur, frequens auditor extitit. Is cum esset utriusque linguae, Latinae et Graecae, peritissimus, quod de ipso historici fere omnes unanimi testimonio referunt, adjuncto sibi Claudio Clemente pari doctrina praedito cum mercatoribus Anglis Oceanum mare trajecit, Parisiumque pervenit. Ubi cum inter ceteros in publicum prodisset forum, nec quicquam patria praeter bonas disciplinas exportasset, se sapientiam profiteri, eamque habere venalem cum socio conclamabat. Quod audtens rex Carolus cognomento Magnus, provisus necessariis, eos illico retinuit, ut confluentes ad ipsos undique nobilium Francorum adolescentes liberaliter erudirent. Frequens inde advenientium illuc conventus effecit, ut Parisii statim percelebre esset auditorium. Sanxit Carolus provocante Alcuino, ut deinceps illic esset generale bonarum artium studium, et ut Claudius in eo praeposituram gereret, Joannes vero Papiam concederet, ut et illic quoque gymnasio initia poneret. Composuit iste eleganti sermone rogantibus discipulis clarissima opuscula, praecipue haec : *In Evangelium Matthaei lib. III. De officiis humanis lib. I. De officiis divinis lib. I. De divisione Naturae lib. I. De germanis juxta Irenicum lib. I. Commentarios Scripturarum lib. I. Homilias eruditas lib. I. Nec dubito, quin his longe plura condiderit. In libro suo de Naturae divisione solvendis quaestionibus est utilis, sed Papistis plurimum Antonino teste displicuit, quod Graecis adversus eorum insyncera dogmata in plerisque consentiat. Divi Augustini monasterio Carolus hunc Ticini seu Pappiae praefecit anno nostrae redemptionis 792, in quo et senem obiisse tandem nonnulli credunt, Scotis dominante Solvathio rege. Satis claret ex dictis, Alcuinum et Joannem inter Anglos ita fuisse doctissimos. Deinde fol. 64 de nostro Joanne Scoto narrat haecce : *Joannes Patricius, alias Erigena, Britannus natione seu Guallus Anglicus, in Menevia Demetarum urbe, sive ad sanctum Davidem, ex patricio genitore natus, a plerisque scriptoribus philosophus, ab aliis vero, sed perperam, Scotus cognominatur. Dum Anglos Daci rapinis et bellis infestarent, ac omnia illic tumultibus essent plena, longam peregrinationem Athenas usque suscipiens, quam plures annos literis Graecis, Chaldaicis et Arabicis insudavit. Omnia enim visitavit philosophorum loca et studia, imo et ipsum oraculum solis, quod Aesculapius sibi construxerat. In quo abstinentissimo cuidam humillimus servivit, ut sub eo omnis philosophiae investigaret secreta. Inveniens tandem, quod tam longissimo labore quaesiverat, in Italiam et Galliam est reversus. Ubi ob incredibilem eruditionem Carolo Calvo, et post eum Ludovico Balbo acceptus, Dionysii Areopagitae libros de caelesti Ierarchia, ex Constantinopoli tunc missos, Latinos fecit anno Domini 838.***

Profectus aliquando post in Britanniam Meneviensi in monasterio, quod ad Davidis funum dicitur, se monachum fecit in ultimis Gualliae finibus. Nec poterat in eo diu latere, sed inde vocatus ab Alfredo Anglorum rege, tam sibi, quam suis liberis adhibitus est praeceptor. Unde et ipso adhortante praeter alia studiorum suorum monumenta e Graeco transtulit in tres linguas chaldaicam, arabicam et latinam Aristotelis moralia de secretis secretorum seu re-cto regimine principum, opus exquisitissimum. Hoc viro eximio seu geniali quodam sidere adornabat Alfredus academiam suam Oxoniae tunc inchoatam. Erat ille primus, qui illic publice bonas artes profitebatur. Joannes iste, subtilitate ingenii peracutus, quaedam nostrae religionis accuratissime disputata conscripsit, praesertim : De immaculatis mysteriis lib. I. De fide contra barbaros lib. I. De corpore et sanguine Domini lib. I. Pro instituendis nobilium filiis lib. I. Versiones Dionysii lib. I. Moralia Aristotelis lib. IX [Non reliqui locum nec templum]. In Ierarchiam commentarios lib. IV. In theologiam mysticam lib. I. Paraphrasticos tomos lib. I. Epistolas ad diversos lib. I. Dogmata philosophorum lib. I. Et adhuc alia. In libro de Eucharistia fidem suam ex Scripturis fatebatur, hoc ipsum sentiens et docens, quod ex bibliis et Augustino didicerat, et quod sciverat in Galliis Bertramum presbyterum tradidisse. Qui liber in Vercellensi synodo a Leone IX pontifice Romano postea damnatur, quod eorum adversetur quaestui. In Malmesberienesi coenobio tandem, quo recreationis gratia se contulerat, inter legendum a quibusdam discipulis pugionibus interimebatur anno Christi 884, fortassis non sine monachorum impulsu, quamvis eum inter Ecclesiae martyres postea numeraverint. Decipiuntur fere omnes historiarum scriptores, qui istum cum praecedente Joanne illo Scoto Mailrosio unum fuisse fatentur, tam vicinitate temporum, quam nominum ac doctrinarum paritate occaecati. Videbit vigilans Argus, seu oculatus lector, non satis convenire, quod audiverit Bedam, et hucusque aetatem protenderit, nisi annos centum et LXX ad minus ei concesserit.

Post Balaeum apostatam audi Leslaeum episcopum Rossensem (✕ 1593), constantia ac fidei sinceritate illustrem. Qui in libro cui titulus : *De origine, moribus et rebus gestis Scotorum* lib. X, Rom. 1578, p. 188 de Joanne Scoto haec scripsit : *Plurimum ornamenti contulit nationi nostrae Joannes Scotus, vir divinarum rerum scientissimus, qui post multos annos Athenis in graecis literis consumptos a Ludovico Romanorum Imperatore accersitur in Galliam, ac praeter alia studiorum monumenta, jubente ipso Ludovico Augusto, Ierarchiam D. Dionysii secti latinam. Exstat opus insigne Commentariis Hugonis a S. Victore Theologi illustratum. Brevi post missus a Carolo tertio in Angliam legatus ad Alfredum Anglorum regem, optimo principi gratulaturus, quod post partam adversus Danos victoriam pacem cum Scotis ac Francis inierit, ob eximiam eruditionem ex legato Alfredo factus est hospes, regisque liberis adhibitus praeceptor. Verum postea in Malmesburiensi coenobio divinas humanasque literas frequenti auditorio profitentem, quidam corruptissimi adolescentes, quorum insolentiam morumque pravitatem acrius arguebat, ipsum pugionibus confossum interemerunt, quem inter Christi martyres summi pontificis auctoritate rex numerari, et eidem insigne monumentum in eodem coenobio erigi pie curavit.*

§ 23. Haec igitur testimonia, quaecumque sunt, adjicienda nobis visa sunt. Errores in Joannis Scoti libris, qui supersunt, sparsi aut scriptis Pseudo-Dionysii nituntur, aut ex similibus Neoplatonicorum libris, quorum aliquam copiam bibliothecae Parisienses ipsi suppeditasse videntur, hausti sunt. Nonnunquam vero Originis quoque falsas opiniones citat. Dei ne graecis Patribus SS. Gregorios Nyssenum et Nazianzenum, et S. Basilium, ex

latius Augustinum et Ambrosium in defensionem placitorum suorum affert. Nec defuerunt theologi aequales, qui sana SS. Patrum doctrina imbuti, philosophicam, quam ille jactitabat, in quaestionibus theologicis solvendis rationem, indoli literarum theologicarum ejus aevi omnino repugnantem, fortiter et magna cum eruditione impugnarent. In quorum numero Prudentium Tricassinum et Florum Lugdunensem fuisse, e controversia de Praedestinatione compertum est. Ceterum Joannes Scotus ipse se prodit virum sublimis ingenii, rari acuminis, multiplicis doctrinae, mirae in dicendo facilitatis. In veteribus laudat Ciceronem, Virgilium, Horatium, Plinium, Boethium, alios. Dolendum est, quod animi dotibus, quibus excelluit, parum in fructum Ecclesiae usus est.

De Joanne Scoto uberius disputant *Oudin in commentariis de Scriptoribus ecclesiasticis V. Erigena*, et *Histoire littéraire de la France Tom. IV. V.* Libri peculiare de Joanne Scoto hi nominandi sunt: *Peder Hjort, Johan Scotus Erigena oder von dem Ursprung einer christlichen Philosophie und ihrem heiligen Beruf Copenhagen 1823.* *Franz Anton Staudenmaier Joannes Scotus Erigena und die Wissenschaft seiner Zeit. Erster Theil Frankfurt a. M. 1834.* *M. Saint-René Taillandier Scot Erigène et la philosophie scholastique, Strasbourg, Paris. 1843.* *Nic. Möller Joannes Scotus Erigena und seine Irrthümer Mainz 1844.* *De Joanne Scoto Erigena commentatio Bonnae 1845.* Atque novissimam hanc commentationem latine scriptam huic editioni praemittendam curavimus.

§ 24. Superest, ut moneam, codices, quos adhibui, in fronte singulorum librorum indicatos esse. Abbreviaturae, quibus usus sum, vulgares sunt. In iis libris, quos primum edidi, codicum manum religiose secutus, in variis lectionibus etiam puncta supra aut infra adscripsi, quae sunt signa liturae. In hac re enim magis religiosus, quam negligens esse volui. Plagulas sedecim priores Parisiis correxi; ceteras Bonnam transmissas semel tantum perlegere potui. Quod si menda typhotetica hic illic occurrant in hoc opere laboris et aerumnae plenissimo, benevole excusare velis

Διὰ τῆς πόλεως τῆς ἀλλοτρίας καὶ τοῦ χάους.

Quod lib. III cap. 40 de divisione Naturae, infra col. 740, festinantius conjeci *fulica*, nunc retracto: retinenda est lectio codicis, una literula mutata, *loligo*. De quo pisce vide Plinium. Denique locus: « Sive quotidianos aestus sive recessus, sive malinas sive ledones peragat » lib. V. cap. 3 de divisione Naturae, infra col. 874, ubi labem suspicabar, sanus est, sive ex fide codicum Parisiensium *ledones*, sive cum editione principe Galeana *lidunas* scribitur. Nam voces *malina* et *ledo*, vel *liduna*, vel *leduna*, significare « lunaria Oceani incrementa et decrementa » auctores sunt Du Cange in Glossario et Scaliger ad *Varronem de lingua latina* lib. IV. ed. Bipont., T. II, p. 52. Cf. Forcellini lexicon v. *liduna*, Fabri thesaurus. Postremum quod epistolae Adriani Papae II, quanquam a nostro consilio alienae, ad calcem adjectae sunt, in hac re redemptori roganti adversari nolui.

Et haec quidem, lector benevole, quae dicere habui. E quibus si quid tibi probabile videtur,

Dede manus, aut si falsum est, accingere contra.

Bonnae XI. Cal. Octobris MDCCCLII

DE JOANNE SCOTO ERIGENA COMMENTATIO

AUCTORE ANONYMO

DE VITA ET PRAECEPTIS JOANNIS SCOTI ERIGENAE.

PARS PRIOR.

CAPUT I.

Ubi et quando natus sit Joannes Scotus Erigena.

Quoniam primum de J. Scoti Erigenae patria dicendum esse visum fuit, rerum auctores parum certe ea afferre solent, quippe qui in diversas partes abeant. Sunt, qui eum in Hibernia natum esse dicant, sunt etiam, qui Angliam ejus patriam fuisse affirmant, nec desunt, qui adeo de illa terra, quam nunc Scotiam appellamus, cogitare vix dubitent. Quod in tanta opinionum varietate nostra quidem sententia maximam veritatis speciem praebere videatur, ipsos antiquissimos scriptores secuti, atque praeterea Thomae Galei, Oxoniensis, conjectura (a) plurimum adjuti, proponere conabimur.

Quod igitur olim more fuit receptum, ut homines cognomen haberent a patria dictum, id ipsum etiam in Nostro usu venit. Nam solitum ejus nomen, Joannes Scotus Erigena (sive Eriugena), procul dubio duo ad patriam ipsius significandam additamenta habet. De priore primum videbimus. Scotum eum dictum esse, quod Scotus, id est, Scotorum gentis fuerit, certum est, cum auctores ejus aequales iidemque gravissimi passim testentur, eum natione Scotum fuisse.

Nicolaus quidem I. Pont. Max. in epistola de Nostro ad Carolum Calvum scribit: « Joannes, genere Scotus (b) ». Pardulus, episcopus Laudunensis, qui item Nostri mentionem facit, « Scotum illum », ait, « qui est in palatio regis (Caroli Calvi) Joannem nomine scribere coegimus (c) ». Idem plane de eo affirmant, qui « Scotigenam » ipsum appellant. Hi sunt Hincmarus, archiepiscopus Remensis (d), et Anastasius bibliothecarius (e).

Quum igitur Joannes noster fuerit natione Scotus,

(a) *Joannis Scoti Erigenae de divisione Naturae libri quinque diu desiderati. Accedit appendix ex ambigua S. Maximi Graece et Latine. Oxonii e theatro Scheldoniano MDCLXXXI.* — Testim. veterum de J. Scoti Erigena exstant p. 5 sqq.

(b) Cf. Natalis Alexander in Hi-t. eccles. seculi IX et X, dissert. XIV § 4 in fine. Gale. l. I. testim. p. 6 et 8.

(c) Cf. Gale. l. I. testim. p. 5. Hic ipse Parduli locus ex epistola ab eo ad ecclesiam Lugdunensem scripta exstat in libro eccles. Lugd. de tribus epistolis cap. 59. Vid. Maxima Biblioth. vet. Patrum edit. Lugdunensis tom. XV, p. 688 A.

(d) Cf. Hincm. de praedest. Dei et de libero arbitrio D 273.

(e) Prostat Bonnae apud Adolphum Marcum MDCCCXXXV.

PATROL. CXXII.

A et de ejus patria hac saltem in re omnes consentiant, fuisse eam in illis insulis, quae a nobis Magnae Britanniae nomine appellantur, sine ulla dubitatione hoc concedendum esse putamus, sponte sequi, ut in illarum Magnae Britanniae partium aliqua locum natalem habuerit Joannes, in qua per eam aetatem Scoti homines sedem habuerunt. Quae partes fuere imprimis Hibernia, Scotia, Wallia. De Hibernia atque Scotia res est notior, quam ut ulla explicatione indigeat (f): de Wallia paucis dicendum videtur. Hac igitur in terra etsi homines, a Scotorum gente diversi, propriam certamque habitationem obtinuerunt, tamen una cum hisce etiam Scotos consedis, atque iis temporibus, quibus Noster in hanc lucem editus est, habitasse, certissimis argumentis ducti, statuum esse arbitramur. Primum enim vel per se liquet, hanc occidentalem Angliae oram, cui nomen Walliae, quippe quae Scotis, genti tam inquietae et bellicosae, atque jam ante Christum natum Hiberniam incolenti, proxime adjacuerit, jam per multa ante Joannem nostrum secula sive bello sive protectionibus a Scotis saepenumero accessam esse. Neque frustra hujus rei indicia apud rerum Hibernicarum auctores quaeruntur (g). Nonne autem necesse fuit, tali occasione oblata Scotos homines hic illic per Walliam remanere sibi quodam domicilium constituere? Deinde sine ulla dubitatione temporum decursu factum est, ut Pictorum gens e Scotia profecta in Wallorum finibus consederit, eosque ipsos, qui etiam nunc sunt, Wallos progenuerit (h). Quum vero huic Pictorum genti Scotos fuisse conjunctissimos, fidosque se ipsi addidisse peregrinationum bellorumque socios, ex historicorum libris constet (i), certe dubitari non potest, quin una cum Pictis etiam Scoti in Wallia incoluerint, atque

c. 31.

(e) Cf. fragm. epistolae ab Anastasio ad Carolum Calvum scriptae apud Gale. l. I. testim. p. 8.

(f) Cf. Thomas Moore, *History of Ireland*. Vol. I, cap. 6 et 7; Isidori Orig. XIV, 123; Bedae Venerab. Hist. eccles. gentis Anglorum I, 4; Mabillon. *Annal. Bened.* tom. I, p. 206; *Nouvelle Biblioth. des auteurs ecclesiast.* par Mre L. Elties du Pin. tom. VII, p. 77, nota a.

(g) Cf. Thom. Moore. l. I.

(h) Cf. Thom. Moore. l. I.

(i) Cf. Thom. Moore. l. I. (hoc loco cf. Bedae Vener. Hist. eccles. gentis Angl. I, 4), 174 sqq. 180.

praeterea retento proprio suo Scotorum nomine inter Pictos habitaverint. Nec temporum ratio his nostris rationibus aliena est : haec enim facta sunt circiter DC. post Christ. nat. annum (a), et Joannes noster, non mutatis, quantum reperimus, per ea tempora Walliae incolis, circiter DCCC post Christ. nat. annum in hanc lucem susceptus est. Restat, ut auctoritatem Thomae Galei afferamus, qui, eandem nobiscum rem probaturus, diserte ait, « Scotos aliquando Wallorum fines occupasse (b) », ut sit in libro ecclesiae Landavensis et apud Giraldum Cambrensem.

Quibus ita expositis apparet, posse tam illos, qui Hiberniam, quam qui Scotiam, vel denique ipsam Angliam Nostram patriam fuisse contendunt, etsi natione Scotus fuit, recte judicare. Jam vero de singulis videndum est.

Qui in Hibernia Joannem nostrum natum esse volunt, pluribus utuntur argumentis (c), quorum summam ordine proponemus, simulque diligenter examinabimus.

Quod igitur primum Joannes fuerit genere Scotus, Hibernia autem illis temporibus propria Scotorum sedes, hoc argumentum coniderit, dummodo cogitaveris, etiam in Scotia et in Wallia illis temporibus habitasse Scotos.

Deinde habent S. Prudentium, episcopum Tricastinum (sive Trecensem), qui cum Joanne vixit, et de eo loquens « Te solum », ait, « omnium acutissimum Galliae transmisit Hibernia (d) ». Verum ne ex hoc quidem quidquam sequitur, nisi Joannem ex Hibernia in Galliam venisse; nullo modo inde efficitur, ut etiam in Hibernia natus sit. Sed putaveris forsitan, nos S. Prudentii verba nimis ad apicem esse interpretatos : nec plura concedere recusamus. Nam esse potest, ut Joannes in Hibernia fortasse longum per tempus litteris operam dederit, atque ita ab Hibernis eruditus in Galliam se contulerit. Quod revera factum videri, infra (e) ostendemus. Haec autem concessio nostra omnino S. Prudentii verbis satisfaciet. Certe Marcus quidam saepenumero dicebatur Hibernus, cum esset educatus in Hibernia, natione Britto, ut de eo scribit Ericus Antissiodorensis in fine lib. I. de Miraculis S. Germani (f)

Restat tertium argumentum, cui auctores pluri-

(a) Cf. Thom. Moore. l. I.

(b) Cf. Thom. Gale. l. I., p. 40.

(c) Cf. *Histoire littéraire de la France, par des Religieux Benedictins de la Congrégation de Saint-Maur*, tom. V, p. 446; Du Pin, *Nouv. Biblioth.* l. I. (sc. tom. VII) p. 77; Thom. Moore. l. I. Vol. I, cap. 13. Interp. Germ. Vol. I, p. 354. cet. cet.

(d) Cf. Thom. Gale. l. I. test. p. 5, qui hunc locum habet ex S. Prud. libro de Praedest. adversus Scotum, cap. 14. Cf. Maxima biblioth. vet. Patrum, edit. Lugdunensis tom. XV p. 534 E. Hoc loco S. Prudentius « Hibernicis Erigenae eruditionibus »

* *Erigena* nonnisi depravatam nomen *Jerugena* est, quod est oriundus ex insula sanctorum, scilicet *Hibernia*. Quare ea, quae hoc loco de cognomine *Erigena* copiosius disputantur, ut vana prorsus reiicienda esse

num tribuere solent. Thomas quidem Mooreus tantum in eo vult inesse, ut nullum prope argumentorum pondus vincere non queat. Et C. B. Schlueterus ait (g) : Thomam Mooreum in re sua « confirmanda certissimis » imitti « argumentis ».

Hi igitur ita contendunt : « Hiberniam Joannis nostri patriam esse, propterea quod nulla alia de causa fieri potuerit, ut cognomen gereret Erigenae, quod sit in Erin (sive Hibernia) nati ».

Itaque ad alterum Joannis nostri cognomen, quod id quod supra jam monuimus, patria ejus significetur, perventum est.

Hoc cognomen Joanni, cum omnes omnino viri docti usque ab antiquis temporibus hac de re consenserint, a patria inditum videri concedimus; ab

Erin patria id ductum videri negamus : imo quum duo priora argumenta non ostenderent, Joannem in

Hibernia esse natum, hoc potius ostendi putamus, eum non in Hibernia esse natum *. Nam primum jure mireris, qui factum sit, ut potius vocabulo semibarbaro Erigena appellatus sit, quam mere

latino Hibernigena. Deinde, ut jam Petrus de Marca, vir doctissimus, archiepiscopus Parisiensis, animadvertit, ab Erin formari debuit non Erigena, sed *Erigena*.

Sunt quidem, qui dicant, Joannem etiam Eringenam appellatum esse, sed horum decretum omni auctoritate caret, quum ante Trithemium, quod nos quidem invenerimus, nemo de Erigena locutus sit, et ex Thoma Galeo satis

constet, Joannem antiquissimis temporibus nisi Erigenam vel etiam Eriugenam appellatum non esse (h). Nam Thomas Galeus l. I. haec habet :

« Omnes codices mss. uno quasi ore et perpetuo prae se ferunt aut Erigenam aut Eriugenam » ** et, « saepius in antiquis libris Eriugena dicitur, quam Erigena; cerie in codice ultimae antiquitatis, qui

nunc servatur in biblioth. collegii S. Trinitatis Cantabr., quo usus est Usserius Armachanus et ego quoque, scribitur Eriugena, non Erigena. Ita quoque Suffridus Petri, ita in suis reperit Dionysius

Petavius, ita Philippus Labbeus ». Constat denique inter omnes, Nostris temporibus plurimos ex Hibernia in Galliam venisse viros, doctrinae laude admodum

florentes, nec tamen ullum reperies, qui appellatus sit Erigena; omnes sive Scoti, sive Hiberni, sive

opponit « suam ipsius eloquentiam Celticam », qui tamen, ut ipse de se ait, fuit

Hesperia genitus, Celtas deductus et altus.

Cf. *Hist. litt. de la France*, tom. V, p. 240 et Mabill. *Annal. Bened.* tom. III, p. 6.

(e) In Cap. II.

(f) Cf. Th. Gale. l. I. test. p. 6. Eriici liber exstat in P. Labbei Biblioth. Mss. tom. I.

(g) Cf. *J. Scoti Erig. de div. Nat. libri V. Editio recognita et emendata. Monast. Guestphalorum* MCCCXXXVIII, p. 3.

(h) Cf. Thom. Gale. l. I. test. p. 9.

videntur. Cf. *Prooemium nostrum. ANIMADV. EDIT.*

** Vix crediderim, codicibus antiquis legi *Erigenam*. Quid codices, quos ipsi evolvimus, proferant, legis in *Prooemio* nostro. ANIMADV. EDIT.

Scoto-Hiberni dicebantur. Ericus quidem Antissiodorensis ad Carolum Calvum ita scribit (a) : « Quid Hiberniam memorem, contempto pelagi discrimine, pene toto cum grege philosophorum ad littora nostra migrantem » ! Eadem de re consuli potest Jacobus Usorius, Armachanus archiepiscopus, in præfatione ad epistolarum Hibernicarum syllogen : plures enim hæc vir doctissimus recenset Hibernos, qui per Caroli Magni, Caroli Calvi, Alfredi Magni tempora doctrina præstantes innotuere. Qui vero ob patriam Hiberniam Erigena cognominatus sit, inventus est nemo.

Certissimum igitur esse putamus, Joannem non ideo esse cognominatum Erigenam, ut indicetur « ab Erin genitus » (b), sed cognomen Erigenæ ipsi aliunde venisse. Id quom intelligerent viri docti, coeptum est quaeri, num vestigia aliqua deprehenderentur, unde Erigenæ nomen ductum videri possit.

Jam cuncti statuerunt, id quod nos quoque probavimus, non minus Erigenæ, quam Scoti nomen ad Nostri originem declarandam pertinere, atque ita porro, quom nomine Scoti natio, et inde terra patria significata sit, nomine Erigenæ ipsam regionem, vel ipsum oppidum, in quo hujus coeli lucem primum conspexerit, indicari.

Hanc rationem secutus G. Mackenzii conjectura assequi voluit, Scotiam esse Joannis patriam (c). Nam in Scotia situm esse oppidum Aire, quod fortasse progeneraverit Joannem, quom ex hujus oppidi nomine facile ductum esse possit nomen Erigenæ.

En quidquid causæ viri docti, ut Scotiae patriæ Joannem vindicarent, in medium protulerunt. Verum in eo, dum certius vel probabilius aliquid invenitur, haud facile quemquam acquiescere posse arbitramur. Quod dum neque ex Hibernia, neque ex Scotia allatum videmus, Thomas Galeus attulit ex Wallia. Illius sententia fere hæc est : nomen Erigenæ non esse compositum, sed simpliciter ductum a nomine loci natalis. De hoc loco natali ita disserit (d) : « Est Ergene pars non contemnenda Herefordensis comitatus, Walliæ contermina; imo, num e regnis Walliæ fuit hoc tempore, Alfredo tributarium. In hoc tractu reperio locum Eriugen,

(a) Cf. Thom. Moore. l. l. 1. 13.

(b) Supra diximus « in Erin natus », accuratior grammaticæ ratio postulat « ab Erin genitus ». Cf. *anguigena, alienigena, Latonigena...*

(c) Cf. G. Mackenzie, *Lives and Characters of Scots Writers*. Edinb. 1708, fol. Vol. I, p. 49.

(d) Cf. Thom. Gale. l. l. test. p. 10.

(e) Monendum est hoc loco, Nostrum, ut supra ostendimus, in antiquissimis libris tam Eringenam dici, quam Erigenam. Quæ res maximi profecto est momenti*.

(f) Est igitur fortasse, ut veri aliquid lateat in eo, quod Bulæus (Hist. Univ. Paris. tom. I, p. 609) et

* In antiquissimis libris Johannem dici Eriginam nec docuit Thomas Galeus, neque omnino verisimile videtur. In antiquissimis enim codicibus dicitur *Jerugna*, in aliis sec. XI vel XII *Eringena*; *Erigena* nomen in codicibus nusquam invenit. ANIMADV. EDIT.

** Respice, quaeso, ea, quæ de nomine *Jerugna*,

quæ quidem dictio parum discrepat ab Eringen (e)* (et contracte Ergene). Jam tota terra ab ipsis Wallis modernis dicitur Eryuug, vel Ereinnuc. Qui observaverit, quantæ in aliis dictionibus barbaris ad normam latinam detorquendis mutationes plerumque fiant, non aegre has leviusculas alterationes mihi hæc in voce concedet. Enimvero liber ecclesiæ Landavensis in tom. III Monasti i Anglicani, Giraldus quoque Cambrensis in Cambriæ descriptione plenius de hac regiuncula docebunt. Quorum hic notat, fuisse partem dioeceseos Menevensis (f)... Hujus quoque provinciæ meminit liber Domesday, in quo sic lego : « Hæc consuetudines erant Wallensium T. R. E. in Archenefeldt, id est Ergene ».

Quæ cum ita sint, hæc de Scoti patria conjecturam nemini non placituram esse arbitramur. Nobis certe ita arridet, ut, qui præterea nihil, quod propius ad verisimilitudinem accedat, eruere posse videamus, hoc loco in ea acquiescendam putemus. ** Idque eo libentius facimus, quom etiam virum doctissimum Dr. C. F. Hockium, cujus judicium nobis plurimum esse debet, hæc in sententia versari videamus (g).

Restat, ut jam de tempore videamus, quo natus sit Joannes. Etsi igitur ne hæc quidem de re apud antiquos auctores disertis verbis quidquam perscriptum sit, reperiuntur tamen indicia, ex quibus saltem aliquid colligi queat. Constat enim quodammodo de tempore, per quod doctrinæ laude conspicuus fuit.

Nam versus aliquot ab ipso confectos habemus (h), qui, cum Joannis VIII, Summi Pontificis, mentionem faciant***, non ante finem anni DCCCLXXII p. Chr. nat. scripti sunt; nec tamen præterquam quod jam circiter annum DCCCLXXXV, ut cum aliqua certe verisimilitudine ex epistola Anastasii bibliothecarii de Joanne nostro ad Carolum Calvum scripta (i) colligitur, diem supremum videtur obiisse, ullis omnino, quæ probari possint, argumentis, id quod infra (cap. V) ostendemus, efficitur, ipsum ultra annum circiter DCCCLXXXV vitam produxisse.

Deinde satis exploratum habetur, jam circiter annum DCCCL Joannem nostrum ea doctrinæ gloria

Wood (Hist. et antiq. Oxonii p. 15) auctoribus Baleo et Pitseo illud oppidum, cui nomen S. Menevia sive Fanum Davidis, Joannis locum natalem fuisse putant. Hisce enim auctoribus, de I. Scoto Erigena referentibus parum fidei haberi posse, infra (Cap. V) ostendemus.

(g) Cf. ejus de J. Sc. Erig. scriptumculam, quæ reperitur in ephemer. Bonnens. fasciculo XVI, p. 33-57.

(h) Cf. Acta Sanctor. Ord. S. Benedicti. Pars II, p. 512.

(i) Cf. Nat. Alex. Hist. eccles., tom. VI, dissertat. de J. Scot. Erigena... § 1, VI

Erigena modo monuimus, nec non illa, quæ de hoc capite supra in *Proemio* nostro disputantur. ANIMADV. EDIT.

*** An Johannes papa VIII intelligendus sit, qui in istis versibus laudatur, potest dubitari, nec a sunt rationes, quibus id evincere possis. ANIMADV. EDIT.

per Galliam notum fuisse, ut in summorum virorum de praedestinatione controversia Hincmarus, archiepiscopus Remensis, et Pardulus, episcopus Laudunensis, eum, qui suam quoque hac de re sententiam litteris illustraret, impulerint (a). Scoti liber de praedestinatione prodit anno DCCCLI (b). Huc accedit, quod Scotus sine ulla dubitatione, ut in capite III ostendemus, jam ante DCCCL Caroli Calvi jussu Pseudo-Dionysii Arcopagitae libros ex graeco sermone in latinum transtulit. Verum si quis hanc ipsam rem accurate perpenderit, facile, opinamur, concedet, Joannem jam aliquot fortasse annis ante annum DCCCL in Gallia fuisse. Quae res mirum quantum eo firmatur, quod S. Prudentius, episcopus Tricassinus, ut procul dubio affirmare posse videmur, jam ante annum DCCCXLVII in intimam cum Joanne nostro familiaritatem pervenit; idque in ipsa Caroli Calvi regia versans. Compellat enim S. Prudentius in libro suo, qui inscribitur « De praedestinatione contra J. Scotum » (Eriogenam), quique liber eo ipso, cujus mentionem fecimus, Joannis Scoti de praedestinatione libro provocatus erat, eum ut hominem, antiqua jam familiaritate sibi conjunctissimum. In ipso libri exordio (c): « Blasphemias tuas », ait, « Joannes, percurso perversitatis tuae libro eo molestius accepi, quo te familiarius amplectebar, peculiarius diligebam », et in fine ejusdem libri (d) haec habet: « His in nomine Dei pro captu meae pusillitatis, tuae quoque correctionis, Frater Joannes, gratia exaratis libet succincte singula adnotare ». Atqui S. Prudentius, puerulus ex Hispania patria in Galliam deductus ibique educatus, complures annos ante dioecesin Tricassinam ipsi mandata mandandamve in Caroli Calvi aula vixit (e), litterarum studiis unice deditus: anno autem DCCCXLVII eum jam suscepisse invenimus dioecesin Tricassinam (f). Quae cum ita sint, nemo non libenter adsentietur Thomae Mooreo, in his rebus Laniganum sequenti, qui putat, circiter annum DCCCXLV Eriogenam ad Gallos venisse (g).

Quodsi, quae adhuc de Scoti aetate disputata sunt, id quod facile crediderimus, a vero non abhorrent, Guilelmo Malmesburiense accersito certius quodammodo natalis ejus annus constitui potest. Is igitur antiquissimus, quantum reperimus, auctor, qui data opera de Eriogenae historia egit, quemque posteriores chronicorum scriptores hac in re, ut sit, ad verbum fere secuti sunt, duobus locis, quos ex « ineditis » ejus libris Thomas Galeus integros exscripsit (h), satis aperte docet, Eriogenam adulta jam aetate, atque

(a) Cf. sup. col. 4, not. c.

(b) Cf. Nat. Alex. Hist. eccles. saec. IX-X, diss. V § VI. N. VII; *Hist. litt. de la France*, tom. V p. 422 med., p. 248 extr., p. 229 med.

(c) Cf. Maxima biblioth. vet. Patrum, tom. XV, p. 468 D.

(d) Cf. l. I. p. 592 B.

(e) In qua Eriogena quoque fuit. Vid. sup. col. 4, not. c.

(f) Cf. *Hist. litt. de la France*, tom. V, p. 240 seq., et qui ibi laudantur auctores.

(g) Cf. Historia ejus lib. Vol. I, cap. 13. Vers.

omni doctrinae genere instructum, in Galliam perrexisse ad Carolum Calvum, qui ob eam ipsam, quam miram in homine inesse viderit, litterarum scientiam, eum aula sua benignissime exceperit. Neque habemus, cur hac in re, id quod infra in aliis rebus usu veniet, Guilelmo sit diffidendum.

Cum utroque loco iisdem fere verbis usus sit, alterum tantum, eumque maxime perspicuum huc apponemus (i): « Hic (Eriogena) relicta patria (in) Franciam ad Carolum Calvum venit, a quo magna dignatione susceptus, familiarium partium habebatur, transigebatque cum eo tam seria, quam joca, ... quia miraculo scientiae ejus rex captus » esset.

Si igitur accuratius tandem eum, quem quaerimus, annum constituere velimus, haec sint observanda: primum, ostendi potius posse, Eriogenam, etsi sub finem anni DCCCLXXII adhuc vixit, tamen ante annum DCCCLXXV mortuum esse, quam eum post hunc ipsum annum vixisse; deinde, eum circiter annum DCCCXLV adulta jam fuisse aetate atque ab omni doctrinae genere instructum. Atque hinc, dum illorum temporum, quibus haud facile ante tricesimum vitae annum quisquam talem sibi doctrinae gloriam parare potuit, rationem habueris, facile nobiscum colliges, natum videri Eriogenam inter DCCC et DCCCXV fere p. Chr. nat. annos.

Verum utcunq; res se habet, hoc certe non veremur, ne quis nobis opponat Staudenmaierum, eumque, qui hunc secutus est, Schlueterum (j), qui Eriogenam circiter annum DCCCXXVIII natum esse volunt, his usi rationibus (k): « Circiter annum DCCCLIII Eriogena jam fama satis magna excelebat » (vidimus, hoc ipsi jam pluribus annis ante eum annum contigisse): « scripta ejus juvenilem spirant animi ardorem (stalia argumenta jam per se admodum esse solent infirma; praeterea, si Hockio (l) credimus, omnia alia invenimus): itaque confidenter, Eriogenam illo, de quo diximus, tempore, vicesimum quintum vitae annum egisse, statui potest ».

CAPUT II.

Quae in Joanne Scoto fuerint eruditio atque litterae, et unde eas perceperit.

Recognoscentibus nobis tantummodo ea, quae jam proximo capite de Scoto disputata sunt, promptum propositumque erit, haud vulgari illum hominem, quae ejus aetatis est ratio, doctrina excelluisse, atque adeo inter ipsius aequales, qui hac in re ipsi compararetur, vix inventum esse quemquam. Quae

German. Vol. I p. 354.

(h) Cf. Thom. Gale. l. I. testim. p. 5. 7.

(i) Cf. Gale. l. I. p. 7.

(j) Cf. ejus librum, quem sup. col. 4, not. g laudavimus, p. III.

(k) Cf. Staudenmaier Joh. Scot. Eriogena und die Wissenschaft seiner Zeit. Erster Theil. Frankfurt a. M. 1834 p. 126 seq., ubi tamen in ima pag. 126, ut ex iis, quae sequuntur, patet, pro 853 mendose scriptum est 858.

(l) Cf. librum col. 6, not. g laud.

Scoti doctrina hic paulo accuratius est persequenda. A Semel tamen atque universe ita monitum esse volumus, quidquid hoc loco ipsi laudis tribuatur, id, nisi ejus aetatis habita ratione, ipsi tributum non esse.

Primum igitur satis magnam in eo deprehendimus latinarum litterarum cognitionem. Laudat Boethium, Plinium, Virgilium, Ciceronem, alios; quos magnam partem ipse legit (a). Plurima latine scripsit, ejusque oratio tam poetica quam prosa est perspicua, plena, fere elegans. Quo factum est, ut adeo Chrysostomi eum cognomine honestaverint (b). Deinde etiam, id quod certe admirandum est, graecae linguae scientiam sibi comparaverat; nec eam medicorem. Est quidem, ut ex antiquis Graeciae scriptoribus classicis vix ullum legisse videatur: verum inter Patres Ecclesiae, quos vocant, longe melius novit graecos quam latinos. Illos saltem saepissime testes profert, illos plurima laude prosequitur (c). Scriptis suis, praecipue quae sunt de genere poetico, multa Graeca inseruit; in carminibus ejus integri versus graeci reperiuntur (d) *. Nonnullos quoque Pseudo-Dionysii Areopagitae libros et Scholia Maximi cujusdam, quae et ipsa subdilia dicuntur, rege Carolo Calvo postulante (e) e graeco sermone in latinum convertit.

Quod vero fuerunt, qui vel hebraice et syriace Erigenam scivisse suspicarentur (f), eos certe opinio fefellit: satis enim apertum est, nisi paucissima, nec ea tam hebraica aut syriaca, quam super hebraicis et syriacis, ipsum non tenuisse. Uno tantum loco (g) syriaca quaedam affert, sed ita, ut ipse indicet, sese S. Basilio ea debere. Hebraicorum saepius quidem mentionem facit, nec tamen doctius; quippe quae et ipsa suis oculis minime inspexerit. Ablegamur (h) ad locum in libro II, cap. 20 de divisione Naturae, ubi legitur: « terra autem erat invisibilis et incomposita »; sic transtulerunt LXX Interpretes; seu secundum hebraicam veritatem, « terra autem erat inanis et vacua ». Eodem jure ad plures etiam

locos ablegari possimus. Hi vero loci, quam parum ponderis soli per se habeant, luce est clarius (i). Nec desunt alii loci, ubi Erigena manifestos LXX Interpretum et vulgatae versionis errores amplexus, « de hebraica veritate » nihil cogitat (j). Libro V de Div. Nat. cap. 38 ita scribit: « Jesaphat compositum est ex *יאֵו* et *שאפֿאֵת*. Et *יאֵו* quidem multas interpretationes habet; interpretatur enim visibilis, aut Dominus, aut gloria, aut existens, aut erat, aut est, aut futurus est; *שאפֿאֵת* autem vertitur in iudicium. » Quod certe scripturus non fuerat, si non ex Graeco aliquo Hebraica sua sustulisset, sed ipse hebraicum sacrorum bibliorum codicem evolvisset (k). Huc accedit, quod ipse de divis. Nat. V, 2 med., ubi interpretationem nominis « Cherubim » proponit, ejus interpretationis auctores laudat Pseudo-Dionysium Areopagitam et Epiphanium, cujus librum « de Hebraicis Nominibus » citat.

Cave tamen credas, nos hac disputatione de Scoti laude quidquam detractum velle. Verum neque in virtutibus eis commemorari volumus, quae non essent, et brevi patebit, quam haec ipsa disputatio ad aliam de Scoto quaestionem diducendam pertineat.

Quidquid Scoti temporibus praeter sacras litteras in scholis docebatur, liberalium artium fere finibus circumscriptum erat. Neque inter ejus aequales inventus est, qui harum artium fere fines ultra ea, quae tum in hominum manibus esse solebant, compendia, ullo modo proferret. Jure igitur jam laudandus est Joannes, qui tantam cum hisce libris contraxisse videatur familiaritatem, ut omnino in iis habitaverit. Certe enim, etsi illos libros non omnes omnibus locis nominat, res, quas continent, satis sibi cognitae fuisse, ubique scriptis suis declarat. Cujus rei argumento singulos locos allegare longum est, neque necessarium arbitramur (l). Nam supra jam Malmesburiensem audivimus, cum ita narraret, Carolum Calvum « miraculo scientiae », qua fuisset Scotus, captum, in omnibus rebus ei plurimum in-

Sunt autem Hegelii de Scoto tot fere errores, quot dicta.

(g) Cf. de div. Nat. II, 19-20.

(h) Cf. Hiort. l. l.

(i) Cf. Staudenmaier p. 206 seqq. not. 5. Atque ea ipsa locutio: « Hebraica veritas » procul dubio ad S. Hieronymi versionem spectat; hujus enim illud nomen fuit.

(j) Velut de div. Nat. II, 29, ubi locum illum psalm. cx (Vulg. cix) v. 3 omnino perperam conversum habet.

(k) Saltem enim, opinamur, Hebraicum nomen *יְהוֹשָׁפָאֵת* (*Jehoschaphat*) non scripsisset *Josaphat*, ut Graecis, quippe quibus littera *h* desit, et inde Vulgatae, quam vocant, mos est; neque solvisset hoc nomen in *יאֵו* (quod Hebraicum non est) et *שאפֿאֵת*, sed in *יְהוֹ* (*Jeho* [yah]) et *שאפֿאֵת* (*schaphat*).

(l) Qui tamen singulos locos inspicere voluerit, adeat de div. Nat. I, 16, 22, 29, 32, 33, 39, 46, 53; II, 58; V, 4; praecipue III, 34-36 et de praedest. cap. XVIII.

(a) Cf. de div. Nat. I, 56; III, 44; IV, 7; III, 34-36; I, 16; I, 33; II, 17; III, 33; I, 43, 45, 8, 10, 7, 59 cet. De praedest. XVIII.

(b) Cf. Staudenmaierum p. 206, Gale. testim. p. 15.

(c) Platonem saepius citat; nec tamen ejus libros ipse videtur excussisse: cf. de div. III, 36. Si quemquam, Aristotelem suis oculis viderit; cf. Roger. Bacon. apud Wood. Histor. univ. Oxon. I, p. 15. Deinde cf. de div. Nat. II, 29; III, 21, 26, 27, 30, 32, 33, 34; IV, 16; IV, 1; II, 28; IV, 3; V, 23; I, 10, cet. cet.

(d) Cf. edit. Schlueteri p. 597, 601, 602, 603, 604, 609. (Angelo Mai. Class. Auct. tom. V, p. 431, 438, 440, 441, 442, 450; infra carmen, II. V. VI. VII. VIII. *Animadv. Edit.*)

(e) Cf. infra Cap. III.

(f) Cf. Joann. Scotus Erigena, oder von dem Ursprung einer christlichen Philosophie und ihrem heiligen Beruf. Von Dr. Peter Hiort. Kopenhagen 1823 p. 44 seq. Hegel's Vorles. über die Gesch. der Philos. tom. III (opera omnia Vol. XV) p. 160-161.

* Immo integra carmina Graeca composuit, incompta quidem et horrida, nec in Franciam Caroli

Calvi ævo migrasse Athenas testantia, quae infra a nobis edita leguntur. ANIMADV EDIT.

dulsisse. Unum tamen hoc loco monendum esse putamus, Scotum nostrum de rebus mathematicis disputantem, mirum quantum a mathematica subtilitate abesse deprehendi : quod cum alias ipsi usu venit, tum vero (de div. Nat. III, 54—56), ubi pluribus explicat, quae sibi de mensura terrae, lunae, ceteris, verisimillima videantur (a).

Itaque eo perventum est, ut, quae in Joanne fuerit philosophiae et theologiae scientia, demonstrandum sit.

Certum igitur exploratumque habemus, omnium earum rerum, quae illa aetate a theologis discerantur, ipsum satis gnarum fuisse. Quotopere graecis ecclesiae Patribus sese dederit, jam supra expositum est, nec iterum decantare libet : et latinos, etsi rarius eorum testimonia profert, tamen ideo non neglexit. Augustinum quidem pluris fere aestimare et diligentius legisse videtur, quam ullum de graecis (b).

Sacram deinde Scripturam, quo studio pervolutavit? Quam omnium virium intentione accuratissime explicare conatus est? Innumera hujus diligentiae argumenta vel solis de divisione Naturae libris inesse videmus. Nec denique alia de causa fieri potuit, ut bis in doctissimorum hominum de rebus theologicis dissensione, id quod mox peculiari disputatione persequemur (c), a gravissimis viris et ipse ad scribendum sit impulsus.

Quod autem in theologiae fines ingenio suo philosopho nimis acre permisisse dicitur imperium, licet verum sit, hanc tamen sententiam nostram irritam non facit.

Jam vero in philosophia, quicumque idonei hujus rei iudices sunt, Scoto prae omnibus ejus aequalibus palmam deferre non dubitant. Prodeat vir celeberrimus, J. Bruckerus, qui in critica philosophiae historia (d) ita scripsit : « Nemo hoc seculo (ix) philosophiae laude magis eminuit, quam J. Scotus ». Et deinde : « Sapientis nomen ob philosophiae notitiam prorsus singularem accepit. — In pusillo (Scoti) corpore magnum habitavit ingenium — supra modum acutum et excellens, sic, ut nemo illi ista aetate in philosophia praestiterit ». His Bruckeri dictis, quibus plura ejusdem auctoris addere possemus non minus Scoto honorifica, omnino consentiunt alii viri, quorum iudicium et ipsum plurimi

(a) Quare Schlueterum etiam in eo errasse credimus, quod (p. III) dicit « Carolus Calvus rex Scotum Parisios vocavit et magistrum in mathesi... constituit ». Caeterum id quoque fatendum est, nullum omnino a nobis testem repertum esse, cujus auctoritate confusus Schlueterus hoc dixisse putari queat.

(b) Cf. de div. Nat. I, 45; IV, 44 (ubi « scientissimum divinisimumque theologum » « tantum et tam magnum virum » eam appellat, aliisque praeterea laudibus ornat, nec non diligentissimam ejus lectionem ostendit), I, 45; II, 15, 20, 25, 28, 29; III, 8, 16, ceteris.

(c) Cap. IV.

(d) Cf. tom. III (edit. Lipsiens. 1741) p. 614 seq.

(e) Cf. Dr. Hock. I. I. p. 53 seq., Tennemann.

apud nos ponderis esse debet (e). Atque de industria eos tantum hoc loco testes adhibuimus, qui ipsam Erigenae philosophiam summo opere detestantur. Quae de re iterum Bruckeri verba transcribere liceat : praesertim quum simul, id quod in extrema hujuscapitis parte nobis usui erit, apertissime declarent, qualis haec ipsa philosophia fuerit. Ait igitur Bruckerus (f), omnem Scoti philosophiam huc redire : « Omnia, quaecumque sunt, non radicaliter modo et virtualiter, sed et essentialiter in Deo contineri, atque adeo omnia ex Deo ab aeterno progressa esse et fluxisse, inque varias classes inferiorum et superiorum, deteriorum meliorumque entium distincta, tandem in fontem originemque suam (id est in Deum) reditura esse ». Jure de eadem Erigenae philosophia hoc quoque legitur apud Bruckerum (g) : « Quae quamvis externa dialecticae methodo tractandique ordine Aristotelem referat, quem Scotus, Graecae linguae accurate gnarus, legisse videtur, tota tamen Alexandrinum Platoniorum recentiorum systema exprimit, apertumque facit, totam eum (Scotum) metaphysicam suam ex Pseudo-Dionysio (Areopagita) hausisse, et juxta horum philosophorum placita philosophari ».

Atque de Scoti doctrina satis dictum est. Veninus nunc ad id, cujus gratia totam illam disputationem hoc loco inseruimus, unde Scotus doctrinam suam perceperit.

Quamquam ea aetate, qua nostro judicio Erigena natus est, seculo nono ineunte, per totam Scotiam atque Angliam litterarum studia omnino intermortua jacebant, tamen, sive in Scotia natalem locum habuit, sive, id quod nobis certissimum visum est, in Anglia, utroque certe loco prima eruditionis atque doctrinae suae fundamenta facillime sibi constituere potuit. Asserus quidem, vir ille doctissimus, cujus fidelissima opera in excitandis litterarum studiis Alfredus magnus utebatur, in ea ipsa regione (h), qua Erigenam natum videri diximus, non solum educatus, verum etiam eruditus est. Nec multo postea hoc factum esse constat.

Considerantes autem, quantam rerum copiam quam accurate cognitam habuerit Erigena, sine ulla dubitatione rejicimur ad Hiberniam, quae illis temporibus et florentissima optimarum artium quasi sedes

Hist. Philos. Vol. VIII, pars I, p. 65 seqq., doctissimi Benedictini e congregatione S. Mauri in Hist. Litt. tom. V, p. 417, ceteris.

(f) Cf. I. I. p. 621. Quare hic ad Erigenae philosophiam declarandam Bruckeri potius verbis uti mauerimus, quam nostris, est, opinamur, in promptu. Neque magno opere nos movet, quod unus et item alter, qui syllabarum aucupem velit agere, in his Bruckeri verbis, quae reprehendat, facili opera invenire possit.

(g) Cf. I. I. p. 620.

(h) In parte, ut traditur (cf. supra Cap. I) diocesis Menevensis : atque in ipsa Menevia Asserus ad litteras incubuit. Cf. Mabill. anal. Bened. lib. XXXVIII, n. 71.

erat (a), et ab innumera propemodum exterorum A hominum, qui ad litterarum studia se applicabant, multitudine petebatur (b). Hiberniæ igitur etiam Scotus noster, ut conjectura illa quidem, at certissima, assequi possumus, saltem politioris illius, quæ valuit, doctrinæ summam debebat: hic latinæ et græcæ (c) linguæ præceptores nancisci poterat, hic bonarum artium, hic theologiæ et nominatim dialecticæ philosophiæ (d).

Haec conjectura omnino vera esse declaratur illo S. Prudentii, episcopi Tricassini, loco, quem supra attulimus, quoque hic doctissimus vir, Scoti et aequalis et ex amico adversarius, ipsi (e): « Te solum omnium », ait, « acutissimum Galliae transmisit Hibernia, ut, quæ nullus absque te scire poterat, tuis eruditionibus obtineret; sed absit, ut B Celtica eloquentia tuas nubilationes admittat ». Quid hoc loco apertius? Expressis fere verbis Erigenam in Hibernia eruditum, atque ita in Galliam profectum esse confirmat.

Diximus modo « dialecticam philosophiam » a Scoto in Hibernia disci potuisse, ipsam philosophiam non commemorantes, quum tamen, ut in priore hujus capituli parte vidimus, etiam illius satis peritus fuerit. Hoc ideo factum est, quod sola illa dialectica, in qua externa Erigenianæ philosophiæ forma cernitur, ex Hibernia ipsi profecta esse potest: ipsa ejus philosophia, id quod jam ex Bruckeri verbis, quæ supra (f) ultimo loco posuimus, planum est, aliunde venit. Hujus rei luculentissimum ipsius Erigenæ testimonium proponemus, quod exstat in proœmio ad « Scholia S. Maximi in Gregorium theologum (g) ». Eo igitur loco paucis verbis totius philosophiæ suæ indolem accurate describit, huic descriptioni ita præfatus: « Fortassis... non tam densas subierim caligines (S. Maximi), nisi viderem præfatum B. Maximum... in processu sui operis obscurissimas S. Dionysii Areopagitæ sententias, cujus symbolicos theologicosque sensus nuper vobis (h) similiter jubentibus transtuli, introduxisse, mirabilique modo lucidasse, in tantum, ut nullo modo dubitare, divinam clementiam, quæ illuminat abscondita tenebrarum, sua ineffabili providentia hoc disposuisse, ut ea quidem, quæ nobis maxime abstrusa in prædictis B. Dionysii libris aut vix pervia sensusque nostros fugere videbantur, aperiret, sapientissimo præfato Maximo lucidissime explanante. Exempli causa, ut unum de pluribus dicam, quomodo causa animi... ».

(a) Cf. Thom. Moore., hist. Hib. Vol. I, cap. 13, Vers. Germ. I, p. 341-354.

(b) Cf. Thom. Moore. l. I. p. 351, 351.

(c) Cf. Thom. Moore. l. I. p. 350 et, quem ille citat, Usser. in epist. Hib.

(d) Cf. Thom. Moore. l. I. p. 352.

(e) Cf. S. Prud. de prædest. contra J. Scotum cap. 14. Maxima biblioth. vet. patrum edit. Lugdun. tom. XV, p. 534. E.

(f) Cf. Cap. II, col. 12, not. g.

(g) Cf. Thom. Gale. Append. p. II.

(h) Gd est, Carolo Calvo. Cf. infra cap. III.

(i) Cf. Brucker. l. I. p. 615; Thom. Gale l. I.

Hinc jam satis existimari licet, quibus ex fontibus Erigenæ philosophia provenerit, eumque in Gallia primum illos Pseudo-Dionysii libros cognovisse.

Atque hoc loco non est prætereundum, quod plurimi auctores de longinquis itineribus, quibus Erigena, antequam in Galliam profectus sit, et Græciam et Orientem studiorum causa perlustraverit, partim confidentius, partim timidius mentionem facere soleant. Quibus sermonibus nullam prorsus fidem adhibendam esse censemus. Tantum enim abest, ut ulla satis firma auctoritate aut alia ratione nitantur, ut, quibus omnino expugnentur, in medium proferri queant. Baleus igitur et Pitseus, qui « historiam litterariam Britannorum » composuerunt, quantum nos quidem scimus (i), primi de illis peregrinationibus scripsere. Verum frustra ipsos iis defendendis atque affirmandis conatos esse, jam ex Bruckero et Thoma Galeo (j) intelligimus. Multum deinde tribuunt iis verbis, quæ ut « ipsius Erigenæ verba Rogerum Baconem memoriae prodidisse legamus apud Ant. Wood (k), dummodo Rogerus Bacon de eorum auctore non erraverit (l) ». Nos autem, si quid videmus, etiam hoc fatendum esse arbitramur, ne Baconi quidem illa verba necessario adscribenda esse. Ita enim illo loco scriptum est: « Rogerus si quidem Baconus... pro fidissimo eum (Scotum)... linguarum interprete... deprædicat (in glossis super librum Aristotelis de secretis secretorum — m. script. p. 4); cui tribuendum porro censet, quod libris quibusdam Aristotelicis veris ac genuinis fruimur. Non reliqui locum, inquit ille Joannes, nec templum, in quibus philosophi consueverunt componere et reponere sua opera secreta, quæ non visitavi, nec aliquem peritissimum, quem credidi habere aliquam notitiam de scriptis philosophicis, quem non exquisivi ».

Quæ igitur verba, si ne Baconis quidem sint, incertius etiam est, num sint Erigenæ. Esto; habeantur et Baconis et Erigenæ. Quid inde? Num de ea peregrinatione loquuntur, quam supra diximus? Corruerint, ubi, quod mox facturi sumus, graviora ac certiora ipsis opposuerimus (m). Sunt denique, qui putent, vel ea de causa Scoti illud iter in dubitationem vocandum non esse, quod tam multarum rerum scientiam in eo deprehendamus, quas, nisi in Oriente, nusquam discere potuerit. His autem hoc D ipso capite jam satisfactum esse putamus. Hebraice aut syriace Scotus nescivit: græcas litteras in Hibernia discere potuit: etiam hoc demonstravimus, quo de fonte ejus philosophia manaverit. Nec illud testim. p. 9.

(j) Cf. loc. laud.

(k) Cf. Histor. et antiq. Univ. Oxon. 1674 fol. Lib. I, p. 45.

(l) Cf. Hiort. p. 38, 39; Staudenmaier. p. 145-147.

(m) Ceterum etiam Dr. Hockium, v. cl., his, quæ dicuntur, Erigenæ verbis, motum esse apparet; concedens enim (l. I. p. 55) de itineribus ita scribit: « Er kam nach grossen Reisen, die er zur Aufsuchung philosophischer Werke und im Uebgange mit den Weisen seiner Zeit verwendet hatte, an den Hof Karls des Kahlen » (hoc est: *Magis itineribus ad perquirenda opera philosophica et ad sapientissimos*

quidquam valet, quod a viris doctis (a) animadversum est, simillimam esse Erigenae philosophiam et Indorum, quae Sankhyiea vocatur et Yogica. Neque enim novum aut inauditum foret, si et Scotus et Indicae illius philosophiae auctores suo quisque Marte sibi ova pullosque fecerint: et eos ipsos philosophos, quos Erigena sibi duces elegit ac praecipit, plurimum Indorum philosophorum scrinia compilasse scimus.

Jam vero exposito, quam nulla probabili ratione adhibita rumores illi de Joannis nostri itineribus circumlati fuerint, paucis id, propter quod potissimum ea omnino nulla esse putemus, explicabimus. Primum igitur habemus fragmentum epistolae, quam Anastasius bibliothecarius, Scoti aequalis et summus admirator, de eo ad Carolum Calvum misit, qua is quidem apertissime demonstrat, se nihil unquam de ulla longinqua ejus peregrinatione audivisse. Scribit enim (b): «Mirandum quoque est, quomodo ille vir barbarus, Joannem dico, ille, qui in finibus mundi positus, quanto ab hominibus conversatione, tanto credi potuit alterius linguae dictione longinquus, talia intellectu capere in aliamque linguam transferre valuerit (c)». Deinde S. Prudentius, quem et ipsum Scoti aequalem et ex amico adversarium factum esse audivimus, quo loco de Hibernia ut Erigenae magistra loquitur (d), certe etiam Orientis aut Graeciae mentionem injecisset, dum quidquam de his comperisset. Huc accedit, quod nullus omnino ex Erigenae scriptis locus afferi potest, ubi ipse de exteris philosophis, quibuscum coram sibi colloquendi facultas fuerit, sermonem faciat, aut ullius peregrinationis studiorum causa susceptae meminerit; quum semper eos auctores alleget, quorum libros in Hibernia aut in Gallia excutere potuit. Quid denique illa tempestate vel in Graecia doctrinae acquiri potuerit, non hercle intelligimus: ne ibi quidem splendidam tum philosophiae conditionem invenimus: Athenae obmutuerant (e).

Atque haec de re tam futili dixisse sufficiat: progrediamur ad reliqua.

CAPUT III.

Quae fuerit Scoti conditio apud Carolum Calvum.

Carolus Calvus, quum multa, quae boni regis sunt, in se desideranda faceret, optimas tamen artes propterea non neglexit. Ericus quidem Altiisiodorensis, qui ejus aequalis fuit, summis eum hac de re laudibus ornat: nec est, cur hujus laudibus, etsi in

quosque sui aevi conveniendos susceptis ad aulam Caroli Calvi venit. ANIMADV. EDIT.)

(a) Cf. Hock. l. I, p. 33, not. 2; Ritter. Geschichte der Philosophie. Hamburg. Vol. IV, p. 361, not. 4.

(b) Cf. Thom. Gale. testim. p. 8.

(c) Sermo est de Pseudo-Dionysii libris, quos Erigena e graeca oratione in latinam convertit. Eo minus igitur nobis dubitationis dari potest, in Graecia cum fuisse negantibus.

(d) Cf. supra col. 43, not. e.

(e) Cf. Brucker. l. I, p. 615.

(f) Cf. Staudenmaier, l. I, p. 151-159, qui maximam testimoniorum turbam undique congressit.

A epistola, ad ipsum Carolum Calvum scripta continentur, magnopere diffidas, propterea quod, quibus firmari queant, satis multa habemus (f). Ille igitur Ericus: «Vel maxime, inquit, «Vobis aeternam parat memoriam, quod famatissimi avi Vestri Caroli studium erga immortales disciplinas non modo ex aequo repraesentatis, verum etiam incomparabili fervore transcenditis; dum, quod ille sopitis eduxit cineribus, Vos fomento multiplici, tum beneficiorum, tum auctoritatis, usque quaque provehitis.... Id vobis singulare studium effecistis, ut sicubi terrarum magistri florent artium, quarum principalem operam philosophia pollicetur, hoc ad publicam eruditionem undecunque Vestra celsitudo conduceret, comitas atraheret, dapsilitas provocaret.....

B Quid Hiberniam memorem, contempto pelagi discrimine paene toto cum grege philosophorum ad littora nostra migrantem? Quorum quisquis peritior est, ultro sibi indicit exilium, ut Salomoni sapientissimo famuletur ad votum..... »

Atque inter hos viros, doctrinae laude conspicuos, quorum partim vocatos, partim ultro ad Carolum venisse ex Erico videmus, fama ad posteros certe prae omnibus ceteris eminebat Joannes Scotus. Quo autem jure recentiorum plurimi (g) eum a Carolo Calvo arcessitum dicant, nos quidem profecto non intelligimus. Guilelmus enim Malmesburiensis, quem primum hac de re scripsisse jam ex Thoma Galeo (h) colligas, quemque Simeon Dunelinensis, Matthias Westmonasteriensis, alii ad verbum fere descriperunt; sed Guilelmus Malmesburiensis tribus locis (i) iisdem propemodum verbis: «(Scotus), ait, relicta patria Franciam ad Carolum Calvum transit, a quo magna dignatione susceptus familiarium partium habebatur... ». Addit praeterea in libris de gestis regum Anglorum, «concrepantibus undique bellorum fragoribus, ipsum in Galliam abiisse.

Quo tempore ad Carolum recessisse videatur, in primo capite exposuimus, circiter annum DCCCXLV.

Hunc, si quisquam, verum sibi Maecenatem devinxit. Eaque Caroli facilitate ita usus fuisse narratur, ut non magnopere ageret Horatium, cui ab Augusto scriptum ferunt, «sumeret sibi aliquid juris apud se, tanquam si convictor sibi fuerit». Malmesburiensis quidem (j): «(Scotus), inquit, transigebat cum eo (Carolo) tam seria, quam joca, individuumque comes et mensae et cubiculi erat, multae facetiae ingenique leporis, quorum exempla

In hoc autem Erici loco describendo saepius a Staudenmaiero recessimus, quum potius Bollandum (Julii mens. tom. VII, p. 221 F — 222 A) sequendum esse duceremus, quam illum.

(g) Cf. Hiort. p. 39-40, Staudenmaier. p. 151. Schlueterus saltem hoc habet, Scotum, postquam in Galliam se contulisset, a rege Carolo Parisios vocatum esse.

(h) Cf. Thom. Gale. l. I. testim. p. 5.

(i) In libro V de Pontificibus inedito (Gale. test. p. 5), in epistola ad Petrum quandam (ex codice Thuaneo MS. apud Thomam Gale. l. I. p. 7), in libris de gestis regum Anglor. II, 4.

(j) Cf. Gale. l. I. p. 3-6.

hæcque constant (a), ut sunt ista : Assederat ad A mensam contra regem ad aliam tabulae partem : procedentibus poculis... Carolus fronte hilariori post quaedam alia, cum vidisset Joannem quiddam fecisse, quod Gallicanam comitatem offenderet, urbane increpuit et dixit : Quid distat inter Sottum et Scottum? Retulit ille solenne convitium in auctorem et respondit : Tabula tantum!... Nec vero rex commotus est, quod miraculo scientiæ ipsius captus adversus Magistrum nec dicto insurgere vellet. Sic cum usitate vocabat. Item cum régi convivanti minister patinam obtulisset, quæ duos pisces prægrandes adjecto uno minusculo contineret, dedit ille Magistro, ut accumbentibus duobus juxta se clericis departiretur. Erant illi giganteæ molis; ipse perexilis corporis. Tum, qui semper aliquid honesti B inveniebat, ut lætitiâ convivantium excitaret, re-tentis sibi duobus majoribus, unum minorem duobus distribuit. Arguenti iniquitatem partitionis regi : Imo, inquit, bene feci et æque, nam hic est unus parvus, de se dicens, et duo grandes, pisces tangens : itemque ad eos conversus, hic sunt duo magni clerici immensi et unus exiguus, piscem nihilominus tangens ».

Itaque Joannes noster, ut videmus, intima Carolo familiaritate conjunctus in ipsa regia atque in summa hominum celebritate versabatur. Quod item Pardulus episcopus Laudunensis testatur, qui circiter annum DCCCLIII ita de eo scripsit : « Scotus ille, qui est in palatio regis (Caroli Calvi), Joannes nomine (b) ». Jam ex his conjicias, eum usque ab illo tempore, quo ad Carolum venit, plurimos annos deinceps in ejus regia vixisse. Hoc autem nescimus, an certius etiam colligi queat ex illis Scoti carminibus, quæ Schlueterus suæ editioni librorum de divisione Naturæ adjecit; quæ certe diversis temporibus composita sunt, ac passim manifestissime docent, eum sibi fuisse auctorem, qui a Carolo aletur (c). Quæ res etiam eo summopere videtur confirmari, quod ipse Scotus in proœmio libri sui de Prædestinatione Caroli benevolentia ac liberalitate sibi obtigisse ait, ut, quod tempus alii rebis gerendis insumere debeant, id a se litterarum studii impendatur. Quoad hic mansisse existimari possit, mox (d) videbimus, quom de ultimis ejus fati disputabitur.

Neque solius Caroli, id quod patet ex Malmesburien- D si, Magistrum dicunt Joannem : verum etiam celeberrimæ illi « scholæ Palatinae » multos per

(a) Cf. Gale. l. I, append. p. 88.

(b) Cf. Cap. I, col. 9, not. c.

(c) Cf. Carm. XI, 4; VI, 35-41; II, 69-72; I, 77-81; I, 46-77...

(d) Capite V.

(e) Cf. Staudenmaier. l. I. p. 159 not. 5 et p. 166 not. 1.

(f) Sic Nicolai I. verba se habent apud Bulaeum (hist. Universit. Paris. tom. I, p. 184), qui de antiquo exemplari ea deprompta esse ait, laudans « Gabriel. Naudei Collect. ex biblioth. Oxon. » Sed inventus est, qui Bulaeum fraudiculæ insimulare vellet,

* Joanni a Carolo Calvo mandatam esse, ut in controversia Paschasiana suum de ss. eucharistia sensum

annos præfuisse traditur. Plurimos habemus hujus rei auctores; unum, quem reliqui secuti sunt, quemque jure sequi potuerunt, si re vera illius est testimonium (e), huc allegabimus. Exstat locus epistolæ Nicolai I Pont. Max. ad Carolum Calvum scriptæ, quo loco, ut plurimi contendunt, hæc sunt legenda : « Hinc est, quod dilectioni vestræ vehementer rogantes mandamus, quatenus Apostolatu nostro prædictum Joannem repræsentari faciatis, aut certe Parisiis in Studio » (id est schola), « ejus capital » (id est caput) « jam olim fuisse perhibetur, morari non sinatis... (f) ». De tempore, quo hæc epistola scripta sit, legitur apud Bulaeum : « Datum anno Apost. nostri III, » qui est annus DCCCLX : alii dicunt, circiter quinque annis post eam esse datam. Quod si hic illius epistolæ locus, nec dubitamus, quin ita sit, re vera est Nicolai, Scotus noster circa eos annos, quos diximus, jam pridem Parisiensibus litterarum studiis non solum interfuit, verum etiam præfuit. Quamdiu autem postea eo honore ac loco manserit, plane ignoramus : nec ullibi quidquam perscriptum invenimus, unde appareat, utrum Nicolai jussu Romam missus sit, nec ne. Staudenmaierus (p. 166-167) eum non esse missum affirmat : nec est quod nimis ipsum temeritatis arguere velimus. Constat enim, quam carus regi suo fuerit Erigena, et hunc ipsum regem etiam alias summorum pontificum mandata parum curasse.

Reliquum est, ut de gravioribus quibusdam negotiis, quæ præterea Joanni a Carolo mandata esse accepimus, paucis dicendum sit. Quæ quidem omnino fuere duo : alterum, ut latine redderet et libros aliquot Pseudo-Dionysii et Scholia Maximi cujusdam in Gregorium theologum (quæ item subdititia esse creduntur), alterum, ut, orta per Paschasium Radbertum dissensione de S. Eucharistia, ipse quoque scribendo hanc rem explicaret *. Alterum autem, proximo capite sigillatim de controversiis theologicis quibus Erigena implicatus fuit, acturis, hic tantummodo commemorandum, ceteroquin mittendum est : de altero, quæ dicere habeamus, hæc sunt.

Ludovico Pio complura Pseudo-Dionysii Areopagitæ scripta dono miserat Michael Balbus; non, ut quidam opinati fuerunt (g), anno DCCCXXIV^{to}, sed anno DCCCXXVII^{mo}, nec in latinum sermonem conversa, quod item putarunt viri docti (h), sed graeca. Hanc temporis rationem veram esse demonstravit v,

quod verba de « Schola Parisiensi ejusque præfecto Erigena » ipse inseruisset. Verum enimvero, quod alii, qui tantum quaedam ex Nicolai epistola excerpta habebant, in his illa verba non legerunt, Bulaei fidem non expugnat; nec id, quod illi quaedam legerunt, quæ apud hunc non erant. Nam et Bulaeus, ut Staudenmaier. l. I. recte monet, forsitan solum excerpta habuit.

(g) Cf. Hist. litt. de la France, t. V p. 425, Hior, l. I. p. 43, et Baron. annal. ad an. DCCCXXIV ect.

(h) Cf. Mabill. anal. lib. XXIV, n. 59, Hist. litt. de la France, tom. V, p. 425 ect.

aperiret, omnino non constat. Quid noster in illo certamine egerit, in Proœmio exposuimus. AMBAY. Edit,

et. Pagius in « Critica in anal. Baronii » (a) : de A
libris graeco sermone scriptis omnem animo nostro
scrupulum evellit Hilduinus abbas, qui ipse eos ser-
vandos acceperat, atque ita de iis scripsit (b) :
« Authenticos namque eosdem libros graeca lingua
conscriptos pro munere magno suscepimus ».

Summum his frivolis tunc cum maxime honorem
habebant Galli. Putabant enim, ejus Dionysii ipsa
esse, qui primus Athenis episcopus fuit, et in Gallia
divinam Jesu Christi doctrinam divulgasse credebatur
(c). Ludovicus igitur, quando per totam Galliam,
qui non mediocri, sed aliqua graecae linguae scientia
inbutus esset, vix reperiebatur, statim horum
librorum quasi versionem quandam instituisse vide-
tur, idque per Hilduinum, in monasterio S. Dionysii
abbatem, cum ipsum, cui illos servandos tradiderat
(d). Haec de versione, utcumque fuit, nusquam
fere commemoratum est; quare, si fuit, certe nullo
in pretio haberi potuit (e). Itaque Carolus Calvus, ut
erat litterarum, praecipue sacrarum, studio unice
deditus, quum naetus esset Erigenam hominem
praeter solitum graecae linguae peritum, commit-
tendum non putavit, ut a fortuna datam occasionem,
justam tandem illorum librorum interpretationem sibi
comparandi, dimitteret. Quamobrem eo jubente Eri-
gena ad libros Pseudo-Dionysii in latinum sermonem
convertendos animum adjecit (f). Quos autem illius
auctoris libros latine reddiderit, ipse Erigena narrat
in epistola dedicatoria ad Carolum scripta, quam
latino suo Areopagitae praemisit (g) : libros de hier-
archia coelesti, de hierarchia ecclesiastica, de divi-
nis nominibus, de theologia mystica, praeterea decem
epistolas.

Hoc labore absoluto Erigena ejusdem regis jussu
suscepit illum alterum, S. Maximi Scholia e graeca
lingua in latinam transferendi (h). Facta igitur Scoto
nostro hac occasione illorum librorum copia, quos et
ipse, ut supra (cf. notic.) jam significavimus, Dionysii
et Maximi, virorum sanctorum, esse putabat, adeo
ipsius ingenium et propter sapientiae, quam continerent,
praestantiam et propter illorum, qui eos composuissent,
auctoritatem, ab iis illectum est, ut,

(a) Cf. Pagi. Critica in anal. Baron. ad an. DCCCXXVII, n. XIV.

(b) Cf. Hilduini epist. ad Ludov. Pium, Areopagiticis (edit. Coloniens.) praefixa. Invenitur Hilduini locus apud Staudenmaier. p. 163 et apud Pagium loc. laud.

(c) Cf. Scoti carm. X. XI et XII, in edit. Schlueter. p. 607-609.

(d) Cf. Staudenmaier. p. 163 seq.

(e) Cf. Staudenm. p. 163-164.

(f) Cf. Erigenae praef. ad conversa ab eo S. Maximi Scholiae et. cet., quae est apud Thom. Gale. in edit. libr. de div. Nat., Append. p. II et III.

(g) Edita est haec epistola et a Jacobo Usserio in epist. Hibernicarum sylloge Paris. 1663 4to p. 40 seq., et in Areopagiticis (i. e. collectio plurimarum antiquarum Areopagitae versionum), quae typis descriptae prodire Colon. 1550 et 1556. fol.

(h) Cf. Erigen. loc. supra col. 43, not. g.

(i) Nam, ut alia taceamus, sententiam de peccato, de peccati poena, quam Areopagitae debet, jam, in

quemadmodum capite proximo a nobis est explicatum, totum se iis daret, totamque ex eorum sacris philosophiam sibi suum repeteret.

De tempore, quo his negotiis occupatus fuit, nihil plane apud auctores habetur. Credimus autem, non multo post ejus in Galliam adventum, etiam ante annum DCCCL hanc rem usu venisse. Certe in libro suo de praedestinatione, quem circiter annum DCCCL conscripsit, jam multo plura longeque alia (i) protulit, quam quae a solis Hibernis philosophis aut theologis cum didicisse credas. Huic accedit, quod Carolum, procul dubio Areopagitam legere summe cupientem, quum Erigenam hospitio legerisset, non diu graeci sui codicis oblitum fuisse putamus. Denique nusquam, quantum scimus, nisi in epistola illa dedicatoria, versioni Areopagitae praemissa, ulla ratione ab Erigena significatum est, aliunde sese in Galliam venisse. Eo autem loco scripsit : « Hanc libram sacro Graecorum nectare fartam, Advena Joannes σπένδω meo Carolo (j) ».

Verum quidquid hac de re statuis (k) : ante annum DCCCLX vel DCCCLXV Dionysius absolutus fuit. Exstat ea de re apud Bulaeum (cf. col. 25, not. f). haec Nicolai I., Pont. Max., epistola : « Nic. S. S. D. Dilecto filio Carolo Glor. Franc. R..... Sed nuper doluimus, ut relatum est Apostolatui nostro, quod opus Dionysii Areopagitae quidam vir Joannes, natione Scotus, nuper transtulit in Latinum, quod juxta morem Ecclesiae nobis mitti et nostro judicio debuit approbari. Praesertim quum idem Joannes multae scientiae esse praedicetur olim, sed non sane sapere in quibusdam frequenti rumore dicatur..... Datum anno Apost. nostri III. » Hic est annus DCCCLX; sed alii volunt, hanc epistolam circiter annum DCCCLXV scriptam esse (l).

Quod Nicolaus I., Pont. Max., queritur sibi eos libros nondum missos fuisse, incertum est, utrum hoc postea factum sit, nec ne. Nos quidem hac de re nihil cognitum habemus (m).

Anastasius bibliothecarius compluribus annis post ita de Erigeniana Areopagitae versione ad Carolum Calvum scripsit (n) : « Mirandum quoque est, quo-

libro de praedest. exposuit. Cf. infra Cap. IV, col. 27, not. c. Neque tamen id quod jam proximo capite ex loco quodam (cf. supra col. 43, not. g) prooemii Erigeniani ad scholia S. Maximi patere animadvertimus, ullo pacto, est verisimile, eum, priusquam ad Carolum Calvum venerit, Areopagitae libros cognovisse.

(j) Cf. Schlaet. p. 608.

(k) Schlueterus compertum habere videtur, post annum DCCCLV demum Erigenam ad illud negotium impulsam esse. Postquam enim (edit. ejus p. IV) de concilio Valent. quod illo ipso anno (cf. Mab. anal. Bened. libr. 34. n. 93, Nat. Alexand. hist. eccles. sec. IX et X, dissert. V. § XI) habitum est, commemoravit, hoc modo pergit : « Post haec Carol. Calv. Erigenam ad (Pseudo-) Dionysium » [sic !!] « vertendum excitavit ». Ne hoc quidem, unde didicerit, ullo modo reperire potuimus.

(l) Cf. Staudenmaier. l. I. p. 166 not. 1.

(m) Cf. Staudenmaier. p. 166 seq.

(n) Usser. ep. lib. syllog. p. 45 seq.

modo ille vir barbarus..... talia intellectu capere, in aliamque linguam transferre valuerit.... — Sed hoc operatus est ille artifex spiritus, qui hunc ardentem pariter et loquentem fecit; nisi enim ex gratia ipsius igne caritatis flagrasset, nequaquam donum linguis loquendi procul dubio suscepisset.... — Cum esset humilis spiritu, non praesumpsit, verbi proprietatem deserere... — Unde factum est, ut tantum virtum (Dionysium Areopagitam) intra ejusdem Labyrinthi difficilia irretiret, et in antris profundioribus invisibilem quodam modo collocaret, et quem interpretatum suscepit, adhuc rediret interpretandum. Eodem plane modo de ipsa versione Erigenae judicat Guilelmus Malmesburiensis, judicant ii qui hunc sequuntur, Simeon Dunelmensis, et Matthias Westmonasteriensis. Ille: « Verbum », inquit, « e verbo (a), transtulit. Quo fit, ut vix intelligatur latina littera, quae volubilitate magis graeca, quam positione construitur nostra » i. e. latina.

Atque propter hanc ipsam interpretationis Erigenianae obscuritatem factum esse putant, ut postea oblivioni traderetur, nec nisi perpauca ejus exemplaria propius ad nostram aetatem accesserint (b)*. Typis descripta prodit Coloniae Agrippinae una cum aliis quibusdam antiquis Pseudo-Dionysii versionibus (c).

Alterum, de quo diximus, Erigenae opus, interpretationem Scholiorum in Gregorium theologum, Thomas Galeus, Oxoniensis, una cum libris de divisione Naturae edidit (d). Acceperat id, ut ipse ait, opera Joannis Mabillonii (e).

CAPUT IV.

Quae gesserit Erigena in illis theologorum controversiis, quarum particeps fuit.

Duae omnino, ut supra jam decimus, fuerunt theologorum pugnae Scoti temporibus per Galliam commissae, quarum nunc sumus mentionem facturum. Altera de praedestinatione mota est a Gothescalco, Orbacensi monacho, alteram de S. Eucharistia ex-

(a) Cf. Thom. Gale. l. I. testim. p. 6.

(b) Cf. *Histoir. litt. de la Fr.*, tom. V, p. 426.

(c) Cf., supra col. 19, not. g.

(d) Cf. Jo. Sc. Erig. de divis. Nat. libri V. Accedit Appendix ex Ambiguis S. Maximi Graece et Latinae. Oxonii e theatro Scheldonio a. MDCLXXXI.

(e) Cf. Thom. Gale. l. I. testim. p. 12.

(f) Erat is Orbacensis quidem monachus, nec tamen natione Gallus, sed Saxo. Patre enim usus est comite Berno, nobilissimo inter Saxones genere. Traiunt autem, Gothescalco puerulum adhuc a parentibus suis in coenobio Fuldensi « Deo esse oblatum ». Hic una cum eo ad litteras incubat Walafridus Strabo, quem habuit amicissimum. Cf. Walafr. poem. in Max. biblioth. patrum, edit. Lugdun. tom. XV, p. 231 C-G. Quum adolesceret, vitam monachicam pertaesus petiit ab Olgario, archiep. Mogunt., ut, quoniam invitus ad eam adductus esset, ejus voluntate ipsam relinquere sibi permitteretur. Neque Olgario ei petenti defuit. Jam vero Irabanus, abbas Fuldensis (a. DCCCXXIX), Ludovicum Imp. per litteras adiit, eique demonstravit, parentum voto pueros in perpetuum constrictos teneri. Quo factum est, ut Gothescalco remanere

* Fallitur; illius enim versionis plurima hodie in bibliothecis reperiuntur exemplaria mss., typis

citavit Paschasius Radbertus, Gallici coenobii Corbeiensis antistes.

Verum ex instituti nostri ratione non integras illas rixas, sed eas tantum partes explicabimus, quae Scoti fuerunt, quaeque his ipsis Scoti partibus necessariam lucem affundere videantur.

Damnavit igitur Gothescalco (f) ut praedestinationis haeresis convictum Hinemarus, archiepiscopus Remensis, cum synodo I apud Carisiacum a. DCCCXLIX habita (g). Damnaverat eundem jam proximo anno concilium Moguntinum II sub Hrabano, qui eo ipso tempore archiepiscopus Moguntinus erat creatus (h). Apud illum enim Gothescalco, qui in itineribus per Italiam Germaniamque factis primum de gemina praedestinatione sermonem fecisset, istius erroris accusatus fuerat: atque haec ipsa synodus damnatum eum miserat Hinemaro, monachorum Orbacensium metropolitae (i).

Quae fuerit concilii Moguntini sententia de Gothescalco lata, docet epistola Hrabani, peracto concilio super hac ipsa re ad Hinemarus scripta. In ea igitur epistola (j): « Gothescalco », ait, « venit ad nos Moguntiam, novas superstitiones et noxiam doctrinam de praedestinatione Dei introducens, et populos in errorem mittens, dicens, quod praedestinatio Dei, sicut in bono, sit ita et in malo, et tales sint in hoc mundo quidam, qui propter praedestinationem Dei, quae eos cogat in mortem ire, non possint ab errore et peccato se corrigere, quasi Deus eos fecisset ab initio incorrigibiles esse, et poenae obnoxios in interitum ire ».

Hoc iudicium synodus Carisiacensis, ad quam Hinemarus missum sibi Gothescalco de integro iudicandum adduxerat, omnino ratum habuit, atque praeterea infelicem illum monachum propter pertinaciam, qua usus esset, gravissima poena affecit. Narrat hanc rem Hinemarus in libro de praedestinatione (k): « Gothescalco », inquit, « sic, ut et in

cogeretur. Is tamen in coenobio Fuldensi apud Hrabanum diutius manere noluit, recessitque ad Gallos, ubi in Orbacense monasterium sese abdidit. Cf. Mabillon. ann. lib. XXX, n. 30; Centur. Magleb., cent. IX, cap. 9 et 10, edit. Basil. column. 404, 543, 546.

(g) Cf. Mansi, s. concil. nova et amplissima Collectio tom. XIV, col. 919 C-922 E.

(h) Cf. Mansi. l. I. col. 915 D-918 E.

(i) Quum Orbacense monasterium proprie esset dioecesis Suessionensis, et cum hac demum dioecesi in metropolitae Remensis jurisdictionem concederet, mittendus fuit non archiepiscopo Remensi, sed episcopo Suessionensi. Verum ipse Hinemarus in epist. ad Nicolaum I. missa, quae est apud Flodoardum (cf. Flodoardi hist. eccles. Remens. lib. III, cap. 12-14), declarat, cur Gothescalco, episcopo Suessionensi relicto, a se potissimum iudicatus sit: « quia Rothadus, de cujus parochia erat, illi nesciebat resistere » (cf. Rothadus etiam episcopatu suo eiectus est (cf. *Hist. litt. de la France*, tom. V, p. 500).

(j) Cf. Mansi l. I. col. 914 E. seq.

(k) Cf. Mansi l. I. col. 919 F. seq., Eccles. Lugd. lib. de tribus epist. cap. 24, (Max. bibl. Pat. edit. Lugd. tom. XV, p. 679 C-D).

vero expressa est, quantum sciam, his tantum vel ter saec. XVI. cf. *Prooemium*. ANSMANN. ERM.

Moguntina civitate, inventus (est) haereticus atque incorrigibilis. Honore presbyterali..... abjectus, et pro sua irrevocabili contumacia..... ut improbus virgis caesus.... ne aliis noceret, qui sibi (ipsi) prodesse volebat, ergastulo est retrusus ».

Quae poena miserandum in modum Gothescalco irrogata, movit, ut fieri solet, hominum tum miserationem tum indignationem. Ac, si cui haec res minus cordi esset, exstiterunt summi theologi, qui vererentur, ne injuste fecisset Hincmarus, quod Gothescalci placita praedestinatio errore infecta esse judicasset.

Nec hercle, quaecunque alioquin Gothescalci sententia fuit, ex ipsius verbis, quibus eam Moguntinae synodo explicavit, quatenus hodieque exstant, ullo pacto colliges, quae et Hincmarus et Hrabanus illi tribuebant, atque cum synodis suis in illo damnaverunt. Refert haec verba, id quod hoc loco certe summi est momenti, ipse Hincmarus. Is enim in libro suo de praedestinatione (a) duas a Gothescalco in synodo Moguntinae scriptiones prolatas esse docet, quarum altera fuit « fidei de praedestinatione confessio », altera « libellus ad Hrabanum » (b) : illam habet integram, ex hac affert fragmenta. Haec vero Gothescalci verba non continent haeresim praedestinatioem. Neque enim contendunt, praedestinatioem esse a Deo usque ab omni aeternitate alteram hominum partem ad bene recteque vivendum, alteram ad male praveque agendum; illam proinde ad sempiternae vitae beatitudinem, hanc ad aeternam futurae vitae calamitatem : qua re fieri, ut nihil prorsus libero hominum arbitrio sit relictum. Demonstrant contra satis aperte, Deum homines impios praedestinasse illos quidem ad « mortem sempiternam », nec voluisse, ut « perpetim salventur », sed « propter ipsorum mala merita », ideo quod eos « pessimos futuros esse praescivisset » ! Quare solae illae locutiones, quibus Gothescalcus usus est, offensionem habuisse videantur. At ejusmodi locutiones reperiuntur etiam apud S. Augustinum (c), ex cujus libris Gothescalco sibi sustulisse arbitramur suas. Ait enim ipse in scriptione illa ad Hrabanum (d) : « De libero arbitrio, quid tenendum

(a) Cf. cap. V cap. XXI, cap. XXIV cap. XXVII.

(b) Ipsa Gothescalci verba, cum brevitati aliquid dandum esset, describere nolimus. Ceterum etiam apud Natal. Alex. reperiuntur. Cf. Nat. Alex. in hist. eccles. sec. IX et X, diss. V § III.

(c) Cf. de civit. Dei XV, 1 : « Est una (hominum societas), quae praedestinata est, in aeternum regnare cum Deo, altera aeternum supplicium subire cum diabolo ». Ibid. XXII, 24 in fine edit. Tauchn. Lips. 1823, vol. II, p. 412 : « Quid igitur dabit (Dens) iis, quos praedestinavit ad vitam, qui haec etiam dedit iis, quos praedestinavit ad mortem » ? Et passim in aliis S. Augustini scriptis tales locutiones inveniuntur.

(d) Cf. supra (hac col.) not. a et b. Joannes Scotus de praedest. adv. Gothesc. cap. XI, § 2 : « Gothescalcus », ait, « maxime Augustino nefandi sui dogmatis causa, referre solet ».

(e) Cf. Hist. litt de la France, tom. V, p. 354 : Nat. Alex. in hist. eccles. sec. IX et X dissert. V,

« sit,... praecepit contra Pelagianos... a B. Augustino plenius... esse cognoscitur inculcatum. Unde te (Hrabanus) potius ejusdem doctoris assertionibus malueram niti, quam erroneis opinionibus Massiliensis Gennadii... »

Atque haec ipsa res summorum theologorum studia excitavit. Hincmarum in Gothescalci praedestinatione damnanda S. Augustinum petiisse arbitrabantur. Itaque acriter impugnant Hincmarum ejusque amicum, qui in Gothescalci causa fidelissimum ei operam praestiterat, Pardulum, episcopum Laudunensem. Inter quos Hincmari Pardulique adversarios Ratramnus, monachus Corbeiensis, S. Prudentius, episcopus Tricassinus, Lupus, abbas Ferrariensis, conspicui fuere (e). Hi omnes scriptis suis etiam malorum hominum praedestinationem defendentes, iisdem fere cum Gothescalco, quia et S. Augustini erant, locutionibus utebantur. Neque ullo pacto ea in re culpari possunt, quippe qui non illum in his sensum inesse voluerint, quem Hincmarus cum suis. Hincmarum autem, quae non speraverat, ad incitas fere redegerunt. Satis enim probe intelligebat, cum a celeberrimis theologis tam malorum quam bonorum, sive gemina praedestinatio doceretur, quam ipse in Gothescalco damnasset, de fama atque existimatione ornamentisque omnibus sibi esse decertandum. Quare scriptoribus opponendos esse censebat scriptores. Itaque ab Hincmariana parte cum alii, tum praecipue Scotus noster, qui geminam illam praedestinationem (f) libris editis expugnarent, sollicitati sunt (g).

Composuit igitur Scotus librum suum de praedestinatione adversus Gothescalco, eumque edidit anno DCCCLI (h). Semel tantum hoc Scoti opus typis descriptum prodit : est apud Mauguinum in libro, quem infra (not. e) laudavimus.

De Praedestinatione liber undeviginti complectitur capita, quae praecedunt prooemium, subsequitur epilogus : nec admodum magni est voluminis. Missum est, ut in prooemio legitur, Hincmaro Remeusi et Pardulo Laudunensi ; quorum causae patronum se exstitisse Scotus scribit.

Itaque hoc solum ipsi agendum fuit, ut geminam

§ VI. Max. biblioth. vet. pat., edit. Lugdun. tom. XV ; Gilb. Mauguin. veterum auctorum, qui sec. IX de praedest. et gratia scripserunt, opera et fragmenta plurima. Paris. 1650 II vol. 4to. Hac in biblioth. patrum et apud Mauguinum singula eorum auctorum, quos laudavimus, scripta, quatenus exstant, facili opera inveniuntur, quare eorum locum accuratius indicare supersedimus.

(f) De sola gemina praedest., non de reliquis duabus quaestionibus (I de libero hominum arbitrio. II. utrum Christus pro omnibus hominibus mortuus sit, an pro iis tantum, qui praedestinati sint ad vitam), quae et ipsae acriter proponerentur, ideo locuti sumus, quod haec ipsa omnium caput et quasi parens fuit, nec Scotus reliquas illas curavit.

(g) Cf. Eccles. Lugdun. lib. de tribus epist. cap. 39 : in Max. biblioth. vet. patr. edit. Lugdun. tom. XV, p. 687 II. seq.

(h) Cf. supra Cap. I, col. 7, not. b.

illam prædestinationem, quæ ab Hincmari Pardulique adversariis defendebatur, idoneis argumentis expugnaret, sin minus, Gothescalcum re vera prædestinationis hæresi affinem fuisse ostenderet. His igitur in rebus qua diligentia versatus fuerit, paulo accuratius persequemur. Quæ autem præterea de Scoti libro, qui nunc in nostris est manibus, memoratu digna videantur, ea deinceps explicabimus.

De Gothescalco nihil dubitatur, quin « diabolicum istud dogma » fuerit amplexatus. Legimus enim (a) « ex Gothescalci sententia duas esse in Deo prædestinationes, alteram bonorum, malorum alteram : illius coactu fieri, ut una hominum pars recte vivat atque ad æternam beatitudinem perveniat, hujus necessitate ineluctabili alteram mortalium partem et improbe vivere et in æternam incurrere calamitatem ». Summa adeo cum indignatione acerbissima in Gothescalco convicia ingeruntur (b). Quamquam autem Scoto id maxime spectandum fuit, ut infelicem illum hominem tanti erroris coargueret potius, quam accusaret, tamen ne levissimum quidem argumentum, quo hæc in re patroni partibus satisfaceret, proferre studuit. Teneri Gothescalco prædestinationis hæresis culpa nusquam demonstrat, nusquam non crepat.

Nec minus in altero illo, quod Scoto perficiendum fuisse monuimus, suorum expectatio est decepta. Nam et si fortissime adversus geminarum prædestinationum terricula proelatus est, tamen illud tantum, quod nec curare debuit, juste impugnavit, illud autem, quod proprie petendum fuit, vix curavit, ac plumbeo solum, ut aiunt, gladio invasit. Juste enim impugnavit illud, quod Hincmarus cum suis in Gothescalco damnaverat; proprie petendum fuit illud, quod Hincmarianæ partis adversarii in Gothescalco, ut ita dicamus, defenderant. Atque hæc, id quod supra a nobis expositum est, toto coelo inter se differunt. Illud ubique sibi aggrediendum sumpsit (c); in hoc impetum aliquem eum fecisse concesserimus, ideo quod inter argumenta, quibus illud evertere studuit, reperiuntur, quæ etiam huic opposita dixeris (d).

Atque de illo aut victo aut non victo inter eos, adversus quos Scoto res esset gerenda, ne mutivisse quidem invenimus quemquam; ipsi quoque illud summe improbaverant: hoc autem, quam non victum existimaverint, infra docebimus (e). Itaque jam hinc satis patere arbitramur, qualem Scotus patronum

(a) Cf. cap. I, § 4; cap. IV, § 1 seq. et passim.

(b) Cf. prooem.; cap. I, § 2. 4; cap. II, § 1; cap. III, § 4, § 5; cap. XI, § 2; epil. § 3.

(c) Cf. cap. I, § 2; cap. II, § 1, § 6; cap. XI, § 1; cap. IV, § 3: præterea huc sunt afferenda illa fere argumenta, quorum pondere (cap. II — cap. VIII) geminam prædestinationem suam deprimere nititur: quatenus videlicet hoc probatum volunt, non posse Deum aut libero hominum arbitrio officere, aut ad morum præcepta migranda cogere quemquam.

(d) Cf. cap. IX — cap. XI, quorum summam mox

Aegerit: nocentior suorum causæ fuit, quam utilior.

Maximæ autem turbæ, maxima hominum tum admiratio tum indignatio mota sunt eo, quod Scoti liber summam ille quidem erga Deum pietatem spirabat, at errorum, ineptiarum, mirabiliumque rerum, quas illa ætate nec fando audivissent, multitudine refertus erat ingenti. Hoc igitur, quatenus in præsentia fieri potest, declaraturi, jam de totius libri summa disputabimus.

Quæ summa hæc fere in re versatur: non esse duas in Deo prædestinationes (f), sed unam tantum, eamque hominum bonorum.

Atque hujus quidem rei argumenta reperiuntur plurima et perquam varia. Horum quæ maxime commemoranda esse videantur, ea pro hujus voluminis ratione quam accuratissime explicabimus. Sunt enim ita sane comparata, nihil ut magis ad verum Scoti ingenium declarandum pertineat.

I. « Divina voluntas et divina prædestinatio omnino carent necessitate, quæ eas vel impelleret, vel impediret: illa, ideo quod est summa omnium rerum causa; hæc, propterea quod, pariter ac voluntas divina, Deus est (g) ».

Quid inde? Nos quidem non videmus, quid hæc sibi velint, nisi forte aut divinam voluntatem cum humana eandem putes, aut ea ipsa de causa, quoniam illa est libera, hanc quoque liberam esse arbitreris. Scotus nos incertos relinquit, præterquam quod alio quodam loco (h) scribit: « debuisse creatricem voluntatem divinam creare voluntatem hominis sui similem, id est liberam ».

II. « Quaecunque de Deo prædicantur (velut essentia, sapientia, virtus) sunt unum: « atqui nihil de eo verius et honestius dicitur, quam prædestinatio ». « Itaque etiam prædestinatio una est (i) ».

III. « Contrarium est essentiali — non esse, vitæ — interire, justitiæ — peccatum, beatitudini — miseria: quare etiam eorum causæ (duæ illæ prædestinationes) inter se contrariæ sint necesse est. Eas igitur natura divina, quæ una tantum est ac simplex, in se conjunctas habere nequit (j) ».

IV. « Boni probique homines nulla necessitate ad virtutem compelluntur: adjuvantur autem gratia divina, cui cooperantur sua libertate humana (k) ».

V. « Mali pravique homines nullius coactu ad peccandum pereundumve adiguntur, quamvis SS. auctores modo quodam abusivæ locutionis soleant dicere prædestinatos ad mortem, vel interitum, vel

proponemus.

(e) Sub finem primæ hujus capituli particulae.

(f) Istas videlicet, quas Scotus Gothescalco tribuit, quæque aut « vivendi » aut « pereundi » necessitatem hominibus imponant.

(g) Cf. II, § 1, § 2, § 6; III, § 1. Deum esse dicunt Scotus illa quæ Deo sunt « substantialia », non « accidentalialia ». Cf. II, § 2.

(h) Cf. VIII, § 1 — § 4.

(i) Cf. II, 3 - 6; III, 1, 4, 5

(j) Cf. III, 2.

(k) Cf. IV, 3 - 8; III, 7.

poenam. Omne peccatum, omnisque peccati poenae propria hominis voluntate, libero arbitrio male utentis, nascuntur (a).

De libero voluntatis arbitrio Scotus haec docet: « qui tantum recte vivere possit, non prave, eum non penitus esse liberum; liberum enim arbitrium esse electionem sive boni, sive mali (b) ».

Hinc autem (inde a cap. IX) jam « tibi copia manabit ad plenum benigno » errorum ineptiarumque « opulenta cornu ». Id quum in priore parte multo minus usu veniret, quae ibi ex eo genere reperirentur, plerumque consulto praetermisimus.

Atque haec in parte (cap. IX — cap. XIX) disputationem suam Scotus per longa quaedam atque tenebrosa itinera circumducit. Rem totam in unum corpus collectam, ad haec resecari posse existimavimus.

Quidquid esse putatur peccati, quidquid dicitur peccatorum poenae — omnino nihil est. « Nemo (enim) non videt, nisi qui sensu caret, totum, quod dicitur, peccatum ejusque consequentias, mortem atque miseriam, non aliud esse, quam integrae vitae beatæque corruptiones, ita ut singulae singulis opponantur, integritati peccatum, vitae mors, beatitudini miseria: illa sunt, haec penitus non sunt; illa intra terminos naturalium formarum intelliguntur, haec in earum defectu atque privatione nesciendo sciuntur; illa materiam, formam, speciem habent, haec materia, forma, specie carent (c) ».

Ex his tenendum est, quem sensum habeant illae Scoti locutiones, quales sunt: « peccatum nihil est », « peccati poenae sunt nullae ».

Jam vero et peccatum, et peccatorum poenae accuratius describenda sunt.

Peccatum non est naturae (d) (« sequeretur enim, cum Deus naturam fecerit, peccatum esse ex Deo [e] »), sed liberae voluntatis: est autem « motus perversus voluntatis liberae, libero suo arbitrio male utentis, cum quis avertitur a divinis vereque manentibus, et ad mutabilia atque incerta convertitur ». « Peccatum videlicet ejusque consequentiae summum

(a) Cf. V, § 1-5; VI, 1-3.

(b) Cf. V, 8-9.

(c) Cf. X, 4. 5. 5; XV, 1, 3, 5-6; et passim, Ceterum hoc loco, id quod semel atque in universum dictum velimus, illam Scoti sententiam de peccato, de poena, quaeque ejusdem sunt generis, proponimus, quam in libro de praedest. sequitur.

(d) Hoc est « rei, quae vere est, » — « quae aliquid substat ». Cf. X, 5.

(e) Cf. XV, 4.

(f) Hoc est « Deum, unam omnium rerum essentiam atque substantiam. » Cf. X, 5; XVIII, 4. 8. De pantheismo jam hinc patet, quam eum hoc in libro Scotus non effugerit.

(g) Cf. VI, XVI, 4-6; X, 1. 4; XVIII, 7, cet. Atque hoc loco praetereunda non videtur Scoti sententia de peccato originali, quae quidem in libro de praedest. legitur his fere verbis: « Omnes homines in primo homine peccaverunt. Quamquam autem generalem generis humani naturam in eo creavit Deus; haec tamen peccare non potuit, quippe quam Deus fecerit. Quare necesse est substitutam esse a

A omnium principium (f) deserunt, deorsumque bona, quorum corruptiones sunt, in nihilum redire contendunt; quod contra, quae sunt peccato ejusque consequentis opposita (integritas, vita, beatitudo) sursum versus tendunt, unumque illud omnium principium appetunt. — Quid enim appetit impiorum omnium et diaboli nequitia, nisi ab eo, qui est summa essentia recedere in tantum, ut eorum natura, si lex divina sineret, in nihilum redeat? Hinc namque nequitia est diota, quod nequicquam, id est nihilum esse contendit (g) ».

Quae cum ita sint, facilem jam habent explicatum peccatorum poenae. Sunt enim nihil, nisi « voluntatis, quae peccat, cruciatus, quibus afficitur, dum ea, quae male aut indigne appetit, habere non sinitur ».

B « Dum enim impiorum nequitia nihil aliud appetit, nisi ab eo, qui est summa essentia in tantum recedere, ut eorum natura in nihilum redeat — difficultas ei ex aeternis legibus obsistit, ne in tantum cadat, quantum vellet: ex ea difficultate laborat, laborando torquetur, punitur, cruciatur (h) ».

Quibus expositis quodammodo jam patere arbitramur, quem ratio poenarum auctorem haberi jubeat. Huc igitur, quae de eo docentur, afferenda esse putavimus.

Perversa igitur voluntas, quam proprie et peccare et puniri docuimus, non aliunde illos cruciatus suos, quibus ob inexplebilem istam libidinem, nequidquam quasi « objectos vitae quaerentem effringere clathros », afficitur, non aliunde ergo illos cruciatus percipit, nisi ex hac ipsa perversitate ac libidine sua. « Non enim alia sunt instrumenta torquendae impietatis praeter ipsam impietatem: unicuique supplicium fiet de suo peccato: diabolo sua superbia sufficit ad torquendum ». « Unde peccatum, inde mors; unde mors, inde miseria, quae est poena vel supplicium (i) ».

Atque ex his, quae de peccato ejusque poena sunt dicta, planum esse arbitramur, Scotum, dum constare sibi velit, negaturum esse, Dei nutu ac jussu fieri, ut sit, non dicimus peccatum, id quod jam alias

Deo in primo homine etiam omnium hominum propriam voluntatem, atque ita in eo peccasse non naturae omnium generalitatem, sed uniuscujusque individuum voluntatem ». Cf. XVI, § 3.

(h) Cf. XVI, 4; XVIII, 7. Est autem diligenter attendendum, quid proprie afficiatur poena. Quemadmodum igitur (cf. sup. not. d, e) non natura peccat, sed perversa voluntas: sic non natura punitur, sed eadem voluntas perversa. Atque huc percommode transferri possit lacus quidam ex cap. XVI, § 1: « Quid? Si nulla natura fuerit punita, numquid erit misera? Non video. Qua enim causa aliqua natura erit misera, nisi fuerit punita? Itaque si nulla natura puniri potest, nulla natura misera erit. — Omnis autem natura aut Deus est, aut ab eo facta. Naturam vero creatricem miseriae esse capacem, dementissimum est suspicari: creatrix autem natura, qua justitia punitura sit naturas, quas ipsa creavit, non invenio. Nulla delinens natura punietur; non punita non erit misera ». Cf. XVI, 2. 6.

(i) Cf. XVI, 6; XV, 8 et pluribus locis.

expresse negavit, sed peccati poena. Neque fallimur. Continenter enim velat, ne quis illorum quidquam a Deo effici putet. Nam, quod nihil sit, id non esse a Deo, a quo illa tantum sint, quae vere esse dicantur: neque id, quod ex perversa hominum voluntate oriatur, ullo pacto ad Deum auctorem referri posse (a). Permitti tantum a Deo illa, ut « hant motu proprio liberoque rationalis creaturae, perverse utentis naturalibus bonis »: « deserti tantum a Deo, qui sint puniendi, ut sua propria perversitate puniantur (b) ».

Concesso autem, peccatum ejusque poenam nec esse, nec a Deo trahere originem, facili jam opera demonstratur, ipsa a summo illo numine divino ne praesciri quidem, nedum cuquam praedestinari. Res definiendo conficitur. « Est (enim) divina praedestinatio omnium, quae Deus facturus erat, ante secula praeparatio atque dispositio (c) ». « Tantum (autem) in Deo valet praescientia, quantum praedestinatio; plane, quia unum sunt ». Excederet quidem praescientia praedestinationis finis, cum illa etiam ad eas res pertinere putetur, quas Deus non fecit, velut peccata: verum enimvero, quae Deus non fecit, ea non sunt; quare nec ab eo praesciuntur. Atque sunt etiam « et praedestinatio et praescientia unius ejusdemque divinae naturae, in qua aliud alio plus minusve non est: ubi est naturae simplicitas, non est ulla diversitas, quoniam in ea omnia unum sunt (d) ».

Est ergo manifestissimum, nec peccata, nec eorum poenas praesciri a Deo aut praedestinari (e).

Quod si nihilo secius « dicitur Deus et fecisse ea et praescivisse vel praedestinasse, ad exercitium nostrae intelligentiae Deus procuravit, et in scripturis suis et in tractatoribus ejus, ut audiens tales locutionum modos evigilaret nostra intentio ad intelligendum, quid in eis mysticum lateat, non quid simplex verborum superficies ostendat (f) ».

Quem hoc loco dicat mysticum sensum, plurimis explicatum legitur. Scribit igitur, permulta « a contrario » esse accipienda: « in secularibus litteris Parcas dictas esse, quod nulli parcant, lucem, quod non luceat », « in divinis Scripturis inveniri Judam proditorem amicum a Jesu appellatum, cum fuerit inimicus, electum, cum fuerit non electus, et ejus generis plura (g) ». « Proinde, » ait, « non video, cur SS. patres dubitent, pulchro locutionis modo fiducialiter enuntiare praedestinos ad poenam vel interitum (pro non praedestinos), « quoties iis in librorum suorum serie

(a) Cf. III, 3; X, 4-5 et saepius alias.

(b) Cf. X, 4-5; XVII, 2.

(c) Cf. II, 2; XI, 6-7; XII, 1 seq.

(d) Cf. XV, 3-4; 5-6; XVIII, praef. in fin.

(e) Cf. XV, 1; XVI, 6; XVII, 1, cet. cet.

(f) Cf. XVI, 6. Cf. XVII, 2; X, 1 seq.

(g) Cf. X, 1 seq. XV, 6-7. 2; XIII, 1 seq.

(h) Cf. XIII, 2; IX, 5 (quo tamen loco hanc rem longe aliter exponit; dicit enim idcirco praescientiam praedestinationem non proprie, sed a contrario praedicari de Deo, quod in ipsum non cadat temporis ratio); X, 1 seq. XII, 2; XV, 2 cet.

placuit ponere. — Si Dominus proditorem suum non erubuit appellare electum (pro non electo), cur S. Augustinus erubesceret, eundem proditorem vocare praedestinatum (pro non praedestinato) (h)?

« Quotiescumque ergo dicuntur praedestinati homines impii, quaeque ad eos pertinent, pulcherrimo et saluberrimo illo contrarietatis modo interpretandum est ».

At in bonis hominibus eorumque virtute ac praemiis res secus sese habet. Haec et vere sunt, et a Deo facta sunt, et ab infinita Dei benevolentia et gratia dantur. Quare horum praedestinatio vere ac proprie dici potest, neque, quum a S. Scriptura et a SS. Patribus docetur, a contrario est accipienda (i).

Priusquam tamen ad reliqua pergamus, sufficienter videtur disputationi nostrae, quod Scotus subjecit suae; sententiam dicimus de igne aeterno apud inferos. Est autem haec; « Haud facile credi potest, alium eum esse, praeter ipsum, qui est quantum mundi elementum. Nec incongrue credendum, quod corpora sanctorum in aetheream mutabuntur qualitatem, quae ab aliis consumi non potest; impiorum vero corpora in aeream qualitatem transitura, ut in superiore igne patiantur. Hinc est, quod diabolus post lapsam de caelo in aethereo spatio, adjunctum est ei invito aereum corpus, in quo poenas suae superbiae luat (j). Quod si cui incredibile videtur, corpora semper arsura, neque tamen peritura, videat salamandram in igne vivam, videat lapidem asbestum (k) ».

Veniunt nunc ad disserendi demonstrandique viam, quam Scotus hoc in libro ingressus est. Haec vero ex iis, quae de totius libri argumento enarravimus, satis fortasse patuerit. Vidimus igitur longe eum alia via incidentem, quam reliquos ejus aetatis theologos, quamque ipsum decuit. Illi enim solis propemodum S. Scripturae et SS. Patrum testimoniis auctoritatibusque nitebantur, hic « disputatoriae artis, » ut scribit, « regulis » utebatur. Illi S. Scripturae et SS. Patrum auctoritatibus pio ac simplici animo se subiciebant, hic auctoritates illas duro ac superbo ingenii sui imperio subigebat. Meminimus profecto, quam contemptis artificiis, quod contra se facere vidisset, ut a se facere videatur, effecerit. Hac arte, quomodo ille hostem non profligaret! Est quidem, ut ipse quoque S. Scripturae, S. Augustini locos suae sententiae argumenta proferat, verum ita, si, ut his verbis utamur, antea ipsi sententiae suae fuerint probati (l). Neque facere non possumus, quin clas-

(i) XI-XIV. Est autem certe mirum, qui factum sit, ut Scotus, quum malorum hominum praedestinationem necessariam ubique dixerit prave agendi causam, non tamen de bonorum hominum praedestinatione tanquam necessaria bene vivendi causa cogitaverit.

(j) Hic nemo non reminiscetur, opinamur, Origenis.

(k) Cf. XIX, 1-4. Supra autem dixit, solam conscientiam punire.

(l) Eadem plane commisit Scotus in l'bris de div. Nat. Cf. Hock. in ephemer. Bonnens. Fasc. XVI.

sicum, ut aiunt, hac de re locum ex Scoti libris de divisione Naturae afferamus. Sermo est de sacrae Scripturae et SS. Patrum auctoritate. Scribit autem (a): « Auctoritas ex vera ratione processit, nequaquam ratio ex auctoritate: omnis autem auctoritas, quae vera ratione non approbatur, infirma videtur esse. Vera autem ratio . . . nullius auctoritatis astipulatione roborari indiget ».

Neque hercle, quum Scoti incepta graviter reprehenderimus, quibus excusari queant, silentio praetermittamus. Transtulerat (cf. sup. Cap. III) Caroli Calvi jussu libros Pseudo-Dionysii Areopagitae et Maximi, quos re et facto a viris illis, quibus tribui solebant, conscriptos putabat. Itaque magnam profecto partem summa sanctorum virorum illorum auctoritate factum est, ut, quae in illis libris reperisset, adeo adamaret, nihil ut illis arbitraretur verius, nihil divinius, neque ullo pacto dubitandum esse censeret, quae vel in sacra Scriptura vel apud SS. Patres edoctus fuerat, ad illorum virorum philosophiam resecae. Atque Scotus is erat, qui, quodcumque verum esse sibi persuadeerat, sapientiam duceret suoque loco libere confutandum. Ait enim in primo de Naturis (b): « Non ita sum verisus huiusmodi, ut minus sapientiam sanctorum expatesco impetum, ut ea, quae vera ratio clare colligit indubitanterque, diffinit, aperta fronte pronuntiare confundar, praesertim cum de talibus non nisi inter sapientes tractandum sit, quibus nil suavius est ad audiendum vera ratione, nil delectabilius ad investigandum, quando quaeritur, nil pulchrius ad contemplantum, quando invenitur! » Huc accedit, quod Scoti pietas erga Deum plane insignis est dicenda, utque Anastasius Bibliothecarius virum eum praedicat « per omnia sanctum ».

Postremo certe operae pretium facturi videmur, si illa, quibus Erigena « dialecticae suae artis » usum probare conatur, in angustum redacta retulerimus. Dicit igitur (c): « Cum omnis pie perfectaeque doctrinae modus, quo omnium rerum ratio aperuissime invenitur, in philosophia sit constitutus, de eius divisionibus quaedam sunt disserenda. Sic enim, ut ait S. Augustinus, creditur, « non aliam esse philosophiam et aliam religionem, cum hi, quorum doctrinam non approbamus, nec sacramenta nobiscum communicant » ». Quid est aliud de philosophia tractare, nisi verae religionis, qua summa omnium rerum causa, Deus, et humiliter colitur, et rationabiliter investigatur, regulas exponere? Conficitur inde, veram esse philosophiam veram religionem, conversimque, veram religionem esse veram philosophiam. Quae dum multifariam dividatur, bis binas tamen partes principales ad omnem quaestionem solvendam necessarias habere dignoscitur, quas latine possumus dicere divisoriam, diffinitivam, de-

A monstrativam, resolutivam. Earum exempla in processu hujus operis ostendemus. His enim tanquam utili quodam et honesto humanae ratiocinationis quadrvio ad ipsam disputandi disciplinam, quae est veritas, omnis in ea eruditus perveniri non dubitat. Hujus disciplinae regulis necessario uti jubemur, dum adversus Gothescalcum quemdam respondere compellimur ».

Quam iste hoc loco philosophiam cum vera religione eandem contendit? Estne ea, quae illis temporibus communiter hoc nomine appellabatur, quaeque vix aut ne vix quidem dialecticae fines transgrediebatur? Ipsa Scoti verba, nisi forte « a contrario » sunt interpretanda, eam certe philosophiam significant, cujus unum vel primum munus hac in re cernatur, ut instrumenta quasi ac machinamenta, quorum ope philosophi regias moles suas excitant, comparet atque suppeditet. Unde autem tanta omnium rerum perturbatio? Sunt, qui ejus causam ad pantheismum Erigenianum referant (d). Quod contra Schlueterus affirmat (e), « illam sententiam (veram philosophiam eandem esse cum vera religione) in auctoris nostri ore non magis esse suspectam, quam id, quod prope omnes SS. patres doceant, revelationem scilicet Christi esse summam sapientiam, atque omnem continere philosophiam ». Verum Schlueterus satis aperte declarat, sese illam Erigenae sententiam in ipsius Erigenae libro ne adspexisse quidem! Qui enim fieri potuit, ut a vero ejus sensu tam procul aberraret? Illa Erigenae philosophia certe dialecticam complectitur, quam tamen « Christi revelatione » contineri non dixerimus, nec SS. Patrum quisquam dixerit!

Nobis autem ad illum Erigenae locum accuratius respiciendum plurimum conferre videtur, quod in libris de divisione Naturae (f) scribit: « ars illa, quae *Διαλεκτική* dicitur, non ab humanis machinationibus est facta, sed in natura rerum ab auctore omnium artium condita, a sapientibus inventa, et ad utilitatem solertè rerum indaginis usitata ».

Verum neque hoc, opinamur, negligendum est, Scotum fortasse hac sola de causa veram philosophiam cum vera religione eandem fecisse, ut significaret, eas inter se nihil prorsus reluctari aut adversari. Qua re fieri, ut, quum neutra neutri obtractaret, sed altera cum altera concordissime queat vivere, etiam altera, simulatque aut necesse aut commodum esse visum sit, in alterius auxilium advocari possit.

Atque super ipso Nostri libro de praedestinatione satis dictum est; progrediamur ad reliqua.

Postquam igitur editus est Scoti liber, Wenilo, archiepiscopus Senonensis, quae « ab intellectu suo se quodammodo divertentia essent », in eo deprehendit. Undeviginti haec capitibus (quot etiam libri

p. 50. Cf. etiam *Hist. litt. de la France*, tom. V, p. 420 seq.

(a) Cf. de Nat. I. 71.

(b) Cap. 69.

(c) Cf. de praedest. I, 1 seq.

(d) Cf. I, v. *Görres christl. Mystik*. vol. I, p. 243.

(e) Cf. I. Sc. Erig. p. XVI.

(f) Cf. IV, 4.

capita esse diximus) comprehensa misit S. Prudentio, episcopo Tricassino, ut quaecunque in iis a vero exorbitantia comperisset, unicuique de libris erangelicis et catholicorum doctorum auctoritatibus devianti capitulo; congrua depromeret abunde responsa (a). Neque Wenilonis voluntatem neglexit Prudentius. Antea tamen ipsum Scoti libri cognoscere voluit. Id cum ipsi usu venisset, peculiari eum scriptione vehementer oppugnavit (b).

Qua in re adjutricem nactus est Ecclesiam Lugdunensem (c). Nam ad hanc quoque venerant vaniloqui (illius) et garruli hominis scripta — vanissima, contra fidem ac veritatem Dei, plena mendacii et erroris, quae doctis quidem hominibus risui essent, ab indoctis autem, quique illum hominem quasi eruditum admirationi haberent, non sine summo, aut ipsorum periculo aut Christianae religionis detrimento legerent (d).

Uterque Scoti adversarius eodem fere modo rem gessit. Arctissime atque per singulas paene sententias ejus vestigia prementes, simulac quae a vero abhorreere videantur, deprehenderunt, ea acerbissime notant. Si qua in re dialecticorum regulis repugnaverit, regulis dialecticis, sin sacrorum Bibliorum vel Patrum ecclesiasticorum auctoritati minus consenserit, horum ipsorum testimoniis eum aggrediuntur. Saepius etiam, quae Scotus ratiocinando effecisset, testimoniis auctoritatibusque oppositis redarguere conantur. Nec desunt loci, ubi, ira ob ejus errores abrepti, conviciis eum dilacerare non dubitent. S. quidem Prudentius, quo loco Scotus contendit (e), « Deum praescire dici posse pro nescire: ita etiam praedestinare pro non praedestinare », hoc modo in eum invectitur: « O ingenium venenis infectum! o sensum errorum tenebris incomparabiliter obscuratum! nunquam quippe etiam haereticorum quislibet ante te hunc nefarium intellectum admisit. Nullus Catholicorum saltem mente concepit, ut Deum scire pro eo quod est nescire, et praedestinare pro eo quod est non praedestinare, aut intelligerent aut intelligendum suaderent ». Atque innumera ejusmodi dicta in S. Prudentii libro reperuntur. Ecclesia autem Lugdunensis ne postea quidem cum Scoto non bellavit. S. enim Remigius, archiepiscopus

Lugdunensis, quum praecisset concilio Valentino, quod anno DCCCLV a quatuordecim episcopis habitum est, ut Scoti doctrina etiam ab hac synodo damnaretur, effecit. Sunt igitur in hujus synodi canonibus cum alia adversus Scotum dicta, tum vero haec (f): « Ineptas quaestiunculas et aniles paene fabulas Scotorumque pulles, puritati fidei nauseam inferentes — ne mentes Christianae inde corrumpantur et excidant a simplicitate et castitate fidei, quae est in Christo Jesu, penitus respiciamus (g) ». Et haec: « Ista (Scoti) capitula XIX syllogismis ineptissime conclusa — in quibus commentum diaboli potius, quam aliquod argumentum fidei deprehenditur, a pio auditu Fidelium penitus explodimus, et ut talia et similia caveantur, per omnia auctoritate Spiritus sancti interdiciamus. Novarum etiam rerum introductores, ne districtius feriantur, castigandos esse censemus (h) ». Hoc Valentinae synodi iudicium omnino ratum habuit concilium Lingonense (a. DCCCLIX); in quarto enim canone: « Capitula », ait, « XIX syllogismis ineptissime ac mendacissime a quodam Scoto conclusa, ubi non argumentum fidei, sed potius commentum perfidiae patet, nulla omnino philosophiae arte, ut arroganter a quibusdam jactatur, constructum, sed inani fallacia et deceptione imperitissime conclusum, a pio fidelium auditu penitus explodimus (i) ». Tradunt etiam Nicolaum I, Pont. Max., horum conciliorum canones apostolicae sedis auctoritate confirmasse (j). Scotus autem, quantum scimus, ad haec sese ne commovit quidem; quam rem Staudenmaierus ipsi (cf. Staud. p. 196-197) in laudem vertit.

Venimus nunc ad alteram illam theologorum controversiam, cujus Scotum participem fuisse diximus.

Paschasius igitur Radbertus (k) (a. DCCCLIV.) opus suum « de corpore et sanguine Domini », jam dudum illud quidem ante compositum, sed tunc cum maxime pluribus locis emendatum, Carolo Calvo, quippe qui ipsum petisset, dono misit (l). Quamquam autem totus est in eo, ut catholicorum dogma de transsubstantiatione (etsi hoc nomine uti nondum potuit) argumentis tum ex S. Scriptura tum ex SS.

(a) Cf. S. Prud. de Praef. adv. Scot. praef. Max. bibl. Patrum Lugd., tom. XV, p. 467 F.

(b) Cf. not. prox. superiorem.

(c) Cf. Eccles. Lugd. lib. adv. Scoti erroneas definitiones. Max. bibl. patrum. l. I. p. 611 seqq. Quis hunc librum composuerit, incertum est. Sunt, qui Florum, Lugdunensis Ecclesiae diaconum, ejus auctorem dicant; sunt contra, qui eum S. Remigio, archiep. Lugd., aut Ebboni, episc. Gratianopolitano, adscribant. Cf. Ludov. Cellot. S. I. hist. Gothesc. p. 140 seq.

(d) Cf. Eccles. Lugd. lib. praef. l. I. p. 611 II.

(e) Cf. S. Prud. l. I. p. 519 H seq.

(f) Cf. Conc. Valent. apud Mansi. l. I. tom. XV, col. 1 seq.

(g) Cf. l. I. can. VI, col. 6 D seq.

(h) Cf. l. I. can. IV, col. 5 D.

(i) Cf. Mansi. tom. XV, col. 558 A-B.

(j) Mab. in Ann. libro XXXV, n. 58 rem dubiam relinquit; Schlueterus (l. I. p. IV) haec habet: « Nic. I canon. conc. Val. . . confirmavit »; addens: « Venenum » dogmatum Erigenae perstringebatur, ipse tamen Erigena haud damnatus est ».

(k) Hic in Suessionibus humillimo, ut videtur, loco ortus jam a puero monasteria resque monachicas secutus, tandem in Corbeienae coenobium se contulit, cujus primum monachus deinde antistes evasit. Vixit autem per primam seculi novam partem dimidiam, atque ab eruditione ac doctrina, quae illorum temporum est ratio, admodum instructus fuit. Cf. Hist. littér. de la France, tom. V, p. 287 seq., quae eo loco citantur auctores.

(l) Cf. Marten. et Durand. vet. script. et monument. amplissima Collect. tom. IX, col. 374 A seq., quo loco ipsum quoque Paschasii opus cum Praefationibus ad Carolum typis descriptum est.

Patrum operibus prolatis defendat atque confirmet: tamen, quin nova quaedam atque ad id tempus inaudita aspersisse videretur nonnullis, quae alicubi offensionem parerent, in hoc ejus libro occurrerunt. Cujus generis exempla (a) sunt haec: « (S. Eucharistia) non alia plane (caro) est, quam quae nata est de Maria, et passa in cruce, et resurrexit de sepulcro (b) ». — « Vera utique caro Christi, quae crucifixa est et sepulta, verum illius carnis sacramentum quod per sacerdotem super altare in verbo Christi per Spiritum S. divinitus consecratur (c) ».

Itaque Carolus Calvus, cui forsitan et ipsi res illae minus probarentur, Ratramnum Corbeicensem (d) et Joannem Scotum (e), ut, quae vera esset S. Scripturae et SS. Patrum de corpore et sanguine Domini sententia, scriptis persequerentur, voluntate atque auctoritate sua excitavit. Ratramni liber exstat, Scoti invidia temporum est absumptus.

Neque tamen hoc loco non sunt commemorandae, quae super libris eorumque auctoribus inter viros doctos exortae sunt disensiones. Fuerunt igitur, qui unum modo de S. Eucharistia opus, quod Ratramni esse diximus, Caroli jussu conscriptum esse putarent, neque id Ratramno, sed Scoto adscribebant. His autem jam pridem ita satisfactum est, ut, qui hodieque illum librum non ad Ratramnum, sed ad Scotum auctorem referat, inveniatur nemo (f). Quae pugna postquam desiit, in aliam quandam de illo Scoti libro suspicionem ventum est. Hanc vero causam ita optime et facillime judicare posse videtur, si antea, quibus potissimum argumentis, Scotum de S. Eucharistia scripsisse, efficiatur, paulo accuratius a nobis fuerit explicatum. Habentur autem ejus rei testes cum ipsius Scoti aequales, tum vero Berengarius Turonensis quique cum hoc vixerint homines docti. Atque illius generis sunt Adrevaltus, monachus Floriacensis, vir a doctrina sum-

ma opere laudatus (g), et Hincmarus, archiepiscopus Remensis. Composuit enim Adrevaldus « opusculum de corpore et sanguine Domini contra ineptias Joannis Scoti », cujus libelli insigne fragmentum edidit Luc. Dacherius in « veterum scriptorum Spicilegio (h) ». Hoc fragmentum nihil aliud agit, nisi ut S. Hieronymi, S. Augustini, S. Gregorii papae locis quam plurimis veram Jesu Christi in S. Eucharistia praesentiam ostendat atque confirmet. Minus quidem apertum est Hincmari testimonium, nec tamen id, quod prorsus sit negligendum. Acerbe enim in libro suo de Praedestinatione (i) notans errores aliquot, in quos incidissent S. Prudentius et Joannes Scotigena: « Sunt et alia », inquit, « quae . . . contra Fidei Catholicae veritatem dicunt: vide licet . . . quod sacramentum altaris non verum corpus et verus sanguis sit Domini, sed tantum memoria veri corporis et sanguinis ejus ». Quae res, cum in S. Prudentium nullo pacto cadere queat (j), in Joannem Scotum cadat, necesse est. Quod si in Scotum cadit, ex libro aliquo ipsius viris doctis petita videtur, ideo quod reliquos fere errores, qui ab Hincmaro ibidem perstringuntur, in libris ipsius hodieque legimus.

Haec vero, si quid scrupuli in animo nostro relinquunt, totum id a Berengario Turonensi et quidquid fere doctorum hominum cum eo vixit, inde eximitur. Nam, ut paucis hanc rem comprehendamus, praeter ipsum Berengarium, qui innumeris fere locis librum Joannis Scoti de S. Eucharistia laudat, qui cum Caroli regis jussu adversus Paschasium scriptum esse ait, ejusque placita sibi sola probari contendit (k), non solum singuli homines docti, qui vel privatim vel publice in theologorum conventibus cum ipso egerunt (l), verum etiam omnes propemodum synodi, quibuscum res fuit Berengario, quaeque magnam partem ab insigni episcoporum doctorumque hominum frequentia sunt habitae (m), Joan-

MDCCXXIII seqq. fol. tom. I, p. 150 seq. Scribunt praeterea de Adrevaldi libro cum alii, tum *Hist. littér. de la France*, tom. V, p. 519.

(i) Cap. 51.

(j) Cf. Mab. act. Bened. sec. IV, pars II praef. n. 132.

(k) Cf. Bereng. epist. ad Richard. apud Mansi. l. I. tom. XIX, columna 735 A seq. Ejusd. epist. ad Lanfranc. apud Mansi. l. I. columna 768 A-B. Ejusd. epist. ad Ascelin. apud Mansi. l. I. columna 735 C-776 D. Eadem plane res saepissime etiam in illo Berengarii libro legitur, quem G. E. Lessing. ex biblioth. Guelferb. prius eruit.

(l) Cf. Lanfranc. comm. contra Bereng. ap. Mansi. l. I. col. 759 D et saepius. Durand. abb. Troarnens. ap. Mansi. col. 782 D — E. Ascelin. epist. ad Bereng. ap. Mansi. l. c. 777 A — C. Anonymus (qui conciliis advers. Berengarium habitis se interfuisse scribit) in opusc. de Bereng. damnatione multiplici ap. Mansi. l. I. col. 757 E.

(m) De synodo Vercellensi a. ML) cf. Mansi. l. I. col. 757 E seqq. et col. 773 E et col. 78 E: — de synodo Romana (a. MLIX) ibid. col. 902 A-B. et col. 759 A: — de synodo Parisiensi (a. ML) cf. Durand. Troarn. ap. Mansi. l. I. col. 782 E: de synodo Turonensi (a. MLIV) cf. Guil. Malmesb. ap. Thom. Gale. l. I. testim., p. 8.

(a) Cf. Dr. I. I. Ritter, *Handbuch der Kirchengeschichte*, edit. II, vol. II, p. 186-194.

(b) Cf. Paschas. cap. I (apud Mart. et Dur. l. I. col. 383 A seqq.).

(c) Cf. Paschas. cap. IV (apud Mart. et Dur. l. I. 391 D. seqq.).

(d) Cf. Ratramn. de Corp. et Sang. Dom. praef. ad Carol. Calv. Editus est hic liber in Gallicum sermonem conversus a Jacob. Boileau. Parisiis a. MDCCXII 12mo: Latinus prodiit Colon. a. MDXXXII et saepius, nec tamen ut Ratramni liber, sed ut Bertrami. Verum his duobus nominibus unum eundemque hominem significari docet Mabillon. Act. Bened. saec. IV, pars II praef. n. 81.

(e) Cf. Bereng. Turonens. epist. ad Richard. abb. apud Mansi in Conc. Collect. tom. XIX, col. 783 B seqq.

(f) Cf. Mab. act. Bened. sec. IV, pars II praef. n. 81 — 89; Jacob. Boileau. in praef. ad Ratramn. de corp. et sang. Domini; *Hist. littér. de la France*, tom. V, p. 537 seqq. Dr. I. I. Ritter, *Handbuch der Kirchengeschichte*, edit. II, vol. II, p. 192 seqq.; Dr. I. I. Dollinger, *Lehrbuch der Kirchengeschichte*, vol. I, p. 409.

(g) Cf. *Hist. littér. de la France*, tom. V, p. 515 seqq.

(h) Cf. Spicileg. edit. I. Paris. a. MDCLV seqq. 4to tom. XI, p. 50 seqq., et edit. II. Paris. a.

uis Scoti librum de S. Eucharistia noverunt, legērunt, damnaverunt. Nec quisquam inter tantam summorum virorum multitudinem, qui tot per annos continenter fere Berengariana causa fuerunt occupati, exstitisse narratur, cui alia de illius libri auctore in mentem venerint. Quare profecto mirum esse non potest, qui factum sit, ut ab illis usque temporibus apud omnes omnino historicos criticosque ita constiterit: composuisse Scotum Caroli regis Jussu adversus Paschasium librum de S. Eucharistia, quo libro postea Berengarius usus sit.

Nostra autem aetate fuit, qui diceret, librum illum Berengarianum non fuisse Scoti, sed Ratramni*. Hunc falso adscriptum esse Joanni Scoto. Quare ne hoc quidem certum esset, an Scotus nullum unquam de S. Eucharistia opus excuderit (a).

Verum enimvero quamvis acute atque subtiliter ille in disputando sit versatus, id tamen, si quid videmus, non est assequutus, ut tam antiqua nos possessione exturbaret. Hoc ut planum fiat, paucis rei summam proponemus atque examinabimus (b).

Quod primum, quaecumque Berengarius ejusque aequales de Scoto suo dixissent, etiam de Ratramni libro dici posse affirmavit, ac jam inde, libros illos non duos, sed unam eundemque fuisse, conclusum voluit, est istud quidem aliquid, verum in eo nequaquam sunt omnia. Haberet certe jus suum ita concludendi, si pluribus ille Scoti liber nobis descriptus esset, quae omnino in Ratramni opus quadrarent, nec facile in duobus duorum auctorum libris tam inter se similia possent reperiri. At paucissima tantum de Scoti libro commemorantur, atque ea, ex quibus facilius colligas, diversum illum a Ratramni libro fuisse, quam cum hoc unum eundemque.

Est quidem, ut nonnullae res de Scoto sint scriptae (c), quae eodem fere pacto ad Ratramnum transferri queant; verum his ideo parum moveamur ne-

(a) Cf. F. W. Laufs: Ueber die für verloren gehaltenen Schrift des Joh. Scotus von der Eucharistie, in libro, qui inscribitur: *Theologische Studien u. Kritiken* von Dr. Ullmann u. Dr. Umbreit. I, 4, p. 755 seq.

(b) Quamquam haec res digna est, quae accuratius exploretur. Multae autem sunt causae, quae nos, quominus jam nunc id praestemus, impediunt.

(c) Cf. Laufs. I. l. p. 763, 763. Quae p. 763 leguntur: « Caroli Magni, antecessoris »... apud Dacheium, ita se habent: « Caroli Magni antecessoris... » Apud Mansi. (conc. Coll. tom. XIX, col. 736 A) scriptum est: « Caroli magni antecessoris ». Quod si in illa Berengarii epist. ad Richard. potest legi: « noverit » (Henricus I, rex Gallorum), « quae scribit Joannes Scotus, monitu eum scripsisse praecarioque Caroli magni antecessoris sui... », quo jure ex hoc loco colligitur, librum illum, quem spectat Berengarius, eodem modo, ac Ratramni opus, scriptum

cesse est, quod illis temporibus auctores, super eadem re scribentes, iisdem prope argumentis, iisdem fere locutionibus, non dissimili scribendi genere etiam saepius sunt usi (d). Neque desunt contra, quae ex Scoto nobis innotuerint, nec tamen satis commode ad Ratramnum pertinere videantur (e). Dicuntur haecce paululum reiecta ad Ratramnum posse appellere: verum enimvero, si jam alieno sunt loco, etiam hoc quaeritur, num forte paululum reiecta ad longe alium auctorem appellere possint.

Plurimum tribui videmus (f) Ascelino, qui in epist. ad Berengarium ita de Scoto scripsit: dixisse eum in exponendo orationem illam Gregorianam (g) « inter caetera fidei nostrae contraria: « specie geruntur ista, non veritate ». Quibus Ascelini verbis hic Ratramni locus notatus esse creditur: « Perficiant in nobis, Domine, quaesumus, tua sacramenta, quod continent, ut, quae nunc specie gerimus, rerum veritate capiamus ». « Dicit (scilicet oratio illa), quod in specie gerantur ista, non in veritate, id est, per similitudinem, non per ipsius rei manifestationem. Differunt autem a se species et veritas. Quapropter corpus et sanguis, quod in ecclesia geritur, differt ab illo corpore et sanguine, quod in Christi corpore per resurrectionem jam glorificatum cognoscitur. Et hoc corpus pignus est et species, illud vero ipsa veritas. Hoc enim geritur, donec ad illud perveniat ». Ubi vero ad illud perventum fuerit, hoc removebitur. Quae sunt in hoc loco fidei nostrae contraria? Ipse Lanfrancus, acerrimus Berengarii adversarius, simili ratione locutus est (h). Ubi hoc loco Ratramnus, suis ipsius verbis usus, « specie », inquit, « geruntur ista, non veritate », Ecclesiae verba secundum Ecclesiae sententiam explicat. Quodsi hanc rem cuiquam auctori vitio dare potuit Ascelinus, tribus Anticyris caput ejus insanabile fuisse oportet. Longe alium Erigeniani illius loci, quem Ascelinus ob oculos habuit, ex ipsius Ascelini verbis contextum, qui

fuisse et missum ad « Carolum magnum imperatorem »? Deinde haec ipsa verba, Ratramni libro praemissa, non ipsius Ratramni esse credimus: nam in antiquissimo codice ms., quem Mabill. (acta Bened. saec. IV. tom. II. praef. n. 83) vidit, ita scriptum fuit: « Incipit liber Ratramni de corpore et sanguine Domini. Jussistis, gloriose Princeps ». Nihil denique est in eo, quod Scotus, eodem pacto, quo Ratramnus, Caroli jussu scripsisse dicitur, quem in Gothescalci causa et Ratramnus et Lupus Ferrariensis jubente, et Scotus « annuente » Carolo libros suos composuerint.

(d) Cf. Mab. acta Bened. sec. IV. p. II. praef. n. 88.

(e) Cf. Laufs. I. l. p. 764, 765, 766 not. a, 768.

(f) Cf. Laufs. p. 757 — 760.

(g) *Perficiant in nobis tua, Domine, sacramenta, quod continent, ut, quae nunc specie gerimus, rerum veritate capiamus.*

(h) Cf. Mab. acta Bened. sec. IV. p. II. praef. n. 83.

* Id quod et nobis verisimillimum esse videtur, uberiusque a nobis disceptatur in *Prooemio*. Omnino a scriptore commentationis in iis, quae de hoc capite

protulit, non possumus quin dissentiamus. Cf. *Prooemium*. ANIMADV. EDIT.

vocatur, statuendum esse, neminem non videre putamus.

Pluribus ita de hoc Ascelini loco egimus, quia plurimum, quod contra nostram sententiam pugnet, continere putatus est, quum tamen multo plus, ut vidimus, quod pro nostra sententia pugnet, contineat.

Quae deinde memoratu digna videantur ex iis, quibus impugnamur, haec sunt. « Anonymus ille Cellotianus (a) de controversia Paschasiana scribens, quum aliorum scripta tum Ratramni librum novit, nullum vero Scoti (b) ». At ille Anonymus plures libros, qui ad illam rem pertinent, non citavit: velut Heimonis, episc. Hallerstadiensis (c). Neque hercle plus inde colligi potest, quod « Sigebertus Gemblacensis et alii, qui de scriptoribus ecclesiasticis disseruere, Scoti librum de S. Eucharistia non laudaverunt: neminem enim illorum auctorum, qui satis accurate Scoti libros recensuerit, invenimus. Sigebertus praeter versionem Areopagitic, cujus (cap. 94.) meminuit, nullum prorsus commemorat.

Restat, ut, quae praeterea defendi posse videantur, breviter adstricta proponamus. Primum igitur Ratramni libro non continetur ea, quam Berengarius amplectebatur, de S. Eucharistia opinio. Berengarius enim panis vique substantiam non remanere negabat (d): Ratramnus, etsi obscura interdum atque ambigua utitur oratione, haec tamen in re a catholicae Ecclesiae sensu non recessit (e). Deinde illis temporibus, quibus pugna Berengariana flagrabat, atque Joannis Scoti liber identidem legebatur damnabaturque, Ratramnus illius operis, quod ab eo scriptum scimus, auctor et conditor notus fuit. Anonymus quidem ille Cellotianus, sive cum Mabillonio Herigerum, abbatem Laubiensem (f), qui a. MVII mortuus est, eum dicimus, sive, ut Pezsius ostendere conatur (g), Gerbertus, qui postea summi pontificis sedem obtinuit, is est habendus, certe haud ita multo ante Berengarianos motus Ratramnum sui libri conscriptorum fuisse testatus est. Iluc accedit, quod Mabillonius duos vidit Ratramni codices manuscriptos, qui Berengarii aetatem facile superarent, Ratramni nomine signatos: quorum alter in indicem librorum, a. MXLIX confectum, ut Ratramni liber relatus fuit (h).

Quibus igitur ita expositis Scoto opus suum de S. Eucharistia satis grandi argumentorum pondere vindicasse videmur.

(a) Cf. P. L. Cellotii *Histor. Gothescalci praedest.* Paris. MDCLV. fol. In Append. p. 539-548.

(b) Cf. Laufs. l. I. p. 779.

(c) Cf. *Hist. littér. de la Fr.* tom. V. p. 124.

(d) Cf. Ritter. *Handb. der Kirchengesch.*, edit. II, vol. II, p. 211.

(e) Cf. Mab. acta Bened. sec. IV, p. II, praef. n. 91 seq. *Hist. littér. de la France*, tom. V, p. 335 seq. Quare etiam Centuriat. Mag. heb. (cent. IX, cap. de doctr. et cap. de ceremoniis) libenter hoc largiuntur, habere Ratramnum transsubstantiationis semina!

(f) Cf. Mab. acta Bened. saec. IV, p. II, praef. § III.

(g) *Thesaur. anecdot.* tom. I, dissert. isagogic. p. LXIX.

Atque hoc loco satis mirari non possumus, quid factum sit duumviris Staudenmaiero e. Schluetero, qui vix (i) ac ne vix quidem (j) dubitantes, quin Scotus Berengarii temporibus falso illius libri auctor habitus sit, confidentissime nihilominus affirmant, hominem et scripsisse cum Ratramno contra Paschasium, et, id quod Schlueterus, Staudenmaierum interpretatus, ait: « cum Ratramno spirituale potissimum dogmatis momentum illustrasse ». Hujus enim rei, sublatis Berengarianae aetatis testimoniis, nec ulla indicia manent (k). Adrevaldum quidem Floriacensem et Hincmarum Rhemensem, quos supra audivimus, si quem Scoti librum perstrinxere, non eum, quo Berengarius usus est, petisse arbitramur. Quod mox patebit.

Acerba profecto libri hujus Erigeniani fata fuere. Berengarius enim illum doctrinae suae auctorem laudans, mortifera illi vulnera infixit. Lectus et damnatus est Parisiis, in concilio (a. ML.) sub rege Henrico habito (l); lectus et « sub anathemate » damnatus est in synodis Vercellensi et Romana (a. ML.) sub Leone IX, Summo Pontifice, congregatis (m). Postero tempore pejus etiam in eum consultum est. Nicolaus enim II, Pontifex Maximus, cum concilio Romano (a. MLX.) Berengarium, ut ipse eum, omnibus, qui aderant, inspectantibus, accenso ad id loco injiceret, sua auctoritate coegit (n).

Quam denique Scotus sententiam de corpore et sanguine Domini proposuerit, quum ipsius liber jam pridem visus non sit, conjiciendum est ex Berengarii opinionibus, utpote qui continenter ipsum suae doctrinae auctorem jactare sit solitus (o). Hanc vero illa potissimum Berengarii adversus Lanfrancum scriptio, quam G. E. Lessingius, eo usque recentioribus incognitam, ex Guelferbythanae bibliothecae latebris protraxit, quantum satis est, in aperta luce collocatam atque in vulgus notam esse constat (p); quapropter si eam hoc loco explicare velimus, acta tantum agere videamur.

Hic autem difficultas quaedam nobis occurrit. Ex iis enim, quibus ab Adrevaldo et Hincmaro Scotum notari diximus, apparet, veram ipsum ac realem, quam vocant, Jesu Christi in S. Eucharistia praesentiam omnino negasse. Id vero, quum nec Berengarius ausus sit docere, nec a Berengarii adversariis in Scoto culpatum inveniat, in illo ipsius libro, quem Berengarius habuit, nostra quidem sententia, repertum non est. Non tamen in Scoto hoc mirum

(h) Cf. Mab. l. I. praef. n. 83. Du Pin. *nouv. biblioth. tom. VII*, p. 68, 1. *Hist. litt. de la Fr.*, tom. V, p. 339.

(i) Cf. Staudenm. I. Scot. Erig. p. 202-203.

(j) Cf. Schlueter I. Scot. Erig. de div. Nat. libri V, p. V.

(k) Cf. Laufs. l. I. p. 768-779.

(l) Cf. Mansi. tom. XIX, col. 782 E.

(m) Cf. Mansi. l. I. col. 757 E seq., col. 773 E, col. 778 E, col. 760 D seq.

(n) Cf. Mansi. l. I. col. 902 A—B, col. 759 A.

(o) Cf. Ritter. l. I. vol. II, p. 189, et *supr.* col. 36, not. k.

(p) Cf. Ritter. l. I. vol. II, p. 211 seq.

videtur. Saepius enim frontibus adversis secum pugnantia composuit (a).

Neque deest, quare Adrealdum et Hinemarium non nihil secutus esse dixeris. Est enim inter Scoti carmina, quae Schlueterus ex palimpsestis Angeli Maii a se edita scribit, unum (b), quod non obscure istum errorem significat. Descripto paschate Israelitarum, mare rubrum transeuntium, ita pergit :

« Haec quondam fuerunt venturi ^{in die} Christi,

In quo colluent, quae latere illi.

Qui solus victor prostrato rumpite mundi

Transacto triduo prosilit ex Erebo.

Ac primus caleans mortem tran-ivit in alta,

Solus nam liber numine tartareo.

Sanguinis et proprii fundens libamina pura

Mundo salvato pascha novum dedicat.

Sponte sua Dominus se mactat ipse sacerdos,

Quae Patri placens hostia sola fuit.

Hostis, quae totum purgavit crimine mundum,

Mundum, quem potuit perdere primus homo.

Ex uno veniens mors est expulsa fer unum ;

Mort. bona vite mors mala victa perit.

Primitiae Christus reseravit septa sepulcri

Nostrae Naturae perditam restituens.

Hanc nunc rerum celebrantur symbola sacra

Dum parent oculis, mentibus nota pius,

Dum corpus Christi, dum sacrisanguinis unctam

Et pretium mundi mens pia corde sapit,

Dum memores coenam Domini revocamus in annos,

Dum plures odas consonat ipse chorus

Aeternis epulis, quas mystica signa figurant,

Digneris Carolum pascere, Christe, tuum. »

Huc item pertinet locus ille de sancta Eucharistia, quem Hoeflerus (c) ex commentario quodam ad Pseudo-Dionysii Areopagitae hierarchiam coelestem, quem Scotus noster scripsisse traditur (d), protulit. Ipse locus hic est : « Sequitur : et in unum principationis (e) ipsam divinissimae Eucharistiae assumptionem. Intuere, quam pulchre, quam expresse asserit, visibilem hanc Eucharistiam, quam quotidie sacerdotes Ecclesiae in altari faciunt, typicam esse similitudinem spiritualis principationis (f) Jesu, quam fideliter solo intellectu gustamus, hoc est, intelligimus, inque nostrae naturae interiora viscera sumimus, ad nostram salutem et spirituale incrementum et ineffabilem deificationem. Oportet ergo, inquit, humanum animum ex sensibilibus rebus in coelestium virtutum similitudinem et aequalitatem ascendentem arbitrari, divinissimam Eucharistiam visibilem, in Ecclesia conformatam, maxime typum esse participationis (g) ipsius, qua et nunc partici-

(a) Cf. Scoti lib. de div. Nat.

(b) Carm. 3 de Paschate (Angelo Mai class. Auct., D L. V, p. 432. Schlueter p. 597.)

(c) Die deutschen Papste. Abtheil. II, p. 80.

(d) Cf. inf. Cap. VI extr. de scriptis Erigenae dubiis. No. III.

(e) Videtur, legendum esse « participationis ». Cf. inf. not. g.

(f) Cf. not. e.

(g) Ex his locis patere videtur, quo jure supra not. e legendum esse arbitrati simus Pro « principationis » — « participationis ».

(h) « futuro ».

(i) adunabimur.

(j) Velut illam epistolam, quam Nicolaum I, Pont. Max. de Joanne nostro ad Carolum Calvum scri-

* Locus depravatus et ex parte mutilus est. Interger et ad trium codicum fidem castigatus extat in J. Scot. expositionibus, a nobis nunc primum editis,

A pamus Jesum per fidem, et in intero (h) participabimus (i) per speciem, eique adunabimus (i) per caritatem. Quid ergo ad hanc magni theologi Dionysii praeclarissimam tubam respondent, qui visibilem Eucharistiam nil aliud significare praeter se ipsam volunt asserere? Dum clarissima tuba praefata clamat, non illa sacramenta visibilia colenda, neque pro veritate amplexanda, quia significativa veritatis sunt, neque propter se ipsa inventa, quoniam in ipsis finis intelligentiae non est, sed propter incomprehensibilem veritatis virtutem, quae Christus est, in unitate humanae divinaeque suae substantiae ultra omne quod sensu sentitur corporeo, super omne, quod virtute percipitur intelligentiae Deus invisibilis in utraque sua natura » *.

B CAPUT V.

Cum de aliis quibusdam rebus, quae praeterea ad Scoti vitam illustrandam pertineant, tum praecipue de ultimis ipsius factis.

Postquam igitur Scotus, ut longe veri simillimum esse probavimus, circiter annum DCCCXLV ad Carolum Calvum venit, is multos annos deinceps non solum convictorem eum atque amicum habuit, verum etiam, quod item pluribus a nobis est relatum, ut res multas easque graves exsequeretur, voluntate sua commovit. Eo autem loco et honore quamdiu Scotus permanserit, incertum est : quamquam hoc satis exploratum habere videmur, illud tempus, quo inde abiit, vix ante annum DCCCLXIII fuisse. Namque, ut alia minus certa mittamus (j), exstat poemata quoddam Scoti ad Carolum (k), in quo manifestissima reperiuntur vestigia, illum, quo id tempore scripserit, adhuc in Caroli regia haesisse, quodque, quoniam in victoria, quam Carolus brevi ante de Northmannis pepererit, pro more gloriatur, anno DCCCLXII scriptum esse oportet (l).

At si non in regia, certe tamen in regno Caroli usque ad annum DCCCLXXIII vixit. Quod illi versiculi testantur, quorum jam supra (m) mentio est injecta. His enim Hinemarus (Remensis), Liuddo quidam, homo Graecus, qui apud Hinemarium fuisse videtur (n), atque Joannes VIII, Pont. Max., quem exeunte anno DCCCLXXII in illo dignitatis gradu collocatum esse constat, admodum honorifice composuisse (Cap. III) narravimus. In ea enim, ut habetur apud Bulaeum, Erigena « studii Parisini » (id est scholae palatinae, quam vocabant) jam olim « capitali fuisse » dicitur. Ex his colligas, quo tempore Nicol. I. illam epistolam composuit, eo Scotum adhuc in « palatio » regis habitasse. Convenit autem, ut diximus, inter omnes, aut anno DCCCLX aut quinquentio post eam esse scriptam.

(k) Carmen 1, Angelo Mai l. l. p. 426 seq. Schlueter, p. 593-595.

(l) Cf. Mabill. annal. lib. XXXV, n. 93-94 et 107 extrem.

(m) Cf. cap. I, col. 6, not. h.

(n) Cf. Mabill. annal. lib. XXXV, n. 58 ; XXXVIII, n. 72.

infra col. 140. Respice ea, quae ibi in hunc locum animadvertimus. ANIMADV. EDIT.

memorantur *. Atque illos versiculos extremo vitae tempore, ut opinamur, condidit. Neque enim, quod postea scripserit, reperitur quidquam (a), et vix triennio interjecto Anastasius, bibliothecarius Romanus, in epistola ad Carolum Calvum missa, ita de eo mentionem fecit, ut eum tunc jam mortuum fuisse credas. Conquestus enim de eo, quod in vertendo Arcopagita tam obscurus fuerit, haecce adjicit (b) : « Quod eum non egisse ob aliam causam existimo, nisi quod, cum esset humilis spiritu, non praesumpsit verbi proprietatem deserere ». Haec epistola, ut in codice ms. Patrum Soc. Jes. Bituricensium lectum esse ait Natal. Alexander, scripta est « X. Cal. Aprilis, indictione VIII », qui est annus DCCCLXXV.

Certiora hujus rei indicia ad nostram aetatem non pervenerunt. Neque ullo testimonio, cui quidem sine erroris periculo credere possimus, inter rerum auctores vel hoc constare reperitur, quo loco Erigena vitam posuerit, praeterquam quod Mabillonius « videtur », ait, « in Francia perseverasse ».

Sunt quidem qui Scotum diutius vixisse, atque adeo circiter annum DCCCLXXX ab Alfredo Magno in Angliam accersitum esse contendunt, sed eorum causa sic profecto est comparata, nullam ut iis fidem habere queas. Quod mox videbimus.

Plura omnino Joanni nostro scripta tribuuntur : quorum partim, utpote quibus certus quidam locus videretur convenire, eo jam satis, opinamur, copiose descripsimus, partim infra, cum nihil plane de iis memoriae sit proditum, nisi hoc ipsum, Erigenam esse eorum auctorem, peculiari capite recensere in animum induximus.

Quoniam autem hominibus et ingenio et doctrina praestantibus solenne est, ut, qui eorum disciplinam sequantur, habeant, complures arbitramur praecipuam Erigenae operam dedisse, ejusque sectatores existisse, praesertim cum celeberrimae illi « scholae palatinae » praefuisse credatur. Quamquam vix unus eorum nominatim potest proferri. Sola enim historia episcoporum Antissiodorensium quendam Scoti discipulum novit, Humbaldum Cameracensem; quem ab omni doctrinae elegantia summopere instructum fuisse scribit (c). Deinde hoc loco id quoque monitum velimus, quod Scotus ipse in fine librorum de Naturis (d) hominem compellat, quo utatur familiarissime, cujusque et exhortationibus et solertia illud opus inchoatum ac perfectum sit. Quem autem

(a) Cf. Mabill. anal. lib. XXXVIII, n. 72.

(b) Cf. Natal. Alex. dissertat. XIV. in hist. eccles. seculi IX. et X. et § I, n. VI.

(c) Cf. Thom. Gale. I. Sc. Erig. testim. p. 5.

(d) V, 40.

(e) Cf. Thom. Gale. I. l. append. p. 80. De Wulfado cf. *Hist. litt. de la Fr.* tom. V, p. 477.

(f) Cf. I. Sc. Erig. p. 592.

(g) Cf. I. Sc. Erig. p. 46.

(h) Cf. hist. of Irel. vol. I. l. 13.

(i) Cf. Dissertat. XIV. in hist. eccles. sec. IX et

dicat, ignotum est. Petrus Alixius eum fuisse existimavit Wulfadam, primum Remensem canonicum, postea Bituricensem episcopum (e). Hanc Alixii conjecturam Schlueterus (f) ut rem confessam recepit.

Quaesitum est etiam, num Erigena clericus fuerit, necne. Negant Hiortius (g), Thomas Moore (h), Natal. Alexander (i), Mabillonius (j) : veri simillimum putant Hockius (k), Staudenmaierus (l) : affirmat « licet alii dubitent », Schlueterus (m). Sed qui negant, multo magis, quam qui affirmant affirmarintve, rebus certis factisque nituntur. Hi enim, quae sequantur, in eo posita esse dicunt, quod Scotus theologiae ac philosophiae studio unice deditus fuerit, eumque, orta de rebus theologicis rixa, vel episcopi, ut suam de illis sententiam proponeret, rogaverint; hasce autem res illa aetate, nisi in homine clerico, vix aut ne vix quidem usui fuisse venturas. Quasi vero, qui tunc aliquo casu, forsitan ipsa natura ferente, in scholis ad philosophiae et theologiae studia delatus ea adhaesisset, ut in iis perstaret, clericus debuisset evadere ! Episcopus autem illos tunc Erigenam adhaesisse constat, quum, rebus suis admodum angustiis, a quo defenderentur, vix haberent quemquam. Quare nos magis altera illa ratio movet : idque vel hac sola de causa, quod, etsi illis temporibus more fuit receptum, ut, qui aliquem clericatus gradum obtinisset, continenter fere eo nomine appellaretur, Scotus tamen nec ab aliis scriptoribus, qui cum eo vixerunt, nec a semet ipso appellatus invenitur, nisi « Scotigena », « Scotus ille », « extremus sophiae studentium », et quae sunt generis ejusdem.

Haud facile crediderimus, inter homines, qualis Erigena fuit, quemquam existisse, de quo majore controversiarum multitudine ab historicis agitarum sit. Itaque, quamvis magnam earum numerum jam attigerimus, una tamen est reliqua. Narrant (enim) permulti auctores, contra quod nobis in Gallia, ut diximus, mortuus esse videtur, eum ab Alfredo Magno (circiter a. DCCCXXXV) in Angliam, ut doctrinae suae Anglis hominibus copiam faceret, accersitum esse; hic ad abbatis dignitatem eum pervenisse et, quum violenta nece occidisset, etiam in « sanctorum martyrum » numero esse habitum. Hanc narrationem his ducentis fere annis, cum eo usque diu inconcussa stetit, Mabillonio (n) duce ac signifero diligentissimi quique historici acerrime impugnarunt. Nostra autem aetate existit, qui rem desperatam in pristinum restituere conaretur (o). Hoc, quam nox

X. § I. n. II.

(j) Cf. Acta Bened. sec. IV. p. II. pag. 516; anal. Bened. lib. XXXVIII. n. 72.

(k) Cf. Ephemer. Bonnens. fasc. XVI. p. 36.

(l) Cf. I. Scot. Erig. p. 124.

(m) Cf. I. Scot. Erig. p. III.

(n) Cf. Acta Bened. sec. IV, tom. II, p. 506 seq.

(o) Dicimus Staudenmaierum; cf. ejus librum, qui inscribitur : Joannes Scotus Erigena cet. cet. p. 110 seq. Huic adsentitur Schlueterus in sua librorum de div. Nat. editione p. V seq.

* Luiddonem Graccum fuisse, istis versibus reapse non sequitur. Ipsius mentio fit apud Flodgard. Hist. Rhem. III, 12. 15. ANMADV. EDIT.

consecutus sit, licet plausorem suum invenerit, paucis, opinamur, declarari potest.

Quantamcumque, qui rem defendunt, testimoniorum farraginem congerunt (a), antiquissima ab iis scriptoribus repetunt, qui ducentis, et amplius, annis post Scotum vixerunt : Ingulfum dicimus abbatem et Guilelmum Malmesburiensem. Ad horum fidem, qui postea scripsere, sese fere recipiant. Cum Malmesburiense quidem illi, quos inter reliquam turbam habent velut inter ignes lunam miñbres, ad verbum fere consentiant, præterquam quod, ubi ille cautius dubitat, hi plerumque confidenter affirmant : nec ullo pacto, id quod jam Natalis Alexander vidit, dubitandum est, quin ille ab his ad verbum transcriptus sit (b). Quare ad Ingulfum et Malmesburiensem, tanquam ad triarios, res venit. Hi autem, quamvis disertis verbis illam narrationem tradiderint, tamen, cum neque ii sint auctores, quos admodum fide dignos habere soleant, et, id quod supra jam monuimus, primi post Scoti aetatem, a qua ducentis et amplius anni absunt, de Scoto in Angliam profecto sermonem faciant, magno opere considerandum est, quanta iis fides hac in re sit habenda, aut potius, an forte propter diversas argumentorum rationes omnis hac in re fides iis sit abroganda. Atque diversa ab eorum testimonio argumenta habemus sane gravis. Primum enim Asserus Menevensis, Bancornensis abbas et Schireburniense episcopus, quem Alfredus propter eximiam litterarum scientiam ad se vocaverat, cujusque fidelissima opera in optimarum artium studiis bene instituendis utebatur, in Vita Alfredi a se scripta accuratissime doctorum virorum, qui ad Alfredum venerunt, quorumque ipse quasi collega fuit, mentionem facit, neque de Scoto nostro quidquam dicit, pluribus certe de eo, utpote viro summa doctrinae laude conspicuo, commemoraturus, si is unquam ad Alfredum venisset (c).

Quae vel una res ad plures Malmesburienses atque Ingulfos refellendos valet. Deinde Malmesburiensis ita scribit, quasi Scotus statim (d) post illius epistolae,

(a) Staudenm. l. l. omnium, quos vidimus, plurima habet : quare ad ejus librum, qui rem cognoscere cupiant, ablegaverimus.

(b) Cf. Nat. Alex. dissert. in hist. eccles. sec. IX et X, § III. Albericus, Trium Fontium monachus, in chron. suo ad a. MCCXXV fatetur, novam historiam Anglorum sibi ducem fuisse : narrat autem de Scoto (ad a. DCCCLXXVIII) iisdem prope cum G. Malmesb. (lib. de rebus gest. regum Angl. II, 4) verbis. Huic Albericum Staudenmaierus non laudavit. Quos autem laudavit, hi et ipsi satis aperte declarant, eundem G. Malmesb. verba sibi sua praebuisse. Nam quae G. Malmesb. (cf. Gale. l. l. test. p. 6 et p. 8) narrat, ad verbum fere, ut jam diximus, habent et ipsi. Illum autem horum verborum auctorem esse, inde patere arbitramur, quod, ubi ille scribit : « ut intellexi » — habent isti : « ut intelligitur », quod illo dicente : « scripsit librum bene utilem (sc. Scotus) » — istorum quispiam ita docet : « scripsit librum, quem utilem esse ait ». Illud « scripsit » dicitur de Scoto. « Ait » autem, quum ad Scotum referri nequeat (quia Scotus nusquam talia de libro suo ait), ad eum referendum est, ex quo iste quispiam de illa libri utilitate cognovit : hunc vero nemo non

A quam Nicolaus I de eo ad Carolum Calvum misit (e), in Galliam adventum, relicta Gallia, ad Alfredum, hujus « munificentia illectus » se contulerit, quum in confesso habeatur, Alfredum ante annum DCCCLXXX, bellorum multitudine distractum, de doctis hominibus illicendiis ne cogitasse quidem, quum denique illa epistola jam anno DCCCLX aut quinque annis post scripta sit (f).

Tum Ingulfus Scotum suum Aethelingensi monasterio abbatem praefecit; quod contra Malmesburiensis suum in Malmesburiense coenobium duxit (g). Ceterum Ingulfus satis manifesto ostendit, unde sibi error iste objectus sit. Scribit enim (h) : « (Alfredus) de veteri Saxoniam Joannem, cognomen Scotum, acerrimi ingenii philosophum, ad se alliciens, Aethelingiae monasterii sui constituit praelatum ». Jam vero Asserus in vita Alfredi (i) refert, vocasse Alfredum ad se ex Gallia « Joannem quendam, presbyterum ac monachum, Ealdsaxonem (j) genere, virum doctissimum, quem postea Aethelingensi coenobio abbatem praefecerit ». Ingulfus autem, qui haec ipsa sciret, simulque de Joanne Scoto, ingenioso illo philosopho, ea fere aetate, qua Alfredus vixit, apud Gallos notissimo, ut videtur, audivisset, quos duos habere debuit, eos unum eundemque habuit, atque hujus nomen nomini illius tanquam cognomen adjecit.

Quoniam autem Staudenmaierus Malmesburiensem potissimum sequitur, etiam de hoc sigillatim nonnulla dicamus. Is igitur praecipue in hac narratione de Scoto nostro saepius vehementer erravit.

Cujus rei unum exemplum jam protulimus, nec plura desunt : ait enim (k), Florum (!) scripsisse adversus Scoti librum de divisione Naturae, quum scripserit adversus librum de praedestinatione, et quae sunt ejusdem generis. Deinde ne id quidem negligendum est, quod in libro suo de gestis regum Anglorum (m) rem ut dubiam narrat : utitur locutionibus, quales sunt « creditur » — « ut fertur » — « quod sub ambiguo non dixerim ». Quamquam

habebit G. Malmesburiensem.

(c) Cf. Hist. litt. de la France, tom. V, p. 419.

(d) Cf. Thom. Gale. l. l. testim. p. 6, p. 8.

(e) Cf. sup. cap. III, col. 17, not. e et f.

(f) Cf. Staudenm. p. 166.

(g) Cf. Staudenm. p. 136. Rerum Angl. script. post Bedam praecipui. Francof. MDCl fol. p. 870. Sup. not. d.

(h) Cf. sup. not. a.

(i) Cf. Mabill. Joannis Aetheling. abb. elog. hist. acta Bened. saec. IV, p. II, p. 507 seq.

(j) Hoc est, Saxonem ex Germania oriundum, ut multis exemplis probavit Mabill. l. l. p. 508-509. Vir doctissimus existimavit praeterea, vixisse illum Ealdsaxonem apud Gallos in monasterio Corbeiensi, quo tum plures Saxones ex Germania oriundos educabant.

(k) Cf. Thom. Gale. l. l. test. p. 6-8.

(l) Hoc est, S. Prudentius, episc. Tricassinus, cujus nomen erat « Florus Prudentius Galindo » — vel Florus, diaconus Lugdunensis, cui ab aliquibus liber eccles. Lugd. adversus Scotum tribuitur.

(m) Cf. Natal. Alex. I, laud. § III.

aliis locis (a) nihil dubitat. Quod autem his ipsis locis A adjicit « ut ex scriptis regis (Alfredi) intellexi, (Joannes) sublimis Malmesburiae resedit », haec profecto, rebus alioquin ita, ut explicatum est, se habentibus, parum nos movent. Est enim fortasse, ut ex regis scriptis intellexerit « resedissee Malmesburiae Joannem », de suo autem addiderit, eadem fere cum Ingulfo ratione, « fuisse hunc Joannem Scotum Erigenam ». Ejusmodi errores illis scriptoribus, ex quorum numero est Guilelmus, saepissime offusi sunt. Atque faciliorem etiam haec tota res explicatum habet, si Joannem illum, ut nostrum, Scotorum gentis fuisse fecerimus. Scimus autem, maximam ca aetate doctorum hominum multitudinem, qui Scotorum gentis essent, praecipue ex Hibernia profectos, in Anglia, Gallia vixisse (b). Huc accedit, quod B majus etiam est, ut annales Hildenses disertis verbis testentur (c), fuisse inter eos, qui sub Alfredo rege Oxonii juventutem instituissent in artibus optimis, praeter illum Joannem Ealdsaxonem (d), de quo supra fuit mentio, etiam Joannem, ecclesiae Menevensis monachum. Potuitne ergo fieri, ut Alfredus hunc ipsum, aliquamdiu munere illo functum, quemadmodum Joannem Ealdsaxonem Aethelinguensem abbatem constituit, ita in Malmesburiense coenobium mitteret? Potuitne fieri, ut hic ipse, quum dicatur monachus Ecclesiae Menevensis, etiam Scotus vel esset, vel appellaretur? Certè enim meminimus, docere nos supra (Cap. II, col. 12 not. h et Cap. I), habitasse procul dubio in illa ipsa regione Menevensi homines Scotos, atque adeo Scotum nostrum ibidem C (cf. Cap. II, col. 12 not. h) natum videri.

CAPUT VI.

De illis Erigenae scriptis, quae adhuc a nobis recensita non sunt.

Post Pseudo-Dionysii et S. Maximi interpretationes, post libros de praedestinatione et de S. Eucharistia, quorum jam mentio est facta, super illis, quae item vere sunt Erigeniana, aliquot carminibus, tractatu de visione Dei, libris V de divisione Naturae data opera disputare decrevimus (e). Nam quae a nonnullis praeterea Scoto adscripta sunt, non reddita tamen ratione probabili, ea, quum librorum ope destitutis nobis ipsorum causam dijudicare non licuerit, deinceps simpliciter tantum enumeranda arbitramur.

Carmina igitur Scoti, quae nobis innotuere, sunt

(a) Apud Gale. l. I. p. 6-8.

(b) Cf. sup. Cap. I-III.

(c) Cf. Gale. l. I. test. p. 5.

(d) Joannes Ealdsaxo est is, quem annales Hildenses dicunt « collegam S. Grimaldi. » Hos enim una ex continenti ab Alfredo accersitos constat.

(e) Sunt, qui etiam de epistolis loquantur. Verum praeter illas, quae Areopagitae et Maximi interpretationum prooemia sunt, prorsus nullae exstant, nullae memorantur.

(f) Cf. Ejus edit. libr. de div. Nat. p. I. p. 593 seq.

(g) Cf. acta Bened. sec. IV. p. II. p. LXVI. Thom. Gale. l. I. test. p. 12. Hiort. l. I. p. 46.

* Schlueterus illa carmina e codicibus bibliothecae Vaticanae non prius protulit, sed ab Angelo. Maio

numero XIV : in prooemio libri de praedestinat. habetur I; prooemio interpretationis Pseudo-Dionysii adjecta sunt II; Cangius in praefatione ad Labbei glossarium edidit I; Schlueterus ex codicibus Angeli Maii, ut dicit, nova protulit X (f) *. Brevissimum IV, longissimum ad LXXX versus habet. Missa fere sunt Carolo Calvo. Omnium ferme argumenta ex philosophorum theologorumque chartis deprompta sunt : canitur « Christus crucifixus », « crux », « pascha » atque similia. Errores continent multos eodemque propemodum cum libris de divisione Naturae et de praedestinatione. Auctorem sibi fuisse ostendunt multo magis eruditum, quam poetica facultate insignem. Habent omnino permulta sic putida atque arguta, ut diligentem lectorem non offendere non queant. Attamen, quae illorum temporum est ratio, summa profecto laude digna sunt. Walafridus quidem Strabo nec facilitatis, nec elegantiae palmam Nostro praeripere potuit. Libellum « de visione Dei » Mabillonius deprehendit in ms. codice Claromaricensi prope Audomaropolim. Post eum, quod quidem sciamus, qui librum viderit, fuit nemo, quamquam plures eum diligentissime quaesiverunt (g).

Refert Mabillonius, initium ejus hoc fuisse : « Tractatus Joannis Scoti de visione Dei. Omnes sensus corporei ex conjunctione nascuntur animae et corporis (h) ». Argumentum libelli, ni fallatur, in eadem re, ait, versatum esse, qua Lupi, abbatis Ferrariensis, epistola XXX ad Gothescalcum, monachum Orbacensem. Quae Lupi epistola (i) locum quendam explicat, qui est apud S. Augustinum in libris de civitate Dei XXII, 29 : « de qualitate visionis, qua in futuro saeculo sancti Deum sint visuri ».

Librorum V « de divisione Naturae » sive « *περι φύσεως μερισμού* », qui iidem appellantur « de Naturis » sive « *περι φύσεως* » plures reperti sunt codices miss. (j). Duos eorum Mabillonius ipsius Scoti aetate exaratos dicit : nec tamen ullus nomen auctoris habuit. Guilelmus Malmesburiensis et Hugo a S. Victore primi (k), quantum pro certo a nobis statui potest, Scoto nostro libros suos attribuerunt. Nihilominus tamen etiam ineunte saeculo XIII fuere, qui Amalrici Benensis eos esse opinarentur (l) : Trithemius abbas et Balcus adeo ad Joannem Scotum, quem Mailrosium vocant, Bedae Venerabilis aequalem, hos libros retulerunt (m). Verum enimvero, si quis vel aliud agendo libros de Naturis cum Erigenae

(h) Etiam in lib. II. de div. Nat. c. 25. scribit : « Exterior sensus conjunctio quaedam est animae et corporis ».

(i) Cf. Max. biblioth. vet. Patrum cet. Lugdunens. tom. XV. p. 15 E seq.

(j) Cf. Thom. Gale. testim. p. 12. Mabill. acta Bened. sec. IV. p. II. p. LXVI. Hist. litt. de la France, tom. V. p. 425.

(k) Cf. Thom. Gale. testim. p. 12, p. 6-7. Alberici, Trium Fontium monachi, Chronicon ad annum MCCXXV. ed. Leibnit. tom. I. p. 514, 515.

(l) Cf. Thom. Gale. testim. p. 12.

(m) Cf. Thom. Gale. l. I. p. 12.

Classic. Auct. t. V, p. 426 seqq. edita typis repetiuit. Cf. Prooemium. ANIMADV. EDIT.

libro de prædestinatione contulerit, nihil prorsus a dubitationis ei relinquatur. Quo factum est, ut jam pridem inter viros doctos uno quasi ore hac in re sit consensus.

Quod autem Thomas Galeus in præfatione editionis suae (p. 4) scribit, testes ille dignos affirmare, Florum (a) hos libros, quo facilius confutaret, depravasse, hæc quidem omnino inanis est suspicio. Testes illi sunt, credimus, Matthias Westmonasteriensis (ad annum DCCCLXXXIII), et si qui forte in hujus verba jurarunt. Sed, quicumque sunt, quum Florus ille (quem Westmonasteriensis « ignorari » contendit) non libros de Naturis, sed librum de prædestinatione impugnaverit, vehementissime erraverunt. Huc accedit, quod ipsos libros accurate perlegenti ea apparet partium coherentia, is offertur sententiarum nexus, ut hoc solo argumento confisus vir doctissimus, Hoekius, illam Thome Galei suspicionem, ut vanam, jure repudiaverit (b).

Bis omnino libri de divisione Naturae typis sunt descripti: primum a. MDCLXXXI prodire Oxonii per Thomam Galeum, Oxoniensem; deinde a. MDCCCXXXVIII Monasterii Guestphalorum opera C. B. Schlueteri, Monasteriensis. Posterior editio propter multitudinem mendorum, quorum ne index quidem adjectus est, priori longe est postponenda (c).

Externa disserendi forma, qua Scotus his in libris utitur, est dialogi: magistrum enim cum discipulo colloquentem finxit, horumque sermonibus alternis totam disputationem rite deducit. Ut magister, ita discipulus nunc interrogat, nunc interrogatur; atque ille, dum altiore ac speculativam, quam vocitamus, philosophiæ theologiæque cognitionem exceperis, vix una schola dici queat doctor.

De totius operis argumento atque indole, quoniam in altera nostrae descriptionis parte proprie disputandum est, hoc loco satis habendum arbitramur, si illa Bruckeri verba, quae jam supra a nobis allata sunt, iterum nostra fecerimus. Ait igitur Bruckerus (d), omnem Scoti philosophiam huc redire: « Omnia, quaecunque sunt, non radicaliter modo et virtualiter, sed et essentialiter in Deo contineri, atque a Deo omnia ex Deo ab aeterno progressa esse et fluxisse, inque varias classes inferiorum et superiorum, deteriorum meliorumque entium distincta tan-

(a) Cf. sup. Cap. V. col. 46, not. l.

(b) Cf. Ephemer. Bonnens. fasc. XVI. p. 37.

(c) Atque hic satis graviter conqueri non possumus! Est apud Galeum mendorum multitudo ingens: desunt plurimis locis integra verba, integri versus. Horum Schlueterus nisi paucissima non sustulit: nec nova desunt. Collegerat autem Galeus sua menda quam diligentissime; inseruerat eorum indicem egregias plane « variantes », quas vocant, ex m. s. codice Parisiensi: hic Galei index per decem paginas formae maximae porrigitur. Hunc vero Galei indicem Schlueterus fere nusquam aut curavit aut curare voluit. Ipsius quidem typhotheta affirmavit, Schlueterum ita solitum fuisse dicere: « illud opus non esse ». Quare ejus editionem vix flocci ducas, et potius « de-

* Cf. ea, quae in Prooemio de hac editione mentionimus. Dolendum enim est, quod Schlueterus, ipse

dem in fontem originemque suam (id est Deum) reditura esse ».

Quae philosophia, quam accurate lutulentum istud (sit venia verbo) chaos Alexandrinum recentiorumque Platoniorum, quos vocant, referat, nemo non videt, atque in capite II uberius a nobis demonstratum est. Itaque jam per se liquere arbitramur, qui factum sit, ut alii philosophiam istam Erigenianam quam maxime sint abominati, alii contra amplexati fuerint cupidissime. Horum autem, qui laudarent, numerus, quum patrum nostrorum memoria admodum exiguis fuisset, nostra aetate, nec praeter eorum, qui sapiunt, opinionem! immane quantum est auctus. Quorum partem, qui operae pretium duxerit cognovisse, adeat Schlueteri praefationem p. VII seq. Est tamen, ut in senatu illo — « tanquam altiore spiritu afflato » videamus non neminem (p. XII-XIII), quem supercilium censorium perquam facile istinc moverit. Jam vero illos qui vituperarunt, si enumerare velimus, dies profecto deficiat (e). Quare hoc loco ea tantum narrabimus, quae ab his, qui ad S. Ecclesiae nostra gubernacula consedere, adversus libros de Naturis gesta sunt.

Fuit igitur ineunte saeculo XIII, quum Amalricus Benensis, David de Dinando (s. Dinanto) horumque reliqua turba totius Galliae Ecclesiam vehementissime vexabant. Doctrinam suam, quatenus memoriae est proditum, fere Joannis Scoti libro de divisione Naturae debebant. Gersonius quidem, vir doctissimus, univers. Paris. cancell., hæc docuisse ait Amalricum (f): « Omnia sunt Deus: Deus et omnia. Creator et creatura idem sunt. Deus ideo dicitur finis omnium, quod omnia reversura sunt in ipsum, ut in eo immutabiliter conquiescant: et unum individuum atque incommutabile permanebunt. Sicut Abraham et Isaac unius ejusdem naturae sunt, sic omnia esse unum, et omnia esse Deum: Deum enim esse omnium creaturarum essentiam, etc. ». David de Dinando, Amalrici discipulus, easdem res tantum non iisdem verbis docuisse traditur (g). Quorum sententia nihil est Erigenianae similis. Quod infra a nobis exponetur. Neque hæc res illa aetate latuit. Diserte enim narrant historici, Scoti nostri opus compilatum esse ab Amalrico (h). At tradunt etiam, illos, quorum erat, non solum damnasse Scoti librum,

pravatam » dicas, quam ut ipse (p. I) « emendatam ».

(d) Cf. Crit. philos. histor. tom. III (edit. Lips. 1741), p. 621. Atque de his ipsis Bruckeri locutionibus consulas velimus, quae dicta sunt sup. Cap. II, col. 41 not. d.

(e) Cf. sup. Cap. II, col. 41 not. e, ubi eorum nonnullos attulimus.

(f) Cf. Joan. Gersonii opera omnia. Edit. Ellies du Pin; Antwerp. tom. IV, col. 821 seq. Vide etiam Tennem. hist. philos. vol. VIII, pars I, p. 316 s. s.

(g) Cf. Thom. Aquin. in IV libros sentent. II dist. XVII. Q. I. Art. 1, et Alberti summa theol. p. I. tract. IV. Q. XX. Vide Tennem. l. l.

(h) Cf. Gerson. et Tennem. loc. sup. (not. f.) laud.

oculorum lumine privatus, non nisi per alios rerum minus peritos editionem parare potuit. АННАДВ. ЕДИТ.

verum etiam publice ac solenniter comburi jus-
 sisse (a). Albericus, trium fontium monachus, qui
 admodum fide dignus habetur (b), ad annum
 MCCXXV haec refert: « Litterae summi pontificis
 (Honorii III) — . . . hoc anno (de) solenni damnatione
 cujusdam libelli Joannis Scoti. Honorius episcopus,
 servus servorum Dei, archiepiscopis et episcopis;
 etc. Inimicus homo zizania bono semini supersemi-
 nare non cessat, etc. Nuper siquidem, sicut nobis
 significavit venerab. frater noster Parisiens. episco-
 pis, est quidam liber, qui Perisissis titulatur, inventus,
 tot scatens vermibus haereticae pravitatis, unde a
 venerabili fratre nostro archiepiscopo Senonensi et
 suffraganeis ejus, in provinciali concilio congregatis,
 justo est Dei judicio reprobatus. Quia igitur liber,
 sicut accepimus, in nonnullis monasteriis et aliis
 locis habetur, et claustrales nonnulli et viri schola-
 stici . . . se studiosos occupant lectione dicti libri...
 nos juxta pastoralis sollicitudinis debitum corruptelae,
 quam posset ingerere liber hujusmodi, occurrere
 satagentes, vobis universis et singulis in
 virtute S. Spiritus districte praecipiendo mandamus,
 quatenus libellum istum sollicite perquiratis, et ubi-
 cunque ipsum vel partem ejus inveniri contigerit, ad
 nos, si secure fieri possit, sine dilatione mittatis so-
 len iter comburendum, alioquin vos ipsi publice
 comburatis eundem, subditis vestris expresse injun-
 gentes, ut, quicumque ipsorum habent vel habere
 possunt in toto vel in parte exemplaria dicti libri, ea
 nobis (ne) differant resignare, in omnes, qui ultra
 XV dies, postquam hujusmodi mandatum seu denun-
 ciatio ad notitiam eorum pervenerit, librum ipsum,
 totum aut partem, scienter retinere praesumerint,
 excommunicationis sententiam incurrisse, notamque
 pravitatis haereticae non evadent. Datum Laterani
 X Cal. Febr. » cet.

Haec igitur postquam ab Honorio III adversus
 libros de Naturis supremo supplicio sancita sunt, per
 proximos CCCCL annos, dum Thomas Galei, Oxo-
 niensis, opera typis describuntur, omnino propemo-
 dum oblivioni traditos eos fuisse credas. Neque illi,
 qui interea sancti concilii Tridentini jussu indicem
 librorum prohibitorum confecerunt, Scoti libros de
 naturis curaverunt. At quam primum renuntiatum

fuit, prodiisse de integro in publicum libros jam
 pridem damnatos, Romae in indicem librorum pro-
 hibitorum relati sunt; quem locum suum ad hodie-
 rum usque diem obtinuerunt (c).

Neque tamen ullo pacto Schlueterus reprehenden-
 dus est, propterea quod, etsi catholicum se profiteat-
 ur, posthabita summorum pontificum auctoritate,
 denno illos libros ediderit. Nam quum hoc ipsum
 nuper a quodam monitus fuisset, per adolescentem
 sibi amicissimum certiore eum fecit, sese nec
 audivisse unquam, nec credere, ullum Joannis Scoti
 Erigenae opus in indicem librorum prohibitorum
 relatum esse; eum fortasse, nominum similitudine
 deceptum, quae de Joanne Duns Scoto invenisset,
 ad Joannem Scotum Erigenam traduxisse.

Venimus nunc ad ea simpliciter afferenda, quae
 unus et item alter sine causa necessaria Erigenae
 tribuit. Sunt fere haec (d):

I. « Excerpta ex Macrobio de differentiis et socie-
 tatibus Graeci Latineque verbi ». II. « Homilia de
 initio Evangelii secundum Joannem ». Quae duo
 utique Erigeniana esse, verisimile putatur. III.
 « Commentarium in Dionysium Areopagitam ». Hoc
 qui viderit, quod quidem illi, quos (sup. not. d)
 auctores nostros laudavimus, sibi persnascerunt, est
 fortasse nemo. Jam vero nostra aetate Dr. Greithius,
 parochus Sangallensis, in bibliotheca Vaticana repe-
 rit (e) « expositiones in Joannis Scoti ad Pseudo-
 Areopagitae hierarchiam coelestem ». Typis nondum
 est descriptum, praeterquam quod locum quendam
 de S. Eucharistia ex eo protulit Hoeflerus, quem lo-
 cum nos quoque supra (cap. IV extr.) exscriptum
 habemus*. Cujus loci oratio est satis Erigeniana. IV.
 Interpretationes Latinae et « Moralium Aristotelis »
 et « variarum mirabilium historiarum ». Illa Scoti
 esse facilius negatur, quam conceditur: de hac
 negare non dubitant. V. « Commentarium in Evan-
 gelium secundum Matthaeum », « tractatus de offi-
 ciis humanis » cet. cet. Qui libri, quando a Joanne
 vel a Scoto aliquo scripti dicantur, continuo a viris
 doctis, qui opinando plurimum valere soleant, Joanni
 nostro adscripti creduntur: constare enim, aliis
 ipsos fere auctoribus deberi, quibus unum vel Joan-
 nis vel Scoti nomen cum Nostro commune fuerit.

PARS POSTERIOR.

§ 1.

Naturae (s. φύσις) nomine comprehenditur, quid-

quid « vel animo percipi potest, vel animi intentionem superat ».

(a) Cf. Gerson. et Tennem. l. I. Thom. Gale. testim. p. 12. *Hist. litt. de la France*, tom. V, p. 423.

(b) Quod pluribus probat vir summus G. G. Leibniti-
 us in praef. ad alterum volum. paratae a se hu-
 jus Alberici editionis.

(c) Cf. Ind. libror. prohib. edit. Mechliniens. a.
 MDCCCXXXVIII, p. 422.

(d) Cf. *Hist. litt. de la France*, tom. V, p. 427 seq.
 Thom. Gale, test. p. 11 et p. 13. Nos illam potissi-
 mum historiam secuti sumus, quae, ut serius, ita
 accuratius hac de re disputasse videatur, quam
 Thomas Galeus.

(e) Cf. Hoefler, *die deutschen Päpste*, Abth. II, p.
 80 seq.

* Commentariorum fragmenta quae supersunt, e codicibus eruta nunc primum edidimus. ANIMADV. EDIT.

§ 2.

I. « Prima ac summa (naturae) divisio est in ea quae sunt, et in ea quae non sunt ». (I, 1.)

Habentur autem quinque « modi », quibus aliquid dici potest vel « esse, » vel « non esse ».

§ 3.

« Quorum primus videtur, per quem ratio suadet, omnia, quae corporeo sensui vel intelligentiae perceptioni succumbunt, posse rationabiliter dici esse: quae vero per excellentiam suae naturae omnem sensum, intellectum rationemque fugiunt, jure videri non esse ». Hoc igitur modo dicuntur esse quaedam uniuscujusque essentiae accidentia, non esse vero ipsas essentias; essentiae (enim) agnoscuntur non « quid sint », sed (tantum) « quia sint ». (I, 2-3.)

§ 4.

« Secundus modus in naturarum creaturarum ordinibus consideratur. Unusquisque ordo potest dici esse, et non esse. Inferioris enim affirmatio, superioris est negatio; inferioris negatio, est superioris affirmatio » etc. (I, 4.)

§ 5.

« Tertio modo ea, quae ex causis suis in materia formata, in temporibus et locis generata cognoscuntur, quadam consuetudine dicimus esse; quae vero adhuc in ipsis naturae sinibus continentur, nec in formata materia . . . apparent, eadem consuetudine dicimus non esse ». (I, 5.)

§ 6.

« Quartus modus secundum philosophos non improbabilius ea tantum vere esse dicit, quae solo intellectu comprehenduntur; quae autem locorum spatii temporumque motibus variantur, colliguntur, solvantur, vere dicuntur non esse ». (I, 6.)

§ 7.

« Quintus modus in sola natura humana a ratione conspicitur. Haec enim, quoniam divinae imaginis dignitatem, in qua proprie substitit, peccando deseruit, merito esse suum perdidit, et ideo dicitur non esse; dum vero Dei gratia restaurata ad pristinum substantiae suae statum reducitur, inchoat vivere (a) ». (I, 7.)

§ 8.

« Videmus itaque, cavendum esse, ne illis, quae Scotus Naturae nomine comprehendit, pluribusque modis aut esse aut non esse dici posse declarat, ullo pacto contineri existimemus res, quae vere ac pro-

(a) Reducetur videlicet aliquando, quodcumque est hominum (et cum hominibus etiam reliqua « visibilia rerum natura ») substantialiter in substantiam divinam. Quod infra latius exponemus.

(b) Cf. sup. cap. IV. col. 27, not. c seqq.

(c) Cf. de Div. Nat. I, 3.

(d) Quarta illa naturae species ita « inter impossibilia ponitur », ut non sit quoddam per se « subsistens » quartumque a tribus illis diversum. Docemus autem infra, quartam nostram naturae speciem esse unam eandemque cum specie prima, ipsum

A prie nullae sint dicendae, quae vere ac proprie reperiantur nusquam. Quare longe alia est ratio, cum Scotus peccata peccatorumque poenas esse negat (b): peccata enim et poenae ei vere nulla sunt, quippe quae nisi in rerum, quae sunt, privationibus non intelligantur (c).

§ 9.

II. Jam vero alia est multoque gravior Naturae divisio.

« Quae divisio videtur quatuor species recipere: quarum prima est, quae creat et non creatur, secunda, quae creatur et creat; tertia, quae creatur et non creat; quarta, quae nec creat nec creatur. Harum quatuor binae inter se opponuntur: nam tertia opponitur primae, quarta secundae. Sed quarta inter impossibilia ponitur, cujus differentia est, non posse esse. — Multum (discipulus inquit) me movet quarta species; nam de aliis tribus nullo modo hæsitare ausiam, cum prima in causa omnium, quae sunt, et quae non sunt, intelligatur; secunda vero in primordialibus causis; tertia in his, quae in generatione temporibusque ac locis cognoscuntur (d). Atque de singulis disputari subtilius necessarium est ». (I, I, II, I.)

§ 10.

A. « Prima igitur Naturae species visa est ea, quae creat et non creatur ».

Haec « de solo Deo recte praedicatur: hic enim solus omnia creans, solus sine principio esse intelligitur, quia principalis causa omnium, quae ex ipso et per ipsum facta sunt, solus est; ac per hoc et omnium, quae ex ipso sunt, finis est: ipsum enim omnia appetunt. Principium est, quia ex ipso sunt omnia, quae essentiam participant; finis est, quia ad ipsum moventur omnia, quietem motus sui suaeque perfectionis stabilitatem quaerentia ». (I, 12.)

§ 11.

« Ex essentia eorum, quae sunt, ex mirabili rerum ordine, ex motu omnium stabili theologi recte intellexerunt, Naturam creatricem et esse, et sapere, et vivere. Ac per hoc inquisitores veritatis tradiderunt, per essentiam intelligi Patrem, per sapientiam Filium, per vitam Spiritum Sanctum. Itaque trinitatem docuerunt esse in unitate. — Unam omnium causam dixerunt unitatem. Hujus autem, mirabili eam multiplicitate contuentes, tres substantias (e) intellexere: ingenitam, genitam, procedentem. Habitum (s. relationem) ingenitae ad genitam nominaverunt Patrem, habitum genitae ad ingenitam dixerunt Filium, ha-

Deum. Deus enim, quoniam ex se eduxit, quaecumque rerum creaturarum ambitu continentur, dicitur Natura non creata creans, quoniam autem aliquando omnia illa in se reducta comprehendet, nihil amplius ex se educens, Natura appellatur non creata non creans. Cf. II, 2; III, 23.

(e) Lib. II, 29 scribit: Una essentia in tribus substantiis, et tres substantiae in una essentia — vel secundum usum Romanae linguae: una substantia in tribus personis, et tres personae in una substantia. Cf. II, 23. 34.

bitum procedentis ad ingenitam genitamque appellaverunt Spiritum Sanctum. Ita Abraham est nomen substantiae (s. personae) et Isaac est nomen substantiae: illius habitus ad hunc dicitur pater, hujus habitus ad illum vocatur filius ». (I, 14.)

§ 12.

De processione Spiritus sancti Scotus multo magis Graecorum sententiae favet, quam Latinorum. Ait igitur, quemadmodum dicatur, una essentia divina in tribus substantiis etc., ita (cum essentia divina sit omnium causa) etiam dici posse, unam causam in tribus causis. Jam vero, cum nullibi in rerum natura ex duabus causis fiat una, se non videre, quo pacto ex Patre et Filio (duabus causis) procedere possit Spiritus sanctus [una causa (a)]. Quod si dicas, ideo Spiritum sanctum de Patre Filioque procedere, quod per Filium de Patre procedat, in hoc vix quidquam esse, cum Filius et ipse causam suam habeat Patrem (II, 19; II, 30-35). Neque tamen recusare audet, quominus credat Spiritum de Patre Filioque procedere: nam sanctos patres Latinos « rationabiliter », si quis eos hac de re interrogasset, sibi « responsuros » videri, et sacrae Scripturae forsitan auctoritate posse defendi. (II, 33.)

§ 13.

« Num decem categoriae vere ac proprie de nomine divino possint praedicari, difficile est dictu. Est autem in hac quaestione usui theologia *ἀποφατική* et *καταφατική*, quarum illa negat, haec affirmat, esse divinam substantiam hoc vel illud eorum, quae sunt, velut essentiam, bonitatem, solem, stellam, aquam, leonem, ursum », etc. Videntur haec esse inter se contraria, sed, cum circa divinam versentur substantiam, omnino consentiunt. Namque *καταφατική* non ait, divinam substantiam esse illud proprie, sed (per metaphoram) ita posse appellari; *ἀποφατική* vero contendit substantiam divinam nec vere illud esse, nec proprie ita vocari.

Quas quidem theologias pulcherrime a S. Dionysio Arcopagita sibi suppeditatas, Erigena immortaliter gaudet. (I, 14, 16, 78 etc., etc. Praef. ad Maximi ambigua [Gale. app. p. IV].) Longa autem oratione persequitur, nullam esse inter decem categorias Aristotelicas, quam vere ac proprie de Deo possis praedicare: simul harum aliquam de ipso affirmaverit *καταφατική*, continuo eam negari *ἀποφατική*. (I, 17-80.)

§ 14.

« Deus, quod ipsi oppositum sit, non habet (b). Quum vero essentiae opponatur nihil, bonitati autem malitia etc., Deus non est essentia, bonitas, etc. sed plus quam essentia (superessentialis), plus quam

(a) Quam haec concludendi ratio nulla sit, Scotus ipse animadvertisse videtur: iis autem, qui reprehendant, ita respondet, sola rerum natura duce ad numinis divini sanctaeque trinitatis intelligentiam perveniri! Cf. II, 31 sub fin. Habetur praeterea apud Scotum in doctrina de S. trinitate etiam hoc, ne quis putet, « filium ex essen-

bonitas (superbonus) etc. Omnia, quae adjectis particulis super, plusquam, de Deo praedicantur, duas illas theologias comprehendunt: in pronuntiatione est forma *καταφατική*, in intellectu autem *ἀποφατική* virtus. (I, 16.)

§ 15.

Patet igitur ex iis, quae supra proposuimus, Deum humanae mentis acie prorsus fere esse inaccessum. Verum ipse semetipsum cognoscit. Est quidem omnino dicendum: « nescire Deum, se quid esse », « Deum non in aliquo se cognoscere », et quae sunt generis ejusdem, at haec est vera virtus illius, quae in Deo est, cognoscendi facultatis. Revera enim Deus non est quid, non est in aliquo, hoc est non est certum aliquid, non habetur et circumscribitur in aliquo eorum, quae sunt et rerum creatarum numero comprehenduntur. (II, 28-29.)

Sin vero quaesieris, qua ratione Deus, quae cognoscit, cognoscere existimari debeat, respondebitur: « quod nec sensibilia per sensum, nec intelligibilia per intellectum, nec sensibilia per intellectum, nec intelligibilia per sensum, sed omnia in aeternis suis rationibus contemplatur ». (Prooem. ad interpret. Ambb. S. Max. ap. Gale. app. p. IV; de div. Nat. II, 20, 28; V, 17.) « Aeternae illae rationes » sunt « ideae », quas vocant, omnium rerum, quae Deus erat factururus, « exemplaria principalia ». Haec sunt rerum tantum substantialium, et ipsae quoque res substantiales. (Cf. inf. § 25 — § 30.) Hinc Scotus suo jure etiam hoc contendit: « Divina scientia est rerum omnium, quae sunt, causa » — « quorum Deus causa non est, ea nescit » — « rerum, quae sunt, cognitio » (videlicet in Deo) « est veraciter res eae, quae sunt ». (II, 20, 28; V, 27; III, 4. Dein le cf. ejusd. de praed. sup. Cap. IV.)

§ 16.

Cum nulla categoria proprie de Deo praedicatur, tum neque nona in eum cadit, *πράττειν*. Dicitur autem Deus creasse. Sed creare et esse in Deo unum idemque sunt habenda. « Deus non erat, priusquam omnia faceret. Coaeternum est Deo suum facere et coessentialia. Deus et suum facere, hoc est, sua actio sunt unum simplex et individuum; nam Deus, qui est innumerabilis, numerum in se non recipit. Cum ergo audimus, Deum omnia facere, nil aliud debemus intelligere, quam Deum in omnibus esse, hoc est, essentiam omnium subsistere. Ipse enim solus per se vere est, et omne, quod vere in his, quae sunt, dicitur esse, ipse solus est. Nihil enim eorum, quae sunt, per se ipsum vere est; quodcumque autem in eo vere intelligitur, participatione ipsius unius, qui solus per se ipsum est, vere esse accipit ». (I, 74.)

tia patris natum, aut spiritum sanctum ex essentia patris procedere, cum ex persona patris natus sit filius, ex persona patris procedat spiritus sanctus: dici enim, ex patre natum filium, ex patre procedere spiritum, neque tamen substantiam sed solam personam patri esse propriam ». (34.)

(b) Cf. inf. § 18 20.

§ 17.

Atque hic ipse Scoti locus percommodum nobis transitum parat ad aliam quandam de creatrice ejus Natura disputationem.

Nil igitur hoc loco videtur apertius! Oculis cerni dixeris horrendum pantheismi monstrum! Expressis verbis scriptum est, creatricem Naturam, quam Deum appellari diximus, ita esse in omnibus rebus, quas fecit, ut ea ipsa sit sola ac vera harum rerum essentia. Atque eadem prorsus ratione Erigenam saepissime locutum invenimus. Velut in libro primo de div. Nat. cap. 73: « Fieri », inquit, « aestimatur Deus in creaturis suis universaliter, dum in eis non solum intelligitur esse, sine quo esse non possunt, sed et eorum essentia sit ». Et ibidem cap. 5: « Deus namque omnium essentia est, qui solus vere est ». Neque non animadvertendum est, ultimo hocce loco eam ipsam rem, quam essentiam Scotus vocat, etiam substantiae nomine ab eo appellari, nec non satis accurate ita describi, ut vere ac proprie substantiam agnoscere coacti simus. In libro secundo de div. Nat. cap. 2: « Quid », ait, « si creaturam creatori adjunxeris, ita ut nihil aliud in ea intelligas praeter ipsum, qui solus vere est? Nil enim extra ipsum vere essentiale dicitur, quia omnia, quae ab eo sunt, nil aliud sunt, in quantum sunt, nisi participatio ipsius, qui a se ipso solus per se ipsum subsistit. Num negabis, creatorem et creaturam unum esse? Non facile: huic enim resistere ridiculosum videtur ».

§ 18.

Huc item est referendum, quod Noster (sup. § 14) affirmat, Deo nihil prorsus opponi, quia re fiat, ut, cum « essentiae » opponatur « nihilum », Deus non sit essentia, sed plus quam essentia, sive superessentialis. Nam si non est, quod Deo opponatur, hoc certe concedendum arbitramur, nihil esse praeter Deum, hoc est, Deum esse, quidquid est. Hac autem re missa sequamur consecrarium illud, quod Scotus ipse proposuit, Deum, quum « essentiae » opponatur « nihilum », non essentiam, sed plus quam essentiam esse, sive superessentialem. Haec igitur superessentialitas propterea de numine divino praedicatur (a), quod supra illam « essentiam », cui opponitur « nihilum » (sup. § 8), ita quodammodo sit constitutum, ut ipsum sit quasi tertium quoddam, quo illa, quae inter se sunt opposita, simul comprehendantur, efficiantur « concordique », ut ita dicamus, « pace ligentur ». Sunt enim apud Scotum haec: Fides catholica ac vera ratio fatetur, Deum esse infinitum,

(a) Quamquam aliis locis etiam aliis de causis numen divinum dicitur superessentialiale, velut ideo, quod supra omnia illustriorem quasi essentiae locum obtineat, quod « omnium essentiarum fons sit » et quae sunt generis ejusdem. Sed nunc non est his locus. Illas autem explanationes huic nostrae, quam hoc loco proponimus, nihil reluctari infra (§ 22) deiciamus.

(b) Optimo igitur jure de Scoto dictum putamus

A et plus quam infinitum, infinitas enim infinitorum est, et simplicem, et plus quam simplicem, omnium enim simplicium simplicitas est. Et cum ipso nihil esse credit vel intelligit; quoniam ipse est ambitus omnium, quae sunt, et quae non sunt, et quae esse possunt et quae esse non possunt, et quae ei contraria seu opposita videntur esse, ut non dicam similia et dissimilia. Est enim ipse similium similitudo, et dissimilitudo dissimilium oppositorumque oppositio et contrariorum contrarietas. Haec enim omnia pulchra ineffabilique harmonia in una concordia colligit atque componit (b). (I, 74.) Deinde ad hanc ipsam illius, quam Erigena statuit, divinae superessentialitatis explanationem id quoque pertinet, quod saepius (I, 3, 73): « Esse omnium, » ait, « est, superesse divinitatis ».

Atque propter rei magnitudinem hunc quoque locum adjiciamus: « Nemo tamen est pie credentium et veritatem intelligentium, qui non continuo exclamet, causam totius universitatis creatricem supernaturalem esse et superessentialem et supra omnem vitam, et sapientiam, et virtutem, et supra omnia, quae dicuntur et intelliguntur, et omni sensu percipiuntur, dum sit horum omnium principium causale et medium implens essentiale, et finis consummans — et ambitus omnia, quae sunt et quae non sunt, circumscribens ». (III, 1.)

§ 19.

C Deus igitur hicce superessentialis ita quasi supra omnia, quae sunt, quae cogitantur, quae mentis aciem effugiunt, est constitutus, ut ea cuncta, tanquam universitatis quoddam corpus sua essentia complectatur, sua essentia impleat, sua essentia efficiat. Itaque tantum abest, ut Scotus, quum Aristotelicam essentiae categoriam, utpote cui oppositum sit nihilum, cum Deus, quod ipsi opponatur, non habeat, de numine suo divino proprie praedicari negat (c), idcirco rerum universitatis essentiam de ipso tollat, ut eam diserte ipsi relinquat, atque adeo plane ac diserte tribuat.

§ 20.

At occurrent nobis, quicumque attenderunt, eo, quod Erigena Deum s. Naturam non creatam creantem, quum ab initio quatuor Naturae species constitueret, item Naturae speciem esse dixerit, atque adeo tertiae Naturae speciei, Naturae creatae non creanti, ex diametro, ut aiunt, opposuerit. Satisfaciat iis ipse Erigena. Is igitur de Natura non creata creante, prima illa Naturae specie s. forma: « si rite », ait, « species vel forma dicenda est prima

illud Schlueteri (p. XIII): « Doctus Hegelius dialectico, ut hoc verbo utamur, monismo suo (perquam) multifarie Erigenae memoria avertit ».

(c) Hanc etiam propterea de Deo praedicari negat, quod Deus non « sit » certa quaedam atque definita substantia, quae hic vel illic « in creaturarum substantiarum numero reperitur ». Cf. sup. § 15; II, 28-29.

omnium causa, quae superat omnem formam et speciem, dum sit formarum et specierum omnium informis principium... Informis autem principium propterea Deum dicimus, ne quis eum formarum numero aestimet censi, dum sit formarum omnium causa. Ipsum etenim omne formatum appetit (a), cum sit per se ipsum infinitus, et plus quam infinitus; est enim infinitas omnium infinitatum. (II, 1.)

§ 21.

Itaque, ut arbitramur, in promptu est, nullam ex Scoti sententia in hac rerum universitate substantiam reperiri, praeter substantiam Naturae creatricis divinae, neque quidquam, ut ipse (II, 2) ait, « extra illam vere essentialiter dici »! Quod si quis hac de re etiam nunc dubitet, huic firmissime persuasum iri speramus, quum de reliquis Naturae formis disputabitur.

§ 22.

Nihilominus tamen res nostra postulare videtur, ut jam nunc, quae non meminimus (b) hac in causa Erigeniana fucum fecisse videmus, quantum in praesentia fieri potest, declarare atque diluere conemur. Sunt omnino complures loci in libris de divisione Naturae, ubi Erigena, communi fortasse hominum sensu inserviens, ita scripsit, quasi Deum habeat ab hoc universo separatum (c). Legimus enim cum alia, tum haec: « Ipse Deus in se ipso ultra omnem creaturam — nullo intellectu comprehenditur ». (I, 3, 7, cct.) Legimus adeo (II, 1 etc.): « Creatorum Dei nomine (per metaphoram) posse appellari, propterea quod a Deo facta sit (d) ». Quae quibus facile refelli queant, sigillatim commemorare volumus: hoc unum dicimus, ex ipsa Erigenae philosophia sponte sequi, potuisse eum tam haec docere, quam quae eum supra (§ 16-21) docentem audivimus. Est autem philosophia ista, id quod infra pluribus demonstrabitur, fere haec: Deus Pater, Natura non creata creans, usque ab aeternitate in Filio suo unigenito creavit, hoc est, ex sua substantia substantialiter emisit—Naturam creatam creatam, omnium rerum, quaecunque universitatis corpore comprehenduntur « causas primordiales », hoc est « ideas »,

(a) Hoc est, ut nobis quidem videtur, « omne formatum (ut ex eo processit, ita et) essentialiterque participat », substantialiterque cum eo cohaeret. Cf. I, 12-13, 74; III, 1, 3-4.

(b) Cf. Schluet., p. XVIII, seqq.

(c) Cf. Schluet. l. l.

(d) Hos locos respicere debuerat Schluet. (p. XIX): certe enim ea ad Scotum excusandum protulisset, quae longe fuissent dictu speciosiora.

(e) « Siquidem, » Scotus (lib. III, cap. 4.) ait, « ex fonte totum flumen principaliter manat, et per ejus alveum aqua, quae primo surgit in fonte, semper ac sine ulla intermissione defunditur: sic divina bonitas et essentia et vita et sapientia et omnia, quae in fonte omnia » (hoc est in Deo [cf. IV, 1]) « sunt, primo in primordiales causas defluunt, et eas esse faciunt; deinde per primordiales causas in earum effectus ineffabili modo per convenientes sibi universitatis ordines decurrunt, per superiora semi-

« exempla principalia ». Has deinde causas primordiales idem Deus Pater per Spiritum sanctum in ipsarum effectus, Naturam creatam non creatam, hanc totam rerum universitatem, « divisit atque multiplicavit », ita ut neque propria sua sede, quam usque ab omni aeternitate in ipso Deo obtinere, deicerentur, et sola illarum participatione substantiali sit id ipsum, quod in hac rerum universitate vere ac proprie esse dicatur, omnium rerum essentia, substantia. Postremo Natura creata non creans, per creatam creatam ex non creata creatante substantialiter evoluta, eandem viam remensa, substantialiter in non creatam creatantem revolvitur (e).

Habet igitur Scotus neque ullam prorsus in ulla re substantiam, nisi substantiam divinam, et Deum ab iis, quae creavit, quasi separatum atque sejunctum.

Quae cum ita sint, nos quidem profecto non videmus, qua ratione fiat, ut, qui paulo attentius retractaverit, simulatque Erigena, communi forsitan loquendi usu serviens, ita fuit locutus, quasi Deum profiteatur a creatis rebus diversum, continuo offendi sibi videatur, Scotumque, ab antiquis temporibus pantheismi accusatum, non modo absolvendum, verum etiam omni honorum genere, « quum amussim veritatis non sit transgressus », censeat inactandum atque augendum. Neque, hercle, Schlueterus, cum hac ratione, ut nunc a nobis est exposita, ipsum Scoti philosophiam perspicere studuisset, tam frustra eo excusando atque defendendo esset conatus. Verum infra pluribus etiam ipsi erit occurrendum. Atque de Natura non creata creatante satis est dictum.

§ 23.

B. « Altera Naturae species est ea, quae creatur et creat. »

« Haec non nisi in primordialibus causis rerum, ut aestimatur, intelligenda est. Ipsae primordiales rerum causae a Graecis *πρωτόγονα*, hoc est primordialis exempla, vel *προορισματα*, hoc est praedestinationes, item *θεϊα θέλήματα*, hoc est divinae voluntates, vel etiam *ιδίαι*, h. e. species s. formae, in quibus rerum omnium faciendarum, priusquam essent, immutabiles rationes conditae sunt, solent vocari (f). — Nec im-

per ad inferiora defluentia, iterumque per secretissimos naturae poros occultissimo meatu ad fontem suum redeunt ». Quamquam autem hac ratione fit in omnibus omnia Deus, tamen super omnia esse non desinit. (III, 20.)

(f) Quum Erigena Platoniorum doctrinam de ideis in hac sua de causis primordialibus disputatione referat, vel maxime operae pretium fecisse videmur, si hoc, quo nunc sumus, loco, quid proprie fuerit idea Platonica, paucis monuerimus. Utamur Bruckeri verbis. Is igitur in « hist. crit. phil. tom. III. p. 905. haec habet: « Platoni idea non est illa, quae ex contemplatione objectorum singularium exsurgit, notio universitatis, reique alienius generalis conceptus — sed ideae sunt illi essentialia rerum omnium singularium exemplaria, *αποσυστά* gaudentia, ad quorum naturam indolemque res singulares formatae sunt, et quae his rebus veram, certam stabilenque essentiam largiuntur. Hae ideae ex divina

Merito sic appellantur quoniam, Pater h. e. principium omnium in Verbo suo, unigenito videlicet Filio, omnium rerum rationes, quas faciendas esse voluit, priusquam res fierent, praeformavit ». (II, 2. 36.)

§ 24.

« Causae igitur primordiales, quum non quarundam, sed omnium visibilium invisibiliumque rerum causae sint, numero careant necesse est. Quamquam autem neque certum ordinem habent, ita ut quaevis ex ipsarum numero prima esse possit, S. tamen Dionysius jure, ut videtur, has decem primas constituit: Per se ipsam bonitas, per se ipsam essentia, per se ipsam vita, per se ipsam ratio, per se ipsam intelligentia, per se ipsam sapientia, per se ipsam virtus, per se ipsam beatitudo, per se ipsam veritas, per se ipsam aeternitas (a). Atque ita inter causas primordiales, quas rerum omnium principia divini sapientes appellant, sunt omnes virtutes ac rationes (b), quas semel et simul Pater fecit in Filio, et secundum quas ordo omnium rerum a summo usque deorsum textitur, hoc est, ab intellectuali creatura, quae Deo post Deum est proxima, usque ad extremum rerum omnium ordinem, quo corpora continentur ». (III, 14, 1; II, 36.)

§ 25.

« Visibilium rerum causis primordialibus est extrema subtilitas, ineffabilis naturae simplicitas eaque obscuritas, quae nullo coloris lumine, nulla fornarum discretionem sit declarata: intellectualis vero essentiae causae primordiales habent incomprehensibilem altitudinem, infinitam sui per omnia diffusionem, quae nullo percipitur sensu, nullo comprehenditur intellectu, praeque ineffabilis suae puritatis excellentia tenebrarum nomine meruerunt appellari. Ex effectibus, hoc est ex processionibus in genera formasque sensibiles atque intelligibiles cognoscuntur, quia sunt, non tamen intelliguntur, quid sunt ». (II, 17. 20.)

§ 26.

« Si quis nosse velit, utrum principalia illa exempla se ipsa intelligant, priusquam in res, quarum causae sunt, profluant, necne, huic breviter respondendum, Deum in sapientia sua (c) eas fecisse, quo fiat, ut non solum se ipsa cognoscant, sed etiam rerum, quarum principia sunt, notitiam habeant. Non enim credendum est, in divina sapientia aliquid insipiens et se ipsum ignorans conditum fuisse. » (II, 18, 20. V, 24.)

§ 27.

« Fuerunt autem causae illae primordiales usque ab omni aeternitate. Sunt quidem factae, verum ita, ut neque aeternitas earum facturam, neque factura earum aeternitatem praecedat. Nascente enim Filio

mente oriuntur, inque ea radicanter, sua autem propria gaudent substantia ».

(a) Haec ideo per se esse dicuntur, quod « unius universorum causae participationes sunt, neque illa creatura inter ipsas et unam omnium causam inter-

A ex Patre (id quod usque ab omni aeternitate factum est) factae sunt praedestinationes substantiales (h. e. causae primordiales) in verbo Dei. Causas siquidem primordiales Patri et Filio coaeternas esse credimus » (III, 16; II, 20--21.)

Sed Scotus, etsi his locis discrete dixit, causas primordiales Patri Filioque esse « coaeternas », tamen aliis locis contendit, ipsas non omnino his esse « coaeternas ». « Ideo (enim) », ait, « causas primordiales Deo dicimus coaeternas, quia semper in Deo sine ullo temporali principio subsistunt, ideo ipsi non coaeternas, quia non a se ipsis, sed a suo creatore incipiunt esse, ipse vero creator nullo modo incipit esse ». Est autem hac illius rei explicatione magis etiam miranda ratio quaedam, quae huic ipsi B explicationi est adjecta: « Si in ipsa causa causarum omnium, in S. Trinitate, quaedam intelligitur processio — Deitas enim gignens et mittens praecedit genitam et procedentem, dum sit una et inseparabilis Deitas — non mirum est, aut incredibile, causarum omnium causam praecedere ea, quorum causa est ». (de div. Nat. II, 21; III, 5 seqq.) « Quamquam autem capi nequit, quomodo causae primordiales et factae et aeternae possint esse, res tamen illustratur exemplo numerorum, qui simul aeterni sunt et facti: aeterni in monade, facti in monadis multiplicatione ». (III, 11 seqq.)

§ 28.

Viva igitur illa (sup. § 26) omnium virtutum rationumque, quibus rerum naturae universitas ellicitur, exempla principalia, quas primordiales causas appellavimus (§ 23-24), non solum Deo sunt coaeterna (§ 27), verum etiam usque ab omni aeternitate cum Deo conjuncta atque, adeo in ipso Deo fuere. Namque a Deo Patre, summo omnium rerum principio, in Filio unigenito, creata seu condita seu facta sunt, ut semper « in ipso subsisterint ». (§ 23-24; § 26-27.) Quomodo autem causae primordiales in Verbo Dei unigenito conditae sint, « omnes superat intellectus, solique Verbo, in quo sunt conditae, cognitum est ». (III, 16-17.) Nihilominus Erigena alio quodam loco scribit: « Siquidem ex fonte flumen principaliter manat, et per ejus alveum aqua, quae surgit in fonte, defunditur, sic divina bonitas, et essentia, et vita, et sapientia, et omnia, quae in fonte omnium (h. e. in Deo [cf. IV, 1]) sunt, in primordiales causas defluunt, et eas esse faciunt ». (III, 4.)

§ 29.

Atque haec ipsa verba aperte declarant etiam illud, causas primordiales esse rerum exempla substantialia, quae substantialiter ex divina fluxere substantia, ejusdemque cum ipso Deo sunt essentiae. Quod Scotus satis constanter tradit. Legimus cum posita est ». (II, 36; III, 1.)

(b) Quae verba ab Hieronymo vertuntur (p. 70.) *alle thätigen, lebendigen Begriffe*.

(c) Hoc est, in Filio suo unigenito. Cf. sup. § 12.; de div. II, 22.

multa alia, tum haec: « Dicit sacra Scriptura: A quam fugere possit, Scotum his locis (III, 9, praecipue III, 20-21) aliam quandam rem probandi studio fuisse abreptum, nos qui lem illa, « Filium Dei cum Natura creata creante unum esse et id ipsum », « Filium Dei esse creatum », non omnino ad vivum existimamus reseccanda.

§ 31.

C. Venimus nunc ad « tertiam Naturæ speciem, quæ creatur, et non creat ».

« Haec species in iis rebus intelligitur quæ in generatione temporibusque ac locis cognoscuntur, hoc est, in primordialium causarum effectibus extremis ». (I, 4; IV, 4.)

§ 32.

B. Causæ igitur primordiales rerum omnium, quæ Natura creata non creante comprehenduntur, exempla principalia, quas Deus usque ab omni aeternitate in Filio suo condiderat, semper in eodem unigenito Dei Filio subsisterunt. (§ 23-30; III, 8-9) « Dum autem in principio omnium, in Verbo Dei unigenito, substitutæ intelliguntur, unum sunt et simplices, nulloque cognito ordine definitæ aut segregatæ. Hoc in effectibus suis patiuntur. Dum enim in effectus suos, in infinitum multiplicatos, procedunt sive profluunt, numerosam ordinatamque sui pluralitatem recipiunt. Res clarius elucescit intuentibus circulum atque lineas ex centro ad eum ductas. Omnes enim lineæ in centro unum sunt, nec ullo modo separatae: dum vero ex centro protenduntur, spatia, quibus segregantur, crescere incipiunt, donec ad extremum circulum perveniunt, ubi latissima sua diastemata mensurantur ». (III, 1 seqq.)

§ 33.

« Deinde una omnium causa, Deus, causas primordiales, quemadmodum in Filio suo condidit, ita per Spiritum sanctum in effectus suos dividit atque multiplicat. Ait sacra Scriptura: « Et Spiritus Dei ferebatur super aquas ». Hujus rei facillimus occurrit intellectus, si, ut Syrum quendam transtulisse ferunt, legatur: « Et Spiritus Dei fovebat aquas ». Spiritus enim sanctus causarum primordialium aquas, ut in ea, quorum causa sunt, profluerent, fovebat, id est, divini amoris fotu nutrebat. Ad hoc namque D ova ab alitibus soventur, ut intima invisibilisque vis seminum, quæ in iis latet, per numeros locorum temporumque in formas visibiles corporalesque pulchritudines erumpat ». (II, 36, 19-22.)

§ 34.

« Haec autem unius omnium causæ, quæ Deus est, in omnia, quæ sunt, per causas primordiales divisio atque multiplicatio ita fit, ut per generalem omnium essentiam primo, deinceps per genera generalissima, deinde per genera generaliora, inde per

sive Naturam creatam creantem. Cf. § 30.

(c) Cf. p. xviii seqq.

(d) Cf. *Christl. Mystik*, vol. I, p. 243-244.

« participatio » proprie sibi velit, pluribus (III, 3) ab Erigena explicatur, quorum summam ita proposui invenimus: « Hinc facillime datur intelligi, nihil aliud esse participationem, nisi ex superiori essentia secundæ post eam essentia derivationem ».

Ita igitur causæ primordiales unius omnium causæ, quæ Deus est, sunt participationes, ut « earum essentia ex hujus essentia sit derivata » hoc est « tanquam aqua ex fonte profluxerit ». (cf. III, 3 5.)

§ 30.

Neque tamen hoc loco praetereunda videtur illa Schlueteri opinio (c), plane errasse I. Goerresium (d), quum ita scriberet, Naturam creatam creantem, quam Erigena statuat, esse Filium Dei unigenitum. Uterque errore ductus est: Schlueterus majore, quam Goerresius. Nam Scoti sententia haec est. Deus Pater usque ab aeternitate genuit sibi Filium suum unigenitum (cf. sup. § 41). Deinde Pater, iter usque ab aeternitate, in hoc Filio suo creavit (h. e. ex substantia sua substantialiter emisit) totius rerum universitatis causas primordiales, exempla principalia, quæ ejusdem plane cum Filio substantiæ sunt, quorumque complexio Naturam efficit creatam creantem (§ 23-29). Itaque Natura creata creans, universale quasi totius condendæ universitatis exemplum principale, non solum in Filio Dei unigenito continetur, verum etiam ejusdem cum ipso est substantiæ. Potuit igitur Scotus jure quodammodo, quæ Goerresius dicit, pro philosophiæ suæ decretis revera docere.

Itaque factum est, ut contenderet (III, 9), « et ipsum Verbum (h. e. Filium Dei) et multiplicem totius conditæ universitatis rationem principalissimam (h. e. Naturam creatam creantem) id ipsum esse ». Atque est, ubi majore etiam nisu rem gesserit. Afirmat enim (III, 20-21) confidentissime etiam hoc: « Filium Dei » (non genitum, sed) « creatum, in creaturarum numero factum ».

Verum enim vero, cum alias satis constanter doceantur ea, quæ supra explicavimus, neque quem-

(a) Quod non esset: ipsi Filio consubstantiali ». cf. III, 17; II, 20 seqq.; III, 8-9; praecipue V, 24 seqq.

(b) Hoc est causarum primordialium complexionem

species specialiores usque ad species specialissimas A
per differentias proprietatesque descendat ». (III,
3-4; II, 2; praef. ad Max. ambh. op. Gal. app.
p. III.)

§ 35.

« Hinc quaecunque ab uno omnium principio per
naturales descensiones usque ad extremitatem totius
naturae, qua corpora continentur, sunt constituta,
unum illud omnium principium, unum omnium fon-
tem participant. Est enim participatio nihil aliud nisi
ex superiori essentia derivatio, et ab ea, quae pri-
mum habet esse, secundae, ut sit, distributio »
(III, 3). « Causae primordiales, inter quas et rerum
omnium causam nulla creatura interposita est, imme-
diate unam illam omnium causam participant; ipsae
a reliquis rerum ordinibus, prout harum causae B
sunt, participantur. Nam quaecunque bona sunt,
sunt participationes per se ipsam bonitatis; quaecun-
que essentiam habent, sunt participationes per se
ipsam essentiae; quaecunque vivunt, sunt participa-
tiones per se ipsam vitae », atque ita porro de
ceteris principiis (cf. § 24) eodem modo intelli-
gere, non alienum est a veritate. (III, 3-4; II, 36;
III, 1.)

§ 36.

« Quemadmodum autem causae primordiales sola
unius omnium rerum causae, ex qua fluxerant, par-
ticipatioe sunt atque subsistunt, ita omnes post eas
rerum ordines, qui ex illis manaverunt, sola illarum
participatione sunt atque subsistunt ». (II, 36; III,
1, 8-9, 3-4, 20.)

Hiscis locis expresso dixeris doceri, ipsas omnium
rerum, quibus hoc universum efficitur, substantias
de primordialium causarum sede, quae est in Filio
Dei, in hoc universum, retenta tantummodo simul
illa sede, descendisse : quod aliis locis expressius
etiam docetur (cf. III, 4, 25; inf. § 38). At libro
quinto (cap. 14 seq.) haec legimus : « Ut ipsae
causae primordiales non deserunt sapientiam (id est
Verbum Dei), sic ipsae substantiae non deserunt
causas, sed in eis semper subsistunt : et quemadmo-
dum causae extra substantiam nesciunt esse, sic
substantiae extra causas non possunt fluere. — Re-
stat itaque, de qualitatibus substantiarum, qualitates
solum dico, sicut solent sapientes omnia, quae sub-
stantiis accident, appellare, quia mutabiles sunt, et
circa substantias suas voluntur, hunc mundum fa-
bricatum compactumque fuisse. — Nec sic tamen
praedictas substantias, substantiarum qualitates suas
substantias, circa quas voluntur, omnino deserere,
et in materiam sensibilis mundi convenire arbitra-
mur; sed mirabili et ineffabili modo, soli fabricatori
illius cognito, et circa suas substantias, quibus in-
separabiliter adherent, semper permanent, et hunc
mundum modo quodam intelligibili compositionibus
suis perficiunt atque component ».

Et item libro quinto (cap. 25) : « Omnia, quae
locis temporalibusque variantur, corporeisque sensi-

(a) Cf. Schlueteri praef. p. vi seqq.

PATROL. CXXII.

bus succumbunt, non ipsae res substantiales vero-
que existentes, sed ipsarum rerum vero existentium
quaedam transitoriae imagines et resuscitationes in-
telligenda sunt. Cujus rationis exemplum est vox,
ejusque imago, quae $\psi\chi\omega$ vocatur, seu corpora ipso-
rumque umbrae : quae cuncta non res, sed falsae
rerum imagines probantur esse ».

Nos vero, quum Erigena paucioribus tantum locis
hunc in modum locutus sit, illam potissimum sen-
tentiam, quam alias ubique exprimere videtur, nobis
sequendam esse putavimus. Satis autem erit, hanc
alteram a nobis non esse neglectam. (Cf. inf. § 64.)

§ 57.

Quibus expositis, luce, ut arbitramur, clarius est,
quae Scotus noster et de origine et de substantia
Naturae creatae non creantis, quo nomine hanc re-
rum universitatem appellat, in libris de div. Nat-
urae docuerit. Nam, si quis alius, emanativum,
quod vocant, systema expressit. Quum vero nostra
aetate fuerint, qui, opinantes fortasse, illam non
fuisse veram Scoti sententiam, vix aut ne vix qui-
dem dubitarent, quin Scoti ratio omnino sana atque
integra esset, neque ullo pacto pantheismi, quem
appellant, accusanda (a), huic disputationi nostrae
unum praeterea et alterum ex libris de div. Naturae
locum adjiciemus, unde apertius etiam, si fieri pos-
sit, hujus doctrinae Erigenianae indoles pernosca-
tur. Deinde videbimus, hanc ipsam et veram esse
librorum de div. Naturae sententiam.

§ 38.

I. « De his, qui de eo nihilo, quod totius essentiae
negationem significat vel habitudinis ejus privationem
vel absentiam, mundum factum fuisse arbitran-
tur, quid dicam, ignoro. Non enim video, quare
non considerant », quae vel maxime sunt conside-
randa. (III, 22.)

Ac nostris ita verbis Scoti verba clausimus, propter-
ea quod, quae ipse illis addidit, exscribere non potui-
mus. Namque per densissimam nugarum silvam se-
met ipsum circumvolutando tanquam insanos vexat
atque exagitat illos, quibus iis verbis, quae modo
integra exscripsimus, bellum indixit. Quam ipse de
illo nihilo, quae sit certa quaedam materia, ex qua
Deus mundum composuerit, unam ac solam sequat-
ur sententiam, plurimis versibus explicat (III, 19-
23), quorum summa haec est : « Eo nomine, quod
est nihilum, ineffabilem et incomprehensibilem di-
vinam bonitatis (s. naturae) inaccessibilemque claritatem,
omnibus intellectibus sive humanis sive an-
gelicis incognitam (superessentialis est enim et su-
pernaturalia) significamus, quae dum per se ipsam
cogitatur, neque est, neque erat, neque erit » (cf.
sup. § 1-8); « in nullo enim intelligitur existen-
tium, quia superat omnia; cum vero per conde-
scensionem quandam ineffabilem in ea, quae sunt,
mentis obtutibus inspicitur, ipsa sola invenitur in
omnibus esse, et est, et erat, et erit ». Item (II, 17)

« Ipsa materies », ait, « de qua legitur Deus mundum fecisse, ab ipso et in ipso est, et ipse in ea est, quantum intelligitur ea esse: non enim indiget Deus alterius materiae, quae ipse non sit, in qua se ipsum facit; alioquin impotens videretur et in se ipso imperfectus ».

II. « (Deus est) causa creatrix existentium et non existentium omnium, a nullo creata, unum principium, una origo, unus et universalis universorum fons, a nullo manans, dum ab eo manant omnia » (IV, 1.)

III. « Ipse Deus omnium est factor et in omnibus factus, et dum super omnia quaeritur, in nulla invenitur essentia; nondum enim est esse: dum vero in omnibus intelligitur, nil in iis, nisi solus ipse subsistit, et neque est hoc, hoc autem non, sed omnia est: proinde ex superessentialitate suae naturae, in qua dicitur non esse, primum descendens in primordialibus (causis) a se ipso creatur, et sit principium omnis essentiae, omnis vitae, omnis intelligentiae, et omnium, quae in primordialibus causis considerat, gnostica theoria: deinde ex primordialibus causis, quae medietatem quandam inter Deum et creaturam obtinent, hoc est, inter illam ineffabilem superessentialitatem super omnem intellectum, et manifestam substantialiter naturam, puris animis conspicuus, descendens in effectibus ipsarum fit, et manifeste in theophaniis suis aperitur: deinde per multiplices effectuum formas usque ad extremum totius Naturae ordinem, quo corpora continentur, procedit, ac sic ordinate in omnia proveniens facit omnia, et fit in omnibus omnia, et, dum in omnibus fit, super omnia esse non desinit, ac de nihilo facit omnia, de sua scilicet superessentialitate producit essentias, de supervitalitate vitas, de superintellectualitate intellectus, de negatione omnium, quae sunt et quae non sunt, affirmationes omnium, quae sunt, et quae non sunt » (III, 20.) Cf. praeterea III, 4. 17. 23, quibus locis eadem res iisdem fere verbis declarata est.

IV. Scotus, postquam ea, quae modo (§ 38, III, de div. Nat. III, 20) integris ejus verbis explicata sunt, edisseruit, hac ratione pergit: « Haec ardua valde sunt, et a sensibus corporalia et visibilia cogitantium remota; his vero, qui spiritualiter in cognitionem veritatis ascendunt, verissime clarescunt. Quis enim clarum sapientiae lucem cernere nolentium talia audiens non continuo erumpat: « Insaniunt, qui haec dicunt? Quomodo enim Deus invisibilis, incorporalis, incorruptibilis potest a se ipso descendere, et se ipsum in omnibus creare, ut sit omnia in omnibus, et usque ad extremas hujus mundi visibiles turpitudines et corruptiones vilissimas, formas et species procedere, ut ipse etiam in iis sit, si omnia in omnibus est »?

« Ignorans (est), qui dicit nullam turpitudinem in universitate totius creaturae posse esse? Quod

(a) Nec dissimili ratione atque interdum pejus etiam in toto opere sex dierum exponendo (III, 24-40; IV, 3 seqq.) quae sacra Scriptura vel aper-

entim partim contingit, in toto fieri Deus non sinit, cujus nec universitatis turpitudine turpis est, nec malitia nocet, nec error errat ».

Atque eodem modo etiam alibi (cf. III, 17) et rectae rationis et doctrinae Christianae sententia (hujus rerum universitatis substantiam a substantia divina esse penitus diversam) disertis verbis atque de industria refellitur, nec non ludibrio fere habetur.

V. Hisce unum denique locum adjiciemus, qui etiam hoc doceat, quam acerbe ac petulanter Scotus sacrae Scripturae sensum, ut ad suam eum sententiam detorqueat, vexaverit, depravaverit, corruperit. Verum haec res est profecto ea, quae sanis mentibus summam tum miserationem tum indignationem non movere non queat.

B Multis igitur, quibus nihil fortasse unquam dictum sit delirius, quorumque partem jam supra (§ 29. § 33) retulimus, sed multis de ipso Genesis exordio effutit, haec docentur: « Fiat lux »! hoc est « procedant primordiales causae ex incomprehensibilibus naturae suae secretis in formas et species comprehensibiles ». « Et facta est lux », hoc est « Deo volente ac dicente obscuritas primordialium causarum in formas et species processit apertas ». « Et divisit Deus a tenebris », hoc est « segregavit notitiam effectuum ab obscuritate suarum principalium causarum. Divisio quippe lucis a tenebris est discretio rerum, per formas et species apparentium, a principiis suis, in quibus omnem superant intellectum ». Ideoque praedixit: « Et vidit Deus lucem, quia esset bona », hoc est « placuit Deo, originales causas, ante omnem creaturam, ultra omnem intellectum conditas, intellectibus sive humanis sive angelicis, luce quadam intelligentiae superfusas manifestari ». « Appellavitque lucem diem, et tenebras noctem », hoc est « contemplantibus animis praestitit, manifestationem visibilibus et invisibilibus per formas et species diem appellare, eorum autem in principiis suis incomprehensibilem altitudinem vocare noctem ». « Factumque est vespere et mane dies unus », « quamvis enim inter obscuritatem causarum et claritatem effectuum divisio intelligatur et differentia, unus tamen idemque dies est, hoc est, unus eorum intellectus; non enim alia creatura intelligitur in causis facta, alia in effectibus causarum condita, sed una eademque in rationibus aeternis, veluti in quibusdam tenebris secretissimae sapientiae, omni intellectu remotae, et in processibus rationis in effectus intellectibus succumbens, veluti in quadam die perfectae notitiae manifestata (a) ». (III, 25.)

§ 39.

Neque alienum videtur, si jam nunc, quo facilius, qui haec lecturi sint, causam cognoscant, de pantheismo Erigeniano cum illis argumentis, quae a Schluetero (b) nobis opposita sunt, rem totam confererimus.

tissime enarrat, Erigenianae philosophiae decretis illigata distorquentur.

(b) Cf. praef. Schluet. p. xvi-xxii.

§ 40.

Itaque nostro tandem jure hoc nobis sumere videmur, occuisse Erigenam re et facto illa, quibus supra (§ 22) totam ejus philosophiam contineri diximus, substantialiter ex substantia divina fluxisse, manasse causas primordiales omnium rerum, quaecunque hoc universitatis corpore comprehendantur, exempla principalia hasque deinde causas primordiales in earum effectus, hanc ipsam rerum universitatem, profluxisse, promanasse, ita ut neque de propria sua sede, quam usque ab omni aeternitate in ipso Deo ejusque splendore coelesti obtinuerint, sint dejectae, et sola ipsarum participatione substantiali sit id ipsum, quod in hac rerum universitate proprie esse dicatur, omnium rerum substantia.

§ 41.

Potuit igitur, imo vero etiam debuit Scotus, si haec, quam paucis explicavimus, vera ejus fuit sententia, et cum iis, qui pantheismum sequuntur, unam tantum in omnibus rebus substantiam statuere, eamque divinam, et uno eodemque tempore cum communi hominum, qui recte sentiunt, loquendi usu Deum agnoscere, cujus sedes quasi ac domicilium sit supra omnem rerum naturam, qui hanc totam rerum naturam creaverit, suaeque essentia, ut ita dicamus, superemineat. Modo ne hoc expressis verbis contendat, substantiam divinam ab earum rerum, quae a Deo creatae dicantur, substantia penitus esse diversam.

§ 42.

Verum enimvero tantum abest, ut, quod ultimo loco posuimus, ullibi in libris de divisione Naturae contenderit, ut ubique fere per illos libros, vel aliud agendo (a), vel data opera ea, quae modo paucis comprehensa proposuimus, docuerit, ac praeterea etiam pluribus locis (sup. § 38, l. IV) contra illos, qui diversa sentiant, acerrime defenderit.

Illam vero, quae item ab Erigena doceri et posse et debere animadvertimus, « esse Dei sedem quasi ac domicilium supra omnem rerum naturam » — « esse Deum totius rerum naturae causam » — « superemineri hanc rerum universitatem essentiae divinae praestantia » : haec igitur, et his similia in libris de divisione Naturae pluribus locis reperimus. Legitur enim saepius (l. 3. 7 cet.) : « Ipse Deus in se ipso ultra omnem creaturam nullo intellectu comprehenditur » : item (IV, 1) : « Deus est causa creatrix existentium et non existentium omnium » : et hoc (l. 17) : « Categoriarum significationes, quae proprie rebus conditis dignoscuntur, de causa omnium non absurde possunt proferri; nec tamen proprie, sed translativae: nam si aliqua categoria de Deo proprie praedicaretur, necessario Deum genus esse sequeretur; Deus autem nec genus nec species nec

(a) Saepissime, ut alia taceamus, legitur « mundus est ex Deo » et quae sunt generis ejusdem. Cf. sup. § 10; de div. Nat. II. 19-20 et toto fere libro.

(b) Ex Goerresii sententia Schlueterus hoc scribere debuit: « Naturam creatam createm λόγος esse

A accidens est : » et rursus (II, 1) : « Non est Deus genus creaturae, nec creatura species Dei, sicut creatura non est genus Dei; neque Dens species creaturae est. — Deus non est totum creaturae neque creatura pars Dei; nec creatura est totum Dei, neque Deus pars creaturae. — Metaphorice Deus dicitur et genus, et totum, et species et pars; omne enim, quod in ipso et ex ipso est, rationabiliter de eo praedicari potest, sed intelligibili quadam universitatis contemplatione: universitatem dico Deum et Creaturam » : postremo etiam hoc (III, 1) : « Causa totius universitatis conditae creatrix est supernaturalis et superessentialis et supra omnem vitam et sapientiam et virtutem, et supra omnia quae dicuntur et intelliguntur et omni sensu percipiuntur, dum est horum omnium principium causae et medium implens essentiale, et finis consummans — et ambitus omnia, quae sunt, et quae non sunt, circumscribens ».

§ 43.

Haec igitur et his similia, ut necesse est, in libris de divisione Naturae leguntur. At sane mirandum est, qui factum sit, ut Scotus, quum haec sola communem hominum loquendi usum referre videantur, haec tamen ipsa longo paucioribus locis, quam crederes, scripsisse deprehendatur.

Quis autem est, quin videat, non esse inter hos locos, quibus pantheismus Erigenianus, quem quidem supra explicavimus, ullo pacto labefactetur, ne dicamus disjiciatur? Sunt contra in eorum numero, C qui plane ac diserte pantheismum doceant!

Quae quum ita sint, hoc profecto stare arbitramur, nihil omnino ex libris de divisione Naturae posse anquiri, quod ab illo pantheismo, quem emanativum, quod vocant, systema exprimit, ipsos liberari posse declaret.

§ 44.

Nihilominus Schlueterus (p. XIV seqq.) invenit sibi videtur, quae illorum librorum doctrinam pantheismo plane absolvant. Pugnatur autem illo loco adversus Goerresium, cui hanc tribuit sententiam: « Scotum Areopagitae ideas ac notiones evolventem necessitate quadam vetus pantheismi periculum incurrisse, qui in scriptis Areopagitae . . . latuerit... Naturam creatam createm esse λόγος, medium scilicet inter non creatam createm (Deum) et creatam non creatam (Creaturam) positum. Itaque Deum trinum sese Scotus cum creatura miscuisse... Creatam autem creatam naturam ideo ab Erigena doceri, quia Deus superessentialis et superqualitativus dum ex aonomasia in pantonomasiam per theophanias quasi procedat, per hanc processionem (quatenus per ideas . . . sese explicet) quodammodo omnia in omnibus fiat (b) ».

Adjiciuntur his ipsis nonnulla ex Goerresio de re ideo ab Erigena doceri, quod Erigena docuerit, Deum ex aonomasia in pantonomasiam per theophanias procedere, nec non dici posse, Deum per hanc processionem semetipsum creare ».

dita omnium rerum in Deum; quae quidem, quum hoc loco nullius sint momenti, praetermittenda esse existimavimus.

Deinde Schlueterus totam hanc Goerresii accusationem his verbis comprehendit (p. XVI): « (Erigena) pantheismum profitetur, quum *Αἰὼς*, Deum Filium, emanantem a Patre, creaturam Patris esse affirmet ».

§ 45.

Hoc autem pacto depravatus atque mutilatus Goerresius facili jam labore devincitur. Verum si quis scire cupiat, quibus potissimum argumentis petitus sit, fere haec sunt:

I. « Quamquam », ut Schlueterus (p. XVIII) ait, « nonnullis locis Natura creata creans cum Logo confusa, vel non satis ab eo distincta videtur, multis tamen locis determinate a Logo aeternae genito mundus in Logo conditus et per Logon factus ut Natura aeternae creata discernitur, licet cum Logo conjunctus, quando Naturae creatae non creati opponitur, idem et creata et creans appelletur Natura. Praeterea Scotus in expositionibus, quas de S. Ternario profert, singulas personas secundum dogma distinguit, atque ita Logon dicit aeternae genitum, nec procedentem, nec creatum ».

Loci, quibus illa inter Logon et Naturam creatam creatam et Naturam creatam non creatam distinctio clarissime videntur illucescere (praeter illos, quibus Deus genitus a Deo generante et procedente non minus, quam a creatura distinguatur) ex multis afferuntur hi:

Lib. II, 21: « Omnis creatura incipit esse, quia erat, quum non erat; erat in causis quidem, non erat in effectibus: non omnino igitur vere aeternitati coaeterna est ». — Deinde habentur lib. III, 16. 17. 18. II, 22, quibus locis, ut nos quoque supra (§ 28. § 30) audivimus, « totius creaturae universalis in Filio Dei unigenito facta, condita » dicitur.

II. Tum Schlueterus (p. XIX) ita fere pergit: « Si vero Erigena aliis locis (III, 20 seqq.) contendit: » Deum creari in omnibus, « sive: » Deum esse in se, fieri in creaturis, « idem, ut multi alii fecerunt, lectionem tantum illam apud S. Joannem Evangel. I, 3-4: « Quodcumque factum enim est, in ipso vita erat. Et vita erat..... » sequitur. At sane injustum foret, propter haec verba Erigenam pantheismi accusare! Nonne etiam pictor, qui regis imaginem pingit, quaerenti quid faciat, respondet, *fit rex* »?

Post nonnulla ex S. Augustino et ex A. Guenthero in alienissimum sibi locum compulsae, Schlueterus (p. XX) haec habet: « Age ergo, etiam Erigenae indulgeamus dicenti: « Deus est in se, fit in creaturis », quum propter Paulinum illud: « qui est per omnia et in omnibus », alterum ejusdem Apostoli: « qui est supra omnia, nusquam neglexerit ». Quam

(a) Hoc loco non ipsa Schlueteri verba allegavimus, sed illa fere scripsimus, quae ipse suis verbis ex Erigenae argumento protulit. Locum illum de

rem ut probet, laudat Schlueterus de div. Nat. IV, 5 sub fin., ubi haec leguntur: « Deus et supra omnia et in omnibus est, ipse siquidem essentia omnium est, qui vere solus » (solus vere) est.

III. Monito autem (p. XX), ne quis Erigenianum illum Naturae quaternarium cum S. Ternario dogmatis ullo modo unum esse putet, Scotus (p. XXII) omni culpa absolvitur, propterea quod « si pantheismum fuerit sectatus, docere non potuisset, quae docuerit: a) Deum esse supernaturalem et superessentialem et supra omnia, quae omni sensu percipiuntur, dum sit horum omnium principium causale, et medium implens essentiale, et finis consummans, — et ambitus circumscribens, — neque » (Aristotelicam) « categoriam essentiae, neque ceteras novem categorias » (quae omnes proprie, ut Scotus [I, 17] ait, in rebus conditis dignoscuntur) « in Deum posse cadere » (a). b) « Humanam voluntatem esse liberam ad eligendum vel bonum vel malum, et genus humanum in Adamo praeveritatum mortisque obnoxium factum, in Christo et per Christum salvatum esse et vitae aeternae redditum ». c) « Superbiam Luciferi, qui sua virtute Deus esse cupisset, detestabile crimen fuisse ». d) « Deum efficere, ut multa extra communem naturae ordinem eveniant, quo ostendat, se solum esse Dominum ». Haec quantum additur hoc: « Scotum, si pantheismum fuerit sectatus, notionem classicae dogmaticae S. Ternarii non potuisse omnibus locis retinere recteque explicare ».

C. Habemus igitur cuncta illa argumenta, quorum pondere Schlueterus non solum Goerresium, sed una cum Goerresio (cf. p. XIV) etiam, quicumque unquam Scotum pantheismi accusarunt, satis superque sibi repressisse visus est.

§ 46.

Nos autem haec argumenta tam diligenter descripsimus, non quo multum illis velimus tribuere, id quod profecto, quum tota Erigenae disciplina jam accuratius a nobis explicata fuerit, necesse non est, sed ne quis arrogantiae nos accuset, ea, quibus aliquid tribuatur, vix digna esse contententes.

D. I. Quantopere igitur (§ 44) Goerresii accusatio depravata est atque mutilata! Is enim satis aperte, qui sit ille pantheismus, in quem incidisset Erigena, declaraverat, quum ita diceret, « *Arcepagitas ideas* evolventem eum in pantheismi periculum incurrisse ». Atque hoc ipsum, licet in hac causa dijudicanda, ut (§ 22. § 40 — § 43) satis copiose demonstravimus, longe maximi sit momenti, Schlueterus neglexit. Neque illam injuriam, sive quo alio nomine rem appelles, impune tulerit, propterea quod haec re, opinamur, factum est, ut doctrinam Erigenianam, pantheismo penitus infectam, pantheismi

div. Nat. II, 1 praetermisimus: cum enim supra § 42 jam posuimus.

culpa putaverit absolvendam. Namque illae ipsae A res, quas a pantheismo Erigeniano una cum communi hominum, qui recte judicant, loquendi usu doceri atque sumi non solum posse, verum etiam debere (§ 40 — § 43) ostendimus, quae neminem profecto in Erigenae doctrina offendere debuerant, Schluetero, ut in defensione sua apertissime declaravit, verba dederunt. Quod haud scimus an factum non esset, dum illud Goerresii monitum, ut aequum fuit, diligentius curasset.

II. Quid autem illa (cf. § 44) : « (Erigena) pantheismum profitetur, quum *Ἀόγων*, Dei Filium, emanantem a Patre, creaturam Patris esse affirmet », — quid igitur illa sibi velint, vix intelligimus. Pantheismum nos docuisse, quum docuerimus, Filium Dei non genitum, sed creatum? At Schlueterus, id B quod ex iis, quae (cf. § 45) ad haec respondet, patere arbitramur, ita scribere debuit : « (Erigena) pantheismum profitetur, quum neque Naturam creatam createm, neque Naturam creatam non creatam ab unigenito Dei Filio, ipsi Deo Patri consubstantiali, habeat distinctam (a) ».

Schlueterus has res a Scoto non distinctas negat. Sed jampridem a nobis demonstratum est, quod ad substantiam attineat, qua una in re hoc loco cuncta posita esse constat, et Naturam creatam createm, et Naturam creatam non createm in libris de divisione Naturae cum unigenito Dei Filio Patri suo consubstantiali esse confusas (§ 29 — § 38). Hoc autem C proprie sibi demonstrandum fuisse, substantiarum esse posse diversitatem, Schlueterus, opinamur, non animadvertit.

III. Quod si (cf. § 45, II) apud eum hoc legimus, Erigenae, sicubi dixerit : « Deus est in se, sicut in creaturis », sive : « Deus creatur in omnibus », hac in re esse indulgendum, quasi hae solae locutiones sint, propter quas pantheismi accusatio Erigenae possit intendi, nos quidem sane non videmus, quid ipsi, qui tamen Erigenam, quum ederet, perlegere debuit, hac in re acciderit!

IV. Nec ampliore fortuna usus est in iis, quae (cf. § 45, III) quasi ex abundantia, ut aiunt, congestis. His enim de rebus, si una et item altera, quod tamen vix crediderimus, quae cum pantheismo Erigeniano pugnet, reperitur, qui tandem factum est, ut Schlueterus ne hoc quidem respexerit, num forte D Erigena, quum illam doceret, parum sibi constiterit? Namque est, ubi sibi ipsi contradicat (b); neque levissimis tantum in rebus.

Quod autem nonnulla doctrinae Christianae capita libro suo inseruit, tantum abest, ut haec istam libro pravitatem exuerint, ut ipsa quoque totam libri pravitatem cum summa sua pernicie induerint. Atque hoc de multis ipsorum jam vidimus : de pluribus etiam esse videbimus.

Ceterum Schlueterus hac in re ne somnio quidem cogitasse videtur, quam diligenter etiam illi,

(a) Hoc autem Goerresius, cui tribuitur, non dixit.

qui nostra aetate pantheismum docent, eorundem Christianae religionis capitum nomina saltem retineant.

V. Schlueterus (p. VI) : « Erigenam », ait, « multis modis perperam intellexere. Haud facile unumquodque ejus dictum, si ex orationis contextu aberrumpatur, defendere queas. At affirmare audeamus, eum, si totum respicias, amussim veritatis nusquam transgressum esse ».

Haec verba significare videntur, Schlueterum non singula Erigenae dicta, quae hic illic occurrant, quibus Erigena impugnetur, in medium allata, sed ad intimos philosophiae Erigenianae recessus, ut his locis, quid ipsa rerum agat, perspiciatur, penetratum velle. Quae ratio, si verum fateamur, summopere nobis placeret. Hic autem sensus in illis verbis inesse non potest, propterea quod sequeretur, Schlueterum illa ipsa ratione impugnari vetuisse, qua ipse in defendendo est usus.

Hoc enim ex iis, quae adhuc ab ejus libello nobis suppeditata sunt, luce est clarus, ipsum in occultos istius philosophiae sinus non penetrasse, nec, ut videtur, penetrare voluisse. Quapropter, quod de tota ejus defensione diximus, non injuria a nobis dictum arbitramur. Quid enim in Scoto defendendo antiquius habere debuit, quam ut id ipsum diligentissime perageret, quod plane neglexit?

Denique etiam hoc dicendum est, nos profecto ignorare, qualem omnino sibi sixerit pantheismum animoque conceperit. Scribit enim (p. XIV) : « (Nonnulli) inter quos numerandi videntur Thom. Mooreus, Dr. C. F. Hockius, recentiorum systematum, verae libertati Christianae speculationis minus faventium, praepiudiciis impliciti, admodum quidem cavent, ne Deus cum creatura more gentilium pantheistice confundatur, nequaquam vero abyssum element, inter utrumque iterum hiantem, quem teste S. Paulo (*Ephes. II, 13 seq. et Coloss. I, 19*) Salvator noster ita clausit, ut « utraque faceret unum ».

§ 47.

Quae postquam de Natura creata non creante, haec tota rerum universitate ad libros *περι φύσεως* explicata sunt, ceteras res, quae super eadem Natura docentur, sol, luna, quem habeant cursum, quae intervalla, qua ratione ex quatuor elementis omnia corpora sint composita, quae sit hominis ejusque sensuum natura, et quae sunt generis ejusdem, maxime propterea quod ad illa, quae nobis tota haec scriptio proprie cordi esse debent, parum attineant, optimo jure praetermittendas esse existimavimus. Sunt vero alia longeque consilio nostro gravissima in his libris, quae, quum propter sententiarum nexum facillime ad ipsam de Natura creata non creante disputationem adjiciantur, huc transferre decrevimus. Dicimus autem praecipue per magnas quasdam Christianae doctrinae partes, quas

(b) Cf. Hock. in *epheimm. Bonnens. XVI, p. 49. 43.*

philosophiae Erigenianae sordibus misere deprehendemus inquinatas.

§ 48.

Ipsius igitur Dei opera factum esse (§ 33) diximus, ut causae primordiales in effectus suos profluere, proindeque omnia, quae hoc universo continentur, de summa dignitate sua in conditionem dejicerentur multo deteriore (II, 11). Haec autem res divinae bonitati non repugnat, ideo quod, « ut vera ratio docet, mundus iste in varias sensibilesque species — non fuisse erupturus dici potest, si Deus casum et interitum primi hominis, unitatem suae naturae deserentis, non praevidisset; homo autem post ruinam suam de summis ad ima, de aeternis ad temporalia, de spiritualibus ad corporalia — suum miserabilem interitum, tali poena admonitus, potuit cognoscere, ut ad suae dignitatis pristinum statum poenitendo divinasque leges, quas transgressus erat, implendo redire postulet ». (II, 12.)

§ 49.

Atque haec ipsa Scoti verba etiam illud ostendunt, quid sit ei primi nominis, ut cum theologis loquamur, praevicatio. Is enim « primi hominis casus et interitus » dicitur, quod « unitatem divinae naturae » (in qua cum reliquarum rerum causis primordialibus propriam suae dignitatis atque essentiae sedem obtinebat [I, 7; IV, 10; II, 6 seqq.]), « deseruerit, atque ita de summis ad ima, de aeternis ad temporalia » — sit deturbatus!! Hoc autem Scotus, ut philosophiae ipsius satis convenit, ita etiam C

§ 50.

« Primus homo praevicando illam dignitatem, qua in primordialibus causis ornatus erat, deseruit. Hinc ab angelica ad pecorinam non solum essentiae, sed etiam multiplicationis rationem corrumpit. Hac enim de causa etiam in masculum et feminam divisus est, quum antea, in aeternis suis rationibus, non haberet divisionem sexuum, sed simpliciter homo esset. Iterumque post universalem omnium corporum resurrectionem, quae in fine mundi futura dicitur, haec sexuum divisio non amplius erit. Talis masculi et feminae adunatio in Salvatore nostro quum resurgeret, primum est facta: in eo enim, ut D ait Apostolus, non est masculus neque femina ». (II, 6 seqq.; IV, 9. 12. 15.)

§ 51.

« Homo prius in seipso lapsus est, quum a diabolo tentaretur. Si in illo statu, quo Deus ipsum primitus considerat, mansisset, in diabolum non incurrisset. Prius ergo descendit, perversae voluntatis motu impulsus, et in res temporales se praecipitavit: cadendo autem a diabolo sauciatus et spoliatus est ». (IV, 15; cf. IV, 25.)

§ 52.

« Peccati merito primis hominibus corpora sunt data: ante peccatum homo tantae spiritualitatis

A fuerat, ut nullis usibus corporalium sensuum indigeret, soloque intelligentiae officio frueretur ». (IV, 16, 19.)

§ 53.

Sed quae tandem sunt ista nugarum monstra! Ideo hanc rerum universitatem a Deo conditam, sive in statum deteriorem detrusam, ut homini, quem Deus sua sponte propediem istuc profecturum praescivisset, et poenitendi et se corrigendi daretur locus! Ilanc ipsam esse primi hominis praevicacionem, quam vocant, quod de causarum primordialium sede, hoc est, ex ipso Deo ejusque Filio unigenito in hanc terram, brutis animalibus incolendam, sese demiserit! Non modo post peccatum demum, sed etiam propter solum peccatum ista unius hominis divisione duos homines esse factos! diabolum homines intra teli sui jactum accepisse! corpora, quae gestamus, hominum generi data!

Quae est ista doctrinae Christianae et sacrae Scripturae, ut ita dicamus, irrisio et ludificatio! Quam autem haec ipsa res, id quod nobis profecto grayissimum est, sola fere hujus libri philosophia atque indole et prodiit, et prodire debuit! Namque Scotus ceteroquin nec doctrinam Christianam, nec sacram Scripturam ullo pacto sprexit aut repudiavit; hoc solum fecit, ut suae philosophiae placitis ipsas accommodaret. Quod qua arte effecerit, jam supra (§ 38, I. V) animadvertimus, nec non illico claris aliquot documentis ostendemus.

§ 54.

« Plantationem Dei, paradisum in Eden, non aliud fuisse dicimus, nisi ipsam humanam naturam, quatenus ab initio ad imaginem Dei (hoc est in principali sua dignitate) facta esset: in ea lignum vitae (Verbum videlicet Patris) omnem fructificabat vitam; in ejus medio fons omnium bonorum (eadem videlicet divina sapientia) manabat; quattuor ejus flumina, ex uno fonte manantia, sunt quattuor principales animae virtutes, ex una sapientia profluentes, ex quibus omnis virtus et bona operatio scaturit ».

« Unus homo in paradiso (hoc est, in illa felicitatis conditione) dicitur creatus, quo in homine et vir et mulier [secundum Patres (?)] intelligitur. Vir est animus, *νοῦς*, universae naturae humanae praesidens; mulier est sensus corporeus, *αἰσθητικὸς*, cui incaute consentiens animus perditur. Qui fuit in illo paradiso Serpens, est illicita delectatio, qua ea, quae carnalem sensum delectant, damnabiliter concupiscuntur. Postquam homo in soporem incidit et obdormivit, Deus ex ipsius costa fecit mulierem, hoc est, quum homo illam animi intentionem, qua semper et inflexibiliter creatorem suum contemplari debuerat, ad delectationes rerum materialium reflexisset et carnalis copulae appetitu dedisset, se ipsum omnino aeternae ac beatae contemplationis vigore segregavit, in delectationem sensibillum, omni virtute evacuatus, cecidit, sensibus spiritualibus penitus recessit. Quando autem homo ita de

naturae suae dignitate lapsus erat, etiam sui divisionem in maritum et feminam, suamque ad similitudinem pecorum propagationem, consecutus est.

« Licet plures harum rerum a sacra Scriptura, quasi ante hominis casum factae, narrentur, hoc nostrae sententiae non repugnat; neque enim ignoramus, usitatissimum esse divinae Scripturae tropum, qui a Graecis ὑστερον πρότερον sive πρόσθεν, a Latinis praeposterum sive anticipatio vocatur » (IV, 16-23.)

§ 55.

Tali igitur artificio Scotus, quidquid sacrae Scripturae, quidquid doctrinae Christianae in ipsius philosophiam incidit, fere depravatum habet. Hac enim in re admodum sibi consentaneus fuit. Quod luculentius etiam probaturi quam maxime operae pretium fecisse videmur, si illa, quae de hominum, Adami culpa perditorum, redemptione, de peccato, de peccati poena docentur, paucis adstricta retulerimus.

§ 56.

« Omnia, quae ex causa omnium » (hoc est vel Deus, vel unigenitus Dei Filius [cf. § 28-30]) « et ex causis primordialibus, in ea constitutis, procedunt, vilescent, imo etiam penitus perirent, si ad fontem suum redire neque possent, neque redirent » (V, 36.)

« Deus itaque, Dei Verbum, in quo omnia facta sunt causaliter et subsistunt, secundum suam divinitatem descendit in causarum, quae in ipso subsistunt, effectus, in istum videlicet sensibilem mundum ».

« Quod humanam tantum assumpsit naturam », (id est in humanam tantum naturam descendit), « ideo factum est, quod in homine omnis et visibilis et invisibilis creatura » (homo videlicet ex animo et corpore constat [cf. « de div. Nat. II, 3 seqq.]) continetur ».

« Descendit autem Verbum Dei non aliam ob causam, nisi ut causarum, quas secundum suam divinitatem aeternaliter et incommutabiliter habet, secundum suam humanitatem effectus salvaret, inque suas causas revocaret, ut » (effectus) « in ipsis » (causis) « ineffabili quadam adunatione, sicut et ipsa » (communis omnium) « causa » (ipsum Dei Verbum) « salvarentur ». (Nam) « si Dei sapientia in effectus causarum, quae in ea aeternaliter vivunt, non descenderet, causarum ratio periret; pereuntibus enim causarum effectibus nulla causa remaneret, sicut pereuntibus causis nulli remaneret effectus: haec enim relativorum ratione simul oriuntur et simul occidunt, aut simul et semper permanent ».

« Totus itaque mundus in Verbo Dei... incarnato, inhumanato adhuc specialiter restitutus est » (id est lucusque in solius tantum Verbi divini, ut aiunt, humanitate); « in fine vero mundi generaliter et universaliter in eodem restaurabitur. Quod enim in

A se ipso specialiter perfectit, generaliter in omnibus perficiet. Non dico in omnibus hominibus solummodo, sed in omni sensibili creatura. Ipsum siquidem Dei Verbum, quando accepit humanam naturam, nullam creatam substantiam praetermisit, quam non accepit. Ac per hoc, si humanam naturam, quam accepit, salvavit et restauravit, omnem profecto creaturam, visibilem et invisibilem, restauravit ». (V, 25; cf. V, 27. 36 [p. 289 edit. Oxon]; III, 20; IV, 5 [p. 170 edit. Oxon]; IV, 4; II, 9.)

Atque hoc profecto, si quidquam, artis istius Eriegenianae specimen est dicendum. Quam misere hanc doctrinae Christianae partem in uliginosis istis causarum suarum primordialium effectuumque ex iis profluentium paludibus polluit atque turpavit!

B Neque Scotus, dum satis sibi constare velit, Ecclesiae verbis dicere queat: « Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de coelo »! sed ad suae philosophiae placita hoc potius dicere debeat: « Qui propter semetipsum et propter hanc rerum universitatem, propter suam ipsius et propter hujus rerum universitatis salutem descendit de coelo »!

§ 57.

Quoniam denique operis nostri Eriegeniani sententiam de peccato et peccati poena sumus exposituri, qui operis de praedestinatione doctrinam (cf. supra Cap. IV) novcrit, etiam hanc fere cognitam habebit.

C A. I. Quidquid esse dicitur mali, substantialiter in rerum natura non invenitur. Neque enim est propria ac certa substantia, sed nihil nisi motus quidam. Est autem motus ille non naturae (ita enim ad ipsum Deum, qui eam fecit, referretur), sed liberae voluntatis. « Malum autem, per se considerata, omnino nihil est praeter irrationabilem, perversum liberae voluntatis motum ». — « Voluntas (enim) », ut alio loco scriptum est, « libera ad eligendum bonum, se ipsam servilem fecit ad sequendum malum ». (IV, 16 [ed. Ox. p. 205. p. 206]; V, 26. 36 [ed. Ox. p. 282. 285. 288]; IV, 14. 22. 23.)

D II. Quum tamen etiam libera voluntas a Deo sit data, jure vel hac sola de causa motum illum perversum non proprie malum, sed « illicitum » tantummodo possumus appellare. (V, 36 [ed. Ox. p. 282. 285. 288].)

III. At quibusdam aliis locis Noster multo acutius veram rei rationem videtur perspexisse. Saltem enim satis confidenter cum alia, tum haec affirmat: « motus ille perversus extra naturam et ex bestiali intemperantia sumptus perspicitur »: — « malum nullam aliam in rerum natura sedem reperit, nisi ubi falsitas possidet, hoc est in sensu corporeo »: — « cum malum ex naturali causa » (hoc est ex natura, a Deo facta) « non nascatur, rectius videtur esse « libidinosum appetitum » ejus causam dicere, quam malam voluntatem; hic enim naturalibus bonis excluditur ». — (IV, 16 [ed. Ox. p. 206. 205]; IV, 22 [ed. Ox. p. 215]; V, 36 [ed. Ox. p. 286. 287].)

IV. Malum autem, quum neque certa quaedam substantia sit, neque « accidens naturale », Scotus etiam hoc contendit : Animus divinus nullum malum, nullam malitiam novit. Divina enim scientia causa est existentium (a) : ideoque, quidquid novit, necesse est, in natura rerum fieri; quod autem in natura rerum non invenitur, neque in divina scientia inveniri potest. Deus itaque nescit omnes divinae legis praevaricatores : illorum substantias, omneque, quod in iis fecit, quodque in ipso subsistit, novit; quod autem illorum perversis motibus naturae a se substitutae accidit, omnino ignorat. (V, 27 [l. l. p. 259].) Atque hanc ipsam rem Scotus iisdem prope-modum verbis saepius docet (cf. II, 28; ejusd. de praedest. sup. Cap. IV, col. 27 not. c seqq.). Quo autem pacto in occultis philosophiae Erigenianae sinibus nata sit, jam supra (§ 15) indicavimus. Quare Scotus noster parum, ut arbitramur, sibi consentaneus fuit in hoc, quod nonnullis locis, quae a Deo in hominibus facta creduntur, secundum Erigenae philosophiam autem propter peccatum primi hominis iis accidisse sunt dicenda, ideo a summo numine divino in ipsis facta esse affirmavit, quod, fore ut primus homo peccaret, praescivisset (IV, 14 [ed. Ox. p. 195]. 23 [ibid. p. 216]; cf. II, 12). Neque, hercle, ignoramus, quam Noster manibus pedibusque, ut aiunt, ne ipsius philosophia doctrinae Christianae adversari videatur, obnixae facere consueverit; qua in re, ut alieni alteram alterius commodo nimis circumcideret, facillime, opinamur, fieri potuit.

Quod si Deus revera omnia peccata putatur ignorare, nonne etiam ipsa ne curare quidem est putandus? Hinc conficitur non solum, ut, qui peccavit, a Deo non puniatur, id quod Scotus ipse et in libro de praedest. (cf. sup. Cap. IV) et in libris de divisione Naturae (cf. inf. § 59, B. IV) expressis verbis docuit, verum etiam alterum istud multo majus, ut, si qua in re morum praecepta aut simus migraturi, aut migraverimus, ne in ullam quidem summi illius, quo nos Deus complectatur, amoris cogitationem deduci, atque hac re, quae profecto ingenuis hominibus acerrimum stimulum addere debet, ab erroribus nostris possimus abluere. Nec male sanum quidem, propterea quod paterna Dei caritate indignum se praestiterit, peccasse poenitere queat. Sed mox, exposito, quae Scotus de peccatorum poenis sentiat, plura hac de re dicemus.

V. Quemadmodum igitur Scotus in libro de praedest. docuit « perversum istum motum, quod peccatum appellet, eo contendere, ut, divinis et vere manentibus relictis, adeo ad ipsum nihilum perveniat », sic etiam in libris de div. Naturae habetur : « Malitia est animae intellectualis naturalium honorum » (hoc est rerum, quae vere sunt) « oblivio et ad

(a) Cf. supra § 15.

(b) Est autem hoc loco attendendum ad ea, quae de causis primordialibus atque ipsarum effectibus sunt dicta : illae veram omnium rerum substantiam continent, hi, si quis eos per se consideraverit, nihil esse dicuntur. Quo fit, ut, quae ex illis quasi longius

A finem insitarum naturae virtutum operationis defectus, naturaliumque potentiarum per fallentem iudicationem in aliud praeter finem irrationabilis motus. Finem vero dico eorum, quae sunt, causam » (hoc est Deus, ut « fons omnis verae essentiae » [IV, 1; III, 4]), « quam naturaliter appetunt omnia » — « quum nulla creatura sit, quae velit vel appetat nihil esse, nec fugiat, ne ei contingat non esse (b) ». (V, 26 [ed. Ox. p. 256]; V, 3.)

Sed haec hactenus : nam satis fuse explicatum est, quam Scotus proprie habeat notionem malitiae; itemque, quatenus est malitiae opposita, virtutis. Transcamus ad reliqua.

B. I. « Malitia consummationem accipiet, et in nulla natura remanebit. Ac per hoc natura nostra non semper malitia detinebitur, sed finito omni malo » (hoc est motu illo perverso, qui ad « non-esse » tendit) « ad bonum reversura est ».

« Sicut enim umbra terrae, coarctantibus eam solaribus radiis, tandem penitus deficit : sic malitia, quae veluti quaedam umbra delictorum nostrorum nostram occupat naturam, abundantia aeternae bonitatis coarctabitur et omnino abolebitur, dum irrationabiles animae humanae motus ad rationabiles veritatis affectus convertentur ».

« Ipso irrationabili motu — — bonitatis amplitudine circumscripto et penitus terminato, rationabiliter secundum insitas ipsi naturales virtutes humana natura movebitur sursum versus erecta, causam suam semper appetens ». (V, 26 [ed. Ox. p. 259—260]; V, 28 [ibid. p. 264].)

Haec vero Scoti verba, praeterquam quod omnem omnino malitiam aliquando defecturam, hoc est, quaecumque perverse moventur, tandem recte mota ad Deum perventura esse contendunt, eo ipso, quod, quaecumque perverso motu indulgent, solis fortasse « daemonibus », ut alio quodam loco (V, 31) reperitur, exceptis, ad rectum finem reditura affirmant, apertissime et hoc docent, homines etiam invitos, nedum non volentes, de perversitatis tramite abactos ad verum suum finem coactum iri. Hoc autem concessio, quis in virtute, quam vocamus, exercenda locus relinquatur libertati? Nec tamen Erigena, qui videtur, ad incitas esset redactus. Quo se fortasse pacto expedierit, licet neque hac re gravissimos errores effugere queat, paucis interjectis videbimus. (Cf. § 57, B. III, b.)

II. Finita autem omni malitia atque impietate, quis remanebit malus aut impius? Sola enim malitia atque impietate sunt et mali et impii. Quod si omnia in Deum, quem peccando deserere, sunt reditura, nonne consequens erit, nullam impiorum poenam, etiam recedere atque horum viam, ut ita dicamus, acriore etiam animo persequi contendunt, ad « non-esse » festinent; quae contra, relictis causis primordialibus ad ipsas redire maturant, revera ad « esse » properant.

nullam aeternam miseriae mortem remansuram? Hinc vero summæ oriuntur difficultates. Ubi enim eri: supplicium aeternum, in quod ituri sunt impii? Ubi erit aestus ille flammarum ignis aeterni, in quem severitas justissimi judicis malos est missura dicens: « Ite, maledicti, in ignem aeternum »? (V, 27.)

Scotus hanc rem ita conficit, ut ad duas potissimum quaestiones respondeat: « Quae erunt poenae »? « Qui punientur »?

III. a.) Quae erunt poenae?

« Diversas suppliciorum formas neque in loco neque in tempore ullo esse credimus. Erunt tantum in malarum voluntatum et corruptarum conscientiarum motibus perversis, inque perversae potentiae omnimodo subversione, hoc est, in extincta omni omnino facultate peccandi, malefaciendi, impie agendi. — Ubi Judas proditor torqueatur? — Nusquam, nisi in polluta sua conscientia! — Qualem poenam patitur? Scram poenitentiam et inutilem, qua semper uritur. — Unusquisque impie viventium ipsa vitiorum libidine, qua in carne exarsit, velut quadam flamma inextinguibili torquebitur ». (V, 29.)

Non sunt igitur malefactorum poenae nisi in perversa voluntate atque in ipsorum male factorum conscientia. Quod Scotus, ut in libro de praedestinatione, ita et in libris de div. Naturae diligenter tenuit. Hinc factum est, ut, qui aeterna impiorum hominum supplicia a Scoto nostro penitus explodi affirmarent, exstiterint perplurimi. At Scotus nihil aliud negavit, nisi id quod qui recte sentiunt omnes negant, certum quemdam aut vero igne plenum istorum suppliciorum locum esse. (Cf. V, 37.) *

Jam vero de ipsa poenarum natura ac ratione aliis quibusdam locis multo accuratius scriptum est. Duae autem proponi videntur sententiae: quae tamen per facile inter se conciliantur.

Pluribus locis hujusmodi verba habentur: « Impii inanes rerum sensibilium imagines patientes flebunt ». « Impiis mortalium rerum semper erunt phantasiae ac diversae falsaeque species secundum diversos malarum suarum cogitationum motus ». (V, 31.)

Alibi autem legimus haec: « Hoc est totum, quod dicitur, liberae ac perversae voluntatis supplicium, quod impetus ejus libidinosus retinebitur, ne, quod illicite appetit, apprehendat, hoc est, ab illicitis suis motibus prohibebitur, ne ad finem suae cupiditatis pervenire ». (V, 36 [ed. Ox. p. 282].)

Has igitur sententias ita arbitramur inter se con-

(a) Cf. Baltzer, *Beiträge zur Vermittlung eines richtigen Urtheils über Katholicismus und Protestantismus*. Fascic. I, p. 9-11.

* Poenas aeternas Scotus aperte profitetur in expositionibus caelestis hierarchiae, Cap. VIII, § 2, ubi: « Non enim, inquit, divinae bonitatis ineffabilis pietas sinit naturam, quam sui similem fecit, aeternaliter deformitatem pati. Permittit autem ad tempus eam corrigi, ut avidius et ardentius ad suam dignitatem redeat, aerumnis suis justissimis erudita. Ratio siquidem non concedit, imaginem Dei in aeterna tur-

jungendas, ut quam posteriore loco posuimus, proprie retineamus, alteram ad hanc referamus. Haec enim et in libris de divis. Naturae saepius occurrit (cf. V, 29), et in libro de praedest. docetur, nec non Scoti sententiae de peccato longe melius congruit, quam illa. Qui ab iis, quae vere sunt, recedens ad ea tendit, quae non sunt, peccat. Quem igitur huic homini dolorem, qui quidem ipsi utilior sit, inurere queas, quam si a perversissimo isto motu recte eum ac simpliciter prohibeas?

Nec tamen prior illa sententia est negligenda: namque solo illius auxilio Scotus ad posteriorem tuendam valet. Quam rem paucis aperiemus. Impios igitur aeternis poenis affectum iri docui. Hinc posteriore illa sententia constituta, sponte efficitur, fore in aeternum, qui ad res, quae non esse dicuntur, festinent, atque ab hoc perverso motu quasi violenta manu retineantur. Haec autem res, ut infra videbimus, Erigena perpetuo mansuras esse negat, nam post « hujus seculi », ut ait, « consummationem » non amplius erunt. Quid inde? Simulatque illae res evanuerint, nemo certe impius, qui amplius ad eas properet aut ab iis prohiberi possit, reperietur. Poenae igitur cessabunt? Hanc difficultatem prior sententia tollit!

Atque est praeterea, ubi Scotus ita scripserit, quasi sola rerum divinarum ignorantia atque inscitia impios sit cruciatura (V, 31 [ed. Ox. p. 270]). Hoc certe omnibus propemodum locis legitur, quae res et Hegelianae rationi quodammodo convenit (a), bonorum hominum praemia in eo esse posita, quod « verae ipsis futurae sint contemplationes », quod « vera Dei contemplatione sint gavisuri, quum impii mortalium rerum phantasiis torqueantur ». (V, 31 [ibid. p. 270]; V, 39.) Libro primo (cap. 8) legimus etiam haec: « Felicitatem sanctorum nihil aliud esse putamus, praeter ipsius divinae essentiae puram contemplationem atque immediatam ».

Illos autem qui in Hegelii verba jurarunt, longe alia ratione, ac Nostrum, in istas opiniones delapsos constat.

Postquam igitur demonstravimus, quales poenae sint futurae, ad alteram quaestionem progrediendum est.

b.) Qui sint puniendi?

Haec quaestio vana fortasse videatur. Si qui sint puniendi, certe puniendos esse homines impios. At apud Scotum res est admodum magna. Scribit enim: « ipsos homines impios, hoc est, impiorum hominum naturam, substantiam, utpote quae ab ipso Deo profecta

pitudine detineri. Alioquin coaeterna erit miseria beatitudini, malitia bonitati, regnum diaboli regno Dei. Non autem hoc dicimus, quasi nulla poena sit aeterna, dum unusquisque sua conscientia sive beatificabitur, sive damnabitur in aeternum, sed solummodo agimus, quod nulla natura in alio punietur ». Cf. ea, quae in hunc locum ibid. animadvertimus. ANIMADV. EDIT

sit, nullo pacto posse puniri ». (V, 30-31. 35; de A praed. sup. Cap. IV.) « Neque haec poenis est digna, quum ipsa nihil peccet aut peccare queat ». (Cf. § 57, A, I.)

Nihilominus « tormenta illa (quae poenae dicuntur) naturali subjecto, quod torqueant, carere non possunt ». (V, 30 seqq.)

Quae « nodosa perplexio ut juste solvatur, statuen- dum est, puniri aliquid, quod non sit substantia, sed tantum substantiae inhaerens, ita tamen, ut haec ipsa substantia omni poena maneat libera ». Est autem substantiae humanae inhaerens perversa ista voluntas : et haec ipsa, quemadmodum suo Marte peccat, ita etiam sola per se punitur ; quemadmodum peccatis suis naturale bonum, naturam humanam, cui inhaeret, omnino non contaminat, ita neque tormenta suis, quibus punitur, naturale subjectum, cuius ipsa est accidens, et in quo continetur, ulla ratione torquet. Itaque irrationabiles motus malarum voluntatum puniuntur in his, qui naturam bonam et rationabilem et impassibilem participant ». (V, 30-31 [ed. Ox. p. 267-270].) « Non minus igitur in malis hominibus, quam in bonis—salva, integra, incontaminata, omni passione contraria immunis erit et semper erit natura humana : attamen contrariarum qualitatum, bonarum dico malarumque voluntatum, virtutis ignominiaeque », et hac denique ratione « etiam contrariarum passionum est capax ». (L. I. p. 270-271.)

IV. Haec denique postquam sunt disputata, facile est ad intelligendum, quam Scotus iure suo et haec scripserit : « Deus peccata punit, et, ut verius dicam, puniri sinit ». « Mala voluntas praevaricantium totius peccati et totius poenae peccati causa efficax est ». (L. I. p. 269—270.) In libro de praedestinatione (cf. sup. Cap. IV), quo ipse sententiarum nexus, ut diligenter de vero poenarum auctore inquireretur, multo acrius postulabat, illud ipsum, nullas a Deo poenas constitui, omni virium contentione laeri studuit. Quod autem majus etiam est, ipsa ejus philosophia, ut hoc doceret, eum coegit. Namque ex hujus placitis Deus nihil aliud novit, nisi quae sunt « substantia » aut substantialium accidentia naturalia, proindeque « totum, quod dicitur malum », quum in hisce non reperiatur, « omnino ignorat ». (Cf. § 57. A, IV.) Quo profecto fit, ut, etiamsi Deus ipse hominibus impiis, quibus puniuntur, constituat, hoc tamen imprudens, nedum non volens faciat. Itaque Deus peccata non punit, sed, ad summum, « puniri sinit (a) ».

§ 58.

Totum igitur hoc nostri decretum de peccatis peccatorumque poenis, id quod satis patefecisse arbitramur, maxima sane gravissimorum errorum multitudinem est refertum. Quos de integro sigillatim

(a) Schlueterus, licet (p. XIII seqq.) Scoti sententiam de « malo et de peccatorum poenis » defendendam suscepit, ideoque de industria examinet, illo-

recensere nauseam tantummodo excitaturum arbitramur. Illa autem, quae summa ab istis nugis vitae usui damna queant inferri, magis quasi in aperta luce collocanda esse videantur. Haec igitur imprimis in isto uno posita sunt omnia, quod Deus nec qui peccant, nec quae peccantur, ulla ratione dicitur aut curare aut novisse. Sola malefactorum conscientia enim, qui peccando indulget, poena afficit, sola malefactorum conscientia a peccando potest detertere. Nonne haec res, quidquid ad scelus libidines coercendas est constitutum, funditus propemodum evertit, disjicit, ab hominum conspectu removel? Nec punientem Deum quasi exacerbandi timor homines magis ferreos, nec amantem Deum quasi contristandi metus homines magis ingenuos, ne urentem peccandi cupiditatem peccando expleant atque extinguant, dum Scoti doctrinam sequi voluerint, permovebit. Quotus autem quisque conscientiae suae hoc tribuet, ut eam solam sibi ducem eligat, neque, voluptatum vi allectante, unquam deserat! Quod si ista doctrina ad vitae communis usum referretur, remotis profecto, quaecumque furentibus peccandi libidinihus « moles », ut Virgilii verbis utamur, « et montes alti » sunt imposita, omnia misceret penitusque disturbaret.

§ 59.

Venimus tandem ad quartam illam Naturae speciem, quae nec creatur nec creat. Sed quae huc pertinent, non tam prae ceteris perniciosa sunt, quam ridicula. Quare quum in iis, quae proprie perniciosa essent, longiores fuerimus, in his, quas fortasse aniles tantum fabulas appellaveris, erimus breviores.

§ 60.

D. « Quarta Naturae species, quae nec creatur nec creat, profecto ipse Deus est. Divina (enim) natura creditur non creari, quoniam primitiva omnium causa est, ultra quam nihil est, a quo possit creari. Quum vero post reditum universitatis conditae in suas primordiales causas, quae in ipsa divina natura continentur, nulla ulterius natura ex ea procreabitur seu in species sensibiles intelligibilesve multiplicabitur, non immerito nihil creare et creditur et intelligitur ». (IV, 26-27.)

§ 61.

« Sunt argumenta probatissima ex rebus sensibilibus, quae reditum illum futurum esse demonstrant. — Sphaera caelestis astrigera XXIV horarum spatio ad eundem locorum situm redit : sol ad idem punctum aequinoctialis diametri peractis IV annis eodem temporis momento pervenit. Quid de aeris, terrae animantibus, surculis, herbis? Nonne similiter sua tempora observant, quibus in foetus, flores, folia, fructus erumpunt? — Et simpliciter dicendum, nulla corporea creatura est vitali motu vegetata, rum tamen errorum, qui a nobis sunt notati, ne ullum quidem reperisse videtur!

quae non ad principium motus sui revertatur. Hoc ipsum de toto quoque mundo intelligendum : finis enim ejus est ipsius principium, quod appetit et quo reperto cessabit, non ut substantia ipsius pereat, sed ut in causas suas redeat. — Similiter animae rationabilis conceptiones, quod artium liberalium exemplo probatur, principia sua repetunt, in quibus finem motus sui constituunt : principium quippe et finis in iis omnibus id ipsum est. In omnibus hominibus unus atque idem appetitus est essendi, bene essendi, perpetuo essendi : et si omnis motus naturalis non desinit, donec ad finem suum perveniat, quid naturam humanam sistere valet, ne ad id, quod petit, perveniat? Quapropter etiam de humana natura patet, ad Deum ipsam esse redituram ».

§ 62.

« Redibunt autem omnia, quae ex Deo processerunt, eadem via, qua processio illa est facta. Quemadmodum igitur processio ea fuit, ut omnia a superioribus ad inferiora defluerent (cf. § 34), sic etiam in reditu inferiora semper in superiora convertentur. — Non enim vera ratio sinit superiora inferioribus vel contineri, vel attrahi, vel assumi. Inferiora vero a superioribus naturaliter attrahuntur et absorbentur, non ut non sint, sed ut in iis plus salventur et subsistant et unum sint » (V, 8. 20 ; II, 5 seqq.)

§ 63.

« Itaque inferiora a superioribus absorbentur, non ut non sint, sed ut in iis plus salventur et subsistant. Hujus rei argumenta in rerum natura inveniuntur. Nam neque aer suam perdit substantiam, cum totus in lumen solare convertitur, in tantum, ut nihil appareat, nisi lux, cum aliud sit lux, aliud aer. Metallum aliquod, in igne liquefactum, in ignem converti videtur salva metalli substantia. Eadem ratione existimo corporalem substantiam in animam esse transituram, non ut pereat quod sit, sed ut in meliori essentia salva sit » (V, 8. 20. 39 et passim.)

§ 64.

Hoc autem etiam atque etiam nobis inculcatur, « sic inferiora semper a superioribus absorberi, ut salva maneat inferiorum substantia » (V, 20. 39.) Hinc quoque profecto colligas, rebus, quae absorbentur, veram ac propriam ex causis primordialibus impertitam fuisse substantiam, quae ipsa substantia, rebus in causas suas revertentibus, salva atque incorrupta manere dicatur. At praecipue in libro quinto, quo de rerum omnium reditu disputatur, altera illa sententia, quam supra jam explicavimus (cf. § 36), uberius est exposita. Itaque haec docentur. Quum non ipsae rerum substantiae ex causis in hunc mundum fingendum profluxerint, sed ex substantiarum, quae in causis remanserunt, « qualitibus » hic mundus fabricatus atque compactus sit, « ipse reditus non est substantiarum, quae immutabiliter et insolubiliter in se permanent, sed qualitatum et quantitatum aliorumque accidentium, quae

per se et mutabilia sunt et transitoria, locis temporibusque subjecta, generationibus et corruptionibus obnoxia » (V, 13-16.)

§ 65.

Quaecunque praeterea super illo rerum omnium reditu, si rem generatim atque universe spectamus, memoratu digna videantur, Scotus ipse in angustius redacta his verbis exponit.

« Visum est nobis, quasdam theorias de reditu effectuum in causas, hoc est in rationes, in quibus subsistunt, subjungere. Cujus iterum reditus triplex occurrebat modus. Quorum primus quidem generaliter in transmutatione totius sensibilis creaturae, quae intra hujus mundi ambitum continetur, hoc est,

B omnium corporum seu sensibus corporeis succumbentium, seu eos prae nimia sui subtilitate fugientium, considerantur, ita ut nullum corpus sit intra textum corporeae naturae, sive vitali motu solummodo, seu occulte seu aperte vegetatum, seu irrationabili anima corporeoque sensu pollens, quod non in suas causas occultas revertatur. Ad nihilum enim redigetur in his, quae substantialiter a causa omnium substituta sunt. Secundus vero modus speculationis suae sedem obtinet in reditu generali totius humanae naturae, in Christo salvatae, in pristinum suae conditionis statum ac veluti quendam paradisum, in divinae imaginis dignitatem, merito unius, cujus sanguis communiter pro salute totius humanitatis fusus est, ita ut nemo hominum naturalibus bonis, in quibus conditus est, privetur, sive bene, sive male in hac vita vixerit. Ac sic divinae bonitatis et largitatis ineffabilis et incomprehensibilis diffusio in omnem humanam naturam apparebit, dum in nullo punitur, quod a summo bono manat. Tertius de reditu theoriae modus versatur in his, qui non solum in sublimitatem naturae in iis substitutae ascensuri, verum etiam per abundantiam divinae gratiae, quae per Christum et in Christo electis suis tradetur, supra omnes naturae leges ac terminos superessentialiter in ipsum Deum transituri sunt, unumque in ipso et cum ipso futuri. Quorum recursio veluti post quosdam gradus septem discernitur. Ac primus erit mutatio terreni corporis in motum vitalem, secundus vitalis motus in sensum, tertius sensus in rationem, dehinc rationis in animum : in quo finis totius rationalis creaturae constituitur. Post hanc veluti quinque partium nostrae naturae adunationem, corporis videlicet, et vitalis motus, sensusque, rationisque, intellectusque, ita ut non quinque, sed unum sint, inferioribus semper a superioribus consummatis, non ut non sint, sed ut unum sint, sequentur alii tres ascensionis gradus, quorum unus est transitus animi in scientiam omnium, quae post Deum sunt, secundus scientiae in sapientiam, hoc est, contemplationem intimam veritatis, quantum creaturae conceditur, tertius, qui et summus, purgatissimorum animorum in ipsum Deum supernaturaliter occasus, ac veluti incomprehensibilis et inaccessibilis lucis tenu-

brae, in quibus causae omnium » (hoc est electorum A seu « deficatorum ») « absconduntur. Et tunc nox sicut dies illuminabitur, hoc est secretissima myste- ria beatis et illuminatis intellectibus ineffabili quo- dam modo aperientur. Tunc perficietur octonarii nu- meri veluti supernaturalis cubi perfectissima solidi- tas, in cuius typo sextus titulatur Psalmus, « Psal- mus David per octava »). Resurrectio quoque Domini non aliam ob causam octava die facta est, nisi ut beata illa vita, quae post septenariam hujus vitae per septem dies revolutionem est futura post mundi con- summationem, mystice significaretur, quando hu- mana natura, ut praediximus, in suum principium per octonariam ascensionem reditura sit; quinarium quidem intra naturae terminos, ternarium vero su- pernaturaliter et superessentialiter intra ipsum Deum, B quando quinarium creaturae numerus ternario Crea- toris adunabitur, ita ut in nullo appareat, nisi solus Deus, quemadmodum in aere purissimo nil aliud nisi sola lux ». (V, 39. — Cf. V, 8. 16. 20-21. 22. 25 [ed. Ox. p. 254; ad quem locum transferendus est locus quidam lib. IV, 14 (l. l. p. 194)], 36 [l. l. p. 280-290], 37 [l. l. p. 293-294], 38 [l. l. p. 301, 308-309].)

Exposito igitur hac ratione, quale sit librorum de divisione Naturae argumentum, super disserendi de- monstrandique via, quam Scotus noster in iis per- secutus est, quum quidem propositi quaestionis argu- menti verbo respexerimus, vix quidquam amplius dicendum videtur. Hanc enim jam in ipso horum librorum argumento explicando, quantum necesse C est, a nobis patefactam esse arbitramur. Nec dissi- milis est ei, quam in libro de praedestinatione ha- beri vidimus. Multa, quasi per se vera sint, sumun- tur; multa auctoritatibus, praecipue Pseudo-Dionysii et Pseudo-Maximi, firmantur: ex his subinde nova quaedam, nunc satis subtiliter, modo etiam ineptius, ratiocinando efficiuntur. Qua re cum factum

sit, ut haec philosophia ac theologia fere sicut li- quaedam, perpetuo opinionis errore conflictata, profecto necesse fuit, etiam ipsi Erigenae aliq- in mentem venire, quam sibi adversarentur solum, quae communi omnium consensu veri- crederentur, sed etiam quae doctrina Christi proponeret. Hoc autem, simulatque animam nihil antiquius habet, quam ut ad suae disci- placita, quaecumque ipsi contradicant, accom- Atque hac in re mira profecto arte excellit multos enim sacrae Scripturae locos, per mul- trinae Christianae capita tam misere vexavit cruciavit, ea turpitudinis specie polluit, ut eorum adspectum ferre possit, vix esse pu- quemquam. Sed haec hactenus. Quum res ipsi- rimis explicaverimus, de rebus istis pauca sufficiant.

Quicumque igitur hanc alteram scriptionis partem satis magna cum diligentia examinavi certe ad propositi quaestionis argumentum v- « An et quatenus J. Sc. Erigenae liber de sione Naturae et cum recta ratione et cum do- Christiana consentiat », hoc respondendum concedet, illum, quem diximus, librum, si ipsius argumentum, totam ipsius disciplinam indolem respicias, nulla ex parte aut cum rec- tione, aut cum doctrina Christiana consentire, optimo jure ab Honorio III, Pontifice Maximo « scatentem vermibus haereticae pravitate » damnatum. Nam praeterquam quod et aliud s- C et data opera apertissimum docet pantheis- illum videlicet, quem emanativum, quod v- systema sequitur, etiam hoc commisit, ut eademque gravissimas doctrinae Christianae ad pantheismi istius decreta miserrime depr- rit, et eo usque mutilaverit, ut ne vitae q- usui maxima inde damna, non redundare no- sint.

THOMÆ GALEI PRÆFATIO

EDITIONIS, CUI TITULUS :

JOANNIS SCOTI ERIGENAE DE DIVISIONE NATURAE libri quinque diu desiderat cedit Appendix ex AMBIGUIS S. Maximi Graece et Latine, Oxonii, e theatro Scheldoni anno MDCLXXXI.

(Pag. III.) Ad sopiendas controversias, quae de D Joanne Erigena ejusque scriptis exortae sunt se- culis praeteritis, consultissimum viris doctis visum est, eos ipsos libros, de quibus contende- batur, in lucem edere: ita demum, quasi tabulis prolatis, liberio- rem cuius et expeditiorem judicandi fore facultatem.

Scriptis Erigena, rogatu Hincmari et Pardi (qui tunc in Gallis multum celebrabantur ob eruditio- nem et sanctitatem), adversus Goteschalum de Praedestinatione librum. Varia admodum de eo libro

proferebantur iudicia istorum temporum viri- siastici. Qui paulo acutius de hac re judica- videntur, dicunt, Scoti adversarios non eum gnasse, sed Hincmarum per ejus latera pet- Coepit opus illud apud paucos comparere; it- novemdecim tantum capitula aliquanto ten- quae inimici excerpterant, circumferebatur. lit, ut in rebus obscuris plura veris imagin- Coeperunt igitur multi suspicari, dolo malo a- Erigena; fictis criminibus, et falsa invidia- nem oppressum fuisse querebantur. Nec

querelæ istæ prius habituræ videbantur, quam A integrum opus prodiret. Atque illud tandem emiserunt ii, qui libentius tenebris damnassent.

Idem Joannes Erigena composuit opus *de Eucharistia*, jussu Caroli Calvi. Continuo de hoc quoque scripto in partes itum est. Post annos ducentos liber Scoti infelicibus lignis ustulatur. Quaeris quam ob rem? Vincentius Belluacensis in speculo doctrinali respondet, quoniam Berengarius Scotum nimium admiratus esset. Punitis ingenii gliscit auctoritas: extincto isto libro, magis magisque de eo dissidia creverunt; per secula fere novem, suspitionibus et obscuris dubiisque conjecturis serra ista trahitur. Exiit tandem liber ille, sub Ratramni nomine, ut aliqui contendunt. Quid tum postea?

Tum venti posuere, omnisque repente resedit
Flatus.

Neque enim tam sacer, aut horribilis iste libellus esse deprehenditur, modo absit malignus interpres. Ita non maximas, quæ maximæ sunt interdum iræ, injurias faciunt.

(Pag. iv.) Diu multumque litterati viri quaesiverunt, ubi gentium laterent libri *περὶ φύσεων περὶ μού*, quos Joannes idem composuisse perhibetur. Certe Historiæ Anglicanæ scriptores illud opus insigni laude extulerant, et prædicarant *propter perplexitatem quarundam quaestionum solvendam bene utilem*. Cui hæc salivam non moverint? Quis non accenditur desiderio videndi Joannis illius, qui, ut Helias apud Judæos, vel Agapius apud Græcos, *δυσσηκρότων ἀποριῶν* nodos tam feliciter solvit? Hinc non nemo, quasi ingemiscens, « si revixerit ille liber Scoti! » Alter autem de libro nunquam viso, « tristia et dura omnia ». Ecce igitur, o boni! adest coram, quem quaeritis. *Ἐκεί νεκρῶν κρυθμένα καὶ σκότου πύλας ληπόν*. Verum, e sepulcro resuscitatus an etiam cicatrices adferat Flori Prudentii Galindonis (uti Hector ille Achillis vulnèra),

nondum satis mihi liquet. Certe affirmant testes fide digni, Florum hos libros *depravasse*, ut facilius posset confutare. Illud unum scio, nihil quicquam a me scienter et prudenter fuisse mutatum, *ineptias, Scoticas pultes, nubilationes, errores, lapsus omnes* omnis generis, quos inveni, reliqui; non ad hominis infamiam, sed ad meam fidem contestandam.

De opere interim isto non interponam auctoritatem meam, quæ plane nulla esse debet; liberum et integrum volo esse legentium judicium. Cum hæc scriberet Erigena, de Græcis non admodum amabiliter sentiebant Latini. Photius eathedram Constantinopolitanam tenebat. Nicolaus I. encyclicas ad Gallos scripserat, ad refellendos Græcorum B errores. Nocuit aliena invidia Joanni nostro, ideoque malas merces obtrudere credebatur, quoniam Græcos suos subinde crepabat. Eumvero si *Fatrum sententiis* ita utatur, ac ipsi in suis scriptis posuerunt; si fraus, si strophæ, si paralogismus omnis, si crypsis improba huic viro abfuerit: viderint ii, qui in eo damnant id, quod in illis Patribus aut probant aut dissimulant*. Porro patrocinium ei commodare videtur argumentum, quod tractat, lubricum illud quidem et subtile. Græci *περὶ Ἀρχῶν* dicunt; in quo excolendo quis est sive Græcorum sive Latinorum, qui non aliquid humanitus passus est. Et fac permulta esse, quæ delicatus quispiam in hoc scriptore desiderare possit; certe quidem nec humilem mentem erga Patres Ecclesiæ, nec piam erga C Deum desiderabit. Potuit ergo errare, hæreticus esse noluit. Sed nec Erigenæ vitam nec apologiam scribere decreveram, nullas ego ejus lites meas faciam. Nunquam mihi contendendi fuit animus, nec otium nunc quidem. Qui igitur plura de Joanne Erigena scire cupiat, testimonia de eo legat, quæ infra digessi, maxima ex parte hactenus a nemine producta.

TESTIMONIA ALIQUOT VETERUM

DE JOANNE SCOTO ERIGENA.

(Pag. v.) Prudentius Tricassinus in libro suo adversus Joannem Scotum.

« Te solum omnium acutissimum Galliae transmittit Hibernia ». Ironice.

Pardulus Laudunensis episcopus de Joanne Scoto.

« Sed quia hæc inter se valde dissentiebant, Scotum illum qui est in palatio regis [Caroli Calvi] Joannem nomine scribere cœginus ».

Ex historia Episcoporum Antissiodorensium.

« Humbaldus Cameracensis liberalium artium studiis apprime instructus, Joannis Scoti, qui ea tempestate per Gallias sapientiæ fundebat radios, fides pedissequus, cujus disciplinæ longo tempore inhaerens, divina simul et humana. . . didicit ».

D *Chronicon anonymum apud Chesnum, tomo III.*

« Rogatu Aelfridi Joannes Scotus reddiit a Franco, ubi erat cum Carolo Calvo ».

Rogerus Wendover in Chronico ad annum 883.

« Anno 883 venit in Angliam magister Joannes Scotus, vir perspicacis ingenii ».

Ex Vita Grimaldi abbatis per Gotcelium, ut videtur, scripta.

« Aelfridus rex consilio Eldredi archiepiscopi Cantuariensis oratores misit ad monasterium S. Bertini, de accersendo Grimaldo, inter quos presbyter Joannes et Asserius, viri eruditissimi et vivacissimi ingenii, præcallebant ».

* Haud immerito damnari aut improbari Scoti nostri falsas doctrinas, jam ex iis, quæ in commentatione supra posita disputantur, satis liquet. ANIMADV. EDIT.

Annales Hidenses.

« Anno Dominicæ incarnationis 886, anno secundo adventus S. Gribaldi in Angliam, incepta est Universitas Oxoniæ. . . in S. Theologia legentibus S. Nento. . . et Gribaldo. . . in grammatica vero et rhetorica Asserio monacho. . . in dialectica vero et musica et arithmetica Joanne monacho Menevensis Ecclesiæ; in geometria et astronomia docente Joanne monacho et collega S. Gribaldi ».

Willielmus Malmesb. in lib. v de Pontificibus inedito.

« Hujus Elfredi tempore venit in Angliam Joannes Scotus, vir perspicacis ingenii et multæ facultiæ, qui dudum, relicta patria, Franciam ad Carolum Calvum transferat, a quo magna dignatione susceptus familiarium partium habebatur, transigebatque cum eo tam seria quam joca, individuisque comes et mensæ et cubiculi erat, multæ facitiæ ingenique leporis, quorum exempla hodieque constant, ut sunt ista. Assederat ad mensam contra Regem ad aliam tabulæ partem. Procedentibus poculis consumptisque ferculis, Carolus fronte hilariori post quædam alia cum vidisset Joannem quiddam fecisse, quod Gallicanam (Pag. vi) comitatem offenderet, urbane increpuit, et dixit: Quid distat inter Sottum et Scottum? Retulit ille solenne convitium in auctorem, et respondit: Tabula tantum: interrogaverat rex de morum differentia studio, responderat Joannes de loci distante spatio; nec vero rex commotus est, quod miraculo scientiæ ipsius captus adversus magistrum nec dicto insurgere vellet; sic eum usitate vocabat. Item cum regi convivanti minister patinam obtulisset, quæ duos pisces prægrandes, adjecto uno minusculo, contineret, dedit ille magistro, ut accumbentibus duobus juxta se clericis departiretur. Erant illi giganteæ molis; ipse perexilia corporis. Tum qui semper aliquid honesti inveniebat, ut lætitiæ convivantium excitaret, retentis sibi duobus majoribus, unum minorem duobus distribuit. Arguenti iniquitatem partitionis regi: imo, inquit, he. e feci et æque; nam hic est unus parvus, de se dicens; et duos grandes, pisces tangens. Itemque ad eos conversus: Hic sunt duo magni clerici inmensi, et unus exiguus, piscem nihilominus tangens. Caroli ergo rogatu Hierarchiam Dionysii Arcopagitæ in Latinum de Graeco, verbum e verbo, transtulit. Quo fit, ut vix intelligatur latina littera, quæ volubilitate magis graeca, quam positione construitur nostra. Composuit etiam librum, quem peri physion Merisimu, id est, de Naturæ divisione titulat, propter perplexitatem quarundam quaestionum solvendam bene utilem, si tamen ignoscatur ei in quibusdam, quibus a Latinorum tramite deviauit, dum in Graecis acriter oculos intendit. Quare et haereticus putatus est, scripsitque contra eum quidam Florus; sunt enim vera in libro peri physion plurima, quæ nisi diligenter discutiantur, a fide catholicorum abhorrentia videantur. Hujus opinionis particeps fuisse cognoscitur Nicolaus papa, qui ait in epistola ad Carolum: « Relatum est apostolatui nostro, quod opus B. Dionysii Arcopagitæ, quod de divinis nominibus vel caelestibus ordinibus graeco descripsit eloquio, quidam vir Joannes, genere Scotus, nuper in Latinum transtulerit, quod juxta morem nobis mitti et nostro judicio debuit approbari, praesertim cum idem Joannes, licet multæ scientiæ esse prædicetur, olim non sane sapere in quibusdam frequenti rumore dicatur ». Propter hanc ergo infamiam, credo, lædedit eum Franciæ, venitque ad Regem Aelfredum, cujus munificentia illectus, et magisterio ejus, ut ex scriptis regis intellexi, sublimis, Melduni resedit, ubi post aliquot annos a pueris, quos docebat, graphiis perforatus, animam exiit tormento gravi et acerbo, ut dum infirmitas valida et manus infirma sæpe frustraretur et sæpe impeteret, amarum mortem obiret. Jacuit

A aliquandiu in honorabili sepultura in beati Laurentii ecclesia, quæ fuerat infandæ caedis conscia; sed ubi divinus favor multis noctibus super eum lucem indulsit igneam, admoniti monachi, eum in majorem ecclesiam transtulerunt, et ad sinistram altaris ponentes, his martyrium ejus versibus predicaverunt:

Conditur hoc tumulto sanctus sophista Joannes,
Qui ditatus erat jam vivens dogmate viro;
Martyrio tandem Christi conscendere regnum,
Quo meruit, regnant cuncti per secula sancti.

(Pag. vii.) *Idem Willielmus in eodem libro.*

« Turaldo substitutus est Warinus de Lira monachus. . . Is cum primum ad abbatiam [Malmsh.] venit, antecessorum facta parvi penitens. typho quodam et nausea [erga] sanctorum corpora ferebatur; ossa denique sanctæ memoriæ Medulphi et ceterorum, qui olim abbates ibi, posteaque in pluribus locis antistites ob reverentiam patroni sui Aldelmi se in loco tumultatum iri jussissent, quos antiquitas veneranda in duabus lapideis crateris ex utraque parte altaris, dispositis inter cujusque ossa ligneis intervallis, reverenter statuerat. Haec, inquam, omnia pariter conglobata velut acervum ruderum, velut reliquias vilium mancipiorum ecclesiæ foribus alienavit. Et ne quid impudentiæ deesset, etiam S. Joannem Scotum, quem pene pari, qua S. Aldehelmum, veneratione monachi colebant, extulit. Hos igitur omnes in extremo angulo basilicæ S. Michaelis. . . inconsiderate oculi, lapidibusque præcludi præcepit. O tempora, o mores! quis digno improperio tantam prosequatur audaciam? » cet.

Idem ex Codice Thuaneo ms.

« Petro suo, Willelmus suus, divini philosophiæ participium ».

« Fraternali dilectioni morem, frater amantissime, geris, quod me tam ardua consultatione dignaris. Est enim praesumptio caritatis, quod me tanto muneri non inparem arbitraris. Præcipis enim, ut mitam in litteras, unde Joannes Scotus oriundus, ubi defunctus fuerit, quem auctorem libri, qui περί φύσεων vocatur, communis opinio consentit: simulque quia de libro illo sinister rumor aspersit, brevi scripto elucidem, quæ potissimum fidei videantur adversari catholicae. Et primum quidem, ut puto, probe faciam, si prompte expediám; quia me talium rerum veritas non lateat: alterum vero, ut hominem orbi latino merito scientiæ notissimum, diuque vita, et invidia defunctum, in jus vocem, altius est quam vires meae spirare audeant. Nam et ego sponte refugio summorum virorum laboribus insidiari, quia, ut quidam ait, « improbe facit, qui in alieno libro ingeniosus est ». Quapropter pene fuit, ut jussis tam imperiosis essem contrarius, nisi jamdudum constitisset animo, quod vobis in omnibus deferrem, ut parenti gratissimo, in his etiam, quæ onerarent frontem, quæ essent pudoris mei periculo. Joannes igitur cognomento Scotus opinantes, quod ejus gentis fuerit indigena, erroris ipse arguit, qui se Heruligenam in titulo Hierarchiæ inscribit. Fuit autem gens Herulorum quondam potentissima in Pannonia, quam a Longobardis pene deletam corruentem prodit historia. Hic, relicta patria, Franciam ad Carolum Calvum venit, a quo magna dignatione susceptus, familiarium partium habebatur, transigebatque cum eo (ut alias dixi) tam seria, quam joca, individuisque comes tam mensæ, quam cubiculi erat: nec unquam inter eos fuit dissidium, quia miraculo scientiæ ejus rex captus, adversus magistrum quamvis ira præproperum, nec dicto insurgere vellet. Regis ergo rogatu Hierarchiam Dionysii de Graeco in Latinum, de verbo verbum, transtulit, quo fit, ut vix intelligatur Latina, quæ volubilitate magis graeca, quam positione construitur nostra. Composuit et librum, quem περί φύσεων μαρτυριῶν, id

est, de Naturae divisione titulavit, propter quarundam perplexarum quaestionum solutionem bene utilem, si tamen ignoscatur ei in quibusdam, quibus a Latinorum tramite deviauit, dum in Graecos nimium oculos intendit. Fuit multae (Pag. viii) lectionis et curiosae, acris, sed inelegantis, ut dixi, ad interpretandum scientiae; quod eum, ut verbis Anastasii Romanae Ecclesiae bibliothecarii loquar, non egisse aliam ob causam existimo, nisi quia, cum esset humilis spiritu, non praesumpsit verbi proprietatem deserere, ne aliquo modo a sensus veritate decideret. Doctus ad invidiam, ut Graecorum pedisequus, qui multa, quae non recipiant aures Latinae, libris suis asperserit: quae non ignorans quam invidiosa lectoribus essent, vel sub persona collocutoris sui, vel sub pallio Graecorum occultabat. Quapropter et haereticus putatus est, et scriptis contra eum quidam Florus. Sunt enim in libro *περι φάσεων* perpurima, quae multorum aestimatione a fide catholica exorbitare videantur. Hujus opinionis cognoscitur fuisse Nicolaus papa, qui ait in Epistola ad Carolum: « Relatum est Apostolatu nostro, quod opus beati Dionysii Arcopagitae, quod de divinis nominibus, vel caelestibus ordinibus, graeco descripsit eloquio, quidam vester Joannes, genere Scotus, nuper in Latinum transtulerit, quod juxta morem nobis mitti, et nostro debuit iudicio approbari, praesertim cum idem Joannes, licet multae scientiae esse praedicetur, olim non sane sapere in quibusdam frequenti rumore diceretur. Itaque quod haec tenus omissum est, vestra industria suppleat, et nobis praefatum opus sine ulla cunctatione mittat ». Propter hanc ergo infamiam, ut credo, laeduit eum Franciae, venitque Angliam ad regem Aelfredum, cujus munificentia illectus, et magisterio ejus, ut ex scriptis ejus intellexi, sublimis Malmesburiae resedit. Ubi post aliquot annos a pueris, quos docebat, graphiis perfossus, animam exiit tormento gravi et acerbo, ut dum iniquitas valida et manus infirma saepe frustraretur et saepe impeteret, amarum mortem obiret. Jacuit aliquandiu in ecclesia illa, quae fuerat inhonestae caedis conscia; sed ubi divinus favor multis noctibus super eum lucem indulsit igneam, admoniti monachi in majorem eum transtulerunt ecclesiam, et ad sinistram altaris positum, his praedicaverunt versibus martyrem:

Coditus hoc tumulo sanctos Sophista Joannes,
 Qui ditatus erat vivens jam dogmate mitro;
 Martyrio tandem meruit conscendere caelum,
 Quo semper cuncti regnant per secula sancti.

« Sed et Anastasius de insigni sanctitate adhuc viventem collaudat his verbis ad Carolum: « Mirandum quoque est, quomodo ille vir barbarus, Joannem dico, ille qui in finibus mundi positus, quanto ab hominibus conversatione, tanto credi potuit alterius linguae dictione longinquus, talia intellectu capere, in aliamque linguam transferre valuerit, Joannem dico Scotigenam, virum, quantum comperi, per omnia sanctum. Sed hoc operatus est ille artifex spiritus, qui hunc ardentem pariter et loquentem fecit; nisi enim ex gratia ipsius igne caritatis flagrasset, nequaquam donum linguis loquendi procul dubio suscepisset. Nam hunc magistra caritas docuit, quod ad multorum instructionem et aedificationem patravit ». Alternant ergo de laudibus ejus, et infamia diversa scripta, quamvis jam pridem laudes praeponderaverint. Tantum artificii valuit eloquentia, ut magisterio ejus moerens dederit omnis Gallia. Verum si qui majorem audaciam anhelant, ut synodus, quae tempore Nicolai papae secundi Turonis congregata est, non in eum, sed in scripta ejus duriores sententiam praecipiant. Sunt ergo haec fere quae controversiam parant..... »

A (Pag. ix.) Johannes Pyke in libro de Regibus Anglo-Saxonum.

« S. Grimwaldum aliosque cum illo per legatos [Aelfridus] adscivit; plures de Mercia, et ultimis terrae finibus, quos scientia pollere novit, in regnum suum alliciens, honoribus ampliavit ».

Johannes Rossus in libro de Regibus.

« Rex Aelfredus S. Grimwaldum Flandrensem monachum de monasterio S. Bertini, cum consociis Joanne et Asserio, et Joannem Wallensem a monasterio S. David sibi univit ».

Johannes de Tritenheim in libro de Scriptoribus ecclesiasticis.

« Joannes dictus Erigena, monachus in divinis Scripturis doctus, et in disciplina secularium litterarum eruditissimus, Graeco et Latino ad plenum instructus eloquio, ingenio subtilis, sermone compositus », etc.

B Johannes Lelandus in libro II de Scriptoribus Britannicis.

« Aelfridus Plegmundum, Werfridum, Asserium, Menevensem, Grimwaldum, Joannem monachum e Saxonia transmarina oriundum, Joannem Scotum, qui Dionysii Hierarchiam interpretaus est, in pretio habuit et familiaritate ».

Atque haec sunt ea testimonia, quae mihi visa sunt certissime hunc Joannem Scotum designare. Quae vero Balcus de hujus *patre Patricio, de peregrinatione, qua Athenas petiit, de mira in linguis Orientalibus peritia* scripsit, nullam apud me fidem impetrant. Quoniam autem cognomen illud Erigena, quod Joanni nostro tribuitur, nondum satis, ut mihi videtur, intelligitur, promam meas de eo conjecturas.

C Quod igitur ait Gulielmus Malmesburiensis in Epistola superius allata, Scotum se appellasse *Heruligenam in titulo Hierarchiae*, non facile pro vero admiserim. Omnes enim Codices Mss. uno quasi ore ei contradicunt, et perpetuo prae se ferunt aut *Erigenam* aut *Eriugenam*. Legerat Gulielmus apud Asserium et Ingulfum fuisse cum Alfredo Joannem quendam Ealdsaxonem; atque adeo, quia Heruli gens erant olim in antiqua Saxonia, hunc Joannem ex Herulis oriundum existimavit.

Si quis tamen credit, ista non temere Malmesburiensi excidisse, faciat sane pro eo, quod Herulos inter Hibernenses olim consedissee veteres Scriptores tradant. Qua de re consuli potest Lazius de *migrationibus gentium*, et Beatus Rhenanus, quem in partes vocat.

D Non magis mihi probatur eorum sententia, qui ex hoc vocabulo *Erigena* Joannem faciunt *Hibernum*. Nam et saepius in antiquis libris *Erigena* dicitur quam *Erigena*; certe in codice ultimae antiquitatis (qui nunc servatur in Bibliotheca collegii S. Trinitatis Cantabr.), quo usus est Usserius Armachanus, et ego quoque, scribitur *Eriigena*, non *Erigena*. Ita quoque Suffridus Petri, ita in suis reperit Dionysius Petavius, ita Philip. Labbeus. Et vox *Erin*, Hibernus, producit non *Erigenam*, sed *Eriingenam*, quo quidem pacto recte eandem dictionem pinxit P. Marca in Epistola de hoc Joanne ad Lucam Dacherium exarata. Nec movere quemquam debeat,

quod hic Joannes Hibernus toties dicatur; id evenit, quoniam studiorum gratia in ea gente diu versatus erat, quae tunc (Pag. x) temporis bonarum litterarum officina fuit. Rossus in libro de Regibus ex quodam antiquo scriptore ista de Hibernia profert: *Anglicanis studiis suspensis* [per Gregorium I ab Augustini tempore] *florebat scientia in Scotia et Hibernia; erat vero Hibernia totius tunc scientiæ promtuarium et alumna. Ibi studebat S. Cedda, prius S. Aidani Lindiffer. episcopi discipulus, postea Eborum, et demum Lindeseiæ et totius Merciae episcopus; cui conscholaris fuit in Hibernia Egbertus..... et multi praeclari moribus et scientia viri de Anglia. Dixi eum ideo Hibernum fuisse dictum, quod ibi litteris operam dederit. Idem accidit Marco cuidam, qui Hibernus communiter dicebatur, cum tamen esset natione Britto, educatus vero in Hibernia, ut de eo scribit Ericus Antissiodorensis in fine libri 1 de miraculis S. Germani. Idem accidit S. Patricio, Pelagio, aliisque multis.*

Ut igitur paucis meam conjecturam complectar, opinor Joannem istum Erigenam dictum fuisse a loco, ut videtur, natali. Est autem Ergene pars non contemnenda Herefordensis comitatus, Walliae contemina. Imo unum e regnis Walliae fuit hoc tempore Alfrido tributarium. In hoc tractu reperio locum *Eriwen*, quæ quidem dictio parum discrepat ab *Eringen* (et contracte *Ergene*). Jam tota terra ab ipsis Wallis modernis dicitur *Erynug*, vel *Ereinnuc*. Qui observaverit, quantæ in aliis dictionibus barbaris ad normam latinam detorquendis mutationes plerumque fiant, non aegre has leviusculas alterationes mihi hac in voce concedat. Enimvero Liber Ecclesiae *Landavensis*, in Tomo III Monastici Anglicani, Giraldus quoque Cambrensis in *Cambriae descriptione* c. 3 plenius de hac regiuncula docebunt. Quorum hic notat, fuisse *partem dioeceseos Mendensis*; ubi Asser fuit archiepiscopus, qui fuit propinquus Asseri, qui Joannem *Erigenam* audivit docentem. Hujus quoque provinciæ meminit liber *Doomesday*, in quo sic lego: *Hæ consuetudines erant Wallensium T. R. E. in Archenefeld*, id est *Ergene*. Notat porro tum Giraldus, tum liber *Landavensis*, Scotos Wallorum fines aliquando occupasse; unde et Joanni nostro Scoti cognomen potuit accessisse. Sed ut redeam. Hæc etiam inde videntur confirmari, quod Joannes Erigena a scriptoribus diserte *Wallus* appelletur. Sic *Hidenstium Annalium* compositor, sic Rossus in libro *de regibus*. Imo ipse se *Wallum* non obscure innuit in carmine ad *Carolus Calvum*..... *Advena Joannes Spendo meo Carolo*. Vox enim *Wallus* et *advena* æquipollent. Qui vitam Grimbaldi scripsit, prodit Joannem cum Assero legatum in Flandriam missum fuisse ad invitandum, Alfreði nomine, Grimbaldum. Non caret

probabilitate, magistrum Joannem cum suo discipulo hanc legationem obisse. Audierat Joannes per Fulconem (nunc, anno 882, archiepiscopum Remensem, nuper abbatem Bertinianum) de fama Grimbaldi Bertiniani; redux ille in Angliam anno 883 Aelfredo eundem commendaverat. Hinc secuta est illa legatio anno vel circiter 884; nam appulit huc Grimbaldus anno 885. Ista dicta sunt, ne quis existimet, *Erigenam* hoc in tempore in Galliis hæsisse.* Sed hæc de re plura mox.

Denique quaeri ab iis potest, qui Joannem hunc Hibernum gente et domo fuisse contendunt, cur hic solus e tot popularibus suis *Erigena* cognominatus fuerit. Testantur certe Annales Saxonici, testatur Ericus Antissiodorensis, aliique apud doctissimum Jac. Usserium Armac. (Pag. xi) Arch. in Præfatione ad *Epistolas Hibernicas*, per plures Hibernos (scilicet Scoto-Hibernos) orbi litterato innotuisse, per Caroli Magni, Caroli Calvi, Aelfredi tempora, et deinceps; quorum tamen nemini nomen hoc, *Erigena*, pro gentili attributum cognoscitur. Omnes enim vel Hiberni, vel Scoti, et Scoto-Hiberni audiunt.

Venio nunc ad Scoti *Erigenæ* scripta recensenda. Pono autem primo loco ea hominis opuscula, de quibus nulla apud veteres reperitur ambiguitas. Edidit igitur Joannes ille:

1. De Eucharistia librum I.
2. Versiones Dionysii Areop. lib. IV.

Videlicet:

- De Caelesti Hierarchia.
- De Ecclesiastica Hierarchia.
- De Divinis Nominibus.
- De Mystica Theologia.

3. De Praedestinatione *adversus Goteschalkum* lib. I.

4. Versiones *S. Maximi de Ambiguis S. Dionysii et Gregorii Theologi*.

5. De Visione Dei Tractatum.

6. De Divisione Naturæ lib. V.

7. Epistolas.

8. Versus.

Tribuuntur eidem et hæc, quæ subnotantur:

9. In Martianum Capellam *Commentarii*.

10. Excerpta ex Macrobio.

11. De Disciplina Scholarium liber I.

12. Disputatio quaedam cum Theodoro Studita.

13. Versio Moralium Aristotelis.

14. Versio libri Aristotelis *de Regimine Principum*.

15. *Commentarii in Aristotelis Praedicamenta*.

16. Dogmata Philosophorum.

17. Homiliæ.

18. De Fide *contra Barbaros*.

19. Paraphrastici Tomi, *sive Commentarii in Dionysium Areopagitanum*.

* Quæ hæcque de cognomine *Erigena* et de Joannis Scoti in Angliam reditu disputantur, aut omnino falsa sunt, aut argumentis, quæ quidem

firma sint, nullis probari posse videntur. Cf. *Proœmium nostrum*.

1. Horum opusculorum primum putant aliqui A intercidisse; alii adhuc exstare volunt sub nomine Bertrami, vel Ratramni. Praeter alios hac de re consuli possunt Petrus de Marca apud Lucam Dache- rium Spicilegii tom. II, et doctissimus vir Joan. Mabillonius in Praefat. ad partem II seculi IV Act. Benedictinorum.

2. Versiones Dionysii exstant in manuscriptis eodd., quorum aliquot vidi, ipsius seculi, in quo vixit Joan. Scotus, quantum conjectura assequi liceat. De his vide Anastasium bibliothecarium, et Philippum Labbeum in Anastasio. bibl. Exstant etiam typis cusae. Observant nonnulli ob hanc versionem primo in suspicionem venisse Joannem fidei parum sanae.

3. Tertium scriptum de Praedestinatione typis B vulgatum Parisiis anno salutis nostrae M. DC. L. habes apud regium consiliarium Gilbertum Mauguinum inter scriptores seculi IX, cum variis de eo libro antiquorum iudiciis et censuris.

4. S. Maximus scripsit expositionem Ambiguorum aliquot locorum, quae in S. Dionysii et Gregorii Nazianzeni libris occurrunt. Haec (Pag. XII) Ambigua Joannes Erigena vertit latine. Nescio an totum Maximi opus: quoniam Graeca S. Maximi integra nondum nactus sum. Quae hic in fine legis, accepta mecum refer partim beneficio v. cl. Emerici Bigotii, qui ex Bibliotheca regis Galliarum in meos usus descripta examinavit, partim codici meo, qui complurimas ejusdem Maximi lucubrationes continet. Ceterum, ut redeam ad Scotum, ejus translationem, C quam hic edo, mecum communicavit humanitate et eruditione celebris v. Joannes Mabillon, de quo supra commemoravi. Haec versio, absque iis, quae in libris de divisione Naturae facile observantur, satis ostendit, Erigenam fuisse in Graecis plane alphabetarium.

5. Idem v. cl. J. Mabillonius librum de Visione Dei deprehendit in ms. codice Claromaricensi prope Audomaropolin, cum hoc titulo et initio, TRACTATUS Joannis Scoti DE VISIONE DEI. Omnes sensus corporei ex conjunctione nascuntur animae et corporis. Dedi ego operam, ut ad me perveniret hic Scoti liber; sed conatui adhuc non respondit successus.

6. Libros V de divisione Naturae primus nunc D edo. Hos mihi suppeditavit supellex mea, (curta alias) libraria. Codex noster videtur scriptus fuisse ante annos sexcentos. Quoniam autem non satis tutum existimavi unico fidere exemplari, praesertim in scriptione controversiis obnoxia, primo locos, quos Scotus ex antiquis Patribus adduxit, non indiligenter inspexi; unde nonnullas emendationes codex ille noster lucratus est: deinde, cum rescirem, Parisiis in Monasterio S. Germani, hujus operis servari exemplar aliud (et forte unicum secundum illud meum; nam Codex Thuani valde mutilus erat) amicorum gratia (inter quos primus D. v. Petrus Alixius) obtinui variantes lectiones ex isto ms. Pari-

siensi: eas, quas seu scribae nostri festinationes, seu codicis ipsius defectus multifariam suppleverunt. Si quis posthac aliquas in hac editione ab exemplari ms. discrepantias observaverit, sciat eas evenisse non consulto, sed casu; non studio, non fraude mala, sed per humanam infirmitatem, quae non videt omnia, irrepsisse. Hos V libros Abbas Trithemius adscribit Joanni Scoto, quem *Maitrosium* vocant. Eum sequitur Baleus, et cum errante errat. Nam, ut de Historicis nihil dicam (qui quidem omnes unanimiter hoc opus Scoto *Erigenae* adscribunt), satis constat ex versione *Ambiguorum*, unum et eundem utriusque operis esse patrem. Diu haud dubie sine auctoris nomine circumlati sunt hi libri; eo caruit noster; eo etiam Parisiensis codex caruit. Imo adeo ignorabatur nomen auctoris, ut opus prius damnatum fuerit Parisiis, quam constiterit, cujus esset foetus. Martinus Polonus sic de eo scribit (quemadmodum in duobus MSS. penes Reverendissimum in Chr. P. Gulielmum Archiepis. Cantuar. legi): *Hic liber [περὶ φύσεων] inter alios libros condemnatos Parisiis ponitur, et dicitur liber Amalrici.* Postrema haec verba non comparent in editis libris Mart. Poloni. Gulielmus Malmesburiensis primus suo auctori vindicavit; Erigena, ut par est existimare, hic apud suos id fassus erat, quod apud externos celaverat.

7. Epistolas Scoti nullas, quod scio, quisquam vidit, praeter eas, quas libris suis praefixit; nec tamen dubitari potest, quin alias scriperit. Subjeci in calce hujus voluminis ineditam epistolam, quam scripsit Erigena ad Carolum Calvum de S. Maximi versione.

8. Versus omissem libenter, nisi hos dignos existimasset Baleus, quos [Pag. XIII] commemoraret. Exstant quidam in Calce epistolae ad librum de Praedestinatione; alii habentur praemissi ad Areopagiticam a Scoto conversa. Sunt quoque nonnulli in Glossario Labbei, quod Cangius in lucem dedit. Reperiuntur denique aliquot Scoti ad Carolum carmina in Codice ms. Benedictino apud Cantabrigienses; quae tamen eadem forte sunt cum iis, quos Reverendissimus Usserius jam dudum publicavit.

Tribuuntur Scoto *Erigenae* etiam haec, quae sequuntur, opuscula; recte an secus, non definio.

9. In Martianum Capellam *Commentarii*. Servantur commentarii quidam in Capellam satis antiquae manus in Bibliotheca ampliss. viri *I. Cotton, Baronetti*: sed anonymi sunt, et ob nonnullas rationes puto Dunchanto Pontifici Hibernensi potius esse adscribendos. Dunchantum servat Bibliotheca regis nostri Caroli.

10. De excerptis ex Macrobio sic clarissimus Armach. Jacobus Usserius: « Joannis quoque nostri putantur esse excerpta illa, quae inter Macrobi scripta feruntur, de differentiis et societatibus graeci latinique verbi, cet. Ita quoque censuit P. Pithoeus v. cl. » Haec ille in Epist. Hibernicis.

11. De Disciplina Scholarium. Putat Joannem hunc scripsisse Buleus in Historia Academiae Pari-

siensis. Equidem aliter censeo. Quanquam enim A Scotus noster *barbarus erat et in finibus mundi positus*, ut de eo loquitur Anastasius bibliothecarius, certe non adeo, ac auctor istius libelli, *ἰθαρχαρόδην*, nec Chrysostomi nomen ei unquam tribuissent sui seculi homines, si istius scripti sigulum existimassent.

12. Disputatio cum Theodoro Studita hujus esse non videtur, quoniam Theodorus paulo senior fuit, quam ut ad Scoti nostri tempora pertingere posset : deinde videtur illa disputatio celebrata fuisse de cultu imaginum, quae quidem agitabatur tempore Alewini et Joannis Scoti *Mailros*. Huic igitur potius quam Erigenae competere videtur ista disputatio : servatur, uti audio, in celeberrima Bibliotheca Regis Galliarum.

13. Moralia Aristotelis an latine verterit nescio. Suspicio alius Scoti esse laborem illum.

14. Versio Aristotelici, ut putatur, *libri de regimine Principum* hujus Scoti non est opus, quicquid confidentissimus scripserit Baleus. Habeo aliquot istius libri exemplaria, vidi alia, in quibus omnibus is, qui vertit, dicitur *Joannes Patricius Hispanensis*. Multi hoc cum superiori opusculo idem esse sciscunt, quibus non accedo.

15. Commentarii in Aristotelis Praedicamenta sunt hujus Joannis *πόνυμα*, si Hugonem et Petrum de S. Victore recte capio. Scio tamen in Catalogo quodam Bibliothecae Oxoniensis eadem alius Scoti nomen praeferre. Nihil de his pronuncio, libris non visis.

16. Dogmata Philosophorum ; 17. Homiliae ; 18. de Fide contra Barbaros mihi plane sunt opera incognita omnia. Si vidisset Baleus, utique et initia horum apposuisset.

19. De Paraphrasticis tomis, sive *commentariis in Dionysium*, praeter tenuem suspicionem nihl habeo ; suspicio autem esse *Joannis Scythopolitani παρθένος*, quas vertit Anastasius bibliothecarius ; vel paraphrasin Abbatis cujusdam Vercellensis.

Porro de scriptis *Joannis Erigenae* quale fuerit antiquorum hominum iudicium, qui scire avert, legat scriptores Historiae Goteschalcianae (*Pag. XIV*), Vossium, Usserium, Manguinum, Cellotium, item Petrum de Marca, Joan. Mabillonium, et P. Alixium. D Quo mortis genere periit Joannes, docuit nos Gulielmus Malmesburiensis ; quo autem tempore inter

vivos esse desiit, non certo designat. Constat ex Rogero Wendovero, Scotum in Angliam rediisse anno salutis 883., vel, ut alii, anno 884. Hoc ipso anno 883. fato functum esse scripsit magnus Baronius. Verum sententiae suae nostrates solos historicos testes laudat, qui id non dicunt ; nam de ejus morte loquuntur eo anno per quandam anticipationem. *Post aliquot annos* (ab 883.) *graphitis perfossus animam exiit*, inquit Gulielmus Malmesburiensis. Secundo anno post adventum Grimaldi (venit ille in Angliam anno 884 vel 885.) legit Oxonii, Scotus, si fides sit Annalibus Hidensibus, qui aut primi aut soli hoc affirmant. De reliquo vitae spatio nihil comperti habeo.

Periit indigna morte : grata posteritas immortalis efficiere cupiit, ideoque ejus natale ad 4. Idus Novembris diu celebravit. Arnoldus Wion de eo in Ligno vitae honorifice meminit, notatque, in Martyrologio Romano, quod excudebatur anno 1580, ei locum et decus suum integrum constituisse, a quo tamen sequentes editiones Martyrologii eum penitus detraxerunt. Eo fato mihi natus fuisse Joannes videtur, ut hominum de se iudicia semper alternantia subiret. Anastasius bibliothecarius *virum per omnia sanctum praedicat*, alii ut *mendacem, ineptum, dementem, haereticum* differunt. Pueri Malmesburienses eum interficiunt ; Monachi sepulcrum condunt. Abbates alii pari eum fere cum suo Aldelmo honore prosequuntur, Warinus pene pro purgamento habet. Hi eum fastis inserunt, alii expungunt. Ita ejus C fama et nomen recidiva quasi febri jam diu fluctatur.

De solo sepulturae loco inter omnes convenit. Catalogus SS. in Anglia sepulcorum (qui nunc in collegio Benedictino apud Cantabrigienses servatur) de eo sic scribit litteris Saxonice : *S. Maildunus, S. Aldelmus, et Joannes sapiens requiescunt in Malmesburia*. Eadem habet Codex Cottonianus ex Gotcelino Bertiniano, nec abit ab his, uti vidimus, Malmesburiensis Bibliothecarius ; nec vetusta quaedam connotatio, quae olim legebatur in Mertoniana Bibliotheca Oxoniensi : — *S. Aldelmus et Joannes sapiens pausant in loco, qui dicitur in Malmesbiri*. Fuit quoque in honorem hujus Joannis statua posita in templo Abbatiae Malmesburiensis, cum hac inscriptione : *Joannes Scotus, qui transtulit Dionysium e Graeco in Latinum*. Ita Lelandus in Itinerario. Haec habui de Joanne Erigena, quae nunc dicerem.

C. B. SCHLUETERI PRAEFATIO

EDITIONIS CUI TITULUS :

JOANNIS SCOTI ERIGENAE DE DIVISIONE NATURÆ libri quinque. Editio recognita et emendata. Accedunt tredecim auctoris hymni ad Carolum Calvum ex palimpsestis Angeli Masi. Monasterii Guestphalorum, typis et sumptibus librariae Asthendorffianae. MDCCCXXXVIII.

(Pag. III.) Joannes Scotus Erigena (a) genere A Hibernus (b), natus fortasse circa annum 828, in patria litterarum cultu tunc temporis omnium celeberrima, optimarum artium studiis et graecis quoque doctrinis et philosophia admodum eruditus est (c). Quibus perfectis fortasse jam tunc consecratione sacerdotali inauguratus (licet nonnulli eum laicum mansisse putent, alique de longinquis itineribus, quibus Graeciam et ipsum Orientem visiterit, sermonem faciant), ut illo tempore multi popularium ejus, in Galliam se contulit. Ubi Carolus Calvus rex, in promovendis litteris acer et industrius, eum Parisios vocavit et magistrum in mathesi et dialectica *, praesidemque scholae aulicae tunc perquam clarae constituit. Regi hilaritas ejus et facete ingenioseque dicta magnopere placuerunt; B quare Carolo mox amicissimus, imo saepe mensae socius atque contubernalis factus, procul dubio ad incitanda opportune etiam extra urbem Parisios, toto Francorum regno litterarum artiumque liberalium studia multum valebat. Sed paulo post variis et molestis incommodis implicatus est. Monachus enim natione Saxo Godescalcus (Pag. IV), quum duplicem esse praedestinationem, alteram beatorum, alteram reproborum, illo tempore proposuisset, hanc ob causam ab Hincmaro, archiepiscopo Remensi, poena acerbissima afflictus erat. Quo commoti insignes aliquot theologi, Prudentius, Florus Diaconus, Lupus, Amolo, sanctus Remigius et alii Godescalco tuendo operam dederunt, tandemque Hincmarum eo adduxerunt, ut et ipse alios quosdam rei C dogmaticae peritos ad se defendendum excitaret. Inter hos Erigena causam archiepiscopi recipiens e. a. 852 librum de praedestinatione adhuc exstan-

(a) Cf. Opus egregium quod Prof. Dr. Staudenmaier scripsit: *Johannes Scotus Erigena und die Wissenschaft seiner Zeit*. I. Vol. Francf. a. M. 1834. Quae vir ille doctissimus ibi p. 102-213 disputavit, ea hic ita, ut in rebus tantum minoris momenti ab illius sententia discrepemus, breviter exposuimus.

(b) Certissimis argumentis confirmat hoc Thomas Moore in libro: *History of Ireland*, tom. I, cap. 43. Staudenmaier Eriuvæ, Britanniae locum Erigenae

* Joannem Scotum magistrum *matheseos et dialecticae* fuisse, memoriae non proditur. Cf. De Joanne Scoto commentationem supra positam Cap. II col. 11 not. a. ANIMADV. EDIT.

** Ne haec quidem fide veterum nituntur. Cf. commentationem laud. Cap. IV. ANIMADV. EDIT.

*** Ipse Nicolaus papa I postulat ut Carolus Calvus Joannem, qui non sane sapere in quibusdam fre-

tem adversus Godescalcum scripsit; quo multos adversarios sibi comparavit. Postremum papa Nicolaus I ea, quae S. Remigius docuerat, approbavit, concillique Valentiani canones ad hanc controversiam pertinentes confirmavit **. Quibus etiam « venenum » dogmatum Erigenae perstringebatur, ipse tamen Erigena haud damnatus est. Nihilominus complures inferioris aevi scriptores causam Erigenae egerunt, et scripta ejus adulterata esse contenderunt. Post haec Carolus Calvus rex Erigenam excitavit, ut opera (Pseudo-) Dionysii Areopagitae graece conscripta, quae Michael Balbus, orientalis Romanorum regni imperator, a. 827 antecessori illius, Ludovico Pio, donaverat, iterum in latinum verteret sermonem. Erigena regis desiderio satisfecit, a papa autem Nicolao I vituperatus est, quod ipse, qui, « licet scientia magna esset », tamen jam antea, si ad orthodoxiam respicias, penes multos fama laud bona gauderet, librum interpretationi falsae tam obnoxium sine Pontificis Maximi approbatione edidisset. (859.) Jam alii Papam jussisse narrant, Erigenam propter istam rem Parisiis amandari Romamque duci, alii librum illum sibi etiam tum mitti ad approbandum ***. Voluntati Papae nescimus cur haud obtemperatum est, neque Papam ipsum postea, ut mandatum suum observaretur, instare videmus. Attamen, quamvis Papa Erigenam vituperasset, aequalis ejus Anastasius, bibliothecarius Romanus, scriptorem nostrum, propter eandem illam versionem, non minus quam propter « sanctam ejus vitam » ita laudavit, ut probatam ab eo ingenii praestantiam et virtutem tantum ex singulari quadam gratiae divinae per Spiritum sanctum infusae efficientia derivari posse constiteret. Quod quidem patriam fuisse putat; alii, cognomen Scoti male interpretantes, eum in terra, quae nunc Scotia appellatur, natum esse existimant.

(c) Imo hebraicas et fortasse syricas etiam litteras didicisse fertur; cf. Johannes Scotus Erigena, *ein Beitrag zur Geschichte der christl. Philosophie mit besonderer Rücksicht auf die Darstellungen von Hirt und Staudenmaier*, bearbeitet von Dr. C. Hock. *Ephem. Bonnens.* 16 Fascic. 1835.

quanti rumore dicatur, Romae repraesentari faciat, aut certe Parisiis in studio morari non sinat, ne cum tritico sacri eloquii grana zizaniae et lolii miscere dignoscatur, et panem quaerentibus venenum porrigat. Cf. Nicolai papae I litteras, Joannis Scoti versioni Operum Pseudo-Dionysii a nobis praeifixas, nec non ea, quae de hac re in commentatione laud. disputantur. ANIMADV. EDIT.

documento est, quid de eo Romae et in ipsa aula pontificia, licet fama ambigua olim aspersus esset, existimatum fuerit. Studium tantum nimium archetypi ad verbum transferendi in ea versione Anastasii reprehendendum esse putavit, quamvis illud studium (humilitati) Erigenae ad (Pag. V) scriberet. Postremum circa annum 870 doctrina Paschasii Radberti de Eucharistia, quae praesentiam Christi pene nimis carnalem et adeo caphernaicam statuit, novam in ecclesia controversiam suscitaverat. Etiam Erigena huic controversiae se immiscuit, et cum Ratramno potissimum spirituale dogmatis momentum illustravit. Quae singillatim de Eucharistia docuerit, nescimus, quum liber, qui a quibusdam Erigenae adscriptus est, fortasse jam ante seculum undecimum interierit*. Dubium enim non est, quin vel idem vel alius liber de Eucharistia, cujus auctoritate Berengarius usus est, et qui in concilio Parisiensi Henrico I rege habito damnatus, atque in concilio Vercellensi a. 1050 concrematus est, neque ab Erigena, neque a Bertramo quodam, sed a Ratramno perscriptus sit (a). Maximum autem et gravissimum Erigenae opus est de divisione Naturae dialogus, quinque libris constans. Qui quo tempore conscriptus sit, nescimus; auctoritatem vero nactus est inulto minorem ea, quam meruit. Non minus enim doctum quam ingeniosum primum est in Occidente opus theologicum, quod, indole omnino philosophica praeditum, sententias eas proponit, quibus et scholasticorum logica et mystica mediae aetatis theologia maximam partem nixa considerari potest. Quum autem seculo XIII Albigenses haeretici aliquot hujus operis locos semper in ore ferrent, et Erigenae auctoritate gloriarentur, Honorius III papa eos libros undique conquiri et concremari jussit. Praeter haec praecipua, quae Erigena scripsit, opera, tredecim tantum hymnos, ab angelo Maio in codice palimpsesto repertos, quos editioni nostrae in fine adjecimus, laudandos esse duximus; cetera, partim temporis invidia deperdita, hoc loco memorare non huius (b). Forsan tam discordiae, quae Erigenam inter et plures in Francia sacrorum antistites paulatim intercesserant, quam vetus illa papae Nicolai I citatio impulerunt Erigenam, ut, id quod nunc prope extra dubium positum est (probabiliter circa annum 883 vel paulo serius), vocatus ab Alfredo Magno in Angliam se conferret. Ibi quidem Oxoniae in litterarum universitate per quoddam temporis spatium mathesin et dialecticam docuit; postremum in coenobio Malmesburiensi abbas factus, sub manibus

* (a) Cf. Döllinger, *Lehrbuch der Kirchengeschichte*. Regensburg und Landshut, 1836. Vol. I, pag. 409.

(b) Cf. Hock l. I.

(c) Alius est noster Joannes, alius Joannes abbas Athelingensis, qui a sicariis mercede conductis interfectus est.

* Peculiarem Joannis Scoti de Eucharistia librum omnino non existitisse, verisimillimum nobis videtur, ut ostendimus in *Prooemio*. ANIMADV. EDIT.

** Haec quae de reditu Joannis Scoti in Angliam,

A discipulorum tumultuantium graphariis (Pag. VII) necatus vita decessit (c). Fama perhibet, post ejus mortem super sepulcrum ejus lucem miram visam fuisse, eamque tam diu refulsisse, donec ei honestius etiam sepulcrum in majore Malmesburiensi ecclesia prope altare pararetur**. Quam ob causam non minus, quam propter vitae integritatem in Francorum Anglorumque martyrologiis usque ad annum 1583, quo Romanorum libri liturgici inducti sunt, inter sanctos martyres commemoratus est. Sancte vixit, neque unquam ejus vita, sed sola ejus doctrina interdum vituperata est, quamvis incerta et ambigua, ut vidimus, illa sint, quae antiquiore tempore adversus orthodoxiam ejus suscepta esse dicuntur. Statura exiguus fuit; animi vero cultura insignis, ingenio acri et sublimi, scientia tam ampla quam profunda, dialectica Platone et Proclo digna, postremum divino quodam mentis instinctu, quo excelsa quaeque et generosa percipiebat, investigabat et ad extremum usque contemplans perscrutabatur, longe plurimos et doctissimos aequalium superavit.

B Erigenam multi multisque modis perperam intellexerunt, id quod fieri pene necesse fuit, quum unamquamque veritatem, quam acutissime potuit, exprimere studeret, et ingenio indulgens opposita ita amplecteretur, ut locis aliis alia et diversa de eadem re disserens in utramque partem modum prope excederet. Quam ob causam haud facile unumquodque ejus dictum, si ex orationis contextu abrumpatur, defendere queas. At affirmare audeamus, eum, si totum respicias, amussim veritatis nusquam transgressum esse, quod etiam singulari vitae ejus sanctitati minime conveniret.

C Enimvero vulgata illa sententia, quam poeta nostro tempore clarissimus protulit: Mundi historiam, mundi esse judicium (d), quamvis interdum vera esse reperiatur, saepissime tamen fallit; nec non Erigenae nostro accidit, ut pene omnes, qui eum vituperaverunt vel laudaverunt, profunditati et acumini ejus capiendis minime pares fuerint, atque adeo inique de eo judicaverint, perpaucis tantum altam, qua praeditus fuit, mentem recte intelligentibus. Profecto enim etiam laudem illorum, qui philosophum nostrum tanquam Spinosae antecessorem declarantes (pantheismum ejus et sensum ab Ecclesia catholica (Pag. VII) abhorrentem) quam maxime poterant extulerunt (e), ipse prorsus et quidem jure suo recusaret.

Age vero, ut aliquatenus videamus, quem locum Erigena in choro doctorum atque eruditorum om-

(d) « Die Weltgeschichte ist das Weltgericht ». Schiller. Cf. Th. Galei praefat. in libros de div., pag. ultima.

(e) Cf. Tennemann, *Geschichte der Phil.*, tom. VIII, sect. I, p. 53 et p. 72.

et de morte ejus narrantur, comperta non esse, in *Prooemio* monuimus. Cf. commentationem laud. Cap. V. ANIMADV. EDIT.

nium temporum obtineat, etiam aliquot judicia minus iniqua a recentioribus lata audiamus. Inter quos post notum Thomam Galeum, qui Erigenae acumen admiratus, solus hucusque libros de divisione edidit (a), primus Dr. Petrus Hjort nominandus est, Danus, ingenio scientiaque praestantissimus, qui olim Soris, nunc Copenhagiae philosophiam remque litterariam Germanorum docet. Ille enim libello a. 1823 edito (b), de Erigena, quod indolem ejus et excellentiam in lucem famamque denuo prorexit, optime meritus est. Hjorti quidem opusculum praeter proemium in tres partes dividitur. In quarum prima scriptor de origine rei litterariae occidentalis et de Theodorici Austrogothi, Caroli Magni, Caroli Calvi, Alfredique Magni temporibus, quatenus ad rem litterariam promovendam pertinebant, doctissime agit et Erigena narrat vitam. Altera pars tota in exponendo philosophico Erigenae systemate occupata est, idemque, quamvis breviter et summam, tamen si totum respicias, clare recteque adumbratum continet. In tertia parte philosophia christiana qua ratione media aetate per scholasticos doctores et subsequentibus seculis per recentiores philosophos ad nostrum usque aevum exulta sit, explicatur, et sanctum, quod sortita est munus, proponitur. Scriptor, Hamanni Baaderique amicus, in tractanda philosophiae historia ex parte dialecticam Hegelii sequutus est methodum. Quanti vero Erigena philosophans sacrae Scripturae et Patrum auctoritatem fecerit, eidem probe et ex veritate cognitum atque intellectum fuisse, loco, quo de hac re pulcherrime agit, satis apparet. Cf. pag. 47 seq. Quod si Hjortum audis, Erigenae placita nihil nisi philosophicam fidei christianae exhibent explicationem, ratione recte, pie et catholice philosophantis repertam.

(Pag. VIII.) Verum multo praestantiora consequutus est vir illustris Antonius Staudenmaier, theologiae catholicae nunc in universitate Friburgensi professor. Qui in libro jam supra laudato

(a) *Joannis Scoti Erigenae de divisione naturae libri quinque, diu desiderati...* Oxonii a. 1681. Cf. ibid. p. 8 testimoniorum in Galei praefatione.

(b) *Johan Scotus Erigena, oder von dem Ursprung einer christlichen Philosophie und ihrem heiligen*

* En istius epistolae versionem latinam, qua sensum auctoris nobis assecuti esse videmur:

« Hodie, amice carissime, Scoti Erigenae de *Divisione naturae* volumen absolvi, atque laudo praedicoque casum, qui mihi praeclarum illud et rarum opus obvium objecit. In perlegendam disputationem, quae est de primordialibus causis, iterum atque iterum agnoscas necesse est, contineri in hoc opere causas primordiales innumerabilium idearum philosophicarum, quae postea singulae integris philosophiae systematis animae ac quasi contra existere. Quin, si recentiores quidam philosophi candidi esse vident, palam profiterentur, opinor, principalem sibi ideam ab Erigena subministratam, atque varias, quas inire ipsi vias, ope Erigeniani ingenii altissimi et acutissimi sibi patefactas esse.

« Fundamentum disputationum recentiorum de mente sui conscia deque triplici hujus mentis natura, atque altiores cognitiones, quae inde redundarunt

uberrimum historiae Erigenae apparatus colligens, omnium diligentissimus de temporibus, quibus ipse floruit, et de iis, quae proxime antecesserunt, ita scripsit, ut appareret, unde doctrina litterarumque scientia in eo manaverit. Nec minus accurate idem vir eruditus efficientiam exprimit, qua Erigena ad scholasticae mediae aetatis disciplinam et mysticam et logicam valuerit, id maxime agens, ut probam integramque auctoris nostri mentem atque orthodoxiam ostenderet. Quum pro fine hujus praefationis nimis longum foret, si ex praedicto libro, qui systematis Scoti uberius et plenius, quam hucusque tentatum est, repraesentandi, quasi prodromus habendus est, omnes maximi gravissimique momenti locos etiam ex parte tantum hic laudare vellemus, universum opus omnibus, qui huic rei diligentius student, legendum apprime commendasse sufficiat.

Eleganter et brevi sermone cuncta complectens etiam Albertus Kreuzhage, in alma universitate Gottingensi judex academicus, scriptor tam ingenioquam pura mentis intentione de philosophia optime meritus, in libro ad marginem laudato (c) singulas quasque Philosophi nostri virtutes, tanquam altiore quodam spiritu afflatus, dignis laudibus effert: indolem dicimus Erigenae nativam et inventricem, acumen, profunditatem, philosophiam vere christianam, sermonis pulchritudinem altitudinemque, eruditionem, sensus puritatem et divinitatem Spiritualismo propriam (qua ille quidem celeberrimo omnium poetae, Dante, viro non minore, quam quae illi contigit, injuria per longum tempus inique aestimato ac neglecto assimilari potest); postremum systema pantheismum quamvis attingens, tamen creatianismi fines haud transgrediens, neque discrimen, quod inter Creatorem et creaturam interest, ullo modo resolvens. Verum enim vero ipsa ejus verba, quorum elegantiam latine exprimere et omnino reddere vix possis, liceat nobis hoc loco inserere*:

« Heute, mein lieber Freund, habe ich den kleinen *Beruf*. Von Dr. Peder Hjort, Prof. der deutschen Literatur in Sorö. Kopenhagen, 1823.

(c) *Mittheilungen über den Einfluss der Philosophie auf die Entwicklung des innern Lebens*. Münster, bei Theissing, 1831 pag. 216 seq.

in Dei naturam intelligendam, et in explicandam sententiam gravissimorum quorundam Christianae religionis decretorum, denique, ut breviter dicam, inventum recentioris philosophiae facile primarium jam pridem Erigena proposuit verbis his: « Mens etenim et notitia sui gignit, et a se ipsa amor sui et notitia sui procedit, quo et ipsa et notitia sui conjunguntur ».

« Neque minus admirabile dicendi genus Erigenianum, nusquam non entheum, raram altissimi ingenii cum acutissimo conjunctionem prae se fert. Ut legendo quasi abripi videaris in templum vel sacrum lucum, miris imaginibus refertum, resonantemque divinis vocibus, intima vitae secreta pandentibus. Atque in universum spiritualis philosophiae studium, id efficit, ut primum magis magisque debilitetur cum materialis vita, tum principium, quod in ea latet, negandi abstracteque cognoscendi, obscurum illud.

Foliantes des Scotus Erigena, de divisione Naturae, zu Ende gebracht, und preise den Zufall, der mir dieses herrliche und seltnere Werk in die Hände spielte. Bei der (Pag. IX) Abhandlung über die primordiales causas im zweiten Buche muss man es wiederholt anerkennen, dass in diesem Werke die primordiales causae unzähliger philosophischer Ideen in Fülle vorhanden sind, welche seitdem vereinzelt ganzen philosophischen Systemen zum Lebensprincipe und Centrum dienen mussten. Ja, es scheint, dass, wenn manche neuere Philosophen offener sein wollten, so würden sie bekennen müssen, dass ihnen Erigena die Hauptgedanken angab; dass sie aus der Fülle seines Scharfsinns und Tiefsinns ihre Systempulse nahmen zu sehr divergirenden Richtungen.....

« Die Basis der neuern Forschungen über das Selbstbewusstsein und seine Trinität, die tiefen Einsichten, welche von da aus in Beziehung auf das Wesen der Gottheit, den Sinn mancher wichtiger Lehren des Christenthums, die Creation, das Erkennen gewonnen sind, kurz eine der wichtigsten Erforschungen der neuern Philosophie wurde schon von Erigena in den Worten ausgesprochen: « mens

non minus, quam obscurans; deinde magis magisque perdetur cupido per principium illud accensa, quae nos impellit, ut vitam in inferioris regionis rebus teramus. Quo fit, ut harum inferiorum virum letalia tela confusique tumultus amplius penetrare nequeant in altiore illam regione, ubi divinae naturae veritatisque lumine perfunduntur omnia.

Fassi di raggio tutta sua parvenza,
 Reflesso al somnio del mobile primo
 Che prende quindi vivere, e potenza.
 E come clivo in acqua di suo lmo
 Si specchia quasi per vedersi adorno,
 Quanto è nel verde, e nel fioretti opimo,
 Si aprastando al lume intorno intorno
 Vidi specchiarsi in più di mille soglie,
 Quanto di noi lassù fatto ha ritorno.
 E se l'infimo grado in se raccoglie
 Si grande lume: quant'è la larghezza
 Di questa rosa nell'estreme foglie?

(Dante, *Paradiso*, canto xxx, vers. 106 seqq.)

« Guentherus secundum morem suum Erigenianum systema nomine pantheismi dependentiae insigniret. Neque potest negari, illud saepe pantheismi quasi latus radere. Atque in universum omnia spiritualia systemata illuc vergunt, imo in pantheismum facile abire possunt, si menti sui consciae primae partes tribuantur, deinde cogitandi leges pro potentiis mundi creatricibus accipiuntur, harumque porro creandi vis ad solas ipsarum inter se relationes refertur. Unde efficitur, ut spiritus sit omnia in omnibus. Verum Erigena quidem haud migrat eos fines, qui pantheismum a creationis doctrina disjungunt. Nam etiam ubi proxime eos fines attingit, velut in deificatione sanctorum, accurate creaturam a Creatore secundum essentiam discriminat. Quod quidem aperte ostendit exemplum a luce depromptum, quae aera complet, eumque totum in suam naturam mutare videtur, neque tamen tollit discrimen. Sane Erigenae primordiales causae, quarum evolutionibus retroque revolutionibus mundus ita nititur, ut singularia in universalibus permaneant, revocant haec quidem in memoriam Hegelium. Verum Erigena non talem dicit regressum, qui essentiam tollat, neque igitur identitatem, sed creaturae in Creatore immanentiam. Hae causae, primum suam vim exerentes, progignunt categorias Erigenianas, quae, cum Cantianae

A etenim et notitiam sui gignit, et a se ipsa amor sui et notitia sui procedit, quo et ipsa et notitia sui conjunguntur ».

« Die seltnere Verbindung des höchsten Scharfsinns und Tiefsinns bei Erigena spricht sich auch in seiner merkwürdigen, überall Begeisterung athmenden, Schreibart aus, so dass man beim Lesen fortwährend in einer Stimmung erhalten wird, als befände man sich in einem Tempel oder heiligen Hain, voll wunderbarer Bilder und Geisterstimmen, welche von den innersten Lebensgeheimnissen weissagen. Ueberhaupt hat das Studium der spiritualistischen Philosophie die merkwürdige Folge, dass das materielle Leben und das in ihm verborgene finstere und verflüsternde Princip des verneinenden und abstracten Verhaltens B immer mehr geschwächt, und das durch jenes Princip angefachte Streben zur Erfüllung des Daseins mit Objecten aus der niedern Region immer mehr überwältigt wird, so dass seine verderblichen und tödtenden Pfeile und die gebrochenen Laute seiner unheilvollen Zerstörungsmacht nicht bis in jene Region zu dringen vermögen, wo im Lichte der göttlichen Wesenheit und Wahrheit alles verklärt wird.

categoriae, quippe quae subjectivae sint, mundum diruant atque destruant, e contrario praestant mundum atque aedificant, quippe quae objectivae sint et reales. Conditiones enim explicant, quibus intelligibilia, substantiae, fiunt sensibilia; atque cum categoriae simul et substantiae sint et sensibilia, horum amborum quoque inter se identitatem demonstrant ».

C « Jam Erigena instructus accurata naturalium studiorum, matheseos, astronomiae, quales et sua aetate nono saeculo, et superioribus temporibus fuerunt, cognitione, penitusque imbutus tum Graecorum philosophorum libris, tum scriptis Patrum, id strenue agit, ut solidum quasi nucleum veritatis, quae in Christiana religione est, diligentissime philosophica via cognoscendo enucleet. Ea via ad gravissimas conclusiones pervenit, atque in universum raro quodam exemplo, quod e posterioribus scholasticis philosophis unus, si ingenii acumen spectas, exaequat Thomas Aquinas, aperte demonstrat, veram, quae philosophiam inter et Christianam religionem intercedit, rationem nequaquam esse simulatam inimicam, sed nonnisi conjunctum ambas finem suum assequi, qui quidem finis veritatis cognitione cernitur, nimirum ut veritas per cognitionem penitus in nobis viveat, nosque in ea simus. Sin vero philosophia et Christiana religio disjunguntur et distrauntur, tum philosophia non nisi sterilia rupium cacumina ascendit, et quo altius assurgit, eo magis solidam veritatem amittit. Neque quidquam ei relinquitur, nisi ut in inani aere de sua ipsius umbra argutetur. Rursus in Christiana religione dogmata ita rigescunt, ut fere materiales exterioresque figurae videantur, neque amplius in eis interiorum vividamque vitam aspicere valent hebetes timidique oculi eorum, qui pedes quidem in sacro loco calcis nudaverunt, oculos vero texerunt velo. Sic revelatio, quam de gravissimis nostrae naturae quaestionibus dogmata praebent, non amplius intelligitur, neque cognoscitur veritatis, qua abundant, plenitudo. Veritas autem ita demum vivificare ac liberare potest, ut eam et per eam nos ipsos cognoscamus, et quid fuerimus, et quid simus, et quid recuperare debeamus, quid sit vitae nostrae propositum, qualisque intercedat necessitudo nos inter et Deum mundumque ». ANIMADV. EDIT.

Ein Strahl erscheint sie ganz, und dieser wallt
Rückstrahlend auf des höchsten Himmels Bogeu,
Gibt Leben ihm und schaffende Gewalt.

Und wie zum Bach zu seinem Fuss ein Hügel
Sein Bildnis neigt, als sah' er, hold geschminkt
Mit Grün und Blumens hmelz, sich gern in diesem Spiegel;
(Pag. X.) So schien sich alles, was von uns nach droben
Zurückgekehrt, zu spiegeln in dem Licht,
Auf tausend Stufen rings herum erhoben.

Und fasst in sich die unterste der Reihn
So vieles Licht, wie weit entfaltet müssen
Die äussern Blätter dieser Rose sein! —

« Dante ist doch ein göttlicher Seher und A. W. Schlegel hat sich in diesem Bruchstücke seiner Uebersetzung selbst zu diesem Dichter erhoben....

« Günther würde das System des Erigena als Pantheismus der Dependenz classificiren, und es ist auch wohl nicht zu läugnen, dass es oft nahe am Pantheismus vorüberstreift. Dieser Gränze nähern sich überhaupt alle rein spiritualistischen Systeme, ja sie können in Pantheismus übergehen, wenn der Standpunkt des Selbstbewusstseins für den höchsten erklärt, und dann die Denkgesetze auf die Welt als schaffende Agentien übertragen werden, ihr Schaffen aber nur in ihren Relationen selbst besteht, wodurch der Geist alles in allem wird. Erigena hält indess die Gränzlinie zwischen dem Pantheismus und der Creation fest. Denn selbst da, wo er dieser Gränze am nächsten kommt, z. B. in der *deificatio sanctorum*, unterscheidet er scharf Creator und Creatur dem Wesen nach, wie es das frappante daselbst gebrauchte Beispiel zeigt von dem Lichte, welches die Luft erfüllt und diese ganz in sich zu verwandeln scheint, aber dennoch den Unterschied bestehen lässt. Erigenas *primordiales causae* in ihrer die Welt begründenden Entfaltung und Rückkehr — mit dem Bestehenbleiben des Besondern im Allgemeinen — erinnern zwar an Hegel, aber es bezeichnet Erigena damit nicht ein aufgehendes Wiedereingehen, mithin nicht eine Identität, sondern die Immanenz der Creatur im Creator. Die nächste Entfaltung derselben, die Kategorien des Erigena, welche in ihrer objectiven Realität die Welt darstellen und construiren — während die Kantischen subjectiven Kategorien sie destruiren — erscheinen als die Bezeichnung der Bedingungen, unter denen sich die *Nomina*, die Substanzen in Erscheinung übersetzen, und durch die Kategorien als mit Substanz und deren Erscheinung identisch, wird auch die Identität beider unter sich hervorgehoben.

« Mit einer genauen Kenntniss des Standpunkts der physicalischen Wissenschaften, der Mathematik und Astronomie in seinem Zeitalter, dem neunten Jahrhundert, und dessen Vorzeit ausgerüstet, durchaus vertraut mit der alten Literatur der griechischen Philosophie und den (Pag. XI) Leistungen der Kirchenväter sucht Erigena den reinen Gehalt der Wahrheit im Christenthume philosophisch in stromer Wissenschaftlichkeit zu erkennen. Er gewinnt die ausserordentlichsten Resultate und zeigt überhaupt

A auf eine vorzügliche und von keinem der spätern scholastischen Philosophen ausser von Thomas von Aquino in Beziehung auf den Scharfsinn, erreichte Weise, wie das wahre Verhältniss der Philosophie zum Christenthume nicht ein feindseliges sei, sondern beide nur in enger Verbindung ihr Ziel erreichen können, die Wahrheit zu erkennen; damit durch die Erkenntniss die Wahrheit in uns durchdringend lebendig werde, und wir in ihr seien. Werden dagegen Philosophie und Christenthum von einander getrennt und entfernt gehalten, so ersteigt die Philosophie nur unfruchtbare Felsenspitzen, wo sie, je höher sie kommt, immer mehr die concrete Wahrheit verliert, und in der ausgeleerten Luft nur noch über ihren eigenen Schatten grübelt. Im Christenthume aber erstarrt dann das Dogma, als ob es zur äusserlichen Gestalt materialisirt würde, und die blöden und scheuen Augen der Schauenden, welche an der heiligen Stätte zwar die Schuhe von den Füßen ziehen, aber dafür eine Decke über ihre Augen ziehen, vermögen sein reiches inneres Leben nicht mehr zu erblicken, die Offenbarung, welche es über die höchsten Fragen unsrer Existenz enthält, nicht mehr zu vernehmen, und die Fülle der Wahrheit in ihm nicht mehr zu erkennen. Die Wahrheit kann jedoch nur dadurch uns beleben und befreien, dass wir sie und durch sie uns selbst erkennen, in Dem, was wir waren, was wir sind und was wir wieder erringen sollen, was die Aufgabe unsres Daseins ist, in welchen Relationen wir zur Welt und zu Gott stehen ».

Pergentibus sententias recentiorum quorundam. atque doctorum de Erigena latas proponere, proximus nobis obviam sit Philippus Gerbet, philosophus inter Francogallos hoc tempore pietate et eruditione insignis. Qui licet orthodoxus Scoti minius faveat, tamen intuitionem ejus cum aurora super philosophiae incunabulis repentino exorta comparans, doctrinam Erigenae, quam ab Areopagita, reliquias systematum orientalium cum Christiano dogmate conjungente, acceperit, et cum propriis commisitue- rit notionibus atque ideis, systema appellat, cujus sublimitas et amplitudo gigantea audacissimis Indicae philosophiae conatibus aemuletur (a). Postquam (Pag. XII) placita Erigenae de natura quadripartita, de analysi et synthesi primariae unitatis divinae sive de creatione, item de nominibus Dei, qui omni nomine careat, tandem de reditu omnium rerum in Deum gradatim assurgentium et de apocatastasi aeterna recensuit, ac lineamenta systematis, quamvis pantheismum eidem sapere videatur, perspicue et accurate depinxit; postremum notat, non tam per logicam artem, quam per sublimem et ingentem quandam intuitionem Erigenam ad tantam, tamque excelsam mundi perceptionem elatum fuisse; logicam enim ibi metaphysicae subjectam, nec dominam quasi, sed famulam videri. Nihilominus tamen in

(a) Cf. *Introduction à la philosophie de l'histoire*, par l'abbé Ph. Gerbet. Paris 1852, 3e conférence, pag. 101 seq.

libris de Divisione vestigia et fragmenta systematis A Verum magnopere admirati sumus, quod doctum eujusdam logici sparsa reperit, quod late patens alteri, naturae scilicet systemati, quodammodo respondeat. Dictione prope mechanica utens duas affirmat idearum series, philosophicam dico et theologiam, quasi diffissas alteram juxta alteram per totum opus ita porrigi, ut in philosophica pantheismum auctor haud effugiat, quem tamen in theologica immutans atque infectens dogmati accommodare studeat. Si res seculi decimi publicae minus turbulentæ animisque in altiora studia elevandis minus adversae fuissent, scholam existimat oriri potuisse, quae vitatis Erigenae erroribus ad intuitivam accessisset Orientalium scientiam et rationem.

Cum Gerbeto tres praestantissimorum in Germania philosophorum Fridericum a Schlegel, Franciscum B a Baader, et Antonium Günther conferre aptum erit. Quorum primus non dubitat, quin medii aevi philosophia successum habuisset laetior, si praeter S. Bernhardum, Anselmum, aliosque, Erigenam potissimum, quem philosophum Christianum aequè perspicuum et simplicem atque ab omni falso rerum rimandarum studio alienum, et meliore suo ipsius judicio utentem, appellat, sequuta fuisset (a). Alter, Fr. a Baader, vir clarissimus, jam anno 1824, et in libro, quem *Fermenta cognitionis* inscripsit, et aliis locis lectorum suorum animos ad speculativas operum Erigenae sententias advertit. Saepiusque eum, ubi ipse cum illo consentit, citans, haud infitatur quidem, Erigenam hic illic pantheismum attingisse, solam tamen Mali notionem ab eo propositam vituperat, qua in neologicam abstractionem incidit et propterea a catholica (Pag. XIII) Ecclesia merito improbatus sit (b). Dr. A. Günther autem, ubi de effectibus protestantismi sermonem facit (c), antiquam Catholicorum in rebus speculativis libertatem laudat, eamque cum hodierna antistitum Ecclesiae timiditate, quae cum protestantismo incessit, comparans, simul cum S. Augustino Erigenae exemplum eo aptius asserre potuit, quo incertiora omnia sunt, quae primis post Erigenam seculis adversus eum ab Ecclesia acta esse dicuntur.

Nec minus doctus historiae philosophiae scriptor Rixner (d) Erigenam philosophum magnum, singularem, dialectica ac mystica arte et scientia insignem pro dignitate aestimat, et pleniorum operum de divisione Naturae et de Praedestinatione epitomen in fine tomii secundi historiae philosophiae adjecit.

(a) *Philosophie der Geschichte*. Tom. II, p. 159. Cf. Hugo v. St. Victor, von Dr. Liebener p. 7. et *Ueber die myst. Theol. des Joh. Charlier von Gerson*, von Dr. Hundshagen; *Illgen'sche Zeitschrift für histor. Theol.* Bd. IV. Heft 1, pag. 82, seq.

(b) *Ferm. cognit.* VI. fascic. pag. xxvi. Cf. etiam eujusdem *Spek. Dogmatik*, Heft IV. Vorl. 9. *Vom Segen und Fluch der Creatur*; et: *Ueber den Begriff des Gut-oder positiv-und des Nichtgut-oder negativ- gewordenen endlichen Geistes*.

* Praejudicio sane ducti non esse videntur veteres, qui J. Scoti falsas opiniones acerrime judicaverunt;

Hegelium, qui idem dialectico, ut hoc utamur verbo, monismo suo tam multifarie memoriam Erigenae affert, tantum ex auditu vel abruptis ex partibus Erigenae opera comperta habere videbamus. Alia enim ratione fieri non potuit, ut tam obiter et tam profunda levitate illum tractaverit, qua id factum esse revera reperimus in ejus historia philosophiae (e). Attamen cum Erigena veram philosophiam initium cepisse agnoscit; sectatorem Neoplatonicorum et Dionysii Areopagitae ipsum appellat. Philosophiam ejus profundam rectamque esse dicit, sed (quod Hegelium contendiöse animo vix concipi potest) exegesi et Patrum auctoritate haud nixam, imo prope syncretismum referentem!

Inter eos vero recentiorum, qui non solum cum Hegelio Erigenam prope ignorarunt, vel cum fastu neglexerunt, sed etiam priorum temporum injustitiam sequuti, pie agere sese existimant, dum inveteratum de illo praeejudicium * denuo confirmarent acuerentque, nonnullos conspicimus, qui timore partim laudabili ducti, ne Christianum dogma et opinio de scriptore nostro quasi antiquitus tradita laederetur, in dijudicandis Erigenae meritis, fas aequitatemque postposuerunt. His accedunt alii, quorum ingenium, cum rem Christianam ratione mere historica (Pag. XIV) tractare gestiant, omnem, quae unquam emersit, speculativam dogmatis indagationem et explicationem profundiorum spernit. Alii denique, recentiorum systematum, verae libertati Christianae speculationis minus faventium, eamque inter fines nimis angustos coarctantium, praeejudiciis impliciti admodum quidem cavent, ne Deus cum creatura more gentilium pantheistice confundatur, nequaquam vero abyssum (f) timent, inter utrumque iterum hiantem, quem teste S. Paulo (ad Ephesios C. II, v. 13, seq. et ad Coloss. C. I, v. 19) Salvator noster ita clausit, ut « utraque faceret unum ». Inter ejusmodi viros numerandi videntur scriptores historiae Francorum litterariae, Maurini, Thomas Moore et Dr. C. F. Hock, viri cum propter indolem, tum propter ingenii acumen doctrinamque haud parvo aestimandi. Verum cum his non litigabimus, quia res, de qua quaeritur, propter singularem, quam illi sequuntur in rebus scrutandis et dijudicandis methodum, hoc loco vix posset absolvi.

Jam vero cum alio, si non Erigenae, tamen ejus

(c) Cf. *Vorschule zur spekulat. Theologie*, II. Abtheil., *Incarnations-theorie*, Vorwort, pag. xii.

(d) *Handbuch der Geschichte der Philosophie*. II. Tom., pag. 10—16. Cf. Appendix, pag. 3—10.

(e) *Vorlesungen über Geschichte der Philosophie*. III. Tom., p. 159—161.

(f) Cf. Hoffmanns *Vorhalle zur spekulativen Lehre Franz Baader's* pag. 67. *Ueber das Verhältniß des Theismus zum Christenthum*.

nam multa ille docuit, quae veritati non congruant. ANIMADV. EDIT.

doctrinae adversario in certamen descendamus, qui tam mythologiam, quam historiam percognitas habens, nec minus Christianae speculationis profunditatem edoctus, eandemque perspicuus et amore amplectens, postremum integre sine studio et ira, atque ex autopsyia iudicare solitus — nunc tamen, quod mirum, in acie hostili conspicitur. Dicimus J. Görres, professorem Monachii docentem, virum eruditione et mentis acumine insignem, cujus de Erigena sententiam consulto usque ad finem citationum nostrarum distulimus, ut ejus de illius orthodoxia placitis, quippe ad quae etiam ceterorum vituperia paene omnia redeant, aliquot argumenta maxime ex ipso Erigena petita opponeremus, et ea, qua decet, reverentia, et ipsi et omnibus, qui de hac re iudicare possunt, scriptorum Erigenae relegendorum ansam praeberemus. Quamvis enim parati simus ad accipiendum responsiones argumentis probatas eorum omnium, qui etiam tum, quum totum Erigenae opus perlegerint, placita ejus absona esse a fide Christiana contendunt; bona tamen et certa spe ducimur, fore, ut hac via iudicio de Erigena ferendo laetior, quam hucusque factum est, paretur exitus.

J. Görres laudat quidem Erigenam (a), qui primus scientifica ratione Genesim exposuerit, et hanc expositionem (Pag. XV) cum magno mentis acumine usque ad singula quaeque mirabiliter perduxerit. Nec minus profunditatem ejus et audentiam probat, conantis progredi ultra systematis Areopagitici terminos, dum Platonis dialecticam cum logica Aristotelis jungat. Evolventem vero Dionysii Areopagitae ideas ac notiones, eum ait iterum necessitate quadam vetus periculum pantheismi incurere, qui in scriptis Areopagitae, tantum propter expositionem rerum universallioem et minus expressam, latuerit, et, ut tum temporis vix potuerit evitari, apud nostrum auctorem mentis quadam integritate et innocentia proderit. Hanc creaturae cum Deo confusionem jam in initio libri de Eucharistia (puta de Praedestinatione) apparere, ubi veram religionem et veram philosophiam unam eandemque rem esse contendat. Afferit deinde notam Erigenae quadripartitae naturae divisionem, in qua naturam creatam et creatam J. Görres λόγον esse affirmat, medium scilicet inter naturam non creatam et creatam (Deum) et naturam creatam non creatam (Creaturam) positum. Itaque Deum trinum cum creatura ei se miscuisse, indeque coactum fuisse Erigenam, ut Filium Patris creaturam esse declararet. Propter hunc errorem eundem ultra Areopagitae systema terminumque non longe progredi potuisse. Neque enim eum, quod Areopagita neglexerit, trinitatem in mysticarum rerum speculationem introduxisse: verum sequentem vestigia Areopagitae et librum ejus de divinis Nominibus, aequae atque illum tantum de unica Dei essentia, eadem fere contemplationis

(a) Cf. *Christliche Mystik*, tom. I, pag. 243.

A methodo, licet magis scholasticae, tractasse, contentum, dummodo divinam urgeret unitatem. Creantem autem creari naturam eam ob rem ab Erigena doceri, quia Deus superessentialis et superqualitativus, dum ex aonomasia in pantonomasiam per theophanias quasi procedat, per hanc processionem (quatenus per ideas, sive θεία θελήματα sive προορίσματα sive πρωτότυπα sese explicet) quodammodo omnia in omnibus fiat. Postremum notat, eundem de septiformi reditu naturae creatae non creantis in Deum, et de transitu inferiorum in superiora, et omnium in Deum, qui tandem solus superstes sit, acute et ingeniose tractare, sed etiam hoc loco pantheismi errorem non effugisse.

Jam si haec de pretio decretis Erigenae, quatenus B dogma spectant atque scientiam, tribuendo modo dicta breviter conspiciamus, cuncta, quae Goerres in illo vituperanda et improbanda censet, ad haec tria redeunt:

1. Erigena humanae rationi nimium dedit, et quae rationis sunt, cum divinis miscens eloquiis, revelationem (Pag. XVI) non satis a philosophia distinxit, declarans veram philosophiam veram esse religionem, et veram religionem esse veram philosophiam. Quod etiam Tennemann affirmat, sed Erigenae in laude ponit (b).

2. Pantheismum profitetur: a. quum λόγον, Deum filium, emanantem a Patre, creaturam Patris esse affirmet. β. quum omnes creaturas in universali rerum apocatastasi per Deum, unam scilicet substantiam, C doceat absorberi.

3. Ultra systematis Areopagitici fines ejusque superessentialis, omnia superantem divinam unitatem non processit, et dogmaticam S. Trinitatis notionem in Theologiam mysticam et speculativam inducere omisit.

His tribus, quae Goerres in Erigenae reprehensionem notat, accedat quartum, quod multi in eundem animadverterunt:

4. Mali ethici naturam atque gravitatem haud agnovit, immo in universali rerum apocatastasi infernalibus supplicia finem assequi docuit.

Ad I. respondemus, propositionem: « Vera philosophia est vera religio, et v. v. vera religio est vera philosophia », duplici et diverso sensu posse intelligi, sed eandem in auctoris nostri ore non magis esse suspectam, quam id, quod prope omnes sancti Patres docent, revelationem scilicet Christi esse summam sapientiam atque omnem continere philosophiam. Ex quo sequitur v. v. etiam, veram philosophiam eandem esse ac veram religionem, nec hanc aliam et ab illa separatam involvere veritatem. Erigenam vero nec sacram Scripturam, neque testimonia Patrum contempsisse, tam multi loci in libris de divisione probant, ut ridiculum foret, hoc locis singillatim laudandis uberius approbare. Duos tantum locos afferamus, quorum alter humilitatem testatur,

(b) *Geschichte der Philosophie*, tom. VIII, sect. I, p. 72, cf. p. 53.

quam in perscrutandis rebus divinis auctor noster A
semper servavit, quantacunque fuit libertas ejus et
audacia, quando easdem res per rationem divina gra-
tia illuminatam investigabat; alter vero ostendit
eundem, quamvis ratione adjuvante, scripturam in-
telligere, occultum ejus sensum penetrare, eruere et
explicare se posse consideret, tamen existimasse,
nunquam ultra sanctarum Scripturarum radium, et
absque ope earum alius se elevare et de rebus divinis
tractare sibi licere. In secundo libro de div. dicit:
« Quid enim prodest illa velocitas, quam pura
veritatis contemplatio effugit, aut quid nocet ipsa
tarditas, cui desiderata facies occurrit »? et ibidem
pag. 130 (II, 23).

(Pag. XVII.) Alter locus est lib. I. p. 69 (I, 66).
« Si quidem de Deo nihil aliud caste pieque viventi- B
bus, studioseque veritatem quaerentibus dicendum
vel cogitandum, nisi quae in sancta Scriptura re-
periuntur, neque aliis, nisi ipsius significationibus,
utendum est his, qui de Deo sive quid credant sive
disputent. Quis enim de natura ineffabili quippiam a
seipso repertum dicere praesumat, praeter quod illa
ipsa de se ipsa in suis sanctis organis, theologicis
dico, modulata est ». Cf. etiam lib. II. p. 105 (II, 15),
et lib. IV, p. 393, 394 (IV, 17).

Prorsus accuratior Erigenae lectio unumquemque
sanae et justae mentis lectorem absque dubio con-
vincet, Erigenam de ratione *αὐτονομία* et, uti dica-
mus, solipsistica, quam recentiores statuunt philo-
sophi, ne somno quidem cogitasse. Imo nisi radio
veritatis ex verbo divino et testimoniis sanctorum C
Ecclesiae Patrum, radio simul interni luminis ad-
juvante, tangeretur (a), nullum novit rationis usum,
nec ullam gratia destitutam animi intentionem,
quae non virtute, opibus, rebus, felicitique exitu ne-
cessario careret; nusquam ne praetereundo quidem
sententiam, quae istum saperet rationalismum, pro-
tulit. Illa vero philosophiae definitio Erigenae eam
ob causam in suspensionem versa est, quod simul
insanum hoc significare posse videbatur, hoc vel
illud systema mere philosophicum, arteque humana
pro libitu contextum, veram esse et unam religio-
nem, non autem veram religionem, fide acceptam,
intellectam et operibus manifestatam, veram esse
philosophiam (b). Ceterum Erigena nihilominus
theologiae fines a philosophiae finibus probe discer-
nit, respiciens tam amborum objecta, quam animi
vires et facultates, quibus parantur et concipiuntur.
Illi enim sanctae Trinitatis, causarum primordia-
lium rerumque aeternarum speculationem, huic
vero rerum factarum et per locos et tempora appa-
rentium perceptionem et investigationem adscribit;
illam sapientiam, quae per intellectum, scilicet ani-
mum, hanc scientiam, quae per rationem seu ani-

(a) Cf. Ackermann: *Christliches im Plato*, pag. 213.

(b) Cf. lib. II: « Nulla enim alia fidelium animarum
salus est, quam de uno omnium principio, quae
vere praedicantur credere, et quae vere creduntur
intelligere ». Et lib. I: « In tantum sursum respi-

nam potissimum administraret; illam theologiam,
hanc philosophiam sensu angustiore, seu physicam
appellat, quamvis ad felicem successum utrique
parandum scripturam et gratiam verbi divini om-
nino necessariam esse declaret. Cf. lib. III, p. 187
(III, 3).

(Pag. XVIII.) Ad II. a. Quanquam in libris de Divi-
sione nonnulli loci reperiuntur, quibus mundus ar-
chetypus in Logo Deo aeternae conditus, quam nunc
ideam creationis appellare solent, cum secunda S.
Trinitatis persona confusus, vel non satis ab eadem
distinctus videtur; multi tamen alii loci occurrunt,
qui determinate et praecise a Verbo aeternae genito,
mundum in eodem Verbo conditum et per idem
Verbum, ut ipse dicit, factum, et a Spiritu sancto
perfectum, ut naturam aeternae conditam, scilicet
creatam, discernunt, licet cum Logo divino conjun-
ctus, quando naturae creatae non creati, quem
mundum realem, scilicet Universum, vocare solemus,
opponitur idem et creata et creans appelletur na-
tura. Praeterea Erigena in variis, quas de S. Ter-
nario profert expositionibus, quam strictissime sin-
gulas personas sive *ὑποστάσεις* classice secundum
dogma distinguit, et consequenter etiam *λόγον* dicit
aeternae genitum, nec aeternae procedentem, nec
aeternae creatum. Locos, quibus illa inter Logon na-
turamque creatam et creatam distinctio, multo
magis etiam inter eundem et naturam creatam non
creatam scilicet creaturam proprie dictam, nobis
clarissime videtur illucescere (praeter illos, quibus
Deus genitus a Deo generante et procedente non
minus, quam a creatura distinguitur) (c) e multis
afferamus hosce:

Lib. III. p. 228. seq. (III, 16). « Credamus itaque
et, quantum datur, mentis acie intueamur, omnia
visibilia et invisibilia etc., etc., quaecunque univer-
sitas totius creaturae continet, in Verbo Dei Unige-
nito et aeterna simul et facta esse, et neque aeter-
nitatem in eis praecedere facturam, neque facturam
praecedere aeternitatem. Siquidem eorum aeter-
nitas facta est, et conditio aeterna in dispensatione
verbi ».

Lib. III, p. 232 (III, 17). « Inconcussa itaque au-
ctoritas divinae Scripturae nos compellit credere,
totius creaturae Universalitatem in Verbo Dei condi-
tam esse, ipsius vero conditionis rationem omnes
intellectus superare, solique Verbo, in quo condita
sunt, cognitam esse ».

Lib. III, p. 239 (III, 18). « Dicit enim (sacra
Scriptura): In principio fecit Deus coelum et ter-
ram; hoc est, Deus pater in Deo filio universalita-
tem totius creaturae visibilis et invisibilis condi-
dit: et quid in principio suo, in Verbo suo, in Filio
suo unigenito Pater conderet, (Pag. XIX) quod ipse
cientes quantum se infert divinorum eloquiorum
radius ».

(c) Cf. lib. II. « Omnis autem creatura incipit esse,
quia erat, quum non erat; erat in causis quidem,
non erat in effectibus — ou omnino igitur vere aet-
ternitati coaeterna est ».

Filius non esset; alioquin non in ipso conde-
ret ». (a).

Si vero Erigena aliis locis ex cit. lib. III, p. 245 seq. (III, 18) S. Basilii verbis, qui (Homil. 8, in Gen.) dicit: « Divinum verbum natura est eorum, quae facta sunt »: secundum sensum ibi memoratum assentiens contendit: « Deum creari in omnibus », sive « Deum esse in se, fieri in creaturis », idem ut postea J. Taulerus, S. Suso multique alii Patres lectionem tantum sequitur S. Johannis Theologi (Evangelistae) c. 1. v. 3. 4. antiquam et admodum vulgatam: « Quodcumque factum est, in ipso vita erat et vita erat lux hominum ». Similiter Suso, pag. 164: « Alle Kreaturen nach ihrer innebleibenden Ausgeschlossenheit sind ewiglich in dem Einen, nach Gottlebender, Gottwissender, Gottwesender Istigkeit, wie das Evangelium in principio sagt: das worden ist, das ist in ihm ewiglich gewesen das Leben ». (b) * Same injustum foret, propter haec et ejusmodi verba vel Susonem vel Erigenam pantheismi accusare! Nonne etiam pictor, qui regis imaginem coloribus depingit, quaerenti quid faciat, respondet: Fit rex! Sic etiam S. Augustinus: « Crescat ergo Deus, qui semper perfectus est, crescat in te. Quanto enim magis intelligis Deum, et quanto magis capis, videtur in te crescere Deus. Ipse autem non crescit, sed semper perfectus est. Intelligebas heri modicum, intelligis hodie amplius, intelliges cras multo amplius: lumen ipsum Dei crescit in te, ita velut Deus crescit, qui semper perfectus manet. Quemadmodum si carentur cujusdam oculi ex pristina caecitate, et inciperet videre paululum lucis, et alia die plus videret et tertia die amplius: videtur illi lux crescere: lux tamen perfecta est, sive ipse videat, sive non videat. Sic est et in illo homo: proficit quidem in Deo et Deus in illo videtur crescere; ipse tamen minuitur, ut a gloria sua decidat et in gloriam Dei surgat ». (c) Nec minus A. Günther in libro Thomas a Scrupulis p. 223: « Und was könnte diese Liebe andres sein, als jene, mit der sich Gott auch in der Kreatur liebt, weil er in ihr seinen ewigen Gedanken (Pag. XX) wiederfindet, in ihr einem Mo-

mente seines eigenen Lebens begegnet? ** Age ergo, etiam Erigenae indulgeamus, dicenti: « Deus est in se, sit in creaturis », quum propter Paulinum illud: « qui est per omnia et in omnibus », alterum ejusdem Apostoli: « Qui est supra omnia », nusquam neglexerit. (d) Postremum vero caveas, ne quaternarium naturae, quae dicitur, apud Erigenam utpote formalem cum sancto Ternario dogmatis, quem expressis verbis docet atque confirmat, ullo modo unum idemque esse existimes. Jam ipsius Erigenae declaratio de quarta et de prima natura, sive de natura non creata neque creante, et de natura non creata et creante, utramque unam eandemque esse naturam, (e) secundum diversum respectum processionis et reditus rerum, sic appellatam, satis demonstrat, hanc divisionem ex parte ut subjectivam tantum et formalem accipiendam esse. Quod, quum Erigenae de Trinitate doctrina exposita fuerit, evidentiarius etiam apparebit.

b. Simili modo aliquot alios operis de divisione locos, ubi de universali rerum instauratione in altero Christi adventu futura et de ultimo judicio agitur, minus attendenti et cogitationum seriem, verborumque vim negligentius perpenderit pantheismum sapere posse non negamus. Verum tamen multo plures loci, qui contrarium affirmant, et quintus ejusdem operis liber paene totus prudentem quemque lectorem omnino convincent, doctrinam de universali rerum omnium per Deum in consummatione seculi absorptione, qua intereat, non vero glorificetur et magis salvetur creatura, a mente Erigenae prorsus alienam fuisse. Expressis enim verbis non solum plures in aeterna beatitudine gradus justorum statuit, (f) qui in Jesu pro eorum meritis praevisi et praedestinati, deinceps sine fine Deum videbunt, verum etiam certum numerum singulari gratia in deificationem supra omnem (Pag. XXI) naturalem virtutem electorum esse docet atque describit; imo funestum illum errorem, quo creata omnia in Deo pereunt et cum Deo uno superstite confunduntur, ipse nominatim reprobatur et aspernatur. Jam

a) Cf. lib. II, p. 422 (II, 22) « Ad quid » cet., et p. 124 (II, 22) « Omnia igitur » cet.

b) Cf. Heinrich Suso's genannt Amandus Leben und Schriften von Melchior Diepenbrock. 2 Aufl. Regensburg. 1837.

c) Cf. Gögler, Heilige Kunst der Hebräer. Vol. I. p. 36. Item de Div. lib. IV, p. 332 (IV, 7) « Illic S. Augustinus » cet., ubi S. Augustinus miris verbis omnino idem quod Erigena docet. Item p. 341 (IV, 9) « Quapropter de intellectu » cet. Item lib. V. p. 475 (V, 24) « Quid enim sapientia » cet.

d) Cf. lib. IV, p. 320 (IV, 5) « Miror cur » cet.

e) Cf. lib. III, p. 248 (III, 23) « Sed quod theol. » cet

* Latine sic reddi posse videntur: « Omnes creaturae, utpote quae effluxere eademque immanere, in uno aeternae sunt, viventes in Deo, Deum cognoscentes, quasi deificatae, ut legitur in Evangelio: Quod factum est, in ipso vita erat ». AN MADV. EDIT.

(f) Cf. lib. I, p. 8 (I, 8). « Nam unusquisque, ut diximus, unigeniti Verbi Dei notitiam in se ipso possidebit, quantum ei gratia donabitur... Quotus enim numerus electorum, tot erit numerus mansionum; quanta fuerit sanctarum animarum multiplicatio, tanta erit divinarum theophaniarum possessio ». Et lib. V, p. 586 (V, 38): « Quando erit non solum generale sabbatum in omnibus divinis operibus; verum etiam et speciale sabbatum sabbatorum in sanctis angelis sanctisque hominibus; et implebitur domus Dei, in qua unusquisque, ordine sibi congruo, constituetur: alii inferius, alii superius, alii in sublimitate naturae, alii super omnem naturalem virtutem circa ipsum Deum ». Etiam p. 513 (V, 31) et 474 (V, 24) et 550 (V, 36).

** Latine sic verti posse videntur: « Et hic quidem amor quisnam alius esse potest nisi ille, quo Deus se amat, et in creaturis, in quibus aeternam ideam suam reperit, momentaneam quasi propriae vitae offendit? ANIMADV. EDIT.

si ad multas pulchrasque respicere velis analogias, A quibus Erigena utitur ad hanc futuri seculi *θρίασιν* quodanimodo explicandam atque dilucidandam, de hac re protinus minime dubitabis. Hae analogiae sunt, exempli gratia, de ferro in igne candescente, quod, totum ignis factum, nihilominus non desinit esse ferrum; de aere illuminato, qui totus lux solaris factus, tamen aer manet; de stellis, quae oriente sole evanescent et tamen non desinunt esse. Quae similitudines apud omnes fere probatos theologos primorum seculorum mediaeque aetatis speculativos possunt reperiri, nec scilicet confusionem Dei cum creatura, immo penetrationem seu inhabitationem et inexistenciam amborum clarissime significant. (a) At teste S. Paulo homo, qui Deo adhaeret, unus cum Deo fit spiritus. Nec quisquam veteribus B theologis in vituperium vertit, enthusiastice protinentibus, eum in finem Deum factum esse hominem, ut homini potestas redderetur, qua Deus fieret, seu deificaretur: « *Τούτου γὰρ γένος ἴσμεν* »; cf. I Cor. VI, 17. Ceterum locos, quibus pantheisticam Dei cum creatura unionem, qua creatura absorbeatur et pereat, auctor noster determinate aspernatur, hos afferre sufficiat:

Lib. III, p. 243 (III, 20). Cf. et lib. V in init.

« Mutatio itaque humanae naturae in Deum, non in substantiae interitu aestimanda est, sed in pristinum statum, quem praevanicando perdiderat, mirabilis et ineffabilis reversio ». — Item: « Non enim vera ratio sinit superiora inferioribus vel contineri, vel attrahi, vel consumi. Inferiora vero a superioribus naturaliter attrahuntur et absorbentur, non, ut non sint, sed ut in eis plus salventur et subsistant et unum sint ». Item, ut lib. V etiam monet: « Non autem, ut saepe diximus, essentialium aut substantialium confusione aut interitu ». Denique etiam p. 559 (V, 37).

Gregor. Nyssenus ibid. :

« Omnino tempore resurrectionis, secundum bene futuram conversionem in Spiritu sancto, per gratiam incarnati Dei, absorbebitur caro ab anima in spiritu, anima vero in Deo (b) ».

(Pag. XXII) Denique si Erigena pantheismum sectaretur, docere non posset, quae docet :

1. Deum esse causam omnium super essentialem (c), nec categoriam essentialiae sive *οὐσίας*, nec ceteras novem categorias in Deum posse cadere (d).

(a) Cf. lib. III, p. 243 (III, 20). « Deinde per » cet.

(b) Cf. not. f.

(c) Cf. lib. III. « Nemo tamen est pie credentium et veritatem intelligentium, qui non continuo absque ulla cunctatione exclamet, causam totius universitatis creatricem, supernaturalem esse et superessentialem et supra omnem vitam, et sapientiam et virtutem, et supra omnia, quae dicuntur, intelliguntur et omni sensu percipiuntur, dum sit horum omnium principium causale, et medium implens essentialia et finis consummans omnemque motum stabilisans quietumque faciens, et ambitus omnia quae sunt et

2. Humanam voluntatem esse liberam ad eligendum vel bonum vel malum, et genus humanum in Adamo praevanicatum mortisque obnoxium factum, in Christo et per Christum salvatum esse et vitae aeternae redditum (e).

3. Superbiam Luciferi, qui sua virtute Deus esse cupiebat, detestandum crimen fuisse. Cf. lib. V.

4. Deum efficere, ut multa extra communem naturae ordinem eveniant, quo ostendat, se solum esse Dominum, neque alium quendam — et consequenter, miracula posse fieri. « Nullis », inquit, « conjecturis animi inquirendum, cur — res naturales — ex invisibilibus causis in vi seminum semel constitutis non simul, sed temporis intervallis et locorum, in formas sensibiles debent procedere, quasi non aliter fieri possent, si divinae voluntati aliter fieri videretur, quae nulla lege constringitur. Nam et saepe contra consuetum naturae cursum multa solent fieri, ut nobis ostendatur, quod divina providentia non uno, sed multiplici modo atque infinito potest omnia administrare ». Cf. lib. III, p. 229 (III, 16).

5. Notionem classicę dogmaticę Ternarii sancti non potuisset omnibus locis retinere recteque explicare. Verum ut hanc rem uberius exponamus, simul accingimur ad tertiam, quam supra notavimus, objectionem refutandam.

Ad III. Sane Erigena sanctam Trinitatem in speculative theologia introductam et eandem secundum symbolum Athanasianum, et notionem ab universa Ecclesia receptam per sextuplicem analogiam explicavit. Quas similitudines plerumque ipsius dogmatis verbis proponit et interpretatur, eadem ratione, qua S. Bonaventura, S. Bernhardus (Pag. XXIII), et jam ante eos et Erigenam, S. Augustinus analogiam, sumtam de memoria, intellectu et voluntate animae humanae, quae in se una est atque simplex cet., eundem in finem adhibuerunt. Erigena quidem :

1. Similitudinem affert de communi omnium rerum creaturarum natura sumtam, eae sive rationabiles sint, sive irrationabiles. Omnes enim in hoc conveniunt, quod in eis haec unum sunt : Essentialia, Virtus et Operatio, (*οὐσία, δύναμις, ἐνέργεια*), quorum primum absque intercedente tempore secundum tamquam gignit; tertium vero ex primo, mediante secundo, procedit totumque manifestat (f).

2. Altera, quae etiam apud nonnullos patres ante Erigenam reperitur, analogia est : Esse, velle, scire; quae ab Erigena ad priorem reducitur;

quae non sunt circumscribens ».

(d) Vid. lib. I et lib. II. « Non enim Deus genus e: g creaturae » cet.

(e) Cf. lib. V, p. 521 (v, 34). « Videtur enim » cet., et p. 516 (V, 31). « Quamvis » cet.... « quarta » cet. et lib. IV, p. 370 (IV, 14). « Multa enim praescit, quorum non est causa » cet., et lib. V, p. 535, 540, 542 (V, 36).

(f) Cf. lib. I. « Denique ergo » cet., et ibid. « Absque vero essentialia », lib. II, p. 126 (II, 23). « Nibi mihi » cet.

ostendit enim, Velle ad Virtutem; Scire autem ad A Operationem rationalis creaturæ referri (a).

3. Tertia a creatura irrationabili, a lumine scilicet solari petita; Sol, solis Radius, et radiorum Splendor ab utroque procedens.

4. Quarta, rationalem tantum creaturam respiciens, in humana anima et ejusdem motibus seu facultatibus manifestatur: Intellectus seu Animus, Ratio, Sensus interior (νοῦς, λόγος, διάνοια) (b).

5. Quinta simili modo elucet ex imagine divina animi: Mens, Peritia, Disciplina.

6. Item: Mens, Notitia sui, Amor sui in anima humana, quæ si ad lumen omnia illuminans convertitur, perfectissima sit S. Trinitatis imago (c).

Ad IV. De theoria mali sane non omnino sufficiente, quam sequitur Erigena, pauca tantum hic animadvertenda sunt. Quum enim auctor noster tam pietate, quam hilaritate iusignis, fere non dissimilis Adamo, priusquam praevaricatus esset, quodammodo Deum in omnibus et omnia in Deo videat, et usque cognoscere studeat: sane speculatio ejus præcipue in describendis bonis, datis scilicet et donis divinis, per quæ Deus in opere creationis, redemptionis, futuraeque consummationis se ipse glorificat et creaturam beatificat, cum (Pag. XXIV) sublimi admirationis amorisque intellectualis gaudio versatur (d). Quam obcausam nihil ab eo magis alienum fuit, quam Dualismus iste tristis et rigor Manichæorum obscurus. Ceterum etiam, quis negabit, in depingenda rerum universitate albedinem et nigredinem absque veritatis diminutione varia atque diversa ratione componi, misceri, et alterutram praevalere posse, prout in philosopho vel timor atque lex, vel dilectio, quæ est legis plenitudo et sapientiae perfectio, locum obtineat potiore; prout vel dolor peccati et tristitia propter nefas ab homine commissum, vel gaudium redemptionis et beata conscientia præclari et adorandi, quod Deus homo perpetravit, operis in ejus mente præponderet? At quaeritur, num Erigena de orta mali, quem recte neque in Deo neque in ulla principali quadam causa mala ab aeterno existenti, neque in creatura, qua opere Dei, nec consequenter in hominis vel angeli voluntate qua divinitus data,

sed in illicito tantum hujus voluntatis motu ejusque abusu, sequens S. Augustinum, ponit (e), perperam judicaverit, ideoque mali abominationem et turpitudinem negaverit, atque sancti Dei leges et institutiones adversus idem sancitas et ordinatas neglexerit et contempserit. Verum si eloquia ejus hac de re breviter ac summatim concipias, sententiam reperies cum doctrina Dionysii Areopagitæ et S. Augustini paene omnino congruam. Erigena enim in hac regione, in quam homo praevaricando (depulsus, ut Augustinus ait, a bonis non ad mala, verum ad minus bona et e bonis malisque mixta) de sede Paradisi cecidit, ipsa etiam vitia, quæ Deo quamvis non volente, tamen permittente, humanam naturam usque deformant, non quidem in hominis, tamen in Creatoris laudem quodammodo vertenda putavit (f). Nullum enim vitium existere autumat, quod non umbra sit alicujus virtutis, ut « ira correctionis, luxuria quietis », cet., vel ex (Pag. XXV) cujus comparatione opposita ei virtus, cujus defectus et privatio est, majorem non acquirat laudem et magis extollatur (g). Sic etiam pulchram phantasiam mali, sub specie boni coloratam, a Deo creatam atque ideo bonam esse, haud diffitetur (h), non vero mendacium malumque, quod hac sub specie latet et veluti abyssus per eandem operitur. Porro in constummatione seculi, quando cunctae res in Deum redibunt, Deusque omnia in omnibus erit, omnem malitiam perituram esse affirmat (i), neque Deo rerum universitatem peccare, id est, universum hunc mundum, sub aeternitatis specie et per ejus causas consideratum (j) coram Deo valde bonum esse (k), etiam post praevaricationem hominis per Christi gratiam redempti. Quæ omnia, si recte intelligas, sensum continent sanum probumque; quin apud Dionysium Areopagitam et S. Augustinum multos ejusmodi locos reperire queas, qui suspicionem eodem cum jure et justius movere possint. Exempli gratia, quum ille « malum omnino nihil esse » (l), ad significandam ejus absolutam impotentiam et vanitatem, contendat; hic daemonem ipsum, qui homicida ab initio mendacium et dixit et fecit, bonum appellet, quatenus sit, sive esse participet; quum porro malum in mundi historia dimicans cum

(a) Cf. lib. V, p. 509 (V, 31). « Non aliter » cet., D locos ex Augustino et Dionysio citatos.

(b) Cf. lib. II, p. 127 (II, 23) et ibid. «... siquidem Patris in animo, Filii in ratione, S. Spiritus in sensu apertissima lucescit similitudo ».

(c) Cf. lib. II, p. 161 (II, 31), ubi etiam S. Augustinus citatur. Item lib. II, p. 113 (II, 19), et omnino librum secundum.

(d) Cf. lib. V, p. 538 (V, 36). « O quantum » cet.

(e) Cf. lib. IV, « Et quia omne malum nec in natura rerum substantialiter invenitur, neque ex certa causa et naturali procedit; per se enim considerata omnino nihil est præter irrationabilem et perversum imperfectumque rationabilis naturæ motum: nullam aliam in universa creatura sedem reperit, nisi ubi falsitas possidet; propria autem falsitatis possessio est sensus corporeus: Et porro ibid. « Cujus mulier sensus, cui incaute animus (ὁ νοῦς, Adam) consentiens perditur » cet. et lib. V, p. 544

(V, 36). Cf. etiam Ackermann « Christliches im Plato », p. 187.

(f) Cf. lib. V, p. 523 (V, 35). « Et hoc est malum », cet. Et ibid., p. 522 (V, 35). « Aliud enim » cet.

(g) Cf. lib. V, p. 521 (V, 35). « Videtur enim » cet. et p. 552 (V, 36) et alibi.

(h) Cf. lib. V, p. 540 (V, 36). « Nam luculentissime » cet.

(i) Cf. lib. V, p. 516 (V, 31). « Aliud est enim » cet.

(j) Cf. lib. V, p. 538 (V, 36) et Ackermann p. 320 tamen et ibid. p. 231 et 302.

(k) Cf. lib. V, p. 521 (V, 35). « Videtur enim » cet. et ibid. p. 522 (V, 35). « Aliud enim » cet.

(l) Cf. *Die angebl. Schriften des Areopagiten Dionys*, von Engelhardt vol. I, pag. 97, et: *Christliches in der Plat. Philosophie* von Ackermann pag. 51 et 183 et 187.

bono antithetis rhetorum comparet, quibus sermo acrius excitatur; quum animadvertat, per ipsos malos veritatis et virtutis sectatoribus victoriam parari majorem (a); quum denique assentiente Leibnitio de magna mali, quod vocatur, parte, non aliter tractet, nisi ut de minus bono et perfecto, cui tantum major desit realitas. Vix aliud Erigena, Deum affirmans nullam naturam, vel nil in ulla creatura, quod ipse fecerit, punire, sed istud tantum nihil et incausale, quod non fecerit, quamvis praesciverit; immo hoc, malum scilicet, secundum aeternas creaturae rationali a Deo inditas leges se ipsum potius per irrationalem et innaturalem voluntatis (Pag. XXVI) perversae motum punire, quum usque frustretur, et tamen a mala voluntate non cesset (b). Ceterum Erigena et de superbia, quam caput omnis malitiae vocat, et praesertim in Lucifero detestatur, et de falso libidinosoque voluntatis motu atque carnalis copulae appetitu, qui in Adamo fuit, et de concupiscentia serpentis instar Evam, id est, sensum (*αἰσθησις*), et dein per hanc etiam Adamum, id est, intellectum (*νοῦς*) alliciente et seducente (c), uberrime tractat. Superbiam et libidinem maximam stultitiam vocat, neque verba, quibus primi parentes post transgressionem mandati divini sese coram iudice excusare student, ullo modo probat. Ex originali autem peccato non solum profundam derivat rerum divinarum ignorantiam et malam mentis concupiscentiam, mortem, et cetera mala, verum etiam corpus hominis materiale, quod sub tunicis pelliceis, quas Deus primis parentibus fecit, innui putat; immo et sexualem masculi et feminae differentiam et divisionem, simul cum generis humani propagatione, ut nunc est, animal, et homine indigna, quae in futuro seculo cessabit, quando in universali rerum reditu omnis materia veluti foenum in flamma ardebit, totusque hic mundus destruetur. Denique de suppliciis damnatorum, quamvis apud Erigenam passim significationes reperiantur, quales sunt: « aeterna supplicia, aeternae poenae, aeterna damnatio, inextinguibilis flamma, irrevocabile iudicium Dei (d) », et quae ejus sunt generis, tamen multis aliis locis sententia contraria, quae scilicet suppliciorum aeternitatem destruit, ab eodem proponi videtur. Dicit enim, neminem a Deo privari naturalibus sive concreatis bonis (e), et damnatos tempore resurrectionis et restaurationis universalis, ubi omnis malitia pereat, innovatum mundum nulla prorsus umbra, nec ullo discrepante concentu difformaturos, immo per theophaniam quandam, quamvis a visione beatifica justorum multo diversam, Deum, tunc omnia in omnibus apparentem,

(a) Cf. lib. V, p. 521 (V, 35). « Videtur enim » cet. cum miris ipsius Augustini verbis ibi allatis et p. 523 (V, 31) « Quid enim » cet.

(b) Cf. lib. V, p. 513 (V, 31). « Impiis vero » cet. et p. 551 (V, 51) « Consideravimus enim » cet.

(c) Cf. col. 129, not. e et alibi.

* Tribus sane codicibus Thomas Gale in adornanda editione prima usus est, mutilo Thuani, suo integro, nec non codice Parisiensi, id quod ipse testatur

viauros esse; gloriam vero et gratiam deificationis electorum justorum, eorumque beatitudinem reprobos in aeternum non participaturos. Quin etiam aliis locis affirmat, eos post mortem vanis rerum, quibus etiam in hac vita inquiete et insatiabiliter inbiantes circumagebantur, (Pag. XXVII) phantasiis et appetitu tantalico puniri (f). Postremum animadvertas, seculo nono Christianam doctrinam, quae de damnatorum est suppliciis, nondum tam accurato Ecclesiae dogmate definitam et firmatam fuisse, quam deinceps seculo XIII per concilium Lateranense quartum factum est. Quod ex ipsius Erigenae verbis clarissimo patet (g). Immo praeter Origenem etiam Gregorius Nyssenus, Gregorius Nazianzenus, Basilius, et ipse Ambrosius et Hieronymus passim universalem rerum apocatastasin docuerunt, simul cum ea finem suppliciorum aeternalium statuentes.

Postquam haec de Erigenae vita, indole et scriptis commemoravimus, simulque testimonia de eo a clarissimis viris praeteriti et magis etiam praesentis temporis lata adduximus, nec minus gravissimas inculpationes contra ejus placita factitatas recensimus, lectori benevolo opus hoc rarissimum, quod pro virili parte a typographicis mendis primi et solius codicis hincque editi * nobis cura fuit purgare, tradimus, potissimum eum in finem, ut novae et accuratiori inquisitioni de meritis viri praeclari, qui tam diu rumore flagravat sinistro, ansam praebeamus. Conferas ergo, benevole lector, systema de Naturae divisione ab Erigena propositum cum ethica Spinozae aliisque recentiorum systematis pantheisticis, et, uti nos quidem opiatur, animadvertes, specie tantummodo verae et genuinae cujusdam sapientiae divinae tam multa atque praeclara ingenia potuisse seduci; quod sane minime factum fuisset, nisi Erigenae aliorumque systemata multo majore profunditate, copia, et mentis acumine insignia, simulque Christiano dogmati magis congrua, propter temporum invidiam tam multos aequalium latuissent. Alioquin enim certo Erigena ingenii sui splendore istos vicisset et obscurasset. Speramus tamen, fore, ut philosophia nostri aevi, praesertim ea, quae maxime speculativa est, et dialectica virtute pollet, et quae, postquam omnem speciem sensibilem et veram sinceramque imaginationem, naturam, historiam et dogma positivum reliquit, uni scilicet rationis abstractae et *αὐτονόμου* notioni universali addicta, omnia facere et excogitare, nihil accipere et fide intelligere, omnia tollere, nihil ponere gesit, et jam in eo est, ut in absolutum incidat nihilismum, etiam per Erigenae placita, qui, notioni universali et diale-

(d) Cf. lib. V, p. 505, ibid. p. 510, 552, 553 et 558 (V, 30, 36, 37).

(e) Cf. lib. V, p. 510; ibid. p. 533 et 534 (V, 31, 36).

(f) Cf. lib. V, p. 503, 512, 513, 516 et 517 (V, 29, 31, 32).

(g) Cf. lib. V, p. 490; ibid. 508 (V, 27, 31).

In testimoniis, quae attulit, supra excusis. ANIM. DV. EDIT.

cticae arti quamvis faveat, tamen nec historiam, nec fidei dogma, nec speciem visibilem omnino deserit et abnegat vel (Pag. XXVIII) contemnit, ad exitum laetorem perducatur. Haud tamen inficiamur, Hegelii speculationem, praecipue si eam cum philosophia critica et cum subjectivo idealismo compares, de Christiana philosophia et theologia optime esse meritam, atque etiam Erigenae scriptis facilius intelligendis quodammodo certe viam aperuisse. Denique omnes qui auctoris nostri lectioni convenientem operam navabunt, libenter etiam illorum reminiscuntur temporum, quibus tam fide credere, quam ratione rerum nexum et causas investigare, et alterum alteri conciliare, hominibus magis in promptu et tanquam naturale fuit; quippe qui, quantacunque fuit illius aevi asperitas et violentia, tamen saepe divinae quandam sublimitatem cum humilitate piissima, mentis paupertatem cum uberrima aeternarum veritatum abundantia, vitam et grandia opera cum cogitatione alta et profunda conjungere sciverint. Eam ob causam illis contigit, ut facilius philosophiae et poeseos cum religione unionem, quam vera et

A aeterna idea expostulat, quamque nonnulli recentiorum tanquam prophético quodam somno denuo desiderare coeperunt, tam in vita, quam in scriptis re vera exprimere potuerint. Itaque magni hujus ingenii effigies ponatur juxta imagines Dantii, Bonaventurae, J. Boehmii, paucorumque aliorum, qui injuria temporum paulisper oppressi, et situ obscurati et pene ignoti, nunc tandem ea, qua decet, inter Christianos philosophos et poetas prae ceteris eminentes gaudent gratia et reverentia. Jam quicumque divina et aeterna adhuc suspiratis, eamque sectamini et amatis sapientiam, quae omnes vere sapientes luce sua illuminat, sive parvi sint, sive magni, sit vobis hoc Erigenae monumentum profundae et paciferae delectationi, institutioni, et validae in sancta fide et pietate confirmationi. Venite et gustate quam suavis sit Dominus!

Monasterii Guestphalorum 4 Jan. 1838.

C. B. SCHLUETER,
Privatim docens philosophiae
in regia Academia Borussiae
monasterii Guestphalorum.

JOANNIS SCOTI

EXPOSITIONES

SUPER IERARCHIAM CAELESTEM S. DIONYSII.

Cod. Vat. 632, sec. XI. A
Cod. Mon. ms. lat. 580, sec. XII. . . B
Ejusdem codicis altera manus. . . B*
— — tertia — . . . B**
Cod. Brugensis n. 1, sec. XIV vel XV C.]

INCIPIUNT

EXPOSITIONES JOANNIS SCOTI

SUPER

Ierarchias sancti Dionysii ¹.

CAPITULUM I.

Sancti Dionysii Areopagitae * primus liber, qui

C inscribitur de caelesti ierarchia, xv capitulorum serie contextitur, quorum primi titulus est: *Quoniam*

VARIAE LECTIONES.

¹ A *dionysii*. sic ubique. B* *dionysii*. sic ubique. * A B C *arionugitae*.

omnis divina illuminatio secundum bonitatem varie in ea, quae praevisa sunt, proveniens, hoc est, quoniam divinae bonitatis omnis illuminatio, quae multipliciter in ea, quae praevisa sunt, facienda procedit, *manet simpla* in seipsa¹, et, dum diffunditur universaliter in ea², quae sunt, ut sint, quia nulla alia est rerum omnium sensibilibus et intelligibilibus subsistentia praeter divinae bonitatis illuminationem et diffusionem, non desinit esse in se ipsa simplex et inexhausta. Est enim fons non deficiens, et in omnia, quae sunt, infinita numerositate profluens. Et non solum in omnia manat et provenit, ut subsistant, verum etiam³ universa, quae ex ipsa, et in ipsa, et per ipsam subsistunt, in unam ineffabilem harmoniam⁴ coaptat, ita ut in universitate multiplex sit⁵ per infinitam multiplicationem, et in ipsa omnia unum sint per incomprehensibilem adunationem. Et hoc est quod ait: *manet simpla et non hoc solum, sed unificat illuminata*, hoc est, per suam illuminationem et processionem facta. Totus itaque titulus est primi capituli: *Quoniam omnis divina illuminatio, secundum bonitatem varie in praevisa⁶ proveniens, manet simpla, et non hoc solum, sed unificat illuminata.*

§ 1. Ipsum vero capitulum ex sententia Jacobi apostoli orditur: *Omne datum optimum, vel ut expressius de verbo in verbum transferatur: omnis datio optima, et omne donum perfectum desursum est, descendens a patre luminum.* Quae apostolica sententia divinam donationem ex divina donatione mirabili discernit differentia, optimam quidem donationem universalis creaturae substitutioni distribuens, perfectam vero donationem divinae gratiae largitati; quoniam omne, quod est, duobus modis divinam participat bonitatem, quorum primus in conditione naturae est, alter in distributione gratiae perspicitur. Nihil quippe est in universali creatura, quod his duobus careat. Subsistit enim omne, quod est, ac divinae gratiae juxta convenientem sibi analogiam particeps est. Et notandum, quod non simpliciter est dictum: *Omnis datio optima et omne donum perfectum.* Primordialiter quippe in omnibus, quae sunt, praecedit datum⁷ naturale substitutum, cui subsequenter⁸ distribuitur perfectae donationis augmentum. Et ut scias donationis et donationis manifestissimam discretionem, intueri, quod ait: *Omnis datio optima*, hoc est, omnis creaturae substitutio valde bona; sicut scriptum est: « Et vidit Deus, et ecce omnia bona valde ». Quoniam vero nullius substitutio perfecta sit, nisi ad Creatorem convertatur, sequitur: *et omne donum perfectum.* Praecedit itaque optima naturae substitutio, cui ad perfectionem additur ad Creatorem conversio. Et

ne mireris, quod diximus, nullam substitutam creaturam, nisi convertatur ad Creatorem, perfectam fieri posse. Vera siquidem docet ratio, omnia, quae sunt, ad causam suam, ex qua, et per quam, et in qua subsistunt, ut perficiantur, respicere. Intellectualia quidem et rationalia immediate⁹ per se, intellectu vero et ratione carentia quadam medietate rationabilium et intelligibilium interposita, ad unum universitatis principium convertuntur. *Omnis itaque datio optima, et omnis donatio perfecta, desursum est*, id est, desursum descendit; a quo, nisi a fonte ineffabili omnium bonorum, a Patre luminum? Quocumque enim seu sensu corporeo¹⁰ internuntiante, seu puro intellectu investigante, in universitate condita ad liquidum percipitur atque cognoscitur in substitutionibus naturae et perfectionibus gratiae, non aliunde nisi a Patre luminum procedit. Pater autem luminum est Pater caelestis, lumen primum atque intimum, a quo lumen verum, Verbum suum, per quod facta sunt omnia, et¹¹ in quo substituta sunt omnia, unigenitus Filius suus nascitur, a quo, Patre dico, coessentiali sibi Verboque suo lumen procedit¹² Spiritus sanctus, spiritus Patris et Filii, in quo et per quem donationes gratiarum distribuuntur in omnia. Et haec est trina lux, et trina bonitas, tres substantiae in una essentia, Pater et Filius et Spiritus sanctus, unus Deus, una bonitas, unum lumen diffusum in omnia, quae sunt, ut essentialiter subsistant, splendens in omnibus, quae sunt, ut in amorem et cogitationem pulchritudinis¹³ suae convertantur omnia, supereminens omnia, quae sunt, ut perfectionis suae plenitudine fruantur omnia, et in ipso omnia unum sint. A Patre itaque luminum omnia lumina descendunt.

Sed fortasse quis dixerit: Quomodo omnia, quae sunt, lumina sunt? Quamvis enim universitas rerum omnium¹⁴ a Patre per Filium et Spiritum sanctum condita sit, Pater quippe vult, Filius facit, cooperatur Spiritus sanctus, proprie tamen et specialiter de intellectualibus et rationalibus condita lumina a Patre luminum per genitum lumen perque lumen procedens oportet praedicari, cetera vero plus illuminari, quam lumina esse, credenda sunt! Sed huic consulta ratione facile possumus respondere. Et primo quidem dicendum: si Pater luminum per se ipsum lux est, neque enim Pater luminum esset, si in se ipso lux non subsisteret, omnia, quae fecit, in sapientia sua fecit, quae et ipsa lux est¹⁵, quoniam coessentialis Patri luminum est: numquid aliter existimandum nisi ut¹⁶ omnia, quae Pater lux in sapientia, coessentiali sibi luce condidit, lumina condita credantur et intelligantur? Pater autem suae sapientiae Pater est. Igitur omnium, quae in sua

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic AB. ² B in ea universaliter. ³ B veruntamen. C ut subsisterent. vere. etiam. ⁴ AB armoniam, sic ubique. ⁵ B sit multiplex. ⁶ Sic A B. ⁷ B donum datum. ⁸ B subsisterent. B corr. substituto. ⁹ A B immediate, sic fere ubique in ante m, l non adsimilatur. ¹⁰ corporeo om. B. ¹¹ et om. B. ¹² B procedit lumen. ¹³ A B pulchritudinis, sic ubique. ¹⁴ B omnium rerum. ¹⁵ est om. B. ¹⁶ ut om. B.

sapientia fecit, ipse Pater esse necesse est, scilicet A Patrem. Quod etiam ipse Dominus evidenter astruit dicens: « Confiteor tibi, Domine Pater caeli et terrae ». Est et alia ratio, quae luculenter edocet, omnino creaturam visibilem et invisibilem lumen esse conditum a Patre luminum. Si enim summa bonitas, quae Deus est, omnia, quae voluit, propterea fecit, ut, quoniam per seipsam invisibilis et inaccessibleis lux est, omnem sensum et intellectum superans, per ea, quae ab ipsa facta sunt, veluti per quasdam lucubrationes in notitiam intellectualis et rationalis creaturae possit descendere, quod etiam Apostolus edocet, ait enim: « Invisibilia ejus a creatura mundi per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur »: quid mirum, si omne, quod inaccessibleem lucem quodam modo, ut accessibilis B sit, puris intellectibus introducit, lumen illuminans animos, et in cognitionem Creatoris sui eos revocans, nulla ratione obstante intelligatur? Verbi gratia, ex intimis naturae ordinibus paradigma sumamus. Lapis iste vel hoc lignum mihi lumen est; et si quaeris, quomodo, ratio me admonet, ut tibi respondeam, hunc vel hunc lapidem consideranti multa mihi occurrunt, quae animum meum illuminant. Eum quippe animadverto subsistere bonum et pulchrum, secundum propriam analogiam esse, genere specieque per differentiam a ceteris rerum generibus et speciebus segregari, numero suo, quo unum aliquid fit, contineri, ordinem suum non excedere, locum suum juxta sui ponderis qualitatem petere. Haec horumque similia dum in hoc lapide cerno, lumina mihi sunt, C hoc est, me illuminant. Cogitare enim incipio, unde ei talia sunt, et intueor, quod nullius creaturae sive visibilis sive invisibilis participatione naturaliter haec ei insunt, ac mox ratione duce super omnia in causam omnium introducor, ex qua omnibus locus et ordo, numerus et species genusque, bonitas et pulchritudo et essentia, ceteraque data et dona distribuuntur. Similiter de omni creatura, a summo usque ad deorsum, hoc est, ab intellectuali usque ad corpus, ad laudem Creatoris referentibus eam et se ipsos, et Deum suum studiose quaerentibus, et in omnibus, quae sunt, eum invenire ardentibus, et super omnia, quae sunt, eum laudare diligentibus lux introductiva est, suis rationibus consideratis, liquidoque mentis contuitu perspicuis. Hinc est, quod universalis hujus mundi fabrica maximum lumen fit, ex multis partibus veluti ex multis lucernis compactum, ad intelligibilium rerum puras species revelandas et contuendas mentis acie, divina gratia et rationis ope in corde fidelium sapientium cooperantibus.

Pulchre igitur theologus Deum Patrem luminum patrem appellat, quoniam ab ipso sunt omnia, in quibus et per quae omnibus se manifestat, et in luce suae sapientiae luminis conformia unificat et facit. Beatus autem Dionysius Athenarum episcopus de caelesti ierarchia, hoc est, de caelesti episcopatu supermundanorum virtutum, in quibus maxime et principaliter post primordiales causas pater luminum data sua optima et dona sua perfecta et multiplicat in infinitum, et in se ipsum revocat in unum, volens scribere praefata theologica, theoriam orsus est, quam subsequenter explanat, dicens: *Sed et omnis Patre moto manifestationis luminum processio, in nos optime a large proveniens, iterum ut unifica virtus nos replet, et convertit ad congregantis Patris unitatem et deificam simplicitatem.* Quoniam beatus Jacobum de processione et multiplicatione divinorum luminum per data naturae et dona gratiae solummodo videbat dixisse, de adunatione vero eorum, inque fontem suum restitutione siluisse, merito hanc sententiam subnectit. Ac si diceret: Non solum data et dona divina, quae post angelicas substantias in humanis mentibus adhuc mortali carne gravatis maxime fiunt, desursum sunt a patre luminum descendencia, verum etiam omnis processio divinae illuminationis, quae ineffabili paterno motu in nos copiosissime et multipliciter provenit, iterum ipsa congruenter, dum sit virtus nos unificans atque restituens, sua gratia implet et convertit ad ipsum Patrem, qui ad se congregat, quae a se procedunt, et in se unificat diversa, et deificat sibi conformia, et simplicat veluti in infinitam numerositatem multiplicata. Qua autem ratione πατροκίνητος, id est, pater motus a Graecis dicatur, non incongrue quaeritur. Quomodo enim immutabilis movetur, vel a quo movetur, vel in quid et ad quid movetur, non infructuose a sapientibus investigatur. Movet igitur seipsum non localiter, non temporaliter, sed superessentialiter super loca et tempora movetur a seipso. Nulla siquidem causa praecedit, quae ipsum moveat, cum sit ipse prima unaque causa omnium motuum. Ipse est motus et status. motus stabilis et status mobilis. Quo argumento, dic quaeso, approbas immobilem Patrem moveri? Ex nomine argumentor. Si quaeris nomen illud, audi. In utraque lingua, graeca videlicet latinaque, Pater vocatur; et graece quidem componitur πατήρ, hoc est, πάντα τηρών, id est, omnia servans. Non tibi videtur recte moveri, ut custodiat omnia, qui servat et salvat omnia, quae in unigenito suo fecit? Audi etiam illud: Pater et Deus vocatur, hoc est, θεός, currens, nomen a verbo θίω, quod idem curro,

VARIAE LECTIONES.

¹ A ea. ² AB *lucubrationes*. ³ A *quodammodo*. ⁴ B *ut ab ex* (punct. indicat, *ex* delendum esse). ⁵ *michi*, sic ubique. ⁶ AB *ammonet*, sic ubique. ⁷ Corr. B, AB *considerans*. ⁸ B *sit*. ⁹ *ex qua omnibus — pulchritudo* om. B. ¹⁰ B *assumo*. ¹¹ *Patris* om. AB, marg. adscr. B. ¹² AC *simplificat*. ¹³ B' marg. adscr. *De motu patris*. ¹⁴ Sic BC, A *inquit*. ¹⁵ B *set*, sic fere ubique. ¹⁶ B' marg. adscr. *pa'ir*, hoc est *patateron*. ¹⁷ AC *Num*. ¹⁸ B' marg. adscr. *theos*. ¹⁹ Sic CB' (B' *theo* pro *θίω*); AB *nomen θίω* (B *deo*) a verbo.

derivatum ¹. Currit ² enim per omnia, implens et substantificans omnia. Et quis et qualis ³ est ejus motus? Verbum suum motus suus est, sermo suus motus ejus est, de quo Psalmista ait: « Velociter currit sermo ejus », et ipse sermo de se ipso: « Et sermo, inquit, quem audistis, non est meus, sed mittentis me Patris ». Audi et alium motum Patris, coessentiali sibi et Filio suo, qui motus procedens dicitur Spiritus veritatis, quem mittit Pater in nomine Filii sui. Summa itaque Trinitas trinus immobilis motus est: Pater movetur gignendo Filium suum, in quo et per quem fecit omnia; Filius movetur faciens quae vult Pater; Spiritus movetur cooperans Filio et Patris voluntati.

De motu summae bonitatis ad servanda, facienda, perficienda omnia, ipse Dionysius copiose disserit. Sed notandum, quod in hac periodo ⁴, sicut et in ceteris ac paene omnibus, simplicia verba pro ⁵ in Graeco compositis ⁶ propter faciliorem introitum dilectissimorum intellectuum transtulimus pro *φωτοφαιλας* ⁷, hoc est, luminum apparitionis, illuminationis summum modo ponentes, et pro *ἀγαθότης* ⁸, quod est adverbialiter optime ⁹, dativo, affatim, vel bene ac large. Illud etiam, quod diximus *nos replet*, quoniam ex ambiguo Graeco, quod est *ἀναπληρῶ* ¹⁰, translatum est, potest et sic transferri: nos complect, ut sit sensus: Quemadmodum divinae illuminationis processio copiose nos multiplicat in infinitatem, iterum complicat et unificat et restituit in simplicem congregantis et deificantis nos Patris unitatem. Hoc autem dico, quoniam fere tota beati Dionysii per omnes hos libros intentio est ¹¹ de infinita numerositate multiplicationis subsistentis per se summi boni in omnia, quae per se ¹² ipsa nec essent, nec bona subsisterent, nisi participatione ipsius essentiali bonitatisque essent, et bona essent, deque ipsius multiformis numerositatis iterum reductione redituque in ipsum summum bonum, in quo numerositas infinita finem ponit et unum est. Et hoc apostolico perhibet testimonio dicens: *Etenim ex ipso omnia et in ipsum, ut divinum ait verbum*. Ac si diceret: Propterea divina virtus colligit nos et complicat ad congregantis Patris unitatem et deificam simplicitatem ¹³, ut sancta apostolica testatur sententia.

§ 2. Sequitur: *Ergo Jesum invocantes paternum lumen, quod est verum de lumine* ¹⁴, quod illuminat omnem hominem venientem in mundum, per quem ad principale lumen, Patrem, accessum habuimus in sacratissimorum eloquiorum a Patre traditas illumina-

tionem, quantum possibile est, respiciemus. Jam tunc incipit de caelestibus ierarchiis, hoc est, episcopatibus tractare. Et est ordo veriorum: Nonne ergo respiciemus, quantum possibile est, in sacratissimorum eloquiorum a Patre traditas illuminationes, invocantes Jesum? Sensus autem talis est: Quoniam ex ipso Patre omnia veniunt, et in ipsum redeunt, nome nos, qui invocamus Jesum, qui est ¹⁵ paternum lumen, lumen videlicet de lumine, et verum lumen de vero lumine, qui illuminat omnem hominem venientem in mundum, in ipso et per ipsum restauratum ¹⁶, per quem, Jesum ¹⁷ scilicet, ad principale lumen, quod Pater est, accessum habuimus, (inaccessibilis enim erat nobis illa incomprehensibilis lux Patris, priusquam incarnaretur et homo fieret lux ab eo genita, quae est Christus; ipso autem humanato, et in nostra natura facto, accessum habemus ad invisibilem Patrem; nam dum intelligimus Christi humanitatem, profecto cognoscimus, quantum datur nobis cognoscere, ipsius et Patris et Spiritus utriusque abditam ¹⁸ divinitatem: hinc est, quod ipse ait: « Philippe, qui me videt, et Patrem meum videt », hoc est: qui me verum Deum et hominem intelligit, ipse Patrem meum: in me intelligit, quia ego in Patre et Pater in me et ego et Pater unum sumus) in sanctissimorum eloquiorum a Patre traditas illuminationes, hoc est, in divinas visiones, quas Pater nobis tradidit in sacris ¹⁹ Scripturis, quantum possibile est adhuc carne circumscriptis, respiciemus? Aut, ut expressius in Graeco legitur *ἀνεύρομεν* ²⁰, hoc est, nutum interiorum ²¹ cordis oculorum erigemus ²²?

Hoc autem dicit, quoniam ex visionibus prophetis, quas Graeci *θεοφανείας* ²³ appellant, id est divinas apparitiones, caelestium virtutum ordinationes et dispositiones, quas ierarchias vocat, maxime humanis mentibus in quibusdam ex sensibilibus rebus conformationibus similibus vel dissimilibus introductae sunt. Et hoc est quod subiunxit: *et ab ipsis symbolice* ²⁴ nobis et analogice manifestatas caelestium animorum ierarchias, quantum potentes sumus, respiciemus, hoc est, per ipsas divinarum eloquiorum illuminationes, in mentibus prophetis a Deo traditas, non per se ipsas, verum per symbola, hoc est, per signa sensibilibus rebus similia, aliquando ei pura, aliquando dissimilia et confusa, et per analogen, hoc est, per ascensionem mentis in divina mysteria ²⁵ contemplabimur, quantum nobis sinitur, manifestatas caelestium intellectuum dispositiones. Et quoniam principium et fons est totius illuminationis invisibilium substantiarum, sive prius in theo-

VARIAE LECTIONES

¹ B' supra adscr. est derivatum; C quod est curro est derivatum. ² C cucurrit. ³ A qualiter. ⁴ AC periodo. ⁵ Pro om. ABC, addidi ex con. ⁶ C oppositis. ⁷ ABC φωτοφαιλας B' marg. adscr. pro photofanias. ⁸ B' marg. adscr. i. e. agathos. ⁹ A optime. ¹⁰ Sic AB. ¹¹ Sic C est om. AB, supra adscr. B'. ¹² Sic BC, se om. A. ¹³ Sic C, simplicitatem om. AB. ¹⁴ De lumine om. textus graec. et a. Scoti versio. ¹⁵ Sic C, pro qui est AB quæ. ¹⁶ AC restauratum est. ¹⁷ Jesum om. B. ¹⁸ Sic AC, B additam. ¹⁹ BC sanctis. ²⁰ B' marg. adscr. aneuromen. ²¹ Coni, A interiorum, B interioris in (pau. cta B' adiecitisse videtur), C hoc est mirum interiorum. ²² B erigemur, C exigemus. ²³ B' marg. adscr. theophanias. ²⁴ AB symbolice, sic B, fere ubique, A interdum. ²⁵ B misteria, ubique.

logorum visionibus, sive posterius in spiritualium A virorum mentibus, quibus datum est divina nosse arcana ¹, pater luminum, a quo omnia proveniunt et in quem omnia recurrunt, propterea subiunxit: *et principalem et superprincipalem divini Patris claritatem, quae angelorum nobis in figuratis symbolis manifestat beatissimas ierarchias, immaterialibus ² et non tremantibus mentis oculis recipientes, iterum ex ipsa in simplum suum ³ restituimur ⁴ radium.* Intuere, quemadmodum processionem divinae illuminationis a Deo Patre in nos, et iterum ex ipsa processione claritatis et multiplicatione ⁵ nostram restitutionem in simplum ipsius procedentis lucis radium per singulas edocet periodos ⁶. Est autem hujus ⁷ periodi verborum ordinatio: et restituimur iterum, ex ipsa videlicet multiplici datione, in simplum ipsius radium, dum recipimus ⁸ immaterialibus et non tremantibus mentis oculis, sed spiritualibus et in firmis simul ⁹ theoriae obtutibus, principalem et superprincipalem, hoc est, plusquam principalem divini Patris claritatem, id est, ex divino Patre datam illuminationem, quae angelorum nobis in figuratis symbolis, hoc est, per formas significativas, beatissimas manifestat ierarchias. Ac si plane diceret: Dum principalem, et plusquam principalem ex divina procedentem claritate ¹⁰ intellectuali visu et vacillantis animi contuitu percipimus, per quam nobis beatissimae angelorum ierarchiae per quaedam symbola manifestantur, iterum per ipsam in simplum suum radium restauramur. Et notandum, quod hic quoque, sicut superius, simplicia pro compositis transulimus verba. Pro eo enim, quod est *θεαρχικό πατρός* ¹¹, divini Patris, et *φωτοδοσία*, claritatem posuimus. Nam *θεαρχικός* ¹² ad purum transferri non potest, nisi per periphrasin ¹³; dicitur enim *θεαρχός* ¹⁴ Pater, quia totius Deitatis principium est, Filii per generationem ¹⁵, Spiritus sancti per processionem. *φωτοδοσία* ¹⁷ vero est luminum datio, quae specialiter ad Patrem refertur, qui omnium luminum dator est. Pro eo itaque, quod potest per ambitum transferri sic: et principalem et plusquam principalem luminum dationem a Patre, qui in Deitate principium est, facilius nobis visum ¹⁶, quamvis virtute verborum longius, ponere: et principalem et superprincipalem divini Patris claritatem ¹⁹, ea ratione ducti, qua saepe invenimus apud

ipsum Graecos pro compositis simplicia. Ipsi quippe pro *θεαρχικό* ²⁰ Patre *θεῶν πατέρα* ²¹, id est divinum Patrem, et pro *φωτοδοσία λαμπύρων* ²², id est claritatem, frequentissime ponunt ²³. Quis est autem radius ille simplex paternae claritatis, in cuius conspectu ²⁴ ab ipsa claritate immaterialibus et non titubantibus mentis oculis intellecta reponimus, merito quaeritur. Et mihi quaerenti nihil probabilius occurrit ad credendum et intelligendum, quam Dei Patris Verbum ²⁵, quod instar radii ab inaccessiblei et invisibili sole, id est Patre, in universitatem sensibilis et intelligibilis creaturae, et maxime ac principaliter in angelicos et humanos intellectus diffunditur, impletis omnia, perficiens imperfecta, penetrans obstrusa, illuminans mysteria, formans visiones in interioribus sensibus theologorum, aperiens intellectus eas visiones quaerere et intelligere volentium, et seipsum secundum analogiam uniuscujusque omnibus in se intuentibus manifestans. Quod ex consequentia praesentis capituli facillime quis potest approbare. Nam sequitur: *Etenim neque ipse usquam unquam a propria singulari sua unitate deseritur*, hoc est, ipsa patris luminum claritas ²⁶ pure a nobis ac firmiter intellecta in simplum suum radium nos restituit, quoniam ipse radius nullo loco, nullo tempore, a propria et singulari sua unitate, id est simplicitate, relinquatur. Quid ²⁷ enim simplicius Verbo Dei, dum per seipsum in Patre suo super omnia cogitatur, quantum se sinit cogitari? Quid eodem multiplicius, dum super omnia, quae in ipso et per ipsum facta sunt, expanditur, intellectibusque sapere valentium numerose distribuitur? Et ne existimes, quod aliud sit claritas Patris, aliud radius Patris. Claritas Patris ²⁸, radius Patris, Filius suus est, qui Patrem clarificavit mundo, qui super omnia uniformis est ²⁹, et forma omnium ³⁰, et in omnibus multiformis est, et multiformitas omnium, et maxime in angelicis et humanis mentibus. Et hoc aperte declarat dicens: *Ad anagogicam vero et unificam eorum, quae provisae sunt ³¹, contemperantiam optime et pulchre multiplicatur et provenit, manetque intra se in incommutabili similitudine uniformiter fixus, et in se, quantum fas est, respicientes proportionaliter in se extendit ³² et unificat secundum simplicitatem sui unitatem.* hoc est: divinus radius, quamvis propriam D simplicitatem et singularem unitatem suam non

VARIAE LECTIONES.

¹ AB archana, sic fere ubique. ² B materia, B' supra adscr. libus. ³ In non tremantibus — simplum suum om. B. ⁴ A restituuntur. ⁵ AC multiplicationem, B multiplicationem (punct. B' adjec. videtur). ⁶ AC periodas. ⁷ hujus om. B; C ejus. ⁸ A recipimus. ⁹ A similiter. ¹⁰ Sic ABC; fortasse legendum: ex divino Patre procedentem claritatem. ¹¹ B' marg. adscr. *thearchicoy patris*. ¹² B' marg. adscr. et pro eo quod est *photodosian*. ¹³ B' marg. adscr. *thearchicos*. ¹⁴ AB periphrasin; sic f' pro ph fere ubique. ¹⁵ B' marg. adscr. *thearchicos*. ¹⁶ Sic C; AB pro Filii per generationem simpliciter proferunt: *deitas*, quod sensu caret. ¹⁷ B' marg. adscr. *photodosia*. ¹⁸ B' adscr. est visum. ¹⁹ Sic BC, A claritate. ²⁰ B' marg. adscr. *thearchico*. ²¹ C' marg. adscr. id est *thionpatera*. ²² Sic AB; B' marg. adscr. id est *photodosia lamptyron*; C profert: et pro *photodosia lamptyron*. ²³ Sic BC, AB ponit. ²⁴ B conspectum. ²⁵ Recens manus in B marg. adscr. quod *Dei Patris Verbum in universitatem cet.* ²⁶ Sic C, A claritatis, B claritatis (punct. adjec. B'). ²⁷ B' marg. adscr. *De simplicitate et multiplicitate Dei*. ²⁸ L' A manus recens vocem supra adscr., quam radius aut Pater legas. B' adscr. *Pater est*, et marg. adscr. *comparat Patrem ad claritatem, Filium ad radium*. ²⁹ Qui Patrem clarificavit—uniformis est om. B. ³⁰ Pro omnium Chortum. ³¹ B quae sunt praevias. ³² B extendit in se

deserat, pulchre tamen multiplicatur et procedit in ea, quae provisa¹ sunt, ad eorum anagogicam et unificam contemperantiam, coadunationem illam videlicet, quae sursum ducit² et unificat omnia. Non enim omnia subsisterent, neque, ac veluti quis dixerit: qua ratione et cur simplex multiplicatur? ad principium suum, quod sursum est, Patrem omnium dico, redirent, si non radius ille ineffabilis diffunderetur in omnia, ut subsisterent omnia, et in ipso unum efficerent³, suoque copularentur initio. Et dum pulchre multiplicatur et in omnia procedit, manet in seipso, movetur incommutabilis, sui simul uniformis fixus, et eos, qui in se, quantum fas est, hoc est, quantum licet eisque conceditur, respiciunt, juxta illorum propriam analogiam in se ipsum extendit, hoc est, ad se ipsum erigit et unificat eos ad similitudinem suae simplicis unitatis. Sed quia ipse radius, per se ipsum incomprehensibilis, invisibilis, inaccessibilis est omni creaturae, siquidem sensus omnes omnesque superat intellectus, non potuit omnibus, in quibus multiplicatur, apparere, nisi per quaedam velamina nobis connaturalia, quibus sese adhuc in hac carne constitutus quoquomodo manifestare voluit. Sequitur: *Et enim neque possibile est, aliter nobis lucere divinum radium, nisi varietate sacrorum velaminum anagogice circumvelatum, et his⁴, quae secundum nos sunt, per providentiam paternam connaturaliter et proprie praeparatum.* Ac si diceret: Paterna providentia, et ineffabile divini amoris erga salutem et reductionem⁵ nostram ad ea, quae peccando descriimus, studium, invisibilem⁶ per se ipsum radium variis ac⁷ sacris velaminibus juxta rationes anagogae circumvelavit, et ex his, quae connaturalia nobis sunt et propria, et ut comprehensibilis nobis esset, qui aliter comprehendi non potest, modum quandam apparitionis praeparavit. De quibus velaminibus et in hoc libro, qui est de caelesti ierarchia, et in sequenti, qui scribitur de ecclesiastica ierarchia, nec non et in tertio de divinis nominibus affluenter tractatur. Sed si quaeris, pauca de pluribus propter praesentis periodi reserationem praegustabimus. In⁸ hoc itaque libro velamina, quibus divinus circumvelatur radius, et per paternam providentiam propter nos praeparatur, propheticae⁹ visiones sunt, quae per angelicas virtutes in similitudinem rerum sensibilium, infirmitati nostrae adhuc sensibus corporeis succumbenti¹⁰ naturaliter congruentium, in theologorum memoria conformatae sunt, ad eruditionem nostram, et ab infantilitate

nostra, qua rebus sensibilibus adhaeremus, reductionem per intelligibiles aetates, quibus per actionem et scientiam rationalis anima crescit, donec occurramus in virum perfectum, hoc est, in plenissimam Christi, qui est finis perfectionis nostrae, contemplationem, et in ipso et cum ipso perfectissimam adunationem. Itaque¹¹ et ipsa summa ac sancta Trinitas, et¹² specialiter ipse Filius, omnesque caelestes virtutes in quibusdam similitudinibus divinis apparere prophetis, in humana videlicet effigie, in leonina, vitulina, aquilina, equina¹³, diversi coloris, ignea, nebulosa, electrina, fluviali, rotali, celeriter currenti, ceterisque¹⁴ similiter figuratis symbolis formantur. In¹⁵ sequenti autem libro per sacramenta visibilia et corporalia Veteris Novique Testamenti idem Dei radius, Verbum, caelestesque virtutes propter nos conformari docentur. Verbi gratia, in tabernaculo¹⁶ erat arca¹⁷ testamenti in figura Dei Verbi propter nos incarnati; erant duo Cherubim¹⁸ circa arcam hinc inde volitantes¹⁹ in similitudine²⁰ supercaelestium substantiarum, quae circa Dominum Jesum Christum aeterno et intelligibili volatu circumvolant. Similiter iterum in templo eadem arca Cherubimque erant in eodem typo, ceteraque legalia symbola. In Novo²¹ vero²² sacramenta baptismatis, altaris, calicis, vini, panis, sacerdotum, et mystici chrismatism, ceteraque, quae in figura Christi ponuntur, de quibus tractare nunc et longum est et superfluum, quoniam in secundo copiosissime actantur. In eo²³ vero, qui est de divinis nominibus, peripetesmata²⁴ radii sunt principales causae, verbi gratia bonitas, essentia, vita, sapientia, veritas, virtus, et similia. Et ut breviter dicam, omnes species visibilis et invisibilis creaturae, omnesque allegoriae, sive in factis, sive in dictis, per omnem sanctam utriusque Testamenti Scripturam, velamina paterni radii sunt, et ipse radius secundum carnem suam suimet secundum Deitatem maximum velamen est nobisque connaturale.

§ 3. Sequitur: *Propter quod et sanctissimam nostram ierarchiam τελετάρχης²⁵ sacrorum positio caelestium ierarchiarum supermundana imitatione dignam judicans, et dictas immateriales ierarchias materialibus figuris et formalibus²⁶ compositionibus varificans tradidit.* Ordo verborum²⁷: Propter quod tradidit τελετάρχης²⁸ sacrorum positio, hoc est, teletarchicum²⁹ sacerdotium, et sanctissimam nostram ierarchiam judicans dignam supermundana imitatione caelestium ierarchiarum, et varificans dictas immateriales ierarchias materialibus figuris et formalibus³⁰ com-

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic ABC. ² B sursum est, ducit. ³ B corr. efficerentur. ⁴ B hiis, sic ubique. ⁵ Sic AC; B redemptionem. ⁶ Corr., ABC studio invisibili. ⁷ ac om. AC. ⁸ B marg. adscr. De quibus agit in hoc libro. ⁹ B marg. adscr. De prophetica visione et modo revelationis, et quare sic fit revelatio. ¹⁰ A B succumbenti, B corr. succumbenti. ¹¹ Sic ABC, B corr. Uique, et marg. adscr. De diversis modis apparitionum. ¹² B ac. ¹³ B equina. ¹⁴ B² marg. adscr. quae. ¹⁵ B marg. adscr. De quo agitur in libro sequenti qui est de ecclesiastica ierarchia. ¹⁶ Sic AC; B habitaculo. ¹⁷ AB archa, sic ubique. ¹⁸ B Cherubin, sic ubique. ¹⁹ Sic BC; A volutantes. ²⁰ Sic AC; B similitudinem. ²¹ B nono. ²² Sic ABC, supple Testamento. ²³ B marg. adscr. De quo agitur in libro tertio, qui est de divinis nominibus. ²⁴ AB peripetesmata. B supra scr. id est radii. C per ypetasmata. ²⁵ B marg. adscr. i. e. theletarchis, i. e. perfectissima. ²⁶ A formabilibus. ²⁷ B supra scr. est. ²⁸ Corr. B, ABC teletarchium. ²⁹ Sic BC; A formabilibus.

positionibus. Et est sensus huiusmodi: Quoniam Paterna providentia simplicem suum radium per conaturalia nobis velamina multiplicat, ut nos merito peccati originalis dispersos in pristinam naturae nostrae simplicitatem, in qua facti sumus ad imaginem¹ divinae unitatis, revocaret, propterea etiam sanctissimam nostram ierarchiam, hoc est, sanctissimum ecclesiasticum episcopatum, ipsa τελετάρχης² sacrorum positio, quae graece dicitur τελετάρχης³ ιεροθεσία, hoc est τελετάρχη⁴ sacerdotium, tradidit et constituit, quoniam iudicavit, eam, nostram dico ierarchiam, dignam esse supermundana similitudine caelestium episcopatum, ut Ecclesia, quae adhuc in peregrinatione est huius vitae, sparsim per loca et⁵ tempora, variatum⁶ per diversa mysteria, multiplex in doctrinis, composita in symbolis caelestium virtutum, in quibus nulla diversitas est, unitatem et aequalitatem possit ascendere, et praedictas ierarchias, id est caelestes essentias, dum⁷ sint naturaliter immateriales, super omnia loca et tempora, super omnes materiales figuras et formas et compositiones, per materiales figuras et formas et compositiones ad similitudinem nostrae ierarchiae, quae adhuc in terris est, varificavit, hoc est, in diversis visionibus et symbolis et allegoriis multiplicavit, et nostrae infirmitati conformavit, quoniam earum simplicitas et intelligibilis unitas per se ipsam lucere nobis impossibile⁸ erat⁹. Τελετάρχης autem¹⁰ ιεροθεσία, hoc est τελετάρχη¹¹ sacerdotium, est summa sanctaque Trinitas, prima omnium ierarchiarum ierarchia, ex qua omnes ierarchiae in caelo et in terra et factae et ordinatae et traditae sunt. Cur autem summa Trinitas tali nomine, quod est τελετάρχης¹² (τελετᾶ¹³ autem¹⁴ a Graecis dicitur hostia purgativa omnium peccatorum, per quam de homine efficitur Deus), ac per hoc sancta Trinitas dicitur¹⁵ unus Deus? Quoniam causa et principium est totius nostrae purgationis et deificationis, pulchre et rationabiliter τελετάρχης¹⁶ vocatur, hoc est τελετάρχη¹⁷, principium scilicet purgationum et finis. Siquidem ἀρχή¹⁸ apud Graecos et principium significat et finem. Causa quippe substitutionis nostrae secundum naturam eadem est causa et sanctificationis nostrae et perfectionis secundum gratiam. Simili ratione eadem

summa Trinitas ιεροθεσία, quasi ἱερῶν θεσία, hoc est sacrorum positio, convenienter¹⁹ dicitur, quoniam ipsa²⁰ est omnium sacrorum mysteriorum, quibus²¹ nostra rationalis natura eruditur in doctrina, purgatur in actione, illuminatur scientia, deificationis virtute perficitur, primum et immobile firmamentum. Ac²² veluti quis interrogavit²³, cur caelestes substantiae, quas nulla sensibilis forma seu figura circumscribit, nulla partium compositio conjungit, per diversas formas figurasque et compositiones, sive intrinsecus visionibus prophetis, sive extrinsecus sensibus corporeis variantur et multiplicantur, subiunxit dicens: ut proportionabiliter²⁴ nobis ipsis a sacratissimis formationibus in simplas et non figuratas ascendamus altitudines et similitudines. Hoc est: propterea ad similitudinem nostram caelestes ierarchiae in sacratissimis varificantur formationibus, ut per eas sanctissimas imagines valeamus ascendere in simplam omnique imaginatione carentem caelestium virtutum similitudinem, ut²⁵ per omnia in omnibus aequalis eis efficiamur. Et hoc etiam²⁶ ratio subnexa insinuat. Ait enim: Quoniam impossibile est nostro animo ad immaterialem ascendere caelestium ierarchiarum et²⁷ imitationem et contemplationem, nisi ea, quae secundum ipsum est, materiali manu-ductione utatur. Ac si diceret: Nam non potest noster animus, densissimis diversorum dilectorum²⁸ errorum, falsarum cogitationum, materialium phantasmatum²⁹ caliginibus undique septus deceptusque, ad immaterialem civium caelestium imitationem, hoc est, similitudinem secundum naturam, et contemplationem summam omnium causae per theologiam gratiam exaltari, nisi prius introductione materialium rerum, ut ad hoc perveniat, utatur. Denique quid sit³⁰ ipsa materialis manu-ductio³¹, quia humanus animus ad angelicae naturae et gratiae altitudinem ut uniformem aequalitatem³² sublevetur, consequenter subiungit, dicens: Visibiles quidem³³ formas invisibilis pulchritudinis imaginationes arbitratur, hoc est, dum arbitratur et incunctanter iudicat, visibiles formas, sive quas in natura rerum, sive quas in sanctissimis divinae Scripturae sacramentis contemplatur, nec propter se ipsas factas, nec propter se ipsas appetendas seu³⁴ nobis promulgatas, sed invi-

VARIAE LECTIONES.

¹ A ymaginem, sic A fore ubique, B persaepe. ² B marg. adscr. theletarchis. ³ Sic AB more latinorum finitur adjectivum in is, e; apud Graecos tale adjectivum in τᾶ, ε terminatur. B² marg. adscr. theletarchis ierotesia h. e. theletarce. ⁴ B² infra scr. per tempora. ⁵ In B rad. corr. variatir; C uariatum. ⁶ Sic A C; B cum. ⁷ B² corr. non possibilis, C impossibile. ⁸ B² erat (va supra scr. B²). ⁹ Corr., ABC aut. ¹⁰ Rursus adject. finitur in e pro i. B² marg. adscr. theletarchis aut ierotesie h. e. theletarce. ¹¹ C quod est theletarchis. B² marg. adscr. theletarcis vocatur pater. ¹² B² marg. adscr. telete. ¹³ Sic AC; B autem dicitur om. B. ¹⁴ B² marg. adscr. teletarcis. ¹⁵ B² marg. adscr. theletarce. ¹⁶ B² marg. adscr. archē. ¹⁷ Verba: trinitas ιεροθεσία — positio con- om. B; B² supra voc. venienter scr. con et marg. adscr. trinitas ιεροθεσία, i. e. ierotesia quasi ἱερῶν θεσία i. e. ierotesia. ¹⁸ Sic CB², AB ipse. ¹⁹ B² marg. adscr.: Not. numerat operationes sibi invicem ordinatas scilicet erudire, purgare, illuminare, perficere; alibi autem tantum tres ponuntur, omisso erudire. ²⁰ Sic C et rad. corr. B; A aut. ²¹ C interrogaverit, B² interroget. ²² Sic BC; A proportionabiliter. ²³ Sic C; B² corr. et ut; AB virtutum et similitudinem ut. ²⁴ B² Et etiam (puncta B² adj. videtur), C Et hec etiam. ²⁵ B² et. ²⁶ Sic AB²; BC delictorum (B² corr. dilectorum eandemque hanc correcturam marg. adscr.) ²⁷ B. fantasmatum, sic B fere ubique, A saepissime f pro ph. ²⁸ Sic A, quid sit om. B, B² marg. adscr. quae sit, C quae sit. ²⁹ A manus ductio ³⁰ Coni; A uniforme inaequalitate, B uniforme in aequalitatem, B² corr. uniformiter, C uniformem aequalitate. ³¹ Sic AC, B siquidem. ³² Pro se B².

sibilis pulchritudinis imaginationes esse, per quas divina Providentia in ipsam puram et invisibilem pulchritudinem ipsius veritatis, quam amat, et ad quam tendit omne quod amat sive sciens sive nesciens¹, humanos animos revocat. Similiter et de ceteris, quae sequuntur, intelligendum². *Et sensibiles suavitates figuras invisibilis distributionis*, a superioribus subditur: arbitrans. Sensibiles suavitates dicit corporcos odores, quos olfaciendi sensus recipit in figuram invisibilis distributionis, ut, quemadmodum³ per exteriorem sensum narium suaves seu insuaves discernimus odorum qualitates, ita in interiori sensu intelligibilem virtutum distributionem per singulas species discretionis virtute discernamus, easque diligentissimo rationis contuitu ab oppositis vitis, aut eas falsa imaginatione imitari⁴ conatibus segregemus. Hinc⁵ est, quod et sanctissimum chrismatis sacramentum, thuris etiam fumigatio, in typo interiorae virtutum suavitatis et virtutum dividicationis⁶ a sacerdotibus conficiuntur ecclesiae. *Et immaterialis luculentiae imaginem materialia lumina*, subaudis similiter a superioribus: arbitrans. In hoc loco pro *φωτοδοσίας*⁷, id est laminationis⁸, luculentiae⁹ posuimus. Materialia¹⁰ lumina, sive quae naturaliter¹¹ in caelestibus spatiis ordinata sunt, sive quae in terris humano artificio efficiuntur, imagines sunt intelligibilium luminum, super omnia ipsius verae lucis, quae illuminat omnem hominem venientem in mundum, quae semper et inextinguibiliter in angelicis et in¹² humanis intellectibus ardet. Sequitur: *Et secundum intellectum contemplativae plenitudinis pervias sacras disciplinas*; hic quoque subaudis¹³ arbitrans; imagines esse¹⁴ subaudi arbitrans. Septem disciplinas, quas philosophi liberales appellant, intelligibilis contemplativae¹⁵ plenitudinis, qua Deus et creatura purissime cognoscitur, significationes esse astruit. Ipsas autem sacras disciplinas *διεξοδικάς*¹⁶ nominat, hoc est pervias, quoniam intelligentibus eas perviae sunt et planae, vel quoniam quaedam viae sunt, per quas ingredimur rerum scientiam. *Διεξοδικάς*¹⁷ item¹⁸ disciplinas notiore¹⁹ interpretatione decursativas possumus accipere. Ut enim multae aquae ex diversis fontibus in unius fluminis alveum confluent atque decurrunt, ita naturales et liberales disciplinae in una eademque internae contemplationis significatione²⁰ adunantur quam sum-

mus fons totius sapientiae, qui est Christus, undique per diversas theologiae speculationes insinuat. Et fortassis hoc est, quod per Psalmistam de beato viro dicitur: « Et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum », hoc est, sicut Christus erit, in cujus significationem typicam omnes naturales artes, intra quarum terminos tota divina concluditur Scriptura, concurrunt. Nulla enim sacra Scriptura est, quae regulis liberalium careat disciplinarum. *Et adunati ad divina et ordinati habitus earum, quae hic sunt, dispositionum ordines*. Hoc est: omnes ordines dispositionum, quas vel ex natura vel ex sapientum hominum rationabili inventione²¹ et operatione in rebus sensibilibus praesentis hujus vitae humanus animus considerat, imagines esse arbitrandi sunt adunatae et ordinatae habitudinis spiritualis, qua humana anima incommutabiliter divinis adhaeret virtutibus. Sequitur: *Et Jesu²² participationis²³ ipsam divinissimae eucharistiae assumptionem*. Intuere²⁴, quam pulchre, quam expresse asserit, visibilem hanc eucharistiam, quam quotidie²⁵ sacerdotes Ecclesiae in altari conficiunt ex sensibili materia panis et vini, quamque confectam et sanctificatam corporaliter accipiunt, typicam²⁶ esse similitudinem spiritualis participationis²⁷ Jesu, quem²⁸ fideliter solum intellectu gustamus, hoc est, intelligimus, inque²⁹ nostrae naturae interiora viscera sumimus, ad nostram salutem, et spirituale incrementum, et ineffabilem deificationem. Oportet ergo, inquit, humanum animum, ex sensibilibus rebus in caelestium virtutum similitudinem et aequalitatem ascendentem arbitrari, divinissimam eucharistiam visibilem, in Ecclesia conformatam³⁰, maxime typum esse participationis ipsius, qua et nunc participamus Jesum per fidem, et in futuro participabimus per speciem, eique adunabimur per caritatem. Quid ergo ad hanc magni theologi Dionysii praeclarissimam tubam respondent, qui visibilem eucharistiam nil aliud significare praeter se ipsam volunt asserere, dum clarissime praefata tuba³¹ clamat, non illa sacramenta visibilia colenda, neque pro veritate amplexanda, quia significativa veritatis sunt, neque propter se ipsa inventa, quoniam in ipsis intelligentiae finis³² non est, sed propter incomprehensibilem³³ veritatis virtutem, qua³⁴ Christus est in unitate humanae divinaeque³⁵ suae substantiae

VARIAE LECTIONES.

¹ A nesci sciens. ² B² adscr. est. C intelligendum est. ³ Sic AC, quemadmodum om. B. ⁴ Sic AC, B mutari. ⁵ B² marg. adscr. De sacramento crismatis, et fumigationis thuris. ⁶ Sic ABC. ⁷ B² marg. adscr. photodoσίας. ⁸ Sic CB², AB datione. ⁹ Sic C, AB luculenter. ¹⁰ AB matherialia, sic A saepe, B raro. ¹¹ B: quae luculenter naturaliter (puncta B² adscr. videtur). ¹² In om. AC. ¹³ Sic AC; B subaudis (punct. B² adscr. videtur.) ¹⁴ Sic AC; imagines esse om. B. ¹⁵ Sic C et litteris iniatis corr. B; AB contemplationis. ¹⁶ B² marg. adscr. dyexodicas. ¹⁷ B² marg. adscr. diexodicas. ¹⁸ Sic C et ad marg. corr. B²; AB inter. ¹⁹ Sic C; B noticie (quae vox ita scripta est, ut ad vocem notiore proxime accedat), A noticione. ²⁰ Sic C; AB significationem. ²¹ Sic AC; B inventionem rationabili. ²² Sic litteris iniatis corr. B. Pro Jesu AB in unum (quae voces in cod. scriptura non multum differunt a ihesu). ²³ Corr. B², AB principationis. ²⁴ C intuere. ²⁵ AB cottidie, sic ubique; C cothidie. ²⁶ C typi quam. ²⁷ Sic CB², AB principationis. ²⁸ quem om. C. ²⁹ B² corr. in quem. ³⁰ C conformatum. ³¹ C tuba praefata. ³² C finis intelligentiae. ³³ B incomprehensibilis, incomprehensibiliter. ³⁴ C quae. ³⁵ C divinae humanaeque.

ultra omne, quod sensu sentitur corporeo, super omne, quod virtute percipitur intelligentiae, Deus invisibilis in: utraque sua ¹ natura ². *Et quaecunque alia caelestibus quidem essentialis supermundane, nobis vero symbolice tradita sunt.* Ac brevi sententia beatus Dionysius docet nos, incunctanter non solum humanos animos adhuc in carne detentos per sensibilia symbola, verum etiam angelicos intellectus omni carnali gravitate absolutos per invisibiles significationes, quas theologia theophanias nominat, ipsam veritatem cognoscere, quoniam per se ipsam nulli creaturae seu rationali seu intelligibili comprehensibilis ³ est, super ⁴ omnem sensum et intellectum exaltata ⁵, omni visibili et invisibili creatura remota. Ideo superniundane, inquit, hoc est, super omnes sensibiles hujus mundi species caelestibus essentialis apparere veritatem, nobis vero per sensibilia symbola. Neque enim etiam angeli cognoscunt per ⁶ se ⁷, quid Deus, vel quid sit ⁸ veritas; hoc enim ab omni creatura remotum est; sed solummodo cognoscunt se esse, et veritatem superessentialiter esse, et ab ipsa omnia procedere. *Propter hanc ergo nostram ⁹ contrationabilem ¹⁰ θείωσιν ¹¹ misericors perfectionis principium et caelestes ierarchias nobis manifestans, et conministrum earum perficiens ¹², ierarchiam nostram ¹³ ad virtutem nostram similitudine deformis suae sanctificationis sensibilibus ¹⁴ imaginibus supercaelestes descripsit intellectus in sacroscriptis eloquiorum compositionibus, quatenus ¹⁵ nos reduceret per ¹⁶ sensibilia in intellectualia, et ex sacre figuratis symbolis in simplas caelestium ierarchiarum summities. Ανοκεφαλαίωσις ¹⁷ est totius capituli, quae levissimam exigit explicationem, quoniam in praeditis est exposita. Breviter ergo possumus intelligere sic: Propter hanc nostrae naturae contrationabilem et coequalem angelicae naturae θείωσιν ¹⁸, hoc est deificationem, misericors et clementissimum perfectionis principium (nam φιλαθρωπία ¹⁹ quidam vertent in misericordiam, quidam in humanitatem,*

A hoc est, humanitatis amorem, quidam in clementiam, φιλαθρωπία ¹⁹ autem misericors, vel humanus, vel clemens Deus est, et ipse est τελεταρχία ²⁰, hoc est perfectae purgationis initium) caelestes nobis ierarchias manifestat, et consortem ²¹ illarum nostram ierarchiam ²² perficit juxta possibilitatem naturae nostrae virtutis per similitudinem angelicis substantiis deformis suae ²³ sanctificationis, qua nos sanctificat, et per sensibiles formas divinos descripsit intellectus divinorum eloquiorum typicis configurationibus, ut nos reduceret per ea, quae sensibus succumbunt, in ea, quae intellectu solo considerantur ²⁴, et per symbola ²⁵ figurata in simplas caelestium virtutum excelsuminem subveheret

Ipsa igitur sancta Trinitas nostra θείωσις est ²⁶, hoc est deificatio; deificat ²⁷ enim nostram naturam, reducendo eam per sensibilia symbola in altitudinem angelicae ²⁸ naturae, et deificans eam in his, qui ²⁹ ultra omnia in ipsum Deum transeunt. Ipsa est nostra τελεταρχία, hoc est, perfectissimae nostrae purgationis et sanctificationis exordium; ipsa est prima et summa ierarchia. Nullus enim in caelo vel in terra, hoc est, in illa publica civitate, quae sub cultu unius veri Dei ex rationabili et intelligibili, hoc est, ex humana et angelica natura constituitur, ordo ³⁰, cujus ratio non praecedat in ipsa, et ab ipsa ³¹ non procedat a summo usque deorsum, vel in ipsam non revocetur a deorsum usque ad sursum. Ipsa nobis manifestat virtutes in figuris ac formis nostrae infirmitati congruentibus, ut per eas veluti per quosdam gradus, quos in divinis ³² instruxit eloquiis, facta dico patriarcharum ³³, evangelicas parabolas, omnesque virtutes, quas Dominus in carne peregit, visibilia sacramenta novae legis, quae ab ipso Domino et inchoata et sanctificata sunt, et sanctis apostolis frequentata, et celebrata, et aucta, conscendamus actionis et scientiae gressibus, divina gratia nos ducente, adjuvante, cooperante, donec perveniamus

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic AC; B *tui*. ² C *incomprehensibilis*. ³ C *et super*. ⁴ Corr. B'. AB *exaltari*; C *et super omnem sensum exaltari et intellectum*. ⁵ Sic C, *per om*. AB. ⁶ Sic AC; B *se* (puncta B' adject. videtur). ⁷ Sic AC; *sit om* B. ⁸ *nostram om*. AB, addidi ad fidem graeci textus et J. Scoti versionis. ⁹ B' marg. adscr. *nostrae naturae*. ¹⁰ B' marg. adscr. *theosim, i. e. deificationem*. ¹¹ B *proficiens*, B' corr. *perficiens*. ¹² *ierarchiam nostram om*. AB, addidi ad fidem graeci textus et J. Scoti versionis. ¹³ Corr. B', AB *sensibus*. ¹⁴ AB *quatinus*. ¹⁵ A *et per*; B *et per*. ¹⁶ AB *ἀνοκεφαλαίωσις*. B litteris iniatis marg. adscr. *Anocephaleosis i. e. recapitulatio*. C profert. *Acephaleosis i. e. recapitulatio*. ¹⁷ B litteris iniatis marg. adscr.: *theosin*. ¹⁸ B litteris iniatis marg. adscr.: *philantropian*. ¹⁹ B' marg. adscr. *philantropos*. ²⁰ B' marg. adscr. *teletarchia*. ²¹ Ex conj., *pro et consortem A eam sortem, B et... sortem, B' marg. adscr. juxta, ita ut legendum sit et juxta sortem. C juxta sortem*. ²² B' marg. adscr. *i. e. ierarchiam*. ²³ AC *sive*, B *siue*. ²⁴ Sic CB', AB *considerant*. ²⁵ B *simbola singula* (punct. adj. et *simbola supra scr. B'*) AC *singula*. ²⁶ B' marg. adscr. *theosis est*. ²⁷ B' marg. adscr. *Qualiter deificatur*. ²⁸ Sic C; A *euangelice*, B *euangelice* (punct. adject. B'). ²⁹ Sic AC, B *quae*. ³⁰ B' supra scr. *est*. ³¹ Sic BC, A *ipso*. ³² Sic AC, B *divinus*, B' *pro - divinus* marg. adscr. *divinis*. ³³ A *patriarcharum*.

NOTAE.

* Quae J. Scotus de SS. Eucharistia hic disputat, D riam, plus quam merum symbolum in SS. Eucharistia se agnoscere aperte prodit, docens eam in interiora nostrae naturae viscera sumi ad nostram.... ineffabilem deificationem. Quare quum omnino ja Pasehasianos hoc loco invehatur, ipsius verbis vix aliquid inesse videtur, quod ei opprobrio verti debeat.

aequaliter cum angelis in simplicissimam puramque incommutabilis veritatis speculationem. Sed fortassis prolixius, quam res exigit, primum capitulum exposuimus; quanta tamen in sequentibus aperial, studiosus lector, ni fallor, inveniet. *Explicit tractatus de primo capitulo*. *Incipit de secundo*.

CAPITULUM II.

Secundi capituli ἐπιγραμματα est: *Quoniam pulchre divina et caelestia etiam per dissimilia symbola manifestantur*. Divina, inquit, et caelestia, hoc est, caelestes virtutes, [quas] ³ theologi in tres dividunt ierarchias, sicut in processu praesentis operis declarabitur, pulchre per symbola, quamvis eis ⁴ dissimilia sint, manifestantur nobis et significantur. Nulla siquidem sensibilis species est, quae omnino intelligibilium similitudinem aequatur. Longe ⁵ enim a se discrepant, et penitus dissimilia sunt, quae sensu corporeo extrinsecus, vel quae ⁶ phantastice interius apparent, ut sunt visiones sive sompnantium, seu mentis excessum, quem Graeci ἐκστασιον ⁷ vocant, patientium in spiritu, et ea ⁸ quae puro et intimo mentis contuitu, nulla phantasia seu sensibili specie interposita, per se ipsa intelliguntur. At vero quoniam noster animus, ut superiori capitulo dictum est, ad ipsam intimam ⁹ intelligibilium rerum speculationem non continuo, nulla mediante intercapedine, potest ascendere, pulchre divina Providentia dissimilia symbola interponit, similia quidem nobis adhuc corporeis sensibus detentis, dissimilia veropuris intellectibus, ad quorum ¹⁰ contemplationem per illa noster ducitur intellectus.

§ 1. *Oportet igitur, ut aestimo, primum exponere, quam quidem esse speculationem omnis ierarchiae aestimamus*. Hoc est: ordo rerum exigit, ut arbitror, priusquam ad expositionem ¹⁰ dissimilium symbolorum, per quae ad puram caelestium virtutum visionem animus introducit, veniamus ¹¹, primum explanare, qualem speculationem, id est, qualem definitionem judicamus esse omnis ierarchiae, id est universalis ierarchiae. Est enim generalis ierarchia, quam ¹² generaliter oportet definire, quoniam subdividitur in multas ierarchias, quae veluti species ipsius sunt, suasque speciales definitiones ab laudatoribus. *Et* ¹³ *quid unaquaeque, species generalis ierarchiae, divinis suis profuit* ¹⁴ *laudatoribus* ¹⁵, hoc est, qualem et quantam pulchritudinem contulit his, qui per eam et in ea divinas laudes frequentant ¹⁶ actione et scientia. *Deinde caelestes ierarchias laudare secundum ipsarum in eloquiis manifestationem, subaudis a superioribus: oportet*. Ac si diceret: Post generalis ierarchiae, ejusque formarum et specierum, et utilitatis uniuscujusque earum divinis laudatoribus, hoc est his, qui divina canunt interiore et exteriori laude, speculationem consequenter oportet caelestes ierarchias laudare, glorificare videlicet et praedicare, juxta sua in ¹⁷ divinis eloquiis symbola, per quae, quamvis dissimilia sint, nobis manifestantur. *Consequenterque* ¹⁸ *his dicere, qualibus divinis formationibus caelestes figurant ordines eloquiorum sacrae descriptiones* ¹⁹. Dum haec, inquit, quae praediximus, consequenti naturalique ordine fuerint considerata, oportet dicere, quales divinas formationes sanctorum eloquiorum sacrae descriptiones ²⁰, hoc est, sancta formarum assimilatio ad caelestes ordines significandos figurant atque conformant, utrum absolutae sint et a se invicem naturalibus differentiis discretas, ut est hominis effigies, seu leonis, seu aquilae, an diversis naturalium rerum imaginibus una quaedam mixta et composita imaginatio sit ²¹, ut rota in rota, mixta quoque quatuor animalia, sibi invicem in singulis connexa. Sequitur: *et ad qualem oportet ascendere per formas veritatem* ²², velut ²³ expressius transferri potest: per figmenta in non figmentum. Consequens est, inquit, dicere, ad qualem et quam puram et sinceram intelligibilium rerum veritatem omni figmento carentem oportet nos claro mentis contuitu ascendere. Et qua ratione debemus tam alte ascendere? Sequitur: *ut non et nos eodem modo velut multis* ²⁴ *immunde existimemus caelestes et deiformes animos multipedes esse quosdam, et multorum vultuum, et ad boum pecudalitem, aut ad leonum bestialem imaginationem formatos* ²⁵, *et ad aquilarum curvo rostro speciem, aut ad volatilium tripertitam alarum commotionem effiguratos*. Ea ratio est, inquit, quae nos admonet ²⁶, ultra omnes propheticas visiones et formationes mentis contuitu supervolitare, ne et nos eodem modo, sicut et multi carnaliter spiritualia cogitantes, et ultra ea, quae sensu corporeo percipiunt, nihil ²⁷ esse immundis suis cogitationibus ²⁸ putantes, existimemus, similes illis facti, caelestes et deiformes angelicarum virtutum animos, quosdam quidem multos pedes naturaliter habere, dum membrorum compage corporalium omnino carent, quosdam vero multas species simul

VARIAE LECTIONES.

¹ capitulo om. B; B^o marg. adscr. titulo. ² B^o marg. adscr. epygramma est i. e. superscriptio. ³ quas om. ABC, addidi ex con. ⁴ B ea. ⁵ B^o marg. adscr. Notat hic distinctionem triplicis visionis. ⁶ B^o marg. adscr. nota quod extasin vocat fantasticam visionem. ⁷ AB ἐκστασιον, B^o marg. adscr. i. e. extasim, C extasym. ⁸ B^o marg. adscr. Notat de tertio genere visionis. ⁹ Sic C, AB intimum. ¹⁰ Sic C, AB expositionum. ¹¹ Conj., ABC humanus. ¹² Corr. B^o, ABC que. ¹³ Sic text. graec. et versio; AB idem, C i. e. ¹⁴ profuit om. AB, ad marg. adscr. B^o. ¹⁵ C species ipsius generalis ierarchie divina profuit laudatoribus. ¹⁶ Sic C, A frequentantur, B frequentantur (punct. adiec. videtur B^o). ¹⁷ Sic C, in om. AB, supra adscr. B^o. ¹⁸ B consequentibus, rad. corr. consequenterque, AC consequentibusque. ¹⁹ A dispositiones, C descriptiones. ²⁰ B eloquiorum sanctorum descriptiones sacrae. Pro sacrae descriptiones. AC sacra descriptio. ²¹ A fit. ²² Sic CB^o, AB varietatem. ²³ AB velud, sic B passim. ²⁴ B rad. corr. multi. ²⁵ Corr. B^o, AB formatas. ²⁶ AB ammonet, sic semper. ²⁷ B nihil, sic ubique. ²⁸ Sic C, et rad. corr. B^o, AB cogitationes.

commixtas, cum omni specie visibili, sive discreta, A sive confusa absoluti sint, quosdam in effigie boum irrationabilium, quosdam in imagine ferocium leonum, quosdam in specie aquilarum, quarum naturale proprium est rostri curvatura, quosdam sex alas habere volatiles, quarum triformis distributio est, et una quidem in duas vultum animalis velantes¹, altera in duas ejusdem animalis pedes tegentes, tertia in duas sursum semper expansis pennis volitantes. Haec enim sunt dissimilia symbola in propheticis visionibus, in² eorum prophetarum spiritu administratione angelica plasmata, ad nostram eruditionem et introductionem ad purissimas caelestium essentiarum in semetipsis, remota omni phantastica³ plasuatione, cognitiones⁴. Quae⁵ prophetica figmenta si quis incaute cogitaverit, ita ut in eis⁶ finem cognitionis suae⁷ B constituat, et non ultra ea ascendat in contemplationem rerum intelligibilium, quarum illa imagines sunt, non solum ipsius animus non purgatur et exercitur, verum etiam turpissime polluitur et stultissime opprimitur. In quibus autem prophetarum tales visiones leguntur, superfluum est inserere, quoniam omnibus sacrae⁸ Scripturae peritis luce clarius occurrunt. Sequitur : *Et rotas quasdam⁹ igneas super caelum imaginemus, ¹⁰ et thronos materiales Divinitati ad recubitum necessarios, et equos quosdam multicolores, et armiferos archistrategos¹¹, et quaecumque alia ex eloquiis nobis sacre et formabiliter in varietate manifestativorum symbolorum tradita sunt.* In omnibus hujus¹² periodi colis¹³, dum sit tetracolon, a superioribus aperitur intellectus sic: Et ut non imaginemus¹⁴, rotas igneas super caelum, hoc est, in supercaelestibus essentiis, ubi¹⁵ nullus ignis sensibilis est, et ut non imaginemus¹⁶ ibidem thronos materiales, hoc est, sedes ex corporali materia fabricatas, ad recubitum Divinitati necessarios, velut expressius transfertur opportunos¹⁷ vel coaptatos, et ut non imaginemus¹⁸ in spiritualibus naturis armiferos archistrategos, hoc est, armiferos duces principum exercitus. Ἀρχιστρατηγός¹⁹ enim dicitur quasi ἀρχῶν τοῦ στρατοῦ ἡγεμὼν²⁰, quod est, principum exercitus dux. Quo nomine significantur caelestis exercitus principum duces. Non igitur solummodo principes caelestis militiae sunt, sed etiam ipsorum principum duces. Ne igitur talis imaginatio tam inanis et proterva nostris subreperit intellectibus, super omnia visibilia, veritati rerum intelligibilium dissimilia symbola, ne pro-

ipsis intellectibus, quorum symbola sunt, quasi ipsa sint, accipiantur, oportet ascendere, fictaque ex veris segregare. Sequitur : *Etenim valde artificia-liter²¹ theologia factitiis sacris formationibus in non figuratis intellectibus usa est, nostrum, ut dictum est, animum relevans, et ipsi propria et connaturali reductione providens, et ad ipsum reformans anagogicas sacras Scripturas.* Siquidem, inquit, multum artificiose theologia, illa videlicet virtus²², quae naturaliter humanis inest mentibus ad divinas rationes quaerendas, investigandas, contemplandas, amandas, factitiis, hoc est, fictis sanctis imaginationibus, ad significandos divinos intellectus, qui omni figura et forma scripta et sensibili carent, usa est, tali namque arte²³ fictiarum imaginum animum nostrum relevans, velut expressius transferri potest, animo nostro consulens, ipsique animo propria et connaturali reductione, quae videlicet ingeniose in imaginibus rerum sensibilibus formatur, quae nobis adhuc in carne constitutis connaturales propter delicta nostra²⁴ sunt, providens, ad ipsum, hoc est, ad ipsius animi reductionem, sanctas Scripturas anagogicas, sursum scilicet animum ducentes, conformavit. Ac si aperte diceret: Quemadmodum ars poetica per fictas fabulas allegoricasque similitudines moralem doctrinam seu physicam componit²⁵ ad humanorum animorum exercitationem, hoc enim proprium est heroicorum poetarum, qui virorum fortium facta et mores figurate laudant: ita theologica veluti quaedam poetria sanctam Scripturam C fictis imaginationibus ad consultum nostri animi et reductionem corporalibus sensibus exterioribus, veluti ex quadam imperfecta pueritia, in rerum intelligibilium perfectam cognitionem, tanquam in quadam²⁶ interioris²⁷ hominis grandaevitatem conformat. Non enim²⁸ humanus animus propter divinam Scripturam factus est, cujus nullo modo indigeret, si non peccaret; sed propter humanum animum sancta Scriptura in diversis symbolis atque doctrinis contexta²⁹ scilicet est, ut per ipsius introductionem rationalis nostra natura, quae prevaricando ex contemplatione veritatis lapsa est, iterum in pristinam purae contemplationis reduceretur altitudinem.

D § 2. Sequitur : *Si cui autem videtur, sacras quidem recipi compositiones tanquam simplicium in seipsis ignotorumque nobis et incontemplabilium subsisten-*

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic C et corr. B', AB volantes. ² B' marg. adscr. quod similitudines, quae sunt in spiritibus prophetarum, sunt ministerio angelorum. ³ Sic C et corr. B', A phantastica, B fantasia! ⁴ Corr. B', AB cognitionis, C cogitationes. ⁵ B' marg. adscr. visio intellectualis semper est necessaria ad intellectum habendum prophetiae in spiritu factae. ⁶ Pro in eis B meus. ⁷ B cogitationis suae finem. ⁸ BC sanctae. ⁹ B quasdam, C quidem. ¹⁰ B' corr. imaginemus, C ymaginemur. ¹¹ Sic C et rad. corr. B', AB archistrategos. ¹² B' infra adscr. hujus modi. ¹³ Einend., A periodicoli, B periodico!, C peridicolis. ¹⁴ B' rad. corr. imaginemus; C ymaginemur. ¹⁵ A vero. ¹⁶ B'C ut supra. ¹⁷ BC oportunos. ¹⁸ B'C ut supra. ¹⁹ AB Archistrategos. ²⁰ B' marg. adscr. i. e. ab archon et stratoy et egemon. ²¹ Sic AB et versio graec. text. ἀρτυρῶς. ²² B' marg. adscr. quid est theologia. ²³ Sic C et rad. corr. B'; AB ante. ²⁴ B nostra delicta. ²⁵ AC componunt, B componunt (puncta adj. B'). ²⁶ Corr., AB quandam. ²⁷ Sic C et rad. corr. B'; AB interioribus. ²⁸ B' marg. adscr. non esset necessaria divina Scriptura homini, si non peccasset. ²⁹ B contextu, B' corr. contexta, C connexa.

tium, inconvenientes vero aestimat sanctorum intellectum in eloquiis sacras descriptiones. Postquam reprehendit eos, qui divina symbola divinasque imaginationes, quibus sancta Scriptura propter nos confecta est, carnaliter ac turpiter accipiunt, arbitantes ipsa symbola ipsasque imaginationes neque¹ imaginationes esse nec symbola, sed ipsas supercaelestes virtutes per seipsas, in suis propriis naturalibusque formis, quae a conditore omnium factae sunt, in spiritibus apparuisse prophetis, ita ut nullum in ipsis apparitionibus mysticum et allegoricum inquiratur, sed veluti nuda quaedam et simplex historia rerum naturaliter factarum, convertit se perspicax magister et agit adversus eos, qui non negant, sed plane arbitrantur, sanctas compositas formationes divinae Scripturae in figura simplicium substantiarum, quae per seipsas² incognitae et incontemplabiles nobis sunt, recipiendas et intelligendas esse, inconvenientes autem arbitrantur tales descriptiones sanctorum intellectum in sanctis eloquiis fieri. Aiunt enim: Non oportebat theologos, hoc est, divinos prophetas tam inhonestas et confusas longissimeque³ distantes sanctorum⁴ intellectuum veritate sacris litteris commendare descriptiones; proprie siquidem descriptio dicitur formarum imaginatio simillima his, quorum descriptio est; nec sic in spiritibus eorum apparere debere⁵; et ad hoc ducuntur, ut per descriptiones divinae Scripturae non sanctos [arbitrentur]⁶ intellectus accipiendos, verum etiam quosdam humani animi rationabiles motus, si descriptiones honestae sint, quosdam vero irrationabiles, si turpes atque confusae, de motibus⁷ nostris omnia interpretari conantes. Si itaque, inquit, alicui videtur, multos in uno⁸ conformans, sacras compositiones non propter se ipsas recipi debere, sed propter quaedam simplicia nobisque incognita et invisibilia, sanctis autem intellectibus omnino non convenire, adhuc dicens: *Et omne, sic dicere, dnr̄um hoc angelicorum nominum theatrum.* Hoc est: Et si eidem videtur de sacris compositionibus sic dicendum: omne hoc angelicorum nominum theatrum durum et inconveniens est sanctis intellectibus, et plus theatra et monstruosa figmenta, quam supercaelestium essentiarum significativa iudicanda sunt. Angelicorum autem nominum dicit, hoc est, angelicarum imaginum nominibus praetitulatur. *Et debuisse, ait, theologos ad corpoream facturam⁹ universaliter incorporalium venientes, propriis et, quantum possibile¹⁰, cognatis¹¹ reformare et manifestare figurationibus ex apud nos pretiosissimis et immaterialibus quomodo et supereminentibus essentis.*

A Et si ille, inquit, qui sanctae Scripturae imaginationes sanctis intellectibus angelicis inconvenientes esse existimat, theologos, perfectos videlicet, dum ex altitudine divinae contemplationis descendunt ad corpoream facturam, corporibus¹² videlicet similes, universaliter incorporalium, hoc est, omnino incorporalium virtutum, volentes in quibusdam similitudinibus rerum sensibilium, quod sensum superat, significare, debuisse ea, incorporalia sciicet, propriis et, quantum possibile eis theologis esset, cognatis¹³, hoc est connaturalibus figurationibus formare¹⁴. Vacat¹⁵ enim *re* in hoc loco, et pro formare *reformare* posuit. Formare quidem prius, in spiritibus suis, in quibus primordialiter veluti visibiles angelicarum virtutum species administratione¹⁶ divini nutus figurantur; posterius vero manifestare, divinis videlicet scriptis ad nostram animum erudiendum mundare. Non ex vilibus materialium rerum formis, verbi gratia, hominis, leonis, ceterorumque speciebus animalium, quae de terrena humilique hac¹⁷ fragili materia condita sunt, non ex his, inquam, theologo debuissent incorporalium similitudines facere. Ipsi¹⁷ siquidem prophetis deputat visiones, quas angeli in spiritibus eorum describunt, sed ex his, quae nos existimamus pretiosissima ac veluti immaterialia, ex aetherea videlicet igneaque natura, atque caelesti, quae supercaelestibus substantiis proxima atque vicina est in tantum, ut non immerito spiritus vocitetur, quoniam incorporalibus non incongrue spiritibus similis est. Quomodo et supereminentibus¹⁸ essentis, velut expressius transfertur, quomodo et supereminentium essentiarum, eo scilicet modo, quo supereminentium essentiarum imagines fieri oportet. Propterea sequitur: *Et non caelestibus et deiformibus simplicitatibus terrenas novissimas circumpositas multiformitates.* Ac si diceret, non debere theologos caelestibus terrenas, et deiformibus vilissimas totiusque creaturae¹⁹ extremas, et simplicibus compositas assimilare multiformitates. Debuerant²⁰ enim caelestes per caelestia, deiformes per summas hujus mundi naturas, simplicitates simplicium per simplicia elementa significare. *Hoc quidem et nostrum sublimius futurum²¹ esset.* Veluti diceret: Si hoc theologo fecissent, id est, si ex sublimibus hujus mundi naturis sublimes imaginarent intellectus, futurum esset profecto, nostrum animum sublimius in cognitionem rerum intelligibilium exaltari. *Et supermundanas manifestationes non deduceret inconvenientes²² dissimilitudines,* velut expressius potest transferri: in obscuras dissimilitudines. Hoc est: non solum esset futurum,

VARIAE LECTIONES.

¹ AC nec. ² B Ipsas. ³ B longissime, C legitimeque. ⁴ Sic AB, C a sanctorum. ⁵ Sic ABC, supple aiunt. ⁶ arbitrentur om. ABC, addidi ex conj. ⁷ Corr. B', ABC moribus. ⁸ Sic AB, C multas in uno confirmans. ⁹ B corpoream figuram facturam. ¹⁰ B supra ser. est. ¹¹ Sic C et corr. B', AB cognitis. ¹² B in corporibus. ¹³ Sic C et corr. B', AB cognitis. ¹⁴ B supra ser. reformare. ¹⁵ Sic C et corr. B' AB vocat. ¹⁶ Sic C, A administrationem, B administrat. onem (punct. B' adj. videtur.) ¹⁷ B rad. corr. ac. ¹⁸ B marg. adser. De prophetia. ¹⁹ Et super B om., B' marg. adser. ²⁰ B creaturas. ²¹ Sic C et corr. B', AB debuerat. ²² futurum om. B. ²³ Sic rad. corr. B', A B deduceret inconvenientes; C in convenientes.

sublimius enim nostrum ascendere, insuper etiam A
supermundanas manifestationes, hoc est, supermundanarum virtutum imaginationes non deduceret in incongruas et tenebrosas dissimilitudines. Sequitur: *Hoc etiam in divinis illegitime non injuriam faceret virtutes.* Hoc ipsum, inquit, quod dixi debere theologos describere, non faceret ¹ injuste divinarum virtutem injuriam. Quae enim major injuria est, quam ut quis caelestes terrenis, divinos mortalibus, simplices compositis imaginibus signet ² intellectus. *Et aequae nostrum non seduceret ³ animum in ⁴ immundas ⁵ sese inserentem compositiones.* Ac si diceret: et idipsum similiter non deciperet nostrum animum, qui promptus est se ipsum inserere in immundas compositiones. Immundas autem dicit compositiones, aut quia ex animalium terrenorum similitudine fiunt, aut quia mixtim ex diversis formis diversorum animalium componuntur, vel certe quia ex immundis in ⁶ lege et ad vescendum prohibitis bestiis, ut sunt iebes et equi, imaginantur. *Et fortassis etiam existimabuntur supercaelestia leoninis quibusdam et equinis multitudinibus repleri ⁷, et mugitibus laudum oratione, et volatili angelorum principatu, et animalibus aliis, et materiis ignobilioribus, nunquam ad inconsequens et ignobile et passibile reclusa describendo per omnia deformes ⁸ clare manifestatorum eloquiorum similitudines.* Hoc est ⁹: fortassis etiam, quod gravius est, ab his, qui terrena solummodo sapiunt, et caelestia penitus ignorant, existimabuntur theologi supercaelestia non imaginibus, sed veris leonibus, veraque equorum multitudine replere, et mugientium hominum ὑμολογίας ¹⁰, pro quo transulimus laudem orationis; est enim hymnologia ¹¹ ὑμνων λογία, hoc est, laudum oratio vel laudatoria oratio, quasi in supercaelestibus sint boves, qui naturali mugitu Deum laudare possint, ac veluti ibi sint principatus angelorum, volatilium naturaliter formis circumscriptorum, animaliaque ¹² alia diversigena; ignobiles quoque materiae, quae de terra nascuntur, fortassis existimabuntur habitare supercaelestia, quod valde abominabile ¹³ est ab homine cogitari; tanquam ad id, quod incongruum est caelestibus habitatoribus, et ad id, quod ignobile ¹⁴ et passibile est, vile videlicet et mortale, reclusa, hoc est, patefacta ¹⁵ sint ¹⁶ supercaelestium virtutum habitacula; describendo, id est, dum theologi describunt, per omnia deformes ¹⁷, vel ut expressius transferunt per omnia dissimiles, similitudines in mani-

festativis ¹⁸ clare eloquiis, hoc est, in divinis eloquiis, in quibus clare et aperte non ipsi per se supercaelestes intellectus, sed eorum similitudines manifestantur. Ac per hoc, ne talia carnales animos deciperent, non debuere theologi per tam viles vilium rerum imagines in visionibus suis caelestes virtutes figurare.

Hactenus ex persona reprehendentis theologos in divinis descriptionibus. Nunc autem convincit eum magister dicens: *Sed veritatis, ut existimo, inquisitio ostendit, eloquiorum sacratissimam sapientiam in animorum caelestium formationibus ¹⁹ utrumque valde providisse, ita ut neque in divinas, sic forsitan diceret quis, injuriam faceret virtutes, neque ²⁰ nos in viles passibiliter infingeret imaginum humilitates.* Ac si diceret: Non ita est, ut tu falso, quicumque es, prophetizas ²¹. Reprehendis visiones, sed, sicut existimo, et non fallor, veritatis inquisitio et inventio apertissime ostendit, sacratissimam sapientiam ²² divinorum eloquiorum, dum caelestium virtutum formas describit, haec duo bene providisse, ita ut neque ²³ in divinas, sic forsitan dixerit quis, sicut ego dico et omnis, quicumque recte intelligit, contumeliam faceret virtutes, neque animum nostrum passibiliter detineret in visibilibus humilibusque divinarum imaginum descriptionibus. Siquidem in quantum viles ex vilibus, humiles ex humilibus terrenisque animalibus imagines divinarum virtutum mystice finguntur, in tantum ipsae virtutes et laudantur et exaltantur. Nulla enim major laus est ea, quae ²⁴ ex contrariorum comparatione assumitur, vel certe divina per angelos administratio in visionibus prophetiis non in materiales terrenasque species, sed earum caelestes et spirituales rationes contemplata est ²⁵. Saepae enim videmus in ²⁶ vilioribus animalium, fructuum, herbarum speciebus, quam in pulchrioribus majorem virtutem sapientes laudare. Quid enim vilis est grano sinapeos, aut quid pretiosius virtute illius, quandoquidem et catholicae fidei nec non et ipsi Christo ²⁷ comparatur, ut evangelica ²⁸ docet parabola! Quibus autem causis informes intellectus et carentes omni figura per formas atque figuras ad nos erudiendos imaginantur, consequenter subjungitur: *Quia ²⁹ quidem ³⁰ enim, inquit, pulchre procuratae sunt informium formae et figurae carentium figuris, non unam causam diceret ³¹ quis esse nostram analogiam, non valentem immediate ³² in invisibiles extendi contemplationes, et desiderantem proprias et connaturales reductiones, quae*

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic C et rad. corr. B', A facere. ² Emend.; ABC signat. ³ B subduceret. ⁴ In om. A. ⁵ C in mundas.
⁶ Sic AC, B in ⁷ R' corr. replere. ⁸ B' corr. difformes, C deiformes. ⁹ est om. ABC, addidi ex conj.
¹⁰ B' marg. adscr. i. e., ymnologia. ¹¹ AB ymnologia. ¹² B animalia. ¹³ AB abominabile, sic vilique.
¹⁴ Sic C, A ignorabile, B ignobile (punct. B' adj. videtur). ¹⁵ Sic C et corr. B', AB patefactae.
¹⁶ B sunt. ¹⁷ B' corr. difformes. ¹⁸ Rad. corr. B', AB manifestatoris, C manifestatoris.
¹⁹ In animorum caelestium formationibus om., supplevi ex vers. ²⁰ B Nec. ²¹ ABC propheticus. ²² sapientiam om. B, C habet sapientiam virtutum divinarum eloquiorum cet. ²³ ita ut neque om. AB, marg. adscr. B', C ut neque (ita om.) ²⁴ A aequae. ²⁵ B contemplationes pro io supra adscriptum erat u, quo postea eraso B' corr. contemplationes. ²⁶ In om. A. ²⁷ Christo om. B. ²⁸ B evangelista. ²⁹ B' corr. quod.
³⁰ Emend., A quidam, B quidam (punct. B' adj.). ³¹ B' corr. dixerit. ³² A B in medietate, B' corr. immediate.

possibiles nobis formationes praetendunt informium A supernaturaliumque ¹ speculationum ². Ac si diceret: Nemo recte intelligentium dixerit, unam singularemque procuratarum ³ formarum et figurarum ⁴ informium intellectuum, carentiumque figuris causam esse, nostram videlicet proportionem adhuc infirmam et mortalem, ac per hoc non valentem absque aliqua medietate interposita ad invisibiles divinorum animorum ascendere contemplationes. Semper desiderat ⁵ proprias et connaturales sibi sensibilibus imaginum manuductiones, quae cum sint possibiles nobis ad cognitionem, praetendunt, hoc est, prius nobis ostendunt formationes, imagines profecto, informium, carentium videlicet forma, supernaturaliumque cogitationibusque ⁶ gravatarum ⁷ speculationum ⁸, divinorum scilicet animorum, quos non immerito speculationes appellat, quia non aliter nisi gnostica ⁹ summae contemplationis virtute intelligi possunt. Non igitur haec sola causa est prophetarum imaginationum; nam et altera non inferior, fortassis autem et superior causa adducitur, quam subsequenter connectit, dicens: *Sed quia et hoc mysticis eloquiis est decentissimum, per incomprehensibilia divina aenigmata occultare, et ¹⁰ inviam multis ponere sacram abditamque supermundanorum intellectuum veritatem.* Est, inquit, altera causa sanctarum in Scripturis divinis descriptionum ¹¹ decentissima convenientissimaque ¹² divinorum eloquiorum mysteriis. Et ea est, sacram secretamque veritatem supermundanorum spirituum occultare, inviamque multis ponere per incomprehensibilia et divina aenigmata, hoc est, per difficultinas et inaccessibleis divinas obscuritates his, qui indigni sunt pura caelestium virtutum cognitione.

Est igitur honestissima causa obscuritatis incomprehensibilium divinae Scripturae formationum, occultam facere inviamque multis pollutis animis arcanam ¹³ angelicorum animorum veritatem. Et cur hoc? Audi quod sequitur: *Est enim non omnis sacer, neque omnium, ut eloquia aiunt, scientia.* Veluti aperte diceret: Propterea decebat mystica eloquia veritatem supermundanorum ¹⁴ intellectuum per aenigmata occultare, inviamque abditamque ponere, quia non omnis humanus animus ¹⁵ purus et sanctificatus est, veritatisque contemplatione

dignus; corrumpitur quippe multis delictis fallacibusque cogitationibus. Neque omnibus, ut divinae perhibent Scripturae ¹⁶, conceditur summa scientia. Et non hoc divinae bonitatis imputatur largitati, sed pollutae mentis tarditati ac malevolentiae ¹⁷, sicut scriptum ¹⁸ est: « in malivolam animam non intrat sapientia ». Solis igitur puris sanctificatisque animis aperta et pervia est divinorum intellectuum veritas, etiam per mysticarum imaginum aenigmaticam descriptionem in visionibus prophetarum. Et fortassis hoc est, quod divinus ait Apostolus, « nunc videmus per speculum et aenigmae ¹⁹, tunc autem videbimus facie ad faciem ».

Postquam autem convictos repulsosque habet et ²⁰ eos, qui immunda sua cogitatione decepti B caelestes virtutes sensibilibus terrenorum animalium formis circumscriptas ²¹ putant, et nil aliud significativum in spiritibus theologorum apparuisse, praeter ipsas per se ipsas, eosque ²², qui significativas ²³ imagines rerum invisibilium nobisque incomprehensibilium, in spiritibus prophetarum descriptas ²⁴, non solum non negant, verum etiam incunctanter recipiunt, eas tamen angelicis intellectibus inconvenientes esse approbant: convertit sermonem, et agit iterum contra eum, qui existimat deformes causas ²⁵ divinorum imaginum descriptionis, et ait: *Si autem deformes imaginum descriptionis causas aestimaverit quis, dehonestari dicens refertur sit turpes formationes deiformibus et sanctissimis dispositionibus ²⁶, sufficit ad eum dicere.* Si quis, inquit ²⁷, aestimaverit causas deformes, qualescunque sint irrationabiles rationabilis animi motus, descriptionis imaginum in sancta Scriptura ²⁸, et dehonestari dicit deiformes et sanctissimos angelorum ordines, si eis turpes tales formationes mysticarum visionum referantur, sat est adversus perniciosam ipsius opinionem respondere: *quomodo duplex est sanctae manifestationis modus, unus quidem ²⁹ quasi ³⁰ consequens, propter similes provenientium sacrarum figurarum imagines, alter vero propter dissimiles formarum facturas in omnino inconsequens et indecorum formatus.* Duo, inquit, modi sunt, quibus sanctae manifestationes sanctorum angelorum in divina Scriptura per imagines fiunt, quorum unus est, qui spiritualium substantiarum D intelligibiliumque virtutum, quibus rationalis ani-

VARIAE LECTIONES.

¹ B supernaturaliterque, B' corr. supernaturaliumque. ² Emend., ABC speculationem. ³ Sic corr. videtur B', ABC procuraturam. ⁴ formarum et figurarum om. B. ⁵ B' supra adscr. quae semper desiderat; C semper considerantem. ⁶ BC cogitationibus, B' corr. cognitionibus. ⁷ Conj., ABC gravatam, B' litteras ra punctis insignivit et supra ua posuit signum, quasi legisset graueratam. ⁸ B' corr. speculationem. ⁹ B gnostica (punct. B' adj. videtur). ¹⁰ B' marg. adscr. Quare sacra Scriptura figurative et parabolice loquitur, et hoc idem dicit ista glossa Jo Scoti et Jo Sarraceni. ¹¹ Sic C, AB descriptionem. ¹² B convenientissima, B' supra adscr. et convenientissima. C et convenientissima. ¹³ B arcanam, sic B semper, A saepe. ¹⁴ A mundanorum. ¹⁵ Animus om. AB, habet C et ad marg. adscr. B'. ¹⁶ B scripturae perhibent, C ut prohibent diuine scripture. ¹⁷ B mali volen iae, C maliuolencie. ¹⁸ B dictum. ¹⁹ C in aenigmate, B' supra adscr. in enigmate. ²⁰ et om. C; pro habet et B' rad. corr. habet. ²¹ Sic C et corr. B', A circumscriptis, B habuisse videtur circumscripti. ²² Corr. B', AB enimque. ²³ C eos significativas (que qui om.) ²⁴ Sic C et corr. B', AB descriptis. ²⁵ A deformes causas deformes, B deformes causas deiformes (punct. et i supra adscript. B' adj. videtur). ²⁶ Rad. corr. B', AB depositionibus. ²⁷ C Ac si diceret: Si quis. ²⁸ B in nostra causa scriptura. ²⁹ B' supra adscr. est. ³⁰ Ex textu versionis; AB qui sic, B' supra adscr. est.

ma decoretur, ¹ absolutis quibusdam convenientibusque ² imaginationibus ³ formatur, ut est in Propheta : « Vidi Dominum sedentem super solium », et in Apocalypsi : « Mulier amicta sole, et luna sub pedibus ejus ». Haec quippe humanis rationibus spiritualiumque animae ornamentorum similitudinibus assumpta sunt. Alter vero, qui bestiarum ferocium superbarumque ⁴, ut leonis et equi, seu turpium, ut ursi et verinis, seu, quod longissime putatur distare, insanientium hominum, ut David in porta Geth, aut temulentorum, ut Noe et Loth, aut furibundorum, ut ⁵ saepissime legitur : « Iratus est Dominus », et « exarsit furor ejus », ceterorumque horum similium cofigurationibus fingitur. Huc etiam accedit formarum confusio, dum in una eademque imagine species ⁶ humana, vitulina, aquilina monstruose miscetur, quod omnino absolutis naturalibusque formis contrarium perspicitur. Et prioris quidem modi paradigmata subjungit dicens :

§ 3. Itaque colendam superessentialis *θεαρχίας* ⁷ beatitudinem manifestativorum eloquiorum mysticae traditiones aliquando quidem ut rationem et intellectum et essentiam laudant, divinam rationalitatem, et sapientiam ejus declarantes, et vere existentem subsistentiam, et eorum quae sunt subsistentiae causam veram ⁸, et quasi lumen eam reformant, et vitam rocant. Colenda, inquit, est adoranda beatitudo *θεαρχίας* ⁹, hoc est, summae Deitatis, quae superat omnes essentias, in traditionibus mysticis divinorum eloquiorum, quae intelligibiles virtutes quibusdam figurationibus manifestant, saepe quidem laudatur in figura rationis ¹⁰ et intellectus et essentiae, dum superat omnem rationem et sapientiam, quam in hoc loco intellectum nominat. Omnis quidem intellectus, qui veritatem intelligit, sapientia est. Essentia dicitur, et quasi lumen formatur, subsistens, et plus quam existentia et substantia, quoniam eorum, quae sunt, subsistentiae vera et incommutabilis ¹¹ causa est. Essentia dicitur, et quasi lumen formatur, et veluti vita vocatur, dum sit super omne lumen et super omnem vitam totius luminis et vitae fons inexhaustus. Et hae sunt mirabiles et supermateriales formae ipsius principalis Deitatis, et supercaelestium virtutum quae circa eam sunt. Quod consequenter adjungit dicens : *Tantis mirabilibus reformationibus gloriosioribus quidem existentibus, et materiales formationes excellere quoquo modo probatis, deficientibus et sic thearchica* ¹² ad veritatem similitudine. Tales sunt, inquit, tantae, et tam magnae mirabiles formae, quae gloriosiores existunt, omnesque materiales formationes et imaginationes superare et

A excellere qualicumque modo probantur, hoc est, laudantur, deficiunt tamen, etiamsi ¹³ sic excellentes et supermateriales sint, divina ¹⁴ similitudine, hoc est, divinam similitudinem ipsius non attingunt, dum veritas consulitur. Et hoc est quod sequitur : *Est enim super omnem essentiam et vitam, nullo quidem ipsam* ¹⁵ lumine characterizante, hoc est, figurante, seu formante, *omnique ratione et intellectu similitudine ipsius incomparabiliter derelictis*; id est, dum omnis ratio et intellectus similitudine ipsius alienatur. Nulla siquidem ratio vel intellectus est, qui ¹⁶ similitudinem ipsius, quoniam incomparabilis est, possit attingere. Deseritur enim et vilescit omnis creatura visibilis et invisibilis, dum comparatur summae et supernaturali naturae, quae super omnia est.

B . Sequitur secundus formationis modus, qui omnino inconsequens et indecorus, hoc est, inconveniens divinis virtutibus et deformis esse videtur. *Aliquando vero dissimilibus manifestationibus ab ipsis eloquiis supermundane laudatur, eam invisibilem, et infinitam, incomprehensibilemque vocantibus, et ea* ¹⁷, ex quibus, non quid est, sed quid non est, significatur. Secundus, inquit, modus divinarum manifestationum, quibus in divinis Scripturis superessentialis Divinitas supra omnem mundum ¹⁸ laudatur ¹⁹, duplex est. Aut enim per dissimiles formas et inconvenientes longissimeque ab ipsa, ut praediximus, distantes imaginatur ²⁰, aut per ea, ex quibus non quid est, sed quid non est, significatur, innuitur, dum invisibilis et infinita et incomprehensibilis vocatur. Siquidem dum summam Deitatem et bonitatem invisibilem et infinitam et incomprehensibilem divina vocat Scriptura, non quid ipsa est significat; non enim invisibilitas et infinitas et incomprehensibilitas essentia ipsius est, sed, quid non est, ostendit. Non est enim visibilis, neque finita, neque comprehensibilis. Et quoniam duplex ²¹ divinae significationis ratio est : aut enim affirmative significatur ²², verbi gratia, dum de ipsa praedicatur : essentia est, seu bonitas, seu vita, seu sapientia, seu veritas, ceteraque similium virtutum ²³ nomina, quae divinae altitudini atque subsistentiae convenientissima esse videntur; aut negative, ut cum ²⁴ dicitur invisibilis, infinita, incomprehensibilis, invisibilis, et investigabilis, ceteraque, quae de ipsa per negationem pronuntiantur. Propterea subjicit ²⁵ : *Hoc enim, ut aestimo, potentius est in ipsa*. Aestimo, inquit, hanc rationem, quae est negativa, potentio rem et convenientiorem in ipsa, hoc est, in ipsius summae deitatis significatione, dum a nobis colitur et adoratur. Validius quippe et propinquius veritas ineffabilis et divina existentia negative, quam affirmative insinuat. Et

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic ABC. ² B convenientibus. ³ B imaginibus. ⁴ Sic C et corr. B *, AB superborumque. ⁵ Sic C; ut om. AB, supra adscr. B'. ⁶ species om. B. ⁷ B *θεαρχίας*, B' marg. adscr. i. e. *thearchie*. ⁸ B. *veram causam*. ⁹ B *θεαρχίας* (punct. adj. B' et ad marg. adscr. i. e. *ierarchiae*). ¹⁰ Corr. B *, AB *in figurationibus*. ¹¹ Sic AB, C et *incommutabilis*. ¹² Corr., AB *thearchia*, - C *thearchie*. ¹³ Emend., A B et jam si, C et. ¹⁴ B' marg. adscr. *thearchica*. ¹⁵ Sic C, AB *ipso*. ¹⁶ A *quis*. ¹⁷ B' supra adscr. *ver ea*. ¹⁸ mundum om. B. ¹⁹ B' ad marg. adscr. *creaturum*. ²⁰ A *imaginantur*, B, *imaginantur* (punct. adj. B'), C *imaginentur*. ²¹ A *duplex*. ²² B *significatur affirmative*. ²³ B *virtutum similitum*. ²⁴ B *dum*. ²⁵ Sic ABC.

hoc est quod sequitur : *quoniam quidem, ut occulta et sacerdotalis traditio subintroduxit, non esse secundum quid eorum, quae sunt, eam vere dicimus, ignoramus autem superessentialem ipsius et invisibilem et ineffabilem infinalitatem*¹. Ac si diceret : Propterea negativa ratio in divinis significationibus praepositur affirmativae, quoniam vere dicimus ipsam Deitatem, quae supereminet omnia, non esse aliquid eorum quae sunt, et ignoramus, quid ipsa sit ipsius superessentialitas et invisibilitas et ineffabilitas et infinalitas; non autem vere dicimus, dum aliquid eorum, quae sunt, esse² eam affirmamus. Nulla siquidem essentia est, nullaque bonitas, quia superessentialis est, et plus quam bonitas, et super omne, quod dicitur et intelligitur, exaltata est. Et propterea subjungit : *Si igitur depulsiones³ in divinis verae, intentiones⁴ vero incompactae, obscuritati arcanorum⁵ magis apte est per dissimiles reformationes manifestatio*. Si, inquit, depulsiones, hoc est negationes, quas Graeci ἀποπάσεις⁶ vocant, in divinis significationibus verae sunt⁷, non autem intentiones, affirmationes videlicet, quas καταπάσεις⁸ dicunt, eisdem divinis significationibus compactae et convenientes sunt. Vere enim negatur Deus aliquid eorum, quae sunt, non autem vere aliquid eorum praedicatur esse, quoniam super omnia superessentialiter ab omnibus removetur. Profecto obscuritati arcanorum, hoc est, ineffabilem multo aptior⁹ est per dissimiles formationes, quam¹⁰ per similes¹¹ manifestatio¹². Ac si diceret : Si vera est negatio in divinis rebus, non autem vera sed metaphorica affirmatio¹³; vere enim dicitur Deus invisibilis, non autem visibilis vere ac proprie dicitur, similiter invisibilis, incomprehensibilis vere de eo praedicatur, finitus vero et comprehensibilis non proprie, sed modo quodam loquendi : quid mirum, si naturalibus simplicibusque formis longe dissimiles, mixtae, confusae, deformesque plus ad divina et ineffabilia valeant significanda, quam absolutae, et¹⁴ simplices, omnique confusione carentes naturalium formarum imaginationes. Et ut planius dicam, plus intelligo Deum, dum audio de ipso praedicantem : essentia non est, bonitas non est, quoniam superessentialis est, et plus quam bonus, quam dum audio : essentia est, bonitas est. Hoc enim Deum inter omnia connumerat, illud autem super omnia ipsum exaltat. Eadem ratione dum in sanctis visionibus sanctorum prophetarum lego humanam effigiem pulchram, absolutam, omnimo-

disque naturalem in significatione ipsius, qui super omnem formam et figuram in seipso absque forma subsistit et figura, plus possum decipi, ut existitem, Deum, ipsum incircumscriptum, humana¹⁵ effigie circumscribi, et invisibilem et ineffabilem [videri],¹⁶ ac de eo aliquid¹⁷ fari. Dum vero in eisdem visionibus pennati hominis ac volitantis imaginem invenio in significatione caelestium virtutum seu ipsius Divinitatis, veluti celeri volatu omnia penetrantis, non facile fallor, quoniam in natura rerum visibilium pennatum hominem et volitantem nec vidi, nec legi, nec audivi. Est enim monstruosum et omnino ab humana natura¹⁸ alienum. Nam et poetica figmenta in falsissima fabula de volatu Daetali non ausa sunt¹⁹ fingere plumas et alas ac corpora ipsius hominis naturaliter crevisse; incredibile enim esset et deformis. Ac per hoc citius adducor ad negandum, tali imagine omnino divinas virtutes ipsumque Deum circumscribi et deformiter formari; omne siquidem, quod contra naturam est, turpe atque²⁰ deformis est; quam ad consequendum, tales figuras naturaliter in caelestibus esse. Et continuo nulla mora interstante²¹ perspicio, illas imaginationes divinae Scripturae significativas esse naturalium rerum, simplicium quidem, omnique forma atque figura sensibili circumscriptaque carentium, non autem ipsas naturas, quae istis significationibus ad purgandas nostras terrenas cogitationes intimantur. Sicut itaque negatio affirmationi praepositur in significationibus²², ita inconvenientes atque deformes species formosis convenientibusque praeposuntur imaginationibus manifestationibusque divinarum rerum, seu sensus corporcos, ut sunt angelicae virtutes, seu omnem intellectum, ut est ipsa Divinitas, ineffabiliter superantium. Et quod de effigie volatilis²³ hominis diximus, ipsum de lepore vitulogae pennoso, item de aquila humana vultu configurata, ceterisque confusis figuris, seu in eodem genere superfluis, ut animalia illa senas alas habentia, est intelligendum. Et cum haec omnia naturales abnegant formas, ita caelestium virtutes his omnibus²⁴ speciebus carere manifestissime insinuant. Sequitur : *Et nunc itaque non turpes, velut expresse transfertur postremae²⁵, repleat caelestes ornatus eloquiorum sacrae descriptiones, dissimilibus eos formarum factorum manifestantes, et per has ostendentes materialibus²⁶ simul omnibus supermundalium excedentias*. Breviter concludit, quae hactenus²⁷ praedixit, convincens eos, qui carnaliter divina cogitant, existimantes

VARIAE LECTIONES.

¹ ABC et ineffabilem et infinalitatem. ² Aliquid esse eorum quae sunt esse. ³ B⁷ supra scr. *negationes*. ⁴ B⁷ supra scr. *affirmationes*. ⁵ B⁷ archan^{orum} itati *obscuritati*. ⁶ B⁷ marg. adscr. i. e. *apofates*.

⁷ Sic C et rad. corr. B⁷, AB *vere sunt*. ⁸ B⁷ marg. adscr. *cataphases*. ⁹ Corr. B⁷ ABC *altior*. ¹⁰ Ii plusquam. ¹¹ Sic C, A *dissimiles*, B *dissimiles* (punct. B⁷ adj. videtur). ¹² Sic C, A *manifestationes*, B *manifestationes* (punct. B⁷ adj. videtur). ¹³ Sic C, AB *firmatio*, B⁷ supra adscr. *affirmatio*. ¹⁴ B⁷ ac. ¹⁵ B⁷ et humana (ei fortasse B⁷ addidit). ¹⁶ Videri om. ABC, addidi ex conj. ¹⁷ Sic C et corr. B⁷, A *inquit*, B *inquit*. ¹⁸ Natura om. B, B⁷ ad marg. adscr. ¹⁹ Sic C, B *ausa sum*, B⁷ corr. *ausus sum*. ²⁰ B⁷ ac. ²¹ A *instante*, C *intestante*. ²² Ad purgandas—significationibus om. B. ²³ B⁷ *volatis*, B⁷ corr. *volantis*. ²⁴ Sic C, A *hominibus*, B *hominibus* (num puncta B⁷ adjecerit, dubium est). ²⁵ B⁷ marg. adscr. *materialibus*. ²⁶ B⁷ supra adscr. *a materialibus*. ²⁷ A *actenus*.

ca sensibilibus formis, sive absolutis, modumque naturae non excedentibus, sive confusis, sive superfluis, ut superius dictum est, circumscribi, similiter et eos, qui imagines quidem significativas esse recipiunt, angelicae tamen et supereminens naturae dignitate indignas arbitrantur, deridens, nec non et eos, qui spiritualium imaginationum causas turpes et irrationabiles autumant, refutans. Et hoc est quod ait: Et nunc itaque, jam videlicet, considerata veritate divinaque sapientia consulta, non replent, ut insipientes existimant ¹, materialibus sacrae descriptiones, sanctae scilicet imaginationes, sanctorum eloquiorum caelestes ornatus, dum eos dissimilibus sibi formis manifestant, et per eas, dissimiles videlicet ² formas, super omnes simul materiales species supermundalium virtutum altitudines ostendunt. Hac autem controversia finita, ad laudem dissimilium similitudinum convertit sermonem et ait: *Quia vero et nostrum animum reducunt magis diuinae, velut significantius transfertur obscurae, similitudines ³, non aestimo quemquam bene sapientiam contradicere.* Non arbitror, inquit, ullum eorum ⁴, qui sapiunt, contradicere ⁵ mihi dicenti, dissimiles vel obscuras ⁶ similitudines magis quam similes et apertas animum nostrum reducere in veram caelestium virtutum contemplationem. Quod etiam ratione subnexa suadet dicens: *In quidem enim pretiosioribus sacris formationibus consequens est seduci auriformes quasdam aestimantes ⁷ esse caelestes essentias, et quosdam viros fulgureos, decora indutos vestimenta, candide et ignee innocueque resplendentes, et ⁸ quibuscunque aliis similibus imaginatis formis theologia caelestes figuravit intellectus.* In pretiosis, inquit, hoc est, pulchris naturaeque similibus sanctis imaginationibus facillime possunt seduci, qui existimant, caelestes substantias aureas habere formas, et quosdam viros luculentos ibi esse, qui pulchra induti sunt vestimenta, quique ⁹ candido colore et igneo, innocue tamen resplendent ¹⁰, aliasque similes imaginatas formas humanorum corporum configurationibus similes habitare caelestia fingunt, spiritualium et invisibilium virtutum intelligibiles naturaliter substitutiones nec recte cogitare, nec pure cognoscere valentes, et, quod est miserabilius ¹¹, vix in humana multitudine paucissimos sapientum numerus invenitur, qui tali errore seduci non possit, falsa pro veris approbare respondens. Sequitur: *Quod quidem ne paterentur, qui nihil visibilibus bonis ¹² altius intelligunt, sancta theologorum resitutiva ¹³ sapientia, et ¹⁴ ad inde-*

coras similitudines mirabiliter descendit. Ne illud, inquit, simplices imprudentesque fidelium animae paterentur, hoc est, incircumsriptos ¹⁵ spiritus caelestium virtutum aureis quibusdam formis pulchrisque humani corporis, membrorum, armorum circumsriptos, pretiosissimaeque vestimenta indutos, falsis suis phantasiis deceptae, occasiones etiam ex ¹⁶ propheticis visionibus accipientes, existimarent, seque ipsas seducerent, abominabiliaque idola, longe divinis intellectibus remota, in suis cogitationibus ¹⁷ fingerent, sapientissima theologia, humanae insipientiae consulens, etiam ad deformium formarum dissimiles imaginationes descendit, quas nec natura visibilium rerum ¹⁸ recipit, nec invisibilium sublimitas omnino sibi convenire permittit. Ac si aperte ^B ipsa sancta theologia clamaret: quemadmodum tales deformes inhonestaeque imaginationes ¹⁹, quas naturalis simplicitas respuit, et pulchritudo deridet caelestium intellectuum ²⁰, ineffabili sinceritate et incomprehensibili uniformitate ²¹ refelluntur, quamvis in figuris eorum tenebrosissimis apparuerunt: ita, et non aliter, formosissimae imagines illae ²², quae humanae dignitati putantur congruere, ab eorundem intellectuum ²³ purissima incircumscriptaque subsistentia universaliter removentur. Has siquidem omnes sacrasfigurationes divinae Scripturae ²⁴ significativas esse, non autem substantivas ²⁵, verissima veritatis speculatio acclamat. *Non concedens ²⁶ materiale nostrum in turpibus imaginibus manens requiescere.* Non concedens, inquit, theologia, materiale nostrum, hoc est, nostrum ²⁷ animum rebus materialibus promptissimum se inserere, in turpibus imaginibus manendo ²⁸ requiescere, inque eis finem cogitationis ponere, ad obscuras indecorasque similitudines pervenit. In Graeco ²⁹ scriptum est: *προσῶλον ἡμῶν*, id est, materiale nostrum, omne videlicet, quod in nostra anima ad similitudinem materialis nostri ³⁰ corporis facillime inclinatur, inque amorem rerum visibilium irrationabiliter flectitur. *Purgans vero sursum versus animam, et suggerens deformitate compositionum, tanquam neque justo neque ³¹ vero probante esse, neque ³² valde materialibus, quia sic turpibus similia secundum veritatem sunt supercaelestia et divina spectacula ³³.* Hoc facit, inquit, provida theologia, purgans sursum versus animam, hoc est, superiorem partem animae rationalis, quae pars animus seu intellectus a sapientialis nominatur, ab omni falsorum phantasmatum contagione ³⁴ mundans. Pro eo quod transtulimus « sursum versus animam », in Graeco scribitur « ἀνωρεπίς

VARIAE LECTIONES.

¹ A existimant, C estimant. ² B videlicet dissimiles. ³ Sic vers. et text. graec., AB similes. ⁴ A ullum eorum om. B. ⁵ contradicere om. B, ad marg. adscr. B. ⁶ A obscuras. ⁷ A aestimantis. ⁸ Sic versio et text. graec.; pro et A e; et om. B. ⁹ B quibus. ¹⁰ B resplendit, B corr. resplendens. ¹¹ Sic C, B mirabilibus. ¹² B donis. ¹³ A institutiva. ¹⁴ B supra, adscr. et iam. ¹⁵ A circumsriptos. ¹⁶ A in. ¹⁷ Sic C et corr. B, AB cogitationes. ¹⁸ rerum om. B. ¹⁹ A cogitationes. ²⁰ B virtutum, corr. forte eadem m. intellectuum. ²¹ Corr. B, AB incomprehensibilium formitate. ²² B illae imagines. ²³ B intellectum. ²⁴ B sacras scripturae divinaefigurationes. ²⁵ B substantias. ²⁶ Sic C, AB cedens, B ad marg. adscr. con-cedens. ²⁷ nostrum om. B. ²⁸ B manens. ²⁹ B in iericho, B pro iericho ad marg. adscr. graeco. ³⁰ Sic C et rad. corr. B, AB nostrae. ³¹ B nec. ³² B nec. ³³ Ex vers., ABC expectacula. ³⁴ B cogitatione.

της ψυχῆς, hoc est: quod sursum fertur in anima. Mens quippe, quae nostrae naturae sublimissima pars est, sursum semper ad spiritualia naturali appetitu fertur. Hinc ² ait Apostolus: « mente servio legi Dei, carne autem legi peccati »; ideoque ipsa pars nostra ³ divinae theologiae administratione purgatur, ut purgata in caelestium virtutum, ipsiusque causae omnium contemplationem apta fiat atque instructa. Et suggerens, velut proprie transfertur subpungens ⁴ seu substimulans mentem, ipsa theologia per deformitatem compositionum, hoc est, per deformes imaginationum mixturas. Et hoc suggerit menti, quia, sicut insipientibus ⁵ videtur, divina ⁶ spectacula et supercaelestia similia sunt ⁷ secundum veritatem turpibus imaginationibus. Neque justum neque verum hoc est, neque ulla justitia neque ulla veritas approbat, neque valde res ipsae materiales fiunt incircumscriptibilibus ⁸ spirituum ⁹, similes ¹⁰ sibi esse supercaelestes essentias approbant, magis autem suis speciebus respuunt. Naturaliter quippe materialia omnia in spiritualia transferri appetunt, spiritualia vero ad materialium humilem vilissimamque extremitatem inclinari nolunt, quoniam impossibile est. Possibile est namque inferiora ad superiora ascendere, descendere vero superiora ad inferiora naturali transmutatione, impossibile est. Et si quis dixerit: videtur ¹¹ itaque beatus Dionysius ar. gelicas virtutes omnino carere ¹² corporibus praedictis rationibus [dicere] ¹³. Cui breviter est ¹⁴ respondendum. Terrena materialiaque ¹⁵ corpora mortalia, corruptibilia, membrorum ¹⁶ compositionibus distincta, sensibilibus ¹⁷ formis localibusque spatiis circumscripta, temporibus mutabilia, seu horum omnium imagines, sive ¹⁸ interius in phantasias ¹⁹ memoriae, sive exterius in sensuum impressione ²⁰, divinos animos habere penitus denegat. Spiritualia autem corpora simplicia, nullis formarum sensibilibus ²¹ lineamentis ²² coartata ²³, ipsis divinis animis simillima et convenientissima possidere eos non solum non denegat, verum etiam affirmat. In quibus, caelestibus videlicet subtilissimisque suis corporibus, humanis obtutibus saepe visibiliter apparuere, ut Abraham et Tobiae, transmutantes invisibiles et incircumscriptas suorum spiritualium corporum qualitates in quascunque formas visibiles, in quibus hominibus se manifestare velint.

Hactenus de provida erga purgationem nostri animi

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic C, A naturalia, B naturalia (punct. adj. B'). ² B Nunc. ³ B nostra est. ⁴ Corr. B' (B scripsisse videtur subpungens), A subjungens, C subpungens. ⁵ Sic C, B insipientibus; B' ad marg. corr. insipientibus. ⁶ B' supra adsc. quod divina. ⁷ B rad. corr. sint. ⁸ A incircumscriptum, B videtur habuisse incircumscriptum, sed rad. corr. incircumscriptum, B' supra adsc. corr. incircumscriptibilibus, C incircumscriptorum. ⁹ spirituum om. B. ¹⁰ Coni., ABC. similia. ¹¹ B' marg. adsc. utrum angeli habeant corpora. ¹² Sic ABC. ¹³ dicere om., addidi ex conii. ¹⁴ Est om. A. ¹⁵ B materialia. ¹⁶ B membrorumque. ¹⁷ B sensibus, B' supra adsc. li. ¹⁸ B seu. ¹⁹ B exterius phantasias. ²⁰ B in sensuum impressionem. ²¹ B sensibilibus, B' corr. sensibilibus. ²² ABC lineamentis. ²³ ABC coartata. ²⁴ B reformationes. ²⁵ Sic ad marg. corr. B'; A veteris, B veteris (punct. subj. B'). ²⁶ B inquit nos. ²⁷ B sed. ²⁸ Sic AB. ²⁹ B similes, B supra adsc. dis-. ³⁰ Sic C, AB bona si in materialibus, B corr. bonas si in materialium. ³¹ A rationalis.

A theologia per descensionem ad humillimas et confusas inhonestasque materialium rerum conformationes ²⁴, quibus divini animi significantur. Nunc vero tractare incipit, quod non sine ratione divina theologia similitudines rerum invisibilium ex omni visibili creatura sumpserit. Propterea sequitur: *Sed itaque et hoc intelligere oportet, nihil eorum, quae sunt, esse universaliter boni participatione privatum, siquidem, ut eloquiorum veritas ²⁵ ait, omnia bona valde.* Oportet nos, inquit, ²⁶ intelligere, quod nulla creatura est, quae omnino juxta suam analogiam participatione summi boni privetur. Ait enim Scriptura: « et vidit Deus, et ecce omnia bona valde ». Et ²⁷ si ita est, quid mirum, si in rebus materialibus speculationis intelligibilium occasio sumatur, ut, quoniam omnia summum bonum participant, ex similitudine inferiorum honorum ad cognitionem sublimium humanus animus possit ascendere? Et hoc est quod sequitur:

§ 4. *Est ergo ex omnibus intelligere bonas speculationes, et invisibilibus et intellectualibus ex materiis ²⁸ reformare dictas dissimiles ²⁹ similitudines, altero modo intellectualibus habitibus, quae sensibilibus aliter distributa sunt.* Si, inquit, omnia summi boni participantia sunt, oportet pro certo ex omnibus intelligere, hoc est, in omnibus materialibus conspici bonas immaterialium ³⁰ contemplationes, et ex materiis sensibilibus formare praedictas dissimiles similitudines, ut per eas invisibiles et intellectuales intelligantur virtutes, dum non eodem, sed altero modo intelligibilium virtus et sensibilibus natura perspicitur. Quod consequenter subnectit dicens: *Et enim furor irrationabilibus quidem ex passibili motu inest, et omni irrationabilitate est repletus furibundus eorum motus; sed in intellectualibus altero modo oportet irascibile intelligere.* Furor, inquit, et ira bestiis ratione carentibus ex passibili, naturali tamen motu, vel, sicut in Graeco scribitur, ἐξ ἡπυραθοῦς ὀρμῆς, ex passibili impetu vel cupiditate, insita sunt, irrationabilisque eorum motus plenus est irae atque furoris, ut in leonibus ceterisque feris ferocibus, quarum furibunda rabies vix domari potest. Non tamen in eis tales motus reprehenduntur, quoniam naturales sunt, et sine quibus naturae proprietates ipsarum bestiarum perfecta esse non potest; mitis enim leo leo non est; sed dum talis impetus furoris et irae sive de Deo, sive de intellectuali, sive rationali ³¹ sapientia, tamen creatura, praedi-

catur, altera ratione, quam in bestiis perspicitur, A oportet intelligi. Propterea sequitur: *Declarans, ut aestimo, eorum virilem rationabilitatem¹ et immitem quietem in divinis et immutabilibus fundamentis.* Furor itaque et ira, dum de intellectualibus leguntur naturis, non ferocem impetum, sed quadam similitudine virilem fortemque rationabilitatem, et immitem², hoc est irreprehensibilem³, quietem⁴ in divinis ac semper manentibus essentiis, declarat⁵, ut⁶ quadam pulcherrima metaphora furor in bestia, irrationabilis videlicet motus, rationabilis vigor et⁷ fortitudo in natura intelligibili accipitur, et bestialis⁸ ira irreprehensibilem⁹ quietem divini animi in divinis collocationibus, quae semper et incommutabiliter manent. Est igitur furor irrationabilis rationabilis fortitudinis imago¹⁰; est ira¹¹ feralisque impetus¹² intelligibilium animorum in divina¹³ severitate inque inmutabili amore iustitiae inmitis irreprehensibilisque¹⁴ absque ulla adulatione perpetuae quietudinis symbolum. Videsne quomodo inferiora bona, quae ex participatione summi boni¹⁵ proveniunt, primaque¹⁶ bona, summoque bono proxima imaginantur¹⁷? Et ne mireris¹⁸, quod beatus magister ἀμιδξατων ἔχει, hoc est, inmitem quietem in divinis et immutabilibus fundamentis dixerit. Inmitis¹⁹ enim quies est severa et inflexibilis in amore caelestium virtutum incommutabilisque possessio. Nec resistit, quod ait Dominus: « Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram ». Necesse est enim, eos, qui mites sunt in malo, hoc est, totius malitiae expertes, immites fieri in bono, in bonarum videlicet virtutum²⁰ severa diligentique custodia, earumque zelo laudabili ira commotos, adversus²¹ omnia vitia²² pugnare non desinentes, vigilique semper animo, ne aliquo praevaleant, in pace virtutum, quas custodiunt, quiescentes. Hinc apostolus dicit²³: « Irascimini et nolite peccare ». Et alibi de furore spirituali atque superbia²⁴ laudabili praecipit: « Quae sursum sunt sapite, non quae super terram ». Sequitur: *Eodem modo concupiscentiam quidem esse dicimus in irrationabilibus inconsultam quandam et materialem ex naturali motu aut consuetudine in mutabilibus²⁵ incontenter ingentam²⁶ passibilitatem, et irrationabilem corporalis voluptatis²⁷ continentiam, simul omne animal compellentis in secundum sensum concupiscibile.* Brevem quaerit

explanationem. Ait enim: Simili modo, hoc est, quemadmodum de furore, ista, quae²⁸ diximus. De concupiscentia quoque irrationabilium animalium dicere debemus. Nihil aliud quippe est concupiscentia irrationabilium, nisi inconsulta, absque rationabili videlicet consilio, et materialis ingentia passibilitas, quae ex naturali motu seu frequenti²⁹ consuetudine, sine ulla continentia, in rerum mutabilium impatienti amore³⁰ nascitur, et irrationabilis corporeae libidinis assiduitas, quae omne animal cogit in illud concupiscibile, quod est secundum sensum, prono impetu ruere. *Cum vero dissimiles similitudines intellectualibus circumponentes, concupiscentiam eis conformemus³¹, amorem divinum ipsam intelligere oportet super rationem et intellectum immaterialitatis, B et inflexibile, et non indigens desiderium superessentialiter castae et impassibilis contemplationis, et ad illam puram et sublimissimam claritatem, et invisibilem et formicam pulchritudinem aeternae vere et invisibilis societatis. Et potentiam excipit quidem³² in sufficienti³³, et inconvertibili, et a nullo affligi valente per inconfusam et immutabilem divinae pulchritudinis amorem et universalem revocationem in id, quod vere est appetendum.* Dum vero, inquit, ³⁴ dissimiles similitudines ex materialium rerum rationeque carentium³⁵ naturalibus³⁶ circa intellectuales, veluti quaedam vestimenta, ponimus virtutes, et concupiscentiam eis circumformamus, non irrationabilem motum, sed amorem divinum per ipsam concupiscentiam intelligere debemus. Quid divinus amor? C Est laudabilis concupiscentia ipsius immaterialitatis, quae superat omnem rationem et intellectum. Eandem quoque concupiscentiam in figura inflexibilis et non indigentis, hoc est, non ex inopia rerum temporalium nascentis desiderii superessentialis et castae et impassibilis contemplationis, et aeternae veraciter et invisibilis adnationis ad illam puram et excelsissimam luculentiam et invisibilem pulchritudinem, ex qua omnis forma et pulchritudo³⁷ facta est, accipere nos oportet. Et ipsa spiritualis concupiscentia potentiam, vel ut³⁸ significantius ex ambiguo Graeco, quod est τὸ ἀρπαγίς³⁹, potest transferri, puritatem suscipit in sufficienti, hoc est forti, strenuo, robusto, et inconvertibili⁴⁰, in eo videlicet, quod sufficiens est strenuamque atque robustum, inconvertibili⁴¹ quoque, et in eo, quod a

VARIAE LECTIONES.

¹ B' marg. adscr. *Not. quod in angelis rationabilitas dic.* ² B mitem; B' supra adscr. *inmitem.*
³ B irreprehensibilem. ⁴ Corr. B', ABC rem. ⁵ declarat om., ad marg. adscr. B'. ⁶ B aut. ⁷ et om. B. ⁸ B' marg. adscr. *i. e. quid dicatur ira in bestiis, ostendit.* ⁹ B irreprehensibilem. ¹⁰ B' supra adscr. *i. e. ad.* ¹¹ B' marg. adscr. *quid est ira in feris? Est cet.* ¹² B' supra adscr. *in bestiis.* ¹³ in divina om. B. ¹⁴ B irreprehensibilisque. ¹⁵ boni om. B. ¹⁶ A prima. ¹⁷ B' supra adscr. *i. e. imitantur.*
¹⁸ B meminervis, B' punct. subli., et ad marg. adscr. *mireris.* ¹⁹ B' marg. adscr. *quid est quies inmitis.*
²⁰ B virtutum videlicet. ²¹ B' infra adscr. *vitia.* ²² vitia om. B. ²³ B desinente. ²⁴ A docet. ²⁵ B' marg. adscr. *De superbia laudabili.* ²⁶ Corr. B', AB inmutabilibus. ²⁷ ingentam om. AB, ad marg. adscr. B'. ²⁸ voluptatis om. B, ad marg. adscr. B'. ²⁹ Sic C et rad. corr. B', AB istaque. ³⁰ B frequenter.
³¹ B in patientia more. ³² B' corr. circumformamus. ³³ J. Scotus igitur pro ἐλάβομεν, quod est apud Corde- rium, legit ἐλάβοι μὲν. ³⁴ Sic rad. corr. B', A insufficienter. ³⁵ inquit om. B. ³⁶ B ratione carentiumque.
³⁷ B' ad marg. adscr. *sensibus naturalibus.* ³⁸ Sic C, et corr. B', AB pulchritudine. ³⁹ Sic C, AB velut.
⁴⁰ B' marg. adscr. *i. e. toachrates.* ⁴¹ Sic C et rad. corr. B', AB inconvertibili. ⁴² in eo videlicet — inconvertibili om. B.

nullo ¹ affligi potest ². His enim omnibus nomini-
bus divinam virtutem significat, ut arbitror, quae
sufficientem ³, strenuam, robustamque et inconver-
sibilem potentiam desiderantibus se largitur, quae
videlicet potentia vel puritas a nulla alia virtute
sibi opposita vel affligi vel vinci valet. Et hoc totum
datur propter inconfusum et liquidum et immutabilem
divinae pulchritudinis amorem, et propter catho-
licam reductionem in id, quod vere est appeten-
dum, summum videlicet bonum, quod appetit omne
quod amare potest.

Postquam vero de similitudinibus ⁴ longe dissi-
millimis, quae ex naturalibus motibus irrationabilium
bestiarum ad rationabiles ⁵ intelligibilium animo-
rum virtutes significandas sancta introducit theologia,
tractatum est, quid ipsa irrationabilitas ratio-
nabilium et insensualitas sensu carentium in ipsis
rebus, quibus naturaliter insunt, potest definiri,
quid in divinis conformat intellectibus, aptissime
subjungit et ait: *Sed et ipsam irrationabilitatem et
insensualitatem in quidem irrationabilibus animalibus,
aut inanimatis ⁶ materiis, defectum rationis et sensus
proprie vocamus; in animatis ⁷ autem immaterialibus
et intellectualibus essentiis, sancte et decenter
supereminens earum, ut supermundalium, confitemur
⁸ nostra transitoria et corporali ratione, et materi-
ali alienato incorporalibus ⁹ animis sensu. Ipsa,
inquit, irrationabilitas irrationabilium animalium
defectus rationis est; insensualitas vero carentium
anima sensuali ¹⁰ materialium, defectus sensus est ¹¹
et proprie dicitur. Dum ¹² autem irrationabilitas et
insensualitas de immaterialibus ¹³ et intellectualibus
praedicatur essentiis, insensualitas quidem de im-
materialibus, de intellectualibus vero ¹⁴ irrationabi-
litas ¹⁵, pulchre et religiose confitemur significari,
quod in ipsis supermundalibus supereminet, hoc est,
contemplationis earum virtus, quae omnem sensum
nostrum nostramque rationem supergreditur, dum
nostra transitoria et corporalis ratio, hoc est, adhuc
mortali corpore gravata, et materialis sensus longis-
sime ab incorporalibus ¹⁶ animis alienantur. Hac ¹⁷
forma locutionis Apostolus ¹⁸ utitur, dicens:
« Stultum Dei sapientius est hominibus », superemi-
nentiam divinae sapientiae in figura stultitiae lau-
dans. Dum ergo lego vel ¹⁹ audio, intellectuales essen-
tias in formis irrationabilium animalium, vel in
similitudine rerum materialium, anima et sensu carentium,
apparuisse vel significatas fuisse, non de-*

A fectum rationis et sensus, sed supereminentiam
earum, qua nostram rationem nostrumque sensum
exsuperant, oportet me accipere. Non enim adhuc
ratione et sensu comprehendimus altitudinem natu-
rae supercaelestium, donec perveniamus in eorum
aequalitatem. *Est itaque non dissonas reformare
caelestibus formas ²⁰, et ex vilibus materiae partibus,
quoniam et ipsa ex vere bono subsistentiam possidens,
per omnem sui materialem dispositionem resonantias
quasdam intellectualis pulchritudinis habet. Et possi-
bile est per ²¹ eas reduci ad ²² immateriales primas
formas, dissimiliter, ut dictum est, similitudinibus
acceptis, et eisdem non similiter, compacte autem
et ²³ pulchre intellectualibusque ²⁴ et sensibilibus pro-
prietatibus definitis.* Notandum, quod ex ²⁵ abun-
dantia graecae locutionis saepe praepositiones pon-
untur, et nullum augent intellectum. Et maxime
hae tres: *re, et, ad; ἀνά, καί, πρὸς; κατὰ* similiter,
quae in diversas vertitur translationes. Quas praepo-
sitiones videlicet propter diligentiam interpreta-
tionis nolimus ²⁶ praeterire, praesertim cum curio-
sus lector perspiciet, ubi necessariae sunt, et ubi
superabundant ²⁷. Est itaque, inquit, hoc est oportet,
formare formas non dissonas, sed convenientes
caelestibus significandis essentiis, etiam ²⁸ ex vilibus
partibus terrenaе mortalisque materiae; nec sine
ratione, quoniam et ipsa materia ex summo bono,
quod solum vere est, substantiam possidet in omni-
bus suis materialibus ordinibus, et habet resonantias
quasdam, hoc est, resultationes intellectualis pul-
chritudinis. Resonantias autem dico vel resulta-
tiones, quas graece ²⁹ ἀπρχήματα ³⁰ vocant, rerum
intelligibilium imaginationes. Sicut enim imago vo-
cis in rupe quadam seu aliqua concavitate, vel sicut
imago corporis ex speculo ³¹ resultat, ita intelle-
ctualis pulchritudinis caelestium virtutum imagina-
tiones ex omni terrena vilissimaque materia respon-
dent. Ideoque possibile est, nostrum animum reduci
per resonantias ad immateriales primas formas,
quas Graeci ἀρχετυπίας ³² appellant, quarum resul-
tantes imagines sunt, ita tamen, ut dissimiliter
ipsae similitudines accipiantur in materialibus, unde
resultant, et in immaterialibus, ³³ quibus resultant.
Aliter enim furor in leone diffinitur, aliter in an-
gelo. Et eisdem similitudinibus non eodem modo
consideratis ³⁴, sed juxta differentias materialium
rerum et altitudines immaterialium. Compacte autem
et pulchre proprietates delinitur ³⁵ uniuscujusque in

VARIAE LECTIONES.

¹ Pro quoque et in eo quod a nullo B in eo quoque quod. ² B supra adscr. non potest. ³ B sufficien-
ter. ⁴ Sic rad. corr. B; AC dissimilitudinibus. ⁵ B irrationabiles. ⁶ Corr. B', AB in amatis. ⁷ Corr.
B', AB in amatis (animatis om. textus graecus et versio). ⁸ B earum ut super confitemur, B' corr. earum
confitemur ut super. ⁹ AB in corporalibus, B' corr. ab incorporalibus. ¹⁰ Sic C. A a sensuali, B
a sensuali (punct. adj. B'). ¹¹ est supra adscr. B', om. ABC. ¹² B' corr. Dicitur. ¹³ B materialibus, B'
corr. immaterialibus. ¹⁴ praedicatur — vero om. B. ¹⁵ B immortalitas (tem supra scr. B'). ¹⁶ B a
corporalibus, B' supra adscr. corr. ab incorporalibus. ¹⁷ Sic C. A Haec, B Haec est. ¹⁸ B' ad marg. adscr.
qua apostolus. ¹⁹ vel om. B. ²⁰ Corr. B', AB formis. ²¹ per om. B. ²² ad om. B. ad marg. adscr. B'.
²³ Rad. corr. B', AB ut. ²⁴ B intellectualibus. ²⁵ ex om. B. ad marg. adscr. B'. ²⁶ A nolimus. ²⁷ B
superabundant, sic ubique. ²⁸ Sic C, AB et jam. ²⁹ Sic A, B gr. ³⁰ B' marg. adscr. i. e. apechemata.
³¹ Conj., A specilla, B specillo, C specula. ³² ABC ἀρχετυπίας, B' supra adscr. i. e. architipias. ³³ Sic
C et rad. corr. B', AB et in materialibus. ³⁴ Sic C et corr. B', AB consideratas. ³⁵ AC diffinitur.

intellectualibus virtutibus et sensibilibus materiis. Verbi gratia, irrationabilitas defectus rationis est in animalibus ratione carentibus, in caelestibus vero essentiis supereminentia rationis et superrationabilitas, qua superant omnem rationem nostram et sensum. Sequitur :

§ 5. *Haec mysticos theologos invenimus¹ non solum caelestium dispositionum² declarationibus mirabiliter circumformantes, sed et ipsis aliquando thearchicis manifestationibus.* Haec, inquit, quae diximus de caelestium formationibus ex materiae partibus assumptis, non solum invenimus divinos theologos caelestibus declarandis mirabili modo circumformare, verum etiam aliquando in ipsis divinis, id est, in ipsius summae ac sanctae deitatis manifestationibus accipere, ut eisdem dissimilibus, hoc est, longe distantibus similitudinibus et ipsae caelestes essentiae, et ipsarum summa et universalis omnium, quae sunt, causa significetur. Propterea triplicem modum divinae imaginationis subjungit dicens : *et aliquando quidem ipsam, videlicet Deitatem, ex luminibus pretiosis laudant, ut³ solem justitiae, ut⁴ stellam matutinam in animum sancte orientem, et ut⁵ lumen incircumvelate et intellectualiter resplendens.* Haec⁶ sunt pretiosissimae et sublimissimae hujus mundi partes. *Aliquando vero ex mediis, hoc est mundi partibus, ut ignem innocue splendentem, ut aquam vitalis plenitudinis datricem, et, symbolice dicendum,⁷ in ventrem⁸ subeuntem fluminaque redundantem immensurabiliter refluentia.* Animadvertite, quam pulchre et breviter singula exponit. Siquidem⁹ sol iste visibilis, ipsius solis invisibilis justitiae imago est, et stella matutina¹⁰ mox in animo fidelium orientis sanctae illuminationis per fidem. Prima siquidem rationabilis animae ad creatorem redeuntis illuminationis est donum fidei, quod per sacramenta baptismatis et datur et significatur. Ideoque non incongrue fides summae et coessentialis Trinitatis, quae primitus in anima fidelium surgit et apparet, sub symbolo luciferae stellae a sanctis theologis innuitur, quam stellam mysticam clara sequitur aurora, splendor videlicet actionis et scientiae in spe robustissima futurae beatitudinis, deinde sol, charissima profecto species summae ac sanctae Theophaniae relucet, et ferventissima virtus divinae caritatis in his, qui ipsam veritatem et contemplantur et diligunt, ineffabilis gratiae ardore incensi, pulchritudine allecti. Et hoc est quod ait : ut lumen incircumvelate et intellectualiter resplendens. Dum enim clarissima fidei stella in matutinis, hoc est¹¹,

A in primordiis conversionis humanae animae¹² ad Deum suum incipit oriri, subindeque pulcherrimus splendor practicae, id est, actionis virtutum, aureusque rubet fulgor physicae, naturalis scilicet scientiae omnium rerum, quae post Deum sunt, et hoc tantum in spe futurae gloriae peragitur, et super haec omnia post maximum interioris hominis luminare, hoc est, post eximiam divinae Theologiae luculentiam, quae sola divina, omnem intellectum superantia¹³, gnostica virtute flagrantissimae caritatis considerat : quid sequitur, nisi ipsius veritatis incircumvelatum lumen, hoc est, omni velamine sensibilibus figurarum carens, et per se¹⁴ ipsum in divinis mentibus altitudine¹⁵ intellectualis contemplationis refulgens¹⁶? Et intueri has tres imaginationes divinae sapientiae ex sublimissimis materialibus hujus mundi partibus introductas, solem videlicet, et luciferum, aethereumque lumen, quod ubique¹⁷ semper splendet, nullaque¹⁸ tenebrarum caligine obumbratur, nullo¹⁹ terrenorum corporum seu aliqua mole circumscriptorum obstaculo impeditur, sed liberum ubique purissimumque diffunditur. Ex mediis autem mundi partibus, hoc est, ex aere humidoque elemento duas similitudines Theologus suscipit²⁰, ignem plane et aquam. In superioribus namque aeris partibus, qui²¹ aethereis spatiis adjungitur, flammam innocuas esse physici affirmant. Innocuae²² vero propterea sunt, quia nullam corpulentiam, in qua ardeant, inibi reperiunt²³, quoniam tenuissimus spiritus in sublimitate aeris hujus circumlabitur. Qui ignis, ut arbitror, ipsum imaginat, qui de seipso ait : « Ego sum ignis consumens ». Summa siquidem ac sancta Trinitas Deus unus humanos animos, in quibus habitat, in se ipsum convertit atque consumit, non ut eis noceat, sed ut in eis solus appareat, non ut consumat eorum substantiam, sed ut perficiat eorum beatitudinem. Aqua etiam vitalis est plenitudo internae sapientiae, quae, dum primo occulte et invisibiliter in abdita rationalis animae, velut in quendam ventrem subit, ineffabili meatu veluti²⁴ in aperta flumina virtutum et immensurabilia divinatorum dogmatum fluentia redundat. Hinc est quod Dominus ait : « qui credit in me », sicut dicit Scriptura, « flumina de ventre ejus fluent aquae vitae ». Sequitur : *aliquando autem ex novissimis, ut unguentum suave, ut lapidem angularem. Sed et bestialem ipsi formam circumponunt, et leonis ei et pantheris²⁵ speciem²⁶ coaptant, et pardalincam²⁷ vestiunt et ursam saevientem.* Post mediarum mundi partium imaginationes consequenter novissi-

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic text. graec. et versio; AB invenimus. ² A dispositionem. ³ Sic C, AB et. ⁴ B et. ⁵ ut om. B. ⁶ Sit ABC. ⁷ B' corr. videtur dicendo. ⁸ Sic C et corr. B', AB invenire. ⁹ ABC Si quidem. ¹⁰ Sic C, A stellam matutinam, B stellam matutinam (punct. B' adj. videtur). ¹¹ est om. AB. ¹² in matutinis - animae om. B. ¹³ Conj., A superant a gnostica, B superant agnostica, C superat gnostica virtute flagrantissime, cet. ¹⁴ se om. B. ¹⁵ B' corr. altitudo. ¹⁶ refulgens om. B. ¹⁷ B ubi, B' supra adscr. ubique. ¹⁸ AB nulloque t. calig. ¹⁹ B nulloque. ²⁰ B accepit. ²¹ A qua. ²² B' marg. adscr. Argumentum hic quod ignis in parte superiori non comburit nec ardet, sed solum splendet, quia non invenit ibi materiam corpulentam, in quam agat comburendo. ²³ B reperiunt. ²⁴ A velut. ²⁵ B' marg. adscr. vel pantherae. ²⁶ Rad. corr. B'; A specimen. ²⁷ AB. pardalincam.

marum paradigmata subduntur. Novissimae autem mundi partes sunt, quae terrenae molis constituuntur¹ constitutione². Quae, quamvis in natura visibilia novissimum atque veluti vilissimum obtinent³ locum, virtute tamen divinarum rerum significationis non sunt novissima, sed excelsa et incomprehensibilia, et maxime utriusque⁴ naturae unigeniti filii Dei domini et salvatoris nostri Jesu Christi significativa. Unguentum⁵ itaque suave Christus est, in cuius imagine sub figura Ecclesiae ait theologia: « dum esset rex in accubitu suo, nardus in ea dedit odorem suum ». Lege mysticam feminam, quae paulo ante passionem fudit alabastrum⁶ in capite Domini, et impleta est domus odore, hoc est, totus mundus suavissima doctrina passionis Domini et resurrectionis ceterarumque virtutum, quae propter nos peregit, repletus est. Hoc mysticum unguentum in consecratione crismatis catholica componit Ecclesia. Lapis⁷ angularis Christus est, quem Judaei perfidi respuunt, sed angularis nobis factus est. In ipso enim conjungitur Ecclesia ex Judaea et gentibus collecta. In ipso rationalis et intellectualis, angelica videlicet et humana natura unum facta est. Ipse est enim pax nostra, qui fecit utraque unum. In ipso divinitas et humanitas, verbum et caro, una substantia in duabus⁸ naturis effecta⁹. Et quis idoneus est, angularitatem¹⁰ Christi digne explauare? dum praeter¹¹ quod diximus de adunatione circumcisionis et praepetii caelestium item terrestriumque, hoc est, intellectualis et rationalis creaturae in unam divinam ac summam civitatem, nec non deitatis et humanitatis in ipso, quintuplex ipsius angularitatis a sanctis Patribus traditur modus. Ipse siquidem in seipso utrumque sexum, masculinum videlicet et femininum, in simplicitatem divinae imaginis, secundum quam factus est homo, coadunavit. « In Christo enim », ait¹² Apostolus, « non est masculus neque¹³ femina ». In ipso orbis terrarum et paradisi per resurrectionis suae gratiam unus efficitur paradisi. In ipso generaliter terra et caelum per similitudinem humanae et angelicae vitae unum efficitur caelum. In ipso corporalis et spiritualis creatura per adunationem substantiae una fit. spiritualis creatura, dum inferiora ubique transeunt in superiora. In ipso omnis creatura Creatori copulatur in re¹⁴ ipsa per speciem. Videsne quinquepartitum angularem¹⁵ Christi modum, de quibus sin-

gulis in libris *πρι φύσεων*¹⁶ latius tractavimus. Ipse est leo de tribu Juda, qui vincit mundum ipsiusque principem. In forma quippe leonis fortitudo Christi exprimitur, et furor irrationabilis, quo adversantes nobis iniquas potestates, omniaque virtutibus opposita contemnit¹⁷ penitusque interimit. Mysticus quoque pantheri¹⁸ est. Pantheri quippe dicitur quasi panther, hoc est bestialissimus; ferocissima enim omnium bestiarum est. Quae figura dupliciter in Christo intelligitur: aut enim e contrario accipitur, ut per nimiam ipsius bestiae ferocitatem ineffabilis divinae pietatis clementia et mansuetudo, qua vult¹⁹ omnes homines salvos fieri et in agnitionem veritatis venire, significetur, aut²⁰ per metaphoram saevissimae bestiae zelus divinae bonitatis, quo²¹ devorat²² et consumit omnes ferales et irrationabiles nostrae naturae motus, imaginatur²³. In eadem figura et pardalis ursaque saeviens introducit. Rationabilis quippe et plus quam rationabilis divinae bonitatis amor irrationabiles et plus quam irrationabiles nostrae naturae motus semper appetit delere, ipsamque naturam liberam, omnique ferali suo impetu ereptam in seipsam ineffabilibus divinatorum alimentorum morsibus consumere. Sequitur: *Addam vero et quod omnium²⁴ vilius esse et magis significare visum est, quia et vermis specie ipsam seipsam circumformantem divini sapientes tradiderunt*. Addam, inquit, praedictis imaginationibus illud symbolum, quod omnium²⁵ vilius²⁶ esse visum est, et magis significare, vel ut²⁷ expressius transfertur, magis obscurum vel²⁸ dissimile. Divini siquidem sapientes, id est theologi, tradiderunt, ipsam sapientiam in specie vermis seipsam formasse, eo loco fortassis, ubi per prophetam²⁹ loquitur: « Ego sum vermis et non homo ». Hoc enim intelligitur de Christo, qui de virili semine non est natus, sed sicut vermis de simplici natura terrae, ita ipse ex visceribus perpetuae virginis et incontaminatae carnis assumpsit. Nihil³⁰ itaque in natura rerum materialium vilius verme, qui de simplici limo³¹ concipitur, et tamen per ipsum incarnatio Dei Verbi, quae superat omnem sensum et intellectum, imaginatur. « Generationem ejus quis enarrabit? » Potest et sic intelligi: Ego sum vermis et non homo, hoc est, ego³² sum vermis, et non homo vermis³³.

D Ac si diceret: Ego, qui plus quam homo sum, secreta penetra³⁴ totius naturae, sicut vermis viscera terrae, quod nullus alius humanae naturae parti-

VARIAE LECTIONES.

¹ A con, sed rec. m. in cod. A ad marg. adscr. *constituuntur*. ² Sic C, A *constitutionem*, B *constitutionem*. ³ B *optinent*, sic saepe. ⁴ B *utrius*, B' supra adscr. - *que*. ⁵ Sic C et corr. B', A *unguentum*, B *ingentum*. ⁶ B *alabastrum*. ⁷ B' marg. adscr. *quare Christus dicitur lapis angularis*. ⁸ Corr. B', AB *duobus*. ⁹ B' supra adscr. *est*. ¹⁰ Sic AB, C *angularitatem*. ¹¹ A *propter*. ¹² ait om. B. ¹³ B *nec*. ¹⁴ B *inre*. ¹⁵ Conj., A *angulorem*, BC *angulorum*. ¹⁶ B' marg. adscr. *de naturis scilicet*. ¹⁷ B *contemnit*, sic ubique. ¹⁸ Sic ABC. ¹⁹ vult om. ABC, ad marg. adscr. B'. ²⁰ Sic C, A *ac*, B om., B' ad marg. adscr. *aut*. ²¹ Sic C et rad. corr. B', AB *quod*. ²² A *deverat*. ²³ B *imaginatus est*. ²⁴ *omnium om.*, addidi ex vers. et text. graec. ²⁵ B' corr. *omnibus*. ²⁶ *vilius om.* AB, sed habet C et ad marg. adscr. B'. ²⁷ Sic C, A *B velud*. ²⁸ B *quam*. ²⁹ Sic C, *per om.* AB; B' primum rad. corr. *propheta*, deinde restituit *prophetam*, voce *per* ad marg. adscripta. ³⁰ B' marg. adscr. *Not. morum (?) ad humilitatem*. ³¹ A *umo*. ³² B' marg. adscr. *Ego sum vermis et non homo*. ³³ B *vermis* (punct. adj. B'.) ³⁴ Sic C et corr. B', AB *penetro*.

cep^s potest agere. Cui sensui arridet, quod in alio A psalmo scriptum est : « et substantia mea in inferioribus terrae », hoc est, et substantia mea ¹, quae per seipsam sapientia ² est, in inferioribus terrae, hoc est, in intimis naturae conditae sinibus ³ subsistit. Esse enim omnium est, superesse Divinitatis. Vermis itaque, qui abdita totius creaturae penetrat, sapientia patris est, quae dum est ⁴ homo, omnem superat humanitatem. Audi Apostolum de se ipso loquentem : « Paulus apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum, et Deum patrem, qui suscitavit eum a mortuis ». Nonne ipse est mysticus ille vermis, in cuius imagine quingentesimo ⁵ semper anno transacto de cinere arabicae avis, phoenicis ⁶ dico, proprii sui pectoris flamma consumptae, vermis nascitur, et ad pristina^m viriditatem revocatur ? Christus siquidem ardore passionis, quam sponte sua susceperat, consumptus est, et descendit ad inferos mirabilis vermis. Sed mox post triduum reversus est, sui^{que} apostoli, qui eum in cruce ardentem viderant, in spiritali corpore resurgentem conspexere, virtutumque pennis volentem, ad Patremque suum ascendentem mirati sunt.

Sequitur : Sic omnes theosophi et occulta ⁷ inspiratione prophetae sanctis incontaminatis distinguunt sancta sanctorum, et dissimilem sanctam figuracionem honorant, ut ⁸ neque divina immundis tractabilia sint, neque mirabilium agalmatum studiosi contemplatores tanquam veris remaneant figuris. Et divina honorificant veris negationibus, et ad novissima compactarum resonantiarum diversis similitudinibus. Tali modo, inquit ⁹, figurarum omnes theologi, quos nunc theosophos, hoc est, divina sapientes appellat, et omnes prophetae occulta ¹⁰ sancti Spiritus inspiratione formati distinguunt sancta sanctorum a sanctis incontaminatis ¹¹. Ac si aperte diceret : A sanctis et incontaminatis dissimilium imaginationum symbolis, quae non immerito incontaminata dicuntur, quoniam divino spiritu in mentibus theologorum et prophetarum descripta sunt, sancta sanctorum, id est, intellectuales essentiae ipsaque Divinitas discernuntur per theologos ineffabili summae sapientiae administratione, ita ut et illa symbola sancta et immaculata ab his, qui intelligunt, quae per ea significantur, honorabiliter venerentur, et sancta sanctorum, quorum imagines sunt ¹², ab his longe segregentur intellectuali discretione. Divina itaque symbola sancta sunt ¹³, res vero, quarum symbola sunt, sancta ¹⁴ sanctorum, hoc est,

sancti intellectus sanctorum. Et dissimilem sanctam figuram honorant, hoc est, sancta illa divinarum rerum figuratio, quamvis longe dissimilis sit ipsis intellectibus per eam significatis, honoratur a sanctis theosophis atque ¹⁵ prophetis. Dum enim eas res, quae significantur, pure intelligunt, ipsas prius honorant, quoniam divinae et supermundanae sunt. Consequenter etiam earum figuraciones ¹⁶, sive ex superioribus materialis creaturae partibus, sive mediis, sive novissimis translatae, non immerito venerantur, intellectualique distinctione et discretione res ipsas suis figuracionibus segregant, nec figuras pro veris intellectibus, nec veros intellectus pro figuris approbant, sed omnibus remota omni confusione suas definitiones et cognitiones distribuunt. B Ac ¹⁷, veluti quis interrogaret, cur sancta dissimilia symbola ¹⁸ sanctorum intellectuum a theologis et figurantur et honorificantur? — rationalius ¹⁹ quippe videretur, similia symbola sanctis intellectibus configurari, quam dissimilia — redditur causa dissimilium significacionum. Et ²⁰ hoc, inquit, quod quaeris, repertum est, ut neque divina tractabilia sint, hoc est, ut neque divini intellectus pervii et patefacti fierent immundis, pollutis videlicet hominibus, delictorum impietatisque vel certe superbiae sordibus contaminatis, quibus nec sensibilia divinarum rerum licet videre sacramenta, quanto magis tractare; quoniam, dum divina sacramenta ²¹ conspiciunt, veluti puerilia et ludibria et nullius spiritalis ²² intellectus significativa contemnant. Et notandum, quod in eo loco, quo transtulimus tractabilia, in Graeco scriptum est εὐχρίματα, quod nos possumus dicere facilia, ut talis sensus sit : Propterea divini sapientes sacramenta divinarum rerum dissimilia ipsis rebus, obscura, mixta ²³, ex materialibus assumpta conformant, ne divina mysteria facilia fierent ad intelligendum immundis animis indignisque cognitione veritatis. Et haec una ²⁴ causa dissimilitudinis sanctarum imaginum. Altera vero est, quam subsequenter ²⁵ adjungit dicens : Neque mirabilium agalmatum studiosi contemplatores tanquam veris remaneant figuris ²⁶. Ad hoc etiam obscurae et dissimiles imaginationes factae sunt; hoc est, neque ²⁷ finem suae speculationis ponant, qui studiose mirabilia agalmata, divinas scilicet imaginationes contemplantur, in ipsis figuris, putantes eas veras esse et non figurativas, neque ultra eas virtutem intimae contemplationis erigere volentes. Talis siquidem error multos ²⁸ ac paene omnes invasit et adhuc invadit, existimantes, sensibilia sa-

VARIAE LECTIONES.

¹ mea om. B. ² B. corr. sapientiam. ³ Sic C, AB finibus. ⁴ est om. B, supra adscr. B'. ⁵ B quingentesimo. ⁶ ABC fenicis. ⁷ B obscura. ⁸ A et. ⁹ inquit om. B, ad marg. adscr. B'. ¹⁰ occulta om. B. ¹¹ Sic C, B sanctis contaminatis, B' supra adscr. corr. sanctis et incontaminatis. ¹² sunt om. B, ad marg. adscr. B'. ¹³ B sunt sancta. ¹⁴ B sunt sancta. ¹⁵ B et. ¹⁶ Pro earum figuraciones B significaciones. ¹⁷ B at. ¹⁸ B symbola dissimilia. ¹⁹ B' supra scr. interpositio. ²⁰ Supra scr. B', ABC Ad. ²¹ B dum divi sacramenta (punct. adjec. videtur B'), C sacramenta divina. ²² B intellectualis. ²³ quod nos possumus dicere — mixta om. B., ad marg. adscr. B'. ²⁴ B' supra adscr. est una. ²⁵ B consequenter. ²⁶ B marg. adscr. quid sit agalma. ²⁷ B nec vel ne, B' corr. ne. ²⁸ B omnes.

cramenta nil altius significare praeter seipsa; ac per hoc approbantes falsa pro veris et seipso fallunt et simpliciores decipiunt, remanentes in figuris, in earum vero mysticum intellectum mentis aciem infingere negligentes. De talibus ait apostolus: «Littera occidit, spiritus autem vivificat». Omnem quippe, qui nihil ultra quod sentit, existimat esse, littera occidit, quoniam spiritum, id est ipsius litterae intellectum, neque valet neque vult attingere. Ubi notandum, quod beatus apostolus non illam solummodo litteram [dicit]¹, quae² imago vocis est, sed generaliter omnes mysticas figuras, sive in dictis, sive in factis, sive in rerum sensibilibus imaginationibus descriptas in totius divinae Scripturae serie, per quas veritas rerum spiritualium et supermundanum arcana ad exercitationem humani animi, et a terrenis ad caelestia subvectionem significantur³. Agalma autem, ex quo singulari nominativo pluraliter agalmata flectitur, multipliciter etiam ab ipsis Graecis intelligitur. Agalma⁴ enim dicunt omnem expressam⁵ imaginem, quae intuitibus laetitiam elicit. Agalma quoque dicunt idolum⁶ vel simulacrum⁷, ipsi, cujus imago⁸, similitudo est⁹, simillimum. Agalma quippe dicitur quasi ἄγαν ἄμυα¹⁰, hoc est, valde excelsum. Et divina itaque¹¹ honorificant mysteria sancti theologi veris negationibus, hoc est, per negationes, quae vere de divinis praedicantur. Ut enim praedictum est, in divinis significationibus verae¹² sunt negationes¹³, affirmationes vero metaphoricae, ac veluti extrinsecus acquisite, aut omnino incompactae, hoc est, non propriae. Et non solum per negationes veras divina honorificant, verum etiam per diversas similitudines, vel ut¹⁴ expressius transfertur, per alienas similitudines¹⁵ compactarum resonantiarum, hoc est, consonantium imaginationum ad novissima, ad materialium videlicet et corporalium rerum formas et species. Ut enim superius confectum est¹⁶, sicut plus divina honorificari, hoc est, expressius significari per veras negationes, quam per translatas affirmationes possunt: ita plus et significantius eadem divina per alienas similitudines novissimumque materialium rerum imaginationes, quam per pulchras caelestium rationabilitiumque rerum formas mentibus humanis insinuantur. Quemadmodum namque de Deo praedicat¹⁷, qui dicit, invisibilis est, incomprehensibilis est¹⁸, non est substantia, non est essentia, nihil est eorum, quae sunt; superat enim

omne, quod dicitur et intelligitur; ita non proprie, sed translative de eo¹⁹ quis dicit, essentia est, substantia est, bonitas est, veritas est, ceteraque horum similia. Ac per hoc sicut ipsum magis honorat, qui negat eum²⁰ esse quid, quam qui eum affirmat quid esse, ita plus eum significat²¹ atque honorat, qui figuram bestialem ipsi circumdat, quam qui²² in humana effigie auro gemmisque decora, preciosaque induta vestimenta, caelestibusve splendidissimis corporibus circumscripta, ipsum imaginat. Putat enim eum sic subsistere; non autem decipitur, dum de ipso bestiales turpes confusaeve formas tradat²³; naturali enim ingenio veraque ratione ductus omnino eum sic esse fiducialiter²⁴ negat.

Sequitur: *Nihil ergo²⁵ inconsequens, si et caelestes essentias ex inconvenientibus dissimilibus similitudinibus reformant secundum dictas causas.* Non irrationabiliter, inquit, secundum praedictas causas, neque inconsequenter²⁶ sancti theologi caelestes essentias per inconvenientes, ut²⁷ significantius transfertur, per obscuras dissimilesque conformant similitudines. Hactenus de expositione sanctarum imaginationum supermundanorum intellectuum. Deinceps apologia est, cur in hanc inquisitionem venerit²⁸. Sic igitur defensionem suam aggreditur. *Non enim fortassis aequae non²⁹ nos in quaestionem quidem ex indigentia, in anagogen quoque per diligentem divinorum scrutationem veniremus.* Non fortassis, inquit; nam causalis conjunctio, quae est enim, vacat³⁰; veniremus³¹, et aequae³² non veniremus nos in hanc quaestionem de mysticis sanctae Scripturae imaginationibus ex indigentia, hoc est, ex inopia intelligentiae; non enim nos latebat mysticus sanctarum figurationum intellectus; neque in anagogen, hoc est, in sensum ad superiora ducentem per diligentem divinorum symbolorum scrutationem veniremus, nisi deformitas nos³³ extorqueret manifestatoriae angelorum reformationis, non sinens nostrum animum remanere in dissimilibus formarum facturis, sed luctantem negare materiales passibilitates, et assuescentem pure extendi per visibilia in supermundanas altitudines. Ac si diceret: In hujus quaestionis, quae de divinis symbolis est, diligentem investigationem³⁴ non descenderemus, si non deformitas ac veluti turpitudine formationum, quae angelicas virtutes in divinis Scripturis manifestant, nos³⁵ veluti invitos cogeret³⁶ et extorqueret. Quae deformitas non sinit nostrum animum rema-

VARIAE LECTIONES.

¹ dicit om. ABC, add. ex con. ² sic C, A neque, B nec. B¹ rad. corr. nisi. ³ B¹ marg. adscr. Significavit. ⁴ B¹ marg. adscr. quod agalma multipliciter dicitur. ⁵ B impressam. ⁶ AB ydolum. ⁷ A simulacrum. ⁸ B¹ ad marg. adscr. est vel. ⁹ est om. B. ¹⁰ B¹ marg. adscr. i. e. aganania. ¹¹ B ita. ¹² B et verae. ¹³ A hae negationes. ¹⁴ Sic C, AB velud. ¹⁵ vel ut — similitudines om. A. ¹⁶ est om. B, supra adscr. B¹. ¹⁷ B¹ supra adscr. proprie praedicat. ¹⁸ incomprehensibilis est om. B. ¹⁹ de eo om. B. ²⁰ eum om. ABC, ad marg. adscr. B¹. ²¹ Pro eum significat B consignificat. ²² qui om. B. ²³ Conj., ABC tractat. ²⁴ Pro sic esse fiducialiter B sic fiducialiter se, B¹ supra adscr. corr. sic fiducialiter esse. ²⁵ B hoc. ²⁶ B consequenter, B¹ supra adscr. inconsequenter. ²⁷ Corr., ABC aut. ²⁸ venerit om. AB, ad marg. adscr. B¹, C cur in hanc venerit in acquisitionem. ²⁹ Pro aequae non B¹ marg. adscr. neque. ³⁰ A vaccat. ³¹ Non fortassis — veniremus om. B. ³² Conj., A utaque, B utique, C uterque (f. utique). ³³ Sic C et supra adscr. corr. B¹, AB non. ³⁴ Corr. B¹, ABC diligentem investigationem. ³⁵ nos om. AB, supra adscr. B¹. ³⁶ Corr. B¹, ABC cogiret.

nere in dissimilibus divinorum intellectuum formationibus; hoc autem dicit condescens his, qui carnaliter divina accipiunt symbola; sed sinit nostrum animum luctari adversus falsas phantasias vana cogitantium ¹, et negare materiales passibilitates ² spiritualibus carnaliter inesse substantiis, et assuescentem, hoc est, discentem nostrum animum sinit pure extendi, in incontaminata videlicet subveli, per visibilia sacramenta in supermundanas divinorum intellectuum excelsitudines. Et hoc breviter concludit dicens: *Tanta quidem a nobis dicta sunt propter materiales et inconvenientes divinorum eloquiorum angelicarum imaginum descriptiones.* Post vero apologiam sequentis operis brevis sequitur divisio. Ait enim: *Deinde autem segregari oportet, quid ³ ipsam quidem esse ⁴ ierarchiam aestimamus, quidve ipsa ierarchia ⁵ prosit ierarchiam sortientibus.* Hoc est: oportet nos de cetero segregare ⁶, certis scilicet terminis definire, quid ipsam generalem ierarchiam, id est, pontificatum arbitramur ⁷ esse, quidve ipsam, generalem videlicet ⁸ ierarchiam, sortientibus prodest unaquaqueque specialis ierarchia. Tota siquidem huius operis intentio est de generali pontificatu deque ejus formis tractare. Sequitur oratio: *Dux vero sit sermonis ⁹ Christus, siquidem mihi fas ¹⁰ dicere, meus, totius ierarchiae ¹¹ manifestationis inspiratio.* Dux, inquit, sermonis mei, si licet mihi dicere, Christus meus, a quo incipit et inspiratur tota pontificalis configuratio. In fine vero totius capituli Timotheum ¹², episcopum Ephesi, vel certe omnes, qui hunc sermonem lecturi forent, alloquitur inquit: *Tu vero, o puer, secundum sanctam nostrae sacerdotalis traditionis legislationem ipse sancte et decenter ausculta mirabiliter dictorum divinus in Deo et in doctrina factus, et secreto animi, quae sancta sunt, circumtegens, ex immunda multitudine tanquam uniformia custodi; non enim fas ¹³, ut eloquia aiunt, in porcos projicere invisibilibus margaritarum confusum et luciformem beneficumque ¹⁴ ornatum.* His verbis hortatur ¹⁵ omnes ministros divinorum sacramentorum, sicut sacerdotalis promulgatio tradit, ut ipsi sancte et honeste divinis auscultent dictis ¹⁶, divini in Deo et in divina doctrina perfecti, et ut ¹⁷ in secretis animi sancta mysteria circumtegant, et ex immunda carnaliter cogitantium spiritualiaque ¹⁸ penitus ignorantium multitudine, quae indigna est

A ¹⁹ non solum visibilibus sacramentorum, verum etiam ²⁰ eorum intelligentia, custodiant mysteria. Quae uniformia sunt; unum enim significant, in quo ²¹ omnia unum sunt. Prohibet enim divina Scriptura invisibiles margaritas divinorum intellectuum in porcos, hoc est, in superbos immundosque homines projicere, earumque, margaritarum dico, distinctum, luculentum ²² beneficumque, hoc est, amantes et intelligentes se beneficientem et deificantem ornatum.

CAPITULUM III.

Cujus praefatio est:

Quid sit ierarchia et quae per ierarchiam utilitas ^a.

§ 1. *Est quidem ierarchia secundum me ordo divinus B et scientia ²³ et actio deiformi, quantum possibile, simulata, juxta inditas et divinitus illuminationes proportionales in Dei similitudinem ascendens.* A definitione ierarchiae capitulum inchoat. Est, inquit, ierarchia secundum me, hoc est: quantum mihi videtur, ierarchia est ordo divinus et scientia et actio. Tribus itaque partibus definitionem ierarchiae concludit. In omni siquidem divino pontificatu haec tria considerari necesse est: quo ordine, qua dignitate quis constituitur et perficit et perficitur, quantum in notitia, hoc est, in scientia et disciplina divinarum rerum et illuminatur et illuminat, et quatenus in actione mandatorum proficit et purgatur et purgat. Ac per hoc perfectus animi habitus in ordine, cognitio vero rerum spiritualium in scientia, divinorum vero mandatorum custodia in actione perficitur. In hoc enim trigono universalis Ecclesiae sive in caelo sive in terra plenitudo formatur. Hinc est, quod summi boni, a quo haec tria procedunt, confessio trina est. Hinc etiam ²⁴, quod ²⁵ rationalis creaturae ad Deum suum conversio triformis est; fide siquidem et spe et caritate reformatur, inque naturalem sui dignitatem et gratiam revertitur. Et notandum ²⁶, quod theologus mutatione definitionis ierarchiae usus est. Ipsa ²⁷ siquidem definitio directum ²⁸ curere ²⁹ videtur sic: Ierarchia est ³⁰ actio et scientia et divinus ordo. Praecedat enim in ascensionibus virtutum actio divinorum mandatorum, per quam purgatur interior animi oculus sive rationalis ³¹ sive intellectualis ³² creaturae, ut intimos summi boni radios in omnia diffusos valeat sustinere, omni vana

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic C, A vana cogitati. . . ., corr. rec. m. vana cogitantium; B vana cogitantium. ² Sic C et corr. B' AB passibilesque. ³ A quod. ⁴ B esse quidem. ⁵ Conj., AB ipsam ierarchiam. ⁶ B segregare de cetero. ⁷ A arbitramus. ⁸ videlicet om. B. ⁹ B sermonis sit. ¹⁰ B' supra adscr. est. ¹¹ Corr. B', AB ierarchiae. ¹² AB Thimotheum. ¹³ B' supra adscr. est. ¹⁴ Corr. B, A beneficumque, B beneficiumque. ¹⁵ Corr. B', AB ornatum. ¹⁶ B' corr. divina auscultent dicta. ¹⁷ ut om. B. ¹⁸ Sic C et corr. B', AB spiritualiaque. ¹⁹ B quae immunda est indigna. ²⁰ etiam om. B, adscr. B'. ²¹ Pro in quo B in, sed rad. corr. et. ²² B' adscr. et luculentum. ²³ Corr. B', AB scientiae. ²⁴ B' supra adscr. est. ²⁵ quod om. A. ²⁶ B' supra adscr. est. ²⁷ B' marg. adscr. Ostendit quo ordine deberent poni illa tria in diffinitione ierarchiae. ²⁸ Corr., ABC directum. ²⁹ B curere. ³⁰ Sic C, est om. AB, supra adscr. B'. ³¹ sive rationalis om. B, ad marg. adscr. B', supra vocem rationalis scr. hominis. ³² B' supra scr. angeli.

NOTAE.

^a Cuius praefatio — utilitas ex con. et ad fidem J. Scripseram ego addidi. Nam finito Capitulo A, fere sed si earum spatio relicto, ipsis verbis Capituli sequentis pergit. B vero litteris miniatis tituli loco

haec falsa profert: *Capitulum octavum* (B' marg. adscr. *Capitulum III*), *cujus praefatio est de dominationibus et virtutibus et potestatibus et de media earum ierarchia*; atque item pergit verbis Capituli sequentis.

phantasia omnique vitiorum caligine liber et absolutus. Deinde scientiae aspectus sequitur, qui omnia, quae post Deum sunt, naturali motu appetit intueri, orationeque, quod viribus intelligentiae potest inspicere, ad laudem Creatoris referre. Hinc in ordinem suum, perfectissimum dico divinae contemplationis habitum, subjectus juxta donatam sibi gratiam unusquisque ascendit, hoc est, in ipsum Deum, cui similis erit, et in quo incommutabiliter stabit. Et hoc est, quod sequitur: deiformi quantum possibile simulata, id est, similis et ipsa ierarchia omnesque participes ejus deiformi, formae omnium scilicet, quae Deus est, quantum possibile creaturae Creatoris similitudinem participare; inque ipsam ascendens proportionaliter et congruenter juxta inditas ei divinitus illuminationes, sive per naturam rationis et intellectus dignitatem, sive per gratiam, quae participantes se supra naturales illuminationes in ipsum Deum sublevat. Post definitionem vero ierarchiae laus summae bonitatis sequitur, cujus similitudinem omnis appetit ierarchia: *Divina pulchritudo, ut simpla, ut optima, ut τελταρχικά pura quidem est universaliter omni dissimilitudine, distributiva vero secundum dignitatem uniuscujuscunq[ue] proprii luminis, et perfectiva in sacrificio divinissimo secundum ad seipsam perfectorum compacte immutabilem formationem.* Pura, inquit, est et omnino omni dissimilitudine munda et absoluta divina pulchritudo, nec immerito, quia simpla est, quia optima, quia perfectionum et illuminationum principalis. Nam et ipsa simplex et optima divina pulchritudo, cui adhaerere similisque ei fieri omnium vita purgata naturali appetit desiderio, non aliam ob causam τελταρχικά a sanctis theologis meruit vocari, quam quod τελταρχικός sit, hoc est, hostia principalis et purgativa rationalis et intellectualis creaturae. Purgat enim caelestes animos ab ignorantia summi boni ipsoque superbo et irrationabili motu, quo apostatae spiritus in aeternum praecipitati sunt tormentum. Purgat humanos animos ab omni nebulosa caligine, qua impeditur oculus mentis, quem philosophi rationem dicunt, ne veritatem possit conspici, ejusque pulchritudine delectari. Purgat ab omni reatu mortis, postremo ab ipsa morte purgat aeterna. Non enim purgationis initium est Domini nostri Jesu Christi humanitas, quamvis ipsa pro purgatione totius mundi sancta et unica hostia immo-

lata sit, sicut scriptum est: « Sanguis Christi filii ejus, Patris videlicet, mundat nos ab omni delicto », sed ipsius divinitas, nec non et Patris et Spiritus sancti, unius Dei, totius purgationis et illuminationis et perfectionis est principium; non quod illa hostia, id est divinitas ulli superiori se immolaretur, quia supra se nihil est, sed quod eo modo loquendi, quo causa per factum significatur, hostia dicitur, ac per hoc, quoniam ipsa causa et principium purgationis est, non incongrue purgatio dicitur et hostia, cum plus quam hostia sit. Hinc ipse Dionysius in negationibus mysticae theologiae ait: « Neque hostia est », volens de ea praedicare, plus quam hostiam esse, et hostiarum principium. Quare subjunxit: distributiva vero, ipsa videlicet divina

[Periodo media praecisa est expositio, neque ipse textus codicum vel spatium vel signum omnino prodit, quibus indicetur, deesse hoc loco quidquam. Etenim in codicibus post ipsa videlicet divina eadem linea legis continuo: luminum dationis acceptivum cet., tanquam haec essent ejusdem periodi verba, quum reapse jam ad septimum Capitulum pertineant, ita ut expositionum haud exigua pars, abhinc scilicet usque ad Capitulum VII fere medium desideretur.]

CAPITULUM VII.

luminum dationis acceptivum, vel sicut planius transfertur, superexcelsissimae illuminationis acceptivum, hoc est, capax. Habent siquidem gnosticam virtutem, id est, scientiae habitum; habent deivadam, Deum videlicet considerantem speculationem, et superexcelsissimae illuminationis capacitatem; habent tereticam, hoc est, contemplativam scientiam praeoperatricis virtutis divinae decorositatis; habent plenitudinem sapientificae traditionis, doctrinae scilicet, quae capaces sui animos sapientes efficit; habent communicationem abundanter ad secunda, hoc est, ad assequentes ordines, fusioni datae sapientiae, vel planius transfertur, fusione donatae sapientiae, ut sit sensus: Sequentibus se ordinibus communicant fusioni, hoc est, ad fusionem vel in fusione donatae eis primo sapientiae, et per eos sequentibus se diffusae. Prius siquidem ipsa summa sapientia, quae Deus est, in eos diffunditur immediate; deinde per eos in inferiores fusio illa defluit instar fluminis deorsum salientis. Post explanationem nominationum Seraphim et Che-

VARIAE LECTIONES.

¹ B' rad corr. est. ² Corr. B', ABC ascendere. ³ A proportionaliter. ⁴ A dignitate. ⁵ B' marg. adscr. id est theletarcica i. e. consummativa. ⁶ B' marg. adscr. ab omni. ⁷ distributiva — luminis om. AB, ad marg. adscr. B'. ⁸ B' marg. adscr. ab omni. ⁹ B' supra adscr. est. ¹⁰ B adhaeret. ¹¹ Sic C, AB omnisque. ¹² B' marg. adscr. theletarcica. ¹³ Conj., pro quam ABC propter. ¹⁴ ABC τελταρχικός, B' marg. adscr. theletarcica. ¹⁵ B' marg. adscr. quare divina pulchritudo dicitur purgativa. ¹⁶ Sic C, AB principali, B' corr. projecti. ¹⁷ Sic C, AB illi. ¹⁸ Sic C et rad. corr. B', AB perfectum. ¹⁹ B est purgationis. ²⁰ B praedicare volens de ea. ²¹ B' marg. adscr.: Ab hoc loco deficit expositio usque fere ad primam tertiam partem septimi capituli. Recens manus sec. XV, ut videtur, addidit: Ab hoc loco, ubi post principium tertii capituli dicitur: distributiva est proprii luminis secundum dignitatem cet., deficit expositio usque ad septimum passum septimi capituli, ubi dicitur post principium: Ipsa Cherubim vero cognitum ipsorum et Dei inspectum cet. ²² B' corr. et nudam. ²³ A efficit. ²⁴ B habundanter. ²⁵ B' corr. adsequentes. ²⁶ Corr. B' AB defusae. ²⁷ A defunditur.

rubim ¹ significationem ² Thronorum vocabuli exponendam consequenter ingreditur. *Ipsa autem altissimarum et compactarum sedium omni ³ diligenter exaltari ignominia subjectionis, et ad summum supermundane sursum ferens, et ex omni extremitate ineffabiliter in sublimissimum, et circa vere excelsum totis virtutibus incommutabiliter et stabiliter collocatum, et divini superadventus in omni impassibilitate et immaterialitate acceptivum et deiferum et famulariter in divinas susceptiones apertum.* In hac sententia patet ⁴, quaedam excelsissimarum et sublevatarum sedium omni diligenter extolli circumcalcationis vel deambulationis minoratione, et sursum supermundane ferens, et omni ab ⁵ extremitate inflexibiliter sursum positum, et circa vere excelsissimum universalibus virtutibus immobiliter et ponderose fundatum, et divini superadventus in impassibilitate omni et immaterialitate acceptivum et deiferum et famulariter in divinas susceptiones suggestum. *Ipsa, inquit ⁶ — superioribus similiter subauditur: nominatio altissimarum et compactarum vel sublevatarum sedium; ex ambiguo enim graeco transferitur: ὑπέρβω, quod, utrum a verbo ὑπάρω ⁷, id est compango vel aduno, an a verbo ὑπαίρω ⁸, id est sustollo ⁹ derivatur ¹⁰, dubium est — docet hoc diligenter. Quid docet? Exaltari plane eas sedes, vel extolli ab omni ignominia, vilitate scilicet subjectionis, vel expressius translatum, ab omni circumcalcationis seu deambulationis minoratione. Et est sensus: Thronorum nominatio docet, excelsissimas divinas sedes diligenter exaltari ab omni ignominia subditae multorum pedibus infimitatis ¹¹, et ab omni loco humili, qui circumcalcantium et deambulantium plantis teritur et minoratur, hoc est, humiliatur et supponitur. Ut ergo altissime a communi omnibus planitie, quae veluti ignominiose undique calcatur et deambulatur, inedita atque sublimia exaltantur, ita Thronorum similiumque sui ordo, in quibus sedet regnans et iudicans omnia Divinitas, superexaltatus est et a communi omnibus humilitate remotus, id est, omni materiali creatura humilique. Et hoc apertissime Thronorum nominatio docet. Docet etiam eorum virtutem, quae eos supra mundum in summum bonum subvehit, et ab omni extremitate corporalis creaturae, quae veluti in comparatione intelligibilium rerum vilis humilisque videtur, in sublimissimum ineffabiliter sublevat, Deum videlicet, qui sublimissimus est, et cujus participatione ipsi Throni sublimes sunt. Docet illud collocatum, vel fundatum, hoc est collocationem et funda-*

mentum totis virtutibus incommutabiliter et stabiliter ac ponderose circa vere excelsum, summum videlicet bonum, quod sicut vere bonum, ita etiam vere excelsum est. Nec non acceptivum docet, hoc est, acceptionem divini desuper adventus absque passibilitate et materialitate, sed in omni impassibili immaterialitate. Superant namque omnem passibilem materiem. Deiferum quoque docet, hoc est, deigeram eorum virtutem. Deum namque sufferunt et subvehunt famulariter, hoc est, obedienter laudant ipsum sufferre et subvehere omnia. Non enim suffertur, sed suffert; nec subvehitur, sed subvehit; neque sedet in aliquo, qui ¹² in se sedere, hoc est, quiescere facit omnia. Docet apertum, vel sicut planius transfertur, suggestum, hoc est, sedile in divinas susceptiones. Sunt enim sublimissimi suggesti ¹³, alta videlicet sedilia, in divinas susceptiones, in divinorum plane intellectuum receptiones parati atque aperti, repandique et ¹⁴ ad divinam sessionem habiles.

§ 2. *Haec quidem nominum ipsorum, quantum ad nos, declaratio.* Haec est, inquit, quantum nobis videtur, et a nobis intelligitur, expositio nominum trium ipsorum primae ierarchiae ordinum. *Dicendum vero, quam ierarchiam eorum aestimamus.* Sed dicere, ait, oportet nos, quam ierarchiam, hoc est, qualem ierarchiam eorum arbitramur ¹⁵ esse. *Omnis quidem eorum ierarchiae speculationem Deum imitanti ¹⁶ deiformitate dependentem inflexibiliter esse, et dividi omnem ierarchicam actionem in participationem sacram et traditionem purgationis purae et divini luminis et perfectivae scientiae, sufficienter jam a nobis dictum esse arbitror.* Omnis, inquit, hoc est, universalis ierarchiae speculationem, definitionem plane, Deum imitanti ¹⁷ deiformitate dependentem, id est, quae desuper ¹⁸ pendet, originemque ducit ex similitudine ¹⁹ divinae formositatis (superius, siquidem in tertio Capitulo, universalem ierarchiam definiuit dicens: Ierarchia est ad Deum, quantum possibile, similitudo et unitas) inflexibiliter esse, id est incommutabiliter, sufficienter jam a nobis dictum esse arbitror. Arbitror etiam ²⁰ sufficienter dictum, dividi omnem ierarchicam actionem, vel sicut planius transfertur negotiationem, in participationem sacram ipsius principalis omnium ierarchiae, quae est Divinitas, et traditionem, per superiora inferioribus, purgationis purae, nulla dissimilitudine intermixta, et in divini luminis, ²¹ similiter participationem et traditionem, et in perfectivae scientiae, eodem modo participationem et tra-

VARIARIE LECTIONES.

¹ B *seraphin et cherubin*, sic saepissime. ² Corr. B', AB *significationum*. ³ B' supra adscr. *ab omni*. Sic C; AB qm, quod est *quoniam*. ⁴ Ex conj., pro *omni ab AB omnia; ab om. C.* ⁵ B *inquit*, B' corr. *inquit*. ⁶ AB habere videntur *ὑπέρβω*. ⁷ AB *ὑπάρω*. ⁸ AB *ὑπαίρω*. ⁹ Sic ABC. Fortasse legend. est *sublevo*, quae vox a voce *sustollo* scriptura vix differt. Vocem *sublevo* expectes, quia supra in codd. bis habebatur *sublevatarum*, non sublatarum. ¹⁰ B' corr. *derivetur*. ¹¹ C et corr. B' *infirmitatis*. ¹² Sic C et rad. corr. B', AB *quae*. ¹³ A *subgesti*. ¹⁴ et om. B (rad. delevisse videtur B'). ¹⁵ Sic C et corr. B', AB *arbitramus*. ¹⁶ Ex vers. Scoti et text. graec.; AB *imitati*, B' corr. *imitate*. ¹⁷ Sic C, AB *imitati*, B' *imitate*. ¹⁸ Corr. B', B' *pendit*; C *quae suppendit*. ¹⁹ A *similitudinem*. ²⁰ B enim, B' punct. subj. et marg. adscr. *etiam*. ²¹ B' marg. ad cr. et *perfectivae scientiae*.

ditionem¹; quoniam in praefato tertio Capitulo² A hunc triplicem totius ierarchiae praedixit modum, purgationem videlicet, et illuminationem, et perfectionem. Primo enim purgat participantes se, deinde illuminat divinorum intellectum scientia, postremo perficit in ipsius scientiae incommutabili habitu. *Nunc autem dicere digne prosequamur³ excelsissimos intellectus, quomodo jam secundum eos ierarchia ab eloquiis manifestatur.* Ac si diceret: quoniam superius totius ierarchiae et definitio et divisio sufficienter a nobis dicta est, nunc prosequamur⁴ digne dicere excelsissimos divinos intellectus, principales scilicet primae ierarchiae ordines; hoc est, quaeramus, quomodo ierarchia, quae secundum eos est, quae scilicet in eos constituitur, in sanctis manifestatur eloquiis. *Primis essentiis, quae post substantificationem earum thearchiam collocatae⁵ [sunt]⁶ et veluti in vestibulis ipsius ordinatae, omnem invisibilem et visibilem superexcellentes factam virtutem, propriam aestimandum est esse et omnino aequiformem ierarchiam.* Ordo verborum: Aestimandum est, ⁷ iudicandum plane, propriam et omnino aequiformem, aequalem scilicet in ordinibus suis, ierarchiam esse⁸ substitutam in primis caelestibus essentiis, quae post substantificationem earum thearchiam, divinitatem profecto, collocatae sunt, ac veluti in vestibulis ipsius, proxinis videlicet ipsi ordinibus, ordinatae, superexcellentes omnem invisibilem et visibilem factam virtutem. Primae siquidem caelestes essentiae in prima ierarchia⁹ collocatae et ordinatae omnes factas supereminent virtutes. *Puras igitur eas aestimandum, non ut immundis maculis et iniquationibus liberatas, neque ut¹⁰ materialibus receptas phantasiis, sed ut omni subiectione mundas, et altiores, et omni superfirmato templo secundum excellentissimam castitatem, omnibus deiformibus virtutibus supercollocatas.* Jam de laude qualitatum¹¹ primae ierarchiae copiosius incipit tractare. Puras igitur, inquit, hoc est, omni dissimilitudine mundas, eas, primas videlicet essentias caelestium ierarchiarum, existimandum, vel sicut planius transfertur, dicendum, non¹² ut immundis maculis et iniquationibus liberatas. Ac si aperte diceret: Non sicut nos homines mortales ab immundis maculis delictorum et iniquationibus totius nostrae immunditiae divina gratia nostram purgationem operante et cooperante liberamur, ipsae liberantur. Neque sicut nos, materialibus¹³ phantasiis, hoc est, falsis materialium rerum vanisque imaginationibus, quibus maxime carnalis anima, carnaliter plane viveus, in

rerum temporalium cupidine¹⁴ opprimitur, diversorumque errorum anfractibus seducitur, et quod omnium perniciosissimum est, ab amore et cognitione veritatis elongatur, divina gratia nos revocante recipimur, ipsae recipiuntur¹⁵. Nunquam enim delictorum sordibus contaminatae, nunquam materialibus phantasiis vel oppressae vel depravatae, vel a contemplatione summi boni repulsae sunt¹⁶. Sed ut omni subiectione, vel sicut expressius transferri potest, minoratione, hoc est ab omni materialium, mortalium, localium, temporaliumve rerum contemptibili in comparatione¹⁷ caelestium essentialium immaterialium, immortalium, omni locali et temporali motu carentium vilitate et extremitate, mundas et altiores, ceteris videlicet caelestibus essentiis. Et hoc est quod sequitur: Omni superfirmato templo, vel ut¹⁸ simpliciter transfertur, omni superfirmato sacro¹⁹: nam *ἱερόσ* omne sacrum Graeci vocant, et maxime templum, supercollocatas omnibus deiformissimis virtutibus. Omni superfirmato templo, omni²⁰ perfecto²¹, mundo²² et incontaminato spiritui, in quo Deus et habitat et colitur, supercollocantur. Sequitur: *Et proprio per se motu et eodem motu secundum diligentis Deum inconversibile ordinis inflexibiliter²³ receptas.* A superioribus subauditur: est²⁴ aestimandum vel ducendum²⁵, receptas esse, primas videlicet essentias, inflexibiliter²⁶, flecti²⁷ enim non potest, veluti circulari motu seu sphaerico²⁸ revolutae, proprio per se motu, qui ex semetipsis est, quoniam per se moventur, et eodem motu; est enim uniformis motus eorum, quoniam verissime de eo praedicatur motus stabilis et status mobilis. Et hoc est quod sequitur: Secundum inconversibile²⁹ diligentis Deum ordinis. Omnis siquidem ordo Deum diligens inconversibili³⁰, hoc est, nullo modo variabili motu, sed semper uniformi circa Deum volvitur. Quod autem ait: proprio per se motu, diligenti indiget inquisitione. Si enim a Deo omnia moventur, ut³¹ vera docet ratio, quomodo caelestes essentiae, et maxime primordiales, circa Deum proprio per se motu moveri dicuntur? Nam si quis dixerit: omnis creatura a summo usque deorsum suum proprium possidet motum, naturalem videlicet, quaeretur ab eo, quid igitur magni est, si in laude caelestis et excellentissimi ponatur Throni, D quod non minus pertinet ad laudem vermiculi, si unaquaeque creatura suum habet naturaliter motum? Sed fortassis in hac quaestione non irrationabiliter est dicendum: omne quod a superiori se creatura non movetur, sed ab ipsa sola causa om-

VARIAE LECTIONES.

¹ et in perfectivae — traditionem om. B. ² B capitulo tertio. ³ A prosequamur. ⁴ A prosequamur. ⁵ B supra adscr. sunt. ⁶ sunt om. AB, extat in versione. ⁷ B supra adscr., i. e. jud. ⁸ B esse ierarchiam. ⁹ ierarchia om. B, ad marg. adscr. B'. ¹⁰ B supra scr. ut nos. ¹¹ Rad. corr. B', ABC qualitatem. ¹² B marg. adscr. mundas non ut, cet. ¹³ B marg. adscr. receptas. ¹⁴ A cupidinem, B cupidinem (punct. adj. B'). ¹⁵ B recipiuntur (punct. adj. B'). ¹⁶ B sunt repulsae. ¹⁷ Sic C; AB incomparatione. ¹⁸ Sic C; A velut, B velut. ¹⁹ Conj., pro sacro ABC templo. ²⁰ B supra adscr., i. e. omni. ²¹ A profecto. ²² Conc., ABC modo. ²³ B rad. corr. ineffabiliter. ²⁴ est supr. adscr. B', AB et. ²⁵ B rad. corr. dicendum. ²⁶ B rad. corr. ineffabiliter. ²⁷ Conj., ABC fari. ²⁸ AB spherico, C sperito. ²⁹ Sic C, et rad. corr. B', A inconversibili, B inconversabili. ³⁰ Sic C, et rad. corr. B', AB inconversibili ³¹ A ut.

nium immediate principium sui motus accipit, a nullo moveri non immerito dicitur, quoniam causa motus sui supressentialis est. et superat omne, quod est, et ¹ quod non est. Ceteri vero universitatis conditae ordines, quamvis in una causa omnium motus sui principium constituent, non tamen immediate ab ipso, sed gradatim per superiores semper inferiores et moventur et administrantur. Pulchre igitur excellentissimi caelestium essentialium ordines *ἀνώγειντοι*, hoc est, per se moti et sunt et nominantur, quoniam per seipsos seipsos movent, et a seipsis moventur. A nullo enim superiori se moventur, nisi ab ipso Deo, qui nullius proprie principium motus est, quoniam omnium generale est; quod autem omnium generale est, nullius proprium est. Hac ratione non solum primordiales omnium rerum causae *ἀνώγειντοι*, verum etiam excellentissimi ² caelestes ordines nuncupantur. Humana quoque anima a philosophis *ἀνώγειντος*, hoc est, per seipsam mota ³ non irrationaliter nominatur, quia nulla creatura propinquior est Deo, et, si non peccaret, per nullum superiorem se ordinem administraretur, quoniam nullus superior illa fieret ordo, quem admodum non erit, quando ⁴ in pristinam naturae suae revocabitur dignitatem. *Et in subjecta contumeliam omnino nescientes.* Hoc est, quamvis in sublimitate universalis creaturae post Deum constitutae sint, omnino tamen in ea, quae sibi subjecta sunt, contumeliam, vel sicut planius transfertur, contemptum facere nesciunt. Et non hoc solum, verum etiam in anorem et cognitionem communis Creatoris subditos sibi ordines admonent ⁵ et revocant. Quod consequenter subjungit: *Sed incasualem ut et intransmutabilem habentes propriae deiformis specialitatis purissimam collocationem.* Hoc est, non solum contemptum in subjecta sibi nesciunt, verum etiam habent incasualem, ut et intransmutabilem, purissimam collocationem propriae deiformis specialitatis. Purissimam quippe collocationem, fundamentum ⁶ plane habent incasualem, quod nunquam ruit, et merito, quia intransmutabilis est; nescit enim moveri. Et ⁷ quae est ⁸ illa collocatio? quod fundamentum? Propria plane deiformis specialitas, quam omnis appetit creatura, sive sciens quid appetat, sive nesciens, omnino casu et transmutabilitate caret, nulli creaturae a se conditae incuriam seu contemptum infert. Ita excellentes essentiae, ipsi formae simillimae atque proximae, omnino illam sequentes et imitantes, in incommutabili naturae suae statu et pulchritudine divini principalis ⁹ exempli ¹⁰, quam absque ulla dissimilitudine sequun-

tur, ineffabili erga sibi subjectos ¹¹ pietate et caritate moventur, nullum eorum perire aut in aliquo contempni sinentes. *Contemplativasque iterum sensibilibus symbolorum, aut intellectualium speculationis.* A superioribus subauditur: aestimandum quoque, eas contemplativas esse sensibilibus symbolorum aut intellectualium, ut subaudiatur similiter symbolorum, speculationis. Quae sententia dupliciter ¹² potest intelligi, ut sensus sit ¹³: sensibilibus symbolorum aut intelligibilibus contemplativae sunt speculationis, hoc est occultae intelligentiae. Ut enim intellectualium, ita etiam sensibilibus symbolorum contemplantur intellectum. Sensibilia autem symbola sunt, quorum intellectum caelestes virtutes contemplantur, veteris legis sacramenta, verbi gratia tabernaculum, et omnia, quae in eo fieri Dominus praecepit, deinde visiones prophetarum in variis formulis atque figuris, postremo ecclesiastica Novi Testamenti mysteria, quorum omnium intimum lumen sancti angeli clare ¹⁴ perspicunt. Quae sint vero intelligibilia symbola, non facile nobis occurrit, nisi forte dicamus, ipsas theophanias, in quibus est ¹⁵ species veritatis per se omni intellectui invisibilis ¹⁶, modo quodam nobis adhuc incognito intellectualia ¹⁷ symbola, hoc est, materialium rerum similitudine carentia ipsis esse, ita ut in ipsis theophaniis, hoc est, divinis apparitionibus, quas intellectuali oculo contemplantur, intimos divinos intellectus perscipiant, quemadmodum nos per sensibilia symbola, quantum datur nobis intelligere, quaedam divina occulta mysteria ¹⁸ cognoscere jubemur. Potest et sic intelligi: Contemplativas sensibilibus symbolorum esse excellentes essentiae existimandae sunt, aut contemplativas speculationis, hoc est, cognitionis intellectualium qualiumcunque rerum. Non enim cogimur subaudire in utroque: symbolorum, sed absolute solummodo: contemplativas intellectualium, ut, quodcumque cuilibet probabilius videatur, subaudiatur, sive rerum, sive arcanorum, sive virtutum, sive huiusmodi similia. Sed quemadmodum caelestes essentiae, cum ¹⁹ sint omnino incorporeales, sensibilia contemplantur symbola, non parva indiget indagine, nisi forte dicamus, eas spiritualium corporum habitudinem indui, ut sensibilia per sensus cognoscant: vel certe credendum est, eas non solum intellectualia, verum etiam sensibilia absque ullo corporalium sensuum adminiculo cernere posse, sicut Eliseus ²⁰ Naaman Syrum se in Jordane lavantem spirituali oculo vidit. *Neque ²¹ ut varietate sacrae Scripturae theoriae in divinum reductas, sed ut omnis immaterialis scien-*

VARIAE LECTIOES.

¹ A eo. ² B *excelsissimi*. ³ Sic et rad. corr. B', AB *motam*. ⁴ B fort. *quum*. ⁵ B *admovent*. ⁶ B ad ^{lus} marg. adscr. *sive fundamentum*. ⁷ B' marg. adscr. *ostendit*. ⁸ B *sit*. ⁹ B *principalis* (punct. adj. et *in* supra scr. B'). ¹⁰ Sic C; AB *exempla*, B' corr. *exemplo*. ¹¹ Sic. CA *erga subjectos sibi subjectos*. B: *erga subjectos sibi subjectos* (punct. B' subj. videtur). ¹² A *dupliciter*, B *duppliciter* (punct. adj. B'). ¹³ B *sit sensus*. ¹⁴ B *dare*, B' corr. *clare*. ¹⁵ Conj., ABC *eis*. ¹⁶ Sic C, A *intellectum visibilis*, B *intellectum visibilis* (punct. adj. B'). ¹⁷ B'' supra adscr. *per intellectualia*. ¹⁸ B *mysteria occulta*. ¹⁹ Rad. corr. B', ABC *dum*. ²⁰ AB *helisacus*. ²¹ B *nec*.

11ae ¹ altioris luminis repletas, et formificae et principalis pulchritudinis et ² superessentialis et ter lucentis contemplationis, quantum fas, refertas ³. Neque, inquit, aestimandum ⁴ contemplativas esse eas sensibilibus symbolorum et intellectualium rerum speculationis, altae plane intelligentiae, ut ⁵ reductas, hoc est, quasi reductas in Deum ex varietate theoriae sacrae Scripturae. Non enim, sicut nostra mens, quae praevaricando divinos deseruit intellectus, ad eosdem iterum per varietatem et multiformitatem sacrae Scripturae contemplationis reducit, ita principales essentiae primae ierarchiae in Deum reducuntur; sed sicut salitas omni immateriali scientia altioris, diviniore videlicet, luminis et refertas, quantum fas est, hoc est, quantum licet creaturae, formificae et principalis pulchritudinis et ⁶ superessentialis et ter lucentis ⁷ contemplatione. Plenae siquidem sunt supermundana scientia luminis, quod superat omne ⁸ lumen, et causalis pulchritudinis, quae formificat omnia, ut ⁹ superessentialis contemplatione. Ideo autem dicitur caelestium essentiarum ceteras supereminentium ierarchia plena contemplatione, superessentialis ¹⁰, et ter lucentis, vel ter apparens, vel ut simpliciter transfertur, *triluce*, quoniam ante alias inferiores essentias superessentialitatem totius universitatis causam immediate conspicitur. Quae etiam triluca non immerito dicitur, quoniam ter lucent; siquidem in tribus substantiis unius ejusdemque essentiae clarissime rutilat se quaerentibus pie et intelligentibus vere; lucent enim in Patre, a quo omnia; lucent in Verbo, per quod omnia; lucent in dono ¹¹, quo beata sunt omnia. Et notandum quod, ubi transtulimus pulchritudinis, ibi in Graeco *καλλος*; ¹², quod potest transferri et *formae* et *pulchritudinis*. Nec distat sensus. Nam divina bonitas, sicut formifica ¹³, ita et pulchrica est omnium. *Communicatione autem Jesu similiter digne factas*, vel ut ¹⁴ simpliciter transfertur: Jesu autem communione similiter dignas; a superioribus suppletur: aestimandum dignas ¹⁵ esse communione, participatione scilicet Jesu. *Similiter autem dixit, ut intelligamus, aut sicut praefatis virtutibus, ita et Jesu communione dignas, aut quia tres ordines primae ierarchiae similiter, hoc est, aequaliter communicatione Jesu digni facti sunt. Non in imaginibus sacre factis formative figurant deificam similitudinem, sed ut vere ipsi approximantes in prima participatione scientiae ¹⁶ deificorum ¹⁷ ejus luminum. Non in imaginibus, inquit, sacre factis, hoc est, non in symbolis sicut nos divinitus ¹⁸ plasmatis, forma-*

A tive, in aliqua plane forma, figurant, vel ut expressius transfertur, reformant deificam in seipsis similitudinem. Non siquidem adhuc veluti parvuli in symbolis sanctisque figmentis divinam similitudinem, qua nunc in fide deificamur ¹⁹, et in specie deificamur, in ²⁰ nobis formamur ²¹, sed ut vere, hoc est, absque ullo figmento ipsi, videlicet Jesu, approximantes in prima participatione sunt scientiae deificorum ²² ejus luminum, hoc est, deificantium se ejus, Jesu plane, illuminationum. Nulla quippe imaginatio, nullum sacramentum vel figmentum formatum inter eas est medium et ipsum Jesum Christum, cui proximae sunt. *Et quia Deo simile ipsis subjectissime donatum est; semper superius verbum repetitur: est aestimandum ²³, quia Deo simile ipsis donatum est, hoc est, Dei similitudo donata est subjectissime, proxima ²⁴ videlicet subjectione, siquidem, dum omnia Deo subjecta sunt, subjectissimum, hoc est, proximum subjectum sibi est trinus primae ierarchiae ordo. Et communicant hujusmodi, ut possibile, in praeparatrice virtute deificis ipsius et humanis virtutibus. Quoniam, inquit, divina similitudo ipsis donata est, veluti proximo subjecto, propterea etiam communicant hujusmodi ordines ²⁵, quantum eis datur, in praeparatrice, quae in eis praeparatur, virtute deificis et humanis, id est, clementibus seu humanitatem diligentibus ejus virtutibus, cum ²⁶ cooperatrices sint et administratrices nostrae salutis et deificationis. *Perfectas autem similiter, non ut sacra varietate analyticam ²⁷ scientiam illuminatas, sed ut primae et supereminentis deificationis ²⁸ repletas, secundum excelsissimam, quantum in angelis, divinorum operum scientiam. Aestimandum similiter; hoc est, prioribus beneficiis aequaliter perfectas esse, non quasi illuminatas, sicut nos, sancta symbolorum varietate in analytica scientia vel disciplina ²⁹. Utrumque enim significat *επιστήμην*; nam et in scientiam et in disciplinam vertitur. Noster quippe animus ipsa disciplina, quae a Graecis dicitur *ἀναλυτική*, per sacram symbolorum varietatem illuminatus, in altitudinem supernae deificationis reducitur. Duae quippe partes sunt dialecticae disciplinae, quarum una *διαρηκτική*, altera *ἀναλυτική* nuncupatur. Et *διαρηκτική* quidem divisionis vim possidet; dividit namque maximorum generum unitatem a summo usque deorsum, donec ad individuas species perveniat, inque iis divisionis terminum ponat; *ἀναλυτική* vero ex adverso sibi positae partis divisiones ab individuis sursum versus incipiens, perque eosdem gradus, quibus illa descen-**

VARIAE LECTIONES.

¹ B' rad. corr. immateriali scientia. ² sic AB. ³ B' corr. est. refertas. ⁴ B' supra adscr. est. ⁵ B' marg. adscr. neque ut. ⁶ et om. A., rad. corr. B', B habuisse videtur ut. ⁷ Verba et ter lucentis B ad marg. adscr. ⁸ A omnem. ⁹ B' rad. corr. et. ¹⁰ B' marg. adscr. luminis. ¹¹ Rad. corr. B, AB domo. ¹² Emend., AB *καλλος*, C *καλλοι*. ¹³ A et formica. ¹⁴ AB *velut* (B *velud*), C. *vel ut*. ¹⁵ Sic C et corr. B', AB *digna*. ¹⁶ B *scientiae* (punct. adj. videtur B'). ¹⁷ Corr. B', ABC *deificum*. ¹⁸ B *diviniter*. ¹⁹ A *deificamus*. ²⁰ B' supra adscr. et in. ²¹ B' corr. *formabimur*. ²² Corr. B', ABC *deificum*. ²³ Sic supra adscr. B', AB *et*. ²⁴ Sic C et corr. B', AB *proximo*. ²⁵ A *ordinis*. ²⁶ cum om. AB, marg. adscr. B', C *ut*. ²⁷ B' adscr. et punct. adj. corr. *in analytica scientia*. ²⁸ B rad. corr. *prima et supereminenti deificatione*. ²⁹ A *in analytica scientiam vel disciplinam*, B. *in analytica scientiam vel disciplinam* (punct. adj. B')

dit, ascendens, cumvolvitur et colligit, easdemque in A pe omnia ab uno graeco verbo veniunt, quod est unicitatem maximorum generum reducit; ideoque reductiva dicitur seu reditiva. Ac per hoc rationalis anima, poenam praevaricationis suae luens, in multiplices multiformesque temporalium rerum appetitus veluti quadam diaeretica vi¹ partita² est et scissa, donec partitionis suae in amore rerum corporalium terminum posuerit³, infra quem prodiere non potuit. Sed iterum Creatoris sui gratia praeventa, salvata, adjuncta, revotata, quibusdam gradibus analyticis in seipsam recolligitur, ac deinde⁴ in unitatem Creatoris sui, quam peccando scelerat, in deificationis virtute restauratur. Non ita est in caelestibus essentiis, praesertimque eminentibus, quae nunquam Creatoris sui unitatem diruperant⁵. Non enim eas ἀναλυτικῆ⁶, id est, reductiva sive reditiva⁷ scientia reduci aestimandum, sed veluti prima et superexcellenti deificatione repletas juxta eminentissimam divinorum operum scientiam, quantum angelis datur, eas debemus honorificare, quoniam immediate ab ipsa divina virtute et illuminantur et perficiuntur. Et hoc est quod sequitur: *Non enim per alias sanctas essentias, sed ab ipsa thearchia⁸ sanctificatae, in ipsam immediate extenduntur, omni supereminenti virtute et ordine, et ad castissimam omnino fortitudinem collocantur, et ad immaterialitatem et invisibilem pulchritudinem, quantum fas, in contemplationem adducuntur, et divinorum operum scibiles rationes, ut primae et circa Deum essentiae, flectuntur, et ab ipso perfectionis principe excelsissime sanctificatae sunt.* Nullius expositionis indiget haec sententia; in quibusdam tamen anceps haec⁹ interpretatio est. Quippe, ubi transtulimus: ad castissimam omnino fortitudinem, ibi potest etiam transferri: ad castissimam inflexibilitatem; ἀβήπεις¹⁰ enim in Graeco est¹¹ scriptum, quod¹² et fortitudinem et inflexibilitatem significat. Nec tamen differt sensus, quoniam vera fortitudo a nullo flecti potest. Similiter ubi invisibilem pulchritudinem, ibi intelligibilem decorem potest quis ponere¹³, in eodemque¹⁴ tamen intellectu. Nam invisibilis pulchritudo nil aliud est, quam intelligibilis decor; siquidem εὐπρέπεια¹⁵ et in pulchritudinem vertitur et decorem. Ubi quantum fas, ibi potest dici quantum licet, vel quantum lex, vel quantum justum. Ex uno enim Graeco vertuntur θεμετόν in uno intellectu; omne quippe fas et licet, et lex est, et justum est. Item ubi: et circa Deum essentiae flectuntur, pro flectuntur potest transferri¹⁷ perficiuntur, vel docentur, vel initiantur, vel imbuuntur. Haec quip-

pe omnia ab uno graeco verbo veniunt, quod est μούμαι¹⁶, cujus tertia persona pluralis est μούνται¹⁷, et in tot praefatas interpretationes verti¹⁸ potest, quae huic loco conveniunt; nam μούνται¹⁹, dum vertitur in oculos cohibent, huic sententiae convenire non video. Ubi posuimus: sanctificatae sunt, ibi et sacrificatae et immolatae in eodem tamen sensu possumus²⁰ ponere. Perfectionis autem princeps est, quae graece τελαρχία vocatur, ipsa Divinitas, quae sibi met excelsissime, hoc est, in summitate universitatis ordines primae ierarchiae sanctificat, sacrificat, immolat.

§ 3. *Hoc ergo theologi aperte declarant, suppositas quidem caelestium essentialium dispositiones a²¹ superfirmatis ordinate erudiri deificas scientias; B omnium vero altiores ab ipsa thearchia, quantum fas, doctrinas illuminari.* Declarant, inquit, apertissime theologi, prophetae videlicet in visionibus suis hoc, quod in caelestium essentialium dispositionibus, ordinationibus plane, suppositi²² ordines a superfirmatis, hoc est, excelsioribus ordinata lege erudiuntur in deificis scientiis, in divinorum scilicet intellectuum multiplicibus disciplinis, quae eos deificat: altiores vero omnium, tres scilicet primae ierarchiae ordines, qui ceteras caelestes essentias dignitate praecellunt, ab ipsa Divinitate, quantum divina sinit lex, in doctrinis ineffabilibus illuminantur. Ipsa siquidem Divinitas proximos sibi ordines docet, ipsi autem inferiores erudiunt, ac sic²³ gradatim usque ad novissimum ornatum per superiores in inferiores divina descendit doctrina. *Quasdam enim earum introducunt a prioribus sacre eruditas, Dominum esse caelestium virtutum, et regem gloriae in caelos humanis receptum.* Exemplo approbat quod dixit. Introducunt enim, inquit, ipsi theologi in visionibus suis quasdam eruditas essentias a prioribus. Et in quo eruditae sunt? In eo plane, quod Dominus caelestium virtutum, et rex gloriae in ipsa humanitate, quam ex nobis propter nos acceperat, in caelos assumptus est, hoc est, quod humanitas Domini nostri Jesu Christi, qui est Dominus virtutum et rex gloriae, in suam divinitatem, quam caelos appellant, post resurrectionem exaltata sit, et quod utriusque naturae, divinae videlicet atque humanae, proprietatibus incommutabiliter ex unitate substantiae permanentibus, quemadmodum Verbum caro factum est, ita caro Verbum facta totus Deus in totis suis naturis. Et ne mireris, divinitatem Christi pluraliter caelos vocari. Si enim ipse multiplex et infinita sapientia Patris est, dum sit una et individua, et si

VARIAE LECTIONES.

¹ B reductiva, corr. B' reditiva. ² Conj., AB *quasdam diaeretica vi*, B' pro *diaeretica* corr. *dialectica*. ³ C *quasdam dioretica impertita*. ⁴ B' corr. *posuit*. ⁵ B *demum*. ⁶ B *diruperant*, B' corr. *diruperunt*. ABC ἀναλυτικα. ⁷ Sic C, AB *recidiva*. ⁸ Ex text. gr. et vers., AB *ierarchia*. ⁹ haec om. l.

¹¹ AB ἀβήπεις, C *panarepes*. in textu graeco legis *παναβήπεις*. ¹² est om. B. ¹³ B *quod* (punct. anj. B'.

¹⁴ Pro *quis ponere* B' rad. corr. *exponi*. ¹⁵ B' rad. corr. *eodem*. ¹⁶ AB εὐπρέπεια C *euprepiā*. ¹⁷ ABC *feri*, B' supra adscr. *trans-*, et rad. corr. *feri* (forte leg. *dici*). ¹⁸ AB μούμαι, C *myan*. ¹⁹ A μούνται, C *myonte*. ²⁰ B *transferi*. ²¹ AB μούνται, C *myonte*. ²² Sic C et corr. B', AB *posuimus*.

²³ a om. AB, ad marg. adscr. B'. ²⁴ A *suppositi*. ²⁵ Corr. B', ABC *si*.

ipsa, Christi videlicet divinitas, una et singularis domus est Patris, et tamen in ipsa multae mansiones sunt, quid expedit, si eadem credatur et intelligatur caelum et caeli? Caelum quidem propter supersubstantialitatis suae excellentiam; caeli vero propter sapientiae suae multiplicem infinitatem, quoniam sapientiae ejus non est numerus. Quaedam vero caelestes virtutes a superioribus semper discunt, quomodo Jesus Dominus est ¹ caelestium virtutum et rex gloriae, et quomodo humanitas ipsius in divinitatem assumpta est, non ut assumptionis ipsius ² modum intelligant; superat quippe omnem intellectum; sed ut ipsam assumptionem supernaturaliter et ineffabiliter esse factam cognoscant. Quasdam vero apud ipsum Jesum Christum ³ quaerentes, et pro nobis suae divinae actionis scientiam discentes, et eas Jesum ⁴ in medietate ⁵ docentem et praelargiens eis manifestantem suam humanam benignitatem. Introducunt quoque, inquit, theologi quasdam, hoc est, excellentissimas caelestes essentias, apud ipsum Jesum immediate semper esse, quaerentes et discentes ab ipso suae pro nobis divinae actionis, hoc est, incarnationis, et passionis, et resurrectionis, et assumptionis in caelum scientiam. Et introducunt ipsum Jesum docentem eas immediate et manifestantem iis ⁶, praelargiens, hoc est, prius quam ceteris largiens, vel sicut etiam potest interpretari, praelargientem ⁷ suam humanam, hoc est clementem erga salutem humani generis benignitatem. Ego enim, inquit, *disputo justitiam et iudicium Salutaris*. Sententia sanctae Scripturae approbat, quod Dominus Jesus proximas sibi caelestes essentias semper doceat. Ego, inquit, Jesus videlicet, *disputo justitiam et iudicium Salutaris*, mei profecto, qui ⁸ caelestium et terrestrium salus sum, et pax, et redemptio. Quae enim major justitia est, quam ut ⁹ Creator creaturam, quam ad imaginem suam fecerat, ab erroribus suis revocet similemque sui restituat; quid majus iudicium, quam ut puniat in creatura, quod non fecit, liberet, quod fecit. Hinc Psalmista ait: « Misericordiam et iudicium cantabo tibi, Domine »: misericordiam videlicet liberando naturam, iudicium vero puniendo delictum. *Miror autem, quia et caelestium essentiarum primae, et tantum simul omnes supereminent thearchicis illuminationibus ut mediate quaestiones reverenter ¹⁰ appetunt.* Ordo verborum: *Miror*, quia appetunt ut mediate quaestiones reverenter primae caelestium essentiarum, et supereminent tantum simul omnes thearchicis illuminationibus. Et est sensus: *Miror,*

inquit, cum ¹¹ sancti theologi primas caelestes essentias ab ipso immediate doceri introducunt, quia ipse, dum in tantum, quantum praediximus, ceteras omnes simul in divinis illuminationibus supereminet ut mediate, hoc est, veluti superiore natura interposita, quaestiones reverenter appetunt, id est timide, quod graece dicitur εὐλαβῶς, desiderant. Εὐλαβεία enim est cum amore timiditas vel verecundia. *Et enim non inde interrogant*, hoc est, et enim non ipsum Jesum immediate interrogant, *quare tui ¹² rubra vestimenta?* vel sicut in melioribus exemplaribus invenitur, *quare tui ¹³ coccinea vestimenta?* *Apud seipsas ¹⁴ vero deliberant ante interrogare, vel simpliciter transferunt, apud se ipsas cunctantur ¹⁵ vel haesitant ¹⁶ ante dicere.* Potest et sic intelligi: *B* et enim non inde interrogant, et enim ne inde, ab ipso videlicet Jesu, interrogant. Siquidem praedixit, ut mediate, id est quasi mediate, non autem omnino mediate; nulla quippe creatura inter ipsas et Jesum altior est, ut praefatis rationibus inconcusse definitum ¹⁷. Cur autem quasi mediate, non autem penitus immediate, vel penitus mediate interrogant? Rationem reddit: apud se ipsas vero deliberant interrogare, veluti planius transferunt, dicere; deliberant quippe altitudine mysteriorum expavescit, utrum interrogarent ¹⁸ necne. Et ipsa ¹⁹ deliberatio veluti ²⁰ quaedam medietas a theologis vocatur. Ideoque neque medietas est, neque ²¹ immedietas. Mihi autem videtur non aliunde hanc deliberationem excellentium essentiarum theologos intellexisse, nisi ex ipsa visione, quae describit, duo Cherubim ²² se invicem intueri et quasi consiliari, quod etiam iste magister in sequentibus voluisse videtur. *Ostendentes quidem, quia discunt, et deificae scientiae ²³ appetunt*, hoc est, per hanc deliberationem ostendunt, quia discunt, et deificam scientiam, quae se ²⁴ deificat, ab ²⁵ Jesu petunt. *Non autem praesilientes per ²⁶ divinam processionem inditam illuminationem; hoc est, non ita petunt divinam scientiam, ut praeoccupent inditam sibi illuminationem per divinam processionem ²⁷.* Nihil enim petunt, nisi prius processione divini luminis cognoscant, utrum petant, et quid, et quomodo petere eos oportet. Et hoc est quod dicit ²⁸: non praesilientes inditam illuminationem divinae processionis. *Non ²⁹ ergo prima caelestium intellectuum ierarchia ³⁰, ab ipsa τελεταρχία sanctificata, quo in eam immediate extenditur ³¹, sanctissima purgatione multo lumine anteperspectae consummationis, proportionaliter eam impletus, purgatur, et illuminatur, et perficitur.* Ordo verborum: *Nonne*

VARIAE LECTIONES.

¹ B est dominus. ² B illius. ³ Christum om. C, vers. et text. gr. ⁴ Sic AB; vers. et text. gr. ipsum Jesum. ⁵ Corr. B, A in medietatem, B immedietatem. ⁶ B eis. ⁷ B praelargienter. ⁸ A quidem. ⁹ A et. ¹⁰ AB ut reverenter. ¹¹ B com. ¹² B corr. tua. ¹³ B corr. tua. ¹⁴ Corr., AB seipsos. ¹⁵ Sic C et rad. corr. B; AB cunctanter. ¹⁶ AB esitant, B supra adscr. hesitant. ¹⁷ B supra adscr. est. ¹⁸ Conj., AB deliberabunt. ¹⁹ Sic C et corr. B; AB ipse. ²⁰ A velut. ²¹ B nec. ²² B cherubin, sic ubique. ²³ B rad. corr. deificam scientiam; C ostendens quidem q. d. et deificam scientiam. ²⁴ se om. B. ²⁵ In B rad. corr. a. ²⁶ B per. ²⁷ inditam illuminationem, hoc est non ita petunt — processionem om. B. ²⁸ B dicitur. ²⁹ B corr. Nonne. ³⁰ A ierarchi. ³¹ extenditur om. AB, addidi ex vers. et text. graec.

ergo purgatur, et illuminatur, et perficitur prima caelestium intellectuum ierarchia, ab ipsa *ἡγεμονία*, hoc est, ab ipsa Divinitate, quae hostiarum princeps est principium ¹, sanctificata seu, ut commodius transferatur, quamvis inusitata, pontificata; et ² subauditur: Eo modo, quo in eam ³ immediate extenditur sanctissima purgatione; multo lumine, in multo lumine, vel infinito lumine, vel magno valde lumine, vel purissimo lumine, haec enim omnia ab uno graeco vertuntur *ἀπλότου*; ante perfectae consummationis, quod etiam potest interpretari, anteperfectae consummativae vel perfectivae theletarchiae; plane proportionaliter eam, ierarchiam scilicet, implens; suo siquidem infinito lumine theletarchia primam implet ierarchiam. *Omni quidem ⁴ minoratione pura, primi vero luminis ⁵ plena, et primo datam cognitionem et scientiam participans perfecta.* Pura, inquit, omni minoratione, hoc est, omni subiectione absoluta ⁶; nulli enim creaturae ordine et dignitate subicitur; plena autem primi luminis, divini videlicet, et perfecta; primo datam cognitionem et scientiam participans, hoc est, dum participat ex primo data cognitione et scientia, sive, ut commodius transferendum, primo datae cognitionis et scientiae participans. *Comprehendens autem et ⁷ hoc dixerim fortassis non immerito, quia et purgatio est, et illuminatio, et perfectio divinae scientiae assumptio.* Tanquam si quis interrogarit, quae sit ipsa purgatio, et illuminatio, et perfectio, respondet dicens; comprehendens, hoc est, breviter colligens: Et non immerito dixerim, quia assumptis divinae scientiae ⁸ purgatio est, et illuminatio, et perfectio. Una enim eademque divina scientia assumpta sumptores suos et purgat, et illuminat, et perficit. Ubi autem posuimus: Non immerito, ibi in Graeco *οὐκ ἀπεικότως*, quod commode ac proprie transferatur « non indecore », seu « non indecenter ». Et iterum veluti interrogaretur, quid divinae scientiae assumptio purgat? quid illuminat? quid perficit? et in quo? et quomodo? confestim explanat: *Ignorantia ⁹ quidem utpote purgans, secundum ordinem indita scientia perfectiorum doctrinarum, illuminans autem ipsa divina cognitione, per quam et purgat non prius contemplantem, quam manifestat per altiore illuminationem, et perficiens iterum ipso lumine, secundum habitum scientia lucidissimum doctrinarum.* Purgat, inquit, utpote, hoc est, verbi gratia ab ignorantia per inditam ordinate scientiam perfectiorum doctrinarum, hoc est, per insitam in primo ordine caelestium essentialium, de quo sermo est, perfectiorum doctrinarum scientiam. Perfectiores ¹⁰ enim primae ierarchiae, quam cete-

ris, divinorum intellectuum doctrinae inditae sunt, perfectiorque earum scientia ¹¹. Discis quippe semper ab ipsa Deitate divina mysteria, quae eam latent. Illuminat autem ipsa divina cognitione, hoc est, eadem divina scientia, per quam et purgat non prius contemplantem, primam videlicet ierarchiam, quae non contemplatur, nisi prius purgatur; quam manifestat, hoc est, quam ierarchiam declarat ipsa scilicet divina cognitio, per altiore quam ceteris datur illuminationem, et perficiens iterum, quasi tertio gradu, eodem lumine scientia, hoc est, in scientia lucidissimarum doctrinarum, quae est secundum habitum. Purgat itaque primitus divinae scientiae assumptio primam ierarchiam per inditam scientiam perfectioris doctrinae. Deinde illuminat eam, quae, prius ¹², quam purgetur, non contemplatur, per declarationem altioris illuminationis divinorum arcanorum. Tertio eam ¹³ eadem illuminatione in habitu incommutabili apertissimarum perficit doctrinarum. Aliud enim ¹⁴ purgare ab ignorantia, aliud illuminare per disciplinam, aliud perficere animum in habitu inconcusso scientiae intellectarum purgatissime rerum divinarum.

§ 4. *Ipsa ergo est, quantum ad nostram scientiam, prima caelestium essentialium dispositio, in circuitu Dei et circa Deum immediate stans, et simpliciter et incessanter circumiens aeternam ejus scientiam, secundum excellentissimam, quantum in angelis, semper mobilem collocationem.* Ipsa est ¹⁵, inquit, quantum nostrae scientiae, humanae videlicet ¹⁶, datur cognoscere, prima caelestium essentialium dispositio ¹⁷, id est, primus ornatus in circuitu ¹⁸ Dei et circa Deum, generaliter plane ¹⁹, sicut et ceterae essentialium, in circuitu Dei, specialiter vero circa Deum; immediate quidem, nulla creatura interposita; nam et duodecim tribus Israel in circuitu tabernaculi testimonii undique castra metabantur, longius tamen, circa vero tabernaculum immediate et proxime summi sacerdotes et levitae; stans, stat quippe ipsa; et simpliciter, hoc est universaliter, et incessanter circumiens ²⁰, sive, si volueris transferre, incomprehensibiliter ambiens aeternam ejus scientiam. Stat ergo et, dum stat, universaliter et incessanter vel incomprehensibiliter circumit ²¹ vel ambit aeternam Dei scientiam. Stat quidem, quia uniformiter in eodem permanet, ambit vero et circumit ²² universaliter, quia ²³ nihil est in divinis abditis, quod non inquirat: spiritus enim scrutatur etiam profunda Dei; et incessanter, quia semper movetur; incomprehensibiliter vero, quoniam nec a se ²⁴ ipsa ²⁵, nec ab inferioribus comprehenditur, quomodo vel qualiter aeternam Dei scientiam ambit vel circumit.

VARIAE LECTIONES.

¹ B¹ supra adscr. et principium. ² ABC quod, B¹ quod punct. insignivit et ad marg. adscr. et. ³ A ea. ⁴ B siquidem. ⁵ Corr. B¹; pro vero luminis, AB voluminis; vero om. C. ⁶ Sic C; A absolutam, B absolutam (punct. adj. B). ⁷ et om. AB, add. ex vers. et text. graec. ⁸ B sapientiae. ⁹ B¹ ad marg. adscr. Ab ignorantia. ¹⁰ A Perfectionis. ¹¹ B¹ supra adscr. est scientia. ¹² Sic C et corr. B¹, AB proprius. ¹³ Pro eam B vero. ¹⁴ B¹ supra adscr. est. ¹⁵ A est et, inquit; et rad. del. B. ¹⁶ B scilicet. ¹⁷ B essentialium cognicio dispositio (punct. B¹ adj. videtur). ¹⁸ AB circumitu, sic ubique; sed B semper, uno hoc loco excepto. rad. corr. circuitu. ¹⁹ plane om. B. ²⁰ B circumiens, sed rad. corr. circuiens. ²¹ B circumit (punct. ad). B¹. ²² B rad. corr. circuit. ²³ B quoniam. ²⁴ Sic C; pro nec a se A necesse, B necesse. ²⁵ B illa.

Ambit autem aeternam scientiam, non ut exterius eam ¹ circumscribat, sed ut interius eam lustret. Quenam creatura sit, quae aeternam sui Creatoris scientiam ambire possit, quae omnia intra se ² continet atque coartat? Secundum excellentissimam, quantum angelis conceditur, semper mobilem collocationem; semper quippe collocatio ejus, hoc est, status mobilis est, et motus collocabilis uniformiter, videlicet stabilis. Quid mirum, dum et hujus sensibilis sphaerae ³ stabilis motus sit, quoniam uniformiter movetur, et status mobilis, quoniam semper movetur ⁴! *Multas quidem et beatas videns pure contemplationes, simplos ⁵ vero et immediate fulgores illuminata, et divino alimento repleta.* Multas, inquit, et beatas theorias prima ierarchia pure videt. Ipsa quidem divina sapientia, quam clare conspicitur, multiplex est et beata. Quoniam vero ipsa multiplex sapientia simpla est et individua, propterea simplices suos fulgores in primam primitus diffundit ierarchiam, quibus illa illuminatur, ac veluti divino alimento, sive, ut planius transfertur, divina laetitia satiata repletur. *Multa quidem primo data fusione, sola vero domestica et unifica divinae refectionis unitate; multaque communionem Dei et cooperatione digna effecta ad eam, ut possibile, similitudine bonarum habitudinum et actionum.* Verborum constructio talis est: Digna effecta est multa primo ante alias ierarchias fusione sapientiae, sola vero, hoc est singulari, domestica, proxima plane, et unifica divinae refectionis unitate; non enim omnis unitas unifica est, sed sola divina; multaque communionem Dei et cooperatione digna facta. Eum quippe primo omnium communicat, hoc est participat, eique ⁶ cooperatur in administratione universitatis infra se conditae. Quomodo communicat et cooperatur? In similitudine, videlicet ad eam, communionem plane, et cooperatione bonarum habitudinum et actionum, quantum potest fieri. In similitudine itaque bonarum habitudinum, hoc est virtutum, virtus enim est habitus rationalis aut intellectualis animi, et in similitudine bonarum actionum communicat Deo, eique cooperatur. *Multaque divinorum superposite cognoscens, et divinae scientiae et cognitionis in participatione, secundum quod fas est, facta.* Factaque est secundum quod fas, hoc est ⁷, licet, est ⁸ justum ⁹, in participatione divinae scientiae et cognitionis, cognoscens, dum cognoscit, supereminenter multa ¹⁰ divinorum, subauditur intellectuum. Sequitur: *Propterea et laudes ipsius theologia his, qui in terra ¹¹ sunt, tradidit, in quibus mirabiliter manifestatur*

A excelsissimae ipsius illuminationis eminentia. Laudes ipsius dicit, quibus Deum glorificat theologia, hominibus tradidit ¹². *Alii quidem enim ejus, sensibilibus dicere ¹³, hoc est, alii quidem participes ejus, primae videlicet ierarchiae, sensibilibus dicere ¹⁴ a ¹⁵ theologis traduntur, tanquam vox aquarum reboant: Benedicta gloria Domini ex loco suo ¹⁶. Alii vero illam valde laudabilem et piissimam reclamant theologiam: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus ¹⁷ Sabaoth, plena est omnis terra gloriae ejus.* Ubi posuimus piissimam, ibi etiam honorabilissimam, vel valde adorandam ¹⁸ potest interpretari. Quod autem dicit, sensibilibus eos dicere ¹⁹, non facile patet, utrum veluti per quaedam spiritualia corpora ²⁰ sibi connaturaliter adjuncta, in quibus etiam humanis visibus B apparuisse divina tradit historia, praefatas laudes corporeis sensibus sensibili voce coaptatas hymnizant ²¹, an quia propheticis visionibus ita apparuere veluti sensibiles, in similitudine videlicet sensibilibus vocum prolatae. Verumtamen quoquomodo sint, ab excelsissimis primae ierarchiae essentis eas fieri theologus iste testatur. Ait enim: *Has autem excelsissimus caelestium animorum hymnologias jam quidem in his quae sunt de divinis laudibus, quantum possibile, aperuimus, et dictum est de his in illis, quantum ad nos, sufficienter; ex quibus in admonitionem sufficit dicere tantum secundum praesens tempus.* Ex hac sententia possumus cognoscere, de divinis laudibus ipsum scripsisse, quoniam in libro de divinis nominibus ex amatoris hymnis sancti Jerothei quaedam C introduxit, in quibus de praedictis laudibus nihil tractatur. Ubi posuimus admonitionem ²², ibi ὑπόμνησιν in Graeco, hoc est, admonitionem vel recordationem. Sufficit, inquit, haec pauca ex divinis laudibus ad praesens tempus in admonitionem vel recordationem dicere. *Quia theologiam ²³ scientiam ipsa prima dispositio ²⁴, quantum fas, illuminata est a thearchica bonitate, hoc est, quia prima ierarchia illuminata est in theologiam scientiam ab ipsa divina bonitate. Et ne mireris constructionem: illuminata theologiam scientiam; est enim rata, dicimus quippe illuminor ²⁵ a te artem, docco te disciplinam. Qua tanquam deiformis ierarchia et aliis quidem eandem deinde tradidit; hoc est: ex qua divina bonitate, vel ut planius transfertur, ex eadem divina bonitate; D tanquam deiformis; quemadmodum quippe divina bonitas conformat omnia, ita et ipsa prima ierarchia ceterarum sequentium se deiformis est, hoc est, eas sicut Deus format; et aliis quidem eandem deinde tradidit, id est, eandem divinam bonitatem, qua*

VARIAE LECTIONES.

¹ A eum. ² se om. B. ³ AB spero. ⁴ et status mobilis quoniam semper movetur om. B. ⁵ Sic AB. ⁶ B' corr. atque. ⁷ B quod hoc fas est, B' adscr. corr. quod fas est fas est. ⁸ Conj., AB et. ⁹ B' adscr. est. C in participatione secundum quod fas est, hoc est licet et injustum in participatione cet. ¹⁰ Sic C, AB supereminenter multam. ¹¹ A intra. ¹² in quibus mirabiliter — tradidit om. B. ¹³ dicere om. B. ¹⁴ B' corr. dicendo. ¹⁵ B hoc est a. ¹⁶ Verba supra omitta: in quibus mirabiliter — eminentia B ad marg. adscr., sed falso huc inscrenda esse indicavit. ¹⁷ Sic AB, in Graeco Θεός deest. ¹⁸ Sic C, et corr. B', AB adorantem. ¹⁹ B dicere eos. ²⁰ B corpora spiritualia. ²¹ ABymnizant, sic ubique. ²² B' corr. amonitionem. ²³ B quia ipsam theologiam (puncta B' adj. videtur). ²⁴ Sic C et corr. B', AB depositio. ²⁵ Corr. B', AB illumino, B' marg. a:scr. vel erudior. C illumino te artem.

primo illuminatur, aliis deinde, sequentibus videlicet se, distribuit. *Illud per brevitatem dicere subintroducens*, hoc est, illud breviter dicere subintroducit ipsa ierarchia, ipsam ¹ piissimam et plus quam laudabilem et laudabilissimam thearchiam fas est benedictam ² esse a theodochis ³, quantum possibile ⁴, cognosci et laudari, intellectibus; ipsi enim sunt tanquam deiformes divini loci thearchicae, ut eloquia aiunt, quietis. Hoc est, inquit, quod breviter subintroducitur prima ierarchia, quod fas est et lex et iustum. Ipsam piissimam, vel honorabilissimam, vel valde adorandam, et superlaudabilem et laudabilissimam Divinitatem fas est benedictam ⁵ esse a theodochis intellectibus, ex recipientibus videlicet Deum intellectibus. Ipsi enim intellectus, qui Deum recipiunt, tanquam deiformes divini loci sunt divinae quietis, ut sancta testantur eloquia. In ipsis siquidem Deus quiescit. Theodochos autem dicitur quasi θεοῦ δοχός, hoc est, Dei receptor. Quo nomine omnis purus animus sive humanus sive angelicus potest vocari. In ipsis enim duobus Deus quiescit. Et quia monas est et ⁶ unitas, tres substantialiter. Hoc quoque subintroducitur ⁷ sequentibus se ierarchiis prima ierarchia caelestis, quod thearchia, id est Divinitas, monas ⁸, hoc est unitas; tres substantialiter, Divinitas quippe unitas est in essentia, trinitas in substantiis. Inter monada autem et enada, quamvis apud nos unam habeant interpretationem, monas enim dicitur unitas, similiter enas unitas, talis differentia videtur interesse, quod monas sit proprie ipsa unitas, ex qua omnes numeri procedunt, principium quippe et causa est totius numerositatis, enas ⁹ vero est ipsa unitas substantiarum sive in superessentially ¹⁰ essentia, quae Deus est, sive in generibus, sive in formis, et simpliciter in omnibus, quae unam eandemque participant essentiam. Divina itaque bonitas monas est, quoniam principium et causa est omnium quae sunt, enas ¹¹ autem, quoniam unitas est ¹² in tribus substantiis, et tres substantiae in unitate essentiae. A supercaelestibus essentiis usque ad novissima ¹³ terrae extendens bonitatem suam in omnia quae sunt providentiam. Hoc item prima ierarchia in laudem Divinitatis subintroducitur, quod a sublimissimis caelestibus essentiis usque ad novissima terrae intendit bonitatem suam, videlicet in omnia, quae sunt, providentiam. Et nemo arbitretur, me per ignorantiam transtulisse: extendens, pro graeco participio

A feminino δαῖσα, quod nascitur a verbo δαίω, hoc est pervenio ¹⁴ vel penetro; hoc enim propter facilitatem intelligentiae feci ¹⁵. Sed si quis proprietatem interpretationis sequi voluerit, pro extendens potest dicere pervenire ¹⁶ vel penetrare faciens, ut talis sit sensus: A supercaelestibus essentiis usque ad novissima terrae bonitatem suam, hoc est providentiam, omnia, quae sunt, penetrare facit. *Tanquam omnis essentiae superprincipale principium et causa, omnia superessentialiter immensurabili continentia circumligans*. Non inmerito, inquit, providentia eius extenditur in omnia, vel penetrat omnia. Est enim omnis essentiae superessentiale principium, et omnia superessentialiter immensurabili continentia circumligat. Ubi similiter, ut facilius intelligeretur, circumligans transiuli pro graeco participio περιδιδραχμῆνα, quod proprie interpretatur palmo vel pugno comprehendens. *Finit capitulum septimum. Incipit octavum.*

CAPITULUM VIII.

Cujus praefatio est:

De Dominationibus et Virtutibus et Potestatibus et de media earum ierarchia.

§ 1. *Transeundum nunc nobis in ¹⁷ mediam caelestium intellectuum expositionem, Dominationes illas supermundanis oculis, quantum possibile est, explorantibus, et vere potentia speculamina divinarum Potestatum et Virtutum.* Post explanationem, inquit, primae et sublissimae ierarchiae transeundum nunc in mediam ierarchiam, quae etiam secunda est, nobis explorantibus, vel sicut proprie transfertur, nobis intuentibus Dominationes ¹⁸ illas intellectualibus oculis secundum nostram possibilitatem, et in vere potentia ¹⁹ speculamina divinarum Potestatum et Virtutum, similiter subaudis transeundum. *Etenim unaquaeque super nos essentiarum cognominatio propria earum significat virtutes ²⁰. Igitur sanctarum Dominationum manifestativam nominationem aestimans declarare absolutam quandam et omni ignominia minorationis liberam anagogen.* Quod etiam sic possumus interpretari, non servilem quandam et omni subpedestri minoratione liberam anagogen. Hoc quoque in laudibus Thronorum posuit. Ignominiosum quippe est et minorationis et subjectionis, id est, servitutis indicium, pede ingredi, ex qua libera et absoluta est caelestium Dominationum anagog²¹,

VARIAE LECTIONES.

¹ ipsam om. AB, add. ex vers. et text. graec. ² Sic C, AB benedicta. ³ B¹ corr. theodochis. ⁴ B¹ adscr. est. ⁵ Sic C et corr. B¹, AB benedicta. ⁶ et om. AB, add. ex vers. et text. graec. ⁷ B¹ introducit. ⁸ B¹ supra adscr. est. ⁹ A enahs. B enahs. ¹⁰ A B sive in superessentiali, C su superessentiali. ¹¹ A enahs B enahs. ¹² est om. B. ¹³ Rad. corr. B; A novissimum, B novissimam. ¹⁴ Emend., A B C pervenio. ¹⁵ B facilitatem feci intelligentiae. ¹⁶ Sic ABC. ¹⁷ B¹ supr. adscr. est in. ¹⁸ A donationes. ¹⁹ Sic C et corr. B¹, AB vere poten. ²⁰ Sic AB, versio habet: cognominatio Dei imitatorias earum significat deiformes proprietates, quae cum textu graeco ad verbum conveniunt.

NOTAE

¹ A litteris miniatil: *Finit capitulum septimum. Incipit octavum, cuius praefatio est de Dominationibus et Virtutibus et Potestatibus et de media earum ierarchia.* B litteris miniatil: *Capitulum nonum de Prin-*

cipibus et Archangelis et Angelis et de ultima eorum ierarchia; B¹ in infima parte membranae alter. *Capitulum VIII de Dominationibus et Virtutibus et Potestatibus et de media eorum ierarchia.*

hoc est, sursum versus altitudo; nil enim terrenum, A
nil vile, nil servile ipsarum altitudinem deprimit.
Non assimilat tyrannicarum dissimilitudinum ¹ *ullo modo*, hoc est, se tingit ² vel colorat illarum altitudo, unam esse tyrannicarum dissimilitudinum. Tyrannica quippe dominatio verae Dominationi dissimilis ³ est. Caelestes autem Dominationes non tyrannice, non superbe, sed modeste et humiliter in amore Dei et subditorum sibi dominantur. *Universaliter eam inclinam liberaliter* ⁴ *severam dominationem, omni minutivae* ⁵ *servituti superpositam*, a superioribus subauditur, *aestimo declarare*, universaliter inclinam modeste et humiliter et liberaliter severam, sive ut potest transferri, irreprehensibilem ⁶ dominationem superpositam omni minorativae servituti. *Non indigentem subjectionis omnis et remotam ab uni-* B
versa dissimilitudine et kyriarchiae ⁷ *incessanter appetentem*. Aestimo declarare ⁸ nullius subjectionis ⁹ indigentem, nisi soli ¹⁰ Deo et ¹¹ praecedenti ¹² se ierarchiae; et remotam ab omni dissimilitudine, quae eam deformem dissimilemque Creatori ¹³ suo efficiat ¹⁴, et kyriarchiam ¹⁵, hoc est, ipsam Divinitatem, quae kyriarchia ¹⁶ dicitur, quoniam princeps est et principium totius dominationis, indesinenter desiderat. *Et ad ipsam illius ipsius naturaliter subsistentis virtutis similitudinem, quantum possibile, et seipsam, et quae post eam sunt, deformiter conformantem*. Hanc sententiam propterea sic interpretati sumus per ambitum, quoniam *κρῖτα* ¹⁷ in Graeco est positum, cujus interpretatio propria uno non exprimitur verbo, sed sic: naturaliter subsistens virtus, ut sit sensus: In- C
desinenter appetit similitudinem ad ipsam kyriam ¹⁸, hoc est virtutem, quae naturaliter per se subsistit, et quae nihil aliud est, nisi ipsa per seipsam subsistens Divinitas, quae, quantum possibile est, et ipsam, dominationem videlicet, et quae post eam sunt, in inferioribus ordinibus conformat. Videtur enim posse sic breviter ¹⁹ transferri: Et ad ipsam ejusdem propriam ²⁰ similitudinem, quantum possibile ²¹, et se ipsam, et quae post eam sunt, conformantem, ut sensus sit: Et aestimo declarare appetentem ad ipsam propriam similitudinem ejusdem, kyriarchiae plane, quantum possibile, et seipsam, dominationem scilicet, et quae post eam sunt, deformiter conformantem et effingentem. *Et ad nullum vana videntium, sed ad proprie* ²² *ON universale conver-* D
sam; in omnibus hujus sententiae colis ²³, hoc est

membris, subauditur a superioribus: aestimo declarare. Proprie ²⁴ *ὄν* universale, ipsum summum bonum dicit, quod proprie est, et universale bonum est. Omnia siquidem bona non per se bona, sed participatione universalis boni, quod vere ²⁵ bonum est, bona sunt. Ideoque dixit: ad nullum vana videntium, hoc est, ad nullum eorum ²⁶, quae per se considerata vana videntur. Videntium enim dicit pro visorum, hoc est, quae videntur, usitatissimo ²⁷ Graecorum more, et quia a verbo *δοξομαι* ²⁸, hoc est video et ²⁹ videor, derivatur, quoniam commune est; ut sit sensus: sed ³⁰ aestimo declarare conversam non ad aliquid eorum, quae vana videntur, quia per se non subsistunt, sed ad id, quod proprie est et universale. Animadvertendum, quod Graeci Deum vocant aliquando neutraliter *ὄν*, quod est, aliquando masculine *ὄν*, qui est. *Et kyriarchicae* ³¹ *semper deformitatis in participatione secundum quod possibile ipsi factam*. Hoc ultimum omnino patet. Quod enim dicit in participatione kyriarchiae ³² deformitatis factam ³³, commune est omnium caelestium essentiarum. Omnis quippe virtus earum in participatione Deitatis est ³⁴, quae ³⁵ est Dominationum princeps. *Ipsam* ³⁶ *vero sanctarum Virtutum, subauditur aestimo declarare nominationem, fortem quandam et incommutabilem virilitatem in omnes secundum earum deformitatem operationes, ad nullam susceptionem inditarum ei divinarum illuminationum imbecilliter inframatam, potenter in imitationem* ³⁷ *Dei reductam, non relinquente suimet imbecillitate deformem motum, sed firmiter ferentem in superessentialem et potentificam* ³⁸ *virtutem, et ipsius imaginem virtuti similem iuxta quod licet factam* ³⁹, et ad ipsam quidem ut principalem virtutem potenter conversam, ad secunda vero virtutis datricem et deformiter proventientem. Nominatio, inquit, Virtutum fortem et incommutabilem earum virilitatem vel vigorem vel strenuitatem in omnes deformes operationes declarat, quae virilitas nulla imbecillitate infirmatur in susceptione insitarum sibi divinarum illuminationum, quae potenter in imitationem Dei reducit, hoc est sursum ducitur, quae non relinquit ⁴⁰ sua debilitate, quia nunquam debilitatur, deformem motum, sed firmiter se ipsam fert, hoc est, firmiter tendit in superessentialem, divinam plane virtutem, quae ⁴¹ se potentem facit ⁴², et quae ⁴³ facta est imago ipsius superessentialis virtutis, dum sit virtuti similis, et quae convertitur po-

VARIAE LECTIONES.

¹ Corr., AB *dissimilitudinem*. ² Sic C, A *set ingit*, B *fringit*, rad. corr. *fringit*. ³ A *similis*. ⁴ B *liberati-liter* (punct. B' adj. videtur); B' supra adscr. et *liberaliter*. ⁵ B *minuti*. B' supra adscr. *te*. ⁶ B *irreprehensibilem* (punct. adj. et s supra adscr. B', ut legas *irrepressibilem*). ⁷ Corr. B', A *kyriarchiae*, B *kyrarchiae*. ⁸ Sic BC, B' corr. *declinare*, A *declinare*. ⁹ A *subvectionis*. ¹⁰ B *solū* (i supr. scr. B'). ¹¹ A *ex*. ¹² Sic C et corr. B', AB *praecedenti*. ¹³ *oriatori* (punct. adj. et *cre* supra scr. videtur B'). ¹⁴ Corr. B', ABC *inficiat*. ¹⁵ Sic AC; B *kyriarchiam*. ¹⁶ Sic C et corr. B', AB *kyrarchia*. ¹⁷ AB *κρῖτα*. ¹⁸ B *kyriam*. ¹⁹ B *sic breviter posse*. ²⁰ B *propriam ejusdem*. ²¹ B' supra adscr. *est*. ²² Sic C, A *colus*, B *coltis*. ²³ Sic C et corr. B', AB *quid vero*. ²⁴ *eorum* om. A, ad marg. adscr. B. ²⁵ Corr. B', ABC *usitatissimo*. ²⁶ B' marg. adscr. *δοχομαι*. ²⁷ B' corr. *vel*. ²⁸ B' corr. *et*. ²⁹ Ex vers. et text. graec., A *chiriarchie*, B *kyriarchie*, C *kyriarchie*. ³⁰ AB *kyriarchie*. ³¹ Sic C et corr. B', AB *formam*. ³² Sic C, AB *sunt*. ³³ Sic C et corr. B', AB *qui*. ³⁴ B' marg. adscr. *De virtutibus*. ³⁵ *imitatione*. ³⁶ Corr. B', AB *potentiam*. ³⁷ Ex vers. et text. graec., AB *facta*. ³⁸ Sic C et corr. B', AB *reliquit*. ³⁹ B' voci *quae* puncta subj., et supra scr. *per*. ⁴⁰ *facit*. om. B. ⁴¹ B *quae se*.

tenter ad ipsam virtutem merito principalem, quoniam A
 omnium virtutum et princeps et principium est, quae
 etiam ad secunda virtutem dat et deformiter prove-
 nit, hoc est, instar divinae processionis. Et notandum
 quod, ubi posuimus ¹ virtuti similem et virtutis da-
 tricem, ibi in Graeco composita sunt verba, quae
 compositivè non possumus transferre, nisi forte,
 quamvis inusitate, dicamus δυναμοειδῆ ² virtutiformem;
 δυναμοδότης ³ vero, dum adverbium videtur,
 non nisi nominibus potest transferri, ne nimium in-
 usitatè vertatur. Propterea diximus: virtuti simili-
 em et virtutis datricem. Ipsam ⁴ autem sanctarum Po-
 testatum, hoc est, ipsam nominationem sanctarum
 Potestatum aestimo ⁵ declarare aequipotentem ⁶ divi-
 narum Dominationum et Virtutum bene ornatam et
 inconfusam circa divinas susceptiones ordinationem,
 et ordinatum ⁷ supermundanae et intellectualis pote-
 statis, non tyrannice in ea, quae inferiora sunt ⁸, pote-
 stativis virtutibus praecipitatae, sed potenter in divina
 post bene ordinatas reductae, et post se deformiter
 reducentis, et potentissimae ⁹ exusiarchiam ¹⁰, quan-
 tum fas est, assimilatae, et eam, ut possibile, angelis
 revelantis in bene ornatis per ipsam ordinibus potesta-
 tiva virtute. Ipsa ¹¹, inquit, nominatio sanctarum Po-
 testatum declarat aequipotentem ¹² vel aequordi-
 natam ¹³ ordinationem divinis Dominationibus et
 Virtutibus, et bene ornatam, et inconfusam, quae
 non tyrannice, hoc est, non abusiva potestate in ea,
 quae sibi subdita sunt, in ficta ¹⁴ similitudine po-
 testativarum virtutum praecipitatur, sed potenter,
 sive ut proprie transfertur, potentissime in divina
 reducit post bene ordinatas, hoc est, post primae
 Ierarchiae pulchre ordinatas virtutes, quae eam
 praecedunt, et post se, id est ¹⁵, infra se ordinatas
 virtutes deformiter reducit ¹⁶, sursum plane ducit,
 et potentissimae exusiarchiae, hoc est Divinitatis,
 quae ἔξουσιποιός ¹⁷, quia potestates facit, ἔξουσιαρ-
 χία ¹⁸ vero, quia potestatum princeps est et princi-
 pium, nominatur, quantum licet, similis facta est,
 et eam ἔξουσιάρχίαν ¹⁹, quantum possibile, angelis
 revelat potestativa virtute in bene ornatis ordinibus
 per ipsam, suam videlicet ordinationem, per quam
 inferiores ordines ornantur. *Haec habens deiformes
 proprietates media caelestium animorum dispositio pur-
 gatur quidem et illuminatur et perficitur, quemadmo-
 dum dictum est, a divinis illuminationibus, inditis sibi
 secundo per primam ierarchicam ²⁰ dispositionem, et*

per mediam illam ²¹ secunda manifestatione delatis.
 Haec, inquit, proprias virtutes ac deiformes medius
 caelestium animorum ornatus habet, illeque purga-
 tur et illuminatur et perficitur, quemadmodum
 dictum est in superiori Capitulo de prima ierarchia.
 Nec aliunde purgatur et illuminatur et perficitur,
 nisi a divinis illuminationibus, inditis sibi secundo,
 adverbium ²² est secundo, per primam ierarchicam ²³
 dispositionem, quoniam illa primo, ista vero se-
 cundo per illam divinas participat illuminationes,
 et per mediam illam iterum secunda manifestatione
 in tertiam ierarchiam veluti per secundam ²⁴ manife-
 stationem ipsis divinis illuminationibus delatis, sive
 ut proprie transfertur, distribuitis.

§ 2. Itaque per aliam dictionem venire in alium angelum
 auditum, symbolum ²⁵ faciemus a longe superperfectae
 et per processionem occultae in sequentiam ²⁶ perfectio-
 nis. Haec, inquit, supernorum civium colloquia,
 quibus videmus per alium angelum dictionem venire
 in alium angelum, in quo est auditus, signum faciemus
 a longe superperfectae, hoc est, plus quam per-
 fectae perfectionis, et per processionem occultae in
 sequentiam ²⁷. Ac si aperte diceret: Nos homines,
 qui non experimento, sed argumento divinos explo-
 ramus sensus, faciemus ²⁸ argumentum et apertissimum
 signum, quid de longe, hoc est, ab ipsa celsi-
 tudine divinae sublimitatis, quae longissime ab
 omnibus, quae sunt, remouetur, plus quam perfecta
 et per arcanam processionem occulta perfectione ²⁹
 gradatim et ordinate in sequentiam ³⁰, in caelestium
 virtutum videlicet consequentem ordinationem de-
 scendit. Et hoc est illud argumentum et signum, per
 alium angelum profecto ³¹ venire dictionem a summa
 Divinitate in alium angelum, in quo illud vertitur ³²
 dictum in auditum; non quod in eis corporei sensus
 sint, sed quod sic visio prophetica formata sit. Si
 ergo, quod summa bonitas praecipit, prima ³³ ierachia
 in aliam atque aliam ierarchiam, veluti in
 alium atque alium angelum, in quibus illa dicitio
 auditur, descendit, signum est ³⁴ incunctanter di-
 vine processionis per ordinatos gradus a summo
 usque deorsum, hoc est, ab excellentissimis caele-
 stibus essentiis usque ad homines, qui etiam angeli
 dicuntur, quando divinum consilium, quod per su-
 periores angelos accipiunt, inferioribus se anhuntant.
 Hoc autem dicit, ut intelligamus mirabilem rerum
 dispositionem, per quam divina Providentia univer-

VARIAE LECTIONES.

¹ Corr. B', pro quod ubi posuimus A B ubi posuimus quod, C, quod non posuimus. ² δυναμοειδῆ in cod. id. ita scriptum est, ut facillime legas falso δυναμοειδῆν, quare B' marg. adscr. i. e. dynamosian. ³ B' marg. adscr. i. e. dinamodotos. ⁴ B' marg. adscr. De potestativis. ⁵ A ips. nom. sanct. potest. nominationem aestimo, B ips. n. s. p. nominationem aestimo. ⁶ Sic ABC. ⁷ B' adscr. i. e. ordinationem. ⁸ B sunt inferiora. ⁹ Corr. B', AB pontificam. ¹⁰ B' supra scr. aliter causalem potentiam. ¹¹ A ipsam. ¹² Sic AB, C aequipotentem. ¹³ Sic ABC. ¹⁴ Sic C, AB inficta. ¹⁵ Sic C et rad. corr. B', AB idem. ¹⁶ B reductae, B' corr. reducens. ¹⁷ A ego ουσιοποιός, B ego ουσιοποιός. ¹⁸ A B ego ουσιαρχία, B' corr. ἔξουσι- ¹⁹ AB ego ουσιαρχίαν, B' corr. ἔξουσι. ²⁰ Corr. B', AB ierarchiam. ²¹ B' marg. adscr. illum i. e. primam ierarchiam. ²² A Ad verbum ²³ Corr. B', ABC ierarchiam. ²⁴ B sanctam, B' supra scr. secundam. ²⁵ B' marg. adscr. symbolum i. e. exemplum sive demonstrationem. ²⁶ B sequentia. ²⁷ B' corr. sequentia. ²⁸ B facie, B' adscr. -mus. ²⁹ Rad. corr. B, AB perfectionem. ³⁰ B sequentiam (punct. adj. B'). ³¹ Corr. B', A, A perfectio. ³² B vertitur illud. ³³ A per prima. B per prima. (punct. adj. B'.) ³⁴ Corr. B', AB ejus.

sitas conditae plenitudinem ineffabili processione disponit. Enim sapientes circa sacras nostras ¹ immolationes ² aiunt, per seipsas lucentes divinorum plenitudines, per alteras contemplativarum ³ participationum, esse perfectiores. Quod praedixit, per summorum sacerdotum approbat testimonium. Sapientes enim, inquit, qui sacras nostras hostias et immolationes ⁴ mysticas perfecte intelligunt, dicunt, per se ipsas immediate lucentes plenitudines divinorum intellectuum, hoc est, divinos intellectus, qui per se ipsos immediate plenissime lucent, perfectiores esse, quam contemplativae participationes, ⁵ contemplativi ⁶ scilicet intellectus, qui divinam contemplationem per alteras virtutes participant. Quod breviter colligere possumus. Perfectiores sunt civini intellectus, qui per se ipsos immediate divinam participant contemplationem, quam ceteri, qui ⁷ per medietatem altiorum se eandem contemplationem ⁸ suscipiunt ⁹. Intuere, ubi posuimus sapientes, ibi in Graeco θεοί, pro quo potest ¹⁰ quis dicere : reverendi vel periti vel sapientes. Sic aestimo, et angelicorum ordinum immediatam participationem primo in Deum extensorum perfectiorem esse per medietatem perfectorum. Quemadmodum, inquit, per se lucentes perfectiores sunt his, qui per alios lucem accipiunt, ita arbitror angelicos ordines, qui immediate primitus in participationem Dei extenduntur, perfectiores esse perfectorum ¹¹, eorum videlicet, qui aliqua medietate interposita perfecti sunt. Ubi posui : perfectiorem, ibi in Graeco ἐναρυσσορίαν ¹², quod possumus dicere : perfectiorem, vel potentiorem, vel certe efficaciorum. Propter quod et a nostra sacerdotali traditione perfectivae et ¹³ lucificae et purgativae virtutes primi ¹⁴ intellectus nominantur inferiorum, tanquam per se ¹⁵ in omnium superessentiale principium reductorum, et teletarchicarum purgationum et illuminationum et perfectionum in participatione, secundum eis fas, factorum. Hoc enim est omnino divina taxiarchia ¹⁶ divinitus promulgatum ¹⁷, per prima secunda divinis participare illuminationibus. Hac una perplana ¹⁸ lucidissimaque sententia ordinem caelestium essentiarum dignitatemque breviter aperit atque concludit. Propterea, inquit, nostra humana sacerdotalis doctrina tres primos ordines primae caelestis hierarchiae perfectivas et lucificas et purgativas nominat virtutes, quoniam inferiores ordines per eos ad prin-

cipium omnium, quod superessentiale est, Deum videlicet, reducuntur, et a ¹⁹ participatione teletarchicarum, divinarum videlicet, purgationum et illuminationum et perfectionum, quantum licet, efficiuntur. Divinitas ²⁰ autem, ut saepe jam dictum ²¹, teletarchis dicitur sive teletarchia, quoniam hostiarum principium est et princeps. Et haec ²² lex ex divina taxiarchia, hoc est ²³, ex ²⁴ ipsa deitate, quae propterea taxiarchia dicitur, quia totius ordinationis principium est et princeps, quasi ταξίων ἀρχή ²⁵, quod est ordinum principium, tradita est, secunda scilicet speculamina per prima divinis participare illuminationes. Invenies autem hoc et multotiens ²⁶ theologis ²⁷ expressum. Ac si diceret : non solum a sacerdotali traditione, verum etiam ab ipsis prophetis saepissime praefatam legem invenies inculcatam. Quando enim divina et paterna humanitas ²⁸ Israel conversibiliter ²⁹ pro sacra ejus salute erudiens, et ulciscens et immitibus nationibus in correctionem tradens, omnigena provisorum in melius traductionem, et captivitatem dimisit, et ad priorem clementer reduxit constantiam, videt theologorum unus Zacharias unum primorum, ut aestimo, et circa Deum angelorum; commune ³⁰ enim est ³¹ omnibus hoc angelica cognominatione ³², ab ipso ³³ Deo discentem de ³⁴ hoc consolatoria, ut dictum est, verba. Ordo verborum ³⁵ : Videt enim ³⁶ theologorum, prophetarum plane, unus nomine Zacharias unum primorum angelorum, principalium videlicet Virtutum, quae circa Deum sunt, ut aestimo; hoc enim nomen, quod est angelus, ut praedixi, commune est omnibus caelestibus virtutibus propter angelicam, hoc est, annuntiativam cognominationem; ab ipso Deo discentem, dicitur enim ipse unus primorum angelorum ab ipso Deo immediate de hoc, de reditu plane Israel, consolatoria verba, sicut dictum est, in prophetica scilicet visione, quando divina et paterna humanitas, hoc est elementia, dimisit captivitatem, et ad priorem reluxit indulgenter constantiam, erudiens Israel conversibiliter, hoc est, ut converteretur, pro sacra ejus salute; noluit enim eum hostibus suis tradere asperitate vindictae, sed voluit corrigere et salvare mansuetudine clementiae; et ulciscens, sive ut congruentius huic loco transfertur, coercentibus, et immitibus, vel asperis in correctionem ³⁷ tradens, ad corrigendum, omnigena ³⁸ provisorum traductione,

VARIAE LECTIONES.

¹ B nostras sacras. ² B' marg. adscr. i. e. sacrificia sive sacramenta. ³ B' marg. adscr. i. e. contemplativae. ⁴ B immolationes et hostias. ⁵ B perfectiones participationes. ⁶ Rad. corr. B', AB contemplativis. ⁷ qui om. B, ad marg. adscr. B'. ⁸ contemplationem om. B. ⁹ B' ²⁰¹⁸ incipiunt. ¹⁰ potest om. B, ad marg. adscr. B'. ¹¹ B' marg. adscr. i. e. perfectis. ¹² AB ἐναρυσσορίαν. ¹³ et om. AB, add. ex conj. et ex text. graec. ¹⁴ B' marg. adscr. primi i. e. supremi. ¹⁵ B' marg. adscr. per se i. e. per eos. ¹⁶ A taxiarchica, B taxiarchia. ¹⁷ B promulgatum, corr. promulgatum. ¹⁸ ABC per plana. ¹⁹ B' rad. corr. in. ²⁰ Sic C; AB divinitus. ²¹ B' supra adscr. est. ²² B' voci haec punct. subj., et ad marg. adscr. haec inquit est. ²³ est om. AB, habet C et supra adscr. B'. ²⁴ Sic C., AB ad. ²⁵ B' marg. adscr. taxeonarchi. ²⁶ Sic AB. ²⁷ B' supra adscr. a theologis. ²⁸ B' supra ser. i. e. pietas. ²⁹ Rad. corr. B', AB conversabiliter. ³⁰ B' corr. communis. ³¹ B' marg. adscr. s. negotio captivitatis et reductionis Israel ut dictum est in prophetia. ³² B. cognominatione (punct. adj. H'). ³³ AB hoc ab ipso. ³⁴ B et de. ³⁵ B' adscr. est. ³⁶ B enim (punct. adj. B'). ³⁷ B' coreptionem. ³⁸ B' marg. adscr. vel omnigena i. e. videlicet generali

hoc est, omnimoda eorum, qui divina providentia reguntur et corriguntur¹, manu ductione in melius. Ubi diximus constantiam, ibi in Graeco εὐπάθειαν², quod Cicero voluit transferre constantiam; ipsi autem Graeci εὐπάθειαν³ dicunt εὐεργεσίαν⁴, id est, beneficentiam. Εὐπάθειαι⁵ autem tres sunt secundum Stoicos, voluntas, gaudium, cautio, et non nisi in animo sapientis constituuntur; voluntatem dico amorem boni, gaudium vero de veritatis inventione, cautio diligens rerum consideratio⁶. Nos autem dicimus εὐπάθειας⁷ gaudium⁸, amorem, odium, tristitiam, quando in animo sapientis⁹ virtutes sunt, ut: « Gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in caelis »; item: « Qui diligit me, diligetur a Patre meo »; et alibi: « Tu scis, Domine, quia amo te »; « Iniquos odio habui¹⁰ »; « Tristis est anima mea usque ad mortem ». In animo vero insipientis dum considerantur, κακοπάθειαι¹¹, hoc est, malae passiones recte dicuntur¹², si tamen gaudium in anima insipienti potest intelligi: est enim gaudium, laetitia, quam nunquam sequitur tristitia, quod insipientibus evenire non potest. Alterum vero subjectorum angelorum, in occursum primi proveniente, tanquam ad illuminationis susceptionem et metalepsin¹³. Vidit vero ipse Zacharias alium angelum de minoribus obviam primi¹⁴ provenire ad susceptionem illuminationis, revelationis videlicet divinae, quae prius summo angelo ab ipso Deo dicta est. Et metalepsin¹⁵, id est, perceptionem, participationem scilicet; metalepsin¹⁶ enim¹⁷ dicitur proprie participatio. Deinde ab ipso divinum consilium tanquam a summo sacerdote eruditum, et hoc docere theologum comersum. Deinde, inquit, videt occurrentem angelum, eruditum in divino consilio ab ipso primo angelo, tanquam a summo sacerdote, et videt theologum seipsum plane conversum hoc docere¹⁸ Israel, quod a primo angelo per secundum didicit. Potest et sic transferri: et hoc docere¹⁹ theologum²⁰ convertentem, ut sit sensus: et videt convertentem angelum ipsum prophetam, ut hoc disceret. Quoniam fructuose²¹ habitabitur Jerusalem a multitudine hominum. Hanc interpretationem a Septuaginta accepit; Hieronymus²² quippe transtulit: Quoniam²³ sine muro habitabitur Jerusalem a multitudine hominum. Unus tamen sensus in utrisque est. Qui enim dixit: fru-

ctuose, intellexit multiplicem redeuntis de captivitate populi propagationem²⁴; qui vero transtulit: sine muro, eundem sensum significare voluit, ac si diceret: tanta multitudo populi erit, ut muro ambiri non possit. Alter autem theologorum Ezechiel²⁵ et ab ipsa, inquit, hoc sacratissime promulgatum esse Cherubim superfirmata gloriosissima Divinitate. Alterius²⁶ theologii quod praedixit approbat testimonio, hoc est, quod divina consilia in primis angelis immediate suscepta per inferiores angelos in theologorum spiritibus formantur²⁷, dicens: Alter autem theologorum Ezechiel dicit, ab ipsa superfirmata, superessentia videlicet, gloriosissima Divinitate hoc²⁸, quod sequitur, sacratissime²⁹, divinitus plane, promulgatum esse, hoc est, traditum fuisse ipsis³⁰ Cherubim immediate³¹. Enim Israel, ut dictum est, exercitativa humanitas per disciplinas in melius traducens iustitia divina obnoxios condemnat³², innoxios justificavit. Traducens Israel, hoc est, dum traducebat Israel, ut dictum est in divina Scriptura, exercitativa humanitas, id est, divina clementia, quae traducendo exercet per disciplinas in melius, quos liberare vult. Hoc docetur primus post Cherubim, lumbos sapphiro praecinctus, qui poteram juxta symbolum ierarchicum induebatur. Reliquos autem angelos, qui secure habebant, divina taxiarchia imperat a priori³³ doceri de hoc divinum iudicium. Hoc docetur, inquit, id est, de hoc iudicio, obnoxios damnandi, innoxios vero justificandi, docetur primus angelus, id est unus ex caelesti ordine, qui sequitur Cherubim, verbi gratia unus Dominationum seu Virtutum seu Potestatum, quoniam primo Cherubim³⁴ ab ipsa Divinitate immediate de eodem iudicio edocti, ipsi vero Cherubim primum post se docent³⁵, qui³⁶ praecinctus erat lumbos sapphiro, qui etiam poteram³⁷ induebatur secundum symbolum³⁸, secundum habitum summi sacerdotis in Israel. Summi siquidem sacerdotes perizomata, id est femoralia seu succinctoria sapphiro ceterisque pretiosis lapidibus ornata praecingebantur. Podera quoque tunica, videlicet talari, induebantur. Podera autem dicitur, quia usque ad πόδας³⁹, id est, usque⁴⁰ ad pedes pendeat. In tali habitu itaque⁴¹ summi sacerdotis primus angelus post Cherubim visus erat prophetae. Divina autem taxiarchia, id est summa bonitas, quae ordinat

VARIAE LECTIONES.

¹ et corriguntur om. A. ² B' marg. adscr. i. e. eupathiam. ³ B' marg. adscr. i. e. eupathiam. ⁴ Conj., A B εὐεργεσίαν. B' marg. adscr. i. e. euergesiam, C eitergesiam. ⁵ B' marg. adscr. eupathie. ⁶ Item B' marg. adscr. tres sunt eupathiae i. e. bonae passiones secundum Stoicos. ⁷ A recens man. sec. xv in superiore parte membranae scr. Amor est vis unitativa transformans amantem in amatum. ⁸ B' marg. adscr. eupathias. ⁹ B' marg. adscr. gaudium, amor, odium, tristitia, quando in animo sapientis sunt, virtutes sunt. ¹⁰ B' corr. sapientis sunt. ¹¹ B' hodie. ¹² A B κακοπάθειαι. C κακοπάθειαι. ¹³ Sic C et corr. B', AB ducunt. ¹⁴ Emend., AB metalepsin; B' corr. metalepsim. ¹⁵ Sic AB, C primo. ¹⁶ Emend., A metalepsin, B metalepsim, C metalepsim. ¹⁷ A metalepsis, B metalepsis, C metalepsis. ¹⁸ B vero. ¹⁹ Sic C et corr. B', AB dicere. ²⁰ Conj., AB dicere. ²¹ docere theologum om. C. ²² B' marg. adscr. i. e. copiose. ²³ A ieronymus, B ieronimus. ²⁴ B quod. ²⁵ B purgationem. ²⁶ AB iezechiel, sic ubique. ²⁷ B' marg. adscr. Item de visione prophetica. ²⁸ B formanter, B' corr. formantur. ²⁹ B hoc est (punct. adj. B') ³⁰ B' marg. adscr. cherubim. ³¹ Corr. B', AB ipsius. ³² C' marg. adscr. transducens Ipsum. ³³ B condemnat, sic ubique. ³⁴ B' corr. priore. ³⁵ B cherubin princ. ³⁶ Sic C, AB docere. ³⁷ Sic C et corr. B', AB quam. ³⁸ B' marg. adscr. ierarchicum scilicet, i. e., figuram ierarchicam, quia ierarchia visibilibus figuris utitur ad invisibilium denominationem. ³⁹ AB. podus. ⁴⁰ usque om. A. ⁴¹ C in tali quoque habitu.

omnia, imperat per Cherubim reliquos angelos, qui secures habebant, doceri a priori ¹ angelo divinum iudicium de hoc, ut discerent scilicet divinam iustitiam de hoc discrimine obnoxiorum et innoxiorum. *Ei quidem enim dixit mediam transire Jerusalem, et dare regnum in frontes innoxiorum virorum; aliis: Exite in civitatem post eum, et percutite, et nolite parcere oculis vestris, ad omnes autem, super quos est signum, ne appropinquetis.* Ei quidem ², inquit, ordinis ³ Cherubim, vel absolute, ei Cherubim, quoniam Cherubim et Seraphim hebraice ⁴ utriusque numeri ⁵ communia nomina sunt. Nam et Cherub et Cherubim singulariter proferuntur per *σέρραφειν*, hoc est per constructionem numerorum; similiter de Serub ⁶ et Seraphim, et pluralis numeri et masculina nomina sunt. Ipsi itaque Cherubim divina taxiarquia dixit, primum post se ⁷ mediam pertransire civitatem. Velut simpliciter potest intelligi, ei primo post Cherubim, sed per se ipsum Cherubim dixit mediam ⁸ pertransire Jerusalem; mediam ⁹ vero dicit, hoc est, in obnoxios innoxiosque divisam; et dare signum, crucis Christi videlicet, in frontes innoxiorum. Datum ¹⁰ est enim signum ¹¹ τ ¹² in frontibus eorum. Tau autem similitudinem crucis gestare quis fidelium ignorat? Illi soli igitur ¹³ liberantur, qui crucem Domini fideliter credunt. « Arbitramur enim », ait Paulus, « justificari hominem per fidem ». Alii autem secures habebant, quibus imperatum est nulli parcere. Pulchre autem ¹⁴ unus innoxiorum ¹⁵ signat, et non alio signo nisi crucis. Unus est enim Christus, qui suae passionis virtute credentes in se liberat. Alii autem secures, hoc est, dolatilia gestabant arma, quae plus aedificationem significant quam ruinam, divinae iustitiae severitatem figurantia, quae per angelos, praedicatorum plane Ecclesiae, virtutes a vitiis, naturam a culpa segregant, superflua incidunt ¹⁶, naturalia conformant, ex quibus domum divinae possessioni aptam construunt. Ad eos autem, qui sola fide divinae passionis, dum primitus sacramentum baptismatis subeunt, liberi sunt ¹⁷, accedere ¹⁸ prohibentur. Dolati enim prius ¹⁹; omnis quippe superfluitas eorum dono fidei ²⁰ amputata ²¹. Nam ²² quisquis post gratiam baptismatis adeptam non peccaverit, correctione ²³ delictorum non indigebit. Purgatur quippe semel et simul ab omni originali proprioque peccato. Indiget autem purgari ab igno-

A rantia divinatorum sacramentorum. Non enim imperitus divinatorum intellectum viam veritatis potest ingredi, nec lucem ipsius conspiciari, sine qua nemo deificabitur. Siquidem ²⁴ non sufficit, ut quis sagittam de vulnere retrahat, nisi adsit ²⁵, qui sanando vulnere medicinam adhibeat. Gratia ²⁶ namque baptismi hoc solum praestat, praeterita non ²⁷ nocere delicta, et in divinam filietatem nasci: non autem largitur futura commissa non impedire; hoc ²⁸ quippe divinae gratiae per poenitentiam libero arbitrio committitur, divinae quidem gratiae per poenitentiam, libero arbitrio per providentiam. Potest ²⁹ namque quis, ne incaute peccet, providere, sed non sine gratia. Potest gratia peccata indulgere, neque hoc absque bona hominis voluntate. Neque enim ³⁰ invitos vult Deus attrahere, sed volentes, ne donum liberi arbitrii in servitutem redigere videatur ³¹. Primus ergo post Cherubim signat frontes innoxiorum. Obnoxii erant, sed signorum noxii sunt facti. Quare Christus crucifixus primus dicitur post Cherubim. Audi Psalmistam: « Minorasti eum paulo minus ab angelis ». Vis nosse, quomodo minoratus est? Audi Paulum: « Semetipsum », inquit, « exinanivit, formam servi accipiens in similitudinem ³² hominum factus, obediens Patri usque ad mortem »; audi signum in frontibus signatum: « mortem autem crucis ». Solus signat, solus quippe liberat; angeli ³³ ejus securibus percutiunt, per ministros suos aedificat sibi domum; ex humana natura dolata, ex informitate sua in formam ipsius, ad cuius imaginem facta est, reducta. ³⁴ Quod vero securi ³⁵ ferire ³⁶ jubentur, nemini suis oculis parcere, significat severitatem divinae Scripturae ³⁷ in discretionibus et correctionibus ³⁸ delictorum, quorum iudex est. Bonorum siquidem magistrorum juste ³⁹ discernere, non autem blandiri. Non itaque ⁴⁰ Deus naturam, quam fecit, iuterimit, sed ab ea, quod eam inficit, segregat. Non enim divinae bonitatis ineffabilis pietas sinit naturam, quam sui similem fecit, aeternaliter deformitatem pati. Permittit autem ad tempus eam corrigi, ut avidius et ardentius ad suam dignitatem redeat, aerumnis ⁴¹ suis justissimis erudita. Ratio siquidem non concedit, imaginem Dei in aeterna turpitudine detineri. Alioquin coaeterna erit miseria beatitudini, malitia bonitati, regnum diaboli regno Dei. Nou autem hoc ⁴² dicimus, quasi nulla poena ⁴³ sit aeterna, dum un-

VARIAE LECTIONES.

¹ B' corr. *priore*. ² Corr. B', ABC *quid est*. ³ B' adscr. *i. e. ordini*. ⁴ AB *ebraice*. ⁵ Sic C et corr. B', AB *nuri*. ⁶ B *serup*, B' corr. *serap*, C *cherub*. ⁷ B *pose*, B' corr. *per se*. ⁸ A *medium*. ⁹ A *media*. ¹⁰ Conj., ABC *Dictum*. ¹¹ BC *signa*. ¹² T om. C. ¹³ Conj., AB *Illi si igitur*, B' corr. *Illi igitur*, et ad marg. adscr. *soli*, C *illi ergo soli*. ¹⁴ Pro autem A *ait*. ¹⁵ B' marg. adscr. *frontes innoxiorum*. ¹⁶ B' corr. *abscedunt*. ¹⁷ Corr. B'; pro *liberi sunt* AB *liberis*, C *liberos*. ¹⁸ B *accidere*. ¹⁹ B' corr. *sunt prius*. ²⁰ Sic C et corr. B', A *fidi*, B *fide*. ²¹ B' supra adscr. *est amputata*. ²² B' marg. adscr. *quae purgatio et quorum datur in baptismo, et quae restat post baptismum*. ²³ B. *correctione*. ²⁴ B' marg. adscr. *non sufficit telum abstrahere, si vult vulnus sanare*. ²⁵ A BC *csit*. ²⁶ B' marg. adscr. *Quid praestat gratia baptismi*. ²⁷ Sic C, non om. AB, ad cr. B', ²⁸ B' marg. adscr. *Quid exigitur ad vitandum peccatum post baptismum seu poenitentia per gratiam, providentia per liberum arbitrium*. ²⁹ B' marg. adscr. *peccatum potest quis vitare, sed non sine gratia*. ³⁰ B' marg. adscr. *De justificatione impij, quod exigitur gratia et usus liberi arbitrii, seu bona voluntas*. ³¹ B *similitudine*. ³² B' marg. adscr. *Quod boni angeli sunt executores poenarum infligendum*. ³³ B' corr. *securibus*. ³⁴ Emend., AB *ferri* ³⁵ B *doctrinae*. ³⁶ B *correctionibus*. ³⁷ B' supra adscr. *est juste* ³⁸ A *ita*. ³⁹ B *erampnis*. ⁴⁰ AB *pena*, sic semper.

quisque sua conscientia sive beatificabitur, sive damnabitur in aeternum, sed solummodo agimus, quod nulla natura in ullo punietur ^a. Redeamus ad propositum. Pulchre itaque duorum prophetarum, Zachariae dico et Ezechiel, visiones consonae approbant, Deum immediate excelsissimas essentias, quae circa eum sunt, docere, deinde ordinatim per primos secundi, per secundos tertii, per tertios quarti, hoc est ¹ theologi, docentur ordines. Zacharias enim ait, se vidisse unum primorum ab ipso Deo discentem ^a. Cui alter occurrit inferiorum angelorum, qui veluti secundo gradu per primum divina didicit consilia; qui iterum secundus angelus veluti summus sacerdos theologum; Zachariam dico, erudit, si quis sic velit intelligere, quod magister ait: deinde ab ipso occurrente angelo tanquam a summo sacerdote eruditum ^B videt conversum theologum; et hoc docere videt, quoniam fructuose habitabitur Jerusalem. Si vero quis intelligere vult: deinde videt eruditum occurrentem angelum ab ipso primo, qui ex Deo didicit, tanquam a summo sacerdote, consequens erit, ut non ipse occurrens, sed primus a Deo discens summus sacerdos intelligatur; et vidit conversum theologum hoc dicere, id est, vidit secundum ^a angelum a primo eruditum docere theologum conversum in hoc ^b, quoniam fructuose habitabitur Jerusalem. Ezechiel vero ait primo ^a ab ipsa gloriosissima Divinitate Cherubim doceri, deinde per ipsos primus post docetur, qui in sacerdotali habita visus est; per quem iterum veluti tertio gradu docentur angeli; ut ordo sit: ab ipso Deo Cherubim instruuntur, ab ipsis Cherubim primus, quicumque sit, ex ordinibus secundae ierarchiae docetur, qui iterum reliquos angelos tertiae ierarchiae docet, per quos postremo theologorum animus illuminatur. In visione tamen Zachariae dubium videtur esse, utrum de secundae an de tertiae ierarchiae ordinibus erat ille alter angelus, qui uni primorum occurrit, per quem theologus eruditus est. Nam quod summus sacerdos appellatur, nulli mirum debet videri, quoniam omnes animi trium caelestium ierar-

chiarum summi sacerdotes possunt appellari; sunt enim pontifices, quamvis eorum pontificatus aequalis non sit; alii quippe alios praecedunt. Nisi forte quis dixerit, unum fuisse ex ordinibus secundae ierarchiae, per quam veluti medietatem quandam tertia ^a docetur. Et si ita est, cogemur ⁷ subintelligere, aut alium angelum inferiorem illo mediatorem fuisse inter ipsum et theologum, si per tertiam ierarchiam docentur homines; vel certe non solum sanctos theologos ^a per angelos tertiae ierarchiae, verum etiam per angelos mediae, nec non et primae, ab ipsa etiam Deitate ^a posse doceri, non est negandum. Quod idem Dionysius in libro: Ecclesiastica ierarchia videtur asserere, ubi ait, humanos animos secundum propriam uniuscujusque analogiam tribus caelestibus ierarchiis insitos esse. Quis enim abnuerit ¹⁰, raptum Apostolum in tertium caelum, in tertiam plane ierarchiam fuisse, ubi in medietate ab ipso Deo ineffabilia audivit verba? *Quid fortassis quis dixerit de dicente angelo ad Daniel: Exiit sermo? aut de ipso primo ignem ex medio Cherubim recipiente? aut illud ejusdem abundantius ¹¹ in ordinis angelici ostensionem, quoniam et Cherubim immittit ignem in manus sanctam stolam induti? aut de vocante divinissimum ¹² Gabriel, et dicente ei: Fac illum intelligere visionem? aut quaecumque ¹³ alia a sacris theologis dicta sunt de caelestium ierarchiarum ¹⁴ deformi ornatu, ad quem nostrae ierarchiae ordinatio, secundum quod possibile est, assimilata, angelicam pulchritudinem ¹⁵, quantum in imaginibus ¹⁶ habebit, formatam per eum, et reductam ad superessentialiam simul omnis ierarchiae. Quis est angelus, qui locutus est ad Daniel, sancta declarat historia ¹⁷. « Adhuc », inquit ipse Daniel, « me loquente in oratione, ecce vir Gabriel, quem videram in visione a principio, cito volans tetigit me in tempore sacrificii vespertini. Et docuit me, et locutus est mihi, dixitque: Daniel! nunc ego ¹⁸ egressus sum, ut docerem te, et intelligeres. Ab exordio precum tuarum egressus est sermo; ego autem veni, ut indicarem tibi, quia vir desideriorum es. Tu autem animadvertite sermonem, et in-*

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic AC, est oin. B. ² Corr. B², AB *descendentem, Cabeo ipso descendente*. ³ B *sanctum*. ⁴ B² *supra adscr. scilicet*. ⁵ B *primo ait*. ⁶ Sic C; AB *tertia*. ⁷ A *cogemus*. ⁸ Conj., ABC *sancti theologi*. ⁹ B *mag. adscr. Quod revelatio prophetica quandoque fit per angelos tertiae, quandoque per angelos mediae, quandoque per angelos primae ierarchiae, quandoque et ab ipso Deo immediate revelationem accipiunt*. ¹⁰ A *abnuere*. ¹¹ B *habundantius*, sic ubique. ¹² Ex vers. et text. graec. AB *dignissimum*. ¹³ A *quaecumque*, B *quemcumque* (punct. adj. B²). ¹⁴ Conj. A *therarchiarum*, B *theurcharum*, B² *corr. therarchiarum* (fortasse ⁷ legebatur *cherarchiarum* pro *ierarchiarum*, unde error irrepere potuit). ¹⁵ A *similitudinem*. ¹⁶ B² *supra adscr. est*. ¹⁷ AB *istoria*, sic ubique; C *hystoria*. ¹⁸ Sic C et corr. B², AB *ergo*.

NOTAE

^a Eadem fore de natura non punienda, deque aeterna poena, quae nihil nisi conscientia sit peccatorum aeterna, J. Scotus saepius, nec non in libro de praedest. cap. XVI docuit. Ad quae recte Prudentius: « Quod Deus, inquit, puniat peccatores, omnes divinorum eloquiorum paginae testantur. . . . Audis Deum punientem, hominemque punitum, et non solum hominem, verum etiam terram in poenam illius punitam, et negas natura puniri naturam? . . . Aut ipse Creator naturarum rebelles sibi atque inobedien-

D tes naturas rationales nutu omnipotentissimo punit. aut aliquando manifesto, aliquando occulto, nunquam tamen injusto iudicio naturas creatas a naturis creatis puniri jubet vel sinit ». Et de poenis aeternis idem haec ait: « Poenas nihil aliud quam conscientiam peccatorum juxta Origenem, vel secundum te, solum absentiam beatitudinis vis intelligi. . . . Ast orthodoxi translatores non solum aliam poenam, verum etiam duplicem esse poenam gehemae sentiunt auctoritate sanctae Scripturae » etc.

twinge visionem : Septuaginta hebdomades) et totus A sermo, qui sequitur de reditu populi ex captivitate et de adventu Christi. Et hoc est, quod breviter beatus Dionysius introducit dicens : Quid fortasse quis dixerit de dicente angelo ad Daniel : Exivit sermo. Quod graece dicitur : ἐξῆλθεν ὁ λόγος, ¹ pro quo Hieronymus posuit : egressus est sermo, aut ex ore Darii regis, ut iterum aedificaretur ² Jerusalem, vel certe ab ipso Deo per angelum in apinimum prophetas ³. Quod autem sequitur : aut de ipso primo ignem ex medio Cherubim recipiente, ex Ezechiel assumptum est, qui ait : « Et vidi, et ecce in firmamento, quod erat super caput Cherubim, quasi lapis sapphirus, quasi species similitudinis, soli apparuit super ea. Et dixit ad virum, qui indutus erat lineis, et ait : Ingredere in medio rotarum, quae sunt inter Cherubim, et effunde super civitatem ». Et hoc est quod sequitur : aut illud ejusdem abundantius, hoc est, illud symbolum ejusdem, Ezechiel, quod est manifestum ad ostensionem ordinis angelici, quoniam et Cherubim immittit ignem in manus sanctam stolam induti. Quod, quamvis ita in praefata visione scriptum esse non videatur ; ibi enim solummodo scriptum est : « Et dixit ad virum, qui indutus erat lineis, et ait : Ingredere in medio rotarum, quae sunt ⁴ subtus Cherubim, et imple manum tuam prunis », potest tamen intelligi aut in septuaginta Interpretum editione, ex qua beatus Dionysius ista omnia introduxit, sic scriptum, aut ipsum sic intellexisse : « Imple manum tuam prunis », ut subaudiatur, quas ipsa ⁵ Cherubim tibi traditura sunt. Et iterum quod sequitur : aut de vocante divinissimum Gabriel et dicente ei : Fac illum intelligere visionem, ex libro Daniel susceptum ⁶, ubi dicitur : Et ⁷ factum est autem, inquit, cum viderem ego Daniel visionem, et quaererem intelligentiam, ecce stetit in conspectu meo quasi species viri, et audivi vocem viri, et clamavit, et ait : Gabriel, fac intelligere istam visionem ». Haec ⁸ autem omnia propterea et in prophetis et scripta et visa sunt, et a beato isto magistro introducta, ut intelligamus caelestium animorum dispositas ordinationes, et quosdam quidem ab ipso Deo immediate doceri et illuminari, eosque iterum gradatim se inferiores docere et illuminare, qui a superioribus docentur et illuminantur. Et hoc est, quod ait : et quaecunque ⁹ alia a sacris theologis D

dicta sunt de caelestium ierarcharum ¹⁰ deiformi ornatu, ad quem ornatum nostra ierarchia, quantum hominibus possibile ¹¹, similis facta est in suis ordinibus. Angelicam siquidem pulchritudinem imitatur, quantum potest, in figuris et symbolis sensibilibus. Ipsos namque Dominus Jesus Christus docet suae contemplationis praesentia, nos adhuc erudit per symbola, donec veniamus in unum. Et hoc est quod ait : angelicam ¹² pulchritudinem, quantum in imaginibus habebit. Habet enim nunc caelestium similitudinem in divinis symbolis, habebit tunc eorum pulchritudinem in principalibus exemplis, quantum possibile est fieri, in imaginibus. Imagines vocat, ut arbitror, theophanias, in quibus et ipsi angeli, et homines in aequalem eis beatitudinem glorificati, ipsum Deum videbunt, quoniam ¹³ per se ipsum invisibilis et est et erit omni intellectui. Superessentialitas quippe illius omnem superat intellectum. Nostra itaque ierarchia angelicam pulchritudinem habebit, quantum in theophanicis imaginibus seu similitudinibus haberi poterit, formata per eum, ornatum videlicet caelestium virtutum. Nam ecclesiastica ierarchia per caelestes virtutes et ordinatur et formatur et reducitur ad superessentialem omnium ierarchiae, ad ipsam scilicet omnium causam.

CAPITULUM IX.

Cujus titulus est :

De Principibus et Archangelis et Angelis et de ultima eorum ierarchia ¹⁴.

§ 1. Reliquis nobis in contemplationem ¹⁵ ornatus, angelicas concludens ierarchias, a deiformibus Principibus, Archangelisque et Angelis dispositus ¹⁶. Restat, inquit, nobis speculatio ipsius ornatus, qui ¹⁷ omnes ¹⁸ angelicas concludit ac terminat ierarchias, quique ex Principatibus et Archangelis et Angelis construitur. Et primas quidem dicere necessarium aestimo, secundum quod mihi possibile, sanctorum cognominationum manifestationes. Quemadmodum in expositionibus primae et mediae ierarchiae ¹⁹ interpretationes ²⁰ nominum prius explanavit, deinde singulorum ordinum proprias et communes virtutes et administrationes ; ita et nunc in expositione tertiae ierarchiae interpretationes, quas vocat manifestationes cognominationum, primo ingreditur exponere.

VARIAE LECTIONES.

¹ AB ἐξῆλθεν γοσι (sic!), C, quod graece datur per quo ieronimus (ἐξῆλθεν ὁ λόγος, pro om. C). ² Sic C, A B aedificatur, B corr. aedificetur. ³ B marg. adscr. supple hic et in sequentibus interrogationibus : nisi quis sit inferior a superiore eruditus et accipit doctrinam. ⁴ Sic AC, sunt om. B. marg. adscr. B. ⁵ Corr. B, AB ipsae, C ipsas. ⁶ B supra adscr. est ; est om. C. ⁷ B et. ⁸ Sic C et corr. B. AB Hanc. ⁹ A quaecunque. ¹⁰ Sic C, A archearchiarum, B archearchicarum. ¹¹ B adscr. est. ¹² B. marg. adscr. De visione in patria. ¹³ B marg. adscr. cave cum dicatur in Jo. iii. videbimus eum sicut est, sed potest dici quoad capacitatem totius. ¹⁴ A contemplatione. ¹⁵ B rad. corr. dispositus. ¹⁶ Sic C et corr. B, AB qui. ¹⁷ omnes om. C. ¹⁸ Quemadmodum — ierarchiae om. B. ¹⁹ interpretationes om. B, ad marg. adscr. B.

NOTAE

¹⁴ Capitulum nonum de principibus et archangelis et angelis, et de ultima eorum ierarchia ; B litteris iniatis : Capitulum decimum, cujus titulus est : repetitio synage angelicae ; s d in infima membranae

parte B scripsit : C. ix de principibus et principatibus et archangelis et angelis et de ultima earum ierarchia.

Quod consequenter adjungit: *Manifestat enim ipsa A* manifestatissime declarat superessentialem summi loci, quod Deus est, taxiarchiam. Est enim totius caelestis militiae princeps et principium Deus. Et notandum, quod proprie ordo militum taxis graece nominatur. Ideoque Deus ipse taxiarches et taxiarchia dicitur, quia ἀρχός et ἀρχή, hoc est princeps et principium universaliter caelestis militiae subsistit.

§ 2. *Ipsa 12 autem sanctorum Archangelorum 13* aequipotens quidem est caelestibus Principatibus. Est enim 14 et eorum et Angelorum 15, ut dixi, ierarchia una et dispositio. Ipsa, inquit, sanctorum Archangelorum cognominatio ejusdem potentiae est caelestibus principatibus. Aequalis siquidem significationis sunt et Principum et Archangelorum nominationes. Est enim eorum, Archangelorum videlicet, et Principum, et Angelorum, ut praedictum 16, una ierarchia unaque dispositio. Ubi positus aequipotens, ibi ἀμοταγός 17 in Graeco, pro quo possumus dicere et aequipotens, et collega 18, seu similiter honorabilis. Veruntamen quoniam quidem non est ierarchia non 19 et primas et medias et ultimas virtutes habens, Archangelorum sanctus ordo 20 communicative ierarchiae 21 medietati extremorum recipitur. Hoc est, quod ait: Quanquam 22 Principatum et Archangelorum et Angelorum una ierarchia sit et dispositio, veruntamen non parva discernuntur differentia. Archangelorum siquidem ordo medietatis proportionem inter duos extremos, hoc est, inter ordine Principatum et ordinem Angelicam obtinet 23, quoniam nulla ierarchia est, sive humana sive angelica, quae non habeat et primas et medias et ultimas virtutes. Ordo itaque Archangelorum medius est inter 24 Principatum quasi superiorem, et Angelorum veluti inferiorem. Et nihil aliud est ipsa medietatis proportio, nisi ierarchia, id est, pontificalis communicatio. Unum enim discreti ordines communicant, summum quippe bonum simul omnes appetunt, simul, quamvis non aequaliter, participant. Et hoc est, quod sequitur: *Etenim sacratissimis Principatibus communicat 25 et sanctis Angelis.* Qualis autem sit ipsa communicativa medietas, subsequenter adjungit dicens: *Ipsis quidem, quia ad superessentiale principium principaliter convertitur, et ad ipsum, ut possibile 26, reformatur, et Angelos unificat secundum bene ornatos ejus et ordinatos 27 et invisibiles ducatus 28.* Ipsis, inquit, Principatibus communicat Archangelorum ordo, quia ad superessentiale principium, Deum profecto, Principaliter, hoc est, sicut ipsi principatus, convertitur, et ad ipsum, ut possibile, reformatur, et quia Angelos unificat secundum bene ornatos et ordinatos et invisibiles praesulatus. Hoc enim et ipsi Princi-

VARIAE LECTONES.

12 *converti om.* AB., marg. adscr. B'. 13 B supra adscr. est. 14 B sunt. 15 Pro ipsas suas B suas ipsas. 16 *Deum — principium om.* B. 17 Sic AC; est om. B, adscr. B'. 18 Coni. ABC uno. 19 B per propriam. 20 A principanter. 21 Sic AC, B manifestare, B' supra adscr. manifest. et. 22 videlicet. om. B. 23 B' marg. adscr. De archangelis. 24 B' marg. adscr. cognominatio. 25 Corr. B'; pro Est enim. A B Etenim. 26 B archangelorum, 27 B' adscr. est. 28 B rec. m. marg. adscr. omotages. 29 sic C et corr. B', AB ceteris. 30 B' rad. corr. nisi. 31 ordo om. B, ad marg. adscr. B'. 32 B ierarchiae, 33 B et quanquam. 34 B optime, sic plerumque. 35 B' ad marg. adscr. ordinem. 36 B communicat archangelorum ordo et est. 37 B supra adscr. est. 38 jus et ordinatos om. B. 39 Corr. B', AB ducatus.

patus faciunt. Nam Angelos unificent ad communicationem superessentialis principii, et quemadmodum ornatus eorum et ordinatio et intelligibilis principatus Deum communicat, ita et angelos sibi unificent², et per medietatem archangelorum Deum communicare faciunt, inque suam societatem eos subvehere contendunt. *Istis vero, quia et eis hypophetico³ est ordine, divinas illuminationes ierarchice per primas virtutes suscipiens, et Angelis eas deiformiter annuncians, et per Angelos nobis manifestans, secundum sacram uniuscujusque divinitus illuminatorum analogiam.* Istis vero, hoc est Angelis, archangelicus ordo communicat, quia eis est hypopheticus, id est, propheticus ordo; Archangeli siquidem angelorum prophetæ sunt; dum divinas illuminationes ierarchice, id est pontificali ordine, per primas virtutes, Principatus videlicet, qui se præcedunt, suscipit, et eas illuminationes nobis per Angelos manifestat secundum sanctam analogiam uniuscujusque ex Deo illuminatorum hominum. Duobus itaque modis Archangeli angeli communicativam possident societatem. Primo quidem, quia divinae sapientiae illuminationes, quas per priores se virtutes suscipiunt, Angelis annuntiant. Secundo, quia per Angelos traditas sibi illuminationes nobis manifestant. Ubi datur intelligi, quod, quemadmodum⁴ Archangeli mediatores Principatum et Angelorum, ita Angeli mediatores Archangelorum et hominum. Quo in loco non spernenda oritur quaestio: *Si hi tres ordines tertiæ ierarchiæ, Principatus dico, Archangelos et Angelos, omotages, id est, aequipotentes⁵ seu collegæ⁷ seu similiter⁸ honorabiles sunt, quia ratione Archangeli mediatores sunt Principatum superiorum se, et Angelorum, quos extremos omnium caelestium virtutum theologia tradidit doctrina? Nec hoc in tertia solum, sed etiam in secunda, quæ est et media, et in prima quaeritur ierarchia. Quomodo enim Seraphim et Cherubim et Throni collegæ et aequipotentes⁹ sunt, si Cherubim medietatis locum inter primas Seraphim et ultimas Thronorum virtutes tenent? Similiter de Virtutibus, Potestatibus, Dominationibus considerandum. In qua quaestione nil mihi commodius occurrit dicendum, quam omnes aequo potentes¹⁰ esse in appetitu societatis superessentialis omnium causæ, in ejus vero participatione multiplices ascensionis et descensionis gradus possidere. Unusquisque enim caelestium animorum ordo juxta suam analogiam divinarum illuminationum capax est. Nullus autem eis privatur, quoniam in omnes communiter diffunditur. Nam et aer et aqua terrenaque*

A corpora non aequaliter solarium radiorum capacia sunt, omnibus tamen aequaliter superfunduntur, deque omnibus resiliendo relucent. Sic sunt omnes intellectuales atque rationales animi. Nullus quippe illorum est, sive purus sit, sive contaminatus, qui expers sit¹¹ divini radii. Non tamen aequaliter ejus capaces sunt, neque hoc agit radii infirmitas, sed animarum capacitas. Cur autem non aequaliter omnes et angelici et humani animi capaces sunt divini radii, ipse beatus Dionysius alibi exposuit. Si enim Deus aequaliter, absque ulla ordinum diversorum¹² differentia et proprietate et ascensione et descensione variorum graduum universitatem conditam faceret, et nullus fortassis ordo in republica naturarum fieret. Si nullus ordo fieret, nulla harmonia. At si nulla harmonia, nulla sequeretur pulchritudo¹³. In omnino enim similibus sicut nulla harmonia est, ita nulla pulchritudo. Est enim¹⁴ harmonia¹⁵ dissimilium inaequaliumque rerum adunatio. Universitatem autem naturæ conditæ pulchritudine carere, Creatori omnium judicaretur inconvenientissimum. Porro si nemo recte philosophantium universalem creaturam in pulcherrima harmoniâ esse constitutam dubitat, sequitur, etiâ de ordine ipsius nulli sapientum haesitare licere. Non enim nunc de apostatis angelis et contaminatis hominibus, qui merito malitiæ suæ divinæ illuminationis radium a se¹⁶ repellunt, sermo est, sed de naturali ordine universalis naturæ. ¹⁷ Sequitur¹⁸: *Ipsi enim Angeli, sicut prædiximus, complective consumunt omnes caelestium animorum dispositiones, secundum quod consummandum est, ut in caelestibus essentiis habentes angelicam¹⁹ proprietatem.* Propterea, inquit, Archangeli per Angelos supernas illuminationes nobis annuntiant, quoniam Angeli, sicut prædictum est, complement et consumunt omnes dispositiones, ornatus videlicet, caelestium animorum. Secundum quod consummandum est; ea scilicet ratione, qua dispositio animorum caelestium²⁰ consummanda et determinanda est²¹. Quam rationem subjungit: *ut in caelestibus essentiis habentes angelicam proprietatem.* Ac si diceret: utpote dum habent inter caelestes essentias quandam proprietatem, qua specialiter Angeli nominantur, quæ soli gnosticae virtuti²² cognita est, per quam singulis caelestium animorum ordinibus proprietates discernuntur²³, distribuuntur. Sequitur: *Et magis apud nos Angeli quam priores aptius nominati, quantum et circa significantius ipsis est ierarchia, et magis circumornatus.* Nunc rationem²⁴ reddit, cur²⁵ omnes caelestes essentiae a theologis angeli generaliter appellentur²⁶,

VARIAE LECTIONES.

¹ Emend., pro et ABC ut. ² Sic C, AB nificiant. ³ AB yphetico, sic ubique; B marg. adscr. i. e. prophetico, C prophetico. ⁴ B. rad. corr. quemadmodum fuit. C quem ad modum. ⁵ B marg. adscr. Quaestio. ⁶ B aequo potentes. ⁷ Sic C, AB colligae. ⁸ Sic C et corr. B, pro seu similiter AB se hum liter. ⁹ B aequo potentes. ¹⁰ Corr. C, AB aequo potestates. C, aequo potentes. ¹¹ Sic C et rad. corr. B; A expressit. ¹² B diversorum ordinum. ¹³ pulchritudo om. B, marg. adscr. B. ¹⁴ Sic AC, pro est enim B etenim. ¹⁵ B adscr. est. ¹⁶ B a se radium. ¹⁷ C creature. ¹⁸ B marg. adscr. De angelis ¹⁹ angelicam om. AB, marg. adscr. B. ²⁰ B caelestium animorum. ²¹ est om. ABC, supra adscr. B. ²² Sic C et corr. B, AB virtute. ²³ Sic AC, R discernuntur (punct. ad. B). ²⁴ B Et sunt. ²⁵ B rationes. ²⁶ Corr. B, AB circum, C cur cum. ²⁷ C appellantur;

extremus ordo hominibusque proximus specialiter angelicus nominatur ¹. Magis, inquit, apud nos homines, quam apud caelestes virtutes aptius nominati sunt angeli, quam priores, hoc est, quam praecedentes eos virtutes, quoniam plus quam superiores ordines nobis appropinquant, magisque nobis divina annuntiant et aperiunt mysteria. Quantum et circa significantius ipsis est ierarchia et magis circumornatus, hoc est, in tantum apud nos aptius nominati sunt angeli, quam priores, in quantum est ipsis ierarchia ² circa illud, quod significantius, hoc est, manifestius et expressius nobis per eos annuntiat. Intuere, quod significantius seu, ut expresse transferitur, manifestius non sunt comparativa adverbia, sed neutralium nominum comparativa. Et magis circumornatus, id est, magis nobis eorum ³ ornatus circumscriptus est, ad intelligendum videlicet. Omne enim, quod facile intelligitur, quodammodo circumscriptum intellectu ⁴ videtur; altiores siquidem virtutes longe a nobis remotae sunt, qui adhuc terreae habitationis septis circumcludimur ⁵, ne libero mentis volatu ad caelestia intelligenda puro contuitu valeamus ascendere. Sequitur: *Excellentissimam quidem enim, ut dictum est, dispositionem, tanquam ipsi occulto primitus ordinate proximantem, clam formans aestimandum sanctificare secundum.* Ordo verborum: Aestimandum quidem enim, excellentissimam dispositionem, tanquam proximantem ipsi occulto primitus ordinate, clam formans sanctificare secundam ⁶. Est autem sensus: Propterea ultimus ordo nobisque proximus aptius a nobis angelicus nominatur, quoniam excellentissimam caelestium essentialium dispositio, prima videlicet ierarchia, veluti proxima ipsi occulto, Deo plane, qui propterea occultus dicitur, quoniam superat omnem intellectum, ac primitus ante alias ierarchias ordinat, aestimanda est et incunctanter intelligenda, sanctificare, id est ordinare, vel ut proprie transferatur, sacrificare secundam, mediam scilicet ierarchiam, formans eam clam, occulte scilicet et invisibiliter, et non solum ab humanis intellectibus, verum etiam et angelis remotissime. Ut enim ineffabile et incomprehensibile est, et occultum omnibus ierarchiis, quomodo prima ierarchia ab ipso Deo et ordinatur et sanctificatur vel sacrificatur, ita remotum est et incognitum, quomodo secunda per primam, et tertia per mediam ordinatur et sanctificatur ab ipsa ⁷ omnium causa. Ac per hoc, si haec caelestibus essentiis incognita et incomprehensibilia sunt, quid mirum, si a nobis comprehendi non possunt? *Secunda vero, quae completur a sanctis Domi-*

nationibus et Virtutibus et Potestatibus, ejus ⁸, *quae est Principibus* ⁹ *et Archangelis et Angelis, ierarchiae principari.* Patet quod ait: Aestimandum vero, inquit, secundam ierarchiam tertiae ierarchiae principari. Ut enim prima secundam ¹⁰, ita secunda tertiam sanctificat et ducit ¹¹. Dux videlicet ipsius est ejus principatus. *Prima quidem ierarchia aestimanda est principari* ¹² *tertia manifestius quidem, quam prima ierarchia principatur mediae, occultius vero, id est, altius et secretius, quam ea, tertia* ¹³ *videlicet, quae post eam, mediam plane, constituta est.* Quod potest sic dici: media ierarchia manifestior est quam prima, occultior vero quam tertia, ea profecto ratione, qua occultiora et incomprehensibiliora sunt, quae causae omnium appropinquant, his, quae longius ab ea ordinata sunt. Prima itaque ierarchia immediate post Deum occultissima est, quoniam omnino incognitae causae proximam possidet regionem. Tertia vero, quae caelestium essentialium extremitatem tenet, manifestissima est, quantum caelestes virtutes manifestari possunt. Media vero, quia neque proximum neque ¹⁴ extremum ¹⁵ obtinet locum, in comparatione interioris manifesta est; in comparatione vero exterioris occulta probatur a theologis esse. *Principatum autem et Archangelorum et Angelorum manifestativam dispositionem humanis ierarchiis per consequentia praecipere.* A superioribus subauditur: aestimandum est autem, manifestativam dispositionem, id est, ornatum Principatum et Archangelorum et Angelorum, tertiam videlicet ¹⁶ ierarchiam, humanis ierarchiis per consequentia ¹⁷ divinae ordinationis praecipere. Manifestativa autem dispositio tertia vocatur ierarchia, quoniam divina humanis ierarchiis manifestat consilia. Ut enim prima mediae, et media tertiae, ita tertia ¹⁸ humanis praeest ierarchiis. Si autem quaeris, cur plures humanas appellat ierarchias, invenies in libro de ecclesiastica ierarchia ad similitudinem trium caelestium ierarchiarum tres humanas ierarchias; de quibus hoc loco disserere morosum est. Ubi posuimus: per consequentia, ibi in Graeco δι' ἀλλήλων, quod potest transferri vicissim, vel inter se invicem; ut sensus sit: Principatus per Archangelos ¹⁹, Archangeli per Angelos humanis ordinibus praesunt atque praecipiunt. Potest etiam quis dicere non incongrue, ut opinor, tertiam caelestium ierarchiam hominibus imperare vicissim, quoniam et angelos sanctis hominibus obtemperare divina tradit historia, et in gestis eorum legitur. Scriptum est enim in Apocalypsi, quod angelus Joanni volenti se adorare dixerit: «Conservus tuus sum». *Ut sit* ²⁰ *per ordinem ad Deum re-*

VARIAE LECTIONES.

¹ B nominatur angelicus. ² B' marg. adscr. et praecepta vel officium. ³ B eorum nobis. ⁴ intellectu omn. B. ⁵ Sic C et corr. B', AB circumcluduntur. ⁶ A secundum. ⁷ Sic C, AB ipso. ⁸ B' rad. corr. vi. ⁹ B' supra adscr. ex principibus. ¹⁰ Sic C et corr. B', AB secunda. ¹¹ Sic C et corr. B', AB dicit? ¹² B' marg. adscr. vel perch ere divinas illuminationes. ¹³ Com., ABC tertiae. ¹⁴ B nec. ¹⁵ B medium. ¹⁶ Corr. B', pro videlicet AB vero, C i. e. ¹⁷ B' marg. adscr. i. e. consequenter postquam ei a superioribus praecep un. ¹⁸ Sic C et corr. B', AB tertiae. ¹⁹ Sic C et ad marg. adscr. corr. B', AB angelos. ²⁰ sit. om. B, supr adscr. B'.

ductio et conversio et communicatio et unitas, attamen et a Deo omnibus ierarchiis¹ optime indita, et communicative superveniens, et cum ornatu sacratissimo processio. Propterea, inquit, ierarchiarum ordo a superioribus gradatim sic² descendit a superioribus³ ad inferiores, ut iterum per eundem ordinem inferiores per superiores ad Deum reducantur et convertantur ad unum omnium principium, communicentque simul, et⁴ in ipso⁵ omnes unum sint. Attamen non aliunde⁶ horum omnium processio est⁷, nisi a Deo, a quo omnibus ierarchicis ordinibus optime et communiter, non tamen sine differentia, indita est, et cum ornatu sanctissimo ipsa supervenit processio. Ut enim in cum omnia convertuntur per reditum, ita ab eo omnia procreantur per processionem. *Inde theologia nostram ierarchiam Angelis distribuit, principem Judaeorum populi Michael nominans, et alios gentium amicos. Statuit enim excelsus terminos gentium secundum numerum Angelorum Dei.* Quoniam, inquit, ab una⁸ omnium causa et angelicarum et humanarum ierarchiarum descendit processio, et ad ipsum iterum ascendit reversio; propterea theologia nostram ierarchiam angelis distribuit, hoc est, angelis distributam tradit. Principem namque Judaici populi Michael nominat, quo uno argumento⁹ docemur, ceteras totius mundi nationes suos principes angelicos habere, quos vocat gentium amicos. Docent namque generationes, quibus praesunt, ad unius veri Dei cultum converti¹⁰. Michael autem interpretatur: Quis sicut Deus? vel pax fortis, id est, pax Dei, vel vir virtutis. Quod autem introduxit: statuit excelsus terminos gentium secundum numerum angelorum Dei, non ita intelligendum, ut opinor, quasi tot gentes sint et linguae, quot angeli Dei; sed tot sunt termini gentium, quot¹¹ numerus est angelorum, qui specialiter principes¹² earum constituti¹³ sunt.

§ 3. *Si autem quis dixerit, et quomodo Hebraeorum populus reductus est solus in divinas illuminationes, ceteris nationibus in tenebris ignorantiae atque perfidiae detentis ante incarnationem Dei Verbi, dum omnes similiter ductores angelos, sicut Hebraei, haberent, respondendum, quia non Angelorum rectas scientias accusari oportet aliarum¹⁴ gentium in non existentes deos¹⁵ errore.* Respondendum, inquit, quia neminem oportet accusare rectas scientias, hoc est, recta iudicia sanctorum angelorum, propter errorem¹⁶ aliarum gentium in non existentes, in falsos videlicet deos, qui non sunt, quoniam daemones eorumque ludibria, miserrimarumque rationabilium¹⁷ animarum irrationabilia machinamenta probantur

esse. Pulchre autem angelorum imperia et principatus rectas appellat scientias. Non enim alio modo regunt gentes, quibus donantur, nisi scientia et sapientia. Intellectuales quippe creaturae sunt scientiae sapientiaeque capaces, sicut scriptum est: « qui fecisti¹⁸ caelos in intellectu ». *Sed illos ipsos propriis inflexionibus ex ea quae est in divinum recta reductione recedentes, amore proprio et superbia et ipsis opinionum divinitus corrationabiliter cultu¹⁹.* Ordo verborum: sed oportet accusare illos²⁰ ipsos, gentium videlicet populos, recedentes, retro cadentes, propriis inflexionibus, hoc est, propriae voluntatis irrationabilibus motibus, ex ea recta reductione, id est, ab ipsa recta verae²¹ religionis via, quae est in divinum, quae videlicet ducit in divinum veri Dei cultum²², et hoc eis evenit amore proprio. Se namque ipsos, non Deum suum amabant, inflati superbia, plus creaturae servientes, quam Creatori, et cultu opinionum suarum seducti sunt. Corrationabiliter ipsis divinitus, hoc est, convenienter eis divino consilio hoc fieri concessum²³. Tradidit enim eos Deus in reprobum sensum, ut faciant, quae non conveniunt. *Hoc perhibetur et ipse Hebraeorum populus perpressus esse.* Hoc, id est, ex recta via, qua unus Deus colitur, sicut et ceterae nationes, recessisse idolaque coluisse perhibetur Hebraicus populus, ideoque ultionem divinam perpressus est. *Cognitionem enim Dei, ait,²⁴ repulisti, et post cor tuum existi. Neque enim coactam habemus vitam, neque per provisorum propriam potestatem divina lumina providae illuminationis obcaecantur, sed intellectualium visionum dissimilitudo super plena paterna bonitate²⁵ lucis donationem, aut omnino non participatam facit, et ad earum reformationem non distributam, aut participationes facit differentes, parvas aut magnas, obscuras aut claras, unius et simplicis et semper²⁶ eodem modo habentis et superexpansi fontalis radii.* In hac autem sententia liberrimum rationalis creaturae commendat arbitrium, et superplenam paternam humanitatis, infinitamque illuminationum communiter humanis animis effusionem. Ait enim: neque²⁷ coactam, sed liberam nos homines habemus vitam. Ac si diceret: Non ideo conditor et ordinator omnium nationum principes angelos eis praeposuit, ut eas invitas, absque liberi arbitrii appetitu, ad cultum suum converterent; si enim hoc fieret, divinae profecto imaginis gloria in servitutum redacta vilesceret; sed propterea angelos suos nescientibus se generationibus praecoordinavit, ut occulta et intelligibili admonitione intellectualis rationalem, ad cognitionem Crea-

VARIAE LECTONES.

¹ A ierarchicis. ² sic om. B. ³ Sic AC, B a superioribus: descendit (punct. adj. B'.) ⁴ B ut. ⁵ comm. similiter et in uno omnes cet. ⁶ B super adscr. fit. ⁷ est. om. B. ⁸ Eminent., ABC uno. ⁹ Sic C etcorr. B', AB augmento. ¹⁰ Docent —, converti om. A. ¹¹ B' corr. quotus, C quotus. ¹² B principes specialiter, C princeps. ¹³ Solus in divinas illuminationes om. AB, ad marg. adscr. B'. ¹⁴ B' corr. de aliarum. ¹⁵ Deos: om. A, ad marg. adscr. B. ¹⁶ Sic. C, AB errorum. ¹⁷ B. rationabiliumque. ¹⁸ B. rad. corr. fecit. ¹⁹ B opinionum cultu divinitus corrationabiliter. ²⁰ Sic C, A. ad illos, B ad illos (punct. adj. B'.) ²¹ Sic C et corr. B': AB rivere. ²² A cultu. ²³ B' infra adscr. est concessum. ²⁴ Pro enim Dei ait B ait Dei. ²⁵ bonitate paterna. ²⁶ Corr. B', AB se per. ²⁷ B nec.

toris sui spontaneo motu reduceret; neque enim coactam habent vitam. Quoniam vero tam infinita et tam communia sunt divina lumina providae illuminationis, hoc est, divinae providentiae, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, ita ut nulla propria potestate liberi arbitrii eorum, quae provisa sunt faciendae, obcaecari, hoc est, obscurari et alienari, a communi omnium et intelligibilium et rationabilium cognitione valeant prohiberi¹; nam omnibus capacibus suis² universaliter distribuuntur, nullaque creatura illorum praesentia privatur, inestque omnibus cognitionis eorum naturalis possibilitas: propterea dicit: neque per provisorum propriam potestatem divina lumina providae illuminationis obcaecantur. Sive enim intellectuales sive rationales creaturae intra³ naturales suos⁴ motus permaneant, eosque non rumpant, sive per contrarios motus naturae terminos velint transgredi; sicut divinas leges excedere, ita divinis illuminationibus communiter et generaliter carere non possunt. Sed facit dissimilitudo intellectualium visionum, seu vultuum, ὄψις⁵ namque et visio et vultus interpretari potest, lucis donationem ex superplena, hoc est, plus quam plena paterna bonitate⁶, aut omnino non participatam et non distributam ad earum, visionum videlicet, reformationem. Sunt enim, qui divinae illuminationis radium sibi praesentem nolunt participare, seu sibi distributum fieri, intellectuales suos oculos⁷ sponte sua, ne divinum lumen recipiant, claudendo, dono liberi arbitrii abutentes, et, quod ad reformationem suam sibi distribuitur, respicientes; obcaecatum enim est⁸ insipiens cor eorum. Aut eadem dissimilitudo intellectualium vultuum participationes facit differentes, parvas aut magnas, obscuras, claras⁹; quidam namque divinum participant lumen minus, quidam plus, quidam obscurius, quidam clarius. Unius et simplicis et semper eodem modo incommutabiliter habentis, et super expansi¹⁰; sive, ut potest transferri, superextenti fontalis radii, Dei Verbi plane, ex paternae bonitatis fonte nascentis, et omnibus intellectualibus omnibus communiter superfusi, sive quis eum receperit, sive non. Etenim et sol iste visibilis aequaliter omnibus sui luminis radium diffundit¹¹, non tamen ab omnibus, quibus diffunditur¹² aequaliter participatur: vitrum penetrat, silice repercutitur¹³, purum vera pervolat, aquosa nube resultat.

§ 3. Deinde quia et aliis gentibus, ex quibus et nos respeximus in illud omnibus paratum in traditionem¹⁴ et apertum divini luminis et magnum et copiosum

A pelagus, non alienigenae quidam imperabant dii. Quoniam statuit excelsus terminos gentium secundum numerum angelorum Dei, et quoniam Michael principem Hebraeorum¹⁵ esse Scriptura testatur, deinde, hoc est, hac¹⁷ de causa datur intelligi, quia non alienigenae quidam imperabant dii et aliis gentibus, ex quibus et nos respeximus, hoc est, credidimus in illud apertum et magnum et copiosum pelagus paratum omnibus in traditionem¹⁸. Promptum namque est infinitae bonitatis pelagus, tradere se omnibus valentibus participare illud; nulli enim denegatur, quia nulli invidet, non est enim acceptio personarum apud Deum; communicari ab omnibus volens. Alienigenas autem deos appellat daemones, quos alienigenae nationes praeter Hebraeos colebant, ignorantes filios Dei sibi imperasse. *Unum autem omnium principium, et ad ipsum reducerunt sequentes, secundum unamquamque gentem¹⁹ principantes²⁰ Angeli²¹.* Unum est enim omnium principium, ad quod principantes angeli per singulas gentes reducerunt, sequentes, obediens videlicet sibi. Sequitur laus Melchisedech regis et sacerdotis Hebraeorum. *Melchisedech intelligendum summum sacerdotem, existentem Dei amicissimum existentibus²², non existentium, sed vere existentis excelsi Dei.* Quae laus apertioribus verbis potest depromi, ut sit sensus: Melchisedech intelligendus²³ est summus sacerdos existere non eorum²⁴, quae sunt²⁵, sed vere existentis excelsi Dei, amicissimus Dei ex his, quae sunt. Potest etiam sic interpretari: Melchisedech intelligendum summum sacerdotem, existentem Dei amicissimum existentium, non existentium, sed ipsius vere existentis excelsissimi Dei. Fere tamen unus sensus; ac si diceret: Intelligendus²⁶ est Melchisedech quasi²⁷ summus sacerdos et amicissimus existentium Deo; non existentium tamen, se ipsius vere existentis excelsissimi Dei²⁸ sacerdos est. *Etenim sic simpliciter Melchisedech ipsi theosophi non amicum Dei tantum, sed et sacerdotem vocaverunt. An ut sapientes aperte significarent, quia non solum eis in ipsum, qui vere est, Deum convertit, adhuc autem et aliis ut summus sacerdos eduxit ea quae est²⁹ ad veram et solam divinitatem reductione³⁰.* An forte, inquit, divini sapientes non amicum Dei tantum, verum et sacerdotem Dei vocaverunt Melchisedech, ut sapientibus aperte evidenterque³¹ significarent, quia non solum ab eis, Hebraeis plane, in Deum convertit, adhuc autem et ab aliis nationibus eduxit summus sacerdos ea reductione, quae est ad veram et solam Divinitatem, fide videlicet et acti-

VARIAE LECTIONES.

¹ et om. B. ² B perhiberi. ³ Sic AB. ⁴ Corr. B'. AB inter. ⁵ B suos naturales. ⁶ B oys. ⁷ B bonitate paterna. ⁸ B oculos suos. ⁹ B est enim. ¹⁰ B' supra adscr. aut claras. ¹¹ Rad. corr. B'. AB expansis. ¹² A defundit. ¹³ diffunditur om., addidi ex con. ¹⁴ Emend., AB si licere percutitur. ¹⁵ Pro in traditionem A. in traditionem. ¹⁶ B graecorum, C ebreorum. ¹⁷ Sic C et marg. adscr. B', hoc om. AB. ¹⁸ A in traditionem. ¹⁹ Rad. corr. B'. AB gentes. ²⁰ B principante, B' corr. principantes. ²¹ Corr. ex vrs. et text. graec.; pro angeli AB populi. ²² B' corr. existentium. ²³ Sic corr. B', ABC intelligendum. ²⁴ Sic AC, B non eorum existere. ²⁵ quae sunt om. B. ²⁶ Sic BC, A intelligendum. ²⁷ Conj., A quem C qui est. ²⁸ Fere tamen unus — Dei om. B. ²⁹ Rad. corr. B', AB esse. ³⁰ Rad. corr. B', AB reductione. ³¹ Corr. B', AB videnterque, C evidenter quia.

et contemplatione. Pulchre autem post angelos, qui singulis nationibus imperant, introducit Melchisedech, rex videlicet et summi Dei sacerdos, qui non solum ex Hebraeorum populo, verum etiam ex aliis generationibus multos in cultum veri Dei convertit. Quod quamvis in sancta historia scriptum non sit, nullo modo debemus dubitare rerum factarum veritatem fuisse, duobus maximis argumentis ad fidem causae dubiae ducti. Primum quidem beatus Dionysius talia incunctanter non dixerit, si apostolica auctoritate, quos viderat et audierat, tradita non didicerit; secundo vetus testamentum nullo patriarcharum tradit, qui tantum gesserit figuram Christi, quantum ipse Melchisedech. Christus autem cum carnis origine Hebraeus sit, non tamen ab Hebraeis solummodo, verum etiam ab omnibus gentibus electos adduxit, quibus suam Ecclesiam unicam sibi domum et construxit et spirituali conjugio dilectam sibi sponsam copulavit. Quod mysterium sub symbolo Melchisedech est praenotatum. Pulchre, ut dixi, post angelos gentium principes introducit, ut per hoc intelligamus, non solum angelos, verum et sanctos homines cultu divinae dispensationis atque prudentiae legibus, singulis linguis et nationibus imperare. Post vero mysticam Melchisedech secundum haec commemorationem ad exempla, quibus angeli imperare nationibus probantur, convertit intuitum dicens:

§ 4. *Et hoc tuam summe sacerdotalem intelligentiam admonebimus, quia et Pharaoni apud ipsos Aegyptios imperante angelo, et Babyloniorum principis praeside proprio omnium providentias et dominationis providum et potestativum secundum visiones distributum est, et gentibus illis veri Dei ministri duces statuti sunt.* Et admonebimus, inquit, o Timothee, tuam summam sacerdotalem intelligentiam, ut incunctanter cognoscas hoc, quia distributum est providum et potestativum, id est provisio et potestas, omnium providentiae et dominationis, Dei Verbi videlicet, qui providentia et dominatio est omnium, distributa secundum visiones, hoc est, juxta quod in visionibus prophetis est revelatum, et quia gentibus illis viri Dei ministri duces statuti sunt. Quod probatur angelo imperante Pharaoni, dum imperat angelus Pharaoni apud Aegy-

prios, ut vidit Joseph, et praeside proprio, dum prius angelus praesit Babyloniorum principis vidit Daniel. His apertissimis exemplis indubitanter datur intelligi, omnibus gentibus angelos Dei esse, eosque prophetis visiones revelasse. Ordo et qualitas propheticae visionis subnectitur: *mationum ab angelis visionis manifestatione a rum, continuo sacris viris, Daniel et Joseph, et per angelos revelata.* Hyperbaton est, cujus est: *manifestatione revelata visionis formationum ab angelis angelorum continuo ex Deo per los sacris viris Daniel et Joseph.* Et est sensus: Haec omnia per propheticas visiones in nomine hominum traducta sunt, dum revelata est manifestatio, hoc est, expositio visionis formationum, nationum videlicet et figurationum, quibus politici spiritus formati sunt, ab angelis angelorum est; a superioribus angelis inferioribus revelata manifestatio, et continuo ipsa revelata manifestatio per angelos ex Deo sanctis prophetis tradita. Prius ergo angeli, verbi gratia, principes archangelis, et consequenter archangeli per sanctis hominibus propheticae formationis revelati sunt, et hoc totum ex Deo. Quod consequenter dicitur: *Unum est omnium principium et dentia.* Ac si diceret: *A nullo reguntur omnes generationes, sive quae jam crediderunt, sive quae tenebris ignorantiae detinentur, nisi ab ipsa providentia unius omnium principii.* Aequum enim et communiter divina bonitas omnem providet nationibus. Quod connexim edocui nullo modo aestimandum, *Judaeos quidem perduxisse divinitatem, angelos autem specialiter aequae honorabiliter, aut oppositis, aut deos quos alteros imperare aliis gentibus.* Ac si aperte dicitur nullo modo intelligenda est divinitas Judaeis plebi vel sicut expressius transfertur, consummatio hoc est, ultra ceteras nationes imperasse se ipsam, nulla angelica potestate interponendo angelos autem specialiter, id est, viritum, vel aequae honorabiliter aliis gentibus, hoc est gentibus, aequaliter honorabiles sunt, verbi gratia Romanis Graecis, ceterisque similibus et aequae potestate aut oppositis, id est, contrariis aliis gentibus sibi vel Judaeis, aut deos quosdam alios

VARIAE LECTIONES.

¹ Pro actu et aetate, C et actione et. ² Sic C; AB plus, B' corr. prius. ³ Corr. B', ABC veritate. ⁴ B' adscr. quod beatus. C Prius primus quidem quod beatus. ⁵ B secundum, C secundum quod. ⁶ Sic C vetus A et eius, B ut eius. Voci ut B' punct. subi., et ad marg. adscr. quod. ⁷ autem om. B. ⁸ Sic C, AB, supra adscr. B'. ⁹ Sic C et corr. B', AB spiritualiter iugo. ¹⁰ Sic C; AB plus, B' corr. prius. ABC, B' corr. princeps. ¹¹ Conj., pro Post AB Plus, B' corr. prius. ¹² Conj., pro secundum haec, A sed B sed haec (punct. adi. B'). ¹³ B probabantur. ¹⁴ A totum tuam. ¹⁵ Corr. B', AB Babyloniorum. ¹⁶ Corr. B', AB divisiones. ¹⁷ Corr. B', AB viri. ¹⁸ Emend. Timothee, C Olymothee. ¹⁹ B' corr. quae. ²⁰ B et donatio (B' corr. dominatio) est (punct. adi. B') omnia distributiva est. ²¹ Sic C et ad marg. corr. B', AB iusta. ²² B relativum, B' corr. revelatum. ²³ C et propriis. C et proprio praeside dum angelus cet. ²⁴ B' corr. praesuit. ²⁵ Corr. B'; pro Hyperbaton est AB Yperbatonem, corr. B' Yperbaton est. C Yperbaton. ²⁶ Sic C et corr. B', AB formationem. ²⁷ angelicorum. ²⁸ B sensus est. ²⁹ B manifestatio est. ³⁰ Sic C, AB principatur. ³¹ A unus. ³² divina. ³³ Sic C, pro connexim AB quoniam nexim, B' corr. quoniam connexim. ³⁴ A a nullo, B a nullo (punct. adi. B' supra adscr. est. ³⁵ se om. B, supra adscr. B'. ³⁶ B' marg. adscr. i. e. singillatim. ³⁷ Sic C vel aequae AB neque. B' voci neque punct. adi. et marg. adscr. vel aequae. ³⁸ gentibus om. AB aliis gentibus. C i. e. gentibus.

daemones plane, imperare. Adversus superbiam A
 Judaeorum hoc dictum arbitror, qui ipsum Deum per se ipsum, non per aliquem angelorum sui imperare sibi autumant, ideoque se⁹ honorabiliores ceteris gentibus gloriantur, quasi speciale imperium unius Dei electus populus Israel. Sequitur: *Sed et eloquium illud secundum ipsam sacram intelligentiam accipiendum*⁸. Non secundum, inquit, falsam superboamque⁴ Judaicam opinionem, qua se veluti propriam Dei haereditatem jactitant⁵, divina providentia accipienda est, sed eloquium illud accipiendam, hoc est, divina Scriptura scrutanda secundum ipsam sanctam intelligentiam, quae docet, rempublicam universalis creaturae communi providentia et salute⁶ gubernari. Propterea subditur: *Non ut partiente Deo cum aliis diis aut angelis nostrum B*
*ducatum, et Israel in gentis principatum et gentis ducatum contento*⁷, *sed ut ipsa quidem una simul omnium excelsa providentia omnes homines salutariter priorum angelorum restitutoris manuductionibus distribuentis, solo fere*⁸ *ultra omnes Israel in veri Domini illuminationem et cognitionem converso*. Non quasi, inquit, partiretur Deus cum alteris diis aut angelis, hoc est, divideret⁹ inter alteros deos aut angelos nostrum ducatum, ceterarum videlicet gentium, ex quibus ad cultum unius veri Dei vocamur, imperium¹⁰, quasi contentus¹¹ sit solo Israel in gentis principatum gentisque ducatum, ut esset princeps gentis et dux gentis, non alicujus, nisi solius Judaicae, sed quasi una providentia simul unum excelsa omnes homines salutariter, causa videlicet omnium salutis, distribueret restitutoris in cultum Dei manuductionibus, auxiliis plane, priorum angelorum, dum solus fere extra omnes nationes in veri Domini lucem et cognitionem Israel conversus sit. *Unde theologia quidem se*¹² *ipsum possedisse Israel in vere Dei famulatum significans, facta est portio Domini, ait*. Unde¹³, quamobrem, quae causa, quoniam solus fere Israel in cognitionem conversus est, theologia se ipsum, Dominum profecto, possedisse Israel in famulatum suum significans, facta est portio Domini, ait. Potest etiam interpretari: Factus est, ut subaudiatur Israel, portio Domini. *Utendens autem et eum virtutem ceteris gentibus, distribuisse eisdem sanctorum angelorum in cognoscendum per eum unum omnium principium, Michael D*
dixit Judaicum duxisse populum. Ut¹⁴ ostenderet, inquit¹⁵, ipsum Dominum distribuisse eisdem san-

ctorum angelorum virtutem¹⁶ in ceteris gentibus imperium, ut per eum, angelum videlicet, gentem, cui praest, in cognitionem unius omnium principii, quod ipse Dominus est, reduceret: propterea dixit Michael Judaicum duxisse populum, ut per unum ducem unius¹⁷ gentis expresse nominatum¹⁸ ceteros ceterarum gentium duces nobis insinueret¹⁹, et ut falsam opinionem Judaicorum destrueret, qui opinantur, nullum principem nisi ipsum Deum immediate sibi imperare. Sequitur: *Aperte nos edocens*²⁰, *unam*²¹ *esse omnium providentiam*²² *simul omnibus invisibilibus et visibilibus virtutibus superessentialiter supercollocatam*²³. Tanquam si diceret: Propterea theologia²⁴ singulos singularum generationum angelos tradit, unam uni distribuens, ut aperte nos edoceat, unam²⁵ esse omnium providentiam, quae simul omnibus invisibilibus et visibilibus virtutibus super omnem essentiam supercollocatur. *Omnes autem per singulas gentes imperantes angelos, in ipsum ut proprium principium sequentes, voluntate essentiali quasque virtutes extendere*. A superioribus subauditur: ut doceret nos eadem theologia, quod omnes imperantes angeli per singulas gentes extendunt, hoc est, subvehunt sequentes, obediens scilicet sibi voluntate essentiali²⁶, libero plenae²⁷ voluntatis arbitrio, quod essentialiter humanis mentibus inest, quasque virtutes, id est, quascunque²⁸ virtutes animorum libito se sequentium, in ipsum Deum ut proprium principium; merito, quia Dominus proprium et solum rationalium creaturae principium est. Ordo itaque dictionum est: omnes per singulas gentes imperantes angelos sequentes quascunque virtutes voluntate essentiali in ipsum et proprium principium extendere docet theologia. In hac una sententia sanissima et altissima traditur nobis doctrina. Primum quidem, quia sancti angeli nostri praesules sunt, et non aliam ob causam imperant nobis, nisi ut nos revocent nostris²⁹ erroribus et ignorantis in unius omnium principii et causae cognitionem, quae sola nostra saius est et³⁰ purgatio et illuminatio et perfectio et summa beatitudo et deificatio. Et quod nemo nostrum invitum reducit, ne naturalis gloria divinae imaginis, quae maxime in libertate arbitrii nobis data est, decoloretur³¹, sed uniuscujusque nostrum interiori virtuti electio datur et libertas et possibilitas redeundi in eum, ad cuius imaginem facti sumus, et in ipso deificandi³² et beatificandi, ipso per

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic pro *svorum*. ² se om. B. ³ B^o adscr. est. ⁴ Sic C, AB *superbiamque*. ⁵ AC *inquant*. ⁶ Sic C et corr. B^o, AB *saluti*. ⁷ B *contempto*, B^o corr. *contento*. ⁸ A *vere*. ⁹ Sic C et corr. B^o, AB *dividere*. ¹⁰ B^o adscr. et *imperium*. ¹¹ Corr. B^o; pro *quasi contentus* A *quae contemptus*, B *quasi contentus*. C *quasi contemptus*. ¹² *quidem* om. C, se om. AB. ¹³ Pro *unde* A *vide*. ¹⁴ C et ¹⁵ Pro *inquit* B *in*. ¹⁶ B^o marg. adscr.: *i. e. singillatim vel ut expressius dicatur unam uni vel unam quamque unicuique vel singula singulis*. ¹⁷ B^o supra adscr. et *unius*. ¹⁸ Sic C, AB *minatum*. ¹⁹ Sic C et rad. corr. B^o, AB *insinueret*. ²⁰ Sic C et rad. corr. B^o, AB *sedocens*. ²¹ A *unum*. ²² AB *un. esse omnium esse providentiam*. ²³ Corr. B^o, AB *supercollocatum*. ²⁴ Sic C, A *ad theologiam* B *ad theologium* (punct. adi. B^o). ²⁵ A *una*. ²⁶ B *superessentiali*. ²⁷ C, et corr. B^o *plane*. ²⁸ B^o marg. adscr. *vel singula*. ²⁹ B^o *super* adscr. a nostris. ³⁰ Corr. B^o, AB *ut*; et om. C. ³¹ Sic AC, B *decoloretur*. ³² Sic C et corr. B^o, AB *deificandi*.

angelos suos nos revocante¹, adjuvante, qui communi-er totum diligit genus humanum.

CAPITULUM X.

Cujus titulus :

Repetitio et anagoge angelicae ordinationis *.

In hoc capitulo trium caelestium ierarcharum expositio repetitur breviter earumque ordinationis congregatio et differentia.

§ 1. *Connexa est i aque sic ipso quidem honorabilissima circa Deum animorum dispositio ex teletarchica² illuminatione³ sanctificata⁴, in eam immediate⁵ ascendendo, occultior et manifestior Divinitatis illuminatione purgatur et illuminatur et perficitur.* Connexa est, conjuncta videlicet sibi invicem et inseparabiliter copolata, ipsa honorabilissima dispositio, ipse plane sublimis ornatus, animorum, qui⁶, immediate⁶ circa Deum sunt, tres scilicet ordines primae ierarchie; et est ipsa dispositio ex teletarchica illuminatione, id est ipsa Divinitate, quae teletarchis dicitur; perfectionum⁷ quippe et sanctificationum princeps est; sanctificata, vel sicut expressius transferitur⁸, quamvis inusitatus, pontificata, in pontificalem videlicet ordinem subvecta et sublimata; ipsa namque est primum sacerdotium⁹ caelestium essentialium, ab ipso Deo constituta; in eam, teletarchicam plane illuminationem immediate ascendendo ceteris sequentibus se ierarchiis occultior et manifestior per illuminationem Divinitatis purgatur et illuminatur et perficitur. Purgatur quidem omni¹⁰ ignorantia, illuminatur omni sapientia, perficitur omni deificatione¹¹. Quali autem ratione occultior sit et manifestior una eademque prima ierarchia, subjungitur: *Occultior quidem¹², tanquam invisibilior et magis simplicata¹³ et unificata, manifestior vero, ut ante data et primo lucet et universalior, et magis in eam, ut oportet, forma effusa.* Occultior est ceteris, quia plus invisibilis; vel sicut expressius interpretari potest, intellectualior, quia¹⁴ plus ceteris intellectualis est, propter propinquitatem immediatam illius, qui superat omnem intellectum, et magis simpla facta est et unificata. Tribus itaque modis occultior est ceteris, quia plus invisibilis et intellectualis, et quia magis simpla, et quia magis unita constituta est. Omnis quippe creatura, in quantum intellectualis et simpla et unita est, in tantum ceteris creaturis obscurior et ad cognoscen-

A dum difficilius, quoniam causae omnium o invisibili et incomprehensibili propinquior. Manifesti vero ut ante data, hoc est: propterea manifesti quia ante omnia data et constituta, non tenent verum dignitate et sublimitate naturae, et quomodo, ante omnia, lucet post inaccessibilem lucem eam condidit, et quia universalior ceteris, in omni varietate et dissimilitudine absolute quia magis in eam, quantum oportet comprehensa forma omnium effusa est, unigenitum videlicet Verbum, ad¹⁵ quod et per quod formantur. Quatuor modis manifestior est aliis omnibus ierarchiis. Primum quidem, quia ante omnes ceteris excelsitudine naturae; secundo, quia primordiale post Deum lucet et se sequentibus et¹⁶ tertio, quia ordines ipsius universaliores, in inter se invicem similiores sunt; quarto, quia eam plus quam in aliis omnium forma diffusius expressiusque in ea manifestatur. Obscurior ceteris prima caelestis ierarchia, quia manifestior id est lucidior, et lucidior, quia obscurior. claritas ipsius ceterorum caelestium animorum perat fulgorem, eisque infert caliginem, sic intuentibus eum vertitur in tenebras. Sapientior omnibus est et incomprehensibilior. *Ab ipsa iterum¹⁷ proportionaliter secunda¹⁸, et a secunda¹⁹ tertia, et ex tertia secundum nos ierarchia, secunda ipsam bene ornantis²⁰ taxiarchiae legem, in hanc divina et analogia, ad simul omnis boni o superprincipale principium et consummationem ierarchie²¹ reducitur²².* Patet quod ait. Ab ipsa proxima sibi ierarchia in se ipsum reducitur est, sursum dicitur. Ab ipsa autem prima conparabiliter reducitur secunda; a secunda redit tertia; ex tertia nostra, id est humana redit ierarchia juxta leges bene ornantis taxiarchiae videlicet, in adunatione divina et purificatione. Et quorsum omnes reducuntur? Sursum facto ad superprincipale principium et summam summam consummationem omnis boni or ad ipsum plane Deum, qui est omnium principium et plusquam principium. et omnium summationum consummatio, id est, finis eam quam finis; ierarchie²³ autem reducitur, hanc unaqueque ierarchia secundum suas leges in se ipsam subvehitur harmoniam et analogiam.

VARIAE LECTIONES

B² supra adscr. et adjuvante, C nos vocante et adjuvante. * In hoc capitulo — differentia om. B. ³ B², AB teletarchia. ⁴ Corr. B², AB illuminatio. ⁵ Corr. B², AB sanctificari. ⁶ Pro immediate A i dicitur. ⁷ Sic ABC, B² corr. quoniam. ⁸ A in medietate. ⁹ Sic BC, A perfectionum. ¹⁰ trans om. ABC, marg. adscr. B². ¹¹ A sacerdotum. ¹² Sic ABC, B² supra adscr. ab omni. ¹³ Sic aedificatione. ¹⁴ B tamen. ¹⁵ B² corr. simplicata. ¹⁶ Rad. corr. B², AB quam, C quoniam. ¹⁷ Sic B² supra adscr. est. ¹⁸ Sic C et corr. B², AB at. ¹⁹ Sic AC, et om. B. ²⁰ A quia magis in, B magis in (punct. adi. B²). ²¹ B diffunditur omnium forma. ²² A iterum autem. ²³ secunda om. B. ²⁴ corr. B², AB ornantibus. ²⁵ Corr. B², AB ierarchie. ²⁶ A ducitur. ²⁷ A ierarchie.

NOTAE.

* A, litteris minialis decimum capitulum, cujus titulus *Repetitio et anagoge* (supple ordinationis). In hoc capitulo trium caelestium cet. B litteris minialis: *Capitulum undecimum, cui titulus est: Quare omnes caelestes essentialium communiter virtutes vocan-*

tur, B² atramento pro undecimum corr. mum, vocibus quare—vocantur punct. adj., r nique adscr. *Repetitio synagoge angelicae boni ordinationis.*

§ 2. *Manifestatores autem omnes, et angeli eorum, qui ante ipsos sunt; ipsi quidem honorabilissimi Dei moventis, proportionaliter autem ceteri ex Deo moventur.* Omnes virtutes caelestes manifestatores sunt et angeli eorum, qui se praecedunt, ita ut ordines primae ierarchiae, qui sunt ceterorum excellentissimi, manifestatores et angeli sint Dei, qui omnes movet, ceteri vero proportionaliter angeli sint eorum, qui ex Deo moventur. Ut enim prima ierarchia ipsum Deum annuntiat, ita media annuntiat primam tertiae, et tertia annuntiat mediam quartae, quae est nostra. Et ut breviter dicam: inferiores ordines gradatim ascendentes superiorum se angeli sunt, et omnes communitur Dei. *Tantum enim omnium superessentialis harmonia unicuique rationalium et intellectualium sacro ornatu et ordinata ductione praevit, quantum ipse ierarchiarum unusquisque ordo sacre et decenter positus est.* Tantum, inquit, superessentialis harmonia, summa videlicet omnium causa, praevit unicuique rationali et intellectuali creaturae ornatu sacro et ordinata reductione distribuire, quantum ipse unusquisque videlicet ordo ierarchiarum sancte et polchre, hoc est, in quantum ordo ierarchiarum exigit, in tantum ei distribuitur ex superessentiali omnium adunatione. *Et omnem ierarchiam videmus in primas et medias et ultimas virtutes divisam.* Hoc etiam in superioribus capitibus est praedictum, quod omnis ierarchia tribus ordinibus substituta sit, quorum duo extremitatum, tertius medietatis obtinet locum, ut est archangelorum ordo inter principatus et angelos. *Sed et ipsam, per singulas dicendum, dispositionem ipsis divinis harmoniis discrevit.* Ac si diceret: non solum singulas ierarchias videmus in primas et medias et ultimas virtutes divisas, sed etiam dicendum, quod superessentialis harmonia ipsam generalem dispositionem omnium caelestium ierarchiarum in ipsis divinis harmoniis, adunationibus videlicet, per singulas ierarchias specialiter discrevit in primas et medias et ultimas virtutes. Ierarchia siquidem virtutum, potestatum, et dominationum proportionalis medietatis inter tres ordines primae et tres tertiae ierarchiae harmoniam possidet. Ut enim a prima praeceditur media, ita media praecedit tertiam; et conversim, quemadmodum praeceditur tertia a media, ita media praeceditur a prima. Et haec praecessio et successio in divinarum illuminationum participationis differen-

tiis intelligitur. Alii quidem alte, alii altius, altissime alii; vel certe non solum singulae ierarchiae, et ipsa generalis in primas et medias et ultimas dividuntur virtutes. Sed non temere dicendum, ipsam dispositionem per singulas specialiter, id est singulos ordines singularum ierarchiarum, in ipsis divinis harmoniis a supersubstantiali harmonia discretos esse in primas, medias, ultimas virtutes. Et ut apertius dicam: non solum singulae ierarchiae in tres ordines discernuntur, verum etiam et unusquisque ordo in primas, et medias, et ultimas virtutes discernitur. Verbi gratia, prima ierarchia in Seraphim veluti primas, et Cherubim veluti medias, et Thronos veluti ultimas discernitur virtutes. Et iterum Seraphim ordo suas primas et medias et ultimas possidet differentias. Similiter de ceteris ordinibus singularum ierarchiarum intelligendum. Quod aperte subsequentiis verbis datur intelligi. *Propter quod et ipsos divinissimos Seraphim ipsi theologi aiunt alterum ad alterum clamare, in hoc, ut aestimo, declarantes, quoniam theologicas scientias ipsi primi secundis tradunt.* Propterea, inquit, theologi dicunt, alterum ad alterum Seraphim clamare, ut per hoc declararent, quod ipsi Seraphim, qui primas virtutes habent, secundis Seraphim, qui secundas, theologicam tradunt scientiam, id est divinarum rationum speculationem. Eadem ratio in Cherubim et Thronis reliquarumque ierarchiarum ordinibus observanda. Praecedit itaque Seraphim alium Seraphim, et Cherubim alium Cherubim, et thronus alium thronum, virtus virtutem, potestas potestatem, dominatio dominationem, principatus principatum, archangelus archangelum, angelus angelum; in ordinibus episcopus episcopum, sacerdos sacerdotem, diaconus diaconum ceteraque huiusmodi, ita ut sub eisdem significationibus nominum primae et mediae et ultimae intelligantur virtutes.

§ 3. *Addiderim autem fortassis et hoc non incongrue, quia et secundum se ipsum unusquisque et caelestis ut humanus animus speciales habet et primas et medias et ultimas ordinationes et virtutes, ad dictas per unumquodque ierarchiarum illuminationum proprias anagogas proportionaliter manifestas, per quas unumquodque in participatione fit, sicut id ipsum et fas est et possibile, superincognitissimae purificationis plenissimi luminis anteperfectae perfectionis.*

VARIAE LECTIONES.

¹ Corr. B'; pro et angeli, ABC angelis. ² Emend., ABC sunt. ³ Emend., ABC sunt. ⁴ ita media annuntiat om. AB, marg. adscr. B'. Cipsum Deum annuntiant secunde, ita secunda annuntiat primam medie et tertia mediam quartae, q. e. n. ⁵ Corr. B', AB prima in. ⁶ ierarchiarum videlicet quisquis ordo unusquisque (punct. B' adj. videtur). ⁷ Corr. B', AB positos. ⁸ B distributione. ⁹ Sic C, A ipse qui unusquisque, B ipse qui unusquisque (punct. adj. videtur B'). ¹⁰ A ierarchiarum. ¹¹ Sic C, AB ierarchiarum. ¹² A singulares, ¹³ A videntur. ¹⁴ Sic C, AB ierarchiarum. ¹⁵ A decrevit. ¹⁶ tres om. B. ¹⁷ B' marg. adscr. alii altissime. ¹⁸ Pro vel B non. ¹⁹ Sic C, A ierarchiarum, B ierarchiarum (punct. adj. B'). ²⁰ C in primis. ²¹ C et supra adscr. B' et medias. ²² ultimas om. B, C et ultimas. ²³ B et ipsi. ²⁴ Rad. corr. B', AB theologia juncti. ²⁵ Corr. B', AB ut testimonio. ²⁶ ad alterum om. B, ad marg. adscr. B'. C alterum Seraphim ad alterum clamare. ²⁷ Sic C et corr. B', AB speculationum. ²⁸ Corr. B', AB omnibus, C in hominibus. ²⁹ Sic C et corr. B', AB episcopis. ³⁰ Sic C, AB sacerdotum. ³¹ Sic C et corr. B', AB intelligatur. ³² Conj., AB sit.

Possem, inquit, addere praedictis et hoc, quod ^A non videtur incongruum, quamvis videatur esse obscurum. Et quid est illud? Quia non solum generalis omnium ierarchia, et specialium ierarchiarum ordines, ipsique singuli ordines, verum etiam unusquisque caelestis et humanus animus in se ipso ^A speciales habet primas et medias et ultimas virtutes, secundum dictas per unumquodque, hoc est, per unumquemque ordinem proprias anagogas, reductiones plane, ierarchicarum illuminationum proportionaliter manifestas, id est illuminatas, per quas proprias anagogas unumquodque eorum, quae praedicta sunt, in participatione sit superincognitissimae purgationis plenissimi luminis anteperfectae, id est plusquam perfectae perfectionis, Divinitatis plane, sicut ipsum, hoc est, sicut participatione Dei ^B fas est esse ^B et possibile, qui est superincognitissima purgatio plenissimumque lumen, et anteperfecta, id est, plusquam perfecta perfectio. Est enim nihil per se perfectum, indigens universalis perfectionis, nisi vere perfectissimum et anteperfectum. Propterea, inquit, omnis humanus et caelestis animus ^B in participatione sit divinae purgationis et illuminationis et perfectionis, quoniam per se ipsum nec perfici nec illuminari nec purgari potest. Nihil enim est eorum, quae sunt, per se perfectum, dum indiget universalis ^B omnium perfectionis, quae est unius omnium causae participatio, nisi vere perfectissimum et anteperfectum, hoc est, nisi vere summum bonum, quod per se ^B ipsum et perfectissimum est ^B, et plusquam perfectum, omniumque ^C perfectionum finis atque ^B principium. Si autem quaeritur, quae sint primae et mediae et ultimae virtutes uniuscujusque caelestis et humani animi, respondendum: Humano animo has tres virtutes inesse contemplantur. Cujus primae virtutes sunt intellectuales, quae supernaturaliter solummodo circa omnium causam, quae Deus est, versantur; mediae vero rationales, quae circa rerum omnium conditarum naturae cognitionem vim suam exercent; ultimae, quae circa naturales animi motus operationes suas impendunt. Has quoque virtutes caelestibus animis inesse, non facile crediderim ullum recte philosophantium dubitare ^B, dum caelestes animi et circa Deum intelligibiliter et circa rerum naturas rationabiliter, et circa naturales suos motus interiori sensu praediti ^B voluntur. Et primae quidem virtutes, sive in caelesti sive in humano animo, theologicae, mediae physicae, ultimae morales a theosophis appellantur. Et primae quidem propterea pri-

mae, quia circa Deum, mediae vero, quia circa naturam conditam, ultimae, quia circa mores, qui naturam sequuntur, virium suarum peragunt officia, non incongrue vocatae sunt. Nam inter Deum et mores medietas quaedam naturae data est. Ut enim Deus, qui supernaturalis est, praecedat naturam, ita natura praecedat mores. Et quemadmodum virtutes morum sequuntur naturales virtutes, ita naturales sequuntur divinas.

CAPITULUM XI.

Cujus titulus est :

Quare omnes caelestes essentiae communi et virtutes caelestes vocantur, hoc est, quare omnes caelestes animi uno vocabulo virtutum, quemadmodum communi vocabulo angelorum appellantur.

§ 1. *His autem definitis illud dignum intelligere, et quam causam omnes similiter angelicas essentias virtutes caelestes vocare consuevimus. Non enim est dicendum, ut in angelis, quoniam omnium novissima est dispositio. Non eadem, inquit, reddenda est ratio* ¹¹ de communi vocabulo virtutum, quae de angelorum, dum quaeritur, cur omnes essentiae angeli vocantur. Non enim possumus dicere: propterea communiter caelestes animi virtutes nominantur, quia ¹² ipsa dispositio sanctarum virtutum in divinis ordinibus est ¹³ novissima. Ea siquidem ratio de angelica cognominatione reddita est, quando quaerebatur, cur omnes caelestes essentiae angeli generaliter appellarentur, quoniam angelicus ordo inter omnes caelestes extremum possidet locum. *Et quidem novissimarum sancta et decora illuminatione* ¹⁴ *superpositarum essentiarum dispositiones participant, ultimae* ¹⁵ *vero primarum nullo modo. Propositam orditur* ¹⁶ *cumulare quaestionem sic: Et quidem novissimarum essentiarum participant sancta et decora* ¹⁷, vel uti ¹⁸ expressius transfertur, sanctos decente illuminatione ¹⁹ *superpositarum essentiarum ordines participant. Quod apertius potest dici: superpositae dispositiones, ordinationes videlicet, caelestium essentiarum sanctam et decoram illuminationem, vel sanctos decentem illuminationem novissimarum virtutum participant, ultimae vero essentiae sanctos decentem illuminationem primarum illuminationem non participant. Nulla siquidem virtus est in novissimis, quae non subsistat in primis. In primis autem sunt, quae in novissimis non subsistent. Deinde proponit: et cujus gratia caelestes quidem virtutes omnes divini intellectus nominantur; Seraphim autem et Throni et Dominationes nullo modo, omnes divini intellectus vocantur; participatae enim*

VARIAE LECTIONES.

Sic ABC, B' corr. quid. ¹ Sic C et corr. B'. AB ipsos. ² esse om. B. ³ B humanus animus et caelestis. ⁴ universalis om. B. ⁵ Sic C, se om. AB, marg. adscr. B'. ⁶ B est et perfectissimum. ⁷ B et. ⁸ B participare. ⁹ Conj. A sensus praedicti, B sensu, C sensu praedicti. ¹⁰ B ratio reddenda est. ¹¹ AC quoniam. ¹² est om. AB, supra adscr. B'. C sit. ¹³ B sanctam et decoram illuminationem. ¹⁴ Corr. B'. AB ultima. ¹⁵ Sic C et rad. corr. B'. AB propositum morditur. ¹⁶ B sanctam et decoram. ¹⁷ AB reluti, C vel ut. ¹⁸ B decentem illuminationem.

NOTAE.

¹ Sic A; B litteris miniatis: Capitulum duodecimum cujus titulus est: Quare secundum homines ierarchiae angeli vocantur. B' vocibus: secundum vo-

cantur punct. snhi., substituit haec: Omnes caelestes essentiae communiter vocantur caelestes virtutes.

extremae excelsissimis ¹ *sunt universalibus proprietatibus*. Propterea, inquit, hanc quaestionem propono, cur divini intellectus omnes virtutes nominantur, non autem Seraphim vel Throni vel Dominationes; participatae enim sunt extremae essentiae ab excelsissimis essentiis in universalibus proprietatibus. Ideoque non mirum, si nominibus extremarum excelsissimae denominarentur ², quia nulla proprietas est in extremis, quam non participant primae. Mirum autem, cur nomine virtutum omnes divini intellectus vocantur, cum virtutes inter excelsas substantias computatae sint ³. Est enim mediae ierarchiae primus ordo. Ideo subiungit: *Ipsi namque Angeli, et ante Angelos Archangeli, et Principatus, et Potestates, post Virtutes ab ipsa theologia ordinati, communiter saepe a nobis similiter aliis sanctis essentiis caelestes virtutes vocantur*. Ac per hoc non immerito quaeritur, cur inferiores et novissimi ordines longe praecedentium se virtutum ⁴ appellatione significantur.

§ 2. *Dicimus autem, quia communiter in omnibus utentes caelestium nomine virtutum* ⁵ *non confusionem quandam uniuscujusque dispositionis proprietatum introducimus*. Quaestionem solvit, quam proposuit. Dicimus, inquit, hoc est, respondemus, quia non introducimus confusionem aliquam proprietatum uniuscujusque ordinis, dum in omnibus divinis animis communiter utimur caelestium nominatione virtutum. Ac si diceret: Dum nomine virtutum omnes divinos animos appellamus, non auferimus proprietatem suam ab ipso ordine virtutum, neque eam, proprietatem dico, aliis essentiis superioribus inferioribusve communiter attribuire iudicandi sumus, quoniam non ipsius ⁶ ordinis virtutum proprietatem ⁷ significamus, sed aliam virtutem, quae generaliter omnibus divinis inest animis, significamus. Et hoc est quod sequitur: *Sed quoniam in tria dividuntur secundum se supermundana ratione omnes divini intellectus, in essentiam, et virtutem, et operationem, cum simul omnes, aut eorum quosdam inobservate caelestes essentias, aut caelestes vocamus virtutes,* ⁸ *de quibus sermo est, significare nos aestimandum* ⁹ *ex ea, quae per singulos eorum est, essentia vel virtute*. Ordo dictionum ¹⁰: Sed aestimandum est, nos significare eos *περιεραστικως*, de quibus sermo est, cum vocamus simul omnes aut eorum quosdam inobservate caelestes essentias aut caelestes virtutes ex ea essentia vel virtute, quae est per singulos eorum, quoniam in tria dividuntur secundum ¹¹ se supermundana ratione omnes divini intellectus, in essentiam, et virtutem, et operationem.

Non introducimus, inquit, confusionem proprietatum divinatorum intellectuum, appellantes eos nomine virtutum, sed existimandi sumus *περιεραστικως* ¹², hoc est, per circumlocutionem significare eos, divinos videlicet animos, de quibus nobis sermo est, ex ea generali essentia et generali virtute, subauditur etiam generali operatione, quae singulis eorum inest, quando vocamus simul omnes divinos animos, aut quosdam eorum specialiter inobservate, hoc est, communi et indiscreta significatione caelestes essentias aut caelestes virtutes aut caelestes operationes. Nec sine ratione hoc agimus. Tripartita enim illorum est partitio, in essentiam videlicet, et virtutem, et operationem. Et fortassis haec tria sunt, de quibus in superiori ¹³ Capitulo, dum de primis, mediis, et ultimis virtutibus uniuscujusque caelestis et humani animi ageretur ¹⁴, tractatum est, ut primas in essentia, medias in virtute, ultimas in operatione intelligamus. Quomodo autem intellectus essentiae, et ratio virtuti, et sensus interior operationi adunatur ¹⁵, ut non duae trinitates, hominis et angeli, sed una sit, satis, arbitrator ¹⁶, in libris *περὶ φύσεως* discussimus. *Neque enim superpositam proprietatem jam bene a nobis discretarum sanctorum virtutum, et* ¹⁷ *minoribus omnino annectere essentiis, in conversione inconfusae angelicorum ornatuum taxiarchiae*. A superioribus subauditur: Neque, inquit, aestimandum est, nos superpositam proprietatem sanctorum virtutum, quas a ceteris divinis intellectibus bene discrevimus, etiam ¹⁸ minoribus annectere essentiis, veluti in conversione et perturbatione inconfusae ¹⁹ taxiarchiae, hoc est, inconfusi divini ordinis. Ac si diceret: Nemo nos existimet proprietatem sanctorum virtutum minoribus essentiis adjungere, seu inconversibilem et inconfusam taxiarchiam perturbare, sed generalem ²⁰ virtutem, quae et ²¹ omnibus et singulis communis est, omnibus et singulis virtutis nomen impertiri ²² docere. *Juxta enim saepe a nobis recte redditam rationem ipsae quidem superfirmatae* ²³ *dispositiones abundanter habent et minorum sacras proprietates; ultimae vero majorum superpositas universitates non habent, particulariter in* ²⁴ *eas primo apparentibus illuminationibus per primas proportionaliter eis distributis*. Repetitio est superius expositae differentiae primarum et ultimarum caelestium essentiarum. Saepe, inquit, rationem reddidimus de eo, quod superordinati divini animi abundanter sanctas proprietates non habent, dum apparentes illuminationes primis primo universaliter in eos, ultimos ²⁵ videlicet,

VARIAE LECTIONES.

¹ B ad marg. adscr. ab excels. ² B denominarentur (punct. adj. B'). ³ A sunt. ⁴ Sic C et rad. corr. B', pro se virtutum AB servitutum. ⁵ appellatione significantur—virtutum om. B; B' ad marg. adscr. Dicimus autem quia communiter utentes caelestium nominatione virtutum. ⁶ B' corr. ipsis. ⁷ B proprietatem virtutum. ⁸ B rec. man. marg. adscr. peryfrasticos. ⁹ B' adscr. est. ¹⁰ B' adscr. est. ¹¹ Sic C; secundum om. AB, marg. adscr. B'. ¹² B' marg. adscr. peryfrasticos. ¹³ B priori. ¹⁴ ageretur om. B. ¹⁵ Sic ABC, B' corr. adunetur. ¹⁶ B' supra adscr. ut arbitrator; C ut arbitrator ¹⁷ B' corr. etiam. ¹⁸ AB et jam. ¹⁹ A in confusione, B inconfusione. ²⁰ A degeneralem, B degeneralem (punct. B' adj. videtur), C sed de generali virtute, quae ²¹ et om. C; pro et A in. ²² B' et rec. m. in C. corr. impartiri. ²³ A superfirmitate, B suverfirmitate (punct. adj. B'). ²⁴ particulariter autem in. ²⁵ B ultimo

particulariter per primos et proportionaliter eis, A ultimis, distribuuntur. Quod breviter colligendum. Copiose habent primo ordines et suas et minorum, sed divinas primo in se apparentes illuminationes, non autem copiose, id est universaliter, sicut ipsis primis, sed particulariter per primos ultimis, prout analogia eorum exigit, eadem ⁴ illuminationes distribuuntur.

CAPITULUM XII.

Cujus est titulus ²:

Quare secundum homines ierarchiae angeli vocantur, id est, quare summi sacerdotes Ecclesiae terrena adhuc angeli vocantur ¹.

§ 1. Quaeritur autem et hoc intelligibilium eloquiorum studiose intuentibus. Si enim participantia excelsiorum universitatum non sunt ultima, ob quam causam secundum nos ³ summus sacerdos angelus Domini omnipotentis ab eloquiis nominatur, ⁴? Quaeritur, inquit, et hoc ab his, qui intelligibilia studiose intuentur eloquia. Si enim, prout posuit ⁵, ultimi ordines excelsiorum universitates non participant, quare summus sacerdos angelus Domini omnipotentis a sacra Scriptura nominatur, dum angelici ordines universitatem non participant?

§ 2. Est autem non contraria ratio, ut aestimo, ante definitis. Ordo: Est autem ratio non contraria, ut aestimo, ante definitis, rationibus scilicet. Dicimus enim, quia universali ⁶ et superposita majorum ⁷ ornatum virtute relinquuntur ⁸ ultimi. Dicimus, inquit, quia relinquuntur, id est ⁹ superantur, ultimi ornatus ab universali et superposita virtute majorum, vel sicut proprie transfertur, honorabiliorum ornatum. Media enim et proportionabili participant virtute ¹⁰ ultimi ornatus; medium dixit pro particulari; juxta unam et conjunctivam societatem, una siquidem omnibus est societas, in qua tamen ¹¹ universales ¹² et particulares ¹³ sunt. Quale est, sanctorum Cherubim ordo participat sapientia et scientia altiore, sub ipsos autem essentialium dispositiones participant quidem et ipsae sapientia et scientia, particulari tamen ad illos et subjecta. Non te moveat constructio graeca, in qua verbum μετέχω, quod est participo ¹⁴, et genitivum trahit et ablativum; μετέχω σου, participo tui et te ¹⁵. Quale est: hujusmodi est ¹⁶, inquit; dico, ordo sanctorum Cherubim participat sapientiam et scientiam altiorem. Altiolem posuit pro altius. Sub ipsos autem, id est sub ipsis, vel se extendentes sub ipsos Cherubim,

dispositiones inferiorum essentialium, et ipsae quae participant eandem sapientiam et scientiam, particulari tamen et subjecta participatione ¹⁷ ad illam comparatione videlicet illorum Cherubim. Quotem medium ordinem primae ierarchiae pro expositum, aut brevitatis occasione aut medietatis, qua semper extrema subintelliguntur, est actum opinor. Et quidem omnino in participatione sapientiae et scientiae, commune est omnibus deiformis intellectualibus ¹⁸, attente autem et primo, a cundo, aut infra, nequaquam commune, sed unicuique ante propria definitur analogia. tet quod ait. Commune est omnium divini intellectuum sapientiam et scientiam participant. Attentius autem, hoc est perspicacius et per et primordialius, aut secundo, aut inferius nec omnium commune. Prima siquidem ierarchia participant, secunda secundo, hoc est paulo infra, quarta, humana videlicet, iterum tertiam, secundum ¹⁹ quod praedefinitum prius ²¹ unicuique ierarchiae per propriam sapientiam. Hoc autem et de omnibus divinis mentibus fortassis quis errans definit. Ac si diceret: quod de ordinibus dictum est, alios videlicet per alios secundo, alios infra in participatione scientiae et sapientiae esse, non definit quis errans idem de omnibus divinis mentibus. Singulae quae quippe divinae mentes ²² non aequaliter participant primis ²³ siquidem suis ²⁴ virtutibus ²⁵ primo, me secundo, ultimis ²⁶ infra in participatione scientiae et sapientiae sunt. Etenim sicut primi abundantius minorum sanctas pulchrasque proprietates habent ultimi eas primorum, non tamen similiter infra. Hoc de communi participatione dictum. Sicut enim primi ordines ²⁷ proprietates minime, ita ultimi eas proprietates priorum ²⁸ se habent non tamen similiter, sed infra. Siquidem unitate primi proprietates ultimorum, particulari autem ultimi proprietates priorum possunt. Nulla enim virtus est in ultimo angelo, non sit in excelsissimo; multae autem virtutes sunt in excelsissimo, quae non sunt in ultimo. Nihil ergo, ut aestimo, inordinatum, si et secundo nos summum sacerdotem angelum theologiae juxta virtutem propriam participantem angelum prophetica ²⁹ proprietate, et ad manifestativam et

VARIAE LECTIONES.

¹ Corr. B, AB eadem, C eodem. titulus om. A, add. ex conj. ⁴ nos om. B, marg. adser. Emend., AB nominantur. ⁵ B possunt, B corr. posuit., C possit. ⁶ B in universali. ⁷ B mali. ⁸ Emend., AB relinquuntur. ⁹ pro id est B id. ¹⁰ Sic ABC, B corr. mediam—proportionabilem—virtute. ¹¹ B in quantum. ¹² A universalitates, B universalitates (punct adj B'). ¹³ C universitates et particulari. ¹⁴ Sic C; A participio, B participio (punct adj. B'). ¹⁵ Sic C, A participio potui et ate, B participio potui (punct adj. B'). ¹⁶ B est (punct adj. B'). ¹⁷ participatione om. B. ¹⁸ B corr. intellectibus. ¹⁹ et corr. B, AB sicut. ²⁰ B diffinitum. ²¹ prius om. A. ²² quaeque om. B. ²³ A divini mentis, C divinae. ²⁴ Sic C, B rad. corr. primae. ²⁵ suis om. B. ²⁶ B rad. corr. virtutes. ²⁷ B rad. corr. maius. ²⁸ B rad. corr. ut imae. ²⁹ B ad. marg. adser. habent. ³⁰ Sic AC, B propriorum (punct B' adj. vid. Conj., AB in profetica

NOTAE.

¹ Sic A; B litteris miniatis: Capitulum tertio decimum (B' atramento corr. duodecim) cujus titulus: Quare a Seraphim dicitur pinguis fuisse propheta Ysaïus.

B' verba a Seraphim—Ysaïas obliteravit, margi adser. haec: hominum ierarchie vocantur angeli.

similitudinem, quantum possibile hominibus, extentum. Si, inquit, omnes divini animi sive caelestes sive humani communiter, quamvis non aequaliter, in participatione sapientiae et scientiae substituti sunt, non est inordinatum, si summus sacerdos apud nos angelus dicatur juxta suam virtutem, qua participat prophetica angelorum proprietatem, et qua extenditur ad manifestivam similitudinem eorum, quantum possibile est homini. Ut enim homini prophetae sunt summorum angeli sacerdotum, ita summi sacerdotes homines inferiorum se prophetae sunt ecclesiasticorum ordinum. Et quemadmodum angeli divina mysteria summis sacerdotibus manifestant, id est annuntiant, eadem similitudine summi sacerdotes eadem mysteria inferioribus se annuntiare non cessant.

§ 3. *Invenies autem, quia et deos theologia vocat et caelestes et supernas essentias et apud nos amicissimos Dei et mirabiles viros.* Non mirum, inquit, si summum sacerdotem theologia angelum Dei vocaverit, quia invenies eandem theologiam deos vocare caelestes essentias et homines, quia amici Dei sunt. Si ergo homines dii vocantur, quid mirum, si dicantur summi sacerdotes angeli? *Et quidem divina obscuritate superessentialiter simul omnibus et remota et supercollocata eorum, quae sunt, nullum simile valet proprie et omnino ab ea nominari.* In tantum enim divina bonitas occulta est et invisibilis et superessentialis et ab omnibus remota, ut nullum sibi simile sit, quod ab ea proprie valeat denominari, ut Deos proprie aut bonitas aut veritas dicatur. *Verruntamen quaecunque et intellectualium et rationalium ad unitatem ejus qualiscunque virtus universaliter convertitur, et ad divinas illuminationes, quantum possibile, incessabiliter extenditur, secundum virtutem, si justum est dicere, divina imitatione et divina univocatione digna facta est.* Quamvis, inquit, divina invisibilitas superexaltet omnia, ut nulla creatura ab ea proprie valeat denominari, verruntamen quaecunque et qualiscunque virtus intellectualis et rationalis ad unitatem ejus universaliter convertitur, et ad illuminationes ejus, quantum creaturae possibile est, indesinenter extenditur, secundum suam virtutem, si fas est dicere, digna facta est divina imitatione et divina univocatione, hoc est, divina similitudine et divino nomine. Ineffabilis siquidem divinae bonitatis largitas omnibus in-

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic AC, B' pro qua ad marg. corr. juxta quam. ² B' pro homini ad marg. adscr. angeli. ³ Corr. A angelorum, B angelorum (punct. adj. B'), C summi angeli, ita s. s. ⁴ Sic C et corr. B', AB prophetae. ⁵ A il est summi. ⁶ A supernos. ⁷ Corr. B', AB quid. ⁸ Pro divina obscuritate B' corr. divinae obscuritati quae. ⁹ Conj., pro eorum AB est. ¹⁰ omnino om. B. ¹¹ B eo. ¹² Cor. B', AB quaeque. ¹³ B' corr. univocationem. ¹⁴ B' supra adscr. et qualiscunque. ¹⁵ B' adscr. est. ¹⁶ Rad. corr. B', pro justum est AB juxta. ¹⁷ B invocationem. ¹⁸ Sic C et rad. corr. B, AB aut. ¹⁹ B possibile creaturae. ²⁰ Sic. C et corr. B, pro extentis AB extensi sunt. ²¹ A Esaias, sic ubique, B Isaias, sic fere ubique. ²² A quoniam. ²³ Rad. corr. B, AB posset, C ipse. ²⁴ B nec. ²⁵ nisi om. B, ad marg. adscr. B'. ²⁶ B' corr. de maximis. ²⁷ A quae. ²⁸ AB ἀποφύσις, C apophysis. ²⁹ Sic C et corr. B AB responderit. ³⁰ AB ἀποφύσις, C vrophysis.

NOTAE.

^a Sic A, B om. titulum, B' atramento adscr. C. XIII, cujus titulus est quare a Seraphim dicitur purgatus fuisse propheta Isaias.

tellectualibus et rationalibus animis in se universaliter conversis et absque intermissione extentis³⁰ et similitudinem suam imperfitur et vocabulum.

CAPITULUM XIII.

Cujus titulus est :

Quare a Seraphim dicitur purgatus fuisse propheta Isaias^a.

§ . *Age, et hoc secundum virtutem inspiciamus, ut quid a theologis Seraphim missus fuisse dicatur.* Age, inquit, quod³² nostrae disputationi obijci potest, si humana ierarchia per novissimum ordinem caelestium virtutum, qui proprie angelicus vocatur, disponitur, ut praefati sumus, quare Seraphim, unus videlicet ex numero primae ierarchiae, purgat prophetam B tam? Illud enim ad angelos pertinet. Qua ratione hoc a theologis dictum sit, juxta virtutem nostrae intelligentiae quaeramus. Siquidem non esset quaestio, si non definiremus, neque Seraphim inferiores virtutes posse³³ nominari, neque³⁴ nisi³⁵ per extremos angelos nostram ierarchiam administrari. Quod consequenter subjungitur : *Etenim exponeret quisquam, quia non suppositorum quis angelorum, sed unus quidam maximis³⁶ essentis in numeris purgat sacerdotem.* Potest et sic interpretari : Etenim responderet unusquisque, quia non subjectorum quis angelorum, sed ipse Seraphim, videlicet qui³⁷ est in honorabilissimis essentialibus numeris, purgat prophetam. Unus tamen intellectus est utriusque interpretationis ; nam ἀποφύσις³⁸ potest interpretari et exponeret et responderet³⁹, προφήτης⁴⁰ similiter et sacerdos et propheta.

§ 2. *Quidam ergo aiunt, quia juxta jam ante redditam cunctorum intellectuum societatis definitionem, non unam circa Deum primarum mentium. nominat eloquium in theologi purgationem venisse, quendam vero praestantium nobis angelorum, sacrificantem prophetae purgationem, Seraphim aequivocatione vocatum fuisse, propter igneam et caelestem dictorum oblationem peccatorum et purgati in divinam obedientiam resuscitationem.* Hanc, dicit, quaestionem quidam volunt explanare dicentes, quia juxta ante redditam ab eis, non a nobis, omnium caelestium intellectuum definitionem societatis -- dicunt enim, quod cuncti caelestes intellectus tantae societatis sunt, ut et omnes et singuli omnium et singulorum nominationibus et communiter appellentur -- non unum ex ipsis Sera-

phim, sed unum ex angelis, qui nobis praesunt, sacrificare, id est, purgare prophetam theologi dicunt, eumque, angelum dico, divinum eloquium nomine ¹ vocare Seraphim ² propter fervidam et igneam et caelestem ablationem peccatorum, hoc est, purgationem prophetae, qui dixit, se peccasse in verbis suis, et in medio peccantis populi habitasse, et ideo purgatur, ut resuscitetur ³ in divinam obedientiam, ad praedicationem ⁴ videlicet peccatorum populo ⁵. Ea ⁶ itaque, inquit, ratione angelus aequivocus Seraphim factus est, ut per hoc significaretur, quod omnes caelestes virtutes spiritualis ignis vim obtineant. Seraphim quippe aut «incendens», aut «calefaciens» interpretatur; calefacit ⁷ autem hominem et incendit quascunque virtus, per quam Deus purgat nos a delictis nostris, et illuminat mentem nostram sapientiae suae supervenientibus ⁸ radiis. *Et eloquium unum ex Seraphim simpliciter ⁹ dixisse aiunt ¹⁰, non circa Deum collocaturum ¹¹, sed nobis praestantium purgativarum virtutum.* Ea ¹² ratione suum sensum affirmant, quod non dixit Scriptura, unam circa Deum virtutum purgasse prophetam, sed simpliciter igneam quandam praestantium nobis Seraphim vocavit, quae mittitur mundare labia prophetae.

§ 3. *Alter autem non nimis inconsequenter ¹³ quandam ¹⁴ praestitit mihi apologiam*, id est defensionem, super praesenti instantia, hoc est, super praesenti quaestione. Sed illud alium seu alterum ¹⁵ qui sit, sub silentio reliquit. Apologia autem et defensio et satisfactio interpretari potest. *Ait enim, quia propriam purgationem sacrificacionem magnus ille, qui tunc erat, visionem formans angelus, in docendum divina theologum, in Deum et post Deum in praeoperatricem ierarchiam reposuit.* Dicit, inquit, quia magnus ille angelus, qui formavit visionem in prophetico spiritu, et purgationem laborum ejus sacrificavit, eum docuit ¹⁶ divina praecepta; ad hoc enim theologus, ipse videlicet Isaias, propriam ¹⁷ actionem purgationis non sibi ipsi ¹⁸ reposuit, id est, deputavit ¹⁹, sed Deo, qui omnium purgationum initium est; et in ipsa prima ierarchia, per quam Deus praeoperaretur, et in ceteris sequentibus caelestibus ierarchiis et humanis purgationem perficit virtutem. Quod ergo Deus per Sera-

phim angelum ²⁰ fieri jussit, id est purgare prophetam, non ipsi angelo, qui fecit, sed Deo attribuit ²¹ et ipsum ²² Seraphim purgasse dicit prophetam. Quem sensum beatus Dionysius veluti suum sequitur et approbat. Subnectit quippe: *Et numquid ²³ igitur haec ratio verax est? Ait enim qui ²⁴ hoc dixit*, id est, qui hunc sensum protulit: *Quomodo ²⁵ divina virtus in omnia veniens implet, subaudis omnia, et per ²⁶ omnia immensurabiliter pervenit ²⁷, et omnibus iterum est invisibilis, non solum quasi ²⁸ ab omnibus superessentialiter remota, sed et quasi occulte in omnia permittens providas suas operationes, sed tamen et omnibus ²⁹ intellectualibus proportionaliter ³⁰ superlucet, et propriam illuminationem ingerens pretiosissimis essentiis, per eas quasi primas in subunitas ³¹ bene ornate distribuit, secundum uniuscujusque dispositionis contemplativam mensurationem.* Laudat quippe et docet divinam virtutem in omnia venientem, et implentem ³² omnia, et omnia infinita sui diffusionem ³³ penetrantem, dum sit omnibus invisibilis, quoniam superessentialis est et ab omnibus remota, occulte in omnia providas suas actiones permittens, vel, ut ³⁴ proprie transfertur, pervenire faciens, et dum sit ab omnibus remota, ineffabili quodam modo ³⁵ omnibus intellectualibus creaturis secundum uniuscujusque proportionem, hoc est, capacitatem superlucet, propriamque ³⁶ suam ³⁷ illuminationem pretiosissimis, hoc est, infra se constitutis ³⁸ se ipsam bene et ornate distribuit, juxta mensuratum uniuscujusque ordinis contemplationem. Ubi posuimus superlucet, ibi in Graeco *επιπαισται*, quod potest transferri superlucet, vel superapparet, vel illucet. Similiter ubi posuimus ingerens, ibi in Graeco *εγγεπιζουσα* ³⁹, pro quo possumus dicere ingerens, vel porrigens, vel commendans. *Quam ⁴⁰, ut apertius dicam, et per ⁴¹ propria ⁴² exempla, etsi ⁴³ deficientia Deo ⁴⁴ omnibus remoto, verumtamen nobis manifestiora.* Ordo simul et sensus ⁴⁵: *Ut apertius dicam, quam, hoc est, divinae virtutis in omnia distributionem, et per propria exempla, etsi deficientia, id est, non omnino ⁴⁶ Deo similia, qui omnibus exemplis remotus est, nobis tamen ceteris exemplis manifestiora suadeam, talia proferam paradigmata. Solaris radii distributiones in primam materiam bene*

VARIAE LECTIONES

¹ Cor. B', AB nomina vocari. ² C eloquium nominare Seraphim. ³ Sic C et corr. B', AB resuscitatur. ⁴ Corr. B', ABC praedicandum. ⁵ Sic C, AB populum, B' corr: populus. ⁶ Sic C et corr. B', pro ea AB et. ⁷ Sic C, AB calefacta. ⁸ B supervenientibus. ⁹ impliciter om., add. ex vers. et text. graec. ¹⁰ A aiunt dixisse. ¹¹ Corr. B', AB collocaturum. ¹² B et. ¹³ Pro inconsequenter A in consequentem. ¹⁴ Corr. B', AB quandam. ¹⁵ Sic AC, B alium. Exspectes: *Sed ille alius seu alter.* ¹⁶ Corr. B' pro eum docuit AB et docere, C et docuit. ¹⁷ A purgat propriam, B purgat propriam. ¹⁸ Sic C, AB ipse. ¹⁹ Corr. B', AB deputacione, C Isaias purgatur propriam. ²⁰ Corr. B', ABC angelo. ²¹ attribuit om. AB, ad marg. adscr. B'. C attribuitur. ²² Corr. B', ABC ipsi. ²³ Corr. B', ABC non quid. ²⁴ Rad. corr. B, AB quid. ²⁵ B' corr. quoniam. ²⁶ A in. ²⁷ B pervenit, B' corr. pervenit. ²⁸ Corr. B', AB quas. ²⁹ Corr. B', pro omnibus AB communibus. ³⁰ proportionaliter om. AB, add. ex vers. et text. graec. ³¹ Rad. corr. B'. AB sed. ³² A implente. ³³ Corr. B', AB diffusio, C diffusionem. ³⁴ ut om. C. ³⁵ Sic C et corr. B', A ineffabiliter quomodo, B ineffabili quomodo. ³⁶ Conj., A proprietatem, B proprietatem (punct. adj. B). C propriam. ³⁷ B suam (punct. adj. B'). ³⁸ Sic C; AB constitutas. ³⁹ AB εγγεπιζουσα, C eghirisusa. ⁴⁰ B' marg. adscr. *quam scilicet distributionem.* ⁴¹ per om. A, B pro, B' corr. per. ⁴² Corr. B', AB proprie. ⁴³ AB et si. ⁴⁴ AB deficienti a Deo, B' corr. deficientia a Deo. ⁴⁵ Sic A, B Ordo sensus simul, B' corr. Ordo et sensus simul, C Ordo verborum similis et sensus. ⁴⁶ Sic C et corr. B', A omni non, B omnimon.

*distributae, implet omnium lucidiorem, et per eam*¹ *A per caliditatem omnis materia corporalis formatur manifestius proprios declarat splendores. Solaris, inquit, radius, qui per spatia mundi hujus visibilis extenditur, in primam materiam, id est, in aethera et superiorem proximam sibi aera bene distributus*² *eique diffusus implet lucidiorem ceteris mundi partibus materiam, et aera videlicet, ut praediximus, et aethera, quas duas mundi partes prae nimia sui sollicitate, nulla corpulentia obsistente, ineffabili celeritate et claritate solaris penetrat*³ *radius et implet, et per eam, lucidiorem materiam, et in ea*⁴ *manifestius ceteris proprios splendores declarat. Accedens vero crassioribus materiis, obscuriorem habet distributam*⁵ *superapparitionem, ex illuminandarum materiarum ad illuminationis distributum habitum importunitate. Dum idem radius crassioribus materiis, inferiori plane hujus aeris parti, quae exhalationibus*⁶ *aquaticis atque terrenis crassior spissiorque, quam superiores mundi*⁷ *partes efficitur, nec non et aquarum*⁸ *naturae accedit, obscurius superapparitionem sui distribuit, neque hoc ex tarditate materiarum, quae illuminandae sunt, ad distributum habitum illuminationis. Non enim capaces sunt supernae lucis in tantum et*⁹ *perfectum habitum illuminationis. Sequitur: et paulo post ex*¹⁰ *hoc ad perfecte fere indistributum coartatur*¹¹. Ac si diceret: Non longe¹² postmodum infra crassiores materias, id est, crassissima terrenaque corpora solida lucique aditum non praestantia, ut fere nihil sui luminis distribuat, ipse radius coartatur¹³, hoc est prohibetur. C

et reformatur a generali vita, quae omnia corpora administrat. Propterea dixit: ad essentias vero contrarias reformationibus suis, hoc est, nimia sui frigiditate ad formationem suam incommodas ipsa, caliditas, nullum vestigium ex occultato¹⁴ primitivae suae operationis manifestat. Pulchre autem ait: absconso¹⁵ primitivae operationis. Prima siquidem operatio ignis est caleficare, quae¹⁶ occulte in omnibus corporibus agere perhibetur. Invisibilis enim est caliditas. Qua autem ratione praepositur¹⁷ actio calefaciendi actioni illuminandi, cum utraeque ignis sint, facile¹⁸ occurrit, dum peraperte videmus, calorem plus penetrare corpora, quam lucem. Densa quippe lucem excludunt, calorem excludere nequaquam. Et si quis dixerit, lux penetrat glaciem, non autem calor, videat glaciem non vi luminis, sed caloris solvi, quam si non intraret, neque quidem solveret. Potest etiam sic transferri: Ad vero contrarie¹⁹ formatas contrarias essentias nullum absconditum²⁰ aliquod ex prima operatione vestigium apparet. Ut sit sensus: In contrariis essentiis, quae contra naturam caloris²¹ formantur, nullum vel²² saltem²³ obscurum vestigium primitivae operationis, id est, calefactionis imprimit. Nix siquidem et glacies prius desinent esse²⁴, quam aliquod vestigium accipere²⁵ caloris. Quid de salamandra dormienti in igne, saepe etiam frigiditate corporis extinguente, dicendum? Et hoc amplius, id est, et hoc amplius argumentum est, praefato videlicet argumento amplius et apertius, quia his, quae non sunt cognata²⁶, per opportuna sibi habentia admittitur primum, hoc est, quia caliditas primum permittitur²⁷ his corporibus, quae non sunt cognata²⁸, id est, connaturalia caliditati, per opportuna corpora habentia connaturalitatem sibi, hoc est, ipsi²⁹ caliditati. Potest etiam in eodem sensu ita interpretari: Quia non connaturalibus per familiaria ad eam, caliditatem, pertinentia adducitur primum. Quod aperte subsequentibus docet exemplis: *Utpote ignita faciens ab igneis facile mobilia*, hoc est, calida faciens, quae facile ab igneis qualitatibus moventur in calorem, et per haec aut aquam³⁰ aut alterum quid non³¹ facile ignescentium³² proportionaliter calefaciens. D Verbi gratia, solaris calor primo aere sibi³³ cognata

VARIAE LECTIONES.

¹ Corr. B', AB ea. ² Corr. B', AB distributor, C distribujimus. ³ C et corr. B', AB penetrat. ⁴ Corr. B', ABC eam. ⁵ Ex vers. et text. graec. AB distributionem. ⁶ A exalationibus, B exallationibus (punct. adsc. B'), C exalationibus. ⁷ mundi om. B. ⁸ Conj., pro et aquarum, AB ea quarum, B' cor. eis quarum, C eis quarum. ⁹ AC ut, B ut (punct. adj. B'). ¹⁰ B et. ¹¹ A coartatur, B coarctatur (punct. adj. B'). ¹² non om. C, AB non longo. ¹³ A coartatur, B coarctatur. (punct. adj. B'). ¹⁴ Corr. B', AE at. ¹⁵ B'

ad marg. adscr. suis contrarias. ¹⁶ B absentias (punct. adj. B'). ¹⁷ Pro absconso B' ad marg. adscr. corr. vel absconsum. ¹⁸ B mundum, sic saepe B' corr. mundum, sic saepe C mundam illuminante, implete assumitur. ¹⁹ Sic C, A porimituque, B porimitusque (punct. adj. B'). ²⁰ B dicitur, B' corr. dicuntur. ²¹ vel absconsum

²² B exocultato (punct. adj. et vel absconsum supra adscr. B'; C ex occulto. ²³ B' corr. abs-

consum. ²⁴ B' corr. quam. ²⁵ A proponitur. ²⁶ Sic C et corr. B', AB facili. ²⁷ Corr. B', AB contraria, C contrarias. ²⁸ B' supra adscr. vel saltem absconditum. ²⁹ Sic C et corr. B', AB caloris. ³⁰ vel un. ABC, supra adscr. B'. ³¹ A solum. ³² AB desinente est, B' corr. desinenter est, C desinunt esse. ³³ B' supra adscr. sit accipere. ³⁴ Corr. B', AB cognita. ³⁵ B corr. admittitur. ³⁶ Sic C et corr. B', AB coq-
nata. ³⁷ Sic C et rad. corr. B', AB ipsa. ³⁸ Sic C et corr. B', pro aut quam AB autem qua. ³⁹ non un. ABC, supra adscr. B'. ⁴⁰ Sic C et corr. B', AB ignescentium. ⁴¹ AB sibi aere.

tum penetrat atque calefacit facili operatione, deinde A per calefactum aera aquam frigidam, aut alterum quippiam, quod non facile potest caleferi, naturali convenientia calefacit. Plana sunt, quae sequuntur : *Juxta hanc igitur ordinationis rationem*¹, id est, juxta similitudinem lucis et caloris, *supernaturalis ipsa omnis boni*² *ornatus visibilis et invisibilis taxiar- chia*, divina scilicet virtus, quae totius ordinis prin- cipium est et princeps, *congruae delucidationis*, id est proportionalis illuminationis, *claritatem primo apparentem*, ab oculis videlicet suis, in quibus per se ipsam inaccessibilis est, erumpentem in rerum naturam, *copiosissimis*, hoc est, quantum in copio- sissimis effusionibus, *excelsissimis*, proximis plane, *manifestat essentialis*, et per eas, quae post sunt³ *es- sentialis*, divinum⁴ *participant radium*. *Eae*⁵ *enim primae cognoscentes Deum, et divinam supereminen- ter*⁶ *desiderantes virtutem, et praeoperatrices*⁷ *feri, quantum possibile*⁸, *Deo*⁹ *simili virtute*¹⁰ *et actione*¹¹ *dignae effectae sunt*¹², et post se¹³ *essen- tias ipsae ad similem virtutem, ut virtus, hoc est, quantum virtus uniuscujusque essentialis divini radii capax est, deiformiter extendunt, copiose ipsis tra- dentes ex superveniente in eas claritate, et illae ite- rum, id est, quae post*¹⁴ *excelsissimas essentialis con- stitutae sunt, subjectis sibi, supervenientem tradunt claritatem, et per singulas prima ei, quae est post eam, tradit*. Verbi gratia prima ierarchia mediae, media tertiae, tertia quartae, quae est in homini- bus, divinas tribuit illuminationes. Tertium sequitur paradigma : *Ipsa aqua nonne et in omnes proportio- naliter pervenit*? Ac si diceret : Nonne ipsa aqua, quemadmodum et solaris radius, et caliditas ignis, proportionaliter in omnes pervenit materias? Hunc locum propter intelligentiae facilitatem ita transu- limus. Potest tamen plus expresse¹⁵, quamvis¹⁶ ob- strusius, interpretari, in eodem profecto sensu : aqua non quidem ergo et in¹⁷ omnes¹⁸ proportio- naliter perveniens¹⁹? Tanquam diceret : Nonne qui- dem ergo aqua et in omnes materias distribuitur proportionaliter perveniens²⁰, hoc est, corrationa- biliter et similiter perveniens²¹ solari radio et cali- ditati? Humi siquidem radicibus occulte arboribus herbisque illabitur, deinceps gradatim in stipites et thyrsos²², ramos, folia, flores, fructus. *Est ergo simul cunctis illuminatis*²³ *principium illuminandi*. Post paradigma ad propositum revertimur²⁴, hoc est, ad

explanationem divinae virtutis et illuminationis. Est, inquit, commune et universale cunctis illuminatis vel illuminandis — utrumque enim potest transferri ab eo, quod est *πρωτοζομίον* — principium illuminandi. Et quod est illud principium? *Deus quidem natura, et vere, et proprie, ut*²⁵ *luminis essentia, et ipsius esse et videre causales*²⁶. Deus enim solus natura Deus est, et solus vere et proprie Deus est. Ceteri enim, qui dicuntur dii, aut falsi sunt, ut dii gentium, dae- mones, aut si veri sunt, non per naturam, sed per gratiam dii sunt²⁷, quibus per prophetam dicitur : « Ego dixi, dii estis, et filii excelsi omnes ». Ut lu- minis essentia, et ipsius esse causalis; « ut »²⁸ in hoc loco apponitur pro²⁹ causali conjunctione; ac si di- ceret : Deus, qui solus natura Deus est, ex hoc co- gnoscitur illuminatis principium illuminandi esse, quia luminis essentia est. In ipso enim et omne lu- men omneque³⁰ illuminatum subsistit, quoniam et ipsius essentia lux est, et ipsius esse causa. Omne³¹ siquidem, quod est, non aliunde ei esse est, nisi ab eo, qui superessentialis est³², et causalis ipsius vi- dere. Infinitiva³³ loco nominum posuit. Ubi pulchre datur intelligi, quod non aliud est et ipsi Deo et omni rationali et intellectuali creaturae esse, et aliud lux esse, et aliud videre, hoc est, intelligere gnostica virtute. Id ipsum itaque ipsis est esse et lucere et videre. Esse enim ipsorum lux est et visio. *Hoc deiforme et Deo simile permanet*, quod proprie transfertur : hoc deiformiter et Deo similiter con- stituens; ipse videlicet qui causalis³⁴ omnium est. C Et quid est illud? *Superposita ei post se unaquaeque divina lumina per se*³⁵ *in illam transvehere*. Hoc est, causalis omnium constituit, ut superposita quae- cunque essentia subsequenti se essentialis divina lumina per se in³⁶ illam transvehat vel su- pervehat. *Ἐποχρῆσθαι*³⁷ enim et transvehere eos, supervehere, et invchere potest interpretari. *Ergo excellentissimam caelestium animorum dis- positionem simul omnium reliquarum*³⁸ *essentialis, secundum quod consequens est post Deum principium mirantur, omnis sacrae et divinae scientiae et divinae imitationis, tamquam per illas in omnes et nos divina illuminatione distributa*³⁹. Ordo et sensus : Ergo mirantur, vel arbitrantur; *ἄρῶνται* enim et miran- tur et⁴⁰ arbitrantur potest interpretari; plus tamen D convenit sensui in hoc loco mirantur, quia ad lau- dem pertinet. Ergo mirantur simul essentialis om-

VARIAE LECTIONES.

¹ B rationem ordinationis. ² Sic C et rad. corr. B', AB bonis. ³ Sic C et rad. corr. B'; pro post sunt AB possunt. ⁴ Corr. B', AB divino. ⁵ Pro Eae B' marg. adscr. Hae. ⁶ Corr. A supereminentes, B' rad. corr. supereminentem. ⁷ B operatrices. ⁸ B' supra adscr. est. ⁹ Corr., AB Deum. ¹⁰ A virtutem, B virtutem (punct. adj. B'). ¹¹ A actionem, B actionem (punct. adj. B'). ¹² Corr. B', A effecta es. ¹³ Cor. B', AB te. ¹⁴ post om. B, ad marg. adscr. B'. ¹⁵ Conj., AB expressius. B' corr. expressiusque. ¹⁶ Conj., AB quam vos. ¹⁷ in om. AB, supra adscr. B'. ¹⁸ B' ad marg. adscr. distribuitur. ¹⁹ Conj., AB perveniens. ²⁰ Conj., A provenientes, B pervenientes. ²¹ Conj., AB pervenienti, B' corr. pervenientes. ²² AB thyrsos. ²³ Corr. B', AB illuminantis. ²⁴ B' rad. corr. revertitur. ²⁵ Ex vers. et text. gr., AB et. ²⁶ B casualis, B' corr. causalis. ²⁷ B sunt dii. ²⁸ B' corr. et. ²⁹ Corr. B', AB pro qui apponitur. ³⁰ A omnemque, B omnemque (punct. adj. B'). ³¹ B omnem (punct. adj. B'). ³² est om. B, supra adscr. B'. ³³ Emend., AB infinita. ³⁴ B casualis. ³⁵ se om. B, ad marg. adscr. B'. ³⁶ in om. AB, supra adscr. B'. ³⁷ AB ἐποχρῆσθαι. ³⁸ B' ad marg. adscr. dispositionum. ³⁹ Corr. B' AB distributi. ⁴⁰ et om. B.

zinum reliquarum caelestium essentialium dispositiones¹. Quid mirantur? Excellentissimam caelestium animarum dispositionem, secundum quod consequens² est, post Deum. Et quid de ea mirantur³, hoc est laudant? Quod sit principium post Deum omnis sacrae et divinae scientiae et divinae imitationis, tanquam per illas, excellentissimae videlicet dispositionis essentialis, in omnes ceteras caelestes, et in nos homines, qui humanam participamus essentialiam, divina⁴ illuminatione distributa, quoniam per illas divina illuminatio distribuitur, ac veluti post unum et primum omnium principium, Deum dico, et proximum substitutae sint⁵. *Propter quod et omnem sacram et Deo similem operationem in Deum quidem quasi causalem referunt.* Subauditur, angeli: deinde primos⁶, hoc est, in primos *deiformes intellectus tanquam primos operatores divinarum, luminum videlicet, et magistros.* Ac si diceret: Quoniam excellentissima caelestis dispositio immediate post Deum est, propterea inferiores virtutes omnem suam sacram Deoque similem operationem in se ipsas referunt. Sed primo in Deum, et consequenter in primos intellectus, qui primi operatores sunt et magistri divinarum, seu luminum vis subaudire, seu mysteriorum, seu arcanorum ceterarumque similium. Sequitur recapitulatio interpretationis nominum primae ierarchiae. *Non⁷ ergo prima sanctorum angelorum dispositio magis simul omnibus habet igneam⁸ proprietatem?* Ac si diceret: Nonne, quamvis omnes caelestes virtutes⁹ habeant igneam¹⁰ proprietatem, hoc est, purgativam operationem, magis tamen ceteris prima ierarchia, cujus primus ordo Seraphim nominatur, id est, incendentes vel calefacientes? *Et effusam divinae sapientiae traditionem, et mysticum excelsissimae divinarum illuminationum scientiae;* subauditur, magis omnibus habet prima dispositio, cujus ordo secundus Cherubim dicitur, id est, multitudo scientiae, sive effusio sapientiae. *Et sessivam proprietatem gestantem divinam susceptionem significantem;* similiter subauditur, magis omnibus habet divinae sedis proprietatem, quae Deum gestat, divinamque receptionem significat, prima ierarchia, cujus tertius ordo nominatur Throni, id est, sedes. Omnes igitur caelestes virtutes habent¹¹ igneam vim et effusionem sapientiae et mysterium scientiae et divinae sessionis receptionem, magis tamen ceteris omnibus prima ierarchia. *Ipsae vero suppositarum dispositiones essentialium ignea sapienti et scienti¹² Dei susceptoria virtute¹³ participant quidem infra.* Ipsae, inquit, dispositae essentialis mediae ierarchiae, quae suppositae

A sunt primae, participant quidem inferius igneam virtutem Seraphim, sapientem scientemque Cherubim virtutem, Dei susceptoria virtutem Thronorum. *Et ad primas aspicientes¹⁴, et per eas, primas, ut¹⁵ imitatione divina¹⁶ praeoperative digne factas in deiformitatis possibile reductae:* hoc est, ad primas essentialis mediae convertuntur, et per eas, primas, merito digne factas in similitudine divina praeoperatrices in deiformitatem possibilem reducuntur, id est, sursum ducuntur¹⁷ secundae. Re enim saepissime pro rursus ponitur. De ultima autem caelestium ierarchia, deque humana subintelligendum reliquit. Ut enim secunda participat virtutes primae, ita tertia virtutes secundae, et quarta tertiae, ac si ignea et sapiens et sciens Dei que susceptoria¹⁸ virtus primam a Deo in primam, secundo per primam in secundam, tertio per secundam in tertiam, quarto per tertiam in quartam descendit ierarchiam; gradatim siquidem¹⁹, non tamen aequaliter. Et iterum quarta²⁰ per tertiam, tertia per secundam, secunda²¹ per primam, prima per ipsum Deum in praefatas reducit virtutes. *Dictas ergo sanctas proprietates, quarum participatio per primas post eas subsistentes sunt, ipsis illis²² post Deum tanquam ierarchiis reponunt.* Praedictas ergo, inquit, sanctas proprietates, proprium enim angelici ordinis, qui ultimus est, purgationes²³ prophetarum ceteraque operationes, quae divina bonitate largiente in humana peraguntur natura²⁴. Quarum proprietatum per primas essentialis subsistentes²⁵ post eas sunt participatio. Reponunt, id est, referunt²⁶ ipsis illis ierarchiis, tanquam post Deum, hoc est, quoniam post Deum sunt. Quod breviter possumus colligere: angelicus ordo sanctas proprias operationes non in seipsum, sed in ipsas ierarchias, quae post Deum sunt, quoniam ab ipsis accepit, refert. Pulchre autem dicit: quarum participatio subsistentes sunt, quoniam omnis caelestis essentialis proprietatum suarum et sit et dicitur participatio. Potest tamen facilius interpretari: dictas ergo sanctas proprietates, in quarum participatione per primas post eas²⁷ subsistentes sunt. Quoniam enim in Graeco est *ὡν μετουσία*, quarum participatio, et in quarum participatione potest intelligi; *μετουσία* quippe et nominativus casus accipitur, et dativus pro ablativo ponitur²⁸.

§ 4. *Ait ergo haec dicens, vel sicut proprie interpretatur: dixit ergo qui haec ait, hoc est, qui hunc sensum protulit de purgatione prophetae a Seraphim, risionem ab illa, divina scilicet virtute, susceptam fuisse theologo per unum operantium nobis sanctorum*

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic AB. ² B a. m. superscr. *consequens*. ³ B corr. a. m. AB *miratur*. ⁴ A *divinam*. ⁵ Corr. B, AB *sunt*. ⁶ B' supra adscr. *in primos*. ⁷ B corr. *Nonne*. ⁸ B *igneam habet proprietatem*. ⁹ B *caelestes virtutes omnes*. ¹⁰ *igneam* om., adlidi ex conj. ¹¹ *habent* om. AB, ad marg. adscr. B'. ¹² Emend. pro *sapienti et scienti* et AB *sapientie scientie* B' corr. et *sapientem scientemque*. ¹³ B' corr. *susceptoria virtutem*. ¹⁴ Ex vers. et text. graec., AB *sapientes*. ¹⁵ B' corr. *in*. ¹⁶ Rad. corr. B, AB *divinam*. ¹⁷ Conj., AB *dicuntur*. ¹⁸ Conj., AB *subsistentia*. ¹⁹ A *quidem*. ²⁰ Corr. B', pro *quarta* AB *tertia*. ²¹ Rad. corr. B', AB *secundam*. ²² Rad. corr. B', AB *illius*. ²³ B' supra adscr. *est purgationes*. ²⁴ Corr. B', AB *naturae*. ²⁵ Corr. B', AB *subsistentis*. ²⁶ A *refertur*. ²⁷ Emend., A *eum*, B *ea*. ²⁸ Corr. B', A B *positus*.

et beatorum angelorum, et ante illuminativam ipsius, A angeli, manuductionem, qua duxit ¹ theologum, in illam sanctam, visionis plane, contemplationem reposuisse, hoc est retulisse, in ipsum videlicet Seraphim, a quo et per quem ² visus est purgare prophetam. Et sedere videt excelsissimas essentias, id est, superexcelsissimas essentias, quantum in symbolis dicendum, hoc est, quantum per symbola dici potest, quod ineffabile est, post Deum et circa Deum collocatas, superprincipalem summitatem, superessentialem videlicet bonitatem, in medio superfirmitatarum ³ virtutum supercollocatam. Brevis commemorat visionem prophetæ, quæ sic in hebraica veritate scripta est; Septuaginta enim prae manibus non habemus, quos ⁴ sequitur Dionysius: « Vidi Dominum sedentem super solium B excelsum et elevatum, et ea, quæ sub ipso erant, implebant templum. Seraphim stabant super illud, sex alae uni ⁵, sex alae alteri. Duabus velabant faciem ejus, et duabus velabant pedes ejus, et duabus volabant et clamabant alter ad alterum et dicebant: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus ⁶ exercituum; plena est omnis terra gloria ejus. Et commota sunt superliminaria cardinum a voce clamantis, et donus impleta est fumo thymiamatis ⁷. Et dixit: Vae mihi, quia tacui, quia vir pollutus labiis ego sum, et in medio populi polluta labia ⁸ habentis ego habito, et regem Dominum exercituum vidi oculis meis. Et volavit ad me unus de Seraphim, et in manu ejus calculus, quem forcipe tulerat de altari, et tetigit os meum et dixit: Ecce tetigi hoc labia tua et auferetur iniquitas tua. Didicit igitur ⁹ visionibus ipse theologus, quia juxta omnem superessentialem supereminentiam incomparabiliter supercollocatum est divinum simul omni visibili invisibilique ¹⁰ virtute. Didicit, inquit, Isaias ¹¹ visionibus suis, quia solus Deus superessentialis est et supereminens et incomparabiliter supercollocatus omni visibili invisibilique ¹² virtute. Potest etiam interpretari: incomparabiliter supercollocatum est divinum omni visibili invisibilique virtute. Divinum autem dixit ipsum Deum, usitatissimo Græcorum more. Ipsi enim dicunt Θεός et Θεόν, hoc est, Deus et divinum. Atque ¹³, vel et quidem, a superioribus subauditur: didicit ¹⁴, quia omnium est remotissimum, vel ¹⁵ excelsissimum, supereminens subaudi, ut universale, subaudis divinum, neque primis eorum, quæ sunt, essentiis simile. Quæ enim essentia superessentiali similis esse potest? Adhuc et omnium ipsum, divinum videlicet, principium et causam substantificam esse didicit, et eorum, quæ sunt, secreta singularitate immutabile fundamentum; ex quo, divino

plane, et esse et bene esse, etiam ipsis summe munitis ¹⁶ est virtutibus. Quod ergo propheta videt Dominum sedere super excelsissimas essentias, remotam ab omnibus ipsius ¹⁷ superessentialitatem, et quod universaliter omnium excelsissimum et ab omni intellectu remotissimum remotissimus sit, et quod neque primæ essentiæ similes ei sint, omni siquidem similitudine relinquuntur, quamvis, ut de eo dicitur aliquid, ex creatura similitudines ei adhibeantur, significat; quod autem principium sit omnium et causa substantifica secretumque et immutabile et singulare fundamentum, per ¹⁸ cardines templi, circa quos omnia, quæ moventur, volvuntur, dum in seipsis immutabiles permanent, mystice figuratur. Deinde easdem sanctissimorum Seraphim edoctus est deiformes virtutes; sacra quidem ipsorum cognominatione, quod est ignitum, de quo paulo post dicemus, quantum possibile subintroducere in deiforme ignitæ virtutis anagogas. Ipsorum, inquit ¹⁹, cognominatione — utrique enim Seraphim nominantur — quæ est ignitum, de quo ignito paululum posterius, quantum nobis possibile est subintroducere, iam dicemus. Edoctus est propheta anagogas, hoc est, ascensiones eorum Seraphim in deiforme ignitæ virtutis. Intellectu quippe cognominationis eruditus est in ascensionibus eorum in deiformem ignitam virtutem. Ignea siquidem virtus Deo similis est, quantum sensibilibus creaturis similitudo ejus imprimiur. Hinc et ipse ait: « Ego sum ignis consumens ». Alarum vero expansa sacra formatione in divinum in primis, in ²⁰ mediis, in ²¹ ultimis intellectibus absolutam et altissimam extensionem, hoc est, per expansam sacram formationem ²² alarum; expansas quippe Seraphim alas propheta vidit edoctus absolutam, id est, citivolam et altissimam extensionem, contemplatione videlicet in Deum, in primis, in mediis, in ultimis intellectibus; unaquæque enim cælestis essentia, ut in superioribus tractatum est, primas ²³ et medias et ultimas virtutes habet. Alæ itaque expansæ altitudinem intelligentiæ symbolizant. Sed et eorum multifidum et multiforme videns intellectualis theologus, et alis distingui, eam subtilis pedes et eam subtilis facies visionem, et eum in mediis alis semper motum. Hac triformi alarum distinctione ab ipsa plane visione reductus est propheta, id est, sursum ductus in eorum, quæ visa sunt, cognitionem, manifestata ei altissimorum intellectuum multiviam et multiviam virtute; hoc est, dum manifestata est ei, prophetæ, altissimorum intellectuum multiplex in viis suis, et in visionibus suis multiplex virtus. Quid autem tripartita alarum distinctio subsignat ²⁴, consequenter adjungit dicens: Et ²⁵ eorum

VARIÆ LECTIONES

¹ B' rad. corr. dixit. ² Corr. B', AB quod. ³ Corr. B', AB superfirmatum. ⁴ Corr. B', AB qui. ⁵ B' sex alieni, B' corr. sex alae uni. ⁶ Deus om. A. ⁷ AB thymiamatis. ⁸ Corr. B', AB labiis. ⁹ B ergo. ¹⁰ B invisibili visibilique. ¹¹ A esaias, B' corr. ysaias. ¹² Emend., pro visibili invisibilique A invisibili invisibilique, B invisibili visibilique. ¹³ B' supra adscr. corr. At quia. ¹⁴ Emend. AB dicit. ¹⁵ B et. ¹⁶ B' rad. corr. inviis. ¹⁷ ipsius om. B. ¹⁸ B' marg. adscr. de cardinibus templi. ¹⁹ inquit om. B. ²⁰ in om., additi. ex conj. ²¹ B' supra adscr. et mediis et in. ²² Emend., AB formationem. ²³ Emend. B', AB prima. ²⁴ B' corr. insinuat. ²⁵ Rad. corr. B', AB ut.

sacra formidine, quam ¹ habent supermundane in altiorum et graviorum superbam et audacem et impossibilem scrutationem; a superioribus subauditur: et edoctus est idem ² propheta eorum, Seraphim, sacra formidine, hoc est, pio castoque timore, quam formidinem ³ habent supra hunc sensibilem mundum in superba et audaci et impossibili scrutatione altiorum, seu divinorum archanorum, quod ⁴ per duas alas facies velantes innuitur, et superba et audaci et impossibili scrutatione graviorum, seu profundiorum, seu videlicet divinorum mysteriorum, quod per duas alas pedes tegentes ⁵ significatur. Ubi autem posuimus superbam ⁶, ibi in Graeco est αἰδέσθω, pro quo possumus dicere superbam, vel promptam, vel voluntariam, vel libitam, vel se ipsam promittentem. Et in commensuratione Deum ⁷ imitantium actionum incessabile et altivolum semper motionis. Hic iterum ⁸ subauditur, edoctus est; et est sensus: per duas alas, quibus semper volabant ⁹, intellexit propheta incessabilem et altivolum semper motum in mensura actionum, quae ¹⁰ Deum semper imitantur. Facies itaque Domini est sedentis super solium, hoc est, super excelsissimas caelestes essentias superessentialis ipsius altitudo, qua super omnia et ab omnibus remotus cognoscitur, quam Seraphim ceteraeque caelestes virtutes ¹¹ aspicere trepidant ¹², ne forte veluti superbo et audaci et impossibili contuitu incaute de ea aliquid ¹³ scrutentur; (inscrutabilia enim sunt iudicia eius, et investigabiles viae ejus in omni tempore). Qui videlicet divinae altitudinis faciem terribi Seraphim duabus suis ¹⁴ ais obtegunt, timentes eam intueri. Pedes autem sedentis super thronum sunt profundissima ipsius in ¹⁵ universali creatura, quam condidit, vestigia. Quos duabus alis contegunt caelestes virtutes, timentes scrutari, quomodo Dominus, quum sit super omnia, diffinitur in omnia, et ubique est, sine quo nihil esse potest, quoniam eorum, quae sunt, essentia et substantia ipse est, cum sit superessentialis et supersubstantialis. Duabus tamen alis semper volitant ¹⁶ aeternae suae actionis commensurabili motu, quoniam in eum semper inspicere concupiscunt, et reverenter ¹⁷ eum quaerunt, ne in ejus contemplatione illos incurrant errores, quibus ab ineffabilis et incomprehensibilis claritatis ejus contuitu digni videantur excludi. Senarum autem alarum eorum distinctionis ¹⁸ in has binas tres ¹⁹ divisiones multiplex interpretatio est. Nam quod senae sint ²⁰, et naturae angelicae intelligibiliumque ipsius motuum perfectionem ineunctanter significat. Binae ²¹ vero

alae aut caritatis biforem rationem, qua Deum suum, et omnia quae facta sunt, quoniam ab eo facta sunt, diligunt, insinuat, aut actionem et ²² contemplationem suam, aut geminam theologiae partem, quarum una est affirmativa, altera negativa, una Deum induit, praedicando de eo omnia quae sunt, altera exiit, negando eum esse quid eorum, quae sunt et quae dici possunt. Ambae tamen verae sunt, idque ipsae efficiunt, quamvis videantur contradictoriae. Sed et illam divinam et multum pretiosam ὑμνωδία ²³ eruditus est, formante visionem angelo secundum ²⁴ virtutem ²⁵ ipsi theologo, et tradente propriam sacram scientiam. Ἑμνοδία dicit (Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus exercituum). In quo hymno summa bonitas in tribus substantiis laudatur. Est enim una essentia in tribus substantiis. Ἑμνοδία autem ²⁶ compositum nomen est ab ὑμνῶ et ὀδῶ, hoc est, a laude et cantu ²⁷. Ἑμνοδία enim est laus cum cantu. De qua laude eruditus est theologus, dum format angelus visionem, et secundum virtutem ipsius theologi laudis mysterium tradit. Docuit ergo eum et hoc, id est ²⁸, de eo quod sequitur, quia purgatio est quantumcumque purgatis, ipsa divinae claritatis incognitae, quantum possibile, participatio. Est igitur purgatio omnium, qui spiritualiter purgantur, quoquomodo purgantur, participatio divinae claritatis incognitae, hoc est, divinae intelligentiae, quae superat omnem intellectum, quantum possibile est rationali et intellectuali creaturae eam participare. Haec autem ex ipsius Divinitatis remotis causis, in qua omnes sacros ²⁹ intellectus superessentialiter occultatione perficiens, altissimis circa se virtutibus manifestior ³⁰ quomodo est, et magis semetipsam manifestat et distribuit. Sed unde se manifestat et manifestiorem se facit ³¹? Dum ipsa ab occultis suis erumpit ³², ex ipsius plane Divinitatis remotis causis omnibus incognitis. In qua occultatione Divinitatis omnes sanctos intellectus invisibiliter ipsa claritas perficit. In hac sententia pulchre datur intelligi, non aliam claritatem dixisse, nisi Verbum Deum, videlicet filium, qui in secretissimis sui Patris sinibus omnes sanctos perficit intellectus ³³ in primordialibus suis causis, ac veluti ex luce Divinitatis inaccessibili instar clarissimi radii procedit, priusquam se ipsum proximis sibi virtutibus manifestiorem [se] ³⁴ facit ³⁵, et quomodo est, id est, quomodo manifestatio ipsius potest fieri, et ³⁶ magis se ipsum ceteris ³⁷ manifestat et distribuit. Et haec est ipsa purgatio et illuminatio et perfectio, ipsius videlicet participatio. Potest et sic interpretari: Haec

VARIAE LECTIONES.

¹ Corr. B°, AB qui. ² Corr. B°, AB id est. ³ Corr. B°, A B formidet. ⁴ Corr. B°, AB quam. ⁵ B velantes. ⁶ A superba. ⁷ Conj., AB itaque. ⁸ A supervolabant. ⁹ Conj., AB qui. ¹⁰ caelestes om. B. ¹¹ A trapidant. ¹² B. aliquid de ea. ¹³ in om. AB, supra adscr. B°. ¹⁴ B supervolant, B° corr. semper volitant. ¹⁵ Conj., AB reverentur. ¹⁶ Corr. AB distinctio. ¹⁷ A ter. ¹⁸ B° corr. sunt. ¹⁹ A bene. ²⁰ A aut. ²¹ B° marg. adscr. inmodiam i. e. laus divina. ²² Corr. B°, AB secundam. ²³ Ad marg. corr. B°, AB visionem. ²⁴ Corr. AB aut. ²⁵ Ἑμνοδία — cantu om. B. ²⁶ Emend., AB idem. ²⁷ Emend., AB sacras. ²⁸ B° ad marg. adscr. fit. ²⁹ Corr. B°, AB fecit. ³⁰ A irrumpit. ³¹ Rad. corr., B°, A intellectibus. ³² se supervacaneum esse videtur. ³³ Corr. B°, AB fecit. ³⁴ et om. AB, infra adscr. B°. ³⁵ Pro ceteris A qui ceteris (punct. adj. B°).

autem ex ipsius Divinitatis remotis causis ¹, cujus ² A aut sacerdotes purgans aut illuminans, ipse dicitur omnes sacros intellectus superessentialiter perficit. In nullo ³ tamen distat sensus. Deinde ex secundis aut novissimis aut nostris intellectualibus virtutibus, quantum ab ipso unaquaeque secundum deiforme extitit, sic manifestam suam illuminationem conduit ad propriae occultationis ⁴ laudandum ignotum. Postquam, inquit, divina claritas ex secretis suis erumpit ⁵, ac primo omnium excelsissimis sibi proxime primae ierarchiae ordinibus manifestorem se aperit, consequenter sic manifestam suam illuminationem, hoc est ⁶, in manifestam suam illuminationem conduit, vel, ut apertius transfertur, congregat. Unde congregat? Ex secundis aut novissimis, hoc est, ex secundae aut tertiae caelestis ierarchiae ⁷ ordinibus, aut ex nostris intellectualibus virtutibus, ex humana videlicet B ierarchia, quantum extitit, hoc est, quantum substituta est ab ipsa divina claritate unaquaeque virtus vel ierarchia, secundum deiforme ⁸, id est, juxta divinam similitudinem. Ad quid congregat? Ad propriae plane occultationis laudandum ignotum, hoc est, ut secretissima omnibusque ignota ipsius laudent mysteria. Lucet autem, ipsa divina claritas, per singula generaliter, sed quo modo, quo ordine? secundis, inquit, per prima, et si oportet breviter dicere, primo ⁹ ex occulto, secreto videlicet suo, ad manifestum ducitur per primas ¹⁰ virtutes, subaudiendum reliquit: secundis, per secundas ¹¹ vero tertiis, per tertias quartis in ¹² manifestum ducitur. Hoc ergo theologus didicit ex luceduce ¹³ eum angelo. Ac si diceret: ex angelo, qui eum in lucem intelligentiae, visionis C introduxit. Hoc est: purgationem et omnes divinas operationes, per primas essentias relucentes, in omnes reliquias distribui secundum uniuscujusque ad deificas participationes ¹⁴ analogiam. Explanationis non indiget. Propter quod et igne purgativam proprietatem ipsis Seraphim consequenter post Deum ¹⁵ reposuit. Quoniam, inquit, per primas virtutes omnis divina operatio reliquis distribuitur, propterea ipse angelus purgationem prophetae, quam instar ignis ipse proprie peregit, ipsis ¹⁶ Seraphim post Deum retulit, quoniam a Deo per Seraphim visus est angelus purgare prophetam. Nihil ergo inordinatum, si ¹⁷ purgare theologum dicitur Seraphim. Sic enim Deus ¹⁸ purgat omnes, quoniam ¹⁹ totius purgationis est causa. Deinde exemplum introducit: magis autem, subauditur dicendum; proxime enim utemur exemplo, hoc est, proximo causae, de qua agitur, utemur exemplo. Sicut secundum nos ²⁰ summus sacerdos per suos ministros

A aut sacerdotes purgans aut illuminans, ipse dicitur purgare et illuminare, per ipsum purgatis ordinibus, per se in seipsum reponentibus proprias sacras operationes; hoc est, dum purgati ordines per ipsum summum sacerdotem per se in ipsum proprias sacras operationes referunt, quasi ipse fecerit ²¹ quod ipsi faciunt: sic et propriam purgativam scientiam et virtutem, ipse purgationem theologi perficiens angelus, in Deum quidem veluti causalem, deinde in ipsum Seraphim, tanquam primam agentem summum sacerdotem reponit. Similitudo sequitur: veluti fortassis quis dixerit, cum angelica reverentia purgatum edocens; hoc est, ita loquitur angelus ad prophetam, tanquam si quis angelica reverentia dignus purgatum aliquem doceret, quomodo, quo ordine purgatus sit. Quia in te, o purgate a me, qui te purgavi, perficiendae purgationis principium quidem est excelsum, vel sicut proprie transfertur remotissimum, et essentia ²² et creator, et causalis, primasque essentias ad esse adducens, et circa se ²³ collocazione ²⁴ continens et observans inconversabiles et casu carentes, et seipsum movens in primas ²⁵ propriarum providarum operationum participationes. Hoc enim haec me docens ait ipsius Seraphim manifestare missionem. Hoc, inquit exemplum veluti loquentis ²⁶ ad purgatum prophetam de causa et ordine purgationis suae, qui me docuit haec de purgatione prophetae, missionem ipsius Seraphim manifestare ait. Ac si diceret: Non ego Dionysius hanc similitudinem introduxi, sed ille, qui me docuit, quid missio Seraphim ²⁷ significaret ²⁸. Et mox ²⁹ quasi ad verba ³⁰ loquentis angeli ³¹ ad prophetam revertitur. Summus autem sacerdos et post Deum dux ipse praestantium essentiarum ornatus, a quo ego purgare deiformiter eruditus sum. Ordinem Seraphim atque ornatum veluti unum summum sacerdotem et post ³² Deum ducem nominat; non aliam ob causam, ut opinor, nisi quia tanta unitas est ³³ caelestium animorum ³⁴, ut, quod unus agit, omnes unanimiter agere intelligantur ³⁵. Ipse igitur est, summus sacerdos videlicet Seraphim ornatus, per me, o Isaia ³⁶, te purgans, per quem proprias providas ³⁷ actiones ex occulto et iam in nos, qui angeli sumus, produxit ipsa totius causa et opifex purgationis, id est, omnium intelligibilium et rationabilium virtutum. Finis solutae quaestionis: Haec ille quidem ³⁸ docuit me, id est, D quod ³⁹ de hac quaestione dixi, ille quidem docuit me. Quis autem ille, ignoramus; argumentamur ⁴⁰ tamen aut ⁴¹ ipsum Paulum apostolum, cujus erat discipulus, aut Jerotheum, quem in libro de di-

VARIAE LECTIONES.

¹ B causis remotis. ² Pro cujus B' corr. est quae. ³ Corr. B', AB nulla. ⁴ B occultationis, B' corr. occultationis. ⁵ Sic AB. ⁶ est om. AB, supra adscr. B'. ⁷ ierarchiae caelestis. ⁸ Corr. B', A sedi forme. ⁹ B' corr. primum. ¹⁰ B primas per. ¹¹ Corr. B', AB secundis. ¹² in om. B. ¹³ Conj. AB luce dicente. ¹⁴ A participationis. ¹⁵ AB eum, B corr. deum. ¹⁶ Corr. B', AB ipse. ¹⁷ si om. AB, adscr. B'. ¹⁸ B' supra adscr. et Deus. ¹⁹ Corr. B', AB quorum. ²⁰ Corr. B', AB non. ²¹ B dixerit, B' supra adscr. corr. fecerit. ²² A et essentia om. A. ²³ se om. B, supra adscr. B'. ²⁴ Rad. corr. B, AB collocazione. ²⁵ Corr. B', A prima, B prim. ²⁶ B loquentis veluti. ²⁷ B' ad marg. adscr. ipsius Seraphim. ²⁸ A significarit. ²⁹ Pro mox A non. ³⁰ Rad. corr. B', pro ad verba. AB adverbis. ³¹ angeli om. A. ³² post om. AB, ad marg. adscr. B'. ³³ est om. B. ³⁴ B' adscr. est. ³⁵ B intelliguntur. ³⁶ Pro me, o Isaia, A meo esaias, B me oysaias, B corr. me oysaia. ³⁷ B providas proprias. ³⁸ Corr. B', pro quidem AB quid est. ³⁹ Corr. B', A qui, B quid. ⁴⁰ B' corr. argumentamus. ⁴¹ A autem.

vinis nominibus magnis laudibus exaltat. Quisquis A autem fuerit, qui tantum virum edocuit, sapientem fuisse non dubitabimus ¹. Sequitur: *Tibi autem, o Timothee, ego trado, quae ab illo didici. Tua ² autem concesserim intellectuali et discretiva scientia, aut alteram partem dictarum causarum absolvi dubitatione, et eandem honorare ante alteram, tanquam consequens et rationabile et aequae verum habentem.* Quoniam, inquit, praesentem quaestionem duobus modis reserari posse diximus. Aut enim purgans prophetam angelus Seraphim nomine propterea vocatus est, quoniam illud nomen omnibus caelestibus virtutibus commune ³; inest enim omnibus communiter, quamvis ⁴ non aequaliter, ignea purgativa vis, quae ⁵ Seraphim significare ipsa nominis interpretatio manifestat. Ita quippe quidam praesentem quaestionem B solvere conantur. Ac ⁶ quid mihi probabilius videtur, qui excelsissimorum intellectuum propriam appellationem propriasque virtutes ultimis angelis nobisque praesidentibus ⁷ nullo modo convenire disserui. Propterea angelus, qui purgavit prophetam, Seraphim vocabulo nominatus est a theologia, quoniam ipse suam propriam operationem, qua purgavit prophetam ⁸, cuius labia mystico tetigit calculo, non in seipsum retulit, sed in ipsum Deum, qui totius purgationis causa est et principium, et ipsum ⁹ quasi summum sacerdotem Seraphim, per quem virtus est prophetica labia mundare. Concesserim ego, tua intellectuali et discretiva scientia aut alteram partem dictarum causarum ¹⁰, id est, alteram duarum praedictarum solutionum ab omni dubitatione C absolvi, tamque incunctanter roborari, et eandem, absolutionem videlicet, quae tua intellectualis scientia et absolverit et roboraverit, honorare ante alteram, et ¹¹ unam aut penitus respuas aut in comparatione alterius parvipendas, tanquam quod consequens ¹² et rationabile et aequae, hoc est, ¹³ recte verum habuerit. Aut, si neutra ¹⁴ illarum tibi sufficit ¹⁵, a te ipso quid vere vero ¹⁶ ricinius ¹⁷ invenire concesserim, aut ab altero, cuius intelligentia et meam et tuam superat intentionem, dicere, Deo videlicet dante, sive tibi sive alteri, a quo discere volueris, et prius recipientibus angelis, ab ipso videlicet Deo, qui omnium contemplationum D lex est et causa et effectus, et angelorum amicis, summis videlicet hominibus, per quos mysteria, quae a Deo recipiunt, angeli inferioribus se aperiu-

Dei videlicet, *magis amabilem contemplationem ¹⁸, hoc est, per contemplationem praesentis quaestionis, quae eis magis ceteris amabilis est.*

CAPITULUM XIV.

Cujus titulus est:

Quid significat angelicus numerus ¹⁹.

§ Et hoc autem dignum, ut aestimo, intellectuali cognitione, quia ²⁰ eloquiorum de angelis traditio millies ²¹ millia esse ait, et decem millia decies millies, secundum nos sublimissimos numerorum in se ipsam revolvens et multiplicans. Dignum est, inquit, intellectuali cognitione, id est intellectualium rerum scientia ²², quid de angelicis numeris divina tradit Scriptura. Ipsa siquidem traditio maximos numerorum terminos secundum nos in seipsam revolvit, et in seipsam multiplicat. Non enim ipsa traditio infinitae numerositatis angelorum terminos in his numeris comprehendit, neque definit; perspicens vero nostrae rationis adhuc mortali habitaculo coartatae infirmitatem, ita ut ultra denarii numeri cubos ²³, eosque per seipsos multiplicatos, hoc est, millicies millia, ejusdemque iterum denarii in millibus decem, quia ab eo nascuntur ²⁴, per seipsum multiplicati quantitatem, hoc est decem millia decies millies non possit ascendere, quoniam infinitatem altiorum numerorum neque valet perspicere, nec nominare. Tanta enim vis numerorum est, ut ductus infinitus existimetur. Per hos enim ²⁵ humanae ratiocinationi comprehensibiles et nominabiles numeros infinitam caelestium multitudinem voluit significare. Usus siquidem frequentissimus divini eloquii est, per finita infinita innuere. Hoc autem scriptum est in Daniele propheta, ubi ait: «Aspiciebam, donec throni positi sunt». Et: «Antiquus dierum sedit, vestimentum ejus quasi nix candidum, et capilli capitis ejus quasi lana munda, thronus ²⁶ ejus flammae ignis, rotae ²⁷ ejus ignis accensus; fluvius igneus, rapidusque egrediebatur a facie ejus, millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei». Ita beatus Hieronymus transtulit, Sanctus autem Dionysius antiquam secutus est interpretationem. Et per hos, numeros, aperte significans, ipsa traditio, innumerabiles caelestium essentiarum ordinationes. Multa enim sunt beatae militiae supermundatum intellectuum, infirmam et coartatam superantes materialium secundum nos numerorum commensurationem. Hoc autem dicit non quod ipsi

VARIAE LECTIONES.

¹ Conj. A dubitarimus B dubitarimus. (punct. adj. B'). ² Corr. B', AB tu. ³ B' adscr. est. ⁴ Corr. B', AB quis. ⁵ Emend., AB nisque. ⁶ B At. ⁷ B praesentibus, B' corr. praesidentibus. ⁸ Verba seraphim—prophetam om. B. ⁹ Forte leg. in ipsum. ¹⁰ B causarum dictarum partem. ¹¹ Sic AB, forte ut. ¹² Corr. B', AB sequens. ¹³ est om. AB, ad marg. adscr. B'. ¹⁴ Corr. B', AB sine utra. ¹⁵ Pro sufficit, A non sufficit, B non sufficit (punct. adj. B'). ¹⁶ Corr. B', pro quid vere vero AB quaerere vere. ¹⁷ B' ad marg. adscr. sit. ¹⁸ Conj., AB in contemplationem. ¹⁹ B corr. quare. ²⁰ AB milles, sic ubique. ²¹ A scientiam, B scientiam. (punct. adj. B'). ²² Corr. B', AB cibos. ²³ Emend. AB noscuntur. ²⁴ enim om. A. ²⁵ AB thronus. ²⁶ Corr. AB. recte.

NOTAE.

¹ A litteris miniatilis Capitulum quartum decimum, cuius titulus est cet., B titulum om. B' litteris majusculis atramento adscr. Titulus XIV capituli: Quid

significat angelicus numerus traditus, litterisque miniatilis addidit: i. e. datus vel diffinitus a Scripturis.

numeri, dum sint cul'ici ¹, et in sola ratione substituti, materiales fuerint ², sed quod nos ³, qui adhuc materiales et mortales sumus, eos intra nosmetipsos et cogitamus et nominamus ⁴. Propterea materiales dicuntur, vel certe ideo materiales numeri dicuntur, quia aut vix aut nunquam sine materialium rerum imaginationibus in animo tractantur. *Et a sola gnostica ⁵ definitae*, hoc est, definitae sunt beatæ militiæ caelestium intellectuum a sola gnostica, ipsa videlicet sapientia, quæ eas et fecit et ordinavit ⁶. Divina autem sapientia ideo dicitur gnostica, id est, cognitiva, quia omnia, quæ per ipsam aut in ipsa facta sunt, quia intelligit et circumscribit. *Secundum ipsam supernundanae et caelestis intelligentiæ et scientiæ, quæ copiosissime eis donata est*. Ita enim definiuntur, quemadmodum caelestis B intelligentiæ et scientiæ eis insita est. Substantia siquidem eorum et numerus intelligentiæ est et scientiæ. Hinc per Psalmistam dicitur: « Qui fecisti ⁷ caelos in intellectu », hoc est, fecisti ⁸ eos intellectus. *Sanitate divina*, id est, ab integritate divina, *multæ scientiæ sapientificæ*, quæ eas sapientes ⁹ facit. Et cuius est illa multa scientia sapientificæ? Nullius, nisi *existentis principii et causæ substantificæ et continentis virtutis consummationis*, ex qua caelestis intelligentiæ et scientiæ copiosissime supernundalibus intellectibus donata est.

CAPITULUM XV.

Cujus titulus est :

Quæ sint formativæ angelicarum virtutum imagines, et quæ deinde, hoc est et reliqua ^a.

§ 1. *Fer¹⁰ quod restat, remittentes nostrum, si videtur, intellectualem oculum circa sublimes contemplationes angelico ¹¹ vigore ad dividuam et multipartitam ¹² latitudinem multiformis angelicarum specificationum varietatis, descendentes iterum in ipsis tanquam in consequentibus in simplicitatem caelestium animorum analyticæ ¹³ reflexiæ.* Sibi ipsi imperat vel Timotheo, cui hæc scripsit: *Fer quod restat, hoc est, fare quod præsentis operis est residuum. Remittentes ¹⁴, vel, ut proprie transfertur, requiescere facientes nostrum, si tibi videtur, o ¹⁵ Timothee, intellectualem oculum ab angelico vigore ¹⁶, ab angelica plane theoria, quæ hæcenus circa sublimes caelestium essentiarum contemplationes aciem suam exercuit; nunc*

A autem vel ¹⁷ requiescere volentes ad dividuam et multipartitam ¹⁸ latitudinem, hoc est, multiplicem rerum visibilium superficiem ¹⁹ multiformis ²⁰ varietatis angelicarum formationum. Ea siquidem, de quibus jam tractavimus, solo mentis oculo super omne ²¹, quod ²² dividi et multiplicari potest, super ²³ omnem rerum visibilium similitudinem et imaginationem contemplari sapientes possunt. Ea vero, ad quæ ²⁴ intellectualem oculum reflectere volumus, latitudinem, id est, superficiem et apparitionem angelicarum formarum ostendunt, quæ superficies dividua est et multipliciter partita, in quibus tamen acies mentis veluti sibi cognitæ et familiaribus requiescere videtur, ac veluti remissius, quam ²⁵ in caelestibus essentiis, in corporalibus laborat. Hoc autem facimus, descendentes iterum, hoc est, dum post sublimium rerum contemplationem iterum descendimus in ipsis, angelicis videlicet mysticis formationibus, tanquam in consequentibus, hoc est, non convenientibus longeque dissimilibus divinorum intellectuum altitudini et uniformitati, reflexis ²⁶ tamen theoretica virtute analyticæ, hoc est, per analyticam in simplicitatem caelestium animorum. *Ἀναλυτικὴ* enim est disciplina, quæ visibilium imaginum interpretationem ²⁷ in invisibilium intellectuum uniformitatem resolvit, omni forma carentium. Ut enim symbolice visibilium rerum imaginibus sive discretis et convenientibus, sive confusis et inconvenientibus divinos induit intellectus, ita eosdem analyticæ omni corporea similitudine conformationeque exiit. *Unum autem sit tibi præcognitum, quomodo sacræ formatarum imaginum resolutiones easdem aliquando caelestium essentiarum dispositiones sanctificantes significant, et iterum sanctificatas, et novissimas sanctificatasque primas, et easdem, ut dictum est, primas et medias et ultimas ²⁸ habentes virtutes, nulla inordinata ratione introducta, secundum hujusmodi reserationum ²⁹ modum.* Præ ceteris, inquit, sit tibi hoc unum antecognitum, ut intelligas, quomodo sanctorum imaginum, quibus caelestes intellectus figurantur, resolutiones, hoc est, interpretationes, vel, sicut proprie de Graeco transfertur, repurgationes vel discretiones seu iudicationes significant ³⁰ eosdem ordines, quos vocat dispositiones caelestium essentiarum sanctificantes, hoc est ³¹, se inferiores ordinantes, et iterum ³² sanctifi-

VARIAE LECTIONES.

¹ Corr. B', AB *cibici*. ² A *fuerunt*. ³ Conj., pro nos AB *a nobis*. ⁴ B *et nominamus*, A *cogitamus*. ⁵ B' marg. adscr. *sapientia*. ⁶ B *ornavit*. ⁷ B' corr. *fecit*. ⁸ B' corr. *fecit*. ⁹ B *sapienter*. ¹⁰ B' supra adscr. *Fer age*. ¹¹ B' supra adscr. *ab angelico*. ¹² B' *multipertitam*. ¹³ AB *analitice*, sic ubique. ¹⁴ Corr. B', AB *remittes*. ¹⁵ O om. A. ¹⁶ *vigore* om. B, ad marg. adscr. B'. ¹⁷ B' corr. *veluti*. ¹⁸ B *multipertitam*. ¹⁹ Corr. B', AB *superficiem*. ²⁰ Corr. B', AB *multiformi*. ²¹ A *omnem*. ²² Conj., AB *quam*. ²³ B *super* (punct. adi. B'). ²⁴ Corr. B'; pro *ad quæ* AB *atque*. ²⁵ A *qui*. ²⁶ Corr. B', AB *reflexit*. ²⁷ Corr. B', AB *interpretationum*. ²⁸ B *ultimus et medias*. ²⁹ Ad marg. corr. B', AB *rationum*. ³⁰ B' ad marg. adscr. *aliquando*. ³¹ *est* om. B, supra adscr. B'. ³² *iterum* om. B.

NOTAE.

^a Sic A litteris miniat. B. titulum omittit, B' marg. adscr. C. XV *Incipit tractatus de titulo XV qui est: quæ sint formativæ angelicarum virtutum imagines, quid sit igneum cet.*

catos ¹, a superioribus videlicet ordinatos, ut et unus a
idemque ordo sanctificans sit se inferiores ², et a
superiori se sanctificatus; et quomodo significant ³
eadem resolutiones ⁴ novissimos ordines caelestium
essentiarum sanctificantes, primos vero, qui sunt in
prima ierarchia, sanctificatos. Verbi gratia unus ex
novissimo ordine sanctificavit Isaiam prophetam,
Seraphim vero, cui purgatio prophetae deputatur,
ab ipso sanctificationum omnium principio et causa,
Deo scilicet, sanctificari dubium non est. Medios ⁵
autem ordines et a praecedentibus sanctificari, et
sequentes sanctificare, theologica declarat ratio. Et
easdem, ut dictum est, dispositiones significant ha-
bentes, hoc est, habere primas et ultimas et medias
virtutes. Quod dupliciter intelligi potest; aut enim,
ut ⁶ universaliter de tribus caelestibus ierarchiis
dictum sit, ut prima primas, media medias, ultima
ultimas possideant ⁷ virtutes, aut certe de singulis
singularum ierarchiarum ordinibus, deque ipsorum
ordinum singulis intellectibus, in quibus tripartita ⁸
virtus intelligitur, quae iterum trifariam discernitur.
Siquidem unusquisque divinus ordo et animus habet
essentiam, et virtutem, et operationem. Habet etiam
virtutem sanctificari ⁹, sed a superioribus veluti
primam, habet virtutem sanctificationis suae, qua
sanctus ¹⁰ est, veluti ¹¹ secundam, habet virtutem
sanctificare sequentes se, veluti tertiam. Aliud
quippe est sanctificari, aliud sanctificationem ha-
bere, aliud sanctificare. Nulla inordinata rati-
one introducta, id est, nulla ratio confusionis
aut ambiguitatis introducit secundum modum
hujusmodi reserationum, solutionum plane et in-
terpretationum divinarum imaginum. Siquidem
emm sanctificari quasdam a prioribus diceremus,
acinde earundem sanctificantes priores, iterum ¹²
sanctificantes ultimarum sanctificari ab ipsis illis
sanctificatis, vere ¹³ inordinatione res et confu-
sione multa interposita; subaudi fieret. Ac si diceret:
Si talibus verbis uteremur in explanationibus ¹⁴ sanc-
tiarum figurarum, prae nimia eorum confusione et
inordinata constructione res, de qua agitur, inordi-
nate et confuse explicaretur, vel potius perturba-
retur. Quid enim prodest, si quis dixerit, sanctificari
quasdam a prioribus et, quae sunt illae ¹⁵ priores,
aequaquam discernit? Et si dixerit earundem sancti-
ficantes priores, et de quibus hoc dicat, omnino
silet? Et iterum si dixerit, sanctificantes ultimarum
sanctificari, non demonstrans, quae dispositiones
ultimas sanctificant, et a quibus sanctificatis ipsae
ultimae sanctificantur? Si vero eadem et sanctificare

A et sanctificari dicimus ¹⁶, nunquam ¹⁷ autem earun-
dem ¹⁸, aut ab eisdem, sed eas singulas sanctificari
quidem a prioribus, sanctificare autem novissimus,
non inconsequenter fortassis quis dixerit, in eloquiis
sacre factas formas eas ¹⁹ aliquando posse et primis
et ultimis et mediis virtutibus pulchre et vere circum-
dare. Si, inquit, diximus, easdem caelestes disposi-
tiones et sanctificare et sanctificari, nunquam ²⁰
autem, vel, sicut proprie transfertur, nondum autem
earundem sanctificatrices dicimus, aut ab eisdem
sanctificatas, quoniam gignit amphiboliam ²¹, sed
eas singulas dicimus sanctificari quidem a prioribus;
nemo enim nisi a praecedenti se sanctificari potest;
sanctificare autem novissimas; unamquamque ²²
quippe sanctificarum a prioribus sanctificare no-
vissimas ordo rerum exigit: si ergo sic dicimus,
non incongrue fortassis quicumque dixerit, sacre-
factas formas in Scripturis se posse pulchre et vere
circumdare eas et primis et ultimis et mediis virtu-
tibus, hoc est, easdem formas aliquando primis,
aliquando ultimis, aliquando mediis ²³ virtutibus con-
venire, potest astruere. Saepe enim una eademque
forma juxta convenientem Scripturae locum primam
et ultimam et mediam uniuscujusque divini animi ²⁴
potest figurare virtutem. Illarum autem trium vir-
tutum multiplex interpretatio est, quarum una et
probatissima sequitur: Et sursum ²⁵ igitur conversi-
biliter ²⁶ extendi, et erga semetipsas firmiter convolvi,
propriarum existentes custoditivas virtutum, et erga
venientiam sociabili processione, providas eas in parti-
cipatione virtutis esse, omnibus non falso coadunabit
caelestibus essentiis, etsi aliis quidem superpositi et
universaliter, ut saepe dictum est, aliis vero particu-
lariter et subjecte. Ordo et intellectus verborum ²⁷:
Et coadunabit ²⁸, qui se dicit posse circumdare eas-
dem formas et primis et ultimis et mediis ²⁹ virtuti-
bus, et non falso coadunabit omnibus caelestibus
essentiis. Quid eis coadunabit? Sursum plane ex-
tendi conversibiliter ³⁰. Ad Deum quippe communiter
omnes caelestes essentiae et convertuntur et ³¹ ex-
tenduntur. Siquidem a Deo conversio illarum est
pulchra et vera formatio. Et haec est earum prima
virtus. Et coadunabit omnibus caelestibus essentiis
erga semetipsas firmiter convolvi existentes custodi-
tivas propriarum virtutum; hoc est, dum existunt
suarum virtutum custoditivae. Omnes siquidem suas
virtutes custodiunt, ne aut penitus pereant, aut ullo
modo minuantur, seu flectantur; et circa eas con-
volvuntur, ne locum flectendi inferius inveniant, et
ut semper in eodem incommutabili suo statu per-

VARIAE LECTIONES.

¹ Coni. AB sanctificantes; B' corr. sanctificatas. ² Corr. B', AB inferioris. ³ B sanctificant, B' infra
adscr. significant. ⁴ Conj., AB solutiones. ⁵ Emend., AB medii. ⁶ ut om. AB, ad marg. adscr. B.
⁷ Corr. B, AB possideantur. ⁸ B tripartita. ⁹ Corr. AB sanctificandi. ¹⁰ A sanctis. ¹¹ veluti om. B.
¹² B' supra adscr. et iterum. ¹³ vere om. B, ad marg. adscr. B'. ¹⁴ Conj., AB exemplationibus, B' corr.
explanationibus. ¹⁵ Corr. B', AB illa. ¹⁶ B corr. diximus. ¹⁷ B corr. non. ¹⁸ Corr. B', AB eorundem.
¹⁹ B eas formas. ²⁰ B' corr. non. ²¹ Conj., pro gignit amphiboliam, A gignitiam fiboliam, B fiboliam
gignitiam, B' corr. amphibolia gignitur. ²² Corr. B', AB unaquaque. ²³ B aliquando mediis, aliquando
ultimis. ²⁴ B animi divini. ²⁵ Corr. B', AB rursus. ²⁶ Corr. B', AB conversabiliter. ²⁷ B' adscr. est.
²⁸ A adunabit. ²⁹ B et mediis et ultimis. ³⁰ Corr. B', AB conversabiliter. ³¹ Rad. corr. B', AB ac

sistant. Et haec est media earum virtus. Et coadunabit omnibus caelestibus essentiis providas esse erga venientia, vel secunda. Utrumque enim a Graeco, quod est *δύτητα*, potest transferri. Sociabili processione, per sociabilem processionem, qua sequentes se, hoc est, inferiores se, et post se exeuntes essentias communi dilectione intuendae veritatis sibi consociant. Et haec fortassis est ultima illarum virtus. Eas esse in participatione divinae virtutis coadunabit omnibus caelestibus; generale enim sibi est in participatione divinae virtutis esse, etsi aliis supereminenter et universaliter, aliis particulariter et subdite. Hac itaque communione omnium caelestium essentiarum in participatione divinae virtutis, quam omnes quamvis non aequaliter appetunt, efficitur, ut omnes formae vel imagines, vel figurae, vel quocumque alio nomine vocari possunt, omnibus significandis communes sint. Significabant enim illarum triformem virtutem, conversionem quidem ad Deum, et propriam virtutum custodiam, et erga subsequentes se sociabilem providentiam.

§ 2. Inchoandum autem ratione, et quaerendum in prima formarum resolutione, hoc est reseratione prophetiarum figurationum, ob quam causam theologia fere ultra omnes invenitur, honorans ignitam sacram descriptionem, hoc est, qua de causa theologia prae ceteris imaginationibus igneam sanctam conformationem honorat. Invenies ergo, eam non solum rotas igneus conformantem, hoc est, invehies ergo conformantem theologiam non solum eas rotas igneas, sed et animalia ignita, et viros quasi ignis fulgurantes, et circa eas caelestes essentias cumulos carbonum ignis circumponentem, subaudi: invenies theologiam, et flumina immensurabili sonitu, vel, sicut proprie transfertur, fluxu igne flagrantia, sed et Thronos ait theologia igneos esse, et ipsos excelsum Seraphim caelitus ardentem, ex cognominatione significare. Hoc est: et ait theologia ipso excellentissimos Seraphim seipsos significare ardentem esse cognomine suo. Seraphim quippe incendentes vel ardentem sunt. Potest et sic intelligi: et significare, hoc est, et significabat; infinitivum pro praeterito imperfecto posuit, quod et Graecis et Latinis agere usitatum est. Et significabat itaque theologia ex cognominatione Seraphim ardentem esse. Et ignis proprietatem et operationem ipsis, Seraphim plane, distribuit, et omnino sursum deorsumque, hoc est in superioribus

et inferioribus caelestibus essentiis, ignitam honorat selectim formarum facturam.

Ergo igneam significare censeo caelestium animorum deformissimum. Existimo, inquit, quod caelestium essentiarum ignea conformatio nil aliud significat praeter divinam, quae eis inest, formam, quae maxime in Scripturis sacris per ignem significari solet. Quod subsequenter adjungit: Ipsi enim sancti theologi superessentialem et informem essentiam in igne saepe describunt, tanquam habentem multas divinae, si fas dicere, proprietatis, quantum invisibilibus, imagines. Nulla quippe visibilis est creatura, in qua tantum divinae imagines exprimantur, quantum in igne.

Laus virtutum sensibilis ignis sequitur: Ignis enim sensibilis est quidem, sic dicendum. Ordo verborum: Dicendum quidem sic: Est ignis sensibilis in omnibus, et per omnia clare venit, et removetur omnibus, et lucidus est simul et quasi occultus, incognitus ipse per seipsum, non accumbente materia, hoc est, dum non habet materiem, in quam propriam manifestat actionem. Incognitus; propria quippe ignis actio est et ardere et lucere in aliqua materia; siquidem sine aliqua materia est. Immensurabilis, incomprehensibilis, et invisibilis per se ipsum, potens simul omnium, hoc est potens simul in omnibus, et quaecumque in iis sunt, fiunt, ad actionem propriam, hoc est, ad propriam actionem illius peragendam, ut caleficerent videlicet et illuminentur. Ut enim omnia omnino calore carentia velut mortua sunt, ita absente luce deformia. Mobilis; nil enim igne mobilius, cum per eum omnia moventur corpora, et sine quo nullum movetur. Tradens seipsum omnibus quoquomodo approximantibus, hoc est, infundit se ipsum omnibus sibi connaturalibus, Renovativus naturae custodia; per ipsum siquidem renovantur omnia sensibilia, et totius naturae sensibilis custodia est, moritur enim absente eo. Illuminativus circumvelatis splendoribus, hoc est, illuminat circumvelata suis splendoribus. Incomprehensibilis clarus, hoc est dum claret, non comprehenditur. Discretus; nullo quippe alio elemento incrassatur, sed in sua sinceritate discretus permanet, Resiliens; resilit enim ab omni corpore alliso, resilit de nubibus, de petris, de ferro, ceterisque corporibus; omnis quippe collisio ignem creat. Sursum ferens; ignis siquidem accensus flammam sursum erigit, spatia terris remota petens. Acute means; penetrat enim omnia acute, ineffabili celeritate. Excelsus; aiunt philosophi empyrium cae-

VARIAE LECTIONES.

¹ B' corr., in. ² Corr., AB quae, B' corr. quae. ³ AB *δύτητα*. ⁴ se om. B. ⁵ divinae om. A. ⁶ omnium om. B. ⁷ hoc est reseratione om. B. ⁸ Rad. corr. B', AB eas. ⁹ B hoc est invenies ergo conformantem (punct. adj. B'). ¹⁰ theologiam — igneas om. B. ¹¹ B' rad. corr. ignem. ¹² Pro eas B' ad marg. corr. ipsas substantias. ¹³ essentias om., addidi ex vers. et text. gr. ¹⁴ Corr. B', pro cumulos, AB cum multos. ¹⁵ significare om., addidi ex vers. et text. graec. ¹⁶ B selectum. ¹⁷ B' ad marg. adscr. caelestium, quae vox forte formarum respicit. ¹⁸ Corr. B', AB deformosissimum. ¹⁹ Corr. B', AB significare. ²⁰ Corr. B', AB informam. ²¹ A habenti. ²² B fas est. ²³ B' pro quantum ad marg. corr. quemadmodum. ²⁴ B imprimantur. ²⁵ B' adscr. est. ²⁶ B' supra adscr. ab omnibus. ²⁷ B' supra adscr. et incognitus. ²⁸ B' corr. materiam. ²⁹ B' corr. manifestet. ³⁰ B' supra adscr. est. ³¹ est om. AB, supra adscr. B'. ³² B' corr. eo. ³³ Corr. B', AB carentia. ³⁴ B' corr. moveantur. ³⁵ Corr. B', A circumvelatas, B circumvelatis. ³⁶ B quippe nullo. ³⁷ Corr. B', AB nubili. ³⁸ Conj. B occulte.

lam, hoc est igneum, hunc ¹ mundum sensibilem ambire. *Non receptus contumelia minorationis*; in nullo enim minuitur, quoniam ubique totus est in creaturis visibilibus, quamvis non ubique et aequaliter ² appareat. Potest et sic non incongrue ³ interpretari: non recipiens subingressionis subjectionem. Nalli enim corporeae creaturae subicitur, quia supereminens ⁴ in omnibus est. *Semper motus*; non enim stat, sed incessabiliter movetur per omnia, movens omnia. *Per seipsum motus*; a nullo quippe corporeo elemento motum patitur. *Movens alterum*, subaudis elementum; movet enim per ⁵ seipsum primo aera, per aera aquam, per aquam terram terrenaque omnia corpora. *Comprehendens incomprehensus*; devorat quippe, et in se consumit omnia corpora solubilia, a nullo autem consumitur; non enim ipsum ⁶; operationem ejus, aqua extinguit. *Non indigens alterius*; nullius elementi indigens, dum omnia nutrit et fovet. *Latens vere*; ignea ⁷ siquidem natura ⁸ invisibilis est ⁹, in suis autem operationibus se manifestat. Calore sentitur, luce videtur. *Crescens a seipso*; omnibus quippe corporibus incrementum dat, nulliusque alterius elemento crescit, sed per seipsum crescit, quamvis dicatur aquarum exhalationibus nutriri, non ut crescat ab eis, sed ut eas in seipsum consumat. *Et ad susceptas materias manifestans sui ¹⁰ magnitudinem*; in materiis plane ardentibus magnitudinem ardoris sui declarat. *Activus potens*; potenter siquidem agit in inferioribus se creaturis, ex quarum nulla patitur. *Simul omnibus praesens invisibiliter*; praesens quippe omnibus est, quibus etiam absens putatur esse; in glacie et nive non putatur esse; non tamen, si eis non inesset, eo solverentur, aut ¹¹ sui calor ¹² participes essent. *Neglectus non esse putatur*, hoc est, dum arribili aliqua materia nutriri negligitur, non esse putatur, ac veluti mortuus esse. *Attritu autem subito relucens, sicuti quadam vindicta connaturaliter et proprie*, hoc est, dum ¹³ attritus, secretaque sua quiete excitatus, quasi invitus subito relucet, ac veluti quadam ¹⁴ vindicta materiam, quam arripit, invadit connaturaliter et proprie; naturale quippe ipsius est et proprium, absque ulla mora attritus lucere. *Et iterum incomprehensibiliter impalpabilis*; neque enim comprehendit se sinit, neque ¹⁵ palpari. *Non minutus in omnibus ditissimis suimet traditionibus*; omnibus siquidem ditissime seipsum tradit aequaliter et in nullo minutus, quamvis non in omnibus aequaliter operationes suas exercent.

A Nempe alia plus, alia minus vel illuminat vel calefacit ¹⁶. *Et multas ¹⁷ fortassis ¹⁸ quis inceniet ignis proprietates pulchras, ut in sensibilibus*, id est, quantum in sensibilibus, *imaginibus divinae operationis*. Fortassis, inquit, quisquis studiose igneas virtutes investigaverit, inveniet multas proprietates ignis, in quibus imagines divinae operationis, quantum in sensibilibus imaginari potest, manifeste reperiat. Deus siquidem in omnibus est, quoniam ipse essentia omnium est, et per omnia venit, quia omnia disponit, et removetur ab omnibus, quia superessentialis est super omnia, et lucet in creatura, quam fecit, quia occultus et incognitus per seipsum esset, si non ¹⁹ universalem creaturam veluti quandam materiam ²⁰, in qua appareret ²¹, conderet, et in qua actiones suas manifestaret. Et hoc quis ignorat, nisi aut nimium stultus, aut nimium perfidus, Deum immensurabilem esse et invisibilem per seipsum? Et ut breviter colligam omnia, quae ²² de laude ignis praedicantur, pulchre per metaphoram de Deo praedicari ²³ possunt. *Hoc ergo scientes Theosophi, caelestes essentias ex igne conformant, significantes earum deiforme, et quantum possibile ²⁴ Dei imitabile*. Nam si in creatura corporea, igne dico, divinae operationis et deiformitatis et divinae imitationis multa et pulchra indicia sunt ²⁵; quid de spiritualibus divinisque animis sentiendum? Non dubitandum est, plus et incomparabiliter imagines divinarum operationum eis inesse.

C § 5. Post ignem de humana tractat effigie. *Sed et humaniformes ipsas describunt*, hoc est, non solum Theosophi ipsas caelestes essentias igniformes, verum etiam et humaniformes describunt; *propter intellectuale et sursum habendo intuitivas virtutes*, eo quod intellectualis creatura est homo, ad imaginem Dei factus, et eo quod contemplativas virtutes sursum, quando se et naturaliter et rationabiliter ²⁶ movet, ad Deum suum conversus; *et figurae rectum et luculentum*, hoc est, propter figuram corporis sui rectam et claram; *et secundum naturam principale et regale*, quia natura humana ad principatum et regimen totius sensibilis mundi creata est ²⁷; *et quod secundum sensum minimum quidem, quantum ad reliquas irrationabilium animalium ²⁸ virtutes, omnium vero potentissimum secundum intellectus magnitudinem virtute*, hoc est, propter minimum ²⁹ corporalis sensus virtutis in comparatione reliquorum animalium. Acutius ³⁰ enim videt aquila homine; fortius

VARIAE LECTIONES.

¹ B hunc igneum. ² Pro et aequaliter A et aequalitater, B aequalitatem (punct. B' adj. videtur). ³ B incongruenter. ⁴ Corr. B', pro supereminens AB subeminens. ⁵ per om. A. ⁶ Sic AB. ⁷ B igne. ⁸ natura om. B. ⁹ B est natura. ¹⁰ A sui et, B sui et (punct. adj. B'). ¹¹ B' ad marg. adscr. si non. ¹² Emend., AB coloris. ¹³ B' supra adscr. est. ¹⁴ Corr. B', AB quandam. ¹⁵ B nec. ¹⁶ AB calificat. ¹⁷ Corr. B', AB multas. ¹⁸ A fortasse. ¹⁹ non om. AB, adscr. B'. ²⁰ B materiam, B' corr. materiam. ²¹ B apparet. ²² A qui. ²³ Corr. B', AB praedicare. ²⁴ B' supra adscr. est. ²⁵ Corr. B' pro indicia aut AB indicia. ²⁶ Pro naturaliter et rationabiliter B rationabiliter et naturabiliter. ²⁷ Corr. B', A: creatorum. ²⁸ animalium om., addidi e voss. et text. grace. ²⁹ Corr. B', AB nimium. ³⁰ Corr. B', AB acutus.

canis odores discernit. Et sequitur: omnium vero potentissimum virtute magnitudinis intellectus. Ut enim solus minus multis animalibus acumen habet sentiendi, ita solus cunctis¹ animantibus virtutem possidet intelligendi. *Et secundum rationabilem intelligentiam continuitate*; virtus siquidem rationabilis scientiae continua est; prius enim desinet subsistere, quam saltem² vel minimo³ momento rationabili⁴ scientia carere. *Et secundum natura⁵ animae liberum et potentissimum*; nulli quippe animalium praeter hominem liberum arbitrium et potentia electionis datum est naturaliter. Ubi datur intelligi, liberum voluntatis arbitrium inter data naturae, non inter dona⁶ gratiae computandum.

Est autem et⁷ per singula, ut aestimo, corporalis nostrae multiplicis partitionis invenire caelestes virtutes. Est, inquit, Theosophorum, caelestes virtutes, hoc est caelestium virtutum imagines invenire per singula membra, ut iudico, quibus multiplex partibus nostri corporis harmonia constituta est. *Dicentes, conspectivas quidem significare virtutes ipsum ad divina luminaria clarissimum respectum*, hoc est, dum dicunt Theosophi, clarissimum oculorum nostrorum contuitum in divina luminaria, a Deo videlicet in caelo condita, significare contemplativas caelestium⁸ essentialium virtutes. *Et iterum teneram et liquidam et non repercussam, sed acute mobilem et puram et planam impassibiliter*, subaudis, oculorum nostrorum intentionem significare, *divinarum susceptionem illuminationem*, qua caelestes virtutes divinas suscipiunt illuminationes⁹. Pupilla siquidem oculorum tenera, liquida¹⁰, et, dum sit sana, caligine non repercutitur¹¹.

Post oculos ponit olfactum. *Olfactuum¹² vero discretivas virtutes*, subaudis: dicentes significare illud, *super intellectum suaveolentis distributionis, quantum possibile¹³, receptivum, et non huiusmodi scientia discrativum, et omnino refugitivum*. Dicunt, inquit, Theosophi, olfactus, quibus discernimus exhalationes¹⁴, significare in caelestibus essentiis illud, quod recipit super suum intellectum suaveolentem distributionem, divinarum videlicet gratiarum donationes, et quod discernit per scientiam non¹⁵ huiusmodi, id est, quae tales non sunt; et¹⁶ omnino refugit; discernit quippe divina virtus superessentials a contrariis earum, sicut olfaciendi sensus suaveolentes a non suaveolentibus distinguit exhalationes.

Aurium vero virtutes dicunt significare illud *particeps et gnosticum divinae inspirationis susceptivum*; plane, quicquid sit illud, quod¹⁷ particeps est in caelestibus essentiis, et gnosticum, id est cognitivum,

A divinae inspirationis susceptivum. Inspirationem possuit pro vociferatione, eo modo, quo causa pro effectu ponitur. Causa autem vocis est spiritus aethereus.

Gustativas autem invisibilium escarum plenitudinem et divinarum et alentium promotuum susceptivum, hoc est, gustativas virtutes dicunt significare plenitudinem¹⁸ invisibilium et divinarum escarum, quibus caelestes essentialia reficiuntur; significare etiam illud, quod in eis suscipit. Alentes promotus, hoc est, nutritiva incrementa.

Factivas vero convenientis aut nocentis in scientia diagnosticum. Virtutes, inquit, quae in sensu tangendi sunt, dicunt significare diagnosticum¹⁹, hoc est discretivum in scientia, quo caelestes essentialia, quod sibi convenit, ab eo, quod sibi nocet, distinguunt²⁰. Quo sensu intelligibili frui noluerat primus homo, qui noluit convenientem sibi obedientiam sequi, et nocentem sibi superbiam fugere, sicut noluit aeternae beatitudinis escam gustare, cujus plenitudinem si susceperet, aeternis incrementis divinae concupiscentiae et aleretur et proveberetur. Noluit similiter intellectuali aure suscipere vocem praecipientis sibi obedire mandatis, noluit intelligibili olfactu suaveolentes aeternae vitae exhalationes ab aeternae mortis foetidis²¹ exhalationibus discernere, noluit pulcherrimae veritatis speciem contemplari, noluit sursum se erigere in eum, qui se diligentes sibi adhaerentes deificat, sed pronus in rerum carnalium delectationem et concupiscentiam corrui, omni spirituali sensu privatus.

Palpebras deinde et supercilia divinarum visionum intelligentiae custoditivum, subaudis: significare dicunt.

Juvenilem verb et adultam aetatem illud innovantis semper vitalis virtutis, hoc est, illud, quod renovat semper vitalem virtutem, imaginare dicunt. Sed si quaeris, quid est illud et illud, et quotiescunque²² in hac disputatione dicitur illud, uno modo possum respondere: illud est ineffabile et multiplex divinae distributionis munus in omnes divinas essentialia,

Dentes autem divisivum inditae nutritis²³ perfectionis. Dentes humanos, inquit²⁴, dicunt imaginare divisivum, hoc est discretivum, quod inditam caelestibus essentiis nutritivam pascit perfectionem.

Unaquaeque enim essentia²⁵ intellectualis donatam sibi a diviniore uniformem intelligentiam provida virtute dividit et multiplicat ad inferioris ductricem analogiam. Propterea dicunt per dentes figurari discretionem²⁶, quae intellectualem perfectionem inditam caelestibus essentiis nutrit, quoniam unaquaeque essentia intellectualis donatam sibi a diviniore; id

VARIAE LECTIONES.

¹ B¹ supra adscr. *prae cunctis*. ² A *salutem*, B *salutem* (punct. adj. B¹). ³ B¹ corr. *in uno*. ⁴ Emend., AB *rationabilis*. ⁵ Emend., AB *naturam*. ⁶ pro *dona A data*. ⁷ Corr. B, AB *hec*. ⁸ *caelestium* om. B. ⁹ Ad marg. corr. B¹, AB *virtutes*. ¹⁰ B¹ adscr. corr. *et liquida est*. ¹¹ Corr. B¹, AB *repercutit*. ¹² Corr., AB *olfactum*. ¹³ B¹ supra adscr. *est*. ¹⁴ AB *exhalationes*. ¹⁵ Corr. B¹, pro *non AB quae*. ¹⁶ B *et*. ¹⁷ Corr. B¹, AB *quae*. ¹⁸ A *plenitudinum*. ¹⁹ *Virtutes—diagnosticum* om. B. ²⁰ B *distinguit*. ²¹ AB *fetidis*. ²² AB *quotiescunque*. ²³ Corr., A *nutritus*, B¹ *rad. corr. nutriticem*. ²⁴ B *dentes, inquit, humanos*. ²⁵ B *Unaquaeque essentia enim*. ²⁶ Corr. B¹, AB *discretionem*.

est superiore, essentia uniformem intelligentiam veluti dentibus discretionis comminuit et multiplicat per providam virtutem iuxta ductricem analogiam inferioris essentiae. Ductricem pro educatricem dixit. Divina siquidem mysteria, nisi intellectualibus dentibus prius communicantur a magistris, non possunt prodesse discipulis¹, nec vitale incrementum praestare. Granum namque sinapis, nisi contusum fuerit, vim suam exercere nescit.

Humeros autem et brachia, et iterum manus, factivum, et operativum, et activum, significare dicunt. In his enim tribus membris humani corporis fortitudo consistit. Factivum ad manus refertur; ipsae enim faciunt; operativum ad brachia, in quibus tota vis operationis existit; activum ad humeros, in quibus veluti quodam cardine actionis motus primo volvitur, deinde per brachia in manus extenditur. Ut autem in anima rationabili primus motus ejus in animo est, veluti quibusdam suis humeris, quibus motus actio dicitur, deinde descendens per progressiores numeros² veluti per quaedam brachia in artificis aestimationem, operationis nomen accipit, dum in effectum moti corporis exseritur³, factivus vel effectivus non incongrue vocitatur⁴: ita, ut opinor, in caelestibus animis, dum veluti primo motu primordiales causas in principio omnium, quod Deus est, supra se intuentur, actio eorum⁵, dum in seipsis, quod supra se vident, conformant, operatio, dum vero, quae facienda sunt in natura rerum iuxta analogiam eorum, quae supra se contemplantur et in se conformant, faciunt atque efficiunt, factivus vel effectivus eorum motus non inconvenienter dicitur.

Cor vero symbolum esse deiformis vitae propriam vitalem virtutem deiformiter in ea, quae praeintellecta sunt, seminantis. Dicunt esse cor symbolum, signum plane, deiformis vitae, quae est in⁷ intellectualibus et rationabilibus creaturis, quae propriam vitalem virtutem deiformiter seminat in ea, quae divina providentia, priusquam fierent, praerintellexit. Quo in loco notandum, quod omnes virtutes, quae per singula membra humani corporis imaginantur, non solum ad caelestes essentias, verum etiam ad causam omnium, ex qua omnes procedunt virtutes, possunt referri. Ex qua etiam veluti intimo corde vitalis motus in universitatem visibilis et invisibilis creaturae tanquam in unum quoddam corpus distribuitur atque seminatur. Intuere etiam quod ait: Cor esse symbolum deiformis vitae vitalem virtutem seminantis, et intellige, hunc praeclarum magistrum sedem vitalis motus totius nostri corporis non in cerebro, sed in corde constitutum docere.

Pectora iterum significare durum et custoditivum, et a supposito corde vivificae distributionis⁸. Dicunt,

A pectora innuere indomitam custodiam vivificae distributionis, quae a supposito corde originem ducit. Cor siquidem corporali situ sub pectore, sic⁹ veluti sub munimine tuto firmaque custodia vitalis¹⁰ sui motus, quo totum motu corpus vivificat, naturaliter constitutum est. Ubi durum posuimus, ibi in Graeco ἀδάμαστον¹¹, quod et durum significat et indomitum.

Dorsa vero continuum simul cunctorum¹² fertilium virtutum. Dorsa hominis significant continuationem fertilium virtutum. Ut enim ossa spinae sibi invicem coadhaerent, et per illorum medullas vitalis motus in totum corpus diffunditur, et maxime qui est in tactum: ita spirituales virtutes sibi invicem adunantur inseparabiliter, ut, ubi¹³ una, ibi omnes.

B Ab una quippe, caritate videlicet, omnes procedunt, et concatenatim singulae singulis dependent¹⁴, et fertilitatem angelicis et humanis inferunt. Ubi posuimus fertilium, ibi in Graeco ζωογονίαν, quod proprie fertilitatem significat.

Pedes autem, subaudi significant, mobile et velox et cursile in¹⁵ divina semper euntis motionis, hoc est, mobilem velocemque et currentem motum caelestium essentiarum in divina mysteria. *Propter quod et pennatos theologia sanctorum intellectuum figuravit pedes. Pennatus namque significat anagogicam,* hoc est, sursum ducentem¹⁶ velocitatem, et caelestes sursum versus¹⁷ itineris activum, id est, caelestem actionem itineris virtutum, quod sursum ducit in veritatis contemplationem, et ab omni humili per

C *sursum ferens remotum,* hoc est, pennati pedes sanctorum intellectuum significant, quod ipsi ab omni humilitate corporalis creaturae remoti sunt, per sursum ferens, id est, per intellectualem theoriam, qua sursum feruntur in causam rerum volitantes. *Ipsa vero pennarum levitas nichil terrenum, sed totum munde et sine gravitate in excelsum ascendens.* Superius expositum est¹⁸, quod levitas pennarum significat, nihil in caelestibus essentiis terrenum esse, sed totas eas mundas omnique gravitate absolutas in excelsum, Deum plane, ascendere. Notandum quod beatus iste magister, sicuti ceteri ejusdem linguae doctores, omnia genera, omnes numeros omnium verborum ceterarumque partium significatarum intellectus per singularia neutralia nomina, saepe

D etiam per verborum infinita usitatissime insinuant. *Nudum quoque et discalciatum, dimissum, et absolutum, et immensurabile, et purum eorum¹⁹, quae extra sunt, appositione, et ad simplicitatem divinam, quantum possibile, adsimulativum.* Ac si diceret: Quod caelestium essentiarum mysticae imagines in similitudine nudi hominis et absque calceamentis stantis seu ingredientis visae sunt, quid aliud signi-

VARIÆ LECTIONES.

¹ A disciplinis. ² Corr. B¹, AB factivam. ³ B¹ corr. progressionem numerorum. ⁴ AB exseritur. ⁵ A vocatur. ⁶ B¹ adscr. est. ⁷ in om. AB, supra adscr. B¹. ⁸ B distributionis vivificae. ⁹ Conj., pro sic AB sit, B¹ supra adscr. cum sit. ¹⁰ Corr. B¹, AB vitali. ¹¹ AB ἀδάμαστον vel ἀμμάστον. ¹² Corr. B¹, AB cunctorum. ¹³ Corr. B¹, AB ibi. ¹⁴ Corr. B¹, AB dependunt. ¹⁵ in om. AB, supra adscr. B¹. ¹⁶ A sursumducentem. ¹⁷ B versus sursum. ¹⁸ est om. AB, adscr. B¹. ¹⁹ B¹ infra adscr. ab eorum.

scat, nisi quod divini animi dimissi, id est, liberi et absoluti sint ¹, sua propria voluntate rationabiliter fruente Deo? et quod immensurabiles sint? Infinita est enim illorum natura et incircumscrip- ta, nisi solo conditore. ² suo, qui omnia definit et circum- scribit; et quod puri sint? incontaminati ³ videlicet adjectione eorum, quae extra sunt, sensibilibus videlicet et corporalium rerum, et quibus caelestes virtutes omnino remotae; et quod similes sint simplicitati ⁴ divinae, quantum imitari eam creaturae possibile ⁵?

Sed quoniam iterum simpla et multum varia sophia et nudos vestit, et vasa quaedam dat ipsis circumferre, φέρει ⁶ et animorum caelestium sacros amictus et organa, secundum quod nobis possibile ⁷, aperiamus. Sed φέρει ⁸, inquit, id est ⁹ age ¹⁰, quoniam apud Graecos hortativa adverbium sunt φέρει, ἄγει ¹¹, aperiamus, hoc est exponamus, quantum nobis possibile est, quid sancti amictus sanctaque organa animorum caelestium symbolizant; quoniam non solum sophia, id est sapientia, quae simpla et multum varia est, animos caelestes veluti nudos homines mystice conformat, verum etiam eos, quos nudos describit, iterum vestit, et dat ipsis gestare quaedam vasa operationibus suis congrua, quae organa vocantur. Organum est enim generaliter omne instrumentum non solum musicis, sed et ¹² ceteris operationibus aptum.

*Claram quidem enim vestem ¹³ igneamque significare aestimo deiforme juxta ignis imaginem et luculentum propter in caelo quietes ¹⁴. Arbitror, inquit, ^C claram igneamque sanctarum imaginum vestem significare divinorum animorum deiformitatem, quae in imagine ignis solet apparere, eorumque luculentiam, quae instar aetheris splendidissimi nulloque spiritu perturbati quietam vitam in caelo ducit. *Ubi lumen et omnino invisibile dicendum aut intellectualiter illuminans, aut intellectualiter illuminatum.* In caelo quippe lux invisibilis et inaccessibilis est, et omnino dicendum, aut intellectualiter illuminans lumen in caelo est, ut Deus, aut intellectualiter illuminatum, ut divini intellectus a Deo illuminati, qui solus illuminans lux est, et a nullo illuminatur. *Sacerdotalem vero, subaudi vestem significare aestimo ¹⁵, ad divina et mystica speculamina ductivum, et totius vitae votum.* Est enim sacerdotum, eos, quibus praesunt ¹⁶, in divinas et mysticas speculationes ducere actionis exemplo doctrinaeque studio, totamque vitam suam sequentiumque se Deo vovere.*

Zonas quoque, significare aestimo, secundarum ¹⁷ ipsarum custoditivum ¹⁸ virtutum, quae animam actu,

scientia fecundant; quam custodiam maxime temperantiae et constantiae ethnici attribuunt. Est enim constantia virtutum custos ac veluti zona, habitum illarum praecingens, quod consequenter adjungit: *et congregantem eas habitum in seipsum unite converti et circulariter, cum facilitate casu coerente naturae similitudine circa seipsum circumferri.* Hoc est: Zona significat habitum, qui eas congregat virtutes in unum, et ipsum habitum in se ipsum per adunationem virtutum in simul converti, quemadmodum zona in seipsam revolvitur ¹⁹, et circulariter circa se ipsum circumferri cum facili et sine casu naturali similitudine. Talis siquidem differentia est inter virtutes et vitia, quod vitia dissimilia sibi sunt et a re ipsis discrepantia, virtutes vero sibi simillimae ^B ac veluti teres rota in seipsam revoluta, ita ut fere omnes una videantur ²⁰ et una omnes, insitis tamen naturalibus differentiis illarum harmoniae.

Virgas etiam, subaudi significare aestimo, regale et ducale rectaque omnia definiens. Quoniam virga regum aut ducum signum est, omnia quoque, quae recte definiuntur et mesurantur, modum quandam virgae imitari dubium non est. Propterea in Graeco ²¹ scriptum est non ῥάβδος simpliciter, sed ῥαβδός ²²; hoc est, non virgas, sed rectas virgas; non enim omnis virga recta est.

Tela vero et secures dissimilitudinum separativum et discernentium virtutum acumen et efficax et actuosum. Tela et secures, quae prius organa caelestium animorum vocavit, significare aestimo dividicativum ^C eorum virtutem, qua veluti quadam securi dissimilia a similibus separant, rationabiles motus ab irrationabilibus, humiles a superbis, volentes ²³ a non volentibus se emendare, signatos ^T ²⁴ a non signatis fideles plane ab infidelibus, credentes in crucem Christi a non credentibus; et discernentium virtutum acumen significare, ut securis acuta, et efficax, ut telum velox, et actuosum, actionis plenum. Divina siquidem virtus, discernens omnia, penetrat quae discernit, ac sine mora temporis agit. Velle quippe ejus actio ejus est, sive per seipsam sive per angelos suos.

Geometrica et tectonica, hoc est fabricativa, vasa significare aestimo fundativum et aedificativum ^D perfectivum, hoc est: quo mensurati et fundati et collocati sunt divini animi incommutabiliter absque ulla ruina apostasiae. Et quomodo aedificati sunt ²⁵? Super illud fundamentum, Deum videlicet Verbum, Dominum nostrum Jesum Christum, super quem veluti inconcussam petram universalis Ecclesia rationalium et intelligibilium fabricatur. Et quomodo

VARIAE LECTIONES.

¹ Corr. B', AB absolutis. ² B' corr. soli conditori. ³ supra adscr. corr. B', AB contaminati. ⁴ Corr. B', AB simplicitate. ⁵ B adscr. est, ⁶ AB fere. B' marg. adscr. et age enim. ⁷ B' supra adscr. est. ⁸ AB fere. ⁹ Pro id est B et. ¹⁰ age om. B, ad marg. adscr. B'. ¹¹ AB fere et age. ¹² Conj., pro et A de, B de (punct. adj. B'). ¹³ vestem om. B, marg. adscr. B'. ¹⁴ B quietes in caelo. ¹⁵ B aestimam. ¹⁶ B possunt. ¹⁷ Corr. B', AB secundare. ¹⁸ ipsarum custoditivum om., addidi ex vers. et text. gr. ¹⁹ A resolbit. ²⁰ A videatur. ²¹ A graecos. ²² Pro sed ῥαβδός B sede ῥαβδός. ²³ Corr. B', A potententes, B potentes. ²⁴ Corr., AB τῶν. ²⁵ Corr. B', AB aedificatis.

perfecti sunt? In amore et contemplativae veritatis. A Quomodo etiam inferiores essentias ad id¹ ipsum fundamentum in eandem² aedificationem et perfectionem reducunt? Quod subsequenter adjungit: *et quaecunque alia reducuntis et convertentis sunt secundorum providentiae*, hoc est, et quaecunque alia symbola ex humanorum corporum harmonia introducuntur ad significandam divinam providentiam, quae reducit et convertit secundos³ animos intellectuales et rationales per primos in unius omnium causarum participationem⁴.

Est autem quando et in nos divinorum judiciorum sunt symbola illa quae acta sunt, hoc est gesta sunt⁵, a sanctis angelis organa, aliis quidem declarantibus corrigentem disciplinam aut punientem justitiam, aliis vero angustia⁶ libertatem aut disciplinae finem aut prioris constantiae resumptionem aut appositionem aliorum donorum parvorum aut magnorum, sensibilem aut invisibilem, et omnino forsitan non dubitavit perspicax animus pulchre invisibilibus adunare visibilia. Vasa, inquit, quae gestare angelos divina tradit Scriptura, symbola sunt aliquando divinorum judiciorum, quibus nos judicamur, dum alia quidem corrigentem disciplinam aut punientem justitiam

declarant, quae duo divino conveniunt iudicio, quod aut in disciplinam corrigendi per misericordiam, aut in severitatem⁷ puniendi per justitiam dividitur; et unum quidem per virgam, sicut ait Psalmista: « virga correctionis virga regni tui », alterum per securim⁸, « jam », inquit praecursor,⁹ « securis a radicem arboris¹⁰ posita est; omnis arbor, quae¹¹ non facit fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur ». Alia vero angustia¹² libertatem, vel ex insidiis libertatem; in Graeco quippe est *περιστάσεων*¹³ *ἐλευθερίαν*, pro quo possumus dicere angustia, vel insidiis libertatem, quod etiam per virgam formatur. Ad hoc enim corripimur, disciplinisque misericordiae excitamur, ut ab angustiis delictorum nostrorum et a diabolicis insidiis liberemur; aut disciplinae finem; totius divinae disciplinae finis est habitus virtutis et aedificium, quae tectonicis organis pulchre significantur; aut prioris constantiae resumptionem¹⁴. In Graeco est *ἐπαθείας*. *Εὐπαθείαν* Cicero interpretatur constantiam, ut jam diximus, sequentes sanctum Augustinum: *ἐπαθείαι* sunt, id est, constantiae tres secundum Stoicos, voluntas, gaudium, cautio, et non nisi in animo. *Explicit*¹⁵.

VARIAE LECTIONES.

¹ Corr. B', AB *addit.* ² Corr. B', AB *edem.* ³ Coni., AB *secundo.* ⁴ A *participatione.* ⁵ B *sunt gesta.* ⁶ Sic AB, B' ad marg. adscr. *ab angustia.* ⁷ Conj., AB *se veritatem.* ⁸ Rad. corr. B, AB *securum.* ⁹ B *praecursor.* ¹⁰ *arboris om. A.* ¹¹ C *qui.* ¹² B' *infra adscr. ab angustia.* ¹³ AB *περιστάσεων.* ¹⁴ Corr., A *resumptione.* ¹⁵ *Explicit om. A.*

JOANNIS SCOTI

EXPOSITIONES

SUPER IERARCHIAM ECCLESIASTICAM S. DIONYSII.

Cod. ms. bibl. Univers. Lipsien. 168, membran., sec. xiii. A.
Cod. ms. Vat. 177, membran., sec. xiv. B.
Cod. ms. Sorboan. 1583 bibl. Reg. Parisiensis, membran., sec. xiii. . . . C.

INCIPIT

PROLOGUS SECUNDI LIBRI.

Secundus vero liber, cui est inscriptio de ecclesiastica ierarchia¹, humanae naturae, Salvatoris nostri sanguine redemptae, unitatem denuntiat, ad similitudinem videlicet caelestis sacerdotii, quantum possibile est, mortalibus adhuc ordinatam. Cujus summus pontifex est ipse, qui eam sibi per gratiam suam² coadaptavit, qui etiam totius ierarchiae, caelestium quidem et terrestrium, principium est et medium et finis, ad quem omnia referuntur. Haec itaque nostra ierarchia instar caelestis tripartita est, scilicet in tres ierarchias. Quarum prima temporali

D quidem ordine, ultima vero dignitate legale fit³ sacerdotium. Quod in variis⁴ valde et⁵ obscuris symbolis per legislatorem Moysen plane carnali adhuc populo litteraeque, non spiritui serviepti distributum est. Cujus maximus character erat tabernaculum illud in Arabico monte figurate monstratum. Secunda vero, quae et media, sacerdotium, quod nunc est, Ecclesiam dico Novi Testamenti, sub gratia quidem constitutam, partim symbolis visibilium sacramentorum dispositam, partim vero veritatis contemplatione perfectam. Et est finis praeteritae primae, initium vero futurae ierarchiae, quae est tertia, nunc ex parte *inchoata* in primitiis contemplationis, perficienda vero post gloriam futurae resurrectionis.

VARIAE LECTIONES.

¹ A *ierarchya.* ² Sic C, *suam* in cod. A m. glossatoris supra adscr. ³ C, *sit.* ⁴ Sic C, A *vanis.* ⁵ *et om. C.*

nis, quando visibilium sacramentorum velaminibus A sublati ipsam veritatem perspicua claritate ¹ contemplabimur. Ideoque praesens, ut diximus, ecclesiastica ² ierarchia media est inter legalem praeteritam et caelestem futuram, quoniam non solum aeternarum rerum symbola peragit et visibiliter considerat, ut legalis praeterita, sed et spiritualem eorum intelligentiam investigare invenireque non cessat, ut caelestis futura.

Epygramma ³ in beatum Dionysium in hoc de ecclesiastica ierarchia.

Symbola divinorum mirabilium sacrorum uniformi ratione.

In singularitatem resolvisti unius luminis unam claritatem.

Dionysii ⁴ Areopagitae episcopi Athenarum ad Tymotheum episcopum de ecclesiastica ⁵ ierarchia secundus liber sic incipit ⁶.

Ad beatum Tymotheum secundum scripsit librum magnus Areopagita Dionysius de ecclesiastica ierarchia, id est, de ecclesiastico sacro principatu, distincte per capitula, quae infra sequuntur, elegantissime mysticum sacramentum prius ⁷ ponens, et sic singulas singulis capitulis mysticorum sacramentorum theorias subjungens. In quibus ostendit, cuncta, quae in ecclesiasticis sacramentis et sacratissimis mysteriorum consecrationibus fiunt ⁸, angelico ministerio secundum convenientiam uniuscujusque ordinis una cum ministris altaris, et praecipue ierarcha ⁹, id est sacerdote, qui unus de angelis ¹⁰ secundum fas efficitur, caelitus operari; maxime in ¹¹ ministerio sancti sacrificii Dominicae passionis sanctissimi principatus militiae caelestis

cum consortibus suis in proprio ordine et laudis officio semper assistunt, et in consecratione sacratissimi chrismatism, quae uniformis et uniorde ¹² symbolis est sanctissimae eucharistiae. In qua videlicet chrismatism initiatione ¹³ ordinem Seraphim benignum Jesum, qui in omnibus sanctissimus ¹⁴ sanctificat seipsum pro nobis, et omni sanctificatione nos ¹⁵ replet in ipso perfectos, atque ex ¹⁶ Deo natos, circumstare ¹⁷, et multilauda illa ymnologia, quam propheta Seraphim se audisse clamare describit, eundem Dominum nostrum Jesum Christum intelligibiliter laudare, obsequentibus etiam ceteris angelorum choris, et sensualiter Alleluia concinentibus, liquido manifestat.

Haec insunt in hoc de ecclesiastica ierarchia totum B capitula VII.

I. Quae sit ecclesiasticae ierarchiae traditio, et quae ejusdem speculatio.

II. De perficiendis in baptisate.

III. De perficiendis in synaxi.

IV. De perficiendis in miro et in ipso offerendis.

V. De sacerdotalibus confirmationibus.

VI. De perficiendorum ordinibus.

VII. De perficiendis in dormientibus ¹⁸.

Praecumbentium capitulorum doctrinam secundum duplicem perficit modum. Primum enim exponit hoc: quomodo perficitur mysterium ¹⁹ capituli; ac deinde theoria quadam traditionem: utputa mystorii illuminationis expositio primum, deinde secunda theoria ejus, iterum ²⁰ mysterii synaxeos expositio, deinde theoria ejus, et eodem modo de ceteris.

Cetera desiderantur.

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic C, A veritate. ² Sic C, A praesens ut diximus ecclesiastica. ³ Sic C, A epygrammata. ⁴ Hic incipit cod. Vat. ⁵ ecclesiastica om. A. ⁶ secundus liber sic incipit om. C. ⁷ A sacramentum prius prius ponens. ⁸ B sacramentis consecrationibus misteriorum fuerit. ⁹ B ierarchia. ¹⁰ Sic C, B qui unus de angelis, A qui unus angelis. ¹¹ in om. B. ¹² uni ordo. ¹³ B unitione. ¹⁴ A sanctissimis. ¹⁵ C omni nos sanctificatione. ¹⁶ Sic C., ex om. AB. ¹⁷ B circumstare. ¹⁸ Quae sub numeris I-VII hic habentur, in A supra post epygrammata extant. ¹⁹ A ministerium. ²⁰ A item.

JOANNIS SCOTI

EXPOSITIONES SEU GLOSSAE

IN MYSTICAM THEOLOGIAM SANCTI DIONYSII.

Ex cod. ms. hist. eccl. bibl. Caesar. Vindob. 156, membran., sec. XIV, pessime exarato.

INCIPIT PROLOGUS JOANNIS ¹ SCOTI IN MYSTICAM THEOLOGIAM BEATI DIONYSII EPISCOPI.

PROLOGUS.

In prologo super librum de divinis nominibus di-

citur, arbitror, librum de simbolica theologia et alios S. Dionysii libros duabus ex causis rarius ² inveniri. Una est, quod haeretici libros ipsos, sicut contra se manifeste agentes, pro viribus consumpserunt; alia, quod catholici obstestatione dicti Dionysii

VARIAE LECTIONES.

¹ Cod. Joannis. ² Corr., cod. radiis.

erant ¹ stricti, ne imperitae multitudini, sed solis doctis et dignis sua scripta, quasi multorum capacitatem excellentia, revelarent; doctis deficientibus eorum culpa maxime, ut reor, qui praelationes ecclesiarum qualibuscunque conferunt, et literatorum respectum ², quibus committerent, non habuerunt. Forsitan Hieronymus ³ excellentissimus Areopagitam ⁴ inter ecclesiasticos scriptores non numeravit, quia libros ejus, sicut eminentes, ad communem notitiam reponeados non putavit. Nullam enim mentionem hujus doctoris et suorum librorum facit in libro de viris illustribus, cum aliorum ibidem a temporibus apostolorum usque ad sua, ubi etiam, quos libros scriperint, eum laude celebrat ⁵, memoratur.

INCIPIT LIBER S[UPER] ⁶ MYSTICA THEOLOGIA ⁷. TEXTUS CUM GLOSSIS.

Trinitas supersubstantialis etc. Titulus hujus libri est de mystica theologia, id est. clausa vel occulta; quia, quidquid ibi dicitur, quasi inexplicabile totum clausum et occultum relinquitur. Est autem materia ⁸ hujus libri ipse Deus, in se simpliciter considerata causa naturae ⁹, habito ¹⁰ respectu ad creaturas. Intentio ejus est, commendare veram sapientiam Christianorum, et sapientiam philosophorum reprobare. Utilitas ejus est, inducere apicem personis inviam ¹¹, id est uniri Deo per superintellectualem cognitionem et affectionem sui, ut uno vocabulo dicam ¹², utrumque per deificationem. Forma sive modus tractandi talis est. Primo Deum invocatur, ut per ipsum ad ipsum dirigatur. Secundo instruit Timotheum, quomodo vera sapientia inquiretur; ibi: *Tu autem, o amice Timothee.* Tertio prohibet, ne thesaurus ipsius sapientiae indignis ostendatur, innoens errorem, quo impediuntur, ne vera ab eis sapientia inveniatur; ibi: *Vide autem ne quis.* Quarto ostendit secundum diversas rationes et vias, quod omnis creatura sine aliqua contrarietate affirmatur et negatur; ibi: *Oportet in ipsa.* Quinto demiratur, quod sunt, quibus gratia perveniendi ad Deum per superintellectualem cognitionem datur; ibi: *Et non simpliciter.* Et haec omnia facit in primo capitulo.

CAPITULUM I.

§ 1. Quod divina lux per divinam noctem aspiciatur, et ipsa nox per occasum luminum ¹³ invenitur. Ibi quod est clarum obscuratur, quod est magnum coartatur, quod est humanum deificatur, quod est ignotum, magis ignoratur. Divina lux est divinae cognitionis caritas; divina nox est ipsius cognitionis incomprehensibilitas; quae cum aspicitur, Deus cognoscitur. Invenitur autem ipsa incomprehensibilitas per occasum luminum, et per excessum omnium

A sensuum et virium mentalium ¹⁴, quo obtento ipsa cognitio obscuratur, quia in excessum majoris cognitionis augmentatur, et latitudo verbi vocalis vel mentalis restringatur ¹⁵ in simplicitatem verbi aeternalis. Ibi fit etiam deificatio, id est de humanis in divina transmutatio, et illud, quod est ignotum per investigationem rationis et intellectualis operationis, fit ignotius per excessum unitiois, ita tamen, quod talis ignorantia summa est apud majorem scientiam.

TEXTUS.

Trinitas supersubstantialis, et superdea ¹⁶, et superbona, inspectrix divinae sapientiae Christianorum, dirige nos ad mysticorum eloquiorum superignotum et supersplendentem ¹⁷ summum verticem, ubi simplicia et absoluta et inconvertibilia theologiae mysteria cooperta sunt secundum supersplendentem occulte dicit ¹⁸ silentii caliginem, in obcurissimo superclarissimum supersplendere ¹⁹ facientem, et in omnino impalpabili et invisibili superpulchris claritatibus superimplectem non habentes oculos mentes. Igitur quidem mihi ista sunt ²⁰ oratione postulata.

GLOSSA.

O trina unitas, et una trinitas, divinarum videlicet personarum, superexcedens omne ens quoad personam Patris, et superexcedens omnem sapientiam et scientiam quoad personam Filii, et superexcedens omnem existentem bonitatem quoad personam Spiritus sancti: quae inspiciendo approbas et approbando inspicias sapientiam fidelium, qua Deus cognoscitur, qui s[cilicet] ²¹ est optima positio Mariae. Directo radio a te ad nos, nos ad te elevando rege, ut perveniamus ad te per contemplationem, qui est summus vertex sanctarum Scripturarum, nos quidem superignotus, in te autem supersplendens, in quo, scilicet summo altissimo vertice, sententiae sacrae Scripturae profundissima sunt clausae et absconditae, et sicut in arce simplicissima coartatae, et a verborum velaminibus absolutae. Unde quomodo sunt simplices, sunt et inconvertibiles, et tantum uno modo intelligibiles. Sunt autem et in isto vertice coopertae istae sententiae secundum lucem, quae habet excessum luminis, et ideo sortitur nomen caliginis, cujus splendor occultus est verbum aeternum, quod Pater ab aeterno inaudibiliter loquitur. Quod quidem in illa summa invisibilitate Deum, qui est superclarissimus, facit desuper radiantem, et in ista statu verbi nec ratio investigando palpat, nec intelligentia ²² contemplando considerat, radiis aeternaliter simplicibus et effectualiter multiplicibus superfundit caelestes mentes, quae ²³ sibi totae sunt oculus, vel quae non utuntur materialibus sensibus; et ista

VARIAE LECTIONES.

¹ Corr., cod. errant. ² Conj., cod. et literatos respiciunt. ³ Col. Jeronimus. ⁴ Cod. ariophagitam. ⁵ Conj., cod. celeb'. ⁶ Cod. s. ⁷ Cod. catalogia. ⁸ Conj., cod. iii. ⁹ Conj., cod. consid'. atica. nat'. ¹⁰ Cod. habitus. ¹¹ Corr., cod. in via. ¹² Conj., cor. dicant. ¹³ Conj., cod. luminare. ¹⁴ Cod. intalium. ¹⁵ Sic cod. ¹⁶ Cod. super dea. ¹⁷ Cod. super ignotum et super splendentem. ¹⁸ Corr. cod. doca. ¹⁹ Cod. super clarissimum super splendere. ²⁰ Cor., cod. fuit. ²¹ Cod. s. ²² Conj., cod. intelligi. ²³ Corr., cod. qui.

scilicet] ¹ per modum creationis a Deo postulo, quoniam non aliter intelliguntur, nisi per creationem a Deo impetretur. Et nunc quare vertex divinorum secretorum dicitur superignotus, supersplendens, et summus?

Superignotus dicitur, quia ad ipsum ratio deficit per investigationem; supersplendens dicitur, quia ad ipsum intellectus deficit per supereffluentem ² luminis effusionem; summus dicitur, quia ad ipsum intelligentia ³ deficit per excedentem affectionis unitionem. Ibi sententiae sacrae Scripturae sunt simplices, quia, sicut videntur, intelliguntur; sunt absolutae, quia nullis eloquiorum velaminibus detinentur; et inconvertibiles, quia ad hunc vel illum intellectum non reducuntur; sunt coopertae, quia superlucenti lumine obteguntur. Quod lumen dicitur a beato Dionysio ⁴ supersplendens occulte dicti silentii caligo. Haec est incomprehensibilitas, quae dicitur caligo propter luminis excessionem; dicti et dicitur propter verbum aeternum, quod Pater ab aeterno loquitur; dicitur etiam occulte supersplendens, propter intimam, vel in intimo statum ⁵, luminis supereffusionem; dicitur silentii, propterea ⁶ quod generatio talis verbi ab intellectuali auditu non percipitur; unde quia auditui intellectuali ⁷ non est perceptibilis, ideo a verbo oris non est enarrabilis. Unde videlicet: « generationem ejus quis enarrabit? » Quasi diceret: Nullus. Et in illo statu obscurissimo per excessum luminis Deus, qui est clarissimus per naturam, sit menti supersplendens per radiorum abundantiam. Ibi ratio nihil palpat, quia nihil est ibi investigabile; ibi intellectus nihil videt, quia nihil est ibi contemplabile, et tamen pulchris ⁸ lucibus divinae refulgentiae superimplentur, per se ipsas et alia a se ipsis videntes humanae et angelicae deificatae intelligentiae.

TEXTUS.

Tu autem, o amice Timothee, circa mysticas visiones forti contentione et sensus derelinque, et intellectuales operationes ⁹, et omnia sensibilia et intelligibilia, et omnia existentia ¹⁰; et sicut est possibile, ignote consurge ¹¹ ad ejus unitionem ¹², qui est super omnem substantiam et cognitionem. Etenim excessu tui ¹³ ipsius et omnium irretentibili et absoluto, munde ad supersubstantialiorem radium, cuncta auferens, et a cunctis absolutus, sursum ageris ¹⁴.

GLOSSA.

Talis est sensus. Tu, Timothee, qui per verum amorem alter ego mihi factus es, ut possis intelligere

A secretas contemplationes, de quibus te cupio me instruere, sic cooperante divino radio, et ¹⁵ forti mentis conanime derelinquas usus sensuum corporaliū, cum sensibilibus exercitiis, et intellectuales operationes, et animas et angelicas substantias, et omnia, quae de verbo aeterno inesse prodiderint, et omnia, quae, s[ilicet] ¹⁶ in ipso verbo, sunt contemplabilia; et sunt omnia transeunda; et, sicut tua requirit possibilitas, scienter ve scitur ¹⁷, quo non videt ¹⁸ oculus, consurge ¹⁹ per principalem affectionem ad Dei unitionem, qui est super omnem substantiam ineffabiliter collocatus, et super omnem cognitionem tam humanam, quam angelicam incomprehensibiliter collocatus. Etenim cum te ipsum et omnia alia mundus excesseris ²⁰, ita quod illorum amore non valeas retineri, vel alias impediri, purgatus ab ultimis animae phantasiis ²¹ tam spirituales quam divinas operationes postponendo elevaberis ad superclarissimum lumen occultissimae Deitatis, quae videlicet dicitur tenebrae, quia supervidetur, quod non videtur, vel quod superintelligitur, quod a nobis non comprehenditur.

TEXTUS.

§ 2. *Vide autem, ut nullus indoctorum ista audiat; istos ²² autem dico, qui in existentibus sunt formati, nihil super existentia supersubstantialiter esse opinantes, sed putantes scire ²³, quae secundum ipsos est cognitione eum, qui ponit tenebras ad latibulum suum. Si autem super istos sunt divinae doctrinae mysteriorum, quid dicat quidem aliquis de magis indoctis, quicumque omnibus superpositam causam et ex postremis in existentibus figurant, et nihil ipsam habere dicunt super compositas ab ipsis impias et multiformes formationes.*

GLOSSA.

Talis sensus est. Cave, ne aliquis incredulorum vel inexperitorum ista secreta audiat; istos autem dico, qui naturalibus rationibus amore existentium innituntur ²⁴, firmiter existimantes, quod nihil sit super ens, quod dicitur substantivum metaphorice ²⁵, tam creata, quam increata continens, iuxta suam opinionem. Et hoc habes ex illo verbo, quod dicitur in Exodo: « Ego sum qui sum ». Sed hoc dictum est, ut in primo intellectu se offert nobis, quasi quoddam ²⁶ memoriale, ut se computaret nobiscum habere, qui erat totaliter sum, esse. Et qui tales putant per investigationem creaturarum, quae in eis generalis ²⁷ est, pervenire ad ejus cognitionem vel divinam comprehensionem, quae super supplicationem suam omni cognitioni occultarum scien-

VARIAE LECTIONES.

¹ Cod. s. ² Conj., cod. deficit et super effluentem. ³ Conj., cod. intelligi. ⁴ Cod. dyosisio. ⁵ Sic cod. ⁶ Conj., cod propter. ⁷ Conj., cod. in'ta. ⁸ Cod. pulchribus. ⁹ Corr., cod. oppositiones (graece ἐντροπῆς). ¹⁰ Sic cod., in textu graeco καὶ πάντα οὐκ ὄντα καὶ ὄντα, in versione et omne non ens et ens. ¹¹ Cod. consurg'e. ¹² Corr., cod. unitationem. ¹³ Corr., cod. cur. ¹⁴ Corr., cod. absolutis sursum agens. ¹⁵ Cod. ut. ¹⁶ Cod. s. ¹⁷ Conj., cod. scienter uesti. ¹⁸ Conj., cor. videt. ¹⁹ Cod. consurg'e. ²⁰ Corr., cod. mentis excessus. ²¹ Cod. fantasiis. ²² Cod. istis. ²³ Cod. scare. ²⁴ Cod. amori existentium et innituntur. ²⁵ Cod. metaphorice. ²⁶ Conj., cod. q. quodam. ²⁷ Cod. generalis vel connaturalis.

tiarum tantorum philosophorum ¹ excedunt, quantum magis excedit imperitiam eorum, qui Deum, qui est superposita omnium causa, in ² extremis materiis existentium ³ figurant, quae inferiora sunt animatis, nec insuper putant, quod Deus in se aliquid habeat sublimius, quam figurae et formae multiplices, quae ab ipsis impie componuntur.

TEXTUS.

Oportet autem enim in ipsa et omnes existentium ponere et affirmare positiones, sicut omnium causa, et omnes magis ipsas proprie negare, sicut super omnia superexistente, et non negationes oppositas opinari esse affirmationibus, sed multo prius ipsam superprivationes et quae est super omnem ablationem et positionem.

§ 3. Ita igitur divinus Bartholomaeus dicit, et multam theologiam [esse] ⁴ et minimam, et Evangelium latum, et magnum, et rursus concisum: ut mihi videtur, illud supernaturaliter intelligens ⁵, quia et multorum sermonum est bona omnium causa, et brevium dictionum similiter, et rationabilis, sicut neque rationem habens, neque intellectum, propter quod ipsa omnibus supersubstantialiter est superposita, et solum non velata ⁶ et vere apparet his, qui immunda et munda ⁷ transeunt, et omnem omnium sanctorum extremitatum acensum superveniunt, et omnia ⁸ divina lumina et sonos et sermones caelestes derelinquunt, et ad caliginem introeunt, ubi vere est, sicut eloquia dicunt, qui est super omnia.

GLOSSA ⁹.

Sensus est: Quamvis illi ista senserunt, tamen necesse est secundum rectam intelligentiam, omnem formam vel figuram vel substantiam, et omnem omnino creaturam non tanquam subjecto, sed sicut omnium causae, ipsi attribuere, et magis proprie et veraciter ab ea removere, sicut rei, cui nihil existentium inhaerere potest, secundum quod Deus. Et quamvis existentia Deo attribuuntur, vel ab eo removeantur, non tamen credendum est, quod inter talem affirmationem vel negationem cadat aliqua ¹⁰ contrarietas: imo oportet sentire, ipsam causam omnium superiorem esse omni negatione ¹¹ et affirmatione ¹². Unde de ea non potest esse aliqua positio, vel ablatio, sive affirmatio vel negatio. Et juxta hanc considerationem Bartholomaeus Deo conformis scribit, theologiam ¹³ prolixam esse in verbis, et coartatam in sensibus, et Evangelium latum in parabolis, et magnum in historiis, et rursus artum et parvum in mysteriis. Per hoc autem dico, beatum Bartholomaeum divina sapientia plenum, supermundanum intellectum habuisse, videlicet quod ipse Deus, qui est bonorum omnium causa, multis ser-

monibus designatur, et item paucissimis, ideo ¹⁴ quia nec ratione capitur, nec intellectu comprehenditur, et ideo verbo ¹⁵ non exprimitur, quia omnibus supersubstantialiter superponitur. Illis autem solis sine velamine apertus, scilicet per infusam dulcedinem et suavitatem inpermixtam ¹⁶, qui omnia sensibilia et intelligibilia objectorum sive spectaculorum, in quibus scilicet intellectualis contemplationis exercitium consumatur ¹⁷, et omnino irradiationes ad intellectum pertinentes, et inspirationes ambiguas, et revelationes aeternas derelinquunt, et introeunt per unionem ad superintellectualem Dei incomprehensibilitatem, ubi in propria forma secundum Scripturae testimonium est Deus super unum et unitatem, et super ens et entitatem; dicitur enim in B Exodo, quod Moyses ascendit in caliginem, in quo erat Deus.

TEXTUS.

Etenim non simpliciter divinus Moyses mundari et ipse primus praecipitur, et rursus a ¹⁸ non talibus segregari, et post omnem mundationem audit multarum vocum buccinas, et videt lumina multa cum fulgure emittentia ¹⁹ mundos et multum effulsos radios. Postea a multis segregatur et cum electis sacerdotibus summitatem divinarum ascensionum pertingit; quamvis per hoc quidem non sit cum Deo, sed contemplatur non ipsum, invisibilis est enim, sed locum ubi est.

GLOSSA.

Sensus talis est. Ita, quae supra diximus de transcensu divinatorum luminum et sonorum et sermonum, et intuitu in caliginem, in ipso Moyse typice sunt ostensa, quod non solum in se ipso mundari jubetur, ut Deum prae ceteris altius contempletur, sed et ab immundis vel dissimilibus separari. Et post omnem purgationem sensuum a sensibilibus, et intellectus a phantasmatis, audit sive mente percipit multarum intelligentiarum inspirationes, et contemplatur multa spectacula luculentissima, desuper abundantiam plenitudine emanantia cum candore radios, in substantia simplices, et intelligentia multiplices. Tandem segregatus a multitudine populari, id est, multifaria opinione materiali ²⁰ cum principalibus affectionibus, ascendit ad Deum videndum. Ejus tamen substantiam non videt, cum sit invisibilis, sed locum, ubi Deus est, sive ipse locus sit caelum serenum, sive apex lapidis sapphiri, sive ignis ardens, sive cacumina ²¹ montis.

TEXTUS.

Hoc autem puto significare divinitissima visorum et intellectuum, esse subjectas quasdam rationes subjectorum omnia excedenti, per quae praesentia ejus, quae est super omnem cogitationem, manifestatur

VARIAE LECTIONES.

¹ Conj., cod. ph'iorum. ² Conj., pro causa in cod. tam. ³ Conj., cod. t'icium. ⁴ esse om. cod., add. ex vers. et text. gr. ⁵ Corr., cod. intendens. ⁶ Corr., cod. non solum non velate. ⁷ Corr., cod. qui ir munda et munda. ⁸ Cor. ad omnia. ⁹ Glossa om., add. ex conj. ¹⁰ Cod. aliq. ¹¹ Corr., pro omni negationi cod. cum negociacioni. ¹² Cod. affirmacioni. ¹³ Cod. catologiam. ¹⁴ Pro ideo cod., in eo. ¹⁵ Cod. et id verbum. ¹⁶ Cod. in per mixtam. ¹⁷ Corr., cod. intellectuales contemplationes exercitium consumatur. ¹⁸ Corr., cod. et. ¹⁹ Corr., cod. emittentis. ²⁰ Corr., cod. mali. ²¹ Corr., cod. cacuminis.

intelligibilibus summitatibus sanctissimorum locorum A
ejus supereniens; tunc et ab ipsis solvit visis et
videntibus, et ad caliginem ignorantiae intrat, quae
caligo vere est mystica, in qua claudit omnes cogniti-
ones¹, et in impalpabili omnino et invisibili fit, omnis
existens ejus, qui est super omnia, et nullius, neque sui
ipsius, neque alterius, omnino autem ignoto vacatione
omnis cognitionis secundum² melius unitus, et eo,
quod nihil cognoscit, super mentem cognoscens.

GLOSSA.

Talis est sensus. Dictum est, Deum non videri,
sed locum, ubi est, id est in creaturis quibusdam,
quae dicuntur et divinissima subjecta visorum et
intellectorum, vel divinissima loca, quia nihil di-
vinus mente intuemur. Quibus arbitror designari B
summas et aeternas architipias sive rationes, sive
exemplaria omnium creaturarum Deo subjectarum,
per quas Deus sit praesens, et cognitive nobis ma-
nifestat se ipsum, nobis de spiritu infundens et ma-
nifestans principales et superiores intelligentias
eorundem rationum, quae utcumque³ nobis sunt intel-
ligibiles per speculum⁴. Postea Moyses separatur ab
his, qui secum locum Dei viderant, id est, ab omni-
bus intellectibilibus opinionibus, et subtrahitur ab
omni intelligentia et visu mentali, et intrat ad cali-
ginem ignorantiae, quia unitur incomprehensibilitati
divinae, qui apex intelligentiae non penetratur, quae
caligo vere est mystica, id est, clausa, quia vere est
omnis cognitionis clausura, et in se claudit secre-
tissima, celat omnes comprehensivas cognitiones, C
sicut in prima omnium causa, et per hanc caliginem
omnis animus unitur Deo, id est, super omnia fit in
statu excellentissimo, quem nec ratio palpat per
investigationem, nec intellectus contemplatur per
visionem, per quem et statum ab omnibus aliis, et
a se ipso separatur, quantum ad intellectualem
propriae cognitionis praesentiam, et per unionem
dilectionis, quae est effectiva conversae cognitionis,
unitur Deo intellectualiter, Deo ignoto⁵, cognitione,
quae multo melior est, quam sit cognitio intellectua-
lis, et in eo, quod intellectualem cognitionem dere-
linquit, sive intellectum, et mentem Domini cognoscit,
id est, per sapientiam intellectualem, quae super
donum intellectus. Illa enim Deum agnoscit propter
unionem, haec vero per rationes Verbi. *Explicit D*
primum Capitulum.

CAPITULUM II.

Quomodo oportet uniri et hymnos referre omnium
causae et super omnia.

TEXTUS.

§ 1. In hac superluceni caligine nos fieri preca-
mur, et per non videre et ignorare videre et cogno-

VARIAE LECTIONES.

¹ Conj., vox in cod. tam corrupta, ut legi nequeat. ² Pro secundum cod. sed. ³ Cod. ut^mq. ⁴ Cod. specturum. Locus in cod. corruptissimus est. ⁵ Conj., cod. ignota. ⁶ Corr., cod. et. ⁷ Conj., cod. as-
ficientes. ⁸ Corr., cod. occulte. ⁹ Cod. modica. ¹⁰ Sic cod., fort. leg. et in hoc opere. ¹¹ Conj., cod. in-
tellectuali; super add. ex conj. ¹² Corr., cod. et. ¹³ quod om. cod., add. ex conj. ¹⁴ Corr., cod. pos-
sumus. ¹⁵ Conj., cod. privamur. ¹⁶ Corr., cod. potentialiter. ¹⁷ descendentes --- ultimi om. cod.,
add. ex conj. ¹⁸ Conj., pro in existentibus cod. excurrentibus.

scere eum, qui est super omnem visionem et cognitio-
nem; in ipso non videre et non cognoscere est⁶ super-
substantialem supersubstantialiter laudare per omnium
existentium ablationem, sicut ipsius naturae insigne
facientes, auferentes prohibitiones officiantes⁷ mundae
occulti⁸ visioni, et ipsam in se ipsa ablatione sola oc-
cultam manifestantes pulchritudinem.

EXPOSITIO TITULI.

Quomodo oportet uniri. Status unionis non potest
aliter obtineri, nisi per ferventissimum desiderium
mentalis orationis, et per virtutem supermentalis
affectionis, ad quam non attingit oculus intellectua-
lis cognitionis; unde talis cognitio dicitur fieri per
ignorantiam. Proprius autem hymnus sive modus
Deum laudandi est per negationem, sive per remo-
tionem, sicut est videre in figura linea, a qua tanto
magis videtur pulchritudo figurae.

Modus⁹ vero hujus laudis et in opere¹⁰ ab infe-
rioribus ad superiora ascendendo.

TEXTUS.

In hac superluceni etc.

GLOSSA.

Sensus talis est. Toto mentis affectu optamus nos
fieri in caligine superluceni, id est, in statu [super]
intellectuali¹¹, quia lucidior est¹², quam intellectua-
lis, ut per mentis excessum, [quod]¹³ intellectus
non videt, nec aliquo modo cognoscit, possumus¹⁴
Deum cognoscere et videre superintellectualiter,
per remotionem videlicet intellectualis cognitionis,
cum ipse Deus visu intellectuali nullatenus attinga-
tur. Etiam precamur¹⁵, nos laudare posse super-
substantialem supersubstantialiter, id est, Deum,
qui excedit omnem substantiam et omne ens, per
ablationem omnium existentium, sicut est videre in
artificibus, qui aliquam fabricant similitudinem de
aliqua inanimata materia, qui sculpendo et incidendo
removent exteriores partes materiae grossiores, qui
occultant et cooperiunt, ne videri possit illa pura
imago, quae naturaliter et potentialiter¹⁶ est in-
terius, et per solam talium officinorum remotio-
nem sine alio additamento manifestatur in propria
specie ipsius imaginis pulchritudo, quae prius late-
bat in occulto.

TEXTUS.

Oportet autem, sicut arbitror, ablationes laudari
contrario, quam positiones. Etenim illas a primis in-
cipientes, per media ad ultima [descendentes, hic au-
tem ab ultimis]¹⁷ ad principaliora ascensum facientes
per media rursus ad extrema omnia auferimus, ut re-
velate cognoscamus illam ignorantiam ab omnibus
noscibilibus in omnibus existentium circumvelatam, et
supersubstantialem illam videamus caliginem ab omni
lumine in existentibus¹⁸ occultam.

GLOSSA.

In praemissis libris Deum laudare per affirmati-
onem, in isto autem oportet laudare per negationes et
omnium ablationes, quod ¹ contrario illis ². Ibi enim
inchoantes ab affirmatione vel positione principalio-
rum per media ad ultima descensum faciebamus.
Hic autem ab ultimorum ablatione incipientes,
usque ad ablationem principaliorum gradatim per
media ascendimus, et iterum ad extrema reflexim
omnia ab eo pariter auferimus, quod jani facimus,
ut sine velo mysticae significationis cognoscamus di-
vinam incomprehensibilitatem, quae excedit omne
ens, quae vere occulta est ab omni scientia in om-
nibus creaturis.

CAPITULUM III. ³

Quae sunt cataphaticae, id est, affirmativae theologiae;
et quae sunt apophaticae ⁴, id est, negativae.

TEXTUS. ⁵

In ⁶ theologicis quidem ypotifosibus ⁷ maxime
propria ⁸ affirmativae theologiae laudavimus ⁹, quo-
modo divina et bona natura singularis dicitur, quo-
modo trina, quae secundum ipsum dicta paternitas et
filiatio, quid vult monstrare Spiritus theologia, quomo-
do ex immateriali et simplici bono in corde manentia
bonitatis pullulaverunt lumina, et quomodo mansione ¹⁰
in ipso et in se ipsis et in se invicem coaeterna pullula-
tioni permanserunt inegressibilia, quomodo supersub-
stantialis Jesus, humanae naturae virtutibus substan-
tialis factus, et quaecunque alia ab eloquiis expressa in
theologicis ypotifosibus laudantur ¹¹. In libro autem
de divinis nominibus, quomodo bonus nominatur,
quomodo existens, quomodo vita ¹², et quomodo su-
perbia, et virtus, et quaecunque alia intelligibilia sunt
Dei nominationis ¹³. In symbolica autem theologia, quae
sunt a sensibus ad divina transnominations ¹⁴, quae
sunt divinae formae, et partes, instrumentaque, divina
loca, et qui ornatus, et qui furores, et quae tristitia,
et quae insanitiae ¹⁵, et quae ebrietates, et crapulae, et
quae juramenta, et maledictiones, qui sompni, et quae
vigilationes, et quaecunque aliae sunt sanctae compo-
sitiones formationes symbolicae Dei formationis ¹⁶.

TITULUS HUIUS CAPITULI.

Sensus talis est. Quae sunt cataphaticae ¹⁷. In
tribus voluminibus egit beatus Dionysius de cata-
phatica, id est, affirmativa theologia: in libro de
ypotifosibus, in quo egit de distinctionibus persona-
rum; in secundo de divinis nominibus; in tertio de
vocalorum insuppositionibus ¹⁸ ad divina de-
signanda; in quarto, id est, mystica theologia spe-
cialiter agit de apophatica, id est negativa, quae
scilicet omnia a Deo removet, tam inferiora, quam
media, quam superiora, ut videlicet per remotio-

A nem naturalem a Deo ipsum Deum tandem inveniat
singularem.

TEXTUS.

Igitur in theologicis etc., ut s[upra].

GLOSSA

Talis est sensus: In tractatu de divinis cha-
racteribus, id est personalibus distinctionibus,
maxime affirmationibus usi sumus, sive positioni-
bus in divinis laudibus, ubi ostendimus, quod divina
natura singularis est in essentia, et trina in perso-
nis, et qualiter intelligenda est paternitas et filiatio,
et [quid] significet proprietates, quam sacra Scriptura
attribuit Spiritui sancto, id est processio juxta illud:
« Spiritum veritatis, qui a Patre procedit. Item quo-
modo plenitudo invisibilium, quae infixae ¹⁷ manent
in corde Patris, pullulat ex immateriali et simplici
bono, id est persona Patris; a qua procedit persona
Filii per generationem, et persona Spiritus sancti per
processionem, quorum uterque a Patre accepit ean-
dem plenitudinem, et per hoc Filius et Spiritus sancti s
manent in Patre, et in se ipsis, et omnes tres in se
invicem, et ipsa luminum plenitudo in Filio et Spi-
ritu sancto permanet coaeterno Patri, a quo uterque
eorum originem habet, qui tamen nihilominus
totus ¹⁸ manet in Patre. In eodem etiam libro tra-
ctavimus, quomodo Jesus, qui est supersubstantialis
secundum deitatem, factus est homo secundum ver-
ram humanitatem, et alia multa tractavimus juxta
expressa Scripturae testimonia. In libro autem de
divinis nominibus tractavimus, quomodo Deus dicitur
bonus, quomodo existens, quomodo vita ¹⁹ et
sapientia, et de aliis intelligibilibus Dei nominationi-
bus. In symbolica autem theologia tractavimus trans-
positiones vocabulorum sensibilibus ad designanda
anagogice ²⁰ invisibilia divina, monstrando scilicet,
quomodo accipiendum sit, quod Deo attribuuntur
formae, ut illud « qui cum in forma Dei esset », et
figurae, ut illud Osee: « Quasi leaena », aut partes,
ut illud Ezechiel: « Benedicta gloria Domini de loco
sancto suo »; aut ornatus, ut illud: « Vestitus pon-
dere », aut furores, ut illud: « Domine, ne in furore »,
aut tristitiae, ut id: « Tristis est anima mea », aut
insanitiae, ut id Osee: « Scito te Israel stultum, pro-
phanum, insanum ». Nec ²¹ solum de istis tractavi-
mus, sed et de aliis compositis formationibus, Deo
D attributis, in libro de symbolica theologia.

TEXTUS.

Et te arbitror conspexisse, quomodo plurium ser-
monum sunt ultima, quam prima. Etenim oportebat
theologos ypotifosos, et divinatorum nominum resera-
tionem paucorum sermonum esse ²², quam symbolicae
theologiae, quoniam, quantum ad superius respicimus,
tantum ²³ sermones conspectibus intelligibilium con-

VARIAE LECTIONES.

¹ Cod. q. ² Conj., pro illis cod. m'. ³ Capitulum III om. cod. ⁴ Cod. cataphaticae, apofaticae, sic semper.
⁵ Cod. Textus p'. ⁶ Cod. Ig. (igitur?). ⁷ Cod. pro ὑποτίφωσις. ⁸ Corr., cod. proprie. ⁹ Cod. lauda-
mus. ¹⁰ Cod. mansiones. ¹¹ Corr., cod. laudant. ¹² Corr., cod. lata. ¹³ Sic cod. ¹⁴ Conj., cod. ad divina
Dei nominationis. ¹⁵ Conj., cod. infamido; text. graec. μανίας, vers. maniae. ¹⁶ Corr., cod. formationis.
¹⁷ Cod. cathesaticae. ¹⁸ Cod. insupcoibz. ¹⁹ Sic cod. ²⁰ Corr., cod. tota. ²¹ Corr., cod. orta. ²² Cod.
dei p[er] n[on] lem anagogice. ²³ Corr., cod. re. ²⁴ Pro esse cod. et. ²⁵ Cod. tm s'm, hoc est, tamen secundum.

turbantur, quemadmodum et nunc ad caliginem, quae est super mentem¹, introeuntes, non sermonum brevitate, sed irrationabilitatem perfectam et imprudentiam² invenimus³. Et ibi quidem a superiori ad extrema descendens sermo secundum quantitatem descensus ad portionalem dilatabatur multitudinem; nunc autem ab inferioribus ad supremum ascendens secundum mensuram ascensionis contrahitur, et post omnem ascensionem totus sine voce erit, et totus unietur⁴ ineffabili. Dicis autem, quare totaliter primo ponentes⁵ divinas positiones, ab ultimis inchoamus divinam ablationem? Quoniam quod est super omnem positionem ponentes, a magis ipsi cognato suppositivam affirmationem oportebat ponere; illud autem, quod est super omnem ablationem⁶, auferentes a magis distantibus ab ipso auferre. Aut non magis vita et bonitas, quam aer et lapis, non est crapula et non est insania, quam non dicitur et non intelligitur?

GLOSSA.

Sensus talis est: Ego puto, quod tu, Timothee, oculis mentis perspexeris, quod tractatus nostri ultimi plus abundant in verbis, quam primi. Erat enim necesse, quod liber de divinis characteribus, vel personalibus distinctionibus, [et]⁷ de divinis nominibus minus sunt⁸ in verbis prolixiores, quam fuerint symbolicae theologiae tractatus. Et ratio ista est, quoniam, quanto materia, de qua agitur, est altior et a sensu remotior, aut ab imaginatione longinquior, tanto minus est utendum verbis sensibilibus, et magis exercendus est oculus intellectualis, propter quod in praesenti libro, ubi fit mentio de divina caligine, id est de incomprehensibilitate, quae excedit omnem mentem tam angelicam, quam humanam, vel quae est super verbi intellectum vocalem⁹, non solum invenimus verborum brevitatem, sed perfectum incomparabilem excessum rationis ad investigandum, et prudentiae ad digne loquendum. In praedictis etiam libris tractatus a superioribus ad inferiores descendens, secundum majorem vel minorem prolixitatem est, quanto tractabamus inferiora, et sensibus propinquiora, tanto magis abundat verborum copia proportionali; eodem sensu:....¹⁰ autem tractatus ab inferioribus ad superiora conscendens secundum mensuram ascensionis contrahitur, id est coartatur. Cum autem ad D mentis excessum perventum fuit, tunc deficit omnis sermo ipm oris quam mentis, quia verus sermo mentis ineffabilem Deum non loquitur, nec restat menti, nisi ut tota et totaliter¹¹ ineffabili cunctiatur. Cum enim inter Deum et mentem nihil sit medium, postquam facta est a Deo omnium remotio, non restat nisi ad ipsum supermentalis unitio.

VARIAE LECTIONES.

¹ Corr., cod. montem. ² Corr., cod. prudentiam. ³ Corr., cod. veniemus. ⁴ Corr., cod. unitur. ⁵ Corr., cod. potentes. ⁶ Corr., cod. oblacionem. ⁷ et om. cod. ⁸ Pro sunt cod. et ut. ⁹ Conj., cod. super verbi intellectualem. Mavis forte simpliciter intellectum. ¹⁰ Una vox deest. ¹¹ Corr., cod. totali. ¹² Corr. qrtā. ¹³ Conj., cod. p^o. forte pro p^r. ¹⁴ Cod. item verborum. ¹⁵ super om. cod., add. ex conj. ¹⁶ Corr., cod. indigna. ¹⁷ Locus corruptus esse videtur. ¹⁸ Cod. omnis. ¹⁹ Pro iniecom cod. etiam ricem.

Quaeris¹² autem fortassis, quae alit ratio, quare positiones incipimus a dignioribus, et ablationes ab inferioribus. Cujus rei ratio talis est: quia, quando volumus per positionem Deum, qui est super omnem positionem, designare, convenit, ut ipsa digniora et magis ei propinqua principaliter attribuamus eidem; quando vero volumus ipsum designare per ablationem, pariter¹³ convenit, illud ab eo auferre, quod magis ab ipso distare videtur. Verbi gratia, congruentius et propinquius attribuitur ei vita et bonitas, quam aer vel lapis. Similiter ab eo evidentius removetur crapula vel insania, quam dicitur vel intelligitur.

CAPITULUM IV.

Quod nihil est sensibile omnino sensibilibus per excellentiam causalio.

EXPOSITIO TITULI.

Deus, qui est causa causalissima omnium, merito dicitur nihil esse sensibilem, sive activum sit, sive passivum. Et ideo beatus Dionysius, ostendere volens excellentiam hujus causae, quaevis ab eo removet remotiora, ut est non substantia, tum ut non ens, non vivens, ut lapis, non rationale, ut pecus. Et nominantur hic tres gradus inferiores creaturae, quos removet, videlicet eorum quae sunt, et vivunt, et non sentiunt; item eorum¹⁴, quae vivunt, sed non ratiocinantur, nec intelligunt; postremo removet omnia, quae possunt corpori vel sensibus subjacere.

TEXTUS.

Dicimus ergo, quod omnium causa, et super¹⁵ omnia existens, nec sine substantia est, nec sine vita, nec sine ratione, nec sine mente, nec corpus est, nec figura, nec formam, nec qualitatem, nec quantitatem, aut pondus habet, neque in loco est, nec videtur, nec tactum sensibilem habet, nec sentitur, nec sensibile est, nec inordinationem habet, neque turbationibus a passionibus materialibus perturbata, neque impotens est, sensibilibus subjecta casibus, nec indiga¹⁶ est luminis, nec variationem, nec corruptionem, aut divisionem, aut privationem, aut passionem, aut fluxum, aut aliquid aliud sensibilem nec habet nec est.

GLOSSA.

Sensus talis est. Asserimus quod Deus, qui creavit omnia, est aliquid materialiter substantiatum, sive nec vivens, nec ratione utens, nec mente eminent¹⁷. Ait autem, omnia¹⁸ a se invicem¹⁹ sunt remota et a Deo, quia non ens remotius est a Deo, quam ea, quae sunt et vivunt, nec ratiocinantur, intel-

ligunt. Dein removemus ab eo omne corporeum, et omnia corpori vel rei corporeae accidentia, ut est figura, forma, qualitas, quantitas, pondus, localitas, sensuum proprietas tam activa quam passiva. Similiter ab eo removemus inordinationem a carnalibus concupiscentiis proveniente, et completionem carnalis desiderii¹ a materialibus passionibus perturbata vel turbidam factam. Item removemus ab eo impotentiam vel invaletudinem subjectam casibus sensibilibus. Item removemus ab eo luminis indigentiam, et variationem, vel generationem, vel corruptionem, et divisionem, cum non sit ex diversis compositum. Similiter passibilitatem materialem ab eo auferimus, et fluxum temporalem, cum non sit aliquid eorum, aut in se habeat, nec sit aliquid sensibile.

CAPITULUM V^a.

Quod nihil est intelligibile omnis intelligibilis per excellentiam causalis².

EXPOSITIO TITULI.

Sunt enim a causa causabilissima remouentur sensibilia, cum ipsa non sit sensibilis, nec intelligibilis, ejusque dignitatis sit illud sensibile vel intelligibile, quod illi causae sit attribubile, hanc inter creaturam et Creatorem distantiam non est dubium operari sine medio causae excellentiam: quae sicut in se est ineffabilis, ita nulli a se causato est comparabilis. Unde quando nulla ei potest esse³ comparatio congrua, ibi cadit causa in sensibus remotionem.⁴

TEXTUS.

Rursus autem ascendentes dicimus, quod neque anima est, nec mens, nec phantasiam, nec opinionem, aut rationem, aut intellectum habet, nec ratio est, nec intellectus, nec dicitur, nec intelligitur, nec numerus est, nec ordo, nec magnitudo, nec parvitas, nec aequalitas, nec similitudo, nec dissimilitudo, nec stat, nec movetur, neque silentium agit, nec virtutem habet, nec virtus est, nec lumen, nec vivit, neque vita est, nec substantia est, nec aevum, neque tempus, nec tactus ejus intelligibilis, nec scientia, nec veritas, nec regnum, neque sapientia, nec unum, nec unitas, nec deitas, aut bonitas, nec spiritus est, sicut nos videmus, nec filiatio, nec paternitas, nec aliud aliquid cognitum a nobis, aut ab alio quodam existentium, nec aliquid est existentium, neque aliquid est essentium, nec existentia ipsum cognoscunt esse secundum quod ipsa est, nec cognoscit ea, quae sunt existentia, secundum quod existentia sunt, nec ratio ipsius est, nec nomen, nec cognitio, nec tenebrae, nec lumen, nec error, nec veritas, nec universalis ipsius⁵ positio, nec ablatio, sed eorum, quae sunt praeter ipsam, positiones et ablationes facientes ipsam, nec ponimus, nec auferimus, quod

nam et super omnem ablationem est perfecta et unita et unitiva omnium causa, et super omnem ablationem est excessus ab omnibus simpliciter abso-uit et supra totum.

GLOSSA.

Sensus talis est: Inchoantes denuo negationes ab altioribus divinis, dicimus, quod Deus, qui est causa omnium, nec anima est, quia corpus non vivificat, nec mens, quia non supereminet animae, ut superior pars animae, nec phantasiam habet, divina vel spiritualia imaginando, nec opiniones in diversas sententias diversimode declinando, nec rationem inter dubia discernendo, nec intellectum habet citra⁶ solum causam tanta visibilia insistendo, nec est ratio inter bonum et malum discernens, nec intellectus circa visibilia creata insistens, nec dicitur, quia non est effabilis, nec intelligitur, quia a nullo est comprehensibilis. Ut autem decurramus per media ad extrema, rursus dicimus, quod neque numerus est, quia non est ad paria vel in paria proportionabilis, nec magnitudo, quia non est augmentabilis, nec parvitas, quia non est minorabilis, nec aequalitas, quia non est comportionabilis, nec similitudo, quia nulli rei comparabilis, nec dissimilitudo, quia a nullo est discrepabilis, nec stat, quia non est res immobilis, nec movetur, quia non est volubilis, nec silentium agit, quia non est verbo mentali vel vocali reprehensibilis. Ut autem ad summa per quaedam media revertamur, et in summis creaturis negationes terminemus, dicimus, quod nec veritatem habet, quasi ab alio solidetur⁷, nec vera est, quasi ab alio mutuetur, nec vivit, ut ab alio sensilicetur, nec vita est ad regendum adque corpus accomodatam, nec substantia est materialiter substantiatus, nec aevum, quia non est spatium modo variabile, nec tempus, quia non est spatium variabile, mutabile. Nec est tactus, quia secundum essentiam non est aequaliter tangibile, nec est scientia, quia non est cognoscibilis, nec veritas, quia non est intellectum aequalis⁸, nec regnum, quia non est dominabilis, nec sapientia, quia non est sustentabilis, nec unum, quia non est in plura augmentabilis, nec unitas, quia non est materialiter indivisibilis, nec est deitas a nobis intelligibilis, neque bonitas, quia non est qualitas infusibilis, nec spiritus a nobis intelligibilis, nec filiatio ab alio subsistentia⁹ materialiter producibilis, nec es aliquid cognitum a nobis plene, vel ab aliquo existente, seu homine, vel angelo, nec est aliquid non existentium intellectualiter, vel aliquid existentium materialiter, nec existentia ipsum cognoscunt secundum quod ipse est, nec ipse cognoscit ea secundum quod ipsa existunt in se ipsis, sed secundum quod sunt in verbo. Item nec est ipsius rationalis investigatio, neque nominis impositio, nec cognitionis reprehensibilis.

VARIAE LECTIONES.

¹ Cod. desiderii. ² Cod. causalis. ³ Cod. et. ⁴ Cod. remoco (sic!) ⁵ Corr., cod. ipsi. ⁶ Cod. et solum. ⁷ Conj., cod. solidet. ⁸ Sic legendum esse videtur; cod. egl. ⁹ Cod. subsistentis.

NOTAE.

• Capitulum V om. cod.

no, nec est tenebrae a lumine deficientes, nec est A ipso auferimus, ipsum tamen nunquam ponimus vel lumen intelligibile, nec est error, quo animus decipitur nec veritas, qua¹ sua industria animus illuminatur², et omnino uulla est ejus positio vel ablatio. Sed tamen quaecunque alia de ipso ponimus, vel ab auferimus, quoniam super positionem est perfecta omnium causa, et super ablationem est excessus ejus ab omnibus et super omnia absolutus. *Explicit opus multum utile, et obscurum valde.*

VARIAE LECTIONES

¹ Sic cod. ² Conj., cod. *insb'atur.*

JOANNIS SCOTI

HOMILIA

IN PROLOGUM S. EVANGELII SECUNDUM JOANNEM.

(CAP. I, 1—14.)

Ex cod. ms. bibliothecae Alenconiensis primus edidit M. Felix Ravaisson, *Rapports sur les bibliothèques des départements de l'Ouest. Paris, 1841, pag. 351 sq.*; de nouo excudit M. Saint-René Taillandier, *Scot Brigène et la philosophie scolastique, Strasb., 1843, pag. 299 sqq.*

Omelia Joannis Scoti translatoris Ierarchiae Dionysii¹.

Vox spiritualis aquilae auditum pulsat Ecclesiae. Exterior sensus transeuntem accipiat sonitum; interior animus manentem penetret intellectum. Vox altividi volatilis, non aera corporeum vel aethera vel totius sensibilis mundi ambitum supervolantis, sed omnem theoriam, ultra omnia, quae sunt, et quae non sunt, citivolis intimae theologiae pennis clarissimae superaeque contemplationis obtutibus transcendentis. Dico autem quae sunt, quae sive humanum sive angelicum non omnino fugiunt sensum, cum post Deum sint, et eorum numerum, quae ab una omnium causa condita sunt, non excedant; quae vero non sunt, quae profecto omnes intelligentiae vires relinquunt. Supervolat itaque beatus theologus Joannes non solum quae intelligi ac dici possunt, verum etiam in ea, quae superant omnem intellectum et significationem, supervehitur, extraque omnia ineffabili mentis volatu in arcana unius omnium principii exaltatur, incomprehensibilemque ipsius principii et verbi, hoc est Patris et Filii, unitam superessentialitatem, nec non et distinctam supersubstantialitatem pure dinoscens, Evangelium suum inchoat, dicens: *In principio erat Verbum.*

O beate Joannes, non immerito vocitaris Joannes. Ebreum nomen est Joannes, cujus interpretatio graece $\delta\lambda\gamma\alpha\pi\iota\sigma\tau\omicron$ ², latine vero *cui donatum est*. Cui enim theologorum donatum est, quod tibi est donatum, abdita videlicet summi boni penetrare mysteria, et ea, quae tibi revelata et declarata sunt,

B humanis mentibus ac sensibus intimare? Dic, quaeso, cui tanta ac talis est donata gratia? Fortassis quis dicit: summo vertici apostolorum, Petro dico, qui Domino interroganti, quem se esse existimaret, respondit: « Tu es Christus Filius Dei vivi ». Sed non temere, ut opinor, quis dixerit, plus in typo fidei et actionis, quam scientiae et contemplationis Petrum talia dixisse, ea scilicet ratione, qua Petrus in forma actionis ac fidei ponitur, Joannes autem contemplationis atque scientiae typum imitatur. Unus siquidem decumbebat super pectus Dominicum, quod est contemplationis sacramentum, alter saepe titubabat, quasi trepidae actionis symbolum. Actio namque mandatorum divinorum, priusquam perveniat in habitum, puras aliquando discernit species virtutum, aliquando fallitur ejus iudicium, carnalium cogitationum nebulis obumbratum. Intimae vero theoriae acies, postquam semel veritatis perspexerit vultum, nequaquam repercutitur, nunquam fallitur, nulla caligine occultatur in perpetuum.

Ambo tamen currunt ad monumentum. Monumentum Christi est divina Scriptura, in qua divinitatis et humanitatis ejus mysteria densissima veluti quadam muniuntur petra. Sed Joannes praecurrit citius Petro. Acutius namque atque velocius intima divinorum operum penetrat secreta virtus contemplationis penitus purificatae, quam actionis adhuc purificandae. Verumtamen primo intrat Petrus in monumentum, deinde Joannes, ac sicut ambo currunt, ambo intrant. Petrus siquidem fidei symbolum, Joannes significat intellectum. Ac per hoc, quoniam scriptum est: « Nisi credideritis, non intelligetis », ne-

VARIAE LECTIONES.

¹ Cod. *Gerarchie Dionisii.*

NOTAE.

² Sic locus reparari debet. In codice legitur *oixapicato*, quod est $\delta\lambda\gamma\alpha\pi\iota\sigma\tau\omicron$ EXAPICATO, id quod editores et. omnino fugisse videtur. S. Hieronymus quoque

interpretatur: Joannes, *in quo est gratia, vel Domini gratia*. Derivatur enim $\delta\lambda\gamma\alpha\pi\iota\sigma\tau\omicron$ a $\delta\lambda\gamma\alpha$ et $\pi\iota\sigma\tau\omicron$, ita ut proprie significet *cui Jethora propitius*.

cessario praecedat fides in monumentum sanctae Scripturae, deinde sequens intrat intellectus, cui per fidem praeparatur aditus. Petrus itaque Christum Deum et hominem jam factum in temporibus cognovit, et ait: « Tu es Christus Filius Dei vivi ». Altissime volavit. Sed altius ille, qui eundem Christum Deum de Deo ante omnia tempora genitum intellexit, dicens: *In principio erat Verbum*. Nemo nos existimet Petro Joannem praeferre. Quis hoc fecerit? Quisnam esset apostolorum altior illo, qui est et dicitur vertex eorum? Non praeferrimus Petro Joannem, sed conferimus actioni contemplationem, purgando adhuc animo perfecte purgatum, ascendenti adhuc virtute ad incommutabilem habitum per venientem¹ jam virtutem. Non enim nunc consideramus apostolicarum personarum dignitatem, sed investigamus pulcherrimam divinarum mysteriorum differentiam.

Petrus itaque, hoc est actio virtutum, Dei Filium, mirabili et ineffabili modo carne circumscriptum, per virtutem fidei et actionis conspicatur: Joannes vero, hoc est altissima contemplatio veritatis, Dei Verbum per se absolutum et infinitum in principio suo, hoc est, in Patre suo miratur. Petrus aeterna simul ac temporalia, in Christo unum facta, divina revelatione introductus inspicit: Joannes sola aeterna ejus in notitiam fidelium animarum introducit.

Spirituale igitur *πνεῦμα*² citivolum, deivolum, Joannem dico theologum, omnem visibilem et invisibilem creaturam superat, omnem intellectum tranat, et deificatum in Deum intrat deificantem. O beate Paule, raptus es, ut tu ipse asseris, in tertium caelum, sed non es raptus ultra omne caelum; raptus es in paradisum, sed non es raptus super omnem paradisum. Joannes omne caelum conditum, omnemque creaturam paradisum, hoc est, omnem humanam angelicamque transgreditur naturam. In tertio caelo, o vas electionis et magister gentium, audisti verba ineffabilia, quae non licet homini loqui. Joannes, intimae veritatis inspector, ultra omne caelum in paradiso paradisorum, hoc est in causa omnium, audit unum Verbum, per quod facta sunt omnia, et libuit ei illud Verbum dicere, hominibusque praedicare, quantum hominibus praedicari potest, ac fiducialiter clamat: *In principio erat Verbum*.

Non ergo Joannes erat homo, sed plus quam homo, quando et se ipsum, et omnia, quae sunt, superavit, et ineffabili sapientiae virtute, purissimoque mentis acumine subvectus, in ea, quae super omnia sunt, secreta videlicet unius essentiae in tribus substantiis, et trium substantiarum in una essentia, ingressus est. Non enim aliter potuit ascendere in Deum, nisi prius fieret Deus. Ut enim radius oculorum nostrorum species rerum sensibilibus coloresque non prius potest sentire, quam se solaribus radiis immisceat, unumque in ipsis et cum ipsis fiat, ita animus sacerdotum puram rerum spiritualium, omnemque intellectum superantium cognitionem non suffert

accipere, nisi prius incomprehensibilis veritatis participationem dignus efficiatur habere. Sanctus itaque theologus, in Deum transmutatus, veritatis particeps, Deum Verbum subsistere in Deo principio, hoc est Deum Filium in Deo Patre, pronuntiat. *In principio, inquit, erat Verbum*. Intuere caelum apertum, hoc est summæ ac sanctae trinitatis et unitatis revelatum mundo mysterium. Animadvertite angelum divinum super Filium hominis ascendentem, nobis videlicet annunciantem, ipsum esse ante omnia in principio Verbum, ac mox descendentem super eundem Filium hominis, clamantemque: *Et Verbum caro factum est*. Descendit evangelizans Deum Verbum hominem factum supernaturaliter inter omnia ex virgine; ascendit proclamans idem Verbum super essentialiter genitum ex Patre ante et ultra omnia. *In principio, inquit, erat Verbum*. Et notandum, quod in hoc loco non temporis, sed substantiae significationem beatus evangelista insinuat per hanc vocem, quae est *erat*. Nam et positio ejus, id est *sum*, unde inaequaliter flectitur, duplicem continet intellectum. Aliquando quidem subsistentiam cujuscunque rei, de qua praedicatur, absque ullo temporali motu significat, ideoque substantivum verbum vocatur; aliquando temporales motus secundum aliorum verborum analogiam declarat. Tale ergo est quod ait: *In principio erat Verbum*, ac si aperte diceret: In Patre subsistit Filius. Quis enim sanum sapiens dixerit, Filium in Patre temporaliter unquam substituisse? Illic enim sola cogitatur aeternitas, ubi sola intelligitur immutabilis veritas. Et ne quis existimaret, ita Verbum in principio subsistere, ut nulla substantiarum differentia subintelligatur inesse, continuo subjunxit: *Et Verbum erat apud Deum*, hoc est, et Filius subsistit cum Patre in unitate essentiae et substantiali distinctione. Et iterum, ne in quopiam talis serperet venenosa cogitatio, Verbum solummodo in Patre esse, et cum Deo esse, non autem ipsum Verbum substantialiter et coessentialiter Patri Deum subsistere — hic namque error perfidos invasit Arianos — protinus adjecit: *Et Deus erat Verbum*. Videns item, quod non defuturi essent, qui dicerent, non de uno eodemque Verbo evangelistam scripsisse: *In principio erat Verbum*, et *Deus erat Verbum*, sed aliud voluisse Verbum in principio, aliud *Deus erat Verbum*.^D haereticam opinionem destruens, consequenter subnectit:

Hoc erat in principio apud Deum, ac si diceret: hoc Verbum, quod Deus est, apud Deum ipsum est, et non aliud quid erat in principio. Sed significantius ex Graecorum exemplaribus potest intelligi. In eis enim *ὁὐτός* scribitur, id est, *hic*, et potest referri ad utrumque, ad Verbum videlicet et Deum; haec quippe duo nomina *θεός* et *λόγος* apud Graecos masculini generis sunt. Ac per hoc ita potest intelligi: *et Deus erat Verbum; hic erat in principio apud Deum*, tanquam si luce clarius dixerit: Illic Deus Verbum

VARIAE LECTIONES.

¹ corr., R. *pervenientem*. ² Corr., cod. *vetatissim*

apud Deum, ipse est, de quo dixi: *In principio erat Verbum.*

Omnia per ipsum facta sunt. Per ipsum Deum Verbum, vel per ipsum Verbum Deum omnia facta sunt. Et quid est *omnia per ipsum facta sunt*, nisi: eo nascente ante omnia ex Patre, omnia cum ipso et per ipsum facta sunt? Nam ipsius ex Patre generatio ipsa est causarum omnium conditio, omniumque, quae ex causis in genera et species procedunt, operatio et effectus. Per generationem quippe Dei ex Deo principio facta sunt omnia. Audi divinum et ineffabile paradoxum, irreserabile secretum, invisibile, profundum, incomprehensibile mysterium. Per non factum, sed genitum, omnia facta, sed non genita. Principium, ex quo omnia, Pater est; principium, per quod omnia, Filius est. Patre loquente verbum suum, hoc est, Patre gignente sapientiam suam, omnia fiunt. Propheta ait: « Omnia in sapientia fecisti »; et alibi, personam Patris introducit: « Eructavit cor meum ». Et quid eructavit cor suum? Ipse exponit: « verbum bonum dico », verbum bonum loquor, Filium bonum gigno. Cor patris est sua propria substantia, de qua genita est Filii propria substantia; praecedit Pater Verbum non natura, sed causa. Audi ipsum Filium dicentem: « Pater major est me », substantia ejus causa meae substantiae est. Praecedit, inquam, Pater Verbum causaliter, praecedit Filius omnia, quae per ipsum facta sunt, naturaliter. Substantia Filii Patri coaeterna est. Substantia eorum, quae per ipsum facta sunt, inchoavit in ipso esse ante tempora secularia, non in tempore, sed cum temporibus. Tempus siquidem inter cetera, quae facta sunt, factum est; non autem procreatum, sed concreatum. Et quae est consequentia verbi, quod locutum est os Altissimi? Non enim in vanum locutus est Pater, non infructuose, non sine magno effectu; nam et homines [inter] se ipsos loquentes aliquid in auribus audientium efficiunt. Tria itaque credere et intelligere debemus, loquentem Patrem, pronuntiatum Verbum, ea quae efficiuntur per Verbum. Pater loquitur, Verbum gignitur, omnia efficiuntur. Audi Prophetam, quem ipse dixit, *et facta sunt*, hoc est, Verbum suum genuit, per quod facta sunt omnia. Et ne forte existimares eorum, quae sunt, quaedam quidem per ipsum Dei Verbum facta esse, quaedam vero extra ipsum aut facta esse aut existentia per semetipsa, ita ut non omnia, quae sunt, et quae non sunt, ad unum principium referantur, conclusionem totius theologiae subdidit: *et sine ipso factum est nihil*; hoc est, nihil extra ipsum est factum, quia ipse ambit, intra se comprehendens omnia, et nihil ei coaeternum vel consubstantiale intelligitur vel coessentialis, praeter suum Patrem et suum Spiritum a Patre per ipsum procedentem. Et hoc facilius in Graeco datur intelligi. Ubi enim Latini ponunt *sine ipso*, ibi Graeci *χωρὶς αὐτοῦ*, hoc est extra ipsum. Similiter et ipse Dominus suis discipulis dicit: « Extra me nihil potestis facere ». Qui per vos, inquit, extra me heri

non potuistis, quid extra me facere potestis? ibi non *χωρὶς*, sed *χωρὶς*, hoc est, non *sine*, sicut Graeci scribunt. Facilius autem propterea didicimus quis audit *sine ipso*, potest putare sine consilio vel adiutorio, ac per hoc non totum omnia illi distribuit; audiens vero *extra* omnino relinquit, quod in ipso et per ipsum non sit.

Quod factum est in ipso vita erat. Postquam tissima omni ratione et intellectu beatus et stes divina revelavit mysteria, Deum Verbum licet in Deo loquente, in ambobus intelligenti sancti Spiritus divinae Scripturae contemplari relinquens—ut enim, qui loquitur, in verbo, et quitur, necessario spiritum prodat, ita Deiter simul et semel et Filium suum gignit Spiritum suum per genitum suum producit postquam per Deum Filium omnia facta et nihil extra ipsum subsistere astruxit, veluti a primordio suae theologiae seriem direxit, *Quod factum est in ipso vita erat.* Praedixit *omnia per ipsum facta sunt*, ac veluti a quopiamtus de iis, quae per Deum Verbum facta sunt modo et quid in ipso erant, quae per ipsum sunt? respondit et ait: *Quod factum est in ipso vita erat.* Quae sententia dupliciter pronuntiatur. enim subdistingui: *Quod factum est*, ac deinde *in ipso vita erat*, potest etiam sic: *Quod factum est in ipso*, ac deinde subinferri *vita erat*. Ac in duabus pronuntiationibus duos speculamur effectus. Non enim eadem theoria est, quae dici factum, locis temporibusque discretum, generis formis numerisque distinctum, sensibilibus in bilibusque substantiis seu compactum seu scitum, hoc totum in ipso vita erat; et ea quae rat: quod factum est in ipso, non aliud est vita, ut sit sensus: Omnia, quae per ipsum sunt, in ipso vita sunt et unum sunt. Erant enim est subsistunt in ipso causaliter, priusquam semetipsis effective. Aliter enim sub ipso sunt quae per ipsum facta sunt, aliter in ipso sunt quam ipse est. Omnia itaque, quae per Verbum facta sunt, in ipso vivunt incommutabiliter, sunt; in quo neque fuerunt omnia temporalitervallis seu localibus, nec futura sunt, sed modo super omnia tempora et loca in ipso unum et universaliter subsistunt visibilia, invisibiliporalia, incorporalia, rationalia, irrationalia simpliciter caelum et terra, abyssus, et quae in eis sunt, in ipso vivunt, et vita sunt, et aeter subsistunt, et quae nobis omni motu vital videntur, in Verbo vivunt. Sed si quaeris, quae vel qua ratione omnia, quae per Verbum facta sunt in ipso vitaliter et uniformiter et causalitertunt, accipe paradigmata ex creaturarum discipulis: *factorem ex iis, quae in ipso et per ipsum sunt.* « Invisibilia enim ejus », ut ait Apostolus, *quae facta sunt, intellecta conspiciuntur aspiciunt, quomodo omnium rerum, quae unum*

sensibilis globositas comprehendit, causæ simul et A uniformiter in isto sole, qui maximum mundi luminare vocatur, subsistunt. Inde namque formæ omnium corporum procedunt, inde distantium colorum pulchritudo, et cætera, quæ de sensibili natura prædicari possunt. Considera multiplicem et infinitam seminum virtutem, quomodo numerositas herbarum, fructuum, animalium in singulis seminibus continetur, quomodo ex eis surgit pulchra formarum et innumerabilis multiplicitas; intueri interioribus oculis, quomodo multiplices regulæ in arte artificis unum sunt, et in animo disponentis eas vivunt; quomodo infinitus linearum numerus in uno puncto unum subsistit, et huiusmodi naturalia perspicere exempla; ex quibus veluti physicae theoriæ pennis ultra omnia subvectus, divina gratia adjutus, illuminatus, poteris arcana Verbi mentis acie inspicere, et, quantum datur humanis argumentationibus Deum suum quaerentibus, videre, quomodo omnia, quæ per Verbum facta sunt, in ipso vivunt et vita sunt. In ipso enim, ut os loquitur divinum, vivimus et movemur et sumus; et, ut ait magnus Dionysius Areopagita, esse omnium est superessentialis divinitas.

Et vita erat lux hominum. Dei Filium, quem, o beate theologe, prius vocasti Verbum, nunc vitam nominas et lucem. Nec immerito mutasti appellationes, et distantes nobis iusinuares significationes. Verbum siquidem Dei Filium nominasti, quia per ipsum locutus est Pater omnia, quum ipse dixit et facta sunt; lucem vero et vitam, quia idem Filius lux C est et vita omnium, quæ per ipsum facta sunt. Et quid illuminat? Non aliud, nisi seipsum, et Patrem suum. Lux itaque est, et seipsum illuminat, seipsum mundo declarat, se ipsum ignorantibus se manifestat. Lux divinae cognitionis de mundo recessit, dum homo Deum deseruit. Dupliciter ergo lux æterna se ipsam mundo declarat, per Scripturam videlicet et creaturam. Non enim aliter in nobis divina cognitio renovatur, nisi per divinae Scripturae apices et creaturae species. Eloquia discite divina, et in animo tuo eorum concipite intellectum, in quo cognoscite Verbum. Sensu corporeo formas ac pulchritudines rerum percipite sensibilibus, et in eis intelligite Deum Verbum, et in iis omnibus nil aliud tibi veritas D declarabit præter ipsum, qui fecit omnia, extra quem nihil contemplaturus es, quia ipse est omnia. In omnibus enim, quæ sunt, quiddam est, ipse est. Ut enim nullum bonum substantiale, ita nulla essentia præter ipsum est vel substantia. Et vita erat lux hominum. Quare lux addidit hominum? Quasi specialiter ac proprie lux sit hominum, qui est lux angelorum, lux universitatis conditæ, lux totius visibilis et invisibilis existentiae? An forte Verbum vivificans omnia specialiter ac proprie lux hominum dicitur, quia in homine non solum hominibus, verum etiam angelis, omnique creaturae, divinae cognitionis particeps fieri valenti, seipsum declaravit? Non enim per angelum angelis, neque per angelum hominibus, sed per hominem et hominibus et angelis, non in

phantasia, sed in ipsa vera humanitate, quam totam sibi in unitatem substantiæ suscepit, apparuit, suamque cognitionem omnibus cognoscentibus se præstitit. Lux itaque hominum Dominus noster Jesus Christus, qui in humana natura omni rationali et intellectuali creaturae seipsum manifestavit, suaeque divinitatis, qua Patri aequalis est, abdita revelavit mysteria.

Et lux in tenebris lucet. Audi Apostolum: « Fuitis », inquit, « aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino ». Audi Isaiam: « Sedentibus in regione umbræ mortis lux orta est ». Lux in tenebris lucet. Totum genus humanum merito originalis peccati in tenebris erat, non exteriorum oculorum, quibus sensibilibus formæ coloresque sentiuntur, sed interiorum, quibus intelligibilibus species et pulchritudines discernuntur; non in tenebris huius caliginosi aeris, sed in tenebris ignorantiae veritatis; non in absentia lucis, quæ mundum corporeum declarat, sed in absentia lucis, quæ mundum incorporeum illuminat. Post cuius ortum ex virgine lux in tenebris lucet, in cordibus videlicet se cognoscentium. Quoniam vero totum genus humanum in duas veluti partes dividitur, in eos videlicet, quorum corda cognitione veritatis illuminata sunt, et eos, qui in obscurissimis adhuc impietatis atque perfidiae tenebris permanent, evangelista subjunxit: *et tenebrae eum non comprehenderunt*. Ac si evidenter diceret: Lux in tenebris fidelium animarum lucet, et magis ac magis lucet, a fide inchoans, ad speciem tendens; impiorum vero cordium perfidia et ignorantia lucem Verbi Dei in carne fulgentis non comprehenderunt. « Obscuratum est enim », ut ait Apostolus, « insipiens cor eorum », et sapientes se esse dicentes multi facti sunt. Sed iste sensus moralis. Physica vero horum verborum theoria talis est. Humana natura, etsi non peccaret, suis propriis viribus lucere non posset. Non enim naturaliter lux est, sed particeps lucis. Capax siquidem sapientiae est, non ipsa sapientia, cuius participatione sapiens fieri potest. Sicut ergo aer iste per se ipsum non lucet, sed tenebrarum vocabulo nuncupatus, capax tamen solaris luminis est: ita nostra natura, dum per se ipsam consideratur, quaedam tenebrosa substantia, capax ac particeps D lucis sapientiae. Et quemadmodum praefatus aer, dum solari radio participat, non dicitur per se lucere, sed solis splendor dicitur in eo apparere, ita ut et naturalem suam obscuritatem non perdat, et lucem supervenientem in se recipiat, ita rationalis nostrae naturae pars, dum praesentiam Dei Verbi possidet, non per se res intelligibiles et Deum suum, sed per insitum sibi divinum lumen cognoscit. Audi ipsum Verbum: « Non vos », inquit, « estis qui loquimini, sed Spiritus vestri Patris, qui loquitur in vobis ». Ille una sententia voluit nos docere id ipsum in ceteris intelligere, ac semper in auro cordis nostri ineffabili modo sonare: nos vos estis, qui lucetis, sed Spiritus Patris vestri, qui lucet in vobis, hoc est, me in vobis lucere vobis manifestat,

quia ego sum lux intelligibilis mundi, hoc est, rationalis et intellectualis naturae. Non vos estis, qui intelligitis me, sed ego ipse in vobis per Spiritum meum me ipsum intelligo; quia vos non estis substantialis lux, sed participatio per se subsistentis luminis. Lux itaque in tenebris lucet, quia Dei Verbum, vita et lux hominum, in nostra natura, quae per se investigata et considerata informis quaedam tenebrositas reperitur, lucere non desinit, nec eam, quamvis delinquentem, deserere voluit, nec unquam d seruit, formans eam per naturam continendo, reformansque per gratiam deificando. Et quoniam ipse lux omni creaturae incomprehensibilis est, tenebrae eum non comprehenderunt; superat namque Deus omnem sensum et intellectum, et solus habet immortalitatem. Cujus lux per excellentiam tenebrae nominatur, quoniam a nulla creatura, quid vel qualis sit, comprehenditur.

Fuit homo missus a Deo cui nomen erat Joannes. Ecce aquila, de sublimissimo vertice montis theologiae leni volatu descendens in profundissimam valem historiae, de caelo spiritualis mundi penas altissimae contemplationis relaxat. Divina siquidem Scriptura mundus quidam est intelligibilis, suis quatuor partibus, veluti quatuor elementis, constitutus. Cujus terra est veluti in medio imoque instar centri historia, circa quam aquarum similitudine abyssus circumfunditur moralis intelligentiae, quae a Graecis Ethice solet appellari. Circa quas, historiam dico et ethicam, veluti duas praefati mundi inferiores partes aer ille naturalis scientiae circumvolvitur. Quam, naturalem dico scientiam, Graeci vocant Physicem. Extra haec omnia et ultra aethereus ille igneusque ardor empyrii caeli, hoc est, superae contemplationis divinae naturae, quam Graeci Theologiam nominant, circumglobatur; ultra quam nullus egreditur intellectus. Magnus itaque theologus, Joannem dico, in primordio Evangelii excelsissima theologiae cacumina tangens, caelique caelorum spiritualium secreta penetrans, ultra omnem historiam et ethicam et physicam ascendens ad ea, quae paulo ante incarnationem Verbi facta sunt, in historiam narrandam veluti in quandam terram suam intelligibilem deflectit volatum, et ait: *Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes.* Joannem consequenter in suam introducit theologiam. Abyssus abyssum invocat in voce divinarum mysteriorum. Evangelista praecursoris narrat historiam; ille, cui donatum est Verbum in principio cognoscere, illum, cui donatum est Verbum incarnatum praesire, commemorat. *Fuit homo,* inquit; non dixit simpliciter, *missus a Deo;* sed *fuit homo,* ut discerneret hominem solius humanitatis participem, qui praecurrit, ab homine divinitate et humanitate coadunato et compacto, qui post eum venit; ut segregaret vocem transeuntem a Verbo semper et incommutabiliter manente; ut insinuaret matutinam stellam in ortu regni caelorum apparentem, et declararet solem iustitiae superventem. Testem

A discernit ab eo de quo testimonium perhibet sum ab eo qui emittit, lucernam lucubram luce clarissima mundum implente, totius generis tenebras mortis et delictorum demit Praecursor itaque Domini homo fuit, non Dominus autem, cujus praecursor, homo sit et Deus. Praecursor homo fuit transiturus in per gratiam; quem praecurrit, Deus erat i turam, accepturus hominem per humilitatem nostrae salutis et redemptionis voluntatem. erat *missus.* A quo? A Deo Verbo, quod praemissio ejus praecursio ejus; clamans praemitem. *Vox clamantis in deserto,* nuntius praedominum adventum. *Cui nomen erat Joannes* donatum est Regi regnum fieri praecursorem, nati Verbi manifestatorem, et in spiritualem tem baptizatorem, aeterni luminis voce et m testatorem.

Hic venit in testimonium, ut testimonium per de lumine. De Christo videlicet. Audi testimonium ejus: « Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit mundi; » et iterum: « Qui post me venit, a factus est. » Quod evidentius in Graeco *ἔμπροσθέν μου,* hoc est coram me, ante conspectum meum, factus est. Ac si aperte diceret: *Quo dine temporum post nativitatem meam natus carne, ante conspectum meum, dum adhuc in visceribus meae matris sterilis, propheta vidi illum coram me conceptum et hominem in utero virginis.*

Non erat ille lux, sed ut testimonium perhibere de lumine; a superioribus subaudi, et sic in Nou erat ille lux, sed missus est, ut testimonium perhiberet de lumine. Praecursor luminis n lux. Quare ergo lucerna ardens astrumque v matutinum? Lucerna ardens erat, sed non i igne incensus ardebat, non propria luce i Stella erat matutina, sed non a seipso pr lumen accepit. Gratia ipsius, quem praecu in eo ardebat et splendebat. Non erat ille i particeps luminis; suum non erat, quod in post se fulgebat. Ut enim superius diximus seu rationalis seu intellectualis creatura pers substantialiter lux est, sed participatione u veri luminis substantialis, quod ubique in ou quae intelligibiliter lucent, lucent.

Propterea subditur: *Erat autem lux ver illuminat omnem hominem venientem in mu Veram lucem dicit Dei Filium per se subsist a Deo Patre per se subsistente ante omnia genitum; veram lucem dicit eundem Filium nem ex hominibus propter homines factur est lux vera, qui de se ipso ait: « Ego su mundi; qui sequitur me, non morabitur in te sed habebit lumen vitae aeternae. » Erat i quae illuminat omnem hominem venientem i dum. Et quid est *venientem in mundum?* est omnis homo veniens in mundum? et und in mundum? et in quem mundum venit? Si*

qui de occultis naturae sinibus in hunc mundum per generationem locis ac temporibusque veniunt, acciperis, qualis illuminatio est in hac vita nascentibus ut moriantur, crescentibus ut corrumpantur, compositis ut solvantur, de quietudine silentis naturae in inquietudinem tumultuantis miseriae cadentibus? Dic, quaeso, qualis lux erat spiritualis et vera procreata in vita transitoria et falsa? Numquid mundus iste alienatus a vero lumine conveniens habitatio est? Numquid regio umbrae mortis, et lacrymarum vallis, et ignorantiae profundum, et terrena habitatio, humanam animam aggravans, et ex veri luminis contactu interiores oculos elimitans, non immerito dicitur? Non ergo de iis, qui de occultis seminibus in species corporeas procedunt, debemus intelligere: quae illuminat omnem hominem venientem in mundum, sed de iis, qui spiritualiter per generationem gratiae, quae datur in baptisate, in mundum veniunt invisibilem, qui nativitatem, quae secundum corruptibile corpus est, spernentes, nativitatem, quae est secundum spiritum, eligunt, mundum qui deorsum est calcantes, et in mundum qui desursum est ascendentes, umbras ignorantiae et mortis deserentes, lucem sapientiae et vitae appetentes, filii hominum esse desinentes, filii Dei fieri inchoantes, mundum vitiorum postponentes et in semetipsis destruentes, mundum virtutum ante oculos mentis constituentes, et in eum totis viribus ascendere inhiantes. Eius itaque vera lux illuminat, qui in mundum virtutum veniunt, non eos, qui in mundum vitiorum ruunt.

In mundo erat. In hoc loco mundum appellat non solum generaliter visibilem creaturam, verum etiam specialiter rationalis naturae, quae in homine est, substantiam. In his siquidem omnibus, et, ut simpliciter dicam, in universitate condita Verbum lux vera erat. Idem subsistit, et semper erat, quia nunquam in omnibus subsistere desistit. Ut enim, qui loquitur, dum loquitur, desinit vox ejus esse, desinit et evanescit: sic caelestis Pater si Verbum suum loqui cessarit, effectus Verbi, hoc est, universitas condita non subsisterit. Universitatis namque conditae substitutio est et permansio Dei Patris locutio, hoc est, aeterna et incommutabilis sui Verbi generatio. Potest etiam non irrationabiliter de hoc mundo sensibili solummodo haec sententia praedicari, quae ait: *In mundo erat, et mundus per ipsum factus est.* Ne forte quis putaret Manichaeae haeresis consors, mundum corporeis sensibus succumbentem a diabolo fuisse creatum, et non a Creatore omnium visibilium et invisibilium, theologus subnectit: *In mundo erat, hoc est, in hoc mundo erat ille, qui continet omnia, et mundus per ipsum factus est.* Non enim in alienis operibus universitatis conditor habitat, sed in suis quae fecit. Animadvertere debemus, beatum evangelistam generaliter mundum

A nominasse. Tres tamen mundos debemus intelligere. Quorum primus est, qui absolute solis invisibilium et spiritualium virtutum impletur substantiis; in quem quicumque venerit, plenam verae lucis possidet participationem. Secundus, qui praefato opponitur e diverso, quoniam absolute ex invisibilium et corporalibus constituitur naturis. Et quamvis universitatis infimam obtineat proportionem, in eo tamen erat Verbum, et per Verbum factus est, et est primus gradus ad cognitionem veritatis ascendere per sensus volentibus; species namque visibilium ad cognitionem invisibilium ratiocinantem attrahit animum. Tertius mundus est, qui rationem medietatis habet, et superiorem spiritualium, et inferiorem corporalium in se ipso copulat, et de duobus unum facit, et in homine solo intelligitur, in quo omnis creatura adunatur. Corpore enim constat et anima. Corpus de hoc mundo, animam de altero mundo colligeus, unum facit ornatum. Et corpus quidem omnem corpoream, anima vero omnem incorpoream possidet naturam. Quae, dum compagine una conglobantur, omne mundanum hominis conficiunt ornamentum. Ideoque homo dicitur omnis; omnis namque creatura in ipso velut in officina quadam conflatur. Hinc et ipse Dominus praedicaturis discipulis praecepit: « Praedicate Evangelium omni creaturae ». Iste igitur mundus, hoc est homo, Creatorem suum non cognovit, neque per legis scriptae symbola, neque per visibilis creaturae paradigmata Deum suum voluit cognoscere, carnalium cogitationum vinculis detentus. *Et mundus eum non cognovit.* Non cognovit homo Deum Verbum, neque ante humanationem ejus per se sola divinitate nudum, nec post humanationem sola incarnatione vestitum. Invisibilem ignorabat, visibilem negabat. Noluit quaerere quaerentem se; noluit audire vocantem; noluit colere desificantem; noluit recipere recipientem.

In propria venit, in ea videlicet, quae per ipsum facta sunt, ac per hoc propria illius non immerito sunt. *Et sui eum [non] receperunt.* Sui sunt omnes homines, quos voluit redimere et redemit.

Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, credentibus in nomine ejus. Jam dividitur non humanitas rationalis mundi, sed voluntas; segregantur receptores incarnati Verbi a respuentibus illud. Fideles credunt adventum Verbi et libenter recipiunt Dominum sui. Impii negant et contumaciter renunt, Judaei per invidiam, pagani per ignorantiam. Recipientibus dedit potestatem filios Dei fieri, non recipientibus dat adhuc spatium recipiendi. A nullo enim auferitur possibilitas credendi in Dei Filium, et possibilitas efficiendi Dei filium; hoc enim in arbitrio hominis et cooperatione gratiae constitutum est. Quibus dedit potestatem filios Dei fieri? Recipientibus se, videlicet

VARIAE LECTIONES.

¹ non om. cod., add. ex etni.

credentibus in nomine ejus. Multi recipiunt Christum. Ariani recipiunt eum, sed non credunt in nomine ejus, non credunt unigenitum Dei Filium Patri consubstantialem; ὁμοούσιον eum negant, hoc est, Patri coessentiali; ἰσποούσιον eum affirmant, hoc est, alterius essentiae quam Pater est. Ac per hoc non prodest eis Christum recipere, dum conantur veritatem ejus negare. Qui vero recipiunt Christum verum Deum et verum hominem, et hoc firmissime credunt, eis possibilitas data est filios Dei fieri.

Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. In antiquis Graecorum exemplaribus solummodo scribitur: *Qui non ex sanguinibus, sed ex Deo nati sunt.* Non ex sanguinibus, inquit, hoc est, non corporalibus procreationibus, qui adoptionem filiorum Dei merito fidei adipiscuntur; sed a Deo Patre per Spiritum sanctum in cohaereditate Christi, hoc est, in consubstantialitate unigeniti Dei Filii nati sunt. *Neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri.* Duplex introducit sexus, ex quo in carne nascentium carnaliter numerositas propagatur; carnis quidem nomine femineum, viri vero masculinum evangelista significavit habitum.

Et ne forte dicas: impossibile videtur, mortales fieri immortales, corruptibiles corruptione carere, puros homines filios Dei esse, temporales aeternitatem possidere, ex iis, quae majora sunt, accipe argumentum, quo rei, de qua dubitas, possis fidem accommodare: *Et verbum caro factum est.* Si itaque, quod plus est, procul dubio praecessit, cur incredibile videtur, quod minus est, posse consequi? Si Filius Dei factus est homo, quod nemo eorum, qui eum recipiunt, ambigit, quid mirum, si homo credens in Filium Dei filius Dei futurus sit? Ad hoc siquidem Verbum in carnem descendit, ut in ipsum caro, id est, homo credens per carnem in Verbum ascendat, ut per naturalem Filium unigenitum multi filii efficiantur adoptivi. Non propter seipsum Verbum caro factum est, sed propter nos, qui non nisi per Verbi carnem potuissemus in Dei filios transmutari; solus descendit, cum multis ascendit; de hominibus facit deos, qui de Deo fecit hominem. *Et habitavit in nobis,* hoc est naturam nostram possedit, ut suae naturae nos participes faceret. *Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre.* Ubi vidisti, o beate theologe, gloriam incarnati Verbi, gloriam humanati Filii Dei? Quando vidisti? Qualibus oculis perspexisti? Corporalibus, ut opinor, in monte transformationis tempore. Tunc enim tertius aderas testis divinae glorificationis. Praesens eras, ut existimo, in Jerusalem, et audisti vocem Patris Filium clarificantis dicentem: « Clarificavi et iterum clarificabo ». Audisti turmas infantium proclamantium: « Hosanna filio David ». Quid dicam de gloria resurrectionis? Vidisti eum resurgentem a mortuis, dum ad te ceterosque tuos condiscipulos clausis januis intravit. Vidisti gloriam ejus

ascendentis ad Patrem, quando ab angelis assumptus est in caelum. Et super haec omnia altissimo mentis intuitu contemplatus es illud, dico Verbum, in principio suo apud Patrem suum, ubi vidisti gloriam ejus quasi unigeniti a Patre. *Plenum gratiae et veritatis.* Duplex hujus periodi intellectus est. Potest enim de humanitate, ac divinitate incarnati Verbi accipi, ita ut plenitudo gratiae referatur ad humanitatem, plenitudo vero veritatis ad divinitatem. Verbum quippe incarnatum Dominus noster Jesus Christus plenitudinem gratiae secundum humanitatem accepit, quoniam caput Ecclesiae est, et primogenitus universae creaturae, hoc est, totius universaliter humanitatis, quae in ipso et per ipsum sanata et restaurata est. In ipso dico, quoniam maximum et principale exemplum gratiae, quae, nullis praecedentibus meritis, homo efficitur Deus, ipse est, et in ipso primordialiter manifestatum est. Per ipsum vero, quoniam de plenitudine ejus nos omnes accipimus gratiam deificationis, per gratiam fidei, quae in eum credimus, et actionis, quae mandata ejus custodimus. Potest etiam plenitudo gratiae Christi de Spiritu sancto intelligi. Sanctus namque Spiritus, qui distributor et operator donationum gratiae, gratia solet appellari. Cujus Spiritus septiformis operatio humanitatem Christi implevit, et in eo requievit, sicut ait propheta: « Et requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiae et intellectus, et spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis, et replebit eum spiritus timoris Domini ». Si ergo de Christo per se ipsum vis accipere, quod dictum est *plenum gratiae*, de plenitudine deificationis ejus et sanctificationis secundum humanitatem cognosce. Deificationis autem dico, quae homo et Deus in unitatem unius substantiae adunati sunt; sanctificationis vero, quae non solum de Spiritu sancto conceptus, verum etiam plenitudine donationum ejus repletus est; ac veluti in summitate mystici ecclesiae candelabri gratiarum lampades in ipso et de ipso fulsere. Si vero plenitudinem gratiae et veritatis incarnati Verbi et Novo Testamento magis intelligere, sic idem evangelista paulo post videtur sensisse. Ait enim: « Lex per Moysen data est; gratia autem et veritas per Jesum Christum facta est ». Non incongrue pronuntiabis, plenitudinem gratiae Novi Testamenti per Christum esse donatam, et legalium symbolorum veritatem in ipso esse implexam; sic ait Apostolus: « In quo habitat plenitudo divinitatis corporaliter »; plenitudinem videlicet divinitatis mysticos legalium umbrarum intellectus appellans, quos Christus in carne veniens in se ipso corporaliter, hoc est, veraciter habitasse et docuit et manifestavit, quoniam ipse est fons et plenitudo gratiarum, veritas symbolorum legalium, finis prophetiarum visionum, cui gloria cum Patre et sancto Spiritu per omnia secula seculorum. Amen.

JOANNIS SCOTI

COMMENTARIUS

IN S. EVANGELIUM SECUNDUM JOANNEM.

Æt. cod. ms. 81 bibl. Laudunensis, membran., sec. ix, 4°; primus edid. Felix Ravaisson in libro qui inscribitur *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques des départements*, Tom. I, Paris. 1849, 4°, p. 505 seqq.

FRAGMENTUM I.

CAP. I, 11-29.

In propria ergo venit, hoc est, in humana natura incarnatus est. *Et sui eum non receperunt*. Hoc dictum est de perfidis Judæis et omnibus impiis, qui noluerunt Dei Verbum recipere, hoc est, neque in eum credere, neque eum intelligere voluerunt. Et ne quis putaret, omnes homines eum non recepisse, nam ab initio mundi nullum tempus erat, in quo receptores divini Verbi non essent, propterea addidit :

Quotquot autem receperunt eum, hoc est, quicumque crediderunt in eum, *dedit eis potestatem filios Dei fieri*. Non dixit : dedit eis potestatem salvari, aut in pristinum statum et dignitatem humane nature dedit eis potestatem redeundi, sed, quod infabile est, et omni nature per se ipsam impossibile, dedit eis per sublimitatem sue gratiæ filios Dei fieri. *His qui credunt in nomine ejus*, hoc est, his qui credunt notitiam ejus¹ et intelligentiam perficem in hac vita, et per speciem in altera se recepturos.

Qui non ex sanguinibus, hoc est, qui non ex seminibus; *neque ex voluntate carnis*, hoc est, neque ex sexu femineo; caro quippe femineum sexum sæpe significat; *neque ex voluntate viri*, hoc est, neque ex semine virili. Potest etiam sic intelligi *neque ex voluntate carnis*, ut expositio sit, quod sequitur, *neque ex voluntate viri*. Non enim desunt, qui irrationabilem motum, quo homines concipiuntur in carne, soli carni attribuunt, quasi nihil ad animam pertineat, dum caro sine anima nihil in talibus prævaleat. Ideoque sequitur, *neque ex voluntate viri*, hoc est, neque ex voluntate totius hominis. Sæpe sapienter viri vocabulo hominem solent appellare. *Sed ex Deo nati sunt*, per gratiam videlicet baptismatis, in quo incipiunt credentes in Christum ex Deo nasci. Sed ne quis impossibile existimaret, hominem mortalem, carnalem, fragilem, corruptibilem, in tantam gloriam exaltari, ut filius Dei fieret, veluti evangelista respondens, occultis que infidelium cogitationibus respondens, fortissimum posuit argumentum :

Et Verbum caro factum est. Ac si dixerit : Non

A mireris carnem, id est mortalem hominem, in filium Dei posse transire per gratiam, cum majoris miraculi sit Verbum caro factum. Nam si, quod superius est, ad inferius descendit, quid mirum si quod inferius est, in id, quod superius, superioris gratia agente, ascendat, præsertim cum ad hoc *Verbum caro factum sit*, ut homo filius Dei fieret? Descendit enim Verbum in hominem, ut per ipsum ascenderet homo in Deum. Sicut enim dicimus : Verbum caro factum est, ita possumus dicere : et caro Verbum facta est. *Et Verbum caro factum est*, hæc evangelica sententia proloquiorum more recurrit. *Et habitavit in nobis*, hoc est, conversatum est inter nos homines; Verbum habitavit in nobis, hoc est, naturam nostram possedit. *Et vidimus gloriam ejus*; nos videlicet, quos elegit de mundo, vidimus gloriam ejus in manifestissimis miraculis, in transfiguratione in monte spirituali, in claritate resurrectionis; et non aliam gloriam, sed *gloriam unigeniti a Patre*. *Plenum gratiæ*, subauditur : plenum vidimus gratiæ secundum humanitatem, et veritatis secundum deitatem.

Joannes testatur de ipso, Verbo videlicet, et *clamat*, vel, sicut in Graeco legitur : *et clamavit dicens : Hic erat quem dixi*, vel, sicut in Graeco habetur : *quem dicebam*, quod multo significantius est. Nam si præteritum perfectum, quod est *dixi*, poneret, peractum jam prædicationis ejus de Christo opus significaret; præteritum vero imperfectum, quod est *dicebam*, et inchoationem prædicationis Christi ab Joanne significat, et adhuc in ipsa prædicatione perseverantiam. *Hic erat*; hic pronomem est demonstrativum præsentis personæ; ac per hoc datur intelligi, adfuisse Christum in illo loco, in quo Joannes talem de eo demonstrationem aperte declaravit. Nec hoc mirum; sæpe enim ipse Dominus, adhuc fere omnibus ignotus, priusquam baptizaretur, et prædicare inchoaret, ad Joannem solitus erat venire. Hæcque ait Joannes : *Hic erat quem dixi*. In hoc loco, sicut frequenter et in superioribus, verbum quod est *erat*, non significationem temporis, sed substantiæ declarat, ita ut intelligamus *hic erat*, ac si aperte diceret *hic est*, hic subsistit, quem dicebam vobis. Ad quos dicebat? Ad discipulos profecto suos, quibus et absentem Christum prædicabat, et præsentem demon-

VARIÆ LECTIONES.

¹ Cod. ei.

stabat. Quod in sequentibus manifestatur, ubi ait A
discipulis suis : *Ecce Agnus Dei qui post me venturus
est*, vel, sicut in aliis codicibus scribitur, *qui post
me venit*. Nam quod in Graeco scriptum ἐπιπορευόμενος,
et praeteriti temporis participium est et futuri. *Ante
me factus est*. Ac si aperte diceret : Qui post me
ordine temporum in conceptione et nativitate venit
in mundum, ante me factus est, nihi praelatus or-
dine dignitatis. Ego enim purus et simplex homo
sum, ille plus quam homo, ex humanitate et divini-
tate compositus ; ille Dominus, ego servus ; ille rex,
ego praecursor. Ideoque sequitur : *Quia prior me
erat*, non solum aeternitate divinitatis, verum etiam
humanitatis dignitate. Sed si quis intentus graecum
sermonem inspexerit, alio modo intelliget quod ait :
qui post me venturus est hoc es, qui post me ven-
turus foret, vel qui post me venit in mundum. *ante
me factus est*, hoc es, coram me apparuit : et quem-
admodum prophetavi et cognovi eum spiritualibus
oculis, dum essem in utero, ita et nunc carnalibus
oculis coram me factum, id est, venientem conspexi.
Quod enim in Graeco scriptum est ἐμπροσθέν μου,
proprie interpretatur : *coram me*, hoc est, ante
oculos meos. Et quid in eo perspicio, sive spiritua-
libus sive corporalibus oculis ? Non aliud, nisi quia
prior me erat, seu, ut significantius in Graeco, quia
primus mei erat. Ad hoc itaque in praesentia mea
factus est, ut cognoscerem illum primum esse, hoc
est, in omnibus me praecedere. Praecedit enim me
in plenitudine gratiae. Quidquid gratia possideo, non
aliunde, nisi ex plenitudine gratiae ipsius accipio.
Ideo consequenter adjunxit :

Et de plenitudine ejus nos omnes accepimus. Quam
plenitudinem dicit ? Non aliam, nisi eam de qua
superius dixit : *Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi
unigeniti a Patre, plenum gratiae et veritatis*. Pleni-
tudo quippe gratiae secundum humanitatem, et pleni-
tudo veritatis juxta divinitatem in Christo habitat.
Unde ait Apostolus : In quo plenitudo divinitatis
corporaliter, hoc est veraciter, habitat. Sed quomodo
in Christo plenitudo gratiae secundum humanitatem
habitat ? Non aliter, nisi quod ipse sit primum et
maximum divinae gratiae exemplum, in eo quod
homo Christus, nullis praecedentibus meritis, in
unitatem substantiae, vel, ut usitatus dicam, per-
sonae assumptus est. Plenitudo autem veritatis in
ipso naturaliter est, quia ipse est veritatis, ipso te-
sante : « Ego sum via, veritas et vita. » De pleni-
tudine igitur ejus secundum humanitatem et divini-
tatem nos omnes accepimus. *Nos omnes* dicit, qui de
Israelitico populo eum recepimus, et qui de ceteris
totius mundi nationibus in eum crediderunt, gratiam
accepimus, qua in eum credimus, et veritatem, qua
ipsum intelligimus. Et hoc est quod sequitur : *Gra-
tiam pro gratia*, ut subaudiatur : de plenitudine ejus
accepimus gratiam pro gratia ; gratiam videlicet
contemplationis veritatis pro gratia fidei humana-

tionis ejus confessionis, hoc est, gratiam speciei pro
gratia fidei, gratiam deificationis in futuro, pro
gratia actionis et scientiae in praesenti. Et ne quis
eorum, qui se gloriantur in lege, existimaret se gra-
tiam et veritatem ex lege accepisse, continuo sub-
jecit :

Quia lex per Moysen data est. Ac si dixisset ; Pro-
pterea dico ex plenitudine Christi nos omnes acce-
pisse gratiam et veritatem, et non ex lege, quia lex
tantummodo per Moysen data est, quae nullam gra-
tiam accipientibus eam secundum litteram impertit-
tur, quoniam nihil aliud est, nisi umbra quae tam et
symbolum Novi Testamenti. *Gratia et veritas per Je-
sum Christum facta est*. Potest et sic intelligi : quia
lex, dum consideratur in Moysi, id est in littera nuda,
tantummodo lex est ; dum vero in Christo, gratia et
veritas est. Spiritus enim legis gratia et veritas est
in Christo Jesu. Lex itaque, considerata in Moysi,
non est gratia et veritas ; in Christo autem, gratia et
veritas est. Beatus Augustinus ita Vetus Testamen-
tum discernit a Novo ; ait enim : *Lex data est, ut
gratia quaereretur ; gratia autem data est, ut
lex impleretur*. Tria itaque proponit ; legem, gratiam,
veritatem ; tres ierarchias insinuans, unam quidem
in Veteri Testamento, in obscurissimis aenigmatibus
traditam ; secundam, quam et mediam dicimus, in
Novo Testamento, in quo abundantia gratiae, et
eorum, quae mystice in lege et dicta et facta sunt,
jam in hac vita inchoantem, et in altera vita perfici-
endam, in qua purae veritatis contemplatio, in his
qui deificantur, absque ulla caligine donabitur.
Prima itaque ierarchia legis nomine, secunda gra-
tiae, tertia veritatis appellatione insinuat. De quibus
tribus ierarchiis quisquis plenius scire deside-
rat, legat sanctum Dionysium Areopagitam ¹.

Deum nemo vidit unquam. Ad cumulum laudis
plenitudinis Christi additur quod ait ; *Deum nemo
vidit unquam*, et quasi hac occasione divinae
invisibilitatis omni beatitudine humana privaretur
natura — ipsius namque contemplatio vera est
beatitudo — si non succurrerit divina bonitas per
incarnationem unigeniti Filii Dei, qui in carne,
hoc est in toto homine, quem accepit, non
solum se ipsum aperuit, sed omnino antea incogni-
tum Deum Patrem hominibus manifestavit, sicut
ait ipse : « Manifestavi nomen tuum hominibus, quoniam
dedisti mihi » ; et iterum Philippo quaerenti et di-
centi : « Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis »,
respondetur : « Philippe, qui me videt, et Patrem
videt meum » ; et iterum : « Nemo vidit Filium nisi
Pater, neque Patrem nisi Filius, et cui voluerit
Filius revelare ». Nec solum hoc de hominibus, ve-
rum etiam de angelis intelligendum. Nam et angeli
Deum suum, qui omnem intellectum exsuperat, in
sua natura cognoscere non potuerunt, quia invisibilis
et incognitus est, Verbo vero incarnato donis-

VARIAE LECTIO N. S.

¹ Cod. possidet. ² Cod. Ariovagitan.

num suum intellexerunt, Dei videlicet Filium, et in ipso et per ipsum totam remotam ab omnibus Trinitatem. Universaliter itaque et rationali et intellectuali creaturae profuit Dei Verbi inhumanatio, rationali videlicet ad libertatem naturae ex morte et servitio diabolico, et ex ignorantia veritatis, intellectuali vero ad cognoscendam suam causam, quam prius ignorabat. Hinc Apostolus : « In quo restaurata sunt omnia, quae in caelo et in terra ». Sed non numerito quaeritur, cur¹ in Veteri Testamento et in Novo frequenter legatur de Deo, hominibus apparuisse, sive visibiliter carnalibus oculis, sive invisibiliter propheticiis visionibus, dum Evangelium ait : « Deum nemo vidit unquam ». Sed si de solo Patre diceretur, quod eum nemo vidit, facillime solvetur quaestio, ut persona Filii et Spiritus sancti saepe intelligantur visibiliter apparuisse, solum vero Patrem remotum ab omni visione. Quoniam vero non de una persona, sed de sola Trinitate, quae Deus unus est, hoc intelligitur dictum, « Deum nemo vidit unquam », essentiam videlicet et substantiam unius Trinitatis, quoniam superat omnem intellectum rationalis et intellectualis creaturae, non immerito investigandum est, quod apparuit, dum dicitur Deus sive visibiliter sive invisibiliter apparuisse. Beatus Augustinus incunctanter aperit, Filium apparuisse in Veteri Testamento, non tamen in ea substantia, qua Patri aequalis est, sed in aliqua subjecta creatura, sive visibili sive invisibili. Similiter quando apparuisse Spiritus legitur, verbi gratia in specie columbae, non per se ipsum in ea substantia, qua Patri et Filio coessentialis est, sed in subjecta creatura est existimandum. Id ipsum de Patre intellige. Visiones etiam prophetarum, quibus prophetae Deum vidisse perhibentur, de subjecta quadam spirituali creatura factae sunt; substantiam vero divinam per se ipsam nullo modo eis apparuisse Dionysius incunctanter astruit, ne invisibilis et incomprehensibilis aliquo modo videri aut comprehendendi posse existimetur. Quaeritur etiam, utrum hoc [dicatur de] hominibus solummodo adhuc in hac vita degentibus, non autem de virtutibus caelestibus, quae semper in divina contemplatione consistunt. Ad hoc dicendum, quia nullus humanae seu angelicae naturae particeps ipsum Deum per se ipsum in sua propria natura potest contemplari. Quod enim in latino codice scriptum, « Deum nemo vidit », in Graeco « Deum nullus vidit »; οὐδὲς quippe et nemo et nullus interpretatur. Quid ergo sanctae animae hominum et sancti intellectus angelorum vident, dum Deum vident, si ipsum Deum non vident, quem videre perhibentur? Verbi gratia, ut pauca exempla de multis ponamus, Esaias vidit Dominum sedentem super solium excelsum. Dominus dicit in Evangelio : « Angeli eorum semper vident faciem Patris mei, qui in caelis est ». Item : « Qui diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum, et manifestabo me

¹ Cod. cur cum.

ipsum ei ». In epistola sua Joannes « Scimus quia filii Dei sumus, sed nondum apparuit quid erimus. Scimus autem quia, cum ipse apparuerit, videbimus eum, sicuti est ». Paulus item : « Videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem faciem ad faciem », ceteraque id genus. Quid, inquam, vident homines et angeli, vel visuri sunt, dum apertissime et sanctus Ambrosius et Dionysius Areopagita absque ulla cunctatione inculcant, Deum, summam dico Trinitatem, nulli per se ipsam unquam apparuisse, nunquam apparere, nunquam apparituram? Apparebit itaque in theophaniis suis, hoc est divinis apparitionibus, in quibus juxta altitudinem puritatis et virtutis uniuscujusque Deus apparebit. Theophaniae autem sunt omnes creaturae visibiles et invisibiles, per quas Deus, et in quibus saepe apparuit, et apparet, et appariturus est. Item virtute purgatissimarum animarum et intellectuum theophaniae sunt, et in eis quaerentibus et diligentibus se Deus manifestat, in quibus veluti quibusdam nubibus rapiuntur sancti obviam Christo, sicut ait Apostolus : « Rapiemur in nubibus obviam Christo », nubes appellans altitudines clarissimas divinae theoriae, in qua semper cum Christo erunt. Hinc est, quod Dionysius ait : « Et si quis eum, Deum videlicet, vidisse dixerit, non eum vidit, sed aliquid ab eo factum. Ipse enim omnino invisibilis est, qui melius nesciendo scitur, et cujus ignorantia vera est sapientia ». *Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris*; vel ut in Graeco scribitur : qui est in sinu Patris, vel in sinibus Patris. In quibusdam codicibus Graecorum singulariter sinus Patris dicitur, in quibusdam pluraliter, quasi sinus multos Pater habeat. *Ipse enarravit*. Unigenitus itaque Filius Deum narravit, hoc est, in se ipso manifestavit, non in quantum divinitas ejus, quae omnino invisibilis est, sed in quantum humanitas, quam, ut se ipsum et Patrem suum, necnon et Spiritum sanctum suum hominibus manifestaret et angelis, accepit. Nam humana anima, dum per se ipsam invisibilis sit, per motus suos corporeos, non quid sit, sed quia sit, manifestat. Et quid est, quod ait : « Qui est in sinu Patris » vel « in sinibus Patris »? Utrum aliud est sinus Patris, aliud unigenitus Filius Patris? Non aliud, sed unigenitus Filius ipse est sinus Patris. Sinus autem Patris dicitur Filius, quia Patrem insinuavit mundo. Sinus etiam Patris unigenitus Filius est, quia in secretis paternae naturae semper est, sicut ipse ait : « Ego in Patre, et Pater in me est ». Quemadmodum igitur domus Patris unigenitus Filius est, sicut ipse ait : « In domo Patris mei mansiones multae sunt »; ac si diceret : In me, in quo Pater veluti in sua propria domo habitat, multae mansiones sunt; in ea enim unusquisque suam receptionem pro suis meritis et ipsius gratia possidebunt : ita et sinus Patris est Filius; in ipso enim recipit Pater, et colligit, quos vult

recipere et colligere. *Enarravit*; hoc est, doctrina A seu « ego sum Joannes filius Zachariae », sed et manifestatione ¹ suae incarnationis Deum invisibilem demonstravit et demonstrat et demonstraturus est; sicut ait in ipsa sententia, quam paulo superius introduximus: « Qui diligit me, diligitur a Patre meo, et ego diligam eum, et manifestabo me ipsum ei ».

Et hoc est testimonium Joannis. Ac si diceret: Hoc totum, quod diximus, ab eo loco « Joannes testimonium perhibet » usque ad id quod est, « ille enarravit », testimonium Joannis est praecursoris de eo, cujus praecursor est. Deinde veluti ex alio primordio narrationis incipit, dicens: *Quando miserunt Judaei ab Jerosolimis* cet. Et est ordo verborum: *Et confessus est, et non negavit, quando miserunt Judaei ab Jerosolimis sacerdotes et levitas, et reliqua.* Quid autem non negavit, et quid confessus est? B

Quia non sum ego Christus. Putabant enim Judaei Joannem Baptistam Christum fuisse, quia in prophetis praedictum, quod in mundum venturus esset. Putabant quoque eum Heliam Thesbiten, propter nimiam sui abstinenciam, et castitatem, et solitariam vitam, et asperrimam delictorum reprehensionem, et durissimum vindictae futurae terrorem. Et praeter hoc putabant, eum, Joannem dico, unum aliquem ex prophetis iterum surrexisse, videntes maximam prophetiae gratiam in eo profecisse. « Non sum ego », inquit, « Christus, quia Christi praecursor sum et vox clamantis in deserto ».

Helias es tu? Et dixit: Non sum. Haec negatio duobus modis intelligitur. Non sum, dixit, Helias, sed in spiritu et virtute Heli veni. Item non sum C Helias; ille enim solummodo propheta, ego vero non solum propheta, sed et praecursor. Non quod omnes prophetae praecursores Christi non sint, sed quod nullus prophetarum simul cum Christo uno eodemque anno natus est, qui fieret praecursor parvo spatio interposito. *Propheta es tu? Respondit: Non.* Item dupliciter intelligitur: aut, quia plus quam propheta est, sicut de eo Christus praedicat, ideo negat se prophetam esse, aut quod opinioni eorum respondit. Putabant enim, Joannem unum ex mortuis prophetis praeteriti temporis fuisse. Ait ergo: Non sum unus ex ipsis prophetis, de quorum numero existimatis me surrexisse, et praesentialiter vobis praedicare.

Dixerunt ergo ei: Quis es? Si Christus, seu Helias, seu aliquis prophetarum non es, dic, quis es, D ne absque responso atque ulla cognitione de te ad eos, qui nos miserunt, redeamus, nullumque responsum eis reddere valeamus. *Quid dicis de te ipso?* Audivimus enim, te de Christo praedicasse, de te autem ipso nil manifestum asseris. Quid ergo dicis de te ipso?

Ego sum vox clamantis in deserto. Si quaeritis, inquit, quid de me ipso profero, cognoscite, quia ego sum vox. Non dixit, « quia ego sum homo »,

« Ego sum vox ». Non enim in se humanam substantiam consideravit, nec humanam generationem quidem ultra haec omnia exaltatus est praecursoris Verbi. Deseruit omnia, quae intra mundum continentur, ascendit in altum, factus est vox Verbi ut nullam in se substantiam fateretur, praecursoris quod extra omnem creaturam ex abundantia generis accepit, esse videlicet vox Verbi. Hoc autem non a se ipso, sed longe ante ab Esaia primo a Spiritu sancto per Esaia sibi est intantum. Itaque ego sum vox, non mea vox, sed mantis vox; vox enim relative dicitur. Clamans igitur Verbi, hoc est, per carnem praedicantis est Joannes. Et ubi clamat Verbum, cujus vocem Joannes? *In deserto.* Hoc desertum multum intelligi de Judaea, deque toto Israel. Judaea quae in desertum redacta est, omni divino cultu vacua, idololatriaeque sordibus contaminata, lepra litteram solummodo, omni spiritali sensu evanescens, diversis superstitionibus pollutam sequens, quae prius confessio dicta est, Judaea enim confessio interpretatur ², in negationem omnino conversa est. In hac itaque solitudine et vox Verbi ipsum Verbum primo praedicavit. Sed cur vocem praecursoris Verbi significatur, non merito quaeritur. Est igitur vox interpretis: Omne enim, quod intra semetipsum prius animus cogitat et ordinat invisibiliter, per vocem in auditorium sensibiliter profert. Animus itaque est, intellectus omnium, Dei Filius est. Ipse enim, ut ait sanctus Augustinus, intellectus omnium, imo omnia. Cujus praecursor pulchre vocabulo nominatur, quia primo per ipsum demonstratus est mundo, dicens « Ecce agnus Dei » reliqua. Altiori vero theoria desertum intelligitur vineae naturae ab omnibus remotae ineffabilitudo. Deseritur enim ab omni creatura, quia si omnem intellectum, cum nullum intellectum demonstrat. Et hoc graeco nomine, quod est *ἔρημος*, luce significatur. *Ἐρημία* quippe interpretatur remota excelsitudo, quod omnino divinae convenit naturae. In ipso itaque deserto divinae celsitudinis Verbum clamat, per quod facta sunt omnia. Audi Moyse Genesi dicentem: « Dixit Deus: Fiat lux », Deus: « Firmamentum »; similiter in omnibus sex dierum praecedit: « dixit Deus ». Unde nomine Patrem intelligimus, « dixit » autem Deum significat. Clamat itaque Verbum Dei intantum divinae bonitatis solitudine. Clamor eorum creaturarum omnium conditio est. Ipse enim vox quae sunt, tanquam quae non sunt, quia per Deum Pater clamavit, id est, creavit cuncta, fieri voluit. Clamavit ille invisibiliter, prius fieret mundus, mundum fieri. Clamavit, in m

VARIAE LECTIONES.

¹ cod. *doctrinam et manifestationem.*

NOTAE

² Hieronymus: *Juda, laudatio, confessio.* Nam *יהודה* ducitur a verbo *יהד* *יהוד*, id est, eo

veniens, visibiliter mundum salvari. Prius clamavit aeternaliter per solam suam divinitatem ante incarnationem; clamavit postea per suam carnem. Et quid illa vox ejus, hoc est praecursor ejus, vociferat? Audi. *Dirigite viam Domini.* Quid est «*Dirigite viam Domini*»? Nonne quod sequitur, «*rectas facite semitas*»? *Dirigite ergo viam Domini*, hoc est, recte praedicate et credite Dominum, qui via est, sicut ipse ait: «*Ego sum via et veritas et vita*». Potest et sic intelligi: «*Dirigite viam Domini*», hoc est, recte credite in Dominum. Non enim per aliam viam Dominus corda hominum ingreditur, nisi per fidem, quae via est Domini. *Sicut dixit Esaias propheta.* Videns evangelista sententiam Esaiæ de praecursore Domini in Evangelio secundum Lucam plenissime scriptam, intermittere voluit, ne videretur superfluum, eandem sententiam recapitulare. In hoc loco de mysticis praecursoris nominibus pauca inserere non est inconveniens, ut opinor. Vox vocatur, quia, sicut vox praecedit mentis conceptum, ita Joannes praecessit Dei Verbum. *Πρόδρομος* vocatur, id est praecursor, quia non solum Joannes in conceptione et nativitate, verum etiam in mysterio baptismatis et praedicationis poenitentiae Dominum praecessit. *φωσφόρος* dicitur, hoc est lucem ferens, quia ipse primo lucem mundi in notitiam mundo attulit, et in se ipso gestavit. Stella matutina, quam Graeci *ἄστρην πρωϊνὴν* appellant, Joannes dicitur, quia, sicut illa stella, quam astrologi luciferum vocant, ortum solis praecedit, ita praecursor Domini prius mundo apparuit, quem sol justitiae subsequutus est. Similiter a Graecis *ἀκριδομαλιτροφός* vocatur, propter suam abstinentiam a communibus hominum alimentis. *Ἄκρις* quippe interpretatur *locusta*, *μέλι* mel, *τροφή* *esca*; *ἀκριδομαλιτροφός* itaque locustas et mel silvestre comedens interpretatur.

*Et qui missi fuerunt, erant ex Pharisaeis*¹. Quaeritur, quare Pharisaei missi sunt ad Joannem? Sed ad hoc dicendum: Illo specialiter Pharisaei, audientes praedicationem Joannis generalem omnium resurrectionem ex mortuis populo suasisse, et maxime eo loci, ubi ait, «*genimina viperarum, quis vos liberabit a superventura ira*», in iudicio videlicet post resurrectionem, desiderabant audire Joannem; nam et ipsi resurrectionem mortuorum firmissime credebant et praedicabant, ac per hoc in multis consensisse Christo perhibentur, Paulum quoque apostolum frequenter adjuvisse.

Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Helias, neque propheta? Quaeritur, cur Pharisaei tribuerint auctoritatem baptismatis Heliae, aut cuiuspiam prophetarum; audierant enim in prophetis, Christum in mundum venturum et baptizaturum. Scientes itaque, Jordanem figuram baptismatis gessisse, eumque Heliam et Elisaeum siccis pedibus transiisse, figuram baptismatis in Helia et Elisaeo non dubitabant praecessisse, aut illos ipsos sur-

rexisset ac baptizasset. Ac per hoc non interrogabant: «*Prophetarum unus es tu*»? sed solummodo: «*Propheta es tu*»? ipse videlicet, qui praefigurabat baptismum. Respondit eis:

Ego baptizo in aqua; ac si diceret: ego tingo in aqua solummodo per purgationem corporum, sanctificationem corporis et animae in eo, qui vere baptizat, praefigurans. *Medius autem vestrum stat*, hoc est, praesens vobis apparet, quem vos nescitis, quia in eum non creditis, neque, quis sit, cognoscitis.

Ipsae est, qui post me venturus est. Hic est, qui in divina disputatione et praedicatione, priusquam fieret mundus, definitus² est, quod post me venturus esset in mundum, ut me praecursorem suum subsequeretur. *Qui ante me factus est*; hoc est, qui coram oculis mentis meae et corporis praesens factus est. Ipsum siquidem video, et cognosco in medio vestrum, vos autem eum nescitis. Est et alius intellectus in his verbis, ut Maximo placet. Joannes figuram poenitentiae gerit, quoniam poenitentiam praedicavit; Christus autem figuram justitiae, non solum quia mundum judicat, verum etiam, quia ipse justitia aeterna est. Poenitentia non nisi post praevagationem justitiae valet fieri; humana itaque natura, quae leges divinas in paradiso transgressa est, sub persona Joannis poenitentiam praedicat et facit, et substantialem Dei Verbi justitiam praecedentem se per divinitatem, et post se venturam per carnis dispensationem manifeste declarat, ut eam, humanam dico naturam, juxta divinas leges, quas superblendo spreverat, conversantem, ad pristinum aeternae justitiae statum revocarct. *Cujus ego non sum dignus*, et reliqua. Calceamentum Verbi est scilicet caro, quam de virgine assumerat, quae per figuram calceamenti insinuat. Ut enim calceamentum ex corio mortuorum animalium elicatur, ita caro Christi propter nos mortalis facta est, ut morte ipsius mors nostra omnino interimeretur. Nam caro Christi non merito sui peccati mortalis facta est, sicut caro nostra, sed ad naturam nostram post peccatum condescensione passibilis erat. Mortem siquidem subire propter nos non renuit, causam vero mortis, peccatum dico, non recepit. Ideoque mors eum detinere non potuit, quia debitor mortis non fuit. Non poterat mors delinere captivum, quem non invenerat criminatum. A primo ergo homine ante peccatum accepit absque peccato esse; ab eodem post peccatum accepit mori posse; quibus duobus totam nostram naturam in se ipso restituit. Mortem quippe nostram omnino in se delevit, et vitam aeternam restituit. Eo vero, quod peccato caruit, naturam nostram, antequam peccaret, in se manifestavit.³ Si itaque calceamentum Verbi caro Verbi subtilitatem, et investigabilem perplexionem mysteriorum incarnationis intellige. Cujus mysterii altitudinem solvere indignum se praecursor judicat.

VARIAE LECTIONES.

¹ Cod. *θρέπος*. ² Cod. *Fariseis*. ³ Cod. *diffinitus*.

Notandum tamen, quod non dixit: «cujus corrigiam calceamenti non solvam», sed dixit: «Non sum dignus, ut solvam corrigiam calceamenti». Solvit enim ille mysteria incarnationis Christi, quando ipsum apertissime manifestavit mundo, multaque de divinitate et humanitate ipsius aperuit. Indignum tamen ad hoc agendum se comparat. Potest etiam per calceamentum Christi visibilis creatura et sancta Scriptura significari; in his enim vestigia sua veluti pedes suos insigit. Habitus quippe Verbi est creatura visibilis, quae eum aperte praedicat, pulchritudinem suam nobis manifestans. Habitus quoque ejus facta est Scriptura, quae ejus mysteria continet, quorum omnium, id est, creaturae et litterae corrigiam, hoc est, subtilitatem solvere indignum se praecursor existimat. Duo pedes Verbi sunt, quorum unus est naturalis ratio visibilis creaturae, alter spiritualis intellectus divinae Scripturae. Unus tegitur sensibilis mundi sensibilibus formis, alter divinorum apicum, hoc est, Scripturarum superficiei. Duobus quippe modis divinae legis expositores incarnationem Dei Verbi insinuant. Quorum unus est, qui ejus incarnationem ex virgine, qua in unitatem substantiae humanam naturam sibi copulavit, edocet. Alter est, qui ipsum Verbum quasi incarnatum, hoc est, incrassatum litteris rerumque visibilium formis et ordinibus asserit. Cujus liformis calceamenti corrigia est diligens in his omnibus veritatis inquisitio ac perplexa admodum investigatio, cuius solutione indignum se praecursor judicat.

Haec in Bethania facta sunt trans Jordanem, ubi erat Joannes baptizans. Haec, inquit, quae hactenus dicta sunt a praecursore de divinitate Dei Verbi et humanitate, deque praecursoris ipsius praedicatione, Pharisaeisque responsione, in Bethania facta sunt, trans Jordanem, hoc est ultra Jordanem. Bethania interpretatur *domus obedientiae*^a. Sunt autem duae Bethaniae, quarum una ultra Jordanem, ubi erat Joannes baptizans, altera infra Jordanem, non longe ab Jerusalem, ubi Dominus Lazarum suscitavit. Sed haec plenissima mysteriorum sunt. Bethania igitur trans Jordanem praefigurat mystice humanam naturam, quae domus obedientiae, priusquam peccaret, facta est. Ad hoc enim creata, ut divinis mandatis, sibi intra septa paradisi, hoc est, intra naturalia sui bona traditis obediret, ne a contemplatione et amore Creatoris sui, ad cuius imaginem creata est, recederet, sed semper ei adhaereret. Trans Jordanem Bethania humana natura ultra fluentia divinae gratiae, quae post incarnationem Verbi in eam diffusa sunt, veluti egestate divinorum bonorum et siccitate infusionis sapientiae confecta residebat. Bethania vero in Judaea citra Jordanem juxta Jerusalem eadem natura, per incarnationem Verbi Dei liberata, et per fluentia divinae gratiae, quae primitus per sa-

cramenta baptismatis distribuuntur veluti in Jerusalem, id est, in veram confessionem fidei et acti scientiae, et in domum obedientiae, hoc est, tatem Ecclesiae divinis legibus obedientis trans juxta Jerusalem posita est. Jerusalem quippe *pacis* interpretatur^b. Quae caelestem civitatem sicut, ad quam adhuc humana natura non potest omnino, quod post generalem omnium resurrectionem futurum esse credimus, quando ad plenissimamque divinae speculationis humana introducetur. Adhuc tamen non longe a patria distat, dum adhuc in carne moratur in obedientiae. Ex parte enim veritatem cognoscit redemptoris gratia illuminata; ex parte juxta, invisibilibus symbolis mysticisque debet ea, quae ad purum non intelligit, significat per hoc in hac una sententia evangelistae Ierarchiae, hoc est, tria sacerdotia mystice insinuantur. Primum siquidem sacerdotium, quod ex lege, veluti Bethania ultra effusiones per Claret gratiae et veritatis in Novo Testamento consistit. Quod, sacerdotium dico, longe ab Jerusalem est, a visione pacis distabat, propter obsecrata mysteria et ad intelligendum difficillima, propter mandatorum ejus densissimas caligines, et veritatis valde remotas. Secundum sacerdotium in Novo Testamento; quod a praedicatione per prophetas incipit, et in fine mundi terminabitur, ait Scriptura: «Lex et prophetae usque ad hunc diem, et ab eo regnum caelorum». Quod sacerdotium partim lucet clarissima veritatis cognitione, obscuratur in symbolis. Symbola autem Novi Testamenti principalia tres *ταλται* sunt, hoc est, mysticae hostiae, quarum una baptismatis est *συνάγωγος*^c, hoc est, communionis corporis et sanguinis, tertia in mysterio chrismatum. Tertium sacerdotium in futura vita celebrabitur, in quo symbola, nulla figurarum obscuritas, sed totum rebit clarissima veritas. Ideoque sacerdotium Testamenti medietatem quandam inter praedicationem legis, et futurum beatae vitae obtinet^d. In quo quidam quippe veritatem considerat ut futurum quibusdam in ministeriis celebrat ut praedicationem Bethania itaque trans Jordanem sacerdotium Bethania citra Jordanem, non longe ab Jerusalem sacerdotium gratiae, Jerusalem praefigurat futuram beatorum vitam. In sacerdotio igitur legis trans Jordanem sub lege naturae et sub lege erudita est et correctae ipsa humana natura imaginem Dei post praevaricationem in se oblitavit per veritatis ignorantiam, et contaminavit rerum temporalium concupiscentiam. In sacramento Novi Testamenti sub Christo eadem natura innata, et sub lege gratiae educata, et futuro sa-

VARIAE LECTIONES.

^a Cod. *synaxios*. ^b Cod. *optinet*.

^c Hieronymus: *Bethania, domus afflictionis ejus, vel domus obedientiae*. Bethania derivatur a verbo *בִּתְנִי* respondere, obedire, depressus esse.

NOTAE.

^d S. Hieronymus: *Jerosolyma, visio pacis*. Juxta vocem infra interpretatur *templum pacis* derivatur a *שָׁלוֹם*.

lio veluti proxima atque perfecta facta est, illuminata quidem per fidem, educata vero per spem, et proxima facta divinae visioni per caritatem, in quantum divinarum intelligendarum sublimitates adhuc in carne posita sinitur penetrare. Sed si quacris harum trium legum, naturalis dico, et scriptae, et gratiae differentiam, breviter cognosce. Lex naturae est, quae imperat, omnes homines se invicem aequaliter diligere, ut quemadmodum una eademque natura omnibus idem, ita et communis omnium ab omnibus dilectio fiat. Lex scripta est, quae prohibet legem naturae violari, et discernit inter virtutes et vitia, et figuram legis gratiae gerit. Ipsamque legem scriptam dico adiutorium esse legis naturae, ut, quoniam lex naturae per se ipsam solummodo humanam naturam corrigere non valet, violentia legis scriptae, quae prohibenda sunt, coerceret, et quae adimplenda, doceret. In tantum quippe lex naturae in hominibus pene abolita est, ut neque conditorem suum cognosceret, neque inter virtutes et vitia ullam differentiam habere posset. Lex gratiae est, quae docet non solum homines se invicem diligere, et virtutes et vitia discernit, verum etiam supra haec, quod soli divinae gratiae possibile est, pro hominibus non solum bonis, verum etiam et malis, si necesse est, mori. Quam legem Christus in se ipso adimplevit, quando non solum pro omnibus hominibus, verum etiam pro omnibus impiis passus est. *Ubi erat Joannes baptizans.* Joannes baptizabat trans Jordanem, merito, quia adhuc verum baptisma, quod liberat totam humanam naturam non solum de originali peccato, verum etiam de propriis delictis in his, qui subeunt illud, non habebat, sed solummodo veluti sub figura quadam perfecti baptismatis, quod in Christo subsequutum est, in sola aqua baptizabat. Ultra igitur Jordanem baptizabat, id est, ultra divinarum donorum fluentia, quae nondum in Christo inchoaverunt in humanam naturam descendere. Joannes erat trans Jordanem, quoniam Joannes figuram legis naturae, necnon et legis scriptae gestabat. Lex quippe naturae in Joanne praefigurabatur. Nam qui sub lege naturae degunt pie et caste, omnique carnalis conversationis contagione remota, veluti in quadam solitudine divinarum virtutum debent vivere, ut Joannes. Legem quoque scriptam Joannes significat, quoniam ipsius finis est; « lex enim et prophetarum usque ad Joannem ». Quoniam vero non solum propheta, verum etiam manifestator Christi factus est, non modo legem significat solam, sed et Evangelium et gratiam. Ideoque sequitur: « Et ab eo regnum caelorum »; ac si dixisset: In Joanne, veluti quodam confinio, et lex finitur, et manifestatio gratiae, quam regnum caelorum vocat, ab eo incipitur.

Altera die, vel, ut in Graeco significantius scribitur, alia die videt Joannes Jesum venientem ad se. Alia, inquit, die, hoc est, alia cognitione. Primum enim cognitio fuit, quando eum concurrentibus ibi-

dem populis manifestavit, dicens: « Hic erat, quem dicebam vobis ». Nunc autem, veluti secunda notitia, altera die, vel alia die, videt Joannes Jesum venientem ad se. Duplici intuitu, mentis videlicet et corporis, Joannes praecursor Dominum suum, quem praecurrebat, cognoscit venientem ad se, non solum corporis gressibus, verum interioris suae contemplationis accessibus. Jesus venit ad Joannem. Venit igitur Jesus ad Joannem, hoc est, dignatus est cognosci ab Joanne secundum divinitatem suam et humanitatem. Et ait: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.* Manifeste eum populis praedicat, dum dicit: « Ecce Agnus Dei ». Verbum Dei ad Joanne Agnus nominatur. Ipse enim erat, quem mysticus Agnus in lege praefigurabat. Nec mirum, si umbra praedicatur de veritate. Umbra erat legalis Agnus, veritas erat, ac veluti quoddam corpus umbrae, Jesus Christus. Agnus quoque nominatur non irrationabiliter. Tria enim Agnus possidentibus se ministrat: lac, lanam, esum quoque suae carnis. Dominus noster credentibus se indumenta praestat virtutum, lacte, hoc est, simplici doctrina veritatis eos nutrit, et ad perfectam escam divinae suae contemplationis perducit. Agnus dicitur Christus Dei, quia pro omni mundo immolatus est, ideoque sequitur: *Ecce qui tollit peccatum mundi.* Tollit, ait, non de loco ad locum, vel de tempore in tempus, sed omnino tollit, ne omnino sit, et per suae sanctissimae carnis interemptionem omnino totum mundi peccatum interimit. Peccatum mundi dicitur originale peccatum, quod commune est totius mundi, hoc est humanae naturae; cujus regatus nunc gratia baptismatis demittitur, ipsum vero in fine mundi, in resurrectione omnium, omnino destruetur. Est itaque originale peccatum illud, quo tota humana natura, simul et semel ad imaginem Dei condita, et in qua omnes homines, ab initio mundi usque ad finem, et unum sunt, et secundum corpus et animam simul creati, leges divinas per inobedientiam transgressa est in paradiso, nolens mandatum Dei custodire. Non enim primus Adam ille, qui ex generalitate naturae humanae ante ceteros in mundum hunc visibilem venit, solus peccavit, sed omnes peccaverunt, priusquam in mundum procederent. Nam quod Apostolus ait: « sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes vivificantur », non de ipso uno ac primo homine intelligimus, sed nomine Adam omnem generaliter naturam humanam significari accipimus. Ille siquidem singularis Adam non nasceretur in hunc mundum corruptibilem per generationem, si naturae humanae non praecederet delictum. Divisio quippe naturae in duplicem sexum, virilem dico et femineum, et ex ipsis humanae processionis et numerositatis per corruptionem generatio, poena generalis peccati est, quo simul totum genus humanum praevericatum est mandatum Dei in paradiso. Hoc igitur gene-

NOTAE.

- J. Scotus pessime omnino docet, primum hominem ante praevericationem simplicem hominem

taie peccatum originale dicitur; nec immerito, quoniam peccatum communis omnium originis est, cuius merito mortis et corruptionis omnes homines, excepto Redemptore, debitores sumus; solus siquidem ad medicamentum vulneris Redemptor noster in illa massa totius humani generis absque peccato relictus est, ut per illum solum semper salvum totius naturae vulnus curaretur, ac per hoc ad pristinum statum salutis totum, quod vulneratum est, restitueretur. Hoc itaque originale peccatum, singulorumque post generationem in hunc mundum delicta, gratiae baptismatis abundantia per Salvatorem nostrum relaxantur, ut omnino non sint. Et hoc est, quod ait evangelista: « Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi ». Hic est unicus et singularis Agnus mysticus, in cuius figura Israeliticus populus singulos agnos per singulas domus paschali tempore immolabat. Nam et nos, qui post peractam ejus incarnationem et passionem et resurrectionem in eum credimus, ejusque mysteria, quantum nobis conceditur, intelligimus, et spiritualiter eum immolamus, et intellectualiter mente, non dente, comedimus^b. Itaque unusquisque credentium Christo, secundum propriam virtutem, et subjectum sibi virtutis habitum et qualitatem, et crucifigitur, et crucifigit sibi met ipsum Christum, Christo videlicet conerucifixus. Unus quidem soli peccato crucifigitur, dum ab omnibus operationibus ipsius in carne et per carnem suam quietus, veluti quadam morte obrutus efficitur; et illud, peccatum dico, clavis timoris Domini confixus mortificat, dum omnes ipsius impetus, ne quid in sua carne operari valeant, refrenat. Alius passionibus, hoc est, infirmis animae actionibus, quibus primo in se ipsa corrumpitur, priusquam per corpus operetur — actio quippe animae est, operatio vero corporis — crucifigitur, dum per potentias restauratae animae sanatur. Alius passionum phantasiis, hoc est, imaginibus rerum sensibilium, quae in sensibus corporeis, quos sapientes vocant passiones, formantur, crucifigitur, dum eis, phantasiis dico, sui sensus obstruuntur, ne in libidinem cuiuspiam rerum temporalium per eos turpiter atrahatur. Alius cogitationibus, mentisque conceptionibus, quas per sensus corporeos de sensibilibus rebus hauserat, crucifigitur, ne diutius in eis demoretur, a divinis contemplationibus retractus. Alius non solum phantasiis sensuum, verum etiam omnino ipsis omnibus sensibus moritur, ne per eos ullo errore seducatur. Alius omnem naturaliter familiaritatem et habitum, quem per sensus corporeos ad sensibilia possederat, veluti ipsis omnibus cruci-

fuisse, at demum post peccatum humanam naturam in masculum et feminam divisam esse. Ex qua divisione sexuum natam esse generis humani multiplicationem, quae fiat generatione per corruptionem. Quem errorem in libris de div. Nat. uberius exposuit. Recensetur illa doctrina in commentatione de J. Scoto supra posita P. II § 50 sqq.

^bEn *ineptiarum*, quas, teste Adrevaldo, J. Scotus de SS. Eucharistia docuit, vestigia. Contra Berengarius Romanus subscribere debuit formulae: « Panem

lixus deponit. Alius universaliter omnem semotum in se ipso, veluti in quadam cruce, exita ut nullum omnino in se ipso naturalem actum. Et unusquisque horum secum er Christum. Unusquisque enim fidelium, qua animo habuerit habitudinem per incrementatum, talem de Christo habebit fidelem per aut intelligentiarum; et quotiens prioris vitae inferioris moritur, et in altiores gradus subvertiens opiniones de Christo, quamvis simpliciter in ipso et cum ipso morientur, et in suis res de eo theophasias fide atque intelligentiam habent. Itaque in suis fidelibus Christus quod moritur, et ab eis crucifigitur, dum carnales cogitationes, seu spirituales, adhuc tamen infectas, interimunt, semper in altum ascendant donec ad veram ejus notitiam perveniant; in enim infinite etiam in purgatissimis mentibus moritur. Alius ab ipsa intellectuali operatione per quiescit, veluti perfecte mortuus; non enim modo naturales actus animae, verum etiam actuales ejus operationes superat. Alius activum crucifigitur philosophiae. Activa autem philosophiae quae circa naturalium virtutum adunationes secretiones versatur. Activa quoque philosophiae inhumanati Verbi, quantum valet, conquas omnes, hoc est totam moralem philosophiam de virtutibus animae deque Christi carne spiritum homo superans, ad ipsam naturalem contemplationem in Spiritu, veluti a quadam carne Verbi ad animam transcendit. Alius naturali theoriae non. Est autem naturalis theoria rationalis animae. Christus accepit, virtus speculativa, cui spiritus homo moritur, dum jam non solum negat carnem esse, quam jam in spiritum versam contemplat, verum etiam ipsum depellit rationabilem esse. Ut enim caro ipsius exaltata est et in animam rationabilem, ita rationabilis ipse in intellectum et subiecta est et versa; ac qui qui ad eum perfecte ascendit, ad uniformem si que theoriae scientiae in mysteria inductionem uti a quadam Christi anima ad intellectum ipsius vehi necesse est. Alius ab eadem simplici theoria scientia, quae maxime circa Christi intellectum cumvolvitur, in ipsam perfectam secretamque nam infinitatem per negationem, omnibus, quod Deum sunt, moriens, veluti a quodam in Christi ad ipsius divinitatem mystice ascendit. Agnus Dei in cordibus fidelium mactatur, et cando vivificatur; sic peccatum mundi ab om-

NOTAE.

et vinum, quae in altari ponuntur, post consecrationem non solum sacramentum, sed etiam verum et sanguinem Domini nostri esse; et *sensualiter* solum sacramento, sed in veritate manibus sumtum tractari, et frangi et *fidelium dentibus* comminari. Quae quidem de specie dicta sunt; nam *nuda scissura*. Nec non J. Scotus supra in expositis caelestis hierarchiae docuerat, sanctissimam naturam in interiora naturae nostrae viscera et in nostram ineffabilem deificationem.

mana natura tollitur. Ubi non spernenda quaestio susurrat. Merito quippe quaeritur, quomodo Agnus Dei, id est Salvator mundi, originale totius humanae naturae peccatum tollit, utrum re ipsa jam ablatum est, et de tota natura purgatum, an adhuc in sola spe, re autem post communem humanae naturae resurrectionem auferetur? Nam si jam humana natura ab originali peccato re ipsa liberata est, cur quotidie, qui baptizantur in Christo, remissionem originalis peccati propriorumque delictorum, quae ab originali peccato, quadam scaturigine, manant, per abundantiam gratiae accipiunt? Cur etiam, qui in carne nascuntur sine carnali concupiscentia, quae nihil aliud est nisi poena originalis peccati, nasci non possunt? Si enim causa, peccatum dico originale, penitus eradicata est, quare suos effectus, vel potius sua poena adhuc permanet, de qua poena, qui ex ipsa carnali concupiscentia nascuntur, gratia baptismatis purgantur, inchoantes per Spiritum in Christo renasci, ita ut non solum, qui in carne per concupiscentiam carnis procreantur, parentum suorum delicti, quo concipiuntur, verum etiam communis criminis, originalis videlicet peccati, quo universaliter in primo homine omnes homines deliquerant, indulgentiae baptismatis indigeant? Ad hoc itaque dicendum, quia jam ab originali peccato humana natura neque in omnibus communiter, neque in singulis specialiter, re ipsa abolitio facta est perfectaque interemptio. Hoc enim servatur ad ultimam in fine mundi victoriam, quando, ut ait Apostolus, novissimus inimicus destruetur mors. Dum enim universaliter destruetur mors, quae masculino nomine novissimus inimicus vocatur, quoniam graece *θάνατος*, id est mors, masculini generis est, necessario causa ejus, originale peccatum, omnino ab humana natura delebitur. Praecedet enim abolitio causae abolitionem effectus, hoc est, praecedet interemptio originalis peccati in omnibus et in singulis interemptionem mortis; similiter in toto et in parte, quando etiam implebitur, quod dictum est per prophetam: « Ero mors tua, o mors, et morsus tuus, o inferne ». Adhuc itaque in spe liberata natura, in futuro vero re ipsa liberabitur. Quid ergo datur per gratiam divinae generationis, per baptismum dico, si omnino originale peccatum radicitus non extirpatur? Ad hoc dicendum: reatus solummodo originalis peccati per baptismum laxatur, manente adhuc originali peccato. Aliud enim est sagittam auferre de vulnere, aliud postea vulnus sanare. Hoc igitur totum est, quod vobis gratia baptismatis confert. Ex reatu enim peccati nos libe-

A rat, et in gratiam divinae filietatis exaltat, ut dimisso reatu vulnera delictorum nostrorum sanari incipiant. Quanto enim tempore reatus, quasi quoddam ferrum, in vulnere remanserit, nullum vulnus sanari possibile est; eo autem subtracto, spirituali medicinae locus tribuitur.

FRAGMENTUM II.

CAP. III, 1 — IV, 28.

Erat homo ex Pharisaeis, Nicodemus nomine, princeps Judaeorum. Pharisaeus, *divisus* interpretatur; Pharisaei, *divisi* b. Secta namque eorum *divisa* est a ceteris Judaeis, id est a Scribis et Sadducaeis. Soli quippe Pharisaei resurrectionem mortuorum crediderunt, ceteris contententibus. Nicodemus interpretatur *victoria populi*, vel *victor populus*, figuram gestans omnium, qui ex Judaico populo in Christum crediderunt. Omnis autem, qui credit in Christum, vincit mundum. *Princeps Judaeorum*, hoc est unus de principibus Judaeorum, doctus legalis litterae, magister Israel.

Hic venit ad Jesum nocte. Juxta Augustinum Nicodemus in figura catechumenorum ponitur. Etenim catechumeni, id est, in fide instructi, nondum tamen baptizati, neque sacramento corporis et sanguinis Domini imbuti, solam fidem habentes, ad Christum veniunt; ignorantes adhuc virtutem baptismatis, quod nondum accipiunt, veluti in quadam nocte ignorantiae sacramentorum accedunt. Juxta vero Gregorium theologum Nicodemus veluti quidam nocturnus discipulus accipitur, conformans eos, qui perfectissime in Christum credunt, ita ut nihil de integritate catholicae fidei eos lateat, hae tamen perfectorum operum carent, timentes carnalium suarum cogitationum et actionum, veluti infidelium Judaeorum impetum atque invidiam, sola fide colloquio Christi fruuntur, bonorum operum fiduciam non habentes. Propterea Evangelista ait: « Hic venit ad eum nocte ». *Et dixit ei: Rabbi, scimus, quia a Deo magister venisti; nemo enim potest haec signa facere, quae tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.* Ex his verbis, quibus Nicodemus visus est Christum alloqui, datur intelligi, ipsum, Nicodemum dico, unum fuisse ex his, qui crediderunt paulo ante in die Pascha, de quibus dictum est: « Cum autem esset Hierosolomis in Pascha in die festo, multi crediderunt in nomine ejus, videntes signa ejus quae faciebat ». Ad hoc enim respicit quod ait: « Nemo potest haec signa facere quae tu facis, nisi fuerit Deus cum eo »

Respondit Jesus, et dixit ei: Amen, amen dico tibi, nisi quis natus fuerit denuo, non potest vivere re-

VARIAE LECTIONES.

* Sic cod., forte leg. *humanae naturae*?

NOTAE.

* Ea, quae J. Scotus usque ad finem fragmenti de peccato originali cet. disputat, cum veritate Christiana non satis convenire, nemo non intelligit. Quae ipsius de his capitibus falsissima doctrina fuerit, copiosius disceptatur in commentatione supra

typis expressa P. II § 57 sqq.

b S. Hieronymus: *Pherezati, separantes, sive disseminati, vel fructificantes.* Illud enim nomen derivatur a radice *פָּרַד*, *separare*, id est *dividere*.

gnum Dei. Quaeritur, cur Jesus de secunda nativitate, quae est secundum spiritum, respondit Nicodemus, cum ipse nihil inde interrogasse videatur? Sed respondendum: quoniam Dominus vidit eum credidisse, sicut et ceteri crediderunt, qui signa ejus viderunt, et existimasse, quod sola fides eis sufficeret, absque spiritualis generationis virtute et sacramentis, continuo docere eum coepit de nativitate, quae est secundum spiritum. Ac si ei aperte diceret: Non sufficit tibi, solummodo in me credidisse, nisi sacramenta baptismatis accipias, virtutemque spiritualis generationis intelligas. Notandum, quod in codicibus Graecorum *ἐνωθεν* legitur, ubi in latinis codicibus *denuo* reperitur, ut sit sensus: nisi quis natus fuerit *ἐνωθεν*, hoc est desursum, ut desursum dicamus pro denuo; quod et facilius intelligitur, et duabus nativitatibus, terrenae videlicet atque caelestis, convenientius. Ait enim Apostolus: « Primus homo de terra terrenus, secundus homo de caelo caelestis ». Duae siquidem nativitates sunt, ut ait Augustinus; quarum una de terra, altera de caelo, hoc est desursum; una ex parentibus, secundum carnem, altera ex Christo et Ecclesia, secundum spiritum; una in similitudine jumentorum per peccatum in mortem, altera in similitudine caelestium virtutum per gratiam in vitam; una contra naturam per delictum, altera secundum naturam per delictorum remedium. Gregorius autem theologus quatuor nativitates astruit, quas etiam Dominus noster Jesus Christus pro salute humanae naturae subiisse dignatus est. Quarum prima est nativitas illa, in qua totum genus humanum simul de nihilo natum; de qua scriptum est: « Et fecit Deus hominem ad imaginem et similitudinem suam ». Secunda, quae hominis delictum subsecuta ex utroque sexu, ad similitudinem ceterorum animalium, de qua eadem Scriptura dicit: « Masculum et feminam fecit eos »; per quam totum genus humanum in infinitum multiplicatur terrena successione. Tertia, quae est secundum spiritum, de qua nunc Dominus ait: « Nisi quis natus fuerit denuo »; in qua nativitate incipit humana natura ad suam pristinam sedem, de qua corruit, redire. Quarta erit in resurrectione omnium, quando nascetur simul tota nostra natura, morte interempta, in vitam aeternam. Prima itaque naturalis, secunda propter peccatum, tertia per gratiam Redemptoris, quarta secundum naturam simul et gratiam. Inest enim naturaliter humanae naturae virtus resurrectionis, siquidem contraria omnino sibi est mors aeterna. Quid autem natura confert resurrectioni, et quid gratia, alius disserendi locus est. *Non potest videre regnum Dei.* Regni Dei multiplex intellectus est. Regnum Dei est ecclesia fidelium, de qua scriptum: « Regnum Dei inter vos est ». Regnum Dei universitas corporalis et spiritualis creaturae. Regnum Dei caelestes virtutes et justo-

rum animae. Regnum Dei est Filius Dei, sine usque ad finem attingit fortiter et disponit suaviter ». Regnum Dei visio veritatis ergo ait: *non potest videre regnum Dei, non intelligitur: non potest me cognoscere, regnum Patris.* Non enim solummodo rex sum, sed et illud regnum et omnia. *Rec visio veritatis regnum Dei et dicitur et im*
Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo pot nasci cum senex sit? Numquid potest in matris suae secundo introire et [re]nasci? » Intellexit, qui adhuc secundum carnem sol natus fuit, et ideo carnaliter respondit, quod erat natus ex sacramento baptismatis et *Auamen* vere dixit, quia nemo potest secundum carnem, sicut nemo potest secundum spiritum. Ut enim nascitur *sen* in carne ex carne, ita semel nascitur homo in spiritu. Sacramentum namque baptismatis acceptum nemo potest iterare.

Respondit Jesus: Amen, amen dico tibi, natus fuerit ex aqua et spiritu, non potest i regnum Dei. Ubi datur intelligi, non al videre regnum Dei, et aliud introire in Dei, sed id ipsum. Qui enim videt *regn* ille intrat; et qui intrat, ille videt. *Vid intrare est, et intrare videre, hoc est tem cognoscere. Nisi quis natus fuerit et spiritu, hoc est, ex sacramento visibili lectu invisibili.* Ac si aperte dixisset: *symbolum baptismatis acceperit visibiliter ritum, id est, intellectum ipsius symboli n perit, non potest introire in regnum Dei.* I sic intelligi: ex aqua, hoc est, ex visibili *sac* et Spiritu sancto. Quaeritur, qua de causa visibile sacramentum baptismatis in aqua stituit, cum videatur sola doctrina spiritu fidem sufficere ad nativitatem hominis ex Sed et hoc dicendum: quoniam homo ex corpore et invisibili anima constituitur, nec erat sacramentum visibile ad purificationem corporis, sicut necessaria est invisibilis fidei ad sanctificationem invisibilis animae. enim sacramentum visibile baptismatis ni in hac vita corpori videatur conferre, i rectione tamen futura de mortali efficiet in de corruptibili incorruptibile, et cetera, gloriam futurae resurrectionis pertinebunt tamen etiam in praesenti vita sanctificat *fide* pora virtus sacramenti, cum templum Dei el dicente Apostolo: « Nescitis, quia *corp* templum sancti Spiritus sunt »? Sed si q virtutem baptismatis noscere desiderat, le ctum Dionysium Arcopagitam in libro de stica ierarchia.

Sequitur: *Quod natum est ex carne, ca quod natum est ex spiritu, spiritus est.* Duas

VARIAE LECTIONES.

¹ Corr., cor. nasci

tes repetit, ex carne videlicet et ex spiritu. Quod natum est ex carne, hoc est, ex primo homine per carnis successionem, caro est, hoc est, carnale est. **Notandum**, quod in hoc loco nomine carnis non carnem solummodo, sed totum carnalem hominem significaverit. Siquidem saepe anima carnalis carnis nomine vocitatur, unde Apostolus : « Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem ». Sciendum quoque, quod, sicut totus homo carnalis anima et corpore caro dicitur, ita et totus homo spiritalis anima et corpore spiritus, quoniam nascentes homines in Christo per Spiritum sanctum unum cum ipso Spiritu efficiuntur secundum corpus et animam. Ubi datur intelligi, quod sacramentum baptismatis mutationem carnis in spiritum futuram esse praefigurat.

Non mireris, quia dixi tibi : Oportet vos nasci de novo. Ac si dixisset : non sit tibi mirum et incredibile, hominem nasci iterum ex spiritu.

Spiritus ubi vult spirat. Ubi Spiritus sanctus virtutem sanctificationis suae vult perficere, ibi spirat, ubi sanctificationem perficit. Ex hoc intelligitur, quod fides, qua credimus in Christum, et sacramentum, quo renascimur, dona sancti Spiritus sint, qui ubi vult spirat, hoc est, operatur in his, in quibus vult operari, dividens singulis propria, prout vult. **Et vocem ejus audis.** De voce sancti Spiritus potest est verba sancti Augustini ponere. Ait enim : « Nemo videt spiritum; quomodo audimus vocem spiritus? Sonat psalmus, vox est spiritus. Sonat Evangelium, vox est spiritus. Sonat sermo divinus, vox est spiritus. Vocem ejus audis, et nescis, unde veniat et quo vadat. Si nasceris et tu de spiritu, hoc eris ut ille. Qui non est natus adhuc de spiritu, nescit de te, unde venias et quo vadas; hoc enim ait secutus : *Sic est et omnis qui natus est ex spiritu* ». Haec tenet verba Augustini. Vox igitur spiritus est vox Christi, quam audivit Nicodemus. Sed quoniam ille adhuc non est natus ex spiritu, neque cognoverat, unde veniat spiritus, et quo vadat, quamvis vocem ejus audierit, dicitur ei : *Sed nescis, unde veniat et quo vadat*, quia adhuc non es natus ex spiritu. Ideoque, quamvis vocem meam audias, dum de spiritu meo loquor, nescis, unde venit spiritus ille, id est, qua occasione vult ex me nasci hominem in spiritu, aut ad qualem perfectionem ducit ipsam nascentem ex se hominem. Nam qui ex eo nascitur, unus cum eo efficitur. Quemadmodum ille Spiritus sanctus est per naturam, ita et nascentem ex se spiritum sanctum efficit per gratiam. *Sic est omnis qui natus est ex spiritu.* Non ut tu, o Nicodeme, qui nondum natus es ex spiritu, nescis, unde veniat spiritus et quo vadat, quamvis vocem ejus audias, omnis, qui nascitur ex spiritu, et vocem ejus audit, hoc est intelligit, et qua de causa spirat in his, in quibus vult, et ad qualem finem eos perducit. Mihi tamen videtur facilius intelligi, si interrogative proferatur quod Dominus ait, *sic est omnis natus ex spiritu*, ut sit

sensus : spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis, sed nescis unde venit et quo vadit, quoniam adhuc non es natus ex spiritu; sic est omnis? Ac si dixisset : putasne sic esse omnem nascentem ex spiritu, ut audiat vocem spiritus, ignoret autem, unde venit et quo vadit? Noli hoc existimare. Nam si nasceris ex spiritu, non solum vocem ejus audies, verum etiam cognosces, unde venit et quo vadit. Venit a Patre per Filium, sicut alibi scriptum : « Quem mittet Pater in nomine meo, ut ex se credentes in Christum nascantur ». Redit ad Patrem per eundem Filium, nascentes ex se in divinam filietatem reducens.

Respondit Nicodemus et dixit ei : Quomodo possunt haec fieri? Adhuc haesitat, qui litteram legis legerat, spiritum autem ipsius omnino ignorabat. Quod ait Apostolus : « Littera occidit, spiritus autem vivificat ». Lex enim lecta et non intellecta occidit, lecta vero et intellecta vivificat. Proinde impossibile Nicodemo visum erat, quod de nativitate ex spiritu Dominus praedicabat. Ignorans spiritum divinae doctrinae refellitur judaica superbia, quae negat altiora esse legis littera, in qua redolent divina mysteria. Ac per hoc reprehenditur Nicodemus a Domino. Ait evangelista :

Respondit Jesus et dixit ei : Tu es magister Israel et haec ignoras? Ubi notandum, quod non insultando Dominus dixit : *tu es magister Israel*, sed superbiam opprimendo, quae nihil praeter litteram noverat et carnalem nativitatem.

Amen, amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, et quod vidimus testamur, et testimonium nostrum non accipitis. Ac si aperte diceret : Putasne, superbe Judaeae, et virtutem divinarum eloquiorum ignorans, nos dicere, quod ignoramus, aut quod non vidimus testari? Non ita est; quod scimus loquimur. Sapientia novit quae loquitur, et vidit quae testatur; ipse est enim sapientia, quae nec fallit nec fallitur. Ipse est visio, quae omnia, prius quam fierent, vidit. Et ipsa visio substantia est eorum quae visa sunt, cujus testimonium verum est, quoniam ipse est veritas. Omne autem, quod ex veritate procedit, verum esse necesse est. Necnon et ipse Dominus locutio est Patris, et sermo Patris, et verbum ejus. De illo sermone Propheta ait, « velocius currit sermo ejus », et ipse de se ipso ait : « Sermo, quem locutus sum vobis, non est meus, sed mittentis me Patris ». Inspice ergo vim verborum *quod scimus loquimur*, quoniam ipse est scientia et locutio; *et quod vidimus testamur*, quoniam ipse est visio ac verum testimonium. Quod autem pluraliter dixit, mysterium sanctae Trinitatis suggerit. *Et testimonium nostrum non accipitis*, quia in nos non creditis, neque ea, quae docemus intelligere valetis; nondum enim ex spiritu nati estis.

Siterra dixi, vel, sicut in Graeco legitur, dicebam, vobis, et non creditis quomodo, si dicam vobis caelestia, credetis? Nicodemus quaesivit, quomodo possunt haec fieri? impossibilem esse ex Spiritu nativitatem existimans; sed audit a Domino : *si terrena dicebam*

robis. Quacritur, cur, cum nihil terrenum in praedictis sermonibus videatur dixisse, omnino enim spiritualia dixit, spiritualem nativitatem ex spiritu doctus, dixerit : *si terrena dicebam vobis?* Ad hoc dicendum, quia non ad praedicta respicit responsio, sed ad ea, quae superius in die Pascha dixerat quaerentibus signum Judaeis : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus suscitabo illud ». Ait ergo : Si de meo terreno adhuc corpore solvendo paulo superius dicebam vobis, et non credidistis, quomodo, si dicam vobis caelestia, credetis? hoc est, spiritualem nativitatem a sancto Spiritu, quae caelestis est atque divina? Si igitur terreni corporis mei solutionem in passione, et tertia die ipsius resurrectionem non credidistis, quid a me quaeritis spiritualis nativitatis aperire vobis mysteria, quae, quoniam renati non estis ex spiritu, omnino credere non valetis? Dicam tamen caelestia, quamvis intelligere non possitis.

Et nemo ascendit in caelum, nisi qui de caelo descendit, Filius hominis, qui est in caelo. Ascendit, ambiguum est, cujus temporis verbum sit, utrum praeteriti, an praesentis. Sed in Graeco non est ambiguum; praeteriti temporis est. In hac sententia quaeritur, quis est descensus Filii hominis, et quis ascensus; et quod caelum, in quod ascendit, et de quo descendit, et in quo semper manet, dum ascendit et descendit? Sed ne, multorum sensus de hoc dicendo, moras faciamus, quod verisimilius videtur, sat est dicere. In divina Scriptura Pater caelestis, qui est principium omnium, nomine caeli crebro nominatur. Saepe in Evangelio legitur, Dominum surrexisse in caelum, id est in Patrem. Non enim credendum est, ipsum elevasse oculos suos in hoc caelum sidereum, corporale, circumscriptum, mortale. In Patrem igitur elevabat oculos, ut eum aspicientes indubitanter crederent semper in Patre fuisse, ad quem intendebat. Quod ergo ait : *nemo ascendit in caelum, nisi qui de caelo descendit, filius hominis, qui est in caelo,* pulchre aliis verbis exponitur : nemo ascendit in Patrem, nisi qui de Patre descendit, filius hominis, qui est in Patre. Qualis autem descensus eius et ascensus, ipse alibi aperte exposuit, dicens : « Exivi a Patre et veni in mundum, et iterum relinquo mundum et vado ad Patrem ». Exitus ergo ejus a Patre humanatio est, et reditus ejus ad Patrem hominis, quem accepit, deificatio, et in altitudinem divinitatis assumptio. Solus ille descendit, quia solus incarnatus est; sed, si solus ascendit, quae spes est his, pro quibus descendit? Magna quidem et inexplicabilis, quoniam omnes, quos salvavit, in ipso : scendunt, nunc per fidem in spe, in fine vero per speciem in re, sicut ait Joannes in Epistola sua : « Scimus quoniam filii Dei sumus; nondum apparuit quid erimus; cum autem apparuerit, similes ei erimus; videbimus enim eum, sicuti est ». Solus itaque descendit, et solus ascendit, quia ille cum omnibus suis membris unus Deus est, unicus Filius Dei. In ipso enim omnes credentes in ipsum unum sunt; unus itaque Christus, corpus cum membris, ascendit in Patrem.

A *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, exaltari oportet Filium hominis, ut omnis crederet eum non perire, sed habeat vitam aeternam.* I suam ipsa veritas exponit; umbram suam ipse assertit. Divina narrat historia, populus serpentibus in deserto afflicto, crebrisque morsibus magnam stragem fuisse; sed **M**oybente Domino, aeneum serpentem fecerat, et alta arbore suspenderat, populoque jusserat, cunquē morsus esset a draconibus, in aeneum ceret colubrum, et sanaretur, et a serpente liberaretur. Hoc totum umbra futuri est, et figura Christi morituri pro salute omnium, qui serpentes delictorum suorum venenosis morsibus iniunt. Moyses itaque ipse Christus est; **B** aeneus mors Christi : lignum, in quo suspensus, crux Christi, in qua mortem suam salute omnium in se credentium. Pulchre mors Christi per serpentem figuratur a fortis causa pro effectu ponitur. Causa quippe mortis serpens erat. Ac per hoc et serpens figurate esse suum, id est mortem praetendebat, ut omnes credit in illum, non pereat, sed habeat vitam aeternam. Magna distantia est inter litteram et figuram et veritatem, inter umbram et corpus. Littera est factum, quod sancta narrat historia; spiritus est mors Christi, quam tradit **I**llum; serpens figuratur in ligno suspensus, scientibus se vitam praestabat temporalem Christi credentibus in eum vitam praestat aeternam. **C** Sed quid haec ad secundam nativitatem ex non immerito quaeritur? Facillime solvitur ascendit in Christo ad Patrem, nisi qui ex nascitur, ut conformis fiat imaginis Filii Dei, ut Christus in illo formetur, et unum cum sit. Similiter nemo salvatur per mortem Christi qui ex spiritu nascitur; nemo ex spiritu nascitur per baptismum, nisi in morte Christi, sicut : stolus : « Consepulti sumus cum Christo per baptismum, nisi in mortem, ut, quemadmodum Christus surrexit a mortuis in gloriam Patris, ita et nos vivitate vitae ambulemus ».

Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret. Causam humanae salutis aperit, trem videlicet caelestem, ex quo omnis salutatio humanae naturae per unigenitum a Spiritu suo. Dilectio itaque Patris causa et **H** salutis, qui in tantum dilexit mundum, ut suum unigenitum daret, hoc est morti tradidit, omnis aspiciens in mortem ejus non pereat, sed habeat vitam aeternam. Sed quaeritur, quem non dilexit Deus? Non enim credendum est, nisi in istum, id est universitatem, quae constat ex terra, Patrem dilexisse. Ille enim non per ipsum, sed propter superiorem mundum facit Mundum igitur superiorem, quem ad imaginem similitudinem suam condidit, id est humanam Patrem dilexit ita, ut Filium suum pro e-

ret. Sed notandum, quod mundus, quem Pater dilexit, id est homo, non propterea mundus vocatur, quod quattuor elementis constiterit, quod solum secundum corpus fieri in terreno adhuc homine consideratur; sed ideo homo κόσμος vocatur, quoniam ornatus est ad imaginem et similitudinem Dei, quae vel solum, vel maxime in anima intelligitur. Κόσμος quippe graece ornatus proprie interpretatur, non mundus. Et quae creatura tam ornata est, quam ea, quae ad imaginem Creatoris condita? Ad hoc itaque dilexit Deus mundum, et pro eo tradidit Filium, ut omnis credens in eum non pereat, sed habeat vitam, non temporalem, sed aeternam.

Non enim misit Deus Filium suum in mundum, hoc est, in humanam naturam, ut iudicet, hoc est, damnet propter suum peccatum, mundum, hominem videlicet, sed ut salvetur mundus humanae naturae per ipsum.

Qui credit non iudicatur, qui autem non credit jam iudicatus est. Qui autem credit in Filium Dei, non iudicatur, quoniam dimittuntur ei omnia peccata, pro quibus iudicaretur. Qui non credit, finitum est de eo iudicium, quia non credit; ac per hoc habet peccata, pro quibus iudicatur, quoniam neque credit, neque dimittere ei sua peccata vult. Ubi notandum, quod unusquisque se ipsum iudicat vel non iudicat. Non iudicat se ipsum, qui considerat dimissa ei delicta, et non in eo manet, quod iudicatur; qui autem non credit, ipse se iudicat, quoniam in se detinet digna iudicio. *Jam iudicatus est.* Jam dixit, adhuc in praesenti tempore. Quamvis enim iudicium, quod se iudicet damnandum, occultum sit adhuc in hac vita, in futura tamen manifestabitur. Quare jam iudicatus est? Quia non credit in nomen unigeniti Filii Dei. Nihil aliud est ergo iudicium, id est aeterna condemnatio, nisi non credere in Filium Dei, sicut nihil aliud est beatitudo et vita, nisi credere et cognoscere Filium Dei; sicut ipse ait: « Haec est autem vita aeterna, ut cognoscant te verum ac solum Deum, et quem misisti Jesum Christum ». Sequitur:

Hoc est autem iudicium, quia lux venit in mundum. Si lux non veniret in mundum, non esset de mundo iudicium, sicut Dominus ait: « Si non venissem et locutus fuisset, peccatum non haberent ». Lux itaque, hoc est Dei Verbi incarnatio et doctrina et passio et resurrectio, iudicat mundum. Qui vult accedere ad lucem, hoc est ad Filium Dei, ut in eum credat, eumque cognoscat, non iudicatur; qui autem neque in eam credit, neque intelligit, in tenebris suis manebit, in quibus damnabitur, hoc est iudicabitur, nolens accedere ad lucem. *Et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem.* Pulchre ait homines, hoc est carnales, impii, increduli, non spirituales; nam illi ultra hominem ascendunt et superant suam naturam per eum, qui eos illuminat, gratiam. Cur autem homines dilexerunt magis tenebras quam lucem, conse-

quenter subiungit, dicens: *Erant enim eorum mala opera.* Quae sunt illa mala opera? Non alia, nisi impietas et incredulitas et odium aeternae lucis, et nolle eam aspicere, velle autem in tenebris peccatorum manere.

Omnis enim mala agens odit lucem, nec venit ad lucem, ut non redarguantur opera ejus. Ideo fugit impius lucem veritatis, ne impietas ejus manifesta fiat, in qua omnia mala opera continentur. Ut enim pietas nullo bono opere caret, ita impietas nullo malo.

Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur sua opera, quia in Deo sunt facta. Quis est qui facit veritatem, hoc est, quis est qui bona opera, quae iubet veritas, perficit, nisi qui credit in Christum? Et quis est, qui venit ad lucem, hoc est ad Christum et doctrinam ejus, ut manifestentur opera sua bona, quia in Deo sunt facta, nisi ipse, qui credit in Christum, et mandata ejus custodit?

Post haec venit Jesus et discipuli ejus in Judaeam terram, et reliqua. Non est existimandum, continuo post disputationem cum Nicodemo, quae facta est in Jerosolymis, venisse Jesum et discipulos ejus in Judaeam terram, sed peracto spatio temporis de Galilaea in Judaeam rediisse. Morali sensu Judaea terra est cor fidelium. Judaea quippe confessio interpretatur. Confessio autem duplex est. Est enim confessio peccatorum, est et confessio divinarum laudum. In quocumque ergo corde duplex illa confessio fuerit, et peccatorum videlicet et divinarum laudum, illuc venit Jesus et discipuli ejus, hoc est doctrina ejus et illuminatio, ibique demoratur et purgat illud ab omnibus delictis. Et hoc est quod sequitur:

Et illic demorabatur cum eis et baptizavit. Juxta litteram demorabatur Jesus cum discipulis vel cum credentibus Judaeis in Judaea. Ambiguum enim est quod ait *demorabatur cum eis*, utrum cum discipulis suis, an cum credentibus in eum Judaeis, aut, quod verisimilius est, cum utrisque. *Et baptizavit.* Ubi quaeritur, si Christus ipse baptizavit, quomodo evangelista in sequentibus dicit: « Quamquam Jesus non baptizaret, sed discipuli ejus ». Sed ad hoc dicendum, quod ipse Christus baptizavit discipulos suos primum, deinde ipsi discipuli baptizabant credentes in Christum. Quamvis quidam existiment, neminem eum baptizasse per seipsum, sed dicitur baptizasse, qui discipulis suis jussit baptizare. Sequitur:

Erat autem Joannes baptizans in Aenon¹ juxta Saleim, quia aquae multae erunt illic. Adhuc Joannes baptizabat in Jordane, dum Christus in Judaea coeperat et discipulos suos, et per eos alios baptizare. Non enim debuerat praecursor discipulus praecursionis suae mysterium intermittere, priusquam ipse, cujus praecursor erat, inciperet veritatem ostendere. Umbra adhuc permansit, quia non omnino lux patefacta fuit. *In Aenon, hoc est in aquis²; enos³ enim hebraice aqua dicitur; ideo subsecutus ait, quasi*

VARIAE LECTIONES.

¹ Col. Aenon. ² Sic cod. pro Aennon.

NOTAE.

¹ De hac interpretatione verbi *Judaea* vide supra Col. 503.

² Recte J. Scotus interpretatur *aquis*. Nam derivatur

אֵנוֹן a אֵן, fons, puteus. S. Hieronymus: *Aenon, oculus, aut fons cecum.*

interpretationem nominis speriens : *quia aquae multae erant illic*. De Saleim autem varie tradunt. Quidam volunt de Jerusalem accipi, quae non longo spatio locorum distat ab Jordane. Nam primitus Saleim simpliciter nominata, ut aiunt; deinde Ebusalem, quia ab Ebusseis possessa; deinde Jerusalem, hoc est *templum pacis*, propter nobilissimi templi a Salomone constructi divulgatam in fines mundi gloriosissimam famam^a. Alii vero, quibus, ut aestimo, fides magis habenda, Salem dicunt oppidum ultra Jordanem situm, eo loci, quo Jordanus intrat in lacum Asfalti, hoc est in lacum bituminis, et in illo oppido quondam Melchisedech regnasse, cujus oppidi adhuc vestigia remanent. Juxta illud baptizabat Joannes, quia erant ibi aquae multae.

Non[dum] enim missus fuerat in carcerem Joannes. Nam postquam missus est in carcerem, continuo desivit baptizare, baptismate Christi inchoante. Quaeritur, quid baptismata Joannis his, qui ab eo baptizati sunt, profuit? Nullo modo enim credendum est, non solum originalis peccati, verum etiam propriorum delictorum remissionem contulisse^b. Quid ergo contulit? Magnum quidem. Quantum enim catechumenis nondum baptizatis^c doctrina fidei prodest, tantum Joannis baptismata baptizatis in eo, priusquam baptismata Christi subirent, profuit. Joannes quippe poenitentiam praedicabat, et baptismum Christi praenuntiabat, et in cognitionem veritatis, quae mundo apparuit, attraxit. Nonne similiter quotidie ministri faciunt Ecclesiae? Erudiunt primo venientes ad fidem; deinde peccata eorum redarguunt; deinde remissionem omnium peccatorum in baptismate promittunt; ac sic ad cognitionem et dilectionem veritatis eos attrahunt. Additur ad cumulum laudis et utilitatis, quam Joannis baptismata perfecit. Debuit quippe praecursor in omnibus praecursoris suae effectum implere, ut, quemadmodum praecessit Christum nativitate et praedicatione, ita etiam baptismatis similitudine. Ut enim aurora praecedit ortum solis, ita sacramenta Joannis opera Christi praecesserunt, et quemadmodum aurora quodammodo umbras excutere, ita doctrina et mysterium praecursoris tenebras ignorantiae totius mundi inchoabat excutere. Itaque, ne subito verum baptismata Christi appareret mundo, praecessit figuratum baptismata, ut altius et clarius veritas elucesceret, si prius sedentibus in tenebris figura arderet. Item quaeritur, cur Christus baptizatus est a suo servo. Ad quod dicendum: propterea Christus a servo baptizari dignatus est, ut praecursoris sui officium et honorificaret, et verum illud fuisse, omnibus Judaeis ac toto mundo notum faceret. Sed si sola haec causa fuit baptizandi a servo suo Domini, cur non solus Christus baptizatus est a Joanne? Sufficiebat enim ad laudem et testimonium baptismatis servi humilitas Domini. Sed ad

A hoc dicendum, quod, si Christus servus a baptizaretur, plus baptismata Joannis, quam a baptizatis conferre videretur. Multo enim potuit existimari unicum baptismata, quo De baptizatus est, quam baptismata, quo multi: Nominis et discipulis suis baptizati sunt. Sed putaretur, multi a Joanne sunt baptizati. Si quaeritur, utrum in aliquo profuit ipsi De quod a suo praecursore baptizatus sit, non absurde respondet, Christum sanctifica quendam Joannis effecisse. Illud autem ba nihil Christo contulit. Scimus tamen, Grae auctores fiducialiter asserere, sanctificatione manitatis Christi per sacramentum baptismati nis auctam fuisse. Quod maxime ex desce Spiritus sancti in specie columbae super ipsi ptizatum argumentantur. Nec mirum, cum e lista dicat: « Jesus autem proficiebat sapie aetate et gratia apud Deum et homines », mirum, si quoddam augmentum humanitatis per sacramentum praecursoris sui baptismati stus acciperet, verbi gratia humilitatis suae r qua baptismata sui servi subire non delignato Accepit gratiam, ut sui baptismatis virtute o delictorum et originalium et propriorum omna dentes in se remissionem acciperent. Addit Augustinus aliam causam baptizandi Domini d suo: ne catechumeni caste atque pie post acc n'em viventes superbirent, existimantes mys baptismatis nil eis addere posse, cum seci illam, qua imbuti sunt, fidem vivant. Sed ne errarent, et in vanum laborarent, Dominus exemplum eis dare de suo baptismate, ut eorum auderet inflari, videntes Dominum suu sui baptismum subiisse. Si enim Dominus bapt sui servi noluit despiciere, qua ratione illi bapt Domini sui nolent subire?

Facta est ergo quaestio ex discipulis Joannis c daeis de purificatione. Discipuli Joannis, vident tos Judaeorum credidisse in Christum, et bap fuisse a discipulis ejus, invidia commoti, interro ipsos Judacos de purificatione, hoc est de bap ti Mirabantur enim alios posse baptizare praeter nem et discipulos ejus, existimantes, majore Joannem Christo, quoniam viderunt non long ipsum Christum a Joanne in Jordane baptizatu

Et venerunt ad Joannem, accusare Christu lentes ejusque discipulos, veluti in injuriar baptizare praesumentes, et dixerunt ei: Ral erat tecum trans Jordanem, qui videbatur dis tuus tempore, quo a te baptizatus est trans nem, cui tu testimonium perhibuisti, dicendo: agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi hic baptizat, nunc in Judaea, quod valde mi et omnes veniunt ad eum. Volumus itaque te

VARIAE LECTIONES.

¹ Cod. non. ² Cod. non contulisse. ³ Cod. baptismatis.

NOTAE.

^a S. Hieronymus : *Jerusalem, visio pacis, timebit perfec.* Derivatio verbi ירושלים ab ירדן et שלום, id est, id est, *possessio pacis*.

ro:are, quid de h e pra-sumptio:ne tibi videtur. A *Non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit e datum de caelo*, hoc est de Patre, qui principium est omnium honorum; ac, si de Patre, utique primo per Filium, de cujus plenitudine nos omnes accepimus.

Respondit Joannes et dixit: Non potest homo accipere quicquam¹, nisi fuerit ei datum de caelo. Inquit a-dam codicibus Graecorum legitur: *nisi fuerit ei datum desursum de caelo.* Humiliter respondit servus accusantibus Dominum suum. *Non potest*, inquit, *homo accipere quicquam.* Ac si diceret: Putatis me majorem esse ipso, cujus servus et praecursor sum; erratis in eum non credentes, et ignorant, quid sit et unde venit, et putatis me esse quod non sum. Ut autem sciatis, quid ille sit, et quid ego sum, audite meum responsum: *Non potest homo accipere quicquam.* Homo sum et non Deus, ille vero et Deus est et homo. Ipse est, de quo testimonium perhibul dicens: « De plenitudine ejus nos omnes accepimus ». Homo itaque sum; a me nihil accepi, qui non habeo, quod a me accipiam. Quicquid accepi, ab eo accepi. Si gratiam accepi praecursoris, ab eo accepi. Existimatis, me ultra naturam esse humanam. Quia audistis, quod non sine miraculo divinae virtutis natus sum, ex parentibus quippe propectae aetatis, ac veluti ultra humanae naturae consuetudinem natus sum, propter hoc putatis, me ultra hominem esse. Non ita, homo solummodo sum. Si cognovissetis quid sum, non exaltaretis me ultra id quod sum; et si cognosceretis quid ille est, nullo modo compararetis me illi. Homo enim sum, ille Deus; quicquid accepi, ab illo accepi. Sapientissimus praecursor Christi segregat in se ipso naturam et gratiam, sibi attribuens, quod homo, hoc est quod mortalis, quod peccator, quod ex primo homine terreno terrenus factus sit, et cetera, quae de humanae naturae infirmitate et peccato et poena peccati in se ipso ceterisque hominibus considerabat, gratiam seorsum segregans a se, quam acceperat non ex meritis, sed ex abundantia plenitudinis ipsius, cujus praecursor erat. Duo considerantur in homine: datum videlicet et donum. Datum refertur ad naturam, donum refertur ad gratiam. Et quamvis nullum horum sit nisi ex Deo, sicut ait Apostolus: « O homo, quid habes quod non accepisti? » solet tamen Scriptura datum naturae quasi ipsi homini, donum vero nulli nisi Deo adscribere. Ad hoc enim dedit Deus naturam, ut eam ornaret per gratiam. Et hoc est quod ait: *Non potest homo*, hoc est humana natura, *accipere quicquam gratiae, nisi fuerit ei datum de caelo.* Datum in hoc loco pro donum Joannes posuit, quod saepissime invenitur in divina Scriptura. Datum enim pro dono, et donum pro dato potest accipi. Ita enim juncta data naturae et dona gratiae, ut inseparabilia fieri videantur. Nulla quippe natura est rationalis, quae omnino dono gratiae careat. *Nisi fuerit datum de caelo.* De quo caelo? De Patre videlicet. Audi Jacobum apostolum dicentem: « Omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum ». Quibus verbis omnino congruit, quod Joannes ait:

Ipsi vos mihi testimonium perhibetis. Hoc mihi solummodo in vestris verbis congruit, qui non solum non creditis in eum qui misit me, verum etiam baptisma ipsius irritum putatis, quod mihi testimonium adhibetis. *Quod dixerim: Ego non sum Christus, sed quia missus sum ante illum.* Audistis ex me haec verba, quando de eo loquebar ultra Jordanem; audistis utique, quando dicitis: « Qui erat tecum trans Jordanem, cui testimonium perhibuisti »; et si audistis, quare illum, de quo tale testimonium perhibui, ad me accusatis, quasi in injuriam meam multos baptizavit? Dixi: Non sum Christus, sed simplex homo; non sum unctus a Patre plenitudine spiritus, ille autem unctus; et de plenitudine ejus accepi. Sed quia missus sum ante illum, missus sum in mundum prius, nascendo ante illum. Ille ante omnia secula Deus cum Deo Patre, ego homo in fine seculi missus in carne, antequam ille nasceretur in carne.

Qui habet sponsam, sponsus est. Videns praecursor cogitationes suorum discipulorum, qui talia de Christo ejusque baptismate proferebant, et audiebant sui magistri responsum de se ipso et de suo baptismate, dicens: « Non potest homo accipere quicquam », humilians se ipsam, veraciterque de se ipso pronuntians, quod terrenus homo sit, et volebant interrogare: Si homo es solummodo, et majorem potestatem et gratiam a te ipso non habes, praeter quod ab eo accepisti, qui nunc baptizat in Judaea, et tu dicens, quia missus est ante illum, dic, quaesumus, quid es praeter hominem, aut quantus², et quid gratiae accepisti de caelo; respondit: *Qui habet sponsam sponsus est.* Qui propter Ecclesiam venit, ut haberet sponsam venit, quam nunc incipit ex Judaico populo vocare, multos Judaeorum baptizans. Ipse sponsus est. Ego autem, ut existimatis, neque sponsus sum, neque sponsam habeo, sed in numero sponsae me ipsum computo. Ut sciatis autem, quid sum, et qualem gratiam habeo ab illo sponso, qui habet sponsam, audite: *Amicus autem sponsi.* Non sum sponsus, sed magnam gratiam sponsi habeo, amicus ejus sum. *Qui stat et audit eum, gaudio gaudet.* Ego amicus sponsi sum, et sto in ejus gratia; in ejus amicitia permaneo; non cado; ille me custodit, ne cadam; ille mihi donat, ne gratiam suam deseram, sed semper stem et audiam eum, audiam doctrinam ejus, non extrinsecus solummodo aure corporis, verum etiam intrinsecus aure cordis, et plus intrinsecus quam extrinsecus. Vox ejus testimonium ejus, quo perhibet se Filium Dei et sponsum Ecclesiae; et quia audio verbum ejus, gaudeo propter vocem sponsi. De se ipso ergo profert Joannes quod ait: *Amicus autem sponsi, qui stat et audit eum, gaudio*

VARIAE LECTIOES.

¹ Cod. quicquam accipere. ² Corr. cod. quoniam.

gaudet propter vocem sponsi, ut discipuli sui aperte cognoscerent, quid ipse esset, et quid Christus, in quem adhuc non crediderant, neque baptismum ejus acceperant. *Hoc ergo gaudium meum impletum est*. Ac si diceret: In hoc gaudium meum impletum, in eo, quod factus sum amicus sponsi, et sto in ejus gratia, et audio vocem sponsi, vocantis nunc sponsam in Judaea ex Judaeis, et inchoantis per se ipsum et praedicare et baptizare; quod jam non sentitis, qui in eum non creditis. Et ne miremini, quod ille baptizat, et omnes veniunt ad eum, ut credant et baptizentur, et quod plures discipulos habet, quam ego:

Illum oportet crescere, me autem minui. Illum oportet crescere in mentibus vestris, quem huc solummodo hominem et nullius potestatis existimatis; sed illum oportet crescere, ut non solum verum hominem cognoscatis, sed etiam verum Deum, et suo aequalem Patri. Oportet itaque eum crescere in cogitationibus vestris, me autem minui. Putatis majorem [me] esse, quam sum, illum vero minorem, quam est. Opinio vestra de me in vobis minuetur, opinio vestra de illo in vobis augebitur. Quod si cognosceretis, ex visibilibus signis augmentari potuissetis. Ego decollabor, ille exaltabitur in cruce, ut per hoc cognoscatis, quia oportet illum crescere super omnia in mentibus perfecte credentium in eum, me autem minui, ut nemo de me existimet, praeter quod sum et ab eo accepi. Id ipsum significat, quod ipse luce inchoante crescere, tenebris autem decrescere natus sit; ego vero luce inchoante minui, tenebris autem inchoantibus crescere natus sum. Potest et aliter intelligi. Joannes figuram legis gestat, Christus vero figuram suam, id est veritatis. Apparente igitur veritate in mundo coepit lex minui; hoc est carnalia opera. Cognoscens haec praecursor et propheta et plusquam propheta, ait: *Illum oportet crescere, me autem minui*. Ille, quia veritas est, crescit in mundo, hoc est, clarissime cognosceretur ab his qui credunt et credituri sunt in eum. Lex autem, cujus figuram gero, minuetur, veritate crescente.

Qui de caelo venit, super omnes est. Iterum redit servus ad comparisonem sui et Domini sui. *Qui desursum venit*, hoc est, qui ex Patre venit in mundum, ut salvaret mundum, *super omnes est*, non solum me superat servum et praecursorem suum, verum etiam omnes homines, et non solum homines, verum etiam omnes virtutes caelestes, et omnia, quae sunt, et quae non sunt. Nec hoc juxta divinitatem, sed juxta humanitatem; homo quippe est et plusquam homo. Divinitas ejus nihil superat, quia omnia est. *Qui est de terra, terra est, et de terra loquitur*. De se ipso hoc ait, ac si diceret: Ego, qui de terra sum, hoc est de terrenis parentibus, natus ex illo, cui dictum est, « Terra es et in terram ibis », hoc est ipso terreno homine, ex quo

A omnes terreni peccatum et poenam peccati, mortem, traxere, inde sum. Et ideo terra su de terra natus sum, nec aliud me esse. Si quid supra haec habeo, de plenitudine accipio, ante quem missus sum. *Et de terra venit*, hoc est, de fragilitate meae naturae cognoscens eam nil esse, si desursum non accipio. Et ne mireris, Joannem de se ipso veluti de tertia persona dixisse, nec sine ratione, quod personam omnis terreni hominis in se ostendit. *Et de caelo venit, super omnes est*. Eadem verba praeter quod prius *desursum venit*, nunc *de caelo venit*. Et quae est ista repetitio, vult? An forte aliud est « desursum venit » et « de caelo venit »? Christus desursum venit, de caelo venit, ideoque super omnes super omnia. Potest itaque talis distantia « desursum venit » et « de caelo venit » haberi in eo, quod dixit « desursum venit »; in minus altitudinem humanae naturae ante hominis delictum, de qua altitudine hominis natus Christus non dubitamus. Nam si de post peccatum veniret, peccato forsitan non quoniam vero peccato caruit, recte credendum hominem ante peccatum accepisse. Nam Dominus noster Jesus Christus, humanae conditor atque salvator, et de primo homine acceptum peccatum, et veluti de secundo homine post peccatum. Quid accepit ab homine ante peccatum? peccato, quia humana natura, priusquam omnino peccato carebat. Quid accepit ab post peccatum? Mori pro peccato, absque ulli peccati. Quod ergo prius ait « qui desursum » recte intelligitur, qui de sublimitate humanae, ad imaginem Dei factae, antequam peccatum veniret. Nullus enim inde venit, nisi ipse solus quot enim venerunt in mundum, ab hominibus ante peccatum venerunt; solus ille absque peccato ante peccatum processit. Quod autem in sequenti dixit, *qui de caelo venit, super omnes est*, ibi significamus Patrem caeli nomine significatum, missus est Christus in mundum, sicut ipse « Exivi a Patre, et veni in mundum ».

itaque modis unigenitus Filius Dei super esse credendus est: primo, quia super omnem humanitatem exaltatur, qui de ipsa, priusquam peccatum veniret; secundo, quod juxta altitudinem divinitatis in quo Patri aequalis est, omnem superat creaturam. *Et quod vidit et audivit, hoc testatur*. Quid ex hoc vidit? Non aliud, nisi cognovit, se in se et aequalitatem ipsius esse. *Et audivit*. Quid? Audivit a Patre: « Ego hodie genui te ». Vidit ipsum secundum suam divinitatem in suo Patre. Audivit a suo Patre, quod ipse eum genuerit et se sibi. *Hoc testatur*. Quid testatur? Quod Filius sit. Et ubi testatur? Redige ad superiora, et de se ipso ait: « Non enim misit Deus Filium

VARIAE LECTIOES.

¹ me om. cod., a. l. ex conj. ² Corr.; cod. credendum.

in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum. Qui credit in eum, non judicatur. Qui autem non credit, jam judicatus est, quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei. Hoc itaque est, quod vidit Filius Dei, et de se ipso testatur. *Et testimonium ejus nemo accipit.* Si testimonium ejus nemo accipit, quare venit, et quid utilitatis mundo contulit? Joannes praecursor, plenus gratia divinae prophetiae, providit eos, qui in Christum credituri sunt, testimonium illius accipientes, et eos, qui in eum non sunt credituri, testimonium illius respicientes. De his, qui non credunt neque credituri sunt¹, a se *Spis* [ad] interitum praeparati, nemo accipit testimonium Filii Dei. De his autem, qui credunt et credituri sunt, nemo est, qui testimonium ejus non accipiat, ac per hoc, qui salvus non sit. Ideoque sequitur:

Qui accipit ejus testimonium, signavit quia Deus verax est, hoc est, in corde suo firmavit, et quasi sigillo incommutabili perfectae fidei conclusit, quia Deus verax est. Quod facilius intelligitur, si graecus sermo legatur: *Quia Deus verus est*, ut sit sensus: Qui accipit testimonium Filii Dei de se ipso, quod Filius Dei sit, et quod pro salute mundi Pater suus eum miserit, ille firmiter credit, quia Deus verus est, qui de se ipso, quod verus Deus sit, veri Dei Filius, testimonium perhibuit.

Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur. Hoc de Filio Dei loquitur solummodo, qui, quoniam a Deo Patre missus est, verba Dei loquitur. Nonne² et prophetae ab eo missi sunt? Nonne³ et apostoli ab eo missi sunt, et verba Dei locuti sunt? Quid ergo de solo Christo dictum est: *Quem misit Deus, verba Dei loquitur?* Videtur enim dixisse: Quem misit Deus, illius mittentis se Dei verba loquitur; quod prophetae fecerunt, similiter apostoli. Quid ergo magnum datur Christo, quod aliis non datum? Intende in verba: *Quem misit Deus*, Pater videlicet, *verba Dei loquitur*; quoniam et illè, qui missus est, Deus est, ideo verba Dei loquitur, ut sit sensus: Quem misit Deus, profecto Deus est, ac per hoc verba illius verba Dei sunt; ergo verba Filii de se ipso, testimonium perhibentis quod Deus sit, verba Dei sunt. Verba prophetarum et apostolorum verba Dei sunt, quia verba Dei locuti sunt. Sanctus enim Spiritus locutus est in eis, nec tamen illa verba referuntur ad illos, ut illorum verba sint, sed veri Dei verba. Verba Christi ad se ipsum referuntur, et verba Dei dicuntur merito, quia naturaliter Deus est, et totus Deus, et tota sapientia, et in eo plenitudo donorum Dei. Propterea sequitur: *Non enim ex mensura dat Deus spiritum.* Ac si dixisset: *Ex mensura dat Deus spiritum suum* singulis hominibus, sicut ait Apostolus: *« Alii datur per Spiritum sermo sapientiae, alii sermo scientiae »*, ceteraque spiritualium donorum divisio. Quibus verbis ostenditur, ex mensura dari Spiritum sanctum membris Ecclesiae. Quod consequenter ait Apostolus, dicens: *« Unus autem opera-*

tur atque idem Spiritus, dividens singulis propria, prout vult ». Christo autem, qui est ca; ut Ecclesiae, non e mensura dat Deus spiritum, sed sicut totum ex se ipso toto genuit Filium suum, ita incarnato Filio suo totum spiritum suum dedit, non participiter, non per subdivisiones, sed generaliter et universaliter.

Pater diligit Filium et omnia dedit in manu ejus. Causam reddit, cur ceteris hominibus ex mensura dat Deus spiritum, Filio autem suo non ex mensura, sed ex toto dat spiritum. Quare? Non ob aliud, nisi quia *Pater diligit Filium*, ideo dedit ei totum suum spiritum, et omnia dedit in manu ejus. Quae omnia? An forte omnia, quae in ipso facta sunt? In principio enim fecit Deus caelum et terram; et psalmus. *« Omnia in sapientia fecisti »*. Illa itaque omnia, quae in Filio facta sunt, dedit Pater in manu ejus, *Altius omnia dedit in manu ejus*, hoc est, omnia quae substantialiter habet Pater, dedit Filio, gignendo ipsum de se aequalem sibi per omnia.

Qui credit in Filium, habet vitam aeternam. Quare? Quia ipse Filius vita aeterna est, sicut ipse ait: *« Ego sum veritas et vita »*. Merito ergo, *qui credit in Filium, habet vitam aeternam*. Ac si dixisset: *Qui credit in Filium, habet ipsum Filium*, ac per hoc habet vitam aeternam, quia ipse Filius vita aeterna est. *Qui autem non credit in Filio, non videbit vitam aeternam.* Eodem genere locutionis: qui autem non credit Filio, non videbit Filium, qui est vita. *Sed ira Dei manet super eum.* Non dicit: *ira Dei veniet super eum*, sed ait: *manet super eum*. Quae est illa *ira Dei*? Nihil aliud, nisi maledictio illa, qua Deus maledixit primi hominis peccato, *mandatum suum transgredientis, dicens: « Maledicta terra in operibus tuis »*. Illius irae effectus est mors, et corruptio, et omnino veritatis ignorantia, quae omnia inanes super eum. De illa ira ait Apostolus: *« Fuistis aliquando filii irae sicut et ceteri »*. Ira Dei potest originale peccatum intelligi, quoniam illud originale peccatum iram Dei in naturam humanam provocavit; quod originale peccatum manet in his, qui nolunt credere in eum, qui pro illis mortuus est.

Ut ergo cognovit Jesus, quia audierant Pharisei, quia Jesus plures discipulos facit, et baptizat, quam Joannes, etsi Jesus ipse non baptizavit, sed discipuli ejus. Baptizavit Christus et non baptizavit. Baptizavit, id est purgavit in spiritu, quos non ipse, sed sui discipuli aqua tingebant in corpore.

Reliquit Judaeam, et abiit iterum in Galilaeam. Postquam Dominus cognovit, cui omnia corda cognita sunt, quod audierant Pharisei plures discipulos ad eum venisse, quam ad Joannem, et plures baptizasse quam Joannes, reliquit Judaeam. Pharisei quippe, invidia commoti adversus Christum ejusque discipulos, videntes baptismum Joannis paululum vilescere, quoniam maxime ex Phariseis discipuli Joannis fuerunt, sicut etiam tunc et Christi,

VARIAE LECTIONES.

¹ Corr., pro sunt cod. sed. ² Cod. nunquid. ³ Cod. nunquid.

baptisma vero Christi crescere et numerum discipulorum ejus, insuper etiam cognoscentes per doctrinam Christi legem evacuari, Veterisque Testamenti caerimonias, quod in doctrina Joannis non potuerunt cognoscere, tali itaque zelo turbati, Christum suosque discipulos omnesque credentes in ipsum cogitabant persequi. Hac occasione reliquit Jesus Judaeam, id est Pharisaeos incredulos, cogitantes eum persequi. Hoc autem fecit, non quasi timidus vel impotens; potuit enim permanere in Judaea a persecutione carnalium impiorumque Pharisaeorum illaesus; sed ut exemplum credituris in eum relinqueret, dans eis suo exemplo potestatem fugiendi a facie persequentium se, eosque ad tempus deserere, ne ante tempus Deo placitam et praefinitam ab eis comprehenderentur; ac per hoc in Judaea diutius maneret, si, quos reliquit, credituros cognosceret. Juxta vero leges theoriae reliquit Jesus Judaeam, postquam ex Judaico populo primordium Ecclesiae in his, qui in eum crediderunt, suscepit; reliquit carnales perfidosque Judaeos, legis litteram sequentes, et ad spiritum ipsius litterae, qui est Christus, accedere nolentes. Morabatur itaque Dominus in Judaea, ut salvaret quos voluit; reliquit Judaeam, deserens quos merito suae superbiae salvare neglexit. Deseruit litteram legis, quae neminem ad perfectum ducit; lex enim neminem ad perfectum duxit; et ab iis iterum [abiit]^a in Galilaeam, hoc est, in spiritualem ipsius litterae intellectum, qui per Galilaeam symbolice figuratur. Nec vacat quod ait: *Abiit iterum in Galilaeam*. De Galilaea enim venit in Judaeam, sicut in superioribus scriptum est: « Posthaec venit Jesus et discipuli ejus in Judaeam terram ». Galilaea caelestis vitae ac divinae bonitatis figuram gerit, de qua Dominus nascens in carne venit in in Judaeam, hoc est, in sacramenta ipsius legis, quae primo Judaeis data est, sicut ait Apostolus: « Dum autem venit plenitudo temporum, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege ». Quoniam vero noluit manere sub lege, neque eos, qui in eum credituri essent, reliquit legem, ne sub lege essent, sed sub spiritu. Et hoc est, quod Apostolus ait, « ut eos, qui sub lege erant, redimeret », hoc est, de servitute carnalis legis in libertatem spiritus revocaret. Et hoc est: *abiit in Galilaeam*.

Oportebat autem transire per Samariam. Inter Judaeam et Galilaeam Samaria constituta est, hoc est, inter legem litterae, quae significatur per Judaeam, et aeternas divinas leges circa Deum revolutas, quarum figuram gerit Galilaea, lex naturalis in medio constituta est. Quoniam igitur Christus primo quidem ex lege litterae fundamenta suae sumpsit Eccle-

siae, oportebat eum transire per gentes sub lege naturae constitutas, ut ex eis similiter in structuram, quam coeperat, electos per fidem lapides vocaret. Samaria quippe ab alienigenis, hoc est ab his, qui et legali littera, quae soli carnali Israel imposita, et naturali lege usi sunt seu abusi, possessa est, ut cum universali Ecclesia, et ab Judaeis et a gentibus collecta et aedificata, ipse fabricator in Galilaeam aeternae beatitudinis rediret. Quod autem Galilaea aeternam vitam significet, non solum ex interpretatione potest conjici, verum etiam ex divinis gestis, quae in ea peracta sunt. Galilaea quippe *transmigratio facta vel revolutio* interpretatur^a; transmigratio autem facta est humanae naturae in Salvatore suo de lege primum carnali in leges naturales, ab ipsis iterum ultra naturam in leges aeternas. In Galilaea quoque juxta fidem rerum gestarum transformatio Christi facta est, per quam significatur humanae naturae transmutatio in pristinam gloriam, quam peccando deseruit. In Galilaea ascendit in montem, in quo octonariam doctrinam discipulis suis tradidit, per quam ad beatitudinem futurae, quae octonario numero innuitur, credentes in Christum transituri sunt.

Venit autem Jesus in civitatem Samariae, quae dicitur Sichar, juxta praedium, quod dedit Jacob Joseph filio suo. Samaria, ut praediximus, gentilis populi sub naturali lege constituti typus est; civitas Samariae, quae dicta est Sichar, collectionis fidelium illius populi fidem Christi accipientis. Sichar quippe interpretatur *conclusio* seu *ramus*^b. Gentilium populus conclusus erat. Conclusit Scriptura omnia sub peccato. Ipse est ramus de oleastro excisus et olivae, cujus rami fracti sunt, insertus. Notandum, Sichar pro Sychem corrupte poni. Sychem interpretatur *numeri*^c: electos ex gentibus numeratos investigatio manet. Et quoniam ipsa naturalis ratio non aliunde surgit, nisi a causa omnium bonorum, a Deo videlicet, pulchre dicitur *fons Jacob*, id est ratio infinita, Patris altitudinem precedens. Fons quoque Jacob hanc universitatis infinitam partem, hoc est omnia visibilia intra hujus mundi sensibilis terminos coartata, non incongrue significat. Breviter ergo colligendum: fons Jacob aut sensibilis naturae aut intelligibilis rationis symbolum est.

Jesus ergo fatigatus ex itinere sedit sic super fontem. Fatigatio Jesu incarnatio ejus est. Nostram quippe naturam merito originalis peccati, laboribus hujus mundi atque aerumnis fatigatam, accepit. Iter ejus descensus divinitatis suae, ad suscipiendam nostrae naturae similitudinem. Absque labore creavit nos per divinitatem, cum labore creavit nos per

VARIAE LECTIONES.

^a Abiit om. cod., a. id. ex conji.

^a S. Hieronymus: *Galilaea, volutabilis, aut transmigratio perpetrata vel rota*. J. Scotus recte vocem derivat a גליל , *volvare*; interpretio *transmigratio* respicit גליל , GUGAL, Josua V, 9.

^b Sic S. Hieronymus: *Sichar conclusio sive ramus*.

NOTAE.

^c S. Hieronymus: *Corrupte pro Sychem, quae transfertur in humeros, ut Sichar legeretur, usus oblituit*. J. Scotus legisse videtur *numeri* pro *humeri*; sed interpretatio *numeri* non satis accurata est; nam Sychem derivatur a סח .

Humanitatem. Aeternaliter in se ipso et in Patre suo manens et immutabiliter, movit se ipsum veluti quodam itinere temporalis dispensationis per carnem.

Sedit super fontem. Sessio Christi incommutabilis divinitatis suae in nostra natura possessio. Nostra autem natura duplex est : constat quippe ex visibili corpore et invisibili anima. Quae duo duplex ipsius fontis interpretatio indicat. Praedictum namque est, et rationabilem animam et visibilem creaturam fontem figurasse. Quoniam vero humanitas Christi non solum omnem visibilem, verum etiam omnem intellectualem creaturam superat, homo enim dicitur et plus quam homo, apte super fontem sedisse narratur, quamvis ex itinere fatigatus. Infirmis enim humanitatis ipsius omni creatura fortior est merito, quia in Deum assumpta. *Hora erat quasi sexta.* Sexta hora sextam mundi aetatem praefigurat. Cujus prima aetas ab expulsionem primi hominis de paradiso usque ad altare, quod Noe exiens de arca post diluvium construxerat, computatur. Secunda, inde usque ad altare, in quo Abrahami jussus a Deo immolare Isaac. Tertia, dehinc ad altare regis David in arca Ornan Jebusei. Deinde quarta, usque ad altare Zorobabel in templo reaedificato. Inde quinta, usque ad baptismum Joannis, seu, ut multis non irrationaliter videtur, usque ad verum altare, hoc est usque ad Christi crucem, quam cuncta praefata typificant altaria. Protenditur hinc sexta aetas usque ad finem mundi; nunc agitur. Septima namque aetas in alia vita perficitur in animabus corpore solutis; quae aetas incipit martyrio Abel, et in fine mundi resurrectione omnium terminabitur. Post quam octava incipiet apparere, quae nullo fine circumscribetur. Potest etiam in sexta hora perfecta caelestis gratiae claritas, quae Christo inhumanato plenissime illuxit mundo, typice figurata intelligi. Senarius aequidem numerus perfectus est.

Veni mulier ex Samaria haurire aquam. Samaria, ut praediximus, figuram gentium suggerit. Mulier egressa de Samaria Ecclesia est, ex ipsis gentibus collecta, quae, suscepta fide veritatis, fontem ipsius, id est Christum, haurire desiderat. Item mulier de civitate egressa naturam indicat humanam, quae naturaliter rationis fontem appetit, unde siti suae, hoc est, indito sibi verae cognitionis appetitui satisfacere valeat; quod ante incarnationem conditoris, qui est fons vitae, adimplere nequiverat. Bibebat tamen laboriose ex naturali fonte rationis sibi insitae, naturam rerum physico motu vestigans, ipsiusque naturae creatorem et causam. *Dicit ei Jesus : Da mihi bibere.* Discipuli enim ejus abierant in civitatem, ut cibos emerent. Jesus super fontem sedens petit ab Ecclesia primitiva, quam ex gentibus elegerat, potum fidei, qua in eum creditur. Petit a natura potum rationis, qua conditor atque redemptor suus investigatur. Discipuli in civitatem emere cibos aieunt, apostoli sunt in mundum missi, ut eme-

rent spirituales escas, hoc est fidem et actionem et cognitionem, quibus spirituales magistri Ecclesiae satiantur. Primo siquidem ab his, quibus praedicant, fidem postulant, deinde congruas ipsi fidei actiones, postremo cognitionem veritatis, propter quam et fides praedicatur et actio scientiaeque perficitur.

Dicit ergo ei mulier Samaritana : Quomodo tu, Judaeus cum sis, a me bibere petis, dum sim mulier Samaritana? Non enim coutuntur Judaei Samaritanis. Mulier illa Samaritana, quae typum Ecclesiae seu naturae gestabat, miratur Dominum, quem adhuc ignorabat, sed tantum Judaeum fuisse cognoverat, cur petierit ab ea bibere, cum esset mulier Samaritana. Non enim, ut ait, coutuntur Judaei Samaritanis. Ubi secundum litteram quaeritur, quid est, quod ait femina, *non enim coutuntur Judaei Samaritanis*, dum Samaritani et sub lege Moysi omnibusque ejus praeceptis et symbolis vixerint, simulque cohabitarint, ac per hoc, si sub una lege vivebant, in cibis etiam communicasse existimandum. In quo ergo non coutebantur? Ad hoc dicendum : Judaei et Samaritani, sub una lege degentes, unum Deum. Patrem videlicet adorabant, sed de loco orationis contendebant. Judaei quippe in nullo alio loco adorari putabant, nisi in templo, quod erat Hierosolymis. Samaritani vero in monte Samariae, in quo habitavit Jacob, Deum colendum existimabant. In hoc ergo non coutebantur, de loco orationis discrepantes. Si enim lex Judaica Judaeos Samaritanis couti prohiberet, fortassis Christus figuratum potum a muliere non peteret, nec suos discipulos cibos ab eis emere sineret, cum indubitanter non potum aquae corporalis, sed potum fidei spiritualis petiisse credendum sit.

Respondit Jesus et dixit ei : Si scires donum Dei, et quis est, qui dicit tibi : Da mihi bibere, tu petisses eum, et dedisset tibi aquam. Ac si dixisset : Si tu, mulier, nosset me, et in me perfecte crederes, et si scires donum Dei, hoc est Spiritum sanctum, tu petisses a me bibere, et darem tibi merito tuae fidei aquam vivam, Spiritum videlicet sanctum.

Dicit ei mulier : Domine, neque hauritorium habes, et puteus altus est. Quomodo ergo habes aquam vivam? Mulier, adhuc carnalis et nondum credens, D ignorabat verba loquentis cum ea; putaverat enim illa de sensibili aqua Dominum dixisse, cum ipse de intelligibili tractaret. Puteus altus, ut praediximus, aut profunditatem humanae naturae significat, aut humilitatem sensibilis atque corporalis creaturae, quae propterea profunda dicitur, quia nihil in universitate rerum creaturarum inferius est corporali natura. Hauritorium vero studium sapientiae, quo intimis naturae sinibus rationis unda promulgatur, dum de humana substantia sensibilive creatura physica tractat investigatio. Sanctus Augustinus puteum profundum delectationem¹ corporatum

VARIAE LECTIONES.

¹ Coel. delectationem.

rerum, ex quibus et in quibus instar aquae manantis ipsa delectatio surgit, significare astruit; hauritorium vero cupiditatem carnalis animae, quae semper appetit delectatione¹ temporalium et corporali-um rerum satiari. Sequitur :

Numquid tu major es patre nostro Jacob, qui dedit nobis puteum, et ipse ex eo bibebat, et filii sui, et pecora sua? Mulier Samaritana alienigena erat; patrem autem suum vocat Jacob. Nec immerito, quia sub lege Moysi vixerat, et praedium; quod Jacob filio suo Joseph dederat, possidebat. Quod ergo ait: Numquid tu major es patre nostro Jacob? videtur hoc velle, ac si diceret: Numquid majoris potestatis es patre nostro Jacob, qui hunc puteum foderat, et hauritorium habebat, quo aquam et sibi et filiis et pecoribus suis ministrabat? Tu autem neque hauritorium habes, neque ullum instrumentum aquae trahendae, et mihi promittis dare bibere; verba loquentis secum adhuc non intelligens.

Respondit Jesus et dixit ei: Omnis qui bibit ex aqua hac, quam haurire vis, femina, et existimas me a te petere, sitiet iterum, temporalem videlicet sitim temporaliter exstinguit. Quicumque autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum. Ac si diceret: Cuicumque credenti in me donum sancti Spiritus a Patre per me procedentis dedero, non sitiet in aeternum. Dicturus enim est cum Psalmista: « Satiabor, cum apparuerit gloria tua ».

Sed aqua, quam dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam. Aqua spiritualis, hoc est, donum sancti Spiritus salit in vitam aeternam. Aqua corporalis deorsum fluit, aqua spiritualis sursum salit, ac secum eos, qui eam imbibunt, in aeternam gloriam et beatitudinem subvehit.

Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam ut non sitiam, neque veniam huc haurire. Incipit natura cognoscere conditorem suum; inest enim rationali creaturae appetitus beatitudinis et verae cognitionis, quod per Samaritanam mulierem praefigurabatur. Incipit Ecclesia fidem, quam prius simpliciter coepit haurire, alius cognoscere, dum in theologicis rationes inchoat intrare.

Dicit ei Jesus: Vade, voca virum tuum, et veni huc. Ac si diceret: Petis a me aquam salientem in vitam aeternam, Spiritum videlicet sanctum, cujus dono vitam aeternam do. Non potes talem aquam bibere, nisi virum tuum vocaveris. Vade ergo, si vis bibere, voca virum tuum, et cum illo veni huc; hoc est: crede in me, ut et tu, et tuus vir, Spiritum sanctum imbibas. In hoc loco de genere in speciem transitus intelligitur theoriae. Praedictum est namque, quod Samaritana mulier et generalis Ecclesiae de gentibus collectae, et generalis humanae naturae symbolum sit. Nunc vero eadem mulier, et uniuscujusque in unitate Ecclesiae constituti, et uniuscujusque animae

A humanam naturam participantis figuram per Mulier itaque est anima rationalis, cujus vigetur animus, qui multipliciter nominatur quando enim intellectus, aliquando me quando animus, saepe etiam spiritus. viro ait Apostolus: « Caput mulieris viri Christus, caput Christi Deus »; ac diceret: Animae rationalis caput est vir ejus intellectus ejus; ipsius vero intellectus caput est. Hic est enim naturalis ordo humanaturae, ut sub regimine mentis subdatur animus autem sub Christo; ac sic totus homo perjungitur Deo et Patri. Nam et sexus duplesano atque femineus, qui in solo corpore inspicitur, interiores animi et animae ha praetendit². Ternaria quippe rationalis animus visio est: in animum, et rationem, et sensu-riorem. Animus semper circa Deum volvitque vir atque rector ceterarum animae merito dicitur, quoniam inter ipsum et C suum nulla anima interposita est creatura. B circa rerum creaturarum causas et cognitionetur, et quicquid animus a superna contemp-eripit, rationi tradit, ratio vero commu-moriae. Tertia pars animae est sensus intu-ratiōi subditur, quasi superiori parti, ac per-rationem subditur menti. Sub illo vero-sensu naturali ordine sensus exterior per quem tota anima quinquepartitum corpsum vegetat, regit, totumque corpus vivifi- C niam itaque anima rationalis nil de super-percipere valet, nisi per virum suum, hoc-animus, qui principatum totius naturae te-rito jubetur³ mulier, anima videlicet, v-rum suum, intellectum suum, cum quo et J dona spiritualia potest bibere, absque- modo supernae gratiae [potest]⁴ esse J Ideo ait, voca virum tuum et veni huc; ab- tuo minime praesumas ad me venire. Abs- que intellectu, nemo novit altitudinem ul- ascendere, nec dona spiritualia participare.

Respondit mulier et dixit ei: Non habeo vi- cit ei Jesus: Bene dixisti, quia virum non ha- dixisti, ait; laudo, quod dixisti, quae⁵ ver- Novi enim te non habere virum, neque i- D quia tu dixisti, te non habere, sed per m- cui vacat omnia nosse.

Quinque enim viros habuisti, et nunc que non est tuus vir; hoc vere dixisti. De quin- mysticae mulieris, id est rationalis animae (viventis, sensus auctorum variantur. Qu- quinque libris Mosaicae legis accipiunt; sensus propterea non probatur, quoniam solummodo data est lex Mosaica, haec aute- generaliter omnem humanam animam s- Augustinus quinque sensus corporis quin-

VARIAE LECTIONES.

¹ Cod. delectationem. ² Cod. praetendunt. ³ Cod. iuretur. ⁴ potest em. eod., add. ex conj. ⁵ forte quia?

intelligit, sub quibus unamquamque animam¹, A priusquam ad perfectam aetatem venerit, qua ratione uti possit, non dubium est vivere. Visus enim in infantibus viget, similiter auditus, olfactus, gustus, tactus. Ultra hos carnalis adhuc anima atque infantilis nihil potest participare. Dum autem venit ad aetatem adultam, quasi cuidam sexto viro copulatur, id est rationi. Saepe tamen carnalis anima atque insipiens, neglecto rationabili motu, veluti naturali viro errori subditur, a quo et per quem fallitur, et ea, quae contra naturam sui sunt, derelicto naturali ordine appetit. Ideoque de eo dicitur, *et nunc quem habes non est tuus vir*; tuum virum deseruisti et obedire ei noluisti, adulterum secuta es, ac per hoc adultera facta. Sed si vis bibere de aqua, quam dabo tibi, vade, voca virum tuum, cui subiectus B fieri et spirituali conjugio adungi. Desere adulterum, ne sis adultera; desere errorem, quo seducta es; virum tuum reliquisti, et naturalem castitatis tuae pulchritudinem violasti. Hactenus Augustinus. Maximus quinque viros quinque leges humanae animae datas significare asserit. Quarum prima in paradiso ante peccatum data est homini, de illicito et prohibito ligno. Secunda post praeviationem et expulsionem ejus de paradiso, de multiplicatione humanae propaginis. Tertia Noe ante diluivium, de arca fabricanda. Quarta post diluivium, de divisionibus gentium. Quinta Abraham, de circumcissione et immolatione filii sui. His quinque legibus, quasi quibusdam quinque viris, humana anima ab initio mundi usque ad legem Moysi subiecta C erat. Lex autem litterae, quae data est per Moysen, non ad liberandam animam vel justificandam data est, sed ad redarguendam, et gravitatem sacramentorum opprimendam, quae ei nullam salutem contulerant, nisi ad gratiam Novi Testamenti confugeret. Lex enim data est, ut gratia quaereretur, gratia autem data, ut lex impleretur. Quoniam igitur lex litterae nil humanae naturae contulerit ad salutem, neminem enim lex ad perfectum duxit, sed ad culpam delictorum valuit, sicut ait Apostolus: «Virtus peccati lex», idem: «Lex autem subintravit, ut abundaret peccatum», pulchre ait Dominus Samaritanæ: *Et nunc quem habes non est tuus vir*; dimitte litteram, non est tuus vir; vade ad virum tuum, ad D spiritum litterae; voca legem gratiae, quae est tuus vir, a quo spirituales virtutum prolem concipies, cum quo dona sancti Spiritus tibi dabo, quibus in naturali videlicet lege, jubetur rationabilis anima votare virum suum, hoc est Novum Testamentum, le- grem gratiae, sub qua sola salvari poterat.

Dicit ei mulier: Domine, video, quia propheta es tu. Cognovit mulier ex his, quae ei Dominus de numero virorum suorum, deque suo adulterio cum viro alieno, quod ipse propheta fuerit, continuo

proposuit quaestionem, ac si diceret: Quoniam video te et indubitanter cognosco prophetam esse, solve mihi quaestionem, de qua Judaei et Samaritani contendunt, de loco videlicet adorandi Deum, pro qua ipsi Judaei nobis non contuntur, hoc est, a nobis dissentiunt.

Patres nostri in monte hoc adorabant. Id est, Jacob, et filii ejus, et omnes Samaritani, qui sub lege Mosaica degebant, et vos, Judaei, dicitis, quia in Hierosolymis est locus, ubi oportet adorare. In hoc itaque dissentimus, in hoc unanimiter non contimur. In monte hoc Samariae adoramus Deum, ubi Jacob, vos in templo Hierosolimitano. Quoniam itaque video te prophetam, nosse omnia te non dubito; ac per hoc fac me certam de hac contentione, id est vestra et nostra, ubi adorare Deum debemus, in hoc loco, an Hierosolymis.

Dicit ei Jesus: Mulier, crede mihi, quia venit hora quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitur Patrem. Vos adoratis, quod nescitis, nos adoramus, quod scimus. His verbis mulieris jactantiam Samaritanæ omniumque Samaritanorum opprimit. Samaritani quippe putabant, se non minoris religionis fuisse, quam Judaei. Ex persona igitur Judaeorum loquitur, non impiorum se non recipientium, sed patriarcharum et prophetarum, et eorum, qui in se crediderunt paulo ante in Judaea. Propterea ait: Vos adoratis Patrem quem nescitis, nos autem adoramus eundem Patrem quem scimus. Nemo enim potest adorare Patrem, nisi prius adoraverit Filium. Qui credit in Filium, ipse novit Filium, ac per hoc novit et Patrem. Ait enim: «Philippe, qui me videt, et Patrem meum videt». Tu igitur, mulier, cum tua tota [gente] nescis Patrem quem adoras, quia adhuc non credidisti in Filium ejus, per quem ad Patris notitiam pervenitur. Et hoc est quod sequitur: *Quia salus ex Judaeis.* Ac si aperte diceret: Ideo scimus quod adoramus, adjungens se credentibus Judaeis, *quia salus ex Judaeis*, quia Christus, qui est totius mundi salus, ex Judaeis est, non solum origine carnis, verum etiam propagine fidei; ex eis enim orta est fides et primitiva Ecclesia.

Sed venit hora et nunc est. Horam dicit praesentiam suam in carne. Tu, inquit, mulier, de loco adorandi me consulis; ideo tibi dico, venit hora, praesens sum, et nunc sum in carne. *Quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate.* Priusquam venirem, nemo potuit adorare Patrem in spiritu et veritate, praeter patriarchas et prophetas, quibus praesentia mea in carne revelata est per Spiritum, antequam venirem in mundum. Non ergo, o mulier, in monte hoc, neque in Hierosolymis veri adoratores adorabunt me et Patrem meum, sed interior in intimo templo cordis sui intelligentiaeque suae. Purgabitur prius per fidem, illuminabitur per

VARIAE LECTIONES

¹ Cael. unaquaeque anima.

scientiam, perficietur per deificationem. In monte A theologiae in spiritu adorabunt, qui Spiritu sancto illuminati erunt. *Etenim Pater tales quaerit adorantes se*, qui eum in spiritu suo et in veritate cognitionis suae adorant. Quod praedixit ratione conclusit, dicens :

Spiritus Deus, et adorantes se in spiritu et veritate oportet adorare. Ac si diceret : Si Deus corporeus aut corpus esset, fortassis quaereret loca corporalia ad se adorandum. Jam quia spiritus ¹ est, eos quaerit, qui in spiritu suo et in intellectu per veram cognitionem se adorent.

Dicit ei mulier : Scio, quia Messias venit, qui dicitur Christus. Quoniam praedixit Dominus : « venit hora et nunc est », putabat mulier de Messia, hoc est de venturo Christo, quem adhuc praesentem non cognoverat, quasi de alio dixisse. Audierat enim ex prophetis Christum venturum. Ideo ait : *Scio quia Messias venit. Venit dixit, non « veniet »*, ut sua verba verbis prophetae compararet, cum quo loquebatur; aut quodammodo illuminata a spiritu venientem Christum praesentialiter intellexit, aut quia usus loquendi est, ut de eo, qui est in itinere, *venit*, cum adhuc non venerit, dicatur. Messias hebraicum nomen est, quod graece interpretatur Christus, hoc est unctus. *Cum venerit ille, adnuntiabit nobis omnia.* Adhuc non intellexit perfecte praesentem Christum, credidit tamen, a prophetis erudita, adventum Christi et doctrinam ejus futuram. *Adnuntiabit nobis omnia*, cuncta videlicet, quae ad cultum suum et Patris sui pertinent.

Dicit ei Jesus : Ego sum, qui loquor tibi. Primo Dominus intellectum mulieris aperuit, ut crederet, deinde se ipsum ei manifestavit. Illa siquidem credidit prophetas, qui de adventu Christi praedixerunt; ideoque meruit loqui cum ipso, quem futurum crediderat, quamvis adhuc praesentem non cognoverat. Cujus fidei merito venit ad cognitionem loquentis de se ipso Christi et dicentis : *Ego sum ipse Christus*; quem cognoscis futurum, jam cognosce praesentem.

Ei continuo venerunt discipuli ejus, et mirabantur, quia cum muliere loquebatur. Quare mirabantur, cum saepissime Christus locutus est cum mulieribus? Non ergo mirabantur Dominum suum loqui cum muliere, sed hoc solum mirabantur, quia cum Samaritana, id est alienigena muliere, ignorantes mysterium Ecclesiae de gentibus futurae. *Nemo tamen dicebat : Quid quaeris aut quid loqueris cum ea?* Non enim ausi sunt discipuli interrogare Dominum suum, timentes, ne ab eo reprehenderentur, si incaute eum interrogarent, nondum valentes futurae Ecclesiae mysterium cognoscere.

Reliquit ergo hydriam suam mulier. Postquam Ecclesia se i humana natura cognovit praesentiam

A divinae substantiae in carne, reliquit hydriam reliquit usum suum carnalem, reliquit ad studium carnalis scientiae.

FRAGMENTUM III.

CAP. VI, 5-14.

.
 turbam ad se venientem videre non posset, et suos non levaret, qui, priusquam fieret, non omnia viderat, neque unquam corporalium instrumentis ad videndum indigebat. ergo oculos suos, edocens cordis nostri occurrere. Levare etiam oculos nostri cordi plo Christi admonemur, ut, si forte, eo nos, et interius illuminante, altitudinem actus scientiae, necnon et theologiae ascendere pe mur, turba sequentium carnalium cogitationum non perturbet, et a contemplationis altitudi- ciat, sed eas spiritualibus escis, quantum capere, satisfaciendo pascere procuremus. *1 Philippum.* Philippus, qui interpretatur *os la-* figuram gerit praedicantium fidem, quibus in dine contemplationis cum Christo constituto carnalium cogitationum turba pascenda *D* quotidie loquitur : *Unde ememus panes ut man- hi? Hoc autem dicebat tentans eum, hoc est ipsius de futuro miraculo consulens. Deus *C* malorum est. Tentat autem electos probandi non supplantandi. Tentationis siquidem duae sunt, quarum una justorum probat fidem, impiorum reprobat perfidiam.*

Ipse enim sciebat, quid futurum erat facien- bandi, inquit, gratia tentat Dominus Philippum discendi, quid faciendum foret. Ipse enim priusquam fieret mundus, omnia miracula facturum esset in mundo. Quod enim ait, *ipa-* sciebat, non ante aliquod tempus, sed ante tempora cognoverat, quid futurum ei ex- cere.

Respondit ei Philippus : Ducentorum dena- *panes non sufficiunt his, ut unusquisque mi-* *quid accipiat.* Adhuc Philippus lacte doctrinae tritus, solidum verae fidei atque cognitionis capere non valens, juxta suae jam virtutis *f* tem respondit, impossibile existimans, tanta- titudinem paucis panibus refici posse. *Eri-* itaque gratia ludit Dominus cum Philippo, *t* ejus fidei simplicitatem, ut per hoc disceret ascendere, nullamque difficultatem Deo *er* inesse. Ordo itaque evangelisantium, qui, *u* mus, per Philippum typice insinuat, *tent-* Domino, hoc est, fidem illorum probanti, *ac p*

VARIAE LECTIONES.

¹ Corr., cod. qui a spiritu.

NOTAE.

¹ Mira sane interpretatio; derivare enim videtur vocem *Philippus* a Φ , *os*, et λ αμπάς.

etiam laudanti, respondit : Ducentorum denariorum panes non sufficient. Centenarius numerus perfectus est; decies enim decem eum conficiunt; qui numerus si fuerit duplicatus, faciunt ducentos; pulchre perfectionem bonae actionis et rationabilis scientiae typum gerens, quae pascendis, hoc est audiendis in fide non sufficient, nisi eis altitudo theologiae addatur. Actio quippe virtutum fidelium animas solummodo purgat, scientia vero rerum creaturarum illuminat; sed illa purgatio atque illuminatio eis non sufficit, nisi habitus perfectae contemplationis addatur, qui solus animas ad consummatam spiritualium refectionum plenitudinem perducit.

Dicit ei unus discipulorum ejus Andreas, frater Simonis Petri: Est puerulus unus hic, qui habet quinque panes hordeaceos, et duos pisciculos, sed haec quid sunt in tantos? Eadem simplicitate, qua et Philippus, respondit Andreas frater Simonis Petri. In ea tamen simplicitate multiplex continetur theoria. Puerulus iste, qui juxta fidem rerum gestarum aut unus ex discipulis intelligitur, aut puerulus quidam ex turba, quae eos sequebatur, mystice legislatorem significat, Moesen videlicet, qui veluti quidam puerulus non incongrue dicitur, quia ipsa lex, quae per eum data est, neminem ad perfectam justitiae aetatem perduxit. Unus puerulus dicitur legislator, quia unitatem Ecclesiae futuram praefigurabat factis, diciturque prophetabat. *Hic dixit, hoc est in Veteri Testamento, quod jam Novo clarescente viliscere coepit, adhuc tamen omnino non recessit. Qui habet quinque panes hordeaceos;* quinque panes hordeacei sunt quinque Mosaicae legis libri, qui hordeacei non immerito dicuntur, quia carnales homines illis pascabantur. Hordeum quippe jumentorum est proprie alimentum, non hominum. Carnalis populus adhuc sub littera degens, et vetustatem primi hominis, de quo scriptum est: « Homo, cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis », non deserens, in numero jumentorum brutorum computabatur, ac per hoc sola littera, quasi quodam hordeaceo pane mixto cum palea, non autem spirituali medulla ipsius litterae vescabatur. Granis siquidem hordeaceis ita naturaliter intimi palearum folliculi adhaerent, ut vix ab eorum medulla segregari queant, legalium sacramentorum necnon et praeceptorum difficultatem intelligentiae significantes. Quinarius quoque numerus hordeaceorum panum quinque corporeos sensus insinuare non incongrue intelligitur. Quanto siquidem quis fidelium in his, quae per quinquepartitum corporis sensum accipiuntur, delectatur, tanto inter bruta animalia hordeo vescentia computabitur. Dum vero eos, sensus dico, actionis et scientiae incremento deserens spirituali esca vescitur, non jam inter bruta, sed inter rationalia animalia reputatur. Quoniam itaque nemo ad altitudinem virtutum et contemplationum sinitur ascendere, nisi prius sen-

sibilium rerum significationibus nutriatur, pulchre Dominus sequenti se turbae fidelium panes distribuit hordeaceos, ut prius inde satiatos¹, si fidem, quam acceperant, servaverint, ad spiritualia et altiora rationabilis creaturae alimenta perducatur, quibus, priusquam corporeos sensus, omniaque, quae per eos accipiunt, transcendant, nutriri non possunt. Quod ergo ait, *sed hoc quid est in tantos?* tale est, ac si diceret: Legis littera seu corporei sensus et corporalia, quid sunt? quid prosunt ad tantam multitudinem fidelium, qui in te credituri sunt, et spiritualia alimenta petaturi, quae omnem litteram omnemque corporeum sensum superant? « Nec enim oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus diligentibus se ».

Dicit autem Jesus: Facite homines recumbere. Erat autem foenum multum in loco. Foenum multum legis litteram significat, quae multiplex erat in symbolis, foenum quoque multum carnalium cogitationum, quae per corporeos sensus animae ingeruntur, ab eaque iterum citissime labuntur, non incongrue significat. Pulchre quoque discipuli jubentur facere homines recumbere, quoniam magistri veritatis, nisi prius veluti in infimis locis, in simplicitate litterae et visibilis creaturae eos, quos nutriverant, erudire incipiant, in altitudinem contemplationis erigere non valent. Primus quippe gradus est, ad ascendendam altitudinem virtutum, sanctae Scripturae littera, rerumque visibilium species, ut prius recta littera, seu creatura inspecta, in spiritum litterae, et in rationem creaturae, rectae rationis gressibus ascendant. *Recubuerunt ergo viri numero quasi quinque millia.* Eadem ratione theoriae, sicut per quinque panes quinque libri Mosis, quantum ad litteram attinet, seu quinque corporis sensus significantur, ita per quinque millia multitudo eorum, qui sub lege litterae vixerunt, seu eorum, qui carnalibus sensibus adhuc subjiciuntur, recta ratione innuitur. Millenarius quippe numerus perfectus ac cubicus est. Decies quippe decem decies millenarii numeri summam conficiunt. Qui, dum per quinarium numerum multiplicatur, carnaliter viventium plenitudinem insinuat. Qui mox, ut sancta historia et visibili rerum superficie eruditi fuerant, ad altitudinem spiritualium rerum transituri sunt.

Accepit autem panes Jesus, et gratias agens, distribuit recumbentibus, similiter et ex piscibus quantum volebant. Accepit Dominus panes, quia ipse legem per Moesen dedit, ita ut lex illius proprie dicatur, qui dedit, non illius, per quem veluti ministrum data est. *Et gratias agens, distribuit recumbentibus;* cui gratias, nisi Patri, qui sic dilexit mundum, ut Filium suum daret, per quem pasceret mundum visibilibus sacramentis et sensibilibus creaturis, ut per haec ad se cognoscendum perduceret atque nutrirer? Duo pisces duo testamenta, quantum ad sensibilia symbola pertinent, insinuant. Pisces quippe in aqua

¹ Cod. satiati.

sunt sensibilia symbola, in carnali adhuc populo, perfecte tamen vivere inchoanti. Quae symbola, dum aliis quodammodo intelligi incipiuntur, recte desiderantibus, quantum volunt, distribuuntur. Distribuire quippe est, visibilia symbola ab invisibilibus eorum intellectibus discernere, et juxta uniuscujusque capacitatem dispertiri. Quidam volunt, per duos pisces duas personas in lege, regis videlicet et sacerdotis, quidam, prophetas et psalmos significari.

Ut autem saturati sunt, dicit discipulis suis : Colligite, quae superaverunt, fragmenta, ne quid pereat. Simplex fidelium turba sola littera, visibili creatura, necnon et visibilibus symbolis saturata atque contenta; litterae et creaturae et symbolorum spirituales intellectus veluti residua quaedam fragmenta, quae adhuc carnales non possunt assumere magistri Ecclesiae colligere jubentur, ne quid ex ipsis intellectibus non intellectum pereat, sed ex eis spiritualium animarum rationabile desiderium in divinis contemplationibus satietur. Fragmenta itaque sunt hordeaceorum panum, subtiles ac difficiles intellectus sanctae Scripturae et sensibilibus sacramentorum, quas doctores Ecclesiae in unum colligunt, ne quid ex eis pereat, hoc est, ne aliquid ex eis remaneat, quod capacibus intelligibilium sensuum non distribuatur.

Colligebant ergo, et impleverunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordeaceis, qui superaverant manducantibus. Duodenarius cophinorum numerus capacitatem sapientum spiritualesque intellectus colligentium typice figurat. Duodenarius quippe numerus perfectissimus est, multisque modis consideratus, i. e. actione virtutum, et in scientia rerum, et in theologia, quae circa divina solummodo versatur, praeditos divinum hominum intellectus significat. Primum quidem duodenarii perfectio consideratur eo, quod senarii numeri duplus est. Senarius autem numerus perfectionem bonorum operum in hac vita insinuat; quae si duplicata fuerit, in aeternam contemplationem, quae totius bonae operationis fructus est, veluti in duodenarii numeri quantitatem concrevit. Item duodenarius intra se totius musicae harmonias continet. Habet enim diatessaron * in quaternario cum ternario collato; habet diapente in ternario et binario; habet diapason inter seipsum et senarium. Intra octonarium quoque numerum integra diapason est. Habet tonum inter novenarium et octonarium. Qui omnes numeri intra terminos duodenarii continentur. Ac per hoc omnium rerum visibilibus et invisibilium harmonia connexa tali numero figuratur. Quae harmonia solis divinas res intelligentibus, quantum datur hominibus, nota et comprehensibilis est. Duodenarius quoque numerus in decem dividitur et duo. Propterea et legem significat litterae, quae denaria est, et caritatis praeceptum, quod in se geminatur, et in quo lex pendunt et prophetae. Ideoque qui legem praecepto caritatis adimplent, ipsi sunt cophini, in qui-

bus spiritualia fragmenta divinum intellectum colliguntur et salvantur, ne quid eorum periret numerus dividitur in septem et quinque, qui musicae humanae vocis attribuuntur, mirabilem concordiam omnium rerum ad unum finem indicat. Quinarius siquidem in se ipso multiplicatus viginti quinque numerum complet. Quinarius vero in duo membra dividitur, quorum quaternarius est, minus ternarius. Si itaque quinarius numerus per inferius membrum multiplicaveris, viginti unum efficies. Cui numerum majus membrum addideris, erit similiter quinque; ac per hoc ad unum finem quinque septenarius multiplicati dicuntur. Spirituales cophini sunt, qui virtute actionis et scientiam unum finem aeternae contemplationis perver-

Homines ergo videntes, quod se ita signum dicebant : Quia ipse est vere propheta, qui mundum. Iterum imperfecta turba redarguitur quod propter signum visibile, non propter virtutem intelligibilem signi dicebant : *quia ipse est propheta, qui venit in mundum.* In hoc miraculo rariae quantitatis hordeaceorum panum non sit quaeritur, quid vult, quod fragmenta quinque solummodo, non autem duorum piscium colliguntur ex quibus duodecim cophini implentur, cum quinque panibus et duobus piscibus quinque millium saturata fuisse Evangelium narret. Caesarii obscura mihi videtur profunditas, ut vestigari queat. Augustinus quippe in expositio in Joannem nil inde tractat, sed omnino transiit. Quamquam multis sufficere videatur, Marco legitur : « tulerunt fragmentorum duodecim cophinos plenos, et a piscibus », ut subintelligatur et a piscibus tulerunt fragmenta, aut alia, aut alia. Sed si alia, non XII, sed XIII cophini fuerint eadem, suffecerat dicere : tulerunt fragmenta duodecim cophinos. Videtur non vacare mihi quod veluti post fragmenta panis collecta ait piscibus », absolute, nil addens. Matthaeus et Lucas indiscrete fragmenta commemorant, biguo linquentes, utrum solummodo panum, et panes, an panum simul et piscium. Conemur quantum lux mentium dederit, inquirere, non dum sensus praediximus. Praediximus quinque sensus corporis seu quinque libros in quinario panum numero insinuari, duobus verbis utriusque Testamenti symbola. Ubi quaerendum, quid inter mysteria distat ut legis, litterae videlicet et gratiae, et symbolaria itaque proprie sunt, quae juxta allegoriam facti et dicti traduntur, hoc est, et secundum gestas facta sunt et dicta, quia narrantur. Veritas Mosaicum tabernaculum et secundum Ierusalem erat constructum, et textu sanctae Scripturae dictum atque narratum. Similiter sacramentum hostiarum et secundum historiam factum

NOTAE.

* Respicit Graecorum harmonias.

et dicta sunt secundum narrationem. Circumcisio similiter et facta est in carne, et narrata est in littera. In Novo quoque Testamento mysteria baptismatis, Dominici quoque corporis ac sanguinis, necnon et sancti chrismatis juxta res gestas conficiuntur, et litteris traduntur et dicuntur. Et haec forma sacramentorum allegoria facti et dicti a sanctis Patribus rationabiliter vocatur. Altera forma est, quae proprie symboli nomen accepit, et allegoria dicti, non autem facti appellatur, quoniam in dictis solummodo spiritualis doctrinae, non autem in factis sensibilibus constituitur. Mysteria itaque sunt, quae in utroque Testamento et secundum historiam facta sunt, et secundum litteram narrata; symbola vero, quae solummodo non facta, sed quasi facta sola doctrina dicuntur. Verbi gratia, in veteri lege scriptum est: « Non coques haedum in lacte matris suae ». Illud siquidem nunquam secundum historiam legitur fuisse, teste Augustino; dictum est tamen et scriptum, ac veluti factum traditur, cum veritas divinae historiae factum fuisse non invenitur narrare. Item in Psalmis: « Montes exultaverunt ut arietes, et colles sicut agni ovium ». In his enim divinae Scripturae locis et in multis similibus allegoria sola dicti, non autem facti et dicti, intelligitur. In Novo Testamento multa narrantur, quae secundum fidem historiae non sunt facta, sed solummodo dicta ac veluti facta; quae exempla maxime in allegoria parabolarum Dominicarum reperiuntur, verbi gratia, parabola de divite et Lazaro paupere in sinu Abraham, deque interposito chasmate, de flamma, de lingua, de digito, quae omnia nulla auctoritas secundam res gestas fuisse tradit, sed figurate omnino dicta sunt. Quae forma in omnibus fere parabolis cognoscitur, proprieque symbolica nominatur; quamvis usus divinae Scripturae sit, symbola pro mysteriis, et mysteria pro symbolis vicinitate quadam atque similitudine ponere. Ponamus ergo quandam similitudinem, qua possimus suadere, quod volumus asserere. Carnalium fidelium populus et in veteri lege praecessit et in nova. Jam est, qui nihil extra litteram sensusque corporeo existimat esse, quoniam altius ultra litteram Scripturae, et ea, quae per sensus accipiuntur, [non] ¹ potest ascendere. Similiter in veteri lege perfecti et sapientes in actione et scientia spiritualium intellectuum, ac in Novo Testamento fuisse narrantur, qui, veluti discipuli, cum Christo in altitudinem contemplationis, tanquam in quandam montem ascendunt, relictis carnalibus, sub littera et sensu in foeno rerum temporalium recumbentibus. « Omnis quippe caro foenum, et omnis gloria ejus flos foeni ». Itaque cogitemus in animo veluti multitudinem quandam simplicium fidelium, in lateribus montis, seu in planitie, hoc est, infra altitudinem divinatorum intellectuum residentem. Nam ex textu Evangelii datur intelligi, non in summitate montis, sed in quadam planitie, ubi foenum

A multum fuerat, Dominum turbam pavisse. Ubi ait, « reversus in montem ipse solus »; ut secundum res gestas accipiamus, solum Dominum cum discipulis suis prius ascendisse in montem, ac deinde iterum ad inferiora descendisse, miraculoque peracto solum iterum in montem rediisse. Huic multitudini fidem Christi esurienti apponuntur quinque panes et duo pisces, hoc est sacramenta, quae et facta et scripta sunt, et symbola, quae solummodo dicta, non autem facta. Accipiens Christus panes quinque et duos pisces, et gratias agens, Patri videlicet, qui voluit fideles suos symbolis ac sacramentis pascere, tradit discipulis suis, magistris suis, ministris suis; ipsi vero turbae dividunt. Panes hordeacei a discipulis franguntur, dum ab eis utriusque legis mysteria in res gestas et in earum spirituales intellectus dividuntur. Simplici historia pascuntur carnales; divinos ipsius historiae intellectus quasi quaedam fragmenta colligunt spirituales. Fragmenta, quae comedunt carnales et saturantur, res gestae; fragmenta, quae comedunt spirituales, divina intellectus rerum gestarum sunt. Verbi gratia, legatur liber Geneseos, eo loci, ubi transitus carnis Israel per mare rubrum narratur. Simplex Christianus adhuc, veluti in foeno rerum temporalium atque carnalium recumbens, sola pascitur historia. Quidquid enim ibi factum est, quinque sensibus corporeis notum fuit. Nam et visi sunt Israelitae siccis pedibus mare transisse, Aegyptiaci vero necati fuisse. Hoc quoque a finitimis gentibus auditum est, unda marina gustata est, olfacta et tacta. Quae cuncta simplex adhuc fidelis animus secum tractat et cogitat, indeque, veluti quibusdam fragmentis divinae historiae, satiatur. Intellectum vero ipsius litterae non potest capere, ideoque ab his, qui spiritualia sapient, colligitur, ne pereat, sed valentibus intelligere proficiat. Ecce quinque panes hordeaceos: mysteria videlicet rerum gestarum, in litteram et spiritum divisa, et, quantum littera est, sensibus corporeis quinaris conveniunt ²

« Abraham », inquit, « duos filios habuit, unum quidem de ancilla, alterum de libera ». Ecce historiae prima fragmenta simplicibus sufficientia. Consequenter subjungit fragmenta spiritualia, dicens: « Haec autem sunt duo Testamenta ». Apponantur pisces duo eidem multitudini, hoc est sola spiritualis doctrina allegorice dicti, non autem secundum historiam facti. Quae veluti binario numero continetur, quoniam duobus solummodo sensibus percipitur, visu videlicet et auditu, ceteris autem sensibus percipi non potest. Legitur enim oculis, auribus auditur, olfactu vero seu gustu seu tactu remota est. Verbi gratia, ut eisdem utamur exemplis, legatur quod scriptum est in Exodo: « Non coques haedum in lacte matris suae ». Hoc symbolum et per oculos legitur, et per aures auditur; frangi vero

VARIAE LECTIONES.

¹ non om. cod. ² Una linea deest.

non potest, quia juxta rerum gestarum fidem non accipitur, sed solummodo allegorice dictum est. Et quoniam non dividitur, totum memoriae carnalium fidelium commendatur, ut credant sensum spiritualem his verbis inesse, quamvis non intelligant. Totum ab his, qui spiritualiter spiritualia cognoscunt, colligitur. In symbolis itaque, hoc est in dictionibus spiritualis doctrinae, quas sola allegoria facti, non autem dicti, tradit, nulla fragmenta colliguntur, quoniam in historiam et intellectum non dividitur. Solus enim intellectus in eo cogitatur, nullum autem factum. Item in Novo Testamento, ut et inde exemplum accipiamus, corpus et sanguis Domini nostri et sensibilibus secundum res gestas conficitur mysterium, et secundum spiritualis intellectus investigatur cerebrum (?). Quod extrinsecus sentitur et percipitur carnalibus hominibus, quinquepartito corporeo sensui subditis, hordeaceus panis est, quia altitudinem spiritualis intelligentiae non valent ascendere; ac veluti quoddam fragmentum est, quibus carnalis illorum cogitatio satiatur.

A Fragmentum spirituale est his, qui altitudinem ipsius mysterii intellectum valere gnoscerent, ideoque ab eis colligitur, ne Nam mysterium ex littera et spiritu confectum perit, partim aeternaliter manet. Per videtur, quia sensibile est et temporale quod non videtur, quia spirituale est et a Symboli exemplum fiat: « In principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum et Deus erat Verbum. » Hoc solummodo dictum, in hoc nulla res cognoscitur, ideoque et totum simpliciter a sensibus accipitur, et totum uniformiter a spiritualibus. Nec ibi ulla fragmenta possunt fieri, quod ibi est, quod secundum historiam intellectum totum ad theologiam, quae omnem sensum intellectum superat, refertur. Oculis legitimum, auribus sentitur audientium, ac per litteras quidam duo pisces, una eademque evangelium theologia accipitur duobus sensibus convenit.

Cetera desunt.

JOANNIS SCOTI

De praedestinatione

LIBER

Ad fidem codicis ms. S. Germani 1314 (olim 634) membran. saec. x, 4°, bibliothecae Parisiensis recognitus.

Mauguini editio princeps.... M.

MONITUM AD LECTOREM.

Joannes Scotus periculosiorem vix poterat provinciam suscipere, quam *dialecticis philosophici argumentis* quaestionem theologiam arduam obscurissimamque « de Praedestinatione » expediendam quum parum posset proficere, quid mirum, quod adversariorum omnia fere tela in se convertit. Prudentius Tricassinus, et Ecclesiae Lugdunensis nomine Florus diaconus Scoti librum, ubi primum proliit, vehementissime impugnavit, ac summa cum eruditione refutarunt. Quorum scripta, quae Patrologia tom. CXV et CXIX typis excusa sunt, lector adeat.

Scotus in eo potissimum versatur, ut ostendat, nec duplam praedestinationem nec geminam rationem congruere, sed unam tantum simplicissimae divinae unitatis esse praedestinationem. Eamque ostendit variis argumentis, e ratione, sacra Scriptura, Augustino, aliunde petitis. Nec tamen rationem affert, ac doctrinae cum veritate ita satis conveniunt, quin sanae rationi atque doctrinae Ecclesiae aperte repugnent. Docet enim, praescientiam et praedestinationem unum idemque esse; praedestinationem Deo relative fieri non posse; naturam naturam non puniri; naturam, quia a Deo sit, nec peccare, nec utique in primo homine peccasse naturam generalitatem, quae quidem natura si deliquisset, cum non profecto periisset; peccare non nisi uniuscujusque individuum voluntatem, puniri vero solum motum rium libidinosum; totam animae naturam voluntatem esse; omne malum esse peccatum et ejus propter haec nihil esse; omnem perversae voluntatis defectum vel privationem vel peccatum, finemque ejus mortis et suppliciorum aeternorum omnino nihil esse, ac per hoc nec praesciri nec praedestinari; eorumque supplicia nihil esse; nec esse illum ignem aeternum poenam, neque ad eam praeparari.

praedestinatum; in eo procul dubio habitare cum beatos tum miseros; ignem aeternum istum ipsum quartum mundi clementem esse, ubi corpora sanctorum in aetheream mutantur qualitate, iniquorum vero corpora in acream qualitate sint transitura; *in eoque naturarum intra se mirabile perfici gaudium*; malarum vero voluntatum ineffabile tormentum; et ita impiorum omnium, angelorum hominumque, corpora supplicia ignis aeterni perpessura, ut integritate eorum substantiae nullo modo peritura, eorum pulchritudine nullo modo defutura, eorum naturali incolumitate permansura, omnibus deinde naturae bonis ad universitatis ornamentum mirabili ordine refulsuris, excepta beatitudine, qua priventur, aeternas patiantur aerumnas. Deum non esse auctorem, factorem suppliciorum. Poenas mala esse, ideoque a Deo, a quo non sit malum, non esse. Deum non punire, quod fecit, nec ab eis, quae fecit, naturalia bona tollere. Deum in ea natura, quam creavit, semper habitare. Ignem aeternum ad urendum diabolum et angelos ejus, non ad homines cruciandos factum esse. Diabolo, postquam aethere detrusus sit, ubi in aethereo corpore non poterat poenas sentire, additum esse corpus aereum, in quo ignem sentiret.

Haec hisque similia quum J. Scotus ex decretis suae philosophiae contra sanctae Ecclesiae et sanctarum Scripturarum doctrinam aperte protulisset, quid mirum, quod iis, qui ipsum ad hunc librum condendum impulerant, noceret magis quam prodesset? Nec satis intelligitur quid sit, quod Hincmarus archiepiscopus, inter aequales facile prudentissimus, Joannem Scotum evocarit, qui partes suas tali scripto defenderet. Prudentius vero iis Scotum armis adorsus est, quibus is resistere vix poterat, auctoritatibus sanctorum Patrum. Quorum locos innumeros congescit, Scotumque alicum acerbissime perstrinxit. Nec omisimus, ex Prudentii (Recapitulatione), quam ad calcem operis sui adiecit, nonnullas, quibus singulis Scoti erroribus mederemur suo loco notas addere. Ut vero noscas arma, quae noster hoc scripto in se convertit, nonnullos librorum Prudentii et Flori integros locos, nec non duarum synodorum judicia adscribere lubet.

Prudentius enim in praefatione libri sui, quae Weniloni archiepiscopo Senonensi inscribitur, sic orditur:

Accensus, prout decet atque oportet, zelo catholicae fidei et verae caritatis affectu, pater beatissime, misisti mihi quendam schedulam, decem et novem capitula continentem ex libro cujusdam Scoti selecta, a no tro, ut ais, se quodammodo intellectu divertentia, rogans et monens, ut quaecunque in eis a vero exorbitantia comperissem, unicuique de libris evangelicis et catholicorum doctorum auctoritatibus devianti capitulo congrua depromerem abunde responsa. Quibus decursis sol iciteque perspectis, reperi in eis Pelagianae venena perfidiae, et aliquoties Origenis aevantiam, Collyrianorumque haereticorum furiositatem, quorum merito a Catholicae fidei cultoribus ac propugnatoribus valdissimis confutati censuraque justissimae severitatis multo ante nostra tempora damnati sunt. Intremui, fateor, et expavi, tot olim errores cum suis auctoribus jam sopitos, nostris denuo temporibus pullulare, et deficientes quondam fumos nova rursus accensione erumpere, sui que noxietate multorum oculos caligare. Quibus, ut jusseras, reflexendis cum animum pararem appellere, laboris difficultate perterritus deliberabam penitus omittendum. Verum momentis auctoritate perpensa auxi satius, cum fructu obedientiae, etsi minus pleno, aliquatenus tibi quam paternae reverentiae timiditate stupida contratre. Animatus itaque meritis roganis orationumque instantissima puritate scribentis visum est librum eundem, si qua forte inveniri posset, diligentis curiositate perquirere, cujus serie salebrosas tantorum errorum tortiones valorem facilius intueri. Quo gratia Dei, sine qua nihil sum et nihil possum, ut optaveram, asscuto deprehendi, quantum divinitus inspiratus potui, Pelagii, Caesi, et eorumque sequacis ac defensoris acerrimi, Juliani, per omnia sectatorem, Joannem videlicet Scotum, tanta impudentia orthodoxae fidei Patribusque catholicis oblatrantem, ac si unus spiritus Julianum Joannemque docuerit, unus idemque spiritus in eis fuerit, nec dispur spiritus per eorum linguas tot tantasque blasphemiarum nauseas vomuerit. Nam et gratiam Dei gratiam pariter impugnant, et Dei justitiam similiter denegant, et originale peccatum, quod nascentes trahimus, quoque non nisi caelesti gratia per mysterium baptismatis solemur, indissimili garrulitate dissuadent, argutiisque dialecticis simillima vanitate desipiunt. Rectissimum etiam sanctarum Scripturarum intellectum Patrumque catholicorum sensum sanissimum tam concinna varicositate pervertunt, ac si nunquam adversus eorum errores quidpiam fuerit acclitatum. Quibus cum a Patribus praecipueque beatissimo Augustino competentissime abundantissimeque responsum fuerit, nequaquam me praesumptionis a piis lectoribus credidi indicandum, si tuis movitis dictante pietate libenter obsequens, offeram pro vili portione in donariu tabernaculi Domini mei, quae possim, relinquens potioribus ac doctioribus, quaeque melius valuerint et voluerint offerenda. Nec posse, ut ait S. Hieronymus, alterius opes alterius paupertate foedari. Fidens igitur in ejus gratia, qua praevenimur, ut bene velimus, subsequimur, ne frustra velimus, revolutis Patrum consonis per omnia patrum, quid quisque eorum antidoti contra eadem venena confecerit, decerpere fideliter curavi, praefixo cujusque doctoris nomine, libroque pariter intimato. Verba quoque ejusdem Joannis, ut ab eo digesta sunt, pluribus locis inserui, praeposito etiam nomine ipsius cum praecedente illud nota, quae graece dicitur ὀψιτα, quam sententis capitulis damnandorum aliqui praescribere solebant. Si multis enim non verba ejus interposui, quae loquacitate

nimia legentibus fastidium ingerunt, sed de rebus eorum pro meo captu meae pusillitatis veraciter obviavi.)

Deinde capite primo in Joannem Scotum invehiuntur his verbis :

Blasphemias tuas. Joannes. atque impudentias, quibus in Dei gratuitam gratiam justitiamque inflexibilem proceram inreheris, percurso tuae perversitatis libro, quem sub nomine cujusdam Gotescalci adversus omnes catholicos effudisti, eo molestius accepi, quo te familiarius amplectebam, peculiariter diligebam, quippe qui in tantum vesaniae proruperis, ut gravissimam sanctarum Scripturarum auctoritatem tuis pravis interpretationibus detorqueres, sensuque catholicorum Patrum perversis invertenda sensibus edoceres, nimirum quadrivium quoddam nobis intelligendi Scripturas affingens, quod Patres nostri, videlicet omnes catholici tractatores, divina humanaque sapientia praefulgentes, cum multa eruditissime luculentissimeque caelitus imbuti, exponendo, atque intelligendi regulas modosque locutionum multiplices aperiendo reliquerint, in quibus nullam tui quadrivii mentionem fecisse probantur, penitus contempserunt, proponentes nobis videlicet et multo meliores, sanctiores, doctioresque vias, quarum opitulatione subnixi et stropharum tuarum saeculentias evitare, et puritatem simplicissimae fidei clarissimis ac suavissimis fontibus haurire et propinare in nomine et adjutorio auxiliatricis, imo praeventricis gratiae Dei possimus.

Nec leniter eum eodem capitulo paulo post sic increpat :

Quamvis non ignoremus, praecepto Domini vasa aurea atque argentea, vestiumque ac gemmarum varietatem per christi dinem ab Aegyptiis mutuata, ejus tabernaculo fuisse oblata, et esse devotius offerenda, verum id quotiescunque contra eos aghi summa necessitas coegit, qui talibus instuti gloriabantur in vanitatibus suis, et simplicitatem nostrae fidei stultitiam deputabant, exsequi pro tempore non est inhibendum, sed fideliter prudenterque a Patribus usurpatum. Tu autem a contrario de fide adversus fideles, nullis sophismatibus tentantes, impudentius scribens, quare ad sophistica te deliramenta verteris? In promptu est nimirum jactantiae studens, et non jam philosophus, sed philocompos videri appetens, ea nobis ingerere delegisti, quae a nullo nostrum vel intelligi, vel deprehendi, vel certe confutari posse crederas; et dum studes placere hominibus, quibus id cordi esse noveras, si tamen sunt aliqui, quod avertat veritas sempiterna, nequaquam vel cavisti, vel formidasti illi displicere, de quo super talibus propheta in ventando praedicit, Quoniam Deus dissipavit ossa eorum, qui hominibus placent, et confusi sunt, quoniam Dominus sprexit eos. Nec metuisti cum Achan auream regulam ex Hierochantino anathemate contra inhibitum castris Dominicis inferre, jamjamque cum ipso sententiam divinae animadversionis, nisi citius humiliter respiscendo poenitueris, merito subiturus. Quicumque enim propheticas vel apostolicas nobis litteras diligenter scrutati sunt, viraciter intellexerunt, fideliter enodarunt, abstrusa aperientes, plana exornantes, nodosissima enucleantes, allegorica detegentes, hoc doctissimum saegerunt, ut illo loquendi genere quam maxime uterentur, quo etiam a simplicioribus absque gravi difficultate, quae vel audirent, vel legerent, caperentur. Quod cum ab omnibus provide fuerit observatum, praecipue beatissimi atque doctissimi patris Augustini, venerandae memoriae episcopi, opusculis specialius elucescit, quae de doctrina Christiana composuit, in quibus vel maxime tuorum tibi que silium figmenta portentorum cavenda et fugienda eruditissima humilitate et sanxit et docuit. Necnon in illis, quos quaestionum vel locutionum Eptateuci mirabili elucidatione exaratos nomine voluit praenotari. Beatissimus quoque Hieronymus, tot linguarum atque librorum litteris incomparabiliter eruditus, in omnibus, tam prophetiis, quam apostolicis explanationibus, id sibi summopere studii fuisse crebrius replicando inculcat, nulle per se sanctarum Scripturarum dicta intelligi, quam rhetorum controversiis inseruire. Instructus videlicet tremendi judicis verberare, quo propter nimiam Ciceronis lectionem adductus acriterque caesus tandem circumstantium precibus liberatus, juraverat se Ciceronis libros nunquam lecturum, quin epistola ad Galatas contemptum hujus disputationis ita deprompsit, dicens cet.

Capite tertio haec exstant, quibus colligitur, Joannem Scotum ecclesiasticae dignitatis gradibus non fuisse insignitum : *Quis te barbarum, et nullus ecclesiasticae dignitatis gradibus insignitum, nec unquam catholicis insigniendum, adversus Romanae urbis et apostolicae sedis antistitem Gregorium... audiat oblatrantem.*

Capite decimo quarto Prudentius cum acerbissima ironia :

Te solum, inquit, omnium acutissimum Galliae transmisit Hibernia, ut, quae nullus absque te scire poterat, tuis eruditionibus obtineret. Sed absit, ut Celtica eloquentia tot tantisque fluviorum exundationibus tui nubilationes admittat, quamvis Christianae humilitatis eminentia alterutro caritatis officio vicissim suppeditamine prohibeat, immo undecunque commodum duxerit, alternatim, quae recta sunt, exhiberi percontantem.

Denique Prudentii liber finitur his verbis :

Haec est nostra fides, quia haec est vera, prophetica, apostolica, orthodoxa atque catholica fides. Poterit quidem et ipse tibi dicere anathema, nisi exspectarem et mullerem et optarem tui correctionem quam perditionem. Proinde nondum in te severitatem [anathematis] jaculor, quoniam hortor, nuncio, et totis cordis affectibus rogo, ut respectu supernae gratiae respiscas, et a tam laetali tertio tandem evigiles, et quod Christiana puritas sentiat, exquiras benevolus, humilis apprehendas, mitis quiescas, mansuetus secteris, devotus teneas et fidelis in omnibus exsequeris. Relinque quadrivium vanitatis.

quod sequens extorris viae factus es veritatis. Quanto melius quantoque salubrius ageres, si uni verae sempiternaeque viae inmitens quadriga illius humilis vehi, quam quadrevii tui inflatus typho raptum iri in diversa deligeres. Quadriga hujus vine sunt quattuor Evangelia, uno paradisi fonte manantia, quibus nobis via panditur salutaris. Quadriga hujus viae quattuor sunt virtutes, prudentia, temperantia, fortitudo, justitia, quibus omnis morum probitas venusta:ur. Quadriga hujus viae sunt quattuor divinarum eloquiorum species, historica, ethica, allegorica, anagogica, quibus ad omnem sacrarum litterarum intellectum illuminante gratia ejus inducimur. Quae si humiliter fideliterque sectari studuisses, nunquam in tanta errorum atque abominationum, immo blasphemiarum praecipitia incidisses. Verum cum quadrevio varicoso tanta pertinacia inhaesisti, nequaquam eloquium libri Ecclesiastici evadere voluisti, quo dicitur: Qui sophisticè loquitur, odibilis est, omni re defraudabitur. Non enim data est illi a Domino gratia. Omni enim sapientia defraudatus est (a). Et illud: In multiloquio non effugies peccatum (b). Quibus si expediri desideras, humilitati sublimissimae crucifixi supplex prosternere, ut cum Apostolo dicere valeas: Nihil judicavi me scire inter vos nisi Christum Jesum et hunc crucifixum (c). Et item: Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo (d). His in nomine et adjutorio Dei pro captu et viribus meae pusillitatis magis devote quam docte, tuae quoque correctionis, frater Joannes, gratia exaratis, libet quam breviter quamque succincte capitulatim singula adnotare, quo legentis audientiaque intentio lecta vel audita memoriae tenacius valent commendare.

Et haec quidem e Prudentii libro hactenus. Florus Lugdunensis, qui nomine Ecclesiae Lugdunensis librum suum condidit, Joannem Scotum simillimis fortiter impetit armis. Is enim sic orditur: Venerunt ad nos, id est ad Ecclesiam Lugdunensem, cujusdam vaniloqui et garruli hominis scripta, qui velut de praescientia et praedestinatione divina humanis, et, ut ipse gloriatur, philosophicis argumentationibus disputans, nullq̄ ratione reddita, nulla Scripturarum sive sanctorum Patrum auctoritate praelata, velut tenenda et sequenda sola sua praesumptione definire ausus est, quae a fidelibus et in doctrina sacra exercitatis lectoribus, eo quod sint vanissima et contra fidem ac veritatem Dei, plena mendacii et erroris, Deo opitulante, facillime judicantur et respuuntur, immo etiã contemptus et risui habentur. Sed quia a multis, ut audivimus, idem homo quasi scholasticus et eruditus admirationi habetur, et talia garruens sive scribens alios ad haesitationem deducit, alios, quasi magnum aliquid dicat, errores sui sequaces efficit, omnes tamen auditores et admiratores suos inani verborum et ventosa loquacitate perniciosissime occupat, ut non divinis Scripturis, non auctoritatibus Patrum se humiliter submittant, sed ejus potius phantastica deliramenta sequantur, necessarium omnino duximus, ut studio caritatis et debito nostri loci atque ordinis ejus insolentiae, auctore Domino, responderemus ei, quicumque haec cum Dei timore et cura salutis suae fideliter legere voluerint, agnoscant veraciter, quantum necesse sit, in his maxime periculosissimis et extremis temporibus, inhaerere firmiter Scripturae sanctae immobilitati, obedire humiliter sanctorum orthodoxorum Patrum fundatissimae auctoritati, claudere et obstruere autem indisciplinatae et vanissimae verborum, et illud Domini dictum tota intentione pertimescere, quod jam patere videmus impleri, quo ipse ait: Putas Filius hominis veniens inveniet fidem in terra? (e) et quod Apostolus, in quo idem Dominus loquebatur, terribiliter denuntiat dicens: Erit enim tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros prurientes auribus, et a veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur (f). Unde et alibi sub persona dilecti et electi discipuli omnem fidem, et praecipue ordinem pastorem sollertissime admonet, dicens: O Timothee, depositum custodi, devitans profanas vocum novitates et oppositiones ψευδωνόμων γλώσσης, id est falsi nominis sciencias, quam quidam promittentes circa fidem exciderunt (g). Propositis igitur verbis, quae in decem et novem opusculi sui digessit capitulis, prout Dominus donare dignatur, non nostro sensu, sed sanctorum Scripturarum et beatissimorum catholicorum Patrum ita respondendum aggredimur.

Acerbissimum denique Joanni Scoto accidit, ut duae synodi Gallicanac, Valentina an. 855 et Lingonensis an. 859, ipsius librum et capitula, quibus commentum diaboli potius quam argumentum aliquod fidei comineatur, proscriberent. Ex quibus altera insuper aniles paene fabulas Scotorumque pulles puritati fidei naucae inferentes haud mediocriter perstrinxit. Synodi enim Valentinae can. 4 haec extant: « Capitula quattuor, quae a concilio fratrum nostrorum minus prospecte suscepta sunt, propter inutilitatem, vel etiam nocivitatem et errorem contrarium veritati; sed et alia XIX syllogismis ineptissime conclusa, et licet jactetur, nulla saeculari litteratura nitentia, in quibus commentum diaboli potius quam argumentum aliquod fidei deprehenditur, a pio auditu fidelium penitus explodimus, et ut talia et similia caveantur, per omnia auctoritate Spiritus sancti interdicimus; novarum etiam rerum introductores, ne districtius feriantur, castigandos esse censemus; »

(a) Eccl. XXVII, 25, 24.

(b) Proverb. X, 49.

(c) I Cor. II, 2.

(d) G. I. VI, 14.

(e) Luc. XVIII, 8.

(f) II Tim. IV, 3, 5.

(g) I Timoth. VI, 20.

Ibidem vero can. 6 haec leguntur : « Ineptas autem quaestiunculas, et aniles paene fabulas Scotorum pulles puritati fidei nauseam inferentes, quae periculosissimis et gravissimis temporibus, ad cumulum laborum nostrorum, usque ad scissionem caritatis miserabiliter et lacrimabiliter succreverunt, ne mentes christianae corrumpantur, et excidant a simplicitate et castitate fidei, quae est in Christo Jesu, penitus respicimus, et fraterna caritas cavendo a talibus auditum castiget, Domini Christi amore monemus. Recordetur frater malis mundi gravissimis se urgeri, messe nimia iniquorum et paleis levium hominum se durissime suffragari. Haec vincere serveat, haec corrigere laboret, et superfluis coetum pie dolentium et gementium non oneret potius certa et vera fide, quod a sanctis Patribus de his et similibus sufficienter prosecutum est, amplectatur ».

Synodus autem Lingonensis an. 859 can. 4 his utitur verbis : Porro capitula numero XIII, logismis ineptissime ac mendacissime a quodam Scoto conclusa, tibi non argumentum fidei, sed tantus commentum perfidiae patet, nulla omnino philosophiae arte, ut arroganter a quibusdam jactantibus constructum, sed inani fallacia et deceptione imperitissime confusum, a pio auditu fidelium penitus explodendum, ut in synodo Valentina can. 4.

Haec igitur quum ita se habeant, quid mirum, quod illud Joannis Scoti opus, si unum codicem Parisiensem exceperis, ex omnibus, quantum scitur, bibliothecis librorum mss. evanuit. Scriptores vero cui titulus : *Hist. litt. de la France*, Benedictini, tom. V pag. 420 de Joannis Scoti libro iudicium hoc runt : *Le raisonnement est la voie qu'il se propose. Mais outre que la raison ne suffit pas pour décider points de foi, il fait voir, par la suite de ses raisonnements, qu'il ne savait même raisonner juste. Il n'en a point d'autres preuves que les absurdités et les contradictions fréquentes dans lesquelles il est tombé.* In ea, quae de hoc J. Scoti libro in commentatione supra typis excusa disputantur, evolvas.

JOANNIS SCOTI

DE DIVINA PRAEDESTINATIONE

LIBER.

PRAEFATIO ¹.

Domini illustribus et merito Christianae fidei commendandae praestantissimis, atque divino episcopalis gratiae dono desursum a Patre luminum muneratis, Hincmaro et Parthulo, Joannes servus vester devotus in Domino salutem.

Fari non possum, quantas qualesque gratiarum actiones vobis rependere debeam in eo, quod vestrae dilectionis copiosissima sublimitas me tanquam aliquid valentem in defendenda omnium nostrum salute, quae est professio catholica ², non est dignata cooperatorem eligere, impos quidem longe viriumstrarum sermone atque intelligentia, compos vero fide et devotione in asserendae veritatis fiducia. Studium quippe vestrum partim sursum versus contemplative erigitur ad speculandam veritatem, partim ³ vero deorsum versus active reprimitur ad regendam Ecclesiam : nos vero e diverso inter undosum velivolamque pelagus imperii senioris nostri, domini videlicet gloriosissimi Caroli, quasi quaedam navicula diversis fluctibus agitati, quandoque tamen in portu serenitatis ejus stabilanda occu-

A pati, vix aliquando ad vestigia sapientiae in brevissimo temporis sinimur intervallo. Modum nostrae capacitatis, qualiscunque sit, de prudentissima sanissimaque doctrina testimonia perhibebit. Ut enim maxima clarissimaque luminaria stellarum lucubrationes non despicimus sed ad expellendas omnium tenebrarum caecarum radiis ad perfectionem sui splendoris utimur sic vos, religiosissimi Patres, cum vestrae nobilitatis eloquentiae ad omnes novellarum haeresium vitias cavendas, convincendas, destruendas suam nostrae tamen ratiocinationis astipulationibus perfectissimam de fide praedestinationis definitionem ⁴ roborare non speravistis, ita ut vestrae pietatis pulcherrima virtus omnibus ⁵ et nostrae obedientiae ⁶ non spernenda hauriret clarescat.

In hoc itaque opusculo nostro, quod ad te nium vestrae orthodoxae professionis vobis scribere curavimus, quae vera esse peritis, tenete, et Ecclesiae catholicae tribuite falsa, respuite, et nobis, qui homines sumus,

VARIAE LECTIONES.

¹ Joannis Scoti — praefatio om. cod., recentior m. Sec. forte XV supra adscr. Johannes Scotus Erugena. ² Co. l. catholica, sic fere ubique. ³ Sic cod., M. parum — parum. ⁴ Sic cod., M. utimur. ⁵ diffinitionem, sic ubique. ⁶ Cod. obedientiae, sic ubique.

scite, quae dubia, credite, donec aut respuenda aut vera esse, aut semper credenda esse praecipiat auctoritas. De connexionis autem verborum honestate non facile animi vestri constantiam crediderim esse commovendam, ut prius taedium auferendi aures vestras praecoccupet, quam amor persequendi ad ea, quae suadere sudavimus. Quae si vera sunt, in eis absque verborum consideratione digenda est veritas. « Bonorum siquidem ingeniorum », ait Augustinus, « insignis est indoles, in verbis arum amare, non verba. Quid enim prodest clavus aurea, si aperire, quod volumus, non potest, aut nid obest lignea, si hoc potest, quando nihil quaerimus nisi patescere, quod clausum est ». Munuscula gitor nostri ingenii libenter accipite, plus eorum utilitatem, si qua est, consideraturi, quam honestatem dictionis, quae aut vix, aut nulla est, quaeritur. Deinde suppliciter vestram exoramus clementiam, ut, quotiescunque reperiat, nos dixisse aequalitatem divinae praescientiae atque praedestinationis, quantum ad unitatem divinae substantiae, in qua unum sunt, nos sensisse sciatis. Item quod diximus, ea, quae non sunt, nec a Deo sciri, nec praesciri posse, non ea pravitate, qua quidam praescientiam Dei auferre conantur, dixisse nos arbitramini; sed ea ratione, qua docemur nesciri, quae non sunt, et scientiam Dei esse substantiam, substantiam autem ejus non in nihilo, sed in aliquo esse. Pax Christi abundet in cordibus vestris.

Caesare sub Carolo Francorum gloria pollet,
Littore seu Pelagi, piscibus, atque salo :
Secta diabolici damnatur dogmatis, atque
Pastorum cura splendet amoenae fides.

CAPITULUM I.

Quadrivio regularum totius philosophiae quattuor omnem quaestionem so. vi^a b.

I. Cum omnis piae perfectaeque doctrinae modus, quo omnium rerum ratio et studiosissime quaeritur, et apertissime invenitur, in ea disciplina, quae a Graecis philosophia solet vocari, sit constitutus, de ejus divisionibus seu partitionibus quaedam breviter edisserere necessarium duximus. « Sic enim », ait sanctus Augustinus, « creditur et docetur, quod est humanae salutis caput, non aliam esse philosophiam, id est sapientiae studium, et aliam religionem, cum hi, quorum doctrinam non approbamus, nec sacramenta nobiscum communicant » c. Quid est aliud de philosophia tractare, nisi verae religionis, quae summa et principalis omnium rerum causa,

et humiliter colitur, et rationabiliter investigatur, regulas exponere? Confititur inde veram esse philosophiam veram religionem, conversimque veram religionem esse veram philosophiam. Quae dum multifariam, diversisque modis dividatur, bis binas tamen partes principales ad omnem quaestionem solvendam necessarias habere dignoscitur, quas Graecis placuit nominare *διαριτικῆ*, *ὀριστικῆ*, *ἀποδεικτικῆ*, *ἀναλυτικῆ*, easdemque latialiter possumus dicere : divisoriam, definitivam, demonstrativam, resolutivam. Quarum enim prima unum in multa dividendo segregat, secunda unum de multis definiendo colligit, tertia per manifesta occulta demonstrando aperit, quarta composita in simplicia separando resolvit.

II. Earum etiam exempla in processu hujus operis, quantum ipsa lux, quae illuminat cor quaerentium se, nobis aditum rerum, quas conamur ingredi, aperuerit, ostendemus. His enim tanquam utili quodam, honestoque humanae ratiocinationis quadrivio ad ipsam disputandi disciplinam, quae est veritas, omnis in ea eruditus perveniri non dubitat. Cujus disciplinae regulis necessario uti jubemur, dum adversus quandam saphrophilum, nomine Gotescalcum, suae haereses et inventorem simul et assertorem, fautoresque ejus, si tamen sunt, nescio, atque utinam ne sint, respondere compellimur, jubentibus videlicet catholicae Ecclesiae vigilantissimis pastoribus, in quorum ovili tale venenum serpere molitur, annuente praesertim orthodoxissimo principe domino venerabili Carolo, cujus maximum studium est, pie recteque de Deo sentire, prava haereticorum dogmata veris rationibus, sanctorumque Patrum auctoritate refellere, ad ultimum penitus eradicare.

III. Ne igitur defensores veritatis inermes cum assertoribus falsitatis configere videamur, non incongrue regulis disputatoriae artis utemur. Cum enim per artem rhetoricam et vera suadeantur et falsa, quis audeat dicere, adversus mendacium in defensoribus suis inermem debere consistere veritatem, ut videlicet illi, qui res falsas persuadere conantur, noverint auditorem vel benevolum, vel intentum, vel docilem prooemio facere, isti autem non noverint; illi falsa breviter, aperte, verisimiliter, et isti vera sic narrent, ut audire laedeat, intelligere non pateat, credere postremo non libeat; illi fallacibus argumentis veritatem oppugnent, asserant falsitatem, isti nec vera defendere, nec falsa

VARIAE LECTIONES.

¹ Cod. *quotiescunque*. ² Cod. *quadrivio*, sic ubique. ³ Titulus in cod. deest; addidi ex Prudentio. ⁴ Cod. *inluminat*, sic ubique. ⁵ Cod. *benivololum*. ⁶ Cod. *proymio*.

NOTAE.

^a Ipse J. Scotus sentire videtur, ea, quae in hoc libro docent de aequalitate divinae praescientiae et praedestinationis, nec non de divina inscitia eorum, quae non sunt, quo peccatum, mors, poenae, malum ab ipso numerantur, a communi sensu omnino recedere. Ideoque, ne catholicorum animi nimis offendantur, haec praemonet. Reapse autem ejus doctrinam in his capitulis a veritate longe recedere, ex libro ipso facile patet.

^b Ad haec Prudentius: *Nec illud quadrivium, nec ullas mundanae sapientiae species ad omnem quaestionem solvendam sufficere absque gratia Dei et fide, quae per dilectionem operatur, ac veraci studio et scripturarum scientia Scripturarum.*

^c Augustin. *de vera relig.* c. 5.

valeant refutare; illi animos audientium in errorem A moveantes, impellentesque dicendo terreat, contritent, exhilarent ¹, exhortentur ardentem, isti pro veritate lenti frigidique dormitent? Quis ita desipiat, ut hoc sapiat? Sed quoniam verissime dictum est, oportet multas haereses esse, ut probati manifesti fiant inter vos ²; utamur etiam isto divinae providentiae beneficio. Ex his enim hominibus haeretici sunt, qui etiam, si essent in Ecclesia, nihilominus errarent. Cum autem foris sunt, plurimum prosunt, non verum docendo, quod nesciunt, sed ad verum quaerendum carnales, et ad verum aperendum spirituales catholicos excitando. Sunt enim innumerabiles in sancta Ecclesia Deo probati viri; sed manifesti viri non sunt inter nos, quamdiu imperitiae nostrae tenebris delectati dormire malimus ³, B quam lucem veritatis intueri. Quapropter multi, ut diem Dei videant et gaudeant, per haeticos de somno excitantur. Utamur ergo etiam haeticis, non ut eorum approbenus errores, sed ut catholicam disciplinam adversus eorum insidias asserentes, vigilantiores et cautiore simus, etiamsi eos ad salutem revocare non possimus.

IV. Quoniam igitur antiqui hostis misceria humanae beatitudini semper invidet, insidias ⁴ nostrae salutis praeparare non cessat. Salus autem nostra ex fide inchoat. Fidem igitur destruere laborat, quaerens vasa sibi convenientia, quibus ea venena, quae ejus argumentosa malitia interius exagitat, in aures credentium, impetumque astutiae suae cavere non valentium exterius infundat. Sed quia ipsius omnes adventiones, quibus unitatem Catholicae fidei ⁵ usque modo conatus est scindere, operante divina gratia per eos, qui beati et immaculati in via legis divinae ambulaverunt, et testimonia ejus scrutati sunt, funditus explosae [sunt] ⁶, ne ullum nequitiae suae argumentum praetereat, novo nunc ⁷ machinamento murum munitae fidei solvere temptat; per ministrum namque suum, scilicet G[otescalcum] ⁸, duas praedestinationes in Deo esse asserit, quibus et aequissima justitiae merita, et misericordissima gratiae dona nititur auferre. Cum enim genus humanum dividatur in bonos malosque; omnis namque homo aut bonus, aut malus est; malorum autem, ut ait Veritas, finis est supplicium aeternum, bonorum vero vita aeterna ⁹: qui sunt mali nisi impii, et boni nisi justii? Justorum omnium, ut ipse adstruit, inevitabilis effectivaque causa constituta est in praedestinatione una; impiorum vero similiter in altera. Una quippe, ut ait, justorum est, altera impiorum; in tantum, ut nemo, nisi necessitate immutabili unius, neque ad justitiae meritum,

neque ad finem ejus, vitam videlicet aeternam sit pervenire, nemo, nisi alterius necessitate nec in meritum impietatis, nec in ejus terrae aeternum quidem supplicium, compellatur. Quae stultissima crudelissimaque insania auctoritate divina refellitur, deinde verae regulis annullatur. Quid enim? numquid prophetam dicitur: *Universae viae Domini misericordia et veritas* ¹⁰? Quod apertius alibi aperitur: *Mildiam et iudicium cantabo tibi Domine* ¹¹. Quibus lucidissime et donorum Dei largitas, et j ejus aequitas commendatur.

CAPITULUM II.

Argumento necessitatis colligitur duas praedestinationes fieri non posse.

I. Ubi sunt ergo, G[otescalce], duarum destinationum tuarum necessitudines? Tuarum non divinarum. Tua etenim eas perversitas si ideo non sunt, nec fieri possunt. Quomodo potest esse, quod conatur auferre, quod esse autem est necessitas, ibi non est voluntas. A Deo est voluntas. In eo igitur non est nec Deus quidem omnia, quae fecit, sua proprietate, nulla vero necessitate fecit. Quid enim Deum, ut aliquid faceret? Quodsi aliqua eum compelleret ad faciendum, ea merito majorque eo crederetur; ac per hoc ipsa, maxima omnium causa Deusque coleretur. una et principalis totius universitatis causa v Dei et pie creditur, et recte intelligitur, fru ipsa, vel ante ipsam necessitas fingitur. A Si omne, quod in Deo est, Deus est: voluntas Dei in Deo est: Deus est igitur Dei voluntas enim aliud est ei esse et velle, sed quod hoc est et velle. Proinde si voluntas Dei lib aliter enim credere impium est: libera voluntas omni caret necessitate: igitur nulla ne voluntatem Dei possidet. Atqui quicquid ¹² d voluntate sane intelligitur, de ejus quoque destinatione necesse est similiter intelligatur. est autem omnis necessitas a divina voluntate expulsa est ab ejus praedestinatione.

II. An forte dicis, haeretice, ad substantiam voluntatem suam, non autem praedestinationem suam pertinere, ita ut non aliud sit Deo esse aliud vero esse et praedestinare? Sed hoc factum sumus refellere argumento, quod sumitur destinatione. « Est enim divina praedestinatio », ut a stinus, « omnium, quae Deus facturus est, ante praeparatio atque dispositio » ¹³. Si ergo aut nihil creditur et intelligitur praeter solam

VARIAE LECTIONES.

¹ Cod. exilarent. ² Sic cod., M. malant. ³ Sic cod., M. et insidias. ⁴ sunt om. cod. ⁵ Sic cod., Cod. G., sic ubique. ⁶ Enmend., cod. fari. ⁷ Sic cod., M. quidquid.

NOTAE.

^a I Cor. XI, 19.

^b Rom. VI, 21.

^c Psal. XXIV, 10.

^d Psal. C, 1.

^e Augustin. de dono persever. c. 17.

fuisse : praedestinationem autem Dei ante omnem creaturam esse nullus sanus ambigit : colligitur, praedestinationem Dei ipsum Deum esse, atque ad naturam ejus pertinere. Sed ne forte dicas : Quae de Deo ante mundum dicuntur, non utique semper secundum substantiam dicuntur. Quaedam enim praedicantur substantialiter, quaedam vero relative. Non enim secundum substantiam, sed secundum relationem dicitur Pater, dicitur Filius, dicitur Dominus. Similiter praedestinatio ejus relative ad ea, quae praedestinata sunt, profertur. Audi Scripturam de Christo dicentem : *In quo sunt omnes thesauri scientiae, et sapientiae absconditi* ^a. Dic, quaeso, quid in his verbis intelligere conaris? An forte scientiam et sapientiam Christi esse judicas accidentia, non autem ejus secundum suam divinitatem substantiam? Quod absurdissime creditur, et falsissime suadetur ^b. Summus enim ille intellectus, in quo sunt universa, immo ipse esse universa, quamvis diversis significationibus nominum ab ipsa rationali natura, quae ad inquirendum eum creata est, appellatur, ipse tamen in se ipso unus atque idem est, cum sit omnium naturarum causa simplex et multiplex. Quod est ergo Deo esse, hoc est ei sapere, et quod est ei sapere, hoc est scire, et quod est scire, hoc est destinare. Cum enim omnis praedestinatio praescientia, non autem omnis praescientia praedestinatio dicatur ^c, non tamen eo modo dicimus, omnem praedestinationem esse praescientiam, non omnem vero praescientiam esse praedestinationem, quo solemus dicere in generibus eorumque formis, verbi causa in virtutibus, quibus anima rationalis ornatur, omnis prudentia virtus est, non autem omnis virtus prudentia; sed sicut recte dicimus, quod est virtus, hoc est prudentia, et quod est prudentia, hoc est virtus. Non enim hoc modo generalem virtutem, et formam ejus significamus, sed solam unitatem naturae virtutis et prudentiae exprimimus. Recte ergo dicitur omnis praedestinatio praescientia, non omnis praescientia praedestinatio, ut intelligamus, quod est praescire, hoc est praedestinare, et quod est praedestinare, hoc est praescire ^d; unius enim ejusdemque substantiae sunt, divinae videlicet naturae. Nec tamen omne, quod intelligimus, audientes Dei praescientiam, cogimur intelligere, audientes ejus praedestinationem; sicut non omne, quod quaerimus audiendo virtutem, necesse sit quaeramus audiendo prudentiam. Hoc autem argu-

mentum, quod ab effectibus ad causam sumitur, non incongruum, si paulo latius aperiatur.

III. Si ergo virtutes animi, quae vere nihil aliud sunt, nisi effectus unius ipsius summae omnium causae, divinae scilicet voluntatis, ita intelligantur, ut cum sint multae, simul tamen inseparabiliter sint, quia ejusdem naturae sunt — quarum enim una colligitur causa, conficitur eadem esse natura; in eo namque ¹, in quo una vera virtus invenitur, omnes virtutes fieri rationabiliter probantur — appellationibus tamen variis significari, in genera, formasque ejus, usque ad species individuas dividi patiuntur, deinde in numeros multiplicari — tot enim virtutes esse dicuntur, quot sunt hi ², quibus donantur: quid mirum de ipsa ineffabili causa omnium, quae dum generibus, formis, individuis, numerisque careat, ab ea tamen est omne genus, omnis forma, omne totum, omnis numerus, quoniam ipsa est prima universalitatis essentia. Omne quippe, quod est, ab ea hoc est, ut sit; ipsa est forma omnium summa. Quid enim appetit nisi eam omne, quod appetit, principium omnium, sive sciens, sive nesciens? Ab ea est omne totum, quae in se ipsa ubique tota est. Ab ea omnis numerus, quia in se ipsa est multiplex sine fine, sine numero numerus. Cum igitur ipsa divina substantia, vel essentia, vel natura, vel quoquo modo dici potest, in se ipsa unum, individuum, inseparabileque sit, unitas enim simplex est atque incommutabilis, variis tamen verborum significationibus nominatur secundum affectus humanae mentis, quibus ad notitiam Creatoris sui redire nititur. Homo namque male utens libero arbitrio sui, ad eum, quem sine labore deseruerat, sine laboris studio et cooperantis gratiae dono pervenire non potest ³.

IV. Proinde humana ratio duce veritate Deum suum multipliciter intelligens, ipsum secundum modos suae intelligentiae diversis vocationum signis appellat. Ut enim, exempli causa, pauca de multis ponamus. Cum aeternum intellectum, in quo sunt omnia, hoc est, ipsum Deum, rationis intuitus attingit, ut in eo aspiciat, quod ipse divinus intellectus aeternae suae immutabilisque substantiae plenissimam perfectissimamque habeat notionem, quae omnem exsuperat intellectum creaturae, ipsa divina notio, qua semetipsum Deus intelligit, sapientia proprie vocatur. Cum autem eadem ratio aeterno intellectui copulatur, ut in eo videat esse omnium ua-

VARIAE LECTIONES.

¹ Cod. *namque*, sic semper. ² Sic cod., pro *hi M. in*.

NOTAE.

^a Col. II, 3.

^b Prudentius animadvertit, *sapientiam, veritatem, voluntatem in Deo essentialiter praedicari, praedestinationem vero et praescientiam relative*, ideoque differentiam adesse.

^c Cf. Augustin. de Praedest. sanct. c. 10.

^d J. Scotus pariter Cap. XV, 4, et passim, praescientiam et praedestinationem unum idemque esse affir-

mat. Sed reapse cae plurimum inter se differunt; quoniam multa praesciuntur, quae non praedestinantur, nulla vero praedestinantur, nisi praesciantur. Cf. Prudentium.

^e Prohesias, neminem omnino nisi praeventientis Dei gratiae adspiratione saltem laboris studium posse concipere.

turarum, quae ab eo creatae sunt, incomprehensibilem notionem; ipsa mox appellat scientiam, quae iterum tunc quasi proprie scientia vocatur, cum non solum cernitur in omnibus bonis, quae Deus de sua et in sua universa creatura facienda esse, antequam fierent omnia, disposuit, sed etiam in omnibus malis, quae perverso motu fiunt rationalis creaturae male quidem libero utentis arbitrio, hoc est conditorem suum deserentis, et in rerum infimarum, ab eo tamen creaturarum libidinosam cupiditatem corruentis.

V. Ipsa igitur, ut dictum est, omnium bonorum Dei malorumque perversae creaturae divina et quodammodo generalis praenotio praescientia meruit vocari. Ac per hoc Deus dicitur praescire bonos et malos, si tamen mala praesciri possunt, qui modus locutionis in sequentibus ostenditur. Eadem autem scientia ad discretionem scilicet et ¹ significationem praedestinatio expresse nominatur, dum in divinis tantum operibus conspicitur. Operatio quippe divina non solum in condendis omnibus creaturis dinoscitur, sed etiam in his, quos Deus per suae gratiae propositum ad vitam praeparavit aeternam; in ea quoque occultissima operatione, qua de malis motibus reproborum, quos juste deserit, ad execrationem justitiae consulit eorum, quos sua praedestinatione vocavit; in ipsis etiam qualitatibus elementorum ², quae dum natura sui bona esse videantur, quoniam a summo bono sunt, poenaliter tamen sentiuntur ab eis, quibus iudex justus merito suae justitiae tormenta praeparavit aeterna, ideoque mala dicuntur, cum sint naturaliter bona. Hujus ergo ratioconationis connexionem ³ conficitur, praedestinationem in Deo secundum substantiam esse, relative autem fieri non posse ⁴.

VI. Quapropter si unam ⁵ incommutabilem Dei essentiam, indivisibilemque ejus simplicitatem nomine sapientiae, nomine scientiae, ceterisque nominibus, sicut virtutis, potestatis, justitiae, veritatis, aeternitatis, operationis, similibusque non incongrue ⁶ significamus: necessario sequitur, praedestinationis quoque vocabulo ejusdem inseparabilis essentiae naturam convenientissime insinuari. Deinde si impium est, duas essentias in Deo doceri, vel duas sapientias, scientias, virtutes, ceteraque omnia ⁷, quae de Deo dicuntur, geminari, vel triplicari, vel ⁸ quacumque multiplici specie cumulari, quicumque duas in Deo praedestinationes asserere convincitur, reatu impietatis ligatur. Una est enim divina praedestinatio, sicut una est divina operatio, divina

A sapientia, divina substantia, divina voluntas G[otescalce], ubi possunt inveniri duae prae-
tiones tuae, quas astruis? Eas enim vera
Deo esse non sinit, maxime propter vim ne-
quam inesse ipsis asseris. Clamat enim S.
Magna opera Domini, exquisita in omnes
ejus ^b, et alibi: Omnia quaecumque voluit,
fecit ^c. Non dixit in omnes necessitates est
omnes voluntates, quae omni carent ne
Quamquam enim omnia, quaecumque Dei
necesse sit, ut sint, nulla tamen necessi-
tatem ejus, aut ad aliquid faciendum impell
aliquo faciendo retrahit. Voluntati enim
resistit? Sed eo modo dicimus, quaecun-
voluit fieri, necesse est, ut sint, quo debet
B ligere, omne, quod voluit Deus fieri, necesse
non aliter, quam ipse voluit, sit. Quae en-
esse, sunt, et ideo sunt, quia ipse voluit ea
per hoc bene videntibus nihil aliud occur-
latis divinae necessitas, nisi ea ipsa volunt
itaque voluntate Dei fiunt, quae fiunt, ita
ejus non aliter fiunt, nisi sicut ipsa voluit
omnium naturarum est necessitas Dei volu-
Dei voluntas naturarum necessitas. Est a
voluntas naturarum, quas ^e ipsa creavit, n
Erit igitur necessitas creaturarum, quae
creavit, Dei voluntas. Colligitur Dei volu-
est ^f necessitas, et necessitas ipsa est Dei
Quicquid autem de divina voluntate intelli-
praedestinatione quoque Dei omnino ge-
C bemus.

CAPITULUM III.

De eo quod duas praedestinationes ratio non

I. Jam nunc breviter omnia, quae prae-
legit ratioconatio, repetamus. Primo igitur
suasit, divinam voluntatem summam, pri-
solamque esse causam omnium, quae Pate-
ritatem suam fecit, ipsamque voluntatem o-
cuncta necessitate carere, quae vel eam in
vel ei impediret, sed ipsa est sua necessi-
igitur est voluntas. Deinde quemadmodum
sime de Deo secundum substantiam volunta-
sanissime praedestinatio praedioatur. Quae
probari argumento sapientiae et scientiae
ceterisque, quae substantialiter de Deo p-
D nullus fidelium dubitat. Proinde si omnis n-
divina tollitur voluntate, certissime tolle-
vina praedestinatione. Non enim Deo aliud
aliud praedestinare, quoniam omne, quae
praedestinando voluit, et volendo praedes-

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic eod., et om. M. ² Cod. elementorum. ³ Cod. conexione. ⁴ Sic cod., pro si unam, M. summan
cod., M. incongruis. ⁵ Sic cod., omnia om. M. ⁶ Corr., cod. et M. quae. ⁷ Sic cod., M. esse. ⁸
M. scientiae et veritatis. ⁹ Sic cod., M. tollitur.

NOTAE.

^a Prudentius animadvertit, praedestinationem in
Deo semper relative dici. Esse, inquit, enim ad nihil
aliud refertur, praedestinare vero nunquam nisi ad
aliquid dici potest.

^b Psal. CX, 2.

^c Psal. CXIII, 5.

^d Falso disputat. Quamvis enim nemo nis
aliquid praedestinet, tamen aliud est vel
praedestinare. Prudentius observat, velle e-
tum dici, praedestinari vero referri ad alia
non unum idemque esse.

Multi nodas etiam voces, quibus Deum suum rationalis anima significare appetit, unum atque idem inuere, hoc est, ipsam ineffabilem Creatoris essentiam, quamvis nominum quaedam relative dicantur. Motus etenim humani animi, quo principium sui repetit, gradatim ascendere nititur, ideoque juxta modos ascensionis¹ suae signa vocis invenit, quibus ea, quae intus intelligit, sensus secum conscendentium, vel conscendere volentium, caritati obediens² erudit. Deinde contextitur : si omnia, quae de Deo praedicantur, unum sunt, nihil autem et verius et honestius de Deo dicitur, quam praedestinatio : una est igitur. Quam et errando separat, et blasphemando negat, atque pro eo duas a se ipso finxit, quarum nec una, nec altera stare nequit. Jure igitur penitus non sunt, quia neque verae, neque falsae sunt. Verae quidem non sunt, quoniam omne, quod veritati contradicit, a veritate non est. Omne, quod a veritate est, verum esse necesse est ; omne igitur, quod veritati contradicit, verum non esse necesse est. Duae autem, G[otescalce], praedestinationes veritati contradicunt ; verae igitur non sunt. Falsae non sunt. Omne enim falsum sub quadam similitudine verum appetit esse, quod non est. Cujus exemplum in natura rerum est vocis imago, quae a Graecis ὄψις vocatur, umbraque corporum, in arte vero picturatum figurae³, ceteraque id genus. Similitudo enim, sed non omnis, falsitatis causa esse videtur. Ac per hoc omne, quod similitudine aliqua verum vacat, non est falsum. Praedestinationes, G[otescalce], nullam veri similitudinem habere convincuntur ; falsae igitur non sunt. Sed quid sint, non invenio : nihil enim sunt : quis autem potest invenire nihil ? Fabulosae ergo repertae. Fabulosum namque est, quod nec verum, nec verisimile, ut volatus Daedali, qui nunquam fuit, nec fieri potuit.

II. Est etiam aliud argumentum, quod dicitur ab effectibus ad causam, quo conficitur, duas praedestinationes Dei non esse. Cujus argumenti maxima propositio est : omnium, quae sunt inter se contraria, necesse est eorum causas inter se fieri contrarias. Unam enim eandemque causam diversa inter se contraria efficere ratio prohibet. Quid autem est contrarium essentiae, nisi non esse ? Quid vitae, nisi interire ? Quid justitiae, nisi peccatum ? Quid beatitudinis, nisi miseria ? Si ergo haec omnia inter se contraria esse manifestum est, sequitur, eorum quoque causas inter se fieri contrarias. Non enim aut ab una causa, aut duabus ejusdem generis nasci possunt. Igitur, ut haereticus asserit, si duae praedestinationes sint in Deo, quarum una, ut ait, non solum efficit, sed etiam violentia sui cogit vitam, quod est esse, deinde justitiam, quam sequitur

A beatitudo ; altera vero, quae per omnia contraria est praedictae, ipsa enim e diverso non solum efficit, sed etiam cogit peccatum, quod est non esse, deinde mortis interitum, quem necessario sequitur miseria : ipsae igitur sibi met contradicunt. Si autem divina natura, summa omnium, quae sunt, causa multiplex, cum sit simplex et una, saluberrime creditur, consequenter necesse est, nullam in se ipsa controversiam recipere credatur. Relinquitur ergo, in Deo duas non esse praedestinationes, quae inter se discordantia et efficiant, et fieri cogant. Nec earum ulla fieri potest. Quomodo enim creditur in Dei natura causa necessario aliquid cogens, qui omnia, quae fecit, bonitate voluntatis, et voluntate bonitatis suae fecit ? cujus bonitas sua est voluntas, et voluntas sua est bonitas.

III. Non est igitur illa praedestinatio, quae cogat inevitabili necessitate sua vitam, justitiam, beatitudinem, nec illa, quae cogeret praedictorum bonorum contraria, videlicet mortem, peccatum, miseriam. Quae ratio enthymematis⁴ argumento concluditur, quod semper est a contrario. Cujus propositio⁵ talis est. Non et Deus summa essentia sit, et eorum tantum, quae ab eo sunt, causa non sit. Est autem Deus summa essentia. Est igitur eorum tantum, quae ab eo sunt, causa. Peccatum, mors, miseria a Deo non sunt. Eorum igitur causa Deus non est. Idem quoque syllogismus hoc modo connectitur⁶. Non et Deus eorum, quae sunt, causa sit, et eorum, quae nihil sunt, causa sit. Est autem Deus eorum causa, quae sunt. Igitur non est causa eorum, quae non sunt. Peccatum, ejusque effectus, mors profecto, cui adhaeret miseria, non sunt. Eorum igitur nec Deus, nec ejus praedestinatio, quae est, quod ipse est, causa esse potest.

IV. Sed quia, haeretice, jam de tua prima congressionem, qua duas praedestinationes et asserere mendose coepisti incautus, et defendere contumeliose sudasti superbus, et modica⁷ convictus auctoritate fugisti, et apertissima veritate prostratus occubuisti, occumbendo siluisti, silendo posteriora prioribus pejora excogitasti, ut in te impiorum convicium impleatur, quod scriptum est : *Et erit novissimus error pejor priore*⁸—ut enim non te piget negare, te praedicasse duas praedestinationes, quod tamen dixisse a multis convinceris, ita non te pudet iterum proferre, unam esse, sed duplam ; scribis enim in deliramentis confessionum, immo perfidiarum tuarum, tanquam originem erroris tui defendere volens, sententiam videlicet Isidori : « Gemina est praedestinatio sive electorum ad requiem, sive reproborum ad mortem », ⁹ quam sic exponis : « non enim, ait, duae sunt, quia non sunt, sed gemina, id est bipertita »¹⁰— ut

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic cod., M. assentionis. ² Cod. oboediens, sic ubique. ³ Sic cod., M. figura. ⁴ Cod. enthymematis. ⁵ Sic Cod., M. expositio. ⁶ Cod. conectitur, sic ubique. ⁷ Corr., cod. nodica.

NOTAE

¹ Math. XXVII, 64.

² Isidor. Sentent. lib. II, 6.

¹⁰ Cf. Confess. mai. Gotescalci.

quid, impudentissime ¹, debilis, enervatus, omni veritatis auxilio desertus, lites renovas, quibus conaris te a prima tua ² illa impudentia latenter subtrahere, tanquam tolerabilius sit, et minus veritati resistat, geminam, id est, bipertitam Dei praedestinationem praedicare, quam duas? Quam geminationem, vel bipertitionem ³ exemplo caritatis probare contendis. « Tale enim », inquis, « est, quod dicitur praedestinatio gemina, in electos videlicet et reprobos bipertita, cum sit una, licet sit dupla, quale est, quod dicitur caritas vel dilectio gemina, cum utique non sint duae, sed una, licet sit etiam propter Deum et proximum dupla » ⁴.

V. O quam vere de te dictum est: *De locusta egredietur bruchus* ⁵. De blasphemia tua in praedestinationem egressa est blasphemia tua in caritatem, ita ut prioris peccati poena sit sequens peccatum. Eandem itaque fidem videris habere de caritate, quam profiteris de praedestinatione; utramque ⁶ siquidem duplam asseris esse. Concedis, ut fallor, si non insanis, Deum esse caritatem, Scriptura perhibente, quae ait: *Deus est caritas* ⁷. Non negare ausus es, praedestinationem Deum esse, quod patenter in confessionibus tuis professus es. Deo enim praedestinationem suam coaeternam esse scripsisti; atque utinam veritatem consuleres in ceteris, quae dixisti de praedestinatione, sicut in ejus Deo ⁸ coaeternitate. Convenit itaque inter nos de caritate et de praedestinatione in eo, quod et caritas Deus, et praedestinatio Deus, et unus Deus, una essentia divina, aeterna, incommutabilis. Proinde si caritas et praedestinatio essentialiter de Deo praedicantur; essentia autem divina nullo Catholico dubitante unitas est, summa et vera caritas: itaque et praedestinatio unitas est ⁹. Quae, si una, et sola est incommutabilis, numero carere necesse est, cum ab ea sint omnes numeri; quod, si commutabilitate ¹⁰ careat, multiplicari non potest. Primus multiplex est duplex; dupla igitur non est unitas, quae est divina substantia. Praedestinatio essentialiter de Deo praedicari non est dubium. Essentia autem unitas. Praedestinatio igitur unitas. Unitas dupla non est. Praedestinatio itaque dupla non est. Ac per hoc nec gemina. Quomodo enim sit geminatio, ubi non sit numerus et pluralitas? Divina unitas numerosa caret pluralitate. Caret igitur duplicitate. Similis ratio de bipertitione ¹¹. Si praedestinatio de unitate divinae substantiae rectissime praedicatur, et omnis vera unitas partium sit expers, praedestinatio itaque bipertita ¹² non est, quia partibus composita non est. Sicut enim divina natura generum, eorumque formarum, differentiarum, numerorum quoque capax non

est, cum horum omnium causa sit, ita et partium, quibus totum conficitur, cum omnis auctor sit, compactione caret. Quali itaque dentia non dubitas pronuntiare praedestinationi quae Deus est, et caritatem bipertitas, additione, id est duplas? Proinde sicut nullus se audeat dicere geminum, sive bipertitum, sive de Deum, quia impium est, ita etiam praedestinatio et caritatem geminare, vel duplicare, vel bipertitum esse. Quicquid enim de Deo creditur esse est de ejus quoque praedestinatione et ea credatur.

VI. O aeterna caritas, quanta caecitate peccantes sunt, qui te duplam esse praedicant, cum invalescentes discernere intellectuali visione, quid sit inter te et praeceptum tui! Praeceptum dominatrix potentissima geminari dicitur, quae ad te ipsam primo, quae Deus es, dirigitur, deinde ad proximum, cum et tu diligaris in illo. Nihil amatur in omnibus, nisi dilectio, quae tu es sine individua, incommutabilisque substantia, et perfecte diligit, nisi tu, vinculum insolubile continentur omnia. Tu itaque diligis, tu diligis ideoque praeceptum tuum geminum dicitur. Praeceptum siquidem jubet, ut nulla interposita natura diligaris in proximo. Nunquid propter hoc, in divinitate, debemus te credere esse geminam? Num noster amor multiplicabitur secundum numerum, quas amamus? Nonne eodem amore diligis omnia, quae diligimus, cum unus atque idem non aequaliter omnibus distribuitur, aliis quibus plus, aliis minus accommodatur, ipso tamen ipso sine augmento, sine detrimento status sui neutro. Non enim alio amore jubemur diligere Deum, et alio diligere proximum; neque partem unius amoris praecipimur adhaerere Creatori, altera adhaerere creaturae: sed uno eodemque et Deum et proximum debemus amplecti. Praeceptum igitur caritatis est geminum, non ipsa caritas et ideo geminum, quia talis differentia est in praecepto, ut Deus diligatur propter semetipsum, proximus vero non propter semetipsum, sed propter Deum. Caritas igitur in omnibus Deum, id est ipsam diligit, et in ea nulla geminatio est, ac hoc nulla duplicatio.

VII. Confectum est itaque argumento caritatis quid accipere debemus de geminatione praedestinationis, quae similiter in semetipsa nec gemina bipertita, nec dupla est, quamvis videatur a differentia in effectibus ejus secundum rationem

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic cod., M. *imprudenter*. ² Sic cod., tua om. M. ³ Sic cod. ⁴ Cod. *bruchus*. ⁵ *utramque*, sic ubique. ⁶ Sic cod., Deo om. M. ⁷ Conj. cod. *praedestinati unitas sunt*, M. p. u. sit. ⁸ Cod. *in commutabilitate*. ⁹ Sic cod., M. *bipertitione*. ¹⁰ Sic fere ubique cod. *bipertita*, raro *bipertita*. ¹¹ Cod., M. *item et ipsa*.

NOTAE.

¹ Confessio Gotescalci I.

² Joan. IV. 16.

sericordiae atque justitiae. Una siquidem eademque A praedestinatione sua Deus justus et misericors, potens in omnibus, de massa humani generis, originatim in cunctis, excepto Christo, vitata, quosdam elegit, quibus daturus fuerat, quod a semetipso non habituri, id est, dona sua, quibus essent victuri; quosdam reliquit ¹, qui a semetipsis inventuri peccata sua, quibus essent perituri. Illis dedit, unde beatitudo esset futura, istis non dedit, sed permisit, unde miseria eorum poenas passura ². Illis non illi, sed ipse praeparavit vitam, istis non ipse, sed ipsi praeparaverunt mortem. Illis illius misericors bonitas causa fuit regnandi, istis sua propria superbia causa fuit et effectus cruciandi. Cetera quoque exempla, quae ad complicandam absurdissime praedestinationem cumulas, plus dementiae tuae sunt B iudicia, quam erroris tui. Dic, quaeso ³, qua ratione sumpsisti argumentum ab opere Dei bipertito ad eandem praedestinationis et caritatis duplicem complicationem, cum opus Dei sit numerosum, quia creatum est, praedestinatio vero et caritas, sicut pluralitate, ita etiam numerositate carent? Nunquid quia opus divinum, id est universitas creaturarum, verbi gratia in duas quasi principales species dividitur, spiritualem videlicet et corporalem, propterea cogemur praedestinationem, qua Deus opera sua futura disposuit, duplicare? Quod si cogimur, necessario et quadruplam credere compellemur, quoniam Augustinus in opusculis suis: « Opera divina », inquit, « quae secula creavit et gubernat, quadri-formi ratione distinguitur ». Virtus quoque communis, qua omnis anima sapiens formatur, quadruplicabitur, quoniam in quattuor ⁴ virtutes habitus animi de ipsa exprimitur. Quasi unitas dum sit omnium specierum partiumque expers, ab ea tamen omnis species, omnesque partes non oriantur! Aut tanquam de impressione unius anuli ⁵ multa vestigia in cera fieri non possint! Quid est, quod dixisti de mundo quadripertio? O plumbeum pugionem! An forte aestimas, praedestinationem duabus constare partibus, quemadmodum mundus quattuor elementis componitur ⁶, cum sit unus? Simili modo de gemina arbore quid deliras? An forte putas praedestinationis simplicitatem comparandam esse ramis arborum? Inter illa, ut video, dolia, quae tibi praeparari jubes, jam involutus suffocaris. Merito quippe in oleo atque pice ardere debuisti, qui et lumine caritatis, et mysterium praedestinationis perperam docere non timuisti ⁷.

CAPITULUM IV.

De una, vera, solaque Dei praedestinatione.

I. Restat itaque, de una, vera, solaque incommu-

tabili ⁷ aeterna praedestinatione divinae voluntatis omnipotentissimae, quae nunquam nusquamque fallitur, tractari. Sed de proprietate illius haeresis, quae eam lacerat, prius dicendum. Haec igitur haeresis Gotescalcana, si tali nomine potest vocari, inter duas alias haereses, sibi invicem adversantes, medietatis loco constituta est, inter illam plane, quae dicitur Pelagiana, et illam, quae ei repugnat; quarum una dono divinae gratiae derogat, altera libertatem arbitrii condemnat. Pelagiana siquidem secta libertatem arbitrii rationalis naturae in tantum commendat, ut sine dono gratiae ad perficiendam hominis justitiam sufficiat. Ejus vero secta contraria gratuita gratiae donum confirmat, ut eo solo in homine operante, omni conatu liberi arbitrii contempto, C omnis fidelis fastigium justitiae contingat. Una igitur, ut dictum est, donum gratiae contemnit, altera donum libertatis arbitrii; ambae impietate pares, secta vero dispares. Haec autem, de qua nunc agitur, sic est in medio inter utrasque praedictas tanquam extremitates inter se contrarias conjuncta, ut ipsis partim consentiat, partim contradicat, propriumque sibi vindicet ⁸, quod ipsas non habere contendat. Dum enim omnium virtutum, quibus pervenitur ad beatitudinem, omniumque vitiorum, quibus praecipitur ad miseriam, in praedestinationibus divinis, ut ipsa fingit, necessarias inevitabilesque causas conatur constituere, quid aliud videtur suadere, nisi Dei dona, hoc est, liberum voluntatis arbitrium, et gratiae auxilium destruere, quibus C duobus profecto plenitudo justitiae hominis et inchoatur, et perficitur.

II. Haec igitur nova secta Pelagianae consentit in eo, quod donum gratiae gratuita nihil homini prodesse asserit ad faciendam justitiam, sed solam praedestinationis necessitatem; ab ea vero dissentit eo, quod vires liberi arbitrii penitus evacuavit, neque ad bene facere, neque ad mala committere ⁹ praevallere, omnia haec in necessitate praedestinationis impudentissime ¹⁰ ponendo. Ast in eo, quod appetitum liberi arbitrii laborat auferre, adversantibus Pelagianae ¹¹ videtur consentire, cui iterum resultat, dum dona divinae gratiae nihil homini proficere commendat. Neque enim dona sunt, quae non voluntate, sed necessitate fiunt, cum omnibus sapientibus et insipientibus notissimum sit, omnia, quae donantur, et voluntate donantis largiri, et voluntate accipientis percipi. Proprium vero hujus haereseos, quo ipsae, inter quas medietatis loco ponitur, carere probantur. Pelagiana enim vires liberi arbitrii sine adjutorio divinae gratiae, ejus vero adversans donum solummodo gratiae absque liberi arbitrii nisu ad justitiam perpetrandam sufficere arbitratur. Sed ea

VARIAE LECTIONES.

¹ Cod. reliquit. ² Cod. pasura. ³ Cod. quassa. ⁴ Cod. quattuor. ⁵ Sic col. M. annuli. ⁶ Cod. componitur, sic ubique. ⁷ Cod. incommotabili, sic fere ubique. ⁸ Cod. vindicet. ⁹ Cod. committere. ¹⁰ Cod. impudentissime, sic semper. ¹¹ Cod. pelaginae.

NOTAE.

■ De quattuor doliis cf. Confess. proluxior. Gotesc.

rum nulla praesumpsit dicere, praedestinationis necessitate homines aut ab bene vivendum juste, aut ad male vivendum impie retorquere. Relinquitur ergo ipsa vana praedestinationis necessitas hujus tertiae haeresis proprietatis.

III. Sed haec omnia venenosa diabolicae impietatis facula inunitis inexpugnabilis fidei propugnaculis facillime repelluntur. Illa igitur rationis specie, quae dicitur ἀποδεικτική, utamur, primum adversus eos, qui vel negant, vel dubitant, gratiam Dei esse, et ad mundi salutem praevaleare; non quod nostrum propositum sit, debellare Pelagianos, aut eorum ex adversa parte, pari tamen malitia contrarios, quod satis a sanctis Patribus est actum, sed quod hujus haeresis, de qua nunc agitur, sit depulsio ipsarum duarum refutatio. Ex eis enim manare non dubium est. Qui ergo non possunt videre Dei gratiam, videant mundi salutem. Non enim simul possunt esse, salus mundi est, et gratia Dei non est. Si enim gratia Dei mundus non liberaretur, quomodo salus ejus sequeretur? Simul autem esse possunt et salus mundi, et gratia Dei. Si igitur est salus mundi, necessario erit gratia Dei. Firmissime autem tenemus, salutem mundi venisse. Certissime igitur teneamus, gratiam Dei illuxisse. Audiant Apostolum dicentem: *Illuxit enim gratia Dei* ^a. Deinde his, qui liberum voluntatis humanae arbitrium vel penitus negant, vel de eo dubitant, eodem modo est respondendum. Si liberum arbitrium credere non poteritis, iudicium mundi futurum esse non creditis. Si autem iudicium mundi non potestis negare, cogemini liberum arbitrium fateri. Non enim et iudicium mundi futurum est, et liberum arbitrium non est. Haec quippe simul fieri non possunt. Nam qua iustitia futurum est iudicium, si non est liberum arbitrium? Simul vero fieri possunt, et liberum arbitrium est, et iudicium futurum. Si ergo mundi iudicium est futurum, necessario erit liberum voluntatis arbitrium. Futurum autem de mundo justum iudicium impium est negare. Liberum ergo arbitrium homini a Deo datum impium est non credere. Conclusum est igitur, et liberum hominis esse arbitrium, et gratiae donum, ex eo quod concessum est, et salutem mundi venisse, et iudicium esse futurum. Via igitur regia gradiendum, nec ad dexteram, nec ad sinistram divertendum, hoc est, ^D ne sic defendatur liberum arbitrium, ut ei bona opera sine Dei gratia tribuantur, nec sic defendatur gratia, ut quasi de illa securi mala opera diligantur.

IV. Huic vero tertiae haeresi, quam perversa Gotescalci cogitatio inspirante diabolo addidit, respondendum. Mira siquidem diabolica subtilitate [ex] ¹ duabus praedictis haeresibus manare non est dubium, dum earum videatur partim esse negativa, partim confessiva ². Illarum namque, ut dictum est, una

A libero contendit arbitrio, altera gratiae; haec et liberum arbitrium simul, et gratiae munus molitur, ac per haec consequenter et mundi et iudicium. Huic ergo resistitur tali modo. potest videre, immo qui non vult fateri, ne inevitabilem compellentemve necessitatem iuvinae praedestinationi, quae vel eam cogat, in creatura sua faciat, neque eam ipsam simul necessariam, quae violenter urgeat vitam, ut vel pie vivendo Deo suo adhaerens pie Deum suum deserat, videat liberum arbitrium et munera gratiae. Non enim simul esse, ut et liberum arbitrium gratiaeque deum simul et necessitas praedestinationis. Quomodo possunt ^b fieri in uno et causa necessaria et voluntaria efficiens? Non enim locum habet gratiae, aut voluntatis libertas, ubi est naturae bilis captivitas. Simul autem fieri possunt, liberum arbitrium cum dono gratiae sint, et ^c nationis necessitas non sit; aufert enim libertas captivitatem. Si ergo, ubi libertas cum dono gratiae sunt, ibi praedestinationis necessitas esse non potest, conversim sequi praedestinationis necessitas est, ibi nec arbitrium, nec gratiae potest esse donum. Rationem autem credimus, et lucidissime sentimus, esse liberum arbitrium, et gratiae donum in homine potest. Firmissime igitur intelligamus, necessitudinem praedestinationis in homine non posse esse. ^C Quae homini libertas data est propriae voluntati liberaliter, sed non in omnibus, sed tantum destinatis dono gratiae praeparatur, adjuvatur, dicitur, finitur, coronatur. In nullo autem gratia divina praedestinatione urgetur, captiva peccato et originali et proprio impeditur, iusto tamen Dei iudicio.

V. Proinde, ut ad veram praedestinationem eam ^d, duce ipsa firmissime credimus, aperire que videmus, eam esse unam solamque salutem. Deus est enim verus, vera Dei praedestinatio quae antequam omnia fierent, quae ab ipsa ipsam, et in ipsa facta sunt, in mensura et et pondere facienda praeparavit, et factura est. Est enim omnium creaturarum causa voluntas causativa. Inter quas rationalem ei condidit ^e ad se intelligendam, ut summum iudicium hoc est, contemplatione creatricis suae frui largiens ei suum donum, id quidem suae voluntati liberum arbitrium, ut eo munere bene utendo Creatoris sui praecepto pie humiliterque obtemperante iuste atque beate semper viveret. Si vero munere male uteretur, quod est summum Creatorem videlicet suum deserere, corruptaque bonis voluntate perversa inhaerere, de

VARIAE LECTIONES.

¹ ex om. cod., add. M. ² Cod. con se sina. ³ Corr. M. cod. hic. ⁴ Cod. possint, M. possint cod., M. redeam. ⁵ Sic cod., M. edidit.

NOTAE.

^a Tit. II, 11.

seria poenalter sequeretur. Justissime quippe desertorem copiosissimae pulcherrimaeque beatitudinis sequitur egestas ¹ turpissimae voluntatis. Ars igitur ipsa, per quam facta sunt omnia, quae est summa incommutabilisque ² Dei sapientia, ita rationalem creaturam faciendam esse praedestinando disposuit, ut ei nullam necessitatem imponeret; quae etiam nolentem Deo suo servire inevitabili violentia urgeret, vel volentem ei adhaerere cogeret deserere. In uno nempe videretur conditae rationis captivitas, in altero conditoris iniquitas. Eo enim modo justissimo benignissimoque pulchritudinis totius universitatis consuluit naturae, quam ad imaginem et similitudinem suam creavit, ut sibi voluntate, non necessitate serviret, rectissimo quidem divinae sapientiae moderamine. Non enim aliter debuit fieri rationalis vita, nisi voluntaria, cum ab ea voluntate, quae est causa omnium, creata sit ad imaginem et similitudinem sui. Aut quomodo eam divina voluntas, summa videlicet universitatis ratio, quae nulla necessitate stringitur, quoniam sua liberrima potentia potitur, imaginem sui similem faceret, si non ejus substantiam crearet voluntatem liberam rationalem?

VI. Hoc apertissimo probatur argumento, quod sumitur ex primi hominis peccato. Quamvis enim beatam vitam peccando perdidit, substantiam suam non amisit, quae est esse, velle, scire. Est enim, et vult, et scit, vult se esse et scire, scit se esse et velle. Quid ergo primus homo habuit ante peccatum, quod perdidit post peccatum? Non enim adhuc habebat vitam beatam, quae ei tribuenda fuerat, si praeceptum servaret. Si dixerimus liberam voluntatem, perdidit igitur suam naturam. Si autem ratio edocet ³, nullam naturam posse perire, prohibemur dicere, liberam voluntatem perdidisse, quae sine dubio substantialis est. Non enim in homine creavit Deus voluntatem captivam, sed liberam, quae libertas (post peccatum remansit. Nulla enim anima peccatrix est, quae non velit beatitudinem, et velit miseriam. Quid ergo plus habuit ante peccatum? Antequam enim perpetraret peccatum, voluit peccare, noluit autem miser fieri. Quis vero audeat dicere, noluisse eum se beatum fieri, cum adhuc in natura per eam corrupta beatitudinis appetitus remaneat? An forte liberae voluntatis vigorem potestatemque, quae sola potuit custodire praeceptum, si vellet, peccando perdidit? Ac per hoc vigor et potestas liberi arbitrii non erat in primo homine ex substantia, sed ex Creatoris gratia, quod magnum munus amisit male mens libero voluntatis arbitrio. Noluit enim facere quod potuit, hoc est, mandatum custodire, quod

A post peccans non potest, si velit, si gratia non fuerit.

VII. Hinc Augustinus in libro de dono perseverantiae: « Si ergo alia documenta non essent, haec dominica oratio nobis ad causam gratiae, quam defendimus, sola sufficeret, quia nihil nobis reliquit, in quo tanquam in nostro gloriemur. Siquidem ut non discedamus a Deo, non ostendit dandum esse nisi a Deo, cum poscendum ostendit a Deo. Qui enim non infertur ⁴ in temptationem, non discedit a Deo. Non est hoc omnino in viribus liberi arbitrii, quales nunc sunt. Fuerat in homine, antequam caderet. Quae tamen libertas voluntatis in illius primae conditionis praestantia quantum valuerit, apparuit in angelis, qui diabolo cum suis cadente in veritate steterunt, et ad securitatem perpetuam non cadendi, in qua nunc eos esse certissimi sumus, pervenire meruerunt. Post casum autem hominis non nisi ad gratiam suam Deus voluit pertinere, ut homo accedat ad eum, neque nisi ad gratiam suam voluit pertinere, ut homo non recedat ab eo. Hanc gratiam posuit in illo, in quo sortem consecuti sumus, praedestinati secundum propositum ejus, qui universa operatur ⁵ ». Quomodo ergo debemus intelligere, quod sanctus Augustinus in libro Enchiridion ⁶ loquens ait: « Libero arbitrio male utens homo et se perdidit et ipsum ⁷ », nisi forte credendum est, hoc eum docere voluisse, non ut his verbis accipiamus, primum Adam substantiam suam perdidisse, quod non potuit, sed eam in inferius mutavit, quod potuit. Melior quippe fuerat humana natura tunc, dum haberet velle et posse, unum quidem substantiam, alterum vero gratia, quam nunc cum habet solum velle sine posse, id est, naturam dono desertam.

VIII. Hinc Dominus in Evangelio suis ait discipulis: *Sine me nihil potestis facere* ⁸. Non dixit, nihil potestis velle. Et Apostolus: *Velle adjacet mihi, perficere autem non* ⁹. Item, quod ait idem Apostolus: *Non volentis, neque currentis, sed Dei est miserentis* ¹⁰. Non aliter intelligitur, nisi dum sit volens et currens. Naturaliter enim haec duo insita sunt homini: siquidem vult, unde est volens; et appetit beatitudinem, unde est currens. Non tamen volentis, neque currentis, bona opera vel inchoare, vel agere, vel perficere; hoc enim est miserentis Dei donum. Sicut enim homo in densissimis tenebris positus, habens sensum videndi quidem, nihil videt, quia nihil potest videre, antequam extrinsecus veniat lux, quam etiam adhuc clausis oculis sentit, apertis vero et eam, et in ea cuncta circumposita conspiciat: sic voluntas hominis, quamdiu originalis peccati, propriorumque umbra tegitur ¹¹, ipsius caligine impeditur. Dum autem lux divinae misericordiae il-

VARIAE LECTIONES.

¹ Cod. *egestas*. ² Cod. *incommotabilisque*. ³ Cod. *infert*. ⁴ Cod. *enceiridon*. ⁵ Cod. *tetigitur*.

NOTAE.

¹ Prudentius ad ista animadvertit, *rationales quidem creaturas in totum non posse perire, irracionales vero posse*.

² Augustin. *de dono persever.* c. 7,

⁶ Augustin. *Enchiridion*. c. 50.

⁸ Joan. XV, 5.

⁹ Rom. VII, 18.

¹⁰ Rom. IX, 16.

luxerit, non solum noctem peccatorum omnium, A eorumque reatum destruit, sed etiam obtutum infirmæ voluntatis sanando aperit, et ad se contemplandum bonis operibus purgando idoneam facit. Sed jam tempus est ad propositum redire.

CAPITULUM V.

De eo quod præscientia et prædestinatione Dei nemo compellitur, seu bene seu male facere.

I. Quæ cum ita sint, ordo rerum, quas exequendas esse præsentis causæ flagitat utilitas, consequenter postulat, ut, quoniam malorum omnium, quorum Deus auctor non est, ejus quoque necessario effectivam causam non esse prædestinationem, aperte rationis regulis, ut opinor, confectum, ex præscientia Dei firmissima sumamus argumenta, ea scilicet monstraturi primo: quemadmodum præscientia Dei peccata, quæ præscit, fieri non cogit, ita ejus prædestinatio peccata, quæ nunquam prædestinat, fieri non efficit. Si enim præscientia non omnia, quæ præscivit, fecit, quo pacto prædestinatio omnia, quæ non prædestinavit, efficit? Præscientia sua Deus malefacta hominum futura prævidit, non tamen eorum est factor; prædestinatione sua malefacta hominum futura creditur non prædestinasse, quomodo ergo putatur facere? Quid enim? Nunquid dementis est dicere, id, quod Deus præscit et non facit, prædestinatione sua fieri, cum illud non prædestinat? Si igitur et auctoritate creditur et ratione videtur Deus omnia peccata præscisse, non fecisse — quomodo enim potest esse peccatorum factor, qui est eorum et destructor et ultor? — nullum autem peccatum prædestinavit: qua impudenti stultitia, immo nequitia aestimatur prædestinatione sua cogere, ut sint, quæ non prædestinavit, cum eadem præscientia sua fieri non cogit, sed permittit?

II. Deinde, si auctoritas quaeritur, quæ Deum omnium malorum, quæ ab eo non sunt, esse præscium, causam vero eorum efficientem adstruat non esse, unius Patris Augustini dicta sufficiunt ex libro tertio de libero arbitrio: « Nisi fallor, non continuo tu peccare cogeres, quem peccaturum esse præscires, neque ipsa præscientia tua peccare eum cogret, quamvis sine dubio peccaturus esset. Non enim aliter id futurum esse præscires. Sicut itaque non sibi adversantur hæc duo, ut tu præscientia tua noveris, quod alius sua voluntate facturus est, ita Deus neminem ad peccandum cogens, prævidet tamen eos, qui propria voluntate peccabunt. Cur ergo non vindicet justus, quæ fieri non cogit præscius. Sicut enim tu memoria tua non cogis facta esse, quæ præterierunt, sic Deus præscientia sua non cogit scienda, quæ futura [sunt] ». Et sicut tu quædam,

quæ fecisti, meministi, nec tamen, quæ omnia fecisti, ita Deus omnia, quorum ipse est, præscit, nec tamen omnium, quæ præauctor est. Quorum autem non est malus: justus est ultor. Hinc ergo jam intellige, quod Deus peccata puniat, quia, quæ novit futura facit. Nam si propterea non debet retribuere peccantibus, quia prævidet peccatum recte facientibus debet præmia retribuere recte facturos nihilominus prævidet, immo videtur, et ad præscientiam ejus pertinere, cum lateat futurorum, et ad justitiam, ut pro quia voluntate committitur, ita iudicio ejus non fiat, sicut præscientia non cogitur fieri: cum ita se habeant, tantum abest a vel Creatori deputanda existimantur peccata, quamvis necesse est fiant, quæ ipse futura prævidet, ut, cum tu dixeris, non te invenire, quomodo deputeretur, quicquid in ejus creatura fieri est, ego contra non inveniam modum, neque niri posse, atque omnino non esse confirmari ei deputeretur, quicquid in ejus creatura ita necesse est, ut voluntate peccantium fiat. Omnia tur non invenio, nec inveniri posse, et pro esse confirmo, quomodo tribuantur peccata Creatori nostro Deo, quando et in ipsis eum bilem invenio, non solum quod ea punit, sed quod tunc fiunt, cum ab ejus veritate videtur ».

III. Quocirca firmissime fatendum est, si non posse, peccatorum, quæ Deus in creatura permittit, præscientiam ejus, quæ ea præsciam non esse, prædestinationem vero ejus ea non prædestinavit, causam esse. Quicquid de peccato vel generali, vel speciali necesse est de ejus quoque poena sentiatu peccati mors est. Quicquid ergo de peccato necesse est de morte dicatur. Non dico morte, sed tantum de illa, quæ sequitur peccatum. Dicimus enim, morimur peccato, id est, peccati morimur. Item morimur peccato dicimur liberati a peccato justitiae vivimus. Si ergo peccati causa nec in præscientia Dei, nec in prædestinatione si constituta, evidentiissimè mortis, quæ sequitur peccatum, sicut in præscientia causa non est, in ejus similitudine prædestinatione non esse certissimum est. Quamvis actores modo quodam abusivæ locutionis dicere prædestinatos ad mortem, vel inter poenam, de quo postea, prout Dominus apud dicemus.

IV. Nunc interim considerare debemus sicut Deus nec præscientia, nec prædestinatione neminem compellit peccare, ita neminem

VARIÆ LECTIONES.

¹ al. ad peccatum. ² sunt om. cod., add. M. ³ al. malus om. ⁴ Corr. M., cod. recedit. ⁵ (cod. causa. ⁶ Sic cod., pro sit constituta M. sic est futura.

NOTÆ.

^a Aug. de libero arbitrio III, 4.

pie vivere. Ubi intendendum est, nullius voluntatis esse veram libertatem, si aliqua causa eam coegerit. Igitur si humanam voluntatem aliqua causa praecedat, quae eam invitam extorqueat ad bona malave cogitanda, vel agenda, sequitur, non esse eam vere liberam, sed penitus eam non esse. Ubi enim est causa quae compellit, ibi non est natura quae velit. Atqui humana natura non solum voluntas est, sed et libera; nec ejus libertas falsa, sed vera est, quamvis ipsa libertas post peccatum in tantum vitiata sit, ut poena ejus impediatur, ne aut recte vivere velit, aut si velit, non possit. De qua miseria liberatur, ut ait Apostolus, *gratia Dei per Jesum Christum*, manente tamen adhuc naturali libertate, quae intelligitur beatitudinis appetitu, qui ei naturaliter insitatus est.

V. Non ergo ullo modo concedendum, aliquam causam compulsivam, sive bonam, sive malam, praecedere voluntatem hominis, seu alterius rationalis naturae, ne ab ea meritum suae libertatis aufertur, sive bonum, si bene vixerit cooperante divina gratia, sive malum, si male vixerit suo motu irrationabili perversoque. Proinde nulla causa constringit hominem, seu bene, seu male vivere. Non enim Deus omnium honorum causa est necessaria, sicut ignis arlendi, sol calefaciendi, illuminandi, aut coactiva, ut sensus dormiendi, sitis bibendi, sed est voluntaria, ut sapientia sapientis, visus videntis, ratio ratiocinantis, similiter. Sed e contrario, cum sit omnium malorum causa perversus motus rationalis substantiae libero voluntatis suae arbitrio male utentis, ea tamen non est necessaria, ut peccatum mortis, mors miseriae, nec coactiva, ut passio doloris, dolor tristitiae, sed est voluntaria, ut libido avaritiae, avaritia fraudis.

VI. In quo loco respondendum est his, qui nolentes, immo spernentes sua peccata corrigere, sed querentes¹ de divina operatione, procaciter dicere solent: cur Deus dedit homini liberum arbitrium, quo solo peccare vincitur? Nonne melius erat, si eum ita faceret, ut peccare non posset? Quod etiam conantur falsissimo paralogismo concludere, proponentes: Si liberum arbitrium donum Dei est; omne autem donum bonum est; omne bonum non nocet; liberum igitur arbitrium non nocet. Quomodo autem non noceat liberum arbitrium, quando eo peccamus? Aut quomodo videtur esse Dei donum peccandi occasio? Deus autem nullam mortis occasionem dare debuit. Oportuerat quippe Deum facere hominem, qui non peccaret, quia potuit talem facere. Melius est enim non esse, quam misere esse.

A Quae perversa opinio refellitur facile consulta ratione. Interrogandi quidem sunt: Vos autem, qui peccatorum vestrorum auctoritatem Creatori omnium referre non pertimescitis, cur peccare timetis? An quia mortem non vultis? Nunquid Deus injustus est, quod absit, quando peccata punit, quorum occasionem dedit? Non est igitur liberum arbitrium peccatorum causa, cum sit Dei donum.

VII. Item interrogandi: Cur mori timetis? An quia vivere vultis? Ob hoc enim maxime mors timenda, quod vitam auferat sive corporis, sive animae, seu utriusque. Si autem vivere vultis, dicite, utrum beate, an misere? Nullus est, qui vitam miseram velit, quandoquidem nullus est, qui vitam beatam non appetat. Quae tamen nulla est, si vel coacta voluntate adquiritur, vel sine libertate possideatur. Aut: Si Deus liberum arbitrium homini non dedisset, quo beatitudinem desideraret, purgaretque se bonis operibus, quibus eam merito retribuere? Quomodo juste eum beatae vitae gloria coronaret, qui sibi sua propria voluntate servire non posset?

VIII. Si vero dixeritis, cur Deus homini tale liberum arbitrium non dedit, cum potuit, quo non nisi pie justeque vivere vellet, nec aliter velle posset, impie vero injusteque vivere nec vellet, nec posset, continuo vobis respondebitur: Si Deus in homine talem voluntatem condidisset, quae non omnimodo movere se posset, sive recte, sive perverse, non omnimodo libera esset, sed esset ex parte libera, ex parte non libera; libera quidem justo, non autem libera injuste vivere. Si ergo esset aliqua ex parte necessitas, non esset perfecta libertas. Aut quomodo de eadem voluntate posset simul dici, libera est, libera non est; haec enim contradictorie dicuntur, quia simul fieri non possunt. Si enim verum est, libera est, falsum est, libera non est; si autem verum est, libera non est, falsum est, libera est. Ac per hoc liberum arbitrium nullo modo staret, si in aliquo claudicaret. Si dixeritis: Quid homini noceret, si liberum suum arbitrium parte aliqua claudicaret, id est, eo male uti non posset, tantum ut eo bene utendo ad vitam perveniret aeternam? melius est enim, beate vivere, quam plenam voluntatis libertatem habere: miranda est vestra coecitas atque potius miseranda. An nescitis, quid sit justitia? Utique nescitis. Si enim sciretis certissime, certissimo taceretis. Audito ergo, quid sit justitia. Ita namque definitur. Justitia est sua cuique tribuere. Si ergo justitiam Dei nemo potest auferre, sinite² contra eam latrare. Quomodo quippe Deus iudex justus coronam vitae dat homini, nisi pie sibi servienti? Quis

VARIAE LLECTIONES.

¹ Cor. j., cod. *querentur*. ² Sic cod., M. *et liberum*

³ Sic cod., M. *desinite*.

NOTAE.

^a Deus reapse neminem compellit ad peccandum, sed ad bene vivendum multis correptionum generibus invitatur, immo compellit, ipso dicente: *Faciam ut in praeceptis meis ambuletis*, et item: *Compelle inire*. I. RUD.

^b Probe, quaeso, animadvertas, voluntatem revera praecedi diversis causis medentis et miserentis Dei, ad mala vero nullis, nisi propriae perversitatis meritis exigentibus. Cf. PRUD.

^c Rom. VII, 25.

autem Deo pie servit, nisi qui ejus mandata custodit? **A** Et quis mandata Dei custodit nisi ille, qui ea, quae ipse prohibet, abhorret, ne faciat, et ea, quae jubet, desiderat, et contendit, ut faciat, adjuvante gratia ejus, sine qua nihil boni potest facere. Sed quid prohibet, nisi peccare, aut quid jubet, nisi non peccare? Supervacuo autem prohiberetur ¹ homo, ne peccatum committeret, si ejus committendi liberam potestatem non haberet. Non enim prohibetur, quod non potest esse. Aut qua ratione juberetur ei non peccare, si nullomodo posset peccare? Illud enim Deus debuit jubere, quod posset homo facere. Quod autem non posset homo facere, quomodo Deus voluit jubere, non video. Siquidem, ut vultis, si Deus tale liberum arbitrium in homine crearet, ut eo tantum non peccare posset, eo vero peccare non posset, quomodo unum prohibuit, id est, peccare, quia, etsi non prohiberetur, non esset, quod esse lege naturae non sinente non posset, alterum vero quomodo jussit ², hoc est, non peccare, quandoquidem, si non juberetur, ut fieret, necessario fuisset? Si enim peccare non posset naturali vi cogente, quo pacto peccaret?

IX. His ergo rationibus confectum est, Deum primo homini talem voluntatem et dedisse, et in eo eam condidisse in tantum liberam, ut per eam posset peccare, posset non peccare, sicut potuit mori, potuit non mori. Proinde primum mandatum in medio constitutum est inter peccandum et non peccandum. Unum enim prohibuit, quod fieri libertate naturae potuit; alterum jussit, quod fieri et natura, et gratia non negavit, ut, si ei obedire vellet, juste ³ vitam beatam reciperet, sin vero illud contemneret, juste debitam mortem subindeque miseriam subiret. Quae cum ita sint, nullus Christianorum dubitare debet, Deum universitatis conditorem dedisse homini liberum arbitrium, id est, electionem sive boni, sive mali, nec aliter eum dare debuisse, nisi omnino liberum, eo scilicet et monstraturus, quid in homine praevaleret natura sine gratia, quid gratia posset in natura, quid justitiae meritum, quid peccati, quid deinde suae ineffabilis largitatis donum, in tantum, ut quisquis libertati arbitrii deroget, aut minuendo, aut penitus auferendo, aut blasphemando ⁴, eum totius Christianae disciplinae proculdubio inimicum et divina et humana vincat auctoritas. **D** Hinc Augustinus in libro de vera religione: « Defectus autem iste », ait, « qui peccatum vocatur, si tanquam febris invitum occuparet, recte injusta poena videretur, quae peccantem consequitur, et quae damnatio nuncupatur. Nunc vero usque adeo peccatum voluntarium malum est, ut nullo modo sit pec-

catum, si non sit voluntarium, et hoc quidem ita manifestum est, ut nulla hinc doctorum paucitas, nulla indoctorum turba dissentiat. Quare aut negandum est peccatum committi, aut fatendum est, voluntate committi. Non autem recte negat peccasse animam, qui et poenitendo eam corrigi ⁵ fatetur, et veniam poenitenti dari, et perseverantem in peccatis justa Dei lege ⁶ damuari. Postremo, si non voluntate male facimus, nemo objurgandus omnino, aut moneendus est; quibus sublatis Christiana lex et disciplina omnis religionis auferatur necesse est. Voluntate ergo peccatur, et quoniam peccari non dubium est, nec hoc quidem dubitandum video, habere animas liberum voluntatis arbitrium; tales enim servos suos meliores esse Deus judicavit, si ei servirent **B** liberaliter; quod nullo modo fieri posset, si non voluntate, sed necessitate servirent ⁷.

CAPIFULUM VI.

De eo quod non aliunde sit omne peccatum, nisi libero propriae voluntatis arbitrio.

I. Firmissime igitur tenendum, nullum peccatum, hoc est malefactum, nullamque ejus poenam aliunde ⁸ nasci, nisi propria hominis voluntate, libero male ⁹ utentis arbitrio ¹⁰. Neque enim aliter fieri vera ratio invenit. Cujus rei ostendendae causa utendum est ¹¹, eo argumento, quod sumitur a comparatione ¹². **S**ed humana voluntas est secundum naturam, unde dubitare stultissimum, nulli dubium, eam non esse summam omnium voluntatem, eo maxime argumento, quod mutabilis sit. Si enim summa omnium ¹³ esset, quomodo mutabilis esse posset? Non igitur ¹⁴ summa. Quoniam vero eam rationis summae partem esse videmus, dubitare non possumus, ipsam ¹⁵ rationalem substantiam esse. Deinde, si rationalis ¹⁶ natura irrationalem merito praecedat, sequitur, ¹⁷ rationalis natura mutabilis minor sit rationali ¹⁸ immutabili ¹⁹, major vero irrationali mutabilique ²⁰. Summam igitur omnium divinam voluntatem nullo ²¹ modo voluntati rationali, quam creavit, vel suavis ²² peccare, vel eam coegisse ad peccandum, credere ²³ debemus. Irrationalis vero voluntas, sicut est ²⁴ malum, quomodo meliorem se voluntatem vincere ²⁵ praesertim cum ipsa peccare non possit carens ²⁶ ratione? Quomodo potuit aut suadere, aut cogere ²⁷ peccandum fortiorem se voluntatem, ratione qui ²⁸ utentem? Restat par ejus voluntas, quae, si alicui ²⁹ est, aut vitio caret, aut vitiata est. Sed si vitio ³⁰ creat, quomodo vel suadere, vel cogere potest, vitium fieri in sua pari voluntate? Nulla enim voluntas, carens vitio, in alia voluntate vitium efficit. Si vero vitiata est, non erat par humanae voluntatis ante

VARIÆ LECTIONES.

¹ Sic cod., *M. prohibetur.* ² Cod. *iusit*; sic semper. ³ Sic cod., *M. et iuste.* ⁴ Cod. *blasphemando.* ⁵ Sic cod., *M. corrigi eam.* ⁶ Sic cod., *M. infra Dei legem,* et ad marg. adscr. al. *iusta Dei lege.* ⁷ Sic cod., *M. a rei con paratione.* ⁸ Cod. *incommutabili,* sic fere ubique.

NOTAE.

^a Augustinus *de vera relig.*, cap. 14.
^b Annadvertas, peccatum quidem propria hominis

voluntate nasci, poenam vero ejus a Deo justo iudice irrogari. Cf. Prud.

peccatum. Melior est enim omnis voluntas corruptio-
ptione carens ea non carente. Concluditur omnis
malefacti occasio, poenaeque ejus omnis, in propria
hominis voluntate.

II. Hinc Augustinus in primo libro de libero arbitrio: « Ergo relinquitur, ut, quoniam regnanti menti compotique virtutis quicquid par, aut praelatum est, non eam facit servam libidinis propter justitiam, quicquid autem inferius est, non possit hoc facere propter infirmitatem, sicut ea, quae inter nos constiterunt, docent, nulla res alia mentem cupiditatis comitem faciat, quam propria voluntas et liberum arbitrium, justaeque illam pro peccato tanto poenas pendere. Quid enim? Num ipsa poena parva existimanda est, quod ei libido dominatur, expoliataque virtutis opulentia per diversa inopem, atque indigentem trahit, nunc falsa pro veris approbantem, nunc etiam defensitantem, nunc improbantem, quae antea probavisset, et nihilominus ¹ in alia falsa irruentem, nunc assensientem suspendentem suam, et plerumque perspicuas ratiocinationes formidantem, nunc desperantem de tota inventione veritatis, et stultitiae tenebris penitus inhaerentem, nunc conantem in lucem intelligendi, rursusque fatigatione decidentem, cum interea cupiditatum illud regnum tyrannice saeviat, et variis contrariisque tempestatibus totum hominis animum, vitamque perturbet? Hinc timore, inde desiderio, hinc anxietate, inde inani falsaque laetitia, hinc cruciatu rei amissae, quae diligebatur, inde ardore adipiscendae, quae non habebatur, hinc acceptae injuriae doloribus, inde facibus vindicandae, quaquaversum potest coartare ² avaritia, dissipare ³ luxuria, adicere ⁴ ambitio, inflare superbia, torquere invidia, desidia sepelire, pervicacia concitare, afflictae subjectio, et quaecumque alia innumerabilia regnum illius libidinis frequentant ⁵ et exercent. Possumusne tandem nullam istam poenam putare, quam, ut cernis, omnes, qui [non] inhaerent ⁶ sapientiae, necesse est perpeti? » Quid autem quisque sectandum et amplectendum eligat, in voluntate esse positum constitit, nullaque re de arce dominandi rectoque ordine mentem deponi, nisi voluntate, et est manifestum, non rem ullam, cum ea quisque male utitur, sed ipsum male utentem esse arguendum.

III. Quocirca licet nunc animadvertere et considerare, utrum sit aliud male facere, quam neglectis rebus aeternis, quibus per se ipsam mens fruitur, et per se ipsam percipit, et quae amans amittere non potest temporalia, et quaeque per corpus partem hominis vilissimam sentiuntur, et numquam esse certa possunt, quasi magna et miranda sectari. Nam hoc uno genere omnia malefacta, id est, peccata

mihi videntur hoc uno genere contineri, cum quisque avertitur a divinis vereque manentibus, et ad mutabilia atque incerta convertitur. Quae quamquam in ordine suo recte locata sint, et suam quamdam pulchritudinem peragant, perversi tamen animi est et inordinati, eis sequendis subjici, quibus ad nutum suum ducendis potius divino ordine ac jure praelatus est.

CAPITULUM VII.

Quod liberum voluntatis arbitrium numerandum sit inter bona quae Deus homini largitur, quamvis eo male utatur. Quae est causa peccati et peccatum.

I. Non ergo liberum arbitrium malum est, cum eo quisque male utatur, sed est numerandum inter bona quae homini divina largitate donata sunt, praesertim cum potius ad bene utendum eo datum sit. In hoc enim maxime arguitur humana voluntas, quod eo dono, quod ei datum est ad recte utendum, maluit perverse uti. Sed merito quaeritur, cur eo male uti potuit. Respondetur, quia non est magnum bonum, quo nemo male uti potest. Sunt enim magna bona, quae a Deo homini ⁷ donantur, sunt media, sunt minima. Et quidem magnis nullus male utitur. Quis enim prudentia, temperantia, fortitudine, justitia male uti potest? Mediis vero bonis, minimisque pro arbitrio utentis et recte vivitur ⁸ et perverse. Potest enim aliquis in disciplina, verbi causa, disputandi, quae dicitur dialectica, peritus, quae nullo dubitante a Deo homini donatur, si voluerit, bene uti, quoniam ad hoc certissime data est, dum ea ignorantes eam erudit, vera falsaque discernit, confusa dividit, separata colligit, in omnibus veritatem inquirat. Potest e contrario perniciose vivere ⁹, ad quod non est data, dum falsa pro veris approbans, alios in errorem mittat, falsisque ratiocinationibus simplicium sensus confundat, confundendo caliginat, ne eorum oculus interior, qui est animus, ad notitiam purae ipsius veritatis perveniat. Sicut ergo ipsa disciplina, si inter magna bona numeraretur, nullus ea falleret, nullus falleretur, ita, si liberum arbitrium in numero magnorum bonorum collocaretur, nullus eo male utens primo laberetur, nullus consequenter male utendo puniretur. Quis autem non videat frequentissime homines male utentes minimis bonis, a Deo tamen commissis, ut sunt species corporeae, earumque pulchritudines, quibus maxima hominum multitudo ad varias eorum libidines explendas mortifere utitur, cum eisdem ipsis pie, juste, recteque uterentur ad meritum beatitudinis suae, si eas ad laudem Creatoris referrent?

II. Sed ut haec apertius approbemus, sancti Patris Augustini suaviloqua verba ponenda sunt. Ait enim in libro secundo de libero arbitrio: « Constitit inter

VARIAE LECTIONES.

¹ Cod. nihil hominus. ² M. coartare. ³ Cod. desipare. ⁴ Sic cod., M. adurere et ad marg. adscr. ad. addicere. ⁵ Corr. cod. frequentantur. ⁶ Non om. cod.; M. non adhaerent, et ad marg. adscr. at. inhaerent. ⁷ Sic cod., M. homini a Deo. ⁸ Sic cod., M. utitur. ⁹ Sic cod., M. uti.

NOTAE.

⁸ Augustin. de libero arbitrio I, 11.

nos, naturam corporis inferiore gradu esse, quam animi naturam, ac per hoc animum majus bonum esse, quam corpus. Si ergo in corporis bonis invenimus aliqua, quibus non recte uti homo possit, nec tamen propterea dicimus, non ea dari debuisse, quoniam esse consistemus bona: quid mirum, si et in animo sunt quaedam bona, quibus etiam non recte uti possumus. Sed quae ¹ bona sunt, non potuerunt dari, nisi ab illo, a quo sunt omnia bona. Vides enim, quantum boni desit corpori, cui desunt manus, et tamen manibus male utitur, qui eis operatur vel saeva vel turpia. Sine pedibus aliquem si aspiceres, fatereris, deesse integritati corporis plurimum bonum, et tamen eum, qui ad nocendum cupiam, vel seipsum deonestandum pedibus uteretur, male uti pedibus non negares. Oculis hanc lucem videmus, B formasque internoscimus ² corporum, idque et speciosissimum est in nostro corpore. Unde in fastigio quodam dignitatis haec membra locata sunt, et ad salutem tuendam, multaque alia vitae commoda retert usus oculorum. Oculis tamen plerique pleraque agunt turpiter, et eos militare cogunt libidini. Et vides, quantum bonum desit in facie, si oculi desunt. Cum autem adsunt ³, quis hos dedit, nisi honorum omnium largitor Deus? Quemadmodum ergo ista probas in corpore, et non intuens eos, qui male his utuntur, laudas illum, qui haec dedit bona: sic liberam voluntatem, sine qua nemo potest recte vivere, oportet et bonum, et divinitus datum; et potius eos damnandos, qui hoc bono male utuntur, quam eum, qui dederit, dare non debuisse fatearis ⁴.

III. « Virtutes igitur, quibus recte vivitur, magna bona sunt; species autem quorumlibet corporum, sine quibus recte vivi potest, minima bona sunt; potentiae vero animi ⁵, sine quibus recte vivi non potest, media bona sunt. Virtutibus nemo male utitur, ceteris autem bonis, id est mediis et minimis, non solum bene, sed etiam male quiaque uti potest. Et ideo virtute nemo male utitur, quia ⁶ opus virtutis est bonus usus istorum, quibus etiam non bene uti possumus. Nemo autem bene utendo male utitur. Quare abundantia et magnitudo bonitatis Dei non solum magna, sed etiam media et minima bona esse praestitit. Magis laudanda est bonitas ejus in magnis quam in mediis, et magis in mediis quam in minimis bonis; sed magis in omnibus, quam si non omnia tribuisset ⁷. »

IV. « Voluntas ergo, adhaerens communi et incommutabili bono, imperat prima et magna hominis bona, cum ipsa sit medium quoddam bonum; voluntas autem aversa ab incommutabili et communi bono, et conversa ad proprium bonum, aut ad exte-

rius, aut ad inferius peccat. Ad proprium extur, cum suae potestatis vult esse; ad exterius aliorum propria, vel quaecumque ad se non per cognoscere studet; ad inferius, cum voluptate poris diligit. Atque ita homo superbus et curi lascivus effectus, excipitur ab alia vita, quae in paratione superioris vitae mors est. Quae tangitur administratione ⁸ divinae providentiae, quae gruis [sedibus] ⁹ ordinat omnia, et pro mer cuique distribuit. Ita fit, ut neque illa bona, peccantibus appetuntur, ullo modo mala sint, ipsa voluntas libera, quam in bonis quibusdam diis numerandam esse comperimus, sed malaversio ejus ab incommutabili bono, et convertabilia bona; quae tamen aversio atque C sio, quoniam non cogitur, sed est voluntaria et iusta eam miseriae poena subsequitur ¹⁰. »

V. « Sed tu fortasse quaesiveris es, quoniam vetur voluntas, cum se avertit ab incommutabili bono ad mutabile bonum, unde ei iste motus, qui profecto malus est, tamen si voluntas libera sine illa nec recte vivi potest, in bonis num sit? Si enim motus iste, id est, aversio voluntatis Domino Deo sine dubitatione peccatum est, non sumus auctorem peccati Deum dicere? Non enim iste motus ex Deo. Unde igitur erit? Ita quae tibi si respondeam nescire me, fortasse ¹¹ est scitior? Sed tamen vera responderim. Sciri enim potest, quod nihil est. Tu tantum pietatem cussam tene, ut nullum tibi bonum vel sententiam intelligenti, vel quoquo modo cogitanti occurrat non sit ex Deo. Ita enim nulla natura occurrit non sit ex Deo; omnem quippe rem, ubi motus et numerum et ordinem videris, Deo artificis tamen cuncteris. Unde autem ista penitus ¹² deest nihil omnino remanebit, quia, etsi remanserit formae alicujus inchoatio, ubi neque mensura que numerum neque ordinem inventas, quaecumque ista sunt, forma perfecta est, oportet istam ¹³ inchoationem formae, quae tanquam non ad perficiendum subjacere videtur artifici. Et formae perfectio bonum est, nonnullum jam est et formae inchoatio. Ita detracto penitus bono nihil omnino remanebit ¹⁴. Omne autem ex Deo: nulla ergo natura est, quae non sit ¹⁵ Motus ergo ille aversionis, quod fatemur excatum, quoniam defectivus motus est, omnino defectus ex nihilo est, vide quo pertineat Deum non pertinere non dubites. Qui tam defectus, quoniam est voluntarius, in nostra sitis possibilitate ¹⁶. Si enim times illum, op nolis; si autem nolis, non erit. Quid ergo se

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic cod., al. quia. ² Sic cod., M. cognoscimus et ad marg. adscr. al. internoscimus. ³ Cod. ⁴ Sic cod., al. animae. ⁵ Corr. M. col. qui. ⁶ Cod. administratione. ⁷ sedibus om. cod., add. M. fortasse. ⁸ Cod. poenitus, sic ubique. ⁹ al. etiam ipsam. ¹⁰ Sic cod. M. omni bono non quid nihil, sed nihil omnino remanebit. ¹¹ al. potestate.

NOTAE.

^a Augustin. de lib. arb. II, 18.

^b Augustin. ibid. 19.

^c Augustin. l. l. in fine.

quam esse in ea vita, ubi non possit tibi evenire, A quod non vis. Sed quoniam, non sicut sponte homo cecidit, ita etiam sponte surgere potest, porrectam nobis desuper dexteram Dei, id est, Dominum nostrum Jesum Christum firma fide teneamus, et expectemus certa spe, et caritate ardenti desideremus *.

CAPITULUM VIII.

De differentia inter naturam hominis et librum ejus arbitrium.

I. Jam nunc pulsanda est divina misericordia, ut nobis aperire dignetur imminenti quaestionis difficultatem. Longe namque remotum est, et in profundae intelligentiae secreto sinu repositum, quid distat inter liberam hominis voluntatem, quae ex natura est, et liberum ejus arbitrium, quod procul B ergo tantum ex substitutione⁷ sua habeat, ut sit voluntas, non autem libera; relinquatur, si libera est, quod negare absurdum, dono sui Creatoris ei donatam esse libertatem. Et erit talis differentia inter naturam et liberum arbitrium, ac si humana voluntas non solum sua substitutione accepit, ut sit, sed etiam ut libera sit.

II. Haec igitur tria unum sunt, et una natura. Tota deinde animae natura voluntas est. Sed considerandum, utrum ea voluntas, sicut naturaliter est, C sit libera ut naturaliter, an tantum, ut voluntas sit, ea natura habeat, ut autem libera, ex dono Creatoris. Cum enim omne bonum aut Deus ipse est, aut quidquid ab eo est, non tamen omnia bona, quae ab eo sunt, eodem modo ab eo fieri dicimus. Omnium quippe bonorum, quae Deus creavit, quaedam sunt ejus bonitate, quaedam ejus largitate. Quae autem ab ipsius bonitate fiunt, substantialiter fiunt, cum omnibus accidentibus, quae eis naturaliter adhaerent, ut sunt qualitates, quantitates, relationes, situs, habitus, loca, tempora, agere, pati; quo numero denario et omnis creata substantia, et omnia ei naturaliter accidentia comprehendi possunt. Nec eos moveat, si dicantur accidentia⁸ quaedam, quae ex natura non sunt. Non enim sunt vere accidentia⁸, D sed naturalium accidentium aut absentiae, aut defectus, id est corruptiones. Quae vero largitate conditoris veniunt, profecto dona ejus appellantur, nec aliter credi oportet, quoniam quidem tria quae iam intelligi necesse est in omni donandi actu, qui datur, quod datur, cui datur.

III. Proinde Deus omnium opifex primo universi-

tatis a se condendae substantias condidit bonitate sua, deinde unicuique pro gradibus suis dona dare disposuit largitate sua. Inter quas videlicet substantias naturam hominis in voluntate rationali⁹ substituit. Non enim ideo homo voluntas est, quia voluntas est, sed quia rationalis voluntas est. Tolle namque rationalem voluntatem, non erit homo. Quod tamen non recurrit, ut, si tollas hominem, non sit rationalis voluntas, quae non in homine tantum, verum etiam in angelo, atque ipso Deo cognoscitur. Hinc necessario considerandum⁶, quid ista humana voluntas habeat ex natura, quid ex dono. Sed si luce clarius est, naturaliter eam habere, quod sit substantialis voluntas, restat quaeri, unde sit ei libertas. Non enim absolute dicitur voluntas, sed libera voluntas. Si ergo tantum ex substitutione⁷ sua habeat, ut sit voluntas, non autem libera; relinquatur, si libera est, quod negare absurdum, dono sui Creatoris ei donatam esse libertatem. Et erit talis differentia inter naturam et liberum arbitrium, ac si humana voluntas non solum sua substitutione accepit, ut sit, sed etiam ut libera sit.

IV. Adhuc non est quaestio proposita reserata. Praedictis quippe argumentationibus collectum est, omnipotentissimam divinam voluntatem, quae nulla lege coartatur, nec impeditur, debuisse voluntatem sui similem creare, quae aeternis legibus creatricis regeretur, nulla vi ab agendo, quid vellet, artaretur, vel ad agendum, quod nollet, compelleretur. Quidquid enim facere maluisset, sive boni, sive mali, sapientissimam creatricis suae disciplinam non excederet, quae omnes motus liberae voluntatis, sive rectos, sive perversos, congruis ordinibus exciperet. Non enim credendus est universitatis conditor rationalem voluntatem fecisse servilem. An forte non est homini substantialiter ratio? Quis audeat hoc dicere, cum sit vera hominis definitio, homo est substantia rationalis, sapientiae capax! Quid ergo mirum, humanae voluntati ex natura sui esse libertatem, cum non sit mirum, ea fieri rationem? Aut quomodo fieri potuit natura servilis voluntas, cui merito obedientiae promittitur illa futura libertas, quoniam non erit peccandi cupiditas? Nullo enim pacto Deus destruit, quod in natura creavit, sed quaedam bona naturalia, quae condidit, in melius eadem convertit, non ut ab eis, quod fecit, eruant, sed ut eis, quod addere voluit, adjiciat.

V. Exemplo sit corpus hominis ante peccatum, quod erat primum animale, deinde futurum spirituale merito obedientiae, nulla interposita morte. Cur primum animale? An quia adhuc deerat, quod ei propter praecepti custodiam fuerat adendum, id est spirituale, ac per hoc ex eo, quod aliquid a per-

VARIAE LECTIONES.

* Sic cod. ² multociens, sic ubique. ³ Cod. *accidentia*. ⁴ Sic cod. ⁵ Sic cod., *M. rationali*. ⁶ Sic cod. *M. est* considerandum. ⁷ Sic cod., *M. ad marg. adscr.*, forte *institutione*; sed frustra, nam lectio *substitutione* et hoc loco et paulo post retinenda est.

NOTAE.

• Augustin. *l. l. II*, 20 initio.

• Augustin. *Confess. XIII*, 11.

fectione naturae defuit, erat animale, ex eo, quod nihil ei deesset, futurum spirituale. Hinc datur intelligi, primam hominis voluntatem liberam naturaliter fuisse creatam, cui tamen aliquid adderetur, si praeceptum Dei servare vellet, ut, sicut animale corpus potuit mori, quia adhuc non erat perfectum, ita voluntas libera adhuc animalis merito, quia mortalis, potuit peccare, quoniam adhuc non erat perfecta, quae utique perfectio libertatis post mandati custodiam impleretur, dum ea peccandi voluntas penitus auferretur, qualis erit illa futura, quam Dominus noster Jesus Christus daturus est diligentibus se. Sed ut haec ratio roboretur, argumento utamur illo, quod sumitur a minori ad majus. Si naturaliter habemus liberum sensum in oculis nostri corporis, ut eorum lumine utamur ad videnda honesta seu turpia: quid mirum, si Deus talem in homine voluntatem substituisset, quae sua naturali libertate uteretur honeste, si non peccaret, aut turpiter, si peccaret? Quod ergo agitur naturaliter in corpore nostro, cur in anima nostra non ageretur, praesertim [cum] ¹, ubi est rationalitas, ibi necessario erit libertas? Est autem rationalis substantialiter voluntas humana. Est igitur substantialiter libera.

VI. Quae cum ita sint, diligentius considerandum, quid est liberum arbitrium? Quod procul dubio a Deo est humanae naturae concessum ². Eisdem enim verbis et substantiam hominis, et donum solemus enuntiare. Ita ut dubium sit, quid in eis natura insinuet, quid donum. Quid enim aliud sentimus, audientes liberum voluntatis arbitrium, nisi liberae voluntatis motum, quae omnia naturam humanae voluntatis expriment. Est enim voluntas libera, rationalis, mutabilis. An forte, si mutabilis est, quod omnino fatendum, si solus Deus immutabilis esse rectissime creditur, quaeri potest, unde mutabilis est? Ad quod verissime respondetur, unde est libera, inde mutabilis. Est autem ex natura libera. Est igitur ex natura mutabilis.

VII. Deinde quaeritur, unde movetur? Cui redditur: a se ipsa, quia libera est. Potest aliunde? Potest, quia ea major meliorque voluntas est, quae moveri potest. Quae est illa? Non alia, nisi summa divinaque, quae eam creavit et movet. Potestne moveri a pari, aut minori ³? Non potest. Si enim omne, quod movet, plus est, quam quod movetur, necessario majora minoribus ⁴ moveri non sinunt. Simili ratione paria non possunt paria movere; alioquin non erunt paria moventibus mota; ac per hoc fortiori ⁵ se causa moventur paria. Restat plane, humanam voluntatem aut a se ipsa moveri, aut ab ea, quae eam condidit. Quid, cum a se ipsa movetur, potestne et recte et perverse ⁶ moveri? Utrumque potest, ut velit, quia liberum habet motum. Quid, si ab ea moveatur, quae eam creavit, inde rectum

A motum fieri quis dubitare audeat? Proinde hominis voluntate ante peccatum quaeritur, dendum est, motu suo proprio potuisse et a suum velle converti, ne peccaret, et ab eo a peccaret; a superiori autem causa moveri ne vellet peccare. Si ergo, ut praedictae rationet investigatio, humanae substantiae motus lis, quo videlicet ad Deum suum cognoscendum ligendumque primo converteretur, deinde ipsam, duplici causa effici persuasum est, una superior, quae naturarum communis est, altera vera inferior, quae in ipsa humana substantia est constituta: quid nos prohibet, omnes motus animi nostri conditori nostro referre cum se ipsum moveat sine tempore et loco, B conditum nostrum spiritum per tempus sine movet corpora nostra per tempus et locum. quoque naturae inseruit causam, qua nos possemus movere libere, rationabiliter, volu ad ea, quae nobis sequenda fuerant, asse Qui motus merito vocatur liberum arbitrium voluntatis, quoniam potestati nostrae subjec Possemus quippe pro nostro iudicio recto cu dirigere, possemus cohibere. Unde igitur hab talem motum talemque potentiam, nisi a I nobis largitus est hoc proprium, quod esset et naturae non minimum bonum, et Creatoris h donum? Cui debemus ineffabiles gratias I non solum quod naturam nostrae mentis I suae copia condiderit rationalem, liberam, v C riam, mobilem, sed quod nobis largitatis suae concessit, proprio nostro nutu rationabiliter voluntarie posse nos movere. Qui motus n malium, praeter hominem, concessus ¹⁰ est. praecipitur eam laudare pulchritudine ¹¹ natu quas sine rationabili voluntatis libertate quanto magis de nostra substantia, cui tal donavit, ut suo proprio motu conditori suo a ret, ipsumque motum cohibere posset, si velle eo recederet! Qui quidem motus, si in prop manae voluntatis potestate non fieret, qui vivere posset, quis deinde peccaret, cum ad I vendum a Deo datus sit, nullomodo ad male viv

VIII. Hinc sanctum audiamus Augustinum homo aliquod bonum esset, et non posset, a D vellet, recte facere, debuit habere liberam v tem, sine qua recte facere non posset. Non quia per illam etiam peccatur, ad hoc eam dedisse credendum est. Satis ergo causae e dari debuerit, quoniam sine illa homo recte n set vivere. Ad hoc autem datam vel hinc potest, quia, si quis ea usus fuerit ad peccand vinitus in eum vindicatur, quod non juste fi non solum, ut recte viveretur, sed etiam, ut retur, libera esset voluntas data. Quomod

VARIAE LECTIONES.

¹ cum om. cod., add. ex conj. ² Cod. *concesum*. ³ Sic cod., *M. quae*. ⁴ Sic cod., *M. aut a*
⁵ Sic cod., *M. a minoribus*. ⁶ Sic cod., *M. fortiore*. ⁷ Cod. *perverse*. ⁸ Sic cod., *M. et omnes*
voluntariae. ⁹ Cod. *concessus*. ¹⁰ Sic cod., *M. laudare de pulchritudine*.

juste vindicaretur in eum, qui ad hanc rem usus esset voluntate, ad quam rem data est? Nunc vero Deus cum peccantem punit, quid aliud tibi videtur dicere, nisi, cur non ad eam rem usus es libera voluntate, ad quam tibi eam dedi, hoc est, ad recte faciendum? Deinde illud bonum, quo commendatur ipsa justitia in damnandis peccatis, recteque factis honorandis, quomodo esset, si homo careret libero voluntatis arbitrio? Non enim aut peccatum esset, aut recte factum, quod non fieret voluntate; ac per hoc et poena injusta esset, et praemium, si homo voluntatem liberam non haberet. Debit ¹ et in supplicio et in praemio esse justitia, quoniam hoc unum est honorum, quae sunt ex Deo. Debit igitur Deus dare homini liberam voluntatem ². In quibus verbis debemus intendere, ne quis substantiam confundat et motum, audiens liberam voluntatem, quae procul dubio substantialis est. Eo itaque locutionis modo sanctus pater Augustinus usus est, dicendo liberam voluntatem pro eo, quod est liberae voluntatis motum, sive arbitrium, quo solemus uti, dum per causas substantiales earum significamus effectus. Hinc est verae rationis circuitus, pro verae ratiocinationis circuitu — vera siquidem ratio substantialiter est in homine, cujus motus ratiocinatio — manus pro opere, pes pro ambulatu, lingua pro verbis, ceteraque id genus.

IX. Hoc ergo, nisi fallor, prolaxae ratiocinationis ambitu confectum est, causas omnium recte factorum, quibus ad coronam justae beatitudinis pervenitur, in libero humanae voluntatis arbitrio, praeparante ipsum, ipsique cooperante gratuito divinae gratiae multiplicique dono, constitutas esse; malefactorum vero, quibus in contumeliam justae miseriae ruunt, in perverso motu liberi arbitrii suadente diabolo principalem radicem esse fixam. Quanta igitur dementia est eorum, qui talium causas inevitabiles creativasque necessitates in praedestinatione divina falsissime fingunt, impudentissime adstruunt, potestremo, quod valde dolendum, se ipsos consentientesque sibi ad perpetuae mortis interitum merito erroris detrudunt! Sive itaque talis differentia invenitur inter liberum arbitrium hominis et ejus substantiam, ita ut natura in voluntate rationali, liberum vero arbitrium in ejus sit libertate constitutum ^b, sive in motu liberae naturaliter voluntatis, sive in munere intelligentiae, quod omnibus in commune donatum est, sive, ut probabilius aestimatur, haec tria in unum collecta, id est, liber ³ motus intelligentiae liberum arbitrium inter se componunt, ea videlicet ratione, ut, quemadmodum substantia ipsa, in qua est,

A trina sit — est enim, et vult, et scit — ita et illud trinum fiat, liber, motus, intelligens: constat tamen, peccatum omne, poenasque peccati perverso ejus usu originem duxisse, et in omni peccatore ad male vendendum vigere.

CAPITULUM IX.

De eo quod non proprie, sed temporalium rerum similitudine praedicantur de Deo praescientia et praedestinatio.

I. Jam nunc textus principalis quaestionis exigit, nos considerare, utrum proprie, an abusive in sacris literis et sanctae Scripturae, et sanctorum Patrum dicatur Deus praescisse, vel praedestinasse, sive omnem universitatem, quam ipse condidit substantialiter, sive quidquid administrationis divinae temporaliter apparet in illa, in his videlicet, quae ipse facit, non quae fieri sinit. Ubi primo notandum, quoniam nihil digne de Deo dicitur, omnia paene ³ sive nominum, sive verborum, aliarumque orationis partium signa proprie de Deo dici non posse. Quomodo enim signa sensibilia, id est, corporibus adhaerentia remotam illam omni sensu corporeo naturam ad liquidum significare possent, quae vix purgatissima mente attingitur, omnem transcendens intellectum? Eis tamen utitur humanae ratiocinationis post peccatum primi hominis laboriosa egestas, ut quodammodo credatur et innuatur copiosa conditoris sublimitas. Amplius si omnia vocum signa secundum naturam non sunt, sed ex complacito hominum inventa, quid mirum, si non ad illam naturam, quae sola vere dicitur esse, sufficiant exprimentam?

II. Proinde signorum verbalium, quibus humanae locutionis consuetudine ad significandum ipsum Deum aut ejus administrationem in universa creatura utitur divina humanaque industria, quaedam sunt quasi propria, quorum exempla sunt in verbis quidem sum, es, erat, esse, in nominibus vero essentia, veritas, virtus, sapientia, scientia, destinatio ceteraque hujusmodi, quae quoniam in natura nostra quidquid primum optimumque sit, significant, id est ipsam substantiam, et ejus optima, sine quibus immortalis esse non potest, accidentia ⁴, non absurde referuntur ad unum optimumque principium omnium bonorum quod est Deus; quaedam vero aliena, hoc est translata, quae tribus sedibus venire solent, a similitudine videlicet, a contrario, a differentia. Primae sedis exempla sunt: *Brachium Domini, cui revelatum est* ⁵; item: *Manus tuae fecerunt me* ^d; similiter: *Oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum* ^e. Quae merito aliena dicun-

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic cod., M. debuit autem et etc. ² Sic cod., M. liber, motus, intelligens. ³ Cod. poene. ⁴ Corr., cod. et M. accidentia. ⁵ Sic cod., est om. M.

NOTAE.

^a Augustin. de libero Arbit. II, 1.
^b Talis differentia minus vera esse videtur. Nam voluntas rationalis reapse libera est, liberum vero arbitrium nihil aliud nisi boni malive eligendi facultas.

tas. Cf. Prudent.
^c Isai. LIII, 1.
^d Job. X, 8.
^e Psalm. XXXIII, 16.

tur, cum divina substantia talibus corporalium membrorum omnimodo careat lineamentis. Similitudine tamen quadam de ea non incongrue praedicantur. In brachiis quippe vires corporum, in manibus operationem, in oculis visum, auditum in auribus tanquam in sedibus suis natura locavit. Itaque divina virtus et operatio, visio quoque ejus et largitas aptissime sedium illarum nominibus vocitantur. Tertiae sedis exemplo fiunt, quae ab animorum nostrorum perturbationibus sumuntur ad significandam incommutabilem¹ substantiam, ut sunt ira, furor, indignatio, timor, tristitia, ceteraque, quae de differentiae loco trahuntur, quorum nulla similitudo cum divina natura invenitur, sed sola necessitate significationis remotissimo abusionis modo solent transferri.

III. Restant ea, quae contrarietatis loco sumuntur. Quibus tanta vis inest significandi, ut quodam privilegio excellentiae suae merito a Graecis enthymemata² dicantur, hoc est, conceptiones mentis. Quamvis enim omne, quod voce profertur, prius mente concipiatur, non tamen omne, quod mente concipitur, eandem vim significationis, dum sensibus fervore³ infunditur, habere videtur. Sicut ergo arguementorum omnium fortissimum est illud, quod sumitur a contrario, ita omnium signorum vocalium aptissimum est, quod ducitur ab eodem contrarietatis loco. Quorum quaedam absolute dicuntur, quaedam conjuncte. Absolutorum forma est: *Perdam sapientiam sapientum, et prudentiam prudentum reprobo*⁴. Quod recte intelligitur a contrario, ac si aperte diceret: *Perdam insipientiam insipientum, imprudentiam imprudentum reprobo*. Quod aperte intelligitur ex verbis Apostoli dicentis: *Sapientia hujus mundi stultitia est apud Deum*⁵. Si enim omnis sapientia a Domino Deo est, qua ratione intelligitur Deus destruere, quod ab eo est? Quod autem de sapientia creditur, de prudentia similiter credendum. Nullam quippe virtutem in homine Deus perdit, cujus formae absolutivae exemplum non facile de Deo inveniri potest.

IV. Nec mirum, cum nihil Deo contrarium sit, nisi non esse, quoniam ipse solus est, qui dixit: *Ego sum qui sum*⁶, cetera vero, quae dicuntur esse, nec omnino sunt, quia non sunt, quod ipse est, nec omnino non sunt, quia ab ipso sunt, qui solus est esse. Nisi forte dicamus, ea, quae de Domino nostro Jesu Christo dicta sunt secundum humanitatis suae proprietatem, de divinitate similiter ejus dici posse propter unius personae in duabus substantiis inseparabilem unitatem. Si autem illud non absurde creditur fieri, videamus, quod scriptum est in lege:

VARIAE LECTIONES.

¹ Cod. *incommotabilem*. ² Cod. *entimemata*. ³ Sic M. cod. *feruorē*. ⁴ Cod. *no ue ra*. ⁵ Cod. ⁶ Sic cod., pro *qui omnia, M. quoniam*.

NOTAE.

- ^a I Cor. I, 19.
- ^b I Cor. III, 19.
- ^c Exod. III, 14.
- ^d Deuter. XXI, 23.

A *Maledictus omnis qui pendit in ligno*^d. Christo procul dubio dictum est, *qui est super benedictus in secula*^e. Nos enim, qui in peccato mortis et servitutis meruimus citionem, in secundi hominis justitia vitae tatis accepimus benedictionem. Nam quod Christo in cruce Judaei maledixerunt, plus ctionis insinuat, quam maledictionis. Haec forma locutionis absolute contrarietatis loca est, quo etiam Apostolus sumpsit, *quod Eum, qui non noverat peccatum, pro nobis tum fecit*^f. Quis enim dubitat, hostiam et p inter se esse contraria, cum hostia nihil agat ut peccatum deleatur. Christus hostia generat pro peccato totius mundi. Recte igitur et per peccatum significatur.

B **V.** Deinde conjuncti contrarii considerentur. Quae quidem conjuncta propterea d quod duobus locis conveniant, similitudini v atque contrarietati. Partim quippe eadem seu verba similitudine, partim sumuntur c tate, quorum pragmata sunt praescientia et stinatio, quando de Deo praedicantur. Et quidem considerandum, haec et hujusmodi nuina, seu verba de Deo proprie praedic posse. Qua enim ratione diceretur Deus p aliquid praescientia, vel praedestinare praetione, cui nihil futurum, quia nihil expect praeteritum, quia nihil ei transeat. In eo ena nulla locorum spatia sunt, ita nulla tempora valla. Ac per hoc nulla recta ratio permittit, Deo jure proprietatis intelligi. Quomodo praescientia ejus dicitur, cui nulla futura sua enim nulla ejus memoria proprie dicitur, est praeteritum, ita nulla praescientia, quia futurum. Et tamen dicitur: *In memoria aeterni justus*^g. Eodem namque modo Deus vidit, p seivit, praescivit omnia facienda, priusquam quo videt et scit eadem, postquam facta su niam, sicut ipse semper aeternus est, ita unquam fecit, semper in ipso aeterna est.

VI. De praedestinatione quoque ejus ead tienda sunt, praesertim cum omnis praed praescientia sit. Quo jure potest dici praed id est, praeparatio in eo, qui nullo tempore vallo praecessit^h, quo diserneret ea, quae esset? cujus operationem non praecedit pra Non enim aliud ei est praeparare et opera proprium hominis est praeparare, quae fact Deo alienum est, praedestinare, quae num cturus. Quomodo autem facturus esset aliquid omniaⁱ semel et simul fecit? Aut quomodo

- ^d Gal. III, 13, 4.
- ^e Rom. IX, 9.
- ^f II Cor. V, 21.
- ^g Psalm. CXI, 7.

nia fecit, qui semper omnia habet? qui semper suum A verbum habuisse creditur, per quod facta sunt omnia, et in quo incommutabiliter vivunt omnia, non solum quae fuerunt, sed etiam quae futura. Nec tamen in illo fuerunt, nec futura sunt, sed tantummodo sunt, et omnia unum sunt. Proinde quoniam aliter sub illo sunt ea, quae per illum facta sunt, aliter in eo sunt ea, quae ipsa est in eis, quae sub illo sunt, qua locis temporibusque suis et creata et ordinata sunt, proprie fiunt verba locorum temporumque significativa, in eis vero, quae aeternaliter in illo sunt, translative proferri possunt. Ac per hoc sicut abusive de Deo dicitur fecisse, vel facturum esse, ita de eo dicitur abusive praesciisse ¹, praescire, praesciturum esse, simili modo praedestinasse, praedestinare, praedestinatum esse.

VII. Conficitur ergo, praescientiam et praedestinationem similitudine rerum temporalium ad Deum transferri. Qui locus a contrario videretur, si temporalia aeternitati contradictorie ² opponerentur. Jam vero, quoniam aeternitatis quaedam similitudo temporalibus est insita, non solum, quod ab ea facta sunt, sed etiam quod temporalium illa pars, de qua sumuntur haec nomina, videlicet humana natura, in similitudinem quandam verae aeternitatis transitura sit: quomodo a contrario sumitur, dum a temporali ad intempore alia quaedam significatio transferatur? Loco igitur similitudinis veniunt. Sed quis est ille similitudinis modus, quaeri oportet. Et quidem dicimus ante quattuor modis; quorum primus dicitur ante temporis, secundus ante dignitatis, tertius ante originis, quartus ante aeternitatis. Illorum exempla sunt haec: Tempore praecedit flos fructum, dignitate praecedit fructus florem, vox origine praecedit verbum, Deus aeternitate creaturam antecedit. Illo igitur modo, quo Deus omnia, quae fecit, antecedit, id est, aeternitate, eo scilicet praescivit et praedestinavit ea, quae facturum esset. Hinc colligitur, talia verba transferri a primo modo ad quartum, a loco videlicet temporis ad locum aeternitatis.

CAPITULUM X.

De eo quod a contrario intelligendum sit, quando dicitur Deus praescire, aut praedestinare peccata, vel mortem, vel poenas hominum, vel angelorum.

I. Restat considerare locum, qui, ut praediximus, a Dialecticis ac Rhetoricis enthymema ³ vocatur, a Grammaticis vero *καταρριπασίς*, et est omnium argumentorum signorumque verbalium nobilissimus. Indictum ⁴ est autem, praescientiam, et praedestinationem, sicuti et praeparationem, et praevisio-

nem et huiusmodi translative de Deo praedicari, duabusque sedibus significationum posse transferri, meritoque conjuncta dici, quoniam et loco similitudinis, et loco, qui dicitur a contrario, venire probantur. Ubi apertissime intelligitur et firmissime tenetur, in his verbis, quando similitudine sumuntur, nihil aliud significari praeter ⁵ quod ipse Creator omnium facturum est, et sive in constituenda ⁶ universitatis substantia, naturalibusque ejus qualitatibus, sive in ejus administratione, in his tantummodo, quos praescivit, et praedestinavit secundum propositum gratiae suae, conformes imaginis Filii sui ⁷ esse futuros; quando vero de loco, qui est a contrario, transferuntur eadem ipsa verba, nihil in eis intelligendum, nisi quod Deus in creatura, quam ipse condidit, fieri sinit motu proprio liberoque rationalis naturae perverse utentis naturalibus bonis, quae sub Creatoris largitate suscepit. Et hoc est totum, quod dicitur malum, et poena ejus varia, multimodaque miseria.

II. Cum ergo audimus: praescivit Deus, vel praedestinavit, vel praeparavit peccata, seu mortem, sive poenas eorum, quos juste deseruit, id est, sua propria perversitate puniri permisit ⁸, omnino e contrario intelligere debemus, ne nos haeretica pravitas seducat, quae talibus verbis male utens originem sumpsit. Non enim vident lumen oculorum interiorum pendentes, quod omne malum perversa voluntate descendens nihil sit. Ut omittam illud malorum genus, quod eadem contrarietatis regula malum ⁹ dicitur, cum naturaliter sit bonum; ut est ignis illa aeternus, qui praeparatus est diabolo ministrisque ejus. Cetera omnia, quae proprie vocantur mala, unaque de causa nascentia, perverso scilicet, ut saepe dictum est, motu liberae voluntatis, mutabilis, avertentis se a Creatore, maleque utentis creatura, inter duos terminos colliguntur; quorum unus peccatum, alter poena ejus est.

III. Omne igitur malum aut peccatum est, aut poena peccati. Quae duo si nulla ratio vera sinit Deum praescire, quanto magis praedestinare quis audeat dicere, nisi e contrario? Quid enim? Nunquid possumus recte sentire de Deo, qui solus est vera essentia, qui fecit omnia, quae sunt, in quantum sunt, eorum, quae nec ipse est, nec ab eo sunt, quia nihil sunt, praescientiam seu praedestinationem habere ¹⁰? Si enim nihil aliud est scientia, nisi rerum, quae sunt, intelligentia, qua ratione in his, quae non sunt, scientia vel praescientia dicenda est? Simili modo, si nihil aliud est praedestinatio, nisi eorum, quae Deus facienda praevidebat, praeparatio: quomodo

VARIAE LECTIONES.

¹ Cod. praesciisse. M. praescisse. ² Cod. contradictoriae. ³ Cod. entimema. ⁴ Sic cod., M. dictum. ⁵ Sic cod., M. potest. ⁶ Sic cod., M. construenda. ⁷ Cod. permissit. ⁸ Corr. M, cod. malorum.

NOTAE.

¹ Rom. VIII, 29.

² Pessime docet, peccatum et poenam nihil esse, ideoque nec praesciri nec praedestinari. Deus praescit et peccatum et poenas. Neque poena nihil est, sed

aliquid est, id est creaturae Dei, quae peccatorum poenales efficiuntur, exceptis his peccatis, quae poenas dicuntur praecedentium peccatorum. Cf. Prud.

eorum, quae Deus nec fecit, nec facienda praeparavit, dicenda est praedestinatio? Deinde, si nihil aliud est malum, nisi boni corruptio, et omne bonum aut Deus est, quod corrumpi non potest, aut a Deo est, quod corrumpi potest, omnis autem corruptio nihil appetit, nisi ut bonum non sit: quis dubitare potest esse malum, quod appetit bonum delere, ne sit? Malum igitur nec Deus, nec a Deo est. Ac per hoc, sicut Deus mali auctor non est, ita nec praescius mali, nec praedestinans est. Sed si quis dubitat, nihil esse malum, nisi boni corruptionem, videat, quid de hac ratione Augustinus dicat, scribens contra epistolam Fundamenti: « Discite, non substantiam malum esse, sed sicut in corpore commutatione formae in deterius amitti speciem, vel potius minui, et foedum dicitur, quod pulchrum antea dicebatur, et displicere corpus, quod antea placuerat: sic in animo recte voluntatis decus, quo pie justeque vivitur, commota in deterius voluntate depravari, quo peccato effici animam miseram, quae honestate rectae voluntatis beatitudinem obtinebat, nulla addita detractave substantia. Quis dubitet totum illud, quod dicitur malum, nihil esse aliud, quam corruptionem? Possunt quidem aliis atque aliis vocabulis alia atque alia mala vocari; sed quod omnium rerum malum sit, in quibus mali aliquid animadverti potest, corruptio est. Sed corruptio peritiae animae imperitia vocatur, corruptio prudentis imprudentia, corruptio justitiae injustitia, corruptio fortitudinis ignavia, corruptio quietis atque tranquillitatis cupiditas, vel metus, vel tristitia, vel jactantia. Deinde in corpore animato corruptio sanitatis dolor et morbus; corruptio virium lassitudo; corruptio quietis labor. Deinde in ipso corpore corruptio pulchritudinis foeditas; corruptio rectitudinis pravitas; corruptio ordinis perversitas; corruptio integritatis discissio, aut fractura, aut diminutio. Longum est, et difficile, et harum rerum, quas commemoravi, et aliarum, innumerabiliū omnes corruptiones nominatim enuntiare, cum etiam multae, quae dicuntur in corpore, possint et in anima dici, et innumerabilia sunt, in quibus propria vocabula corruptio tenent ».

IV. Quae cum ita sint, quis non videat, nisi qui sensu caret, totum, quod dicitur peccatum, ejusque consequentias in morte atque miseria constitutas, non aliud esse, quam integrae vitae beataeque corruptiones; ita, ut singula singulis opponantur, integrati quidem peccatum, vitae mors, beatitudini mise-

ria. Illa sunt, ista penitus non sunt; illa sus appetunt unum omnium principium, deorsumque in nihilum bona, quae sunt, redire contendunt; illarum causarum istarum nulla; illa intra terminos naturarum intelliguntur, ista in earum deprivatione nesciendo sciuntur. Sicut malae voluntatis neque inveniri, neque ita omnium defectionum merito eam conneque causae efficientes sciri possunt, neque defectiones, quia nihil sunt. Cui loco scripti testimonium adhibendum esse adest enim in libro XII de civitate Dei: « Ne efficientem causam malae voluntatis; ne efficiens, sed defectio ». Deficere nam quod summe est, ad id, quod minus est, accipere habere voluntatem malam. Causarum defectionum istarum, cum efficientes non deficientes, velle invenire, tale est, ac si velit videre tenebras, vel audire silentium tamen utrumque nobis notum est, neque per oculos, neque hoc nisi per aures, neque in specie, sed in speciei privatione. Nemo me scire quae sciat, quod me nescire scio, ut nescire discat, quod sciri non posse sciat. Ea quippe, quae non in specie, sed in ejus privatione sciuntur, si dici aut intelligi potest, quae nesciendo sciuntur, ut sciendo nescia enim acies etiam oculi corporalis currit corporales, nusquam tenebras videt, nisi non videre. Etiam non ad aliquid accipere, sed ad solas aures pertinet sentire quod tamen nullomodo, nisi non audiamus. Sic species intelligibiles mens quidem intelligendo conspicit, sed ubi deficient, nescit. Delicta enim quis intelligit ».

V. His itaque rationibus inconcusse omnem perversae voluntatis defectum vel nem vel peccatum, vel quoquo modo voluntas illa letifer, quo summum bonum efficiturque spiritus vadens, et non rediens ipsius, mors plane, miseriaque suppliciorum, omnino nihil esse. Omne quippe materia, forma, speciei procul dubio nihil autem rerum absentia, earumque defectu praedictis carere manifestum est. Omnino sunt. Ac per hoc nec praesciri, nec potest ab eo, qui summe est, possunt. O mihi dolenda caecitas eorum, qui e contrariis

VARIAE LECTIONES.

¹ Corr. M, cod. *commutatione*. ² Corr. B, Cod. *beatitatem*. ³ Sic cod., al. *justae*. ⁴ Sic cod. *titis*. ⁵ Cod. *lassitudo*. ⁶ Cod. *discissio*. ⁷ Cod. *diminutio*. ⁸ al. *deficiens quia nec illa sed defectio*. ⁹ al. *ergo*. ¹⁰ Sic cod., M. corr. sciendum est. ¹¹ Sic cod., M. videre, ita etiam. *discit*. ¹² Cod. *inconcusae*. ¹³ Cod. *letifer*. ¹⁴ Corr. M. *praescire*.

NOTAE.

^a Augustin. *contra epistolam Fundam.* c. 55.
^b Augustin. *de Civitate Dei* XII, 7. Psal. XVIII, 13.
^c Male docet. Peccatum quidem propria hominis voluntate nascitur, sed a Deo et praescitur et

punitur. Mors item, quae est separatio animae a corpore, et poenae gehennales non nisi a Deo, ideoque ab eo praesciuntur. Cf. Prud.

quando in divina, seu humana legerint A Deum praescisse vel praedestinasse peccata, supplicia, quae penitus nihil sunt, is sunt! Quid enim est peccatum nisi vitiae? quid mors nisi vitae? quid supplicium beatitudinis? Qui si diligentius attendere, quae sunt, non ob aliud esse, nisi quia praedestinata sunt, omnia vero, quae non ob aliud non esse, nisi quod nec praedestinata sunt, fortassis se ipsos emenscipiscerent, animumque suum ad lucem converterent, ut in ea, et per eam cernere omni rerum natura, quidquid vere inesse, non aliud id esse, nisi unam, veram, quae ubique in se ipsa tota est. Et nisi omnium naturarum praesciens praedestinet et praescientia praedestinans? Si autem intelligitur, omnium naturarum non principalemque substantiam, praeter rescientiam et praedestinationem: quomodo est, in eis esse, quae omnino non in eis essent, procul dubio non nihil, substitissent. At vero nihil sunt. In eis praescientia, nec praedestinatio divina

CAPITULUM XI.

humanaque auctoritate comprobari posse Dei praedestinationem, nisi de his, qui i sunt ad aeternam felicitatem.

vero hujus nostrae actionis principalis opposita est de divina praescientia et tione, propter quam necessario diligendum incidentes quaestiones introductae paulo apertius exemplorum luminibus. Sed prius nostrarum litterarum lectoribus avimus, si tamen sint, qui eas legendas, atque utinam eorum caritas ad eas accedat, plus in ipsis nostrae obedientiae consideraturi, quam utilissimae disputamen aliqua utilitas in ea sit, despecturi, asi commoti in nos irruant dieturi, nos tores et praescientiae, et praedestinationis ia, si studiosius inspexerint, assertionis mum in eis invenient, destructionis vero enim? Nunquid vel praescientiam Dei ejus praedestinationem contemnit, qui de de Deo praedicari asserit? Quasi non mporalibus ad aeterna translatio fieri um similitudinis, aut ab his, quae sunt, non sunt, modo pulcherrimo contrarie-quasi rectae fidei resistat, si quis dicat,

praescientiam et praedestinationem proprie fieri in his, quae ordine temporum praecedunt ea, quae et praesciunt et praedestinant, abusive vero dici in eo, cui nulla futura sunt, quoniam nullo tempore, sed sua aeternitate praecedunt omnia, quae ab eo sunt? Aut quomodo a veritate abhorreat, si dicatur a simili, praescivit Deus omnia, quae facturus esset, et dicatur a contrario, praescivit, quae facturus non esset, pro nescivit? Similiter de praedestinatione intelligendum a simili. Praedestinavit Deus, quos praeparavit ad suam gratuitam gratiam accipiendam. A contrario praedestinavit impios ad interitum, vel supplicium aeternum, quos tamen non praedestinavit. Si enim praedestinati sunt, necessario peribunt, poenasque patientur inevitabiles. Quod si ita est, quomodo juste judicabitur mundus, quem necessitas praedestinationis cogit perire? Quod impietatis proprium est aestimari.

II. Proinde ne nostra ista ratiocinatio videatur nulla divinae seu humanae auctoritatis formula esse suffulta, quid divinae Scripturae paginis, quid sancti patris Augustini dictis potest effici, investigare debemus, non quod aliorum catholicorum Patrum exemplis haec eadem concludere non possimus, sed quod necessarium duximus, et utiliter ad rem pertinere videmus, illius auctoris dicta ponere, cui maxime G[otescalcus] haereticus sui nefandi dogmatis causas solet referre. Nulla etenim scriptura est, de qua non facile non intelligentes eam prava possint sentire. Hinc est, quod praedictus sanctorum Patrum mendosus adulterator merito, dum veritatis neque sit investigator, neque inventor, non ea, quae pater Augustinus suis verbis insinuare voluit, intellexit, sed ut ea, quae ipse a se ipso atque diabolo fluxit, suaderet, praedicti Patris non quidem verba in sibi convenientia, sed plane resistentia violenter retorsit.

III. Ubi primo notandum, quod sanctae Scripturae auctoritas inconcussa praescientiam simul et praedestinationem, aut solam absolutam praedestinationem, non nisi in his, quos Deus elegit ad aeternam beatitudinem possidendam, invenitur posuisse. Ad quod probandum Apostoli dicta sufficiunt. Agens quippe ad Romanos: Scimus, inquit, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, his, qui secundum propositum vocati sunt; quoniam, quos ante praescivit, et praedestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem praedestinavit, illos et vocavit; et quos vocavit, ipsos et justificavit; quos autem justificavit, ipsos et glorificavit. Item ad Ephesios:

VARIAE LECTIONES.

, M. ea. ² Sic cod., M. vero. ³ Corr. M., cod. presentiam. ⁴ Corr. M., cod. presentia. ⁵ Cod. ⁶ Cod. quasi. ⁷ Sic cod., M. praescivit et praedestinavit. ⁸ Cod. nula. ⁹ Cod. perhibunt. ut simillima aequalis manus ad marg. adscr. Hic dicit praedestinationem necessitatem inferre od. nunquid. ¹⁰ Sed quod — videmus om. M. ¹¹ Cod. diabulo. ¹² Sic cod., M. verba non ¹³ Cod. inconcussa. ¹⁴ Cod. possuisse. ¹⁵ Cod. efesios.

NOTAE.

III, 28 seqq.

Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, A qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in caelestibus in Christo Jesu sicut elegit nos in ipso ante constitutionem mundi, ut essemus sancti et sine macula in conspectu ejus in caritate; praedestinans nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum, secundum placitum voluntatis suae, ad laudem gloriae gratiae suae, in qua gratificavit nos in dilecto Filio suo, in quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum secundum divitias gratiae ejus, quae superabundavit in nos in omni sapientia, et prudentia; ostendens nobis sacramentum voluntatis suae, secundum bonum placitum ejus, quod proposuit in eo, ad dispositionem plenitudinis temporum, ut restituerentur omnia in Christo, quae sunt in caelis, et quae super terram, in ipso, in quo et sorte vocati sumus, praedestinati secundum propositum Dei ab eo, qui omnia operatur secundum consilium voluntatis suae. Contra istam veritatem tam claram tubam quis homo sobriae vigilantiae fidei voces admittat humanas? Quis in ea non audiat praedestinationem omnimodo esse sanctorum, nullo modo posse fieri reproborum?

IV. Quoniam vero sanctus pater Aurelius Augustinus, eloquentiae Christianae copiosissimus auctor, solertissimus veritatis inquisitor, propriae translataeque locutionis, ad exercitium eorum, qui eum lecturi essent, nobilissimus doctor, aliquotiens in suorum librorum ^a serie invenitur dixisse, Deum praedestinasse impios ad interitum seu poenas, ac per hoc intelligentibus eum, ut ait Apostolus, *factus est odor vitae in vitam*, non intelligentibus vero *odor mortis in mortem* ^b, praesentis causae ratio postulat, ipsius verba quasi sibi met repugnantia ponamus, ut lector intelligens facilius intendat, quo genere locutionis dixerit, praedestinationem divinam utrique hominum generi convenire, videlicet electis per gratiam, relictisque per justitiam, eademque dicta, quibus male utendo haereticus erroris sui perfidiam conatur astruere, ponenda esse judicavimus, ut eisdem sagittis, quas in corda simplicium incautus extorserat, vulneratus recedat.

V. Ait ergo Augustinus in quadam homilia ad populum exponens illud Evangelii: *Princeps hujus mundi jam judicatus est* ^c, et id est iudicio ignis aeterni irrevocabiliter destinatus est ^d. In expositione quoque Evangelii secundum Joannem, ubi testimonium praecursoris sui de Christo explanat, dicit ^e:

« Est quidam populus praeparatus ad iram Dei, damnandus cum diabolo ^a »; item de Judaeis ^f: « Isti indignantes mortui et morti sempiternae praedestinati ». Item: « Quare dixit Dominus Judaeis, vos non creditis, quia non estis ex ovis meis ^g, nisi quia videbat eos ad sempiternum interitum praedestinos ^h »; identidem, quod Dominus dicit: *nemo potest rapere de manu patris mei* ⁱ, explanando persequitur dicens: « Quid potest lupus, quid potest fur et latro? Non perdunt, nisi ad interitum praedestinos ^j ». In libro, quem vocat Enchiridion ^k: « Haec sunt », inquit, « magna opera Domini exquisita in omnes voluntates ejus ^l, et tam sapienter exquisita, ut, cum angelica et humana creatura peccasset, id est, non quod ille, sed quod voluit ipsa, fecisset, etiam per eandem creaturae voluntatem, qua factum est, quod Creator noluit, impleteret ipse, quod voluit, bene utens et malis, tanquam summe bonus, ad eorum damnationem, quos juste praedestinavit ad poenam, et ad eorum salutem, quos benigne praedestinavit ad gratiam ^m ». Item ex eodem libro: « Dicuntur etiam filii gehennae, non ex illa nati, sed in illam praeparati, sicut filii regni praeparantur in regnum ⁿ ». In libro de perfectione justitiae hominis: « In eo », ait « genere hominum, quod praedestinatum est ad interitum ^o ». In libris de Civitate Dei: « Quid dabit eis quos praedestinavit ad vitam, qui haec dedit eis, quos praedestinavit ad mortem ^p ».

VI. His et hujusmodi verbis catholici ^q auctor solet haeretica insanire vecordia, fidemque mineruditorum lupinis dentibus laniare. Quis enim ignorantium modos locutionum, quibus sancti Patres solent, non facile possit seduci, audiendo praedestinos aeterno igni, praeparatos ad iram Dei, praedestinos morti sempiternae, praedestinos ad interitum, ad poenam, ceteraque id genus, ut sine haesitatione concedat, aut duas praedestinationem unam plane sanctorum, alteram impiorum, sibi per omnia contrarias, aut unam eandemque praedestinationem sanctosque impiosque plecti, eamque simul contrariorum, quod ratio negat, esse capacem. Cui dolendae miseriae utilitas succurritur ^r, quando eadem praedestinatio secundum eundem Augustinum definitur ^s, ejusque definitio suis dictionibus defenditur. Esto igitur, haeretice paratus, aut te defendere, quod nullo modo valet, aut te emendare, quod potes, si veritati contradicere desinas. Audi praedestinationis divinae terminos ^t.

VARIAE LECTIONES.

^a Sic. cod., *M librorum suorum*. ^b Cod. *diabulo*. ^c Cod. *enchiridon*. ^d Cod. *catoloci*; sic saepe. ^e Sic. *M.*, cod. *succurrentur*. ^f Cod. *diffinitur*, sic ubique.

NOTAE.

^a Ephes. I, 5 seqq.

^b II Cor. II, 16.

^c Joan. XVI, 11.

^d Augustin. *homilia 95 in Evange. Joannis*.

^e Augustin. *ibid.* tract. 14.

^f Augustin. *ibid.*

^g Joan. X, 26.

^h Augustin. *ibid.* tract. 48.

ⁱ Joan. X, 29.

^j Augustin. I, 1.

^k Psal. CX, 2.

^l Augustin. *Enchiridion* c. 100.

^m Augustin. *ibid.*

ⁿ Augustin. *de perfect. just.* c. 15.

^o Augustin. *de Civit. Dei* XXII, 24.

limitationis, quos nullus recte credentium aut minus A
artare, aut plus audet extendere, nullus contentio-
sas potest infirmare. In libro ad Prosperum et Hila-
rium : « Praedestinatio est », inquit, « quae sine praescientia non potest esse. Potest autem esse sine praedestinatione praescientia. Praedestinatione quippe Deus ea praescivit, quae fuerat ipse facturus : unde dictum est fecit, quae futura sunt. Praescire autem potest ¹ etiam, quae ipse non facit, sicut quaecunque peccata ² ».

VII. Attende, qualis sit ista definitio, quae a differentia est assumpta ³. Est igitur talis differentia inter praedestinationem et praescientiam, quod omnis praedestinatio praescientia, non autem omnis praescientia praedestinatio. Praescientia namque ipsa, qua Deus praescivit ea, quae fuerat ipse facturus, B
praedestinatio vere specialiterque dicitur. Ea vero praescientia, qua ea, quae non facit, praescivit, id est, peccata eorumque poenas, praescientia absolute placuit vocari, ita, ut ea tantummodo praescientia, quae dicitur praedestinatio, in bono semper intelligatur ; mala vero praescientia sine praedestinatione omnino malorum est, quae Deus non facit. Et ne ullus inde dubitaret, adjecit : « Quocirca praedestinatio Dei, quae in bono est, gratiae est praeparatio ; gratia vero ⁴ ipsius praedestinationis effectus ⁵ ». Idem in libro De dono perseverantiae eadem planius aperit dicens : « Ista igitur sua dona, quibuscumque Deus donat, procul dubio se daturum esse praescivit, et in sua praescientia praeparavit. Quos ergo praedestinavit, ⁶ ~~quos~~ et vocavit ⁷, vocatione illa, de qua dictum est : *Sine poenitentia sunt dona et vocatio Dei* ⁸. Namque in sua, quae falli mutarique non potest, praescientia opera sua futura disponere, id omnino, nec aliud quidquam est praedestinare ⁹ ». Huic clarissimae verbae atque apertissimae Christianorum castrorum quis dissonare ¹⁰ praesumat ? Quae apertissima voce resonare non desinit, id omnino, nec aliud esse, Deum praedestinare, quam praescientia sua opera, quae ipse facturus fuerat, disponere. Dic, quaeso, utrum ista definitio praedestinationis vera sit, an falsa ? Si falsa est, reprehende Augustinum ; si vera est, talis fieri necesse est, qualis ipse ait in libro de animae quantitate : « Definitio ¹¹ nihil minus, nihil amplius continet, quam id, quod susceptum est explicandum ; aliter omnino vitiosa est ¹² ». Utrum autem hujusmodi vitii careat, conversione ¹³ exploratur.

CAPITULUM XII.

De definitione praedestinationis.

I. Fiat igitur hujus definitionis conversio sic. Si

VARIAE LECTIONES.

¹ al. potens est. ² Cod. assumpta. ³ Cod. dissonare. ⁴ Cod. diffinitio. ⁵ Cod. conversione. ⁶ Cod. obiciat.

NOTAE.

^a Augustin. de Praed. Sanctorum c. 10.

^b Augustin. l. l.

^c Rom. VII., 30.

^d Rom. XI, 29.

^e Augustin. de dono persever. c. 17.

praescientia opera sua futura disponere, id omnino, nec aliud quidquam est praedestinare : verum est id omnino : nec aliud quidquam est praedestinare, quam in sua, quae falli mutarique non potest, praescientia opera sua futura disponere. Hinc conficitur alia conversio. Si omnis praescientia, qua Deus opera sua futura disposuit, divina praedestinatio est : omnis praedestinatio, qua Deus opera sua futura disposuit, divina praescientia est : conficitur ergo, praedestinationem Dei non esse nisi in operibus ejus, quando nihil minus, nihil amplius continetur in ejus definitione praeter divinorum operum dispositionem.

II. Sed ad haec dicturus es : Ad Dei opera pertinere, juste damnandos praedestinare ad poenam, sicut ad ejus opera pertinet, gratia salvandos praedestinare ad beatitudinem, et hoc testimoniis ejusdem sancti Augustini firmare conaberis. Quae eo, quo posuisti, ordine posuimus, ut in eis, non quod tu, se l quod ille voluit, videamus. Quorum si unum recte fuerit expositum, sufficiet ad cetera intelligenda. Ponamus ergo illud : « *Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates ejus* ¹, et tam sapienter exquisita, ut, cum angelica et humana creatura peccasset, i l est, non quod ille, sed quod voluit ipsa, fecisset, etiam per eandem creaturae voluntatem, qua factum est, quod Creator noluit, impletet ipse, quod voluit, bene utens et malis, tanquam summe bonus, ad eorum damnationem, quos juste praedestinavit ad poenam, et ad eorum salutem, quos benigne praedestinavit ad gratiam ² ». Ecce in una eademque sententia : « Praedestinavit », inquit, « ad poenam », « praedestinavit ad gratiam ». Ubi, quaesumus, respondeas ad ea, quae interrogamus, utrum ad justitiam Dei, an ad ejus gratiam pertineat praedestinare impios ad poenam ? Respondebis, credo, ad justitiam ; ait enim, quos juste praedestinavit ad poenam, non igitur ad gratiam. Ac per hoc, si poenae praedestinatio donum Dei non est, sed peccati iudicium, necessario sequitur, ut aut falsum sit, quod ipse Augustinus ait : « Praedestinatio Dei, quae in bono est, gratiae est praeparatio ³ » ; aut e contrario accipitur praedestinatio poenarum. Est autem verum et immutabile, quod dixit, praedestinatio Dei, quae in bono est, gratiae est praeparatio. E contrario igitur intelligi voluit, quod posuit, praedestinavit ad poenam.

III. Sed ne forte obicias ⁴ : Non dixit, praedestinatio Dei est gratiae praeparatio, sed praedestinatio Dei, quae in bono est, gratiae est praeparatio. Ubi videtur locus relinqui alterius praedestinationis, quae tanquam in malo sit ; aut eadem praedestinatio, si

^f Augustin. de Quantit. animae.

^g Psal. CX, 2.

^h Augustin. Enchiridion c. 100.

ⁱ August. de Praed. sanct. c. 10.

una solaque est, in bono et in malo fieri posse non negatur. Primum attende, unam definitionem duas praedestinationes omnino non posse continere; deinde, quod, si nulla alia definitio praedestinationis verior aptiorque inveniat, quam illa, quae praedicta est, et nihil nisi opera divina comprehendit, quae nullo pie credentium dubitante bona sunt: quid nos cogit, aliud aliquid subaudire, audientes, praedestinationem Dei, quae in bono est, nisi semper eam et bonam et in bono esse?

IV. Si autem dicis, bonum est, praedestinare impios ad poenam, et ideo inter opera Dei reputandum, respondemus, bonum, quia justum. Sed quoniam non est Dei donum, cum ejus sit iudicium, omnis autem praedestinatio Dei omnino est praeparatio gratiae, omnisque gratia donum, necessario colligitur omnis divina praedestinatio donorum ejus praeparatio. Poena procul dubio impios juste torquet, quod donum non est; alioquin, si esset donum, non torqueret, sed utique liberaret. Non est igitur praedestinatio poena. Quod si esset, non esset poena, sed gratia. Est autem poena. Non est igitur praedestinatio ejus. Proinde praedestinationem in donis divinae largitatis semper intelligendam esse, si quis adhuc dubitat, librum sancti Augustini de *Dono perseverantiae* intentus perspiciat, in eo loco, ubi ait: « Haec », inquam, « Dei dona, si nulla est praedestinatio, quam defendimus, non praesciuntur a Deo. Praesciuntur autem. Haec est igitur praedestinatio, quam defendimus. Unde aliquando eadem praedestinatio significatur etiam nomine praescientiae, sicut ait Apostolus: *Non repulit Deus plebem suam, quam praescivit* ». Illic quod ait praescivit, non recte intelligitur, nisi praedestinavit, quod circumstantia ipsius lectionis ostendit. Loquebatur enim de reliquiis Judaeorum, quae *salvae factae sunt* pereuntibus ceteris. Nam superius dixerat ad Israel^a, dixisse Prophetam: *Tota die extendi manus meas ad populum non credentem, et contradicentem*^b. Et tanquam responderetur, ubi sunt ergo factae promissiones Dei ad Israel, continuo subjunxit: *Dico ergo, nunquid repulit Deus plebem suam? Absit; nam et ego Israelita sum, ex semine Abraham^c, tribu Benjamin*^c. Tanquam diceret: Nam et ego ex ipsa plebe sum. Deinde addidit, unde nunc agimus: *non repulit Deus plebem suam, quam praescivit*. Atque ut ostenderet, Dei gratia fuisse relictas reliquias, non meritis operum eorum, secutus adjunxit: *An nescitis in Helia quod dicitur*^d

*Scriptura, quemadmodum inter, ellat Deum ad Israel^e et cetera. Sed quid dicit illi, inquit, et sum divinum? Reliqui mihi septem millia virorum non curvaverunt genua^f ante Baal^g. Non enim relictas sunt mihi, aut reliquerunt se mihi, sed mihi. Sic ergo, inquit, et in hoc tempore reliquias electionem gratiae [salvae]^h factae sunt. Si gratia, jam non ex operibus, alioquin gratia jam est gratiaⁱ. Et connectens illa, quae jam supra posui: Quid ergo? Et huic interrogationi respondit quod quaerebat, inquit, Israel, hoc non est consecuta electio autem consecuta est, ceteri vero excaecati. In hac ergo electione, et in his reliquiis, quae electionem gratiae salvae factae sunt, voluit iz plebem, quam propterea Deus non repulit praescivit. Haec est illa electio, qua eus, quos elegit in Christo ante constitutionem mundi essent sancti et immaculati in conspectu ejus rivitate, praedestinans eos in adoptionem filiorum. Nullus igitur, qui haec intelligit, negare vel depernititur, ubi ait Apostolus: *Non repulit plebem suam, quam praescivit*, praedestinationem significare voluisse. Praescivit enim reliquias secundum electionem gratiae fuerat ipse factus hoc est ergo praedestinavit; sine dubio enim praescivit, si praedestinavit. Sed praedestinasse et praescisse, quod fuerat ipse facturus. Quid ergo prohibet, quando apud aliquos verbi Dei tractat legimus Dei praescientiam, et agitur de voce electorum, eandem praedestinationem intelligi magis enim¹² fortasse voluerunt hoc verbo in uti, quod et facilius intelligitur, et non repulit imo et congruit veritati, quae de praedestinatione gratiae praedicatur. Hoc scio, neminem contra praedestinationem, quam secundum Scripturas defendimus, nisi errando disputare potuisse.*

V. Si ergo sancti Augustini credendum est veritati, immo per eam veritati, inconcusse de hanc regulam tenere, ut quotiescunque seu in Scriptura, seu in tractatoribus ejus praescientiam nam reperiamus, si de sanctorum electione sermone sit, nullatenus per eam nisi praedestinationem significari accipiamus. Et si sic est, quis non videat, o Dei praescientiam ad sanctos pertinentem nihil esse, nisi eorum praedestinationem. Proinde nexione verae ratiocinationis colligi potest: praescientia pertinens ad electos praedestinatio nulla praedestinatio, nisi electorum est: nulla

VARIAE LECTIONES.

^a Sic cod., M. Hoc. ^b Cod. israhel, sic ubique. ^c al. expandi. ^d Cod. reppulit, sic ubique. ^e habraham. ^f Sic cod., M. de tribu. ^g Sic cod., M. adjungit. ^h al. quid. ⁱ al. genu. ¹² al. salvae omni.

NOTAE.

^a Rom. XI, 2.
^b Isai. LXXV, 2.
^c Rom. XI, 1.
^d Rom. XI, 2.
^e Rom. XI, 4.
^f Ill Reg. XIX, 18.

^g Rom. XI, 4, 5, 6.
^h Rom. XI, 7.
ⁱ Ephes. I, 4, 5.
¹² Augustin. de *Dono perseverantiae* c. 17 in et c. 18.

praescientia pertinens ad electos praedestinatio non est ^a. Nullus eligitur ad poenam: quomodo ergo praedestinetur poena, quae reproborum est propria? An forte, quemadmodum electi dicuntur, qui non sunt electi, ita praedestinati, qui non sunt praedestinati, et filii Dei, qui non sunt filii ejus, praedicto contrarietatis modo ab auctoribus saepe solent vocari.

VI. Si autem quaeris, ubi inveniuntur reprobi appellari electi, cum non sint electi, et filii Dei, qui non sunt filii ejus; lege sanctum Augustinum in libro ad Prosperum et Hilarum hujusmodi verbis loquentem ^b: « Quicumque electi, sine dubio etiam vocati, non autem quicumque vocati, consequenter electi ^c. Illi ergo electi, ut saepe dictum est, qui secundum propositum vocati, qui etiam praedestinati, atque praesciti. Horum si quisquam perit, fallitur Deus. Sed nemo eorum perit, quia non fallitur Deus. Horum si quisquam perit, vitio humano vincitur Deus. Sed nemo eorum perit, quia nulla re vincitur Deus. Electi enim sunt ad regnandum cum Christo, non quomodo electus est Judas, ad opus cui congruebat; ab illo quippe electus est, qui novit bene uti etiam malis, ut et per ejus opus damnabile illud, propter quod ipse venerat, opus venerabile completeretur. Cum itaque audimus: *Nonne ego vos duodecim elegi, et unus ex vobis diaboli est* ^d, illos debemus intelligere electos per misericordiam, illum per judicium; illos [ergo elegit] ^e ad obtinendum ^f regnum suum, illum ad fundendum sanguinem suum. « *Firmum autem fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc: Scivit Deus, qui sunt ejus* ^e. Horum *fides, quae per dilectionem operatur* ^f, profecto aut omnino non deficit, aut si qui sunt, quorum deficit, reparatur, antequam vita ipsa finiatur, et deleta, quam incurrerat ^g, iniquitate usque in finem perseverantia deputatur. Qui vero perseveraturi non sunt, ac sic a fide Christiana et conversatione lapsuri sunt, ut tales eos vitae hujus finis inveniat, procul dubio nec illo tempore, quo bene pieque vivunt, in istorum numero computandi sunt. Non enim sunt a massa illa perditionis praescientia Dei et praedestinatione discreti. Et ideo nec secundum propositum vocati, ac per hoc nec electi, sed in eis vocati, de quibus dictum est: *multi vocati*, [et non in eis, de quibus dictum est] ^g, *pauci vero electi* ^h. Et tamen quis eos neget electos, cum credunt, et baptizantur, et secundum Deum vivunt? Tamen ⁱ dicuntur electi a nescienti-

bus, quid futuri sunt ⁷, non ab illo, qui eos non ita non habere perseverantiam, quae ad beatam vitam perducit electos, scitque illos [ita] ⁸ stare, ut praescierit ⁹ esse casuros ^h ». « Nec nos moveat, quod filiis suis quibusdam Deus non dat istam perseverantiam. Absit enim ut ita esset, si de illis praedestinati essent, et secundum propositum vocatis. Qui vero non sunt filii promissionis ¹⁰, jam isti, eum pie vivunt, dicuntur filii Dei. Sed quoniam victuri sunt impie, et in eadem impietate morituri, non eos dicit filios Dei praescientia Dei. Sunt enim filii Dei, qui nondum sunt nobis, et sunt jam Deo. De quibus ait evangelista Joannes ¹¹: *Quia Jesus moriturus erat pro gente, nec tantum pro gente, sed etiam, ut filios Dei dispersos congregaret in unum* ⁱ. Quod utique credendo futuri erant per Evangelii praedicationem, et tamen, antequam esset factum, jam filii Dei erant in memoriali Patris sui inconcussa stabilitate conscripti. Et sunt rursus quidam, qui ¹² filii Dei propter susceptam vel temporaliter gratiam dicuntur a nobis, nec sunt tamen Deo. De quibus ait idem Joannes: *Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis* ⁱ. Cum ergo filii Dei dicuntur de his, qui perseverantiam non habuerunt, *ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis*, et additur ¹³, *quod si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum*, quid aliud dicuntur ¹⁴, nisi non erant filii, etiam quando erant in professione et nomine filiorum ^k ?

CAPITULUM XIII.

Quid potest colligi ex praedicta sancti Augustini sententia.

I. Cujus sententiae dicta paulo diligentius considerata sufficiunt his, quae suadere conamur, probandis. Assumens itaque, quod Dominus quibus dixit discipulis: *Nonne ego vos duodecim elegi, et unus ex vobis diaboli est* ¹, subjunxit et ait: Illos debemus intelligere, videlicet apostolos undecim tunc numero, vocatos secundum propositum gratiae, illum per judicium, scilicet proditorem, secundum aequamen justitiae repulsum. Illi ad gloriam electi, ille ad poenam; in illis omnes salvandi per gratiam, ad finem hujus vitae in bono mansuri accipiendi, in illo omnes morituri per judicium. Ad tempus vocati, mox propositum pie vivendi deserturi, omnes tamen dicuntur electi, cum non sint electi, nisi conformes imaginis filii Dei. Ceteri vero putantur electi a nescientibus, quid futuri sunt, ac per hoc non electi, sed reprobi sunt.

VARIAE LECTIONES.

^a al. autem. ^b ergo elegit om. cod., add. M. ^c Cod. optinendum, sic ubique. ^d al. quae intercurrerent. ^e et non in eis, de quibus dictum est om. cod., add. M. ^f al. plane dic. ^g al. sint. ^h ita om. cod., add. M. ⁱ al. praesciret. ¹⁰ Sic cod., al. qui vere sunt filii promissionis. Nam isti. ¹¹ Cod. Johannis, sic ubique. ¹² qui om. cod., add. M. ¹³ Sic cod., M. addunt. ¹⁴ Sic cod., M. dicunt.

NOTAE.

^a Id veritati non congruit. Nam omnino praescientiam Dei inter et praedestinationem probe distinguendum est.

^b Prudentius: *Nunquam et Patres ita sensit, ut electos pro non electis, filios Dei pro non filiis posuerint.*

^c Cf. Matth. XX, 16.

^d Joan. VI, 71.

^e II Tim. II, 19.

^f Gal. V, 6.

^g Matth. XX, 16.

^h Augustin. de Corrept. et Grat. c. 7.

ⁱ Joan. XI, 51, 52.

^j I Joan. II, 19.

^k Augustin. ibid. c. 9.

^l I Joan. VI, 71.

Dicuntur filii Dei, cum sint filii perditionis, quos A modo vacillat : si omnes praedestinati sunt electi, unde nemo fidelium dubitat; omnes autem electi omnino Filii Dei sunt; omnes igitur praedestinati Filii Dei sunt. Quae connexio stare nullo modo posset, si hi tres termini aequales non essent, id est filiolitas, electio, praedestinatio. Quantum enim comprehendit filiolitas, tantum electio, et tantum electio, quantum praedestinatio. Ideoque tres pares termini sine ullo vitio currunt, atque recurrunt. Sicut ergo frustra quaeruntur Filii Dei praeter ejus electos, ita frustra putantur ejus electi praeter ab eo praedestinos. Et reciprocatim : Sicut impie putantur praedestinati a Deo praeter ejus electos, ita supervacuo aestimantur electi Dei praeter ejus filios. Non sunt igitur praedestinati, si non sunt Dei Filii. Ut enim simul non potest esse, ut et Filii Dei electi sint, et praedestinati non sint, ita simul non potest esse, ut et praedestinati a Deo sint, et electi filii ejus non sint. Proinde quemadmodum Judaei perfidi, quibus Salvator ait : *vos ex patre diabolo estis* ^b, a Deo praedestinati sunt ad interitum, cum omnis a Deo praedestinos necesse est, ut sit ejus electus, ac per hoc ejus filius, invenire quis potest, si non in illum, quem saepe diximus, oppositorum locum respiciatur, quo sumitur talis a contrario forma dicendi?

Si enim diligeretur, utique non repelleretur. Aut B quomodo electus ad iudicium ignis aeterni, qui, si esset electus, procul dubio ad vitam pertineret aeternam?

II. Quod si ad haec impudenter resistitur, debemus accipere per Judaei proditoris abusivam electionem, justam ejus reprobationem; per ejus vero, qua ad tempus vocatus, filiolitatem, justam ejus meritoque aeternam abdicationem, quia nunquam electus fuit, sicut nunquam reprobatus non fuit ^a : similiter amicus, qui semper erat inimicus. Proinde non video, cur sancti Patres dubitarent, pulchro locutionis modo fiducialiter enuntiare praedestinos ad poenam, vel interitum, ceteraque hujusmodi, quoties eis in librorum suorum serie placuit ponere, cum ipsam veritatem non dubitarint eodem modo locutam fuisse, quatenus et summae sapientiae, quae in eis loquebatur, vestigia non desereret, et suam eloquentiam lecturis exemplo futuram pretiosissimis figuratae pronuntiationis lapidibus ornarent. Si ergo Dominus proditorem suum non erubuit appellare electum, cur ejus imitator sanctus Augustinus crubesceret, eundem, scilicet proditorem, vocare praedestinum? Similiterque Judaicum populum, invidae perfidiae ^a refertum, Domini nostri Jesu Christi traditorem, ac per hoc interemptorem, cur haesitaret praedestinum dicere ad interitum? Cur non deinde generaliter omnes impii ad supplicium praedestinati enuntiarentur, cum et verissima ratio suadeat, et apertissima comprobet auctoritas, non esse Filios Dei praeter electos ejus, neque electos ejus praeter ab eo praedestinos; et conversim non esse praedestinos praeter electos, neque electos praeter filios.

III. Hinc conficitur incommutabili conclusione, si omnes Filii Dei electi sunt, quod impium est negare, omnes autem electi procul dubio praedestinos, omnes igitur Filii Dei praedestinos sunt. Quae connexio conversione sui vitium non recipit, nec ullo

VARIAE LECTIONES.

^a Sic cod., M. *perditore*. ^b Corr., cod. *nunquam non reprobatus non fuit*, M. *nunquam non reprobatus fuit*.
^c Sic cod., M. *invidae perfidia*. ^d Cod. *testimoni*. ^e Sic cod., M. *et divinam*. ^f al. *Non tantum tale ad iudicium perseverantiae datur, sed tale ut eis perseverantia ipsa donetur*.

NOTAE.

^a Joan. XVII, 12.

^b Joan. VIII, 44.

^c Augustin. *de Corrept. et Grat.* c. 12.

et post aliquanta : « Ipse igitur eos facit perseverare in bono, qui fecit ^a bonos; qui autem cadunt, et percut, in praedestinatorum numero non fuerunt ^a ». Attende, quam absolute dixit, qui cadunt et pereunt, in praedestinatorum numero non fuerunt. Quomodo haec diceret, si vel duas praedestinationes vellet asserere, vel unam in duas partes divisam, vel duplam, unam quidem sanctorum, alteram vero impiis deputatam. Si ^a enim duae essent, necesse esset, unam eis, quibus datur donum perseverantiae, alteram, quibus cadentibus et pereuntibus non datur, distribuere, nullus tamen hominum excluderetur numero praedestinatorum. Nam si expelleretur numero praedestinatorum, qui stando vivunt, reciperetur numero illorum praedestinatorum, qui cadendo pereunt. Similiter si una esset partita in duas partes, vel dupla, necessario in una sui parte perditos, in altera liberatos concluderet. Quis ergo hominum, seu angelorum bonorum vel malorum, non sit in numero praedestinatorum? An forte haereticus docet tertium genus et hominum et angelorum, quod, quia nec bonum nec malum sit, praedestinatorum numerum excedit. Quod si mendosissimum est, relinquuntur duo tantum genera esse et hominum et angelorum. Sic enim ratio dividit, omnis homo aut bonus aut malus est; similiter de angelo.

II. Si igitur praedestinatio, ut dictum est, divideretur in duas species aut partes, quarum una honos, altera malos includeret, quis extra praedestinatorum numerum reperiri posset? Et si sic esset, quomodo praedictus auctor pronuntiaret, qui cadunt et pereunt, in praedestinatorum numero non fuerunt. Non enim ait, in praedestinatorum ad vitam numero non fuerunt, sed absolute, « in praedestinatorum numero non fuerunt ». Si ergo in numero praedestinatorum non fuerunt, extra eorum numerum fuerunt. Quo conficitur, cadentes et pereuntes non esse ullomodo praedestinos. Quod apertissime in sequentibus aperitur, ubi ait : « Pastoralis necessitas habet, ne per plures serpent dira contagia, separare ab ovibus sanis morbidam, ab illo, cui nihil est impossibile, ipsa forsitan separatione sanandam. Nescientes enim, quis pertineat ad praedestinatorum numerum, quis non pertineat, sic affici [debemus] ^a caritatis affectu, ut omnes velimus salvos fieri ^b ». « Proinde quantum ad nos pertinet, qui praedestinos a non praedestinis discernere non valemus, et ob hoc omnes salvos fieri velle debemus, omnibus, ne pereant, vel ne alios perdant, adhibenda est a nobis medicinaliter severa correctio. Dei est autem, illis eam facere utilem, quia ^b ipse praescivit et praedestinavit conformes imaginis filii sui ^c ».

III. Ubi datur intelligi totius rationalis creaturae

A bipartita divisio, in eos procul dubio, qui in numero praedestinatorum sunt, et in eos, qui extra numerum praedestinatorum sunt. « Nescientes enim », inquit, « quis pertineat ad praedestinatorum numerum, quis non pertineat ». Et iterum : « Qui praedestinos a praedestinis discernere non valemus ». Hinc textitur quadrifariam inquisitio veritatis per tetragonum : Omnis homo aut justus est, aut injustus est. Item, omnis homo aut praedestinos est, aut praedestinos non est. Si verum est, omnis homo justus praedestinos est, falsum est, omnis homo justus praedestinos non est. Item, si verum est, omnis homo injustus praedestinos non est, falsum est, omnis homo injustus praedestinos est. Vide ^a vim rationis. Duo affirmativa universalis sibi invicem respondent. Sicut enim omnis homo justus praedestinos est, ita omnis homo praedestinos justus est. Simili modo duo universalis negativa sibi invicem consentiunt. Quemadmodum enim omnis homo injustus praedestinos non est, ita omnis homo non praedestinos injustus est. Item, ut verbis utamur ipsius Augustini, omnis homo aut ad numerum praedestinatorum pertinet, aut non pertinet. Omnium autem hominum duo genera esse, quis sapientium dubitat, dum veritas sine caligine clamet, non esse humani generis nisi duos fines, unum quidem pertinentium ad supplicium aeternum, alterum vero fruendum vita aeterna? Duo itaque sunt sibi adversantia, vita aeterna, et supplicium aeternum. Proinde pertinentium ad numerum praedestinatorum finis est vita aeterna, non pertinentium vero ad numerum praedestinatorum finis est supplicium aeternum. Sed quoniam promisimus, nos testimonia sancti Augustini collecturos, placuit ea tantum assumere, quibus luce clarius perhibetur divina praedestinatio non nisi ad praeparationem donorum Dei, quae suis electis largiturus, pertinere, ac per hoc ad ea, quae non ad ejus dona misericordissima, sed ad ejus iudicia justissima occultissimaque, nullo modo respicere. Quamvis, ut saepe dictum, inveniuntur auctores tropo illo solito contrarietatis enuntiare praedestinos ad poenas. In libro de Dono perseverantiae : « Ex duobus parvulis », inquit, « originali peccato pariter obstrictis, cur iste adsumatur, illi relinquatur, et ex duobus aetate jam grandibus impiis cur iste ita vocetur, ut vocantem sequatur, ille autem aut non vocetur, aut non ita vocetur, [ut vocantem sequatur] ^d, inscrutabilia sunt iudicia Dei. Ex duobus autem piis cur huic donetur perseverantia usque in finem, illi non detur ^e, inscrutabiliora sunt iudicia Dei. Illud tamen fidelibus debet esse certissimum, hunc esse ex praedestinis, illum non esse ^d ». In eodem : « An quisquam dicere aucte-

VARIAE LECTIONES.

^a al. facit. ^b Cod., M. sive. ^c debemus om. eod., add. M. ^d Sic cod., M. quos. ^e Sic M., cod. Unde ut vocantem sequatur om. cod., add. M. ^f al. illi autem non donetur.

NOTAE.

^a Augustin. de Corrept. et Grat. c. 12.

^b Augustin. ibid. c. 15.

^c Augustin. ibid. c. 16.

^d Augustin. de Dono perseverantiae c. 8.

Deum non praesciisse, quibus esset daturus, ut crederent, aut quos daturus esset filio suo, ut ex eis non perderet quemquam? Quae utique si praescivit, profecto beneficia sua, quibus nos dignatur liberare, praescivit. Haec est praedestinatio sanctorum, et nihil aliud¹; praescientia scilicet et praeparatio beneficiorum Dei, quibus certissime liberantur, quicumque liberantur. Ceteri autem, ubi nisi in massa perditionis justo divino judicio relinquuntur, ubi Tyrii relictii sunt et Sydonii, qui etiam credere potuerant², si mira illa Christi signa vidissent? Sed quoniam, ut crederent, non eis³ erat datum, etiam unde crederent, est negatum. Ex quo apparet, habere quosdam in ipso ingenio divinum naturaliter munus intelligentiae, quo moveantur ad fidem, si congrua suis mentibus vel audiant verba, vel signa conspiciant, et tamen si Dei altiore⁴ judicio a perditionis massa non sunt gratiae praedestinatione discreti, nec ipsa eis adhibentur vel dicta divina, vel facta, per quae possint credere⁵. Et paulo ante finem ejusdem: « Nullum est », inquam, « illustrius⁶ praedestinationis exemplum, quam ipse mediator. Quisquis fidelis vult eam bene intelligere, attendat ipsum, atque in illo inveniat et seipsum⁷ », praedclare concludens omnes praedestinos in Christo, extra quem, quisquis est, praedestinos non est.

IV. Quod autem Deus neminem praedestinavit ad poenam, poenam vero praeparasse, hoc est, praedestinasse merito damnandis, talibus ejus dictis lucidissime declaratur. Ait enim, « quia justus et misericors Deus, praesciusque futurorum, ex hac damnabili massa non personarum acceptione, sed judicio aequitatis suae irreprensibili, quos praescit, misericordia gratuita praeparat, id est, praedestinat ad aeternam vitam, ceteros autem poena, ut praedixi, debita punit. Quos ideo punit, quia, quid essent futuri, praescivit, non tamen puniendos ipse fecit, vel praedestinavit, sed tantum, ut dixi, in damnabili massa praescivit⁸. » Diximus namque de damnabili humani generis massa Deum praescire misericordia, non meritis, quos electionis gratia⁹ praedestinavit ad vitam, ceteros vero, qui judicio justitiae ejus gratiae⁷ efficiuntur expertes, praesciisse tantum vitio proprio perituros, non ut perirent praedestinasse: his vero¹⁰, qui salutis fidem aut praedicatam sibi accipere nolunt, aut Deo iudice non possunt, vel accepta male utuntur, et ob hoc traduntur in reprobum sensum, ut non faciant ea, quae conveniunt¹¹, poenam praedestinam esse rite

A fatemur¹². « Tenenda est igitur inconcussae¹¹ disputationis regula, quae divinis testimoniis et peccatores in malis propriis esse¹¹ in mundis scitos tantum, non praedestinos; poenam aut praedestinam, secundum quod praesciti sur

V. His et hujusmodi sanctissimi patris Auditionibus satis, ut opinor, pie credentibus Jderi potest, quod vera ratio commendat, Dei delictis ad¹³ poenam nullo modo peccantes; stinasse, sed suis meritis supplicia condigna destinata eis ab eo esse. Quod etiam legibus huius possumus conijcere. Nulla enim temporalia Jminem definiunt ad peccandum; poenas autem caturis definiendo nihil aliud videntur ap quam pronos ad peccandum suppliciorum atr B territos cohibere, ac per hoc non minus mis diae, quam vindictae transgressoribus suis e Nunquam enim respublica homines decrevit re; decrevit autem reos justa poena corrigere si ita est in legibus mutabilitate temporum tortis, quid putandum fieri in aeternis pietatis tiaeque immutabili vigo:e refertis?

CAPITULUM XV.

Quo genere locutionum dicitur praescire Deo cata, cum nihil sunt, aut praedestinare eorum plicia, quae similiter nihil sunt.

I. Majore autem consideratione indiget, quae humanae doctrina sapientissime nobis in Deum videlicet et praescire creaturae suae peccata, et eorum justa praedestinare sup C cum ratio pronuntiare non dubitet, peccata e que supplicia nihil esse, ac per hoc nec pra nec praedestinari posse. Quomodo enim vel sciuntur, vel praedestinantur, quae non sunt bus igitur locutionum tropis talia proferri po edicendum esse arbitror. Siquidem, ut opin prioribus, prout suadere potui, rationibus: et exemplo similium roboravi, nullo alio modo nos posse intelligere, quotiescunque in possimus talem dicendi formam, qualem max Ibris sancti Augustini solemus legere, Deum praedestinasse impios ad peccata, et eorum supplicia, quam eo, qui sumitur a contras saepe dictum est.

II. Cujus formae apertissimum in traditor piissimo Domini nostri invenitur exemplum. I quippe loquendi modo idem dicitur praedesti quo a Domino dicebatur electus¹. Ubi recte de accipere per electum, non electum, sed merit

VARIAE LECTIONES.

¹ al. Haec praedestinatio sanctorum nihil aliud est quam praesc. ² al. potuerunt. ³ Sic cod. erat eis. ⁴ Sic M., cod. alteriore. ⁵ Cod. illustrius, sic ubique. ⁶ al. et electione gratiae. ⁷ hac gratia. ⁸ al. Multa inversa. ⁹ al. ut faciant ea quae non conveniunt. ¹⁰ Sic cod. ¹¹ al. antequa sent. ¹² al. eis esse. ¹³ Sic cod., M et ad.

NOTAE.

^a Augustin. de *Dono perseverantiae* c. 14.

^b Augustin. *ibid.* cap. ultimo.

^c Hypogosticon VI, 2.

^d *Ibid.* c. 2.

^e *Ibid.*

^f Joan. VI, 71.

fidiae suae neglectum atque expulsum, non aliter eundem praedestinatum, nisi non praedestinatum, in massa irae relictum, munere divinae gratiae privatum, inimicum, non amicum. Et tamen ex ore illius, quem tradidit, audivit: *Amice ad quid*^a? Item alibi tanquam consors divinae electionis inter veros praedestinos, electos, amicos abusive collectus audiverat: *Non dico vos servos, sed amicos*^b. Simili modo ab omni caelesti paternitate abdicato quasi filio inter filios Dominus dicebat: *Nolite vocare vobis patrem in terra, unus est enim pater vester, qui in caelis est*^c. Ac si sapienti intersapientes donum intelligentiae concessum videtur, dum Apostolis dicitur: *Vobis datum est nosse mysteria regni*. Si haec et ejusmodi de imprimis homine intelligenda sunt e contrario, quid mirum, et ipsum consortesque malitiae suae jure simili praedestinati dicantur. Sicut enim nullus impiorum eligitur ad gloriam, ita nullus eorum praedestinator ad poenam. Quemadmodum quippe nullo modo excedit electio numerum praedestinatorum, ita praedestinatorum nullomodo excedit numerum electorum.

III. Haec eadem dicendi species, qua dicitur Deus praedestinasse injustos ad poenas vel eorum peccata, videretur recte accipi posse, ac si diceretur, praescisse Deus injustos peccatores esse futuros, poenasque passuros ut quocumque modum scientia semper, dum agitur de electis, loco praedestinationis apte accipitur, ita praedestinator, quotiescunque de reprobis tractatur, pro praescientia compensative accipitur, si vera non objiceret ratio, praescientiam eorum, quae non sunt, fieri non posse. Ac per hoc eodem modo dicitur Deus praedestinare quemquam ad supplicia poenarum, quo etiam asseritur praescius esse peccatorum: in tantum, ut paene uno eodemque tropo praedicetur de eo peccatorum praescientia, quo et praedestinator eorum ad tormenta; excepto quod usitatus atque frequentius in sacris lectionibus inveniatur praescisse, quam praedestinasse et peccata et poenas. Hinc ipse Augustinus, acutissimus quidem veritatis et inquisitor et assertor, talium nobis exempla locutionum in suis exemplaribus relinquere procuravit, uti nos accipere non pigeat in praedestinatione atque praescientia divina eundem omnimodo intellectum, quamvis non aequaliter omnimodo eas inveniamus in Scripturis usitatas.

IV. Ac per hoc saluberrimo verissimoque sensu debemus sentire, quod ipse tanquam nos admonens ait: *Omnis praedestinator praescientia, sed non omnis praescientia praedestinator*^d. Ac si aperte diceret, quamquam praescientia non transcendat fines praedestinatoris,

quippe cum sint unius ejusdemque, divinae videlicet, naturae, in qua aliud alio plus minusve non est, merito, ubi est naturae simplicitas, non est ulla diversitas, quoniam in ea omnia unum sunt. Tantum ergo in Deo valet praescientia, quantum praedestinator, plane, quia unum sunt. Non tamen tantum late atque frequenter Scriptura utitur praedestinatione, quantum praescientia. In divinis siquidem operationibus conlendis administrandisque praescientiam et praedestinator et simul et semper inseparabili jugo connexas reperimus; in malis autem, quae, cum a Deo non sint, penitus nihil sunt, praescientiam saepissime, raro autem praedestinator nominari. Quod consulto utilitatis nostrae contigisse credendum. Probe quidem, ut eo modo dicendi admoneremur, non aliud esse praescientiam, aliud praedestinator, sed unum, quando simul semper in his, quae ab eis vel creata, vel donata sunt, intelliguntur, in his vero, quae nec substantialiter ab eis operata, nec largitatis earum thesauro donata, eas vero deesse, quamvis abusive dicantur adesse passim¹ quidem praescientia, per loca autem praedestinator, in tantum, ut tanquam species in genere una videatur in altera, praedestinator in praescientia.

V. Sed si quem moveat, quod veritas suaderet mentibus sanis non cessat, Deum videlicet praescium praeque² destinatore omnium, quae ab eo sunt, esse, eorum vero, quae ab eo non sunt, ideoque nihil sint, non esse, in se ipsum redeat, alius intendat, ipsam veritatem consulat³. In ea namque luciflua absque caligine refulget praesciens praedestinator, et praescientia praedestinator essentialiter; sane quidem, quando de Deo nihil accidentaliter praedicatur. Quomodo ergo summa essentia in his, quae nihil sunt, esse⁴ credenda? Age jam! Si Dei praescientia Deus est, necessario⁵ et veritas. Hoc dixerim de praedestinatione. Si et ipsa Deus, procul dubio veritas. « Veritas autem, ut ait Augustinus, necesse est ut in aliquo sit, hoc est, in veris atque manentibus rebus⁶ ». Proinde si praescientia et praedestinator veritas sunt: veritas autem verorum est veritas, quae ideo vera sunt, quia ab eo facta sunt: praescientia igitur et praedestinator non sunt nisi eorum, quae a veritate facta sunt. Si peccatorum, ut opinor, non est veritas, quomodo potest eorum esse praescientia vel praedestinator? Item si necessario in veris rebus est veritas, in eis igitur sunt praescientia et praedestinator. Si omne, quod naturaliter est, ex veritate esse necesse est; quidquid vero secundum naturam non sit, quis dubitarit ex veritate non esse: peccatum contra naturam est:

VARIAE LECTIONES.

¹ Cod. pasim. sic saepe. ² Sic cod. (pq), M. priusquam. ³ Sic M., cod. consulet. ⁴ Sic cod., M. est. ⁵ Sic cod., M. Deus est, est necessario.

NOTAE.

^a Matth. XXVI, 50.

^b Joan. XV, 14, 15.

^c Matth. XXIII, 9.

^d Augustin. de Praedest. sanct. c. 10.

^e Augustin. de vera relig. c. 56.

non igitur ex veritate, ac per hoc nec ex ejus praescientia, nec praedestinatione. Colligamus breviter de peccatis. Si veritas verorum est, vera autem plane non nisi quae sunt, praescientia et praedestinatio divina procul dubio veritas verorum. Igitur peccata quis ambigat falsa esse, nisi qui ambigit, a veritate non esse. Conficitur eorum neque praescientiam, neque praedestinationem fieri posse.

VI. De peccato conclusum. Videamus de poena, vel supplicio interituae, vel qualicumque modo vocari possit universitas miseriae, quae juste sequitur peccatum. Praediximus siquidem, auctoritate patris Augustini utentes, divinae praedestinationis clementia nullum praeparari ad tormenta, quamquam, ut saepe jam reperitum, ea dicatur praedestinare impios ad ipsa. Ubi ¹, ut docuimus, aut per similitudinem praedestinatio pro praescientia ponitur, aut per illum tropum, qui dicitur ὁπαλλαγῆ, quem possumus nominare subalternationem; congrue quidem, quoniam non eodem ordine verba proferuntur, quo et sensus. Cujus exemplum poeta posuit: «dare classibus ² austros», quod e diverso accipitur, dare classes austris. Non ab re igitur per hunc tropum possent auctores dicere, praedestinos esse impios ad poenam, ac si dixissent poenam impiis praedestinatum. Possent, inquam, si ratio sineret proprie pronuntiari, poenam impiis esse praedestinatum. Si autem eodem loquendi genere, ut sequentia monstrabunt, dicuntur impii praedestinati ad supplicia, quo etiam supplicia praedestinata impiis, relinquatur unus ille saepe praefatus modus, qui dicitur entymema ³, quoniam illa mentis conceptio a contrario semper assumitur.

VII. Hinc apte ⁴ a Grammaticis, ut praediximus, vocatur κατατίφρασις. Cujus exemplum in secularibus litteris Porcae, quod nulli parcant, item lucus, quod non luceat, et hujusmodi, quae Grammatici in singulis ponunt verbis. In dictionibus vero rhetorum Marcus Tullius pro Ligario: «Novum crimen, Cai ⁵ Caesar!» In divinis quoque apicibus multoties ⁶ haec species luce clarior arridet. Apostolus: *Donat mihi hanc injuriam* ⁷, et quod supra posuimus: *Perdum sapientiam sapientum, et prudentiam prudentum reprobo* ⁸. Et Dominus in Evangelio de Joanne Baptista Judaeis ait: *Ut quid existis in desertum videre? Arundinem ventis agitatum* ⁹? Item proditori suo: *Amice, ad quid venisti* ¹⁰, et cetera, quae ei, ut praediximus, quasi Apostolicae gratiae consorti dicta sunt. Exemplo ⁷ haec sufficiunt. Redeamus ad propositum.

A VIII. Hoc est considerandum, utrum **om** de peccato diximus, de poena similiter e debeamus. Diximus autem, omnia peccata a Deo, recte videlicet, quia non secundum sed contra eam sunt. Audiamus Apostolum *autem mortis peccatum* ¹. Si ergo ex peccato mors necessario evenit, ex peccato plane quae profecto poena peccati est. Ac per peccatum, inde mors. Mortem sequitur Unde igitur mors, inde miseria, quae est **q** supplicium. Proinde malorum omnium quae inseparabilis catena connexa est. Ex liberi arbitrii perverso culpabilique motu, **deser** licet summum bonum, hoc est, Deum si frui posset, factum est peccatum inobedi **B** perbiae. Peccatum subinde subsecuta est **m** tem poenarum miseria, de quibus omnibus liberare potest? *Gratia Dei per Iesum Ch* Illa pro certo ab illo non sunt, qui nos ab ei Si enim ab illo essent, nullo dubitante **u** sed bona essent. Atqui ² mala sunt. Ab **q** fieri non possunt. Aut cui non facile pate: origine nasci non posse invicem sibi adv: Profecto quidem unde bonum sit, inde **m** erit; unde humilitas, non inde superbia; justitiae nunquam manat iniquitas; ex **v**ta nonnunquam procedit mors; beatitudo non **m** miseriae; postremo summa essentia **n** efficit, quae non sunt: peccatum, mors, **p**ot tiae, vitae, beatitudinis defectus sunt: **ab** **C** qui est, non sunt; ac per hoc, si **ab** eo **q** quis audeat dicere, in eis aliquid esse?

IX. Peractum, ni fallor, et peccata, et **p** a Deo fieri nec ab eo praesciri, vel **praedi** *Delicta enim quis intelligit* ¹! Sed sicut **dici** praescire tenebras post solis occasum **e**ase et silentium post acclamationem, et **dol** sanitatis abscessum ², et tristitiam, postqu: ierit gaudium, et laborem pereunte **quie** tiam perdita sapientia, ceteraque **id** ger omnia, ut ait Augustinus, «nesciendo **s** «quorum inscitia eorum est scientia ³». Sic sancta auctoritas Deum asserit vel **praesc** praedestinasse peccata, vel poenas, quae **nec** nec praedestinari possunt. Non enim in **defi** formarum sciri, sed in defectibus earum **n** scuntur. Quid enim? Nunquid aliud **signifi** nisi notionem cogitantis defectum **essent** significant tenebrae, vel silentium, **usi**

VARIAE LECTIONES.

¹ Ubi om. M. ² Cod. *clisibus*, sic semper. ³ Cod. *entymema*. ⁴ Sic M., cod. *aperte*. ⁵ Cod. *ga* multotiens. ⁶ Sic cod. ⁷ Sic M., col. *aut qui*. ⁸ Cod. *abscessum*.

NOTAE.

- ¹ II Cor. XII, 13.
- ² I Cor. I, 19.
- ³ Matth., XI, 7.
- ⁴ Matth. XXVI, 50
- ⁵ I Cor. XV, 56.
- ⁶ Rom. VII, 25.

⁷ Falsissimum id quidem. Nam peccata **p** tur, sed non praedestinantur, **praenae** vero sciuntur, et justissimo Dei **judicio** peccat parantur.

⁸ Psal. XVIII, 13.

⁹ Augustin. *de Civit. Dei*, XII, 7.

cogitantis, defectum essentiae? Quid significat tenebrae vel silentium, nisi notionem cogitantis, vel lucem, vel vocem deesse? Cum dico, sole super terras rutilante scio tenebras esse sub terris, non aliud significare volo, nisi lucem super terras adesse, sub terris vero abesse. Quidquid horum dixero in animo meo, de sole imaginatur notio. Sive enim sol sit praesens, sive absens, semper erit ejus imaginatio praesens in memoria; quae quidem sole praesente nomen lucis, absente tenebrarum recipit. Hoc dico, notio praesentis lux nominatur, notio absentis tenebrae.

X. Haec ergo et hujusmodi signa non nisi rerum, quae sunt, notionem absentiae aut defectus ostendunt. Proinde qui dolet, quid scit, nisi abesse sanitatem? Dolendo igitur non ipsum dolorem, sed ipsam sanitatem novit, quam profecto non nosset, si de illa notionem quandam non haberet. Recordatio quippe sanitatis in sensibus remanet, ipsa vero in illa substantia, quam Deus creavit, residet. Non enim Creator punit, quae fecit, nec ab eis naturalia munera tollit. Nam si in ipsa natura dolentis quodammodo sanitas non inesset, eam penitus ignoraret, neque ab ejus occulta scientia memoria patientis ipsius absentiam formaretur, neque amore praesentiae ejus torqueretur. Nulla siquidem rationalis natura est, quae non velit fugere miseriam, et pervenire ad beatitudinem, aut gustata beatitudine velit recedere miseraque esse

CAPITULUM XVI.

De eo quod nulla natura naturam punit, et nihil aliud esse poenas peccatorum, nisi peccata eorum.

I. In magno itaque aeterni ignis ardore nihil aliud sit poenalis miseria, quam beatae felicitatis absentia. In qua tamen nullus erit, qui non habeat insitam sibi naturaliter absentis beatitudinis notionem ejusque desiderium, ut eo maxime torqueatur, quo ardenter appetat, quod iustum Dei iudicium comprehendere non sinat. Qui proculdubio appetitus in misero non esset, si penitus, quod appetit, non haberet. Occultissimo itaque verissimoque modo in profundissima suppliciorum miseria damnati habebunt felicitatem, et non habebunt eam. Habebunt quidem quandam notionem ad ejus memoriam, vultum vero ejus in fructum contemplationis non habebunt. Quam profecto felicitatis notionem miseri, ut

diximus, non haberent in sua memoria, si non aliqua ejus scientia fieret in sua natura. Sicut autem nullus extra se veritatis habet notionem, ita et ejus scientiam. Veritas est felicitas. Nullus ergo extra naturam suam felicitatis et notionem et scientiam habiturus sit. In miserorum itaque natura erit veritas. Erit igitur felicitas. Ast quomodo illa natura misera erit, cui felicitas inerat, quae est veritas? Quid? Si nulla natura fuerit punita, nunquid erit misera? Non video. Qua enim causa aliqua natura erit misera, nisi fuerit punita? Itaque si nulla natura puniri potest, nulla natura misera erit. Quis autem non crediderit, omnem naturam aut Deum esse, aut ab eo factam? Naturam creatricem miseriae esse capacem, dementissimum est suspicari. Creatrix autem natura quali justitia punitura sit naturas, quas ipsa creavit, non invenio. Nulla dehinc natura punietur, non punita non erit misera.

II. Sed si quis forte huic rationi concedere noluerit, auctoritatem patris Augustini, ut opinor, non refutabit, qui in undecimo Exameron libro his verbis pronuntiare non dubitat: « Cuilibet occurrit, et verum est atque manifestum, justitiae ipsi esse contrarium, ut nullo praecedente merito hoc ipsum in quoque Deus damnet, quod in eo ipse creaverit, certaue et evidens damnatio diaboli et angelorum ejus ex Evangelio recitetur, ubi se dicturum Dominus pronuntiavit eis, qui a sinistris sunt: *Ite in ignem aeternum, qui praeparatus est diabolo et angelis ejus*. Nullo modo in eo naturam, quam Deus creavit, sed malam propriam voluntatem poena ignis aeterni plectendam esse credendum est; nec ejus naturam esse significatam, quod dictum est: *Hoc est initium figmenti Domini, quod fecit, ut illudatur ab angelis ejus*, sed vel corpus acreum, quod tali voluntati congruenter aptavit, vel ipsam ordinationem, in qua eum fecit etiam nolentem utilem bonis, vel quod praesciens eum propria voluntate malum futurum, fecit eum tamen, non abstinens bonitatem suam in praebenda vita atque substantia, futurae etiam noxae voluntati simul praevidens, quanto de illo bona esset sua mirabili bonitate ac potestate facturus. Si ergo angelica natura in diabolo juste non sinitur puniri, quid mirum, si humanam substantiam in hominibus etiam impiissimis eadem di-

VARIAE LECTIONES.

- ^a defectum essentiae — cogitantis om. M, in codice infra ad marg. inser. ead. man. ^g Sic cod., M esse.
^b Sic cod., M. sicut. ^h Sic cod., M. absentia. ⁱ Sic M, col. miserumque. ^k Sic cod., al. in quoquam.
^l Sic cod., al. praenuntiavit. ^m Sic cod., M quanta de illo bona esse.

NOTAE.

^a Prudentius: Nihil aliud Deum punire, id est, poenis addicere, nisi quod fecit, sed merito peccati, quod ipse non fecit. Non enim, inquit, in beato Job peccatum aliquod puniebatur, sed tantum caro, quam Deus fecit. Et quod omnibus majus est, in Domino nostro Jesu Christo nihil aliud punitum est, nisi quod ipse fecerat, id est, caro ejus.

^b Prudentius observat: Nullam naturam nisi ab alia natura puniri, videlicet creatam naturam a creatrice natura, ut ipse, qui factor est naturarum creatorum, ipse sit iudex, ipse punitor, vel creatas

naturas a creatis naturis. Ad aliud vero enuntiatum: « Nihil aliud esse poenas peccatorum nisi poenas eorum », Prudentius bene animadvertit: *Multa esse genera suppliciorum, vel praesentium vel futurorum, justissimi iudicis praeter peccata.*

^c Prudentius: *Et hanc esse poenam, et ignis ardorem nimium, et veritatem consumptionem.*

^d Math. XXV, 41.

^e Psalm. CIII, 25.

^f Augustinus: *de Genes. XI, 21, 22.*

vina justitia prohibeat torqueri^a? Non enim juste A punitur, nisi quod delinquere convincitur. Nullius hominis invenitur iniquitas, nisi suae propriae voluntatis culpabilis perversitas. Quae verissime natura non est, quia¹ ex Deo omnium creatore in nulla substantia² est creata. Juste igitur punita³ misera. Hinc Augustinus: « Nimis impius et indoctus est, qui vitium naturae non discernit ab auctore naturae, a quo prorsus alienum est, quidquid in unoquoque damnandum est. Creat enim homines, ut sint homines, nec multiplicandis generationum successio- nibus opificium suum subtrahit, secundum consilium bonae voluntatis suae reparaturus in multis, quod ipse fecit, puniturus in multis, quod ipse non fecit^b ».

III. Cum itaque omnium hominum universam natu- ram in primo homine Deus condiderit, « adhuc enim, ut ait Augustinus, ille unus omnes fuit^b », quod in ipso naturaliter creatum est, nullomodo potuit naturalem legem Creatoris transire. Non igitur in illo peccavit, quod in illo Deus creavit: in quo tamen omnes peccaverunt^c, ac per hoc in ipso omnes moriuntur, et consequenter omnes puniuntur.^d Proinde rectissime^e creditur, quemadmodum in illo Deus generalem humani generis creare voluit substantiam, ita et omnium hominum propriam substituit voluntatem. Si enim in uno communis omnium, et corporalis, et spiritualis naturae humanae plenitudo sit constituta, necessario ei inerat singularum voluntas propria. Non itaque in eo peccavit naturae generalitas, sed unuscujusque individua C voluntas^f. « Siquidem si ea natura delinqueret, cum una sit, tota profecto periret^g.^h Sed non perit, quando medicamentum vulneris, hoc est substantia Redemptoris, in ea remansit incorruptum, praeter quod omnes peccaverunt simul in uno homine. Non enim ille peccavit in omnibus, sed omnes in illoⁱ. Sicut enim ille habebat propriam voluntatem,

ita et proprium peccatum; et quemadmodum unusquisque voluntatis suae individuum ponitur, ita in illo per se ipsum singulus potuit proprium committere delictum. I quippe vindicatur juste alterius peccatum. in nullo natura punitur, quia ex Deo est, peccat. Motus autem voluntarius, libidino naturae bono, merito punitur⁶, quia naturam transgreditur, quam procul dubio non trahitur, si substantialiter a Deo crearetur.

IV. Hinc aperte colligitur, in impiis suppli perpeti quod Deus fecit, sed quod superbi invenit. Libido siquidem perversae voluntatis tur, dum ea, quae male aut indigne appetit, non sinitur: hoc enim nomine, videlicet l generalitas omnium vitiorum comprehenditur si nullam naturam puniri ratio suasit, necessa- lam naturam punire suadebit⁷. Neque eni- trix, neque creata punit creatam, quia nulla- tia alterius substantiae contraria esse potest. injustissime puniretur aliqua natura, cujus meritum non praecederet tormentum. Quo Augustinus in sua praedicta sententia voluit d- dicens: « Justitiae ipsi esse contrarium, ut nu- cedente merito hoc ipsum in quoque Deus quod in eo ipse creavit⁸ ». Quae ratio hinc probatur, quod nullius peccati auctoritas, n- dosissime impiissimeque, ad Deum refertur peccatum ex natura, natura autem ex Deo, peccatum ex Deo esse sequeretur. Quod absit- dere, aut falsissimum illum paralogismum a qui sic falso colligitur: Omnis natura ex Deo omne autem peccatum ex natura; ex Deo e- orane peccatum. Quod si hoc absurdissim- concedere, relinquatur verissimus ille atque mus syllogismus, et caritatis et catholice plenissimus, qui sic proponitur: Omne bo- Deus est, aut ex Deo factum est; omne quod

VARIAE LECTIONES.

^a Corr., col. qui, M. quae. ^b Sic cod., M. nulla substantiam. ^c Sic cod., M. sit. ^d Sic M., col. re. ^e Ad marg. alia man. forte sec. XIII scripsit: *Dicit in primo homine non generaliter omnes homines, sed peccasse, quod est repugnans.* ^f Eadem alia man. ad marg. adscr. *Dicit, naturam Adae non deliquisse.* alia man. ad marg. adscr. *Naturalia docet esse peccata.* ^g Ead. al. m. ad marg. adscr. *motum mentis rium dicit ad Deo noncari.* ^h Ead. al. m. ad marg. adscr. *Naturam dicit nec puniri nec punire, ergo passibilis.* ⁱ Ead. al. m. ad marg. adscr. *Testimonium, quod assumit, perverse intellexit.* ^j in. ad marg. adscr. *Nec paganus hoc dicit.* ^k Ead. al. m. ad marg. adscr. *Non ex Deo, sed a Deo Non item pars Dei est, sed opus.*

NOTAE.

^a Augustin. l. l.
^b Augustin. De peccat. meritis III, 7.
^c Rom. V, 12.
^d Prudentius: *Puniri in diabolo et impiis hominibus naturam depravatam et vitiatam propria voluntate.* Ad ea vero, quae sequuntur: « Non peccasse naturam sed voluntatem », Prudentius respondet: *Naturam peccasse quidem, sed non fuisse vitium naturae, sicut a Deo bono condita est, sed sicut per propriam voluntatem corrupta est; ipsum tamen peccatum non solummodo voluntate, sed ejus naturae, deputandum, cujus voluntas sit, ideoque naturam peccatricem jure voluntati. Natura quippe, id est anima, suasionem*

D serpentis admisit, et eadem per naturam, id pus suum ligni inhibiti pomum comedit.

^e Prudentius: *Peccasse in eo naturae gentem, quam massam damnationis Scripturae ideoque totam a justo judice damnatam, ne voluntatem, nec reparari posse penitus, nisi diatoris humilitatem.*

^f Ad haec Prudentius respondet, totam deliquisse, perindeque totam quodammodo. Ac per hoc liberatore eam indigere. Non parvulis voluntas peccati, quae nulla est, sed damnatae originis punitur.

fiat Lum est, nullum vitium boni efficit; omne igitur **A** **lora** unum nullum vitium boni efficere potest; et **re-** **lex** im: nullum igitur vitium boni ex bono est. Omne **peccatum**, quia malum est, vitium boni est: omne **vitium** boni ex bono non est: omne peccatum, quia **malum** est, ex bono esse non potest. Omnis creatura **rati-** **onis** particeps magnum bonum est: ex nullo bono **malum** ^a: ex nulla igitur creatura rationis particeps **peccatum** est ¹.

V. Hinc ipsa Veritas ait: *Bonus homo de bono the-* **sauro** cordis sui profert bona, malus homo de malo **thesauro** cordis sui profert mala ^b. Ac si diceret: **omne** bonum, quod ex cogitatione sua bonus homo **profert**, ex bono thesauro donatur, id est ex eo, **in** **quo** sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae **abscon-** **ditii** ^c. Omne malum, quod cogitatione sua mala malus **homo** profert, ex malo thesauro est, ex superbia **sci-** **ficet**, quae est initium omnis peccati ^d. De quo the- **sauro** malitiae Augustinus in libro de vera Religione **lo-** **quens** ait: « Est autem vitium primum animae **ra-** **tionalis** voluntas ea faciendi, quae vetat summa et **intima** veritas. Ita homo de paradiso in hoc secu- **lum** expulsus est, id est, ab aeternis ad temporalia, a **copiosis** ad egena, a firmitate ad infirma. Non ergo **a** **bono** substantiali ad malum substantiale, quia **nulla** substantia malum est, sed a bono aeterno ad **bonum** temporale, a bono spiritali ad bonum car- **nale**, a bono intelligibili ad bonum sensibile a bono **summo** ad bonum infimum. Est igitur quodoam **ho-** **num**, quod si diligit ^e anima rationalis, peccat, quia **infra** illam ordinatum est. Quare ipsum peccatum **malum** est, non ea substantia, quae peccando dili- **gitur**. Non ergo arbor illa malum ^f est, quae in me- **dio** paradiso ^g plantata [esse] ^h scribitur, sed di- **vi-** **ni** praecepti transgressio, quae cum consequentem **habet** justam damnationem, contingit ex illa arbore, **quae** contra vetitum tacta est, dignoscentia ⁱ boni et **mali**, quia cum suo peccato anima fuerit implicata, **luendo** poenas discit, quid intersit inter praeceptum, **quod** custodire noluit, et peccatum, quod fecit; atque **hoc** modo malum, quod cavendo non didicit, discit **sentiendo**, et bonum, quod non obtemperando minus **dilige-** **bat**, ardentius diligit comparando. Vitium ergo **animae** est, quod fecit, et difficultas ex vitio poena **est**, quam patitur ^j. Et hoc est totum malum. Fa- **cere** autem et pati non substantia est. Quapropter **sub-** **stantia** non est malum. Sic enim nec aqua ma- **lum** est, nec animal, quod vivit in aere: nam istae **sub-** **stantiae** sunt: sed malum est voluntaria praecipit-

tatio in aquam, et suffocatio, quam mersus patitur. **Stilus** ferreus alia parte, qua scribamus, alia, qua **de-** **leamus**, a fabro factus est, et in suo genere pul- **cher**, et ad usum nostrum accommodatus: at si quis- **piam** ea parte scribere, qua deletur, et ea velit de- **lere**, qua scribitur, nullo modo stilum malum fecerit, **eum** ipsum factum jure vituperetur. Quod si corri- **gat**, ubi erit malum? Si quis repente meridianum **solem** intueatur, repercussi oculi turbabuntur. Num ^k **ideo** aut sol malum erit, aut oculi? Nullo modo, sunt **enim** substantiae. Sed malum est inordinatus aspec- **tus**, et ipsa, quae consequitur, perturbatio, quod **malum** non erit, cum oculi fuerint recreati, et lucem **suam** congruenter aspexerint ^l. Et paulo ante in **eodem**: « Si quaeritur, quis instituerit corpus, ille **quaeratur**, qui est omnium speciosissimus: omnis **enim** species ab illo est. Quis est autem hic, nisi **unus** Deus, una veritas, una salus omnium, et prima **atque** summa essentia, ex qua est omne, quidquid **est**, in quantum est, quia, in quantum est, quidquid **est**, bonum est. Et ideo ex Deo non est mors: *non* **enim** *Deus mortem fecit, nec laetatur in perditione vi-* **rorum** ^m, quoniam summa essentia facit esse omne, **quod** est, unde et essentia dicitur. Mors autem non **esse** cogit, quidquid moritur, [in quantum moritur ⁿ]. **Nam** si ea, quae moriuntur, penitus morerentur, ad **nihilum** sine dubio pervenirent. Sed tantum moriun- **tur**, quantum minus essentiae participant. Quod bre- **vius** ita dici potest: tanto magis ^o moriuntur, quanto **minus** sunt. Corpus autem minus est, quam vita **quaelibet**, quoniam, quantumcumque manet in spe- **cie**, per vitam manet, sive qua unumquodque ani- **mal**, sive qua universa natura mundi administratur. **Corpus** ergo magis subjacet morti, et ideo vicinius **est** nihilo. Quapropter vita, quae fructu corporis de- **lectata** negligit ^p Deum, inclinatur ad nihilum, et **ista** est nequitia. Hoc facto autem ^q vita carnalis et **terrena** efficitur, et ob hoc etiam caro et terra no- **minatur**, et quamdiu ita est, regnum Dei non possi- **debit** ^r, et eripitur ei, quod amat. Id enim amat, **quod** et minus est, quam vita, quia corpus est, et **propter** ipsum peccatum, quo amatur, fit corruptibi- **le**, ut fluendo deserat amatorem suum, quia et ille **hoc** amando deseruit Deum. Praecepta enim ejus ne- **gligit** ^s dicentis: Hoc manduca, et hoc noli. Trahi- **tur** ergo ad poenas, quia diligendo inferiora in ege- **state** ^t voluptatum suarum, et in doloribus apud in- **feros** ordinatur. Quid est enim dolor, qui dicitur cor- **poris**, nisi corruptio repentina salutis ejus rei, quam

VARIAE LECTIONES.

^a Ead. al. m. ad marg. adscr. *Peccatum a creatura non esse.* ^b al. diligit. ^c al. mala. ^d al. paradisi. ^e *esse om. cod., add. M.* ^f Cod. *dignoscentia*, sic ubique. ^g Ead. al. m. ad marg. adscr. *vitium animae confu-* **sur, quod ante negavit.** ^h Sic cod., M. non. ⁱ *in quantum moritur om. cod., add. M.* ^j Conj., cod. et M. *minus.* ^k Cod. *neglegit.* ^l Sic cod., M. *Hoc autem pacto.* ^m Cod. *neglegit, M. neglexit.* ⁿ Cod. *negestate.*

NOTAE.

^a Nullum malum nisi ex bono. PRUD.
^b Matth. XII, 35
^c Coloss. II, 5.
^d Eccli. X, 15.

^e Augustin. *de vera Relig.* c. 20.
^f Sap. I, 15.
^g 1 Cor. XV, 50.

male utendo anima corruptionibus noxiavit? Quid autem ^a dolor, qui fitur animi, nisi carere mutabilibus rebus, quibus fruebatur, aut frui se posse sperabat? Hoc ^a est totum, quod dicitur malum, id est peccatum et poena peccati ^a. Quocirca divina aequitas non punit, quod sua bonitas creare voluit.

VI. Procul dubio igitur tenendum, nullam naturam ab alia natura puniri, ac per hoc nullam poenam a Deo esse factam, subindeque nec ab eo praescitam, nec praedestinam ^a; quamvis saepe dicatur et fecisse, et praescisse, vel praedestinasse. Ad exercitium quippe nostrae intelligentiae Deus procuravit, et in Scripturis suis, et in tractatoribus ejus, ut audientes tales locutionum modos evigilaret nostra intentio ad intelligendum, quid ^b in eis mysticum lateat, non quid verborum simplex superficies ostendat. B Quae cum ita sint, merito quaeritur, quid punitur in miseris suppliciorum cruciatibus plectendis, et quid punit. Cui inquisitioni beatus pater Augustinus respondeat, qui in expositione psalmi septimi ^c sic ait: « Intelligamus, unicuique homini supplicium fieri de peccato suo, et ejus iniquitatem in poenam converti, nec putemus, illam tranquillitatem et ineffabile lumen Dei de se proferre, unde peccata puniantur, sed ipsa peccata sic ordinare, ut, quae fuerunt delectamenta homini peccanti, sint instrumenta Domino punienti ^d, pulchre quidem atque praeclare definiens, non esse alia instrumenta torquendae impietatis, praeter illam ipsam impietatem. Omne siquidem peccatum, quod in hac vita inchoatur ab homine delectabiliter, perficitur in futuro poenaliter ^e, nisi ab eo gratia divina per Jesum Christum Dominum et salvatorem mundi liberaverit, priusquam de hoc seculo transeat. Nullum autem peccatum est, quod non peccantem puniat. In omni enim peccatore simul incipiunt oriri et peccatum, et poena ejus, quia nullum peccatum est, quod non se ipsum puniat, occulte tamen in hac vita, aperte vero in altera, quae est futura.

VII. Quod manifestissime probatur virtutis argumento. Omnis quippe virtus necesse est in hac vita incipi, et in futuro perpetrari, ita ut, si vera sit, simul cum ea beatitudo sua initium sortiatur occulte, aperte vero laborem propter adversantia sibi, eamque penitus auferre volentia. Et hoc in hujus vitae spatio fieri semper inévitable est. In ea vero vita, in qua omnis pietas perficitur, consumpto omni labore defendendae virtutis, ipsa sibi metipsi erit pax et beatitudo ^f. Sic igitur e contrario omne peccatum, A de quo hominem divina non absolvit clemens praesentis temporis studio libidinese foris serum peccantem in eoque perseveranter ^g, intrinsecus vero se ipsum punit. I autem, cum plenitudo impietatis peracta fuerit illa, quae hic fuerant, delectamenta peccati mittendi illic vertentur in instrumenta peccandi. Peccatum itaque omnino peccati occulte incipitur puniri, et illic aperte per torqueri; hic initium dolorum, illic finis eorum; hic falsa laetitia de voluntaria libidine vera tristitia de necessaria passione. Meritum perniciosum hic dulcedo libidinis illic vertetur in ultionem, ut, quia hic donum divinitatis, hoc est, liberum voluntatis arbitrium, naturalis intelligentiae munus ^h, id est men-

VIII. Hinc Augustinus in libro de vera Religione « Qui ergo », inquit, « male utuntur tanto magis ut extra eam visibilia magis appetant, et conspicienda et diligenda intelligibilia contem- debuerunt, dabuntur eis exteriores tenebrae quippe initium est carnis prudentia et sensu poreorum imbecillitas ⁱ, et qui certamine lectantur, alienabuntur a pace, et summis talibus implicabuntur. Initium enim summi cultus est bellum atque contentio, et hoc ^j arbitror, quod ligantur eis manus et pedes facilitas omnis auferatur operandi, et qui esurire volunt, et in libidinem ardescere cogari, ut libenter edant, et bibant, et concubant dormiant, amant indigentiam, quod est initium morum dolorum. Perficitur ergo in eis quod ut ibi eis sit ploratus et stridor dentium ^k enim sunt, qui haec omnia initia simul di quorum vita est spectare, contendere, non bibere, concumbere, dormire, et in cogitatione nihil aliud, quam phantasmata, quae de talibus ligunt, amplexari, et ex eorum fallacia suscipiunt vel impietatis regulas figere ^l, quibus tur, et quibus inhaerent, etiamsi ab illecebris conentur [abstinere] ^m, quia non bene ut lento sibi commisso, id est, mentis acie, quod

VARIAE LECTIONES

^a Sic cod., al. corruptioni fecit obnoxiam. Quid est autem. ^b Sic cod., al. speraverat. Ut hoc. m. ad marg. adscr. Nullam poenam a Deo praescitam nec praedestinam. ^c Sic cod., M. quod VII. ^d Illa al. m. ad marg. adscr. Quod in hac vita inchoatur peccatum, in futuro perficitur. ^e Ead. marg. adscr. beatitudinem hominis virtutes dicit esse. ^f cod. dilectatur, M. delectat. ^g Illa al. m. adscr. donum gratiae naturalem dicit intelligentiam. ^h Sic M., c.d. justitiae. ⁱ Cod. imbecillitas cod., al. fingere. ^j abstinere om. cod., add. M

NOTAE.

^a Augustin. *ibid.* c. 11, 12.
^b Aug. in *psal.* VI sub fine.

^c Matth. XXII, 13.
^d Matth. XIII, 56.

omnes, qui docti, aut urbani, aut laeti nominantur, A excellere; sed habent eam *in sudario obligatam*^a, aut *in terra obrutam*^b, id est, delicatis et superfluis rebus, aut terrenis cupiditatibus involutam et oppressam. *Ligabuntur ergo his manus et pedes, et mittentur in tenebras exteriores, ibi erit ploratus et stridor dentium*^c, non quia ipsa dilexerunt, quis enim haec diligit, sed quia illa, quae dilexerunt, *invidia* istorum sunt, et necessario dilectores^d suos ad ista perducent. Qui enim magis amant^e ire, quam redire, aut pervenire, in longinqua^f mittendi sunt, quoniam *caro sunt, et spiritus ambulans, et non revertens*^g.

IX. Cui consentit sanctissimus veracissimusque Papa Gregorius in XI libro in Job, exponens, quod scriptum est: *Si incluserit hominem, nullus est, qui aperiat*^e, et quia omnis homo per id, quod male agit, quid sibi aliud, quam conscientiae suae carcerem facit, ut hunc animae^h reatus premat, etiam si nemo exterius accusatⁱ. Qui cum judicante Deo in malitiae suae caecitate relinquitur, quasi intra semetipsum clauditur, ne evadendi locum inveniat, quem invenire minime meretur. Nam saepe nonnulli exire a pravis actibus cupiunt; sed quia eorundem actuum pondere premuntur, in malae consuetudinis carcere inclusi, a semetipsis exire non possunt. Et quidem^j culpas proprias punire cupientes hoc, quod recte se agere aestimant, in gravioribus peccatis^k vertunt, sitque modo miserabili, ut quod exitum putant, hoc inclusionem inveniant. Sic videlicet reprobis Judas, cum mortem sibi contra peccatum intulit, ad aeternae mortis supplicia pervenit, et pejus de peccato poenituit, quam peccavit. Dicatur ergo: *Si incluserit hominem, nullus est, qui aperiat*, quia sicut nemo obsistit largitati vocantis, ita nullus obviat justitiae relinquentis. Includere itaque dicitur^l, clausis non aperire. Unde et ad Moysen dicitur de Pharaone^m: *Ego obdurabo cor ejus*ⁿ. Obdurare quippe per justitiam dicitur [Deus]^o, quando cor reprobum per gratiam non emollit. Recludit itaque hominem, quem in suorum operum tenebris relinquit^p. Idem in eodem: *Regum itaque balteum dissolvit*^q, quando in his, qui bene regere sua membra videbantur, propter elationis culpam castitatis cingulum destruit. Quid vero in fune^r accipitur nisi peccatum, sicut per Salomonem dicitur: *Iniquitates suae capiunt impium, et funibus peccatorum suorum constringitur*^s.

CAPITULUM XVII

Cur Deus dicitur praedestinasse poenas, cum eas non faciat, nec praedestinet.

I. Proinde ratione atque auctoritate conficitur, firmissime tenendum, Deum prorsus suppliciorum, quibus superba impietas aeterno torquetur cruciatu, nullomodo esse auctorem, nullomodo eorum esse factorem, nullomodo praedestinatorem. Ea tamen ratione auctor eorum esse dicitur, et factor, et praedestinator, qua verissime creditur totius universitatis, in qua sunt, factor et ordinator. Ita enim universae creaturae suae, antequam ipsam crearet, statum pulchritudinis praedestinavit esse futurum, ut malorum turpitudine, quam non praedestinavit, quia non eam facturus esset, in universo turpis non esset, malitia nocentium non noceret, error errantium non erraret, miseria torquentorum felicitatem non turbaret electorum. Nullius enim turpitudine vel malitia vel error seu miseria praedestinatum ante secula naturalem ordinem dehonestare permittitur.

II. Cum ergo audimus, praedestinavit Deus illos vel illos ad interitum, vel supplicium, vel poenas, seu cruciatum, seu quoquo modo vocari solet miseria, qua torquetur iniquitas a se ipsa, in se ipsa, per se ipsam, non aliud intelligere jubemur, quam ipsum ante tempora praesciisse^t et praedestinasse, quo ordine universitatis futuri sunt illi, quos occultissimo, justissimo tamen iudicio amaritudinem peccatorum suorum sentire permisit^u, quia eos in damnabili origine reliquit, servata illa notissima differentia inter praescientiam et praedestinationem, ut, cum tantum late pateat praedestinatio, quantum praescientia, unum quippe atque idem, divinam profecto substantiam, significantes, praedestinatio ad ea tantum, quae in bono sunt, pertineat, praescientia vero ad bona malaque. Quae tamen differentia non est ex natura, sed ex usu locutionum.

III. Quemadmodum enim dicitur de Deo, ubique est praesentia potestatis, sed non ubique est gratia habitationis, ita de eo dici possit, ubique praescientia, sed non ubique praedestinatione. Cum apertissime veritas clamet de Deo, ubicunque Deus fuerit praesentia, ibi profecto erit habitatione: similiter ubicunque fuerit praescientia, necessario erit praedestinatione. Proinde quemadmodum praesentia et habitatio Dei non est, nisi in his, quae ab eo facta sunt, ita ejus praescientia et praedestinatio non nisi eorum, quae ipse facturus esset, credenda sunt. Ac per hoc quemadmodum praesentia ejus et habitatio

VARIAE LECTIONES.

^a Sic cod., al. *ligatam*. ^b Cod., *delectores*. ^c Sic M., *god. amat*. ^d Sic cod., al. *in longinquora*. ^e Sic cod., al. *animi*. ^f Sic cod., al. *accuset*. ^g Sic cod., al. *quidam*. ^h Sic cod., al. *in graviores culpas*. ⁱ Sic cod., al. *Dei est*. ^j Cod. *Faraone*. ^k Deus om. cod., add. M. ^l Sic cod., M. *fine*. ^m Cod. *praesciisse*. ⁿ Sic M., cod. *promisit*.

NOTAE.

^a Luc. XIX, 20.

^b Matth. XXV, 18.

^c Matth. XXII, 13.

^d Ps. I, LXXXVII, 39 *Negativa dicitur in R. p. 11.*

^e Job XII, 14.

^f Exod. IV, 21.

^g Greg. Moral. in Job. XI, 5.

^h Job XII, 18.

ⁱ Ps. VI, 24.

in his, quae nec ab eo sunt, nec ea fecit, e contrario esse dicuntur, cum in eis non sint, ita praesentia ejus et praedestinatio e contrario pronuntiantur in illis, quae nec fecit, nec donavit, quia nihil sunt. Non incongrue tamen aestimantur esse in his, quae vitio creaturae orta sunt, cum non solum ipsam creaturam sapienter ordinet, sed etiam vitium ejus suas leges excedere non sinat.

IV. Quod autem latebrae poenarum hominum, et tenebrosissimae contritiones filiorum Adam, in hac mortali vita etiam bene volentes vivere non desunt occulte punire, beatus Augustinus^b in libro Confessionum suarum octavo, humanae miseriae impetum in se ipso deplorans, aperte voluit ostendere: « Ego », inquit, « cum deliberabam, ut jam servirem Domino^a meo, sicut diu disposueram, ego eram, qui volebam, ego, qui nolebam, ego^c eram, nec plene volebam, nec plene nolebam, et ideo mecum contendebam, et dissipabar a me ipso, et ipsa dissipatio me invito quidem fiebat, nec tamen ostendebat naturam mentis alienae, sed poenam meae^d, et ideo non jam ego operabar illam, sed quod habitabat^e in me peccatum de supplicio liberioris peccati, quia eram filius Adam ». Non itaque ille punit, qui semetipsos laedentes amaritudinemque suorum criminum in semetipsis patientes in illis universitatis sedibus honestissime ordinat, quibus eos laborare rectissime decet.

V. Ut enim quadam similitudine fungamur. Quid si pater multarum familiarum, qui per artem suam voluit amplissimam sibi domum construere, longitudine, latitudine, profunditatisque capacitate spatiosam, laterum, angulorum, absidarum^f, diversorumque schematum^g varietate numerosam, altitudine fundamentorum stabilitam, basium, stilorum, capitellorumque tramitibus ordinatam, arcuum, tectorumque multiformium elata proceritate eminentissimam, excellentissimo turrium acumine consummatam, exterius interiusque innumerabilium colorum formarumque pulchritudine in tanta picturarum varietate decoram, omnium metallorum^h, pretiosissimorumque lapidum honestate refertam, per varias multimodasque fenestrarum species copiosa luminis effusione illustratam, ceteraque ad perfectissimam pulchritudinis gloriam pertinentia, quae numerare longum est, ita ut nullum in ea inveniatur spatium, quod non omnes habitatores ejus amplitudine sui capiat, nulla pars, quae non omnium aspi-

cientium oculos pulchritudine sui pascat, locus, quem praeclarissima lux ubique diffusarumque gemmarumque honor a superficie resaltans, quae mirabiles colores trahens non profunda in ea sedes, quae non sit regia, honoribusque apta; in tanta deinde ac tam mirabili aede, unus, pater ipse, auctor videlicet ejus et ordo aliter in ea filios suos disponderet, aliter aliter gratia perpetuae sanitatis muneratos inopia malarum cupiditatum, quas intempusae libidinis traxerant, cruciatos, dentibusⁱ et^j vermibus scatentes, diversis perennis t generibus laborantes: nunquid recte aestimandus durissimus punitor, qui laudaretur justissimus nator? Neque enim honestatem domus suae confundere, ne videretur perverse intuentibus quos ordinat, punire. Aut quam formam profecisse convinceretur, qui^k omnia, quae fecit in usus miseriarum, sed in universitatis plenam, pulchritudinisque ejus^l gratiam fieri v-

VI. Hinc Augustinus in libro de vera Religione « Animae vitium », inquit, « non natura ejus, sed tra naturam ejus est, nihilque aliud est, quicatum et poena peccati. Unde^m intelligitur, naturam, vel, si melius ita diciturⁿ, nullam stantiam sive essentiam malum esse, ne peccatis poenisque animae^o efficitur, ut vitas ulla deformitate turpetur, quia rationali stantia, quae ab omni peccato munda est, Directa, subjectis sibi ceteris dominatur. Ea^p quae peccavit, ibi ordinata est, ubi esse tales ut Deo condicione atque rectore universitatis sint omnia. Et est pulchritudo universae creper haec tria inculpabilis, damnatione peccati exercitatione justorum, perfectione beatorum post aliquanta de anima loquens ait: « Defectem suo in pulchritudines corruptibiliores, poenarum ordinem praecipitatur. Nec miremur adhuc pulchritudines nomino. Nihil enim est tum, quod non sit pulchrum. Et sicut ait Apostolus Omnis ordo a Deo est^q ».

VII. Quid ergo mirum esse, si hominis anima ubicunque sit, et qualiscunque sit, omni corpore melior, dicam pulchre ordinari, et de poena alias pulchritudines fieri, cum ibi non sit, misera est, ubi esse beatos decet, sed ibi esse miseros decet. Proinde nulla universitati punitur impius, sed sua propria impietate in-

VARIAE LECTIONES.

^a Sic cod., M. Domino Deo meo. ^b Sic cod., M. ergo ego. ^c Sic cod., M. meam, al. meae. ^d Sic cod., M. absidum. ^e Cod. scematum. ^f Sic cod., M. frendentes. ^g Sic cod., M. nium qui. ^h Sic cod., M. ei. ⁱ Sic cod., al. inde. ^j Sic cod. M., dicatur. ^k Sic cod., al. eji. ^l Sic cod., M. Et.

NOTAE.

^a Prudentius: In divinis eloquiis nusquam Dei habitationem in his, quae non sunt, positam esse, praesentiam vero Dei etiam malitiae et peccatis nostris non abesse.

^b Augustin. Confess. VIII, 40.

^c Prudentius respondet: Malos in inferno iqui per-

petuo mancipari, bonos vero supra omne hoc caelum, quod firmamentum sanctae Scripturae punit, sempiterna beatitudine glorificari.

^d Augustin. de vera Relig. c. 25.

^e Rom. XIII, 1. — Augustin. ibid. c. 41.

Ut praedictae sanctorum Patrum sententiae testantur. Ut enim Deus non ideo fecit solem, ut ejus radiis inordinate eum aspicientis oculorum visus refringat, eosque in tenebras repercutiat, quas profecto non ipse, sed ipsa inordinata visio efficit, neque ut patientem oculorum gravissimam passionem torqueat, cum illi in sua passione nihil tantum noceret, quantum splendor solaris, dum ipsa passio non extrinsecus natura rerum contingat, sed intrinsecus aliqua corporalis sanitatis corruptione dolentem torqueat: sic nimirum ignis ille aeternus, qui praeparatus est diabolo et angelis ejus, nullomodo ad hoc creatus, praesertim si quantum mundi elementum sit; probabilius creditur ad universitatis integritatem, quam Deus faciendam praevидit, esse conditus, quoniam ad urendum apostatam, cui sua superbia sufficeret ad tormentum. Huic rationi additur, quod cum in aethereo corpore primum a Deo creatus sit, in quo nihil pati potuit, corpus ejus aethereum, postquam superbia intumuit, a supernis sedibus, videlicet aethereis, in hunc aerem humilitate crassum, caligine tenebrorum, perturbationibus passibilem detrusus est, ut ei inde corpus meritis suis condignum ipso nolente copularetur, ac per hoc in eo iniquitate sua torqueretur.

VIII. Sive itaque ignis ille corporeus, ut ait Augustinus, sive incorporeus, ut Gregorio placet, prosumi, ut opinor, subtilitate propterea praedestinatus vel praeparatus dicitur diabolo, quoniam in eo fuerat ordinandus, cum omnibus malitiae consortibus puniendus. Et quemadmodum idem ignis bonus profecto, quoniam a bono factus, non aliam ob causam malum dicatur, nisi quod in eo mali ordinatissime disponantur, ita etiam poena non incongrue asseritur, quoniam idem mali in eodem criminibus suis libidiose commissis laboriose miserabiliterque cruciantur. Non ergo ille ignis est poena, neque ad eam praeparatus vel praedestinatus, sed qui fuerat praedestinatus, ut esset in universitate omnium bonorum, sedes factus est impiorum. In quo procul dubio non minus habitabant beati, quam miseri; sed sicut una eademque lux sanis, ut diximus, oculis convenit, impedit dolentibus; unus idemque cibus, vel potus saucibus languentium amarus, sanitate fruientium dulcis, illis quippe suae salutis placet integra laetitia, istis suae corruptionis displicet poenalis tristitia; una

A eademque aqua natantem elevat, cadentem suffocant; duorum in aula regali uno eodemque loco positorum unus febricitat, alter gaudet; gaudent omnia totius aulae ornamenta delectabiliter placent, laudabiliter apparent, honorabiliter concordant, febricitanti vero intra se ipsum, doloribusque suis ardenti omnium, quae extrinsecus videt, nihil eum delectat, nihil laudabile, quia omnia vituperat, nihil consentiens, quia omnium abhorret merito. Quid enim bonorum illi non noceret, quando ei auctor omnium placere non poterat? Aut ubi nullum bonum non nocebit, cui summo bono frui non placuit?

IX. Proinde si nulla beatitudo est, nisi vita aeterna, vita autem aeterna est veritatis cognitio, nulla igitur beatitudo est, nisi veritatis cognitio. Sed ne ista collectio nullomodo in mentibus nostris nutet, audiamus illam ipsam Veritatem aperte clamantem: *Qui diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum, et manifestabo meipsum illi*. Item alibi: *Haec est autem vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum*. Quidquid autem de beatitudine creditur, de ejus defectu, id est miseria, necesse est e contrario credatur. Ita si nulla miseria est, nisi mors aeterna, aeterna autem mors est veritatis ignorantia, nulla igitur miseria est nisi veritatis ignorantia. Ubi itaque ignoratur veritas, ibi nulla vita. Ubi autem nulla vita, ibi necesse est continuam mortem adesse. Quae si ita sunt, quis audeat dicere, Deum esse praedestinatorem poenae, nisi qui audeat eum asserere auctorem ignorantiae, dum ab eo sit omnis intelligentia. Unumquemque igitur sua punit contumacia, quae nullo modo a Deo est; ac per hoc ejus auctor nullomodo credendus est.

CAPITULUM XVIII.

Quod error eorum, qui aliter, quam Patres sancti sentiunt de praedestinatione, ex liberalium disciplinarum ignorantia inolevit.

I. Errorem itaque saevissimum eorum, qui venerabilium Patrum, maximeque sancti Augustini sententias confuse, ac per hoc mortifere ad suum pravisimum sensum redigunt, ex utilium disciplinarum, quas ipsa sapientia suas comites investigatricesque fieri voluit, [ignorantia] crediderim sumpsisse primordia. Insuper etiam ex graecarum literarum D inscitia. In quibus praedestinationis interpretatio

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic cod., M. *retorqueat*. ² Cod. *elementum*. ³ Cod. *crasum*. ⁴ Sic cod., M *diligetur*. ⁵ *ignorantia* cod., add. M.

NOTAE

^a Matth. XXV, 41.

^b Recte Prudentius: *Id auctoritate Scripturae propheticae atque apostolicae minime posse probari.*

^c Dominus cum parabolam piscium bonorum atque malorum pronuntiasset: *Exibunt, inquit, angeli et separabunt malos de medio justorum, et mittent eos in caminum ignis, ubi erit fletus et stridor dentium. Illa igitur, quae Joannes Scotus disputat, veritati non satis congruunt.*

^d Errat. Non sedem suavitatis et dignitatis, sed aeternum tormentum veritas docet esse illum ignem,

dicente Domino: *Ibunt hi in supplicium aeternum, justi autem in vitam aeternam. Nusquam sacrarum litterarum ille ignis vita aeterna nuncupatur.*

^e Joan. XIV, 21.

^f Joan. XVII, 3.

^g Prudentius observat: *Si impii in illo igne sedem tantum habituri, non et poenam passuri sunt, quomodo nullam vitam habebunt? Sed veritas clamat, habituros illic impios vitam, sed poenalem.*

^h Prudentius: *Patres perfectum earundem scientiam habuisse nullatenus dubitari posse, Scotumque potius*

nullam ambiguitatis caliginem gignit. Quae si diligentius ab inquisitoribus veritatis, non ab assertoribus falsitatis attendantur, quotiescunque sive de bonis usitate, sive de malis abusive praedestinatio frontis suae, sapientibus quidem notissimae, inflatis vero superbiae typho abstrusissimae, primas partes aperuerit, tota niuirum, nulla interstante mora, pie intelligentibus eam patebit.

II. Est igitur verbum apud Graecos ὁρῶ¹, quod apud Latinos tribus excipitur verbis; ὁρῶ quippe et video, et definitio, et destino interpretatur. Similiter compositum προορῶ, praevideo, praedefinio, praedestino. Quod ex contextu sacrae Scripturae facillime colligitur: in epistola ad Romanos: τοῦ ὁραθέντος υιοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει², *destinati filii Dei in virtute*²; ad Ephesios³. ἐν ἀγάπῃ προορισίας ἡμᾶς⁴, *in caritate praedestinans nos*⁴; et paulo post: προορισθέντες κατὰ πρόθεσιν Θεοῦ⁵, *praedestinati secundum propositum Dei*⁵. In his omnibus interpres verbo praedestinationis usus est, cum posset et aliis uti, id est, et praevisionis, et praedefinitionis, quoniam haec tria verba, ut diximus, unius graeci verbi sensum exprimunt. Hinc illud nomen ὄρασις⁶ vel προόρασις⁶, quod apud illos a verbo ὁρῶ vel προορῶ, derivatur, apud nos dicitur visio, vel definitio, vel destinatio, et eorum composita praevisio, praedefinitio, a composito Graeco veniunt, quod προόρασις⁷. Dehinc aperte conficitur, in his tribus verbis aut eundem sensum esse, aut tantam intelligentiae viciniam, ut unumquodque alterius loco poni possit.

III. Quae ratio ab Augustini dictionibus firmissime comprobatur. Cum enim ipse in libro, qui vocatur Enchiridion⁸, Psalmographi exponeret versum: *Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates ejus*, inter cetera dixit: « Quos juste praedestinavit ad poenam », et continuo, « quos benigne praedestinavit ad gratiam⁹ ». Eundem versum in xi Exameron⁹ libro exponens eodem modo: « *Magna* », inquit, « *opera Domini, exquisita in omnes voluntates ejus.* » Praevidet bonos futuros et creat, praevidet malos futuros et creat: se ipsum ad fruendum praebens bonis, multa munerum suorum largiens et malis, misericorditer ignoscens, juste ulciscens; item misericorditer ulciscens, juste ignoscens, nihil metuens de cuiusquam malitia, nihil indigens de cuiusquam justitia, nihil sibi consulens, nec de operibus

A bonorum, et bonis consulens etiam de poenarum¹⁰. Ubi profecto intelligendum, non a luiisse in verbo praedestinationis, quam quae in verbo praevisionis.

IV. Quis ergo nisi insaniens non videat, n aliud Deo praedestinare, quam praedefinire, n esse praedefinire, quam praevidere¹¹. Non ali praedestinare, quam praevidere. Proinde, sic mus, Deum praevidissee, quae facturus est q facturus, cum procul dubio, quae ipse non f: nihil sunt; *omnia quippe per ipsum facta sine ipso factum est nihil*¹², nihil autem vid potest: ita saepe auctores dicere invenimus praedestinasse, quae facturus, et quae non f: similiter praedefinisse¹³. Si enim in graecis e invenientes προώρισεν, non dubitamus in praevidit, vel praedefinivit, vel praedestinavit nos prohibet, audientes praedestinavit¹⁴, praevidit vel praedefinivit, servata illa incom ratione, qua haec et hujusmodi verba in his quae Deus fecit, intelligantur inesse, in ill quae Deus non fecit, e contrario dici posse, e siut? O aeterna veritas, et vera caritas, ostend ipsam quaerentibus te in omnibus, in qu Ostende, creatrix sapientissima, nihil esse e et omnia, quae sunt intra te, ea¹⁵ tantum a visa et praedestinata, praedefinita et praesc illa vero, quae dicuntur esse, cum non sint, esse, nec in te esse, ideoque nec a te praede nec praedefinita, nec praescita, nec praevisa. O misericordissime! peccatum non fecisti, neq tem, neque interitum, neque supplicium, et i sunt, nec a te potest esse, quod tu fieri¹⁶ n *Non vis mortem peccatoris, sed vis ut conve vivat*¹⁶. O aeterna sapientia! da, qui vide creatricem nullomodo fecisse mortem vitae quando, si moreretur, poenas non pateretur si anima peccatrix poenas patitur, vivere citur.

V. Mors igitur animae peccatum est: D fecit peccatum animae, quandoquidem de ea eam: non itaque mortem vitae fecit vita¹⁷ peccati mors est: Deus mortem non fec fecit igitur poenam. Supplicium poena est: I fecit poenam: non igitur fecit supplicium

VARIAE LECTIONES.

¹ Cod. ὦρα προωρῶ, sic ubique. ² Cod. του ὁραθέντος υιοῦ θεῖ ἐνδυναμει. ³ Cod. ephesios. ⁴ Cod. προωρισίας ημᾶς. ⁵ Cod. προωρισθέντες κατὰ προθέσιν θεῖ. ⁶ Conc., cod. ὄρασις, M ὄρῶσις. ⁷ Cod. προωρασις, M προωρόσις. ⁸ Cod., cod. προωρασις, M προωροσις. ⁹ Cod. ενχειριδιον. ¹⁰ Cod. εζημερων. cod., M. praefinisse. ¹¹ Sic cod., vel praedestinavit—praedestinavit om. M. ¹² Sic cod., M et. ¹³ e fieri om. M. ¹⁴ Sic cod., vita om. M.

NOTAE.

tantillula eorum scientiola ultra vires suas tumuisse, D praedestinantur nec praedefiniuntur.

^a Joan. 1, 4.

^b Ephes. 1, 4.

^c Ibid. 5, 11.

^d Augustin. *Enchirid.* c. 110.

^e Augustin. *de Genes. ad litt.* XI, 11.

^f Praedestinationem nihil aliud esse quam praevisionem falsum est. Multa enim praevidentur quae nec

¹ Joan. 1, 5.

² Ezech. XXXIII, 11.

³ Prudentius: *Deum et praevidissee et praed mortem et poenas, qui peccatum hominem praev, ne peccaret, interdixit, et, si peccaret, an idum praevixit.*

⁴ Sap. 1, 15.

vellent, antequam omnes in uno peccarent, sed non omnibus tribuens, ut velint, post peccatum praeparans electos ad beatitudinem, disponens reprobos, ut suis, quamvis inviti, legibus serviant, cum non, ut sic sibi servirent, praedestinavit eos faciendos, sed ut ei voluntate perfecta adhaerent; inviti autem ei serviunt, non illorum natura, quam in eis fecit, et in eis non punit, sed mala voluntate ¹, quam in eis non fecit, et in eis punit. ² In eo enim, quod ei inviti serviunt, puniuntur in seipsis sua poena, de qua quos juste Deus non liberat, ad eam illos quodammodo praeparat, dum eos ad eam se ipsos praeparare permittat ^b, cum veritas doceat, et nullum praedestinasse ad interitum, et nulli interitum praeparasse.

IX. Praedestinavit itaque, impios aeternis suis justissimisque legibus ^a servituros, easque nullo impetu impietatis suae in profundum malitiae tendentis transituros, eoque modo puniendi interituros. Nulla quippe gravior poena infligitur servo iniquo, quam ut cogatur servire invitus justo Domino. Plus etenim in se ipso interius superbae voluntatis patitur incitamentum, quam exterius in corpore durissima flagella, quia, cum Domini sui voluntatem spernere non sinitur ³, intra semetipsum a se ipso cruciatur. Quis autem recte judicantium talis poenae auctoritatem justo Domino, et non potius referat injusto servo, quandoquidem intra seipsum inobedientiae suae facibus incenditur, priusquam a Domino extrinsecus ad cumulum poenae tormentum aliquod addatur. Eo igitur loquendi modo Deus dicitur impios ad interitum praedestinasse, quo diceretur eorum impietatem, quam intereunt, legibus suis circumscripsisse, impetumque libidinosae eorum superbiae justissimo sui moderaminis temperamento refrenasse, ut miro atque ineffabili modo divinarum legum pulcherrima moderatio eorum nequitiae esset deterrima damnatio. Una eademque lex aequissimo republicani ordine disponens, sicut bene vivere volentibus adhibet vitam, ita male vivere cupientibus interitum. Intra eadem septa regalis aulae febricitans sua miseria torquetur, sanitate pollens laetatur. Duorum solem simul adspicientium unus ordinato visu illuminatur, alter inordinato tenebris percutitur. Unus idemque cibus amarus infirmo, dulcis sano; una eademque spiritualis doctrina aliis odor vitae in vitam, aliis odor mortis in mortem.

X. Proinde divina praedestinatio, quae procul dubio nihil aliud est, quam divina praevisionis, omnia

A *quae voluit fecit*, omnia substantialiter et omnia legibus suis pulcherrimis, justissimisque recordissimisque ordinavit, ut liberati per totum Dei filium Dominum nostrum Jesum libere beateque in eis regnarent, ab eo aucti inviti eis servirent, ac per hoc sub eis non ut de eorum natura, quam ipse fecit periret, sed ut in eis, quod ipse non fecit, periret. Cum itaque audio et quos juste praedestinavit ad interitum, intelligo, quorum malitiam, quatur legibus suis, refrenandam praedestinavit ad interitum, ita nullo modo praedestinavit ad interitum malos. Et sicut praedestinavit malos in legibus suis servituros, ita leges suas praedestinavit ad interitum malos malitia sua punitos non evasuros. ^B *U*terque intelligendum, quod praedestinatio ipsa et lex ipsa sit praedestinatio. Si enim omnis praedestinatio definitio est, et omnis lex definitio, igitur praedestinatio lex est, et omnis lex praedestinatio. Divina itaque praedestinatio est lex ontologica aeterna, et incommutabilis disciplinabilis creaturae in his, quos gratia misericorditer renovans, in his vero, quos disciplinae potenter ordinans, ita ut ipsa disciplina eadem in se semper aequaliter manens, diademata sit beatitudinis gloria, odientibus eam contumelia, dum diligentium nihil sit beatitudo, nisi gaudium de veritate, et nulla sit miseria, nisi dolor de veritate. ^C *I*llos sua invidia torquet invitos, istos sua coronat benevolos ⁴.

CAPITULUM XIX

De igne aeterno.

I. De aeterno vero igne. de quo Dominus gelio ait: *Ite, maledicti, in ignem aeternum, paratus est diablo et angelis ejus* ^c, nulli dum, corporeum esse, quamvis pro subtilitaturae incorporeus esse dicatur, quemadmodum dicere aethereum spiritum, cum quis sit corporalis creaturae. Nec facile credideri ignem praeparatum ad puniendum diabolum omnibus suis membris, praeter istum ignem est quantum mundi elementum ^d. Quid enim quid mirum, si illa impiorum corpora, quod facta de his quattuor corporalibus elementis compacta, in eadem resolvenda temporis praedefinito, ab eisdem iterum resurrectione momento revocanda, in illo igne, quo res

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic M, cod. *malam voluntatem*. ² Sic cod., M *invite*. ³ Sic cod., M *sinatur*. ⁴ Sic cod., M *benivolos*.

NOTAE.

^a Prudentius observat, *utrumque, et naturam scilicet, et voluntatem impiorum Deo invite servire, justeque puniri, non a se ipsis sua poena, sed ab illo, cujus est potestas justa.*

^b Prudentius: *Id Patres nunquam tali locutione dictum: scivisse, quin imo istos et praeparare se ipsos ad*

poenam inique vivendo, et in iniquitate per se et Deum praeparare eos justissime judicamus.

^c Matth. xxv, 41.

^d De hac re nihil constat. Prudentio: *nino ignis esse videtur, quoniam diversae sint.*

corpora maxime substantialiter constabunt, A jici, non substantiam, neque^a ejus qualitates ge-
bennali flamma torquendas, sed sensum patientis et
nietatis suae tormenta patientur aeterna? non incongrue credendum, quod corpora
in aetheream mutabuntur qualitatem,
lia qualitate consumi non potest, cum infer-
porum qualitates in se mutare possit¹
vero corpora in aeream qualitatem trans-
superiore igne patiantur². Hinc est, quod
ost lapsum detrusus ab aethereo spatio,
est ei invito aereum corpus, in quo poenas
biae luat. Miro atque ineffabili naturarum
agitur, occulto tamen justoque judicio,
elementa mundi inter se quasi quodam na-
ioris vinculo complexa inseparabiliterque
ordinatissimo motu appetunt, veritatem
vertatur in supplicium. Ignea quippe qua-
rior naturali vi inferiorum elementorum
in se transfundere semper appetit naturali
si quoddam sui alimentum.

n ergo, ut diximus, suprema omnium cor-
alitas, quae est aetherea, inferiores quali-
tra se ambiendo coartat, et in se, prout
rum sinit, commovere non desinat, natu-
ra se mirabile perficitur gaudium, malarum
ntatum ineffabile tormentum^b. Proinde
omnium, angelorum videlicet hominum-
rsorum, corpora ita sunt supplicia ignis
rpressura, ut integritate eorum substantiae
lo defutura, eorum naturali incolumitate
ra, omnibus deinde naturae bonis ad uni-
ornamentum mirabili ordine refulsuris^c,
eaitudine, qua privabuntur, quae non est
sed ex gratia, superioris ignis corporei
ioris aeris corporibus qualitate collectante,
i servata, infelicitum animarum intentio de
is suis aeternas patiat³ aerumnas^d: ita
ut idem ipse ignis omnibus corporibus fiat
quo damnandis animabus intrinsecus ini-
propria, extrinsecus cumulabitur poena.

mod si alicui incredibile videtur, corpora
emper arsura, et de ipsorum nihil peritura,
videat illum lapidem, qui in Arcadia sub
ascitur Erimanthi^e; qui cum sit ferrei ni-
lo accensus, ab igni^f extingui nequit^g, quem
omine vero asbestum, id est, inextinguibili-
orant, ita, ut et color ei praebeatur ignea^D
nihil minuatur de ejus substantia: videat
tram^h in igne viventem. Hinc potest con-

est, ita nulli malo praedestinavit interitum, quia
malitia est. Nulli namque catholico licet credere,
summam bonitatem, ex qua est omne bonum, prae-
destinasse alicui aliquam malitiam, et summam vitam,
ex qua, et in qua, et per quam omnia vivunt, alicui
praedestinasse interitum vel poenam, quando ne⁹
id quidem, quod se invicem perdit, perire per-
mittat.

EPILOGUS.

De divina praedestinatione.

I. Quae cum ita sint, ecce, unum Deum col-
unum omnium principium et sapientiam, qua sapiens
est, quaecumque anima sapiens est, et ipsum munus,
quo beata sunt, quaecumque beata sunt, et ejus
unam et solam et veram praedestinationem profi-
teor, quae est, quod ipse est, quia lex ejus aeterna
et incommutabilis est, quae sicut neminem praede-
stinavit ad interitum, quia vita est, et reflexim, sicut
nulli malo praedestinavit malitiam, quae interitus
est, ita nulli malo praedestinavit interitum, quia
malitia est. Nulli namque catholico licet credere,
summam bonitatem, ex qua est omne bonum, prae-
destinasse alicui aliquam malitiam, et summam vitam,
ex qua, et in qua, et per quam omnia vivunt, alicui
praedestinasse interitum vel poenam, quando ne⁹
id quidem, quod se invicem perdit, perire per-
mittat.

II. Proinde cum audio praedicatores tuos, o bea-
tissima veritas, vita omnium communis, dicentes, te
praedestinasse impios ad interitum, aut interitum
impiis, continuo, lux clarissima, te illuminante
tenebras meas, in te video te praedestinasse, id est,
ante secula definiisse¹⁰ intra leges tuas incommuta-
biles certum numerum eorum, qui in sua impietate,
quam nunquam et nusquam praedestinasti, interitu-
i essent. Quod alio modo dici potest: praedestinasti,
Domine, in tua praescientia, quae falli mutarique
non potest, numerum illorum, quae suae impietatis
et poenam et interitum praeparaturi essent, non in
eis, quod fecisti, puniturus, sed in eis, quod non
fecisti, puniri relicturus. Haec est fides mea, o
aeterna lux mentium, de tua praedestinatione,
quae tu es.

III. Ac per hoc cum omnibus orthodoxis fidelibus
anathematizo eos, qui dicunt, duas praedestinationes
esse, aut unam geminam, bipertitam, aut duplam.
Si enim duae sunt, non est una divina substantia. Si
gemma, non est individua. Si bipertita, non est
simplex, sed partibus composita. Si dupla est, com-
plicata est. Quod si prohibemur divinam unitatem
dicere triplam, qua dementia audeat haereticus eam
asserere duplam? Tali igitur monstroso, venenoso,

VARIAE LECTIONES.

cod., M posset. ¹ Sic cod. et M. ² Cod. erimanti. ³ Sic cod., M igne. ⁴ Cod. extin-
tatur. ⁵ Cod. Grai. ⁶ Sic M, cod. salamandra. ⁷ Sic cod., M atque. ⁸ Sic cod., M nec.
dignissime.

NOTAE.

dentius: Sanctorum corpora nequaquam vel
te, vel absque ipso in aetheream mutari quali-
d in veritate propriae carnis atque membro-
mulibet glorificata, mansura, atque in aeter-
ura, praeter immortalitatem, qua jam cor-
r mortem atque deficere nunquam possint.
dentius: Nullum illic fieri gaudium natura-
testante Domino, fletus erit et stridor den-

tium.

^e Prudentius: Dicere Scripturam: « Ubi nullus
ordo et sempiternus horror inhabitat ».

^d Prudentius: Eos et animarum et corporum aeter-
nos perpetui cruciatus.

^e Prudentius: Nullam provsus fieri gloriam, ve-
rum interminabile tormentum.

mortifero dogmate a cordibus nostris radicitus ex- A ea vero, quae non sunt, nullo modo pertinere
 pioso credamus, unam aeternam praedestinationem *Explicit* ¹.
 Dei Domini esse, et non nisi in his, quae sunt, ad

VARIAE LECTIONES.

¹ *Explicit* recens alia manus addidisse videtur.

JOANNIS SCOTI

ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΣ ΜΕΡΙΣΜΟΥ

ID EST

DE DIVISIONE NATURAE

LIBRI QVINQUE

Editio princeps. A
 Cod. ms. Parisiensis S. Germani in editione principe adhibitus B
 Cod. ms. S. Germani 309 bibl. Reg. Paris, membran., sec. XI C
 Cod. ms. lat. 1764 bibl. Reg. Paris, membran., sec. XII (mutillus). D
 Cod. ms. S. Germani 280 bibl. Reg. Paris, membran., sec. XII (mutillus) E
 Cod. ms. S. Germani 850 bibl. Reg. Paris, membran., sec. XI (lib. IV et V). F

MONITUM AD LECTOREM.

Joannis Scoti « de divisione Naturae » libri satis ampli omnino duplicem speciem prae se ferunt. *Modo enim fidem Ecclesiae non migrant, et « sancto:rum Patrum intellectus pie ac venerabiliter suscipiendos esse » nos edocent, modo philosophicas referunt theorias a veritate plurimum recedentes. Unde fit, ut, cum his theoriis primae partes tribuantur, pessimi saepenumero nascantur errores. Quos excusare ileo, quod Joannes Scotus aliis locis sanio:rem doctrinam protulit, vel interdum ipsam veritatem ingeniose ac praecclare exposuit, non licet.*

Haec igitur quum illorum librorum indoles sit, ut in iis veritas cum erroribus, quos Joannes Scotus e philosophia sua petivit, artificiose misceatur, quid mirum, quod Ecclesiae antistites tale opus, ubi, eoque neglectum, a medii aevi haereticis e bibliothecis protrahi et pro apice scientiae ac veritatis venditari coepit, respuerunt, damnarunt, atque Honorius Papa III id igni adjudicandum esse censuit? Cujus bullam integram ut in medium afferamus, res postulare videtur. Est enim talis :

Honorius episcopus, servus servorum Dei, archiepiscopis et episcopis etc.

Inimicus homo zizania bono semini seminare non cessat etc. Nuper siquidem, sicut nobis significavit venerabilis frater noster Parisiensis episcopus, est quidam liber, Periphysis titulatus, inventus, tot scatens vermibus haereticae pravitatis, unde a venerabili fratre nostro archiepiscopo Senonensi et suffraganeis ejus, in provinciali concilio congregatis, justo est Dei judicio reprobatus. Quia igitur liber, sicut recepimus, in nonnullis monasteriis et aliis locis habetur, et claustrales nonnulli et viri scholastici, novi tamen forte plus quam expedit amatores, se studiosius lectione occupant dicti libri, gloriosum reputantes, ignotas proferre sententias, cum Apostolus profanas novitates doceat vitare, nos juxta pastoralis sollicitudinis debitum corruptelae, quam posset ingerere liber hujusmodi, occurrere satagentes, vobis universis et singulis in virtute sancti Spiritus districte praecipiendo mandamus, quatenus libellum istum sollicite perquiratis, et ubicunque ipsum vel partem ejus inveniri contigerit, ad nos, si secure fieri possit, sine dilatione mittatis solemniter comburendum; alioquin res ipsa publice comburatis eundem, subditis vestris expressae injungentes, ut, quicumque ipsorum habent vel habere possunt in toto vel in parte exemplaria dicti libri, ea nobis differant resignare, in omnes, qui ultra quindecim dies, postquam hujusmodi mandatum seu denuntiatio ad notitiam eorum pervenerit, librum ipsum totum aut partem scienter retinere praesumpserint, excommunicationis sententiam incurrisse notanteque pravitatis haereticae non evadent. Datum Laterani decimo Kalendas Februarii etc. (c).

(a) Chronicon Alberici ad a. 1225, ed. Labbe, Lipsiae MDCCC, p. 344.

Lata hac sententia acerbissima, nulla medio aevo illorum librorum amplius mentio fit. Anno demum 1681 prodierant typis excusi cura Thomae Galei, Angli. Statim repetitur censura Ecclesiae. Nam in indice librorum prohibitorum haec reperis: *Erigena Joannes Scotus de Divisione naturae libri V. Accedit Appendix ex Ambiguis S. Maximi graece et latine. Decretum III April. MDCLXXXV.*

Haec igitur quum ita se habeant, quid de indole ac natura horum librorum statuendum sit, inter catholicos dubium esse nequit. Cur ii hic typis repetantur, in Prooemio aperuimus. Systema autem eorum exponere, singulosque errores perstringere, quod hoc loco supersedere possumus, scriptori Commentationis de Joanne Scoto supra impressae debetur: cujus ad partem alteram, quae in hoc argumento integra versatur, ne acta agere videamur, delegamus.

Guillelmus Malmesburiensis opus illud praedicat propter perplexitatem quarundam quaestionum solvendam bene utile; sed addit: *si tamen ignoscatur ei (Joanni Scoto) in quibusdam, quibus a Latinorum tramite deviiit, dum in Graecos acriter oculos intendit. Quapropter et haereticus putatus est. . . Sunt enim revera in libro Peri physion plurima, quae, nisi diligenter discutiantur, a fide catholica abhorrentia videantur.* Angelus cum Scoto leniter agere videtur. Libros vero περί φύσεως μερισμοῦ si attente perlegeris, tibi facile persuadebis, errores, quos in libro de Praedestinatione cognovimus, ex illorum systemate quasi sponte procedere.

ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΣ ΜΕΡΙΣΜΟΥ

ID EST

DE DIVISIONE NATURAE.

LIBER PRIMUS¹

MAGISTER. Saepe mihi cogitanti, diligentiusque quantum vires suppetunt inquirenti, rerum omnium, quae vel animo percipi possunt, vel intentionem ejus superant, primam summamque divisionem esse in ea quae sunt, et in ea quae non sunt, horum omnium generale vocabulum occurrit, quod graece φύσις, latine vero natura vocitatur². An tibi aliter videtur? **DISCIPULUS.** Imo, consentio; nam et ego de rationandi viam ingredior, haec ita fieri reperiō. **MAG.** Est igitur natura generale nomen, ut animus, omnium quae sunt et quae non sunt. **Disc.** Est quidem; nihil enim in universo cogitationibus nostris potest occurrere, quod tali vocabulo valeat carere³. **MAG.** Quoniam igitur inter nos convenit de hoc vocabulo generale esse, velim dicas divisionis ejus per differentias in species rationem: aut si tibi⁴ libet, prius conabor dividere, tuum vero erit, divisa judicare. **Disc.** Ingrederere, quaeso; impatiens enim sum, de his veram rationem a te audire volens.

1. **MAG.** Videtur mihi divisio naturae per quatuor differentias quatuor species recipere: quarum prima est in eam⁵, quae creat et non creatur; secunda in eam, quae creatur et creat; tertia in eam, quae creatur et non creat; quarta, quae nec creat nec creatur. Harum vero⁶

quatuor binae sibi invicem opponuntur: nam tertia opponitur primae, quarta vero secundae; sed quarta inter impossibilia ponitur, cujus differentia est⁷ non posse esse. Rectane tibi talis divisio videtur, an non? **Disc.** Recta quidem: sed velim repetas, ut praedictarum formarum oppositio clarius elucescat. **MAG.** Vides, ni fallor, tertiae speciei primae oppositionem. Prima namque creat et non creatur; cui e contrario opponitur illa, quae creatur et non creat. Secunda vero quartae; siquidem secunda et creatur et creat⁸, cui universaliter quarta contradicit, quae nec creat neque creatur. **Disc.** Clare video. Sed multum me movet quarta species, quae a te addita est. Nam de aliis tribus nullo modo haesitare ausim, cum prima, ut arbitror, in causa omnium, quae sunt et quae non sunt, intelligatur; secunda vero in primordialibus causis; tertia in his, quae in generatione temporibusque et locis cognoscuntur. Atque ideo de singulis disputari subtilius necessarium⁹, ut video. **MAG.** Recte aestimas. Sed quo ordine ratiocinationis via tenenda sit, hoc est, de qua specie naturae primo discutiendum, tuo arbitrio committo. **Disc.** Ratum mihi videtur, ante alias de prima, quicquid lux mentium largita fuerit, dicere.

2. **MAG.** Ita fiat. Sed prius de summa ac principali

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic A; C incipit primus περί φύσεως; D titulum omittit. ² A vocatur, D vocitetur. ³ Mag. est igitur natura—carere om. A. ⁴ A si. ⁵ in eam om. A. ⁶ vero om. A. ⁷ est om. D. ⁸ A creat et creatur. ⁹ A necessarium est.

omnium, ut diximus, divisione in ea, quae sunt et quae non sunt, breviter dicendum existimo¹. Disc. Jure provideque. Non enim ex alio primordio rationationem inchoari oportere video; nec solum, quia prima omnium² differentia, sed quia obscurior ceteris videtur esse, et est. Mac. Ipsa itaque primordialis omnium discretiva differentia certos suae interpretationis modos inquiri.

3. Quorum primus videtur esse ipse, per quem ratio suadet, omnia, quae corporeo sensui, vel intelligentiae perceptioni succumbunt, posse rationabiliter dici esse; ea vero, quae per excellentiam suae naturae non solum ὄλιον, id est³ omnem sensum, sed etiam intellectum rationemque fugiunt, jure videri non esse. Quae non nisi in solo Deo, materiaque, et in omnium rerum, quae ab eo conditae sunt, rationibus atque essentis recte intelliguntur. Nec immerito; ipse namque omnium essentia est⁴ qui solus vere est, ut ait Dionysius Areopagita: *Esse, inquit, omnium est, superesse Divinitas*⁵. Gregorius etiam⁶ Theologus multis rationibus, nullam substantiam seu essentiam⁷, sive visibilis sive invisibilis creaturae, intellectu vel ratione comprehendi posse confirmat, quid sit. Nam sicut ipse Deus in seipso ultra omnem creaturam⁸ nullo intellectu comprehenditur, ita etiam in secretissimis sinibus⁹ creaturae ab eo factae et in eo existentis¹⁰ considerata ὀδία incomprehensibilis est. Quicquid autem in omni creatura vel sensu corporeo percipitur, seu intellectu consideratur, nihil aliud est, nisi quoddam accidens incomprehensibile per se, ut dictum est, uniuscujusque essentiae; quae aut¹¹ per qualitatem, aut quantitatem, aut formam, aut materiem¹², aut differentiam quandam, aut locum, aut tempus cognoscitur¹³, non quid est, sed quia est. Iste igitur modus primus ac summus est divisionis eorum, quae dicuntur¹⁴ esse et non esse; quia vero¹⁵ modus iste, qui videtur quoddam modo introduci posse, qui in privationibus circa substantias habitudinum, ut circa oculos visus et¹⁶ orbitas¹⁷, constituitur, nullo modo recipiendus est, ut arbitror. Nam quod penitus non est, nec esse potest, nec prae eminentiae suae existentiae intellectum exuperat, quomodo in rerum divisionibus recipi valeat, non video, nisi forte quis dixerit, rerum, quae sunt, absentias et privationes non omnino mihi esse, sed earum, quarum privationes seu absentiae seu oppositiones sunt, mirabili quadam naturali¹⁸ virtute contineri, ut quodam modo sint.

4. Fiat¹⁹ secundus modus essendi et non essendi,

VARIAE LECTIONES.

¹ A aestimo. ² A prima est omnium. ³ ὄλιον id est om. CD non solum in graeco primam ma domino nullo modo prorsus formatam, omnem sensum (illa verba pessime dilacerata sola conjectus sum). ⁴ est om. D. ⁵ Sic CD; A divinitatis. ⁶ etiam om. D. ⁷ seu essentiam om. A. ⁸ A omnem. ⁹ sinibus om. D. ¹⁰ A consistentis. ¹¹ aut om. D. ¹² A materiam. ¹³ A agnoscitur cunt. ¹⁴ vero om. A. ¹⁵ visus et om. AC et visus et. ¹⁶ CD orbitus. ¹⁷ naturali om. D. ¹⁸ igitur. ¹⁹ A creaturam et creaturarum. ²⁰ A descendat. ²¹ AC activam. ²² C nutritivam vit activam. ²³ D quoniam. ²⁴ Corr., ACD risibile. ²⁵ A et rerum. ²⁶ D supra adscr. summum. ²⁷ veniant. ²⁸ CDE ὀδοταγς ²⁹ CE firmat, D confirmat. ³⁰ C qui. ³¹ et om. D.

NOTAE.

^a Verbis animal rationale incipit col. E.

qui in naturarum creaturarum²⁰ ordinibus^a rentis consideratur, qui ab excelsissimo Deum proxime constituta intellectuali et choans, usque ad extremitatem rationalis etque creaturae descendit²¹; hoc est, et dicamus, a sublimissimo angelo usque ad rationabilis irrationabilisque animae partitivam dico et auctivam²² vitam²³. Quae per lis animae ultima est, quae²⁴ corpus nostrum. Ubi mirabili intelligentiae modo unusquodcum ipso deorsum versus novissimo, qui rum, et in quo omnis divisio terminator, esse et non esse. Inferioris enim affirmati ris est negatio Itemque inferioris negatio est affirmatio. Eodemque modo super matio, inferioris est negatio. Negatio veris erit affirmatio inferioris. Affirmatio minis, mortalis adhuc dico, negatio Negatio vero hominis affirmatio est ang cissim. Si enim homo est animal^a ratic ale, visibile, profecto angelus neque: tionale est, neque mortale, neque visib si angelus est essentialis motus intellec Deum rerumque²⁶ causas, profecto homo sentialis motus intellectualis circa Deu causas. Eademque regula in omnibus essentis, usque dum ad supremum²⁷ on veniatur²⁸ ordinem, observari potest; supra sursum negatione terminator. Ej negatio nullam creaturam superiorem²⁹ et Tres autem ordines sunt, quos ὀδοταγς quorum primus Cherubim, Seraphim, Tludus Virtutes, Potestates, Dominationes; te patus, Archangeli, Angeli. Deorsum ver novissimus solummodo superiorem se an affirmat³⁰, quia infra se nihil habet, quod vel constituat, quia³¹ ab omnibus sup praeceditur, nullum vero inferiorem se pr item ratione omnis ordo rationalis et intelle turae esse dicitur et non esse. Est enim, superioribus vel a se ipso cognoscitur; no quantum ab inferioribus se comprehend

5. Tertius modus non incongrue inspic quibus hujus mundi visibilis plenitudo p in suis causis praecedentibus in secretis rae sinibus. Quicquid enim ipsarum c materia formata, in temporibus et²⁸ locis tionem cognoscitur, quadam humana c dicitur esse. Quicquid vero adhuc in ip

inibus continetur, neque in formata materia, vel loco vel tempore, ceterisque accidentibus apparet, eadem praedicta consuetudine dicitur non esse. Huiusmodi exempla late patent, et maxime in humana natura. Cum enim Deus omnes homines in illo primo atque uno, quem ad imaginem suam fecit, simul constituerit, sed non simul in hunc mundum visibilem produxit¹, certis vero temporibus locisque naturam, quam simul condiderat, quadam, ut ipse novit, serie ad visibilem essentiam adducit², hi, qui jam in mundo visibiliter apparent, et appaeruerunt, dicuntur esse; qui vero adhuc latent, futuri tamen sunt, dicuntur non esse. Inter primum et tertium³ hoc distat. Primus generaliter in omnibus, quae⁴ simul et semel in causis et effectibus facta sunt. Tertius⁵ specialiter in his quae partim⁶ adhuc in causis suis latent, partim in effectibus patent, quibus proprie mundus iste contextitur. Ad hunc modum pertinet ratio illa, quae virtutem seminum considerat, sive in animalibus, sive in⁷ arboribus, sive in herbis. Virtus⁸ enim seminum eo tempore, quo in secretis naturae silet, quia nondum apparet, dicitur non esse; dum vero in nascentibus et rescentibusque animalibus, seu floribus fructibusve lignorum et herbarum apparuerit, dicitur esse.

6. Quartus modus est, qui secundum philosophos non improbabili⁹ ea solummodo, quae solo comprehenduntur intellectu, dicit¹⁰ vere esse; quae vero per generationem, materiae distensionibus¹¹, seu detractionibus, locorum quoque spatiis temporumque motibus variantur, colliguntur, solvuntur, vere dicuntur non esse, ut sunt omnia corpora, quae nasci et corrumpi possunt.

7. Quintus modus est¹², quem in sola humana natura ratio intuetur. Quae cum divinae imaginis dignitatem, in qua proprie substitit¹³, peccando deseruit, merito esse suum perdidit, et ideo dicitur non esse. Dum vero unigeniti Dei filii gratia restaurata ad pristinum suae substantiae¹⁴ statum, in qua secundum imaginem Dei condita est, reducitur, incipit esse, et¹⁵ in eo, qui secundum imaginem Dei conditus est, inchoat vivere. Ad hunc modum videtur¹⁶ pertinere, quod Apostolus dicit: *Et vocat ea quae non sunt, tanquam ea quae sunt*; hoc est, qui in primo homine perditum sunt, et ad quandam insubstantiam ceciderunt, Deus Pater per fidem in Filium suum vocat, ut sint, sicut hi¹⁷, qui jam in Christo renati sunt. Quanquam et¹⁸ hoc ita intelligi possit et de his, quos quotidie¹⁹ Deus ex secretis naturae sinibus, in quibus aestimantur non esse, vocat, ut appareant visibiliter in forma, et materia, ceterisque, in quibus occulta apparere possunt, et

si quid praeter hos modos indagatio ratio invenire potest. Sed praesentialiter, ut arbitror, de his²⁰ satis dictum est, si tibi aliter non videtur. Disc. Satis plane, ni²¹ me paulisper perturbaret²², quod a sancto Augustino in Exemero²³ suo dictum videtur²⁴; hoc est: *angelicam naturam ante omnem creaturam dignitate, non tempore conditam fuisse*; ac per hoc et aliorum omnium praeter suimet primordiales causas, hoc est, principalia exempla, quae Graeci *πρωτοτυπα* nominant, prius in Deo considerasse, deinde in seipsis, deinde ipsas creaturas in effectibus suis. Nam suimet causam, priusquam in speciem propriam procederet, cognoscere non valuit. Mac. Nec illud temere oportet. Sed intentius ea²⁵, quae dicta sunt, considera. Si enim angelos principales rerum causas in Deo constitutas cognovisse dixerimus, Apostolo resistere videbimur, qui *super omne, quod dicitur et intelligitur, ipsum Deum et causas omnium in eo, sive aliud sive non aliud sint*²⁶ praeter id, quod ipse est, affirmat esse. Ac per hoc necessarium est, rectam mediamque viam tenere, ne vel Apostolo videamur resistere, vel sententiam summae ac sanctae auctoritatis magistri non obtinere. Utrumque igitur verum dixisse non dubitandum, imo firmiter tenendum. Causa igitur omnium rerum²⁷, quae omnem intellectum exuperat, nulli creatae naturae secundum Apostolum²⁸ cognitum fieri, ratio sinit. *Quis enim, inquit, intellectum Domini cognovit?* et alibi: *Pax Christi, quae exuperat omnem intellectum*. At si causa omnium ab omnibus, quae ab ea creata sunt²⁹, remota est, absque ulla dubitatione rationes omnium rerum, quae aeternaliter et incommutabiliter in ea sunt, ab omnibus, quorum rationes sunt, penitus remotae sunt. In angelicis vero intellectibus earum rationum theophanias quasdam esse, hoc est, comprehensibiles intellectuali³⁰ naturae quasdam divinas apparitiones, non autem ipsas rationes, id est principalia exempla, quisquis dixerit, non, ut arbitror, a veritate errabit. Quas theophanias in angelica creatura sanctum Augustinum ante omnium generationem inferiorum se visas non incongrue dixisse credimus. Non ergo nos moveat, quod³¹ diximus, quia angeli et primum in Deo, deinde in seipsis inferioris creaturae causas vident. Non enim essentia divina Deus solummodo dicitur, sed etiam³² modus ille³³, quo se quodammodo intellectuali et rationali creaturae, prout est capacitas uniuscujusque, ostendit, Deus saepe a sacra Scriptura vocatur. Qui modus a Graecis theophania, hoc est, Dei apparitio solet appellari. Cujus exemplum: *Vidi Dominum sedentem*, et cetera huiusmodi; cum non ipsius essentiam, sed aliquid ab eo factum viderit. Non est ergo mirum, si tria

VARIAE LECTIONES.

¹ A nec. ² Sic CDE, A produxerit. ³ Sic CDE, A adduxit. ⁴ A tertium modum. ⁵ C qui. ⁶ S c ADE; BC secundus. ⁷ C partem. ⁸ in om. C. ⁹ C virtutis. ¹⁰ D dicitur. ¹¹ A distensionibus. ¹² A est modus. ¹³ CE substitit, D subsistit. ¹⁴ A substantiae suae. ¹⁵ A cum. ¹⁶ videtur om. D. ¹⁷ hi om. A. ¹⁸ C ex. ¹⁹ CDE cotidie, sic ubique. ²⁰ A de his, ut arbitror. ²¹ A nisi. ²² A turbaret. ²³ Corr. ACDEF Exemero, sic ubique Exameron, AF nonnunquam Exameron ²⁴ A dictum est ²⁵ ea om. A. ²⁶ Sic CD. ²⁷ A rerum omnium. ²⁸ rerum — Apostolum om. D. ²⁹ A creata sunt ab ea. ³⁰ A intellectualis. ³¹ D quae. ³² A et. ³³ ille om. A.

propria cogitatio in angelo intelligatur. Una quidem superior, quae de aeternis rerum rationibus juxta praedictum modum primo in eo exprimitur. Deinde quod ex superioribus excipit, veluti in mirabili atque ineffabili quadam memoria sibi ipsi committit, quasi quaedam imago imaginis expressa. Ac per hoc, si superiora se tali modo potest cognoscere, quis audeat dicere ¹, inferiorum quandam cognitionem in se non habere? Recte igitur dicuntur esse, quae ratione atque intellectu comprehendi possunt. Quae vero omnem rationem ac intellectum exuperant, recte similiter dicuntur non esse.

8. Disc. Quid ergo dicemus de illa futura felicitate, quae promittitur sanctis, quam nihil aliud putamus esse ², praeter ipsius divinae essentiae puram contemplationem atque immediatam, sicut ait sanctus evangelista Joannes : *Scimus, quia filii Dei sumus, et nondum apparuit, quid erimus; cum autem appa-
verit, similes ei erimus; videbimus enim eum, sicuti est.* Item apostolus Paulus ³ : *Nunc videmus per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem.* Item S. Augustinus in libro de Civitate Dei XXII de futura contemplatione divinae, ut arbitror, essentiae dicit : *Per corpora, quae gestabimus, in omni corpore, quodcumque videbimus, quaquaversum oculos nostri corporis duxerimus ⁴, ipsum Dominum perspicua claritate contemplantur.* Nam si angelicae contemplationis purissimam virtutem ⁵ divinae essentiae superat altitudo; praedictis enim rationibus confectum est, divinam essentiam nulli intellectuali creaturae comprehensibilem esse, quae ⁶ maxime in angelis consistere dubium non est; nobis quoque nulla alia felicitas promittitur, quam ad angelicam naturam aequalitas : quomodo humanae naturae felicitas divinae essentiae altitudinem contemplari valebit? Mac. Acute ac vigilanter; non enim sine causa in hoc moveris. Sed tibi sufficere aestimarim, quod prius generaliter de omni suasimus creatura ⁷. Disc. Quid illud? Repetas, peto. Mac. Nonne universaliter definivimus ⁸, divinam essentiam nulli corporeo sensui, nulli rationi, nulli seu humano seu angelico intellectui per se ipsam comprehensibilem ⁹ esse? ¹⁰ Disc. Recordor, ac me sic sumpsisse negare non possum. Sed, ut mihi videtur, aut illa praedicta conclusio penitus solvetur, et intellectuali creaturae divinae essentiae per se ipsam contemplationem dabimus; aut, si solvi non potest, quoniam certissimis rationibus stabilita est, necessarium erit ¹¹, ut modum divinae contemplationis, quae sanctis in futuro promittitur, et in qua semper angeli subsistunt, veris rationibus probabilibusque exemplis absolvas. Mac. Quem modum quaeras, ignoro, praeter illum, de quo paulo ante breviter

A discussimus. Disc. Quis ille sit, velim re-
enim ipsius ¹² recolo. Mac. Recordari
inter nos convenerat, dum de Exemero ¹³
Augustini quaedam dicebamus? Disc.
quidem; sed te iterum de hoc ¹⁴ audire
Movebat te, ut arbitror, quomodo praed-
dixerit ¹⁵, causas rerum creandarum, qu-
liter in Deo sunt, et Deus sunt, angelos
Deo considerasse, deinde in seipsis, de
creaturarum proprias species differentia
visse, si ulli ¹⁶ creaturae divina essentia
nibus, quae in ea sunt, essentialiter neque
hensibilis esse. Disc. Totum teneo. Mac
risne, quid ad haec ¹⁷ respondebamus ¹⁸? D
recordor, si me memoria non fallit. Die
non ipsas causas rerum, quae in divina es-
sistunt, angelos vidisse, sed quasdam
divinas, quas, ut ais, theophanias Graeci
causarumque aeternarum, quarum imag-
nomine ¹⁹ appellatas. Addidisti etiam, i
ipsam ²⁰ divinam essentiam incommut-
seipsa existentem Deum vocari, sed etia
theophanias, quae ex ea, et de ea, in natu-
ctuali exprimuntur, Dei nomine praedicari.
tenes; ita enim diximus. Disc. Sed quid a-
praesens pertinet? Mac. Non parum, ut
enim modo et angelos Deum semper vi-
tror ²¹, justos quoque et in hac vita, d
excessum patiuntur, et in futuro sicut an-
esse. Non ergo ipsum Deum per semetips-
C mus, quia neque angeli vident; hoc e-
creaturae impossibile est; *solus namque*
Apostolus, *habet immortalitatem, et luc-*
inaccessibilem : sed quasdam factas ab eo in-
phanias contemplantur. Non ²² unusqui-
secundum suae sanctitatis atque sapientia-
nem ab una eademque forma, quam omni-
Dei Verbum dico, formabitur? Ipsa n-
seipsa loquitur in Evangelio : *In domo*
mansiones multae ²³ sunt; seipsam don-
appellans, quae cum sit una eademque, inc-
lisque permaneat, multiplex tamen videt-
quibus in se ²⁴ habitare largietur. Nam un-
ut diximus, unigeniti Dei Verbi ²⁵ notitia
possidebit, quantum ei gratia donabitur.
D numerus est ²⁶ electorum, tot erit num-
sionum; quanta fuerit sanctarum animar-
tiplicatio, tanta erit divinarum theophani-
sessio. Disc. Verisimile videtur. Mac. R
verisimile. Quis enim de talibus firmarit ²⁷
naliter esse, dum vires humanae adhuc in
carne intentionis videantur ²⁸ excedere?

VARIAE LECTIONES.

¹ dicere om. D. ² A esse putamus. ³ Paulus om. ADE. ⁴ A direxerimus. ⁵ virtutem om. D.
⁷ A creatura suasimus. ⁸ CDE definivimus, sic ubique, A saepe. ⁹ D incomprehensibilem
CDE; A addit : Recordaris quod superius propositimus? ¹¹ A. est. ¹² Sic CDE, A ipsi
de te iterum hoc. ¹³ A praedixerit. ¹⁵ Sic DE; C nulli ¹⁶ Sic CDE; A hoc. ¹⁷ Sic CD,
derimus. ¹⁸ Sic CDE; A hoc nomine. ¹⁹ Sic CDE; ipsam om. A. ²⁰ om. D. diri
om. D. ²¹ AC ut arbitror. ²² Non om. A. ²³ A multae mansiones. ²⁴ A videtur. ²⁵ Sic CDE
A ipse. ²⁶ A Verbi Dei. ²⁷ Sic CDE; est om. A. ²⁸ Danimarum sanctarum. ²⁹ A firmaret. ³⁰

9. Disc. Sed velim, quid de hac theophania concipere possis, breviter aperias; hoc est, quid sit, unde sit, ubi sit, utrum extra nos, an intra nos formatur. Mag. Altum quaeris, et nescio quid altius humanis inquisitionibus fieri possit. Dicam tamen, quod super hac re in libris sanctorum Patrum, qui talia ausi sunt dicere, potui invenire. Disc. Dic quaeso. Mag. Quaeris itaque, quid sit, et unde, et ubi. Disc. Etiam. Mag. Maximum monachum, divinum philosophum, in expositione Sermonum Gregorii Theologi de hac theophania altissime atque subtilissime disputasse reperimus. Ait enim, *theophaniam effici non aliunde nisi ex Deo, fieri vero ex condensatione divini Verbi, hoc est, unigeniti Filii, qui est sapientia Patris, veluti deorsum versus ad humanam naturam a se conditam atque purgatam, et exaltatione sursum versus humanae naturae ad praedicatum Verbum per divinum amorem. Condensationem hic dico non eam, quae jam facta est per incarnationem, sed eam, quae fit per theosin, id est per deificationem creaturae. Ex ipsa igitur sapientiae Dei condensatione ad humanam naturam per gratiam, et exaltatione ejusdem naturae ad ipsam sapientiam per dilectionem, fit theophania. Cui sensui sanctus pater Augustinus astipulari videtur, exponens illud Apostoli: Qui factus est nobis justitia et sapientia. Ita enim exponit: Sapientia Patris, in qua et per quam omnia facta sunt, quae non est creata, sed creans, fit in animabus nostris quadam ineffabili suae misericordiae condensatione, ac sibi adjungit nostrum intellectum, ut ineffabili quodam modo quaedam quasi composita fiat sapientia ex ipso descendente ad nos, et in nobis habitante, et ex nostra intelligentia ab eo per amorem ad se assumpta, et in se formata. Similiter de justitia ceterisque virtutibus exponit, non aliter fieri, nisi ex dicinae sapientiae nostraeque intelligentiae quadam mutabili atque ineffabili conformatione. In quantum enim, ut ait Maximus, humanus intellectus ascendit per caritatem, in tantum divina sapientia descendit per misericordiam. Et haec est causa omnium virtutum et substantia. Igitur omnis theophania, id est in his, et in hac vita, in qua adhuc incipit in his, qui digni sunt, formari, et in futura vita perfectionem divinae beatitudinis accepturi, non extra se, sed in se, et ex Deo, et ex seipsis efficitur. Disc. Ex Deo itaque theophaniae in natura angelica atque humana illuminata, purgata, perfecta per gratiam, sicut ex condensatione divinae sapientiae, et ascensione humanae angelicaeque intelligentiae. Mag. Sane; nam huic rationi convenit, quod idem Maximus ait: Quodcumque in-*

A *tellektus comprehendere potuerit, id ipsum fit. In quantum ergo animus virtutem comprehendit, in tantum ipse virtus fit.*

10. Horum autem exempla si quaeris, ab eodem Maximo evidentissime posita sunt: *Sicut enim aer a sole illuminatus nihil aliud videtur esse nisi lux, non quia sui naturam perdat, sed quia lux in eo praevalcat, ut id ipsum lucis esse aestimetur; sic humana natura Deo adjuncta, Deus per omnia dicitur esse, non quod desinat esse [humana] natura, sed quod Divinitatis participationem accipiat, ut solus in ea Deus esse videatur. Item: Absente luce aer est obscurus, solis autem lumen per se subsistens nullo sensu corporeo comprehenditur. Cum vero solare lumen aeri misceatur, tunc incipit apparere, ita ut in seipso sensibus sit incomprehensibile, mixtum vero aeri sensibus possit comprehendi. Ac per hoc intellige, divinam essentiam per se incomprehensibilem esse, adjunctam vero intellectuali creaturae mirabili modo apparere, ita ut ipsa, divina dico essentia, sola in ea creatura, intellectuali videlicet, appareat. Ipsius enim ineffabilis excellentia omnem naturam sui participem superat, ut nil aliud in omnibus praeter ipsam intelligentibus occurrat, dum per seipsam, ut diximus, nullo modo appareat. Disc. Video admodum, quid suadere vis; sed utrum sancti patris Augustini verbis convenire possint, non satis clare perspicio. Mag. Attentior igitur esto, et ad ejus verba, quae primo posuimus, redeamus. Sunt autem haec, ut aestimo, in libro vicesimo secundo de urbe Dei: *Per corpora quae gestabimus, in omni corpore quodcumque videbimus, quaquaversum oculos nostri corporis duxerimus, ipsum Deum perspicua claritate contemplabimur. Vim verborum intueri. Non enim dixit: per corpora, quae gestabimus, ipsum Deum contemplabimur, quia ipse per se videri non potest; sed dixit: per corpora, quae gestabimus, in omni corpore quodcumque videbimus, ipsum Deum contemplabimur. Per corpora ergo in corporibus, non per seipsum videbitur. Similiter per intellectum in intellectibus, per rationem in rationibus, non per seipsam divina essentia apparebit. Tanta enim divinae virtutis excellentia in futura vita omnibus, qui contemplatione ipsius digni futuri sunt, manifestabitur, ut nihil aliud praeter eam sive in corporibus sive in intellectibus eis eluceat: erit enim Deus omnia in omnibus. Ac si aperte Scriptura diceret: Solus Deus apparebit in omnibus. Hinc ait sanctus Job: Et in carne mea videbo Deum. Ac si dixisset: in hac carne mea, quae multis tentationibus affligitur, tanta**

VARIAE LECTIONES.

¹ Equi. ² A ubi sit, utrum est, utrum intra nos an extra nos. ³ E firmatur. ⁴ et om. A. ⁵ B sublimitate. ⁶ C non efficit aliunde. ⁷ naturam a se — humanae om. D. ⁸ A dico hic. ⁹ sapientiae om. A; B sapientia. ¹⁰ A sapientia enim Patris. ¹¹ sic ABDE; C a Deo. ¹² A causa est; causa om. D. ¹³ D addit *et ex seipsis*. ¹⁴ C et descensionem. ¹⁵ Sic CDE; A dicit haec dicente. ¹⁶ enim om. A. ¹⁷ D praevalcat. ¹⁸ C licet; D ut traxum id lucis. ¹⁹ humana om. CD. ²⁰ A ita vero. ²¹ C incomprehensibilis. ²² Sic CDE; A in sola. ²³ aliud in omnibus — modo om. D. ²⁴ patris om. A. ²⁵ satis om. A. ²⁶ clare om. E. ²⁷ A ergo. ²⁸ Sic CDE; A civitate. ²⁹ A direxerimus. ³⁰ D dixi. ³¹ A Deum ipsum. ³² Deliceat. ³³ D scriptura aperte.

gloria futura erit ¹, ut, quemadmodum nihil in ea A nunc ² apparet nisi mors et corruptio, ita in futura vita nihil mihi in ea ³ apparebit nisi solus Deus, qui vere vita est, et immortalitas, et incorruptio. At si de sui corporis felicitate talem gloriam promisit, quid de sui animi ⁴ dignitate existimandum est, praesertim cum, ut ait magnus Gregorius Theologus, *corpora sanctorum in rationem, ratio in intellectu, intellectus in Deum*, ac per hoc tota illorum natura in ipsum Deum, *mutabitur*? Cujus rei pulcherrima paradigmata a praedicto Maximo in expositione Gregorii posita sunt, quorum unum praemisimus, cum de aere loquebamur; alterum vero nunc subjungemus, quod est in igne et ferro. *Nam cum ferrum constat in igne in liquorem solvitur, nihil de natura ejus remanere sensibus videtur, sed totum in igneam B qualitatem vertitur. Sola vero ratione suam naturam quamvis liquefactam servare cognoscitur.* Sicut ergo totus aer lux, totumque ferrum liquefactum, ut diximus, igneum, imo etiam ⁵ ignis apparet, manentibus tamen eorum substantiis: ita sano intellectu accipiendum, quia post finem hujus mundi omnis natura, sive corporea sive incorporea, solus Deus esse videbitur, naturae integritate permanente, ut et Deus, qui per seipsum incomprehensibilis est, in creatura quodammodo comprehendatur, ipsa vero creatura ineffabili miraculo in Deum vertatur. Sed sufficient ista, si tibi ⁶ clare lucescant. Disc. Lucescunt sane, quantum talia nostris mentibus ⁷ lucere simuntur. De re enim ineffabili quis in hac vita luculenter potest fieri, ut nihil amplius inquirentium appetat C desiderium, praesertim cum nulla alia promittitur nobis gloria praeter eorum, quae hic per fidem creduntur, et ratione quaeruntur, et quantum licet suadentur, in futura vita per experimentum cognitionem! Mac. Caute ac rationabiliter existimas ⁸. Proinde ad ea, quae proposita sunt, hoc est, ad divisionem Naturae redeundum esse ⁹ censeo. Disc. Redeundum sane, quoniam modus observandus est in his, quae dicenda sunt, ut ad finem quandam possint pervenire.

11. Mac. Praedictarum itaque Naturae divisionum ¹⁰ prima differentia nobis visa est in eam, quae creat et non creatur. Nec immerito, quia talis Naturae species de Deo solo recte praedicatur, qui solus omnia ¹¹ creans ἀναρχος, hoc est, sine principio intelligitur, quia principalis causa omnium, quae ex ipso et per ipsum facta sunt, solus est, ac per hoc et omnium, quae ex se sunt, finis est. Ipsum enim omnia appetunt. Est igitur principium, medium et finis. Principium, quia ex se sunt omnia, quae essentiam participant; medium autem, quia in ipso, et per ipsum ¹² subsistunt atque moventur ¹³; finis vero, quia ad ipsum moventur quietem motus

sui suaeque perfectionis stabilitatem q Disc. Firmissime credo, et, quantum datur, de divina solummodo omnium causa recte dicari, quia sola omnia, quae a se sunt, et nulla superiori ac se praecedente crea enim est summa ac sola causa omnium, et et in se ¹⁴ subsistunt.

12. Velim tamen scire, quid de hac re Non enim parum me ¹⁵ movet, dum saepe libris sanctorum Patrum, qui de divina n putare conati sunt, invenio, eam non solum quae sunt, creare, sed etiam creari. Ea ut aiunt, facit, et fit, et creat, et creatur ita est, quomodo nostra ratiocinatio ¹⁶ ste facile ¹⁷ invenio. Dicimus enim, eam ¹⁸ creare, a nullo alio creari. Mac. Merito nam et ego de hoc multum admiror, et haec, quae videntur esse contraria, sibi in versari nequeant, quomodoque vera rati consulenda est, optarim per te nosse. De dere, precor; nam de talibus non meam, sententiam ratiocinandique viam expecto. mum itaque, si videtur ¹⁹, de ipso nomine sacra Scriptura usitatissimum est, quod ²⁰ considerandum arbitror. Quamvis enim a minibus divina natura denominetur, ut es Essentia, Veritas, ceteraque hujusmodi, si sime tamen eo nomine divina utitur Scriptura Plane videtur. Mac. Hujus itaque nominis gia a Graecis assumpta est. Aut enim a ve est θεωρεω, hoc est, video, derivatur; aut θίω, hoc est, curro; aut, quod probabilius vni idemque intellectus inest ²¹, ab utro vari recte dicitur ²². Nam cum a verbo θεοο citur θεός, videns interpretatur. Ipse enim quae sunt, in seipso videt, dum nihil extra aspiciat, quia nihil extra seipsum est. Cu a verbo θίω, θεός currens recte intelligi enim in omnia currit, et nullo modo stat, currendo implet, sicut scriptum est: *Veloc scrmo ejus.* Attamen nullo modo movetur siquidem verissime dicitur motus stabilis, mobilis. Stat enim in seipso incommutabil quam naturalem suam stabilitatem desere autem seipsum per omnia, ut sint ea, et essentialiter subsistunt; motu enim ipsi fiunt. Ac per hoc unus idemque intelleduabus interpretationibus ejusdem nomi est Deus. Non enim aliud est Deo currere nia, quam videre omnia; sed sicut vidend currendo [per eum] ²³ fiunt omnia. Disc. I logia nominis satis ac probabiliter suasum non satis video, quo se moveat, qui ubique

VARIAE LECTIONES.

¹ CbE sit. ² A nunc nihil in ea. ³ in ea om. A. ⁴ Sic CDE; A spiritus. ⁵ A et. ⁶ Pro si tibi C mentibus nostris. ⁷ Sic CDE; A aestimas. ⁸ esse om. A. ⁹ A divisionum Naturae. ¹⁰ Sic CDE; I ¹¹ Sic CDE; D in seipso et per seipsum. ¹² Sic CDE; A moventur omnia. ¹³ Sic CDE; A in s ¹⁴ C me parum. ¹⁵ A ratiocinatio nostra; nostra om. C. ¹⁶ A facile non. ¹⁷ Pro si videtur A fundet quid. ¹⁸ A est. ¹⁹ Cē accipitur. ²⁰ omnia om. A. ²¹ A autem. ²² per eum om. CDE.

quo nihil esse potest, et extra quem nihil extenditur; est enim locus omnium atque circumscriptio. **Mac.** Deum moveri non extra se dixi, sed a seipso, in seipso, ad seipsum. Non enim alium motum in eo oportet credi, praeter suae voluntatis appetitum, quo vult omnia fieri; sicut status ejus, non quasi post motum stet, sed ejusdem suae voluntatis incommutabile propositum intelligitur, quo omnia incommutabili rationum suarum stabilitate permanere desinit. Non enim in ipso proprie status aut motus dicitur. Haec enim duo opposita sibi invicem esse videntur: opposita autem in eo cogitari vel intelligi vera ratio prohibet, praesertim cum status proprie finis motionis sit. Non autem ¹ Deus moveri inchoat, ut ad statum quandam perveniat. Haec igitur nomina, sicut et multa similia, ex creatura per quandam divinam metaphoram ad Creatorem referuntur. Nec irrationabiliter, quoniam omnium, quae in statu et motu sunt, causa est. Ab eo enim incipiunt currere ut sint, quoniam principium est ² omnium, et per eum ad eum naturali motu feruntur, ut in eo incommutabiliter atque aeternaliter stent, quoniam finis quiesque omnium est. Nam ultra eum ³ nil appetunt. In eo enim sui motus principium finemque inveniunt. Deus ergo ⁴ currens dicitur, non quia extra se currat, qui semper in seipso immutabiliter stat ⁵, qui ⁶ omnia implet; sed quia omnia currere facit ex non-existentibus in existentia. **Disc.** Redi ad propositum; haec enim non irrationabiliter dicta videntur. **Mac.** Quale propositum quaeras, admoneas peto. Nam cum de incidentibus quaestionibus quaedam dicere conamur, principalem quaestionum saepissime obliviscimur. **Disc.** Nunquid hoc proposuimus, ut ⁷ pro viribus investigaremus, qua ratione ab his, qui de divina natura disputant, eadem ⁸ creare et creari dicitur? Creare enim [eam] ⁹ omnia, nullus sane intelligentium ambigit; quo modo vero ¹⁰ creari dicitur, non transitorie praetereundum nobis visum est ¹¹.

Mac. Ita profecto. Sed, ut arbitror, ex his, quae praedicta sunt, ad hanc quaestionem solvendam non exiguus introitus reseratus est. Confectum est enim ¹² inter nos, quod motu ¹³ divinae naturae nihil aliud intelligendum ¹⁴, praeter divinae voluntatis propositum ad ea condenda, quae facienda sunt. Fieri ergo dicitur in omnibus divina natura, quae nihil aliud est, nisi divina voluntas. Non enim aliud in ea ¹⁵ est esse et velle, sed unum idemque velle et esse in condendis omnibus, quae facienda visa sunt. Verbi gratia, si quis dixerit, ad hoc divinae voluntatis motus adducitur, ut sint ea, quae sunt: creat igitur omnia, quae de nihilo adducit, ut

A sint ex non-esse in esse; creatur autem, quia nihil essentialiter est praeter ipsam; est enim omnium ¹⁶ essentia. Nam sicut nullum bonum naturale est praeter ipsum, sed omne, quod dicitur bonum esse, ex participatione unius summi boni est bonum: ita omne, quod dicitur existere ¹⁷, non in seipso existit, sed participatione ve e existentis naturae existit. Non solum itaque, ut in his, quae ante dicta sunt ¹⁸, consideratum est, divina natura fieri dicitur, dum in iis, qui fide, et spe, et caritate, ceterisque virtutibus reformantur, Dei Verbum mirabili atque ¹⁹ ineffabili modo innascitur, sicut ait Apostolus de Christo loquens: *Qui factus est in nobis sapientia a Deo, et justificatio, et redemptio*; sed etiam ²⁰, quia ²¹ in omnibus, quae sunt, apparet, quae per seipsam invisibilis est, non incongrue dicitur facta. Nam et noster intellectus, priusquam veniat in cogitationem atque memoriam, non irrationabiliter dicitur esse ²²; est enim per se invisibilis, et nulli nisi Deo nobisque ipsis cognitus est. Dum vero in cogitationem venerit, et ex quibusdam phantasiis formam accipit, non immerito dicitur fieri. Fit enim in memoria, formam quasdam accipiens rerum, seu vocum, seu colorum, ceterorumque sensibilibus, qui informis erat, priusquam in memoriam veniret; deinde veluti secundam formationem recipit, dum quibusdam formarum seu vocum signis, literas dico, quae sunt signa vocum, et figuras, quae sunt signa formarum, matheos seu alii sensibilibus indicia formatur, per quae sentientium sensibus insinuari possit. Hac similitudine, quamvis a divina natura remota sit, suaderi tamen posse ²³ arbitror, quomodo ipsa, dum omnia creat, et ab illo creari nesciat ²⁴, in omnibus, quae ab ea sunt, mirabili modo creatur; ut, quemadmodum mentis intelligentia, seu propositum, seu consilium, seu quoquo modo motus ille noster intimus et primus dici possit, dum in cogitationem, ut diximus, venerit, quasdamque phantasiarum formas acceperit, deinde que in signa vocum seu sensibilibus motuum indicia processerit, non incongrue dicitur fieri; fit enim in phantasiis formatus, qui per se omni sensibili caret forma: ita divina essentia, quae per se subsistens omnem superat intellectum, in his, quae a se, et per se, et in se, et ad se facta sunt, recte dicitur creari, ut in iis sive intellectu, si solummodo intelligibilia sunt, sive sensu, si sensibilia sunt ²⁵, ab his, qui eam recto studio inquirunt, cognoscatur. **Disc.** De his sat est dictum, ut censeo.

15. **Mac.** Sat plane, ni fallor. **Disc.** Sed adhuc necessarium edisseras, quare divina natura creatrix solummodo dicitur esse, et non creata, si, ut ²⁶ praedictis rationibus suasum est, et creat et creatur.

VARIAE LECTIONES.

¹ A enim. ² A est principium; est om. C. ³ eum om. A. ⁴ A enim. ⁵ D perstat. ⁶ A quia. ⁷ Sic CDE; A Nunquid hoc? Proposuimus enim, ut. ⁸ A eandem. ⁹ eam om. CDE. ¹⁰ vero om. A. ¹¹ D est tiam. ¹² A enim est. ¹³ Sic CDE; A per motum. ¹⁴ Sic CDE; A intelligendum est. ¹⁵ D Non aliud est in ea; E Non enim in ea aliud. ¹⁶ omnium om. D. ¹⁷ Sic CDE; A quod existit. ¹⁸ A sint. ¹⁹ A et. ²⁰ A et. ²¹ Sic AE; CD qui. ²² Sic CDE; A non esse. ²³ A posse tamen. ²⁴ Conj., CDE et a nullo creari nesciat; A et a nullo creari sciat. ²⁵ C sint. ²⁶ Sic CE; A quae sicut, D sicut praedicti.

Haec enim sibi met videntur contr. dicere. **MAG.** A Caute vigiles; nam et hoc inquisitione dignum esse video. **Disc.** Dignum profecto. **MAG.** Attende itaque in ea, quae sequuntur ¹, mentisque contuitum huic brevi responsioni accommoda. **Disc.** Praecede, intentus subsequar. **MAG.** Divinam naturam universitatis conditricem esse non dubitas. **Disc.** Perge ad cetera; hinc enim haesitare nefas est. **MAG.** Similiter [eam] ² a nullo creari, fide atque intellectu percipis. **Disc.** Nihil ³ eo firmitus. **MAG.** Non ergo ambigis, dum ipsam creati auctis, non ab alia, sed a seipsa ⁴ creari. **Disc.** Non ambigo. **MAG.** Quid igitur? Nonne semper [est] ⁵ creans, sive seipsam, sive a se creatas essentias creaverit? Nam cum dicitur seipsam creare, nil ⁶ aliud recte intelligitur, nisi naturas rerum condere. Ipsius namque creatio, hoc est, in aliquo manifestatio, omnium existentium profecto est substitutio. **Disc.** Haec tamen quae dicta sunt, videntur esse probabilia. Sed velim audire, quid de hac ineffabili atque incomprehensibili creatrice omnium causalique natura Theologia edocet, id est, utrum sit, quid sit, vel qualis ⁷, et quomodo definitur. **MAG.** Nonne ab ipsa, quam nunc ⁸ nominasti, Theologia, quae aut solummodo aut maxime erga divinam naturam versatur, satis ac plane veritatem intuentibus suasum est, ex his, quae ab ipsa creata sunt, solummodo ipsam essentialiter subsistere, non autem, quid sit ipsa essentia, intelligi? Nam non solum, ut saepe diximus, humanae rationationis ⁹ conatus, verum etiam essentiarum caelestium purissimos superat intellectus. Ipsam tamen esse, ex his quae sunt; et sapientem esse, ex divisionibus eorum in essentias, in genera, in species, differentiasque, numerosque; vivereque eam ex motu omnium stabili et ex statu mobili, rectae ¹⁰ mentis contuitu Theologi scrutati sunt. Haec etiam ratione causam omnium ter substantem verissime invenerunt. Nam, ut diximus, ex essentia eorum, quae sunt, intelligitur esse; ex mirabili rerum ordine, sapientem esse; ex motu, vitam esse reperiuntur. Est igitur causa omnium creatrixque natura, et sapit, et vivit. Ac per hoc per essentiam Patrem, per sapientiam Filium, per vitam Spiritum sanctum intelligi; inquisitores veritatis tradiderunt. **Disc.** Haec mihi satis planeque suasa sunt, eaque verissima esse conspicio. Omnino siquidem, quid vel qualis ¹¹, definiri non potest. Nam quod intelligi omnino non sinitur, definiri omnino nequit ¹². Velim tamen audire, qua ratione Theologi unitatem et trinitatem de causa omnium praedicare ausi sunt. **MAG.** In hac ultima tua propositione non magnopere nobis ¹³ laborandum, praesertim S. Dionysio Areopa-

gita Theologo nobis verissime atque ¹⁴ suadente divinae unitatis atque trinitatis. Ait enim, *nulla verborum, seu nominum, que articulatae vocis significatione, summum atque causalem essentiam posse significari* est unitas neque trinitas talis, qualis quanvis purissimo cogitari, aut angeli etsi serenissimo considerari potest. Sed ineffabili atque incomprehensibili religio animorum motus aliquid cogitare ac possent, maxime propter eos, qui Christianis rationem a Catholicis viris exigenda veritatis gratia, si boni sint, sive reprehendendae ¹⁵ occasione, si mali, haec fidei symbolica verba a sanctis Theologis et tradita sunt, ut corde credamus, et teamur, divinam bonitatem in unius esse substantiis esse constitutam. Et nec ¹⁷ spiritualis intelligentiae rationabilisque in nis contuitu inventum est ¹⁶. Unam enim omnium causam, unumque principium, que individuum, universaleque, quantum riu illuminati sunt, contemplantes, unum. Iterum ¹⁹ ipsam unitatem non in ²⁰ quadam et sterilitate, sed mirabili fertilitate contuentes, tres substantias unlexerunt; ingentam scilicet, genitamque dentem. ²¹ Habitu autem substantiae substantiam genitam, Patrem; habitum substantiae genitae ad substantiam ingentam habitu vero procedentis substantiae ad genitamque substantiam, Spiritum sanctum naverunt. Sed quoniam in hac re fere actorum expositorum sacrae Scriptura intentio, satis, ut arbitror, praesentialiter **Disc.** Satis plane. Verum tamen planius vel de habitu trium divinarum substantiarum enim quis haec mystica sanctae Trinitatis Patrem videlicet et Filium et Spiritum non secundum habitudinem, sed secundum accipere. Pater enim substantiae Patris videtur. Similiter et Filius nomen sub Spiritum quoque sancti ²² nominatio non ter substantiam ipsius significare ²⁴. **MAG.** et nos id ipsum credere atque fateri non mus, si S. Gregorii Theologi summa veraque ²³ rationis approbatione non prohiberet. Nam cum ab Ennenosissimis catholicae fidei adversantibus gatus esset de hoc nomine, quod est Patris naturae sit an operationis significativum, tia illuminatus mirabiliter respondit, dicit

VARIAE LECTIONES.

¹ A sequentur. ² eam om. CDE. ³ CE nil. ⁴ Sic CDE; A ab ipsa. ⁵ est om. CDE. ⁶ S nihil. ⁷ C qualis sit. ⁸ nunc om. A. ⁹ Sic CDE; A rationis. ¹⁰ Sic CE, AD recte. ¹¹ S quale sit. ¹² DE nequitur. ¹³ A est nobis. ¹⁴ A ac. ¹⁵ Sic CDE; A tentandi — reprehendendi CE; A religiose; D religiosae. ¹⁷ C ne. ¹⁸ Sic CDE; A bonitatem unius essentiae per tribus in tribus substantiis constitutam et neque hoc cet. ¹⁹ Sic CE; DA Item. ²⁰ In om. A. cedentemque. ²¹ Sic CDE; A audire velim. ²² Sic ADE; C Spiritus sancti quoque. ²³ Si significat. ²⁴ Sic CDE; A veraque.

naturae esse, neque operationis, sed solius ad Filium A
habitudinis. Si enim responderet, naturae esse nomen ¹
patrem, illi continuo sequerentur, dicerentque, simili-
ter et ² Filium nomen esse naturae. Si autem hoc
aretur, necessario sequeretur, alterius naturae Pater
esse nomen, alterius Filius; in una enim eademque
natura duo nomina a se invicem differentia fieri non
possunt. Ac per hoc confiterent, Patrem et Filium
εἰσπορευόντων ³, hoc est, diversae essentiae seu naturae
esse. Similiter de operatione responsum est. Nam
si daretur eis, operationis nomen Pater esse, confe-
ssum concluderent, Filium esse creaturam, quando ⁴
Pater operationis, hoc est, creationis suae nomen
esse conceditur. Disc. Hoc responsum laudabile esse
certissimum est, et ex ⁵ veritate inspiratum: sed paulo
luculentius ⁶ considerare debemus. Nam, ut mihi vi-
detur, non continuo eum reprehendere possent, etsi
diceret, Patrem nomen naturae esse. Quid enim?
Nonquid duo nomina, a se invicem sono, non sensu
discrepantia, in una eademque natura intelligi non
valent, cum et ⁷ Abraham et Isaac, patrem videlicet
et filium, unam naturam significare videamus? Non
enim alterius naturae nomen est Abraham, alterius
Isaac, sed unius atque ejusdem. Mac. Recte diceres,
si similiter in hoc tuo exemplo de Abraham et Isaac
affirmare valeres, quod non aliud significat Abraham
vel Isaac, et aliud significat in eis pater et filius. Nam
Abraham et nomen est ipsius Abraham, et pater
nomen est eidem Abraham. Similiter et Isaac et no-
men est Isaac, et filius nomen est eidem Isaac. Sed
non de eadem re Abraham et pater, seu Isaac et
filium praedicantur. Nam de substantia Abraham, id
est, de speciali ejus persona Abraham dicitur; de
relatione vero ejus ad suum filium ⁸ Isaac patrem
vocari, nemo bene intelligentium dubitavit ⁹. Eodem
modo de Isaac intelligendum; hoc enim nomine Isaac
propria individuaque substantia ipsius significatur;
habitus autem ad patrem suum per filium cognoscitur.
Non enim potes negare, talia nomina, id est,
patrem et filium, relativa esse, non substantiva. Si
ergo apud nos, hoc ¹⁰ est in nostra natura, non sub-
stanti liter, sed relative tales voces praedicantur,
quid de summa ac sancta dicturi sumus essentia, in
qua substantiarum inter se invicem relationis vel
habitudinis talia nomina, Pater videlicet et Filius et
Spiritus sanctus, sacra Scriptura constituit? Disc.
Jam video praedicti sancti Theologi responsum
omnino veritatis suffulsum. Non enim potest, ut sua-
rum est, sive in divina, sive in humana natura, re-
lationis nomen in substantia seu essentia recipi.
Nosse tamen aperte et breviter per te velim, utrum
omnes categoriae, cum sint numero decem, de
summa divinae bonitatis una essentia in tribus sub-

stantiis, et de tribus substantiis in eadem una essen-
 tia, vere proprieque possint praedicari. Mac. De hoc
 negotio nescio quis breviter atque aperte potest di-
 cere. Aut enim de hujusmodi causa per omnia tacen-
 dum est, et simplicitati orthodoxae fidei committen-
 dum; nam exsuperat omnem intellectum, sicut scri-
 ptum est: *Qui solus habes immortalitatem, et lucem*
habitas ¹¹ *inaccessibilem*; aut si quis de ea disputare
 coeperit, necessario multis modis multisque argu-
 mentationibus verisimile ¹² suadebit, duabus princi-
 palibus Theologiae partibus utens ¹³, affirmativa
 quidem, quae a Graecis *καταφατική*, et abnegativa,
 quae ¹⁴ *ἀποφατική* vocatur ¹⁵. Una quidem, *ἀποφατική*,
 divinam essentiam seu substantiam esse aliquid eo-
 rum quae sunt, id est, quae dici aut intelligi pos-
 sunt, negat; altera vero, *καταφατική*, omnia quae
 sunt, de ea praedicat, et ideo affirmativa dicitur,
 non ut confirmet ¹⁶ aliquid esse ¹⁷ eorum quae sunt,
 sed omnia, quae ab ea sunt, de ea posse praedicari
 suadeat. Rationaliter enim per causativa causale
 potest significari. Dicit enim esse veritatem, bonita-
 tem, essentiam, lucem, justitiam, solem, stellam,
 spiritum, aquam, leonem, urbem, vermem, et cetera
 innumerabilia. Et non solum ex his, quae sunt se-
 cundum naturam, eam edocet, sed ex his, quae
 contra naturam, quando eam inebriari, stultam-
 que ¹⁸ esse, et insanire dicit. Sed de his nunc non
 est nostri propositi disserere; satis enim de talibus a
 sancto Dionysio Areopagita in symbolica Theologia
 dictum est. Ideoque ad id, quod a te quaesitum est,
 redeundum. Quaesieras enim, utrum omnes cat-
 goriae de Deo praedicandae sint proprie, an quae-
 dam ipsarum. Disc. Redeundum sane. Sed prius
 considerandum, ut arbitrator, cur praedicta nomina,
 essentiam dico, bonitatem, veritatem, justitiam, sa-
 pientiam, ceteraque id genus, quae videntur non so-
 lum divina, sed etiam divinissima, et nihil aliud
 praeter illam ipsam divinam substantiam seu essen-
 tiam significare, metaphorica fieri, id est, a crea-
 tura ad Creatorem translata, praedictus sanctissimus
 pater atque Theologus pronunciarit. Non enim sine
 quadam mystica atque secreta ratione talia dixisse
 aestimandum. Mac. Bene vigilas; non enim hoc
 quoque inconsiderate transeundum [esse] ¹⁹ video.
 Ac per hoc respondeas velim, utrum Deo aliquid
 oppositum aut sibi cointellectum intelligas. Opposi-
 tum dico, aut per privationem, aut per contrarieta-
 tem, aut per relationem, aut per absentiam: cointel-
 lectum vero, hoc est, simul cum eo aeternaliter
 intellectum, non tamen ei coessentiale. Disc. Clare
 video quod ²⁰ velis, ac per hoc, neque aliquid ei
 oppositum, neque sibi cointellectum *εἰσπορευόντων*, hoc
 est, quod sit alterius essentiae, quam ipse est, di-

VARIAE LECTIONES.

¹ *Α* nomen esse. ² Sic CDE; et om. A. ³ CDE *εἰσπορευόντων*. ⁴ A cum. ⁵ ex om. D. ⁶ Sic CDE; A *locu-*
platinus. ⁷ et om. AD. ⁸ Sic CDE; A *filium suum*. ⁹ C *dubitaret*; E *dubitat*. ¹⁰ Sic CDE; A *id*. ¹¹ Sic CD
 E; A *inhabitas*. ¹² A *verissime*. ¹³ Sic CDE; A *utendum*. ¹⁴ quae om. C. ¹⁵ Sic DE; *vocatur* om. C; A *di-*
atur. ¹⁶ C *firmet*. ¹⁷ esse om. A. ¹⁸ BC *stultitiamque*. ¹⁹ esse om. CDE. ²⁰ A *quid*.

ere ausia. Nam opposita per relationem ita sibi A
semper opposita sunt, et simul et inchoare inci-
piani, et simul esse¹ desinant, dum² ejusdem na-
turae sint, ut simplicium ad³ duplum, subsesquale-
rum ad sesqualeterum; aut per negationem, ut est,
non est; aut per qualitates naturales; per absentiam,
ut lux atque tenebrae; aut secundum privationem,
ut mors et vita; aut per contrarium, ut sanitas
et imbecillitas, [vox et silentium]⁴. Haec autem⁵
his, quae intellectui succumbunt atque sensui, recta
ratione attribuuntur, ac per hoc in Deo non sunt. Ea
quippe, quae a seipsis discrepant, aeterna esse non
possunt. Si enim aeterna essent, a se invicem non
discreperent. Aeternitas enim sui similis est, et tota
per totum, in seipsa una simplex individuaque sub-
sistit. Est siquidem omnium unum principium usque
que finis, in nullo a seipso discrepans.

14. Eadem ratione coaeternum Deo esse, quod
sibi coessentialis non sit, nescio quis audeat affirmare.
Nam si hoc cogitari aut inveniri potest, necessario
sequitur, non esse unum omnium principium, sed duo
quaedam seu plura, longo a se invicem differentia.
Quod vera ratio sine ulla haesitatione renuere con-
suevit. Merito ab uno omnia, a duobus autem vel plu-
ribus nihil esse inchoat. Mag. Recte disceptas, ut
aestimo. Si igitur praedicta divina nomina opposita e
regione sibi alia nomina respiciunt, necessario etiam
res, quae proprie eis significantur, oppositas sibi
contrarietates obtinere intelliguntur, ac per hoc
de Deo, cui nihil⁶ oppositum⁷, aut cum quo co-
aeternaliter natura differens nihil⁸ inspicitur, pro-
prie praedicari non possunt. Praedictorum enim no-
minum aliorumque sibi similitum nullum vera ratio
reperire potest, cui non ex adversa parte, aut secum
in eodem genere, differens aliud, ab ipso discedens
nomen non reperitur. Et quod in nominibus cogno-
scimus, necessarium, ut in⁹ his rebus, quae ab
eis significantur, cognoscamus. Sed quoniam divinae
significationes, quae in sacra Scriptura a creatura
ad Creatorem translatae¹⁰ de Deo praedicantur, si
tamen recte dicitur aliquid de Deo posse praedicari,
quod alio loco considerandum est, innumerabiles
sunt, et parvitate nostrae ratiocinationis nec inveni-
ri, nec in simul colligi possunt, pauca tamen exem-
pli gratia divina vocabula ponenda sunt. Essentia
ergo dicitur Deus, sed proprie essentia non est, cui
opponitur nihil; *ὑπερούσιος* igitur est, id est, super-
essentialis. Item bonitas dicitur, sed proprie bonitas
non est; bonitati enim malitia opponitur; *ὑπεράγαθος*
igitur, plusquam bonus, et *ὑπεραγαθότης*¹¹,
id est, plusquam bonitas. Deus dicitur, sed¹² non
proprie Deus est; visioni enim caecitas opponitur,

et videnti non videns: igitur¹³ *ὑπέρθεος*:
videns, si *θεός* videns interpretatur. Sed
aliam originem hujus nominis recurras, et
a verbo *θεωρῶ*, video, sed a verbo *θεῶν*, id
θεόν, Deum, derivari intelligas, adest tibi
eadem ratio. Nam currenti non currens o
sicut tarditas celeritati. Erit igitur *ὑπέρθεος*
plusquam currens, sicut scriptum est: *Veri-
rit sermo ejus*. Nam hoc de Deo Verbo, q
fabuliter per omnia, quae sunt, ut sint, c
telligimus. Eodem modo de veritate accipi-
mus. Veritati etenim falsitas opponitur, a
proprie veritas non est; *ὑπεραληθής* igitur
*ὑπεραλήθεια*¹⁴, plusquam verus, et plusqua
Eadem ratio in omnibus divinis nominibus
vanda est. Non enim proprie dicitur aeterna
niam aeternitati temporalitas opponitur; *ὑ-*
igitur est, et *ὑπεραιωνία*¹⁵, plusquam ae-
plusquam aeternitas. De sapientia quoque
occurrit ratio, ideoque proprie de Deo praes-
est arbitrandum, quoniam sapientiae¹⁶ e
insipiens et insipientia¹⁷ oppugnant
ὑπέρσοφος, id est, plusquam sapiens, et
plusquam sapientia, recte vereque dicitur.
plusquam vita est, siquidem vitae mora e
Eodem modo de luce intelligendum est;
tenebrae obstant. Haec tamen, ut arbitror, de-
cienter dictum est. Disc. Atqui fatendum,
dictum. Nam de talibus quaecumque neces-
proferri propter ea, quae praesenti negotio
tanda sunt, nunc nostrae disceptationis p
non admittit. Redi igitur, si placet, ad
quantitatis categoriarum considerationem.
tionis tuae acumen, quae adhuc admod-
gil videbatur, admiror. Disc. Unde, quae
Mag. Nonne diximus, quod ineffabilis na
verbo, nullo nomine, seu aliquo sensibili o
re significata proprie possit significari? E
disti. Non enim proprie, sed translativ-
sentia, veritas, sapientia, ceteraque hujus
superessentialis, plusquam veritas, plus
sapientia, et similia dicitur. Sed nonne et h
quaedam propria nomina videntur esse, i
proprie non dicitur, superessentialis auter
Similiter si veritas seu sapientia proprie
tur, plus vero quam veritas¹⁸, et plusquam
proprie dicitur¹⁹? Non ergo propriis nomi-
haec enim nomina, quavis apud Latinos
accentu, subque una²⁰ compositionis har-
tate non proferantur, excepto eo nomine
superessentialis, a Graecis tamen sub u
composita pronuntiantur: Nunquam enim

VARIAE LECTIONES.

¹ A esse simul. ² Sic CDE; A sive. ³ Sic CDE; A et. ⁴ Vox et silentium om. CDE. ⁵ A et
nil. ⁶ A est oppositum. ⁷ DE nil. ⁸ Sic CDE; A de. ⁹ sic CDE; A relatae. ¹⁰ CDE ὑπερ-
¹¹ sed om. A. ¹² Igitur om. A. ¹³ sic CDE; si om. A. ¹⁴ Sic D; C ὑπεραληθής i. e. e. ὑπερ-
ὑπεραληθής .. ὑπεραλήθεια. A addit id est plusquam cet. ¹⁵ Sic CDE; A addit id est plusquam e
CDE; A quoniam et sapienti. ¹⁶ A insipientia. ¹⁷ Sic ADE; C negotio praesenti. ¹⁸ Sic CE; A.
γ-ῆτις vero. ¹⁹ dicitur om. C; Similiter si—dicitur om. D. ²⁰ Sic CE; A sub una; D sub unoque.

u. venies, superbonum seu ¹ supraeternum ceteraque similia composite proferri. Disc. Et ² ego ipse valde admiror, quo intentebam, quando ³ hanc non sperendam inquisitionem intactam praetermiseram. Atque ideo eam a te aperiri obnixè postulo. Quoquo modo enim divina substantia seu simplicibus orationis partibus, seu compositis, seu solutis, graece seu latine, tantum ut proprie proferatur, non ineffabilis esse videbitur. Non enim ineffabile est, quod quodammodo fieri potest. Mac. Nunc vigilas, ut ⁴ video. Disc. Vigilo quidem, sed de hac interposita quaestione nil adhuc video. Mac. Ita igitur ad ea, quae paulo superius inter nos confecta sunt. Duas namque, ni fallor, sublimissimas theologiae partes esse diximus; et hoc non ex nobis, sed auctoritate S. Dionysii Arcopagitae accipientes, qui apertissime, ut dictum est, bipertitam Theologiam asserit esse, id est, *καταφατικὴν* ⁵ et *ἀποφατικὴν*, quas Cicero in *intentionem* ⁶ et *repulsionem* transfert, nos autem, ut apertius vis nominum clarescat, in affirmationem et negationem maluimus transferre. Disc. Talium, ut arbitror, recordari me video. Sed quid ad haec, quae nunc considerare volumus, prosint, nondum agnosco ⁷. Mac. Nonne vides, haec duo, affirmationem videlicet et negationem, sibi invicem opposita esse? Disc. Satis video, et nil plus contrarium posset ⁸ esse, arbitror. Mac. Intende igitur diligentius. Nam cum ad perfectae ratiocinationis constitutum perveneris, satis clarè ⁹ considerabis, haec duo, quae videntur inter se esse contraria, nullo modo sibi opposita, dum circa divinam naturam versantur, sed per omnia in omnibus sibi invicem consentiunt ¹⁰. Et ut hoc apertius fiat, paucis utamur exemplis. Verbi gratia, *καταφατικὴ* dicit, veritas est; *ἀποφατικὴ* contradicit, veritas non est. Hic videtur quaedam forma contradictionis; sed dum intentius inspicitur ¹¹, nulla controversia reperitur. Nam quae dicit, veritas est, non affirmat, proprie divinam substantiam veritatem esse, sed tali nomine per metaphoram a creatura ad Creatorem vocari posse; nuda siquidem omnique propria significatione relicta divinam essentiam talibus vocabulis vestit. Ea vero, quae dicit, veritas non est, merito divinam naturam incomprehensibilem ineffabilemque ¹² clarè cognoscens ¹³, non eam negat esse, sed veritatem nec vocari proprie, nec esse. Omnibus enim significationibus, quas ¹⁴ *καταφατικὴ* Divinitatem induit ¹⁵, *ἀποφατικὴ* eam spoliare non nescit. Una enim ¹⁶ dicit, sapientia est, verbi gratia, eam induens; altera dicit, sapientia non est, eandem exuens. Una igitur dicit, hoc vocari potest, sed non dicit, hoc proprie est; altera dicit, hoc non est, quamvis ex hoc appellari potest. Disc. Haec, ni fallor, apertissime video, et ea ¹⁷ quae adhuc mihi a se invicem discrepantia

A videbantur, nunc inter se invicem convenire, et in nullo a seipsis dissentire, dum circa Deum considerantur, luce claris patescunt. Sed quomodo ad praesentis quaestionis solutionem attineant, nondum nosse me fateor.

Mac. Attende igitur vigilantius, atque ipsas significationes, quae prius adjectae sunt, superessentialem dico, plusquam veritatem, plusquam sapientiam, ceterasque similes, ad quam partem Theologiae pertineant, utrum affirmativae an negativae applicandae sunt, quantum tibi possibile ¹⁸, edessere. Disc. Hoc per meipsum discernere non satis audeo. Nam cum praedictas significationes negativa carere particula considero, quae est *non*, negativae parti Theologiae adungere eas ¹⁹ pertimesco. Si vero affirmativae parti easdem adjunxero, intellectum earum mihi non consentire cognosco. Cum enim dicitur, superessentialis est, nil aliud mihi ²⁰ datur intelligi, quam negatio essentiae. Qui enim dicit, superessentialis est, aperte negat essentialem esse. Ac per hoc, quamvis in pronuntiatione vocum negatio non appareat, occulte tamen ipsius intellectus bene considerantes non latet. Proinde, ut arbitror, fateri cogor, has praedictas significationes, quae negatione videntur carere, quantum datur intelligere, plus negativae Theologiae parti quam affirmativae convenire. Mac. Cautissime et vigilantissime respondisse te video, multumque approbo, quomodo in pronuntiatione affirmativae partis intellectum negativae subtilissime perspexisti. Fiat igitur, si placet, praesentis huius quaestionis solutio hoc modo, ut haec omnia ²¹, quae adjectione *super* vel *plusquam* particularum de Deo praedicantur, ut est superessentialis, plusquam veritas, plusquam sapientia, et similia, duarum praedictarum Theologiae partium in se plenissime sint comprehensiva; ita ut in pronuntiatione formam affirmativae, in ²² intellectu vero virtutem abdicativae ²³ obtineant. Et hoc brevi concludamus exemplo. Essentia est, affirmatio; essentia non est, abdicatio; superessentialis est, affirmatio simul et abdicatio ²⁴. In superficie etenim negatione caret; in ²⁵ intellectu negatione pollet. Nam qui dicit, superessentialis est, non, quid est, dicit, sed, quid non est; dicit enim essentiam non esse, sed plusquam essentiam. Quid autem illud est, quod plusquam essentia est, non exprimit, asserens, Deum non esse aliquid eorum quae sunt, sed plusquam ea quae sunt esse: illud autem esse quid sit, nullo modo definit. Disc. In hac quaestione non diutius demorandum, ut aestimo, et nunc, si videtur, categoriarum natura consideranda est. Mac. Aristoteles acutissimus apud Graecos, ut aiunt, natura-

VARIAE LECTIONES.

¹ A aut. ² Et om. A. ³ A quum. ⁴ ut om. A. ⁵ CDE id est in *καταφατικὴν*. ⁶ Sic CDE; A *intentionem*. ⁷ Sic CDE; A *cognosco*. ⁸ Sic CDE; A *posse*. ⁹ C *clarum*. ¹⁰ Sic CDE; A *consentire*. ¹¹ A *aspicitur*. ¹² A *atque ineffabilem*. ¹³ Sic CDE; A *agnoscens*. ¹⁴ Sic CDE; A *quibus*. ¹⁵ Sic CDE; A *vestit*. ¹⁶ *enim* om. A. ¹⁷ Sic CDE; et ea om. A. ¹⁸ A possibile est. ¹⁹ A *eas adiungere*. ²⁰ mihi om. A. ²¹ Sic CDE; A *omnia*. ²² in om. CD. ²³ in intellectu — abdicativae om. E. ²⁴ Sic CDE; A *negatio*. ²⁵ in om. CDE.

litum rerum discretionis repertor, omnium rerum, quae post Deum sunt, et ab eo creatae, ¹ innumerabiles varietates in decem universalibus generibus conclusit, quae decem categorias, id est, praedicamenta vocavit. Nihil enim, ut ei visum ², in multitudine creaturarum rerum, variisque animorum motibus inveniri potest, quod in aliquo praedictorum generum includi non possit. Haec autem a Graecis vocantur οὐσία, ποσότης, ποιότης ³, πρὸς τι, κίθηται. ἕξις, τόπος, χρόνος, πρᾶξις, πάθη. Quae latialiter dicuntur *essentia, quantitas, qualitas, ad aliquid, situs, habitus, locus, tempus, agere, pati*. Horum autem decem generum innumerabiles subdivisiones sunt, de quibus nunc disputare praesens negotium non admittit, ne longius a proposito recedamus, praesertim cum illa pars philosophiae, quae dicitur dialectica, circa horum generum divisiones a generalissimis ad specialissima, iterumque collectiones ⁴ a specialissimis ad generalissima versetur ⁵.

15. Sed, ut ait sanctus pater Augustinus in libris de Trinitate, dum ad ⁶ theologiam, hoc est, ad divinae essentiae investigationem pervenitur, categoriarum virtus omnino extinguitur. Nam in ipsis naturis a Deo conditis, motibusque earum, categoriae qualiscunque sit potentia, praevalent. In ea vero natura, quae nec dici, nec intelligi potest, per omnia in omnibus deficit. Attamen, ut praediximus, quemadmodum fere omnia, quae de natura conditarum rerum proprie praedicantur, de conditore rerum per metaphoram, significandi gratia, dicuntur: ita etiam categoriarum significationes, quae proprie in rebus conditis dignoscuntur, de causa omnium non absurde possunt proferri, non ut proprie significant, quid ipsa sit, sed ut translative, quid de ea nobis quodammodo eam inquirentibus probabiliter cogitandum est, suadeant ⁷. Disc. Clare conspicio, nulla ⁸ ratione categorias de natura ineffabili proprie posse praedicari. Nam si ⁹ aliqua categoriarum de Deo proprie praedicaretur, necessario genus esse Deus sequeretur. Deus autem nec genus, nec species, nec accidens est. Nulla igitur categoria proprie Deum significare potest. Mac. Recte intueris. Non ¹⁰ in vanum, ut arbitror, in praedictis rationibus duarum partium theologiae sudare voluimus. Non enim tam facile ac fere absque ullo labore ad hanc categoriarum disputationem pervenire valuissemus, non posse scilicet proprie de Deo praedicari, nisi prius de primordialibus causis ab una omnium causa praeceditis, essentiam dico, bonitatem, virtutem, veritatem, sapientiam ceterasque huiusmodi, ad purum conficeremus, non aliter nisi translative Deum

A significare. Nam si sublimissimae naturarum omnium post eam ordinarum creatae causae, solisque purae mentis aspectibus perspicuae, ab una omnium ineffabili causa excellentia essentiae deseruntur, ut nullo modo earum vocabulis ea proprie possit significari: qui dicendum est de his decem generibus praedictis, quae non solum in rebus intelligibilibus, verum etiam in rebus sensibilibus dignoscuntur? Numquid credibile est, ut vere ac proprie de divina atque ineffabili natura praedicentur? ¹¹ Disc. Ita arbitror incredibile esse. Non est igitur οὐσία, quia plus est quam οὐσία; et tamen dicitur οὐσία, quia omnium οὐσιῶν, id est ¹² essentiarum, creatrix est. Non est quantitas ¹³, quia plus quam quantitas est. Omnis enim quantitas tribus spatiis extenditur, longitudine quidem, latitudine, altitudine. Quae iterum ¹⁴ tria spatia senario protenduntur numero. Nam longitudo sursum et deorsum; latitudo dextrorsum et sinistrorsum; altitudo ante et retro protenditur ¹⁵. Deus autem omni spatio caret. Caret igitur quantitate. Item quantitas [est] ¹⁶ in numero partium, aut naturaliter conjunctarum, ut est linea aut ¹⁷ tempus, aut naturaliter disjunctarum, ut sunt numeri, seu corporales, seu intelligibiles. Divina ¹⁸ substantia nec continuis partibus componitur, nec dividuis distinguitur. Non est igitur quantitas. Quantitas tamen non incongrue denominatur duobus modis, aut quia quantitas saepe pro magnitudine virtutis ponitur, aut quia totius quantitatis principium est et causa. De qualitate quoque non aliter intelligendum. Nulla enim Deus qualitas est, nulla ei accidit, nullius est ¹⁹ particeps. At vero saepissime qualitas de eo praedicatur, aut quia totius qualitatis conditor est, aut quod qualitas frequentissime in significatione virtutum ponitur. Nam et ²⁰ bonitas et justitia ceteraeque virtutes qualitates esse dicuntur, Deus autem virtus est, et plusquam virtus.

16. Relationis autem ratio non tam aperte patet, quemadmodum aliarum categoriarum definitio nes apparent. Videtur enim ista sola categoria velut proprie in Deo praedicari. Atque ideo eum summa diligentia investigandum esse video, utrum proprie in summa ac sancta Trinitate trium maximarum substantiarum Pater relative ad Filium dicitur, similiter Filius ad Patrem, Spiritus quoque sanctus ad Patrem et Filium, quia Spiritus amborum est haec enim nomina habitudinum ²¹ esse sanctus pater Gregorius Theologus indubitanter asserit: an etiam quemadmodum ceterae categoriae, ita et ²² istae quae dicitur relationis sive habitudinis, metaphorice de Deo praedicari, ²³ credendum et intelligendum

VARIAE LECTIONES.

¹ CDE *creata*. ² A *visum est*. ³ A *ποιότης, ποσότης*; CDE *ποσότητα, ποιοτητα*. ⁴ Sic CDE; A *collectio*. ⁵ C *veretur*. ⁶ *ad om.* A. ⁷ Sic ADE; C *suadent*. ⁸ Sic ACE; D *non aliqua*. ⁹ A *et si*. ¹⁰ A *enim*. ¹¹ A *praedicarentur*. ¹² A *idem*. ¹³ *quantitas om.* D. ¹⁴ A *item*. ¹⁵ Sic CDE; A *altitudo ante retro, latitudo dextrorsum et sinistrorsum porrigitur*. ¹⁶ *est om.* CDE. ¹⁷ Sic CE; AD *et*. ¹⁸ Sic CDE. ¹⁹ A *Divina autem subst.*. ²⁰ Sic AE; C *nullus est*; D *nulli esse*. ²¹ *et om.* D. ²² Sic CE; A *praedicatur relative ad Filium*. — *dicitur om.* D. ²³ D *habitudinem*. ²⁴ *et om.* A. ²⁵ Sic CDE; A *metaphorice*. Deo an proprie praedicari sed ita utrum ita sit nec ne, credendum cet.

sit. Mag. Rationaliter, ut aestimo, ad investigan-
dem verit. Us mysterium procedis. Nulla enim cate-
goriarum praeter istam solam de Deo proprie praedi-
cari videtur. Sed utrum ita sit nec ne, piissime
cautissimeque inquirendum. Nam si proprie de Deo
dicitur, omnis ferme praedicta nostra ratiocinatio
evacuabitur. Universaliter enim diximus, nil proprie
de Deo aut dici aut intelligi posse. Praesertim cate-
goria relationis non inter decem genera categoriarum
reputabitur, si proprie de Deo pronuntiatur. Si
autem hoc confectum fuerit, categoriarum numerus
non denario, sed novenario concludetur. Restat
igitur, ut intelligamus, hanc etiam categoriam, sicut
et ceteras, translative de Deo praedicari. Vera
siquidem ratiocinatio ad hoc invitatur atque coartatur,
ne ea, quae praedicta sunt, incipiant vacillare. Quid
enim? Numquid veris ratiocinationibus obsistit, si
dicamus, Patrem et Filium ipsius habitudinis, quae
dicitur ad aliquid, nomina esse, et plusquam habi-
tudinis? Non enim credendum est, eandem habitudi-
nem in excelsissimis divinae essentiae substantiis,
et in his, quae post eam ab ea condita sunt. Ut enim,
ni fallor, quemadmodum superat omnem essentiam,
sapientiam, virtutem, ita et omnem habitudi-
nem ineffabiliter supergreditur. Quis enim crediderit,
talem habitudinem inter Patrem et Verbum suum
esse, qualem inter Abraham et Isaac potest cogitare?
Hic enim habitus carnalis ex divisione naturae
post peccatum primi hominis in multiplicatione
per generationem inquiritur: illic ineffabilis inge-
nitae genitaeque substantiae sibi copula creditur,
proutque datur, divini luminis radio cognoscitur;
hic quod quaeritur, non ex natura processit, ut
diximus, sed ex vitio: illic quod cogitatur, ex ineffabili
divinae bonitatis fecunditate procedere cognoscitur.
Sed ad ceteras categorias transeamus. Disc. Sex restant,
ni fallor, quarum prima *κίνησις*, id est jacere, quam alii situm appellat. Situs autem
intelligitur in positione cujusdam creaturae, sive
visibilis sive invisibilis. Verbi gratia, de aliquo
corpore dicitur, aut jacet aut stat. Similiter de animo
dicitur, si quietus, jacet; si pervigil, stat. Status
namque huic categoriae applicari solet; nam
motus ad tempus refertur. Sed quia Deus nec stat,
nec jacet, praedicta categoria nulla ratione proprie
de eo praedicari potest. At vero quoniam standi
et jacendi causa est; in ipso enim omnia et stant, hoc
est, immutabiliter secundum suas rationes subsi-
stunt, et jacent. hoc est quiescunt; finis enim
omnium est, ultra quem nihil appetunt: potest de eo
translative jacere vel situs praedicari. Nam si vere
proprieque Deus jacet, aut sedet, aut stat, positione
non caret. Si non caret positione localis est. Non

est autem hoc lis. Nullo igitur situ continetur.

17. Mag. Clare, quid velis, perspicio. Ac per hoc
ad habitudinis categoriam transeundum esse video.
Quae omnium categoriarum propter nimiam sui
amplitudinem obscurissima esse videtur. Non enim
est ulla categoria fere, in qua habitus quidam inveniri
non possit; nam et essentiae seu substantiae
habitu quodam ad se invicem respiciunt. Dicimus
enim, rationalis essentia irrationalisque qua pro-
portione, id est quo habitu, ad se invicem respi-
ciunt. Non enim irrationalis diceretur, nisi ab
habitu absentiae rationis; quomodo non aliunde ra-
tionabilis vocatur, nisi habitu praesentiae rationis.
Omnis enim proportio habitus est, quamvis non
omnis habitus proportio. Proprie namque proportio
non minus quam in duobus potest inveniri; habitus
vero etiam in singulis rebus perspicitur. Verbi
gratia, habitus rationalis animae virtus est. Est
igitur proportio species quaedam habitudinis. Si au-
tem exemplo vis declarari, quomodo habitus pro-
portionalis in essentia invenitur, ex numeris elige
exemplar. Numeri enim, ut aestimo, essentialiter in
omnibus intelliguntur; in numeris namque omnium
rerum subsistit essentia. Vides igitur, qualis pro-
portio est in duobus et tribus. Disc. Video plane,
sesquialteram esse arbitror, et hoc uno exemplo
aliorum omnium substantialium numerorum, inter se
invicem collatorum, varias proportionum species
possum cognoscere. Mag. Intende itaque reliqua,
et cognosce, nullas quantitatis species esse, seu
qualitatis, seu ipsius, quae dicitur ad aliquid, seu
situs, locive, temporisve, agendi, vel patiendi, in qui-
bus quaedam species habitudinis non reperiatur.
Disc. Saepe talia quaesivi, et ita reperi. Nam, ut
paucis exemplis utar, in quantitativis magna et
parva et media inter se comparata, multa pollent
habitudine. Item in quantitativis numerorum, linea-
rum, temporum, aliorumque similium habitudines
proportionum perspicue reperies.

18. Similiter in qualitate. Verbi gratia, in colori-
bus album, et nigrum, mediisque, qualiscunque sit,
color habitu sibi junguntur. Album siquidem
et nigrum, quae extremos colorum locos obtinent,
habitu extremitatis ad se invicem respiciunt. Color
autem ad extrema sui, album dico nigrumque, ha-
bitu medietatis respicit. In ea quoque categoria, quae
dicitur *πρός τι*, id est ad aliquid, clare apparet,
qualis habitus sit patris ad filium, seu filii ad
patrem, amici amico, dupli ad simplum, ceteraque
hujusmodi.

19. De situ quoque facile patet, quomodo stare et
jacere habitudinem quandam inter se invicem posse-
sideant. Haec enim ex diametro sibi e regione

VARIAE LECTIONES.

¹ et om. D. ² Sic CDE; A excellentissimis. ³ Sic ABCDE; supple esse. ⁴ A habitudinem omnem; et
om. A. ⁵ suum om. A. ⁶ C Hinc. ⁷ A per. ⁸ in om. A. ⁹ Sic ACE; D autem. ¹⁰ A categoriae hinc.
¹¹ A proprie praedicari potest de eo. ¹² enim om. A. ¹³ Sic ADE; pro id est C vel. ¹⁴ enim om. D. ¹⁵ A
et. ¹⁶ Sic A; CDE ius icitur. ¹⁷ A et sesquialteram. ¹⁸ A collocatorum. ¹⁹ A igitur. ²⁰ A talibus. ²¹ A
undique. ²² Sic CDE; A proportionis. ²³ A medietate. ²⁴ A jungitur. ²⁵ sit om. C. ²⁶ Sic ADE; C ex.

respondent. Nequaquam enim ¹ intellectum standi A absolutum ab intellectu jacendi cogitabis; sed semper simul occurrunt, quamvis in re aliqua non simul appareant ².

20. Quid dicendum est de loco? Quando superiora, inferiora et media considerantur, nunquid habitudine carent? Nullo modo. Non enim haec omnia ex natura rerum proveniunt, sed ex ³ respectu quodam intuentis eas per partes. Sursum siquidem et deorsum in universo non est, atque ideo neque superiora, neque inferiora, neque media in universo sunt; nam universalitatis consideratio haec respuit, partium vero introducit intentio. Eadem ratio est de majori et minori. Nullum enim in suo genere parvum aut magnum esse potest, ex cogitatione tamen comparantium diversas quantitates talia inventa B sunt. Ideoque locorum seu partium contemplatio habitum in talibus gignit. Nulla enim natura major aut minor alia natura sit ⁴, sicut neque superior neque inferior, cum una omnium subsistat natura, ex uno Deo condita. Disc. Quid de tempore? Nonne in ipsis, dum inter se invicem conferuntur, luculenter habitus arridet? Verbi gratia, dici ⁵ ad horas, horae ad punctos, puncti ad momentum, momenti ad atoma. Similiter in superioribus temporum commensurationibus, si quis ascenderit, reperiet. In his enim omnibus habitus totius ad partes, partiumque ⁶ ad totum perspicitur. Mag. Profecto non alter? Disc. Quid in diversis ⁷ agendi et ⁸ patiendi motibus? Nonne habitus ubique relucet? Nam amare et amari C habitudines sunt amantis et amati siquidem inter se invicem ⁹ respiciunt; sive in una persona sint, quod a Graecis dicitur *ἀντιπάθεια*, id est, cum actio et passio in una eademque inspicitur persona, ut meipsum amo; sive inter duas personas, quod a Graecis dicitur *ἑτεροπάθεια*, id est, cum alia persona amantis, et alia amati ¹⁰ sit, ut amo te. Mag. Et haec vera esse decerno ¹¹. Disc. Quaero igitur a te, quare ista categoria habitudinis, cum ceteris categoriis naturaliter inesse videatur, per ¹² se specialiter, veluti suis propriis rationibus subnixi, suum in denariis categoriarum quantitate locum obtineat. Mag. An forte, quia in omnibus invenitur, propterea in seipsa subsistit? Nam quod omnium est, nullius proprie est, sed ita est in omnibus, ut in seipsa subsistat. Eadem enim ratio etiam ¹³ in categoria essentiae inspicienda est. Quid enim? Nunquid, cum decem categoriae sint, una earum essentia seu substantia dicitur, novem vero accidentia sunt, et in subsistentia subsistunt? Per se enim subsistere non possunt. Essentia in omnibus esse videtur, sine qua esse non possunt, et tamen per se locum suum obtinet. Quod enim omnium est, nullius proprie est, sed omnium commune; et dum in omnibus subsistat,

per seipsum propria sua ratione esse non desinit. De quantitate similiter dicendum. Dicimus enim quanta essentia, quanta qualitas, quanta relatio, quantus situs, quantus habitus, quam magnus locus, quam parvum vel spatiosum tempus, quanta actio, quanta passio? Videsne, quam late patet per ceteras categorias quantitas? Non ¹⁴ tamen suum proprium deserit statum. Quid de qualitate? Nonne et ipsa de omnibus aliis ¹⁵ categoriis frequenter praedicari solet? Dicimus enim, qualis *οὐσία*, qualis magnitudo, qualis relatio, situs, habitus, locus, tempus, agere, pati? Haec enim omnia, qualia sunt, interrogamus; non tamen qualitas sui proprii generis rationem deserit. Quid ergo mirum, si categoria habitudinis, dum in omnibus inspicitur, propriam suam rationem possidere dicatur? Disc. Nullo modo mirandum; nam vera ratio suadet, non aliter esse ¹⁶ posse. Mag. Nonne igitur vides, divinam essentiam nullius habitudinis participem esse, de ea tamen non incongrue, quoniam ipsius est causa, praedicari posse? Si enim proprie de ipsa habitus praedicaretur, nequaquam suimet, sed alterius esset. Omnis quippe ¹⁷ habitus in aliquo subjecto intelligitur, et alicujus accidens est, quod de Deo, cui nullum accidit, et qui ¹⁸ accidit nulli, in nulloque intelligitur, et nullum in ipso, impium est credere ¹⁹. Disc. Satis de hac categoria disputatum est, ut arbitror.

21. Mag. Quid igitur? Nonne ex his, quae praedicta sunt, de ceteris categoriis breviter possumus colligere? Non enim Deus locus, neque tempus est; attamen locus omnium translative dicitur, et tempus, quia omnium locorum temporumque causa est. Omnium quippe definitiones, quasi quidam loci, in ipso subsistunt, et ab ipso quasi a quodam tempore, per ipsum veluti per quoddam tempus, et in ipsum veluti in finem quendam temporum, motus omnium et incipit, et movetur, et desinit, dum ipse nec se moveat per tempus, nec ab alio moveatur. Quid enim? Num ²⁰ si proprie locus diceretur et tempus, videretur non extra omnia per excellentiam essentiae, sed in numero omnium, quae sunt, includi? Locus siquidem et tempus inter omnia, quae D creata sunt, computantur. In his namque duobus totus mundus, qui nunc est, consistit, et sine quibus esse non potest. Ideoque a Graecis dicuntur *ὄντως τὸ πᾶν*, id est, quibus sine ²¹ universitas esse non valet. Omne enim, quod in mundo est, movetur tempore, loco ²² defini ²³ necesse est; et locus ipse definitur, et tempus movetur; Deus autem nec movetur, nec definitur. Nam locus, quo definiuntur omnia loca, locus locorum est. Et quia ille a nulli locatur, sed omnia intra se collocat, non locus, sed plusquam locus est. A nullo namque definitur, sed omnia definit. Causa igitur est omnium ²⁴. Eodem

VARIAE LECTIONES.

¹ A et nequaquam; D nequaquam (enim om.) ² A apparent. ³ ex om. A. ⁴ Sic CDE; A fit. ⁵ Sic A; C I dies. ⁶ A partium quoque. ⁷ sic ACE; D universis. ⁸ A vel. ⁹ invicem om. A. ¹⁰ Sic CE; AD amata. ¹¹ Sic CDE; A discerno. ¹² Sic CDE; A et per se. ¹³ Pro etiam A esse. ¹⁴ A et non. ¹⁵ aliis om. AD. ¹⁶ esse om. D. ¹⁷ A proprie. ¹⁸ qui om. CDE. ¹⁹ A credere est. ²⁰ AD Nam. ²¹ Sic CDE; A sine quibus. ²² Sic CD A locoque. ²³ CE definire. ²⁴ D omnium est.

in **causa** temporum tempora movet, ipsa vero a **nullo**, in nullo tempore movetur. Est enim plusquam **tempus**, et plusquam motus. Neque locus igitur, neque **tempus** est. Disc. Ita quidem etiam luce clarius **apparent**, quae dicta sunt, in tantum, ut jam nunc de **natura** categoriarum, deque earum translatione in **divinae** essentiae significationem satis dictum videatur propter cetera, quae ad praesens negotium **necessario** pertinent.

22. Mac. Horum decem generum quattuor in statu **sunt**, id est *οὐσία*, quantitas, situs, locus; sex vero in **motu**, qualitas, relatio, habitus, tempus, agere, **pati**. Nec te latere hoc aestimo. Disc. Ino mihi **clare** patet, ac de his nil amplius quaesierim. Sed **quorum** istuc? **Mac.** Ut scias plane, decem genera **praedicta** aliis duobus superioribus generalioribus **comprehendi**, motu scilicet atque statu, quae **iterum** generalissimo colliguntur genere, quod a **Graecis** τὸ πᾶν, a nostris vero universitas appellari **consuevit**. Disc. Hoc valde libet propter eos, qui **putant**, in natura rerum nullum genus generalius **praeter** decem praedicta genera, quae ab Aristotele et inventa et nominata sunt, posse reperiri. **Mac.** Ratane itaque **tibi** videtur haec divisio categoriarum in motum atque statum, id est, quattuor in **statu**, sex in **motu**?

23. Disc. Rata quidem. Sed adhuc de duabus non satis mihi patet, de habitu dico et relatione. Haec namque duae categoriae magis mihi videntur esse in **statu**, quam in **motu**. Quod enim cumque **ad** perfectum pervenerit **habitu**, immutabiliter manet. **Nam** si quodammodo moveatur, jam non esse **habitu** manifestum est. Virtus enim in anima tum **vere** habitus animi **est**, cum ei immutabiliter **adhaeret**, ut ab eo separari non possit. Ideoque corporum **nulla** vera habitudo invenitur; nam armatus vel indutus potest armis seu indumentis carere. **In** relatione item status praevalere aestimatur. Relatio siquidem patris ad filium, seu dupli ad **similium**, et e contrario, immobilis est. Nam pater **semper** pater est filii; similiter filius semper filius est **patris**, et cetera. **Mac.** Fortassis non magnopere **haesitasses**, si diligentius intuereris, quia omne, quod **non** simul connaturaliter perfectae **inest** creaturae, sed per incrementa quaedam ad inseparabilem **incommutabilemque** perfectionem procedit, in **motu** **esse** necesse est. Omnis autem habitus motu quodam **ad** perfectionem ascendit in eo, cuius habitus **est**. De qua perfectione, quis firmus fieri **in** hac **vita** praesumat! Habitus igitur in motu est. De relatione **item** miror, cur dubitas, cum videas, eam in **uno** eodemque esse non posse; in duobus namque **semper** videtur **10**. Duorum autem ad se invicem

A appetitus motu quodam fieri, quis dubitarit? **Est** item alia ratio, quae apertissime ea, quae in motu, ab his, quae in statu sunt, discernit. Ut enim de ipsa generalissima ratione nunc plura non dicam, quae omnia, quae a Deo post Deum condita sunt, in **motu** esse manifestat — omnia namque ex non existentibus in existentia per generationem moventur, ex non esse in esse divina bonitate omnia vocante, ut sint, de nihilo; ut unumquodque eorum, quae sunt, ad essentiam suam, genusque, speciemque, numerumque suum naturali appetitu movetur **11** — ea proprie dicimus in statu esse, quae per se subsistunt, nulliusque indigent subjecti, ut sint; quae vero in aliquo existunt, quia per se subsistere **12** non possunt, in motu esse non incongrue **judicamus**. Habitus itaque atque **13** relatio in aliquo subjecto sunt, in quo semper esse naturali motu appetunt, quia sine eo esse non possunt. In motu igitur sunt.

24. Disc. Quid ergo dicemus de loco, de quantitate, de situ, quae in his, quae in statu sunt **14**, posuisti? Nam de *οὐσία*, id est **15** essentia, nemo dubitat, quod nullius indiget ad subsistendum. Ab ipsa enim cetera fulciri creduntur. Haec vero, locum dico et quantitate, situmque, inter accidentia essentiae connumerantur. Ac per hoc illud subjectum, in quo sunt, et sine quo esse non possunt, appetendo moventur. Et si ita est, omnia in motu sunt praeter *οὐσίαν*, quae sola motu caret, eo solo excepto, quo omnia appetunt esse, quoniam sola per se subsistit. **Mac.** Non usquequaque absurda est inquisitio tua, quia opinionem communem sequeris. Sed si diligentius intuearis, invenies, locum a nullo contineri, continere vero omnia, quae in eo locantur. Si **16** enim nil **17** aliud locus sit, nisi terminus atque definitio uniuscujusque **18** finitae naturae, profecto locus non appetit, ut in aliquo sit, sed omnia, quae in eo sunt, ipsum merito terminum finemque suum semper desiderant, in quo naturaliter continentur, et sine quo in **infitum** fluere videntur. Locus itaque in motu **non** est, cum omnia, quae in eo sunt, ad se moveantur, ipse vero stat. Eadem de quantitate atque situ **ratio** edocet. Quid enim? Unumquodque quantitatis seu positionis sensibilis intelligibilisve particeps, nisi ut ad perfectam suam **19** quantitatem positionemve perveniat, appetit, ut in ea quiescat. Non ergo appetunt, sed appetuntur. In motu itaque non sunt. Stant igitur. Disc. Num itaque **20** accidentia *οὐσία*; haec tria dicenda sunt, quantitas, situs, locus, an per se subsistentiae **21**?

25. Mac. Et hoc dignum quaesito video. Nam juxta Dialecticorum opinionem omne, quod est, aut subjectum **22**, aut de subjecto, aut in subjecto est **23**.

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic E; ACD praeeaeere. ² itaque om. A. ³ Sic CDE; A Quodcumque enim. ⁴ A venerit. ⁵ A movetur. ⁶ A vero animi habitus. ⁷ D magno opere. ⁸ A perfecte. ⁹ A processit. ¹⁰ A videtur semper. ¹¹ Sic CDE; A moveatur. ¹² A existere. ¹³ A et. ¹⁴ Sic CE; in his quae om. AD; sunt om. A. ¹⁵ A idem. ¹⁶ C Sed. ¹⁷ CDE; A nihil. ¹⁸ A cuiusque. ¹⁹ suam om. A. ²⁰ A ergo. ²¹ Sic CE; D substantiae. ²² A subjectum est. ²³ C aut subjectum aut de subjecto aut in subjecto est aut in subjecto aut de subjecto.

Vera tamen ratio consulta respondet, subjectum et de subjecto unum esse, et in nullo distare. Nam si, ut illi aiunt, Cicero subjectum est ¹ et prima substantia, homo vero de subjecto secundaque ² substantia, quae differentia est juxta naturam, nisi quia unum in numero, alterum in specie, cum nil aliud sit species, nisi numerorum unitas, et nil aliud numerus, nisi speciei pluralitas? Si ergo species tota et una est individuaque in numeris, et numeri unum individuum sunt in specie, quae, quantum ad naturam, distantia est inter subjectum et de subjecto, non video. Similiter de accidentibus primae substantiae intelligendum. Non aliud est enim ³, quod in subjecto dicitur, et aliud, quod in subjecto simul et de subjecto. Nam disciplina, ut exemplo utar, una eademque est in seipsa, et in suis speciebus numerisque. Non aliud igitur uniuscujusque propria disciplina, quae a Dialecticis in subjecto dicitur ⁴ solum modo, et aliud generalis disciplina, quae ab iisdem in subjecto et de subjecto vocatur, veluti in subjecto, prima scilicet substantia, subsistens de subjecto, id est, propria alicujus disciplina praedicatur: sed una eademque est in toto et in partibus. Ac per hoc relinquitur subjectum et in subjecto. Si autem acutus vestigia sancti Gregorii Theologi, expositorisque sui Maximi sapientissimi sequens inspexeris, inuenies, *οὐσίαν* omnino in omnibus, quae sunt, per se ipsam incomprehensibilem non solum sensui, sed etiam intellectui esse. Atque ideo ex his veluti circumstantiis suis intelligitur existere, loco dico, quantitate, situ; additur etiam his tempus. Intra haec siquidem, veluti intra quosdam fines circumpositos, essentia cognoscitur circumcludi, ita ut neque accidentia ei quasi in ea subsistentia videantur esse, quia extrinsecus sunt; neque sine ea existere posse, quia centrum eorum est, circa quod volvuntur tempora, loca vero et quantitates et situs undique collocantur. Categoriarum igitur quaedam circa *οὐσίαν* praedicantur, quae veluti *περοχαι*, id est, circumstantes dicuntur, quia circa ⁵ eam inspicuntur esse; quaedam vero in ipsa sunt, quae a Graecis *συμβάματα*, id est accidentia vocantur, qualitas, relatio, habitus, agere, pati. Quae etiam extrinsecam in aliis categoriis intelliguntur, verbi gratia, qualitas in quantitate, ut color in corpore. Item qualitas in *οὐσίαι*, ut in ⁶ generibus invisibilitas incomprehensibilitasque. Item ⁷ relatio extra *οὐσίαν*, pater ad filium, filius ad patrem. Non enim sunt ex natura, sed accidente corporum corruptibili generatione. Siquidem pater non naturae ⁸ filii pater est, neque filius naturae ⁹ patris filius est. Unius enim ejusdemque naturae sunt pater et filius; nulla autem natura seipsam gignit, aut a seipsa gignitur. In ipsa vero ¹⁰ *οὐσίαι* relatio est, cum genus ad speciem re-

fertur, et species ad genus. Genus enim speciei est ¹¹ genus, et species generis est species. Habitus quoque et extra *οὐσίαν* et intra reperitur, ut armatum, indutum secundum corpus dicimus. Habitus vero *οὐσίαι*, generis, aut speciei, est virtus ipsa immobilis, per quam genus, dum per species dividitur, in seipso semper unum individuumque permanet, et totum in speciebus singulis, et singulae species in ipso unum sunt. Eadem virtus et in specie perspicitur, quae, dum per numeros dividatur ¹², suae individuae unitatis inexhaustam vim custodit. Omnesque numeri, in quos dividi videtur in infinitum, in ipsa finiti, unumque individuum sunt. De agendo autem et patiendi nemo dubitat, cum videamus corpora, dum ad quantitatem pertinent, et agere et pati. Genera quoque et species ipsius *οὐσίαι*, cum se in diversas species numerosque ¹³ multiplicat, agere videtur. Si quis vero ¹⁴ rationis virtute juxta illam disciplinam, quae *ἀναλυτική* vocatur, ¹⁵ numeros in species, et species in genera, generaque in *οὐσίαν* colligendo adunaverit, pati dicuntur, non quod ipse colligat, natura enim collecta sunt, sicut etiam divisa; sed quia colligere actu rationis ea videtur. Nam cum et ¹⁶ eadem dividit, similiter agere dicitur, ea vero pati.

26. Disc. Haec quamvis videantur esse obscura, non tamen sic animum meum effugiunt, ut nil in eis purum atque discretum ei reluceat. Et quoniam video, omnes fere categorias inter se invicem concatenatas ¹⁷, ut vix a se invicem certa ratione discerni possint; omnes enim omnibus, ut video, insertae sunt: in qua proprietate singula quaeque inveniri valeant, aperiis flagito. Mac. Quid tibi videtur? Num *οὐσία* in generibus generalissimis et in generibus generalioribus, in ipsis quoque generibus eorumque speciebus, atque iterum specialissimis speciebus, quae atomata, id est individua dicuntur, universaliter proprieque continetur? Disc. Nil aliud esse video ¹⁸, in quo naturaliter incesse *οὐσία* possit nisi in generibus et speciebus, a summo usque deorsum descendentibus, hoc est, a generalissimis usque ad specialissima, id est, individua; seu reciprocati sursum versus ab individuis ad generalissima. In his enim veluti naturalibus partibus universalis *οὐσία* subsistit. Mac. Ingredere ergo ad cetera. Num aliter videtur tibi esse quantitatis proprietas, nisi in numero partium, spatiisque ¹⁹, atque mensuris, illae partes continuatae sint, ut sunt linearum, corporum, ceterorumque, quae continuas quantitates continentur; sive segregatae sint, certis naturisque finibus discretatae, ut sunt numeri, atque omnis multitudo, in quibus discreta quantitas constare manifestum est? Disc. Et hoc lucule apparet. Mac. Num et ea, quae vocatur quali-

VARIAE LECTIONES.

¹ est om. D. ² A et secunda. ³ Sic CDE; A Non enim aliud est. ⁴ A dicuntur. ⁵ A circum. ⁶ in om. ⁷ Sic CDE; A itemque. ⁸ Sic CDE; A natura. ⁹ Sic CDE; A natura. ¹⁰ A ergo. ¹¹ est om. D. ¹² Sic CDE; A dividitur. ¹³ A et numeros. ¹⁴ Sic CDE; A verae. ¹⁵ CE Nam et cum. ¹⁶ Sic CDE; A concatenatas. ¹⁷ video esse. ¹⁸ Sic CDE; A spatiis.

...an- A
...cor-
...omnibus-
...mobi-
...ac per
...visibi-
...ut est
...ut spa-
...ter mo-
...issime,
...non
...im atque
...e eadem
...opus sub-
...ne, magis
...it enim,
...bilis inter
...constituisse,
...sibi omnino
...ata terra est
...on gravitas
...tuta, extre-
...Aetherea vero
...er circa media
...constituta sunt,
...di visibilis obli-
...ua constituta,
...moderamine inter
...moventur, ita ut
...um utraque magis
...omatum Aqua nam-
...om gravitati⁷ telluris
...qua concitatur, quoniam
...Sed quomodo videantur
...vicem discrepare propter
...non tamen per omnia a se
...aetherea spatia quamvis
...ate volvantur, chorus tamen
...llem observat sedem, ita ut⁸
...et naturalem locum ad simi-
...ilitatis non deserat. Terra vero
...quodlibet in statu sit, omnia tamen
...ad similitudinem levitatis aethere-
...sunt, nascendo per generationem,
...arum⁹ locorum ac temporum, ite-
...do, et ad solutionem formae atque
...vado.
...eris mihi paulo longius a principali
...cidentem¹⁰ transitum fecisse. Nam
...putare nostri propositi fuerat¹¹, loco
...ndi tractatum transisti, et quorsum
...adhuc ignoro.

33. **MAC.** Non alio modo, nisi ut corporum natura a locorum natura diligenti ratiocinatione segregemus. Horum namque confusio aut maxima, aut sola est erroris causa multis ac paene omnibus, aestimantibus, hunc mundum visibilem, partesque ejus universales atque speciales loca esse. Si enim recta ratione rerum omnium genera acute ac sine ullo errore discernent, nullo modo corpus atque locum in uno eodemque genere concluderent. Nemo enim naturas rerum recte considerantium atque discernentium loca et corpora in uno genere miscet, sed rationabili discretione segregat. Nam corpora in categoria quantitatis continentur. Categoria autem quantitatis a categoria loci longe naturaliter distat. Non est igitur corpus locus, quia localitas non est quantitas. **B** Siquidem, ut praediximus, nil aliud est quantitas, nisi partium, quae¹² seu sola ratione, seu naturali differentia separantur, certa dimensio, eorumque, quae naturalibus spatiis extenduntur, longitudine dico, latitudine, et altitudine, ad certos terminos rationalis progressio. Locus vero nil aliud est nisi rerum, quae certo fine terminantur, ambitus atque conclusio. Si ergo mundus iste visibilis corpus est, sequitur necessario, ut et partes ejus corpora sint. At si corpora sunt, quantitatis, non localitatis generi subiugantur¹³. Sunt autem corpora. Loca igitur¹⁴ non sunt. Videsne itaque, quomodo praedictis rationibus confectum est, hunc mundum cum partibus suis non esse locum, sed loco contineri, hoc est, certo¹⁵ definitionis suae ambitu? Aliud est enim, quod continet, et aliud, quod continetur. Corpora¹⁷ continentur locis suis. Aliud igitur est¹⁸ corpus, et aliud locus, sicut aliud est quantitas partium, aliud definitio earum. Non igitur quattuor ista notissima elementa loca sunt, sed in loco circumscripta, quia¹⁹ sunt principales partes, quibus universalitas sensibilis²⁰ mundi completur. Disc. Haec, quae a te dicuntur sunt de differentia locorum et corporum, verisimilia esse videntur. Sed subtilius eadem velim repetas. Non enim video, quare mundus iste locus non sit²¹, cum multa in eo locentur. **MAC.** Non te latet, ut arbitror, nullam praedictarum categoriarum, quas decem esse Aristoteles definivit, dum per seipsam²², hoc est, in sua natura rationis intuitu consideratur, sensibus corporeis succumbere. Nam *ὄνεια* incorporealis est, nullique corporeo sensui subjacet; circa quam, aut in qua²³ aliae novem categoriae versantur. At si illa incorporea est²⁴, num²⁵ tibi aliter videtur, nisi ut omnia, quae aut ei adhaerent, aut in ea subsistunt, et sine ea esse non possunt, incorporea sint?

34. Omnes igitur²⁶ categoriae incorporeales sunt per

VARIARUM LECTIONES.

...cer om. A. ² movetur om. CE. ³ CE ut est aethereum spatium. ⁴ D summi ratio p...
...causa hac. ⁵ Sic CDE; A constituta sunt. ⁶ C gravitate. ⁷ ut om. C. ⁸ Si CDE; A
...lem. ⁹ Sic CDE; A fuerit. ¹⁰ Sic CDE; A tendunt. ¹¹ A qua. ¹² Sic CE; A subiun-
...br. ¹³ A ergo. ¹⁴ C certa. ¹⁵ Sic CDE; A corpus autem. ¹⁶ A Aliud est ergo. ¹⁷ A
...sibilis; sensibilis om. E. ¹⁸ Sic ADE; C non sit locus. ¹⁹ D per ipsam. ²⁰ in
...corporea. ²¹ A non. ²² A ergo.

describat, seu argumenti *sestem*. Similiter in aliis A artibus reperies; quae suis locis, id est, propriis definitionibus ambiuntur. Quarum exempla sunt haec. GRAMMATICA est articulatae vocis custos et moderatrix disciplina ¹. RHETORICA est finitam causam persona, materia ², occasione, qualitate, loco, tempore, facultate discutiens copiose atque ornate ³ disciplina; breviterque ⁴ definiri potest, RHETORICA est finitae causae septem periochis sagax et copiosa disciplina. DIALECTICA est communium animi conceptionum rationabilium diligens investigatrix disciplina. ARITHMETICA est numerorum contemplationibus animi ⁵ succumbentium rata intemerataque disciplina. GEOMETRIA est planarum figurarum solidarumque spatia superficiesque sagaci mentis intuitu considerans disciplina. MUSICA est omnium, quae sunt ⁶ B sive ⁷ in motu sive in statu ⁸ scibili, naturalibusque proportionibus, harmoniam rationis lumine dignoscens ⁹ disciplina. ASTRONOGIA est caelestium corporum spatia motusque reditusque certis temporibus investigans disciplina. Hi sunt generales loci artium liberalium; his terminis continentur, intra quos aliae innumerabiles sunt ¹⁰.

28. Disc. ¹¹ His rationibus cogor fateri, non esse locum nisi in animo. Si enim definitio omnis in disciplina est, et omnis disciplina in animo, necessario locus omnis, quia definitio est, non alibi nisi in animo erit.

29. MAG. Recte intueris. Disc. Quid igitur dicendum est de his, qui dicunt, habitationes hominum ceterorumque animalium locos esse? similiter istum communem aera ¹², terram quoque, omnium habitantium in eis locos ¹³ aestimant? aquam locum piscium dicunt, planetarum aethera, spheram caelestem astrorum locum esse putant? MAG. Nihil aliud, nisi ut aut suadeatur eis, si disciplinabiles sint et doceri voluerint ¹⁴, aut penitus dimittantur, si contentiosi sint. ¹⁵ Eos enim, qui talia dicunt, vera deridet ratio. Nam si aliud est corpus et aliud est locus ¹⁶, sequitur, ut locus non sit corpus. Aer autem istius corporalis atque visibilis mundi quarta pars est. Locus igitur non est. Constat etenim, hunc mundum visibilem quattuor elementis, veluti quattuor generalibus quibusdam partibus compositum esse. Et est quasi quoddam corpus, suis partibus compactum. Ex quibus videlicet partibus catholicis D omnium animalium, arborum, herbarum propria specialissimaque corpora mirabili ineffabilique mixtura

coeuntia, componuntur, inque eas iterum resolutionis tempore redeunt.

30. Ut enim ¹⁷ totus iste mundus sensitus apparens assiduo motu circa suum cardinem volvitur, circa terram dico, circa quam veluti quoddam centrum cetera tria elementa, aqua videlicet, aer, ignis, incessabili rotatu volvuntur, ita invisibili motu ¹⁸ sine ulla intermissione universalia corpora, quattuor elementa dico ¹⁹, in se invicem coeuntia, singularum rerum ²⁰ propria corpora efficiunt. Quae resoluta iterum ex proprietatibus in universalitates recurrunt, manente semper immutabiliter quasi quoddam centro ²¹ singularum rerum propria naturalique essentia, quae nec moveri, nec augeri, nec minui potest. Accidentia enim in motu sunt ²², non essentiae. Nec etiam ipsa accidentia in motu sunt, seu in ²³ incrementis, detrimentisve, sed participatio eorum ab essentia tales patitur mutabilitates. Aliter enim vera ratio non sinit esse. Omnis siquidem natura seu essentiarum, seu eis accidentium immutabilis est; participatio vero, ut diximus, essentiarum ab accidentibus, seu accidentium ab essentiis, semper in motu est. Participatio siquidem et inchoari et augeri minuique potest, donec mundus iste ad finem suae stabilitatis in omnibus perveniat, post quem nec essentia, nec accidens, nec eorum inter se invicem participatio ullum motum patietur: omnia enim unum et idipsum immobile erunt, quando in suas immutabiles rationes omnia reversura sunt. De quo reditu alibi disserendum arbitror.

31. Qua autem ratione solummodo mundi centrum, id est terra, semper stat, cetera vero elementa circa eam aeterno motu volvuntur, non parva indiget consideratione. Nam et secularium Philosophorum, et catholicorum Patrum de hac quaestione sententia cognovimus ²⁴. Plato siquidem, philosophantium de mundo maximus, in Timaeo suo multis rationibus asserit, hunc mundum visibilem, quasi magnum quoddam animal, corpore animaque componi; cujus animae corpus quidem est quattuor elementis notissimis generalibusque, diversisque corporibus ex eisdem compactum; anima vero ipsius est generalis virtus quae ²⁵ omnia, quae in motu atque in statu sunt, vegetat atque movet. Hinc Poeta :

Principio caelum ac ²⁶ terram camposque liquentes
Lucemque globum Lunae, Titaniaque astra,
Spiritus intus alit ²⁷.

Sed quia ipsa anima, ut ait ipse, aeternaliter m

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CE; AD *disciplinarum*. ² D *materiae*. ³ D *ordinate*. ⁴ A *Haec disciplina sic breviter*. ⁵ *animi* D. ⁶ *quae sunt* om. D. ⁷ *sive* om. CDE. ⁸ *sive in statu* om. CD. ⁹ E *cum discensens*. ¹⁰ A *addit*: in codicibus DE omnino desunt. ¹¹ C ad marg. a *scr.* illa verba: *Septem periochae, id est, circumstantiae sunt, quis, quid, cur, quomodo, quando, ubi, quibus facultatibus*. ¹² Sic CE; AD *aerem*. ¹³ Sic C A *locum*. ¹⁴ AD *valuerint*. ¹⁵ *sint* om. A. ¹⁶ Sic CDE; A *aliud est locus et aliud corpus*. ¹⁷ A *fite*. ¹⁸ Sic CDE; A *et ita invisibili (motu om. A)*. ¹⁹ A *quattuor dico elementa*. ²⁰ rerum om. D. ²¹ C *con*. ²² E *quoddam centrum*. ²³ *sunt* om. D. ²⁴ *in* om. AD. ²⁵ AD *agnovimus*. ²⁶ A *et*.

NOTAE.

^a Virgil. Aen. VI, 724 sqq

tur ad corpus suum, id est, mundum totum vivifi-
 andum, regendum, diversisque rationibus variorum cor-
 porum singularum conjunctionibus resolutionibus-
 que movendum, *manet etiam in suo naturali immobili-
 que statu*. Movetur ergo semper ¹ et stat, ac per
 hoc et corpus ejus, id est universitas rerum visibili-
 um, partim quidem stat aeterna stabilitate, ut est
 terra, partim vero aeterna velocitate movetur ², ut spa-
 tium aethereum ³, partim nec stat nec velociter mo-
 vetur, ut aqua, partim velociter, sed non velocissime,
 ut est aer. Et haec ratio summi philosophi ⁴ non
 est omnino spernenda, ut aestimo; acuta enim atque
 naturalis esse videtur. Sed quoniam de hac eadem
 causa ⁵ magnus Gregorius Nyssaenus Episcopus sub-
 tilissime disputat in Sermone de imagine, magis
 video ipsius sententiam esse sequendam. Dicit enim,
*conditorem Universitatis hunc mundum visibilem inter
 duas sibi invicem contrarias extremitates constituisse,
 inter gravitatem dico et levitatem, quae sibi omnino
 opponuntur. Atque ideo quoniam in gravitate terra est
 constituta, semper immobilis manet. Nam gravitas
 moveri nescit, et est in medio mundi constituta, extre-
 mumque ac medium obtinet terminum. Aetherea vero
 spatia propterea ineffabili velocitate semper circa media
 volvantur, quoniam in natura levitatis constituta sunt,
 quae stare ignorat, et extremum mundi visibilis obti-
 nent finem. Duo vero in medio elementa constituta ⁶,
 aqua videlicet et aer, proportionali moderamine inter
 gravitatem et levitatem assidue moventur, ita ut
 proximum sibi extremum terminum utraque magis
 sequantur, quam ab eis longè remotum. Aqua nam-
 que tardius movetur aere, quoniam gravitatis ⁷ telluris
 adhacret; aer vero velocius aqua concilatur, quoniam
 aetherae levitati conjungitur. Sed quamvis videantur
 extremae mundi partes a se invicem discrepare propter
 diversas earum qualitates, non tamen per omnia a se
 invicem dissentiunt. Nam aetherea spatia quamvis
 semper celerrima velocitate volvantur, chorus tamen
 aurorum suam immutabilem observat sedem, ita ut ⁸
 et cum aethere volvatur, et naturalem locum ad simili-
 tudinem terrae stabilitatis non deserat. Terra vero
 e contrario cum aeternaliter in statu sit, omnia tamen,
 quae ex ea oriuntur, ad similitudinem levitatis aethereae
 semper in motu sunt, nascendo per generationem,
 crescendo in numerum ⁹ locorum ac temporum, ite-
 rumque decrescendo, et ad solutionem formae atque
 materiae perveniendo.*

32. Disc. Videris mihi paulo longius a principali
 quaestione ad incidentem ¹⁰ transitum fecisse. Nam
 cum de loco disputare nostri propositi fuerat ¹¹, loco
 relicto, et alio mundi tractatum transisti, et quorsum
 haec tendant ¹², adhuc ignoro.

33. Mac. Non alioquin, nisi ut corporum naturam
 a locorum naturadiligenti ratiocinatione segregemus.
 Horum namque confusio aut maxima, aut sola est
 erroris causa multis ac pæne omnibus, aestimanti-
 bus, hunc mundum visibilem, partesque ejus univer-
 sales atque speciales loca esse. Si enim recta ratione
 rerum omnium genera acute ac sine ullo errore dis-
 cernerent, nullo modo corpus atque locum in uno
 eodemque genere concluderent. Nemo enim naturas
 rerum recte considerantium atque discernentium
 loca et corpora in uno genere miscet, sed rationabili
 discretione segregat. Nam corpora in categoria
 quantitatis continentur. Categoria autem quantitatis
 a categoria loci longe naturaliter distat. Non est
 igitur corpus locus, quia localitas non est quantitas.
 B Siquidem, ut praediximus, nil aliud est quantitas,
 nisi partium, quae ¹³ seu sola ratione, seu naturali
 differentia separantur, certa dimensio, eorumque,
 quae naturalibus spatiis extenduntur, longitudine
 dico, latitudine, et altitudine, ad certos terminos ra-
 tionabilis progressio. Locus vero nil aliud est nisi
 rerum, quae certo fine terminantur, ambitus atque
 conclusio. Si ergo mundus iste visibilis corpus est,
 sequitur necessario, ut et partes ejus corpora sint.
 At si corpora sunt, quantitatis, non localitatis generi
 subiugantur ¹⁴. Sunt autem corpora. Loca igitur ¹⁵
 non sunt. Videsne itaque, quomodo praedictis ra-
 tionibus confectum est, hunc mundum cum partibus
 suis non esse locum, sed loco contineri, hoc est,
 certo ¹⁶ definitionis suae ambitu? Aliud est enim,
 C quod continet, et aliud, quod continetur. Corpora ¹⁷
 continentur locis suis. Aliud igitur est ¹⁸ corpus, et
 aliud locus, sicut aliud est quantitas partium, aliud
 definitio earum. Non igitur quattuor ista notissima
 elementa loca sunt, sed in loco circumscripta, quia ¹⁹
 sunt principalis partes, quibus universalitas sensi-
 bilis ²⁰ mundi completur. Disc. Haec, quae a te dic-
 ta sunt de differentia locorum et corporum, verisimilia
 esse videntur. Sed subtilius eadem velim repetas.
 Non enim video, quare mundus iste locus non sit ²¹,
 cum multa in eo locentur. Mac. Non te latet, ut ar-
 bitror, nullam praedictarum categoriarum, quas
 decem esse Aristoteles definivit, dum per seipsam ²²,
 hoc est, in sua natura rationis contuitu consideratur,
 sensibus corporeis succumbere. Nam οὐσία incorpo-
 ralis est, nullique corporeo sensui subjacet; circa
 quam, aut in qua ²³ aliae novem categoriae versan-
 tur. At si illa incorporea est ²⁴, num ²⁵ tibi aliter vide-
 tur, nisi ut omnia, quae aut ei adhaerent, aut in
 ea subsistunt, et sine ea esse non possunt, incorporea
 sint?

34. Omnes igitur ²⁶ categoriae incorporeales sunt per

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CDE; semper om. A. ² movetur om. CE. ³ CE ut est aethereum spatium. ⁴ D summi ratio phi-
 losophi. ⁵ A de eadem causa hac. ⁶ Sic CDE; A constituta sunt. ⁷ C gravitate. ⁸ ut om. C. ⁹ Sic CDE; A
 in numero. ¹⁰ A incidentem. ¹¹ Sic CDE; A fuerit. ¹² Sic CDE; A tendunt. ¹³ A qua. ¹⁴ Sic CE; A subiun-
 guntur; D subiungantur. ¹⁵ A ergo. ¹⁶ C certe. ¹⁷ Sic CDE; A corpus autem. ¹⁸ A Aliud est ergo. ¹⁹ A
 quae. ²⁰ Sic AC; D visibilis; sensibilis om. E. ²¹ Sic ADE; C non sit locus. ²² D per ipsam. ²³ in
 qua om. D. ²⁴ A est incorporea. ²⁵ A non. ²⁶ A ergo.

describat, seu argumenti sentem. Similiter in aliis A artibus reperies; quae suis locis, id est, propriis definitionibus ambiuntur. Quarum exempla sunt haec. GRAMMATICA est articulatae vocis custos et moderatrix disciplina¹. RHETORICA est finitam causam persona, materia², occasione, qualitate, loco, tempore, facultate discutiens copiose atque ornate³ disciplina; breviterque⁴ definiri potest, RHETORICA est finitae causae septem periochis sagax et copiosa disciplina. DIALECTICA est communium animi conceptionum rationabilium diligens investigatrixque disciplina. ARITHMETICA est numerorum contemplationibus animi⁵ succumbentium rata intemerataque disciplina. GEOMETRIA est planarum figurarum solidarumque spatia superficiesque sagaci mentis intuitu considerans disciplina. MUSICA est omnium, quae sunt⁶ B sive⁷ in motu sive in statu⁸ scibili, naturalibusque proportionibus, harmoniam rationis lumine dignoscens⁹ disciplina. ASTROLOGIA est caelestium corporum spatia motusque reditusque certis temporibus investigans disciplina. Hi sunt generales loci artium liberalium; his terminis continentur, intra quos aliae innumerabiles sunt¹⁰.

28. Disc.¹¹ His rationibus cogor fateri, non esse locum nisi in animo. Si enim definitio omnis in disciplina est, et omnis disciplina in animo, necessario locus omnis, quia definitio est, non alibi nisi in animo erit.

29. Mag. Recte intueris. Disc. Quid igitur dicendum est de his, qui dicunt, habitationes hominum ceterorumque animalium locos esse? similiter istum communem aera¹², terram quoque, omnium habitantium in eis locos¹³ aestimant? aquam locum piscium dicunt, planetarum aethera, spheram caelestem astrorum locum esse putant? Mag. Nihil aliud, nisi ut aut suadeatur eis, si disciplinabiles sint et doceri voluerint¹⁴, aut penitus dimittantur, si contentiosi sint.¹⁵ Eos enim, qui talia dicunt, vera deridet ratio. Nam si aliud est corpus et aliud est locus¹⁶, sequitur, ut locus non sit corpus. Aer autem istius corporalis atque visibilis mundi quarta pars est. Locus igitur non est. Constat etenim, hunc mundum visibilem quattuor elementis, veluti quattuor generalibus quibusdam partibus compositum esse. Et est quasi quoddam corpus, suis partibus compactum. Ex quibus videlicet partibus catholicis D omnium animalium, arborum, herbarum propria specialissimaque corpora mirabili ineffabilique mixtura

coeuntia, componuntur, inque eas iterum resolutionis tempore redeunt.

30. Ut enim¹⁷ totus iste mundus sensitus apparens assiduo motu circa suum cardinem volvitur, circa terram dico, circa quam veluti quoddam centrum cetera tria elementa, aqua videlicet, aer, ignis, incessabili rotatu volvuntur, ita invisibili motu¹⁸ sine ulla intermissione universalia corpora, quattuor elementa dico¹⁹, in se invicem coeuntia, singularum rerum²⁰ propria corpora conficiunt. Quae resoluta iterum ex proprietatibus in universalitates recurrunt, manente semper immutabiliter quasi quoddam centro²¹ singularum rerum propria naturalique essentia, quae nec moveri, nec augeri, nec minui potest. Accidentia enim in motu sunt²², non essentiae. Nec etiam ipsa accidentia in motu sunt, seu in²³ incrementis, detrimentisve, sed participatio eorum ab essentia tales patitur mutabilitates. Aliter enim vera ratio non sinit esse. Omnis siquidem natura seu essentiarum, seu eis accidentium immutabilis est; participatio vero, ut diximus, essentiarum ab accidentibus, seu accidentium ab essentis, semper in motu est. Participatio siquidem et inchoari et augeri minuique potest, donec mundus iste ad finem suae stabilitatis in omnibus perveniat, post quem nec essentia, nec accidens, nec eorum inter se invicem participatio ullum motum patietur: omnia enim unum et idipsum immobile erunt, quando in suas immutabiles rationes omnia reversura sunt. De quo reditu alibi disserendum arbitror.

31. Qua autem ratione solummodo mundi centrum, id est terra, semper stat, cetera vero elementa circa eam aeterno motu volvuntur, non parva indiget consideratione. Nam et secularium Philosophorum, et catholicorum Patrum de hac quaestione sententias cognovimus²⁴. Plato siquidem, philosophantium de mundo maximus, in Timaeo suo multis rationibus asserit, hunc mundum visibilem, quasi magnum quoddam animal, corpore animaue componi; cujus animalis corpus quidem est quattuor elementis notissimis generalibusque, diversisque corporibus ex eisdem compositis compactum; anima vero ipsius est generalis vita, quae²⁵ omnia, quae in motu atque in statu sunt, vegetat atque movet. Hinc Poeta:

Principio caelum ac²⁶ terram camposque liquentes,
Lucentemque globum Lunae, Titaniaque astra,
Spiritus intus alit²⁷.

Sed quia ipsa anima, ut ait ipse, aeternaliter mave-

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CE; AD *disciplinarum*. ² D *matritae*. ³ D *ordinate*. ⁴ A *Haec disciplina sic breviter*. ⁵ *animi om.* D. ⁶ *quae sunt om.* D. ⁷ *sive om.* CDE. ⁸ *sive in statu om.* CD. ⁹ E *cum discenscens*. ¹⁰ A *addit: Septem περροχα, id est, circumstantiae sunt, quis, quid, cur, quomodo, quando, ubi, quibus facultatibus; in codicibus DE omnino desunt*. ¹¹ C *ad marg. a tser. illa verba: Septem περροχα, id est, circumstantiae sunt, quis, quid, cur, quomodo, quando, ubi, quibus facultatibus*. ¹² Sic CE; AD *aerem*. ¹³ Sic CDE; A *locum*. ¹⁴ AD *valuerint*. ¹⁵ *sint om.* A. ¹⁶ Sic CDE; A *aliud est locus et aliud corpus*. ¹⁷ A *Et enim*. ¹⁸ Sic CDE; A *et ita invisibili (motu om. A)*. ¹⁹ A *quattuor dico elementa*. ²⁰ *rerum om.* D. ²¹ C *contin*; DE *quoddam centrum*. ²² *sunt om.* D. ²³ *in om.* AD. ²⁴ AD *agnovimus*. ²⁵ A *quia*. ²⁶ A *et*.

NOTAE.

^a Virgil. Aen. VI, 724 sqq

37. *visi* i atio est et ¹ in sensu au- A
am. Nam et particula capitis ², quae proprie auris
citur, ex auditu denominatur, quoniam instrumen-
m auditus est. Atque id genus mille.

38. Disc. Et hoc plane perspicio. Mac. Videsne
laque, qua consuetudine, rerumque significanda-
rum necessitate, inops verum rerum discretionis
humanitas has abusivas rerum denominationes re-
pererit, imam medianique mundi visibilis partem,
terram dico, animalium gressibilium nominans
locum? Cui ³ similiter coadunatam inseparabilemque
partem, qualitateque frigiditatis proximam, aquam
videlicet, locum natantium ⁴ evocat ⁵. Deinde natu-
rali ordine tertiam mundi partem pennati generis
locum esse aestimat. Eodemque modo amplissima
aetheris spatia caelestium corporum circulariter in
eo revolutorum loca nominare consuevit. Quae
omnia, vera ratione discretionis naturarum consulta,
non loca, sed partes mundi suis locis circumscripta
conspiciuntur.

39. Ut autem perspicuo cognoscas, has praedi-
ctas mundi generales partes, earumque partium par-
tes, usque ad minutissimas pervenientes partitiones,
non esse loca, sed locis circumscriptas, ipsius loci
natura paulo diligentius, si tibi placet, consideranda
est. Disc. Placet equidem; et ad hoc audiendum
ardenter insisto. Mac. Accipe igitur ⁶ tale ratiocina-
tionis huiusmodi exordium, quam a sanctis Patri-
bus, Gregorio videlicet theologo, Sermonumque
eius egregio expositore Maximo sumpsimus. Omne,
quocumque est praeter Deum, qui solus super
ipsum esse proprie subsistit, intelligitur in loco.
Cum quo, videlicet loco, semper ⁷ et omnino coin-
telligitur tempus. Non enim possibile est ⁸, locum
abstracto tempore intelligi; sicut neque tempus sine
loco cointelligentia definiri potest. Haec enim inter
ea, quae simul et semper sunt, inseparabiliter po-
nuntur; ac sine his nulla essentia, quae per genera-
tionem accepit esse, ullo modo valet consistere vel
cognosci. Omnium itaque existentium essentia loca-
lis atque temporalis est; atque ideo, nisi in loco
et tempore, et sub loco et sub tempore, nullo modo
cognoscitur. Non enim omnium rerum universitas
sub se ipsa et intra seipsam est. Hoc enim statuere,
irrationabile est et impossibile, ipsam videlicet uni-
versitatem super suimet ⁹ universitatem esse, ¹⁰
cum circumscriptionem habeat post omnia cir-
circumscribentem omnia sub se ipsa, in se ipsa cau-
salissimam virtutem. Ipse itaque finis exterior locus
universitatis est, sicut quidam definiunt locum, di-
centes: locus est ipse extra universitatem ambitus,
vel ipsa extra universitatem positio, vel finis com-
prehendens, in quo comprehenditur comprehensum
Sub tempore etiam ¹¹ universa comprobantur ¹²,

quoniam non simpliciter, sed aliquo modo esse habent
universa, quaecumque post Deum esse habent,
ac per hoc non carent principio. Omne enim,
quodcumque rationem recipit, alicujusmodi essen-
tiae, etsi est, non erat. Itaque aliquo modo esse,
hoc est localiter esse, et aliquo modo inchoasse esse,
hoc est temporaliter esse. Ideoque omne, quod est
praeter Deum, quoniam aliquo modo subsistit, et
per generationem subsistere inchoavit, necessario
loco ac tempore concluditur. Unde Deum esse di-
centes, non aliquo modo esse ¹³ dici nus. Ac per hoc
et est et erat, simpliciter et infinite et absolute in
ipso dicimus. Incomprehensibile enim omni rationi
et intellectui divinum est, atque ideo praedicantes
ipsius esse, non dicimus ipsum esse. Ex ipso enim
esse, sed non ipsum esse. Est enim super ipsum esse
aliquo modo, super esse et universaliter super
quod dicitur et intelligitur. Si autem aliquo modo,
sed ¹⁴ non universaliter ea, quae sunt, habent esse,
quemadmodum sub loco esse, per positionem et fi-
nem ¹⁵ rationum, in quibus secundum naturam sunt,
et sub tempore esse, omnino per principium, non osten-
dentur ¹⁶? Videsne igitur ¹⁷, locum tempusque ante
omnia, quae sunt, intelligi? Numerus enim locorum
et temporum, ut ait sanctus Augustinus in sexto de
Musica, praecedit omnia, quae in eis sunt. Modus
siquidem, id est, mensura omnium rerum, quae
creatae sunt, naturaliter conditionem earum ratione
praecedit. Qui modus atque mensura uniuscujusque
locus dicitur et est. Similiter principium nascendi
atque inchoatio ante omne, quod nascitur atque
inchoat, ratione praecedere perspicitur. Ideoque
omne, quod non erat et est, a principio temporis
coepit esse ¹⁸. Solus itaque Deus infinitus est; cetera
ubi et quando terminantur, id est, loco et tempore,
non quod locus et tempus in numero eorum, quae
a Deo ¹⁹ creata sunt, non sint, sed quod omnia, quae
in universitate sunt, non spatiis temporum, sed sola
ratione conditionis praecesserint. Necessario enim
ea, quae continent, prius intelliguntur, quam ea,
quae continentur; sicut causa praecedit effectum,
ignis incendium, vox verbum, ceteraque similia. Ac
per hoc non aliam beatitudinem his, qui digni sunt,
aestimamus esse promissam ²⁰, nec alium huius
mundi finem fore, quam ut omnes, qui gloriam
theoseos, id est, deificationis accepturi sunt, ultra
loca et tempora ascendant. Nam, qui loco et tem-
pore ²¹ coartantur, finiti sunt. Aeterna autem beati-
tudo infinita est. Aeternae igitur ²² beatitudinis atque
infinite participes neque loco circumscribentur,
neque tempore.

40. Quod enim de solo Melchisedech scriptum
est, patre ac matre caruisse, nullumque dierum prin-
cipium per generationem in essentiam, neque finem

VARIAE LECTIONES.

¹ et om. A. ² capitis om. A. ³ A Qui. ⁴ A natantium locum. ⁵ Sic CDE; A vocat. ⁶ A ergo.
⁷ A quia. ⁸ Sic Cb; A impossibile est, D non possibile (est om.) ⁹ A semet. ¹⁰ esse om. D. ¹¹ A esse.
¹² A comprobatur. ¹³ esse om. D. ¹⁴ sed om. D. ¹⁵ D et in finem. ¹⁶ Sic ACE; D ostenduntur.
¹⁷ A ergo. ¹⁸ Sic CE; A accepit esse, D esse accepit. ¹⁹ A adco. ²⁰ A permissam. ²¹ Sic ADE; et
tempore om. A. ²² A ergo.

temporis habuisse, universaliter de omnibus, qui ¹ A futurae beatitudinis participes erunt, intelligendum arbitror. Omnes siquidem, qui ad aeternas suas ² rationes, quae neque initium temporis per generationem in loco temporeve, neque finem per resolutionem habent, neque ulla locali positione circumscribuntur, reversuri sunt, ut solae ³ in eis, et nil aliud sint, perfectio omni ⁴ locali temporalique termino carebunt. Causae enim omnium rerum, quae omni caret circumscriptione, quoniam infinita est, infiniti in infinitum adhaerebunt. Solus namque Deus in ipsis apparebit, quando terminos suae naturae transcendit; non ut in eis natura pereat, sed ut in eis solus appareat, qui solus vere est. Et hoc est naturam transcendere: naturam non apparere; sicut aer, ut saepe diximus, luce plenus non apparet, quoniam sola lux regnat. Quod igitur ⁵ de generali loco, generalique tempore universalis creaturae intelligitur, necessario de partium eius locis temporibusque specialibus et propriis a summo usque deorsum intelligitur ⁶. Praecedit autem locus generalis tempusque generale secundum intelligentiam omnia, quae in eis sunt. Praecedit igitur ⁷ specialium propriorumque ⁸ locorum temporumque cognitio ea, quae in eis specialiter proprieque intelliguntur. Ac per hoc concluditur, nil aliud esse locum, nisi naturalem definitionem, modumque ⁹, positionemque uniuscujusque sive generalis sive specialis creaturae; quemadmodum nil aliud est ¹⁰ tempus, nisi rerum per generationem motiones ¹¹ ex non esse in esse inchoatione ¹², ipsiusque motus rerum mutabilium certae dimensiones, donec veniat stabilis finis, in quo immutabiliter omnia stabunt. Disc. Clarescit paululum, ut reor, hujus ratiocinationis intentio. Nam nil aliud appetit, quantum mihi datur intelligere, quam ut nihil ¹³ esse locum suadeat ¹⁴, nisi naturalem uniuscujusque creaturae definitionem, intra quam tota continetur, et extra quam nullo modo extenditur. Ac per hoc datur intelligi, sive locum quis dixerit, sive finem, sive terminum, sive definitionem, sive circumscriptionem, unum idipsumque significare, ambitum videlicet finitae naturae.

41. Quamvisque multae definitionum species quibusdam esse videantur, sola ac vere ipsa dicenda est definitio, quae a Graecis οὐσιώδης, a nostris vero essentialis vocari consuevit. Aliae siquidem aut connumerationes intelligibilium partium οὐσιῶν, aut argumentationes quaedam extrinsecus per accidentia, aut qualiscunque ¹⁵ sententiarum species sunt. Sola vero οὐσιώδης id solum recipit ad definiendum, quod perfectionem naturae, quam definit, complet ac perficit. *Definitio* enim, ut ait Augustinus, nihil

¹⁶ majus, nihil minus tenet, quam id ¹⁷, quod a est ad explicandum. *Aliter omnino vitiosa*. Clare perspicis. Non enim aliud ¹⁸, praedixisti, praedicta ratio appetit suadere. I miror, nec pure perspicio, quomodo definit cunque essentiae non intra ipsam, sed extra dicatur, hoc est, neque totum ipsius, neque valeat. *Mac.* Attentior igitur ¹⁹ esto, ut et I cognoscas. *Disc.* Quantum lux interior *Mac.* Dic, quaeso, cum rerum omnium du sint; omne enim, quod dicitur esse, aut vis et ²⁰ sensibus corporeis percipitur, aut perci aut invisibile, et intelligentiae obtutu cons aut considerari possibile est, aut per se, aut quod sibi adhaerens: in quo praedictorum **B** definitiones esse judicas ²¹?

42. *Disc.* Ridiculum istuc. Quis enim lo finem, seu definitionem, seu qualemcunque scriptionis speciem, qua uniuscujusque s ambitur, inter ea, quae sensibus corporeis hant, recte sapientium posuerit, cum videat, I lineae, seu trianguli, seu alicujus planae I figurae incorporeos esse? Punctum ²² siqu quo linea incipit, et in quo terminatur, nec nec pars ejus est, sed terminus lineae. *Ac* locus ejus nec sensu percipitur, sed sola ra gitatur. Punctum enim sensibilis pars lineae autem ejus principium, seu finis. Similiter linea ratione consultata incorporea est, et es pium superficiei. Item superficies incorpo et est finis lineae, principium vero ²³ se Soliditas quoque incorporea est, et est fin perfectionis. Quicquid enim in his, id est, I etum, sive lineam, sive superficiem, sive sol visibilem corporeus sensus attingit ²⁴, profe rae incorporealis rerum sunt, non earum h substantia, quae incorporea est. Similiterq raliū corporum, sive sensibilia sint per es rantiam elementorum, quibus subsistunt, et litate sui mortales fugitent contuitus, solo t naturae fines perspiciuntur. Forma siquide omnem materiam corporum ²⁵ continet, la est. Ipsa etiam ²⁶ materies, si quis intentus a ex incorporeis qualitatibus copulatur. *Mac.* I genere invisibilium ²⁷ definitiones, quas loci circumscriptarum diximus, concludi arbitrari Ita quidem arbitror et nil certius video.

43. *Mac.* Recte aestimas. Sed quia iteru invisibilium in multas species dividi patitur dam enim invisibilium sunt, quae intelligi intelligunt, quaedam intelliguntur et non int quaedam ²⁸ neque intelliguntur, neque int

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic AD; C qua, E quia. ² suas om. A. ³ Sic ACDE. ⁴ Sic ADE; C enim. ⁵ A ergo. ⁶ Sic AB intelligitur. ⁷ A ergo. ⁸ C propriorum. ⁹ A modum. ¹⁰ est om D. ¹¹ Sic DE; motiones om. A; C ¹² Sic CDE; A inchoatio. ¹³ Sic CE; AD nil. ¹⁴ C suadet. ¹⁵ A qualescunque. ¹⁶ id om. A. quid. ¹⁷ esse om. A. ¹⁸ A ergo. ¹⁹ C aut. ²⁰ Sic CDE; A judices. ²¹ Sic CDE; A Puncta linea est. ²² Sic ACDE. ²³ DE attingit. ²⁴ Sic CDE; A corpoream. ²⁵ Sic CDE; A erim. ²⁶ dum. ²⁷ Sic CDE; A sunt, quae intelligunt et intelliguntur, quaedam quae.

de horum definitiones connumerandas esse **A** **MAC.** In ea profecto, quae intelligit et intellectu siquidem definitionis ratiocinantis inque naturae actio est. **MAC.** Nec aliter vis posse. Nulla enim natura, quae seipsam igit esse, aut sui aequalem, aut se inferiori definire. Nam quod supra se est, quomodo noscere, dum ejus notitiam non valeat? **Disc.** Solius ergo intellectualis naturae, omnino angeloque constituitur, definitionis. Sed utrum angelus aut homo seipsum, angelum, aut angelus hominem possit deparva quaestio est. De qua, quid tibi vis cupio. **MAC.** Videtur mihi neque seipsum inter se invicem definire posse¹. Nam seipsum vel angelum definit, major seipso glo. Major enim est² quod definit, quam nitur. Eadem de angelo est ratio. Hos ita solo, qui eos ad imaginem suam condiri posse arbitror. **Disc.** Videtur mihi hac includi, non alias naturas rationabili animo nisi inferiores se³, sive visibiles sint, sive **MAC.** Quisquis hoc dixerit, veritate⁴ non oque ubi definitiones sunt⁵ eorum, quae **MAC.** ibi profecto et loci eorum, quae circumr. Praedictis enim rationibus confectum r definitionem esse, et definitionem locum. **MAC.** Atqui definitiones **MAC.** rerumque ratione carentium, non alibi **MAC.** dicitur rationabili sunt. In ea itaque et loci **MAC.** quae localiter comprehenduntur. At si **MAC.** anima incorporea est, unde nullus sapiens **MAC.** necessario, quicquid in ea intelligitur, in **MAC.** esse manifestum est. Et locus in animo **MAC.** ut, si ut prius datum est⁶. Incorporalis est **MAC.** **Disc.** Et hoc jure conclusum video. Sive **MAC.** aliqua natura rerum inferiorum se definitio- **MAC.** neat, ut Augustino videtur placere, nam et **MAC.** inferiora se creduntur administrare, sive ad **MAC.** se semper intendat, id est, ad causas rerum **MAC.** huic rationi non obstat. Non enim a verit- **MAC.** e, ut video, si quis aestimaverit, humanum **MAC.** terrenis adhuc phantasiis depressum, caus- **MAC.** as inferiorum se naturarum posse compre- **MAC.** si pure vixerit, angelicum vero omnium **MAC.** ternas appetere rationes, et ad hoc semper **MAC.** motus humanam naturam attrahere. **MAC.** **MAC.** les. Videsne itaque, non aliud esse locum, **MAC.** omnem intelligentis atque comprehendentis **MAC.** intelligentiae ea, quae comprehendere potest, **MAC.** sibilis sint, sive intellectu comprehensa? **MAC.** si ita est, aliud igitur⁷ est quod definitur,

et aliud ejus definitio. **Disc.** Aliud esse video. Sed intellectus, qui seipsum intelligit, quoniam seipsum definit, suimet locus esse videtur. **MAC.** Nec hoc absurde quis dixerit, si ullus intellectus post⁸ Deum, qui intellectus omnium dicitur, seipsum potest intelligere. Si autem omnis intellectus praeter Deum non a seipso, sed a superiori se circumscribitur, nullus intellectus suimet locus erit, sed intra superiorem se collocabitur. Et hoc paulo superius nonne convenerat⁹, non aliter esse? **Disc.** De hoc alibi latius disputandum aestimo.

44. Nunc autem¹⁰ velim scire, utrum aliud est natura animi deficientis, id est, omne, quod ab eo intelligitur, cognitionis loco comprehendentis, et aliud locus ipse, seu definitio locati vel definiti. **MAC.** Nec hoc inquisitione indignum esse video. Multi enim de hoc dubitant. Sed quoniam videmus, aliud esse constitutas in anima liberales artes, aliud ipsam animam, quae quasi¹¹ quoddam¹² subjectum est artium, artes vero veluti inseparabilia naturaliaque animae accidentia videntur esse, quid nos prohibet, definiendi disciplinam inter artes ponere, adjungentes dialecticae, cujus proprietas est, rerum omnium, quae intelligi possunt, naturas dividere, conjungere, discernere, propriosque locos unicuique distribuere? Atque ideo a sapientibus vera rerum contemplatio solet appellari. Nam cum in omni rationabili intellectualique natura tria inseparabilia semperque incorruptibiliterque¹³ manentia considerentur¹⁴, **MAC.** *οὐσία* dico, et *δύναμις*, *ἐνέργεια*que, hoc est, essentiam, virtutem, operationem; haec enim teste sancto Dionysio¹⁵ inseparabiliter sibimet adhaerent, ac veluti sunt, et nec augeri nec minui possunt, quoniam immortalia sunt atque immutabilia: num¹⁶ tibi verisimile videtur, certaeque rationi conveniens, omnes liberales disciplinas in ea parte, quae *ἐνέργεια*, id est, operatio animae dicitur, aestimari? Siquidem a philosophis veraciter quaesitum repertumque est, artes esse aeternas, et semper immutabiliter animae adhaerere, ita ut non quasi accidentia quaedam ipsius esse videantur, sed naturales virtutes actionesque, nullo modo ab ea recedentes, nec recedere valentes, nec aliunde venientes, sed naturaliter ei insertas, ita ut ambiguum sit, utrum ipsae aeternitatem ei praestent¹⁷, quoniam aeternae sint¹⁸, eique semper adhaereant¹⁹, ut aeterna sit, an ratione subjecti, quod est anima, artibus aeternitas administratur; *οὐσία* enim animae et virtus et actio aeternae sunt; an ita sibi invicem coadhaereant²⁰, dum omnes aeternae sint, ut a se invicem segregari non possint.

45. **Disc.** Huic rationi, quoniam vera est, nescio quis audeat reluctari. Nam quodcumque horum quis

VARIAE LECTIONES.

CDE; A sumere. ¹ D potest. ² AD est enim. ³ Sic ADE; C nisi inferior esse. ⁴ Sic CDE; A sunt om. A. ⁵ Sic CDE; A loci sunt omnium. ⁶ est om. D. ⁷ A ergo. ⁸ Sic CE; A Atque, A ergo. ⁹ A potest. ¹⁰ Sic CDE; A nonne inter nos convenerat. ¹¹ D vero. ¹² quasi om. A. ¹³ om. D. ¹⁴ Sic E; A incorruptibilia, C incorruptibiliter, D incorporaliter. ¹⁵ Sic CDE; A conr. ¹⁶ D sancto Dionysio teste. ¹⁷ A non. ¹⁸ Sic AE; CD praestant. ¹⁹ CDE sunt. ²⁰ Sic ACDE; A cognereant.

firmaverit, rationi non resistit. Ultimam tamen, quod a te positum est, verisimilius esse ceteris elucet. Sed ut ad eadem redeamus, non mihi plane patet, quomodo *ὄψια* sive in generibus, sive in speciebus, sive in atomis definiri possit, cum in praedictis rationibus hujus libelli conclusum sit, eam nulli sensui corporeo, nulli intellectui comprehensibilem esse. Mac. *ὄψια* per seipsam definire, et dicere, quid sit, nemo potest. Ex his autem, quae inseparabiliter ei adhaerent, et sine quibus esse non potest, ex loco dico et tempore — omnis enim *ὄψια* de nihilo creata, localis temporalisque est; localis quidem, quia aliquo modo est, quoniam infinita non est; temporalis vero, quoniam inchoat esse, quod non erat — solummodo definiri potest. *ὄψια* itaque nullo modo definitur quid est, sed definitur, quia est. Ex loco namque, ut diximus, et tempore, accidentibusque aliis, quae sive in ipsa, seu extra intelliguntur esse, tantummodo datur, non quid sit, sed quia est. Et hoc generaliter de omni *ὄψια* sive generalissima, sive specialissima, sive media, non incongrue quis dixerit. Nam et causa omnium, quae Deus est, ex his, quae ab ea condita sunt, solummodo cognoscitur esse; nullo vero creaturarum argumento possimus intelligere, quid sit: atque ideo sola haec definitio de Deo praedicatur, quia est, qui plus quam esse est. Disc. Huic quoque rationi nemo sane intelligentium, ut opinor, obstabit.

46. Mac. Nunc igitur sole lucidius perspicis, eos esse deridendos, imo etiam dolendos, ac per hoc ad veram rerum discretionem revocandos, si velint, aut penitus relinquendos, si suam consuetudinem veritati inimicissimam sequi malint, qui partes hujus mundi visibiles ceterorum corporum intra se constitutorum naturalia loca esse opinantur. Nam ut, verbi gratia, de meo corpore dicam; animam quippe corporalibus hujus mundi spatiis putare contineri impudentissimum est; si aer iste locus ejus est, sequitur, ut quarta pars sui locus suus sit. Nam omne corpus visibile quatuor partibus constare omnibus notum est, ex igne videlicet, aere, terra, aqua. Nil autem irrationabilitati propinquius, quam ut totum corpus sui parte locari putetur. Totum siquidem omnes suas partes comprehendere, non autem pars totum recte aestimatur ambire. Item si corpus meum in isto aere veluti in suo loco esse dicam, sequitur, nullum certum locum ibi posse habere. Iste etenim aer semper circa terram volvitur, ac per hoc uno eodemque temporis spatio innumerabiles locos habere corpus in eo constitutum necesse est. Quod nulla ratione conceditur. Praedictis siquidem rationibus suasum est, locum in statu esse, nulloque motu variari. Sicut ergo, qui in flumine stat, sedetve, seu natat, illam partem fluminis non potest retinere, ut

A possit dicere, se certum locum fluminis p cum constet, sine ulla intermissione illi ire: ita nemo debet dicere locum corpora aerem, sine ulla intermissione mobilem, temporis momento stantem. Si autem rationi objecerit terram, quoniam semper corporum jure appellari locum, videat similitudinem materiam corporum eorundem esse locum. Materiam corporum eorundem esse locum utens audeat dicere, praesertim cum per seipsam ratione considerata, nec in statu sit? In motu siquidem non est, quod inchoat certa forma contineri. Nam per se movetur materia; sine forma immobilis Graeci volunt. Quo enim movebitur, quod nullo tempore certo adhuc coartatur? Nec est, quia nondum finem suae perfectionis det. Status siquidem finis motionis est. Quis autem potest in statu fieri, quod non commoveri? Quomodo igitur materia corporalis, quod ex ea conficitur, potest esse, ipsa in seipsa nullo certo loco, seu modo, circumscribatur, nulla certa ratione definit per negationem? Negatur enim, aliquid eorum, quae sunt, cum ex ea omnia, quae sunt, condita esse credantur. Item si pars visibilis mundi nostrorum corporum loca sunt, loca nostra semper esse non possunt enim corpus cujusdam animalis solutum fuerit illius ad sedes suas naturales, ex quo sumptum est, separatim revertuntur, loci aer verbi gratia, seu aqua, seu terra, seu ignis erit; sed singulae partes unius corporis singulis naturalibus sibi elementis ita commiscentur, cum eis sint, non ut in eis sint veluti aliqui in quo. Quod enim reddetur aeri, aer erit, et in quodam loco aeris statuatur; non, ut quaedam corporum sit, sed mirabiliter naturae unusquisque partem suam propriam in seipso habebit elementis, totum per totum, non in partem; ita ut resurrectionis tempore nullus nisi quod suum est, sicut multorum luminaria simul est conjuncta, ut nulla in ea sit color nulla segregatio. Dum enim una eademque deatur esse, unumquodque tamen luminaria propriam possidet lucem, alterius luci non participat, sed mirabiliter totae in totis sunt, et lumen conficiunt. Aliud igitur est aer, locus ejus. Eodem modo de ceteris elementisque solutorum corporum sibi redditum gendum esse censeo. Et si ita est, necessarium est, ut istas partes mundi generales loca ab eis perfusorum compositorumque non corpora ipsa certum locum non habere, aut

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CDE; A eandem. ² Corr., ACDE nullo. ³ Corr., ACDE nullo. ⁴ omnium om. D. ⁵ Sic CD et A et. ⁶ Sic CE; AD aqua, terra. ⁷ Sic CE; AD enim. ⁸ in om. CDE. ⁹ C. fluminis possidere non retinere. ¹⁰ se om. CDE. ¹¹ D constat. ¹² forma om. D. ¹³ D sui. ¹⁴ A ergo. ¹⁵ CDE generatione eorum esse. ¹⁶ A creduntur. ¹⁷ Sic AD; C revertantur, E revertentur. ¹⁸ Sic AE; CD statuitur. ¹⁹

o vacare. Quod natura rerum, veraque ip- A
 templatio non sinit concedere. Non enim
 tura certo suo loco atque immutabili, cer-
 porum spatiis finibusque, sive corporea
 incorporea, potest carere. Ideoque, ut saepe
 duo haec, locus profecto et tempus, a phi-
 σοφῶν ἀνθρώπων appellantur, hoc est, quibus sine.
 e his nulla creatura generatione ¹ inchoans
 modo subsistens potest consistere. Utque
 rerum utamur argumento, si locus corporis
 , quodcumque ei circumfunditur, color erit
 poris. Nullum etenim visibile corpus est,
 e coloris non circumfundatur. Si autem co-
 ratū corporis locus est, necessario dabitur,
 locus corporis esse. Sed quis tam dira stul-
 primitur, ut qualitatem corporis ² locum B
 esse fateatur? At si color corporis qualitas
 poreā, et extra corpus undique corpori cir-
 litur, non tamen locus ejus esse ulli sapien-
 letur. Qua ratione aer iste, seu aliquod aliud
 lementum, quamvis corporibus intra se posi-
 imfusa sint, eorum tamen ullo modo esse
 ea, non conceditur.

isc. Satis de his disputatum. Sed adversus
 i non aliud esse corpus, et aliud corporis
 m putant, in tantum seducti, ut ipsam sub-
 corpoream esse, visibilemque atque tracta-
 on dubitent, quaedam breviter dicenda esse
 . Nam multi ac paene omnes tali errore fati-
 naturales rerum differentias ignorantes. Mac.
 is stultitiam pugnare nil est laboriosius. C
 nim auctoritate vinci fatetur, nulla ratione
 r. Sed quoniam non est aequalis hominum
 , nec eadem erroris caligine mentes eorum
 ntur, paucis argumentationibus adversus eos
 a video. Disc. Utendum sane. Si enim eis
 , lucrum erit; sin ⁴ vero, nosmetipsos de
 naturarum discretionibus disputationis studio
 s efficiemus. Mac. Has itaque paucas de
 dialecticas collectiones intentus considera.
 orpus, quod materia formaque componitur,
 i solvi potest, corruptibile est. Mortale au-
 pus materia formaque componitur. Corru-
 est igitur ⁵. Item, omnis οὐσία simplex est,
 ue ex materia formaque compositionem re-
 oniam unum inseparabile est. Nulla igitur ⁶ D
 orpus mortale rationabiliter conceditur esse.
 emdictum est, quia omnis οὐσία ⁷, quanquam
 tur ex essentia et essentiali differentia com-
 ase—hac enim compositione nulla incorporea
 i potest carere, siquidem et ipsa divina οὐσία,
 n solum simplex, sed plusquam simplex cre-

ditur esse, essentialem differentiam recipit; est enim
 in ea ingenta, genita, procedens substantia — ipsa
 tamen compositio, quae sola ratione cognoscitur,
 nulloque actu et operatione fieri comprobatur, ratio-
 nabiliter simplicitas esse ⁸ judicanda est. Ut autem
 firmius cognoscas, οὐσίαν, id est essentiam ⁹, incor-
 ruptibilem esse, lege librum sancti Dionysii Areo-
 pagitae de divinis Nominibus eo loci, quo de natura
 daemonum deque eorum malitia ¹⁰ disputat ¹¹, quod
 nullam essentiam, neque eorum, neque aliorum cor-
 rumpere possit, et reperies, eum disputare subtilis-
 sime, nullum eorum, quae sunt, in quantum essen-
 tia et natura est, ullo modo corrumpi posse.

48. Haec enim tria in omni creatura, sive corpo-
 rea sive incorporea, ut ipse certissimis argumenta-
 tionibus edocet, incorruptibilia sunt et inseparabilia,
 οὐσία, ut saepe diximus, δύναμις, ἐνέργεια, hoc est, es-
 sentia, virtus, operatio naturalis. Disc. Horum trium
 exemplum posco. Mac. Nulla natura, sive rationalis
 sive intellectualis, est, quae ignoret se esse, quam-
 vis nesciat, quid sit. Disc. Hoc non ambigo. Mac.
 Dum ergo dico, intelligo me esse, nonne in hoc uno
 verbo ¹², quod est intelligo, tria significo a se inse-
 parabilia? Nam et me esse, et posse intelligere me
 esse, et intelligere me esse demonstro. Num vides
 uno verbo ¹³ et meam οὐσίαν, meamque virtutem, et
 actionem significari? Non enim intelligerem, si non
 essem; neque intelligerem, si virtute intelligentiae
 carerem; nec illa ¹⁴ virtus in me silet, sed in opera-
 tionem intelligendi prorumpit. Disc. Verum et veri-
 simile. Mac. Num igitur necesse est, eos, qui dicunt,
 corpus materiale οὐσίαν esse, aut corpus suum ex
 forma materieque compositum non esse fateri, sed
 οὐσίαν incorruptibilem esse, aut corpus suum cor-
 ruptibile et materiale ¹⁵ esse, ac per hoc οὐσίαν non
 esse, veritate ¹⁶ coactos ¹⁷ concedere? Disc. Necesse
 sane. Sed mihi videris dicere ¹⁸, non omne corpus
 οὐσίαν esse universaliter ¹⁹, sed omne corpus
 materia formaque compactum solummodo negare.
 Mac. Intentus itaque haec intueri. Nec ²⁰ me aesti-
 mes, non de specie quadam corporum, sed universa-
 liter de omni corpore dixisse, quamvis specialiter de
 corpore composito ex forma materiaque dixerim,
 pro praesentis questionis utilitate, adversus eos,
 qui mortalia sua corpora transitoriaque non alia
 esse, nisi suam οὐσίαν, suamque οὐσίαν nihil aliud
 esse, nisi corpus materiale suum diversisque spe-
 ciebus ²¹ compositum, forma videlicet atque materia
 variisque accidentibus, dicunt ²².

49. Ut autem plane cognoscas, universaliter οὐσίαν
 nullum corpus esse, hanc argumentationis accipo
 speciem. Disc. Accipiam; sed prius quaedam formu-

VARIAE LECTIONES.

: CD; A generationem, E generationes. ¹ Sic CDE; corporis om. A. ² Sic ACE; D sapientium.
 non. ³⁻⁶ A ergo. ⁷ Sic ACDE; anacoluthice, ut videtur; f. οὐσίας? ⁸ esse om. AD. ⁹ id est
 om. A. ¹⁰ C militia. ¹¹ Sic ACE; D disputant. ¹² CDE verbo uno. ¹³ Sic CDE; A verbo
¹⁴ A ulla. ¹⁵ et materiale om. D. ¹⁶ D veritatem. ¹⁷ CDE coacti. ¹⁸ dicere om. C. ¹⁹ Sic CDE;
 universaliter esse. ²⁰ C ne. ²¹ speciebus om. C. ²² dicunt om. CDE.

lam praedictae argumentationis fieri necessarium C et species dividitur; corpus vero veluti totum video. Nam praedicta ratiocinatio plus argumentum e contrario videtur esse, quam dialectici syllogismi imago. **Mac.** Fiat igitur maxima propositio sic: utrum *ὄστια* corpus corruptibile est? Omnis *ὄστια* incorruptibilis ¹ est. Omne incorruptibile corpus materiale non est. Omnis igitur *ὄστια* corpus materiale non est. Et reflexim: Omne igitur corpus materiale *ὄστια* non est. Item: Omne corpus ², quod ex forma atque materia componitur, simplex non est. Omnis autem *ὄστια* simplex est. Nullum igitur corpus forma materiaque compositum *ὄστια* est. Item: Omnium hominum una eademque *ὄστια* est. Omnes enim unam participant essentiam, ac per hoc, quia omnibus communis est, nullius proprie est. Corpus autem commune omnium hominum non est. Nam unusquisque suum proprium possidet corpus, non et *ὄστια*. Igitur communis est, et corpus commune non ³ est. Est autem *ὄστια* ⁴ communis. Non est igitur ⁵ corpus. Eadem ratio in ceteris animalibus inanimalibusque ⁶ perspicue splendet. **Disc.** Haec formula idonea est. Redi, precor, ad promissam ⁷ argumenti universalem speciem, qua concluditur, nullum corpus *ὄστια* esse. **Mac.** Omne quod longitudine, latitudine, altitudine comprehenditur, quoniam diversis spatiis concluditur, corpus est. Quod autem nullum praedictorum spatiorum recipit, quoniam unum est atque simplex, nullumque motum naturae suae per spatia potest recipere, necessario incorporale est. *ὄστια* autem nec longitudine, nec latitudine, nec altitudine protenditur, et quoniam in suae naturae simplicitate individua permanet, incorporalis est. Nulla itaque *ὄστια*, quoniam caret spatio, corporalis est; sicut nullum corpus, quoniam spatiis extenditur, *ὄστια* est. **Disc.** Hoc etiam ⁸ certa dialectica formula imaginari volo. **Mac.** Fiat itaque formula syllogismi conditionalis. Ita maxima propositio ⁹: utrum *ὄστια* corpus est? Si *ὄστια* corpus est, longitudinis, latitudinis ¹⁰ altitudinisque spatia recipit. *ὄστια* autem longitudinem, latitudinem, altitudinemque ¹¹ non recipit. Corpus igitur non est. Si autem *ἐδουμάματος*, hoc est, conceptionis communis animi syllogismum, qui omnium conclusionum principatum obtinet, quia ex his, quae simul esse non possunt, assumitur, audire desideras, accipe huiusmodi formulam: Non ¹² et *ὄστια* ¹³ est, et incorporalis non est. Est autem *ὄστια*. Incorporalis igitur. Non enim simul esse potest, ut et *ὄστια* sit, et incorporea non sit. Item: Non ¹⁴ et *ὄστια* ¹⁵ est ¹⁶, et corpus est. Est autem *ὄστια*. Non est igitur corpus. Item: Non ¹⁷ et *ὄστια* est, et incorporalis ¹⁸ est. Est autem *ὄστια*. Incorporalis igitur. Maximum itaque argumentum est, ex quo dignoscitur, aliud esse corpus, aliud *ὄστια*. Nam *ὄστια* in genera

et species dividitur; corpus vero veluti totum dam in partes separatur. Item ¹⁷ corpus in suis totum non est. In capite enim, seu i pedibusve, totum corpus non comprehenditur majus in omnibus suis partibus simul; minus in singulis non simul. E contrario autem *ὄστια* in singulis suis formis speciebusque est; non in omnibus simul collectis, nec minor in se se invicem divisis. Non enim amplior est in lissimo genere, quam in specialissima specie minor in specialissima specie, quam in generali genere. Et ut exemplis utamur: *ὄστια* non est in omnibus hominibus, quam in uno homine minor in uno homine, quam in omnibus hominibus. Non est major in genere, in quo omnes species animalium unum sunt, quam in homine solo, vel equo. Nec minor in his singulis speciebus simul in omnibus. Item corpus in partes potest ut totum suum pereat. Verbi gratia, dum et ipsa elementa, ex quibus coeuntibus sumpta forma conficitur, totum perit. Ubi enim partes non sunt, neque propria forma continentur simul esse non potest in aliqua re actu et quamvis simul videantur esse naturas rerum cogitatione. Sed aliud est, simul esseibili naturae consideratione ¹⁸, quae omnem semper intellectu colligit, et inseparabiliter tendit universitatem ¹⁹; aliud, quod officio agentis, aut passionis patientis, visibiliter in cogitatione seu collectione sensibilibus partium per Ratio siquidem omnium numerorum ²⁰ in concussa est, nec augeri potest, nec minui rationales vero numeri seu phantastici et augerentur non possunt, et minui, ita ut penitus non vero *ὄστια*, quamvis sola ratione in generatibusque et numeros ²¹ dividatur, sua tamen virtute individua permanet, ac nullo actu cogitatione visibili segregatur. Tota enim simul et in suis subdivisionibus aeternaliter et inconcussiter subsistit, omnesque subdivisiones sui semper in seipsa unum inseparabile sunt ideo, etsi corpus, quod nihil aliud est ²² quam quantitas, et ut verius dicam, non quantum, actu et operatione, vel certae suae talis passionis, in diversas segregetur partes per se, id est *ὄστια*, cujus est quantum corpus mortalis inseparabilisque sua propria natura virtute perdurat.

50. Ideo autem addidi, rectius corpus potest vocari quam quantitas, quoniam illa etiam quae naturalia dicuntur, dum in seipsis natura perspicuntur, incorporalia sunt et invisibilia circa ipsam *ὄστια*, seu in ipsa sola ²³ ratio

VARIAE LECTIONES.

¹ D incorruptibile. ² D corpus omne. ³ commune non om. CDE. ⁴ *ὄστια* om. CDE. ⁵ A ergo CDE; inanimalibusque om. A. ⁶ Sic CDE; A praemissam. ⁷ A in. ⁸ Sic CDE; A propositio est. ⁹ titudinis. ¹⁰ AD altitudinem. ¹¹ Sic CDE; A num. ¹² A num. ¹³ est om. D. ¹⁴ A num. ¹⁵ Sic non corporalis. ¹⁶ Sic CDE; A Itemque. ¹⁷ A consideratione naturae. ¹⁸ Sic CDE; A in universi. ¹⁹ D numerorum omnium. ²⁰ Sic AD; CE numerisque. ²¹ A est aliud. ²² D usque. ²³ Sic CDE;

alderantur, et veluti quaedam causae suorum sunt, ut est ipsa quantitas et qualitas in se et qualis, ceteraque accidentium generibus satis, ut arbitror, diximus, quoniam sunt, suos visibiles effectus gignunt. Cor non est *οὐσία* quantitas, sed quantum; et visibilis, qui circa corpus sentitur, non qualitas, sed quale in quanto constitutum, et id genus. Placuit etiam ¹ sententiam sancti Augustini ex libro, quem de categoriis Aristipis, nostris disceptationibus inserere. *scripta igitur, inquit, οὐσία, quoniam descripta propter eas causas, quas superius, accidentium definitionem necessarius ordo Quorum primum est quantum. Nec sine am cum aliquid viderimus, id necesse est, sit, aestimare. Quantum vero sit, inveniri, nisi fuerit adhibita mensura collectum. mensura latitudine solam quis longitudinem vocari ², longitudo sine latitudine mensurae περιμήτρεισιν dicitur; non quod sit longitudo aliqua, at latitudine, sed quod solam quis metiens rem γὰρ περιμήτρεισιν ³ metiri dicitur. Mensura vero latitudine dicitur ἐπιπέδων ⁴. Sin altitudo fuerit mensurae sociata, corpus efficiunt. Quod tamen non ita accipimus ⁵, sed solum solemus accipere naturale, ne ad οὐσίαν ⁶ sumur. Hoc ideo dictum est, ut has singulas in geometricis corporibus sciamus esse, in quibus haec tria separatim discreta sunt. In naturalibus autem inseparabiliter ⁷ C, in quibus solo intellectu quantitas ab aratur. Nam cum videtur quis de quantitate, tanquam de οὐσία quid diceret, putandere. Videsne quid summae auctoritatis edicat? Cum videtur, inquit, quis ⁸ de, hoc est, de spatiis, quibus corpus consistit, ab his, qui nihil aliud esse οὐσίαν ⁹ nisi corpus quod vident, de ipsa οὐσία quid ¹⁰ dicere. Si igitur geometrica corpora, ¹¹ animi intuitu contemplamur ¹², solis oriae imaginationibus fingere procuramus, οὐσία subsistunt, profecto naturalia sunt, later geometrica et naturalia corpora differ. Nunc vero, quoniam geometrica corpora so consideramus, in nullaque οὐσία sub- ¹³ tique ideo phantastica jure vocantur, natu- corpora propterea naturalia sunt, quoniam libus suis οὐσίαι, id est essentiali, subsistunt, ribus esse non possunt, ideoque vera sunt; non in rebus naturalibus, sed sola ratione tur: profecto datur intelligi, aliud esse*

A corpus, aliud οὐσίαν, quoniam corpus aliquando caret οὐσία, aliquando adhaeret οὐσίαι, ut verum sit, sine qua verum fieri non potest, sed quadam imaginatione figuratum; οὐσία vero nullo modo corporis indiget, ut sit, quoniam per se ipsam subsistit. Satis de his dictum esse reor. D. Satis plane: sed restat, sicuti video, ut de ipsa materia formaque, quibus materialia componi asseris, pauca edisseras. Non enim praetereundum est, ut arbitror; siquidem non mihi satis elucet, utrum eadem forma est et quae generi ¹⁴ subditur, et quae materiae, ut corpus sit, copulatur.

52. M. Formarum aliae in οὐσία, aliae in qualitate intelliguntur; sed quae in οὐσία sunt, substantiales species generis sunt. Nam de ipsis genus praedicatur, quia in ipsis subsistit. Genus namque, ut saepe diximus, totum in singulis suis ¹⁵ formis est, quemadmodum et singulae formae unum in suo genere sunt. Et haec omnia, id est, genera et formae ¹⁶ ex uno fonte οὐσίαι manant, inque eam naturali ambitu redeunt. Formae vero, quae qualitati attribuuntur, in naturalibus corporibus proprie formae, in geometricis autem figurae vocantur. Omne enim geometricum corpus spatiis solummodo atque figura, nulla vero substantia continetur. Omne siquidem phantasticum corpus ¹⁷ universalibus tribus spatiis perficitur, longitudine videlicet, latitudine, altitudineque. Non autem universaliter omnia corpora geometrica una figura circumscribuntur. Eorum namque alia ex triangula surgunt figura, alia ex tetragona, alia ex pentagona, ceterisque in infinitum polygonis, alia ex circulari crescunt superficie. Atque ideo, in quantum numerus linearum ex ternario inchoans progreditur, in tantum et figurarum et superficierum multiplex ordo variatur. Numerus itaque spatiorum et linearum in geometricis corporibus quantitati deputatur. Laterum vero angulorumque ordo atque positio, superficierumque habitudines, qualitatis proprium est, et dicitur forma geometrica, seu proprie figura ¹⁸. Dum vero in naturalibus corporibus numerus membrorum, atque distinctio, sive naturalibus discretionibus segregentur, sive naturaliter sibi invicem conjuncta sint, perspicitur, quantitatis proprium esse nemo denegat ¹⁹, ordinem vero atque positionem naturalium partium seu membrorum ad qualitatem referri, formamque proprie vocari. Dicimus enim ²⁰ formam hominis sursum versus erectam, ceterorum vero animalium deorsum versus pronam. Unde deformes dicuntur; qui congrua membrorum harmonia carent, seu coloris pulchritudine privantur, quae ex qualitate ignea, quae est calor ²¹, corporibus innascitur. Nam color dicitur quasi calor mutatione unius litterae. Et forma voca-

VARIAE LECTIONES.

enim. ¹ Sic ADE; C metiri. ² Sic CDE; A gramme. ³ CDE ἐπιπέδων. A epiphania. ⁴ CDE περιμήτρεισιν. ⁵ CDE περιμήτρεισιν. ⁶ CDE περιμήτρεισιν. ⁷ Sic ACE; D cum videtur quis, inquit. ⁸ Sic CDE; A οὐσίαν. ⁹ Sic CDE; A quidem. ¹⁰ Sic CDE; A solo. ¹¹ D contemplantur. ¹² Sic AE; CD generis. ¹³ suis ¹⁴ unum — formae om. E; A forma. ¹⁵ D corpus phantasticum. ¹⁶ Sic AP. C figurae, F figurat. ¹⁷ BE; A denegat. ¹⁸ enim: om. D. ¹⁹ Sic A; CDE color.

ur a formo, hoc est calido, conversa *mum* syllaba **A** in *ma*. Antiqui siquidem formum dicebant calidum *. Unde et forcipes formum capientes appellantur. In normas quoque eos, qui naturalem membrorum regulam excedunt, quasi sine norma, id est regula, solemus nominare. Nonne vides, hoc non in numero, nec magnitudine membrorum, sed in positione partium corporis, luceque coloris consistere? An tibi aliter videtur? **Disc.** Non ut opinor. Sed quid ad propositam quaestionem talis attingat ¹ differentia, nosse specto. **Mac.** Num praedictis rationibus inter nos est concessum, aliud esse corpus, aliud *ousia*? **Disc.** Satis, plurimumque ².

53. Mac. Si ³ itaque naturali discretionem quantitas corporis ab intellectu *ousiae* separatur, quamvis sibiimet adhaereant, ita ut *ousia* subjectum quantitatis sit et quanti, ipsa vero quantitas seu quantum accidentia sint *ousiae*: nonne luce clarius est, aliam esse formam, quae in ipsa *ousia*, non ut accidens, sed ut id ipsum ⁴ ei, prospicitur, aliam, quae ex qualitate quantitatis adjuncta corpus efficit perfectum? **Disc.** Jam video, quo tendis. **Mac.** Putasne, me velle formam essentialem materiae adjunctam naturalem corpus efficere? **Disc.** Ne id quidem; imino vero nolle te video. **Mac.** Dic, quaeso, quomodo? **Disc.** Ex praedicta formarum differentia, *ousiadum* scilicet qualitativarumque, videris mihi non aliud suadere, nisi eam formam, quae species qualitatis est, materiae superadditam corpus, cui *ousia* subsistit, perficere. Haec etenim tria in omnibus naturalibus inspicuntur corporibus: *ousia*, **C** quantitas, qualitas. Sed *ousia* solo semper intellectu cernitur; in nullo enim visibiliter apparet. Quantitas vero et qualitas ita invisibiliter sunt in *ousia*, ut in quantum et quale visibiliter erumpant, dum corpus sensibile inter se conjunctae component. Si enim geometricum corpus, cui nulla subest *ousia*, sola ⁵ quantitate spatiorum, linearumque, qualitatisque forma, quae figura dicitur, rationabiliter constare probatur: quid impediienti est, ut naturale ⁶ corpus, cui virtus *ousiae* ad permanendum substat, quantum manere valet, ea forma, quae ex qualitate est, adjecta quantitati, quae ex materia assumitur, perfici non ⁷ dicamus? Non enim aliud te suadere aestimo, quam ut cognoscamus, quattuor mundi **D** hujus elementorum in se invicem concursu contemperantiaque materiam corporum fieri, cui adjecta qualicumque ex qualitate forma perfectum corpus efficitur. Non enim mihi obstat ⁸, quod multis. Videmur namque eis contra nosmet agere, contrariaque et nobis adversantia firmare, dicentes, aliquando

quattuor elementorum coitum materiam *gign* quando quantitatis atque qualitatis *ousiae* causam materiae esse. Nec mirum, quoniam lalet, non aliunde mundi hujus elementa, ni dictorum *ousiae* accidentium concursu componi siquidem caliditas ⁹ ariditati, aera caliditas huius aquam humiditas frigiditati, terram frigiditas: copulata conficiunt. Et quoniam praedictae ¹⁰ res sibiimet coeuntes per se apparere non sunt, quantitas subministrat eis quantum, sensibilibus eluceant. Quantitas siquidem ¹¹ videntur ¹² subjectum est post *ousiam*, ideoque ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰

B corpora ex elementis, ex quantitate igitur ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ^{268</}

quantitate et qualitate conficitur, hoc est quantum et quale, non aliunde constitutionis suae causam accipere, nisi ab ipsa *οὐσία*, cui naturaliter ipsa quantitas et qualitas veluti p[ri]ma accidentia maximaque probantur accidere, et sine qua non possunt esse? Quicquid enim ex his, quae in fonte sunt, progreditur, cur non ad ipsum fontem referatur, non habeo; praesertim cum ipsa *οὐσία*, in quantum *οὐσία* est, nullo modo visibiliter tractabiliterque ac spatiose valeat apparere. Concursus vero accidentium, quae ei insunt², vel circa eam intelliguntur, sensibile quoddam spatiosumque per generationem potest creare. Quantitas siquidem et qualitas quantum et quale inter se conjungunt. Quae duo sibi invicem conjuncta, modo quodam tempore generationem accipientia, corpus integrum ostendunt. Cetera enim accidentia his superaddita esse videntur. Haec enim quattuor in corporibus nostris ceterorumque animalium inanimaliumque principaliter inquirimus, quantum sit, quibus partibus constet, num spatiis longitudinis protenditur³, latitudinisque, altitudinisque, quale sit, rectaene formae atque humanae, praevae atque bestialis, quo tempore genitum, quoque modo definitur⁴. Itaque in se locatur, ne infinitum sit, sed unum aliquid in suo genere terminatum. Haec, ut diximus, in corporibus nostris primordialiter inspicuntur. Extra vero haec altiori consideratione *οὐσίας*, quae est formarum substantialium origo, contemplamur. Dicimus enim, hoc corpus vel hoc, cujus *ουσιadis*, id est, substantialis formae est? Utrum humanae, an equinae, alicujusve irrationalis animalis intra *οὐσίαν* comprehensi? His enim nominibus non animalium corpora, sed substantialia eorum formae appellantur.

54. Tria siquidem discrete delemus cognoscere, sive de nobismetipsis cogitantes⁵, sive de aliis animalibus: Quid sumus? Quid nostrum est? Quid circa nos? Nos sumus substantia nostra, quae vitalis atque intelligibilis est, supra corpus omnesque ejus sensus visibilemque formam. Nostrum est, non autem nos, corpus, quod nobis adhaeret, quanto, et quali, ceterisque⁶ accidentibus compositum, atque sensibile, mutabile, solubile, corruptibile; nihilque aliud esse verissimum est dicere, quam sensuum instrumenta vel sedes, quae a Graecis vocantur⁷ *αἰσθητήρια*, id est⁸ *αἰσθητικῶν τῆρια*, sensuum custodia⁹. Dum enim anima incorporea sit, suasque operationes per seipsam sine sensibus aperire non possit, sensusque ipsi non nisi in sedibus quibusdam custodiri valeant, naturae conditor corpus ad usus animae condidit, in quo sua quasi quaedam vehicula, id est, sensus custodiret. Circa nos sunt omnia sensi-

bilis, quibus utimur; ut sunt quattuor mundi hujus¹⁰ elementa, corporaque ex eis composita. Non enim mortalia nostra corpora sine his possunt permanere. Terra siquidem pascuntur, humore potantur, aere inspirantur, igne caleficantur. Duobus crescunt¹¹ et nutriuntur, terra et aqua: duobus ut vivant administrantur, aere et igne: duo patiuntur in corpus transeuntia, terra et aqua; duo operantur officinam corporis constantia, aer et ignis. Ignea siquidem virtus, cujus sedes in corde est, cibi potusque subtilem per occultos poros in diversas corporis partes vaporem distribuit, faeculentum in secessum discernit. Sed ipse ignis, nisi aereo spiritu insuffletur, ciboque ac potu¹² veluti quibusdam fomentis nutriatur, cito extinguitur, ac sine mora totum corporis aedificium solum collapsumque rigescit, frigore vim caloris superante. Sed de his aliis disserendi locus est.

55. Disc. Haec probabiliter accipio¹³. Sed mecum tractare non desino, qualiter haec sibi met possunt convenire, quomodo incorporales res per se atque invisibiles suo concursu inter se invicem visibilia corpora efficiunt, ita ut nihil aliud sit materia, nullamque aliam causam constitutionis habeat, nisi eorum, quae solo sapientiae intuitu considerantur, inter se ipsa, in seipsis, et non in aliquo contempteratum intuitum¹⁴; praesertim magnifico Boethio, summo utriusque linguae philosopho, in libris suis de Arithmetica talia asserente: *Sapientia est rerum quae sunt, sui que immutabilem substantiam sortiuntur, comprehensio veritatis. Esse autem illa dicimus, quae nec intentione crescunt, nec retractione¹⁵ minuuntur, nec variationibus permutantur, sed in propria semper vi suae se¹⁶ naturae subsidiis nixa custodiunt. Haec autem sunt qualitates, quantitates, formae, magnitudines, parvitates, aequalitates, habitudines, actus, dispositiones, loca, tempora¹⁷, et quicquid aduatum quodam modo corporibus invenitur; quae ipsa quidem natura incorporea sunt, et immutabilis substantiae ratione vigentia, participatione vero corporis permutantur, et tactu variabilis rei in vertibilem inconstantiam transeunt. Haec igitur, quoniam, ut dictum est, natura immutabilem substantiam vique sortita sunt, vere propriae esse dicuntur.*

56. Num ex hac sententia aperte¹⁸ naturae intelligi, aliud esse materiam corpusque ex ea factum, aliud quantitatem et qualitatem, ceteraque, quae sola contemplantur sapientia, immutabilemque naturae suae virtutem semper custodiunt? Materia vero corpusque, quibus accidunt, variabili permutatione diversa inconstantiaque sunt. Quid enim? Numquid verisimile videtur, si ex quantitate et qualitate ceterisque naturalibus accidentibus sibi invicem copulatis materia

VARIAE LECTIONES.

¹ A pos. tt. ² Sic ACE; D quae in eis sunt. ³ Sic CDE, A protendatur. ⁴ Sic CDE; A def. natur. ⁵ cogitantes om. D. ⁶ Sic ADI; C ceteris (que om.). ⁷ A vocat. ⁸ Sic CDE; A vel. ⁹ Sic CDE; A id est sensuum custodia. ¹⁰ Sic CDE; A hujus mundi. ¹¹ crescunt et om. D. ¹² Sic ACE; D ac potu ciboque. ¹³ Sic CDE; A Probabiliter accipio haec. ¹⁴ Sic BCDE; A contempterato intuitu. ¹⁵ Sic D; C retractatione (punct. a. m. subj.), E retractatione. ¹⁶ Sic AC, se om. DE. ¹⁷ A corpore. ¹⁸ A aperte.

subsisteret, necessario et ipsa immutabilis esset? A Nam quod ¹ de causis intelligitur, cur non etiam de effectibus ² earum intelligatur, ut, quemadmodum quantitates et qualitates eorumque similia solo animi intuitu aspicuntur, ita et materia et corpus non sensibus corporeis, sed intellectui succumbant? Nunc vero formatam materiam, qua ³ corpus efficitur—nam informis omnino intelligibilis est—sensu corporeo percipimus; quantitatem vero et qualitatem solo intellectu videmus. Quomodo igitur quantitas et qualitas materiam longe ab eis distantem possunt ⁴ conficere? Mac. Acute admodum falso argumento falleris, aut alios fallere vis. Sed utrum tu ipse de his dubitas, an aliorum de his dubitantium personas arripis, adhuc ignoro. Disc. Utrumque in meipso perspicio. Nam et ex aliorum persona, qui non immerito de talibus aut haesitant, aut penitus ignorant, haec proponere curavi; et meipsum non adhuc tantae puritatis in his esse video, ut jam nil ⁵ amplius de eis inquiram. Mac. Utendum igitur est ⁶, ut opinor, ratione et auctoritate, ut haec ad purum dignoscere valeas. His enim duobus tota virtus invenientiae rerum veritatis constituitur. Disc. Utendum sane. Haec enim a multis quaesita sunt, paucis ⁷ vero ⁸ reperta. Mac. Dic itaque, quid tibi videtur de ipsa materia, ex qua formata corpora fiunt, num ⁹ per se, dum sit informis, sensu an ratione consideratur? Disc. Ratione ¹⁰ profecto; non enim audeo dicere sensu. Nam materia forma carens nullo sensu corporeo potest attingi. Mac. Recte respondisti. Sed vide, ne diutius de his, quae nunc assumpseris, iterum nos interroges. Nam tu talibus nimium moramur ¹¹, cum altiora ad considerationem sui nos invitent. Disc. De his, quae nunc inter nos puro mentis intuitu fuerint definita, non, ut arbitror, ulterius sollicitum te faciam. De eo autem quod dixisti, altiora ad considerandum nos invitant, mirari non desino. Quid enim aliis sit ratione considerandum post Deum, quam ¹² informis materia, non video, dum quaeritur, quid sit materia, quid forma, quid ex materia formaque conficitur, unde materia, num inter primordiales causas, quae primitus a Deo ¹³ conditae sunt, connumeranda sit, an etiam ¹⁴ inter sequentes causas, quae ex primordialibus nascuntur; num in his, quae sensibus incumbunt ¹⁵, an in his, quae intellectui ¹⁶, computanda; et utrum definiri possit, dum adhuc infinita est; an etiam infinita definiri potest; quod rationi videtur resistere, cum a sanctis Patribus ad purum deductum sit, duo solummodo esse, quae nullo modo possint definiri, Deum videlicet atque materiam. Deus siquidem infinitus informisque, quoniam a nullo formatur, dum sit forma omnium. Materia

similiter informis infinita ¹⁷; aliunde enim mari indiget finisque, dum per se non forma ¹⁸, formabilis sit. Et haec similitudo causae omnium ex qua, et in qua, et per quam, et ad quam ¹⁹ sunt, et ipsius causae informis, dico autem ²⁰ riae, quae ad hoc creata est, ut ea, quae per sensibus attingi non possent ²¹, quodam modo sensibiliter appareant ²², e contrario intelligi. Nam summa omnium causa per excellentiam omnium formarum finiumque informis est atque infinita. enim solummodo forma omnium est principalis plusquam forma, omnem formam superans, omnia formabile et informabile formans. Nam et ea quae formari possunt ²³, forma est, quoniam eas appetunt, aut ad eam convertuntur. Et eorum, B formari nequeunt, propter suae excellentiam rae, proximamque ei, videlicet causae, similitudinem. Informitas est. Siquidem ipsa informitas eorum, informabilia sunt, non ideo dicitur informitas omni forma careat, sed quia omnem formam ²⁴ similem intelligibilemque superascendat. Atque ipsa omnium causa et firmari et negari solet, ²⁵ ea sic dicatur, forma est, forma non est, informis est, informitas non est. Quicquid enim de ipsa ²⁶ dicatur, et firmari et negari potest, quia super eo quod dicitur et intelligitur et non intelligitur. Materia vero informis vocatur per privationem omnium formarum. Ab ea siquidem nihil formae sed diversas innumerabilesque recipit formas. Non longe distas a vero. Num igitur materia ²⁷ informis, quoniam solo mentis oculo, ratione dico, percipitur, necessario eam incorpoream esse ²⁸ videtur? Disc. Ne hoc quidem negare ausim. Igitur incorporea est. Disc. Est quidem; ²⁹ a quo iudicio conclusum me esse video. Mac. Ut hoc auctoritate roborari? Disc. Valde; et, ut ³⁰ posco.

57. Mac. Multos de materia disputasse reperiri et mundanae, et divinae sophiae peritorum; paucorum testimonio uti sat est. Sanctus Augustinus in libris Confessionum *informem materiam* ³¹ asserit *mutabilitatem* ³² rerum *mutabilium*, *omnium formarum capacem*. Cui assentit Plato in *Timaeo* similiter *informem materiam esse* dicens *formae capacitatem*. His ambobus sibi hinc consentientem potest sic dici et definiri: *Mutabilitas rerum ³³ mutabilium capacem omnium formarum informis non est*. Sanctus Dionysius Areopagita in libro ³⁴ de divinis Nominibus materiam dicit esse *ornatus et speciei participationem*, quibus *sine* ³⁵ per *informis est* ³⁶ materia, et in nullo intelligi potest sic secundum Dionysium potest colligi. Si mat

VARIAE LECTIONES.

¹ Pro quod A si. ² Sic CDE; A effectus. ³ Sic DE; A quae, C quam. ⁴ Sic CDE: A possunt. ⁵ DE; A nil jam, C jam nihil. ⁶ A esse. ⁷ Sic CDE; A a paucis. ⁸ vero om. D. ⁹ num om. ¹⁰ C Ratio. ¹¹ Sic CE; A ne i. t. n. moremur. D nam. i. t. n. moremur. ¹² C quoniam. ¹³ A a ¹⁴ et. ¹⁵ Sic ACDE. ¹⁶ A intellectibus. ¹⁷ A et infinita. ¹⁸ Sic CDE; A formata. ¹⁹ Sic C A possunt. ²⁰ A appaerent. ²¹ Sic CDE; A formari et formare possunt. ²² D praeparationem. ²³ materia. ²⁴ Sic AD; CE mutabilem. ²⁵ A libris. ²⁶ Sic CE; A sine quibus; D quibus per se sine formis. ²⁷ est om. A.

et formae et speciei participatio, quod A Patris Verbo, omnis forma, sive substantialis, sive formae et speciei participatione caret, est, sed quaedam informitas. Sive ita materia mutabilitas sit formarum causa Augustinum atque Platonem, sive quaedam, speciei, formae, ornatusque e carens secundum Dionysium, non dubitror, si quodam modo intelligi potest, de intellectu percipi. Disc. Jam dudum esse dedi. M. G. Quid? Ipsam speciem, ornatumque, quorum participatione inpraedicta seu mutabilitas in materiam esse aliter nisi mentis contuitu considerullo modo; nam de forma et specie, nullus ornatus fieri potest, omnino inpraedictis rationibus, satis est actum. Itaque vides, ex incorporeis, mutabilitate formarum quidem capaci, ex materia quoddam corporeum, materiam dici reari. Disc. Plane video. M. G. Concedis incorporealis coitu corpora posse fieri. O ratione coactus.

Atqui dum haec ita sint, necessario pora in incorporea posse resolvi, ita non sint, sed penitus soluta. Incorporeali suo concursu mirabilique harmonia conciliant, ut naturalem suum statum et vigorem nullo modo desinant habere; nam, ut quadam similitudine utamur, ex materia umbra nascitur, neque tamen lux in umbra movetur; umbra vero dum causas suas, corpus videlicet atque luxur redire. Umbrarum siquidem causam esse vera ratio edocet, in quibus est, dum in nullo loco apparere valeant circa corpora circumfusam luminis tant enim, qui putant, umbra perire, non apparet. Non enim umbra nihil d. Alioquin non diceret Scriptura: Et lucem diem, et tenebras noctem. Deus dominat, nisi quod ex ipso est; neque deo theoriae aufert veritatem historiae. secundum rerum factarum considerandum tenebras noctemque accipimus, terrae solarium radiorum circumfusum instar conii, semperque globo luminis demque ratio est in minoribus umbris, lumine corporibusque projectis, seu finitae sint, et qualiscunque formae: itaque, ex incorporeis causis, inque easdem iterum resolvi, ipsas una eademque rerum omnium creator procedere.

Ita enim omnium, unigenito videlicet

quae ex qualitate assumitur, materiaeque adjuncta corpus generat, creata est. Ab ipsa quoque omnis informitas. Nec mirum, ex informi forma per excellentiam informitatem, quae est formarum omnium privatio, conditam fieri, quando quidem non solum monogena, sed etiam heterogena, hoc est, non solum quae sunt unius, sed etiam quae sunt diversi generis, et non solum quae per excellentiam, sed etiam quae per privationem dicuntur esse vel non esse, ab eodem fonte omnium manant. Quid igitur? Num jam tibi clare lucet, non sine ratione a nobis dictum esse, ex accidentium concursu corpora fieri, auctoritatem sancti Gregorii Nyssaei sequentibus, cum videas alios, sive latinos auctores, ex incorporeis asserere corpora fieri? Ideoque praedicti patris Gregorii sententiam disputationi nostrae placuit inseri. Ait enim in libro de Imagine, adversus eos, qui dicunt, materiam Deo esse coeternam, agens: *Neque extra ea, quae consequenter inventa sunt, de materia susceptio illa fertur, quae ex intellectuali et immateriali eam subsistere profert. Omnem siquidem materiam ex quibusdam qualitatibus consistere invenimus; quibus si nudata fuerit, per seipsam nulla ratione comprehenditur. At qui unaquaeque qualitatis species ratione subjecto separatur. Ratio autem intellectualis est quaedam et incorporealis theoria; ut puta proposito quopiam animali seu ligno in theoria, seu aliquo alio materialium constitutionem habentium, multa circa subjectum secundum intelligentiam divisione intelligimus, quorum uniuscujusque ad id, quod consideratur, inconfuse habetur ratio. Alia siquidem coloris, et alia gravitatis ratio; alia iterum quantitatis, et alia intelligentiae, quae est secundum tactum proprietatis. Mollities enim et bicubitale, cetera etiam eorum, quae dicta sunt, neque sibi invicem, neque corpori secundum rationem commiscuntur. Nam in unoquoque horum specialis, juxta quam est interpretata, intelligitur causa; nullaque earum, quae circa subjectum theorizantur, alteri qualitati permiscetur. Si ergo intelligibilis color, intelligibilis etiam soliditas et quantitas, et cetera talium specialitatum. Horum autem unumquodque si sublatum fuerit subjecto, omnis ratio corporis simul solvetur. Consequens erit, quorum absentiam solutionis corporis causam invenimus, horum concursum materiale naturam creare assumere. Ut enim non est corpus, cui res, id est odia, et figura, et soliditas, et distantia, et gravitas, ceteraque specialitatum non adsunt, horum autem unumquodque corpus non est, sed alterum quid praeter corpus seorsum invenitur: sic conversim, ubicunque, quae dicta sunt, concurrerint, corporalem substantiam perficiunt. At si intelligibilis est specialitatum intelligentia, intelligibilis quoque na-*

VARIAE LECTIONES.

non om. CE. ² in om. C. ³ D corpora. ⁴ Sic CE; AD apparent. ⁵ Sic CE; etiam CDE; A et. ⁶ Sic CDE; A et. ⁷ Sic ACE; D non nisi, ⁸ Sic A; CDE sequentes. ⁹ species qualitatis. ¹⁰ Sic CDE; A a subjecto ¹¹ Sic CE; D et cubitalis. ¹² Sic CDE; et unum.

*natura Deus dicitur*¹, nil inconsequens, ex incorporali natura has intellectuales occasiones ad corporum generationem² substitutas esse ab intellectuali quidem natura intelligibiles subsistente virtutes, harum vero ad se invicem concursu materialem naturam in generationem adducente.

60. Num itaque vides, maximum fortissimumque praedicti magistri argumentum sufficere? Si enim aliud esset corpus praeter accidentium³ concursum, subtractis eisdem in seipso per seipsum subsisteret. Si quidem omne subjectum per se subsistens accidentium non indiget, ut sit, sicut ipsa⁴. Sive enim accidant ei, sive non accidant; sive in ea sint, quae sine ea esse non possunt, sive ab ea recedant, quae ab ea segregari possunt, seu sola cogitatione, seu actu et opere: suis naturalibus subsidiis semper immutabiliterque subsistit. Corpus autem subtractis accidentibus nullo modo per se subsistere potest, quoniam nulla substantia fulcitur. Nam si quantitatem a corpore subtraxeris, corpus non erit; spatiis enim membrorum numeroque continetur. Similiter si qualitatem ab eo dempseris, deforme⁵ remanebit, et nihil. Eadem ratio in ceteris accidentibus, quibus corpus contineri videtur, contemplanda est. Quod igitur sine accidentibus per se non potest subsistere, nihil aliud intelligendum est praeter eorundem⁶ accidentium concursum esse.

61. Quid ergo mirum, aut rationi contrarium, si similiter accipiamus, magnificum Boëthium non aliud aliquid⁷ *variabilem rem* intellexisse, nisi corpus materiale, quod *ex concursu earum rerum, quae vere sunt*, ut ait ipse, *constituitur*? Et dum in ipso considerantur, mutabilitatem quandam pati necesse est. Nec hoc⁸ mirum, si⁹ aliter res per se immutabiles puro mentis intuitu perspicierent¹⁰ in sua simplicitate, aliter sensu corporeo in aliqua materia ex concursu earum facta compositae, cum videamus ea, quae per se simplicia sunt et incorruptibilia, compositum quoddam atque corruptibile inter se coeuntia perpetrare. Cui¹¹ enim incognitum sit, hanc molem terreni globi ex quattuor simplicibus elementis esse compactam, quae quidem corruptibilis solubilisque dum sit, ea¹² tamen elementa, ex quibus conficitur, in sua simplicitate insolubili permanent? Et haec in omnibus fere corporibus communiter speculatur ratio. Ac de his satis dictum aestimo. Disc. Satis profecto; et jam ad reliquarum categoriarum theoriam redeundum esse video. Nam de his diutius dubitare, minus considerantium rerum naturas esse, dubium non est. Ac per¹³ hoc meae tarditatis in multis me pudet et poenitet. Mac. Non te pudeat, nec poeniteat. Quamvis enim haec¹⁴, de quibus disputamus, tam praecleara sapientibus sint, ut eorum nullus in eis

haesitet, rudibus tamen, et ex¹⁵ inferioribus¹⁶ rationis iter carpentibus, utilia esse ligno. Disc. Nullo modo ambigendum, et hoc¹⁷ periculo; perge¹⁸ ad cetera.

62. Mac. Duas categoriae contemplationi fallor: agendi videlicet et patiendi. Nam di de loco, quaedam de tempore, quantum i disputationis necessitas exigebat, discussim Nil nunc amplius de tempore deque loco a Sufficiunt enim, quae de his dicta sunt. I singulis omnia, quae ratio considerari ap dixerit, aut vix, aut nullum finem disputati Mac. Considera itaque, num actio passioque D. o praedicantur, an, sicut ceterae categ metaphoram dici aestimandum est. Disc.

B phoram sane. Quid enim? Nunquid arbitran has duas aliarum regulas excedere, cum virtutis videantur esse? Mac. Dic, quaeso, q detur, movere et moveri, nonne agere est Disc. Aliter esse non¹⁹ video. Mac. Similiter, amare et amari. Disc. Eadem regula colligim enim verba, sui que similia, activa et pas nemo artium liberalium peritus ignorat. Ma haec²⁰ verba, sive activae, sive passivae signis sint, non jam proprie, sed translate praedicantur, et omnia, quae translate pra non revera, sed quodammodo de eo dicunt neque Deus agit, neque patitur, neque mot movetur, neque amat, neque amatur. Disc. tremis conclusio non parvae indiget consid Nam huic, ut opinor, totius sacrae Script ctorumque Patrum reluctari videtur auctori ties enim, ut nosti, sacra Scriptura Deum pronuntiat agere et pati, amare et amari et diligi, videre et videri, movere et moveri que id genus? Quorum exempla quoniam i bilia sunt, passimque quaerenti occurrunt prolixitatem gignerent²¹, placuit praeterire hoc uno evangelico utendum est exemplo: *git me, diligitur a Patre meo, et ego diligit manifestabo meipsum illi*²². Sanctus item²³ nus in Exemero suo de divino motu haec verba protulit: *Spiritus quidem crev seipsum sine tempore et loco, movet condit tum per tempus sine loco, movet corpus per D locum*. Si itaque agere et pati de Deo, ut mus²⁴, non revera, id est, non proprie pra sequitur, nec movere, nec moveri. Mo agere est, moveri vero pati. Item si nec ag titur, quomodo dicitur amare omnia²⁵, et omnibus, quae ab eo facta sunt? Amare en qui lam²⁶ agentis est, amari vero patientis et finis est²⁷ motus. Sed hoc dico usum

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic D; dicitur om. CE; natura Deus om. D. ² Sic CDE; A generationes. ³ Sic CDE; A eorundem om. D. ⁴ Sic ADE; C aliquid aliud ⁵ hoc om. D. ⁶ Sic CDE; A sed. ⁷ Sic CDE; A p tur. ⁸ CD Cum. ⁹ Sic ADE; C et ¹⁰ Sic CDE; A propter. ¹¹ haec om. A. ¹² Sic CE; pro el que; et om. D. ¹³ Sic ADE; A sed perge. ¹⁴ Sic AD; AE non esse. ¹⁵ haec om. A. ¹⁶ Sic EDE ven. ¹⁷ Sic CDE; A manifesto illi meipsum. ¹⁸ AD iterum; E igitur. ¹⁹ Sic CDE; A prius dixim ADE; omnia om. C ²⁰ Sic CDE; quidam om. A. ²¹ est om. D.

. Nam si quis diligentius rerum inspexerit A
 1, reperiet, quod multa verba, quae cum
 is superficie activa esse videantur, intellectu
 passivam habent significationem, et e con-
 passiva superficies actum significat. Nam qui
 el diligit, ipse patitur; qui vero amatur vel
 ; agit. At si amat Deus quae fecit, profecto
 moveri; suo enim amore movetur. Et si ame-
 his, quae amare possunt, sive sciant, quid
 sivenesciant, nonne apertum est, quia movet?
 liquidem pulchritudinis ipsius ea movet. Quo-
 rgo dicitur neque movere, neque moveri, ne
 r agere et pati, per meipsum considerare ne-
 le per hoc huius quaestionis nodum solvas,
 s postulo. Mac. Putasne, in his, qui agunt,
 ise agentem, aliud posse agere, aliud agere, B
 idemque? Disc. Non unum esse opinor, sed
 sedam a se differentia. Amans enim, hoc est,
 at, substantia quaedam certae ac definitae
 sonae¹, cui accidit quaedam potentia, per
 otet agere, sive agat, sive non. Si vero ipsa
 tia per ipsam potentiam se moverit, ut² ali-
 pat, agere dicitur. Ac per hoc tria quaedam
 r esse, substantia videlicet, cui inest agere
 ejus possibilitatis veluti cujusdam causae
 est in aliqua re agere, sive ipsa actio reci-
 dit, id est, in eandem redcat, seu in alteram
 : personam.

Recte discernis. Quid tibi videtur? Nonne ea-
 cretio est observanda in eo qui patitur, ut
 t patiens, aliud posse pati, aliud ipsum pati,
 elipso quis patiatur, sive ab alio? Disc. Eadem
 s. Mac. Haec igitur tria et in his qui amant, et
 ui amantur, ejusdem naturae non sunt. Disc.
 ut, ut opinor. Alia siquidem natura est sub-
 stantia, alia accidentium. Nam qui agit vel pati-
 tantia est. Posse autem agere vel pati, et
 gere et³ pati accidentia sunt. Mac. Miror, quo-
 ram, quae in praedictis ratiocinationibus et
 t et inventa, ut arbitror, et definita sunt, ob-
 . Disc. Admone, precor, et, quae sunt illa, in
 am revoca. Nam me vixio memoriae, quod est
 negligentem obliviosumque esse non denego.
 recordarisne, collectum conclusumque a nobis
 οὐσία, δύναμις, ἐνέργεια, id est, essentiam,
 e diximus, virtutem et operationem, trinita-
 andam inseparabilem incorruptibilemque no-
 turae esse, quae sibi invicem mirabili natu-
 monia conjuncta sunt, ut et tria unum sint,
 i tria, neque veluti diversae naturae sunt,
 us atque ejusdem, non ut substantia ejusque
 tia, sed quaedam essentialis unitas substan-
 e differentia trium in uno? Disc. Recordor, ac
 s nunquam oblivioni tradam. Apertissimam

namque conditoris imaginem oblivioni tradere, stultis-
 simum est atque miserimum. Sed quorsum isthaec⁴,
 nondum video, nisi forte, quia tria quaedam a se
 invicem discrepantia, dum a te interrogatus respon-
 derim, unum quidem secundum subjectum, duo vero
 secundum accidens esse, quae tria prioribus tribus
 longe videntur abesse. Ac per hoc aut. Tria tria,
 quae diximus unius ejusdemque substantiae esse,
 sola vereque⁵ sunt, id est essentia, virtus, et ope-
 ratio; quae vero nunc a me adlita sunt, id est sub-
 stantia cum accidentibus, possibilitate videlicet
 agendi, ipsiusque possibilitatis effectu, quod est
 agere, superflua esse⁷ nullaque ratione reperta ar-
 bitrandum; aut e contrario; aut etiam, quod rec-
 ctius dicendum mihi videtur, et haec et illa⁷ in
 natura rerum sunt, suisque⁸ naturalibus differentiis
 discernuntur. Sed utrum ita⁹ concedendum, necne,
 tuo iudicio decernendum committo. Mac. Quod novis-
 sime posuisti, rectae¹⁰ rationi videtur convenire. Quis-
 quis enim dixerit, essentialem trinitatem, essentiam
 scilicet, virtutem, operationem, inconcussam incor-
 ruptibilemque omnibus inesse, et¹¹ maxime ratio-
 nabilibus intellectualibusque naturis, a veritate, ut
 opinor, non recedit. Quae trinitas in omnibus, qui-
 bus inest, nec augeri nec minui potest. Sequens vero
 trinitas veluti praecedentis trinitatis effectus quidam
 intelligitur esse. Non enim veritati obstrepat¹², ut
 aestimo, si dicamus, ex ipsa essentia, quae una et
 universalis in omnibus creata est, omnibusque com-
 munis, etque ideo, quia omnium se participantium
 est, nullius propria dicitur esse, singulorum se par-
 ticipantium quandam propriam substantiam, quae
 nullius alicujus est, nisi ipsius solummodo, cujus est,
 naturali progressionem emanare. Cui etiam substantiae
 propria possibilitas inest, quae aliunde non assumit-
 tur, nisi ex ipsa universali virtute ipsius praedictae
 universalis et essentiae et virtutis. Similiter de pro-
 pria operatione specialissimae et substantiae et po-
 testatis dicendum, non aliunde descendere, nisi ab
 ipsa universali operatione ejusdem universalis et es-
 sentiae et virtutis. Nec mirum, si haec tria, quae in
 singulis considerantur, quasi¹³ quaedam accidentia
 praedictae universalis trinitatis dicantur esse, prima-
 eaque apparitiones; quandoquidem ipsa per se
 unum sit¹⁴, et in omnibus, quae ex ea et in ea exis-
 tunt¹⁵, incommutabiliter permanet, nec augeri nec
 minui, nec corrumpi, nec perire potest. Haec vero,
 quae specialissime in singulis considerantur, augeri
 possunt et minui, multipliciterque variari. Non enim
 omnes similiter participes sunt universalis essentiae
 et virtutis et operationis. Alii enim plus, alii minus.
 Nullus tamen participatione ipsius penitus privatur.
 Ipsa quoque in omnibus participantibus se una atque
 eadem permanet, nullique ad participantium se plus

VARIAE LECTIONES.

personae est; est om. D. ¹ Sic CD; AE aut. ² Sic AD; CE vel. ³ Corr.; ACE isthaec; D isthaec
 DE; A ut. ⁴ Sic CDE; A vere, quae. ⁵ Sic CDE; A superflua non esse. ⁶ Sic CE; A et illa, quae
 t illaque in. ⁷ Sic CE; AD suis. ⁸ A itaque. ⁹ Sic C; ADE recte. ¹⁰ Sic CDE; et om. A. ¹¹ Sic
 A obstrepat. ¹² Sic CE; quasi om. AD. ¹³ Sic CE; AD sint. ¹⁴ Sic CE; AD consistunt.

aut minus adest. Sicut lux oculis. Tota enim in A singulis est, et in seipsa. Augeri autem, vel minui, quidam defectus seu profectus est participatio- nis; ideoque non irrationabiliter accidens esse judi- catur.

63. Nam quod semper id ipsum est, vera substan- tia recte dicitur; quod vero variatur, aut ex muta- bilitate instabilis substantiae, aut ex participatione accidentium, sive naturalium sive non naturalium, procedit. Et ne mireris, quaedam accidentia substan- tias dici, quoniam aliis accidentibus subsistunt, dum vides, quantitati, quae sine dubio accidens substantiae est, alia accidentia accidere, ut est color, qui circa quantitatem apparet, et tempora, quae in morosis rerum motibus intelliguntur. Est enim tempus muta- bilium rerum morae motusque certa rationabilisque dimensio. Disc. In hoc nostrae intentionis non dis- crepat finis, ut arbitror. Sed breviter lucideque de hac rerum postrema consideratione definias vellem. Mac. Trinam rerum intelligentiam, hoc est essentiae, virtutis, operationis immutabilem subsistentiam¹ firmumque fundamentum rerum a conditore omnium constitutum ponamus, si placet. Disc. Ponendum arbitror. Mac. Deinde illa trinitas, quae in singulis considerari potest, et a prima trinitate essentiali procedens, veluti praecedentis causae effectus, ejus- que primordiales motus, quaedamque primordialia accidentia pensanda est, ut video. Disc. Hoc² quo- que fatendum. Mac. Quicquid autem illis tribus se- quentibus, sive interius sive exterius, sive natura- liter, sive quibusdam eventibus³ acciderit, vel- uti accidens accidentium fieri videtur. Disc. Huic etiam conclusioni non resisto. Nam cum sint secun- dum Aristotelem decem genera rerum, quae cate- goriae, id est, praedicamenta dicuntur, et huic divi- sioni rerum in genera nullum Graecorum vel⁴ Latino- rum obviare reperimus⁵, sed⁶ sub uno genere omnes primas essentias, quas Graeci *οὐσιας* appellant merito, quia per se sunt, et nullius indigent ut sint, sic enim a conditore omnium veluti quaedam immu- tabilia fundamenta stabilitae sunt⁷, conclusas esse videmus: et ad similitudinem principalis omnium causae mirabili incommutabilique sua trinitate sub- sistunt, hoc est, ut saepe jam dictum, essentia, vir- tute, operatione, cetera vero novem genera acci- dentia esse dicuntur. Nec sine ratione. Non enim per se, sed in praedicta essentiali trinitate subsistunt. Nam quod a Graecis locus et tempus appellantur, *ὄν ἄνυ*, hoc est, sine quibus cetera esse non pos- sunt, non ita⁸ intelligendum, ut inter ea, quae sine loco et tempore non valent subsistere⁹, substantia- lis illa trinitas praedicta rerum computetur. Ea namque loci temporisque auxilio, ut subsistat, r- eget, dum per seipsam ante supraque tempus locum conditionis suae dignitate existat. Sed nov genera, quae solis accidentibus attribuantur, ita auctoribus divisa sunt, ut ipsa accidentia, quae j- mordialiter in essentis conspiciuntur, mox vert- tur in substantias, quoniam aliis accidentibus s- sistunt. Prima siquidem rerum omnium divisio in essentias et accidentia, secunda accidenti- in substantias. Quae fere in infinitum protendi- dum, quod nunc accidens est prioris se, mox sequi- tis se substantia efficitur. Sed de his alibi dispat- dum; nunc vero si tibi videtur, quod nobis pro- situm est, sequamur. Mac. Quid igitur? Patet accidentia non nisi cuiuspiam essentiae aut accide- tis esse? Disc. Nullus artium peritus aliter dixit. Non enim aliam ob¹⁰ causam accidens vocari r- ruit, nisi quia aut essentiae, aut substantiae, alicui accidenti contingit. Mac. Agere et pati a- dentium numero continentur? Disc. Etiam. M- Cuiuspiam igitur substantiae sunt? Haec eter- propriis accidunt substantiis; nam generalibus sentiis nihil accidit. Disc. Nec hoc negarim. M- Dic, quaeso, num summae ac simplici divinae naturae aliquid accidit¹¹? Disc. Absit. Mac. R- ipsa accidit alicui? Disc. Nec hoc quidem dixerit alioquin passibilis, mutabilisque, alteriusque natura capax esse videretur. Mac. Nullum ergo accide- recipit, nullique accidit. Disc. Nullum profect- nullique. Mac. Agere et pati accidentia sunt? D- Et hoc datum est. Mac. Summa igitur omnium cum summumque principium, quod Deus est, agere pati non recipit. Disc. Hujus ratiocinationis¹² violent- nimium coartor. Nam si dixerero, falsum esse¹³, fo- tassis ipsa ratio me¹⁴ deridebit, omneque, quod hu- tenus dedi, vacillare non sinet¹⁵. Si verum, nec- sario sequetur, ut, quod de agere et pati conce- rim, id ipsum etiam de ceteris activis passivisq- verbis, cuiuscunque generis verborum sint, con- dam, hoc est, neque Deus amare, neque amari, nec- movere, neque moveri, similiaque mille; om- magis neque esse, neque subsistere. At¹⁶ si hoc, desne, quot et quantis frequentibus Scripturae crae obruar telis? Undique enim videntur obstrepe- atque hoc falsum esse conclamare. Nec te laetet, D- opinor, quam arduum difficileque simplicibus anti- talia suadere; quandoquidem eorum, qui viden- esse sapientes, dum haec audiunt, aures horrescu- Mac. Noli¹⁷ expavescere. Nunc enim¹⁸ nobis ri- sequenda est, quae¹⁹ rerum veritatem investit- nullaque auctoritate opprimitur, nullo²⁰ modo i- peditur, ne ea, quae et studiose ratiocinantium r-

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic BDE; C *substantiam*, sed corr. *subsistentiam*. A *substantiam*. ² Sic CDE; A *Et A* ³ Sic C; D *eventibus*, E *euntibus*. ⁴ Sic CDE; A *et*. ⁵ Sic CDE; A *reperiamus*. ⁶ Sic A *sed om.* CE. ⁷ Sic CDE; A *stabiliter*. ⁸ Sic ADE; C *itaque*. ⁹ D *consistere*. ¹⁰ Sic CDE; A *ob ali-* ¹¹ D. *Nec hoc negarim—accidit om.* D. ¹² Sic CDE; A *rationis*. ¹³ D *est*. ¹⁴ Sic CDE; *me om.* A. ¹⁵ CDE; *non om.* A; C ad marg. adser. literis minuatiss haecce: *Dedi enim, nullam catagorium proprie et sec- dum accidens posse de se praedicari, quod non sinit ratio vacillare*. ¹⁶ At om. D. ¹⁷ Sic CDE; A *Noli no-* ¹⁸ Sic CDE; *enim om.* A. ¹⁹ Sic CDE; A *quae etsi*. ²⁰ Sic CDE; A *nullo tamen*.

quirit, et laboriose invenit, publice aperiat et pronuntiet.

Sacrae siquidem Scripturae in omnibus secretis auctoritas, quoniam in ea veluti quibuslibet secretis sedibus veritas possidet ⁴. Non taceendum est, ut ipsa semper propriis verborum nominum signis fruatur ⁵, divinam nobis insinuans; sed quibusdam similitudinibus, et translatorum verborum seu nominum more, infirmitati nostrae condescendens, nostrorum rudes infantilesque sensus simplici dorigens. Audi Apostolum dicentem: *Lac vobis edii, non escam*. In hoc enim divina student ut de re ineffabili, incomprehensibili, invisibili quid nobis ad nutriendam nostram fidem ⁶ hum tradant atque suadeant. Siquidem de aliud caste pieque viventibus, studioseque quaerentibus dicendum vel cogitandum, ne in sacra Scriptura reperiuntur, neque ipsius significationibus translationibusque ⁷ his, qui de Deo sive quid credant, sive ut. Quis enim de natura ineffabili quippiam de repertum dicere praesumat, praeter quod de seipsa in suis sanctis organis, Theologis ⁸ dulata est? Sed ut hoc firmius et credas et tenetis Dionysii Theologi testimonium huic prestandum, si tibi videtur, arbitror. Disc. *Vivane, et nil libentius accipio, quam rationem tua auctoritate roboratum*. *Mac. Capitulo de divinis No. inibus auctoritatem sacrae Scripturae Theologus magnis laudibus commendat*. *Ast* ⁹ quia more suo perplexe hyperbaticemutat, idemque valde abstrusus, difficilisque legendum multis videtur, placuit mihi de hac naturam ipsius faciliiori verborum ordine addendum, quam ¹⁰ suo loco scripta est, deponens *universaliter, inquit, non audendum dicere, intelligere quid de superessentiali Divinitate, divinitus nobis ex sacris eloquiis expressa. non super rationem et intellectum et essentialitatis scientia referenda est ad superiores, circa divina temperantia et sanctitate* ¹¹; *in tantum sursum respicientes, quantum seniorum eloquiorum radius*.

ideane, quemadmodum universaliter prohibeatis de occulta Divinitate, praeter quae in ¹² eloquiis dicta sunt, dicere audeat? Quae eloquia gloriosissimo verissimoque nomine superiores claritates, in sanctitate ¹³ et temperantia circa divina coartatas. Idem in eodem et: *Sicut enim incomprehensibilia et inconcreta sunt sensibilibus invisibilia, et his* ¹⁴,

quae sunt in figmento et similitudine simpla, et similitudine carentia, et secundum corporum figuras formati incorporalium intacta, et non figurata informitas; juxta eandem veritatis rationem superat essentialis superessentialis magnitudo, et animos super animum unitas. Et omnibus virtutibus impossibile est, quod super sensum est, arcanumque rationi omnium superrationabile bonum, unitas unifica ¹⁵ *omnis unitatis, et superessentialis essentia, et intellectus invisibilis, et verbum arcanum, irrationabilitas, et invisibilitas, et innominabilitas, secundum nullum eorum quae sunt existens. Et causale quidem essendi omnibus, ipsum autem non esse* ¹⁶, *quippe omnis essentialis summitas, et utcumque ipsa de seipsa proprie et scienter manifestat. De hac igitur, ut dictum est, superessentiali et occulta Divinitate non audendum dicere, neque intelligere quid praeter divinitus nobis expressa. Et enim sic ipsa de semetipsa in eloquiis optime tradidit. Ejus quidem, qualis est, scientia et contemplatio omnibus, quae sunt, invis est, tanquam omnibus* ¹⁷ *essentialiter separata. Haec de sequenda auctoritate solummodo sacrae Scripturae in divinis maxime disputationibus sufficiunt.*

66. Ratio vero in hoc universaliter studet, ut suadeat, certisque veritatis investigationibus ¹⁸ approbet, nil de Deo proprie ¹⁹ posse dici, quoniam superat omnem intellectum, omnesque sensibiles intelligibilesque significationes; qui melius nesciendo scitur; cujus ignorantia vera est sapientia; qui verius fideliusque negatur in omnibus, quam affirmatur ²⁰. Quodcumque enim de ipso negaveris, vere negabis: non autem omne, quodcumque firmaveris, vere firmabis. Siquidem si approbaveris, hoc vel hoc illum ²¹ esse, falsitatis redargueris, quia omnium, quae sunt, quae dici vel intelligi possunt, nihil est ²². Si vero pronuntiaveris, nec hoc, nec illud, nec ullum ille est, verax esse videberis, quia nihil horum, quae sunt et quae non sunt, est; ad quem nemo potest accedere, nisi prius corroborato mentis itinere sensus omnes deserat, et intellectuales operationes, et sensibilia, et omne, quod est et quod non est, et ad unitatem, ut possibile est, inscius restituatur ipsius, qui est super omnem essentialiam et intelligentiam; cujus neque ratio est, neque intelligentia, neque dicitur, neque intelligitur, neque nomen ejus est, neque verbum. Non autem irrationabiliter, ut saepe diximus, omnia, quae a summo usque deorsum sunt, de eo dici possunt quadam similitudine, aut dissimilitudine, aut contrarietate, aut oppositione, quoniam ab ipso omnia sunt ²³, quae de eo praedicari possunt. Non autem similia sibi solummodo condidit, sed et jam dissimilia, quoniam ipse similis est ²⁴ et dissi-

VARIAE LECTIONES.

DE; A possidetur. ⁴ Sic ACDE. ⁵ Sic CDE; A fidem nostram. ⁶ Sic CDE; A utendum est. ⁷ D sic CDE; A theologics. ⁸ Sic CE; AD Et. ⁹ Sic CE; D quo. ¹⁰ Sic CDE; A simplicitate. DE; A sint. ¹¹ Sic CDE; A simplicitate. ¹² Sic CDE; A in his. ¹³ Sic CE; AD unifica unitas. DE non. ¹⁴ Sic CDE; A omnibus tanquam. ¹⁵ Sic CE; AD indagationibus. ¹⁶ Sic CDE; de Deo. ¹⁷ Sic A; C firmatur, D formatur; E qui verius fideliusque cum negatur in omnibus, atur. ¹⁸ Sic CE; A ipsum, D illud. ¹⁹ Sic CDE; A quae dici possunt et intelligi nihil horum sic CDE; A sunt. ²⁰ est om. D.

milis. Contrariorum quoque causa est. Virtute siquidem eorum, quae vere ab eo condita sunt, ea¹ etiam, quae contraria videntur esse, et per privationem² essentiali non sunt, vera ratio³ contineri approbat. Nullum enim vitium invenitur, quod non sit alicujus virtutis umbra, aut quadam fallaci similitudine, aut aperta contrarietate. Similitudine quidem, ut superbia verae potentiae umbram gerit, luxuria quietis, furor fortitudinis, ira correctionis justitiaeque, et⁴ similia. Contrarietate vero, ut malitia bonitatis. Quemadmodum enim bonitas ex non existentibus existentia ducit, ut sint; ita malitia appetit corrumpere omnia quae sunt, et penitus solvere, ut non⁵ sint. Et si hoc esset, id est, si omnia perirent, simul et ipsa periret. Nam si periret natura, periret simul et vitium. Sed virtute bonitatis omnis natura continetur, ne pereat. Adhuc tamen malitia permittitur in ea, videlicet natura, ad laudem bonitatis ex contrario⁶ comparatione et exercitatione⁷ virtutum rationabili operatione, et purgationem ipsius naturae, quando absorbebitur mors in victoria, et sola bonitas in omnibus et⁸ apparebit, et regnabit, et universaliter est⁹ peritura malitia. Sed de his in quinto latius¹⁰ disputabitur¹¹. Nulla itaque auctoritas te terreat ab his, quae rectae contemplationis rationabilis suasio edocet. Vera enim auctoritas rectae rationi non obsistit, neque recta ratio verae auctoritati. Ambo siquidem ex uno fonte, divina videlicet sapientia, manare dubium non est.

67. Una quidem¹² de natura incomprehensibili ineffabilique pie quaerentibus multa concessit ac tradidit et cogitare et dicere, ne verae religionis studium in omnibus sileat, ut et rudes adhuc in fidei simplicitate doctrina¹³ nutriat, et catholicae fidei aemulis instructa armataque, divinis propugnaculis munita respondeat. Altera vero, ut simplices adhuc, in cunabulis Ecclesiae nutritos¹⁴, pie casteque corrigat, ne quid indignum¹⁵ de Deo vel credant, vel aestiment, nec omnia, quae sacrae Scripturae auctoritas de causa omnium praedicat, proprie praedicari examinent¹⁶, sive gloriosissima et summa omnium sint, ut vita, virtus, ceterarumque virtutum nomina; sive media, ut sol, lux, stella, cunctaque¹⁷, quae ex partibus sublimioribus¹⁸ hujus mundi visibilis¹⁹ de Deo praedicantur; sive ex inferioribus visibilis creaturae motibus, ut spiritus, rubis splendor, ortus, tonitrus, ros, imber, pluvia; item aqua, flumen, terra, petra, lignum, vinea, oliva, cedrus, ysopum²⁰, liliu, homo, leo, bos, equus, ursus, pardalis²¹, vermis; item aquila, co-

lumba, piscis, xérre²², ceteraque innumerabili ex natura condita ad naturam conditricem transformatione quadam figurataque significatione runtur. Eoque mirabilius non solum ex creatore Creatorem artificiosa Scriptura translationem verum etiam ex naturae contrariis, ex insar licet, ebrietate, crapula, oblivione, ira, furor concupiscentia, ceterisque similibus, quibus simplicium animi falluntur, quam super transfigurationibus, quae ex natura sunt. Illibis siquidem anima, quamvis admodum naturalium rerum nomina de Deo praedicari proprieque de ipso dici aestimans, fallatur, men omnino decipitur, ut eorum, quae contrari sunt, nomina de conditore rerum praescultans, aut omnino falsa esse judicet et aut figurate dicta et concealat et credat. Dum ita sum territus auctoritate, aut minus eorum animorum expavesco impetum, ut ea, quae tunc clare colligit, indubitanterque definit, fronte pronuntiare confundar; praesertim talibus non nisi inter sapientes tractandibus nil suavius est ad audiendum vera ratione delectabilius ad investigandum, quando quod nil pulchrius ad contemplandum, quando in Sed quid praedicta ratiocinatione moliris expeto.

68. M. Quid tibi viderer his argumenta machinari, nisi ut intelligas, quemadmodum significativa rerum vocabula, sive substantiarum sive accidentium, sive essentialium, trahi non autem proprie, ita etiam significativa naturalium seu non naturalium naturae conditae verba de natura conditrice translative, non proprie posse praedicari? Si enim²³ essentialium vocabula, seu substantiarum, seu accidentium revera, sed quadam necessitate ineffabilis significandae in Deo ponuntur, num ne sequitur, ut et verba, quae essentialium, substantiarum, accidentium significant motus, praedico Deo dici non possint, qui²⁴ omnem essentiam substantiam, omneque accidens, omneque actionem, actionemque et passionem, et quae de talibus dicitur et intelligitur, et quod dicitur dicitur nec intelligitur, et tamen eis inest, praedico ineffabilique suae naturae ex superascendit? Quid enim? Si Deus per iram amor dicitur, dum sit plusquam amor, que superat amorem, cur non eodem modo diceretur, dum omnem²⁵ motum amoris ex quia nihil praeter seipsum appetit, dum et

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CDE; ea om. A. ² Sic CDE; A privationes (per om.). ³ Sic CDE; A ratio. ⁴ Sic CDE; A atque (justitiaeque om. A). ⁵ Sic AD; pro ut non CE ne. ⁶ Sic CE; AD c. ⁷ Sic ACE; E exhortatione. ⁸ Sic CE; et om. AD. ⁹ est om. CDE. ¹⁰ D latius in quinto. ¹¹ Sic C; ADE doctrinae. ¹² Corr., ACE n nutri. ¹³ Sic ACE; D indigne. ¹⁴ Sic CDE; A aestiment; f. existiment? ¹⁵ CDE; A et cuncta. ¹⁶ Sic ADE; visibilis om. C. ¹⁷ Sic CDE; A hyssopus. ¹⁸ Sic CD; A E pardatus. ¹⁹ Sic CDE; A cete. ²⁰ Sic ACE; D autem. ²¹ Sic ADE; C quia. ²² omnem om

omnibus sit? Similiter si ¹ agens et actor, A
 A factor, non jam proprie, sed modo quo-
 lationis nominatur: cur non et agere et
 vel agi vel pati eodem locutionis genere
 retur? De ceteris item ² verbis, quae om-
 nis mutabilis creaturae motus, seu naturales,
 naturales, seu intellectuales, seu rationa-
 na irrationabiles, seu corporales, seu incor-
 seu locales, seu temporales, rectos, obli-
 gulares, circulares, sphaericos significant,
 intelligendum esse arbitror. Disc. Admodum
 me talia rationabiliter fateri; sed auctori-
 tatorum Patrum aliquod munimen ad haec
 da vellem ³ inseras.

ac. Non ignoras, ut opinor, majoris dignitatis
 od prius est natura, quam quod prius est B
 . Disc. Hoc paene omnibus notum est. Mac.
 m priorem esse natura, auctoritatem vero
 didicimus ⁴. Quamvis enim natura simul
 spore creata sit, non tamen ab initio tem-
 que naturae coepit esse auctoritas. Ratio
 m natura ac tempore ex principio rerum ⁵
 . Disc. Et hoc ipsa ratio edocet. Auctoritas
 n ex vera ratione processit, ratio vero ne-
 n ex auctoritate. Omnis enim ⁶ auctoritas,
 ra ratione non approbatur, infirma videtur
 era autem ratio, quoniam suis virtutibus ⁷
 que immutabilis munitur, nullius auctoritatis
 tione roborari indiget. Nil enim aliud mihi
 esse vera auctoritas, nisi rationis virtute
 veritas, et a sanctis Patribus ad poste-
 rilitatem literis commendata. Sed forte tibi
 detur. Mac. Nullo modo. Ideoque prius ratione
 n est in his, quae nunc instant, ac deinde
 late.

isc. Ingredere, quo vis ⁸, ordine; tui etenim ⁹
 us sum. Mac. Num tibi videtur facere et pati
 quo motu facientis vel patientis posse esse?
 e faciente non dubito. Facere enim facientem
 igo suo motu posse non video. Quod vero
 quomodo moveatur in seipso, non iam ¹⁰
 gnosco. Mac. Nonne vides, quia omne, quod
 ad hoc se movet aut movetur, ut id, quod
 facere, ab eo quod non erat, in id quod
 veat ¹¹? Nil enim ab eo, quod non erat, in
 id est, sine suo et alieno motu potest trans-
 ve illos motus sciat sive nesciat. Non jam
 otum illum generalem communemque natura-
 nibus creaturis, quo omnia de nihilo in esse
 tur, sed usitatum temporibus motum, quo
 e mutabilis materia, sive natura movente,
 te, formas quasdam qualitativas accipit. Disc.

Jam perspicio; et meipsum nimiae tarditatis ac-
 cuso, qui non videbam, omne, quod patitur, motus
 suos, seu alienos, seu utrosque pati. Mac. Faciens
 igitur et factum motus suos patiuntur. Nam quod
 facit, suum motum ad faciendum patitur. Quod vero
 fit, suum motum ¹² et alienum sustinet. Suum qui-
 dem, ex eo, quod non erat, in id, quod est, trans-
 eundo, alienum vero, quia non est sui motus causa
 per seipsum, sed facientis se aut naturalis motus,
 aut libera voluntas, aut quaedam necessitas. Quod
 ergo ¹³ fit, ut diximus, et motum proprium et alie-
 num, quod vero facit, proprium solummodo pati-
 tur. Quamvis saepe contingat, ut ab alia causa mo-
 veatur ad faciendum, qui facit, ut et faciens et
 patiens unus atque idem videatur esse. Sed ipse
 facientis ¹⁴ motus, quamvis ex variis causis, sive
 naturalibus, sive libentibus, sive non libentibus
 nascatur, propterea proprius dicitur, quoniam non
 extra ipsum, sed in ipso intelligitur. Disc. Istuc mihi
 a te suasum esse non denego. Ideoque quae restant
 expecto. Mac. Nullum motum principio ac sine carere
 posse arbitror. Non enim aliter ratio sinit, nisi ut
 omnis motus ex quodam principio inchoet, et ad
 quandam finem tendat, in quo, dum pervenerit,
 quiescat. Quod apertissime venerabilis Maximus in
 tertio capitulo de Ambiguis asserit dicens: *Si Deus*
immutabilis ¹⁵ est, utputa omnium plenitudo, omne
autem, quod ex ¹⁶ non existentibus esse accipit, mo-
vetur, merito ad quandam omnino fertur causam.
 Nam, ut alibi docet idem Maximus, *causa omnium*
eadem et ¹⁷ finis omnium est. Deus enim principium,
 id est ¹⁸ causa, omnium creaturarum est ¹⁹ et finis,
 quoniam ab ipso et accipiunt, et incipiunt esse, et
 ad eum moventur, ut in eo quiescant. Idem in eodem
 Capitulo paulo post: *Eorum, quae facta sunt, est*
motus, sive intelligibilium intelligibilia, sive sensibi-
lium sensibilis. Nullum enim ²⁰ eorum, quae facta
sunt, omnino est immobile. Et paulo post: Talem
autem motum virtutem vocant naturalem, ad suum
finem festinantem, qui sacram divinorum nobis ²¹ my-
steriorum scientiam sacre introduxerunt; aut passio-
nem, id est, motum ex altero venientem est alterur,
cujus finis est impassibilitas; aut operationem acti-
vam, cujus finis est per se ipsam ²² perfectio. Nullum
vero eorum, quae facta sunt, suimet finis est, quo-
niam neque sui causa est; alioquin et ingenitum, et
carens principio, et ²³ incommutabile esset, merito
ad nullum quoquomodo habens moveri; transcenderet
enim eorum, quae sunt, naturam, utpote pro nullo
esset, siquidem vera de ipso definitio est, quamvis
aliena, quae dicit, finis est, pro quo omnia, ipse vero
pro nullo: neque per se perfectio; alioquin non effi-

VARIAE LECTIONES.

om. D. ¹ Sic CE; AD autem. ² Sic CDE; A relim. ³ Sic ADE; C dicimus. ⁴ Sic CDE; A rerum
 to. ⁵ Sic CE; AD autem. ⁶ Sic CDE; A virtutibus suis. ⁷ Sic CDE; A videtur mihi. ⁸ Sic BCDE;
 erta; cod. Galei coperta. ⁹ ACDE quoris. ¹⁰ Sic CDE; A enim. ¹¹ A tam. ¹² Sic CDE; A
 ur. ¹³ Sic CDE; motum om. A. ¹⁴ Sic CDE; ergo om. A. ¹⁵ Sic ADE; C faciens. ¹⁶ Sic ADE;
 ibilia. ¹⁷ ex om. CDE. ¹⁸ Sic CDE; et om. A. ¹⁹ Sic CDE; pro id est A et. ²⁰ Sic CDE; est om. A.
 om. D. ²¹ Sic CE; nobis om. AD. ²² Sic CDE; A ipsa. ²³ Sic CDE; A atque.

ceretur jure plenum, et similiter et a nullo esse haberet; per se enim perfectum, quemadmodum et incausate: neque impassibilis; alioquin et manens, et infinitum, et incircumscripsum esset. Non enim pati naturaliter inest, quod naturaliter¹ impassibile est, quod neque amatur ab alio, aut movetur ad aliud quid per amorem. Solutus enim Dei est² finis esse et perfectio et impassibilitas, merito incommutabilis, et pleni, et impassibilis: eorum vero, quae facta sunt, ad finem principio carentem moveri. Omnia enim, quaecumque facta sunt, patiuntur moveri, sicut ea, quae non sunt, per se ipsum motus, aut per se ipsam³ virtus sunt. Si ergo ea, quae genita sunt, rationabilia subsistunt, omnino etiam moventur, utpote ex principio secundum naturam per esse ad finem, secundum cognitionem per bene esse mota. Finis enim eorum, quae moventur, motus ipsum in eo, quod semper est, bene esse est. Sicut et principium est ipsum esse, quod quidem est Deus, qui et esse dat, et bene esse donat, jure principium et finis. Ex ipso enim et absolute moveri nos, ut a principio, et quoquo modo moveri ad se, ut ad finem, est. Si autem movetur contrationabiliter sibi intellectus⁴ intellectualiter, omnino etiam intelligit. Si autem intelligit, omnino amat, quod intelligit. Si amat, patitur omnino ad ipsum, ut amabile, excessum. Si autem patitur, profecto etiam festinat. Si festinat, omnino intendit validum motum. Si autem intendit validum motum, non stat, quousque fiat totum in toto amato, et a toto comprehendatur, libenter totum secundum voluntatem, salutarem accipiens circumscriptionem, ut totum toto afficiatur circumscribente, ut nihil omnino restet velle ex seipso seipsum totum cognoscere valendo circumscripsum, sed ex circumscribente, sicut aer per totum illuminatur lumine, et igne ferrum totum toto liquefactum. Videsne, quomodo praedictus venerabilis magister omnem motum⁵ non nisi his, quae a principio inchoant, et per naturalem motum ad finem suum tendunt, edocet inesse, ipsumque naturalem motum tripliciter definiat sic: *Motus est virtus naturalis ad suum finem festinans*⁶, vel sic: *Motus est passio ex altero veniens ad alterum, cujus finis est impassibilitas*, aut sic: *Motus est operatio activa, cujus finis est per seipsam perfectio*? Quod autem dixit, *motus est passio ab altero veniens ad alterum*, dum de⁷ naturali motu intelligitur, non ita est intelligendum, ut aliud sit principium, ex quo passibilis motus, id est, motum suum patiens inchoat, et aliud finis, quem appetit, dum omnium, quae naturaliter moventur⁸, principium et finis unum sit; est enim Deus, a quo, et per quem, et ad quem moventur omnia: sed quia alius intellectus est⁹ principii, et alius intellectus finis, ideo-

A que quasi alterum et alterum ipsi duo intellectus dicuntur, dum circa unum omnium principium et finem versantur, verbi gratia, veluti si quis dixerit ab intellectu principii ad intellectum finis in Deo.

71. Deinde considera, quia omne, quod principio caret et sine, omni quoque motu carere necesse est. Deus autem ἀναρχος, hoc est, sine principio est, quia nil eum praecedit, nec eum efficit, ut sit. Nec finem habet, quoniam infinitus est. Nil enim post eum intelligitur, dum terminus omnium sit, ultra quem nihil progreditur. Nullum igitur motum recipit. Non enim habet, quo¹⁰ se moveat, dum plenitudo, et locus, et perfectio, et statio, et totum omnium sit: immo etiam¹¹ plusquam plenitudo et perfectio, plusquam locus et statio plusquam totum omnium est. Plus enim est¹² quam quod de se dicitur et intelligitur, quovimodo et dicatur quid de eo et intelligatur. Haec mihi clare lucescunt, ut opinor. Mac. Si igitur omnem motum creaturae distribuas, Deum vero liberum omni motu facis, tantaene tarditatis es, ei, a quo omnem motum abstrahis, facere vel tribuas, cum ista duo indubitanter non nisi in quibus motus inest, fieri posse prioribus rationabilibus conclusionibus, ut arbitror, non incaute de Deo namque Deum esse omnino et credo et intelligo: passionem dico, quae opponitur facere, id est fieri. Quis enim dixerit aut crediderit, quanto magis intellexerit, Deum pati fieri, dum Creator sit, creatura? Dum enim, ut jamdudum inter nos actum est, fieri Deus dicitur, figurata quadam in creaturis suis universaliter, dum in eis non lum intelligitur esse, sine quo esse non possunt, sed etiam¹³ eorum essentia sit. *Esse enim est, superesse Divinitas*¹⁴, ut sanctus ait Dionysius. Dicitur etiam¹⁵ in animabus fidelium fieri, dum per fidem et virtutem in eis concipitur, aut per fidem quodam modo inchoat intelligi. Nil enim aliud est fides, ut opinor, nisi principium quoddam, ex quo cognitio Creatoris in natura rationabili fieri incipit. De facere vero¹⁶ nondum clare video, totam sacram Scripturam, catholicamque fidem factorem omnium Deum lateri audiens. Mac. Facere sine motu facientis esse non posse jam dedisti. Disc. Dedi. Mac. Aut igitur motum Deo dabis, sine quo facere non intelligitur, aut simul et motum et facere ab eo auferes.

72. Haec enim duo inter ea, quae simul sunt, computantur, simulque oriuntur et occidunt. Disc. Motum Deo dare non possum, qui solus immutabilis est, nec habet, quo, vel ad quid se moveat, cum in

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CDE; A universaliter. ² Sic ADE; est om. C. ³ Sic ACDE. ⁴ Sic CDE; A intellectus biliter. ⁵ Sic ADE; C in totum. ⁶ Sic CDE; A festinans finem; (est om. D.) ⁷ Sic ADE; de om. C. ⁸ Sic CDE; A movent. ⁹ Sic CDE; est om. A. ¹⁰ Sic CE; A qua; D quod. ¹¹ Sic CDE; A et. ¹² Sic ADE C Plus est enim; (est om. D.) ¹³ A et. ¹⁴ Sic CE; A superesse autem Divinitatis; D semper esse Divinitatis. ¹⁵ D enim; C etiam et. ¹⁶ D enim.

omnia sint ¹, immo cum sit ipse omnia. Facere A
 b eo auferre non possum, cum sit factor om-
 Mac. Segregabis ergo motum et facere. Disc. No-
 lem, dum inseparabilia esse a se invicem vi-
 lam ² quandam mihi aperias, summaque hac
 itate me liberares, obnixè supplico. Mac. Accipe
 hunc ratiocinandi progressum. Quid tibi vi-
 ? Num Deus erat, priusquam omnia fa-
 Disc. Videtur mihi fuisse. Mac. Accidens ergo
 erat facere. Nam quod ei coaeternum non
 que coessentialia, aut aliud extra eum est,
 l accidens. Disc. Aliud praeter eum et extra
 esse non crediderim; in ipso enim omnia
 et ³ extra ipsum nihil est, nullumque ⁴ ei
 ns temere dederim. Alioquin simplex non
 d lex essentia et accidentibus quaedam com-
). Nam si aliud cum ipso intelligitur, quod
 on est, aut si quippiam ei accidit, profecto
 infinitus est, neque simplex; quod fides ca-
 t, veraque ratio firmissime denegat. Fatetur
 Deum infinitum esse, plusquam ⁵ infini-
 titas enim infinitorum est; et simplicem,
 usquam simplicem; omnium enim simpli-
 simplicitas est. Et cum ipso ⁶ nihil esse
 æd intelligit, quoniam ipse est ambitus
 m, quae sunt, et quae non sunt, et quae
 osunt, et quae esse non possunt, et quae ei
 ontraria seu opposita videntur esse, ut non
 similia et dissimilia. Est enim ipse similitum
 udo, et dissimilitudo dissimilium, oppositorum ⁷
 tio, et contrariorum contrarietas. Hac
 omnia pulchra ineffabilique harmonia in unam
 viam ⁸ colligit atque componit. Nam quae in
 us universitatis opposita sibi met videntur at-
 ontraria et a se invicem dissona, dum ⁹ in
 dissimilitudo ipsius universitatis harmonia consi-
 ur ¹⁰, convenientia consonaque sunt. Mac.
 intelligis, et vide, ne quid de his, quae nun-
 s, de cetero te dedisse poeniteat. Disc. Ingre-
 suo via, ordine; te sequar, et quodcumque jam
 sero, non repetam. Mac. Deus ergo non erat,
 usquam omnia faceret. Disc. Non erat. Si enim es-
 cere omnia ei ¹¹ accideret. Et si ei accideret
 facere, motus et tempus in eo intelligeren-
 D Moveret enim se ad ea faciendae, quae jam
 fecerat, temporeque praecederet actionem
 quae nec sibi coessentialis erat, nec coae-
 Mac. Coaeternum igitur est Deo suum facere

et coessentialia. Disc. Ita credo et intelligo. Mac. Duono
 quaedam sunt Deus et suum facere, hoc est sua
 actio, an unum simplex atque individuum? Disc.
 Unum esse video. Deus enim numerum in se non
 recipit, quoniam solus innumerabilis est, et nume-
 rus sine numero, et supra omnem numerum causa
 omnium numerorum. Mac. Non ergo aliud est Deo
 esse, et aliud facere, sed ei esse id ipsum est ¹² et
 facere. Disc. Huic conclusioni resistere non audeo.
 Mac. Cum ergo audimus, Deum omnia facere, nil aliud
 debemus intelligere, quam Deum in omnibus esse,
 hoc est, essentiam omnium subsistere. Ipse enim
 solus per se vere est, et omne, quod vere in his,
 quae sunt, dicitur esse, ipse solus est. Nihil enim
 eorum, quae sunt, per se ipsum vere est. Quodcum-
 que autem in eo vere intelligitur, participatione
 ipsius, unius qui solus per seipsum vere ¹³ est, acci-
 pit. Disc. Nec hoc negare velim. Mac. Videsne ergo,
 quemadmodum vera ratio categoriam faciendi ¹⁴ ex
 natura divina penitus segregat, mutabilibusque ac
 temporalibus, principioque ac fine carere non valen-
 tibus distribuit? Disc. Hoc quoque clare perspicio;
 et jam ¹⁵ nunc nullam categoriam in Deum cadere,
 incunctanter intelligo.

73. Quid igitur? Num eadem ratione debemus in-
 spicere omnium verborum, quae sacra Scriptura
 de divina natura praedicat, virtutem, ut nil aliud
 per ea aestimemus significari, praeter ipsam sim-
 plicem, incommutabilem, incomprehensibilemque
 C omni intellectu ac significatione divinam essentiam
 et plusquam essentiam? Verbi gratia, dum audimus
 Deum velle, et amare, aut diligere, videre, audire,
 ceteraque verba, quae de eo praedicari possunt,
 nil aliud oportet nos cogitare, nisi ineffabilem ip-
 sius essentiam atque virtutem conaturalibus nobis
 significationibus suaderi, ne in tantum vera ac pia
 Christiana religio de Creatore omnium silcat, ut nil
 de eo fari audeat, ad simplicium animorum instru-
 ctionem, haereticorumque semper veritati insidiar-
 tium, eamque eruere laborantium, minusque in ea
 eruditos fallere appetentium, refellendas astutias.
 Non aliud itaque Deo esse, et velle, et facere, et
 amare, et diligere, et videre, ceteraque huiusmodi,
 quae de eo, ut diximus, possunt praedicari, se-
 D haec omnia in ipso unum id ipsumque ¹⁶ accipiendum,
 suamque ineffabilem essentiam eodem modo, quo se si-
 gnificari sinit, insinuant. Disc. Non aliud quidem. Ubi
 enim est vera et aeterna et insolubilis per se ipsam

VARIAE LECTIONES.

c CE; AD sint omnia. ² Sic CDE; A ideo, ut viam cet. ³ Sic ADE; et om. C. ⁴ Sic CDE;
 A. ⁵ Sic CDE; A nullum. ⁶ Sic CD; A et plusquam; E plusquam. ⁷ Sic AC; D sine ipso; E cum illo.
 CD; seu om. AE; ⁸ Sic CDE; A oppositorumque. ⁹ Sic CDE; A in una concordia. ¹⁰ Sic
 dum om. A. ¹¹ Sic CDE; A et considerantur. ¹² Sic CDE; A ei omnia. ¹³ Sic CDE; A intel-
 ur. ¹⁴ Sic ACE; D non jam. ¹⁵ est om. D. ¹⁶ Sic BCDE; vere om. A. ¹⁷ A etiam. ¹⁸ A ia
 pue.

NOTAE.

erbis categoriam faci- textus codicis E praec-
 fol. 222, b, et desideratur usque ad verba:
 tus de divisionibus deque adunationibus sub-

stantiarum venerabilem magistrum, Maximum dico,
 (lib. II, c. 13 sub fin.). Iis enim folium 223, a codi-
 cis incipit.

ceretur jure plenum, et similiter et a nullo esse haberet; per se enim perfectum, quemadmodum et incausate: neque impassibilitas; alioquin et manens, et infinitum, et incircumscripsum esset. Non enim pati naturaliter inest, quod naturaliter¹ impassibile est, quod neque amatur ab alio, aut movetur ad aliud quid per amorem. Solius enim Dei est² finis esse et perfectio et impassibilitas, merito incommutabilis, et pleni, et impassibilis: eorum vero, quae facta sunt, ad finem principio carentem moveri. Omnia enim, quaecumque facta sunt, patiuntur moveri, sicut ea, quae non sunt, per se ipsum motus, aut per se ipsam³ virtus sunt. Si ergo ea, quae genita sunt, rationabilia subsistunt, omnino etiam moventur, utpote ex principio secundum naturam per esse ad finem, secundum cognitionem per bene esse mota. Finis enim eorum, quae moventur, motus ipsum in eo, quod semper est, bene esse est. Sicut et principium est ipsum esse, quod quidem est Deus, qui et esse dat, et bene esse donat, jure principium et finis. Ex ipso enim et absolute moveri nos, ut a principio, et quoquo modo moveri ad se, ut ad finem, est. Si autem movetur contrationabiliter sibi intellectuale⁴ intellectuale, omnino etiam intelligit. Si autem intelligit, omnino amat, quod intelligit. Si amat, patitur omnino ad ipsum, ut amabile, excessum. Si autem patitur, profecto etiam festinat. Si festinat, omnino intendit validum motum. Si autem intendit validum motum, non stat, quousque fiat totum in toto amato, et a toto comprehendatur, libenter totum secundum voluntatem, salutarem accipiens circumscriptionem, ut totum⁵ toto afficiatur circumscribente, ut nihil omnino restet velle ex seipso seipsum totum cognoscere valendo circumscripsum, sed ex circumscribente, sicut aer per totum illuminatur lumine, et igne ferrum totum totum liquefacit. Videsne, quomodo praedictus venerabilis magister omnem motum⁶ non nisi his, quae a principio inchoant, et per naturalem motum ad finem suum tendunt, edocet inesse, ipsumque naturalem motum tripliciter definiat sic: *Motus est virtus naturalis ad suum finem festinans*⁷, vel sic: *Motus est passio ex altero veniens ad alterum, cujus finis est impassibilitas*, aut sic: *Motus est operatio activa, cujus finis est per seipsam perfectio*? Quod autem dixit, *motus est passio ab altero veniens ad alterum*, dum de⁸ naturali motu intelligitur, non ita est intelligendum, ut aliud sit principium, ex quo passibilis motus, id est, motum suum patiens inchoat, et aliud finis, quem appetit, dum omnium, quae naturaliter moventur⁹, principium et finis unum sit; est enim Deus, a quo, et per quem, et ad quem moventur omnia: sed quia alius intellectus est¹⁰ principii, et alius intellectus finis, ideo-

que quasi alterum et alterum ipsi duo iudicantur, dum circa unum omnium principium finem versantur, verbi gratia, veluti si quid ab intellectu principii ad intellectum finis in-

71. Deinde considera, quia omne, quod per caret et fine, omni quoque motu carere necesse Deus autem ἀναρχος, hoc est, sine principio, quia nihil eum praecedat, nec eum efficit. Nec finem habet, quoniam infinitus est. N post eum intelligitur, dum terminus omnium ultra quem nihil progreditur. Nullum igitur recipit. Non enim habet, quo¹¹ se moveat plenitudo, et locus, et perfectio, et stat totum omnium sit: immo etiam¹² plusquam plenitudo et perfectio, plusquam locus et plusquam totum omnium est. Plus enim quam quod de se dicitur et intelligitur, modo et dicitur quid de eo et intelligitur. Haec mihi clare lucescunt, ut opinor. MAC. Et omnem motum creaturae distribuis, Deum berum omni motu facis, tantaene tarditatis ei, a quo omnem motum abstrahis, facere tribuas, cum ista duo indubitanter non nisi quibus motus inest, fieri posse prioribus rationibus conclusionibus, ut arbitror, non incautis? DISC. De pati nullo modo dubitarim, impa- namque Deum esse omnino et credo et in passionem dico, quae opponitur facere, id est. Quis enim dixerit aut crediderit, quanto magis intellexerit, Deum pati fieri, dum Creator a creatura? Dum enim, ut jamdudum inter nos actum est, fieri Deus dicitur, figurata quadam ratione dici manifestum est. Fieri siquidem actum in creaturis suis universaliter, dum in eis nihil intelligitur esse, sine quo esse non potest, sed etiam¹³ eorum essentia sit. *Esse enim est, superesse Divinitas*¹⁴, ut sanctus ait Deus. Dicitur etiam¹⁵ in animabus fidelium fieri, et per fidem et virtutem in eis concipitur, et fidem quodam modo inchoat intelligi. Nil enim est fides, ut opinor, nisi principium quodam quo cognitio Creatoris in natura rationali incipit. De facere vero¹⁶ nondum clare vitam sacram Scripturam, catholicamque factorem omnium Deum lateri audiens. MAC. sine motu facientis esse non posse jam dedit. Dedi. MAC. Aut igitur motum Deo dabis, sine quo non intelligitur, aut simul et motum et facere auferes.

72. Haec enim duo inter ea, quae simul computantur, simulque oriuntur et occidunt. Motum Deo dare non possum, qui solus immovens est, nec habet, quo, vel ad quid se moveat

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CDE; A universaliter. ² Sic ADE; est om. C. ³ Sic ACDE. ⁴ Sic CDE; A in- biliter. ⁵ Sic ADE; C in totum. ⁶ Sic CDE; A festinans finem; (est om. D.) ⁷ Sic ADE; de om. C. CDE; A movent. ⁸ Sic CDE; est om. A. ⁹ Sic CE; A qua; D quod. ¹⁰ Sic CDE; A et. ¹¹ S C Plus est enim; (est om. D.) ¹² A et. ¹³ Sic CE; A superesse autem Divinitatis; D semper esse et ¹⁴ D enim; C etiam et. ¹⁵ D enim.

ipso omnia sint ¹, immo cum sit ipse omnia. Facere vero ab eo auferre non possum, cum sit factor omnium. *MAC.* Segregabis ergo motum et facere. *DISC.* Non id quidem, dum inseparabilia esse a se invicem video. *MAC.* Quid ergo factururus eris? *DISC.* Nescio; atque ideo viam ² quandam mihi aperias, summaque hac difficultate me liberares, obnixè supplico. *MAC.* Accipe igitur hunc ratiocinandi progressum. Quid tibi videtur? Num Deus erat, priusquam omnia faceret? *DISC.* Videtur mihi fuisse. *MAC.* Accidens ergo ei ³ erat facere. Nam quod ei coaeternum non est atque coessentialia, aut aliud extra eum est, aut ei accidens. *DISC.* Aliud praeter eum et extra eum esse non crediderim; in ipso enim omnia sunt, et ⁴ extra ipsum nihil est, nullumque ⁵ ei accidens temere dederim. Alioquin simplex non est, sed ex essentia et accidentibus quaedam compositio. Nam si aliud cum ipso intelligitur, quod ipse non est, aut si quippiam ei accidit, profecto neque infinitus est, neque simplex; quod fides catholica, veraque ratio firmissime denegat. Fatetur enim Deum infinitum esse, plusquam ⁶ infinitum; infinitas enim infinitorum est; et simplicem, et plusquam simplicem; omnium enim simplicium simplicitas est. Et cum ipso ⁷ nihil esse credit vel intelligit, quoniam ipse est ambitus omnium, quae sunt, et quae non sunt, et quae esse possunt, et quae esse non possunt, et quae ei ⁸ contraria seu opposita videntur esse, ut non dicam similia et dissimilia. Est enim ipse similitudinis similitudo, et dissimilitudo dissimilium, oppositorum ⁹ oppositio, et contrariorum contrarietas. Haec enim omnia pulchra ineffabilique harmonia in unam concordiam ¹⁰ colligit atque componit. Nam quae in partibus universitatis opposita sibi videntur atque contraria et a se invicem dissona, dum ¹¹ in generalissima ipsius universitatis harmonia considerantur, convenientia consorsque sunt. *MAC.* Recte intelligis, et vide, ne quid de his, quae nunc atteris, de caetero te dedisse poeniteat. *DISC.* Ingrederere, quo vis, ordine; te sequar, et quodeunque jam concessero, non repetam. *MAC.* Deus ergo non erat, priusquam omnia faceret. *DISC.* Non erat. Si enim esset, facere omnia ei ¹² accideret. Et si ei accideret omnia facere, motus et tempus in eo intelligerentur ¹³. Moveret enim se ad ea faciendae, quae jam ¹⁴ fecerat, temporeque praecederet actionem suam, quae nec sibi coessentialis erat, nec coaeterna. *MAC.* Coaeternum igitur est Deo suum facere

et coessentialia. *DISC.* Ita credo et intelligo. *MAC.* Duone quaedam sunt Deus et suum facere, hoc est sua actio, an unum simplex atque individuum? *DISC.* Unum esse video. Deus enim numerum in se non recipit, quoniam solus innumerabilis est, et numerus sine numero, et supra omnem numerum causa omnium numerorum. *MAC.* Non ergo aliud est Deo esse, et aliud facere, sed ei esse id ipsum est ¹⁵ et facere. *DISC.* Huic conclusioni resistere non audeo. *MAC.* Cum ergo audimus, Deum omnia facere, nil aliud debemus intelligere, quam Deum in omnibus esse, hoc est, essentiam omnium subsistere. Ipse enim solus per se vere est, et omne, quod vere in his, quae sunt, dicitur esse, ipse solus est. Nihil enim eorum, quae sunt, per se ipsum vere est. Quodcumque autem in eo vere intelligitur, participatione ipsius, unius qui solus per seipsum vere ¹⁷ est, accipit. *DISC.* Nec hoc negare velim. *MAC.* Videsne ergo, quemadmodum vera ratio categoriam faciendi ¹⁸ ex natura divina penitus segregat, mutabilibusque ac temporalibus, principioque ac fine carere non valentibus distribuit? *DISC.* Hoc quoque clare perspicio; et jam ¹⁹ nunc nullam categoriam in Deum cadere, incunctanter intelligo.

75. Quid igitur? Num eadem ratione debemus inspicere omnium verborum, quae sacra Scriptura de divina natura praedicat, virtutem, ut nil aliud per ea aestimemus significari, praeter ipsam simplicem, incommutabilem, incomprehensibilemque ²⁰ omni intellectu ac significatione divinam essentiam et plusquam essentiam? Verbi gratia, dum audimus Deum velle, et amare, aut diligere, videre, audire, ceteraque verba, quae de eo praedicari possunt, nil aliud oportet nos cogitare, nisi ineffabilem ipsius essentiam atque virtutem connaturalibus nobis significationibus suaderi, ne in tantum vera ac pia Christiana religio de Creatore omnium sileat, ut nihil de eo fari audeat, ad simplicium animorum instructionem, haereticorumque semper veritati insidiantium, canique eruerè laborantium, minusque in ea eruditos fallere appetentium, refellendas astutias. Non aliud itaque Deo esse, et velle, et facere, et amare, et diligere, et videre, ceteraque huiusmodi, quae de eo, ut diximus, possunt praedicari, se haec omnia in ipso unum id ipsumque ²¹ accipiendum, suamque ineffabilem essentiam eodem modo, quo se significari sinit, insinuant. *DISC.* Non aliud quidem. Ubi enim est vera et aeterna et insolubilis per se ipsam

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CE; AD sint omnia. ² Sic CDE; A ideo, ut viam cet. ³ Sic ADE; et om. C. ⁴ Sic CDE; et om. A. ⁵ Sic CDE; A nullum. ⁶ Sic CD; A et plusquam; E plusquam. ⁷ Sic AC; D sine ipso; E cum illo. ⁸ Sic CD; seu om. AE; ⁹ Sic CDE; A oppositorumque. ¹⁰ Sic GDE; A in una concordia. ¹¹ Sic CDE; dum om. A. ¹² Sic CDE; A et considerantur. ¹³ Sic CDE; A ei omnia. ¹⁴ Sic CDE; A intelligeretur. ¹⁵ Sic ACE; D non jam. ¹⁶ est om. D. ¹⁷ Sic BCDE; vere om. A. ¹⁸ A etiam. ¹⁹ A ia ipsumque.

NOTAE.

¹ Verbis categoriam faci- textus codicis E praeciviliter fol. 222, b, et desideratur usque ad verba: Haec de divisionibus deque adunationibus sub-

stantiarum venerabilem magistrum, Maximum dico, (lib. II, c. 13 sub fin.). Iis enim folium 223, a codicis incipit.

simplicitas, ibi aliud, et ¹ multum, diversumque fieri impossibile est.

74. Vellem tamen apertius mihi suadeas, ut clare videam, dum audio Deum amare vel amari, nil aliud nisi ipsius naturam sine ullo motu amantis vel amati intelligam. Cum enim hoc mihi fuerit suavis, nullo modo haesitabo, ubicunque legero seu audiero, ipsum velle, vel desiderare et desiderari, diligere et diligi, videre et videri, appetere et appeti, movere similiter et moveri. Haec enim ² omnia uno eodemque accipienda sunt intellectu. Ut enim voluntas, et amor, et dilectio, visio, desiderium quoque et motus, dum de eo praedicantur, unum idipsumque nobis insinuant; ita verba, seu activa, seu passiva, seu neutralia sint, et cujuscunque modi significatione proferantur, nulla intelligentiae differentia intelliguntur discrepare, ut opinor. **MAC.** Nec in talibus deceptum te reor; ita enim sunt ³, ut arbitraris. Primum igitur hanc amoris definitionem accipe: Amor est connexio ac ⁴ vinculum, quo omnium rerum universitas ⁵ ineffabili amicitia insolubilique unitate copulatur. Potest et ⁶ sic defini: Amor est naturalis motus omnium rerum, quae in motu sunt, finis quietaque statio, ultra quam nullus creaturae progreditur motus. His definitionibus aperte sanctus Dionysius astipulatur in amatoris hymnis, sic dicens: *Amorem sive divinum, sive angelicum, sive intellectualem, sive animale, sive naturalem dicamus, unitivam quandam et continuativam intelligamus virtutem, superiora quidem moventem in providentiam inferiorum, et aequiformia iterum in sociabilem vicissitudinem, et novissima subjecta ad meliorum et superpositorum conversionem.* Idem in eisdem: *Quoniam ex uno multos amores ordinavimus, nunc iterum omnes in unum et complicitum amorem, et omnium ipsorum patrem convolvamus simul et congregemus ⁷ ex multis, primo in duas comprehendentes eum amatorias universaliter virtutes, quarum potentatur et principatur omnino ex omnium summitate omnis amoris immensurabilis causa, et ad quam extenditur connaturaliter unicuique existentium et existentibus omnibus universalis amor.* Idem ⁸ in eisdem: *Age nunc, et has iterum, hoc est, amoris virtutes in unum congregantes dicamus, quia una quaedam est simplex virtus, seipsam movens ad unitivam quandam temperantiam ex optimo usque existentium novissimum, et ab illo iterum consequenter per omnia usque ad optimum; ex se ipsa, et per se ipsam, et ad seipsam seipsam reducens, et in seipsam semper eodem modo revoluta.* Merito ergo amor Deus dicitur, quia omnis amoris causa est, et per omnia diffunditur, et in unum colligit omnia, et ad seipsam ineffabili re-

gressu revolvitur, totiusque creaturae amatoris motus in seipso terminat. Ipsa quoque divinae naturae in omnia, quae in ea et ab ea sunt, diffusio omnia amare dicitur, non quia ullo ⁹ modo diffundatur, quod omni motu caret, omniaque simul implet, sed quia rationalis mentis contuitum per omnia diffundit et movet, dum diffusionis et motus animi causa sit, ad eum inquirendum et invenendum et, quantum possibile est, intelligendum, quia omnia implet, ut sint, et universalis veluti amoris pacifica copulatione in unitatem inseparabilem, quae est, quod ipse est, universa colligit et inseparabiliter ¹⁰ comprehendit. Amari item dicitur ab omnibus, quae ab eo sunt, non quod ab eis aliquid patitur, qui solus impassibilis est, sed quia eum omnia appetunt, ipsiusque pulchritudo omnia ad se attrahit ¹¹. Ipse enim solus vere amabilis est, quia solus summa ac ¹² vera bonitas et pulchritudo est: omne siquidem, quodcunque in creaturis vere bonum, vereque pulchrum amabileque ¹³ intelligitur, ipse est. Sicut enim nullum bonum essentiale est, ita nullum pulchrum seu amabile essentiale, praeter ipsum solum.

75. Sicut ergo lapis ille, qui dicitur magnes ¹⁴, quamvis naturali sua virtute ferrum sibi met ¹⁵ propinquans ad se attrahat, nullo modo tamen, ut hoc faciat, se ipsum movet, aut a ferro aliquid patitur, quod ad se attrahit: ita rerum omnium causa omnia, quae ex se sunt, ad seipsam reducit, sine ullo sui motu, sed sola suae pulchritudinis virtute. Hinc idem sanctus Dionysius inter cetera ait: *Quare autem Theologi Deum aliquando quidem amorem, aliquando vero dilectionem, aliquando amabile et dilectabile vocant ¹⁶?* Concluit sermonem sic dicens: *quia eo quidem movetur, eo vero movet.* Quam conclusionem apertius ¹⁷ venerabilis Maximus exponens ait: *ut amor quidem subsistens Deus et dilectio movetur ¹⁸, ut vero amabile et dilectum movet ad seipsam omnia amoris et delectationis ¹⁹ acceptiva.* Et planius iterum proferendum: *Movetur quidem, quasi conjunctionem ingerens inseparabilem amoris et dilectionis eorum acceptivis; movet autem, quasi attrahens per naturam eorum, quae in ipsum ²⁰ moventur, desiderium, et iterum movet et movetur ²¹, quasi sitiens sitiri, et amans amari, et diligens diligi.* Nam et lux ista sensibilis, quae totum visibilem mundum implet ²², dum sit semper immobilis, quamvis vehiculum ejus, quod solare corpus dicimus, per media aetheris spatia circa terram aeterno motu volvatur, ipsa vero lux ab ipso vehiculo, veluti quodam fonte inexhausto, manans, ita totum mundum radiorum suorum immensurabili diffusione perfundit, ut nullum locum relinquat, quo se moveat ²³, manetque semper immobilis. Ubique enim in ²⁴

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CD; et om. A. ² Sic CD; enim om. A. ³ Sic CD; pro sunt A possunt. ⁴ Sic CD; A aut. ⁵ Sic CD; A universalitas. ⁶ Sic C; A etiam, D ac. ⁷ D animalium. ⁸ D congerimus. ⁹ Sic CD; A Item. ¹⁰ C nullo; D in illo. ¹¹ Sic CD; A inseparabiliterque ¹² Sic CD; A trahit. ¹³ Sic CD; A et. ¹⁴ Sic CD; A et amabile. ¹⁵ Sic A; CD magnetes. ¹⁶ Sic CD; A sibi. ¹⁷ Sic AD; C evocant. ¹⁸ A aptius. ¹⁹ eo vero movet — movetur om. D. ²⁰ Sic C; D dilectionis. ²¹ Sic CD; A in se ipsum. ²² Sic CD; A moreturque. ²³ Sic C; A implet mundum (implet om. D.) ²⁴ Sic CD; A movet ²⁵ Sic CD; in om. A.

nundo est plena semper et integra, nullum locum deserens vel appetens praeter portiunculam quandam inferioris hujus aëris circa terram, quam ad capiendam umbram telluris, quae nox dicitur, relinquit; omnium tamen animalium lumen sentire valentium obtutus movet, et ad seipsam attrahit, ut per eam aspiciant, quantum aspicerere possunt¹, quod aspicerere possunt², ideoque moveri putatur, quia radios oculorum, ut ad se moveantur, permovet³, hoc est, oculorum motionis ad videndum causa est. Et ne mireris audiens, naturam lucis, quae est ignis, totum mundum sensibilem implere, immutabiliterque⁴ ubique esse; nam et sanctus Dionysius hoc docet in libro de caelesti⁵ Ierarchia: sanctus item Basilius in Exemero eadem affirmat: *substantiam quidem luminis ubique esse, in vero mundi⁶ luminari- bus, sive magnis, sive parvis, naturali quadam operatione prorumpere, non ut solum illuminet, sed ut motibus caelestium corporum omne⁷ tempus distinguat.* Quid dicam de artibus, quas sapientes liberales appellant disciplinas, quae, in semetipsis per semetipsas plenae, integrae, immutabilesque permanent, moveri tamen dicuntur, quando⁸ rationabilis animi contuitum ad se quaerendas inveniendasque permovent⁹, et ad se considerandas attrahunt, ita ut et¹⁰ ipsae, dum per se, ut diximus, immutabiles sunt¹¹, moveri tamen in mentibus sapientum videantur, cum eas moveant? Et multa alia, in quibus divinae virtutis obscura conspicitur similitudo. Ipsa enim est super omnem similitudinem, omneque excellit exemplum. Quae dum per se et in se immutabiliter aeternaliterque stat, movere tamen omnia dicitur, quoniam per eam et in ea omnia subsistunt, et ex non esse in esse adducta sunt. Essendo enim est¹²: omnia vero¹³ de nihilo ad esse procedunt¹⁴. Et ad se omnia attrahit: moveri quoque dicitur, quoniam seipsam ad seipsam movet, ac per hoc seipsam movet, ac veluti a seipsa movetur. Deus itaque per seipsum amor est, per seipsum visio, per seipsum motus: et tamen neque motus est, neque visio, neque amor, sed plus quam amor, plus quam visio, plus quam motus. Et est per seipsum amare, videre, movere: nec tamen est per seipsum amare, videre, movere¹⁵, quia est¹⁶ plus quam amare, videre, movere. Item per seipsum amari est, viderique, moverique: non tamen per seipsum moveri est, nec videri, neque amari, quoniam plus est, quam ut possit amari, et videri, et moveri. Amat igitur seipsum et amatur a seipso, in nobis et in seipso: nec tamen amat seipsum nec

A amatur a seipso, in nobis et in seipso, sed plus quam amat et amatur in nobis et in seipso. Videt seipsum et videtur a seipso, in seipso et in nobis: nec tamen videt seipsum, nec videtur a seipso, in seipso et in nobis, sed¹⁷ plus quam videt, et videtur in seipso, et in nobis. Movet seipsum et movetur a seipso, in seipso et in nobis: non¹⁸ tamen movet seipsum, nec movetur a seipso, in seipso, et in nobis, quia plus quam movet et movetur in seipso et in nobis.

76. Et haec est cauta et salutaris et catholica de Deo praedicanda professio, ut prius de eo juxta catafaticam, id est affirmationem¹⁹, omnia sive nominaliter²⁰, sive verbaliter praedicemus, non²¹ tamen proprie, sed translative; deinde ut omnia, quae de eo²² praedicantur per catafaticam, eum esse negemus per apofaticam, id est negationem, non²³ tamen translative, sed proprie²⁴. Verius enim negatur Deus quid²⁵ eorum, quae de eo praedicantur esse, quam affirmatur esse: deinde super omne, quod de eo²⁶ praedicatur, superessentialis natura, quae omnia creat et non creatur, superessentialiter superlaudanda est. Quod ergo Deus verbum caro factum suis discipulis ait: *Non vos estis, qui loquimini, sed spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis, vera ratio cogit nos de²⁷ aliis similibus similiter credere, dicere²⁸, intelligere. Non vos estis, qui amatis, qui videtis, qui movetis, sed spiritus Patris vestri²⁹, qui loquitur in vobis veritatem de me et Patre meo et seipso, ipse amat et videt me, et Patrem meum et seipsum in vobis, et movet seipsum in vobis³⁰, ut diligatis me et Patrem meum.* Si ergo seipsam sancta Trinitas in nobis et in seipsa amat, seipsam³¹ et videt et movet: pro certo a seipsa amatur, videtur, movetur, secundum excellentissimum modum, nulli creaturae cognitum, quo seipsam et amat et videt et movet, et a seipsa, in seipsa, et in creaturis suis amatur, videtur, movetur, cum sit super omnia, quae de se dicuntur. De ineffabili enim quis et quid potest fari, cujus nec nomen proprium, nec verbum, nec ulla vox propria invenitur, nec est, nec fieri potest, *qui solus habet immortalitatem et lucem habitat inaccessibilem? Quis enim cognovit intellectum Domini? Sed priusquam praesentem disputationem terminemus, sancti Dionysii de divino statu motuque capitulum³² visum est mihi huic loco inserendum³³, si tibi videtur.*

77. Disc. Videtur plane, atque hac novissima rationatione ab omni ambiguitate purgatum me esse³⁴ video. MAC. In libro de divinis nominibus: *Reliquum*

VARIAE LECTIONES.

¹ aspicerere om. D. ² —³ Sic CD; A possint. ⁴ Sic CD; A promovet. ⁵ Sic AC; D immutabilemque ⁶ De ecclesiastica ⁷ AD mundi vero. ⁸ Sic CD; A omnium. ⁹ Sic CD; A quoniam. ¹⁰ Sic CD; A promovent ¹¹ Sic CD; et om. A ¹² Sic CD; A sint. ¹³ Sic A; pro est CD eam. ¹⁴ Sic A; vero om. CD. ¹⁵ Sic C; D producant. ¹⁶ Sic AD; C movere, videre, amare. ¹⁷ Pro quia est D sed. ¹⁸ Sic C; pro sed AD quia. ¹⁹ A nec (non om. D.) ²⁰ Sic C; AD affirmativam. ²¹ Sic CD; A nominabiliter. ²² D nec. ²³ Sic CD; A de Deo. ²⁴ D nec. ²⁵ A non tamen proprie sed translative. ²⁶ Sic CD; pro Deus quid A aliquid. ²⁷ Sic CD; A ea. ²⁸ Sic CD; de om. A. ²⁹ Sic AD; C et dicere. ³⁰ Sic AD; vestri om. C. ³¹ Sic CD; A in vobis seipsum. ³² Sic CD; A seipsum. ³³ Sic A; capitulum om. CD. ³⁴ Corr.; ACD inferendum. ³⁵ Sic CD; esse om. A.

autem, inquit, ut de diviōe statu sive sede ³ dicamus. A Quid autem aliud praeter manere ipsum in seipso Deum, et immobili naturali immutabilitate animo defixum ⁴ esse, et supercollocari secundum eadem et circa idipsum, et similiter operari, et secundum stabilissimum ipsum ex seipso ⁵ omni modo subsistere, et secundum idipsum intransmutabilem et universaliter immutabilem, et haec superessentialiter? Etenim ipse est omnium stationis et aedificationis causalis, qui est super omnem aedificationem et stationem, et in seipso omnia constituit, et priorum bonorum statione immobilis ⁶ et custodita. Quid autem? Et cum iterum Theologi et in omnia provenientem et mutabilem dicunt immutabilem, nonne divinitus et hoc intelligendum? Moveri enim ipsum pie arbitrandum, non secundum delationem, aut alienationem, aut alternationem, aut conversionem, aut localem motum, non rectum, non circulariter ferentem, non ex ambobus, non intelligibilem, non amabilem, non naturalem, sed in essentiam ducere Deum et continere omnia, et universaliter omnibus providere ⁷, et adesse omnibus omnium immensurabili circumstantia, et in existentia omnia providis processionibus et operationibus. Sed et motum Dei immutabili divinitus ratione concedendum laudare, et rectus quidem inflexibilis intelligendus, et irrevocabilis processio operationum, et ex ipso omnium generatio: elicoeides vero, id est, obliquus stateralis ⁸ processio, et fertilis status: quod autem secundum cyclum, id ipsum, et media, et extrema

continens et continenda continere, et in ipsum a provenientium conversio. Disc. Ordo exigit, ut brevem ⁹ complexionem de eo, quod agere et seu facere et fieri de Deo proprie praedicare valeat, colligas, ac sic ⁷ terminum libello imy Mac. Jamdudum dedisti, ni fallor, non aliud esse et agere seu facere, sed unum atque id ei est et esse, et agere, et facere. Non enim pit simplex natura intellectum substantiae et dentium.

78. Disc. Inconcusse quidem ⁹ dodi. Mac. Ut de eo praedicatur esse, dum non sit proprie quoniam plus est quam esse, et causa omnis essentiae et substantiae ⁹, ita etiam de eo agere et facere, dum sit plus quam agere et fieri et causa omnium faciendi et agendi, sine ullo qui secundum accidens possit intelligi, super omni motum. Omnium namque motuum, omni accidentium, sicut et omnium essentiarum, est atque principium. Disc. Et hoc indubi concesserim. Mac. Quid igitur aliud restat, intelligas, omnino necesse esse, ut, quemadmodum ab ipso et esse, et agere, et facere proprie aut ita et pati et fieri auferatur. Quod enim agere facere non recipit, quomodo pati et fieri recipit, non video. Disc. Fige litem librum enim est in eo complexum. *Explicit liber* ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΝ ¹⁰.

INCIPIT LIBER SECUNDUS ^b.

1. Mac. Quoniam in superiori libro de universalis Naturae universali divisione, non quasi generis in formas, seu totius in partes — non enim Deus genus est creaturae, nec creatura species Dei, sicut creatura non est genus Dei, neque Deus species creaturae ¹¹: eadem ratio est in toto et partibus: Deus siquidem non est totum creaturae, neque creatura pars Dei, quomodo nec creatura est totum Dei, neque Deus pars creaturae: quamvis altiori theoria juxta Gregorium Theologum *pars Dei simus*, qui humanam participamus naturam, *quoniam in ipso vivimus, et movemur, et sumus*, in metaphoriceque Deus

dicatur et genus, et totum, et species, et pars: enim, quod in ipso et ex ipso est, pie ac ratione de eo praedicari potest — sed intelligibili quadam universitatis contemplatione — universitatem dico et creaturam — breviter diximus, nunc de naturae divisionem latius, si videtur, reperi. Disc. Videtur quidem, ac ¹² valde necessarium si latiori rationis inquisitione non aperitur solummodo, non autem ¹³ discussa resedisse bitur. Mac. Talis itaque erat, ut opinor, super universalis naturae quadriformis divisio in scilicet formam vel ¹⁴ speciem, si rite for-

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic A; CD et. ² Sic AC; D de sede. ³ Sic CD; A immo defixum. ⁴ C ex ipso. ⁵ Sic AC; D immutabile. ⁶ Sic A; CD praevidere. ⁷ Sic CD; A ut brevem. ⁸ A et sic; CD ac si. ⁹ D inconcusse enim. CD; et substantiae om. A. ¹⁰ explicit — φύσεων om. C. ¹¹ Sic CD; A creaturae est. ¹² Sic CD ¹³ Sic CD; A et non. ¹⁴ Sic AC; D et.

NOTAE.

^a Cad marg. adscr. i. e. ponderalis, et ad marg. infra adscr.: Glosa. statheralem ac fertilem processionem dicit obliquum motum, quia partim rectis lineis, partim curvis, quas fertiles vocat, componitur. Curva

autem linea propterea fertilis dicitur, quoniam ipsam fertur, nec in infinitum progreditur.

^b C litteris miniatis: Incipit secundus ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΝ, in quo multa de reditu disputantur. D titulu

licenda est prima omnium causa, quae suam formam et speciem, dum sit formarum omnium informis principium, quae non creatur. Informis autem principium pro eum dicimus, ne quis eum formarum nuntimet censi, dum sit formarum omnium sum etenim omne formatum appetit, cum ipsum infinitum et plus quam infinitum; est finitas omnium infinitatum. Quod igitur natura coartatur vel definitur, quia nullo intelligitur, rationabilius dicitur informis quam quia, ut saepe dictum est, verius per ne de Deo aliquid praedicare possumus, quam rationem. Secunda in eam, quae et creatur. Sequitur tertia, quae creatur et non hinc quarta, quae nec creatur nec creatur. sane divisio est. Mac. Quoniam igitur de rebus praedictarum naturae formarum breviori disputatione jam dictum est — conus enim, quomodo resultat tertia: primae videlicet veluti quodam diametro ad se invicem opposita respiciunt; creata enim, et non creans opponitur creati et non similiter secunda forma e diverso respicitur opponitur enim creata et creans neque creati: universalem vero naturam habere propterea dicimus, quoniam ex ea intelligentia quodammodo formatur, dum ipsa tractare nititur; nam per se ipsam natura non ubique formas recipit; eam Deo et creatura contineri non incongrue per hoc, in quantum creatrix est, nullam accipit in seipsa, formatae vero a se nulliformitatem praestat — jam nunc de re earum deque differentia considerandum erit. Disc. Non aliter ordo rerum exi-

secunda forma primae similis est in eo, ab ea vero distat in eo quod creatur. a creat et non creatur, secunda vero et creatur. Tertia secundae similitudinem atque quod creatur, ab ea tamen differt eo quod Nam secunda et creatur et creat, tertia ur et non creat. Tertia quartae similis est d non creat, dissimilis vero in eo quod D tertia enim creatur et non creat, quarta ue creatur neque creat. Item quarta l primae, quia non creatur, ab ea vero letur, quia non creat. Prima siquidem n creatur, quarta vero neque creat neque t quia de oppositionibus et similitudinibus

A deque differentia est dictum, de earundem rebus atque collectione ea disciplina, quam Philosophi vocant, breviter dicendum video. Disc. Hoc quoque ordo poscit. Nulla enim rationabilis divisio est, sive essentiae in genera, sive generis in formas et numeros, sive totius in partes, quae proprie partitio nominatur, sive universitatis in ea, quae vera ratio in ipsa contemplatur, quae non iterum possit redigi per eosdem gradus, per quos divisio prius fuerat multiplicata, donec perveniatur ad illud unum inseparabiliter in seipso manens, ex quo ipsa divisio primordium sumpsit. Sed prius de etymologia ipsius nominis, quod est ἀναλυτική pauca edisseras, non enim mihi plane patet, necessarium esse video. Mac. Ἀναλυτική a verbo ἀναλύω derivatur, id est resolvo vel redeo; ἀνά enim re, λύω vero solvo interpretatur. Inde etiam nomen nascitur ἀλύσις, quod in resolutionem vel reditum similiter vertitur. Sed ἀλύσις proprie de solutione propositarum quaestionum dicitur; ἀλυτική vero de reditu divisionis formarum ad principium ejusdem divisionis. Omnis enim divisio, quae a Graecis μέριμος dicitur, quasi deorsum descendens ab uno quodam definito ad infinitos numeros videtur, hoc est generalissimo usque ad specialissimum. Omnis vero recolectio veluti quidam reditus iterum a specialissimo inchoans, et usque ad generalissimum ascendens, ἀναλυτική vocatur. Est igitur reditus et resolutio individuorum in formas, formarum in genera, generum in ουσίας, ουσιασίων in sapientiam et prudentiam, ex quibus omnis divisio oritur, in easdemque finitur. Disc. Satis dictum est de ἀναλυτική etymologia; perge ad cetera.

2. Mac. Quaternarum itaque praedictarum formarum binis in unum coeuntibus fiat analytica, id est, reditiva collectio. Prima namque et quarta unum sunt, quoniam de Deo solummodo intelliguntur; est enim principium omnium, quae a se condita sunt, et finis omnium, quae eum appetunt, ut in eo aeternaliter immutabiliterque quiescant. Causa siquidem omnium propterea dicitur creare, quoniam ab ea universitas eorum, quae post eam ab ea creata sunt, in genera et species et numeros, differentias quoque, ceteraque, quae in natura condita considerantur, mirabili quadam divinae multiplicatione procedit. Quoniam vero ad eandem causam omnia, quae ab ea procedunt, dum ad finem perveniunt, reversura sunt, propterea finis omnium dicitur, et neque creare neque creari perhibetur. Nam postquam in eam reversura sunt omnia, nil ulter-

VARIAE LECTIONES.

); A formatum. 2 Sic C; et om. AD. 3 D non. 4 Sic CD; A informatum. 5 Sic D; A de seipsa. 6 Sic CD; est om. A. 7 Sic CD; vero om. A. 8 Sic CD; A vero. 9 Sic CD; A re creatur. 10 Pro deque D neque. 11 Sic CD; A et. 12 Sic CD; A analyticam. 13 D illum. 14 A primordia. 15 Sic CD; A ut de. 16 A analyo. 17 A ana. 18 A lyo. 19 Sic CD; A et. 20 Pro dissilutione; D dissolutionem. 21 Sic CD; vero om. A. 22 Sic CD; A in easdem. 23 Sic D, C. 24 Sic AD; C et. 25 Sic CD; A reversa.

rius ab ea per generationem loco et tempore generibus et formis procedet, quoniam in ea omnia quieta erunt, et unum individuum atque immutabile manebunt. Nam quae in processibus naturarum multipliciter divisa atque partita esse videntur, in primordialibus causis unita atque unum sunt. Ad quam unitatem reversura, in ea aeternaliter atque immutabiliter manebunt. Sed de hac quarta universalitatis consideratione, quae in solo Deo intelligitur, quemadmodum et prima, suo loco latius disputabitur, quantum lux mentium donaverit. Quod autem de prima et de quarta dicitur, hoc est, nec illa nec ista creatur, cum et¹ illa et ista unum sint², utraque enim de Deo praedicantur, nulli recte intelligentium obscurum esse arbitror; a nullo enim creatur, quod causa superiori se vel sibi coequali caret³. Est enim prima omnium causa Deus, quem nihil praecedit; nil ei cointelligitur, quod sibi coessentialia non sit. Videsne itaque, primam et quartam naturae formam in unum⁴ esse revocatas? Disc. Satis video, pureque intelligo. Non enim in Deo prima forma a quarta discernitur. In ipso siquidem non duo quaedam, sed unum sunt, in nostra vero theoria dum aliam rationem de Deo concipimus secundum considerationem principii, aliam vero juxta finis contemplationem, duae veluti quaedam formae esse videntur, ex una eademque simplicitate divinae naturae propter duplicem nostrae contemplationis intentionem formatae.

Mac. Recte vides. Quid igitur? Num et secundam et tertiam in unum similiter debemus redigere? Non enim te latet, ut aestimo, quod, sicut prima et quarta in Creatore, ita secunda et tertia in creatura rationabiliter cognoscuntur. Secunda enim, ut praedictum est, et creatur et creat, et in primordialibus causis conditarum rerum intelligitur; tertia vero forma creatur et non creat, atque in effectibus primordialium causarum reperitur. Secunda itaque et tertia uno eodemque genere, creatae videlicet naturae, continentur, atque in ea unum sunt. Formae siquidem in genere unum sunt. Num itaque vides, quattuor formarum praedictarum duas quidem, primam videlicet et quartam, in Creatorem, duas, secundam dico et tertiam, in creaturam recollectas? Disc. Plane video, admodumque admiror rerum subtilitatem. Nam duae praedictae formae non in Deo, sed in nostra contemplatione discernuntur, et non Dei, sed rationis nostrae formae sunt, propter duplicem principii atque finis considerationem; neque in Deo in unam formam rediguntur, sed in nostra theoria, quae dum principium et finem considerat, duas quasdam formas contemplationis in seipsa

A creat, quas iterum in unam formam theoriae redigere, dum de simplici divinae naturae incipit tractare. Principium enim et finis naturae propria nomina non sunt, sed haec ejus ad ea, quae condita sunt. Ab ipsa eripiunt, atque ideo principium dicitur, et in eam⁵ terminantur, ut in ea⁶ desinat vocabulo meruit appellari; aliae vero duae secundam dico et tertiam, non solum in nostra contemplatione gignuntur, sed etiam in ipsa creaturarum natura reperiuntur, in qua causae effectibus separantur, et effectus causis adiunguntur, quoniam in uno genere, in creatura dico sunt. Mac. De quattuor igitur fiunt duae. De quibus resisto. Mac. Quid, si creaturam Creatori adiungam, ita ut nil aliud in ea intelligas, nisi ipsum, quod vere est; nil enim extra ipsum vere essentialia quia omnia, quae ab eo sunt, nil aliud quantum sunt, nisi participatio ipsius, qui solus per seipsum subsistit: num negabis, Creatori et creaturam unum esse? Disc. Non facile mihi huic enim collectioni resistere videtur mihi in sum esse.

Mac. Universitas itaque, quae Deo et creaturam tenetur, prius in quattuor veluti formas iterum ad unum individuum, principium quidem et finemque, revocatur. Disc. De universalis naturae divisione et adunatione interdictum video. Nam de subdivisionibus singulorum formarum suis locis considerabimus, secundam et tertiae; primam quippe et quartam subdistingui recipere non facile dixerim. Ideoque ad aliam jam dicenda sunt, transeundum arbitror. Mac. Tibi videtur? Num alia tenenda est semita ad investigationem propositarum quaestionum, quam secundam naturae formam quaeramus, quoniam prima in priori libro, quantum facultas superius consideravimus, in quo magis de decem rerum generibus, quod proprie de creatrice causa dici non possunt⁷, disputatum est, de ipsa omnium causa? Nam quae de ea dicuntur, ad quartae formae considerationem redigenda esse iudicavimus, non quod et ibi de natura proprie quid aut digne nos dicturos esse mittamus, sed quod de reditu omnium in eas primordiales causas, quantum ipsa dederit, sumus. Sicut⁸ in hac secunda inquisitione⁹ me intentionis nostrae propositum, Deo largitum est, quaedam dicere de propositis creaturarum ab una et¹⁰ prima omnium creaturam per primordiales essentias¹¹, ante omnia ab eis per eam conditas, in diversa rerum generibus humanus animus ad Deum perveniet, tum d

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic C; et om. AD. ² Sic CD; A sunt. ³ Sic CD; A unam. ⁴ Sic C et corr. A; D in eo. ⁵ Sic C in eam. ⁶ Sic CD; A possint. ⁷ Sic CD; A sed. ⁸ Sic CD; A quaestione. ⁹ D ac. ¹⁰ Sic CD; om. A. ¹¹ Sic CD; A primordiales causarum essentias.

NOTAE.

^a C ad marg. adscr. Glosa. Hoc dictum est. propter divinae bonitatis tres coessentialia substantias.

formas numerosque in infinitum. Et ne mihi quaedam in hoc libro ¹ de reditu creaturae ad principium sui finemque dicta videris. Iamque creaturarum earundemque reditus simul rationi occurrunt eas inquirenti, ut vicem inseparabiles esse videantur, et nemo absolute sine alterius insertione, hoc est, de lone sine reditu et collectione, et conversim, quid ratumque potest explanare. Disc. Disputatio series nil aliud exigit, quam ut post primae omnis considerationem ad secundam transeat. Universalis itaque naturae, ut jam dictum forma secunda enitet, quae creatur et creat, nisi in primordialibus causis rerum, ut intelligenda est. Ipsae autem ² primordiales causae a Graecis *πρωτότυπα*, hoc est prima exempla, vel *προορίσματα*, hoc est, praedictiones vel definitiones vocantur; item ab *θεῖα θελήματα*, hoc est, divinae voluntates *ἰδέαι* quoque, id est, species vel formae, omnis omnium rerum ³ faciendarum, praesentent, incommutabiles ⁴ rationes conditae vocantur. De quibus latius in processu ⁵ dicemus, testimoniisque sanctorum Patrum imus. Et nec immerito sic appellantur, quod, hoc est principium omnium, in Verbo igenito videlicet Filio, omnium rerum rationes faciendas esse voluit, prius quam in et species numerosque atque differentias, se, quae in condita creatura aut considerari et considerantur, aut considerari non praesent sui altitudine, et non considerantur et unt, praeformavit.

Id priusquam ad primordialium causarum perveniamus, visum est mihi, sententiam illis Maximi de divisione omnium, quae facta hic disputationi nostrae, si tibi placet ⁶, . Si enim multiplex rerum omnium divisio, se adunatio, multipliciter demonstrata fuerit, tionem principalium causarum, quae principi Deo conditae sunt, patefacta via facilius it; praesertim cum ipsius divisio a nostra a ⁷ divisione in nullo discrepare videatur, quod ille sensibilem creaturam, quam formam naturae posuimus, quoniam in ea causarum effectus apparent, in tres spe-

dividit, quartamque nostram a prima non ⁸, sicut sequentia demonstrabunt. Quam ⁹ tionem sensibilis creaturae ad materiem no-

ationis tertiae, prout Deus dederit, reser-

. Tricesimo et septimo capitulo de Ambro-

si, inquit, qui multa divinarum myste-

rum his, qui pedisequi et ministri fuerunt Verbi,

¹⁰ immediate eorum, quae sunt, eruditi scien-

tiam per successionem per eos, qui ante se erant, in se ipsos distributam accipiunt, dicunt omnium, quae facta sunt, quinque divisionibus segregari substantiam. Videsne, quanta autoritate divisionis quae originem commendat? Ab ipso enim verbo, hoc est, Dei Filio, qui est fons totius perfectae doctrinae — merito, quia ipse est sapientia, quam omnes sapientes participant per pedisequos suos, hoc est, discipulos, qui cum et ¹¹ in carne viventem viderunt, et docentem audierunt — inchoasse commemorat, et per apostolorum successores in doctrina et sapientia immediate, hoc est, nulla alia autoritate interposita, usque ad sua tempora traditam fuisse. Quorum primam, inquit, esse aiunt eam, quae a non creata natura creatam ¹² universaliter naturam, et per generationem esse accipientem dividit ¹³; dicunt namque, Deum per bonitatem fecisse existentium simul omnium claram dispositionem. Et paulo post: Secundam vero, per quam ipsa simul omnis natura, a Deo per creationem esse accipiens, dividitur in intelligibilia et sensibilia; tertiam deinceps, per quam ipsa sensibilis natura dividitur in caelum ac terram; quartam itidem, per quam terra dividitur in Paradisum et orbem terrarum; et quintam, per quam ipse in omnibus veluti quaedam cunctorum continuatissima officina, omnibusque per omnem differentiam extremitatibus per seipsum naturaliter medietatem faciens bene ac ¹⁴ pulchre secundum generationem. His, quae sunt, superadditus homo in masculum feminamque dividitur, omnem habens profecto naturaliter extremorum omnium medietatibus per ipsam ad extrema omnia copulativam propriarum partium proprietatem adunationis virtutem. Partem siquidem sui, ut item magister alibi ait, cum sensibilibus possidet, in quantum corpus est; partem cum intelligibilibus, in quantum anima: ideoque universam creaturam in se continet. Et paulo post: Hujus rei gratia novissimus introducit in his, quae sunt, homo, veluti conjunctio quaedam naturalis universaliter per proprias partes medietatem faciens extremitatibus, et in unum ducens in seipso, multo secundum naturam a se invicem distantia spatio. Extremitates hic vocat invisibilem sensibilemque creaturam, quae a se invicem veluti longissimo spatio naturali differentia discrepant. Sunt enim naturarum conditarum duo extremi termini sibi oppositi, sed humana natura medietatem eis praestat; in ea enim sibi invicem copulantur, et de multis unum sunt.

4. Nulla enim creatura est, a summo usque deorsum, quae in homine non reperitur. Ideoque officium omnium jure nominatur; in ea siquidem omnia confluunt, quae a Deo condita sunt, unamque harmoniam ex diversis naturis, veluti quibusdam distantibus sonis, componunt. Ut ad Deum, utpote causalem

VARIAE LECTIONES.

CD; A loco. ¹ ita om. A. ² Sic C; autem om. AD. ³ Sic CD; A rerum omnium. ⁴ Sic CD; A ites. ⁵ Sic CD; A progressu. ⁶ Sic CD; si tibi placet om. A. ⁷ Sic CD; praedicta om. A. ⁸ Sic CD; im. ⁹ Sic CD; A unde. ¹⁰ Sic CD; et om. A. ¹¹ Sic CD; A in creatam. ¹² Sic CD; A ai-

¹³ Sic CD; A et.

omnia unitate congregante ¹ ex propria prius divisione A inchoans, ac deinde per media connexione ordineque progrediens, in Deum acciperet finem ipsius ex omnibus factae per unitatem ascensionis excelsae, in quo non est divisio. Hucusque praedicti venerabilis magistri non continuatim ², sed quibusdam intermissis, verba introduximus, incipientis quidem eorum, quae facta sunt, substantiae divisionem a summa omnium causa, et in homine, qui ad imaginem et similitudinem Dei factus est, universalis substantiae differentias terminantis. Homo siquidem, ut diximus, iterumque saepissime repetemus ³, in tanta naturae conditae dignitate creatus est, ut nulla creatura, sive visibilis sive invisibilis ⁴ sit, quae in eo reperi non possit ⁵.

5. Est enim ex duabus conditae naturae universalibus partibus mirabili quadam adunatione compositus, ex sensibili namque et intelligibili, hoc est, ex totius creaturae extremitatibus conjunctus. Nil quidem inferius est in natura rerum, quam corpus, et nil superius, quam intellectus, teste sancto Augustino in libro de Vera religione, sic dicente ⁶: *Inter mentem nostram, qua ipsum intelligimus Patrem, et veritatem, per quam ipsum intelligimus, nulla interposita creatura est.* Quibus verbis sanctissimi Patris datur intelligi, humanam naturam etiam post praevaricationem dignitatem suam non penitus perdidisse, sed adhuc obtinere. Non enim dixit magister, nulla interposita creatura erat, sed *nulla interposita est.* Non ergo etiam in languoribus nostris Deum penitus deserimus ⁷, nec ab ipso deserti sumus, dum inter mentem nostram et illum nulla interposita natura est. Lepra siquidem animae vel corporis non aufert aciem mentis, qua illum intelligimus, et in qua maxime imago Creatoris condita est. Videsne igitur, quomodo omnium substantiarum divisio in humana natura terminatur? Disc. Plane video, multumque nostrae naturae inter omnia, quae facta sunt, dignitatem admiror, dum in ea veluti quandam omnium creaturarum substantiarum ⁸ mirabilem compositionem, praedictis rationibus suasus, perspicio. Mag. Itaque quoniam clare vides divisionem naturalem omnium, a Creatore et creatura inchoantem, et in homine, qui in summitate divinae operationis veluti in senaria quadam perfectione conditus est ⁹, desinentem; iam nunc substantiarum omnium adunatam collectionem ab homine inchoantem, et per hominem ascendentem usque ad ipsum Deum, qui est totius divisionis

principium, totiusque adunationis finis, praedicti patris Maximi verba considerantes videamus.

6. Non enim, ut praediximus, recta ratio de divisione permittit absolute tractare, et analyticam intermittere, sed de ¹⁰ ambobus connexim veritatem jubet consulere. Ait ergo ex propria divisione inchoans, ac si aperte diceret: quoniam substantiarum divisio, quae a Deo sumpsit exordium, et gradatim descendens, in divisione hominis in masculum et feminam finem constituit; iterum earundem substantiarum adunatio ab homine debuit inchoare, et per eosdem gradus usque ad ipsum Deum ascenderem in quo, ut ipse ait, non est divisio, quoniam in omnia unum sunt. Incipiet ergo ab homine naturam adunatio, per Salvatoris gratiam, in quo,

B ait Apostolus ¹¹, *non est masculus neque femina* quando humana natura in pristinum restaurabitur ¹² statum. Nam si primus homo non peccaret, naturae suae partitionem in duplicem sexum non peteretur, sed in primordialibus suis rationibus, in quibus ad imaginem Dei conditus est, immutabiliter permaneret ¹³. Quod his verbis praedictus Magister spernit; dicit enim: *Hujus rei gratia novissimus introducitur in his, quae sunt, homo, veluti conjunctio quaedam naturalis universaliter per proprias partes medietatem faciens extremitatibus, et in unum ducens in seipso multo secundum naturam a se invicem distantibus spatio; ut ad Deum, utpote causalem omnia unitatem congregante, ex propria prius divisione inchoans, ac deinde per media connexione ordineque progrediens in Deum acciperet finem ipsius ex omnibus factae per unitatem ascensionis excelsae, in quo non est divisio* ¹⁴. Ipsam nullo modo pendentem videlicet ¹⁵ adversus primordiale rationem ipsius circa generationem hominis divini propositi secundum masculum feminamque proprietatem. In ipsa circa divinam virtutem impassibilissima copula ubique naturae extenturus, ita ut ostenderet ¹⁶, futurum hominem secundum divinum propositum solummodo secundum masculum et feminam ¹⁷ appellationem ¹⁸ non dividendum; per quam rationem primitus etiam factus est; in ipsis tunc existentibus circa eum sectionibus non divisus propter ipsam perfectam adunationem ad propriam rationem, per quam subsistit. In his verbis apertissime insinuat divini consilii propositum erga hominis conditionem, si eum peccatum non praenosceret. Homo namque solummodo esset in simplicitate suae naturae creatus, eoque modo, quo sancti Angeli multiplicati sunt, intellectualibus numeris multiplicatus ¹⁹. Sed

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CD; A congregantem. ² Sic CD; A continuitatem. ³ Sic AC; D repetamus. Sic AD; C aut visibilis sive intelligibilis. ⁴ Sic CD; A posset. ⁵ Sic A; CD dicens. ⁶ Sic CD; A deserimus. ⁷ Sic C; A creaturarum substantialium; D creaturarum substantiarum. ⁸ Sic CD; A est conditus. ⁹ Sic CD; de om. A. ¹⁰ Sic CD; A ut ait amplius. ¹¹ Sic CD; A restauratur. ¹² Veluti conjunctio divisio om. ABCD; addidi ex Joannis Scoti versione Ambignorum S. Maximi. ¹³ Pro pendentem videlicet C pendet quippe, D pendit quippe. ¹⁴ Sic CD; A corr. ostenderetur. ¹⁵ Sic D; et versio C feminam masculumque. ¹⁶ Sic D; C appellatione. ¹⁷ Sic CD; A multiplicaretur.

NOTAE.

¹ Ea, quae jam de divisione sexuum cet., Maximo duce, disputantur, a veritate recedere, jam supra col. 509 sqq., ubi J. Scotus eandem doctrinam exposuit,

monuimus. Cf. de Joanne Scoto commentatio supra typis excus. § 50 col. 75.

ae praevaricationis obrutus, naturae suae in masculinum et feminam est passus. Et ille divinum modum multiplicationis suae noluit, in pecorinam corruptibilemque ex et femina numerositatem justo iudicio restituit. Quae divisio in Christo Jesu adunationis exordium, qui in se ipso humanae naturae exemplum veraciter ostendit, resurrectionis similitudinem praestitit. *ipsis*, inquit, *quae nunc circa eum, sectionibus*. Sectiones dicit circa hominem post non solum divisionem in masculinum et verum etiam in multiplices varietates quae et quantitatum differentiarumque unius. Siquidem diversitas hominum a seipsis, quaeque species ab aliis discernitur, et status variatur, non ex natura provenit, ratio, et diversitate locorum et temporum, aquarum, aërum, escarum, ceterarumque, in quibus nascuntur et nutriuntur. De dimorum cogitationumque superfluum est omnibus manifestum sit, ex divisione post peccatum initium sumpsisse. *Propter* inquit, *perfectam adunationem ad propriam, per quam subsistit*. Ac si diceret: ideo homo suae divisionem non pateretur, si non quia perfectis rationibus suis, in quibus a imaginem Dei conditus est, primordialiter causis, in quibus subsistit, inseparabiliter, si sponte sua ab eis se ipsum eret. Non enim in his, in quibus nunc videtur homo, subsistit, sed in occultis naturae reconditam quas primitus conditus est, et ad reatus est, continetur, in quantum est. quoniam post adunationem hominis, hoc icis sexus in pristinam naturae unitatem, neque masculus neque femina, sed simpliciter at, confestim orbis terrarum adunatio ad sequitur: deinde, inquit, *Paradisum terrarum per propriam sanctam conversationem, unam faceret terram non divisam eadem partium ejus differentiam, sed magis am, ut nulla partium ejus ullam patitur nem*. Quae sententia valde obscura videtur. non facile patet, quid suadere velit, utrum rarum, dum omnes substantiae adunabundum copulabitur, ut nulla diversitas partium

in eis fiat, sed totus paradusus erit -- nam in ratione adunationis hoc semper observari necessarium est, ut quod inferius esse videtur, in id, quod superius, hoc est, melius moveatur, non autem quod melius est, in deterius transire, hoc est, redire in renovatione naturarum, alioquin adunatio non erit sed divisio, vera sinit ratio, sicut humanae naturae adunatio duplicis sexus divisionem in simplicitatem hominis revocat, quia homo melior est quam sexus; masculus siquidem et femina non sunt nomina naturae, sed partitionis ejus per praevaricationem; homo vero specialis ipsius naturae appellatio est — an sic orbis terrarum et paradusus in unam illam terram, quae altera species est sensibilis creaturae, in caelum et terram divisae, applicabuntur, ut ipsa terra non solum varietate partium careat, sed etiam in simplicitatem quandam naturae revocabitur, ut plus spiritualis quam corporalis esse credatur, qualis futura esset, si homo non peccaret? Et intelligamus quod dixit: *non segregatam in eo*, id est, homine. Nam in homine omnia adunantur secundum partium suarum, terrae videlicet, differentiam; ut quemadmodum nulla partium diversitas in homine erit, quoniam nulla compositio in eo permanebit, ita etiam terrena natura sibi copulabitur, ut unum in eo et cum eo esse videatur. Ait enim: *sed magis congregatam*, quatenus nullam ulla partium ejus subductionem, hoc est, separationem patitur. Ubi quippe vera est simplicitas, ibi nullius subductionis, id est segregationis, reperitur varietas. Cui sensui sequentia favere apertissime videntur; sequitur enim: *inde caelum et terram adjungens per ipsam angelis vitae omnino secundum virtutem, quantum hominibus possibile est, similitudinem, unam faceret inseparabilem ubique a seipsa sensibilem creaturam, non separatam in eo, videlicet homine; localiter omnino in spatiis, levi facto spiritu et nulla gravitate corporali detento, neque ad caelos ascensione prohibito, per ipsam ad haec perfectam animi conversationem, hoc est, exorbitatem vel caecitatem, sincere ad Deum pervenientis sapienter ad eum intentione*. Ubi datur intelligi, quod homo, quando revocabitur in pristinam naturae suae gratiam, quam praevaricando deseruit, omnem sensibilem inferiorem se creaturam in unitatem sibi recolliget, mirabili quadam divinae virtutis potentia, in restitutione hominis. Dum enim sincere, ut ipse ait,

VARIAE LECTIONES.

CD; Jesu om. A. ³ Sic AD; C pervenit. ⁴ Sic CD; A perfecte. ⁵ A causis videlicet; causis om. CD; A sequitur. ⁶ Sic CD; A sic enim. ⁷ A videlicet terrae. ⁸ Sic ACD. ⁹ ulla om. A. est A videlicet. ¹¹ Sic CD; A aptissime. ¹² Sic CD; pro secundum A et. ¹³ A virtutum. D; A facere et. ¹⁴ Sic CD; A corr. et quae. ¹⁶ Sic CD; A prohibita. ¹⁷ Sic CD; A et se. ¹⁸ Sic AC; D resurrectionis.

NOTAE.

marg. adscr. Glosa. Hic ambiguum ponit, stabitur orbis terrarum omnino in paradusus in hominem, ea ratione, qua inferioribus absorbentur, an orbis terrarum et in eandam veluti spiritualis terrae qualitatem

adunabuntur, ea ratione, qua sibimet similia coaptantur, ^b C ad marg. adscr. arosia interpretatur caecitas, sed non illa quaeque privatio visionis dicitur, sed illa caligo, quae rebus visibilibus circumvolvitur, ut in tuentibus se apparere non possint.

ἀνομοία, hoc est, omnium creaturarum, quas omnino superascendet, ignorantiam patietur, ad ipsum Deum perveniens, ipsumque in omnibus contemplans. Totus namque homo, ut ait ipse, levis spiritus futurus est, et nulla gravitate corporali in terra detinebitur, neque ad caelos ascensione prohibebitur. Deinde, inquit, intelligibilia et sensibilia cum his copulans, hoc est, cum praedictis naturarum adunationibus, per ipsam ad angelos scientiae aequalitatem unificabit creaturam, simul omnem creaturam non separatam in eo secundum scientiam et ignorantiam, aequali sibi ad angelos indifferenter futura, rationum in his, quae sunt, gnostica scientia, per quam ipsa verae sophiae infinita donorum effusio superveniens, quantum fas est, parte celero ipsam circa Deum et immediate dignis praestat incognitam et ininterpretabilem¹ notitiam. Hujus sententiae altitudo incomprehensibilis mihi videtur, et maxime ubi ait, secundum scientiam et ignorantiam aequali sibi ad angelos gnostica scientia. Et merito. In prioribus enim nil aliud videbatur suasisse, nisi omnium rerum sensibilem et intelligibilem in unitatem quandam adunationem, ita ut nil separabile, nil corporeum, nil varium in eis remaneat, sed ut mirabili quadam regressione inferiora semper in superiora transeant. Nunc vero dicere videtur, adunationem naturalium substantiarum² in intellectu solummodo, non autem in ipsis rebus³ esse, hoc est, non eas res, quae per generationem in diversa genera, diversasque formas, infinitosque numeros juxta Creatoris providentiam, intelligibilem sensibilemve acceperunt varietatem. Non enim aliter adunationem creaturarum substantiarum in angelis esse intelligimus, nisi sola gnostica scientia, non autem ipsarum rerum collectione in unum. Naturarum quippe omnium conditarum rationes in semetipsis sub uno quodam intelligentiae tenore cognoscunt, quemadmodum in quadam humana sapientissima⁴ anima diversarum artium una eademque et⁵ inseparabilis cognitio est, ita ut ignorantia, sive in angelis — nam et eorum quosdam nondum omni purgatos ignorantia legimus — sive in hominibus, nullam segregationem rerum faciat, scientia vero gnostica adunationis causa fiat. Intellectus enim rerum veraciter ipsae res sunt, dicente sancto Dionysio: *Cognitio eorum, quae sunt, ea quae sunt, est*; sed ipsas primordiales suas causas rationesque in adunationem quandam actione intelligentiae, non autem re ipsa colligi. Verum priusquam ad hujus quaestionis theoriam perveniamus, si de ea quid dicendum, praedictae adunationis rerum secundum Maximum residua dicenda esse ar-

bitror. *Et finis, inquit, in omnibus his creaturam non creatae per dilectionem unificans. Omne autem id ipsum quae ostendet⁶ secundum habitum gratiae totus hinc toto universaliter ambitus Deo, et factus. Omne autem idem Deus⁷, praeter similitudinem secundum essentiam, et totum ipsum accipiens; ab ipso⁸, videlicet Deum veluti ascensionis praemium ipsum singularem possessurus Deum, utpote finem eorum, et moventur, motionis, et statum firmum immutabilemque eorum, quae feruntur in ipsum, et omnis sui statuti, et legis, rationisque intellectusque, et non finem ac terminum infinitum et interminatum existens*

9. Ad hoc igitur, quantum ex praedicti magister sermonibus datur intelligi, inter primordiales causas homo ad imaginem Dei factus est, ut inanis creatura et intelligibilis et sensibilis, ex qua veluti diversis¹⁰ extremitatibus compositus unum inseparabile fieret, et ut esset mediocritas atque adunatio omnium creaturarum. Non enim illa creatura est, quae in homine intelligi non possit; nec etiam in sacris Scripturis omnis creatura nominata solet. In Evangelio siquidem scriptum est: *Predicatio Evangelium omni creaturae*; item in Apostolo *Omnis creatura congemiscit et dolet¹¹ usque ad hunc*. Et si non peccaret, non esset in eo divisio sexuum, sed solummodo homo esset; non separaretur in orbis terrarum a Paradiso, sed omnis terrae creatura in eo esset paradisi, hoc est, spiritualis¹² et atque¹³ conversatio; caelum et terra in eo non congregarentur, totus enim caelestis esset, et nil terrenum, nil grave, nil corporeum in eo appareret; set enim et multiplicaretur in numerum, a conditis sui praefinitum, sicut angeli et sunt, et multiplices sunt; sensibilis natura ab intelligibili in eo non creparet, totus enim esset intellectus, Creatori semper et immutabiliter adhaerens, et nullo modo primordialibus suis causis, in quibus conditus et recederet; omnis creatura, quae in eo condita et nullam divisionem in eo pateretur. Sed quoniam primus homo in tali felicitate permanere neglexit et ab ea superbiendo cecidit, et in infinitas partitiones varietatesque naturae humanae unitas dispersa est, divina clementia assumpsit¹⁴ novum hominem, in quo ipsa natura, quae in veteri homine pertita est, ad pristinam unitatem revocaretur: mundo de mundo, hoc est, homo ex hominibus propter homines nasci constituit. Hinc idem Maximum: *Quoniam itaque, inquit, naturaliter, ut creatus est, circa immutabile proprium principium, dico enim Deum, homo non est motus; circa vero ea, quae*

VARIAE LECTIONES.

¹ D interpretabilemque; D et interpretabilem. ² Sic CD; A et secundum. ³ Sic CD; A naturarum substantiarum. ⁴ Sic CD; A rebus ipsis. ⁵ Sic CD; A sapientissima humana. ⁶ et om. D. ⁷ Sic CD ostenditur. ⁸ Sic CD; pro Deus A dicitur. ⁹ Sic CD; A corr. a seipso. ¹⁰ Sic CD; A divisio. ¹¹ CD; A et. ¹² Sic AC; D ingemiscit et parturit. ¹³ Sic CD; terra atque om. A. ¹⁴ Sic A; assus om. CD.

NOTAE.

⁹ A. ad marg. adscr. *Hic approbare adunationem omnium non solum intelligentia, sed et re ipsa fut incipit.*

, quorum ipse divinitus principari ordinatus a naturam volens insipienter est motus; ea in nem separatorum data sibi naturali potentia, rationem in ipsam adunandorum magis abusoperationem. Novantur naturae, et Deus hominem perditum salvet; et in toto universae per seipsum, quae contra naturam sunt, adjuvans, et universaliter eorum, quae pariter, praemonstratas rationes, quibus ipsa segregari consuevit adunatio, ostendens magnum implere Dei, et Patris in seipsum recapitulationem, id est, recolligens, quae in caelo sunt, et erra; in quo etiam creata sunt. Ipsa itaque liter omnium ad seipsum adunatione, ex novans divisione, fit perfectus homo, ex noster nos, secundum nos omnia nostra perfecta non ex nuptiali consequentia; per hoc ostendit arbitror, quomodo erat et alius modus propositum hominum in multitudinem Deo praecognitandum primus homo custodiret, inque peccatum seipsum eo modo, qui est per abusionem, potentis non dejiceret, in ipsam secundum m et feminam differentiam et divisionem retrusus. Cujus ut feret, sicut dixi, homini indigebat, sine quibus autem esse fortis possibile, haec in perpetuum non necesse magis Christo enim Jesu, inquit divinus Apostolus, ascensus est neque femina.

idesne, quantum divisionis humanae naturam ad peccatum primi hominis referendam ulcat? Sine quibus enim, inquit, esse fortis possibile, haec in perpetuum non nemere. Ac si aperte diceret, quoniam, si homini peccaret, absque divisione suae naturae ire poterat. Non enim hoc ei ex natura, sed ex delicto contigit. Quae igitur necogit, ut post adunationem naturae in primi dignitatem illa divisio permaneat? Ut nro peccatum potuit ea carere, ita poterit s redintegrationem aeternaliter permanere. per singula ipsius persequar sermones, in peritissime edocet adunationem totius creaturae in primo homine fieret, si non peccaret, in resurgente ante omnes per omnia factam, o pluribus praesentis disputationis gratia in m. Primo igitur Dominum Jesum divisionem, id est, masculum et feminam in seipso e edocet; non enim in sexu corporeo, sed in tantum surrexit ex mortuis, in ipso enim

nec masculus nec femina est, quamvis in ipso sexu virili, in quo natus est ex virgine, et in quo passus est, apparuit discipulis suis post resurrectionem, ad confirmandam resurrectionis suae fidem. Non enim aliter eum cognoscerent, si notam eis formam non viderent; nondum siquidem Spiritum sanctum pleniter acceperunt, qui eos docuit omnia Deinde post resurrectionem nostrum orbem terrarum paradiso in seipso copulavit. Nam ex mortuis in paradiso rediens, in hoc orbe cum discipulis suis conversatus est, ostendens eis manifeste, non aliud esse paradysum praeter resurrectionis gloriam, quae primum in eo apparuit, et quam omnibus fidelibus suis daturus est, docensque, nostrum orbem terrarum differentiam a paradiso juxta rationem naturae non habere; non enim natura separantur, sed qualitatibus et quantitibus, ceterisque varietatibus, quae propter peccatum generale generalis humanae naturae ad poenam ejus, immo etiam ad correctionem et exercitationem huic terrae habitabili superaddita sunt: et quoniam una terra, dum ad seipsam constituitur, inseparabilis est, ipsam naturae rationem, in qua est, liberam divisione secundum differentiam salvans; non enim mole vel spatii discernitur paradysus ab isto habitabili orbe terrarum, sed diversitate conversationis, differentiaque beatitudinis. Nam et primus homo, si non peccaret, feliciter in orbe terrarum vivere posset, quoniam una eademque ratio est in principalibus causis orbis terrarum et paradysi. Quod apertissime in seipso Dominus noster post resurrectionem manifestavit; simul enim et in paradiso erat, et in hac terra et cum discipulis suis moratus est.

11. Non enim credendum est, aliunde venisse localiter, ut suis discipulis appareret, et aliorum recessisse, quando non apparebat, qui post resurrectionem naturam locorum ac temporum non solum divinitate, verum etiam humanitate fuerat supergressus. Spiritualia siquidem corpora loco temporeve coartari non facile crediderim, quemadmodum neque qualitatibus, quantitibusve, seu alicujus formae descriptionibus variari; simplicissimae enim naturae sunt. Quod maxime argumento puri ignis colligitur, qui, dum per omnia sensibilis mundi corpora diffunditur, tantae subtilitatis est, ut nullo loco detineatur, et tamen in omnibus operationem suam manifestare dignoscitur. Sed uno eodemque tempore, uno eodemque loco ad tempus eis

VARIAE LECTIONES.

CD; A namque. Sic CD; A diversione. A ipsam et secundum. Sic CD; A divi-
 Sic CD; A fortassis est possibile esse. Sic CD; A persequamur. Sic C; A nondum enim,
 lum enim siquidem. Sic CD; A plenum. Sic ACD. Sic CD; A colligant. Sic AD; a
 Sic AD; et om. A. Sic AD; etiam om. A. Sic C; AD divisionem. Sic CD; A rel
 l. Sic CD; A paradiso. Sic CD; A aptissime. Sic CD; A Deus. Sic suis om. AD. Sic
 am, D quoniam. Sic CD; A et. Sic CD; A temporeque. Sic C; eis om. AD.

NOTAE

l marg. adser. : Hic datur intelligi, aliud esse et condignam sibi sensibilem, si non peccaret, creaturam.

apparebat in ea forma, in qua passus fuerat, ut **A** in Deum et in primordiales causas suas ⁶, naturaliter subsistit, reditum.

12. Etenim, ut ratio edocet ¹⁰, mundus sensibilis et species, diversasque partium multiplicitates non erumperet, si **D** et interitum primi hominis, unitatem eius deserentis, non praevideret, ut saltem per suam de spiritualibus ad corporalia, de temporalibus ad incorruptibilibus ad caducis ad ima, a spirituali homine in animalici natura ad sexuum divisionem, et dignitate et multiplicatione ad pecorinas et hominibusque corruptibilemque secundum cognitionem, suum miserabilem interitum admonitus cognosceret, et ad suae dignitatem statum poenitendo, superbiamque renouendo, divinasque leges, quas transgressum implendo redire postularet. Non enim credidivissimam conditoris clementiam peccatorem in hunc mundum retrussisse quasi generatione commotam ¹¹, aut quodam vindictam cupidam ¹²; his enim accidentibus divinitatem carere vera ratio indicat: sed ineffabilis doctrinae incomprehensibilis cordia, ut homo, qui liberae voluntatis suae naturae dignitate se custodire noluit toris sui gratiam suis poenis eruditus quod per eam divinis praeceptis obediens, quod perbiendo neglexerat, ad suum pristinum cautus providusque ¹³ pristinae suae non superbique casus humilis atque memor reiterationum gratia ac libero suae voluntatis additus ¹⁴ non caderet, nec cadere vellet.

Sed redeamus in adunationem naturarum. Deinde, inquit praedictus magister, *per nem in caelum, profecto caelum unificaram, et cum terreno hoc corpore nobis comm spiritualem substantiam videlicet mutata, caelum, unam existentem omnem sensibilibus manifestavit; deinde sensibilia et intelligenter ¹⁵ per omnes caelestes, divinosque, los ordines transiens, cum anima et corpore perfecta nostram naturam adunavit totius secundum principalissimam ejus rationem eo se ipso perfecte inseparabilem atque immotens; et finis in omnibus his secundum im humanitatis, hoc est, secundum ipsam hunc apud ipsum fit ¹⁷ Deum, apparens pro ut scriptum est, vultui Dei et Patris, quantum qui numquam ullo modo a Patre, quantum potest recedere. Ac primum adunavit nos ¹⁸ seipso per ablationem secundum masculinum*

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CD; A virtute. ² Sic CD; A profusi. ³ in om. A. ⁴ Sic ACD. ⁵ Sic C; D intelligitur; D intellige sane. ⁶ Sic CD; A de quantitate, de qualitate. ⁷ Sic A; qui ⁸ Sic CD; A hujus sensibilis mundi. ⁹ Sic AD; C suas causas. ¹⁰ A docet. ¹¹ Si e immotus. ¹² Sic A; CD cupidus. ¹³ Sic CD; A et providus. ¹⁴ Sic BC; A per gratiam arb. custodito; D gratiam (per om.) l. s. v. a. custodito. ¹⁵ Sic CD; A vivificavit. ¹⁶ Sic CD; D bla constituit, consequenter cct. ¹⁷ Sic CD; A sit. ¹⁸ Sic CD; A nos adunavit.

utiae, et pro viris et pro ¹ mulieribus, quibus A
 nis maxime inspicitur modus, homines solum-
 proprieque vereque ostendit, mundam ferentes
 em, quam nullo modo corruptionis notamina
 t. Videsne, quantum aperte denuntiat, homi-
 d imaginem et similitudinem Dei conditum
 differentia omnino caruisse, et adhuc, quan-
 eo imago et similitudo conditoris permanet,
 , ipsamque divisionem propter peccatum se-
 corpus solummodo accidisse. Quamquam
 a anima spirituales sexus intelligantur ², vōc
 m intellectus veluti quidam masculus in anima
 rōc vero, id est sensus, veluti quaedam fe-
 non tamen ibi cognoscimus naturae divortium,
 ristī et ecclesiae mysterium, uniusque intel-
 ad Creatorem et ad creaturam contuitum. B
 iscum, inquit, et propter nos simul omnem
 am per medietates veluti propriarum partium
 comprehendens, et circa se ipsum insolubiliter
 am orbemque terrarum conjunxit, caelum et
 , sensibilia et intelligibilia; corpus quippe, et
 , et animam secundum nos habens et intel-
 quibus quasi partibus per singula unicuique
 aliter cognatum associans extremum, juxta
 edditum modum divinitus omnia in se ipsum ³
 clavit.

Im verborum Intentus ⁴ perspice; non enim
 virtute. Corpus quippe, inquit, et ⁵ sensum
 am secundum nos habens, Christus videlicet,
 lectum. His enim veluti quattuor partibus C
 a natura constituitur ⁶. Quas partes verus
 homo Christus et assumpsit, et in seipso
 fit; homo siquidem perfectus factus est ⁷. Nil
 omnis reliquit praeter peccatum, quod in
 a substantiae suae non acciperet, inque se-
 non adunaret, hoc est, unum non faceret.
 im in illo post resurrectionem quattuor sunt,
 m; et non compositum unum, sed simpliciter
 corpus et sensus anima et intellectus. Qui-
 quit, quasi partibus, per singula unicuique uni-
 er cognatum associans extremum. Ac si aperte
 : quoniam Christus quattuor humanae natu-
 res accepit et in seipso adunavit, universam
 am, hoc est, intellectualem et sensibilem as-
 tae, et in seipso adunasse manifestum est.
 in homine, quem totum accepit, univēsa D
 a condita est. Singulis enim partibus, ut ipse
 natum associans extremum; cognata vocans
 i corpora omniaque visibilia. Haec enim ex-
 tem universae creaturae deorsum versus ob-

tinent, sibi que invicem cognata sunt; sursum vero
 versus alteram creaturae obtinent extremitatem
 omnes intellectuales essentiae, quae inter se invicem
 similiter cognatae sunt. Singulis ergo partibus hu-
 manae naturae cognata extrema, hoc est, connatu-
 rales naturae in Christo sociatae sunt. Corpus siqui-
 dem accipiens, quartam veluti hominis partem,
 omnem corporalem creaturam sibi adjunxit. Sensum
 vero assumens, universam ⁸ sensibilem sensuque
 utentem sibi met copulavit. Quid de anima dicendum?
 Nonne in ea, quam accepit, non solum rationabilem
 animam, verum etiam ⁹ omnem vitam nutritivam et
 auctivam ¹⁰ in se ipso associavit? De intellectu nemo
 sapientum ¹¹ dubitat; humano enim intellectui,
 quem Christus assumpsit, omnes intellectuales essen-
 tiaē inseparabiliter adhaerent. Nonne plane vides,
 omnem creaturam, intelligibiles dico sensibilesque
 mediasque naturas, in Christo adunatam? Quod
 breviter conclusit ¹² magister dicens: *Unam sub-*
sistentem simul omnem creaturam, quasi aliquem ho-
minem, partium suarum ad se invicem coitu comple-
tam ¹³ ostendens, et ad seipsam intuentem per uni-
versitatis subsistentiam ¹⁴; juxta unam et simplam ¹⁵
et indefinibilem ex eo ¹⁶, quod non est deductionis, et
indifferentem notitiam; per quam unam eandemque
omnis creatura recipere potest causam penitus iudi-
cretam. Hactenus ¹⁷ de divisionibus, deque aduna-
 tionibus substantiarum venerabilem magistrum,
 Maximum dico, secuti, quantum ad praesentis quae-
 stionis attinet negotium, diximus. Et jam ad propo-
 situm, id est, ad eam formam universalis naturae, quae
 et creatur et creat, et in primordialibus causis consti-
 tuta est, discutiendam, de hac enim in hoc ¹⁸ libro
 dicere proposuimus, si tibi videtur, redeundum.
 Disc. Videretur plane, si de quibusdam, quae in
 praedictis rationibus dicta sunt, quoniam multum me-
 movent, clarius explanares. MAG. Dic mihi, quae
 sunt illa, quae inter ea, quae a me dicta sunt, valde
 te movent, quorumque exolanationem luculentiorē
 poscere videris.

14. Disc. In divisionibus creaturarum substantiarum
 secundum Maximum nihil me movet, vel ¹⁹ valde
 mihi obscurum videtur seu ambiguum, praeter ho-
 minis divisionem in ²⁰ masculinum et feminam, cam-
 que non ex prima hominis conditione ad imaginem
 Dei, sed ex poena peccati processisse, iterumque
 post catholicam omnium corporum resurrectionem
²¹, quae in fine mundi futura est, ipsam divisio-
 nem non amplius permansuram, sed in unitatem pri-
 mordialis conditionis ²² naturae ²³ reversuram. Quis

VARIAE LECTIONES.

AD; pro om. C. ² Sic C; AD intelliguntur. ³ Sic CD; A ipse. ⁴ Sic C; AD intentus. ⁵ Sic C; et om.
 sensus. ⁶ Sic AD; C constituitur natura. ⁷ Sic CD; factus est om. A. ⁸ D universalem. ⁹ Sic CD;
 Coni., ACD activam. ¹⁰ Sic AC; D sapientium. ¹¹ Sic CD; A conclusi breviter. ¹² Sic CD et Ambig.
 ; AB complexam. ¹³ Sic C et Ambig. Maximi; ABD substantiam. ¹⁴ Sic CD et Ambig. Max.;
 ipse. ¹⁵ Sic BCD et Ambigua Maximi; A et indefinibilem substantiam ex eo cet. ¹⁶ Pro hoc A
¹⁷ Sic CDE; A nec. ¹⁸ Sic CDE; A inter. ¹⁹ Sic CDE; A resurrectionem omnium corporum.
 tionis om. A. ²⁰ Sic. ADE; C terrae.

NOTAE

his Hactenus de divisionibus cet. textus codicis E denuo incipit

enim talis audi non expavescit, confestimque in haec verba non erumpat dicturus¹: Non ergo post resurrectionem masculi feminaeque² futurus est sexus³, si uterque ab humana⁴ penitus auferetur natura! Aut⁵ qualis forma in homine apparebit, si nemo masculi seu feminae formam habuerit? Aut qualis poterit fieri cognitio, si utriusque sexus futura sit exterminatio, inque simplicem indiscretamque formarum differentiam⁶ adunationem omnium hominum coagulatio, sive spiritualis incorporea, sive visibilis⁷ et corporea, loco ac⁸ tempore⁹ circumscripta? Et hoc in ambiguo a te praetermissum est, atque indiscussum, quamvis videaris in corporibus resurrectionis spirituales qualitates quantitatesque¹⁰ magis quam corporales suadere esse futuras. Ut non dicam, quantum haec doctrina omnium aut paene omnium latialis linguae sanctorum magistrorum auctoritati resistat, qui unanimiter post resurrectionem omnium utriusque sexus integritatem futuram esse asserunt, ita ut vir in formam viri, femina in formam feminae, cum omnibus¹¹ corporalium partium indiciis, quibus maxime uterque sexus discernitur, redeat, ac sic sive in gloria, sive in poena aeternaliter permaneat, si tamen aeterna poena corporaliter futura sit, sicut aeterna gloria, de qua¹² quaestione in quinto tractabimus. Multis enim videtur incongruum, coaeternam beatitudini miseriam fore credere; quibus evangelicus sermo videtur resistere, qui ait: *Ite, maledicti, in ignem aeternum*. Haec, ut dixi, in praedictis substantiarum factarum a Deo divisionibus maxime mihi scrupulum ingerunt. De reditu autem ac adunatione quicquidjam a te dictum est, durum mihi atque obscurum universaliter esse fateor. Non enim clare video, quomodo utriusque sexus humanae naturae adunatio in Christo, primum ex¹³ mortuis resurgente, facta est, et in omnibus hominibus finito mundo futura sit. In eodem enim sexu, quo in carne vixit, Christum credimus resurrexisse, semperque permanere et permanurum esse. Quis autem negabit, virilem sexum¹⁴ ipsum fuisse indutum¹⁵, priusquam pateretur et resurgeret? Similiter etiam credimus, omnes homines in eodem sexu, in quo cadunt, resurrecturos esse. Quomodo orbis¹⁶ terrarum paradiso, terraque unita caelo, omnis¹⁷ sensibilis creatura intelligibili, et haec omnia Deo copulabuntur, ita ut unum sint, nullaque in eis diversitas appareat? Et maxime illud, quod promisisti a te explanandum, hoc est, quomodo om-

nia substantiarum praedictarum reditus in unum atque adunatio futura sit? Utrum reipsa, hoc est, transitu omnium sensibilium in intellectualia, ita ut peracto mundi hujus sensibilis curriculo omnia sint spiritualia, nihilque¹⁸ corporeum seu sensibile remaneat; an solo contuitu animi naturalem unitatem omnium rerum in suis rationibus primordialibusque causis contemplantis? Ea namque, quae extrinsecus corporeo sensui varia multipliciaque locis, temporibus, qualitatibus, quantitatibus, ceterisque sensibilibus naturae differentis apparent, in suis rationibus, secundum quas a Creatore omnium condita sunt, aeternaliterque immutabili¹⁹ suae naturae statu, certisque divinae providentiae regulis subsistunt, puro intellectui, rerum omnium veritatem inquirenti, invenienti, B consideranti, unum individuum esse videntur²⁰, et sunt. Nam quantum exteriores naturae, sensibiles dico atque corporeas²¹, locis temporibusque ceterisque accidentibus variari appetunt, in his enim eorum pulchritudo maxime aridet, ideoque a carnalibus animis, longe a veritate et unitate distantibus, inque temporalium rerum numerositatem diffusis, intemperate luxurioseque amantur, tantum interiores, hoc est, intelligibiles essentiae simplicem sui individuumque unitatem in seipsis et inter seipsas inseparabiliter²² ostendunt, ac²³ per hoc sapientum animos pulchritudinem harmoniae societatisque earum contemplantes delectant. Quibus ex instabili diversa- que locorum ac temporum varietate redeuntibus, solius unitatis²⁴ immutabilisque veritatis contemplatio praemium promittitur. Non enim caelestes virtutes, quas variis nominationibus Scriptura sacra nominat, hunc²⁵ mundum visibilem extrinsecus corporeisque sensibus intueri credendas esse aestimo. Nec tamen eas omnino ignorare est²⁶ putandum, quando per eas regi ac ministrari haec omnia visibilia sacra edocet historia²⁷. Leges siquidem divinae per angelos administratae sunt, honorum²⁸ hominum mores correcti, ordinati, a pravis viis reducti multiplicibus divinae providentiae doctrinis exercitati, ad pristinam naturae modum revocantur; sed in aeternis²⁹ causis, quas ipsae aeternaliter considerant, hunc mundum, quem gubernant, quantum eis sinitur, perspiciunt, non locorum spatiis divisum, non variis temporum motibus distinctum, non numerositate partium suarum dispersum, non qualita- tum quantitatumve in multiplicibus differentiis dissimilem, non molis magnitudine tumidum, non diversis

VARIAE LECTIONES

¹ Sic CE; pro non erumpat dicturus A prorumpat; D non erumpat dictis. ² Sic CDE; A et feminae. ³ Sic ADE; sexus om. C. ⁴ Sic CE; A penitus ab humana a. n.; D ab humana natura penitus auferetur. ⁵ Sic CDE; A At. ⁶ Sic CDE; A differentium. ⁷ Sic AD; C sensibilis. ⁸ Sic CD; A et. ⁹ sive visibilis — tempore om. E. ¹⁰ Sic CDE; A quantitates qualitatesque. ¹¹ Sic CDE; A omnium. ¹² Sic CDE; A Sed de hac. ¹³ Sic CDE; A a. ¹⁴ Sic CDE; A virili sexu. ¹⁵ Sic CDE; A indutum. ¹⁶ Sic CDE; A quomodo, quaeso, orbis cet. ¹⁷ Sic CDE; A omnisque. ¹⁸ Sic CD; A nihil, E nihilque. ¹⁹ Sic ACE; D immutabilis. ²⁰ Sic CDE; A videntur esse. ²¹ corporales. ²² Sic ACE; D inseparabilem. ²³ Sic CDE; A atque. ²⁴ Sic A; CDE unitate. ²⁵ Sic CDE; A per hunc. ²⁶ Sic CDE; A ignorare omnino (est om. A). ²⁷ Sic CDE; A Scriptura. ²⁸ Sic CDE; A quibus honorum. ²⁹ Sic CE; aeternis om. AD

latitudinis, altitudinisque ¹ spatii dis-
 lotum simul simpliciterque in suis ra-
 motabiliter subsistentem. De his igitur
 uestionibus, quae per meipsum ad liqui-
 nequeo, luculentius a te discernendum
 narim. Tuo tamen arbitrio, quo ordine
 sint, tantum ut aperiantur, sive nunc
 mihi visum est tribuere.

his omnibus, quae, ut dicis, tibi non
 scunt, alium disserendi locum ordo re-
 it. Sed hic breviter praelibandum, quo-
 niam, quae difficilia tibi videntur, uno
 possunt concludi. Si enim Christus, qui
 igit, immo est omnium intellectus, re-
 quae assumpsit, adunavit: quis dubitet,
 essit in capite et ² principali exemplo
 nae naturae, in tota fore subsecutorum,
 nto libro tractabimus? Siquidem hujus
 bri textus nil aliud flagitat, quam ut pro-
 ris, quicquid lux animorum largita fue-
 ordialibus causis disputemus.

Ingredere quo vis ordine. Eo enim mo-
 xentes quaestiones de quadripartita uni-
 urae divisione propositae sunt, non in-
 lanandas esse opinor. Mac. Ratiocinatio-
 ex divinis eloquiis assumendum esse
 sc. Nil convenientius; ex ea enim omnem
 pquisitionem initium sumere necessarium
 vvinissimus propheta, Moisen ³ dico, in
 te libri ⁴ Geneseos: *In principio*, inquit,
aelum et terram. Quo in loco omnes sa-
 rrae expositores ingenii sui acumen exer-
 rersisque intelligentiae modis, quid caeli
 id terrae, propheta, immo etiam ⁵ Spiri-
 per prophetam, voluit significari, expo-
 li siquidem brevem quandam comprehen-
 us perfectae creaturae his verbis insi-
 nant. Caeli quidem ⁶ nomine totam spi-
 ntellectualemque creaturam conditam
 atam, terrae vero omnem corpoream
 ue suis perfectissimis definitionibus con-
 timari arbitrantur. Alii informitatem
 eaturae, spiritualis quidem nomine caeli,
 appellatione mundi hujus corporalis
 m suadere conantur. Alii totius sensibilis
 quae veluti duabus principalibus partibus,
 ac ⁷ terra, perficitur, creationem his
 ari affirmant, ita ut nihil de spiritualis
 onditione hoc in loco ⁸ significetur, sed
 plenitudinem corporeae creaturae pro-
 rit describere. Inter has enim duas par-

tes, caelum dico et terram ⁹, veluti inter quos-
 am extremos ¹⁰ terminos, a sese invicem discretos, suis
 medietatibus connexos, hujus mundi sensibilis uni-
 versitatem harmonia quadam naturali compositam
 condunatamque esse certis rationibus edocent. Sed
 longum est, et praesentis operis proposito inconve-
 niens, per diversas diversorum opiniones multas ac
 varias sermonem extendere, superfluumque videbitur,
 aliorum intellectus de hujusmodi negotio, nisi
 ubi summa necessitas exigit, introducere. Mihi au-
 tem multorum sensus consideranti nil probabilius, nil
 verisimilius occurrit, quam ut in ¹¹ praedictis sa-
 crae Scripturae verbis, significatione videlicet caeli
 et terrae, primordiales totius creaturae causas, quas
 Pater in unigenito suo Filio, qui principii appella-
 tione nominatur, ante omnia, quae condita sunt,
 creaverat, intelligamus, et caeli nomine rerum in-
 telligibilium caelestiumque essentiarum, terrae vero
 appellatione sensibilium rerum, quibus universitas
 hujus mundi corporalis completur, principales cau-
 sas significatas esse accipiamus ¹². Disc. Similiter
 etiam hunc intellectum prae ceteris elegerim ¹³, si
 me paululum non moveret illa ambiguitas, quae in
 praedictis intelligentiae discretionibus videtur oriri.
 Nam, ut mihi videtur, aut parva aut nulla differentia
 est inter eorum intellectum, qui dicunt, informitatem
 utriusque naturae, intelligibilis dico atque sensibilis,
 et eorum, qui primordiales causas intelligibilium et sen-
 sibilium praedictis Scripturae verbis descriptas esse
 judicant. Nam informem materiam ejusque informi-
 tatem causam quandam rerum esse dicimus. In ea
 siquidem inchoant, quamvis informiter, id est ¹⁴,
 adhuc imperfecte ac prope nihil ¹⁵ esse; non tamen
 penitus nihil esse intelliguntur, sed inchoamentum
 quodammodo esse, formamque et perfectionem ap-
 petere.

Mac. Esto igitur intentior, et rerum differentias
 acute perspice, nebulasque ambiguitatis ex acie in-
 tentionis tuae penitus depelle. Non enim, ut arbitror,
 te potest latere, alias esso rerum informitates, et
 alias rerum causas perfectaque principia. Nam si
 esse et non esse sibi invicem e contrario opponun-
 tur ¹⁶, et ¹⁷ nil propinquius est ad vere esse, quam
 causae creatae creaturarum rerum, nihilque vicinius
 ad non vere esse, quam informis materia; est enim,
 ut ait Augustinus, *informe prope nihil*: num tibi vi-
 detur parva distantia inter id, quod verae essentiae
 est propinquum, et id, quod verae essentiae privationi,
 quae nihil omnino ¹⁸ dicitur, proximum ¹⁹? Nec rerum
 informitatem causam essentiae formaeque ac per-
 fectionis rerum esse diximus, sed magis privatio-

VARIAE LECTIONES.

; C longitudo, altitudinis latitudinisque; D longitudo altitudinisque (altitudinis om. D). ² esse
 sic D; CE ut quae tibi, ut dicis, non clare; A quae, ut dicis, tibi clare non. ³ Sic CDE; A rerum
 c CDE; A ex.; ⁴ C. Moyses, DE Moysen. ⁵ Sic CDE; A in principio libro. ⁶ Sic CDE; A et.
 C siquidem. ⁷ Sic CDE; A et. ⁸ Sic CDE; A hoc in loco. ⁹ Sic ACE; D caelum et terram
 sic CDE; A quosdam duos extremos. ¹⁰ Sic AC; in om. DE. ¹¹ Sic CDE; A intelligamus.
 A eligerem. ¹² Sic CDE; A hoc est. ¹³ A nil. ¹⁴ Sic CDE; A opponuntur e contrario.
 et om. A. ¹⁵ Sic CDE; A nihilominus. ¹⁶ Sic CDE; A dicitur esse est proximum.

neir. essentiae, formae perfectionisque ¹ rerum. A Causa siquidem, si vere causa est ², omnia perfectissime, quorum causa est, in seipsa praecambit ³, effectusque suos, priusquam in aliquo appareant, in seipsa perficit; et dum in genera formasque visibiles per generationem erumpunt, perfectionem suam in ea non deserunt, sed plene ⁴ et immutabiliter permanent, nulliusque alterius perfectionis indigent, nisi ipsius unius, in qua semel et ⁵ simul et semper subsistunt. Disc. Non parva quidem ⁶ mihi videtur esse talis differentia; longe siquidem a seipsis distant primordiales causae, quae ab uno summoque omnium principio, quod a nullo est, perfectissime in suis immutabilibus rationibus conditae sunt, et informitates omnium rerum, quae non solum ad perfectionem formae nondum perveniunt, sed ⁷ vix iam esse incipiunt, nec longe ex non esse recedunt. Quamvis enim videantur rerum informitates medietatis locum obtinere inter esse et non esse, incipientes ex non-esse esse ⁸ — siquidem ex non-esse processionem quandam ad esse inchoant, nondum tamen ad perfectionem formae atque essentiae intelliguntur pervenisse — plus appropinquare iudicantur ⁹ ad non esse quam ad esse ¹⁰. Nil enim est aliud ¹¹ rerum informitas nisi motus quidam, non esse omnino deserens, et statum suum in eo, quod vere est, appetens. Primordiales vero causae ita in principio, hoc est, Dei Verbo, quod vere dicitur esse et est, conditae sunt, ut nullo motu perfectionem suam in aliquo appetant, nisi in eo, in quo sunt immutabiliter, perfecteque formatae sunt. Semper enim ad unam rerum omnium formam, quam omnia appetunt, Verbum Patris dico, conversae formantur, et formationem suam nusquam ¹² nunquam deserunt. Causae quippe locorum et temporum in eis sunt; quae vero sub ipsis sunt in ¹³ inferioribus rerum ordinibus, ita ab eis creantur, ut ad seipsas ea attrahant, omniumque rerum unum principium ¹⁴ appetant; ipsae vero nullo modo ad ea, quae sub eis sunt, respiciunt, sed suam formam superiorem se semper intuentur, ut semper ab ea formari non desinant. Nam per seipsas informes sunt, et in ea universali sua forma, in Verbo dico, semetipsas perfecte conditas cognoscunt. Quis autem rectae intelligentiae haec, quae de primordialibus causis dici possunt, de informitate rerum dicere audebit, praesertim cum et informis rerum materia non aliunde credatur manare, nisi ex primordialibus causis ¹⁵? Si enim primordiales causae ideo ¹⁶ primordiales appellantur, quia ¹⁷ primitus ab una creatrice omnium causa creantur, et ea, quae

sub ipsis sunt, creant; nam primordiales causae et creari et creare praediximus ¹⁸: quid mirum, si quemadmodum in numero eorum, quae post, et per ¹⁹ primordiales causas condita sunt, informem materiam esse credimus, certisque rationibus firmamus, eam quoque a primordialibus causis creari fateamur?

16. Mac. Alius igitur intellectus est ²⁰ primordialium causarum, alius informium materiarum. Disc. Praedictis rationibus ita concedere cogimur; cetera considera. Mac. Similiter et, quod sequitur, varie tradunt. *Terra autem erat inanis et vacua*, vel, juxta LXX, *invisibilis et incomposita, et tenebrae* ²¹ *super faciem abyssi*. Alii namque terrae inanis et vacuae, seu invisibilis et incompositae nominatione visibilis creaturae, abyssi vero tenebrosae vocabulo invisibilis essentiae informitatem figurate significari ²² volunt. Omnis siquidem corporalis sensibilisque creatura ex materia et forma constituitur, atque ideo materia carens forma, informis dicitur, hoc est, carens forma, et invisibilis et incomposita, seu inanis et vacua; accedente vero forma visibilis dicitur et composita, solidaque atque perfecta, naturae suae certis finibus circumscripta. Invisibilis vero creatura, id est intellectualis et rationalis, informis dicitur, priusquam ad formam suam, Creatorem videlicet suum, convertatur. Non enim ei ²³ sufficit ad perfectionem ex essentia essentialique differentia subsistere, his enim duobus omnis intellectualis creatura componitur, nisi ad Verbum unigenitum, Dei Filium dico ²⁴, qui est forma omnis intellectualis vitae, conversa perficiatur; alioquin imperfecta informisque remanet. Alii terram inanem vacuumque, seu invisibilem incompositamque, dictam arbitrantur molem hanc terreni corporis primo conditam, *vacuam quidem atque* ²⁵ *inanem*, ut illis videtur, *quia nondum diversis generibus formisque germinum, fruticum, animaliumque ornata erat; invisibilis vero, aut quia humidae naturae abundantia undique superfusa erat, aut quia homo, qui eam aspicere posset, nondum ex primordialibus causis per generationem eruperat; tenebras autem* ²⁶ *super abyssum fuisse* ²⁷ aiunt, *quia* ²⁸ *aer, qui abisso undique* ²⁹ *circumsusus fuerat, adhuc lucidus non erat, ideoque constitutam inter se abyssum nondum illuminare poterat*. Cui sensui quamvis sanctus Augustinus refragari videatur, non omnino tamen, quoniam sancti Basilii est, a nobis refellitur. Non enim nostrum est, de intellectibus sanctorum Patrum dijudicare ³⁰, sed eos pie ac venerabiliter suscipere; non tamen prohibemur eligere, quod ma-

VARIAE LECTIONES.

Sic CE; A formaeque et perfectionis; D formae ac perfectionisque. ¹ Sic CDE; A sit. ² Sic CE; AD perambit. ³ Sic ACE; D plane. ⁴ Sic ADE; et om. C. ⁵ Sic CE; AD siquidem. ⁶ Sic CDE; A incipientes esse ex non esse. ⁷ Sic AC; D videantur. ⁸ plus appropinquare — ad esse om. E. ⁹ Sic DE; A aliud est; est om. C. ¹⁰ Sic CE; nusquam om. AD. ¹¹ Sic CDE; in om. A. ¹² Sic CDE; A principium unum. ¹³ Sic CDE; A ex causis primordialibus. ¹⁴ Sic CDE; A idae. ¹⁵ Sic CDE; A quae. ¹⁶ Sic CDE; A diximus. ¹⁷ Sic DE; et per om. A; per om. C. ¹⁸ Sic CDE; A est intellectus. ¹⁹ Sic CDE; A tenebrae erant super cet. ²⁰ Sic CDE; A intelligi. ²¹ Sic CE; ei om. AD. ²² Sic CDE; A dico Dei filium. ²³ Sic CDE; A et. ²⁴ Sic ACE; autem om. D. ²⁵ Sic CDE; fuisse om. A. ²⁶ Sic CDE; A quod. ²⁷ Sic CDE; A undique abyssus. ²⁸ CDE; A iudicare.

in divinis eloquiis rationis consideratione. Sed si quis dixerit, praedicta prophetarum aliud, quam primordiales rerum causas non videbitur ex veritate deviare. Quid enim incredibile est, *πρωτότυπον*, hoc est exemplar corporalis naturae, quod signituae nomine, quodque ante hunc mundum a perpetuo perfectissimeque Deus in principio est Pater in Filio condiderat, vacuum se posse vocari? Vacuum quidem, quoniam invisibili in suis effectibus vacabat, priusquam formasque sensibilis naturae per geminos locis temporibusque prodiret. Inane a nullam quantitatem, nil corporali mole nil locis dispersum, nil temporibus mobile eo intellectus propheticus, qui in divina est introductus, aspexerat. Haec enim *inane* dico et *vacuum*, plus primordialis naturae omnia in Verbo conditae plenissimam nempe significant perfectionem, quam imperfectamque hujus mundi sensibilis adhuc processionem, locis temporibusque, perque generationem esse inchoantem, et sensibilis creaturae numeris formari. Saepe siquidem inane et vacuum in laudibus corporalium rerum solentur namque spatium, quod inter globum et rosque siderum extremumque mundi amplexu est constitutum, in duas partes a mundi divinaeque Scripturae divisum. Una pars a terra usque ad lunam aere est spiritus: superior vero a luna usque extremae sphaerae aether, id est purus aetherae autem *κῆφος* a Graecis, vacuum a Latinis vocantur. Sed purissimum clarumque illud superius spatium constat semper purissimum, aeternoque silentio quietum, harmonice consonantibus planetarum, mortalem terrenumque sensum tonorum umbram acumine superans, subtilissimis motibus labens, diurni luminis pletheter portuunculam, quam umbra terrae aere nox appellatur, ideoque dicitur vacuum. Sicut, quoniam omni terrena crassaque, nulloque corporeo pondere impletur, non etenim globi levissimi et spirituales a terrena qualitate gravantur, nullam efficiunt. Lunae siquidem humiditas, quae in ea apparent, non ex suae naturae sed ex terrenae molis vaporibus, quos

A Graeci *ἀραιίδας* vocant, humidaeque abyssi vicinitate accidunt. Hujus quoque corpulentioris aeris inferiorisque nebulositas et obscuritas non ex seipso, sed ex aquarum terrarumque propinquitate advenit. Unde enim nascitur lunae humiditas, inde etiam aeris nebulositas, tonitrua quoque fulminaque, imbres, pluviae, nix, gelu, varii ventorum flatus: non aliunde nisi ex terrenis aquaticisque vaporibus occasionem accipiunt.

17 Quid ergo mirum, si primordiales visibilium rerum causae terrae inanis et vacuae vocabulo figurate insinuantur, prae nimia sui subtilitate ineffabilique intellectualis suae naturae simplicitate, priusquam in genera et formas sensibilesque numeros, in quibus veluti quibusdam nebulis corporeis sensibus apparent, per generationem profluerent, quando praedicta visibilis mundi spatia, propter sui subtilitatem ac paene incorporalitatem, inania seu vacua non incongrue appellantur, sicut ait quidam poetarum:

Aera per vacuum salu jaculabere corpus.

Item Virgilius in duodecimo:

Tum lapis ipse viri vacuum per inane volutus.

Eadem ratio est alterius interpretationis, quae dicit, terram invisibilem incompositamque fuisse. Quid enim aliud rationabilius ista invisibilitas mysticae terrae significaret, quam primordialium causarum corporalis creaturae obscuritatem, nullo coloris lumine, nulla formarum discretione adhuc declaratam, insuper etiam purissimos intellectus superantem. Merito quoque causae primordiales incompositae praedicantur; sunt enim simplices omnique compositione omnino carentes. Nam in eis est ineffabilis unitas, inseparabilisque in compositaque harmonia, universaliter differentium seu similium partium copulationem supergrediens. Quid dicam de causis principalibus intellectualis essentiae? Nonne congruentissime tenebrosae abyssi vocabulo a Spiritu sancto appellatae sunt? Abyssus enim dicuntur propter earum incomprehensibilem altitudinem, infinitamque sui per omnia diffusionem, quae nullo percipitur sensu, nullo comprehenditur intellectu, praeterea ineffabilis suae puritatis excellentia tenebrarum nomine appellari meruerunt. Siquidem et sol iste sensibilis intuentibus eum saepe ingerit tenebras, non valentibus eximium sui intueri fulgorem. Tenebrae itaque erant super causarum primordialium abyssum. Nam priusquam in spiritualium essentialium numerositatem procederent, nullus intellectus conditus cognoscere eas potuit, quid essent. Et

VARIAE LECTIONES.

ACE; D videtur. ² Sic ACE; D in ea. ³ Sic GE; AD quidem. ⁴ Sic CDE; A et. ⁵ Sic CDE; corporalium. ⁶ Sic CDE; A est a. ⁷ Sic ADE; usque om. C. ⁸ Sic CDE; A *κῆφος*. ⁹ Sic semper esse A superioris esse naturae. ¹⁰ Sic CDE; A cantilenis consonantibusque. ¹¹ Sic trinum et mortalem. ¹² Sic A; CDE emitonorumque. ¹³ Sic CE; A diurni; D divini. ¹⁴ Sic trra. ¹⁵ Sic CDE; A levissimi globi. ¹⁶ Sic CDE; A et quia nulla. ¹⁷ Sic CE; AD accidit. AC tonitruaque. ¹⁸ Sic CDE; A flatus ventorum. ¹⁹ Sic CDE; A rerum visibilium. ²⁰ Sic trae nimia C praemia. ²¹ Sic CE; sui om. AD. ²² Sic CDE; A defluerent. ²³ Sic CDE; A quo- Sic CDE; A visibilis mundi praedicta. ²⁴ Sic CDE; A sic. ²⁵ Sic CDE; A conditas. ²⁶ Sic as cognoscere.

adhuc tenebrae sunt super hanc abyssum, quia nullo percipitur intellectu, eo excepto, qui eam in principio formavit. Ex effectibus autem, hoc est, processioibus ejus in intelligibiles formas cognoscitur solummodo, quia est, non autem intelligitur, quid est.

48. Sed utrum mystica illa terra invisibilis, ipsaque tenebrosa abyssus et intellectualis primarum causarum perpetuo invisibilis¹ erit, abyssusque tenebrosa aeternaliter permanebit, an quandoque, hoc est, post finem hujus mundi² visibilis in notitiam intellectualium rationaliumque essentialium perventurae sunt, non parva indiget indagine. Disc. Immo maxima, et ne hoc intactum praetermittas, obnixepeto. Mag. Dic, quaeso, quid tibi videtur? Num³ primordiales rerum causae⁴, quas terrae atque abyssi vocabulis significatas esse, praeque incomprehensibili atque excellenti altitudine invisibiles tenebrosasque dictas arbitramur, dum⁵ per generationem in genera formasque, in numeros differentiasque rerum seu sensu seu intellectu comprehensibilium procedunt, invisibiles incomprehensibilesque esse desinunt? An semper in excellentia suae naturae, in qua ante omnia in principio conditae sunt, permanent, et sub nullum sensum intellectumve cadunt, ita ut et in rebus, quarum causae sunt, sensibus seu intellectibus quodammodo appareant, et excelsitudinem suae incomprehensibilitatis non deserant, ac veluti in tenebris quibusdam, in secretissimis dico divinae sapientiae sinibus, semper sedeant? Disc. Eas perpetuo invisibiles tenebrosasque⁶ esse crediderim. Si enim ipsa sapientia Dei Patris, in qua⁷ omnia facta sunt vereque subsistunt, et extra quam nihil esse intelligitur⁸, in seipsa incomprehensibilis invisibilisque permanet; lux enim est *inaccessibilis*, omnem intellectum superans: quid mirum, si causae omnium, quae in ea, et per eam, et ad eam factae sunt, invisibiles incomprehensibilesque aeternaliter credantur esse, et incommutabiliter permanere? Et exemplo⁹ nostrae naturae¹⁰ illud possumus conjicere¹¹. Nam quod intellectus noster in seipso primum rationabiliter concipit, et ad habitum purae perfectaeque intelligentiae perducit, semper et in se obtinet, et quibusdam signis extrinsecus profert. Verbi gratia, si veram cognitionem de aliquo sensibili vel intelligibili sapiens animus perceperit¹², ipsa sapientia et in eo¹³ fixa permanet¹⁴, et phantasias primo in¹⁵ cognitionem, deinde¹⁶ in sensus, deinde¹⁶ in vocum signa, aliosque nutus, quibus animus secreta sua molimina gradatim descendencia solet aperire, inque aliorum

A animorum¹⁷ notitiam naturalibus artificialibusque progressionibus proferre non retardat¹⁸.

Mag. Principales itaque causae et in ea, quor causae sunt, proveniunt, et principium, id est sapientiam Patris¹⁹, in qua factae sunt, non relinquunt, et, ut sic²¹ dicam, in²² se ipsis permanent invisibiles, tenebris²³ suae excellentiae semper a conditae, in effectibus suis veluti in quamdam lucem cognitionis prolatae, non cessant apparere. D. Haec probabiliter suaderi possunt. Sed nosse veli utrum principia rerum, quae primordialium causarum nominibus appellantur, seipsa intelligunt, prquam in ipsas res, quarum causae sunt²⁴, producuntur necne? Mag. Ad hoc breviter respondendum. Deus in sapientia sua fecit omnia quae fecit, B Scriptura, quae dicit, *omnia in sapientia fecisti*. dubitare permittit, omnia, quae in sapientia facta sunt, sicut ipsa sapientia seipsam cognoscit, et quae in ipsa facta sunt, non se seipsa cognoscere, sed et rerum, quarum principia sunt, notitia non carere? Non enim credendum est in divina sapientia aliquid insipiens et seipsa ignorans conditum fuisse. Sed de his diligentius aliter considerandum. Disc. Ita fiat. Nam non breviter transitoriamque quaerit indagationem, si primordiales causae seipsas sapiunt, quoniam in sapientia creatae sunt, aeternaliterque in ea subsistunt, quae nullum insipiens in se recipit²⁵, quomodo ex sapientibus causis multa insipientia procedunt. N enim omnia, quae ex iis profluunt, sapientia sua C Duae siquidem naturae sapientiae participes et credimus, intellectualem in angelis, et²⁷ in hominibus rationalem: cetera vero, quae a sensibus seu intellectu²⁸ comprehendi possunt, sapientiae exper existimamus²⁹ esse. Quamvis breviter quis respondere valeat, non esse mirum, in sapientibus exemplaribus insipientium causas subsistere, dum videmus, in solaribus radiis tenebrarum occasiones naturaliter inesse, dumque in se ipsis nullas tenebras esse sinunt, eas tamen de causis in se insitis vel sibi oppositas gignunt.

49. Disc. Quid ergo vult quod sequitur: *Et Spiritus Dei superferebatur super aquas*? An forte additum, ne aestimarentur primordiales causae solum intellectualis rationalisque creaturae virtutum verum etiam³⁰ Creatoris earum intelligibilem cognitionem prae nimia suae naturae excellentia rare? *Et Spiritus*, inquit, *Dei ferebatur super aquas*. Ac si diceret: primordialium causarum infinitus comprehensibilisque abyssus, ac per hoc invisibilis

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CDE; A *invisibilis terra perpetuo erit*. ² Sic CDE; A *mundi huius*. ³ Sic ADE; C *non*. ⁴ CDE; A *causae rerum*. ⁵ Sic CDE; A *cum*. ⁶ Sic CDE; A *tenebrasque*. ⁷ Sic CD; AE *quo*. ⁸ CDE; A *intelligitur esse*. ⁹ Sic CE; AD *Mag. Exemplo*. ¹⁰ Sic A; CDE *naturae nostrae*. ¹¹ Sic CD; A *concipere*. ¹² Sic CDE; A *percepit*. ¹³ Sic CDE; A *ipso*. ¹⁴ Sic A; CDE *permaneat*. ¹⁵ Sic CDE; A *primo mittit in*. ¹⁶ Sic CDE; A *demum*. ¹⁷ Sic CDE; A *animorum aliquorum*. ¹⁸ Sic CDE; A *artificialibusve*. ¹⁹ Sic CDE; A *tardat*. ²⁰ Sic CDE; A *patris sapientiam*. ²¹ Sic ADE; C *ita*. ²² Sic AD; C *sicut in*. ²³ Sic CDE; A *tenebrisque*. ²⁴ Sic CDE; A *lucem quandam*. ²⁵ Sic ADE; C *quibus clausi sunt*. ²⁶ Sic ADE; C *recepit*. ²⁷ Sic CDE; et om. A. ²⁸ Sic CDE; A *seu ab intellectu*. ²⁹ Sic CDE; credimus. ³⁰ Sic CDE; A *et*.

osaque merito appellata, non ita omnem intel-
 rationemque altitudine ob-curritatis suae
 , ut etiam a Spiritu Dei comprehendi et supe-
 m possit. D. us namque ipsas v. luti quaedam
 eata principiaque naturarum omnium, quae
 sunt, in principio fecit, supereminenteque
 sua gnostica virtute eas comprehendit,
 sque ejus non locali vehimine, sed cognitionis
 itia eis superferat. Potest et sic dici: *Spiritus*
perferebatur super aquas. Non enim primor-
 omnium causas tantae excellentiae esse cre-
 debamus, ut nulla superior² eas causa prae-
 , quae eas superat. Est enim una eademque
 n causa, ex qua, et per quam, in qua³, et ad
 rerum omnium causae atque praecedentes
 nes primitus factae sunt. Ideoque omnibus B
 rri non immerito Scriptura testatur, quia
 sae creaturae a se inchoantis esse ordinem
 fit, et in eam desinit. Non quod in ea hoc
 t hoc posterius ratione temporum creatum
 nul. enim et semel⁴ omnia aeternaliter in-
 nt⁵, et ab ipsa facta sunt, sed quod ordine
 illi incomprehensibilique omni intellectui di-
 rovidentia universitatem conditae naturae ex-
 istentibus in existentia produxit, quadam
 all dignitate alia aliis⁶ praeferuntur, ita ut
 ae circa universalem omnium causam, ip-
 eum dico, proxime atque immediate, hoc
 nulla superiori creatura⁷ interposita cre-
 et intelliguntur esse, principalissima con-
 universitatis principia jure praedicentur, C
 inde alia ex aliis a summo usque deor-
 hoc est, ab initio intellectualis creaturae
 ad omnium infimum, quod est corpus,
 dunt. Spiritus ergo Dei super tenebrosam
 an causarum omnium primordialiter factarum
 ertur, quia solus conditor spiritus conditas cau-
 gnitionis excellentia supereminet, omniumque
 um, quas⁸ creaverat, una ac sola praecel-
 rexcellens causa est, et principalissimus fons
 m, quae a se in infinitum profuunt, et in-
 rrununt, et a nullo alio, si de Spiritu san-
 roproprie intelligitur, nisi a Patre manat. Ab-
 olm est Filius per ineffabilem generationem,
 ut in principio fecit omnia; ab ipso est Spi-
 ractus per⁹ processionem, qui fertur super om-
 nia sicut vult, Filius facit, Spiritus sanctus
 t. Nec hoc theologiae videtur obsistere, quae di-
 atrem in Filio omnia fecisse. Non enim aliud est
 n velle omnia fieri, et aliud Patrem in Filio om-
 cere, sed unum atque id ipsum est¹⁰ Patrem

velle et Patrem facere; ipsius enim actio suum velle
 est. Nam et de Filio et Spiritu sancto similiter intel-
 ligendum¹¹. Eorum siquidem operatio nil aliud est,
 quam eorum voluntas. Nec alia voluntas est Patris,
 alia¹² Filii, alia¹³ Spiritus sancti, sed una eademque
 voluntas, unus amor trium substantiarum unius es-
 sentialis bonitatis, quo se movet Pater facere om-
 nia¹⁴ in Filio, perficere¹⁵ in Spiritu sancto. Et quod¹⁶
 facit Filius, et¹⁷ Spiritus sanctus perficit¹⁸, totum re-
 fertur ad Patrem facientem et perficientem, quia ex
 ipso sunt omnia. Ex ipso enim est Filius per gene-
 rationem, qui facit omnia; ex ipso est Spiritus¹⁹
 sanctus per processionem, qui perficit omnia: sum-
 ma Trinitas, quae intelligitur esse ex his quae sunt,
 et sapiens esse cognoscitur ex his quae sapiunt, et vi-
 vere ex his, quae moventur, manifestissime approba-
 tur²⁰. Est igitur, et sapit, et vivit. Si autem, sicut qui-
 dam Syrus transtulisse fertur, qui, ut ait sanctus
 Basilius, tantum a mundana sapientia recessit, quau-
 tum verorum doctrinae appropinquavit, sic le-
 gatur: *Et Spiritus Dei²¹ fovebat aquas*, facilius in-
 tellectus occurrit. Spiritus enim sanctus causas pri-
 mordiales, quas Pater in principio, in Filio vide-
 licet suo fecerat, ut²² in ea, quorum causae²³ sunt,
 procederent, fovebat, hoc est, divini amoris soti
 nutriebat. Ad hoc namque ova ab alitibus, ex quibus
 haec metaphora assumpta est, fovebantur, ut intima
 invisibilisque vis seminum, quae in eis latet, per
 numeros locorum temporumque in formas visibiles
 corporalesque pulchritudines igne aereque in humo-
 ribus seminum terrenaque materia operantibus
 erumpat.

20 Disc. Nec hoc sano intellectui repugnat, sed
 brevem luculentamque ἀναγκασιωτερον, hoc est, re-
 capitulationem velim a te fieri, quatenus clarius
 distinctiusque valeam intelligere, quae verba spe-
 cialiter praedictae sacrae Scripturae primitivas re-
 rum causas, quae causarum²⁴ omnium causam voluit
 significare. Mac. Adesto igitur ad haec diligentius
 intuenda. Disc. Praesto sum. Mac. Primitivas cau-
 sas, quas sanctus Dionysius *principia rerum omnium*
 vocat, simpliciter generaliterque significatas esse his
 verbis intellige: *In principio fecit Deus caelum et*
terram, hoc est, Deus in verbo suo intelligibilium
 D essentiarum sensibilibumque universaliter causas con-
 didit. Sed propheta quae generaliter pronuntiavit,
 specialiter dividere voluit. Causas itaque sensibilibum
 rerum, quibus mundus iste conficitur, praeque ni-
 mia suae naturae subtilitate mentis oculis incontem-
 plabiles, eximiaque sui puritate omni corporea cras-

VARIAE LECTIONES.

ic DE; infinita om. AC. ² Sic CDE; A superior nulla. ³ Sic CDE; A praecedat causa. ⁴ Sic CDE;
 n qua. ⁵ Sic CE; A cum simul et semel; D simul et semel (enim om.) ⁶ Sic CDE; A sint.
 CDE; A quorum alia aliis quadam essentiali dignitate. ⁷ Sic CE; hoc est om. AD. ⁸ Sic CDE;
 itura superiori. ⁹ Sic ADE; C quae. ¹⁰ Sic ADE; per om. C. ¹¹ Sic CDE; A esse. ¹² Sic
 A intelligendam est. ¹³ Sic CDE; pro alia A et. ¹⁴ Sic CDE; A aliave. ¹⁵ A Sic CDE; A in filio
 . ¹⁶ Sic CDE; A et perficere. ¹⁷ Sic CDE; A quidquid. ¹⁸ Sic CDE; et om. A. ¹⁹ Sic CDE; A perficit
 us sanctus. ²⁰ Sic CDE; A est et Spiritus; ²¹ Sic CDE; A comprobatur. ²² Dei om. C. ²³ Sic
 A et ut. ²⁴ Sic CDE; A causa. ²⁵ Sic CDE; A causas causarumque.

itudinem carentes, his verbis insinuat esse cognoscere: *Terra autem erat invisibilis et incomposita*; sic enim transtulerunt Septuaginta¹; seu secundum hebraicam veritatem: *Terra autem erat inanis et vacua*². Deinde caelestium invisibiliumque³ essentiarum primitiva principia, tanta altitudine tantaque subtilitate obscuritateque suae conditionis omnem intellectum superantia, his verbis noveris esse introducta utriusque interpretationis consonantia: *Et tenebrae erant super abyssum*⁴. Quoniam⁵ vero causarum omnium causa, omniumque principiorum principium singularisque fons, ex quo omnia, quae in caelo et in terra sunt⁶, profluunt, inaccessibili incomprehensibilique lucis suae excellentia omnia, quae in primordialibus causis condidit, superexaltat, et supercognoscit, superessentialitatem superexcellentiisque⁷ ipsius his verbis inspicere esse intimatam: *Et Spiritus Dei superferebatur*⁸ *super aquas*. Nam quod specialiter theologia de Spiritu sancto protulit, hoc communiter de summa sanctaque Trinitate sana fides et credit⁹ et intelligit. Sancta etenim¹⁰ et inseparabilis Trinitas¹¹ infinite abisso a se conditae excellentiae suae essentiae sapientiaeque superfertur. Si vero illum Syrum, quem sanctus Basilius in Exemero suo magnis laudibus praedicat, qui pro eo, quod alij interpretes posuere, hoc est¹²: *Et Spiritus Dei superferebatur*¹³ *super aquas*, interpretatus est e syra lingua, quae hebraicae vicina est: *Et Spiritus Dei fovebat aquas*, vel: *Et Spiritus Dei secundabat aquas*, sequi volueris, divinam pietatem, altitudine suae clementiae tenebrosam primordialium causarum abyssum superantem, eamque foventem et secundantem, ut ex occultis ignotisque suae naturae¹⁴ finibus in cognitionis facultatem per generationem, perque in¹⁵ genera ac¹⁶ formas speciesque proprias sensibilibus intelligibilibusque substantiarum multiplicem processione, in suos varios innumerabilesque prodirent effectus, his verbis insinuatam reperies: *Et Spiritus Dei fovebat aquas*, ac per hoc summam ac¹⁷ singularem omnium causam, sanctam dico Trinitatem, aperte declaratam his verbis intellige: *In principio fecit Deus caelum et terram*, Patrem videlicet Dei nomine¹⁸, Verbumque eius principii appellatione, et paulo post Spiritum sanctum ubi ait: *Spiritus Dei superferebatur*¹⁹. Non enim de alio spiritu hunc locum sacra Scriptura protulit. Ecce habes et²⁰ causas primordiales, et causarum causam praedictis theologiae

A verbis aperte distincteque, ni fallor, declaratas. Disc. Habeo plane, libenterque accipio, Dei nomine Patrem, principii Filium²¹, Spiritus Dei Spiritum sanctum significatos, terrae vero vocabulo visibilibus causas, abyssi intelligibilium indicatas, divinae vero naturae supereminentiam, hoc est, altitudinem causae causarum superlationis seu foetus seu secunditatis simbolo esse suasam. Mag. Prius itaque quam ad senariae quantitatis primordialium causarum in sex intelligibiles primas dies a theologia distinctarum veniam considerationem, pauca de prima summaque omnium causa, de sancta dico Trinitate, dicenda arbitror, si tibi videtur.

Disc. Nil avidius quaesierim, nil lubentius audierim²², nil salubrius crediderim, nil altius intellexerim, quam quod de universali omnium ineffabili fonte veris probabilibusque dicitur investigationibus. Non enim alia fidelium animarum salus est, quam de uno omnium principio, quae vere praedicantur, credere, et quae vere creduntur, intelligere. Mag. Dic itaque, quaeso, quid intelligis, quando theologiam dicentem audis: *In principio fecit Deus*? Disc. Nil aliud nisi²³ quod inter nos convenerat, Patrem in Verbo suo omnia fecisse. Dum enim Deum audio, Deum Patrem cogito, dum principium, intelligo Deum Verbum. Mag. Quid est²⁴, quod Theologus ait: *In principio fecit Deus*? Utrum intelligis, Patrem Verbum suum primo genuisse, ac deinde caelum et²⁵ terram in eo fecisse? An forte suum verbum²⁶ aeternaliter genuit, et in ipso aeternaliter omnia fecit, ita ut nullo modo processio Verbi a Patre per generationem praecedat²⁷ processionem omnium de nihilo in Verbo per creationem²⁸? Et ut manifestius dicam, utrum primordiales causae in Verbo Dei, in quo factae sunt, non semper fuerunt, et erat Verbum, quando non erant causae? An coaeternae ei sunt, et nunquam erat Verbum sine causis in se conditis, et nullo alio modo intelligitur Verbum causas in se conditas praecedere, nisi quod Verbum creat causas²⁹, causae vero creantur a Verbo et in Verbo? Disc. Illud primum non omnino concesserim. Non enim video³⁰, quomodo possit temporaliter praecedere generatio Verbi ex Patre creationem omnium a Patre in Verbo et per Verbum, sed haec coaeterna sibi esse³¹ arbitror, generationem dico Verbi, et creationem omnium in Verbo; nullum quippe in Deo accidens aut temporales motus aut temporales processiones recte quis existimat³². Hoc autem, quod

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CD; A septuaginta interpretes. ² sic enim — vacua om. C. ³ Sic C et corr. A; DE intelligibiliumque. ⁴ Sic CDE; A super aquas. ⁵ Sic CDE; A quomodo. ⁶ Sic AC; sunt om. D; E quae in caelo et quae in terra sunt. ⁷ Sic CDE; A superque excellentiam. ⁸ Sic CD; AE ferebatur. ⁹ Sic CDE; A et credit sana fides. ¹⁰ Sic CDE; A enim. ¹¹ Sic CDE; A unitas. ¹² Sic CDE; hoc est, et om. A. ¹³ Sic CDE; A ferebatur. ¹⁴ Sic CDE; A naturae suae. ¹⁵ Sic CDE; in om. A. ¹⁶ Sic CDE; pro ac A in. ¹⁷ Sic CDE; A et. ¹⁸ Sic DE; A in Dei nomine; C et Dei nomine. ¹⁹ Sic CDE; A ferebatur super aquas (super aquas om. CDE). ²⁰ Sic CDE; et om. A. ²¹ Sic CDE; A filium Dei. ²² Sic CDE; nil lubentius audierim om. A. ²³ Sic CDE; A quam. ²⁴ Sic CDE; pro est A de hoc. ²⁵ Sic CDE; A ac. ²⁶ Sic CE; AD verbum suum. ²⁷ Sic CDE; A praecedet. ²⁸ Sic ADE; pro per creationem C procreationem. ²⁹ Sic CDE; A causas creat. ³⁰ Sic CDE; A dico. ³¹ Sic CDE; A esse sibi. ³² Sic CDE; A quis existimat recte.

is propositum ¹ est, non incongrue concessum est, generationem Verbi a Patre nullo modo praecedere, sed coaeternam sibi esse. Nam Iohanna dicit Patrem alloquens: *Omnia in saecula facti sunt*. Simul enim Pater et sapientiam genuit, et in ipsa ² omnia fecit. Et alibi idem Iohanna ex persona Patris ait: *Eructavit cor meum bonum, dico ³ ego opera mea regi*. Ac si diceret, ex secreto substantiae meae Verbo nascente opera mea in eo facio ⁴, quae ego cognanti do. Item iterum ad Patrem: *Tecum sum in die virtutis tuae*. Ac si dixisset: *Tecum est, et in te principium omnium, hoc est, totum*. Si ergo semper principium est ⁵ in te cum Patre, nunquam erat et principium ⁶ tuum, sed semper principium. Et quia ⁷ non accipitur principium esse, nunquam sine his, quorum cum est, erat ⁸. *In die virtutis tuae*. *In die*, hoc est, in die intellectualis et rationalis creaturae Iohanna a te ⁹. *Virtutis tuae*, hoc est, sapientiae Iohanna enim virtutis Patris in hoc loco non intelligitur cognitio ineffabilis nativitatis Iohanna ex Deo Patre, quantum datur creaturae ¹⁰ esse quod superat omnem intellectum, et ad inaccessibilem conceditur accessus per theophanias, hoc est, divinas apparitiones, quas theologis intellectibus ingerit, et ineffabili modo, et cognito infigit, ut de ¹¹ omnino per seipsum possideant. Virtus enim Patris est sapientia in qua omnia fecit. Sed illa cognitio divinae Iohanna adhuc in me est per fidem, in angelo per speciem; immo etiam ¹² nec in me est clem, nec in angelo ¹³. *Generationem enim ejus errabit?* Nullus quippe hominum, nulla caelestium virtutum generationem Verbi a Patre potest esse, quomodo, vel qualis est; sicut ¹⁴ nemo hominum vel angelorum, quid est vel quis, genuit, et ¹⁵ quis est vel quid est, quod genuit; sed solus novit quid genuit, qui genuit, et loquitur ¹⁶ genitum est, quod ¹⁷ genitum est ¹⁸, et loquitur, novit seipsum, quid ¹⁹ est, et quomodo, iterum genuit, quod ²⁰ de se genuit; similiter genitum est, novit seipsum, quid ²¹ est, et loquitur, et qualiter genitum est, et novit eum, qui loquitur, quis ²², et quid est. Si enim nemo novit nisi Filius, et cui vult Filius revelare, nonne

consequens est ²³ dicere, nemo novit Filium nisi Pater, et cui vult Pater revelare? Ita ut intelligamus, revelare ²⁴ per theophanias; nam essentiam Patris et Filii et Spiritus sancti, atque substantias eorum per seipsas immediate ²⁵ creaturae revelari impossibile est. Similiter de modo et qualitate divinae generationis intelligendum, si tamen proprie dicitur de divina natura *quis et quid*. Plus enim est quam persona, et ²⁶ plus est quam substantia, similiter, si proprie modus et qualitas de ea natura praedicanda sunt ²⁷, quae superat omnem modum omnemque qualitatem, ceteraque, quae secundum accidens dicuntur. De quibus in priori ²⁸ libro inter nos convenit. Sequitur: *In splendoribus sanctorum ex utero ante luciferum genui te* ²⁹. Ordo verborum: ex utero genui te in splendoribus sanctorum ante luciferum. Uterum ³⁰ hic intellige secretos paternae substantiae sinus, ex quibus unigenitus Filius ³¹, qui est Verbum Patris, natus est, et de quibus semper nascitur, et in quibus, dum semper nascitur, semper manet. De quibus in Evangelio dictum est: *Deum nemo vidit unquam. Unigenitus autem Filius ³² qui est in sinibus ³³ Patris, ipse narrabit*. Non enim separatur a Patre, quia ³⁴ aeternaliter et incommutabiliter est in Patre, sicut ipse ait: *Ego in Patre et Pater in me*. Pater igitur ex utero suo genuit Filium suum in splendoribus sanctorum. Nascente enim Filio ex Patre splendores fiunt sanctorum, hoc est, cognitiones electorum, et praedestinationes substantiales in Verbo Dei, qui nos, apostolo teste, ante tempora secularia praedestinavit in regnum. Non dixit ante tempora aeterna; tempora enim aeterna sunt ³⁵ Patris et Filii et Spiritus sancti coessentialis aeternitas, in qua substantiales splendores sanctorum, omniumque rerum primordialium causarum effectus et ³⁶ praesciti et praedestinati fuerunt; sed ante tempora secularia, in quibus causae semel ac ³⁷ simul aeternaliter in principio factae, ordine quodam seculorum similiter praedefinito atque praecognito, in effectus suos sive visibiles sive invisibiles, divina providentia administrante, procedunt. Praedestinationes siquidem et praecognitiones sanctorum, quas Psalmista fulgorem nominat, rerumque omnium visibilium et invisibilium rationes Patri et Filio coaeternas esse credimus. *In Verbi enim Dei dispensatione*, ait Augustinus, *non facta, sed aeterna sunt*. Non facta dicit, adhuc temporibus et locis per generationem,

VARIAE LECTIONES.

¹ CDE; A positum. ² Sic AC; DE in quo. ³ Sic CDE; A dedico. ⁴ Sic CDE; A facio in ea. ⁵ D; A illi; E ipse. ⁶ Sic CDE; est om. A. ⁷ Sic CDE; A quare. ⁸ Sic CDE; A nunquam te his, quorum principium est. ⁹ Sic DE; A a te generationis; C generationis ait. ¹⁰ Sic CE; arae. ¹¹ Sic ADE; C unde. ¹² Sic CDE; est om. A. ¹³ Sic CDE; A et. ¹⁴ Sic CE; A nec tu c in angelo est per speciem; D nec in me est per speciem nec in angelo. ¹⁵ Sic CDE; A nam nemo ¹⁶ Sic CE; qui om. AD. ¹⁷ Sic CDE; A rel. ¹⁸ Sic DE; A quia. ¹⁹ Sic DE; A quidquid. ²⁰ sed genitum est om. C. ²¹ Sic CDE; A et quid. ²² Sic CDE; A quidquid. ²³ Sic CDE; A quid- ²⁴ Sic ADE; C quod. ²⁵ Sic CDE; A quis est. ²⁶ Sic CDE; A erit. ²⁷ Sic CDE; A revelari. ²⁸ A immediatae; DE immediatate. ²⁹ Sic CDE; et om. A. ³⁰ Sic CDE; A sit. ³¹ Sic ACE; imo. ³² A ex V. A. L. G. te. ³³ Sic CE; A Et iterum, D Verum. ³⁴ — ³⁵ Sic CDE; Filius om. A. ³⁶ DE; A sinu. ³⁷ Sic CDE; A am. ³⁸ Sic CDE; A sunt enim tempora aeterna Patris et. ³⁹ Sic ⁴⁰ et om. A. ⁴¹ Sic CE; AD et.

facta vero aeternaliter in Verbo juxta primordialium causarum conditionem *In principio enim fecit Deus caelum et terram* ¹. Idem alibi : *Verbum Dei*, inquit ², *per quod facta sunt omnia*, ubi incommutabiliter vivunt omnia, non solum quae fuerunt ³, sed quae futura sunt; nec tamen in illo fuerunt, nec futura sunt, sed tantummodo sunt, et omnia sunt, et omnia unum sunt, et magis unum est ⁴. Item Joannes Theologus in Evangelio : *Quod factum est in ipso, vita erat. In splendoribus itaque sanctorum Pater ex utero suo* ⁵ *suum genuit Filium*, hoc est, in Filio suo ⁶ unigenito cognitionem futurorum sanctorum genuit, immo etiam ⁷ eos creavit. Sanctorum quippe in sapientia Patris cognitio, eorum est creatio. Intellectus enim omnium in Deo essentia omnium est. Siquidem id ipsum est Deo cognoscere, priusquam fiant; quae facit, et facere quae cognoscit : cognoscere enim ⁸ et facere Dei unum est. Nam cognoscendo facit, et faciendo cognoscit ⁹. Cognitio non praecedit factum, nec factum praecedit cognitionem, quia ¹⁰ semel et simul sunt omnia coaeterna praeter ¹¹ rationem creantis et creati. Non enim Deus cognovit omnia, postquam facta sunt, sed antequam facta essent, cognovit omnia, quae facienda erant. Et quod est mirabilius, propterea omnia sunt, quia praecognita sunt. Nihil enim est aliud omnium essentia, nisi omnium in divina sapientia cognitio. *In ipso enim vivimus, et* ¹² *movemur, et sumus. Cognitio enim, ut ait sanctus Dionysius, eorum quae sunt, ea, quae sunt, est. Splendores igitur sanctorum sunt eorum in sapientia divina, et in primordialibus suis* ¹³ *causis clarae cognitaeque Deo substitutiones. Et hoc totum ante luciferum, hoc est, et nativitas Verbi ex Patre, et splendor cognitionis sanctorum, immo etiam omnium naturarum* ¹⁴, in principalibus suis causis praecedit luciferum. Sed quis est iste lucifer, ante cujus ortum praedicta omnia intelliguntur esse, multis variisque modis a sapientibus tractatur, quorum sententias longum est modo introducere. Nam ¹⁵ quod per Isaiam prophetam dicitur : *Quomodo cecidit de caelo lucifer mane oriens?* de diabolo aperte intelligitur, deque ejus corpore, quod maxime in impiis et apostatis et haereticis ¹⁶ dignoscitur constitutum ¹⁷. Psalmistae autem lucifer quibusdam videtur in significatione ¹⁸ ipsius clarissimae stellae, quae solet ortum solis praecedere ante cujus stellae apparitionem sursum

A versus horizontem, Christus secundum carnem ex Virgine natus traditur, sicut ¹⁹ sanctus pater Augustinus in Decadibus suis scribit. Sed quoniam sacrae Scripturae interpretatio infinita est, quod praesens disputationi magis convenire videtur, quia non saltem video, dic ²⁰, quaeso, atque edessere.

21. MAC. Mili quidem in hoc loco mea sufficit simplicitas, quia non convenit ²² aliorum sagacitas. Lucifer iste mysticus atque propheticus, ante cujus ortum splendores sanctorum in Verbo Dei unigeniti intelliguntur esse, istum mundum visibilem significare videtur verisimile, ea forma locutionis, quae graece dicitur *συνεδοχή*, et interpretatur consilio, qua forma pars a toto, totumque a parte significatur. Prius igitur quam ²³ mundus iste visibilis generata genera et species omnesque numeros sensibiles per generationem procederet, ante tempora saecularia Deus pater Verbum suum genuit, in quo et per quod ²⁴ omnium naturarum ²⁵ primordiales causas perfectissimas creavit, quae divina providentia administrante mirabili quadam harmonia processionibus suis per generationem, numeris locorum et temporum ²⁶, generum quoque ac specierum multiplicibus differentiis hunc mundum visibilem ab initio, quo coepit, usque ad finem, quo desinet esse, non abolitione essentiae, sed qualitatum et quantitatum mutatione naturali cursu perficiunt. Et ne mireris, totum hunc mundum parte sua significari ²⁷, quae est lucifer, cum videas, per ipsum solem, cui semper lucifer adhaeret ²⁸, non enim longe ab eo recedit, sed aut paulo ante ipsum orientem oritur, aut paulo post occidentem occidit, hunc eundem mundum sensibilem mystice significari, dicente Salomone : *Quid est quod fuit? ipsum quod futurum est. Quid est quod futurum est? ipsum quod faciendum est. Nihil sub sole novum.* Solem ²⁹ siquidem non incongrue hic intelligimus omnem visibilem creaturam. Non enim solummodo de ea parte mundi hujus ³⁰, quae intra solarem circulum comprehenditur ³¹, terram dico aquarumque naturam, aera quoque cum inferiore ³² aetheris parte, qua lunaris globus volvitur, his verbis theologi significantur, verum etiam ³³ supra mundi spatia a solari linea usque ad extremum caelestis sphaerae ambitum. In his enim omnibus sub sole, hoc est, sub mundo non ³⁴ est novum, sive quia intelligat, nil novum esse in praesentis vitae curriculo, quod prius in naturali rerum ordine ³⁵ non appa-

VARIAE LECTIONES.

¹ A fecit D. C. et T. ² Sic (DE; inquit om. A. ³ Sic CDE; A fuerit. ⁴ Sic CDE. ⁵ Quae post verba ex utero suo usque ad verba essentiae sed qualitatum et quantitatum mutatione naturali cursu perficiunt (cap. 21) leguntur in cod. E desunt. ⁶ Sic CDE; filio suo om. A. ⁷ Sic CD; A et. ⁸ Sic CD; A ergo. ⁹ Sic CD; A cognoscit faciendo. ¹⁰ Sic CD; A quare. ¹¹ Sic CD; A propter. ¹² Sic CD; et om. A. ¹³ Sic CD; suis om. A. ¹⁴ Sic CD; A immo et naturarum omnium. ¹⁵ Sic CD; A namque. ¹⁶ Sic CD; A et haereticis et apostatis. ¹⁷ Sic C; A constitutum intelligitur; D constitutum dignoscitur. ¹⁸ Sic CD; A significationem. ¹⁹ Sic CD; A sic. ²⁰ Sic CD; A videtur, dicendum arbitrator. Disc. Dic, quaeso cet. ²¹ Sic CD; A sufficit. ²² Sic AD; C cognovit. ²³ Sic CD; A priusquam igitur. ²⁴ CD per quem. ²⁵ Sic CD; A naturarum omnium. ²⁶ Sic AD; C corporum. ²⁷ Sic A; significari om. CDE. ²⁸ Sic CDE; A adhaeret lucifer. ²⁹ Sic CDE; A Per solem. ³⁰ Sic CDE; A eae partes hujus mundi; C de ea aperte mundi hujus. ³¹ Sic CDE; A comprehenduntur. ³² Sic CDE; A terrarum. ³³ Sic CDE; A inferioris. ³⁴ Sic CDE; A et. ³⁵ Sic CDE; A nihil. ³⁶ Sic CDE; A non apparet in naturali rerum ordine.

Id enim aliud in temporibus praeter earum A revolutionem sentiunt et intelligitur : laximus hunc Scripturae intelligit locum ¹, *e hunc mundum fuit, id ipsum futurum est dum* ², id est, ea sola, quae aeterna sunt, e mundum fuerunt, et post eum ³ futura nihil sub sole novum, hoc est ⁴, quicquid ibi hoc mundo est, nihil est; mundus enim novus dicitur, quia aeternus non est, et in ortus est; ideoque nihil est; peribit enim ibus, quae in eo sunt, teste Psalmista, qui *ra manuum tuarum sunt caeli, ipsi peribit autem maxima pars mundi, quae caelum ibetur atque pulcherrima, ceterasque partes ubire non ignoratur, peritura sit, putasne, æteris suis partibus interioribus* ⁵ vilioribus permanere praevalebit ⁶? In omni enim impacto, dum ea, quae continent, pereunt, atinentur, remanere ⁷ non possunt. Sed ibilum penitus redire non poterit ⁸, quod ⁹ Deo factus est, et omne, quod ex Deo ¹⁰ est, semper manet: quid in eo peribit et ¹¹ a peribit, diligenti indagine quaerendum, et ¹² tempus reservandum. Nunc autem, quod inere. Disc. Cautè ac vigilanter disputas. Mag. te igitur sunt ¹³ principales ¹⁴ rerum omnium ¹⁵ *eo, et principio, in quo factae sunt. Nam nullo modo praecedit principium, id est ¹⁶ se ac de se genitum, ipsumque Verbum lo praecedit factas in se rerum causas, haec omnia, Deum Patrem dico, et ¹⁷ rerumque ¹⁸ causas in eo factas coaeterna: Non omnino coaeterna sunt. Nam Filium æternum esse ¹⁹ omnino credimus, ea vero, Pater in Filio, coaeterna esse Filio dicimus, non omnino coaeterna: coaeterna quidem, quam fuit Filius ²⁰ sine primordialibus naturis ²¹ in se factis. Quae tamen causae non ei, in quo factae sunt, coaeternae sunt; factori facta coaeterna esse possunt; enim factor ea quae facit. Nam quae aeterna sunt, ita sibi invicem coadunantur, sine altero possit manere, quia coessent. Factor autem et factum, quoniam coessent non sunt, non coguntur esse coaeterna, contem semper esse relativa et simul esse, ²² sine facto non est factor, et factum sine ²³ non est factum. Hinc conficitur, quod ideo ²⁴ rerum causas Deo coaeternas esse ²⁵ quia semper in Deo sine ullo temporali*

principio subsistunt, non omnino tamen Deo esse coaeternas, quia ²⁶ non a seipsis, sed a suo Creatore incipiunt esse; ipse vero Creator nullo modo incipit esse ²⁷; solus enim ipse est vera aeternitas, omni principio omnique sine carens, quia ipse est principium omnium et finis. Non enim vera est aeternitas, quae quodammodo incipit esse, sed vere aeternitatis, quae ἀνάρχως est, hoc est, omni caret principio, participatio est. Omnis autem creatura incipit esse, quia erat, quando non erat: erat in causis, quando non erat in effectibus. Non omnino igitur vere aeternitati coaeterna est. Si autem in ipsa causa causarum omnium, in Trinitate dico, quaedam intelligitur praecessio ²⁸; Deitas enim gignens et mittens praecedat Deitatem genitam et Deitatem procedentem ex gignente et genita, dum sit una et inseparabilis Deitas: num ²⁹ mirum aut incredibile, causarum causam ³⁰ omnium omnia, quorum causa est, praecedere, et in ea commutabiliter aeternaliterque sine temporali initio fuisse? Si ergo Pater occasiones rerum, quas fecit in Filio eo modo, quo factor facta sua, et Verbum ea, quae Pater in se ³¹ fecit eo modo, quo ars artificis eas rationes, quae in ea ab artifice conduntur, praecedat: quid obstat, si sanctus Spiritus ³², qui super abyssum primordialium causarum, quas Pater in Verbo creavit, superfertur, his, quibus superfertur, praeesse intelligatur? Spiritus ergo sanctus mysticas aquas, quas fovet et secundat, in seipso aeternaliter aeternitatis suae virtute et superat et praecedat. Sed si haec rationaliter responsa sunt de conditione principiorum, quid veluti specialiter Patri, quid Verbo, quid sancto Spiritui attribuendum videtur, plane edisseras flagito.

22. Quamquam enim trium substantiarum divinitatis una atque eadem communisque credatur et intelligatur esse operatio, nulla tamen differentia ac proprietate dicendum est carere; sunt enim, quae singulis personis veluti quadam proprietate a sancta theologia distribuuntur, quorum exemplis nota tibi esse non dubito. Sed ut paucis utamur exemplis, proprium Patris audiamus divino ore loquente: *Dum venit plenitudo temporum* ³³, *misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum ex lege* ³⁴, proprium Filii: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se aequalem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens* ³⁵, et reliqua. Proprium Spiritus sancti in administratione incarnationis Verbi ³⁶ Evangelium manifestat, dicente angelo de sancta Dei genitrice: *Quod in ea natum est, de Spiritu sancto*

VARIAE LECTIONES.

DE; A hunc locum Scripturae intelligit. ¹ Sic CE; A post eum (mundum om. D). ² Sic CDE, om. A. ³ Sic CDE; A id est. ⁴ Sic CDE; A inferioribus. ⁵ Sic CDE; A permanebit. ⁶ Sic *retinere permanentiam*. ⁷ Sic CDE; A potuit. ⁸ Sic CDE; A a. ⁹ Sic ADE, A quid; C quod. E; A sunt igitur. ¹⁰ Sic CDE; A primordiales. ¹¹ Sic CDE; et om. A. ¹² Sic CDE; A rerum. E; esse om. A. ¹³ Sic CDE; filius om. A. ¹⁴ Sic CDE; A sine primordialibus causis Filius *is et in se factis cet.* ¹⁵ Sic CDE; esse om. A. ¹⁶ Sic CDE; A quae. ¹⁷ Sic CDE; A ipse vero Creator — *e om. C.* ¹⁸ Sic CDE; A praecessio. ¹⁹ Sic CDE; A non. ²⁰ Sic CDE; A causarum omnium ²¹ Sic CDE; A in Filio. ²² Sic CE; AD Spiritus sanctus. ²³ Sic CDE; A temporis. ²⁴ Sic *actum ex lege f. e. m.* ²⁵ Sic CDE; A a est esse s. a. d. s. e. f. s. a. ²⁶ Sic CDE; A verbi Dei.

est. MAG. Ratiocinationis tuae investigatio rata mihi videtur ¹; non enim a veritate opinor ² eam ³ deviare. Ideoque, quod ⁴ a me postulas, conabor inquirere, eo duce, qui ad seipsum inquirendum nos illuminat et invitat. Videtur itaque ⁵ mihi conditionis naturarum causaliter proprietatem Deo Patri ⁶ theologiam tribuere: *In principio, inquit, fecit Deus caelum et terram*; item alibi: *Omnia in sapientia fecisti*; item: *Qui fecisti mundum de materia informi*; et alibi: *Omnia, quaecumque voluit Dominus ⁷, fecit in caelo et in terra, in mari et in omnibus abyssiis ⁸*, et cetera mille. In Verbo autem rationes ⁹ omnium rerum substantivas ¹⁰ conditas esse ¹¹ perhibet, praedictis eisdem attestantibus testimoniis ¹²: *In principio fecit Deus caelum et terram*; et: *Omnia in sapientia fecisti*. Non enim aliud est principium, aliud sapientia, aliud Verbum, sed his omnibus nominationibus unigenitus Filius Dei, in quo et per quem omnia a Patre facta sunt, proprie significatur. Apostolus item: *In quo vivimus, inquit, et ¹³ movemur et sumus*, id est, ipse est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturae, in quo creata sunt omnia in caelestibus et in terra, sive visibilia sive invisibilia, sive sedes, sive dominationes, sive principatus, et potestates, omnia ¹⁴ per ipsum et in ipso creata sunt. Omnium vero causarum, quas Pater in Verbo suo universaliter et essentialiter creavit, distributionem Spiritui sancto eandem theologiam reperimus applicare. Si enim ipsi divinarum donationum partitio distributioque, teste Apostolo, datur, cur non etiam primordialium causarum substantialiter in Verbo Dei ¹⁵ conditarum divisio daretur? *Alii ¹⁶ enim, inquit, per Spiritum datur sermo sapientiae, alii sermo ¹⁷ scientiae secundum eundem Spiritum, alii fides in eodem Spiritu, alii autem ¹⁸ donationes sanitarum in eodem Spiritu, alii autem operatio virtutum, alii prophetiae, alii discretio spirituum, alii autem genera linguarum, alii interpretatio. ¹⁹ sermonum: omnia autem haec operatur unus atque idem Spiritus, dividens propria unicuique, prout vult*. Hoc etiam ex Scriptura Geneseo^s possumus argumentari, ubi scriptum est: *Et Spiritus Dei fovebat aquas*. Ad quid enim aliud aestimandus est ²⁰ Spiritus Dei primordialium causarum aquas foveisse, fecundasse, nutrisse, nisi ut ea, quae uniformiter ²¹ unitimque ac simpliciter in Verbo facta sunt, per differentias generum, formarum, totorumque ac partium, numerorumque omnium distribueret atque ordinaret? Et, si

nemo sane credentium recteque intelligentium haesitat affirmare, spiritualia dona, quae propheta Isaias super caput Ecclesiae, quo I est Christus, requietura prophetavit, non per alium nisi per Spiritum sanctum Deo verbo incarnato distributa esse, quid mirum, si Ecclesiae, quae est corpus ejus, non solum dona gratiae per Christum, sed etiam ²² dona naturae per eundem Christum idem ²³ Spiritus dividat et det? Insuper etiam ²⁴ omni creaturae visibili et invisibili donum essentiae tribuit, ut sint ²⁵ quae solummodo sunt; donum vitae viventibus, quo vivunt ²⁶; sentientibus donum sensus, quo sentiant; rationalibus rationis donum, quo ²⁷ naturas rerum ratiocinandi actu vere ac diligenter ²⁸ perquirunt et inveniunt; intellectualibus intelligendi donum, quo circa Deum, causam videlicet donationum omnium, incognite ac super omnem creaturam volvuntur ineffabili motu mirabilique reditu. Nam mysticum Zachariae prophetae candelabrum, ut de Mosaico sileam, dum ad ipsum pertinet mysterium, Ecclesiam significat. Lampas ²⁹ vero ejus ³⁰ desuper posita pateternum est lumen ac verum, *quod illuminat omnem hominem venientem in mundum ³¹*. Dominus noster Jesus ³² Christus, qui, quoniam pro nobis, ex nobis, in nostrae carnis natura, et conceptus ³³ et natus est, et apparuit mundo, super candelabrum Ecclesiae lampas dicitur, dum sit secundum naturam ipsa Dei et Patris substantialis ³⁴ sapientia et Verbum, super ³⁵ quem primo ³⁶ secundum intelligentiam humanitatis, caput quippe ³⁷ universi corporis Ecclesiae est, donationes sancti Spiritus, quae septenario ³⁸ numero significari solent, requiescunt. Divina siquidem dona, quae per Spiritum sanctum distribuuntur Ecclesiae, quoniam ab uno spiritu distribuuntur, ab ipsius capite, Christo dico, inchoantia, nomine ipsius Spiritus solent significari. Non enim ipse ³⁹ secundum naturam donum dici potest, sed distributor donorum. Ideoque septiformis dicitur, quia ⁴⁰ plenitudinem divinorum donorum, quae septenario insinuat numero, universaliter Ecclesiae dividit ac proprie ⁴¹. Ipse enim Spiritus consubstantialis est Patri et Filio secundum divinitatem. Super quem, Filium dico, divinas donationes, quas distribuit, requiescere facit secundum humanitatem: *Et requiescet ⁴², inquit Propheta, super eum Spiritus Dei*; ac si aperte diceret, et requiescent super eum ⁴³ dona, quae dividit. Spiritus Dei: *spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et*

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CDE; A mihi esse videtur. ² Sic ACD; D ut opinor. ³ Sic A; eam om. CDE; ⁴ Sic CDE; A quidquid. ⁵ Sic CDE; A ergo. ⁶ Sic A; CDE Deo et Patri. ⁷ Sic CE; AD Deus. ⁸ Sic CDE; A in omni abyssos. ⁹ Sic CDE; A rationis. ¹⁰ Sic DE; AC substantias. ¹¹ Sic CDE; A esse conditas. ¹² Sic CDE; A testimoniis attestantibus. ¹³ Sic CDE; et om. A. ¹⁴ Sic CE; AD et omnia. ¹⁵ Sic CDE; Dei om. A. ¹⁶ Sic CDE; A alii; A sic ubique in hac periodo alii. ¹⁷ Sic CDE; sermo om. A. ¹⁸ Sic CDE; autem om. A. ¹⁹ Sic ADE; C interpretationes. ²⁰ Sic CDE; est om. A. ²¹ Sic CD; AE informiter. ²² Sic CDE; A et. ²³ Sic A; CDE id est. ²⁴ Sic CDE; Act. ²⁵ Sic CDE; A sunt. ²⁶ Sic CDE; C vivunt. ²⁷ Sic ADE; C quae. ²⁸ Sic DE; A actu ac vera diligentia A acquirere ac diligenter. ²⁹ Sic CDE; C Lampades. ³⁰ Sic CDE; C eorum. ³¹ Sic CDE; A in hanc mundum. ³² Sic CDE; pro Jesus A id est. ³³ Sic CDE; A conceptus est. ³⁴ Sic CDE; A supernaturalis. ³⁵ Sic ADE; C supra. ³⁶ Sic CDE; A primo quod. ³⁷ Sic CDE; quippe om. A. ³⁸ C supernario. ³⁹ Sic CDE; A Spiritus ipse. ⁴⁰ Sic CDE; A qui. ⁴¹ Sic CDE; A universaliter proprieque dividit ecclesiae. ⁴² Sic CD; AE requiescit. ⁴³ Sic CDE; A super ipsum.

implebit ¹¹ eum spiritus timoris Domini ¹² A
 s spiritus, hoc ¹³ est, quas omnes dona-
 tus, caput Ecclesiae, quod est Christus,
 adum humanitatem accipiens, corpori suo,
 uae, per Spiritum sanctum partitur. Ipse
 ritus sanctus, sicut in natura secundum
 subsistit Dei et Patris, sic et in Filii na-
 tura secundum essentiam ¹⁴, quia ex Patre
 ter per Filium natum ineffabiliter proce-
 det dona, quae distribuit, non sua solum-
 sed et Patris, ex quo procedit, et Filii,
 ex quo procedit. Et ne aestimes, mul-
 tationes Spiritus, quibus multiformia
 lumina expelluntur ab Ecclesia penitusque
 tr, solas per Spiritum distributas. Facit
 nia interemptionem insipientiae, intel-
 titiae ablationem, consilium indiscre-
 ruentionem, fortitudo infirmitatis solu-
 ctionem ignorantiae abolitionem, pietas
 4 in ipsa operum pravitate persecutionem,
 mptus abigit caecitatem. Sed et praeter
 gratiae, quibus et purgatur, et aedificatur,
 tur, et perficitur Ecclesia, bonorum om-
 nionum, quae et secundum essentiam sunt,
 n naturalia accidentia, non aliunde venire
 um dubitat ¹⁵, nisi ex causa omnium bono-
 tre dico, ex quo omnia, per Filium, in
 unia, nec eorum ¹⁶ per alium nisi per
 unctum esse distributionem, qui dividit
 ibus prout vult. *Omne, inquit theologus,*
sum et omne donum perfectum desursum C
ens a Patre luminum ¹⁷. *Quid apertius?*
is? Non aliunde, ait, nisi a Patre lumi-
st, a Patre omnium bonorum, quae sunt
naturalium, et quae sunt secundum gratiam.
videm lumina dicuntur omnia dona, quae
lumine per genitum lumen descendunt,
edens lumen, prout est capacitas naturae
gratiae, in uniuscujusque ¹⁸ sive generalis
is essentiae individuum substantiam divi-
n quod apostolus veluti soli homini vide-
O homo, quid habes, quod non accepisti?
roum creaturae visibili et invisibili potest
nim natura est creata, quae habeat quid,
d a creatrice acceperit. Si enim est, ut
s, inde accepit esse; si vivit, inde vivere;
de sentire; si ratione fruatur, inde ratio;
, inde intellectus, ceteraque id genus
tur nil in natura rerum creaturarum esse
¹⁹, praeter quod a Creatore donatur,
l aliud esse creaturam, sive essentialiter,
am accidens, nisi Creatoris data et dona;

donorum autem distributionem quasi quandam ²⁰
 proprietatem ²¹ Spiritui sancto theologia dedicat.
 Omnia igitur, quae Pater in Filio facit, Spiritus san-
 ctus distribuit, et unicuique propria, prout vult,
 dividit. Videsne igitur, quomodo theologia singulis
 divinae bonitatis substantiis seu personis suas veluti
 proprietates dare intelligitur? Patri enim dat om-
 nia facere, Verbo dat omnes in ipso univrsaliter,
 essentialiter, simpliciter, primordiales rerum causas
 aeternaliter fieri; Spiritui ²² dat ipsas primordiales
 causas, in Verbo factas, in effectus suos fecundatas ²³
 distribuere, hoc est, in genera et species, numeros
 differentiasque, sive caelestium et spiritualium es-
 sentiarum corporibus omnino carentium, seu puris-
 simis spiritualibusque corporibus ex catholicorum
 elementorum simplicitate factis adhaerentium, seu
 sensibilium hujus mundi visibilis ²⁴ universalium vel
 particularium separatarum locis, temporibus mo-
 bilium, qualitate et ²⁵ quantitate differentium. Primor-
 diales siquidem causas, sive visibili sive invisibili
 corpore, qualitate quoque et quantitate in seipsis
 omnino carere non irrationabiliter quis approbari;
 invisibile autem corpus dicimus simplicem ac per
 se intellectam singulorum hujus mundi elementorum
 subsistentiam. Caelestes vero essentias, id est,
 angelicas virtutes, quamvis ultra hunc mundum
 sensibilem suae naturae intellectuali excellentia
 non incongrue existimentur esse, non omnino tamen
 consulis sanctorum Patrum sententis spiritualibus
 corporibus judicandi sunt privari. Non enim in ²⁶
 extraneis, sed suis adhaerentibus sibi semper spiri-
 tualibus corporibus, sensibus humanis, quibus saepe
 apparent, credendi ²⁷ sunt succumbere; non quia
 operatio inseparabilis unitatis divinarum substan-
 tiarum sit segregata; quod enim Pater facit, hoc et
 Filius facit, hoc ²⁸ et Spiritus sanctus facit; sed quia di-
 vina theologia singulis earum proprietates quasdam ²⁹
 videtur distribuere, veraciterque intelligitur ³⁰ habere.
 In sancta siquidem Trinitate et communis operationis
 cognoscitur unitas, et discretarum operationum non
 excluditur proprietates. Si enim in ea est essentiae
 unitas et substantiarum differentia, cur non et
 communis operatio atque differens in ea crederetur
 et intelligeretur, non video, ut communi essentiae
 communis attribueretur operatio, et substantiali Tri-
 nitati trina non auferatur actio.

D
 25. Disc. Video plane, et mihi videtur esse verisi-
 mile, ac divinis eloquiis convenire. Sed utinam
 quadam similitudine ex nostra natura assumpta,
 quoniam Deo similis esse perhibetur, quae dicta
 sunt de proprietatibus divinae administrationis,
 suaderes. Mac. Trinitatem nostrae naturae te latere

VARIAE LECTIONES.

1. ¹¹ Sic CDE; A replebit. ¹² Sic CDE; A Dei. ¹³ Sic CDE; A id est. ¹⁴ subsistit Dei — essentiam
 ic CE; A venire quis dubitet fidei; D nullus fidelium dubitat. ¹⁵ Sic ADE; C nec enim. ¹⁶ Sic
 tum optimum et d. p. b. e. d. a. p. l. ¹⁷ Sic CDE; A uniuscujusque. ¹⁸ Sic CDE; A in-
¹⁹ Sic CDE; A quandam quasi. ²⁰ Sic CDE; A Spiritui sancto proprietatem. ²¹ Sic CDE; A
 acto. ²² Sic AD; C fecunditas, E fecundatos. ²³ Sic ADE; C sensibilis. ²⁴ Sic A; et om-
 c CDE; in om. A. ²⁵ Sic ADE; C credenda. ²⁶ Sic ADE; C ita et. ²⁷ Sic CDE; A quasdam
²⁸ Sic CDE; A intelligitur.

non facile crediderim. Disc. Dic, quacso, quae sit. **A** **MAC.** Recordarisne, quid in prioris libri disputatione inter nos convenerat? Num ¹ nobis visum est, nullam naturam esse, quae non in his tribus terminis intelligatur ² subsistere, qui a Graecis, ut saepe diximus, *οὐσία, δύναμις, ἐνέργεια*, appellantur, hoc est, essentia, virtus, operatio? Disc. Recordor sane, firmissimeque teneo. **MAC.** Nostra itaque natura, quae humana dicitur, eo quod eam omnes homines participant, essentia, virtute, operationeque ³ subsistit. Disc. Neminem peritorum divinae philosophiae de hoc dubitare aestimarim. **MAC.** Quid tibi videtur? Num nostra natura, teste sacra Scriptura, ad imaginem et similitudinem Dei condita est? Disc. Liberaliter agis; qui de hoc dubitat, homo non est. **MAC.** Putasne, ipsum Deum, qui ad imaginem suam **B** nostram creavit naturam, corpus esse, an spiritum? Disc. Hinc quoque haesitare ridiculum est. Deus enim spiritus est ⁴, et qui adorant eum, in spiritu et veritate adorant ⁵. **MAC.** Non ergo secundum corpus, sed secundum animam imago Dei nostrae naturae impressa est. Disc. Hoc quoque verissimum est fateri. **MAC.** Deus est Trinitas et Unitas, hoc est, tres substantiae in una essentia, et una essentia in tribus substantiis vel personis. Sicut enim Graeci *μίαν οὐσίαν, τρεῖς ὑποστάσεις* vel *τοια πρόσωπα* dicunt, id est unam essentiam, tres substantias vel tres ⁶ personas: ita Romani unam essentiam, tres substantias vel personas. In hoc tamen videntur differre, quod Graecos *μίαν ὑπόστασιν*, id est, unam substantiam dicere non reperimus, Latini vero unam substantiam, tres personas frequentissime solent dicere. Graeci dicunt ⁷ *ὁμοούσιον* ⁸, *ὁμοῦλαθον* ⁹ *ὁμόθεον* ¹⁰, hoc est, unius essentiae, unius bonitatis, unius Deitatis: vel una essentia, una bonitas, una Deitas. Haec autem nomina, quae apud Graecos inseparabilitatem divinae naturae insinuant, in romanum ¹¹ sermonem non facile vertuntur, et nullo modo ad purum, ut arbitror; ideoque solus eorum intellectus separatis verbis per *περίφρασιν* transfertur, ut eorum solummodo virtus intelligatur, quorum interpretatio de verbo ad verbum non exprimitur. Disc. Hoc totum fides catholica universalis Ecclesiae fatetur, et, quantum datur, intelligit, sed quorsum tendunt istaec ¹²? **MAC.** Non aliorsum, nisi ut quaeramus pro viribus, quomodo Trinitas nostrae naturae Trinitatis creatricis imaginem et similitudinem in seipsa exprimat, hoc est, quid in ea convenientius Patri, quid Filio, quid Spiritui sancto adjun-

gendum. Convenientius dico. Quamvis enim nienter nostrae naturae Trinitas tota totius Trinitatis ¹³ imago est, tota enim Patris, tota Spiritus sancti imaginem gerit; in ea tamen veluti specialibus singulis personis accipere videtur ¹⁴, ut arbitror. Nam et in se ipsa Trinitas tota in singulis suis est: sua enim et virtus, et operatio est; sua virtus, et et operatio; sua operatio, et essentia est ¹⁵ sicut et Pater in Filio et in ¹⁶ Spiritu: Filius in Patre et in Spiritu sancto, et sanctus in Patre et Filio ¹⁷ est.

Disc. Nil mihi probabilius occurrit, Patris imaginem, essentia; Filii, virtus, sancti, operatio nostrae naturae ¹⁸ accipere terna siquidem substantia ¹⁹, quae de se sui filiatam genuit, et procedentem ²⁰ ²¹ substantiam emisit, non immerito principalis dicitur sub non quod una essentia sit sanctae Trinitatis separabilis, est enim una atque individua, substantialibus differentiis, dum sit una, non est enim Deitas genitrix, et genita Deitas ²² cedens Deitas; et dum sit una Deitas indivisa tamen substantialibus differentiis indiscernitur quoque non incongrue Deo Filio adjungitur, saepe virtus Patris a theologia nomina ut unum a pluribus testimoniis accipiamus Apostolum: *Invisibilia enim ejus per ea, quae sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus et aeternitas*. In hoc enim loco **C** Patris sapientiam Patris, Filium dico, mus, aeternitatem vero Spiritum sanctum Maximo, venerabili magistro. Nam quod sanctus virtutis nomine in Scripturis solet testatur Evangelium, Domino dicente, *καὶ μὴ μὲν ὄντων, hoc est, fluxum sanguinis per sanans ²³: Sensi a me exisse virtutem, hoc est, tum sanctum, qui dividit dona sanitarum. Quae de operatione essentiali nostrae naturae: aptissime sancto Spiritui copulatur, cui vel proprie operatio virtutum divinarumque dona et universaliter et proprie unicuique dividitur? In naturae igitur nostrae essentia, substantiae, in virtute vero substantiae filii, ratione substantiae Spiritus sancti proprietate scitur. **MAC.** Responsonem tuam a veritate scire arbitror. Sed vide, quid tibi videtur famosissima nostrae naturae trinitate, qua*

VARIAE LECTIONES.

Sic CDE; A *nomine*; ² Sic CDE; A *intelligitur*. ³ Sic CDE; A *et operatione*. ⁴ Sic CDE; *spiritus*. ⁵ C *adorare*. ⁶ Sic CDE; *tres om. A.* ⁷ Sic CDE; A *Graeci vero dicunt*. ⁸ Corr., A *ὁμοῦλαθον*. ⁹ Sic CE; *ὁμόθεον om. AD.* ¹⁰ Sic CDE; A *Romanorum*. ¹¹ Corr., DE *istac; Cq. conduunt istac; A quorsum tendunt ista.* ¹² Sic CDE; A *Trinitatis divinae*. ¹³ Sic CDE; A *videtur*. ¹⁴ Sic CE; *est om. A; D et essentia et virtus est.* ¹⁵ Sic CDE; *in om. A.* ¹⁶ Sic CDE; A *in filio*. CDE; A *naturae nostrae*. ¹⁷ Sic CDE; A *processionis*. ¹⁸ Sic AE; A *dicitur principalis sui*. ¹⁹ Sic CE; A *sacrae Trinitatis sit*. ²⁰ Sic CE; A *Deitas genita*. ²¹ Sic ACE.

NOTAE.

Verbis: *Paterna siquidem substantia quae de [se om.] substantiam filiatam genuit et procedentem substantiam finitur cod. D.* ^b Ad verbum procedentem Thomas Gale vertit haec: *Illic deficit codex, qui olim fuit*

ratione, et sensu intelligitur: num dissonat A
am praediximus, anima, an una eademque
et ipsa, et non duae quaedam unius ejus-
nostrae naturae? Sensum autem dico non
sed interiorem. Nam interior coessentia-
tioni atque intellectui, exterior vero, quam-
ad animam pertinere, quam ad corpus
non tamen essentiam animae constituit,
iunt Graeci, conjunctio quaedam est animae
is: soluto enim corpore et recedente vita
sterimitur. Nam si in anima maneret, et ad
am ejus pertineret, eo profecto etiam extra-
oretur. At vero, quia sine corpore eo nec
re uti potest, relinquatur, nec in corpore
anere, nec animae regimen corporis dese-
aerere. Nam et ipsa definitio, qua sanctus B
us exteriorem sensum voluit definire, intra
ales animae partes non videtur connume-
tus est, inquit, *passio corporis, per se ipsam*¹
et animam. Item alia, quae dicit: *Sensus est*
in rerum phantasia per instrumenta corporis
. Similiter naturae animae non videtur eum
re², sed velut internuncium corporis et
constituere, et si quis intentius graecae lin-
prietatem perspexerit, duorum sensuum in-
roprietatem reperiet. In ea enim νοῦς intel-
ditur, λόγος ratio, διάνοια sensus, non ille
sed interior; et in his tribus essentialis
umae ad imaginem Dei constitutae subsi-
nim intellectus, et ratio, et sensus, qui
terior et essentialis; exterior vero, quem C
et animae copulam diximus, αἰσθησις voca-
rumentum autem, in quibus possidet, αἰσθητή-
σι αἰσθήσεως τέρια, hoc est, sensus custo-
eis enim sensus custoditur et operatur;
umero quinque, visus, auditus³, olfactus,
ictus. Nec te movere debet, quod nominibus
ertiti sensus quinquepertitum ejus instru-
appellarim; nam frequentissimus et com-
ationis et sacrae Scripturae usus est, sedes
ipsorum sensuum nominibus appellare.
m vocatur oculus, et auris auditus, ceteri-
liter sensus suis instrumentis significatio-
stant. Non autem propterea quinquepertitus
licitur, quod in seipso quinario numero
; est enim simplex et uniformis, et in corde
ncipali sede⁴ possidet: sed quod⁵ per
ertitum corporis instrumentum, veluti per
cujusdam civitatis quinque portas, sensibi-
um similitudines ex qualitatibus et quanti-
terioris mundi venientes, ceterisque, qui-
is exterior formatur, interius recipiat⁶, et

veluti ostiarius⁷ quidam internunciusque ea, quae
extrinsecus introducit, praesidenti interiori sensui
annunciet⁸. Disc. Neque me movet, sensuum nomi-
nibus eorum⁹ instrumenta significari; neque duorum
sensuum¹⁰ differentia, quam ad purum discrevistis,
me latet, ut opinor. Et quid de praedicta trinitate
naturae nostrae sentio, pro ingenioli mei captu edis-
seram. Duae trinitates videntur esse, quibus nostra
natura, quantum ad imaginem Dei facta est, proba-
tur subsistere. Sed consulta veritate non re ipsa,
sed solis nominibus a se invicem discrepare repe-
riuntur. Nam νοῦς et οὐσία, hoc est, intellectus et
essentia excelsissimam nostrae naturae partem signi-
ficant, imo excelsissimum motum. Siquidem, ut tu
ipse intelligis, non aliud est nostrae naturae esse,
et aliud moveri; essentia enim ejus est motus circa
Deum et creaturam stabilis, et mobilis status. Sed
dum movetur circa Deum, qui superat omnia, sum-
mus¹¹ motus ejus datur¹²; dum vero circa primor-
diales causas versatur, quae proximae immediate post
Deum sunt, veluti medio quodam moderamine intelli-
gitur moveri; quando autem primordialium causarum
effectus sive visibiles, sive invisibiles perspicere cona-
tur, extremum sui motum pati dignoscitur, non quia
idem motus substantialis augeri vel minui in seipso
possit, sed quod secundum dignitatem rerum, circa
quas volvitur, et minimus, et medius, et maximus
esse judicatur¹³. Essentia itaque animae nostrae est
intellectus, qui universitati humanae naturae prae-
sident, quia¹⁴ circa Deum supra omnem naturam in-
cognite circumvehitur. Λόγος vero vel δύναμις, hoc est,
ratio vel¹⁵ virtus secundam veluti partem insinuat;
non irrationabiliter, quia circa principia rerum, quae
primo post Deum sunt, circumfertur. Tertia vero
pars, διανοίας et ἐνεργίας, id est, sensus et operationis
vocalibus denominatur, et veluti extremum humanae
animae obtinet locum; nec immerito, quoniam circa
effectus causarum primordialium, sive visibiles, sive
invisibiles sint, circumvolvitur. Ac per hoc non duas
substantiales trinitates, sed unam eandemque ad si-
militudinem Creatoris sui conditam oportet nos intelli-
gere. Sed miror, qua de causa vitam ipsam, quae a
Graecis θεωρητική et ἀληθινή vocatur¹⁶, a nostris vero
nutritiva et auctiva — nutrit enim corpora, et incre-
menta¹⁷ eis praestat — nec veluti quartam substan-
tialiam humanae naturae partem, nec intra substan-
tialiam trinitatem connumeratam¹⁸ a te video, ac
veluti penitus praetermissam, et nullo modo ad na-
turae nostrae constitutionem pertinentem. Mac. Ne¹⁹
mireris; non enim sine causa hoc fecimus. Siqui-
dem nunc non de universa humana natura sermo
est, quae veluti quinque partibus, hoc est, corpore

VARIAE LECTIONES.

Et; et om. A. ² CE per se ipsam. ³ Sic AE; pro eum conjungere C connumerari. ⁴ Sic CE; A
⁵ Sic CE; A auditus, visus. ⁶ Sic CE; A veluti in loco principalem sedem. ⁷ Sic E; quod
; sed per quod quinquepertitum. ⁸ Sic CE; A recipit. ⁹ CE hostiarius. ¹⁰ Sic CE; A annuntiat.
; eorum om. A. ¹¹ nominibus — sensuum om. C. ¹² Sic CE; A maximus. ¹³ Sic CE; A dicitur.
E; A indicatur. ¹⁴ Sic CE; A qui. ¹⁵ Sic CE; A et. ¹⁶ Sic CE; A ἀληθινὰ, a nostris vero n.
atur. ¹⁷ Sic A; CE incrementum ¹⁸ Sic E; A enumeratam, C et connumeratam. ¹⁹ Sic CE, A

vitalique motu, sensu, et ratione constare videtur, et intellectu; sed de ea solummodo parte, in qua imago et similitudo conditoris perspicitur, hoc est, de intellectu et ratione et sensu interiori, vel, ut ita dicam, essentia, virtute, operatione ¹. In hoc enim ternario summae ac sanctae ² Trinitatis imago expressa cognoscitur. Nam de vitali motu, quo anima corpus et nutrit, et in unum colligit, et vivificat, et ministrat, eique incrementum dat, deque ipso corpore, quod motus creaturae extremum obtinet locum, alius disserendi locus erit, dum in quarto libro ³ de naturis sensibilibus, Deo duce, disputabitur. Quae pars, quoniam extra proprietatem intelligibilis nostrae essentiae, qua ad imaginem Dei conditi sumus, dignoscitur, propterea a nobis praesentialiter intermissa est, dum sit motus quidam extra naturam primordialiter conditam, substantiali nostrae operationi, quae sensus interior, ut diximus, vocatur, subjectus, inque poenam peccati additus; quo videlicet motu ea, quae post peccatum humanae naturae superaddita sunt, administrat: corpus hoc corruptibile dico, atque mortale, locis temporibusque varium, partium suarum numero discretum, spatiis distentum, incrementis decrementisque subditum, qualitatibus quantitativisque diversis subjectum, ad omnes irrationabiles motus pronum, carnalis adhuc animae, merito suae inobedientiae superbiaeque diversis calamitatibus involutae hospitium, ceteraque, quae de infelicitate in hanc vitam humanae naturae ex felicitate paradisi expulsae et dici et experimento cognosci possunt. Motus itaque humanae naturae ad ea administranda, quae sibi ad vindictam praevaricationis divini praecepti adjuncta sunt; vindictam autem dico, non irascentis Dei ultionem, sed miserentis exercitationem; non irrationabiliter extra terminos essentialis nostrae trinitatis relinquitur. Et ne aestimes, nos his verbis docere velle, praedictam humanae naturae trinitatem ad imaginem Dei in paradiso conditam, priusquam peccaret, omnino corpore caruisse: absit, absit ⁴ a nobis hoc dicere ⁵, aut quodammodo putare; semel enim et simul animas nostras et corpora in paradiso conditor creavit, corpora dico caelestia, spiritualia, qualia post resurrectionem futura sunt. Tumida namque corpora, mortalia, corruptibilia, quibus nunc opprimimur, non ex natura, sed ex delicto occasionem ducere non est dubitandum. Quod ergo naturae ex peccato adolevit, eo profecto renovata in Christo, et in pristinum statum restituta carebit. Non enim potest naturae esse coaeternum, quod ei adhaeret propter peccatum; et intra substantiales ejus constitutiones non computari ⁶, non incongruum, ut ⁷

A arbitror, non ut et illud superadditum pereat, sed ut in illud, quod primo est conditum, transeat, et unum cum illo fiat, non quasi duo, sed unum incorruptibile et spirituale per gratiam Dei Verbi, qui non solum in nostra naturalia, verum etiam in superaddita nobis descenderat, ut omnia nostra in seipso restauraret, et desuper adjectis naturaliter insita faceret, qui fecit utraque unum. Disc. Plane non incongruum; sed ratae subtilique investigationi et inventioni rationalis naturae convenientissimum. Quorsum vero haec, nondum video.

Mac. Patiens esto. Non enim res parva inter nos quaeritur, nec nisi multis diligentissime ratiocinationis ambagibus et investigari et inveniri potest, si tamen ad purum inveniri potest. Nulli enim mortali sensui, quamvis videatur acute inquirere, licet hoc promittere, ne incautus redarguatur ⁸ esse, quod suas vires superat invenire per se ipsum promittens. Nam si invenitur, non ipse, qui quaerit, sed ipse, qui quaeritur, et qui est lux mentium, invenit ⁹. Querimus namque, ni fallor, quomodo ex argumento substantialis trinitatis nostrae naturae ad imaginem Dei ¹⁰ creatae, summam illam Trinitatem, quae Deus est, ejusque veluti proprias in natura condita operationes singulis personis distributas possumus investigare. Disc. Id ipsum nunc ¹¹, non aliud quaerimus. Et ordo rerum exigit, ut sic veritatem quaeramus; argumento siquidem imaginis ipsa veritas, cujus imago est, quaerenda est, quae quanto studiosius laboriosiusque inquiritur, tanto ardentius diligitur, et apertius invenitur. Quid enim prodest illa velocitas, quam pura veritatis contemplatio effugit, aut quid nocet ipsa tarditas, cui desiderata facies occurrit?

Mac. Itaque ratiocinationis nostrae exordium et verbis venerabilis Maximi sumamus, non eisdem sermonibus connexim, sed eodem sensu utentes. Disc. Ingredere, quoquo modo vis, ratiocinandi viam. Mac. Tres universales motus animae sunt. Quorum primus est secundum animum, secundum secundum rationem, tertius secundum sensum. Et ¹² primus quidem simplex ¹³ est, et supra ipsius animae naturam, et interpretatione caret, hoc est, cognitione ipsius circa quod movetur; per quem ¹⁴ circa Deum incognitum mota, nullo modo ex illorum, quae sunt, ipsum propter sui excellentiam cognoscit secundum quod ¹⁵, quid sit, hoc est, in nulla essentia seu substantia, vel in aliquo, quod dici vel intelligi valeat, eum reperire ¹⁶ potest. Superat enim omne, quod est et quod non est, et nullo modo definiri potest, quid sit.

Secundus vero motus est, quo incognitum Deum

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CE; A et operatione. ² Sic CE; A et sacrae. ³ Sic CE; in quarto libro om. A. ⁴ Sic CE; absit om. A. ⁵ Sic CE; A credere. ⁶ Sic CE; A connumerari. ⁷ Sic CE; ut om. A. ⁸ Sic AE; C nec incautus redarguitur. ⁹ Sic CE; A invenitur. ¹⁰ Dei om. CE. ¹¹ Sic CE; nunc om. A. ¹² Sic CE; Et om. A. ¹³ Sic CE; A quidem motus simplex. ¹⁴ Sic AC; E secundum id. ¹⁵ CE reperiri.

¹ secundum quod causa omnium sit. Des-
² Deum causam omnium esse, et est mo-
 intra animae naturam, per quem ipsa natu-
 mota omnes naturales rationes omnium for-
 a, quae in ipso cognito solummodo per cau-
 cognoscitur enim, quia causa est — aeter-
 factae subsistunt, operatione scientiae sibi
 onit, hoc est, in se ipsa per earum cogni-
 exprimit, ipsaque cognitio a primo motu ³
 in secundo.

rs motus est compositus, per quem, quae
 int, anima tangens, veluti ex quibusdam si-
 id seipsam visibilium rationes reformat, qui
 itus dicitur, non quod in seipso simplex non
 modum primus et secundus simplices
 d quod non per seipsas sensibilibus rerum
 incipit cognoscere. Primo siquidem phan-
 tasiarum rerum per exteriorem sensum quin-
 tum secundum numerum instrumentorum
 lium ⁴, in quibus et per quae operatur, ac-
 easque secum colligens, dividens, ordinans
 ; deinde per ipsas ad rationes earum, qua-
 antiasiae sunt, perveniens, intra seipsam eas,
 dico, tractat atque conformat. Et nec te
 quod paulo ante exteriorem sensum phan-
 rerum sensibilibus esse definivimus, nunc
 r eum phantasias earundem rerum sensibili-
 l interiorem sensum ⁵ pervenire docemus.
 tus quippe ⁶ tertius motus ex phantasiis
 xteriorum per exteriorem sensum sibi nun-
 overi incipit. Phantasiarum enim duae spe-
 C quarum prima est, quae ex sensibili na-
 imo in instrumentis sensuum nascitur, et
 i sensibus expressa proprie vocatur, altera
 ipsa, quae consequenti ordine ex praedicta
 formatur, et est ipsa phantasia, quae pro-
 prius exterior consuevit nominari. Et illa
 rpori semper adhaeret, posterior vero ani-
 . prior quamvis in sensu sit, seipsam non
 . posterior vero et seipsam sentit, et priorem
 . Dum vero tertius ille motus phantasias
 visibilium deserit, nudasque omni imagina-
 riores rationes ac per se simplices pure
 ., ipse quoque simplex simpliciter, hoc est,
 des universaliter rationes visibilium, omni-
 a absolutas, inque semetipsis purissime ac
 D e perspectas, per medium motum primo
 nunciat. Ipse vero primus motus, quodcum-
 ertio per medium, et ex ipso medio imme-
 moderationibus rerum creaturarum ⁷ perci-

pit, per seipsum immediate incognito quidem quid
 est ⁸, cognito ⁹ vero, quod causa omnium est,
 principiisque omnium rerum, hoc est, principalibus
 causis, ab eo et in eo factis, et a se distributis re-
 fert, hoc est, a Deo per ipsas in omnia, quae post
 se sunt, procedere, et iterum per ipsas in ipsum
 intelligit recurrere. Animae igitur purgatae per
 actionem, illuminatae per scientiam, perfectae per
 theologiam motus, quo semper circa Deum inco-
 gnitum aeternaliter volvitur, ultra et suam et
 omnium rerum naturam ipsum Deum omnino abso-
 lutum ab omnibus, quae et dici et intelligi possunt,
 necnon omnibus, quae nec dici nec intelligi pos-
 sunt, et tamen quodammodo sunt, intelligens, eum-
 que esse aliquid eorum, quae sunt et quae ¹⁰ non sunt,
 denegans, et omnia, quae de eo ¹¹ praedicantur, non
 proprie sed translative de eo praedicari approbans,
 vō; a Graecis, a nostris intellectus, vel animus,
 vel mens dicitur, et substantialiter est, et principa-
 lis pars animae esse intelligitur. Non enim aliud est
 animae essentialiter esse, et substantialiter moveri.
 Ipsa siquidem in motibus suis subsistit, siquae
 motus in ipsa subsistunt; est enim simplex natura et
 individua, motuumque suorum substantialibus diffe-
 rentiis solummodo discreta. Nam si caelestes essen-
 tias, quas etiam ¹² caelestes virtutes angelicasque
 divina nominant eloquia, nil aliud esse substantia-
 liter a sanctis traditur Patribus ¹³, nisi intelligibiles,
 aeternos, incessabilesque motus circa principium
 omnium, a quo, et per quem ¹⁴, et in quo, et ad
 quem, et moventur et subsistunt — est enim isie
 circularis motus caelestium virtutum circa suum
 principium, ab eo videlicet incipiens ut a princi-
 pio; per ipsum per causas creatas currens ¹⁵; in
 ipso, ut in legibus naturalibus ¹⁶, quae in ipso sunt,
 extraque quas egredi nec vult, nec potest, nec posse
 vult ¹⁷; in ipsum ¹⁸, ut in finem suum rediens ¹⁹;
 et in sola intelligentia talis motus est; intel-
 ligunt enim se ab ipso esse, et per ipsum, et
 in ipso intellectum suum moveri ²⁰, et nullum
 alium finem praeter illum ²¹ se habere non igno-
 rant — quid obstat, ne similiter intelligamus,
 humanos intellectus indesinenter circa Deum volvi,
 quoniam ab ipso, et per ipsum, et in ipso, et
 ad ipsum sunt? Eodem namque intelligibili cir-
 culo volvuntur, praesertim cum divina eloquia ho-
 miuam ad imaginem Dei factum perhibeant, quod
 de angelis dixisse aperte non reperitur, subintel-
 ligendum tamen propter intellectualem naturam re-
 linquitur ²². Astantes etiam et ministrantes Deo cae-

VARIAE LECTIONES.

CE; A cognoscimus. ³ Conj. A definit enim; C definitū; E definit (vero om. E). ⁴ Sic CE; A
⁵ Sic AE; C corporaliter. ⁶ Sic CE; A per eum ad phantasias earundem sensibilibus rerum per-
 ocemus (ad interiorem sensum om. A). ⁷ Sic CE; A enim. ⁸ Sic A; C cunctarum, E creaturarum.
 ; quid est om. A. ⁹ Sic AE; C incognito. ¹⁰ Sic CE; quae om. A. ¹¹ Sic CE; A de ipso. ¹² Sic CE;
 i. A. ¹³ Sic CE; A patribus traditur. ¹⁴ Sic ACE. ¹⁵ Sic CE; A per ipsum per rationes suas per
 medietas. ¹⁶ Sic CE; A legibus suis naturalibus. ¹⁷ Sic CE; A nec volunt nec posse volunt. ¹⁸ Sic
 ipsum quippe ut ¹⁹ Sic C; A redeunt. E in ipsum et in finem suum rediens. ²⁰ Sic CE; A exercent.
 E; illum. om. A. ²¹ Sic CE; subintelligendum — relinquitur om. A.

lestes virtutes legimus, humanam vero naturam in Verbo Dei Deum factam, et sedere ad dextram Dei, et regnare, fides testatur catholica. Quod autem ¹ post resurrectionem omnium generaliter omnibus ² hominibus Dominus promittit ³: *Erunt sicut angeli Dei in caelo*, de condignitate naturae, deque ⁴ immortalitatis aequalitate, et quod omni sexu corporeo omni que corruptibili generatione carebunt, intelligendum arbitror. Primam namque hominis conditionem ante peccatum in paradiso, hoc est, in caelesti beatitudine aequalem angelis, ac veluti connaturalem fuisse, non incongruum ⁵ credere. De his namque ambabus naturis, angelica dico atque humana, theologia pronuntiat, dicens: *Qui fecisti caelos in intellectu*, hoc est, ut essentialiter et substantialiter intellectus essent. Quoniam vero **B** *homo, cum in honore esset, non intellexit, et comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est eis*, longe ex angelica dignitate recessit, inque mortalitas ⁶ hujus vitae calamitatem cecidit. Postquam autem *Verbum caro factum est*, hoc est, Deus homo factus est, impletur, quod in psalmo scriptum est: *Quid est homo, quod memor es ejus, aut filius hominis, quia visitas eum?* Admirans videlicet primae conditionis humanae naturae altitudinem: *Minorasti eum* ⁷, inquit, *paulo minus ab angelis*, hoc est minorari eum merito suae superbiae permisisti, et in turpitudinem irrationabilis vitae cadere sua propria voluntate reliquisti. Deus enim facere, quod fieri sinit, modo quodam loquendi dicitur: *Gloria et honore coronasti eum, et constituisti eum super opera manuum* **C** *tuarum, omnia subjecisti sub pedibus ejus*. Videsne, quantum humana natura in primo homine post peccatum humiliata, et quantum in secundo homine, in Christo dico, per gratiam exaltata? Siquidem non solum ad primum naturae suae ⁸ statum, de quo cecidit homo, restitutus, verum etiam in capite suo, quod est Christus, super omnes caelestes virtutes exaltatus. Ubi enim abundavit peccatum, superabundavit gratia. Si igitur humana natura non solum ad dignitatem angelicam in Christo renovata pervenit, verum etiam ultra omnem creaturam in Deum assumpta est, et quod factum est in capite, in membris futurum esse impium est negare: quid mirum, si humani intellectus nil aliud sint, nisi ineffabiles incessabilesque motus? In his dico, qui digni sunt circa Deum, *in quo vivunt, et moventur, et sunt*. Sunt quidem per rationes, quibus existunt; moventur per rationes virtutum, quibus bene existere possunt; vivunt per rationes, quibus semper existunt. Sunt itaque ⁹, et bene sunt, et semper sunt, in Deo ¹⁰.

A Disc. Non solum concedo, verum etiam intelligo, excellentissimum animae motum circa incognitum Deum ultra omnem creaturam verissime vocari et subsistere intellectum. Sed quo modo, vel qua ratione intellectus, dum intra terminos humanae naturae concluditur, supra seipsum omnemque creaturam potest ascendere, ut circa incognitum Deum, qui longe ab omni creata natura remotus est, suos substantiales motus valeat perficere, quaerendum puto ¹¹.

MAG. In hac parte theoriae, quae de intellectualibus rationalibusque substantiis disputat, dum pervenitur ad considerandum, quomodo natura creata extra seipsam potest ascendere, ut creatrici naturae valeat adhaerere, omnis de potentia naturae rationantium ¹² inquisitio deficit. Non enim ibi naturae ratio, sed divinae gratiae ineffabilis et incomprehensibilis altitudo conspicitur. Nulli siquidem conditae substantiae naturaliter inest virtus, per quam possit et terminos naturae suae superare, ipsunquae Deum immediate per seipsum attingere; hoc enim solius est gratiae, nullius vero virtutis naturae. Hinc apostolus fatetur se ignorasse, quomodo raptus est in paradysum, dicens: *Scio hominem raptum, sed nescio quomodo* ¹³, *in corpore, an extra corpus*; ac si diceret ¹⁴, non enim in naturalibus animae motibus, in corpore vel extra corpus, video ullam virtutem, per quam rapi possim in tertium caelum; Deus autem ¹⁵ solus scit, cujus gratia sola raptum me fuisse non ignoro. Nulla siquidem natura per seipsam potest ascendere in illum locum, de quo Dominus ait: *Ubi ego sum, illic et minister meus erit* ¹⁶. Ut ergo superat omnem intellectum, quomodo Dei Verbum descendit in hominem; ita superat omnem rationem, quomodo homo ascendit in Deum.

Disc. Quanquam breviter, sat tamen et ¹⁷ clare est responsum; ideoque, quod instat, ad secundum animae motum considerandum mentis aciem dirige.

MAG. Motus animae secundus est, ut diximus, qui et intra terminos naturae continetur, ipsunquae Deum secundum causam definit; hoc est, ille solummodo de Deo incognito quidem ¹⁸ cognoscit, quod omnium, quae sunt, causa sit, et quod primordialia omnium causae ab eo et in eo aeternaliter conditae sint, earumque causarum, quantum datur ei, intellectarum ipsi animae, cujus motus est, cognitionem imprimit. Ut enim ex inferioribus sensibilium rerum imagines, quas Graeci phantasias vocant, anima recipit; ita ex superioribus, hoc est, primordialibus causis cognitiones, quae a Graecis

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CE; A enim. ² Sic CE; A de omnibus. ³ Sic CE; A dicit. ⁴ Sic CE; A non de condignitate sed de immort. ⁵ Sic CE; A non est incongruum. ⁶ Sic AE; C mortalitatis. ⁷ C enim. ⁸ Sic CE; A suae naturae. ⁹ Sic E; A ergo. ¹⁰ sunt itaque—in Deo om. E. ¹¹ Sic C; A non intelligo. ¹² Sic C; A ratiocinationum. ¹³ quomodo om. A. ¹⁴ ac si diceret om. C. ¹⁵ autem om. A. ¹⁶ erit om. C. ¹⁷ et om. A. ¹⁸ Pro quidem C quid est.

NOTAE.

^a Verbis sed quomodo vel qua ratione intellectus dum intra terminos humanae, col. F folio 235, b medio finitur.

æ, a Latinis divinæ apparitiones solent a sibi ipsi infligit, et per ipsas quandam de iam percipit; per primas causas dico, non at, quid substantialiter sunt; hoc enim suram animæ motum; sed ut universaliter quia sunt, inque suos effectus ineffabili e profluunt. Et hic est motus, qui a Grae- el δύναις, a nostris vero ratio seu virtus t ex primo motu nascitur, qui est intel- ut enim quidam sapiens artifex artem eipso in seipso efficit, et in ipsa, quae sibi iunt, praenoscit ¹, eorumque causas vi et priusquam appareant actu et opere, uni- atque causaliter creat; sic intellectus de se suam rationem genuit, in qua omnia, facere, praecognoscit, causaliterque prae- B non aliud dicimus esse ² consilium, rtificiosae mentis conceptum. Secundus tus animæ est ratio, quae veluti quidam bstantialis in animo intelligitur, ac veluti de seipso ³ in seipso genita, in qua ea, facere, praenoscit ⁴ et praecondit. Ideo- merito forma ejus nominatur; siquidem e ipsum incognitus est, sed in sua forma, ratio, et sibi ipsi et aliis apparere incipit. admodum causa omnium per seipsam, nec nec ab aliquo inveniri potest, quid sit; in theophaniis quodammodo cognoscitur: ita i, qui semper circa eum volvitur, et ad inem omnino similem conditus est, nec a nec ab aliquo intelligi potest, quid sit, in C item, quae de ipso ⁵ nascitur, incipit ap- uod vero dixi, causam omnium et intelle- ipsis non intelligi, quid sint, qua ratione e, paulo post considerabitur. De secundo d sit, et unde originem ducat ⁶, satis di- ppinor. Disc. Sat plane.

ertius itaque restat motus, qui circa singu- arum ⁷ rerum rationes, quae simpliciter, universaliter in primordialibus causis con- ; versatur, et, cum ex sensibilibus rerum ; per exteriorem sensum sibi nunciatis mo- bstantialis sumat exordium, ad purissimam malium discretionem per rationes proprias as generalissimas, inque genera generalio- e in formas speciesque specialissimas, hoc D meros innumerabiles infinitosque, immuta- men naturae suae analogiis finitos pervenit. otus est, qui graece δίανοια vel ἐπίγνωσις, la- sensus vel operatio vocatur; ipsum dico qui substantialis est, et interior, qui simili- lectu procedit per rationem. Omne siqui- id intellectus ex primordialium causarum contuitu arti suae, hoc est, rationi imprimi- m suum ex se procedentem, ejusque opera-

tionis nomine appellatum, in proprias rationes sin- gularum rerum, quae primordialiter in causis uni- versaliterque creatae sunt, dividit. Cunctae quidem essentiae in ratione unum sunt, sensu vero in essen- tias differentes discernuntur. Omnium itaque essen- tiarum ex suorum principiorum simplicissima uni- tate per intellectum descendentem simplicissimam ⁸ cognitionem ratio percipit; sed sensus ipsam simpli- citatem per differentias segregat. Similiter rerum genera uniformiter et simpliciter in suis universali- bus causis, et ⁹ in seipsis per intellectum ratio co- gnoscit, illam vero generalissimam simplicitatem, in ¹ se ipsa individuum nullisque, differentiis obnoxiam, nullis accidentibus subjectam, nullis spatiis distan- tem, nullis partibus compositam, nullo locali vel temporali ¹¹ motu variam, in diversa genera diffe- rentiasque praedictas, aliasque mille ¹², sensus par- titur. Id ipsum est in differentibus formis, quae consulta ratione ¹³ in generibus suis unum sunt, sen- su tamen operante per rationales distinctiones a se invicem discernuntur: hoc est, quo modo naturali- bus motibus, divina providentia regente, jubente, ad- ministrante, in discretas rerum multiformitates di- viduntur ¹⁴, ipse intellectus mediante ratione per consubstantialem sibi sensum sine errore inve- stigat et persequitur, certisque regulis comprehen- dit. Quid dicam de infinitis numeris, qui, quanto interioris sensus actione sive in seipso, sive in rerum natura multiplices fiunt, tanto ratione considerata in suis formis universaliter et simpliciter unum sunt? Et ut breviter colligamus, quodcumque anima per primum suum motum, qui est intellectus, de Deo et ¹⁵ primordialibus causis uniformiter et universa- liter cognoscit, secundo suo motui, qui est ratio, eo- dem modo uniformiter universaliterque infligit. Quod autem a superioribus per intellectum in ratione for- matum accipit, hoc totum in discretas essentias, in discreta genera, in diversas formas, in multiplices numeros per sensum inferioribus effectibus distri- buit. Et ut apertius dicam, quodcumque anima hu- mana per intellectum suum in ratione sua de Deo deque rerum principiis uniformiter cognoscit, sem- per uniformiter custodit; quodcumque vero per ra- tionem in causis unum et uniformiter subsistere perspicit ¹⁶, hoc totum per sensum in causarum effe- ctibus multipliciter ¹⁷ et uniformiter ¹⁸ intelligit; et iterum totum, quod per sensum multipliciter spar- sum in effectibus intelligit, per rationem in causis unum uniformiter subsistere perspicit. Omnia vero ex una omnium causa et multiplicationis momentum incipere, et unitatis simplicitatem, qua in ea aeter- naliter et incommutabiliter subsistunt, nullo modo deserere, totiusque sui motus finem in eam et in ea terminare, per intellectum purissime cognoscit. De tribus animæ motibus, hoc est, de intellectu,

VARIAE LECTIONES

videt. ¹ Pro dicimus esse C est. ² C de ipso. ³ A praecognoscit. ⁴ C de seipso. ⁵ A ducit. ⁶ A rnaque. ⁷ C simplicis simplicissimam. ⁸ et om. C. ⁹ in om. C. ¹⁰ A corporali. ¹¹ C differen- tique alia mille (praedictas om. C). ¹² pro consulta ratione C consideratione. ¹³ C dividantur. ¹⁴ C ex. ¹⁵ uniformiter custodit — perspicit om. A. ¹⁷ C multiplex. ¹⁸ et uniformiter om. A.

qui etiam essentia; de ¹ ratione, quae virtus; et de sensu, qui operatio dicitur, sufficienter suasum, ut opinor. Disc. Lucidissime ac multipliciter.

24. **MAC.** Intuere itaque, acieque mentis, tota ambiguitatis caligine depulsa, cognosce, quam clare, quam expresse divinae bonitatis substantialis trinitas in motibus humanae naturae ² recte eos intuentibus arridet, seque ³ ipsam pie quaerentibus se, veluti in quodam proprio speculo ad imaginem suam facto, limpidissime manifestat, et cum sit ab omni creatura remota, omnique intellectui incognita, per imaginem suam et similitudinem veluti cognitam et comprehensibilem intellectualibus oculis, ac veluti praesentem seipsam depromit, utroque specillam, in qua relucet, purificat, ut in ea clarissime resplendescat ⁴ una essentialis bonitas in tribus substantiis, quae unitas et trinitas in seipsa per seipsam non appareret, quia omnem intellectum effugit eximia suae claritatis infinitate, nisi in sua imagine vestigia cognitionis suae imprimeret: Patris siquidem in animo, Filii in ratione, sancti Spiritus in sensu apertissima lucescit similitudo. Nam quemadmodum Filium artem omnipotentis artificis vocitamus, nec immerito, quoniam in ipso, sua quippe sapientia, artifex omnipotens Pater ipse omnia, quaecumque voluit, fecit, aeternaliterque et incommutabiliter custodit: ita etiam humanus intellectus, quodcumque de Deo, deque omnium rerum principiis purissime inconnctanterque percipit, veluti in quadam arte sua, in ratione dico, mirabili quadam operatione scientiae creat per cognitionem, inque secretissimis sinibus ipsius ⁵ recondit per memoriam. Ut autem Pater opifex omnium omnipotens, quaecumque in arte sua, quae est ipsius sapientia et virtus, in Verbo suo, in unigenito Filio, simul et semel, primordialiter, causaliter, uniformiter, universaliter condidit per Spiritum sanctum ex se Filioque procedentem, in primordialium causarum innumerabiles effectus dividit, sive in essentialis intelligibiles differentiasque omnem sensum corporeum superantes manerant, sive in hujus mundi sensibilis varium multiplicemque ornatum locorum temporumque discretionibus variabilem profluxerint: ita intellectus, hoc est, principalis animae motus, ex intelligibilium rerum gnostica contemplatione formatus ⁶, omne, quodcumque in arte rationis creat, et reponit per sensum animae interiorem, in singularum rerum sive intelligibilium sive sensibilibum discretam inconfusamque dividit cognitionem. Omnia enim, quae intellectus in ratione universaliter considerat, particulariter per sensum in rerum omnium discretas cognitiones definitionesque partitur. Vides itaque, Patrem in Filio suo omnia, quaecumque voluit, universaliter condidisse, et per Spiritum sanctum suum particulariter distribuisse, et distribuere, et distributum esse: et ad similitudinem

A trium Divinitatis personarum cognosce intellectum nostrum omnia, quaecumque de Deo causisque rerum potest intelligere, universaliter in ratione per cognitionem actu scientiae creare, hoc est formare, et per sensum consubstantialem sibi particulariter in singulas rerum definitiones, quas in ratione colligit, contemplationis virtute inconfusae dividere; hoc est, suam cognitionem unicuique cautissimae ⁷ discretionis contuitu accommodare. Disc. Haec quodammodo mihi splendescunt. Sed quid distat inter operationem creatricis trinitatis et non creatae, et actum trinitatis creatae et ⁸ creatantis, nondum perspicio. Creatantis dico; non enim dubitamus, trinitatem nostrae naturae, quae non imago Dei est, sed ad imaginem Dei condita, sola quippe ⁹ vera imago invisibilis Dei est, et in nullo dissimilis, unigenitum Dei Verbum, Patri et Spiritui coessentiale, non solum de nihilo esse creatam, verum etiam sub se adhaerentes sibi sensus sensuumque officinas, totumque hoc corpus suum, mortale dico, creare; ex Deo siquidem ad imaginem Dei de ¹⁰ nihilo facta est; corpus verum suum ipsa creat, non tamen de nihilo, sed de aliquo. Anima namque incorporeales qualitates in unum conglutinante, et quasi quoddam subjectum ipsis qualitatibus ex quantitate sumente et supponente, corpus sibi creat, in quo occultas suas actiones per se invisibiles manifeste aperiat, inque sensibilem notionem producat, ut jam in priori libro disputatum est, et adhuc, dum ad considerationem actionis primordialium causarum perventum fuerit, diligentius investigabitur.

C Nunc autem, quod instat, aperias flagito.

MAC. Hujus quaestionis solutio facillima ac pene sine ullo labore mihi videtur. Summa siquidem Trinitas, omnium rerum creatrix, et a nullo creata, omnia, quae fecit, de nihilo fecit. Proprium enim divinae bonitatis est, ex non-existentibus in existentia ¹¹, quae vult fieri, vocare. Nam et hoc nomen, quod est bonitas, non aliunde originem ducit, nisi a verbo graeco, quod est βῶν, hoc est, clamo; βῶν autem et καλῶ, id est ¹², clamo et voco, unum sensum possident; etenim qui vocat, saepissime in clamorem erumpit. Deus ergo non inconvenienter bonus dicitur et bonitas, quia omnia de nihilo in essentiam venire intelligibili clamore clamat, ideoque graece dicitur Deus καλός, id est, bonus, διὰ τὸ πάντα καλεῖν εἰς οὐσίαν, hoc est, eo quod omnia vocat in essentiam. Cuncta siquidem, quae naturaliter subsistant, de nihilo in essentiam a conditore vocata sunt per quinquepertitum universalis creaturae motum. Quaedam namque vocata sunt, ut solummodo essentialiter subsistant ¹³; quaedam, ut subsistant et vivant; in quibusdam substantiali vitae sensus est additus; in quibusdam vitali sensui ratio cumulatur; in quibusdam ad praedictorum naturalium motuum perfectionem intellectus superponitur. Et est primus mo-

VARIAE LECTIONES.

¹ A et de. ² A animae. ³ C saepe. ⁴ C resplendescit. ⁵ A ipsius sinibus. ⁶ C formatur. ⁷ C cautissimo. ⁸ et om. A. ⁹ A enim. ¹⁰ A ex. ¹¹ A existentiam. ¹² A hoc est. ¹³ A subsistant essentialiter.

oribus naturalibus; secundus in ea vita, A
 verbaque¹ et vivunt et crescunt; tertius
 mabilibus animantibus; quartus proprie
 ; quintus in² angelica conspicitur na-
 is quinque gradibus in condendis de nihilo
 nae ac sanctae Trinitatis bonitas perspi-
 ceffabilisque operatio manifestatur. Ea
 is, quae in nostra natura ad imaginem
 ondata³, nihil creat de nihilo. Illud enim
 est, et nullius creaturae. Duplex vero ejus
 ur: aut enim ea, quae de nihilo suus
 ndidit, rationalibus intellectualibusque
 is investigat, et quae in natura rerum
 igentiae contuitu cognoscit, in intimis ra-
 ; sedibus disponit, omniumque rerum,
 t cognoscere, cognitiones aut in unum B
 bi gratia genera in essentia, formas in ge-
 eros individuorum in forma scientiae, aut
 , aut multipliciter dividit, singulas cog-
 gnitionis rebus, quarum cognitiones sunt,
 , hoc est, ut eodem exemplo utamur,
 in genera, genus in formas, formam in
 gnostica operatione discernens⁴. Et haec
 alis summaque rationalis naturae opera-
 la vero est, quae, ut diximus, in creatione
 is cognoscitur, inque ejus sollicito regi-
 tur. Primo siquidem materiam ejus ex
 s rerum sensibilibus accipit, eique nullo
 spatio interposito formam vitalemque mo-
 dmodat, quo ipsam materiam et vivificat C
 que augmenta perfectae staturae per nu-
 rum et temporum provehit, sensum quo-
 orem ei praestat, per quem omnium re-
 extrinsecus attingit, phantasias recipit, et
 ae de sollicitudine assidua continentique
 imae circa corpus suum resque corporeas,
 us praesens vigilando, sive ab eis remota
 , imaginesque rerum, quas per sensus
 eum tractando, aut imagines imaginum
 ut alimenta corporalia, quae extrinsecus
 im corporis accipit, per occultos venarum
 ue meatus, quos Graeci poros vel arterias
 distribuendo, et cogitari et intelligi pos-
 aim summa Trinitas universitatem totius
 quam de nihilo condidit, providentiae D
 is movet, regit, ordinat, et nihil perire,
 penitus ad nihilum redire, ex his, quae
 inquit; ita⁵ nostrae naturae trinitas univer-
 oris sui omniumque sensuum ejus incolu-
 rovidet, ipsumque vivificat et movet, et

continet, quantum mortalis fragilitas ipsius permittit.

25. Sed vide, ne ex⁶ his rationibus incipias con-
 jicere, animae⁷ creationem temporali quodam spa-
 tio conditionem corporis spiritualis ante peccatum⁸,
 praecedere. Sola siquidem dignitate excellentiaque
 naturae praecedat anima corpus, non autem loco vel
 tempore; simul enim ac semel in illo uno homine,
 qui ad imaginem Dei factus est, omnium hominum
 rationes secundum corpus et⁹ animam creatae sunt.
 Nullo enim¹⁰ modo juxta moras temporum essentia
 animae corporis essentiam, sicut nec corporis es-
 sentia animae essentiam praecedat. Et ne me existi-
 mes¹¹, primum illud essentiale corpus in paradiso
 conditum, sola tamen ratione adhuc factum, sicut
 et ipsa anima — in ipso quippe generali et universali
 homine ad imaginem Dei facto omnes homines se-
 cundum corpus et animam simul et scmel in sola
 possibilitate condita sunt¹², et in ipso omnes pec-
 caverunt, priusquam in proprias substantias spiritua-
 liter, sicut angeli, prodirent, hoc est, antequam unus-
 quisque secundum angelicam multiplicationem in sua
 discreta differentia in anima rationali et spirituall
 corpore appareret; quod videlicet corpus incor-
 ruptibile aeternaliter et coaeternaliter animae adhae-
 reret, si non peccaret, in quo omnes homines resur-
 rectori sunt — ab anima creati dixisse. Illud enim
 ab uno omnium Creatore immediate simul cum ratio-
 nali anima in caelesti beatitudine, immo ad caelestem
 beatitudinem substantialiter conditum est; substan-
 tialiter autem dico, quia unuscujusque creaturae
 vera est substantia sua in primordialis causis
 praecognita, praeconditaque¹³ ratio, qua Deus de-
 finivit, sic et non aliter erit. Ad caelestem¹⁴ beatitu-
 dinem quoque dixi; non enim video, quomodo homo
 beatitudinem perderet, si eam re ipsa plene perfecte-
 que gustaret. Prius enim, ut arbitror, ad se ipsum,
 quam ad Deum conversus est, atque¹⁵ ideo lapsus.
 Hoc vero corpus corruptibile ac materiale, quod ex
 limo terrae assumptum est, ut superius diximus¹⁶,
 post peccatum merito peccati ad exercitandam in
 eo negligentem animam erga mandatorum custo-
 diam, suasque occultas operationes revelandas,
 veluti quadam propria actione¹⁷ animae et
 creatum fuisse et quotidie creati, affirmare non
 haesito. Quod enim Scriptura sacra Deum lutum
 de terra sumpsisse, deque eo corpus homini for-
 masse perhibeat, non te movere debet. Nam et
 actio creaturae ad eum, ex quo omnis naturalis
 actio incipit, non immerito refertur. Siquidem
 et in caelestibus essentiis a primo ordine, qui¹⁸ im-

VARIAE LECTIONES.

1. *verbaque*. ² in om. C. ³ C quintus adhuc in. ⁴ A Ex. ⁵ A aspicitur. ⁶ A est condita. ⁷ A colligit, eodem exemplo utamur, essentiam in genera, genus in formas, formam in individua gnostica operans, aut multipliciter dividit, singulas cognitiones singulis rebus, quarum cognitiones sunt, distribuiti gratia, genera in essentia, formas in genere, numeros individuorum in forma scientiae actu.
⁸ A vitalem modum (formam om.). ⁹ Pro ita C hoc est. ¹⁰ C incolumitate. ¹¹ ex om. A. ¹² animae. ¹³ spiritualis ante peccatum om. A. ¹⁴ et om. C. ¹⁵ enim. om. C. ¹⁶ A aestimes. sunt om. C. ¹⁷ A conditaque. ¹⁸ caelestem om. A. ¹⁹ A ac. ²⁰ ut superius diximus om. A. ²¹ im-

mediate post Deum incipit, usque ad extremum gradatim descendentibus, quodcumque ordo superior in inferiori se ordine propria quadam actione administraverit atque perfecit, hoc totum ad eum, a quo omnis naturalis motus inchoat, naturalisque actio a summo usque deorsum descendit, refertur. Ipsa enim causa omnium, quamvis non per seipsam, quoniam immutabilis est, sed per subditam sibi creaturam universitatem totius naturae a se conditae creet, moveat, gubernet; tota tamen divinae providentiae dispensatio in eam refunditur, quia causa omnium est. Quid dicam de ordinibus Ecclesiae in hac adhuc mortali vita constitutae, quibus episcoporum ordo praefertur? Nunquid omne, quod ceterae dispositiones, quae posteriores sunt, in distributis sibi officiis peregerint, ad eum¹ reducitur, quoniam ab eo posteri ordines, quae sibi peragenda sunt, accipiunt? Ab eo siquidem singula singulis symbolica ministeria distribuuntur, totiusque ecclesiae spiritualis operatio per ipsum refertur in ipsam causam, Deum dico, omnium bonarum mysticarumque actionum. Cur ergo mirum, si primus homo ad imaginem Dei conditus, divinumque praeceptum transgressus, ac per hoc de beatitudine paradisi expulsus, fragile atque mortale de luto terrae sibi met habitaculum crearet, divina providentia admonitus, ut, quia caeleste corpus ac spirituale ab ipso Deo conditum possidere et custodire superbus neglexerat, congruum sibi suae inobedientiae merito mortale hospitium, ex terrena materia sumptum, humiliatus faceret, in quo punitus poeniteret, et exercitatus ad pristinam dignitatem naturae suae redire seipsum recognoscendo et humiliando peteret? Nec de hoc Scriptura tacet.

23. Nam post praevaricationem continuo de simplici humana natura ante peccatum, in² duplicem sexum divisa post casum, ait: *Et consuerunt folia ficus, et fecerunt sibi περιώματα*, aperte insinuans foliorum symbolo fragilem atque caducam mortalis hujus corporis conditionem, quam sibi homo post sui ruinam texerat. Nostra siquidem mortalia corpora laticis foliis simillima sunt. Nam quemadmodum folia illa umbram faciunt, radios solis recludunt³; sic nostra corpora et tenebras ignorantiae animabus nostris⁴ ingerunt, et veritatis cognitionem repellunt. Quae tamen folia nostra, terrena corpora dico, terrenarum mortiferarumque deliciarum dulcedinem quasi quendam fructum⁵ undique vallare et obumbrare, inque eis nos allicere ac fallere⁶ consuescunt. Et ut cognoscas, mortalis nostri corporis creationem ad eum, cujus consilio acta sunt, quaecumque erga nostram exercitationem et revocationem⁷ et salu-

A tem leguntur, apertissime referri, audi eandem Scripturam dicentem: *Fecit quoque Dominus Deus Adae et uxori suae tunicas pelliceas, et induit eos*. Ubi non incongrue intelligimus, non aliud per tunicas pelliceas significari, praeter⁸ περιώματα, mortalia videlicet⁹ corpora, quae sibi justo conditoris judicio¹⁰ permittente primi homines post transgressionem fecere. Et num tibi videtur credibilem¹¹ duendum¹², mortalem hominem mortalem¹³ carnem fecisse, quam¹⁴ ipsum Deum per se creare, sed tantum permisisse et admonuisse? Deos enim immortalis est, et quodcumque per se ipsum facit, immortale est. Omne siquidem mortale, quodcumque in hoc sensibili mundo esse videtur, et fragile, et transitorium, aut nos ipsi facimus nostris irrationalibus¹⁵ motibus errantes, aut propter delictum nostrum ad usum mortalis vitae nostrae et exemplum fieri sinitur, sive bonis virtutibus administrantibus et perficientibus¹⁶, sive malis naturali cursui, ne ad suum finem perveniat, certis spatiis constitutum impediuntibus. Vitalem namque motum in seminibus agere, ut per generationem in formas visibiles procedant, nullus recte philosophantium¹⁷ dubitat; sed ipse vitalis motus non semper aequaliter in singulis generibus actionis suae virtutem manifestat, sive propter quaedam accidentia, quae seminibus non conveniunt, et ex contrariis qualitatibus nascuntur, sive propter adversas, ut diximus, virtutes, quae naturali motui repugnant. De quibus nunc disserere et longum est et superfluum, quia multis disputatum¹⁸. Sed fortassis quis dicet, illud primum corpus incorruptibile, quod animae, si non peccaret, adhaeret, ubi nunc est? Perire enim incorruptibile non potest. Huic breviter respondendum, in secretis humanae naturae sinibus¹⁹ adhuc latet, in futuro saeculo apparebit, quando mortale hoc in illud mutabitur, et corruptibile hoc induetur incorruptibile. Audi Apostolum: *Seminatur corpus animale, surgit corpus spirituale; seminatur in infirmitate, surgit in virtute; seminatur in contumelia, surgit in gloria*, immortalitatis videlicet, et incorruptibilitatis, sive in bonis, sive in malis. Hoc autem²⁰ generaliter de omni humano corpore dictum esse arbitror; in omnibus enim aeternae immortalitatis, non autem beatitudinis aequalis erit gloria. Tota siquidem natura primordialis cum sibi superadditis in unum²¹ repartitur.

27. Disc. De hac interim²² quaestione satis dictum, ut opinor, et ad considerationem illius tribulatis, in qua ad imaginem et similitudinem Dei conditi sumus, redeundum, diligenterque considerandum, utrum per omnia imago illa similitudinem

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic BC; A eum episcopum reducitur. ² in om. C. ³ A excidunt. ⁴ nostris om. A. ⁵ quemquam fructum om. A. ⁶ Conj., C in quietis nos allicere affallare (sic!) consuescunt; allicere ac om. A. ⁷ A renovationem. ⁸ C praeter quod περιώματα. ⁹ videlicet om. A. ¹⁰ Conj; C conditionis iudicium; A iudicium conditoris. ¹¹ Sic C: ducendum om. A. (f. dicendum?). ¹² C nam ipsum. ¹³ et perficientibus om. A. ¹⁴ nullus recte philosophus philosophantium. ¹⁵ A de quibus alius disserendi locus est. ¹⁶ A in secretis naturae suae sinibus. ¹⁷ A enim. ¹⁸ C iterum.

Illius, cujus imago est ¹, imitatur, an in aliquo **A** dissimilis deficit, ad perfectamque imaginem non omnino pervenit. Nam in quantum imitatur, in tantum imago recte dicitur. Si enim ² in aliquo vacillaverit, ex perfectae imaginis ratione recedit. **MAG.** Hominem ad imaginem et similitudinem Dei perfectissime factum, et in nullo defecisse in paradiso ante peccatum credimus, excepta ratione subjecti. Deus enim per se ipsum subsistens, et ³ a nullo praecedente se ⁴ subsistere accipiens, hominem ad imaginem et similitudinem suam de nihilo in essentiam adduxit. **Eo** itaque notato ⁵, quod Deus per se ipsum *ἀναρχος*, **Id** est, sine principio essentiam suam possidet; homo vero, de nihilo creatus, habet ⁶ conditionis ⁷ suae **Initium**, non solum in primordialibus causis, in quibus omnia simul creata sunt, verum etiam in processibus in diversas essentias formasque sive intellectuales sive sensibiles: cetera omnia, quae de Deo dicuntur et intelliguntur per essentialem excellentiam, omnino in imagine ⁸ ejus perspiciuntur per naturam et ⁹ gratiam. Conditor quippe invisibilis, incomprehensibilis, omnem intelligentiam exsuperans, imaginem suam in his omnibus sibi ¹⁰ similem creavit. Nam et ¹¹ noster intellectus nec a seipso cognoscitur, quid sit secundum essentiam, nec ab alio praeter Deum, qui solus novit, quae fecit; sed quemadmodum de conditore suo hoc tantum cognoscit, quia est, non autem percipit, quid sit: ita de seipso solummodo definit, quia creatus est; quomodo vero vel in qua substantia substitutus est, intelligere non potest. Si enim, quid sit, aliquo modo intelligeret, **C** necessario a similitudine ¹² Creatoris deviare: *Πρωτότυπον* quippe, hoc est, principale exemplum Deus est per naturam, imago Deus est per gratiam; *Πρωτότυπον* diffunditur per omnia, distribuens eis essentiam; imago luce gratiae purgata ¹³, illuminata, perfecta per omnia discurrit, eorum in seipsa confirmans ¹⁴ notitiam. *Πρωτότυπον* omnia, quae fecit, penetrat, sua ¹⁵ singulis secundum propriam uniuscujusque analogiam dividens; imago omnia lustrat, bonorum largitorem ex donis suis innumerabilibus omnibus distributis laudans. Alia siquidem sunt dona substantialia, quae proprie data dicuntur, alia substantiae adjuncta. Et quemadmodum *πρωτότυπον* imaginem suam creavit, in qua notitiam quandam de se ostenderet; ita imago imaginem sibi fecit, in qua motus suos per se occultos manifestaret. Anima namque imago Dei est, corpus vero imago animae, ceteraque, quae de similitudine imaginis intelligenda et pronuncianda sunt. De quibus quisquis plenius scire ¹⁶ voluerit, legat librum sancti Gregorii Nyssaei de imagine. **Disc.** Haec libenter accipio; sed video aliam differentiam praeter substantialem quae imaginem

ex principali ¹⁷ forma videtur dividere. **MAG.** Dic, postulo, quae sit illa. **Disc.** Num ¹⁸ tibi videtur parva differentia inter illam naturam, quae cognoscit seipsam et esse, et quid sit; et illam, quae tantum cognoscit se esse, non autem intelligit, quid sit? Siquidem non negabis, ut aestimo, ipsum Deum seipsum intelligere, quid sit; ceteras vero creatas essentias et substantias se ipsas non negamus. intelligere non posse, quid sint ¹⁹, ne videamur Nazianzeno Gregorio Theologo Nyssaeoque praedicto ²⁰ impudenter refragari, qui unanimiter certis approbant ²¹ rationibus, nullam creatam essentiam a se ipsa, vel ab alia, quamvis ratione vel intellectu praedita, posse definiri, quid sit. Videsne ergo dissimilitudinem imaginis principalisque suae formae, hoc est, humani intellectus et conditoris Dei, non solum in ratione subjecti, verum etiam in eo, quod ipsa principalis ²² forma cognoscit, quid sit, imago vero ²³ nec se ipsam, quid sit, nec suam formam, quam imitatur, substantialiter definire intelligit?

28. **MAG.** Similitudine verae ratiocinationis ²⁴ deceptum te esse video. Nec immerito. Nisi enim quis ea, in quibus falli videris, acute ac diligenter circumspexerit, non solum verisimilia, sed etiam vera esse putabuntur. **Disc.** Explices, posco, ubi fallor. **MAG.** Num tibi videtur divina essentia infinita esse, an finita? **Disc.** Hinc dubitare et impium et stultissimum est, praesertim cum non essentia, sed plusquam essentia, et essentiarum omnium infinita causa et credi debeat et intelligi, et non solum infinita, sed omnium essentiarum infinitarum infinitas, et plusquam infinitas. **MAG.** Recte itaque ²⁵ atque catholice; omnino igitur infinita est. **Disc.** Hoc dedi, nec me poenitet dedisse, sed firmissime approbo, omnino aliter non esse. **MAG.** Vide, ne te retrahas. **Disc.** Nil inde suspicandum. **MAG.** Itaque, quando interrogamus, quid est hoc vel illud, num tibi videtur aliud quaerere, nisi aut jam definitam substantiam, aut definiri valentem? **Disc.** Non aliud. Hoc enim nomen, quid, dum sit interrogativum; non quaerit, nisi ut illa substantia, quam quaerit, quodammodo definiatur. **MAG.** Si ergo nemo sapientum generaliter de omni **D** essentia inquit, quid sit, quoniam definiri non potest, sed ex circumstantiis suis, intra quas veluti terminos circumscribitur, loco dico et tempore, quanto et quali, relatione, copulatione ²⁶, statu, motu, habitu, ceterisque accidentibus, quibus ipsa ratione subjecti substantia ²⁷ per seipsam incongnita indefinibilisque subsistens, esse tantum. non autem quid sit, manifestatur: quis Theolo-

VARIAE LECTIONES.

¹ C cujus imaginem. ² A vero. ³ A et in. ⁴ C per se. ⁵ A Notato itaque, quod. ⁶ A habuit. ⁷ C cognitionis. ⁸ C imaginem. ⁹ naturam et om. A. ¹⁰ sibi om. A. ¹¹ et om. A. ¹² C necessario similitudinem. ¹³ C purgaret. ¹⁴ C conformans. ¹⁵ A dona sua. ¹⁶ A scire plenius. ¹⁷ C ex principibus. ¹⁸ C Non. ¹⁹ quid sint om. A. ²⁰ Nyssaeoque praedicto om. C. ²¹ C approbat. ²² principalis om. A. ²³ vero om. C. ²⁴ C lationis. ²⁵ itaque om. A. ²⁶ Sic C. ²⁷ A distantia.

giae disciplinis ⁴ eruditus interrogare praesumat de divina substantia, quid sit, cum purissime intelligat, de ipsa nec definiri posse, nec ullum eorum, quae sunt, esse, omniaque, quae definiri possunt, superare? Audi Nazianzenum: *Si nihil omnino est, inquit, existentium secundum ipsum esse ipsa cumulatio, quae est ⁵, et dicitur eorum, quae a nobis circa illud, quod quaeritur, et intelliguntur et dicuntur, sed alterum quid praeter illud, circa quod haec sunt; continet namque ea, ipsum vero ab his nullo modo continetur; quiescat omnis anima ab omni ratione eorum, quae circa Deum sunt, tenere in definitionem ejus insilire, sed silentio colat ⁶ tantum ineffabilem et super intellectum, omnisque summum scientiae, divinae essentiae veritatem.* Si ergo nemo sapientissimorum potest cognoscere existentium substantiae rationes, secundum quas fundatae sunt, quis audeat Deum in aliquo definire? **Disc.** Nec hoc quaerere praesumpserim, cognoscens ipsam omnino infinitam esse ⁷. **Mag.** Itaque si Deus cognoscit seipsum, quid sit, nonne se ipsum definit? Omne siquidem, quod intelligitur, quid sit, definiri a se ipso vel ab alio potest ⁸. Ac per hoc non universaliter infinitus est, sed particulariter, ei ex creatura solummodo definiri non potest, a se vero ipso potest. Vel ut ita dicam, sibi ⁹ ipsi finitus, creaturae infinitus subsistit. Et si hoc datum fuerit, necessarium sequetur, ut aut non universaliter Deus infinitus sit, si a sola creatura, non autem a seipso, non recipit definiri; aut omnino nec a creatura, nec a seipso, ut ⁷ universaliter infinitus sit, ullo modo definitionem percipit. **Disc.** Praesentis hujus ratiocinationis caliginem inaccessibilem esse aestimo: et nisi ipse, qui quaeritur, dextram suam quaerentibus se praetendat, nullum in eam introitum facile crediderim. Si enim Deus seipsum non definit, aut se definire non possit, quis ignorantiam et impotentiam in eum cadere negarit? Ignorantiam scilicet, si se ⁹ non intelligit, quid sit; impotentiam vero, si non potest definire, quid subsistit. Impotens enim videbitur esse, quando seipsum in aliquo non potest definire. Si vero et intelligit et definit, quid ipse sit, non omnino infinitus esse probabitur, dum a sola creatura definiri non potest, quia nullo modo ab ea intelligitur, a se vero ipso et definitur et cognoscitur, quid sit. **Mag.** Ne turbere, sed magis bono animo esto. Haec enim consideratio nos ad nos ipsos intelligendos attrahit, et ad ea, quae pie de Deo nostro cogitanda et intelligenda et pronuncianda sunt, ipso praeunte perducit. Quanto namque in introitu inquisitionis caliginosa et laboriosa putabitur, tanto perspicua et fructuosa reperietur. *Fieri enim non potest, ut ait sanctus Augustinus, quadam divina providentia, ut religiosis animis seipso et Deum suum,*

A id est, veritatem pie ac studiose quaerentibus inveniendi facultas desit. **Disc.** Non perturbor, sed magis et merito de obscuritate praesentis questionis moveor, ejusque solutionem facilem fieri non opinor. **Mag.** Redeamus itaque ad ea, quae in priori libro inter nos discussa, et ad purum, ni fallor, deducta sunt. **Disc.** Quae sunt illa, admoneas, quaeso. **Mag.** Recordarisne, inter nos ad liquidum consedisae, nullam categoriarum denario numero conclusarum de divina natura ullo modo proprie praedicari posse? **Disc.** Illud inconcusse et concessum est et stabilitum ¹⁰. **Mag.** Non igitur tam laboriose, ut aestimes ¹¹, in hujus quaestionis difficultate solvenda medabimus, si prioris libri ratas conclusiones acute perspicimus. Illarum siquidem subtilis ac peripicax utilitas in hoc loco pulcherrimum fructum utilissimumque ferre manifestabitur. **Disc.** Valde erit ¹² necessarium, si sic fuerit. **Mag.** Erit plane. Ipsae itaque categorias breviter in memoriam revocare ratiocinationis series videtur exposcere. **Disc.** Alia inquisitionis non arridet via ¹³. Attamen interrogative eas recapitules velim. **Mag.** Intentus itaque hunc interrogandi ordinem intueri: Quid? quantum? quale? ad quid? quo situ? quo habitu? locine? temporis? agitur ¹⁴? an patitur? Item si vis graece: **Ti:** τίς; τίς; ποῖον; πρὸς τί; κείσθαι; ἄρα ἔχουσιν ¹⁵; ἄρα ποῖ; τίς; τί πράττει; ἄρα ἢ πάσχει; Horum itaque nullum de Deo ¹⁶ proprie interrogatur, quia nullum horum in ipso, nec a se ipso, nec ab alio intelligitur. Haec etenim in his, quae sub intellectum seu sensum cadere probantur, proprie considerari possunt. Quid enim? Si interrogaveris de Deo, quid sit, nonne quandam propriam substantiam definitam quaeres ¹⁷? Et si quis responderit, hoc vel illud, nonne certam quandam circumscriptamque videbitur definire substantiam? Quod si quis veraciter de ipso pronunciarit, vel ipse de se ipso intelligit, primum categoriarum locum jure obtinebit, qui certis definitisque tribuitur subjectis, in quibus, et circa quae omnia versantur et continentur accidentia. Ac per hoc non translative, sed proprie prima de eo praedicabitur categoria. Sive enim ab intellectuali creatura, sive ¹⁸ seipsa in aliqua definita essentia intelligatur divina natura, non omnino est infinita et incircumscripita ¹⁹, omnique accidenti carens. Ideoque non ultra omne, quod dicitur et intelligitur, veraciter remota esse creditur, quoniam intra quosdam terminos definitae naturae intelligitur. Omne enim, de quo potest praedicari vel intelligi, quid sit, eorum, quae sunt, numerum non potest excedere, sed veluti pars in toto, vel totum in partibus, vel forma in genere, vel genus in formis, vel individui numeri in specie, vel species in individuis, vel pra-

VARIAE LECTIONES.

⁴ A discipulus. ⁵ C ipsa cumulatio ea quae est. ⁶ C celat. ⁷ Sic C; verba D *Disc.* ne hoc — infinitam esse A supra post verba: quae definiri possunt, superare posuit. ⁸ C a seipso vel ab alio definiri a seipso vel ab alio potest. ⁹ A sicuti. ¹⁰ ut om. C. ¹¹ se om. A. ¹² A providentia divina. ¹³ C stabilitatum. ¹⁴ A aestimas. ¹⁵ C est. ¹⁶ A via non arridet. ¹⁷ A agit. ¹⁸ Dei ἔχουσιν om. C. ¹⁹ A de Deo nullum. ²⁰ A quaerit. ²¹ a om. C. ²² C circumscripita.

omnium quaedam in quendam unitatem collectio jure aestimabitur esse. Quod stat ex divinae naturae simplici infinitaque quae nihil horum, quae sunt, subsistit. Non tamen est, neque pars: totum tamen et pars quoniam ab ea omne totum et omnis pars, tota et omnes partes condita sunt. Similiter genus est, neque forma, neque species, numerus, neque *ὄνεια*, sive generalissima, specialissima subsistit: et tamen haec omnia delibantur, quoniam ab ea subsistendi facultatiunt. Nec non universitas horum omnium sum totius creaturae universitatem infinitate essentiae superat, quoniam ab ea universalitas creata est. Quomodo igitur divina natura potest intelligere, quid sit, cum nihil sit? enim omne, quod est, quando nec ipsa est ab ipsa est omne esse, quae omnem essentiam substantiam virtute suae excellentiae super-

Aut quomodo infinitum potest in aliquo de ipso, vel in aliquo intelligi, cum se cognoverit omne finitum et infinitum, et finitatem et infinitum? Deus itaque nescit se, quid est, quia non est; incomprehensibilis quippe in aliquo et in omni intellectui. Et cum ipsa veritas illi voce in puris intellectibus haec de Deo e dici proclamat, nemo pie cognoscentium, divina mysteria introductorum, audiens deum intelligere non posse, quid sit, aliud existimare, nisi ipsum Deum, qui non est quid, ignorare in se ipso, quod ipse non est, seipsum non cognoscit aliquid esse. Nescit igitur, quod est, hoc est, nescit se quid esse, quoniam non est, se nullum eorum, quae in aliquo cognoscuntur et de quibus potest dici vel intelligi, quid nullo esse. Nam si in aliquo seipsum cognoscit omnino infinitum et incomprehensibilem abilemque seipsum indicaret. Ut quid interrogat, nomen meum? Et hoc est genus.

Aut nonne hoc vere est mirabile nomen, quod super omne nomen, quod innominabile, quod supercollatum nomini nominato, sive in omni, sive in futuro? Si ergo increpat nomen aere, quia super omne nomen est, innominabile, quid, si quis quaerat ejus substantiam, in aliquo finito esset, finito nomine non

Quoniam vero in nullo substituitur, quia omni nominatione caret, innominabilis est siquidem, quod in aliquo substantialiter est, ita ut proprie de eo praedicetur quid sit, nomen neque mensuram excedit: aliquo modo, quo finitur, concluditur; aliqua mensura superare non potest, lineatur. Si enim in natura rerum obtinuerit locum, quo om-

nia corpora continentur, inferius naturae suae mensuram non potest extendere, quia nihil inferius est, nec superius potest ascendere. Finitur enim in ipso vitali motu, quo nutritur et augetur, atque ideo ultra ipsam non provehitur. Si vero in sublimitate universae creaturae subsistit, ut intellectualis cognoscatur, suis finibus coartari necesse est. Non enim potest ascendere in altiore se creaturam, quia altius illo in rebus creatis nil esse videtur. Inferius item non potest remitti propter sequentes se subsistentias. Si vero in medio libramine locum obtineret, nec ad inferiora se relaxaret, nec ad superiora se extenderet, sed naturalem suum mediumque obtineret statum. Ac per hoc nulla creatura est, sive visibilis sive invisibilis, quae non intra terminos propriae naturae in aliquo coartetur in mensura et numero et pondere. Deus autem in nullo eorum intelligit se esse, sed cognoscit, se supra omnes esse naturae ordines suae sapientiae excellentia, et infra omnia suae virtutis altitudine, et intra omnia suae providentiae investigabili dispensatione, et omnia ambire, quia in ipso sunt omnia, et extra ipsum nihil est. Solus enim ipse est mensura sine mensura, numerus sine numero, pondus sine pondere. Et merito, quia a nullo, nec a seipso mensuratur, numeratur, ordinatur, nec in ulla mensura, in ullo numero, in ullo ordine intelligit se esse, quoniam in nullo eorum substantialiter continetur, cum solus vere in omnibus supra omnia infinitus existat. Et ne mihi opponas, quare dixerim, ordinem corporum in altiores se naturas extendi non valere, cum credamus, omnia corpora in incorporeas qualitates atque substantias esse transitura. Quando enim hoc erit, corpora esse cessabunt. Adhuc autem dum corpora sunt, nec inferius neque superius suae naturae terminos possunt transgredi. De qua parte philosophiae, dum de reditu rerum in causas considerabimus, diligentius tractabitur. Nunc autem de eo, quod instat, hoc est, quod Deus, quid sit, non intelligit, intueamur. Et de hoc quod conamur suadere, quid tibi videtur, non te pudeat fateri. Disc. De hac mirabili divina ignorantia, qua Deus non intelligit, quid ipse sit, quae a te dicta sunt, quamvis caliginosa, non tamen falsa, sed vera, verique similia mihi videri fateor. Non enim suades, Deum seipsum ignorare, sed solummodo ignorare, quid sit. Et merito, quia non est quid; infinitus quippe est et sibi ipsi, et omnibus, quae ab eo sunt. Ac per hoc in hac specie ignorantiae apertissime pulcherrimeque summa et ineffabilis arridet sapientia. Stultum enim Dei sapientius est hominibus. Mac. Quid itaque? Si quis de Deo interrogaverit, quantus vel qualis sit, num tibi recte videbitur responderi, tantus et talis? Non illam dico quantitatem et qualitatem, de qua Propheta dicit:

VARIAE LECTIONES.

in C ita. ¹ A si. ² A verissime de Deo. ³ genus om. C. ⁴ Conj., AC quia innominabilis. ⁵ C ⁶ A relaxaretur. ⁷ A extenderetur. ⁸ sed naturalem — statum om. C. ⁹ C coarctet. ¹⁰ A naturae ordines esse. ¹¹ Sic AC. ¹² C extendere. ¹³ C non. ¹⁴ quod Deus — Et om. C. ¹⁵ A Et utrum tibi probabile videtur, quod conamur de hoc suadere, non tibi pudeat cet. ¹⁶ C quod.

Magnus Dominus et laudabilis nimis, et magnitudinis ejus non est finis. Vide quam alte Theologus loquitur: *Magnus*, inquit, *Dominus*. Sed ne quis finita quantitate eum finiri putaret, continuo addit: *et magnitudinis ejus non est finis*. Item, ne quis qualitatem finitam in eo esse opinaretur, non dixit simpliciter *et laudabilis*, sed subjunxit: *nimis*; nimis autem dicitur, quod omnem modum excedit. Non illam itaque, ut dixi, quantitatem infinitam nomino, nec illam qualitatem, quae est nimis; haec namque non incongrue de Deo cogitantur; sed qualitatem et quantitatem, quae secundum accidens in subjecto dicuntur. Disc. Non recte quidem. Ubi enim non invenitur definita substantia, vel, ut ita dicam, definitum subjectum, ibi quantitatem¹ et qualitatem quaerere et firmare stultum valde risuque dignum mihi videtur. Ac per hoc, dum in Deo nec ipse, nec alius intellectus ullam definitam substantiam, vel, ut ita dicam, definitum subjectum, secundum quod dici vel intelligi valeat quid sit, reperire non potest, nonne limpidissime claret, nullam finitam vel infinitam quantitatem, nullam qualitatem finitam vel infinitam in ipso cognosci a se ipso, vel ab alio valere? Si enim omnem finitam et infinitam substantiam infinitam et plusquam infinitam propriae virtutis excellentia superexaltat, quis non continuo ac sine ulla dubitatione erumpat, ut aperte fateatur atque exclamet, nullam finitam vel infinitam quantitatem vel qualitatem in eum cadere, aut ullo modo quid omnino esse? Nam ubi invenitur quid, ibi confestim, quantum et quale. Ubi vero non est quid, ibi quantum et quale impossibile est reperiri. Si ergo in rerum generibus neque quid, neque quantum, neque quale, neque ullum accidens intelligitur, quoniam simplicia sunt, haec vero in individuis solummodo quaeruntur, quis, nisi stultus, in Deo quid vel quantum vel quale audeat quaerere?

MAC. Quid igitur? Num in eo aestimas esse relationem, quae a Graecis dicitur *πρός τι*. Disc. Ne hoc quidem dixerim. Ubi enim² definita substantia non potest intelligi, ibi nullam relationem fieri posse non ambigo. Non enim est³ secundum substantiam⁴, sed secundum quandam copulam habitudinemque⁵ duorum seu plurium⁶ subjectorum. Nam quod in divinae bonitatis Trinitate, sub relativa⁷ forma, Pater Filii dicitur⁸, et Filius Patris, plus mihi possessionis habitum, quam relationis vicissitudinem videtur significare. Non autem accidens est⁹ Patri possidere Filium, nec¹⁰ Filio possidere Patrem. MAC. De ceteris categoriis per singula superfluum videtur dicere, ut aestimo. Nam si Deus ipse seipsum in nulla definita substantia, seu quantitate, seu qualitate, seu relatione intelligit, cui luce clarius non apparebit,

nullum situm habitumve, nullum locum seu tempus, nullum agere vel pati omnino ei accidere, ac per hoc nullum eorum nec a seipso, nec ab alio in seipso¹¹ intelligi posse? Siquidem definita substantia in eo non reperta, neque intellecta, nullum accidentium definitae substantiae ei accidere rectum est dubitare. Ubi enim deficit definitum subjectum, ibi nullum accidens intelligitur adjunctum vel separatum, vel ullo modo natura subjecti discretum. Sed ut breviter de singulis dicamus, de quibus in superiori libro copiose¹² tractavimus: Quis divinae naturae situm dederit, dum et ipsa in seipsa nullum situm cognoscit? Situs enim aut partium in toto¹³ est; verbi gratia, situs humani corporis est ordo membrorum, quo¹⁴ omne membrum in suo ordine¹⁵ sinitur¹⁶. Situs quoque dicitur totius corporis positio, verbi gratia, stat, sedet, jacet, quibus omnibus omnino divinae essentiae virtutem carere nemo recte philosophantium ignorat. Non enim totum est, neque pars, neque sedet veluti fatigata, neque jacet ut prostrata, neque post ullum¹⁷ motum stat. Ad dextram Patris sedere Filius dicitur¹⁸, totus Filius, Verbum et caro. Dextra Patris est potentia Patris, fortitudo Patris. Ipse itaque Filius dextra Patris est. Ubi igitur¹⁹ sedet, in seipso sedet, consubstantialis Patri manens, judicans omnia quietus. Stat²⁰ Stephano militibus compugnans suis, dans eis virtutem, ut vincant in terris, *dextra Domini fecit virtutem*, largiens eis coronam confessionis sibi²¹ in caelis. Vide quomodo sedet, quomodo stat. Situs²² iste mysticus est, non corporeus, non localis, sed spiritualis²³. Talem²⁴ situm divinae naturae cognosce. Quis ei habitum adnexerit, dum in seipsa nullum percipit habitum? Ipsa siquidem sibi ipsi ad habendum sufficit, nec ulla virtus ei accidit, quoniam in seipsa simplicissima virtus, et plusquam virtus subsistit, et fons omnium virtutum, et quaecunque substantia virtutem possidet, non aliunde habet, nisi ex participatione generalium virtutum, quas omnium causalis virtus in primordialibus suis condidit principis. Omni loco caret²⁵ divina natura, quamvis intra seipsam omnia, quae ab ea sunt, colloct; ideoque omnium locus dicitur, seipsam tamen nescit²⁶ locare, quia infinita est et incircumscripita, et a nullo intellectu, neque a seipsa²⁷ locari, id est, defini et circumscribi permittit. Ab ipsa siquidem infinita et plusquam infinita omnia finita et infinita procedunt, inque ipsam²⁸ infinitam et plusquam infinitam redeunt. Tempore²⁹ caret ea natura, quae se ignorat principium habere vel finem, et omnem motum, quo movetur omne, quod a principio ad finem et in finem movetur. Nescit in se incrementa, quae sunt per numeros locorum et temporum, vel detrimenta, quo

VARIAE LECTIONES.

¹ non om. C. ² Sic C; A *quantitatem et qualitatem*. ³ enim om. A. ⁴ Sic C; A *est enim*. ⁵ naturam. ⁶ habitudinemque om. A. ⁷ C plurimum. ⁸ A relationis. ⁹ Pro dicitur A *Dens*. ¹⁰ A accidens. ¹¹ C vel. ¹² A in ipso. ¹³ C copiosa. ¹⁴ A in loco. ¹⁵ A quod. ¹⁶ Sic C; A *finitur*. ¹⁷ ignorat—ullum om. C. ¹⁸ Pro dicitur C *Dei*. ¹⁹ A itaque. ²⁰ Stat om. C. ²¹ sibi om. A. ²² C sicut. ²³ C Temporum. ²⁴ C neque se ipsi. ²⁵ ipsam om.

seipsa plena atque perfecta est. Quid de A
 pati dicendum? Num ineptum incongruum-
 si quis putaverit, agere vel pati ipsi naturae
 , quae in seipsa nullum motum ad agendum,
 abile ad patiendum percipit? Non enim, sic-
 obis aliud est substantia, aliud ¹ accidens
 liae, hoc est actio et passio, ita ipsa in se
 gnoscit compositionem ² quaedam substan-
 accidentium. His enim in seipsa caret, nec
 bi cognoscit; est enim simplicissima omni-
 que ratione aliena. Voluntas siquidem sua, quae
 substantialiter, et plusquam substantialiter,
 nam voluntas, actio et passio ejus est. Agere
 icitur, quia vult omnia fieri quae sunt, pati
 quia vult ab omnibus amari, et seipsam amat
 bus. Ipsa enim est substantialis et verus amor, B
 quam substantialis amor; et eum amant,
 ique amant, sive sciant quia amant, sive
 t; hoc est, sive motu intelligibili rationabilive
 , ducente gratia, sive simplici appetitu natu-
 bil enim ab ea est creatum, quod non ejus
 desiderium. Videsne igitur, quod omnia,
 tra decem categoriarum terminos amplexan-
 immerito Deus dicitur in sua natura subsis-
 orare, quando omnino ea altitudine virtutis
 infinitate probatur excellere? Quod enim in-
 est omni ratione et modo, infinitum est per
 m, per virtutem, per operationem, per utros-
 s, sursum dico et deorsum, hoc est, secun-
 rincipium et finem; incomprehensibile
 secundum essentiam, et intelligibile ⁶ C
 um virtutem, et secundum operationem in-
 scriptum, et sine principio de sursum, et
 e deorsum, et ⁷ infinitum, et simpliciter
 m ac verius, per omnia infinitum. Disc.
 ideo, verumque esse, ac verae ratiocina-
 conclusionibus munnum perspicio. Sed
 ne movet, qua ratione ignorantia in Deum
 quem nihil latet aut in seipso, aut in his quae
 nt. Mac. Esto itaque intentus, et ea, quae
 unt, diligenter inspicere. Si enim puro mentis
 i virtutem rerum atque verborum considera-
 pertissime reperies, nulla obstante caligine,
 in Deum ignorantiam cadere. Ipsius enim
 tia ineffabilis est intelligentia. Et ut ex prae-
 ioc conemur approbare, verborum virtutem
 Num tibi videmur aliud suadere, dum dicimus,
 seipsum, quid sit, ignorare, quam in nullo
 quae sunt, se esse intelligere? Quomodo
 a seipso potest cognoscere, quod non potest
 so esse? Si enim rationes rerum, quas ipse
 so, hoc est, Pater in Filio creavit, in ipso
 individuum sunt, nullamque ⁸ definitionem
 e substantiae per ⁷ proprias differentias seu

accidentia recipiunt; haec enim, in effectibus suis,
 non autem in se ipsis patiuntur: quid ⁸ de ipsius
 ineffabili natura incomprehensibilique existimandum?
 Quis in eo ⁹ aliquod finitum termino, distentum spatio,
 partibus discretum, substantiis accidentibusque
 compositum cogitarit? Ipsa itaque ignorantia summa
 ac vera est sapientia. Tale autem est, quod dicimus,
 veluti si quis nostrum de seipso dicat lapidem me
 esse insensatum, omni vitali motu carentem, omni-
 no non intelligo, hoc est, me lapidem insensatum,
 vitali motu carentem omnino me non esse intelligo ¹⁰.
 Item ullum hominem vivum in carne, sensu ac
 ratione carere non intelligo, quia omnem hominem ¹¹
 viventem in carne sensu ac ratione non carere
 cognosco. Item ullum irrationabilem motum natura-
 liter in anima mea subsistere non intelligo, id est,
 nullum irrationabilem motum naturaliter animae
 meae inesse certissime sapio. Et hoc a sacra Scri-
 ptura possumus approbare. Nam et in Evangelio le-
 gimus, Dominum in futuro iudicio reprobis respon-
 surum: *Non novi vos*, hoc est, non novi vos in ra-
 tionibus omnium rerum, quas Pater in me condidit,
 quoniam intelligo, non esse vos ¹² in meis ¹³, non in
 quantum naturaliter substitui vos, sed quantum ex
 legibus naturae vestrae ¹⁴ cecidistis: novi enim quod
 in vobis feci; non novi vero quod non feci: ideoque
 non punio, nec recedere a me jubeo, quod in me
 novi; sed quod in me non novi illud punio, et a me
 recedere praecipio. Ignorat itaque Deus in impiis
 peccatoribusque, quod non fecit, illorum videlicet
 malignos irrationabilesque motus. Est etiam alia
 species ignorantiae in Deo, quando ea, quae prae-
 scivit et praedestinavit, ignorare dicitur, dum adhuc
 in rerum factarum cursibus experimento non appa-
 rent ¹⁵. Inde ipse in Evangelio: *De die autem illa,*
inquit, et hora illa nemo scit, neque angeli in caelo,
neque Filius hominis, nisi Pater solus. In quibus ver-
 bis ¹⁶ non est mirum, si futuri iudicii scientia huma-
 nos animos adhuc mortali carne depressos lateat. Ne-
 que etiam omnino de angelis negandum ¹⁷ adhuc igno-
 rantiae esse capaces, cum sacra Scriptura eos semper
 discere perhibeat, teste sancto Dionysio Areopagita in
 septimo capitulo de caelesti hierarchia, dicens: *Theologi*
aperte declarant, suppositas quidem caelestium essen-
tiarum dispositiones ex superformatis ¹⁸ ornate erudiri
deificas scientias, omnium vero altiores ab ipsa Divi-
nitate, quantum fas, doctrinas ¹⁹ illuminari, et eas
ipsum Jesum immediate docentem, praelargiens ²⁰
eis manifestam suam humanam benignitatem. Ego
enim, inquit, disputo justitiam et iudicium salutaris.
Item: Miror, inquit, quia et caelestium essentiarum
primae, et simul omnes supereminenter divinas ordines
angelicos illuminationes, et, ut mediatae, quaestiones
reverenter petunt. Nonne inde interrogant, quare tua

VARIAE LECTIONES.

aliud est. ² et positionem. ³ amant om. A. ⁴ Corr., AC intelligibile. ⁵ Pro et A est. ⁶ C nan-
 per om. A. ⁸ A quod. ⁹ A in ea. ¹⁰ hoc est, me lapidem — intelligo om. C. ¹¹ hominem om. C.
 : A vos non esse. ¹² C in eis. ¹³ A vestrae naturae. ¹⁴ Sic C; A apparuerit; Gale corr. appa-
¹⁵ scribis om. A. ¹⁷ A negamus. ¹⁸ A superfirmatis. ¹⁹ sic C; A doctrinis. ²⁰ Sic AC.

rubra vestimenta? apud scipsas ¹ *vero deliberant, ante* A *tertium caelum, sed operatione divinae gratiae absque*
interrogare, ostendentes quidem, quia discunt, et deifi- *ullius creaturae administratione super omnem crea-*
cam scientiam appetunt. Si ergo, teste praedicto σοφῶ², *turam raptum me fuisse apertissime scio. Nescio ergo*
caelestes virtutes discunt, necessario non omnis *in corpore an* ¹¹ *extra corpus, quia scio, quod nec*
ignorantiae expertes sunt. Et si ita est, non miran- *in corpore, nec extra corpus raptus sum. Et ne diu-*
dum, futuri iudicii mysteria adhuc eas ignorare posse. *tius in eadem re immoremur, prius enim deficiet*
Quod vero de seipso Dominus dicit: neque Filius ho- *tempus, quam divinae ignorantiae, sive in Scri-*
minis, nisi Pater solus, obscurissimam efficit quae- *ptura, sive in rerum natura, exempla: hoc solummodo*
stionem. Quomodo enim Filius ignorat, quod Pater *nosse arbitror sufficere, divinae ignorantiae tres*
scit, praesertim de die iudicii, cum iudicium spec- *principales species esse. Primam quidem, per quam*
cialiter ad Filium pertineat? Pater enim, ut ipse ait, *malum non cognoscit, quia ejus cognitio* ¹² *simplex*
non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit Filio. *est, et a solo substantiali bono, hoc est, a seipso*
Caliginem tamen hujus quaestionis sanctus Epiphanius, *formatur* ¹³. *Solus enim ipse est substantiale bonum*
Constantiae Cypri episcopus, in libro, quem de fide *per se ipsum; cetera vero bona ipsius participa-*
scripsit, elegantissime acutissimeque ³ *aperuit,* *tione bona sunt. Deus itaque malum nescit. Nam si*
dicens: Patrem solummodo nosse futurum iudicium, *malum sciret, necessario in natura rerum malum*
non solum per praescientiam, sed etiam per experi- *esset. Divina siquidem scientia omnium, quae sunt,*
mentum. Pater siquidem per experimentum ⁴ *cogno-* *causa est. Non enim ideo Deus scit ea, quae sunt,*
scit iudicium, jam enim re ipsa omne iudicium dedit *quia subsistunt; sed ideo subsistunt, quia Deus ea* ¹⁴
Filio; omnino enim Pater peregit iudicium ⁵, *scit. Eorum enim essentiae causa est divina scientia,*
dum omne illud dedit Filio: Filius vero et scit, et nescit iudicium. *ac per hoc, si Deus malum sciret, in aliquo substan-*
Praescientia namque scit, nondum tamen experi- *tialiter intelligeretur, et particeps boni malum*
mento, et ideo experimento nescit, quia nondum re *esset, et ex virtute et bonitate vitium et malitia pro-*
ipsa factum est iudicium, hoc est, segregatio repro- *cederent, quod impossibile esse vera edocet ratio.*
borum ab electis, siquidem adhuc messis Ecclesiae *Secunda species est, per quam dicitur Deus* ¹⁵ *igno-*
frumento et zizaniis mixta est. Non ignoramus tamen, *rare alia praeter ea, quorum rationes in seipso ac-*
sanctum Augustinum tropice hunc locum explanare, *ternaliter et fecit et cognoscit. Quorum enim natu-*
ut Filius hominis nescire dicatur diem iudicii, quia *raliter habet virtutem, eorum essentialiter possidet*
nos nescire sinit. Audi quoque apostolicam ignoran- *scientiam. Tertia est, per quam dicitur Deus* ¹⁶
tiam, de qua scriptum est in Actibus apostolorum, *ignorare, ut praediximus, ea, quae nondum experi-*
Paulo maledicente summo sacerdoti Ananiae, et *mento actionis et operationis in effectibus manifeste*
dicente: Nesciebam, fratres, quia princeps sacer- *apparent; quorum tamen invisibiles rationes in seipso*
dotum est; scriptum est enim: Principem populi tui *a seipso creatas et sibi ipsi cognitias possidet. His*
non maledices. Num tibi videtur sapientissimus apo- *praedictis quarta species additur, de qua nunc tra-*
stolus et in lege peritissimus, Ananiam summum sa- *ctare ordo disputationis posebat, qua Deus dicitur*
cerdotem fuisse, sicut ceteri Judaei, non cognovisse? *ignorare, se esse in numero rerum, quae ab eo fa-*
Quod nullo modo est aestimandum. Sed ideo ipsum *ctae sunt, quas intra denariam quantitatem praedica-*
ignorasse dixit ⁶, *quoniam a Deo fuisse ordinatum* *mentorum Philosophi conantur concludere. Ac per*
non vidit. Ignorabam, fratres, inquit, quia princeps *hoc* ¹⁶ *universaliter dicendum, quod in nullo eorum,*
sacerdotum est, quia cognosco, quod nec ex Deo, nec *quae intra decem genera rerum a philosophis com-*
secundum legem, sed secundum Judaicam super- *prehenduntur, neque eorum, quae extra illa dili-*
stitutionem constitutus est ⁷; *ideoque ignoro eum* *gentior inquisitio invenit, sive secundum substan-*
principem sacerdotum esse, quoniam vere cognosco, *tiam, sive secundum accidentis sint, neque eorum, quae*
eum non sic esse. Si enim principem populi verum *in nulla substantia vel accidente possunt inveniri, sive*
ac legitimum esse cognoscerem ⁸, *perfecto ei non* *in rationibus occultis, sive in possibilitatibus, sive in*
maledicerem. Quoniam vero ignoro, eum principem *impossibilitatibus sint* ¹⁷, *Deus se intelligit* ¹⁸ *subsiste-*
esse in veritate, propterea non me poenitet ei ⁹ *ma-* *re, quoniam se cognoscit nullum eorum esse dum omnia*
ledicere. Aliam ejusdem cognosce ignorantiam. Scio, *ineffabili essentiali sua virtute et plusquam virtute et*
inquit, hominem raptum usque ad tertium caelum, *incomprehensibili sua infinitate intelligit se excellere.*
nescio in corpore, an extra corpus nescio ¹⁰, *Deus* *29. Propterea autem dixi, diligentior inquisi-*
scit. Nescio, ait, in corpore, quoniam scio non in *tionem posse quaedam invenire in rerum natura*
corpore, aut extra corpus nescio, quoniam extra *praeter ea, quae decem praedicamentis comprehen-*
corpus me raptum non fuisse cognosco. Non enim *duntur. Nam et illa a philosophis reperta sunt, ne*

VARIAE LECTIOES.

¹ A seipsos. ² Sic C. praedicto sopho, A Patre praedicto. ³ C accuratissimeque. ⁴ Pater siquidem per experimentum om. C. ⁵ jam enim — peregit iudicium om. C. ⁶ A dicitur. ⁷ est om. C. ⁸ A si enim cognoscerem principem p. v. a. e., profecto cel. ⁹ ei om. C. ¹⁰ nescio om. A. ¹¹ A aut. ¹² A cognitio ejus. ¹³ C ormarit. ¹⁴ C. e. Deus. ¹⁵ A Deus dicitur. ¹⁶ A haec. ¹⁷ A sunt. ¹⁸ A intelligit se.

quis minus capacium existimet, rerum diligentem A iudagationem ultra praedictam categoriarum quantitatem non posse progredi ¹. Generaliora enim genera eorum comprehendit ratio; siquidem in motu et in statu sunt. Item status et motus universali essentia colliguntur, quae in infinitum divisionem sui patitur. Ea namque substantia, quae primum in categoriis obtinet locum, finita est, et accidentibus subjecta; ea vero universalis essentia nullum in se accidens recipit; in suis quippe subdivisionibus usque ad individua pervenientibus accidentium capax est, ipsa vero in seipsa simplex est, nullique ² accidentium subjecta. Cui motus ille generalissimus nullique ³ categoriae obnoxius, quo ⁴ omnia de nihilo in esse procedunt, status quoque, in quem omnia motuum sui terminum constituent, qui etiam nulli categoriae succumbit, subdividuntur. Quod autem addidi, in natura rerum esse quaedam, quae nec in substantia, nec in accidentibus cognoscuntur, hoc est, quae nec substantiae nec accidentia sunt, de rationibus adhuc in nulla re apparentibus sive substantialiter, sive secundum accidens, sensui vel intellectui dictum esse intellige. Possibilia quoque et impossibilia in numero rerum computari nemo recte philosophantium contradicet. Quae nulla alia ratione esse dicuntur, nisi quia possibilia possunt in aliqua re fieri, etsi non sint ⁵: impossibilia vero sola virtute impossibilitatis continentur; eorum enim esse est impossibilitas ⁶ in aliqua re intellectuali seu sensibili apparere. Et possibilium quidem exemplum fiat: quidam homo potest prolem gignere, sed amore virginitatis detentus spernit prolem habere. Impossibilium vero, rationale animal impossibile est irrationabile esse, aut conversum ⁷. De quibus quisquis plene voluerit percipere, legat *περι ἰρρημίας*, hoc est, de interpretatione Aristotelem; in qua aut de his solis, hoc est possibilibus et impossibilibus, aut maxime a Philosopho disputatum est. Nunc itaque ad ea, quae restant, consideranda transeamus, si tibi ⁸ de speciebus divinae ignorantiae, quibus dicitur Deus ignorare, satis videtur discussum. Disc. Satis quidem superque, ac diutius in eis immorari non necessarium video. Solari namque radio lucidius patefactum, divina ignorantia nil aliud intelligendum esse, nisi incomprehensibilem infinitamque divinam scientiam. Nam quod sancti Patres, Augustinum dico et Dionysium, de Deo verissime pronuntiant, Augustinus quidem: *Qui melius inquit nesciendo scitur*, Dionysius autem: *Cujus ignorantia vera est sapientia*, non solum de intellectibus, qui eum pie studioseque quaerunt, verum etiam de seipso ⁹ intelligendum opinor. Sicut enim, qui recto ¹⁰ ratiocinandi itinere investigant, in nullo eorum, quae in natura rerum continentur, ipsum

intelligere possunt, sed supra omnia sublimatum cognoscunt, ac per hoc eorum ignorantia vera est sapientia, et nesciendo eum in his quae sunt, melius eum sciunt super omnia, quae sunt et quae non sunt: ita etiam de seipso non irrationabiliter dicitur, in quantum seipsum in his, quae fecit, non intelligit subsistere, in tantum intelligit se super omnia esse, ac per hoc ipsius ignorantia vera est intelligentia. Et in quantum se nescit in his, quae sunt, comprehendere, in tantum se scit ultra omnia exaltari; atque ideo nesciendo seipsum, a seipso melius scitur; melius est enim, se scire ab omnibus remotum esse, quam si sciret, in numero omnium se constitui. *MAC.* Recte intelligis; et quod de talibus ratio suadet, pure ac indubitanter te perspicere sentio. Nec jam cernis, ut opinor, ullam differentiam ¹¹ imaginis et principalis formae, praeter rationem subjecti.

Summa siquidem Trinitas substantialiter per seipsam ¹² subsistit, et ex nulla causa creata est; trinitas vero nostrae naturae de nihilo facta est ab ipsa, quae per seipsam aeterna est, ad imaginem et similitudinem suam; et si aliqua dissimilitudo praeter hoc imaginis et principalis exempli reperta fuerit, non ex natura hoc processit, sed ex delicto accidit, neque ex creatricis Trinitatis invidia, sed ex creatae imaginis culpa. Totum namque, quod de Deo vel intelligitur secundum essentiae virtutem, de ejus imagine in his, quibus ¹³ purgatur, illuminatur, perficitur, et dici, et intelligi potest secundum creationis gratiam eo, ut praediximus, excepto, quod divina natura Deus est excellentia essentiae, humana vero Deus est divinae gratiae largitate; et quod illa creatrix sit, et a nullo creata, ista vero ab illa creata est, et ea, quae suae naturae infra se adhaerent, creat, corpus hoc mortale dico, post peccatum animae adjunctum, quod etiam imago imaginis vocatur, ut saepe diximus ¹⁴. Nam quemadmodum animam ad imaginem suam Deus creavit; ita anima corpus veluti instrumentum quoddam quodammodo sui simile efficit ¹⁵. Sed ad divinae trinitatis, quae causa omnium est, theoriam redeundum, si tibi, quae de talibus dicta sunt, sufficiunt. Disc. Sufficiunt sane. *MAC.* In summa itaque ac singulari universorum causa, ex qua et in qua et sunt et condita sunt totius creaturae principia, hoc est, primordiales causae, considerandum arbitror, utrum ipsa, dum sit unitas et trinitas — divina siquidem bonitas est una essentia in tribus substantiis, et tres substantiae in una essentia ¹⁶, vel ¹⁷ secundum usum Romanae linguae dicendum, una substantia in tribus personis, et tres personae in una substantia — in seipsa causas quodammodo differentes sicut substantias ¹⁸ a se invicem habeat; hoc est, utrum sicut de ipsa praedicatur una essen-

VARIAE LECTIONES

¹ C praegredi. ² Sic ABC. ³ Sic C; B illique. ⁴ Corr; BC quae. ⁵ A sunt. ⁶ Pro est impossibilitas A impossibilitas vere. ⁷ Sic C. ⁸ Pro si tibi A sicut. ⁹ C de se (ipso om.) ¹⁰ C recte. ¹¹ A dissimilitudinem. ¹² A per seipsam substantialiter. ¹³ C in quibus. ¹⁴ ut saepe diximus om. A. ¹⁵ A efficit. ¹⁶ in tribus — essentia om. C. ¹⁷ C vel si secundum. ¹⁸ sicut substantias om. A.

tia in tribus substantiis, ita etiam una essentialis causa in tribus subsistentibus causis, et tres subsistentes causae in una essentiali causa credenda est, et intelligenda ¹. Et quid de hujusmodi theoriis sana fide cogitandum sit et praedicandum, non incongruum orthodoxae fidei contemplationibus explanare. Disc. Immo congruentissimum, et fidelium animarum saluti necessarium. Mac. Quid igitur? Num debemus hoc de causa omnium et credere, et quantum datur, intelligere et praedicare ², et essentialem causam unam in tribus substantialibus causis, et tres substantiales causas in una essentiali causa? Disc. Quid hoc ³ prohibet intelligi et praedicari, non mihi occurrit. Si enim Deus causa omnium est, nonne sequitur, ut ⁴ et causa omnium Deus cognoscatur? At ⁵ si Deus causa, et causa Deus, nonne consequens est ⁶, ut et omne, quod de Deo credere debemus, similiter sine ulla discrepantia de causa non dubitemus intelligere? Nam si unum Deum per se existentem in tribus substantiis per se subsistentibus fides fatetur catholica, quid obstat, ne similiter dicamus, unam causam per se existentem in tribus causis per se subsistentibus? Mac. Pie et orthodoxe. Est ⁷ igitur una causa in tribus causis, et tres in una. Disc. Jam et concessum est et datum.

30. Mac. Nunc itaque ad theologiam redeamus, quae pars prima est et summa sophiae; nec immerito, quia aut sola aut maxime circa divinae naturae versatur speculationem; et dividitur in duas partes, in affirmationem, dico, et negationem, quae graece appellantur ⁸ *καταφατική* et *ἀποφατική*. Quarum una in ⁹ primo libro usi sumus, ubi certis rationibus decem categorias omniaque rerum genera et formas numerosque et accidentia de Deo proprie praedicari negavimus; et iterum in praesenti libro eandem, *ἀποφατικὴν* dico, serie quaestionum exigente, repetivimus, dum ipsum ¹⁰ Deum nullum eorum, quae sunt, et quae non sunt, in sua essentia intelligere diximus, quia omnem superat essentiam, ipsumque, quid ipse sit, quoniam nullo modo definitur, et quantum et qualis sit, quia nihil ei accidit, et in nullo intelligitur, omnino ignorare, ac per hoc seipsum in his quae sunt, et quae non sunt, comprehendi penitus negare, quae species ignorantiae omnem scientiam superat et intellectum. Jam vero alteram, *καταφατικὴν* dico, conamur inspicere, eo duce, qui quaerit, et qui quaerit se quaeri, et se quaerentibus occurrit, et inveniri desiderat; et ea pars est, quae contemplatur, quid de divina natura veluti proprie proferendum, cauteque et rationabiliter intelligendum. Disc. De parte negativa in prioribus satis mihi est suavis; nunc vero de affirmativa quid explices, ardens exspecto. Mac. Jam inter nos non temere, ut censeo, ad purum est deductum, omne,

quod de Deo catholica fide approbante datur intelligi, de causa omnium similiter pie philosophantes oportere fateri. Disc. Hoc inconcusse stabilitum est. Mac. Num igitur divinitatem ingenitam et gignentem, et deitatem genitam, et deitatem procedentem credimus, et dum sit una et inseparabilis divinitas, differentias tamen substantiales recipit? In Patre enim deitatem ingenitam, in Filio deitatem genitam, in Spiritu sancto deitatem procedentem accipimus et religiose credimus, et sancti Dionysii Areopagitae aliorumque Patrum sanissima auctoritate utentes approbamus. Disc. Quisquis in hoc haesitat, longe a veritate distat. Mac. Est igitur substantialis causa ingenita et gignens; et est substantialis causa genita et non gignens; item substantialis est causa procedens et non ingenita, nec genita, nec gignens; et tres causae substantiales unum sunt, et una causa essentialis. Disc. Ex praedictis rationibus hoc necessario conficitur. Mac. In causa itaque omnium est causa praecedens, et sunt causae sequentes. Pater siquidem praecedit ¹¹ Filium et Spiritum sanctum; ab eo enim Filius est genitus, et Spiritus sanctus est procedens; ac per hoc causa causarum Pater non incongrue creditur. Est enim causa nascentis causae et procedentis causae. Paternitas ¹² praecedit filiolarum, filiolarum vero ¹³ paternitatem praecedere nemo recte sapientium dixerit ¹⁴. Hinc et ipse de se ipso Filius ait: *Pater major me est*; major quippe Pater est Filio, non secundum naturam, sed secundum causam. Pater namque causa est Filii, non autem Filius causa est Patris, neque hic reciprocam nominum relationem, vel ¹⁵ substantiarum virtutem consideramus. Aliter enim inspicimus in substantiis vel personis relationum ¹⁶ habitudinem, aliter ex ingenito ¹⁷ generationem vel processionem; illic quidem quomodo a se invicem denominentur ¹⁸; hic vero quomodo inter se invicem differunt ¹⁹. Filius itaque ex Patre est, non autem Pater ex Filio; in Deo etenim non humanarum generationum considerantur relationes, sed ineffabilem substantiarum substantiales habitudines. Major quidem est Pater Filio secundum causam. Prius etenim sacra theologia habitudinem Patris ad Filium considerat, ac deinde Filii ad Patrem. Et ut hoc certius et ²⁰ intelligas et credas, ad Gregorii Theologi auctoritatem recurre, qui in primo sermone de Filio contra Arianos disputans, *majorem esse Patrem Filio juxta causam* sapienter edocet, quippe *ex Patre existere Filium, et non ex Filio subsistere Patrem* definiens. Nec tamen hoc dicimus illorum sensum respuentes, qui Dominum nostrum de seipso secundum humanitatem dixisse asserunt: *Pater major me est*. Uterque siquidem intellectus sana fide recipiendus est. Disc. Etiam; quamvis enim non ejusdem sint subtilitatis

VARIAE LECTIONES.

¹ A. credendum est et intelligendum. ² C. praedicare. ³ A. hic. ⁴ A. et ut. ⁵ A. aut. ⁶ est om. A. ⁷ A. igitur est. ⁸ A. appellatur. ⁹ in om. A. ¹⁰ ipsum om. A. ¹¹ A. praecedet. ¹² Sic C; A. Paternitas enim. ¹³ C. praecedit filiolarum, filiolarum vero. ¹⁴ A. dixit. ¹⁵ A. sed. ¹⁶ relationum om. A. ¹⁷ ex ingenito om. A. ¹⁸ Sic AC. ¹⁹ Sic C; A. subsistent. ²⁰ et om. A.

nt intelligere. **MAG.** Dic itaque, utrum aliud **A** et aliud caliditas, an unum atque idem? **Q** **quaedam** ¹ esse mihi videntur. Ignis substantia est, caliditas vero ipsius substantias, et propria qualitas. **MAG.** Quid ergo ²? **stantia** causa est qualitatis, an qualitas **stantiae**, an neque qualitas causa est subneque substantia qualitatis, quoniam exnere non sunt? **Disc.** Quod ultimum porro. Quamvis enim qualitas in substantia ur, nulla siquidem qualitas per se subsistit, **n** causam qualitatis substantiam esse dixerim omnis species suum genus sequitur, ³ a suo genere nascitur, et in eo immutabitur. Ac per hoc omnis substantia exgentia defluit, omnis autem qualitas ex **B** generalitate. **MAG.** Ignis itaque, quia substantia ab alia causa descendit nisi a generalissima. Similiter caliditas, quia qualitas est ⁴, non a sua procedit, nisi a generalissima qualitate. Quicumque huic conclusioni contendit, **philosophiae** videtur resistere. **MAG.** Cur igitur, sive simplicem sive materialem, veluti **isam** ex duabus causis, id est caliditate et confluere ausus es prouuntiare, cum videas, **stantiam** non solum ab aliena qualitate, siccitas et terrena substantiae propria, **iam** a sua, quae est caliditas, nasci non **isc.** Nunc video me deceptum in eo, quod **iditatem** et siccitatem veluti duas causas **isae**, id est ignis, subsistere. Multos tamen **errore** seductos cognovi, qualitatum et **arum** differentias naturasque non satis **dis-** **lixero**, ignem et caliditatem unum et id **se**, continuo me redargues, dicturus, quare **dem** rem suimet esse causam aestimas? **Idem**, ignem ex caliditate et siccitate com-dixero mundum istum visibilem non ex **substantialibus** elementis, sed ex quattuor **lo** simplicibus qualitatis constare, calidifacet, humiditate, frigiditate et siccitate, **et** hoc multis visum est, fortassis a me: **si** ergo quattuor qualitatis totus hic **um** suis corporibus a summo usque deor-**tat**, ipsae qualitates quibus substantiis con-**D** **Si** enim qualitates sunt ⁵, per se subsi-**posse** vera edocet ratio. Et non potero **quid** respondeam, hoc est, quibus substan-**primordiales** et generales qualitates, quibus **constituitur**, fulciuntur; et veris ratio-**strictus** fateri compellar ⁶, quattuor sub-**mundi** elementa subsistere, in quibus quat-**tipales** qualitates consistunt, quarum coitu

A omnia corpora composita efficiuntur. Sed unum adhuc restat, quo in eadem mea sententia, qua dixi, unam causam ex multis fluere, mihi videor posse permanere. **MAG.** Quid est illud unum, velim detegas. **Disc.** Num omnes philosophi de mundo isto ⁷ tractantes unanimiter suadent, et ad purum delucere ⁸ videntur, omnia corpora composita ex quattuor simplicibus elementis eorumque propriis qualitatis quattuor componi? Et si ita est, non solum ex duabus, verum etiam ex multis causis singulorum corporum efficitur compositio. **MAG.** Hunc ⁹ locum fugiendi fortassis habere potuisses, si moles has corporum compositas et corruptibiles et solutioni habiles aliorum effectuum infra se sequentium causas esse vera ratione assereres. Jam vero, quoniam nihil inferius est corpore composito, nullius sequentis se, neque aequalis sibi naturae, causa esse potest. Et nunc de causis agimus sive principalibus, sive sequentibus et concatenatis. Et omnis causa nec vere nec recte causa dici potest, quoniam vere causa non est, quae in effectus suos erumpere nescit. Omnino enim effectibus propriis caret, quorum causa merito posset ¹⁰ vocari. Corpora autem corruptibilia nullius effectus causa sunt, quoniam nullam naturam de se gignunt, cum omnium naturarum extremum atque infimum ac prope nihil obtineant locum. Spiritualia autem corpora simplicia ¹¹ sunt, ac per hoc insolubilia et ¹² manentia, donec totus iste mundus cum partibus suis, dum ad suum ¹³ finem pervenerit, solvatur. Et haec corpora adhuc ¹⁴ incorruptibilia et insolubilia non nisi in quattuor catholicis principalibus ¹⁵ purissimisque in seipsis et simplicibus et dicuntur et intelliguntur elementis; cetera vero corpora, quae videntur ex eorum qualitatis ¹⁶ composita, quoniam et componi et solvi possunt, non inter causas, sed inter extremos effectus, qui de se nihil efficiunt, a sapientibus computantur. Simplicissima et purissima et sensum corporeum fugientia quattuor hujus mundi elementa ad unam simplicem et individuum causam solique intellectui perfectissimorum sapientum cognitam referuntur, hoc est, ad generalissimam, et in seipsa semper manentem substantiarum omnium ad visibiles effectus ¹⁷ procedentium essentiam. Similiter et de quattuor eorum primordialibus ac propriis qualitatis non incongrue intelligitur. Cum enim ipsae sibimet contrariae videantur, nam caliditas frigiditati opponitur, humiditati siccitas, ad unam tamen secretissimam ac solummodo rationi subjectam redeunt causam, ad generalissimam dico omnium qualitatum qualitatem, ex qua mirabili naturae opere ¹⁸ ad efficienda haec corpora corruptibilia ac solutioni obnoxia procedunt, et in qua ineffabili universalis naturae pacifica concordia sit i

VARIAE LECTIONES.

senam. ¹ A igitur. ² A dixerim esse. ³ C om., A quum, quo. ⁴ A est qualitas. ⁵ ignis
⁶ C eorum. ⁷ A sint. ⁸ A compellor. ⁹ A illo. ¹⁰ C ducere. ¹¹ A Hic. ¹² A possit.
ora adhuc simplicia. ¹³ et om. C. ¹⁴ suum om. A. ¹⁵ adhuc om. C. ¹⁶ A principalibus
is. ¹⁷ A ex eis (eorum qualitatis om.). ¹⁸ qui dese nihil efficiunt — effectus om. B C. ¹⁹ A ope.

videlicet, an ex duabus, hoc est, ex Patre et Filio procedat ¹, nec affirmare, nec negare temere ausim. Ac per hoc rectae fidei professionibus non convenire non satis video, cum Spiritum sanctum Patris et Filii Spiritum dici frequentissime invenerim. Est enim Spiritus amborum, quoniam ex Patre per Filium procedit, et ² est donum utriusque, quoniam ex Patre per Filium donatur, et est amor utriusque, Patrem et Filium jungens ³, ut sanctus edocet ⁴ Augustinus in libris, quos de summa ac sancta ⁵ edidit Trinitate ⁶, ipsius imaginem in humana natura ⁷ mirabili indagazione quaerens, luculentissimaque inventione ostendens, interioris nostrae naturae, hoc est rationabilis animae, trinitatem ad imaginem Dei conditam approbans esse mentem, principalem scilicet animae partem, et notitiam sui, qua seipsam cognoscit, et amorem, quo seipsam suique notitiam conjungit. Humana siquidem inens notitiam suam, qua seipsam cognoscit, veluti quandam prolem sui de seipsa gignit. Et est sui notitia aequalis sibi, quia ⁸ seipsam totam novit ad similitudinem Dei et ⁹ Patris, qui de seipso Filium suum, qui est sapientia sua, gignit, qua seipsum sapit; et aequalis ei est, quia seipsum totum intelligit, et coessentialis ei est, quia de seipso gignit, quem gignit ¹⁰. Ex humana mente procedit appetitus quidam, quo seipsam quaerit, ut suam notitiam pariat. Qui appetitus vel inquisitio, dum ad inventionem notitiae perfectam pervenit, amor efficitur, qui mentem notitiamque sui conjungit. Et est aequalis menti, mentisque notitiae, quoniam totam se amat, totamque notitiam suam. Et est coessentialis menti atque notitiae, quoniam ipse amor, qui mentem notitiamque ejus ¹¹ copulat, non aliunde, nisi de ipsa mente ¹² procedit ad imaginem sancti Spiritus, qui, de Patre procedens, Patrem et Filium ineffabili caritatis vinculo conjungit. Quod autem dixisti, ex duabus causis unam causam fluere vel procedere rationi non facile occurrit, non jam plane video. Verbum autem quod est fluere, quare posuisti pro eo, quod est procedere, pure, ni fallor, perspicio. Nam et Spiritus sanctus flumen in sacris appellatur Scripturis ¹³, et aqua. Unde et ipse Dominus ait: *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquae vivae, de qua si quis biberit ¹⁴, non sitiet in aeternam*, sicut Samaritanae mulieri dictum est. Ipse quoque fons Paradisi, qui in quattuor principalia flumina dividitur, dum typice consideratur, Spiritum sanctum significare nemo sapientum denegat. Ex quo veluti principali et unico et ¹⁵ inexhausto fonte quattuor principales virtutes in Paradiso rationabilis animae manant, prudentiam dico, temperantiam, fortitudinem, et justitiam. Ex quibus iterum omnia omnium virtutum fluenta profluunt ¹⁶, et in eis irrigata et secundata

humanae naturae superficie refluunt. Merito ergo Spiritus sanctus seu a Patre solo, seu a Patre et Filio fluere dicitur, quia fons et origo est omnium virtutum, et in ipsum ineffabili meatu per occultas naturae nostrae poros redeunt. Mac. Recte intelligis de spiritualibus fluentis. Sed dicas, quaeso, quid tibi obstat, ne perspicue intelligas, quod a nobis dictum est, hoc est ¹⁷, unam causam ex duabus causis fluere rationi non facile occurrit. Disc. Multa exempla mihi obstare video. Nam et exempla, quae ex quattuor mundi elementis introduxisti, satis, ut arbitror, edocent ¹⁸, unam causam ex duabus causis fieri posse. Ignis siquidem dum sit caloris et luminis fons, ex duabus causis nasci videtur. Igneum namque elementum ex caliditate et siccitate conficitur, quae duae qualitates, veluti duae causae, unam ex se gignunt. Similiter et de ceteris elementis est dicendum. Nam dum sint suorum effectuum causae, ex superioribus se causis duplicibus nasci sapientes mundi dixerunt. Sicut enim, ut praediximus, ignis ex calido et sicco; ita aer ex calido et humido, aqua ex humido et frigido, terra quoque ex frigido et sicco componitur. Quid igitur? Non ¹⁹ negandum est, unam causam ex duabus causis confluere, dum praedicta exempla, ut de ceteris sileam, ad hoc approbandum sufficiunt? ²⁰ Mac. Satis miror, et admiratione dignum, cur, cum cetera ²¹ acute et probabiliter videas, in his falleris exemplis. Disc. Dic, deprecor, in quo et quomodo decipior. Mac. Num tibi a philosophis suasum est, mundum istum visibilem ²² quattuor universalibus atque simplicibus constare elementis, igne videlicet, aere, aqua, et terra, quorum unumquodque propriam et singularem sui qualitatem possidet? Est enim ignis caliditas, aeris humiditas, aquae frigiditas, terrae siccitas. Disc. Haec mihi fere ab infantia notissima sunt. Mac. Dic itaque, quis est ille ²³ ignis, ut uno utamur exemplo, qui veluti una causa ex duabus causis manat, ut ais? Illene, qui simplex et invisibilis, et per seipsum incomprehensibilis, omnia visibilia penetrat atque movet, an ille visibilis et corporalis, tangibilisque, et materialiter nutritus? Disc. Illum simplicem et incomprehensibilem, omnia corpora ²⁴ implentem et efficientem, non dixerim. Nam et ²⁵ primordialis est sensibilem, et quarta omnium corporum causa; iste vero sensibilis et materialis ex caliditate et siccitate procedere, veluti ex duabus causis, mihi videtur. Mac. Num in prioribus dedisti, caliditatem non alterius elementi propriam qualitatem esse, nisi solius ignis, siccitatem vero nullius, nisi terrae solius? Singula enim singulis dantur, id est propriae qualitates suis singulis substantialibus elementis. Disc. Jam dedi; aliter namque ²⁶ philosophi me

VARIAE LECTIONES.

¹ C procedit. ² A ut. ³ Sic C; A conjungens. ⁴ C docet. ⁵ C ac vera. ⁶ A Trinitate edidit.
⁷ A naturae. ⁸ C qua. ⁹ et om. A. ¹⁰ C gignit et quem gignit. ¹¹ A ei. ¹² C de se ipsa mente.
¹³ A Scripturis appellatur. ¹⁴ A bibit. ¹⁵ et om. A. ¹⁶ A et profluunt ¹⁷ hoc est om. C. ¹⁸ A docent.
¹⁹ Sic C; A num. ²⁰ A sufficiunt. ²¹ A in ceteris. ²² A sensibilem. ²³ A iste. ²⁴ corpora om. A.
²⁵ et om. A. ²⁶ A enim.

non sinunt intelligere. **MAG.** Dic itaque, utrum aliud **A** est ignis, et aliud caliditas, an unum atque idem? **DISC.** Duo quaedam ¹ esse mihi videntur. Ignis siquidem substantia est, caliditas vero ipsius substantiae qualitas, et propria qualitas. **MAG.** Quid ergo ²? Num substantia causa est qualitatis, an qualitas causa substantiae, an neque qualitas causa est substantiae, neque substantia qualitatis, quoniam ex eodem genere non sunt? **DISC.** Quod ultimum posuisti approbo. Quamvis enim qualitas in substantia contineatur, nulla siquidem qualitas per se subsistit, non tamen causam qualitatis substantiam esse dixerim ³. Etenim omnis species suum genus sequitur, quomodo ⁴ a suo genere nascitur, et in eo immutabiliter custoditur. Ac per hoc omnis substantia ex generali essentia defluit, omnis autem qualitas ex generali qualitate. **MAG.** Ignis itaque, quia substantia est, non ab alia causa descendit nisi a generalissima essentia. Similiter caliditas, quia qualitas est ⁵, non ab alia causa procedit, nisi a generalissima qualitate. **DISC.** Quicumque huic conclusioni contendit, rationibus philosophiae videtur resistere. **MAG.** Cur igitur ignem, sive simplicem sive materialem, veluti unam causam ex duabus causis, id est caliditate et siccitate, confluere ausus es pronuntiare, cum videas, ignis ⁶ substantiam non solum ab aliena qualitate, quae est siccitas et terrena substantiae propria, verum etiam a sua, quae est caliditas, nasci non posse? **DISC.** Nunc video me deceptum in eo, quod dixi, caliditatem et siccitatem veluti duas causas unius causae, id est ignis, subsistere. Multos tamen eodem ⁷ errore seductos cognovi, qualitatum et substantiarum differentias naturasque non satis discernentes. Et iam nullum locum fugiendi video. Nam si dixerò, ignem et caliditatem unum et id ipsum esse, continuo me redargues, dicturus, quare ergo eandem rem suimet esse causam aestimas? Dixi siquidem, ignem ex caliditate et siccitate componi. Si dixerò mundum istum visibilem non ex quattuor substantialibus elementis, sed ex quattuor solummodo simplicibus qualitibus constare, caliditate videlicet, humiditate, frigiditate et siccitate, quoniam et hoc multis visum est, fortassis a me quaeras: si ergo quattuor qualitibus totus hic mundus cum suis corporibus a summo usque deorsum constat, ipsae qualitates quibus substantiis continentur? Si enim qualitates sunt ⁸, per se subsistere non posse vera edocet ratio. Et non poterò invenire, quid respondeam, hoc est, quibus substantiis ipsae primordiales et generales qualitates, quibus mundus constituitur, fulciuntur; et veris rationibus constrictus fateri compellar ⁹, quattuor substantialia mundi elementa subsistere, in quibus quattuor principales qualitates consistunt, quarum coitu

omnia corpora composita efficiuntur. Sed unum adhuc restat, quo in eadem mea sententia, qua dixi, unam causam ex multis fluere, mihi videor posse permanere. **MAG.** Quid est illud unum, velim detegas. **DISC.** Num omnes philosophi de mundo isto ¹⁰ tractantes unanimiter suadent, et ad purum delucere ¹¹ videntur, omnia corpora composita ex quattuor simplicibus elementis eorumque propriis qualitibus quattuor componi? Et si ita est, non solum ex duabus, verum etiam ex multis causis singulorum corporum efficitur compositio. **MAG.** Huic ¹² locum fugiendi fortassis habere potuisses, si moles has corporum compositas et corruptibiles et solutioni habiles aliorum effectuum infra se sequentium causas esse vera ratione assereres. Jam vero, quoniam nihil inferius est corpore composito, nullius sequentis se, neque aequalis sibi naturae, causa esse potest. Et nunc de causis agimus sive principalibus, sive sequentibus et concatenatis. Et omnis causa nec vere nec recte causa dici potest, quoniam vere causa non est, quae in effectus suos erumpere nescit. Omnino enim effectibus propriis caret, quorum causa merito posset ¹³ vocari. Corpora autem corruptibilia nullius effectus causa sunt, quoniam nullam naturam de se gignunt, cum omnium naturarum extremum atque infimum ac prope nihil obtineant locum. Spiritualia autem corpora simplicia ¹⁴ sunt, ac per hoc insolubilia et ¹⁵ manentia, donec totus iste mundus cum partibus suis, dum ad suum ¹⁶ finem pervenerit, solvatur. Et haec corpora adhuc ¹⁷ incorruptibilia et insolubilia non nisi in quattuor catholicis principalibus ¹⁸ purissimisque in seipsis et simplicibus et dicuntur et intelliguntur elementis; cetera vero corpora, quae videntur ex eorum qualitibus ¹⁹ composita, quoniam et componi et solvi possunt, non inter causas, sed inter extremos effectus, qui de se nihil efficiunt, a sapientibus computantur. Simplicissima et purissima et sensum corporeum fugientia quattuor hujus mundi elementa ad unam simplicem et individuum causam solique intellectui perfectissimorum sapientum cognitam referuntur, hoc est, ad generalissimam, et in seipsa semper manentem substantiarum omnium ad visibiles effectus ²⁰ procedentium essentiam. Similiter et de quattuor eorum primordialibus ac propriis qualitibus non incongrue intelligitur. Cum enim ipsae sibimet contrariae videantur, nam caliditas frigiditati opponitur, humiditati siccitas, ad unam tamen secretissimam ac solummodo rationi subjectam redeunt causam, ad generalissimam dico omnium qualitatum qualitatem, ex qua mirabili naturae opere ²¹ ad efficienda haec corpora corruptibilia ac solutioni obnoxia procedunt, et in qua ineffabili universalis naturae pacifica concordia silii

VARIAE LECTIONES.

¹ A quaedam. ² A igitur. ³ A dixerim esse. ⁴ C om., A quum, quo. ⁵ A est qualitas. ⁶ ignis om. C. ⁷ C eorum. ⁸ A sint. ⁹ A compellor. ¹⁰ A illo. ¹¹ C ducere. ¹² A Hic. ¹³ A possit. ¹⁴ C corpora adhuc simplicia. ¹⁵ et om. C. ¹⁶ suum om. A. ¹⁷ adhuc om. C. ¹⁸ A principalibus et catholicis. ¹⁹ A ex eis (eorum qualitibus om.). ²⁰ qui dese nihil efficiunt — effectus om. B C. ²¹ A ope.

juvicem, remota omni contrarietate, consentiunt. **A** Disc. Hac ultima conclusione undique septum me video, nullamque viam evadendi remanere, ac per hoc priori ex te prolatae sententiae consentire cogor, ut et ego dicam, unam causam ex duabus causis fluere non facile rationi occurrit. **MAC.** Quid igitur ¹ dicemus? Num Spiritum sanctum, quem distributionis donorum divinae bonitatis, sive eorum, quae secundum substantiam sunt ², sive quae secundum gratiam, infinitam et inexhaustam largissimamque et plusquam largissimam causam esse catholice confitemur ³, ex una causa, hoc est, ex Patre, an ex duabus causis, Patre et Filio, procedere profiteri debemus? **Disc.** Illa exempla, quae ex natura rerum protulimus, hoc dicere omnino prohibent, hoc est, non ex duabus, sed ex una procedere, nisi forte quis **B** dicat, rationem summae atque ineffabilis ⁴ divinae Trinitatis naturae conditae exempla superare. **MAC.** Si quis hoc dixerit, confestim interrogandus erit, unde ergo divinae bonitatis ⁵ Trinitatem in unitate, et unitatem in Trinitate quaerere et investigare possumus, ut aliquid de ea, quo eam laudemus, verisimile credamus, et quantum datur, intelligamus, si non ⁶ prius quasi quibusdam gradibus ⁷ exemplis naturae ab ea conditae ad eam ascendamus, ea duce atque praecipiente: *Quaerite et invenietis?* Praesertim Divino Paulo testante: *Invisibilia enim ejus, inquit, id est Patris, a creatura mundi per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus, hoc est Filius, et aeternitas, hoc est Spiritus sanctus.* Ita enim hunc locum sacrae Scripturae beatus Maximus exponit. **Disc.** Quid, si quis dixerit, Patrem et Filium non duas causas esse, sed unam et inseparabilem causam, ipso Filio dicente: *Ego et Pater unum sumus?* **MAC.** Huic quoque respondendum est. Tres causae divinae bonitatis, de quibus nunc agimus, non in ipsa essentia, quae una atque eadem est, sed in ipsa ipsius essentiae substantiarum vel ⁸ personarum Trinitate quaeruntur. Non enim confundit dualitatem ⁹ personarum, dum dicit: *Ego et Pater unum sumus.* Nam non ait: *Ego et Pater unum sum,* sed *sumus*, ostendens et essentiae unitatem et substantiarum differentiam ¹⁰. Et siquidem diceret: *Ego et Pater et Spiritus sanctus* ¹¹ *unum sumus*, non aliter intelligeremus, nisi ¹² trium substantiarum trinitatem in ejusdem essentiae unitate subsistentem. Et quamvis sic dictum esse non reperiamus, verissime tamen ita esse intelligimus ¹³. Pater enim et Filius et Spiritus sanctus unum sunt et tres unum. **A** Patre siquidem Filius est genitus, et ab eodem Patre ¹⁴ Spiritus est procedens. Ac per hoc dum sacra Scriptura praedicante et suadente audio gignentem et genitum et procedentem, tres substantias seu personas

A unius essentiae, quantum mihi conceditur, intelligo. Siquidem impossibile est, ut et gignens et genitus et procedens una substantia sit. Tres autem esse naturalis admonet ratio secundum substantias, dum sunt ¹⁵ unum secundum essentiam. Nam et Abraham et Isaac et Jacob unum sunt juxta ¹⁶ naturalem essentialitatem, tres vero secundum substantialem differentiam. Et hoc exemplum in omnibus generibus et ¹⁷ formis et individuis facillime veritatis inquisitor inveniet. **Disc.** Quid itaque de hac praesenti quaestione multumque difficili conceptu in animo habeas, detege, si placet, ne tam diu in eisdem locis demoremur, dum ad cetera, quae restant, exponenda debeamus accelerare.

32. MAC. Dicas, peto. Num tibi videtur ex igne **B** radium nasci, et ex radio splendorem procedere? **Disc.** Quisquis hoc dixerit, ex naturae rerum diligenti consideratione non discrepat, ut arbitror. Ignis enim, cum sit per se invisibilis, visibilem ¹⁷ de se radium gignit, qui etiam per se invisibilis esset naturae suae simplicitate subsistens, si corpulentis crassisque naturis non immisceretur. Aiunt ¹⁸ enim philosophi, radium Solis animalium sensibus incomprehensibilem esse, naturae ipsius subtilitatem non valentium ¹⁹ sentire; dum autem gradatim a solari corpore ad inferiora elementa descendit, paulatim incipit apparere. Primum quidem in aethere purissimo vix lucere inchoat, quoniam ipsius aetheris natura ipsi simillima est; progrediens vero longius ad superioris hujus aeris partes, paulatim clarescit; ac **C** deinde, in quantum crassiores naturas penetrat deorsum versus, in tantum lucidius elucet, sensibusque corporeis comprehensibilem se praestat. Verum ex ipso radio splendor luculentissimus totum mundum implens, et ex omnium corporum superficie resiliens, diversasque colorum species detegens emititur. Ipse quoque naturali sua tenuitate corporales sensus effugeret, si non se corporalibus ²⁰ elementis temperaret. **MAC.** Ita est, et naturarum inquisitio non aliter fieri posse perdocet. Numquid ergo cogemur ²¹, ut ipsum splendorem, qui per nascentem radium ab igne procedit, duas causas habere dicamus? Quamvis enim ab igne per radium procedat ²², ignis tamen solummodo causa ipsius est, non radius. Sicut ²³ enim ipse radius per se non subsisteret, si de causa sua, **D** quae est ignis, non nasceretur, ita splendor per radium non esset, nisi prius ex ipsius radii causa procederet. Vides itaque, nullam rationem exigere, ut splendor ex duabus causis procedat, quamvis ex igne per radium manare intelligatur, verum ex una eademque causa et radium nasci, et splendorem procedere, ac per hoc et splendorem ex igne radioque procedere ²⁴, natura ipsa ²⁵ magistra non tacet. Et

VARIAE LECTIONES.

¹ A ergo. ² sunt om. A. ³ A confitemur. ⁴ C atque confestim ineffabilis. ⁵ Pro ergo divinae bonitatis A divinam. ⁶ Sic C; A nisi. ⁷ A gradibus. ⁸ A aut. ⁹ C qualitatem. ¹⁰ C differentia. ¹¹ sanctus om. A. ¹² A intelligimus. ¹³ A et ab eo (Patre om.) ¹⁴ A sint. ¹⁵ A secundum. ¹⁶ et om. A. ¹⁷ Sic C; A invisibilem. ¹⁸ A Dicunt. ¹⁹ C valentes. ²⁰ Sic C; A corporalioribus. ²¹ A cogimur. ²² duas causas habere — procedit om. C. ²³ A Sic. ²⁴ ac per hoc — procedere om. A. ²⁵ C ista.

ad huc virtutem ejusdem exempli intentus perspicere. A sicut ego in Patre, et Pater in me⁷; ita et ego et Radius ipse ex igne nascens non ita nascitur, ut gignentem se ignem deserat aut aliquo modo relinquat; sed ita gignitur, ut virtus ignea, quae eum gignit, semper et ubique inseparabiliter et immutabiliter in eo permaneat, tota in toto, et totus in tota, et unum duo, et duo unum. Et quamvis videatur splendor de radio exire, non tamen ex ipso radio, in quantum radius est, sed ex¹ ipsa virtute procedit, ex qua radius nascitur, et quae tota et totum radium et totum splendorem penetrat atque implet. Ac per hoc naturale exemplum ad causam omnium, quae trina et una est, quoniam trinitas in unitate et creditur et intelligitur esse, possumus ascendere, ut cognoscamus Patrem et Filium et Spiritum sanctum tres causas et unam causam; tres enim unum sunt: Patrem autem causam gignentem nascentis de se Filii sui unigeniti, qui causa est omnium primordialium causarum in seipso a Patre conditarum; eundem vero Patrem causam procedentis a se per Filium² sancti Spiritus, qui Spiritus causa est divisionis et multiplicationis distributionisque causarum omnium, quae in Filio a Patre factae sunt, in effectus suos et generales et speciales et proprios secundum naturam et gratiam. Et quamvis sanctum Spiritum³ a Patre per Filium credamus et intelligamus procedere, non tamen duas causas eundem Spiritum habere debemus accipere, sed unam eandemque causam⁴, Patrem scilicet, et nascentis de se Filii, et procedentis ex se per Filium⁵ Spiritus sancti. Ut enim propterea splendorem ex igne per radium procedere dicimus, quoniam ignis ipse totus in toto radio subsistit, ex quo per radium splendor emittitur; ita et Spiritum sanctum a Patre per Filium procedere catholica fides praedicat, quoniam ipse Pater, qui principalis causa est et sola processio sancti Spiritus, totus in toto Filio est, sicut et totus Filius in toto Patre, ex quo⁶ per Filium Spiritus sanctus procedit. Et quemadmodum tota virtus ignea in toto radio de se genito permanet, et ipse radius totus et tota virtus ignea, de qua gignitur, in toto splendore, et totus splendor ex virtute ignea per radium procedens in toto ipso radio totaque ipsa virtute, ex qua procedit, existit: ita totus Pater gignens in toto Filio genito, et totus Filius genitus in toto Patre gignente, et totus Pater gignens et totus Filius genitus in toto Spiritu sancto a Patre per Filium procedente, et totus Spiritus sanctus a Patre per Filium procedens in Patre, a quo procedit, et Filio, per quem procedit, et tres unum sunt per intellectam trinitatem in unitate. Et hoc totum ipse Filius homo factus et incarnatus apertissime insinuat dicens: *Ego in Patre, et Pater in me*. Ubi subintelligendum reliquit, ac si aperte diceret: Et

Pater in Spiritu sancto sumus, et Spiritus sanctus in nobis est, quia nobis coessentialis, et coequalis, et tres unum sumus, tres videlicet substantialiter, essentialiter unum. Et vide, quomodo ipse Filius Spiritum sanctum ad solum Patrem, unicam quippe sui causam refert, dum dicit: *Paracletus autem, Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo*. Non enim dixit, quem mitto in nomine meo, sed quem mittit Pater in nomine meo, quamquam et alibi seipsum mittere Spiritum dicat, dum ait: *Si ego abiero⁸, mittam eum ad vos*. Missio ejus processio ejus est; processio autem ejus a Patre⁹ solummodo est substantialiter, non localiter, non temporaliter¹⁰; verumtamen¹¹ in nomine Filii, quoniam Spiritus Patris et Filii est. Item alibi ad discipulos ait: *Non vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris, qui loquitur in vobis*. Item Psalmista Spiritum sanctum a Patre petit, dicens: *Et Spiritum sanctum tuum ne auferas a me*. His et hujusmodi testimoniis sacra Scriptura referta est. Disc. Haec omnia plane et pleniter perspicio, fideliterque accipio, quoniam¹² omnino veritati convenient. Valdeque miror, quomodo illa quaestio; quae primum veluti insolubilis nobis videbatur, tandem apertissimis rationibus exemplorum et testimoniorum argumentatione introducta, soluta est, et ad purum, quod non facile sperabamus¹³, revelata. Et, ut mihi videtur, interioris nostrae naturae trinitatis similitudine hoc ipsum possumus approbare. Mens enim et notitia sui gignit, et a seipsa amor sui et notitiae suae procedit, quo et ipsa et notitia sui conjunguntur, et quamvis ipse amor ex mente per notitiam sui procedat, non tamen ipsa notitia causa amoris est, sed ipsa mens, ex qua amor inchoat esse, et antequam ad perfectam notitiam sui mens ipsa perveniat. Nam et mens amat seipsam cognoscere, priusquam cognitionem suam de seipsa¹⁴ pariat, veluti prolem suam. Non quod mens humana unquam se vel non nosset vel non amaret, dum haec tria unum sunt secundum naturam vel essentiam, et unum tria secundum rationis considerationem; tria siquidem ratio considerat in una et simplici natura animae: esse, nosse, amare. Etenim mens et seipsam novit, et amat seipsam, et sui notitiam; sed quia merito praevaricationis naturae humanae in primo homine accidit, ut mens nesciat seipsam nosse, dum naturaliter seipsam novit, et nesciat seipsam amare, dum naturaliter¹⁵ seipsam et notitiam sui amat¹⁶, ac per hoc rationis viribus nihil aliud appetit, nisi ut cognoscat, qualiter et quantum seipsam novit, et seipsam et notitiam sui amat¹⁷. Et dum hoc totum ad cognitionem et amorem Creatoris sui convertit¹⁸, perfectissima imago ejus efficitur. Et hic¹⁹ maximus et

VARIAE LECTIONES.

¹ ex om. C. ² Per Filium om. A. ³ A Spiritum sanctum. ⁴ A esse causam. ⁵ per Filium, om. A. ⁶ A ex quo patre. ⁷ Ubi subintelligendum — Pater in me om. C. ⁸ C exiero. ⁹ a Patre om. C. ¹⁰ non temporaliter om. A. ¹¹ C verum autem. ¹² Corr., A quum. ¹³ C spectabamus. ¹⁴ A de ipsa. ¹⁵ seipsam novit — naturaliter om. C. ¹⁶ A amet. ¹⁷ A amet. ¹⁸ A convertitur. ¹⁹ C hinc est.

pene solus gradus est ¹ ad cognitionem veritatis, id est humanam naturam, seipsam prius cognoscere et amare, ac deinde totam cognitionem suam, totumque amorem ad laudem Creatoris et cognitionem et dilectionem referre ². Si enim, quod in seipsa agitur, nescit, quomodo ea, quae supra se sunt, nosse desiderat? Sed dum de hac quaestione tractamus, alia mihi non spernenda, ut opinor, in mente supervenit. **MAG.** Quae est illa?

33. Disc. Utrum, quemadmodum Spiritum sanctum a Patre per Filium procedere credimus, symbolum Romanae linguae sequentes, ita Filium ex Patre nasci per Spiritum profiteri valeamus, quamvis hoc in ipso symbolo nec secundum Graecos, nec ³ secundum Latinos scriptum reperiamus, nec in divina Scriptura aperte promulgatum, ut aestimo? **MAG.** In ipsa ineffabili ac ⁴ supernaturali divinae bonitatis fecunditate, qua ex corde, hoc est, ex secretis sinibus Dei et ⁵ Patris Filius nascitur et Spiritus sanctus procedit, eundem Spiritum sanctum ⁶ ex Patre et Filio, vel ex Patre per Filium procedere fides catholica nos praecipit confiteri; Filium vero a Patre per Spiritum nasci, nec in illo symbolo utriusque linguae, nec in alia scriptura reperi. Et cur hoc, nec per me ipsum adhuc quaesivi, nec ab alio ⁷ quaesitum et ⁸ inventum legi. Dum autem de incarnatione Filii Dei, hoc est, de incarnatione Verbi, et Scriptura sacra et symbolum a sacra Niceae urbis Bithyniae synodo traditum, et contra omnes haereses munimentum consulitur, manifestissime nobis aperitur, ac sine ulla ambiguitate docetur, quia Verbum de Spiritu sancto est conceptum. Angelus quoque ad Mariam: *Spiritus sanctus, inquit ⁹, superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Item ad Joseph: *Joseph, fili David, noli dimittere conjugem tuam; quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est.* Ex his atque similibus testimoniis nonne credere et intelligere datur, Filium secundum carnem de Spiritu sancto fuisse conceptum et natum? Itaque ¹⁰ secundum fecunditatem divinam Spiritum sanctum a Patre per Filium procedere, secundum vero carnis assumptionem Filium de Spiritu sancto conceptum fuisse et natum, non dubitamus. *Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto natum est ¹¹.* Sed et juxta aliam theoriam Filium de Spiritu sancto et per Spiritum sanctum concipi et nasci invenies ¹². Dum enim unusquisque fidelium baptismatis subit sacramentum, quid aliud ibi peragitur, nisi Dei Verbi in eorum cordibus de Spiritu sancto et per Spiritum sanctum conceptio atque natiuitas. Quotidie igitur Christus ¹³ in utero fidei veluti castissimae matris visceribus et concipitur et nascitur et nutritur. Et fortassis ideo a Nicena synodo Spiritus sanctus ex Patre solummodo procedere traditur, ne talis quaestio ventilaretur. Inquisitor siqui-

dem sollicitus sacrae theologiae Spiritum sanctum a Patre per Filium audiens procedere, mox divino studio admonitus, quaerit et dicit: Si ergo Spiritus sanctus a Patre per Filium procedit, cur non similiter Filius a Patre per Spiritum sanctum ¹⁴ nascitur? Si autem Filius a Patre per Spiritum sanctum non nascitur, cur Spiritus sanctus a Patre per Filium procedere diceretur? Nam quod de Spiritu sancto catholice creditur, cur non etiam de Filio similiter crederetur? Nisi forte quis dixerit, praedictarum naturalium similitudinum virtutem considerans, ab igne per radium splendorem procedere videmus, non autem ab igne per splendorem radium nasci. Similiter ab animo per rationem sensum interiorum mitti, non autem per ipsum sensum rationem ab animo gigni, naturalis theoriae edocet ¹⁵ ordo. Sed de divinarum substantiarum generatione et processione suadenda seu affirmanda fortassis exempla naturae non sunt idonea. Ac per hoc, quod in sancto symbolo ¹⁶ secundum Graecos canitur, hac quaestione liberum omnino est atque absolutum. Dicit enim Filium *ex τοῦ πατρὸς γεννηθέντα*, hoc est, ex Patre genitum, Spiritum vero *ex τοῦ πατρὸς προερχόμενον*, id est, ex Patre procedentem. Sed si quis sanctos Patres, qui in latino symbolo addiderunt de Spiritu: « qui ex Patre *Filioque* procedit », consuleret, rationabiliter, ut credo, responderent, et causam ipsius additionis non tacerent. Et fortassis consulti sunt et responderunt; sed quid eis ¹⁷ visum est de hac re, nondum in manus nostras pervenit. Atque ideo de hujusmodi quaestione nil temere conamur definire, nisi forte quis dicat, non immerito hoc additum est, quoniam multis sacrae Scripturae locis approbatur. Nam et ipse Dominus ¹⁸ dicit: *Quem Pater mittit in nomine meo.* Videtur enim Filium mittere Spiritum, quem Pater mittit in nomine ejus; ipse quoque Filius Spiritum veritatis Spiritum ¹⁹ sanctum vocat; Filius autem veritas est, ipso testante: *Ego sum via, et veritas, et vita.* Si ergo Spiritus veritatis est, profecto Spiritus sanctus Spiritus Filii est. Mulierem quoque *αἰμορροῦσαν*, hoc est fluxum sanguinis patientem, sanans: *Sensi, inquit, exisse de me ²⁰ virtutem.* Et quod paulo ante diximus: *Si ego abiero, mittam eum ad vos.* Item Apostolus: *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra, in qua clamamus, Abba pater.* Item Psalmista: *Verbo Domini caeli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* His itaque atque hujusmodi testimoniis quis catholicorum non possit approbare, Spiritum sanctum a Patre et Filio procedere?

34. Disc. De hac quaestione non nimium haesito. Quoquo enim modo quis ecclesiasticum symbolum pronunciarit, sine naufragio sanae fidei recipio, hoc est, sive Spiritum sanctum a Patre solummodo procedere dixerit, sive a Patre et Filio, salva illa

VARIAE LECTIONES.

est om. C. ² C refertur. ³ C non. ⁴ ac om. A. ⁵ et om. A. ⁶ sanctum om. A. ⁷ A aliquo. et om. C. ⁸ inquit om. A. ⁹ Sic C. ¹⁰ Sic BC. *Ex his atque similibus — natum est* om. A. ¹¹ Sic C; A invenit. ¹² Conj. A a piis, C Christi. ¹³ sanctum om. C. ¹⁴ Sic C; A docet. ¹⁵ C synodo. ¹⁶ C et. ¹⁷ A Deus. ¹⁸ veritatis spiritum om. A. ¹⁹ A de me exisse.

quomodo sancta trinitas et inseparabilis unitas a summo usque deorsum per omnia diffunditur¹, et quo modo omnem superat intellectum, et ab omni sit² creatura visibili et invisibili in infinitam³ naturae suae altitudinem remota. Verumtamen et homines puri et angeli semper et incessanter eam conspiciere appetunt, quod⁴ contemplari per seipsum⁵ nequeunt, et hoc per mediarum alarum volatum significatur. Hinc Scriptura dicit: *In quem concupiscunt⁶ angeli prospicere*. Est enim infinitum, quod quaerunt⁷, et incomprehensibile, quod appetunt⁸, et ab omni creatura exaltatum. Attamen ad hoc summa atque divina unitas movet seipsam in⁹ intellectibus angelicis seu humanis, ut de ea materiam laudis suae et intelligentiae suae, quantum creaturae conceditur, inveniant, trinitatem in unitate percipientes. Sicut ait sanctus theologus Gregorius in primo sermone de Filio: *Propterea*, inquit, *monas a principio in dyada mota usque in triade¹⁰ stat*. Quam sententiam beatus Maximus exponit, dicens: *Movetur¹¹ namque in acceptivo sui intellectu sive¹² angelico sive humano, per ipsam, et in ipsa inquisitiones de ipsa faciente. Et clarius dicendum: docet ipsam in primacie impartire de monade rationem, ut non separatio in primum¹³ causali introducat; promovet¹⁴ vero ipsam rationem etiam divinam et ineffabilem ipsius causalis fecunditatem accipere, dicens mystice atque occulte ipsi intellectui, non oportere insecundum esse, unquam sapere¹⁵ illud optimum Verbi ac sapientiae vel sanctificativae¹⁶ virtutis coessentiaeque¹⁷ in substantiis, non ut compositum ex his suscipiatur divinum, quasi accidentibus et non in eis subsistens credatur. Movcri itaque Divinitas dicitur, causa quippe est, per quem modum subsistit inquisitionis; nam sine illuminatione intueri Divinitatem impossibile est. Item dicitur moveri per manifestationem particulariter perfectioris de ipsa rationis secundum sacram Scripturam ab inchoante Patre confiteri et promovente ad¹⁸ confitendum cum Patre Filium, et cum Patre et Filio Spiritum sanctum accipiendum, et coadorare eruditos pulsante, trinitatem perfectam in unitate perfecta, id est, unam essentiam et deitatem et potentiam et operationem in tribus substantiis. His itaque de summa omnium causa causarum secundum parvitatem nostrae intentionis, quoquo modo sint¹⁹, investigatis, non autem temere definitis, ad primordiales causas, circa quas nostra disputatio versatur, redeundum. Disc. Redeundum sane; satis enim²⁰ de his est actum.*

36. MAC. Causae itaque primordiales sunt, quod et in praecedentibus dixeram, quas Graeci ideas vocant, hoc est, species vel formas aeternas²¹ et incommutabiles rationes, secundum quas, et in quibus

visibilis et invisibilis mundus formatur et regitur. Iteoque a Graecorum sapientibus *πρωτότυπα* appellari meruerunt, hoc est, principalia exempla, quae Pater in Filio fecit, et per Spiritum sanctum in effectus suos dividit atque multiplicat. *Προορισματα* quoque vocantur²², id est praedestinationes; in ipsis²³ enim, quaecumque divina prudentia et sunt et facta sunt et futura sunt, simul et semel et²⁴ incommutabiliter praedestinata sunt²⁵. Nil enim naturaliter in creatura visibili et invisibili oritur, praeter quod in eis ante omnia tempora et loca praedefinitum et praedestinatum est. Item a philosophis *θεία θαλάματα*, id est, divinae voluntates nominari solent, quoniam omnia, quaecumque voluit Deus facere, in ipsis primordialiter et causaliter fecit, et quae futura sunt, in eis ante saecula facta sunt. Ac per hoc principia omnium dicuntur esse, quoniam omnia, quaecumque in creatura sive visibili sive invisibili sentiuntur vel intelliguntur, eorum participatione subsistunt. Ipsa vero unius universorum causae, summæ videlicet ac sanctae Trinitatis, participationes sunt, atque ideo per se dicuntur esse, quia nulla creatura inter ipsa et unam omnium causam interposita est. Et in ipsa dum immutabiliter subsistunt, primordiales causae aliarum causarum sequentium se sunt²⁶ usque ad extremos totius naturae conditae et in infinitum multiplicatae terminos, in²⁷ infinitum dico, non Creatori, sed creaturae; finis enim multiplicationis creaturarum soli Creatori cognitus est, quia ipse et non alius est. Sunt igitur primordiales causae, quas rerum omnium principia divini sapientes appellant, per seipsam bonitas, per seipsam essentia, per seipsam vita, per seipsam sapientia, per seipsam veritas, per seipsam intellectus, per seipsam ratio, per seipsam virtus, per seipsam iustitia, per seipsam salus, per seipsam magnitudo, per seipsam omnipotentia, per seipsam aeternitas, per seipsam pax, et omnes virtutes et rationes, quas semel et simul Pater fecit in Filio, et secundum quas ordo omnium rerum a summo usque deorsum textitur, hoc est, ab intellectuali creatura, quae Deo post Deum proxima est, usque ad extremum rerum omnium ordinem, quo corpora continentur. Quaecumque enim bona sunt, participatione per se boni²⁸ bona sunt; et quaecumque essentialiter et substantialiter subsistunt, participatione ipsius per seipsam essentiae subsistunt; quaecumque vivunt, participatione per seipsam vitae vitam possident. Similiter quaecumque sapiunt et intelligunt et rationabilia sunt, participatione per seipsam sapientiae, et per seipsam intelligentiae; et per seipsam rationis participatione sapiunt, et intelligunt, et ratioantur. Eodem modo de ceteris dicendum. Nulla siquidem virtus, sive generalis, sive specialis,

VARIAE LECTIONES.

¹ C. diffunditur. ² sit om. C. ³ A infinitae. ⁴ A quom. ⁵ A per seipsam. ⁶ A concupiscunt. ⁷ A quaeritur. ⁸ A appetitur. ⁹ A supra. ¹⁰ A concupiscitur. ¹¹ A in om. C. ¹² A usque triada stat. ¹³ Sic A movetur. ¹⁴ sive om. A. ¹⁵ A primo. ¹⁶ A promovet. ¹⁷ A sapere unquam. ¹⁸ A significativae. ¹⁹ A coessentiamque. ²⁰ C in. ²¹ A sic. ²² Sic A; C sat nam. ²³ A aeternae. ²⁴ A vocant. ²⁵ Sic A; C in his. ²⁶ et om. A. ²⁷ sunt om. A. ²⁸ sunt om. A. ²⁹ in om. A. ³⁰ A boni, per se.

In natura rerum inventur, quae a primordialibus A
causis ineffabili participatione non procedat. Sed ne
quis existimet, quae de primordialibus causis dixi-
mus, nullius auctoritatis munimine fulciri, quaedam
ex libro sancti patris ¹ Dionysii de divinis Nomi-
nibus huic operi inserere non incongruum duximus.
Disc. Nil aptius, nil veris rationibus convenientius
subjungitur, quam sanctorum Patrum inconcussa pro-
babilisque auctoritas. Mac. Ait ergo in undecimo
praedicti sui libri capitulo: *Quid autem omnino, in-
quis, quod per seipsum esse dictum est, aut ² per
seipsum vita, aut quaecunque absolute et principaliter
esse exposuimus. Hoc dicimus non est prarum,
sed rectum, et simplicem declarationem habet. Non
enim essentiam quandam divinam vel angelicam esse
dicimus ³ per seipsam existendo existendi, quae sunt, B
causam. Solummodo enim existendi omnia, quae sunt,
et subsistendi ⁴ ipsum esse superessentiale principium
et essentiae ⁵ causale, neque vitae parentem aliam
deitatem praeter superdivinam omnium, quaecunque
vivent et editae vitae causam vitam. Sed per seipsum
esse et per seipsum vitam et per seipsum deitatem
dicimus principaliter quidem et deiformiter et causa-
liter unum omnium superprincipale et superessentiale
principium et causam, participaliter autem editas ex
Deo non participante providas virtutes, per seipsam
deificationem, quas existentia proprie sibi met partici-
pant, et existentia, et viventia, et divina sunt, et dicuntur,
et alia similiter. Proinde ⁶ et primarum ipsarum
optimas substitutor dicitur esse, deinde particularium
ipsarum, deinde totarum ipsas participantium, deinde C
particulariter eas participantium. Et quid oportet de
his dicere, quando quidam divinorum nostrorum sa-
crorum magistrorum per seipsam bonitatis et deitatis
substitutricem ⁷ ciunt plusquam optimam et plus-
quam divinam per seipsam bonitatem et divinitatem,
dicentes esse beneficam et deificam ex Deo proceden-
tem donationem, et per se ipsam formam per se, ip-
sam formificam fusionem, et totam formam, et particu-
larem formam, et universaliter bona, et quaecunque
alia secundum eundem dicta sunt et dicentur modum,
deklarantia providentiam et bonitatem participatas
ab existentibus, ex Deo non participante provenientes,
et ⁸ copiosa fusionem et superscatentes, ut diligens om-
nium causalium summitas omnium et superessentiale et
supernaturale omnino superexcellit ea, quae sunt se-
cundum qualemcunque essentiam et naturam. Item ex
eodem libro capitulo quinto: *Principia existentium
omnia ⁹ ipsius esse participantia, et sunt, et principia
sunt, et primo sunt, deinde principia sunt. Et si quis ¹⁰
vult viventium ut viventium principium dicere per se
ipsam vitam, et similitum ut similitum per se ipsam
similitudinem, et unitorum ut unitorum per se ipsam**

*unitatem, et ordinatorum ut ordinatorum per se ipsam
ordinationem, et aliorum, quaecunque ¹¹ hujus sive
hujus sive ¹² amborum multorumve ¹³ participantia,
hoc aut hoc aut ambo aut multa sunt, per se ipsa par-
ticipantia invenies, ipsius esse primum ea participan-
tia, et ab eo esse primum quidem existentia; deinde
hujus aut hujus principia existentia, et participando
eo ¹⁴ esse existentia participata. Si autem haec parti-
cipatione esse sunt, multo magis eorum participantia.
Et paulo post: *Etenim in monade omnis numerus
ante subsistit, et habet omnem numerum monas in se
ipsa singulariter, et omnis numerus unitur quidem in
monade. Quantum autem a ¹⁵ monade provenit, tan-
tum discernitur et multiplicatur. Et in centro omnes ¹⁶
circuli lineae secundum primam unitatem consubstitu-
tae sunt; et omnes habet signum in semetipso simplas
lineas uniformiter unitas ad se invicem et ad unum
principium, ex quo procedunt, et in ipso quidem cen-
tro universaliter adunantur. Paulisper ¹⁷ autem eo di-
stantes paulisper ¹⁸ discernuntur, magis autem receden-
tes magis et simpliciter, quantum centro proximiores
sunt, tantum et ipsi et sibi invicem adunantur, et
quantum eo, tantum et a se invicem distant. Sed et in
tota omnium natura omnes secundum singulas na-
turae rationes convolutae sunt per unam inconfusam
unitatem, et in anima ¹⁹ uniformiter secundum partes
omnium providae totius corporis virtutes. Nil ergo in-
consequens, ex obscuris imaginibus in omnium causa-
le ascendentes, super mundanis oculis contemplari
omnia in omnium causalium, et sibi invicem apposita uni-
formiter et unita ²⁰; principium enim est existentium,
ex quo et ipsum esset, et omnia utcunque ²¹ existentia,
omne principium, omnis finis, ac ²² omnis vita, omnis
immortalitas, omnis sapientia, omnis ordo, omnis har-
monia, omnis virtus, omnis custodia, omnis colloca-
tio ²³, omnis distributio, omnis intellectus, omnis ratio,
omnis sensus, omnis habitus, omnis status, omnis
motus, omnis unitas, omne iudicium, omnis amicitia,
omnis compactio, omnis discretio, omnis terminus, et
alia nominatim ²⁴, quaecunque ab esse existentia omnia
characterizant. Et post aliquanta: *Si enim iuxta
nos sol sensibilium essentias et qualitates, et quidem
multas et discretas existentes, tamen ipse unus existens
et uniformis illuminans lux renovat, et nutrit, et custodit,
et perficit, et discernit, et unit, et refovet, et secunda
D esse facit, et auget, et mutat, et collocat, et plantat ²⁵,
et renovat ²⁶, et vivificat omnia, et omnium unum-
quodque proprie sibi eundem et unum solem partici-
pat, et multorum participantium unus sol causas in
seipso uniformiter praecambit ²⁷, multo magis super terrae
et ipsius et omnia ²⁸ causalium praeterisse ²⁹ ipse ³⁰ om-
nium existentium paradigmata secundum unam super-
essentialem unitatem concedendum. Deinde et essen-***

VARIAE LECTIONES.

¹ patris om. A. ² A atque. ³ C dicamus. ⁴ subsistendi om. A. ⁵ A essentiam. ⁶ A Perinde. ⁷ C sub-
stantiam. ⁸ et om. A. ⁹ A omnium. ¹⁰ C que. ¹¹ A quicunque. ¹² sive hujus om. A. ¹³ A multorum. ¹⁴ eo
om. A. ¹⁵ a om. C. ¹⁶ A omnes. ¹⁷ A Breviter. ¹⁸ A breviter. ¹⁹ A aliu. ²⁰ C unitate. ²¹ Sic C; A
utrumque. ²² ac om. A. ²³ A collatio. ²⁴ nominatim om. A. ²⁵ et plantat om. A. ²⁶ C renovet. ²⁷ A
perambit. ²⁸ A omnium. ²⁹ A praeterisse. ³⁰ A in se.

jas adducit juxta ab essentia egressionem. Paradigma autem dicimus esse ipsas in Deo existentium substantificas et uniformiter praetextas rationes, quas theologia praedestinationes vocat et divinas et optimas voluntates existentium discretivas et factivas, se-

cundum quas ipsa superessentialis existentia omnia et praedestinavit et adduxit. Et jam ¹ huic libro terminus est imponendus ut arbitrator. Disc. Ita fiat. Explicet liber secundus ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΝ.

INCIPI LIBER TERTIUS ¹.

MAG. In secundo libro tota fere nostrae ratiocinationis intentio est constituta de secunda universalis naturae consideratione, et, ut ita dicam, forma sive specie, quaecumque verisimilia nobis visa sunt, et ad liquidum, ut arbitrator, deducta, veraeque rationis conclusionibus inconcusse munita, literis mandare. Universalis autem naturae secunda ² consideratio est in ea ipsius parte, quae et creatur et creat, et in qua rerum omnium principia, hoc est, primordiales causae, seu, ut saepe dictum est, praedestinationes rerum creandarum, seu divinae voluntates, et ³ sanctorum Patrum auctoritas, et ipsa recta ratione consulti veritas edocet esse consideranda. Ubi etiam ipsa ⁴ disputationis necessitas exigebat, quaedam de incidentibus quaestionibus principalis quaestionis revelandae gratia introducere. Nulla siquidem principalis quaestio est, ut opinor, quae non incidentes quaestiones, dum diligenti mentis contuitu investigatur, recipiat. Enodari enim aliter impossibile est, praesertim cum necessarium atque ⁵ inevitabile fieret, dum de principiis rerum disputabamus. hoc est, de primordialibus causis, de uno etiam omnium principio, Deo videlicet, qui solus est sola ac prima causarum omnium causa, et supercausalis causa, et superessentialis bonitas, cujus participatione omnia principia, et omnes causae omnium rerum subsistunt, ipse vero nullum participat, quia omni principio superiori se vel secum existenti, non tamen ⁶ coessentiali sibi, omnino caret, quod animo occurrebat, inseri ⁷. Quis enim de creatis causis recte quid dicet, nisi prius unicum omnium causam per se subsistentem, et a nulla praecedenti se creatam pure perspiciat, in quantum de ineffabili datur fari, de incomprehensibili comprehendere, de superante omnem intellectum intelligi? Cum his etiam quaedam de reditu rerum mutabilium atque segregatarum per diversas naturae divisiones et partes, quibus mundus iste ⁸ perficitur, iterum in principia sua, ex quibus procedunt, et in quibus immutabiliter subsistunt, dum finis omnium venerit, eorumque, quae in motu sunt, status apparuerit, post ⁹ quem nihil movebitur, breviter praelibavimus ¹⁰. His itaque aliisque, ut diximus, secundi sermonis ordo textitur. Deinde consequentia quaestionum, ni fallor, exigit, tertium librum, Deo duce, de tertia universalis na-

turae consideratione, hoc est, de ea parte creaturae, quae creatur et non creat, quicquid nobis in mente ¹¹ .ux aeterna patefecerit, texi. Disc. Non aliter disputandi viam ingredi oportet, ut aestimo. Nam si primus liber de natura ¹² cuncta create et a nullo ¹³ creata, deque solo Deo intellecta, secundus vero de ea, quae et creatur et creat, et in primordiis rerum cognoscitur, rationabili tractat progressionem: num sequens ¹⁴ est, ut et tertius de tertia, quae creatur et non creat, constitutionis suae materiam suscipiat? Sed priusquam ad enodandam hanc naturae partem transeamus, nosse velim, qua ratione eam naturam, quae ab omnium naturarum universitate per excellentiam sui atque infinitatem removetur, veluti primam partem ipsius universitatis ponere voluisti. Universitas siquidem formarum superiorum partiumque numeris impletur, ac per hoc in infinitum non progreditur; suis enim finibus sursum versus atque deorsum terminatur. Ab intellectuali siquidem creatura, quae in angelis est constituta, et ut altius ascendamus, a primordialibus causis, supra quas vera ratio nil superius praeter solum Deum reperit, inchoans, per naturales ordines intelligibilium caelestiumque essentialium et vitalium mundum istum constituentium, usque ad extremum totius creaturae ordinem, qui corporibus corporumque incrementis ac detrimentis ¹⁵ impletur, variis quoque decessionibus et successibus ¹⁶ per catholicorum elementorum in propria coitum, eorumque iterum ¹⁷ in catholica solutionem peragitur, descendit. Creatrix vero ¹⁸ totius universitatis natura, quoniam infinita est, nullis finibus sursum vel deorsum concluditur; ipsa siquidem ambit omnia, et a nullo ambitur. Nec mirum, dum nec a seipsa ambiri sinitur ¹⁹, quia universaliter nescit ambiri; quemadmodum universaliter a seipsa, quanto magis ab alio, comprehendere, seu in aliquo definito vel definibili supernaturaliter effugit intelligi. Nisi forte quia dicat, in hoc solo se ambit, dum se sapit ambiri non posse; in hoc se comprehendit, dum se sapit comprehendibilem ²⁰ non esse; in hoc se intelligit, dum sapit, in illo se intelligi impossibile esse, quia omne quod est, et potest esse, superat. Et cum ita sit, nullusque recte philosophantium his rationibus temere resistat, cur intra universitatis divisiones a

VARIAE LECTIONES.

¹ C Item huic. ² C litteris minutis: Incipit tertius liber περί φυσικών. Ἀποστέλλεται ἑκτονὶ βιβλίῳ. ³ A sicut et. ⁴ A sicut et. ⁵ ipsa om. C. ⁶ A et. ⁷ Pro non tamen C et non. ⁸ A tertiis. ⁹ A iste mundus. ¹⁰ A per. ¹¹ A praelibavimus. ¹² Sic C; A in mentem. ¹³ A de creatura. ¹⁴ A nulla. ¹⁵ A nunc consequens. ¹⁶ A detrimentis que. ¹⁷ et successibus om. A. ¹⁸ iterum om. A. ¹⁹ vere om. A. ²⁰ A non sinitur. ²¹ A comprehensibile.

sensibilium clarius elucescat ¹, centrum et A
criptum ei circulum diligenter intueri, re-
lineas a centro inchoatas, et ad circulum
is ², ibique terminatas. Disc. Saepe hoc
seu in animo per phantasiam interius, seu
visibili corporeaue exterius sensui ³ sub-
lac. Non intuitus es, quomodo omnes lineae
o adunantur, ut ⁴ nulla illarum ab aliis dis-
ossit, nimirum, quia omnes in eo unum
nullo modo a seipsis discrepant, ita ut ratio-
non junctura linearum in unum, sed fons
rincipium simplex et individuum, ex quo
araliter, sive arte, multiplex linearum nu-
procedit, centrum definiatur; est enim cen-
universale linearum initium, in quo omnes
nt. Disc. Hoc quoque in geometricis ratio-
tibi apertissime suasum. Sed haec omnia
mo quam sensu percipiuntur, sive interius
ntasiam ⁵, sive exterius per sensum ⁶ de ta-
lit quis disputare ⁷. Mac. Recte dicis; haec
hujusmodi pura mentis acie dijudicantur.
ni fallor, in prima linearum progressionem ab
late, quae in centro est, quantum sibi invi-
ae conjunguntur, ut vix discerni a se invi-
sint. Dum vero longius a centro protendun-
tus paululum spatia, quibus a se invicem
ntur, crescere incipiunt, donec ad extremum
t, quo finiuntur, perveniant; ubi latissima
temata mesurantur, hoc est, spatia inter
onstituta, quae sibi invicem aequalia sunt,
eorum latiora aut angustiora aliis reperian-
madmodum et in ipsis lineis una eademque
o est in tantum, ut earum nullae longiores
t breviores sint, naturali rationabilique
te in utrisque servata, in latitudine spatio-
et in longitudine linearum. Disc. Ita est,
ne intelligo. Mac. Quid, si velis spatiorum
rum numerum dignoscere, et in ordinem
t redigere? Num potes speciale spatium,
t specialiter invenire, ex quo, vel ex ⁸ qua
er ac proprie incipias? Disc. Mihi quaerenti
irrit. Tanta siquidem aequalitas in his praec-
nullum spatium ab alio, nulla linea ab alia
rentiam quandam seu proprietatem possit
Nam et ille circulus, intra cujus ambitum
olliguntur, ita sibi in seipso similis est, D
pers ejus ab alia discernatur, seu natura,
Continua namque quantitate pollet, ac per
o certo principio inchoat, nullo constituto
teditur, sed totus sibi in toto et princi-
et finis subsistit. Hinc est, quod circularis
μυρος a Graecis, hoc est, principio carens
minatur, aliorumque motuum, id est, recti
i, obinet principatum. Mac. In his omnibus

A non falleris, ut opinor; non enim aliter vera edocet
ratio. Num itaque cernis, quod nulla lex figurarum
tibi obstat ⁹, vel te cohibet ¹⁰, ut ¹¹ ab omni spatio
seu linea incipias totam figuram et ordinare ¹² et nu-
merare? Sic enim imperat ratio. Ac per hoc quot spacia
lineaeque sunt, tot principia finesque numerandi
et ordinandi fieri possunt. Disc. Huic etiam conclu-
sioni non resisto; sed, quorsum tendat ¹³, expecto
nosse. Mac. Non aliorum, nisi ut luce clarius cognos-
camus, summos theologos eorumque pedisequos omni-
nino posse, nulla ratione obstante, et ab omnibus pri-
mordialibus causis contemplationis eorum initium sum-
mere, et in omnibus, prout cuique visum fuerit, ipsius
contemplationis finem constitutere, ita ut, quot pri-
mordiales causae sint, et, ut cautius eloquar, quot in
B contemplantium intellectibus quoquo modo forman-
tur, seu formari possunt, tot earum ordines nume-
rosaque pluralitas recte philosophantibus juxta capa-
citatem singulorum theoriae, prout quisque voluerit,
mirabili divinae providentiae dispositione ultro
sese offerunt ¹⁴; et dum haec in mentibus theophan-
tantium divinae disciplinae divinarumque theophani-
arum modis diversis ¹⁵ mirabilibusque ¹⁶ peraguntur,
ipsae per seipsas omnium, quae sunt, primor-
diales rationes uniformiter et incommutabiliter in
Verbo Dei, in quo factae sunt, unum et id ipsum
ultra omnes ordines omnemque numerum aeternaliter
subsistunt ¹⁷. Disc. Clare jam video tuae inten-
tionis ratiocinationisque finem, siquidem, ut arbi-
tror, nil aliud suadere contendis, nisi ut in ipsis ¹⁸
C principiis rerum nullus ordo naturaliter specialis
quaeratur. Et merito. Quis enim in ¹⁹ his, quae
supra omnem numerum omnemque ordinem excel-
situdine suae naturae a conditore omnium creata
sunt, ordinem vel numerum rationabiliter quaesierit,
dum sint omnis numeri omnisque ordinis initia
in semetipsis sibi invicem unita, et a nullo inferioris
naturae contuitu discreta? Sola siquidem gnostica
conditoris earum virtus eas numerare, discernere,
multiplicare, ordinare, dividere non incongrue cre-
ditur posse. Quoniam vero modo quodam incognito,
ultraque naturam reperto, in theophaniis suis men-
tibus contemplantium conformantur, in eis etiam et
multiplicari, et dividi, et numerari posse dignoscuntur
D ²⁰, in intellectibus dico, prout datur eis contem-
plantium ²¹. Ac per hoc conficitur, eas, id est pri-
mordiales causas, nullum ordinem intellectui, vel
sensui cognitum in semetipsis recipere; in earum
vero theorico, hoc est, contemplative animo quos-
dam ordines diversos ²² atque multiplices concep-
tione quadam intelligentiae procedente in ratione
per quasdam imaginationes verisimiles nasci. Scilicet
cum haec ita se habeant, non te crediderim sine
aliqua speciali ratione principalium causarum con-

VARIAE LECTIONES.

escant. ² A portatas. ³ A sensibus exterius. ⁴ A et. ⁵ centrum om. A. per phantasiam om.
sensum om. A. ⁶ C disputari. ⁷ A ut. ⁸ A ex om. A. ⁹ A obsistat. ¹⁰ A cohibeat. ¹¹ A ne.
ordinare A exordinare. ¹² C tendit. ¹³ A afferunt. ¹⁴ A divisio. ¹⁵ A mirabilibus. ¹⁶ A subsistit.
¹⁷ A ex. ¹⁸ dignoscuntur om. A. ¹⁹ Sic C; A contemplantibus, ²⁰ A divisos.

possidere ¹ primordia. Divinae naturae quinta A theoria in summa ac vera intelligentia versatur; intellectus enim est intelligens omnia, priusquam fiant. Ac per hoc quinta in ordine primordialium cognoscitur per seipsam intelligentia ², cujus ³ participatione intelligunt, quaecunque intelligunt ⁴, et intellectus sunt; ipsa vero prima participatio summae ac verae intelligentiae condita est. Sexta contemplatio divinae naturae in vera summaque sapientia constituitur. Hinc non immerito inter primordiales causas sexto loco per seipsam sapientia collocatur, quae prima participatio est summae ac verae sapientiae, participatione vero sui omnibus post se sapientibus sapiendi causa creata est. Verae ac summae naturae ⁶ septima contemplatio est, quae considerat summam ipsius ac veram virtutem. Ac per hoc per seipsam virtus inter primordiales septimam sedem occupat, et est prima participatio summae ac verae virtutis; ceterae vero post eam virtutum species participationes ipsius ⁷ sunt. Octavus theoriae gradus est, in quo mens pura summa veraque ⁸ divinae naturae beatitudinem intuetur. Cujus prima participatio est ⁹ per se beatitudo, quam veluti octavam primordialium participant, beataeque sunt ¹⁰, quaecunque post se beatae sunt, omnia. Nona in ordine theoria divinae ac summae veritatis, cujus prima participatio est ¹¹ per seipsam veritas, post quam et per quam quasi primordialium nonam ¹² vera sunt, quaecunque vera sunt, omnia. Decima ponitur per seipsam aeternitas, quae prima participatio est summae ac verae aeternitatis, et post quam et per quam aeterna sunt, quaecunque aeterna sunt ¹³, omnia. Eadem ratio est de magnitudine, de amore et pace, de unitate et perfectione; per has enim primordiales causas a summa omnium causa descendunt, quaecunque magnitudinis, amoris, pacis, unitatis, perfectionis participantia sunt. Sufficiunt haec, ut arbitror, ad ea, quae volumus, manifestanda. Praedicta siquidem theoria uniformiter in omnibus rerum omnium principiis, in infinitum progredientibus, mentis obtutibus deiformiter ardet ubique, sive in his, quae et ¹⁴ intelligi et nominari possunt, sive in his, quae solo intellectu percipiuntur, significationibus tamen deficient, sive in his, quae nec intellectu comprehenduntur, nec nominationibus exprimuntur; fugiunt enim omnem sensum omnemque mentis contutum; nimia siquidem altitudinis suae ¹⁵ claritate obscurantur. In ipso enim sunt, de quo Apostolus dixit: *Qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem*. Nec mirum, si causae primordiales in infinitum protendantur. Ut enim prima omnium causa, ex qua, et in qua, et per quam, et ad quam conditae sunt, infinita est, ita et ipsae finem nesciunt, quo claudantur, praeter

A Creatoris sui voluntatem. Et notandum, quod ordo iste primordialium causarum, quem a me exigis, ad certum progrediendi modum inconfuse discerni non in ipsis, sed in theoria, hoc est, in animae ¹⁶ intuitu quaerentis eas ¹⁷, earumque, quantum datur, notitiam in seipso concipientis, eamque quodammodo ordinantis constitutus sit, ut de eis certum aliquid puraque intelligentia definitum pronuntiare possit. Ipsae siquidem primae causae in seipsis unum sunt, et simplices, nullique cognito ordine definitae, aut a se invicem segregatae; hoc enim in effectibus suis patiuntur ¹⁸. Et sicut in monade, dum omnes numeri sola ratione subsistunt, nullus tamen numerus ab alio numero discernitur; unum enim sunt, et simplex unum, et non ex multis compositum unum, B siquidem ex monade omnis numerorum multiplicatio progreditur in infinitum, non autem monas ex multiplicibus et a se progredientibus numeris veluti in unum collectis conficitur: similiter primordiales causae, dum in principio omnium, in Verbo videlicet Dei unigenito ¹⁹, substitutae intelliguntur, unum simplex atque individuum sunt, dum vero in effectus suos in infinitum multiplicatos procedunt, numerosam ordinatamque sui pluralitatem recipiunt, non quia causa omnium ordo non sit vel ordinatio, vel ²⁰ per seipsam ordinatio in principiis rerum non numeretur, cum omne ordinatum participatione ipsius sit ordinatum; sed quia omnis ordo in summa omnium causa, et in ipsius prima participatione unus ac simplex est, nullisque differentiis discernitur, ubi C omnes ordines a seipsis non discrepant, quoniam unum inseparabile sunt, unde rerum omnium multiplex ordo descendit. Ordo itaque primordialium causarum iuxta contemplantis animi arbitrium constituitur, in quantum earum cognitio de divinis causis disputantibus datur. Licet enim pie ac pure philosophantibus ab unaquaque earum, prout vult, inchoare, et per ceteras mentis oculum, qui est vera ratio, ordine quodam contemplationis convolvere, omnes, quascunque potest, percipiens, et in quacunque earum terminum suae theoriae constituere. Sicut nunc intentionis nostrae humilis capacitas ex bonitate primordialium causarum, veluti quodam ordine constitutarum, numerum coepit computare, et in ea, quae dicitur per seipsam perfectio, veluti D quinto decimo loco constituta finem exemplo dedit, quoniam exempli gratia has principales causas pro viribus intentionis suae elegit, et, ut ei visum est, ordinavit; non quod ita natura sua ²¹ sint constitutae, ubi omnia unum sunt, et simul et simpliciter sunt, sed quod quaerentibus eas, deque eis quiddam exempli gratia proferre volentibus, sic vel sic, et multipliciter, et infinite, divino radio illuminante, in theophanis suis solent ²² apparere. Et ut hoc exemplo

VARIAE LECTIONES.

¹ C possidet. ² versatur — intelligentia om. C. ³ C unius. ⁴ quaecunque intelligunt om. C. ⁵ A edita. ⁶ A naturae om. A. ⁷ ipsius om. A. ⁸ A veramque. ⁹ est om. C. ¹⁰ Pro beataeque sunt C beata (que sunt om. C). ¹¹ est om. A. ¹² nonam om. A. ¹³ quaecunque aeterna sunt om. C. ¹⁴ et om. A. ¹⁵ altitudine sive. ¹⁶ C animi. ¹⁷ eas om. A. ¹⁸ C parciuntur. ¹⁹ A ingenito. ²⁰ C vel non per. ²¹ sua om. A. ²² A solent.

sibilium clarius elucescat ¹, centrum et A
 ptum ei circulum diligenter intueri, re-
 ceas a centro inchoatas, et ad circulum
², ibique terminatas. Disc. Saepe hoc
 a In animo per phantasiam interius, seu
 sibili corporaque exterius sensui ³ sub-
 . Non intuitus es, quomodo omnes lineae
 idunantur, ut ⁴ nulla illarum ab aliis dis-
 it, nimirum, quia omnes in eo unum
 llo modo a seipsis discrepant, ita ut ratio-
 on junctura linearum in unum, sed fons
 cipium simplex et individuum, ex quo
 aliter, sive arte, multiplex linearum nu-
 cedit, centrum definiatur; est enim cen-
 versale linearum initium, in quo omnes
 . Disc. Hoc quoque in geometricis ratio- B
 l apertissime suasum. Sed haec omnia
) quam sensu percipiuntur, sive interior
 siam ⁵, sive exterius per sensum ⁶ de ta-
 quis disputare ⁷. Mac. Recte dicis; haec
 njusmodi pura mentis acie dijudicantur.
 fallor, in prima linearum progressionem ab
 e, quae in centro est, quantum sibi invi-
 conjunguntur, ut vix discerni a se invi-
 t. Dum vero longius a centro protendun-
 paululum spatia, quibus a se invicem
 r, crescere incipiunt, donec ad extremum
 quo finiuntur, perveniant; ubi latissima
 nata mesurantur, hoc est, spatia inter
 stituta, quae sibi invicem aequalia sunt,
 rum latiora aut angustiora aliis reperian-
 idmodum et in ipsis lineis una eademque C
 at in tantum, ut earum nullae longiores
 breviores sint, naturali rationabilique
 in utrisque servata, in latitudine spatio-
 t in longitudine linearum. Disc. Ita est,
 intelligo. Mac. Quid, si velis spatiorum
 n numerum dignoscere, et in ordinem
 edigere? Num potes speciale spatium,
 pecialiter invenire, ex quo, vel ex ⁸ qua
 ac proprie incipias? Disc. Mihi quaerenti
 it. Tanta siquidem aequalitas in his prae-
 illum spatium ab alio, nulla linea ab alia
 stiam quandam seu proprietatem possit
 am et ille circulus, intra cujus ambitum
 guntur, ita sibi in seipso similis est, D
 s ejus ab alia discernatur, seu natura,
 ntinua namque quantitate pollet, ac per
 certo principio inchoat, nullo constituto
 litur, sed totus sibi in toto et princi-
 l finis subsistit. Hinc est, quod circularis
 zoc a Graecis, hoc est, principio carens
 natur, aliorumque motuum, id est, recti
 ibinet principatum. Mac. In his omnibus

non falleris, ut opinor; non enim aliter vera edocet
 ratio. Num itaque cernis, quo l nulla lex figurarum
 tibi obstat ⁹, vel te cohibet ¹⁰, ut ¹¹ ab omni spatio
 seu linea incipias totam figuram et ordinare ¹² et nu-
 merare? Sic enim imperat ratio. Ac per hoc quot spa-
 tia lineaeque sunt, tot principia finesque numerandi
 et ordinandi fieri possunt. Disc. Huic etiam conclu-
 sioni non resisto; sed, quorsum tendat ¹³, expecto
 nosse. Mac. Non aliorum, nisi ut luce clarius cognos-
 camus, summos theologos eorumque pedisequos omni-
 nino posse, nulla ratione obstante, et ab omnibus pri-
 mordialibus causis contemplationis eorum initium su-
 mme, et in omnibus, prout cuique visum fuerit, ipsius
 contemplationis finem constituere, ita ut, quot pri-
 mordiales causae sint, et, ut cautius eloquar, quot in
 contemplantium intellectibus quoquo modo forman-
 tur, seu formari possunt, tot earum ordines nume-
 rosaque pluralitas recte philosophantibus juxta ca-
 pacitatem singulorum theoriae, prout quisque voluerit,
 mirabili divinae providentiae dispositione ultro
 sese offerunt ¹⁴; et dum haec in mentibus theorizantium
 divinae disciplinae divinarumque theophaniarum
 modis diversis ¹⁵ mirabilibusque ¹⁶ peraguntur,
 ipsae per seipsas omnium, quae sunt, primordiales
 rationes uniformiter et incommutabiliter in Verbo Dei,
 in quo factae sunt, unum et id ipsum ultra omnes ordines
 omnemque numerum aeternaliter subsistunt ¹⁷. Disc. Clare
 jam video tuae intentionis ratiocinationisque finem,
 siquidem, ut arbitrator, nil aliud suadere contendis,
 nisi ut in ipsis ¹⁸ principis rerum nullus ordo naturaliter
 specialis quaeratur. Et merito. Quis enim in ¹⁹ his,
 quae supra omnem numerum omnemque ordinem excel-
 situdine suae naturae a conditore omnium creatae
 sunt, ordinem vel numerum rationabiliter quaesierit,
 dum sint omnis numeri omnisque ordinis initia in
 semetipsis sibi invicem unita, et a nullo inferioris
 naturae contuitu discreta? Sola siquidem gnostica
 conditoris earum virtus eas numerare, discernere,
 multiplicare, ordinare, dividere non incongrue creditur
 posse. Quoniam vero modo quodam incognito, ultraque
 naturam reperto, in theophaniis suis mentibus
 contemplantium conformantur, in eis etiam et multiplicari,
 et dividi, et numerari posse dignoscuntur ²⁰, in
 intellectibus dico, prout datur eis contemplantium ²¹.
 Ac per hoc conficitur, eas, id est primordiales causas,
 nullum ordinem intellectui, vel sensui cognitum in
 semetipsis recipere; in earum vero theorico, hoc est,
 contemplative animo quosdam ordines diversos ²² atque
 multiplices conceptione quadam intelligentiae procedente
 in ratione per quasdam imaginationes verisimiles nasci.
 Scilicet cum haec ita se habeant, non te crediderim sine
 aliqua speciali ratione principalium causarum con-

VARIAE LECTIONES.

ant. ¹ A portatas. ² A sensibus exterius. ³ A et. ⁴ centrum om. A. per phantasiam omnium om. A. ⁵ C disputari. ⁶ A ut. ⁷ A ex om. A. ⁸ A obsistat. ⁹ A cohibeat. ¹⁰ A ne-
 linare A exordinare. ¹¹ C tendit. ¹² A afferunt. ¹³ A divisio. ¹⁴ A mirabilibus. ¹⁵ A subsistit.
¹⁶ A ex. ¹⁷ dignoscuntur om. A. ¹⁸ Sic C; A contemplantibus, ¹⁹ A divisos.

numerationem ab ipsa per seipsam bonitate inchoasse. Non enim est rite disputantium, otiosum qui l. causa carens dicere. Mag. Hoc fortassis non tempore diceres, si de numero pie ac perfecte disputantium, et nullo modo de verae ratiocinationis semita declinantium, unum, me esse cognosceres. Quoniam vero inter magnorum philosophorum extremos pedisequos vix locum invenio habere ¹, non incaute de processionibus meis per altissimos theoriarum ascensus promittendum. Saepe namque melioris ingenii puriorisque sine comparatione in ipsis ascensionibus inchoantes ingredi, aut errantes ² deviauerunt, aut alijus ascendere non valentes, ad inferiora reversi sunt, aut eas silentio honorificantes, altiora se attingere caute ac rationabiliter non praesumentes siluerunt. Perfectissimorum namque est ³ divinique radii splendoribus illuminatorum, ac per hoc ad sacratissima caelestium mysteriorum abdita manu ductorum, altissima divinae ⁴ theoriarum βίβλα ⁵, hoc est ⁶ gradus ⁷ superare, ac sine ullo errore apertissimae veritatis speciem nulla caligine obstante ⁸ intueri. Quae quoniam ultra vires intentionis nostrae constituta sunt, nec adhuc possumus attingere carnalium sensuum pondere oppressi, ne pigri videamur in divinis negotiis, talentum Dominicum in terra fodientes, ac sine ulla usura ⁹ pecuniam domini negligentes, malique servi sententiam promerentes, de his, quae nunc inter nos conferimus, quantum intima lux capacitati quaerentium se donaverit, quicquid verisimilius visum fuerit dicemus, humilitatis regula ubique observata, ne nosmet esse aestimemus, quod nos non sumus. Scriptum est enim: *Noli altum sapere, sed time.*

2. Hac igitur ratione specialiter principia rerum ab ipsa per seipsam bonitate incipere introductum. Perspexi siquidem, nec absque sanctorum Patrum auctoritate, et maxime Areopagitae Dionysii, generalissimam divinarum donationum esse per seipsam bonitatem, aliasque quodammodo praecedere. Causa namque omnium creatrix bonitas, quae Deus est, ad hoc ipsam causam, quae per seipsam bonitas dicitur, primo omnium creavit, ut per eam omnia, quae sunt, in essentias ex non existentibus adduceret. Divinae siquidem bonitatis proprium est, quae non erant, in essentiam vocare. Universitatis etenim ¹⁰ conditae in essentiamque adductae divina bonitas et plusquam bonitas et essentialis et superessentialis causa est. Si igitur Creator per suam bonitatem omnia de nihilo, ut essent, derivavit, necessario intellectus per seipsam bonitatis, intellectum per seipsam ¹¹ essentiae praecedit. Non enim per essentiam introducta est bonitas, sed per bonitatem introducta est essentia. Nam et hoc apertissime Scriptura

A pronuntiat, quae dicit: *Et vidit Deus omnia, et ecce bona valde* ¹². Non enim dicit: et vidit. Deus omnia, et ecce valde sunt. Quid enim valeret solammodo esse, adempto bene esse? Omnia siquidem, quae sunt, in tantum sunt, in quantum bona sunt; in quantum autem bona non sunt, aut, ut ita dicam, in quantum minus bona sunt, in tantum non sunt. Ac per hoc adempta penitus bonitate, nulla remanet essentia. Simpliciter enim esse, vel aeternaliter esse, sublato bene esse, et bene aeternaliter esse, abusive dicitur et esse et aeternaliter esse. Subtracta itaque bonitate proprie non dicitur essentia, aut aeterna essentia. Ac ne forte ad haec dicas, nunquid similiter possumus pronuntiare, subtracta penitus essentia ¹³ nulla bonitas remanebit.

B pereunte vero ¹⁴ existentia nullum bonum subsistet, accipe majoris virtutis argumentum. Non solum, quae sunt, bona sunt; verum etiam, quae non sunt, bona dicuntur. Eoque amplius meliora dicuntur quae non sunt, quam quae sunt; nam ¹⁵ in quantum per excellentiam superant essentiam, in tantum superessentiali bono, Deo videlicet, appropinquant; in quantum autem ¹⁶ essentiam participant, in tantum a superessentiali bono elongantur. Non esse autem, ut arbitror, dicuntur, quae nec sensu, nec intellectu, prae nimia sui excellentia, inseparabilique unitate, ac simplicitate percipi possunt; esse vero aestimantur, quae intellectibus sensibus succumbunt, et in quadam certa definitaque substantia differentis ¹⁷ proprietatibusque circumscribuntur, accidentibusque ¹⁸ subjecta, locis temporibusque varia atque dispersa semel et simul esse non valentia. Videsne igitur, quantum generalior est bonitas, quam essentia? Bonorum siquidem una species bonitatis ¹⁹ est in his quae sunt, altera in his quae non sunt. Ac per hoc a ²⁰ generalioribus divinae largitatis donationibus inchoans, et per specialiores progrediens, ordinem quandam primordialium causarum theologia duce constitui.

3. Disc. Jam intelligo, non irrationabiliter te inchoasse principiorum considerationem. Quicumque enim recte dividit, a generalissimis debet incipere, et per generaliora progredi, ac sic, prout virtus contemplationis succurrit, ad specialissima pervenire. Quod etiam in ipsis rerum principiis, quae primo ²¹ posuisti, interius perspicis, ni fallor, intelligo. Ut enim bonitas veluti quoddam genus est essentiae, ²² essentia vero species quaedam bonitatis esse creditur; ita essentia genus est vitae. Siquidem omnia, ²³ quae sunt, dividuntur in ea, quae per se ²⁴ vivunt, et ea ²⁵, quae per se ²⁶ non vivunt. Non enim omnis ²⁷ essentia per se vivit, aut vita est. Ac per hoc eorum, ²⁸ quae sunt, una species est in his, quae per se ²⁹

VARIAE LECTIONES.

¹ habere om. A. ² C errando. ³ est om. A. ⁴ divinae om. A. ⁵ Corr., A climata, B binata. ⁶ hoc est om. A. ⁷ A gradu. ⁸ C distenta. ⁹ C sine ullo usufructu. ¹⁰ A enim. ¹¹ A p. seipsum. ¹² C valde bona. ¹³ A essentialiter. ¹⁴ C existenti ¹⁵ vero om. C. ¹⁶ pro nam C non. ¹⁷ autem om. A. ¹⁸ A om. differentis. ¹⁹ A accidentibus quoque. ²⁰ bonitatis om. A. ²¹ a om. C. ²² per se om. A. ²³ ea om. A. ²⁴ per se om. A. ²⁵ per se om. A.

vita sunt, altera in his, quae nec per se ^A A dem summa est aequalitas ac nulla diversitas, in his vero multiplex et infinita differentiarum varietas. Sed quid sit participatio, nondum intelligo, sine cuius intelligentia nemo potest praedicta ad purum dignoscere, ut arbitror. Mac. Omne quod est, aut participans, aut participatum, aut participatio est, aut participatum simul et ¹⁴ participans. Participatum solummodo est, quod nullum superius se participat, quod de summo ac solo omnium principio, quod Deus est, recte intelligitur. Ipsum siquidem omnia, quae ab eo sunt, participant, quaedam quidem immediate per seipsa, quaedam vero per medietates interpositas. Participans vero solummodo est, quod supra se naturaliter constitutum participat, a nullo vero infra seposito participatur, quoniam infra se nullus ordo naturalis invenitur; sicut sunt corpora, quorum participatione nulla rerum subsistit; non enim umbras inter subsistentes res connumeramus. Corpora nunc ¹⁵ dico, non illa simplicia, invisibilia, et universalia, sed illa, quae ex ipsis sunt composita, sensibusque et corruptioni, hoc est, solutioni obnoxia: cetera vero, quaecumque ab uno omnium principio per naturales descensiones gradusque divina sapientia ordinatos, usque ad extremitatem totius naturae, qua corpora continentur, in medio sunt constituta, et participantia, et participata sunt et vocantur. Excellentissima namque, inter quae et summum bonum superius nulla creatura interposita est, immediate Deum participant, et sunt principia omnium rerum, hoc est, primordialia causae, circa et post unum principium universale constitutae, post quas sequentes essentiae earum participatione subsistunt. Videsne, quemadmodum primus ordo universitatis conditae et particeps est unius omnium principii, et participatus ex subsequentibus se creaturis? Simili ratione de ceteris ordinibus intelligendum. Omnis enim ordo a summo usque deorsum in medio constitutus, hoc est, a Deo usque ad corpora visibilia, et superiorem se ordinem participat, et ab inferiori se participatur, ac per hoc et participans est, et participatus; participatio vero in omnibus intelligitur. Ut enim inter numerorum terminos, hoc est, inter ipsos numeros, sub una ratione constitutos, similes proportionales; ita inter omnes ordines naturales, a summo usque deorsum, participationes similes sunt, quibus junguntur. Et quemadmodum in proportionibus numerorum proportionalitates sunt, hoc est, proportionum similes rationes, eodem modo in naturalium ¹⁶ ordinationum participationibus mirabiles atque ineffabiles harmonias constituit creatrix omnium sapientia, quibus omnia in unam quandam concordiam, seu amicitiam, seu pacem, seu amorem, seu quocumque modo rerum omnium adunatio significari possit, conveniunt. Sicut ¹⁷ enim numerorum concordia, proportio, propor-

VARIAE LECTIONES

om. A. ¹ C. *irrationalis*. ² vero om. A. ³ A. *aequalitas*. ⁴ C. *impossibile*. ⁵ Corr., AG. *namque*. ⁶ A. *et naturae*. ⁷ A. *paucitas*. ⁸ non om. A. ⁹ *sicut* et om. A. ¹⁰ A. *enim*. ¹¹ om. A. ¹² A. *U*

tionum vero collatio, proportionalitatis: sic ordinum naturalium distributio, participationis nomen, distributionum vero copulatio, amoris generalis accipit, qui omnia ineffabili quadam amicitia in unum colligit. Est igitur participatio non cuiusdam partis assumptio, sed divinarum dationum et donationum a summo usque deorsum per superiores ordines inferioribus distributio. Primum siquidem primo ordini immediate a summo omnium bono et datur, et donatur; verbi gratia, datur esse, donatur ¹ bene esse: ipse vero primus ordo sequenti se distribuit esse et bene esse; ac sic distributio essendi, et bene essendi, a summo omnium bonorum datorum vel donationum fonte gradatim per superiores in inferiores usque ad extremos ordines descendit. Ubi notandum, duobus modis bene esse intelligi, uno, quo omnia, quae sunt, bona dicuntur esse, quoniam a summo bono facta sunt, et in tantum sunt, in quantum participant bonitatem ²; altero autem ³, quo omnia, quae naturaliter bona subsistunt, virtutum donationibus, ut eorum naturalis bonitas plus appareat, exornantur. Quamvis enim maxime ac principaliter rationali et intellectuali creaturae dona gratiae, quae virtutis vocabulo solent significari, distribuuntur, nulla tamen naturarum etiam extremarum secundum suam proportionem divinae gratiae participationis expertis esse arbitranda est. Ut enim omnia participant bonitatem, ita participant et gratiam ⁴; bonitatem quidem ut sint, gratiam vero ut et ⁵ bona et pulchra sint. Similiter de vita, de sensu, de ratione, de sapientia, ceterisque divinis dationibus et donationibus accipiendum; eodem enim modo per superiora inferioribus distribuuntur, in quantum perveniunt. Non enim omnes dationes usque ad extrema descendunt; esse siquidem et bene esse secundum naturam usque ad extremum universitatis conditae distribuitur, vita vero extremum ordinem non attingit. Non enim corpora per seipsa vivunt, vel vita sunt, sed per superiorem se ordinem vivere recipiunt; qui ordo in nutritiva et activa vita constitutus est, inque seminibus viget. Quid dicam de sensu, et ratione, et intellectu? Nempe omnibus patet, quia sensus usque ad irrationalia descendit animantia, ratio et intellectus rationalia et intellectualia non excedunt. Inter dationes autem et donationes talis differentia est: dationes quidem sunt et dicuntur propriae distributiones, quibus omnis natura subsistit; donationes vero gratiae distributiones, quibus omnis natura subsistens ornatur. Itaque natura datur, donatur gratia ⁶; siquidem omnis creatura perfecta ex natura constat et gratia ⁷. Hinc conficitur, omnem essentiam datum, omnem virtutem donum proprie vocari. Hinc theologia dicit: *Omne datum optimum, et omne donum perfe-*

ctum desursum est, descendens a Patre luminum. Saepe tamen sacra Scriptura et datum pro dono, et donum pro dato solet ponere. Sciendum quoque, virtutem tripliciter intelligentiam. Est enim virtus substantialis; omne namque quod subsistit naturaliter quadam trinitate subsistit, essentia, virtute, et operatione, de quibus in primo libro satis disputatum est. Secunda species virtutis est ⁸, quae pugnat adversus corruptionem naturae, ut sanitas adversus aegritudinem, scientia et sapientia adversus ignorantiam et stultitiam. Tertia est, quae opponitur malitiae, ut humilitas superbiae, castitas libidinis. Quae species in tantum patet, in quantum libertatis voluntatis irrationabilis motus intellectuali ⁹ naturae porrigitur. In quantum enim malitia vitiorum species multiplicat, in tantum bonitas virtutum opportunitate opponit. Et notandum, quod participatio significantius expressiusque, et ad intelligendum facilius a Graecis dicitur, in quorum lingua *μετοχ* vel *μετοχια* participationem significat, *μετοχη* autem quasi *μεταχουσα*, hoc est, post habens vel secundo habens, *μετοχια* quoque quasi *μεταουσια* hoc est, post-essentia vel secunda essentia. Hinc facillime datur intelligi, nihil aliud esse participationem, nisi ex superiori essentia secundae post eam essentiae derivationem, et ab ea, quae primum habet esse, secundae, ut sit, distributio. Et hoc exemplis naturae possumus argumentari.

4. Siquidem ex fonte totum flumen principaliter manat, et per ejus alveum aqua, quae primo surgit in fonte, in quantumcunque longitudinem protendatur, semper ac sine ulla intermissione defluit. Sic divina bonitas, et essentia, et vita, et sapientia, et omnia, quae in fonte omnium sunt, primo in primordiales causas defluunt, et eas esse faciunt, deinde per primordiales causas ¹⁰ in earum effectus ineffabili modo per convenientes sibi universitatis ordines decurrunt, per superiora semper ad inferiora defluentia ¹¹, iterumque per secretissimas naturae poros occultissimo meatu ad fontem suum redeunt. Inde enim ¹² est omne bonum, omnis essentia, omnis vita, omnis sensus, omnis ratio, omnis sapientia, omne genus, omnis species, omnis pulchritudo ¹³, omnis ordo, omnis unitas, omnis aequalitas, omnis differentia, omnis locus, omne tempus, et omne quod est, et omne quod non est, et omne quod intelligitur, et omne quod sentitur, et omne quod superat sensum et intellectum. Summae siquidem ac trinae soliusque verae bonitatis in seipsa immutabilis motus et simplex multiplicatio et inexhausta a seipsa, in seipsa, ad seipsam diffusio causa omnium, immo omnia est. Si enim intellectus omnium est omnia, et ipsa sola intelligit omnia; ipsa igitur sola est omnia, quoniam sola

VARIAE LECTIONES.

¹ A et datur esse et donatur. ² A bona. ³ A vero. ⁴ et gratiam om. C. ⁵ et om. A. ⁶ A natura datur, gratia donatur, B natura dat, gratia donat, C natura dat, donat gratia. ⁷ A siquidem omnis — gratia om. A. ⁸ est om. C. ⁹ C intellectualis. ¹⁰ defluunt — causas om. C. ¹¹ C profluentia. ¹² enim om. A. ¹³ A plenitudo.

gnostica virtus est ipsa, quae, priusquam essent omnia, cognovit omnia, et extra se non cognovit omnia, quia extra eam nihil est, sed intra se habet omnia. Ambit enim omnia, et nihil intra se est, in quantum vere est, nisi ipsa, quia sola vere est. Cetera ², quae dicuntur esse, ipsius theophaniae sunt, quae etiam in ipsa vere subsistunt. Deus itaque est ³ omne, quod vere est, quoniam ipse facit omnia, et sit in omnibus, ut ait sanctus Dionysius Areopagita. Omne namque ⁴, quod intelligitur et sentitur, nihil aliud est, nisi non apparentis apparitio, occulti manifestatio, negati affirmatio, incomprehensibilis comprehensio, ineffabilis fatus, inaccessibleis accessus, inintelligibilis intellectus, incorporealis corpus, superessentialis essentia, informis forma, immensuralis mensura, innumerabilis numerus, carentis pondere pondus, spiritualis incrassatio, invisibilis visibilitas, illocalis localitas, carentis tempore temporalitas, infiniti definitio, incircumscripti circumscriptio, et cetera, quae puro intellectui et cogitantur, et perspiciuntur, et quae memoriae finibus capi nesciunt, et mentis aciem fugiunt. Et hoc exemplis nostrae naturae possumus conficere. Nam et noster intellectus, cum per se sit invisibilis et incomprehensibilis, signis tamen quibusdam et manifestatur et comprehenditur, dum vocibus vel literis vel aliis nutibus, veluti quibusdam corporibus incrassatur, et dum sic extrinsecus apparet ⁵, semper intrinsecus invisibilis permanet, et in varias figuras sensibus comprehensibiles prosilit, semper statum suae naturae incomprehensibilem non deserit, et priusquam exterius patefactus fiat, intra ⁶ seipsum seipsum movet. Ac per hoc et silet, et clamat; et dum silet, clamat; et dum clamat, silet; et invisibilis videtur, et dum videtur, invisibilis est; et incircumscriptus circumscribitur, et dum circumscribitur, incircumscriptus perseverat; et dum vult, vocibus et literis incorporatur; et dum incorporatur, incorporeus in seipso subsistit; et dum sibi veluti quaedam vehicula, quibus ad aliorum sensus possit provehii ⁷, de aeris materia, vel sensibilibus figuris efficit, mox, ut ad sensus exteriores eorum pervenerit, ipsa vehicula deserens, motus per seipsum absolutus, intima corda penetrat, et aliisque intellectibus se miscet, et sit unum cum his, quibus copulatur. Et cum hoc ⁸ peragat, semper in seipso manet; et dum movetur, stat; et dum stat, movetur; est enim status mobilis, et motus stabilis; et dum aliis adiungitur, suam simplicitatem non relinquit; et multa alia, quae mirabiliter et ineffabiliter de natura, quae ad imaginem Dei facta est, excogitari possunt ⁹. Sed haec exemplo sufficiunt ad insinuandam divinae bonitatis ineffabilem diffusionem per omnia a summo usque deorsum,

A hoc est, per universitatem ab ipsa conditam, quae ineffabilis diffusio ⁹ et facit omnia, et sit in omnibus, et omnia est. Disc. Sufficiunt sane, et copiose affluunt, in quantum res ineffabilis quibusdam similitudinibus fari potest, dum omni ¹⁰ similitudine remota sit. Praedicta siquidem similitudo, quam exempli gratia ab intellectu nostro ¹¹ suscepisti, in hoc deficit, ut opinor, ab ea, cuius similitudo est, quod intellectus, ut dicis, vehicula illa, in quibus ad aliorum sensus invehitur, de materia extra se creata et facit, et suscipit; divina vero bonitas, extra quam nihil est, non de aliquo apparitionis suae materiam sumpsit, sed de nihilo.

5. Sed cum audio, vel dico, divinam bonitatem omnia de nihilo creasse, non intelligo, quid eo nomine, quod est nihil de nihilo ¹², significatur, utrum privatio totius essentiae, vel substantiae, vel accidentis, an divinae superessentialitatis excellentia. Mac. Non facile concesserim, divinam superessentialitatem nihil esse ¹³, vel tali nomine privationis posse vocari. Quamvis enim a theologis dicatur non esse, non eam tamen nihil esse suadent, sed plusquam esse. Quomodo enim causa omnium, quae sunt, nulla essentia intelligeretur esse, cum omnia, quae sunt, eam vere esse doceant, nullo vero argumento eorum, quae sunt, intelligitur, quid sit? Si igitur propter ineffabilem excellentiam et incomprehensibilem infinitatem divina natura dicitur non esse, nunquid ¹⁴ sequitur, omnino nihil esse, dum non aliam ob causam praedicitur non esse, sed superessentialis ¹⁵, nisi quod in numero eorum, quae sunt, numerari eam ¹⁶ vera non sinit ratio, dum super omnia, quae sunt et quae non sunt, esse intelligatur. Disc. Quid ergo intelligam, quaeso, te audiens, Deum de nihilo omnia, quae sunt, fecisse? Mac. Intellige ex non existentibus existentia per virtutem ¹⁷ bonitatis divinae facta fuisse. Ea enim, quae non erant, acceperunt esse de nihilo. Namque facta sunt, quia non erant, priusquam fierent. Eo namque vocabulo, quod est nihilum, non aliqua materies existimatur ¹⁸, non causa quaedam existentium, non ulla processio seu occasio, quam sequeretur eorum, quae sunt, conditio, non aliquid Deo coessentialis et coaeternum, neque extra Deum per se subsistens, seu ab aliquo, unde Deus veluti materiem quandam fabricationis mundi susceperit, significari; sed omnino totius essentiae privationis nomen erat, et, ut verius dicam, vocabulum est absentia totius essentiae ¹⁹. Privatio enim habitudinis est ablatio. Quomodo autem, fortassis quis dixerit ²⁰, poterat fieri ²¹ privatio, priusquam fieret habitus? Nullus enim habitus erat, antequam omnia, quae sunt, habitudinem subsistentiae acciperent. Disc. Eo igitur nomine, quod est nihilum, negatio

VARIAE LECTIONES

¹ A cetera enim ² A est itaque. ³ A enim. ⁴ apparet om. A. ⁵ Sic C; A extra. ⁶ A provehii. ⁷ A haec. ⁸ Sic AC. ⁹ C divisio. ¹⁰ A ab omni. ¹¹ nostro om. A. ¹² de nihilo om. C. ¹³ nihil om. C. ¹⁴ pro nunquid C nihil. ¹⁵ Corr.; ABC superior essentialis. ¹⁶ eam om. A. ¹⁷ Pro per virtutem C virtute. ¹⁸ existimatur om. A. ¹⁹ nomen erat — essentiae om. C. ²⁰ fortassis quis dixerit om. A. ²¹ A feri poterat.

atque absentia totius essentiae vel substantiae, immo etiam cunctorum, quae in natura rerum creata sunt, insinuantur ¹. **Mag.** Ita est, ut arbitror. Nam paene ² omnes sacrae Scripturae expositores in hoc consentiunt, quod conditor universae creaturae non de aliquo, sed de omnino nihilo, quaecumque voluit fieri, fecit. **Disc.** Nebulis valde tenebrosis cogitationum mearum undique cinctum me esse sentio. In talibus ³ equidem nil mihi remanet, nisi sola fides, quam sanctorum Patrum tradit auctoritas. Dum vero de his, quae sola fide retineo, aliquid conor ad purum intelligentiae habitum perspicere, fugienti in me subtilissimarum rationum nimia obscuritate, immo etiam nimia claritate, aciem mentis repercussus ⁴ repellor. **Mag.** Dicis, quaeso, ubi nunc haesitas, et quid te tantum perturbat, ut ad nullum purae intelligentiae habitum valeas, ut ais, pervenire, aut uti nostra ratiocinatio vacillat, quando te ad nullam certam definitionem rerumque cognitionem potest adducere. **Disc.** Magnanimum te esse, meaeque tarditatis morulas patienter sustinere postulo. Crederim namque, has rerum tenuissimas inquisitiones etiam perfectiorum me interioribus oculis non tam facile lucescere, ut confestim ad firmum animi habitum possint adhaerere, praesertim dum ex his, quae haecenus inter nos ⁵ jam dudum ⁶ veluti ad liquidum perducta ⁷ sunt, haec mihi nunc obscura videntur ingeri. Confectum est enim inter nos de primordialibus rerum omnium causis, quod ⁸ a Patre in verbo suo ingenito, hoc est, in sua sapientia et ⁹ simul et semel sunt aeternaliter facta, ita ut, quemadmodum ipsa sapientia Patris aeterna ¹⁰ est, suoque Patri coaeterna, sic ¹¹ etiam cuncta, quae in ea ¹² facta sunt, aeterna sint, eo excepto, quod in ipso omnia facta sunt; quae non est facta, sed genita, et factrix. Siquidem in condenda universalis creatura sicut una eademque est ¹³ Patris et Filii voluntas, ita una eademque est operatio. In primordialibus itaque suis causis omnia in sapientia Patris aeterna sunt, non tamen ei ¹⁴ coaeterna. Praecedit enim causa effectus suos. Ut enim intellectus artificis artis intellectum praecedit, intellectus autem artis praecedit intellectum eorum, quae in ea et per eam fiunt ¹⁵, ita intellectus Patris artificis intellectum suae artis, hoc est, suae sapientiae, in qua condidit omnia, antecedit. Deinde intellectu ipsius artis omnium, quae in ea et per eam facta sunt, sequitur cognitio ¹⁶. Omne siquidem, quod vera ratio quoquo modo praecessione praecedere ¹⁷ invenit, juxta naturalem consequentiam praecedere necesse est. Ac per hoc artifex omnium Deus Pater secundum causam artem suam praecedit; artifex siquidem causa suae artis est, ars autem sui artificis non est causa; ipsa vero ars

praecedit omnia, quae in ea, et per eam, et ab ea subsistunt; eorum namque causa est. Hinc conficitur, in Patris sapientia omnia aeterna esse, non tamen ei coaeterna. **Mag.** Haec ¹⁸ jam dudum inter nos discussa, et ad inconcussum mentis habitum deducta sunt ¹⁹ vera ratione, sacrorumque Patrum testimoniis in hoc consentientibus. **Disc.** ²⁰ Num itaque vides, quod non immerito moveor, et adversantibus sibi invicem diversarum cogitationum fluctibus aliorum? Nam quomodo haec sibi invicem convenire possunt? Si omnia, quae sunt, in sapientia creatricis aeterna sunt, quomodo de nihilo sunt facta? Quomodo enim potest aeternum esse, quod priusquam fieret, non erat? Et ²¹ quod incipit esse in tempore et cum tempore, quomodo potest esse in aeternitate? **Omne** siquidem aeternitatis particeps nec incipit esse, nec desinit. Quod autem non erat, et incipit esse, necessario desinet esse, quod est. Omne namque, quod initio non caret, sine carere non potest. **Nam** invenio itaque, quomodo haec sibi invicem non oppugnant, qua ratione et omnia in sapientia Dei aeterna sunt, et de nihilo facta, hoc est, priusquam fierent, non erant. Nisi forte quis dicat, primordialiter rerum omnium causas in sapientia Patris semper esse aeternas, informem vero materiem, in qua per quam in effectos suos per generationem proveniunt in genera et species, quibus mundus impletur, aeternam non esse. Sed quisquis hoc dixerit cogetur fateri, materiam de nihilo factam causaliter intra aeternas rerum causas non connumerandam. **Et** si hoc concesserit, necessario concludetur cogetur dare, non omnia, sed quaedam in sapientia Patris aeterna esse. Materiem autem informem in numero omnium, quae a Deo facta sunt in sapientia sua, connumerari, nemo recte philosophantium aegre negat. Quomodo enim rerum omnium causas in Verbo Dei aeternaliter conditas esse, informem vero materiem sua causa carere quis potest dicere omnino non reperio. Proinde, si in numero universitatis conditae materia concluditur, necessario sequitur, ut ipsius causa ex numero causarum aeternaliter in sapientia Dei creaturarum non excludatur. **Mag.** De informi materia, quam Graeci *ματὴρ* vocant nullus in sacra Scriptura exercitatorum, naturam a conditionem recta ratione considerans, ambigit, quod a conditore omnium et causaliter inter causales inter causarum effectus secundum suas proportionem condita sit. Qui enim fecit mundum de materia informi, ipse fecit informem materiem de omnino nihilo, siquidem non alius est auctor mundi de informi materia facti, et alius ipsius materiae de omnino nihilo prius creatae, sed unus atque idem utriusque est conditor, quoniam ab uno principio omnia quae sunt, sive informia, sive formata, procedunt.

VARIAE LECTIONES.

¹ A insinuatur. ² A et. ³ In talibus om. A. ⁴ C percussus. ⁵ inter nos om. C. ⁶ jam dudum om. A. ⁷ A producta. ⁸ quod om. A. ⁹ et om. A. ¹⁰ C essentia est. ¹¹ A ita. ¹² A in eo. ¹³ est om. C. ¹⁴ om. C. ¹⁵ A fiunt. ¹⁶ sequitur cognitio om. C. ¹⁷ A praecessiones procedere. ¹⁸ pro Mag. haec A N. ¹⁹ sunt om. A. ²⁰ Disc. om. A. ²¹ A aut. ²² A dicere potest. ²³ A Perinde.

enim universas creata est, sicut a monade numeri, et a centro omnes lineae erumpunt. in hoc maxime secularium philosophorum, mundi hujus factura tractare ausi sunt, erroritur, quoniam informem materiem coaeterno esse dixerunt, de qua Deus veluti extrane et coaeterna sibi suorum operum suspicium. Indignum namque eis visum est, in informem a Deo fieri creatam. Quomodo agnunt, ex forma omnium informe fieret,ibili et in nullo in seipso variabili varium acti, ab eo, cui nihil accidit, variis accidentibus, a non distento per spatia locorum, quod recipit locorum temporum: ralla, et quantitatum? Similiter ab eo, illi qualitati subditum, diversarum qualitararumque receptivum, ab incorruptibile, a simplici compositum et cetera id generis falsae ratiocinationis nebulis obcaecati? in sacrae Scripturae veritatem insipientes, imque ipsius interpretum vestigia sequentes, nitatem rerum omnium, et formas, et omnia in eis, sive secundum essentiam, sive secundum accidens est, ab una omnium causa conec, et per fidem credimus, et quantum datur intellectum consideramus.

in enim universitatis conditor omnipotens, illo deficiens, et in infinitum tendens, similia immodo, verum etiam dissimilia creare potest creavit. Nam et solummodo sui similia, vere existantia, aeterna, incommutabilia, inseparabiliter unita, incorruptibilia, immutabilia, rationalia, intellectualia, scientia, sapienterque virtutes condiderit, in dissimilium istorum creatione defecisse videretur, et non cunctorum, quae ratio posse fieri docet, judicaretur. Dissimilia autem sui et opponuntur esse et sunt omnia, quae praedictis us opponuntur, non ut negativa seu privata naturae dissimilitudine et oppositione. Si perfectae essentiae similiter in genera formae differentias et proprietates, uniformiterque ad per singulas species, omni confusione subimperfectio informis adhuc materiae et as opponitur, aeternis temporalia, immutabilia, simplicibus composita, et quae veluti ex diametro sibi invicem correspondent. Horum itaque omnium, similitum dissimilium, unus atque idem artifex est, omnipotentia in nullius naturae deficit operando pulchritudo totius universitatis consimilium et dissimilium. mirabili quadam ita constituta est, ex diversis generibus va-

riisque formis, differentibus quoque substantiarum et accidentium ordinibus, in unitatem quandam ineffabilem compacta. Ut enim organicum melos ex diversis vocum qualitatibus et quantitibus conficitur, dum viritum separatumque sentiuntur, longe a se discrepantibus intentionis et remissionis proportionibus segregatae, dum vero sibi invicem coaptantur secundum certas rationabilesque artis musicae regulas per singulos tropos, naturalem quandam dulcedinem reddentibus: ita universitatis concordia, ex diversis naturae unius subdivisionibus a se invicem, dum singulariter inspicuntur, dissonantibus, juxta conditoris uniformem voluntatem coadunata est. His itaque definitis non immerito, ut inquis, diversis cogitationum fluctibus sibi invicem adversantibus allideris. Confectum est enim et inconcusse definitum, omnia, quae sunt et quae non sunt, ab uno omnium principio confluere, sive in primordialibus causis semel et simul in Verbo Dei unigenito aeternaliter factis, sive in materia informi, ex qua primordiales causae visibilis creaturae apparitionis suae per generationem occasionem acceperunt, sive in effectibus earum, quibus mundus iste ab initio usque ad finem naturali ordine divina providentia ministrante peragitur. Sicut ait Dominus: *Pater meus usque in me operatur et ego operor.* Sed quemadmodum haec veluti sibi invicem adversantia in unam quandam intelligentiae copulam conveniunt, hoc est quomodo omnia simul et aeterna et facta sunt, non solum tibi, verum etiam et mihi diligentissima rationis inquisitione dignum esse videtur.

7. Disc. Dignum quidem. Ilac enim quaestione nullam altiore inquisitoribus veritatis quaerendam esse arbitror. Etenim, ut praediximus, facta aeternis opponuntur. Ac per hoc, si facta, non sunt aeterna; si aeterna, non sunt facta. Nam ut eadem et aeterna simul et facta sint, qua ratione doceri valeat, non mihi occurrit. Proinde nil aliud restat, ut aestime, nisi ut aut ista penitus praesentis sui altitudine silentio honorificetur, aut, si quid tibi de ea videtur investigandum, investigare incipias. Mac. Utrumque mihi videtur, ut et eandem, quantum acies contemplationis nostrae Deo illuminante ex nimio subtilitatis suae fulgore non repellitur, investigare non pigeat, ne desidiae seu inertiae culpam incurramus; ubi vero intentionis nostrae virtutem exsuperat, et non patitur mentibus adhuc terrena habitatione depressis perspicui, et ad purum dignoscere, silentio cordis et oris honorificanda est, ne quid temere de ea definiamus. Disc. Ita fiat, ac sine mora hujus inquisitionis viam arripe.

8. Mac. De eo quod omnia in Verbo Dei unigen-

VARIAE LECTIONES.

AC; f. sumpserit? ¹ Pro a non C. an. ² C. poterit. ³ A. virent posse fieri. ⁴ A. esse dicuntur. ⁵ A. ato. ⁶ C. materie. ⁷ C. opponit. ⁸ C. aeterna. ⁹ A. Perinde. ¹⁰ et quantitibus om. C. ¹¹ A. ut. ¹² A. sive. ¹³ C. per generationes occasionem. ¹⁴ A. prudentia. ¹⁵ A. sic. ¹⁶ Pro in me C. modo om. A. ¹⁷ et om. C. ¹⁸ A. Perinde. ¹⁹ C. ut ad.

ito aeterna sunt ¹, primo dicendum iudico. Disc. A
 Nee aliter volo. Ab eo enim, quod praecedit, rati-
 cinationo est inchoanda. Praecedit autem ² aeternitas
 facturam. Ab ea ³ igitur est inchoandum.
 Mac. Esto igitur ⁴ intentus, et vide ne quid incaute
 concessas, ne iterum te concessisse poeniteat. Disc.
 Ingredero; intentus sum ne quid tempore concedam.
 Mac. Quid tibi videtur? Num Deus accidentium
 capax est? Disc. Absit ab his, qui de veritate sanum
 sentiunt, hoc dicere vel cogitare. Natura enim
 ipsius simplex est, et plusquam simplex, omnibus-
 que accidentibus absoluta, et plusquam absoluta.
 Mac. Nihil ergo Deo accidit? Disc. Omnino nihil.
 Mac. Itaque non est ei accidens, universitatem con-
 dere. Eam tamen condidisse Scriptura sacra non
 tacet, sed aperte clamat, dicens: *In principio fecit* B
Deus caelum, et terram, et cetera, quae de operibus
primorum sex dierum leguntur. Disc. Deus ⁵ et
 universitatem creaturarum condidit, eamque condi-
 disse non est ei accidens. Mac. Non ergo erat subsi-
 stens, antequam universitatem conderet. Nam si
 esset, conditio sibi rerum accideret. Disc. Deum
 praecedere universitatem credimus, non tempore,
 sed ea sola ratione, qua causa omnium ipse intelli-
 gitur. Si enim tempore praecederet, accidens ei
 secundum tempus facere universitatem foret. Quo-
 niam vero ea sola ratione, qua causa est, universi-
 tatem ab eo conditam praecedit, sequitur, universi-
 tatis conditionem non esse Deo secundum accidens,
 sed secundum quandam ineffabilem rationem, qua
 causativa in causa sua semper subsistunt. Mac. Si
 igitur nulla alia ratione Deus universitatem a se
 conditam praecedit, praeter illam solam, qua ipse
 causa est; ea vero causativa, et omne causativum
 semper in causa subsistit, aliter enim nec causa
 causa est, nec causativum causativum; Deoque non
 accidit causalis esse, semper enim causa et ⁶ est,
 et erat, et erit; semper igitur causativa in sua causa
 subsistunt, et subsisterunt, et substituta sunt:
 proinde universitas in sua causa, quoniam causativa
 est, hoc est, suae causae particeps, aeterna est.
 Totius ergo ⁷ creaturae universitatem aeternam
 esse in Verbo Dei manifestum est. Disc. Huic con-
 clusioni contradicere non valeo, dum sine ulla ambi-
 guitate considero, omnes numeros in monade, et
 omnes lineas in centro aeternaliter et uniformiter
 subsistere. Et quamvis actu et opere numerantis et
 lineantis in varias numerorum species figurasque
 formentur, semper tamen in principiis suis, in mo-
 nade dico et centro, uniformiter permanent, nec
 unquam sine eis principia intelliguntur fuisse, nec
 in ipsis principiis fieri inchoasse, et dum ab eis
 multipliciter profluunt, uniformi tamen ratione
 aeterno atque incommutabili statu in eis esse non

desiunt. Mac. Simillimo verissimoque in
 exemplo. Testimonia quoque et sacrae Scri-
 pturae et sanctorum Patrum omnia in Deo esse a
 pertinent ⁸. Apostolus: *In quo vivimus,*
et ⁹ movemur, et sumus. In Deo enim suum
 excellentem et ante existentem in ipso nostri
 sententiae rationem; movemur autem in Deo
 dum praecedentem in ipso bene essendi ra-
 per virtutes bonae actionis. Porro in Deo v
 secundum praecedentem in ipso ¹⁰ semp
 vendi et existendi rationem. Et ne quis ac-
 ret, aliud nos esse, et aliud nostras
 nes, non dixit, in quo nostrae rationes
 et moventur, et sunt, sed dixit, in quo vivim
 movemur, et sumus. Nihil enim aliud nos sum
 quantum sumus, nisi ipsae rationes nostrae ac
 liter in Deo substitutae. Sanctus item Augu-
 in episcopalibus suis operationis divinae quadri-
 rationem exponens, secunda in Verbi Dei dis-
 tione non facta, sed aeterna esse affirmat; u
 solum secula, verum etiam omnia, quibus se
 peraguntur et implentur, voluit intelligi. Op
 inquit, *divina, quae secula creavit et gubernat*
diversiformi ratione distinguitur. Primo, quod in
Dei dispensatione non facta, sed aeterna su
nos Apostolo teste ante tempora secularia pre-
navit in regnum. Item alibi de Trinitate scr
 Verbum Dei, inquit, *per quod facta sunt omnia*
incommutabiliter vivunt omnia, non solum, qui
runt, verum etiam, quae futura sunt; nec tum
fuerunt, nec futura sunt ¹¹, sed tantummodo s
omnia unum sunt, et magis unum est. Item li
 mero de Deo Verbo: *Aliter, inquit, sub ipso s*
quae per ipsum facta sunt, aliter in ipso sunt et
ipsae est. Tanquam aperte diceret: *Aliter s*
 sunt, dum per generationem facta in generis
 formis, locis quoque, temporibusque ¹² visibili
 materiem apparent; aliter in ipso sunt, dum
 mortalibus rerum causis, quae non solum t
 verum etiam Deus sunt, aeternaliter intelligi
 Et ideo ait ¹³: ea, quae ipse est; non quod ali
 quae in Deo sunt, et Deus esse discuntur i
 unitatem naturae, et alia, quae per generatio
 mundum veniunt, sed quia una eademque
 natura aliter consideratur in aeternitate Ver
 aliter in temporalitate constituta ¹⁴ mundi.
 ctus ¹⁵ quoque Dionysius Aeropagita in capit
 perfecto et uno Deo loquens: *Unum, inquit, s*
quia omnia universaliter est; nullum enim exi-
est non participans unius. Et paulo post: *Ita*
hoc cognoscendum, quia secundum unum unius
que praecogitata ¹⁶ est species, unire dicitur
et omnium est unum exemplar, et si inermas
neque universitas, neque aliud aliquid ¹⁷ exist

VARIAE LECTIONES

¹ C. sint. ² A. enim. ³ A. eo. ⁴ A. itaque. ⁵ A. Dominus. ⁶ A. et causa. ⁷ A. igitur. ⁸ A. perhibent om. C. ⁹ et om. A. ¹⁰ bene essendi — in ipso om. C. ¹¹ nec tum in ipso — sunt om. A. et temporibus. ¹² Pro et ideo ait C. Qui deus nisi ea. ¹³ Conj., A. constituta C. constituit. ¹⁴ A. ¹⁵ A. praecogitata. ¹⁶ A. aliquid.

erit; omnia enim in seipso unum uniformiter praeambit, et circumprendit. His atque huiusmodi exemplis atque testimoniis in unum collectis, apertissime datur intelligi, omnia in Verbo Dei non solum aeterna, verum etiam ipsum Verbum esse. Quoniam vero et facta simul omnia, et aeterna esse in Verbo Dei sacrae Scripturae testimoniis planissime declaratur, Joannes Evangelista: *Omnia, inquit, per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Ecce, apertissime facta esse omnia in Verbo dicit. Sed, ne quis existimaret, facta esse solummodo, et non aeterna, sequitur: Quod factum est in ipso, vita erat. Ac si dixisset, quod factum est, sive in principalibus causis, sive in earum effectibus, in ipso Verbo, in quo rationes omnium aeternae sunt, vita erat. Item Apostolus: In quo creata sunt omnia, quae sunt in caelis et quae in terra, sive visibilia sive invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates; omnia ex ipso et per ipsum et in ipso creata sunt. Causas enim, ut ait beatus Maximus, eorum, quae facta sunt, habens ante secula praesubstitutis voluntate bona, secundum eas visibilem et invisibilem ex non existente substituit creaturam; ratione et sapientia secundum opportunum tempus et fecit, et facit, et quae universaliter sunt, et quae per singula — causam quidem angelorum creans produxisse credimus causam uniuscujusque complementum mundum, qui super nos est, essentialium et virtutum, rationem hominum, rationem uniuscujusque ex Deo esse accipientium — in se ipsum omnia recapitulans, hoc est consummans, per quem et esse, et permanere, et ex quo, quae genita sunt, quantum genita sunt, et ad quem genita sunt, manentia et mota participant Deum. Omnia enim participant, quod ex Deo facta sunt, proportionaliter Dominum, sive per intellectum, sive rationem, sive sensum, sive motum vitalem, sive essentialem et habitam opportunitatem, ut magno et divino manifestatori Dionysio videtur Areopagitae. Neminem itaque fidelium pieque sacram Scripturam investigantium dubitare oportet de eo, quod omnia in Deo Verbo et aeterna simul et facta sunt. Nam et vera ratio et sacrae Scripturae auctoritas in hoc unanimiter consentiunt, et non alia esse, quae aeterna sunt, et alia, quae facta, sed eadem sunt simul et aeterna et facta. Qua vero ratione aeterna sunt facta, et facta aeterna possimus intelligere, exigo a me non immerito explanare. Siquidem id ipsum aeternum et factum subsistere, videtur tibi verae rationi non convenire, et fortassis nondum ego ipse, quomodo hoc conveniat, ad purum dignosco. Disc. Incipe itaque de hac quae-*

stione, si quid dicendum, et inquirere et aperire.

9. MAC. Rationes omnium rerum, dum in ipsa natura Verbi, quae superessentialis est, intelliguntur, aeternas esse arbitror. Quicquid enim in Deo Verbo substantialiter est, quoniam non aliud praeter ipsum Verbum est, aeternum esse necesse est. Ac per hoc conficitur, et ipsum Verbum, et multiplicem totius universitatis conditae principalissimamque rationem id ipsum esse. Possunt etiam sic dicere: Simplex et multiplex rerum omnium principalissima ratio Deus Verbum est. Nam a Graecis λόγος vocatur, hoc est, verbum, vel ratio, vel causa. Inde, quod in graeco Evangelio scribitur: *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος* potest interpretari: *In principio erat Verbum*, vel in principio erat ratio, vel in principio erat causa. Quodcumque enim horum quis dixerit, a veritate non deviat. Nam unigenitus Dei Filius et Verbum est, et ratio, et causa. Verbum quidem, quia per ipsum Deus Pater dixit fieri omnia, immo etiam ipse est Patris dicere, et dictio, et sermo; sicut ipse ait in Evangelio: *Et sermo, quem locutus sum vobis, non est meus, sed ipsius, qui misit me.* Tanquam diceret aperte: Ego, qui sum sermo Patris, qui locutus sum vobis, non sum meus, sed locuentis in me Patris, et ex secretis substantiae suae sinibus me gignentis, et omnia per me, hoc est, gignendo me facientis. Ratio vero, quoniam ipse est omnium visibilium et invisibilium principale exemplar, ideoque a Graecis ἰδέα, id est species vel forma dicitur. In ipso enim Pater omnia, quae voluit fieri, priusquam fierent, vidit facienda. Causa quoque est, quoniam occasiones omnium aeternaliter et incommutabiliter in ipso subsistunt. Quoniam igitur Dei Filius et verbum, et ratio, et causa est, non incongruum dicere, simplex et in se infinite multiplex creatrix universitatis conditae ratio et causa Dei Verbum est. Ac sic recurreret, Dei verbum est simplex, et in se infinite multiplex creatrix universitatis conditae, et ratio, et causa. Simplex quidem, quia rerum omnium universitas in ipso unum individuum et inseparabile est; vel certe indivisa et inseparabilis unitas omnium Dei Verbum est, quoniam ipsum omnia est. Multiplex vero non immerito intelligitur esse, quoniam per omnia in infinitum diffunditur, et ipsa diffusio subsistentia omnium est. Attingit enim a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter. Item in Psalmo: *Velociter currit sermo ejus. Sermonem dicit Propheta verbum Patris, quod velociter currit per omnia, ut omnia sint. Ipsius enim cursus per omnia multiplex et infinita omnium subsistentia est. Hinc sanctus Dionysius in capitulo*

VARIAE LECTIONES.

¹ A ac. ² etiam om. A. ³ C sunt. ⁴ A aestimaret. ⁵ C Et apostolus. ⁶ Pro habens A homines. ⁷ A et non subsistentem. ⁸ Pro ratione: A et. ⁹ et om. A. ¹⁰ A eo quod. ¹¹ de eo om. A. ¹² et om. A. ¹³ sunt om. A. ¹⁴ A vera. ¹⁵ pro sunt A et. ¹⁶ A et facta et aeterna. ¹⁷ C possumus. ¹⁸ A sibi. ¹⁹ A scrium est. ²⁰ enim om. C. ²¹ C ex. ²² est om. A. ²³ A sermo est. ²⁴ ex om. A. ²⁵ Dei verbum om. C. ²⁶ ac si recurreret — et causa om. C. ²⁷ A definitur, ²⁸ usque om. A. ²⁹ A dixit.

de perfecto et uno : *Perfectum quidem est, inquit, non solum, ut per se ipsum perfectum secundum seipsum a seipso uniformiter segregatum, et totum per totum et perfectissimum, sed et plusquam perfectum, secundum omnium excellentiam, et omnem quidem multitudinem terminans; omni vero summitati superexpansum, et a nullo locatum aut comprehensum, sed extensum in omnia simul, et super omnia non deficientibus augmentis et infinitis operationibus. Perfectum iterum dicitur et velut non auctum et semper perfectum et ut indiminutum, ut omnia in se ipso superans et supermanans secundum unam et incessabilem per se superplenam et non minoratam largitatem.* Manet ergo in se ipso universaliter et simpliciter, quoniam in ipso unum sunt omnia. Attingit autem a sine usque ad finem, et velociter currit per omnia, hoc est, sine mora facit omnia, et fit in omnibus omnia, et dum in seipso unum perfectum et plusquam perfectum et ab omnibus segregatum subsistit, extendit se in omnia, et ipsa extensio est omnia. Hoc etiam nomine ipsius caelestis essentiae, quod est Cherubim, significari videtur. Siquidem Cherubim fusio sapientiae interpretatur, ut sapientes Hebraeorum tradiderunt. Ubi subtilissime intelligendum, quod fusio sapientiae, vel extensio, vel cursus, vel quoquo alio modo infinita verbi multiplicatio dicatur, non quasi in ea, quae prius erant, quam funderetur vel extenderetur vel curreret verbum Patris et sapientia, sed ipsius fusio, vel extensio, vel cursus praecedit omnia, et causa existentiae omnium est, et omnia. Quis enim veritatem consulens crederit vel cogitaverit, Deum praeparasse sibi locos, per quos sese diffunderet, qui nullo loco continetur, dum locus omnium communis sit? Ac per hoc locus locorum nullo loco capitur. Aut sibi praeparasse spatia localia seu temporalia, per quae sese extenderet, cursu suo curreret, qui omni spatio caret, et omnia tempora sua aeternitate superat? Aut quis dixerit, quod incredibile est, ipsi, Deo dico, ab alio veluti principio praeparata fuisse locorum temporumque spatia, seu qualiumcunque quantitatum intervalla, quae sua diffusionem implet, vel suo cursu perageret, vel sua extensione solidaret? Nec enim de natura ineffabili et superessentiali non solum dicere, verum etiam cogitare, falsisque imaginationibus fingere, et ridiculosissimum est et perniciosissimum. Non enim alia mors rationalis animae turpior pejorque est, quam talia monstra abominandaque idola de Creatore omnium cogitare, cum veritas ipsa in intellectibus pie quaerentium ac diligentium Creatorem suum intelligibili voce proclamet generaliter de omnibus quae sunt et quae non sunt, hoc est, quae sensu aut intellectu comprehendi possunt, et quae seorsum vel intellectu

superant, quorum esse est omni comprehensibili essentia carere, nihil aliud subsistere, praeter unius solius omnium causae participationem. Omne autem, quod participatur, et participacionem sui et participancia se praecedit. Deus igitur praecedit omnia, quaecunque se participant, et quorum essentia participatio ejus est. Hinc magnus Dionysius Areopagita in libro de caelesti Ierarchia, hoc est, episcopatu, quarto capitulo : *Primum, inquit, omnium illud dicere verum est, ut bonitate universalis superessentialis divinitas eorum, quae sunt, essentias substituens ad esse adduxit. Est enim hoc omnium causae et super omnia bonitatis proprium, ad comunionem suam ea, quae sunt, vocare, ut unicuique eorum, quae sunt, ex propria definitur analogia. Omnia igitur participant providentiam ex superessentiali et causalissima divinitate manantem. Non enim fortassis essent, nisi eorum, quae sunt, essentiae et principii assumptione. Existentia igitur omnia esse participant. Esse enim omnium est, superesse divinitas. Viventia autem eandem super omnem vitam vivificant virtutem, rationalia et intellectualia eandem super omnem et rationem et intellectum per se perfectam et ante perfectam sapientiam.* Audisti summi theologi Areopagitae Dionysii, clarissimi Athenarum episcopi, de participatione divinae essentiae sententiam, qua apertissime manifestat omnia quae sunt et quae non sunt, nihil aliud intelligenda, praeter divinae essentiae participationem; ipsam vero participationem nihil aliud esse, praeter ejusdem essentiae assumptionem. Non enim, inquit, fortassis essent, nisi eorum, quae sunt, essentiae et principii assumptione. Est igitur participatio divinae essentiae assumptio. Assumptio vero ejus sapientiae divinae fusio, quae est omnium substantia et essentia, et quaecunque in eis naturaliter intelliguntur. Audi etiam ejusdem de processione Dei per omnia, et mansionem in seipso in epistola, quam rescripsit Tito pontifici interroganti, quae sapientiae domus, quis crater, et qui cibus ejus et potus : *Duplicem, inquit, escam divina sapientia proponit : unam quidem solidam et manducabilem, alteram vero humidam et profusam. Et in cratere porrigi providens suas bonitates. Ipse igitur crater rotundus dum sit et repandus, symbolum est expansionis simul et in omnia circumventis sine principio et infinitae horum omnium providentiae. Veruntamen quoniam in omnia proveniens manet in se ipsa, et stat immutabili naturae similitudine, et perfectissima inremeabiliter se ipsa collocata uniformiter et fixe, sic crater stat. Aedificans autem sapientia domum sibi dicitur, et in ipsa solidus escas et potus et cratera proponens : sic esse divina divinitus symbola facientibus clarum, quia et providentia perfectissima est ipse essendi et bene essendi omnia causalis, et in omnia procedit,*

VARIAE LECTIONES.

¹ et om. A. ² A determinans. ³ A ergo. ⁴ C fecit. ⁵ C fecit. ⁶ A quia. ⁷ A vel credibilium. ⁸ A atque. ⁹ A periculosissimum. ¹⁰ enim om. A. ¹¹ A et. ¹² A vel. ¹³ A essentia comprehensibili. ¹⁴ participationem — et om. C. ¹⁵ Sic C; A divinitatis. ¹⁶ C rationalia. ¹⁷ ipsam vero participationem — assumptionem om. A. ¹⁸ est sapientiae. ¹⁹ A Ipsius. ²⁰ horum om. C. ²¹ C ut.

uni fit et continet omnia : et iterum ¹ ipse in A in tantum valet, ut nullo alio modo consulta rati-
 r excellentiam nullum in nullo per nullum nis virtute possit solvi, ut arbitror. Si enim ipse,
 l exaltatur omnibus ipse in se ipso similiter qui causalis est essendi ¹⁸ et bene essendi omnia, et
 valiter existens et stans et manens, et sem- in omnia procedit, et in omni creatura fit, et continet
 ndum eandem sic se habens, et nullo modo omnia : quid aliud restat, nisi ut intelligamus
 ipsum factus, neque propria gravitate et in- sapientiam Dei Patris, de qua talia praedicantur, et
 abili mansione et bonitate relictus ², sed et in causam creatricem omnium esse, et in omnibus,
 totas et perfectissimas providentias optime ope- quae creat, creati et fieri, et omnia, in quibus crea-
 ! proveniens in omnia, et manens in se ipso, et tur et fit, continere? In omnibus enim, quodcumque
 mper motus. Animadvertite, quod ait, in om- vere intelligitur esse, nil aliud est nisi sapientiae
 xedit, et in omni fit. Quod etiam alibi declarat creatricis multiplex virtus, quae in omnibus subsistit.
 Audendum vero et hoc de veritate dicere, quia Si enim intellectu creatricem sapientiam ab omni-
 mium causalis bono et optimo omnium amore bus, quae creat, substraxeris, in nihilum omnino
 ellentiam amatoriae bonitatis extra se ipsum redigentur, nullaque essentia, nulla vita, nullus sen-
 nia, quae sunt, providentiis, et veluti in boni- sus, nulla ratio, nullus intellectus, et omnino nullum
 dilectione, et amore fovet et exuperat omnia, B bonum remanebit. Quod etiam sanctus pater ¹⁶ Augu-
 bus remotus ³, ad hoc ⁴ in omnibus deducitur ⁵ stinus in libris ¹⁷ Confessionum suarum videtur in-
 m mente excedentem superessentialem poten- telligere, sermonem dirigens ad ipsam veritatem,
 omversibilemque suam. His etiam favet ejus- divinam videlicet ¹⁸ sapientiam : *Et inspexi*, inquit,
 nysii sententia, quam ex theologicis com- *cetera intra te, et vidi, nec omnino esse, nec omnino*
 is ⁶ sanctissimi ⁷ Jerolhei sumpsit : *Omnium, non esse* ¹⁹. *Nec omnino esse, quia non sunt, quod tu*
 :ausa et repletiva Jesu deitas partes universi- *es, nec omnino non esse, quia a te sunt*. Quibus ver-
 tonas salvans ; et ⁸ neque pars neque totum bis insinuat, omnem creaturam omnino per se con-
 tum et pars, ut omne et partem et totum in sideratam nihil esse. Quicquid autem in ea intelli-
 sa coambiens et supereminens et excellens. Per- gitur subsistere, ex participatione creatricis verita-
 idem est in imperfectis ut perfectio principalis: tis subsistit. Si enim omne verum ex veritate
 ta vero in perfectis tanquam superperfecta ⁹, verum ²⁰, et sola veritas permanet, cetera autem
 rfecta forma formificans in informibus tan- moventur, sola igitur veritas in omnibus veris sub-
 rma principalis. Informis in ipsis formis sistit. Moventur autem, dixi, quia per se ipsa non
 i superformis, essentia totius essentiae in- subsistunt, sed ad nihilum vergunt ; virtute vero
 tata supergrediens, et superessentialiter om- C veritatis providae, quae in iis subsistit, ne ad nihil-
 ia remota, tota principia et ordines destinans, um ruant, prohibentur et stant ²¹. Si ergo ipsum
 rincipio et ordini supercollocata ¹⁰, et man- Verbum Dei et omnia facit, et in omnibus fit, et hoc
 eorum, quae sunt, et seculorum, et super se- ex verbis praedicti patris Dionysii aliorumque po-
 ante secula plena in indigentibus, superplena- test approbari : quid mirum, si cuncta, quae in ipso
 udinibus, arcana, ineffabilis super animum, Verbo intelliguntur subsistere, aeterna simul et facta
 am, super essentiam, supernaturaliter habet credantur et cognoscantur esse? Quod enim de
 urale, superessentialiter superessentiale. Sof- causa praedicatur, qua ratione non etiam de causa-
 iaec, ut arbitror, bene intelligentibus ad cod- tivis praedicari possunt ²², non invenio. Omnia igitur,
 dum, quod divinae bonitatis in se ipsa ¹¹ per- quae sunt, et aeterna simul et facta non incongrue
 causa omnium incommutabilis sit. Processio dicuntur, dum in eis fit ipsa sapientia, quae ea fa-
 us et ineffabilis motus effectus omnium ¹² cit, et causa, in qua et per quam et aeterna et facta
 porro ejus participatio et assumptio nil aliud sunt, in eis aeterna et facta est. Disc. Valde miror,
 omnium essentia. Et intentus perspice, quod et stupefactus veluti exanimis haereo. Illis enim rati-
 a et providentia perfectissima est omnium ¹³ onibus attrahor, quoniam verisimiles sunt, et san-
 et bene essendi omnia causalis. Non ergo D ctorum Patrum testimoniis sacraeque Scripturae
 providentia omnium ¹⁴, et alia causa com- corroboratae. Sed iterum nutans retrahor; ac mox
 ed unus atque idem Deus et providentia per- in tenebras densissimas cogitationum ²³ mearum
 ca est omnium, et essendi et bene essendi relabor. Non est ²⁴ enim acies mentis meae ad praesen-
 causalis. Quod autem sequitur, et in omnia- tis quaestionis altitudinem intuendam penitusque
 l, et in omni fit, hoc est, in universitate penetrandam idonea. Audiens quippe ²⁵ illud : *Qui*
 teit, et continet omnia, ad solvendam prae- *fecisti mundum de materia informi*, non aliter cogi-
 naestionis, de qua nunc agitur, nodositatem tabam, nisi quia mundus visibilis et invisibilis de

VARIAE LECTIONES

) et iterum C erit enim. ² A restrictus. ³ A remoto. ⁴ A adhuc. ⁵ deducitur om. A. ⁶ C con-
⁷ A scientissimi. ⁸ et om. A. ⁹ super om. A. ¹⁰ C supercollata. ¹¹ in se ipsa om. A. ¹² A om-
 lectus. ¹³ Pro omnium A ipse est. ¹⁴ omnium om. C. ¹⁵ A et essendi. ¹⁶ pater om. A. ¹⁷ A li-
¹⁸ A scilicet. ¹⁹ nec omnino non esse om. A. ²⁰ verum om. A. ²¹ et stant om. A. ²² Sic C ; A
²³ A cognitionum. ²⁴ est om. C. ²⁵ Pro quippe C inquit.

a infirmi, quam Deus de omnino nihilo veluti A
 cium quoddam suae operationis creavit, factus
 tur, et erat, quando totius mundi universitas
 erat. Ac per hoc in primordiis conditionis suae
 minino nihilo in informem processit materiem,
 consequenter per genera et formas ceterosque
 neros naturales ad perfectionem quandam Creato-
 soli cognitam pervenit ¹. Nec hoc per morulas
 mporum factum fuisse a sancto patre Augustino
 Exemero suo suasum est. Non enim in tempore,
 praecedit informitas forinam, sed naturali ordine,
 quo causa praevenit effectum. Nempe vox et ver-
 bum simul ex ore loquentis prodeunt; et tamen an-
 tervenit vox verbum, non quidem tempore ², sed
 causa. De voce enim efficitur verbum, de verbo au-
 tem nullo modo vox. Ita rerum omnium informitas
 et formatio atque ³ perfectio naturali quadam praec-
 cessione ⁴ et sequentia, non autem temporum ⁵ in-
 tervallis, distincte simul et semel de nihilo in es-
 sentiam voluntate Creatoris adductae sunt. Et haec
 erat mea fides, meaque quantulacunque intelligentia.
 At nunc aliter a te audio, quae multum me movent,
 et ab his, quae hactenus tenebam, firmiter, uti mihi
 visum est, invitum revocant. Praesens enim ratioci-
 natio, ut reor, nil aliud videtur velle suadere, nisi
 ea, quae de nihilo putabam esse facta, et nullo
 modo aeterna — erat enim, quando non erant,
 ut arbitrabar, ac per hoc acceperant, quod non ha-
 buerant — aeterna simul et facta esse. Quod valde
 contrarium opinor. Et merito; nam haec ⁶ sibi-
 met videntur opponi, aeterna factis, et facta aeternis.
 Quae enim aeterna sunt, nunquam incipiunt esse ⁷,
 nunquam desinunt subsistere, et non erat, quando
 non erant, quia semper erant; quae autem ⁸ facta
 sunt, principium facturae suae acceperunt. Inchoa-
 verunt enim esse, quia erat, quando non erant; et
 desinent esse, quia ⁹ inchoaverunt habere. Vera
 siquidem ratione consultata omne, quod incipit tempo-
 raliter esse, non sinitur semper permanere. Necesse
 quidem est ad finem vergere, in quo cogitur, quod
 tempore incipit esse, perire. Et nemo aestimet, me
 velle suadere reditum ad nihilum eorum, quae tempo-
 raliter ex materia per generationem in mundo
 fiunt; hoc enim summum fieret malum. Solutionem
 vero eorum in ea, ex quibus componuntur, et in
 quibus subsistunt, dico. Nam et humana corpora
 ceterorumque animalium, dum solvuntur, perire
 dicuntur; non tamen ad nihilum rediguntur, sed in
 catholica elementa revertuntur ¹⁰. Et hoc generali-
 ter de universitate hujus mundi visibilis intelligitur.
 Nec incongrue. Nam quoniam principium essendi
 accepit, essentiae suae terminum inevitabiliter acce-
 pturus est. Sicut enim ¹¹ erat, quando non erat, ita
 erit, quando non erit. Psalmista testante aeter-

num rerum conditorem proclamante ¹²: *Opera manuum*
tuarum sunt caeli; ipsi peribunt, tu autem perman-
bis; et omnes sicut vestimentum veterascent, et sicut
opertorium mutabis eos, et mutabuntur, tu autem
idem ipse es, et anni tui non deficient. Ipse etiam con-
 ditor omnium: *Caelum, inquit* ¹³, *et terra transibunt,*
verba autem mea non transient. Si autem maxima
 spatio, pulcherrimaque sublimitate siderum, et
 purissima subtilitate naturae, statu astrorum consita,
 cursu planetarum harmonica ¹⁴, luminis semper plen-
 pars mundi peritura sit, teste Scriptura, nunquid
 putandum, interiores partes, ac multo inferiores per-
 mansuras? Melioribus enim intereuntibus inferioribus
 non interire impossibile est, et dum auferitur, quod
 continet, quod continetur, manere vera non sine
 ratio. Hoc autem dicimus ad differentiam eorum
 quae aeterna sunt, ab his, quae sunt facta ¹⁵. Non
 enim parva distantia est inter ea, quae nec incipiunt
 esse, nec desinunt, et ea, quae inchoant esse,
 non possunt semper manere ¹⁶. Non igitur sine causa
 acies mentis minus talia intelligentium repercutit
 quando ei aeterna esse facta, et facta aeterna suade-
 tur. Nam non facile crediderim, te consentire his
 qui volunt intelligere, multa ex his, quae facta sunt
 ino paene omnia semper mansura ¹⁷, ac per hoc
 futura esse aeterna. Verbi gratia, universitas is-
 ta, quae constat ex caelo et terra, quatuor elementis
 speciem orbis absoluti conglobata, mundique nomi-
 vocitata, et de nihilo facta est, ut aiunt, et aeterna
 liter mansura, praeter quasdam suas particulas, hoc
 est, corruptibilia corpora, generationi et corruptioni
 subjecta, quae negare ¹⁸ non possunt peritura; ce-
 lum vero cum suis sideribus semper fore, sive
 lubile sit, sive moveri desinat. In hoc namque sen-
 eorum variatur, quibusdam affirmantibus sta-
 mutabilium futurum, quibusdam vero natura
 motum elementorum semper non cessaturum. Illi
 quidem sequentes quod scriptum est: *Erunt omnia*
quieta, et hoc de statu mutabilium intelligentes; illi
vero: Contentum caeli quis dormire faciet? de aeterno
 mutabilium motu dictum esse accipientes. Harmonia
 siquidem caelestis sine motu aetherae sphaerae om-
 niumque siderum quomodo poterit concinere, cum
 musica semper in motu sit, quemadmodum geome-
 tria in statu? Terrenam quoque molem suam pro-
 priam quantitatem semper habituram indubitanter
 affirmant, sequentes quod scriptum est: *Generatio*
venit, generatio vadit, terra vero in aeternum stat
 eo excepto ¹⁹, quod superficies ejus undique plan-
 bitur, ut pulchrior, quam nunc est, efficiatur,
 veluti nova quadam partium aequalitate renovi-
 non ut intereat, quod nunc est, sed ut mutata
 melius quantitas ejus et aequalitas permaneat. Et
 etiam de caelo volunt intelligi, hoc est, quod

VARIAE LECTIONES.

¹ C pervenire. ² C temporum. ³ A et. ⁴ A processione. ⁵ A tempore et. ⁶ C haec nam. ⁷ A et
 vero. ⁸ C quod. ⁹ A revertuntur elementa. ¹⁰ enim om. C. ¹¹ Corr., A aeternoque rerum
 ditore proclamante; C aeternum rerum conditorem proclamans. ¹² inquit om. C. ¹³ et om. C. ¹⁴ A
 uici. ¹⁵ A facta sunt. ¹⁶ A permanere. ¹⁷ A permansura. ¹⁸ Sic AC. ¹⁹ A exemplo.

tudo, in qua nunc sensibus corporeis arridet, A mundi cumulabitur ¹ absque ullo globatae purae stellataeque picturae interitu, quoniam est, ut aiunt: *Erit caelum novum et terra caelos autem perituros* non de superioribus partibus, verum de spatiis hujus aeris infra intelligunt, ut quemadmodum in diluvio versa aquam, ita in ² mundi fine vertantur ³ in flammam omnium vero animalium et fruticum arborum, quae intra circulum lunae continentur, adinem cessaturam non solum non denegant, etiam affirmant. Spatia item aeris et aetheris agenda fore arbitratur: aetheris quidem in possessionem beatorum angelorum hominibus sibi similibus, aeris vero inferioris circa B undique diffusi in aeternum carcerem aeternas flammis, localiter visibiliterque arsuras, ab diabolo cum membris suis, hoc est, ab angelis, similibusque sibi hominibus. Ac per hoc quoniam ⁴ omnem creaturam et temporalem et esse et futuram agitant, loca et tempora, hoc est, mundi motumque ejus morularum intervallis diu semper esse mansura non dubitant. His utrumvis falsis opinionibus conantur asserere, se non erant, et inchoaverunt esse, et facta aeterna dici posse, quia semper in eodem mundo quo temporaliter creata sunt, manebunt, principio non carent, sine carere arbitrantur, ut et facta sint, quia esse inchoavere, et C, quia non desinent subsistere. Veruntamen talibus opinionibus, quas vera deridet ratio, nitere aestimarim, neque talem aeternitatem, verius dicam, semiaeternitatem praedictis tuis vis suasisse, neque sic et facta simul et aeterna esse; sed altiori naturarum contuitu ultra humaniones, modo quodam adhuc nobis incognito, mundi arcanorum adyta penetrare te sentio, vestrum, qui talia scrutati sunt, altius sequendo. Aiunt enim, naturam hujus mundi sempiternam, quia incorporea est et incorruptibilis, vero, quibus constat, peritura, hoc est, omne, et eo est compositum. Et quia in eo nullum est, quod non sit ⁵ compositum, et omne iterum solvetur in ea, ex quibus componitur; D iterum mundus iste visibilis corporeus compositus, sola simplici natura manente. MAG. atiocinationibus humanarum opinionum longe te distantium quondam me deceptum esse non possum, quia deceptus sum. Illis enim vis, aut pene omnibus rudis jam assensum habet, quadam similitudine veri, carnalibusque vis, ut multis evenit, seductus. Nunc vero,

VARIAE LECTIONES.

nundi ut cumulabitur. ² in om. A. ³ A vertentur. ⁴ omnium vero — generationem om. A. ⁵ quomodo. C. ⁶ compositum. Et — sit om. C. ⁷ A fingi solent. ⁸ A quas. ⁹ A vero convertens. ¹⁰ Ceteris partibus. ¹¹ C te sine. ¹² solum om. A. ¹³ A inchoari. ¹⁴ esse om. AC, add. ex conj. ¹⁵ Aeternam om. A. ¹⁷ A praetermittantur.

dolore fieri non poterit. Qui enim in tenebris A
spississimis constituti ortum lucis futurae ¹ sperant,
non omnino tristitia opprimuntur; siu autem lux,
quam sperant, ab eis ² auferatur, non solum in te-
nebris, verum etiam in multa poena resident, ablato
ab eis bono, quod speraverant, vel ut omnia, quae
a te de talibus dicta sunt, ab his, qui minus intelli-
gunt, omnino falsa esse judicentur, et in pristinas
opiniones, quas nec adhuc volunt deserere, veluti
veras his contemptis relabantur. Proinde naturalibus
exemplis, quibus nisi nimia stultitia excaecatus ne-
mo resistit, primo ratiocinationis via incipienda est.

11. **MAG.** Num peritus es artis arithmeticae? **Disc.**
Peritus, ni fallor; eam namque ab infantia mea ³
didici. **MAG.** Definisti igitur eam aperte ac breviter.
Disc. Arithmetica est numerorum scientia, non quos,
sed secundum quos numeramus. **MAG.** Cautè ac vi-
gilanter arithmetica ⁴ definisti. Nam si simplici-
ter definires arithmeticae numerorum scientiam,
omnes numeros generaliter comprehenderes, ac per
hoc definitio non staret. Non enim disputat ars illa
de omni genere numerorum, sed eos tantum nume-
ros considerat, quos in sola scientia et intellectu
novit esse, et secundum quos cetera numerorum
genera numerantur. Nam non ⁵ numeros anima-
lium, fructuum ⁶, herbarum, aliorumque corporum
seu rerum ad scientiam arithmeticae artis pertinere
sapientes dicunt; sed solos intellectuales, invisibiles,
incorporales, in sola scientia constitutos, in nullo
vero subjecto praeterea ⁷ substantialiter positos,
arithmeticae attribuant. Siquidem ⁸ non ita in
scientia vel intellectu, vel ratione, vel memoria, vel
sensibus, vel figuris perspicuntur, ut substantialiter
unum sint ipsi cum his, in quibus videntur.
Propriam namque substantiam possident seipos ⁹.
Nam si ejusdem substantiae essent, non secundum
eos, sed de eis scientia et intellectus et ratio judica-
rent. **Ars** autem et **judex** id ipsum esse non possunt.
Hoc enim de solo Deo Verbo recte dicitur, qui et
judex est et ars sui Patris. Vigilanter itaque, ut dixi,
a te additum est, non quos, sed secundum quos nu-
meramus. Eos siquidem in nullo subjecto corporeo
vel incorporeo inspicimus; sed ultra omne sub-
jectum solo intellectu in sapientia et scientia cer-
nuntur, suae divinae naturae excellentia ab omni-
bus, quae secundum eos numerantur, absoluti. **Disc.**
Haec saepe cogitavi, et ad purum, ut arbitror, per-
spexi. **MAG.** Estne igitur ars illa naturalis? **Disc.**
Etiam, et nulla naturalior, siquidem non solum alia-
rum trium matheos sequentium se partium, hoc
est, geometriae, musicae, astrologiae immobilitate
subsistit fundamentum, primordialisque causa atque
principium, verum etiam omnium rerum visibilium
et invisibilium infinita multitudo juxta regula nu-

merorum, quas ¹⁰ arithmetica contemplatur, substan-
tiam accipit, teste primo ipsius artis repertore Pythago-
ra, summo philosopho, qui intellectuales numeros sub-
stantias rerum omnium visibilium et invisibilium esse
certis rationibus affirmat. Nec hoc Scriptura sacra
denegat, quae ait, omnia in mensura, et numero, et
pondere ¹¹ facta esse. **MAG.** Itaque si naturalia
quaeris exempla praedictae artis, immo etiam nu-
merorum, quos ipsa comprehendit, naturam regu-
lasque diligenter inspice, ut ad eorum, quae tibi
luctantia inter se, sibi que oppugnantia putantur ¹²,
notitiam Deo duce pervenias. **Disc.** Exempla arithme-
ticae libenter accipio. Ea namque nec fallit nec falli-
tur. Quamvis enim saepe minus intelligentes in
ipsa fallantur ¹³, non artis culpa, sed incaute de
tractantium judicanda est hebetudo. Numerorum
itaque, quorum scientia arithmetica est, monada
esse principium non dubitas, ut opinor. **Disc.** Quis
quis in hoc haesitat, arithmeticus non est. Est enim
principium, et medium, et finis omnium numerorum
monas, id est unitas, omniumque terminorum to-
tum, et pars, et omnis quantitas. **MAG.** Dic itaque.
Num omnes numeri, quos ratio, quantum vult, mul-
tiplicare potest, causaliter in monade sunt et aeter-
naliter? **Disc.** Non aliter vera docet ratio; in ea
enim causa, in ea enim causaliter sunt, quia omnium
numerorum subsistit principium, et ibi omnes
unum ¹⁴ sunt individuum simpliciter, hoc est, uni-
versaliter, et multipliciter sola ratione, non autem
actu et operatione, neque unum ex multis cumula-
tum, sed unum sua simplici ¹⁵ et multiplici singu-
laritate praeditum, ita ut et omnes numeri in ea
sint simul et simpliciter secundum causam, et ipsa in
omnibus multipliciter ineffabili distributione intelli-
gatur secundum substantiam. Ipsa est enim omnium
numerorum causa et substantia, et dum statum
immutabilem suae naturae non deserit, se ipsam in
omnes multipliciter diffundit; aeternaliter vero in
ea subsistunt, quoniam in ea esse temporaliter non ¹⁶
incipiunt. Nam non erat unitas multiplicibus om-
nium numerorum rationibus, in quibus subsistunt,
carens ¹⁷. Quis autem pure intelligentium monada
dixerit inchoasse, cognoscens eam in infinitum ten-
dere? Quomodo enim potest fieri infinita progressio
a finito principio? Infinitum enim ab infinito procedit,
a finito vero nil infinitum. Et si quis dixerit,
quomodo hoc stare potest, cum etiam in ipsis nu-
meris multa infinita a finitis inchoantia videamus?
ex binario siquidem, qui finitus numerus est, omnes
duplices nascuntur, et in infinitum protenduntur;
similiter a ¹⁸ ternario finito omnes triplices initium
sumunt, et finem multiplicationis suae nesciunt; et
ut breviter dicam, nullus numerus est suis quantita-
tibus finitus, seu solis monadibus, a quo multiplex

VARIAE LECTIONES.

¹ futurae om. A. ² A ab eis, quam sperant. ³ mea om. A. ⁴ Sic C; A arithmeticae numerorum
definisti. ⁵ A Non enim. ⁶ C fructuum. ⁷ praeterea om. A. ⁸ A Num. ⁹ seipos om. A. ¹⁰ A quos.
¹¹ A et pondere et numero. ¹² Sic AC; f, videbantur? ¹³ A falluntur. ¹⁴ unum om. A. ¹⁵ A sua et sim-
-plici. ¹⁶ non om. A. ¹⁷ A carens, in quibus subsistunt. ¹⁸ A ex.

quidam in infinitum non profluat: huic respondendum est ¹, omnes ² isti numeri partibus suis finiti, ex quibus multiplices procedunt in infinitum, in ipsa monade, ubi omnes unum sunt, infiniti sunt. Proinde aut in monade esse negabit omnes numeros, et in suis multiplicationibus extra eam finitos esse affirmabit; aut si hoc affirmare non poterit, vera ratione resistente, necessario fatebitur, omnes numeros partibus suis finitos, in monade infinitos subsistere et ³ uniformiter aeternos. Siquidem non ubi fons apparet, ibi ⁴ aqua incipit esse, sed aliunde per occultos poros sensibusque infinitis longe ante manat, priusquam in fonte appareat. Ac per hoc, quemadmodum abusive dicitur fons, ubi primo visibiliter surgit; longe enim ante erat in secretis terrae, sive oceani, sive alibi ⁵, ubi invisibiliter latebat; latex enim a latendo in venis terrae dicitur: ita et numeri, quorum multiplicatio sicut ⁶ aliae proportiones in infinitum profluunt, non ab ipsis finitis numeris, qui primum contemplanti animo apparent, sed ab ipsis rationibus aeternis et infinitis, in quibus causaliter subsistunt, originem ducunt. In monade autem sunt; in monade ergo infiniti sunt; ex qua infinitus omnis numerorum cursus procedit, et in quam desinit. Et ut majori argumento utamur, unitatem nunquam inchoasse affirmantes, diligenter animadvertite ⁷. Si unitas, quae ⁸ a Graecis dicitur monas, omnium numerorum principium est, et medium et finis; ab ipsa siquidem procedunt, per ipsam moventur, ipsam petunt, in ipsam desinunt; et nemo sapientum ambiget, quod ita sit: non alia erit unitas, ex qua numeri profluunt, et per quam moventur ⁹, et alia, quam petunt, et in quam finiuntur, sed una atque eadem, quia est et ¹⁰ principium, medium, et finis. Proinde numeri a suo progredientes principio, non aliunde nisi a suo fine progrediuntur. Non enim ¹¹ aliud est eorum principium et ¹² aliud finis, sed una atque eadem unitas. Ac per hoc necessario conficitur, ut, si in infinitum protendantur ¹³ finem, ab infinito principio protendi incipiant; finis autem infinitus est omnium numerorum unitas eadem; igitur est omnium numerorum infinitum principium. Et si omnes numeri aeternaliter et incommunicabiliter in ¹⁴ principio suo subsistunt, in fine suo aeternaliter et incommunicabiliter subsistere necessarium est ¹⁵. Et quemadmodum non erit finis siue desinentibus in eternum, ita non erit ¹⁶ principium sine inchoantibus ab eo actu et operatione intelligentiae ¹⁷. Aeternaliter ergo in monade omnes numeri subsistunt, et dum ab ea profluunt, in ea esse non desinunt, quoniam statum suum naturalem deserere non possunt. Nam sive multiplicentur ¹⁸ sive resolvantur,

A ab ea veniunt, et in eam redeunt secundum regulas disciplinae, quae eorum rationes intuetur. At si ita est, nemo nisi impudens contradicet, aeternos in unitate numeros suis rationibus subsistere; et si quis intentus inspexerit ¹⁹, ipsas rationes sempiternas esse non dubitabit. Mac. Arithmeticae disciplinae non ignarum te esse perspicio. Hactenus enim quicquid a te de ipsa prolatum est, vera ratio praedicat, ac sic, et non aliter esse confirmat. Sed ut firmiter de numerorum aeternitate in monade perdoceas, eorum rationes, quas aeternas atque immutabiles ²⁰ asseris esse, breviter edissere atque aperte. Disc. Prima progressio numerorum est a monade, et multiplicationis auspiciis *δύας*, id est ²¹, binarius, secunda *τριάς*, ternarius, tertia *τέτρας* ²², quaternarius, deinde omnes termini suis sedibus constituti. Et est quidem binarius omnis paritatis origo sub intellectum cadentis, ternarius vero imparitatis. Ex quibus, paritate dico et imparitate, omnes species numerorum procreantur, sive simplices sint, sive compositi. Simples sunt par, et impar; compositae, quae ab his duobus constituuntur, pariter par, pariter impar, impariter impar ²³. Videsne, quantum impossibile est, hunc numerorum progressionis ordinem aliter fieri, aut in alium modum moveri? Nullus enim alius numerus, naturali ordine constitutus, primae processionis ad unitatem obtinet locum, nisi binarius; nec secundae, nisi ternarius; nec tertiae, nisi quaternarius; et unusquisque numerus suam praedem naturalem possidet, quam C nullus numerus suum praedem ipsum, cujus locus est, occupare sinitur. In ipsa vero unitate simul omnes numeri sunt, et nullus alium praecedat vel sequatur, quoniam omnes unum sunt. Neque tamen naturalem suum ordinem, quo in suis multiplicationibus continentur, immutabiliter haberent, si non ipsorum aeternaliter immutabilis causa in unitate praecederet. Similiter de duplis, quorum princeps est binarius, et triplis, quos praecedit ternarius, et quadruplis, qui ex quaternario incipiunt, omnibusque multiplicium speciebus intelligendum, quod unaquaeque earum a proprio suo principio inchoat, et in infinitum tendit. Duplex autem proportio, seu triplex, seu quadruplex, seu alia talium proportionum in unitate specialiter atque distincte non intelligitur, siquidem in ea omnes multiplices et simul sunt et unum sunt ²⁴, et unum multiplex et simplex; simplex quidem natura, multiplex vero rationibus, secundum quas ordinem suum in multiplicationibus immutabilem accipiunt. Quid dicam de mirabili atque divina superparticularium, et superpartientium, et multiplicium superpartientium constitutione et proportione, quas sin-

VARIAE LECTIONES.

¹ est om. C. ² omnes om. A. ³ et om. A. ⁴ A Siquidem ubi fons apparet, non ibi aqua. ⁵ sive alibi. om. C. ⁶ A sive. ⁷ C autem adverte. ⁸ A unitasque. ⁹ et per quem moventur om. A. ¹⁰ et om. A. ¹¹ enim om. A. ¹² et om. A. ¹³ C protenduntur. ¹⁴ in om. A. ¹⁵ est om. C. ¹⁶ A erit. ¹⁷ A intelligentiae proficisci aeternaliter. ¹⁸ A multiplicentur. ¹⁹ A perspexerit. ²⁰ A unum numerabilis. ²¹ Corr.; A item. ²² Pro *τέτρας* A post. ²³ C impariter par. ²⁴ A et unum sunt et simul sunt.

gulationem species ab unitate accipiunt? Quid de proportionalitatibus, quas in proportionibus, inque differentiis terminorum contemplantur, in quibus ineffabilis atque divinae virtutis est constantia, ut nullus sapientiae secreta penetrans eas non aeternas esse contendat? Si autem ¹ recta definitio est veri, quae dicit, verum esse quod semper manet; quod autem semper manet ², aeternum est: rationes ³ numerorum verae sunt, quia semper immutabiliterque ⁴ manent, ac per hoc aeternae sunt. De quibus quisquis diligenter scire desiderat, magnifici Boethii de Mathesi libros intentus legat. Item de numerorum aeternitate in principio suo, id est, in monade, brevissimum accipe argumentum. Si unitas numerorum est unitas, nunquam erat unitas sine numeris, quorum est unitas. Item si numeri ex monade veluti ex quodam fonte inexhausto proficiunt, et in eam, quantumcumque multiplicentur, desinunt, non ab ea quidem profluerent, si ante eorum fluxum in ea causaliter non ⁵ substituerent ⁶, nec in eam desinere appetere, si non in ea suas causas aeternaliter permanere naturali motu cognoscerent, ad quas semper redire non cessant per eodem gradus, quibus ad eadem profluxerant, analyticis regulis, per quas omnis inaequalitas ad aequalitatem revocatur. Analyticas autem regulas in fronte secundi tractatus Matheseos magnifici Boethii studiosus quisque talium mirabili naturarum indagatione reperiet. Si autem quis dixerit, et unitatem numerorum, et ipsos numeros simul esse inseparabiliter, quoniam inter ea, quae simul et inseparabiliter sunt, non incongrue connumerantur, non negandum, imo etiam fatendum; sed non ideo aeterna esse, principioque carere credendum vel intelligendum. Multa enim sunt, quae simul incipiunt esse, non tamen ideo simul ⁷ aeternaliter coguntur subsistere. Nam et materies et forma, et vox et verbum simul incipiunt, simul desinunt, nec tamen aeterna sunt. Si enim aeterna essent, nec inciperent, nec desinere essent, et multa id genus. Respondendum, senarius numerus ab unitate et multiplicatione aliorum numerorum non secluditur, praesertim cum solus in cardinalibus, hoc est, in prime versus numerorum ab uno usque ad decem, perfectus sit; suis namque partibus perficitur, sexta videlicet, et tertia, et dimidia. Sexta quidem unum est, tertia duo, dimidia tria, quae simul compactae senariam faciunt ⁸ quantitatem. Unum siquidem, et duo, et tria sex sunt ⁹. Est et alia ratio, quae miro modo senarii numeri perfectionem insinuat, quae primum versus numerorum suis partibus ordinate constitutis perficit. Sexta pars ejus unum primum numerorum obtinet locum, tertia duo secundum, dimidia tria tertium, dimidia et sexta quae sunt tria et unum,

A quartum, dimidia et tertia, quae sunt tria et duo, quintum; partes ejus omnes simul conjunctae, quae sunt unum, duo, tria, sextum, seipsum videlicet, complent; totus cum sua sexta, hoc est, sex et unum septimum, totus cum sua tertia, hoc est, sex et duo octavum, totus cum sua dimidia nonum, hoc est ¹¹, sex et tria, quibus si unum addatur, in quo omnium numerorum finis constituitur, denaria quantitas perficitur. Si ergo perfectus iste numerus, senarius videlicet, in unitate numerorum constituitur ¹², videat, qui dicit, eum aeternum non esse, cum in ipso omnium conditor opera sua perfecit. Ubi notandum, quod non ideo senarius numerus perfectus est, quoniam in eo Deus euncta, quae creare voluit, consummavit, sed ideo ¹³ omnia ¹⁴ opera sua condidit, ut perfectione numeri operum suorum perfectionem significaret. Hoc igitur maximum ac divinissimum exemplar, in quo fecit Deus opera sua, nunquid credibile aut verisimile est temporaliter inchoasse, dum in eo non solum, quae in temporibus sunt, verum et ipsa tempora, et quae ultra tempora subsistunt, ab opifice omnium constituta sunt? Proinde nemo sanum sapiens de aeternitate numerorum dubitabit, solius senarii numeri argumento utens. Nam quod de aeternitate illius intelligitur, de aliorum similiter perennitate intelligendum est ¹⁵. Siquidem non de solo senario, de universitate vero generaliter omnium numerorum dictum est: *Omnia in mensura, et numero, et pondere fecit Deus*. At si loca et tempora intra omnia, quae Deus fecit, connumerantur, necessario intellectuales numeri, in sola scientia substituti, loca et tempora naturae suae perpetuitate praecedunt, et intra ea, quae simul et aeterna et facta sunt, computantur; aeterna quidem sunt in monade, in multiplicationibus vero sui ¹⁶ facta. *Mac. De aeternitate numerorum in monade satis est disputatum. Quomodo autem fiunt* ¹⁷, et ubi, et unde, valde necessarium est investigare. Eorum namque argumento conamur asserere, omnia, quae a ¹⁸ Deo sunt, aeterna simul et facta esse. *Disc. Aeternitatem monadis, omniumque numerorum in ea, quantum valeo, exposui. Quomodo autem intellectuales numeri, secundum quos omnia, quae numerari possunt, numerantur, fiunt, et ubi, et unde, tuum est explanare. Hoc autem dico* ¹⁹ sciens, facilius torum aeternitatem, quam facturam ²⁰ et quaeri posse, et inveniri, et suaderi. *Mac. De me bene, ut video, aestimas, quando mihi difficiliora quaerenda, invenienda, suadenda committis. Verum tamen meum est quaerere, invenire vero illis solius est, qui illuminat abscondita tenebrarum; suadere quoque ejusdem est, qui potest solus aperire sensum et intellectum. Quid enim prolest exterior suasio, si non adsit ²¹ interior illuminatio? Itaque*

VARIAE LECTIONES.

¹ non om. A. ² A enim. ³ quod autem semper manet om. C. ⁴ A rationationes. ⁵ A immutabiliter. ⁶ non om. A. ⁷ A substituerant. ⁸ simul om. A. ⁹ C perficiunt. ¹⁰ A fiunt. ¹¹ hoc est om. C. ¹² denaria quantitas — constituitur om. C. ¹³ quod non ideo — sed ideo om. C. ¹⁴ Pro omnium A in co — ¹⁵ est om. A. ¹⁶ C suis. ¹⁷ A fiunt. ¹⁸ a om. A. ¹⁹ C sit.

quod paulo ante a te dictum est, aeterna quidem in monade, in multiplicationibus vero suis facta, hujus questionis praelibamen esse arbitror. Et si intellexisti, quod dixisti, superflue quaeris, quod intelligis; sin vero, quaerendum est.

12. **Disc.** Omnino video, numeros non nisi in multiplicationibus suis posse fieri; nam in monade aeterni sunt. Quomodo autem, vel ubi, vel unde sunt, adhuc non video, ideoque horum cognitionem te aperire postulo. **Mag.** Omnes numeros causaliter, hoc est, vi et potestate in monade semper esse non dubitamus. **Disc.** Hinc dubitare minus est intelligentium. **Mag.** Monada autem in sapientia et scientia aeternaliter subsistere intelligis, ut arbitror. **Disc.** Si aliter sentio, ab ipsius monadis vera cognitione alienus sum. **Mag.** Non alios reris, ut opinor, numeros in monade vi et potestate constitutos, et alios actu et opere in genera et species intelligibilium numerorum, sed eosdem profluentes. **Disc.** Non alios, eosdem vero, sed aliter. **Mag.** Dic, quaeso, quomodo aliter? **Disc.** In monade quidem vi et potestate, in generibus vero et formis actu et opere. **Mag.** Recte respondisti. Num ergo vides, numeros eosdem ibi aeternos esse, ubi vi et potestate causaliter sunt, hoc est, in monade; ubi vero actu et opere intelliguntur, ibi factos esse? **Disc.** Nimirum acceleras; pedetentim ratiocinationis ingredienda est via, ne quid incaute temereque statuamus. Prius itaque est quaerendum, quid sit vis, et quid potestas numerorum in monade, eorundemque quid sit actus, et quid operatio in generibus et formis. **Mag.** Vis est, ut aestimo, substantialis eorum virtus, quae aeternaliter et immutabiliter in monade subsistunt; potestas vero est possibilitas eis insita, qua in genera et species possunt multiplicari, et intellectibus manifesti fieri certis terminorum distinctionibus, quantitatum diversitatibus, intervallis differentiarum, proportionum proportionalitatumque mirabili aequalitate et insolubili consonantia. Actus est motus animi, procedentium numerorum ex monade in diversa genera, inque species differentes multiplicationem contemplantis in seipso et in seipsis, priusquam inphantasias cogitationis proveniant, hoc est, simpliciter in incorporea natura, omni imagine carente, purissimo intellectu oculo ipsos numeros supra omnem quantitatem, et qualitatem, et loca, et tempora considerantis. Et ut breviter definiam, actus est motus animi, purissimos in sua natura numeros alisque ulla imaginatione intuentis. Opus vero est eisdem animi motus, purissimos numeros, quos in seipso considerat, phantasias veluti quibusdam corporibus incrassatos memoriae commendantis, ibique

A eos ordinantis, eorumque rationes facilius tractantis, forasque quibusdam signis corporalium sensuum significatos in aliorum notitiam tradentis. Et ne me existimes velle suadere, ipsos numeros ab intellectu vel ratione multiplicari et creari, et non ab ipso omnium conditore, multiplicatore, ordinatore. Si enim ab ullo creato intellectu multiplicationem suam numeri primum paterentur, non eis divina et ineffabilis immutabilitas et harmonia rationum inesset. Proinde non ideo intellectus intellectuales numeros creare putandus est, quia in seipos contemplatur. Ab uno autem Creatore omnium in intellectibus, sive humanis, sive angelicis, fieri credendum est, a quo etiam in monade aeternaliter substituti sunt per intellectum ab ea in notionem rationis descendunt. Nam quemadmodum, ut exemplo utamur, consilium quoddam, seu qualiscunque ars naturalis, dum in secretissimis intellectualis naturae sinibus continetur, simul est, et unum quoddam simplex, sine partibus seu divisionibus, sine quantitate seu qualitate, sine loco, sine tempore, et omnino omnibus accidentibus absolutum, ac vix soli intellectui cognitum; non enim intellectus naturalium artium factor est, sed inventor, non tamen extra se, sed intra eas invenit; dum vero ipsa ars ab arcanis suis, in quibus simul in animo, in quo est, in rationem intelligibili progressionem incipit descendere, mox paulatim suas occultas regulas apertis divisionibus atque differentiis inchoat aperire, adhuc tamen purissimas, omnique imaginatione alienas; et haec processio prima artis ab ipsa scientia, in qua primitus subsistit, per intellectum in rationem ipsius intellectus actu perficitur; omne siquidem, quod ex secretis naturae in rationem pervenit, per intellectus actionem accedit; iterum autem veluti secundo descensu eadem ars ex ratione in memoriam descendens, paulatim apertius in phantasias, veluti in quibusdam formis seipsam luculentius declarat; tertio vero descensu ad corporales sensus diffunditur, ubi sensibilibus signis virtutem suam per genera, et species, omnesque divisiones suas, et subdivisiones, et partitiones exerit: ita intellectuales numeri ex monade se defundunt, ut in animo quodam modo splendescant; deinde ex animo in rationem profluentes apertius se patefaciunt; mox de ratione in memoriam decurrentes phantasticas ex ipsius memoriae natura accipiunt apparitiones, in quibus virtutes multiplicium suarum formarum inquisitoribus suis luculenter aperiunt, deinde in sensus, postremo in figuras. Num igitur vides tria illa, quae quaesieras, quomodo, et ubi, et unde? Unde quidem? a monade; ubi? in intellectu; quomodo? diversis gradibus, primum a semetipsis,

VARIAE LECTIONES.

¹ a te om. C. ² A aeterna. ³ A vel unde vel ubi. ⁴ in om. A. ⁵ esse om. C. ⁶ quae om. A. ⁷ subsistens in monade. ⁸ eis insita om. A. ⁹ A et proportionum. ¹⁰ A veniant. ¹¹ in om. A. ¹² Pro ut A Aut. ¹³ A enim. ¹⁴ sed intra om. C. ¹⁵ A in suas. ¹⁶ A venit. ¹⁷ A perficitur. ¹⁸ C defunditur. ¹⁹ A ex monade descendunt. ²⁰ A profluentes. ²¹ A formarum suarum. ²² in om. C.

in intellectum, ab intellectu ¹ in rationem, ex ratione in memoriam, ex memoria in sensus corporeos, et si necesse est propter utilitatem discentium, extremo gradu a sensibus ad visibiles figuras descendunt. Disc. Plane clarissimeque video. **MAC.** Itaque non te latet, ut opinor, numeros et ² aeternos esse, et factos; aeternos quidem in monade, factos vero multipliciter in suis descensionibus. Primo videlicet in intellectu contemplantium se ³ in semetipsis sunt. Qui modus faciendi longe a sensibus remotus est; fieri enim dicuntur in notitia se intelligentium. Nam in monade dum sint, ineffabili sua unitate ⁴ omnem superant intellectum, eo solo, divino videlicet, intellectu excepto, quem nil ubique latet. Ipse est enim intellectus omnium, ino omnia. Non enim de ipsa monade, quae est causa sola et creatrix omnium visibilium et invisibilium, nunc agitur, sed de illa creata monade, in qua omnes numeri causaliter, uniformiter, rationabiliter ⁵ et semper subsistunt, et ex qua multiformiter erumpunt. Secundo vero in ratione sunt, in qua fieri propterea dicuntur, quia in ea manifestius se ostendunt; adhuc tamen per seipsos, absque ullo phantastico colore. Deinde in memoria ac sensibus, in phantasiis quibusdam efficiuntur. Ipsae autem phantasiae aut de natura memoriae, hoc est, de ea parte animae, quae formandis imaginibus est attributa, aut extrinsecus ex superficie corporum per sensus exteriores sumuntur ⁶. Sed quae extrinsecus veniunt, phantasiae proprie appellantur, quae vero ex memoria, phantasmata. Verbi gratia, phantasia est imago, quam de certo corpore, seu colore, seu spatio a me viso per sensum videndi assumptam meae memoriae infigo; phantasma vero est imago illa, quam fingo de aliquo nunquam a me viso. Quae falsa non immerito dicitur imago, quoniam illud, quod cogito, aut penitus non est, aut si est, non ita est, sicut imaginor ⁷. Ubi notandum, si sanctum sequimur Augustinum, quod phantasma non aliunde nisi ex phantasia nascitur. Est enim, ut ipse ait, imago imaginis, hoc est, imago ex alia imagine nascentes. Verbi gratia, solis quotidie orientis phantasia habeo, quam de disciformi ⁸ ipsius specie accipi, et iterum ad similitudinem ipsius phantasiae solares imagines mille in memoria fingo majores vel minores, juxta cogitationis meae arbitrium, ac per hoc falsae sunt, quia nil veri imitantur. Nam Graeci aliter, qui si sit phantasma, intelligunt; dicunt enim notitiam, quae in animo est de sensibilibus naturis, per phantasias earum susceptam, phantasma esse. Disc. Dupliciter ergo factos numeros in monade aeternaliter substitutos ⁹ asseris, ni fallor; aut enim in animo, et ratione sola, ac simplici in-

A telligentia sunt puri per se, omnique imaginatione absoluti apparentes, aut in memoria sensuque corpore quibusdam imaginationibus incrassati, ac veluti ex quadam et in quadam materia facti. **MAC.** Ita est. Sed quod addidisti, ex quadam et in quadam materia facti ¹⁰, non satis acute perspexisti. Phantasiae namque, quas de memoria in memoriis ¹¹ vel sensu de sensibili accipiunt, ut in eis appareant, non ex quadam materia sunt, sed ex incorporalibus incorporales nascuntur. Non enim ex materia corporalium rerum efficiuntur, sed ex specie, quae procul dubio incorporea est, et ex coloribus, qui non corpora, sed circa corpora intelliguntur. Ac per hoc nil est convenientius ac naturalius, quam ut intellectuales numeri in rebus incorporis, et ex incorporalibus sumptis, virtutem suam ostendant, et modo quodam ineffabili in generationem sensibilem facti procedant. Perspectisque ¹² rerum rationibus non temere quis dixerit, ipsas phantasias, in quibus numeri se interioribus numerantium oculis patefaciunt, non aliunde nisi ab ipsis intelligibilibus numeris provenire. Nam si numerositas formarum sensibilibum, in quibus materia continetur, ut sensibus possit percipi; siquidem per se ipsam invisibilis est, atque in formis ab intellectualibus numeris originem ducit, et ex ipsa, formarum videlicet, numerositate per corporeos sensus memoria phantasiis conformatur: nil aliud restat, nisi ut ¹³ intelligamus, numeros intellectuales ex monade duplici modo fluere, et in memoria factos acie mentis multiplicari, dividi, comparari, colligi, uniri. Aut enim, ut praediximus, per intellectum in rationem, et ex ratione in memoriam descendunt, aut per species rerum visibilium in sensus corporeos, iterumque ex ipsis in eandem memoriam confluunt, in qua phantasticas accipientes formas sunt, interioribusque sensibus succumbunt. Ac per hoc, quoquo modo numeri patiantur percipi, non aliunde nisi a semetipsis apparitionis suae occasionem percipiunt. Proinde ¹⁴ et in monade aeterni sunt, et a seipsis in quacunque naturae parte apparuerunt facti, hoc est, sive in intellectu, sive in ratione absque ullis imaginationibus, sive in memoria ex speciebus rerum sensibilibum formata phantasias quasdam, in quibus appareant, veluti facti de seipsis facientes. **D** Disc. De numeris satis actum ¹⁵. His enim argumentis conficitur, clareque intelligitur, ubi aeterni sunt, et ubi et ¹⁶ quomodo patiuntur fieri, ut non immerito perspiciamus, eos et aeternos esse, et factos. Sed quorsum haec tendant, intentus expecto. Non enim propter se ipsa, sed propter aliud quid suadendum introducta sunt. **MAC.** Miror, cur tam cito oblitus es tui. Nam paulo autē postulasti a me na-

VARIAE LECTIONES.

¹ C a semetipsis in intellectu in intellectum. ² et om. A. ³ se om. C. ⁴ Pro sua unitate A suavitatem. ⁵ uniformiter, rationabiliter om. A. ⁶ Ipsae autem phantasiae — sumuntur om. C. ⁷ C sicut imago. ⁸ A quam ut dedisti formae. ⁹ A substitutos aeternaliter. ¹⁰ MAC. ita est — facti om. C. ¹¹ A in memoriam. ¹² A Prospectisque. ¹³ ut om. C. ¹⁴ A Perinde. ¹⁵ A est actum, ¹⁶ ubi et om. A.

empla, quibus possem te introducere ad A
 lam eorum, de quibus disputabamus, id
 ode omnia, quae ex Deo sunt, et ¹ aeterna
 icta sunt, et maxime, quomodo Deus ipse
 muium est, et in omnibus fit. Haec est
 ma totius nostrae praesentis ratiocinatio-
 lam in me ipsum redeo. Nam difficultate
 um, et adhuc incognita mihi rerum theo-
 ctus, sicut multis evenit, in extasi factus
 enim rudium, et nondum sublimissimum
 ericem ascendendum, talia cogitans,
 asum non patitur, aeternam numerorum
 omnium in monade audiens conditionem,
 ue processionem in genera et species,
 fieri dicuntur, quoniam in eis ab intelli-
 tiuntur intelligi; deinde in naturam ratio-
 B cundam veluti ² procreationem, quoniam
 virtutes manifestus propagant; deinde in
 ensibusque phantasias, imo etiam theo-
 cipientes — omne enim, quod ex natura
 memoria formatur, occasiones ex Deo
 est dubitandum — quodam modo fieri non
 eria, sed de semetipsis facti? Nunc vero
 rgefactus in me ipsum rediens, interioris-
 radium luculentius perspicens, ea, quae
 unt, cognoscere incipio. Conaris enim, ut
 idere, omnes numeros ex monade veluti
 fonte manantes, instar duorum fluminum
 surgentium profluere, inque duos alveos
 quorum unus per interiores poros na-
 est, per intellectum, et rationem, alter
 C teriores visibilium rerum species decur-
 sensus, donec simul in memoriam con-
 na multipliciter formantur.
 quomodo ⁴ res incorporeae, et non solum
 verum etiam ex memoria, omnique ina-
 praenimia suae naturae excellentia
 memoria sensibusve, hoc est, in imagini-
 usque figuris veluti quibusdam corpori-
⁵ apparere, non satis video. MAC. Hoc
 o totum te intelligere sentio. Ita enim,
 ex monade numeri manant, et in memo-
 luunt. De eo autem, quod non satis vides,
 sentio. Spiritualium rerum natura non ⁷
 plationibus mentis succumbit, ut per
 is, quae de ea, vel in ea, vel per eam per-
 D ortionem reddamus. Multa enim in ea so-
 re, quae non secundum cognitae vel
 psius leges, sed ultra omnem legem di-
 ate, quae nulla lege concluditur, est
 um et ratio rationum, mirabili et ineffa-
 mt. Quis enim rationem potest reddere,
 us fuerit, quomodo in spiritu ⁸ Moyses

A apostolis in spiritualis visionis montem, hoc est, alti-
 tudinem raptis apparuit visibiliter ⁹, quando trans-
 formatio Domini facta est? Non enim audiendi sunt
 hi, qui putant, eum ad tempus in corpore resurre-
 xisse, ut simul cum Elia in monte visibiliter, non
 per se anima ¹⁰, sed in suo corpore appareret, et ite-
 rum ad sepulcrum rediisse. Quis ergo dicturus est,
 qua ratione anima incorporea et invisibilis invisibili-
 bus apostolorum spiritibus veluti corporaliter visa
 est, cum nec in suo corpore, nec in aliqua materia
 sensibili, seu aliunde assumpta apparuerit, sed qua-
 dam ineffabili virtute, soli Deo cognita, invisibilis
 spiritus quasi ¹¹ visibilis per se factus est? Quid ¹²
 dicturus es ¹³ de anima prophetae Samuelis, quomodo
 invisibiliter tanquam visibilis locuta est Saul? Nam
 B et ipse, sicut apostoli, in spiritu raptus talia vidit.
 Siquidem credendi non sunt, qui dicunt, non ipsum,
 sed aliquod figmentum in similitudine ipsius appa-
 ruisse, indignum iudicantes animam sauctam ¹⁴ in-
 cantationibus pythouissae ab ¹⁵ inferis revocari, non
 animam vertentes divinam providentiam non minus
 per immundos, quam per mundos spiritus naturam
 rerum administrare. Constat autem, animam Sa-
 muelis ¹⁶ per se ipsam quasi ¹⁷ visibiliter non ¹⁸ in
 corpore, nec in aliqua similitudine consulenti eam
 regis animae prophetasse ¹⁹. Et si forte alicui hoc
 videtur incredibile vel dubium ²⁰, legat sanctum Au-
 gustinum in libro de cura defunctorum. Nos autem
 ad manifestissima naturae exempla recurramus, de
 quibus nemo recte philosophantium contendit. Disc.
 C Dic, quaeso, quae sunt illa.

11. MAC. Formas rerum incorporeas esse sapientes
 dicunt. Eandem quoque sententiam de coloribus
 proferunt; eos enim incorporeos esse vera ratione con-
 sulta pronuntiant. Disc. Quisquis inde dubitat, inter ²¹
 philosophos locum non habet. MAC. Si ergo formae
 atque colores in numero rerum incorporalium com-
 putantur, qua ratione sensibus corporeis succum-
 bunt, profer, si potes. Omne enim, quod per oculos ²²
 sentitur, non aliter nisi in forma colorata sentiri
 potest. Disc. Formas et colores per se apparere non
 posse aestimo, in quadam vero materia sibi subjecta
 apparent. MAC. Miror valde, cur tam longe a philo-
 sophia recedis. Disc. Nescio ubi. MAC. Non te sentia
 errasse, quando dixisti, formas et colores per se
 non posse sensibus succumbere, nisi in aliqua ma-
 teria, cum ipsa materia ²³, carens forma atque colore,
 omnino invisibilis sit et incorporea; ac per hoc ne-
 cesse est, rationem reddas, quomodo formae ²⁴ et
 colores, dum incorporeae naturae sint, in materia
 per se ipsam ²⁵ considerata, hoc est, sine forma at-
 que colore incorporali possunt ²⁶ sensibus succum-

VARIAE LECTIONES.

A ¹ A rationabilem secundam; veluti secundam om. C. ² Sic C, A decurrere. ³ A
 C possunt. ⁴ A memoria. ⁵ non om. A. ⁶ in spiritu om. A. ⁷ visibiliter om. C. ⁸ anima om.
 om. A. ⁹ A Quod. ¹⁰ A est. ¹¹ A sacrosanciam. ¹² pythouissae potuisse ab. ¹³ C Samuel.
 A. ¹⁴ non om. C. ¹⁵ A consulenti eam regi prophanasse. ¹⁶ A alicui incredibili vel dubium
¹⁷ A intra. ¹⁸ per oculos om. A. ¹⁹ A cum materia ipsa. ²⁰ A forma. ²¹ A se ipsa. ²² C.

bere, proinde ratiocinabilius diceret, materiam informem in coloribus ac formis, quam formas atque colores in materia, sensibiliter apparere. Disc. Nunc me errasse non denego, falsae ratiocinationis consuetudine deceptus, et jam, quid agam, penitus ignoro. **MAC.** Recordarisne, quid de ipsa materia in primo libro inter nos est confectum¹, ubi² ex intelligibilium coitu ipsam fieri disputavimus? Quantitates siquidem et qualitates, dum per se incorporeae sint, in unum vero³ coeuntes informem efficiunt materiam, quae adjectis formis coloribusque incorporeis in diversa corpora movetur. Disc. Recordor sane. **MAC.** Ex rebus itaque incorporalibus corpora nascuntur. Disc. Negare non possum; praedictis enim rationibus collectum est. **MAC.** Corpora ergo non de nihilo, sed de aliquo fiunt. Non enim quis dixerit, praedictas eorum occasiones nihil esse, hoc est quantitates et qualitates, formas vel species, colores, intervalla longitudinis, latitudinis, altitudinis, et cum his loca et tempora. Quae si abstraxeris, corpora non erunt⁴; si ea⁵ conjunxeris, mox efficiuntur, sive catholica, ut sunt quattuor mundi maxima corpora, sive propria, specialissimisque rebus distributa. Quae cuncta ex quattuor simplicibus elementis componi non negabis, ut opinor, quoniam in ea resolvuntur. Disc. Non negabo, sed illa elementa per se simplicia, suae compositione omnium corporum effectiva, de nihilo esse facta dixerim. **MAC.** Quid ergo dicturus es de causis primordialibus⁶, de quibus multa diximus? Quaerendum est enim, quare causae dicuntur, si in effectus suos non procedunt? Siquidem si omnia corpora ex elementis, elementa vero de nihilo, illorum causa videbitur esse nihil, non autem ipsae primordiales causae⁷, quas Deus Pater in Verbo suo fecit. Et si ita, non nihil erit nihil, sed erit causa. At si fuerit causa, melior erit his, quorum causa est: et necessario sequetur, ut aut Verbum Dei nihil sit, in quo Pater omnia fecit; quod per privationem impium dicere videbitur; negatio enim Verbi per excellentiam naturae, non autem per privationem substantiae in theologia reperitur; aut extra Verbum causa quaedam ponetur, quae nihil dicitur, de qua Deus omnia fecit, et in qua omnia, priusquam fierent, constituit. Aliter enim causa non est. Et si ita est, qua ratione dicitur nihil, non video. Prius siquidem dixerim⁸ eam omnia esse, quam nihil. In causa namque omnia, quorum causa est, causaliter et primordialiter subsistunt. Disc. Cogor fateari, quattuor mundi hujus elementa in primordialibus causis subsistere. Non enim quorundam, sed universaliter omnium visibilium et invisibilium causae sunt, et nihil in ordine naturalium omnium sensu, seu ratione, seu intellectu percipitur, quod non ab

A eis procedat, et in eis causaliter subsistat. Sane intelligis. Proinde, ni fallor, non omnia corpora composita et solubilia, eorum⁹ omnium extremum obtinent aliquo esse, non autem de nihilo. Disc. Ex qualitatibus enim et quantitatibus si invisibilium corporum, sensibusque invisibilium efficiuntur, quae propterea elemtur, quoniam ex illorum concursu componi naturarum inquisitores aiunt, et in eis salvari. Catholica quoque solutio id est, universalis; ex ipsis siquidem elementorum corpora fiunt. Iterum elementa nihil facta, sed ex primordialibus causis fateor. Quas primordiales causas simul
B Verbo Dei factas nullus fidelium dubi prophetam dicentem Deo: *Omnia in sapientia frontemque sacrae Scripturae aspicientium est: In principio fecit Deus caelum*. **MAC.** Restat ergo, ut quaeramus de ipsis libus causis, utrum in Verbo Dei de nihilo factae, an semper in eo erant? Et si semper erant, non erat, quando non erant, sicut in quo erant, non erat, quando non erant, si semper in eo Verbo erant, quomodo nihil factae sunt? Non enim rationi¹⁰ quae semper erant, de nihilo fieri inchoat quis dixerit, illud nihil, de quo factae semper erat, et semper de eo factae sunt ab illo, ubi semper erat illud nihil? Utrum
C Dei, in quo omnia subsistunt, an per se subsistunt? Si responderit, in Verbo semper netur ei, non ergo nihil, sed magnum: omnia siquidem, quae in Verbo Dei subsistunt, et naturaliter subsistunt, et in ordine causarum connumeratur¹¹, quod nihil et de quo omnia facta creduntur. Si verbum per se putaverit nihil, duo principia adversa, sicut unus Manichaeorum bitur fingere. Multi siquidem secularium informem materiam coaeternam putaverunt, de qua omnia opera sua materiam propterea nihil dicebant, quae formas et species a Deo acciperet, in nullo, ac veluti penitus nihil erat¹². Quod omnino caret forma et specie, non improprie vocari nihil. Quas omnes delusiones expulit, ab uno principio omnia esse nihil in natura rerum visibilium et invisibilium quoquo modo generationis in specie erumpat, quod in Verbo Dei unigenito non constat¹³ substitui, in quo omnia ipsumque Deum pronuntians nullam universitatis a se conditae in:

VARIAE LECTIONES.

¹ A confectum sit. ² Sic C; A nisi. ³ vero om. A. ⁴ C esse. ⁵ ea om. A. ⁶ A primordialibus causis om. A. ⁷ C dixerunt. ⁸ Pro natura rerum A naturarum. ⁹ Non enim rationi — ou. C. ¹⁰ A connumerabitur. ¹¹ Pro esse C rem. ¹² Pro in nullo A non. ¹³ erat om. C. ¹⁴

extrinsecus accepisse, quia extra illum nihil est, vel intra se non¹ coessentialia sibi reperisse², de quo feceret in sapientia sua, quae fieri³ voluit.

15. Proinde non datur locus nihilo, nec extra, nec intra Deum; et tamen de nihilo omnia fecisse, non in vanum creditur. Ac per hoc nil aliud datur intelligi, dum audimus, omnia de nihilo creari, nisi quia erat, quando non erant. Ideoque non incongrue dicimus, semper erant, semper non erant, et non erat quando non erant⁴, et quando non erant, erat. Siquidem semper erant in Verbo Dei causaliter, vi et potestate⁵ ultra omnia loca et tempora, ultra omnem generationem localiter et temporaliter statam⁶, ultra omnem formam ac⁷ speciem sensu et intellectu cognitam, ultra omnem qualitatem et quantitatem, ceteraque accidentia, per quae substantia uniuscujusque creaturae intelligitur esse, non⁸ autem, quid sit. Et semper non erant; priusquam enim per generationem in formas et species, loca et tempora, inque omnia accidentia, quae aeternae eorum substantiae in Verbo Dei incommunicabiliter substitutae accidunt, profluerent, non erant in generatione, nec⁹ erant localiter, nec temporaliter, nec in propriis formis speciebusque, quibus accidentia contingunt. Ac per hoc non irrationaliter de eis praedicatur, non erat, quando non erant; temporaliter enim inchoaverunt per generationem esse quod non erant, quia semper in Verbo Dei subsistunt, in quo nec esse incipiunt¹⁰; infinita est enim aeternitas. Et erat quando non erant; temporaliter enim inchoaverunt per generationem esse quod non erant, hoc est, in formis et speciebus apparere. Proinde si quis naturam rerum intentus perspexerit, nulla creatura¹¹ sensibus seu intellectibus succumbens reperietur, de qua veraciter dici non possit, semper erat, et est, et erit, et semper non erat, nec est, nec erit. Siquidem incommunicabiliter et erat, et est, et erit ipsa prima constitutio in sapientia Dei per primordiales causas; sed quia ipsa constitutio soli Deo cognita est, omnemque¹² sensum et intellectum totius creaturae superat, a nulloque adhuc intellectu creato cognosci potest quid sit, incipit per generationem temporaliter accipere quantitates et qualitates, in quibus veluti quibusdam vestimentis operata¹³ potest manifestare, quia est¹⁴, non autem quid sit. Inchoat ergo quodammodo esse, non in quantum in causis primordialibus¹⁵ subsistit, sed in quantum ex causis temporalibus¹⁶ incipit apparere. Causas autem temporales dico qualitates et quantitates et cetera, quae substantiis accidunt temporaliter per generationem. Et ideo de iis dicitur, erat quando non erant; non enim semper in accidentibus apparebant. Eadem ratione et nunc dicuntur

A esse, et sunt, et vere ac semper futura sunt, in quantum in suis causis subsistunt. In quantum vero in accidentibus, quae eis extrinsecus contingunt, dicuntur esse, nec tamen vere, nec semper sunt. Solventur¹⁷ enim in ea, ex quibus assumpta sunt, in quibus vere et semper sunt, quando omnis substantia ab omnibus corruptibilibus accidentibus purgabitur, et ab omnibus, quae ad statum suae propriae naturae non attinent, absolvetur, solis naturalibus virtutibus decora, insolubili simplicitate, et in his, qui boni sunt, donis gratiae ornata, aeternae beatitudinis contemplationibus ultra omnem naturam, et suam, glorificata, inque ipsum Deum conversa, Deusque non natura, sed gratia facta. His itaque rationibus consideratis, quis nisi nimium tardus aut nimium contentiosus non concedat, omnia, quae ex Deo sunt, et¹⁸ aeterna simul esse et facta?

16. Disc Haec mihi perplane suasa sunt. Non tamen omnis ambiguitas ex me adhuc¹⁹ repulsa est. Quod enim²⁰ dixisti, propterea omnia, quae ex Deo sunt, et aeterna et facta sunt, quia in Verbo Dei aeterna sunt, et, ut ait sanctus Augustinus, non facta substantialiter existentia, temporaliter vero per generationem in forma et speciebus et accidentibus facta, sublata omni ambiguitate perspicio. Quoniam vero scriptum est: *In principio fecit Deus caelum et terram*, et: *Omnia sapientia fecisti*, cogor fateri, omnia in Verbo Dei et²¹ aeterna et facta esse. Omnia dico visibilia et invisibilia, temporalia et aeterna, omnes primordiales causas cum omnibus effectibus suis, quibus ordo seculorum localiter et temporaliter peragitur, et mundus iste visibilis impletur²². Sed quomodo potest hoc rationi convenire, ad purum non valeo perspicere. Mac. Putasne igitur, me docere voluisse, omnia, in quantum aeterna sunt, in Verbo Dei unigenito aeterna esse; in quantum vero facta sunt, extra Verbum facta esse? Non enim aestimas, rationibus veritatis convenire, universitatem conditae naturae in Verbo et aeternam simul et factam. Disc. Non putabam, te sic docuisse. Non enim aestimo, nullum recte philosophantem putare, totius universitatis partem in Verbo Dei aeternam subsistere, partem extra Verbum temporaliter factam. Nam neque sinit nos talia cogitare sacra Scriptura, quae dicit in Psalmo: *Omnia in sapientia fecisti*, in Genesi: *In principio fecit Deus caelum et terram*; Apostolus: *In quo*, inquit, *creata sunt omnia, quae sunt in caelis et quae in terra, sive visibilia sive invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates, omnia ex ipso et per ipsum, et in ipsum creata sunt*; in Evangelio: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*: neque

VARIAE LECTIONES.

¹ non om. A. ² Pro reperisse C re subaudi a superioribus nihil perisse. ³ A omnia, quae. ⁴ Ideoque — non erant om. C. ⁵ C potestate factam ultra cet. ⁶ factam om. C. ⁷ C et. ⁸ A novi. ⁹ C non. ¹⁰ temporaliter enim — incipiunt om. C. ¹¹ A natura. ¹² A omnem vero. ¹³ C aperta. ¹⁴ Sic C; A quia non est. ¹⁵ A in primordialibus causis. ¹⁶ A ex temporalibus causis. ¹⁷ A Solventur. ¹⁸ et om. C. ¹⁹ C autem. ²⁰ et om. A. ²¹ peragitur — impletur om. C.

ratio; extra Verbum nil ¹ valet perire substantialiter, aut secundum accidens. Clamat enim: Omnia, quae sunt et quae non sunt, non secundum privationem dico, sed secundum excellentiam in Verbo comprehenduntur, et sunt in eo et non sunt. Sunt quidem, quae intellectu seu sensu colliguntur, non sunt vero, quae omnem sensum et intellectum superant. Quod autem omnia in Verbo Dei et aeterna simul et facta sunt, Joannes theologus, hauriens de pectore sapientiae aeternas intelligentiae aquas ² ac veridicas, testatur dicens: *Quod factum est in ipso vita erat.* Sive quis secundum Augustinum sic distinguit: *Quod factum est localiter et temporaliter, in ipso vita erat.* Non enim credendum est, aut ullo modo aestimandum de solertissimo veritatis inquisitore, propterea Evangelium voluisse ³ sic ⁴ distinguere, ut insinuaret, quod factum est localiter et temporaliter, non in Verbo, sed veluti extra Verbum factum fuisse, cum idem ipse, sanctus videlicet Augustinus, manifestissime doceat, et loca et tempora cum his, quae in eis facta sunt, in Verbo Dei aeternaliter esse facta, intelligens veraciter Apostolum dicentem de Verbo: *In quo creata sunt omnia, quae sunt in caelis, et quae in terra, sive visibilia, sive invisibilia.* Ac per hoc si ⁵ loca et tempora cum omnibus, quae in eis continentur, in numero visibilium sunt, id est, sensibilium; omnia autem visibilia, teste Apostolo, in Verbo sunt creata: loca igitur, et tempora, et omnia quae in eis sunt, in Verbo creata sunt. Sive simpliciter praedictam Evangelistae sententiam secundum alios quis pronuntiaverit, dicens: *Quod factum est in ipso*, ac si distinxerit veluti ab alio commate incipiens, *vita erat.* Sic enim multos ⁶ Graecorum codices invenimus distinctos, ut intelligamus, quod factum est in ipso temporaliter et localiter per generationem, vita erat aeternaliter per rationem, hoc est, per in primordialibus causis omnium conditionem. MAG. Non ergo dubitas, omnes omnium causas, causarumque omnes effectus in Verbo aeterna esse, et facta, nec me aliter docere aestimas.

Disc. De aeternitate omnium deque eorum creatione in Verbo nec dubito, neque aliter te docere puto, sed solummodo quaero, quomodo in Verbo Patri coaeterno omnia aeterna sunt simul, et facta. Non enim, ut arbitror, rationi convenit, ut facta ⁷ sint aeterna, et aeterna facta. Nulla siquidem differentia videbitur esse inter aeternitatem universitatis in Verbo, et creationem, si aeternitas est creata, et creatio aeterna. MAG. Miror ac valde moveor, quare quaeris rationem in his, in ⁸ quibus omnis ratio deficit,

aut intellectum in his, quae omnem superant intellectum. Nun ⁹ aestimas, divinae sapientiae propositam intellectibus aut humanis, aut angelicis posse fieri manifestum, dum legis ¹⁰, mystica illa animalia alis suis et vultus velare et pedes, hoc est altitudinem divinae virtutis intueri; ¹¹ timentia super omnem conditam naturam et profunditatem ipsius in his, quae per eam, et in ea, et ¹² de ea facta sunt. Nec ¹³ tamen desinunt volare sursum versus. ¹⁴ Quarunt enim semper, quantum possunt, divinae gratiae vehimine suaeque naturae subtilitate sublevata et, quae ¹⁵ super se sunt, in infinitum appetentia. Ubi autem deficiunt, reverenter vultus suos, hoc est, contemplationis aciem divino radio repercussos abscondunt ¹⁶, et ab introitu incomprehensibilium ¹⁷ mysteriorum ¹⁸ suos theologicos pedes, hoc est, intellectuales ingressus retrahunt, ne quid incaute vel temere de ineffabilibus omnemque intellectam superantibus praesumant. Si ergo purissimi intellectus, quorum symbola praedictis animalibus theologia praemisit, inter quos et Verbum nulla medietas est praeter omnium rerum causas primordiales, excellentiam divinae claritatis super omnia, susaeque in omnia virtutis et sapientiae a summo usque deorsum attingentes ¹⁹, a fine usque ad finem, hoc est, ab initio intellectualis creaturae usque ad verniculum pertimescant inspicere, cognoscentes naturae suae capacitatem ad haec considerata non sufficere: quid nos adhuc carne gravati de divina providentia ²⁰ et operatione rationem reddere conamur? Ubi sola divina voluntas cogitanda est, quae operatur omnia prout vult, quia omnipotens est ²¹, et naturales rationes occultas et investigabiles inserit omnibus, quia omnium supernaturalis ratio est, quia nihil secretius, nihil praesentius, difficile ubi sit, difficilius ubi non sit, lux ineffabilis, omnibus intellectualibus oculis semper praesens, et a nullo intellecta cognoscitur, quid sit, per omnia diffusa in infinitum, et sit in omnibus omnia et in nullo nullum. Quod autem dixi, inter quos et Verbum nulla medietas est praeter omnium rerum causas, propterea addidi, ne quis aestimet, caelestes essentias immediatas esse, hoc est, nullam medietatem inter se et causam omnium habere. Quamvis enim ²² dicantur angeli quasi eggigi, hoc est, juxta ipsum Deum ²³ constituti; eggis ²⁴ siquidem graece dicitur juxta; non tamen ita credendi sunt facti, ut non eorum causae in Verbo sint ²⁵ conditae. Nulla enim creatura est, cujus causa facta non praecedat in Verbo, secundum quam substituitur, ut sit, et ordinatur, ut pulchre sit, et custoditur, ut aeterna-

VARIAE LECTIONES.

Pro nil C quidquid. ² A aquas intelligentiae. ³ Sic C; A noluisse. ⁴ sic om. A. ⁵ Pro si A et. ⁶ multos om. A. ⁷ A ut et facta. ⁸ in om. A. ⁹ C Nam. ¹⁰ legis om. A. ¹¹ et om. A. ¹² A Non. ¹³ Sic C; A divina gratia sublevata sive naturae subtilitate ea, quae. ¹⁴ A repercussi defendunt. A ¹⁵ A mystericorum. ¹⁶ Conj.; A attingentis, C attingent. ¹⁷ A prudentia. ¹⁸ A qui omnipraesens est. ¹⁹ A autem. ²⁰ A Dominum ipsum. ²¹ C essus. ²² sint om. A.

NOTAE.

² ἔγγις, juxta; et. glossar. Ab illa voce Joannes Scotus formasse videtur ἔγγυοι, qui juxta sunt.

manifestatur seu sensibus, seu intel-
 materiam laudis ipsius unius causae,
 in qua, et per quam, et ad quam con-
 damus itaque et, quantum datur, men-
 teamur ¹ omnia visibilia et invisibilia,
 temporalia, illudque aeternum, et tem-
 a, et spatia, et omnia, quae dicuntur
 substantiam et accidens, generaliterque
 praecunq̄ue universitas totius creaturae
 Verbo Dei unigenito et ² aeterna simul
 , et neque aeternitatem in eis praee-
 em, neque facturam praecedere aeterni-
 dem eorum aeternitas condita ³ est, et
 terna in dispensatione Verbi. Nam et
 e videntur in ordine seculorum tempo-
 s per generationem oriri, simul et semel
 in Verbo Domini facta sunt. Neque enim
 est, tunc inchoasse fieri, quando in-
 tiuntur oriri. Semper enim fuerunt in
 ini substantialiter, ortusque eorum et
 n ordine temporum atque locorum per
 m, hoc est per accidentium assumptionem
 in Verbo Dei erat, in quo, quae futura
 facta sunt ⁴. Siquidem divina sapientia
 it tempora, et omnia, quae in natura
 oraliter oriuntur, in ipsa praecedunt et
 eternaliter. Ipsa est enim mensura om-
 mensura, et numerus sine numero, et
 est ordo, sine pondere, et ⁵ ipsa est
 seculum, ipsa est praeterita, et ⁶ praet-
 utura. Ideoque a Graecis ἐπίστα ⁷ voca-
 omnia tempora in se creat et circumscri-
 per omnia tempora sit aeternitate sua
 valla praecedens, ambiens, concludens.
 his, quae naturali cursu in ordine tem-
 tatim ⁸ fieri sentimus, rationem reddere
 . Quis enim vim seminum cogitans, quo-
 numeros locorum et temporum et ⁹ va-
 animalium, fructuum, herbarum eru-
 t quomodo dicere praesumat, aut eorum
 id purum dignoscere praevaleat, et non
 onantiet, haec omnia divinis legibus om-
 i et intellectum superantibus attribuenda
 que conjecturis animi inquirendum, cur
 et quomodo sic vel sie, et non aliter de-
 m temporum implere, et ex invisibilibus
 seminum simul constitutis non simul,
 m intervallis et locorum, in formas sen-
 dere, quasi non aliter fieri possent, si
 untati aliter fieri videretur, quae nulla

A lege coustringitur? Nam et saepe contra consuetum
 naturae cursum multa solent fieri, ut nobis osten-
 datur, quod divina providentia non uno, sed multi-
 plici modo atque infinito potest omnia administrare.
 Si itaque nulli intellectui cognita est universitatis in
 divinis legibus administratio, cui rationabilium vel
 intellectualium potest fieri perspicua ejusdem uni-
 versitatis in Verbo Dei aeterna conditio, in quo om-
 nia et aeterna simul et facta esse nemo fidelium de-
 beat ignorare; quamvis non intelligat, qua ratione
 aeterna sunt facta, et facta sunt aeterna; hoc enim
 soli Verbo, in quo et facta sunt et aeterna, cognitum est.

Disc. De conditione universitatis in Verbo, et de
 aeternitate rationem non quaero. Nemo enim potest
 dicere, quomodo aeterna, et facta sunt. Modum
 namque conditionis rerum in Verbo nulla creatura
 rationalis ¹⁰ seu intellectualis potest cognoscere;
 soli siquidem gnosticae virtuti patet. Qua vero ra-
 tione compellimur fateri, aeterna esse facta in
 Verbo Dei, quaero, si potest inveniri. Non enim de
 primordialium causarum multiplicibus effectibus in
 rebus visibilibus et invisibilibus nunc agitur, in qui-
 bus omnia facta esse nemo sapientum dubitat. Eo
 namque modo praesens quaestio solvi posse videretur,
 si quis posset ¹¹ veris rationibus docere, omnia,
 in quantum in Verbo Dei subsistunt in principiis
 suis, in tantum aeterna esse intelligenda sunt; in
 quantum vero in effectus suos, sive intelligibiles,
 sive sensibiles, in ordine temporum per generatio-
 nem procedunt, in tantum facta sunt; ita ut eorum
 aeternitas in Verbo Dei praecederet ¹² eorum condi-
 tionem in ordine seculorum, sive invisibilem supra
 nos, sive visibilem secundum nos mundum imple-
 tes. Jam vero, quoniam talia fateri vera nos non
 sinit ratio; clamat enim, et verissime clamat, non
 solum primordiales causas, verum etiam earum ef-
 fectus, et loca, et tempora, et ¹³ essentias, et sub-
 stantias, hoc est, genera generalissima, et generales
 formas, et species specialissimas per individuos nu-
 meros cum omnibus accidentibus suis naturalibus,
 et ut ¹⁴ simpliciter dicam, omne, quod est in uni-
 versitate rerum conditarum, sive sensu, sive intel-
 lectu humano, vel angelico comprehendatur, sive
 omnem sensum, omnemque mentis aciem excedat,
 et tamen conditum est, in Verbo Dei et semel et
 simul aeternum et factum esse; et nunquam erant ¹⁵
 aeterna et non facta, neque facta et non aeterna:
 nil aliud relinquitur ¹⁶, nisi ut quaeratur, non quo-
 modo sint ¹⁷ aeterna et facta, sed qua ratione dic-
 cantur ¹⁸ et facta et aeterna. Mac. Facta dicuntur

VARIAE LECTIONES.

nr. ¹ et om. C. ² A facta. ³ A quae videntur in ordine saeculorum — occasus om. C.
 . ⁴ et om. A. ⁵ et om. A. ⁶ A. annuntiatum. ⁷ A in. ⁸ A rationalis. ⁹ C possit. ¹⁰ A
¹¹ et om. A. ¹² ut om. A. ¹³ A erunt ¹⁴ A relinquitur. ¹⁵ C sunt. ¹⁶ C docetur.

NOTAE.

A C ἐπίστα. Vox ἐπίστα i. c. ulterius
 rit Dion. Areopag. de div. Nom. IV, 16.
 | marginem haec adscripta sunt: Glossa.
 cis ἐπίστα (sic!) notatur, quia praeterita

et futura in ipso subsistunt, et ipse est et in ipsum
 terminantur. Ideoque propter facilitatem intelligentis
 saepe ἐπίστα summitas omnium interpretatur quavis
 vis proprie praeterita et futura.

juxta sacrae Scripturae auctoritatem, pronunciantis, ut iisdem exemplis utamur: *In principio fecit Deus caelum et terram. Omnia in sapientia fecisti. Omnia per ipsum facta sunt. In quo creata sunt omnia, quae sunt in caelis et quae¹ in terra, sive visibilia, sive invisibilia, et multa hujusmodi. Modum autem et rationem conditionis omnium in Verbo Dei dicat², qui potest; me nescire³ fautor. Nec⁴ me pudet⁵ nescire, audiens apostolum dicentem: *Qui solus habes immortalitatem, et lucem habitas inaccessibleem*, praesertim quasi⁶ de longe praesentis negotii finem considerans. Ad hoc⁷ enim praesens ratiocinatio, immo vero ipsa ratio perducet, ut intelligamus, non solum in Dei Verbo⁸ omnia aeterna et facta esse, verum etiam ipsum omnia facere, et in omnibus fieri simplici mentis acie. Ut ait sanctus Maximus: *Per rationes⁹, quae in existentibus sunt, ad causale¹⁰ verbum videlicet, efferentes intellectum, et ipsi soli utpote congreganti omnia, quae ex ipso sunt, et attrahenti alligantes, rationibus per singula existentium ordinate utendo, non jam confuse, sed praeclare credentes, solum Deum proprie esse relictum ex diligentii, quae est ad ea, quae sunt, intentione, et essentiam existentium¹¹, et motum, et differentium discretionem, et continentiam insolubilem mixtorum, et fundamentum immutabile positorum, et omnis simpliciter utcumque¹² intellectae essentiae, et motionis et differentiae mixturaeque et positionis causalem*. Ac per hoc si Dei Verbum solummodo relinquatur essentia existentium et motus et differentium discretio et continentia insolubilis mixtorum, hoc est compositorum, et fundamentum immutabile positorum, hoc est ad immutabilem habitum pervenientium, et utcumque intellectae essentiae et¹³ motus et¹⁴ discretionis, et compositionis, et habitudinis causa¹⁵, quid aliud restat intelligi, nisi ipsum omnia in omnibus fieri? Quomodo autem, et¹⁶ qua ratione Dei Verbum in omnibus, quae in eo¹⁷ facta sunt, fit, mentis nostrae aciem fugit. Nec mirum, cum in rebus sensibilibus nemo potest dicere, quomodo vis seminalis incorporea¹⁸ in species visibiles formasque, in varios colores, in diversas odorum suavitates erumpens, fit sensibus manifesta, et in rebus facta, et dum fit manifesta, non desinat¹⁹ esse occulta. Et sive manifesta sit, sive occulta, naturalibus suis virtutibus nunquam deseritur tota in totis, tota in seipsa, nec crescit, dum videtur multiplicari, nec minuitur, dum putatur in paucitatem contrahi, sed in eodem statu suae naturae immutabiliter permanet. Non enim minor²⁰ est in uno grano tritici, verbi gratia, quam in multis messibus sub eodem genere multiplicatis, et quod est mirabilius, nec in*

A uno grano toto major est, quam in particula ipsius grani. Multiplex enim in uno est, et una in multiplicibus. Si vero quis dixerit, vim seminum non per seipsam, sed in aliqua materia, hoc est, in humore patefieri, ac per hoc ipsa sit, quod apparet, sed in uno quod apparere²¹ agit, ut sic appareat²², non de seipsa, sed de aliqua materia operationes suas peragens, respondendum, si in specie apparet et fit, estne species materia, dum manifesta ratio clamat, quicquid maneat²³ in materia, per speciem manere, dum per seipsam et²⁴ instabilis et informis²⁵ aequo pene nihil sit? Si in coloribus, num color²⁶ materia est, cum constet²⁷, eos circa materiam²⁸, immo etiam circa speciem intelligi? Si in odorum suavitatibus, num²⁹ odor materia est, cum qualitas olfaciendi sensum afficiens ab his, qui talia tractant, esse dicatur, qualitas autem incorporea est? Similiter de ceteris qualitatibus, in³⁰ quibus virtus seminum solet apparere, dicendum. Si autem praedicta omnia incorporalia sunt corporibus adhaerentia, et in semetipsis extra corpora intellecta, quis nisi insipiens dixerit, vim seminum incorporealem corporalis materiae ad apparitionem suam indigere? Ablata siquidem specie, omnique qualitate, et quantitate, virtus seminalis in nuda materia nullo modo potest seu fieri seu sentiri. Quid? Si ipsa materies, in qua putatur apparere et agere, ex qualitatibus in corporalibus originem ducere probatur, nonne conficitur, non aliunde vim seminum accipere illa, in quibus operatur, sed a se ipsa et in se ipsa, hoc est, in naturalibus suis virtutibus, ita ut mirabili modo fiat et faciat et materia sua et operatio et operatrix?

17. Inconcussa itaque auctoritas divinae Scripturae nos compellit credere, totius creaturae universitatem in Verbo Dei conditam esse, ipsiusque³¹ conditionis rationem omnes intellectus superare, solique Verbo, in quo condita sunt omnia³², cognitam esse. Si vero vis audire, quid de universalitatis aeternitate in Verbo Dei sentio, ad haec, quae sequuntur, intentus esto. Disc. Praesto sum. MAC. — Num arbitraris, Verbum Dei, in quo facta sunt omnia, fecisse³³ omnia, quae in eo facta sunt? Disc. — Arbitror sane. Quamvis enim divina operatio, in qua condita sunt omnia, tripliciter sacra Scriptura perhibente a theologis consideretur; Pater enim facit³⁴ in Filio fiunt, Spiritu sancto distribuuntur: unum tamen atque eadem summae³⁵ sanctaeque Trinitatis est operatio. Quod enim Pater facit, et Filius facit, Spiritus sanctus facit, et quod in Filio factum est, in Patre et Spiritu sancto factum est. Siquidem si³⁶ Filius in Patre est, omne, quod in Filio factum est, in Patre esse necesse est. Nam rationi non convenit, it,

VARIAE LECTIONES.

¹ quae om. A. C dicit. ² Pro me nescire A ego. ³ A haec ⁴ pudet om. A ⁵ A quae. ⁶ C adhuc. ⁷ A verbo Dei. ⁸ A per rationes. ⁹ A causae. ¹⁰ essentiam et existentium. ¹¹ A ut cuique. ¹² motionis et differentiae mixturaeque et positionis — et om. A. ¹³ et om. A. ¹⁴ A causa. ¹⁵ A aut. ¹⁶ A in illo. ¹⁷ incorporea om. A. ¹⁸ Sic AC. ¹⁹ C minus. ²⁰ Conj.; C appare. ²¹ sed in uno — appareat om. A. ²² C manet. ²³ et om. C. ²⁴ A informis sit. ²⁵ pro num color A non. ²⁶ Sic C; A cura constat. ²⁷ A materiam. ²⁸ C non. ²⁹ in om. A. ³⁰ A Ipse vero. ³¹ omnia om. A. ³² A

ut intelligamus Filium ipsum solum in Patre, ea vero quae Pater in Filio facit, in Patre non esse. Similiter quod Spiritus sanctus nutrit et distribuit, a Patre et Filio nutritur et distribuitur. **MAG.** Si itaque Filius facit, quae in eo facta sunt, nunquid credendum est fecisse, quae non vidit? **Disc.** Vidisse eum, quae fecit, et in eo facta sunt, arbitror. **MAG.** Recte arbitraris. Dic itaque, quomodo vidit, utrum sensu corporeo, an intellectu? **Disc.** Nec sensu dixerim, nec intellectu Deum vidisse quae fecit. Sensu siquidem corporeo caret, qui incorporeus est. Nec proprie intellectus dicitur, qui exuperat omnem intellectum. Intellectus tamen per metaphoram dicitur, sicut et animus; a creatura videlicet ad Creatorem, quoniam totius intellectus et animi causa est et conditor. Non ergo per creaturam videt, sive corpoream, sive incorpoream, qui nullius creaturae instrumenti indiget ad ea videnda, quae vult facere. *Non enim esse, ut ait Maximus, possibile est, sicut ostendit ratio, eum, qui est super ea, quae sunt, ea, quae sunt, accipere*¹. Sed sicut suas voluntates cognoscere eum dicimus ea, quae sunt, addentes etiam ex causa ratiocinationem. Si enim voluntate omnia fecit, et nulla contradicit ratio, cognoscere autem suam voluntatem Deum semper pium dicere et iustum est; unumquodque vero eorum, quae facta sunt, volens fecit: igitur ut suas voluntates Deus cognoscit ea, quae sunt, quoniam et volens ea, quae sunt, fecit. **MAG.** Quemadmodum igitur Deus suas voluntates videt, ita et ea, quae fecit, videt? **Disc.** Ita quidem, non aliter. Non autem, ut insipientes autumant, per sensum sensibilia, neque per intellectum intelligibilia videt, sed quemadmodum suas voluntates, ita sensibilia et intelligibilia videt. **MAG.** Plane ac pure intelligis. Sed dicas, flagito, utrum aliud sunt divinae voluntates, quas Deus videt, et aliud facta, quae ut suas voluntates videt? **Disc.** Non sum idoneus, qui huic propositioni satis recteque respondeam. Coartor enim undique. Nam si dixerero aliud, mox dicturus eris: non ergo ut suas voluntates Deus videt, quae fecit; in diversis enim naturaque differentibus una ac simplex visio fieri non potest. Et concludes: divina autem visio simplex est et una et uniformis; igitur, si aliud est Dei voluntas, et aliud quod fecit, non ut voluntatem suam videt quod fecit. Si autem dixerero non aliud, necessario sequetur: voluntas igitur Dei factum ejus est, et voluntates suas fecit, et, quae fecit, voluntates suae sunt. Una enim eademque et simplex divina visio cogit, unum et id ipsum esse omne, quod videt. Videt autem ut suas voluntates, quae fecit. Unum igitur et id ipsum sunt divinae voluntates, et quae Deus fecit. Ea siquidem unificat

A simplex divina visio, quae omnia videt unum, et unum omnia. Et si hoc datum fuerit, vereor, ne forte me compellas unum e duobus fateri, aut videlicet segregari voluntatem Dei a Deo, et adungi creaturae, ita ut aliud sit Deus et aliud sua voluntas, hoc est, ut sit Deus factor, voluntas autem ejus facta; aut si hoc non sinit vera ratio dicere, necessario fatebor, et Deum, et voluntates suas, et omnia, quae fecit, unum et id ipsum esse. Ac sine mora ratiocinationis virtute cogente concludetur: Deus igitur seipsum fecit, si non extra ejus naturam suae voluntates sunt, et non aliter videt suas voluntates, et aliter quae fecit, sed ut suas voluntates videt, quae fecit. Et si ita est, quis de aeternitate omnium, quae facta sunt, in Deo dubitavit, quando non solum facta et aeterna, verum etiam Deus esse intelliguntur? **MAG.** Cautissime ac vigilantissime rationis iter ingrederis. Ac per hoc si pure intelligis, sine ambiguitate ulla ita et non aliter esse, quae dixisti, in suadenda aeternitate omnium, quae in Verbo Dei facta sunt, amplius laborare necessarium non esse video. **Disc.** Derides me, ut arbitrator, dum mecum liberaliter agis, hoc est, dum libertati arbitrii mei concedis eligere, quid velis, et tenere, quod vult, et non veris rationibus exigis me concludere, quid de talibus remota omni falsitate credendum et intelligendum est. Si enim per me ipsum pure intelligerem ea, quae dixi, non fortassis vererer, apertam sententiam de divinis voluntatibus, et de his, quae facta sunt, proferre, num unum et id ipsum sint necne. Veritus sum autem, meipsum cognoscens non satis idoneum ad haec discutienda incidere. **MAG.** Gradatim ergo ingredi, ne in aliquo fallaris, et quodcumque concesseris, stabili mentis habitu obtineas. **Disc.** Praecede, sequar. **MAG.** Quamvis, ut opinor, de voluntate Dei dubites, seu de voluntatibus, seu de ineffabili divinae unitatis multiplicitate — Deus est enim unum multiplex in seipso — utrum ad summae bonitatis simplicem naturam pertineant, ut non aliud praeter ipsum sint, an non: Deum tamen suis voluntatibus caruisse non dubitas. **Disc.** Hinc dubitare insipientissimum est. Omne siquidem, quod habet, semper et immutabiliter habet, quoniam nihil ei accidit. Ideoque aut nunquam habuit suas voluntates, aut, si habuit, semper eas habuisse nullo modo dubitandum. **MAG.** Deus itaque semper voluntates suas habuit, easque semper vidit. Non enim latere eum potuit, quod habuit. **Disc.** Et habuit et vidit. Deum namque voluntatibus suis caruisse, aut semper eas non habuisse, aut non vidisse, dementium est aestimare. **MAG.** Divinae ergo voluntates aeternae sunt, quoniam ipse, cujus voluntates sunt, aeternus est. **Disc.** Omnino

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic AC. ² A Vidisse ergo eum. ³ A et al. ⁴ Sic C; A qui est super ea quae sunt per ea quae sunt ea quae sunt accipere. ⁵ A voluntates suas. ⁶ C facit. ⁷ A et non aliter. ⁸ A Hanc. ⁹ C nunc. ¹⁰ A divina. ¹¹ C video. ¹² quod fecit om. A. ¹³ A dixerim. ¹⁴ Pro factum ejus A facta. ¹⁵ A segregare. ¹⁶ A Deus sit. ¹⁷ A dubitaret. ¹⁸ A quae. ¹⁹ A quod. ²⁰ unum om. A. ²¹ C sunt. ²² A ut. ²³ A divina. ²⁴ est om. A. ²⁵ A in seipso est. ²⁶ Pro Deum A dum. ²⁷ et om. A.

hoc concesserim. **MAC.** Quid igitur? Num et ea, quae voluit, semper habuit, et semper vidit? Clare quidem intelligis, ut reor, Deo nihil esse futurum, dum omnia tempora intra seipsum concludat, et omnia, quae in eis sunt. Omnium quippe principium et medium et finis est, et ambitus et cursus et recursus. **DISC.** Nihil Deo futurum esse non ambigo. **MAC.** Omnia itaque, quae facere voluit, in suis voluntatibus semper habuit; non enim in eo praecedit velle id, quod vult fieri: ipsius enim voluntati coaeternum est. Siquidem non expectat fieri, quod vult, quasi futurum, cui omnia praesentia sunt, cuius voluntas causa omnium est, et visio et effectus et perfectio. Fit enim, nulla mora interposita, quod videt faciendum. At si voluntas eius visio eius est, et visio voluntas, omne, quod vult fieri, subtracto omni intervallo fit. At si omne, quod vult fieri, et faciendum videt, et non extra se est, quod vult et videt, sed in se, nihilque in ipso est, quod ipse non sit, sequitur, ut omne, quod videt et vult, coaeternum ei intelligatur, si voluntas illius et visio et essentialium est. **DISC.** Cogis jam nos fateri, omnia, quaecumque aeterna et facta dicuntur, Deum esse. Si enim divina voluntas divinaque visio essentialis est et aeterna, et non aliud est ei esse, aliud velle, aliud videre, sed unum et id ipsum superessentiale, et omne, quodcumque intra voluntatem et visionem suam comprehendit, non aliud praeter ipsum ratio sinit intelligi; simplex siquidem natura intra se non patitur esse, quod ipsa non sit: restat sine ulla controversia, unum Deum omnia in omnibus esse fateri. Et si ita est, de aeternitate omnium, quae in Deo sunt, imo etiam quae Deus sunt, nemo pie philosophantium debet ignorare. Adhuc tamen non satis video, quomodo divina natura, extra quam nihil est, et intra quam subsistunt omnia, nihil intra se recipit esse, quod sibi coessentialis non sit. **MAC.** De eo, quod nulla natura subsistat praeter Deum et creaturam, non dubitare te crediderim, imo etiam satis videre te video. Nam quod dixisti de divina natura, extra quam nihil est, ita intelligis, ut arbitror, creatricem quidem naturam nihil extra se sinere, quia extra eam nihil potest esse; totum vero, quod creavit, et creat, intra seipsam continere; ita tamen, ut aliud sit ipsa, quia superessentialis est, et aliud, quod in se creat. Nam seipsum creare non tibi verisimile videtur. **DISC.** Totam conceptionem cogitationis meae de Deo et creatura perspexisti. Firmiter enim atque inconcussa teneo, nullam naturam vel creatam vel non creatam extra Deum subsistere, et nullo modo esse; omne vero, quod subsistit, sive creatum, sive non creatum, intra ipsum contineri. **AC** per hoc totius universitatis plenitudinem his

veluti duabus partibus concludi, hoc est, Deo et creatura, hactenus tenebam. Sed nunc iterum fides mea videtur nutare, praedictis ratiocinationibus infirmata. **MAC.** Fidem tuam stabilitam esse, veraque ratione munitam video, saltem in hoc, extra Deum nihil esse credens. **DISC.** Ita, ut scis; illud enim purissime contemplan. **MAC.** Diligentius itaque et perspicacius mentis aciem circa ea, quae intra Deum esse credis, circumfer. **DISC.** Intra Deum nihil aliud esse sentio praeter seipsum et ab ipso conditam creaturam. **MAC.** In Deo ergo vides, quod Deus non est. **DISC.** Video, ex Deo tamen creatum. **MAC.** Quid itaque tibi videtur? Num Deus omnia, quae fecit, antequam fierent, vidit? **DISC.** Eum vidisse omnia, quae voluit facere, priusquam fierent, existimam. **MAC.** Ea ergo vidit, quae facere voluit, et non alia vidit, nisi ea, quae fecit, et ea, quae fecit, priusquam faceret, vidit. **DISC.** Ita teneo. **MAC.** Dic, quaeso, quae sunt illa, quae Deus, antequam fierent, vidit? Quomodo enim creaturam vidit, quae adhuc non erat facta? Et si nec aliud praeter creaturam vidit, omne enim, quod est, aut Deus aut creatura est: quid vidit? Proinde aut seipsum vidit, antequam faceret omne, quod fecit, aut creaturam vidit, quae adhuc non est creata. Quomodo autem vidit, quod adhuc non erat? Si vero erat, et ideo visum est, quia erat, profecto erat ante creaturam, quod creatura non erat. Si autem solus Deus et sibi coessentialis ante omnem creaturam sinitur esse, non aliud praecessit creaturam, quod Deus videret, antequam faceret creaturam, nisi aut ipse, aut aeterna in se et coaeterna sibi natura. Confectum est autem inter nos, Deum vidisse, quae faciendae erant; non enim ignorans fecit aut non praeviciens, quod facere voluit. **DISC.** Septem me undique video, nullamque fugiendi viam remanere. Nam si dixero, Deum in seipso vidisse, quae faciendae erant, cogor fateri, seipsum vidisse, quia adhuc non erat creatura, quam videret, nec aliud erat ante omnem creaturam, quod praeter seipsum videre posset. Ac per hoc si omnia, quae faciendae erant, in seipso vidit, priusquam fierent, necessario seipsum vidisse vera docebit ratio, et ipse erit omnia, quae fecit. Si ea, quae vidit, in seipso fecit, et erit factor et factura. Si autem dixero, creaturam vidit faciendam, priusquam fieret, dicturus eris: erat ergo creatura, antequam fieret. Si enim Deus vidit eam antequam fieret, illud vere substantialiter erat, quod Deus in ea vidit, priusquam fieret. Non enim Deus vidit falsa, dum sit incommutabilis veritas, et omne, quod in ea est, verum et incommutabile est. Et si Deus in seipso vidit creaturam, priusquam fieret, semper vidit, quod vidit. Non enim accidit

VARIAE LECTIONES.

¹ C voluntatis. ² et om. A. ³ fieri om. A. ⁴ A Ac. ⁵ A quod. ⁶ C et. ⁷ ei om. C. ⁸ suam om. A. ⁹ A te videre. ¹⁰ A eum. ¹¹ A creavit. ¹² C naturam non creatam vel creatam. ¹³ veraque om. C. ¹⁴ A munitam esse video. ¹⁵ intra Deum—circumfer Disc. om. C. ¹⁶ A eo. ¹⁷ A priusquam ¹⁸ si om. A. ¹⁹ quod vidit om. A. ²⁰ aut om. A. ²¹ A in eo. ²² Sic C; A coessentialis. ²³ A nil. ²⁴ A creatura. ²⁵ A enim. ²⁶ A possit. ²⁷ Corr., A ea. ²⁸ Si enim Deus—fieri om. C. ²⁹ C videt.

quod videt, quando non aliud est ei esse et
 lere. Ipsius ¹ namque simplex natura est.
 n semper vidit, quod vidit, semper erat, quod
 per hoc aeternum esse necesse est, quod
 si creaturam vidit, quae adhuc non erat,
 quod vidit; omne enim, quod Deus videt ²,
 aeternum est: nil aliud relinquitur, nisi ut
 mus, creaturam fuisse in Deo, priusquam
 se ipsa; duplexque de creatura dabitur in-
 , unus quidem ³ considerat aeternitatem
 divina cognitione, in qua omnia vere et sub-
 ter permanent, alter ⁴ temporalem conditio-
 nis, veluti postmodum in seipsa. Et si ⁵ ita est,
 consequentia compellit, unum e duobus eli-
 aut eandem creaturam meliorem seipsa, aut
 m dicamus: meliorem quidem, quantum in
 rnaliter subsistit ⁶; inferioriorem vero, quantum
 creata est; et creatio illius non in Deo, sed ve-
 a Deum in seipsa aestimabitur, et erit con-
 Scripturae, quae dicit: *Omnia in sapientia*
 aut non eandem naturam esse, quae aeter-
 na cognitione Dei erat, et quae veluti postmo-
 seipsa condita est. Ac per hoc non ea, quae
 unt, antequam fierent, vidit, sed ea solum-
 uae aeterna sunt, in seipso vidit. Et si quis
 erit, catholicae fidelium professioni videbitur
 . Sancta siquidem sophia non alia ⁷ profi-
 eum in seipso, priusquam fierent, vidisse,
 postmodum in seipsis fecisse, sed eadem
 iter visa, et aeternaliter facta, et hoc totum
 et nihil extra Deum. Si autem aliud est ⁸
 bonitatis natura, et aliud, quod vidit facien-
 fecit, et in seipso vidit et fecit, divinae
 simplicitas interrumpetur, quando aliud in-
 elligitur, quod ipsa non sit: quod omnino
 ile est. Si vero non aliud ⁹ est divina bo-
 aliud, quod in seipsa vidit faciendum, sed
 ue eadem est natura, cujus inviolabilis est
 las et inseparabilis unitas, profecto dabitur,
 bique Deum esse, et totum in toto, et facto-
 factum, et videntem et visum, et tempus et
 et essentiam omnium et substantiam, et
 t, et, ut simpliciter dicam, omne, quod vere
 on est, superessentialis in essentiis, super-
 ialis in substantiis, super omnem creaturam
 et intra omnem creaturam creatus, et infra
 creaturam subsistens, a seipso esse incipiens,
 eipsum seipsum movens, et ad seipsum mo-
 in seipso quiescens, per genera et species in-
 infinitum multiplicatus, simplicitatem suae
 non deserens, et multiplicationis suae in-
 a in seipsum revocans. In ipso enim omnia
 unt. Mac. Nunc video, te perpure inspicere,
 u videbaris dubitare, et ulterius non tituba-

A bis ¹⁰, ut arbitror, fateri omnia et facta et aeterna
 esse, et omne, quod in eis vere intelligitur subsistere,
 nil aliud praeter ineffabilem divinae bonitatis esse
 naturam. psa est enim ¹¹ substantiale bonum, et
 nemo bonus nisi solus Deus. Restat igitur ¹² de
 aeterna conditione omnium in Deo tractare, quan-
 tum divinae veritatis ¹³ radius aciem nostrae mentis
 in divina mysteria permiserit ascendere. Disc. Restat
 quidem, et jam ¹⁴ ordo disputationis exigit. Prius
 tamen velim te breviter colligere totum, quod de
 praesenti quaestione hactenus inter nos est con-
 fectum ¹⁵. Mac. Ad purum, ut opinor, deduximus,
 divinam bonitatem vidisse et semper vidisse ea,
 quae facienda erant. Disc. Hoc peractum ¹⁶ est.
 Mac. Et non alia vidit et alia fecit, sed ea, quae
 semper vidit facienda, fecit. Disc. Similiter datum
 est. Mac. Et omnia, quae semper vidit, semper fecit.
 Non enim in eo praecedit visio operationem, quon-
 iam coaeterna est visioni operatio, praesertim dum
 non aliud ei sit videre et aliud operare, sed ipsius
 visio ipsius est operatio. Videt ¹⁷ enim operando, et
 videndo operatur. Disc. Hoc quoque assumptum
 est. Mac. De simplicitate divinae naturae discussum,
 quod non in ea vere ac proprie intelligitur, quod ab
 ea alienum sit et non ei coessentialis, et quoniam
 omnia vere ac proprie intra eam intelliguntur esse.
 Nil ¹⁸ enim extra eam subsistunt. Conclusum est,
 ipsam solam vere ac proprie in omnibus esse ¹⁹, et
 nihil vere ac proprie esse, quod ipsa non sit. Disc.
 Conclusum. Mac. Proinde non duo a seipsis distantia
 debemus intelligere Deum et creaturam, sed unum
 et id ipsum. Nam et creatura in Deo est subsistens,
 et Deus in creatura mirabili et ineffabili modo crea-
 tur, seipsum manifestans, invisibilis visibilem s;
 faciens, et incomprehensibilis comprehensibilem, et
 occultas apertum, et incognitus cognitum, et forma
 et specie carens formosum ac ²⁰ speciosum, et su-
 peressentialis essentialis, et supernaturalis natura-
 lem, et simplex compositum, et accidentibus liber
 accidentibus subjectum, et accidens, et infinitus
 finitus, et incircumscribitus circumscriptum, et su-
 pertemporalis temporalem, et superlocalis localem,
 et omnia creans in omnibus creatum, et factor
 omnium ²¹ factus in omnibus, et aeternus coepit esse,
 et immobilis movetur in omnia, et fit in omnibus
 omnia. Neque hoc de incarnatione Verbi et inhumana-
 tione dico, sed de summae bonitatis, quae unitas
 est et trinitas, ineffabili condescensione in ea, quae
 sunt, ut sint, imo ut ipsa in omnibus a summo
 usque deorsum sit, semper aeterna, semper facta,
 a seipsa, in seipsa, aeterna a seipsa. in seipsa facta,
 et dum sit aeterna, non desinit esse facta, et facta
 non desinit esse aeterna ²², et de seipsa seipsam
 facit. Non enim indiget alterius materiae, quae ipsa

VARIAE LECTIONES.

vid. ² C vidit. ³ A qui. ⁴ A alter qui temp. ⁵ A Etsi. ⁶ C substitit. ⁷ C aliter. ⁸ est om. A.
 vide. ¹⁰ C et nec ulterius titubamus. ¹¹ A enim est. ¹² A quidem. ¹³ C virtutis. ¹⁴ et jam om. C.
 factum est. ¹⁵ A pactum. ¹⁷ A vidit. ¹⁸ A Non. ¹⁹ A ipsam solam esse vere ac proprie in omni-
 A et. ²¹ A omnium factor. ²² et facta non desinit esse aeterna om. A.

sit, in qua seipsam facit; alioquin impotens A
retur, et in seipso imperfectus, si aliunde ac-
ret apparitionis et perfectionis suae auxilium.
eipso igitur ¹ Deus accipit theophaniarum sua-
um, hoc est, divinarum apparitionum occasiones,
nam *ex ipso, et per ipsum, et in ipso, et ad
m sunt omnia.* Ac ² per hoc et ipsa materies,
qua legitur mundum fecisse, ab ipso, et in ipso
et ipse in ea est, quantum intelligitur ea esse.
hoc mirum, cum hoc ³ exempla Scripturae de
bus doceant. Si enim animae Moysi et Samueis ⁴,
sint natura ⁵ invisibiles et incorporeales, visi-
s ac ⁶ veluti corporales non in aliqua extrinse-
assumpta materia, sed per seipsas, nulla me-
ate interposita, ad perpetranda mysteria non
nastice, sed veraciter aliorum mentibus, apo-
B
orum dico et Saul, apparuerunt, quid nos prohibi-
tali miraculo manuductos ⁷ ad altiora divinae
utis ascendere, ut intelligamus, eam et super ⁸
ia esse, et in omnibus fieri, non aliunde acci-
tem ⁹, ut diximus, materiem, aut de nihilo fa-
tem ¹⁰, in qua fit et manifestam se facit. Satis de
ute seminum disputatum est, quae dum per
sam invisibilis et incomprehensibilis sit, in infi-
s formas ac ¹¹ species seipsam multiplicat, sen-
sque corporeis succumbit; quae omnem mentis
m, dum quaeritur, effugit. Proinde nullus locus
ceditur nihilo illi, hoc est, privationi totius habi-
nis atque essentiae, de quo omnia putantur ab
qui minus intelligunt, facta fuisse, nescientes,
leo nomine sancta significat Theologia.

3. Disc. Miror, quomodo, quae nunc a te dicta
l, quamvis multis in via, et ab his, qui philoso-
ri videntur, remota, verissima tamen esse vera
clamat ratio. Et auctoritas sacrae Scripturae id-
um, dum intentius consideratur, suadet et praedi-
; dicit enim: *In principio fecit Deus caelum et
um*, hoc est, Deus Pater in Deo Filio universita-
totius creaturae visibilis et invisibilis condidit.
quid ¹² in principio de se genito ¹³, in Verbo suo,
filio suo ¹⁴ sapientia sua ¹⁵ Pater conderet, quod
Filius non esset? Alioquin non in ipso condidit,
extra ipsum, quod aliunde accepit, aut de nihilo
l. Aut quomodo pateretur, fieri in se Verbum,
d sibi consubstantiale non esset? Non enim lux
t in se tenebras aliunde acceptas ¹⁶, nec veritas
D
pit in se figmentum ¹⁷. Non autem potest esse
im, quod non erat semper aeternum; aeternum
em non est, quod ex privatione totius aeternitatis
te essentiae factum est. Aut quid aliud faceret
er in sua sapientia, nisi ipsam sapientiam? Ait
n Propheta: *Omnia in sapientia fecisti.* Vim ver-

borum intueri. Numqui l ¹⁸ quasi in aliquo loco, seu
spatio, quoddam aedificium fecit Deus in sua sapen-
tia, non ut ipsa substantialiter fieret omnia, sed so-
lummodo ¹⁹ contineret omnia, et quasi aliud in alio,
in sapientia fierent omnia? Non sic docet ratio,
se. l sic: *Omnia in sapientia fecisti*, hoc est, sapientiam
tuam omnia fecisti. Nam et sol iste visibilis, dum
per seipsum simplex ignis sit, nullamque compositio-
nem ab his, quae sibi consubstantialia non sunt, re-
cipiat, omnium tamen sensibilibus naturam in se
continet et comprehendit, non ut aliud praeter se
ipsum in se contineat, sed ipse substantialiter est
omne, quod omnia in se continet ²⁰; omnium namque
visibilium substantia in ipso est creata. Non enim
omnia corpora, in quibus flagrat, veluti in alimonia
sua consumeret, si non prius eorum subsistentiae
occasiones praestaret. Solem nunc dico ipsam in-
compreheusibilem virtutem, quae diffunditur per
totum hunc visibilem mundum, quae propterea ignis
dicitur, quia intus in omnibus agit, cujus fons ma-
ximus e t corpus illud aethereum, solis nomine ap-
pellatum, in quo, et per quod manifestissimas ope-
rationis suae virtutes manifestat, lucem dico, et
calorem. Cetera vero omnia corpora, quae nascun-
tur in mundo et nutriuntur, occultatissimis ²¹ suis
operationibus administrat, et fit ²² ubique totus ²³, et
de se ipso, in se ipso, in omnibus factus, erumpens
in omnia visibiliter, consumens omnia in se ipsum
invisibiliter ²⁴. Hinc non immerito dicit Scriptura:
*Gyrans gyrande vadit Spiritus, et in locum suum re-
vertitur.* Spiritus enim igneus eximia suae naturae
subtilitate lustrat omnia, et fit in omnibus omnia,
et in se ipsum revertitur ²⁵, quoniam omnium visibili-
um fons substantialis et origo est. Ideoque a Grae-
cis *πνεῦμα* ²⁶ appellatur, hoc est revertens; lustratis
siquidem omnibus et visibiliter et invisibiliter mun-
danis corporibus in se ipsum redit, et in se ipsum
omnia revocat, quae ab ipso principium generationis
suae accipiunt. Hinc ²⁷ etiam sancti Theologi super-
essentialem divinam et informem essentiam, ut ait
S. Dionysius, in igne saepe describunt ²⁸, tanquam
habente multas divinae, si fas dicere, proprietatis,
quantum in visibilibus, imagines ²⁹.

19. Quod autem eo nomine, quod est ³⁰ nihilum,
sancta significat Theologia, explanari a te peto. Mac.
In-stabilem et incomprehensibilem divinae bonitatis
inaccessibilemque claritatem omnibus intellectibus
sive humanis, sive angelicis incognitam — super-
essentialis est enim et supernaturalis — eo nomine si-
gnificatam crediderim, quae dum per se ipsam cogi-
tatur, neque est, neque erat, neque erit. In nulli-
enim intelligitur existentium, quia superat omnia;

VARIAE LECTIONES.

A igitur ipso. ² A At. ³ A nos. ⁴ A Samuel, C Samuehis. ⁵ A natura sunt. ⁶ A et. ⁷ C man-
i. ⁸ A supra. ⁹ C accipiens. ¹⁰ C faciens. ¹¹ A et. ¹² A quod. ¹³ Pro de se genito A suo. ¹⁴ A suo
genito. ¹⁵ sapientia sua om. A. ¹⁶ aliunde acceptus om. A. ¹⁷ Pro figmentum C nisi verum. ¹⁸ A
quid. ¹⁹ A solum. ²⁰ sed ipse — continet C al marg. adser. ²¹ Gale corr. occultatissimus. ²² Conj.,
corr. sit; C sit. ²³ C totius. ²⁴ C visibiliter ²⁵ Spiritus enim igneus — revertitur om. C. ²⁶ Conj.,
πνεῦμα. ²⁷ Sic C; A nunc. ²⁸ A describant. ²⁹ Conj., C quantum invisibilibus imaginibus. A corr. quan-
invisibilibus imagines. ³⁰ est om. C.

adum¹ vero per condescensionem quandam ineffabilem in ea, quae sunt, mentis² obtutibus inspicitur, ipsa sola in omnibus invenitur³ esse, et est, et erat, et erit. Dum ergo incomprehensibilis intelligitur, per excellentiam nihilum non immerito vocatur. At vero in suis theophaniis incipiens apparere, veluti ex nihilo in⁴ aliquid dicitur procedere, et quae proprie supra omnem essentiam existimatur, proprie quoque in omni essentia cognoscitur, ideoque omnis visibilis et invisibilis creatura theophania, id est, divina apparitio potest appellari. Omnis siquidem ordo naturarum a summo usque deorsum, hoc est, ex caelestibus essentiis usque ad extrema mundi hujus visibilis corpora⁵, in quantum occultius⁶ intelligitur, in tantum divinae claritati appropinquare videtur. Proinde a theologia caelestium virtutum inaccessibleis claritas saepe nominatur tenebrositas. Nec mirum, cum et ipsa summa sapientia, cui appropinquant, saepissime tenebrarum vocabulo significetur. Audi Psalmistam: *Quia sicut tenebrae ejus, ita et lumen ejus*. Ac si aperte diceret: Tantus est divinae bonitatis splendor, ut non immerito volentibus eum contemplari, et non valentibus vertuari in tenebras. Solus enim, ut ait Apostolus, *inaccessibilem possidet lucem*. In quantum vero longius ordo rerum deorsum descendit, in tantum contemplantium obtutibus manifestius se aperit. Ideoque⁷ formae ac species rerum sensibilibus manifestissimarum theophaniarum⁸ nomen accipiunt. Divina igitur bonitas, quae propterea nihilum dicitur, quoniam ultra omnia, quae sunt et quae non sunt, in nulla essentia invenitur, ex negatione omnium essentiarum in affirmationem totius universitatis essentiae a se ipsa in se ipsam descendit, veluti ex nihilo in aliquid, ex inessentialitate in essentialitatem, ex informitate in formas innumerabiles et species. Prima⁹ siquidem ipsius progressio in primordiales causas¹⁰, in quibus fit, veluti informis quaedam materia a Scriptura dicitur; materia quidem, quia initium est¹¹ essentiae rerum, informis vero, quia informitati divinae sapientiae proxima est. Divina autem sapientia informis recte¹² dicitur, quia ad nullam formam superiorem se ad formationem suam convertitur; est enim omnium formarum infinitum exemplar; et dum descendit in diversas visibilium et invisibilium formas, ad se ipsam veluti ad formationem suam respicit. Proinde divina bonitas super omnia considerata dicitur non esse, et omnino nihil esse, in omnibus vero et est¹³ et dicitur esse, quoniam totius universitatis essentia est, et substantia, et genus, et species, et qualitas, et quantitas¹⁴, et omnium copula, et situs, et habitus, et locus, et tempus, et actio, et passio, et omne, quodcumque in

omni creatura et circa omnem creaturam a qualicumque intellectu potest intelligi. Et quisquis intentus sancti Dionysii verba inspexerit, haec ita se habere inveniet. Ex quibus nunc pauca inserere non incongruum videtur, et quae in prioribus nostrae sermocinationis processio: *ibus ex ipso accepimus, iterum repetere¹⁵ necessarium judicamus: Age, inquit, optimum ut vere, et existentium omnium substantificum laudemus¹⁶ ON, sic enim ipse Dionysius¹⁷ vocat Deum, totius esse secundum virtutem superessentialem est substituens causa, et Creator existentis subsistentiae, substantiae, essentiae, naturae, principium et mensura seculorum et temporum, essentialitas; et: aeternitas existentium, tempus¹⁷ factorum¹⁷, esse utcumque factis ex eo, quod¹⁸ est aeternum, et essentia, et ov, et tempus, et generatio, et factum, in existenti essentialitas, et utcumque subsistentia et substantia. Etenim Deus non dum est ov, sed simpliciter et incircumfinite totum in se ipso coambiens, proinde et rex dicitur seculorum¹⁸, tanquam in semetipso¹⁸, et circa seipsum totius esse et¹⁹ existentis substitutor. Et neque erat, neque erit, neque factus est, neque fit, neque fiet, magis autem neque est, sed ipse est esse existentibus, et non existentia solum, sed id ipsum²² esse existentium ex ante aeternaliter existente. Ipse enim est seculum seculorum, subsistens ante secula, quia omnibus existentibus et seculis esse ex providente est, et omne quidem seculum et tempus ex ipso totius seculi, et temporis, et omnis utcumque existentis, qui est ante omnia²³ ov, principium et causa, et omnia ipsum participant, et a nullo existentium recedit, et ipse est ante omnia, et omnia in se constituit; et simpliciter si quid²⁴ utcumque est in ante existente, et est, et intelligitur, et salvatur. Et paulo post primordialium causarum explanationem addit, dicens: *Fusse autem ipsum existentibus omnibus nunquam deseritur, ipsum vero esse ex ante existente, et ab ipso est esse, et principium, et mensura ante essentiam²⁵ ON, et non ipse esse, et cum habet esse, et ov, et existentis, et seculi, et omnium substantificum principium, et medietas, et consummatio. Et propterea ab eloquiis ipse vere ante ov juxta omnem existentium intelligentiam multiplicatur. Et quod erat in ipso, et quod est, et quod erit, et quod factum est, et fit, et fiet, proprie laudatur. Haec enim omnia divinitus intelligentibus secundum omnem²⁶ excogitationem ipsum superessentialiter esse significant, et ubique existentium causalem. Etenim neque quidem est hoc, hoc autem non est, neque ibi quidem est, ibi autem non est; sed omnia est, et causalis omnium, et in ipso omnia principia, omnes conclusiones, omnia existentia coambiens, et perhibens²⁶, et super omnia est, ut ante omnia superessentialiter super ov.**

20. Quisquis horum verborum virtutem perspexerit

VARIAE LECTIONES.

¹ A cum. ² Pro mentis A multis. ³ A invenitur in omnibus. ⁴ in om. A. ⁵ corpora om. A. ⁶ A occultas. ⁷ A Ideo. ⁸ A manifestissimam theophaniam. ⁹ in essentialitatem — Prima om. A. ¹⁰ Pro primordiales causas A ea. ¹¹ A est initium. ¹² recte om. A. ¹³ Pro et est A esse. ¹⁴ A et quantitas et qualitas. ¹⁵ A recipere. ¹⁶ ipse Dionysius om. A. ¹⁷ A temporum. ¹⁸ C qui. ¹⁹ A seculorum dicitur. ²⁰ A se ipso. ²¹ et om. C. ²² A ipsum. ²³ omnia om. A. ²⁴ A si quis. ²⁵ C omniam. ²⁶ C brachadeus.

rit. nil aliud reperiet suadere, immo etiam ¹ pronunciare, nisi ipsum Deum omnium factorem esse, et in omnibus factum; et dum super omnia quaeritur, in nulla essentia invenitur ²; nondum enim est esse; dum vero in omnibus intelligitur, nil in eis nisi solus ipse subsistit. Et neque est hoc, ut ait ille, hoc autem non est, sed omnia est. Proinde ex superessentialitate suae naturae, in qua dicitur non esse, primum descendens, in primordialibus causis ³ a se ipso creatur, et fit principium omnis essentiae, omnis vitae, omnis intelligentiae, et omnium, quae in primordialibus causis gnostica considerat ⁴ theoria. Deinde ex primordialibus causis, quae medietatem quandam inter Deum et creaturam obtinent, hoc est, inter illam ineffabilem superessentialitatem super omnem intellectum, et manifestam substantialiter naturam puris animis conspicuam descendens in effectibus ipsarum fit, et manifeste in theophaniis suis aperitur. Deinde per multiplices effectuum formas, usque ad extremum totius naturae ordinem, quo corpora continentur, procedit. Ac sic ordinate in omnia proveniens facit omnia, et fit in omnibus omnia, et in se ipsum redit, revocans in se omnia, et dum in omnibus fit, super omnia esse non desinit. Ac sic ⁵ de nihilo facit omnia, de sua videlicet ⁶ superessentialitate producit essentias, de supervitalitate vitas, de superintellectualitate intellectus, de negatione omnium, quae sunt et quae non sunt, affirmationes omnium, quae sunt et quae non sunt. Et hoc manifestissime docet omnium reditus in causam, ex qua processerunt, quando omnia revertentur ⁷ in Deum, sicut aer in lucem, quando erit *Deus omnia in omnibus*; non quod etiam nunc non sit *Deus omnia in omnibus*, sed quod post praevaricationem humanae naturae, et expulsionem de sede paradisi, hoc est, de altitudine spiritualis vitae, et ex cognitione clarissimae sapientiae, in profundissimas ignorantiae tenebras detrusae, nemo nisi divina gratia illuminatur ⁸, et in divinorum mysteriorum altitudinem ⁹ cum Paulo raptus, quomodo Deus omnia in omnibus est, verae intelligentiae conuitu potest perspicere, nube carnalium cogitationum, vanarumque ¹⁰ phantasiarum caligine interposita, mentisque acie irrationalibus passionibus infirmata, et ex splendoribus perspicuae ¹¹ veritatis reperiens, consuetisque corporalibus umbris contenta. Non enim credendum est de caelestibus essentiis, quae nunquam aeternae beatitudinis statum deseruere, aliud aliquid in universa creatura praeter ¹² ipsum Deum cognoscere, siquidem in Deo, et in primordialibus causis super omnium sensum et intellectum omnia perspicunt, omnibus naturae operibus ad cognoscendam veritatem non indigentes, sola autem inef-

A fabili gratia aeterni luminis fruente Ad quam visionem humanam naturam reducere Dei Verbum incarnatum descendit, ipsam prius lapsam, quam ad pristinum statum revocaret, accipiens, delictorum vulnera sanans, falsarum phantasiarum umbras extinguens, oculos mentis aperiens, seipsum in omnibus his, qui digni sunt tali visione, manifestans. Disc. Haec ardua valde sunt, et a sensibus corporalia et visibilia cogitantium remota; his vero, qui super visibilia, et temporalia ¹³ spiritualiter in cognitionem veritatis ascendunt, verissime et dulcissime clarescunt. Quis enim carnaliter viventium, clarumque ¹⁴ sapientiae lucem cornere volentium, talia audiens, non continuo erumpat, et clamet ¹⁵: Insaniam, qui haec dicunt. Quomodo enim supra omnia Deus invisibilis, incorporealis, incorruptibilis, potest a seipso descendere, et se ipsum in omnibus creare, ut sit omnia in omnibus, et usque ad extremas hujus mundi visibiles turpitudines et corruptiones, vilissimasque formas et species procedere, ut ipso etiam in eis sit, si omnia in omnibus est! Ignorans, qui haec ¹⁶ dicit, nullam turpitudinem in universitate totius creaturae posse esse, nullam malitiam ei nocere, nullo errore falli vel seduci. Quod enim partim ¹⁷ contingit, in toto fieri Deus non sinit, cujus universitatis nec ¹⁸ turpitudine turpis est, nec malitia nocet, nec error errat. Turpiter quidem et maligne ¹⁹ viventibus, et a veritate errantibus turpia honesta, mala bona, errantia recta, prava justa putantur esse. Quorum turpitudine, et malitia, et errore sublatis, omnia pie intelligentibus pura, perfecta, impolluta, valde bona, omni errore carentia remanent. Et non cogitans, quod sacra pronunciat Scriptura: *Omne datum optimum, et omne donum perfectum de sursum est, descendens a Patre luminis*; dati quidem vocabulo omnium rerum substantiales constitutiones, doni vero virtutes, quibus ornatur universa natura, declarans Et hoc totum ²⁰, substantia videlicet et virtus, de sursum descendit a Patre luminis, hoc est, ex fonte omnium bonorum; Deo, qui in omnia, quae sunt et quae non sunt, profluens, in omnibus fit, sine quo nihil esse potest. Sed, ut opinor, satis de nihilo, de quo omnia Deus ²¹ fecit, actum est. Mac. Sat profecto; sed cursim repetendo. Neque haec dicimus illorum sensum refutantes, qui de nihilo, quo totius habitudinis privatio significatur, Deum omnia ²² fecisse arbitrantur, non autem de nihilo, quo superessentialitas et supernaturalitas divinae bonitatis a Theologis innuitur. In Theologicis siquidem regulis ad investigandam divinae naturae sublimitatem et incomprehensibilitatem plus negationis, quam affirmationis virtus valet. Quam si quis intentus inspexerit, non mirabitur, eo vocabulo,

VARIAE LECTIONES.

¹ etiam om. A. ² A invenitur essentia. ³ causis om. A. ⁴ A considerat gnostica. ⁵ sic om. A. ⁶ A scilicet. ⁷ C convertentur. ⁸ Sic AC; f. illuminatus? ⁹ A altitudine. ¹⁰ C variarumque. ¹¹ Em., A perspicuae. ¹² C propter. ¹³ A corporalia. ¹⁴ C datamque. ¹⁵ A proclamet. ¹⁶ haec om. A. ¹⁷ A partim, C parti; f. parti? ¹⁸ A nec universitatis. ¹⁹ et maligne om. A. ²⁰ totum om. A. ²¹ A Deus omnia ²² A omnium.

st nihilum, saepe in Scripturis ipsum Deum **A**
 Disc. Nec ego ¹ miror, cognoscens, plus ne-
 a, quam affirmationes divinae cognitioni, teste
 Dionysio, coaptari posse. **Mac.** Non negabis ²,
 or, cuncta, quae de nihilo facta esse Scriptura
 r, unam quandam naturam communem omni-
 jas participatione subsistunt, secundum unius-
 ae proportionem possidere. **Disc.** Hoc negare
 t dignum. Credimus namque et intelligimus,
 simul et semel communem omnium rerum
 m creasse, ex cujus participatione fiunt ³ om-
 a. **Mac.** Putasne illam naturam de nihilo esse fa-
Disc. Non solum puto, verum etiam firmiter
 non aliunde nisi de nihilo productam. **Mac.**
 illam naturam, quid sit. **Disc.** Non possum.
 um adhuc infinita omniumque communis, nec
 ornis adhuc distincta vel speciebus, quomodo
 i possit, non video.

Mac. Quid? Si quis summae sanctaeque au-
 tis tibi suaderet, illam naturam non aliud esse
 Dei Verbum, dixissesne eam de nihilo factam
 De illo nihilo dico, quod privationem totius
 ae et substantiae et qualitatis significat.
 lequaquam. Quis enim dixerit, Dei Verbum de
 esse factum, dum sit omnium ⁴ de nihilo fa-

Sed ⁵ quis ille, qui Verbum Dei naturam
 n esse non timuit dicere? **Mac.** Audi sanctum
 m in octava Homilia in Genesin: *Neque enim,*
quando audivit terra: gerninet herbam foeni,
um fructiferum, occultum habens. foenum pro-
neque pulnam, aut quercum, aut cypressum **C**
nspectum visceribus suis occulta eduxit in su-
um, sed Divinum verbum natura est eorum, quae
sunt. Producat: non, quod habet, depromat,
sod non habet, creet ⁷, Deo donante opera-
virtutem. Intende, quam fiducialiter pronun-
 naturam omnium, quae facta sunt, Dei Ver-
 se. Ac ⁸ nulla tibi suspicio subrepat existi-
 , quod aliud sit Dei Verbum, aliud ejus prae-
 i. Id ipsum namque in eo et esse est ⁹, et
 esse jubere; essendo enim ipsum fiunt omnia,
 m ipsum omnia est. Et ut certius cognoscas
 rbum et naturam omnium esse, et consubstan-
 Patri ante omnia et ¹⁰ in omnibus, quae in eo
 unt, creatum, audi Ecclesiasten: *Sapientiam*
 iquit, *praecedentem ¹¹ omnia quis investigavit?* **D**
¹² coaeternitatem Patri et coessentialitatem ¹³.
 tinuo sequitur: *Primo omnium creata est sa-*
 . Ecce in creaturis factum. Audi Evangelium:
factum est in ipso, vita erat. Nam quod alibi
 mone legitur: *Dominus creavit me in initio via-*

rum suarum, alii de incarnatione Verbi, alii de nati-
 vitate ejus ex Patre accipiunt, quorum sensus credi-
 bilior mihi videtur.

22. De his autem, qui de eo nihilo, quod totius
 essentiae negationem significat vel habitudinis ejus
 privationem, mundum factum fuisse arbitrantur,
 quid dicam, ignoro. Non enim video, quare non con-
 siderant oppositorum naturam. Siquidem privatio
 non potest esse, ubi non est habitus essentiae ¹⁴.
 Privatio namque habitudinis est privatio; ac per
 hoc, ubi non praecedit habitus, non sequitur priva-
 tio. Quomodo ergo ¹⁵ dicunt, de privatione mundum ¹⁶
 factum esse ¹⁷? Si enim hoc verum esset, constaret,
 ipsum mundum habitudinem quandam habuisse,
 priusquam fieret. At si sic, quomodo habitudinis
 suae privationem pateretur, dum jam non erat, aut,
 si erat, non de privatione sui erat? Si vero nullo
 modo erat, priusquam fieret, omni habitudine car-
 ruisse nemo ¹⁸ sapientum dubitat. At si omni habi-
 tudine caruit, quomodo de privatione habitudinis
 suae fieri potuit ¹⁹, quam nunquam habuit? Eadem
 est ratio de essentiae negatione. Est enim negatio
 rei existentis vel fieri valentis perfecta absentia.
 Absentia namque est rei cujusdam praesentis, vel
 praesens fieri valentis, a sensibus ablatio ²⁰. Si ergo
 mundus de absentia factus est, praecessit aliqua na-
 tura, cujus habitudinis privatio vel essentiae ²¹ ab-
 sentia condendi mundi occasio facta est. Et ipsa
 natura aut Deus, aut creatura erat. Et si Deus,
 cogentur fateri, ex Divinae naturae privatione habi-
 tudinis vel essentiae absentia mundum factum fuisse.
 Si vero creatura, necessario visibilis, aut invisibilis
 erit. Si visibilis, alium mundum visibilem praeces-
 sisse debemus credere; si invisibilis, qua ratione
 cogimur concedere, de invisibilis naturae absentia
 mundum istum factum fuisse ²², aut eam ²³ penitus
 mundum praecessisse? Si vero universitatem totius
 visibilis et invisibilis naturae de nihilo factam esse
 vera docet ratio, nullamque naturam praeter ipsum
 Deum praecessisse ²⁴, quomodo de absentia vel pri-
 vatione rerum, quae nunquam erant, mundus factus
 est, non intelligo. Si vero quis dixerit, neque priva-
 tionem habitudinis, neque absentiam alicujus essen-
 tiae ²⁵ nihil ²⁶ nomine significari, sed universalem
 totius habitudinis, et essentiae, vel substantiae, vel
 accidentis, et simpliciter omnium, quae dici et in-
 telligi possunt, negationem, concludetur sic: eo
 igitur ²⁷ vocabulo Deum vocari necesse est, qui solus
 negatione omnium, quae sunt, proprie innuitur,
 quia super omne, quod dicitur et intelligitur, exal-
 tatur, qui nullum eorum, quae sunt et quae nou-

VARIARUM LECTIONES.

Haec ergo miror. ¹ C negaris. ² A sunt. ³ A esse factam. ⁴ Sic AC. ⁵ A At. ⁶ A creat. ⁷ A.
 Corr., A est et esse, C esse et est. ⁸ et om. A. ⁹ C sapientia — praecedente. ¹⁰ C et. ¹¹ A
 utilem. ¹² essentiae om. A. ¹³ igitur. ¹⁴ A dicunt mundum privatione. ¹⁵ esse om. A.
 illas. ¹⁶ C potuerit. ¹⁷ A absentia namque — ablatio om. C. ¹⁸ habitudinis privatio vel essentiae
 . ¹⁹ Si vero creatura — factum fuisse om. C. ²⁰ C etiam. ²¹ Si vero universitatem — praecessisse
 . ²² A ergo.

sunt, est, qui melius nesciendo scitur. Ac per hoc inter nos et illum, qui videbantur ¹ dissentire, conveniet. Si autem responderit: neque illam negationem dico nihilo significari, quia negatur Deus esse quid eorum, quae sunt, sed illam, quae negat Deum et creaturam; necessario fatebitur, quod negari conabatur, hoc est, de negatione vel ² privatione Dei ³ et creaturae mundum factum fuisse. Mundus siquidem de materia informi factus est; materia informis de omnino nihilo; ac per hoc et mundus de omnino nihilo. Non enim, ut opinor, audebit dicere, omne quod est, aut Deus ⁴, aut creatura est, aut ⁵ nec Deus, nec creatura; nam si dixerit, inter eos, qui dicunt materiam Deo coaeternam esse, computabitur, de qua Deus mundum fecisse ab iis putabatur. At si omne, quod est, aut Deus, aut creatura est, et nemo sanum ⁶ sapientis aestimavit ⁷ mundum de negatione Dei et creaturae factum, relinquitur sola illa negatio ad causam mundi faciendi, quae ablatione totius creaturae, super omne, quod dicitur et intelligitur, Deum exaltans, nihil eorum, quae sunt et quae non sunt, eum esse pronuntiat. Est enim maximum de hac ratione argumentum. Si duo quaedam sunt Deus et creatura, aut ab uno principio sunt, ac per hoc ejusdem naturae — non enim ex principio uno nascuntur contraria secundum naturam; sui namque principii naturam attrahunt — aut per se duo principia sunt sibi ⁸ adversa. Nam sicut substantialia non sunt duo, sed unum. Si autem Deus et creatura non sunt duo, sed unum et unum; aut aequalia sunt, et nullum ex altero. Si enim duo, ex uno nasci necesse est. Si autem Deus ex nullo, creatura vero ex Deo, erit unum ex altero et non sunt ⁹ aequalia; unum namque ab aequali sibi uno non gignitur. At si creatura ex Deo erit, erit Deus causa, creatura autem ¹⁰ effectus. Si autem nil aliud ¹¹ est effectus, nisi ¹² causa facta, sequitur, Deum causam ¹³ in effectibus suis fieri; non enim ex causa in effectus suos procedit, quod a sui natura alienum sit, siquidem in calore, et in ¹⁴ lucem nil aliud nisi ipsa vis ignea erumpit. Si autem quis dixerit, unum aequale sibi unum gignit; nam et Deus Pater, dum sit unum, aequale sibi unum, Deum ¹⁵ Filium, gignit: cognoscat se nimium errare. Summa siquidem sanctaque Trinitas non est unum et unum et unum, sed simplex et individuum unum in tribus inseparabilibus substantiis, et illud unum multiplex virtute est, non numero, et non aliquod ¹⁶ unum est, sed universaliter et infinite unum, et super omne unum, quod dici vel intelligi potest, unus ¹⁷ ergo ab uno, non unum ab uno, Filius a Patre. Sed contra eos ¹⁸, qui talia dogmatizant, nunc nobis sermo non est; hoc tantum proposuimus, quantum vires suppetebant investigare, quid eo nomine, quod est nihilum, de quo Deus

hereditur fecisse mundum, significatur. Quisquis de constitutione mundi rationem reddere desiderat, suis sequacibus eligat, quid suadeat; nos autem nostrae ratiocinationis iter tenemus, et quoniam propoendum inter nos est confectum ¹⁹, omnia ex Deo, et Deum in omnibus esse, et non aliunde nisi ex ipso facta esse, quoniam ex ipso et per ipsum et in ipso facta sunt omnia, quomodo quadripartita totius naturae discretio Deo conveniat, plane ac breviter recapitules, flagito.

23. In disputationibus namque, et maxime de obscuris rebus ²⁰ multum valet ἀνακαλαιωσις, hoc est, recapitulatio; breviter enim aperteque praedicta omnia in memoriam revocat, mentisque obtutibus cuncta, quae acta sunt, simul manifesta sunt. **MAG.** De Deo, ut opinor, inter nos convenerat, quod totius universitatis conditae principium sit, et medium, et finis, non quod aliud ei sit esse principium, aliud medium, aliud finis; haec enim tria in ipso unum sunt; sed quod theologicae contemplationis triplex motus sit. Aliter enim movetur intellectus sive humanus, sive angelicus, considerans principium omnium Deum esse; aliter cognoscens omnia in ipso, et per ipsum esse, veluti in quadam medietate; aliter contemplatur finem omnium in Deo esse, et Deum, quem omnia appetunt, et in quo quiescunt, et vivunt. Cui sensui favet sanctus Augustinus in libro ²¹ octavo de Civitate Dei, tertio capitulo, de Socrate philosopho disputans: *Nolebat, inquit, immundos terrenis cupiditatibus animos sese extendere in divina conari, quandoquidem ab iis causis rerum videbat inquiri, quas primas atque summas non nisi in unis et ²² summi Dei voluntate esse credebant. Unde et ²³ non eis putabat, nisi mundata mente posse comprehendere. Et ideo purgandas bonis moribus vitae censebat instantiam, ut deprimentibus libidinibus exoneratus animus naturalis rigore in aeterna se attolleret, naturamque incorporei et incommutabilis luminis, ubi causae omnium facturarum naturarum stabiliter vivunt, intelligentiae puritate conspiceret.* **Disc.** Perplane ²⁴ convenerat, quia ratio approbat. **MAG.** Dum ergo de divina natura pure percipimus, quod omnium principium sit et causa; est enim ἀρχος, et ἀναιτος, hoc est, sine principio, et sine causa, siquidem nihil praecedit, quod ei principii, vel causae proportionem obtineat, ipsa vero omnium, quorum causa et principium est, naturam creat: non immerito eam dioimus creatricem naturam, et non creatam; creat namque, et a nullo creati patitur. Eandem vero, divinam scilicet naturam, finem omnium esse, ultra quem nihil, et in quo omnia aeternaliter subsistunt, et universaliter Deus sunt, cognoscentes, neque creatam, neque creatricem rite vocamus; non creatam quidem, quia a nullo creatur, neque creatricem, quia

VARIAE LECTIONES.

¹ C videbantur. ² vel om. A. ³ Pro privatione Dei A privativa. ⁴ A Deus est. ⁵ aut om. C. ⁶ A sanus. ⁷ A aestimavit. ⁸ A sibiinet sunt. ⁹ Pro et non sunt A non vero. ¹⁰ A vero. ¹¹ Pro nil aliud A creatura. ¹² A non. ¹³ causam om. A. ¹⁴ in om. C. ¹⁵ unum Deum om. C. ¹⁶ A aliquid. ¹⁷ Conj., C uno. ¹⁸ A illos. ¹⁹ A confectum est. ²⁰ A rebus obscuris. ²¹ libro om. C. ²² C ac. ²³ et om. A. ²⁴ A Plane.

cani senarii numeri virtutem explicandam descendit, inquit : *Et dixit Deus : Fiat lux, et facta est lux.* In his autem verbis multiplex sanctorum Patrum intellectus reperitur. Quorum alii quidem angelicæ, et intellectualis cælestis essentiae creationem in hoc loco sacrae Scripturae significatam esse discernunt; alii vero visibilis hujus lucis naturam, hoc est, ignem incomprehensibilem adhuc, et invisibilem creatum¹, quæ² postmodum veluti in suis³ fontibus emergens, in corporibus aethereis refulsit, ac veluti spatia⁴ trium dierum occulto meatu abyssum superficiæ terræ undique, ut aiunt, superfusam lustrando peregit. Quod autem lucis vocabulo ignea natura, a huc invisibilis et occulta, appellata sit, nulli mirum debet videri, cognoscenti, sacram Scripturam causarum nomine effectus, et effectuum causas appellare solere. Effectus autem igneae naturæ lux est. Ignea igitur natura, in primordio rerum condita, nomine lucis postmodum ab ea processuræ, et adhuc in ea latentis, non incongrue appellata est, quamvis quidam⁵ primitivam lucem fuisse continuo arbitrentur; contra quos satis a sancto Augustino est actum⁶. Quod autem sequitur : *Et vidit⁷ Deus lucem, quod esset bona, et divisit lucem a tenebris, appellavitque lucem diem et tenebras noctem, et factus est vespere et mane dies unus,* de simplici laude corporeæ lucis, deque temporalibus intervallis, quibus circa tellurem lux et umbra vicissitudines suas peragunt, dictum esse existimant, qui naturam lucis corporeæ conditam fuisse⁸ arbitrantur, quando dictum est : *Et dixit Deus : Fiat lux, et facta est lux.* Nam quia in æquinoctio vernali prima mundi conditio creditur fuisse, in quo sol aequis spatiis et supra terram et sub terra⁹ moratur, XII videlicet horis æquinoctialibus, propterea putant dictum esse : *Divisit Deus¹⁰ lucem a tenebris.* Ac si aperte diceretur, totum unius diei spatium, quod XXIV horis peragitur, æqua partitione inter diem divisit et noctem. Qui¹¹ vero conditionem angelicæ naturæ creatione lucis significatam rectius autumant, sanctum Augustinum sequentes, divisionem¹² lucis a tenebris aut discretionem informis materiæ et formatæ creaturæ intelligunt, ut nomine lucis perfectio formæ, tenebrarum vero informitatis confusio accipiatur, aut duplicem cælestium essentiarum theoriam. Aliter namque consideratur creatura in rationibus suis æternis in Deo, secundum quas condita est, et aliter in se ipsa sub Deo, in quantum creatura est. Et prima quidem consideratio lucis vocabulo, secunda vero tenebrarum significatur. Ut enim lux præcedit tenebras¹³ dignitate, ita claritas æternarum rationum, secundum quas omnis creatura facta est, præ-

ponitur obscuritati creaturæ per se ipsam consideratæ. Ideoque appellavit Deus *lucem diem*, splendorem videlicet¹⁴ divinarum rationum, *tenebras vero noctem*, hoc est, obscuriorem in se ipsa creatæ naturæ speciem. Quod autem sequitur, *factumque¹⁵ est vespere et mane dies unus*, finem peractæ operationis, et inchoationem sequentis significare voluit. Mane enim, id est, inchoatio sequentis operationis finis est præcedentis, et præcedentis terminus initium est sequentis. Ideoque dies unus vel primus finitur vespere, cujus mane, hoc est, initium in lucis conditione præcesserat. Hæc breviter dicta¹⁶ ab aliis accepimus.

25. Nos autem primordialium causarum conditionem, sive visibilem, sive invisibilem, in factura cæli et terræ in principio, earumque in effectus suos processiones in his verbis sacrae Scripturae : *Fiat lux* et reliqua, volentes intelligere, dicimus, creatione lucis processionem primordialium causarum in suos effectus significari. Nam si ipsas primordiales causas, propter incomprehensibilitatem naturæ suæ, incognitamque omni intellectui altitudinem, tenebrarum caligine, hoc est, profundæ ignorantiae densitate superfusus Scriptura prohibet, cum dicitur : *Et tenebrae erant super abyssum*, quid mirum, si declaratio earum¹⁷ in effectibus suis per formas et species lucis nomine prædicaretur per hoc : *Et dixit Deus : Fiat lux, et facta est lux.* Veluti quis diceret, primordiales causas, in se ipsis¹⁸ inconspicuas, omnemque intellectum obumbrantes, jussit Deus in formas perspicuas, speciesque intelligibiles et sensibiles¹⁹ visibilem et invisibilem prodire. Non enim solus Deus, verum etiam omnium rerum principia tenebrarum vocabulo, teste S. Dionysio, solent²⁰ in eloquiis appellari propter incomprehensibilem infinitatem : processio vero ejus per principia in creaturas visibiles et invisibiles, suas dico theophanias, claritatis nominæ meruit significari; in ipsis enim quodam modo patitur intelligi, qui omnem superat intellectum. *Fiat ergo lux*, inquit Deus, hoc est, procedant primordiales causæ ex incomprehensibilibus naturæ suæ secretis in formas ac²¹ species comprehensibiles, intellectibusque contemplantium se manifestas, *Et facta est lux*, Deo videlicet volente, et dicente, obscuritas primordialium causarum in formas ac species processit apertas²². *Et divisit Deus lucem²³ a tenebris*, hoc est, segregavit notitiam effectuum ab obscuritate suarum principalium causarum. Divisio quippe lucis a tenebris est discretio rerum per formas ac²⁴ species apparentium a principiis suis, in quibus omnem superant intellectum. Ideoque prædixit : *Et vidit Deus lucem, quia esset bona*, hoc est, placuit Deo, originales cau-

VARIÆ LECTIONES.

¹ C creatam. ² Sic C; A qui. ³ A his. ⁴ Sic AC; f. spat' o? ⁵ A quidem. ⁶ A actum est. ⁷ A videt. ⁸ A esse. ⁹ A aequis spatiis supra et subtra terram moratur. ¹⁰ Deus om. A. ¹¹ A quia. ¹² A S. Augustini divisionem sequentes. ¹³ A tenebris. ¹⁴ A scilicet. ¹⁵ C factum est. ¹⁶ dicta om. A. ¹⁷ C illarum. ¹⁸ A ipsas. ¹⁹ A sensibilesque. ²⁰ Cōij; AC solet. ²¹ A et. ²² Sic C; A aperta. ²³ lucem om. A. ²⁴ A et

sa, ante omnem creaturam ultra omnem intellectum condita, intellectibus sive humanis, sive angelicis luce quadam intelligentiae superfusis manifestari. *Appellavitque lucem diem, et tenebras noctem*, hoc est, contemplantibus animis praestitit manifestationem visibilia et invisibilia per formas et species diem appellare, eorum vero in principis suis incomprehensibilem altitudinem omnique condito intellectui incognitam vocare noctem. *Factumque est vespere et mane, dies unus*. Quamvis enim inter obscuritatem causarum, et claritatem effectuum divisio intelligatur ac¹ differentia, unus tamen idemque dies est, hoc est, unus eorum intellectus. Non enim alia creatura intelligitur in causis facta, alia in effectibus causarum condita, sed una eademque in rationibus aeternis, veluti in quibusdam tenebris secretissimae sapientiae, omnique intellectu remotae facta², et in processibus rationum³ in effectus intellectibus succumbens, veluti in quadam die perfectae notitiae manifestata. Haec⁴ autem de operibus primi intelligibilis diei congrua, ut opinor, intelligentiarum proportionalitate addidi, non ut meum sensum, veluti⁵ ex me ipso repertum, aliorum intellectibus velim praefere, quod absit, sed considerans, veris contemplationibus non admodum resistere, primordialiumque causarum in effectus suos⁶ profusionibus, de quibus nunc agimus, convenire. Disc. De operibus sex primorum dierum quoniam multi et graece, et latine multa exposuere, breviter et succincto nunc disputandum est. Et quod de prima luce a te dictum est, videtur mihi⁷ sufficere. Sive enim⁸ conditionem hujus lucis corporeae substantialiter in igne, ut S. Basilio videtur, sive caelestium virtutum formationem⁹, ut S. Augustino, sive primordialium causarum in effectus suos¹⁰ generalem processionem significet¹¹, qualemque horum intellectuum quis obtinuerit, non longe a veritate distabit.

28. Mac. Transeamus igitur¹² ad secundi diei considerationem¹³. Ac prius dicendum¹⁴, quod de allegoricis intellectibus moralium interpretationum nulla nunc nobis intentio est, sed de sola rerum factarum creatione secundum historiam pauca disserere Deo duce conamur. Disc. Nec hoc quaero; satis enim a sanctis Patribus de talium allegoria est actum. Mac. *Dixit quoque Deus: Fiat firmamentum in medio aquarum, et dividat aquas ab aquis, et fecit Deus firmamentum*. De¹⁵ firmamento omnes unanimiter consentiunt, quod non aliud eo nomine, nisi¹⁶ hoc caelum visibile significatur. Alii tamen extremam illam¹⁷ sphaeram volubilem, undique totam mundum ambientem, chorisque astrorum ornatam solummodo,

A alii totum spatium ultra lunam, ubi planetarum corpora et cursus esse creduntur¹⁸, cum ipso extremo ambitu siderum, alii totum inane, quod circa terram volvitur, hoc est aera, et aethera, sublimissimamque sphaeram uno vocabulo firmamenti comprehendunt autumant. Non enim alibi, ut aiunt, legitur¹⁹ aeris et aetheris²⁰ conditio. Quare autem tali nomine vocatur, prout unicuique visum est, ita exposuit; alii quidem propter²¹ sustentationem superiorum aquarum²², veluti supra illud corporales aquae sint; alii quia choros siderum sustineat²³, veluti quaedam ponderosa corpora; alii quia totum visibilem mundum intra se contineat ac firmet²⁴. Nec desunt, qui spatium corpulentioris hujus aeris eo nomine proprie vocari volunt, eo quod nubes, pluvias, imbres, nives, grandines, omneque, quod ex terrenis vaporibus in eo nascitur, firma quadam²⁵ suae naturae corpulentia²⁶ sustineat, quantum sustinere potest, ac veluti totum ex parte cetera spatia levioris et superioris visibilis naturae ab eo denominari²⁷. Horum vero quis rectius intelligat, legentium arbitrio iudicandum committo. Mihi autem graeci nominis, quod est *σφαιρωμα*, considerata virtute, tale vocabulum videtur meruisse eo, quod in eo totius corporalis creaturae situs stet ac terminetur. Ultra namque firmamentum nil sensibile, vel corporeum, vel locale, vel temporale²⁸ intelligitur esse. Omnium siquidem visibilium finis in ipso²⁹ firmatur. *σφαιρωμα* enim dicitur quasi *σφαιρα ἕμμη*³⁰, hoc est, solida simul: in ipso quidem omnia solida, hoc est corporalia simul terminantur, et stant. De aquis autem, in quarum³¹ medio firmamentum fieri Deus dixit, non satis reperio quid dicam, non quod me latuerit, quid multi sanctorum Patrum de ipsis senserunt³². Sanctus siquidem Basilius in Exemero³³ suo velle videtur, *aquas illas abyssis nomine vocatas, undique circa terram diffusas, rarissimasque, ac³⁴ tenuissimas, super quas prius erant tenebrae, ac³⁵ deinde Spiritus Dei superferebatur, et in quibus primitiva lux, veluti trium dierum spatiis, gyrans informem adhuc terrenam molem respenduit, densatasque³⁶ tertia die, et congregatas in locum unum, ut appareret arida in hoc loco significari, et in earum medio Deum dixisse firmamentum fieri*. Cui omnino sensui S. Augustinus³⁷ refragatur, nec tamen³⁸ de ipsis aquis, intra quas Deus firmamentum fecit, satis rationem reddidit. Aliorum namque opiniones introducens, quid ipse intellexit, qua occasione ignoro, non aperuit. Eos autem ceteris praeponeo, qui spatia hujus aeris, quae sunt inter aquas marinas, et fluviales infra se positas, et illas in nubibus supra se suspensas, firmamenti nomine vocari contendunt. Nullius itaque sensu refutato, quid de

VARIAE LECTIONES

¹ A et. ² Sic C; A factae. ³ A rationis. ⁴ C Hoc. ⁵ veluti om. A. ⁶ A his. ⁷ enim om. A. ⁸ Sic C; A caelestium virtutem in forma earum. ⁹ C significat. ¹⁰ A ergo. ¹¹ C conditionem. ¹² Sic C; A dicendum est. ¹³ C In. ¹⁴ A quam. ¹⁵ Conj., A credunt, C credantur. ¹⁶ C Non enim alibi legitur, ut aiunt. ¹⁷ A aethereis et aeris. ¹⁸ A praeter. ¹⁹ A aquarum superiorum. ²⁰ Conj., A sustentant, C sustinuit. ²¹ A contineant. ²² C firmet. ²³ C tamen. ²⁴ C corpulenta. ²⁵ C determinari. ²⁶ A vel temporale vel locale. ²⁷ A in eo. ²⁸ Conj. AC CTEPEANA. ²⁹ A aquis vero, quarum in. ³⁰ C senserunt, sed corr. senserunt. ³¹ A exaniuc. ³² A et. ³³ ac om. A. ³⁴ A densatas. ³⁵ A Cui omnino sententia S. Augustini. ³⁶ A tunc.

ipsis¹ aquis senserim, paucis, si libet, rationibus explicabo. Disc. Libet quidem, ac² valde necessarium est³. De hac enim⁴ quaestione adhuc, quod mihi satis videretur, a nullo est suasum. Mac. Totius itaque conditae naturae triam dimensionem esse arbitror. Omne enim, quod creatum est⁵, aut⁶ omnino corpus est⁷, aut⁸ omnino spiritus, aut aliquod medium, quod nec omnino corpus est⁹, nec omnino spiritus, sed quadam medietatis, et extremitatum ratione, et spirituali omnino natura, veluti ex una extremitate et superiori, et ex altera, hoc est, ex omnino corporea et inferiori¹⁰ proportionaliter in se recipit, unde, proprie et connaturaliter extremitatibus suis subsistit. Proinde si quis intentus¹¹ in spexerit, in hac ternaria proportionalitate hunc mundum constitutum intelliget. Si quidem in quantum in rationibus suis, in quibus aeternaliter¹² et constitutus est, et essentialiter subsistit, consideratur, non solum spiritualis, verum etiam omnino spiritus cognoscitur. Nemo enim recte philosophantium rationes corporeae naturae spirituales, imo etiam spiritus esse negavit; dum vero extremae ipsius deorsum versus inspiciuntur partes, hoc est, omnia ista corpora ex catholicis elementis composita, maxime etiam terrena, et aquatica, quae et generatici, et corruptioni obnoxia sunt, nihil aliud in iis invenitur¹³ praeter corpus omnino et¹⁴ corporeum. At si quis simplicium elementorum naturam intueatur, luce clarius quamdam proportionabilem medietatem inveniet, qua¹⁵ nec omnino corpus sunt, quamvis¹⁶ eorum corruptione naturalia corpora subsistant ex¹⁷ coitu nec omnino corporeae naturae expertia, cum ab eis omnia corpora profluant, et in ea iterum resolvantur: et iterum alterum¹⁸ alteri superiori quidem extremitate comparata¹⁹, nec omnino spiritus sunt, quoniam non omnino corporea extremitate absoluta, nec omnino non spiritus, quoniam²⁰ ex rationibus omnino spiritualibus subsistentiae suae occasiones accipiant²¹. Non irrationabiliter itaque diximus, hunc mundum extremitates quasdam a se invicem penitus discretas, et medietates, in quibus universitatis ipsius²² concursus harmonia conjungitur, possidere. Ponamus igitur inferiores hujus mundi partes veluti inferiores aquas. Nec immerito, dum totum, quod in hoc mundo nascitur, humore crescit atque nutritur; humida siquidem qualitate corporibus sublimata, absque mora tahescunt, et decrescunt, et pene ad nihilum rediguntur. Nam et caelestia corpora ferventissima, et ignea, humida aquarum natura nutriris sapientes mundi affirmant, quod nec sacrae Scripturae²³ expositores denegant²⁴. Spirituales vero omnium visibilium rationes superiorum aquarum

nomine appellari ratio edocet. Ex ipsis enim omnia elementa, sive simplicia sive composita, veluti ex quibusdam magnis fontibus defluunt, indeque intelligibili quadam virtute rigata administrantur. Nec hoc silet Scriptura clamans: *Et aquae, quae super caelos sunt, laudent²⁵ nomen Dei*. Quamvis enim hoc de caelestibus virtutibus quis intelligat, praedicto sensui non repugnat, dum sit divinatorum eloquiorum²⁶ multiplex interpretatio. Proinde harum aquarum in medio dixit Deus fieri firmamentum, hoc est simplicium elementorum naturam, quae quantum visibilia corpora superat, tantum ab invisibilibus eorum rationibus superatur, quantumque a superioribus suscipit, tantum inferioribus distribuit; quantum vero ab inferioribus recipit, tantum superioribus restituit, referens iis omne quod ab iis defluxit. Quam propheticum spiritu legislator admonitus firmamentum appellavit. Abyssum namque intelligibilium rationum²⁷ super se positarum firma et inseparabili sua simplicitate fulcit²⁸; fluxum vero mutabilium corporum, et maxime arida et humida qualitate compositorum, dum temporali vicissitudine resolvuntur, in seipsam retrahit, inque sua universali soliditate, ne pereant, custodit. Neque hoc ignorant, qui philosophiae studiis imbuti, transfusionem naturarum in se ipsas cognoscunt²⁹. Causae quidem enim³⁰ in elementa, elementa in corpora descendunt, soluta corpora per elementa in causas suas resiliunt, ipsa etiam corpora in se invicem transeunt. In diluvio aer versus est in aquam, iterumque³¹ reversa est aqua in aera. Dixit itaque Deus: *Fiat firmamentum in medio aquarum*, hoc est, fiat soliditas simplicium elementorum inter profunditatem rationum suarum, et mutabilem fluxum corporum eorundem concursu compositorum, *et dividat aquas ab aquis*, hoc est, corpora composita, locis dispersa, temporibus mutabilia, generationi et corruptioni distributa discernat a simplicibus rationibus locorum temporumque varietate carentibus, generatione et corruptione liberis, immutabili lege stabilitis³². Inter simplicitatem autem causarum et elementorum talis est differentia, quod illa causarum quidem absque locorum et temporum natura intelligitur, ista³³ vero locis temporibusque carere non potest; in eis enim continetur, et quod illa omnibus accidentibus absoluta semper sit, ista aliquando accidentia recipit, aliquando deponit; Lepo- nit quidem in universalibus, in particularibus recipit.

27. Generaliter autem in omnibus sex primorum dierum operibus intelligendum est, ubicunque Scriptura commemorat: *Dixit Deus: Fiat lux, fiat firmamentum*, et cetera in reliquis diebus, primordialium causarum specialem conditionem significari, quarum universaliter creatio nomine caeli et terrae praenissa

VARIAE LECTIONES.

¹ A his. ² A et. ³ est om. C. ⁴ enim om. C. ⁵ A creatur. ⁶ A est vel. ⁷ est om. A. ⁸ A vel. ⁹ A nec est omnino corpus. ¹⁰ et inferiori om. A. ¹¹ A attentus. ¹² A essentialiter. ¹³ A reperitur. ¹⁴ A et omnino. ¹⁵ C quia. ¹⁶ A quoniam. ¹⁷ A subsistunt et. ¹⁸ alterum om. C. ¹⁹ C esse parata. ²⁰ C cum. ²¹ Sic A; C suscipiant. ²² ipsius om. A. ²³ C scripturae sacrae. ²⁴ A negant. ²⁵ A supra coelum. ²⁶ A laudent. ²⁷ A mysteriorum. ²⁸ A ratione. ²⁹ A fulcit simplicitate. ³⁰ C cognoscant. ³¹ enim om. A. ³² C iterum (- auc om.) ³³ C stabilitas. ³⁴ A illa.

icunque vero: *Et facta est lux, et fecit Deus* A ponderatum naturalem suum situm non sinitur deserere, gravitate quidem inferioris partis superius ascendere, levitate vero superioris inferius inclinari non permittente. Proinde splendidi coloris videtur esse, qui color melius est inter pallidum et rubrum¹⁰, partem quidem ex palliditate frigidorum siderum supra, partem vero ex rubedine calidorum corporum infra in contemperantiam¹⁷ sui splendoris accipiens. Placet vero, qui circa eum volvuntur, mutant colores secundum qualitatem¹⁸ spationum, in quibus discurrunt, Jovem dico, et Martem, Venerem, et Mercurium, quae semper circulos suos circa solem peragunt, sicut Plato in Timaeo edocet. Atque ideo dum supra solem sunt, claros ostendunt vultus, dum vero infra, rubros. Non igitur pallor siderum cogit nos intelligere, aquae elementum ullo modo supra caelum esse, dum ipsa palliditas ex caloris absentia nascatur. Sed quoniam de his longum est exponere, quicquid¹⁹ ratio exigit naturae, relectamus ad propositum. *Et factum est vespere et mane dies unus*²⁰. Eadem interpretatio est, quam et in²¹ primi diei consummatione²² praediximus. Quamvis enim alia contemplatio est spiritualium²³ mundi rationum in primordialibus causis, alia in simplicibus et universalibus elementis, alia in compositis particularibusque corporibus, unus tamen idemque intellectus est totius mundi universitatis. Et haec expositio in ceteris²⁴ diebus observanda est, ubicunque interponitur: *Et factum est vespere et mane dies unus*. Sat de secunda die, quantum brevitatis exigit, est dictum. C. Disc. Sat plane ac verisimile, quamvis multis, ac²⁵ pene omnibus ignotum. Mac. Sequitur ergo, ut de tertia die strictim dicamus. *Dixit autem Deus: Congregentur aquae quae sub caelo sunt in locum unum, et appareat arida, factumque est ita*. De congregatione aquarum in locum unum opinio illa, quam plurimi expositores hujus Scripturae a S. Basilio Caesareae Cappadociae antistite sumptam sequuntur, omnibus nota est, quoniam cogitantibus ea facillima²⁶ occurrat, quae infinitam aquarum, undique circa molem terrae adhuc informem et invisibilem diffusarum, spatia aeris et aetheris adhuc implentium, et primitivae lucis ambitu splendentium, tenuissimam ac veluti vaporalem quantitatem tertia die in unum locum congregatam autumat; in cujus medio firmamentum factum fuisse secunda die²⁷ credit, super quo l superiorem aquarum partem suspendi putat, inferiores autem praedictae abyssus diffusiones in unum collectas, hoc est, intra²⁸ conclusi²⁹ suis littoribus oceani ambitum congregatas, ut appareret arida, locusque aeri et aetheri daretur. Sed haec opinio, consulta veritate, multis rationibus videtur titubare, et inconsequens om-

VARIAE LECTIONES.

i. e. ² C refellet. ³ veluti om. A. ⁴ enim om. A. ⁵ A et. ⁶ A sit materia. ⁷ A et. ⁸ C mane vero. ⁹ A aut. ¹⁰ A et. ¹¹ A est vicinus. ¹² C illa.. vocata.. vicina.. pallida et frigida. ¹³ C solem. ¹⁴ A substantiam. ¹⁵ C rubrumque. ¹⁶ C in contemperantia. ¹⁷ A qualitates. ¹⁸ A quantum. ¹⁹ undus. ²⁰ in om. A. ²¹ A consummationem. ²² A contemplatio spiritualium sit. ²³ C in residuis. ²⁴ A et. ²⁵ A eam facillime. ²⁶ A secunda die factum fuisse. ²⁷ A inter. ²⁸ A inclusi.

nicio, falsisque imaginationibus resultans. Non enim creavimus, S. Augustinum sequentes, neque veritati convenire judicamus, molem illam terram primo omnium fuisse creatam, vel illam abyssum undique circa eam¹ diffusam, deindeque firmamentum in medio aquarum factum, deinde inferiorum aquarum sub caelo remanentium in unum locum collectionem, neque² ullum horum localliter temporaliterve aliud praecessisse³, siquidem haec omnia, ceterarumque visibilium rerum natura simul et semel condita sunt, suis temporibus et locis ordinata et constituta, nulliusque eorum generatio in formas et species, quantitates et qualitates, generationem alterius temporalibus morali praecoccupavit, sed simul ex aeternis suis rationibus, in quibus essentialiter subsistunt⁴ in Verbo Dei, nunquodque secundum genus et speciem suam, numerosque individuos processere. Senaria namque sex primorum dierum quantitas, et intelligibilis divisio, de causis conditarum rerum, deque primo earum impetu simul in primam mundi hujus constitutionem intelligitur, et⁵ quod simul et semel⁶ a Creatore factum est, senarii numeri perfectione a Spiritu sancto per prophetam distinguitur non tempore, sed intelligibili distinctione, ut per numeri virtutem divinae operationis perfectio indicaretur. Hic namque numerus suis partibus impletur, nec totum partes superat, nec partes totum. Ut enim vox praecedit verbum non tempore, sed causa; de voce siquidem sit verbum, veluti de quadam materia informi corpus quoddam formatum: sic de causis adhuc incognitis, ac veluti visibilibus formis adhuc⁷ carentibus⁸ omnium rerum visibilium conditio⁹, nullis temporum spatiis vel locorum interpositis, simul in formas numerosque locorum et temporum producta est. Et qui de materia informi mundum fecit, quemadmodum non aliunde accepit materiam, de qua faceret¹⁰, sed a¹¹ seipso, et in seipso et accepit et fecit; ita neque loca extra se quaesivit, in quibus faceret, neque tempora spectavit, quorum intervallis opus suum perageret, sed in seipso omnia fecit, qui locus omnium est, et tempus temporum, et seculum seculorum, qui simul operatus est, omnia enim in momento oculi facta sunt. Nam et ea, quae per cursus temporum distincta generationem acceperunt, et accipiunt, et acceptura sunt, simul et semel in ipso facta sunt, in quo et praeterita, et praesentia, et futura simul et semel et unum sunt¹². Praedicta itaque opinione repulsa quaeritur, quales aquae erant¹³ sub caelo, quae congregatae sunt in locum unum, et quis est locus ille unus? Aquae siquidem sensibiles, quae vulgari vocabulo maris vel¹⁴ abyssi vel¹⁵ oceani appellantur, mox, ut ex oculis suis causis erupe-

rant, in sua propria specie, et quantitate, et qualitate, in loco suo, hoc est, inter terram et aera hunc terrae proximum apparere, littoribus suis cinctae, partim in gremiis telluris, veluti in quibusdam poris magni ejusmodi corporis occulte discurrentes, partim superficiem ejus aperte contegentes, et in quibus locis dispersae fuerant, quando unum proprium non habebant, in quem postmodum coartatae terminos definitos non transgrediuntur. Quattuor etenim¹⁶ principalia hujus mundi corpora ex quattuor simplicibus elementis composita, terram dico, aquam, et¹⁷ aera, et aethera, cum omnibus, quae in eis, et de eis facta sunt, simul et semel species suas acceperunt¹⁸ et loca, et numeros, et tempora, et intervalla, et differentias, et proprietates, mensuras quoque, et pondera, et omne, quod in eis sentitur, vel¹⁹ sensum superat, et intelligitur, vel intellectum fugit. Sed si quis de talibus physicis reddiderit rationes, quia sensu corporeo comprehendi non possunt ab his, qui solummodo sensibilia²⁰ cogitant, aut spernetur, tanquam nihil dicat, aut allegorizare putabitur nescientibus²¹ naturam sex motibus suis discernere. Physica siquidem substantiales naturae rationes, Ethica vero rationabiles ipsius vel irrationabiles motus considerat. Disc. Edissere, quaeso, quodcumque de hac quaestione solvenda videtur tibi verisimile, neminemque verearis, quoquo modo²² ferat, sive non intelligat, quod²³ dicas, luce veritatis repercussus²⁴, sive²⁵ spernat veneno invidiae²⁶ corruptus, sive veterum opinionum zelo contentiosus. Mac. Post narrationem mundanae constitutionis, extremarum videlicet ipsius²⁷ partium sive invicem disparium, incorporalium dico rationum simpliciumque, secundum quas est condita, et compositorum corporum, generationi et corruptioni, locis quoque temporibusque obnoxiorum, quae quidem extremitates aquarum vocabulo propter causas praedictas appellatae sunt, medietatisque quattuor elementorum, quae firmamenti, caelive nomen acceperunt, ad contemplationem infirmae ejusdem partis, omnium scilicet corruptibilium corporum, prophetica intentio videtur descendere, veluti ad tertiam naturae conditae theoriam. Primo²⁸ siquidem generaliter primordialium causarum in suos effectus processionem ex incognitis arcanisque naturae sinibus, quasi quibusdam tenebris, in lucem formarum multiplicium perspicuam intellectibusque²⁹ contemplantium, vel sensibus manifestam expressit; deinde secundo contuitu triforem mundi conditionem, in rationibus videlicet et universalibus elementis, inque corporibus particularibus atque compositis considerans, ad ipsorum solubilium et corruptibilium corporum, quae infimum totius creaturae obtinent locum, speculationem pervenit. Quoniam

VARIAE LECTIONES.

¹ A illam. ² neque om. A. ³ A processisse. ⁴ A existunt. ⁵ C eo. ⁶ A semel et simul. ⁷ A ad-huc om. C. ⁸ Sic C; A veluti invisibilibus, formis adhuc carentibus. ⁹ A conditis. ¹⁰ A fecerat. ¹¹ A a seipso. ¹² A futura in unum sunt simul et semel. ¹³ erant om. A. ¹⁴ A et. ¹⁵ A et. ¹⁶ A enim. ¹⁷ et om. A. ¹⁸ A accipiunt. ¹⁹ A et. ²⁰ A sensibilia solummodo. ²¹ C nescientes. ²² A quomodo. ²³ A quid. ²⁴ A non percussus. ²⁵ A aut. ²⁶ A invidiae veneno. ²⁷ A illius. ²⁸ A Imo. ²⁹ A intellectibus.

igitur omnium corporum, ex quattuor simplicium elementorum coitu compositorum, ex maximis usque ad minima pervenientium, triplex consideratio est¹: aliter enim in iis materia inspicitur, aliter forma et species, quae, materiae² adjecta, omne solidum atque sensibile corpus efficit; siquidem sola³ materia carens specie nullum corpus peragit, quia per se informis est, adjecta vero specie corpus⁴ perfectum⁵ fit; aliter essentia et substantialis forma, quae veluti fundamentum immobile formatam suffert et continet materiem⁶: necessarium erat, substantialem formam ex materia formata rationabili contuitu segregare. Maxima autem corpora dixi terram, aquam, aera, aetheraque, caelumque, in quibus innumerabilis maximorum⁷ corporum, et mediorum, et minimorum⁸ quantitas multiplicatur. Quae tamen⁹ omnia, hoc est maxima, et media, et minima, ex quattuor purissimis, simplicissimis, invisibilibusque¹⁰ per se elementis constituuntur, quoniam in ea resolvuntur; nullum enim elementum per se corporeo sensu attingitur. Si ergo, ut praedictis rationibus demonstratum est, quattuor illa pura elementa firmamenti¹¹ vel caeli vocabulo a Scriptura¹² propter suae naturae simplicem virtutem meruerunt appellari, nimirum omnia corpora ab eis et sub eis ineffabili eorum coitu constituta, aquarum sub caelo positarum possunt nomine comprehendere. Nec immerito; nam non solum mutabilia sunt, verum etiam generationi et corruptioni subjecta. Et enim illa¹³, quae caelestia vel aetherea dicuntur corpora, quamvis spiritualia et incorruptibilia videantur esse, necessario tamen¹⁴, quoniam per generationem et compositionem inchoaverunt fieri, ad finem suae solutionis et corruptionis perveniunt. Si autem caelestia corpora necessariam sui solutionem expectant, veritate dicente: *Caelum et terra transibunt*¹⁵; et¹⁶ Psalmista: *Opera manuum tuarum sunt caeli, ipsi peribunt*, et similia S. Scripturae testimonia, quid de infimis mundi corporibus est aestimandum, quae quotidie nascuntur atque solvuntur? Itaque si in omni corpore sive caelesti, sive terreno, sive aquatili instabilis inundatio materiae informis prospicitur; ita enim definitur, materia est mutabilitas rerum mutabilium capax omnium formarum, instabilitasque mutabilis formae, qua ipsa materia specificata formatur; ipsa namque est qualitativa forma, quae adjuncta materiae¹⁷ corpus efficit; qualitativam quidem formam dico illam, quae ex qualitate sumpta et quantitate sensibus corporeis apparet, materiaeque instabilitati¹⁸ adhaerens, cum ipsa semper fluctuat, generationem et corruptionem pa-

tiens, incrementa et detrimenta per quantitates et qualitates recipit, multisque ac¹⁹ variis differentiis, quae extrinsecus ex qualitate locorum, aerum, humorum, ciborum similiumque occasionum accidunt, succumbit: nonne verisimile videtur, rectaeque rationi conveniens, ipsam mutabilitatem materiae cum ipsa forma qualitativa, quae ei adhaerens eundem aestum assidue fluctuationis turbidaeque patitur, aquarum sub caelo simplicium elementorum positarum tropico nomine significari?²⁰ Substantialis vero forma vel species, in²¹ genere suo incommutabiliter subsistens, quae²² nullo modo cum corpore ex materia et qualitativa forma composito mutabilitatem patitur²³—non enim cum corpore incipit, quamvis in corpore nascatur, sine quo per seipsam in genere suo essentialiter permanet, neque cum eo corrumpitur, quoniam omnis²⁴ essentia, et virtus, et operatio cum corruptibilibus et mutabilibus nec corrumpi, nec mutari possunt propriis suae naturae subsidiis solidata²⁵,—*aridae*, hoc est, terrae vocabulo non incongrue appellatur²⁶. *Congregentur ergo aquae, quae sub caelo sunt, in locum unum, et appareant arida*. Nisi enim contemplativus animus fluctuantem materiae adhaerentisque ei formae instabilitatem, veluti quosdam aestuantes fluctus, in unum intelligentiae locum, unus namque intellectus est materiae et adhaerentis²⁷ ei formae, quoniam unum corpus efficiunt, prius colligat, forma illa substantialis, naturali soliditate suae naturae semper stabilis, mentis oculis apparere non poterit. Ut enim diffusio aquarum telluris soliditatem, ne sensibus corporeis appareat, cooperit: ita corruptibilium corporum mutabilitas et innumerabilis multiplicatio subsistentis eis formae stabilitatem ab intellectualibus oculis, naturas²⁸ rerum contemplantibus, aufert, ne per seipsa²⁹ a corporibus discreta consideretur perspicua. Et quemadmodum recedentibus aquis, inque alveum suum undique collecte cumulatis, littora longe lateque nuda, ac³⁰ sicca, solidaque pateant: sic instabilitate corruptibilium rerum mentis contuitu ab incorruptibilibus naturis uno contemplationis tenore segregata, mox formarum substantialium, et specierum immutabilis pulcherrimaeque soliditas in generibus suis animi obtutibus aridet. Arida autem dicitur substantialium formarum stabilitas. Nec immerito; quoniam nuda et absoluta est omnium accidentium operimento. Omnis enim forma et species, in generali simplicitate, qua subsistit, considerata, accidentium concursu³¹ omnino est libera; corpora vero, quibus subsistit, omnino³² accidentium capacia sunt. De forma autem substan-

VARIAE LECTIONES.

¹ A est consideratio. ² A materia. ³ A efficit; sola siquidem. ⁴ corpus om. C. ⁵ perfectum om. A. ⁶ A materiam. ⁷ Conj.; A minorum; C aliorum. ⁸ A numerorum. ⁹ A tunc. ¹⁰ A invisibilibus (que om.). ¹¹ firmamenti om. A. ¹² A scripturis. ¹³ A Illa etenim. ¹⁴ A tunc. ¹⁵ A peribunt. ¹⁶ A item. ¹⁷ C adjecta materiae. ¹⁸ A instabili. ¹⁹ A et. ²⁰ A ut ipsa mutabilitas materiae c. i. f. q. q. e. adhaeret, e. aestum fluctuationis assidue l. p. a. s. c. s. e. p. l. nomine debet significari? ²¹ in om. A. ²² Pro quae C et. ²³ Pro patitur C sumit. ²⁴ omnis om. A. ²⁵ solidata om. A. ²⁶ A appelletur. ²⁷ A adhaerentisque. ²⁸ A naturam. ²⁹ ipsa om. A. ³⁰ ac om. A. ³¹ operimento. Omnis enim forma — accidentium concursu. om. C. ³² C omnium.

tiali, semperque permanente¹. deque ipsa mutabili ex qualitate et quantitate² materiae copulata, in primo libro satis, ut opinor, est actum. Et nunc breviter de iisdem repetendum, ne ulla ambiguitas legentibus relinquatur. Substantialis forma est ipsa, cujus participatione omnis individua species formatur, et est una in omnibus, et omnis in una, et nec multiplicatur in multiplicatis, nec minuitur in refractis. Non enim major est³ forma illa, verbi gratia, quae dicitur homo, in infinita humanae naturae per individuas species multiplicatione, quam in illo uno et primo homine, qui primus⁴ particeps illius factus est; nec minor in illo erat, quam in omnibus, quorum corpora ex illo multiplicantur: sed in omnibus una eademque est, et in omnibus tota aequaliter, in nullis ullam varietatem vel⁵ dissimilitudinem recipiens. Eadem ratio est⁶ in cunctis substantialibus formis, in equo, in bove, in leone, ceterisque animalibus, in surculis quoque et herbis similis regula naturaliter constituitur; forma vero illa, materiae adhaerens ad constitutionem corporis, varia semper, atque mutabilis, inque diversas differentias secundum accidens dispersa. Non enim ex naturalibus causis visibilium formarum multiplex differentia procedit in una eademque substantiali⁷ forma, sed extrinsecus evenit. Hominum siquidem inter se dissimilitudo in vultu, in quantitate et qualitate singulorum corporum⁸, morum quoque, et conversationum varietas non ex humana natura, quae una eademque est in omnibus, in quibus est, et sibi semper simillima, nullamque⁹ varietatem recipiens, sed ex his, quae circa eam¹⁰ intelliguntur, contingit, ex locis videlicet, temporibusque¹¹, ex generatione, et qualitate et quantitate¹² alimoniorum, regionum, aerum, in quibus quisquis nascitur, seu nutritur, et ut¹³ universaliter dicam, ex omnibus, quae circa substantiam intelliguntur, et non ipsa¹⁴ substantia sunt. Ipsa enim simplex et uniformis est, nullisque varietatibus seu compositionibus obnoxia.

28. Quisquis ergo actu rationis omnia, quaecunque extrinsecus circa propriam substantiam singularum formarum, hoc est, circa individuas et specialissimas species uniuscujusque formae, verbi causa, hominis, equi, bovis, piscis, volatilis, herbarum, lignorum¹⁵ intelliguntur vel sentiuntur mutabilia, veluti quadam multarum aquarum inundatione semper fluctuantia, ab ipsa intima substantia, circa quam volvuntur, dum sit ipsa incommutabili suae naturae tenore stabilita, segregare potuerit, inque unum locum congregaverit¹⁶, hoc est, unius ejusdemque definitionis ambitu concluderit¹⁷, dicens, omne, quodcumque circa propriam substantiam vel intelligitur, vel sentitur, varium et mutabile est,

A eamque inundationibus suis cooperit, ut vix ad purum¹⁸ dignoscat, quid sit, valeat: ipse aquas, quae sub caelo sunt divinis admonitionibus in unum locum jubetur congregare, ut appareat arida, hoc est, ut occulta substantialis forma, circa quam accidentium fluctus exaestuunt, intellectualibus oculis naturas rerum discernentibus clare perluceat. De eo autem, quod omnium rerum, quae definiri possunt, focus sit communis eorum, vel propria definitio, in primo libro satis, ut opinor, disputatum est. *Et vocavit Deus aridam terram, congregationesque aquarum appellavit maria.* Vocabulorum geminatione in operibus trium primordialium dierum¹⁹, in primo videlicet appellavit diei, et tenebras noctem, in secundo vocavit Deus firmamentum caelum, in B tertio vocavit Deus aridam terram, congregationesque aquarum appellavit maria, duplicem totius creaturae speculationem significari arbitror. Aliter enim in causis, aliter in effectibus una eademque res theoriae speculationibus intimatur. *Et vidit Deus quod esset bonum.* Visio Dei totius universalitatis est conditio. Non enim aliud est ei videre, et²⁰ aliud facere, sed visio illius voluntas ejus est, et voluntas operatio. Merito autem omne, quod vidit Deus, est bonum. Divina siquidem bonitas bonorum omnium causa est, imo etiam omnia bona ipsa est. Nullam enim per se bonum est, sed in quantum bonum est, participatione illius boni, quod per se solummodo substantiale bonum est, bonum est. *Nemo enim bonus, nisi solus Deus.* Vidit ergo Deus quod esset bonum, hoc est, vidit seipsum in omnibus bonum. Non enim Deus vidit nisi seipsum, quia extra ipsum nihil est, et omne, quod in ipso est, ipse est, simplexque visio ipsius est, et a nullo alio formatur ipsa nisi a seipso. Et ait: *Germinet terra herbas virentem, et facientem semen, et lignum pomiferum faciens fructum juxta genus suum, cujus semen in ipso sit super terram.* Virtutem herbarum lignorumque in primordialibus causis conditam per haec verba prophetica commemorat, quae virtus vis seminum a sanctis Patribus solet appellari, in qua species illa animae, quae dicitur nutritiva et auctiva, operationem suam exercet, generationem videlicet seminum administrans, et quae genita sunt nutriens, incrementaque eis per numeros locorum et temporum distribuens. Et quoniam omne, quod in natura rerum visibiliter apparet, non aliunde nisi ex occultis naturalis et substantialis formae sinibus, quam aridae, vel terrae vocabulo significatam praediximus, originale causas generationis suae recipit²¹, propterea scriptum est, *germinet terra herbas virentem* et cetera. Ac si aperte diceretur, vis seminalis herbarum et lignorum, quae in intimis substantiarum rationibus

VARIAE LECTIONES.

¹ A manente. ² A quantitate et qualitate. ³ A est major. ⁴ A prius. ⁵ A ant. ⁶ A Eadem ratione. ⁷ A substantiali om. A. ⁸ C temporum. ⁹ C nullam (que om.). ¹⁰ A illam. ¹¹ A et temporibus. ¹² A generatione quantitate et qualitate. ¹³ ut om. A. ¹⁴ C ista. ¹⁵ A et lignorum. ¹⁶ A congregare. ¹⁷ A concludere ¹⁸ ad purum om. A. ¹⁹ A dierum primordialium. ²⁰ et om. A. ²¹ C recipit.

causaliter creata est, in formas et species sensibiles per generationem procedat. Quae processio primordialium causarum in effectus suos sequentibus Scripturae verbis explanatur: *Et factum est ita, et protulit terra herbam virentem, et ferebant semen juxta genus suum, lignumque faciens fructum, et habens unumquodque semen secundum speciem suam.* Videtur, quemadmodum divina Scriptura genera et species manifestissime declarat? In quibus causaliter et invisibiliter subsistunt, quaecumque per generationem in quantitativis et qualitativis in notitiam corporalium sensuum erumpunt¹. Si cui autem videtur, quod ista explanatio, quam de tribus² primis diebus juxta vires intentionis nostrae³ protulimus, non secundum historiam sit, sed secundum leges allegoriae, intentus prospiciat⁴ quadriformem sophiae divisionem.

29. Et est quidem prima *πρακτική*, activa, secunda *φυσική*, naturalis, tertia *θεολογία*, quae de Deo disputat, quarta *λογική*, rationalis, quae ostendit, quibus regulis de unaquaque trium aliarum sophiae⁵ partium disputandum. Quarum una virtutes, quibus supplantantur vitia, penitusque eradicantur, investigat; altera rationes naturarum, sive in causis, sive in effectibus; tertia quid⁶ de una omnium causa, quae Deus est, pie debeat aestimari; quomodo autem et virtus, et natura, et Deus rationabiliter quaeritor, quarta, ut diximus, edocet, diligenterque considerat, cui praedictarum sophiae partium narrationem⁷ historicam de conditione rerum adjungere debeat. Et si non penitus philosophiae expertus est, non alicui nisi physicae copulabit. Et si ita est, intueatur, quod a nobis allegorice dictum⁸, et, ut opinor, inveniet⁹. In prima siquidem die primordialium causarum generaliter in effectus suos sensibus vel intellectibus comprehensibilem processionem, conditione lucis significatam, diximus. Quod autem primordiales causae rerum omnium substantiae sint in divina sapientia substitutae, testis est S. Ambrosius in Exemero suo, dicens: *Animadvertit¹⁰ vir plenus prudentiae, Moyses videlicet¹¹, quod visibilia et invisibilia substantiarum rationes¹² et causas rerum mens sola divina contineat.* In secunda triforem mundi hujus constitutionem, ex rationibus videlicet suis, simplicibusque¹³ elementis, corporibusque compositis perfectam, aquarum vocabulo, firmamenti¹⁴ in medio earum facti, non incongrue, ut reor, descriptam existimavimus. Tertiam vero mundi hujus¹⁵ considerationem in segregatione eorum, quae in eo mutabilia sunt, ab his, quae naturae suae subordiis custodita, incommutabiliter in eodem permanent statu¹⁶ constituta, hoc est, in discretionem omnium mutabilium accidentium rationabili contuitu

A ab immutabili substantialium formarum soliditate, aquarum congregatione, terraeque apparitione divinam Scripturam insinuasse arbitrati sumus. Nec immerito, quoniam frequentissimus divinorum eloquiorum usus est, visibilium rerum significativis vocibus, invisibilium rerum naturales subsistentias rationesque ad exercitationem pie philosophantium significare. Nec mirum, cum saepissime spiritualium et invisibilium rerum nominibus corporales sensibilesque assuescat innuere. Cujus reciprocae metaphorae dum sunt¹⁷ multa exempla et innumerabilia, praesenti negotio cumulare, omnibusque in divina Scriptura exercitatis manifestissima, longum videtur atque¹⁸ superfluum; paucis tamen exemplis utamur. *Quod natum est ex carne, caro est*, hic totus homo originali peccato nascens carnis nomine vocatur; et *quod natum est ex spiritu, spiritus est*, totus homo ex regeneratione in Christo renascens vocabulo spiritus exprimitur. Et si quis dixerit, non totus homo ex carne nascitur, sed sola hominis caro, respondebo: non igitur totus homo ex spiritu nascitur, sed sola anima. Et si ita est, sequitur, gratia baptismatis corporibus non prodest¹⁹. Si autem totus homo, anima videlicet et corpus, in Christo renascitur, et spiritus efficitur, necessario totus homo in Adam²⁰ ex carne nascitur, et caro est. Ac sic concluditur, et carnem appellari spiritum, et spiritum carnem. Verbum Dei vocatur caro, et caro verbum, et similia, in quibus simul et *συμπεδοχί* intelligitur, et *μεταφορά*. Non ergo allegorizavimus²¹, dum nomine lucis species rerum visibiles et intelligibiles, tenebrarum vero significatione²² causas substantiales, omnem sensum et intellectum superantes, in mente divina aeternaliter substitutas, divinam Scripturam insinuasse diximus, aquarum vero, et firmamenti²³ in medio aquarum²⁴ symbolicis appellationibus hujus mundi visibilis triplicem substitutionem, in causis videlicet suis, quas S. Ambrosius *substantias rerum visibilium in mente divina praededitas* appellat, et in universalibus elementis, quae Graeci catholica *στοιχεία* vocant, eo quod sibi invicem conveniant et concinant. *στοιχείωσις* enim est *διάτιπωσις*, hoc est, conformatio²⁵. Illorum namque concursu omnia corpora visibilia conficiuntur. Ideoque Athenienses *στοιχεία* litteras²⁶ appellant, quarum compositione²⁷ articulata vox perficitur. Nec immerito. Dum enim viritim considerantur pura et a se invicem segregata, videntur esse contraria; frigus siquidem calori, humiditas siccitati contradicit; dum vero in se invicem miscentur, omnium rerum visibilium harmonia quadam mirabili atque ineffabili compositiones efficiunt. Re namque vera non elementorum substantiae, sed qualitates

VARIAE LECTIONES.

¹ C erumpuntur. ² tribus om. A. ³ A intentionis naturae. ⁴ A perspicit. ⁵ sophiae om. A. ⁶ A quod. ⁷ A numerationem. ⁸ A dictum est. ⁹ C non inveniet. ¹⁰ A advertit. ¹¹ A scilicet. ¹² rationes om. C. ¹³ A simplicibus (—que om.). ¹⁴ hujus om. A. ¹⁵ custodita — statu om. C. ¹⁶ C sint. ¹⁷ A et. ¹⁸ A gratiam baptismatis nihil corporibus nostris prodesse. ¹⁹ Pra in Adam C eandem. ²⁰ A allegorizavimus. ²¹ A significationem. ²² C firmamento. ²³ A earum. ²⁴ C confirmatio. ²⁵ C litterarum. ²⁶ C quarum coitu.

dissentunt. Quas videlicet compositiones, quoniam solvi, et in ea, quorum coitu efficiuntur, redire possunt, aquarum, quae sub caelo sunt, vocabulo congruentissime Propheta significavit. Quoniam verolarum rerum visibilium corporeis sensibus subjectarum duplex speculatio est; aliter enim in eis subjectas et immutabiles subsistentias, quibus proprie subsistunt, aliter accidentia, quae augeri et minui patiuntur, instabilique motu semper variari non desinunt, speculamur: necessarium erat, mutabilia ab immutabilibus segregari, hoc est, accidentia a substantiis intellectuali¹ dijudicatione discerni, et mutabilia quidem veluti instabilium aquarum, ac semper fluctuantium, immutabilia vero, suaeque naturae stabilitate subsistentia, solidae telluris aridaeque vocabulo significari. In his ergo omnibus nulla allegoria, sed nuda² solummodo physica consideratio tractatur, mutuatis sensibilium nominibus ad significanda invisibilia frequentissimo divinae Scripturae usu. Sed ne S. patris Basilii reverendissimos videamur spernere intellectus, quid de hoc senserit, quantum mihi datur intelligere, breviter intimabo. In quarta Homilia in Genesin: *Congregentur, inquit, aquae in congregationem unam. Ne influens aqua recipientes se regiones superfundens, crescensque semper, et alias³ ex aliis implens, omnem contigua includeret Epirum, eo jussa est⁴ congregari in congregationem unam⁵. Ac⁶ per hoc saepe fluctuans ex ventis mare, et in altitudinem maximam sublevalis fluctibus, mox, ut littora tetigerit, in spumam solvens impetum, revertitur. An me non timebis⁷, dicit Dominus, ponentem terminum mari arenam, in firmissimo omnium sabulo, ne⁸ videlicet violentiae inveci maris refrenantur⁹. Alioquin quid, inquit, prohiberet rubrum mare, omnem Aegyptum, dum sit humilior, intrare, et cooperire Aegypto pelagus incumbens, si non praecepto esset Creatoris impeditum¹⁰. Nam quia humilior est rubro mari Aegyptus, quidam volentes opere sibi invicem¹¹ pelagos conjungere Aegyptium et Indicum, in quo rubrum est mare: propter hoc prohibiti sunt conatibus, et primus inchoans Sesostrius Aegyptius, ac postea volens perficere Darius Medus. Haec a me dicta sunt, ut intelligamus praecepti virtutem: Congregentur aquae in congregationem unam, hoc est, nulla¹² a seipsa recedat¹³, sed in prima collectione congregata permaneat¹⁴. Deinde dicens: Congregentur aquae in congregationem unam; ostenditur¹⁵, quia multae erant Jer¹⁶ multos modos segregatae aquae. Juga namque montium, profunda¹⁷ vallium irrigua, aquarum collectionem habebant¹⁸; et adhuc campi multi et*

planities, nil maximorum pelagorum magnitudinis¹⁹ indigentes, et sulci multi, et convalles secundum alias²⁰ et alias figuras, cava²¹ omnia undarum tunc plana, conjuncta sunt, ipsis divino praecepto ad unam congregationem undique aquis collectis²².

30. His atque hujusmodi verbis praedicti auctoris aperte suadetur, ob hanc causam multitudines aquarum, ubique per cava et plana²³ terrarum diffusas, in congregationem unam divino praecepto fuisse collectas, ne totam terrae superficiem inundationum suarum cumulationibus cooperirent, et ut²⁴ ad usum humanae habitationis appareret arida, herbis arboribusque decorata, diversis animalium formis copiosa, amplissimis Oceani, diversorumque pelagorum littoribus cincta, et ab impetu fluctuantis maris, arenosis obicibus divinae jussionis virtute roboratis munita. Divini siquidem praecepti vigore validissimus undarum furor refrenatur et repercutitur, ne plana terrarum et humiliora se loca obruant. Haec autem, ut dixi, subjungere volui, ne forte quis diceret, quare gloriosissimi sacrae Scripturae expositoris sensum omnino praeterire ausi sumus.

31. Disc. Provide cauteque. Non enim debemus divinatorum Patrum intellectum ullo modo negligere, seu annullare, praesertim cum nos non lateat²⁵, eos saepissime simpliciter disputasse, capacitatem audientium non satis idoneam ad profundissimos spiritualis virtutis naturalium rationum percipiendos intellectus providentes. Atque ideo non temere dixerim, ut opinor, deiserum Basilium, superna gratia illuminatum, simplicius exposuisse sex primorum dierum intelligibilium operationes, quam intellexerat, sermonem simpliciter auditorum coaptans. Si quidem homiliariter ad populum locutus est, et quod simul et semel a Deo factum fuisse altius cognoverat, veluti temporum morulis dispertitum propter eos, quorum sensus moras temporum, locorumque distantias superare nescierat, exposuit. Quod et ipse sublimissimus prophetarum Moyses fecisse dignoscitur. Non enim semel et simul²⁶ potuit narrare, quod semel et simul²⁷ Deus potuit facere. Si quidem et nos, qui adhuc in tenebris ignorantiae palpebrantes²⁸ lucem veritatis conamur aspicere, non omne, quod simul mente concipimus²⁹, verbis explanare valeamus³⁰; omnis namque ars, in animo sapientis universaliter formata, diversis literarum et syllabarum, dictionumque temporalibus morulis, necessario particulariter ordinateque in aures discentium diffunditur. Non ergo praedictum Patrem debemus arbitrari simpliciter intellexisse, quod simpliciter videtur exposuisse. Quis enim aude-

VARIAE LECTIONES.

¹ A intellectualibus. ² nuda om. A. ³ A alia. ⁴ Pro eo jussa est C visa est. ⁵ unam om. A. ⁶ Ac om. A. ⁷ A timebitis. ⁸ Conj. A sabu'o, C sablone. ⁹ A infirmissimo omnium sabulo maris violentia inveci refrenantur. ¹⁰ Sic C; A cooperire seque mari, quod Aegypto adjacet, conjungere, nisi praeceptum Creatoris esset impedimentum. ¹¹ Sic C A quidam opere persuaserunt nobis, volentes invicem ¹² A ne illa. ¹³ A recedant. ¹⁴ A permanent. ¹⁵ C ostendit tibi. ¹⁶ per om. A. ¹⁷ A profunditate. ¹⁸ C habent. ¹⁹ A multitudinis. ²⁰ A cava quae. ²¹ A conjuncta sunt, et Dei ipsius divino praecepto. a. u. c. u. aquae collectae. ²² ut om. A. ²³ C non nos lateat. ²⁴ A simul et semel. ²⁵ Sic C; A palpatans; f. palpitantes. ²⁶ C sonadicimus. ²⁷ A valeamus.

luminare reprehendere, dum nesclat, A seipso potuit, lacere, lumenque suum
 ibus temperanter voluit distribuere !
 facile crediderim, magnum praeconem
 plenissimum virtute, intellexisse aut
 tertem ⁸ molem telluris, tenebrosam,
 ac abyssi inundatione undique co-
 r moras temporum prius fuisse con-
 stea peracto duorum dierum spatio,
 a temporum transactorum, veluti in
 ia luce, denudatam abysso illa, qua te-
 congregationem unam collectam. Haec
 et cetera, quae de sex primordialium
 ibus divina Scriptura commemorat, si-
 l divino praecepto absque ullis tempo-
 vallis, suis rationibus, secundum quas
 , distincta et facta fuisse, et in species
 , beatissimus perspexerat, ut arbitror ⁹,
 aliud ex verbis ipsius in nona homilia
 intelligendum? *Intellige*, inquit, *Ver-*
r creaturam currens, tunc incipiens, et
operans, et in finem perveniens ⁴, donec
ummetur. Utque sphaera cum ab ⁵ ali-
is, si proclivo quodam accipiat, et pro-
atione, et commoditate regionis fertur in
nec prius stans, quam aequalitas cam-
uscipiat: sic natura existentium, uno
ta, in generatione et corruptione creatu-
percurrit, generum consequentias per
salvans, donec ad ipsum descendat
n quidem equi facit successorem, leonem
um aquilae, et nunc quodque animalium
successionibus conservatum, usque ad ⁶
nem universitatis transmittit ⁹. Intuere
 dinis. Verbum Dei, inquit, per omnia
 creaturae usque ad finem universitatis
 ans omnia et movens percurrit; uno
 cepto, veluti unam quandam sphaeram,
 am eorum, quae sunt simul et semel
 et in genera et species, quae currens
 clivum ¹¹ quoddam voluta, currere non
 nec ad finem universitatis, veluti ad
 ietem perveniat. Unum igitur Dei ¹² Ver-
 aecepto unam existentium naturam fieri
 simul et semel et condidit, et in spe-
 is produxit. Ut enim uno praecepto,
 en ¹³ sexies a Theologo, naturam omnium
 t, ita ipsa natura simul in omnes coepit
 turas, nec ulla alteram locorum seu tem-
 eris seu spatiis praecessit. Mac. Juste
 ignum ¹⁴ virum praedicas, nec aliter de
 liendum. Pulchre igitur, segregata mul-
 cidentium stabilitate substantiae, multi-

plex ipsius vis, per diversas species visibiliter erumpens, herbarum lignorumque significationibus insinuatur. Omnis enim species in genere, et omne genus in ¹⁶ substantia naturaliter continetur. Item omnis substantia per genera ¹⁷ in ¹⁸ formas speciesque proprias vim suam exserit, et hoc totum, vita illa, quae in seminihus operatur, divini praecepti virtute jussa administrat. Ideoque herbas lignaque, animalia fixa in loco physici non irrationabiliter appellant. Sunt enim animata corpora, locorum et temporum intervallis crescentia, suisque locis, in quibus crescunt, fixa. Et notandum, quod ¹⁹ quemadmodum aquarum collectio per se stare non potest, nisi mole terrae sustineatur, sive interius per occultos poros, sive exterius per apertas inundationes discurrens, sive stagnis lacubusque stans: ita accidentium inundatio non nisi in subjecta substantia consistere praevalet, sive in occultis subjecti sinibus lateant, ut sunt qualitates et quantitates, causaliter, sive foras erumpant, et in aliqua materia appareant, ut sunt moles corporeae diversis coloribus superfusae, sive stabilia sint, ut species atque ²⁰ figurae, quae adjectae mutabilitati materiae ²¹ visibilia efficiunt corpora, statu quodam speciali conformata, et in unum colligunt ²², ne subito solvantur, inque fluxus suae mutabilitatis speciem, qua continentur ²³, deserentia labantur et refluant. Sed ne in talibus diutius immoremur, ad quartam mundanae constitutionis transeamus speculationem.

32. Disc. Series disputationis ita exigit. Nam si per singula, quaecumque de talibus et ²⁴ quaerenda et solvenda sunt, quis ²⁵ investigare voluerit, prius ei tempus deficiet, quam ad finem omnium, quae tractanda sunt et ²⁶ ad purum discutienda, valeat pervenire. Mac. Peracta itaque duarum inferiorum visibilis hujus mundi partium, terrae videlicet et aquae, formationis narratione, imo etiam simul ac ²⁷ semel, absque ullis temporalibus morulis, divino praecepto in generibus suis et speciebus formatarum, locis quoque, certisque finibus circumscriptarum speculatione, mox ad superiorum partium, aeris dico et ignis, constitutionem divinus cosmographus mentis intuitum convertit, dicens: *Dixit autem Deus: Fiant luminaria in firmamento caeli, et dividant diem ac noctem, et sint in signa, et ²⁸ tempora, et ²⁹ dies, et noctes, et annos, et luceant in firmamento caeli, et illuminent terram; et factum est ita.* Audisti conditionem generalem omnium luminarium caelestis firmamenti in primordialibus causis ante omnem diem, et tempus, et locum; audi eorundem proessionem in effectus suos, in species proprias multiplicatam, locorum intervallis discretam, temporum curriculis volubilem, motu

VARIAE LECTIONES.

1. ³ C innormem. ² ut arbitror om. A. ⁴ A proveniens. ⁵ ab om. A. ⁶ A in declivem. om. A. ⁷ C ad om. C. ⁸ C admittit. ⁹ A et. ¹⁰ A declivem. ¹¹ Dei om. A. ¹² A tunc. om. ¹³ A mutabilitate. ¹⁴ in om. A. ¹⁵ A per generationis. ¹⁶ in om. A. ¹⁷ quod om. A. materiae om. A. ¹⁸ A colliguntur. ¹⁹ A continetur. ²⁰ et om. A. ²¹ A quisquis. ²² et om. A. ²³ A in.

astitit, statuque mobili compactam. *Fecitque Deus duo magna luminaria, luminare majus, ut praeeset diei, et luminare minus, ut praeeset nocti, et stellas, et cetera, quae de operibus quartae lucis Scriptura commemorat.* De firmamento, dum de secunda die tractabamus, quae nobis verisimilia visa sunt, exposuimus. Non enim, ut opinor, aliud firmamentum secundo die est factum in medio aquarum, et aliud, in quo quarto die facta est series caelestium luminarium. Siquidem si aliud esset, fortassis Scriptura non sileret, sed diceret, fiant luminaria, et firmamentum caeli, sicut dixit: *Fiat firmamentum in medio aquarum.* Nunc autem, quoniam non dixit, fiat firmamentum, sed *fiant luminaria in firmamento*, clare datur intelligi, unum idipsumque esse firmamentum, quod secundo die in medio factum est aquarum, et in quo postmodum non spatio temporis, sed distantia propheticae visionis, siderea luminaria condita sunt. Cum igitur tria corpora maxima mundi sint, ut philosophi perhibent, quorum unum infimum, mediumque totius mundi, instar centri in circulo seu sphaera, aridam et terram divina vocavit auctoritas, segregatione aquarum tegentium se specificatum, herbarum lignorumque pulcherrima varietate coopertum, sive quis simpliciori sensu visibilem hanc molem in medio mundi positam, oceani limbo circumcinctam, terrae aquarumque vocabulis significatam, sive altiori intellectu substantiae ab accidentibus dijudicationem intellexerit; herbarum vero et lignorum nominationibus, sive haec ornamenta sensibilia, quibus aestivis temporibus terrena vestitur superficies, vi seminum erumpentia, telluri radicitus fixa, humore nutrita et corpulentia, sive intelligibiles species, ex intimis naturalibusque substantiae sinibus procedentes, instar herbarum lignorumque de terra nascentium praeceperit; aliter namque in omni sensibili corpore quantitatis molem, qualitibus suis subjectam, corporeis sensibus consideramus, aliter invisibilem substantiam, speciesque proprias in ipsa subsistentes mentis acie intelligimus, secundum quas rerum omnium visibilibus et invisibilibus numerositas multiplicatur, universalitas colligitur, proprietates custoditur: ad aliorum duorum maximorum mundi corporum theoriam prophetica latentio conversa est. *Fiant luminaria, inquit, in firmamento caeli.* Recordaris, ut opinor, de hoc nomine firmamenti in medio aquarum constituti, dum de eo tractabamus, nostri intellectus. Disc. Recordor sane. Si non me fallit memoria, convenerat quidem inter nos, nil probabilius eo nomine significari, quam quattuor simplicium ele-

mentorum universitatem, quae dum per se purissima sint, et incomprehensibilia omni corporeo sensu, et ubique universaliter diffusa, invisibili suo meatu, proportionabilique coitu in se invicem, omnia corpora sensibilia perficiunt, sive caelestia sint, sive aerea, sive aquatica, sive terrena, sive maxima sint, sive minima, sive media, et, ut universaliter dicam, tota caelestis sphaera, et omnia, quae in ea, et extra eam a summo usque deorsum continentur, eorum concursu nata sunt, et quicquid in ordine seculorum vicissitudine rerum corruptibilium nascitur, ab ipsis procedit, et in ipsa resolvitur. Haec autem vocantur a Graecis $\pi\upsilon\rho, \acute{\alpha}\eta\rho, \delta\delta\omega\rho, \gamma\eta$, hoc est, ignis, aer, aqua, terra, ex nominibus maximorum corporum, quae ex eis componuntur, denominata. Ubi notandum, quod non ex coitu substantialium elementorum, dum sint incorruptibilia et insolubilia, sed ex eorum qualitibus sibi invicem proportionaliter copulatis corpora sensibilia conficiuntur. Qualitates autem quattuor elementorum notissimae sunt quattuor: caliditas, humiditas, frigiditas, siccitas, ex quibus omnia corpora materialia adjectis formis componi, physica perhibet theoria. Quarum quidem duas esse philosophi dicunt, caliditatem et frigiditatem; passivasque duas, humiditatem et ariditatem. Dum enim caliditas humiditati, et frigiditas ariditati naturali quodam coitu miscentur, omnia, quae in terra et mari nascuntur, procreationem accipiunt. Quod etiam Poeta intelligebat, dicens:

Tum pater omnipotens fecundis imbribus aether
Conjugis in gremium laete descendit.

Patrem siquidem igneam qualitatem, quae est caliditas, secundos vero imbres aquaticam, quae est frigiditas, appellavit; conjugis vero gremium fertilitatem humiditatis, quae est qualitas aeris propria, et ariditatis, quae est terrae qualitativa proprietates, vocando, unius veluti uxoris nominatione terram cum sibi proximiori et corpulentiori aere significavit. Hinc colligitur, ut duae qualitates activae sibi invicem contrariae, caliditatem dico et frigiditatem, duabus passivis sibi invicem oppositis, humiditati videlicet et ariditati copulatae, occasionem omnibus in terra et in aquis nascentibus praebeant generationis et incrementorum. Et non quidem miretur, frigiditatem, dum sit propria aquarum, superioribus hujus aeris partibus veluti in gremio terrae ariditatis descendere, cognoscat, aquas insubibus suspensas frigidiores esse marinis fluvialibusque fluentis. Si autem ad haec quis dixerit, quare ergo multi philosophorum, teste S. Augustino, affirmant, ignem et aera agere, aquam vero et terram

VARIAE LECTIONES.

¹ et om. A. ² vel om. C. ³ A naturalibus. ⁴ Conj., AC *perceperit*. ⁵ A *universitas*. ⁶ A *nostri considerationem intellectus*. ⁷ A *me non*. ⁸ A *in eo*. ⁹ *sint* om. A. ¹⁰ C *intra*. ¹¹ A *eam sunt*. ¹² A usque ad deorsum. ¹³ Conj., AC *nota*. ¹⁴ *eorum* om. C. ¹⁵ *proportionaliter* om. A. ¹⁶ *quattuor* om. A. ¹⁷ A *passivas*. ¹⁸ A *nominationem*. ¹⁹ *caliditas videlicet et frigiditas*. ²⁰ *terrenas* om. A. ²¹ A *aerem*.

NOTAE.

¹ Virgil. Georg. II, 323.

i aqua frigida ariditati terrae mixta in semi- A materialium rerum sensibilem constitutionem prae-
 igit, et non patitur, huic satis est respondere, stantium conventus. Quamvis itaque qualitatum
 frigidam esse et humidam, sed humiditatem quaedam quidem in quibusdam corporibus plus,
 re, frigiditatem vero a seipsa recipere ¹. Ea quaedam vero minus sensibus appareant, synodus
 te, quam ex vicino sibi elemento suscipit, tamen ipsorum catholicorum elementorum una ead-
 calidi patitur; ea vero, quae sua est, semper demque uniformiter commensurabilis in omnibus
 inibus agit. Quis enim naturalium rationum est. Mens siquidem divina examinationem totius
 ignorat, solam sineeramque ² caliditatem mundani corporis inter duas extremitates sibi invi-
 aliquo ³ ex frigiditate temperamento, aut so- cem e contrario oppositas aequali lance libravit, in-
 nceramque frigiditatem sine quadam caliditatis ter gravitatem dico et levitatem, inter quas omnis
 a cuiusdam ⁴ corporis nullam generationem constitutio ⁵ visibilium corporum ponderata est. Pro-
 aut ex sola humiditate, seu ⁶ sola ariditate inde omnia corpora, in quantum gravitatem partici-
 riusque cōtemperantia nullum corpus natu- pant, in tantum terrenarum qualitatum capacia
 sione nasci? In his tamen, in quibus mēda- sunt ¹⁰, hoc est, soliditatis, et stabilitatis; in quantum
 ilosophiae studium exercetur, longius immo- vero ex levitate attrahunt, in tantum qualitates cae-
 valde est necessarium. Proinde paucis his lestes participant, inanitatem dico et mutabilitatem;
 B lectis qualitatibus quattuor universalium ele- media autem, quae simili libramine extremitates ¹¹ at-
 vum praelibatis, quae, quoniam medietatem tingunt, aequali participatione illarum qualitates pos-
 im inter primordiales causas et composita sident. In omnibus autem quattuor elementorum uni-
 a obtinent, firmamenti nomen acceperunt, ad versalium unus idemque motus est, et status, et capa-
 rium, quae in ipso constituta sunt ⁸, exposi- citas, et possessio. MAG. Probabiliter responsum est.
 properandum video. MAG. Recte vides. Si In hoc enim omnes physici consentiunt. Ubique igitur
 omine firmamenti quattuor simplicissima uni- sunt per totum sensibilem mundum aequali mensu-
 sissimaque mundi elementa vocantur, quid tibi ratione atque concursu quattuor purissima elementa,
 ? Num illa quattuor ubique in omnia corpora, firmamenti vocabulo divina auctoritate appellata.
 therea, sive aerea, sive aquatica, sive terrena Disc. Jam datum est, et ratione inventum. Graecor-
 vultur connexa, ita ut nullum sensibile cor- rum quoque nominum interpretatio testis est; siqui-
 essit reperiri, quod illorum omnium ⁹ careat dem πῦρ ignis propterea dicitur, ut arbitror, quia
 sn? An quaedam ex quibusdam, non autem per poros, hoc est, occultos meatus omnia penetrat.
 ex omnibus confluunt? Disc. Huic quaestioni Nullum enim corpus est, ex quo ignis excuti non
 ium est satisfacere, quoniam a mundi philoso- C valeat, collisione quadam attractus. Nam et ¹² at-
 iasita est, et rationabiliter inventa. Aiunt tritus undarum scintillant ¹³, nec omnino currerent,
 intra ambitum mundi huius sensibilis nullum si caliditatis expertes essent. Quid dicam de
 intervallis ⁷ longitudinis, latitudinis, altitu- coloribus, qui de ¹⁴ lucis natura absque dubio
 imensum posse fieri, in quo quattuor elemen- procedunt? Nonne ¹⁵ omnibus corporibus superfu-
 natura, quamvis invisibiliter, non valeat in- sos esse videmus? Aer nominatur ¹⁶, id est,
 Nam sicut omne, quod sensus corporeus in spiritus, quia per omnia spirat. Nulla namque
 ngit, non aliunde nisi ex qualitatum quattuor sensibilis natura est, quam subtilissimus aer
 storum confluxu in se invicem suae constitu- penetrare non possit. Quod ex odoribus et ¹⁷
 materiem ⁸ recipit; ita omne, quod in eis sonis possumus argumentari. Non enim invenies cor-
 n quantum corpora sunt, rationabilis investi- pus, quod quendam odorem olfacientibus, aut quen-
 nvenit, nil aliud est praeter ipsorum simpli- dam sonum pulsantibus non reddat. Ἰδωρ vocatur,
 et inseparabilium elementorum uniformiter id est aqua, quasi ἰδωρ δρώμενον, hoc est, species-
 itum. Ideo autem additum est, in quantum visa. Nulla siquidem corporea res est, ex cuius su-
 a sunt, ne quis existimaret, nos substantias perficie, attritu quodam levigata, imago quaedam
 , seu genera, seu species, seu illam vitam, D resultare non valeat. Ἄχθος appellatur terra ex gra-
 vitate. Non enim ullum ¹⁸ corpus est ¹⁹, quod propor-
 et animare et nutrire perhibetur, in hoc tione sui ponderis naturalem suum locum non appe-
 stigisse vel tractasse. Haec enim ultra omnem tat, sive in medium mundi, sive in extrema verga-
 saliter corpoream naturam et sunt, et intelli- tur. Nec hunc sensum refutat illud aliud nomen ter-
 , et sine quibus nulla corporea natura, sive rae, quod est γῆ, quod proprie valem significat; si-
 prehensibilis sit sensibus corporeis, ut sunt quidem uniuscujusque creaturae est vallis locusque ²⁰.
 or illa elementa, de quibus nunc agitur, sive in quo propria sua definitione circumscribitur. Cum
 eheusibilis, ut sunt diversarum qualitatum ergo aliquod corpus perspexeris si in eo colorem:

VARIAE LECTIONES

nj., AC recipiens. ² A sinceram. ³ A ullo. ⁴ A cuiusquam. ⁵ A aut ex. ⁶ A sunt constituta.
 ium om. A. ⁷ A intellectualis. ⁸ A materiam. ⁹ A medietas. ¹⁰ A sunt capacia. ¹¹ A extremita-
¹² et om. A. ¹³ C scintillat. ¹⁴ C er. ¹⁵ A Non. ¹⁶ A Nominatus. ¹⁷ C ac. ¹⁸ Pro non enim ullum.
 um. ¹⁹ estom. A. ²⁰ C locus (que om.).

lucis ¹ senseris, subesse igneum; si sonum, seu spontaneum, seu artificialem, subesse aereum; si ex plana superficie naturae, seu arte quandam imaginem resultare, subesse aquaticum, ubi enim non resultat, ibi non est defectus naturae, sed industriae, ubi aliquem appetitum naturalis stationis sursum versus seu deorsum, subesse terrenum intellige elementum, multaque ² alia sunt argumenta naturalia, quibus quattuor elementorum inseparabilis concursus in omnibus compositis ³ corporibus semper et ubique indubitanter cognoscitur. **MAC.** Quae a te dicta sunt ⁴, rata mihi verique similia ⁵ videntur. Quod ergo scriptum est: *Dixit autem Deus: Fiant luminaria in firmamento caeli*, ita intelligere debemus, ac si aperte diceretur: Fiant sidera ⁶ corpora clara lucidaque in quattuor elementis ubique diffusis, ex eorum qualitatibus composita. Etenim aliter in eis subjecta corpora, suis spatiis collocata intelliguntur, aliter claritas ab iis per universa mundi elementa ubique refulgens. Siquidem aliud est album, aliud albedo. Nec id ipsum est clarum, et claritas; unum namque subjectum, aliud accidens. Divino itaque praecepto, quo imperatum est: *Fiant luminaria in firmamento caeli*, vehicula lucis, ut ait S. Basilius, quibus circa mundi ambitum certis temporum ⁷ intervallis, veheretur, facta sunt. Et vide, quam provide loquitur Scriptura. Non dixit, fiat luminare majus, et luminare minus, sed *Fiant luminaria*. Generaliter enim omnium caelestium corporum luceantum super terram conditionem expressit. Quorum quaedam quidem non longe a terra statuta sunt, ut luna, quae centum viginti sex millibus stadiorum, teste Pythagora, a telluris mole exaltatur in altum. Ideoque vicina terris appellatur, in cuius umbram saepe incidens, solarj luce deserta, defectum luminis patitur. Illudque spatium, quo luna distat a terra, tonum philosophi, hoc est, spatium cum rationabili quantitate vocant. Duobus siquidem modis harmoniae vocum periti tonos dicunt. Nam et diastemata, hoc est, sonorum intervalla, et analogias, hoc est, eorum proportiones tonos appellant. Quaedam vero in medio mundi, ut sol, omnesque planetae, qui circa eum volvuntur. Quaedam in superioribus mundi partibus, ut sunt ⁸ astrorum chori.

33. **Disc.** De circulis, deque interstitiis caelestium lucidissimorumque corporum, multiplex variae sapientum mundi opinio est ⁹, et ad nullam certam rationem, quantum mihi videtur, deducta. Ideoque, quaeso, si quid de talibus verisimile aut rationi conveniens tibi visum est, explanare non differas. **MAC.** In longum nos mittis, cum videas, ad reliqua, quae de operibus sex dierum dicenda sunt, potius properandum, hujusque ¹⁰ libri prolixitas terminos exigat, praesertim dum vix de talibus, quae

A nunc exigis, ulla opinio sit ratione subnixi, vel ab ullo philosophorum plene deprompta ¹¹. Non quod illi, ut arbitror, non intellexerint, alioquin non recte physici aut philosophi appellarentur, sed quod nullus illorum, quos adhuc legimus, pure et indubitanter horum rationes satis reddere videatur. Veruntamen ex his, quae ipsi sparsim scripserunt, certisque argumentationibus rerum experimento approbaverunt de telluris lunaeque interstitiis, quiddam verisimile tibi aperire non negarim. Lunam namque centum viginti sex millibus stadiorum a terra distare, ex ipsius eclipsi absque ullo errore, ut aiunt ¹², exploratum est. Umbram siquidem terrae, quam noctem vocant, circulum lunae attingere, ipsa prodit natura. Globus enim illius detrimentum suae lucis non **B** pateretur, si solari radio, in regionem umbrae incidens, non privaretur. Ac per hoc subtracta omni ambiguitate conficitur, tanto spatio lunam a terra elongari, quanto intervallo noctis umbram ratio docet protendi. Protenditur autem noctis umbra usque ad lunae circulum. Noctem ¹³ igitur centum viginti sex millibus stadiorum in altum erigi manifesta edocet ¹⁴ ratio. Quo autem argumento centum viginti sex stadiorum millia lunam a terra distare indubitanter approbari possit, diligentioris inquisitionis indiget. **Disc. Plane.** Adhuc enim de hac quaestione nulla mihi ratio satisfaciens refulsit. **MAC.** Intentum itaque perspice, quae mihi verisimilia de his videntur a philosophis inventa. Ex gnomonica quippe, hoc est horologica speculatione praedictum spatium et quae **C** situm subtiliter ab iis est, et absque ulla ambiguitate repertum. Quorum doctissimus in omni geometrica astrologica supputatione Eratosthenes traditur fuisse Scaphia siquidem ¹⁵ dicuntur rotunda ex aere vas quae horarum ductus, styli in medio fundo siti proceritate, discriminant. Qui stylus gnomon appellatur; a quo, veluti quodam centro, lineae ducuntur in extrema scaphiorum. Quae lineae totum horologij ambitum in XXIV spatia discriminant, hoc est, in XXIV horarum morulas, quibus totius caelestis sphaerae amplitudo circa terram convolvitur, donec ad eundem situm naturalis horizontis, quem praefatus tenuerat, revertatur. Praefatus itaque Eratosthenes motum umbrae styli per spatia horologii diligenter animadvertens, aperte intellexit, unam eandemque rationem esse in motu umbrae per horarum intervalla circa horologii stylum ¹⁶, inque noctis circulo per earundem horarum spatia circa telluris ambitum; in tantum, ut omne, quod in vasis horoscopi hoc est, signiferi, perspicitur, simili speculatione de motu caelestium corporum intelligatur. Vernalis itaque aequinoctio unibrae styli prolixitas median gnomonis mensuram efficit in Meroe, insula Nile, et Syene, civitate Aegypti. Ipsa autem medietas styli,

VARIAE LECTIONES.

¹ C coloris lucem. ² A multa. ³ A compositis omnibus. ⁴ sunt om. A. ⁵ A verisimilia. ⁶ A sidera. ⁷ A certis quibusdam temporis. ⁸ A ut fixis. ⁹ est om. A. ¹⁰ A Hujus quoque. ¹¹ Pro plene deprompta definita. ¹² ut aiunt om. A. ¹³ C nox. ¹⁴ C docet. ¹⁵ C quidem. ¹⁶ circa horologii stylum om. A.

¹ est totius ambitus horologii. Ac per hoc **A** reperta, facile est, lineam, quae dividit in partes styli in aequinoctio diametros est et styli ii. Et quia omnis diametros ab ipsa in circulo, cujus diametros est, duplo necessario umbra styli circuli duplicis radit; duplo enim vincitur ab ipso circulo a, cujus medietas constituitur ². Nam et meri, veluti cujusdam circuli, quinquarius ³ est. Hac itaque ratione horologii perspicue vir sagacis ingenii Eratosthenes ambitum re subtili indagare ⁴ requisivit. Ac primum gnovit, ambitum aequinoctialis circuli, qui in terrarum, totamque caelestem sphaeram aequales secat partes, trecentis sexagies compleri. Quarum duodecimam portio est, triginta partes, duabus horis oriri **B** re, seu ⁵ de loco, per quem moventur, ⁶ indubitanter intellexit. Itaque quod horologio sensui indicat, hoc caelestium ⁷ incessabilem motum efficere ratio pronim umbra styli per horologica intervalla; si non aetherium corpus cum sideribus terram circumvolveretur. Quod ergo valet in medio mundi, hoc valet stylus in horologii. Et quemadmodum umbra styli sum per ambitum scaphii circumducitur, sae est umbra terrae, circa ipsam terram er spatia aeris lunam a terra segregantis itur. Sol autem idem de corporibus et styli umbram jacit. Qui quidem, sicut in io, meridiano tempore, in illis partibus **C** arum, quae aequinoctiali circulo appropin- Meroe dico et Syene, umbram gnomonis re proceritatibus, ut diametrum ipsius, hoc statem seu paulo plus, possit attingere, ita nole telluris ubique umbram protendit, ut in lunae, seu paulo superius, exaltetur. is lunae probat defectas. Si enim aliqua terra ultra lunarem circulum non ex- r, non fortassis solaris lucis casum ipsa retur. Nam, ut aiunt philosophi, lunaris utrum terra est; quamvis aliquando in i altius paululum elongari ab eo aestime- lussima apsis, hoc est, altitudo sui circuli sse, ideoque non inaequalitas sui ambitus am, verum umbrae altitudo causa eclis **D** aestimanda est. Eratosthenes igitur um- re altitudinem ex gnomonis ad umbram iparatione investigans, cognoscensque, non m terrae diametrum exaltari, tanta enim octis est, quanta spissitudo telluris intra ialem circulum mensuratae, prius ambi- e quaesivit, ut ex eo diametrum posset Amplitudine siquidem circuli seu sphaerae

aequales, incunctanter dignoscere. Proinde per Geometricos regis Ptolemaei, quanta portio telluris esset ⁸ inter Meroen et Syenem, certior factus ⁹ per similitudinem umbrae, meridionali tempore aequinoctialis diei in septingentis stadiis unam partem invenit compertam. Quam trecenties sexagies, hoc est, per longitudinem aequinoctialis circuli multiplicans, absque ullo errore amplitudinem totius telluris inducentis quinquaginta duobus millibus stadiorum reperit. Septingenta namque stadia trecenties sexagies multiplicata ducenta quinquaginta duo millia stadiorum colligunt. Quem numerum aequaliter dividens, medietatem illius, hoc est, centum viginti sex millia stadiorum in diametro telluris, inque lunae ac terrae intercapedine intellexerat esse. Exinde quantum perfecti numeri in his omnibus vigent, senarius videlicet et septenarius et octonarius, in quibus maxima symphonia musicae naturaliter constituitur, quae diapason vocatur! Habet enim octo sonos, septem spatia, sex tonos. Senarius namque numerus per seipsum multiplicatus, id est, sex sexies, triginta sex efficit. Quo numero si septem millia multiplicaveris, invenies totius orbis ambitum: siquidem septem millia tricies ac ¹⁰ sexies, aut triginta sex septies millies ¹¹ multiplicata, ducenta quinquaginta duo millia ¹² stadiorum faciunt, quo numero totius telluris amplitudo concluditur ¹³. Si autem senarium sui diametri, qui est ternarius, quantitate multiplicaveris, decem et octo numeri summam conficies ¹⁴, per quam septem millia stadiorum multiplicata diametrum totius terrae consummant. Septem siquidem millia decies et octies, seu decem et octo septies millies, centum viginti sex millia faciunt ¹⁵; qui numerus stadiorum et terrae diametrum, et lunae atque telluris intercapedinem collocat. Proinde non irrationabiliter lunae terraeque intercapedo, totiusque telluris complexio, tunc proportionem contineri a philosophis pronuntiatur. Quattuordecim namque millia stadiorum, decies et octies multiplicata, ducenta quinquaginta duo millia faciunt, ambitum videlicet terrae; diametrum vero ejus, lunaeque ab ea distantiam, septem millia stadiorum decies et octies multiplicata peragunt. Decem autem et octo, comparati ad decem et sex, quos bis octo mesurant, tunc obtinent proportionem; major enim numerus tonum minorem colligit, octavamque ejus partem, qui est binarius. Nam quemadmodum novem ad octo proportionem epygdoea, ita decem et novem ad decem et sex harmonicis speculationibus coaptantur. Omnis siquidem numerus major ¹⁶, minorem se et octavam minoris partem continens, epygdoeos in numeris, in musicis vero tonus ¹⁷ vocatur. His ergo rationibus et

VARIAE LECTIONES.

¹ diameter, sic fere ubique. ² cujus medietas constituitur om. A. ³ A diameter. ⁴ A indagare seu om. A. ⁵ recedere om. A. ⁶ corporum om. A. ⁷ A esset telluris. ⁸ A certus effectus. ⁹ C. ¹⁰ millies om. C. ¹¹ millia om. C. ¹² C includitur. ¹³ A efficit. ¹⁴ A sunt. ¹⁵ A major ¹⁶ A tonos.

ribus amotus, ejusque diametros, et spatium, quo A
 una distat a terra, et noctis altitudo incunctanter
 comprehensa sunt. Si autem quaeras, cur et Plinius
 secundus, et Ptolemaeus, in Geographico suo, ut
 Martianus scribit, non plus quam quingenta stadia
 singulis partibus distribuunt, qui numerus, trecenties
 sexagies multiplicatus, ambitum telluris juxta Erato-
 sthenis supputationem comprehendere non poterit,
 non mihi facile occurrit, quid respondeam. Si enim
 dixerō, Eratosthenem plus terrae magnitudinem,
 Plinium vero et Ptolemaeum ¹ minus existimasse,
 non videbitur verisimile, quod inter summos aucto-
 res mundanae sapientiae tanta dissonantia sit, ut alii
 amplitudinem terrae ducenta quinquaginta duo
 millia ² stadiorum, alii centum octoginta millia argu-
 mententur amplecti. Quingenta siquidem stadia B
 tricenties sexagies, CLXXX millia stadiorum faciunt.
 Qui numeri a se invicem discrepant LXXXII millibus
 stadiorum. Praesertim cum praedicti sapientes, so-
 lertissimique naturarum inquisitores, in numero par-
 tium aequinoctialis, seu Zodiaci circuli, consentiant :
 omnes enim unanimiter trecentos sexaginta pro-
 nuntiant. Si dixerō, minora stadia hunc, Eratosthe-
 nem dico, mensurasse, ac per hoc majorem nume-
 rum singulis partibus dedisse, illos vero majora ideo-
 que pauciora, quomodo hoc ³ probabile judicabitur ?
 Nam utrique stadium CXXV passibus mensurari
 confirmant. Mibi itaque videtur inaequalitatis hujus
 causa quantitatis passuum inaequalitatem substi-
 tuisse ⁴. Fieri enim potuit, ut ⁵ duos menses, quo-
 rum unus statura major, alter minor, majoribus C
 minoribusque passibus stadium unum mensurare,
 indeque stadia majora minorave in mensura unius
 partis computari. Quisnam non crediderit, Herculem,
 quem primum juxta Olympum montem stadium fer-
 tur mensurasse, majoribus incomparabiliter passi-
 bus et pedibus mensuram stadio dedisse, quam ce-
 teri, qui post eum stadia mensurabant ? Nam ex
 quantitate stadii, quod ipse primus mensuraverat,
 passuum gressuumque ejus ac pedum magnitudo, ex
 pedum vero amplitudine totius staturae illius alti-
 tudo aestimata est. Quid ergo mirum, si una eadem-
 que unius ejusdemque partis intercapedo et quin-
 genta simul, et septingenta stadia capiat, et unum-
 quodque stadium eodem numero passuum et gres-
 suum, pedumque computari, ipsos autem passus et
 gressus ac ⁶ pedes non ejusdem quantitatis esse, in
 quibusdam quidem majores, in quibusdam ⁷ mino-
 res, ita ut majoribus mensurata, stadia quingenta,
 minoribus vero septingenta unum id ipsumque unius
 partis spatium implerent ? Habet autem stadium juxta
 graecam supputationem jugera VI, cubitos C, passus
 CXXV, gressus CCXL, ulnas CCCC, pedes DC. Ve-
 rum amplitudine terrenae molis, noctisque altitu-
 dine, quae ejusdem ⁸ mensurae est, cujus etiam tel-
 luris diametros rationabili argumentatione repertis,
 ambitus lunaris, circuli prompte quaerentibus oc-
 currit. Triplicata siquidem noctis altitudo circuli ⁹
 lunaris, diametrum efficit : centum namque viginti
 sex millia stadiorum, tertio repetita, CCCLXXVIII
 millia faciunt. Est igitur ¹⁰ lunaris circulus ¹¹ in
 millibus stadiorum CCCLXXVIII. Si autem dia-
 metrum duplicaveris ¹², erit totius circuli ambitus in
 in DCCLVI millibus stadiorum. De mensura autem
 lunaris corporis multorum varia opinio est. Multi
 enim dicunt, globum lunae telluris amplitudini aequa-
 lem esse ; et hoc argumentantur ex eclipsi solis, po-
 tantes lunae solares radios ab omni terra auferre
 posse. Sed aequinoctiali circulo appropinquant, de
 magnitudine lunae, ut Martianus scribit, verisimi-
 liora tradunt ¹³, et ex defectu solis rationabiliter ap-
 probant. Dicunt enim, umbram ¹⁴ lunae, momentaneum
 solaris defectus, duodevicesimam telluris partem
 occultare ¹⁵. Et ¹⁶ quia omne corpus triplici umbra
 sua, quam metaliter jacet, majus est, lunae corpu-
 sextam terrae partem in amplitudine sua habere
 colligitur. Ac per hoc, quoniam duodevicesima, hoc
 est et ¹⁷ octava decima totius terrae portio, est in
 XIV ¹⁸ millibus stadiorum, sequitur, ut ipsa octava
 decima pars triplicata amplitudinem lunaris glo-
 bificiat. XIV autem, ter ducta, XLII faciunt.
 Quadraginta igitur duo millia stadiorum ampli-
 tudinem lunae comprehendunt. Tot enim mil-
 lia
 C stadiorum sextam terrae obtinent partem. Quo-
 draginta namque duo millia sexies, vel sex mil-
 lia quadragies bis, CCLII millia stadiorum cumulant.
 Et miraberis, senarii numeri et septenarii reciproca
 virtute lunae atque telluris amplitudinem compr-
 ehendi. Septem siquidem sexies, vel sex septi-
 ces, XLII, lunae videlicet globum ; et iterum XLII sexi-
 ces, CCLII, terrae scilicet spatium, in gyro amplex-
 antur. Hosque omnes numeros in millibus stadi-
 orum computari, ratio indicavit, ad cumulum perfec-
 tissimae naturalium mundi corporum constitutio-
 nis manifestandum. Omnis siquidem ¹⁹ perfectionis cubi-
 solidaque millenarii numeri formatio ²⁰ significa-
 trix est. Status itaque naturae senario, motus septen-
 nario, utriusque autem immutabilis ratio millen-
 nario
 D significatur. Est enim rerum omnium status immu-
 mobilis, et motus stabilis, aeternis rationibus perfe-
 ctissime constitutus. Nec sine ratione philosophi haec
 omnia stadiis metiebantur. Quinarius namque nu-
 merus *ἑξακταστήριος* est ²¹, hoc est, in seipsum rediens ;
 quotienscumque multiplicaveris per seipsum quina-
 rium, in se ipsum redire necesse est. Primus il-
 laque
 quinarii cubicus motus stadium ²² perficit, quin-

VARIAE LECTIONES.

¹ Pro Plinium vero et Ptolemaeum C: Pliniumve. ² C sic: CCCL L duobus milibus. ³ hoc om. A. ⁴ A in-
 aequalitas fuisse. ⁵ ut om. A. ⁶ A et. ⁷ quidem — quibusdam om. A. ⁸ A ejus. ⁹ prompte quaerentibus
 — circuli om. A. ¹⁰ A enim. ¹¹ A circuitus. ¹² A multiplicaveris. ¹³ C intendunt. ¹⁴ A umbra. ¹⁵ A oc-
 cultari. ¹⁶ Sed. ¹⁷ et om. A. ¹⁸ C sic: XIII X milibus. ¹⁹ C quidem. ²⁰ A conformatio. ²¹ est οὐκ — A
²² A statum

quies quinque quinquies CXXV passus. Ac per hoc non irrationabiliter et motus mundanorum corporum et status eo numero colligitur; qui et cubicus est, et volubilis, et in seipsum revertens. Haec de spatii inferiorum mundi partium diximus, magnorum philosophorum ratiocinationes secuti, non affirmantes incunctanter, ita se habere, sed quae verisimiliora certisque regulis propinquiora visa sunt proferentes, tuis petitionibus satisfaciendi molimine. Disc. Mibi sufficiunt, quae a te de talibus prolata sunt. Ceterum cui haec vel non satis rata, vel non satis insinuata videntur, alios aliorum quaerat intellectus. Multipliciter enim ex diversis auctoribus mundanae constitutionis ratio tractata est. Verum quia de magnitudine, deque intervallis inferiorum mundi corporum, lunae dico ac terrae, quae rationi convenire inspiciuntur, investigata sunt, de spatii aetheris quaedam breviter velim audire. Ea siquidem aut sola, aut maxime, in speculationibus divinae in quarta intelligibili die operationis discutenda nemo ambigit. Mac. Nimium moramur in quarto die. Disc. Minus eruditus, discereque cupientibus, naturamque rerum investigantibus, si forte hanc nostram disputationem lecturi fuerint, non nimis videbitur, ut arbitror, praesertim cum rationi non conveniat, de inferioribus mundi partibus quaedam rationabiliter tractari, superiores vero omnino intactas relinqui. Mac. Jamdudum inter nos confectum est de solari globo, medio libramine gravissimae levissimaeque naturae, circulari motu, per mediam signiferi lineam, circa inferiora mundi spatia aeternaliter ferri. Disc. Confectum plane, certisque rationibus suasum, nec naturae situs aliter fieri sinit. Mac. De magnitudine ipsius solaris globi neque secularium literarum eruditi, neque divinarum Scripturarum expositores certam definitionem proferri permittunt. Nam et Plinius secundus in naturali historia, et sanctus Basilius in Exemero suo, magnitudinem solis omnino prohibent defini. Non enim umbra ejus est, cujus argumento experiremur, quantae sit magnitudinis. Nam neque telluris lunaeve amplitudo inveniretur, nisi umbra earum, metaliter jacta, certis dimensionibus extenderetur. Ac per hoc corpus solare, quoniam nullam umbram in infinitum progredi sinit, sed pro rationibus corporum, quorum umbrae sunt, certis dimensionibus concludit, suae magnitudinis infinitatem manifestissime aperit. Disc. Nec hoc quaero, neque ab aliquo quaerendum existimo. Non enim oculorum conjectura praevalet, ubi ratio sedem argumenti non habet. Quanto autem spatia a terra elongatur, juxta philosophorum existimationem exponas, postulo. Mac. Primus enim omnium philosopho-

rum, ut aiunt, Pythagoras interstitium terrae ac lunae in millibus stadiorum CXXVI prodidit; quod postmodum, ut diximus, Eratosihenes ex umbra terrae lunaeque defectu incunctanter approbavit. Cujus interstitii duplici proportione solem a luna in altum elongari, idem Pythagoras fertur tradidisse. Sed qua ratione illud existimaverit, multorum diversa sententia est.

34. Veruntamen quoniam ipse juxta rationes musicas totius mundi fabricam et volvi et mensurari certis argumentationibus conatus est asserere, quod nec divina negat Scriptura, dicens: *Et concentum caeli quis dormire faciet*, possumus explorare, non aliam ob causam hoc dixisse, nisi ut ostenderet in spatii siderum musicorum diastematum rationabiles proportiones. Proinde in medio totius spatii, quod est a terra usque ad sublimissimam sphaeram, qua omnia sensibilia circumscribuntur, solis ambitum cognoscens, unam diapason a terra ad solem, alteram a sole usque ad extremum mundi ambitum non irrationabiliter existimavit. Diapason autem duplici proportione modulatur. Ut ergo in diatonico genere, verbi gratia in harmonia sonorum, bis diapason ex bis duplo coaptatur; prima quidem diapason a principali principalium usque ad mediam, secunda vero ex mediana usque ad ultimam, hoc est ultimam excellentium, protenditur: ita et totum spatium a terra ad solem diapason ratione coaptatur, medium quippe sol obtinet locum, et a sole ad duodecim sidera, hoc est, ad extremum stellarum motum alia diapason conjungitur. Ideoque rationibus harmoniae, quae dicitur bis diapason intervallum a terra ad sphaeram constitutum esse arbitratus est. Ac per hoc conficitur, ut diametros terrae, tertio multiplicata, terrae solisque intercedat, quemadmodum et lunaris circuli diametro, aequalis sit. Proinde et in diametro lunaris circuli, inque terrae ac solis interstitio unum et id ipsum spatium mensurabitur. In utroque enim millia stadiorum CC.LXXVIII computantur. Itaque duplicato hoc numero, intercedentem terrae extremaeque sphaerae reperies in millibus stadiorum DCCLVI, et miraberis naturae concordiam. Quot enim millia stadiorum sunt in longitudine lunaris circuli, tot sunt in altitudine a terra usque ad signa spatii: in utrisque namque DCCLVI millia stadiorum colliguntur. Si vero solaris circuli diametrum vis cognoscere, telluris diametrum CXXVI millia stadiorum septies multiplicabis, et habebis DCCCLXXXII millia stadiorum in diametro solaris gyri. Quo numero bis ducto, ipsius gyri longitudo colligetur in millibus stadiorum mille millies DCCLXIV millia. At si quaesieris diametrum totius sphaerae cae-

VARIAE LECTIONES.

¹ quaedam rationabiliter om. C. ² solaris globi om. C. ³ A Non ejus enim est umbra. ⁴ C experiretur. ⁵ C Neque enim. ⁶ C jactata. ⁷ C alio. ⁸ enim omnium om. A. ⁹ A instinctu. ¹⁰ A his. ¹¹ diapason om. A. ¹² ad om. C. ¹³ usque om. A. ¹⁴ C a terra et sole. ¹⁵ diapason ratione coaptatur om. A. ¹⁶ sol obtinet locum om. A. ¹⁷ alia diapason — Ideoque om. A. ¹⁸ A duplex. ¹⁹ A diapason in quadrupli proportione constitutum. ²⁰ C in multitudine. ²¹ usque om. A. ²² A requiris.

Bestis, tali reperies argumento. Longitudinem lunaris gyri, hoc est, DCCLVI millia stadiorum ¹ duplicabis; addes ² etiam diametrum terrae, CXXVI millia stadiorum: et colliges diametrum sphaerae in millibus stadiorum mille millies DCCXXXIV millia. Quo numero bis facto, ambitus totius mundi existimatur comprehendi in millibus stadiorum mille millies ter, insuper etiam adjectis ³ CCLXVI millibus stadiorum, ut senarii numeri perfectione totus mundus concludatur ⁴. Hactenus de argumentationibus philosophicis, mundi spatia investigantibus. Si cui vero haec superflua videntur, cum sacrae Scripturae testimoniis nec roborentur ⁵, nec tradita sint ⁶, non nos reprehendat. Nam et ille non potest approbare, haec ita non esse, sicut nos ⁷ non possumus affirmare, ita esse.

35. Et quamvis in divinis Scripturis de talibus mundanorum corporum dimensionibus magnitudinum et intervallorum nihil definitum reperitur; Ecclesiastes enim: *Altitudinem, inquit, caeli et latitudinem ⁸ terrae et profundum abyssi quis mensus est?* ubi plus allegoriam, quam historiam intelligendam existimari; non enim mundum istum ultra intelligentiam rationabilis naturae constitutam dixerim, cum propter eam factus sit: divina tamen auctoritas rationes rerum visibilium et invisibilium non solum non prohibet, verum etiam hortatur investigari. *Invisibilia enim ejus, ait Apostolus, a creatura mundi per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur.* Non parvus itaque gradus est, sed magnus et valde utilis sensibilium rerum notitia ad intelligibilium intelligentiam. Ut enim per sensum pervenitur ad intellectum, ita per creaturam reditur ad Deum. Nam non, sicut irrationabilia animalia, solam superficiem rerum visibilium oportet nos intueri, verum etiam de his, quae corporeo sensu percipimus, rationem reddere debemus. Acutius videt aquila speciem solis, acutius videt sapiens homo situm illius, et motum per loca et tempora. Quid ⁹ si homo non peccaret, inque similitudinem jumentorum caderet, num ¹⁰ possessionis suae, mundi hujus, perfectos terminos ignoraret, quos naturae legibus justissime regeret? Oportebat enim alium angelum esse, qui in creaturis sensibilibus Deum laudaret, qui nec post delictum naturae dignitatem omnino perdidit. Manet enim in eo rationabilis motus, quo rerum notitiam appetit, neque ¹¹ falli vult, quamvis in multis fallatur, non tamen in omnibus. Et si duo vestimenta Christi sunt tempore transformationis ipsius candida sicut nix, divinatorum videlicet eloquiorum litera, et visibilium rerum species sensibilis: cur jubemur unum vestimentum diligenter tangere, ut eum, cujus vestimentum est, mereamur invenire, alterum vero, id est, creaturam visibilem, prohibemur inquirere? Et quomodo, et quibus rationibus contextum sit, non satis

A video. Nam et Abraham non per literas scripturae, quae nondum confecta fuerat, verum conversione siderum Deum cognovit. An forte simpliciter, sicut et cetera animalia, solas species siderum aspiciabat, non autem rationes eorum intelligere poterat? Non temere hoc de magno et sapienti theologo ausim dicere. Et si quis nobis in culpam reputaverit, quod philosophicis ratiocinationibus usi sumus, videat populum Dei Aegypto fugientem, ejusque divino consilio admonitum spolia ferentem, ipsisque spoliis irreprehensibiliter utentem. Praesertim cum et ipsi mundanae sapientiae periti non in hoc reprehensibiles facti sunt, quasi in rationibus visibilis creaturae errarint, sed quia auctorem ipsius creaturae ¹² non satis ultra eam quaesierint, cum Creatorem ex crea-

B tura deberent invenire; quod solus Plato legitur fecisse. Si vero praefatae mundanorum corporum, eorumque interstitiorum dimensiones propterea incredibiles alicui videntur, quoniam ipsa corpora majoris amplitudinis esse cogitantur a multis, quam ut praedictis stadiorum numeris possint comprehendi, intentus legat arcae Noe mensuras, cujus trecentorum cubitorum erat longitudo, quinquaginta cubitorum latitudo, triginta cubitorum altitudo, et videat, quomodo in tam parvo spatio cubitorum ex omnibus ¹³ animantibus mundis septena et septena, ex immundis vero duo et duo poterant comprehendi cum alimoniis suis, insuper etiam Noe ¹⁴ cum filiis et uxoribus, praesertim si ipse cubitus teste sancto Augustino, quo et arca Noe, et arca Testamenti, et tabernaculo ceteraque veteris Testamenti mystica opera ¹⁵ mensurata sunt, non amplius quam duarum palmarum semis mensuram obtinuerit, ipsaque palma summitate pollicis usque ad summitatem minimi digiti ¹⁶ mensurabatur. Plus ergo tenet divina virtus et naturarum ratio, quam quod machinatur humana cogitatio. Et ne videamur ad divinae virtutis miracula confugere, tanquam non valentes rationibus naturae, quod suademus, affirmare, non aliter cogitas, ut arbitror, terram in medio mundanae sphaerae positam, quam vides centrum in fundo cujusdam circuli seu globi; imum siquidem mediumque in creaturis obtinet locum. Disc. Non aliter, una vero ¹⁷ eademque ratione. Mac. Nec alio modo partes signiferi deduci ad terram, nisi eo, quo lineae in circulo ad centrum. Disc. Aequali lege. Mac. Et quamvis non ejusdem spatii sint in signifero et in tellure, idem tamen ductus rationabilium linearum, et ¹⁸ eadem partes a summo usque deorsum. Disc. Prorsus. Mac. Quod autem de partibus intelligitur, id ipsum de stadiis aestimandum non negas. Disc. Imo assero. Mac. In quantum ¹⁹ ergo seu partes seu stadia centeo terrae appropinquant, in tantum ²⁰ angustioris latitudinis sunt: e contrario autem in quantum elongantur a terra, in tantum propagantur spatia. Disc. Non aliter circularis sinit fi-

VARIAE LECTIONES.

¹ stadiorum om. C. ² C addis. ³ A superadjectis etiam. ⁴ C concluditur. ⁵ A roborantur. ⁶ A sunt. ⁷ nos om. C. ⁸ A longitudinem. ⁹ A Quod. ¹⁰ C nunc. ¹¹ C et neque. ¹² A naturae. ¹³ A Noe. ¹⁴ digiti om. C. ¹⁵ vero om. C. ¹⁶ et om. C. ¹⁷ A tantum. ¹⁸ A quantum.

MAC. Quid itaque tibi videtur de mensuris terrarum partes et stadia ceteraque intervalla, quos geometricos vocant? Num arbitraris, eos terram rase pedibus, aut passibus, cubitove, seu similesensuris? **Disc.** Non facile hoc crediderim fieri in tanta diversitate montium et vallium. Nam et rum plangitias tantae aequalitatis non est, ut progressu possit mensurari. Terra siquidem lum gravitate ponderis, verum etiam causa alitatis partium suarum infimum in naturis et locum. Similitudo namque partium facit m elementorum; similia enim sibi suis ¹ par-
altiora sunt etiam suis sedibus. **MAC.** Fortassis orporco visu? **Disc.** Ne id quidem; fallit enim, ejusque judicio nihil est committendum. or siquidem sensus, quamvis rationi non re-
t, nisi quod extrinsecus patitur ², interioris judicium de his, quae per corpus recipit, sime ³ fallitur, fractum in aqua remum, dupli-
nam seu candelam, seu aliud quid per prae-
valem sensus, hoc est, per radiorum, qui ex pu-
colorum sparguntur, segregationem geminatum
ans. **MAC.** Quomodo ergo metiebantur? **Disc.**
rius, ut aiunt, geometrica, quam Graeci radium
; quae quinque passus cubico motu multiplicans,
t quinque quinque quinque, unum stadium
rabat. Uno autem stadio reperto, facile erat,
stadia per plana Aegypti, quae mater talium di-
mum dicitur, invenire. **MAC.** Quomodo praeter
tum terrae partes, tanta inaequalitate ad
randum difficiles, explorabant? **Disc.** Non, ut
pedibus, neque radiis, sed sola rationis argu-
tione, horologiis videlicet, ex umbrarum simi-
e, singularum partium intercapedinem incun-
r invenientes. Tantum namque una pars, hoc
quotidianus solis in signifero progressus in
patet, quantum similitudo umbrarum horologii
t. **MAC.** Latitudinem ergo partium et stadiorum
nsura, qua terram attingunt, colligebant. **Disc.**
c existimabant; sed primum altissimos montes
rantes, quot millibus stadiorum ex terrae pla-
n altum erigerentur; verbi gratia Olympum,
verticem decem millibus stadiorum ⁴ autumant
ari, Pindum, Rhodopen, Acroc-raunia, Atlan-
reluti lineam quandam rationabili ductu de
itibus montium in aeris spatia porrectorum
D
lere inchoabant, eamque aequali semper a
ntervallo, instar rotundissimi circuli, circum-
es, donec ad eundem locum, quo coeperat,
nret, aequis undique spatiis telluris ambitum
; contuitu perspexere. **MAC.** Dimensiones geo-
as talibus argumentis ita primo repertas non
dixerim. Ac per hoc stadia illa, quae prope
1 veluti angusta putabantur, paulatim juxta

A montium altitudinem telluris superficie elongata, non
jam stricta et ad amplitudinem terrenae molis am-
biendam incommoda, sed, dum sint eadem et juxta
terrain, et ab ea longius praedictis spatiis remota,
irrationabilium cogitationum falsa imaginatione ab-
jecta ad mensuram terrae ⁵ sufficiunt. Hinc est,
quod et ⁶ Plinius amplitudinem terrae, ducta rationabili
linea, geographica speculatione, per cacumina altis-
simorum montium mensurari ⁷ existimat; aliter enim
circularis dimensio telluris non proveniret ⁸. **Disc.** Sat
de his est actum. **MAC.** Redeamus itaque ad Scriptu-
ram. **Disc.** Tempus invitat. **MAC.** *Fiant, inquit, lumi-
naria in firmamento caeli, et dividant diem ac noctem.*
Ac si plane diceretur: luminaria, quae in firmamento
caeli facta sunt, dividant inter se diem ac noctem. Quod
B **Psalmista** declarat, dicens: *Qui fecit luminaria magna,
solem in potestatem diei, lunam in potestatem
noctis.* Non quod dies et nox semper non sint circa am-
bitum telluris, sed quod, ubicunque sol praesens est,
semper illuminandi potestatem habet; ubi autem absens
est, lunae stellarumque splendor umbrarum caligine-
nem, ne omnino animalium obtutibus impenetrabilis
sit, raram lugubremque facit. *Et sint in signa et
tempora, et dies et annos.* Signa intelligimus in hoc
loco non sidera, sed praesagia quaedam futurae se-
renitatis, seu tempestatis; quae maxime ex coloribus
caelestium luminarium solent habere experi-
mentum. Tempora autem vocat generaliter cursus
et reditus siderum, certis morarum intervallis, ad
eundem motum situmque locorum divina providen-
tia revocatos naturali dierum annorumque revolu-
tione. *Et luceant in firmamento caeli.* Siquidem nul-
lum sidus defectum sui luminis patitur, sed semper
omnia in aethereis spatiis absque ulla obumbratione
refulgent, excepto lunae globo, qui, quando in regio-
nem umbrae descendit, solari radio desertus, videtur
obscurari. Propterea ait: *Et luceant in firmamento
caeli, et illuminent terram. Et factum est ita:* in cau-
sis videlicet originalibus, ex quibus in species pro-
prias, et quantitates, et intervalla, et motus, et
splendores processerunt. Proinde ⁹ sequitur in species
causarum processio. *Fecitque Deus duo magna lumi-
naria, luminare majus, ut praeesset diei, solem vide-
licet, cujus praesentia diem efficit, et luminare mi-
nus, lunam dicit ¹⁰, cujus et quantitas et lux in-
comparabiliter a sole superatur, ut praeesset nocti.*
Luna siquidem ab octava usque ad vicesimam se-
cundam, aut totam noctem circa plenilunium in
aequinoctiis, aut partem ejus ceteris temporibus illu-
minat. Quoniam vero, dum sit in coitu solis, aut
hinc inde propinquis partibus, noctis tenebras luce
sua penetrare non sinitur, succurrunt stellae, qua-
rum claritate umbrarum densitas rarescit. Propterea
dixit ¹¹: *et luminare minus, ut praeesset nocti, et stel-*

VARIAE ILECTIONES.

suis sibi. ² A patitur. ³ A saepe. ⁴ C stadiis. ⁵ ad mensuram terrae om. A. ⁶ et om. A. ⁷ A
randam. ⁸ C proveniet. ⁹ A Propterea. ¹⁰ A lunam videlicet dicit. ¹¹ A dicit.

las, et posuit eas, stellas, videlicet, in firmamento caeli. Ac si dixisset, fixit eas in firmamento caeli. De choris namque siderum hoc dictum intelligimus; qui quamvis cum mundo volvuntur ¹, fixi tamen in iisdem sedibus semper manent ², etsi stante mundo chori siderum solummodo ³ circumvehantur, ut ⁴ quidam philosophorum volunt; ordo tamen ⁵, ac series stellarum, stabilisque positio non transmutatur ⁶. *Ut lucerent super terram.* Naturae ordinem pulchre describit Scriptura. Quamvis enim caelestia luminaria sub terris lucere humana opinione putentur, rerum tamen ratio incunctanter edocet, nullam naturam terra inferiorem posse esse. Medium siquidem infimumque totius mundanae constitutionis obtinet locum, ac per hoc nulla corporea creatura infra eam intelligitur. Proinde omnia mundi spatia et corpora, quae circa terram undique sunt, sive mobilia sint, sive stantia, super eam naturaliter creata sunt; ideoque ait: *ut lucerent super terram.* Ubi-
 quaque enim luxerint, sive infra horizontem in inferiori hemisphaerio, ut humanus existimat usus, sive supra horizontem in superiori hemisphaerio, quod ideo superius dicitur, quia in eo sidera hominibus apparent, naturali rerum situ super terram lucent. *Et praecessent diei et nocti.* Hoc superius expositum est. *Et dividerent lucem a tenebris,* id est, ut segregarent noctem et diem, ut sole apparente dies esset, luna vero ac ⁷ stellis nox. Et notandum, quod divisio ista ⁸ lucis atque tenebrarum non in ipsis luminari-
 bus sit, sed in terra habitantibus. Illa enim semper lucent, et semper eis dies est, nullamque noctem patiuntur. Sedes namque eorum, absque ulla intermissione, et sua et solari luce resplendent, nec minus interdiu, quam noctu claritatis suae gratiam mundo distribuentia. Terrenis itaque habitatoribus, quibus per vicissitudines dies noctesque conveniunt, caelestia luminaria lucem dividunt a tenebris. Assidua namque circumvolutione circa telluris ambitum alibi lucem praestant, alibi auferunt. Ut enim nil aliud est dies, nisi lucis praesentia ita nil aliud nox praeter ipsius absentiam. Ideoque etiam lucidissima nox, quoniam non omnino tenebras expellit, noctis nomen non amittit. Sed jam, quantum brevitatis exigit, de quarta die satis est dictum. Ideoque de operibus ⁹ quintae intelligibilis lucis quaedam dicenda sunt. Disc. Ita consequens ordo rerum expetit.

36. *MAC.* Dixit etiam Deus: *Producant aquae reptile uninae viventis, et volatile super terram sub firmamento caeli.* Praedictis quattuor diebus conditionis naturarum nulla commemoratio animae legitur, neque simpliciter tantum et absolute, neque cum additamento viventis. Et cur hoc, non immerito quaeritur. Denique de hac rerum theoria diversa multorum sententia est. Sunt enim, qui dicunt, ele-

menta huius mundi, caelum dico cum suis astris, aetheraque cum planetis, aera cum suis nubilibus, ventorumque spiritibus, fulgoribus etiam, ceterisque perturbationibus, aquam quoque, motumque ipsius fluctivagum, terram similiter cum omnibus herbis arboribusque, non solum anima, verum etiam omni specie vitae omnino carere. Ideoque, ut aiunt, in operibus quattuor primorum dierum nullius animae seu vitae significatio introducitur. Plato vero, philosophorum summus, et qui circa eum sunt, non solum generalem mundi vitam ¹⁰ asserunt, verum etiam nullam speciem corporibus adhaerentem, neque ullum corpus vita privari fatentur, ipsamque vitam, seu generalem, seu specialem, vocare animam fiducialiter ausi sunt. Quorum sententiae summi expositores divinae Scripturae favent; herbas, et ligna, cunctaque de terra orientia vivere affirmantes. Neque aliter rerum natura sinit. Si enim nulla materia est, quae sine specie corpus efficiat, et nulla species sine substantia propria subsistat, nulla autem substantia vitalis motus ¹¹, qui eam contineat, et subsistere faciat, expers esse potest; omne enim, quod naturaliter movetur, ex vita quadam motus sui principium sumit: necessario sequitur, ut omnis creatura aut per seipsam vita sit, aut vitae participes, et quodammodo vivens, sive in ea motus vitae manifeste appareat, sive non appareat; veruntamen latenter administrari per vitam species ipsa sensibilis indicat. Audi Augustinum in libro de vera religione: *Si quaeritur, inquit, quis instituerit corpus, ille quaeritur, qui est omnium speciosissimus. Omnis enim species ab illo est; qui est autem ¹² hic nisi unus Deus, una veritas, una salus omnium, et prima atque summa essentia, ex qua est omne, quicquid est, in quantum est, quia in quantum est, quicquid est, bonum est? Et ideo ex Deo non est mors. Non enim Deus mortem fecit, nec laetatur in perditione vivorum, quoniam summa essentia fecit omne, quod est, unde et essentia dicitur, mors autem non esse cogit, quidquid moritur. Nam si ea, quae moriuntur, penitus morerentur, ad nihilum sine dubio pervenirent; sed tantum moriuntur, quanto minus essentiae participant.* Quod brevius ita dici potest: tanto magis moriuntur, quanto minus sunt. Corpus autem minus est, quam vita quaelibet, quoniam, quantumcumque manet in specie, per vitam manet, sive qua unumquodque animal, sive qua universa natura mundi administratur. Ut enim nullum corpus est, quod propria specie non continetur, ita nulla species est, quae cujuscumque vitae virtute non regitur. Proinde si omnia corpora naturaliter constituta quadam specie vitae administrantur, omnisque species genus suum appetit, omne autem genus a generalissima substantia originem ducit, omnem speciem vitae, quae diversorum corporum numerositatem continet, ad generalissimam quandam

VARIAE LECTIONES.

¹ A volvantur. ² A permanent. ³ A solum. ⁴ ut om. C. ⁵ A autem. ⁶ A transmittatur. ⁷ C. et
⁸ A ista divisio. ⁹ A de opinionibus. ¹⁰ A vitam mundi. ¹¹ A vitali motu. ¹² A autem est.

currere necesse est, cujus participatione A
 tur. Haec autem generalissima vita a sapien-
 di universalissima anima, totum quod intra
 sphaerae ambitum comprehenditur, per spe-
 ministrans, vocatur; divinae vero sophiae
 res *communem vitam* appellant. Quae dum
 cepe illius unius ¹ vitae, quae per se sub-
 est, omnisque vitae fons et creatrix suis
 bus visibilium et invisibilium ² vitas juxta
 ordinationem distribuit, quemadmodum sol
 ibus notus radios suos ubique diffundit, non
 a vita in omnia pervenit, sicut solares ra-
 siquidem non omnia penetrant; interiora
 aulorum corporum non transeunt. Vitae vero
 atura, seu sensibilis, seu intelligibilis, ex-
 e potest. Nam et corpora, quae nostris sen-
 lentur veluti mortua, non omnino vita relin-
 . Ut enim illorum compositio atque formatio
 ratione propriae vitae, ita etiam solutio et
 a et reditus in ea, ex quibus deducta sunt,
 obsequio peragitur. Semina siquidem, terrae
 data, nisi prius moriantur, non reviviscunt,
 eorum ³ solutio materiae et speciei est,
 e vita, quae vivificat vim seminum, et per
 ina, priusquam solvantur, in solutione non
 sed iis semper adhaeret, imo etiam ea solvit,
 nulla mora interstante, vivificare, hoc est,
 in speciem revocare incipit. Ubi enim esset
 solutionis corporum ⁴ tempore, nisi in ipso
 Ut enim illa cum compacto non compingitur,
 soluto non solvitur, neque cum renascente C
 r, nec plus vegetat totum simul conjunctum,
 partes disjunctum, neque major, id est, pon-
 toto, quam in parte; nec minor, hoc est,
 tior in parte quam in toto. Haec ejusdem
 regiminis est in cunctis. Ipsa etiam solutio,
 rs corporis dicitur, nostris sensibus et ma-
 latio est, non ipsi naturae, quae inseparabi-
 seipsa, ei simul et semper est, nec spatiis
 et temporum segregatur. Homo siquidem
 nit esse homo. Homo autem corpus et anima
 utem semper homo, semper igitur anima et
 Et quamvis partes hominis a se invicem se-
 re; anima enim deserit usitatum post gene-
 sui corporis regimen, qua deserente cōr-
 latur, partesque illius propriis elementorum D
 redduntur: naturali tamen ratione et partes
 i referri non desinunt semper et inseparabi-
 totum ad partes; relationis siquidem ratio
 b potest perire. Proinde quod corporeo sen-
 tur segregari, altiori rerum speculatione
 simul et inseparabiliter subsistere necesse

est. Nam et corpus humanum, sive vivum, sive mor-
 tuum, corpus hominis est. Similiter anima humana,
 sive corpus suum simul collectum regat, sive in
 partes dissolutum, ut videtur, sensibus regere desi-
 nat, anima tamen hominis esse non cessat. Ac per
 hoc datur intelligi altiori rerum intimatione, non mi-
 nus eam administrare corpus per elementa disper-
 sum, quam una compagine membrorum conjunctum.
 Quod vera ratio indubitanter edocet. Si enim
 anima spiritus est, per se omni corporea cras-
 situdine carens, ipsa quoque elementa, in quae
 corpus solvitur, quantum per se simpliciter sub-
 sistunt, spirituali naturae proxima sunt: quid
 mirum, si incorporea anima partes corporis sui in
 proximis ⁵ sibi naturis custoditas rexerit? Facilius
 enim similia sibi, quam dissimilia potest attingere.
 Dissimilia autem sunt sibi crassa, et corruptibilia
 corpora; similia vero tenuissima, et nullo modo
 corruptioni obnoxia. Non enim credendum est, cor-
 poreas partes, ex compagine spissi corporis disso-
 lutas, in ipsis elementis, in quibus salvantur, cras-
 situdinem suam non deserere, et non in ipsorum
 elementorum levissimas spiritualesque qualitates
 transire, non ut penitus non corporea ⁶, sed ut ⁷
 spiritualla corpora, sicut et ipsa sint elementa. Quod
 etiam viventis adhuc corporis argumento promptis-
 sime vales approbare. Partium siquidem ipsius
 quaedam quidem ponderosae sunt, et in crassitu-
 dinem densatae, ut sunt ossa, carnes, nervi quoque,
 ac venae, omnes etiam humores, quibus moles tota
 irrigatur, et nutritur, et fabricatur; haec enim C
 omnia ex aquatili, terrenaque qualitate in constitu-
 tionem corporis sumuntur; quaedam vero levis-
 simae, nulloque gravitatis, seu crassitudinis pon-
 dere impeditae, quae versum, prout anima jussit,
 nulla mora interstante confestim perveniunt ⁸, ut
 est visus, et auditus. Quas partes corporis esse ⁹ ex
 igne et aere deductas, nemo recte philosophantium
 abnegavit ¹⁰. Est enim, ut ait sanctus Augustinus,
*luminosum aliquid in oculis, aeternum quiddam mobile
 et sonorum in auribus*. Visus siquidem est lux quae-
 dam, ex cordis igne primum nascens, deindeque in
 summitatem verticis ascendens, in eam videlicet
 partem, quae a Graecis dicitur *μηνυξ* ¹¹, a Latinis vero
 membranula, qua cerebrum et ambitur et custodit-
 ur, per quosdam poros ad supercilia pupillasque
 oculorum derivata, unde velocissimo impetu, sola-
 rium radiorum instar, foras prosiliens, prius propin-
 qua loca et corpora, seu longissime constituta, tanta
 velocitate attingit, quam palpebra oculorum et tau-
 tonis ¹² supercilia. Auditus quoque est subtilissimus
 quidam tinnitus, qui ex pulmonum spiritu primo

VARIAE LECTIONES.

is om. A. ¹ et invisibilium om. A. ² A illorum ³ A corporis. ⁴ A primis. ⁵ A corpora.
 . C. ⁶ C proveniunt. ⁷ esse om. C. ⁸ C abnegaret. ⁹ MENIKA.

NOTAE.

iones i. e. palpebrae, pili palpebrarum. Isoni nos etiam tautones proprie vocamus. Cf. Du Cange
 gloss. in Prudentium: setas vocat cilios, quod Glossar.

procedens, sursumque in praedictam capitis partem A consurgens, per suos occultos meatus in aurium coeleas diffusus, foras erumpit, vicinisque partibus aeris seu longius positus se miscens, quicquid in eo sonuerit, absque ulla tarditate recipere festinat. Haec itaque partes corporis subtilissimas, spiritualibusque naturalis vicinas, quamvis ex interioribus spissae molis originem attrahant, foras tamen in tantum porriguntur, ut longe extra eam aestimentur separari. Extenditur enim visus ad recipiendas visibilium rerum colorabiles species: extenditur auditus ad vocum seu aliorum sonituum, percussione aeris erumpentium, prosodias, quas formas coloresque vocum dicimus in se imaginandas. Ceteri enim tres sensus intra terminos corporis contineri videntur, quamvis olfaciendi sensus foris protendi non incongrue, ut arbitror, existimetur. Hoc autem totum in seipsa simplex, omnique corporali quantitate, localibusque spatiis anima carens, in corpore, quod regit, sua praesentia peragit. Et dum ipsa nullo loco contineatur, locales tamen partes sui corporis, ubicunque sint, vivificat atque gubernat. Non enim cumulo carnalium membrorum localiter concluditur, nec cum sensibus foras porrectis localiter porrigitur. Adest autem potentialiter ad recipiendas phantasias, quae in sensuum suorum instrumentis, ubicunque sint, formantur. Quo argumento naturalis virtutis ipsius, et illocalitatis ¹ magnitudo cognoscitur. Uno siquidem eodemque temporis momento, et siderum in radiis oculorum per aethera sparsis, et vocum in auditu per aera diffuso, et odorum in olfactu seu intra corpus seu extra, et saporum in gustu, in tactu quoque omnium, quae tactui accidunt, phantasias, hoc est imagines, primum quidem nullis temporum morulis mirabili celeritate ex corporalibus numeris in sensualibus formatas sentit, per occurrentes recipit, per progressores introducit ², per recordabiles memoriae commendat, per rationabiles ordinat, per intellectuales approbat aut improbat, secundum regulas divinatorum numerorum, qui supra eam sunt. Quorum exemplaria perspicit, et de numeris intra seipsam constitutis iudicat, deque corporalibus et sensualibus, qui utriusque extra se sunt. Octo siquidem numerorum ordines ratio invenit. Quorum primus et summus est supra intellectum in aeternis causis, secundum quem discernit anima rationalis omnia, sicut ait Apostolus: *Spiritualis homo iudicat omnia, ipse autem a nemine iudicatur*. Duo quoque omnino et extra et infra animam sunt, quorum quidem unus et extremus in corporibus est, ex quibus corporei sensus formantur, in quibus phantasiae fiunt, alter in ipsis corporeis sensibus formatur ³, et ipse est phantasiarum primus ordo, in instrumentis sensuum constitutus, in oculis dico et auribus ceterisque sensuum sedibus. In ipsa vero anima quinque numeri computantur naturaliter insiti: occurrentes,

qui primum occurrunt phantasiis, easque recipiunt; post hos progressores, veluti duces quidam ad urbem memoriae; ad quam dum phantasiae pervenerint, a recordabilibus introducuntur; deinde rationabiles per urbem distribuunt, prout intellectuales jusserint. Turma siquidem phantastica veniens per visum specialiter in memoria possidet locum. Similiter per auditum ceterosque sensus intrantes, suis sedibus in eadem urbe recipiuntur. De quibus omnibus quisquis plenius scire desiderat, legat magnum Augustinum in *sexto de Musica*, et in *libris Confessionum*; magnumque Gregorium Nyssaem in *sermone de imagine*. Quid ergo mirum, si anima rationalis, post solutionem corporis sui, in partibus ejus per elementa diffusis aliquid agat occulta naturali administratione, omnique corporeo sensu remota, quandoquidem et in vivente adhuc corpore simulque collecto, quantum sensibus videre ⁴, non solum in cumulo membrorum, verum etiam in sensibus longe ab ipso porrectis regiminis sui virtutem exercet.

57. Sed redeamus ad generatissimae vitae considerationem, cujus manifestandae potestatis in corporibus gratia haec introducta sunt de rationabili vita, non autem de omni vita, quaecunque corpus administrat. Hoc autem dico propter irrationabilium animalium animas, de quibus multorum varia sententia est. Alii namque dicunt, eas post corporis interitum vivere, alii vero, cum corporibus interire, nec diutius manere. De qua quaestione pauca post dicemus. Generalissime igitur vitae prima maximeque divisio est in eam differentiam, quae rationabilem ab irrationabili segregat. Et rationalis quidem vita angelis hominibusque distributa est; sed in angelis, veluti specialis significationis causa, intellectualis dicitur, in hominibus vero rationalis. Veruntamen consulta veritate, et in angelis, et in hominibus intellectualis et rationalis est; ideoque communiter de iis praedicatur vita intellectualis et rationalis. Ad differentiam tamen relinquitur, ut ipsa vita intellectus in angelis, in hominibus anima vocetur. Non enim alia ⁵ ratio mihi occurrit, quae prohibeat, angelicam vitam animam vocari rationalem; quemadmodum non prohibet, humanam rationalem intellectum, praesertim dum angeli caelestia sua corpora, in quibus saepe apparent, possident. Ac per hoc, si corpora habere prohibentur, quid obstat, ne illorum vita anima dicatur, ignoro, nisi sola, ut praediximus ⁶, vocabulorum differentia, quomodo et angelos ad imaginem Dei factos non dubitamus. Ubi enim est ratio et intellectus, ibi imaginem Dei deesse nullo modo crediderim. Solum tamen *hominem ad imaginem Dei factum* manifeste divina prohibet Scriptura. De Platone silico, ne videar sectam illius sequi, qui definit, *angelos esse animalia rationalia immortalia*. Ad differentiam ergo hu-

VARIAE LECTIONES.

¹ C illocalitatis. ² A inducit. ³ in, nibus.— phantasiae formatum om. C. ⁴ A videtur. ⁵ alia om. A. ⁶ A ut praediximus, sola.

naturae ab angelica substantia relictæ sunt. Irationabilis autem vita dividitur in sensum participat, inque eam, quæ eo una quidem omnibus animalibus sentiendi habentibus distribuitur, altera vero omnibus materiis, quæ species vitæ hergorumque dominari perhibetur, et infra illam speciem vitæ ratio invenit. Proinde itæ quatuor differentiae in quatuor spectantur: intellectualis in angelis, ratio hominibus, sensualis in bestiiis, insensualis ceterisque corporibus, in quibus sola estigium vitæ manifestat, ut sunt quatuor elementa, sive simplicia sint per se, sive a : terram dico, aquam, et aera, aetheraper hoc non immerito dicitur homo *creatum officina*, quoniam in ipso universalis continetur. Intelligit quidem ut angelus, tur ut homo, sentit ut animal irrationale, rmen, corpore animaque subsistit, nullius : expers. Extra hæc enim nullam creatumis. Sed fortassis quis dixerit, hæc omnia quoque contineri. Cui respondeo, sensum us distributum non posse subsistere, nisi re ex quatuor elementis constituto. Non it visus, ubi non est ignis, neque auditus, est; humore subtracto nec olfactus remanet; gustus; terræ absentia totum abstrahit. Corpora vero angelica simplicia spiritualia, omni exteriori sensu carentia. Non sensibilia rerum notitiam per phantasias accipiunt, sed omnem corporalem creatumis suis spiritualibus spiritualiter perspiciamodum visuri sumus, cum ad æquaturaturae eorum transmutabimur. Sensu itaoreo carent angeli, quia super ipsum sunt; oc totius irrationabilis vitæ expertes, sive i, sive omni sensu privatæ, compositis corpusque corporibus non gravantur. Proinde peries in homine, quæ nequaquam natura gelica; non autem subsistit in angelo seu in tura, quod naturaliter homini non insit. Et ne ergo omnis species vitæ in homine est, non ad multas, et a se differentes vitas continet, rrationalem et rationalem, sensualem simul nalem : intueri diligentius humanæ animæ i, quæ dum sit unius ejusdemque subsistentirtutis, et operationis in omnibus simul corhumanis et generaliter, et in singulis specunctos tamen vitales motus, administratio n corpore suo, intra seu extra potest periquidem ultra corporeos sensus et ratiocinatelligit, ut angelica vita; in sensibus corpotiendi vim exercet similitudine irrationabi-

linm, suam rationabilitatem non deserens; nutrit, et auget corpus suum, ut illa, quæ sensu caret, herbasque ac ligna penetrat; ubique in se ipsa tota, et in omnibus tota, totos sensus suos custodit. In ossibus ergo, et unguibus, et capillis vim germinalis vitæ aperit; quæ partes nostri corporis, quoniam aeri perviæ non sunt, nullum sensum participant. In quinquepartito sensuum instrumento irrationabili vitæ communicat, quæ animalium ratione carentium propria subsistit. In his omnibus per se ipsam quamvis sæpe irrationabiliter moveatur, ratione sua carere natura non sinit. Omne autem, quod potest præter has prædictas virtutes, vivificandi scilicet nutriendique ac sentiendi per sensus, sive agat, sive patiat, extra corpus suum agere vel pati recta ratione cognoscitur. His itaque de divisionibus deque differentiis generalissimæ vitæ præcognitis ad prædictæ quæstionis reserationem, quantum datur nobis intelligi, redeamus, quoniam ipsius occasione hæc de generali anima seu vita interposita sunt.

38. Est enim quæsitum, quare in operibus quatuor primordialium dierum nullius vitæ seu animæ commemoratio facta sit, quinto autem die subito erumpens Scriptura: *Producant*, inquit, *aquæ reptile animæ viventis*. Nec simpliciter dixit *reptile animæ*, sed cum additamento *viventis*, quasi anima non sit vivens. Et est causa, ut opinor, species illa, quam in divisionibus generalis vitæ extimam posuimus. Et merito, quoniam omnis intellectus et rationis expers subtili naturarum indagatione reperitur; ac veluti nulla vita, seu anima, seu vivens anima sit, siletur a Scriptura, ut intelligamus eam novissimam ac imperfectissimam essentialiter creatæ vitæ participationem. Ac per hoc plus inter corporales numeros, quam inter vitales connumerandum divina sanxit auctoritas. Recte igitur in operibus quatuor dierum, in quibus species caelestium terrestriumque essentialium ex causis primordialibus producuntur in apertum, et perfectionem suæ formationis accipiunt, hujus vitalis motus nulla significatio interposita est. Nam et in tertia die siletur, in qua herbarum lignorumque germinatio de terra præcipitur, in quibus administrationis suæ virtutem corporeis sensibus manifestat. Non quod ipsa species vitæ in natura rerum proportionaliter subsistendi locum non obtineat; non enim parvipendenda est vis illa naturalis, quæ omnia, quæ terræ radicitus inhaerent, et ex terra oriuntur, secundum infinitam numerositatem surculorum herbarumque et nutrit et auget, inque species proprias, juxta singulorum generum similitudinem, et naturalem consequentiam florum, fructuum, seminum, per numeros locorum et temporum producit. Verum quoniam extra corpus nil agere prævalet, nec perfectæ vitæ, corporibusque absolutæ, virtutem in

VARIÆ LECTIONES.

istribuitur. ² A donari. ³ C rationabilis. ⁴ et om. A. ⁵ enim om. C. ⁶ C. riget. ⁷ C. dicit. ⁸ esse; C est lineis deletiv. ⁹ A et.

se manifestat; in numeris corporalis naturae potius, quam in speciebus generalis vitae, divina, ut praediximus, auctoritate deputata est. Et quoniam ipsa per se, germinalis videlicet vita, sine altioris vitae, sensualem dico et rationalis, communione potest intelligi, rationalis vero et sensualem absque illa nullum corpus vegetare naturaliter sinuntur, donec in superioribus animarum viventium formis insinuamur, a sacra Scriptura reservata est¹. Anima siquidem omni sensu carens, motu quoque vitali vel omnino carere videtur. Ac per hoc anima solummodo dicitur, non autem vivens anima. Nec hoc mirum. Si enim in infantibus in utero conceptis aut ex utero egredientibus talis anima existimatur, veluti rationis intelligentiaeque omnino expers, cum et rationalis et intellectualis² sit, quamvis rationis et intellectus indicia in recentibus adhuc et imperfectis corporis particulis non possit manifestare: quanto magis anima illa, intelligentiae viribus et rationis et sensus naturaliter destituta, non immerito animae viventis vocabulo non debuit in Scriptura significari? Disc. Hunc sensum approbo, et naturae rerum propheticeque sermonibus convenire perspicio. Veruntamen quoniam multi sunt, qui herbarum lignorumque corporeas moles omnino vitalem motum non habere contendunt, dicentes humore, quo virescunt, et nulla alia vita vegetari, tuam praedictam de hac re disputationem gravi quadam auctoritate velim roborari, quae aperte pronuntiaret, herbas arboresque qualicumque specie vitae³ administrari. Mac. Non te latet, ut arbitror, omnium philosophorum de mundo disputantium de hac parte naturae unanimem esse sententiam. Aiunt enim, omnia corpora, quae intra hunc mundum sensibilem continentur, vitali motu contineri, sive in statu sint, sive in motu. Disc. Omnibus philosophantibus ac⁴ philosophos legentibus illud notissimum est. Nam et Plato in Timaeo, et Plinius secundus in Naturali Historia, manifestissime delus nos edocent. Mac. Si itaque sanctorum Patrum testimonia quaeris, audi nobilissimum Basilium, Caesareae Cappadociae antistitem, in septima homilia in Genesim: *Educant aquae, inquit, reptilia animarum civarum. Nunc primum animatum animal creatur. Germina enim et arbores, etsi vivere dicantur propter participationem nutritivae et auctivae⁵ virtutis, ast non etiam animalia, neque animata sunt.* Gregorius item Nyssaeus⁶, qui etiam Nazianzenus vocatur⁷, praedicti Basilii germanus frater, in sermone de Imagine capite octavo: *Docet, inquit, ratio in tribus differentiis vitalem animaleque virtutem considerari. Una enim quaedam est, quae solummodo incrementum dat et nutrit; et vocatur auctiva⁸ et nutritoria,*

A quia in augmentum ejus⁹, quod nutritur, quicquid conveniens est, offert. Ipsa etiam germinalis dicitur, et circa germina consideratur; necesse est¹⁰ enim etiam in germinibus vitalem quandam virtutem sensus expertem intelligi. Altera vero praeter hanc species vitae est, quae et hoc habet, quod praedicta possidet, insuper etiam per sensum administrari accepit. Quae species in natura rerum¹¹ irrationabilium est. Nam non solum nutrit et auget, sed etiam sensualem operationem perceptionemque¹² habet. Perfecta vero, in corpore vita in rationabili, humana dico, formatur natura, et nutritiva est, et sensualis, et rationem participat, et animo¹³ ministrat. Item in eodem sermone, quinto decimo capite: *Tres, inquit, secundum vitalem virtutem differentias ratio invenit¹⁴*

B primam quidem nutritivam, sine sensu, secundam nutritivam quidem et sensitivam, expertem vero rationalis operationis, item tertiam rationabilem et perfectam, omnemque virtutem penetrantem. Augustinus in libro de vera Religione: *Non sit nobis, inquit, religio cultus illius vitae, qua dicuntur arbores esse vere, quoniam nullus sensus in illa est. Et ex eo genere est ista, qua nostri corporis numerositas agitur, qua etiam capilli et ossa vivunt, quae sine sensu praeceduntur. Hac autem melior est vita sentiens, et tamen vitam bestiarum colere non debemus. Non sit nobis religio vel ipsa perfecta et sapiens anima, sive in ministerio universitatis.* Et haec testimonia praedictorum Patrum ad ea roboranda, quae diximus, sufficiunt, et opinor. Disc. Sufficiunt quidem, et ad alia transeundum. M. Vide itaque, quam pulchre ingreditur series rerum, divinis ordinata eloquiis. Quinto siquidem die conditionem animalium quinquepartito sensu pollentium primum¹⁵ depromit.

59. Sed de anima omnium irrationabilium animalium non mediocriter moveor, qua ratione plurimorum Patrum cum corporibus eam interire nec diutius permanere posse affirmant. Basilium quidem¹⁶ in nona¹⁷ homilia in Genesim ait: *Educit terra animam vivam. Quare, inquit, terra animam educit, nisi ut discas differentiam animae pecorae anima hominis? Et¹⁸ paulo post: Cognosces quoniam anima hominis facta est; nunc autem audi de irrationabilium anima, quoniam, juxta quod scriptum est, omnis animalis anima sanguis ejus est. Sanguis autem concretus in carnem mutari consuevit; vero corrupta in terram resolvitur: consequenter quaedam est anima jumentorum. Educit terra animam viventem. Vide consequentiam a sanguine ad carnem, a carne ad terram: et iterum revolvens per eadem redi a terra*

VARIAE LECTIONES.

¹ A insinuaretur. ² C servata est. ³ A intellectibilis. ⁴ vitae om. C. ⁵ A aut. ⁶ Sic C; A acc. ⁷ C Nyseus, per ubique; A Nyssenus. ⁸ Sic C; A activa. ⁹ Pro ejus C non. ¹⁰ est om. A. ¹¹ rerum om. C. ¹² C perfectiomsque. ¹³ C anima. ¹⁴ C inponit. ¹⁵ primum om. ¹⁶ C quidem. ¹⁷ C VIII. ¹⁸ Et om. A.

NOTAE.

¹ Duos Gregorios amicos Nyssenum et Nazianzenum unum facit.

ne in sanguinem, a sanguine in ani- A
 es, quiu terra est iumentorum anima, A
 antiquiorem esse corporis sui substan- A
 permanentem post carnis solutionem. A
 que Nyssaeus in sermone de imagine A
 o sexto ¹: Si autem, inquit, quae- A
 ra nutritoriam operationem habeant, A
 aedam sensitiva administrantur poten- A
 sensum, neque haec intellectum parti- A
 o in anima intellectuali et rationali A
 abet omne, quod non ita est, aequi- A
 animae esse potest, non tamen vere A
 aedam operatio vitalis, vocatione uni- A
 l si ita est, ut illi volunt; cur gene- A
 cipalis divisio est in animam ratio- A
 lectualem, et in ² animam ratione et B
 entem? Quare sub uno genere vitae A
 ibi invicem contrariae ponuntur? Non A
 et irrationale sibi met ³ adversantur, A
 in specierum unius generis expriment. A
 et mori sibi met ⁴ omnino epponun- A
 im habitum significat, alterum pri- A
 bitus autem et privatio sibi met con- A
 ergo ⁵ post solutionem corporis una A
 , altera perit, quomodo earum genus A
 servabit? Ut enim pereunte genere A
 es illius perire necesse est, ita in- A
 peciebus illorum genus interire ratio- A
 enim in suis speciebus salvatur, et A
 aere. Si autem formarum, seu specie- A
 o genere constitutarum, quaedam quie- A
 ssunt ⁷, et moriuntur, quaedam vero C
 t mori, nec moriuntur, quid de ipsa- A
 dicemus? An et ipsum in quibusdam A
 sibusdam non peribit? Non enim inte- A
 permanere, quod quasdam suas partes A
 are, ac per hoc non erit genus, sed A
 a. Si enim omnium corpore et anima A
 unum genus est, quod animal dici- A
 i in eo omnia animalia substantialiter A
 am et homo, et leo, et bos, et equus A
 sunt, et substantiale unum: quomodo A
 omnes species peribunt, ea ⁸ sola per- A
 ae hominibus est distributa? Ac per A
 species sola permanserit, ceteris inter- A
 ribit etiam genus, quod nequaquam in A
 abit. Quemadmodum enim una species A
 efficit, non video. Cum ¹⁰ enim genus A
 formarum seu specierum substantialis A
 ommodo stabit genus, ubi multarum for- A
 ierumve substantialis unitas non per- A
 d autem multae species unum sint in A
 tus Dionysius edocet in capite de per- A
 icens: Neque enim est multitudo non p. n-

icipans unius; sed multa quidem in ¹¹ partibus, unum
 in toto; et multa accidentibus, unum in subjecto; et
 multa in numero aut virtutibus, unum specie, et
 multa speciebus, unum in genere. Proinde si omnes
 species in genere unum sunt, quomodo illud unum ex
 parte peribit, ex parte permanebit? Et si illud unum
 substantiale unum est, quomodo peribit, cum in omni
 creatura haec tria incorruptibiliter, sine incremento
 vel decremento permaneant, substantia, virtus, et ¹²
 operatio? Et si omnium animalium corpora, quando sol-
 vuntur, non ad nihilum rediguntur, sed in elementorum
 qualitates, quarum concursu materialiter facta sunt,
 redire naturalis ratio perspicue ¹³ perhibet: quo-
 modo eorum animae, cum profecto sint melioris
 naturae, qualiscunque enim anima sit, meliore
 esse omni corpore nemo sapientum denegat, om-
 nino perire possunt, dum rationi non conveniat,
 quod deterius est, manere et salvari, quod vero mel-
 lius, corrumpi et perire, et quod compositum est,
 in suis partibus disjunctis custodiri, simplex autem
 omnique compositione carens dissolvique nequicus
 interimi? Omne autem corpus compositum esse,
 omnem vero animam simplicem, quis sophiae stu-
 dentium nesciat? Et quod his omnibus mirabilius,
 quare, qui irrationabiles animas post solutionem
 corporis interire asserunt, nec immerito, ut aiunt,
 quoniam de terra sumptae sunt et in terram resol-
 vuntur, magnis laudibus irrationabilis animae vir-
 tutem in sensibus exaltant, et rationabilis animae
 in sensibus corporeis virtuti praeferunt? Quis enim
 hominum acute videt, ut aquila et dorcas? Quis
 pollet odorifera vi, ut canis? Et ne longum videat-
 ur de irrationabilis animae potentia in sensibus sin-
 gulorum animalium disserere, quid de diuturnitate
 memoriae irrationabilium est dicendum? Canis
 Ulyssis post annos viginti dominum suum recogno-
 vit. Camelus injuriam a magistris patiens multo
 annorum spatio aptum ultioni suae spectat locum,
 dum sit ipse memor semper injuriae. De naturalibus
 autem eorum virtutibus pauca sufficiunt exempla.
 Tanta castitatis ferunt esse gyplum, qui ¹⁴ dum
 semel conjugale consortium perdidit, semper ca-
 stitatem suam inviolatam conservat, prioris conju-
 gii memorans. Quod etiam de turture naturarum
 inquisitores tradunt. De pietate ciconiarum erga
 parentes Basilus scribit: patre siquidem sen-
 acent, et prae nimia senectute indumenta plumi-
 arum perdente, nati undique circumstant, suisque
 pennis effeunt, et escas copiose praeparantes,
 etiam in volatu validum praestant auxilium, quie-
 tum volatile utrinque levantes ¹⁵; ac sic illud in or-
 nibus adjuvant. Hae igitur omnes naturales virtu-
 tes quomodo ¹⁶ irrationabili animae possent ¹⁷ inesse,
 si terra esset ¹⁸, ut aiunt praedicti Patres, de terra

VARIÆ LECTIONES.

¹ in om. A. ² A sibi invicem. ³ A sibi. ⁴ A igitur. ⁵ C omnis. ⁷ A possunt mori. ⁸ A non.
¹⁰ A Cur. ¹¹ A multarum genus. ¹² in om. A. ¹³ et om. C. ¹⁴ perspicue om. A.
 quae. ¹⁵ C Qui enim volatile utrinque levantes. ¹⁶ C quoniam. ¹⁷ A possunt. ¹⁸ Pro esset A st.

orta, et in terram iterum ¹ resoluta, aut si vere substantialis anima non esset, invenire non possum. Et si anima terra est, et terra corpus, quomodo corpus anima vocatur, cum differentia naturali longe a se invicem discrepent? Et si corpus est anima, necessario habebit vitam, quae eam vivificet; nullum siquidem corpus est, quod vita et specie careat, alioquin non erit corpus. Ac per hoc erit anima animae, seu vita vitae. Sed nemo existimet, nos talia dicere veluti sensum sanctorum Patrum destruentes, sed potius, quid de his rationabilibus tenendum, pro viribus nostris quaerentes, hoc est, utrum irrationabiles animae corporibus solutis intereant et in terram solvantur, an in generibus suis corporum suorum administrationem deserentes salvantur ², illud ubique, quod veris ratiocinationibus quaesitum et repertum et conclusum, inconcusse tenentes, quod omnis vita, sive anima corpus regitans, participatione unius primordialis vitae seu animae subsistere ³ seu vitam acceperit, quam participationem, sive in administratione corporum sit, sive non sit, omnino deserere naturalis ⁴ non sinit ratio. Nullius ergo sensum praepredicando talia dicimus, sed legentibus suadendo studiosius quaerere, et quod iis probabilibus videtur, consulta veritate, indubitanter sequi. Veruntamen crediderim, sanctos philosophicosque viros, solertesque in veraci rerum indagatione, huiusmodi doctrinam publice protulisse propter insipientes homines, carni omnino, sicut bruta irrationabiliaque animalia, deditos, ne sic in carnem caderent, ejusque desideriis servirent, sed ut talis irrationabilis creaturae vilitate territi, ad rationabilis naturae ⁵ dignitatem, in qua conditi sunt, moribus correctis se erigerent. Quod ipse Gregorius in duodecimo ⁶ capite de Imagine plane aperit. Nam postquam dixit, irrationabilem animam non ⁷ esse vere animam, paulo post subjunxit: *Discant amatores carnis non vulde de ⁸ visibilibus secundum sensum alligare intelligentiam, sed in animarum observationibus vacare; vera quippe anima in hominibus consideratur, sensus vero etiam in irrationabilibus aequaliter habetur.* Disc. Unusquisque quod vult eligat, et quod eligit sequatur: nos autem ad ea, quae restant, considerata transeamus.

40. **MAC.** *Producant aquae reptile animae viventis, et volatile super terram sub firmamento caeli.* Hic quoque subaudi animae viventis, ut intelligas volatile animae viventis. *Pisces enim animae viventis indicia in sensibus volatiliam, quam piscium dignoscuntur.* Nam, ut ait Basilius, *avidus in piscibus tardus est, visu obtusior propter aquam videt, et neque multa memoria in illis est, neque fantasia, neque consuetudinis cognitio.* Haec autem omnia non minus in avi-

bus, imo omnia ⁹ plus quam in hominibus ¹⁰ possident. Merito autem quaeritur, quare volatilia ex aqua producta dicantur. Credibilis namque videretur, quemadmodum animalia terram habitantia de terra perhibentur creata, ita etiam pisces solummodo, aquae quidem possessores, de aqua; volatilia vero, quae aëra tranant, de aëre quoque creari. Sed huic quaestioni rationabiliter ¹¹ occurritur, si aquarum natura consideretur. Quarum duae species sunt, una quidem marina et fluvialis, crassiorisque qualitatis, altera vero vaporalis et nebulosa, leviorque. Et crassior quidem terrena soliditate fulcitur, levior vero aërea suspenditur serenitate, donec in crassitudinem vertatur et ponderositatem, quam exilitas ejus sustinere non potest. Hinc conficitur naturali consideratione, reptilia animae viventis, hoc est, omnium piscium genera et species ex crassiori aquarum specie, volatilia vero ¹² similiter in generibus et speciebus suis ex leviori creari. Et quoniam aëris huius, qui est inter lunam et terram, spatium in duas partes dividitur, quarum superior serena quidem est, nullisque perturbationibus, quae ex terrenis aquaticisque vaporibus in aëre nascuntur, obnoxia, inferior vero humida est et corpulentioris qualitatis, motibus ventorum, conglotationibus nubium, ceterisque, quae ex vicinitate terrae aquarumque efficiuntur, accommodata: quidquid ex illa parte aëris humidae aquosaeque qualitatis gignitur, ex aëre creari non incongruum est credere. Non enim possent volatilia hanc partem aëris terris aquisque vicinam transmeare, si aëreae naturae omnino essent expertia. Jam vero dum in eis et levitas pennarum, et ossium concavitas, et volitandi facilitas dignoscitur, apertissime datur intelligi, non solum ex aqua, verum etiam ex aëre creata. Quod etiam ex amphibiorum natura facillime ¹³ perspicitur, quae et in aqua et in aëre, vel in aqua et in terra vivunt. Volatilia namque quaedam sunt, quae vicissim et in aëre degunt et in aqua, et dum in aqua vivunt, piscium formam, dum vero in aëre, volatiliam induunt ¹⁴. Et hoc per sex menses mutata specie faciunt; sex enim in aqua natant, et sex in aëre volitant, et in terram sicut cetera volatilia descendunt. Et haec species a ¹⁵ gregatim semper sive in aëre, sive in aqua incedit, et fulica ¹⁶ appellatur. Ex quo datur intelligi, ut ¹⁷ que elementi, aëris videlicet et aquae substantiam volatilia participare. Sunt autem amphibia, hoc est, dupliciter viventia, et ¹⁸ in terra et in ¹⁹ aqua, plura et crocodili multaque similia. Est etiam aliud ²⁰ argumentum, quo conficitur, volatilia ex humido aëre facta esse; spirant enim et respirant, ideoque et in terris et in aëre habitant, aqua vero suffocantur, cui semper supernatant, praeter illa amphibia, quae sponte undis se mergunt. Pisces vero, de aqua ac

VARIAE LECTIOES.

¹ iterum om. A. ² A solvantur. ³ Sic C: A animae participatione animam subsistere. ⁴ natura om. A. ⁵ A creaturae. ⁶ C xii; A 17mo. ⁷ Pro non C et. ⁸ de om. C. ⁹ omnia om. A. ¹⁰ A luminibus s. ¹¹ C naturaliter. ¹² Pro vero C et. ¹³ A facile. ¹⁴ C induuntur. ¹⁵ Conj. AC fuligo. v. d. Praef. p. xviii m. De fulica cf. Virg. Georg. l. 561. ¹⁶ et om. C. ¹⁷ in om. C. ¹⁸ A illud.

spissa creati ¹, quoniam spirare et ²respi-
 re et aëria animalia, non possunt,
 et aëris citissime pereunt, non tamen
 et respiratione omnino privantur. Nam si
 rivarentur, penitus non dormirent; dor-
 munt, ut ait Plinius, *pisces*; pulmones igitur
 et respirantes habent. Sed ipsum spiritum
 corpulentiori aëre, sed ex illo tenuissimo,
 corporea penetrante accipiunt. Quoniam
 et volatilia plus ceteris animalibus ex
 itura ac paene sola creati eorum qualitates
 declarant; humida namque sunt et frigida:
 ex aquis produci divina Scriptura commet-
 tentius aspicere: non dixit producat ³
producant aquae, ut intelligas, aquarum,
 sed, duas species esse, crassiorem quidem
 et fluminibus, leviozem vero in aëre. Ideo
 ait narrationem, dicens: *Producant aquae*,
 jungit: *reptilia animae viventis, et volatile*
animae. Ac si aperte diceret: aquarum una
 crassior quidem pisces, altera vero, quae
 volatilia producat. Quod etiam ex ipsis
 quis potest dignoscere. Pisces siqui-
 siorum corporum ponderositate gravari,
 vero pennarum levitate in altum suble-
 vantur. Quod autem ait: *super terram*
nento caeli, aperte significat, volatiliam
 erro pondere non omnino praegra-
 super terram in aëra, cujus humida

A qualitate condita sunt, subvehi sub firmamento
 caeli. Quoniam subtilitati et spiritualitati simp-
 licium elementorum, quae, sicut exposuimus,
 firmamenti seu caeli vocabulo divina significant
 eloquia, nulla species animalium, quemadmodum
 avium, naturali similitudine appropinquat ⁴, iure
 sub firmamento caeli volatilia fieri iussa sunt, hoc
 est, in vicinia purissimorum ac pene incorporeorum
 elementorum qualitatis. Sub firmamento itaque
 caeli volatile creatur, hoc est prope, infra tamen
 spiritualium corporum levissimam exilitatem. Ha-
 ctenus de conditione piscium et volatiliam in pri-
 mordialibus causis. Eorum vero in genera et
 species processio sequitur: *Creavitque Deus κατὰ*
grandia, et omnem animam viventem, et reliqua.
 B κατὰ, hoc est bellua, neutrius generis est apud
 Graecos, et singularis numeri; pluraliter autem,
 sicut et cetera apud eos neutralia nomina, a litera
 terminatur, τὸ κατὰ, τὰ ⁵κατὰ: deinde per synaeresin
⁶duarum syllabarum in unam, hoc est *κατὰ* et *κατὰ*
 in *κατὰ*, κατὰ; et duorum accentuum, acuti
 videlicet et gravis, in unum, id est in ⁷circum-
 flexum; κατὰ enim in penultima acuitur, in ultima
 vero gravatur; κατὰ autem in fine circumflectitur ⁸.
 Sed huic libro, ne longius progrediatur, finis est
 imponendus, ut arbitror, si tibi videtur. Disc. Vi-
 detur quidem, et jamdudum, si prolixitas ratio-
 num non retardaret, terminum postulaverat. *Expli-
 cit liber tertius ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΝ*.

INCIPIT LIBER QUARTUS ^a ^b.

. Prima nostrae physiologiae intentio
 que materia erat, quod ⁹ὁπερυστότας, hoc ¹⁰
 essentialis natura, sit ¹¹ causa creatrix
 et non existentium omnium, a nullo
 nam principium, una origo, unus et
 universorum fons, a nullo manans, dum
 ant omnia, trinitas coessentialis in tribus
 ἑκαστος, hoc est sine principio, princi-
 palis, una bonitas, Deus unus, ὁμοούσιος et
 id est coessentialis et superessentialis,
 sanctus Epiphanius, episcopus Constan-
 tinopoli seu sermone ¹² de fide: *Tria san-
 ctissima, tria agentia ¹³, tria coagentia,
 utia ¹⁴, tria conformantia, tria operantia ¹⁵,
 antia ¹⁶, tria subsistentia, tria consubsi-*

C stentia, sibi invicem coexistentia. Trinitas haec sancta
 vocatur, tria existentia, una consonantia, una Deitas
 ejusdem ¹⁷ essentialis, ejusdem virtutis, ejusdem sub-
 sistendae ¹⁸, similia similiter ¹⁹, aequalitatem gratiae
 operantur Patris et Filii et Spiritus sancti. Quo modo
 autem sunt ²⁰, ipsis relinquitur docere. Nemo enim
 novit Patrem nisi Filius, neque Filium nisi Pater, et
 cuiusque Filius revelaverit; revelatur autem per
 Spiritum sanctum. Non ergo haec tria existentia aut
 ex ipso, aut per ipsum, aut ad ipsum, in unoquoque
 digne intelliguntur, sicut ipsa revelant φῶς, πῦρ,
 πνεῦμα, hoc est lux, ignis, spiritus. Haec, ut dixi,
 ab Epiphanio tradita, ut quisquis interrogatus, quae
 tria et quid unum in sancta Trinitate debet credere,
 sana fide respondere valeat, aut ad fidem accedens

VARIAE LECTIONES.

siam de aqua... creati sunt. ² A ac. ³ A deducat. ⁴ A appropinquanti. ⁵ τὸ, τὰ om. A. ⁶ C
 f. σὺλλήνην. ⁷ in om. A. ⁸ Sic A; C literis iniunctis: *Incipit quartus περὶ φύσεων*, F *Incipit*
πρὸς φύσεων. ⁹ quod om. A. ¹⁰ A id. ¹¹ A quod sit. ¹² Corr., ACF in accurato sermone.
 ; A activa. ¹³ Sic CF; A formativa. ¹⁴ Sic CF; A operativa. ¹⁵ Sic CF; A cooperativa. ¹⁶ A
 . ¹⁷ Sic CF; ejusdem virtutis, ejusdem subsistentiae om. A. ¹⁸ Sic CF; A ex simili. ¹⁹ Sic CF;

NOTAE.

Magister; nam neque κατὰ in penultima acuitur, nec κατὰ in fine circumflectitur; sed κατὰ
 formatur κατὰ, κατὰ. ^b Illic incipit codex F.

sic erudiat. Et mihi videtur Spiritum pro calore A
posuisse, quasi dixisset in similitudine, lux, ignis,
calor¹. Sed cur lucem primo dixit, non est mirum.
Nam et Pater lux est, et ignis, et calor; et Filius
est lux, ignis, calor; et Spiritus sanctus lux,
ignis, calor. Illuminat enim Pater, illuminat Filius,
Illuminat Spiritus sanctus; ex ipsis enim omnis
scientia et sapientia donatur. Urit Pater, urit Fi-
lius, urit Spiritus sanctus, quia simul nostra deli-
cta consumunt, et nos, velut holocaustum quod-
dam, per *θίωσιν*, id est deificationem, in unitatem
suam convertunt. Calefacit Pater, calefacit Filius,
calefacit² Spiritus sanctus, quia uno eodemque ca-
ritatis aestu et nos fovent et nutriunt, ac veluti ex
informitate³ quadam imperfectionis nostrae post
primi hominis lapsum in virum perfectum, in plen-
itudinem aetatis Christi, educant. Vir autem per-
fectus est Christus, in quo omnia consummata sunt,
cujus aetatis plenitudo est consummatio salutis uni-
versalis Ecclesiae, quae in angelis et hominibus
constituta est.

In secundo libro de natura creata et creatrice dis-
putabamus, quam in principiis rerum, id est, in
primordialibus causis subsistere diximus. Nam et
ab una⁴ omnium causa, quae est summa bonitas,
cujus proprium est, omnia de non existentibus in
existentia sua ineffabili virtute producere, creatur.
Cetera vero, quae post eam⁵ sunt, participatione sua
creare non cessat. Tertius liber disputat de natura
creata et non creante, hoc est de effectibus extremis
primordialium causarum, qui rerum omnium exti-
mam obtinent portionem; motus enim progressio-
num universitatis in eis desinit, non habens inferius
egredi, quia in corporibus constitutus est. In quo
libro etiam de primordialibus causis multa conside-
ravimus, deque Deo, ejusque imagine in animo et
ratione et sensu, et de quali nihilo facta sunt omnia,
et quomodo Verbum Dei unigenitum et facit
omnia et in omnibus fit. Pauca quoque de operibus
primae intelligibilis septimanae, usque ad sextum⁶
diem, tractavimus.

2. Quartus hic, ab operibus sextae propheticae
contemplationis de conditione universitatis inchoans,
reditum omnium in eam naturam, quae nec creat nec
creatur, consideraturus, finem constituat⁷. Cujus diffi-
cultas⁸, diversorumque sensuum occursus atque col-
lectatio tantum terroris nobis incutit, ut in compa-
ratione ipsius tres praecedentes libri, instar plani
pelagi, fluctuumque serenitate absque ullo naufragio
navigabilis, tutum legentibus meatum praebere videantur,
ipse vero tortuosis anfractibus invius, obliquitate
sententiarum proclivus⁹, tractibus Syrtium, hoc est

incognitae doctrinae ductibus periculosus, subtilissi-
morum intellectuum, instar cautium latentium, na-
vesque repente frangentium, caliginositate naufragis
promptus, suique prolixitate cogente in quintum li-
brum porrectus. Divina tamen clementia¹⁰ ducente
et gubernante¹¹, prosperoque flatu divini Spiritus
nostrae navis carbasum implente, tutum inter haec
rectumque iter carpentes, ad portum, quem petimus,
leni cursu liberi atque illaesi perventuri sumus.
Disc. Tendenda vela¹², navigandumque; accelerat
namque ratio perita hujus¹³ ponti, nullas veretur
minas undarum¹⁴, nullos anfractus Syrtisve cau-
tesve formidat, cui delectabilius est in abditis divini
oceanii fretibus¹⁵ virtutem suam exercere, quam in
planis apertisque otiosa quiescere, ubi vim suam non
valet aperire; *in sudore enim vultus sui panem suum*,
Dei videlicet verbum¹⁶, jussa est *vesci*, terramque
sacrae Scripturae, spinas et tribulos sibi germinat-
tem, hoc est, divinatorum intellectuum exilem densi-
tatem colere¹⁷, studiumque sapientiae spernentibus
inviam assiduis theoriae gressibus lustrare, donec
inveniat locum Domino¹⁸, *tabernaculum Deo*¹⁹
Jacob, hoc est, donec ad veritatis contemplationem,
quam lapsu primi hominis perdiderat, frequenti li-
terarum divinarum laboriosoque studio ducente et
adjuvante et cooperante, et ad hoc movente²⁰ divina
gratia, redeundo perveniat, perveniendo diligit, di-
ligendo permaneat, permanendo quiescat.

3. Mac. Dixit quoque Deus : *Producat terra ani-
mam viventem in genere suo, jumenta, et reptilia, et
bestias terrae secundum species suas* et cetera. *Pro-
ducat*, inquit, *terra animam viventem*; ac si aperie
diceret : Producat terra animal vivens. Ille siquidem
tropus, qui dicitur *συνομοχία*, hoc est conceptio, in
divinis eloquiis usitatissimus est. Quae forma locu-
tionis totum a parte, et partem a toto concipit. Solet
itaque sacra Scriptura totum animal animae solum-
modo vocabulo significare. In Actis apostolorum :
Eramus, inquit, *in navi ducentae septuaginta animae*;
siquidem animae non erant sine corporibus. Item
in Genesi : *Omnes animae domus Jacob, quae ingressa
est in Aegyptum, fuerunt septuaginta*²¹. In Evangelio²²
ex carne totus homo vocatur : *Et Verbum caro
factum est*, hoc est verbum factum est²³ totus homo,
carne, anima, nienteque subsistens. Et alibi : *Spiri-
tus quidem promptus est, caro vero infirma, carnis*
vocabulo totam suam humanitatem significans, sp-
ritu vero sanctum Spiritum, promptum quidem
corroborantem se ad redemptionem humani gener-
is in difficultate passionis. Quem Spiritum crucis pat-
rulo fixus Patri commendavit dicens : *Pater, in ma-
nus tuas commendo spiritum meum*. Ac si dixisset

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF; A et calor. ² Sic CF; A et calificat. ³ Sic CF; A informatione. ⁴ una om. A. ⁵ Sic CF; A postea. ⁶ Sic CF; A quintum. ⁷ Sic CF; A constituit. ⁸ Sic CF; A difficultatis. ⁹ Sic CF; A proclivis. ¹⁰ clementia om. A. ¹¹ A gubernante opera. ¹² Sic CF; A tendenda sunt vela. ¹³ Sic CF; hujus om. A. ¹⁴ Sic CF; undarum om. A. ¹⁵ Sic CF; A fretis. ¹⁶ Sic CF; Dei videlicet verbum om. A. ¹⁷ Sic CF; col re om. A. ¹⁸ Sic CF; A Dominus. ¹⁹ Sic CF; A Dei. ²⁰ A moneat. ²¹ CF; septuaginta V. ²² Sic CF; A in Evangelio quae. ²³ Sic CF; A verbum factus est.

nam a me et a te procedentem in manus commendo, quoniam impassibilis est, donec sonni compatiar, qui solus carnem accepi, et solus sum. Non quod et ipse passibilis sit se-divinitatem, sed quod in eum humanitatis, solus assumpserat¹, passibilitas, et passio, et fertur, humanitatisque, quam sibi in unitatem illae assumpserat², compassus est. Ideoque compassus non immerito dicitur, et vere dicitur. Non enim separata est in passione unitas Verbi et hominis. Et ut certius corroboratum ante perspicias, audi praedictum Epiphanium oratore de Fide. Semel, inquit, mortuus est pro sustinens pati pro nostris passionibus; semel mortem, mortem autem usque ad crucem; pro nobis Verbum in mortem venit, ut morerimeret; Verbum caro factum est, non in Deitate, compatiens autem cum humanitate passibilitate. Passio autem sibi deputata est, ipso in impassibilitate; mors ei reputata est, eo in immortalitate. Ipse enim dixit: Ego sum solus autem nunquam moritur, sed venit vivificare, et mortem accipiens. Non enim per hominem solus vita, neque per carnem nobis spes. Maledictus, inquit, sperans in hominem, et: Qui habet in homine³, erit sicut agrestis myrice⁴. Quid erimus? Non homo Christus ex his, quae praedicti? Unicuique clarum est, quia absque unitate confitemur Dominum Deum Verbum hoc factum, non opinione sed veritate. Sed non venit in profectum Deitatis. Non enim in homine solus spes salutis; nemo enim omnium hominum solus potuit operari salutem. Sed Deus Verbum factus, ne spes nostra in hominem, sed in Deum viverem, factum hominem fieret⁵. Omnis enim sanguis hominibus acceptus, pro hominibus constituitur quod scriptum est. Unde ex nostra humanitate Dominus veniens carnem, et homo factus est non Verbum, ut in Deitate daretur nobis salus, et in unitate pateretur pro nobis hominibus, passionem solvens, et mortem per suam mortem⁷ solvens. Deputata est autem passio in Deitatem, in Deitate non patiente, reputata autem passio, quia sic beneplacuit venienti sancto et illi Verbo. Est autem huiusmodi quoddam modus, veluti si quis vestimentum indutus, in vestimentum sanguis sparsus pollueret vestimentum, et in vestimentum veniens non tangeret coram, deputaretur autem contagio sanguinis in eum qui vestimentum⁸ induit: sic in solus est Christus, in ipso dico⁹ Dominico

homine; sic¹⁰ in seipsum reformavit ex caelis veniens ipse sanctus Deus Verbum; sicut ait beatus Petrus: Mortificatus carne, vivificatus autem spiritu; et iterum: Christo ergo patiente pro nobis carne, et nos¹¹ in eandem intelligentiam armari¹²; sic¹³ veluti sanguis in vestimento deputatur ferenti, deputata est ei passio carnis in Deitatem, Deitate nil patiente, ut non in hominem haberet mundus, spem, sed in Dominico homine, Deitate recepta, reputaretur in ipsam passio, ut fieret pro mundo ex Deitate impassibili salus, ut in carne facta passio, et Deitate nil patiente neque sustinente, in eam fieret deputata passio, impleta¹⁴ Scriptura, quae dicit: Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriae crucifixissent. Crucifixus est ergo, crucifixus est Dominus, et adoramus crucifixum, sepultum, et resurgentem tertia die, et in caelos ascendentem. Ut autem cognoscas, quod non de alio, verum de Spiritu sancto dictum est: Pater in manus tuas commendo Spiritum meum, audi eundem in eodem: Si audieritis, inquit, quia in dextera Dei exaltatus¹⁵, et promissionem Spiritus accipiens¹⁶ a Patre; aut: Praestolari promissionem Patris quam audistis mei; aut: Quia spiritus eum immisit in desertum; aut quod ipse dicit: Nolite cogitare quid dicatis, quia Spiritus¹⁷ Patris mei, qui loquitur in vobis; aut: Si autem in Spiritu Dei ejectionem daemonia; aut: Qui autem blasphematur in Spiritum sanctum, non demittetur ei, et reliqua; aut: Pater in manus tuas commendo spiritum meum; aut: Puer autem crescebat et confortabatur ipse spiritus; aut: Jesus autem plenus Spiritu sancto reversus est ab Jordane; aut: Reversus est Jesus in virtute spiritus; aut: Quod natum est ex spiritu, spiritus est; aut: Et ego rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis, Spiritum veritatis; aut: Quare implevit Satanias cor tuum, Ananiae dixit Petrus, mentiris¹⁸ Spiritui sancto; et posthuc¹⁹: Non hominibus mentitus es, sed Deo: igitur Deus ex Deo, et Deus Spiritus sanctus est. Hactenus ex Epiphanio. Disc. Transitus iste, quamvis longius a²⁰ proposito videatur recessisse, utilis tamen est volentibus sacram Scripturam intelligere: suasit enim, deitatem²¹ Verbi et²² impassibilem esse, et suae humanitati compassam; approbat etiam, quod Dominus dixit in Evangelio: Spiritus quidem promptus est, caro vero infirma, itidem: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum, non de alio spiritu dictum, sed de Spiritu sancto. Sed ad propositum redire oportet.

4. MAG. Producat terra animam viventem; hoc est, producat terra animal vivens. Vide, quam pulchre, juxta praedictum tropum, et totum a parte,

VARIAE LECTIONES.

1; CF acceperat. 2 Sic CF; A acceperat. 3 Sic CF; A in hominem. 4 Sic A; C mirica, F Sic A; CF in Adam. 5 Sic CF; fieret om. A. 7 Sic CF; A mortem suam. 8 Sic vestimento. 9 Sic CF; dico om. A. 10 Sic CF; A quem. 11 A pos. 12 Sic CF; A armari. 13 A sicut. 14 Sic CF; A ut impleretur. 15 Sic ACF; sed F corr. exaltatus fuerat. CF; sed F corr. acceperitis. 17 Sic ACF; sed F adscr. est. 18 Conj.: ACF mentiri; F mentiri adscr. te. 19 Sic CF; A post haec. 20 Sic A; a om. CF. 21 A et Deitatem. 22 Sic m. A.

totum scilicet animal ex meliore ejus medietate, A quae est anima, significavit¹. Et quia minor medietas totius animalis, quae est corpus, a terra sumitur, eodem tropo totum animal, hoc est corpus et animam², a terra produci jubetur, dum anima omnino terra non sit, sicut neque corpus anima; quoniam vero ipsa corpori adhaeret in unitate animalitatis, simul de terra fieri Scriptura testatur. Sed si quis altius hunc locum quaesierit, potest alio modo intelligere. Terrae siquidem vocabulo totius naturae substantialis, visibilium et invisibilium, incommutabilis soliditas solet insinuari; quod etiam tertiæ lucis operationem speculantes exposuimus. Hinc est, quod ait Apostolus: *Mortificate membra vestra, quae sunt super terram*. Ac si aperte diceret: Membra malitiae, quae vestra sunt, quoniam ex B vestra inobedientiâ, et non ex Deo facta, ex quibus veluti quoddam corpus universalis nequitiae aedificatis super terram, hoc est super soliditatem naturae a Deo conditae, ne ab iis diutius polluantur, mortificate, et pro membris malitiae interemptis membra justitiae, quae sunt virtutes, constituite, ut³, quemadmodum super naturam ex Deo conditam vestris diversis criminibus veluti templum quoddam abominabile, diabolicaeque habitatione condignum construxistis, ita etiam ex lapidibus virtutum divina gratia dolatis, domum pretiosam conditori ipsius⁴, hoc est ipsius naturae, omni sorde expulsa penitusque interempta, reaedificetis. Cui sensui Psalmista consentit dicens: *Deficient peccatores a terra et iniqui, ita ut non sint*. Ubi tropice ex effectibus causam significans⁵, per peccatores et iniquos peccata et iniquitates insinuat⁶, quae ex terra naturae, quando liberabitur ab omni malitia, deficient, ita ut non sint. Peccata enim et iniquitates tandiu esse videntur, dum nihil sint, quamdiu subjecta natura contineantur; ea vero purgata et ad pristinam sinceritatem reducta, quae per se, id est peccata et iniquitates, subsistere nesciunt, al nihilum penitus redigentur, ita ut non sint. Idem alibi sub persona viri juste viventis omnes justos beatificans: *Qui erunt tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum*, hoc est, tanquam verbum, quod inhumanatum est, in fine omnium seculorum propter nos, in quos, sicut ait Apostolus, *fines seculorum devenere*; pluraliter quidem unum omnium⁷ finem, Christum videlicet, nominans; ipse siquidem est *fines*⁸ seculorum, qui universorum est consummatio; continuo subjunxit: *Non sic impij, non sic, sed tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terrae*, discretionem justii iudicii ventum vocans, quae⁹ ille, cujus ventilabrum in manu sua, pulverem totius malitiae ex superficie terrae, hoc est

ex substantiali pulchritudine naturae projiciet. De hac terra in alio psalmo idem ait: *Exibit spiritus ejus, et revertetur in terram suam*. Cujus spiritus illius videlicet, qui fixus patibulo pro nobis¹⁰, incli nato capite, tradidit spiritum. Quo exhibit? Descendi ad inferna. Ad quid? Reducere inde humanam naturam, quae captiva illic detenta est, *captivam enim duxit captivitatem*. Sed quoniam mors non poterat retinere captivum, quae non invenerat criminisum revertitur¹¹ in terram suam, in naturam suam quam fecit et redemit et accepit, in corpus immortale, in pristinum naturae humanae statum, insuper etiam in gloriam resurrectionis. Et ut cognosceremus eum, qui pollicitus est, spiritum suum solum exiturum non solum, sed cum tota humana natura reversurum, audi ipsam dicentem: *Nisi grana frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsa solum manet. Si autem mortuum fuerit, multum fructum fert*. Emittes, inquit, Spiritum tuum, et renovabis faciem terrae, hoc est¹², restitues integritatem naturae; sive de anima Christi spiritum qui quis intelligat, quae *inclinato capite*, compatiante videlicet ejus deitate, pro salute mundi tradita est, et exivit, et reversa est in illam naturam, quam legatio sua redemit, emissa quoque est, ut restauraret pulchritudinem naturae, quae in primo homine delicta est; sive de Spiritu sancto, qui est spiritus Christi qui humiliato capite, quod est Christus, momentanea carnis morte traditus est universae creaturae, cui primogenitus est ipse, cujus spiritus est. Exibit et revertetur in terram suam, hoc est, in illam naturam, quam propter peccatum primi hominis deseruerat; sua¹³ erat, priusquam peccantem relinqueret, sed propter eum, cujus spiritus est, et qui pro ea passus est, in eam revertitur, et amplius resurrectionis tempore revertetur, et mittetur, ut virtute ipsius universae naturae facies in pristinum decorum restituatur. Quoniam itaque in hac omnium communi terra omnia animalia secundum corpus et animam causaliter et primordialiter creata sunt; nam in honore¹⁴ omnia facta sunt: quid mirum, si divino praecepto jubeatur, *animam viventem*, hoc est a animal vivens producere, ut, quod causaliter occurrulite in causis et rationibus habebat, hoc in generalis et species aperte produceret? Et vide, quomodo naturalis rerum consequentiam divinum nobis manifestat eloquium. *Producat, inquit, terra animam viventem in genere suo*. Primo genus posuit, quoniam in ipso omnes species et continentur et unum sunt, et in eas dividitur et multiplicatur per generales formas specialissimasque species. Quod etiam ostendit dicens: *Jumenta et reptilia et bestias terrae secundum species suas*. Ac per hoc intelligitur, quod

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF; A significat. ² Sic CF; A anima. ³ ut om. A. ⁴ Sic CF; A ipsius terrae; est. ⁵ Sic ACF; sed F corr. significat. ⁶ Sic A; CF insinuando. ⁷ Sic CF; A omnium. ⁸ Sic ACF; sed F corr. finis. ⁹ Sic CF; A quo. ¹⁰ Sic CF; A qui patiens pro nobis. ¹¹ Sic CF; A revertetur. ¹² Sic CF; humana om. A. ¹³ Sic CF; hoc est oar. A. ¹⁴ Sic CF; in primo mine om. A. ¹⁵ Sic ACF; se l F supra adscr. corr. sua enim erat. ¹⁶ Sic CF; A quoniam. ¹⁷ Sic

quae dividit genera in species, et species in A
 resolvit, quae διαλεκτικά dicitur, non ab
 machinationibus sit facta, sed in natura
 ab auctore omnium artium, quae vere artes
 condita, et a sapientibus inventa, et ad utilita-
 terti rerum indagine usitata.

ic. Ex his, quae, ni fallor, rationabiliter a te
 int, si quis voluerit, potest etiam alio modo
 re quod scriptum est: *Producant aquae reptile
 viventis, et volatile super terram*, ut non so-
 pliciter, quemadmodum superius tractatum
 illigat, pisces et volatilia de hoc visibili atque
 li humidoque ac frigido aquarum elemento
 esse, verum etiam altiori sensu ex abditis
 isque naturae sinibus, in quibus causaliter
 ordialiter facta sunt, in genera et species B
 . Quid enim obstat, ne, sicut terrae vocabulo
 significatur soliditas et fertilitas, ita etiam
 n significatione ejusdem naturae abditis in-
 tr profunditas, ut omnium animalium, quae
 terra, sive ex aquis leguntur creari, una
 ue cognoscatur origo, quamvis dividatur
 peculatio? Alia siquidem in quinta prophetica
 , alia in sexta condita esse memorantur.
 c sine ratione factum crediderim. Veri enim
 idetur, quod ideo terrena animalia sexta die,
 etiam homo factus est, de terra produci ju-
 quoniam majorem similitudinem hominis in
 sua videntur habere. Omne siquidem, quod
 ira animalis hominis praeter intellectum et
 m cognoscitur, naturaliter iis inesse physica C
 tione invenitur. Mac. Non solum, ut opinor,
 at, verum etiam, ut ita intelligamus ea, quae
 sunt, secundum veritatem rerum factarum,
 ipsa intentius considerata nos advocat.
 im multiplex et infinitus divinatorum elo-
 n intellectus. Siquidem in penna pavonis una
 ue mirabilis ac pulchra innumerabilium co-
 rarietas conspicitur in uno eodemque loco
 n pennae portiunculae. Et quidem natura
 erum ad hunc attrahit intellectum. Terra
 e ista sensibilis et aqua corpora compo-
 nit ex qualitatibus quattuor elementorum; et
 se gignunt, nullaque species naturae ex iis
 r, quamvis ex eis nasci videatur. Vis au-
 mnum, quae in eis sunt, operante illa vita, D
 stritiva dicitur, secundum leges et rationes
 quantum sinit divina providentia, in di-
 species herbarum, surculorum, animalium,
 nera et formas ex secretis creaturae sinibus
 t. Ac per hoc unde terra et aqua visibilis et
 illis in suas naturales species et qualitates et
 ates processere, inde omnia, quae ex eis
 identur, generationis suae originem sumunt.

Est enim generalissima quaedam atque communis
 omnium natura, ab uno omnium principio creata,
 ex qua veluti amplissimo fonte per poros occultos
 corporales creaturae veluti quidam rivuli derivan-
 tur, et in diversas formas singularum rerum eru-
 ctant. Praedicta siquidem vis per diversa semina
 ex arcanis naturae proveniens, primumque in ipsis
 seminibus erumpens, deinde diversis humoribus ad-
 mixta, in species singulas sensibiles ebullit. Disc.
 Rata haec verique similia, physiologiaeque specu-
 lationibus conveniunt. Quoniam vero homo, qui
 sexta die conditus est, in numero animalium con-
 stituitur, quae sub uno genere comprehenduntur,
 num in hoc praecepto divino, quo jubetur terra ani-
 mam vivam producere, intelligendus sit nec ne, velim
 a te audire. Mac. Hanc inquisitionem non facile sol-
 verim, si solummodo divina Scriptura pronuntia-
 ret: *Producat terra animam viventem*. Verum quia
 addidit: *in genere suo*, planissime patefecit, omnia
 animalia in hoc praecepto contineri. Nulla enim
 species est, quae in genere suo omnino non collo-
 catur. Sed quia haec forma animalis, quae in ho-
 mine constituta est, ceterorum animalium naturam,
 quae sub eodem genere sunt, dignitate rationis et
 intelligentiae superat, provide prophetica contem-
 platio eam ceteris animalibus adjungere voluit, ut
 conditionem ipsius, juxta suae naturae excellentiam,
 latius et copiosius in fine omnium, quae a Deo facta
 sunt, narraret. Species igitur animalis maxima et
 pretiosissima bis in operibus sextae speculationis
 commemoratur: primum quidem in genere suo,
 quod est animal, jubetur a terra produci; deinde
 paulo post, ceterorum animalium brevissima divi-
 sione facta, conditio ejus ad imaginem et similitu-
 dinem Dei introducit. Disc. Una itaque forma
 et inter cetera animalia de terra producit, ac mox
 ad imaginem Dei fieri perhibetur; quod merito me
 movet. Si enim omne illud genus, quod dicitur ani-
 mal, cum omnibus suis formis ad imaginem et simi-
 litudinem Dei fieret, non perturbaret me fortassis
 quod doces, hominem quidem et de terra inter ce-
 tera animalia produci, et postmodum ad imaginem
 et similitudinem Dei fabricari. Jam vero quoniam
 solum hominem, et nullum aliud animal praeter homi-
 nem, ad imaginem Dei creari divina perhibet historia,
 valde miror, quomodo inter jumenta et reptilia et
 bestias terrae homo a terra producit, et ad ima-
 ginem Dei, longe et incomparabiliter ultra cetera
 universa animalia, solus formatur, dicente Scri-
 ptura: *Faciamus hominem ad imaginem et similitu-
 dinem nostram*, et quod est mirabilius, quomodo
 a terra producit inter ea, quibus praefertur, et
 dominari jubetur. Subjunxit enim Scriptura: *Et*

VARIAE LECTIONES

: CF; A volentis. ¹ Sic CF; A indaginis. ² Sic CF; esse om. A. ³ A una eademque ⁴ loco
⁵ Sic CF; A portiuncula. ⁶ Sic CF; A naturae species. ⁷ nascitur, quamvis ex eis om. A ⁸ A
⁹ Sic CF; A in sexta. ¹⁰ Sic C; A non tam facile absolverim; F non facile solverem. ¹¹ Sic CF; A
¹² Sic CF; A igitur. ¹³ Sic CF; A e. ¹⁴ Sic CF; A e.

praesit piscibus maris, et volatilibus caeli, et bestiis. A *universaeque creaturae, omnique reptili, quod moveatur in terra.* MAG. Nec immerito, nec irrationabiliter moveris. Haec enim cautissima et solertissima inquisitione digna sunt. Et primum quidem, ut intelligas, remota totius ambiguitatis caligine, quod in universali animalium genere homo conditus sit, hoc maximum suscipe argumentum, tripertitam videlicet hujus generis divisionem in jumenta et reptilia bestiasque. Quae divisio non sine causa facta est, ut aestimo. Nam in aliis diebus, id est in tertia et quinta, in quibus genera et species commemorantur, nulla divisio generis in species introducitur, sed simpliciter aut solum genus et indiscretae species, ut in tertia, qua herbarum surreulorumque genera speciesque de terra oriri jubentur, aut solum genus et una species ipsius, ut in quinta, piscium quidem genus *reptile*, avium vero *volutile* vocans, neque hoc neque illud in species dividens. Nam in eo quod dixit: *Creaturisque Deus cetera grandia, magis speciem! pro genere intelligendum est! posuisse, quam genus in speciem divisisse.* Quomodo enim divisio generis in unam speciem posset fieri, dum omnis divisio non minus quam in duobus invenitur? Sexta autem die non solum generis conditio, verum etiam trina divisio ipsius in species narratur. Dixit, inquit, *Deus: Producat terra animam viventem in genere suo, jumenta, et reptilia, et bestias terrae, secundum species suas.* Vel secundum septuaginta interpretes: *Dixit Deus: Educat terra animam vivam secundum genus, quadrupedia, et reptilia, et bestias secundum genus, et factum est sic.* Haec itaque, ut arbitror, tripertiti quoque vitae terreno ² corpori adhaerentis, animalque per copulam ad corpus efficientis, est enim animal corporis et animae cum sensu ³ connexio, triplicem motum insinuat. Et quidem ternarius ille motus in homine solo, qui solus est ⁴ rationale animal, intelligitur, quosdam quidem motus suos rationi subditos habens, qui jumentorum seu quadrupedum vocabulo significari videntur. Verbi gratia, movet quinquepartitum corporis sensum disciplinabiliter in cognitionem sensibilibus rerum solerti earum intelligentiae studio. Qui motus non irrationabiliter jumentum dicitur; non enim parvum adiutorium rationabili animae praestat ad contemplationem veritatis sensibilibus omnium, cuncta falsitate remota, vera sinceraque notitia. Est etiam quasi quidam ⁶ quadrupes motus sensuum subditus rationi ⁷. Siquidem omne, quod per sensum cognoscimus in natura sensibilibus rerum, hoc ex quattuor elementis est compositum ⁸, aut in ipso composito constitutum. Age enim, si corporis speciem aspexeris, ipsa species

in aliqua materia ex qualitatibus quattuor elementorum facta ⁹, constituta est. Si sonum seu odorem senseris, ex aëre quattuor elementis composito, similiter, si gustum seu tactum, ex compactionibus aquae terraeque accidere non dubitabis. Non immerito igitur corporeus sensus quadrupedis ¹⁰ vocabulum accipit, quoniam omne, quod sentit, non aliunde nisi ex quattuor elementis originem ducit. Quosdam vero ex inferiori natura sumptos recte dixeris ¹¹ irrationabiles, hoc est rationi resistentes, ut est furor, cupiditas, inordinatque corporalium sensuum appetitus, in abusionem attributos ¹² sensibilibus creaturis. Et quoniam hi ¹³ motus ex irrationabilibus animalibus humanae naturae inserti sunt, non incongrue bestiarum appellatione significantur, praesertim cum semper ¹⁴ rationabilibus disciplinis reluctari non desinant, et aut vix aut nunquam domari ab eis possint, motusque rationabiles feroci impetu dilaniant, et semper appetant. Sunt praeterea in animali rationabili occulti quidam motus, quibus maxime corpori sibi conjunctum administrat, et sunt in auctiva ¹⁵ nutritiva parte animae constituti ¹⁶. Qui quoniam naturali facilitate sua peragunt officia, et quasi latent, quia animae intentionem nullo modo sollicitant atque perturbant, si tamen integritas naturae incursa extiterit, silenti quodam meatu corporalium harmoniam penetrantes, reptilium appellationem non irrationabiliter meruere. Ceteris vero animalibus, praeter solum hominem, ex tribus praedictis motibus duo tantummodo ¹⁷ insunt, unus quidem qui in sensibus ¹⁸ est proprie rationis regimine rens, ac per ¹⁹ hoc bestialis, alter qui nutritivae vitae deputatur, reptili similis; quos homo cum ceteris animalibus participat, et reciproce cetera animalia cum ipso participant. Videsne igitur hominem in omnibus animalibus, et omnia in homine, et super omnia hominem? Et si quis intentius naturae ipsius mirabilem ac penitus ineffabilem conditionem inspexerit, clare inveniet, eundem hominem et formam quandam ²⁰ in genere animalium esse, et super omnem formam animaleam subsistere, ac per hoc et affirmationem et negationem recipere, et eo praedicari recte posse: Homo animal est; homo animal non est. Dum enim in ipso corpus et vita nutritiva, et sensus, et memoria sensibilibus, omnisque irrationabilis appetitus, ut est furor et cupiditas, considerantur, omnino animal est; haec enim omnia communia sunt illi cum ceteris animalibus: alioquin vero sui parte, qua ²¹ ratione consistit, et intellectu et interiori sensu, cum omnibus suis rationabilibus motibus, quos ²² virtutes appellant, cumque aeternarum divinarumque rerum memoria, omnino animal non est. Siquidem cuncta haec eadem sunt homini

VARIAE LECTONES.

¹ Sic CF; A species. ² Sic A; est om. CF, sed supra adscr. F. ³ Sic CF; terreno om. A. ⁴ Sic CF; cum sensu om. A. ⁵ Sic CF; est om. A. ⁶ A quoddam. ⁷ Sic CF; A sub ditione rationis. ⁸ Sic CF; A rerum est hoc est ex quattuor elementis compositum. ⁹ Sic CF; facta om. A. ¹⁰ Sic CF; A quadrupedum. ¹¹ recte dixeris om. CF. ¹² attributos om. CF. ¹³ Sic CF; A hujusmodi. ¹⁴ Sic CF; A super. ¹⁵ Sic CF; A activa. ¹⁶ A constitutae. ¹⁷ Sic CF; A tantum. ¹⁸ Sic CF; A in sensibilibus. ¹⁹ A propter. ²⁰ A suura. ²¹ A forma quadam. ²² A supra. ²³ A quae. ²⁴ A quas.

elestibus essentiis, quae omne, quod in ani- A
 natura comprehenditur, excellentia substan-
 comprehendibiliter ¹ superant. Recte igitur,
 mus, de homine dicitur: animal est, animal
 l. Quod etiam ex auctoritate divinae Scriptu-
 isimus corroborare. Apostolus ait: *Animalis*
on percipit quae sunt Dei ², et iterum: *Spi-*
homo iudicat omnia, ipse vero a nemine diju-
 . Intuere, quam clare, quam aperte hominem
 i duos homines dividit. Quorum unus quidem
 is est, quoniam naturae animalium similis
 it, quae nihil spiritualium in se recipit; alter
 piritualis, quoniam aeternis et spiritualibus
 quae communicat subsistentiis, totiusque ani-
 is expers est. Et ea quidem pars, qua animal
 terioris hominis, ea vero, qua superat cete-
 malia et seipsum, in quantum animal est,
 ris congrue appellationem recipit. In his
 qui spiritualiter vivunt, ut idem ait Apostolus,
 r homo corrumpitur, interior vero de die in
 enovatur. Nam qui ³ perfecte vivit, omnino
 suum, et vitam, qua illud administratur, om-
 corporeos sensus cum his, quae per eos percipit,
 quae irrationabiles motus, quos in se sentit, cum
 n rerum mutabilium memoria, non solum
 , verum etiam, quantum potest, et corrumpit
 ruit, ne ullo modo in eo praevaleant, et om-
 rirereis et ea sibi appetit, seipsum vero, in quan-
 elestis essentiae particeps est, *de die in diem*,
 t, de virtute in virtutem ascendens, divina
 movente, cooperante, ducente, perficiente C
 t. Et ea quidem natura, qua animalibus homo
 nicat ⁴, caro dicitur; ea vero, quae ⁵ caelestis
 ae particeps est, mens, vel animus, vel intel-
 Audi Apostolum: *Mente, inquit, servio legi*
irne autem legi peccati. Et innumerabiles di-
 Scripturae sententiae hoc ipsum approbant.
 ritur mirum, si duplex hominis conditio intel-
 , cum ipse quodammodo duplex sit? Et quod
 ibus simile est, cum animalibus, quod autem
 alibus per se et absolute, cum spiritualibus
 Ac per hoc non te turbet, quod dixi, homi-
 um ceteris animalibus in uno eodemque genere
 ra productum, et ultra omnium animalium
 m ad imaginem et similitudinem Dei factum.
 Non me ⁶ fortassis moveret, si possem ad D
 dignoscere, quomodo sub uno eodemque ge-
 unctorum animalium ita homo conditus sit,
 iori sui ⁷ parte super ⁸ omnem naturam ani-
 i subsistat. Mac. Miror, cur eadem repetis.
 is enim, hominem, in quantum animal est,
 nimalia sub uno genere; in quantum animal
 st, extra omne genus omnium animalium ⁹
 i fuisse. Disc. Eheu! Jam major longeque

A difficilior quaestio, quantum mihi ¹⁰ videtur, orta
 est. Mac. Quae sit illa, dic, quaeso. Disc. Videris,
 ut opinor, duas animas in uno homine subsistere
 arbitrari: unam quidem, quae corpus ¹¹ administrat
 et vivificat et nutrit et auget, et per corporeos
 sensus sensibilia sentit, eorumque phantasias in
 memoria sua recondit, et cetera, quae animas ani-
 malium ceterorum in corporibus suis peragere noti-
 simum est, alteram vero in ratione et intellectu
 subsistentem ¹², ad imaginem Dei et similitudinem
 factam. Quod valde absurdum videtur. Mac. Duas
 animas in uno homine nec ratio, nec divina aucto-
 ritas sinit me arbitrari; imo etiam prohibet, nec ulli
 recte philosophantium fas est aestimare. Unam vero
 eandemque rationabilem animam humano corpori ¹³
 B ineffabili modo adjunctam hominem esse assero,
 ipsumque hominem mirabili quadam et intelligibili
 divisione ea parte, qua ad imaginem et similitudinem
 Creatoris factus est, nullius animalitatis participem
 esse, et ab ea omnino absolutum, ea vero, qua ani-
 malitati communicat, in universali animalium genere
 de terra, hoc est de communi omnium natura pro-
 ductum. Disc. Quid ergo dicemus? Num humana
 anima simplex quaedam natura omnique composi-
 tione absoluta, an ¹⁴ quibusdam partibus in unitatem
 quandam copulata credenda est? Mac. Unum fir-
 missime teneo, simplicem videlicet omnique copula
 partium carentem esse, alterum vero omnino abnuo,
 hoc est, ullam compositionem differentium a se invi-
 cem partium recipere. Tota enim in seipsa ubique
 C est per totum. Tota siquidem vita est, tota intel-
 lectus, tota ratio, tota sensus, tota memoria, tota
 corpus vivificat, nutrit, continet, auget; tota in totis
 sensibus species rerum sensibilibus sentit; tota ipsa-
 rum rerum, ultra omnem corporeum ¹⁵ sensum, na-
 turam et rationem tractat, discernit, conjungit,
 dijudicat; tota extra et supra omnem creaturam, et
 seipsam, quia in numero creaturarum comprehendit-
 ur, circa suum Creatorem intelligibili motu atque
 aeterno, dum omnibus vitiis phantasiisque ¹⁶ purga-
 tur, circumvolvitur. Et cum ita simplex naturaliter
 subsistat, suarum intelligibilium et substantialium
 differentiarum, veluti totius in partes divisiones reci-
 pit secundum motuum suorum numerositatem. Ac
 per hoc multis nominibus denominatur ¹⁷. Siquidem
 dum circa divinam essentiam vehitur, et mens, et
 animus, et intellectus; dum rerum creaturarum naturas
 causasque considerat, ratio; dum per sensus corpo-
 reos species sensibilibus recipit, sensus; dum in cor-
 pore occultos suos motus juxta similitudinem irra-
 tionabilium animarum peragit, nutriendo illud et
 augendo vitalis proprie motus ¹⁸ solet appellari. In
 his autem omnibus tota ubique est. Disc. Tota igitur
 et in genere animalium de terra producta est, et tota

VARIAE LECTIONES.

c CF; A excellentia suae naturae incomparabiliter. ² Sic CF; A spiritus. ³ Sic CF; A qui enim.
 CF; A communicat homo. ⁴ Sic CF; A qua. ⁵ A Nonne. ⁶ Sic A; CF sua. ⁷ A supra.
 CF; A animalium omnium. ⁸ Sic CF; mihi om. A. ⁹ A corpus quae. ¹⁰ Sic A; CF sub-
 . ¹¹ Sic CF; humano corpori om. A. ¹² A m. ¹³ Sic A; CF ultra omne incorporeum sensum. ¹⁴ Sic
 iantasiisque om. A. ¹⁵ Sic CF; A denovatur. ¹⁶ Sic CF; A vita proprie (motus om.)

ad imaginem Dei facta. Praedictis enim rationibus A
concluditur, ita et non aliter esse. Mac. Etiam; et
nec ulli recte ac pie philosophantium de hoc dubitare
licet, ne simplicissimam et individuum naturam scin-
dere videatur, quod valde impium est. Disc. Quomodo
ergo unus atque idem homo, secundum praedictam
controversiam, et animal est et non est animal, vel
quemodo et animalis est et animalis non est, et caro
est et caro non est, et spiritualis est et spiritualis
non est, et quomodo haec sibi invicem opposita et
contradictoria in una simplicissima natura possunt
intelligi, non satis video. Mac. Ex his, quae prae-
dicta sunt, omne, quod tibi videtur in simplicitate
humanae naturae contrarium, si quis intentius ¹
perspexerit, luce clarius inveniet, non solum non
esse contrarium, verum etiam omnino conveniens. B
Constat enim inter sapientes, in homine universam
creaturam contineri ². Intelligit enim et ratiocina-
tur, ut angelus; sentit et corpus administrat, ut
animal; ac per hoc omnis creatura in eo intelli-
gitur. Totius siquidem creaturae quinquepartita
divisio est. Aut enim corporea est, aut vitalis,
aut sensitiva, aut rationalis, aut intellectualis.
Et haec omnia omni modo in homine continentur.
Extremum quidem subsistentiae ³ ipsius corpus est;
deinde seminalis vita corporis administrativa, cui
praest sensus; deinde ratio, quae inferioribus se na-
turae partibus dominatur; supremum in his omni-
bus animus obtinet locum. Ac per hoc tota humana
natura, in quantum communicat animalibus, merito
animal est. Communicat autem eis, in quantum cor-
pore est, et vita corpus regitans, et sensus, et memo-
ria rerum sensibilibus phantasias tractans: in quan-
tum vero divinae caelestisque essentiae particeps
est ⁴, non est animal, ratione autem et intellectu
aeternorumque memoria caelestem participat essen-
tiam. Et igitur omnino animalitatis expertus est. In
illa siquidem parte sui ad imaginem Dei facta ⁵ est,
ad quam solam in illois hominibus loquitur Deus.
Ad illud enim hominis, ut ait Augustinus undecimo
de Civitate Dei, loquitur, quod in homine ceteris, qui-
bus homo constat, est melius, et quo ipse Deus solus est
melior. Cum enim homo ad imaginem Dei factus sit,
profecto ea sui parte est propinquior superiori se Deo,
qua superat inferiores suos; quas etiam cum pecori-
bus communes habet. Et notandum, quod etiam in
hac vita, priusquam totum, quod in homine animale
est, vertatur in spirituale, et omne, quod in eo com-
positum est, in ineffabilem adunetur ⁶ simplicita-
tem, potest totus homo et animalis fieri et spiritua-
lis; sed animalis sola libertate arbitrii, spiritualis
vero et libero arbitrio simul et gratia, sine qua na-
turalis potentia voluntatis movere hominem in spi-

ritum nullo modo sufficit. Animalis igitur homo et
fit et dicitur, quando, relictis motibus, qui ⁷ secundum
rationem et intellectum sunt circa cognitionem
Creatoris et creaturae, in motus irrationabiles, qui-
bus animalia bruta circa corporis desideria moven-
tur, spontaneo appetitu decidit, ita ut totam suam
intentionem ⁸ temporalium fragiliumque rerum et ad
non esse tendentium letiferis delectationibus ingur-
gitet: spiritualis vero, dum mutata omni conversa-
tione in melius, divini amoris incendio inflamma-
tus, mundo et carne omni modo spreto, omnibus
que animalium motibus relictis, ad caelestium es-
sentiarum similitudinem totus transformatur, ut
quod ei futurum est secundum inconversibilem sul-
stantiam, hoc in eo praecedat ⁹ secundum vitae vi-
tutibus ornatae qualitatem. Ac per hoc duobus mo-
dis animalis homo cognoscitur: uno quidem, quomodo
secundum naturam subsistit, altero, qui ei ex ir-
rationabili motu liberae voluntatis proclivaeque ¹⁰
ad malitiam accidit. Similiter spiritualis et secundum
naturam subsistens, et secundum bonam volun-
tatem divina gratia praeventam, actu et scientia ¹¹
purgatam, virtutum ¹² ornamentis redimitam, ad
pristinam divinae imaginis dignitatem revocatus ¹³.
Disc. Haec libenter accipio; sed non perpure ¹⁴ con-
spicor, quomodo, cum omnes species in genera
unum sunt, contradicentes inter se invicem in ¹⁵
illo unum subsistunt. Definitio siquidem hominis
ceterorum animalium definitionibus contradicere
evidetur. Est enim homo ¹⁶ animal rationale, cetera
vero animalia irrationabilia. Videsne, quomodo ad-
versantur sibi met rationale et irrationale? Mac. Per-
vulsum acutius naturas rerum inspicere, et invenies, ¹⁷
hanc propositionem, quae est in differentia, sub uno
genere differentias esse, non controversias. Verbig-
ratia: Omnis creatura aut visibilis est aut invisibilis. Hic
differentiam facit, non controversiam. Visibilitas
enim et invisibilitas duo quaedam sunt a se discreta
et non sibi repugnantia. Similiter aut corporalis aut in-
corporalis est omnis creatura. Divinarum quoque
sonarum habitudines discernit. Pater siquidem
genitus est, Filius vero genitus, Spiritus neque
genitus neque genitus ¹⁸; et innumerabilia exem-
plum hujusmodi sunt. Et ut clarius cognoscas, vide
quod omnis controversia in una eademque speci-
e seu parte intelligitur, differentia vero in diversis
veluti si quis de homine dixerit, homo est anim-
ale rationale, homo est animal irrationale, de illa
specie naturae ¹⁹, quae substantialiter homo dicitur, pro-
nuntians, contradictoria proloquia fient, et ne-
cessario unum erit ²⁰ verum, alterum falsum ²¹.
Non enim aut simul vera possunt esse, aut simul
falsa contradictoria proloquia de subjecto eodem.

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF; A intentus. ² Sic CF; A inveniri. ³ Sic CF; A naturae. ⁴ Sic CF; est om. A.
CF; A factus. ⁵ A adunatur. ⁶ CF quae. ⁷ Sic A; CF cogitationem. ⁸ Sic CF; A procedat. ⁹ Sic
A proclivaeque. ¹⁰ Sic CF; A ac tam virtutis. ¹¹ A quam virtutum. ¹² Sic ACF. ¹³ Sic CF; A pure.
CF; A contradicentes invicem species illo. ¹⁴ homo om. A. ¹⁵ Spiritus neque — genitus om. A.
CF; naturae om. A. ¹⁶ A cum. ¹⁷ Sic CF; A alterum vero falsum.

versaliter sint, sive particulariter. Dum igitur homo est animal rationale, equus est irrationalis, nulla intelligitur contradictio, quoniam animalis et irrationalis animalis substantiam differentiam patefacis. Dum enim rationem habet, et ab equo auferis, differentiam hominis significas. Est enim sic differentia hominibus animantibus, habere rationem, sicut in animantium ab homine differentia, rationem habere, dum neque in hoc habitus et privatur. Habitus enim hominis est habere rationem, habitus autem equi rationis absentia. Si equus non privatur eo habitu, quem nuncupavit habere. Ubi autem habitus non praecipuatio consequens non erit. Animalis, seu vitam participantis mors non accideret, ei habitus vitae non inesset. Ideoque naturaliter dicimus stultum, praeter illud, idem, posse fieri rationis habitum; neque, nisi cui naturaliter inesse potest sentiendum. Disc. Quare ergo dixisti, in uno eodemque duo proloquia sibi adversantia falsa esse simul esse non posse, sed si unum sit necessario alterum erit falsum, verbi gratia dixerit de uno eodemque, hoc animal est, equus non est, cum videris asserere, gloria proloquia vera simul posse esse. Disc. Homo animal est, non est animal homo, naturaliter inesse ei doces, donec totus animalis in spiritualem? Et cur hoc in homine, in ceteris vero animalibus nullo modo, in omnino verum est, animal esse, animal autem esse omnino falsum? Mac. Putasne aliud character hominem ad imaginem Dei factum? quaquam. Mac. Negabis, duo proloquia sibi luctantia, dum de Deo praedicantur, vera esse, et nullo modo falsa, quanquam ambo virtutis non sint, ut puta: Deus veritas est, veritas non est? Disc. Negare non ausim, dum seipso dicit: *Ego sum via, et veritas, et vita.* autem Areopagita Dionysius in symbolica dicit, quia Deus: *neque veritas est, neque lux, neque virtus est, neque lux, neque veritas.* Fortassis Dionysius contradicit Christo, seipso praedicat, se ipsum veritatem esse? Disc. Mac. Utrumque igitur verum est, Deus veritas est, veritas non est. Disc. Non solum verum, sed verissimum. Unum quidem dictum est secundum omnia per metaphoram, quoniam ipse con- et causa primordialis veritatis, cuius particulae sunt, quaecumque vera sunt, omnia; alte-

rum autem per negationem, quae est secundum excellentiam, quia plus est quam veritas. Ac per hoc et verum est, Deus veritas est, dum sit verorum omnium causa, et verum est, Deus veritas non est, quia superat omne, quod dicitur, et intelligitur, et est. Nec melius quod addidisti, quanquam ambo non ejusdem virtutis sint. Minus enim valet ad ineffabilis divinae essentiae significationem affirmatio quam negatio, quoniam una ex creaturis ad Creatorem transfertur, altera ultra omnem creaturam de Creatore per se ipsum praedicatur. Mac. Bene vides quod addidisti. Quid igitur mirum, si de homine, qui solus inter cetera animalia ad imaginem Dei factus est, vere simul possit praedicari, homo animal est, non est animal homo, ut per hoc saltem intelligamus, ad imaginem Dei illud animal specialiter esse conditum, de quo pugnantia sibi in aliis animantibus proloquia vere simul praedicantur? Porro si propterea divinae essentiae affirmationes et negationes conveniunt, quoniam superat omnia, quae ab ea facta sunt et quorum causa est, cui non liceat prospicere, negationes et affirmationes imaginis et similitudini ejus, quae in homine est, unanimiter convenire, quandoquidem superat cetera animalia, inter quae sub uno genere conditus est, et cujus causa condita sunt? Quis enim recte sapientium ignoravit, hunc mundum visibilem cum omnibus suis partibus, a summo usque deorsum, propter hominem esse factum, ut ei praeesset, et dominaretur omnium rerum visibilium? Quod sanctus Gregorius in sermone de imagine his verbis edocet: *Quomodo*, inquit, *tota creatura praeter hominem divina virtute simul cum praeecepto constituta sit, hominis vero constitutionem consilium praecedat, et praeformatur ab artifice per verbum scripturae, quid futurum esset, et quale esse conveniret, et ad quale principale exemplar similitudinem ferret, et in quo fieret, et quid operaretur factum, et quibus dominaretur: omnia prius sermo circumspicit, ut venerabiliorem generationis dignitatem, priusquam in essentiam veniret, ipse sortiretur qui principatum eorum, quae sunt, possessurus foret. Dixit enim, inquit Deus: Faciamus hominem ad imaginem nostram et similitudinem, et dominetur piscium maris, et bestiarum terrae, et volatilium caeli, et pecorum, et omnis terrae.* Et hoc ei datum est, sive peccaret, sive non peccaret, quamvis non eodem modo regeret, si non peccaret, quo regit, postquam peccavit. Et hoc certius cognoscas, num existimas, hominem ea parte sui, qua ad imaginem Dei factus est, animal esse, aut ea, qua inter animalia de terra productus est, imaginem Dei subsistere, aut utrumque, hoc est, et imaginem et animal veraciter in eo

VARIAE LECTIONES.

om. CF. ³ Sic A; CF *Et sit differentia.* ⁴ Sic CF; A *sic et.* ⁵ A *recedit.* ⁶ Sic CF; A *consequen-*
⁷ Sic CF; A *videaris.* ⁸ Sic CF; A *esse posse.* ⁹ Sic CF; A *non esse.* ¹⁰ Sic CF; *omnino om.* A
F; A *quam.* ¹¹ pro *Deus* A *ait.* ¹² A *vita est.* ¹³ A *veritas est.* ¹⁴ A *verum est.* ¹⁵ Sic CF; A
firmatione. ¹⁶ *est om.* A. ¹⁷ Sic CF; A *sunt.* ¹⁸ Sic CF; A *animalibus.* ¹⁹ Sic CF; A *eo.* ²⁰ Sic
est conditus. ²¹ Sic CF; A *Quoniam.* ²² *tota om.* A. ²³ Sic CF; *praeter hominem om.* A. ²⁴ Sic
includit. ²⁵ A *performatur.* ²⁶ Sic CF; A *peccatur.*

non esse¹ dicitur. Hoc ultimum nullo modo aestimarim²; A haec enim simul esse in homine vera ratio comprobatur. Illud vero, hoc est imaginem in animali et animal, in imagine omnino negarim³, si me non moveret quod in superioribus⁴ a te definitum est, hominem videlicet in seipso ubique totum esse; ex quo datur intelligi, ut opinor, et totam imaginem in toto animali, et totum animal in tota imagine per totum hominem subsistere. MAC. Miror, cur te talia moverent⁵, cum videas, in hoc maxime imaginem et similitudinem Dei in humana natura posse cognosci. Ut enim Deus et supra omnia et in omnibus est, ipse siquidem essentia omnium est, qui vere solus est, et cum in omnibus totus sit⁶, extra omnia totus esse non desinit, totus in mundo, totus circa mundum, totus in creatura sensibili, in intelligibili totus, totus universitatem facit⁷, in universitate totus⁸ fit, in toto universitatis totus, in partibus ejus totus, quia ipse est et totum et pars, et neque totum neque pars: ita humana natura in mundo suo, in universitate sua, in partibus suis⁹ visibilibus et invisibilibus tota in seipsa est, et in toto suo tota est, et in partibus suis tota, partesque¹⁰ ejus in seipsis totae, et in toto totae. Nam et extrema pars ejus et vilissima, corpus dico, secundum rationes suas tota est in toto homine, quoniam corpus, in quantum vere corpus est, in rationibus suis subsistit, quae in prima conditione factae sunt, et cum in seipsa ita sit, humana videlicet natura¹¹, totum suum excedit. Non enim aliter conditori suo adhaerere posset, si omnia, quae sub ipsa¹² sunt, et seipsam non excederet, quoniam *inter mentem nostram*, ut ait Augustinus, *qua Patrem intelligimus, et veritatem, per quam ipsum intelligimus, nulla interposita creatura est*. Quod etiam ipse Arcopagita, Dionysium dico¹³, in symbolica theologia pulchre docet dicens: *O amice Timothee, circa mysticas speculationes corroborato itinere¹⁴ et sensus desere¹⁵, et intellectuales operationes, et sensibilia et invisibilia, et omne non ens et ens, et ad unitatem, ut possibile, inscius restituere ipsius, qui est super¹⁶ omnem essentiam et scientiam; ea enim teipso et omnibus immensurabili et absoluto mentis excessu, ad superessentialem divinarum tenebrarum radium, omnia deserens et ab omnibus absolutus ascendens*. Et in Evangelio Dominus ait¹⁷: *Ubi ego sum, illic et minister meus*; est autem ille super¹⁸ omnia. Est igitur illi adhaerens homo super¹⁹ omnia et super²⁰ seipsum, quantum in omnibus est. Et quamvis humana natura, dum in hac vita mortali versatur, adhaerere Deo reipsa²¹ non possit, verumtamen, quoniam possibile est ei et naturale, Creatori suo adhaerere, ejus gratia, cui adhaeret, adhaerere non incongrue dicitur. Saepe enim possibilitas

pro experimento solet accipi, et quod certum est quandoque fore, pro praesenti computari etiam perfecto²². Et quid dixi, in mundo suo, in universitate sua, cum apertius pronuntiarim²³ in universo mundo visibili et invisibili? Humana siquidem natura in universitate totus conditae naturae tota est, quoniam²⁴ in ipsa omnis creatura constituta est, et²⁵ in ipsa copulata est, et in ipsum reversura, et per ipsum salvanda. Audi Creatorem ipsius dicentem: *Praedicate Evangelium omni creaturae*; homini profecto. Ibi intellectus, ibi ratio, ibi sensus²⁶, ibi seminalis²⁷ vita, ibi corpus, non hoc corruptibile post peccatum, sed illud ante delictum; non hoc compositum atque solubile, sed illud simplex et individuum; non hoc animale et terrenum, sed illud spirituale et caeleste; non hoc ex duplici sexu²⁸ per carnales connexus seminibus genitum, sed illud ex simplicitate naturae ante praevagationem productum et in resurrectione futurum; non hoc corporeo sensui cognitum, sed illud in secreto naturae adhuc occultum; non hoc, quod merito peccati superadditum, sed illud, quod incorruptae adhuc naturae erat insitum, et in quod hoc corruptibile et mortale reversurum. *Seminatur*, inquit Apostolus, hoc est, de semine nascitur *in corruptione, surget in virtute*. In quali virtute? Ipsius videlicet corporis, quod prius naturaliter est conditum. *Seminatur in contumelia, surget in gloria; seminatur corpus animale, surget corpus spirituale*. Omne siquidem, quod naturaliter in homine est creatum, necessario aeternaliter manet integrum atque incorruptum. Non enim divinae justitiae est visum, ex eo, quod fecit, quidquam perire, praesertim cum non ipsa natura peccaverit, sed perversa voluntas, quae contra naturam rationabilem irrationabiliter movetur. Cujus rei maximum est argumentum. Si naturaliter inest homini mortis odium, quomodo in odio non haberet naturaliter mortis causam, peccatum dico? Et hoc commune omnibus animalibus est, mortem mortisque causas devitare et timere. Ut ergo nullus sapiens vult errorem incurrere, ita humana natura noluit peccare, ac per hoc conditor ipsius, dum sit justus, noluit eam punire, voluit autem ei superaddere, in quo posset delictum, quod ex perversa voluntate et suadente serpente acciderat, ne semper ei adhaereret, purgari. Natura siquidem rationalis et intellectualis, quamvis noluit falli, potuit tamen decipi, praesertim cum nondum formationis suae perfectionem acceperit, quam merito obedientiae esset acceptura in theosin, deificationem dico, transformanda. Non ergo debemus de humana natura judicare, secundum quod corporeis sensibus apparet, et merito praevagationis poenaliter ad similitudinem irrationabilium animalium per copulam sexuum in hoc

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic Cf. A nullo modo dubium oportet aestimari. ² Sic Cf; A omnino non negarem. ³ Sic Cf; A superiori. ⁴ Sic ACF. ⁵ A sic. ⁶ universitatem facit om. A. ⁷ totus om. A. ⁸ suis om. A. ⁹ Sic Cf; A partes. ¹⁰ Sic Cf; humana videlicet natura om. A. ¹¹ A ipso. ¹² Sic Cf; Dionysium dico om. A. ¹³ A canere. ¹⁴ A deserere. ¹⁵ A supra. ¹⁶ Sic Cf; A et Dominus in Evangelio dicens ait. ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ A supra. ²⁰ A se ipsa. ²¹ Sic Cf; A pro acto. ²² Sic Cf; A pronuntiarum. ²³ A et in ipsa. ²⁴ Sic Cf; A quoniam. ²⁵ Sic Cf; ibi sensus om. A. ²⁶ Sic Cf; A fluxu.

mundo nascitur temporaliter corruptibiliterque, cuius A finis mors est, verum secundum quod ad imaginem Dei, priusquam peccaret, condita est. Quod etiam omnem sensum corporeum, omnemque mortalem cogitationem pro ineffabili naturae dignitate incomprehensibiliter fugit, sed decepta et lapsa, pravae suae voluntatis tenebris obcaecata, et seipsam et Creatorem sui¹ oblivioni tradidit. Et haec est miserissima mors ipsius, profundissimaque in caligine ignorantiae submersio, et a seipsa et a Creatore suo longissima distantia, irrationabilibus vero mortalibusque animantibus proxima turpissimaque similitudo; ex qua iterum nemo eam potuit redimere, revocare, reducere, et ad statum pristinum, de quo ceciderat, restaurare, sed Dei sapientia, quae eam creavit, eamque in unitatem sibi² substantiae accepit, ut sic eam salvaret, cuncta liberavit³ miseria. Non te igitur moveat, quod de humana natura dictum est, totam in seipsa ubique esse, et imaginem in animali totam, et animal in imagine totum.

6. Omne siquidem, quod in ea conditor suus primordialiter creavit, totum integrumque manet, adhuc tamen latet, revelationem filiorum Dei expectans. Disc. Non me fortassis moveret, si mihi clare suaderes, quod per meipsum perspicere non valeo. Delibero namque, utrum homo, si non peccaret, animal esset: quod etiam alio modo possum dicere, num⁴ homo ante peccatum animal erat? Si non erat, cur tantum laboravimus quaerentes, et, ut est visum, invenientes, in universali genere animalium⁵ hominem conditum⁶ esse? Si enim in eo genere non est creatus, aut omnino ante peccatum animal non erat, aut si erat, in alio genere animalium conditus erat. Quod nec divina Scriptura introducit, nec diligens rationis inquisitio in natura rerum reperit. Omnia enim animalia in uno genere subsistunt, a quo per divisiones procedunt. At si in eo quod scriptum est⁷: *Producat terra animam vivam*, inter animalia cetera conditio hominis introducta est ante peccatum, quomodo Psalmista veluti magnum opprobrium humanae naturae post lapsum ingerit dicens: *Homo, cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis?* Ubi Propheta aperte videtur pronuntiare, hominem ante lapsum in honore spiritualis substantiae ultra omnium animalium naturam substituisse; eo vero labente, dignitatemque suae naturae non intelligente, in contumeliam jumentorum similitudinis cecidisse. Si autem ante lapsum animal erat, cur post lapsum in eo juste reprehenditur, animalium similitudinem incurrisse, quibus naturaliter sub uno genere concreatus⁸ est? **MAG.** Merito deliberares, si propheta simpliciter dixisset, comparatus est jumentis, et similis factus est illis. Addeus vero jumentis *insipientibus* satis patefe-

cit, quod in hoc homo maxime reprehenditur, quia, dum esset spirituale animal et sapiens, in prima sui conditione ad imaginem Dei et similitudinem, ipse insipienter et irrationabiliter se movens contra sui conditoris⁹ mandatum, insipientium, hoc est brutorum¹⁰ animalium similitudinem attraxit, eorumque inconvenientibus sibi motibus¹¹ naturalem naturae suae honestatem dehonestavit. Non enim in eo laudatur, quod animal est, sed quod imago Dei est¹², sicut in eo non vituperatur, quod animal, sed quod imaginem deformare voluit, quam perdere non potuit. Nam in ceteris animalibus irrationabiles motus turpes non sunt, dum naturaliter eis insunt, et sine quibus animalia esse non possunt¹³. Reprehensibile est autem¹⁴ atque deforme in animali rationabili, in motus irrationabilium, quamvis naturales illis sint, illicito per-versae voluntatis appetitu cadere, in eisque velle manere, relicta superiori pulchritudine divinae imaginis. Disc. Jure quidem culpatur rationabilis ob animalium irrationabilium motus¹⁵. Nam si aliquis homo honestae formae bestialem¹⁶ flagitium sponte sua se indueret, non immerito reprehenderetur, ab eo, quod melius est, in id, quod multo¹⁷ deterius, seipsum praecipitans.

7. Sed adhuc quaero, cur Deus hominem in genere animalium creavit, quem ad imaginem suam et similitudinem facere voluit? Gloriosius quippe videretur, omni animalitate fieri absolutum, quod superni characteris particeps esse ultra omnia animalia fuerat electum, caelestiumque essentialium consors, quibus terrenorum animalium nulla consubstantialitas sinitur inesse. Non enim terrenis corporibus gravantur, nec corporis sensibus utuntur¹⁷ ad rerum sensibilibus notitiam. Non enim¹⁸ extrinsecus phantasias accipiunt, sed intrinsecus in seipsis rationes eorum, quae vident, cognoscunt. Nam et anima non extra se videt, quae sentit, sed per phantasias in seipsa, quod angeli non patiuntur. Quamvis Plato angelum definiat animal rationale et immortale: sed quod auctoritate S. Scripturae sanctorumque Patrum probare non possumus, inter certas naturarum speculationes, quoniam temerarium est, accipere non debemus. Quod autem¹⁹ sanctus Augustinus summos angelos spiritualia sua corpora, in quibus saepe apparent, non solum habere non denegat, verum etiam confirmat, nullo modo compellit nos, caelestes substantias animalia esse credere, praesertim cum non caelestium et incorruptibilium corporum cum angelicis spiritibus harmonia inseparabilisque junctura, sed terrestrium et corruptibilium cum animabus sive rationabilibus sive irrationabilibus, sensu mediante, connexio animal efficiat. Nam si sensus exterior angelicis corporibus atque intellectibus inest, quid prohibet, ne illos animalia corpore et anima

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF, A suum. ² Sic CF; A suae. ³ Sic CF; A et cuncta liberaret. ⁴ Sic A; CF nam. ⁵ Sic CF; A animalium genere. ⁶ A editum. ⁷ Sic CF; est om. A. ⁸ Sic A; CF concretus est. ⁹ Sic A; CF creatoris. ¹⁰ Sic CF; hoc est brutorum om. A. ¹¹ Sic CF; A motibus sibi; ¹² est om. CF. ¹³ Sic CF; A possent. ¹⁴ Sic CF; A autem est. ¹⁵ Sic A; CF culpatur rationabilis animalis irrationabilis motus. ¹⁶ A multum ¹⁷ Sic CF; utuntur om. A. ¹⁸ enim om. CF. ¹⁹ A aut.

sensuque ¹ mediante et intellectu vivificante composita, sicut Platoni placet, dicamus? Et si sic, quare in genere animalium non computantur? Siquidem et homo, si non peccaret, animal esset. Non enim peccatum de homine fecit animal ², sed natura. Nam et angelos praevaricatores animalia esse nulla tradit auctoritas. Quod maxime tali docetur argumento. Siquidem illa futura felicitas, quae sanctis hominibus promittitur, non alia esse praedicatur, quam angelicae naturae perfecta et in nullo deficiens aequalitas. Quis autem sanum sapiens futuram hominis transmutationem crediderit veluti ex animali inferiori in animal superius, ex terreno in caeleste, ex temporali in aeternum, ex mortali in immortale, ex misero in beatum, sed potius omnia, quae in hac vita in hominibus sanctis ceteris communia animalibus seu intelliguntur seu sentiuntur ³, in illam essentiam caelestem et incommunicabilem omnique animalitate carentem ineffabili quadam mutatione transferri, quod etiam homini, si non peccaret, futurum erat? Quare igitur homo in genere animalium, quae de terra producta sunt, creatus sit, in quo semper non manebit? Siquidem cum mundus iste, cujus pars animalis homo est, interierit, omne, quod in homine animale est, cum ipso et in ipso peribit. Non enim ⁴ sinit vera ratio, totum pati interitum, partes vero illius ab interitu salvari. Porro si totus mundus cum omnibus suis partibus interiturus erit, quomodo homo, in quantum pars mundi est, post mundum manebit, aut ubi, aut quomodo, non satis video. Ac per hoc hujus quaestionis nodulos solvas, obnixè flagito. **MAG.** Altam valde humanae conditionis physicam theoriam postulas, nostramque ⁵ disputationem ⁶ longius progredi compellis. Et mihi sufficeret interroganti tibi, quare Deus hominem in genere animalium creaverit, quem ad suam imaginem facere proposuit, breviter respondere, quia ita voluit eum condere, ut quoddam animal esset, in quo imaginem suam expressam manifestaret. Cur autem ita voluit quisquis quaerit, divinae voluntatis causas quaerit, quas quaerere nimis praesumptivum ⁷ est atque superbum. *Quis enim cognovit ⁸ sensum Domini?* Sed si hoc dixerò, ingratus fortassis silebis, et nos aestimabis nil ad purum perfectum ducere posse. Non dicam igitur, cur voluit, quia omnem intellectum superat, sed dicam, prout ipse dederit, quid facere voluit. Omnem quidem creaturam visibilem et invisibilem in homine fecit, quoniam ipsi universitas conditae naturae luesse intelligitur. Quamvis enim adhuc lateat, quanta sit prima hominis conditio post praevaricationem superni luminis defectu, nihil tamen in caelestibus essentiis naturaliter inest, quod in homine

A essentialiter non subsistat ⁹. Est enim intellectus et ratio, est caelestis angelicque corporis habendi naturaliter insita ratio, quae post resurrectionem lucet clarius et in bonis apparebit et in malis. Hoc enim ¹⁰ commune erit universae humanae naturae, in aeternis incorruptilibusque ac spiritualibus corporibus resurgere. *Seminatur, inquit, corpus ¹¹ animale, surget corpus spirituale.* Totus iste mundus sensibilis in ipso conditus est. Nulla enim pars ejus invenitur, sive corporea sive incorporea, quae non in homine creata subsistat, sentit, vivit, incorporatur. Noli moles corporeas in homine pensare; virtutem magis considera naturalem, praesertim cum videas in ipso humano corpore pupillam oculi, quae cum sit minima omnium membrorum quantitate, maxima subsistit potentia. Si ergo ¹² Deus hominem in genere animalium non crearet, vel certe si omnium animalium totam naturam in homine ¹³ non substitueret, quomodo universa creatura visibilis et invisibilis in eo comprehenderetur, ac per hoc rationabiliter possumus dicere, propterea Deus hominem in genere animalium voluit substituere, quoniam in ipso omnem creaturam ¹⁴ voluit creare. Cur autem in ipso omnem creaturam voluit creare ¹⁵, si a me quaeris, respondeo, quia ad imaginem et similitudinem suam voluit eum facere, ut quemadmodum principale exemplum superat omnia essentiae excellentia, ita imago ejus superaret omnia creationis dignitate et gratia. Cur autem specialiter prae ceteris visibilibus et invisibilibus creaturis ad imaginem suam hominem voluit facere, fateor me omnino ignorare. **DISC.** Mihi interroganti, cur Deus in genere animalium hominem voluit facere, satis, ut aestimo, et rationabiliter responsum. Verumtamen adhuc quaero, quomodo in homine omnia creata sunt et in ipso subsistunt, num secundum solam essentiam, an secundum sola accidentia, an cuncta ¹⁶, quae considerantur in universa creatura, hoc est, secundum essentiam, speciem, differentiam ¹⁷ et proprietatem, et omnia, quae circa ea ¹⁸, intelliguntur?

MAG. Hanc quaestionem ¹⁹ non mihi facile occurrit quomodo rationabiliter absolvam. Nam si dixerò secundum solam essentiam, merito respondebis, omnia igitur in tantum solummodo sunt, in quantum essentialiter subsistunt, cetera vero, quae circa essentiam vel substantiam intelliguntur, in numero universitatis rerum nec computanda nec penitus sunt. Et si ita est, quaeres a me, unde ergo sunt, quae circa essentiam rerum intelliguntur. Si dixerò, ex Deo facta sunt, dicturus eris, quare ergo in numero universitatis, quae in homine facta est, non includuntur? Si dixerò a Deo facta non sunt, respondebis, non sunt igitur; nam si essent, non aliunde

VARIAE LECTIONES.

¹ CF sensu. ² Sic CF; A animalia. ³ Sic CF; A intelligunt seu sentiunt. ⁴ Sic CF; A autem. ⁵ A naturamque. ⁶ A disputatione. ⁷ Sic CF; A praesumptuosum. ⁸ A cognoscit. ⁹ CF quod non in homine essentialiter non subsistat. ¹⁰ CF Hoc nam. ¹¹ corpus om. CF. ¹² Sic CF, A igitur. ¹³ Sic F; C homine. ¹⁴ Sic CF; A naturam. ¹⁵ Sic CF; Cur autem — creare om. A. ¹⁶ Sic CF; pro an cuncta A cunctaque. ¹⁷ Sic CF; A essentiam et speciem et differentiam. ¹⁸ ea om. A. ¹⁹ Sic CF; A inquisitionem.

essent nisi ex causa omnium, quae Deus est. Et si consenserō, ea quae circa essentias intelliguntur, in numero rerum non esse, quia a Deo non sunt, continuo dices, quomodo ergo intelliguntur? Omne enim, quod ex Deo non est, nullo modo intelligi potest, quia ullo modo non est. Si dixerō, non solum essentias, verum etiam omnia, quae naturaliter circa eas intelliguntur, et ex Deo esse, et in partibus universitatis computari, non est dubium, quin cogar, unum ex duobus eligere, aut non totam universitatem in homine conditam, si solummodo essentiae in ipso factae sunt, aut totam universitatem, hoc est essentias, et quaecunque circa eas, et in eis perspicuntur, in homine conditam esse. Et si dixerō, non partem universitatis, hoc est substantias, sed totum in homine constitutum, gravissima quaestione persequeris dicendo, irrationabilitas ergo in eo facta est, et bestialitas, quadrupedalitas, volatilitas, omnesque differentiae diversorum animalium aliarumque rerum, species quoque, et proprietates, et accidentia, et cetera innumerabilia, quae ab humana natura longe distare videntur, in tantum, ut si homini inesse constiterit, non esse hominem, sed turpissimum monstrum recte iudicetur. Disc. Difficultatem quaestionis cumulasti, quadamque deliberatione, quicquid ab alio opponeretur, tibi ipse opposuisti, ac per hoc aut eam reserabis, aut absurdam praeteribis, et ad alia transibis, quod valde incongruum videbitur. Mac. Conemur itaque illam quodammodo conspici, ne omnino intacta interim relinquatur. Disc. Mihi aliter satisfacere non valebis. Mac. Omne, quod cognoscitur intellectu et ratione, seu corporeo sensu imaginatur, putasne in ipso, qui intelligit et sentit, quodammodo posse creari et effici? Disc. Videtur mihi posse. Rerum siquidem sensibilibus species et quantitates et qualitates, quas corporeo sensu attingo, quodammodo in me creari puto; earum namque phantasias dum memoriae infigo, easque inter me ipsum tracto, divido, comparo, ac veluti in unitatem quandam colligo, quandam notitiam rerum, quae extra me sunt, in me effici perspicio. Similiter etiam interius intelligibilium, quae solo animo contempler, verbi gratia liberalium disciplinarum, quasdam notiones veluti intelligibiles species, dum studiose eas perquiro, in me nasci et fieri intelligo. Quid autem interest inter notitiam et res ipsas, quarum notitia est, plane non video. Mac. Quid tibi videtur? Num unius naturae, an alterius sunt res earumque notitiae, quae in anima fiunt? Disc. Alterius. Quomodo enim unius naturae erit species corporea, verbi gratia cuiusdam animalis, seu herbae, seu arboris, et notitia ejus, quae in natura incorporea efficitur? Eadem ratione quomodo cuiuspiam disciplinae intelligibilis species et notitia ipsius unius naturae pos-

sunt fieri? Mac. Si ergo alterius generis seu naturae, et non ejusdem, dic, quaeso, quid horum praestantius ponendum arbitraris, num excelsioris naturae sunt res propriis notionibus, an ipsae notionibus? Disc. Visibiles species melioris esse naturae notionibus earum dixerim, si sanctus Augustinus in nono de Trinitate undecimo capitulo talem sententiam non pronuntiaret: *Cum per sensum, inquit, corporis discimus corpora, fit aliqua eorum similitudo in animo nostro, quae phantasia in memoria est. Non enim omnino ipsa corpora in animo sunt, cum ea cogitamus, sed eorum similitudines. Melior est tamen imaginatio corporis in animo, quam illa species corporis, in quantum haec in meliore natura est, id est in substantia vitali, sicuti est animus. Non autem res intelligibiles notionem suam, quae est in anima, meliores esse audeo dicere. Quod enim intelligit, melius esse, quam quod intelligitur, ratio edocet. Nam si rerum omnium cognitio in divina sapientia subsistit, meliorem esse incomparabiliter eam rebus omnibus, quarum cognitio est, non temere pronuntiari. Et si ita est, talis ordo, ut reor, ex divina providentia per universam creaturam procedit, ut omnis natura, quae sequentis se notitiam comprehendit, non solum melior et superior sit, verum etiam et ipsa notitia dignitate naturae, in qua est, praeceat eam longe, cujus notitia est. Ac per hoc facilius dixerim, notitiam intelligibilium rerum antiquiorem esse ipsis intelligibilibus rebus. Mac. Illud fortassis recte dices, si praestantius sit, quod formatur, illo, quod format. Disc. Quare hoc opponis? Mac. Quia notitia artium, quae in anima est, ab ipsis artibus formari videtur. Sed si certissima ratione suaderes, non notitiam ex artibus, verum artes ex notitia formari, tua forsitan ratiocinatio recte ingrederetur. Disc. Nonne inter nos confectum jam, omne, quod intelligit, illo, quod intelligitur, praestantius esse? Mac. Confectum. Disc. Dic ergo, utrum peritia mentis intelligit disciplinam, an disciplina peritiam? Mac. Mente intelligi disciplinam non dubito. Si vero dixerō, ex ipsa quoque peritia similiter, sicut et mente, cujus peritia est, eandem disciplinam cognosci, vereor, ne videar asserere, mentem peritiamque sui duo quaedam esse disciplinae notionibus vigentia, et non unam eandemque essentiam, cui naturaliter inest disciplinae cognitio. Si autem mentem suique peritiam non duo quaedam, sed unum atque idem vera docet ratio, cogor fateri, omne, quod mente intelligitur, peritia quoque sui intelligi, et continuo sequetur, mentem et peritiam, vel certe mentem peritam, praestantioris naturae esse ea disciplina, quam intelligit, si antiquiora sunt intellectis intelligentia. Si autem dixerō, ipsam disciplinam peritiae mentis peritiam esse, consequens erit, aut mentem peritam disciplinamque peritam duo quaedam*

VARIAE LECTIONES.

¹ essent om. CF. ² quin om. CF. ³ Sic CF; A condita. ⁴ CF obstrusam praevies. ⁵ Sic CF; A aliam. ⁶ Sic CF; A ergo. ⁷ Sic CF; A in intellectu. ⁸ CF notionem. ⁹ Sic CF; A in animo. ¹⁰ Sic CF; A Cur. ¹¹ Sic CF; A phantasia memoriae. ¹² res om. CF. ¹³ CF docet. ¹⁴ CF peritam. ¹⁵ B

esse se invicem intelligentia, et a se invicem intellecta, ac per hoc aequali dignitate naturae pollentia, aut mentem peritiamque sui disciplinamque, quam intelligit, et a qua intelligitur, unius ejusdemque essentiae fateri. Sed quid horum tenendum sit, nondum clare patet. Disc. Forsan patebit, dummodo rectam ratiocinandi viam Deo duce ingrediamur. Mac. Quaeramus itaque diligentius, ac primum dicas, volo, mentis naturam, cui inest disciplinae peritia, simplicem esse, an non? Disc. Simplicem esse arbitror¹. Est enim incorporea, intellectualis, ac per hoc omni compositione carere necesse est. Mac. Recte arbitraris. Putasne igitur, aliquid ei accidere, quod ejus essentiae naturaliter non inest? Disc. Puto quidem. Multa enim contingere ei video. Verbi gratia, temporaliter movetur, dum ipsa non sit tempus; peritia disciplinarum ei accidit, nunc enim perita, nunc imperita, nunc disciplinata, nunc indisciplinata² dignoscitur, nunc sapiens, nunc insipiens, nunc errans, quando irrationabiliter volvit, nunc rationis viam recte ingreditur, et multa id genus. Mac. Non ergo peritia disciplinae vel³ ipsa disciplina naturaliter ei inest, sed ex accidentibus ei⁴ extrinsecus proveniunt. Disc. Non ausim hoc dicere. Neque enim⁵ verisimile est, Deum ad imaginem et similitudinem suam creasse mentem, cui naturaliter peritia atque disciplina non ingenuita sit; alioquin non esset mens, sed bruta quaedam irrationabilisque vita⁶. Nam⁷ non recte quis dixerit, ut arbitror, hominem ad imaginem Dei factum secundum accidens, et non secundum substantiam, praesertim cum intellectum et rationem substantialiter inesse ei videamus. Mac. Non ergo accidentei, sed naturaliter insunt. Disc. Non temere dixerim, ut opinor. Quamvis enim imperita et insipiens nasci videatur, quod ei accidit divini transgressione mandati, qua et suimet et Creatoris sui oblita est, doctrinae tamen regulis reformata Deum suum et seipsam, suae peritiam et disciplinam, et omnia, quae naturaliter in ea subsistunt, in seipsa potest reperire, Redemptoris sui gratia illuminata. Mac. Restat igitur considerare, quomodo ei insunt peritia et disciplina, num veluti naturales qualitates, quas virtutes appellant, ut sunt species sapientiae et scientiae, quas divini radii repercussione percipit, an veluti substantiales suas partes, quibus consistit, ita ut quaedam Trinitas sit unius essentiae, mens, peritia, disciplina. Disc. Quod postremo posuisti, crediderim; videtur enim mihi substantialis quaedam et connaturalis Trinitas. Mac. Mens itaque et peritiam et disciplinam suam intelligit, et a sua peritia suaque disciplina intelligitur, non quid, sed quia est; aliter enim coessentialis et coequalis Trinitas non erit. Disc. Nec hoc negarim, quia ita ratio⁸ me fateri exigit. Mac. Vide igitur, utrum a se invicem, an ab alia

quodam superiori se natura formantur. Disc. Si superiorior naturam, ex qua haec Trinitas et substituitur et formatur et intelligitur, fides catholica non deret, et non approbaret veritas, fortassis a⁹ se formari, vel certe principalem formam esse, incaute responderim; jam vero quoniam superior est¹⁰, ipsa, ex qua omnia formantur, incipiunt in mari, et ad quam conversa formantur, quae ad eam convertuntur aut possunt converti, ab eadem etiam mentis Trinitatem formari non dubito. Mac. Haec ambigere stultissimum. Sola itaque divina notitia humanae mentis, peritiae disciplinali, quae a se formatae et ad se¹¹, veram possidet in se ipsa. Disc. Nil verius aestimandum. Mac. Putasne, aliud humanam mentem, et aliud notionem ejus in mente formantis et noscentis? Disc. Absit. Imo vero intelligitur non aliam esse substantiam totius hominis, suam notionem in mente artificis, qui omnia priusquam fierent, in seipso cognovit; ipsam cognitionem substantiam esse veram, ac solam, quae cognita sunt, quoniam in ipsa perfectissime facta et aeternaliter et immutabiliter subsistunt¹². Mac. Possumus ergo hominem definire. Homo est notio quaedam intellectualis in mente divina aeternaliter facta. Disc. Verissima et probatissima definitio hominis est ista; et non solum hominis, verum etiam omnium, quae in divina sapientia facta sunt. Nec vereor, eos, qui definiunt hominem non secundum quod intelligitur esse, sed ex his, quae circa eum intelliguntur, dicentes, homo est animal rationale, mortale, sensus et disciplinae capax, quod est mirabilis, hanc definitionem usiadem cant, dum non sit substantialis, sed circa substantiam, ex his, quae per generationem substantiae accident, extrinsecus assumpta. Notio namque in mente divina nihil horum est. Ibi siquid simplex est, nec hoc nec illud dici potest, omnia definitionem et collectionem partium superans, de ea esse tantum praedicatur, non autem quod sit. Sola etenim ac vera usiadis¹³ definitio est, quae: in lummodo affirmat esse, et negat quid esse. Mac. Nihil tibi videtur rerum omnium sensibilem et intelligibilem, quae potest humana mens intelligere, quaedam in homine esse? Disc. Videtur plane quidem per hoc maxime intelligitur homo esse, quae cunctorum, quae sive aequaliter sibi creata sunt sive quibus dominari praecipitur, datum est ei habere notionem. Quomodo enim dominatus eorum homini daretur, quorum notionem non haberet? quidem dominatus illius erraret, si ea, quae regere nesciret. Quod apertissime divina nobis in divinis Scriptura dicens: *Formatis igitur Dominus Deus de humo cunctis animantibus terrae et unive-* *volatilibus*¹⁴ *caeli, adduxit ea ad Adam, videret, quid vocaret ea: omne autem quod*

VARIAE LECTIONES.

¹ CF *simplicem arbitror esse*. ² Sic CF; *disciplinata nunc indisciplinata* om. A. ³ Sic CF; A *ut*. om. CF. ⁴ Sic CF; A *Non enim*. ⁵ Sic CF; A *natura*. ⁶ Sic CF; A *Nam om.* A. ⁷ Sic CF; A *ita*. ⁸ a om. CF. ⁹ Sic CF; A *per superiorum*. ¹⁰ Sic CF; A *disciplinalis*. ¹¹ Sic CF, et ad se om. ¹² A *subsistit*. ¹³ A *quod*. ¹⁴ Co. j. ACF *usiades*. ¹⁵ A *volantibus*.

m animae viventis, ipsum est nomen ejus. A
 t, inquit, hoc est, ut intelligeret, quid
 Si enim non intelligeret, quomodo recte
 osset? Omne autem quod vocavit ¹, ipsum
 i ejus ²; hoc est, ipsa est notio animae vi-
 ac. Quid ergo mirum, si rerum notio, quam
 iana possidet, dum in ea creata est, ipsarum
 arum notio est, substantia intelligatur, ad
 nem videlicet mentis divinae, in qua notio
 dis conditae, ipsius universitatis incommu-
 substantia est; et quemadmodum notionem
 quae in universitate et intelliguntur, et
 sensu percipiuntur, substantiam dicimus
 uae intellectui vel sensui succumbunt, ita
 ionem differentiarum ac proprietatum natu-
) accidentium ipsas differentias, et proprie-
) accidentia esse dicamus? Disc. Non mirum.
 ita est igitur in eo irrationabilitas, et omnis
 omnisque differentia, et proprietas ipsius
 ilitatis, et omnia quae ³ circa eam natura-
 oscuntur, quoniam horum omnium et simi-
 itia in ipso condita est. Similium autem dixi
 la, quae extra animalia natura rerum con-
 sunt mundi elementa, herbarum quoque
 ue genera et species, quantitates et quali-
 eraque per innumerabiles differentias mul-
 quorum omnium vera cognitio humanae
 nsita est, quamvis adhuc inesse ei lateat
 donec ad pristinam integritatem restituatur,
 agnitudinem et pulchritudinem imaginis in
 iè purissime intellectura est, et nihil eam
 . his, quae in se condita sunt, divino lumine
 , et in Deum conversa, in quo omnia per-
 mtemplabitur. An aliud voluit magnificus
 intelligi, ubi ait: *Sapientia est rerum, quae
 ue immutabilem substantiam sortiuntur, com-
) veritatis? Esse autem illa dicimus, quae
 tione crescunt, nec retractione minuuntur,
 tionibus permutantur, sed in propria semper
 e naturae subsidiis nixa custodiunt. Haec
) qualitates, quantitates, formae, magnitudi-
) nitates, aequalitates, habitudines, actus,
 nes, loca, tempora, et quicquid adunatum
 odo corporibus invenitur: quae ipsa quidem
) corporea sunt, et immutabilis substantiae
) gentia, participatione vero corporis permu-
) tactu variabilis rei in vertibilem inconstan-
) seunt. Et ubi haec subsistere intelligis, nisi
) ribus suis in anima sapientis? Ubi enim in-
) ir, ibi sunt, imo vero intellectus sui sunt ⁴.
) aentis quaestionem reseratur multiplicem
) positionem, et dum reseratur, innumera-
) rsarum quaestionum undique circumstan-*

tiū multitudo, veluti ex quodam infinito fonte
 manare non desinit, ut non immerito assimiletur ei
 Herculae hydrae figmentum, cujus capita in quan-
 tum truncantur, in tantum crescunt, ita ut pro uno
 amputato centum ebulliant, humanam porro insi-
 nuans naturam, quae hydra, id est, fons quidam mul-
 tiplex est, et infinitae profunditatis: quam praeter
 solum Herculem, hoc ⁷ est, virtutem, quis potest
 perspicere? *Nemo enim scit ⁸ quae sunt in homine,
 nisi spiritus hominis, qui in ipso est.* Itaque si notio
 illa interior, quae menti inest humanae, rerum, qua-
 rum notio est, substantia constituitur, consequens,
 ut et ipsa notio, qua seipsum homo cognoscit, sua
 substantia credatur. *MAC.* Consequens profecto.
 Diximus enim, mentem humanam ⁹, suique notitiam,
 qua se novit, et disciplinam, qua seipsam discit, ut
 seipsam cognoscat ¹⁰, unam eandemque essentiam
 subsistere. *Disc.* Quid ergo dicemus? Numquid paulo
 superius ad puram deduximus hominis definitionem,
 dicentes, homo est notio quaedam intellectualis, in
 mente divina aeternaliter facta? Et si ita est, quo-
 modo illa notio, qua homo seipsum cognoscit, sub-
 stantia sua sit, si praedicta definitio non temere sta-
 tuta est ¹¹? *MAC.* Non temere quidem; nam et illa
 definitio, quae dicit, notionem quaedam in mente
 divina aeternaliter factam substantiam hominis esse,
 verax est. Et quod nunc dicimus, notitiam videlicet,
 qua se mens humana cognoscit, substantialiter ho-
 mini inesse, non irrationabiliter docetur. Aliter enim
 omnis creatura in Verbo Dei, in quo omnia facta
 sunt ¹², consideratur, aliter in seipsa. Hinc sanctus
 Augustinus in Exemero suo: *Aliter, inquit, sub ipso
 sunt ea, quae per ipsum facta sunt, aliter in ipso sunt ¹³
 ea, quae ipse est. Siquidem intellectus omnium in di-
 vina sapientia substantia est omnium, imo omnia;
 cognitio vero, qua seipsam in seipsa intelligit, intel-
 lectualis et rationalis creatura, veluti secunda quaedam
 substantia ejus est, qua se novit solummodo, se nosse
 et esse et velle, non autem quid sit. Et illa quidem sub-
 stantia in sapientia Dei constituta, aeterna et incommu-
 tabilis est, ista vero temporalis et commutabilis;
 illa praecedit, ista sequitur; illa primordialis et cau-
 salis, ista procedens ¹⁴ et causativa; illa universaliter
 omnia ¹⁵ continet, ista particulariter, quantum a supe-
 riori distribuitur, subjecta sibi per notitiam comprehen-
 dit; ab illa producta est ista, ista vero reversura est in
 illam. Et non dico nunc illam superessentialem substanz-
 tiam ¹⁶, quae per seipsam Deus est, et unica omnium
 causa, sed illam, quae primordialiter in sapientia Dei
 facta est causaliter ¹⁷, cujus effectus est haec, quam se-
 cundo loco statuimus, substantia, imo naturalis ordo
 rerum constituit. *Disc.* Duas igitur substantias hominis
 intelligere debemus unam quidem in primordialibus*

VARIAE LECTIONES.

caret. ² ejus om. A. ³ quae om. A. ⁴ Sic CF; A *objecta.* ⁵ A *comprehensione.* ⁶ Sic CF; A
 A *id.* ⁷ Sic F; A *scit enim; scit om.* C. ⁸ Sic CF; A *in mente humana.* ⁹ Sic CF; A *et seipsam*
 . ¹¹ Sic CF; A *statuta sit.* ¹² *facta sunt om.* CF. ¹³ Sic CF; *sunt om.* A. ¹⁴ Sic CF; A *praee-*
 . ¹⁵ Sic CF; A *hominem.* ¹⁶ Sic CF; A *superessentialem supersubstantialem substantiam.* ¹⁷ Sic
 causaliter.

causis generalem, alteram in earum effectibus specialem. Mac. Duas non dixerim, sed unam dupliciter intellectam. Aliter enim humana substantia per conditionem in intellectualibus perspicitur causis, aliter per generationem in effectibus. Ibi quidem omni mutabilitate libera, hic mutabilitati obnoxia; ibi simplex omnibusque accidentibus absoluta omnem effugit contuitum et intellectum¹, hic compositionem quandam ex quantitativis et qualitativis, ceterisque, quae circa eam intelliguntur, accipit, per quam² mentis recipit intuitum. Una itaque eademque veluti duplex dicitur propter duplicem sui speculationem, ubique tamen suam incomprehensibilitatem custodit, in causis dico et in effectibus, hoc est, sive nuda in sua simplicitate, sive accidentibus induta. In his enim omnibus nulli intellectui creato neque³ sensui succumbit, nec a seipsa intelligitur quid sit. Disc. Quid est ergo, quod jam pridem dixisti, mentem quidem humanam notionem, qua se cognoscit, et disciplinam, qua seipsam discit, habere, et nunc iterum neque a seipsa, neque ab alia creatura dignosci posse asseris? Mac. Utrumque verum esse ratio perdocet: humana siquidem mens et seipsam novit, et seipsam non novit. Novit quidem quia est, non autem novit quid est. Ac per hoc, ut in prioribus libris docuimus, maxime imago Dei esse in homine⁴ docetur. Ut enim Deus comprehensibilis est, dum ex creatura colligitur quia est, et incomprehensibilis est, quia a nullo intellectu humano vel angelico comprehendi potest quid sit⁵, nec a seipso, quia non est quid, quippe superessentialis: ita humanae menti hoc solum datur nosse, se esse, quid autem sit, nullo modo ei conceditur; et quod est mirabilius, et considerantibus seipsos et Deum⁶ suum pulchrius, plus laudatur mens humana in sua ignorantia, quam in sua scientia. Laudabilis namque in ea est, se nescire quid sit, quam scire quia est, sicut plus et convenientius pertinet⁷ ad divinae naturae laudem negatio ejus⁸ quam affirmatio, et sapientius est ignorare illam quam nosse, cujus ignorantia vera est sapientia, quae melius nesciendo scitur; Apertissime ergo divina similitudo in humana mente dignoscitur, dum solummodo esse scitur; quid autem est, nescitur; et, ut ita dicam, negatur in ea quid esse, affirmatur solummodo esse. Nec hoc ratione vacat. Si enim cognosceretur quiddam esse, circumscripta profecto in aliquo esset, ac per hoc imaginem sui Creatoris non omnino in se exprimeret, qui omnino incircumscriptus est, et in nullo intelligitur, quia infinitus est⁹, super omne, quod dicitur et intelligitur, superessentialis. Disc. Quomodo igitur omnis creatura in notitia hominis facta est, quae nec seipsam cognoscit quid sit, et hoc pro magna laude ipsius accipitur, prae nimia sui excellentia, dum

A nulla finita substantia circumcluditur? Mac. Imo etiam hoc maximo argumento colligitur, quod in homine omnis creatura substantialiter creata sit. Omnium siquidem, quae sunt, substantia nullo modo definiri potest quid sit, teste Gregorio theologo, qui de talibus disputat, agens adversum eos, qui negant, Verbum Dei superessentialia¹⁰ esse, contententes illud in aliqua substantia concludere, ac per hoc non super omnia esse, sed in numero omnium contineri, volentes substantiam Filii a substantia Patris segregare. Itaque sicut divina essentia, ad cujus imaginem facta est, infinita est, ita illa humana substitutio nullo certo fine terminatur: ex his autem, quae circa eam intelliguntur, hoc est temporibus, locis, differentiis, proprietatibus, quantitativis, qualitativis, relationibus, habitudinibus, positionibus, actionibus, passionibus solummodo intelligitur esse, quid autem sit, nequaquam. Atque hinc datur intelligi, nullius creaturae aliam subsistentiam esse, praeter illam rationem, secundum quam in primordialibus causis in Dei Verbo substituta est, ac per hoc definiri non posse quid sit, quia superat omnem substantialem definitionem. Definatur autem per suas circumstantias, quae sibi accidunt, in speciem propriam¹¹ per generationem seu intelligibilem seu sensibilem proveniens.

8. Disc. Humanam angelicamque naturam aut eandem aut simillimas esse, et divina Scriptura, et ipsa ratio perhibet. Nam et homo et angelus intellectualis et rationalis creatura dicitur, et est. Et si ita sibi met conveniunt, non immerito quaerendum, quare omnis creatura in homine creata legitur, non autem in angelo. Mac. Non sine causa, ut opinor. Si quidem videmus in homine non per pauca, quae in angelo subsistere, nec auctoritas tradit, nec ratio intelligit, ut hoc corpus animale, quod etiam ante peccatum humanae animae adjunctum fuisse divina Scriptura testatur, corporeus quoque quinqueperitus sensus exterior, rerumque sensibilibus phantasiae, quae per eum humanae animae ingeruntur, ratiocinationis quoque in inquirendis rerum naturis perplexio morosaque difficultas, in discernendis item virtutibus et vitis laboriosa solertia, plurimaeque id genus. His enim omnibus angelicam essentiam¹² cavere perspicuum, et tamen naturae rerum inesse nemo recte sapientium abnegavit. Quamvis videatur Augustinus sentire angelos¹³ docuisse in octavo¹⁴ de Civitate Dei, septimo¹⁵ capitulo, ubi magnam philosophorum contemplationis virtutem laudat, qui riderunt omnem speciem in re quacunque mutabili, quae est, quicquid illud est¹⁶, quoquomodo et qualiscunque natura est, non esse posse, nisi ab illo qui vere est quia incommutabiliter¹⁷ est. Ac per hoc sive universi mundi corpora, figuras, qualitates, ordinatumque ma-

VARIAE LECTIONES.

¹ CF effugit conditum intellectum. ² Sic CF; pro accipit per quam A patiens. ³ Sic CF; A creatura. ⁴ Sic CF; A in homine esse. ⁵ Sic CF; A est. ⁶ Sic CF; A dominium. ⁷ Sic CF; A perineat. ⁸ Cui. ⁹ Sic CF; est om. A. ¹⁰ A superessentialiam. ¹¹ Sic CF; A in specie propria. ¹² A angelicam. ¹³ Sic CF; A angelicos. ¹⁴ Sic CF; A in libro octavo. ¹⁵ Sic CF; A sexto. ¹⁶ Pro qui viderunt omnem speciem... illud est CF qui asserunt quoquomodo est. ¹⁷ A incommutabiliter.

tum, et elementa disposita a caelo usque ad terram, et A
 quaecunque corpora in eis sunt, sive omnem ¹ vitam,
 vel quae nutrit et continet, qualis est in arboribus,
 vel quae et haec habet et sentit, qualis est in pecoribus,
 vel quae et haec habet et intelligit, qualis est in ho-
 minibus, vel quae nutritorio subsidio non indiget, sed
 tantum continet, sentit, intelligit, qualis est in ange-
 lis, nisi ab illo esse non posse, qui simpliciter est.
 De sensu tamen interiori divisisse crediderim. Proinde
 caelestem essentiam plurimarum naturae partium
 motionumque, quae naturaliter humanae insunt natu-
 rae, expertem quis ignorat? Eorum etiam notitiam
 quae ei, caelesti dico substantiae ², aut secundum
 substantiam non insunt, aut secundum accidens non
 contingunt, non habere vera testatur ratio. Quamvis
 enim angeli mundum istum omnemque ³ corpoream B
 creaturam administrare perhibeantur, nullo modo
 tamen putandi sunt ad hoc peragendum corporeis
 sensibus, seu motibus localibus vel temporalibus, aut
 visibilibus apparitionibus indigere. Haec autem om-
 nia, quae nobis accidunt pro nostrae naturae indig-
 entia, locorum temporumque varietatibus adhuc
 subjectae, non illorum potestatis defectu eis acci-
 dere recte iudicantur ⁴. Dum enim spiritualia sua
 corpora et invisibilia in formas visibiles transmutant,
 ita ut mortalium sensibus visibilibus, localiter, tem-
 poraliter possint apparere, non hoc eis accidit pro-
 pter semetipsos, sed propter homines, quibus praes-
 unt, et divina mysteria declarant. Nam localiter non
 vident per sensum, neque temporaliter eis accidit
 posse, quid in rerum administratione acturi sunt, C
 quippe dum sunt ⁵ aeternaliter super omne tempus
 et locum in contemplatione veritatis, in qua vident
 simul administrationis suae causas. Et ne me existi-
 mes de omnibus caelestibus essentiis talia pronun-
 tiare, sed de excellentioribus ⁶ solummodo ordini-
 bus, qui semper circa Deum sunt, et quibus nulla
 ignorantia inest praeter illam divinarum tenebra-
 rum, quae superat omnem intellectum. Ordo siquid-
 em extremus, qui proprie dicitur angelicus, per
 quem superiores ordines administrant, quicquid in
 humanis mentibus ⁷ per divinas revelationes, vel in
 ceteris mundi hujus partibus divina providentia jubet
 peragi, nondum omni ignorantia absolutus est, ideo-
 que ⁸, ut sanctus Dionysius Areopagita in libro de
 caelesti Jerarchia subtilissime pertractat, a superio-
 ribus ordinibus docetur, et in altiorum se divinarum
 mysteriorum notitiam introducit. Proinde non irra-
 tionabiliter jubemur credere et intelligere, omnem
 visibilem et invisibilem creaturam in solo homine
 esse conditam, cum nulla substantia sit creata, quae
 in eo non intelligatur esse, nulla species, seu diffe-
 rentia, seu proprium, seu accidens naturale in natura
 rerum reperiatur, quae vel ei naturaliter non insit,
 vel cujus notitia in eo esse non possit; ipsaque noti-

tia rerum, quae intra se continentur, in tantum me-
 lior est his, quorum notitia est, in quantum melior
 est natura, in qua constituta est. Omnis autem ratio-
 nabilis natura omni irrationabili et sensibili naturae
 recta ratione praepositur, quoniam Deo propinquior
 est. Quapropter et res, quarum ⁹ notitiae humanae
 naturae insunt, in suis notionibus subsistere non in-
 congrue intelliguntur. Ubi enim melius cognitionem
 suam patiuntur, ibi verius existere iudicandae sunt.
 Porro si res ipsae in notionibus suis verius quam
 in seipsis subsistunt, notitiae autem earum homini
 naturaliter insunt, in homine igitur universaliter
 creatae sunt. Quod reditus omnium in hominem suo
 tempore indubitanter probabit. Qua enim ratione in
 eum reversura sunt, si in eo connaturalem quandam
 cognationem ¹⁰ non possiderent, et ab eo quodam-
 modo non procederent? De quo reditu suo loco di-
 cendum promissimus. Disc. Haec, quamvis valde dif-
 ficilia videantur, quoniam simplicis doctrinae modum
 excedunt, speculatrice tamen considerata ratione,
 amplitudini humanae conditionis intelligendae ad-
 modum conveniunt, utilissimeque proficiunt, ut
 non immerito dicamus, non hominem in genere ani-
 malium, sed magis omne genus animalium in homine
 de terra, hoc est, soliditate naturae productum, et
 non solum omne genus animalium, verum etiam uni-
 versitatem conditam in homine factam, ita ut veraciter
 de homine intelligatur quod Veritas dixit: *Prae-
 dicare Evangelium omni creaturae*; item Apostolus:
Omnis creatura congemiscit et parturit usque adhuc.
 Cui autem haec vel nimium abstrusa ¹¹, vel penitus
 incredibilia videntur, si omnium naturalium discipli-
 narum, quas liberales appellant, imperitus est, aut
 sileat, aut discat, ne ¹² incautus repugnet his, quae
 intelligere non valet; si doctus, plane videbit,
 ut de una earum exemplum proferamus, figuras
 geometricas non in seipsis naturaliter subsistere, sed
 in rationibus ipsius disciplinae, cujus figurae sunt.
 Trigonus siquidem, qui corporeo sensu in aliqua
 materia conspicitur, profecto illius, qui animo uest,
 quaedam sensibilis imaginatio est, ipsumque trigo-
 num, qui in animo disciplinabili subsistit, intelliget,
 rectoque iudicio, quid praestantius sit, pondera-
 bit, num figura trianguli, an ipse triangulus, cujus
 figura est. Et inveniet, ni fallor, illam quidem figu-
 ram vere figuram esse, sed ¹³ falsum triangulum, il-
 lum vero triangulum, qui in arte subsistit, illius fi-
 gurae causam esse, verumque triangulum. Et non
 dico phantasticum triangulum, qui ex animo descen-
 dit per memoriam in sensus, et ¹⁴ per sensus in sen-
 sibilibus figuras, neque illum, qui iterum ex figura
 sensibili per corporeum sensum memoriae insigitur,
 sed illum ipsum, qui in ipsa disciplina uniformiter
 permanet, ubi simul est linea et angulus, nec alibi
 linea, alibi angulus, alibi medium, alibi extremum,

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF; A omnium. ² Sic CF; caelesti dico substantiae om. A. ³ Sic CF; A omnem et. ⁴ Sic CF; A videantur. ⁵ CF dum sint. ⁶ Sic CF; A excelsioribus. ⁷ Sic CF; A motibus. ⁸ CF Ideo, ut. ⁹ A quorum. ¹⁰ Sic CF; A cognitionem. ¹¹ Sic A; CF obstrusa. ¹² Sic CF; A non. ¹³ Sic CF; A et. ¹⁴ et om. A

alibi signum, alibi spatia ¹ laterum a signo, alibi angulorum, alibi punctum, quo lineae incipiunt, et in quo per juncturas laterum anguli concluduntur, sed in una eademque notione geometrici animi praedicta omnia unum sunt, et totum in singulis, et singula in toto intelliguntur, et in ipso intellectu unita ² sunt, quia ipse omnium, quae intelligit, substantialis ratio est, ex qua geometricorum corporum formulae specificantur. Et quod de triangulo diximus, de ceteris quoque figuris angulosis, seu circularibus, sive obliquis, in planis quoque ac solidis intelligendum; quippe cuncta ³ haec una eademque ratione in mente perita disciplinabilique ⁴ in notionibus suis subsistunt. Si ergo geometrica corpora, sive in phantasiis memoriae, sive in aliqua materia sensibili formentur in notionibus suis rationalibus, omni phantasia atque materia carentibus, super omne, quod sensu corporeo percipitur, vel in memoria figuratur, subsistunt: quid mirum, corpora quoque naturalia, ex qualitatibus elementorum mundi composita, in ea natura, in qua eorum notitia est, subsistere, praesertim cum omnia, quae circa corpora sentiuntur, incorporea sint? Nam et species, quibus continentur, incorporales sunt; quantitates similiter et qualitates intelligibilis naturae esse nulli sapienti dubium videtur, et ab intellectualibus vitalis substantiae rationibus procedere.

9. **MAC.** Quisquis naturas rerum intentus perspexerit, haec ita se habere incunctanter inveniet. **DISC.** His itaque discussis non incongrue quaeritur, quomodo omnis creatura in homine est condita, cum ipse post creationem omnium factus fuisse perhibeatur. Si ergo ante ipsum universa creatura visibilis et invisibilis creata est, ut divina tradit historia, nulliusque conditio post ipsum legitur, qua ratione possumus perspicere, omnem creaturam in homine conditam fuisse? Nam si quis dixerit, universam creaturam bis conditam, primo quidem specialiter in seipsa, secundo vero generaliter in homine, non facile crediderim rationi convenire, quia, si ita est, propriam substantiam homo non habebit, sed erit veluti quaedam compositio multarum rerum, imo etiam totius creaturae prius factae, et una multiplex diversis formis exaggeratio. Et quod est gravius, si omnis creatura, sive visibilis, sive invisibilis, in seipsa perfectissime facta est; perfectus siquidem conditor dum sit et plusquam perfectus, nullum imperfectum credibile est condidisse: quomodo veluti secundam conditionis suae ⁵ perfectionem in homine acceperit ⁶, qui extremus in divinis operationibus creatur? Et, si ita est, non de nihilo fecit Deus hominem ad imaginem suam, sed de his, quae ante ipsum facta sunt. Quod si quis dixerit, humanum corpus non de nihilo, sed de aliquo terreno, videlicet limo ⁷, conditum fuisse, quid dicturus erit de meliori

A hominis factura ⁸, quae sine dubio in anima et corpore spirituali in prima conditione constituta est, quam, scilicet animam, flatu divino, imo flatum divinum, de nihilo conditam, non autem de aliquo credimus. **MAC.** Hanc quaestionem multa caligine involutam sentio, multiplicemque reserationis suae facultatem quaerere. Sed ne penitus intacta transiliatur, ipsam quodammodo, prout interior divini luminis radius arriserit, contemplari conabimur. Ac primum dicas, quaeso, utrum res intelligibiles seu sensibiles priores sunt animo, qui eas intelligit, vel sensu, quo sentiuntur. **DISC.** Ubi aliud est, quod intelligit, et ⁹ aliud, quod intelligitur, et melioris naturae est, quod intelligit, quam quod intelligitur, intelligenti animo seu sensu sentienti rem intellectam seu sensam ¹⁰ praecedi, non incongrue dixerim. Res autem ipsas, quae se intelligunt, in quantum se intelligere possunt ¹¹, non dixerim esse semet priores. Nam ubi res ipsa et sui cognitio unum est, qualis praecessio fieri potest, non video. Scio enim me esse, nec tamen me praecedit scientia mei, quia non aliud sum, et aliud scientia, qua me scio; et si nescirem me esse, non nescirem ignorare me esse: ac per hoc, sive scivero, sive nescivero me esse, scientia non carebo; mihi enim remanebit scire ignorantiam meam. Et si omne, quod potest scire ¹² se ipsum nescire, non potest ignorare se ipsum esse; nam si penitus non esset, non sciret se ipsum nescire: conficitur, omnino esse omne, quod scit se esse, vel scit se nescire se esse. Si quis autem tanta ignorantia obrutus est, ut nec se ipsum esse sciat, nec nescire ¹³ se ipsum esse sentiat, aut penitus talem non esse: hominem, aut omnino extinctum dixerim. In supradictis quoque rationibus satis inter nos statutum ¹⁴, haec duo humanae animae simul et inseparabiliter ac semper inesse: scire et nescire. Scit enim, se esse rationabilem et intellectualem naturam; nescit autem, quid sit ipse intellectus et ipsa ratio. **MAC.** Non eras ergo, priusquam scires vel nescires te esse? **DISC.** Non; simul enim accepi esse, et cognoscere me esse, et intelligere, me ignorare, quid sum. **MAC.** Dic mihi, quando notitiam sui accipit homo, utrum in illa conditione, in qua omnes homines universaliter facti sunt in primordialibus causis ante tempora secularia, an in ipsa generatione, qua in ordine temporum, **D** Deo soli cognito et praedefinito, in hanc vitam procedit? **DISC.** In utrisque, ut arbitror: in una quidem generaliter in causis latenter, in altera vero specialiter in effectibus manifeste. Nam in illa primordiali et generali totius humanae naturae conditione nemo se ipsum specialiter cognoscit, neque propriam notitiam sui habere incipit; una enim et generalis cognitio omnium est ibi, solique Deo cognita. Illic namque omnes homines unus sunt, ille profecto ad imaginem Dei factus, in quo omnes creati

VARIAE LECTONES.

¹ Sic CF; A spatium. ² Sic CF; A unica. ³ Sic CF; A cuncta quippe. ⁴ CF disciplinabilique. ⁵ Sic CF; A suae conditionis. ⁶ Sic CF; A accepit. ⁷ Sic CF; A limo. ⁸ Sic CF; A parte. ⁹ et om. CF. ¹⁰ Sic CF; A seu sensu apprehensam. ¹¹ Sic CF; A possint. ¹² Conj., AEF nescire. ¹³ Sic CF; A scire. ¹⁴ Sic CF; A statuitur.

sunt. Ut enim omnes formae vel species, quae in uno genere continentur, adhuc per differentias et proprietates intellectui vel sensui cognitae non succumbunt, sed veluti quaedam unitas nondum divisa subsistit, donec unaquaque suam proprietatem et differentiam in specie individua intelligibiliter vel sensibilibus accipiat : ita unusquisque in communione humanae naturae nec seipsum nec consubstantiales suos propria cognitione discernit, priusquam in hunc mundum suis temporibus, juxta quod in aeternis rationibus constitutum est, processerit. **Mac.** Quare ergo unusquisque nox, ut per generationem in hunc mundum provenerit, non seipsum cognoscit? **Disc.** Poenam praerivationis naturae in hoc manifestari non temere dixerim. Nam si homo non peccaret, in tam profundam sui ignorantiam profecto non caderet; sicut neque ignominiosam generationem ex duplici sexu ad similitudinem irrationalium animalium non pateretur, ut Graecorum sapientissimi certissimis rationibus affirmant. Ipse siquidem, qui solus absque peccato natus est¹ in mundo, Redemptor videlicet mundi, nusquam² nunquam talem ignorantiam perpessus est, sed confessum, ut conceptus et natus est, et seipsum et omnia intellexit, ac loqui et docere³ potuit, non solum quia sapientia Patris erat, quam nihil latet, verum etiam quia incontaminatam humanitatem acciperat, ut contaminatam purgaret; non quia aliam accepit praeter eam quam restituit, sed quia ipse solus incontaminatus in ea remansit, et ad medicamentum vulneris vitatae naturae in secretissimis ipsius rationibus reservatus⁴. Tota quippe in totis perierit⁵, praeter illum, in quo solo incorruptibilis mansit. Et quidem maximum exemplum gratiae est, non quia quid ex reatu humanae naturae indultum ei sit⁶, sed quia solus omnium nullis praecedentibus meritis in unitatem substantiae verbo Dei conjunctus est, in quo omnes electi, de plenitudine gratiae ejus accipientes, filii Dei et participes divinae substantiae sunt. **Mac.** Inerat ergo humanae naturae potentia perfectissimam sui cognitionem habendi, si non peccaret. **Disc.** Nil verisimilius. Casus quippe illius maximus et miserimus erat, scientiam sapientiam sibi insitam deserere, et in profundam ignorantiam suimet et Creatoris sui labi, quam appetitus beatitudinis, quam perdiderat, etiam post casum in ea remansisse intelligatur, qui in ea nullo modo remaneret, si seipsam et Deum suum omnino ignoraret. **Mac.** Perfectissima igitur⁷ cognitio et sui et Creatoris ei ante peccatum naturali-

ter insita est, quantum cognitio creaturae et seipsam et causam suam potest comprehendere? **Disc.** Non aliter existimo⁸. Nam quomodo imago esset, si in aliquo ab eo, cujus imago est, distaret, excepta subiecti ratione, de qua in superioribus libris diximus, dum de prototipo, hoc est, de principali exemplo ejusque imagine disputabamus, dicentes, ipsum Deum principale exemplum esse per seipsum, et seipso, in seipso, et a nullo creatum vel formatum vel conversum subsistens, imaginem vero ejus, quae est homo, ab ipso creatam, nec per seipsam esse, nec a seipsa, nec in seipsa subsistere, sed ab eo, cujus imago est, accepit esse secundum naturam, et Deus esse secundum gratiam, cetera quoque omnia, quae de Deo praedicantur, de imagine ejus praedicari posse, sed de Deo essentialitate, de imagine vero participatione? Nam et bonitas est et bona imago participatione summi boni summaeque bonitatis, cujus imago est, aeterna quoque et aeternitas participatione illius aeterni et aeternitatis, a qua formata est, omnipotentia item participatione illius⁹ omnipotentiae, a qua condita, et ad quam conversa specificata est. Nam si humana natura non peccaret, eique, qui eam condiderat, incommutabiliter¹⁰ adhaereret, profecto omnipotens esset. Quicquid enim in natura rerum fieri vellet, necessario fieret, quippe dum nil aliud fieri vellet, praeter quod Creatorem sui fieri velle intelligeret; Creatoris autem sui voluntatem omnipotentem incommutabilem omnino intelligeret, si ei omnino adhaereret, cumque non desereret, ne sibi dissimilis esset, et cetera, quae recta ratione de Deo ejusque imagine intelligi, vel cogitari, vel praedicari possunt¹¹. **Mac.** Si ergo humanae naturae ante peccatum inerat et suimet perfecta cognitio, et Creatoris sui, quid mirum, si rationabiliter de ea intelligatur, plenissimam scientiam¹² similitum sui naturarum, ut sunt caelestes essentiae, et inferiorum se, ut est mundus iste cum rationibus suis intellectui succumbentibus, habuisse, et adhuc sola possibilitate et seipsa in summis hominibus habere? **Disc.** Clare intelligentibus non erit mirum, sed verum et verisimile. **Mac.** Magna laus est¹³ ac vera humanae naturae, imo etiam illius, qui sic eam creare voluit. Quapropter de intellectu illius et cognitione similiter hoc quoque accipiendum¹⁴. Ut enim¹⁵ sapientia creatrix, quod est Verbum Dei, omnia, quae in ea facta sunt, priusquam fierent, vidit, ipsaque visio eorum, quae¹⁶ priusquam fierent, visa sunt, vera et incommutabilis¹⁷ aeternaque essentia est, ita creata sapientia,

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF; A natus est absque peccato. ² Sic CF; nusquam om. A. ³ Sic CF; A et docere ac loqui. ⁴ Sic CF; A reservatur. ⁵ CF perit. ⁶ Sic CF; A sit ei. ⁷ Sic CF; A ergo. ⁸ Sic CF; A aestimo. ⁹ Sic CF; aeterni et aeternitatis — illius om. A. ¹⁰ Sic CF; A immutabiliter. ¹¹ Sic CF; A possent. ¹² Sic CF; A plenissima scientia. ¹³ Sic CF; A enim. ¹⁴ Sic CF; A de intellectu quoque illius et cognitione similiter accipiendum. ¹⁵ enim om. F; C utere sapientia, sed litterae ere linea delatae sunt. ¹⁶ Sic CF; A qua. ¹⁷ A incommunicabilis.

NOTAE

¹ De hac J. Scoti, Maximique, quem sequitur, falsissima doctrina. Cf. ea quae col. 593, not. ² obs. revivimus.

quae est humana natura, omnia, quae in se facta sunt, priusquam fierent, cognovit, ipsaque cognitio eorum, quae, priusquam fierent ¹, cognita sunt, vera essentia et inconcussa est. Proinde ipsa notitia sapientiae creatricis prima causalisque totius creaturae essentia recte intelligitur esse, cognitio vero creatae sapientiae secunda essentia et superioris notitiae effectus subsistit. Et quod diximus de prima et causali essentia in creatricis sapientiae notione constituta, deque secunda et effectiva, quae in anima humana subsistere non incongrue asseritur, de omnibus similiter, quae circa essentiam totius creaturae dignoscuntur, incunctanter intelligendum est ². Omne siquidem, quodcumque in humana intelligentia circa substantias rerum constituitur, ex ipsa notitia creatricis sapientiae per creatam ³ sapientiam procedere, D recta naturae consideratio declarat. Constituntur autem circa essentias quidem species sensibiles, quantitates, qualitates, loca, tempora, et similia, sine quibus essentia intelligi esse ⁴ non potest. Quamobrem totum, quod volumus suadere, breviter sic ⁵ possumus concludere: Quemadmodum intellectus omnium, quae Pater fecit in suo Verbo unigenito, essentia eorum est, et cunctorum, quae circa eam naturaliter intelliguntur, substitutio ⁶, ita cognitio omnium, quae Patris Verbum in humana anima creavit, essentia est eorum, omniumque, quae circa eam naturaliter dignoscuntur, subjectum. Et quemadmodum divinus intellectus praecedit omnia, et omnia est, ita cognitio intellectualis animae praecedit omnia, quae cognoscit, et omnia, quae C praecognoscit, est, ut in divino intellectu omnia causaliter, in humana vero cognitione effectualiter subsistant. Non quod alia sit omnium essentia, ut saepe diximus, in Verbo, alia in homine, sed quod unam eandemque aliter in causis aeternis ⁷ subsistentem, aliter in effectibus intellectam mens speculatur; illic enim superat omnem intellectum, hic autem ex his, quae circa eam considerantur, esse solummodo intelligitur; in utrisque vero, quid sit, nulli creato intellectui nosse licet. Nam si nosci posset ⁸, non omnimodo Creatoris sui imaginem in se exprimeret, qui ex his, quorum principium, et causa, et conditor est, cognoscitur tantum esse, quid autem sit, omnem sensum et ⁹ intellectum D e Jugit. Disc. Nulla igitur creatura vel visibilis vel invisibilis conditionem hominis praecedit, non loco, non tempore, non dignitate, non origine, non aeternitate, et simpliciter nullo praecessione modo; ipsa vero cognitione et dignitate, non autem loco vel tempore praecedit ea, quae cum ea, et in ea, et infra eam creata sunt; his vero, quibus condignitate naturae aequalis est, caelestibus videlicet essentiis, concreata est. Nam et ipsa caelestis essentiae et intellectualis est ¹⁰ particeps; de angelica quippe humanaque essentia et natura ¹¹ scriptum est: *Qui fecit caelos in intellectu*, ac si aperte diceretur ¹²: qui fecit intellectuales caelos. Quapropter non facile occurrit ad intelligendum, si homo angelicis essentiis substantialiter concreatus sit, quomodo omnia visibilia et invisibilia in ipso condita sunt. Non enim rationi convenire videtur, ut et cum caelestibus virtutibus suae simul principium conditionis habeat, et eae ¹³ in ipso creatae sint. Mac. Si intentus intellectualium et rationabilium naturarum reciprocam copulationem et unitatem inspexeris, invenies profecto et angelicam essentiam in humana, et humanam in angelica constitutam. In omni siquidem, quodcumque purus intellectus perfectissime cognoscit, fit, eique unum efficitur. Tanta quippe humanae naturae et angelicae societatis fuerat, et fieret, si primus homo non peccaret, ut utraque unum efficeretur. Quod etiam in summis hominibus, quorum primitiae in caelestibus sunt, fieri incipit. Et angelus quidem in homine fit per intellectum angeli, qui in homine est, et homo in angelo per intellectum hominis in angelo constitutum. Qui enim, ut dixi, pure intelligit, in eo, quod intelligit, fit. Natura itaque intellectualis et rationalis ¹⁴ angelica in natura intellectuali et rationali humana facta est, quemadmodum et humana in angelica per reciprocam cognitionem, qua et angelus hominem intelligit, et homo angelum. Nec mirum. Nam et nos, dum disputamus, in nobismet invicem efficimur. Siquidem dum intelligo quod intelligis, intellectus tuus efficio, et ineffabili quodam modo in te factus sum. Similiter quando pure intelligis quod ego plane intelligo, intellectus meus efficeris, ac de duobus intellectibus fit unus, ab eo, quod ambo sincere et incunctanter intelligimus, formatus. Verbi gratia, ut ex numeris exemplum introducamus: senarium numerum suis partibus esse aequalem intelligis; et ego similiter intelligo, et intelligere te intelligo, sicut et me intelligis intelligere. Uterque noster intellectus unus fit senario numerus formatus, ac per hoc et ego in te creor, et tu in me crearis. Non enim aliud sumus, aliud noster intellectus; vera siquidem ac summa nostra essentia e intellectus contemplatione veritatis specificatur. D Quod autem intellectus non solum coessentialiter sibi naturis, verum etiam inferioribus conformari possit, dum eas amando intelligit seu sentit, serr docet apostolicus, intellectuale nostrum ¹⁵ diligere visibiles formas prohibens ¹⁶, dicendo: *Nolite con-* formari huic saeculo. Haec itaque ratione reciprocae intelligentiae et angelus in homine, et homo in angelo, non abs re creari dicitur, et neque angeli praecedere hominem ulla conditionis lege, ullo praecessione ¹⁷ modo recte creditur et intelligitur.

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF; cognovit — fierem om. A. ² est om. CF. ³ A sapientiae procreatam. ⁴ Sic CF; A esse in-
ligi. ⁵ Sic CF; A ac sic. ⁶ substitutio om. A. ⁷ A externis. ⁸ Sic CF; A potest. ⁹ sensum et om.
¹⁰ Sic A; est om. CF. ¹¹ et natura om. CF. ¹² Sic CF, A diceret. ¹³ A et essentiae. ¹⁴ Sic CF
rationabilis. ¹⁵ CF; nrm; A nimirum. ¹⁶ Sic CF. A prohibens. ¹⁷ A praecessione.

quamvis naturae angelicae creationem prophetica A narratio prius pronuntiet, ut multi volunt, humanae. Verò posterius. Non enim, ut ait sanctus ⁴ Augustinus in undecimo ⁵ de Civitate Dei, credibile est, divinam Scripturam in operibus sex primordialium et intelligibilium dierum conditionem caelestium virtutum omnino siluisse, sed vel in prima fronte Genesios, ubi scriptum est : *In principio fecit Deus caelum et terram*, caeli nomine earum facturam protulisse, aut paulo post, ubi ait : *Et dixit Deus, fiat lux, et facta est lux*. In alterutro namque loco praedictus Pater angelicam conditionem insinuatam fuisse affirmat, et maxime in secundo. In primo quippe sub caeli appellatione totius invisibilis creaturae conditionem plus asserit significatam in informi materia, quam angelicae naturae specialiter formationem. In B eo vero quo I scriptum est : *Fiat lux, et facta est lux*, caelestium essentiarum formationem descriptam incunctanter asserit : quanquam aliorum sensum introduxerit, qui in hoc divino praecepto cujusdam primitivae lucis sensibilis ⁸ localisque in superioribus mundi partibus opinantur constitutionem; cui tamen sensui in Exemero suo acutissime repugnat. Quod autem dictum est . *Et divisit Deus ⁶ lucem a tenebris, et vocavit Deus lucem diem, tenebras vero noctem*, dupliciter vult intelligi : aut enim lucis vocabulo formatio creaturae angelicae in specie propria, tenebrarum vero ipsius praecedens origine, non tempore iniformitas adhuc imperfectae, aut divisione ⁷ lucis a tenebris segregata atque differentia i eius partis angelicae, quae conditori suo incommutabiliter adhaeserat, meritoque suae obediendae beatitudinis praescia, ab ea parte, quae in veritate non stetit, sed suae superbiae poena in tenebras ignorantiae sui lapsus futuri, atque aeternae miseriae cecidit, significata ⁶ est. Quisquis autem plenius hunc duplicem intellectum divinissimi magistri nosse velit, ipsius verba in Exemero suo, et in praefato de Civitate Dei volumine studiosus legat; quae quoniam proluxa, et omnibus in propatulo sunt, huic nostrae disputatiunculae superfluum mihi visum est inserere. Disc. Provide; non enim sanctorum Patrum sententiae, praesertim si plurimis notae sint ⁷, introducentiae sunt, nisi tibi summa necessitas roborandae ratiocinationis exegerit propter eos, qui, cum sint ratiocinationis inscii, plus auctoritati quam rationi succumbunt.

10. Sed velim per te nosse, quamobrem angelica constitutio veluti in prima intellectuali die, hoc est, in prima propheticae contemplationis ordinatione narratur, postmodum vero interposita quaternaria sensibilis mundi theoria humana sexta contemplatione introducit formatio : vel ut apertius ⁸ dicam, quare non in primo introitu totius creaturae

contemplationis homo introducit, sed eadem contemplatione sexies repetita in fine omnium introductus est? Videtur enim non solum angelica essentia, verum etiam sensibilibus rerum quadam dignitate, ut non dicam temporalitate, humanam praecedere substitutionem ⁹. Mac. Quinimo in hoc maxime humanae essentiae super omnia, quae sunt, manifestissime dignitas aperitur. Siquidem luce clarius datur intelligi, in omnibus, quae ante constitutionem hominis narrantur, ipsum fuisse creatum, imo omnia in ipso constituta. Non enim alia ratione altiori fortassis ¹⁰ in lucis vocabulo angelorum constitutio aperte non describitur, quippe non est dictum ¹¹ fiat angelus, vel ¹² faciamus angelum, quemadmodum expresse est scriptum : *Faciamus hominem*, nisi ut intelligatur, in conditione lucis non minus hominis quam angeli creatam substantiam significatam fuisse ¹³. Porro si caelestis essentiae conditionis lucis vocabulo significatae homo particeps est, quis ¹⁴ rerum naturas ¹⁵ recte intuentium non consequenter inspiciat omnia, quae post lucis constitutionem narrantur, in homine creata esse, non solum secundum eorum cognitionem, verum etiam secundum res ipsas, praesertim dum incunctanter videat, hunc mundum sensibilem propter hominem factum fuisse, ut ei praecesset ut rex regno, et ¹⁶ dominus domui, utque eo ad laudem Creatoris uteretur, nullis ejus partibus subditus, sed supra eum, in nullo ejus indigens, solo regimine supervectus. Non enim homo, si non peccaret, inter partes mundi administraretur, sed ejus ¹⁷ universitatem omnino sibi subditam administraret, nec corporeis his sensibus mortalis corporis ad illum regendum uteretur, verum sine ullo sensibili motu vel locali vel temporali, solo rationabili contuitu naturalium et interiorum ejus causarum, facillimo rectae voluntatis usu, secundum leges divinas aeternaliter ac sine errore gubernaret, sive in administratione partium, sive in administratione universitatis. Si vero Creatorem deserendo ex dignitate suae naturae in eum caderet, inter partes ejus ignobiliter deputatus, divina justitia correctus, suae praevagationis poenas lueret. Proinde post mundi visibilis ornatus narrationem introducit homo veluti omnium conclusio, ut intelligeretur, quod omnia, quae ante ipsum condita narrantur, in ipso universaliter comprehenduntur. Omnis enim numerus major minorem intra ¹⁸ se numerum concludit. Nam si hominis conditio primitus in narratione condicionarum rerum sive visibilium sive invisibilium aperte ¹⁹ indicaretur, cetera omnia, quorum conditio narrationis ordinis creationem ipsius sequeretur ²⁰, extra naturam ²¹ ejus subsistere non immerito viderentur. Jam vero quoniam in fine omnium divinorum ²² operum intro-

VARIAE LECTIONES.

¹ sanctus om. CF. ² Sic CF; A in undecimo libro. ³ Sic CF; A visibilis. ⁴ Deus om. A. ⁵ Sic CF; A divisionis. ⁶ A significatum est. ⁷ Sic CF; A sunt. ⁸ A aptius. ⁹ Sic CF; A humana praecedere substitutio. ¹⁰ Sic CF; altiori fortassis om. A. ¹¹ Sic CF; A non dictum est. ¹² A ut. ¹³ Sic CF; A creatam significationem fuisse. ¹⁴ A quasi. ¹⁵ Sic CF; A naturalis. ¹⁶ Sic CF; A ut. ¹⁷ ejus om. A. ¹⁸ Sic CF; A in. ¹⁹ A apce. ²⁰ A sequentur. ²¹ Sic CF; A notitiam. ²² Sic CF; A divinorum omnium.

ducitur, omnia divina opera in ipso subsistere et A comprehendendi manifestantur. Et quidem caelestes essentias, hoc est angelicas, duobus modis in ipso esse diximus¹; uno quidem, quo coessentialis, hoc est cointellectualis² et corrationalis ei³ est, praeter quod terrena haec habitatio mortalis corporis post peccatum impedit; altero vero, quo per mutuum cognitionem sibi invicem inseruntur ita, ut et angelus in homine veluti homo, et homo in angelo veluti angelus, reciproco intellectu adunati, simplicique veritatis contemplatione formati procreantur⁴. Quid de operibus secundae propheticae contemplationis dicam? Nonne *firmamentum*, hoc est simplicium elementorum soliditas, quae⁵ inter aquas primordialium causarum superiores, et mutabilitates⁶ corporeae corruptibilisque naturae inferiores, temporibus et locis per generationem et solutionem fluctuantes facta est, in humana essentia substitutum cognoscimus? Quis enim humanam naturam perspicue considerans, non catholica mundi elementa in ea reperiat? Quid de operibus tertiae lucis aestimandum? Nunquid stabilitas substantiae, *aridae* vocabulo significata, et mutabilium accidentium instabilitas, *aquarum* inundationibus intellecta, et haec a se invicem naturali differentia discreta, in homine intelliguntur, insuper etiam vita illa, quae herbarum surculorumque diversas species et nutrit, et auget, et vivificat, intra partes humanae naturae connumeratur? Et quoniam prima die in conditione lucis principalis pars hominis ac sublimestima lux, intellectus videlicet et ratio, in consortio angelicae naturae constituta est, secundae lucis illius, hoc est exterioris sensus, ad visibilibus rerum recipiendas formas, et species, et qualitates, et quantitates facti, quarta die propheticae theoriae ordo rationabiliter conditionem introduxit⁷. Exterior namque sensus, exteriorum rerum internuntius, quamvis proprie et naturaliter ad animam pertineat, corpori tamen deputatur, quoniam per corporis instrumenta vim suam exercet. Pulchre itaque illius sensus⁸, qui corpori ex quattuor mundi elementis composito attribuitur, conditionem quarto loco conditionis rerum prophetica theoria constituit. Quoniam vero ipsius sensus triplex modus est, quorum primus, qui sine ulla erroris occasione species rerum sensibilibus animo internuntiat tam praeclare, ut facillime ac sine ullo labore ipsas species iudex animus planissime omni caligine remota discernat: ac per hoc non immerito⁹ *luminare majus* appellatur; ipse siquidem animum non fallit, ac veluti clarissimus sol omnes sensibiles species detegit, rationique patefacit. Secundus vero modus est¹⁰, qui veluti *luminare minus* dicitur, ille, per quem saepe

pissime¹¹ *animus* fallitur, veluti in quibusdam nocturnis¹² lucubrationibus ambiguus atque errabundus, ut non facile de his, quae per sensum recipit, rectum iudicium proferre possit; huiusmodi exempla sunt remus in aqua quasi fractus, aversa facies in speculo¹³, motus navigantibus turrium, imago vocum, quae a Graecis *ἤχῳ* vocatur, et mille huiusmodi¹⁴ species falsitatum omnibus corporeis sensibus naturaliter adhaerentium, quas discernere ex vera specie rationabilis animae iudicium laboriosissime et solertissime sudat. Haec enim non in rerum natura, sed in sensibus formantur, ac saepe animum fallunt, et in errorem mittunt, falsa vera esse approbantem¹⁵. Tertius modus est¹⁶, qui multipliciter et cumulatim sensibilibus formarum numeros animo infundit, dum¹⁷ veluti innumerabilium stellarum ex sphaera sensibilibus naturae, innumerabilium specierum variis ordinibus caelata, choros¹⁸ accipit, in tantum mixtarum¹⁹ phantasiarum diffusionibus perturbatus, ut aut vix, aut nunquam de eis sine errore²⁰ valeat iudicare, sed quibusdam argumentationibus utens²¹ veri quodammodo similia, ac veluti de incertis certa proferre conatur probamina²², et nec semper eodem modo de minutissimis visibilibus rerum rationibus disputat; aliquando quippe clarius veritatisque propinquius, ut splendidae stellae, aliquando obscurius et a veritate longius, ut obscurae, aliquando obscurissime et ab ipsis rebus longissime, ut vix apparentes, opiniones quasdam depromit; ideoque sensuum tertia vis diversis stellarum praefulsionibus significatur. Triplex itaque²³ sentiendi modus in triplici caelestium luminarium ordine constituitur. Quod enim sol est in mundo, hoc est clarissimus et non fallens sensus in homine²⁴; quod²⁵ luna, hoc est ambigua phantasia ac²⁶ veluti dubia lux animi sentientis; quod²⁷ stellae, hoc est incomprehensibiles et minutissimi phantasiarum numeri ex innumerabilibus et incomprehensibilibus corporalium rerum speciebus procreati. Et ne mireris, quae in humana natura videntur, sensus dico corporeos, per majora mundi, hoc est, per caelestia corpora significari; verissima quippe ratio incunctanter nos docet, unum hominem et singulariter unum majorem esse universo mundo visibili, non mole partium, sed harmoniae rationabilis naturae dignitate. *Nam si melior est anima vermiculi*, ut sanctus Pater Augustinus edocet, *quam corpus solare totum mundum illustrans*; vita siquidem extrema, qualiscunque sit, primo corpori pretiosissimoque dignitate essentiae praeponeatur: quid mirum, si omnia totius corporis humano sensui postponantur? Primum quidem ratione illa, qua praeponeatur causa naturalis his, quae propter eam naturaliter fiunt; et quidem sensibilibus

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic A; CF in ipso esse duobus modis diximus. ² Sic F; AC intellectualis. ³ Sic CF; A es. ⁴ CF procreatur. ⁵ Sic CF; A tam quae. ⁶ Sic CF; A mutabiles. ⁷ Sic CF; A introduxit conditionem. ⁸ Sic CF; A sensus illius. ⁹ Sic CF; A discernat, qui modus visionis luminare cet. ¹⁰ modus es. om. CF. ¹¹ Sic CF; A in nocturnis quibusdam. ¹² Sic A; CF specilla. ¹³ huiusmodi om. A. ¹⁴ Sic CF. ¹⁵ A et falsa vera esse approbant. ¹⁶ est om. CA. ¹⁷ Sic CF; A ac. ¹⁸ Sic CF; A cohorts. ¹⁹ Sic CF; A multilicium. ²⁰ Sic CF; A sine ullo errore. ²¹ Sic CF; utens om. A. ²² Sic CF; probamina om. A. ²³ triplex om. CF. ²⁴ Sic CF; A in homine sensus. ²⁵ A et quod. ²⁶ Sic CF; A et. ²⁷ A et quod.

nsuum facta, non autem sensus propter A nemo sapientum dubitat; deinde quod ue praeponitur dignitate naturae, quod quod iudicatur. Sensus autem de sensim vero sensibilia de sensibus iudicare, ut rerum pure speculanti est ambiguum. I, quod sensus non nisi in substantia vi- manifestissimus motus vitae est, consti- isibilia vero, in quantum corpora sunt, xtremum in creaturis obtinent locum, nec tum vitae aperte demonstrant. Sensibili e quaedam sunt, in quibus aut vix vitalis ret, aut nunquam. Postremo nullum sen- est, quamvis ¹ vita moveri videatur: sensum solum vivere, verum etiam substan- vitae ², ipsa docet natura. Et si quanti- B tudo corporeae molis in rebus sensibili- ur, laudabilior est ipsa quantitas et ma- rtutis, quae in sensibus substituta est. ta vis est in sensu oculorum ad lustranda lucida spatia, ad formandas in se di- numerabiles species corporum, colorum, ceterorumque, quorum phantasiae per m memoriam ingrediuntur. Quid de vir- di dices? Tantas quippe voces simul so- inter se discrepantes simul potest auditis haurire atque discernere. In hunc modum liquos sensus inspexerit, mirabiles ineffa- rum virtutes contemplabitur. Hinc datur emadmodum universitatis conditae intel- C tiones, in quantum intelligi possunt, in effectu creatae sunt, ita ejusdem univer- sibilis species et quantitates et qualitates, sentiiri possunt, in humano sensu condi- causas constituunt atque subsistunt. Sed se sensus non homini tantum, sed et ce- libus naturaliter inest, propterea et aliam ributionem. Tribuitur enim et reptilibus plalibus caeli quinta ³ prophetica con- . Nec immerito, cum et ipse sensus, qui naturae rerum inscribitur, quinquepartitus s quoque animalibus sexta die copulatur, ie, ut opinor, quoniam ipsa majorem co- rum homine, qui sexta die factus est, vi- re, quam quae de aquarum natura pro- D Ipe itaque homo, cujus conditio in ivinae operationis contemplationibus per nter insinuat, quoniam in ipso et cum ta omnia condita sunt, non per moras sed ordinatione causarum in effectus tium, in fine totius universitatis mani- ur, senaria repetitione propheticae theo- , ut eo numero non solum perfectio hu- irae, verum etiam omnium, quae ante ata sunt, in ea conditio significaretur,

Scriptura dicente: *Et dixit Deus: Faciamus homi- nem ad imaginem et similitudinem nostram, et praesit piscibus maris, et volatilibus caeli, et bestiis, univer- saeque creaturae, omnique reptili quod movetur in terra. Et creavit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei creavit illum.* Ubi primo notan- dum, quod in conditione omnium, quae ab initio creaturae in praedictis quinque intellectualibus die- bus narrantur, divinae naturae superessentialis uni- tas et ineffabilis Trinitas ⁴, vel, ut ait sanctus Diony- sius Arcopagita, *summae bonitatis secunditas* aperte non est expressa. Quamvis in eo, quod scriptum est: *In principio fecit Deus caelum et terram*, Patris et Filii personas significari non incongrue intelligitur: *Dei* quidem vocabulo Pater, *principii* vero Verbum, et paulo post Spiritus sanctus introducit, ubi dictum est: *Et Spiritus Dei fovebat aquas*; ac sic in condi- tione primordialium causarum sanctae Trinitatis sua- detur proprietas. In processionibus etiam ipsarum causarum in formas et species suas eandem Trinitatem Scriptura commemorare inspicitur. Verbi gratia: *Dixit Deus: Fiat lux*, Dei nomine Patrem, Verbo autem sensibili, quod est *dixit*, unigenitum et superintelligibile ejus Verbum, in quo et per quod fecit, quae sunt, omnia. Ubi vero dicit, ⁵: *Et vidit Deus lucem quia bona est*, Spiritum sanctum insinuat. Id ipsum in ceteris quoque diebus facit, ubicumque addit: *Et vidit Deus, quod esset bonum.* Sexta vero die dum homo formatur, et unitas divinae naturae, et trinitas apertissime praedicatur: unitas quidem dicendo *et ait*, ut subaudiatur Deus, vel ⁶ sicut aperte Septua- ginta interpretati sunt, *et dixit Deus*, plurali autem verbo, quod est *faciamus*, tres substantiae unius es- sentiae, vel ut usitatius Latini volunt, tres personae unius substantiae exprimuntur. Nec immerito. Ubi enim imago conditur, ibi principale exemplum, cu- jus imago est, apertissime aperitur.

11. Sed quoniam homo, dum ⁷ sit unus, veluti ex multis partibus compositus est; constat enim ex corpore, hoc est ex formata materia sensibili et anima, hoc est sensu et ratione, et intellectu, et vitali motu: quaeritur, utrum per omnes suas partes ad imaginem Dei homo ⁸ factus est, an secundum eas solummodo, quae in eo excelsioris vel excellentissi- mae naturae sunt. Et quid tibi videtur de tali nego- tio, si libet, edissere. Disc. De hac quaestione omnes fere sacrae Scripturae expositores non tacent. Et primum quidem unanimiter perhibent, hominem, in quantum corpus est, ad imaginem Dei non esse factum; Deus quippe incorporeus est, nihilque corporalitatis ei inest, vel accidit. Utrum vero secundum animam ⁹, hoc est secundum omnes partes, quae intel- liguntur in anima, ad imaginem Dei conditus est, an secundum praecellentes solummodo, studiosissime a spiritualibus viris est ¹⁰ quaesitum, et ad hoc per-

VARIAE LECTIONES.

: A qua. ² Sic CF; A *substantialiter esse vitam.* ³ Sic CF; A *in quinta.* ⁴ Sic CF; A ⁵ Sic CF; A *divit.* ⁶ Sic CF; *vel om. A.* ⁷ Sic CF; A *cum.* ⁸ *homo om. CF.* ⁹ Sic CF; A *nnia.* ¹⁰ *est om. CF.*

ventum, non alibi nisi secundum excellentissimam sui partem, intelligibilem videlicet, divinam imaginem exprimi. Quae pars veluti triformis intelligitur, in intellectu plane, et ratione, et sensu interiori, de quibus in ¹ superioribus libris multa inter nos alternata sunt. Illa siquidem vita, qua corpus administratur ², et qua anima humana nutritivae et auctivae vitae, quae herbis et arboribus specialiter attributa est, communicare videtur, sensus quoque exterior et quinquepartitus, quo irrationabilibus animalibus homo communicat, quamvis ad partes animae pertinere intelligantur ³, eis ⁴ tamen inesse imaginem Dei multi sapientes abnegant. Sed dum ipsa ratio humanam animam diligentius conspiciat, simplicissimae naturae eam reperit, totamque per totum in seipsa, et nullo modo in aliqua sui parte dissimilem sui, vel inferiorem, vel superiorem seipsa in ullo eorum, quae in ipsa essentialiter esse intelliguntur. Tota quippe, ut praedictum est ⁵, corpus suum administrat, nutrit, auget ⁶; tota sentit in sensibus; tota rerum sensibilibus phantasias recipit; tota in occursoribus numeris, qui primi phantasias sensibilibus suscipiunt; tota in progressoribus, qui eas introducunt; tota in recordabilibus, qui eas ⁷ memoriae commendant, tota in tota memoria, tota super totam memoriam, sive rerum sensibilibus sive rerum intelligibilibus. Ac per hoc non illius partium diversitas, si tamen partes in ea esse dicendum est ⁸, sed administrationum ac motuum varietas dignoscitur; motus quippe ejus partes ejus sunt, qui diversas intelligentias in anima faciunt. Ipsa siquidem in seipsa tota ubique est et individua; motus tamen ipsius, quos etiam numeros animales vocant, quia in anima sunt, diversis appellationibus significantur. Dum enim circa ⁹ Creatorem suum, super ¹⁰ seipsam ¹¹ et super totius creaturae intelligentiam, contemplativo motu versatur, intellectus seu mens seu animus; dum rationes rerum veluti secundo motu naturali investigat, ratio; dum invenit eas et discernit atque definit, sensus interior; dum rerum sensibilibus phantasias per organa corporaliu sensuum recipit, sensus exterior, non quod sit ipse substantialiter sensus exterior anima, sed quod per ipsum rerum sensibilibus formas et species sentit; magna enim differentia est inter naturam simplicis animi, et corporaliu instrumentorun multiplicem varietatem; dum corpus administrat nutriendo illud et augendo, vitalis motus meruit appellari, dum sit ipsa simplicissimae ¹² et individuae et impartibilis ¹³ essentiae, et ¹⁴ nec minor in minoribus suis officiis, nec major in majoribus, nec maxima in maximis, sed in omnibus sibi aequalis est, ut magnus ille

A Gregorius Nyssaicus assertit in sermone de imagine.

Hinc datur intelligi, totam animam humanam ad imaginem Dei factam, quia tota intellectus est intelligens, tota ratio disputans, tota sensus in interiori sensu et sentiens, tota vita et vivificans. Duobus autem modis maxime humanam animam ad imaginem Dei factam cognoscimus: primo quidem, quod, sicut Deus per omnia quae sunt diffunditur, et a nullo eorum potest comprehendi, ita ¹⁵ anima totum sui corporis organum penetrat, ab eo tamen concludi non valet; secundo vero, quod quemadmodum de Deo praedicatur solummodo esse, nullo modo autem definitur quid sit, ita ¹⁶ humana anima tantummodo intelligitur esse, quid autem sit, nec illa ipsa, nec alia creatura intelligit. Sicut praefatus Gregorius in undecimo capitulo praedicti sermonis de imagine ¹⁷, corporeos sensus ab animi natura discernens, exponat ipsum animum, incomprehensibilem affirmans. Quid igitur est, inquit, animus secundum sui naturam, qui sensuum virtutibus seipsum impertitur, et per singulas convenienter eorum, quae sunt, scientiam recipit? Nam quia aliud quid praeter sensus est, non arbitror quempiam sapientium dubitare. Si enim id ipsum esset, sensui ad unum omnino haberet secundum ¹⁸ sensum operum societatem; eo quod simplex quidem ipse est, nil autem varium in simple ¹⁹ consideratur. Nunc ²⁰ vero omnibus comparatis aliud quidem tactum esse, aliud olfactum, aliis similiter obque communione ad se invicem dispositis, quoniam aequaliter unicuique et convenienter adest; alterum quid oportet omnino ipsum animum praeter sensum substituere per naturam, ne quis varia intellectuali simplicitati commisceat. Quis cognovit animum Domini, ait Apostolus. Ego autem praeter hoc dico: quis suum animum intellexit? Dicant, qui Dei naturam inter ea, quae in eorum comprehensione sunt, faciunt, si seipsum intellexerunt ²¹, si ²² sui animi naturam cognoscere? Multum fortassis ²³ partibilis quidam ²⁴ est, multumque compositus. Et quomodo intellectuale in compositione est? Aut quis modus est diversorum generum concretionis? Sed simplex ²⁵ et incompositus, quomodo in multipliciter partitam sensualitatem dividitur, quomodo in singularitate varium, quomodo ²⁶ in varietate unum? Sed cognoscens eorum, de quibus dicitur, solationem, in ipsam Dei vocem ²⁷ recorro. Faciamus enim, inquit, hominem ad imaginem et similitudinem nostram ²⁸. Imago donec in nullo eorum, quae in principali intelliguntur exemplo, deficiat, proprie eius imago; si vero in aliquo ex similitudine principali exempli excesserit, in illa parte imago non est. Non ergo quoniam in his, quae circa divinam considerantur naturam, incomprehensibilitas essentiae est, nec esse

VARIAE LECTIONES.

¹ in om. A. ² Sic CF; A falso corr. subministratur. ³ Sic CF; A intelligatur. ⁴ Sic CF; A ei. praedictum est om. A. ⁵ Sic CF; A et auget. ⁶ Sic CF; eadem om. A. ⁷ Sic CF; attendit et (attendit om. CF.) ⁸ A simplici naturae et individuae. ⁹ Sic CF; A et in partibus essentiae. ¹⁰ et om. A. ¹¹ Sic CF; A tota atque ¹² A tota humana. ¹³ de imagine om. A. ¹⁴ secundum om. CF. ¹⁵ Sic CF; A simplice. ¹⁶ Sic CF; A ¹⁷ A intellexerunt. ¹⁸ si om. CF. ¹⁹ Sic CF; fortassis om. A. ²⁰ Sic CF; A quidem. ²¹ F sed si similitudinem ²² quomodo om. A. ²³ A vocem Dei. ²⁴ nostram om. CF. ²⁵ Sic CF; A Nonne.

rit, eum, qui sortitur imaginem, omnem ¹ ad **A** copulam et similitudinem, quae ad illud est, efficitur, vale exemplum imitationem habere. Si enim imatura principalem exemplum comprehenderit, ² comprehensionem erit; si contrarietas eorum, ³ considerantur, invenitur, quod oportet ⁴, peccatuginis reprehenditur. Quoniam vero scientiam ipsa nostri animi ⁵ natura, quae est secundum em conditoris, diligentem ad id, quod ei super-⁶, habet similitudinem eo, quod secundum scip-⁷ incognitus, incomprehensibilem naturam cha-⁸rans. Item in tertio decimo capitulo: Quoniam rimum omnium et excellentissimum bonum ipse ut, ad quem omnia respiciunt, quaecunque boni desiderium: propterea dicimus etiam animum ⁹ l imaginem formosissimi factum, quatenus ad ale exemplum similitudinem participavit, quan-¹⁰ idem ipsum in bono licet permanere. Si vero modo extra hoc fuerit, pulchritudine illius, in ut, denudatur. Sic quidem dicimus similitudine alis exempli pulchritudinis animum ornari, reddam speculum caractere apparentis in eo ¹¹ um: juxta eandem analogiam etiam ¹² admini-¹³ a se naturam habere animum arbitramur, tudineque, quae ab illo est, ipsam ornari, veluti m speculi speculum factam, tenerique ab ipso ¹⁴ rrehendi materiale substantiale ¹⁵, hoc est, ma-¹⁶ s substantiam, circa quam consideratur natura. tem propterea dicit, quod circa materiam pro-¹⁷ spicitur ¹⁸ natura, quia natat, donec formam, bilitetur ¹⁹, materia inveniat. Si ergo habetur, ²⁰, ab altero alterum, per omnia corrationaliter ²¹ i boni societatis deducta ²² per id, quod supponi-²³ quod consequens, formificat, hoc est, per ani-²⁴ materiam format. Cum vero efficitur hujus: conaturalitatis dispersio, et ad contrarium, sperius est, inferius fiat, tunc ipsius materiae re ex natura, hoc est naturali ordine redar-²⁵ e deformitas. Deformis ²⁶ enim res quaedam seipsam materia ordine naturae mutato ²⁷, et deformati concorruptitur ²⁸ pulchritudo: na-²⁹ qua per animum formatur, ac sic in ipsum ³⁰ turpitudinis materiae per naturam distributio, ut non jam Dei imaginem in caractere ³¹ i consideres. Nam veluti quoddam speculum norum formam, se animus faciens ³² projicit fulgoris summi ³³ boni notitias, materiae vero ³⁴ D latem in seipsum absorbet, et hoc modo fit veratio per privationem boni subtexta. Bonum ³⁵ ne ³⁶ est, quodcunque consequitur, quod primum proprie habet; quodcunque vero extra illam

VARIAE LECTIONES.

em om. CA. ¹ Sic CF; A supra. ² Sic CF; quod oportet om. A. ³ Sic CF; A nostrae animae. ⁴ A etiam. ⁵ Sic om. A. ⁶ in eo om. A. ⁷ etiam om. CF. ⁸ A ipsa. ⁹ A substantiae. ¹⁰ Sic CF; A ¹¹ Sic CF; A quam stabilit. ¹² inquit om. A; ¹³ Sic CF; A deducendo. ¹⁴ A animam. ¹⁵ Sic ut contrarium consequens fuerit transgredienti supereminens, etiam ipsius materiae cum desolata fuerit ex redarguitur. ¹⁶ Sic CF; A Informis. ¹⁷ Sic CF; pro ordine naturae mutato A et imperfecta. ¹⁸ Sic informitate corrumpitur. ¹⁹ Sic CF; A formam animum factus. ²⁰ summi om. A. ²¹ omne om. A. n. A. ²² Sic CF; A efficiendo. ²³ corporis om. A. ²⁴ A ex his autem ostenditur. ²⁵ animi om. A. F; A formae in aliquam foedam ac deformem imaginem transformari. ²⁶ Sic CF; A intentus. ²⁷ quibus s ordo contexitur om. A. ²⁸ Sic A; BC ex. ²⁹ formata om. A. ³⁰ cum ipsa materia om. A, am animum. ³¹ Sic CF; A interposita a creatura. ³² Sic CF; A ex vitali motu.

ab animo ¹ materia formationis suae ² causam accipiat : ita ut materia vitalem motum sequatur, vitalis motus animum, animus ipsum Deum, ad quem conversus naturae suae integritatem et pulchritudinem custodit, aversus vero ab eo, et seipsum, et quae sibi subjecta sunt, materialem vitam dico, ipsamque materiam dissipat atque deformat. Sed ipse vitalis motus non parvam quaestionem gignit. Quae-ritur enim, utrum ad substantiam hominis pertineat, necne. Et si non pertinet, cur imago imaginis dicitur, hoc est, imago animi, et qua ratione per ipsum materiae animus praestat formam? Si autem substantialiter talis vita inest homini, quare homo ex anima solummodo et corpore constare perhibetur, et quare soluta materia illa vita in nullo intelligitur? Non enim in materia manet, quae jam omni motu vitali deseritur, dum praesentia substantialis vitae, quae anima est, privatur. Nec in anima subsistere dignoscitur, quae post regimen corporis nullum ad materiam motum patitur. Quapropter non incongrue, ut opinor, vitalis motus ³ talis ratio reddenda est, ut nihil aliud sit ipse praeter quandam copulam et juncturam corporis et animae, qua ⁴ sibi invicem adhaerent, et per quam corpus ab anima formatur ⁵, vegetatur, et administratur, sive vigilando, sive dormiendo, sive anima intendat, quid ⁶ in corpore peragat, sive a sensibus recedat, et in se ⁷ ipsa quiescat ac veluti oblita sit ⁸ corporis sui. Illud tamen ineffabili quodam silentio administrare non desinit, alimenta, quibus corpus nutritur et custoditur, singulis quibusque partibus distribuens. Separatis autem utrisque, corpore videlicet et anima, vitalis ille motus omnino interit. Non enim vivit, nisi habeat, quod moveat, hoc est, nisi habeatur, quod per eum moveatur, quia nihil aliud subsistit, nisi motus animi ⁹ corpus regentis. Dum autem moriens ¹⁰ desinit movere vel moveri, motus omnino in eo ¹¹ perit. Totius enim motus terminus est quies moti vel ¹² moventis. Quiescente igitur anima corpus suum movere, totus vitalis motus, hoc est, tota materialis vita esse desinit. Hinc idem beatus Gregorius in quarto decimo ¹³ capitulo : *Materialis, inquit, et fluxilis haec corporum vita, semper motu proveniens, in hoc habet essendi virtutem, in non stante unquam motu. Ut enim quidam fluvius, juxta suum ruens impetum, implere quidem vallem ostenditur, per quamcumque consequitur, ferri non tamen in eadem aqua circa eundem semper locum cernitur, sed illa quidem subter lapsa ecurrit, illa vero desuper ¹⁴ fluxit : sic et materiale hujus vitae per quendam locum ¹⁵, motum, fluxumque vicissitudinum successionis continuitate permutatur,*

A ut nunquam post mutabilitatem stare possit ; sed impotentia quiescendi incessabilem habet alternum per similia motum. Si autem aliquando motus cessaverit, omnino etiam essendi quietem habebit, hoc est omnino esse cessabit. At si vis cognoscere, quod animus in nulla parte corporis concludatur, dum totum corpus praesentia sui administrat ¹⁶, et ubique in omnibus, quibus administrat, totus est, audi eundem in eodem sermone decimo quinto ¹⁷ capitulo. Nobis, inquit, sermo erat propositus ostendere, non in parte corporis animum detineri ¹⁸, sed totum aequaliter attingere, consequenter naturae subjectae partis motum operans. Est autem, ubi etiam naturales effectus animus subsequitur, veluti minister factus. Nam saepe praecipit ¹⁹ ipsi ²⁰ corporis natura, et contristat sensum et laetantis concupiscentiam animo imponit, ita ut ipsa quidem prima praestet principia, vel ²¹ ciborum appetitum, vel cujusdam omnino eorum, quae secundum delectationem sunt, desiderium ingerens : animus vero tales impetus accipiens, suis cogitationibus occasiones ad id, quod desideratur, cum corpore exquirat. Hoc autem non in omnibus est, sed solummodo in his, qui plus captivi disponuntur, qui rationem servire facientes desideriis naturae corporeae ²², per auxilium mentis libidini, quae per sensus est, serviliter blandiuntur. In perfectioribus vero non sic efficitur. Imperat enim animus ratione, et non paritur ²³, quod utile est eligens, natura autem e vestigio sequitur praecipientem animum ²⁴. Quoniam ²⁵ verotres secundum vitalem virtutem differentias ratio invenit, primam quidem nutritivam sine sensu, secundam vero ²⁶ nutritivam quidem et sensitivam ²⁷, expertem vero rationabilis operationis, item tertiam rationabilem et perfectam, perque omnem virtutem penetrantem ²⁸, ut et in illis sit, etsi intellectuali ²⁹ plus possideat, nemo ex his opinetur, tres animas commixtas esse in humana concretione, in propriis circumscriptionibus consideratas ³⁰, ita ut conformatione multarum animarum humanam esse arbitretur, sed vera quidem perfectaque ³¹ anima una in natura est, intellectualis et immaterialis, quae per sensus materiali copulatur naturae. Materiale autem omne in conversione et mutabilitate positum est : si quidem animantem virtutem participaverit, juxta incrementum movebitur ; si vero vitali operatione deciderit, motum in corruptionem resolvit. Neque igitur sensus absque materiali essentia, neque intellectualis virtutis sine sensu fit operatio. In sexto decimo ³² quoque capitulo eundem sensum repetit, dicens : In parte quadam eorum, quae in nobis sunt, animus non comprehenditur, sed aequaliter ³³ in omnibus et per omnia est : neque extrinsecus comprehensendus, neque intrinsecus comprehensus ; haec enim

VARIAE LECTIONES.

¹ ab animo om. A. ² suae om. A. ³ Sic CF ; A motus vitalis. ⁴ Sic CF ; A quae. ⁵ Sic CF ; format om. A. ⁶ Sic CF ; A ut quid. ⁷ se om. A. ⁸ sit om. CF. ⁹ Sic CF ; A animae. ¹⁰ Sic A ; CF moriens om. CF. ¹¹ A in eo omnino. ¹² A aut. ¹³ Sic CF ; A decimo tertio. ¹⁴ Sic CF ; A desuper lapsa. ¹⁵ Sic CF ; A cum om. CF. ¹⁶ A administratur. ¹⁷ CF xv : A decimo quarto. ¹⁸ Sic CF ; A detineri animum. ¹⁹ Sic CF ; A Nam et saepe percipit. ²⁰ ipsi om. A. ²¹ A ut. ²² corporeae om. A. ²³ Sic CF ; A passione. ²⁴ Sic CF ; A quomodo. ²⁵ vero om. A. ²⁶ CF sensitivam, sic ubique. ²⁷ CF penetrans. ²⁸ Sic CF ; A ei intelligentiae. ²⁹ A consideratis. ³⁰ A et perfecta. ³¹ Sic CF ; A decimo quinto.

caedis, seu aliis quibusdam corporibus A
 impositis proprie dicuntur, ipsa autem
 ad corporale societas ineffabilem et in-
 2 habet contactum; neque intus existens,
 corpore incorporale tenetur; neque extra
 n, non enim circumprehenditur incorpo-
 3 rale quendam modum superrationabi-
 ligibilem appropinquat animus naturae,
 4 ipsa et circa ipsam consideratur; neque
 , neque circumplexus: sed quomodo, non
 neque intelligendum, praeter hoc, quod
 um ordinem ipsius permeabilis naturae
 s efficax fit 5. Si autem aliquod deli-
 6 psum contigerit, secundum illud motus
 titubatur. Ac si aperte diceret: si orga-
 7 in aliquo deliquerit, hoc est, in aliquo B
 integritatem suae naturalis constitutio-
 8 ne occasione corruptam habuerit, motus
 9, id est motus animi, in ea parte, quae
 10 corrumpitur, titubatur, hoc est, administra-
 virtutem manifestare non potest; non
 11 minus deficiat, sed quod illa pars corrupta
 12 iam recipere non valeat.
 13 Nam vero necessarium est, humanam na-
 14 turae considerare, indubitanterque dis-
 15 tinctam in ea ad imaginem Dei et similitudi-
 16 nem ad imaginem similem, creatum sit, et
 17 divine divinae imaginis longe in ea distat,
 18 altissimi 6 et sapientissimi magistri, Gre-
 19 gori, verba inserere placuit. Ait ergo in
 20 limo 5 capitulo sermonis de imagine: C
 21 *Terminum divinam vocem: Faciamus hominem
 22 ad similitudinem nostram. Quomodo
 23 magna magnanimitate hominis ex his, quae
 24 raris imaginare comparatione ad hunc
 25 raris in ipso existeret, hominem magnifi-
 26 cum enim, hominem μερόκοσμον, id est 7,
 27 mundum esse, ex iisdem, quibus universum 8
 28 consistit. 9 Nam qui ornamento nominis
 29 humanae donant naturae 10, oblii sunt
 30 in proprietatibus, quae circa culicem et
 31, venerabilem hominem facientes. Etenim
 32 ex his quattuor concretio est, eo quod om-
 33 ninoque 13 existentium corporum aut ex plu-
 34 roribus quaedam portio circa animal 14
 35 eorum, sine quibus consistendi aliquid ex D
 36 istum participat, naturam non habet.
 37 post mundi charactera et similitudinem
 38 est esse hominem caelo praetereunte,
 39, omnibusque, quae in his comprehendun-
 40 sitis comprehendentis mundi 15 praeter-*

entibus? Sed in quo juxta ecclesiasticam rationem
 humana magnitudo est, non in ipsa ad creatum mun-
 dum similitudine, sed in ipso, quod secundum imagi-
 nem naturae creatoris 16 factus 17 est. Quae est igitur 18
 imaginis ratio, merito dices. Quomodo assimilatur
 incorporeo corporale? Quomodo sempiterno temporale,
 immutabili, quod per conversionem mutabile est, im-
 passibili et incorruptibili passibile et corruptibile, puto
 ab omni malitia, quod semper ei cohabitatur et ad eam
 convertitur? Multa enim mediocritas est illius animi, di-
 vini scilicet 18, qui est principale exemplum, et illius,
 qui secundum imaginem factus est. Imago siquidem
 si habuerit ad principale exemplar similitudinem, prop-
 20 prie illud etiam nominatur. Si vero imitatio ab eo, quod
 praepositum, distaverit, aliud aliquid, et non imago illius
 illud est 19. Quomodo ergo homo, mortale hoc et passibile
 citoque deficiens, immortalis ac purae semperque exi-
 stentis naturae est imago? Sed verum de hoc rationem
 sola 20 noverit aperte, quae vere est, veritas. Nos
 vero, quantum capimus, speculationibus quibusdam et
 opinionibus, quod verum est, investigantes, haec de
 questionibus susceptis dicimus. Neque divinus men-
 tiur sermo, secundum imaginem Dei fieri hominem
 dicens, neque miseria 21 humanae naturae usque ad
 infelicitatem 22 beatitudini impassibilis vitae assimila-
 tur. Necessae enim est e duobus alterum fateri. Si quis
 comparat Deo quod nostrum est, aut passibile est 23
 divinum, aut impassibile humanum, ut ex aequalibus
 similitudinis ratio in utrisque comprehendatur. Si
 autem neque divinum passibile, neque nostrum extra
 passionem est 24: igitur quae alia relinquitur ratio, per
 quam veridicam dicimus divinam vocem, quae ad
 imaginem 25 Dei factum fuisse hominem dicit? Non
 ergo 26 ipsa nobis recipienda est sacra Scriptura? Fuit
 itaque quaedam ex his, quae scripta sunt, ad id, quod
 quaeritur a nobis, manuductio. Postquam dixit: Fa-
 27 ciamus hominem secundum imaginem 27, et in ta-
 28 libus faciamus, infert hunc sermonem: quia fecit
 Deus hominem, secundum imaginem Dei fecit eum 28,
 masculum et feminam fecit eos. Dictum est igitur jam
 et in his, quae coram sunt, quia ad solutionem hae-
 reticae impietatis talis sermo praenuntiatus est, ut di-
 scentes, quia fecit hominem unigenitus Deus secundum
 imaginem Dei, nulla ratione divinitatem Patris et Filii 29
 segregemus, fidei divina Scriptura Deum utrumque
 nominante, eum videlicet qui fecit hominem, et eum
 ad cuius imaginem factus est. Sed de hoc quidem
 sermo dimittatur. Ad propositum vero 30 convertendum
 est quaestio, quomodo divino et beato illi miserum hoc
 simile 31 a sacra Scriptura nominatur. Nonne itaque
 diligenter ordinanda sunt verba? Invenimus 32 enim,

VARIAE LECTONES.

in raris om. A. 2 A intelligibilem. 3 Sic CF; A sit. 4 A scientissimi. 5 Cf xvii^{mo}, A de-
 6 Sic CF; A Dicitur. 7 Sic CF; μερόκοσμον id est om. A. 8 Sic CF; A universum. 9 Sic CF;
 10 em. 11 Sic CF; A naturae donant. 12 in om. A. 13 A uno. 14 A animalium. 15 mundi
 Sic CF, A conditoris. 16 A facta est. 17 CF quae igitur est. 18 Sic CF; divini scilicet om. A.
 A est illud. 19 A solam. 20 Sic CF; A miseranda. 21 Sic CF; A humanae naturae aerumna
 cet. 22 Sic CF; A esse. 23 CF extra est passionem. 24 A in imagine. 25 Sic CF; A igitur.
 26 imaginem om. CF. 27 Sic CF; A quia Deus fecit hominem et s. i. D. f. e. 28 CF filii et pu-
 29 Ad vero propositum. 30 Sic CF; A quomodo esse divinum beatum et misera humanitas, et
 oc a sacra Scriptura. 32 Sic CF; A Invenimus.

quia alterum quid, quod secundum imaginem factum est, alterum, quod nunc in infelicitate ostenditur. Fecit Deus, inquit, hominem, ad imaginem Dei fecit eum. Finem habet ipsa ad imaginem facti creatio. Deinde epanalepsin, id est, repetitionem¹ facit secundum constitutionem sermonis, et ait: masculum et feminam fecit eos. Omnibus enim arbitror notum esse, quia hoc extra principale exemplum intelligitur. In Christo enim Jesu, sicut ait Apostolus, neque masculus neque femina est. Sed in haec hominem dividi sermo dicit. Nonne itaque duplex quaedam est nostrae naturae constitutio, unum ad Deum assimilata, altera ad talem differentiam divisa? Tale enim a²iquid ex constructione eorum, quae scripta sunt, ratio insinuat, primum quidem dicens: quia fecit Deus hominem, secundum imaginem Dei fecit eum, iterum vero his, quae dicta sunt, addens: quia masculum et feminam fecit eos. Quod alienum est ab his, quae de Deo intelliguntur. Ego quidem³ arbitror, magnam quandam excelsamque doctrinam ex his, quae dicta sunt, a sacra⁴ Scriptura tradi. Talis autem doctrina est. Duorum quorundam per extremitatem a se invicem distantium medium est humanitas, divinae videlicet incorporalisque naturae, et irrationalis pecudalisque vitae. Licet enim utrumque praedictorum in humana comparatione considerari⁵: portionem quidem Dei quod rationabile est atque intellectuale, quod juxta masculum et feminam differentiam non admittit, irrationalis vero corporalem constitutionem et duplicationem in masculum et feminam partitam. Utrumque horum est omnino in omnibus humanam vitam participantibus⁶. Sed prius esse⁷ intellectuale, ab eo⁸, qui humanam generationem in ordine percurrit, didicimus, supergenitivam vero esse homini ad irrationabile⁹ societatem et cognationem. Primum namque ait, quia fecit Deus ad imaginem Dei hominem, ostendens ex his, quae dicta sunt, sicut ait Apostolus, quia in eo, qui talis est, masculus et femina non est. Deinde infert materiales humanae naturae proprietates¹⁰: quia masculum et feminam fecit eos. Quid ergo ex hoc discimus? Et mihi nemo imputet longius sermonem producenti proposito intellectu. Deus in sua natura omne, quodcumque per notitiam accipiendum est¹¹, bonum illud est. Magis autem omnis boni intellecti et comprehensi summitas existens non ob aliud aliquid humanam vitam creat, quam quod bene esse talem oportet. Ac per hoc ad conditionem nostrae naturae motus non nisi imperfectam bonitatis ostenderet virtutem, aliquid quidem dans ex his, quae sibi insunt, in aliquo autem invidens suae participationi. Ast perfecta bonitatis species in hoc est, et

adducere hominem ex non existente in generationem, et non indigentem bonorum perficere. Quoniam vero multus singulorum bonorum catalogus est, neque¹² facile est eum¹³ numero perficere, propterea comprehensiva quadam voce omnia comprehendens sermo significavit, dicendo, ad imaginem Dei hominem factum fuisse. Tale enim est hoc, ac si diceret: quia omnis boni humanum naturam partem fecit. Si enim plenitudo bonorum Deus, illius autem hoc, id est homo, imago, igitur in eo, quod sit plenitudo omnis boni ad principale exemplum, imago habet similitudinem. Non ergo est in nobis omnis boni forma, omnis virtus et sapientia, et omne, quodcumque est, in melius intelligendum? In eo item¹⁴, quod sit omnium necessitate liberum, nullique naturali, hoc sit materiali, potentiae subjugatur, sed per se potentiam ad id, quod desiderat, habet voluntatem. Res enim est dominatu carens ac voluntaria virtus. Quod autem cogitur violentiamque patitur, virtus esse non potest. Itaque¹⁵ in omnibus imagine¹⁶ principalis exempli charactera¹⁷ pulchritudinis gestante¹⁸, nisi in aliquo differentiam habuerit, non jam erit omnino similitudo¹⁹, sed hoc in illo per omnia ostenditur²⁰, quod in universo non distat. Qualem igitur²¹ ipsius Dei, et Deo similis differentiam contemplabimur? In hoc illud quidem non creatum, hoc²² vero per creationem subsistit. Talis autem proprietatis differentia aliarum iterum proprietatum consequentiam fecit. Conceditur enim, omnino increatam naturam inconversibilem esse, semperque similiter habere, creaturam vero non sine mutabilitate consistere. Nam ipse ex non existente in esse transitus motus quidam est, et mutatio non existentis in esse secundum divinam voluntatem transmutati. Ac sicut in aere charactera Caesaris imaginem Evangelium dicit, per quod discimus, juxta quidem figuram similitudinem esse formati ad Caesarem, in subjecto vero differentiam habere; sic etiam secundum praesentem rationem imaginationum²³, quae considerantur in divina natura, in humana etiam cogitantes in his²⁴, in quibus similitudo est, in subjecto differentiam invenimus, quae in non creato et creato consideratur²⁵. Quoniam igitur illud quidem semper similiter habet, hoc autem per creationem factum ex mutabilitate esse inchoavit, et cognatum²⁶ ad talem mutabilitatem habet conversionem eorum, sicut ait propheta²⁷, consecutus, magis autem²⁸ praesintelligens prognostica virtute, ad quid destillaret²⁹ per suam virtutem suamque potentiam humanae voluntatis motus, quoniam quod futurum est vidit, supermachinatus est imagini secundum masculum et feminam differentiam, quae non jam ad divinum principale

VARIAE LECTIONES

¹ A adjectionem. ² Sic CF; A enim. a sacra om. A. ³ Sic CF; A consiaerare. ⁴ humanam vitam participantibus om. A. ⁵ Sic CF; A praecedere. ⁶ Sic CF; A ex illo. ⁷ Sic CF; A irrationabilem. ⁸ Sic CF; A infertur h. n. proprietates (materiales om. A). ⁹ Sic CF; A quodcumque est per notitiam accipiendum bonum. ¹⁰ A non. ¹¹ CF cum. ¹² Sic CF; A In eo enim quod. ¹³ A Interea. ¹⁴ Sic CF; A imaginem. ¹⁵ Sic CF; A et charactera. ¹⁶ Sic CF; A gestans. ¹⁷ Sic CF; A simile. ¹⁸ A sed hoc ipsum per omnia ostenditur. ¹⁹ CF Igitur qualem. ²⁰ A illud. ²¹ Sic CF; A rationem loco imaginum. ²² Sic CF; A cogitantes ea. ²³ A quatenus i. n. e. e. c. considerantur. ²⁴ Sic CF; A cognatum. ²⁵ CF propheta. ²⁶ A autem magis. ²⁷ Sic CF; A inclinaret.

um aspicit, sed, sicut dictum est, immutabiliori A natura¹. Causam vero talis supermachinationis quidem noverint, qui veritatem per se vident, et i sunt verbi. Nos autem, quantum possibile est, usdam conjecturis aequae consequentis veritatem², quod in animum venit, non pronuntiative expo-³ sed veluti in gymnasio auribus fidelibus audien-
tionemus. Quid ergo est, quod de his cogitamus? , qui dicit: fecit Deus hominem, infinita sitione omnem humanitatem ostendit. Non enim ignom natur creaturae Adam, sicut in sequenti-
toria dicit, sed nomen creato homini non aliud m universaliter est. Non⁴ igitur universali na-
vocatione tale aliquid suspicari introducitur, : divina praesentia⁵ et vrlute omnis huma-
i prima constitutione comprehensa est. Oportet B
il Deo infinitum in his, quae ab eo facta sunt, re, sed unuscujusque eorum, quae sunt, finis
isura circumponderans factoris sapientia est. dmodum igitur aliquis homo corporis quantitate
ur, et mensura sibi substantiae magnitudo est, superficie corporis perficitur: sic, arbitror, veluti
corpore totam humanitatis plenitudinem prognor-
rtute a Deo omnium comprehensam fuisse. Et cet sermo, qui dicit: Quia fecit Deus hominem,
um imaginem Dei fecit eum. Non enim in parte e imago, neque in quodam eorum, quae secun-
ipsam considerantur, gratia est, sed in totum aequaliter talis pervenit virtus. Signum vero
id⁶ omnibus similiter animus collocatur, dum om-
elligendi et consiliandi virtutem habeant, et talia C
ex quibus divina natura in eo, quod secundum factum est, imaginatur⁷, similiter habent. Et ipse
na mundi constitutione ostensus homo, et post sitatis consummationem futurus, aequaliter in
divinam ferunt imaginem. Propterea unus nominatum est omne, quia in virtute Dei nil
rit, nil instat, sed et quod spectatur, aequali-
esenti comprehensiva universitatis operatione tur. Omnis itaque natura humana⁸, quae a
usque novissima pervenit, una quaedam vere tis imago est: ipsa vero in masculum et femi-
eneris differentia novissime constitutioni forma-
adjecta est. Et ne mireris, easdem ejusdem tiassaepe nos repetere; non enim amplificandi
nis, sed declarandae quaestionis hoc agimus gra- in octavo decimo¹⁰ item ejusdem sermonis ca-
: Resurrectionis, inquit, gloria¹¹ nil aliud promittit, quam in antiquitatem cadentium resti-
um¹². Est enim reditus quidam in primum vitam nda¹³ gratia, expulsus paradiso iterum in ipsum

reducens. Ipsa igitur restitutorum vita ad eam, quae proprie angelorum habetur, profecto ante ruinam ange-
lus quidam¹⁴ erat: propterea ipse ad antiquitatem vitae nostrae reditus angelis assimilatur. Attamen sicut di-
ctum est, nuptiis apud eos¹⁵ non existentibus in my-
riadibus infinitis militiae angelorum sunt; sic enim in
v sionibus Daniel narravit. Non igitur per eundem no-
minem, si nulla conversio et recessus ab angelica socie-
tate ex peccato nobis fieret, fortassis nos nuptiis ad mul-
tificationem alligaremur. Alius quidem est in naturae
angelorum multiplicationis modus, in-
fabilis quidem et inintelligibilis humanis argumentationibus; veruntamen quia¹⁶ omnino est, ipse etiam in his, qui paulo mi-
nus ab angelis¹⁷ minorati sunt, operaretur¹⁸, in ipsam
definitam factoris consilio mensuram humanitatem au-
gens. Si vero coarctat¹⁹ quis, genera ionis animarum mo-
dum inquirens, nisi alligaretur nuptiarum cooperationi
homo, respondemus²⁰ et nos angelicae substantiae
modum, quomodo in²¹ infinitis myriadibus illi et in
essentia existunt, et in multis numerantur. Hoc enim
apte respondebimus proponenti, quomodo esset sine
nuptiis homo, dicentes, sicut sunt angeli siue nupti;
hominem enim similiter²² illis fuisse ante praevariatio-
nem ostendit ipsa in illum iterum restitutio. His ite-
rum a nobis sic jam bene discretis, in²³ piovrem ra-
tionem redeundum est, quomodo post constitutionem
imaginis ipsum secundum masculum et feminam dif-
ferentiam supermachinatus est Deus formationi. Ad
hoc enim dico utilem esse prius perfectam a nobis
theoriam. Qui enim omnia adduxit in esse, totumque
in sua voluntate hominem ad divinam imaginem for-
mavit, non paulatim adjectionibus futurorum moras
fecit, sciendo in suam plenitudinem animarum nume-
rum perficiendum, sed cunctatim in ipsa plenitudine
omnem humanam naturam per prognosticam opera-
tionem intellexit, et in excelstitudine et in coaequali
angelis quiete honorificavit. Quoniam vero praevidit
contemplatoria virtute²⁴ non recte euntem ad bonam
voluntatem, atque ideo ex angelica vita recedentem,
ne animarum humanarum multitudo minueretur,
cadens ex illo modo, per quem angeli ad multitudinem
aucti sunt, propterea convenientem in peccatum an-
nulat²⁵ incrementi excogitationem in natura confor-
mavit, pro angelica magnificentia peccatam et irra-
tionalitatem ex se invicem successionis modum humani-
tati inserens. Hinc mihi videtur etiam magnus David,
dolens hominis miseriam, talibus verbis planxisse
naturam: Quia homo, in honore dum²⁶ esset, non
intellexit honorem, utens aequalem angelis²⁷ reveren-
tiam, propterea, inquit,²⁸ comparatus est jumentis in-
sipientibus. Vere enim pecorinus factus est, qui ani-

VARIAE LECTIOES.

ic CF; A irrationabiliori adhaeret naturae. ² Sic CF; A opinantes. ³ A exponimus. ⁴ Non om. A. praesentia. ⁶ quod om. CF. ⁷ Sic CF; A similitudinem refert. ⁸ h. m. n. om. A. ⁹ Et ae s — gratia om. A. ¹⁰ Sic CF; A decimo septimo. ¹¹ Sic CF; A gratia. ¹² Sic CF; A quom um in primum statum restitutionem. ¹³ Sic CF; A expectata. ¹⁴ A angelica quaedam. ¹⁵ quid a. A. ¹⁶ A quoniam. ¹⁷ minus ab angelis. om. A. ¹⁸ Sic CF; A operaretur hominibus. ¹⁹ Sic CF; ratur. ²⁰ Sic CF; A respondebimus. ²¹ in om. A. ²² Sic CF; A similitem. ²³ Sic CF; A ad. templatoria virtute om. A. ²⁴ Sic CF; A lapsis. ²⁵ Sic CF; A eam in honore. ²⁷ Sic CF; A angelis. ut om. CF.

maleni nanc generationem accepit propter ad materiale inclinationem. MAG. Praefati itaque magni theologi verba, quae a te introducta sunt, nil aliud videntur suadere, quam ut hominem intelligamus solo animo et virtutibus ei naturaliter insitis ad imaginem Dei factum — insunt autem ei sapientia, scientia, ratiocinandi virtus, ceteraeque virtutes, quibus ornatur anima, similitudinem in se Creatoris sui exprimens — et quod omnes homines semel et simul ¹ facti sunt ² in illo uno homine, de quo scriptum est : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, et : *In quo omnes peccaverunt*; adhuc enim ille unus omnis fuit, et in quo omnes beatitudine paradisi expulsi sunt. Et si homo non peccaret, in geminum sexum simplicitatis suae divisionem non pateretur ³. Quae divisio omnino divinae naturae imaginis et similitudinis expers est ⁴, et nullo modo esset, si homo non peccaret, sicut nullo modo erit post restorationem naturae in pristinum statum, qui post catholicam resurrectionem cunctorum hominum manifestabitur. Quapropter si homo non peccaret, nullus utriusque sexus copula, nec illo semine nasceretur, sed quemadmodum angelica essentia, dum sit una, in infinitas myriades, nullis temporum morulis interjectis, simul et semel multiplicata est, ita humana natura, si mandatum vellet servare, et servaret, in praecognitum soli conditori numerum simul et semel erumperet. Quoniam vero praevидit Deus, qui nec fallit nec fallitur, hominem conditionis suae ordinem et dignitatem deserturum, supermachinatus est alterum multiplicationis humanae naturae modum, quo mundus iste locorum et temporum intervalis perageretur, ut homines generalis delicti generalem luerent poenam, ex corruptibili semine, sicut et cetera animalia, nascentes. Sed dum haec, multaue similia ex praedicti magistri testimoniis colliguntur, multae quaestiones undique prosiliunt. Quarum prima ac maxima impetum validissimum facit. Si enim omnes homines, non solum, qui fuerunt, et qui sunt, verum et qui futuri sunt, sia ut et semel creati in illa divina voce, quae dicit : *Faciamus hominem*; etsi ista corpora corruptibilia et mortalia ⁵ ex corruptibili et mortali et materiali semine nascentia, extrinsecus humanae naturae ad imaginem Dei factae ⁶, praeviaricationis merito supermachinata sunt, ac per hoc nullo modo essent, si homo divinae imaginis, in qua conditus est ⁷, pulchritudinem non dehonestaret : non supervacuo quaeritur, quomodo prima conditio ad imaginem Dei ⁸ facta est, siquidem secunda non ad imaginem, sed propter

praefatam causam supermachinata? Num ⁹ in sola anima erat sine corpore, an in anima simul et corpore? Et si in sola anima, quomodo homo appellatus est, cum constet, hominem esse ex duabus naturis compositum ¹⁰, ex invisibili quidem secundum animam, et visibili secundum corpus? Et nec partem quidem hominis tunc creatam fuisse crediderim, ut *συνεσθόχικως* intelligamus quod dictum est : *Faciamus hominem*; praesertim cum naturarum omnium plenissima et perfectissima conditio his propheticis verbis narretur. Si autem prima conditio in anima et corpore, haec est, in toto et integro homine recte intelligitur, quaerendum profecto, quale corpus illud erat in prima conditioe hominis. Et quidem vera ratio clamat, hoc corpus B merito peccati supermachinatum non fuisse, illud in prima ac naturali conformatione hominis conditum. Disc. Non ex superfluo haec quaestio interposita est, et non infructuose quaerenda atque solvenda. Et quia tu proposuisti, solvendae illius debitor factus es. Non enim, ut arbitror, proponeres, quod omnino solvere non procurares ¹¹. MAG. Illud corpus, quod in constitutione hominis primitus est factum, spirituale et ¹² immortale crediderim esse, ac taleat ipsum, quale post resurrectionem habituri sumus. Non enim facile concesserim, corruptibile corpus fuisse et materiale, priusquam causa corruptionis et materialitatis, hoc est, peccatum fieret : et maxime, cum manifesta ratio perdoceat, si id ipsum corpus, quod in prima conditione hominis factum est ante delictum, mox conversum est et factum corruptibile post delictum, non erat illud supermachinatum, sed de spirituali et incorruptibili in terrenum et corruptibile transmutatum, ac per hoc praedicti magistri, Gregorii videlicet theologi, auctoritas vacillare videbitur, quod absit. Ipse siquidem incunctanter assenti, totum, quod in prima conditione hominis ad imaginem Dei factum est ¹³, secundum rationem corporis et animae ¹⁴ semper ¹⁵ incorruptibiliter manere. Ut enim nunc ¹⁶ omittamus perspicuas illius argumentationes, quibus indubitanter affirmat, nec animas ante corpora fuisse creatas, nec corpora ante animas, sed simul et semel totum factum in divino consilio, quod dictum est *faciamus hominem*, ac simul in hunc modum secundum quadam generatione ¹⁷, quae supermachinata est, in ordine temporum nasci, quomodo etiam nunc ¹⁸, post peccatum perversae voluntatis humanae naturae, et corporis ¹⁹ illud spirituale et naturale animae semper adhaerens ac sibi concretum discernitur ab eo, quod merito transgressionis adjectum est,

VARIAE LECTIONES.

¹ A simul et semel. ² Sic A; CF sint. ³ Sic CF; A. Q. d. d. n. i. e. s. omnino expers est. ⁴ Sic CF; A corruptibilia et mortalia corpora. ⁵ Sic CF; A conditae. ⁶ Sic CF; A erat. ⁷ Dei om. CF. ⁸ Sic CF; A ei. ⁹ Sic CF; A hominem ex duabus naturis esse compositum. ¹⁰ Sic A; CF procurasses. ¹¹ Sic CF; A om. A. ¹² Sic CF; A ratione. ¹³ A nec. ¹⁴ Sic CF; A corpus.

NOTAE.

^a Falsam J. Scoti opinionem de primo homine, qui ante praeviaricationem simplex homo fuerit, ac post peccatum naturae divisionem in duplicem

sexum, masculum et feminam, passus sit, recensens supra col. 309 not. ^a et passim.

o septimo capitulo saepe dicti sermonis A me explanat. *Non enim, inquit, per nostrum est, in fluxu et transmutatione est. et, reprehensibile universaliter, quod nullo habet ex natura; sed juxta subtiliorem, quae in nobis sunt, quoddam quidem vero ex mutabilitate accidit. Mutatur actionem et diminutionem corpus, veluti quaedam consequentes aetates indutum. et omnem conversionem intransmutabilis forma, insitis sibi semel ex natura signis⁵, sed in omnibus secundum corpus omnibus cum suis notionibus apparet: substantem, per Verbum Domini videlicet, ipsa, sione est, mutatio, quae⁶ formae saperac- veluti facies quaedam aliena⁷ ipsa per B de deformitas formam deprehendit, qua in per Verbum circumablata, sicut Naaman decem⁸ qui in Evangelio narrantur, iterum ab passione facies per sanitatem in suis notu- cet. Igitur in deiformitate animae non mutabilitatem et transmutabile est, sed in e- similiterque in nostra concreione ha- animae inseritur. Et quoniam ipsas per ferentias ipsae mutabiles concreionis qua- rformant⁹, concreio vero non alia quae- praeter elementorum mixturam; elementa imus universitatis corpore¹⁰ constitutioni ex quibus etiam humanum corpus con- sario specie veluti descripti signaculi in anima permanente, neque reforman- nculo ad formam ab ea, videlicet anima, C, sed in tempore reformationis ita ite- te ipsam recipiet, quaecunque formae coaptabit. Coaptabit autem omnino illa te ab initio in forma characterizata sunt. fitur, quam subtiliter¹¹ primae conditionis em ab his, quae superaddita sunt, discer- cunque enim in humanis corporibus immu- lligitur, primae conditionis proprium est; vero in eis mutabile ac¹² varium percipi- est superadjectum, extraque naturam sub- Universaliter autem in omnibus corporibus una eademque forma communis omnium r, et semper in omnibus incommutabiliter a innumerabiles differentiae, quae eidem D accidunt, non ex ratione primae conditionis, talitatibus corruptibilium seminum contin- igitur forma spiritualis spirituale corpus ima conditione hominis factum: quod au- ateria, hoc est, ex qualitatibus et quantita- tuor elementorum mundi sensibilis cum a qualitativa, de qua in prioribus libris dis- is, quoniam et augeri et minui patiuntur,*

ad compositionem superadjecti ac veluti superflui corporis pertinere non dubium est. Quod corpus materiale et exterius veluti quoddam vestimentum signaculum¹³ interioris et naturalis non incongrue intelligitur. Movetur enim per tempora et aetates, augmentum et detrimentum sui patiendi, illo semper interiori in suo statu incommutabiliter manente.

13. Sed quoniam et illud exterius a Deo factum est¹⁴ et superadditum, divinae bonitatis magnitudo et infinita erga omnia, quae sunt, providentia noluit penitus perire¹⁵ et ad nihilum redigi, quia ab ipsa est, et extremum in creaturis obtinet ordinem; porro quia omne, quod in hunc mundum per generationem localiter et temporatiter nascitur, non potest sine carere, sive minimis¹⁷, ut dies, horae, momenta, sive maximis, ut secula, sive mediis, ut aetates, anni temporum, intervallis inter principium nativitatis in hanc vitam ejusdemque vitae finem interpositis, naturali creaturarum ordinatione exigente. Omne siquidem, quod in mundo ex mundo compositum incipit esse, necesse est resolvi et cum mundo interire. Necessarium erat, exterius ac materiale corpus solvi in ea elementa, ex quibus assumptum est, non autem necessarium, perire, quoniam ex Deo erat, inanente semper interiori illo, et incommutabiliter stante in suis rationibus, secundum quas cum anima et in anima et per animam et propter animam constitutum est. Quoniam vero illius corporis materialis atque solubilis manet in anima species, non solum illo vivente, verum etiam post ejus solutionem et in elementa mundi reditum; disputatio quippe divitis cum Abraham notionem corporum adhacere animabus post mortem indicat: propterea partium illius, ubicunque elementorum sint, non potest anima oblivisci, aut eas nescire. Quamvis enim propter peccatum superadditae sint humanae naturae, ad eam tamen non pertinere non possunt, quoniam ab eodem naturae conditore et additae sunt et factae, ac per hoc in restauratione hominis in unitatem naturae revocandae sunt¹⁸, dum anima totum sibi subditum resurrectionis tempore recipiet. Et hoc est, quod ait magister: *Necessario specie veluti descripti signaculi formae¹⁹ in anima permanente, neque reformanda in signaculo ad formam ab ea ignorantur.* Ac si diceret, dum species, hoc est notio descripti signaculi, exterioris videlicet corporis, quod vocat²⁰ signaculum interioris, in anima permanet, etiam post signaculi solutionem propter illam notionem, quam semper habet, non ignorat partes signaculi per elementa sparsas, et resurrectionis die²¹ in signaculo, hoc est, in corpore ad formam animae, quod est interioris corpus, reformandas. Est enim exterius et materiale corpus signaculum interioris, in quo forma animae exprimitur, ac

VARIAE LECTIONES.

. A. ⁵ Sic CF; A insita sibi s. e. n. signa n. amittens. ⁶ Sic CF; A subtrahitur. ⁷ Sic CF; A ea quae morbo. ⁸ A ad aliena. ⁹ Sic CF; A sicut in Naaman seu in his, qui in Evangelio cet. ¹⁰ Sic in reformant. ¹¹ quaedam om. A. ¹² Sic CF; f. corporeae? — corpore om. A. ¹³ formae om. A. ¹⁴ his ¹⁵ Sic CF; A similiter. ¹⁶ Sic CF; A et. ¹⁷ signaculum om. A. ¹⁸ CF est factum. ¹⁹ Sic CF; A nitus. ²⁰ A in minimis. ²¹ sunt om. A. ²² formae om. A. ²³ Sic CF; A vocatur. ²⁴ die om. A.

per hoc forma ejus rationabiliter appellatur. Et ne me existimes, duo corpora naturalia in uno homine docere. Unum enim est corpus, quo connaturaliter et consubstantialiter animae compacto homo conficitur. Illud siquidem materiale, quod est superadditum, ractius vestimentum quoddam mutabile et corruptibile veri ac naturalis corporis accipitur, quam verum corpus. Non enim verum est, quod semper non manet, et, ut ait sanctus Augustinus: *Quod incipit esse quod non erat, et desinit esse quod est, jam non est.* Inde fit, quod semper non simpliciter, sed cum additamento aliquo ponitur corpus hoc ¹ mortale vel corruptibile vel terrenum vel animale, ad discretionem ipsius simplicis corporis, quod primitus in homine conditum ² est, et quod futurum est.

14. Disc. Quid ergo respondebimus sanctissimo ³ divinisimoque theologo, Augustino videlicet, qui praedictis rationibus refragari videtur? Nam fere in omnibus suis libris incunctanter asserit, corpus primi hominis ante peccatum animale fuisse, terrenum, mortale, quamvis non moreretur, si non peccaret, peccando vero mortuum, sicut ait Apostolus: *Corpus quidem mortuum propter peccatum.* Hinc est, quod in primo libro de Baptismo parvulorum, convincens eos, qui dicunt Adam sic creatum, ut etiam sine peccati merito moreretur, non poena culpa, sed necessitate naturae: *Quid ergo, inquit, responderent, cum legitur, hoc Deum primo homini etiam post peccatum increpando et damnando dixisse: Terra es, et in terram ibis? Neque enim secundum animam, sed, quod manifestum est, secundum corpus terra erat, et morte ejusdem corporis erat iturus in terram. Quamvis enim secundum corpus terra esset, et corpus, in quo creatus est, animale gestaret, tamen, si non peccasset, in corpore foret ⁴ spirituale mutandus, et in illam incorruptionem, quae fidelibus et sanctis promittitur, sine mortis periculo transiturus. Cujus rei desiderium nos habere non solum ipsi sentimus ⁵ et nobis, verum etiam monente ⁶ Apostolo agnoscimus ⁷, ubi ait: Etenim in hoc ingemiscimus, habitaculum nostrum, quod de caelo est, superindui cupientes, ⁸ si tamen induti, non nudi inveniamur. Etenim qui sumus in hac habitatione, ingemiscimus gravati, in quo volumus exspoliari, sed supervestiri, ut absorbeatur mortale a vita. Proinde si non peccasset Adam, non erat exspoliatus corpore, sed supervestendus immortalitate et incorruptione, ut absorberetur ⁹ mortale a vita, id est ab animali in spirituale transiret. Neque enim metuendum fuit, ne forte diutius hic viveret ¹⁰ in corpore animali, et ¹¹ senectute gravaretur, et paulatim veterascendo perveniret ad mortem. Si enim Deus Israelitarum vestimentis et calceamentis praestitit,*

A quod per tot annos non sunt obtrita ¹²: quid mirum si obedienti homini ejusdem praeceptis ¹³ potentia praestaretur, ut animale hoc et ¹⁴ mortale habens corpus, haberet in eo quendam statum, quo sine defectu esset annosum. tempore, quo Deus vellet, a mortalitate ad immortalitatem sine media morte venturus? Sicut enim haec ¹⁵ psa caro, quam nunc habemus, non ideo non est vulnerabilis, quia non est necesse, ut vulneretur; sic illa non ideo non fuit mortalis, quia non erat necesse ut moreretur ¹⁶. Talem puto habundinam adhuc in corpore animali atque mortali etiam illis, qui sine morte hinc translati sunt, fuisse concessam. Neque enim Enoch et Elias per tam longam aetatem senectute marcerunt, nec tamen, credo, eos jam in illam spiritualem qualitatem corporis commu-

B tatos, qualis in resurrectione promittitur, quae in Domino prima praecessit, nisi quia isti fortasse nec his cibis egent, qui sui consumptione ¹⁷ reficiunt. Sed ex quo translati sunt, ita vivunt, ut similem herbeci societatem illis quadraginta diebus, quibus Elias ex calice aquae et ex collyride panis sine cibo vixit; aut si et his sustentaculis opus est, ita in paradiso fortasse pa-

C ciantur, sicut Adam, priusquam propter peccatum esinde exire meruisset. Habebat enim, quantum existimo, et de lignorum fructibus refectionem contra defectum, et de ligno vitae stabilitatem contra vetustatem.

Et quid ad rem, tanta ¹⁸ tanti et tam magni viri testimonia exaggerare, cum omnibus libris illius legentibus, et maxime de Genesi ad literam et de Civitate Dei, manifestissimum sit, nil aliud docere de corpore primi hominis ante peccatum, quam animale atque mortale fuisse. Si enim animale non fuisset, quomodo de fructibus paradisi comedere juberetur, ne deficeret, et de ligno vitae, ne senesceret? Nam, ut ipse saepe asserit, primi homines ante praerivationem de fructibus paradisi corporaliter comedisae perhibentur. Mac. Quisquis vult ¹⁹ et potest, respondeat: mihi autem et tibi, si placet, sufficiat, sententias sanctorum Patrum de constitutione hominis ante peccatum legere, et, quid unusquisque eorum voluit, cauta ac diligenti inquisitione quaerere. Lites autem inter eos constituere, non est nostrum, aut hunc constituere, hunc autem refellere, scientes, post ²⁰ sanctos Apostolos nullum apud Graecos fuisse in expositionibus divinae Scripturae majoris auctoritatis

D Gregorio theologo, nullum apud Romanos Aurelio Augustino. Et quid, si in hac veluti controversia magnorum virorum quendam consensum velimus machinari, dicentes, illud corpus, quod Gregorius dicit divina praescientia propter futurum peccatum homini supermachinatum exteriusque adjectum, id ipsum ab Augustino animale vocatum, duasque hominis constitutiones, unam quidem ad imaginem

VARIAE LECTIOES.

¹ hoc om. A. ² Sic CF; A editum. ³ Sic CF; A scientissimo. ⁴ Sic CF; A Quid igitur responderent (inquit om.). ⁵ Sic CF; A fuerat. ⁶ Sic CF; A adinonente. ⁷ Sic CF; A cognoscimus. ⁸ Sic CF; A absorbeatur. ⁹ Sic CF; A vivendo. ¹⁰ et om. A. ¹¹ Sic CF; A attrita. ¹² praeceptis om. A. ¹³ Sic (F; pro hoc et A ac. ¹⁴ A ut non moreretur. ¹⁵ Sic A; CF consummatione. ¹⁶ Sic CF; A tantum. ¹⁷ Sic CF; A Quisquis igitur vult. ¹⁸ A praeter.

intialiter factam, alteram vero longe im-

antem, et in masculum et feminam propter
divisam, Gregorium non tacuisse, unam
in masculum et feminam bipertitam Au-
dixisse, alteram vero, quae ad imaginem
nnaque sexu caret, siluisse? Quid ad rem
eam verisimile non videatur de Augustino
eam conditionem hominis ad imaginem
e, eam vero, quae secundum Gregorium ad
rem jumentorum insipientium merito inobe-
cta est, explanasse, praesertim cum, quis-
e ejus perspexerit, apertissime inveniet, in
nue masculum et feminam ad imaginem
fuisse, ipsaque animalia corpora, quae
tum gestaverant, non ex poena peccati,
essitate naturae processisse, ad procrea-
delicet praedestinati sanctorum hominum
societati angelicae beatitudinis ex humana
mandi, donec caelestis civitas sanctis an-
isique hominibus impleretur? Sed mirari non
illud corpus appellat animale⁶, quod magnis
xaltat tanquam spirituale atque beatum.
item fuisse ante delictum ille ipse in quarto
ro de Civitate Dei testatur decimo capitulo
d utrum primus homo vel primi homines, duo-
uippe conjugium, habebant istos affectus, con-
m profecto et luctitiam, timorem et dolorem,
animali ante peccatum, quales in corpore
non habebimus omni purgato finitque pec-
immerito quaeritur. Si enim habebant, quo-
t beati in illo memorabili beatitudinis loco,
adiso? Quis tandem absolute dici beatus po-
timore afficitur, vel dolore? Quid autem
delere poterant illi homines in tantorum
tentia bonorum, ubi nec mors metuebatur,
orporis malum valetudo, nec aberat quicquam,
voluntas non adipisceretur, nec inerat, quod
imuvne hominis feliciter viverent offenderet?
imperturbatus in Deum, atque inter se con-
a ac⁷ sincera societate viventium, et ex hoc
nde gaudium, non desistente, quod amabatur
um. Erat devotio tranquilla peccati, qua
ullum omnino alicunde⁸ malum, quod con-
irruerat. An forte cupiebant prohibitum
vescendum contingere, sed mori metuebant,
et cupiditas et metus jam tunc illos homi-
in illo perturbabat loco? Absit, ut hoc existi-
isse, ubi nullum erat omnino peccatum. Neque
um peccatum est, ea, quae lex Dei prohibet,
ere, atque¹⁰ ab his abstinere timore poenae,
e justitiae. Absit, inquam, ut ante omne pec-
n ibi fuerit tale peccatum, ut hoc de ligno
t¹¹, quod de muliere Deus ait: Si quis vide-
em ad concupiscendum eam jam moecha-

tus est in corde suo. Quam igitur felices erant primi
homines, et nullis agitabantur perturbationibus ani-
morum, nullis corporum laedebantur incommodis:
tam felix universa societas esset humana, si nec illi
malum, quod etiam in posterum trajicerent, nec quis-
quam ex¹² eorum stirpe iniquitatem committeret,
quae damnationem reciperet. Atque ista permanente
felicitate, donec per illam benedictionem, qua dictum,
est: Crescite et multiplicamini, praedestinatorum
Sanctorum numerus compleretur, alia major daretur,
quae beatissimis angelis data est, ubi jam esset certa
securitas peccatorum, neminemque moriturum, et talis
esset vita sanctorum post nullum laboris, doloris,
mortis experimentum, qualis erit post haec omnia in
incorruptione corporum reddita resurrectione mortuo-
rum. Item in eodem vicesimo quinto¹³ capitulo:
Vivebat itaque homo in paradiso, sicut volebat, quam-
diu hoc volebat, quod Deus jusserat; vivebat fructus
Deo, ex quo bono erat bonus; vivebat sine alla ege-
state, ita semper vivere habens in potestate. Cibum
aderat, ne esuriret; potus, ne sitiret; lignum vitae,
ne illum senectia dissolveret: nihil corruptionis in
corpore, vel ex corpore ullas molestias ullis ejus sen-
sibus ingerebat. Nullus intrinsecus morbus, nullus
ictus metuebatur extrinsecus. Summa in carne sanitas, in
animo tota tranquillitas. Sicut in paradiso nullus aestus
aut frigus, ita in ejus habitatore nulla ex cupiditate vel
ex¹⁴ timore accedebat bonae voluntatis offensio. Nihil
omnino triste, nihil erat inaniter laetum, gaudium verum
perpetuabatur ex Deo, in quem flagrabat caritas de
corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta.
Atque inter se conjugum fida et ex honesto amore so-
cietas, concors mentis corporisque vigilia, et mandati
sine labore custodia. Non lassitudo futigabat otiosum,
non somnus premebat invitum. In tanta facilitate
rerum et felicitate hominum absit, ut suspicemur, non
potuisse prolem seri¹⁵ sine libidinis morbo, sed eo
voluntatis nutu moverentur membra illa, quo cetera,
et sine ardoris illecebrosi stimulo, cum tranquil-
litate animi et corporis, nulla corruptione integri-
tatis, infunderetur gremio maritus uxoris. Vides-
ne, quantum laudat, quantum glorificat felicitatem
utriusque sexus in paradiso ante praevariationem,
quam sanctae incontaminataeque nuptiae fle-
rent, qualis amor irreprehensibilis conjugum et inse-
parabilis societas, quam pulchra sanctorum hominum
procreatio, et in praedestinatum numerum multipli-
catio, quam post paradisi felicitatem in angelicam
beatitudinem sequeretur translatio, ut non immerito
quis miretur, quomodo animalia corpora in tam
excelsa beatitudine vixisse credibile sit. Disc. Num
inter nos, dum¹⁷ de conditione humanae naturae disputa-
tabamus, confectum est, hominem in genere anima-
lium substitutum fuisse, imo etiam omnia animalia

VARIAE LECTIONES.

F; A ab imagine. ² Sic CF; A solam. ³ Sic CF; A tacuisse. ⁴ eam om. A. ⁵ sanctis om. A.
; A animale appellat. ⁷ CF et. ⁸ Sic CF; A aliunde. ⁹ Sic CF; A contristaratur. ¹⁰ atque om.
c CF; A admitterent. ¹² ex om. CF. ¹³ CF xxv; A vicesimo sexto. ¹⁴ ex om. CF. ¹⁵ A ex.
; A fieri ¹⁷ Sic CF; A cum.

substantialiter in illo creata, non solum quod omnium notitia inerat ei, verum etiam, quia universitas visibilis et invisibilis creaturae in eo condita est? **MAC.** Confectum plane. **Disc.** Quid ergo mirum, vel cur incredibile sit, si humana corpora, priusquam peccarent in paradiso, animalia fuisse dicantur, quae in genere animalium constituta sunt? E duobus quippe unum eligere cogit nos ratio: aut enim negabimus omnino in genere animalium conditum hominem, si volumus negare, in eo animale corpus fuisse; aut, si non possumus contendere et abnegare, ipsum quidem quoddam animal in genere animalium ¹ factum, quomodo negabimus, animale corpus habuisse ante peccatum, et, si non peccaret, potuisse fieri beatum? **MAC.** Acute quidem philosopharis. Putasne itaque, Deum sinu omnia fecisse? **Disc.** Imo credo et intelligo. Omnia siquidem, quae temporum intervallis in mundo nascuntur, simul et semel et ante mundum et cum mundo facta sunt, quamvis non simul per ² divinae providentiae administrationem ³ mundum sensibiliter adimpleant, sed ordine temporum, Domino dicente: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor.* **MAC.** Recte intueris. Num tibi videtur, quod propterea Deus hominem in genere animalium fecerit, quia illum animaliter victurum praescivit, inque irrationabiles ⁴ motus eorum relicta divinae imaginis pulchritudine ac dignitate casurum? **Disc.** Verisimile videtur. Fecit enim futura, qui fecit omnia simul. **MAC.** Quoniam igitur de sua praescientia, quae falli non potest, certissimus erat, etiam, priusquam homo peccaret, peccati consequentia in homine et cum homine simul concreavit, ut nec immerito aestimetur, eorum, quae simul in homine facta sunt, quaedam quidem propter divinam bonitatem, ut sunt illa, in quibus imago conditoris ⁵ intelligitur, animus videlicet et ratio sensusque interior, vel, ut ita dicam, essentia, virtus et operatio, quaedam verò propter delictum praescitum atque certissime futurum. Multa enim praescit Deus, quorum non est causa ipse, quia substantialiter non sunt. Est autem sapiens factor et ordinator, ne universitatis pulchritudinem perturbent, et solus potens est de malo irrationabilis voluntatis facere bonum. Haec autem sunt consequentia peccati propter peccatum, priusquam fieret peccatum, ab eo ⁶, cujus praescientia non fallitur, in homine et cum homine veluti extra hominem ac superaddita: animale quidem corpus atque terrenum et corruptibile, sexus uterque ex masculo et femina, bestiarum similitudine procreationis multiplicatio, indigentia cibi et potus indumentique ⁷, incrementa et decremента corporis, somni ac vigiliarum alterna inevitabilisque necessitas, et similia, quibus omnibus

humana natura ⁸ si non peccaret, omnino libera maneret, quemadmodum libera futura est. Hoc autem dico Gregorium Nyssaeum sequens, expositoremque ipsius Maximum, non autem alios sanctos Patres spiritualis doctrinae, qualiter videntur sensitisse, refellens, haec omnia ad primam et substantialem hominis creationem pertinere autumantes. Et si te movet, quare Deus in homine fecerit, priusquam peccaret, quae propter peccatum facta sunt, animadvertite, quod Deo nihil est ante, nihil post, cui nihil praeteritum, nihil futurum, nihil medium inter praeteritum et futurum, quoniam *ipsi omnia simul sunt.* Cur ergo non simul faceret, quae facienda simul ⁹ videbat et volebat? Nam cum dicimus ante et post peccatum, cogitationum nostrarum mutabilitatem monstramus, dum adhuc temporibus subdimur: Deo autem simul erant et peccati praescientia ejusque consequentia. Homini siquidem, non Deo, futurum erat peccatum, et consequentia peccati praecessit peccatum in homine, quoniam et ipsum peccatum praecessit ¹⁰ seipsum in eodem homine ¹¹. Mala quippe voluntas, quod est peccatum occultum, praecessit veluti fructus gustum, quod est peccatum apertum. Eadem ratione potest intelligi, quod scriptum est: *Jacob dilexi, Esau autem odio habui.* Nondum enim utriusque malis vel ¹² bonis actibus perpetratis, in ordine temporum eorum consequentia facta sunt in eo, in quo universitas simul et unum est: consequentia autem dico dilectionem et odium. Hoc etiam ipse magister Augustinus edocet in praefati libri tertio decimo capitulo de primis hominibus dicens: *In occulto autem mali esse coeperunt, ut in apertam inobedientiam laberentur. Non enim ad malum opus perveniretur, nisi praecessisset voluntas mala. Porro malae voluntatis initium quid potuit esse nisi superbia? Initium enim omnis peccati superbia est.* Ac per hoc datur intelligi, hominem peccato nunquam caruisse: sicut nunquam intelligitur absque mutabili voluntate substituisse. Nam et ipsa irrationabilis mutabilitas liberae voluntatis, quia causa mali est, nonnullum malum esse necesse est. Causam siquidem mali malam non esse, quis audeat dicere, quandoquidem libera voluntas ad eligendum bonum data ¹³ seipsam servilem fecit ad sequendum malum? Quod etiam Augustinus insinuasse videtur ¹⁴. Non enim ait, vixit homo in paradiso, vel vixerat; vixit fruens Deo, vel vixerat, vixit sine ulla egestate, vel vixerat. Nam si talibus verbis praeteriti ¹⁵ uteretur, fortassis non incongrue intelligeretur ¹⁶ docere voluisse, hominem in paradiso perfectam beatitudinem sine ullo peccato per spatia quaedam temporis habuisse. Sed: *Vivebat, inquit, homo in paradiso, vivebat fruens Deo, vivebat ¹⁷ sine ulla egestate. Ac si aperte diceret:*

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF; conditum hominem — animalium om. A. ² per om. A. ³ A administratione. ⁴ Sic CF; A irrationales. ⁵ Sic CF; A creatoris. ⁶ eo om. A. ⁷ indumentique om. A. ⁸ Sic CF; A natura humana. ⁹ simul om. A. ¹⁰ Sic CF; A praecesserunt. ¹¹ Sic CF; quoniam et ipsum — homine om. A. ¹² Sic CF; A aut. ¹³ data om. A. ¹⁴ CF videtur in inuasse. ¹⁵ praeteriti om. A. ¹⁶ Sic CF; A intelligerem. ¹⁷ Sic CF; A in paradiso, in. *habat vivere sive et.*

ibat vivere homo in paradiso, inchoabat vivere. A Deo, inchoabat vivere sine ulla egestate. enim species praeteriti temporis ab his, qui ruz significationes acute perspicunt, inchoocatur. Inchoationem quippe et auspiciu cum rei significat, quae jam ad perfectionem modo pervenit.

Quod etiam, hoc est, nullo temporali spatio s homines fuisse in paradiso, in nono ¹ eri sui ipse edocet dicens: *Cur non coierunt, im exissent de paradiso? Cito responderi potest, vox creata muliere, priusquam coirent, facta est ungressio, cujus merito in mortem destinati, ² de loco illius felicitatis exierunt. Non enim ura tempus expressit, quantum interfuerit tem- ³ inter eos factos et ex eis natum Cain. Fuisse B*

⁴ Adam temporaliter in paradiso, priusquam ta ejus mulier fabricaretur, dicat qui ⁵ potest. le plus, ut arbitror, laus illa vitae hominis in so referenda est ad futuram ejus ⁶ vitam, si us permaneret, quam ad peractam, quae solo inchoaverat, nec unquam steterat. Nam si vel parvo spatio stetitset, necessario ad aliperfectionem perveniret. Ac per hoc praefatus er fortassis non diceret vivebat, sed vixit vel t: quanquam si talibus praeteriti perfecti squam perfecti verbis uteretur, vel si alias est, plus crediderim praeteritum pro futuro se, quam statum hominis temporali spatio in te paradisi ante peccatum docuisse, ea videdatione, ut praedestinatum praedefinitamque C idinem hominis in paradiso, si non peccaret, jam ⁷ perfectam inueneret, dum adhuc in re oc est, in effectibus perfectae praedestinationura et facienda erat. Hoc autem dico ⁸, quia ipse de paradiso disputans, praeteriti tempora li ⁹ et plusquam perfecti verba posuit, sicut in illius studiosus lector reperiet; ut est illud ecimo Exemeri libro: *In sudore faciei tuae anem tuum, donec convertaris in terram ex mptus es, quia terra es, et in terram ibis. Hos, esse in terra labores humani generis quis t? Et quia non essent, si felicitas, quae in so fuerat, teneretur, non est utique dubitandum.*

dixit, non fiebat. Nec hoc mirum, cum saepis-ivina auctoritas futura quasi jam peracta pro- D . Quis enim crediderit, diabolum in beatitudradisi fuisse, qui mox, ut conditus, lapsus est, omnis ait in Evangelio: *Ille homicida erat io, et in veritate non stetit.* Quam Dominicam iam in undecimo Exemeri sui ipse Augusti-quo nunc ¹⁰ tractamus, exponit. *Quod ¹¹ ergo, putatur nunquam diabolus in veritate stetitset,*

*nunquam cum angelis beatam duxisse vitam, sed ab ipso suae conditionis ¹² initio cecidisse, non sic accipiendum est, ut non propria voluntate depravatus, sed malus a bono Deo creatus putetur; alioquin non ab initio cecidisse diceretur. Neque enim cecidit, sed talis est factus; sed factus continuo se a luce veritatis avertit, superbiu tumidus et propriae potestatis delectatione corruptus. Unde beatae atque ¹³ angelicae vitae dulcedinem non gustavit, quam non utique acceptam fastidivit, sed nolendo accipere deseruit et amisit. Proinde nec sui casus praescius esse potuit, quoniam praescientia ¹⁴ pietatis est fructus. Ille autem continuo impius, consequenter et mente caecus, non ex eo, quod acceperat, cecidit, sed ex eo, quod acciperet, si subdi Deo voluisset. Quod profecto quia noluit, et ab eo, quod accepturus erat, cecidit, et potestatem illius, sub quo esse noluit, non evasit, factusque in illo est pondere meritorum, ut nec justitiae possit lumine delectari, nec ab ejus sententia liberari. Item ¹⁵ in figura principis Tyri per Ezechielem Prophetam dicitur ei: *Tu es signaculum similitudinis, et corona decoris, in deliciis paradisi Dei fuisti, omni lapide pretioso ornatus es, et cetera, quae quasi jam facta ante ruinam diaboli dicuntur. Et quidem in divina dispensatione erant facta, quae in illo, si non rueret, erant facienda. Porro si de diabolo mystica mutatione temporum talia pronuntiantur, et nec aliter Scriptura recte intelligitur: quid obstat, si eodem modo de homine praedicetur, in deliciis paradisi fuisse ante peccatum, quod, si non peccaret, profecto ei fieret, praesertim cum nulla auctoritas vel divina vel ¹⁶ humana tradiderit, quantum temporis in paradiso, priusquam peccaret, feliciter vixit? Et quare hoc taceretur, si fuisse intelligeretur? Argumenta autem non desunt, quibus approbari potest aut brevissimo aut nullo temporis intervallo ante peccatum vixisse. Ex his enim, quae ei jussa sunt, ante peccatum nihil legitur egisse, verbi gratia: *Crescite et multiplicamini et implete terram, videlicet paradisi. Qua ratione non continuo felicem, prolem gigneret, si in paradiso quodam temporis spatio ante delictum habitaret, et si de ligno vitae gustaret, ne quid corruptibile corpus ¹⁷ ejus pateretur? Quare divini ac ¹⁸ spiritualis medicaminis virtus in corpore ejus non ¹⁹ praevaluit, ne etiam peccando in corruptionem caderet? Ligni ²⁰ siquidem vitae esca si corpori ipsius uno vel duobus vel quotlibet diebus ad sanitatem et incorruptibilitatem profuit, et non semper, profecto non habebat tantum virtutis, quantum et legitur et creditur habuisse. Aut qua ratione lignum vitae diceretur, quod solummodo corruptionem potuit retardare, non autem potuit a corruptione penitus liberare, diuturnamque vitam.***

VARIAE LECTIONES.

CF; A octavo. ¹ Sic CF; A et etiam. ² temporis om. CF. ³ autem om. A. ⁴ A quis. ⁵ CF et. F; A tum. ⁶ Sic CF; A dicit. ⁷ Sic CF; A praeteriti perfecti temporis. ⁸ nunc om. A. ⁹ A ¹⁰ Sic CF; A conditionis suae. ¹¹ Sic CF; A et. ¹² Sic CF; A sapientia. ¹³ Sic A, CF Attamen. F; A aut — aut. ¹⁴ Sic CF; A ejus corpus. ¹⁵ Sic CF; A et. ¹⁶ non om. A. ¹⁷ Sic CF; A

erentibus praestare? Si enim illius ligni natura A
 omni morbo erat contraria, ut omnibus ea fruentibus
 praestaret vitam, cur in gustantibus, vel etiam
 comedentibus non vinceret mortem? Peccatum dices
 virtutem ipsius vicerat, ne in tantum prodesset?
 Validius ergo erat ² peccati malum, quam vitae
 bonum. Potius itaque videamus, quod Dominus ipse
 sit verum vitae lignum. Ille, inquit, diabolus pro-
 fecto, homicida erat ab initio. Putasne, alterum homi-
 nem occidisse praeter illum unum et solum, quem
 Deus ad imaginem suam creavit? Disc. Nequaquam.
 Mac. A quo ergo initio homicida erat diabolus, num
 ab initio conditionis suae, an ab initio conditionis ³
 hominis, an certe ab initio conditionis utriusque, si
 simul conditi sunt, et alter alterum in conditio-
 ne non praecessit? Sed si conditio diaboli conditionem homi-
 nis praecoccupavit, quomodo ab initio suo diabolus
 homicida erat? Si vero hominis conditio conditionem
 diaboli antevenit, quomodo diabolus ab initio hu-
 manae conditionis homicida dicitur ⁴? Si autem
 relinquatur, ut ab initio utriusque simul facta, et
 homicida erat diabolus, et homo erat occisus: quale
 spatium datur homini in paradiso vixisse. priusquam
 a diabolo occideretur? Hoc etiam ex Evangelica para-
 bola manifeste probatur. *Homo quidam descende-
 bat ab Ierusalem in Jericho, et incidit in latrones.*
 Non enim ait, homo quidam erat in Jerusalem et
 incidit in latrones. Nam si in Jerusalem, hoc est, in
 paradiso humana natura permaneret, profecto in
 latrones, diabolum videlicet satellitesque ejus, non
 incurreret. Prius ergo descendebat de paradiso, suae
 voluntatis irrationabili motu impulsus, et in Jericho
 praecipitabatur, hoc est, in defectum instabilitatemque
 rerum temporalium; et cadendo vulneratus est,
 omnibusque ⁵ naturalibus bonis, in quibus con-
 ditus erat ⁶, spoliatus ⁷. Ubi datur intelligi, quod homo
 prius in se ipso lapsus est, quam diabolo tentaretur;
 nec hoc solum, verum etiam, quod non in pa-
 radiso, sed descendente eo, propriaque voluntate
 a paradisi felicitate, quae *Jerusalem* vocabulo,
 hoc est visionis pacis intelligitur, deserente, et
 in Jericho, hoc est, in hunc mundum labente a
 diabolo sauciatus sit, et beatitudine ⁸ spoliatus. Non
 enim credibile est, eundem hominem et in contem-
 platione aeternae pacis stetisse, et suadente femina
 serpentis veneno corrupta corruisse, aut ipsum ser-
 pentem, diabolum dico, jam de paradiso, dignitate
 videlicet angelicae naturae, lapsum, in homine adhuc
 non peccante, neque celsitudine divinae imaginis
 corruente praevaluisse. Id ipsum quoque, hoc est
 hominem, aequalem angelis conditum fuisse, non
 autem in illa dignitate stetisse, sed mox non recte
 ad bonum ingredi inchoasse, sanctus Gregorius do-
 cere videtur in decimo octavo capitulo sermonis de

Imagine, quod etiam superius posuimus: et nunc ⁹
 repetere debemus. *Qui omnia, inquit, adauxit in esse,
 totumque in sua voluntate hominem ad divinam ima-
 ginem formavit, non paulatim adjectionibus futurorum
 moras fecit, sciendo in suam plenitudinem animarum
 numerum perficiendum; sed cumulatum in ipsa pleu-
 tudine omnem humanam naturam prognostica ope-
 ratione ¹⁰ intellexit, et in excelsitudine, et in coaequali an-
 gelis quiete honorificavit.* Hic intellige, praedictum ma-
 gistrum praeterita pro futuris posuisse. Quod enim
 ait, prognostica operatione ¹¹ Deum omnem huma-
 nam naturam in excelsitudine et in aequali ange-
 lis quiete condidisse, quomodo aliter intelligi potest,
 nisi quia jam homo in causis conditus erat, nondum
 vero in effectus suae beatitudinis procedebat? Et cur
 non processerat, reddit causam dicens: *Quoniam
 vero praevitit contemplativa virtute non recte euntem
 ad bonum ¹² voluntatem, atque ideo ex angelica vita re-
 sedentem, ne animarum humanarum multitudo minue-
 retur, cadens ex illo modo, per quem angeli ad multi-
 tudinem aucti sunt, propterea convenientem in pecca-
 tum annullatis ¹³ incrementi execogitationem in natura
 conformavit, pro angelica magnificentia pecudalem et
 irrationabilem ex se invicem successionis modum hu-
 manitati inserens.* Si itaque haec verba sancti Theo-
 logi veracia sunt, quod non temere crediderim: quid
 aliud datur intelligi, quam, ut humana natura, nullis
 temporum morulis, nullis rerum sensibilium effecti-
 bus, in paradiso, in quo naturaliter conditus est, ste-
 tisse, sed mox de via veritatis deviasse, et divisio-
 nem naturae in duplicem sexum, per quem jumen-
 torum similitudine multiplicaretur, perversae volun-
 tatis motu meruisse? Ac per hoc si in ea beatitudine,
 in qua creata est, permaneret, utriusque sexus co-
 pula ¹⁴ ad multiplicationem suam non indigeret: eo
 enim modo, quo angeli multiplicati sunt, sine ullo
 sexu multiplicaretur. Huic sensui venerabilis magi-
 ster Maximus, praefati Theologi expositor, sermo-
 nem ejus de baptismo exponens, consentit dicens:
*Aiunt, qui divina mystice assequuntur eloquia, et al-
 tioribus, quantum consequens est, glorificant specula-
 tionibus, secundum imaginem Dei per principia factum
 hominem fuisse, omnino nascendo secundum propo-
 situm spiritu ¹⁵, et accipiendo secundum similitudinem
 per observantiam divini mandati, quod sibi futurum
 erat, ut esset idem homo figmentum quidem Dei se-
 cundum ¹⁶ naturam, filius autem Dei, et Deus, per
 spiritum secundum gratiam. Non enim possibile erat,
 aliter filium Dei ostendi et Deum secundum deificatio-
 nem ex gratia factum hominem, nisi prius secundum
 propositum nascentem spiritum ¹⁷ per aduzatam sibi
 naturaliter per seipsam motam et liberam potentiam
 Quam deificam divinamque et immaterialem nativi-
 tatem ¹⁸ intelligibilem et occultorum duntaxat bono-*

VARIAE LECTIONES.

¹ erat om. A. ² suae an ab initio conditionis om. A. ³ A dicitur. ⁴ CF omnibus (-que om.). ⁵ Sic CF; A erat conditus. ⁶ Sic A; pro spoliatus CF abusus. ⁷ beatitudine om. A. ⁸ A nou. ⁹ Sic CF; A per prognosticam operationem. ¹⁰ A per prognosticam operationem. ¹¹ Sic CF; A bonam. ¹² Sic CF; A lapsis. ¹³ CF copulae. ¹⁴ Sic CF; A spiritum. ¹⁵ Sic CF; A Dei secundum quidem naturam. ¹⁶ CF spiritu. ¹⁷ Sic CF; A divinitatem.

serens primus homo, praehonorificando quod A
 un sensum et ¹ delectabile est et manifestum,
 ex corporibus inordinatam ² et materialem et
 ibilem habere damnatus est nativitate, digne
 dicante, pejora melioribus voluntarie praepo-
³ in possibilem et servilem et coangustatam se-
 similitudinem in terra irrationabilium bruto-
 jumentorum generationem libera et impassio-
 spon anea et casta alienari nativitate, et pro
 Deo divino et ineffabili honore, cum insi-
 s jumentis ignobilem recipere copulationem.
 ninem liberare, et ad divinam beatitudinem re-
 volens, naturam hominum creans, Verbum
 t hominibus vere fit, et nascitur corporaliter
 cato per hominem. Ut autem cognoscas, quod
 nobis ipsis accipientes, verum ex praefati B
 Maximi videlicet, discentes, hominem dici-
 ligno vitae non gustasse, sed primum cibum
 rum de ligno vetito primitus sumpsisse, et ad
 lumen mentis oculum non sublevasse, audi
 in vicesimo octavo capite expositionum ver-
 Gregorii dicentem: *Huic itaque divino lumini
 elevare oculum animae primus pater Adam,
 instar merito in tenebris ignorantiae ambabus
 materiali immunditiae voluntariae adhaerens,
 sui seipsum totum pronus tradidit, per quem
 imae bestiae corruptivum virus accepit. Hoc au-
 it, quoniam corporeum sensum, per quem
 deceptus est, in figura mulieris vult in-
 Nam apud Graecos αἰσθησις, id est sen-
 emimini generis est. Amarissimam vero C
 diabolum vocat, qui per ⁴ sensum corpo-
 ruanano animo virus nequitiae suae infudit.
 ait paulo post: *Et ex vetito ligno qui etiam
 inesse prius didicerat, sensu fructum porri-
 bi primitias faciens, convenientem fructui vitam
 mortalem videlicet ac fluxilem per corpus cor-
 e. Deinde subjungit: Si itaque Deo magis
 onervo, sensui videlicet, credens, ligno vitae
 ur, non fortassis datam deponeret immortalita-
 mper conserva:am participatione vitae, quoniam
 ita ex propria et consequenti consuevit esca con-
 Eaca vero beatue illius vitae est panis, qui de
 escendit, et vitam dat mundo, sicut ipsum de
 in Evangeliiis non mendax pronuntiavit Ver-
 duo vesci nolens primus homo, merito divina D
 us est vita, aliam vero ex morte genitrice ac-
 per quam irrationabilem sibiomet ⁷ formam
 ns, divine vero ⁸ supersplendentem abscon-
 dicitudinem, vescendo omnem naturam morti-
 . Sed quia adversus eos, qui dicunt, hominem
⁹ in paradiso ante peccatum temporali-
 rixisse ¹⁰, illud autem spatium quantum fuerit,
 re non audent, non est nostri propositi agere;
 idem solummodo, quae nobis verisimilia vi-**

dentur, dicere procuravimus, aliorum vero senten-
 tiam, qui aliter ¹¹ sapiunt, refellere, seu spernere,
 seu falsam esse pronuntiare dum ¹² ad nos nullo modo
 pertinet: ad ipsius paradisi considerationem transeun-
 dum esse video. Disc. Transeundum plane. Recte
 quippe ratiocinandi via tenenda est, ut neque in dexte-
 ram, neque in sinistram deviare videamur; hoc est,
 neque his, quos summae ac sanctae auctoritatis esse
 Catholica sanxit Ecclesia, detrahamus, neque eos,
 quos simpliciter intellexisse cognovimus, quoniam
 intra Catholicae fidei sinceritatem continentur, sper-
 namus. *Unusquisque enim, ut ait Apostolus, suo sensu
 abundet.* Nostrum quippe sensum approbare, aut
 eorum, quos ceteros praecellere arbitramur, aliorum
 vero sensum reprobare, aut periculosissimum est,
 aut superbissimum, aut certe contentiosum. Ingre-
 diamur itaque caute, humiliter, modeste, sanctorum
 Patrum in tali negotio vestigia sequentes.

16. Mac. Sanctus Augustinus in octavo Exemeri ✓
 sui: *Non ignoro, inquit, de paradiso multos multa
 dixisse. Tres tamen de hac re quasi generales sunt sen-
 tentiae. Una eorum, qui tantummodo corporaliter pa-
 radisum intelligi volunt. Alia eorum, qui spiritualiter
 tantum. Tertia eorum, qui utroque modo paradisum
 accipiunt, alias corporaliter, alias autem spiritualiter.
 Breviter ergo ut dicam, tertiam mihi fateor placere
 sententiam. Idem in quarto decimo de Civitate Dei ✓
 undecimo capitulo: *Vivebat itaque, inquit, homo se-
 cundum Deum in paradiso, et corporali et spirituali.
 Neque enim erat paradisi corporalis propter corporis
 bona, et propter mentis non erat spiritualis. Aut vero
 erat spiritualis, quo per interiores, et non erat corpo-
 ralis, quo per exteriores sensus homo frueretur? Erat
 plane utrumque propter utrumque. Postea vero quam
 superbus ille angelus ac per hoc invidus, per eandem
 superbiam a Deo ad semetipsum conversus, de spiri-
 tuali paradiso cecidit, malesuada versutia in hominis,
 sensum serpere affectans, cui utique stanti, quoniam
 ipse ceciderat, invidebat, coluber in paradiso corpo-
 rali, ubi cum duobus illis hominibus musculo et
 femina animalia etiam terrestria caetera subdita et
 innoxia versabantur, animal scilicet lubricum et ¹³
 tortuosis anfractibus mobile, operi suo congruum, per
 quem loqueretur, elegit. Animadvertite, quomodo duos
 paradisos asserit esse, unum quidem spiritualem, in
 quo homo ¹⁴ secundum animam, alterum vero corpo-
 ralem, in quo idem homo secundum corpus feliciter
 vivebat. In libro autem, quem de Vera religione ✓
 scripsit, unum tantummodo paradisi, eundemque
 spiritualem videtur asserere: *Est autem, inquit,
 vitium primum animae rationalis, voluntas ea faciendi,
 quae velat summa et inima veritas. Ita homo de pa-
 radiso in hoc seculum expulsus est ¹⁵, id est, ab aeter-
 nis ad temporalia, a copiosis ad egena, a firmitate ad***

VARIAE LECTIONES.

om. CF. ¹ Sic CF; A indispositam. ² A proponen:em. ³ et om. A. ⁴ Sic CF; A cecidit.
 F; A per quem. ⁷ Sic CF; A sibi. ⁸ vero om. A. ⁹ feliciter om. A. ¹⁰ Sic CF; A vixisse tempore.
¹¹ Sic F; AC qualiter. ¹² dum om. A. ¹³ et om. CF. ¹⁴ homo om. A. ¹⁵ Sic CF; est cum A

*infirmum*¹: non ergo a bono substantiali ad malum A
 substantiale, quia nulla substantia malum est, sed a
 bono aeterno ad bonum temporale, a bono spirituali
 ad bonum carnale, a bono intelligibili ad bonum
 sensibile, a bono summo ad bonum infimum². Videsne,
 quod ait, a bono intelligibili ad bonum sensibile?
 Nonne aperte dixit intelligibilem paradysum³ esse,
 non autem sensibilem? Nam si sensibilem esse vellet,
 dixisset utique a bono sensibili, hoc est, a paradiso
 corporali ad inferius bonum sensibile. Nisi forte quis
 dicat, de solo spirituali paradiso, ex quo anima pec-
 catrix expulsa est, hanc sententiam protulisse, de
 expulsiōe vero corporis ejus de⁴ corporali paradiso
 in ipsa sententia siluisse. Non enim ait, primum
 hominis, sed primum animae rationalis vitium est:
 totum tamen hominem melioris partis vocabulo signi-
 ficasse crediderim. Non enim credibile est, hominem
 ex spirituali paradiso, non autem ex corporali, praev-
 aricationis merito expulsus fuisse, si duo paradisi
 vel fuere vel adhuc sunt. Nisi forte quis dicat, de
 spirituali paradiso expulsionem hominis solummodo
 in hoc loco exposuisse, ejusdem vero ex sensibili
 lapsus siluisse. Sanctus quoque Ambrosius in primor-
 dio libri, quem scripsit de paradiso, duos similiter pa-
 radisos esse videtur affirmare, eo loci maxime, ubi ait:
In hoc ergo paradiso hominem Deus posuit quem plas-
*mavit*⁵. *Intellige etiam, quia*⁶ *non eum hominem, qui*
secundum imaginem Dei est, posuit in paradiso, sed
eum, qui secundum corpus est; incorporalis enim in
loco non est. Sed paulo post ad explanationem para-
 disii perveniens, non solum paradysum spiritualiter
 intelligi, verum etiam nihil aliud esse paradysum
 nisi ipsum hominem, manifestissime astruit, omnino,
 ut aestimo, Originem sequens, quamvis eum aperte
 non nominavit. Ait enim: *Ante nos fuit, qui per vo-*
*luptatem*⁷ *et sensum praevaricationem ab homine*
memoraverit esse commissam, in specie serpentis
figuram accipiens delectationis, in figura mulieris
sensum, in animi mentisque typo virum constituens;
quem, sensum videlicet, αἰσθητικὸν vocant Graeci; de-
cepto autem sensu praevaricationem mentem asseruit,
quam Graeci σοῦς vocant. Recte igitur in Graeco σοῦς
*in*⁸ *figura viri accipitur, αἰσθητικὸς vero in*⁹ *figura*
mulieris. Unde quidam Adam σοῦς terrenum interpre-
tati sunt. Et post aliquanta: Est ergo Paradysus terra
quaedam fertilis, hoc est, anima secunda, in Eden
plantata, hoc est, in voluptate quadam, vel exercitata
terra, in qua animae fit delectatio. Est etiam σοῦς
tanquam Adam, et est αἰσθητικὸς, id est sensus, tanquam
Eva. Ac ne haberes, quod ad infirmum retorques na-
turae, vel ad obnoxiam in tolerandis periculis condi-
*tionem, considera, quae habet*¹⁰ *anima ista subsidia.*
Erat fons, qui irrigaret paradysum. Quis fons? Do-

minus Jesus Christus, fons vitae aeternae, sicut et
Pater; quia scriptum est, quoniam apud te fons vitae;
denique, flumina de ventre ejus fluent aquae vivae. Et
fons legitur et fluxus legitur, qui irrigat paradisi
*lignum fructuosum, quod*¹¹ *ferat fructum in vitam*
aeternam. Hic ergo fons, sicut legisti, in paradiso est.
Fons enim procedit, inquit, ex Eden, id est, in anima
tua fons est. Unde et Salomon ait: Bibe aquam de
*tuis vasis et de*¹² *puteorum tuorum fontibus. Hic est*
*fons*¹³, *qui procedit ex illa exercitata et plena vo-*
luptatis anima; hic fons, qui irrigat paradysum, vir-
*tus est animae eminentissimo fonte pullulans*¹⁴. *Et*
dividitur, inquit, hic fons in quattuor initia. Nomen
est uni Phison, et cetera, quae praefatus sanctus Am-
brosius de quattuor paradisi fluminibus luculentissime
 B *disputat, singula flumina singulis animae virtutibus*
comparans, Phison quidem, qui secundum Graecos
Ganges dicitur, prudentiae, Geon autem, qui est Ni-
lus, temperantiae, Tygrin, qui velocitate sui cursus
dicitur, fortitudini, Euphraten vero justitiae. Videsne,
quemadmodum spiritualiter intelligit paradysum?
 D *Disc. Video. Sed fortassis quis dixerit, magis allegoriz-*
zare, quam paradysum corporalem negare videtur.
Nam si corporalem et localem paradysum non existi-
maret esse, non fortassis in processu praefati operis
post spiritualis paradisi, qui sive ipsa anima est, sive
*aliquid spirituale, in quo anima*¹⁵ *constituta est,*
expositionem adderet, exponens illum locum, in quo
scriptum est: Et apprehendit Deus hominem quem
fecit, et posuit eum in paradiso operari et custodire.
 C *Vides, inquit, quoniam, qui erat, apprehenditur? Erat*
*autem in terra plasmationis*¹⁶ *suave. Apprehendit*
*ergo eum virtus Dei, spirans*¹⁷ *processus et incre-*
menta virtutis. Denique in paradiso eum collocat, ut
*apprehensum quasi afflatu divinae servitutis*¹⁸. *Quo*
loci illud adverte, quia extra paradysum vir factus est,
*et*¹⁹ *mulier intra paradysum, ut advertas, quod non*
loci, non generis nobilitate, sed virtute unusquisque
gratiam sibi comparat. Denique extra paradysum factus,
hoc est, in inferiore loco vir melior invenitur, et illa,
*quae in meliore loco, hoc est, in paradiso facta est*²⁰, *in-*
*ferior reperitur*²¹. *Mulier enim prior decepta est*²², *et*
 D *virum ipsa decepta. Nunquid his verbis manifeste da-*
tur intelligi, localem paradysum, ac per hoc corpo-
ralem atque sensibilem voluisse astruere? Mac. Cum
*his, qui*²³ *talia volunt, non est nostrum colluctari.*
Neque enim duos paradisos esse, unum quidem cor-
poralem, alterum vero spiritualem negamus, nec
affirmamus. Sanctorum autem Patrum solummodo
sententias interim inter nos conferimus: qui autem
magis sequendi sunt, non est nostrum judicare;
unusquisque suo sensu abundet, et quos sequatur,
eligat, litigationibus relictis. Sed quo sensu summae

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF; A infirmum. ² CF; infirmum. ³ Sic CF; A paradysum intelligibilem esse. ⁴ Sic CF; A 4.
⁵ Sic CF; A formavit. ⁶ Sic CF; A quod. ⁷ CF; voluntatem. ⁸ in om. A. ⁹ in om. A. ¹⁰ Sic CF;
 A habeat. ¹¹ CF quo. ¹² de om. CF. ¹³ Hic est fons om. CF. ¹⁴ Sic CF; A qui irrigat paradysum, hoc
 est virtutes animae e. f. pullulantes. ¹⁵ Sic CF; A in qua constituta est. ¹⁶ Sic CF; A formationis. ¹⁷ Sic
 CF; A inspirans. ¹⁸ Sic CF; A ut scias apprehensum quasi afflatum divina esse virtute. ¹⁹ et om. CF.
²⁰ facta est om. CF. ²¹ Sic CF; A reperitur inferior. ²² est om. CF. ²³ A quia.

itatis magister, atque acutissimi subtilissimi-
 ingeni, in expositionibus divinae Scripturae
 rotulerit, non facile nobis elucet, nisi forte, ut
 ime in ipsius expositionibus invenimus, sum-
 raecorum Theologos secutus sit, et maxime
 ium. Qui duas hominis conditiones esse asse-
 nam quidem ad imaginem Dei, in qua nec
 us nec femina intelligitur, sed sola universa-
 implex humanitas, simillinaque angelicae na-
 quam omni sexu omnino carere et auctoritas
 tanter et vera docet ratio: alteram vero atque
 ani propter ² praescitum rationabilis natu-
 rictum superadditam, in qua sexus constitui-
 rito ergo, quod propter peccatum adjectum
 xtra paradisum ac veluti in inferiori loco
 fuisse de terra plasmationis ³ narratur. Virilis
 sexus naturae ad imaginem Dei factae su-
 itus extra ⁴ paradisum factus est. Sed quia
 : sexus priori naturae, divinae videlicet
 i, adjungitur, veluti aliunde apprehensus, in
 o cum prima scilicet conditione constituitur,
 terum veluti in superiori loco secundus sexus,
 lo mulieris appellatus, et ex latere ejus attra-
 n adjutorium procreandae prolis in contume-
 litudinis insipientium animalium ei adjungitur.
 i conditio virilis sexus, quamvis non tempore,
 la dignitate, praecedit conditionem feminei;
 enim ex viro in prima conditione, in secunda
⁵ vir ex muliere factus est: propterea com-
 m viri dicit ⁶ extra paradisum, mulieris vero
 it per hoc intelligas, virum etiam extra para-
 boc est, extra primordialis conditionis dignita-
 ditum meliorem esse muliere, quae veluti in
 radisum, hoc est superadditi sexus simplicitati
 imaginis adunationem condita est. Potest et
 . Quoniam in unoquoque homine duo quidam
 s intelliguntur, dicente Apostolo: *Exteriorem
 n corrupti, interiorem vero renovari, merito
 ; qui ad imaginem Dei factus est, in paradiso
 ir, exterior vero et corruptibilis extra ⁷ et
 radisum de limo terrae fingitur; qui etiam
 nsus in paradiso ponitur, quoniam, si in ipso
 suam ⁸ operaretur, divinumque custodiret
 tum, poterat etiam ad dignitatem superioris
 nis ad imaginem Dei pervenire. Quoniam
 sluit divino obedire ⁹ praecepto, non solum
 em suum, verum etiam dignitatem imaginis
 leseruit. Ac per hoc in geminum sexum scis-
 in masculinum videlicet et feminam: quae
 non ex natura, sed ex vitio causam accepit.
 quamvis in paradiso femina de viro facta est,
 t inde viro melior, quoniam ¹⁰ non ex divina*

A imagine, quae intra paradisum condita est, sed ex
 merito futurae suae praevaricationis ¹¹ facturae
 suae ¹² sumpsit occasionem. Nam et illa in exteriore
 homine, qui extra paradisum merito peccati de limo
 terrae conditus est ¹³, causaliter creata est, quae
 postmodum ordine, non tempore, in paradiso de latere
 viri assumpta est. Sed sive hoc, sive aliquid aliud
 praedictus voluit magister, non est nobis colluctan-
 dum adversus eos, qui duos, ut praediximus, esse
 credunt paradisos ¹⁴, unum quidem spiritualementem,
 alterum vero corporalem, propter duplicem hominis
 naturam, praesertim cum videamus saepissime
 in divinae Scripturae narrationibus multa juxta
 rerum factarum veritatem et historialiter facta et
 spiritualiter intellecta. Abraham enim duos filios
 habuit, unum quidem ex ancilla, unum de libera.
 Et haec quidem secundum historiam facta sunt.
 Juxta tamen allegoriam duas leges significant, unam
 quidem Veteris Testamenti, Novi vero alteram.
 Petra, de qua aquae fluxerunt, in eremo populum
 sequebatur, cum dicat Apostolus: *Petra autem erat
 Christus*. Et quid dicam de ipsis primis duobus ho-
 minibus, masculino videlicet et femina, in paradiso,
 de quo sermo est, constitutis ¹⁵? Nonne, ut idem te-
 statur Apostolus, figuram Christi et Ecclesiae gesta-
 bant? Quid ergo mirum, si corporalis paradisus
 crearetur, per quem spiritualis paradisus significa-
 retur? Novimus autem, summum sanctae Scripturae
 expositorem, Originem dico, edisserere, non alibi,
 neque alterum paradisum esse, praeter ipsum, qui
 in tertio caelo, ut ipse vult, constitutus est, et ¹⁶ in
 quem apostolus Paulus raptus est. Et si in tertio
 caelo est, profecto spiritualis est. Tertium siquidem
 caelum, in quod raptus est Paulus, spirituale esse
 summi utriusque linguae auctores non dubitant, sed
 unanimiter affirmant, illud intellectuale vocantes.
 Quanquam Epiphanius Constantiae Cypri episcopus
 in hoc Origenem reprehendat, et omnino paradisum
 in terra esse ¹⁷ astruat: *quendam quidem sensibilem
 locum in orientalibus mundi partibus cum sensibilibus
 lignis fluminibusque, ceterisque, quae corporaliter ab
 his, qui corporeis sensibus adhaerent, simpliciter de
 paradiso creduntur*. Idem namque Epiphanius tuni-
 cas pellicias, quas Deus primis hominibus post prae-
 varicationem consuerat, historialiter de pellibus
 ovium ¹⁸, quae, ut ait ille, in paradiso fuerant, factas
 esse non dubitat, et Origenem reprehendit, qui sub
 illarum pellium figura mortalia corpora, quae primis
 hominibus merito peccati superaddita sunt, pulcher-
 rime atque verissime significata fuisse exponit.
 Quem, Origenem dico, in theoria tunicarum pellicia-
 rum omnes fere auctores Graecorum Latinorumque

VARIAE LECTIONES

CF; A et subtilissimi. ² propter om. A. ³ Sic CF; A formationis. ⁴ Sic A; CF infra.
 : secunda autem CF non autem. ⁵ Sic CF; A dicunt. ⁶ A inter. ⁷ Sic CF; pro extra A exti-
 A suo. ⁸ Sic CF; A obedire divino. ⁹ ejus om. A. ¹⁰ A quia. ¹¹ Sic CF; A praevaricationis
 urae. ¹² suae om. A. ¹³ est om. A. ¹⁴ Sic CF; A duos paradisos, ut praediximus. ¹⁵ Sic CF;
 itutus. ¹⁶ et om. A. ¹⁷ Sic CF; A esse in terra. ¹⁸ Sic CF; A omnium.

sequuntur. Non ab re etiam ¹, ut opinor, sententiam magni Gregorii Nyssaei de esca paradisi, et de ligno vitae, deque scientiae boni et mali ligno inserere. In vicesimo capitulo sermonis de Imagine: Recte, inquit, quisque ² non in eandem iterum vitae speciem reversurum esse hominem dicit, et ³, si prius in comedendo nobis species vitae erat, posthac ⁴ autem tali administratione liberabimur. Sed ego sanctae auscultans Scripturae, non solum corporalem cognosco cibum, neque solam carnis laetitiam, sed etiam alteram quandam escam, analogiam quandam ad corporis alimentata habentem, cujus fructio ⁵ in animam solum pertransit. Comedite ex meis panibus, sapientia esuriens jubet, et eos, qui talem cibum esuriunt, Dominus beatificat: Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, et: Si quis sitit, inquit ⁶, veniat ad me et bibat. Magnus item Isaias: bibite ⁷ laetitiam, valentibus magnificentiam ejus laudare praecipit. Est autem quaedam comminatio prophetica adversus eos, qui ultione digni sunt, veluti fame torquendos. Fames vero non panis est quaedam egestas et aquae, sed verbi defectus. Non enim famem panis, inquit, vel ⁸ sitim aquae, sed famem audiendi verbum Domini. Numquid ergo plantationis Dei in Eden deliciae sunt; nam ⁹ deliciae Eden interpretatur. Lignorum ¹⁰ quendam convenit fructum ¹¹ intelligere, ac per hoc comedisse hominem non dubitare, et ¹² non omnino transitoriam fluxilemque hanc escam in paradisi conversatione recipere in hoc: Ab omni ¹³ ligno, quod est in paradiso, cibum comedite. Quis dabit s: mandando sic ¹⁴ esurienti lignum illud, quod est in paradiso, quod omne bonum comprehendit, cui nomen est πᾶν, id est omne, cujus participationem homini lex naturae ¹⁵ donat? Generali enim et supereminenti ratione ¹⁶ omnis bonorum forma apud seipsam conaturaliter habet totum, et unum est. Quis me commixto ex utroque ligni gustu segregabit? Omnino enim non est perspicacioribus obscurum, quid omne illud, cujus fructus vita: et iterum, quid hoc mixtum, cujus finis est mors ¹⁷. Nam qui ab omni usum ¹⁸ copiose proponit, ratione quadam omnino et providentia promiscuorum participatione hominem prohibet. Et mihi videtur magnus David et sapiens Salomon magister hujus legis expositionem suscepisse ¹⁹; uterque enim concessae escae unam intelligat ²⁰ gratiam, ipsum bonum, quod vere est, quod etiam omne est bonum: David quidem dicens, delectare ²¹ in Domino, Salomon autem ipsam escam ²², quae est Dominus, lignum vitae nominans. Non ergo ²³ id ipsum est li-

gnum vitae, et omne lignum, cujus cibum secundum Deum formato lex dat. E contrario autem separatur ab hoc ligno alterum lignum, cujus cibum boni et mali scientia est, dum non specialiter alterutrum e contrario significatorum in parte fructificet: sed quendam confusum mixtumque fructum pullulat, contrariis qualitatibus concretum. Cujus escam prohibet dux vitae, consilium vero dat ²⁴ serpens, ut morti praepararet introitum. Et suasor factus est consilium dans, boni ²⁵ quadam pulchritudine ac delectatione mali ²⁶ fructum circumcolorans, ut delectabiliter videretur, ac desiderium ad gustum superponeretur ²⁷. Idem in vicesimo ejusdem sermonis capitulo: Quid ergo est, inquit, illud lignum videlicet ²⁸, quod bono et malo ²⁹ commixtam habet scientiam, delectationibus, quae secundum sensum sunt, insitam ³⁰? Non longè itaque a veritate intueor: lignum scientiae boni et mali ἡσθητικὸν Graeci vocant, lignum vero vitae πᾶν γινώσκον. Ligni intellectu in occasionem theoriae utor ³¹. Arbitror enim, non disciplinam hic a Scriptura intelligi per scientiam, et ³² quendam differentiam ex Scripturae consuetudine invenio scientiae et dijudicationis, hoc est discretionis. Nam discernere disciplinabiliter bonum ex malo perfectae habitudinis esse Apostolus dicit, et exercitatorum officii ³³ sensuum. Propter etiam praecipuum facit omnia probandi, et spiritualis hominis dijudicare proprium esse dicit. Scientia vero non ubique disciplinam et peritiam illius, quod significatur, indicat, sed ad id, cui gratia donata est, affectum. Ut cum scriptum est ³⁴: Cognovit Dominus qui sint ejus, hoc est suam gratiam eis donavit. Et ad Moysen ait: Quia cognoscebam te super omnes. Illis autem, qui in malitia redarguuntur, dicit qui omnia novit, quia nunquam cognoscebam vos, hoc est, meum gratiam nunquam vobis largiebar. Non ergo ³⁵ lignum, ex quo mixta scientia fructificatur, prohibitum est. Miscetur autem ex contrariis, bono videlicet et malo, fructus ille, qui caesidicum, hoc est, advocatum suum habet serpentem: juxta hanc forsitan rationem, quia ³⁶ non nudum proponitur, id est, ostenditur malum ipsum in scipso secundum propriam naturam manifestum. Ipsa enim malitia otiosa esset nullo colorata ³⁷ bono, quo ad concupiscentiam suam seductum, hominem scilicet ³⁸, attraheret: nunc autem commixta quodammodo malitia est; in profundo siquidem perniciem, veluti quasdam ³⁹ insidias occultas habens, aperte vero in seductionem quendam boni phantasiam ostendens. Bonum videtur avaris materiae pulchritudo: sed radix omnium malo-

VARIAE LECTIONES.

Sic CF; A Non ab re placet, ut opinor. ² A Fortasse, inquit, aliquis. ³ et om. A. ⁴ Sic CF; posthac. ⁵ CF enjus perfructio. ⁶ inquit om. CF. ⁷ A bibere. ⁸ A aut. ⁹ Sic CF; pro sunt, na deliciae A autem ipsa. ¹⁰ Sic CF; A dignum. ¹¹ Sic CF; A fructum convenit. ¹² Sic A; CF an no ¹³ Sic CF; pro recipere in hoc ab omni A intelligere. Ab omni, inquit Deus. ¹⁴ A quis dabit sane esurient ¹⁵ A homini vox donat. ¹⁶ Sic CF; A Hac enim generali et supereminenti voce. ¹⁷ cujus finis est mo om. CF. ¹⁸ A Nam qui illius omnis fructuionem. ¹⁹ A Et mihi libet magno Davide et sapienti Salomone ma stris in harum rerum expositione uti. ²⁰ Sic CF; A intelligit. ²¹ A delecta. ²² Pro ipsam escam A sapientia. ²³ A Igitur id ipsum. ²⁴ A suadet autem. ²⁵ A bona ²⁶ mali om. A. ²⁷ A proritaret. ²⁸ videlicet om. ²⁹ A boni et mali. ³⁰ A insitam. ³¹ A Non longe itaque a veritate aberravero, si mentis intelligentia, quaten ³² intelligi haec possunt, hac ipsa consideratione utar. ³³ A sed. ³⁴ officii om. A. ³⁵ Ut cum scriptum est om. CF. ³⁶ A Igitur. ³⁷ A quod. ³⁸ CF colorato. ³⁹ scilicet om. A. ⁴⁰ A quendam dolum insidias.

argyria ¹. Quis forsitan in foetidam ² paludem A
antiae perderetur, nisi delectationem bonum
simium quoddam aestimaret eam ³, qui tali
ad passionem attrahitur ⁴? Similiter habent ⁵
peccata occulta, differentiam habentia pro-
fectionem: ex quadam seductione eximia
minus considerantibus ⁷ pro bono sollici-
tationem igitur multi illud, in quo sensus de-
bonum judicant, et quia ⁸ est cognominatio
is, hoc est, veri boni et ipsius boni ⁹, quod videtur
non sit bonum: hujus rei gratia ipsa ad malum
bonum facta concupiscentia, boni et mali
a Scriptura nominata est, dum affectionem
et concretionem boni et mali ¹⁰ interpretatur,
significat scientia. Neque absolute malum, eo
bitur bono, neque pure bonum, eo quod sub-
B
it malum: sed commixtum ex utriusque inter-
fructum esse Scriptura inquit, cujus gustum
mortem tangentes ducere, solummodo non
ectrinam clamans, quia bonum, quod vere
um et uniforme natura est ¹¹, omnique
te et ad contrarium copulatione alienum. Ma-
o varium et configuratum est, alicui bono
um, et alterum, per experimentum. ¹² Non enim
itur, sicut aestimatur; esse assumptio-mortis
ptionis principium causaque efficitur. Pro-
rrens praemonstrat malignum peccanti fru-
c ex propatulo malum non habere ostendens ¹³.
im forsitan seduceretur homo aperto malo,
quandam speciositatem apertum declaravit ¹⁴
quandamque delectationem secundum sensum C
gustui suadens mulieri manifestavit ¹⁵. Sicut
tura: Et vidit femina, quia ¹⁶ bonum lignum
et quia placabile ¹⁷ videre, et speciosum co-
et accipiens fructum ejus comedit. Esca
sater mortis hominibus facta est. Ipsa igitur
e est fructifera ¹⁸, aperte intellectum ratione
tante, per quem boni et mali cognitio lignum
minatum est, quia juxta mortiferorum mul-
tae in melle sunt, in quantum quidem dulco-
rsum ¹⁹, bonum esse videtur, in quantum vero
m corrumpit, omnis mali pessimum efficitur.
aque operatum est in ²¹ hominis vita malum
um, tunc homo, magna res et nomen, divinae
imago, vanitati, sicut ait Propheta, assimila-
Ergo siquidem imago ad id, quod melius in D
telligitur, sociatur: quaecunque circa ²² hanc
ristia miseraque sunt, similitudinif ²³, quae ad
st, non ²⁴ sunt. Animadvertite, qualem para-

disum, et qualia ligna, et quales fructus praefatus
astruit Theologus. Disc. Animadvertite, clareque
perspicio: spiritualement profecto et illocalem. Velim
tamen aperte ac breviter ea, quae ab ipso obscurius
explicata sunt, a te aperiri. **MAG.** Quisquis diligenter
praefati Theologi verba perspexerit, nil aliud, ut
opinor, in eis reperiet suaderi, quam humanam na-
turam ad imaginem Dei factam paradisi vocabulo,
figuratae locutionis modo, a divina Scriptura signifi-
ficari. Vera enim plantatio Dei est ²⁵ natura ipsa,
quam ad imaginem et similitudinem suam, hoc est,
ad imaginem omnino sibi similem, praeter rationem
subjecti, ut praedictum est, creavit in Eden, hoc est,
in deliciis aeternae felicitatis, et beatitudine divinae
similitudinis, major et melior omni sensibili mundo
B non mole, sed dignitate naturae. Cujus terra fertilis
erat corpus essentiale ²⁶, immortale per possibilitatem.
Naturale quippe corpus mori dicitur, quia superad-
dito commori videtur, dum sit semper immortale in
se; quippe refertur, quod sibi superadjectum pati-
tur, hoc est, posse mori, posse non mori ²⁷. Corpus
namque primi hominis, ut ait Augustinus ²⁸, potuit
non mori, nec moreretur, si veneno praevaricationis
non corrumperetur, sed floribus spiritualis pulchritu-
dinis viresceret, neque unquam temporalibus incre-
mentis senesceret. Cujus aqua formarum capax
sensus incorruptibilis corporis, sensibilibus rerum
sine ulla falsitatis deceptione phantasiis formatus:
cujus aër divinae sapientiae radiis illuminatus ratio
erat, qua rerum omnium naturas cognosceret: cujus
C aether, animus, circa divinam naturam aeterno et
inerrabili motu immutabili et mutabili statu circum-
volveretur, et cetera, quae de divina imagine sunt
praedicanda, imo etiam, quoniam intelligi non pos-
sunt, silentio sunt honorificanda. In hoc itaque pa-
radiso fontem vitae manare Scriptura testatur, ex
quo quattuor virtutum flumina in figura quattuor
principalium mundi sensibilis ²⁹ Anviorum dividi
narrantur: prudentiam dico, temperantiam, fortitu-
dinem, justitiam. Quae spiritalia fluentia ex divina
sapientia, quae est totius vitae fons atque virtutis,
erumpentia, irrigant superficiem humanae naturae:
prius quidem in secretis humanitatis sinibus, veluti
in occultissimis intelligibilis terrae poris, in invisibi-
les virtutes surgentia, deinde in apertis bonarum
actionum effectus scatentia, innumerabiles speciosa
virtutum et actionum produunt. Ex ipsis enim omnis
virtus et actio progreditur, et in ipsas revertitur:
ipsae vero ex divina sapientia egrediuntur, et in

VARIAE LECTIONES.

phylargia; A phikargyria existit. ² A foedam. ³ A itaque. ⁴ eam om. A. ⁵ A attractus. ⁶ Sic
⁷ A Similiter habent et cetera peccata, quom occultam perniciem habent, prima tamen vice
r expetenda, et per seductionem quandam inconsiderantibus. ⁸ quia om. A. ⁹ A et appa-
boni. ¹⁰ boni et mali om. A. ¹¹ A clamans, quod verum, quod simplex et uniforme est natura.
configuratum est, aliud judicatum, et aliud per experimentum, cognitum. ¹² A praemonstrat mali-
peccati fructum non illum quidem aperte, qualis a natura erat, non enim cet. ¹³ A exornavit.
stui ut ita mulieri quod vellet persuaderet. ¹⁴ A quod. ¹⁵ A et quod oculis gratum. ¹⁶ A Esca autem
¹⁷ A mixta est fructiferatio. ¹⁸ A in sensu. ¹⁹ in om. A. ²⁰ A quaecunque vero circa. ²¹ A a simi-
li. ²² Pro non A longe. ²³ est om. A. ²⁴ essentiale om. A. ²⁵ Naturale quippe corpus — posse non
n. A. ²⁶ ut ait Augustinus om. A. ²⁷ sensibilis om. A.

eam revolvuntur. In eodem paradiso duo ligna esse præfatus Theologus, magnus videlicet Gregorius, exponit: *Quorum uni, ut ait ipse, nomen est πᾶν, hoc est, omne, alteri vero γνωστόν, quod est scibile*¹. Cujus nominis interpretatio si ad liquidum profertur, non satis intellectum ligni exprimit. Propterea, ut facilius intelligatur, quid eo ligno significatur, placuit nobis γνωστόν vertere in *mixtum*. Quid est ergo πᾶν, de cujus fructu jussus est homo cibum sumere? πᾶν profecto est illud lignum, de quo Scriptura dicit: *Produxitque Dominus Deus de humo omne lignum pulchrum visu et ad vescendum suave, lignum etiam vite in medio paradisi*. Animadvertite, quomodo unum idipsumque lignum duobus modis prophetica theoria et narrat et nominat. Primum quidem omne lignum dixit pulchrum visu et ad vescendum suave, et iterum lignum etiam vite in medio paradisi.² Et paulo post: *Ex omni ligno paradisi comede*, unum lignum omne lignum vocitans. Nemo ergo sequentium prædicti Theologi doctrinam existimet, in paradiso esse plurima ligna diversarum formarum diversorumque fructuum, veluti quandam sylvam multis arboribus copiosam, sed duo solummodo, unum quidem πᾶν, alterum vero γνωστόν. Et est πᾶν ξύλον, hoc est, *omne lignum paradisi*³ Verbum et Sapientia Patris, Dominus noster Jesus Christus, qui est omne lignum fructiferum, in medio humanæ naturæ paradisi plantatum, duplici videlicet modo: primo quidem secundum suam divinitatem, qua nostram naturam et creat, et continet, et nutrit, et vivificat, et illuminat, et deificat, et movet, et esse facit; *in ipso enim vivimus et movemur et sumus*; secundo vero, quo nostram naturam, ut salvaret eam, et in statum pristinum revocaret, in unitatem⁴ substantiæ sibi⁵ adjunxit, ut in duabus naturis subsisteret, divina videlicet atque humana. Et hoc est quod Scriptura ait: *Produxitque Dominus Deus de humo*, hoc est, ex materiali nostra natura, *omne lignum*, hoc est, Verbum incarnatum, in quo et per quod facta sunt omnia, et quod est omnia. Ipsum enim solummodo est substantiale bonum. Cetera enim, quæ dicuntur esse bona, non per se, sed participatione ipsius bona sunt, qui per se vere existens bonum est, et omne bonum, et bonitas, et totius boni et bonitatis fons et origo, causa et principium, finis et perfectio, regius atque quies, medium et extremitas, ambitus et locus, cujus fructus vita æterna est, cujus esus gaudium et lætitia et ineffabiles deliciae, cujus aspectus pulcher est. Ipse siquidem pulchrum et pulchritudo totius pulchri, et pulchritudinis causa et plenitudo, cujus gustus et comestio nescit saturitatem; eo siquidem, in quantum, quis vescitur, in tantum in desiderium vescendi suscitatur. De hoc

itaque omni ligno, id est omnium bonorum plenitudine, primi homines jussi sunt cibum sumere; et adhuc omni generi humano inde vivere præcipitur. Quoniam vero primi parentes cibum inde⁷ sumere noluerunt, præponentes ei prohibiti ligni mortiferum fructum, non solum illi, verum etiam totum genus ab eis propagatum, justissimo divino judicio et ex dignitate naturæ expulsi sunt ac morte damnati. Videsne igitur, quid omnis ligni vocabulo figurate divinus Prophetæ, imo Spiritus sanctus per Prophetam significare voluit? Disc. Plane video, et nil aliud, ut arbitrator, præter Deum Verbum hominem factum omne bonum totius paradisi, hoc est totius nostræ naturæ, et non aliud præter ipsum subsistere, de quo comedere, hoc est, pio intellectu eum⁸ percipere seu fide credere vita æterna est et incorruptibilis sanitas, ignorare vero vel negare mors æterna est et infinita corruptio. Mac. Clare perspicis. Restat itaque de γνωστόν dicere, hoc est, de ligno scientiæ boni et mali. Jam diximus, γνωστόν non de verbo ad verbum, sed de sensu ad sensum faciliiori intellectu *mixtum* interpretari posse. Et est quidem γνωστόν juxta præfatum magistrum, cujus sententiam de paradiso et sequimur, et aperientis obscuritatis gratia recapitulamus, malitia in phantasia boni colorata, corporis⁹ sensibus insita, ligno priori, quod est πᾶν, omnino contrarium. Ut enim in illo omne bonum imaginatur et omne bonum est, ita in isto universitas totius mali. Illud igitur est omne bonum vere subsistens, hoc autem omne malum, per phantasiam boni omnes malos seducens. Cur autem utrumque lignum, hoc est omne lignum, quod etiam lignum vite vocatur, et alterum lignum scientiæ boni et mali in medio paradisi esse narrantur, non otiosa est quæstio: quæ tamen, ut opinor, tali modo solvi potest. Si¹⁰ primum quidem tota humana natura, visibilis videlicet et invisibilis, exterior et interior, ad imaginem Dei facta, et propter peccatum superaddita intumescenda fuerit¹¹, quisquis itaque textum sermonis beati Gregorii de Imagine intentus inspexerit¹², senarium totius humanæ naturæ et generaliter in omnibus et specialiter in singulis partitionem¹³ reperiet. Ac primum in duas veluti principales partes segregatur: et una quidem corpori attribuitur, altera vero animæ. Et ea quidem, quæ corpori, exteriori videlicet homini datur, in tres partes rationabili conuitu separatur. Quarum prima corpus ipsum est formata materia constitutum, de quo solummodo prædicatur esse, quo in humana natura nil inferius intelligitur. Secunda pars est sursus versus, quæ multis nominibus appellari et solet et potest. Dicitur enim nutritiva et auctiva, quia nutrit corpus et auget et continet in uno, ne¹⁴ defluat et solvatur. Vocali-

VARIAE LECTIONES.

quod est scibile om. A. ² Animadvertite— paradisi om. A. ³ paradisi om. A. ⁴ A universitatem. ⁵ A suæ. ⁶ Dominus om. A. ⁷ Sic CF; A inde cibum. ⁸ eum om. A. ⁹ Sic CF; A corporeis. ¹⁰ Sic CF; A Sic. ¹¹ Sic CF; A fuerat. ¹² Sic CF; A perspexerit. ¹³ Sic CF; A participationem. ¹⁴ Sic CF; A continet ut non.

illis motus; nec immerito, quod non solum corpori praestat, verum etiam movet illud liter per spatia locorum, sive per numeros et temporum: locorum nunc dico, quibus membrorum impletur, temporum vero, incrementa aetatum ad perfectionem ducunt pars est, quae in quinquepartito corpore dignoscitur, quae videlicet pars phantasmium rerum¹ sensibilium, quae circa homiorem intelliguntur, recipit, memoriaeque in his tribus partibus totus exterior homo ur. Interior vero homo, qui in anima sola et ad imaginem Dei factus est, alteram recipit discretionem. Habet enim sensum n, per quem anima phantasias sensibilium quas per corporeum sensum excipit, disquisit dijudicat. Deinde rationem possidet, omnium rerum, quas vel intelligere vel test, rationes investigat. Summum hominum, ultra quem in humana natura nil invenitur, cuius proprium officium est, et partes inferiores se regere, et ea, quae sunt, Deum suum videlicet, et ea, quae proxime circa ipsum subsistunt, quantum ascendere, contemplari. Videsne igitur humanae naturae discretionem? Est enim, et sentit per corpus, sentit extra corpus, intelligit. Sed illa tria, quae in inferioribus² cognoscuntur, corruptibilia sunt quae obnoxia; ternarius vero superioris si in³ sola anima omnino absolute constituta, incorruptibilis et insolubilis et aeternus lum in eo imago divinae naturae expressa quae a Graecis, ut in prioribus libris docuitur, *δύνομις*, et *ἐνέργεια* praefatus ternarius: animae vocatur, qui teste sancto Dionysio, nec corrumpi, nec ullo modo perire considera ergo extremitates humanae naturae cuiuspiam paradisi terminos sursum versus deorsum, extra quos nulla creata intelligitur. Siquidem ultra animum solus Deus est, teriam, corpus dico solum, nihil est; non illud, quod per excellentiam naturae, sed illud, et privationem totius naturae et dicitur et invenies itaque, ni fallor, animum summum humanae locum obtinere, corpus vero influum. Intuere etiam media ejusdem et invenies infra animum superius rationa corpus inferius vitalem motum, nutritivam vitam; et iterum in ipsa medietate naturae in medio paradisi, duos sensus, exterior videlicet, vitali motui corporique adhaerentem, orem, rationi animoque inseparabiliter et aequaliter⁴ conjunctum. In his igitur duobus, veluti in quibusdam duobus locis medii⁵ naturae paradisi, duo illa intelligibilia

A ligna, *πᾶν* videlicet et *γνωστόν*, intelliguntur: *πᾶν* quidem in interiori sensu, *γνωστόν* vero in exteriori. In interiori enim homine habitat veritas et omne bonum, quod est Verbum Dei, Filius Dei unigenitus, Dominus noster Jesus Christus, extra quem nullum bonum est, quoniam ipse est omne verum et substantiale bonum et bonitas. Cui e contrario ex diversa parte malum et malitia opponitur. Et quia omne malum nec in natura rerum substantialiter invenitur, neque ex certa causa et naturali procedit; per se enim consideratum omnino nihil est praeter irrationabilem et perversum imperfectumque rationabilis naturae motum: nullam aliam in universa creatura sedem reperit, nisi ubi falsitas possidet. Propria autem falsitatis possessio est sensus corporeus. Nulla enim alia pars humanae naturae falsitatis errorem recipit praeter sensum exteriorem, siquidem per ipsum et interior sensus, et ratio, ipse etiam intellectus saepissime fallitur. In loco itaque falsitatis et vanarum phantasiarum, hoc est, in sensu corporeo, qui a Graecis *αἰσθησις* vocatur, et sub figura mulieris insinuatur, *γνωστόν*, hoc est, iugum scientiae boni et mali constituitur, malitia videlicet in phantasia boni colorata, vel malum configuratum⁶ bono, vel, ut simpliciter dicam, falsum bonum, vel malum sub figura boni latens, cujus fructus mixta scientia est, hoc est, confusa. Confunditur enim ex malo latente, et ex forma boni patefacta, ac per hoc seducit primo sensum, in quo est, veluti quandam mulierem discernere non valentem inter mantiam, quae latet, et formam boni, qua ipsa malitia ambitur. Malitia siquidem per se deformitas quaedam est et abominabilis turpitudine, quam si per seipsam errans sensus cognosceret, non solum non sequeretur, neque ea delectaretur, verum etiam fugeret et abhorreret. Errat autem insipiens sensus, ac per hoc decipitur, credens malum bonum et pulchrum esse, et ad usum suave. Verbi gratia, ut aliquo utamur exemplo, dum phantasia auri, vel cuiuspiam sensibilis materiae corporeo sensui imprimitur, ipse phantasia pulchra atque formosa videtur, quia de creatura bona extrinsecus assumpta est; sed mulier, hoc est, carnalis sensus decipitur et delectatur, non sentiens latentem sub ipsa falsa et phantastica pulchritudine malitiam, hoc est, philargyriam⁷, quae est radix omnium malorum. Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, Dominus inquit, jam moechatus est in corde suo. Ac si aperte diceret: Qui phantasiam de forma feminea suo carnali infligit sensui, jam moechatus est in cogitatione sua, appetens turpitudinem libidinis, quae se latenter attrahit sub falsa illa muliebris formae imaginatione. Est igitur, ut praediximus, lignum scientiae boni et mali malitia perniciose mortiferaque, in figura boni imaginata, et hoc lignum⁸ veluti intra quandam feminam, in carnali scilicet⁹ sensu, quem decipit, constitutum;

VARIAE LECTIONES.

¹ *omnium*. ² Sic CF; A *nominiis parte*. ³ in om. A. ⁴ Sic A; CF *constantialiter*. ⁵ Sic CF; A ⁶ Sic CF; A *est figuratum*. ⁷ CF *philargiam*. ⁸ Sic CF; A *est lignum*. ⁹ Sic CF; A *scilicet in carnali*.

cui sensui si animus consenserit, totius humanae naturae integritas corrumpitur. Excelsissima namque naturae parte praevericante, qualis inferior salva remanebit? Cujus ligni fructus mixta scientia est ex bono et malo, hoc est, indiscretus mali bono imaginati appetitus, et amor, et concupiscentia, et delectatio, per quam veluti per quendam colubrum antiquus hostis humani generis primo praevericationem suasit, deinde mortem totius naturae adiecit: animae quidem deserentis Deum, corporis vero ab anima deserti. Scientia itaque in hoc loco non doctrinam quamdam cognitionis et dijudicationis naturarum, sed illicitum motum atque confusum appetitum ad concupiscendum malum, hoc est, peccatum similitudinis boni falsa specie seducendi gratia coloratum significat. Sed fortassis quaerere vis, utrum Deus tale lignum, cujus fructus mixtus atque confusus appetitus est boni et mali, cujus natura est malum phantasia boni coloratum, cujus esca causa mortis extitit, in paradiso humanae naturae plantavit? Disc. Profecto quaero, et nec otiose quaerendum video. Si enim Deus creavit illud, fortassis aestimabitur conditor mali, et causa mortis esse, quod impiissimum est de auctore omnium bonorum dicere, quanto magis credere vel existimare. Si autem a Deo non est plantatum, unde illud naturae humanae est insitum? Mac. Primo itaque consulenda est sacra Scriptura, quae incunctanter illud lignum, quod est $\pi\alpha\nu$, ad divinam plantationem pertinere testatur, dicens: *Produxitque Dominus Deus de humo omne lignum pulchrum visu et ad rescendum suave*; ac veluti ipsius ligni, quod est omne, qualitatem explanans: *lignum etiam vitae in medio paradisi*. Ac si aperte diceret, illud lignum non solum omne bonum est et omne pulchrum, et omnis esca suavis ac spiritualis, verum etiam lignum vitae, quo vivit paradisos ille, humana videlicet natura, in cujus medio constitutum est. Quod autem sequitur: *lignumque scientiae boni et mali*, non satis elucet, utrum a superioribus suppletur, ut ita legatur, produxitque lignum scientiae boni et mali in medio paradisi, quemadmodum lignum vitae, an etiam ita introductum est absolute: *lignumque scientiae boni et mali*, ut non a Deo intelligamus productum, sed solummodo superiori ligno contraria qualitate oppositum, ut quemadmodum illud omne bonum et vita causaque viventium, ita et illud omne malum et mors causaque morientium. An forte debemus intelligere, quoniam scientiae boni et mali est lignum, in quantum forma boni ambitur, ex Deo esse, quoniam ipse est totius formae et pulchritudinis causa, sive ipsa forma et pulchritudo in aliqua substantia intelligatur vel sentiatur, sive in phantasii sensibilis materiae, quarum propria sedes est sensus corporeus, quia per ipsum interiori sensui

inferuntur: in quantum vero ipsum malum forma boni ambitum, ac per seipsum informe et incognitum malum est, nec a Deo esse, nec ab aliqua causa certa ac definita? Malum siquidem varium est et incausale, quoniam in rerum natura omnino substantialiter non invenitur. Illud igitur lignum, in quantum malum est, nulli causae refertur, quia omnino nihil est: in quantum vero formatur bono, ut incautos decipiat, quoniam materia illa, cujus phantasia formatur, ex omnium bonorum conditore et facta est, et bona est, non omnino malum. Forma itaque, per quam malum seducit eos, quos interimit, bona est, quoniam cuiuspiam boni phantasia est: ipsum vero malum omnino malum est, et a nullo bono factum, quoniam omni bono est contrarium. Proinde si naturam phantasiarum, quibus coloratur malum, quod per seipsum apparere non potest, quoniam informe et deforme et turpe est et incausale, quis acute inspexerit, ipsam profecto omnino bonam reperiet. Quod tali argumento manifestissime possumus approbare. Ponamus duos homines, unus quidem sapientem, et nullo modo avaritiae stimulis titillatum seu compunctum; alterum vero stultum, avarum, omnino perversae cupiditatis aculeis confixum ac laceratum. His duobus uno loco constitutis afferatur vas aliquod obrizo auro factum, pretiosissimis gemmis decoratum, forma pulcherrima compositum, regali usu dignum. Ambo illud aspiciant, sapiens videlicet et avarus, ambo ipsius vasis phantasia suo corporeo sensu recipiunt, memoriae infligunt, cogitatione tractant. Et sapiens quidem simpliciter ad laudem Creatoris naturarum pulchritudinem illius vasis, cujus phantasia intra senectipsum considerat, omnino refert. Nulla ei cupiditatis illecebra subrepat, nullum philargyriae venenum intentionem purae ipsius mentis inficit, nulla libidine contaminat. Avarus vero penitus e contrario. Ille namque mox, ut phantasia vasis imbiberit, cupiditatis flamma ardescit, consumitur, contaminatur, moritur, pulchritudinem naturae ipsiusque phantasiarum non ad laudem ipsius, qui dixit: *Meum aurum, meum est argentum*, referens, sed seipsum in foetidissimam cupiditatis paludem immergens ingurgitans. Videsne unius vasis phantasia in utraque bonam et pulchram? Sed in sapienti sensu simplex est et naturalis, nullaque ei malitia subest in avaro autem duplex et mixta ex contrario cupiditatis, quae ei miscetur, et ab ea formatur coloratur, ut videatur esse bonum, dum sit veniosissimum malum. Non ergo in natura humana plantatum est malum, sed in perverso et irrationali motu rationalis liberaeque voluntatis est constitutum. Qui motus non intra naturam, sed extra, et bestiali intemperantia sumptus perspicitur, mixtus tamen bono ac tingitur antiqui hostis con-

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF; A naturae humanae. ² mixta om. CF. ³ Sic CF; A per quae. ⁴ de humo om. A. ⁵ est om. CF. ⁶ vitae om. A. ⁷ Sic CF; A ut non productum a Deo intelligamus. ⁸ Sic CF; A omne illud. ⁹ Sic CF; A est. ¹⁰ Sic CF; A perspererit. ¹¹ A Ponamus enim. ¹² CF philargyriae. ¹³ Sic CF; A rei. ¹⁴ A ad contrario. ¹⁵ Sic CF; A miscetur cum.

a, ad¹ decipientios carnalium sensuum li-
s affectus, ac per hoc morte perimendos.
oc dicimus sensum illorum refellentes, qui
m lignum scientiae boni et mali omnino
ter asserunt esse bonum, et historialiter in
i locali factum, cujus fructus scientia, hoc
erimentum boni erat² et mali. Nam si tactu
ipsius primi homines se abstinere, sicut
ceptum est, experimentum vitae aeternae
teque beatitudinis nulla interposita morte
l. Sin vero diabolicis astutiis consentientes,
rrima intemperantia de fructu ipsius escam
am illicite sumerent, aeternae mortis et in-
s experimentum subirent. Sed quisquis
ae inter nos tractavimus³, non dedignatus
gere ac diligenter intueri, eligat ex prae-
mactorum Patrum sententiis, quod sibi se-
n videtur, videatque, ne incaute nos laceret,
us ea, quae a nobis dicta sunt⁴, nullius
atis auxilio esse munita, ac veluti praesum-
ntra sanctorum Patrum traditiones machi-
tbes itaque, ut opinor, brevem apertamque⁵
expositiunculam, quantum vires intentionis
suppetunt.

isc. Habeo sane; sed velim ἀνακεφαλαιώσεν,
recapitulationem, a te fieri, quae veluti modo
conclusionis ea, quae sparsim dicta sunt de
y, in unam quandam complexione colligat
finit. Mac. Plantationem Dei, hoc est, pa-
in Eden⁶, in deliciis aeternae ac beatae
s, humanam naturam esse diximus ad imagi-
i factam: cujus fons est Christus, de quo
a ad Patrem proclamat: *Quoniam apud te
vitae*; qui etiam omnes sitientes justi-
so bibendum invitat, dicens: *Si quis sitit,
d me, et bibat*; cujus flumina ex sapientie
manantia, quattuor principales animae
sunt, ex quibus omnis virtus et bona
scatet; cujus omne lignum, de quo
n est: *Qui vicerit, dabo ei edere de ligno
tod est in paradiso, quod plantatum est secus
aquarum*, hoc est, circa quod omnia pro-
m oracula, omnia utriusque legis symbola,
rumque intelligentiae, omnesque apertae ac
s doctrinae confluent⁷, Dei videlicet Verbum
e naturae insitum, et ex⁸ humana natura
lum⁹; cujus paradisi mixtae scientiae est
indiscreta vel confusa carnalium sensuum
o in diversas libidines, sub forma boni la-
st incautas animas decipientes ac perimentes;
r animus est, universae humanae naturae¹⁰
ms; cujus mulier sensus, cui incaute animus
iens perditur; cujus serpens illicita delecta-

tio, qua ea, quae carnalem sensum delectant, illicite
ac damnabiliter concupiscuntur. Et ne existimes,
his, quae diximus, hoc est, duo solummodo in para-
diso ligna esse πᾶν et γινώσκον, repugnare, quod mulier
diabolo respondisse narratur: *De fructu lignorum,
quae sunt in paradiso vescimur*. Non enim dixit: de
fructu omnis ligni vescimur, hoc est, vesci jubemur,
sed: de fructu lignorum, pluraliter, ac si plurima ligna
diversarum formarum essent, quibus vesci est eis
concessum. Potest namque intelligi omne lignum,
plurima ligna mulierem dixisse; omne siquidem non
de aliquo singulari, sed quodam in seipso multiplici
dicitur. Omnis enim homo multiplex humanae na-
turae numerus, et iterum ipse multiplex numerus,
quoniam unius naturae particeps est, unus homo so-
let appellari. Quid ergo mirum, si omne lignum plu-
rima ligna dicatur? Dei namque Verbum, quod est
omne lignum, hoc est, omne bonum, et unum est, et
in seipso multiplex, et ex quo omne bonum, hoc est,
omnis virtus et sapientia et essentia in humana na-
tura fructificat. Omnes igitur rationabiles motus
rationalis naturae, quibus homo uti concessus est et
jussus, quoniam ex communi omnium bono, divina
videlicet sapientia, in humana natura, quae est Dei
plantatio et paradisos, pullulant, veluti quaedam
ligna plurima atque fructifera appellata sunt, quae
videlicet ligna in ipso, in quo omnia bona unum
sunt¹¹, subsistunt. Unum itaque lignum, quod est
πᾶν, plurima ligna, quoniam in ipso omnia bona
sunt, pulchre a muliere adhuc non decepta, ac virtu-
tum sibi insitarum naturaliter conscia, est vocatum.
Sed ne videamur Graecorum auctorum solummodo
sententias de paradiso sequi, Latinorum vero aucto-
ritatem in talibus aut praetermississe, aut in eis talem
sensus de paradiso invenire non potuisse, ac per
hoc temere affirmasse, quod in magistris utriusque
linguae non valuimus invenire, sancti Ambrosii sen-
tentias de paradiso huic nostrae disputationi inserere
congruum mihi videtur ac necessarium, si tibi placet.
Disc. Placet sane; magni siquidem et sapientissimi
viri sententiis resistere, quis nisi amens audebit?

18. Mac. Ait itaque in libro de Paradiso: *Sunt,
qui putant, nequaquam mandatum istud, de mandu-
cando videlicet de¹² ligno vitae, et non manducando
de ligno prohibito, convenire caeli et terrae atque om-
nium Creatori, et¹³ nequaquam dignum incolis para-
disi, et quod illa vita similis sit¹⁴ angelorum. Et idco
non terrenum et corruptibilem hunc cibum esui fuisse
possumus aestimare, quia non bibunt neque mandu-
cant, et erunt sicut angeli Dei¹⁵ in caelo. Cum igitur
in cibo neque praemium sit, quia esca nos non com-
mendat Deo, neque magnum periculum sit, quia ne jue,
quod intrat in os, coinquinat hominem, sed quod exit*

VARIAE LECTIONES.

CF; A et ad. ² erat om. A. ³ Conj., A contrectavimus, CF tractamus. ⁴ Sic CF; A dicta sancto-
lius cet. ⁵ Sic CF; A aptamque. ⁶ A in Eden, hoc est in deliciis. ⁷ Sic CF; A confluent. ⁸ A
humana. ⁹ Sic CF; A incarnata. ¹⁰ A naturae humanae. ¹¹ Sic CF; pro unum sunt A universa-
¹² de om. A. ¹³ et om. A. ¹⁴ sit om. CF. ¹⁵ Dei om. A.

de ore, videtur sine dubio tanto auctore indignum **A** sed etiam, cum excoluerit ¹⁸, custodire. **B** tiae autem agri, et volatilia caeli, quae ducuntur ad Adam, nostri irrationabiles motus sunt, eo quod bestiae et ¹⁹ pecora, quaedam diversae sint corporeae passiones, vel turbulentiores, vel etiam languidiores. Volatilia autem caeli quid aliud aestimamus, nisi inanes cogitationes, quae volatiliū more nostram circumvolant animam, et huc atque illuc vario motu saepe transducunt. Propterea nullus inventus ²⁰ menti nostrae similis adiutor, nisi sensus, hoc est αἰσθητικὸς, quem ²¹ similem sibi solum νοῦς noster potuit invenire. Sed forte redarguas, ²² quia haec quoque Deus in tali paradiso locavit, hoc est, passiones corporis, et vanitatem quandam fluctuantium vel ²³ inanium cogitationum, quod ²⁴ ipse nostri fuerit auctor erroris. Considera quid dicat. Habete, inquit, potestatem piscium maris et volatiliū caeli, et omnium reptantium ²⁵, quae repunt super terram. Vides, quod ille tibi tribuerit potestatem, ut de omnibus tu ²⁶ judicare debeas, singulorum genera iudicii tui sobria definitione discernere: vocavit ad te omnia Deus, ut supra omnia mentem tuam esse cognosceres. Cur quae tibi dissimilia ²⁷ reperisti, asciscere tibi et copulare voluisti? Dedit tibi certum ²⁸ sensum, quo universa cognosceres, et de cogitationibus iudicares. Meritoque de illo secundo paradisi agro ejectus es, quia non potuisti servare mandatum. Sciebat enim Deus, esse te fragilem, sciebat iudicare non posse; ideo dixit quasi fragilioribus: Nolite iudicare, ut non iudicemini. Ergo quia scivit, infirmum te esse ad iudicandum, voluit te obedientem **C** esse mandato, ideo praeceptum posuit. Quod si illud non praevaricatus esses, periculum incerti iudicii incidere nequivisses. Quoniam vero iudicare voluisti et ausus es ²⁹, ideo addidit: Ecce ³⁰ Adam factus est tanquam unus ex nobis, ut sciat bonum et malum. Voluisti tibi arrogare iudicium: poenam pravi iudicii refutare non debes. Posuit te tamen contra paradysum, ne memoriam ejus possis abolere. Denique justus in paradysum saepe rapiuntur, sicut Paulus raptus est in paradysum et audivit verba ineffabilia. Et tu, si a primo caelo ad secundum caelum, et a secundo ad tertium mentis tuae vigore rapiaris, hoc est ³¹, quia primum unusquisque homo est corporalis, secundo animalis, tertio spiritualis, ita rapiaris ³² ad tertium caelum, ut videas fulgorem gratiae spiritualis; animalis enim homo, quae sunt Spiritus Dei, nescit. Et ideo tertii caeli ascensio tibi est necessaria, ut rapiaris in paradysum: rapiaris jam sine periculo, ut possis dijudicare omnia, quia spiritualis dijudicat omnia, ipse vero a nemine iudicatur ³³. Intuere, quemadmodum Ambrosius sensum Origenis approbat, Epiphanius autem infirmat. Origenis siquidem para-

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF; **A** illud propheticum. ² **A** quod. ³ est om. CF. ⁴ CF Quando. [quidem om.]
⁵ Sic CF; **A** Est enim. ⁶ Sic CF; **A** quis. ⁷ Sic CF; **A** dictum est. ⁸ CF in praefato sui opere.
⁹ Sic CF; **A** si vel primo. ¹⁰ CF remunerator. ¹¹ Sic CF; **A** ad. ¹² hominis om. CF. ¹³ et om. CF.
¹⁴ CF non solum. ¹⁵ CF coluerit. ¹⁶ Sic CF; **A** vel. ¹⁷ Sic CF; **A** invenitur. ¹⁸ quem om. **A**. ¹⁹ Sic CF; **A** arguas. ²⁰ vel om. CF. ²¹ Sic CF; **A** quasi. ²² Sic CF; **A** reptabiliū. ²³ Sic CF; tu om. **A**. ²⁴ Sic CF; **A** tibi similia minime. ²⁵ Sic CF; **A** certe. ²⁶ et ausus es om. **A**. ²⁷ Ecce om. CF. ²⁸ hoc est om. CF. ²⁹ **A** si ita r. piaris. ³⁰ Sic CF; **A** dijudicatur.

tertio caelo, quod est intellectuale, hoc est A
 mine, quantum intellectus est, ¹ asserit
 banus vero, ut praediximus, nimium sim-
 ntiens, terrenum quendam locum para-
 timat, terrenaque ligna fontesque sensi-
 d vera deridet ratio. Non enim credi-
 : Apostolo aestimare ², in alium paradi-
 m fuisse, nisi in ipsum, in quo primus
 maginem Dei factus est, et de quo merito
 iae detrusus. Unum namque paradisum di-
 t historia, et unum hominem in ipso crea-
 io videlicet homine vir et mulier intelli-
 i verba sanctorum Patrum sequenda sunt.
 quidem humanae vir est intellectus, qui a
 scatur ³ *νοῦς*; mulier sensus, qui feminino
ἡσῆς exprimitur: quorum mystico conjun-
 et Ecclesiae futura copula praefigurata
 ro atque mulieri, intellectui videlicet sen-
 rina lex non solum concessit, verum etiam
 le ligno vitae comedere, de sapientia pro-
 s et Verbo, quod est Dominus Jesus Chri-
 a medio humanae naturae paradisi planta-
 i est spiritualis panis, quo angeli perfecti-
 es, quorum conversatio in caelis est,
 Prohibentur autem a non discreto atque
 boni et mali appetitu, qui ex delectatione
 m rerum pulchritudinis imperfectis anima-
 ur: a quo abstinere meritum vitae ae-
 , eo abuti aeterni interitus occasio. Cetera
 : a sacra Scriptura de paradiso traduntur,
 er anticipationem dicta sint ⁴, ac veluti
) facta, plus tamen et rationabilis, quo-
 to peccati superaddita sunt, et ad exteriori-
 onem pertinent, extra paradisum post ⁵
 fuisse intelligenda.

bi gratia: *Formavit igitur Dominus ⁶ Deus
 le limo terrae, et inspiravit in faciem ejus
 vitae, et factus est homo in animam vi-
 uomodo de limo terrae est formatus, qui
 em et similitudinem Dei factus ⁷? Aut quo-
 o diceretur: Factus est ⁸ homo in animam
 quod de ceteris bestiis de terra prolatis si-
 stum est: Producat terra animam viven-
 re ⁹ ergo duarum hominis conditionum
 r intelligi? Primo quidem scriptum est: **D**
*Deus hominem ad imaginem suam, ad ima-
 creavit illum.* Ecce prima conditio, in qua
 ni limi commemoratio facta est, neque
 ventis. Sequitur autem secunda, quae ex
 naturae in duplicem sexum poena praeva-
 superaddita exordium sumpsit. *Masculum,
 feminam creavit eos.* Prius siquidem sim-*

licitatem ⁹ naturae ante delictum singulariter ex-
 pressit, *ad imaginem Dei creavit illum*: divisionem
 vero ejus propter delictum pluraliter, *masculum et
 feminam creavit eos.* Quam divisionem similitudo in-
 sipientium animalium sequuta est; *factus, inquit,
 homo in animam viventem.* Non dixit, in spiritu
 vivificantem. *Primus enim homo de terra terrenus,*
 ait Apostolus, *secundus homo, in quo tota natura
 humana restaurata est, de caelo caelestis. Et non
 prius, inquit, hoc est, in primo homine praevari-
 cante, quod spirituale, sed quod animale: deinde, hoc
 est, in secundo restaurante, quod spirituale.* Hoc
 etiam textus divinae historiae evidentissime decla-
 rat. Nam postquam secundam conditionem terreni
 hominis de limo terrae, ceterorum animalium simi-
 litudine, in animam viventem introduxit ¹⁰, ne pri-
 mam conditionem ad imaginem Dei introductam
 aestimares, ipsam primam seorsim addidit dicens ¹¹:
*Plantaverat autem Dominus Deus paradisum volupta-
 tis a ¹² principio, hoc est, a prima conditione ¹³.* Ac si
 diceret: Noli primam conditionem in eo, quod scri-
 ptum est: *et factus est homo in animam viventem,* in-
 telligere, sed secundam. Primam autem in planta-
 tione paradisi intellige; plantavit siquidem Deus
 paradisum voluptatis, hoc est, humanam naturam in
 Eden ¹⁴, in deliciis aeternae felicitatis. Et ubi plan-
 taverat? In principio, Verbo ¹⁵ videlicet, in quo fecit
 Deus caelum et terram. Intuere vim verborum. In
 secunda conditione verbo praeteriti perfecti propheta
 usus est: *Factus est, inquit, homo in animam viven-
 tem;* in prima vero verbo praeteriti plusquam per-
 fecti: *Plantaverat Dominus Deus paradisum,* ut co-
 gnosceres, primam dignitate et beatitudine, non
 autem tempore praecedere secundam. In qua prima
 tantae spiritualitatis homo fuerat, ut nullis usibus
 corporalium sensuum indigeret, sed ¹⁶ solo intelli-
 gentiae officio frueretur. Quod etiam sanctus Ambro-
 sius testatur, dicens: *Et aperti sunt ¹⁷ oculi eorum,
 et cognoverunt, quod nudi essent. Et ante quidem,
 inquit ¹⁸, nudi erant, sed non sine virtutum tegumen-
 tis ¹⁹; nudi erant propter morum simplicitatem, et quod
 amictum fraudis natura nesciret. Nunc autem multis
 simulationum involucris mens humana velatur. Ergo
 posteaquam spoliantur illa sinceritate ac simplicitate ²⁰
 integrae incorruptaeque naturae, quaerere mundana et
 manufacta coeperunt, quibus nuda suae mentis operi-
 rent delectationibus ²¹, et obumbrarent ²² genitale se-
 cretum. Nam quomodo usus ²³ corporis habuit Adam,
 qui omnia animantia vidit, et his ²⁴ nomen imposuit?
 Quomodo cognoverunt? Interiore videlicet et altiore
 scientia, non tunicas ²⁵ sibi, sed virtutum deesse vela-
 mina. Eodem igitur modo, quo omnia animalia vidit,*

VARIAE LECTIONES.

A. ¹ Sic CF; A *aestimari*. ² Sic CF; A *sunt*. ³ A et post. ⁴ Dominus om. A. ⁵ Sic CF; A factus
 om. CF. ⁶ CF Non. ⁷ A simplicitate. ⁸ A introducit. ⁹ dicens om. A. ¹⁰ A in. ¹¹ hoc
 a conditione om. A. ¹² in Eden om. A. ¹³ Verbo om. A. ¹⁴ CF si solo. ¹⁵ A Et aperti sunt,
 li. ¹⁶ inquit om. A. ¹⁷ Sic CF; A integumentis. ¹⁸ Sic CF; A spoliatos se i. s. a. s. riderunt,
 et. ¹⁹ delectationibus om. A. ²⁰ obumbrarent om. CF. ²¹ Sic CF; pro usus A *clausos reclusos*,
²² Sic CF; A *tunicam*.

sciam nuditatem cognovit, solo videlicet interioris A scientiae simplici oculo, absque corporalis mortalisque sensus auxilio. Ubi datur intelligi, quod omnia animalia et volatilia, quae de terra et de aquis facta narrantur, sparsim per terrarum spatia locis suis sedibusque naturalibus erant, quae tum omnia nec localiter nec sensu corporeo, sed solo mentis contuitu ultra omnem sensum corruptibilem, ultra omnem locum et omne tempus, in rationibus suis, secundum quas creata sunt, primus homo; priusquam virtutum tegimine spoliaretur, potuit contemplari. De ipsa quoque nuditate primi hominis Gregorius Theologus in sermone de Paschate sic ait: *Nudum simplicitate et vita sine arte, et sine omni velamine et problemate talem decuit esse eum, videlicet hominem, a principio.* Cujus verba Maximus exposuit quadragesimo primo capitulo de Ambiguis dicens: *An forte nudus, ut ait magister, varia circa naturam contemplatione scientiaeque, et vita sine arte circa actionem et virtutem, extra multimodam artificiositatem subsistens, secundum habitum habens incontaminatas virtutum rationes. Et sine omni velamine atque problemate ipsius in sensibus visibilium notitiae ad intelligentiam divinarum introductivae non indigens, in solum simplicem uniformis et continuativae eorum, quae post Deum sunt, contuitum virtutis atque scientiae possidens accessum, solius in operatione motus indigentem ad promptam per se pronuntiationem. Itaque quicumque philosophica ratione seipsum erigere primi patris lapsu desiderant, primo perfecta passionum sensualium ablatione incipient, deinde circa rationes artium sollicitudinem ac finis naturalem supervolantes theoriam, in aeternam immaterialemque aspiciant scientiam, non habentem omnino sensum impressam formam, aut intellectum duce ratione collocatum. Sicut ex principio primum hominem fecit Deus, nudi erant simplicitate scientiae et incircumscripta vita mortificatione carnalis legis facti.*

20. Similiter de sopore, quem Dominus Deus immisit in Adam, intellige. Siquidem sopor ille et causa peccati et post peccatum immisus, et, ut verius dicam, permissus videtur esse. Nam Deum facere, quod sinit fieri, modo quodam locutionis Scriptura solet dicere. Sopor itaque ille erat animi intentionis, quo semper et inflexibiliter Creatorem suum contemplari debuerat, ad delectationes rerum materialium reflexio, et carnalis copulae appetitus, ut beatus Ambrosius exponit. *Quis est iste, inquit, sopor, nisi quia paulisper ad conjugium copulandum cum intendimus animum, velut intentos oculos ad Dei regnum inclinare atque inspicere videmur ad quandam societatem istius mundi, et paulisper obdormire divinis, dum in secularibus mundanisque requiescimus?* Quem soporem, hoc est, ab aeternis ad temporalia, a Deo

ad creaturam mentis inclinationem, sequitur dormitus: *Postquam soporem, inquit, immisit Deus in Adam, obdormivit, hoc est, seipsum omnino aeternae ac beatae contemplationis vigore segregavit, et in delectationem sensibilium omni virtute evacuatus cecidit, sensibusque spiritualibus penitus recessit.* Ubi notandum, quod, postquam obdormivit Adam, conditionem mulieris introduxit Scriptura, ut per hoc insinuaret, quod, si humana natura simplicem sinceramque integritatem suae constitutionis, qua ad imaginem Dei facta est, irrationabili motu liberae voluntatis non desereret, sed semper in contemplatione veritatis incommutabiliter permaneret, omnino scissuram suam in duplicem sexum ad similitudinem irrationabilium animalium non pateretur, sed eo modo, quo angelicus numerus sine ullo sexu multiplicatus est, multiplicaretur. Quoniam vero sponte dormivit, hoc est, suae naturae dignitate non invita lapsa est, sui divisionem et ad similitudinem pecorum propagationem consequuta est. *Cumque obdormisset, inquit, tulit unam de costis ejus, et replevit carnem pro ea, et aedificavit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem.* Ubi quamvis sub figura unius costae, quam tulit Deus de latere Adam, et naturae scissura in duplicem sexum, et universae virtutis interioris, quae ei inerat, priusquam peccaret, custodiae ablatio, per carnem vero, quae in loco costae ablatae collocata est, miserima illa commutatio, qua pro custodia virtutis et beatitudinis, vitiorum atque miseriarum mortiferam imbecillitatem mutuavit, significari videatur: plus tamen Christi et Ecclesiae mysterium propheticæ praefiguratum intelligendum esse arbitror. Primus siquidem homo, Adam, sicut docet Apostolus, ubique forma futuri est, Christi videlicet. Sed e contrario. In primo siquidem Adam scissa est natura in masculum et feminam, in secundo adunata est. In Christo enim Jesus non est masculus neque femina. In primo universa natura de felicitate paradisi est expulsa, in secundo in eandem felicitatem est revocata et restituta. In primo caro pro costa, hoc est, infirmitas pro virtute assumpta est, in secundo infirmitas et mors absorpta, virtus vero et vita aeterna humanae naturae donata est. *Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificantur.* Dormit itaque, ut ait sanctus Augustinus, *Adam et fit Eva, moritur Christus et fit Ecclesia.* Dormienti Adam fit Eva de latere, mortuo Christo percussus latus, ut prodant sacramenta, quibus formatur Ecclesia. Sanguis enim est in consecrationem calicis, aqua vero in consecrationem baptismatis. In primo homine humana natura tunicas induitur pelliceas, hoc est mortalia corpora, relicta naturali nuditate, videlicet sinceritate et simplicitate: in secundo eadem

VARIAE LECTIONES.

¹ A incontaminatus. ² Sic CF; A praeductivae. ³ C. contuitum om. A. ⁴ possidens om. A. ⁵ CF reagens. ⁶ sensualium om. A. ⁷ Sic CF; A deinde sic circa. ⁸ A sollicitudine. ⁹ A supervolantes. ¹⁰ Sic CF; A et incircumflexa et mortificatione. ¹¹ A externis. ¹² Sic CF; A quae. ¹³ A Quando. ¹⁴ est om. CF. ¹⁵ Sic AC; F costata. ¹⁶ Sic CF; A commutatio ita. ¹⁷ est om. CF. ¹⁸ Sic CF; A vivificantur.

poliatur pelliceas, omni imbecillitate mor-
 orporum precepta, et nuditate, id est sim-
 pristinae naturae, recepta. Haec igitur, ut
 nus, quae post soporem immisum in Adam
 arrat Scriptura ¹, quamvis in paradiso
 ta legantur, rationabilius tamen, et veri-
 ruentius, post peccatum, ac per hoc extra
 n humanae naturae merito inobedientiae
 ita credenda et intelligenda sunt. Si enim
 Dei est ² et paradisi in deliciis ³ humana
 d imaginem Dei facta, nullaque praevarica-
 mtatione deformata, quicquid extra digni-
 turae causaque peccati factum intelligitur,
 etiam extra paradysum fuisse non intellige-
 ioro. Non ignoro autem usitatissimum di-
 ripturae tropum, qui a Graecis *ὑστερον* B
 a Latinis vero praeposterum seu anticipa-
 n Graeci ⁴ *πρότερον* dicunt, vocatur; quo
 s evangelista ⁵ usus est, passionem et resur-
 n Domini narrans. Ea siquidem, quae resur-
 articulo facta sunt, passionis hora evenisse
 ait enim: *Jesus autem iterum clamans voce
 nisit spiritum, et ecce velum templi scissum
 ias partes a summo usque deorsum, et terra
 et petrae scissae sunt, et monumenta aperta
 nulla corpora sanctorum, qui dormierant,
 int, et exeuntes de monumentis post resur-
 i eius venerunt in sanctam civitatem et ap-
 t multis.* Haec omnia juxta rerum factarum
 esurrectionem Domini secuta sunt, sel
) narrationis tropo post passionem fuisse
 ita voluit narrare. Non enim credendum
 rum monumenta aperta fuisse, priusquam
 m aperiret monumentum, aut verae resur-
 testes resurrexissent, priusquam ipse, cujus
 lionis testes sunt ⁶, resurgeret ⁷. Sopor-
 dam, sequensque ⁸ dormitus, et ablatio co-
 divisio simplicis naturae in duplicem sexum,
 a uxoris agnitio ⁹, ceteraque, quae in figu-
 ti et Ecclesiae praefigurata sunt, cognitio
 nuditatis, hoc est naturae sinceritatis —
 eo non de ipsa erubescerent, quoniam vir-
 egmina inducebantur, delectationibus vero
 bilitum motuum omnino absoluta — quam
 o perdidit et perdendo cognoverant,
 m ¹⁰ suasio serpentis, et subdola, mulieris-
 i serpente disputatio atque seductio, ac de-
 titi ligni illicita assumptio, letiferque gu-
 i quoque consensus et casus non ignorantis,
 : peccatum existimantis unice suae uxori
 re — Adam enim non est seductus, mulier

A autem seducta est; non enim inscius peccavit, ideo-
 que durius puniri meruit — apertio item oculorum,
 qua suam nuditatem cognoverant, perizomatumque
 de foliis fici consutio, vocis item deambulantis Do-
 mini Dei in paradiso auditus, amorumque, Adam
 videlicet et uxoris ejus, a facie Domini Dei fuga et
 in medio ligni absconditio, et cetera usque ad expul-
 sionem hominis de paradiso: haec omnia in para-
 diso per anticipationem praepostere facta esse divi-
 na narrat Scriptura, dum sint peccatum consequuta.
 Si enim paradysus est humana natura, ad imagi-
 nem Dei condita, et in angelicae beatitudinis aequa-
 litate constituta, mox profecto, ut Creatorem suum
 deserere voluit, ex dignitate suae naturae lapsa est.
 Nam et priusquam uxori suae consentiret, superbi-
 inchoavit. Porro si nullum spatium temporis inter
 conditionem ipsius et lapsum divina tradit ¹¹ histo-
 ria, quid aliud datur intelligi Scripturae silentio,
 nisi hominem mox, ut conditus est, superbiisse, ac
 per hoc corruisse? Cujus ¹² rei maxima argumentatio
 est homicidium diaboli, qui *homicida erat ab initio,
 et in veritate non stetit*: qui et ipse nulla mora inter-
 stante, mox, ut creatus est, lapsus superbiendo,
 consequenterque homini cum creato sibi invidendo,
 eumque astutiae veneno interimendo. De paradiso
 sufficienter habes, ut arbitror. Disc. Sufficeret for-
 sitan, si breviter de sicu illa, cujus foliis succincto-
 ria consuta sunt, deque Domini Dei deambulatione
 in paradiso aperires, quid sentias. Nam de pelliceis
 tunicis praedictum est.

C 21. MAC. Ficus illa divinum legis mandatum primis
 hominibus in paradiso traditum non incongrue acci-
 pitur. Erat autem illud mandatum: *De omni ligno
 paradisi comedite, de ligno autem scientiae boni et
 mali comedere nolite.* Et ut cautius mandatum cus-
 todirent, praevaricationis periculum non est ab
 eis occultatum. *In quacunq[ue] enim die, inquit, come-
 deritis ex eo, morte moriemini.* Lex ergo primis ho-
 minibus in paradiso data est, cujus verba memori-
 ter tenebant, quod responso mulieris serpenti de-
 claratur. Respondit enim: *De fructu lignorum, quae
 sunt in paradiso, vescimur, de fructu vero ligni, quod
 est in medio paradisi, praecepit nobis Deus, ne com-
 deremus, et ne tangeremus illud, ne forte moriamur.*
 D Cujus legis verba male interpretatus est colu-
 ber, ut primo mulierem, id est sensum seduceret ¹³,
 ut per eum ad virum, ad animum videlicet, habe-
 ret accessum. Veram autem et salutiferam divini
 mandati dissimulavit virtutem. Quam si mulier illa
 cognosceret, deligeret, vereretur, non fortassis a ser-

VARIAE LECTIONES.

CF; A *historia*. ² est om. A. ³ A in deliciis sit. ⁴ A Graece. ⁵ CF Evangelistes. ⁶ Sic CF; *de illos verae qui resurrectionis testes sunt, resurrexerunt. Thomas Gale locum sic reparare conatus est: illos, qui verae resurrectionis testes sunt, resurrexerunt, priusquam ipse, cujus resurrectionis testes urgeret.* ⁷ Sic CF; A sequensque cum dormitus. ⁸ Sic CF; A cognitio. ⁹ A autem. ¹⁰ A tradidit. ¹¹ Sic CF; A deciperet.

NOTAE.

exemplum, quam petulanter J. Scotus sa-
 cripturam ad suam sententiam detorqueat.

Alios locos scriptor commentationis de Joanne Scto
 congressit.

pente seduceretur, nec virum suum attraheret, ut perderetur, nec de foliis fici, hoc est, de verbis solummodo mandati succinctoria sibi consuerent, congruos videlicet ¹ desideriis carnis mortiferisque turpitudinibus suis usus, sed de fructu illius, hoc est, de vera vitalique divinae legis virtute atque intelligentia sumerent, comederent, et in aeterna felicitate viverent. Lex itaque divina perverse interpretata, et secundum solam litteram considerata, humanisque seu diabolicis superstitionibus corrupta, carnalibus concupiscentiis est congrua, et irrationabilibus motibus perizomata, veluti quibusdam foliis inanibus, omnique virtute ac vero intellectu vacuis ² praestat consuta, bene vero et spiritualiter intellecta, omnique carnali sensu ac superstitione purgata, salutiferum vitalemque comedentibus, hoc est, recte secundum spiritum intelligentibus eam fructificat esum. De quo primi homines comedere nolentes, plus ³ falsiloqui serpentis interpretationi credentes, non fructum legalis fici in usum spiritus acceperunt, sed folia inania fraudisque plena, sola videlicet verba, diabolica astutia connexa, quibus suarum libidinum turpitudines cooperire valerent. Hoc autem dicimus, sanctum Ambrosium sequentes, qui praefatam ficum in libro de Paradiso exponit dicens: Assuerunt, inquit ⁴, folia ficus, et fecerunt sibi succinctoria. Ficum hoc loco pro qua specie debemus accipere, divinarum nos docet series lectionum, quandoquidem salvos esse, qui sub vite et ficu requiescunt, Scriptura memoraverit, et Salomon dixerit: Quis plantat ficum, et de fructu ejus non manducat ⁵, et Dominus ad ficum venerit, sed ideo sit ⁶ offensus, quia non invenit fructum, sed folia tantum. Docet me ergo Adam, quae sint ⁷ folia, qui, postquam peccavit, de foliis fici fecit sibi ⁸ succinctoria, qui de fructibus ejus magis gustare debuerit. Justus fructum eligit, folia peccator. Quid est Fructus, fructus inquit Apostolus ⁹, spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, modestia, continentia, dilectio. Non habebat fructum, qui gaudium non habebat; non habebat fidem, qui praevaricaturus erat mandatum Dei; non habebat continentiam, qui interdicto sibi gustaverat ligno. Ergo quicumque praevaricatur mandatum Dei, spoliatur atque nudatur, et fit ipse sibi turpis, vult se operire quibusdam foliis ficus, fortasse quibusdam inanibus vel umbratilibus sermonibus, quos compositis mandatis assuens, et verbum de verbo struens, ad operiendam conscientiae ¹⁰ suae mentis factique turpitudinem velamen peccator intexit, ut pudenda sua contegat. Ita enim supra se folia consuit, qui culpam velare desiderat ¹¹, aut diabolus delicti memorat auctorem, aut carnis praetendit ¹² illecebras, aut alium

quempiam persunsorem prodit erroris. Et de ¹³ Scripturis divinis frequenter promit exempla, quibus justos ¹⁴ in culpam perhibet incidisse, dicens, si forte in stupris quis ¹⁵ fuerit deprehensus, et Abraham cum ancilla procubuit, et David alienam adamavit et sibi ascivit uxorem. Assuit enim quaedam folia ¹⁶, quaedam exempla de prophetarum serie Scripturarum, fructum earum non putat ¹⁷ requirendum. Nonne tibi videntur etiam Judaei folia assuere, dum legis spiritualis verba corporaliter interpretantur? Quorum interpretatio fructum omnem viriditatis amittit, damnata maledicto ariditatis aeternae. Bona igitur interpretatio, hoc est, spiritualis ficus est fructuosa, sub qua justis sanctisque requiescunt, quam qui plantaverit in animis singulorum, sicut Paulus ait: Ego plantavi, Apollo rigavit, manducabit ex ea fructum. Mala autem interpretatio fructum ferre, viriditatemque servare non poterit. Quod igitur gravius est, hac se Adam interpretatione succinxit eo loco, ubi fructus magis castitatis se succingere debuit ¹⁸. Audisti Ambrosium de ficu: audi etiam ¹⁹ eundem de Domini Dei deambulatione in paradiso, humana videlicet natura, quam ad imaginem suam condidit, quam nunquam deseruit, neque perire permisit, in qua semper deambulabat ²⁰ occulte ac spiritualiter, scrutans corda singulorum et renes, intelligibilique voce causas praevaricationis interrogans, et plus misericorditer increpans et corrigens, quam juste ulciscens. Ait ergo praefatus magister: Et audierunt vocem Domini deambulantis ad vesperam. Quid ²¹ est deambulatio illius ²², qui ubique semper est? Sed puto, deambulationem quandam esse Dei per divinarum seriem Scripturarum, in quibus quaedam Dei versatur praesentia, cum audimus, quia ipse aspicit omnia, et oculi Domini sunt ²³ super justos, cum legimus, quia Jesus sciebat cogitationes eorum, cum legimus: Quid cogitatis mala ²⁴ in cordibus vestris? Ergo dum haec recenemus, quasi deambulantis cognoscimus Domini vocem. Fugerat ergo ²⁵ peccator, non quo Dei posset latere conspectum, sed intra conscientiam suam latere cupiebat, opera sua lucere volebat. Justus enim est facie ad faciem videre, quia justus mens ²⁶ non solum Deo ²⁷ praesens est, sed etiam cum Deo disputat, sicut scriptum est: Judicate pupillo, et justificate orphelum, et venite et ²⁸ disputemus, dicit Dominus. Ergo cum legit peccator Scripturas divinas ²⁹, audit vocem Domini quasi ambulantis ad vesperam. Quid est ad vesperam, nisi quia culpam suam sero cognoscit, et sero ³⁰ venit quaedam erroris praeteritii verecundia, quae errorem praevēire debuerat? Nam dum culpa serret in corpore, et anima cogitatur corporis passionibus, non cogitat Deum sero venit.

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF; A hoc est congruos. ² vacuis om. A. ³ Sic CF; A sed. ⁴ inquit om. A. ⁵ quis plantat ficum. — manducat. om. CF. ⁶ Sic CF; A erit. ⁷ A sunt. ⁸ A sibi fecit. ⁹ Apostolus om. CF. ¹⁰ Sic CF; A conscientiam. ¹¹ Sic CF; A desiderans. ¹² CF praetendat. ¹³ de om. CF. ¹⁴ justos om. CF. ¹⁵ quis om. A. ¹⁶ quaedam folia om. CF. ¹⁷ Sic CF; A putans. ¹⁸ A debuisset. ¹⁹ A et. ²⁰ Sic AC; F deambulavit. ²¹ Sic CF; A Quae. ²² Sic CF; A Dei. ²³ sunt om. CF. ²⁴ mala om. CF. ²⁵ ergo om. CF. ²⁶ CF quomvis timens. ²⁷ A solummodo. ²⁸ et om. A. ²⁹ Sic CF; A has divinas Scripturas. ³⁰ CF sero venit.

oc est, non audit Deum ambulantiem in A
 livinis, ambulantiem in mentibus singulo-
 nim Deum: Quoniam inhabitabo inter illos,
 et ambulabo, et ero illorum Deus. Ergo
 nae sensus ¹ redierit potestatis formido di-
 erubescimus, tunc nos gestimus abscon-
 in peccatorum nostrorum positi cogitatio-
 medio ligni paradisi, ubi peccavimus, de-
 ter, latere cupientes, et arbitantes, quod
 requirat occulta. In his verbis praefati ²
 elligit illud lignum in medio paradisi, in quo
 osse fugientes praevaricatores putaverant,
 esse, nisi humanae cogitationis et con-
 cretum. Sed scrutator, inquit, anima-
 tionum usque ad divisionem animi pene-
 ad Adam ³: Adam; ubi es? Quomodo lo-
 is? Nunquid voce corporea? Non utique,
 quadam praestantiore, quam vox corporis
 fundit oracula. Hanc vocem ejus prophetae
 hanc vocem fideles audiunt, impii non in-
 alium sermonum virtutem quisquis acute
 l, inveniet, paradisum non localem terre-
 nam locum esse nemorosum, sed spiri-
 minibus virtutum consitum, et in humana
 tatum, et, ut apertius dicatur, non aliud
 sam humanam substantiam, ad imaginem
 l, in qua lignum vitae, Verbum videlicet
 sapientia, omnem fructificat vitam, in cu-
 fons omnium bonorum, eadem videli-
 sapientia, manat. Ibi ficus illa divina pro-
 radicata est; cujus vera interpretatio et
 fructus vitae est comedentibus, hoc est
 bus eam pie perfecteque, perversa vero
 secundum literam inania folia sunt et in-
 quibus divinae legis transgressores culpas
 re contendunt falsiloqua apologia, et vel
 legis auctorem, vel in diabolum, vel in
 nptam personam, vel in similitudinem fa-
 sae a sanctis Patribus figurate perpetrata
 re non verentur, facta Patrum carnaliter
 literam accipientes, spiritualiter autem
 intelligentes, et in occasionem sui erro-
 templa de divina Scriptura proferentes,
 convenienter Apostolus ait: *Litera occidit,
 tem vivificat.* In hoc ⁷ paradiso intelligen-
 u Deus deambulat ⁸. Custos quippe est et
 plantationis, quam ad imaginem et simili-
 sam plasmavit. Cujus vox inexplanabilis:
 i es? Haec vox est Creatoris humanam
 increpantis. Ac si dixisset: Ubi nunc es
 aricationem? Non enim ibi te reperio, ubi
 n cognosco; non in ea dignitate, qua ad
 et similitudinem meam te feci, invenio, sed
 n beatitudinis, verique ⁹ luminis fugitan-

tem, et in latibulis ¹⁰ malae conscientiae latitantem
 increpo, causamque tuae inobedientiae inquirō. Pu-
 tasne me ignorare quid fecisti, vel quo fugisti, vel
 quomodo timens vocem meam te abscondisti, vel
 quem admodum nuditatem tuam, sinceritatem vide-
 licet et simplicitatem naturae, in qua conditus eras,
 sero recognovisti? Nonne haec omnia perpe-
 sus es, quia ex ligno, de quo praeceperam tibi ¹¹ ne
 comederes, comedisti? Nam si non comedisses,
 non fortassis vocem deambulantis in te Creatoris
 tui timeres, nec a facie ipsius fugeres, nec nudita-
 tem tuam, quam praevaricando perdidisti, cogno-
 visses.

22. De ligno autem interdicto et in superioribus
 multa jam diximus, Gregorium Nyssaeum sequentes,
 et nunc iterum breviter dicendum arbitror, nobilissi-
 mi magistri Maximi monachi sensum introducentes.
 Ipse siquidem lignum scientiae boni et mali visibilem
 creaturam, quam homo, Creatorem suum deserens,
 secutus est, esse intelligit, cui, videlicet creaturae
 visibili, et delectatio voluptatis inest, et anxietatis
 occasio, et mortis quasi quidam mixtus fructus ex
 bono falso libidinis et malo sequentis tristitiae. Nulla
 enim delectatio visibilis creaturae est, quam non se-
 quatur ¹² egestas: egestatem vero sequitur anxietas,
 mortisque tristitia. Et quamvis aridente voluptate
 lateat anxietas et causa mortis, simul tamen huma-
 nae animae insunt, simulque incipiunt. Latet enim
 anxietas sub quadam falsa pulchritudine voluptatis,
 et est veluti quidam mixtus fructus ex libidine ap-
 parente et anxietate latente. Deficiente vero voluptate
 et delectatione visibilis creaturae nuda per se at-
 que aperta remanet anxietas, quae nascitur ex ege-
 state defectuque visibilis boni. Hinc praefatus Maxi-
 mus: *Fortassis, inquit, lignum esse scientiae boni et
 mali visibilem creaturam qui dixerit, non a veritate
 aberrabit. Voluptatis namque et anxietatis factricem
 naturaliter habet perceptionem. Aut quoniam et ratio-
 nes habet spirituales visibilium creatura et intellectum
 nutriendas, et iterum naturalem potentiam sensum de-
 lectantem, intellectum vero subvertentem, lignum scien-
 tiaae boni et mali appellata est. Boni siquidem ¹³ habet
 scientiam spiritualiter considerata, mali vero scientiam
 corporaliter assumpta. Passionum namque fit magistra
 corporaliter eam accipientibus, divinorum eis oblivio-
 nem inferens, propter quod homini interdixit ¹⁴ in-
 termittens interim ejus perceptionem Deus, ut prius,
 mazime quippe erat justum, per participationem gratiae
 propriam cognoscens causam, datamque per gratiam
 immortalitatem, per hujusmodi ligni perceptionem ad
 impassibilitatem consummatus et inconvertibilitatem,
 sicut ¹⁵ Deus deificatione factus, innocui cum Deo
 communionem Dei disceptaret creaturas, et earum
 reciperet scientiam, ut Deus et non homo, eandem*

VARIAE LECTIONES.

num. ¹ CF cognitionibus. ² A praedicti. ³ A animorum. ⁴ Sic CF; ad Adam om. A. ⁵ Pro
⁷ A In quibus paradiso. ⁸ Sic CF; A deambulabat. ⁹ A veri (-que om.) ¹⁰ Sic CF, A lutebris.
 A. ¹¹ Sic CF; A sequitur. ¹² CF quidem. ¹³ Sic CF; A interdixit homini. ¹⁴ Sic CF; A
 Deus.

habens Deo¹ per gratiam eorum, quae sunt, sapienter A
 nolitam per ipsam ad² deificationem animi atque
 sensus transmutationem. Sic accipiendum de ligno
 iuxta omnibus valentem coaptari anagogen. Intuere,
 quam pulchre, quam aperte, quid sit lignum scienti-
 ae boni et mali, exponit. Est enim, ut ipse ait, vis-
 ibilitium rerum natura, quae spiritualiter in rationi-
 bus suis intellecta, scientiam boni et spiritualem
 fructum intelligentibus eum praestat: carnaliter
 vero et libidinose appetentibus, et intemperate, et
 contra leges divinas abutentibus mortiferam infert
 scientiam. Ac per hoc non in ipsa natura causa mali
 est constituta, sed in abutentium intemperantia. Et
 haec est ipsa mulier, vel, ut ita dicam, hoc est illud
 lignum, de quo Dominus dicit: Qui viderit mulie-
 rem ad concupiscendum eam, jam moechatus est in
 corde suo. Materialium siquidem superficies rerum,
 dum sit naturaliter pulchra, incaute et libidinose
 sensibus eam considerantium mortis infert occasio-
 nem. Visibilem namque creaturam ad hoc Deus con-
 didit, ut per eam, sicut per invisibilem, laus ejus
 cumlaretur, et cognosceretur ipse³ non quid est,
 sed quia est unus⁴ totius creaturae visibilis et in-
 visibilis conditor. Ideoque interdixit Deus humanae
 naturae, visibili⁵ creatura delectari, priusquam
 veniret ad perfectionem sapientiae, in qua posset
 deificata de rationibus rerum visibilitium cum Deo
 disputare. Nec illa mulier, carnalis videlicet sensus,
 ad delectationem materialis creaturae extrinsecus
 consideratae valeret virum, animum dico⁶, attra-
 here, si prius Creatoris cognitionem, quam creatu-
 rac, vellet habere. Ordo itaque divinae legis erat,
 primum Creatorem cognoscere ejusque ineffabilem
 pulchritudinem, deinde creaturam rationabili sensu
 mentis nutibus obtemperante considerare, totamque
 ipsius pulchritudinem, sive interius in rationibus,
 sive exterius in formis sensibilibus, ad laudem Cre-
 atoris referre. Hunc autem divinae legis ordinem
 homo superbiendo spernens, Creatoris sui amorem
 et cognitionem materialis creaturae exteriori pul-
 chritudini postposuit, ac per hoc periculum divinae
 indignationis incurrit, mortemque⁷ corporis et ani-
 mae totiusque naturae perditionem incidit, quia
 divinae legis justissimam pulcherrimamque seriem
 servare⁸ neglexit. Haec de ligno prohibito sensus ho-
 norabilium divinae Scripturae expositorum perspi-
 cientes diximus. Hunc etiam sensum sanctus Pater
 Augustinus in undecimo Exeimeri sui introduxit:
 Non autem, inquit⁹, ignoro, quibusdam visum esse¹⁰,
 fese inatione praevertisse illos homines appetitum scienti-
 ae boni et mali, et inmaturo tempore percipere
 voluisse, quod eis dilatum opportunius servabatur;
 idque egisse tentatorem, ut praeceperdo, quod non-

dum talibus congruebat, offenderent in Deum, et ab
 ejus rei utilitate alienarentur exclusi atque damnati,
 ad quam, si suo tempore, sicut Deus volebat, acce-
 derent, possent ea salubriter perfrui. Hoc diximus
 propter aliquos, ut¹¹, si forte lignum illud non ad
 proprietatem, ut verum lignum et vera poma ejus,
 sed ad figuram velint accipere, habeant exitum ali-
 quem recta fide veritateque probabilem. Sed prae-
 fatus magister Augustinus¹² videtur hunc sensum
 de spirituali paradiso nec refellere, nec laudare,
 more suo solito, quo duos paradisos astruit esse,
 unum quidem terrenum localemque secundum prop-
 rietatem rerum sensibilibus, alterum vero omnino
 spiritualem, ad cujus figuram terrenus ille atque
 sensibilis factus est. Disc. Qui sic de ligno prohibito
 sensere, non mihi videntur veritate¹³ recedere.
 Veri siquidem simile est, valdeque rectae ratio-
 nationi congruum, ut arbitrator, hominem vetito fructu
 vesci inchoantem, cognitione videlicet sensibilis
 materiae per corporeos sensus abuti praesumen-
 tem, ex ligni vitae dulcedine, hoc est, ab internae
 contemplationis, in qua et ad quam conditus est,
 deliciis justissimo conditoris judicio expulsum fuisse
 existimari. Nam si rationabili naturalique ordine
 ingrederetur, id est, si causae¹⁴ omnium rerum
 theoriae primum quidem, deinde rationum, secun-
 dum quas et in quibus omnia facta sunt, perfecta
 intentione frueretur: neque intelligibili esca ligni
 vitae, interno¹⁵ videlicet divinae sapientiae intuitu,
 recluderetur, neque ab¹⁶ esu illiciti pomi, cogni-
 tione scilicet visibilis materiae, congruo maturoque
 tempore perfectae suae sapientiae, qua Deum et
 consequenter creaturam absque ullo errore ullisque
 carnalis concupiscentiae delectationibus cognosce-
 ret, prohiberetur. Impossibile quippe est, cogni-
 tionem creaturae impedire¹⁷ rationabili animae, in qua
 perfecta contemplatio Creatoris incipit lucere. Ubi
 vero speculatio naturae conditae conditoris cogni-
 tionem praecedat, quoniam phantasiis et illecebris
 rerum sensibilibus carere non potest, nunquam error
 decrit, nisi in his, qui divini radii splendore su-
 perfusi, rectae contemplationis semitas carpunt,
 seipsos et Deum suum quaerentes, in quibus pro-
 fecto Creatoris cognitio creaturae cognitionem praec-
 dit. Non ergo creatura mala est, neque ejus cog-
 nitio¹⁸, sed perversus rationalis animae motus,
 quo conditoris speculationem deserit, et seipsam
 libidinoso illicitoque appetitu in amorem sensibilis
 materiae mortiferis¹⁹ gressibus flectit, unde, nisi
 prius divina gratia liberata, redire non poterit. Hu-
 mana siquidem natura, ut ait sanctus Augustinus,
 idonea fuit per liberum arbitrium vulnerare se; jam
 vero vulnerata et sauciata, idonea non est per libe-

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF; A cum Deo. ² Sic CF; A et. ³ ipse om. A. ⁴ Sic CF; A unus. ⁵ Sic A; CF visibilis. ⁶ Sic CF; A valeret eum attraheret. ⁷ A inque mortem. ⁸ A servasse. ⁹ A inquiens. ¹⁰ CF esse visum. ¹¹ Hec diximus propter aliquos ut om. CF. ¹² Augustinus om. A. ¹³ Sic CF; A a veritate. ¹⁴ A causa. ¹⁵ Sic CF; A in aeterno. ¹⁶ ab om. CF. ¹⁷ Sic CF; A impediri. ¹⁸ Sic CF; A cognitio ejus. ¹⁹ A mer- tifricisque.

bitrium sanare se. Sed ad ea, quae restant, A nationis iter est carpendum.

Mac. Quid restat? Non de paradiso satis est? Nam dum crimen in mulierem, ut attenuetur mulieris causam et suam, removit, de criminis, qua objugatus divina voce Adam¹ in eum, qui sibi mulierem dedit, deque ipsius is remotione, qua causam praevaricationis in tem refert, quoniam ab expositoribus sacrae irae satis est discussum, non necessarium arbitrare. Disc. Necessarium quidem, valdeque utile. enim fieri, ut fortassis quis existimet, remotio- as, quibus et vir in mulierem sibi a Deo datam, hoc in mulieris datorem, mulier autem in serpen- tationem peccati removit, ratas justasque apolo- fiasse, ultioneque indignas, nisi vera ratione con- turo, ac mox injustae et reprehensibiles refellau- ritoque ad cumulum Justissimae poenae delicti rejudicentur. **Mac.** Ponamus itaque ipsius Scri- verba. *Dixit, inquit, Adam, mulier, quam dedisti mihi, dedit mihi de ligno, et comedi.* Dic, quaeso, quis tibi mulierem dedit? Dominus, inquis, qui formavit. Quaero a te, cur Deus eam formavit, dedit? Cur te dormiente, hoc est, mentis contui- contemplatione veritatis in amorem carnalis ii connivente², costam de latere tuo traxit, mulierem fecit, quam tibi peccanti seque de- dedit? Cur non eodem modo, quo te fecit, eam, quam tibi daret, fecerit? Tu ipse de ter- umo³ merito, qui caelestia deserens terrena i, factus es. Mulier tua ex latere tuo sumpta C ingruenter, quoniam causa praevaricationis x teipso orta est. Respondebis, credo, haec Deus fecit, quia voluit; et ideo sic fecit, c faciendum praevидit, qui *omnia, quaecunque fecit.* Sed adhuc a te quaero, quare sic voluit em tibi facere? Quis, inquis, divinae volun- tatis potest investigare? *Quis enim cognovit Domini?* Ignoras igitur, qua ratione Deus mulierem, quam tibi dedit? Ignoro, inquis, si adjutorium propagationis et multiplicationis ae naturae, quae in me primitus facta est, me auspiciam procreationis accepit. Hic tibi o, veraque ratione talem intentionem repello. nim humana natura ignominiosae generationis seulo et femina in similitudine irrationabilium lum indigeret, si superbiendo, suaeque simi- is, in qua ad imaginem Dei condita est, pul- lincem spernendo, modum angelicae multipli- s, qui omnino, ut saepe jam dictum est, se- copula caret, non desereret. Quaere itaque rationem, qua possis asserere, cur tibi mulier st: ista siquidem, quam posuisti, falsa est.

Imago enim De.; ad quam homo factus est, omni sexu libera est et absoluta. Aliam, dicis, ignore praeter eam, quam introduxi, et a te infirmatam video. Miror, cur te dicis ignorare ea, quae propter tuam inobedientiam atque superbiam facta sunt. Ego autem, qui in te peccavi, et peccando mortuus sum, non ignoro. Clamat enim in me inconcussa et aper- tissima ratio, quod etiam approbat multorum Patrum auctoritas, quod si humana natura in ipsa simplicis- sima sincerissimaque divinae imaginis beatitudine permaneret, nulli sexui succumberet, nullam contu- meliosam propagationem sicut insipientia⁴ animan- tia subiret. Quoniam vero in dignitate illa, in qua condita⁵ est, perseverare noluit, sed ignobiliter inter cetera animalia multiplicari elegit, idem ipse B conditor, quicquid facturus et futurus⁶ esset homo perverso motu liberae voluntatis perditus, praevидit, et⁷ duplicem sexum, per quem propagaretur bestia- rum instar, superaddidit. Quid ergo removes in mu- lierem praevaricationis tuae occasionem, cum in teipso superbiendo, Deumque tuum spernente, ac per hoc descrente, faciendae mulieris causa praeces- serit? Quod etiam divina ironia apertissime⁸ declarat, quae dicit: *Non est bonum hominem esse solum⁹, faciamus ei adjutorium simile.* Ac si aperte diceret: non videtur homini, quem ad imaginem et similitu- dinem nostram fecimus, bonum esse solum, hoc est simplicem atque perfectum, universaliterque sine¹⁰ divisione naturae in sexus ad similitudinem ange- liae naturae absolutum permanere, sed primum pro- clivumque¹¹ ad terrenos coitus pariter cum bestiis ruere, ac sic¹² unitatem naturae per carnalem gene- rationem sexusque corporeos seminaliter multiplica- re, caelestium numerorum multiplicationis dignitate contempta. Faciamus ergo ei adjutorium simile, quo id, quod appetit, peragere possit, feminam videlicet, quae similiter, ut masculus, fragilis ac lubrica, terrenas appetat concupiscentias. Et hoc est, quod per anti- cipationem Scriptura profert dicens: *Masculum et feminam fecit eos, vasa videlicet procreandae carna- liter¹³ prolis, sprete dignitate divinae imaginis spi- ritualisque numerositatis.* Cur itaque praevarica- tionis tuae causam, quae in teipsum refunditur, in mulierem, quam tibi Creator tuus dedit, vel certe in ipsum Creatorem remove conaris? Talis itaque D remotio criminis nil defensionis contulit, cumulum vero damnationis exaggeravit. Sed fortassis quis dicat, quod nos¹⁴ conjugium prolisque procreationem reprehendimus, dum divisionem naturae humanae in masculum et feminam, quorum copula et conjugium et filiorum propagatio naturaeque augmentatio per- ficitur, merito peccati fuisse affirmamus. Cui respon- debimus: Conjugia non reprehendimus, si legitima

VARIAE LECTIONES.

¹ CF; A *nam de remotione criminis qua objugatur divina voce Adam culpam removit in mu- lierem, et, ut attenuaret mulieris causam, removit culpam* cet. ² Sic CF; A *converteute.* ³ Sic CF; *terreno limo.* ⁴ Sic CF; *insipientia om. A.* ⁵ A *edita est.* ⁶ *et futurus om. A.* ⁷ *et om. CF.* ⁸ CF; A *apertissime.* ⁹ CF *solum hominem esse.* ¹⁰ *sine om. CF.* ¹¹ Sic CF; A *proclivumque.* ¹² Sic *ac. si.* ¹³ A *carnalis.* ¹⁴ *nos om. A.*

sint, prolisque procreandae, non libidinis perpetrandae appetitu copulata, utriusque sexus fide castaque pudicitia servata¹: imo etiam laudamus, quia et a Deo concessa sunt et iussa; *crecite enim, inquit, et multiplicamini, et implete terram.* Uterque quoque sexus, sine quo carnale connubium fieri non potest, quod a Deo factus sit, nullus catholicorum ambigit. Ait enim Scriptura: *Masculum et feminam fecit eos.* Item alibi: *Quod Deus conjunxit, homo non² separet.* Carnalia vero conjugia, etsi legitima sint et religiosis³ hominibus conjuncta, libidinoso tamen⁴ illicitoque motu carnalis pruritus carere non posse incunctanter affirmamus. Non enim aliunde nascentes in carae parvuli, nisi inde, aeternae mortis reatum attrahunt⁵, quos solum⁶ catholicae Ecclesiae baptisma ab ipso reatu liberat. Asserimus quoque, copulas illas carnales, quibus humana localiter et temporaliter natura propagatur, non necessarias fore, si homo suae naturae multiplicationem ad similitudinem peccorum fieri, caelestium numerositate deserta, non eligeret. Sicut ait David: *Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis.* Sed redeamus ad responsum mulieris, culpae suae occasionem in serpentem removens. *Dixit Dominus Deus ad mulierem: Quare hoc fecisti? Quae respondit: Serpens decepit me, et comedi.* Et tu mulier, quare removes crimen tuum in serpentem, cum tu ipsa sis tuae culpae⁷ creatrix? Serpens ipse, in quem culpam refundis, in te ipsa repit: serpens tuus tua carnalis concupiscentia est atque delectatio, quae ex irrationabilis animae motu in sensu corporeo gignitur. Frustra igitur mulier, sensus videlicet carnalis, culpam suam in serpentem, hoc est in delectationem irrationabilem, cujus ipsa auctor est, removet. Non enim materialium rerum illicita delectatio ortum duxit ex natura, sed ex peccatricis animae imperfectis irrationabilibusque motibus, per corporcos sensus in amorem sensibilibus rerum mortifero appetitu irrumpentis. Neque antiquus hostis ad virum animae, animum dico ad imaginem Dei factum, accessum haberet, nisi⁸ prius per insitam corporeo sensui, qui est veluti quaedam mulier, animi delectationem, quasi per quendam colubrum ipsum corporeum sensum seduceret: quemadmodum neque animus in rerum materialium perniciose delectatione et perabusiva⁹ fruitione corporeo sensui consentiret, si prius in ipso superba praesumptio

non praecederet. Superbia itaque animi, carnalisque sensus illicita delectatio, sibi invicem copulatae, naturam humanam mortis damnationi tradiderunt: de qua sola Christi humilitas, et spiritualium rerum in animabus fidelium delectatio, eandem revocat liberatque naturam. Non habes itaque, mulier, in quid¹⁰ vel in quem culpam tuam removeas, nisi in te ipsam, dum illicitae delectationis tuae, in quam culpam¹¹ conaris remove¹², convinceris auctor esse. Ubi pulchre divinorum verborum textum animadvertere debemus. Ea siquidem, quae saepe facta sunt, absque temporalium morularum interstitiis, propter nostram tarditatem carnalesque sensus, quibus originali peccato corrupti¹³ locis temporibusque¹⁴ succumbimus, ordine quodam mirabili, mysticorum sensuum plenissimo, veluti locis temporibusque peracta contexit. Primo itaque interrogatur¹⁵ vir, hoc est animus. Nec immerito, dum omni paradiso humanae naturae praesit, eumque custodire, ne in eo divinum praeceptum¹⁶ violaretur, debuit. Ac sic interrogatur: Adam, ubi es? Ac si diceret¹⁷: Adam, qui, priusquam peccasses, ultra omnia loca et tempora constitutus fueris, responde nunc, praevareicator, ubi es? Eras in caelo, sicut angelica creatura, beatus; nunc in terris es, sicut bruta animalia, superbus. Sermo convertitur ad mulierem, et ab ea quaeritur, cur sic fecerit? Ubi notandum, quod non confestim viro et mulieri sententia inquirentis iudicis profertur, sed veluti spatium improbae excusationis corrigendae conceditur, locusque indulgentiae praeparatur. Postremo vero, dum ad serpentem pervenitur, non ille interrogatur, nec ei spatium remotionis culpae in aliud vel aliquem¹⁸ praebetur, quia non potuit, quoniam primordialis causa totius malitiae fuit; sed continuo sententiam iusti iudicis sustinuit. Ait enim Deus ad serpentem: *Quia fecisti hoc, maledictus es inter omnia animantia, et bestias terrae.* Animadvertite, quod neque viro, neque mulieri, sed solo serpenti maledicitur. Non enim Deus maledicit ea, quae fecit, sed benedicit; animus autem et sensus creaturae Dei sunt. Carnalis vero delectatio extra divinam conditionem, irrationabilibus humanae animae passionibus orta est, ideoque divinae sententiae scelerati veritati succumbit, quia extra naturae a Deo factae supervenit¹⁹. Quid enim aliud est divina maledictio nisi eorum, qui extra naturam sunt, eamque continent, justissima et irrevocabilis damnatio? Quae

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF; A *servatis*. ² Sic CF; A *ne*. ³ Sic CF; A *et in religiosis*. ⁴ *tamen om.* CF. ⁵ A *secundum*. ⁶ Sic CF; A *culpae tuae*. ⁷ A *ni*. ⁸ Sic CF; *abusiva om.* A. ⁹ *in quid om.* CF. ¹⁰ Sic CF; A *culpam tuam*. ¹¹ Sic CF; A *remove conaris*. ¹² A *corrupta*. ¹³ A *et temporibus*. ¹⁴ A *interrogatus*. ¹⁵ *interrogatus*. ¹⁶ *praeceptum divinum*. ¹⁷ *Adam ubi es? Ac si diceret om.* A. ¹⁸ *in aliud vel aliquem om.* A. ¹⁹ Sic CF; *extra naturam a Deo facta reperitur*.

NOTAE.

* Pessimam J. Scoti de statu primoparentum, de sexu duplici, et de generatione doctrinam, quam his libris uberius explicat, identidem percensuimus.

Accedit sacrae Scripturae aperta Iudificatio et *sa* peccati originalis interpretatio. Cf. Comment. *de* J. Scoti P. II § 19 sqq.

em animantia illa et bestiae terrae, inter carnalis delectatio, per quam diabolus seducit, et in qua veluti principali sede habitat, in fine et copiosissime sanctus Ambrosius in Paradiso exposuit. Sunt enim omnes irrationales passiones rationabilis nostrae naturae, rrae vocabulo divina commemorat Scriptura. Ireris, quod mixtim ac veluti indiscrete et delectatio et astutia diabolica in figura sergnificatur; aliquando enim ipsum diabolum coluber ille conformat, aliquando libidinoeptae ab eo carnalis animae, hoc est carnalis appetitum, aliquando confuse et indistinctumque, et alterum in altero concatenansinat. Nec immerito; alterum enim sine parabiliter esse non potest. Ubique enim indiuosus animae contactus, ibi absque mora mundi spiritus accessus: ubique autem diabolicae astutiae introitus, ibi non deerit illis malitiae pruritus. In quocunque autem sensu, qui in figura mulieris ponitur, haec renerint, necessario illicitus esus, illicitae est, materialium rerum pulchritudinis abusio; quae mortem animae infert, cuius mors corporis umbra est. De maledictione qua serpens damnatus est, deque sententiis, mulierem, inque virum suum Adam prolant, in quibus plus misericordiae intelligitur dictae, superfluum videtur mihi nunc did enim a sanctis Patribus satis est explanare fortassis videbitur non necessa quod in illorum scriptis plenissime planissiventur, cur a nobis, forte quis dicet, quasi explanaturis repetatur? Quod absit de nominari, cum illorum vestigia vix valeamus. Disc. Non necessarium plane videretur, alium non obstaret. Mirum namque videbitur textuique disputationis inconueniens, paene omnia, quae de natura paradisi s, deque his, quae in eo facta fuisse Scripturae memorat, dicenda videbantur, quamvis reuiterque sanctorum Patrum sententias letigeris, hunc solum locum omnino intactansitorie praetermissum silentio venerabaper hoc non omnino oportet te talia praed, sed plane et compendiose percurrere.

G. Audiamus ergo divinae indignationis in examen. *Super pectus tuum*, inquit, *graterram comedes cunctis diebus vitae tuae.* In hoc loco in figura et diabolicae astutarnalis delectationis, et ambarum in se indiscrete et inseparabiliter amplexarum, Scripturam posuisse diximus. Disc. Pulculenter, et a veritate non alienum. MAC.

A Hujus serpentis pectus est prudentia carnis, in qua diabolicae fraudis calliditas dominatur. Inanis quoque et falsiloqua sapientia, quae animum non aedificat, sed inflat, pectus ejus est. Carnalis itaque prudentia, et inanis fallaxque sophia, pectus serpentis est, quas Deus destruit. *Perdum*, inquit, *sapientiam sapientium, et prudentiam prudentum reprobabo.* Sed si quaeris, qualis differentia sit inter carnis prudentiam et inanem philosophiam, hanc discretionis accipe formulam. Prudentia carnis est falsa virtus, quae vitia virtutum coloribus tingit, quae malitiam bonitati similatorie conformat, quae turpitudinem honestatis habitu exornat, ipsas vero simplices verasque virtutes dissimulat, ac mentis obtutibus, ne illarum sinceram faciem possit agnoscere, subtrahendo occultat, ac sic carnales sensus decipit, animasque deludit, fallacibusque phantasiis falsarum virtutum obruit, mortisque aeternae tenebris opprimit. Inanis vero inutilisque sapientia est, cuius exemplum maxime in Judaeis perfidis, venenosisque haereticis viget, quae literam divinae historiae solummodo sequitur, spiritum vero, hoc est, mysticum intellectum odit, spernit, negligit, ignorat, quae de natura rerum falsas inanesque fabulas absque ulla verisimilitudine ad illudendas carnalium animas machinatur, naturalium rationum, secundum quas universa creatura facta est, veritate contempta, inusitatorum verborum pomposum grandiloquumque leporem ventilans, seu fallacium propositionum syllogismorumque contortis crinibus veritatis formam, qua incautos decipiat, simulans. His itaque duabus pectus serpentis, hoc est, diabolica astutia carnaliumque delectationum illecebra componitur: super quod, pectus dico, serpens ille graditur, hoc est exaltatur, et de quo glorificatur, totum hominem supplantans. Et hoc ex verbis propheticis datur intelligi. Non enim simpliciter dixit, super pectus tuum repes vel serpes, sed figurate, super pectus tuum gradieris. Nemo quippe proprie praedicat de serpente animal gressibile, sed reptile. Omne autem animal, quod reptit, a terra non erigitur, sed per terram trahitur; omne vero, quod graditur, priusquam gradiatur, de terra erigitur. Ergo *super pectus tuum gradieris*, hoc est, super astutiam et calliditatem tuam, quae inani sapientia carnalique prudentia composita est, qua hominem deceptum feceris, inque tuam potestatem redegeris, peccatorumque funiculis alligasti, aeternaeque mortis voragine mersisti, in superbiam erigeris, et ad incrementa vitiorum, inque tuae damnationis cumulum, in cordibus infidelium tuae malitiae profectibus elatus et cenodoxus deambulabis. *Et terram comedes*, hoc est, terrena appetentium terrenis cogitationibus, carnalibusque desideriis, mortiferisque actionibus

VARIAE LECTIONES.

icatenatum. ² A perlatae. ³ mihi om. A. ⁴ F explanaturi, sed a. m. corr. explanaturis; AC ex. ⁵ Sic CF; A a nobis. ⁶ Sic CF; A eorum. ⁷ Sic CF; A veneraris. ⁸ A terras. ⁹ Sic CF; A um. ¹⁰ A fallacibus. ¹¹ Sic CF; venenosisque haereticis om. A, sed Gale corr. venenatisque haereticis; A carnalca animas. ¹² Sic CF; A Non enim. ¹³ A praedicatur. ¹⁴ Sic CF; A inque mortis voraginem.

vesceris. *Cunctis diebus vitae tuae*, hoc est, quanto tempore in humana natura regnum tuum, veluti quaedam falsa lux, arriserit et praevaluerit. Non enim aeternaliter imaginem Dei regnabis et vinces, sed aut specialiter in Christo redemptore de potestate tua liberabitur adhuc in hac vita detenta, aut generaliter in fine mundi, quando novissima inimica mors per eundem Christum Dei Verbum destruetur, et universaliter humana natura in pristinum statum restituetur. *Inimicitias ponam inter te et mulierem, et semen tuum et semen illius.* Mulier est sensus corporeus, naturaliter humanae naturae in situs, per quam in his videlicet, qui perfecti sunt, visibilis creaturae pulchritudo ad laudem Creatoris refertur. Inter quam, mulierem dico, et serpentem, hoc est, libidinosam delectationem materialis pulchritudinis, diabolicamque caliditatem in ea possidentem, magna inimicitia a Deo constituta est: mulier quippe, hoc est perfectus perfectorum sensus, odit materialium rerum carnalem appetitum, serpens vero spiritualium divinarumque virtutum inimicum habet desiderium. *Et semen tuum et semen illius.* Semen mulieris est rerum visibilium perfecta naturalisque ac multiplex cognitio, omni errore sublato. Ad hoc enim in homine corporeus sensus constitutus est, ut sensibilem et intelligibilem per medietatem phantasiarum internuntius flecteret; semen vero serpentis innumerabilium delictorum mortiferum incrementum esse, nemo recte philosophantium ignorat. *Ipsa conteret caput tuum.* Caput hujus serpentis, hoc est initium, duabus veluti partibus conflatur; omnis enim malitia ex motu irrationabili rationalis naturae, et ex invidiosa diaboli astutia ortum originemque sumpsit, quod caput in sensu perfectorum fidelium conteritur. Non enim eos diabolica fallit astutia, neque primae suggestioni latenter strepenti praestant introitum, seu irrationabili motui accommodant accessum. Caput illud dum unum putatur, in infinitum numerum dividitur, quia universalis malitia in tantum multiplex est, ut nulla pars ipsius sit, ex qua venenosa vitiorum genimina non crescant. Quae omnia mulier illa, de qua Salomon ait: *Mulierem fortem quis inveniet?* virtus videlicet et sapientia in sensibus fidelium perfectorum comminuit. Quam mulierem Propheta psalmographus alloquitur dicens: *Tu confregisti capita draconis, dedisti eum escam populis Aethiopum.* Populi Aethiopum sunt multitudines gentium, quae in Christum praefatae mulieris typo praefigurative crediderunt. De quibus Isaias ait: *Populus, qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam.* Aethiopes enim tenebrosi aut humilitati translationis proprietate dicuntur. Quorum theoria gentilium populis convenienter coapta-

tur, qui ante adventum veri luminis, quod est Dei Verbum, tenebrosi erant, caligine videlicet ignorantiae mortisque aeternae densissima nebula septi; sed mox humiliati, fidem accipientes, illuminati sunt, et spiritualibus epulis reficiuntur, quas de capitibus draconis contritis, hoc est, totius malitiae numerositatibus devictis divina praeparat sapientia. De hoc dracone idem Psalmista loquitur: *Dracone iste, quem formasti ad illudendum ei.* Draco iste, inquit, diabolus profecto, corpusque illius universale, hoc est totius malitiae plenitudo, ipse est, quem formasti, ut illudatur ei a sanctis tuis, qui ipsius perniciosi fallacibusque insidiis illudunt, dum artes malitiae, quibus bonitatis munimina machinatu destruere, patefactas explodunt, malleisque virtutum principia nequitiae, quae ab eo pullulant, confringunt. Cui sententiae congruit, quod ait sanctus Job: *Hoc est initium figmenti Dei, quod fecit ut illudatur ab angelis ejus.* Cur autem draco iste spiritualis cum omnibus membris suis, quae ejus malitiam sequuntur, formatio Dei vel figmentum dicitur, duobus modis intelligi potest. Primum quidem quia omnes apostatae angeli, omnesque homines eorum sequaces, quantum naturaliter subsistant a Deo conditi sunt, figmentum ejus non incongrua formatioque esse creduntur. Deinde, quod talia symbolica verba in talibus divinae Scripturae sententiis non semper naturam daemonum malorumque hominum, in qua eos conditor omnium bonorum substituit, sed ea, quae merito utriusque, angelicae videlicet et humanae creaturae, inobedientiae superaddita sunt, essentiae in eis conditae significant ut sunt corpora aërea daemonum, terrena quoque mortalia quae hominum membra, quae incunctanter in poenam peccati simplicitati naturae a Deo constitutae adjuncta esse credenda et intelligenda sunt. Sed utrum natura daemonum a corporibus ab isto aëre sibi adjunctis liberabitur, sicut humana natura sui Redemptoris gratia adjuncta, resurrectionis momento animalibus corruptibilibusque corporibus absolvetur, alio disserendi locus est.

Et nunc breviter colligendum, quod corpora illa naturalia, quae in conditione angelicae naturae facta sunt, quemadmodum caelestes virtutes, quae nunquam Creatorem suum deserent, ita etiam apostatae virtutes inseparabiliter et aeternaliter possidebunt, quoniam spiritualia et incorruptibilia sunt: superaddita vero eis ex qualitatibus hujus mundi merito nequitiae suae veluti quaedam indumenta veterascentia cum ipso, de quo sumuntur, mundo peritura, credibile est. Quod igitur Propheta ait: *Dracone iste, quem formasti ad illudendum ei*, possumus sic accipere, quia non videtur veritate distare, ut in draconis significatione mor-

VARIAE LECTIONES.

¹ semen om. A. ² Sic CF; A germina. ³ A enim. ⁴ Sic CF; A fortis praefatae. ⁵ Sic CF; A figuratum. ⁶ Sic CF; A crediderint. ⁷ Sic CF; A atque. ⁸ F exprodat. ⁹ destrucere, patefactus—confringant om. C. ¹⁰ Sic CF; A Cujus. ¹¹ Sic AC; F suis membris.

statiam diaboli membrorumque ejus sive in A
sive in hominibus malis, *figmenti* vero seu
nis vocabulo, quia sic diversitas interpretum
e usibus ex hebraico transtulit eloquio, aut
eorum, secundum quam a Deo substituta
iniquam peccarent, aut ea, quae propter
m suam eis superaddita sunt ¹, intelligi-
d qualicumque modo accipiamus figmentum
ationem, hoc est sive de natura, sive de na-
peradditis, ad illudendum ei a sanctis homi-
netisque angelis diabolus cum suo toto cor-
matus est, non juxta quod naturaliter fa-
i juxta quod superbiendo suaeque naturae
m deserendo futurus. Illudetur enim a san-
angelis ², remanentibus quippe illis bona
e et conditoris gratia fixis ³ in ea felicitate, B
reari sunt. Ille superba ignorantia, qua se
non praesciverat, nam si praesciret, fortas-
praevideret ne caderet, deceptus, invidiae
e inflatus, in suam sponte delapsus est mi-
Justi vero homines Creatoris sui ac Redem-
etate liberati et illuminati, illudunt ei, dum
tenter forma boni coloratum, virtutumque
ine vitia mortiferumque malitiae venenum
tem sentientes, mox caput ejus conterunt,
e spirituales, divinam videlicet prudentiam,
a a virtutibus secernit, ne subdola versutia
re valeat, internae discretionis dentibus
runt, verique boni sinceris dapibus omni
mali purgatis vescuntur. Neque illorum
n ⁴, hoc est sensum ⁵, materialium rerum
ido decipit, per quam antiquus coluber, li-
delectatione mediante, mortifera vitiorum
in imprudentium animos ⁶ diffundit. Conte-
mulier, hoc est sensus, malitiam bonitate
ns ⁷, fortioris mulieris, Dei Verbi dico,
is incitata, mota, adjuncta, roborata, et ad
nem actionis et contemplationis perducta,
rpentis et capita diabolicae videlicet sugge-
lecebrosaeque delectationis primordia, unde
ia divinae efficitur refectio ⁸. Qualis enim
etitia est spiritualiter in hac vita degenti-
m serpentinae libidinosaeque diaboli versu-
eipsis primo convincere, ac deinde simpli-
se in actione et intelligentia fidelibus, ne et
em deceptoris insidiis capiantur, propalare. D
idiaberis calcaneo ejus. Calcaneum mulieris,
αἰσθησις, rerum sensibilium phantasiae sunt,
magines, quae de corporalibus numeris in
erlito sensu exprimuntur. Ac per hoc cal-
illud quinquepertitum esse necesse est. Di-
nim in quinque notissima sentiendi organa,
co, auditum, olfactum, gustum, tactumque.

Quorum quaedam quidem ⁹ longe extra molem cor-
poream sentientis extenduntur, ut visus et auditus.
Solem namque et lunam ¹⁰, ceteraque sidera longe
ab eo loco, quo corpusculi mei moles ambitur, po-
sita sentio. Ubi enim sunt, ibi ea sentio in radiis
oculorum meorum, qui illuc nulla mora interstante
eriguntur, in quibus phantasiae praedictorum side-
rum formantur. Videsne igitur, quam longe praefata
femina calcaneum suum in organo ¹¹ videndi exten-
dit. Similiter de his, quae prope vel ¹² in mediis spa-
tiis videntur, intelligendum. Non alio modo de au-
diendi officio naturalis organi consideratio edocet.
Auditus siquidem extra corporis spatia foras erumpit,
ut sonorum seu vocum formulas in seipso expres-
sas recipiat, sive longe, sive prope ictu ¹³ aëris
B effectas. Quidam vero intra terminos corporis conti-
nentur, ut est olfactus et gustus, ut multis de natura
sensuum disputantibus ¹⁴ videtur. Non desunt tamen,
qui sensum olfaciendi foras autumant prosilire, quo-
rum opinionem non possumus spernere; longiuscule
enim a corporibus nostris bene seu aliter olentia
sentimus. De tactu autem nemo physicorum dubi-
tat, quod et intra corpus et extra suum peragat offi-
cium. Solus enim et sine aliis sensibus vim suam
exercet. Nullus vero aliorum quattuor absque illius
cooperatione ministerium suum valet adimplere. Nam
et visus non potest videre, nisi tetigerit, quod videt;
nec auditus audire, nisi tetigerit, quod audit; nec
olfactus olfacere, si non tetigerit, quod olet; neque
gustus gustare, si non tetigerit, quod gustat. Animad-
verte itaque mulieris calcaneum ¹⁵, quinquepertitum
sensum sensibilium rerum phantasiis formatum,
cui serpens callidus insidiatur. Insidiatur enim sen-
sui videndi, dum pulchritudinem formarum colorum-
que incautis animabus perniciose suadet concupis-
cere. Eadem ratione de harmonia vocum, desuavitatem
olorum, de saporum eorumque, quae tactus attingit,
delectationibus intelligendum arbitror. Quae om-
nia, dum improvide, hoc est carnali cupiditate con-
cupita, per corporeum sensum ab anima ¹⁶ percipiuntur,
mortiferum divinorum mandatorum transgressionis
efficiunt venenum, omniumque delictorum
semina nutriunt. Et hoc est, quod superius insinuat
Scriptura, ubi ait: *Vidi igitur mulier, quod bonum
esset lignum ad vescendum, et pulchrum oculis, aspe-
ctuque delectabile, et tulit de fructu illius ¹⁷ et com-
edit, deditque viro suo*: mulierem videlicet figurate
exteriorem sensum appellans, rerum sensibilium
phantasiis delectatum atque deceptum, viri autem
appellatione animum significans, qui sensui corpo-
reo illicite consentiens corrumpitur, hoc est, con-
templatione intimae veritatis segregatur.

25. *Mulieri quoque dixit: Multiplicabo aenum tuum*

VARIAE LECTIONES.

om. CF. ¹ Sic CF; A *angelis ejus*. ² Sic A; CF *fixi*. ³ Sic F; A *mulieres*, C *mulierum*.
; A *sensus*. ⁴ Sic CF; A *imprudentium animis* diffundit. ⁵ Sic CF; A *discerpens*. ⁶ Sic CF;
io. ⁷ *quidem* om. A. ⁸ CF *lunamque*. ⁹ Sic CF; A *in organum*. ¹⁰ Sic CF; A *quae proprie tibi*
s. ¹¹ Sic CF; A *factu*. ¹² Sic CF; A *disputationibus*. ¹³ *mulieris calcaneum* om. A. ¹⁴ Sic CF;
mo. ¹⁵ A *illi*.

tuas et conceptus tuos; in labore paries filios. Ubi aperte datur intelligi, quod, si homo non peccaret, non solum interiori intellectu, verum etiam exteriori sensu naturas rerum et rationes summa facilitate, omni ratiocinationis necessitate absolutus, purissime contempleretur. Postquam vero peccavit, per organa exterioris sensus non nisi solas sensibilibus superficialibus, et quantitates, et qualitates, situs quoque, et habitudines, ceteraque, quae corporeo sensui succumbunt, animus percipit. Et haec omnia non per seipsa ¹, sed per eorum phantasias attingit, quas secum tractans suum iudicium saepissime fallitur ², ac per hoc non sine multiplicibus studiorum laboribus, quos aerumnas mulieris Scriptura nominat, ad multiplices conceptus, id est, ad inchoationes intelligibilium rerum intelligentiae, atque filios, hoc est rectas rationes, de natura rerum procreandos per eundem sensum potest pervenire. Propterea autem aerumnas, et conceptus, filiosque exteriori sensui divina deputat auctoritas, quoniam omne studium sapientiae, omnisque mentis conceptio, puraque veritatis cognitio a sensibus corporis auspiciis sumunt, ab inferioribus ad superiora, et ab ³ exterioribus ad interiora ratione gradatim ascendente. *Et sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui.* In hoc loco naturalis ordinis humanae naturae restitutio divina voce promittitur, et in antiquum statum conditionis reversio. Ordo siquidem naturalis esset, si animus sui Creatoris potestati subditus atque obediens semper ei ⁴ adhereret: deinde sensus potestatem nutumque animi libenter sequeretur, corpus autem sensui succumberet. Sic namque pax et harmonia ipsius creaturae et in seipsa et cum Creatore suo fieret. Jam vero post transgressionem divini mandati talis ordo, ad quem conservandum creatus est homo, talisque pax et unitas Creatoris et creaturae perturbatus est ⁵: homo siquidem sponte sua, nulla occasione cogente, rerum sensibilibus amore corruptus, Deum suum deseruit; cui adhaerere solum bonum est nostrae substitutionis ⁶ et non aliud. Ideoque Deus superbiam humanae naturae spernere ⁷ volens, propriis suis irrationabilibus libitisque motibus hominem permisit abuti, ut in seipso probaret, quid sui Conditoris gratia meritumque obedientiae, et quid irrationabilis motus ⁸ superbaque mandati transgressio sibi conferret. Ac per hoc veluti divortium quoddam maris et feminae subsequutum est inter animum et sensum; non enim obtemperat sensus corporeus iussionibus animi juxta leges naturae. Quod divortium Apostolus aperte pulchreque expressit, dicens: *Mente servio legi Dei, carne autem legi peccati*, carnem videlicet carnalem sensum appellans, qui rationabilibus animi motibus etiam in his, qui perfecti sunt, inobediens resistit.

Et alibi: *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, et captivantem me in lege peccati.* Animadvertite dissidium legis mentis et legis carnalis sensus, quae dominatur in membris carnaliter viventium, repugnat mentibus spiritualium in mortalibus membris ad exercitationem virtutis, ideoque lex peccati, id est, carnalis sensus ab Apostolo nominatus est. Sed hoc dissidium divortiumque animi et sensus, quando restaurabitur natura et ad naturalem ordinem revocabitur, in pacem spiritualis naturalisque conjugii ⁹ vertetur, quando corpus sensui, sensus animo, animus Deo subditus et obediens erit. Hoc etiam apertius datur nobis intelligi, ¹⁰ Septuaginta editionem intendamus: *Et ad virum tuum conversio tua, et ipse tui dominabitur.* Quibus verbis apertissime intelligitur reditus humanae naturae in pristinum ordinem.

26. Quod autem viro dictum est: *Maledicta terra in opere tuo*, et cetera, quae sub forma maledictionis videntur esse scripta, non facile patent, qualis sit illa terra, cui merito praevaricationis animi, quae est vir humanae naturae, maledicitur, et qualis sit illa maledictio, utrum indignationis severitas sit, an quaedam mystica objurgatio, et cur non ipse animus qui vocem mulieris audiens, vetitumque fructum comedens peccavit, maledictum sustinuit, et in quibus laboribus comedit maledictam terram, et quis sunt dies vitae animi, qualesque spinas et tribulos germinet terra illa ¹¹, et quasque herbas ejus comedit, quis sudor, quis vultus, qualis reditus animi in terram, de qua sumptus est, quis pulvis. Haec omnia secundum historiam, hoc est, secundum rerum sensibilibus, quae in hac ac ¹² de hac terra hominibus habitabili fiunt, accipiuntur, sicut multis auctoribus placuit, aut nullam, aut levissimam questionem gi-gnunt; sin vero in ipsa humana natura, sicut et cetera quae de paradiso praedicta sunt, intelligantur ¹³, non parva indigent indagazione. Quod autem et secundum rerum factarum proprietatem accipiuntur, et tamere prophetica flagitant intentionem, sanctus Augustinus in undecimo Exemeri sui testatur his verbis: *Quia audisti vocem mulieris tuae, et edisti de ligno de quo praeceperam tibi, de eo solo non edere, maledicta terra in operibus tuis. In tristitiis edes illam omnes dies vitae tuae: spinas vel ¹⁴ tribulos edet tibi. Et edes focum agri, in sudore faciei tuae edes panem tuum, nec convertaris in terram, ex qua sumptus est: quia terra es et in terram ibis.* Hoc, inquit, esse in laboribus humani generis, quis ignorat? Et quia non sent, si felicitas, quae in paradiso fuerat, teneretur non est utique dubitandum. Ac per hoc etiam propria verba haec primitus accipere non pigeat; servanda autem est et expectanda significatio prophetiae, quae maxime hic intuetur Dei loquentis intentio. Videtur.

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF; A per seipsum. ² A fallit. ³ ab om. CF. ⁴ semper ei om. A. ⁵ Sic CF; A perturbatus. ⁶ Sic CF; A bonum est humanae naturae. ⁷ Sic CF; A substernere. ⁸ Sic CF; A irrationabilibus motibus. ⁹ A in pace s. n. conjugium. ¹⁰ illa om. A. ¹¹ Sic CF; A et. ¹² Sic CF; A intelligenda. ¹³ A

adum¹ jubet, hunc locum sacrae Scri-
 pturae proprie et figurate accipi? Sed quid vult
 prophetica, in praefato suo libro non ex-
 d² ai explanaret, fortassis nobis sufficeret,
 expositionem quaereremus. Non autem
 quaeramus igitur breviter, Deo iuce, quid
 talia divini eloquii verba. Disc. Quæra-
 enim intacta prætermittenda sunt. Mac.
 ut arbitror, de talibus responsionem beati
 machi ponere. Sed ut apertius ipsa respon-
 sio, ejusdem sciscitatio præponenda³ est.
 ut fieri non oportet. Mac. Proponit ita-
 into Scholiorum⁴ a capitulo hoc pacto :
*maledicta terra in operibus Adam secun-
 gen, et quid in tristitiis eam comedere, et
 erminationem spinarum tribulorumque her-
 ere, et postremo quid in sudore vultus sui
 edere? Et quidem nunquam visus est homo
 sedens neque herbam; neque panem mandu-
 a iudicium historiae in sudore vultus come-
 ensio: ipsa terra maledicta in operibus
 est Adam, semper facta per opera Adam.
 a passiones cognoscentis animi maledicta,
 eluti divinorum operum infructuositate,
 anxietate multa tristitiaque comedit, brevi
 ipsam voluptate perfruens. Quae caro pro
 tibili perfruentia germinat ei cogitationes et
 ti spinas, magnasque tentationes atque peri-
 veluti tribulos, et contra rationem, furorem
 centiam languide eum undique compungen-
 possit ejus, carnis videlicet, sanitatem in-
 nque, veluti foenum marcidum, acquirere
 lacare, hoc est consequi: et tunc post mul-
 latum revolutionem in sudore vultus, hoc
 secundum sensum humilitate atque labore
 sae considerationis sensibilibus velut panem
 tionem habendo praesentis vitae occasio-
 per artem, sive per aliam quandam huic
 ibutanti machinationem. An magis terra est
 naledictum, per praeverarionem accipiens
 bonorum ablationem? Quam terram per
 philosophiam multis comedit tribulationi-
 nam per conscientiam maledictione operum
 s, et iterum germinat⁷ in ea⁸ instar
 cogitationes circa corporum generationem,
 ribulos, circa incorporalium providentiam⁹
 e, scatentes opiniones ratione purgans¹⁰,
 eluti foenum carpit spiritualiter theoriam.
 si in sudore vultus scibilibus intelligentiae se-
 entiam vultu incorruptibilem theologiae com-
 em, solum vere vitalem et comeditionem se-
 em ad incorruptibilitatem generationem.
 te est bene comesa ipsa per actionem cordis
 foenum vero ipsa secundum naturalem*

*theoriam eorum, quae facta sunt, scientia, panis autem
 vera¹⁰ secundum theologiam mysteriorum doctrina.
 Haec enim Maximus¹¹. Arbitror autem, dies vitae
 animi, quibus terram cordis sui purgando laborat,
 non hos solummodo, quibus praesentis vitae tempo-
 a voluntur, corpusque ab anima vegetatur, verum
 etiam et illud spatium temporale, quo animae regi-
 men corporis deserentes in alia vita, donec corpora
 sua recipiant, morantur, significare. Nam et in hac
 vita, qua simul corpus et anima degunt, et in altera
 post mortem corporis, hoc est solutionem ejus, redi-
 tumque in quattuor mundi elementa, ex quibus est
 collectum atque compositum, usque ad finem mundi,
 corporumque resurrectionem, diemque iudicii pur-
 gari animas posse credimus. Hi sunt igitur dies,
 quibus animus terram cordis sui comedit, hoc est,
 actione purgationis utitur. Nam post finem rerum
 sensibilibus nullum purgationis actum legimus fore
 post reditum naturae in pristinam puritatem. Et
 fortassis hoc significat, quod dictum est: *Donec
 convertaris in terram, de qua sumptus es*. Ac si aperte
 diceret: Tanto tempore in purgationis tuae per
 actionem et scientiam laboribus sudabit vultus tuus,
 hoc est, rationabilis inquisitio veritatis, donec con-
 vertaris in terram, de qua sumptus es, hoc est, in
 soliditatem incommutabilem primordialium causa-
 rum, ex quibus originem ducis. Non enim ulterius su-
 dabis, dum illuc perveneris. Quod autem nomine ter-
 rae felicitas aeternae vitae stabilitasque primor-
 dialium causarum, ex quibus omnia, quae sunt,
 oriuntur, significetur, multis divinae Scripturae lo-
 cis aperte innuitur. Verbi gratia, Abraham dictum
 est: *Egredere de terra tua, et de cognatione tua, et
 de domo patris tui, et veni in terram, quam monstra-
 vero tibi*. Et post aliquanta: *Profectus inde Abraham
 in terram australem, et habitavit inter Cades et Assur,
 inter sanctificationem videlicet et beatificationem¹²,
 inter quas in aeterna requie omnis sanctorum felici-
 tas constituta est. Sanctificati enim, hoc est, omni
 contagione corporis et animae purgati, beate¹³ jux-
 ta leges naturae victuri sunt. Et si quis aliam Assur
 interpretationem, quae est Mesopotamia, considera-
 verit, pulcherrimam praesentique negotio conveni-
 entissimam theoriae occasionem inveniet. Mesopo-
 tamia¹⁴ quippe media inter flumina et est et dicitur.
 Nunquid autem credibile est, habitationem sancta-
 rum animarum totiusque humanae naturae restau-
 ratae alibi futuram, nisi inter media spiritualium
 virtutum flumina, ex fonte omnium bonorum manan-
 tia? Et quid aliud praeter id ipsum per repromissio-
 nis terram, ad quam Dei populus ductus est Aegy-
 ptia captivitate servituteque liberatus, mystice si-
 gnificabatur? Haec est terra viventium, in qua sancti
 duplicia possidebunt, hoc est, corporis et animae fe-**

VARIÆ LECTIONES.

¹ A quomodo. ² Sic CF; A sufficiat. ³ A proponenda. ⁴ CF scoliarum. ⁵ in om. A. ⁶ A comedit tribulationes. ⁷ Sic CF; A germinans. ⁸ A in eo. ⁹ Sic CF; A rationes purgatas. ¹⁰ m naturale — vera om. A. ¹¹ CF Max mi. ¹² Sic CF; A hoc est inter s. c. aequanimitatem. ¹³ A aequanimitate.

licitatem. De hac etiam Dominus ipse ait: *Beati A* *mites, quoniam ipsi possidebunt terram.* Quod autem sequitur: *Quia terra es, et in terram ibis,* vel sicut in alia interpretatione continetur: *Quia pulvis es, et in pulverem reverteris,* potest sic intelligi: ut, quoniam natura animi, quae ad imaginem et similitudinem Dei facta est, ex fertili terra primitivarum causarum sumpsit exordium, in eam igitur credamus necessario redituram. Si autem quaeritur, cur praefata terra in alia interpretatione pulveris nomine significatur, non alia ratio reddenda est, nisi quia, sicut ex pulvere istius sensibilis terrae ¹ omnia, quae de ea nascuntur, nascendi causam accipiunt, ita omnium rerum visibilium et invisibilium multiplex numerositas ex primordialium causarum fertilitate procreatur, inque eandem finitio mundo regreditur. Haec B autem dicimus, non simplicitatem eorum ², qui hunc locum divinae Scripturae secundum historiam accipiunt, redarguentes, qui solutionem humani corporis in quattuor mundi hujus elementa solius terrae nomine generaliter significata, per haec verba Scripturae significari conantur asserere, non animadvertentes, quanta suo sensui ³ videntur adversari. Si enim de solutione corporis divina vox talia protulit, cur viro soli praedixit? Cur non etiam et mulieri, cuius ⁴ corpus non minus solvitur? Deinceps, cur totum hominem solvendum divina animadvertio indicit, cum extremae ejus tantummodo partes vilissimaeque, corpus videlicet corporeusque sensus, solvantur, animae autem naturalis simplicitas, omni compositione libera, nequaquam solutionem recipit, C sed perpetuo insolubilis manet, sive rationabiliter, sive irrationabiliter se moveat. Nisi forte dicant, hunc locum usu frequentissimo sacrae Scripturae *συνεχόμενος* ⁵ accipiendum, ut a toto pars intelligatur. Nec mirum, si non de ipso animo, sed de solo virili sexu, intra quem etiam femineus significatur, talia dicta esse arbitrantur. Postremo, cur non adver-

tant, quod in his verbis plus restitio corporis promittitur, quam solutio vel corruptio? Nam dum corpus corruptibile atque mortale destruitur, tunc ad incorruptibile immortaleque revocatur; nullius enim corpus in corruptionem est reversurum. Non ergo haec verba reditum in hanc terram, sed potius reditum in spiritualem naturam praesagient. Sed eligat quis quid ⁶ sequatur: ego autem, quod mihi verisimilius visum est, ex sanctorum Patrum sententiis, Ambrosii dico et Augustini, necnon et venerabilis Gregorii Nazianzeni, qui et Nyssaeus dicitur ⁷, expositorisque ejus, Maximi videlicet monachi, ratiocinationis occasionem somens, tibi interroganti partimque exponenti protuli. Et quoniam prolixitas hujus voluminis quaedam ex his, de quibus in ejus exordio nos dicturos esse promisimus, nunc exponere non admittit, in alium librum differenda sunt. De reditu quippe naturarum in primordiales causas inque eam naturam, quae nec creat nec creator, quae profecto Deus est, latius intra hujus libri terminos tractare proposuimus. Sed si impatiens es, donec de divina natura cognoscas, qua ratione nec creare nec ⁸ *creari* dicitur, breviter praelibabo.

27. Divina itaque natura propterea creditur non creari, quoniam primitiva omnium causa est, ⁹ *ut* quam nullum principium est, a quo possit ¹⁰ *creari* Quoniam vero post reditum universitatis ¹¹ *condita* visibilium et invisibilium in suas primordiales ¹² *causa* quae in ipsa, divina videlicet, natura continetur ¹³ *ut* nulla ulterius natura ex ea procreabitur, seu ¹⁴ *in* ¹⁵ *sp* ¹⁶ *ci* ¹⁷ *es* ¹⁸ *sensibiles* intelligibilesve multiplicabitur; ¹⁹ *in* ²⁰ *ipsa* unum erunt, sicut nunc et semper ²¹ *in* ²² *cau* unum sunt: non immerito nihil creare et ²³ *credi* ²⁴ *tur* intelligitur. Quid enim creabit, dum omnia in ²⁵ *om* bus ipsa sola fuerit? Itaque si tibi videtur, huj ²⁶ *us* ²⁷ *pro* ²⁸ *gressio* pedem retrahat, ne longius in ²⁹ *ce* ³⁰ *llo* ³¹ *ca* ³² *u* ³³ *ca* ³⁴ *u* ³⁵ *ca* ³⁶ *u* ³⁷ *ca* ³⁸ *u* ³⁹ *ca* ⁴⁰ *u* ⁴¹ *ca* ⁴² *u* ⁴³ *ca* ⁴⁴ *u* ⁴⁵ *ca* ⁴⁶ *u* ⁴⁷ *ca* ⁴⁸ *u* ⁴⁹ *ca* ⁵⁰ *u* ⁵¹ *ca* ⁵² *u* ⁵³ *ca* ⁵⁴ *u* ⁵⁵ *ca* ⁵⁶ *u* ⁵⁷ *ca* ⁵⁸ *u* ⁵⁹ *ca* ⁶⁰ *u* ⁶¹ *ca* ⁶² *u* ⁶³ *ca* ⁶⁴ *u* ⁶⁵ *ca* ⁶⁶ *u* ⁶⁷ *ca* ⁶⁸ *u* ⁶⁹ *ca* ⁷⁰ *u* ⁷¹ *ca* ⁷² *u* ⁷³ *ca* ⁷⁴ *u* ⁷⁵ *ca* ⁷⁶ *u* ⁷⁷ *ca* ⁷⁸ *u* ⁷⁹ *ca* ⁸⁰ *u* ⁸¹ *ca* ⁸² *u* ⁸³ *ca* ⁸⁴ *u* ⁸⁵ *ca* ⁸⁶ *u* ⁸⁷ *ca* ⁸⁸ *u* ⁸⁹ *ca* ⁹⁰ *u* ⁹¹ *ca* ⁹² *u* ⁹³ *ca* ⁹⁴ *u* ⁹⁵ *ca* ⁹⁶ *u* ⁹⁷ *ca* ⁹⁸ *u* ⁹⁹ *ca* ¹⁰⁰ *u* ¹⁰¹ *ca* ¹⁰² *u* ¹⁰³ *ca* ¹⁰⁴ *u* ¹⁰⁵ *ca* ¹⁰⁶ *u* ¹⁰⁷ *ca* ¹⁰⁸ *u* ¹⁰⁹ *ca* ¹¹⁰ *u* ¹¹¹ *ca* ¹¹² *u* ¹¹³ *ca* ¹¹⁴ *u* ¹¹⁵ *ca* ¹¹⁶ *u* ¹¹⁷ *ca* ¹¹⁸ *u* ¹¹⁹ *ca* ¹²⁰ *u* ¹²¹ *ca* ¹²² *u* ¹²³ *ca* ¹²⁴ *u* ¹²⁵ *ca* ¹²⁶ *u* ¹²⁷ *ca* ¹²⁸ *u* ¹²⁹ *ca* ¹³⁰ *u* ¹³¹ *ca* ¹³² *u* ¹³³ *ca* ¹³⁴ *u* ¹³⁵ *ca* ¹³⁶ *u* ¹³⁷ *ca* ¹³⁸ *u* ¹³⁹ *ca* ¹⁴⁰ *u* ¹⁴¹ *ca* ¹⁴² *u* ¹⁴³ *ca* ¹⁴⁴ *u* ¹⁴⁵ *ca* ¹⁴⁶ *u* ¹⁴⁷ *ca* ¹⁴⁸ *u* ¹⁴⁹ *ca* ¹⁵⁰ *u* ¹⁵¹ *ca* ¹⁵² *u* ¹⁵³ *ca* ¹⁵⁴ *u* ¹⁵⁵ *ca* ¹⁵⁶ *u* ¹⁵⁷ *ca* ¹⁵⁸ *u* ¹⁵⁹ *ca* ¹⁶⁰ *u* ¹⁶¹ *ca* ¹⁶² *u* ¹⁶³ *ca* ¹⁶⁴ *u* ¹⁶⁵ *ca* ¹⁶⁶ *u* ¹⁶⁷ *ca* ¹⁶⁸ *u* ¹⁶⁹ *ca* ¹⁷⁰ *u* ¹⁷¹ *ca* ¹⁷² *u* ¹⁷³ *ca* ¹⁷⁴ *u* ¹⁷⁵ *ca* ¹⁷⁶ *u* ¹⁷⁷ *ca* ¹⁷⁸ *u* ¹⁷⁹ *ca* ¹⁸⁰ *u* ¹⁸¹ *ca* ¹⁸² *u* ¹⁸³ *ca* ¹⁸⁴ *u* ¹⁸⁵ *ca* ¹⁸⁶ *u* ¹⁸⁷ *ca* ¹⁸⁸ *u* ¹⁸⁹ *ca* ¹⁹⁰ *u* ¹⁹¹ *ca* ¹⁹² *u* ¹⁹³ *ca* ¹⁹⁴ *u* ¹⁹⁵ *ca* ¹⁹⁶ *u* ¹⁹⁷ *ca* ¹⁹⁸ *u* ¹⁹⁹ *ca* ²⁰⁰ *u* ²⁰¹ *ca* ²⁰² *u* ²⁰³ *ca* ²⁰⁴ *u* ²⁰⁵ *ca* ²⁰⁶ *u* ²⁰⁷ *ca* ²⁰⁸ *u* ²⁰⁹ *ca* ²¹⁰ *u* ²¹¹ *ca* ²¹² *u* ²¹³ *ca* ²¹⁴ *u* ²¹⁵ *ca* ²¹⁶ *u* ²¹⁷ *ca* ²¹⁸ *u* ²¹⁹ *ca* ²²⁰ *u* ²²¹ *ca* ²²² *u* ²²³ *ca* ²²⁴ *u* ²²⁵ *ca* ²²⁶ *u* ²²⁷ *ca* ²²⁸ *u* ²²⁹ *ca* ²³⁰ *u* ²³¹ *ca* ²³² *u* ²³³ *ca* ²³⁴ *u* ²³⁵ *ca* ²³⁶ *u* ²³⁷ *ca* ²³⁸ *u* ²³⁹ *ca* ²⁴⁰ *u* ²⁴¹ *ca* ²⁴² *u* ²⁴³ *ca* ²⁴⁴ *u* ²⁴⁵ *ca* ²⁴⁶ *u* ²⁴⁷ *ca* ²⁴⁸ *u* ²⁴⁹ *ca* ²⁵⁰ *u* ²⁵¹ *ca* ²⁵² *u* ²⁵³ *ca* ²⁵⁴ *u* ²⁵⁵ *ca* ²⁵⁶ *u* ²⁵⁷ *ca* ²⁵⁸ *u* ²⁵⁹ *ca* ²⁶⁰ *u* ²⁶¹ *ca* ²⁶² *u* ²⁶³ *ca* ²⁶⁴ *u* ²⁶⁵ *ca* ²⁶⁶ *u* ²⁶⁷ *ca* ²⁶⁸ *u* ²⁶⁹ *ca* ²⁷⁰ *u* ²⁷¹ *ca* ²⁷² *u* ²⁷³ *ca* ²⁷⁴ *u* ²⁷⁵ *ca* ²⁷⁶ *u* ²⁷⁷ *ca* ²⁷⁸ *u* ²⁷⁹ *ca* ²⁸⁰ *u* ²⁸¹ *ca* ²⁸² *u* ²⁸³ *ca* ²⁸⁴ *u* ²⁸⁵ *ca* ²⁸⁶ *u* ²⁸⁷ *ca* ²⁸⁸ *u* ²⁸⁹ *ca* ²⁹⁰ *u* ²⁹¹ *ca* ²⁹² *u* ²⁹³ *ca* ²⁹⁴ *u* ²⁹⁵ *ca* ²⁹⁶ *u* ²⁹⁷ *ca* ²⁹⁸ *u* ²⁹⁹ *ca* ³⁰⁰ *u* ³⁰¹ *ca* ³⁰² *u* ³⁰³ *ca* ³⁰⁴ *u* ³⁰⁵ *ca* ³⁰⁶ *u* ³⁰⁷ *ca* ³⁰⁸ *u* ³⁰⁹ *ca* ³¹⁰ *u* ³¹¹ *ca* ³¹² *u* ³¹³ *ca* ³¹⁴ *u* ³¹⁵ *ca* ³¹⁶ *u* ³¹⁷ *ca* ³¹⁸ *u* ³¹⁹ *ca* ³²⁰ *u* ³²¹ *ca* ³²² *u* ³²³ *ca* ³²⁴ *u* ³²⁵ *ca* ³²⁶ *u* ³²⁷ *ca* ³²⁸ *u* ³²⁹ *ca* ³³⁰ *u* ³³¹ *ca* ³³² *u* ³³³ *ca* ³³⁴ *u* ³³⁵ *ca* ³³⁶ *u* ³³⁷ *ca* ³³⁸ *u* ³³⁹ *ca* ³⁴⁰ *u* ³⁴¹ *ca* ³⁴² *u* ³⁴³ *ca* ³⁴⁴ *u* ³⁴⁵ *ca* ³⁴⁶ *u* ³⁴⁷ *ca* ³⁴⁸ *u* ³⁴⁹ *ca* ³⁵⁰ *u* ³⁵¹ *ca* ³⁵² *u* ³⁵³ *ca* ³⁵⁴ *u* ³⁵⁵ *ca* ³⁵⁶ *u* ³⁵⁷ *ca* ³⁵⁸ *u* ³⁵⁹ *ca* ³⁶⁰ *u* ³⁶¹ *ca* ³⁶² *u* ³⁶³ *ca* ³⁶⁴ *u* ³⁶⁵ *ca* ³⁶⁶ *u* ³⁶⁷ *ca* ³⁶⁸ *u* ³⁶⁹ *ca* ³⁷⁰ *u* ³⁷¹ *ca* ³⁷² *u* ³⁷³ *ca* ³⁷⁴ *u* ³⁷⁵ *ca* ³⁷⁶ *u* ³⁷⁷ *ca* ³⁷⁸ *u* ³⁷⁹ *ca* ³⁸⁰ *u* ³⁸¹ *ca* ³⁸² *u* ³⁸³ *ca* ³⁸⁴ *u* ³⁸⁵ *ca* ³⁸⁶ *u* ³⁸⁷ *ca* ³⁸⁸ *u* ³⁸⁹ *ca* ³⁹⁰ *u* ³⁹¹ *ca* ³⁹² *u* ³⁹³ *ca* ³⁹⁴ *u* ³⁹⁵ *ca* ³⁹⁶ *u* ³⁹⁷ *ca* ³⁹⁸ *u* ³⁹⁹ *ca* ⁴⁰⁰ *u* ⁴⁰¹ *ca* ⁴⁰² *u* ⁴⁰³ *ca* ⁴⁰⁴ *u* ⁴⁰⁵ *ca* ⁴⁰⁶ *u* ⁴⁰⁷ *ca* ⁴⁰⁸ *u* ⁴⁰⁹ *ca* ⁴¹⁰ *u* ⁴¹¹ *ca* ⁴¹² *u* ⁴¹³ *ca* ⁴¹⁴ *u* ⁴¹⁵ *ca* ⁴¹⁶ *u* ⁴¹⁷ *ca* ⁴¹⁸ *u* ⁴¹⁹ *ca* ⁴²⁰ *u* ⁴²¹ *ca* ⁴²² *u* ⁴²³ *ca* ⁴²⁴ *u* ⁴²⁵ *ca* ⁴²⁶ *u* ⁴²⁷ *ca* ⁴²⁸ *u* ⁴²⁹ *ca* ⁴³⁰ *u* ⁴³¹ *ca* ⁴³² *u* ⁴³³ *ca* ⁴³⁴ *u* ⁴³⁵ *ca* ⁴³⁶ *u* ⁴³⁷ *ca* ⁴³⁸ *u* ⁴³⁹ *ca* ⁴⁴⁰ *u* ⁴⁴¹ *ca* ⁴⁴² *u* ⁴⁴³ *ca* ⁴⁴⁴ *u* ⁴⁴⁵ *ca* ⁴⁴⁶ *u* ⁴⁴⁷ *ca* ⁴⁴⁸ *u* ⁴⁴⁹ *ca* ⁴⁵⁰ *u* ⁴⁵¹ *ca* ⁴⁵² *u* ⁴⁵³ *ca* ⁴⁵⁴ *u* ⁴⁵⁵ *ca* ⁴⁵⁶ *u* ⁴⁵⁷ *ca* ⁴⁵⁸ *u* ⁴⁵⁹ *ca* ⁴⁶⁰ *u* ⁴⁶¹ *ca* ⁴⁶² *u* ⁴⁶³ *ca* ⁴⁶⁴ *u* ⁴⁶⁵ *ca* ⁴⁶⁶ *u* ⁴⁶⁷ *ca* ⁴⁶⁸ *u* ⁴⁶⁹ *ca* ⁴⁷⁰ *u* ⁴⁷¹ *ca* ⁴⁷² *u* ⁴⁷³ *ca* ⁴⁷⁴ *u* ⁴⁷⁵ *ca* ⁴⁷⁶ *u* ⁴⁷⁷ *ca* ⁴⁷⁸ *u* ⁴⁷⁹ *ca* ⁴⁸⁰ *u* ⁴⁸¹ *ca* ⁴⁸² *u* ⁴⁸³ *ca* ⁴⁸⁴ *u* ⁴⁸⁵ *ca* ⁴⁸⁶ *u* ⁴⁸⁷ *ca* ⁴⁸⁸ *u* ⁴⁸⁹ *ca* ⁴⁹⁰ *u* ⁴⁹¹ *ca* ⁴⁹² *u* ⁴⁹³ *ca* ⁴⁹⁴ *u* ⁴⁹⁵ *ca* ⁴⁹⁶ *u* ⁴⁹⁷ *ca* ⁴⁹⁸ *u* ⁴⁹⁹ *ca* ⁵⁰⁰ *u* ⁵⁰¹ *ca* ⁵⁰² *u* ⁵⁰³ *ca* ⁵⁰⁴ *u* ⁵⁰⁵ *ca* ⁵⁰⁶ *u* ⁵⁰⁷ *ca* ⁵⁰⁸ *u* ⁵⁰⁹ *ca* ⁵¹⁰ *u* ⁵¹¹ *ca* ⁵¹² *u* ⁵¹³ *ca* ⁵¹⁴ *u* ⁵¹⁵ *ca* ⁵¹⁶ *u* ⁵¹⁷ *ca* ⁵¹⁸ *u* ⁵¹⁹ *ca* ⁵²⁰ *u* ⁵²¹ *ca* ⁵²² *u* ⁵²³ *ca* ⁵²⁴ *u* ⁵²⁵ *ca* ⁵²⁶ *u* ⁵²⁷ *ca* ⁵²⁸ *u* ⁵²⁹ *ca* ⁵³⁰ *u* ⁵³¹ *ca* ⁵³² *u* ⁵³³ *ca* ⁵³⁴ *u* ⁵³⁵ *ca* ⁵³⁶ *u* ⁵³⁷ *ca* ⁵³⁸ *u* ⁵³⁹ *ca* ⁵⁴⁰ *u* ⁵⁴¹ *ca* ⁵⁴² *u* ⁵⁴³ *ca* ⁵⁴⁴ *u* ⁵⁴⁵ *ca* ⁵⁴⁶ *u* ⁵⁴⁷ *ca* ⁵⁴⁸ *u* ⁵⁴⁹ *ca* ⁵⁵⁰ *u* ⁵⁵¹ *ca* ⁵⁵² *u* ⁵⁵³ *ca* ⁵⁵⁴ *u* ⁵⁵⁵ *ca* ⁵⁵⁶ *u* ⁵⁵⁷ *ca* ⁵⁵⁸ *u* ⁵⁵⁹ *ca* ⁵⁶⁰ *u* ⁵⁶¹ *ca* ⁵⁶² *u* ⁵⁶³ *ca* ⁵⁶⁴ *u* ⁵⁶⁵ *ca* ⁵⁶⁶ *u* ⁵⁶⁷ *ca* ⁵⁶⁸ *u* ⁵⁶⁹ *ca* ⁵⁷⁰ *u* ⁵⁷¹ *ca* ⁵⁷² *u* ⁵⁷³ *ca* ⁵⁷⁴ *u* ⁵⁷⁵ *ca* ⁵⁷⁶ *u* ⁵⁷⁷ *ca* ⁵⁷⁸ *u* ⁵⁷⁹ *ca* ⁵⁸⁰ *u* ⁵⁸¹ *ca* ⁵⁸² *u* ⁵⁸³ *ca* ⁵⁸⁴ *u* ⁵⁸⁵ *ca* ⁵⁸⁶ *u* ⁵⁸⁷ *ca* ⁵⁸⁸ *u* ⁵⁸⁹ *ca* ⁵⁹⁰ *u* ⁵⁹¹ *ca* ⁵⁹² *u* ⁵⁹³ *ca* ⁵⁹⁴ *u* ⁵⁹⁵ *ca* ⁵⁹⁶ *u* ⁵⁹⁷ *ca* ⁵⁹⁸ *u* ⁵⁹⁹ *ca* ⁶⁰⁰ *u* ⁶⁰¹ *ca* ⁶⁰² *u* ⁶⁰³ *ca* ⁶⁰⁴ *u* ⁶⁰⁵ *ca* ⁶⁰⁶ *u* ⁶⁰⁷ *ca* ⁶⁰⁸ *u* ⁶⁰⁹ *ca* ⁶¹⁰ *u* ⁶¹¹ *ca* ⁶¹² *u* ⁶¹³ *ca* ⁶¹⁴ *u* ⁶¹⁵ *ca* ⁶¹⁶ *u* ⁶¹⁷ *ca* ⁶¹⁸ *u* ⁶¹⁹ *ca* ⁶²⁰ *u* ⁶²¹ *ca* ⁶²² *u* ⁶²³ *ca* ⁶²⁴ *u* ⁶²⁵ *ca* ⁶²⁶ *u* ⁶²⁷ *ca* ⁶²⁸ *u* ⁶²⁹ *ca* ⁶³⁰ *u* ⁶³¹ *ca* ⁶³² *u* ⁶³³ *ca* ⁶³⁴ *u* ⁶³⁵ *ca* ⁶³⁶ *u* ⁶³⁷ *ca* ⁶³⁸ *u* ⁶³⁹ *ca* ⁶⁴⁰ *u* ⁶⁴¹ *ca* ⁶⁴² *u* ⁶⁴³ *ca* ⁶⁴⁴ *u* ⁶⁴⁵ *ca* ⁶⁴⁶ *u* ⁶⁴⁷ *ca* ⁶⁴⁸ *u* ⁶⁴⁹ *ca* ⁶⁵⁰ *u* ⁶⁵¹ *ca* ⁶⁵² *u* ⁶⁵³ *ca* ⁶⁵⁴ *u* ⁶⁵⁵ *ca* ⁶⁵⁶ *u* ⁶⁵⁷ *ca* ⁶⁵⁸ *u* ⁶⁵⁹ *ca* ⁶⁶⁰ *u* ⁶⁶¹ *ca* ⁶⁶² *u* ⁶⁶³ *ca* ⁶⁶⁴ *u* ⁶⁶⁵ *ca* ⁶⁶⁶ *u* ⁶⁶⁷ *ca* ⁶⁶⁸ *u* ⁶⁶⁹ *ca* ⁶⁷⁰ *u* ⁶⁷¹ *ca* ⁶⁷² *u* ⁶⁷³ *ca* ⁶⁷⁴ *u* ⁶⁷⁵ *ca* ⁶⁷⁶ *u* ⁶⁷⁷ *ca* ⁶⁷⁸ *u* ⁶⁷⁹ *ca* ⁶⁸⁰ *u* ⁶⁸¹ *ca* ⁶⁸² *u* ⁶⁸³ *ca* ⁶⁸⁴ *u* ⁶⁸⁵ *ca* ⁶⁸⁶ *u* ⁶⁸⁷ *ca* ⁶⁸⁸ *u* ⁶⁸⁹ *ca* ⁶⁹⁰ *u* ⁶⁹¹ *ca* ⁶⁹² *u* ⁶⁹³ *ca* ⁶⁹⁴ *u* ⁶⁹⁵ *ca* ⁶⁹⁶ *u* ⁶⁹⁷ *ca* ⁶⁹⁸ *u* ⁶⁹⁹ *ca* ⁷⁰⁰ *u* ⁷⁰¹ *ca* ⁷⁰² *u* ⁷⁰³ *ca* ^{704</}

ptum est : *Nunc ergo, ne forte mittat manum suam, et reliqua usque vivat in aeternum*¹, posset venire in ambiguum, cujus personae dicta sint, utrum Theologi prophetantis, an Domini loquentis, si non aperte in Septuaginta editione distingueretur, in qua scriptum est : *Et nunc, inquit Deus, ne aliquando extendat manum, et sumat de ligno vitae*. Nemini tamen vim verborum clare intuenti² in dubio, ut arbitror, erit, quin reditum naturae humanae in suam antiquitatem haec verba, quoquo modo sint ordinata, repromittant. Non enim mihi videntur diligenter inspicere, qui illam particulam, quae est *ne*, negandi intellectum, non autem interrogandi, ac veluti dubitandi in hoc loco arbitrantur obtinere, et quod ideo expulsus sit homo de paradiso, ne posset de ligno vitae sumere vivereque in aeternum. Qua enim possibilitate post peccatum humana natura de ligno vitae valeret sumere, et³ comedere, ac⁴ vivere in aeternum, nondum liberata a peccato et morte, quae est poena peccati, quando nec ipse⁵ ante peccatum de eodem ligno vel sumpserit⁶ vel comederit, ut diligenter divinae Scripturae inquisitio subsinat? Si enim sumeret et comederet, profecto neque peccarit neque ruerit, sed in aeternum feliciter vixerit⁷. Additur, si paradisi ille, de quo homo expulsus est, localis erat terrenusque, et si lignum vitae, quod in medio ipsius plantatum est, terrenum fuit atque sensibile, fructumque corporeis usibus aptum protulerit, cur non ab ipso solo vitae ligno Deus hominem expulerit, et in aliqua parte paradisi eum seperit, ne lignum illud posset attingere? Si enim nulla alia causa feliciter et aeternaliter vivendi in paradiso fuerit praeter esum ligni vitae, qui solis rationabilibus creaturis concessus est, cur homo post peccatum in aliqua paradisi parte⁸ miser atque mortalis degere temporaliter non potuerit? Nam si cetera animalia, praesertimque serpens ille, quo antiquus hostis malitiam suam exercuit, in paradiso fuisse, nec tamen aeternaliter⁹ et feliciter vivere posse creduntur, quoniam non ad esum ligni vitae creata sunt, cur¹⁰ etiam homo delinquens inter illa vivere non sineretur, cum vera ratio docuerit, rationabilem creaturam, etsi peccatricem, omnem irrationabilem peccato carentem naturae dignitate antecedere? Si ergo irrationabilia animalia, homine depulso, in paradiso remanserint¹¹, dum sit caeteris praestantior, qua ratione non et ille etiam peccator inter illa in paradiso remanere permissus est? An forte cum illo cetera animalia de paradiso expulsa sunt? Sed¹² si quis hoc dixerit, quaerat ex divina Scriptura, aut sanctorum Patrum auctoritate, aut ex utroque, unde approbet, expulsionem animalium, quibus homo in paradiso ante peccatum nomina imposuit, simul cum homine peccante de paradiso

fulsisse¹³. Quod si hoc¹⁴ non potuerit, carnaliter de paradiso ejusque animalibus sentire desinat, et ad spirituales intellectus, quos veritas edocet, promptus accedat, qua una et sola via mysticarum literarum penetrantur adita. Veni igitur, divinorumque verborum virtutem diligentius intuere. Disc. Praestozum paratusque, quae a te dicuntur, cognoscere; valde quippe necessaria sunt, et a paucis, ut opinor, tractata. Siquidem de humanae naturae ceterorumque in ea et propter eam in aeternas rationes, ex quibus profecta est, reditu, et in pristinam dignitatem restitutionem nullum adhuc scripsisse vel legi vel audivi, quamvis sparsim et in divinis libris et sanctorum Patrum documentis forma talis doctrinae frequenter ardeat.

B 2. **MAG.** Divina itaque vox talem reditum, de quo sermo est, his verbis insinuat, dicens : *Nunc ergo, vel ut alia interpretatio apertius profert, et nunc, inquit Deus*¹⁵. Ac si plane diceret divina clementia infinitaque bonitas, ad indulgendum miserandumque semper facillima, casum divinae imaginis suspirans, misericorditerque condescendens, hominisque arrogantiam patienter sufferens : Nunc ergo, hoc est, jam de paradiso expulsus hominem video, factumque de beato miserum, de copioso egenum, de aeterno temporalem, de vitali mortalem, de sapiente stultum, de spiritali animale, de caelesti terrenum, de novo inveteratum, de laeto tristem, de salvo perditum, de prudenti filio prodigum, ex virtutum caelestium¹⁶ grege errantem, eique condoleo. Non enim ad hoc factus est¹⁷. Siquidem ad possessionem aeternae vitae ac beatitudinis conditus est¹⁸ ille, quem vos, o vicini ejus et amici, in regionem mortis atque¹⁹ miseriae videtis nunc de paradiso expulsus, caelestes videlicet ordines alloquens, qui adhaerentes Conditori suo in beatitudine perpetua permanserunt, quorum tamen numerus in perditione hominis ademptus est. Videsne, quanta divinam pathos contineat, dum sic brevissimam ex uno temporali adverbio, quod est *nunc*, et una causali conjunctione, quae est *ergo*, comparatum. Sed veluti post hominis planctum eadem divina clementia ad seipsam caelestesque virtutes consolandas conversa, reditum hominis in paradysum sub quadam dubitativa locutionis forma interrogativaque promittit. Ait enim : *Ne forte manum suam mittat, et sumat de ligno vitae, et comedat, et vivat in aeternum*. Tanquam diceret : Non adeo de interitu hominis dolendum lapsuque ipsius de paradiso lugendum; non enim spes redeundi ab illo penitus ablata est. Forte ne mittat manum suam, hoc est, suae bonae actionis in virtutibus studium extendat, quo possit de fructibus ligni vitae sumere, hoc est, Dei Verbi spiritalibus donis, et comedat escam purae contemplationis, cujus virtute vivet in aeternum, nunquam ad ege-

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF; pro *et reliqua — aeternum* A *etc.* ² Sic F; A *intuentum*, C *intuendum*. ³ Sic CF; A *ac*. ⁴ A *et*. ⁵ Sic CF; A *ipsa*. ⁶ Sic CF; A *praesumpserit*. ⁷ Sic CF; A *peccasset — vixisset — vixisset*. ⁸ A *parte paradisi*. ⁹ Sic CF; A *spiritaliter*. ¹⁰ A *cur non etiam*. ¹¹ Sic CF; A *remanserunt*. ¹² Sic CF; Sed om. A. ¹³ Sic C; A *expulsa fuisse*; F *frisse expulsa*. ¹⁴ Sic CF; A *Quod si homo*. ¹⁵ A *Dominus*. ¹⁶ *caelestium* om. A. ¹⁷ *ex* om. CF. ¹⁸ *est* om. CF. ¹⁹ A *et*.

statum temporalium rerum, quæ omnino cum mundo peribunt, reversurus, totus in Deum¹ transiturus, et unum in illo futurus. Et hoc sequentibus Scripturæ verbis clare datur intelligi. Ait enim: *Ejecitque Adam, et collocavit ante paradisum voluptatis Cherubim, et flammeum gladium atque versatilem ad custodiendam viam ligni vitæ.* Non arbitror te oblivioni dedisse, quomodo in quarto libro, sanctorum Patrum utriusque linguae peritorum de paradiso tractantium sententias sequentes, ad purum, et nobis visum est, deduximus, non aliud esse paradisum, de quo homo expulsus est, præter ipsam humanam naturam, ad imaginem Dei creatam, ex cujus, imaginis videlicet, dignitate eadem ipsa natura divinum præceptum contemnens corrui. Ac² per hoc conficitur, nihil aliud esse hominis emissionem vel ejectionem, nisi³ naturalis felicitatis, ad quam possidendam factus est, perditionem. Non enim homo naturam suam perdidit, quæ, quoniam ad imaginem et similitudinem Dei⁴ facta est, necessario incorruptibilis est: perdidit autem felicitatem, quam adepturus esset, si obedias Deo esse non contemneret. Disc. Non solum non oblivioni⁵ tradidi, verum etiam firmiter memoriae infixi. Mac. Quid ergo ait: *Et collocavit ante paradisum voluptatis*⁶, hoc est, ante humanæ naturæ spirituales delicias, *Cherubim*? Quid vult hoc nomine significare? Utrum caelestem illam virtutem, quæ in prima angelicorum ordinum Ierarchia ponitur tercia⁷, in ea enim Seraphim, Cherubim⁸, Thronos divina computat traditio, an ipsum solummodo nominis intellectum, an aliquid aliud altiori intelligentia hoc nomine vult suadere? Ac⁹ per hoc interpretatio nominis hujus prius est manifestanda. Interpretatur itaque Cherubim *multitudo scientiæ*, vel *fusio sapientiæ*, ut sanctus Dionysius Areopagita in libro de Caelesti Ierarchia scribit. Cui etiam astipulatur Epiphanius in libro de hebraicis nominibus; dicit enim, Cherubim *cognitionem plenam* vel *cognitionem multorum* interpretari. Sed si caelestem essentiam in hoc loco divina voluit significari Scriptura, necessario cogemur fateri, paradisum spiritualis naturæ esse. Non enim ratio sinit nos¹⁰ credere, spirituale a Deoque proximam naturam, ac circa eum semper motam, ante localem terrenumque¹¹ paradisum posse collocari, nisi¹² forte dicamus, non ipsum Cherubim, sed unum de extremo ordine caelestium virtutum, qui prope angelicus dicitur, ante paradisum locatum fuisse, qui propterea Cherubim appellatus est, quoniam ab ipso Cherubim ante paradisum collocari iubetur. Quicquid enim ab inferioribus caelestium ordinibus in rerum natura perficitur, ad superiores refertur, quoniam¹³ inferiores nil agunt, præter quod a superioribus agere præcipiuntur. Eadem

A quippe ratione Seraphim scribitur Isaiam purgasse prophetam, cum *non ipse seraphim*, ut sanctus Dionysius Areopagita exponit, *per seipsum purgavit prophetam, sed per unum angelorum extremi ordinis caelestium essentiarum*, qui propterea Seraphim appellatione meruit vocari, quoniam¹⁴, sicut ei jussura Seraphim, purgavit prophetam, et quod ipsa purgatio non ad purgatorem refertur, sed ad eum, qui jussit prophetam purgari. Quid, si hoc dixerit, nonne eadem difficultas remanebit? Non enim verisimile est, angelicam substantiam, quamvis in ordine caelestium virtutum extremam, in aliquo terreno loco posse collocari. Si vero solum hominis intellectum, nullam vero caelestem substantiam in hoc loco accipiamus, possumus dicere, Deum ante paradisum voluptatis, hoc est, ante conspectum rationabilis humanæ naturæ, quamvis de paradiso expulsæ, hoc est, ex dignitate primæ suæ conditionis remotæ, Cherubim collocasse, malè dinem videlicet scientiæ, aut fusionem sapientiæ qua seipsam recognosceret, inque pristinam licitatem, quam peccando deseruerat, actione scientiæ purgata, sapientiæque studiis exercere vellet et posset redire. Ubi datur intelligi, pluviam misericordiæ, quam vindictæ in expulso hominis de paradiso fuisse. Non enim conditor imaginem suam voluit¹⁵ omnino damnare, voluit autem eam renovare, multitudineque scientiæ exercitio fusionem item sapientiæ rigare et illuminare, dignaque efficere, iterum lignum vitæ, a quo remota adire, eoque frui, ne interiret, sed viveret in æternum. Sed si quis altius velit conspiciere, Cherubim vocabulo ipsum Dei Verbum significari, non incongrue intelliget. Dei namque Verbum, in quo sunt sacri scientiæ sapientiæque absconditi, semper ulla intermissione humanæ naturæ obtutibus præest, eamque admonet, et purgat, et illuminat, donec ad perfectionem suam intemeratam reducat. Et mirum, si Dei sapientiæ Cherubim vocabulo significetur, cum et Angelus magni consilii et Virtus dicitur — audi Apostolum de Patre Deo loquente: *Invisibilia enim ejus a creatione mundi ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, æterna quoque ejus virtus similiter et potestatem*, et, ut breviter dicam, omnium caelestium essentiarum appellationibus quadam mirabili¹⁷ metaptasi in divinis Scripturis soleat intimari? Flammeum quoque gladium eadem ratione ipsum Dei Verbum significare non inconvenienter accipimus. Urit namque et dividit. Urit quidem nostra delicta, est Deus ignis consumens, purgansque irrationalium nostræ naturæ sordes: eamque dividit atque¹⁸ discernit ab his, quæ ei merito prævaricationis sup-

VARIÆ LECTIONES.

¹ Sic CF; A Dominum. ² A Atque. ³ A ni. ⁴ Sic CF; A ad imaginem Dei et similitudinem. ⁵ CF oblivioni non. ⁶ Sic CF; A humanæ voluptatis. ⁷ Sic CF; A secunda. ⁸ Sic CF; A Cherubin, Seraphim. ⁹ A Atque. ¹⁰ A nos sinit. ¹¹ Sic CF; A terrenum localemque. ¹² A ni. ¹³ A quia. ¹⁴ Sic CF; A Quod. ¹⁵ A voluit imaginem suam. ¹⁶ CF creatura. ¹⁷ Sic CF; A mutabili. ¹⁸ A ac.

, camque decolorant, atque deformant, A
 inque conditori suo efficiunt. Gladius iste,
 videlicet Patris, unigenitus Filius, virtus et
 non immerito et creditur et intelligitur
 , quia, dum est ¹ natura immutabilis,
 tamen ineffabili sua clementia et miseri-
 cordia salutem humanae naturae. Semper ita
 Cherubim flammeusque gladius versatilis
 los animae nostrae, rationis dico et intelle-
 locatur. Quid ita? *Ad custodiendam viam*
e, hoc est, ne viam ligni vitae oblivioni
 s, sed semper memoriam ipsius ligni viae
 .itur ad illud, ante oculos cordis nostri in-
 er habeamus. Et ne mireris, me singula-
 erubim protulisse, cum beatus Hieronymus
 is numeri et masculini generis talia nomina B
 sinentia apud Hebraeos pronuntiari. Secun-
 due sum sanctum Dionysium Areopagitam,
 ter etiam ² Seraphim et Cherubim nomi-
 praesertim cum et Hebraeorum et Graeco-
 s sit, singularia et pluralia pro se invicem
 Sed quae est illa via, quae ducit ad lignum
 t quid ³ est illud lignum, ad quod ducit ⁴?
 lem ipse Filius Dei, qui de seipso loquitur:
 : *via, et ⁵ veritas, et vita?* Quod autem ipse sit
 ritae, multis divinae Scripturae ⁶ locis com-
 aptissime, ita ut nullo indigeat testimo-
 nio multipliciter itaque in hoc loco sanctae Scriptu-
 Verbi symbolica nomina exaggerata sunt.
 Cherubim, et flammeus gladius versatilis, et
 ignum vitae appellatur, ut per hoc intelliga-
 C odum ipsum Verbum nunquam cordis nostri ⁷
 s recedat, et quod semper ad illuminandos
 essentissimum sit, et beatitudinis, quam
 cando perdidimus, nusquam nunquam ⁸ me-
 perdere sinit, ad eandem semper redire
 lens, et, donec id fiat, condolendo suspirans,
 cientiae et actionis perfectos gradus iter,
 e ducit, carpere ⁹ nos instigans. *Ignem,*
enim mittere in terram, et quid volo, nisi ¹⁰ ut
ur? Sed priusquam de ipso reditu nostrae
 tractemus, quaedam ex sensibilibus proba-
 argumenta, quibus docemur incunctanter
 ipsum futurum esse, sumenda existimo, si
 tur.

D videtur plane. Ex sensibilibus quippe
 nis argumentis ad puram spiritualium re-
 gnitionem verae ratiocinationis progressio
 ervenire. Mac. Considera itaque, utrum isti
 emporale.que hujus mundi visibilis partium
 vacant quodam mysterio, necne. Disc. Va-
 mysterio non facile dixerim; nihil enim

visibilium rerum corporaliumque est, ut arbitror,
 quod non incorporale quid et intelligibile significet.
 Sed ipsorum recursuum, ex quibus argumenta vis
 sumere, quosdam breviter velim commemorare. Mac.
 Omnibus, ut aestimo, naturam rerum considerantibus
 et animi conceptione et corporalis sensus iudicio luce
 clarius patefactum est, caelestem astrigeramque
 sphaeram semper volubilem ad eundem locorum
 situm in viginti quattuor horarum spatio redire:
 solem similiter ad idem punctum aequinoctialis
 diametri, peracto quadriennio, eodem temporis mo-
 mento, in ortu dico, pervenire: lunam quoque ad
 eundem locum signiferi, quo accensa est, paulo
 plusquam viginti septem dierum et octo hora-
 rum intervallo recurrere. De reditu autem alia-
 rum planetarum, quia ¹¹ omnibus astrologiae peritis
 notissimum est, supervacuum videbitur ¹² dicere.
 Sufficit enim duorum maximorum mundi lumina-
 rium naturales leges ¹³ et revolutiones ad ea, quae co-
 namur asserere, suadenda posuisse. Luna siquidem
 ad principia cursus sui nono et decimo ¹⁴ anno per-
 acta, sol vero viginti et octo ¹⁵ finito revocatur.
 Qui duo numeri in se invicem multiplicati in quin-
 gentos triginta duos annos concresecunt. Quibus per-
 actis ad eosdem locorum signiferi et temporum
 magni anni numeros et situs, omnemque sui cursus
 harmoniam praedicta duo ¹⁶ luminaria, totam paschal-
 is cursus rationem peragentia, redire perhibentur.
 Quid aer? Nonne ad easdem qualitates frigoris, seu
 caloris, seu temperantiae, definitis revocatur tempo-
 ribus? Quid dicam de Oceano? Nonne per omnia lu-
 narem cursum sequitur, certa spatia suae recur-
 sionis ¹⁷ observat? Sive quotidianos aestus, sive
 recessus, sive malinas, sive ledones ¹⁸ peragat, varios
 semper naturae certosque recursus non praetermit-
 tit. Quid de Nereis ¹⁹, terrenisque ²⁰ animantibus,
 surculis, herbis? Num ²¹ similiter sua tempora obser-
 vant, quibus in foetus, flores, folia, fructus erumpant
²²? Ac ²³ simpliciter dicendum, nulla corporea
 creatura est, vitali motu vegetata, quae non ad prin-
 cipium motus sui revertatur. Finis enim totius ²⁴
 motus est principium sui; non enim alio fine termi-
 natur, nisi suo principio, a quo incipit moveri, et ad
 quod redire semper appetit, ut in eo desinat atque
 quiescat. Et non solum de partibus sensibilis mundi,
 verum etiam de ipso toto id ipsum intelligendum est.
 Finis enim ipsius principium suum est, quod appetit,
 et quo reperto cessat, non ut substantia ipsius
 pereat, sed ut in suas rationes, ex quibus profectus
 est, revertatur ²⁵. *Praeterit enim*, ait Apostolus,
figura hujus mundi. Quam apostolicam sententiam
 sanctus Pater Augustinus breviter exposuit, dicens:

VARIAE LECTIONES.

sit. ¹ etiam om. A. ² A quod. ³ Sic CF; A ducitur. ⁴ et om. A. ⁵ A scripturae divinae.
 paratur. ⁶ CF nostri cordis. ⁷ nunquam om. A. ⁸ Sic CF; A nos redire. ⁹ Sic CF; A carpentes.
¹⁰ Sic CF; A quod. ¹¹ A supervacuum est dicere. ¹² Sic CF; A leges naturales. ¹³ A decimo nono, G;
 K; F VIII° et X^o. ¹⁴ A decimo octavo; C XX° et VIII°; F XX° et VIII°. ¹⁵ A duo praedicta. ¹⁶ A re-
 s; suae. ¹⁷ Sic CF; i. sive matutinos sive serotinos? ¹⁸ Sic CF; A aëris. ¹⁹ Sic CF; A terrenis.
 CF. ²⁰ Sic CF; A erumpunt. ²¹ A Et. ²² totius om. A. ²³ A revertat.

Figura, igitur ¹ *non natura*, naturam pro essentia, A ut aestimo, mutans, usu frequentissimo graecae latinaeque ² elocutionis. Nam Graeci φύσις pro οὐσία, et οὐσίαν pro φύσει saepissime commutant. Horum siquidem nominum proprietates est, οὐσίαν, id est essentiam, de eo, quod nec corrumpi, nec augeri, nec minui in omni creatura sive visibili sive intelligibili potest, praedicari; φύσις vero, hoc est, naturam de generatione essentiae per loca et tempora in aliqua materia, quae et corrumpi, et augeri, et minui potest, diversisque accidentibus affici. Οὐσία namque ex verbo εἶμι derivatur, quod est *sum*, cujus participium masculinum ὢν, femininum οὖσα; inde ³ οὐσία. φύσις autem ex verbo φύομαι, id ⁴ est *nascor*, vel *plantor*, vel *generor*. Omnis itaque creatura, quantum in suis rationibus subsistit, οὐσία est; in B quantum vero in aliqua materia procreatur, φύσις ⁵. Veruntamen, ut diximus, sicut apud Graecos οὐσία pro φύσει et φύσις pro οὐσία, ita apud Latinos essentia pro natura et natura pro essentia indifferenter constituitur, salva tamen singularum significationum proprietate. Essentiam itaque rerum sensibilibum ⁶, quam praefatus Pater naturae significavit appellatione, perpetually permansuram esse vera ⁷ ratio fiducialiter astruit, quoniam in divina sapientia incommutabiliter ⁸ ultra omnia loca et tempora omnemque mutabilitatem facta est. Naturam vero per loca et tempora generatam, ceterisque accidentibus ambitam, intervallo a conditore omnium praedefinito perituram, nemo sapientiae studiis instructus potest ambigere. Illis igitur et huiusmodi sensibilis mundi C et universaliter et particulariter motibus, recursionibus ⁹, certissimisque a principio motuum restitutionibus ad id ¹⁰ ipsum principium — dum enim motus rerum ab eo incipit, principium, dum vero in ipsum desinit, finis solet appellari; nam et apud Graecos principium τέλος, id est finis, appellatur, indiscrete quidem dicentes principium et finem τέλος — quid aliud nobis mystice intimatur ¹¹, nisi reditus nostrae naturae ad principium suum, a quo facta est, et in quo et per quod movetur, et ad quod redire semper tendit ¹²? Generaliter in omnibus hominibus, sive perfecti sint, sive imperfecti, sive puri, sive contaminati, sive veritatem cognoscentes in Christo renovati, sive in tenebris ignorantiae in veteri homine detenti, unus atque idem naturalis appetitus est essendi, et bene essendi, et perpetually essendi, et ¹³, ut sanctus Augustinus breviter comprehendit, beate vivendi miseriamque fugiendi. Motus namque iste feliciter vivendi et subsistendi ab eo, qui semper et bene est ¹⁴ et ¹⁵ omnibus inest. Et si omnis motus naturalis necessario non desinit,

neque quiescit, donec perveniat ad finem, quem petit, quid potest humanae naturae necessarium motum ¹⁶ prohibere, compescere, sistere, ne ad id, quod naturaliter appetit, valeat pervenire? Nulla enim creatura est, quae velit vel appetat ¹⁷ nihil esse; fugit autem, ne ei contingat non esse, praesertim dum omne, quod ab eo, qui vere est, et super esse est ¹⁸, factum est, ad nihilum redire difficile est ¹⁹. Si vero aliqua occasione natura Deo similis a principio sui per dissimilitudinem remota fuerit, semper ad suum principium ²⁰ redire contendit, ut similitudinem, quam corruerat, recipiat. Si enim ignis iste visibilis, in aliqua materia ardens, flammarumque suarum comas erigens, semper in altum tendit, nullaque suae flagrantiae motu ima petit: qua ratione ignis ille intelligibilis ²¹ substantiae ad imaginem Dei create credibile sit in imis mortis atque ²² miseriae posse semper detineri, ut in sublimia vitae beatitudinisque naturali appetitu, et conditoris gratia ad vitam ²³ non valeat erigi? Hoc ²⁴ autem dicimus, non quod natura in omnibus aequaliter futura sit beata, sed quod in omnibus morte et miseria futura sit libera. Esse enim et vivere et aeternaliter esse commune erit omnibus et bonis et malis; bene autem et beate esse solis actione et scientia perfectis proprium et speciale erit. Aut quomodo verisimile potest approbari, ut piissimus rationabilis naturae conditor rationabilem ipsius motum, ne eum attingat, prohibeat? Nec solum ad haec cogitanda, credenda, intelligenda, hoc est, quod omnia ad principium motus et causas principales naturali lege cogente redeunt, exempla rerum sensibilibum attrahunt, verum etiam, quae solo mentis contuitu considerantur: ut sunt disciplinae, quas philosophi liberales vocant ²⁵, ex quibus pauca ad id, quod suadere volumus, introducere necessarium video, si tibi morosum non sit atque superfluum.

4. Disc. Neque mihi morosum, neque superfluum videtur, sed valde utile et commodum, ut, quomodo ex motibus rerum sensibilibum quaedam exempla de reditu naturae assumpta sunt, ita etiam ex intelligibilium contemplationibus, quae sola mentis conceptione percipiuntur, ad eundem reditum suadendum introducantur, praesertim cum majoris virtutis sint ad faciendam rei dubiae fidem argumenta, quae ex inconcussis verarum artium regulis, quam quae ex corporalium sensuum conjecturis comparantur; licet et illa sine rationis et intelligentiae ducatu nec inveniri nec approbari possint. Rerum namque sensibilibum veram cognitionem solo corporeo sensu impossibile est inveniri. Mac. Quid tibi videtur? Nonne ars illa, quae a Graecis dicitur Dia-

VARIAE LECTIONES.

¹ igitur om. A. ² A latinaeve. ³ Sic CF; A unde. ⁴ Sic CF; A quod. ⁵ A φύσις est. ⁶ CF sensibilibum rerum. ⁷ vera om. A. ⁸ Sic CF; A incommutabilis. ⁹ A recursionibusque. ¹⁰ id om. A. ¹¹ A intinam. ¹² Sic CF; A tendit redire semper. ¹³ et om. A. ¹⁴ Sic CF; est om. A. ¹⁵ et om. F. ¹⁶ motum om. A. ¹⁷ Sic CF; A quae vult vel appetit. ¹⁸ est om. A. ¹⁹ est om. A. ²⁰ Sic CF; A ad principium suum. ²¹ Sic CF; A ignem illum intelligibilem. ²² A et. ²³ Sic CF; A adjuta. ²⁴ Sic CF; A Nos. ²⁵ A quas vocant philosophi liberales.

lectica, et defuitur bene disputandi scientia, primo omnium circa *ὄνεια*, veluti circa proprium sui ¹ principium versatur, ex qua omnis divisio et multiplicatio eorum, de quibus ars ipsa disputat, inchoat per genera generalissima mediaque genera usque ad formas et species specialissimas descendens, et iterum complicationis regulis per eosdem gradus, per quos degreditur, donec ad ipsam *ὄνεια*, ex qua egressa est, perveniat, non desinit redire in eam, qua semper appetit quiescere, et circa eam vel solum vel maxime intelligibili motu convolvi. Quid de Arithmetica dicendum? Nunquid et ipsa a monade incipiens, perque ² diversas numerorum species discedens, iterum facta resolutione ad eandem monada redit, ultra quam ascendere nescit? Nec immerito, cum omnes ³ numeri numerorumque species ab ea incipiant, et in eam desinant, et in ea vi et potestate subsistant, quemadmodum omnia genera omnesque species rerum continentur in *ὄνεια* atque salvantur. Non aliter in Geometria sentiendum, quae eadem ratione a principio sui, quod Graeci *σημειον*, Latini signum vocant, incipiens, per plana solidaque schemata, superficies, et latera, angulos quoque componens, longitudinis et ⁴ latitudinis, profunditatis etiam spatia perficit. Quibus omnibus resolutis ad proprium sui principium, quod est signum, in quo tota virtus artis consistit, regreditur. Quid de Musica? Nonne et ipsa a principio sui ⁵ incipit, quod vocant tonum, et circa symphonias, sive simplices, sive compositas, movetur, quas denuo resolvens, tonum sui, videlicet principium, repetit, quoniam in ipso ipsa tota vi ⁶ et potestate subsistit? Quis autem ignorat Astrologiam ⁷, cuius maxima vis est, motus siderum per loca et tempora considerare, ab atomo cursum suum incipere, inque ipsum resolutis temporum spatiis suum recursum terminare. Videsne itaque, quomodo praedictae rationalis animi ⁸ conceptiones principia sua repetunt, in quibus finem motus sui constituunt? Principium quippe et finis in his omnibus, ut praedictum est, id ipsum est. Disc. Plane video, et modus iste argumentationis, qui ex intelligibilibus sumitur, ad rem, de qua nunc agimus ⁹, credibilem faciendam multum valet, ut arbitror. Agitur autem de reditu naturae. Veruntamen cum ex liberalibus disciplinis praefatas extraxeris argumentationes, cur Grammaticam et Rhetoricam praetermiseris, non satis video. Mag. Non unam ob causam praetermissas esse cognosce. Primum quidem, quia ipsae duae artes veluti quaedam membra Dialecticae multis philosophis non incongrue existimantur. Deinde brevitatis occasione. Postremo, quod non de rerum natura tractare videntur, sed vel de regulis humanae vocis, quam

A non secundum naturam, sed secundum consuetudinem loquentium subsistere Aristoteles cum suis sectatoribus approbat, vel de causis atque ¹⁰ personis specialibus, quod longe a natura rerum distat. Nam dum ¹¹ Rhetorica de communibus locis, qui ad ¹² naturam rerum pertinent, tractare nititur, non suas, sed Dialecticae arripit partes. Hoc autem dico, non quod omnino Grammatica et Rhetorica ¹³ suis veluti principiis caruerint, cum una ex litera, altera ex hypothesi, hoc est, finita quaestione incipiant ¹⁴, et in easdem resolvantur, bene scribendi quidem scientia in literam, bene dicendi vero peritia in hypothesin, sed quod validioris vigoris sint ad approbandas ¹⁵ vel negandas quaestiones, quae de rerum incertarum inquisitionibus sunt, argumenta ex natura rerum sumpta, quam ex humanis inventionibus excogitata. Humanis siquidem argumentationibus et bene scribendi et bene dicendi ars et facta et reperta est. Disc. Cur itaque in numero liberalium disciplinarum computantur, si secundum naturam non sunt, sed secundum humana machinamenta? Mag. Non aliam ob causam video, praeter quod matri artium, quae est Dialectica, semper adhaerant ¹⁶. Sunt enim veluti quaedam ipsius brachia rivulive ex ea manantes, vel certe instrumenta, quibus suas intelligibiles inventiones humanis usibus manifestat. Disc. Huic responsioni non usquequaque contradixerim. veri namque similis ¹⁷ est. Potest enim rationalis anima intra semetipsam de liberalibus disciplinis tractare, absque vocis articulatae disertaeque orationis strepitu. Sed quod instat et ad praesentem actionem attinet, videndum est. Mag. Quid estue ¹⁸?

5. Disc. Quid, nisi ut auctoritate approbes, principium naturalium motuum finemque id ipsum esse, et in nullo distare. Mag. Si hoc quaeris, audi beatum Maximum in decimo nono capitulo de Ambiguis loquentem. *Omne, inquit* ¹⁹, *quod secundum naturam movetur, per causam omnino movetur, et omne, quod per causam movetur, per causam omnino et est; omne autem, quod per causam est, et per causam movetur, principium quidem habet omnino essendi ipsam, per quam est, et ex qua ad esse inchoatum est, causam; finem vero movendi eandem, per quam movetur, et ad quam adducitur, causam. Omne autem, quod per causam et est et movetur, et ²⁰ genitum prorsus. Si autem moti finis est ipsa, per quam movetur, causa, eadem prorsus est ei ²¹, per quam factum est, et causa. Una igitur omnis utcumque existentis et moti secundum naturam ut principium et finis causa, per quam et est et movetur omne, quod est et movetur. Activa namque subsistens potentia et facit facta divinitus, ut principium, et pra-*

VARIAE LECTIONES.

¹ A suum. ² A per. ³ A omnis. ⁴ et om. A. ⁵ Sic CF; A suo. Sic CF; A et vi. ⁶ A Astrologiam ignorat. ⁷ A animae rationalis. ⁸ Sic CF; A agitur. ⁹ Sic CF; A aut. ¹⁰ Sic CF; A cum. ¹¹ Sic CF; A quoad. ¹² A Grammatica et Rhetorica omnino. ¹³ CF incipiat. ¹⁴ Sic CF; A probandas. ¹⁵ Sic CF; A adherent. ¹⁶ Sic CF; A verisimile namque est. ¹⁷ Sic C; AF Quid istuc? ¹⁸ inquit om. A. ¹⁹ et om. A. ²⁰ Sic CF; A ei est.

mittit et attrahit mota, proinde ut finis et finit. Si autem omne, quod movetur, est et factum, per causam est, et movetur, et factum est; omne, quod non per causam est, neque factum est, neque profecto mobile. Non enim movetur, quod per omnia in omnibus essendi causam non habet: si autem, quod caret causa, omnino etiam immobile, immobile igitur divinum; essendi quippe nullam habet causam, et omnium, quae sunt, subsistit causa. Animadvertite, quomodo causam omnium rerum et finem id ipsum esse evidentissime disputat. Disc. Animadvertite. Sed quid ad praesentem quaestionem pertineat, non intelligo. Non enim de Deo, qui est principium et finis omnium, quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso, et ad ipsum sunt omnia, videris discutere, sed de principii sensibilium rerum temporali- bus, sive per generationis, sive per localitatis motum, deque contemplativis intelligibilium inchoantis, quae animo percipimus. Ac per hoc quorsum istaec ¹, quae a te dicta sunt, de Deo exempla tendant, nondum mihi clare patescit.

6. Mac. Miror, cur tantae tarditatis sis, ut, quorsum talia tendunt, non clare perspicias. Num ² omnia argumenta, quae ex natura sensibilium et intelligibilium introduximus, ad hoc respiciunt, ut, quemadmodum unumquodque ad suum principium, sive sensibile, sive intelligibile, naturaliter cogitur redire, ita etiam humanam naturam ad suum principium, quod nihil aliud est praeter Dei Verbum, in quo et facta est et incommutabiliter subsistit et vivit, reversuram esse incunctanter credamus ³, certissimisque rerum argumentationibus roborati intelligamus ⁴? Si enim omnium rerum, quae sunt, et quae non sunt, earum dico, quae corporeis ⁵ sensibus animique contemplationibus succumbunt, earumque, quae et ⁶ corporales sensus mentisque con- titum prae nimia suae substantiae et ⁷ subtilitate et altitudine fugiunt, Deus principium est, et ipsum appetunt, et appetitus earum nulla ratione, ne illuc perveniat, prohibetur: quid mirum, si de humana natura, quae specialiter ad imaginem et similitudinem unius et communis omnium principii facta est, et credatur et intelligatur, quod illuc reversura sit, unde profecta est, praesertim cum non ita inde profecta sit ⁸, ut omnino principium sui deseruerit; in ipso enim, ut ait Apostolus, vivimus, et move- mur, et sumus; sed quod quadam dissimilitudine propter peccatum decolorata est, dicitur recessisse. Similitudo namque fecit proximam, dissimilitudo longinquam. Non enim gressibus corporis, sed affectibus mentis elongatur a Deo, aut ei appropinqua- tur. Localibus intervallis solari ⁹ luce non receditur, sed vel oculorum privatione, vel conniventia ¹⁰,

vel lucis ipsius occasu. Sanitas non loco deseritur, sed dolore. Similiter vita, beatitudo, sapientia, omnesque virtutes non aliter relinquuntur nisi ¹¹ suis privationibus, morte scilicet, miseria, stulti- tia, vitiisque. Et sicut cutis humani corporis leprae contagione deformitateque percussit, sic humana natura superba inobedientia infecta et corrupta est, deformisque, et conditori suo dissimilis facta. De qua lepra cum divinae gratiae medicina liberata fuerit, in pristinam revocabitur formositatem: magisque dicendum, quod ipsa natura, quae ad ima- ginem Dei facta est, suae pulchritudinis vigorem in- tegralitatemque essentiae nequaquam perdidit, neque perdere potest. Divina siquidem forma semper in- commutabilis permanet, capax tamen corruptibili- um poena peccati facta est. Quod ex verbis beati Gregorii Nyssaei possumus approbare. Ait enim in capitulo vicesimo et ¹² septimo de Imagine, tractans de resurrectione: *Non est incredibile, inquit* ¹³, *ex com- munionem quattuor generalium elementorum mundi ad proprium statum naturae de corpore occulto et incor- ruptibili, quod resurget* ¹⁴, *resolutionem, hoc est, re- ditum resurgentium corporum fieri. Non enim pe- omnia, quod nostrum est, in fluxu et transmutatione est. Si enim esset, reprehensibile* ¹⁵ *universaliter fie- ret, quod nullum statum ex natura habet; sed iuxta- subtiliorem rationem eorum, quae in nobis sunt, quae- dam quidem stant, quaedam vero ex mutabilitate pro- veniunt. Mutatur enim per augmentum* ¹⁶ *et diminu- tionem corpus, veluti vestimenta quaedam, consequen- tes aetates indutum. Stat vero per omnem conversio- nem* ¹⁷ *intransmutabilis in se ipsa forma, insitis* ¹⁸ *sibi semel ex natura signis non desistens, sed in omnibu- secundum corpus transmutationibus cum suis notis- ingenuis* ¹⁹ *apparet. Subtrahetur* ²⁰ *autem per De- Verbum ipsa, quae ex passione est, mutatio, qua- formae superaccidit. Nam veluti facies quaedam- aliena, ipsa per infirmitatem deformitas formam de- prehendit, qua deformitate per Dei Verbum* ²¹ *circum- ablata, sicut in Naaman Syro, seu in illis leprosis- qui in Evangelio narrantur, iterum occulta sub pas- sione species per sanitatem in suis notionibus reluc- bit. Igitur in deformitate* ²² *animae non fluxile pe- mutabilitatem et transmutabile est* ²³, *sed quod pe- manet, similiterque in nostra concretionem habet, re- insitum est. Animadvertite, quam clare, quam aper- praefatus Nyssaeus astruit, quod non solum formae animae ad imaginem Dei facta est* ²⁴, *verum etiam natu- ralis forma corporis, quae imaginem animae in- tatur, semper incorruptibilis et incommutabilis pe- maneat: quicquid vero naturali corpori ex conc- tionibus elementorum, et animae ex sordibus irr- tionabilium motum superadditum est, in fluxu-*

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic A; C rad. corr. *ista*; F *istac*. ² Sic CF; A *Nam*. ³ Sic CF; A *credimus*. ⁴ Sic CF; A *intelligimus*. ⁵ Sic CF; A *corporis*. ⁶ et om. A. ⁷ et om. A. ⁸ Sic CF; A *profecta est*. ⁹ A a solari luce. ¹⁰ Sic A —; C *contuitione*, C corr. *contuitione*. ¹¹ Sic CF; A *in suis*. ¹² Sic F; et om. A; C in cap. xx et in vii. ¹³ *inquit* om. A. ¹⁴ *de corpore occulto — resurget* om. CF. ¹⁵ Sic CF; A *incomprehensibile*. ¹⁶ Sic CF; A *augmentationem*. ¹⁷ Sic CF; A *eversionem*. ¹⁸ Sic CF; A *in suis*. ¹⁹ Sic CF; A *ingenuis*. ²⁰ Sic CF — A *Subtrahatur*. ²¹ A *ver verbum Dei*. ²² C et corr. F *deformitate*. ²³ es. om. A. ²⁴ est om. F.

ptione semper est. Et hoc, ut ait ipse, sub A Naaman Syri, et illorum decem, quos Evan- u purgatos a Domino fuisse narrat, pulchre natur. Ille namque Syrus, ipsique decem, hu- m effigiem non perdidit, sed solummodo re et turpitudine leprae percussi et cooperti ut per hoc intelligamus, naturam nostram non xrditam vel mutatam, sed vitiorum deformi- lecoloratam. Et vide, quantum incunctanter Syrus humanae naturae gesserit figuram. Naa- quippe *decorus* interpretatur, Syria vero *cae- m contemplatio*. Nunquid et sic humana natura , si non superbiret? Decora enim et ad cae- m contemplationem condita est, sed praevari- nis causa ¹ lepra est percussa. At descendens B daem Naaman, rediensque iterum in Syriam, te propheta Elisaeo, in Jordane flumine lepram uit, cutisque corporis ipsius renovata est. Num C tra natura, dum languorem suum turpitudi- ue suorum vitiorum recognoverit, in confes- m miseriae suae descendet ², inque se ipsam sura purgabitur? Et quis eam purgabit? Elisaeus, idelicet salvator, vel Dei salus. Nonne noster D us est Dei Verbum Dominus noster Jesus Chri- qui est Dei salvator et Dei salus? In redeundo riam nostram salvabit naturam, hoc est, dum istinum statum, in contemplationem videlicet gibilium virtutum, reverti nos jusserit. Et ubi bit ³? In Jordane: cujus interpretatio est *us Domini*, vel *descensus judicii*, vel *potentia, rra extrema*, vel *ascensio eorum*. Et quando nus et speramus salutem et reditum naturae te ⁴ in Syriam caelestis contemplationis, nisi lo descendet Dominus in gloria sua, descendet licium vivorum et mortuorum, suam ⁵ poten- manifestaturus in terra extrema, hoc est in mundi, quando caelum et terra transibunt in sione eorum, hoc est, in exaltatione Sanctorum ernam beatitudinem, vel certe in communi m resurrectione? Siquidem resurrectio com- omnium ascensio est ex morte in vitam, ex li corpore et corruptibili in spirituale et in- stibile. Tota autem lepra humanae naturae et stio exaggerabitur et convertetur in Giezi, interpretatur *videns vallem*, vel *discissio a vi- typice diabolum significans*, qui, dum sit ne- Salvatoris nostri servus, sine cujus jussioni- t permissionibus malitiae suae machinamenta nitur peragere, semper in profundum perdi- aeternaeque mortis non desinit prospicere, et itatis contemplatione merito suae superbiae : discedere. Lepra itaque nostra, quae livore invidiae imaginem Dei contaminaverat, in redigetur, quia dolore salutis et restauratio- strae superfusus, poena ejus cumulabitur. icam de decem leprosis? Num et ipsi ejusdem

nostrae naturae charactera gessere, quae a suo Re- demptore redempta est, et quotidie in singulis redi- mitur, et in consummatione mundi universaliter in omnibus et relinquetur et liberabitur? Humana quippe natura denaria quantitate solet significari: anima namque et corpore constare dubium non est. Corpus autem quinario numero pollet, quattuor videlicet elementis corporalibus, et forma, quae illa compo- nit elementa et formiscat. Anima quoque quinario numero non dissonat. Subsistit namque intellectu, et ratione, et duplici sensu, interiori profecto et exteriori, vitalique motu, quo corpus administratur. Denariam hominis quantitatem habes, ut opinor, quae conditoris et Redemptoris sui gratia de omni superaddita sibi miseria veluti de quadam lepra liberabitur, et in unum redigetur, ut non denaria quantitas, sed solus intellectus simplicis veritatis pura contemplatione unitus remaneat. Quod signifi- cari arbitror per ipsum leprosum, qui solus ad Do- minum reversus est, gloriam Deo de sua munda- tione referens, ac veluti alienigena de longinquitate dissimilitudinis rediens, liberatori et purgatori suo adhaeserat. Ceteri autem novem non jam reperti sunt. Tota siquidem humana natura in solum intellectum refundetur, ut nil in ea remaneat, praeter illum so- lum intellectum, quo Creatorem suum contempla- bitur.

7. Sed antequam de purgatione naturae huma- nae, deque adunatione ipsius sibimet et conditoris suo, ad cujus imaginem facta est, tractemus, de ipso reditu quaedam dicenda esse non incongruum existimo. Nisi enim quis prius edisserit, quorsum cecidit, et unde incipit reditus naturae, et per quos gradus ascendit, et quid appetit, et in quo desinit, non facile, quod astruit, suadebit. Disc. Nil verius, ut arbitror. Quis enim naturae reditum facile sua- serit, si non ante, quo cecidit, et quo et quomodo reversura sit, certis ratiocinationis argumentationi- bus ⁶ approbarit? Mac. Unde cecidit, et quo perve- nit, nulli fidelium incognitum est, Psalmista di- cente: *Homo, cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis*. Deseruit itaque honorem divinae ima- ginis, caelestiumque virtutum aequalitatis, cecidit autem in similitudinem irrationabilium animalium. D Terrenis namque cupiditatibus, carnalibusque desi- deriis opprimitur natura, quae ad caelestia appe- tenda et diligenda naturaliter est condita; irratio- nabili motu volvitur, quae ratione frui comparaba- tur. Non enim est bestialis motus, qui non in ho- mine, postquam peccavit, non deprehendatur; et, ut certa docet ratio, reprehenditur in homine, quod laudatur in bestia. Quare? Quia in bestia irratio- nabilis motus naturaliter subsistit, in homine vero contra naturam. Quicquid autem secundum natu- ram insitum est, bonum est; quicquid vero contra

VARIAE LECTIONES.

usa om. CF. ¹ Sic CF; A *descendens*. ² Sic CF; A *purgabitur*. ³ A *nostrae naturae*. ⁴ A et ⁵ CF *argumentationibusque*.

naturam superadditum est, quamvis in bestiali A substantia bonum sit, homini tamen inconveniens et alienum. Nec aliunde humanae naturae irrationabiles motus supervenerunt, nisi ex bestiarum substantiali impetu, quibus peccando similis facta est. Quod etiam idem Gregorius Nyssaeus testatur in capitulo decimo octavo de Imagine ¹, dicens: *Arbitror ex hoc principio, similitudine videlicet irrationabilium animantium, etiam singulas passiones, veluti ex fonte quodam inundationem ², in humana vita conditas. Hanc autem rationem confirmat ³ ipsa passionum cognatio, aequaliter et in nobis, et irrationabilibus manifestata ⁴. Non enim justum est, in humana natura ⁵ ad divinam speciem formata ⁶ passibilis affectus perhibere ⁷ principia. Nam non secundum irrorem est ipsa hominis ad Deum similitudo, neque ex voluptate ipsa supereminens natura formatur. Formido quoque, et ferocitas, et ad id, quod plus est, desiderium, et ad id, quod minus est, odium, et omnia hujusmodi longe ⁸ divinae pulchritudinis caractere sunt. Haec itaque ex irrationabili parte humana natura ad seipsum attraxit. In quibus enim irrationabilis vita ad conservationem suam munita est, haec ad humanam vitam translata, passiones factae sunt. In hos itaque irrationabiles motus, qui bestiali vitae naturaliter, humanae vero passibiliter insunt, hominem cecidisse nullus sapientum ambigit, et ex his iterum in mortem corporis et solutionem corrui. Neque enim plus inferiusve vivere ⁹ potuit. Siquidem in natura rerum nihil inferius est vita, ratione, et sensu carente; infimum autem omnium corpus corruptibile, quoniam ad nihilum redire nulla natura sinitur, et ubi ruinae suae finem posuit, inde iterum redire inchoavit. Finis autem ruinae solutio corporis est. Ex solutione itaque corporis reditus naturae proficiscitur; ac per hoc plus utilitatis humanae naturae contulit mors carnis, quam vindictae, quamvis poena peccati fuisse aestimata sit; in tantum, ut carnis solutio, quae mortis nomine solet appellari, rationabilis mors mortis dicatur, quam mors carnis. Si enim humana vita in hac corruptibili carne recte a sapientibus mors vocitatur, qua ratione finis ipsius vitae mortis vocabulo censeretur ¹⁰, dum plus de morte liberat, quam mortem morientibus infert? Hinc beatus Maximus in vicesimo octavo capitulo de Ambiguis: *Finem, inquit, praesentis hujus vitae injustum est, ut arbitror, mortem nominare, sed a morte alienationem, et a corruptione segregationem, et a servitute libertatem, et a perturbatione quietem, et bellorum interitum, et a ¹¹ confusione transitum, et a tenebris reditum, et a doloribus requiem, et ab ignobili pompa silentium, et ab ¹² instabilitate otium, et turpitudinis velamen, et a passionibus refugium,**

et peccati abolitionem ¹³, et omnium, ut comprehendens dicam, malorum terminum. Finis itaque praesentis vitae initium est futurae, et mors carnis auspiciu naturae restitutionis, et in antiquam incolomitatem reditus.

8. *Prima igitur humanae naturae reversio est, quando corpus solvitur, et in quattuor elementa sensibilis mundi, ex quibus compositum est, revocatur. Secunda in resurrectione implebitur, quando unusquisque suum proprium corpus ex communiione quattuor elementorum recipiet. Tertia, quando corpus in spiritum mutabitur. Quarta, quando spiritus, et, ut apertius dicam, tota hominis natura in primordiales causas revertetur, quae sunt semper et incommutabiliter in Deo. Quinta, quando ipsa natura cum suis B causis movebitur in Deum, sicut aer movetur in lucem. Erit enim Deus omnia in omnibus, quando nihil erit nisi solus Deus. Nec per hoc conamur astruere, substantiam rerum perituram, sed in melius per gradus praedictos redituram. Quomodo enim potest perire, quod in melius probatur redire? Mutatio itaque humanae naturae in Deum non substantiae interitus ¹⁴ aestimanda est, sed in pristinum statum, quem praevicando perdidit, mirabilis atque ineffabilis reversio. Si enim omne, quod pure intelligit, efficitur unum cum eo, quod intelligitur, quid mirum, si nostra natura, quando Deum facie ad faciem contemplatura sit ¹⁵, in his, qui digni sunt, quantum ei datur contemplari, in nubibus theoriae ascensura, unum cum ipso et in ipso fieri possit? C Nec hoc dicimus, illorum sensum refellentes, qui dicunt, nullum corpus posse ¹⁶ mutari in vitam, neque ullam vitam mutari in corpus, praesertim cum sanctus Pater Augustinus hoc docere ¹⁷ videatur, sed quod in hac disputatione de naturae reditu Gregorium sequimur Theologum, ejusque expositorem Maximum, nec non et sanctum Ambrosium in explanatione Evangelii secundum Lucam; neque cuiquam suademus credere, quod ei incredibile videtur. Praedictorum namque reversionis naturae graduum quidam sunt, in quibus theologorum traditio universaliter consentit, quidam, in quibus omnino discrepat. Nam de reditu corporis in elementa, ex quibus venit, deque ipsius resurrectionis tempore in seipsum recursu, nullus dissonat ab altero. De transitu vero, id est transmutatione corporis in animam, vel animae in causas, vel omnium in Deum, valde dissimilis sententia est, variumque fere in omnibus dogma. Multi enim de solutione ¹⁸ solammodo corporis in elementa, deque ejus reditu resurrectionis momento in suum proprium statum disputant, et neque plus ascendere videntur, quoniam in qualitate corporum post resurrectionem disputationis suae finem constituunt;*

VARIAE LECTIONES.

¹ In capitulo decimo octavo de imagine om. CF. ² Sic CF; A in inundatione. ³ confirmat om. A. ⁴ Sic CF; A manifestat. ⁵ Sic CF; A humanae naturae. ⁶ A non formatae. ⁷ Sic CF; A referre. ⁸ Sic CF; A longe a divinae. ⁹ Sic CF; A inferius vivere. ¹⁰ Sic CF; A censetur. ¹¹ a om. CF. ¹² ab om. CF. ¹³ CF abolitionem. ¹⁴ Sic CF; A non in substantiae interitu. ¹⁵ A contemplatura est. ¹⁶ posse om. A. ¹⁷ Sic CF; A dicere. ¹⁸ Sic CF; A dissolutionem.

sionem vero corporum in animas, et anima- A
causas, et causarum in Deum quidam penitus
, quidam caute dubitant, in tantum, ut etiam
itatem Christi in divinitatem conversam fuisse
non audeant. Et quoniam illorum non est
mittenda auctoritas, quid de hoc sentiant ¹,
et commemorare debemus. Beatus Aurelius
inus in decimo Exemeri sui : Primum, in-
tud firmissime teneamus, animae naturam nec
tram corporis converti, ut, quae jam fuit anima,
rpus, nec in naturam animae irrationalis, ut
nit anima hominis, fiat pecudis, nec in naturam
t quae fuit anima, fiat quod est Deus ², atque
issim nec corpus, nec animam irrationabilem,
stantiam, quae Deus est, converti et fieri ani- B
humanam. Vides, quemadmodum negat, ani-
humanam, hoc est naturam rationabilem, con-
posse in Deum, neque corpus in animam.
us quoque in secundo libro de Trinitate :
st, inquit, humana anima in divinitatem, a qua
pta est, permutata. Quod si neque corpus, neque
in aemulatem potuit verti, nullo modo fieri
, ut humanitas converteretur in Deum. Multo
vero credi potest, ut utraque in se converteren-
tioniam neque incorporalitas transire ad corpus
, neque rursus e converso corpus ad incorporali-
quundoquidem nulla his materia subjecta com-
est, quae alterutris substantiarum qualitatibus
stetur. In his verbis praedictorum auctorum nil
datur intelligi, quam nullam corpoream natu-
n incorporare posse mutari. Quorum senten- C
non solum non reprehendimus, verum etiam
er accipimus; theologos autem, qui graece locuti
aliter sensisse non ignoramus. Quorum dicta
vis in praecedentibus disputationis hujus libris
enter de reditu naturae introduxerimus, eadem
ne repetere necessarium judicamus. Beatus
rius Theologus in Epitaphio fratris sui Caesarii
surrectione disputans : Paulo post autem, in-
et congenitum, carnale corpus videlicet, receptura
nima, cum quo, quae illic sunt, hoc est, in futura
philosophata est, per ipsam et datam et creditam
n, carnem profecto, in modum, quem novit, qui
dligavit et dissolvit, Deus, huic cohaereditabit
gloriam : et quemadmodum laborum ejus,
ae videlicet, per congenerationem participavit
D
s, sic ex jucunditatibus suis tradet totum
ipsam, corpus scilicet, consumptura, et futura
ipso unus et ³ spiritus, et animus, et Deus, ab-
o a vita et mortali et fluenti. Quam sententiam
mus explanans : Ut enim, inquit, absorpta est
ecatum caro a corruptione, a carne vero anima
ra operationibus suis facta, ab anima autem per
mmatam ignorantiam cognitio Dei, ut neque, si
est, cognosceret : sic omnino tempore resurrectio-

nis secundum bene futuram conversionem in Spiritu
sancto per gratiam incarnati Dei absorbebitur caro ab
anima in spiritu, anima vero a Deo, qui est vere vita ;
ipsum quippe singularissimum per omnia totum tota
anima manifeste habitura est. Et simpliciter dicen-
dum : per conversionem a praesentibus, circa quae
nunc sumus et convolvimur, omnia in futuro ostendet,
quae nostra sunt, ipsa divina resurrectionis gratia, ut,
sicut hic nos absorpsit mors valida per peccatum, sic
illic illa juste infirmata deponatur per gratiam. In-
tuere, quam clare et aperte praefati theologi redi-
tum corporis in animam incunctanter edocent. Et
ne quis forte nos existimet, nullum latinae linguae
auctorem, qui huic rationi adunationis naturae, hoc
est, de reditu inferiorum in superiora favorit, posse
invenire, beati Ambrosii sententiam introducere
convenit in expositione in Lucam, eo loci, ubi de
muliere illa Evangelica tractat, tria sala similae
abscondente, donec fermentarentur in unum. Apo-
stolus, inquit, non in carne, sed in spiritu ambulare
nos praecepit, ut sanctificati per lavacrum regenera-
tionis, veterem hominem cum suis desideriis exuentes,
induti novum, qui secundum Christum creatur, non in
vetustate literae, sed in spiritu novitate gradiamur.
quo possit nobis resurrectionis tempore incorrupta
corporis et animae et spiritus manere communio. Et
paulo post : Itaque si in hac vita tres mensurae,
corporis videlicet et animae et spiritus, in eodem fer-
mento, hoc est, in unitate Ecclesiae permanserint, do-
nec fermententur et fiant unum, ut aequalitatem nulla
distantia sit, nec compositi ex trium diversitate videamur,
erit in futuro ⁴ diligentibus Christum incorrupta
communio, nec compositi manebimus. Nam et qui
compositi nunc sumus, unum erimus, et in unam sub-
stantiam transformabimur. Neque enim in resurre-
ctione aliud erit alio inferius, sicut nunc fragilis in
nobis est carnis infirmitas, et corporalis habitudo
naturae vel vulneribus patet, vel injuriis subjacet, vel
sui oneris mole depressa supra terras nequit extollere
altius atque elevare vestigium, sed in simplicis crea-
turae gratiam figurabimur, cum completum fuerit
quod dictum est a Joanne : Carissimi ⁵, nunc filii
Dei sumus, et nondum revelatum est quid erimus ;
sed scimus, quia, cum revelatum fuerit, similes ei
erimus. Itaque cum Dei natura sit simplex, spiritus
enim Deus est, nos quoque in eandem imaginem
figurabimur, ut qualis caelestis, tales et caelestes.
Igitur sicut portavimus imaginem illius terreni, portemur
et imaginem hujus caelestis, quam ⁶ animus noster
debet induere. Sed non ita hunc excelsissimum,
Ambrosium dico, magistrum debemus intelligere,
veluti substantiarum confusionem, vel transmutatio-
nem velit suadere, sed adunationem quandam ineffa-
bilem atque inintelligibilem nostrarum substantia-
rum evidentissime docuisse. In humana siquidem

VARIAE LECTIONES.

Sic CF; A sentiunt. ² A Deus est. ³ et om. A.
5. ⁶ Sic CF; A quia eum.

⁴ Sic CF; A in futurum.

⁵ Sic CF; pro carissimi A

natura nil subsistit, quod spirituale et intelligibile non sit. Nam et substantia corporis profecto intelligibilis est, atque ideo non est incredibile, nec rationi resistens ¹, intelligibiles substantiae sibi invicem adunari ², ut et unum sint, et unaquaeque proprietatem suam et subsistentiam habere non desistat, ita tamen, ut inferiora superioribus contineantur. Non enim vera ratio sinit, superiora inferioribus vel contineri, vel attrahi, vel consumi. Inferiora vero a superioribus naturaliter attrahuntur, et absorbentur, non ut non sint, sed ut in eis plus salventur, et subsistant, et unum sint. Nam neque aer suam perdit substantiam, cum totus in solare lumen convertitur, in tantum, ut nihil in eo appareat nisi lux, cum aliud sit lux, aliud aer; lux tamen praevalet in aëre, ut sola videatur esse. Ferrum aut ³ aliud aliquod metallum, in igne liquefactum, in ignem converti videtur, ut ignis purus videatur esse, salva metalli substantia permanente. Eadem ratione existimo corporalem substantiam in animam esse transituram, non ut pereat, quod sit, sed ut in meliori essentia salva sit. Similiter de ipsa anima intelligendum, quod ita in intellectum movebitur, ut in eo pulchrior Deoque similior conservetur. Nec aliter dixerim de transitu, ut non adhuc dicam omnium, sed rationalium substantiarum in Deum, in quo cuncta finem positura sunt, et unum erunt. Sed quod de adunatione humanae naturae absque singularum substantiarum proprietatis abolitione diximus, beati ⁴ Maximi sententia possumus approbare. Exponens namque magnum Gregorium Nyssaicum in sermone de Grandine, ubi ait: *Et nos quidem lux ineffabilis accipiet, et sanctae ac regalis contemplatio Trinitatis illuminantis planius et purius, et totius toti animo mixtae, quam etiam solum regnum caelorum ego pono*, consequenter adjunxit, dicens: *In omni creatura rationabili angelorum et hominum, quicumque nullam secundum motum, qui ad finem est naturaliter compactarum eis divinarum rationum ab ipso Creatore per negligentiam corruperunt, magis autem seipsos temperanter salvaverant, totos inconversibiliter utpote divinae organa naturae et esse, et futuros esse scientes, quos per totum totus circumspirans Deus, in modum animae veluti membra corporis compacta, optimo Domino factos ad voluntatem tractat, et propria implet gloria et beatitudine, vitam dans et donans aeternam atque ineffabilem, et omnibus modis universa liberam cognitione constitutae proprietatis praesentis, et per corruptionem consistentis vitae, quam, videlicet vitam aeternam, non aer inspirans, neque sanguinis rivuli hepate fluentis ⁵ constituunt, sed Deus totus totis participatus, et animae in modum ad corpus animae ⁶, et per medium animum ad corpus factus, sicut novit ipse, ut ea quidem anima inconversibilitatem accipiat, illud vero corpus immortalitatem, et totus homo deificetur per inhumanati Dei gratiam*

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF; A subsistens. ² Sic CF; A si intelligibiles s. s. i. adunentur. ³ Sic A; CF Ferrum et aliud. ⁴ beati om. A. ⁵ CF. epare fluentes. ⁶ animae om. A. ⁷ sibi om. CF. ⁸ Sic CF.; A Quid enim. ⁹ θίωτος om. ¹⁰ A factus. ¹¹ Sic CF; A naturae. ¹² CF. istac. ¹³ CF a Deo.

A *deificantis, totus quidem homo manens secundum animam et corpus per naturam, et totus factus Deus secundum animam et corpus per gratiam, et convenientem sibi ⁷ per totum divinam beatiae gloriae claritatem, post quam nihil est ad intelligendum lucidius aut excelsius. Quid est ⁸ θίωτος, id est deificatione dignis amabilius, per quam θίωτος ⁹ Deus diis factis ¹⁰ unitus omnino universitatem suam facit per bonitatem? Animadvertite, quod ait, totus homo manens secundum animam et corpus per naturam, et totus factus Deus secundum animam et corpus per gratiam. Naturarum ¹¹ igitur manebit proprietas, et earum erit unitas, nec proprietas auferet naturarum adunationem, nec adunatio naturarum proprietatem. Disc. Istac ¹², quae a te dicta sunt, quamvis verae rationi videantur similia, minus tamen capacibus rerumque naturam considerantibus videbuntur, ut opinor, veluti quaedam deliramenta, ac sibi met contradicentia. Magnus siquidem Gregorius Nyssaeus ait, ut dicis, quod anima suam totum corpus in se ipsam consumptura sit, et cum ipso unus et spiritus, et animus, et Deus futura. Cui etiam favet Maximus, dicens: *Omnino tempore resurrectionis secundum bene futuram conversionem in Spiritu sancto per gratiam incarnati Dei absorbebitur caro ab anima in spiritu, anima vero in ¹³ Deo*. Addidisti quoque beati Ambrosii sententiam de adunatione humanae naturae, hoc est, de reditu in unum, ne videreris Graecorum solummodo auctorum auctoritatem sequi, nullo auxilio latialiter loquentium, imo etiam de natura rerum disputantium suffultus. Ipse siquidem docet tres humanae naturae subsistentias, corpus videlicet, et animam, et intellectum, veluti tria quaedam sata farinae, ut non dicam confundendas, sed veluti fermento quodam caritatis vinculo resurrectionis tempore adunandas, non ut aliqua compositio nostrae naturae, sed omnino simplicitas et inseparabilis unitas effectatur. Non enim, ut ipse ait, aliter ad imaginem Dei restaurabitur, si non simplex spiritus, omnique compositione libera futura sit. Et nunc iterum post praedictorum Patrum de simplicissima humanae naturae non solum in seipsa, verum etiam in Deo adunatione sententias, ejusdem Maximi dicta introduxisti, quae sunt hujusmodi: *Totus quidem homo manens secundum animam et corpus per naturam, et totus factus Deus secundum animam et corpus per gratiam*. Quibus verbis quid alium datur intelligi, nisi naturam corpoream in seipsa semper permansuram, et nullo modo nec in animam, nec in animum, nec in ipsum Deum transituram, quamvis resurrectionis gloria beata et incorruptibilis sit futura animae et animo et Deo adunanda? Simili modo de animae natura animique non aliter intellexisse opinor, non transituras, sed singulas quasque in propria substantia permansuras. Neque enim parva differentia est inter animam et animum, dum*

ille circa divina solummodo, illa vero circa creaturas moveatur. At si ista sic se habeant ¹, quomodo non contradictoria videbuntur?

9. Mac. Cur te talia movent, multum admiror, cum tibi, prout potui, suaserim, intelligibilium naturarum adunationem fieri posse sine cumulo et compositione, proprietatibus observatis et incommutabiliter manentibus. Tria etenim sunt, quae in omni substantia, sive corporibus adhaerente, sive omni corpore absoluta, si tamen aliqua substantia est praeter Deum, quae sive intelligibili sive sensibili corpore careat, incommutabilia et inconvertibilia permanent, ut in prioribus libris multipliciter perlocuimus: essentia, virtus, et naturalis operatio. Nunquid haec tria unum sunt, et non unum compositum, sed simplicissimum unum et inseparabilis unitas? Horum enim nullum sine altero esse potest, quoniam unius ejusdemque substantiae sunt: et tamen ratione consultata nonnulla differentia discernuntur. Aliud est enim esse, aliud posse aliquid efficere, aliud ipse effectus. Aliud est arbori esse, aliud posse crescere, aliud crescere. Aliud homini est esse, aliud posse intelligere, aliud intelligere quod potest intelligere. Et haec tria omni creaturae visibili et invisibili inesse dubium non est.

10. Accipe aliud exemplum de adunatione naturarum sine confusione, vel mixtura, vel compositione. Num in una specie multi numeri substantiales sunt, ut in uno genere multae species, et in una essentia multa genera, et ita sunt, ut vera edocet ratio, ut in una essentia unumquodque genus suas proprias rationes possideat, alterius generis rationibus discretis, neque confusas, neque mixtas, neque compositas, adunatas tamen, atque, ut ita dicam, unum quoddam ² multiplex et simplex? Similiter de speciebus in genere, et de numeris specialissimis in specie intelligendum est. Horum namque singula quaeque et proprietatem suam et adunationem possident, omni compositione remota. Aliud exemplum intueri ex numeris materia absolutis. Nonne omnes numeri sive finiti sive infiniti, hoc est, sive rationis contemplationibus et nominationibus comprehensibiles, sive humanae adhuc in hac vita contemplationis et ratiocinationis virtutem superantes, in monade unum subsistunt? Et quidem in ipsa nulla numerorum compositio, vel confusio, vel mixtura numerorum est: singuli autem suas singulares rationes in ea vi et potestate custodiunt. Quis enim recte disputantium dixerit, binarium numerum vel ternarium in monade compositos esse, ita ut binarius in ea bis singulis, et ternarius ter singulis subsistat? Si enim hoc fieret, non esset monas, sed multarum diversitatum et partium exaggeratio, et discrepantium numerorum cumulus. Est autem monas, in qua omnium numerorum mirabili qua-

dam adunatione fons unus manat. In ipsa enim binarius et ternarius unum sunt, et proprias rationes custodiunt, quae ³ sibi invicem conveniunt ⁴, absque ulla mole corporea, absque ulla humanarum cogitationum phantasia seu phantasmate, seu phantasiae et phantasmatis copulatione, sed solo simplici et intelligibili intellectu subsistunt, unde in res corporeas sive incorporeas procedunt actu et opere seu naturae ⁵, hoc est, seu naturali seu artificiali operatione ⁶, seu arithmeticae. Non aliter, sed eadem ratione de omnibus numeris a monade procedentibus, et in eandem resolutis intelligendum. Quid de puncto dicendum, a quo omnes lineae egrediuntur, et in quod resolvuntur, et in eo unum sunt, neque illud unum compositum, sed ex rationibus diversis adunatum? Nec talium exempla etiam in rebus sensibilibus desunt. Non negabis, ut existimo, oculorum radios, caelestiumque corporum fulgores, ceterorumque luminarium sensibiles atque corporeos esse. Disc. Quis negarit? Si enim luminarium splendor corporeus est, cur non etiam oculorum? Nam fortassis loca non impleant, et localiter non porrigerentur, si corporales non essent. Mac. Age jam ⁷, sive lux oculorum et luminarium corporea sit, vel non sit, sensibilem ⁸ esse nemo denegavit. Dic. Nemo. Sed quare haesitas, ac veluti dubius videris de luce, utrum corpus sit, an non? Atque ideo velim certam inde sententiam audire.

11. Mac. De ratione lucis nunc non agitur: sed quid de ipsa sentio, quoniam a me exigit, breviter dicam. In natura rerum tria rationabilis inquisitio invenit. Omne enim, quod est, aut corpus est, aut incorporeum, aut medium, quod corporale dicitur, et neque corpus est, neque incorporeum, in corporibus tamen sentitur, et propterea corporale dicitur. Et est quidem ⁹ corpus omne, quod longitudine, et latitudine, et altitudine extenditur, sive naturale sit, sive geometricum. Incorporeum est omne, quodcunque praedictis spatiis omnino caret, ut est vita, omni materia carens. Corporale vero est, ut color, et forma, et similia, quae neque corpus sunt, quia circa corpora intelliguntur, neque incorporea sunt, quia semper corporibus adhaerent. Si ergo lux color est, et formas rerum sensibilibus detegit, quid impedit, ne dicatur, neque corpus esse, neque incorporeum, sed medium quoddam, quod corporale dicitur atque sensibile? Disc. Redi ad propositum: neque enim ¹⁰ hic diutius immorandum. Facillime quippe crediderim, lumen oculorum seu ceterorum luminarium colorem esse, et neque corpus neque incorporeum. Sed adhuc non satis video, utrum ille radius, verbi gratia, solaris, vel oculorum animalium, corpus quoddam sit, an corporale, ac solummodo color circa corpora sensibilis: ideoque definitis optarum.

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF.; A habent. ² CF quiddam. ³ Sic CF.; A quae. ⁴ fons unus est — conveniunt om. G. ⁵ Sic CF.; A natura. ⁶ hoc est seu naturali seu artificiali operatione om. CF. ⁷ jam om. A. ⁸ A sensibile. ⁹ etiam om. A. ¹⁰ enim om. A.

quid sit radius. **Mac.** Radius est, ut opinor, igneum quiddam, simplex, tenuissimum, purum, velox, mobile, lucifluum, ex quo splendor procedens loca et corpora, quae penetrat, illuminat atque declarat. **Disc.** Talis definitio verisimilis videtur. Sed quorsum istaec ?

12. **Mac.** Non aliorum, nisi ut intelligas, quomodo ^a multorum et innumerabilium hominum, seu ceterorum animalium, videndi sensus capacium, visus circa aliquod visibile uno eodemque momento temporis volvat. Verbi gratia, aurea sphaerula, in summitate altissima turris posita, simul ab omnibus undique circumstantibus potest videri, et unusquisque illam aspicientium obtutus sui radios in ea ^a infigit, et nullus alii dicit, Tolle tuum visum, ut et ego videam quod vides, quia simul omnes possunt aspicere. **B** Si ergo tot radii in unum confluent, et nullus alteri confunditur, vel miscetur, vel componitur, quoniam singuli intuentium quique proprietatem suam ^b obtinent, dum circa unam eandemque rem mirabili quadam adunatione versantur: quid mirum, si tota humana natura in unitatem quandam ineffabilem religatur, proprietatibus et corporis, et animae, et intellectus incommutabiliter permanentibus? Aliud exemplum ex sensibilibus intuere, quod etiam beatus Dionysius Areopagita de talibus disputans introduxit. Ponamus veluti in quadam ecclesia multas lucernas simul ardentes, et ex diversis sedibus lampadum fulgentes: nonne unum lumen efficiunt, ita ut nullus corporeus sensus sit, qui proprietatem luminis singularum lampadum ab alterius lumine possit discernere? Eo autem argumento incunctanter apertissimum est, multarum lampadum lamina nullo modo esse confusa, sed solummodo adunata. Nam si quis, verbi gratia, lucem unius lampadis ex ipsa doimo, in qua lucent, subtraxerit, et aliorum duxerit ardentem, de suo proprio lumine inter ceterarum lampadum splendores nihil relinquet, nihil aliarum luminis subtrahet. Sic de ceteris omnibus lampadibus sentiendum. Nam si et ipsae subtractae fuerint, nil alieni luminis secum subtrahent, nil proprii dimittent.

13. Num simili modo de humanis organicisque vocibus intelligitur? Singula quaeque vox, sive humana, sive fistularis, vel lyrica, qualitatem suam habere non desistit, dum unam harmoniam inter se plures unitate congrua analogia efficiunt. Ubi etiam apertum argumentum de sonis datur, quod in se invicem non confunduntur, sed solummodo adunantur. Nam si aliqua vox ex ipsis siluerit, sola silebit, nec de melodia silentis inter adhuc sonantes quicquam resultat. Ex quo manifestum est, quod, quando inter ceteras sonnit, proprietatem suae qualitatis observavit. Nam si aliis ^c confunderetur, non posset totam se silendo subtrahere. Quod enim confunditur vel miscetur, non facile in suam propria-

tem resolvitur. His itaque atque huiusmodi rerum intelligibilium et sensibilibus exemplis facillime possumus cognoscere, adunationem humanae naturae fieri posse, proprietatibus singularum substantiarum observatis. Sed quoniam de reditu sermo est, necessarium quaerere, quid corporis in animam ^d reversurum sit, ut fiat cum ipsa, sicut Gregorius Theologus ait, *unus et spiritus* ^e *et animus et Deus, vel ut fermentetur in unum incompositum*, ut beatus Ambrosius edocet, si substantia ipsius, corporis dico, semper incommutabiliter absque ulla transmutatione ^f permansura sit. Idem itaque sanctus Gregorius praefatus paucis verbis hanc quaestionem solvit, dicens: *Absorpto a vita et mortali et fluenti*. Ac si aperte diceret: Dum absorptum fuerit a vita, quicquid mortale et fluxile est in corpore. Quod etiam Apostolus manifestissime docet. Ait enim: *Seminatur corpus animale, surget corpus spirituale*. Item: *Dum corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem*. Moles itaque terrena, mortalis, fluxilis, quae ex diversis qualitibus sensibilibus elementorum et assumpta et composita est, sub forma hac, quae sensibus corporeis succumbit ^g, sicut in praecedentibus libris tractavimus, quoniam merito peccati naturali corporis substantialique superaddita est, solvetur, et in melius mutabitur, in spiritum stabilemque substantiam, quae nescit fluere vel mori, resurrectionis tempore reversura. Sanissima namque et catholica fide credimus, divinorum virorum, Theologi videlicet Gregorii et Maximi, de talibus inconcussas rationes reddentium dogmate imbuti, quod conditor humanae naturae totam simul eam creavit, nec animam ante corpus, nec corpus ante animam condidit. Ideoque non irrationabiliter tenemus, in ipsa prima conditione animam simul et corpus absque ulla corruptibilitatis et mortis capacitate substituisse. Non enim rectae rationi convenit putari, conditorem naturae simul factae partem ejus immortalem et incorruptibilem, animam dico, partem mortalem et corruptibilem, corpus videlicet, creasse. Ideoque totam naturam hominis, animam et corpus, immortalem et incorruptibilem creatam fuisse, non incongrue, ut arbitror, aestimamus. Nam et angelos tales creatos fuisse sapientes tradunt. Eos siquidem spiritus incorporeos et spiritualia corpora omni corruptione carentia constitutos esse non dubitant: hominibus vero et praevericantibus angelis poena peccati terrena et corruptibilia corpora aereaque superaddita esse, terrena quidem hominibus, aerea vero angelis. Sed quod nobis superadditum est, quoniam ex Redemptore nostro assumptum, qui seipsum examinavit, formam servi accipiens, movebitur in spiritum, et in ipsam substantiam primitus a Deo creatam, quando absorbebitur mors in victoriam, et totus

VARIAE LECTIONES.

^a *CF istac.* ^b *quomodo om. CF.* ^c *CF in eam.* ^d *suam om. CF.* ^e *Sic CF; A cum aliis.* ^f *Sic; A anima; C quid corporis humani reversurum sit.* ^g *et spiritus om. CF* ^h *Sic CF; A commutatione.* ⁱ *A succumbunt.*

terior videlicet et interior, sensibilis et interior, in unum adunabitur. Si cui autem incretetur, corpus quidem terrenum mutari posse um, videat, quomodo sensibilium rerum s in semetipsas transmutantur, manentstantiis, quarum qualitates sunt: videat, aquatilis qualitas in igneam vertitur qualideat, quomodo nubes de aere conglobatae urissimum resolvuntur, ita ut nihil de denum remaneat: videat, quomodo et ipse aer, diximus, solari claritate consumitur: vimmodo fumus in flammam vertitur: videat, um ratiocinationis virtutem. Si enim quarum visibilium incorporales sunt, unde nuldisputantium dubitat, et si omnia terrena ex ipsarum qualitatum exaggeratione conr: quid mirum vel incredibile est¹, quod ex alibus qualitatibus conficitur, in² res inis posse redire? Disc. Plane intuentibus restantias et qualitates, transfusiones quoque sitiones, nec non et adunationes et progres: primordialibus causis, inque easdem restassis nec mirum nec incredibile videbitur. tem nullius sententiam praescribenti, vel refellenti, etsi de talibus aliter senserit, satis non enim plus quaero certis rationibus suastantiarum adunationem absque ullis confuvel mixturarum, compositionumve perturis seu transmutationibus, qualitatum quojuibz haec omnia sensibilia corpora³ comit, reditum et solutionem in ipsas substan: quibus subsistere non possunt. Nulla enim seu quantitas, seu quodcumque aliud accise valet subsistere. Ac per hoc non temere, dixerim, ipsum reditum, de quo nunc is, non substantiarum, quae immutabiliter dabiliter in se permanent, sed qualitatum et lum aliorumque accidentium, quae per se illia sunt et transitoria, locis temporibusecta, generationibus et corruptionibus obturum esse. Et si ita est, ut vera ratio sua transeunda, sed diligenti consideratione unda sequitur quaestio. Mac. Dic, quaeso, qualis sit illa, acuta inquisitione inventionea.

sc. Utrum rerum conditarum substantiae, et, et rationes ex primordialibus causis permem in locis temporibusque, diversorumdentium capacitatem procedunt atque de, ut iterum finitis temporibus, hoc est mundo terminato, in easdem causas, ex quibus sint, redeant: an semper in suis causis ultragenerationem et solutionem, ultra omnia empora, et, ut breviter dicam, ultra omnia incommutabiliter permanent, ita ut ipsa insita eis naturaliter et superaddita sup-

A *βήματα*, hoc est accidentia, quae rationaliter a sapientibus passiones solent appellari, ab eis progrediantur materialiter ad hunc mundum visibilem procreandum, ut eo iterum soluto illa solvantur, et in suas substantias revertantur, ut in eis quiescant, terminumque suae mutabilitatis constituent, omni fluxu generationis et corruptionis per incrementa et decremента in locis, temporibus, libera, suisque subjectis substantiis unita, ut aeternaliter unum cum ipsis, inseparabile, et incommutabile ineffabili adunatione efficiantur. Mac. Nimis ista inquisitio alta, ac nondum in civilem animi conceptionem promulgata. Sed quia abs te cantissime et ordinate proposita est, non multa et laboriosa reservatione indiget; fere namque a te ipso soluta est. Causas itaque omnium rerum in sapientia creatas et substitutas in ipsa aeternaliter et incommutabiliter non dubitas, ut opinor, permanere, et ab ipsa nusquam nunquam recedere, vel fluxum aliquem pati ad ea quae inferiora sunt. Non enim per se subsisterent, si aliquo modo ab ipsa recederent. Disc. De causarum omnium incommutabili perseverantia in ipsa divina sapientia, quod est Verbum Dei Patris, in quo et per quod et facta sunt et subsistunt, nullo modo dubitarim. Illud siquidem et divina Scriptura, et sanctorum Patrum traditio incunctanter asserit. Mac. Quid tibi videtur de substantiis rerum, quae in praedictis causis⁴ et factae et substitutae sunt? Num verisimile, imo verissimum, ut credamus, etiam ipsas, substantias dico, in suis causis semper et incommutabiliter permanere, et ab eis nunquam nusquam nullo modo recedere? Ut enim ipsae causae primordiales non deserunt sapientiam, sic ipsae substantiae non deserunt causas, sed in eis semper subsistunt. Et quemadmodum causae extra substantias⁵ nesciunt esse, ita substantiae extra causas non possunt fluere. Disc. Nil verisimilius, et ad intelligendum facilius, et veritati propinquius, quam ut ita et credamus, et inconcusse teneamus. Mac. Restat itaque, de qualitatum substantiarum — qualitates autem dico, sicuti solent sapientes omnia, quae substantiis accidunt, appellare, quia mutabiles sunt, et circa substantias suas voluntur — hunc mundum fabricatum compactumque fuisse, et in easdem resolvendum fore. Omne enim, quod temporaliter per generationem incipit esse, necesse est essendi finem habere. Nec sic tamen praedictas substantiarum qualitates suas substantias, circa quas voluntur, omnino deserere, et in materiem sensibilis mundi convenire arbitramur; sed mirabili et ineffabili modo, soli fabricatori illius cognito, et circa suas substantias, quibus inseparabiliter adhaerent, semper permanent, et hunc mundum modo⁶ quodam intelligibili compositionibus suis perficiunt atque componunt. Nam supra universitatem visibilem causas et substantias omnium corporum sive catholicorum sive particula-

VARIAE LECTIONES.

om. CF. ¹ in om. A. ² corpora om. A. ³ causis om. A. ⁴ Sic CF; A *substantiam*. ⁵ Sic A, quodam.

rium, quibus constituitur, non Irrationabiliter credimus esse. Ex incorporalibus enim et intelligibilibus¹ corporalia et sensibilia originem ducunt.

15. Disc. Restat : nec alius exitus de praesenti quaestione videtur posse inveniri. Adhuc tamen velim breviter definias, qualis inter causas et substantias differentia sit. Utraeque namque incorporales et intelligibiles sunt. Mac. Causas dicimus generalissimas omnium rerum simul rationes in Verbo Dei constitutas. Substantias vero singulas² et specialissimas singularum et specialissimarum rerum proprietates et rationes, in ipsis causis distributas et constitutas. Disc. Aperte ac breviter est discretum. Ex ipsis itaque causis et substantiis mundus iste, coagulatis videlicet illarum qualitatibus, processerat, et in easdem³ iterum suae resolutionis tempore reversurus et transiturus erit. Mac. Nil verius veritatisque propinquius credendum est et intelligendum. Ipsa siquidem Veritas ait : *Caelum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt*⁴. Sed quorsum caelum et terra transibunt? Nunquid in nihilum? Disc. Absit. Non enim illud ullo modo dicendum. Nihilum autem nunc dico absentiam et privationem omnium, quae sunt, et quae non sunt, in quod⁵ nulla creatura et visibilis et invisibilis occurrat sit.

16. Mac. Quorsum igitur caelum et terram cum omnibus, quae in eis sunt, transitura? Quod enim veritas promisit, inevitabiliter erit. Disc. Nen aliorum, ut censeo, nisi in ea, ex quibus processerunt. Processerunt autem ex causis generalissimis et specialissimis substantiis, per compactas in materiam qualitates, addita forma. In easdem igitur incunctanter transibunt. Sed quae sunt illa verba veritatis, quae nunquam transibunt, nosse velim. Non enim illa, quae ictu aeris proferuntur, quibus ipsa veritas, dum praesens in carne fuerat, hominibus locuta est, crediderim esse. Transitoria namque erant, sicut et ceterorum hominum verba. Mac. Non alia dixerim verba veritatis, vel, ut ita dicam, verba Verbi, quia veritas Verbum est, nisi causas praefatas et substantias, hoc est incommutabiles rerum rationes in sapientia Dei factas, secundum quas visibilia et invisibilia condita sunt, et in quas caelum et terra transibunt. Ipsa⁶ autem nunquam nusquam transibunt⁷, quoniam in Verbo Dei unigenito veluti quaedam verba ineffabilia et incommutabilia perpetualiter manent. Quae verba, ut opinor, audivit Apostolus, quando in paradisu[m] raptus est. Quis enim angelorum vel hominum fari verbis vel mente cognoscere possit, quas, et quales, et quantas rationes rerum in principio, Verbo videlicet suo, Pater ante omnia tempora et ante omnem creaturam fecerit. Disc. Non itaque causas et substantias rerum, in Verbo Dei substitutas, in numero computas creaturarum? Di-

xisti enim, eas ante omne tempus omnemque creaturam factas fuisse. Mac. Non computo; nec sine ratione, quoniam proprie creaturae vocabulo significantur, quae per generationem motu quodam temporali in species proprias sive visibiles sive invisibiles profluunt. Quod autem ante omnia tempora et loca substitutum est, quoniam ultra tempora et loca est, creaturae proprie non dicitur, quamvis modo quodam loquendi *συνεκδοχικῶς* universalitas, quae post Deum est, ab ipso condita creatura vocitetur.

17. Sed rursus quaeritur, utrum omne, quod temporaliter movetur, localiter etiam moveri necessarium sit. In qua quaestione multorum non solum catholice, verum etiam seculariter de mundo disputantium sententia variatur. Sunt enim, qui dicunt, haec duo, locum dico et tempus, circa et extra corpoream creaturam esse, et ab eis contineri et circumscribi. Et quia naturali ratione plus est quod continet, quam quod continetur, non intra partes mundi, sed extra ipsius universalitatem loca et tempora computanda existimant : praesertim dum incorporalia sunt, in numero corporalium non recte connumeranda esse judicant. Alii vero loca et tempora intra mundanam universalitatem concludunt. Aiunt⁸ enim, simul cum ceteris, quae intra mundum continentur, congenita et concreata fuisse, et quemadmodum cuncta ex causis suis prolata sunt, ita et illa. Rationes siquidem⁹ locorum et temporum, priusquam in mundo crearentur, in Verbo Dei, in quo facta sunt omnia, praecesserunt. Adiunt etiam ratiocinationem : si loca et tempora ante mundum fuere, profecto aeterna sunt; et si aeterna sunt, aut Deus sunt, aut principales omnium causarum in sapientia divina substitutae : quod stultissimum est aestimari. Duo enim maximi errores sunt hominum, ut ait Augustinus : *loca supra caelum, et tempora ante mundum putare*. Ac per hoc concluditur¹⁰, tempora secularia simul cum mundo orta et coorta esse, et nullo modo ipsum praecessisse. In numero itaque eorum, quae intra mundum continentur, locum et tempus connumerandum vera ratio cogit, ac per hoc, non solum in ipsis, quicquid in mundum venit, generari — locorum namque temporumque numeris et nascitur et movetur — verum etiam omnibus, quae in eis generantur, congenerari, et ex generalibus causis, quae mundum praecedunt, prodire. Quod autem proposuimus, utrum omne, quod movetur temporaliter, necesse sit etiam localiter moveri, eodem modo catholicorum auctorum¹¹ traditio dissimiliter sentit. Primum quidem Deum solum per seipsum sine loco et tempore moveri, absque ulla discrepantia dogmatizant. De motu vero spiritualis creaturae, omnis materiae corpulentia liberae, nonnullis dissonant theoriis. Quidam etenim ipsum solo tempore, sine loco, moveri affirmant.

VARIAE LECTIONES.

¹ A *Intelligibilibusque*. ² A *singulas vero substantias*. ³ A *eadem*. ⁴ CF *transient*. ⁵ Sic CF; A in quo. ⁶ A *Ipsae*. ⁷ CF *transiunt*. ⁸ Sic CF; A *Dicunt*. ⁹ A *quidem*. ¹⁰ Sic A; CF *includitur*. ¹¹ Sic CF; A *auctorum*.

vero corporalem creaturam non solum tem-
 pore, verum etiam localiter mutabilem esse non
 esse arbitrantur. Nec ¹ ibi omnes dissonant.
 In sententia beatus etiam ² Augustinus favet,
 loquens: *Movet, inquit, seipsum sine loco et*
movet conditum spiritum per tempus sine
ovo corpore per tempus et locum. Alii vero lo-
 tempus, teste Maximo in Ambiguis, Grego-
 heologum sequentes ³, inseparabilia esse in-
 ter astruunt, in tantum, *ut omne temporale*
rit, et conversim omne locale temporale, et
modo in natura rerum inveniri, quod solo tem-
porale loco, vel solo loco sine tempore possit mo-
 xid quid horum convenientius tenendum sit,
 nostrum dijudicare ⁴; unusquisque de talibus
 ntium intra seipsum deliberet, quid sibi
 B sequendum sit: nos autem redeamus ad
 tum. Disc. Cautè ac vigilantèr. Non enim
 is de sententiis magnorum et venerabilium
 a temere judicare. Nam si unum dixerimus
 sensisse, videbimur alterum refellere; quae
 a et promptissima causa litigandi solet eve-

lac. Nullus pie atque catholice philosophan-
 tivinaeque Scripturae virtutem considerantium
 ut opinor, loca et tempora ante mundum
 Disc. Istaec ⁵ credentibus et intelligentibus
 tradiderim. Sanissime enim credunt, et pu-
 intelligunt. Quidam ⁶ praecederet mundum,
 a aeternitas, praesertim cum scriptum sit:
in momento oculi facta sunt? Loca autem et
 a in numero omnium sunt. Item: *Qui vivit in*
m, creavit omnia simul. Mac. Quid ergo di-
 si loca et tempora ante mundum non fuere,
 a aeternitas ipsum praecessit? Nunquid veri-
 est, ut eodem modo credamus, nec post mun-
 mansura? Si enim in universitate mundi loca
 ora computantur, qua ratione, soluto mundo,
 rebunt? Totum siquidem aut universaliter
 aut universaliter perit; ut autem ex parte
 ., ex ⁷ parte pereat, impossibile est. Si enim
 s ex toto perierit, totum interit. Una nam-
 pta, totum non est. Similiter si una pars
 erit, et ceterae interierint, totum interit.
 taque mundus aut totus interit, aut totus
 erit. Peribit autem. Totus igitur peribit,
 D ulla pars sui post suum interitum remanebit
 teritu. Sunt autem partes ejus locus et tem-
 a ipso igitur et cum ipso peribunt locus et
 . Locum nunc dico non rerum definitionem,
 emper manet in animo, sed spatium, quo
 um quantitas extenditur. Nam quod Graeci
 llas mundi partes, locum dico et tempus,
 ., hoc est, sine quibus ceterae partes esse non
 t, appellant, tandem illud vocabulum non te-

mere dixerim in eis praevalere, quamdiu totum illud,
 cujus partes sunt, permanserit. Eo vero transeunto
 simul et illius vocabuli virtus evacuabitur ⁸. Cum
 enim non fuerit, quod locari et circumscribi indi-
 geat, quomodo erit locus? Si enim ⁹ nihil locave-
 rit, locus non erit. Eo siquidem pereunte, quod
 collocatur ¹⁰, qua ratione locus erit? Locus quippe
 omnino non est, quod quid non collocat. Non aliter
 de tempore. Quando enim nullus motus erit, quem
 mensura temporis non dividet et comprehendet, quo-
 modo tempus erit? Est enim tempus morarum vel
 motuum certa et naturalis dimensio. Pereunte igitur,
 quod mensuratur, et illud, quod metitur, nec-
 cessario peribit. In quo enim intelligetur tempus,
 quando nullus sentietur motus? Ut enim motus in
 quodam moto continetur, ita tempus in quodam di-
 mensio motu. Sicut ergo motus non erit, quando
 nulla pars mundi movebitur, ita tempus, quando
 nullus mensurabitur motus. De interitu autem mun-
 di ac de fine nullus catholicorum ambigit. Non enim
 sola ratio et naturalis necessitas, quod interiturus
 sit, verum etiam divinarum literarum verissima au-
 ctoritas comprobatur. Maximi namque ob hoc ¹¹ sa-
 pientes mundi non ausi sunt docere vel concedere,
 hunc mundum temporali principio per generationem
 inchoasse, ne cogerentur fateri, finem temporis per
 occasum habiturum esse. Nam si mundum temporali
 principio inchoare concederent, sine quoque tempori-
 ris terminari negare non possent. Ideoque illorum
 quidam mundum totum, hoc est materiam ejus et
 C formam, coaeternum Deo fuisse, quidam solam in-
 formem materiam astruere conati sunt, formam so-
 lam et formationem mundi Deo attribuentes, mate-
 riam vero ejus aeternam et coaeternam Deo per
 seipsam substituisse, Dei tamen formatoris indignisse,
 et se ipsam formare non valuisse.

19. Sana autem et ecclesiastica doctrina firmissime
 credit, et luculentissime perspicit, unum et omnipoten-
 tem Deum, principium causamque omnium, quae sunt,
 et quae non sunt, materiam dedisse mundo et formam,
 quando voluit, finemque daturum esse, quando sta-
 tuit: qui fecit omnia in aeternalibus causis, prius-
 quam fierent temporalibus momentis: qui est finis
 omnium, quia in ipsum revertentur, quae ab ipso
 profecta sunt, et in ipso moventur et stant. Dominus
 ipse de transitu mundi, ut paulo superius introduxi-
 mus, ait: *Caelum et terra transibunt, verba autem*
mea non transibunt. Et ne quis transitum mundi de
 loco in locum, vel de tempore in tempus, vel de
 forma visibili in formam visibilem, vel de qualitate
 in qualitatem, vel de quantitate in quantitatem in
 his verbis arbitretur ¹² posse intelligi, audiat Prophe-
 tiam fabricatori mundi dicentem: *Opera manuum*
tuarum sunt caeli; ipsi peribunt, tu autem permanes.
 Ille autem aperte dixit, *peribunt*, ut intelligas, quid

VARIAE LECTIONES.

CF; A Non ¹ etiam om. A. ² Sic A; CF sequens (pro sequente, sc. Maximo). ³ A dijudicari. ⁴ C
 . Istac. ⁵ Sic A; A Quid enim. ⁶ Sic CF; A aut ex parte. ⁷ Sic CF; A revocabitur. ⁸ cum
 . ⁹ Sic CF; A locatur. ¹⁰ ob hoc om. A. ¹¹ Sic CF; A putet.

sit *transibunt*. Si autem *caeli transibunt*, quid de his, quae intra ambitum ejus continentur, existimandum? Si enim excellentissima pars mundi peritura sit, nunquid putandum, inferiores remansuras esse? Et si, quod continet et ambit, perierit, nunquid, quod continetur et ambitur, salvabitur? Non enim verisimile, quod melius, obire, et quod deterius, salvari, praesertim cum Propheta non dixerit, opera manuum tuarum sunt caelum; ipsi peribit: sed *opera manuum tuarum sunt caeli; ipsi peribunt*. Ubi aperte datur intelligi, quod ¹ non solum illud astrigeram caelum, quod universitatem sensibilis creaturae circumscribit et ambit, verum etiam caelum aethereum, in quo septem planetae cursus suos peragunt, et aereum caelum, quod inter terram et lunam coartatur, periturum sit. Aer namque corpulentus terraeque proximus aliquando nomine caeli vocatur, ut in Genesi, quando volatilia sub firmamento caeli transare ² facta sunt, aliquando nomine terrae, ut in Psalmo: *Laudate cum de terra, dracones*. Si igitur omnia mundi intervalla, tenuissimaque corpora peritura sunt ³, putasne aquas terrasque mausuras, dum illarum natura passibilior sit, et ad corruptionem facilius plus quam ignis et aeris? Joannes ⁴ theologus in Apocalypsi sua dixit ⁵, de consummatione mundi prophetans: *Primum enim caelum, et prima terra abiit, et mare jam non est*. Salomon item: *Omne, inquit, quod fuit, ipsum, quod erit, et non est omne recens sub sole*. Ac si aperte diceret: Solus Deus, omniumque in eo causae, ante mundum fuit, et ipse post mundum, et in eo cunctorum causae, solus erit: ipse vero mundus, qui sub sole est, et ab aeternis causis ortum accepit, in ⁶ easdem causas reversurus est. Non enim ⁷ erit, quod nunc est. Omne enim, quod incipit esse quod non erat, et desinit esse quod est, jam non est. Animadvertite apertissimas divinae Scripturae de interitu mundi sententias. Dominus generaliter extremitates ejus colligens: *Caelum, inquit, et terra transibunt*. Propheta interiora spatia aetheris et aeris: *Opera manuum tuarum sunt caeli; ipsi peribunt*. Evangelista Joannes: *Mare, inquit, jam non est*. Ex his incunctanter docemur, nullam mundi partem remansuram esse, quae interitura non sit. Disc. Quid ergo dicemus? Nam ⁸ et idem Salomon ait: *Generatio venit, generatio vadit; terra vero in aeternum stat*. Si ⁹ transierit, quomodo stat, et stabit in aeternum? Mac. In his verbis Salomonis non illam partem mundi, quae media et infima est, quoniam infra eam nihil est, in qua genus humanum adhuc mortale et corruptibile possidet generationi et corruptioni obnoxium, accipimus, sed illam terram, de qua Propheta dicit: *Qui fundasti terram super stabilitatem suam; non inclinabitur in seculum seculi; incom-*

mutabilem videlicet naturarum omnium stabilitatem in essentialibus et substantialibus causis, quarum immobile fundamentum est ⁹ sapientia Patris, quae non inclinabitur in seculum seculi. Solet namque Scriptura sacra terrae nomine naturarum stabilitatem incommutabilem significare, et maxime humanae naturae soliditatem. Hinc Apostolus: *Mortificate, inquit, membra vestra, quae sunt super terram*. Tanquam diceret: Mortificate vitia vestra, quae sunt supra soliditatem naturae, ut eradicatis eis virtutum germina crescant. Ipsa est terra repromissionis, in quam populus fidelium de Aegypto, hoc est, de labore seu tenebris — nam utrumque Aegyptus ¹⁰ interpretatur — liberatus, et per mare baptismatis introductus, et in deserto praesentis vitae exercitatus reversurus est. Ipsa est terra, quam filii spiritualis Israel possidebunt, quando Deum facie ad faciem contemplaturi sunt. Eademque Abraham patriarchae figurate monstrata est, et in aeternam possessionem data. Sed si tibi praedictae divinarum Scripturarum de interitu hujus terrenae molis, in qua nunc vivimus in similitudinem jumentorum procreati, non sufficiunt sententiae ¹¹, aliae ex eadem Scriptura addendae sunt. Vertex apostolorum, Petrus videlicet, in Epistola secunda ¹²: *Caeli autem, inquit, qui nunc sunt, et terra eodem verbo repositi sunt, igni reservati in die judicii et perditionis impiorum hominum*. Joannes in Apocalypsi: *Vidi, inquit, caelum novum et terram novam; primum enim caelum et prima terra abiit, et mare jam non est. Caelum autem novum et terram novam, vel, ut ait Petrus: Novos caelos et novam terram, beatum Gregorium Nazianzenum theologum sequentes, de restauratione humanae naturae in pristinum statum, deque ejus in antiquam dignitatem reditu non longe, ut video, a veritate remoti intelligimus. Disc. De interitu mundi, imo etiam ipsius reditu in aeternas causas, ex quibus defluserat, satis est disputatum. Sed quo sine terminabitur, apertius audire velim.*

20. MAC. Miror, quare hoc interrogas, dum tu ipse paulo superius incunctanter definieris finem mundi, suas videlicet aeternas causas in Verbo Dei aeternaliter et incommutabiliter subsistentes, et in superioribus inter nos confectum est, in omnibus, quae in motu vel in statu ¹³ sunt, vel certe, ut ita dicam, in mobili statu et in motu stabili, non aliud esse principium, aliud finem, sed unum et id ipsum. Si ergo principia mundi sunt causae, ex quibus ortus est ¹⁴, nonne fines ejusdem caedem causae, in quas reversurus? Non enim in nihilum redigetur, sed in causis suis, motu suo finito, perpetualiter salvabitur et quiescet. At si Verbum Patris, in quo et sunt, et facta sunt omnia, causa omnium causarum est visibillum et invisibillum: nunquid ipsa causarum causa

VARIAE LECTIONES.

¹ quod om. CF. ² Sic CF; A terra, mare. ³ CF peritura sint. ⁴ Sic CF; A Johannesque. ⁵ Sic CF; A dix. rit. ⁶ Sic CF; A et in. ⁷ enim om. A. ⁸ Sic A; CF Num. ⁹ est om. A. ¹⁰ Sic A; CF repositum. ¹¹ Sic CF; A sententiae supra interposuit sic: praedictae divinarum Scripturarum sententiae de interitu cet. ¹² Sic CF; A in secunda sua epistola. ¹³ A in statu vel in motu. ¹⁴ est om. CF.

di est ¹, in quam desinet, quando omnia, **A** notu sunt, in eo, quod appetunt, in ipso Dei Verbo, motus sui finem constituent ², in finem nullus ullius ³ creaturae appetitus enim habet ulterius, quo tendat, vel quid universalis quippe totius creaturae finis Dei est. Principium itaque et finis mundi in i subsistunt, et, ut apertius dicam, ipsum sunt, quod est multiplex sine fine finis et in *ἀναρχον* ⁴, hoc est, sine principio praeter Hinc etiam breviter colligere possumus, utis ratiocinationibus suadere conamur, ac re : Ab ipso et ad ipsum omnia; est enim n et finis. Quod etiam Apostolus apertissime dicens : *Quoniam ex ipso, et per ipsum, et ad ipsum omnia*. Et hoc etiam naturarum **B** quae factae sunt, quinquepartita divisio, *postolica auctoritate*, ut Maximus in Ambisimo septimo capitulo scribit, *tradita est*, se declarat, reditusque iterum et adunatio per easdem divisiones et convolutiones naturae in unum, et postremo in ipsam *ima* siquidem omnium naturarum divisio creatam a non creata, quae est Deus, *secunda* creatam dividit in sensibilem et lem. *Tertia* sensibilem in ⁵ caelum discernam. *Quarta* separat paradisum et orbem. *Quinta* omniumque ultima divisio est hominisculum et feminam. In quo, videlicet omnis creatura visibilis et invisibilis condita *ue officina omnium* dicitur, quoniam in eo **C** uae post Deum sunt, continentur. Hinc *dietae* solet appellari, extrema siquidem a se distantia, spiritualia scilicet et corpore comprehendit et in unitatem colligit, t anima consistens ⁶. Ideoque in consumerum omnium fabricationis ipsum divina t historia, significans, universitatem factam in ipso contineri. Proinde ex adunatione hominis in duplicem sexum praedictarum n incipit ascensus et adunatio. In resurren sexus auferetur, et natura adunabitur, et unodo homo, sicut fiet, si non peccaret. *bia* terrarum paradiso ⁷ adunabitur, et non aradisus. Deinde caelum et terra adunabun on erit nisi solum caelum. Et notandum, **D** pper inferiora in superiora transmutantur. ppe in hominem movetur, quoniam inferior homine. Orbis terrarum, qui inferior est, isum. Terrena, quia inferiora sunt, in mutabuntur corpora. Deinde totius sensiturae adunatio et in intelligibilem transmutitur, ita ut universalis creatura intelligibilis . Postremo universalis creatura Creatori ir, et erit in ipso et cum ipso unum. Et hic

est finis omnium visibilium et invisibilium, quoniam omnia visibilia in intelligibilia, et intelligibilia in ipsum Deum transibunt mirabili et ineffabili adunatione, non autem, ut saepe diximus, essentialium aut ⁸ substantiarum confusione aut interitu. Et hoc totum Dominus et Salvator noster Jesus Christus resurgendo a mortuis in seipso et perfecit, et exemplum omnium, quae futura sunt, praemonstravit. Resurgens quippe nullum sexum habuit. Quamvis enim in ipso sexu, masculi videlicet, in quo ex virgine natus, et inter homines usque ⁹ ad passionem conversatus, post resurrectionem discipulis suis ad confirmandam illorum fidem apparuit; non enim aliter ipsum cognoscerent, nisi in habitu illis cognito se ipsum manifestaret : nulli tamen ¹⁰ fidelium licet credere, vel ¹¹ ullo modo cogitare, ipsum post resurrectionem ullo sexu detineri. *In Christo enim Jesu neque masculus est neque femina, sed solum verum et totum hominem, corpus dico, et animam, et intellectum, absque ullo sexu vel aliqua comprehensibili forma, quoniam haec tria in ipso unum sunt, et Deus facta, sine proprietatum transmutatione vel confusione. Totus namque Deus est, et totus homo, una substantia, vel, ut usitatus dicam, una persona, locali et temporali motu carens, dum sit super omnia loca et tempora Deus et homo, absque ulla forma, cum sit forma omnium et paternae substantiae character, absque ulla similitudine, dum omnia similia ei esse appetunt ¹²*. Humanitas siquidem Christi unum cum Deitate facta nullo loco continetur, nullo tempore movetur, nulla forma seu sexu circumscibitur, quia super haec omnia exaltata est, et non solum super haec, verum etiam *super omnes virtutes, et potestates, ceterosque spirituales ordines, quia sedet ad dextram Patris, quam sessionem nulla creatura potest attingere. Proinde non immerito redarguendi sunt, qui corpus Dominicum post resurrectionem in aliqua parte mundi conantur constituere ¹³*, et localiter et temporaliter moveri, et in eo sexu, in quo apparuit mundo, intra mundum detineri. Quomodo enim inter omnia potest esse corpus, quod in unitate divinitatis super omnia exaltatum est? Deinde considerandum, quod ipse resurgens a mortuis in paradiso reversus est. Non enim credendum est, aliquod spatii temporis inter reditum ipsius a mortuis, et paradisi introitum fuisse, nec ipsum paradisum in quem a mortuis resurgens intravit, localem esse, vel in aliqua parte hujus mundi sensibilis contineri. Neque, quando manifestabat se discipulis suis, credendum est, extra paradisum fuisse, sed simul et in paradiso erat, et se ipsum suis discipulis demonstrabat. Ille enim jam in paradiso erat, quia in ipso humana natura restaurata est : illi vero, quibus se manifestavit, nondum in paradiso, hoc est nondum restaurata in natura erant ¹⁴. Neque quando evan-

VARIAE LECTIONES.

is est mundi. ¹ Sic CF; A constituent. ² Sic CF; A nullus nullius. ³ A ἀναρχος. ⁴ A in-
 e CF; A subsistens. ⁵ Sic; CF A in paradiso. ⁶ Sic AG; F et. ⁷ Sic CF; A quoniamque.
 om. A. ⁸ A aut. ⁹ Sic CF; A ei esse appetunt similia. ¹⁰ Sic CF; A astruere. ¹¹ Ille enim
 trudi: o erat — erant om. CF.

secebat ab oculis eorum, localiter ab eis recedebat, **A** sed in subtilitatem spiritalis corporis carnalibus adhuc postolorum oculis inconspiciam se¹ occultabat. Hinc datur intelligi, non aliud esse paradisi, in quem resurgens ingressus² est, praeter ipsam humanae naturae integritatem, quam in seipso restauraverat, et in qua primus homo, si non peccaret, gloriosus permaneret. Ipse est paradisi, qui sanctis promittitur, in quem ex parte, anima videlicet, jam ingressi sunt, ex parte, corpore dico³, extra adhuc sunt. Adunavit itaque in se orbem terrarum paradiso. Ipsi siquidem orbis terrarum paradisi erat. Totum namque, quod de orbe terrarum acceperat, materiem videlicet carnem cum suis accidentibus absque peccato, et virilem habitum, in spiritualem in seipso mutavit naturam. Ac deinde **B** non solum humanitatem, quam acceperat et renovaverat in seipso, in aequalitatem angelicae naturae exaltavit et reduxit, quod per ascensionem ejus in caelum significatum est, quando videntibus discipulis elevatus est in aera, nube eum suscipiente ab oculis eorum, quae et claritatem ipsius et spiritualitatem indicabat; dixit enim, priusquam pateretur: *Pater, clarifica Filium tuum*: verum etiam super omnes angelos et virtutes caelestes, et, ut breviter dicam, super omnia, quae sunt et quae non sunt, sublimavit. Et quod in seipso particulariter perfecit, generaliter resurrectionis tempore in tota humana natura perfecturus est, hoc est, non solum omnia, quae ipsa post peccatum de hoc mundo materiali attraxerat, convertet in spiritum, verum etiam ad aequalitatem caelestis gloriae, quam angeli possident, perducet. Et ne mireris, quod de talibus in aliis libris hujus nostrae disputationis multa tractata sunt, et nunc iterum recapitulatur, quoniam sic ordo et necessitas inveniendarum rerum, quas inquirimus, exigit, ut easdem sententias et argumentationes multipliciter repetamus et revolvamus, ac⁴ veluti quadam ἀνακεφαλῶσαι in memoriam revocemus. Hoc autem dico, quoniam in superioribus libris multa⁵ de reditu naturae beati Maximi sententias introducentes⁶ praegustavimus: sed nunc plenius tractare debemus. Idem itaque Maximus non solum in Ambiguis, verum etiam in scholiis de adunatione creaturarum disputat quadragesimo octavo capitulo, ubi turrium, quas Ozias aedificavit in Jerusalem, theoriam exposuit. *Angulos fortassis, inquit, sermo Scripturae dixit ipsas per Christum factas differentes separatarum creaturarum adunationes. Adunavit enim hominem, ipsam secundum masculum et feminam differentiam mystice in spiritu auferens, et proprietatibus, quae per passiones sunt in ambobus, liberam naturae rationem constituens. Adunavit autem et terram, quae est secundum sensibile paradisi et orbem terrarum, separationem experiens. Adunavit et*

*terram et caelum, ostendens unam apud semet ipsam visibilibus naturam. Adunavit sensibilia et intelligibilia, unamque ostendit existentem eorum, quae facta sunt, naturam, quadam mystica ratione coaptatam. Adunavit per rationem supernaturalem ac modum creatam naturam non creatae. Disc. Quid igitur dicemus? Qua ratione vel similitudine credendum est, Dominum absque ulla sensibili et circumscripta forma, et maxime absque illa, quam nascendo ex Virgine accepit, resurrexisse? Et quoniam ille exemplum generalis atque futurae resurrectionis et erat, et est, si absque ullo sexu resurrexit, necessario sequitur, ut omnes homines in resurrectione et post resurrectionem universaliter sexu careant. **Mac.** Hoc superfluum est quaerere, quoniam in prioribus⁷ libris multipliciter et ratione suasum est, et sententiis beati Gregorii ejusque expositoris, Maximi dico, est conclusum, quod in futura vita post resurrectionem natura hominum omnino sexu, hoc est, virili et feminea forma carebit, quoniam in ipsam formam, quae ad imaginem Dei facta est, reversura est. Imago autem Dei non est masculus neque femina; ista enim divisio naturae propter peccatum facta est. **Disc.** In futura itaque vita neque masculus erit, neque femina, si sola simplicitas naturae duplicem, qui nunc est, sexum in seipsam absorpserit. **Mac.** Cur de hoc haesitas, cum de hominibus in resurrectione generaliter Veritas dicat: *Neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut angeli in caelo*? Nunquid angelos ex intellectu et spiritali corpore constare credimus? **C** Omni tamen circumscripta forma eos carere non dubitamus. Nam quod saepe in humana effigie apparuisse illos divina narrat historia, non nos cogit aestimare, eos tali effigie naturaliter detineri. Illud enim pro tempore factum est, quoniam aliter hominibus apparere⁸, et cum hominibus loqui, aut impossibile aut non facile erat. Si ergo angeli omni forma circumscripta carent, quid mirum, homines, dum aequales angelis fuerint, omni sexu⁹ et formarum circumscriptioe carituros? Neque enim aliter aequales eis erunt, neque hoc incredibile videur. Quaedam namque corpora sunt liquida ac spiritalia, circumscriptis formis carentia. Quod autem liquidum et¹⁰ spirituale est, purissimaeque substantiae, corporalibus quantitibus ac lineamentis seu aliqua mole circumscripta contineri posse non video, quoniam vera ratio talia existimare non me sinit. Quattuor siquidem simplicia mundi elementa nullis coartantur formis; ubique enim in mundo sunt, cujus nulla pars est illorum concursu carens. Quod autem ubique est in mundo, quomodo aliqua forma circumscribi possit? Sunt igitur corpora formis sensibilibus carentia. Quid de radiis oculorum dicendum? Nonne et ipsi corporei sunt, omni forma carentes? Si autem dixeris angelos intelligibiles formas¹¹, ha-*

VARIAE LECTIONES.

¹ se om. A. ² Sic CF; A regressus est. ³ Sic CF; A ex parte animae videlicet jam ingressae ex parte corpora dico. ⁴ A et. ⁵ Sic CF; A multos. ⁶ Sic CF; A introducendas. ⁷ Sic CF; A superioribus. ⁸ apparere: om. A. ⁹ Sic CF; A omni et sexu et formarum. ¹⁰ A ac. ¹¹ A formis intelligibiles.

concedo, ac per hoc homines etiam A esse substitutas, nemo fidelium dubitat. Qui enim me ¹ similiter intelligibiles formas, non solum non denego, verum etiam quae et quales nunc in angelis sunt, et futurae, omnino me ignorare fateor, ut ait Augustinus, *corpus meum in statis meae*. Non ignoro tamen multos pientes, qui omnino aliter de humanis est resurrectionem sentiunt, quorum processu hujus libri non pigebit introduceamur eos vel spernere vel non le- necque disputationis ordo exigit, ut, ecclesiasticorum sapientum, quos le- nium omnes te legisse opinor, quod cui- bile est — de talibus senserit, proferas, legentis ponatur, quem ² velit sequi. B te quaero, qua ratione dicitur perire, nordiales causas, vel certe in ipsum etur reversurum, dum plus pronun- rivere et permanere, quam interire et

tic tuae interrogationi breviter ac facile xati Dionysii Areopagitae propheticam iponenti sensum considerans: *Pretiosa homini mors sanctorum ejus*. Sanctorum rtem non aliam in hoc versu Prophetam it, praeter illorum transitum in Deum nis celsitudine, omnia visibilia et invi- ntes adhuc in corpore constituti. Num : apostolorum vertex mortuus erat omni transivit in Deum, quando Domino in- uem se esse diceret, respondit: *Tu es ius Dei vivi?* Num similiter Joannes mnibus, quae facta sunt, defunctus est, eoriae cuncta superans et clamans: *In t Verbum, et Verbum erat apud Deum, Verbum*, totaque ipsius mirabilis et eologi theoria? Audi Apostolum adhuc ore detentum, mortuum tamen se et pronunciantem: *Mihi mundus cruci- uit, et ego mundo*. Talis itaque est inter- um contemplationis virtute in ipsum untium, et omnia, quae sunt, et seipsos- titudine divinae gratiae superantium. odo, quo ii, qui virtute atque scientia dhuc in hac vita constituti solo animo D- itus mundus, quando terminabitur, in- sum enim, qui propter superessentiali- naturae nihil dicitur, reversurus ³ est, deficiatur, aut cum Deo unum efficiatur, virtutes, et humani animi illuminati, fecti, sed ut unumquodque ⁴ eorum, tituitur ⁵, in suas, ut saepe diximus, ausas. Causas autem omnium in Deo

dubitat, aut infidelis est aut insipiens. Proinde omne, quod in causam suam reducitur, in Deum redire cur dubitaretur? Et ne rearis, me temere Deum vocasse nihil, et nulla auctoritate suffultum, audi beatum Dionysium Areopagitam in primo capitulo de divinis Nominibus: *Diximus, inquit, cum theo- logicos characteres exposuimus, unum, incognitum, superessentiale, per se optimum, quod quidem est, trinam unitatem dico, ὁμοῦςον et ὁμοῦςον, neque di- cere neque intelligere possibile est: sed et sanctorum virtutum angelicae unitates, quas sive speculativas, sive acceptivas oportet dicere, superincognitae et su- perlucentis bonitatis, et arcanae sunt et incognitae, e: solis ipsis subsistunt, qui super scien iam angeli- cam, dignis suis ⁶ angelis. His deiformes angelica imitatione ⁷, quantum licet, coadunati humani animi, quoniam ⁸ secundum omnem intellectualem oper- ationem requiescunt, talis autem fit deificatorum animorum ad summum lumen. Deum videlicet, ⁹ unitas ¹⁰: laudant ipsum potissime per omnium, quae sunt, ablationem. In hoc vere et supernaturaliter il- luminati ex beatissima cum ipso unitate, quae om- nium quidem est, quae sunt, causale, ipsum autem nihil, ut omnibus, quae sunt, superessentialiter exal- tatum. Animadvertite praefatum theologum, quomodo incunctanter summum lumen, Deum videlicet, qui omnem intellectualem et rationalem illuminat crea- turam, nomine quod est nihil, insinuat. Et subiecit rationem, cur nihil vocatur. *Quia super omnia, quae sunt, superessentialiter exaltatur*. Commune igitur omnium, quae facta sunt, veluti quodam interitum redire in causas, quae in Deo subsistunt; proprium vero intellectualis et rationalis substantiae, unum cum Deo virtute contemplationis, et Deus per gra- tiam fieri. Disc. Plane perspicio, non aliud esse mundo perire, quam in causas suas redire, et in melius mutari. Sed quia pars sensibilis mundi maxima est corpus humanum, non mole sed digni- tate rationalis animae, qua formatur et vivificatur et regitur et continetur, de ipsius reditu tra- ctare ordo rerum exigit et disputationis series, ni fallor.*

22. MAG. In hoc non falleris; ita enim instans via carpenda est. Disc. Ingredere itaque. MAG. Red- itum secundum humani corporis — nam primus in elementa solutio ejus est — resurrectionem ipsius esse, communiter omnis Ecclesia fatetur. Disc. Omnium proprie recteque credentium communis confessio est, non aliud esse reditum secundum ¹¹ corporum praeter eorum resurrectionem, et ex quat- uor mundi elementis, in quae ¹² solvantur, revocatio- nem. Utrum vero resurrectio corporum secundum gratiam, an secundum naturam, an utraque ¹³ con-

VARIAE LECTIONES.

A post resurrectionem. ¹ Sic CF; A quod. ² deficiunt om. A. ³ Sic CF; A reversus est, unum quod. ⁴ Sic CF; A constituatur. ⁵ Sic CF; A dignantur illis angelis. ⁶ Sic CF, ⁷ A quia. ⁸ Deum videlicet om. CF. ⁹ Sic CF; A unio. ¹⁰ secundum om. A. ¹¹ A qua-

currente sit, quaerendum, nam fere paucos de hoc tractantes reperi.

23. **MAC.** Néc ego recordor, me in latinis codicibus legisse, non quod fortassis de hac quaestione tractatum a quodam nobis adhuc incognito non sit, ut opinor; non enim putandum est, Romanae linguae auctores hanc magnam quaestionem intactam praetermisisse, aut notatam non tractasse: sed quod in manus nostras¹, si quid inde definitum est, non pervenit. Ideoque dum diu per me ipsum de hoc cogitabam, nil aliud mihi occurrebat, praeter quod resurrectio mortuorum generaliter bonorum malorumque non nisi sola Redemptoris mundi gratia futura sit, nulla naturali virtute cogente, in tantum, ut si Deus Verbum caro factum non fieret, et inter homines conversatus non esset, et totam humanam naturam non reciperet, in qua passus est et resurrexit, nulla mortuorum resurrectio foret. Et ut sic intelligerem, eo quod ipse dixit, attractus eram: *Ego sum resurrectio et vita*; ac si per solam incarnationem ipsius² generale hoc donum, nullo excepto, genus humanum acceperit³, resurrectionem videlicet a mortuis, hoc est restitutionem et redintegrationem totius hominis naturae, quae corpore et anima constituta est. Si autem Dei Verbum humanam naturam non susciperet, et in ea ex mortuis non resurgeret, nullus omnino resurrectionis gratiam haberet, sed, sicut ceterorum animalium cadauera, in terreno pulvere perpetualiter humana corpora permanerent. Hoc etiam putabam, audiens Apostolum dicentem, quod *Deus Verbum sit primitiae mortuorum*. Haec erat mea de resurrectione mortuorum opinio. Sed postquam sancti Epiphani, episcopi Constantiae Cypri, Ancoratum⁴ [sen]⁵ sermonem de Fide legi, magnique Gregorii Theologi de Imagine disputationem, mutavi sententiam, ut illorum auctoritati consentiens, meamque opinionem parvipendens⁶, resurrectionem mortuorum naturali virtute futuram esse concederem. Ideoque eorundem verba huic nostrae praesenti disputationi inserere non incongruum judicavi. Praefatus itaque Epiphanius, de resurrectione disputans, Graecosque resurrectionem omnino negantes convincens, haec ait: *Graeci quidem penitus resurrectionem negant, Deum⁷ ignorantes ejusque mandata; verumtamen resurgent etiam nolentes. Ipsa enim creatura plane eos redarguit, manifestans quotidie resurrectionis formam. Occidit namque dies, et mortuorum imbuimur⁸ modum; ablata nocte oritur dies, nos inspirans, et resurrectionis signum insinuans. Colliguntur fructus, et status praesentium secatur, nostrae hinc transmutationis definita specie, seminatur terra et producit, quia deposita semina post messem, id est, post collectionem frugum, resurgent. Locusta mortua et sepulta, quod ex ea projectum, concipi-*

pitur⁹ in terra, et post tempus terra, quae ei commendata sunt, reddit. Semina germinum seminantur, et primum moriuntur; si enim non moriuntur, non vivificantur. Signacula in nobis Deus fecit resurrectionis per ungues decem et decem, testimonium perhibens de nostra spe. Sed et sic per coronam capitis, perque capillos nostram resurrectionem praedicat. Quod enim videtur in nobis mortuum corpus, hoc est, capilli, quotidie secati, et ungues iterum crescunt¹⁰, significantes resurrectionis spem. Et non est fabulosum dicere propter incredulos exempla naturae. Palumbes aves, animalia non simul velocius volantia, moriuntur semenstres, et post quadraginta dies continuo reviviscunt. κάβαροι, hoc est scabrones, futuram sui mortem sentientes, in sphaeram fini se ipsos abscondunt, sepelientes ipsam sphaeram in terra et obruentes; ac sic ex suo humore iterum inveniuntur ex suis reliquiis reviviscentes. De Phoenice ave Arabica superfluum mihi est dicere; jam namque in aures multorum venit fidelium et infidelium. Haec est autem ipsius causa. Quingentesimum annum peragens praenoscit tempus mortis suae instare. Sepulcrum enim operatur aromatibus, illudque ferens venit in civitatem Aegyptiorum, quae vocatur Eliopolis, id est solis civitas, et plantis suis pectora sua multum percutiens, ignem de suo corpore proferens, incendit subiectam in loco sepulcri materiam, ac sic seipsum totum comburit, et¹¹ totius carnes suas cum ossibus. Divina autem administrative nubes mittitur, et pluit, et exstinguit corpus avis consumentem¹² flammam, mortua quidem jam existente ave, et penitus ardente; exstincta autem flamma reliquiae carnis ejus consumptae relinquuntur, et per unam diem non apparentes, vermem gignunt, qui vermibus plumescit, et novus fit, tertia die solidatur, et solidatus locum inquiringibus et ministrantibus loco se ipsum manifestat, et iterum in suam recurrit patriam, unde venit, et combustus juvenescit. Audisti Epiphanium. Si ergo in restaurandis rebus humanique corporis partibus naturalis vis operatur, inque animalibus irrationabilibus resuscitandis, ut praefati auctoris approbant exempla: quid mirum, si vitalis et naturalis virtus, quae nunquam substantiam humanorum corporum deserit, in tantum praevalet, ut ipsius operatione ipsa corpora ad vitam restituantur, et ad totius humanae naturae integritatem? Ceterorum namque animalium, omniumque rerum sensibilibus diversa et specialia corpora, quoniam et in ipsis vitalis motus, dum formis suis continentur, viget et movet, dum solvuntur, sicut nequaquam tamen eorum substantiam deserit, generaliter cum mundo transibunt¹³, eo modo transeundi, de quo plura superius tractavimus. Et quoniam cuncta sensibilia et intelligibilia in humanae naturae plenitudine condita sunt, cum rationi res-

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF; A meas. ² Sic CF; A ejus. ³ CF acciperet. ⁴ Sic C; CF accuratum. ⁵ sen om. ACF; add. ex col.j. ⁶ A parum pendens. ⁷ A Dominum. ⁸ Sic CF; A imitatur. ⁹ Sic CF; A conspicitur. ¹⁰ Sic CF; A crescent. ¹¹ A ac. ¹² CF consumentem. (sic!) ¹³ Sic CF; A transibit.

totum mundum, cum omnibus suis partibus A
restitutionis ipsius naturae, in qua totus
est, generali quadam resurrectionis specie
restituendum deliberemus? Praesertim cum omnium
universum, dum in se ipsa ¹ consideratur natura,
idemque perspicitur, et in hoc mundo non
solum corporeae molis, sed incorporearum
entium adunationem absque omni cumulo et
non exaggeratione vel compositione vera consi-
deratio: sicut in monade et in centro non quan-
tum vel qualitatem numerorum et linearum, sed
virtutem, quae nulla mole, nullo spatio, nulla
localitate et qualitate describitur, perspicit-
ur tota per totum in seipsa, nullo loco ambita,
tempore mota. Proinde si in universitate sen-
sibile humana praecellit natura, et superiora sem-
periora ad se attrahunt; non enim ratio sinit
inferiora ab inferioribus consumi, inferiora autem
superiora transire certissimis approbationibus
testatur: num verisimile est, humanam naturam
intra se et infra se condita sibiimet copulata
adunaturam in fine omnium existimare? De
aliis autem humanorum corporum post resurre-
ctionis subtilitate ejusdem Epiphaniae sententiam
aetereundam esse arbitror. Nam de corpore
post resurrectionem, in quo perfectissimum
humanae resurrectionis praecessit exemplum,
Iesus haec ait: *Intravit januis clausis; carnale
ipsius corpus spirituale resurrexit: et ² non
praeter quod est. Et quod est, Deitati coad-
iuncta subtilitatem spiritus ornatum. Si enim ibi non
subtilitas quaedam spiritus, corpus ponderosum
est. Sed ut ostenderet, quia hoc corruptibile no-
inductur incorruptionem in veritate; nam si
est, induetur immortalitatem: intravit quidem
clausis, ut ostenderet crassimembre subtile,
et mortale immortale, et corruptibile incor-
ruptibile. Ut autem omnes redargueret incredulos in
salute, dico autem resurrectione, in subtilem
ipsius corpus spiritum, contemperavit resurre-
ctionem. Intuere, quantum incunctanter spiritualium
entium resurrectionem et in subtilitatem incom-
mensabilem reditum, omni tarditate et qualitate
ae molis, totiusque ponderis corporeis sensibus
absentis, localibusque spatiis circumscripti, ab
absorpta pronuntiat, purissime intelligens Apo-
stolicentem: *Seminatur corpus animale, surget
spirituale*. Disc. Intueor, et magni viri auctori-
am amplector. De spiritualitate siquidem et illoca-
tionum generaliter humanorum corporum post
resurrectionem, quando humana natura, quae cor-
poris anima constat, aequalis erit angelis, et
cum Patrum auctoritate mihi jam ³ suasum
et intra me perspexi rationem, consultans,
ad probabilius veritatis propinquius occur-*

tere, quam corpora in caelestem qualitatem con-
versa, omneque terrenum universaliter deponenti,
existimari, sensibus mortalium incomprehensibilia ⁴,
omniique locali circumscriptione libera. Si enim
simplicia mundi hujus corruptibilis elementa, ut
saepe diximus, omne, quod intra ambitum ejus
continetur, penetrant, nulliusque circumscripti cor-
poris densitas obstat, ne ubique in omnia diffun-
dantur: quisnam de visibilis hujus machinae natura
diligenter disputantium, ejusque catholicorum ⁵
subtilitatem ac veluti quandam incorporeitatem
mentis intuitu investigantium, non incunctanter
asserat, aëra tenuissimum omnia caelestia et ter-
restria, necnon et aërea et Neptunia, nullo obsta-
culo demorante, penetrare, eoque mirabilis et
B spirituali tenuitati propinquius igneum spiritum,
simplex ⁶, purum, omni corporeo sensu remotum,
non solum cuncta mundi spatia implere et ambire,
verum etiam ipsum tenuissimum aëra nimia sui
subtilitate et incorporeis naturis similitudine,
dum sit intimus omnium, transare ⁷. Similiterque de
aqua simplici et terra sentiendum; nam et ipsa
ubique omnibus corporibus insunt secundum suam
analogiam. Quid mirum, resurrectionis corpora
ultra omnem sensibilem qualitatem ascendentia,
omni mole et localitate absoluta, et, ut ita dicam,
in spiritum omnino conversa, vitaeque simillima,
super omne, quod sensus corporeus potest attingere,
ineffabili sua spirituali subtilitate exaltari?
De eo vero, quod resurrectio corporum naturali
virtute cooperatrice sit futura, et non per solam
C incarnati Verbi gratiam ⁸, nunc primum incipere
cogitare, et tibi prius turbabam, in operatione vi-
delicet naturali, utrum resurrectionis sit effectiva —
humani quippe corporis redintegrationem soli Re-
demptoris gratiae tribuebam, sicut et tu aliquando —
ibi jam certus efficior ratione duce. Nullum enim
miraculum in hoc mundo contra naturam Deum
fecisse legimus: sed causis naturalibus administra-
tivis et electricis, jussu Dei movente, factas
esse quascunque virtutum theophasias, divina nar-
rat historia. Et si miraculum miraculorum est
generalis mortuorum resurrectio, cujus maximum
exemplum praecessit in Christo, in tantum, ut cetera
fere omnia naturalia argumenta in praefiguratione
D ipsius facta fuisse recte intelligantur: num veritati
putandum est non convenire, nos existimare, ex
causarum naturalium effectiva potentia divinae vo-
luntati subdita ipsam, resurrectionem dico, futuram?
MAG. Ambabus itaque cooperatricibus, ipsa quidem
natura et gratia, resurrectio perficietur. Disc. Credi-
derim. Sed quid ad gratiam, quid ad naturam
proprie in hac resurrectionis actione pertineat,
non satis conspicio. Nullam siquidem inter eas esse
nemo solerter sapientiae secreta rimantium dixerit

VARIAE LECTIONES

om. CF. ¹ corpus om. CF. ² et om. A ³ Sic CF; A praeter quod fuerat sed illud in-
subtilitatem. ⁴ jam om. CF. ⁵ est om. CF. ⁶ CF immortalium comprehensibilia. ⁷ Sic C;
icorum om. A. ⁸ Sic A CF; F corr. simplicem. ⁹ F transare. ¹⁰ Sic CF; A non sola i. v. gratia.

differentiam. Mac. Ino magnam, diligentique inquisitione lucidaque inventione dignam. In ea siquidem theoriae parte ¹ tria quaedam intueri debemus: et primo inexhaustam divinae bonitatis infinitamque per ea et in ea, quae facta sunt, diffusionem, deinde ipsius divisionis ² generalem hipertitamque scaturiginem in ea, quae dantur, et ea, quae donantur. Tria itaque sunt consideranda, bonitas, ejusque data, et dona: quae a se invicem discernit rationis acies, propriaque singulis coaptat. Datum itaque divinae bonitatis est universalitatis substitutio, et secundum generales et speciales rationes cunctarum creaturarum distributio, quam superessentialis bonitas, quae Deus est, universaliter omnibus largitur a summo usque deorsum, hoc est, ab intellectuali natura, quae summa omnium creaturarum est, usque ad corporalem, quae imum et extremum universalitatis possidet locum. Summa igitur bonitas dat universae conditae naturae esse, quoniam ipsam ex non existentibus in existentia adduxit. Hinc beatus Dionysius quarto capitulo ³ de caelesti hierarchia: *Primum, inquit, omnium illud dicere verum, ut bonitate universali superessentialis divinitas eorum, quae sunt, essentialis substituens ad esse adduxit* ⁴. *Est enim hoc omnium causae* ⁵ *et super omnia bonitatis* ⁶ *proprium, ad communionem* ⁷ *ea, quae sunt, vocare, ut unicuique eorum, quae sunt, ex propria definitur analogia* ⁸. *Omnia igitur, quae sunt, participant* ⁹ *providentiam ex superessentiali et causalissima* ¹⁰ *Divinitate manantem* ¹¹. *Non enim fortassis essent eorum, quae sunt, essentialis, nisi a principio assumerent* ¹². *Existencia igitur omnia esse ejus participant; esse enim omnium est, superesse* ¹³ *divinitas*. Hactenus Dionysius. Et non solum superessentialis bonitas dat omnibus esse, verum etiam aeternaliter esse. Omnis quippe essentia et substantia non aliunde et est et subsistit, nisi ab ea superessentiali et supersubstantiali ¹⁴ bonitate, quae per se vere est et subsistit. Nullum namque substantiale vel essentielle bonum per se est, praeter ipsam solam, cujus participatio dat omnibus bona esse, solis electis donat deificari. Nulla enim essentia vel substantia ¹⁵ est divina bonitate condita, quae non aeternaliter et incommutabiliter permaneat. Ea siquidem, quae perpetuo perseverare nequeunt, accidentia sunt substantiis superaddita, et circa eas conglobata, inque eas reversura. Est itaque datum divinae bonitatis natura omnis, quae in essentiam ducta est, et perpetually custoditur, ne pereat. At vero quoniam inter esse et aeternaliter ¹⁶ esse me-

diatas quaedam constituitur, quae dicitur bene esse, sine qua ipsae extremitates, esse videlicet et semper esse, nec vere sunt, quamvis sint, nec recte dicuntur esse ¹⁶ — esse enim et semper esse, sublato bene esse, nec vere esse est, nec vere semper esse: illud enim vere et est et semper est, quod bene ac beate subsistit — illa insita medietas, hoc est bene esse, donum divinae bonitatis est, libero ac bono voluntatis intellectualis et rationalis creaturae motu aijuncto. His enim duobus efficitur bene esse, libera videlicet voluntate, donoque divino, quod gratiam sacrosancta vocat Scriptura. Sed illud donum non omnibus generaliter distribuitur. Soli quippe angelicae humanaeque naturae donatur deificatio. Neque illis universaliter, sed solis angelis, qui Creatoris sui dilectione ardentis, stabiliti ¹⁷ in contemplatione veritatis ¹⁸ permanent, solisque hominibus secundum propositum vocatis. Huc accedit, quod donum gratiae neque intra terminos conditae naturae continetur, neque secundum naturalem virtutem operatur, sed superessentialiter et ultra omnes creaturas naturales ¹⁹ rationes effectus suos peragit. Itaque si per solam divinam gratiam resurrectio mortuorum fuerit, omnino naturalis virtus evacuabitur, vitalisque motus, qui rerum substantias nunquam deserit, sive vi et potestate siluerit, ut in monade numeri, sive actu et operatione aperta ²⁰ sit, ut numeri a monade procedentes, ceteraque, quae ex occultis causis in apertos effectus procedant. Et iterum ²¹, si naturalis virtus resurrectionis effectiva est absque adjutorio gratiae, quomodo Redemptoris humani generis virtutem in resurrectione mortuorum praevalere possibile est credere, cum ipse dixerit: *Ego sum resurrectio et vita*? Non enim hanc Dominicam sententiam de resurrectione animarum, quae est de morte injustitiae et impietatis ad justitiae et pietatis vitam, hoc est in veritatis contemplationem, solummodo debemus accipere, verum etiam de resurrectione corporum, cujus principale exemplum in sua propria carne praemonstravit. Sana itaque fide possumus attribuire resurrectionis virtutem et dato divinae bonitatis secundum naturalem effectivam potentiam, et dono ejusdem bonitatis secundum superexcellentem omnes naturas gratiam. Nam et haec duo, datum dico et donum, a se invicem segregavit Jacobus apostolus, dicens: *Omne datum optimum et omne donum perfectum de sursum est, descendens a Patre luminum*. Ac si aperte diceret: Omnis naturarum data substitutio et restauratio, quae ex dato et dono conformatur, omnisque perfecta eorum,

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF; A theoria id est de resurrectione tria. ² A divisionis ipsius. ³ A capitulo quarto. ⁴ Sic CF; A Primum, inquit, omnium illud dicimus secundum veritatem quod Deus omnes creaturas bonitate non necessitate substituit. ⁵ A causae omnium. ⁶ A Dei bonitatis. ⁷ A communicationem. ⁸ A vocare, juxta analogiae cujusque definitionem. ⁹ A divinam participant. ¹⁰ et causalissima om. A. ¹¹ A Deitate emanantem. ¹² A Quomodo enim quidquam erat, si rerum causam non participabant. ¹³ A superessentialis Divinitas. ¹⁴ Sic CF; A substantiali. ¹⁵ Sic CF; A essentialis substantia. ¹⁶ Sic AF; C perpetually. ¹⁷ esse om. CF. ¹⁸ Sic A; CF stabilitati. ¹⁹ A veritatis contemplatione ²⁰ naturales om. A. ²¹ Sic CF; A reperta sit. ²² A verum.

gni sunt aeterna beatitudine, deificatio, quam A contemplandam ¹⁶, sed ut per eas contemplativae virtutes ipsam laudarent, in suis ordinibus et semper sunt et erunt quietae, absque locali circumscriptione et temporali mutabilitate. Finito namque mundo qui localibus spatiis et temporalibus motibus ambitur, quid erit localiter circumscriptum aut temporali mutabilitati subjectum ¹⁷? Erunt enim omnia quieta, quando nihil per generationem in mundum veniet, nihil per corruptionem in mundum resolvetur. Mundus quippe peribit, nullaque ipsius pars remanebit: ac per hoc neque totum. Transibit enim in suas causas, ex quibus processit, in quibus neque loca sunt, neque tempora, sed locorum temporumque simplices sinceracque rationes, in quibus omnia unum sunt, neque ullis accidentibus discernuntur. Omnia enim simplicia, omni compositione substantiarum accidentiumque carentia, et ut sic dicam, unitas simplex, et multiplex adunatio omnium creaturarum in suis rationibus et causis, ipsarum autem causarum et rationum in Verbo Dei unigenito, in quo et facta sunt et subsistunt omnia. Habes igitur differentiam et proprietatem naturae et gratiae, dati videlicet et doni, eorumque communionem. Disc. Habeo, planeque ¹⁸, ni fallor, intelligo, ac per hoc breviter colligam, quae a te dicta sunt. Mag. Collige. Disc. ¹⁹ Naturam dixisti esse datum, gratiam vero donum ²⁰. Mag. Ita. Disc. Addidisti etiam utriusque proprietatem, et naturae dedisti de nihilo esse et semper manere, gratiae vero deificare, hoc est, efficere homines ²¹ in Deum transire eos, quos ²² affluentia divinae bonitatis gratis, absque naturae subsidio ²³, nullis praecedentibus meritis, exultat super omnia quae sunt et quae continentur intra universitatis conditae terminos. Commune vero earum, naturae dico et gratiae, intelligitur esse humanae substantiae resurrectio, hoc est, mortalium corporum in immortalia transitus, et corruptibilium in incorruptibilia, et animalium in spiritualia, et temporalium et localium in aeterna omniique circumscriptione libera. Mag. Recte ²⁴ collegisti; haec enim suadere volui, et, ut video, tibi ²⁵ suasi. Disc. Adhuc tamen haesito, quoniam non tam clare contempler, quomodo non solum humanae naturae resurrectionem, verum etiam omnium rerum sensibilibus, quas hujus mundi ambitus comprehendit, videris D asserere. Mag. Mirari non desino, cur tam frequentet

10 *Θεωσεν* dicunt, ab uno fonte manat, hoc sursum ¹ a Patre luminum. Itaque datum, ut ximus, in universaliter ² creaturarum sub-
one substantiali, donum vero specialiter ³ in-
tione electorum superessentiali accipere de-
i. Non enim aliter divina providentia univer-
, quam condidit, ordinem substituere voluit,
ri debuit, nec possibile fuit, nisi ut primo
essentias et substantias, quibus postea distri-
:ornamenta, hoc est, virtutes donaret juxta
stem et angelorum et hominum, quos praesci-
raedestinavit conformes fieri unigeniti Dei Verbi ⁴.
tor breviter concludamus ⁵: natura est datum,
vero donum: natura ex non existentibus in ⁶
ntia adducit, donum vero quaedam existentium
omnia existentia in ipsum Deum evehit. Eos ⁷
qui divinam super omnia communionem parti-
B inter omnia connumerari vera non sinit ratio.
ipsa ⁸ namque Veritas ait: *Ubi ego fuero, illic
ister meus*. Ipsum ⁹ incunctanter super omnia
redimus. Ministri igitur ipsius super omnia
ceteri vero, qui ¹⁰ virtutem purae contempla-
[de ordine theophaniarum ¹¹] non attingunt,
res ordines obtinent, sive in theophaniis, sive
eriorum naturarum sublimitatibus. In theo-
s autem dixi pluraliter, quoniam nec intelle-
s nec rationales naturae eodem modo veritatem
nplaturae sunt, sed unicuique earum secun-
propriam analogiam altitudo theoriae distri-
atque definitur. Hoc dicit de angelica et hu-
C natura, quae sublimissimum universitatis condi-
tinent locum ¹². Hoc autem dicimus, non quod
eatura praeter Verbi humanitatem ¹³, ultra om-
eophanias possit ascendere, eumque, qui solus
mortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem,
theophania interposita attingere, sed quod
ianiarum quaedam tantae altitudinis sunt, ut
¹⁴ omnem creaturam proxima Deo contempla-
intelligentur exaltari, ac veluti theophaniarum
ianiae creduntur esse. Deus enim omnino nulli
rae visibilis per seipsum est, sed in nubibus
ae videtur ¹⁵ et videbitur, sicut ait Apo-
: *Rapiemur in nubibus obviam Christo, et
nper cum ipso erimus* ¹⁶. Ceterae vero na-
D, quas condidit ipsa veritas non ad se

VARIAE LECTIONES.

c A; CF deorsum. ² universaliter om. A. ³ specialiter om. A. ⁴ Sic CF; A unigenito Dei verbo.
ncludamus breviter. ⁶ in om. CF. ⁷ ipsa om. A. ⁸ Sic CF; A Ipsam. ⁹ Sic CF; A cetera vero
¹⁰ Sic A, ex margine, opinor, illata; de ordine theophaniarum om. CF. ¹¹ Sic CF; in theophaniis au-
xi pluraliter — obtinent locum om. A. ¹² Sic CF; praeter verbi humanitatem om. A. ¹³ Sic CF; A
¹⁴ Sic CF; A et videtur. ¹⁵ Post verbum erimus A haec habet: *In theophaniis autem dixi plura-
uum nec intellectuales, nec rationales naturae eodem modo veritatem contemplaturae sunt, sed unicuique
cit, de angelica et humana natura, quae sublimissimum universitatis conditae locum obtinent, earum se-
m propriam analogiam altitudo theoriae distribuitur atque definitur. Ceterae vero naturae cet.* ¹⁶ Sic
quas ipsa veritas n. a. s. contemplandam fecit. ¹⁷ Sic CF; A subditum ¹⁸ Sic CF; A plane et.
CF; Mag. Collige. Disc. om. A. ¹⁹ Gratiam vero donum om. CF. ²⁰ efficere homines om. CF. ²¹ Sic
A eosque. ²² Sic CF; A subdito. ²³ CF Rate collegisti. ²⁴ CF te suasi.

de talibus haesitas, cum suavis tibi ¹ saepe concesseris, omnia in homine creata esse ², visibilia dico et invisibilia, ac post hoc resurrectura. Verum de resurrectione invisibilium nunc tractare non est nostri propositi. De resurrectione vero corporalium ³ sensibilem, hoc est, de eorum reditu in suas ⁴ causas disputamus. Si ergo ⁵ humana natura ex intelligibilibus et corporalibus ⁶ sensibilibus composita est, anima ⁷ dico et corpore: quid mirum, si universitas omnium sensibilem in humano corpore resurgat, et quocumque transierit, transeat? In causas tamen solummodo dico, non in ipsam deificationem, quae solis purgatissimis intellectibus donabitur. Et si maximam ⁸ argumentationem de hoc audire desideras, attentus esto, et in ea, quae restant, intucere. Ac ut de ⁹ Dei catholicae simplicitate disputare incipiamus ¹⁰, B

ex qua omnis assensus in purissimam rerum cognitionem inchoat: credis, ut opinor, omnia quae sunt et quae non sunt, hoc est, quae sensui et intellectui ¹¹ succumbunt, et quae sensum omnem et intellectum superant, et tamen post Deum, ut et verbis sancti Dionysii Areopagitae utar, circa Deum voluntur, inferioribus se naturis incognite in Verbo Dei facta esse. **24.** Disc. Hoc incunctanter et credo, et, quantum illuminor superno lumine, intelligo, audiens sacram Scripturam dicentem: *In principio fecit Deus caelum et terram*; principium appellans unigenitum Verbum, in quo Pater fecit omnia, caeli vero terraeque vocabulis invisibilem et visibilem creaturam significans. Et alibi simpliciter, hoc est universaliter ait: *Omnia in sapientia fecisti*; omnia dicens, omnium creaturarum universalitatem in Verbo Dei factam conclusit. **MAC.** Putasne igitur omnia, quae in sapientia Dei facta sunt, vivere, an vita carere: vel, ut verius et apertius dicam, utrum omne, quod in Dei sapientia factum est, vita et sapientia est, vitaeque et sapientiae particeps, necne? Et si vita et sapientia est omne, quod in divina sapientia factum est ¹², utrum temporaliter coepit esse, an semper erat, et non erat quando non erat? Et si ita est, nunquam erit, quando non erit; nam si ex tempore coepit esse, necesse est cum tempore finire. Disc. Absit a corde fidelium hoc existimare, ut omne, quod in Verbo Dei factum est, vita non sit et vita sapiens et aeterna, absque ulla temporali inchoatione, absque ullo temporali termino. Nam et corpora, omnisque sensibilis creatura, in ipso vita sapiens et aeterna est, ita ut ineffabili et incomprehensibili modo, credibili tamen ¹³, omnis creatura in ipso vivat et vita sit; et cum extra ipsum nihil sit, de seipso, veluti extra, creaturas conditas produxit. Nam et intra ipsum et

A extra ipsum universam creaturam dicimus esse, ea ratione, ut intra ipsum dicantur causae rerum et rationes propter similitudinem earum et simplicitatem, extra vero ipsum ¹⁴ effectus earum ¹⁵ causarum et rationum propter quandam dissimilitudinem; locis enim et temporibus variantur, generibus et speciebus, proprietatibus et accidentibus discernuntur. Ideoque veluti extra simplicitatem divinae sapientiae dicuntur esse, cum extra ipsam nihil sit, et in ipsa omnia, universalis et simplex vita est. Quid enim in sapientia Dei esset, quod vita careret, aut vita non esset, cum et ipsa vera vita sit, et plusquam vita, et nihil in ipsa, quod aut ipsa non est, aut sui simillimum? Praesertim cum Theologus Joannes dicat: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum est: in ipso vita erat.* **MAC.** In Verbo igitur, quod est sapientia Dei ¹⁶, omnis creatura et est et vivit, et omne, quod in ipso est, perire non potest. Si enim, quod continet, semper et incommunicabiliter manet et vivit, imo etiam vita est et vita aeterna: omne, quod in eo continetur, necessario et est, et semper manet, et aeterna vita est ¹⁷. Disc. Hinc dubitare et impium et stultissimum est, cum omnis divinae historiae auctoritas, omnesque Theologi perhibeant, omnem creaturam in Verbo Dei ¹⁸ aeternaliter esse. Hinc sanctus Augustinus in decimo sexto capitulo duodecimi libri de Civitate Dei evidentissime ac breviter sententiam protulit de eo, quod Deus non solum omnium creator creaturarum semper fuit, verum etiam et dominus, et sicut nunquam fuit non creator, ita nunquam non fuit dominus, disputans. *Quapropter, inquit, si Dominus ¹⁹ Deus semper dominus fuit, semper habuit creaturam suo dominatui servientem, veruntamen non de ipso ²⁰ genitam, sed ab ipso de nihilo factam, nec ei coaeternam. Erat quippe ante illam, quamvis nullo tempore sine illa, non eam spatio transcurrente, sed manente ²¹ perpetuitate praecedens. Sed si respondero eis, qui requirunt, quomodo semper ²² creator semper dominus fuit, si creatura serviens non semper fuit, aut ²³ quomodo creata est, et non potius creatori coaeterna est, si semper fuit: vereor, ne facilius iudicem affirmare, quod nescio, quam docere quod scio.* Ac si aperte praclatus Pater diceret, minus aeternitatem ²⁴ creaturarum capacium tarditatem redarguens: Si asseruero, quod firmissime scio, Deum videlicet et semper creatorem et dominum creaturae fuisse, ac per hoc et semper creaturam servientem substitutam non defuisse; nam si semper serviens creatura non fuit, sequitur, neque creatorem, neque creaturae semper dominatorem extitisse; at vero quia et semper creator et dominus

VARIAE LECTIONES.

¹ CF *suavis te saepe*. ² A *esse creata*. ³ *corporalium om.* CF. ⁴ *suas om.* CF. ⁵ A *igitur*. ⁶ *corporalibus om.* CF. ⁷ Sic F; A *animo, C animi*. ⁸ A *maxime*. ⁹ Sic supra adscr. corr. F; A *Ac vera fidei, CF Ac ut fidei*. ¹⁰ Sic CF; A *incipiam*. ¹¹ Sic CF; quae *sensu et intellectu*. ¹² A *in sapientia factum est divina*. ¹³ Sic CF; A *incomprehensibili, credibili tamen modo*. ¹⁴ Sic CF; A *extra ipsum vero*. ¹⁵ *eorum om.* CF. ¹⁶ Sic CF; A *sapientia divina*. ¹⁷ Sic CF; A *et vita aeterna (est om. A)*. ¹⁸ *Dei om.* A. ¹⁹ *Dominus om.* A. ²⁰ Sic CF; A *de seipso*. ²¹ Sic CF; A *permanente*. ²² *semper om.* A. ²³ Sic CF; A *at quomodo*. ²⁴ sic CF; A *in aeternitate*.

asario sequitur, semper creaturam servien-
 am ¹ substituisse; non enim accidens Crea-
 tum est creasse quae creavit, sed sola per-
 superascendit ² et praecellit quae creavit :
 mice suggillans, ne forte iudicet affirmare,
 io, quam docere, quod scio. Incunctanter
 intelligo, semper et creaturam et Crea-
 et Dominum et servientem sibi inseparabi-
 me; non quod creatura Creatori, vel ³ ser-
 nino coaeterna sit; Creator siquidem Crea-
 Dominus servientem aeternitate praecedit,
 ore, sed ⁴ ea ratione, qua Creator et Do-
 incipium creaturae et servientis est, Crea-
 et Dominus ἀρχος, hoc est carens prin-
 eatorem autem nostrum ⁵ et Dominum
 mum et solum Deum, summam videlicet et
 Trinitatem, unam essentiam in tribus sub-
 quae dum per se cogitatur, solus in ea Pa-
 zes creditur; nam et ⁶ Filius et Spiritus
 non omnino ἀρχοι sunt, dum principium,
 ico, habent. Filius namque ab ipso genitus ⁷
 tus vero Spiritus procedens. Mag. Primor-
 isas in Deo solummodo creatas fuisse, ac
 suo servisse, non autem earum effectus,
 unc sensibilem mundum compositum non
 e credimas, arbitraris, ut opinor. Disc. Non
 ditror. Causas etenim rerum semper creatas
 arum vero effectus definitis locorum ac
 n interstitiis in hunc mundum processisse,
 procedere, et processuros esse, opinor.
 ce opinio neque a fide catholica, neque vera
 tia recedere existimanda. Quid igitur? Pu-
 ausas solummodo rerum aeternas fuisse,
 vero earum temporales, ac per hoc solas
 emper mansuras, effectus vero perituros?
 semper cogitare solitus eram; sed postquam
 esentis disputationis semitam tecum carpere
 rationis acumen ac veluti inevitabilis re-
 sequentia coepit me attrahere, ut non solum
 verum etiam earum ⁸ processiones, quas
 effectus vocant, perpetualiter permansuras
 rim, eo tamen tenore, ut non ipse proces-
 semetipsas, sed in suas causas reversuras
 ant. Mag. De hoc adhuc haesitare te video?
 zare non possum. Nam quae per me de his
 n, vera ratio nutare ⁹ cogit : incognita
 ae introducere vis, nondum mihi liquide
 sunt ¹⁰. Mag. Dic, quaeso, quid pure liqui-
 respicis, et de quibus adhuc aut penitus titu-
 partim intelligere incipis, partim obscuritas
 bililitas aciem tuae mentis effugit. Disc. De
 aeternaliter factis, semperque manentibus, et
 um per mansuris, nequaquam mentis meae

A contuitus caliginem patitur : clare siquidem ac sine
 ulla nebula illud intueor, ea maxime ratione ductus,
 qua in sapientia Dei ¹¹ creatas esse non solum credo,
 verum etiam intelligo incunctanter. Nam omne,
 quod in sapientia Dei creatum subsistit, nullus nisi ¹²
 impius vel insipiens semper permansurum dubitavit ¹³.
 De effectibus vero, quos processiones causarum sa-
 pientes sequens vocasti, jamdudum delibero, utrum,
 sicut suae causae, permansuri, an cum mundo per-
 ituri, ita ut non in causas suas redeant et in eis
 salventur, sed in nihilum, de quo facti sunt, redi-
 gantur ¹⁴, ut penitus ulterius non sint. Mag. Effectus
 nunc causarum dicimus totum mundum sensibilem
 cum omnibus suis partibus, quibus constat. Nam de
 mundo intelligibili indubitabilis sententia est, quod
 nunquam periturus, quoniam in illo nihil est cor-
 ruptioni obnoxium; ipse siquidem semper subsistit,
 quemadmodum et causae, quarum effectus est, cae-
 lestes dico essentias, quamvis beatus Dionysius Areo-
 pagita asserat ¹⁵, quasdam angelicas virtutes in al-
 tiorem divinae theoriae gradum ¹⁶, quam nunc sunt,
 ascensuras, dum Deus omnia in omnibus fuerit.

B
 C
 D
 25. Disc. De effectibus causarum invisibilem, de
 invisibili ¹⁷ dico mundo, adhuc titubo, deliberans,
 qua ratione dicitur, quod periturus sit et perman-
 surus; haec enim sibi invicem pugnare videntur,
 perire dico et permanere. Quomodo enim perit, quod
 permanet, vel permanet quod perit? Mag. Num paulo
 superius confessus es, quod ea ratione maxime intro-
 ductus fueras, ut nullo modo dubitares de aeternitate
 causarum, quoniam in Verbo Dei factae sunt; non
 enim potest perire omne, quod semper vivens Verbum
 continet, et in quo omnia semper ¹⁸ vita sunt, nulli
 corruptioni et defectui subjecta. Disc. Ad hoc sane
 productus sum, in tantum, ut prius dicam, me pe-
 nitus non esse, quam illud ignorare posse, audiens
 Apostolum dicentem : *In quo vivimus, et movemur,
 et sumus*. Si enim in ipso non sum, omnino non
 sum : et si hoc ignoro, in ¹⁹ insipientiae et ignorantiae
 interitu perditus sum. Mag. Dic igitur, num Dei
 Verbum, in quo causae omnium aeternaliter subsi-
 stunt, venit in causarum effectus, hoc est, in hunc
 mundum sensibilem, necne. Disc. Quisquis hoc ne-
 gaverit, omnino vera ²⁰ religione, qua unus Deus
 colitur, et incarnatio Verbi Dei ²¹ praedicatur, alie-
 nus est. Ait enim Theologia : *Et Verbum caro factum
 est*, hoc est, Verbum homo factum est; carnem pro
 toto homine posuit, eo modo loquendi, quo totum a
 parte significatur. Itemque ipsum Verbum incarna-
 tum de seipso praedicans : *Exivi, inquit, a Patre,
 et veni in mundum, et iterum relinquo mundum, et vado
 ad Patrem*. Ac si aperte diceret : Ego, qui secundum
 divinitatem aequalis sum Patri, unius ejusdemque

VARIAE LECTIONES.

CF; creatam om. A. ¹ Sic CF; A semper ascendit. ² Sic CF; A ut. ³ Sic A; sed om CF.
 pro nostrum CF nunc. ⁴ et om. A. ⁵ A generatus. ⁶ earum om. CF. ⁷ Sic CF; A nature.
 ni. CF. ⁸ Sic CF; A in sapientia divina. ⁹ Sic CF; A nullus non impius. ¹⁰ Sic CF; A du-
¹¹ Corr.; ACF rediguntur. ¹² Sic CF; A asseverat. ¹³ gradum om. CF. ¹⁴ CF de risibili dico m-
 om CF. ¹⁵ in om. A. ¹⁶ Sic CF; A a vera. ¹⁷ Sic CF; A verbi divisim praedicatur.

essentiae, cujus et ipse est, existens, exivi ab illo, hoc est exinanivi meipsum, formam servi accipiens, caro videlicet factus sum, totamque humanam naturam accepi, et iterum relinquo mundum et vado ad Patrem, hoc est, servilem formam, totamque humanam naturam, corpus videlicet et animam et intellectum, et universaliter omne, quod ex ipsa creatura, quae constat ex visibili et intelligibili existentia, sumpsit, ultra omnem mundum in Deitatem meam convertens, salva naturarum, ex quibus subsisto, ratione manente, super omnia, quae sunt et quae non sunt, exalto ¹. Exivit igitur a Patre, et venit in mundum, humanam videlicet naturam accepit, in qua totus mundus subsistit; nihil enim in mundo est, quod non in humana natura comprehendatur: et iterum reliquit mundum, et ivit ad Patrem, hoc est, humanam quam acceperat naturam super omnia visibilia et invisibilia, super omnes virtutes caelestes, super omne quod dicitur et intelligitur, suae Deitati, quae Patri aequalis est ², adunans sublimavit. Quanquam enim totam humanam naturam, quam totam accepit, totam in seipso et in toto humano genere totam salvavit, quosdam quidem in pristinum naturae statum restituens, quosdam vero per excellentiam ultra naturam deificans: in nullo tamen nisi in ipso solo humanitas Deitati in unitatem substantiae adunata est, et in ipsam Deitatem mutata omnia transcendit. Hoc enim proprium caput Ecclesiae sibi ipsi reservavit, ut non solum ejus humanitas particeps Deitatis, verum etiam ipsa Deitas, postquam ascendit ad Patrem, fieret; in quam altitudinem nullus praeter ipsum ascendit, nec ascensurus est. Et hoc est, quod alibi aperte de seipso dicit: *Nemo ascendit in caelum, nisi qui de caelo descendit, filius hominis, qui est in caelo*. Ac si manifeste diceret: nemo ascendit in Patrem, nisi qui ex Patre descendit, et dum a Patre descendit, Patrem non deseruit; qui semper in Patre est, quoniam Pater in illo inseparabiliter, et ille in Patre semper est: *Ego enim, ait, et Pater unum sumus*. In quam unitatem solus ille suam humanitatem subvexit, ceteros autem, quos deificat, sola participatione suae Deitatis ³ unumquemque secundum altitudinem propriae contemplationis post ⁴ se constituit, ordinans in seipso, veluti in quadam domo ⁵, omnes, quos conformes sibi ⁶ fieri elegit. Deus itaque Dei Verbum, in quo omnia facta sunt causaliter et subsistunt, secundum suam divinitatem descendit in causarum, quae in ipso subsistunt, effectus, in istum videlicet sensibilem mundum, humanam accipiens naturam, in qua omnis visibilis et invisibilis creatura continetur. Disc. In hoc incunctanter catholica fides consentit. Ipsum namque Dei Verbum homo factum, postquam resurrexit a mortuis, suos discipulos erudiens

A dixit: *Praedicate evangelium omni creaturae*, omnem creaturam appellans hominem. Non enim irrationalibus animalibus, sen omnibus creaturis sensu carentibus, suum evangelium praedicari jussit ⁷, sed soli homini, in quo omnis natura creata continetur. **MAC.** Omnis itaque creatura in homine est? **DISC.** Hoc indubitanter fatendum. **MAC.** Fateris ergo, Verbum Dei, in quo, et per quod, et ad quod facta sunt omnia, secundum suam divinitatem in effectus causarum descendisse secundum suam humanitatem? **DISC.** Firmissime fateor. **MAC.** Quare descendit? **DISC.** Dic, quaeso. **MAC.** Non aliam ob causam, ut opinor, nisi ut causarum, quas secundum suam divinitatem aeternaliter et incommutabiliter habet, secundum suam humanitatem effectus salvaret, inque suas causas revocaret, ut in ipsis ineffabili quadam adunatione, sicuti et ipsae causae ⁸, salvarentur. Ac si aperte diceret: Si Dei sapientia in effectus causarum, quae in ea aeternaliter vivunt, non descenderet, causarum ratio periret: pereuntibus enim causarum effectibus nulla causa remaneret, sicuti pereuntibus causis nulli remanerent effectus; haec enim relativorum ratione simul oriuntur, et simul occidunt, aut simul et semper permanent ⁹. **DISC.** Totus itaque mundus in Verbo Dei unigenito, incarnato, inhumanato adhuc specialiter restitutus est, in fine vero mundi generaliter et universaliter in eodem restaurabitur. Quod enim specialiter in seipso ¹⁰ perfecit, generaliter in omnibus perficiet. Non dico in omnibus hominibus solummodo, sed in omni sensibili creatura. Ipsum siquidem Dei Verbum, quando accepit humanam naturam, nullam creatam substantiam praetermisit, quam in ea ¹¹ non acceperit ¹². Accipiens igitur humanam naturam, omnem creaturam accepit. Ac per hoc si humanam naturam, quam accepit, salvavit et restauravit, omnem profecto creaturam visibilem et invisibilem restauravit. Hinc non incassum credimus et intelligimus, incarnationem Verbi Dei non minus hominis, quam hominibus profuisse; profuit namque hominibus ad suam ¹³ redemptionem suaeque naturae restaurationem, profuit angelis ad cognitionem. Incomprehensibile quippe erat Verbum omni creaturae visibili et invisibili, hoc est intellectuali et rationali, angelis videlicet et hominibus, priusquam incarnaretur, quoniam remotum et secretum super omne, quod est et quod ¹⁴ non est, super omne, quod dicitur et intelligitur: incarnatum vero quodammodo descendens, mirabili quadam theophania et ineffabili et multiplici sine fine in cognitionem angelicae humanaeque naturae processit, et super omnia incognitum ¹⁵ ex omnibus naturam, in qua cognosceretur, assumpsit, mundum sensibilem et intelligibilem in seipso incomprehensibili harmonia adunans. Et lux inaccessibilis omni

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF; A exaltata. ² Sic CF; A est aequalis. ³ Sic CF; A divinitatis. ⁴ Sic CF; A pro se. ⁵ CF domu. ⁶ CF conformes suos fieri elegit. ⁷ Sic CF; A jussit praedicari. ⁸ Sic CF; A ipsa causa. ⁹ Ac si aperte diceret — permanent om. CF. ¹⁰ Sic CF; A in seipso specialiter. ¹¹ in ea om. A. ¹² Sic CF; A accepit. ¹³ suam om. A. ¹⁴ quod om. CF. ¹⁵ Sic CF; A incognitam.

creaturae intellectuali et rationali praebuit accessum. Hinc est, quod communiter angelicam hymnologiam universalis Ecclesia in caelo et in terra intelligibili et sensibili voce cantare non desinit: *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis*. Ac per hoc breviter concludendum, in ipso omnia ¹ visibilia et invisibilia, hoc est sensibilis et intelligibilis mundus, restaurata, inque unitatem ineffabilem revocata sunt: adhuc in spe, in futuro vero in re: adhuc in fide, in futuro in specie: adhuc in argumento, in futuro in experimento: jam in ipso homine, quem specialiter accepit factum, in futuro in omnibus generaliter perficiendum. Non itaque quis parvipendat, quod Dei Verbum inhumanatum sit, ac veluti humanam naturam solummodo salvavit ², sed firmissime credat, et purissime intelligat, quod per inhumanationem Filii Dei omnis creatura in caelo et in ³ terra salva facta est. Omnem vero creaturam dico corpus, et vitalem motum, et sensum, et super haec rationem et intellectum. Extra quae putasne praeter Deum ullam naturam esse? *Mag.* Nullam. Totius enim ⁴ creaturae nulla alia partitio invenitur. Si enim est, aut intellectus cognitus vel incognitus est, aut ratio, aut sensus, aut vita nutriendaeque corpora, aut corpus ipsum ⁵ erit, et haec omnia Verbum Dei incarnatum accepit. *Disc.* Quid itaque dicturi sumus? Num irrationalia animalia, ligna etiam et herbae, omnesque hujus mundi partes a summo usque deorsum in Verbo Dei incarnato restaurata sunt ⁶? *Mag.* Miror, cur toties eandem rem repetis. Nonne Verbum assumens hominem, omnem creaturam visibilem et invisibilem accepit, et ⁷ totum, quod in homine accepit, salvum fecit? At ⁸ si omnem creaturam accepit, humanam accipiens naturam, profecto omnem creaturam salvavit, et in aeternum salvaturum ⁹ erit. *Disc.* Corporeae igitur moles, localibus spatiis distentae, multis diversisque partibus compositae, nec non etiam visibiles species, quibus moles ipsae, ne fluant in unum, continentur, resurrecturae sunt in generali hominum ¹⁰ resurrectione? Ac per hoc si partes ipsae in suas moles formasque et species, quibus visibilis mundus et ornatur et componitur, resurgant, sequitur, quod totus mundus non periturus sit, sed in eundem statum reversurus. Nam si partes restaurabuntur, cur non et totum ¹¹? *Mag.* Visibilium et sensibilium corporum moles et species resurrecturas non dicimus, sed, ut saepe inter nos convenerat, in suas causas et rationes, quae in homine factae sunt, in resurrectione hominis cum homine et in homine reversuras, in quibus plus animalia omnia dicenda sunt animalia esse, quam in ipsis effectibus corporeis ac sensibilibus. Ubi enim subsistunt, ibi veraciter animalia sunt. Similiter de

A omnibus sensibilibus, sive caelestibus sive terrenis, intelligendum. Omnia siquidem, quae locis temporibusque variantur, corporeisque sensibus succumbunt, non ipsae res substantiales vereque existentes, sed ipsarum rerum vere existentium quaedam transitoriae imagines et resultationes intelligenda sunt. Cujus rationis exemplum est vox ejusque imago, quae a Graecis ἦχος vocatur, seu corpora ipsorumque umbrae, quae sive in puro aëre formatae, sive de aquis, sive de qualicumque re, unde solent resultare, resultant: quae euncta non res, sed falsae rerum imagines probantur esse. Itaque sicut imagines vocum umbraeque corporum per se non subsistunt, quia substantia non sunt: sic corpora ista sensibilia veluti rerum subsistentium quaedam similitudines sunt, et per se subsistere nesciunt. Nam et humana corpora, quae nunc ¹² localiter distenduntur, incrementis decrementisque variantur et ¹³ moventur, species quoque eorum ¹⁴, sive generales illae, quas ¹⁵ omnia corpora humana ¹⁶ participant, sive speciales, quibus ¹⁷ singulorum corporum quantitas circumscribitur, in resurrectione futura non erunt ¹⁸, sed in spiritualem naturam, quae locis temporibusque, propriis quoque speciebus, quae ex qualitate et quantitate sumuntur, nescit circumscribi, transitorias ¹⁹ esse naturalis ratio edocet. Hoc autem dicimus non praescribendo sententias eorum, qui aliter de resurrectione corporum omnino disputant. Affirmant enim, humana corpora in ea quantitate et specie, in qua unumquodque cecidit, futura esse, sexumque eorum, virilem dico femineumque, permansurum autumant. De quibus postmodum commemorabimus. Quod autem animalia ea ratione, qua diximus, hoc est, in causis suis iterum futura sint ²⁰, ex verbis sancti Dionysii inunctanter possumus argumentari. Capitulo sexto de divinis Nominibus de divina vita disputans: *Immortalium, inquit, angelorum vita et immortalitas, et imperdibile ipsum angelicae semper motionis, ex ipsa, divina videlicet vita, et per ipsam est et subsistit; idcirco et viuentes semper et immortales dicuntur, et non immortales iterum, quia non a seipsis habent immortaliter esse et aeternaliter vivere, sed ex vivifica et totius vitae factrice et continuatrice causa. Et sicut in ontologia²¹ dicimus, hoc est de essentia tractantes; ὅς enim a Graecis essentia dicitur divina ²², ut ²³ et ὁδία, quia et ejusdem esse est causalis, sic et ibi iterum, in vita videlicet, quia et per seipsam vita est divina vita, vitalis et substantialis, et omnis vita, et vitalis motus ex vita ipsa, quae est super omnem vitam et omne principium totius vitae. Ex ipsa et animae imperdibile habent ²⁴, et animalia omnia et germina secundum novissimum consonantium animae habent vivere. Quae ablata, et in ²⁵*

VARIAE LECTIONES.

¹ omnia om. A. ² Sic CF; A salvavit. ³ in om. F. ⁴ enim om. A. ⁵ A ipsum corpus. ⁶ Sic CF; A sunt. ⁷ Sic CF; A ac. ⁸ Sic CF; A Ac. ⁹ Sic CF; A salvaturus erit. ¹⁰ hominum om. A. ¹¹ Sic CF; A totus. ¹² nunc om. A. ¹³ et om. CF. ¹⁴ Sic CF; A illorum. ¹⁵ Sic CF; A generalis illa, quam. ¹⁶ humana om. CF. ¹⁷ A specialis qua. ¹⁸ Sic CF; A sunt. ¹⁹ A transitura esse. ²⁰ Sic CF; A sunt. ²¹ Sic CF; A in ὄντι. ²² divina om. CF. ²³ A sicut. ²⁴ A habent imperdibile. ²⁵ tam om. CF.

generali videlicet vita quam speciali et singulari ¹, **A** *juxta eloquium deficit vita omnis ad terram, et deficientia ad participandum eam infirmitatem, iterum conversa, iterum animalia fiunt.* In quibus verbis praefati theologi non resurrectionem animalium irrationabilium, seu rerum sensu carentium restitutionem ² in pristinas species quantitatesque, quibus mundus iste impletur, futuram intelligimus, sed in causas suas, ex quibus procedunt, et in quibus subsistunt, redditum esse futurum. Non enim dixit, divinam vitam angelicae solummodo et humanae, hoc est, intellectualis et rationalis vitae causam esse, sed universaliter omnis vitae. Omnis autem vita aut rationalis est, ut in superioribus libris copiose disputatum ³, aut irrationalis, aut nutritiva corporum et auctiva ⁴, hoc est aut angelica, aut humana, **B** aut animalis, aut sensu carentium, ut sunt ligna et herbae ceteraque similia, in quibus vitalis solummodo motus operatur. Ac per hoc non de sola humana vita, sed de omnibus praedictis vitae speciebus, nec de corporibus solummodo humanis, sed de omnibus quae spiritus vitae vegetat, divinum pronuntiat eloquium: *Auferes spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum revertentur.* Nulla enim vita, seu rationalis, seu animalis, seu nutritiva, diu, ut non ⁵ dicam semper, corruptibilia et mortalia corpora vivificare et administrare potest; ideoque deserit, eaque ⁶ deserente deficient ⁷ corpora, et in pulverem suum revertentur. Et hoc est quod ait: *Et deficient* ⁸, id est animalia et germina ad participandum eam infirmitatem ⁹; non enim semper participare vitam possunt, propter corruptibilium terrenorumque corporum infirmitatem et fragilitatem. Naturalis autem operatio vitae in corporibus, sive ea regendo sive deserendo, ad Creatorem omnium refertur. Propterea dicit: *Auferes spiritum eorum*, non quod Deus auferat spiritum ullius corporis, sed quod sinat ¹⁰ spiritus corruptilibus corporibus gravatos ¹¹ ab eis deficere ad tempus, in eandem incurruptibilitatem et spiritualitatem conversa ¹² iterum naturali motu reversuris. Quod enim eis congenitum est in hunc mundum, non possunt semper deserere, sed quandoque finito mundo recipient, dum in causis, quod regit ¹³ et quod regitur ¹⁴, mirabili quadam ¹⁵ harmonia unum inseparabile futurum sit. Ideoque ait: *Emitte spiritum tuum, et creabuntur.* Ac si diceret: spiritum vitalem, quem fecisti, emitte, hoc est, emitte et redire in corpora, quae temporaliter deseruit, naturali appetitu volentem redire permittite. *Et renovabis faciem terrae*, hoc est, adunatis inseparabiliter corporibus suis vitalibus speciebus, restaurabis integritatem naturae, quae terrae voca-

bulo ¹⁶ mystice significatur. Quod si cuiquam incredibile videtur et contra naturalem rationem, irrationalia sensuque carentia in humanam transire naturam, primum intentus conspicietur, quod inferiores humanae naturae partes, sensum dico corporeum et nutritivam vitam ipsumque corpus, irrationalium sensuque carentium nec non et ¹⁷ terrenorum corporum conditionibus simillimae sunt. At si ita est, quid mirum aut incredibile ¹⁸, si similia transcant in sui similia, ut ex multis similibus unum quiddam sibi simile efficiatur, ita tamen inferiora similia ¹⁹ in superiora, quorum similitudines sunt, transeant. Non enim naturalis ratio sinit superiora in inferiora mutari, inferiora vero superiora naturaliter appetunt eisque volunt ²⁰ adunari. Perspiciat quoque passiones irrationalis creaturae, quas post ²¹ casum hominis a dignitate divinae imaginis insertas sibi poena quadam peccati humana natura attraxerat, quasque ²² insitas naturaliter ante lapsum non habebat, moveri posse in his, qui perfecti sunt, in virtutes naturales. Passiones autem dico voluptatem et tristitiam, concupiscentiam atque timorem, et quae ex his nascuntur, quas in virtutes posse mutari dubium non est. Verbi gratia, concupiscentia quidem intellectualis divinorum appetitus desiderantium operatur motum; voluptas vero innocuam nutritivae animi operationis laetitiam; timor quoque futurae in delictis providam ultionis curam; item tristitia correctricem in praesenti malorum poenitentiam. Si ergo passiones, quas rationalis natura ex irrationali in seipsam deduxerat, in naturales animae possunt mutari virtutes, cur incredibile sit, ipsam irrationabilitatem in altitudinem rationalitatis transmutari? Nam et superbia, quae veluti caput totius malitiae perhibetur, in amorem caelestis excellentiae, et in despectum terrenae infirmitatis in bonis hominibus vertitur, dicente Apostolo: *Quae sursum sunt sapite, non* ²³ *quae super terram.* Breviterque dicendum, nullum vitium esse, quod in sapientibus, divina gratia in eis ²⁴ operante, mutari in virtutem non possit. Ac sic de malitia solet fieri bonitas, de bonitate autem nequaquam malitia. Virtus siquidem bonitatis contrarium sui in seipsam consumit ²⁵. Malitiae vero dedecus bonitatis pulchritudinem decolorare impossibile est. Si itaque vitia in virtutes, cum sibi invicem contraria sint, moveri non negamus: cur naturas inferiores in naturas superiores, dum sibi nullo modo adversantur, mirabili quadam adunatione transfundi negaverimus? Satis de his dictum ²⁶ Disc. Satis plane.

26. **MAG.** Quoniam vero de eo, quod resurrectio corporum naturali virtute, divina gratia cooperante,

VARIAE LECTIONES.

¹ CF quam speciales et singulares. ² A restaurationem. ³ Sic CF; A disputavimus. ⁴ Sic CF; A auctiva. ⁵ A ut ne. ⁶ CF ea, quo. ⁷ Sic A; CF deficient. ⁸ Sic A; CF et deficientia. ⁹ CF infirmitate. ¹⁰ Sic CF; A desinat. ¹¹ Sic CF; A gravatus. ¹² Sic CF; A converso. ¹³ Sic CF; A legit. ¹⁴ Sic CF; A legitur. ¹⁵ quadam om. CF. ¹⁶ A vocabulo terrae. ¹⁷ et om. A. ¹⁸ A incredibile est. ¹⁹ Sic CF; A si similia in sui similia, id est in superiora etc. ²⁰ volunt om. A. ²¹ Sic CF; A propter. ²² A quas (-que om. A) ²³ A et non. ²⁴ in eis om. A. ²⁵ Sic CF; A mutat in seipsam. ²⁶ dictum om. CF.

lvatoris mundi inhumanationem futura sit, A
 piphanii testimonium introduximus, necessa-
 riorum, magni ¹ quoque theologi Gregorii
 iam de eadem ratione introducamus. Disc-
 rium. Nam et sic promissum, ² et quod in
 ram idoneorum testium constituitur, inconcus-
 videtur. Mac. Vicesimo itaque et secundo ³
 sermonis de Imagine disputans, quod re-
 o non tantum ex praedicatione Scripturae,
 n ex ipsa rerum necessitate speratur: Sed
 est, inquit, fortis ⁴ malitia, ut bonitatis vincat
 : neque enim melius neque singularius, hoc est
 us, nostrae naturae inconsultum, insipientium
 iam Dei sapientia. Non enim possibile est, con-
 : atque mutabile potentius esse atque singula-
 am quod semper similiter se habet, atque in B
 um est ⁵. Nam ⁶ divinum quidem consilium
 et ⁷ immutabile ubique ⁸ se ⁹ habet: conver-
 utem nostrae naturae non in malo fixum ma-
 od enim semper omnino movetur, si quidem
 um processionem habuerit, propter eximietatem
 uirandae nunquam desinet ab ipso, qui sur-
 , meatu. Non enim inveniet terminum quaesiti,
 incipientis stabilitabit unquam motum. Sin ¹¹
 uod contrarium est, motum ¹² susceperit, ubi ¹³
 malitiae peregerit, et in sublimissimam mali
 um pervenerit: tunc quod semper impetu mo-
 ullum ex natura statum inveniens, cum ¹⁴
 , quod in malitia est, transcursum fuerit, se-
 necessitatem ad ¹⁵ bonum convertit motum.
 um malitia in infinitum non progreditur ¹⁶, C
 cessarii finibus comprehenditur, consequenter
 cessatio finem malitiae excipiet. Ac sic, ut di-
 , semper-mobile nostrae naturae ultimo recur-
 onam viam ¹⁷, dum ex memoria priorum in-
 um castigatur, ne in aequales recidat ¹⁸. Rursus
 it ¹⁹ nobis cursus in bonis, eo quod finibus
 iis malitiae natura circumterminatur. Ut enim
 um periti ²⁰ luminis quidem omnem mundum
 esse dicunt, tenebras vero oppositione terreni
 : obumbrationem fieri, quum quidem a solis
 : ergo secundum formam rotundi corporis
 instar conii claudatur ²¹; sol enim multi-
 magnitudine terram superans, illamque

VARIAE LECTIONES.

1 magni. ² A permissum. ³ Sic CF vicesimo et II. A vicesimo primo. ⁴ A sic est fortis inquit. ⁵ CF
 uod semper similiter habet in bono faciens. ⁶ CF Sed. ⁷ CF atque. ⁸ CF ubique immutabile. ⁹ se
 . ¹⁰ Pro qui CF nihil non nascentis. ¹¹ CF Neque. ¹² CF momentum. ¹³ pro ubi CF cum vero. ¹⁴ CF
¹⁵ CF in. ¹⁶ CF progrediat. ¹⁷ CF nostrae naturae iterum firmiter in bonam recurret viam. ¹⁸ CF
 memoria priorum calamitatum ad essendum iterum in his quae recta sunt, compeccatur. ¹⁹ Pro Rursus
 it CF Non ergo iterum. ²⁰ CF Ut enim qui aethera sapient spatia luminis quidem cet. ²¹ CF obum-
 ram fieri. Sed hoc quidem per figuram sphaeriformis corporis considero solari radio conii figuram con-
 . ²² CF Solem vero multipliciter magnitudine terram superare undique ipsam radiis in giro compre-
 diendi mensuram, in quam umbra extenditur. ²³ CF intelligere. ²⁴ Sic CF; A quoadcunque-
 IF; A defecturam. ²⁵ A aeterna est et infinita. ²⁶ Sic CF; A adversa. ²⁷ A centum et viginti-
 aeternae.

NOTAE.

quae Joannes Scotus jam de abolitione
 que poenis ac supplicis impiorum, sive
 ni, sive daemonum, cet. disputat, veritati

catholicae omnino repugnare, vix est, quod monea-
 mus. Cf. de Joanne Scoto Commentationem P. II,
 § 57 supra col. 78 et 79.

naturam semper moveri, quod etiam fere omnes A divini philosophi approbant, incunctanter asserit, et nihil aliud appetit, nisi summum bonum, a quo veluti principio incipit moveri, et ad quod veluti finem¹ motum suum accelerat. Tota siquidem rationalis creatura, quae proprie in hominibus intelligitur subsistere², etiam in delictis suis perversisque anfractibus Deum³ suum, a quo est, et ad quem contemplandum condita est, semper quaerit. Rationabilis quippe natura nunquam malum appetit, in multis tamen fallitur et decipitur, falsa pro veris approbans, quod proprium est erroris, et non rectam viam ingredientis⁴ ad summum bonum, quod semper quaerit. Perversus autem ipse motus vocabulo malitiae non incongrue appellatur. Malitia namque est animae intellectualis naturalium honorum oblivio, et ad finem insitarum naturae virtutum operationis defectus, naturaliumque potentiarum per fallentem iudicationem in aliud praeter finem irrationabilis motus. Finem vero dico eorum, quae sunt, causam, quam naturaliter appetunt omnia. Proinde ipso irrationabili motu, qui totius mali et malitiae et⁵ causa et plenitudo est, bonitatis amplitudine circumscripto penitusque terminato, rationally secundum insitas sibi naturales virtutes humana natura movebitur, sursum versus erecta, causam suam semper appetens, et in paradisum, delicias dico virtutum, quas naturaliter sibi insitas⁶ occurrando perdididerat, rediens, escamque ligni vitae, Dei videlicet Verbi contemplationem, ardentem desiderans, divinaeque imaginis, ad quam facta est, dignitatem recipere festinans. Sed quoniam⁷, quod quaerit et appetit, dum recte movetur vel non recte, infinitum est, omnique creaturae incomprehensibile, necessarieque⁸ semper quaeritur, ac per hoc⁹ semper movetur: semper quaerit, mirabilique pacto¹⁰ quodammodo invenit, quod quaerit¹¹, et non invenit, quia invenire non potest. Invenit autem per theophanias, per naturae vero divinae per seipsam contemplationem non invenit. Theophanias autem dico visibilium et invisibilium species, quarum ordine et pulchritudine cognoscitur Deus esse¹², et invenitur non quid est, sed quia solummodo est, quoniam ipsa Dei natura nec dicitur nec intelligitur; superat namque omnem intellectum lux inaccessibilis. Et hoc est quod Psalmista dicit: *Quaerite Dominum et confirmamini; quaerite faciem ejus semper*. Et haec est spiritalis illa via, quae in infinitum tendit, quam purae perfectaeque animae ingrediuntur, Deum suum quaerentes. Nam et virtutes caelestes Deum suum semper quaerunt, in quem semper prospicere concupiscunt. Ipsa est caligo, de

qua Dionysius Areopagita Dorotheo scribens ait: *Divina caligo est inaccessibile lumen¹³, in quo habitare Deus dicitur; dum invisibilis existit¹⁴ propter supereminentem claritatem, et inaccessibilem superexcellendam¹⁵ superessentialis luminum emanationis¹⁶, in hoc fit omnis Deum scire et videre dignus, dum ipse non videt, nec cognoscit vere lumen, in quo super visionem et cognitionem factus est, hoc solum sciens, eum in omnibus sensibilibus et intelligibilibus esse, et prophetice dicens: Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, et non potero ad eam. Quemadmodum etiam divinus Paulus Deum cognovisse dicitur, cognoscens illum super omnem intelligentiam et cognitionem existentem; propter quod et investigabiles esse vias ejus ait, et inscrutabilia judicia ejus, et inenarrabiles donationes ejus, et pacem ejus superantem omnem intellectum, sic inveniens eum super omnia, et hoc super intelligentiam cognoscens, quia supra omnia est, omnium causalis existens. Idem in epistola ad Gaium monachum: *Tenebrae quidem, inquit¹⁷, obscurae sunt in lumine, et magis in multo lumine. Ignorantiam occultant scientiae, et magis multae scientiae. Haec enim¹⁸ supereminenter, sed non secundum privationem accipiens, approba¹⁹ super vere, quia latet* — etiam qui habent incomprehensibile lumen, nesciunt quid sit quod habent, testante Evangelista: *Et lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt; ideoque divinum lumen tenebrarum vocabulo, quoniam incomprehensibile est, vocitatur; similiter et gnostica virtus contemplantium illud, quoniam ab eo repercutitur, tenebrarum nomine frequens appellatur, quia habentes lumen et rerum scientiam latet* — *secundum Dominum ignorantia; et superpositae ipsius tenebrae velantur ab omni lumine, et abscondunt omnem scientiam. Et si quis videns Dominum intellexit quod vidit, non ipsum contemplatus est, sed quid eorum ab ipso existentium et cognitorum; ipse autem super animam et super essentiam collocatus, universaliter non cognoscitur, neque videtur, sed est superessentialiter et super animam cognoscitur. Et ipsa secundum quod melius est perfectissima ignorantia, scientia est ejus super omnia cognita. Neque hoc evangelista praetermisit dicens: *Deum nemo vidit unquam. Et ut ait Ambrosius: Sicut nunquam visibilis fuit, ita nunquam visibilis erit. Et quod²⁰ ipsa Veritas dicit: Nemo novit Patrem nisi Filius, neque Filium nisi Pater. Sed utrum Dei Verbi humanitas, sicut et ejus divinitas, incomprehensibilis est omni creaturae, omnemque superat intellectum, postquam in deitatem Verbi assumpta est, unaque cum ipsa substantia facta absque ulla confusione utriusque naturae divinae***

VARIAE LECTIONES.

¹ A veluti ad finem. ² A subsistere intelligitur. ³ A Dominum. ⁴ CF ingrediens. ⁵ et om. CF. ⁶ A insertus. ⁷ quoniam om. A. ⁸ Sic A; CF necessario. ⁹ A ac semper movetur per hoc quod quaerit. ¹⁰ Sic CF; A mirabilique modo. ¹¹ A quodammodo quod quaerit invenit. ¹² A Deum esse. ¹³ A lumen inaccessibile. ¹⁴ A et cum quidem sit invisibilis. ¹⁵ A et inaccessibiles propter exuberantiam. ¹⁶ A effusio. ¹⁷ A inquit quidem. ¹⁸ enim om. CF. ¹⁹ Sic CF; A auctoria. ²⁰ CF quid.

et atque ¹ humanae, ex quibus unus Christus **A** nus noster atque Salvator constare creditur intelligitur ab his, qui orthodoxae fidei partibus, an intra terminos universitatis conditae inabili et intelligibili naturae cognoscibilis circumscribitur, hoc est, intra numeros qui cognoscunt detinetur, unusquisque² prout vult suam sententiam proferat. Ego autem incunctanter vestigia sequor, qui non temere praedicant humanitatem Domini nostri Jesu Christi suae divinitati unita ut unum, salva naturarum ratione, in ipsa non ipsa sit, quoniam una substantia est, et ut ius dicam, una persona humanitas Christi et tas. Et quemadmodum divinitas ejus omnem ad intellectum, ita et humanitas, quae universalitatem visibilis et intelligibilis creaturae, **B** omnia loca et tempora, super omnem circumfessionem et definitionem, super omnes caelos, omnes virtutes et potestates, super omne, dicitur et intelligitur, super omne, quod post est, exaltata est et superessentialis facta, est creaturae incomprehensibilis et ininvestigabile hoc in superiori hujus operis textu docuimus.

Disc. De exaltatione incarnati Verbi cum, quam de Virgine accepit, totoque homine toto sibi in unitatem substantiae super omnia essentialiter, et a te copiose suasum, et a sanctorum attributis est roboratum. Sed utrum tota natura, quam solam partim in electis liberandam, partim semper³ in reprobis aeterno torquendam detineri, solutis ipsius malitiae **C** culis penitusque disruptis, ut superior docet ascensura est, quo primitiae ipsius, humanitatis dico, ascendit⁴, jam dubius delibet, im inter se multa in hac quaestione colluctantur enim tota illuc ascensura est, et, ut apertius, reditura in eum, quem peccando deseruit; totam redimendo suscepit: quid dicturi sumus? Nonne consequens erit, nullam aeternam poenam miseriae, nullam impiorum poenam remanentem? Quid enim in eis torquebitur, postquam natura, cujus et⁵ boni et mali participes sunt, solutum omni morte atque malitia liberabitur, etiam in ipsum Deum revertetur? Ubi ergo⁶ ille flammaram ignis aeterni, in quem severissimum judicis malis missura est, dicens⁷: *maledicti, in ignem aeternum, qui praeparatus est diabolo et angelis ejus?* Ubi erit supplicium aeternum, in quod ituri sunt impii, si nulla pars humanae naturae remanserit, quae aeterno supplicio unita sit? Finita namque omni malitia, quis malus erit? Omnis enim malus malitia malus est, ac e pereunte malitia peribit etiam et malus. De e quippe causa necessarium est effectum sui

deficere. Eadem est ratio⁸ de morte et vita. Si enim omnino⁹ absorbebitur mors a vita, quemadmodum a bonitate malitia et a beatitudine miseria: quis a morte et miseria torquebitur, quando extra vitam et beatitudinem nemo residebit? Si vero quis asseruerit, partem humanae naturae in Deum relicturam, partem in poenis semper mansuram: quanta incommoda, veracque rationi reluctancia assertionem ejus consequentur? Cogetur siquidem fateri, Deum¹⁰ Verbum non totam humanam naturam, sed partem ejus sumpsisse, ac per hoc neque totum humanum genus salvare voluisse, nec salvasse; quod absurdum credere. Vera item ratio puraque rerum speculatione deridebit simplicitatem humanae naturae in partes¹¹ dividendam, ac veluti ex multis dissimilibus vel similibus compositam esse docentem, cum sit una, et simplex, omnique compositione et dissimilitudine et multiplicitate partium libera: alioquin non jam ad imaginem Dei facta est, sed ad mortaliun et corruptibilium corporum multiformem varietatem, quod existinare et stultissimum est, et turpissimum, et omnino a¹² veritate alienum. Porro si humana natura imago et similitudo Dei est, profecto et tota per totum in se¹³ ipsa est, et tota in singulis eam participantibus, nullam in seipsa vel in aliquo suae uniformiter simplicitatis divisionem vel partitionem, seu possibilitate dividendi vel partiendi, seu actu et opere recipiens. Si enim una et individua Divinitas est, ad cujus imaginem humanitas facta est, necessario et ipsa una et individua est, et omnes homines, nemine excepto, in ea unum sunt. At si quis humanitatis simplicitatem et impartibilitatem me dixisse nulla praerogativa¹⁴ sacrorum Patrum auctoritate adjutum¹⁵ existimet, audiat beatum Origenem in libro tertio in Epistolam¹⁶ ad Romanos: *Ego dixi: Dii estis et filii Excelsi, et addidit: Omnes.* Quae adjectio omnium simul sub hoc titulo humanum connexuit genus. Denique in consequentibus dicit: *Vos autem ut homines moriemini. Unde et illud, quod scriptum est: Et recogitavit Deus quia fecit hominem super terram, et poenituit in corde suo, et dixit Deus: Deleam hominem, quem feci, a facie terrae, non solum pro excidio diluvii dictum puto, sed aliquid ex hoc etiam sub mysterio de futuris praedictum, ut eo modo sentiatur, quod dictum est: Deleam hominem, quod¹⁷ et per prophetam dicit Deus¹⁸: Ecce enim deo sicut nubem iniquitates tuas¹⁹, ut videatur delens eum secundum hoc, quod homo est, post haec facere eum Deum, tunc, cum erit Deus omnia in omnibus.* Magnum quoque theologum Gregorium in decimo septimo capitulo sermonis de Imagine disputantem de humanitate legat, ubi ait: *Quid est, quod de his cogitamus? Sermo, qui dicit: Fecit Deus hominem, infinita significatione omnem humanitatem ostendit.*

VARIAE LECTIONES.

et. ² CF quisquis vult, prout vult. ³ A semper partim. ⁴ Sic A CF. ⁵ et om. A. ⁶ A vero. ⁷ CF i. ⁸ CF ratio est. ⁹ omnino om. A. ¹⁰ A divinum. ¹¹ in partes om. A. ¹² a om. CF. ¹³ se om. ¹⁴ praerogativa om. A. ¹⁵ Sic A; CF adiutus. ¹⁶ A in epistola. ¹⁷ CF quo. ¹⁸ A Deus dicit. ¹⁹ A iniquitates tuas ut nubem.

Non enim nunc conuocatur creaturae Adam, sicut in sequentibus historia dicit, sed nomen creato homini non aliud quoddam universaliter est. Non igitur universali¹ naturae uocatione tale aliquid suspicari introducitur², quia in diuina praesentia³ et uirtute omnis humanitas in prima constitutione comprehensa est. Oportet enim nil Deo infinitum in his, quae ab eo facta sunt, aestimare, sed uniuscuiusque eorum, quae sunt, finis et mensura circumponderans factoris sapientia est. Quemadmodum igitur aliquis homo corporis quantitate coartatur, et mensura sibi substantiae magnitudo est, quae in superficie corporis perficitur: sic arbitror ueluti in uno corpore totam humanitatis plenitudinem prognostica uirtute a Deo omnium comprehensam fuisse. Et⁴ hoc docet sermo qui dicit: Quia fecit Deus hominem, secundum imaginem Dei fecit eum. Non enim in parte naturae imago, neque in quodam eorum, quae secundum ipsam considerantur, gratia⁵ est, sed in totum genus aequaliter talis peruenit uirtus. Signum uero est omnibus similiter animus collocatus⁶, dum omnes intelligendi et consiliandi uirtutem habeant, et alia omnia, ex quibus diuina natura in eo, quod secundum ipsam factum est, imaginatur. Similiter se⁷ habet et ipse in prima mundi⁸ constitutione ostensus homo, et post uersitatis consummationem futurus, aequaliter in seipsis diuinam serunt imaginem⁹. Propterea unus homo nominatum est omne genus humanum,¹⁰ quia in uirtute Dei nihil praeterit, nihil inest, sed et quod spectatur, aequaliter praesenti comprehensiva uersitatis operatione¹¹ continetur. Omnis itaque natura humana¹² quae a primis usque ad¹³ nouissima peruenit, una quaedam uere existentis imago est; ipsa uero in masculinum et feminam generis differentia uerissime constitutioni formationis adiecta est. Proinde si Dei¹⁴ Verbum humanitatem accepit, non partem eius, quae nulla est, sed universaliter totam accepit. Et si totam accepit, totam profecto in seipso restituit, quoniam in ipso restaurata sunt omnia, et nihil humanitatis, quam totam accepit, perpetuis poenis insolubilibusque malitiae, quam tormentorum calamitas sequitur, nexibus obnoxium reliquit; in nullo enim damnat Deus, quod fecit, sed quod non fecit, punit. Nam et praearicantium angelorum naturam non punit, nec puniturus est; illorum uero malitiam et impietatem nocivamque potentiam, quemadmodum et malorum hominum eis adhaerentium, extinguet, et fortassis illorum erit aeterna damnatio suae malitiae impietatisque universalis abolitio. Inter haec itaque sibi inuicem repugnantia, ueluti inter aestuantis oceani fluctus cautesque, quas allidunt, afflictus longa et inextricabili deliberatione fatigatus conuolvo, nullamque uiam euadendi reperio. Si enim, ut breuiter colligam, quae late superius dicta sunt, totam humanitatem Verbo Dei¹⁵ assumptam, ac per hoc

in ipso saluandam naturali resurrectionis uirtute cooperatrice, quae nullam naturam perire sinit, neque perpetuo puniri dixerit: quid erit, quod aeternae damnationi attribuitur? Diuinaeque Scripturae auctoritati resistere uidebor, quae incunctanter diabolo, omnibusque ejus membris, aeterna tormenta minatur esse futura. Si autem neque totam humanitatem a Christo assumptam atque saluandam, neque naturali resurrectionis uirtute totam liberandam, sed ex parte in diuinae imaginis dignitatem redituram, ex parte in aeterna calamitate captiuam remansuram docuero: nonne confestim uera ratio diuinae simul auctoritas me redarguet? Ratio quippe euentissime docet, nil summae¹⁶ bonitati uitaeque ac¹⁷ beatitudini ex diametro contrarium perpetuo esse posse. Bonitas enim circumscribit malitiam, penitusque consumit, similiter uita mortem, Leuitudinem miseriam, uirtus uitia, uirtutumque¹⁸ causas, ceteraque id genus. Diuina auctoritas clamat: *Ergo mors tua, o mors, et morsus tuus, o inferne.* Item *Novissimus inimicus destruetur mors*, hoc est diabolus auctor mortis, uel certe ipsa mors. Illius nomen apud Graecos est θάνατος; ita quidem scriptum est ἡ χθρὸς θάνατος, inimicus θάνατος. In uisionibus quoque Danielis prophetae angelus inquit: *Septuaginta hebdomades abbreviatae sunt super populum tuum et super urbem sanctam tuam, ut consumatur praearicatio et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur iustitia sempiterna.* Mystico uidelicet septuaginta hebdomadum numero abbreviatarum totum tempus a primo aduentu Salvatoris usque ad secundum significans. Septenario siquidem numero cursus hujus uitae, septenis dierum revolutionibus conuolutus insinuat. Qui cursus abbreviatus dicitur. Omnia namque tempora in comparatione aeternitatis breuia sunt. In hac itaque¹⁹ acie, inter haec tela ueluti ex utroque latere confixus, ignorans, quo tendam, et quid potius sequar, anxius consisto. Non enim leuis consideratio est, unum e duobus eligere: aut aeternas poenas impiorum angelorum et hominum destruere, aut diuinam bonitatem et beatitudinem, absorpta omni malitia miseriaque, non ubique in omni creatura regnaturam. *Mac.* Patiens esto; aderit lux mentium, quae lumen abscondita tenebrarum, obstrusa²⁰ aperit, incognita reuelat, fugitiua reuocat, incircumscripita circumscribit, indefinita definit, ambigua ad certam quodammodo sententiam adducit. Ac primum quidem contemplari oportet, quid inter uos confectum, inque inconcussam definitionem peruenit, quid adhuc in fluctuanti deliberatione aestuat, quid de cetero quaerendum sit. *Disc.* Non aliam naturarum inquisitionem ratio exigit. *Mac.* Multa definita rationabiliterque reperta in tua deliberatiua theoria perspicio. Sed quoniam adhuc ueluti in am-

VARIAE LECTIONES.

¹ A uersalis. ² A introducimus. ³ A praesentia. ⁴ Et om. A. ⁵ A gratiam. ⁶ A animum collocari. ⁷ se om. CF. ⁸ mundi om. CF. ⁹ A in seipso diuinam imaginem serunt. ¹⁰ genus humanum om. A. ¹¹ A operatione. ¹² humana om. A. ¹³ ad om. CF. ¹⁴ A Proinde fidei uerbum. ¹⁵ A diuino. ¹⁶ summae om. A. ¹⁷ uereque. ¹⁸ S. C. CF; A mortuorumque. ¹⁹ itaque om. A. ²⁰ aperit abstrusa.

posita, ut tu ipse fateris, tibi videntur, ne-
 lum arbitror, ea repetere, in quibus titubare
 i, ut sedatis animorum fluctibus firmam de-
 rae inter nos quaerimus, proferam sententiam,
 stus amphiboli ² videamur, nil ad purum
 entes. Disc. Ita fiat. Mac. Divino animo om-
 ntineri nullus recte naturas rerum intelligens
 t. Disc. Hinc dubitare ridiculum, dum omnes
 lum dicentem : *Ex ipso et per ipsum et in ipso
 psunt omnia.* Dionysius Areopagita capi-
 ptimo de divinis Nominibus : *Omnis, inquit,
 et rationis, et sensus omnis, divina sapientia
 cipium et causa et substantia et consummatio
 odia et fons dicitur ³ et est.* Beatus Ambrosius
 oratione in Lucam introducens apostolum : *In
 o, inquit, Jesu omnia condita sunt in caelis et
 a, visibilia et invisibilia, et ipse est ante om-
 nia in ipso constant.* Ceterorum Patrum
 ctias de hoc ponere longum est, et non neces-
 s. Mac. Si ergo ⁴ in animo divino subsistunt
 , nihil extra ipsum conficitur esse. Disc. ⁵ Su-
 rem vel ⁶ infra vel extra nihil est. Mac. Om-
 iaque ⁷ ipse est omnia. Disc. Omnino. Quid
 aliud omnia sunt, nisi eorum in divino animo
 ia, sicut ait in praefato capitulo Dionysius : *Di-
 animus omnia continet, omnibus remota scien-
 ztia omnium causam in seipso omnium scientiam
 ntiens, priusquam angeli fierent, sciens et ad-
 i angelos, et alia omnia ab intus, et ab eo, ut
 am, principio sciens et in essentiam ducens. Et
 vitor tradere eloquium, cum ait : sciens omnia
 enerationem eorum. Non enim ex existentibus
 stia addiscens novit divinus animus, sed ex se
 e secundum causam omnium scientiam et co-
 tem praefert et ante-coambivit : non secundum
 i singula contemplant, sed secundum unam
 i circumstantiam omnia sciens et continens,
 i lux secundum causam in seipsa cognitionem
 arum praeambit, non aliunde videns tenebras
 i lumine. Semet igitur divina sapientia cognoscens
 icit omnia immaterialiter materialia, et non par-
 rita, et multa universaliter, in se ipso uno om-
 cognoscens et adducens. Etenim si secundum
 causam Deus omnibus existentibus esse tradit
 lum eandem unicam causam scrivit omnia, ut ⁸
 i existentia, et in ipso ante substituta; et non
 stentibus accipiet eorum scientiam, sed et ipsis
 is eorum scientiae erit largitor. Mac. Divinus
 : animus nullum malum nullamque malitiam
 Nam si nosset, substantiahter extitissent, ne-
 vana carerent. Jam vero et causa carent, ac per
 numero conditarum naturarum essentialiter
 unt, ideoque omnino divina alienantur notitia.
 Aliter intelligi vera non sinit ratio. Divina nam-*

que scientia causa est existentium, ideoque, quic-
 quid novit, necesse est in natura rerum fieri. Quod
 autem in natura rerum non invenitur, nullo modo in di-
 vina scientia inveniri possibile est. Mac. Deus itaque
 impios uescit et angelos et homines, omnesque divinae
 legis praevaricatores. Disc. Illorum substantias omne-
 que, quod in eis fecit, et in ipso subsistit, novit: quod tu-
 tem illorum perversis motibus naturae ab ipso substi-
 tutae accidit, omnino ignorat. Nam quicquid non fecit,
 sua scientia penitus alienum est. Mac. De divinae natu-
 rae, omniumque, quae in ipsa et per ipsam et ad ipsam
 et ex ipsa facta sunt, aeternitate, et quod ipsa sola
 vere ac ⁹ singulariter aeterna sit, et quod omne ae-
 ternum participatione aeternitatis sit aeternum ¹⁰, non
 dubitas, credo. Disc. Quomodo dubitarim, dum talia et
 ratio et divina auctoritas approbat? Si enim unus
 Deus est causa omnium ac ¹¹ finis, sequitur, quod
 solus singulariter aeternus sit, et omne, quod cum
 participat, solummodo aeternum esse. Quid enim
 aeternum esse potest praeter ipsum, et quod in ipso
 et ab ipso factum est? Mac. Malitiam pedissequasque
 ejus, mortem dico et miseriam, diversorumque de-
 lictorum poenas arbitrarisne a Deo factas, aut divi-
 nae virtutis participes esse? Nam quod scriptum est.
Mors et vita a Domino Deo est, non de illa morte,
 qua moritur humanitas peccando, poenaeque peccati
 subsequente per corruptionem solvitur, arbitror esse
 dictum, sed de illa, de qua Psalmista dicit : *Pretiosa
 in conspectu Domini mors sanctorum ejus*, hoc est,
 pretiosus purgatissimarum animarum in intimam
 veritatis contemplationem, quae vere vera beatitudo
 est et aeternitas, transitus. Et haec est mors, qua
 religiose viventes, pie ¹² casteque Deum suum quae-
 rentes, adhuc in hac mortali vita constituti moriun-
 tur, in speculo et aenigmate, quod quaerunt, viden-
 tes, in futuro vero in pristinam divinae imaginis
 dignitatem, ad quam facti sunt, reversuri, ipsum
Deum facie ad faciem, quantum creaturae compre-
 hensibili et intelligibili fas ¹³, incomprehensibilem et
 intelligibilem universalitatis causam, super omnia
 exaltati, facie ad faciem, hoc est, proxima illi
 theophania visuri sunt, sicut ait Apostolus : *Vide-
 mus nunc per speculum et in aenigmate, tunc autem
 facie ad faciem*, faciem appellans comprehensibilem
 quandam humano intellectui divinae virtutis, quae
 a nulla creatura per seipsam perspicitur, apparitio-
 nem. Porro si malitia et mors et miseria naturae
 adeo conditae repugnans, neque in causa omnium
 facta, neque ejus particeps est, miror, qua ratione
 deliberas, et haesitas, malitiam mortemque aeterno-
 rum tormentorum in humanitate, quam totam Dei
 Verbum in seipso assumptam liberavit, aeternaliter
 permansuram, cum vera ratio doceat, nullum con-
 trarium divinae bonitati vitaeque ac beatitudini
 posse esse coaeternum. Divina siquidem bonitas

VARIAE LECTIONES.

ic CF; A amphibologi. ² Sic CF; dicitur esse et est. ³ A igitur. ⁴ esse Disc. om. A. ⁵ rel om. A.
 omnino Mac. Itaque. ⁶ in se om. A. ⁷ Sic CF, A et. ⁸ A et. ⁹ A et. ¹⁰ A aeternitatis ejus aeternum sit.
 t. ¹¹ pie om. A. ¹² fas om. CF.

consumet malitiam, aeterna vita absorbebit ¹ mortem, beatitudo miseriam. Scrip tum est enim : *Ero mors tua, o mors, et morsus tuus, o inferne*. Nisi forte adhuc ambigis, Dominum Jesum humanae naturae acceptorem et salvatorem non totam ipsam, sed quatulamcunq; partem ejus et ² accepisse et salva-se ; quod credere superiores rationes refutant. Disc. Jam video undique me captum, nullamque rationem reperire, qua possim astruere, malitiam, mortemque, ac miseriam in humanitate, aut in tota, aut in aliqua parte ejus, dominaturam, perpetuoque permansuram, quoniam in Verbo Dei, quod eam totam in unitatem ³ suae substantiae suscepit, universaliter et redempta et liberata est ; ac per hoc rectae ratiocinationis virtute superatus cogor fateri, totam humanitatem in omnibus eam participantibus liberandam, omnibusque malitiae vinculis mortisque atque miseriae ab-olvendam, quando in suas causas, quae in suo Salvatore subsistunt, reversura est. Adhuc tamen delibero, securus jam de humanitate factus, utrum universaliter in omni creatura malitia abolebitur, an in sola humanitate. Aestimo namque, diabolicos animos nunquam malitia omnibusque eam consequentibus carituros. Ac per hoc, licet in sola humanitate dono divinae gratiae naturalique virtute cooperatrice malitia penitus aboleatur, in daemonum tamen natura sine fine perseveraturam puto, et in ipsi- ⁴ divinae bonitati coaeterna erit, ideoque non in omni abolebitur natura ⁵. Mac. Nondum clare perspicias, ut opinor, Deum nullam creaturam, quam fecit, punire, nec in humana, nec in daemonum substantia ; sed quod non fecit, in omnibus punit, hoc est irrationabiles perversae voluntatis motus. Ac ne de hoc diutius haesites, audi beatum Augustinum in undecimo libro Exemeri sui dicentem, de natura daemonum malitiae disputans : *Nonnulli, inquit, eum, diabolum videlicet, non in hanc malitiam libero arbitrio voluntatis ⁶ esse deflexum, sed in hac omnino creatum putant, quamvis a Domino Deo summo et vero naturarum omnium creatore ; adhibentque testimonium de libro Job, quoniam ibi scriptum est, cum de illo sermo esset : Hoc est initium figmenti Domini quod fecit, ut illudatur ab angelis ejus. Cui sententiae congruit, quod in Psalmo scriptum est : Draco hic, quem finxisti ad illudendum ei, nisi quod hic ⁷ quem finxisti dixit, non autem sicut ibi, ⁸ hoc est initium figmenti Domini ; ⁹ tanquam initio eum ita finxisset, ut malus, ut invidus, ut seductor, ut omnino diabolus esset, non voluntate depravatus, sed ita creatus. Haec opinio quomodo non sit adversa ei, quod scriptum est : Fecit Deus omnia, et ecce ¹⁰ bona valde ? Ubi invenitur diabolus non propria voluntate depravatus, sed ab ipso Domino Deo factus malus valde ? Quamvis conentur ostendere. Nec ¹¹ insulse etiam*

vel inerudite asseritur ¹², non tantum conditione prima, sed etiam nunc depravatis tot voluntatibus, in summa tamen omnia, quae creata sunt, id est universam omnino creaturam bonam esse valde, non quod boni sint in ea mali, sed quod non efficiant malitia sua, ut sub Dei administratoris imperio, virtute sapientiae ¹³, decus et ordo universitatis aliqua ex parte turpetur sive turbetur ¹⁴, cum suis quibusque voluntatibus etiam malis tribuantur certi et congrui limites potestatum et pondera meritorum, ut etiam cum ipsis convenienter justaque ordinatis universitas pulchra sit : tamen quia cuilibet occurrit, et verum est atque manifestum, justitiae ipsius ¹⁵ esse contrarium, ut nullo praecedente merito hoc ipsum in quoquam ¹⁶ Deus damnet, quod in eo ipse creaverit ¹⁷, certa et evidens damnatio diaboli et angelorum ejus ex Evangelio recitatur, ubi se dicturum Dominus praenunciavit ¹⁸ eis, qui a sinistris sunt : Ite in ignem aeternum, qui praeparatus est diabolo et angelis ejus, nullo modo in eo naturam, quam Deus creavit, sed malam propriam voluntatem poena ignis aeterni plectendam esse credendum est. De demonum autem malitiam non esse perpetuam beatus Ambrosius in expositione in Lucam apertissime docet, dicens : Coepit orare duemon, ut introeundi in porcos acciperet facultatem. Et primum clementiam Domini debemus advertere, quod nullum prius ¹⁹ ipse condemnat, sed unusquisque sibi auctor est poenae. Non mittuntur in porcos daemones, sed ipsi petunt, ²⁰ quia caelestis luminis claritatem sustinere non poterant, ut, qui oculos dolent, radium solis ferre non possunt, sed tenebrosa eligunt, ut splendentia derelinquant ²¹. Fugiunt ergo daemones splendorem lucis aeternae, et ante tempus debita sibi tormenta formidant, non praedivantes quae futura sunt, sed quae prophetata sunt, recordantes. Dixit enim Zacharias : Et erit in illa die, disperdet Dominus nomina idolorum de terra, et non erit ulterius memoria eorum, et spiritum immundum exuram de terra. Docemur ergo, quod non semper manebunt, nec malitia eorum possit esse perpetua. Nunc igitur illum metuentes poenam, aiunt : Venisti perdere nos ante tempus ? Sed quia adhuc esse desiderant jam ab hominibus recedentes, propter quos poenam sciunt sibi esse subeundam, petunt mitti in porcos. Et ne forte existimes, non solum in diabolo malitiam, verum etiam substantiam esse perituram — substantiam enim dicit non a Deo factam naturam, sed omnem suae apostasiae consequentiam, id est propositum superbiae, et inimicam voluntatem, et immunditiam idololatriae ; his enim et similibus veluti membris subsistit omne, quod diabolus dicitur : potest etiam intelligi de aereo corpore, quod ei est superadditum ²² — et quod non in omni rationali creatura mors aculeusque ejus, peccatum dico,

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF ; A absorbet. ² et om. A. ³ Sic CF ; A in unitate. ⁴ Sic CF ; A ipsos. ⁵ ideoque non in omni — natura om. A. ⁶ A voluntatis arbitrio. ⁷ A ecce om. A. ⁸ A ut insulse. ⁹ A asseratur. ¹⁰ Sic CF ; A sapientia. ¹¹ A turbetur aut turpetur. ¹² Sic CF ; A ipsi. ¹³ CF in quoquam (sic !). ¹⁴ Sic CF ; A creavit. ¹⁵ A pronuntiauit. ¹⁶ A primus. ¹⁷ A relinquant. ¹⁸ substantiam enim dicit — superadditum om. CF.

ne malitia interitura sit, sed in parte crea- A
interimentur, in parte permanebunt, audi
n Origenem, diligentissimum rerum inquisi-
in tertio libro περὶ Ἀρχῶν de consummatione
hoc est de summo bono, ad quod universa
bilis natura festinat, ut Deus omnia in om-
nit; non enim alia consummatio mundi est
Deum omnia in omnibus esse tractantem et
m¹. Quae sint ergo ista² omnia, quae Deus
sit in omnibus, requiramus. Et ego quidem
, quia hoc, quod in omnibus omnia esse dici-
s, significet etiam in singulis eum omnia esse.
gulos autem omnia erit hoc modo, ut, quic-
tionabilis mens, expurgata omni vitiorum faece,
vni penitus abstersa nube malitiae, vel sen-
intelligere vel cogitare potest, omnia Deus
B
: ultra jam aliquid aliud nisi Deum vident, C
eneat, omnis motus sui Deus modus et men-
; et ita erit omnia Deus. Non enim jam ultra
nique discretio, quia nusquam malum. Omnia
Deus est, cui jam non adjacet malum; nec
; arbore sciendi bonum et malum edere con-
, qui³ semper in bono est, et cui omnia Deus
ergo⁴ finis ad principium reparatus, et rerum
ollatus initiis, restituet illum statum, quem
buit natura rationalis, cum de ligno sciendi
et malum⁵ edere non egebat, ut amoto omni
s sensu, et ad sincerum⁶ purumque deterse-
rui est unus, Deus bonus hic ei fiat omnia, et
paucis aliquibus vel pluribus, sed ut in omni-
e sit omnia, cum nusquam mors, nusquam
C
mortis, nusquam omnino malum: tunc vere
omnia in omnibus erit. Verum istam perfectio-
: beatitudinem rationalium naturarum ita
quidam permanere in eo statu, quo supra
t, putant, id est, ut Deum omnia habeant,
s eis sit omnia, si nullatenus eas societas
: corporalis⁷ amoveat⁸. Alioquin aesti-
gloriam summæ beatitudinis impediri, si
lis substantiae interseratur admixtio. De qua
tus a nobis, quae in superioribus occurrere
nt, pertractata atque digesta sunt. Nunc
junoniam apostolum Paulum mentionem spi-
corporis fecisse invenimus, qualiter etiam
ntiri debeat de hoc, tantummodo, prout
us, requiramus. Quantum ergo sensus noster
D
potest, qualitatem spiritualis corporis talem
m esse sentimus, in quo inhabitare⁹ deceat
lum sanctas quasque perfectasque¹⁰ animas,
etiam omnem illam creaturam, quae liberabi-
servitute corruptionis. De quo corpore etiam
postolus dixit: Domum habemus, non manu-
aeternam in caelis, id est mansionibus bea-
Ex hoc ergo conjecturam capere possumus,

VARIAE LECTIONES.

tantem et dicentem om. A. ¹ A ergo, inquit, ista. ² Sic CF; A quia. ³ A igitur. ⁴ et malum om. A.
l incertum purumque. ⁵ Sic CF; A corporali. ⁶ Conj., AF admoveat; C admoneat. ⁷ A habitare.
rfectus. ⁸ Sic CF; A Ille. ⁹ et aeterna facta sunt om. A. ¹⁰ A nec. ¹¹ A hominum. ¹² A eis.
nim. ¹³ qualitatem om. A. ¹⁴ de simplicitate et unitate corporum resurrectionem om. CF. ¹⁵ etiam
¹⁶ Sic CF; A propterea e. f. o. u. essent ideo non esse non possunt.

litis, qua sola daemonia vocantur, manente eorum incorruptibiliter natura. Iste vero indubitanter astruit, quod in ipsis substantia a Deo facta semper permansura, malitia vero perversa illorum voluntate reperta in aeternum peritura. Talia siquidem nomina daemonium ¹, Diabolus, novissimus inimicus, et mors, non sunt naturae, sed pravae voluntatis vocabula. Audisti igitur sanctum Augustinum dicentem, quod Deus in diabolo non, quod fecit, sed, quod non fecit, puniturus est ²; audisti Origenem affirmantem, diaboli substantiam nunquam perituram, sed ejus solummodo malitiam. Et ut hoc firmiter et ³ credas et cognoscas, lege magnum Dionysium Areopagitam in libro de divinis Nominibus de eo, quod in natura daemonum malum non sit, eamque nullo modo corrumpi vel minui posse disputantem.

28. Sed neque daemones, inquit, natura mali. Etenim si natura mali [hoc dicit, quia daemones ex bono creati sunt, et naturaliter subsistunt, et conversi a bono sunt deserentes illud] ⁴, neque ex bono, neque in existentibus, neque ex bonis conversum ⁵ natura et semper mali existunt. Sequitur, sibi met sunt mali an aliis? Si quidem sibi met; an corrumpunt se ipsos? Si autem aliis; quomodo corrumpunt, essentiam an virtutem an ⁶ actionem? Si quidem essentiam; primum quidem non juxta naturam. Natura enim incorruptibilia non corrumpunt, sed acceptiva corruptionis [hoc est nullam naturam corrumpunt, quia nulla natura acceptiva est mali]. Sequitur ⁷, neque hoc omni ⁸ et omnino malum, sed neque corrumpitur quidquam ⁹ existentium, secundum quod essentia et natura, sed defectu (ordo verborum: sed infirmatur ratio harmoniae et commensurationis defectu naturalis ordinis) juxta naturam ordinis, harmoniae et commensurationis ratio infirmatur manere similiter ¹⁰ habens (id est, dum similiter natura manet). Infirmitas ¹¹ autem non est ¹² perfecta: si enim per-

fecta esset ¹³, et corruptionem et subjectum tolleretur ¹⁴, essetque talis corruptio et suimet interitus ¹⁵, ideoque ut talis ¹⁶ non malum, sed deficiens bonum. Quod enim omnino expertus est ¹⁷ boni, neque in existentibus erit. Eadem etiam est ratio de potentiae et actionis corruptione ¹⁸. [Sicut natura corrumpi non potest, ita virtus et actio naturalis corruptionem non recipiunt]. Deinde, quomodo daemones ex Deo facti ¹⁹ sint mali? Bonum enim bona adducit et substituit. Verum dicit aliquis ²⁰, dicuntur mali, sed non secundum quod sunt, ex bono ²¹ enim sunt, et bonam sortiti sunt ²² essentiam, sed secundum quod non sunt; infirmi, ut Eloquentia aiunt, servare suum principium. In quo enim, dic mihi, daemones vitari dicimus ²³, si non in cessatione habitus et operationis. **B** quae versantur circa divina bona? ²⁴ Alioquin ²⁵, si natura mali sunt daemones, semper sunt mali: atqui malum instabile est. Si itaque semper eodem modo se habent, non sunt mali: semper enim idem esse boni proprium est. Si vero non semper mali, neque natura mali sunt, sed angelicorum bonorum indigentia. Sed non omnino expertes sunt boni, secundum quod et sunt, et vivunt, et intelligunt, et omnino est quidam in illis appetitus motus: mali autem esse dicuntur, eo quod in naturali operatione sunt infirmi. Depravatio igitur est eis malum, et rerum illis convenientium desertio frustratioque, atque imperfectio et impotentia, facultatisque in eis perfectionem conservantis infirmitas, et abductio, et dilapsio. Quid vero aliud in daemonebus malum? Furor irrationalis, concupiscentia demens, imaginatio praereps. Sed haec etsi in daemonebus sunt, non omnino, neque in omnibus, neque haec per se mala. Etenim in aliis animalibus non habitus horum, sed privatio est et corruptio animalium et malum; habitus vero animalis naturam, quae is haec habet, servat et constituit. Non itaque malum est daemonica gens, qua secundum naturam est, sed qua non

VARIAE LECTIONES.

¹ A Daemonum. ² Sic CF; A sit. ³ et om. A. ⁴ Sic CF; A conversi si. ⁵ A ac. ⁶ Pro sequitur A deinde. ⁷ CF; omnino et omnino. ⁸ CF quid existentium. ⁹ Sic CF; A ratio eodem modo se habens (id est dum similiter natura manet) non potest manere. ¹⁰ Sic CF; A imbecillitas. ¹¹ est om. CF. ¹² esset om. CF. ¹³ CF interimit. ¹⁴ CF et erit ipsa corruptio et suimet corruptio. ¹⁵ CF itaque huiusmodi. ¹⁶ est om. CF. ¹⁷ Et de virtute et actionis corruptione eadem ratio. ¹⁸ CF ex Deo facti daemones. ¹⁹ Pro verum dicit aliquis CF et quidem dicuntur mali dixerit quis. ²⁰ CF ex optimo. ²¹ CF optimam sortiebatur. ²² CF vitari dicimus daemones. ²³ CF si non in cessatione divinorum bonorum habitudine et actione. ²⁴ Pro his, quae u-que ad finem sequuntur, CF haec proferunt: Sed itaque si natura mali daemones semper mali; et quidem malum instabile est. Non igitur, si semper sic se habent, non mali: quod enim semper, id ipsum optimi proprium. Si autem non et semper mali, non naturales, sed indigentiae angelicorum bonorum. Sed non omnino expertes boni, secundum quod et sunt, et vivunt, et intelligunt et omnino est quidam in eis concupiscentiae motus. Mali autem esse dicuntur propter quod infirmantur circa naturalem operationem. Falsa ergo conversio est eis malum, et a cognatis suis egressio et infirmitas et imperfectio et impotentia, et salvante eis perfectionem virtute infirmitas, et fuga, et casus. Sed itaque quid in daemonebus malum? Furor irrationalis, amens concupiscentia, phantasia proterva. Sed haec etsi sunt in daemonebus, non omnino neque in omnibus, neque haec secundum se mala. E enim in aliis animalibus non motus talium, sed interemptio est, et corruptio animalium et malum; habitus enim salvat, et esse facit, haec habentem animalis naturam. Non igitur malum daemonica gens, quantum est juxta naturam, sed quantum non est. Et non mutatum est datum in eis totum bonum, sed ipsi dato ceciderunt toto bono. Et datas eis angelicas donationes nunquam ipsas commotas fuisse dicimus, sed sunt et integri, et clarissimi sunt, etsi ipsi non viderit participantes boni conspectivas virtutes. Itaque quod sunt, et ex optimo sunt, et optimi, et bonum et optimum concupiscunt, et vivere et intelligere existentium appetentes; et privatione et fuga et casu connaturalibus sibi optimi dicuntur mali, secundum quod non sunt, et quod non est appetentes malum appetunt. Intuere cet.

NOTAE.

* Ea, quae hoc capite vides uncis inclusa, desunt in codicibus CF.

Neque totum bonum illis datum, mutatum est, A
 si a toto bono dato exciderunt. Neque dicimus
 eas donationes illis datas unquam mutatas
 , sed et integri sunt, et plane conspicui, quan-
 ti non vident, dum facultatem claudunt, qua
 sua possunt intueri. Itaque quod sunt, et ex
 runt, et boni, et bonum pulchrumque appetunt,
 aere, et vivere, et intelligere existentia desiderant;
 ratione, et fuga, et prolapsione bonorum eis
 nientium dicuntur mali, suntque mali, secun-
 mod non sunt; et non existentis cupidi, malum
 int. Intuere vim¹ verborum, et quantae subsi-
 unt sunt. Primo quidem universaliter breviter-
 comprehendens, daemones natura malos non
 dicendo sed neque daemones natura mali, ra-
 n subjunxit: etenim si natura mali, neque ex B
 Deo videlicet, qui solus a seipso bonus est,
 sunt; omne quippe, quod ab eo creatum est,
 n est, non enim ex bono malum fieri potest;
 in existentium naturarum numero computan-
 neque ex bonis conversum² natura, hoc est,
 ex bonis angelis natura in malitiam perversae
 tatis conversi sunt. Haec enim vocabula praec-
 auctor praevicatoribus angelis solet impo-
 Conversum³, hoc est conversionem ex bono
 natura, et casum a sapientia. Et semper mali
 nt; a superioribus assumitur negatio: et neque
 r mali existunt. Nam quod natura malum est,
 potest semper existere. Naturam quippe mali et
 iae aeternam⁴ esse impossibile est. Substantia
 C
 daemonum nunquam peribit. Natura itaque
 non sunt. Deinde argumenta per interrogationes
 dit, dicens: Sequitur, sibi met sunt mali, an
 Ac si dixisset: si natura mali sunt, necessa-
 et sibi met mali sunt, aut aliis. Et siquidem sibi-
 an corrumpunt seipsos? Utique corrumpunt.
 impossibile est fieri; nulla siquidem natura se-
 corrumpere potest; accidens est enim omni-
 ae sui corruptio. Ac per hoc si natura daemo-
 mala est, sibi met non est mala, quoniam se-
 non sinitur corrumpere; malum quippe non
 sed boni est corruptio. Si autem aliis natura
 mali sunt, quomodo ea corrumpunt, utrum es-
 um eorum, an virtutem, an⁵ actionem? Ac si
 et: harum trium nullam⁶ possunt corrumpere.
 enim tria, essentiam dico, et virtutem, et ac-
 D
 m in omnibus incorruptibilia sunt, quoniam in
 ribus omnis natura subsistit. Et hoc est quod
 tur: Siquidem essentiam; primum quidem non
 naturam, hoc est, non illam essentiam, qua
 stit natura. Natura enim incorruptibilia, essen-
 videlicet, virtutem, et actionem, non corrumpunt,
 ceptiva corruptionis, hoc est, quae possunt cor-
 ni, ut sunt naturalia accidentia, qualitates dico

et quantitates, ceteraque, quae augeri ac minui pos-
 sunt, et in subjecto quodam intelliguntur. Sed ne-
 que illa corrumpuntur a malo; augeri enim acciden-
 tia substantiae, vel minui, neque malum est, neque
 corruptio, sed profectus quidam⁷ atque defectus ca-
 pacitatis substantiarum. Ideo ait: Neque hoc omni⁸
 et omnino malum, hoc est, neque acceptiva corruptio-
 nis a malo corrumpuntur, quia neque omnino ma-
 lum. Nam in hoc loco una negatio bis ponitur sic:
 neque hoc omni⁹ et neque omnino malum. Quid enim
 corrumpere, quod omnino non est? Nam omnis
 corruptio, quae in natura rerum mutabilium intel-
 ligitur, aut defectus perfectionis est, aut de spe-
 cie in speciem transitus materiae, aut genera-
 lium in specialia et specialium in generalia trans-
 mutatio, quae omnia non mala, sed mutabilium
 rerum naturales qualitates et quantitates et conver-
 siones¹⁰ intelliguntur. Cetera vero hujus capituli plana
 sunt, et expositionis non indigent. Apertissime nam-
 que docet, nihil eorum, quae sunt, secundum essen-
 tiam et naturam posse corrumpi, defectum vero
 naturalis ordinis, et commensurationis infirmitatem,
 quibus duobus mutabilia eodem modo semper ma-
 nere non possunt, corruptionis vocabulo vocitari, et
 quod ipsa corruptio non malum sit, sed deficientis
 bonum. Si enim malum esset, in natura rerum non
 existeret. Docet etiam, daemones non secundum
 quod sunt, malos esse, ex optimo enim sunt, opti-
 maeque participes essentiae¹¹, sed secundum quod
 non sunt, mali dicuntur. Et quid in eis malum di-
 citur, aperte declarat, infirmitatem videlicet eorum,
 qua servare suum volent principium, summum
 scilicet bonum, ex quo sunt, negligentiam quoque
 eorum, qua divinorum bonorum habitudine et
 actione vacant¹², ceteraque, quae de miseria dac-
 monum luculentissime a praefato magistro dicta
 sunt, deque naturae eorum bonitate, et quod nihil
 donationum, quas in conditione sui acceperunt, in
 eis commutatum sit aut ab eis demptum, sed inte-
 gritatem et claritatem suae naturae semper manere,
 quamvis non intelligant¹³ suas speculativas virtutes,
 quas ad contemplationem sui Creatoris, si vellent,
 insitas habent, fugientes a vero lumine, et cadentes ex
 connaturalium sibi optimorum angelorum contempla-
 tiva virtute, appetentes, quod non est: et hoc est
 totum, quod in eis malum et malitia dicitur. Vidisti
 ergo, quod natura daemonum et bona sit, et a sum-
 mo bono facta, et quod non secundum quod sunt, sed
 secundum quod non sunt, mali dicuntur. Ac per hoc
 naturali necessitate sequitur, quod in eis est a
 summo Deo factum, solummodo in eis permansu-
 rum, nullo modoque puniendum, quod autem ex Deo
 non est, illorum videlicet malitia¹⁴, periturum, ne
 in aliqua creatura, sive humana, sive angelica, ma-

VARIAE LECTIONES.

1. *tanorem.* ² Sic CF; A *conversi.* ³ Sic CF; A *conversi.* ⁴ CF *Natura — aeternam esse.* ⁵ A *ac-*
ulla. ⁶ Sic CF; A *perfectio quaedam.* ⁷ CF *omnino et omnino* ⁸ CF *omnino* ⁹ et *conversiones omni.* A.
optimamque sortiuntur essentiam. ¹⁰ Sic CF; A *vacant et actione.* ¹¹ A *intelligunt.* ¹² A *hoc est*
in malitia.

litia possit fieri ¹ perpetua et bonitati coaeterna. A Similiter de morte et miseria intelligendum, ne vitae et beatitudini quid contrarium atque coevum intelligatur. Porro si universaliter malitia, et mors, aculeusque ejus, quod est peccatum, omnisque miseria, insuper etiam novissimus inimicus, nequitia videlicet diabolica, universalisque impietas [aut ipsa certe mors] ², de natura rerum abolebitur: quid restat, nisi ut sola universalis creatura omni faece malitiae et impietatis purgata, omni morte corruptionis libera, penitusque absoluta remaneat? Et haec est generalis universae creaturae, quae a servitute liberabitur, resurrectio, mysticaeque terrae, naturae videlicet, renovatio ³. De qua Propheta praedixit: *Auferes spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum revertentur; emittes spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terrae.* Qui etiam *laetari Dominum in operibus suis dicit, deficientibus peccatoribus a terra et iniquis, ita ut non sint.* Quomodo enim quis ex peccato ⁴ nominabitur, peccato non existente; aut iniquus, iniquitate destructa? Sicut ait idem Propheta: *Non resurgent impii in judicio.* Nam quando humanitas in resurrectione restaurabitur, omni impietate et malitia et morte absolvetur. Ac per hoc neque mali, neque impii resurgent; sola siquidem natura resurget ⁵, impietas vero et malitia aeterna damnatione peribunt. Disc. Quis est ergo ille aeternus ignis, quod supplicium, ardensque sulphurei ⁶ stagnum ignis, vernis quoque non moriens, ceteraque tormenta, quae divina eloquia diabolo omnibusque ejus membris futura esse pronuntiant? Si secundum historiam rerumque visibilium proprietatem putantur fore, necessario in aliqua parte mundi sensibilis sensibilibiter erunt. Et si ita est ⁷, mundus iste aut totus aut aliqua pars ejus reservabitur, in qua damnandi perpetuo damnabuntur. Ac per hoc non solvetur omnino, neque consummabitur, hoc est, in causas suas non reversurus est ⁸, quando *Deus omnia in omnibus erit.* Ipsa est enim ⁹, ut praediximus, consummatio mundi, et non alia, Deum omnia ¹⁰ in omnibus esse. Et quod est gravius, quid punietur, si nullum ¹¹ substantiale subjectum, quod puniri possit, nullo ¹² modo remanserit? Porro si totus mundus, universaliterque tota creatura, quae a Deo facta est, in aeternas causas, in quibus subsistit, non est reversura, tota adhuc nostra ratiocinatio irrita penitusque dissoluta residebit. **MAG.** In vanum laboravimus, si ita fuerit, sententiaeque sanctorum Patrum, quas introduximus, redigentur in risum, quod absit. **Disc.** Succurre itaque, deque praedictis tormentorum speciebus, quas divina non mendax promittit historia, probabilem redde rationem.

29. **MAG.** Diversas suppliciorum formas non loca-

liter in quadam parte, vel in ¹³ toto hujus visibilis creaturae, et, ut simpliciter dicam, neque intra universitatem totius naturae a Deo conditae futuras esse credimus; et neque nunc esse; et nusquam, et nunquam, sed in malarum voluntatum corruptarumque conscientiarum perversis motibus, tarda que poenitentia et infructuosa, inque perversae potestatis omnimoda subversione, sive ab ¹⁴ humana sive angelica creatura. Subvertitur autem, quod omnino extinguitur. Extinguetur omnino omnis facultas peccandi, malefaciendi, impie agendi. Facultate autem totius malitiae penitus subtracta, nonne sola occasio, perversa videlicet voluntas, remanebit veluti extincta? Ut enim *fides sine operibus mortua est*; silet enim ¹⁵: ita peccatum absque possibilitate peccandi, et malitia absque maleficio, et impietas absque idolorum cultu. Quamvis enim in perversis voluntatibus perverse agendi appetitus ardore semper permanserit, quoniam quod appetitur, perfici non sinitur, et in nullo, nisi in semetipsa, flamma malevolae cupiditatis ardet: quid aliud relinquitur, nisi foetida cadavera, omni vitali motu, hoc est, omni naturalium bonorum virtute atque substantia privata? Et fortassis tales sunt gravissimi cruciatus malorum hominum et angelorum, et ante iudicium futurum, et post, malefaciendi cupiditas, et perficiendi difficultas. Quod autem non in localibus spatii corporalibusve carceribus diabolus cum membris suis punietur, sed unusquisque intra suae malae voluntatis terminos poenas luet, beatus **Ambrosius** in expositione in Lucam manifeste declarat, illum locum Evangelii exponens: *Tolle manus et pedibus ligatus* ¹⁶, *et mittetur* ¹⁷ *in tenebras exteriores, illic erit fletus et stridor dentium. Quae sunt tenebrae exteriores? Nunquid illic quoque carcer aliquis latumiaeque subeundae sunt? Minime. Sed quaecumque extra promissa sunt caelestium mandatorum, in tenebris exterioribus sunt, quia mandata Dei lumen sunt: et quicumque sine Christo est, in tenebris est, quia lumen interius Christus est* ¹⁸. *Ergo neque corporalium stridor aliquis dentium, neque ignis aliquis perpetuus flammarum est corporalium, neque vermis est corporalis, sed haec ideo, quia, sicut ex multa cruditate et febres nascuntur et vermes, ita, si quis non decoquat peccata sua velut quadam interposita sobrietate abstinentiae, sed miscendo peccata peccatis, tanquam crudilatatem quandam contrahat* ¹⁹ *veterum et recentium delictorum, igne aduretur proprio, et suis vermibus consumetur. Unde et Isaias ait: Ambulate in lumine ignis vestri, et flamma, quam accendistis. Ignis est quem generat moestitia delictorum; vermis est, quod irrationabilia animae peccata mentem rei sensumque compungant, et quaedam exedant viscera con-*

VARIAE LECTIONES.

¹ A fieri possit. ² aut ipsa certe mors om. A. ³ Sic CF; A revocatio. ⁴ Sic CF; A quis peccator non ⁵ sola siquidem natura resurget om. CF. ⁶ Sic F; A sulphur et; C sulfure stagnum. ⁷ est om. A. ⁸ ex om. CF. ⁹ A enim est. ¹⁰ omnia om. A. ¹¹ Sic ACF. ¹² Sic ACF. ¹³ Pro vel in A veluti. ¹⁴ Si CF; ab om. A. ¹⁵ silet enim om. A. ¹⁶ A ligatis. ¹⁷ Sic F; AC mittite. ¹⁸ CF est Christus. ¹⁹ S

re, quae tanquam vermes ex unoquoque nascuntur, tanquam ex corpore peccatoris. Denique id Dominus Isaiam declaravit, dicens : *Et videbunt a hominum praevaricantium in me, et vermis non morietur, et ignis non extinguetur* ¹. Strigae dentium prodit indignantis affectum, eorum unumquemque poeniteat, sero ingemiscat, sero ur sibi, quod tam pervicaci improbitate deliquit igitur, qualia loca tormentorum praefatus ait Theologus. Ubi Judas Salvatoris nostri proorquetur? Nunquid alibi nisi in sua polluta entia, qua Dominum tradidit? Qualem poenam? Seram profecto poenitentiam et inutilem, imperuritur. Quid patitur dives ille in inferno? splendidarum epularum, quibus in hac vita utitur, egestatem? Quae flamma consumitur impudens rex Herodes, nisi suo furore, quo in necem innocentium? Haec exempla de pravis malivoluntatum motibus, quos in semetipsis vitiorum et justissima vindicta, diversarumque libidinatrices sufficiunt. Unusquisque enim impietatis ipsa vitiorum libidine, qua in carne exaruiti quadam flamma inextinguibili torquentur diabolicarum vero perversarum voluntatum, quid aliud intelligendum, praeter illarum am refrenationem, suaeque impietatis aeternitatem? Quae enim gravius poena impio, impie agere et neminem laedere posse? Haec catena, qua Dominus noster Jesus Christus, descendens in infernum, diabolum ligavit, eos videlicet in eum pie perfecteque credunt, ejusque ita custodiunt, perdere non valere, quamvis iudicium non puniri daemones ² precentur, sed in porcos, libidinosos videlicet homines, in quibus adhuc vim suam exercent ³: durius ligandus, non de potestate illius post iudicium omnis liber creatura, omninoque absolvetur a servitute, accipium suum, Deum videlicet, qui est principium omnium et finis, reversura, dum visibilia ad rationem circa generationem et corruptionem finem et per magnam, ut ait beatus Maximus, committit resurrectionem, quae gignit in immortalibus hominem secundum subsistentiam immutabilem, propter quem visibilia natura esse per generationem suscepit, et cum quo ⁴ accipiet per gratiam semet essentiam non corrumpi. Ad hanc igitur visibilitatem servitutem solvendam Verbum Dei hominibus corporaliter nascitur sine peccato per carnem, et baptizatur in filioliitatem spiritualem, nobis voluntarie subiens nativitatem, Deus secundum essentiam, et Dei Filius secundam naturam; ut carnem ex corporibus destrueret, corporaliter nascentem sine peccato, et ex baptismo in spiritualem naturam pro nobis subire recepit nativitatem natura

Deus. Adam quippe in defecationem ex spiritu nativitatem sponte sua relinquens, natus est corporaliter in corruptionem, sed hoc damnavit optimus et clemens pro nostro delicto factus homo, et condemnavit seipsum nobis ⁵ solus liber peccato, et ex corporibus nasci dignatus nativitate, in qua potentiam nostrae condemnationis superavit, mysticeque in spiritu direxit nativitatem, et corporalis nativitatis solvens pro nobis in seipso vincula, dedit nobis potestatem per nativitatem ex spiritu, filios Dei, pro carnis et sanguinis, fieri, credentibus in nomine ejus. Et haec est invidia, qua maxime intra semetipsam diabolica puniuntur iniquitas; torquetur enim, magnam communemque resurrectionem humanae substantiae omniumque in ea visibilia in immutabilem immortalitatem. Bileque sua potestate elapsam prospiciens ⁶, quam, videlicet substantiam, subditam sibi atque captivam penitus abolere, inque aeterna morte ⁷ perpetuis poenis obnoxiam detinere decreverat. Dum enim vicissitudo nascendi ex corporibus et in corruptionem redeundi desierit, in quo potestas antiqui hostis remanebit? In nullo.

30. Disc. Haec omnia probabili auctoritate et ratione subnixae esse arbitror. Sed adhuc restat difficillima illa, ut mihi videtur, quaestio, in quo supplicia illa erunt ⁸, quae non solum diabolo, verum etiam impiis hominibus futura divina testatur auctoritas. Verbi gratia, ut pauca ex multis introduceam Dominus in Evangelio promittit se dicturum : *Discedite a me, maledicti, in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus*. Ubi ostendit, aeterno igne diabolum et angelos ejus aruros. Et quod scriptum est in Apocalypsi : *Diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis et sulphuris quo et bestiae et pseudoprophetae cruciabuntur* ⁹ die et nocte in secula seculorum. Ubi vocabulo diei intelligimus apertam angelicis humanisque puris intellectibus impiorum damnationem, noctis vero tropo divinae sententiae incognitam omnibus profunditatem. Et animadvertite, quod nunc non quaero de qualitate suppliciorum et localitate. Satis namque in superioribus auctore Ambrosio ¹⁰ suasum est, nulla corporalia vel localia vel sensibilia vel temporalia futura. Nec immerito; nam post consummationem mundi neque corpora sensibilia ¹¹ erunt, neque loca, neque tempora, in quibus tormenta intelligantur esse posse. Haec enim omnia finem accipient cum mundo, dum finis fuerit omnium corporum spiritualitas, omnium locorum simplicitas omnino spatii carens, omnium temporum aeternitas. Ideoque aeternitatem ignis, de quo Dominus dicturus est : *Discedite a me, maledicti, in ignem aeternum, et alibi : Ibunt isti in supplicium aeternum*, item in Apocalypsi : *Et cruciabuntur die nocteque in secula*

VARIAE LECTIONES.

c CF; A moritur... extinguitur. ² CF neminemque laedere non posse. ³ Sic CF; A Haec est enim catena. nonnes om. A. ⁴ A preclur. ⁵ A exercent. ⁶ Sic CF; A et eum quod. ⁷ Sic CF; A pro nobis. ⁸ CF iciens. ⁹ A rive in aeternam mortem. ¹⁰ erunt om. CF. ¹¹ CF et cruciabuntur ¹² CF auctoritate osio. ¹³ Sic CF; A neque corporalia neque sensibilia.

seculorum, non de diurnitate, deque infimis temporalium revolutionum prolixitatibus, verum de irrevocabili et incommutabili justissimi judicis sententia intelligere debemus. Eadem ratio est de aeternitate beatæ vitæ, in qua etiam nulla temporalia spatia intelliguntur, quoniam in seipsa immutabiliter permanens, super omnia tempora, nullo principio seu fine concluditur. Hinc confectum, omne, quod æternam dicitur, in Deo solummodo intelligi, ne ulla aeternitas existimetur extra eum, qui solus æternus est et æternus. Aut enim inconcussa justissimorum ejus judiciorum veritas, qua puniri sinit in impiis irrevocabiler quod non fecit, aut ineffabilis et supernaturalis ejus gratia, qua quos præscivit et prædestinavit conformes fieri imaginis ¹ Filii sui, deificat ac super omnia exultat, aeternitatis nomine rectæ rationis intuitu accipitur, quoniam nihil Deo coæternum est, aut ex diametro contrarium. Ipse siquidem solus in his, quæ in ipso sunt, et felicitur vivunt, æternus est per gratuitam gratiam; in his vero, quæ extra ipsum sunt, quoniam ab ipso non sunt ², ideoque, quamvis dicantur esse, omnino non sunt, æternus est per severam sententiam. Non itaque te nunc interrogo de corporalitate, seu localitate, seu temporalitate suppliciorum; spiritualiter enim futura impiorum tormenta intelligenda sunt: sed adhuc quaero, in qua re debemus ea credere, vel intelligere futura esse? Non enim putandum est subjecto aliquo carere; accidentia quippe sunt supplicia ³. Si autem nullum accidens est nisi in subjecto, et omne subjectum res aliqua est per se subsistens: supplicia igitur in subjecto aliquo per se subsistente futura esse necesse est. Porro, si omne, quod per se subsistit, ab eo, qui omnium subsistentium causa est, substitutum est; omne quippe, quod a causa omnium substitutum non est, penitus nihil est, et in numero existentium non subsistit: sequitur, ut in aliqua substantia a Deo substituta suppliciorum calamitas constituatur. Si autem hoc datum fuerit, confestim illa ratio vacillabit, quæ approbat, divinam justitiam in nulla creatura, quam fecit, punire quod fecit, quoniam omne, quod in omnibus, quæ ab eo, qui impassibilis est et incorruptibilis, factum est, profecto impassibile et incorruptibile est, nullisque ⁴ passionibus obnoxium. Passiones autem nunc dico non illas, quæ naturaliter insunt, ut corporei sensus ⁵, sed quæ contra naturam sunt, circaque corporalem ⁶ materiam versantur in hac adhuc mortali vita; ipsius autem naturæ trinitatem, quæ est essentia, virtus, operatio, nec attingere nec corrumpere possunt, quamvis eam oppugnare videantur appetere ⁷. Hæ autem passiones sunt generatio ex corporibus ad similitudinem irrationabilium animalium, incrementa

et decremēta ⁸ corporum, omnesque eorum corruptiones, et extrema omnium ⁹ corporalis compaginis solutio, irrationabiles quoque rationalis ¹⁰ animæ motus, qui ex materia nascuntur, et circa eam voluntur: quæ cuncta non ex prima conditione humanitatis, sed ex generali ejus peccato initium sumpserunt, ideoque simul cum ipsa materia, quam inficiunt, peribunt, quando ipsius humanitatis prima conditio ab his omnibus similibusque sibi passionibus liberabitur, igneque spirituali divinæ gratiæ et bonitatis purgabitur. Et hoc propheta Isaias sub figura Jerusalem prædicens: *Sanctificabo, inquit, eam in igne ardente, et devorabit sicut foenum materiam*, ignem appellans non impios torquentem justissima poena, sed sordes naturæ purgantem clementissima gratia. At si divina justitia in omni creatura non sinit puniri omne, quod a summo bono creatum est, non solum ut esset, verum etiam ut semper impassibile et incorruptibile contrariis passionibus permaneret: quomodo puniri potest, aut supplicii subjectum esse ¹¹, quod omnino in natura rerum non intelligitur esse? Aut quomodo impiorum tormenta naturali subjecto, quod torqueant, possunt carere? Mac. Nodosa nimis difficilisque, ut dixisti, ad solvendum perplexio. In hac enim quaestione tria nobis occurrunt, et unum ex iis eligere, alia ¹² duo infirmare necesse est. Cogimur namque fateri, aut quod penitus non est in rerum natura, per se absque ullo subjecto posse puniri; et hoc rationi valde videtur resistere; quomodo enim punitur, quod non in aliquo subsistit? — aut quoddam ¹³ naturale subjectum supplicia pati, quod non minus, imo plus rationi et auctoritati contrarium esse videtur; omne quippe, quod in natura rerum a summo bono substitutum est, sive secundum substantiam, sive secundum accidens, divina justitia atque pietate provida prohibetur puniri, ne quid triste miserumve in universa creatura reperiatur — aut puniri, quod non est, tamen ¹⁴ in subjecto aliquo, quod est, omnique poena liberum punitur. Horum trium elige, quid sequendum. Disc. Tertium, et ex duobus præcedentibus compositum, si tamen probabiliter potest inveniri. — Torqueri enim, quod non est, et in natura rerum non invenitur, aut naturale subjectum poenas solvere ¹⁵, rationes prædictæ incunctanter refellunt. Puniri autem vitium, quod non est, in aliquo tamen quod est, et impassibile est, quoniam pati poenæ non sinitur, credibile mihi videtur, verique simillimum. Quamvis mentis meæ intuitum adhuc fugere videatur, utrum tale quiddam ita sit. Mac. Veritas quaerentibus se pie ac devotè amat occurrere, sequi ipsam aperire, et quæ mentes eorum fugiunt, prodere. Denique eam inter nos quaeramus, rationabili incessu gradientes, et vicissim me præcedentes

VARIAE LECTIONES.

¹ A *imagini*. ² A *sint*. ³ Sic CF; A *simplicia*. ⁴ CF *nullis (-que om.)* ⁵ A *naturaliter ut corporei sensus insunt* ⁶ Sic CF; A *corruptibilem*. ⁷ Sic CF; A *quamvis videantur appetere eam oppugnare*. ⁸ CF *detrimenta*. ⁹ *omnium om. A.* ¹⁰ *rationalis om. A.* ¹¹ *esse om. (CF)*. ¹² A *et alia*. ¹³ CF *quiddam*. ¹⁴ A

1, et ego te praegredientem subsequar J. Disc. A

fac. De reditu humanitatis, omniumque, quae et propter ipsam facta sunt, in ipsa et cum principium suum tractamus. Non enim nuncstantia daemonum, quam conditor omnium et incorruptibilem in eis fecit, sermo nobis tum et ipsa purgata convertetur ad principium quod praevericando deseruit, an semper a plateatione veritatis sua perversitate exorbitata hoc interim solummodo ad purum de ea conus, quod non punitur, nec unquam punjquod dignitas suae primae conditionis, prius-superbiret, hominemque deciperet, semper abilitate absque ulla demptione in ea manet, itaque in aeternum, et quod impietas, quam su-ulo attraxerat, penitus peribit, ne divinae i coaeterna fieri possit. De salute autem ejus, nversione, seu in causam suam reditu pronihil definire praesumimus, quoniam neque i historiae, neque sanctorum Patrum, qui eam ere, certam de hoc auctoritatem habemus; ideo illam obscuritatem silentio honorifica- re forte, quae extra nos sunt 2, quaerere co-, plus cadere in errorem, quam ascendere in em nobis contingat. Proinde quod extra nos t, nostram naturam 3 dico, duce Deo quaerere us. Disc. Ita oportet. Nam non solum nos non prohibemur, verum etiam jubemur quae- licente Salomone: *Nisi cognoveris teipsum, i vias gregum*. Non enim longe a brutis ani- is distat, qui seipsum communemque humani s naturam ignorat. Moyses item: *Attende tibi it, et lege veluti in libro, operationum animae am*. Si enim nos ipsos nosse et quaerere no-, profecto ad id, quod supra nos est, causam t nostram, redire non desideramus, ac per hoc bbato carnalis materiae morteque ignorantiae nus. Nulla quippe alia via est ad principalis li purissimam contemplationem praeter pro- aibi suae imaginis certissimam notitiam. Inter xale namque exemplum imaginemque et simi- em sui, hoc est inter Deum et humanitatem, i interstitium constitutum est. Hanc rationem tes Graeci humanitatem *ἀνθρωπικίαν* appellavere, t *ἀνωτροπικίαν*, sursum versus conversionem, vel *ὑπεύσα ὀπίαν*, hoc est, sursum servans visum. eatoris sui siquidem contemplationem, nulla terposita creatura, humanitas creata est. Mac. aque. Dic quaeso, putasne illam humanitatem, quam et suum Creatorem nulla creatura inter- ir, unam quandam simplicem, inseparabilem- artitione in se ipsa carentem 4 naturam sub- :? Disc. Non aliter existimo. Alioquin imago an est, qui unus et unitas inseparabilis est, et

una essentia in tribus substantiis, ad cujus imaginem trinitas quoque humanitatis intelligitur, quae est esse, velle, scire, ut sanctus Augustinus in libris Confessionum suarum disputat. Beatus autem Dionysius Areopagita eandem trinitatem essentiam, virtutem et operationem perdocet. Nec inter se dissonant, nisi in significationibus vocabulorum. Neque hoc in omnibus; ambo siquidem esse dicunt, unus autem velle, alter virtutem. Nec in hoc juxta rerum speculationem inter se discrepant; nulla enim naturalior et substantialior virtus est humanitatis, quam bene velle. Unus item ait scire, alter operationem. Et quae est rationabilis naturae operatio, praeter seipsam et Deum suum, quantum datur sciri 5, quis superat omnem scientiam, scire? Haec namque est naturalis nostra operatio, quae non extra nos, sed intra nos constituta est. Quid enim nosse appetimus, nisi causam nostram intra nos ineffabili providentia, et ultra nos incomprehensibili virtute? Ac de his in superioribus libris satis inter nos est actum, ut arbitror. Mac. Satis profecto: sed eadem repetere, ut clarius elucescant, non te pigeat nec pudeat. Disc. Nequaquam. Mac. Est igitur humanitas simplex quaedam, et in rationibus suis in infinitum multiplex creatura, quemadmodum et sua causa in seipsa simplex est et plusquam simplex, et in occasionibus rerum ab ea factarum infinita et plusquam infinita. Est autem causa ejus summa ac 6 sola per se bonitas, cui simillima est humanitas. Ut enim illa tota ubique in seipsa est, ita et ista, quoniam 7 simillima imago est 8, ubique in seipsa tota est. Et quemadmodum divina bonitas in omnibus participantibus se tota est, et nullius malitia, seu stultitia, seu ignorantia prohibetur penetrare universitatem ab ea conditam: ita humanitas in omnes homines diffunditur, et tota in omnibus est, et 9 tota in singulis, sive boni sint sive mali. Nullius enim stultitia repellitur, nullius malitia detinetur, nullius vitio corrumpitur, sordibusve polluitur, pura in omnibus, in superhis non inflatur, in pusillanimis non tabescit, in majoribus corporibus non est major, neque in minoribus minor, aequalis in omnibus, aequaliter in suos participes proveniens, melior in bonis non est quam in malis, neque deterior in malis quam in bonis, in integris corporibus non est integrior, quam in his, quae 10 occasione aliqua integritatem suam aut perdunt aut non attingunt. Paradigma: solaris radius munda penetrat et immunda, dum sit in omnibus mundus, neque purior in nitidis 11, quam in sordibus incontaminatus. Est enim in omnibus, quae illuminat, lucet in tenebris, et, mirabile dictu, tenebras in se non sinit, dum tenebrarum causas intra se comprehendit, non solum umbrarum, verum etiam absentiarum ratione. Nullae quippe tenebrae sunt in natura rerum, quae lumine non circumscribuntur.

VARIAE LECTIONES.

e CF: A sequar. 2 sunt om. CF. 3 A naturam nostram. 4 Sic CF; A inseparabilem in se ipsa ome carentem. 5 Sic CF: A scire. 6 A et. 7 A quam. 8 A et. 9 et om. CF. 10 A qui. 11 Sic mundis.

Si enim in corporibus sunt, quamvis longissime protendantur, postremo tamen solari luce ambiuntur. Si in spiritibus, quorum tenebrae ignorantia veritatis sunt, sapientiae claritate finem accipiunt. Similiter nulla absentia est, quae non ab eo, cujus absentia est, causam nascendi accipiat; nam si lumen non praecesserit, absentia ejus, quae tenebrae sunt, non sequetur. Ideoque ex uno genere sunt absentiae, et res, quarum absentiae sunt, ut lux et tenebrae, sonus et silentium, forma et informitas, ceteraque id genus. Sed quis dignis laudibus imaginem Dei demonstrare, congruisve similitudinibus comparare potest? Et ut cognoscas aequalitatem humanitatis in omnibus hominibus, intueri comunem speciem humanorum corporum. Nullus enim homo alio homine humanior est; nam si aliqua deformitas contigerit, vel formarum differentia, non ex natura evenit, sed vel ex corruptione corporeae integritatis, vel quibusdam accidentibus, quae extrinsecus adveniunt, quasdamque singulis hominibus differentias addunt, dum sit una species et generalis omnibus ex natura uniformiter impressa. Unus sensus corporeus quinquepartitus communiter omnibus inest, quamvis in multis ipsius organa¹ deficient, oculos dico, auresque, ceteraque instrumenta, in quibus exterior² sensus operatur. Quid dicam de ratione et intellectu? Nonne omnibus generaliter insunt, quamvis non omnes eis bene recteque utantur? Multi siquidem naturalibus bonis abutentes aeternae suae damnationis causas invenerunt. Similiaque manifesta indicia communionis in omnibus humanae naturae. Quae cum ita sint, quis recte³ philosophantium pureque naturas rerum inspicientium non continuo pronunciarit⁴, irrationabiles motus malorum voluntatum posse puniri in his, qui naturam bonam et rationabilem et impassibilem participant? Et quemadmodum mala voluntas naturale bonum non contaminat, ita etiam tormentum ejus⁵, malae voluntatis dico⁶, naturale subiectum, cui accidit, et in quo continetur, non torquet. Ipsa siquidem natura, sicut libera est, penitusque absoluta ab omni peccato, ita universaliter libera et absoluta est ab omni poena peccati. Nam et secularium causarum iudices, si tamen non libidine vindictae, verum correctionis gratia reos suppliciiis dignos examinant, non naturam in eis, sed delictum torqueri appetunt. Quoniam vero delicta per se, naturali subiecto segregata, punire non possunt⁷, propterea corpus simul cum delicto puniunt. Naturarum autem optimus conditor, piissimus provisor, justissimus delictorum in his, qui se spernunt aut⁸ nesciunt, ultor, punit in natura, quam fecit, delictum, quod non fecit, liberans ex delicto, separansque, quod fecit, ineffabilique modo in eo, quod fecit, impunito punit, et ut verius dicam, puniri sinit,

A quod non fecit. Non enim peccata naturalia sunt, sed voluntaria. Etenim causa totius peccati est, sive in angelo, sive in homine, propria perversaque voluntas: ipsius autem perversae voluntatis causa in naturalibus motibus rationalis et intellectualis creaturae non invenitur. Etenim bonum causa mali non potest esse⁹; incausalis itaque est, omnique naturali origine carens. Hinc illud mirabile et inexplicable oritur, quomodo mala voluntas praevaricantium angelorum et hominum, dum sit incausalis, totius peccati totiusque poenae peccati causa efficax est. Et si quis dixerit, initium omnis peccati¹⁰ esse superbiam, videat eam in natura rerum non subsistere. Neque enim essentia est, neque virtus, neque operatio, neque accidens ullum naturale; est autem B intimae virtutis defectus, perversusque dominationis appetitus, sicut scriptum est: *Quid superbit terra et cinis, quoniam projecit intima sua in vita sua?* Et initium dicitur, non causa, quia prima progressio est et manatio primordialis peccati, in quo omnes peccaverunt. At si omnino nihil est, quis sapiens constituerit ipsam¹¹ inter causas, cum in nullo naturaliter subsistat? Punitur itaque irrationabilis motus perversae voluntatis in natura rationali, ipsa videlicet natura ubique in seipsa, et in omnibus eam participantibus bona, salva, integra, illaesa, incontaminata, incorruptibilis, impassibilis, immutabilis¹² participatione summi boni permanente, ubique beata, gloriosissimaque¹³ in electis, in quibus deificatur¹⁴, optima in reprobis, quos continet, ne illorum substantialis proprietas ad nihilum redigatur, hoc est, ne naturalium bonorum, quae ex conditione sua attraxerant, patiantur interitum; gaudet contemplatione veritatis in his, qui perfectam beatitudinem possident; gaudet administratione substantialitatis in his, qui suorum delictorum poenas solvunt; in omnibus C tota, perfecta, suo similis Creatori, cunctis vitiorum sordibus, quibus in hac mortali carne veluti lepra quadam deformari et violari extrinsecus patiuntur purgata, in pristinum conditionis suae statum restituta revertetur, redemptoris et susceptoris sui gratia revocata. Hinc datur intelligi, quod in naturarum, post mundi hujus sensibilis consummationem, nulla malitia, nulla mors corruptionem inferens, nulla miseria fragilem in hac adhuc vitam D rieri inficiens relinquetur. Omnia quippe visibilia et invisibilia in suis causis quiescent; sola vero illicita voluntas malorum hominum et angelorum, saciata pravorum sui¹⁵ morum memoria conscientiae, que in seipsa torquebitur, cum de his, quae in hac vita sibi optaverat, et futura sibi cogitaverat, non inveniat. In illa enim¹⁶ die peribunt omnes cogitationes eorum. Cogitationes dixit perituras, non autem substantias. Sed quas cogitationes ait? Vanas prae-

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF; A organa ejus. ² exterior om. CF. ³ CF rite philosophantium. ⁴ Sic C; A pronuntiarit, pronuntiarit. ⁵ eius om. A. ⁶ dico om. A. ⁷ A possint. ⁸ A ac. ⁹ A esse non potest. ¹⁰ A omnis peccati initium. ¹¹ A eam. ¹² Sic ACF; F rad. corr. immutabili. ¹³ Sic CF; A gloriosissima. ¹⁴ Sic A deificat. ¹⁵ sui om. A. ¹⁶ enim om. A.

rerum sensibilibus, quibus in hac vita insano amore, phantasias, quas irrationabilibus obae per malitiam animae affectibus attrahunt. phantasiis ipsi, qui eas fingunt, simillimi. Nullam quippe vere veri soliditatem inven- sed veluti inanibus somniis torquebuntur.¹ Maxime decimo sexto de Ambiguis capitulo: *vina, inquit, sapienter meditantur verba, perdit et infernum et filios perditionis et similia ap- eos, qui, quod non est, sibimet secundum² affectum subsistentiam faciunt, et sic phan- ser omnia similes fiunt.* Quid dicam de sancto lino in duodecimo libro Exemeri sui, disputante, quod animae adhuc in hac³ carne mortali utae, non alibi nisi in phantasiis, aut quasdam laetitias, aut quasdam inanes poenas patientes futura vero vita, receptis corporibus, solida contemplatione iusti gaudebunt, impii vero rerum sensibilibus imagines patientes flebunt, et impuniti in utrisque substantia. Duo nam- nera passionum sunt: unum, quo deificati in veris sui purissimam cognitionem rapiuntur, non vero⁴, quo impii in profundissimam veri- norantiam merguntur. Et quid mirum, si im- od in hac vita adhuc in carne corruptibili per somnia, et post eam phantastice patiun- inferno, spiritualibus corporibus suis⁵ receptis, uti gravissimo quodam somno evigilantes⁶, sicut patientur per supplicia, ita ut semper, sic- Augustinus, verae poenae eis sint, falsae vero es in non veris, vera tristitia, verus luctus pa- ra poenitentia, urens cogitationum flamma. raro autem iusti patientur, quibus, receptis ibus, deificatisque mentibus, verae beatitudines in veris contemplationibus, verum gaudium, aeternitas, quoniam omne, quod in hac vita per accipiunt, in futuro per speciem considera- Sed qualis ipsa species sit, unusquisque in videbit experimento: *In domo⁷ enim, inquit, Patris mei mansiones multae sunt.* Utrisque erunt phantasiae veluti facies quaedam ex- ta, iustis quidem divinarum contemplationum; non per seipsum, sed per quasdam suas appa- res secundum altitudinem uniuscujusque san- ti contemplationis videbitur Deus. Haec⁸ sunt nubes, de quibus ait Apostolus: *ur in nubibus obviam Christo,* nubes videlicet res divinarum phantasiarum diversas appa- res secundum uniuscujusque deificati altitudi- coriae. Impiis vero mortalium rerum semper phantasiae ac diversae falsaeque species, um diversos malarum suarum cogitationum. Et quemadmodum deificati per innumera- livinae contemplationis gradus ascendent,

A sicut scriptum est: *Ibunt sancti⁹ de virtute in virtutem,* in nubibus visionis rapti, videbuntque *Deum deorum in Sion,* hoc est, non per seipsum, sed in speculo¹⁰ divinae phantasiae: ita a Deo elongati semper descendent¹¹ per diversos vitiorum suorum descensus in profundum ignorantiae, inque tenebras exteriores, in quibus erit *fletus et stridor dentium.* In utrisque tamen, iustis dico et impiis, salva, et integra, et incontaminata, omnique contra- ria passione libera erit et semper erit humana natura: utrisque erit similis corporum spiritualitas ablata omni animalitate, similis incorruptibilitas subtracta omni corruptione, similis naturae gloria, quando auferetur omnis contumelia, similis essen- tia, similis aeternitas. Haec sunt in regeneratione B generalia naturaliaque bona totius humanitatis, omnibusque participantibus eam communia. Haec sunt *data de sursum a Patre luminum descendencia,* in omnes generaliter diffusa, quorum participatione nemo excluditur, nemo privatur, quoniam nemo sine his subsistit; nullius malis¹² meritis impediuntur, ne dentur; nullius bona merita praecedunt, quibus praestentur; omne meritum praecoccupant; sola divina bonitatis largiflua plenitudine omnibus per omnia universaliter inexhausta effusione manant; in nullo augentur; in nullo minuuntur; ae- qualiter omnibus insunt, et bonis et malis; a nullo retrahuntur; aeternaliter in omnibus et substantia- liter permanebunt, omni corruptione contrariaque passione absoluta. Attamen sunt contrariarum C qualitatum, bonarum dico malarumque voluntatum, virtutis ignominiaque capacia. Et bonae quidem voluntates atque virtutes ex natura et gratia eis adsunt, pravae vero voluntatis obnoxii¹³ motus, qui vere proprieque superflua naturae dicuntur, ex nulla causa naturali seu supernaturali eis accidunt, ideoque extra se simul et intra se impassibiliter eos sustinent. Non enim ex natura, vel gratia provenit, quod per privationem nihil est, quoniam neque substantia est, neque naturale accidens, neque virtus¹⁴ naturalis quadriformis, qua rationalis anima ornatur, prudentiam dico, temperantiam, fortitudi- nem, iustitiam; neque harum bicornis fons, sophia¹⁵ videlicet et¹⁶ mansuetudo, quae ex caritate manant¹⁷; neque ulla virium, quae ab eis erumpunt, de quibus nunc tractare longum videtur, proposito- que alienum; neque supernaturalis excellentia ineffabilis deificationis ultra omnem creaturam, quam *nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor homi- nis ascendere potest.* Non enim inter omnia, sed super omnia comparatur; nec intra potestates naturae conditae includitur. Et ne mireris, quod dixi, hu- manam naturam contrariorum capacem esse, ex quibus nihil patitur, neque suae simplicitatis sere-

VARIAE LECTIONES.

torquentur. ¹ Sic CF; A sibimet et secundum. ² hac om. A. ³ vero om. CF. ⁴ A suis corporibus. ⁵ vigilantibus. ⁶ C in domu. ⁷ A Haec. ⁸ Sic CF; A iusti. ⁹ CF in specula. ¹⁰ Sic CF; A descen- ¹¹ Sic CF; A mali. ¹² Sic CF; A obnoxios. ¹³ Sic CF; A virtutis. ¹⁴ Sic CF; A caritas. ¹⁵ AC; F ac. ¹⁶ quae ex caritate manant om. A.

nis perturbatur, accipe paradigma. Aer iste ¹, A quo circumfunditur, et quo spirantia et respirantia per pulmones veluti per fabrinos folles ignem cordis semper sufflant, nulloque temporis momento sopiri cum natura sinit animalium, lucidas simul tetrasque fert nubes, illas quidem solaris radii receptivas, illas vero repulsivas; illae ex superioribus tenuitate fulgidam, aetherae puritati propinquam, qua lucent, accipiunt; illae vero ² ex inferioribus densitate tenebrosam, terrenis sordibus similem, qua lucem respunt, attrahunt: ipse autem aer in omnibus suae semper subtilitatis et serenitatis immobilem custodit qualitatem, nec in nubibus corporascit, nec cum perturbationibus, quas suffert, perturbatur; lucis capax et tenebrarum, dum sua natura neque luce augetur, neque tenebris minuitur, calorem recipit et frigus, dum substantia ipsius nihil calore neque frigore patitur. Corpulentia siquidem, quam ex terrenis aquaticisque ³ vaporibus accipit, calet in eo aut friget, in nubes conglobatur, vertitur atque movetur in ventos, densatur in pluvias imbresque, coagulatur in nives grandinesque, ceterasque species, quas ex praedictis vaporibus, quos Graeci ἀραιὸς vocant, nascentes simplex, at ⁴ spiritualis natura aëris, donec in terrena ⁵ humidaque pondera ⁶ graventur, sustinet; ipse vero, ut praediximus, puritatem suam et spiritualitatem incorruptibilem possidet, neque purior neque spiritualior in luce, quam in tenebris, neque subtilior, neque plus inferiora se corpora penetrat in serenitatibus, quam in perturbationibus suis. Hinc a philosophis Graecorum vocabulum sibi attributum est condignum. Aer enim dicitur, id est spiritus, ideoque simplex ac spirituale corpus a Physicis vocatur, quod ab his, qui Olympi montis verticem ascendunt, indubitanter approbatur, quoniam illuc ⁷ nulla ἀραιὸς, hoc est vaporatio, seu de terra seu de aqua, potest exaltari. Quod autem inferior pars ejus, aëris dico, vapores recipit ad mortalium animalium utilitatem, quae absque flatu aëreo vivere non valent, divina providentia administrante dispositum est. Si enim simplicitas illius absque ulla humiditate quadamque corpulentia interposita mortalium corporum pulmones inflaret, nequaquam ignea natura, quae cordibus inest, arderet, ac per hoc totum corpus frigeret, caloris virtute desertum, per quam vitalis motus mortalia membra ministrat. Ut ergo subtilitas aëris a junctis sibi vaporibus in pulmones intraret, fortio-
B
C
D

remittendum, seu ad alia corpora sensu carentia nutrienda non sufficere absque ulla corpulentia intermixta, quoniam igneum aëreumque elementum per se sibi invicem junguntur, ita ut nullum motum sensibilem efficiant, prae nimia suae naturae subtilitate, quae semper quieta est, omnique perturbatione remota. Dum vero inferioribus se elementis, terrae dico et aquae, miscentur, in illorum corpulentiori qualitate vim suam exercent, motusque suos, quibus corpora sensibilia administrant, manifestos deprimunt. Hoc autem paradigma propterea introduximus, ut incunctanter cognoscamus, humanam naturam in regeneratione ejus serenissimam esse futuram, dum in ea nil terrenum seu humidum seu ponderosum relinquatur, omnino in spiritum conversa; diversarum tamen qualitatum capacem fore absque ulla restitutionis suae permutatione aut contraria sibi passione. Ut enim aer iste, ex quo similitudinem quandam humanitatis ⁸ accepimus, aethereos desuper splendores, deorsum vero concretas ex terra et aqua recipit fumigationes: ita humanitas, ad imaginem Dei facta, irrationalibus autem suis motibus in amorem rerum sensibilibum, inque corpora corruptibilia, quae eam aggravant, miserabiliter lapsa, dum tempore regenerationis in antiquum revocabitur statum, divinis radiis, in se et supra se splendentibus, in his qui deificabuntur fulgebit, temporalium vero ⁹ mortaliumque rerum, quibus in hac vita inficitur, phantasticam memoriam infra se et extra in his, qui omni beatitudine privabuntur, sustinebit, non ut ipsa in seipsa poenas luat, sed ut illa, quae contra voluntatem Creatoris sui attraxerat, extra ipsam damnentur, penitusque pereant, malitiam dico, et impietatem; ceteraque nequitiae membra, quae ex operibus carnis, hoc est, carnaliter animae viventis, merito originalis peccati occasione sumpserunt; quae dum per se quaeruntur, nihil sunt, quoniam in numero eorum, quae a conditore omnium substituta sunt, non sunt. Ex irrationalium quippe animalium similitudine rationabili naturae subrepsere, ideoque in ea omnino damnabuntur, ne ei perpetuo noceant, quamvis in propriis impiorum voluntatibus recordationes eorum, quibus torquebuntur, permansuras esse non sit negandum. Aliud est enim, omnem malitiam generaliter in omni humana natura penitus aboleri, aliud phantasias ejus, malitiae dico, in propria conscientia eorum, quos in hac vita vitaverat, semper servari. eoque modo semper puniri: quemadmodum aliud est, eandem humanam naturam in suam gratiam, quam peccando perdiderat, divinae videlicet imaginis dignitatem restitui, aliud uniuscujusque electorum propriam in bonis meritis conscientiam, qua in hac vita Deo suo in omnibus servierunt, super omnem humanitatis virtutem deificari, eoque modo semper ac beate vivere, et super omnia,

VARIAE LECTIONES.

¹ A aeris de. ² vero om. CF. ³ A et aquaticis. ⁴ A et. ⁵ Sic CF; A interna. ⁶ Sic CF; A pondera.
⁷ Sic CF; A illic. ⁸ CF humanitati. ⁹ A autem.

nt, exaltari. Ibi enim erunt, ubi est ille, quem A
vita dilexerunt, et semper eum videre appet-

t.

hinc ¹ occurrit quintuplex rationalis creaturae
. Prima enim speculatio ipsius est in generali
communi substantialique virtute, qua omnes
s simul et semel in prima ejus conditione
rticipant, sive boni sint sive mali. Secunda
essionibus ipsius in hanc vitam mortalem per
rum hominum ex corporibus generationem.
in reditu ipsius generaliter per seipsam in
om statum, quem deseruit in hunc mundum
em cadens. Quarta in his, qui eam partici-
in hac mortali carne viventes, seipsos com-
que suam naturam, ac super omnia Creato-
nnium quaerentes, merito suae propriae ac ²
voluntatis, gratia duce ³, ad communem
urae integritatem redire adepti sunt, ac deinde
vinae gratiae super omnia, post se relinquen-
tia, in ipsum Deum transferentur ⁴. Quinta spe-
est eorum, qui universaliter insita naturae ⁵
uae omnibus, nemine excepto, divina lar-
raestantur et praestantur, possidebunt: ad
tamen dona ⁶ divinae gratiae, quae solis ju-
nsita ac praeparata sunt, pervenire non po-
quoniam in hac vita Deo servire noluerunt,
illum rerum amore detenti; quo videlicet
n alia vita, sive in solis animalibus sive rece-
poribus, velut inextinguibili flamma ardebunt,
c non invenient ea, quibus hic intemperanter
nt, sed eorum vanas falsasque phantasias vi-
C, quas cum veluti veras res comprehendere
nt, umbrarum instar evanescent ⁷, quoniam
subsistentia non fulciuntur. Erunt enim, sic-
ctum est: *Vanitas vanitatum et omnia vani-
ae erunt cogitationes, de quibus Psalmista
d etiam paulo superius introduximus: In illa
bunt omnes cogitationes eorum.* Ac si diceret,
cogitationes, quas in hac vita de rebus ter-
mporalibusque animabus, suis carnalibus ⁸
is dediti infixerant, in illa die, hoc est, in
one veritatis peribunt, quando de his, quae
In carne cogitaverant, resurrecturi in spi-
ritu Invenient. Quid enim perfidus Judaeus, ar-
Ismaelita, exorbatus impietate paganus de-
icitate, quam sibi vana opinio in futura vita
t, inventuri sunt? Aut quanta tristitia, quan-
tor, qualis flamma perpetuae egestatis eos
it, quando nihil terrenarum cupiditatum
imque deliciarum, quas spe vana inlibe-
rupturi, nihilque eis remanebit praeter va-
comprehensibilemque rerum, quas sibi futu-
crediderant, umbram fugitivam? Quam
comprehendere volentes et non valentes ⁹,
nihil est, poenas luent aeternas, ut non

dicam de his, qui fidem catholicam profitentur, car-
nalia tamen sibi et localia et temporalia et sensibilia
bona futura esse existimant, similiter etiam de sup-
pliciiis infernalibus arbitrantur. Ubi datur intelligi,
quod nihil in natura rerum poenas patietur, praeter
vanas impiarum animarum cogitationes in semet-
ipsis extra omnem naturam, quoniam in numero
naturarum non sunt; ex mala enim voluntate terre-
nisque desideriis occasionem acceperunt. Ut enim,
quod saepe diximus, ultra omnes naturales virtutes
justorum beatitudo per conditoris gratiam exaltabi-
tur, ita infra omnem naturam impiorum supplicium ¹⁰
per ejusdem conditoris justitiam deprimitur. Qui-
enim infernis est, extraque omnem naturam demer-
sius vanitate vanitatum falsisque imaginationibus
rerum, quae semper peribunt? Hinc illud mirabile et
inexplanabile nascitur. Attamen vera ratione, di-
vinaeque Scripturae auctoritate ita fieri et non aliter
probat, quomodo ¹¹ ultra omnia naturalia bona bea-
tificantur justii, ac veluti ex contraria parte infra
eadem naturalia bona puniuntur impii, et quomodo
natura illa, quam et boni participant et mali, velu-
t ¹² medietas quaedam constituitur, ita ut neque
beatitudine bonorum augeatur, neque infelicitate
malorum minuat, suis solummodo naturalibus ho-
nis subnixae contentaque, omnium substantias conti-
nens, omnia sua omnibus participantibus se mini-
strans ¹³. Siquidem inde est generalis omnium
forma, qui eam participant; inde singulorum spe-
cialissima species, pluralitatisque infinitus numerus;
inde numeri incrementorum corporalium per loca
et tempora. Tempora nunc dico spalia, quibus cor-
pus humanum ad perfectum sui incrementum perve-
nit, loca vero sedes singulorum corporis membrorum.
Inde ¹⁴ naturalia accidentia corporum animarumque
procedunt. Et quid dicam? Ita illa humanitas omnium
generalis a conditore suo intra duas sibi invicem
oppositas extremitates, inter felicitatem dico electo-
rum et infelicitatem reproborum librata est, ut in
his, qui boni sunt, quandam ineffabilem pulchritudi-
nem ultra suas virtutes gratia largiente de sursum
accipiat, in his autem, qui mali sunt, nullam turpi-
tudinem deorsum justitia prohibente ¹⁵ in seipsam
atrabat. In ipsa siquidem nullius turpitudine turpis est,
nec malitia nocet, nec error errat. Suus conditor
omne, quod in ea fecit, exornat, et nullo modo pu-
nit; omne autem, quod in ea non fecit, in ea sustinet
et sinit, et impunitum fieri non permittit. Sed illa
poena dupliciter intelligitur: aut enim delicta in
his, qui ad principium suum revertuntur, per indul-
gentiam puniuntur; aut in his, qui a principio suo
semper fugiunt, perpetuo torquentur.

33. Si autem a me quaeris, qua ratione ea, quae
a Deo facta non sunt, intra ea, quae ab eo facta
sunt, continentur ¹⁶, aut quomodo ea, quae extra

VARIAE LECTIONES.

C F; A *Hic*. ¹ gratia duce om. A. ² Sic CF; A *transferentes*. ³ A *naturae insita*. ⁴ CF *bona-
escunt*. ⁵ Sic CF; A *suas et carnalibus*. ⁶ *et non valentes* om. A. ⁷ A *suppliciorum*. ⁸ Sic CF;
m. ⁹ *veluti* om. A. ¹⁰ Sic CF; A *ministrandae bonis naturalibus (bonis naturalibus om. CF.)* ¹¹ Sic
vide. ¹² CF *exhibente*. ¹³ CF *sustinentur*.

Humanam naturam computantur, intra eam puniri A possunt, primo tibi respondebo juxta simplicitatem catholicae fidei: *Quis cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit?* et quoniam *investigabiles sunt* ¹ *viae illius in omni tempore.* Aut ² quomodo in operibus ejus et providentia et bonitate et justitia ratio quaeritur, qui omnem rationem superat et intellectum, et super omne, quod dicitur et intelligitur, exaltatur? Et ³ si de talibus rationem exigis, exige similiter, qua ratione omnia de nihilo facta sunt, qua ratione mundus iste solvetur, et in causas suas revertetur, qua ⁴ ratione mortalia nostra corpora non solum in spiritualia, verum etiam in animas nostras, ut Gregorio placet ⁵, transibunt, qua ratione nos, qui in hac vita veluti ⁶ ex tribus satis similiae, corpore scilicet ⁷ et anima et spiritu, compositi sumus, in futuro veluti in unam quandam massam simplicem fermentabimur in inseparabilem spiritualitatem, ut Ambrosio placet ⁸; qua ratione homines mortales per naturam, omne enim, quod a seipso non accepit esse, mortale dicitur, in immortalem Deum mutabuntur per gratiam? Ac ne longius praesenti negotio transitum facere videamur, si quaeris a me, qua ratione, quod non est secundum naturam, sed extra naturam, expellitur intra naturam ⁹ et sustinetur et punitur, ipsa natura impunita permanente, omnibusque contrariis passionibus illaesa, quaeram a te, qua ratione ea, quae virtutes ¹⁰ naturae excellunt, qui intra terminos naturae continentur, possidebunt, hoc est, qua ratione sancti et naturae suae fines non excedent, et ea, quae ultra naturam sunt, dona videlicet gratiae suscipient? At si in his omnibus non solum humana, verum etiam angelica deficit ratio ¹¹ et intelligentia, patiens esto, divinaeque ¹² virtuti incomprehensibili locum da, eamque silentio honorifica, quoniam, dum ad eam pervenitur, omnis ratio deficit et intellectus, et inter cetera, quae omnem rationem et intellectum exsuperant ¹³, humiliter concede posse fieri divina providentia administrante ea, quae et extra et contra naturam sunt, virtute naturae sustineri et intra eam puniri, ipsa semper in seipsa incolumi omnino ¹⁴ perseverante. At si dixeris, haec omnia divinae virtutis inscrutabilia miracula, quamvis omni creaturae rationabili et intelligibili cognoscere impossibile est ¹⁵, cur omnia, quae facta sunt, et ¹⁶ quomodo facta sunt, non tamen in omnibus cognitionem fugiunt ¹⁷, ut de eis nulla reddatur ratio, cur facta sunt. Propterea siquidem, inquis, omnia de nihilo facta sunt, ut divinae bonitatis amplitudo et largitas per ea, quae fecit, et ostenderetur et laudaretur. Nonne hoc docet psalmus iste prophético spiritu cantatus, in quo omnis creatura invisibilis et visibilis Creatorem

omnium laudare jubetur: *Laudate Dominum de caelis et cetera?* In cuius fine mirabili Theologiae contuitu apertissime datur intelligi, quod omnia in spiritualem naturam reversura sunt. Ita enim concluditur: *Omnis spiritus laudet Dominum.* Si enim sola intra semetipsam divina bonitas quieta absque ulla operatione perseveraret, non fortassis laudis suae occasionem faceret; jam vero in omnia visibilia et invisibilia seipsam diffundens, et in omnibus omnino existens, rationabilem intellectualemque creaturam ad seipsam cognoscendam convertens, ceterarum vero rerum pulchras et innumerabiles species rationabili et intellectuali creaturae in materiem suae laudis praestans, ita omnia fecit, ut nulla creatura sit, quae non aut per seipsam et in seipsa, aut per aliud summum bonum non laudet. Alia ratio est, qua omnia de nihilo facta sunt. Summum bonum, quod a seipso et in seipso subsistens bonum est, non debuit abstinere a conditione bonorum, quae nec a semetipsis, nec in semetipsis, sed ab ipso et in ipso bona sunt. Ac per hoc ex non existentibus existentia creavit, ne veluti invidiae reprehenderetur, retrahens se a substitutione eorum, quae potuit substituere. Alioquin neque Dominus esset, neque conditor naturarum, neque suorum honorum copiosissimus et in nullo deficiens largitor, neque justissimus meritorum iudex, neque omnium provisor, si nihil crearet.

34. Cur autem mundus iste solvetur, inque suas causas revertetur, talis ratio redditur. Omnia, quae ex causa omnium procedunt, et ¹⁸ ex primordialibus, causis in ea constitutis naturam motu suum principium semper appetunt, extra quod quiescere nequeunt. Alia ratio: Omnia, quae ex fonte omnium manant, vilescent, imo etiam penitus perirent, si ad fontem suum redire neque possent neque redirent. At si visibilium reditus in suas invisibiles causas prohiberetur, valde naturali omnium desiderio non solum contrarium, verum etiam fieret nocivum. Mortalia vero corpora nostra ¹⁹ non solum in spiritualia, verum etiam in animas nostras propterea transibunt, quoniam naturalis necessitas cogit, ut, quemadmodum anima rationalis ad imaginem Dei facta in eum, cujus imago est et similitudo, revertitur, ita et corpus, quod ad imaginem animae, ac veluti imago imaginis est factum, in suam causam, quae est anima, ac per eam veluti medietatem quendam in ipsum Deum, qui est unica omnium causa, vertatur, omni terreno pondere et corporalitate absolutum. Cujus rei paradigmata manifestissima ²⁰ pronuntiantur. Videmus enim humorem in fumum, et fumum in flammam, ac per hoc humorem in flammam, flammam vero in igneum transire elementum. Physici etiam perhibent, solarem radium de mari

VARIAE LECTIONES.

¹ A sint. ² Sic F; C et; Aut om. A. ³ Sic CF; A At. ⁴ A et qua. ⁵ ut Gregorio placet om. A. ⁶ veluti om. A. ⁷ scilicet om. A. ⁸ ut Ambrosio placet om. A. ⁹ Sic CF; A in natura. ¹⁰ Sic CF; A virtute. ¹¹ A ratio deficit. ¹² A et divinae. ¹³ A superant. ¹⁴ omnino om. A. ¹⁵ A esse. ¹⁶ cur omnia — et om. CF. ¹⁷ Sic CF; A supra cognitionem fiunt. ¹⁸ Sic AF; C et. ¹⁹ A nostra corpora. ²⁰ Sic CF; A manifesta.

luminibus, omnibusque aquarum collectionibus et odoribusque terrenis in seipsum attrahere, suam naturam veluti quaedam alimenta con-

De eo autem, quod nos, qui in hac vita siti sumus, in simplicem quandam unitatem imur, talis ratio est. Oportebat siquidem eam unius ac summae Trinitatis, quae in inseparabilis et simplex et incomposita est, in in et inseparabilem simplicitatem redigi; aliognitatis amplitudinem perderet, et pulchritudem deformaret, quod fieri divina clementia non. Non enim principale exemplum imaginem nihil a seipso et secundum seipsum factam, i semper a se quadam deformitate et dissimilitudine aut aliqua compositione, sua simplicitate, permittit. Eadem ratio est de reditu mortuum, qualicunque modo mortale dicantur, ia nec a seipsis nec in semetipsis subsistunt, a poena originalis peccati mortalitate absorpti a Deum suum, qui solus immortalis est. im conveniret immortalis Creatoris bonitati, em suam aeterna morte detineri. Nam quod merito perversae suae voluntatis, qua sibi noluerat, mortalem fieri morique permiserat, misericordiae suae quam vindictae manifestat. em corrigere eam, correctamque ad seipsam re, non autem incorrectam, semperque expulsum in infinitum elongatam voluit. Si itaque de non, quomodo facta sunt, sed qua ratione facta onaris astruere; unum quippe omnem superat, alterum quodammodo theoreticis specibus comprehensibile non denegatur, ut nulla reddi possit ratio: et ego nonnullam rationem resenti quaestione conabor reddere. Videtur mihi propterea totius universitatis conditae rem et ordinatorem irrationabiles motus permalorum et hominum et angelorum voluntatis am puniri sive, ipsa videlicet universitate us contrariis passionibus absoluta omninoque semper subsistente, ut ex collatione, sicut actus Augustinus, perversae voluntatis impiorum etur et exaltaretur rata voluntas justorum. s, ut ipse ait, nigrum colorem inter ceteros colorum picturae interserit, ut ex collatione ipsius, obscurus cernitur, aliorum colorum claritas pro-

Nam quod deforme per seipsum in parte universitatis existimatur, in toto non solum um, quoniam pulchre ordinatum est, verum generalis pulchritudinis causa efficitur: et est tia ex collatione insipientiae, scientia ex collatione ignorantiae, quae est per defectum et priorem, vita ex collatione mortis per defectum, oppositione tenebrarum per privationem lau-

dibus digna; et, ut breviter dicam, omnes virtutes ex oppositis sibi vitiis non solum laudem comparant, verum etiam siue illorum collatione laudem non acquirerent. Eadem ratione beatitudo justorum gloriam sibi invenit ex suppliciis impiorum, gaudiumque bonae voluntatis ex tristitia perversae; et ut vera ratio pronunciare non trepidat, omnia, quae in partibus universitatis mala, inhonesta, turpia, misera, suppliciaque ab his, qui simul omnia considerare non possunt, iudicantur, in contemplatione universitatis, veluti totius cujusdam picturae pulchritudinis, neque supplicia sunt, neque misera, neque turpia, neque inhonesta, neque mala sunt. Quicquid enim divinae providentiae administrationibus ordinatur, bonum et pulchrum et justum est. Quid enim melius est, quam ut ex oppositorum collatione et universitatis et conditoris omnium laus ineffabilis compararetur? Quid justius, quam ut bene meriti sublimissimum rerum ordinem, male vero meriti infimum obtineant? Quid honestius, quam ut ex propriis singulorum habitudinibus universitas rerum omnium ornentur? Nemo itaque recte philosophantium existimat, ullam malitiam malumve, ullam impietatem impiumve, ullam miseriam miserumve, ullam poenam punitumve, ullum supplicium suppliciove obnoxium, ullam turpitudinem turpeve, ullam inhonestatem inhonestumve, in bona, et optima, et religiosissima, et felicissima, et impunibili, et beatissima, et pulcherrima, et honestissima harmonia totius universitatis conditae, et ab eo, qui summa honestas est, summa pulchritudo, summa beatitudo, summa quies, summa felicitas, summae religionis, summum bonum, ordinatae, posse esse. Aliud est enim considerare singulas universitatis partes, aliud totum. Hinc conficitur, ut, quod in parte contrarium esse putatur, in toto non solum non contrarium, verum etiam pulchritudinis augmentum reperitur. Infernus itaque cum a Graecis *ἄδης*, hoc est tristitia vel deliciarum privatio, dum per seipsum consideratur, malum malis cognoscitur, dum vero in universitatis pulcherrima ordinatione constituitur, bonum bonis efficitur, quoniam non solum justissimi iudicis severitas, aeternaque sententia in eo manifestatur, verum etiam beatorum hominum et angelorum laus felicitatis acquiritur, et pulchritudo cumulatur. Quare itaque intra terminos naturae fieri non sineretur, unde laus ejus et acquiritur et pulchritudo augetur? Cur autem diversa impiorum supplicia inferni vocabulo Latini solent significare, ex opinione vulgi, ut sanctus Augustinus in duodecimo libro Exameri sui explanat, tractatum est. Antiqui enim spes suas fabulis animasque sepulcris dantes, quemadmodum cadavera corporum obruta sepulcris, ita etiam animas cum ipsis cadaveribus detentas in

VARIAE LECTIONES.

ae om. A. ² suae om. A. ³ elongatam om. A. ⁴ A comprehensibile esse. ⁵ est om. A. ⁶ vita ex ratione — digna om. A. ⁷ sibi om. CF. ⁸ Sic CF; A honestissima totius universitatis conditae ordinatae. ⁹ Sic CF; A summum bonum summae religionis. ¹⁰ posse esse om. A. ¹¹ A enim est. ¹² A argum. ¹³ A aeterna namque. ¹⁴ et om. CF.

islem sepulcrorum cavernis putabant. Hinc infernum quasi infra terram positum vocabant. Inde falsa crevit opinio, animas videlicet locales esse sub terra. Graeci autem solito more res acutius considerantes expressiusque significantes, *ἄδην*, ut diximus, hoc est tristitiam appellaverunt infernum. Naturam siquidem rerum visibilium et invisibilium diligenter rimantes, locum supplicis invenire non potuerunt, nisi in libidinosae voluntatis malorum hominum et angelorum egestate, rerumque, quas intemperanter amaverant, defectu et privatione, ex quibus tristitia nascitur, in ¹ qua rationabilium animarum irrationabiles appetitus sive in hac vita sive in futura torquentur. egestate quidem non valentes invenire, quod sibi optant fieri, defectu vero et privatione, dum quod illicito perniciosoque amore possidere putarent, omnino ab eis aufertur, diutiusque eo abuti non sinuntur. Et hoc est totum, quod dicitur malarum cogitationum irrationabiliumque cupiditatum poena atque supplicium, dolor videlicet atque tristitia, quibus duobus impiorum conscientia intra semetipsam punitur; quae duo propterea mala non sunt, quoniam justissima divinae providentiae administratione his, quos torquent, accidunt, et quoniam, quod ubique in omnibus malum non est, malum dici non potest. Est autem tristitia bona in his, qui sua lugent delicta, sicut ait Dominus in Evangelio: *Beati qui lugent nunc, quoniam ipsi consolabuntur*. Similiter bonus dolor in his, quibus tardum morosumque videtur, donec ad promissam sibi beatitudinem perveniant. Quo dolore Apostolus laborabat, dicens: *Cupio ² dissolvi et esse cum Christo*. Quid dicam de doloribus eorum, qui Christi ³ martyres facti sunt ⁴? Tristitia autem dolorque impiarum cupiditatum, sive in hac vita sive in altera, propterea mala non sunt, quoniam mala desideria puniunt: urit enim tristitia, quae nascitur ex egestate rerum temporalium, veluti quaedam inextinguibilis flamma imperfectos appetitus; mordet veluti vermis non moriens, dolor, qui putredine libidinosae concupiscentiae nascitur, dum quod concupiscitur, aufertur. Est et alia ratio, quae tristitiam et dolorem impiorum mala non esse perhibet. Sunt enim veluti quaedam materia copiosissimae laudis, aeterni gaudii, aeternaeque salutis, quibus, qui in Deum transeunt, fruuntur. Repertum est itaque, ut arbitrator, illud tertium quod quaerebas, ceterisque duobus praeferebas, hoc est, posse puniri, quod in natura rerum nec secundum substantiam, nec secundum naturale accidens, nec omnino a Deo factum est, in aliquo subjecto naturali et substantiali et ⁵ a Deo facto, quod per seipsum neque punitur, neque in se punito compatitur. Et hac ratione recte intelligitur, quod verissime creditur, Deum videlicet in nulla natura a se condita punire quod fecit; quod autem non fecit, punit. Disc. Repertum

A sane; quamvis adhuc non omni caligine remotam. Non enim jam clare perspicio, et absque ulla nebula luculenter, quomodo potest puniri quod non est, et, quod est, puniri non potest. Facilius namque crediderim posse puniri quod est, quam quod non est. **MAG.** Ecce iterum quasi obliviscens praeteritarum rationum videris, et quem putaveram ex praesentis negotii profundo emersum et absolutum, denuo demersum atque detentum te esse vereor. **Disc.** Non adeo te oportet vereri. Siquidem de talibus, quae inter nos conveniunt, quaedam mentis acumine, veluti aethereum lumen, purissime penetror, quaedam vero caliginose ac veluti aëra intercisus ⁶ ruptis nubeculas conspicio. Ideoque non me pudeat, nec piget repetere, ut lucidius aspiciam, quae adhuc mentis meae obtutibus non omnino patefacta sunt. **MAG.** Age igitur, dic, num omnia, quae sunt, ab eo solo, qui vere est, et totius essentiae superessentialis causa, ex non existentibus in existentia deducta sunt, et utrum quiddam in natura rerum est, quod ab eo substitutum non est ⁷? **Disc.** Cur me interrogas de eo, quod omnibus recte philosophantibus notissimum est, et incunctanter definitum? Ab uno enim omnia, et nihil est, quod ab eo non sit. **MAG.** Putasne itaque, omne, quod ab ipso est, posse corrumpi? **Disc.** Nec hoc dixerim. Omne enim, quod in essentiam duxit, non, ut esset, tantummodo duxit, sed ut semper esset, quoniam semper causaliter in eo erat. Omne autem, quod semper est, aeternum est; et omne ⁸ aeternum verum: omne autem verum nulla vi potest corrumpi. Nullum igitur ab uno omnium principio factum recipit sui corruptionem. Quid enim illud corrumpere posset? Non enim verum, neque verisimile est, ut a Creatore corrumpatur, quod, ut semper esset, ab eo constitutum est. Et si aliqua natura creata melior illo est, inferiorem se naturam corrumpere impossibile est, quoniam bonum nullius boni corruptionis causa fieri potest; sin autem inferior se creatura est ⁹, difficilius est, inferius corrumpere quod superius est. At si aequale sibi bonum est, nullum bonum aequale sibi bonum corrumpere appetit, dum ejusdem virtutis sint et operationis et essentiae. Relinquitur ergo, nullam naturam alteram naturam ¹⁰ corrumpere vel ¹¹ relic vel posse. Est et alia ratio, quae indubitanter asserit, nullum ¹² eorum, quae ab uno Deo condita omnium sunt, corruptionem nec recipere vel ¹³ corrumpi posse. Si enim corrumpi inchoaret, corruptionis ejus finis sequeretur. Omne siquidem, quod inchoat pati, passionis suae duplicem finem expectat. Aut enim penitus, ut non sit, sua corruptione consummabitur, suaeque corruptio consumi extinguetur, consumpto quippe corruptibili corruptionem ejus perire necesse est, quando non invenit, quod corrumpat: aut ad talem finem cor-

VARIAE LECTIONES.

¹ in om. A. ² ACF *Utinam* dissolvi; sed F. supra adscr. *Cupio*. ³ A pro *Christo*. ⁴ A *fruit*. ⁵ et om. A. ⁶ Sic CF; A *aëre intervisus*. ⁷ CF substitutum non sit. ⁸ A *omne autem aeternum*. ⁹ CF *potest fieri*. ¹⁰ Sic CF; A *sit*. ¹¹ *naturam* om. A. ¹² *vel* om. A. ¹³ Sic CF; A *ullum*. ¹⁴ Sic CF; A *nec*

perveniet, ut in eo, quod corrumpit, A incorruptibile remaneat, quod corrumpi non, eoque reperto ipsa corruptio necessario de-
corruptio quippe, quando nihil corrumpit, in
extinguitur. Sed haec duo vera refutat ratio.
minim natura potest corrumpi, ut penitus non
ad nihilum redigatur. Ad hoc quippe creata
semper subsistat. At si inchoaret corrumpi,
talem finem perduceretur, ut penitus sua
tione interimeretur, profecto ad nihilum re-
ur. Quod virtus essentiae a summo bono
re penitus excludit. Nulla itaque natura cor-
incheat, neque finem interemptionis suae ex-

Si autem quippiam a Deo factum incipit
ipi, et tamen in eo relinquitur quod corrumpi
ibile est, nullanque corruptionem recipit, B
o ipsum est, quod solum et totum a Deo
iptibile factum est, quod corruptione non
ac per hoc nusquam nunquam corrumpi
vit. Nullum itaque eorum, quae a summo

condita sunt, corruptionem vel corrumpendi
litate recipit. MAC. Video te respiscere, ac
, quae tibi caliginosa visa sunt, claram in-
bilemque rationem reddere. Hac itaque de
aptibilitate rerum a Deo conditarum definita
tia considera, num omne, quod corrumpi non

potest puniri. Disc. Qua ratione id fieri pos-
tion intueor. Videtur enim mihi omne, quod
ip non potest, puniri non posse, sicut omne
libile punibile arbitror esse. Corruptionem

an quandam poenam fieri quis negarit? Nam C
corpora nostra mortalia ipsum dolorem, qui
na sanitatis corruptio definitur, patiuntur,
iri sentimus. Animas quoque adhuc in eis
is eisque compatientes quodammodo puniri

ambigit, cum ratio doceat, simplicem animae
m neque corrumpi, neque puniri, neque pas-
s corporeis infici; compati tamen dicitur,
ongenito sibi corpore et compaginato auxi-
raestare laborat, ne destruat. Semper enim

corpus sibi superadditum in unum ² colli-
a unoque, ne fluat et corrumpatur, continere.
nima itaque ad imaginem Dei facta, sicut nun-
corrumpitur per seipsam, ita nunquam puni-
t. Non aliter praefata docet ratio. Si enim

iritualis substantia per seipsam puniri potest, D
magis illa, quae ad imaginem Dei facta est.
uid ergo dicemus de corpore? Numquid quo-
rrumpitur, punitur? Disc. Puniri non dici-
isi quod suam poenam sentit, ideoque si solus

sensus est, quod ex mortuis cadaveribus
ntelligi, corrumpitur solummodo corpus, non
punitur. Nam et corpora rerum omni sensu
um, ut sunt ligna et lapides, herbarumque
a, corrumpi dicimus, non autem puniri. Sed

is exterior non solum ad animam, verum
etiam ad corpus pertineat, non magnopere negan-
dum, corpus mortale et animale et corrumpi et
puniri posse. MAC. Corpora igitur mortalia, si sen-
sus sint capacia, corrumpi et puniri, sin vero sensu
carentia, corrumpi solummodo videntur posse, non
autem puniri ⁴. Disc. Ita existimo. MAC. Omnia
itaque corpora mortalia, sive solummodo corrup-
pantur, sive simul et corrumpantur et puniantur, a
Deo facta non sunt. Praedictis siquidem rationibus
confectum est, omne, quod a summo bono factum
est, nullam corruptionem, ac ⁵ per hoc nullam
poenam recipere. Disc. Mundum istum visibilem
sensibilibus corporibus maxime subsistentem a Deo
factum esse, quis nisi insipiens negare praesumat?

MAC. Quomodo ergo illius corpora corrumpuntur
vel puniuntur? Disc. Duobus modis corruptionem
dicimus. Quorum unus quidem ille, qui generalium
elementorum coitum per visibles species in gene-
rationem procedere docet, et iterum specialium
corporum resolutionem, in catholica elementa ex
quibus compacta sunt reditum; alter, quo nullius
creaturae essentiam et virtutem et operationem
posse vitiari affirmantes, rationabilis intellectualis-
que creaturae voluntates irrationabilibus motibus
corrumpi approbamus. Et primus quidem modus
temporalium localiumque rerum et sensibilium plus
videtur docere in se invicem transfusionem et
transmutationem, quam corruptionem, quoniam
omne, quod divina providentia ordinatum est,
pulchritudinem infert universitati, non corru-
ptionem. In his enim omnibus et naturalis ⁶ sub-
stantiarum integritas, et qualitatum naturalium
mutabilitas custoditur; quibus duobus sensibilis
creaturae plenitudo componitur, ac per hoc abusive
temporalium rerum varietas per incrementa et re-
solutiones incrementorum corruptionis nomine ap-
pellatur. In hac forma locutionis intelligitur Aposto-
lus dixisse, de fragilitate humani corporis disputans:
*Corruptibile hoc induetur incorruptionem, et mortale
immortalitatem.* Et alibi: *Corpus quod corrumpitur
aggravat animam, et terrena habitatio deprimit sen-
sum multa cogitantem.* Quibus verbis non solum
humani corporis adhuc fragilis atque mortalis so-
lutionem in elementa simplicia, quorum qualita-
tibus in se ⁷ invicem convenientibus componitur,
verum etiam ex ipsis iterum revocationem, inque
spirituales incorruptibilesque qualitates reditum
significat, terreni corporis mutabilitatem corru-
ptionis vocabulo appellans. Non enim propterea
ista sensibilia et temporalia spernuntur ab his, qui
spiritualia desiderant et aeterna, quasi mala sint, sed
quia instabilia et mutabilia sunt, finemque transmu-
tationis suae in melius expectant, et in comparatione
stabilium immutabiliumque nullum transmutationis
suae finem in melius expectantium veluti contem-
pabilia penitusque desereunda et postponenda judican-

VARIAE LECTIONES

o om. A. ² A potest. ³ Sic CF; A in hoc colligere. ⁴ non autem puniri om. A. ⁵ A et. ⁶ Sic CF;
alium. ⁷ in se om. A.

tur. Secundus vero modus non in rerum mutabilium transfusionibus intra naturam versatur, sed in propriarum voluntatum perturbationibus, quae extra naturam sunt, quoniam, quae ex Deo non subsistunt, corruptiones, quae vere dicendae sunt perversae voluntatis vitia, considerat. Proinde hujus mundi corpora non corrumpi, sed in seipsa naturali motu ac varietate transfundi existimanda sunt, ac per hoc neque puniri. Naturales siquidem passiones poenarum vocabulo juxta rerum proprietatem ¹ nullo modo appellandae sunt. Et si quis dixerit, sensibilibus corporum in semetipsis transfusiones per generationem et solutionem propter peccatum humanae naturae fieri, ac per hoc veraciter corruptiones posse vocari, videat totius visibilis creaturae ordinem et pulchritudinem non nisi in vicissitudinibus rerum per loca et tempora constare, illasque vicissitudines ac varietates non alimde nisi divina providentia et administratione causas ducere, et plus ad humanae naturae eruditionem, et ad Creatorem suum revocationem factas fuisse, quam ad peccati ultionem. Eo enim modo spiritualis medicinae imaginem suam Deus voluit et in seipsam et ad seipsum ² revocare, ut rerum mutabilium taedio fatigata et exercitata, immutabilium aeternorumque stabilitatem contemplari desideraret, ardentemque verorum incommutabiles species appeteret, in quarum absque ulla varietate pulchritudine quiesceret. Hinc conficitur, quod etiam in superioribus praesentis disputationis plurimis locis est conclusum atque definitum, nullam aliam sedem corruptionibus poenisque posse reperiri, praeter rationabilis et intellectualis creaturae perversos illicitosque propriae voluntatis motus, qui nec ex Deo, nec ex natura condita occasiones accipiunt, incausales enim sunt, quoniam per seipsum dum quaeruntur, nihil aliud in eis invenitur praeter licitae et naturalis voluntatis privationem atque defectum. Mac. Omne itaque, quod corrumpi non potest ³, puniri posse ratio non sinit; omne autem, quod ex una omnium causa factum est, incorruptibile esse necesse est. Omne igitur, quod ex una omnium causa factum est, poenas pati impossibile est. Porro si impiorum supplicia futura esse divina testatur auctoritas, quae nullo modo fallit vel fallitur, sequitur, ut in aliquo, quod ex Deo factum est, ideoque ⁴ non abusive dicitur esse, et probabiliter concluditur impassibile, corruptiones poenasque atque supplicia constituas, et ad id, de quo haesitare videbaris, intrepidus redeas, et incunctanter dicas, solummodo posse puniri, quod non est, in eo, quod est, hoc est perversam voluntatem, quae penitus substantialis non est, in phantasiis rerum sensibilibus, quae videlicet ⁵ phantasiae, quoniam de naturalibus formis in memoria exprimentur, non

A omnino non esse intelligendae sunt; quod autem est, omnino impunibile ⁶ esse necesse est, dum virtute sua, quod punitur, sustineat et puniri sinat. Ac per hoc verissime de divina praedicatur justitia, quod in nulla creatura, quam fecit, puniri permittit, quod fecit; punit autem quod non fecit. Disc. Satis et copiose de hoc negotio est actum. Mac. Satis plane, si purissime ac sine ulla cunctatione perspicis ita esse, et non aliter. Disc. Clare perspicio, omnique caligine remota intelligo, universitatem creaturae a Deo conditae impunibilem esse, omnique corruptione absolutam. Mac. Redeamus ergo ad propositum, hoc est, ad reditum universitatis conditae in suas causas.

36. Disc. Prius considerandum, arbitror, quae B ratione aeterna erunt supplicia, quando nulla malitia erit ⁷, ne sit bonitati coaeterna, et omnis impietas, ne sit divino cultui coaeterna, peribit, et omnis nequitia, ne sit divinis legibus infesta, de natura rerum abolebitur, et, quod vera exigit ratio, deficiente malitia nullus erit malus; malus enim malitia malus est. Pereunte impietate nullus impius remanebit; omnis enim impius impietate impius est: abolita iniquitate quis iniquus relinquetur? Malitiam autem et impietatem et iniquitatem perituras esse nemo sapientium dubitat, considerans, malitiam non posse fieri, nisi ubi invenit, cui noceat. In futuro autem, quando *omnia in omnibus Deus erit*, et omnis creatura ⁸ liberabitur a servitute, cui malitia nocebit? Nulli. Impietas quoque ⁹ eadem ratione, quod C peritura sit, intelligitur. Quomodo enim impietas erit et impius, quando falsorum deorum cultus omnino extinguetur, et unus Deus ab omnibus electis et reprobis in omnibus cognoscetur? Iniquitas quomodo manebit ¹⁰, quando nemo leges divinas praevaricare poterit? Et hoc apertissime divina declarat Scriptura, quae dicit: *Deficiant peccatores a terra, et iniqui, ita ut non sint*. Non enim substantiam illorum, sed peccatum et iniquitatem defectura esse credendum est: et quod beatus Hieronymus in expositione Ezechiel ab Isaia propheta de generali totius humanae naturae purgatione ¹¹ in figura Jerusalem introduxit: *Sanctificabo*, inquit ¹², *eam in igne ardente, et devorabit sicut foenum materiam*. Quoniam in ipso loco dupliciter materiam intelligimus; aut enim materies informis, quae de nibilo facta est, et ex qua diversitate formarum sibi adjuncta hujus mundi sensibilis componitur structura, significatur, quae videlicet materia sicut foenum ardebit, quando sanctificabitur, id est, purgabitur in ¹³ ipsa natura ad imaginem Dei facta, ita ut nil in ea materiale, vel temporale, vel terrenum, vel visibile, vel transitorium mutabileve remaneat, quoniam omnino in spiritualem vertetur stabilitatem et uniformitatem; aut cunctorum vitiorum et malefa-

VARIAE LECTIONES.

¹ A proprietatem rerum. ² Sic CF; A ad seipsam. ³ A posse. ⁴ A ideo (-que om.) ⁵ videlicet om. A. ⁶ Sic CF; A impassibile. ⁷ A erit malitia. ⁸ creatura om. A. ⁹ A Impietas autem. ¹⁰ A remanebit. ¹¹ A purgatione totius humanae naturae. ¹² inquit om. A. ¹³ in om. A.

etorum occasiones, hoc est malitiam, impletatem, A iniquitatem materiae vocabulo propheta voluit ¹ insinuare, aut utrumque ². Quomodo ergo supplicia erunt, quando nil dignum supplicio in natura rerum relinquetur? **MAC.** In superioribus sufficienter de his est actum ³; et ad purum, ut arbitror, definitum. Ideoque nunc breviter, quoniam exigis, colligendum. Siquidem inter nos subtracta omni controversia considerat ⁴, omnem malitiam malosque, omnem impietatem impiosque, omnem iniquitatem iniquosque, justissima divini iudicii sententia, ne naturarum integritati semper impediatur, veluti quasdam sordes purgandas penitusque de natura rerum adimendas aboleri; et hoc non solum auctoritate sanctorum Patrum divinaeque Scripturae, verum etiam recte ratiocinationis investigationibus est firmatum; vanas B autem cogitationes hominum in falsis rerum temporalium phantasiis in eorum animabus, qui solummodo integritatem naturae recepturi sunt, non autem in gloriam immutabuntur, semper mansuras, aeraque poenitentia de rebus, quas in hac vita illicitae atque inordinate concupiverant, veluti quadam inextinguibili flamma arsuras. Proinde, ut mihi videtur, ambiguum posuere ⁵ exemplum, qui rationabilem naturam et semper mansuram, et suppliciorum flammis semper arsuram docere volentes, asbestum lapidem semper manere semperque ardere dicunt, ita ut et substantia eius, et quantitas, et qualitas nullo modo minuatur vel corrumpatur, dum flamma in ea non extinguitur. Hac enim similitudine non ⁶ irrationabilius ⁷ uti possent ad suadendum, quod non solum naturalia bona rationabilis naturae ⁸ semper absque ullo detrimento permanebunt, verum etiam in his, qui purgati et sanctificati ultra omnia naturalia bona deificationem accipient, aeternae beatitudinis gloria ⁹, veluti in extinguibili divinae gratiae flamma fulgebunt, ita ut in eis et naturalis pulchritudo perpetuo maneat, et deificationis claritas super omnia eluceat. Discernis itaque, ut opinor, inter ea, quae penitus peribunt, et ea, quae aeternis attribuuntur suppliciis. **Disc.** Discerno; video enim, quod vitia vitiorumque occasiones de natura rerum penitus delebuntur, phantasiae autem rerum temporalium, quibus imperfectae animae in carne constitutae seducuntur, aeternis suppliciorum ardoribus attributae manebunt, ut in eis pravae torqueantur cupiditates pravorum. Sed adhuc non parva mihi obstat quaestio. Si bonitati et beatitudini ceterisque divinis virtutibus, quae de Deo praedicantur, nil erit coaeternum, cur veritati aliquod ¹⁰ coaeternum opponitur, hoc est, falsum et falsitas? Ut enim, ni fallor, [sic] ¹¹ veritati opponitur falsitas, ita vero falsum. Si igitur omnis phantasia falsa

est, ac per hoc et falsitas: quis phantasiae veritati esse contrariam negarit? At si phantasia rerum temporalium suppliciis distribuitur aeternis, profecto aeternae erunt phantasiae, perpetuoque opponatur veritati. **MAC.** Non immerito talis caligo tibi occurreret, si prius clarissimo ipsius veritatis, de qua quaestio est, radio illuminatus, ad purum dignosceres, id ipsum esse, absque ulla differentia, falsum ¹² et phantasiae, ita ut omnis phantasia sit falsa, et omne falsum phantasia. Nunc autem quoniam magna differentia est inter falsum et phantasiae, relinquitur, ut illud, quod proprie dicitur falsum, solummodo opponatur veritati, phantasiae vero ¹³ veritati non esse contrariam. **Disc.** Expone, quaeso, quae sit illa differentia, quae falsum segregat a phantasia. **MAC.** Suis definitionibus discernuntur. Est enim falsum, quod appetit esse, quod non est; aliter enim vult se videri quam est, quia non ita est ipsa res, de qua praedicatur, quomodo de ea praedicatur. In quo genere quaedam fabularum sunt ¹⁴ constitutae, ut volatus Daedali, quae fabula nec vera est, nec veri similis, sed falsa omnino opinio, quae fallit insipientes. Nunquam enim Daedalus volavit, navigasse autem de Creta in Euboeam fertur ¹⁵. Ideoque falsum dicitur, quia fallit et decipit iudicium eorum, qui falluntur, falsa pro veris approbantes; quod est proprium erroris. Et hoc est, quod vere dicitur falsum, quamvis saepe in dialecticis propositionibus negationes falsi nomine vocentur, saepeque affirmationes: negationes quidem, C ut omnis homo animal non est falsum est; affirmationes autem, ut omnis homo justus est falsum est. Phantasia vero est imago quaedam et apparitio de visibili vel invisibili specie memoriae impressa. Dum enim nulla res corporea vel incorporea per se ipsam mortalibus adhuc sensibus conspicua sit, natura rerum constituit, ut in sensu exteriori sensibilibus rerum imagines, in interiori vero intelligibilibus exprimantur; ac deinde veluti ex duobus fontibus, sensibilibus dico et intelligibilibus, duo quaedam flumina in memoriam confluent, et unum quidem flumen ex inferioribus per sensum corporeum, alterum vero superioribus per eum sensum, qui solius ¹⁶ animae est, meatum trahit. Et omne, quod ex his memoriae insigitur, phantasia D proprie nominatur, hoc est apparitio, ut superius diximus. Siquidem phantasia ex verbo graeco, quod est *φαντασία*, cuius interpretatio est *appareo*, etymologiam ducit. Qua igitur ratione phantasia veritati opponeretur ¹⁷, cum et ipsa veritas per seipsam inconspicua in suis phantasiis, quas vocant theophasias, quaerentibus se occurrit et ineffabili modo manifestat ¹⁸? Et dum omnis phantasia quaedam

VARIAE LECTIONES.

¹ voluit om. A. ² aut utrumque om. A. ³ A actum est. ⁴ Sic CF; A consideratum. ⁵ A Prounde non mihi videntur conveniens posuisse exemplum. ⁶ non om. A. ⁷ A rationabilius. ⁸ A creaturae. ⁹ A gloriam. ¹⁰ A aliquid. ¹¹ Sic CF; sicut om. A. ¹² nunquam enim Daedalus — fertur, quae infra legis, A hoc loco inter verba differentia et falsum inseruit. ¹³ vero om. A. ¹⁴ Sic CF; A sint. ¹⁵ A Nunquam enim Daedalus — fertur A supra inseruit. ¹⁶ A solus. ¹⁷ Sic CF; A opponetur. ¹⁸ Sic CF; A manifestatur.

naturalium rerum similitudo sit animae impressa, cur, quod ex natura procedit, veritati contrarium judicaretur, cum nulla natura veritati contrarietatis ratione obsistat? Et hoc approbat vera ratio, quae firmissime astruit, nullam phantasiam de eo, quod intra naturarum numerum non continetur, posse in sensibus seu memoria exprimi. Omne quippe, quod omnino caret substantia et forma et qualitate, nulla potest imaginari similitudine seu apparitione, ac per hoc nulla phantasia. Siquidem phantasiae, quae de falsis fictisque corporibus immundorum spirituum in sensibus hominum, quos deludunt, effigiantur, umbrae proprie appellandae sunt, non autem phantasiae. Disc. Phantasia igitur aliquod bonum est, quoniam naturalium rerum imaginatio est. Mac. Illud negare non possum: omne siquidem, quod ex naturalibus causis oritur, bonum esse non denegatur. Disc. Puniri ergo bonum posse cogeri fateri. Dixisti enim, rerum temporalium phantasias supplicii aeternis esse¹ distribuendas. Mac. Nullatenus. Non enim dixi, ipsas phantasias supplicii torquendas, sed in ipsis irrationabiles motus perversarum voluntatum supplicii aeternis subigendos. Consideravimus enim, quod non est, non posse puniri, nisi in aliquo bono, quod est. Disc. Recordaris, ut opinor, supradictae ratiocinationis tuae, qua incunctanter conclusisti, phantasias rerum temporalium animabus infixas, sive in hac vita, sive postmodum in altera, omnino nihil esse; ideoque² in eis perversae voluntates puniuntur, quoniam, cum comprehendi posse in aliquo putantur, fugiunt se comprehendere cupientes, et evanescent. Mac. Recordor; nec me poenitet talia dixisse, quoniam phantasias substantiale bonum non omnino³ dixi, substantialibus autem bonis⁴ adherere, et ex eis nasci indubitanter probavi. Et sive in eis impiorum supplicia, sive justorum praemia disponentur, ubique tamen bonas esse non dubitavi asserere, quoniam et beatorum felicitas, quae in contemplatione veritatis constituitur, in phantasiis, quas propter differentiam⁵ aliarum phantasiarum theologi theophasias appellant, administrabitur. Ipse Deus⁶ enim per seipsum semper invisibilis est et erit, *qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem*. De eo⁷ autem, quod falsum et falsitas non perpetuo et⁸ vero et veritati opponitur, ne coaeterna sint, nullus sapiens dubitare debet. Quis enim futurae vitae statum rectis ratiocinationibus inquirens dixerit, falsitatem esse futuram, quando veritas in omnibus apparebit, et omne falsum non solum de natura rerum, verum etiam de iudicio totius rationalis et intellectualis creaturae auferetur; ubi nemo fallit, et fallitur nemo, dum natura rerum in suas causas revertetur; in quibus nil aliud considerabitur prae-

ter verum et veritatem, in quantum uniuersique electorum iuxta donationis suae altitudinem contemplari eam permittetur. Quamvis enim non eodem modo, sed multiplicius in infinitum divinarum visionum ascensionibus et descensionibus et⁹ iustis et iniustis¹⁰ apparebit, omnibus tamen apparebit, quando in omnibus iniustis, sola iniustitia punita et interempta, ipsa purgata et intemerata relinquitur natura, in ipsos gradus, de quibus peccando conuerat, reversura. De quo reditu quod restat, discutendi tempus est. Disc. Tempus plane. Prius tamen noscere velim, quoniam me valde perturbat, quomodo universitas naturarum omnium, si in Deum reversura est, ulla supplicia intra se contineri patietur. Non enim supplicium in Deo esse credibile est. Mac. Dic quaeso, num omne, quod inferni et suppliciorum nomine vocatur, est an non est? Disc. Coartor undique. Si enim dixerit, confestim¹¹ dicturus eris, quid mirum tibi videtur, si, quod est, in eum, a quo sunt omnia, inter cetera, quae sunt, reversurum sit? Sin autem dixerit, non est, respondebis, cur computas inter omnia, quae in Deum reversura sunt, id, quod non est? Et iterum si dederit, omne, quod inferni nomine significatur, extra universitatem esse, absque mora concludar, omni ratione desertus, invitatusque cogar fateri, non esse mirum, quod intra ea, quae sunt in Deo, non est, intra ipsum quoque Deum non esse; et deridebit me ratio, quae incunctanter praedicat, extra Deum et universitatem ab eo conditam nihil recte¹² cogitari vel intelligi posse. Omne enim, quod est et quod non est, Creatore ambitur et creatura. Si autem dixerit, intra, coactus fatebor, non solum ea, quae sunt, verum etiam, quae non sunt, intra terminos divinae bonitatis et iustitiae et providentiae et iudicii contineri. Non enim solummodo ea, quae sunt, verum etiam ea, quae non sunt, sive per superexcellenciam ultra omnem intellectum, sive per privationem eorum, quae sunt, infra omnia, quae intelliguntur esse, divina virtute credimus et intelligimus administrari, extra quam omne, quod est et quod non est, egredi non potest. Nam omnia, quae extra beatorum ordinem expelluntur, extra divinas leges, intra quas¹³ omnia¹⁴ continentur, evadere non possunt, et quae a superioribus ordinibus cadunt, in inferiores ordines decidere, inque eis detineri coguntur. Omnis autem¹⁵ ordo, sive summus sursum versus, sive extremus deorsum versus, sive medius, et a Deo est constitutus, et intra eum custoditur, extra quem nihil est, et intra quem omne, quod est, et omne, quod non est, mirabili et ineffabili modo comprehenditur. Sive ergo dixerit infernum esse, quod Scriptura divina testatur¹⁶, sive negaverit in natura rerum esse¹⁷, negare non

VARIAE LECTIONES.

¹ esse om. CF. ² A ideo. ³ Sic CF; A non esse omnino. ⁴ Sic CF; A bonum. ⁵ Sic CF; A differentias. ⁶ Deus om. CF. ⁷ A Dico autem. ⁸ et om. A. ⁹ et om. A. ¹⁰ Sic CF; A impiis. ¹¹ Sic CF; A confestim tum dicturus eris. ¹² recte om. A. ¹³ A in quibus ¹⁴ omnia om. A. ¹⁵ A enim. ¹⁶ A testatur divina. ¹⁷ Sic CF; A non esse.

o, intra ea, quae in Deum reversura sunt, con-
i, ipsoque, qui omnia ambit, ambiri, et extra
nihil potest vel cogitari, vel credi, vel intel-
praesertim dum inconcusse intelligo, tenebras
lucem ¹ contineri, silentium intra sonitum,
am intra corpus, ceteraque similia, quae cau-
nas in his, quibus e contrario respondent, con-
tinent. Sive enim absentia rerum sint, sive de-
s et privationes, sive opposita atque contraria,
te his, quorum absentiae, defectus, privatio-
oppositiones ², contrarietates sunt, nullo modo
intelligi possunt. Esse autem dico ea ratione,
non solum substantialia et naturalia, verum
i, quae eis ex adversa parte respondent, esse
ntur. Nullum namque vitium est, quod non ex
one virtutis, cui ex diametro resistere conatur,
netur. Mac. Laetor valde, quando retia, quae
se tetendisti, tuae contemplationis viribus
us, nulloque modo ³ detentus evasisti. Et jam,
lor, intelligis, non solum omne, quod ab uno
reatum est, verum etiam omne, quod irratio-
s motus rationalis et intellectualis creaturae
machinatus est, et nunc intra ordinem ⁴ divi-
rovidentiae contineri, et tunc post universalis
rae in suas causas reditum inque ipsum
ordinandum fore, quando totius universitatis
tae plenissima perficietur pulchritudo. Neque
irum, dum nulla natura aliam naturam puni-
illum vitium virtutem, qua continetur, possit
mpere; et non solum hoc, sed ex his omnibus
divinas leges ordinatis ⁵ omnium plenitudo
arum et formositas complebitur, omnium visi-
n et invisibilium consona absque ulla ⁶ disso-
harmonia modulabitur. Disc. Non falleris.
retia, quae tetendi, hoc est problemata, quae
sui, propterea a me tensa sunt, ne diutius in
perer, sed ab eis absolutus libero mentis con-
clare perspicerem universae naturae adunatio-
ex diversis sibi que oppositis copulari ⁷, mu-
rationibus admonitus, in quibus conspicio, nil
animo placere pulchritudinemque efficere, nisi
sarum vocum rationalia intervalla, quae inter
vicem collata musici modulaminis efficiunt dul-
em. Ubi mirabile quiddam datur intelligi, et
nentis continui vix comprehensibile, quod non ⁸
diversi, verbi gratia, fistularum organi, vel
larum lyrae, seu foraminum tibiae, qui quod-
modo sensibus percepti, in numero rerum esse
tur, harmonicam efficiunt suavitatem, sed pro-
ones sonorum et proportionalitates, quas, sibi
em collatas, solius animi interior percipit et
icat sensus. Quae videlicet proportiones et pro-
portionalitates vocum sensibilibus sonorumque me-
licuntur esse, quoniam non solum nil ab eis
reus sensus patitur, verum etiam ultra omnem

A sensum acutissimis rationalis animi obtutibus ve-
luti supra rerum naturam considerantur, et dum
inter ea, quae non sunt, computantur, his, quae
sunt, honestissimam praestant et administrant con-
cordiam: sive intelligat qui sonis auscultat, quid in
iis dulcedinem et pulchritudinem efficiat, sive non
intelligat, inest tamen omnibus interior sensus,
quem rata rerum collatio ⁹ conveniensque adunatio
non latet. Quis enim senarii numeri virtutem, qui
totius harmoniae intelligitur fundamentum; quis
collationes ipsius cum suis sesquialteris, sesquiter-
tiis, duplis quoque ¹⁰ intra naturas rerum potest co-
gnoscere, dum rerum omnium visibilium et invis-
ibilium universitas in eo veluti in quodam principali
exemplo constituta sit? Quid ergo mirum, si ex his,
quae sunt substantialiter, et naturalibus accidenti-
bus, et ex his, quae non sunt, sive per excellentiam,
sive per defectum et privationem, totius creaturae
harmonia componatur, dum in omnibus, quae sunt
et quae non sunt, nulla malitia vel malum, quod boni-
tati omnium, nulla turpitudine vel deformitas, quae
pulchritudini et formositati in causas suas condito-
remque suum reversurae resistat ¹¹, omnino non rema-
nebit. Ac per hoc non me movet, dum audio, ex sup-
pliciiis malarum voluntatum et praemiis bonarum
pulcherrimam harmoniam futuram esse, quoniam sup-
plicia bona sunt, dum sint justa, et praemia, dum sint
plus gratuita, quam bonis meritis retributa, quando vi-
deo graves acutosque sonos, eorumque medios quan-
dam symphoniam inter se invicem in ¹² proportionibus
et proportionalitatibus suis efficere. Et si quis ad haec
objecerit, perversas voluntates malorum hominum
et angelorum, quibus debentur supplicia, malas esse,
ac per hoc in restauratione ac reditu naturarum ma-
lum semper esse remansurum, suppliciaque passu-
rum; et si ita est, sequitur, non omnino pulchri-
tudinem naturarum turpitudine malitiae non ¹³ in-
fectam esse futuram: huic respondebo duce Deo
ac vera ratione, primum quidem intra rerum natu-
ram vel extra eam nullum malum inveniri, sicut
Dionysius Areopagita in libro de divinis Nominibus
multiplicibus astruit rationibus, quas nunc introdu-
cere et longum et superfluum videtur; deinde per-
versos perversarum voluntatum motus malos non
esse, sed illicitos. Quod enim ex libero rationalis
creaturae arbitrio processit, quis malum esse dixe-
rit? Si enim libertas naturae rationalis ad imagi-
nem Dei conditae a Deo data est; non enim imago
Dei ullis legibus detineri debuit coacta: necessario
omne, quod ex ipsa libertate evenit, malum seu ma-
litia recte dici non potest, ne in aliquo malum et
malitia concludatur. Et si libera voluntas rationa-
bili et intelligibili creaturae non ideo concessa sit,
ut per eam peccaret, sed ut per eam pulchre et ra-
tionaliter Conditori suo inserviret, tamen, in suis

VARIAE LECTIONES.

in luce. ¹ A et oppositiones. ² A nullo modoque. ³ CF intra ordines. ⁴ A ordinatur. ⁵ CF abso-
llo. ⁶ Sic CF; A coaptari. ⁷ Pro quod non A non enim. ⁸ Sic CF; A ratio. ⁹ Sic CF; A dupliisque.
: CF; A restat. ¹⁰ in om. A. ¹¹ Sic CF; A non omnino non.

licet veluti captiva irrationabilibus motibus ad illi-
cita attracta sit, non inde malum nascitur, sed ali-
quod corrigendum divina justitia et revocandum
divina misericordia, si correctionibus suis et emen-
dationibus liberae voluntatis arbitrium fuerit obe-
diens; sin vero contumax superbiaque ¹ inflatum
in suis perversis motibus perseverare voluerit, im-
petus ejus libidinosus retinebitur, ne, quod illicite
appetit, apprehendat. Et hoc est totum, quod dicitur
liberae ac ² perversae voluntatis supplicium, hoc est, ab
illicitis suis motibus prohiberi, ne ad finem suae cu-
piditatis possit pervenire. Hoc autem dico, ne beatissi-
mi Dionysii Areopagitae auctoritati resistere videar,
qui non solum in aliqua natura seu substantia, verum
etiam in nullis irrationabilibus rationabilis naturae
affectibus malum sinit inveniri, seu aliqua ratione
concedi. Nullum enim rationabilis creaturae vitium
est, quod non in aliqua irrationabili bonum sit,
ideoque quod ubique prohibitum non invenitur, sed
in aliquo, in eo, in quo prohibetur, non malum, sed
illicitum vocari oportet. Et ut de hac ratione pauca
introducamus exempla, superbia, ut ait B. Diony-
sius Gregoriusque Theologus, in equo bonum est, in
homine vero illicitum atque ³ inconveniens. Ferocitas
in leone bonum est, et sine qua leo dici non potest;
nitida enim ⁴ leo ⁵ non est, perdita qualitate naturali:
ipsa autem ferocitas in natura rationabili vitium est
et inconcessum. Spureitia porcorum est proprium,
in homine alienum: et similia, quae dum in bestiis
considerantur, naturalia bona sunt, in homine vero
vel ⁶ angelo vitia contra naturam pugnancia, in
nullo ⁷ tamen mala. Quod enim, ut diximus, in
toto malum non est, malum fieri in parte non po-
test, quamvis videatur esse illicitum, atque purgan-
dum seu refragandum. Nihil ergo relinquitur, quod
plenitudinem et pulchritudinem totius universitatis
minuat seu ⁸ dehonestet, sive hic, dum adhuc sensi-
bilis mundus cursum suum peragit, sive illic, dum
in causis suas reversurus sit ⁹, inque eis quietus
permanebit. Sed ista theoria paucis recte sapientibus
nunc perspicua, in futuro vero omnibus erit
patefacta, dum veritas per omnia in omnibus elu-
cescet, quae naturarum omnium secreta incuncta-
ter absque ulla caligine aperiet. Non enim solis
iustis ¹⁰ in hac vita viventibus, veritatemque rite
quaerentibus, verum etiam injustis, pravisque suis
moribus corruptis, lucemque veram odientibus et fu-
gientibus ipsa veritas per omnia fulgebit in futuro. Om-
nes enim videbunt gloriam Dei. Nec obstat, quod scri-
ptum est: *Tollatur ¹¹ impius, ne videat gloriam Dei.*
Videat namque divinum eloquium ¹² posuit pro fru-
atur, ac si diceret, tollatur ¹³ impius, ne fruatur gloria
Dei. Etenim oculorum passionibus gravatos non
luce perfrui videmus, verum etiam eam ¹⁴ fugere

A volentes, inque tenelris se abscondere appetentes,
non quid ¹⁵ sit lux, et quantum utilis sit ¹⁶, valentes
eam perspicere ignorant, sed in infirmitate oculo-
rum suorum causam fugiendi a lumine constituentes.
Eodem modo et impii in suppliciis detenti causam
odiendae veritatis impietati suae reputabunt, sera
inutiliter compuncti poenitentia. Et hoc datur intel-
ligi ex ipso divite in inferno ¹⁷ poenas patiente, qui
elevans oculos suos, dum esset in tormentis, vidit
Abraham a longe, et Lazarum in sinibus ejus. Vidit
igitur Abraham et Lazarum in gloria divinae con-
templationis, sed ipsius gloriae delectationibus pri-
vatus est, seraque poenitentia compunctus ¹⁸ petit
Abraham, ut mitteret ad suos fratres, quos in hac
vita reliquerat, ne, sicut ipse vixerat ¹⁹, viverent,
B et ut tormentorum loca devitarent. *Mag.* Non te ergo
moveant stultissima et falsissima mortalium cogita-
tionum judicia inanesque opiniones, quibus his,
quae sibi mala et turpia videntur, bonitatem et
pulchritudinem et aequitatem universitatis minui et
corrumpi existimant, ignorantes, quod in omnibus,
quae intra universitatem comprehenduntur, nullum
malum, vel turpe, vel injustum invenitur. Neque
enim haec summa bonitas et pulchritudo et acuitas
sapienter omnia disponens in his, quae sunt et quae ²⁰
non sunt, fieri permittit, nec unquam permissura
est. Et si quis dixerit: unde igitur haec, quae dicun-
tur mala et inhonesta et injusta, et ubi? Cui respon-
dendum: non aliunde, neque ²¹ tibi, nisi ex vanitati-
bus vanitatum, inque falsis argumentationibus, quae
C fingunt esse, quod penitus non est, blasphemantes, et
putantes omne, quod libidinosus affectibus obstat,
eosque prohibet atque refragat, malum esse, quia
eis nocet. Inde est, quod etiam ²² divinae providen-
tiae administrationem redarguunt, dicentes, impetum
liberae voluntatis in aliquo impediri vel retrahi vel
extingui malum esse, ignorantes hoc totum ad di-
vinam bonitatis piissimam clementiam pertinere.
Optimi quippe serenissimique conditoris est, bono,
quod fecit, providere, ne pereat, inque suis propriis
nocivisque motibus evanescat. Illud quoque veluti
malum in omnium misericordissimum ordinatorum
refundunt, punire quod fecit, garrientes, ad homi-
multos Deus fecit, ut eos puniret, eo modo irae suae
D viam invenire volens, non animadvertentes, Deum
in nullo, quod fecit punire; quod autem non ²³ fecit,
puniri permittit. Turpia quoque inhonestaque ²⁴ facta
sua in Deum referunt; aiunt enim, si hoc ²⁵ Creatori
omnium displiceret, nequaquam fieri in natura
eum, quam fecit, sineret. Jam vero non solum pul-
chra et honesta, verum etiam inhonesta et turpia ²⁶ crea-
turae suae mixtum ²⁷ inserere praedestinavit, ²⁸ *in* ²⁹ *his*
his justitiae manifestandae occasiones inveni-
pulchre quidem honesteque juxta divinas lege-
vi-

VARIAE LECTIONES.

¹ A superbia (-que om.) ² A et. ³ A et. ⁴ leo om. A. ⁵ A et. ⁶ in nulla. ⁷ A vel. ⁸ Sic CF; A *reversus*
fuerit. ⁹ Sic CF; A *juste*. ¹⁰ A *Tollatur*. ¹¹ A *eloquium Dei*. ¹² A *tollatur*. ¹³ *eam* om. A. ¹⁴ *quod*
¹⁵ *sit* om. A. ¹⁶ *in inferno* om. A. ¹⁷ *vixerat* om. A. ¹⁸ *quae* om. CF. ¹⁹ Sic CF, A *Inde etiam est, quod*
²⁰ Sic CF; A *mixtum*.

DE DIVISIONE NATURAE. — LIBER QUINTUS.

ventibus praemia, transgressoribus vero turpitudinisque et inhonestatis sordibus contaminatis supplicia redditurus, utrisque autem juste secundum praedestinationum suarum inevitabile propositum. Ac per hoc, ut ait Apostolus, *voluntati ejus quis resistit?* Et sic totius perversae suae conversationis incommutabiles causas divinis praedestinationibus ascribunt, non valentes occaecato et insipienti corde intueri summam bonitatem et pulchritudinem, et, ut expressius dicam, totius bonitatis et pulchritudinis et honestatis inexhaustum et non deficientem fontem, sicut nullius mali vel malitiae, ita nullius turpitudinis vel turpis, nullius inhonesti vel inhonestatis auctor est vel praedestinator. Haec enim omnia irrationabilium cupiditatum inventa sunt. Nani si ex divina praedestinatione profluerent, necessario in natura rerum semper permanerent. Omne quippe, quod divina praedestinatione est dispositum, quis dubitat semper esse mansurum? Haec autem in aeternum peribunt, et universaliter de natura rerum abolebantur. Non igitur ex aeternalibus causis divinae praedestinationis profecta sunt. Eadem blasphemia est de divina aequitate. Dicunt enim, Deum inaequalem, ut non dicam injustum esse, quoniam, ut aiunt, non aequaliter omnibus bona sua distribuit, quosdam exaltans, quosdam spernens, alios pauperes relinquens, alios autem divites magnificans, alios stultitiae caligine occaecans, alios sapientiae lumine illustrans, quosdam dominos, quosdam servos faciens, et cetera, in quibus humanae conditionis diversa et infinita varietas in hac adhuc mortali vita perspicitur, non intuentes primum quidem, temporalia et transitoria hujus vitae bona vere bona non esse, quoniam non possunt semper manere, et plus amatores suos decipiunt quam eis prosunt, umbrae quippe inanes sunt, ideoque honor et malis distribuuntur, quoniam ab omnibus auferuntur, tamen inordinate et inconfuse omnibus dantur. Non enim solummodo aeterna perpetuoque permansura, verum etiam temporalia et caduca certis ordinationibus suis dispensantur, in quibus pulchritudo et aeternorum et temporalium constituitur. Deinde non considerant, quomodo justissimus omnium conditor, sapientissimus ordinator, nicaique secundum providentiae suae leges imperatur largissimae suae bonitatis donationes et donatio-¹⁰ et in nullo fallitur; mortalium vero falsa sunt ¹¹ *judicia* de divina providentia et administratione, in quibus invisibile agatur, nesciunt. Insuper etiam insistentissimos eorum animos fugit, quod aequissimum omnium largitor naturalia bona aequaliter omnibus partitur; naturalia enim bona eodem modo bonis et malis tribuuntur, quae in his sensibilibus visibilibusque rebus nullo modo possunt apparere,

A in intimis autem naturae sinibus adhuc occultum donec in restauratione universae creaturae manifestum procedant, quando veritas in ordine apparebit, praefataeque vanitates et falsae mortis de Creatore et creatura cogitationes perit quando Deus omnia in omnibus erit, nullumque lum vel turpe vel inhonestum vel injustum in ordine et pulchritudine rerum omnium invenietur, et omnino quod vanissimis mortalium opinionibus machinatum est, evacuabitur, ideoque penitus interimetur, quoniam nihil est. O quantum beati sunt, qui sinde omnia, quae post Deum sunt, mentis obtutibus dent, et visuri sunt! Quorum iudicium in natura fallitur, quoniam in veritate omnia contemplantur quibus in universitate naturarum nihil offendit videt infestum est. Non enim de parte iudicant, sed de toto, quoniam neque intra partes totius, neque in ipsum totum comprehenduntur, sed supra totum ejusque partes altitudine contemplationis ascendunt. Nam si in numero partium totius, seu in ipso toto concluderentur, profecto neque de partibus, neque de toto recte possent iudicare, ideoque ei, qui de partibus ac de toto recte iudicat, necesse est, prius omnes partes omneque totum universitatis conditae mentis vigore et puritate superare, sicut ait Apostolus: *Spiritualis homo iudicat omnia, ipse autem a nemine iudicatur.* Sed quorsum ascendit spiritualis ille homo, qui de omnibus iudicat, et de quo nemo iudicare potest, nisi ipse solus, qui fecit omnia? Nunquid in eum, qui omnia superat et am-¹² bit, et in quo sunt? In ipsum itaque Deum ascendit, qui universitatem creaturae simul contemplatur, et discernit, et diiudicat; neque ejus iudicium fallitur, quoniam in ipsa veritate, quae nec fallit nec fallitur, quia est, quod ipsa est, omnia videt. Virtute siquidem intimae speculationis spiritualis homo in causas rerum, de quibus iudicat, intrat. Non enim juxta exteriores sensibilibus rerum species discernit omnia, verum juxta interiores earum rationes, et incommutabiles occasiones, principaliaque exempla, in quibus omnia simul sunt, et unum sunt. Ibi ergo spiritualis homo iudicat omnia, ubi omnia unum sunt, et vere et immutabiliter vivunt et subsistunt, et quo omnia, quae ex primordialibus suis causis profecta sunt, reversura sunt, et quorum nihil extra relinquetur temporalibus mutabilitatibus subiectum, seu localibus circumscriptionibus inclusum, quando universitas naturae super omnia localia et temporalia spatia in causas suas, in quibus omnia unum sunt, finito sensibili mundo revertetur. Nam et ipsa loca et tempora cum omnibus, quae in eis adhuc in hac vita ordinantur et moventur et circumscribuntur, in suas aeternas rationes redire necesse est, quas rationes tempora aeterna divina vocat historia. Quomodo enim remanebunt tempora secula-

VARIAE LECTIONES.

A Ut. A immutabiles. A ascribant. omnibus om. A. Sic CF; A auferuntur. tamen om. A. c CF; A confuse. non om. A. A quoniam. donationes et om. A. A naturae. A ad c CF; A nec fallitur nec fallit. Sic CF; A ipse. ex om. A. Sic CF; A universitati.

licet veluti captiva irrationabilibus motibus ad illicita attracta sit, non inde malum nascitur, sed aliquid corrigendum divina justitia et revocandum divina misericordia, si correctionibus suis et emendationibus liberae voluntatis arbitrium fuerit obediens; sin vero contumax superbiaque ¹ inflatum in suis perversis motibus perseverare voluerit, impetus ejus libidinosus retinebitur, ne, quod illicite appetit, apprehendat. Et hoc est totum, quod dicitur liberae ac ² perversae voluntatis supplicium, hoc est, ab illicitis suis motibus prohiberi, ne ad finem suae cupiditatis possit pervenire. Hoc autem dico, ne beatissimi Dionysii Areopagitae auctoritati resistere videar, qui non solum in aliqua natura seu substantia, verum etiam in nullis irrationabilibus rationabilis naturae affectibus malum sinit inveniri, seu aliqua ratione concedi. Nullum enim rationabilis creaturae vitium est, quod non in aliqua irrationabili bonum sit, ideoque quod ubique prohibitum non invenitur, sed in aliquo, in eo, in quo prohibetur, non malum, sed illicitum vocari oportet. Et ut de hac ratione pauca introducamus exempla, superbia, ut ait B. Dionysius Gregoriusque Theologus, in equo bonum est, in homine vero illicitum atque ³ inconveniens. Ferocitas in leone bonum est, et sine qua leo dici non potest; mitis enim ⁴ leo ⁵ non est, perdita qualitate naturali: ipsa autem ferocitas in natura rationabili vitium est et inconcessum. Spureitia porcorum est proprium, in homine alienum: et similia, quae dum in bestiis considerantur, naturalia bona sunt, in homine vero vel ⁶ angelo vitia contra naturam pugnancia, in nullo ⁷ tamen mala. Quod enim, ut diximus, in toto malum non est, malum fieri in parte non potest, quamvis videatur esse illicitum, atque purgandum seu refracendum. Nihil ergo relinquitur, quod plenitudinem et pulchritudinem totius universitatis minuat seu ⁸ dehonestet, sive hic, dum adhuc sensibilis mundus cursum suum peragit, sive illic, dum in causas suas reversurus sit ⁹, inque eis quietus permanebit. Sed ista theoria paucis recte sapientibus nunc perspicua, in futuro vero omnibus erit patefacta, dum veritas per omnia in omnibus elucescet, quae naturarum omnium secreta incunctanter absque ulla caligine aperiet. Non enim solis iustis ¹⁰ in hac vita viventibus, veritatemque rite quaerentibus, verum etiam iniustis, pravisque suis moribus corruptis, lucemque veram odientibus et fugientibus ipsa veritas per omnia fulgebit in futuro. Omnes enim videbunt gloriam Dei. Nec obstat, quod scriptum est: *Tollatur ¹¹ impius, ne videat gloriam Dei. Videat* namque divinum eloquium ¹² posuit pro *fruat* ac si diceret, *tollatur ¹³ impius, ne fruatur gloria Dei.* Etenim oculorum passionibus gravatos non luce perfrui videmus, verum etiam eam ¹⁴ fugere

A volentes, inque tenelris se abscondere appetentes, non quid ¹⁵ sit lux, et quantum utilis sit ¹⁶, valentes eam perspicere ignorant, sed in infirmitate oculorum suorum causam fugiendi a lumine constituentes. Eodem modo et impii in supplicii detenti causam odiendae veritatis impietati suae reputabunt, sera inutiliter compuncti poenitentia. Et hoc datur intelligi ex ipso divite in inferno ¹⁷ poenas patiente, qui *elevans oculos suos, dum esset in tormentis, vidit Abraham a longe, et Lazarum in sinibus ejus.* Vidit igitur Abraham et Lazarum in gloria divinae contemplationis, sed ipsius gloriae delectationibus privatus est, seraque poenitentia compunctus petit Abraham, ut mitteret ad suos fratres, quos in hac vita reliquerat, ne, sicut ipse vixerat ¹⁸, viverent, B et ut tormentorum loca devitarent. *Mag.* Non te ergo moveant stultissima et falsissima mortalium cogitationum judicia inanesque opiniones, quibus his, quae sibi mala et turpia videntur, bonitatem et pulchritudinem et aequitatem universitatis minui et corrumpi existimant, ignorantes, quod in omnibus, quae intra universitatem comprehenduntur, nullum malum, vel turpe, vel injustum invenitur. Neque enim haec summa bonitas et pulchritudo et aequitas sapienter omnia disponens in his, quae sunt et quae ¹⁹ non sunt, fieri permittit, nec unquam permissura est. Et si quis dixerit: unde igitur haec, quae dicuntur mala et inhonesta et injusta, et ubi? Cui respondendum: non aliunde, neque ²⁰ tibi, nisi ex vanitatis vanitatibus, inque falsis argumentationibus, quae fingunt esse, quod penitus non est, blasphemantes, et putantes omne, quod libidinosi suis affectibus obstat, eosque prohibet atque refracit, malum esse, quia eis nocet. Inde est, quod etiam ²¹ divinae providentiae administrationem redarguunt, dicentes, impetum liberae voluntatis in aliquo impediri vel retrahi vel extinguere malum esse, ignorantes hoc totum ad divinae bonitatis piissimam clementiam pertinere. Optimi quippe serenissimique conditoris est, bono, quod fecit, providere, ne pereat, inque suis propriis nocivisque motibus evanescat. Illud quoque veluti malum in omnium misericordissimum ordinatorem refundunt, punire quod fecit, garrientes, ad hoc multos Deus fecit, ut eos puniret, eo modo irae suae viam invenire volens, non animadvertentes, Deum in nullo, quod fecit punire; quod autem non fecit, puniri permittit. Turpia quoque inhonestaque facta sua in Deum referunt; aiunt enim, si hoc Creatori omnium displiceret, nequaquam fieri in natura, quam fecit, sineret. Jam vero non solum pulchra et honesta, verum etiam inhonesta et turpia creaturae suae mixtum ²² inserere praedestinavit, ut et his justitiae manifestandae occasiones inveniret, pulchre quidem honesteque juxta divinas leges vi-

VARIAE LECTIONES.

¹ A superbia (-que om.) ² A et. ³ A et. ⁴ leo om. A. ⁵ A et. ⁶ in nulla. ⁷ A vel. ⁸ Sic CF; A reversus fuerit. ⁹ Sic CF; A juste. ¹⁰ A Tollatur. ¹¹ A eloquium Dei. ¹² A tollatur. ¹³ eam om. A. ¹⁴ A quod. ¹⁵ sit om. A. ¹⁶ in inferno om. A. ¹⁷ vixerat om. A. ¹⁸ quae om. CF. ¹⁹ Sic CF, A Inde etiam est, quod. ²⁰ Sic CF; A mixtum.

praemia, transgressoribus vero turpitudi- A in intimis autem naturae sinibus adhuc occultantur, donec in restauratione universae creaturae ¹¹ in inhonestatis sordibus contaminatis sup- manifestum procedant, quando veritas in omnibus plururum, utrisque autem juste secundum prae- apparebit, praefataeque vanitates et falsae mortalium onum suarum inevitabile propositum. Ac de Creatore et creatura cogitationes perihunt, ut ait Apostolus, *voluntati ejus quis resistit?* quando *Deus omnia in omnibus erit*, nullumque ma- totius perversae suae conversationis incom- lum vel turpe vel inhonestum vel injustum in ordine s ¹² causas divinis praedestinationibus ascri- et pulchritudine rerum omnium invenietur, et omne, non valentes occaecato et insipienti corde quod vanissimis mortalium opinionibus machinatum mumam bonitatem et pulchritudinem, et, ut est, evacuabitur, ideoque penitus interimetur, quoniam nihil est. O quantum beati sunt, qui simul is dicam, totius bonitatis et pulchritudinis omnia, quae post Deum sunt, mentis obtutibus vi- atis inexhaustum et non deficientem fontem, dent, et visuri sunt! Quorum judicium in nullo lius mali vel malitiae, ita nullius turpitudi- fallitur, quoniam in veritate omnia contemplantur; turpis, nullius inhonesti vel inhonestatis quibus in universitate naturarum nihil offendit vel est vel praedestinator. Haec enim omnia infestum est. Non enim de parte judicant, sed de bilium cupiditatum inventa sunt. Nam si ex toto, quoniam neque intra partes totius, neque intra raedestinatione profluerent, necessario in B ipsum totum comprehenduntur, sed supra totum erum semper permanerent. Omne quippe, ejusque partes altitudine contemplationis ascen- vina praedestinatione est dispositum, quis dunt. Nam si in numero partium totius, seu in semper esse mansurum? Haec autem in ipso toto concluderentur, profecto neque de partibus, n peribunt, et universaliter de natura rerum neque de toto recte possent judicare, ideoque ei, itur. Non igitur ex aeternalibus causis praedestinationis profecta sunt. Eadem qui de partibus ac de toto recte judicat, necesse est, nia est de divina aequitate. Dicunt enim, prius omnes partes omneque totum universitatis naequalem, ut non dicam injustum esse, conditae mentis vigore et ¹³ puritate superare, sicut ut aiunt, non aequaliter omnibus ¹⁴ bona ait Apostolus: *Spiritualis homo judicat omnia, ipse tribuit, quosdam exaltans, quosdam spernens, autem a nemine judicatur.* Sed quorsum ascendit speres relinquens, alios autem divites maspiritualis ille homo, qui de omnibus judicat, et de s, alios stultitiae caligine occaecans, alios de quo nemo judicare potest, nisi ipse solus, qui fecit ae lumine illustrans, quosdam dominos, omnia? Nunquid in eum, qui omnia superat et ambit, et in quo sunt? In ipsum itaque Deum ascen- a servos faciens, et cetera, in quibus hu- dit, qui universitatem creaturae simul contempletur, ditionis diversa et infinita varietas in hac C et discernit, et dijudicat; neque ejus judicium falli- mortali vita perspicitur, non intuentes primum tur, quoniam in ipsa veritate, quae nec fallit nec temporalia et transitoria hujus vitae bona fallitur ¹⁵, quia est, quod ipsa ¹⁶ est, omnia videt. ia non esse, quoniam non possunt semper Virtute siquidem intimae speculationis spiritualis et plus amatores suos decipiunt quam eis homo in causas rerum, de quibus judicat, intrat. , umbrae quippe inanes sunt, ideoque bonis Non enim juxta exteriores sensibilibus rerum species discernuntur, quoniam ab omnibus aufer- discernit omnia, verum juxta interiores earum rati- tibus, tamen ¹⁷ inordinate et inconfuse ¹⁸ omni- ones, et incommutabiles occasiones, principaliaque D extra relinquetur temporalibus mutabilitatibus sub- itur. Non enim solummodo aeterna perpetuo- jectum, seu localibus circumscriptionibus inclusum, mansura, verum etiam temporalia et caduca quando universitas ¹⁹ naturae super omnia localia et ordinationibus suis dispensantur, in quibus temporalia spatia in causas suas, in quibus omnia iudo et aeternorum et temporalium constitui- exempla, in quibus omnia simul sunt, et unum sunt. Ibi ergo spiritualis homo judicat omnia, ubi omnia unum sunt, et vere et immutabiliter vivunt et sub- sistunt, et quo omnia, quae ex ²⁰ primordialibus suis causis profecta sunt, reversura sunt, et quorum nihil s et malis tribuuntur, quae in his sensibilibus extra relinquetur temporalibus mutabilitatibus sub- jectum, seu localibus circumscriptionibus inclusum, quando universitas ¹⁹ naturae super omnia localia et temporalia spatia in causas suas, in quibus omnia unum sunt, finito sensibili mundo revertetur. Nam et ipsa loca et tempora cum omnibus, quae in eis adhuc in hac vita ordinantur et moventur et circumscribuntur, in suas aeternas rationes redire necesse est, quas rationes tempora aeterna divina vocat historia. Quomodo enim remanebunt tempora secula-

VARIÆ LECTIONES.

Ut. ¹ A immutabiles. ² A ascribant ³ omnibus om. A. ⁴ Sic CF; A auferuntur. ⁵ tamen om. A. CF; A confuse. ⁶ non om. A. ⁷ A quoniam. ⁸ dationes et om. A. ⁹ A naturae. ¹⁰ A ad CF; A nec fallitur nec fallit. ¹¹ Sic CF; A ipse. ¹² ex om. A. ¹³ Sic CF; A universitati.

ria, quando nihil erit temporale? Quomodo loca, ubi nihil locale? Et haec est ratio, quae nullum locum sensibilem et corporalem in natura rerum inferno permittit, vanasque opiniones eorum destruit, qui infernum vel sub terris, vel terrarum in gremio, vel alicubi circa terram ¹ fallacibus suis cogitationibus autumant, ignorantes, quod ipsa terra, subitus quam, vel intra quam infernum constituunt, penitus sit peritura. Si autem terra peribit, profecto nihil sub ipsa et in ipsa, quod inferni vocabulo dignum sit, relinquetur, ac per hoc nullus locus in sensibilem corporalemque creaturam inferno datur, neque aeterno igni, in quo impii ardebunt, neque vermibus nunquam morituris. Haec enim omnia tormentorum nomina figurate in sacra Scriptura posita sunt, sancto Ambrosio attestante, graecisque vocabulis, quae, ut praediximus, expressius informant, quid ² divina Scriptura inferni nomine insinuat. ³ Ἄδης quippe dicitur, hoc est, ut paulo superius expositum, absque delictis, vel absque voluptatibus, vel insuavitas. Item ⁴ λύπη vocatur, cuius interpretatio est tristitia, vel moeror, vel luctus. ⁵ Ἄχος quoque solet appellari, hoc est desperationis gravitas, quae demersas oppresasque malas cupiditates, egestate ⁶ temporalium rerum, quas in hac vita intemperanter concupiverant, afflictas ve. uti in profundissimam quandam voraginem, inque vanarum phantasiarum rerum sensibilem caligines, in quibus cruciantur, obruit, divinaeque sententiae incommutabili mole perpetuallyter calcatas et irrevocabilyter contemptas. Quae cunctae significationes apud Graecos infernum cum omnibus suis suppliciis non esse localem vel temporalem vel sensibilem, seu in aliqua parte quattuor elementorum, quibus mundus iste ⁷ constituitur, neque in toto ipsius constitutum, sed quiddam lugubre lacrimabileque, gravemque ⁸, desperationis plenum inevitabilemque carcerem, omniumque ⁹ bonorum egestatem in phantasticis vanissimisque visionibus incunctanter pronunciant. Disc. De inferno, deque ejus ¹⁰ tormentis satis est actum. Nam luculentissime suasum est, non esse eum substantialiter ¹¹ in natura visibilium et invisibilium, quoniam neque corpus est, neque spiritus, sed justissima damnatio pravae et illicitae cupiditatis abutentium naturae hono, hoc est liberae voluntatis arbitrio, ipsamque damnationem bonam esse, non solum quia justa est, omne siquidem justum bonum, verum etiam quia intra divinas leges et comprehenditur et ordinatur, intra quas quicquid est, bonum et justum esse et honestum necesse est. Ipsae etiam phantasiae in quibus erit, bonae sunt. Nam et umbras corporum, quas vanas esse nemo ambigit, splendore luminis undique coartari et oriri videimus, nil turpitudi-

nis seu inhonestatis pulchritudini lucis inferentes. Vide quantum ornamenti laudisque perfectarum animarum virtutibus comparatur, dum intra se vitia coambiunt atque coartant, suoque dominatui subigunt ac ¹² refraenant, legibusque divinis ordinant, ne in profundum malitiae animas, quas conantur corrumpere, mergant. Saepe etiam penitus ea, vitia dico ¹³, extinguunt, saepe in semetipsas transfundunt, ita ut et vitia in virtutes vertantur. Quae ratio docet, non omnino vitia mala esse, sed illicita. Si enim mala essent, nequaquam in virtutes mutari ¹⁴ possent, ceteraque similia, quae cum contra naturam ex perversis motibus abusionis libera voluntate rationabilis naturae seipsam sponte sua captivandividentur ¹⁵ insurgere, universitatis tamen ordinationibus non sinuntur nocere, magis autem ornare eas coguntur aeternis legibus divinae providentiae atque iudicii ambita. Haec ¹⁶ dum ita sint, remota omni ambage ac deliberatione luce clarius conspiciuntur ¹⁷, et universitatis conditae plenitudinem in causas suas, inque ipsum Deum, in quo omnia subsistunt, reversuram ¹⁸, et justissimas poenas ¹⁹ irrationabilium cupiditatum acquirissimi iudicis sententia illatas seu inferri permissas inconcusseque definitas intra ipsam plenitudinem perpetuo permansuras, quoniam non solum in aliquo non nocebunt, verum etiam laudis ipsius et pulchritudinis ineffabiles ²⁰ administrabunt occasiones. Ac per hoc non temere quis dixerit, poenas ac ²¹ praemia non localibus spatiis, sed diversitatibus qualitatuum disgregari, ita ut et ²² simul sint, quoniam ex ipsis duobus respublica totius creaturae ordinatur, et simul non sint propter diversos eorum effectus. Peccatorum quippe effectus sunt luctus, gemitus, tristitia, sera poenitentia, ardor insatiabilis cupiditatis, quae in aliquo nullam inveniet quietem, scatens delictorum putredo ac vermiculatio, profundae ignorantiae densissima obscuritas, in qua nulla verorum vel ipsius veritatis cognitio, id est, ea veritate ²³ fruendi beatitudo. Ligatis quippe ²⁴ pedibus difficultas in divinis legibus ambulandi, ligatis manibus difficultas bonorum actuum, qui secundum virtutes sunt peragendi, typice insinuatur ²⁵, hisque similia, quae enumerare et longum est et impossibile. Meritorum vero effectus sunt gaudium, laetitia, pax, beatitudo, felicitas, gloria, beatissimis angelis aequalitas, ac breviter dicendum, theosis, id est deificatio, in qua *Deus diligentibus se praeparavit, quae nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit*. Ubi autem causarum effectus inter se invicem contrarii sunt, ibi necesse est, et ipsas causas disparari. Et si quis dixerit, quomodo a se invicem longe distartia simul et in uno coadunari possunt, hoc est, intra

VARIAE LECTIONES.

¹ vel alicubi circa terram om. A. ² A quod. ³ Sic CF; A egestates. ⁴ A iste mundus. ⁵ Sic F; AC graveque. ⁶ A et omnium. ⁷ eius om. A. ⁸ A substantialiter eum. ⁹ A et. ¹⁰ dico om. A. ¹¹ Cf. moveri possent. ¹² A videtur. ¹³ Sic CF; A Quae. ¹⁴ A conspicio clarius. ¹⁵ A reversura. ¹⁶ poenas om. A. ¹⁷ A ineffabilis. ¹⁸ CF et. ¹⁹ et om. A. ²⁰ veritate om. A. ²¹ quippe om. A. ²² typice insinuatur om. A.

ios naturae et virtutes et vitia, videat in ma-
 omo ¹ atque regali diversisque ornatibus
 ucta sanum et imbecillum, orbem et videntem,
 et tristem, securum et curiosum, divitem
 num, verberibus caesum, ut servus, honori-
 kallatum, ut dominus, carcere inclusum, ut
 omnibus vinculis absolutum, ut innocuus
 ue crimine absolutus, ceterosque similiter
 demque loco ac tempore simul posse conti-
 Quod si ita est, omnibusque fere aequaliter
 ctum : quid mirum, si credamus et intelliga-
 in una harmonia universitatis restauratae
 causas suas ² reversuram ³ totam rationabilem
 ram gratia Redemptoris sui, qui eam totam
 t, sanam futuram ⁴, languidam vero perversa-
 luntatis imbecillitatem, quae ipsi, videlicet
 e, extrinsecus adhaeserat, suis congruis ordi-
 disponendam, condignasque suis operibus
 itiones passuram? Quid si ipsa natura non
 sanata, verum ⁵ etiam illuminata, caecitas
 im voluntatum perpetuis absentiae naturarum
 ratoris obstruatur tenebris? Quid si natura
 ginem Dei condita non solum sanata et illu-
 a, verum etiam in paradisum, quem spiri-
 n deliciarum locum sapientes interpretantur,
 a, leprositatis, quae merito peccati eam de-
 verat, omnibus deliciis privata, aeternis pru-
 exardeat, et cetera, quibus discernitur na-
 et culpa, praemium et poena, dum mirabili et
 nili modo natura omnino libera phantasias su-
 t, ia quibus culpa, quod deliquerat, luat.
 haec omnia verisimilia, probabilibusque argu-
 tionibus comparata videntur. Sed occurrunt
 in hoc loco qui carnaliter spiritualia tractant,
 es : Quid ergo oberit paganis sua impietas,
 dola colunt, verum Deum ignorant? Quid
 is sua perfidia, qua Dei Verbum incarnatum,
 um nostrum Jesum Christum, consubstantia-
 t coaeternum et in omnibus secundum suam
 latem Patri suo aequalem esse negant? Quid
 nationibus veritatem respicientibus sua super-
 a ⁷ falsissimaque machinamenta nocebunt, si
 ura vita tota eorum natura salvabitur, ita ut
 corpus, neque anima, neque ulla pars natu-
 aeternis poenis torquenda relinquatur? Qui-
 raderi aut difficillimum est aut impossibile, ad
 am Dei nullo modo pertinere, sed omnino ab
 eum esse, punire in omnibus, quae fecit, quod
 suum vero esse punire quod non fecit, quoniam
 , quae in malis omnibus redarguuntur, aeter-
 : suppliciiis digna judicantur, non ex natura,
 : propriae voluntatis uniuscujusque malorum
 simis motibus, quos discretiva rerum specu-
 naturae vitia solet appellare — nec immerito,

A quia ⁶ naturalibus affectionibus reluctantur — pro-
 fluxere, et ab originali peccato, in quo generaliter,
 excepto humanitatis Redemptore, omnes homines
 peccaverunt, quod etiam naturae attribuitur,
 ejusque peccatum vocitatur, non quod ipsa natura
 ad imaginem Dei facta illud commiserit, sed quod
 liberae voluntatis, quae a Deo data est, rationabili
 bono irrationabilis abusio, et in amorem sensibilibus
 conversio ipsam naturae pulchritudinem, in qua ex
 principio conditionis suae substituta est, dissi-
 mulavit, propriamque dignitatem abscondit. Nam
 si culpam referas in naturam, in ipsum natu-
 rae conditorem eandem referre videberis. Si
 enim culpa causa attribuitur naturae, ipsius
 naturae causae, quae Deus est ⁹, peccatum naturae
 necessario attribuetur. Natura siquidem ad imagi-
 nem Dei facta non omnino principali exemplo suo
 similis est, si causam peccandi in seipsam recipit.
 Ut enim principale exemplum nullius peccati vel
 malitiae causa subsistit, ita et natura ad imaginem
 et similitudinem ejus facta. Ridiculosissimum quippe
 est ¹⁰ dicere, humanam naturam imaginem et simi-
 litudinem Creatoris sui prius perdidisse, ac deinde
 causas peccati in se suscepisse. Quisquis enim hoc
 dixerit, cogetur quaerere, quo peccato natura ima-
 ginem et similitudinem Creatoris sui perdidit,
 siquidem non eam perderet, si in aliquo non pec-
 caret. Porro, si humana natura nunquam imaginem
 et similitudinem conditoris ¹¹ sui perdidit; Imago
 quippe et similitudo inter naturalia bona et data
 computantur, naturalia autem data et ¹² bona non
 solum ab humana natura, verum etiam ab omnibus,
 quae largitore et substitutore omnium bonorum
 facta sunt, nullo modo auferuntur, in nullo minuuntur
 vel augentur : quis nisi amens dixerit, naturalia
 bona causarum peccandi acceptiva esse posse, vel ab
 eis peccatum oriri? Si enim acceptiva ¹³ sunt ¹⁴, natura-
 lis in eis pulchritudo corrumpitur, dignitas minuitur,
 immutabilitas vacillat, ordo titubatur. Hinc conficitur,
 nullam rationabilem naturam causarum culpa
 capacem esse, ne Creatori suo dissimilis redargua-
 tur. Sed merito quaeritur : si propterea peccati
 causa in naturam non refertur, ne iterum per eam
 in Creatorem referatur, quoniam omne, quod ab
 ipso est, nullius peccati vel peccandi causae rece-
 ptivum est, cur non quis dixerit, eadem ratione neque
 in liberum arbitrium peccandi occasio referenda
 est, ne in eum, qui illud naturae concessit, culpa-
 rum causa referatur. Qui enim naturam dedit, ipse
 et liberum arbitrium in ea creavit ; et quemadmo-
 dum natura bonum est ¹⁵ et incorruptibile bonum,
 ita et liberum voluntatis arbitrium. Ac per hoc nec-
 cessario sequitur, ut, sicut culpamm causae in na-
 tura non ¹⁶ constituuntur, ita nec in libero arbitrio ;

VARIAE LECTIONES.

F domu. ² A suas causas. ³ Sic CF; A reversae. ⁴ Sic CF; A factam. ⁵ A sed. ⁶ Sic CF;
 ritum et culpa. ⁷ CF supersticia. ⁸ A quoniam. ⁹ A est Deus. ¹⁰ est om. CF. ¹¹ A creatoris
 om. CF. ¹² C et acceptiva. ¹³ sunt om. A. ¹⁴ est om. A. ¹⁵ non om. A.

In nullo quippe bono causa mali constituenda est. Proinde, si nullum peccatum ex naturalibus oritur causis, quaerendum, unde accepit occasionem. Et si quis responderit, quod verum et verisimile est, probabilibusque argumentationibus approbatur, non aliunde originem ducere¹ peccatum, nisi ex irrationabilibus motibus rationabilis naturae, abusioneque liberi arbitrii bono, continuo videbitur irrationabilis motus occasionem in natura rationabili constituere². Relativo siquidem modo³ aestimabitur pronunciare, irrationabilem motum rationabilis naturae esse, ideoque ex ipsa occasionem ducere. Quod si ita est, cogetur etiam fateri, irrationabilium motuum causas in Deo praecessisse⁴. Nam si omnis naturalis causa rationabilis naturae in Deo substituta est, necessario, quicquid ad eam refertur, ad causam ejus referetur. Sin autem vera ratio irrationabilem motum non relativo modo ad rationabilem naturam ferri, sed omnino et contrario opponi pretendit⁵, quemadmodum irrationabile naturali, reliquitur ad inquisitionem, unde igitur ille irrationabilis motus, in quo causa peccati constituitur, originem ducit? Quo in loco nihil aliud verisimilius occurrit, in quo causa irrationabilis motus intelligatur, praeter naturalibus bonis⁶ abusioem divinis legibus prohibitam, quod proprium est perversae et illicitae cupiditatis uniuscujusque liberi arbitrii, bono male utentis. Cujus abusioem exempla tam late patent, ut nullus ferme sit, qui non ipsa in seipso uberrime probare possit. Sed notandum, neminem summis naturae nostrae bonis male uti valere. Naturalis siquidem virtus essentia, virtute et operatione nullum sinit abuti, sicut neque sapientia et intellectu et ratione, quoniam haec sunt, quae principalem naturae nostrae possident sedem. Mediis autem naturae bonis, ut est ingenium et sensus corporis, et ipso corpore extremisque bonis, ut sunt ea, quae extra nos sunt in rerum sensibilibus ordinibus constituta, et bene uti et male potestas datur. Ingenium quippe naturale bonum est, hominibusque a Deo datum ad cogitanda⁷ et invenienda utilia et honesta. Et⁸ tamen perversa voluntas eo⁹ abutitur, quaerens nocivas et perniciosas occasiones, quibus decipiat et perdat quos decipere et perdere cupit. Oculorum sensus, ut de ceteris taceam, naturale bonum est, et a Deo datum ad corporalis lucis receptionem, ut per eam et in ea rationalis anima formas et species numerosaque sensibilibus rerum discerneret, inque licitos suos usus ex eis acciperet¹⁰ verum: et ipso male abutuntur, qui libidinoso appetitu visibilibus formarum pulchritudinem appetunt, sicut ait Dominus in Evangelio: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam moechatus est in corde suo, mulierem videlicet appellans generaliter*

totius sensibilis creaturae formositatem. Quid dicam de extremis bonis sensibilibus? Nonne luce clarius est, quod eis boni bene, mali vero male nuntur? Boni quidem ad laudem et servitatem bonorum omnium largitoris, mali vero ad perficiendos impetus suae perversae cupiditatis. Causas autem illicitae abusioem atque perversae cupiditatis¹¹ si quis vult invenire, sollicitus quaerat. Ego autem securus sum, incunctanter perspicies¹², quod nemo eas potest reperire. Utenim malum incausale est, et nullo modo invenitur, unde est, ita et¹³ naturalibus bonis¹⁴ illicita abusio ex nulla naturali nascitur causa. Hoc autem dico, beatum Dionysium Areopagitam in libro de divinis Nominibus, et S. Aurelium Augustinum in libris de libero Arbitrio sequens. Stultum quippe est, eorum causas quaerere, quae nullo genere, nulla forma vel specie, nullo numero honorum, quae a summo bono et conditore omnium et facta et ordinata sunt, continentur, quoniam penitus incausale et insubstantiale est omne, quod ab eo factum non est. Hinc mihi videntur rectius rerum proprietates considerare, qui dicunt, libidinosum appetitum, non autem malam voluntatem suppliciorum causam esse, ne quis existimet duas voluntates in una eademque natura comprehendi, una quidem bona, altera vero mala, dum una voluntas humanitati inest, quamvis saepe in bono, saepe in malo accipiatur: libido autem non solum naturalibus bonis omnino excluditur, verum etiam aut vix aut nunquam in significatione boni in divina Scriptura reperitur. Nam et primus homo, in quo omnes peccaverunt, libidine dominandi et¹⁵ super omnia exaltandi deceptus est, atque peccavit suadente diabolo ac dicente: *In quocumque die comederitis ex eo, prohibito videlicet ligno, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum*. O quanta libido superbiae in illo erat, qui sua virtute Deus esse cupiebat! Non ergo paganorum impietas, vel Judaeorum perfidia, vel aliarum nationum fabulosa deliramenta ex naturalibus causis, sed ex libidinoso cupiditatis vanarum cogitationum profluxere, ideoque in nullo eorum natura punietur, sed libido. Omnia quippe vitia, quae virtutibus contraria sunt, naturamque corrumpere appetunt, generali¹⁷ libidinis vocabulo solent appellari. Turpissima itaque libido impiorum in falsorum Deorum cultu, perfidorumque¹⁸ Judaeorum¹⁹ in negatione veritatis, aliarumque gentium in fabularum ludibrium²⁰ deliramentis, in vanissimis phantasiis eorum, quae sibi futura fingunt, dum nihil in eis invenient praeter incomprehensibiles umbras, supplicii relinquitur torquenda, universitate naturarum²¹ bonorum totiusque naturae a Deo creatae integra, plenissima, impunitaque permanente. Ceterum generalis omnium impiorum²²

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF; A *sumere*. ² Sic CF; A *construere*. ³ Sic CF; A *Relative siquidem*. ⁴ Sic CF; A *a Deo processisse*. ⁵ Sic CF; A *contendit*. ⁶ Sic CF; A *naturalis boni*. ⁷ Sic CF; A *et cogitanda*. ⁸ Et om. A. ⁹ A *eo* tamen p. v. abutitur. ¹⁰ Sic CF; A *accipiet*. ¹¹ A *in eis*. ¹² *cupiditatis* om. CF. ¹³ A *perspicies*. ¹⁴ et om. A. ¹⁵ A *naturalis boni*. ¹⁶ CF *ac*. ¹⁷ A *generaliter*. ¹⁸ A *perfidorum*. ¹⁹ *Judaeorum* om. A. ²⁰ Sic CF; A *falsarum libidinum*. ²¹ A *naturalium*.

rit, ut saepe diximus, luctus et tristitia de A
a et perditione rerum, quibus in hac vita
bantur, quarum phantasias semper veluti
culis habebunt, quas comprehendere arden-
ientes nequibunt, quoniam nihil sunt, cupien-
solationem habere in ¹ his, quae desperatio-
gerunt et inquietudinem. Hinc oritur sera
ntia. inutilisque consolationis postulatio,
er linguam divitis guttulam aquae de summo
pauperis Lazari petentis et dicentis, *quia
in hac flamma*, significatur. Lingua quippe
tionis auxilii flamma tardae de delictis poe-
ae, aqua refrigerii, digitus, distributionis
rum, qua creduntur sancti post hanc vitam
praestare auxilium his, qui in poenis sunt,
gerit. Ex hoc enim loco datur intelligi, non B
rivescentes adhuc in carne ², verum etiam spolia-
ne animas auxilium sanctorum petere posse,
penitus liberentur a poenis, sive ut minus ³
itur in eis; incassum tamen petere, si in hac
profundum malitiae cecidere, hoc est, si nul-
num in hac vita peregerunt, quo mereantur
ordiam in futura. Est etiam alia forma poe-
omnibus impiis communis, quae omnia vitia
vita perpetrata, et in quibus usque ad sepa-
m corporis et animae absque ulla poenitent-
t aliqua occasione purgationis post corpus
eratur, in trucibus horribilibusque veluti fero-
bestiarum speciebus ad cumulatum tormento-
dministrat, ut, quae hic delectabiliter ⁴ in pie-
bus arident, illic terribiliter appareant justis-
uniendi modo. Quid enim aequius est divi- C
ordinationi congruentius, quam ut ea, quae
vita illicito amore ardentem sequuntur inusti,
vita, quae rectius aeternae mortis vocabulo
atur, ingenti pavore territi fugiant puniti, nec
evadere valituri? Haec autem omnes ceterae-
effabiles et innumerabiles poenarum ⁵ varie-
phantasiis rerum sensibilibus futurae sunt.
siae autem in latissimis memoriae campis ⁶
ic sive illic ordinatissime ⁷ disponuntur. Quo-
rimus est earum, quae per visum, secundus
, quae per auditum, tertius earum, quae per
m, quartus earum, quae per gustum, quintus
, quae per tactum, veluti per quinque portas
em animae intrant. Quarum phantasiarum
ormae sunt. Una earum, in quibus his, qui in
ta bene, sed non summe vixerunt, praeparan-
temia; alia, in quibus his, qui male vivunt,
santur supplicia. Siquidem sancti, qui adhuc
ne constituti, virtute actionis et scientiae car-
t mundum ⁸ seque ipsos superantes usque ad
Deum altitudine contemplationis ascenderunt,
phantasiis rerum sensibilibus, sed in theopha-

nis divinarum virtutum laboris sui mercedem, insu-
per etiam deificationis gratiam accipient. Aliud est
enim intra naturae bona manere, quod generaliter om-
nibus divina largitate praestabitur, aliud ⁹ omnem natu-
ram ejusque bona superare, et ad ipsum Deum per-
venire, quod proprium est divinae gratiae. *Ubi enim
fuerit corpus*, hoc est veritas, *illuc congregabuntur
aquilae*, hoc est animi, qui eam contemplaturi sunt.
Et iterum eorum, qui terminos naturalium bonorum
non excessuri sunt, in formis ¹⁰ imaginalibus ¹¹ specu-
latio est. Aliter enim considerantur in his, qui me-
rito bonae conversationis simplicisque innocentiae
non solum omnes poenas evasuri, verum etiam prae-
mia sibi condigna ac soli Deo cognita recepturi, ita
ut et ¹² naturalia bona possideant, et superaffluentis
divinae largitatis quodammodo participes fiant, non
tamen deificati: aliter in his, in quibus solummodo
naturae integritas restaurabitur, malefica ¹³ vero et
libidinosa carnalis eorum vitae intemperantia aeter-
nis punietur suppliciis. Quae videlicet supplicia di-
vinis legibus ordinata, naturae, intra cuius virtutem
et sustentur et comprehenduntur, nusquam nun-
quam sunt nocitura, ejusve pulchritudinem nec in
toto, nec in parte infectura. Unusquisque itaque in
sua conscientia intra semetipsum aut praemia reci-
piet, aut poenas luet; ipsa vero ¹⁴ natura in omnibus
libera permanebit. Haec tamen de his: nunc ad redi-
tum creaturae in pristinum statum, de quo principa-
liter sermocinatio est, redeundum. Disc. Redeun-
dum sane, ac tempus exigit prolixitasque disputatio-
nis. Et vereor, ne forte his, qui lecturi sunt, multi-
plex perplexaque earundem rerum repetitio fasti-
dium gignat. *MAG.* Perplexa materia difficillimarum-
que rerum anfractus multiplicem perplexamque rati-
ocinationem exigunt, et fortassis non deerunt, qui-
bus magis placebit frequens earundem rerum repe-
titio, quam brevis cursimque ingrediens de his,
quae saepe mentis aciem fugiunt, intimatio, quae
solet facilius cludere obtrusa quam aperire, et am-
phiboliam inferre quam expellere. Disc. Ingredere,
quo et quali modo vis; tantum ut principalem quae-
stionem, quae de reditu est, absque ullis incidenti-
bus quaestionibus discutias. Incidentes quippe quae-
stiones finem disputationi impediunt imponere. *MAG.*
De generali totius sensibilis creaturae in causas suas
reditu finito mundo docuimus; et nunc iterum specialiter
de reditu humanae naturae docere debemus. Tota
itaque humanitas in ipso, qui eam totam assumpsit, in
pristinum reversura est statum, in Verbo Dei vide-
licet incarnato. Qui reditus duobus modis conside-
ratur, quorum unus est, qui totius humanae naturae
docet in Christo restaurationem, alter vero, qui
non solum ipsam restaurationem generaliter perspi-
cit, verum etiam eorum, qui in ipsum Deum ascen-

VARIAE LECTIONES.

ex his. ² A in carne adhuc. ³ Sic A; CF mitius crucientur. ⁴ Sic CF; A delectabilia. ⁵ poenarum
.. ⁶ Sic CF; A cavis. ⁷ Sic CF; A ordinatissimi. ⁸ A carnem mundumque. ⁹ A aliud autem
n naturam. ¹⁰ A biformis speculatio. ¹¹ Sic F; imaginalibus om. A; C imaginibus. ¹² et om. A.
CF; A maleficia. ¹³ vero om. CF.

suri sunt, beatitudinem et deificationem. Aliud enim A est in paradysum redire, aliud de ligno vitae comedere. Legimus quippe, primum hominem ad imaginem et similitudinem Dei factum, in paradiso positum fuisse, sed non legimus, eum de ligno vitae comedisse. Esus siquidem prohibiti ligni¹ praeoccupatus dulcedine ligni vitae² est expulsus: futurum quippe erat ei de ligno vitae edere, si divinis praeceptis voluisset parere; feliciter tamen vixisset, etiam priusquam de ligno vitae comederet³, si absque mora, postquam creatus est, non peccaret. Ubi datur intelligi, quod tota nostra natura, quae generaliter vocabulo hominis ad imaginem et similitudinem Dei facti significatur, in paradysum, hoc est, in pristinam conditionis suae dignitatem reversura sit, in his autem solummodo, qui⁴ deificatione digni sunt, ligni vitae fructum participabit. Ligni autem vitae, quod est Christus, fructus est beata vita, pax aeterna in contemplatione veritatis, quae proprie dicitur deificatio. *Est enim beata vita*, ut ait Augustinus, *gaudium de veritate, quae est Christus*. Et fortassis hoc est quod ait Apostolus: *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur*. Sic enim multi ac⁵ pene omnes hunc locum Apostoli de Graeco in Latinum transtulerunt. Ac si aperte diceret: Omnes nos, qui homines sumus, nemine excepto, in spiritualibus corporibus et integritate naturalium bonorum resurgemus, et in antiquitatem primae conditionis nostrae revertemur, sed non omnes immutabimur in deificationis gloriam, quae superat omnem naturam et paradysum. Itaque sicut aliud est generaliter resurgere, aliud⁶ specialiter immutari: ita aliud est in paradysum redire, aliud de ligno vitae comedere. In uno siquidem⁷ naturae significatur restauratio, in altero electorum commendatur⁸ deificatio. Hoc autem dico, non ignorans hunc locum apostolicum aliter ab aliis esse translatum. Quidam enim interpretati sunt, *omnes quidem dormiemus, sed non omnes immutabimur*, quidam, ex quibus est Joannes Chrysostomus, *omnes quidem immutabimur, sed non omnes dormiemus*. Quorum interpretationes ad praesentis operis negotium non pertinent, ut opinor. Disc. Cur non pertinuerint⁹ ignoro. Qui enim de creaturae sensibilis reditu disputat, nunquid non de resurrectione corporum tractat? Profecto. Non enim aliud est resurgere, aliud redire. Nam ex mortuis resurrectio quid aliud est, quam in statum naturalem recursio? Expone itaque breviter cursimque, quid volunt praedictae interpretationes, quas penitus intactas praeterire voluisti. Mac. Qui interpretati sunt, *omnes quidem dormiemus, sed non omnes immutabimur*, videntur mihi Apostoli verba ita intellexisse, ac si diceret: Omnes quidem¹⁰ moriemur; quis enim est¹¹, qui vivit, et non videbit mortem:

sed non omnes immutabimur. Nam qui ab initio mundi usque ad secundum Domini adventum, hoc est, usque ad finem seculi mortui sunt, et moriuntur, et morituri sunt¹², non continuo absque ulla mora, verum interpositis temporalibus spatiis resurrectionem corporum¹³ communem expectant, praeter eos, qui cum Christo resurrexerunt: illi vero, quos in carne viventes finis mundi et adventus Domini inveniet, non solum dormient, verum etiam immutabuntur; nullo quippe temporali spatio interposito simul dormient et exsurgunt, hoc est, morientur et resurgent, sicut ipse apostolus dicit, in momento, in ictu oculi, ita ut plus immutatio in eis, quam mors perficiatur. Quomodo enim mors intelligitur, ubi nullum spatium inter exitum de hac vita, et transitum in alteram interponitur? Qui autem transtulerunt, *omnes quidem immutabimur, sed non omnes dormiemus*, nihil aliud videntur velle, nisi quod omnes homines in resurrectione futura de praesenti vita in futuram, alii morte corporis interposita, alii non interposita, immutabuntur, quando, ut idem Apostolus ait, *corruptibile hoc, corpus videlicet¹⁴, induetur¹⁵ incorruptionem, et mortale hoc induetur¹⁶ immortalitatem, et absorbebitur mors in victoriam, et novissimus inimicus¹⁷ destruetur mors*, sed non omnes dormiemus, hoc est, non omnes mortem carnis patientur, priusquam de vita temporali in vitam immitentur aeternam. Nam quos adventus Filii hominis vivos jam in carne reperiet, mors corporis non dissolvit, nec separationem corporis et animae patientur, sed solummodo in momento, in ictu oculi immutationem habebunt, ideoque non dormient, sed semper, nulla morte carnis interposita, vivent. Cui sensui omnino favet sanctus Augustinus et Joannes Chrysostomus. Fides etiam catholica videtur hoc approbare, quae incunctanter credit, Dominum nostrum Jesum Christum judicare vivos et mortuos venturum, vivos quidem, quos adventus iudicis manentes adhuc in carne reperiet, mortuos vero, qui jam solutionem corporis et animae perpassi sunt. Disc. Non¹⁸ ergo omnes, qui in paradysum redituri sunt, hoc est in pristinam naturae humanae conditionem, ligni vitae fructum participabunt? Mac. Non omnes plane, sed soli, qui mundum et carnem vicerint, sicut in Apocalypsi scriptum est: *Vincenti dabitur¹⁹ edere de ligno vitae, quod est in paradiso Dei mei*. Ex²⁰ gratia siquidem et natura, ut in superioribus tractatum est, omnibus hominibus communitate praestatur in paradysum redire, sola vero gratia²¹ solis deificatis de ligno vitae edere. Disc. Cur itaque in medio paradisi lignum vitae esse Scriptura testatur, si non omnibus, qui in paradysum redituri sunt, de fructu ejus edere permittitur et perdonatur? Mac. Attende, quod divina Scriptura non simpliciter li-

VARIAE LECTIÖNES.

¹ Sic CF; A ligni vitae prohibiti. ² ligni vitae om. A. ³ Esus siquidem — comederet om. C. ⁴ A qui solummodo. ⁵ A et. ⁶ A aliud est. ⁷ Sic CF; A quidem. ⁸ Sic CF; A in altero vero commendatur electorum deificatio. ⁹ CF pertinuerit. ¹⁰ quidem om. A. ¹¹ est om. A. ¹² sunt om. CF. ¹³ Sic CF; A corporis. ¹⁴ A videlicet corpus. ¹⁵ Sic CF; A induet. ¹⁶ Sic CF; A induet. ¹⁷ A novissima inimica. ¹⁸ Sic CF; A Nonne. ¹⁹ A Et.

gnum vitae in paradiso esse testatur, sed expressius **A** Christum describuntur, quia angelica natura sensibilem et intelligibilem mundum administrat; quamvis non irrationabiliter, unus Cherubim in figura intellectualis in angelis, alter vero in typo rationalis naturae in hominibus accipitur. intelligibiles quippe rationabilesque substantias proximas Christo esse ¹² nemo sapientum dubitat. Videsne ergo, quam altum et supernaturale est, tale lignum in medio paradisi, humanae videlicet naturae, plantatum adire ¹³, eoque frui. Ad hoc remotum ab omnibus lignum, solisque deificatis concessum Paulus raptus est in tertium naturae nostrae caelum, hoc est super omne corpus et spiritum vitalem in ipsum intellectum, in quo Dei Verbum, quod est lignum vitae, ineffabili modo **B** super omnem essentiam et virtutem et operationem in luce habitat inaccessibili, ultra et intra naturam ad imaginem Dei factam. In ipsum itaque paradisum, veluti in amplissimum secretissimumque ¹⁴ templum omnes homines, unusquisque secundum suam analogiam intrabit; et habitabit in eis ipse, qui dixit: *Ego ero in medio eorum*. Hinc Propheta: *Votu mea inquit, reddam in conspectu omnis populi ejus, in atriis domus Domini, in medio tui, Jerusalem* ¹⁵. Jerusalem siquidem visio pacis, seu templum pacis interpretatur, et ipsa est domus Domini in monte supernae contemplationis aedificata, ad quam propheta hortatur omnes homines per virtutum gradus et speculationum altitudines ascendere, dicens: *Venite, ascendamus ad montem Domini et ad domum Dei Jacob*. Non enim alibi habitat Deus, nisi in humana et angelica natura, **C** quibus solis donatur contemplatio veritatis. Neque has duas naturas veluti duas domus debemus accipere, sed unam eandemque domum ex duabus intelligibilibus materiis constructam. De hac domo ¹⁷ videtur Dominus dixisse, *in domo Patris mei mansiones multae sunt*. In atriis domus hujus omnes homines mansiones ¹⁸ possidebunt, dum in causis suas redituri sunt, sive bene in carne sive male vixerint. Nullus enim pulchritudinem ejus potest corrumpere, neque honestatem turpificare, neque amplitudinem minuere vel augere. Extra quam quid esse posset, intra quam quid esse non valeret, in qua nullius turpitudine turpis est, nec malitia nocet, nec error errat, cujus pulchritudinem immundorum spirituum nequitia, seu hominum impiorum irrationabiles motus non solum non contaminant, verum etiam adaugent? Nulla enim pulchritudo efficitur, nisi ex compaginatione similibus et dissimilibus, contrariorum et oppositorum; neque tantae laudis esset bonum, si non esset comparatio ex vituperatione mali. Ideoque quod malum dicitur, dum per se consideratur, vituperatur; dum vero ex ejus comparatione bonum laudatur, non omnino vituperabile videtur. Quod enim boni laudem cumulat, non omnino ¹⁹ laude caret. Nunquid omnium

VARIAE LECTIONES.

¹ homines om. CF. ² CF nemine recluso. ³ CF. atque. ⁴ introire om. CF. ⁵ A licebit. ⁶ homines om. A. ⁷ CF unusquisque. ⁸ in om. A. ⁹ A suae. ¹⁰ Sic AC; est om. F. ¹¹ Sic CF; A quae. ¹² Sic CF; A ordinata disponit. ¹³ A esse Christo. ¹⁴ A audire. ¹⁵ Sic CF; A serenissimumque. ¹⁶ Jerusalem om. A. ¹⁷ CF domu; sic ubique. ¹⁸ homines mansiones om. CF. ¹⁹ CF omni.

honorum conditor, malorum ordinator, in universitate, quam condidit, malum sineret, si nihil utilitatis conferret? Quod etiam ex collationibus rerum sensibilium, aut ex humanis moribus facillime conjicitur. Ex infructuoso quippe ligno ¹ fructiferi laus amplificatur, ex libidinoso homine casti. In paradiso itaque humanae naturae unusquisque locum suum secundum proportionem conversationis suae in hac vita possidebit, alii exterius veluti in extremis porticibus, alii interius tanquam in propinquantibus atriis divinae contemplationis ², alii in amplissimis divinarum mysteriorum templis, alii in intimis super omnem naturam in ipso et cum ipso, qui superessentialis et supernaturalis est, theophaniis. Beati sunt, qui a lyta ³ intrant sapientiae, quae est Christus; qui accedunt ⁴ in obscurissimas tenebras excellentissimae lucis, in qua simul in causis suis vident omnia; ubi non locorum vel temporum intervalla bonos a malis, sed meritum distantia segregat; non quantitas et pulchritudo corporum, sed honestas et magnitudo virtutum laudatur; non personarum, sed morum dignitas et nobilitas quaeritur; una omnibus communis natura, diversa autem gratia; ubi omnes simul sunt, et simul non sunt, simul sunt similitudine substantiarum, simul non sunt dissimilitudine affectuum. Simul erant dives et Abraham in spiritualibus substantiis, quas una eademque humana colligit et inseparabiliter jungit essentia; sed non simul erant per differentiam spiritualium qualitatum. Chasma magnum inter eos erat ⁵; Abraham quippe in aeterna quiete gaudebat, dives in flamma inextinguibili lugebat; propterea vidit dives ⁶ de longe Abraham. Quis verbis potest exprimere, quantum interstitii est ⁷ inter laetitiam et tristitiam ⁸ etiam in hac vita, quanto magis in altera, in qua nulla tristitia sequetur justorum laetitiam, neque ulla laetitia sequetur impiorum tristitiam, divina sententia dignas singulis incommutabiliter attribuentem retributiones! Et hoc est chasma magnum et impermeabilis hiatus, dividens inter praemia et supplicia. Dives tamen ⁹ non de longe, sed juxta ad Abraham ¹⁰ loquebatur, ut intelligas, cum non natura segregatum fuisse ab Abraham, sed culpa. Una siquidem essentia jungit, quos meritum dissimile dividit. Paulo priusquam Dominus ¹¹ pateretur, simul in uno coenaculo Judas Iscariotes et Simon Petrus cum Christo coenabant, sed unus juxta Christum, alter longe erat a Christo. Unus qui cum Christo intingebat manum in paropsidem, humanitatis Christi erat traditor, alter qui non legitur intinxisse manum cum Christo ¹² in paropsidem, divinitatis Christi erat contemplator: unus

A avarus vendidit hominem Deum, alter Theopogus cognovit Deum hominem: unus osculo corporis corpus tradidit, alter osculo mentis divinam mentem dilexit. Hoc autem dico, ut cognoscas, quod non locorum intervalla, sed meritum qualitates faciunt hominem appropinquare Christo, aut ab eo elongari. Hinc datur intelligi, omnes homines unius ejusdemque naturae, quae in Christo redempta est, omnique servitute, sub qua adhuc congeniscit et dolet, liberata, participes esse, et in ea unum omnes subsistere: meritum vero qualitates et quantitates, hoc est bonorum actuum malorumque differentias, quibus unusquisque in hac vita bene vixit, adjutus Deo per gratiam, seu male, desertus Deo per justitiam, longe a se invicem et multipliciter et in infinitum disparari: B omnia autem haec in illa una et amplissima domo ordinari et comprehendi, in qua respublica universitatis a Deo et in Deo conditae ¹³ per multas diversasque dispensatur ¹⁴ mansiones, hoc est meritum et gratiarum ordinatio: es. Domus autem ¹⁵ illa Christus est, qui omnia et ¹⁶ ambit virtute, disponit providentia, regit justitia, ornat gratia, continet aeternitate, implet sapientia, perficit deificatione, quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso, et ad ipsum sunt omnia.

37. Disc. Quae a te dicta sunt, recta fide credentibus, rectoque intuitu rerum naturam ¹⁷ perspicientibus non solum rationalia, verum etiam verisimillima ¹⁸ probantur esse: quamvis his, qui nihil esse extra ¹⁹ ea, quae localiter et temporaliter intra hunc mundum sensibilem continentur, cogitant, incredibilia ac veluti vana deliramenta videantur; affirmantes, hunc mundum sensibilem in suas causas non rediturum, neque penitus periturum, sed suis qualitatibus solummodo permutatis in melius, permansurum, suis corporibus compositum, suis locis discretum, suis temporibus distinctum, suis numeris multiplicatum, suis extremitatibus ambitum ²⁰ in parte sui veluti inferiori corporibus animabusque impiorum aeterni ignis ardore torquendis locum praebentes. De quo et in superioribus libris tractavimus, et nunc iterum in memoriam revocantes breviter repetimus. Quidam enim spatium, quod lunam ²¹ segregat a terra, tormentorum loco distribuunt: quidam inferiorem corpulentiolemque, membrarum capacem, terrisque proximam, praestantissimi spatii, quod aëris vocabulo nuncupatur, partem ²² m; quidam intimos telluris sinus, veluti profundissimas ²³ m et amplissimas antra, densissimarumque perpetuum caliginum plena, ac veluti filii tenebrarum condimenta ²⁴ m. Ipsa autem impiorum corpora in ea quantitate, ²⁵ m qua ceciderunt, inque eorum sexu ac ²⁶ for ²⁷ m, numeroque membrorum resurrectura, eodem ²⁸ m

VARIAE LECTIONES.

¹ CF ligni. ² CF contemplationi. ³ Sic CF; A in abdita. ⁴ Sic CF occident. ⁵ Sic CF; A Chaos ⁶ m magnum erat inter eos. ⁶ dives om. A. ⁷ Sic CF; A interstitiit. ⁸ A inter tristitiam et laetitiam. ⁹ Sic CF; A autem. ¹⁰ ad Abraham om. A. ¹¹ Dominus om. CF. ¹² CF cum Christo manum in ¹³ Sic CF; A condita. ¹⁴ Sic CF; A dispensata. ¹⁵ autem om. A. ¹⁶ et om. A. ¹⁷ Sic CF; A naturas. ¹⁸ Sic CF; A verisimilia. ¹⁹ Sic CF; A inter ea. ²⁰ Sic A; CF compositus — discretus — distinctus — multiplicatus — ambitus. ²¹ A luna. ²² in om. A. ²³ A et.

omnino modo, quo in hac vita vivere, futura praedicant, eo excepto, quod de mortalibus temporalibusque in immortalia mutabuntur et aeterna, de animalibus in spiritualia: neque hoc ad virtutem naturae divinaeque bonitatis refertur largitatem, sed ad strenui iudicis durissimam et incommutabilem austeritatem, data naturae et dona gratiae in crudelitatem vindictae transfundentes. Aiunt enim, impiorum corpora non aliam ob causam immortalia, aeterna, spiritualiaque resurrectura, nisi ut perpetua sustineant supplicia. Ignem quoque, in quo ardebunt, corporeum sensibilemque esse non dubitant. Similiter de vermibus non morituris, deque stagno sulphureo nescio quid somniant. Corporalia tamen atque localia haec omnia esse incunctanter affirmant: masculos in sexu masculino, feminas in sexu femineo¹, propriosque singulorum habitus resurrecturos publice claimant, nec non et singulorum membrorum officia, sed non necessaria, non defutura, ceteraque deliramenta², quae vera plus deridet quam astruit ratio. Duobus enim commatibus concludit eos Apostolus, de generali omnium humanorum corporum resurrectione praedicans: *Seminatur in contumelia, surget in gloria: seminatur in infirmitate, surget in virtute*. Si ergo omnia corpora surgent in gloria et virtute, ablata omni contumelia et infirmitate: qualis gloria erit his, qui aeternis damnabuntur suppliciis, vel qualis virtus? Nec obstat quod alibi idem Apostolus ait: *An non habet potestatem figulus lutu, aliud vas facere in honorem, aliud in contumeliam?* Non enim de resurrectione corporum eo loci³ disputat, sed adversus eos ait, qui Deum conantur reprehendere veluti iniquum, alios quidem eligentem, alios vero repellentem, et illos quidem vasa misericordiae facientem, illos autem vasa irae deserentem⁴. Si autem quis dixerit, Apostolum non⁵ de generali omnium humanorum corporum, sed de speciali justorum his verbis praedicasse⁶, videat, quid ipse Dominus, dum Lazarum resuscitaverat, de seipso dicebat: *Ego sum, inquit, resurrectio*. Non dixit specialiter, ego sum resurrectio justorum, sed universaliter, *ego sum resurrectio*. Si ergo ipse est resurrectio, profecto uniformiter his, quos resuscitat, seipsum praestat, quemadmodum ipse, ut Pater suus, *solem suum⁷ oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos*. Et fortassis ipse est sol, qui omnibus similiter oritur, et pluvia, quae similiter super omnes pluit; generaliter quidem omnibus resurrectionis et vitae gratiam praestans, specialiter vero in se credentibus non solum mortem carnis, sed etiam mortem mentis, qua Deus ignoratur et quae maxima impiorum poena est, veluti quandam umbram⁸ auferens. Itaque⁹

A sicut aequaliter dedit omnibus hominibus esse, ita aequaliter daturus est resurgere, et angelicae naturae similitudinem possidere. Superiora vero mundi sensibilis spatia, quae dicuntur aetherea, a luna videlicet sursum versus usque ad extremum stelligerae sphaerae ambitum, corporibus sanctorum in possessionem segregant, rationabili, ut eis videtur, distributione, infimas quidem caliginosasque mundi partes dignis supplicio, summas vero lucidasque praemio honorificandis ordinare. Ipsa etiam sanctorum corpora localia, suisque quantitibus corporalium membrorum, propriisque staturis circumscripta, sexu quoque virili femineoque discreta futura esse praedicare non trepidant; mutata tamen in spiritualia: qualitates subtilissimasque substantias, aethereorum corporum instar, ita ut, quae hic terrena et caduca, illic caelestia et aeterna, quae hic gravia et corruptibilia, illic omni pondere carentia, omni corruptione libera, ut mirabili celeritate, quorsumcunque velint, motum suum oculorum radiis similissima exercent; omnia tamen corporalia organa, id est, corporalia membra suis discreta locis habitura¹⁰, oculos scilicet, ceteraque sensuum instrumenta, caput humerorum tenus, brachia, thoracem, pedes, ceteraque membra suis sedibus disposita. Sed dum talia in libris sanctorum Patrum lego, stupefactus haesito, maximoque horrore concussus titubo, et, dum intra me ipsum cogito, cur spirituosissimi¹¹ viri ultra omnes operationes localium temporaliumque cogitationum ascendentes, totumque sensibilem mundum virtute contemplationis superantes, huiusmodi dicta¹² suis scriptis commendaverunt posteritatique tradiderunt, facilius ducor existimare, non aliam ob causam ad haec excogitanda et scribenda attractos fuisse, nisi ut saltem vel sic terrenis carnalibusque cogitationibus deditos, simplicisque fidei rudimentis nutritos ad spiritualia cogitanda sublevarent. Nam qui ultra hunc mundum sensibilem nihil esse excogitant, promptiores sunt ad negandam quam ad confitendam veridicam naturarum speculationem. Audientes siquidem, neque loca, neque tempora, neque corpora, neque corporalia post finem huius mundi esse futura, confestim inflammati erumpunt et proclamant, dicentes: Nihil igitur erit, si nihil talium remanserit; et insultant his, qui sola spiritualia promittunt, rerumque sensibilibus opinionibus auferunt. Haec itaque, ut opinor, magni diviniqae considerantes¹³, timidisque fidelium simplicium cogitationibus consulentes¹⁴, utilius visum est eis¹⁵ praedicare terrenorum sensibilibusque corporum transmutationem in caelestia spiritualiaque corpora [praedicare]¹⁶, quam penitus corpora et corporalia et sensibilia omnia nunquam esse futura. Tolerabilior

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF; A foeminino. ² deliramenta om. A. ³ Sic CF; A eo loco. ⁴ Sic A; CF eligens — repellens — faciens — deserens. ⁵ A quod non (Apostolum om. A.) ⁶ A praedicaverit. ⁷ suum om. A. ⁸ veluti quandam umbram om. A. ⁹ A Ita. ¹⁰ Sic CF; A habitatura. ¹¹ Sic CF; A specialissimi. ¹² dicta om. CF. ¹³ A auferunt opiniones. ¹⁴ Sic CF; A magnis divinisque considerantibus ceteris consulentibus. ¹⁵ eis om. A. ¹⁶ praedicare om. A.

quippe carnaliter cogitantibus videtur ad credendum terrenorum corporum in caelestia transitio, quam totius corporalitatis negatio. Eodem condensationis modo locutus est Apostolus, ut existimo, de resurrectione terreni corporis disputans: *Seminatur, inquit, corpus animale, surget corpus spirituale*. Ac si dixisset: Corpus terrenum et animale, quod seminatur in mortis et corruptionis solutione, surget corpus spirituale et caeleste, terrena videlicet quantitate et qualitate in caelestem qualitatem et quantitatem transmutata; et, ut brevier dicam, sicuti multi ac pene omnes haec verba Apostoli volunt intelligere, de terreno erit caeleste, de corporali erit spirituale, semper tamen corpus erit; de ponderoso in subtile mutabitur; nunquam tamen aetherea corpora transcensurum, neque corporeas² qualitates amissurum, sed a³ terrenis qualitatibus in caelestes transitarum, sicut fumus vertitur in flammam. Quisquis autem sancti Ambrosii Gregorici Theologi, nec non et⁴ expositoris ejus, Maximi dico, diligentius dicta inspexerit, inveniet profecto, non mutationem corporis terreni in caeleste corpus, sed omnino transitum in ipsum purum⁵ spiritum, non in⁶ illum, qui aether, sed in illum, qui intellectus vocatur. Ambrosius siquidem omnem compositionem auferit, ita ut post resurrectionem corpus et anima et intellectus unum sint, et unum simplex, neque ex tribus conjunctum, sed in unam ineffabilem harmoniam compactum, et quae hic tria videntur, illic unus intellectus efficitur⁷. Gregorius similiter et incunctanter astruit mutationem corporis tempore resurrectionis in animam, animae in intellectum, intellectus in Deum; ac sic omnia in omnibus Deus erit, sicut aer vertitur in lucem. Et hoc Apostolus, si quis subtiliter verba ipsius⁸ intimaverit, non silet; ait enim: *Seminatur corpus animale, surget corpus spirituale*, hoc est, corpus, quod animale seminatur, id ipsum corpus spirituale, hoc est mutatum, surget in spiritum, et, ut apertius dicam, de corpore erit spiritus. Quod etiam aperte declarat, dicens: *Seminatur in contumelia, surget in gloria; seminatur in infirmitate, surget in virtute*. Quae enim gloria est seu virtus, terrenum corpus in qualitate siderum et subtilitate aetherea surgere, seu celeritate moveri? Nec obstat quod idem Apostolus ait: *Alia claritas solis, alia claritas lunae, aëna claritas stellarum; stella autem a stella differt in claritate; ita et resurrectio mortuorum*. Similitudinem quippe introduxit ex corporibus excelsissimis clarissimisque sensibilis mundi, ut suaderet resurrectionis gratiam, et divinarum apparitionum per singulos regenerationis participes differentiam, hoc enim est *stella autem a stella differt in claritate*, pulchre et convenienter ex comparatione caelestium luminum⁹ varietatis multiformem

A infinitamque retributionem, secundum quam justissimus iudex reddet unicuique secundum¹⁰ opera sua, egregius Doctor insinuans. Non enim audiendi sunt, qui autumant, humana corpora post futuram resurrectionem¹¹ ita in aethereis spatibus fulsura, ut unumquodque tantum claritatis accipiat, quantum in hac vita conversationis merito gessit, sive bene sive male; et ut¹² justorum corporalis claritas soli lunaeque fulgentibusque stellis, impiorum vero obscuritas minus splendentibus comparetur; contra vera ratio ait, divinis adjuta-Scripturis, manifeste docens omnium humanorum corporum communem eandemque gloriam et virtutem in eadem spiritualitate, immortalitate, aeternitate futuram. Haec enim omnia generaliter omnibus et indifferenter ex natura praestabuntur et gratia. Et quid lucri¹³ confert justo radiosum corpus instar solis; aut quid damni impio caliginosum, veluti quaequam obscurissimarum stellarum, habere, cum neque justus gloria in claritate corporis, sed in puritate contemplationis, qua Deus facie ad faciem videbitur, neque impius contumelia in membrorum turpitudine, sed in divinae speculationis privatione futura sit? Praesentia siquidem veritatis faciet¹⁴ beatum, absentia miserum. Exempli gratia; duos homines ponamus, statura et aetate, forma et pulchritudine, sanitate etiam corporis, nobilitate generis, sensuum integritate, virium valetudine, membrorum agilitate, ceterisque¹⁵ corporalibus bonis sibi met absque ulla differentia simillimos; quorum tamen unus sapiens, moribus honestus, omnibus virtutibus, quibus anima decoratur, comptus; alter vero insipiens, moribus turpis, omnibus vitiis, quibus anima deformis efficitur, corruptus: quid utrisque¹⁶ prosunt bona corporalia similiter possessa, dum unus nihil aliud considerat, nisi ut ad summum bonum, ad quod tendit, perveniat, cognoscens non aliud esse suum¹⁷ bonum, nisi summo honore adhaerere, in eoque quiescere, aeternaliter gaudere; hic incipiens, illic perficiens, beatitudinem suam; semper quaerens totum suum, corpus dico et animam et mentem, supra¹⁸ omnem creaturam ad eum, qui super omnia exaltatur, sublevare: alter vero adhuc in carne mortali constitutus, initium tormentorum suorum in aeterna tristitia, insipientiae suae caligine obcaecatus non sentit, neque cogitans, quod simul et inseparabiliter hujus vitae deliciae futuri quoque dolores nascuntur, dum adhuc in carne versatur¹⁹, verum dum in praesenti stadio concurrunt, solae deliciae diligentibus eas arrident, et intra²⁰ eas futura tristitia seipsam latitat; dum vero ad finem mortalis cursus pervenitur, deficientibus deliciis sola illa tristitia, quae jam dudum occulta ac veluti extincta putabatur, inextinguibili ardore, hoc est cupiditate libidinum, quas perdiderat, lugebit.

VARIAE LECTIONES.

¹ A sic multi. ² Sic CF; A corporales. ³ a om. A. ⁴ et om. A. ⁵ purum om. A. ⁶ in om. A. ⁷ Sic CF; A efficitur. ⁸ Sic CF; A ejus. ⁹ Sic CF; A luminarium. ¹⁰ Sic CF; A juxta. ¹¹ CF post futuram regenerationem. ¹² ut om. A. ¹³ Sic CF; A quid lucrum. ¹⁴ CF facit. ¹⁵ A certisque. ¹⁶ CF utriusque. ¹⁷ Sic CF; A summum. ¹⁸ Sic CF; A super. ¹⁹ CF conversatur. ²⁰ A inter.

apertissime conficitur¹, nihil aliud appeten-
 , nisi gaudium de veritate, quae est Christus;
 hil aliud fugiendum, nisi ejus absentiam, quae
 ma ac sola causa totius² aeternae tristitiae.
 : a me Christum, nullum bonum mihi remanebit,
 m tormentum me terret; ejus siquidem priva-
 t absentia totius rationabilis creaturae tormen-
 est, et nullum aliud, opinor. Sed de his multa
 possunt: redeamus ad ea, quae restant. Mac.
 quam ad finem praesentis libri perveniamus,
 a, ut existimo, dicenda sunt adversus eos, qui
 : obijciunt quasdam divinae Scripturae senten-
 quibus conantur astruere, sensibilia ista ele-
 a, totamque mundanae molis amplitudinem sem-
 nansuram, intra quam humanorum quoque cor-
 n post regenerationem stationes motusque, ut
 it, ordinabuntur; nulla corpora ultra hunc
 lum ascensura credentes, vel in spiritum trans-
 . Aiunt itaque: Si caelum et terra peribunt, ita
 hil de corporalitate, vel localitate, vel de quan-
 , vel de motibus temporalibus, vel localibus,
 le spatiis magnitudinum, vel de interval-
 positionum in eis remanserit: quid est, quod
 criptura: *Erit caelum novum et terra nova?*
 is verbis non solum caeli et terrae non pro-
 tur destructio, verum etiam in novitatem quan-
 certa perhibetur restauratio. Quibus responde-
 quod usitatissimus in divina Scriptura loquendi
 s est, totum a parte significari, vel partibus,
 t maxima divisione universae creaturae ipsam
 rsitatem simplicitate comprehendi³. Itaque quo-
 totius mundi sensibilis constitutio inter duas
 mas sui partes sibi invicem oppositas ac veluti
 arias, caelum dico et terram, disposita est,
 re propheticus spiritus totius visibilis conditio-
 novationem, hoc est in spirituales substantias
 mutationem, caeli novi terraeque novae typo
 leavit, ut caeli vocabulo aetherea caelestiaque
 a corpora extrema, terrae vero inferiora media-
 intelligas; ac per hoc simul totum visibilem
 lum in suas spirituales causas transiturum. Si
 quis dixerit, hac divisione caeli novi terrae-
 novae universitatem visibilis et invisibilis crea-
 significantam esse, non elongabitur a veritate,
 inor. Rationabiliter quippe per innovationem
 spiritualis naturae, terrae autem innovatione
 raliū rerum restitutio praefiguratur. Testatur
 lem Apostolus, *omnia, quae in terra sunt et in
 in Christo et per Christum restaurari*. Non enim
 siles solummodo, verum etiam intelligibiles
 rae ineffabili modo Deoque soli cognito in
 causas transibunt, hoc est, in suarum causa-
 urissimam cognitionem, per quam eis adua-
 r ea ratione, qua id, quod pure intelligit, et
 od pure intelligitur, unum efficiuntur. Quod
 , ut arbitrator, Dominus in Evangelio significare

A voluit, dicens: *Caelum et terra transibunt, verba au-
 tem mea non transibunt*⁴. Potest etiam⁵ speculiter
 intelligi, *erit caelum novum et terra nova*, de huma-
 nae naturae innovatione et in seipsam adunatione.
 Nostra siquidem natura adhuc in hac vita ex duabus
 substantiis composita est, constat enim ex corpore
 et anima; et quoniam haec tanta dissimilitudo⁶ no-
 strarum substantiarum, ex quibus nunc constitui-
 mur, ex praevaricatione humanitatis in prima con-
 ditione processerat, ad veterem hominem pertinere
 testatur Apostolus, docetque nos spoliari veterem
 hominem, et indui novum, Christum videlicet, in
 quo nostra natura, corpus dico et animam et in-
 tellectum, renovata est, et in unum simplificada, et
 de composita incomposita facta; et quod in capite
 totius humanae naturae, in ipso videlicet Domino
 nostro Jesu Christo, jam peractum est, in tota na-
 tura perficietur, dum terra nova corporis nostri in
 caelum novum, hoc est, in novitatem animae mutabi-
 tur; ac deinde superiori ascensu corpus simul et
 anima, in spiritum, spiritus in ipsum Deum: et hoc
 totum in Christo et per Christum perficietur, qui
 finis est nostrae naturae et consummatio. Et iterum
 dicunt, veluti fortissimis acutissimisque ac necessa-
 riis argumentationibus nos convincere posse sibi
 promittentes: si terra ista omnium corporum gra-
 vissima, medium inumque in creaturis obtinens lo-
 cum, peritura sit, necessario confinis ei luna proxi-
 maque siderum terris peribit: et si luminare minus,
 profecto etiam et luminare majus; nam si totum
 perierit, nulla pars remanebit. Et si ita evenerit,
 quid est, quod per prophetam promittitur: *Erit lux
 lunae sicut lux solis, et lux solis septemplex, sicut
 lux septem dierum*. Non enim hic quaerimus, in-
 quiunt, allegoriam lunae intelligi de Ecclesia, quae
 in Christo, qui est Sol justitiae, fulgebit, et de ipso
 Christo, in quo septem dona Spiritus sancti mani-
 festissime omnibus, qui eum contemplaturi sunt, ap-
 parebunt, sed nudam historiam de amplificatione
 claritatis duorum maximorum caelestium corporum.
 Si autem haec duo luminaria non solum non peri-
 bunt, verum etiam manentibus illorum corporibus
 splendoris eorum gratia cumulabitur: quid obstat,
 si similiter, quod de mediis⁷ mundi partibus credi-
 mus, de extremitatibus quoque ejusdem credamus,
 praesertim cum beatus Augustinus in ultimis de Ci-
 vitate Dei libris non ipsa mundi corpora transitura,
 sed eorum qualitates in melius mutandas videatur
 docere; quemadmodum et humanorum corporum
 neque formae, neque quantitates⁸, neque sexus
 transibunt, sed solummodo spirituales qualitates et
 immortales induentur: et in epistola ad Dardanum
 incunctanter astruit, corpus Domini post resurre-
 ctionem in caelo localiter esse in eadem forma car-
 nis atque substantia⁹, in qua apparuit mundo, ad-

VARIAE LECTIONES.

ic CF; efficitur. ² A totius causa. ³ Sic AC; F comprehendere. ⁴ CF transient. ⁵ A autem.
 CF: A similitudo. ⁶ Sic CF; A mediis. ⁷ Sic CF; A quantitates. ⁸ Sic CF; A substantiae.

jecta solummodo immortalitate, non ablata natura, ac per hoc non ubique esse, sicut Deus, neque in divinitatem conversum ultra omnia loca et tempora, ultra omne quod dicitur et intelligitur; sed de aliquo loco visibiliter et corporaliter descendet, judicare vivos et mortuos. Sed huic argumentationi non tantum laboriose, quantum illi existimant, possumus occurrere. Dicimus enim, universam sensibilem creaturam lunae tropo insinuari; nec immerito; ut enim luna incrementis decrementisque ¹ obnoxia est, sic et totus mundus iste generationi et corruptioni partium sui; nihil enim in eo firmum vel stabile; omne quippe, quod comprehendit, quoniam incipit oriri, necessarium est occidere: solaris autem cursus et claritatis typo spiritualium rerum, quae uniformiter et stant et moventur, pulcherrimam dispositionem significari. Erit ergo lux lunae sicut lux solis, quando transmutabitur corporalium rerum multiformis mutabilisque varietas et incomprehensibilis discursio, nunc sensibus apparens, nunc ab eis recedens, nunc perfectam, nunc imperfectam speciem praestans, in spiritualium substantiarum plenissimam immutabilemque claritatem uniformemque pulchritudinem et honestatem; lux vero solis, hoc est, spiritualium rerum pulchra formositas erit septemplex, sicut lux septem dierum, hoc est principalium causarum, quae in sublimissimae sapientiae claritate substitutae sunt, quae etiam septenario numero typice solent figurari, quoniam sex primis mysticis intelligibilibusque diebus in Verbo Dei factae sunt, septimoque die earum perfecta consummatio in eo, in quo creatae sunt, requievit. Et hoc est intelligibile sabbatum, quod et in conditione rerum praefiguratum est et inchoatum, et in earum fine manifestabitur et perficietur, quando omnis sensibilis creatura in intelligibilem, et omnis intelligibilis in causas, et causae in causarum causas, quae Deus est ², mutabuntur, aeternaque requie gaudebunt, ineffabilique claritate fulgebunt et sabbatizabunt. Et qui ³ nobis Augustinum opponunt, tanquam ipsi majorem doctrinae illius reverentiam, quam nos, praebere velint ⁴, et frequentius studiosiusque sententias ejus de talibus legerint, videant, quid ipse in eisdem libris de Civitate Dei de interitu, deque destructione illius sensibilis et corporei caeli, omniamque, quae intra ambitum ejus, in quibus etiam carnem Christi post resurrectionem includi ipsum beatum magistrum putant existimasse, disseverit, et quomodo acutissimae intelligentiae homo senserit duo sibimet contraria, caelum scilicet corporeum penitus interiturum, et carnem Christi post resurrectionem in eo constitutam localiter et circumscripte in ea forma, qua inter homines verus homo ex hominibus factus

vixit. Itaque credibilis arbitrandum est de magno divinarum humanarumque rerum et solertissimo inquisitore et copiosissimo expositore, secundum capacitatem singulorum, quibus scripsit, scripsisse, quam a sanctis Patribus, qui eum praecesserunt ordine temporum, ab Ambrosio dico Gregorioque Theologo, quorum auctoritate in aliis locis non discrepat, dissensisse. Ego, autem nulli derogans, cum nullo contendens, indubitanter intelligo, quod ipse Dominus dixit: *Ego et Pater unum sumus*, non de sola sua divinitate, sed de tota sua substantia, homineque Deoque ⁵ dixisse; ac per hoc totus Christus, Verbum videlicet et caro, ubique est, nulloque continetur loco, nec in toto, nec in parte sui, hoc est, neque in divinitate, neque in humanitate, quibus veluti duabus partibus tota ipsius substantia constituitur. Et hoc ex sententia sancti Hilarii Pictaviensis episcopi possumus approbare; in libro siquidem tertio de Trinitate exponens, quod Dominus Patrem suum orans ait: *Et nunc clarifica me tu, Pater, apud te ipsum ea claritate, quam habui, priusquam mundus esset*, haec ⁶ protulit: *Verbum caro factum non amiserat quod erat, sed coeperat esse quod non erat; non de suo ⁷ destiterat, sed, quod nostrum est, acceperat; profectum ⁸ ei, quod accepit, ejus claritatis expostulat, unde non destitit. Ergo quia Filius Verbum, et Verbum caro factum, et Deus Verbum, et hoc in principio apud Deum, et Verbum ante constitutionem mundi ⁹ Filius, nunc caro factus, orabat, ut hoc Patri caro inciperet esse, quod Verbum, ut id, quod de tempore erat, gloriam ejus, qui sine tempore est, acciperet, ut in Dei virtutem et in spiritus incorruptionem transformata carnis corruptio absorberetur.*

38. Si ergo transformata caro Christi est in Dei virtutem et spiritus incorruptionem, profecto ipsa caro virtus est et incorruptibilis spiritus. At ¹⁰ si Dei virtus et spiritus ubique est, non solum supra ¹¹ loca et tempora, verum etiam supra ¹² omne, quod est, nulli dubium, ipsam carnem in virtutem et spiritum transformatam nullo loco contineri, nullo tempore mutari ¹³, sed sicuti Dei virtus et spiritus, Verbum videlicet, quod eam jam ¹⁴ in unitatem sibi substantiae acceperat, omnia loca et tempora, et universaliter omnem circumscriptionem excedere ¹⁵. Sat est igitur, praefati magistri, Augustini videlicet ¹⁶, unam sententiam, cum multae sint, ponere de caelo et terra, quae nunc sunt, quid post iudicium futura erunt; in vicesimo de Civitate Dei libro, tredecimo capitulo: *Postea, inquit, peracto iudicio tunc esse desinet hoc caelum et haec terra, quando incipiet esse caelum novum et terra nova; mutatione namque rerum, non omnimodo interitu transibit hic mundus.* Unde et Apostolus dicit: *Praeterit figura hujus*

VARIAE LECTIONES.

¹ CF *detrimentisque*. ² A *est Deus*. ³ Sic A; CF *quid*. ⁴ A *voluerint*. ⁵ *homineque Deoque* om. A. ⁶ Sic CF; A *hoc protulit verbum, Verbum cet.* ⁷ Sic A CF; sed F supra adscr. corr. non de suo esse destiterat. ⁸ Sic CF; A *profecto*. ⁹ A *mundi constitutionem filius, filius*. ¹⁰ Sic CF; A *ac*. ¹¹ A *super*. ¹² Sic CF; A *quin ipsa caro . . . transformata . . . contineatur . . . mutetur*. ¹³ Sic CF; A *etiam*. ¹⁴ A *excedat*. ¹⁵ Augustini videlicet om. A.

olo vos sine sollicitudine esse. Figura ergo A non natura. Dic, quaeso, ubi dissonat ab diximus de transitu mundi hujus in suas vas ipse naturam vocavit? Ille dicit, hoc t hanc terram post judicium esse desitura ¹, ro eorum naturam immutabiliter manere; et nos docuimus vestigia ejus et aliorum sequentes ², omne, quod in hoc mundo sen- locale et temporale, omneque mutabilitati r periturum, hoc est, transiturum in ipsam am, hoc est, naturam ³; naturam vero ejus, rporaliter et intelligibiliter in primordia- un omnium ⁴ causis immutabiliter et incor- er continetur, semper mansuram. Si quis au- rit, hujus mundi naturam atque substantiam n corpoream esse, locis temporibusque, B nibus et corruptionibus subditam, vera ran- gatus, omni responso ⁵ indignus efficitur ⁶, phisicis sapientibus dum sit definitum, na- bstantiamque corporum incorpoream esse. i dixerit, carnem Christi post resurrectio- a ambitum hujus corpori caeli usque ad licii mansuram, eo vero defecturo ultra ca et tempora, ultra omnes virtutes caele- nsuram, profecto non intelligit, quod de isto catholica constitetur Ecclesia, dicens: *in caelum, sedet ad dextram Patris*. Et quis ns dixerit, caelestes virtutes ultra hunc esse, intra ipsum vero caracem Christi, ver- in spiritum, imo in ipsum Deum, detineri, amus, crassissimas nubes solari igne con- que eum converti? Si dixerit, quid mirum, um secundum carnem in aliquo loco hujus caeli, vel ubicunque in eo voluerit, locali- r vel moveri credamus, secundum vero ani- divinitatem ubique esse, si tamen anima it et divinitas, ubique praesens est atque cum fateamur ⁷, angelicos spiritus ultra corpoream creaturam subsistere, et ultra ocaum illocaliter moveri, eorum vero cor- ribus hominibus solent apparere, et localia tra ambitum sensibilis creaturae continer- : anus, neque angelicos spiritus, neque spiri- rum corpora, quae causaliter in ipsis spiri- bsistent, intra septa corporeae creaturae comprehendendi. Non enim materialia, ex qua- mundi hujus elementorum composita possi- pora, sed spiritualia, intellectibus suis coa- in quibus, quando, et ubi, et quomodo vo- manis sensibus ad tempus apparent; nec ⁸ hantastice, sed veraciter. Ex veris quippe is vera corpora procedere et spiritualia, du- na. In tali corpore Christum suis discipu- resurrectionem apparuisse credimus, non

quod aliud illud, aliud quod natum est ex virgine, suspensum in cruce, resuscitatum a mortuis, spl ipsum de mortali in immortale, de animali in spiri- tuale, de terreno in caeleste mutatum. In talibus corporibus humanae naturae numerositas ex secre- tis suis sinibus, si non peccaret, pullularet. Inest siquidem unicuique hominum occulta corporis sui ratio, in quam resurrectionis tempore hoc terrenum mortaleque mutabitur, et in qua angelicis corporibus assimilabitur, quando homines *aequales angelis erunt*. Nulla itaque ratio nobis obstat, ut non incunctanter et credamus et intelligamus, Dominum nostrum Je- sum Christum in duabus suis naturis, in insepara- bilem suam substantiam adunatis, ubique esse, nul- lamque sui partem ullo vel loco vel tempore, seu ali- quo modo, quo creatura definitur, circumscribi. Totus enim Deus est totus ubique, totus super omne, quod dicitur et intelligitur, exaltatus, totus in Patre, et cum Patre unum effectus, totus Deus in toto ho- mine, et totus homo in toto Deo, rationibus utrius- que naturae in semetipsis permanentibus. Ac sic ineffabiliter et supernaturaliter nostri capitis har- monia coaptata est, in quam omnia membra ipsius sibi invicem coadunata reversura sunt, *quando oc- current in virum perfectum, in plenitudinem aetatis Christi*, et unus in omnibus, et omnes in uno unum ⁹ et erit et apparebit, et erunt et apparebunt ¹⁰. Non enim audiendi sunt, qui aliter putant accipiendum, quod ait Apostolus: *Donec occurramus omnes in uni- tatem fidei et cognitionis Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi*. Arbitrantur quippe, hoc dictum fuisse de perfecta statura cor- poris Christi tricesimo anno aetatis suae in carne, in qua statura et aetate corporali omnes homines resurrecturos conantur asserere, sive ¹¹ abortivi, sive ¹² decrepiti, sive in quibuslibet incrementis de- crementisve ¹³ corporalibus solvantur ¹⁴ a corpore. Quorum falsissima deliramenta ipsius Apostoli verba manifestissime destruunt atque convincunt. Non enim de incrementis Christi secundum carnem, quam acceperat, seu mensura ejus, vel aetate, sed de corpore ejus, quod est Ecclesia ejus ¹⁵, talia dicta sunt. Cujus corporis, Ecclesiae videlicet, mensura et perfectio et plenitudo aetatis spiritualis ipse est, qui et caput perfectissimum et intellectuale est sui cor- poris intellectualis, qui est finis omnium et consum- matio. Intuere Apostolum ad Ephesios dicentem: *Omnia dedit sub pedibus ¹⁶ ejus, et eum dedit caput super omnia membra ¹⁷ Ecclesiae, quae est corpus ejus, et plenitudo omnia in omnibus implentis*. Et post ali- quanta iterum in eadem Epistola intuere, quibus membris Christus corpus sibi aedificare voluit et ce- dificat: *Ipse dedit, inquit, quosdam quidem aposto- los, quosdam vero prophetas, quosdam exangelistas,*

VARIAE LECTIONES.

CF; A defutura. ¹ A requirentes. ² hoc est naturam om. A. ³ omnium om. A. ⁴ Sic CF; A re- e. ⁵ Sic CF; A efficitur. ⁶ localiter om. A. ⁷ Sic CF; A confiteamur. ⁸ A non. ⁹ unum
¹⁰ Sic CF; et erunt et apparebunt om. A. ¹¹ A sint. ¹² A sint. ¹³ CF detrimetisve. ¹⁴ ITO
r A quando solvantur. ¹⁵ ejus om. A. ¹⁶ A sub pedes. ¹⁷ membra om. CF.

quosdam pastores et magistros. Vidisti membra; videnti materiem. Interroga eundem Apostolum, ad quid haec membra parantur. Respondet: *Ad perfectionem sanctorum, in opus administrationis, in aedificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in unitatem fidei et cognitionis Filii Dei.* Vide initium aedificationis, unitatem quidem fidei; aedificationis perfectionem cognosce, unitatem videlicet cognitionis Filii Dei. Hic igitur incrementa corporis Christi incipiunt, illic perficientur, quando Christus cum toto et in toto suo corpore quidam perfectus et unus vir, caput in membris et membra in capite, apparebit, quando mensura et plenitudo aetatis Christi non corporalibus oculis, sed virtute contemplationis in omnibus sanctis suo capiti adunatis clarissime videbitur, quando spiritualis aetas, hoc est virtutum plenitudo, quae in Christo et Ecclesia sua constituta est, consummabitur, et cetera, quae de aeterna felicitate et perfectione beatitudinis in Dei Filio intelligi possunt. In resurrectione autem humanorum corporum, quod unusquisque in ea statura et magnitudine, ad quam perfecto sui corporis incremento pervenit in juvenili aetate, sive perventurus ¹ esset, si morte non praecuparetur, vel quam deseruit in seniles defectus decidens, resurrecturus ² sit, beatus Augustinus in libris de Civitate Dei incunctanter affirmat. Quod vero immortalia et spiritualia corpora nullis corporalium formarum lineamentis, vel qualitibus, vel quantitibus circumscribentur, propter ineffabilem eorum spiritibus incircumscriptionem adunationem indiscretamque simplicitatem, beatum Gregorium Theologum, sanctum quoque Ambrosium, nec non et Maximum venerabilem magistrum certis rationibus approbare saepe diximus. Causam tamen erroris eorum, qui in statura corporis Dominici omnia humana corpora resurrectura dogmatizant, non ignoramus. Minus enim intelligentes, quod in Graeco est scriptum, *εις μετρον ηλικιας*, hoc est, in mensuram aetatis, existimabant, *ηλικιαν* proprie ad perfectam corporis aetatem pertinere, cum *ηλικια* plus animae in virtutibus, quam corporis per localia et temporalia incrementa perfectam significet ³ mensuram. Hinc est, quod philosophi animam rationalem *ενδειλεχτιας* siliam, hoc est, perfectae aetatis in virtutibus asserunt esse, veluti *ενδον ηλικιας*, id est intus aetatis ⁴. Ac per hoc nemo sane intelligens praefata Apostoli verba de perfectione aetatis corporis, sed de plenitudine Ecclesiae in capite suo, quod est Christus, hoc est, de perfectione ⁵ gratiae et beatitudinis et incomprehensibilis adunationis accipiat. Et miror de his, qui talia nobis opponunt de amplificatione corporalium mundi luminum, cur non latendunt, quod in Evangelio de defectu totius mundi sensibilis per defectum partium ipsius Domi-

A nus ipse prophetat, dicens: *Statim autem post tribulationem dierum illorum, hoc est, post persecutionem Antichristi, sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellae cadent de caelo.* Quibus verbis intelligimus, solem et lunam post defectum sui luminis non remansuros, neque stellas deficiente aethere et sphaera, in quibus dispositae sunt. Neque enim in hac Dominica propheta allegoricum solummodo sensum, verum etiam totius mundi destructionem solutionemque corporum accipimus. Quam, destructionem dico, multi nolentes credere, ad solius allegoriae leges recurrunt, et per defectum solis tribulationem fidei etiam perfectissimorum vorum, qui tunc temporis, quando filius iniquitatis apparebit, futuri sunt, [intelligunt] ⁶. Cujus persecutio in tantum tenebras erroris et perfidiae inducet, ut non solum in caelo ecclesiae carnales, qui per unam, verum etiam spiritualiores, qui per stellas, summi quoque et spiritualissimi doctores ejus, qui per solem mystice praefigurantur, lumen orthodoxae fidei aut ad tempus abscondent, aut territi minuent, aut ab eo penitus labentur. Quam theoriam neque nos refellimus. Verumtamen audiendi non sunt, qui hunc locum evangelicam violenter secundum historiam conantur astruere, putantes, quod nunquam caelestium corporum casus luminis in fine mundi futurus sit, sed illorum splendor superabitur nimia claritate supervenientis judicis, caelestiumque essentiarum cum ipso descendendum, quando venturus est judicare vivos et mortuos. Addunt etiam paradigma ex orientis solis radiis, qui impetu suo fulgorem aliorum siderum obtundunt ⁷, imo etiam ab oculis nostris auferunt; in se namque ipsis sui luminis vibratum indiminitum semper custodiunt, quoniam sol, a quo lumen accipiunt, semper praesens eis est. Nec obstat, quod aliquoties lunari globo interjectus terrae solares aufert radios. Erroris autem eorum, qui talia somniant, causa est, ut opinor: arbitrantur enim judicium futurum in aliquo loco intra septa hujus mundi agendum fore, judicem quoque cum suis sanctis angelis de superioribus sensibilis naturae partibus localiter et corporaliter descensurum. Hinc est, quod quidam ⁸ sedem judicii in confinio aeris et aetheris, quod ⁹ physici lunarem circulum describunt, quidam ¹⁰ Judaeis consentientes, in valle Josaphat delirant, non animadvertentes virtutem nominis, quod est Josaphat; compositum quippe est ex *ιαω* et *σαφατ*. Et *ιαω* quidem multas habet interpretationes; interpretatur enim *invisibilis* ¹¹, aut *Dominus*, aut *gloria*, aut *existens*, aut *erat, et est, et futurus est*; *σαφατ* autem vertitur in *judicium*. Josaphat igitur ¹² invisibile judicium, vel Domini judicium, vel gloriosum judicium, vel erat, et est, et futurus est, qui iudicat. Videns itaque Joel, prophético spiritu illuminatus,

VARIAE LECTIONES.

- ¹ Sic CF; A sive robore perventurus. ² esset si — resurrecturus om. A. ³ A significat. ⁴ Sic CF; A interioris aetatis. ⁵ hoc est de perfectione om. A. ⁶ post om. A. ⁷ intelligunt om. ACF addidi ex con-
⁸ A obtundet. ⁹ Sic CF; A, visibilis. ¹⁰ Sic CF; A a tem.

cij profunditatem et invisibilem virtutem, A apparet. In Evangelio quoque suo : *Ignem, inquit* ⁹ *veni mittere in terram ; et* ¹⁰ *quid volo, nisi, ut ardeat ?* terrae vocabulo omnem sensibilem creaturam, ignis vero ardentis, suae manifestationis claritatem in omnibus futuram, suique iudicii ferventiam typice significans. Cui sensui beatus Augustinus adstipulatur in expositione quinquagesimi psalmi : *Quid est enim holocaustum totum igne consumptum ? Quando totum pecus imponebatur arae igne consumendum, holocaustum dicebatur. Totos nos ignis ille absumet. et fervor ille arripiet. Quis fervor ? Nec est, quae se abscondat a calore ejus. Quis fervor ? De quo dicit Apostolus : Spiritu ferventes. Non tantum animi nostra absumatur ab illo divino igne sapientiae, sed et corpus nostrum ab immortalitate. Sic levetur holocaustum, ut absorbeatur mors in victoriam* ¹¹ : et cetera, quae typice de futuro iudicio divina tradit historia ; de quibus nunc tractare longum est. Disc. Longum quidem ; vellem tamen breviter audire, quae sint nubes illae, in quibus sancti rapiuntur obviam Christo in aëra ; et quis ille ¹² aër, in quo cum Christo in ipsis nubibus semper erunt. Ait enim Apostolus : *Nos autem, qui relinquitur, qui residui sumus, hoc est, qui nondum in altitudinem deificationis ascendimus, rapiemur in nubibus obviam Christo in aëra, et sic semper cum illo erimus.* Mac. De his nubibus et in prioribus hujus ¹³ disputationis libris beatum Maximum sequentes pauca praefati ¹⁴ sumus, et nunc iterum sancti Ambrosii sensum addentes dicemus. Unusquisque igitur Sanctorum, ut ait Maximus, suam habebit nubem, propriam videlicet suae contemplationis virtutem et altitudinem. In quantum quippe quisque cogitationi veritatis appropinquabit, in tantum rapietur obviam Christo in aëra, hoc est, in purissimae intelligentiae altitudinem et claritatem, ac sic semper in nube contemplationis suae in divinis theophaniis et erit et gaudebit. Item secundum Ambrosium nubes sunt patriarchae, verbi gratia Abraham, Isaac et Jacob, in quorum fide et actione et scientia, veluti in quibusdam nubibus clarissimis, haeredes Novi Testamenti obviam Christo rapiuntur. Similiter legislator Moses ceterique prophetae, apostoli quoque, qui ipsius Domini virtutes et doctrinam praesentialiter perspexere, nubes sunt, in quorum fidei et actionis, D spei quoque et caritatis, scientiae et sapientiae, ceterarumque virtutum exemplis, veluti quibusdam nubibus, qui in hac vita illorum vestigia sequuntur, rapiuntur obviam Christo, sicut et ipsi, sive viventes adhuc in carne, rapti, sive carne soluti. Dic, quaeso, quo raptus est Enoch, quo Elias, qui ¹⁵ adhuc in carne constituti, rapti sunt ? Nonne obviam Christo, quem spiritu cognoverunt venturum esse in mundum ? Quo Abraham, de quo Dominus ipse dicit : *Vidit Abraham diem meum, et gavisus est ?* Quid mo-

re motam, typice vallem introduxit Joseph personam Domini, cujus gloria in altitudinis sui apparebit, qui erat, et est, et futuri futuri et in seipsum infundens proclamavit : *et ascendant gentes in vallem Josaphat, lebo, ut judicem omnes gentes in circuitu.* sset, consurgant omnes ex mortuis, et in iudicii mei altitudinem, arcanumque, quod superat omnem intellectum. Hos talia somniant, clara veraque deridet ratio enim Dominus noster Jesus Christus, laedit iudicium, localiter et temporaliter postquam humanitatem suam super omnia tempora, super omne, quod dicitur et in unitatem suae divinitatis exaltavit ; B eternaliter et incommutabiliter ad dextram, et sessurus est ; unde regit et iudicaturus et iudicaturus est ! Nam quod stico symbolo fides catholica consistetur, de venturus iudicare vivos et mortuos, non cogitare, ut localem motum ipsius, seu naturae sinibus in hunc mundum processandam intelligamus, donec visibilibus corporeis sensibus iudicandorum apparventum ipsius unusquisque bonorum et ntra seipsum videbit in sua conscientia, erientur libri, et revelabit Deus absconarum, et unusquisque suarum actionum num iudex erit. Hinc Augustinus viceo de Civitate Dei, decimo tertio capitulo : C *inquit, vis est intelligenda divina, qua fiet, se opera sua, vel bona vel mala, cuncta in revocentur, et mentis intuitu mira celerit* ¹⁶ *ur, ut accuset vel excuset scientia conatque ille et omnes et singuli iudicentur.* rum vis divina libri nomen accepit ; in quodammodo legitur, quicquid ea faciente sicut ait Apostolus : *Omnes enim stabimus al Domini, ut ferat unusquisque, quae per sit, sive bonum sive malum, tribunal Dolans majestatis ejus excelsitudinem, quae ibique in omnibus apparebit, quae et* ¹⁷ *a videbunt impii, in quem pupugerunt* ¹⁸ *, et se omnes tribus terrae.* Ac sic signum is, hoc est, honor et gloria crucis ejus D nebit. Et fortassis illa est flamma ultima, n mundum et implebit et consumet ¹⁹, videlicet Dei Verbi in omni creatura, l aliud et ²⁰ bonis et malis in omnibus, nisi intelligibilis lux, quae nunc implet ulte, et tunc aperte impletura est. Illa est it opinor, quae de seipsa loquens ait : *ignis consumens ; consumet enim omnia, mia in omnibus erit, et solus in omnibus*

VARIAE LECTIONES.

altitudinem. ⁹ sui om. A. ¹⁰ A in vicesimo. ¹¹ CF cernentur. ¹² et om. A. ¹³ CF pupugerunt. A consummabit. ¹⁴ et om. A. ¹⁵ inquit om. A. ¹⁶ et om. A. ¹⁷ Cui sensui beatus Augustinus — om. A. ¹⁸ Sic CF ; A et quis est ille. ¹⁹ hujus om. A. ²⁰ A praefati pauca sumus. ²¹ quoniam. CF.

ror? Quo Job, qui dixit: *Auditu auris audiui te, nunc autem oculus meus videt te?* Quo Moses, ascendens in montem Sinai? Quo ceteri prophetae, praevidentes Verbum Dei in carne venturum, eique spiritu occurrentes? Quo Petrus raptus est, Domino suo respondens: *Tu es Christus Filius Dei vivi?* Quo Paulus in tertium caelum ascendens? Nonne omnes isti, eorumque similes obviam Christo juxta uniuscujusque propriam communemve theoriam rapti cum illo sunt et in illo, in spirituali aëre virtutum et contemplationum? Has omnes ceterasque similes et intelligibiles nubes illa sensibilis nubes praefigurabat, quae tempore ascensionis Dominum accepit ab oculis discipulorum, quando elevatus est in caelum. Non enim indigebat ipse cujusdam vehiculi ex nubibus conglobati ad se sublevandum in aëria aethereaque spatia, cum fuerit ille post resurrectionem purior leviorque omni visibili et invisibili creatura, nullumque localem motum in spiritualitatem sui corporis post regenerationem receperit, aut siverit remanere; typice autem voluit suis discipulis visibiliter ostendere modum, quo invisibiliter ipse in cordibus diligentium sequentiumque se ascendit. Ipse siquidem ascendit in contemplationibus ascendentium ad se; nullus quippe ad illam sine illo potest ascendere. *Nemo enim, ut ipse ait, ascendit in caelum, nisi qui de caelo descendit, nec caelum deserit, dum in sanctis intellectibus eos secum sublevans ad seipsum ascendit.* Propterea subsecutus: *Filius, inquit, hominis, qui est in caelo, caelum appellans Patrem, a quo exivit per incarnationem, et ad quem reversus post resurrectionem.* Ubi quocumque enim legimus in Evangelio, Dominum sublevasse oculos in caelum, Patrem suum intelligere debemus, qui solus major illo est, ea ratione, qua Pater praecedit causa Filium. Tribus autem modis Sancti in puritate contemplationis cum Christo et in Christo fieri intelliguntur. Fiunt enim et adhuc in carne detenti, sunt a corpore soluti, sunt corporibus receptis. Horum trium modorum manifestissima exempla in transformatione Domini in monte manifestata sunt; viventium siquidem in carne Elias, solutorum corpore Moyses, resurgentium ipse Dominus typum gestabat. Resurrectionis siquidem omnium formam in transfiguratione sui corporis discipulis ostendit. Et ne existimes, Eliam adhuc in corpore suo viventem de locali aliquo paradiso, seu Moysen de sede aliqua animarum, seu recepto corpore ad Christum tunc convenisse, peractoque transfigurationis mysterio ad loca illa, unde venerant, reversos fuisse: verum incunctanter fideliterque crede et intellige, non aliunde processisse, nisi ab eo, cum quo apparuerunt in monte, hoc est, in sublimitate spiritualis visionis, quae tunc facta est extra sensus corporeos, et in quo, priusquam apparerent, erant, et quem, cum apparent,

non deseruerant, et in quem finito apparitionis sacramento reversi sunt, non aliorum, sed in ipsum, in quo et cum quo unum sunt. Quod apertissime significatum est per illos tres electos discipulos in arcana transformationis, qui elevatis oculis neminem viderunt, nisi Jesum solum. Et ut creditius haec cognoscas, lege sanctum Ambrosium in expositione in Lucam. *Cognosce, inquit, nubem istam non fumigantium esse montium nebuloso humore concretam, et coacti aëris caliginem piceam, quae caelum tenebrarum horrore subleat, sed lucidam nubem, quae nos non pluvialibus aquis, et humentis alkavione imbris immadidet, sed de qua mentes hominum voce Dei omnipotentis emissae fidei ros rigavit, et dum fit vox, inventus est Jesus solus. Itaque cum tres essent, unus est factus: tres in principio videntur, unus in fine; perfectae enim fidei unum sunt. Dentque etiam Dominus orat Patrem, ut omnes unum sint; nec solum Moyses et Elias in Christo unum sunt, sed etiam nos unum corpus Christi sumus. Ergo et illi tanquam in uno corpore recipiuntur in Christi corpus, quia et nos unum erimus in Christo Jesu.* *Dnc.* De nubibus, in quibus Sancti obviam Christo rapiuntur, satis est actum. Sed quales sunt nubes illae caelestes, cum quibus Filius hominis venturus est, merito quaeritur. Ac per hoc eas vellem, quales sint, cursim edisseras. *Mac.* Nubes caeli, cum quibus Filius hominis venturus est, non alias esse dixerim, nisi ipsas caelestes substantias, quae semper virtute contemplationis circa Christum volvuntur. Quoniam vero incomprehensibilem omnique intellectui invisibilem summam ac sanctam Trinitatem, quae superat omnem intellectum, non per seipsam aspiciunt, sed in theophaniis comprehensibilibus sibi que connaturalibus, propterea nubes caeli dicuntur. Et ipsis siquidem apparitionibus divinis, in quibus Deum vident, caelestes substantias nihilum vocabulo Dominus ipse significavit, cum quibus et in quibus adventus eius, hoc est, majestatis illius clarissima omnibus bonis et malis amplitudo declarabitur. Nam et caelestes substantias localiter moveri spiritualis suae naturae ratio non patitur; moventur autem spiritualiter, cum, quod in causa omnium sciendum esse perspicunt, in ipsa natura, quae per eos administratur, et cui praesident, peragunt absque suo locali et temporali modo, loca, et tempora, omniaque, quae in eis circumscribuntur, disponentes. Dicuntur etiam venire, quando in aliquo visibili huius, qui digni sunt, apparent; recedere vero, quando omni sensu corporeo omnino remouentur. Nec te moveat, quod dixi, spirituales substantias temporalem motum non pati, dum sanctus Augustinus proclamavit, *solum Deum sine loco et tempore a seipso movere, conditum vero spiritum per tempus sine loco, corpus autem per locum et tempus ab eo, qui movet*

VARIAE LECTIONES.

¹ et om. A. ² A *sineret.* ³ Sic A; CF per resurrectionem. ⁴ enim om. A. ⁵ Sic CF; A *apparuerunt.* ⁶ hoc est in sublimitate -- corporeos om. A. ⁷ Sic A CF. ⁸ A *solum Jesum.* ⁹ Sic CF; A *hoc.* ¹⁰ CF *Patrem orat.* ¹¹ in uno corpore om. CF. ¹² est om. CF.

motum pati. Hoc enim dixi Graecorum autem sequens, quae incunctanter astruit, omne localiter movetur, temporaliter moveri; omne, quod locali motu caret, sequitur temporaliter carere. Haec enim duo, locum dico et tempus simul erunt, aut simul auferentur, quoniam vicem disgregari non patiuntur. Disc. De auras utriusque linguae non est nostrum contentum sequatur quis quem vult, nulli derogans. Et de nubibus intelligibilibus, quamvis breviter dictum, redi, quaeso, ad reditum, nostram navem fessosque nautas ad portum. **Mac.** Reditum¹ omnium, quae in suas cavernas sunt, quando mundus iste sensibilis est, et mundus ille intelligibilis, qui super nos Christo implebitur, dupliciter intelligitur. Est generalis, et est specialis: generalis quidem in us, qui ad principium conditionis suae rediunt; specialis vero in his, qui non solum ad radia naturae revocabuntur, sed etiam ultra naturalem dignitatem, in causam omnium, Deus est, reditus sui finem constituent. Exempla ac similitudines utriusque reversionis ex Scripturis comparare debemus. Et quoniam illi ordine genus praecedat speciem, prius de illi reditu dicendum. Exemplum itaque generis assit in populo Dei, qui de jugo servitutis intellexit Pharaon, hoc est diaboli, satellitumque ejus, duce spiritali Moyse, Christo videlicet, siccedibus mare Rubrum transiens, solidam videhumanam naturae² viam discissis irrationabilmotuum cerulis³ deambulans⁴, rebellesque, vitiorum scilicet⁵ turmas superans atque rneus, defunctis suis corporibus, carnalibus cogitationibus, in deserto virtutum, quo omne le et corruptibile consumitur, spiritualiter sodo in filiis bonorum operum in terram reponis reversus est. Quod autem duo ex omnibus, merent⁶ de Aegypto, vivi adhuc in carne in promissam intraverunt⁷, mystice insinuat em nostram naturam, corpus videlicet et animam in Salvatore nostro, quem praefigurabat Jesus Nave, hoc est pulchritudinis eorum, in terquam peccando deseruimus, reversuram, Caleb mte, hoc est, libero nostro cordis arbitrio. Caippe interpretatur sicut cor⁸ vel omne cor. m uniuscujusque cordis devotio divina gratia fuerit, ita Salvatore suum in regionem serviventium, naturalibusque bonis utentium. item ratione ducimur ad intelligendum totius vitatis reditum ad pristinum naturae statum aelitici plane⁹ populi de Aegyptiaca captivivocationem¹⁰, quoniam Scriptura nullum de Dei in Aegypto remansisse commemorat, sed

omnes unanimiter ex ipsa fugisse, et nemine excepto de manibus crudelissimae potestatis liberatos fuisse. Quod autem nullus eorum, qui de Aegypto reversi sunt, obrutus est fluctibus vel mersus, sed omnes, ut ait Apostolus, *sub nube fuerunt*, sub divina videlicet protectione, *et omnes mare transierunt, et omnes sub Moyse baptizati sunt in nube et in mari*, praefigurabat generale illud baptismum, quod in fine mundi perficietur, quando mysticus Moyses populum suum, universum videlicet genus humanum, sanguine suo redemptum, omniique impietate atque malitia detersum, de morte ducet ad vitam, quando in nullo homine nihil praeter simplicitatem naturae apparebit, merito ipsius, qui eam totam accepit, totamque sanavit, quando intelligibilis rex Aegypti, princeps profecto hujus mundi, cum innumerabili exercitu malitiae suae, omnibusque vitiis, quibus imaginem Dei in homine creatam captivam detinuerat, fluctibus Rubri maris, hoc est, profundissima copiosissimaque atque infinita effusione gratiae, quae in pretium sanguinis Christi humanae naturae diffusa est, obruetur. Ut enim hominibus sanguis Christi profuit in redemptionem, et proficiet ad pristinam naturae suae restorationem, ita diabolo et angelis ejus nocuit ad eorum destruendum imperium, et nocet ad augendum supplicium. Inundatio siquidem Erythraei¹¹ maris, hoc est diffusio Dominici cruoris, quemadmodum humanam naturam ab aeternae mortis profundo in vitam emersit aeternam, ita diabolicam malitiam in perpetuam suffocavit damnationem. Nullam quippe majorem poenam diabolica patietur superbia, nullamque graviorem tristitiam, quam humanae saluti invidiam, pedisequamque ejus desperationem: Non quod et ille, si vellet, ad Creatorem naturae suae converti non posset, sed quod malevolentiae suae nexibus ligatus dulcedinem beatitudinis perpetualiter in odio habebit, lapsos de manibus suis assiduus cruciatibus dolens. Isaia quoque propheta salutem humani generis generaliter in Christo non tacet, sed clamat dicens: *Terra Zabulon, et terra Nephthalim, via maris trans Jordanem Galileae. Gentium populus, qui sedebat in tenebris, lucem vidit magnam, et sedentibus in regione umbrae mortis lux orta est eis.* Et quis est ille populus, qui sedebat in tenebris, et in regione umbrae mortis, nisi infinita solique Deo cognita humanitatis numerositas, quae, postquam lucem paradisi deseruit, in tenebris ignorantiae et in regione umbrae mortis sedebat, non solum ipsius, qua anima segregatur a corpore per corruptionem, verum etiam, qua Deus animam deserit per peccatum? Ex qua duplici morte totum genus humanum liberat lux illa, quae omnibus orta est, quae de seipsa dicit: *Ego sum lux mundi.* Nunc quidem partim idolorum

VARIÆ LECTIONES.

c CF; A *reditus*. ² A *suis* pedibus. ³ A *scilicet*. ⁴ Sic CF; A *humanae vitae*. ⁵ Sic CF; A *ra-*
ilium. ⁶ Sic F; A *coelis*. ⁷ C *deambulans cerulis*. ⁸ Sic CF; A *videlicet*. ⁹ Sic CF; A *venerunt*.
CF; A *intraverunt*. ¹⁰ Sic CF; pro *cor* A *omne*. ¹¹ *plane* om. A. ¹² A *revocationem intelligere*,
im. ¹³ Sic CF; A *Rubri*.

servitium destruens, in his, quos ad cultum et agnitionem veri Dei convertit, sordesque vitiorum inundatione baptismatis deluit ¹, et inflammatione poenitentiae exurit: in fine ² autem non solum generaliter mors corporis, verum etiam mors mentis destruetur, ac penitus idololatriae ritibus omnibusque omnium nationum superstitionibus iniquitatibusque ventilatis unius veri Dei cognitio universae praestabitur creaturae. Cuncti siquidem boni et mali, quando stabunt ante tribunal Domini, cognoscent, quia unus Deus est, et non alius praeter eum. Tunc quippe erit generalis omnibus unius Dei confessio, quando nulla erit veritatis negatio. Nam et caeci lucem, quam non vident, negare non possunt videntibus: lucere. Quod autem in Christo totius nostrae naturae salus jam peracta sit, ex interpretationibus praedictorum nominum, quisquis voluerit, facillime cognoscet. Zabulon quippe habitaculum virtutis interpretatur. Illa itaque lux, quae sedentibus in Jenebris orta est, virtus et sapientia Patris est. Et quod est ³ ejus habitaculum? Nonne nostra natura, in qua per incarnationem habitare voluit? Audi Evangelistam: *Et Verbum, inquit, caro factum est, et habitavit in nobis.* Proinde spiritalis Zabulon humanitas Christi est, in qua nos omnes salvi facti sumus, et salvati habitamus, et in aeternum habitabimus; ipse est enim virtus nostra et fortitudo. Nephthim ⁴ quoque *latitudo* dicitur. Et quae est ⁵ nostra latitudo, nisi Christus, ejus caritas et clementia totum genus amplectitur humanum, qui pro impiis mortuus est, cum pro bono forsitan quis audeat mori? qui ⁶ omnes homines aequaliter dilexit, quando pro omnibus seipsum tradidit. Haec est enim amplissima lex naturae, quam in seipso implevit, mortem pro omnibus subiens. Lex quippe naturae est communis omnium hominum dilectio absque ulla personarum acceptione, quae in Christo perfectissime impleta est, et a Patre processit, qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum. Est etiam alia ratio, qua Christus latitudo intelligitur. Latitudo quippe est apparitio et superficies, ideoque graia significatione *epiphania* dicitur. Christus itaque est nostra epiphania, hoc est apparitio et superficies, quia cum tres sint ⁷ substantiae summi boni, una illarum in homine Christo, Verbo videlicet incarnato, nobis apparuit, sensibusque corporeis comprehensibilem se fecit. Nemo enim Patrem, nemo Spiritum sanctum in unitate substantiae cum creatura ⁸ vidit. Et Ezechiel quoque sub figura trium civitatum reditum totius humanae naturae propheticè denuuntiat. Dicitur enim: *Jerusalem ⁹, et tu confundere, et porta ignominiam tuam, quae justificasti sorores tuas; ac deinceps subditur ¹⁰:*

Et tu et filiae tuae revertemini in antiquum statum, et convertam restituens eas conversione Sodomorum cum filiabus suis, et conversione Samariae et filiarum ejus, et convertam reversionem tuam ¹¹ in medio earum. Ex quo, ut ait sanctus Hieronymus, perspicuum est, non esse naturalem iram Dei, sed nostris vitiis clementissimum et mansuetissimum Deum ad iracundiam provocari. Sequitur: *Et soror tua Sotoma et filiae ejus revertentur ad antiquitatem suam, et Samaria et filiae ejus revertentur ad antiquitatem suam, et tu et filiae tuae revertemini ad antiquitatem vestram.* Septuaginta: *Et sorores tuae ¹² Sodoma et filiae ejus restituentur, sicut fuerunt a principio; et Samaria et filiae ejus restituentur, sicut erant a principio ¹³; et tu et filiae tuae restituamini, sicut fueritis in principio ¹⁴.* Haec verba prophetae, imo Domini per prophetam beatus Hieronymus exponens: *Judaei, inquit, inter ceteras fabulas et interminabiles genealogias et deliramenta, quae fingunt, etiam hoc somniant de adventu Christi sui, quem nos scimus Antichristum, et in mille annorum regno Sodomam restituendam in antiquum statum, ita ut sit quasi ¹⁵ paradus Dei, et Samaritanam pristinam recipere felicitatem, ut de Assyriis revertantur in terram Judaeam; Jerusalem quoque tunc esse fabricandam. Et paulo post: Nos autem, inquit, horum perfectam scientiam Dei judicio relinquentes ¹⁶, imo liquido confidentes, dicimus, post secundum adventum Domini Salvatoris nihil humile, nihil futurum esse terrenum, sed regna caelestia, quae primum in Evangelio promittuntur ¹⁷.* Cetera autem, quae de his praefatus ¹⁸ interpret exponit, propterea intermisimus, quia moralia sunt, et de reditu gentilium haereticorumque et peccatricum solummodo animarum ad catholicam fidem disputant. Mysticam quoque legalemque septimanam, quam quinquagesimas sequebatur annus, qui ¹⁹ hebraice *rozel*, hoc est *libertas* vocabatur, quoniam in ipso omnes libertatem accipiebant, et unusquisque ad pristinam habitationem revertebatur, omni lege, qua detinebatur, absolutus, hanc reditum, de quo agitur, aperte significare non incongrue quis dixerit, finita septenaria praesentis vitae revolutione. David rex et propheta renovationem naturae promittit, dicens: *Emitte Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terrae.* Quid dicam de evangelicis parabolis, de prodigo videlicet filio, qui in terra aliena partem substantiae, quam a patre acceperat, dissipans, egestate coactus seipsum cognoscens, poenitentiaque ductus, ad patrem suum reversus est, a quo piissime clementissimeque receptus non solum pristinam adeptus est gratiam, verum etiam pro reverentia sui vitulus saginatus occisus est? Quis est ergo filius iste? Nonne homo ad imaginem Dei factus? Pater siquidem caelestis duas na-

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic CF; A diluit. ² Sic CF; A Infinitive. ³ est om. A. ⁴ CF Neptaleim. ⁵ est om. A. ⁶ A latitudo nostra. ⁷ Sic CF; A quia. ⁸ Sic CF; A sunt. ⁹ A creata. ¹⁰ CF in Hierusalem. ¹¹ Sic CF; A subjungitur. ¹² A tuarum. ¹³ A soror tua. ¹⁴ et Samaria — a principio om. CF. ¹⁵ sicut fueritis in principio om. CF. ¹⁶ quasi om. CF. ¹⁷ Sic CF; A relinquemus. ¹⁸ Sic CF; A promittuntur. ¹⁹ Pro praefatus CF beatus. ²⁰ CF quia.

turas ad se cognoscendum creavit, angelicam videlicet et humanam, quibus duobus ¹ filiolarum gratiam donavit. Sed homo adolescentior filius dicitur, angelus vero major aetate, quoniam prius Scriptura conditionem angeli, posterius hominis commemorat. Partem itaque angelicae numerositatis, quae nunquam conditorem suum deseruit, major filius, adolescentior totum hominem lapsum et a Creatore suo peregrinantem insinuat; postmodum tamen ad Patrem suum reversurus, et primam stolam, id est; primum habitum naturae recepturus. Insuper etiam ambitum virtutis, quae per anulum significatur, praemium quoque mortis Christi, quod ² per calcamenta in pedibus formatur, accipiet, aeternam videlicet vitam, quae universaliter humano generi merito mortis Domini rependitur. Et tunc vitulus saginatus adducetur et occidetur. Et quis est ille vitulus, nisi homo Christus, septena sancti Spiritus gratia plenus, vel certe pinguedine literae visibilisque naturae incrassatus? Illis enim duobus, litera videlicet et visibili creatura, veluti quaedam corpulentia Christi ³ apparet, quoniam in eis et per eas intelligitur, quantum intelligi potest. Spiritus enim legis est Christus, *et invisibilia Dei per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et aeternitas*; seu, ut beatus Maximus dicit, exponens Gregorium Theologum in sermone de Nativitate dicentem « Verbum crassatur »: *Verbum, inquit, dum sit simplex et incorporeum, et omnes consequenter ac spiritualiter nutriens, divinas in caelo potentias per suam in carne praesentiam ex nobis, propter nos, secundum nos, sine peccato incrassari dignatum est*. Quod autem iste filius figuram generis humani gestat, ut non dicam Joannis Chrysostomi sententias de hac parabola, quoniam prolixae sunt, testimonium beati Ambrosii in expositione in Lucam sat est ponere. *Potest, inquit, in uno, filio videlicet prodigo, species accipi generis humani. Fuit Adam, et in illo fuimus omnes; perierit Adam, et in illo perierunt omnes. Homo igitur in illo homine, qui perierat, reformatur, et ille, ad similitudinem Dei factus et imaginem, divina patientia et magnanimitate reparatur*. Videsne igitur, quod ista parabola non partem generis humani, sed totum restaurandum esse in Christo typice doceat? Eadem interpretatio est de drachma perdita, et post eversionem hujus mundi, veluti eujusdam domus, inventa a muliere, Dei videlicet sapientia, quae eam fecit et possedit. Decima etiam ideo computatur, quoniam humana natura non solum novem ordinibus angelorum aequalis facta est, verum etiam nullus angelicus ordo est, cui humana natura post restaurationem ⁴ suam juxta intelligibiles gradus non interseratur, donec perfectum denarium caelestis compleat civitatis, teste Dionysio Areopagita in libro de caelesti hierarchia. Quod etiam ei futurum erat, si non peccaret. Simili modo

A de ove centesima intellige, quae erraverat caelestem gregem deserens, quam bonus pastor, qui est Christus, quaesivit et reperit, repertamque in ⁵ humeros suos acceptam ad gregem, quem errando deseruerat, reportat. Quae propterea centesima connumeratur, quoniam post lapsum humanae naturae perfectio, quae per centenarium numerum inuivuit, caelestis Jerusalem, quae est mater nostra, diminuta est, cujus numerositas, veluti centenarii numeri latitudo, ad integrum implebitur, dum humanum genus in capite suo, quod est Christus, in eam revertetur. Quo in loco illa non parva quaestio oritur, jam divulgata, sed non jam, ut arbitror, soluta; et si soluta, nondum in nostras manus ⁶ venisse fatemur. Quaeritur enim, si tantus numerus hominum in consortium caelestis civitatis, hoc est, societatis beatæ multitudinis sub uno Deo degentis reversurus est, quantus praevicantium angelorum inde lapsus. Sequitur, ut aut numerositas humanae multiplicationis a primo homine usque ad finem mundi tanta sit, quanta apostatarum angelorum, ita ut illorum caelestes sedes, quas superbiendo reliquerant, ad totum genus humanum capiendum illic redeundo suffecerint: aut, si minor est cadentium angelorum numerositas, quam humani generis multiplicitas, pars humanae naturae non necessaria, quae labentium angelorum numerum exuperat, remanebit extra superae ⁷ civitatis consortium — non enim illic poterit ascendere, qua sedem non sinitur invenire — pars autem, quae eis, lapsis dico, aequiparatur, reversura est; ac per hoc incunctanter dabitur, non omnes homines ⁸ salvos fieri, et in agnitionem veritatis venire. Et quidem paene omnes auctores utriusque linguae indubitanter astruunt, tot homines in caelestem civitatem intraturos, quot angeli fugitivi ab ea egressi sunt. Et si ita est, unum e duobus eligere cogemur, aut aequalem numerositatem esse omnium hominum numerositati malorum angelorum, aut numerosiorem humani generis multitudinem apostatae multitudinis numerositate, ac per hoc non omnes humanitatis participes ad principium suae conditionis redituros, quod praecedentes rationes de salute totius humanitatis in Christo incunctanter roboratae omnino prohibent assumi. Et quoniam de hac ratione, hoc est, restituendorum hominum et lapsorum angelorum comparatione, sanctorum Patrum sententias introducere prolixum, uno sancti Patris Augustini testimonio contenti simus ⁹. In primo capitulo vicesimi secundi libri de Civitate Dei, de natura daemonum eorumque lapsu disputans: *Natura, inquit, quae frueretur Deo, optimam se institutam docet etiam ipso vitio, quod ¹⁰ ideo misera est, quia non fruitur Deo, qui casum angelorum voluntarium justissima poena sempiternae infelicitatis obstrinxit, atque in eo summo bono permanentibus*

VARIAE LECTIONES.

¹ A duobus. ² A quae. ³ A Christi corpulentia. ⁴ CF post resurrectionem suam. ⁵ A inque. ⁶ in manus nostras. ⁷ Sic CF; A supernae. ⁸ homines om. A. ⁹ A. contenti sumus. ¹⁰ Sic CF; A quo.

ceteris, ut de sua sine fine permansione certi essent, A tanquam ipsum praemium scientiam ¹ permansionis dedit, qui fecit hominem etiam ipsum rectum cum eodem libero arbitrio, terrenum quidem animal, sed caelo dignum, si suo cohaereret auctori, miseria similiter, si eum desereret, qualis naturae hujusmodi conveniret; quem videlicet praevaricatione legis Dei per Dei desertionem peccatum ² esse praescierat ³. Nec illi ademisti liberi arbitrii potestatem, simul praevind. us, quid boni de malo ejus esset ipse facturus, qui de mortali progenie, merito justaeque damnata, tantum populum gratia sua collegit, unde supplet et instaurat partem, quae lapsa est, angelorum, ac sic illa delecta et superna civitas numero civium non fraudaretur, quia etiam fortassis et uberiore laetaretur. Quae sola conclusio sanctissimi magistri suffecerit nobis B ad intelligendum, uberiorem numerum humani generis in sanctam civitatem caelestem reversurum eo numero, qui ex ea lapsus est. Et id ipsum arbitror David prophetam dixisse: *Annuntiavi, inquit, et locutus sum, multiplicati sunt super numerum*. De his enim dixit, qui per sacrificium corporis Domini purgati et redempti sunt, qui multiplicati sunt super numerum angelicum, per superbiam unius refugae de beatitudinis gloria ruentem. Quod apertissime sequens versus insinuat: *Sacrificium, inquit, et oblationem noluisti; corpus autem perfecisti mihi holocaustum*. Ac si diceret: sacrificium legis et oblationem pro purgatione et redemptione peccati generis humani dare noluisti, corpus autem Christi perfecisti mihi, hoc est, pro me holocaustum igne C passionis in altare crucis; ac per hoc pro peccato nostro nihil aliud postulasti. Superabundat enim gratia delictum; incomparabiliter quippe plus nobis contulit Christi passio ad vitam, quam Adam transgressio ad mortem. Sive itaque aequalis sit numerus praevaricantium hominum et angelorum, sive uberior et multiplicior, nil obstat credere, totum genus humanum et in Christo redemptum, et in caelestem Jerusalem reversurum. Si enim aequalis sit ⁴, ut multis, qui de talibus tractant, videtur, ad laudem redemptoris nostri ⁵ suffecerit, cujus providentia tantum humanae numerositatis praeordinavit, quantum posset mundi hujus Principi insultare, a quo non solum totum regnum nostrae naturae abstulit, verum etiam ejus haereditatem, ex qua inflatus superbia dejectus ⁶ est, nobis in aeternam possessionem distribuit, ut duplicis tristitiae poena torque- D retur, una quidem, qua regni sui, quod primum hominem seducendo adeptus est, juste amissione secundum hominem occidendo injuste; altera, qua inimicis suis caelestem suam haereditatem, quam dixerat, possidentibus invidendo cruciatur. Sin

vero uberior, uberiorem profecto laudem gratiae ipsius debemus ⁷ solvere, qui non solum possessiones antiqui nostri hostis nobis in caelo divisit, verum etiam numerosiores nos ad habitationem caelestis patriae praeparavit his, qui ea lapsi sunt. De generali reditu in paradysum praefata sufficiunt paradigmata, ut opinor. Disc. Sufficiunt plane; omnis enim talium symbola, quae sparsim sacrae Scripturae insita sunt, in unum colligere et longum est, et fortassis fastidiosum. Vellem tamen scire, quid senioris filii invidia adversus adolescentiorem ad patrem suum revertentem, vituloque saginato occiso epulantem insinuat. Multum siquidem me movet, si duo illi fratres humanam angelicamque naturam significant, quibus invidia honorum angelorum de salute humani generis intelligitur, deque ejus reditu ad Patrem suum, cujus substantiam, hoc est, imaginis gratiam in villa mortalis hujus vitae serviens diabolo dissipavit ⁸. Legimus enim, sanctos angelos de interitu hominis condolere, ei autem invidere nequaquam; concives enim sunt caelestis civitatis, paternaeque substantiae et haereditatis possessores. De reperta quippe ove, inque humeris pastoris sui reducta, angelicas virtutes congratulari Dominus ipse testatur, per unum peccatorem humanum genus ⁹ insinuans. Et si senior filius universitatem honorum angelorum symbolizat, quomodo de agro legitur venisse, haedumque postulans patri successuisse, ceteraque angelicae caritati repugnantia? MAG. Nodum hujus quaestionis ad solvendum difficilem uno modo arbitror enodari posse, qui parabolarum transitus vocari potest. Parabolarum siquidem duae species sunt. Quarum una est, quae continuum vigorem uniformemque de una eademque re absque ullo transitu in aliam figuram obtinet, altera, quae transitum in diversas conformat figuras, qua specie multos sanctorum Patrum, maximeque beatum Ambrosium hanc parabolam exposuisse comperimus. Prima itaque parabolae pars, quae in divisione paternae substantiae, et senioris filii cum patre reverentia, adolescentiorisque peregrinatione, partis quoque substantiae suae, quam a patre susceperat, dissipatione, ceterisque incommodis, quae casum humanitatis secuta sunt, complasmata est, duplicem incunctanter natura, intellectualem dico in angelis et rationalem in hominibus, specificat; in reversione quidem prodigi filii parabola inchoat transitum facere. Ipsa siquidem reversio biforem interpretandi recipit modum: intelligitur enim generaliter de reditu totius humani generis propter vituli saginati occisionem, Christi videlicet pro salute totius mundi passionem; et specialiter, ubi transitus parabolicae figurae in-

VARIAE LECTIONES.

¹ scientiam om. A. ² CF peccatorem esse. ³ Sic CF; A praesciret. ⁴ sit om. CF. ⁵ Sic CF; A sui. ⁶ Sic A: C adjectus est; F abjectus est. ⁷ Sic CF; A deberemus. ⁸ A genus humanum.

NOTAE.

⁸ Verbis: in villa mortalis hujus vitae serviens diabolo dissipavit finitur cod. C.

capit, de reditu gentilis populi, quasi junioris filii, per fidem Christi ad Patrem caelestem, cujus imaginem idololatriae sordibus monstruosisque imaginationibus contaminavit, propter invidiam Judaici populi, veluti senioris filii, de conversione gentium ad fidem per apostolicam praedicationem. Qui videlicet populus, quamvis saepissime cultu daemonum fuerit corruptus et praevaricatus, nunquam tamen omnino Deum Patrum suorum, ut ei videtur, abnegavit; abnegavit autem et adhuc abnegat Christum Filium Dei esse, ac per hoc et Patrem ejus. Qui enim Filium negat, negat et Patrem, qui ¹ Filio negato Pater non est. Haedum a Patre Christi, quem negat, perfidus flagitat: sed a Patre Christi haedum non accipiet ²; accipiet autem a Patre suo, de quo Jesus Christus, quem Filium Patris esse negat, ait: *Vos ex patre diabolo estis*, deque fide gentilis populi in eum torquetur. Ideoque non vitulum saginatum, id est, Christum Domini petit a Patre ad epulandum, sed haedum foetidum petulcumque, in omnemque libidinem primum, Antichristum dico, in quo se ³ epulaturum et regnaturum vanissime somniat, postulat et expectat: ac de agro veniens, hoc est de terrenis operibus, laboriosoque ⁴ colendae legis secundum literam servitio ⁵, audivi ⁶ symphoniam et chorium, hoc est, consonam undiqueque ⁷ convenientem gentilis populi in Christo epulantis et ad Patrem suum redeuntis catholicam in fide perfecta, inque ⁸ spirituali cognitione veritatis harmoniam, ac de suae libertatis et redemptionis munere laetitiam. Et ob hoc invidia commotus fratri suo similitudine naturae, inimico vero dissimilitudine Judaicae perfidiae et Christianae religionis irascitur, patremque suum de receptione filii, qui bona naturae suae perdidit, increpat, dum plus ipse naturae suae divitias dissipat, qui unicum Dei Filium Creatorem et Salvatorem omnium negat. Perfidi siquidem Judaei per invidiam, nationes autem incredulae per ignorantiam Verbum Dei abnuunt. Et quoniam tolerabilius peccatum est ignorantiae quam invidiae, minus gentilium quam Judaeorum populus naturales perdidit thesauros. Ideoque receptae sunt gentes, tenebris ignorantiae absolutae, et in lucem veritatis revocatae: Judaei vero perfidi, Filium negantes, in passionibus ignominiae invidiaeque gravissimis doloribus relictis sunt, donec in fine mundi ineffabili divinae bonitatis magnanimitate recipiantur, quando *convertentur ad vesperam, et famem patientur, ut canes, et circumibunt civitatem*, societatem videlicet catholicae fidei, volentes in eam recipi, et, quod alibi idem ait propheta, implebitur: *Confundantur et revereantur ⁹ omnes inimici mei, convertantur retrorsum, et confundantur valde velociter*. Hac igitur parabola pro paupertate ingenio nostri, spiritualium

A philosophorum senitas carpentis ¹⁰, exposita, de symbolis specialis humanae naturae reditus breviter tractandum. Disc. Tempus exigit ita fieri, nostraeque disputationis cursus jamdudum finem expectat. Et mihi valde arridet duplex ista Evangelicarum parabolarum species. Non enim solummodo in parabolis, verum etiam in multis divinae Scripturae locis talis formae locutionis divinum nectar eructat, facilemque interpretationis viam studiosis mysticorum sermonum theoriae praestant. Non enim alio modo sanctorum prophetarum multiplex in divinis intellectibus contextus potest discerni, nisi per frequentissimos non solum per periodos, verum etiam per cola et commata transitus ex diversis sensibus in diversos, et ab eisdem iterum in eisdem per ¹¹ occultissimas crebrissimasque ¹² reversiones. Saepissime enim unam eandemque expositionis speciem absque ullo transitu in diversas figurationes sequentibus aut error aut maxima difficultas innascitur interpretandi; concatenatus quippe est divinae Scripturae contextus, Daedalicisque diverticulis et obliquitatibus perplexus. Neque hoc Spiritus sanctus invidia voluit ¹³ intelligendi, quod absit existimari, sed studio nostram intelligentiam exercendi, sudorisque et inventionis praemii reddendi; praemium quippe est in sacra Scriptura laborantium pura perfectaue intelligentia. O Domine Jesu, nullum aliud praemium, nullam aliam beatitudinem, nullum aliud gaudium a te postulo, nisi ut ad purum absque ullo errore fallacis theoriae verba tua, quae per tuum sanctum Spiritum inspirata sunt, intelligam. Haec est enim summa felicitatis meae, finisque perfectae est contemplationis ¹⁴, quoniam nihil ultra rationalis anima etiam purissima inveniet, quia nihil ultra est. Ut enim non alibi aptius quaeraris, quam in verbis tuis, ita non alibi apertius ¹⁵ inveniris, quam in eis. Ibi quippe habitas, et illuc quaerentes et diligentes te ¹⁶ introducis; ibi spirituales epulas verae cognitionis electis tuis praeparas, illic transiens ministras eis. Et quis est iste ¹⁷, Domine, transitus tuus, nisi per infinitos contemplationis tuae gradus ascensus? Semper enim in ¹⁸ intellectibus quaerentium et inventientium te transitum facis. Quaeraris enim ab eis semper, et semper inveniris, et non inveniris semper: inveniris quidem in tuis theophaniis, in quibus multipliciter, veluti in quibusdam speculis, occurris mentibus intelligentium te, eo modo, quo te sinis intelligi, non quid es, sed quid non es, et quia es ¹⁹; non inveniris autem in tua superessentialitate ²⁰, qua transis et exuperas omnem intellectum volentem et ascendentem comprehendere te. Ministras igitur tuis praesentiam tuam ineffabili quodam modo apparitionis tuae; transis ab eis incomprehensibili excelsitudine et infinitate essentialitatis tuae. Quaeso

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic F; A quia. ² F accipiat. ³ se om. F. ⁴ A laboriosoque. ⁵ A servitii. ⁶ F audiunt. ⁷ A undique. ⁸ Pro perfecta inque A perfectamque. ⁹ A revertantur. ¹⁰ F carpentes. ¹¹ per om. A. ¹² Sic AF. ¹³ voluit. ¹⁴ A. ¹⁵ A perfectae est contemplationis. ¹⁶ A aptius. ¹⁷ te om. F. ¹⁸ iste om. F. ¹⁹ in om. A. ²⁰ F quo te sinis intelligi, non quid es, sed quia es. ²¹ A in tua semper essentialitate.

itaque ad specialis reditus considerationem accelerare, ut in ea nostrae disputationis limitem constituamus. Non enim diutius est immorandum in his, quae multipliciter apertioris persuasionis gratia repetita sunt, ne forte plus in verbis, quam in ¹ intellectibus nostram disputationem implese videamur. **MAC.** Totius rationabilis creaturae, quae specialiter in homine creata est, et cni naturaliter inest affectus beatitudinis, et cognitionis summi boni facultas, hoc est excelsissimae Trinitatis, ex qua manat omne bonum, ipse Dominus in Evangelio decem virginibus assimilavit universitatem; quae accipientes lampadas suas, hoc est capacitatem aeternae lucis cognoscendae, exierunt obviam sponso et sponsae, Christo videlicet et Ecclesiae, quae jam in caelo est, partim in sanctis angelis, partim in purgatissimis hominum animabus, in quibus primitiae naturae humanae ², quae adhuc in captivitate est, mortalis vitae fragilliumque membrorum caelestis patriae civibus inse-runtur. Sed quare obviam? Quia videlicet redemptor et sponsus rationalis naturae ineffabili clementiae suae condescensione et solertia semper ad recipiendos nos spiritualiter venit, caelestibus virtutibus et ³ animabus sanctis ei comitantibus, affectione salutis nostrae commotae. Ille siquidem sponsus in aure cordis generaliter universo generi humano clamati dicens: *Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris.* Venit ergo obviam omnibus cum sponsa sua, Jerusalem videlicet **C** caelesti, qui recipere omnes devotus est in consortium suae civitatis. Et animalverte, quod tota humanitas denario numero comparatur, quoniam decimam in aedificatione superae ⁴ civitatis possidet regionem. Decem itaque virgines, hoc est, tota humanae naturae numerositas naturali appetitu obviam diligenti se et ad eam venienti exit, non gressibus corporis, sed affectibus mentis. Sed quamvis aequalis motus sit rationalis naturae ad finem suum, qui est Christus, aequalisque aeterni luminis, quae per lampades significatur, appetitio, non tamen ⁵ aequaliter lucem illam, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc ⁶ mundum, participat. *U num est enim, ut beatus Dionysius Areopagita ait, quod omnia naturaliter participare appetunt; sed non aequaliter omnia unum participant.* Nullum tamen est in natura rerum, quod ejus participatione omnino privetur, ideoque non aequaliter obviam ⁷ sponso et sponsae virgines exhibunt. Nam qui non solum capacitatem veri luminis, verum etiam et ipsum lumen, quod oleum conformat, possident, ad ipsum sponsum perveniunt, et cum ipso in spirituales nuptias intrant. Qui vero solum luminis capacitatem pos-

ident, non autem ipso lumine illuminantur et ornantur ⁸, obviam Christo procedunt, hoc est, non solo naturaliter insito ⁹ appetitu, sed etiam re ipsa et experimento ad sola naturalia humanitatis bona, quae in Christo subsistunt, ascendent ¹⁰, non autem ad supernaturalem deificationis in eo gratiam et laetitiam perveniunt. Et hoc est, quod denariae quantitatis divisio insinuat. Ait enim: *Quinque autem ex eis erant fatuae, id est imprudentes, et quinque prudentes.* Sed fatuae solas lampadas, non autem oleum secum sumpserunt; prudentes vero non solum lampadas, verum etiam oleum in lampadibus suis acceperunt. Vasa itaque similia sunt prudentium et imprudentium virginum, quoniam ratio, quae veluti naturalis divini luminis sedes est, uniformiter **B** integritati veluti cuiquam virginitati naturae incorruptibilis, quae in nullo augetur vel minuitur ¹¹, distributa est, quamvis ¹² non uniformiter divinum lumen accipiat. Nec hoc in culpa ipsis luminis, aut invidia, aut inopia constituitur, quoniam omnibus praesens est, omnibusque aequaliter superfulgens, et in exhausta effusione omnibus aequaliter profluens: sed quoniam non eadem virtus est oculorum, quibus lux mentium percipitur, sequitur, ut alii plus, alii minus ea fruantur, alii penitus ab ea excludantur; ut immundi spiritus, qui ad eam velunt converti, non quod et ipsi secundum intellectualem substantiam, in qua a summo bono creati sunt, participatione vere existentis luminis secludantur: alioquin ad nihilum penitus redigerentur; omnes siquidem participatione ejus privatum omnino in natura rerum non est, in quantum vero irrationabilibus perversae suae voluntatis motibus contamiuantur, verae lucis excluduntur participatione; non enim ad illam, sed ad semetipsos, hoc est, ad nequitiam suam convertuntur. Si enim ad naturam suam respicerent et ad ejus Creatorem, profecto beati liceret. Et si quis dixerit: Quare aequaliter intuendi divini ¹³ luminis universae rationali naturae non datur ¹⁴ possibilitas, non autem intuendi illud data est aequaliter virtus et actio, sive in hac vita, sive in futura ¹⁵? interroget illum, qui stupefactus et inaccessibili luce repercussus exclamat ¹⁶, dicens: *O altitudo divitiarum scientiae et sapientiae Dei! Quam inscrutabilia sunt iudicia ejus, et investigabiles viae ejus in omni tempore! Quis enim cognovit sensum Domini? Aut quis consiliarius ejus fuit? Et quis prior dedit illi, ut retribuatur ei? Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso, et ad ipsum sunt omnia.* Interroget etiam, cur omnium bonorum largitor non aequaliter omnibus ordinibus angelorum virtutem contemplationis suae distribuerit? Altius siquidem liquidiusque propinquiusque illum contemplantur Seraphim et Cherubim et Throni, quam Virtutes et Potestates et Dominationes; et ipse

VARIAE LECTIONES.

¹ in om. A. ² humanae om. A. ³ et om. A. ⁴ A supernae. ⁵ tamen om. F. ⁶ hunc om. F. ⁷ obviam om. A. ⁸ A coronantur. ⁹ A non solum naturaliter in suo. ¹⁰ A ascendunt. ¹¹ A auget vel minuit. ¹² A aquam. ¹³ divini om. F. ¹⁴ non datur om. F. ¹⁵ A sive in futura vita. ¹⁶ A clamat.

cellentius clariusque, quam Principatus et Angeli. Et quis huic interrogationi respondet? Nemo, nisi cogitans intra seipsum, quod est: *Omnia in mensura et numero et pondere ordine, fecit Deus.* Et qualis pulchritudo istis a Deo condita foret, si omnia Deus constitueret? Nam et sensibilis harmoniae et pulchritudo non ex similibus sonis, sed is, ratis tamen proportionibus sibi invicem ordinatur. Proponat item: si primus homo crearet, cujus peccati ultione per masculum et multiplicatur genus humanum — et non per et feminam propagaretur¹, sed ex intimis inibus aut simul² omnes homines in species numerosque prodirent, quemadmodum angeli ex suis causis simul prodire, aut corporum constituto unusquisque absque ulla ne et similitudine generationis jumentorum mundum procederet — nun omnes homines ejusdemque virtutis et ordinis essent, an, illi, ita et homines suis ordinibus secundum providentiam et sapientiam disponentur? Sit illi, credo, qui promittit hominibus post onem, quod *erunt sicut angeli in caelo.* An propriis ordinibus disponuntur; disponent homines diversis virtutum ordinationibus. futuri sunt, licet post peccatum, profecto ent si non peccarent, hoc est, non eodem temptatione veritatis fruerentur. Porro si homo, ut ait sanctus Augustinus, in prima tione, priusquam peccaret, neque sapiens et insipiens — si enim sapiens, non Deum et uxori suae consentiret, neque incaute diabolicae astutiae superbiam imitaretur; seductus est, sed superbia inflatus: si auiens, quis crediderit Deum fecisse hominem ad imaginem et similitudinem suam — prodam medietate libratus inter sapientiam et am conditus est, et futurum ei erat sapiens mandatum Dei servaret. Non enim ait Scripturam hominem imaginem et similitudinem, sed *ad imaginem et similitudinem* non: si plane diceretur: *Ad hoc faciamus hominem, si praeceptum nostrum custodierit, imae et similitudo fiat.* Non ergo sapiens factus capax, si vellet, sapientiae. Potuit enim n capere, et ad habitum ejus per i divinum consilium noluisse spernere. vero non sursum versus per custodiam ad sapientiam se erexerat, sed pronus transgressionem in libidinem temporalium lium rerum sua propria voluntate corrueat, ensatque imprudens existimandus est, etiam n peccaret, quam sapientiae et prudentiae

appetitor; praecessit enim insipientia et imprudentia peccatum. Neque hoc acceptum ex causis conditionis, sed mutabilitate propriae voluntatis, quae ex naturalibus causis nequaquam nascitur; insipiens igitur erat, et imprudens ante transgressionem mandati per seipsum factus est. Attamen si mandatum non transgrederetur, fortassis neque ex paradiso expelleretur, sed solis naturae suae bonis, quae in prima conditione sui acceperat, frueretur, iuque eis quadam felicitate lactaretur, quamvis participatione summae sapientiae et prudentiae merito suae stultitiae et firmitatis privaretur. Multos siquidem ac paene omnes improvidos et insipientes, lactos tamen et contentos esse videmus de nobilitate generis, de pluribus consanguineis, de honestate corporis viribusque et sanitate, de astutia mentis, de verborum lepitudine, de pulchra uorigeraque uxore, de fecunditate prolis, terrenarumque rerum affluentia, ut non dicam de dignitatibus et honoribus, ceterisque, quibus mundus iste arridet, in tantum, ut optarint perpetuo sic vivere, nihil de spiritualibus deliciis audire vel cogitare volentes. Ad hunc itaque statum primorum hominum ante delictum, hoc est, ad sola naturalia bona absque virtutum ornamentis, partem humani generis unam, quae typo fatuarum quinque virginum configuratur, reversuram; ad ipsam vero excelsitudinem, ad quam homo per gratiam, si non peccaret, ascensus esset, hoc est, ad participationem summae sapientiae omniumque virtutum, quam, participationem dico, deificatio et contemplatio veritatis sequitur, alteram humanae numerositatis partem, cujus symbolum est quinquarius prudentium virginum numerus, sublimandam ultra omnia bona naturalia, et ad spirituales nuptias sponsi sui intraturam, non incongrue existimandum; ad quas nemo intromittitur, nisi sapientiae luce refulgens, divinique amoris inflammationibus ardens, quae duo, sapientiam dico et caritatem, pinguedine scientiae et actionis nutriuntur; et ad eas nuptias nullus scientiae et actionis expertus, quamvis naturalibus bonis integerrime et pulcherrime floruerit, sinitur ascendere, sed omnino ab eis secluditur. Non enim illuc natura humanam mentem sublevat, sed gratia, et mandatis Dei obedientiae, purissimaeque, quantum in hac vita datur, Dei per literam et creaturam cognitionis meritum subvehit. Intuere itaque hujus parabolae medullam, et quomodo transitum facit de genere ad speciem, quemadmodum in praefata parabola de duobus filiis patris sui substantiam inter se partientibus. In ea siquidem totius generis humani generalis reditus primo, deinde specialis gentilis populi conformatur: in hac autem similiter per decem virgines obviam sponso exeuntes totius humanae numerositatis generalis ad pri-

VARIAE LECTIONES.

¹ per masculum — propagaretur om. A. ² A similiter. ³ si om. A. ⁴ F Scriptura ait. ⁵ F hociamus. ⁶ A eius habitum. ⁷ A eius per transgressionem. ⁸ tamen om. A. ⁹ A audimus. ¹⁰ A 13. ¹¹ A dignitate. ¹² A quippe virginum. ¹³ per gratiam om. A. ¹⁴ A in naturam. ¹⁵ A 17. ¹⁶ A purissimae. ¹⁷ F de genere facit ad speciem. ¹⁸ A similitudine.

stium naturae statum reversio; specialis autem per quinque prudentes omnium Sanctorum. Species enim humani generis est electorum numerus. Non solum igitur ¹ ad antiquum naturae principium reditus in generalitatem humanitatis, verum etiam ultra naturam in ipsum Deum in specialitate deificationis ineffabilis insinuat ascensus. Omnes quippe in paradisum, ut praediximus, sunt reversuri, sed non omnes de ² ligno vitae sunt fructuri; vel certe omnes de ligno vitae sunt accepturi, sed non aequaliter. Nam et naturalia bona, quorum omnes aequaliter participes erunt, fructum ligni vitae esse, stultus qui ignorat. Πάν ἔσλον quippe, ut in superioribus tractavimus, id est, omne lignum vocatur Christus; quippe omnium bonorum lignum est fructiferum, quia ipse est omne bonum omniumque bonorum largitor. Fruentur itaque omnes homines ipsius fructu participatione naturalium bonorum generaliter; fruuntur electi sui excelsitudine deificationum ultra omnem naturam specialiter. Deificationes itaque, quas soli justii participabunt, spiritualibus figurant nuptiis, in quas prudentes intraverunt virgines ³. Non enim omnes supernaturalibus fruuntur bonis, sed illi soli, quibus, ut Gregorius ait Theologus, licet superata materia ⁴ et carne, veluti quibusdam nubibus et velaminibus transcensis, per rationem et contemplationem cum Deo fieri, et purissimo ⁵ lumine teneri, quantum possibile est humanae naturae. Isti sunt beati, hinc ascensione, et illic deificatione. Sed hujus nominis, deificationis dico, in latinis codicibus rarissimus est usus; intellectum vero ejus apud multos et maxime apud Ambrosium invenimus. Sed quare hoc evenit, non satis nobis patet. An forte quia ⁶ sensus ipsius nominis, quod est Theosis, quo maxime Graeci utuntur, significantes sanctorum transitum in Deum non solum anima, sed etiam et corpore, ut unum in ipso et cum ipso sint, quando in eis nil animale, nil corporeum, nil humanum, nil naturale ⁷ remanebit, altus nimium visus ⁸, ultraque carnales cogitationes ascendere non valentibus incomprehensibilis et incredibilis, ac per hoc non publice praedicandus. Sed de eo inter sapientes tractandum. Multa quippe divina mysteria a sanctis Patribus intacta ob hanc causam praetermissa sunt; infirmi siquidem oculi claritatem luminis sufferre nequeunt. Sufficiunt, ut arbitror, haec pauca paradigmata, ex divinis parabolis assumpta, ad generalem specialemque humani generis suadendum reditum in principium suum, primordiale dico conditionem, inque ipsum Deum, in his, qui sincerissima ejus participatione digni sunt frui, deque totius sensibilibus creaturae, quae in homine et propter hominem fabricata est, in causas suas reversione, quando erit non solum generale sabbatum in omnibus divinis operibus, verum etiam et speciale sabbatum sab-

batorum in sanctis angelis, sanctisque hominibus, et implebitur domus Dei, in qua unusquisque ordine sibi congruo constituetur ⁹, alii inferius, alii superius, alii in sublimitate naturae, alii super omnem naturalem virtutem circa ipsum Deum. Ac sic coena illa magna ordinabitur et celebrabitur, ex qua nullius substantia, quia ex Deo facta est, respuetur, nullius vitium, quia ex Deo factum non est, introducet. Purgabitur enim natura, ventilabitur vitium, recondentur substantialia grana, fiamma divinae sententiae delictorum ardebit palca, illuminabuntur abscondita tenebrarum, omnia in omnibus videbitur Deus. Disc. Sufficiunt sane; sed hujus parabolae residua breviter exponas flagito. Mac. Quae sunt illa? Disc. Mora sponsi, dormitus, et dormitatio ¹⁰ omnium virginum, ceteraque, quae intacta reliquisti. Mac. Mora sponsi est, ut existimo, temporale intervallum, quod inter primum Domini et secundum transcurrit adventum; vel certe ab initio mundi usque ad finem ejus. Nullum enim tempus transactum est, vel transigetur per sex mundi aetates, in quo virginitas, hoc est, integritas humanae naturae, quae in nullo corrumpitur, quamvis in omnibus excepto Christo contaminata sit, obviam sponso suo non velit ascendere ¹¹, in quibusdam fatua, in quibusdam prudens, in omnibus conditoris sui supernaeque patriae, quam deseruerat, appetrix; appetitus quippe beatitudinis omnibus sapientibus et insipientibus, bonis et malis, communiter et naturaliter inest. In praefato intervallo mundanicursus per ordinata tempora quidam dormiunt, quidam dormitant. Dormiunt quidem, qui jam mortui sunt, et adhuc morituri; dormitare autem dicuntur, quos finis mundi vivos in carne inventurus est. Qui non dormire, sed dormitare perhibentur, quoniam perfecta morte non sunt morituri, nullo ¹² spatio temporali in ea erunt detenti, sed veluti gravi somno, non autem prostrati, nulla morte interposita in aliam vitam mutabuntur. Quo in loco videtur ¹³ sanctus Augustinus consentire his, qui dicunt, tantillam mortem in ipso velocissimo raptu eorum, qui in fine mundi vivi futuri sunt, esse futuram. Ait enim in vicesimo libro de Civitate Dei capite vicesimo primo: Si sanctos, qui reperientur Christo veniente riventes, eique in obviam rapiuntur, crediderimus in eodem raptu de mortalibus corporibus exituros, et ad eadem mox immortalia redituros, nullas in verbis Apostoli patiemur angustias, sive ubi dicit: Tu quod seminas, non vivificatur, nisi prius ¹⁴ moriatur; sive ubi dicit: Omnes quidem resurgemus, aut omnes dormiemus, quia nec illi per immortalitatem vivificabuntur, nisi qualibet morte paululum tamen aut moriantur, ac per hoc et a resurrectione non erunt alieni, quam dormitione praecedunt, quamvis brevis ¹⁵ sima, non tamen nulla. Media nox, in qua clamo-

VARIAE LECTIONES.

¹ igitur om. A. ² de om. A. ³ virgines om. A. ⁴ A malitia. ⁵ A purissime. ⁶ quia om. A. ⁷ nisi humanum nil naturale om. A. ⁸ A casus. ⁹ A constituitur. ¹⁰ quae in nullo — velit ascendere om. A. ¹¹ nullo vero. ¹² A videatur. ¹³ prius om. A.

factus est, et sponsus venit, incertum mundi finem, remotumque ab omni ¹ scientia spiritualis sponsi adventum insinuat, sicut ipse dixit: *De die autem illa et hora illa nemo scit, neque angeli in caelo, neque Filius hominis, nisi Pater solus.* Et in fine praesentis parabolae: *Vigilate itaque, quia nescitis diem, neque horam.* Clamor ille significat apertissima signa, quae praecedent destructionem mundi, et adventum Domini, de quibus ipse sedens super montem olivarum discipulis prophetavit. Surrectio omnium virginum regenerationem totius humani generis praesagit. Prudentes virgines lampadas suas, rationabiles videlicet motus, bonae actionis pinguedine, puraeque conscientiae claritate exornant; quibus duobus, actu dico et scientia, fatuae virgines carent. Quod autem prudentes virgines de oleo suo fatuis virginibus impertiri abnegant, nil aliud verisimilius, ut opinor, typice conformat, quam prudentes animas, quibus vitia et non sufficientia in illa die intellectuali, in qua unusquisque profunda conscientiae suae rimabit, merita apparebunt, aeternaeque felicitati nullo modo comparanda, sicut ait Apostolus: *Non sunt condignae passionis hujus temporis ad superuenturam gloriam, quae revelabitur in nobis.* Hinc Dominus ipse: *Beati pauperes,* inquit, *spiritus,* hoc est, beati, qui et seipsos et merita sua pro nihilo ducunt, et omnino se in divitiis virtutum egenos judicant, *quoniam ipsorum est regnum caelorum.* Ideoque dicturae sunt petentibus a se auxilium, *ne forte non sufficiat nobis et vobis.* Quod duplici modo intelligi potest: aut enim negative ponitur *ne*, et prodicitur, aut haesitative et corripitur, sicut in libro Geneseos: *Ne forte extendat manum suam, et sumat de ligno vitae.* Et ne forte viderentur quadam invidia meritorum suorum paupertatem impertiri fatuis noluisse, abnegantes oleum, dant consilium, respondentes: *Ite potius ad vendentes, et emite vobis,* hoc est, ite ad eos, qui eximietate et affluentia suorum meritorum non solum sibi met sufficient, verum etiam his, qui eos in hac vita honorificare poterant, possent praebere auxilium, futuraeque beatitudinis meritum. Hac autem tarditate et negligentia interposita venit sponsus, et paratas virgines, inque suo adventu ornatas praecipit, et ad suas nuptias introduxit, hoc est, in suam deificationem, qua perfectissimos animos supernaturali contemplationis suae gratia ² glorificat, ceteris in naturalium bonorum plenitudine relictis, et excelsitudine ineffabilis deificationis, *quam nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit,* exclusis. Et hoc est quod ait: *Et clausa est janua,* introitus videlicet contemplationis divinae ³ facie ad faciem, ad quam incauto in hac vita viventes, oleumque actionis et scientiae in rationis suae receptacula non infundentes, etiamsi clamaverint ⁴,

A sera quandoque poenitentia compuncti, non intrabunt, dicentes: *Domine, Domine, aperi nobis.* Ista autem geminatio Dominici nominis aut assiduum humanae naturae appetitum ad contemplationem conditoris sui, nulla ignorantiae nebula interposita, in his, qui in hac vita nullis bonae ⁵ conversationis subsidiis suffulti vixere, vel certe simplicium fidelium minus ⁶ catholicae fidei altitudinem considerantium ignaviam significat, putantes Dominum nostrum Jesum Christum duabus substantiis esse compositum, dum sit una substantia in duabus naturis, et petunt, quae sibi non conveniunt. Ideoque respondetur ⁷ eis: *Petit et non accipitis, quia male petitis.* Quanti sunt, qui divinam essentiam in tribus substantiis, et tres substantias in una essentia aut penitus B ignorant, aut penitus abnegant, et per suas falsas cogitationes carnalesque opiniones ⁸ ad internas divinae puraeque contemplationis nuptias postulant intrare! Quanti sunt, qui Dominum Jesum Christum ita segregant, ut neque divinitatem illius humanitati, neque humanitatem divinitati in unitatem substantiae, seu ut Latini usitatius dicunt, in unitatem personae adunatam vel credant, vel intelligant, cum ipsius humanitas et divinitas unum et ⁹ inseparabile unum sint, salva utriusque naturae ipsius ratione ¹⁰. Geminantibus itaque substantiam Christi et dicentibus: *Domine, Domine, aperi nobis,* juste congruque ¹¹ respondetur: *Amen dico vobis, nescio vos,* hoc est, intimas secretasque meae divinitatis et humanitatis nuptias, quas meis purissime intelligentibus, C priusquam fieret mundus, praeparavi, et ad quas jam finito mundo introduxi, nescire vos permittam. Non enim dum adhuc in carne vixistis, dignos vos illarum laetitia praeparastis. Intra tamen naturalium bonorum, quae in vobis creavi, terminos residere vos concedo. Similiter promittit, se respondurum his, qui in die iudicii clamabunt: *Domine, Domine, nonne in tuo nomine virtutes multas fecimus?* Dicitur enim eis: *Nescio vos, recedite a me;* et alibi: *Non omnis, qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum.* Verbum itaque adunatum carni, et caro adunata Verbo in unitatem inseparabilem unius ejusdemque substantiae ex duabus naturis, divina videlicet et humana, non alios recipit, nisi eos, qui simplici perfectae contemplationis oculo unitatem substantiae suae intuerentur, ita ut et homo in Verbo vere filius Dei, et Verbum in homine vere Filius hominis absque ulla naturarum ¹² transmutatione, unus idemque Filius Dei et hominis Dominus noster Jesus Christus intelligatur. Celere parabolae expositiunculam, juxta quod nobis visum est, verisimilem habes. Disc. Habeo sane ¹³. Mac. Quid ergo restat, et finem operi lupedit imponere? Disc. Nihil video ¹⁴, nisi ut virtutis operis materiae, hoc est, universalis naturae

VARIAE LECTIONES.

¹ F ab omnium scientia. ² A gloria. ³ A divinae contemplationis. ⁴ F clamaverunt. ⁵ A bonis. ⁶ A nimis. ⁷ A respondebitur. ⁸ A carnalis opinionis. ⁹ unum et om. A. ¹⁰ A significatione. ¹¹ A congruenterque. ¹² A creaturarum. ¹³ A plane. ¹⁴ A ut video.

divisionis aliquantulam ἀναπελαίωσιν subjicias. A

39. **M**AG. Quadriformem universalis naturae, quae in Deo et creatura intelligitur, fecimus divisionem. Cujus prima species est, quae naturam creatricem et non creatam, secunda, quae naturam et creatam et creatricem, tertia, quae creatam et non creatam, quarta, quae neque creatam neque creatricem considerat atque discernit. Et prima quidem et quarta forma de Deo solummodo praedicatur, non quod ipsius natura, quae simplex et plusquam simplex est, dividua sit, sed quod duplicis theoriae modum recipit. Dum enim ipsam esse rerum omnium principium et causam intueor, occurrit mihi vera ratio, quae fiducialiter suggerit, divinam essentiam, vel substantiam, bonitatem, virtutem, sapientiam, ceteraque, quae de Deo praedicantur, a nullo creari, **B** quia divinam naturam nihil superius praecedit; omnia autem, quae sunt et quae non sunt, ab ea, et per eam, et in ea, et ad eam creari. Dum vero eandem esse finem omnium intransgressibilemque terminum, quem omnia appetunt, et in quo limitem motus sui naturalis constituunt, conspicio, invenio, eam neque creatam esse, neque creatam. A nullo siquidem creari potest natura, quae a seipsa est. Neque aliquid creat. Cum enim omnia, quae ab ipsa per generationem intelligibilem seu sensibilem processerunt ¹, mirabili quadam et ineffabili regeneratione reversura sint ad eam, et in ea omnia erunt quiescunt, quoniam ulterius nihil ab ea per generationem profluet ², nihil dicitur creare. Quid enim ³ creabit, dum ipsa omnia in omnibus fuerit, et in nullo nisi ipsa apparebit? De duabus autem mediis formis in superioribus satis est actum, prompteque eas quaerentibus claro lumine circumfusae occurrunt. Una enim in causis perspicitur primordialibus, altera in causarum effectibus. Et ea quidem, quae in causis constituitur, in unigenito Dei Filio, in quo et per quem omnia facta sunt, creatur, et omnia, quae ab ea profluunt, hoc est, omnes effectus suos, sive intelligibiles sive sensibiles, creat. Ea vero, quae in effectibus causarum substituta est ⁴, solummodo a causis suis creatur, nihil autem creat, quia nihil in natura rerum inferius est ipsa; ideoque maxime in rebus sensibilibus ordinata est. Nec obstat, quod angeli vel homines, sive boni sint ⁵ sive mali, aliquod novum humanisque usibus incognitum **D** in hoc mundo saepe putantur creare, dum nihil creant, sed de creatura materiali, a Deo facta in effectibus per causas ⁶, aliquid efficiunt divinis legibus obediens et jussionibus, si boni sunt; fallacibus vero diabolicae astutiae machinamentis commoti atque decepti, si mali sunt. Omnia tamen divina providentia ordinantur, ut nullum malum in natura rerum substantialiter inveniat, nec aliquid quod rempublicam civilem e rerum om-

nium dispositionem perturbet. Et post quadrifariam universalis naturae theoriam in praedictis quattuor speciebus, quarum duas quidem in divina natura propter rationem principii et finis, duas in natura condita, ratione videlicet causarum et effectuum, contemplati sumus, visum est nobis, quasdam theorias de reditu effectuum in causas, hoc est, in rationes, in quibus subsistunt, subungere. Cujus iterum reditus triplex occurrebat modus. Quorum primus quidem generaliter in transmutatione totius sensibilis creaturae, quae intra hujus mundi ambitum continetur, hoc est, omnium corporum, seu sensibus corporeis succumbentium, seu eos prae cunctis sui subtilitate fugientium, consideratur ⁷, ita ut nullam corpus sit intra textum corporeae naturae, sive vitali motu solummodo, seu occulte, seu aperte vegetatum, seu irrationabili anima corporeoque sensu pollens, quod non in suas occultas causas ⁸ revertatur per vitae suae medietatem ⁹; ad nihilum enim nihil ¹⁰ redigetur in his, quae substantialiter a causis omnium substituta sunt. Secundus vero modus suae speculationis obtinet sedem in reditu generali totius humanae naturae in Christo salvatae in pristinum suae conditionis statum, ac veluti in quendam paradisum in divinae imaginis dignitatem, merito unius, cujus sanguis communiter pro salute totius humanitatis fusus est, ita ut nemo hominum naturalibus bonis, in quibus conditus est, privetur, sive bene sive male in hac vita vixerit. Ac sic divinae bonitatis et largitatis ineffabilis et incomprehensibilis diffusio in omnem humanam naturam apparebit, dum in nullo punitur, quod a summo bono manat. Tertius de reditu theoriae modus versatur in his, qui non solum in sublimitate naturae in eis substituta ascensuri, verum etiam per abundantiam divinae gratiae, quae per Christum et in Christo electis suis tradetur, supra omnes naturae leges ac terminos superessentialiter in ipsum Deum transitori sunt, unumque in ipso et cum ipso futuri. Quorum recursus veluti per ¹¹ quosdam gradus septem discernitur. Ac primus erit mutatio terreni corporis in motum vitalem; secundus vitalis motus in sensum; tertius sensus in rationem; dehinc rationis in animum, in quo finis totius rationalis creaturae constituitur. Post hanc quinarium ¹² veluti ¹³ partium nostrae naturae adunationem, corporis videlicet, et vitalis motus, sensusque, rationisque, intellectusque, ita ut non quinque, sed unum sint, inferioribus semper a superioribus consummatis, non ut non sint, sed ut unum sint, sequentur alii tres ascensionis gradus, quorum unus transitus animi in scientiam omnium, quae post Deum sunt, secundus scientiae in sapientiam, hoc est, contemplationem intimam veritatis, quantum creaturae conceditur, tertius, qui et summus, purgatissimorum animorum in ipsum Deum super-

VARIAE LECTIONES.

¹ A processerunt. ² A profluit. ³ enim om. A. ⁴ est om. A. ⁵ sint om. A. ⁶ in effectibus per causas om. A. ⁷ A considerantur. ⁸ A causas occultas. ⁹ per vitae suae medietatem om. A. ¹⁰ nihil om. A.

¹¹ A vost. ¹² Conj. A quinque, F quinū. ¹³ A veluti quinque.

naturaliter occasus, ac veluti incomprehensibilis et inaccessibilis lucis tenebrae¹, in quibus causae omnium absconduntur: et tunc nox sicut dies illuminabitur, hoc est, secretissima divina² mysteria beatis et illuminatis intellectibus ineffabili quodam modo aperientur. Tunc perficietur octonarii numeri veluti supernaturalis cubi³ perfectissima soliditas, in cujus typo sextus titulatur psalmus, *Psalmus David pro⁴ octava*. Resurrectio quoque Domini non aliam ob causam octava die facta est, nisi ut beata illa vita, quae post septenariam hujus vitae per septem dies revolutionem est futura post mundi consummationem, mystice significaretur, quando humana natura, ut praediximus, in suum principium per octonariam ascensionem reditura sit; quinarium quidem, intra naturae terminos; ternarium vero, supernaturaliter et superessentialiter intra ipsum Deum; quando quinarium creaturae numerus ternario Creatoris adunabitur, ita ut in nullo appareat nisi solus Deus, quemadmodum in aëre purissimo nil aliud arridet⁵ nisi sola lux.

40. Haec est itaque hujus operis, quod quinque libris includitur, universalis materia. De qua si quis nos invenerit adhuc⁶ incognitum aut⁷ superfluum aliquid scripsisse, nostrae intemperantiae incuriaeque imputet; proque corde humanae intelligentiae⁸, carnis adhuc habitaculo gravatae, humilis contemplator indulgeat. Nil enim perfectum est in humanis studiis adhuc, ut opinor, in hac caliginosa vita, quod omni errore careat, quando et justus non ideo justus alleuntur jam in carne viventes, quod justus sint, sed quod se justos esse velint, perfectamque justitiam futuram appetentes, solo mentis affectu denominati. Non enim crediderim, ullum mortalibus membris carnalibusque sensibus gravatum, excepto Christo, ad perfectum virtutis habitum veraeque contemplationis altitudinem pervenisse, Joanne Evangelista attestante: *Si dixerimus, inquit, quia⁹ peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, et veritas in nobis non est*. Item Apostolus: *Videmus nunc per speculum in aenigmate*; et alibi: *Ex parte cognoscimus et ex parte prophetamus*. Sin autem in eo utile et ad aedificationem catholicae fidei pertinens arriserit, soli Deo, qui solus abscondita tenebrarum reserat, et quaerentes ad se ipsam nullo errore deceptos, sed¹⁰ ab erroribus emendatos introducit, de-

putet, unanimesque in caritate spiritus gratias universali omnium bonorum causae, sine qua nihil possumus facere, nobiscum referat, nulla reprehensionis libidine attractus, nullis facibus invidiae succensus¹¹, quae sola prae ceteris vitiis caritatis et fraternitatis vinculum rumpere laborat. In pace autem omnium, quae inter nos confecta sunt, benevole recipientium, puraque mentis acie intuentium, seu malevole respicientium, et priusquam cognoscant, quid et qualia sint, praedjudicantium, hoc opus primo omnium Deo, qui dixit: *Petite et dabitur vobis, quaerite et invenietis, pulsate et aperietur vobis*, subinde dilectissimo tibi, frater in Christo Wulfade¹², et in studiis sapientiae cooperatori, et examinandum offero, et corrigendum committo. Nam et tuis exhortationibus est inchoatum, tuaque solertia, quoquo modo sit, ad finem usque perductum. Si autem de his, quae in contextu hujus operis¹³ gravitate materiae rerumque exponendarum copia coactus praetermisi¹⁴, deque eis quantulacumque quandoque rationem me redditurum promisi¹⁵, sollicitus, ac veluti promissorum exactor fueris¹⁶, opere recuso¹⁷, omnibusque¹⁸ promissionibus repertis, inque unum collectis cursim capitulatumque pro viribus tractabitur¹⁹. Interim de his, quae jam discussa sunt, lectores²⁰ contentos esse flagito, non mei ingenio²¹ virtutem, quae aut vix²², aut nulla est, sed sollicitudinis meae²³ infirmae, devotae²⁴ tamen, circa divinarum²⁵ rerum investigationes facultatem considerantes; quam non minus viribus acutissimae tuae²⁶ intelligentiae, quam meae contemplationis obtusae²⁷ lucubrationibus, ut²⁸ non dicam cum aemulis, saltem cum amicis et veritatis inquisitoribus defendere studeas²⁹. Nec multum in hoc, ut opinor, laborabis³⁰. Mox enim ut talia in manus recte philosophantium pervenerint, si³¹ illorum disputationibus conveniant, non solum libenti animo recipient, verum etiam ut sua osculabuntur. Sin vero in eos, qui promptiores sunt ad reprehendum, quam ad compatiendum, incurrerint³², non magnopere cum eis collictandum. Unusquisque in suo sensu abundet, donec veniat illa lux, quae de luce falso philosophantium facit tenebras, et tenebras recte cognoscentium³³ convertit in lucem. *Explicit liber quintus* *ἐπι τῆς πέντης μερισμοῦ, hoc est de Naturae divisione*³⁴.

VARIAE LECTIONES.

¹ F tenebras. ² divina om. A. ³ F cybi. ⁴ A per. ⁵ arridet om. A. ⁶ adhuc om. A. ⁷ A atque. ⁸ A indigentiae. ⁹ A quod. ¹⁰ F aut ab erroribus. ¹¹ A accensus. ¹² Wulfade om. A. ¹³ operis om. A. ¹⁴ A coacti praetermisiimus. ¹⁵ A nos reddituros promisiimus. ¹⁶ A solliciti eritis ac v. p. exactores fueritis. ¹⁷ A curso. ¹⁸ A omnibus. ¹⁹ A pro viribus nostris tractabimus. ²⁰ A vos contentos est. ²¹ A ingenii. ²² A quae vix parva. ²³ A sed vestrae sollicitudinis meaeque. ²⁴ F devota. ²⁵ divinarum om. A. ²⁶ A vestrae. ²⁷ obtusae om. F. ²⁸ ut om. A. ²⁹ A debetis. ³⁰ A laborabit. ³¹ A quoniam. ³² A incurrent. ³³ A tenebras recognoscentium. ³⁴ Sic A: F *Explicit quintus*.

NOTAE.

¹ C *wulfade* (sic!). Jam Petrus Alixius, teste Thoma Gale, Wulfadum Reincensem canonicum, deinde

Bituricensem episcopum, innui conjecerat. Cf. de div. Nat. ed. Oxonii 1681, Append. p. 80.

JOANNIS SCOTI

LIBER

DE EGRESSU ET REGRESSU ANIMAE AD DEUM.

FRAGMENTUM.

Cod. collect. membran. n° 396, 4° bibliothecae Christinae Romae fol. 9. — Cf. Carl. Greith Spicilegium Vaticanum Fraueufeld 1838, p. 80 s. j.

.....
Possident fluere et non stare. Ludus merito dictum est Dei a magistro, veluti per haec transducentis nos in ea, quae vere sunt, et nullo modo moventur.

Alia in idipsum theoria.

Si vero et nos ipsi secundum dominantem in praesenti nostrae naturae consequentiam tum quidem juxta similitudinem ceterorum in terra animalium nati, deinde pueri facti, deinde floris oximori¹ instar juventute in horrorem vetustatis advenientis mortui, et ad aliam vitam translati, ludus dicti sumus Dei ab isto deifero magistro. Neque extra consequentiam. Ad futuram siquidem divinae veraeque vitae principalem formam praesens vita comparata ludus est, et omne, si quid aliud de hoc efficacius constitutum est. Ipse siquidem in epitaphio² in Caesarium sui³ fratrem apertius ostendit, sic dicens: *Talis vita nostra, fratres, viventium ad tempus, qualis in terra ludus. Non existentes efficitur, et facti resolvimur, somnium sumus instabile, volatus*

A avis transeuntis adhuc eo longius Ad ipsam siquidem proprie divinarum rerum *πρωτοτύπων*, id est, principalium exemplorum veritatem praesentium visibiliumque rerum comparata dispositio, neque omnino esse aestimabitur his, qui viam carpere, quantum possibile est, ad divinae speciositatis formam digni facti sunt, sicut neque ludibrium verae cuiquam et existenti rei comparatum esse universaliter judicatur.

Alia in idipsum theoria.

Fortassis autem et transmutabile materialium rerum, quas commendamus, in aliam aliter transferentium et translatarum privationem, ac nullum habentium fundamentum praeter primam rationem, per quam feruntur, sapienter provideque et ferunt, et dum aestimantur a nobis teneri, perfugiunt magis, quam tenentur, et desiderium nostrum in se patiuntur teneri; magis vero nos ipsos utpote repulsos et tenere et teneri non valentium. Ponderatam quippe suae naturae definitionem⁴.....

VARIAE LECTIONES.

¹ Corr., cod. *ocimori* c. glossa i. *amigdali*. *Amigdalarum* vero in vocabulario vetere theotisco interpretatio est *mandaluz*. Cf. Graff Diut. II p. 43. ² Cod. *epitaphio*. ³ Sic. cod.; f. *sum*? ⁴ Cod. *diffinitionem*.

JOANNIS SCOTI

VERSIO

OPERUM S. DIONYSII AREOPAGITAE.

Editio Coloniensis a 1536.	A
Editionis ejusdem variae lectiones.	A'
Cod. ms. Italsb. S. Emmeram. 157 bibl. reg. Monacensis, membran., sec. XI.	B
Cod. ms. 971 bibl. Caesareae Vindobon., membran., sec. XI.	C
Cod. ms. 754 bibl. Caesareae Vindobon., membran., sec. XII.	D
Cod. ms. bibl. Darmstad., olim Colon. 30, membran., sec. XII.	E
Cod. ms. Vatic. 177, membran., sec. XIV.	F
Cod. ms. Vatic. 176, membran., sec. XIV.	G
Cod. ms. lat. Fürstenfeld. 9 bibl. Reg. Monacensis, sec. XV.	H

TESTIMONIA.

I.

Nicolai P. I ad Carolum Calvum literae de Joanne Scoto Operum S. Dionysii Areopagitae interprete, ann. 861 vel 862.

Naudaei Collect. *ex bibl. Oxom.* [i. e. Oxoniensi, vel Oxomensis], ed. Bulaeus Historia Univers. Paris t. I, p. 184.

NICOLAUS S. S. D. dilecto filio CAROLO glorioso Francorum regi.

Sane plurimum nos laetificat, quod in imperio et regno vestro, et specialiter Parisius, bonarum artium studia praedecessorum vestrorum cura stabilita repullulent, quarum seminibus Ecclesia Dei fructificat, et animi vegetantur ad illius defensionem. Sed nuper doluimus, ut relatum est apostolatui nostro, quod opus Dionysii Areopagitae, quod de divinis Nominibus et caelestibus Ordinibus graeco descripsit eloquio, quidam vir Joannes, natione Scotus, nuper transtulit in Latinum: quod juxta morem Ecclesiae nobis mitti, et nostro iudicio debuit approbari; praesertim cum idem Joannes multae scientiae esse praedicetur olim, sed non sane sapere in quibusdam frequenti rumore dicatur. Hinc est, quod dilectioni vestrae vehementer rogantes mandamus, quatenus apostolatui nostro praedictum Joannem repraesentari faciatis, aut certe Parisius in Studio, cujus capital jam olim fuisse perhibetur, morari non sinatis, ne cum tritico sacri eloquii grana zizaniae et lolii miscere dignoscatur, et panem quaerentibus venenum porrigat. Datum an. III.

II.

Ejusdem epistolae fragmentum ex Decreto Ivonis Carnotensis episcopi.

Ivo. Carnot. ep. Decret. P. iv c. 104.

Relatum est apostolatui nostro, quod opus beati Dionysii Areopagitae, quod de divinis Nominibus vel caelestibus Ordinibus graeco descripsit eloquio, quidam vir Joannes, genere Scotus, nuper in Latinum transtulerit. Quod juxta morem nobis mitti, et nostro debuit iudicio approbari, praesertim cum idem Joannes, licet multae scientiae esse praedicetur, olim non sane sapere in quibusdam frequenti rumore diceretur. Itaque quod hactenus omissum est, vestra industria suppleat, et nobis praefatum opus sine ulla conctatione mittat, quatenus, dum a nostri apostolatus iudicio fuerit approbatum, ab omnibus incunctanter nostra auctoritate acceptius habeatur.

III.

Anastasio S. Romanae Ecclesiae bibliothecarii ad Carolum Calvum literae de Joanne Scoto, Operum S. Dionysii Areopagitae interprete.

Editio Basileensis a. 1503. P
 Editio Usserii in Epistolarum Hibernicarum sylloge, p. 45 U
 Cod. ms. Florentin. Blut. LXXIX., sup. 15, membran., sec. XI vel XII. J

Inter cetera studia, quae tam laudabilis actio, quam saluberrima commonitio, quin etiam ¹ odorifera volans opinio de virtutum ac morum quaillate ² tuorum, o Dictator inclyte, mortalium mentes excitat, et ad effodiendam sapientiam ³ hortatur velut thesauros ⁴, illud quoque non mediocriter ⁵ est admiratione stupendum, quod non solum Latinos Patres, sed et Graecos rimari non cessas, et Romana lingua pollentes Pelasgarum ⁶ facis rerum non ⁷ expertes. Tu quippe facis, qui ad faciendum suscitans et hortaris, quia et nos saepe magnam domum fecisse dicimur, non tamen manibus, sed affatibus. Beatus itaque Areopagita Dionysius, Atheniensis antistes, quem inter cetera constat industria tua, praestantissime principum ⁸, in Romanum sermonem translatum, tantum est, ut ipse patentius ⁹ nosti, ad intelligendum difficilis, quantum sermone ¹⁰ sublimis: imo quanto difficilia sunt intellectu, et alta mysteriis, quae ipse perscrutatus ¹¹, superna revelante gratia didicit, et arcana theologiae, divina se ducente manu, ingressus in sanctuarium Dei ablato velamine penetravit.

Mirandum igitur ¹² est, quia pietas tua nec talia indiscussa reliquit, sed, hic licet in terra ambulat ¹³, tanquam in caelis conversans ambit ¹⁴, ita ut, veluti quidam, ut ita fateamur, angelus vel caelestis homo

VARIAE LECTIONES.

¹ J et. ² PU quantitate. ³ Sic PJ; U ad effodiendum sapientiae. ⁴ J velut thesauros hortatur. ⁵ J mediocri. ⁶ J glossa i. e. Graecarum. ⁷ non om. J. ⁸ J princeps. ⁹ J potentius. ¹⁰ J in sermone. ¹¹ J perscrutatur. ¹² J ergo. ¹³ J in terris ambulat. ¹⁴ J adit.

Sancta Sanctorum ingredi contemplatione videaris, et ad abdita et adyta divinae ineffabilitatis, quantum possibile est mortalibus, acutis spiritualium oculorum visibus accessisse ⁴ credaris.

Mirandum est quoque ², quomodo vir ille barbarus, qui ³ in finibus mundi positus, quanto ab noninibus conversatione, tanto credi potuit alterius linguae dictione ⁵ longinquus, talia intellectu capere, in aliamque linguam transferre valuerit ⁶: Joannem inuuo Scotigenam, virum, quem ⁷ auditu comperi per omnia sanctum ⁷. Sed hoc operatus est ille artifex ⁸ Spiritus, qui hunc ardentem pariter et loquentem fecit ⁹. Nisi enim ex gratia ipsius igne caritatis flagrasset, nequaquam donum linguis loquendi procul dubio suscepisset. Nam hunc magistra caritas docuit, quod ad multorum instructionem et aedificationem patravit ¹⁰.

Verum etsi ad mensuram datus est ei Spiritus, ipse tamen, paternis doctrinis imbutus, quantum potuit, fecit, et prodesse proximis ultra vires tentavit. Siquidem praeter illa, quae hunc latuisse probantur ex his, quae sparsim in a quibusdam de praedicti Patris sermonibus et epistolis ante nos interpretata inveniuntur, plurimum utilitati ¹¹ subtraxit, quia tanto studio verbum e ¹² verbo elicere ¹³ procuravit, quod genus interpretationis, licet et ipse plerumque ¹⁴ sequar, quantum illustres interpretes vitent, tua profecto sollem experientia non ignorat. Quod eum non egisse ob aliam causam ¹⁵ existimo, nisi quia, cum esset humilis spiritu, non praesumpsit verbi proprietatem deserere, ne aliquo modo a sensus veritate decideret ¹⁶. Unde factum est, ut tantum virum, qui per se, quoniam ¹⁷ intima et ardua quaeque utriusque philosophiae penetralia rimari proposuit, perplexus nostris intellectibus videbatur, intra cujusdam labyrinthi difficultia irretiret, et in antris profundioribus invisibiliorem quodammodo collocaret, et quem interpretaturum susceperat ¹⁸, adhuc redderet interpretandum.

Quapropter ipse, merito ¹⁹ anxius, coepi sedulo quaerere, si forte reperiri potuisset praeceptor quisquam vel aliquod scriptum, quo enucleante tantus Pater nobis liquidius illucesceret, et, quia jam per interpretis industriam linguae nostrae fuerat traditus, nostris quoque ²⁰ patulus ²¹ redderetur perfectius intellectibus: cum ecce repente paratheses ²² sive scholia in eum, quae Constantinopoli positus videram, ad manus venire, quibus utcumque interpretatis mihi aliquantulum magis emicuit, quae videlicet ²³ in marginibus interpretati codicis ejus, ut in Graeco reperi, mox interpretata utcumque, donec a docto melius interpretarentur ²⁴, respondentibus signis interpres ego satis Imperitus apposui, vestraeque gloriosae ²⁵ sapientiae potissimum fore mittenda non immerito judicavi, ut scilicet, quae fuit alterius interpretationis hortatrix et auxiliatrix, sit etiam nostrae qualiscunque susceptrix et approbatrix. Ipsorum autem scholiorum sive ²⁶ paratheseon quaecunque in calce sui signum vivificae crucis habent, a beato Maximo confessore et monacho inventa ²⁷ narrantur, cetera vero sancti Joannis, Scythopolitani ²⁸ episcopi ²⁹, esse feruntur. Sane ubi a verbis interpretis scholia ipsa dissentire vidi, ut lector, quid de apposita dictione interpres senserit, quid scholion insinuet, indifficiliter ³⁰ agnoscat, et verba interpretis scholio inserui, et, qualiter ea scholii compositor praetulerit, inui. Sed et, sicubi opportunum fore conspexi ³¹, ex me quoque, quoniam esse aliter ³² non potuit, paucissima quaedam, et quae facilius ab intelligente agnosci poterant ³³, interposui.

Praeterea notandum est, quod ³⁴, licet tantae gloriae tantaeque scientiae sive ³⁵ antiquitatis iste sanctus Dionysius fuerit, nunquam tamen aliqua opuscula eum edidisse, nisi fallor ³⁶, quaecunque orthodoxorum scripta traditio prodit, priusquam Romani pontifices, videlicet Gregorius ³⁷, Martinus, et Agatho, dictorum ejus in ³⁸ conscriptis suis mentionem fecerint ³⁹, et ea per haec probabilia judicantes admiserint ⁴⁰, Gregorius scilicet in homelia capituli evangelici ⁴¹ de centum ovibus et decem drachmis, Martinus in synodo sua, quam Romae contra haereticos celebravit, et Agatho in epistola, quam ad sextam synodum destinavit. Unde ego ⁴² veram esse Graecorum opinionem conjicio perhibentium ⁴³, libros ejus a prioribus haereticis occultatos, donec longo post tempore ex opusculis ejus solus codex, qui nunc habetur, est Romae repertus, ceterisque nondum inventis in Graeciam asportatus. Edidit enim et ⁴⁴ alios, ut ipse inuuit ⁴⁵, libros, quos nec Graecis quisquam, nec adhuc potuit invenire Latinus.

Et quidem Lucas in Actibus apostolorum ⁴⁶, Eusebiusque Pamphili, et Dionysius Corinthi ⁴⁷ antistes,

VARIAE LECTIONES

¹ Sic J; PU accepisse. ² J Mirandum quoque est. ³ J ille vir barbarus, ille qui. ⁴ Sic PJ; U distinctione. ⁵ J voluerit. ⁶ J quantum. ⁷ J sacrum. ⁸ J artifex ille. ⁹ J facit. ¹⁰ J paravit. ¹¹ J utilitatis. ¹² PU verbum de verbo. ¹³ Sic PJ; U dicere. ¹⁴ Sic J; PU plurimum. ¹⁵ J aliam ob causam. ¹⁶ J caderet. ¹⁷ U quia. ¹⁸ J ceperat. ¹⁹ ipse merito om. J. ²⁰ Sic J; quoque om. U; P nostrisque. ²¹ Sic J; PU patulus. ²² J parathesis. ²³ videlicet om. U. ²⁴ PJ interpretentur. ²⁵ J religiosae. ²⁶ J seu. ²⁷ J a beato ac monacho maximo confessore inventa. ²⁸ PU Sycopolitani. ²⁹ J antistitis. ³⁰ J indifficiliter. ³¹ J inspeti. ³² J aliter esse. ³³ P poterunt, J possunt. ³⁴ J auia. ³⁵ J seu. ³⁶ J ni fallor. ³⁷ J Gregorius videlicet. ³⁸ in om. J. ³⁹ J fecerunt. ⁴⁰ J admiserunt. ⁴¹ U Evangelii. ⁴² Ego ven. J. ⁴³ U prohibentium. ⁴⁴ et om. U. ⁴⁵ J meminuit. ⁴⁶ J Corinthiorum.

NOTAE.

⁴ Act. XVII, 54.

de eo quaedam miranda tradunt: quae vero scripserit ¹, nisi me oblivio fallat, omnino non tradunt. Suae autem ad hoc ita ² credendum etiam ³ illud, quod nemo probabilium tractatorum, sicut eis moris est, priorum dicta excerpti ⁴ et suis opusculis inserendi, scriptis ipsius utitur, aut horum cujuspiam reminiscitur. Denique vir magnus et apostolicae vitae praeceptor ⁵. Constantinus philosophus, qui Romam sub venerabilis memoriae Adriano juniori Papa veniens, S. Clementis corpus sedi suae restituit, quique totum codicem saepe memorati et memorandi Patris memoriae commendaverat ⁶, et quantum utilitatis medulla ejus habebat ⁷, auditoribus commendabat, solitus erat dicere, quod ⁸, si sanctos, videlicet priores institutores nostros, qui haereticos quosque ⁹ vix et quodammodo cum fuste decollaverunt ¹⁰, Dionysium contigisset habere, cum acuto illos gladio procul dubio ¹¹ trucidassent, innuens profecto hujusmodi dicto ¹², quia, quorum os laboriosius et forte tardius obstruxerunt, facilius et acutius, sive velocius — εἶς quippe et *acutum* significat ¹³ et *velox* — obmutescere coegissent. At vero ¹⁴ post praelatorum sanctorum sedis apostolicae praesulum memoriam tam sanctae ¹⁵ septima et octava synodus, quam latini et graeci doctores, non solum, quia ¹⁶ venerabilis hic Pater scripserit ¹⁷, innuunt ¹⁸, sed et testimonia ex scripturis ¹⁹ ejus frequenter assumunt, ut scilicet sensus suos et dicta tanti viri reddant auctoritatis pondere grava, et cunctis mortalibus approbanda pariter et sectanda ²⁰.

Deus omnipotens gloriam tuam a terrenis ad caeleste regnum transferat quandoque ²¹. Explicit. Data X Kal. April., indict. VIII ²².

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic J; PU scripsit. ² ita om. J. ³ J et, ⁴ Sic J; PU exponendi. ⁵ U apostolicae sedis praeceptor. ⁶ Sic J; PU commendabat. ⁷ J habeat. ⁸ J quia. ⁹ Sic J; quosque om. U; P quos. ¹⁰ decollaverint. ¹¹ J procul dubio gladio. ¹² J haec dicens. ¹³ J signat. ¹⁴ Sic J; P At nec; U Ac. ¹⁵ Sic J; sanctae om. PU. ¹⁶ Sic PUJ. ¹⁷ J scripsit. ¹⁸ J innuit. ¹⁹ J scriptis. ²⁰ J consecranda. ²¹ J quandoque transferat regnum. ²² explicit. Data cet. om. PU. In cod. legi indict. xviii, sed numerus X repetitio literarum et verbi indict. esse videtur.

JOANNIS SCOTI

VERSIO

OPERUM S. DIONYSII AREOPAGITAE.

PRAEFATIO.

Hanc libam ¹ sacro Graecorum nectare fartam ²
Advena Joannes σπίνδα ³ meo Carolo.
Maxime Francigenum, cui regia stemmata ⁴ fulgent,
Munera votiferi ⁵ sint tibi grata tui.
Vos, qui Romuleas ⁶ nescitis temnere τέχνας ⁷,
Attica ⁸ ne pigeat sumere gymnasia ⁹.
Quorum si quaedam per me scintilla relucet,
Usibus ¹⁰ Ausoniis ¹¹, si libet, aspiciet ¹²
Molestum si non ¹³ nostrum munire ¹⁴ laborem,
Firmetur vestri ¹⁵ pondere iudicii.
Si quid nodosum, durumve notatur ¹⁶ in ipso,
Parcite Cecropidis ¹⁷, Attica tela sequor.

A At si mendosus declinat ¹⁸ tramite recto,
Mellifluo vestro ¹⁹ fame corrigite.
Quod si quorundam mordetur dente seroci,
Hoc leve; namque meo contigit Hieronymo ²⁰.
Ut vero stabilis maneat fundamine firmo,
Regali σπαθμῶ ²¹ ligere sufficiet.
Crediderim, multos tangentum ²² summa sophiae ²³
Non despecturos donula nostra fore,
Sudorisque gravis tentabunt carpere fructum;
Forsan ²⁴ virtutem vilia verba tenent.
Saepe solent spinis redolentes crescere flores;
Nodosae vitis sumitur uva ferax.

VARIAE LECTIONES.

¹ B glossa a libando, F glossa i. oblat'onem. ² F glossa i. e. plenam. ³ Sic Angelo Mai class. Auctt., Tom. V, p. 448; BCDFGH spondo; E spondeo. ⁴ F glossa i. e. insignia sive coronae. ⁵ FG vociferi. ⁶ F glossa i. e. latinus. ⁷ F glossa i. e. artes, B glossa tecas. ⁸ F glossa i. e. graeca. ⁹ F glossa i. e. labores sive exercitia. ¹⁰ H Versibus. ¹¹ F glossa i. e. latinis, B occidenti. ¹² Sic BCDEH; FG accipite. ¹³ B supra adscr. scilicet est. ¹⁴ F munite. ¹⁵ H nostri. ¹⁶ Sic codices; Usserius in Epistolarum Hibernicarum sylloge notetur. ¹⁷ FG cicropidis; B glossa Cecrops rex athenarum. ¹⁸ Usserius declinat. ¹⁹ H nostro. ²⁰ F yeronimo; C iercimo. ²¹ F glossa i. e. pondere vel auctoritate. ²² Sic BCDEFG; H tangentium; Angelo Mai corr. tangentes, Usser. tangentum. ²³ F glossa i. e. sapientiae. ²⁴ F forsitan.

*Gloriosissimo catholicorum regum Carolo
JOANNES extremus sophiae studentium sa-
lutem.*

Valde quidem admiranda dignisque virtutum laudibus est exaggeranda catholicorum virorum religiosissima sollicitudo, qui, dum vitae humanae periculosis exagitari videntur ¹ aerumnis, fixa tamen mentis intentione, divinarum rerum laboriosis investigationibus purgati ², fructuosis inventionibus illuminati, perpetuis immutabilibusque veritatis atque divini ³ amoris contemplationibus perfecti, non inter mortales habitare, sed in caelestem conversationem mutatos ⁴ penitus esse judicandi sunt. In quorum vos numero ⁵ esse constitutos nullus recte vestros affectus intuentium dubitare permittitur, piissime gloriosissimeque Regum, quandoquidem civilium plusque quam ⁶ civilium bellorum maximis assiduisque perturbationibus, insuper ⁷ etiam paganorum ⁸ gentium barbaricis incursibus, christianorum regum passim invadentibus allisi, non tamen regalis animi stabilitate dejecti, quasi quoddam immobile saxum, Neptuni limite naturaliter defixum, crispissimos validissimosque cerularum ⁹ tumultus stabili duraque fronte repellens, toto vestrae ¹⁰ mentis intuitu, totaque cordis devotione sanctarum Scripturarum secreta, ducente Deo et rationis lumine, investigatis, investigantesque diligitis, et non solum latialis ¹¹ eloquii maximos sanctissimosque auctores perquiritis, verum etiam in augmentum aedificationis catholicae fidei novis ¹² editionibus in laudem christiani dogmatis Ἑλλήνων ¹³ Patres addidicistis ¹⁴ consulere. Hinc est, quod et ingenioli nostri parvitatem non dedignati estis impellere, nec nos velut otiosos inertiaeque somno sopitos perpositis dormire, ne, dum hesperis ¹⁵ solummodo apicibus ¹⁶ studium impendimus, ad purissimos copiosissimosque Graium latice recurrere, haustumque inde sumere non valeremus. Jussionibus itaque vestris neque volentes neque valentes obistere, rudes admodum tirones adhuc helladicorum obsidiorum ¹⁷, fatemur. — quid enim pudeat nos fateri vestrae serenitudini? — ultra vires nostras, ipso tamen duce, qui est lux mentium et illuminat abscondita tenebrarum, libros quattuor sancti patris Dionysii Areopagitae, episcopi Athenarum, quos scripsit ad Timotheum, episcopum Ephesiorum, et decem epistolas ejusdem de Graeco in Latinum transtulimus, opus valde, ut opinamur,

VARIAE LECTIONES.

¹ E videantur. ² F purgate. ³ divini om. F. ⁴ Usserius mutati; F putati. ⁵ Sic BCDH; EFG numero vos; Usser. numero vos. ⁶ pro plusque quam F plusquam. ⁷ Usser. et insuper. ⁸ H paganorum. ⁹ F glossa i. e. undarum. ¹⁰ Sic EF et Usser.; vestrae om. BCDH. ¹¹ F latiaris c. glossa i. e. latini. ¹² E novis modernis editionibus, F et Usser. novis modernisque editionibus. ¹³ Sic restitui; BCDEH ellinos, BCDH c. glossa i. e. graecos; FG ellinos c. glossa i. e. graecos; Usser. Hellados patres. ¹⁴ F addidistis. E et Usser. pio affectu addidistis. ¹⁵ F glossa i. e. latinis. ¹⁶ E glossa i. e. litteris. ¹⁷ F elladicarum: gymnasiarum. ¹⁸ F tenebrosum. ¹⁹ Usser. paucisque. ²⁰ Usser. cujus et Lucas. ²¹ H et. ²² quoque non temporis om. F. ²³ gratia om. F. ²⁴ Parisii om. E et Usser. ²⁵ EF et Usser. martyrum. ²⁶ CDH et. ²⁷ sit om. E et Usser. ²⁸ F glossa i. e. excusationis ²⁹ CDH possumus. ³⁰ H me non. ³¹ se om. E. ³² E nil. ³³ Usser. hujus operis interpretem. ³⁴ EF esse hujus operis. ³⁵ EF fidi interpretis. Usser. fidi interpretis. ³⁶ aut om. E. ³⁷ E et Usser. esse. ³⁸ BCDE tan'um. ³⁹ EF et Usser. unius; F c. glossa libri. ⁴⁰ F c. glossa libro. ⁴¹ ut praediximus om. F. ⁴² BCDH aris. ⁴³ F Domino nostro Jesu Christo confixo.

A anfractuosum ¹⁸, longaeque a modernis sensibus remotum, multis invidum, paucis ¹⁹ apertum, non solum propter antiquitatem, verum etiam caelestium altitudinem mysteriorum. Fertur namque praefatus Dionysius fuisse discipulus atque adjutor Pauli apostoli, a quo Atheniensium constitutus est episcopus, cujus Lucas ²⁰ commemorat in Actibus apostolorum, et Dionysius, episcopus Corinthi, vir antiquus, beatus quoque Polycarpus in epistola ad ecclesiam Athenarum, Eusebius item Pamphili in ecclesiastica historia, nec non etiam ²¹ sanctus Papa Gregorius in homelia sua, ubi breviter angelorum ordines exposuit. Hunc eundem quoque non praefati viri, sed alii moderni temporis ²² asserunt, quantum vita ejus a fidelibus viris tradita testatur, temporibus B Papae Clementis, successoris videlicet Petri apostoli, Romam venisse, et ab eo praedicandi Evangelii gratia ²³ in partes Galliarum directum fuisse, et Parisii ²⁴ martyrii ²⁵ gloria coronatum fuisse cum beatissimis suis consortibus, Rustico scilicet atque ²⁶ Eleutherio. Haec igitur nostra qualiscunque sit ²⁷ translatio non quidem prolixae indiget, ut arbitrator, apologiae ²⁸, cum omnibus ejus acmulis, quicumque et qualescunque sint, facillima una responsione possumus ²⁹ occurrere, vestrae videlicet celsitudini neque potuisse neque debuisse non obedire. Si quis autem nimis tardae aut nimis inusitatae redarguerit elocutionis, attendat, non me ³⁰ tantum, sed et se ³¹ ipsum nihil ³² posse plus accipere, quam quod ipse distribuit, qui dividit singulis propria, prout vult. C vero obscuram minusque apertam praedictae interpretationis seriem judicaverit, videat, me interpretem hujus operis ³³ esse ³⁴, non expositorem. Ubi valde pertimesco, ne forte culpam infidi ³⁵ interpretis incurram. At si aut ³⁶ superflua quaedam superadjuncta esse, aut de integritate graecae constructionis quaedam deesse arbitratus fuerit, recurrat ad codicem graecum, unde ego interpretatus sum; ibi fortassis inveniet, itane est ³⁷ necne. Hoc tamen ³⁸ mihi idoneum fore arbitratus sum, omissis aliorum conjecturis illius ³⁹ solius arbitrio succumbere, cui ⁴⁰ oportet me obtemperare. Sanctus ergo Dionysius, ut praediximus ⁴¹, Areopagita, ex vico videlicet Martis denominatus — Ares ⁴² namque a Graecis bellum vocatur — primis juventutis suae floribus academiae studii eruditus, deinde divino atque ineffabili miraculo solaris eclipseos, quae facta est confixo Domino nostro Jesu Christo ⁴³ crucis patib-

lo ¹, commotus — ipse siquidem, ut in quadam A scriptio de Ecclesiastica Ierarchia, humanae natu-
suarum epistolarum ² commemorat, dum esset rae, Salvatoris nostri sanguine redemptae, unitatem
juxta Heliopolim cum Polycarpo episcopo ceterisque, denuntiat, ad similitudinem videlicet caelestis sa-
qui tunc aderant, divina procurante providentia mir- cerdotii, quantum possibile est mortalibus, ad hoc ¹⁰
abilem in modum conspexerat lunam soli subeun- ordinatam. Cujus summus pontifex est ipse ¹⁰, qui
tem, ac per hoc ³ soleni defecisse — moxque sanctis- eam sibi per gratiam suam coaptavit, qui etiam totius
simum virum, apostolorum discipulum ⁴, Iero- Ierarchiae, caelestium quidem et terrestrium, princi-
theum ⁵ videlicet episcopum, secutus, cujus in pium est et medium et finis, ad quem omnia refe-
tertio hujus operis libro memoriam facit, eundem- runtur. Haec itaque nostra Ierarchia instar caelestis
que magistrum suum venerabilem nominat, ceteris- tripartita est, in tres scilicet Ierarchias. Quarum pri-
que tunc temporis coepiscopis post apostolos in ma temporali quidem ordine, ultima vero dignitate
theologia praefere non dubitat, cum quo multisque ⁶ legale est ²⁰ sacerdotium, quod in variis valdeque
aliis sanctis in unum convenientibus Christum post obscuris symbolis per legislatorem Moysen ²¹ plane
resurrectionem corporaliter esse contemplatus ⁷, a- carnali adhuc populo, literaeque, non spiritui
alerantque ⁷ ibi, ut ipse ait, Jacobus, frater Domi- B eranti distributum est. Cujus maximus character
ni, et Petrus, vertex apostolorum — talibus ac tantis erat tabernaculum illud in Arabico monte figurate
admonitus, divinarumque ⁸ Scripturarum mysteriis monstratum. Secunda vero, quae et media, sacer-
illuminatus, scripsit hos libros, hortante ac postu- dotium, quod nunc est, Ecclesiam dico Novi Testa-
lante sancto Timotheo, aliisque ⁹, quorum nomina menti, sub gratia quidem constitutam, partim sym-

VARIAE LECTIONES.

¹ CDH *potibulo crucis*. ² EF *epistolarum suarum*. ³ hoc om. E. ⁴ H *discipulorum*. ⁵ E *ierothecum*. ⁶ FH *multis*. ⁷ B *glossa vel quippe*. ⁸ BCDH *sanctarumque*. ⁹ Male E *aliosque*. ¹⁰ F *inscribatur*. ¹¹ E et Usser. *seu de caelesti summo sacerdotio*. ¹² F *theologiis*. ¹³ E et Usser. *significativas imaginationes mysticas (vel om.)*. ¹⁴ BC *vero internas ter*. ¹⁵ EF *insinuare*, Usser. *insinuare*. ¹⁶ E *rerum omnium*. ¹⁷ Quae jam usque ad versus *Lumine sidereo* etc. leguntur, in codice F desunt. ¹⁸ E et Usser. *adhuc*. ¹⁹ Usser. *ipae est*. ²⁰ E et Usser. *sit*. ²¹ Sic BCDEFGH; Usser. *Moysen*. ²² Usser. *jam*. ²³ *eorum om.* E et Usser. ²⁴ *non cessat om.* E. ²⁵ Usser *quia in eo*. ²⁶ E *nomine*. ²⁷ E et Usser *insinuent*. ²⁸ E et Usser. *inhumanato*. ²⁹ E et Usser. *conveniunt*. ³⁰ E *numeros*.

NOTAE.

^a Ad vocem *contemplatus* D haec animadvertit: *Noveris hic translatores non bene sensit in eo, quod bectum Dionysium Christum post resurrectionem corporaliter contemplatum asruit, ex verbis scilicet ipsius sancti Dionysii, qui scribens ita loquitur: Quando et nos, ut aestimatur, et tu, et multi san-*

ctorum nostrorum fratrum in visionem vitae inchoantis et Deum recipientis corporis convenimus, aderat autem et Dei frater Jacobus, » etc. Non corpus Christi, sed beatae Mariae vult auctor intelligi, ad cuius obitum apostoli et ipse Dionysius et alii sancti fratres convenerunt

Ubi supernaturali contemplatione docere perspicitur, A similia esse et appropinquare Deo ea, quae non sunt, quam quae¹ sunt, non tamen privatione substantiae, sed superexcellencia naturae; quid distet² inter causas; et causativas malum nihil esse, neque in rerum natura subsistere, neque substantiae neque virtuti neque operationi nocere; ea quoque, quae per privationem de Deo dicuntur, per excellentiam in ipso intelligenda esse. Quartus de mystica theologia, qui, quantum ceteris est coar-

tior³ in sermonibus, tantum largior in sensibus. Unde et in duas maximas logicae disciplinae dividitur partes, cataphaticam plane et apophaticam, id est, in esse et non esse. Ubi analyticae artis regulis utitur, et nos praeclearissime commonet, per privationem omnium, quae dici seu intelligi possunt, oportere ad veritatem, quae est causa omnium, quae ab ea et per eam et in ea et ad eam creata sunt⁴, per excellentiam essentiae recurrere.

INCIPIUNT LIBRI SANCTI DIONYSII AREOPAGITAE⁵,

QUOS JOANNES IERUGENA⁶

TRANSTULIT DE GRAECO IN LATINUM,

JUBENTE AC POSTULANTE REGE⁷ CAROLO LUDOVICI IMPERATORIS FILIO.

SANCTI DIONYSII AREOPAGITAE

LIBER PRIMUS

DE CAELESTI IERARCHIA

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI PRIMI⁸.

I. Quoniam omnis divina illuminatio secundum bonitatem vario in praevia⁹ proveniens manet simpla, et non hoc solum, sed et¹⁰ unificat illuminata. II. Quoniam pulchre divina et caelestia etiam¹¹ per dissimilia symbola manifestantur. III. Quid sit¹² Ierarchia, et quae per Ierarchiam intelligentia. IV. Quid significet¹³ angelorum cognominatio. V. Quare omnes caelestes essentiae communiter angeli dicantur¹⁴. VI. Quae prima caelestium essentiarum dispositio, quae media, quae ultima. VII. De Seraphim et Cherubim et Thronis et de primariorum Ierarchia. VIII. De Dominationibus et Virtutibus et Potestatibus et de media eorum¹⁵ Ierarchia. IX. De Principibus et Archangelis et Angelis et de ultimariorum Ierarchia.	X. Repetitio et congregatio angelicae ordinationis. XI. Quare omnes caelestes essentiae communiter Virtutes caelestes vocentur¹⁶. XII. Quare secundum homines summi sacerdotes angeli vocentur¹⁷. XIII. Quare a Seraphim dicatur¹⁸ purgatus fuisse propheta Isaias. XIV. Quid significet¹⁹ traditus angelicus numerus. XV. Quae formativae angelicarum virtutum imagines, quid igneum, quae humana effigies, qui oculi, quae nares, quae aures, quae ora²⁰, quis tactus, quae palpebrae, quae supercilia, quis auditus, qui dentes, qui humeri, quae brachia et manus, quod cor, quae pectora, quae dorsa, qui pedes²¹, quae alae, quae nuditas, quis amictus, quis lucidus amictus, quae sacerdotalis, quae virgae, quae securae, qui geometrici funes, qui venti, quae nubes, quid aes, quid²² electrum, qui colores diversorum lapidum, quae leonis forma, quae aquilae species, qui equi, quae differentiae equinorum colorum, quae flumina, qui currus, quae rotae, quod dictum gaudium angelorum²³.

VARIAE LECTIONES.

¹ H quam ea, quae sunt. ² E et Usser. distat. ³ Sic FH; B quantum coartior est ceteris; E quantum coartior fit ceteris; Usser. q. c. sit ceteris. ⁴ Usser. et ad eam et propter eam creata sunt. ⁵ E litteris miniatis In hoc volumine continentur libri sancti Dionysii Areopagitae. ⁶ Sic BCDH; E Eriugena; item cod. Florentinus Eriugena. Codicibus FG locus ille desideratur. ⁷ E et ille codex Florentinus postulante Domino gloriosissimo Rege cel. ⁸ E Haec sunt in hoc de Ierarchia caelesti totum capitula xv. ⁹ E provisiva. ¹⁰ et om. FH. ¹¹ F et. ¹² EF est. ¹³ EF significat. ¹⁴ EF dicuntur. ¹⁵ CEH eorum. ¹⁶ EF vocantur. ¹⁷ EF vocantur. ¹⁸ EF dicitur. ¹⁹ E significat. ²⁰ F quae ora, quae aures. ²¹ G qui pedes, quae dorsa. ²² B quod.

NOTAE.

^a E enumerat hoc ordine: Quae formativae angelicarum virtutum imagines. Quid igneum, qui oculi, quae aures, quis tactus, quae supercilia, qui dentes, quae brachia vel manus, quae pectora, qui pedes, quae nuditas, quis lucidus amictus, quae zonae, quae arma, qui geometrici funes, quae nubes, quod electrum, quae leonis forma, quae humana effigies,

quae nares, quae ora, quae palpebrae, quis auditus, qui humeri, quod cor, quae dorsa, quae alae, quis amictus, quis sacerdotalis, quae virgae, quae securae, qui venti, quod aes, qui colores diversorum lapidum, quae aquilae species, qui equi, quae differentiae equinorum colorum, quae flumina, qui currus, quae rotae, quod dictum gaudium angelorum.

SANCTI DIONYSII AREOPAGITAE, EPISCOPI & NARUM, AD TIMOTHEUM, EPISCOPUM BIORUM¹.

mma in beatum Dionysium de caelesti Ierarchia.

icae sapientiae fulgores multos projecisti hore, manifestasti videre animo compositam pul-rem.

presbytero TIMOTHEO DIONYSIUS presbyter de caelesti Ierarchia².

siderio Dionysius auxit Aitēnas

agites, magnificusque σοφός,

omimotus Phoebō³ subeunte selena⁴,

ore, quo σταυρός⁵ fixus erat Dominus.

conversus, mira stupefactus eclipsi⁶, quitur gaudens Jerothea ducem.

edoctus, praecclarus namque magister, natis⁷ excelsi fonte renatus erat.

Nec mora; perfulgens⁸ caelestis luce sophiae⁹ ἄθηδα¹¹ edocuit, de quibus ortus et est¹².

Namque ferunt Paulum, qui Christum sparsit¹³ in [orbem].

Ipsi felices imposuisse manus.

Ast¹⁴ mox perfectus, doctoris symmachus¹⁵ in- [stans¹⁶

Rexit Καροπίδας¹⁷ pervigil ἀρχιερέυς¹⁸;

Alta dehinc volitans Paulum super¹⁹ astra secutus, Empyreï caeli tertia regna videt.

Suspicit²⁰ ac²¹ Seraphim primos, sanctosque Che- [rubim,

Aetheriosque Thronos, quo sedet ipse Deus.

Post hos Virtutes, Dominatus, atque Potentes²².

Agminibus sacris enitet ordo sequens.

Β Ἀρχῶν, ἀρχαγγέλων τε χορῶν ἀγγέλων τε ταλαυῶν²³ Mentibus²⁴ uraniis²⁵ tertia τάξις²⁶ inest.

Hos igitur numeros, terno ter limite septos, Praedicti Patris mystica dicta docent.

INCIPIT LIBER DE CAELESTI HIERARCHIA.

CAPITULUM PRIMUM.

o omnis divina illuminatio secundum bonitatem in praevia proveniens manet simpla, et sic solum sed et unificat illuminata.

datum optimum, et omne donum perfectum, n est, descendens a Patre luminum^a. Sed et atre moto manifestationis luminum proces- nos optime ac large proveniens, iterum ut virtus restituens nos replet et convertit ad antis Patris unitatem et deificam simplicita- nim ex ipso omnia, et in ipsum^b ²⁷, ut divi- Verbum. Ergo²⁸ Jesum invocantes Paternum quod est quod verum est²⁹, quod illuminat hominem venientem in mundum^{30c}, per principale lumen, Patrem, accessum habui- n sacratissimorum eloquiorum Patre traditas D tionibus, quantum possibile³², respiciemus, et symbolice³³ nobis et anagogice³⁴ manifestatas nu animorum Ierarchias, quantum potentates

C sumus, considerabimus, et principalem et superprin- cipalem divini Patris claritatem, quae angelorum nobis in figuratis symbolis manifestat beatissimas Ierarchias³⁵, immaterialibus et non trementibus men- tis oculis recipientes³⁶, iterum ex ipsa in simplum suum restituimur³⁷ radium. Etenim neque ipse usquam unquam propria singulari unitate descritur; ad anagogicam vero et unificam eorum, quae pro- visa sunt, contemperantiam optime et pulchre multiplicatur et provenit, manetque³⁸ intra se munit, in incommutabili similitudine uniformiter fixus, et in se, quantum fas est, respicientes proportionaliter eis³⁹ extendit et unificat secundum simplicem sui unitatem. Etenim neque possibile est, aliter lucere nobis⁴⁰ divinum radium, nisi varietate sacrorum vela- minum anagogice circumvelatum, et his, quae secun- dum nos sunt, providentia paterna connaturaliter et proprie praeparatum. Propter quod et sanctissimam nostram Ierarchiam teletarchis⁴¹ sacrorum positio⁴²

VARIAE LECTIONES.

piscopum de caelesti Ierarchia. ¹ F glossa i. e. sapiens. ² F i. e. soli; Usser. Phoebum; B phebo. ³ a i. e. luna. Angelo Mai. σελήνη. ⁴ F glossa i. e. cruce; BCDH stayro; E tauro. ⁵ Sic BCDFGH; r., et Angelo Mai ut. ⁶ F glossa i. e. defectus solis. ⁷ F glossa i. e. Spiritus sancti. ⁸ Sic codd., dgens. ⁹ F glossa i. e. sapientiae. ¹⁰ Conj., BDH Atticas, C Attichas, EFG Attidas (F c. glossa henienses); Usser. Attitas. ¹¹ Sic BCDH; E et Usser. ortus adest; F ortus erat. ¹² F spargit. ¹³ F glossa i. e. coadjutor. ¹⁴ Angelo Mai. ipse. ¹⁵ codd. cecropidas. ¹⁶ codd. archiereus, CDH s; F glossa i. e. archiepiscopus seu princeps sacerdotum. ¹⁷ Usser. supra. ¹⁸ F et Usser. suscipit. Usser. ad; F at. ¹⁹ F glossa i. e. potentatus. G glossa i. e. potestates. ²⁰ Sic versus ad codicum fidem idus est. Usserius eum omisit quia in codice suo pessumdatum erat. Male Angelo Mai Ἀρχῶν Ἀρχαγγέλων χορῶν ἀγγέλων τε ταλαυῶν. ²¹ F glossa i. e. spiritibus. ²² Sic F c. glossa i. e. caelestibus; uraniis; E ouraniis. ²³ hF glossa i. e. ordo. ²⁴ E in ipso. ²⁵ BH Nos ergo. ²⁶ est om. E; d est verum. ²⁷ AE in hunc mundum. ²⁸ BH habemus. ²⁹ A possibile est. ³⁰ BH i. e. tive. ³¹ BH i. e. contemplative. ³² BH i. e. summa sacerdotia. ³³ A respicientes; A recepturi. ³⁴ Sic restituemus; E restituimus, ³⁵ A et manet. ³⁶ A se cis. ³⁷ BE nobis lucere. ³⁸ A perfectissima, positio.

NOTAE.

b. l.
n. XI.

c. Joan. I.
d. Ephes. V.

caelestium Ierarchiarum supermundana imitatione A dignam judicans, et dictas immateriales Ierarchias materialibus figuris et formalibus compositionibus varificans tradidit, ut proportionaliter nobis ipsis a sacratissimis formationibus in simplas et non figuratas ascendamus altitudines et similitudines, quoniam neque possibile est ¹ nostro animo, ad immaterialem ² illam ascendere caelestium Ierarchiarum et ³ imitationem et contemplationem, nisi ea, quae secundum ipsum est, materiali manuductione utatur, visibiles quidem formas invisibilis pulchritudinis imaginationes arbitrans, et ⁴ sensibiles suavitates figuras invisibilis distributionis, et immaterialis luculentiae imaginem materialia lumina, et secundum intellectum contemplativae plenitudinis pervias ⁵ sacras disciplinas, et adunati ad divina, et ordinati habitus earum, quae hic sunt, dispositionum ordines; et Jesu participationis ipsam divinissimae eucharistiae assumptionem, et quaecumque alia caelestibus quidem essentis supermundane, nobis vero symbolice tradita sunt. Propter haec ergo nostram ⁶ contrationabilem theosin misericors perfectiois principium, et caelestes Ierarchias nobis manifestans, et comministrans earum perficiens nostram Ierarchiam, ad virtutem nostram similitudine deiformis suae ⁷ sanctificationis, sensibilibus imaginibus supercaelestes descripsit intellectus in sacroscriptis eloquiorum compositionibus, quatenus ⁸ nos reduceret ⁹ per sensibilia in intellectualia, et ex sacre figuratis ¹⁰ symbolis in simplas caelestium Ierarchiarum summitates.

CAPITULUM II.

Quam partem divina et caelestia etiam per dissimilia symbola manifestantur.

Oportet ergo, ut aestimo, primum exponere, quam quidem esse speculationem omnis Ierarchiae aestimamus ¹¹, et quid ipsius unaquaeque divinis profuit laudatoribus; deinde caelestes Ierarchias laudare secundum ipsarum in eloquiis manifestationem, consequentibusque his dicere, qualibus divinis formationibus caelestes figurant ordines eloquiorum sacrae descriptiones, et ad qualem oportet ¹² ascendere per formas veritatem, ut non et nos eodem modo multis immunde aestimemus, caelestes et ¹³ deiformes animos multipedes esse quosdam, et multorum vultuum, et ad boum pecudalitem, aut ad ¹⁴ leonum bestialem imaginationem formatos, et ad aquilarum curvo rostro speciem, aut ad volatilium tripartitam alarum commotionem effiguratos,

et rotas quasdam igneas super caelum imaginemus, et thronos materiales Divinitati ad recubitum necessarios, et equos quosdam multicolores, et armiferos archistrategos, et quaecumque alia ex eloquiis nobis sacre et formabiliter ¹⁵ in varietate manifestativorum symbolorum tradita sunt. Etenim valde artificialiter theologia factitiis sacris ¹⁶ formationibus in non figuratis intellectibus usa est, nostrum, ut dictum est, animum revelans, et ipsi propria et connaturali reductione providens, et ad ipsum reformans analogicas sacras ¹⁷ Scripturas. Si cui autem videtur, sacras quidem recipi compositiones, tanquam simplicium in seipsis ignotorumque nobis et incontemplabilium subsistentium, inconvenientes vero aestimat sanctorum intellectuum in eloquiis sacras descriptiones, et omne, sic dicere, durum hoc angelicorum nominum theatrum: et debuisse ait theologos ad corpoream facturam universaliter incorporalia venientes, propriis ea, et, quantum possibile, cognatis et reformare ¹⁸ et manifestare figuratibus ex ¹⁹ apud nos pretiosissimis et immaterialibus ²⁰ quoquomodo et supereminentibus essentis et ²¹ non caelestibus et deiformibus simplicitatibus terrenas et ²² novissimas circumpositas multiformitates. Hoc quidem et nostrum sublimius futurum esset, et supermundanas manifestationes non deduceret in ²³ inconvenientes dissimilitudines ²⁴. Hoc etiam in divinas illegitime ²⁵ non injuriam faceret virtutes, et aequae nostrum non seduceret animum in immundas se inserentem compositiones. Et fortassis etiam aestimabuntur supercaelestia leoninis quilibet et equinis multitudinibus repleri, et mugitiva laudum oratione, et volatili angelorum principatu, et animalibus aliis, et materiis ignobilioribus, tanquam ad inconsequens et ignobile et passibile reclusa describendo ²⁶ per omnia deformes clare manifestativorum eloquiorum similitudines. Sed veritatis, ut aestimo, inquisitio ostendit, eloquiorum sacratissimam sapientiam ²⁷ in animorum caelestium formationibus utrumque valde providisse, ita ut neque in divinas, sic ²⁸ forsitan diceret quis, injuriam faceret virtutes, neque nos in viles passibiliter infigeret imaginum humilitates. Quia quidem enim pulchre procuratae sunt informium formae, et figurae carentium figuris, non unam causam diceret ²⁹ quis esse nostram analogiam, non valentem immediate in invisibiles extendi contemplationes, et desiderantem proprias et connaturales reductiones, quae possibiles ³⁰ nobis formationes praetendunt

VARIAE LECTIONES.

¹ B quoniam impossibile. ² A non materialem. ³ et om. A. ⁴ et om. A. A discursas. ⁶ nostram om. E. ⁷ A earum. ⁸ A ut ⁹ A perduceret. ¹⁰ A sacris figuratis. ¹¹ Sic EH; A aestimemus. ¹² Sic AE; A oporteat. ¹³ et om. H. ¹⁴ ad om. AH. ¹⁵ A formaliter. ¹⁶ A sacris poeticis. ¹⁷ A sanctas. ¹⁸ A formare. ¹⁹ ex om. A. ²⁰ E materialibus. ²¹ B ex. ²² et om. BE. ²³ in om. A. ²⁴ Sic AE; BH dissimulationes. ²⁵ A simul injuste. ²⁶ A dum describuntur. ²⁷ AE si sic forsitan; BH si forsitan. ²⁸ A dicit. ²⁹ B passibiles.

NOTAE.

^a Ezech. I; Apoc. IV; Isaias VI; Dan. VII; Zachar. I; Apoc. VI; Ezech. XXI; Job XVI; Sapient.

V; Josue V; II Mac. III.

^b Ezech. XXVIII; Job XXXVIII.

um supernaturaliumque speculationum. Sed hoc mysticis eloquiis est decentissimum, per ebensibilia et divina aenigmata occultare, in multis ponere sacram abditamque superiorum intellectuum veritatem. Est enim non acer, neque omnium, ut eloquia aiunt, a. Si autem deformes imaginum descri- causas aestimaverit quis dehonestari, referri sic turpes formationes deformibus ctissimis dispositionibus, sufficit ad eum quomodo duplex est sanctae manifestationis unus quidem quasi consequens, propter provenientium sacrarum figurarum im- alter vero propter dissimiles formarum factu- minuo inconsequens et indecorum formatus. olendam superessentialis *θεαρχίας* beati- manifestativorum eloquiorum mysticae res aliquando quidem ut rationem et um et essentiam laudant, divinam rationali- et sapientiam ejus declarantes, et vere em subsistentiam, et eorum, quae sunt, ntiae causam veram, et quasi lumen eam nt, et vitam vocant, tantis mirabilibus tionibus gloriosioribus quidem existentibus materiales formationes excellere quoquo- probatis, deficientibus et sic thearchica latam similitudine. Est enim super omnem m et vitam, nullo quidem ipsam lumine erizante, omnique ratione et intellectu simi- ipsius incomparabiliter derelictis. Aliquando similibus manifestationibus ab ipsis eloquiis b mdane laudatur, eam invisibilem, et infi- incomprehensibilemque vocantibus, et quibus, non quid est, sed quid non est, tur. Hoc enim, ut aestimo, potentius est in ioniam quidem, ut occulta et sacerdotalis subintroduxit, non esse secundum quid tuae sunt, eam vere dicimus; ignoramus superessentialem ipsius et invisibilem et em infinaltatem. Si igitur depulsiones in verae, intentiones vero incompactae, ob- i arcanorum magis apta est per dissimiles tionem manifestatio. Et nunc itaque non eplent caelestes ornatus eloquiorum sacrae ionem, dissimilibus eos formarum facturis lantes, et per has ostendentes materialibus D nnibus supermundalium excellentias. Quia nostrum animum reducant magis dissimiles

similitudines, non aestimo quemquam bene sapien- tum contradicere. In quidem enim pretiosioribus sacris formationibus consequens est et seduci auriformes quasdam aestimantes esse caelestes essentias, et quosdam viros fulgureos, decora indutos vestimenta, candide et ignee innocueque resplendentes, et quibuscunque aliis similibus imaginatis formis theologia caelestes figuravit intellectus. Quod quidem ne paterentur, qui nihil visibilibus bonis altius intelligunt, sanctorum theologorum restitutiva sapientia et ad indecoras dissimilitudines mirabiliter descendit, non concedens materiale nostrum in turpibus imaginibus manens requiescere; purgans vero sursum versus animam, et suggerens deformitate compositionum, tanquam neque justo neque B vero probante esse, neque valde materialibus, quia sic turpibus similia secundum veritatem sunt super- caelestia et divina spectacula. Sed itaque et hoc intelligere oportet, nihil eorum quae sunt, esse uni- versaliter boni participatione privatum. Si quidem, ut eloquiorum veritas ait, *omnia bona valde*. Est ergo ex omnibus intelligere bonas speculationes, et invi- sibilibus et intellectualibus ex materiis reformare dictas dissimiles similitudines: altero modo intelle- ctualibus habentibus, quae sensibilibus aliter distri- buta sunt. Etenim furor irrationalibus quidem ex passibili motu inest, et omni irrationabilitate est repletus furibundus eorum motus. Sed intellectu- alibus altero modo oportet irascibile intelligere, declarans, ut aestimo, eorum virilem rationabilitatem et immitem quietem in divinis et immutabili- bus fundamentis. Eodem modo concupiscentiam quidem esse dicimus in irrationalibus inconsul- tam quandam et materialem ex naturali motu aut consuetudine in mutabilibus incontinentem ingenitam passibilitatem, et irrationabilem corporalis voluptatis continuitatem, simul omne animal compellentis in secundum sensum concupiscibile. Cum vero dissi- miles similitudines intellectualibus circumponentes, concupiscentiam eis circumformemus, amorem divinum ipsam intelligere oportet super rationem et intellectum immaterialitatis, et inflexibile et non indigens desiderium superessentialiter castae et impassibilis contemplationis, et ad illam puram et sublimissimam claritatem, et invisibilem et formifi- cam pulchritudinem aeternae vere et invisibilis so- cietatis, et veluti potentiam excipit quidem in sufficienti et in conversibili, et a nullo affligi valente

VARIAE LECTIONES.

om. A. ³ E descriptionis. ³ A inhonestum. ⁴ A ac. ⁵ A hunc. ⁶ A pervenientium. ⁷ BEI imitatis. ⁸ Sic AE; BH rationabilem. ⁹ A formant. ¹⁰ A formationibus castioribus manenti- ¹¹ BH quomodo. ¹² A divina. ¹³ A lumine ipse. ¹⁴ A et incomprehensibilem. ¹⁵ A quae. ¹⁶ A ¹⁷ A negationes. ¹⁸ A affirmationes. ¹⁹ A formationes. ²⁰ BH supermundalium. ²¹ Pro In A ²² A preciosiores. ²³ A sacras formationes. ²⁴ et om. A. ²⁵ esse om. A. ²⁶ candidum et igneum in- ²⁷ et om. A. ²⁸ A remanens. ²⁹ A quiescere. ³⁰ A sereus. ³¹ A animae. ³² A ex ³³ A omnis irrationabilitatis. ³⁴ A immanem. ³⁵ A circumformamus. ³⁶ et om. A. ³⁷ om. B. ³⁸ A a nullo affligitur virtute.

NOTAE.

th. VII; I Cor. II.
n. XI; I Tim. VI; Psal. CXL.

c Gen. I.

per inconfusum et incommutabilem ¹ divinae pulchritudinis amorem, et universalem revocationem in id, quod vere est appetendum. Sed et ipsam irrationabilitatem et insensualitatem in quidem irrationabilibus animalibus, aut inanimatorum materiis, defectum rationis et sensus proprie vocamus: in autem immaterialibus et intellectualibus essentiis, sancte et decenter supereminens ² earum, ut supermundalium, confitemur nostra transitoria et corporali ratione et materiali alienato incorporalibus animis sensu ³. Est itaque non et ⁴ dissonas reformare ⁵ caelestibus formas, et ex vilibus materiae partibus, quoniam et ipsa ex vere honore subsistentiam possidens, per omnem sui materialem dispositionem resonantias ⁶ quasdam intellectualis pulchritudinis habet, et possibile est per eas reduci ad immateriales primas formas dissimiliter, ut dictum est, similitudinibus acceptis ⁷, et eisdem ⁸ non similiter, compacte autem et pulchre intellectualibusque et sensibilibus proprietatibus definitis. Haec mystice theologos invenimus non solum caelestium dispositionum declarationibus mirabiliter circumformantes, sed et ⁹ ipsis aliquando thearchicis ¹⁰ manifestationibus. Et aliquando quidem ipsam ex luminibus pretiosis laudant, ut solem justitiae, ut stellam matutinam, in animum sancte orientem, et ut lumen incircumvelate ¹¹ et intellectualiter ¹² resplendens ¹³: aliquando vero ex mediis, ut ignem innocue splendentem, ut aquam vitalis plenitudinis datricem, et symbolice dicendum, in ventrem subeuntem, fluminaque redundantem, immensurabiliter refluentia: aliquando autem ex novissimis, ut unguentum suave, ut lapidem angularem ¹⁴. Sed et bestialem ipsi formam circumponunt, et leonis ei ¹⁵ et pantheris ¹⁶ speciem ¹⁷ coaptant, et pardaliniam vestiunt et ursam saevientem ¹⁸. Adde vero et quod omnium vilis esse et magis significare visum est, quia et vernis specie ipsam seipsam circumformantem divini ¹⁹ sapientes tradiderunt ²⁰. Sic omnes philosophi, et occulta inspiratione prophetae, sanctis incontaminatis distinguunt sancta sanctorum, et dissimilem sanctam figurationem honorant, ut neque divina immundis tractabilia ²¹ sint, neque mirabilia agalmatum ²² studiosi contemplatores tanquam veris remaneant figuris. Et ²³ divina itaque honorificant veris negationibus, et ad novissima compactarum resonantiarum ²⁴ diversis similitudinibus. Nihil ergo inconsequens, si et caelestes

A essentias ex inconvenientibus dissimilibus similitudinibus reformant ²⁵, secundum dictas causas. Non enim fortassis aequae non ²⁶ nos in quaestionem quidem ex indigentia, in anagogen quoque ²⁷ per diligentem divinorum scrutationem veniremus, nisi deformitas nos extorqueret manifestatoriae angelorum reformationis ²⁸, non sinens nostrum animum remanere in dissimilibus formarum factoris, sed luctantem negare materiales passibilitates, et assuescentem pure extendi per visibilia in supermundanas altitudines.

Tanta quidem a nobis dicta sunt propter materiales et inconvenientes divinorum eloquiorum angelicarum ²⁹ imaginum descriptiones. Deinde autem segregare ³⁰ oportet, quid ipsam quidem esse Ierarchiam aestimemus ³¹, quidve ipsa Ierarchia prosit ³² Ierarchiam sortientibus ³³. Dux vero sit sermonis Christus, si quidem mihi fas dicere, meus, totius Ierarchicae manifestationis inspiratio. Tu vero, o puer, secundum sanctam nostrae sacerdotalis traditionis legislationem, ipse sancte et decenter auscultat mirabiliter dictorum, divinus in Deo et ³⁴ in doctrina factus, et secreto animi, quae sancta sunt, circumlegens ex immunda multitudine, tanquam uniformia custodi. Non enim fas, ut eloquia aiunt, in porcos projicere invisibilium margaritarum inconfusum et luciformem beneficiumque ornatum ³⁵.

CAPITULUM III.

Quid sit ³⁶ Ierarchia, et quae per Ierarchiam utilitas.

C Est quidem Ierarchia secundum me ordo divinus, et scientia, et actio, deiformi quantum possibile, simulata ³⁷, juxta ³⁸ inditas ei divinitus illuminationes proportionaliter in Dei similitudinem ascendens. Divina pulchritudo, ut simpla, ut optima, ut teletarchica ³⁹, pura quidem est universaliter omni dissimilitudine; distributiva vero, secundum dignitatem uniuscujusque proprii luminis; et perfectiva in sacrificio divinisimo, secundum ad seipsam perfectorum compacte immutabilem formationem. Interpretatio igitur Ierarchiae est, ad Deum, quantum possibile, similitudo et unitas, ipsum habens omnis sanctae et scientiae et actionis ducem, et ad suum divinisimum decorem immutabiliter quidem definiens, quantumque ⁴⁰ possibile reformans ⁴¹, suos laudatores agalmata divina perficit, specula clarissima et munda, receptiva principalis luminis et divini

VARIAE LECTIONES.

¹ A immutabilem. ² A supereminentias. ³ Sic BE; AH nostram transitoriam et corporalem rationem et materialem et alienatum incorporalibus animi sensum excellentes. ⁴ et om. A. ⁵ A formare. ⁶ A imagines. ⁷ II acceptatis. ⁸ A eisdem. ⁹ et om. A. ¹⁰ A divinis. ¹¹ A circumvolute. ¹² A invisibiliter. ¹³ ei om. A. ¹⁴ AH pantherae. ¹⁵ A specialitatem. ¹⁶ A divina. ¹⁷ A recte accepta sint. ¹⁸ A imaginum. ¹⁹ Et om. A. ²⁰ A imaginationum. ²¹ A formant. ²² Pro aequae non A utique. ²³ quoque om. A. ²⁴ A formationis. ²⁵ A angelicas. ²⁶ Sic ARELL. ²⁷ A aestimamus. ²⁸ A quidque ab ipsa Ierarchia prosunt. ²⁹ A sortientes. ³⁰ Pro in Deo et A divina. ³¹ E est. ³² A simulans. ³³ A et ad. ³⁴ A consummativa. ³⁵ A quantum vero est possibile. ³⁶ A reformat et.

NOTAE.

^a Malach. IV; Apoc. II.

^b Exod. III; Joan. I, VII.

^c Cant. I; Isai. XXVIII; Ose. V, X

^d Psalm. XXI.

^e Matth. VII.

et indita quidem claritate¹ sacre repleta, A iterum copiose in ea, quae sequuntur, declarantur secundum divinas leges. Non enim fas est operari perfectioribus aut sancte perfectis, operari omnino praeter proprias teletarchias² aut ordinationes; sed neque subsistere aliter, livinam ipsam³ claritatem appetant⁴, et ad acre et decenter respiciant⁵, et reformentur⁶ um uniuscujusque sanctorum intellectuum am. Nonne ergo Ierarchiam qui dicit, sacram universaliter declarat dispositionem⁷, imadivinae speciositatis in ordinibus et scientiis icis, propriae illuminationis sacrificantem ia, et ad proprium principium, ut licet, assign? Est enim unicuique Ierarchiam sortierfectio, hoc est, secundum propriam analogiam Dei imitationem ascendere, et omnium s, ut eloquia aiunt, Dei cooperatorem fieri⁸, adere divinam in seipso actionem, secundum possibile est, reluctentem; utpote quoniam rarchiae est, quosdam quidem purgari, quosero purgare; et quosdam quidem illuminari, m vero⁹ illuminare; et quosdam quidem¹¹, quosdam vero perficere, unicuique deiforme ioniqualicunque modo. Divina beatitudo, quanominibus dicendum, pura quidem est simul dissimilitudine, plena vero¹² luminis aeterni, a, et non indigens simul omnis perfectionis, purilluminans et perficiens. Magis autem purgatio et illuminatio et perfectio super purgationem, umen, ante perfecta, per seipsam perfecta, per i perfectionis principium, et omnis quidem iae causa, omnisque sacri secundum superitem excelsitudinem. Oportet itaque, ut aestiurgandos quidem puros perfici omnino, et berari dissimilitudinis confusione: illuminando repleri divini luminis¹⁴, ad contemplativam linem et virtutem in¹⁵ castissimis mentis occuandos: ex imperfecto¹⁶ restaurandos partieri exploratorum sacrorum perfectivae scienspurgatores vero, magnitudine¹⁷ purgationis dere propria castitate: illuminatores autem, lentiores animos, et ad participationem lumidistributionem proprie habentes, et ditissime repleti claritatis¹⁸, omnino suum superexcellen in eos, qui digni sunt lumine, supervehrefectores vero, tanquam praeceptores perfeaditionis, perficere perficiendos sacratissima

doctrina per inspectorum sacrorum scientiam. Non ergo unusquisque Ierarchicae dispositionis ordo secundum propriam analogiam reducitur ad divinam cooperationem, illa perficiens gratia et Deo data virtute, quae thearchiae²⁰ naturaliter et superaturaliter unita sunt²¹, et ab ea superessentialiter acta, et ad possibilem Deum diligentium animorum imitationem Ierarchie manifestata.

CAPITULUM IV.

Quid significet angelorum cognominatio.

Igitur Ierarchia hac²² quid sit²³, ut aestimo, bene²⁴ a nobis definita, angelicam Ierarchiam²⁵ consequenter²⁶ laudandum²⁷, et mirabiles²⁸ eius in eloquiis formarum facturas²⁹ supermundanis oculis intuendum³⁰, ut ascendamus in deiformosissimam eorum simplicitatem per mysticas reformationes³¹, et simul omnis Ierarchicae scientiae principium laudabimus in divinitus praefata³² religiositate et teletarchicis³³ gratiarum actionibus. Primum simul omnium illud dicere verum, ut bonitate universali superessentialis thearchia³⁴, eorum quae sunt, essentias substituens, ad esse adduxit. Est enim hoc omnium causae, et super omnia bonitatis proprium, ad communionem suam ea, quae sunt, vocare, ut unicuique eorum, quae sunt, ex propria definitur analogia. Omnia igitur, quae sunt, participant providentiam, ex superessentiali et causalissima divinitate manantem. Non enim fortassis essent, nisi eorum, quae sunt, essentiam ex principio assumerent³⁵. Existentia igitur omnia esse ejus participant; esse enim omnium est super esse divinitas³⁶: viventia autem eadem super omnem vitam vivifica virtute³⁷: rationalia³⁸ et intellectualia eadem³⁹ super omnem et rationem et intellectum per se perfecta et anteperfecta sapientia⁴⁰. Clarumque, quia circa eam illae essentialium sunt, quaecunque innumerabiliter ab ea acceperunt. Sanctae ergo caelestium essentialium dispositiones super ea, quae tantum sunt, et irrationaliter viventia, secundum nos rationalia Ierarchicae traditionis participatio⁴¹ factae sunt. Invisibiliter enim in divinam imitationem seipsas reformantes, et ad thearchicam similitudinem supermundane aspicientes, et formare⁴² appetentes intellectualem suam speciem, copiosiores pulchre habent ad eam communionem, adpendentes quidem sunt [omnem vitam. Ipsae ergo sunt primo et innumerabiliter⁴³], et semper ad summum, quantum fas, in confirmatione⁴⁴ divini et inflexibilis amoris inteu-

VARIAE LECTIONES.

inditae q. claritatis. ¹ A quidem. ² A propria hostiarum mysteria. ³ A st. ⁴ A ipsius, appetunt. ⁵ AE respiciunt. ⁶ AE reformantur. ⁷ B sacra quadam... dispositione. ⁸ H et quos-
⁹ quidem om. A. ¹⁰ A ab omni simul. ¹¹ A H veri. ¹² A divino lumine. ¹³ in om. A. ¹⁴ A redu-
¹⁵ et imperfectos. ¹⁶ BH magnitudinem. ¹⁷ A caritatis. ¹⁸ Sic codd.; A Nonne. ¹⁹ A divinitatis,
supernaturaliter insunt. ²⁰ hac om. A. ²¹ A est. ²² A bene ut aestimo. ²³ A angelica Ierarchia,
²⁴ nde. ²⁵ A laudanda. ²⁶ A mirabilesque. ²⁷ A facturae. ²⁸ A intuendae. ²⁹ A formationes,
³⁰ rina. ³¹ A perfectissimis. ³² A divinitas. ³³ A essentiae et principii assumptione. ³⁴ Sic E;
³⁵ imitatis. ³⁶ A eandem s. c. v. unificam virtutem. ³⁷ A rationalia autem. ³⁸ A eandem. ³⁹ A per-
⁴⁰ et anteperfectam sapientiam. ⁴¹ AH participatione. ⁴² H reformare. ⁴³ A multipliciter. omnem vi-
⁴⁴ s codicibus. ⁴⁵ B confirmationem.

NOTAE.

or. III; I Joan. III; Matth. V.

tae, et principales illuminationes immaterialiter et pure recipientes, et ad ipsas ordinatae, et intellectualem habentes omnem vitam. Ipsae ergo sunt primo et innumerabiliter ¹ in participatione Dei factae, et primo et multipliciter manifestatrices divinae occultationis. Propterea et ultra omnia cognominatio angelica selectim dignae factae sunt, eo quod primo in seipsas ² edunt divinam illuminationem, et per se in nos deferunt, quae supra nos sunt, manifestationes. Siquidem, ut theologia ait, per angelos nobis donatae sunt, et gloriosos quoque ante legem nostros patres angeli ad divinum reducebant, quod agendum introducentes, et ad rectam veritatis viam ex errore et vita immunda reducentes, aut ordines sacros mysteriorum supermundalium, aut occultas visiones, aut divinas quasdam antepredicationes propheticæ revelantes ³. Si autem quis dixerit, et inde immediate fuisse quibusdam sanctorum theophanias, discat et hoc sapienter ex sacratissimis eloquiis, quomodo hoc quid et quale ⁴ est Dei occultum, nemo vidit neque videbit ⁵. Theophaniae autem sanctis factae sunt secundum praedictiones a Deo ⁶ per quasdam sacras videntibus proportionalium visionum manifestationes. Ipsa igitur sapientissima theologia visionem illam, quae in ipsa est descripta, revelavit divinam, quasi in forma informium similitudinum, ex videntium in divinum reductionem, pulchre vocari theophaniam, quasi per ipsam ex ⁷ videntibus divina facta illuminatione, et quid divinatorum ipsis mire perdoctentibus ⁸. Has autem divinas visiones gloriosi patres nostri eruditi sunt ⁹ per medias caelestes virtutes. An ¹⁰ non et sacram legislationem eloquiorum traditio velut per se ¹¹ quidem dicit ex Deo Moysi donatam, ut etiam nos vere doceat, divinos eam esse et sacros characteres? Docet autem et hoc sapienter theologia, per angelos eam in nos provenire, tanquam divino legali ordine illud legaliter ponente, hoc est, per prima secunda in divinum ¹² reduci. Etenim non solum et in superpositis et subjectis animis, sed et in aequè potentibus ipsa lex definitur superessentiali omnium ordinationis principio, hoc est, per unamquamque ierarchiam primas et medias et ultimas esse et ordinationes, et virtutes, et minorum esse diviniore doctores et manufactores, in divinam adductionem et illuminationem et communicationem. Video autem ¹³, quia et divinum Christi humanitatis mysterium angeli primum

A docuere, deinde per ipsos in nos scientiae gratia descendit ¹⁴. Sic ergo divinissimus Gabriel Zachariam quidem summum sacerdotem mysteria edocuit ¹⁵, hoc est, prophetam ¹⁶ fore ex ipso contra spem gratia divina nasciturum puerum divinitus et salutariter mundo manifestandae virilis Jesu divinae operationis. Mariamque ¹⁷ quomodo in ¹⁸ ipsa foret divinum ineffabilis divinae formationis mysterium ¹⁹. Ast alius angelorum Joseph erudiebat, quomodo vero implerentur divinitus promissa progenitori David ²⁰. Alius vero pastores, tanquam multorum reditu ²¹ et silentio conversos ²² evangelizavit, et cum eo multitudo exercitus caelestis illam valde laudabilem tradebant his, qui in terra sunt, doxologiam. Respiciantque ad excelsissimas eloquiorum luminis apparitiones. Video enim, quoniam et ipse Jesus, supercaelestium essentiarum superessentialis essentia, ad id, quod secundum nos est, immutabiliter veniens, non resilit ²³ sub se et militari et electa humana bona ²⁴ ordinatione, sed obediens subditur Patris et Dei per angelos dispositionibus. Et per medios ipsos annuntiatur Joseph a patre disposita filii ad Aegyptum recessio, et iterum ad Judaeam ex Aegypto transductio ²⁵. Et per angelos ipsum videmus sub paternis legislationibus ordinatum ²⁶. Insto enim dicere ut scienti nostris sacerdotalibus traditionibus expressa, et de angelo ipsum Jesum confortante; aut quia et ipse Jesus per nostram salutarem beneficentiam ²⁷ et manifestatoriam veniens ordinationem, angelus magni consilii appellatur. Etenim, ut ipse angelus ²⁸ praedictus ait ²⁹, quaecumque audivit a Patre, annuntiavit nobis ³⁰.

CAPITULUM V.

Quare omnes caelestes essentiae communiter angeli dicuntur.

Haec quidem est, quantum ad nos, causa angelicae in eloquiis cognominatio. Scrutari autem, ut aestimo, oportet, ob quam causam theologi omnes quidem simul caelestes essentias angelos vocant: ad manifestationem autem venientes supermundalium ipsarum dispositionum, ordinem angelicum specialiter nominant, complete terminantem divinas et caelestes res: ante ipsum vero superposite archangelicos ordinant ornatus, principesque et potestates et virtutes, et quascumque his superfirmatas essentias eloquiorum cognoscunt manifestatoriae

VARIAE LECTIONES

¹ A multipliciter. ² BH in seipsis. ³ A hoc quidem quod est. ⁴ A secundum decentes Deum. ⁵ ex om. A. ⁶ A quidem divinis ipsis sancte perficientibus. ⁷ A perceperunt. ⁸ A Aut. ⁹ BE inde. ¹⁰ H divina. ¹¹ autem om. BH. ¹² BH per prophetam. ¹³ A Mariam quoque. ¹⁴ in om. A. ¹⁵ H: relatu. ¹⁶ A purgatos. ¹⁷ EH relisit. ¹⁸ A resilit a se ordinata et assumpta humana ordinatione. ¹⁹ A beneficam. ²⁰ BE angelo. ²¹ A angelus dixit.

NOTAE.

^a Gen. XIX, XXII et XXXI; Judith. VI; Dan. VII; Matth. II; Act. X; Apoc. IV.
^b Num. XII; I Tim. VI.
^c Deut. IX.
^d Matth. I, Luc. I, II.
^e Luc. I.

^f Luc. I.
^g Matth. I; Luc. II.
^h Matth. II.
ⁱ Luc. XXII.
^j Joan. XV; Isai. IX.

traditionis. Dicimus autem, quia per omnem sanctam dispositionem excellentes quidem ordines habent et ¹ inferiorum dispositionum illuminationes et virtutes, non autem participantes se ² excellentium sunt ultimi. Ergo sanctissimos excellentissimarum essentialium ordines et ³ angelos vocant theologo; etenim sunt manifestatores et ipsi thearchicae illuminationis ⁴. Ordinem vero extremum animorum caelestium non habent rationem archas aut thronos, aut seraphim nominare ⁵. Neque enim est in participatione excellentissimarum virtutum: sed sicut ipse nostros divinos summos sacerdotes reducit ad cognitos ei divinitatis fulgores, sic et ante se essentialium adhuc immundae virtutes reducunt, et ad divinum sunt consummantis angelicas Ierarchias dispositionis. Nisi quidem quis et hoc dixerit, communes ergo ⁶ esse omnes angelicae nominationes, secundum omnium virtutum caelestium in deiforme et ex Deo datum lumen subjectionem et supereminentem communicationem. Sed ut magis a nobis ratio dijudicata sit, considerabimus sacre in eloquiis expressas sanctas et decoras proprietates uniuscujusque caelestis dispositionis.

CAPITULUM VI.

Quae prima caelestium essentialium dispositio, quae media, quae ultima.

Quanti quidem sunt et quales supercaelestium essentialium ornatus, et quomodo secundum eos Ierarchiae perficiuntur, solam diligenter scire dico contemplativam eorum teletarchiam; adhuc et eos non cognoscere ⁷ proprias virtutes et illuminationes, et suam sacram et superornatam ordinationem. Impossibile enim, nos scire supercaelestium animorum mysteria, et sanctissimas eorum perfectiones, nisi ibi dixerit quis, quaecunque per eos nos ⁸ tanquam propria bene scientes Divinitas mysteria docuit. Non ergo nos quidem nihil ⁹ proprio motu dicimus. Quaecunque autem angelicarum speculationum a sanctis theologis contemplata sunt, haec docentes nos, quantum potentes sumus, exponemus. Omnes theologia caelestes essentialias novem vocavit manifestativis cognominacionibus ¹⁰. Quas ¹¹ divinus noster sanctus perfectior in tres segregat ternas dispositiones. Et primam quidem esse dicit circa Deum existentem semper, et attente ipsi et ante alias immediate uniri traditum. Sanctissimos enim Thronos et oculos et pennosos ordines, Cherubim Hebraeorum voce et Seraphim nominatos, secundum omnibus superpositam propinquitatem, circa Deum immediate collocari ait tradere divinatorum

A eloquiorum manifestationem. Trinum ergo hunc ornatum, quasi unam et aequè ordinatam, et vere primam Ierarchiam, communis noster dixit dux: quae non est ¹² alia deiformior, et per se praeeoperantibus Divinitatis illuminationibus immediate ¹³ intentior. Secundam vero esse ait ex Potestatibus et Dominacionibus et Virtutibus completam. Et ternarum novissime caelestium Ierarchiarum, angelorum et archangelorum et principatumum ¹⁴ dispositionem.

CAPITULUM VII.

De Seraphim et Cherubim et Thronis et de prima eorum Ierarchia.

Hunc nos recepturi sanctarum Ierarchiarum ordinem dicimus, quia omnes ¹⁵ caelestium intellectuum cognominaciones declarationem habent uniuscujusque deiformis proprietatis. Et quidem sanctam Seraphim nominationem, qui ¹⁶ Hebraeorum sunt scientes, aut incendentes manifestavere ¹⁷, aut calefacientes; eam vero Cherubim multitudinem scientiae, aut fusionem sapientiae. Pulchre igitur prima caelestium Ierarchiarum ab excellentissimis essentialibus sanctificatur, ordinem habens omnibus altiore, hoc est, circa Deum immediate collocari, et primo operantes theophanias et perfectiones in eam tanquam proximam principalius deferri ¹⁸. Calefacientes ergo nominantur et Throni, et fusio sapientiae, manifestativo deiformium suarum habitudinum nomine. Mobile enim semper eorum circa divina, et incessabile, et calidum, et acutum, et superfervidum intentae ¹⁹ et non indigentis et inflexibilis semper motionis, et superpositorum reductive et active assimilativum, tanquam recalefaciens illa et resuscitans in similem calorem ²⁰, et igneum caelitus et holocauste purgativum, et incircumvelatum et inextinguibile, habens siccis ²¹ semper luciformem et illuminativam proprietatem, omnis tenebrae observationis perse-utricem et manifestatricem, Seraphim nominationem aut manifestationem docet. ²² Ipsa vero Cherubim cognoscibile eorum et deividum, et altissimae luminum dationis acceptivum, et contemplativum in prima operatrice virtute divinae pulchritudinis, et sapientificae traditionis repletum, et communicativum copiose ad secunda fusioni donatae sapientiae. Ipsa autem altissimarum et compactarum sedium omni diligenter exaltari ignominia subjectionis, et ad summum supermundanae sursum ferens, et omni extremitate inflexibiliter ²³ in sublimissimum ²⁴ et circa vere excelsum totis virtutibus incommutabiliter et stabiliter collocatum, et divini superadventus, in omni impassibilitate et immaterialitate acceptivum, et

VARIAE LECTIONES.

¹ et om. A. ² E participant esse. ³ et om. A. ⁴ A nominandi. ⁵ ergo om. AE. ⁶ Sic BEI; A ignorare. ⁷ nos om. A. ⁸ BH quidem quid. ⁹ A Hus. ¹⁰ es: om. A. ¹¹ E in medietate. ¹² de om. EH. ¹³ AE quae. ¹⁴ A E manifestare. ¹⁵ A collocatur... deferuntur. ¹⁶ A et forsitan intima. ¹⁷ AE caliditatem. ¹⁸ Sic B., A habentemque se sic; E habentem sic sic, H habens sic. ¹⁹ A nominationes aut manifestationes habent. ²⁰ A ineffabiliter. ²¹ A submissum.

NOTAE.

^a Heb. I.
^b Coloss. I.

^c Eph. III; Coloss. I.
^d I. Thes. IV.

deiferum, et familiariter in divinas susceptiones A apertum.

Haec quidem nominum ipsorum, quantum ad nos, declaratio. Dicendum vero, quam Ierarchiam eorum aestimamus. Omnis quidem Ierarchiae speculationem Deum imitanti deiformitate dependentem inflexibiliter esse, et dividi omnem Ierarchicam actionem in participationem sacram et traditionem purgationis purae, et divini luminis, et perfectivae scientiae, sufficienter jam a nobis dictum esse arbitror. Nunc autem dicere digne persequamur ¹ excelsissimos intellectus, quomodo jam secundum eos Ierarchia ab eloquiis manifestatur. Primis essentiis, quae post substantificam earum thearchiam collocatae, et veluti in vestibulis ipsius ordinatae, omnem sunt invisibilem et visibilem superexcellentes factam ² virtutem, propriam aestimandum est esse et omnino aequiformem Ierarchiam. Puras igitur eas aestimandum, non ut immundis maculis et inquinacionibus liberatas, neque ut materialibus receptas phantasiis ³, sed ut omni subjectione ⁴ mundas et altiores, et omni superfirmato templo secundum excelsissimam ⁵ castitatem, omnibus deiformosissimis virtutibus supercollocatas, et proprio per se motu, et eodem motu, secundum diligentis Deum inconversibile ordinis inflexibiliter receptas, et in subjecta contumeliam omnino nescientes, sed incasualem et intransmutabilem habentes propriae deiformis specialitatis purissimam collocationem. Contemplativasque iterum sensibilibus symbolorum, aut intellectualium speculationes, neque ut varietate sacrae Scripturae theoriae in divinum reductas, sed ut omni immateriali scientia altioris luminis repletas, et formiferae et principalis pulchritudinis, et superessentialis et perlucantis ⁶ contemplatione, quantum fas est, refertas, communicatione autem Jesu similiter digne factas, non in imaginibus sacre fictis ⁷ formative figurant deificam similitudinem, sed ut vere ipsi approximantes in prima participatione scientiae deificum ejus lumen ⁸, et quia Deo simile ipsis subjectissime ⁹ donatum est, et communicant hujusmodi, ut possibile, in praeeoperatrice virtute deificis ipsius et humanis virtutibus. Perfectas autem similiter, non ut sacra varietate analyticam scientiam illuminatas, sed ut primae et supereminentis deificationis repletas, secundum excelsissimam ¹⁰, quantum in angelis, divinorum operum scientiam. Non enim per alias sanctas essentias, se lab ipsa thearchia sanctificatae, in ipsam immediate extenduntur, omnes ¹¹ supereminenti virtute et ordine, et ad castissimam omnino fortitudinem collocantur,

et ad immaterialem et invisibilem pulchritudinem, quantum fas, in contemplationem adducuntur, et divinorum operum scibiles rationes, ut primae et circa Deum essentialiter sicutuntur, et ab ipso perfectionis principe excelsissime sanctificatae sunt. Hoc ergo theologi aperte declarant, suppositas quidem caelestium essentialium dispositiones superfirmatis ornate erudiri deificas scientias: omnium vero altiores ab ipsa thearchia, quantum fas, doctrinis ¹² illuminari. Quasdam enim earum introducunt a prioribus sacre eruditas, Dominum esse caelestium virtutum, et regem gloriae in caelos humanitus receptum ¹³. Quasdam vero apud ipsum Jesum quaerentes, et pro nobis suae divinae actionis scientiam discentes, et eas ipsum Jesum immediate docentem, B et praelargiens eis manifestantem suam humanam benignitatem ¹⁴. *Ego enim, inquit, disputo justitiam et judicium salutaris* ¹⁵. Miror autem, quia et caelestium essentialium primae, et tantum simul omnes supereminentes thearchicis illuminationibus, ut mediatas quaestiones reverenter appetant ¹⁶. Etenim non inde interrogant, *quare tui rubra vestimenta*, apud seipsas vero deliberant ante interrogare, ostendentes quidem, quia discunt, et deificam scientiam appetunt, non autem praesilientes per divinam processionem inditam illuminationem. Non ergo prima caelestium intellectuum Ierarchia ab ipsa thearchia sanctificata, quo in eam immediate extenditur, sanctissima ¹⁷ purgatione multo lumine antepfectae consummationis proportionaliter eam implens, purgatur et illuminatur et perficitur, omni quidem minoratione pura, primi vero luminis plena, et primo datam cognitionem et scientiam participans perfecta. C Comprehendens autem et hoc dixerim fortassis non immerito, quia et purgatio est, et illuminatio, et perfectio divinae scientiae assumptio, ignorantia quidem utpote purgans, secundum ordinem inditam scientia perfectiorum doctrinarum, illuminans autem ipsa divina cognitione, per quam et purgat non prius contemplantem ¹⁸, quam manifestat per altiorem illuminationem, et perficiens iterum ipso lumine secundum habitum scientia lucidissimarum doctrinarum. Ipsa ergo est, quantum ad nostram scientiam, prima caelestium essentialium dispositio, in circuitu Dei et circa Deum immediate stans, et simpliciter et incessanter circumiens aeternam ejus scientiam, secundum excellentissimam, quantum in angelis, semper mobilem ¹⁹ collocationem, multas quidem et beatas videns pure contemplationes, simple vero et immediato fulgore ²⁰ illuminata, et divino alimento repleta; multa quidem primo data fusione, sola vero

VARIAE LECTIONES.

Sic. codd., A *prosequamur*. ¹ A *facturam propriam*. ² A *materialium receptorum phantastiarum*. ³ A *diminutione*. ⁴ A *excellentissimam*. ⁵ BH *perlucantis*. ⁶ A *sacrefactis*. ⁷ A *lumen*. ⁸ A *substantialiter*. ⁹ A *E excellentissimam*. ¹⁰ A *omnibus*. ¹¹ A *doctrina, E doctrinas*. ¹² Sic ABE; H *benignam humanitatem*. ¹³ A *appetunt*. ¹⁴ *quo in eam — sanctissima* om. BH. ¹⁵ H *contemplative*. ¹⁶ BH *mobile*. ¹⁷ AE *simples vero et immediate fulgores*.

NOTAE.

¹ Psal. XXIII.

² Isaiae LXIII.

domesticā et unificā divinae refectionis unitate: A multaque communione Dei et cooperatione digna effecta, ad eam, ut possibile, similitudinem, ¹ bonarum habitudinum et actionum: multaque divinorum superposite cognoscens, et divinae scientiae et cognitionis in participatione, secundum quod fas est, facta. Propterea et laudes ipsius theologia his, qui in terra sunt, tradidit, in quibus mirabiliter manifestatur excelsissimae ipsius illuminationis eminentia. Alii quidem ejus, sensibiliter dicere, tamquam vox aquarum reboant: *Benedicta gloria Domini ex loco suo*. Alii autem illam valde laudabilem et piissimam reclamant theologiam: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth, plena omnis terra gloria ipsius* ^a. Has autem excelsissimas caelestium animorum hymnologias jam quidem in his quae sunt de divinis laudibus, quantum possibile, aperuimus, et ^a dictum est de his in illis, quantum ad nos, sufficienter. Ex quibus in admonitionem ^a sufficit dicere tantum secundum praesens tempus, quia theologicam scientiam ^b ipsa prima dispositio, quantum fas, illuminata est a thearchica bonitate, quae tanquam deiformis Ierarchia, et aliis quidem eandem deinde tradidit, illud per brevitatem dicere subintroducens, ipsam piissimam et superlaudabilem et laudabilissimam thearchiam fas est benedictam esse a theodochis, quantum possibile cognosci et laudari intellectibus. Ipsi enim sunt tanquam deiformes divini loci thearchicae, ut eloquia aiunt ^b, quietis. Et quia monas est et unitas tres substantialiter, et supercaelestibus essentiis usque novissima terrae extendens bonitatem suam in omnia, C quae sunt, providentiam, tanquam omnis essentiae superprincipale principium et causa, et omnium superessentialiter immensurabili continentia circumligans.

CAPITULUM VIII.

De Dominationibus et Virtutibus et Potestatibus, et de media earum Ierarchia.

Transeundum autem nunc nobis in mediam caelestium intellectuum dispositionem, Dominationes illas supermundanis oculis, quantum possibile, explorantibus, et vere potentia speculamina ^a divinarum Potestatum et Virtutum. Etenim unaquaeque super nos essentialium cognominatio Dei imitatorias earum significat deiformes proprietates. Igitur sanctarum Dominationum manifestativam nominationem aestimo declarare absolutam quandam et omni ignominia minorationis liberam anagogen, non ad similitudinem ^a tyrannicarum dissimilitudinum ullo modo universaliter eam inclinatum, liberaliter severam Dominationem, omni minutivae servituti superpositam, non indigentem subjectionis omnis, et remotam

ab universa dissimilitudine, et kyriarchiae incessanter appetentem, et ad ipsam ⁷ illius ipsius naturaliter subsistentis virtutis similitudinem, quantum possibile, et seipsam et quae post eam sunt, deiformiter conformantem, ad nullum vana ^a videntium, sed ad proprie ⁸ universale conversam, et kyriarchicae semper deiformitatis in participatione, secundum quod possibile est, ipsi factam. Ipsam vero sanctarum Virtutum fortem quandam et incommutabilem virilitatem, in omnes secundum earum deiformitatem operationes, ad nullam susceptionem inditarum ei divinarum illuminationum imbecilliter informatam ⁹, potenter in imitationem Dei reductam, non relinquentem suimet imbecillitate deiformem motum, sed firmiter ferentem insuper essentialem et potentificam virtutem, et ipsius imaginem virtutis ¹⁰ similem, juxta quod licet, factam, et ad ipsam quidem ut principalem virtutum potenter conversam, ad secundam vero virtutis datricem et deiformiter provenientes. Ipsam autem sanctarum Potestatum aequipotentem divinarum Dominationum et Virtutum bene ornatam et inconfusam circa divinas susceptiones ordinationem, et ordinatam ¹¹ supermundanae et intellectualis potestatis, non tyrannice in ea, quae inferiora sunt, potestativis virtutibus praecipitatae, sed potenter in divina post bene ordinatas reductae, et post se deiformiter reducuntis, et ad potentificam exusiarchiam, quantum fas est, assimilatae, et eam, ut possibile, angelis revelantis in bene ordinatis ¹² per ipsam ordinibus potestativa virtute. Has habens deiformes proprietates media caelestium animorum dispositio purgatur quidem et illuminatur et perficitur, quemadmodum dictum est, a divinis illuminationibus, inditis sibi secundo per primam Ierarchicam dispositionem, et per mediam illam secunda manifestatione delatis. Itaque per alium dictionem venire in alium angelum auditum, symbolum faciemus a longe superperfectae et per processionem occultae in sequentia perfectionis. Nam ¹³ sapientes circa sacras nostras immolationes aiunt, per seipsas lucentes divinorum plenitudines, per alteras contemplativarum participationum esse perfectiores. Sic aestimo et angelicorum ordinum immediatam participationem primo in Deum extentorum, perfectiorem esse per medietatem perfectorum. Propter quod et a nostra sacerdotali traditione perfectivae, lucificae, et purgativae virtutes primi intellectus nominantur inferiorum, tanquam per se in omnium superessentiale principium reductorum, et telearchicarum ¹⁴ purgationum et illuminationum et perfectionum in participatione, secundum quod eis fas, factorum. Hoc est enim

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic H; ABE similitudine. ² Sic codd., A ut. ³ A recordationem. ⁴ AB theologica scientia. ⁵ A^a speculative. ⁶ E non assimilat tyrannicarum. ⁷ ipsam om. ABH. ⁸ AE vane. ⁹ AE infirmatam. ¹⁰ AE virtutis similem. ¹¹ A^a E ordinatum. ¹² A^a E bene ornatis. ¹³ BE Enim. ¹⁴ A mysticarum.

NOTAE.

^a Ezech. I; Ezech. III; Isaiae VI; Apoc. IV.

^b Psal. IX, XLVI, LXXIX; Isa. LXVI.

omnino divina taxiarchi. divinitus promulgatum, A per prima secunda divinis participare illuminationibus. Invenies autem hoc et multoties theologis expressum. Quando enim divina et paterna humanitas Israel conversibiliter pro sacra ejus salute erudiens ¹, et ulciscens et immitibus nationibus in correctionem tradens, omnigena provisorum in melius traductione, et in captivitatem dimisit, et ad priorem clementer reduxit constantiam ², vidit ³ theologorum unus Zacharias unum primorum, ut aestimo, et circa Deum angelorum, commune enim, ut dixi, est omnibus hoc angelica cognominatio, ab ipso Deo discentem de hoc consiliaria ⁴, ut dictum est, verba: alterum vero subjectorum angelorum, in occursum primi proveniente, tanquam ad illuminationis susceptionem et metalepsim ⁵; deinde ab ipso divinum consilium tanquam a summo sacerdote eruditum, et hoc docere theologum conversum, quoniam fructuose habitabitur Jerusalem a multitudine hominum ⁶. Alter autem theologorum Ezechiel ⁷, et ab ipsa dicit hoc sacratissime promulgatum esse Cherubim superfirmata gloriosissima Divinitate. Enim Israel, ut dictum est, exercitativa humanitas per disciplinas in melius traducens, justitia divina obnoxios contemnat, innoxios justificat. Hoc docet ⁸ primus post Cherubim, lumbos saphiro praecinctus, qui poderem ⁹ juxta symbolum ierarchicum induebatur. Reliquos autem angelos, qui secures habebant, divina taxiarchia imperat a priori doceri de hoc divinum iudicium ¹⁰. Et quidem enim dixit, mediam pertransire Jerusalem, et dare signum in frontes innoxiorum virorum; aliis: Exite in civitatem post eum, et percutite, et nolite parcere oculis vestris, ad omnes autem, super quos est signum, ne appropinquetis ¹¹. Quid fortassis quis dixerit de dicente angelo ad Daniel: Exivit sermo; aut de ipso primo, ignem ex medio Cherubim recipiente? ¹² Aut illud ejusdem abundantius in ordinis angelici ostensionem, quoniam et Cherubim immitit ignem in manus sanctam stolam induti ¹³. Aut de vocante divinisimum Gabriel, et dicente ei: *Fac illud intelligere visionem* ¹⁴? Aut quaecumque alia a sacris theologis dicta sunt de caelestium thearchiarum deiformi ornatu. Ad quem nostrae ierarchiae ordinatio, secundum quod possibile est assimilata, angelicam pulchritudinem, quantum in imaginibus habebit, formata per eum et reducta ad superessentialem simul omnis ierarchiae taxiarchiam ¹⁵.

CAPITULUM IX.

De Principibus et Archangelis et Angelis et de ultimorum Ierarchia.

Reliquis nobis in contemplationem ornatus, angelicas concludens Ierarchias, a deiformibus Principibus, Archangelis et Angelis dispositus. Et primum ¹⁶ quidem dicere necessarium aestimo, secundum quod mihi possibile, sanctorum earum cognominatum manifestationes. Manifestat enim ipsa quidem caelestium principum illud deiformiter principale et ductivum ¹⁷ cum ordine sacro et principativis ¹⁸ decentissimis virtutibus, et ad superprincipale principium eas universaliter converti, et alias ierarchice duci, et ad illud ipsum, quantum possibile, reformari ¹⁹ principium principium, manifestareque superessentialem ejus taxiarchiam ornatu principium virtutum. Ipsa autem sanctorum archangelorum, aequipotens quidem est caelestibus principibus. Est enim et eorum et angelorum, ut dixi, Ierarchia una et dispositio. Veruntamen quoniam quidem non est Ierarchia, non et primas et medias et ultimas virtutes habens, archangelorum sanctus ordo communicative Ierarchicae medietati extremorum recipitur. Etenim sacratissimis Principibus communicat, et sanctis Angelis. Ipsi quidem, quia ad superessentiale principium principaliter convertitur, et ad ipsum, ut possibile, reformatur, et angelos unificat secundum bene ornatos ejus et ordinatos et invisibiles ducatus. Istis vero, quia et eis ypogetico est ordine divinas illuminationes Ierarchice per primas virtutes suscipiens, et angelis eas deiformiter annuntians, et per angelos nobis manifestans, secundum sacram uniuscujusque divinitus illuminatorum analogiam. Ipsi enim angeli, sicut praediximus, complete consummant omnes caelestium animorum dispositiones, secundum quod consummandum est, ut in caelestibus essentiis habentes angelicam proprietatem, et magis apud nos angeli, quam priores, aptius nominati, quantum et circa significantius ipsis est Ierarchia et magis circumornatus.

Excellentissimam quidem enim, ut dictum est, dispositionem, tanquam ipsi occulto primitus ordinate ²⁰ proximantem, clam formans, aestimandum sanctificare secundam. Secundam vero, quae completur a sanctis Dominationibus et Virtutibus et Potestatibus, ejusque est Principibus et Archangelis et Angelis Ierarchiae principiari ²¹, prima quidem Ierarchia manifestus, ea vero quae est post

VARIAE LECTIONES.

¹ A corripuens. ² A beneficentiam. ³ AE Videt. ⁴ AE consolatoria. ⁵ A perceptionem. ⁶ AE docetur. ⁷ E poderam. ⁸ taxiarchiam om. BEH. ⁹ AF primas. ¹⁰ A principale eductivum. ¹¹ A principibus. ¹² A formari. ¹³ A ordinare ¹⁴ A praesae.

NOTAE.

^a Zach. II.
^b Ezech. VIII.
^c Ezech. X.
^d Ezech. IX.

^e Dan. IX.
^f Ezech. X.
^g Zach. I.

cultius. Principatum autem et Archangelorum manifestativam dispositionem; Ierarchiis per consequentiam praecipere, et ordinem ad Deum reductionem, et conversio, unificatio, et unitas, attamen et a Deo omni-archiis optime indita, et communicativa, et cum ornatu sacratissimo processione. Analogia nostram Ierarchiam angelis distribuit, in Iudaeorum populi Michael nominans, gentium amicos. Statuit enim excelsus tertentium secundum numerum angelorum Dei. In quo quis dixerit, et quomodo Hebraeorum productus est solus in thearchicas illuminationes respondendum, quia non angelorum rectas accusari oportet aliarum gentium in non esse Deos errore, sed illos ipsos propriis in-ibus ex ea, quae est in divinum, recta reducipientes, amore proprio, et superbia, et inionum divinitus et corrationaliter cultu. hibetur et ipse Hebraeorum populus perpes-
Cognitionem enim Dei, ait, repulisti, et tuum existi. Neque enim coactam habemus neque per provisorum propriam potestatem lumina providae illuminationis obcaecae: sed intellectualium visionum dissimilitudo, ena paterna bonitate, lucis donationem aut non participatam facit, et ad earum reformam non distributam, aut participationes facit tes, parvas aut magnas, obscuras aut claras, et simplicis et semper eodem modo se habet superexpansi fontalis radii. Deinde quia gentibus, ex quibus et nos respeximus in unibus paratum in traditionem et apertum unibus et magnum et copiosum pelagus, non nae quidam imperabant dii, unum autem principium, et ad ipsum reduxerunt se, secundum unamquamque gentem principium. Melchisedech intelligendum summum item, existentem Dei amicissimum existentium, sed ipsius vere existentis Dei. Etenim sic simpliciter Melchisedech theosophi non amicum Dei tantum, sed et item vocaverunt. An ut sapientibus aperte arent, quia non solum in ipsum, qui vere um convertit, adhuc autem et aliis, ut sum-
 eduxit ea, quae est ad veram et solam item, reductionem. Et hoc autem tuam summe italem intelligentiam admonebimus, quia et ni apud ipsos Aegyptios imperante angelo, et niorum principi praeside proprio omnium ptiae et dominationis providum et potestati-

atum secundum visiones distributum est, et gentibus illis veri Dei ministri duces statuti sunt, formationum ab angelis visionis manifestatione angelorum, continuo sacris viris Daniel et Joseph ex Deo per angelos revelata. Unum enim est omnium principium et providentia. Et nullo modo aestimandum, Iudaeos quidem pleniter duxisse divinitatem, Angelos autem specialiter, aut aequè honorabiliter, aut oppositis, aut Deos quosdam alteros imperare aliis gentibus: sed et eloquium illud, secundum ipsam sacram intelligentiam accipiendum, non ut partiente Deo cum alteris diis aut angelis nostrum ducatum, et Israel in gentis principatum et gentis ducatum contento, sed ut ipsa quidem una simul omnium excelsa providentia, omnes homines salutariter propriorum angelorum restitutoris manuductionibus distribuente, solo fere ultra omnes Israel in veri Domini illuminationem et cognitionem converso. Unde theologia quidem seipsum possedissee Israel in vere Dei famulatum significans, *facta est portio Domini,* ait. Ostendens autem, et eum viritum ceteris gentibus distribuisse cuidam sanctorum angelorum, in cognoscendum per eum unum omnium principium, Michael dixit Iudaicum duxisse populum, aperte nos edocens, unam esse omnium providentiam, simul omnibus invisibilibus et visibilibus virtutibus superessentialiter supercollocatam, omnes autem per singulas gentes imperantes angelos, in ipsum ut proprium principium sequentes, voluntate essentiali quasque virtutes extendere.

CAPITULUM X.

Repetitio et congregatio angelicae ordinationis.

Connexa est itaque sic ipsa quidem honorabilissima circa Deum animorum dispositio, ex teletarchica illuminatione sanctificata, in eam immediate ascendendo, occultior et manifestior divinitatis illuminatione purgatur et illuminatur et perficitur. Occultior quidem, tanquam invisibilior, et magis simplificada et unificata: manifestior vero, ut ante data, et primo lucens, et universalior, et magis in eam, ut oportet, forma effusa. Ab ipsa autem iterum proportionaliter secunda, et a secunda tertia, et ex tertia secundum nos Ierarchia, secundum ipsam bene ornantis taxiar-chieae legem, in harmonia divina et analogia, ad simul omnis boni ornatus superprincipale principium et consummationem ierarchice reducitur. Manifestatores autem omnes et angeli eorum, qui ante ipsos sunt; ipsi quidem honorabilissimi Dei moventis, proportionaliter autem ceteri ex Deo motorum. Tantum enim omnium superessentialis harmonia

VARIAE LECTIONES.

om. E. ¹ se om. BE. ² ipsius om. A. ³ ipsi om. A. ⁴ BH in pium. ⁵ BH oppositos. ⁶ BH parante. ⁷ iagoge. ⁸ A ordinata. ⁹ et illuminatur et perficitur om. BH. ¹⁰ AE lucet.

NOTAE.

in. X.
 ut. XXXII.
 ee IV; Jerem. II.
 n. XIV.

^e Gen. XLI.
^f Dan. II.
^g Psal. CXXXIV; Deut. XXXII; Isa. XIX.
^h Dan. X.

unicuique rationalium et intellectualium sacro ornatu et ordinata ductione praevidit, quantum ipse Ierarchiarum unusquisque ordo sacre et decenter positus est, et omnem Ierarchiam videmus in primas, et medias, et ultimas virtutes divisam. Sed et ipsam per singulas, specialiter dicendum, dispositionem ipsi divinis harmoniis discrevit: propter quod et ipsos divinissimos Seraphim ipsi theologi aiunt: iterum ad alterum clamare^a, aperte in hoc, ut aestimo, declarantes, quoniam theologicas scientias ipsi primi secundis tradunt. Addiderim autem fortassis et hoc non incongrue, quia et secundum se ipsum unusquisque et caelestis et humanus animus speciales habet et primas et medias et ultimas ordinationes et virtutes, addictas per unumquodque Ierarchiarum illuminationum proprias anagogas proportionaliter manifestatas^b, per quas unumquodque in participatione sit, sicut id ipsum et fas est et possibile, superincognitissimae purgationis plenissimi luminis antepfectae perfectionis. Est enim nihil per se perfectum, indigens universalis perfectionis, nisi vere perfectissimum et ante perfectum.

CAPITULUM XI.

Quare omnes caelestes essentiae communiter Virtutes^a caelestes vocentur^a.

His autem definitis, illud dignum intelligere, ob quam causam omnes similiter angelicas essentias virtutes caelestes vocare consuevimus. Non enim est dicendum, ut in angelis, quoniam omnium novissima est dispositio ipsa sanctarum Virtutum, et quidem novissimarum sancta et decora illuminatione, superpositarum essentiarum dispositiones participant; ultimae vero primarum nullo modo: et cuius gratia caelestes quidem virtutes omnes divini intellectus nominantur, Seraphim autem et Throni et Dominationes nullo modo. Participatae enim extremae excelsissimis sunt universalibus proprietatibus. Ipsi namque Angeli, et ante Angelos Archangeli, et Principatus, et Potestates, post Virtutes ab ipsa theologia ordinati, communiter saepe a nobis similiter alijs sanctis essentis caelestes virtutes vocantur. Dicimus autem, quia communiter in omnibus utentes caelestium nominatione virtutum, non confusionem quandam uniuscujusque dispositionis proprietatum introducimus: sed quoniam in tria dividuntur secundum se supermundana ratione omnes divini intellectus, in essentiam et virtutem et operationem, cum simul omnes aut eorum quosdam inobservate caelestes essentias, aut caelestes vocamus virtutes, eos periphrasticos, de quibus sermo est, significare nos aestimandum ex ea, quae per singulos eorum est, essentia vel virtute. Neque enim superpositam proprietatem jam bene a nobis discre-

tarum sanctarum virtutum, et minoribus omnino annectere essentis, in conversione inconfusae angelicorum ornatuum taxiarchiae. Juxta enim saepe a nobis recte redditam rationem ipsae quidem superfirmatae dispositiones abundanter habent et minorum sacras proprietates, ultimae vero majorum superpositas universitates non habent, particulariter in eas primo apparentibus illuminationibus, per primas^c proportionaliter eis distributis.

CAPITULUM XII.

Quare secundum homines Ierarchiae angeli vocentur^d.

Quaeritur autem et hoc intelligibile eloquiorum studiose intuentibus: si enim participantia excelsiorum universitatum non sunt ultima, ob quam causam secundum nos summus sacerdos angelus Domini omnipotentis ab eloquiis nominatur^e? Est autem non contraria ratio, ut aestimo, ante definitis. Dicimus enim, quia universali et superposita majorum ornatuum virtute relinquuntur ultimi. Media enim et proportionaliter participant juxta unam simul cunctorum et conjunctivam societatem: quale est, sanctorum Cherubim ordo participat sapientia et scientia altiori; sub ipsos autem essentiarum dispositiones participant quidem et ipsae sapientia et scientia, particulari tamen ad illos et subjecta. Et quidem omnino in participatione sapientiae esse^f, et scientiae, commune est omnibus deformibus intellectualibus^g: attente autem, et primo, aut secundo, aut infra, nequaquam commune, sed sicut unicuique ante propria definitur analogia. Hoc autem et de omnibus divinis mentibus non fortassis quis errans definit. Etenim sicut primi abundanter habent minorum sanctas pulchrasque proprietates, sic habent ultimi eas priorum, non tamen similiter, sed infra. Nihil ergo, ut aestimo, inordinatum, si et secundum nos summum sacerdotem angelum theologia vocat, juxta virtutem propriam participantem angelorum hypofetica proprietate, et ad manifestativam eorum similitudinem, quantum possibile hominibus, extentum. Invenies autem, quia et deos theologia vocat et caelestes et superas essentias, et apud nos amicissimos Dei et mirabiles viros, et quidem divina obscuritate superessentialiter simul omnibus et remota et supercollocata, et nullo ab ea eorum, quae sunt, simili nominari proprie et omnino valente. Veruntamen quaecumque et intellectualium et rationalium ad unitatem ejus qualiscumque virtus universaliter convertitur, et ad divinas ipsius illuminationes, quantum possibile, incessabiliter^h extenditur, secundum virtutem, si justum dicere, divina imitatione, et divina univocatione digna facta est.

VARIAE LECTIONES.

^a E unum quodcumque. ^b E Manifestas. ^c E angeli virtutes. ^d E vocantur. ^e BH prima. ^f E vocantur. ^g esse om. A. ^h A intellectibus. ⁱ E incessanter.

NOTAE.

^a fai. VI

^b Malach. II, 7; Apoc. II.

CAPITULUM XIII.

Quare a Seraphim dicitur purgatus fuisse propheta Isaias.

Age, et hoc secundum virtutem inspiciamus, ut quid a theologis Seraphim missus fuisse dicatur ^a. Et enim exponeret quisquam, quia non suppositorum quis angelorum, sed unus quidam maximis essentiis innumeris purgat sacerdotem. Quidam ergo aiunt, quia juxta jam ante redditam cunctorum intellectuum societatis definitionem, non unam circa Deum primarum mentium nominat eloquium in theologi purgationem venisse; quendam vero praestantium nobis angelorum, sanctificantem prophetae purgationem, Seraphim aequivocatione ¹ vocatum fuisse propter igneam et caelestem dictorum ablationem peccatorum, et purgati in divinam obedientiam resurrectionem. Et eloquium unum ex Seraphim simpliciter dixisse aiunt, non circa Deum collocatum, sed nobis praestantium purgativarum virtutum. Alter autem non nimis inconvenientem quandam praestitit mihi apologiam super hujusmodi statu. Ait enim, quia propriam purgativam sacrificacionem magnus ille, qui tunc erat, visionem formans angelus in docendum divina theologum, in Deum et post Deum in praeoperatricem Ierarchiam reposit. Et numquid igitur haec ratio verax est? Ait enim qui hoc dixit: Quomodo divina virtus in omnia veniens implet, et per omnia immensuraliter pervenit, et omnibus iterum est invisibilis, non solum quasi ab omnibus superessentialiter remota, sed et quasi occulte in omnia permittens providas suas operationes, sed tamen et omnibus intellectualibus proportionaliter superlucet, et propriam illuminationem ingerens pretiosissimis essentiis, per eas quasi primas in subunitas se bene ornate distribuit, secundum uniuscujusque dispositionis contemplativam commensurationem. Quam ut apertius dicam, et per propria exempla, etsi deficientia Deo omnibus remotó, veruntamen nobis manifestiora: solaris radii distributiones in primam materiam bene distributae, implent omnium lucidiorem, et per eam manifestius proprios declarant ² splendores; accedens vero crassioribus materiis, obscuriorem habet distributivam superapparitionem, ex illuminandarum materialium ³ ad illuminationis distributivum habitum inopportunitate, et paulo post ex hoc ad perfecte fere indistributum coartatur. Iterum ignis caliditas magis seipsam distribuit in capaciora, et ad similitudinem suam bene convenientia et bene ducta: ad ⁴ vero reformationibus contrarias essentias ipsa nullum absconso primitivae operationis vestigium manifestat. Et hoc eo amplius, quia his, quae non sunt cognata, per opportuna sibi habentia admittitur primum, ut pote ignita faciens ab igneis facile mobilia, et per

A haec aut aquam, aut alterum quid non facile ignescerent proportionaliter calefaciens. Juxta hanc igitur naturalis ordinationis rationem, supernaturalis ipsa omnis boni ornatus visibilis et invisibilis taxiarchiae, congruae dilucidationis claritatem primo apparentem, ut in copiosissimis effusionibus excellentissimis manifestat essentiis: et per eas, quae post sunt essentiae, divino participant radio. Haec enim ⁵ primae cognoscentes Deum, et divinam supereminenter desiderantes virtutem, et praeoperatrices fieri, quantum possibile, Deo simili virtute et actione dignae effectae sunt, et post se essentias ipsae ad similem virtutem, ut virtus, deiformiter extendunt, copiose ipsis tradentes ex superveniente in eas claritate, et illae iterum subjectis: et per B singulas prima ei, quae est post eam, tradit. Ipsa aqua nonne et in omnes proportionaliter pervenit? Est ergo simul cunctis illuminatis principium illuminandi Deus quidem natura et vere et proprie, ut luminis essentia, et ipsius esse et videre causalis. Hoc deiformiter et Deo simile permanet, superposita ei post se unaquaeque divina lumina per se in illam transvehere. Ergo excellentissimam caelestium animorum dispositionem simul omnium reliquarum essentiae, secundum quod consequens est, post Deum principium mirantur omnis sacrae et divinae scientiae, et divinae imitationis, tanquam per illas in omnes et nos divina illuminatione distributa. Propter quod et omnem sacram et Deo similem operationem in Deum quidem quasi causalem referunt: C deinde primos deiformes intellectus, tanquam primos operatores divinarum et magistros. Non ergo prima sanctorum angelorum dispositio magis simul omnibus habet ⁶ igneam proprietatem, et effusam divinae sapientiae traditionem, et mysticam excelsissimam divinarum illuminationum scientiae, et sensitivam proprietatem gestantem, divinam susceptionem significantem? Ipsae vero suppositorum dispositiones essentiarum, ignea, sapiente, sciente, Dei susceptoria virtute participant quidem infra, et ad primas aspicientes, et per eas ut imitatione divina praeoperative digne factas in deiformitatis possibile reductae. Dictas ergo sanctas proprietates, quarum participatio per primas post eas subsistentes fiunt, ipsis illis post Deum tanquam Ierarchiis reponunt. D Ait ergo haec dicens ^b, visionem ab illo ⁷ susceptam fuisse theologo per unum imperantium nobis sanctorum et beatorum angelorum, et ante illuminativam ipsius manuactionem in illam sanctam contemplationem reposuisse. Et sedere vidit excelsissimas essentias, quantum in symbolis dicendum, post Deum, et circa Deum collocatas, superprincipalem summitatem in medio superfirmatarum virtutum supercollocatam. Dicit ergo visionibus ipse

VARIAE LECTIONES.

^a A^o aequivoce. ¹ H^o declarent. ² A^o rerum. ³ EH at. ⁴ A^o Hae etenim, E Eae enim. ⁵ AEH habent. AE ab illa.

NOTAE.

^a Isa. VI.

^b Isa. VI.

theologus, quia juxta omnem superessentialem supereminentiam incomparabiliter supercollocatum est divinum simul omni visibili invisibilique virtute; atqui, quia omnium est remotissimum, ut universale, neque primis eorum, quae sunt, essentiis simile. Adhuc et omnium ipsum principium et causam substantificam esse, et eorum, quae sunt, secreta singularitate immutabile fundamentum, ex quo et esse, et bene esse, etiam ipsis summe munitis¹ est virtutibus. Deinde easdem sanctissimorum Seraphim edoctus est deiformes virtutes, sacra quidem ipsorum cognominatione, quod est ignitum, de quo paulo post nos dicemus, quantum nobis possibile, subintroducere in deiforme ignitae virtutis anagogas. Alarum vero expansa sacra formatione in divinum, in primis, in mediis, in ultimis intellectibus absolutam et altissimam extensionem. Sed et eorum multifecum et multiforme videns intellectualis theologus, et alis distingui eam subtile pedes, et eam subtile facies visionem, et eum in mediis alis semper motum, ad invisibile eorum, quae visa sunt, ab ipsa reductus est scientiam, manifestata ei altissimorum intellectuum multiviva et multivida virtute: et eorum sacra formidine, quam habent supermundane in altiorum et graviorum superbam et audacem et impossibilem scrutationem: et in commensuratione Deum imitantium actionum incessabile et altivolum semper motionis. Sed et illam divinam et multum preciosam hymnodiam eruditus est, formante visionem angelo secundum virtutem ipsi theologo, et tradente propriam sacram scientiam. Docuit ergo eum et hoc, quia purgatio est quantumcumque purgatis ipsa divinae claritatis incognitae, quantum possibile, participatio. Haec autem ex ipsius divinitatis remotis causis, qua omnes sacros intellectus superessentialiter occultatione perficiens, altissimis circa se virtutibus manifestior quomodo est, et magis semetipsam manifestat et distribuit. Deinde ex secundis aut novissimis, aut nostris intellectualibus virtutibus, quantum ab ipsa unaquaque secundum deiforme extitit, sic manifestam suam illuminationem conducit ad propriae occultationis laudandum ignotum. Lucet autem per singula secundis per prima, et si oportet breviter dicere, primo ex occulto ad manifestum ducitur per primas virtutes. Hoc ergo theologus didicit ex lucem ducente eum angelo, hoc est, purgationem et omnes divinas operationes per primas essentias relucens in omnes reliquas distribui secundum uniuscujusque ad deificas participationes analogiam. Propter quod et ignite purgativam proprietatem ipsi Seraphim consequenter post Deum reposuit. Nihil ergo inordinatum, si purgare dicitur theologum Seraphim. Sic enim Deus purgat omnes, quorum totius purgationis est causa. Magis autem, proxime enim utemur exem-

A plo, sicut secundum nos summus sacerdos per suos ministros aut sacerdotes purgans aut illuminans, ipse dicitur purgare et illuminare, per ipsum purgatis ordinibus, per se in ipsum reponentibus proprias sacras operationes: sic et propriam purgativam scientiam et virtutem ipse purgationem theologo perficiens angelus, in Deum quidem veluti causalem, deinde in ipsum Seraphim, tanquam primo agentem summum sacerdotem, reponit; veluti fortassis quis dixerit, cum angelica reverentia purgatum edocens, quia in te ante me perficiendae purgationis principium quidem est excelsum, et essentia, et Creator, et causalis, primasque essentias ad esse adducens, et circa se collocatione continens, et observans inconvertibiles et casu carentes, et seipsum movens in primas propriarum providarum operationum participationes. Hoc enim haec me docens ait ipsius Seraphim manifestare missionem². Summus autem sacerdos et post Deum dux, ipse praestantium essentiarum ornatus, a quo ego purgare deiformiter eruditus sum, ipse igitur est per me te purgans, per quem proprias providas actiones ex occulto et in nos produxit ipsa totius causa et opifex purgationis. Haec quidem ille docuit me, tibi autem ego trado. Tua autem concesserim intellectuali et discretiva scientia, aut alteram partem dictarum causarum absolvi dubitatione, et eandem honorare ante alteram, tanquam consequens et rationabile et aequae verum habentem; aut a te ipso, quod vere veri vicinius, invenire, aut ab altero discere, Deo videlicet dante, et prius recipientibus angelis, et angelorum amicis nobis revelare per ejus magis amabilem contemplationem.

CAPITULUM XIV.

Quid significet³ traditus angelicus numerus.

Et hoc autem dignum, ut aestimo, intellectuali cognitione, quia eloquiorum de angelis traditio nullis milia esse ait⁴, et decem⁵ milia decies milies, secundum nos sublimissimos numerorum in seipsam revolvens et multiplicans, et per hos aperte significans innumerabiles caelestium essentiarum ordinationes. Multae enim sunt beatae militiae supermundalium intellectuum, infirmam et coartatam superantes materialium secundum nos numerorum commensurationem, et a sola gnostica definitae, secundum ipsam supermundanae et caelestis intelligentiae et scientiae ditissime eis donationem sanitate divinae multae scientiae sapientificae, omnium simul quae sunt superessentialiter existentis principii, et causae substantificae, et continentis virtutis, et ambientis consummationis.

CAPITULUM XV.

Quae sint formativae angelicarum virtutum imagines.

Per quod restat, remittentes nostrum, si videatur, intellectualem oculum circa sublimes contemplationis

VARIAE LECTIONES.

¹ munitis om. EH. ² A jussionem. ³ E significat. ⁴ Sic AE: BIt et centena.

NOTAE.

⁵ Dan. VII, 10.

nes angelico vigore, ad dividuam et multipartitam A latitudinem multiformis angelicarum specificationum varietatis, descendentes iterum in ipsis tanquam inconsequentibus in simplicitatem caelestium animorum analytice reflexis. Unum autem sit tibi praecognitum, quomodo sacrae formarum imaginum resolutiones easdem aliquando caelestium essentiarum dispositiones sanctificantes significant, et iterum sanctificatas, et novissimas sanctificantes, sanctificatasque primas, et easdem, ut dictum est, primas et medias et ultimas habentes virtutes, nulla inordinata ratione introducta, secundum huiusmodi reserationum modum. Si quidem enim sanctificari quasdam a prioribus diceremus, deinde earundem sanctificantes priores, iterum sanctificantes ultimarum sanctificari ab ipsis illis sanctificatis, vere inordinatione res et confusione multa interposita. Si vero easdem et sanctificare et sanctificari dicimus, nunquam autem eorundem aut ab eisdem, sed eas singulas sanctificari quidem a prioribus, sanctificare autem novissimas: non inconsequenter fortassis quis dixerit, in eloquiis sacre factas formas, eas aliquando posse et primis et ultimis et mediis virtutibus pulchre et vere circumdare. Et sursum igitur conversabiliter ¹ extendi, et erga semetipsas firmiter convolvi, propriarum existentes custoditivas virtutum, et erga venientia sociabili processione, providas eas in participatione virtutis esse, omnibus non falso coadunabit ² caelestibus essentiis, etsi aliis quidem superposite et universaliter, ut saepe dictum est, aliis vero particulariter et subjecte. Inchoandum C autem ratione, et quaerendum in prima formarum resolutione, ob quam causam theologia fere ultra omnes invenitur honorans ignitam sacram descriptionem. Invenies ergo eam non solum rotas igneas conformantem, sed et animalia ignita, et viros quasi ignis fulgurantes ³, et circa eas caelestes essentias cumulos carbonum ignis circumponentem, et flumina immensurabili sonitu igne flagrantia ⁴. Sed et Thronos ait igneos esse, et ipsos excelsissimos Seraphim caelitus ardentes ex cognominatione significare: et ignis pro rietatem et operationem ipsis distribuit, et omnino sursum deorsumque ignitam honorat selectim formarum facturam. Ergo igneum significare censeo caelestium animorum deiformissimum. Ipsi enim sancti theologi ⁵ superessentialem D et informem essentiam in igne saepe describunt, tanquam habente multas divinae, si fas dicere, proprietatis, quantum in visibilibus imagines. Ignis enim sensibilis est quidem, sic dicendum, in omnibus et per omnia clare venit, et renovetur omnibus. Et lucidus ⁶ est simul et quasi occultus, incognitus ipse per seipsum, non accumbente materia, in quam

propriam manifestet ⁷ actionem. Immensurabilisque et invisibilis per seipsum, potens simul omnium, et quaecunque in eis sunt ⁸, fiunt ad actionem propriam, mobilis, tradens seipsum omnibus quoquomodo proximantibus. Renovativus naturae custodia, illuminativus circumvelatis splendoribus, incomprehensibilis, clarus, discretus, resiliens, sursum ferens, acute means, excelsus, non receptus contumelia minorationis, semper motus, per seipsum motus, movens alterum, comprehendens, incomprehensus, non indigenus alterius, latens vere, crescens a seipso, et ad susceptas materias manifestans suimet magnitudinem, activus, potens, simul omnibus praesens invisibiliter, neglectus non esse putatur, attritu autem, sicuti quadam vindicta connaturaliter et proprie subito relucens, et iterum incomprehensibiliter impalpabilis, non minutus in omnibus ditissimis suimet traditionibus. Et multas fortassis quis inveniet ignis proprietates pulchras, ut in sensibilibus imaginibus divinae operationis. Hoc ergo scientes theosophi, caelestes essentias ex igne conformant, significantes earum deiforme et, quantum possibile, Dei imitabile. Sed et humaniformes ipsas describunt, propter intellectuale, et sursum habendo intuitivas virtutes, et figurae ⁹ rectum et luculentum, et secundum naturam principale et regale, et secundum sensum minimum quidem, quantum ad reliquas irrationabilium animalium virtutes, omnium vero potentissimum secundum intellectus magnitudinem virtute, et secundum rationabilem scientiam continuitate ¹⁰, et secundum aatura animae liberum et potentissimum. Est autem et per singula, ut aestimo, corporalis nostrae multiplicis partitionis invenire caelestes virtutes, dicentes, conspectivas quidem significare virtutes ipsum ad divina luminaria clarissimum respectum, et iterum teneram et liquidam et non repercussam, sed acute mobilem, et puram, et planam impassibiliter divinarum susceptionem illuminationum. Olfactuum vero discretivas virtutes, illud super intellectum suave olentis distributionis, quantum possibile, receptivum, et non huiusmodi scientia discretivum et omnino refugitivum. Aurium vero virtutes, illud particeps et gnosticum divinae inspirationis susceptivum. Gustativas autem, invisibilium escarum plenitudinem, et divinarum et alentium promotuum susceptivum. Tactivas vero, convenientis aut nocentis in scientia diagnosticum. Palpebras deinde et supercilia, divinarum visionum intelligentiae custoditivum. Juvenilem vero et adultam aetatem, illud innovantis semper vitalis virtutis. Dentes autem, divisivum inditae nutrientis perfectionis. Unaquaeque enim essentia intellectualis donatam sibi a diviniore uniformem intelligentiam provida virtute dividit et

VARIAE LECTIONES.

¹ B conversabiliter. ² A coadunavit. ³ BEII fulgorantes. ⁴ EII lucidius. ⁵ AE manifestat. ⁶ et quaecunque in eis sunt fiunt om. BH. ⁷ DH figura. ⁸ BH continueate.

NOTAE.

^a Ezech. I; Dan. VII; IV Reg. II.

^b Hebr. X.

multiplicat ad inferioris ductricem analogiam. Numeros autem et brachia, et iterum manus, factivum et operativum et activum. Cor vero symbolum esse deiformis vitae, propriam vitalem virtutem deiformiter in ea, quae praeintellecta sunt, seminant. Pectora iterum significare durum et custoditivum, ut a supposito corde vivificae distributionis. Dorsa vero, continuum simul cunctarum fertiliū virtutum. Pedes autem, mobile et velox et cursile in divina semper euntis motionis. Propter quod et pennatos theologia sanctorum intellectuum figuravit pedes ^a. Pennatum namque significat anagogicam velocitatem, et caeleste sursum versus itineris activum, et ab omni humili per sursum ferens remotum. Ipsa vero pennarum levitas nihil terrenum, sed totum munde et sine gravitate in excelsū ascendens. Nudum quoque et discalceatum ^b et dimissum et absolutum, et immensurabile et purum, eorum, quae extra sunt, appositione, et ad simplicitatem divinam, quantum possibile, assimilativum. Sed quoniam iterum simpla et multum varia sophia et nudos vestit, et vasa quaedam dat ipsis circumferre, fer ^c et animorum caelestium sacros amictus et organa, secundum quod nobis possibile, aperiamus. Claram quidem enim vestem igneamque ^e, significare aestimo deiforme juxta ignis imaginem et luculentum, propter in caelo quietes, ubi lumen et omnino invisibile dicendum aut intellectualiter illuminans, aut intellectualiter illuminatum. Sacerdotalem vero, ad divina et mystica speculamina ductivum et totius vitae votum. Zonas quoque, fecundarum ipsarum custoditivum virtutum, et congregantem eas habitum in seipsum unite converti, et circulariter cum facilitate casu carente naturae similitudine circa seipsum circumferri. Virgas etiam, regale ac ducale, rectaque ^d omnia definiens. Tela vero et secures, dissimilitudinum separativum, et discernentium virtutum acumen, et efficax et actuosum. Geometrica et tectonica vasa, fundativum et aedificativum et perfectivum, et quaecunque alia reducens et convertentis sunt secundorum providentiae. Est autem quando et ^e in nos divinarum judiciorum sunt symbola illa, quae acta sunt, a sanctis angelis organa, aliis quidem declarantibus corrigentem disciplinam, aut punientem justitiam, aliis vero angustae libertatem, aut disciplinae firmitatem, aut prioris constantiae ^f resumptionem, aut oppositionem aliorum donorum, parvorum aut magnorum, sensibilium aut invisibilium ^g: et omnino forsā non dubitavit perspicax animus pulchre invisibilibus alunare visibilia. Ipsos etiam ventos nominari eorum velocitatem significat, et in omnibus fere

A absque mora pervenientem effectum, et desursum in ea quae deorsum, sursum transvectivum motum, erigentem quidem secunda ad superiorem celsitudinem, moventemque prima ad eomunicativam et providam minorum processionem ^e. Dicit autem fortassis quis, aërei spiritus ventosam cognominationem deiforme caelestium significare. Habet enim et hoc divinae operationis imaginem et formam, ut in symbolica theologia per tetrasticam dijudicationem per plura demonstratum est, secundum naturae motivam, et gignentem, et velocem, et potentem capacitatem, et ignotum nobis et invisibile latibulum moventium principiorum et consummationum. *Nescis enim*, inquit, *unde venit aut quo vadit* ^f. Sed et nubis ipsis speciem theologia circumformat, significans per hoc sacros intellectus occulti quidem luminis supermundane superrepletos, prima apparitione primam manifestationem pompose accipientes, et ipsam copiose in ea, quae sunt secundo, lucide et proportionaliter distribuentes: et quia genitale eis et vivificum et activum et perfectivum subsistit, juxta intellectualem imbrum conceptionem, quae excipiens sinus humidis pluviis in vitales partes evocatur. Ipsa autem et ^h aëris et electri et lapidum multicolorum speciem theologia caelestibus essentiis circumponit ^g. Electrum quidem, quasi auriforme simul et argenteum, significat imputribilem, ut in auro, et simul largum, et non minutum, et incontaminatum splendorem, et apertam, ut in argento, et luciformem, et caelestem claritatem. Chalco autem secundum traditas rationes aut igneam, aut auriforme attribuendum. Lapidum vero multicolores species significare aestimandum, aut quasi albas luciforme, aut quasi rubeas auriforme, aut quasi pallidas juvenile et novum; et per singulas species invenies anagogicam typicarum imaginum dijudicationem. Sed quoniam quidem haec secundum virtutem a nobis sufficienter dicta esse arbitror, transeundum in sanctam reserationem caelestium animorum sacre figuratae bestialis formationis. Leonem enim significare censendum principale et robustum, et indomitum et abditum ineffabilis divinitatis, ut virtus assimilativum intellectualium vestigiōrum circumvelamine et mystice fortassis pompose amictu, secundum divinam illuminationem in semet restituto itinere. Ipsam vero bovis, validum et novum, et ⁱ intellectuales sulcos latum in susceptionem caelestium et gignentium imbrum, et custoditivum et potentissimum. Ipsam dehinc aquilae, regale et altiferum, et citivolum, et ad potentificum alimentum acutum et sobrium, et agile, et bene machinatum, et ad copiosum et multoluculentem radium

VARIAE LECTIONES.

¹ BH *sed*. ² BH *rectaque*. ³ A *beneficentiae*. ⁴ et om. A. ⁵ BH *ad*.

NOTAE.

^a Ezech. I.

^b Gen. XVIII, XIX.

^c Apoc. I.

^d Ezech. X; Judic. VI; II. Mac. V; Ezech. XXXI;

Apoc. XXI; Apoc. III; Zach. VIII.

^e Gen. XXVIII; Joan. I.

^f Joan. III, 8; Isaiae V.

^g Isaiae LV; Apoc. I; Dan. II.

olis desiderio in speculatarum virtutum A
 tatibus, immediate, recte, et inflexibiliter con-
 vivum. Illam vero equorum, obediens et fre-
 et album quidem, vere lucidum, et quasi
 divini luminis cognatissimum; eorum au-
 i nigri sunt, abditum; rubrum vero, igneum
 um; commixtorum quoque ex albo et nigro,
 ra virtute extremorum conjunctivum, et
 eundis, et secunda primis ¹ conversibiliter
 de connectens. Sed si non sermonis conspi-
 commensurationem, et per partes anima-
 torum proprietates, et omnes corporales
 conformationes adunassenus fortassis non
 ue caelestibus virtutibus secundum dissimiles
 lines. Furibundum quidem in ipsarum in-
 dem fortitudinem, cujus novissimus furor est B
 psam vero iterum concupiscentiam, in amo-
 inum: et summam ² dicendum, simul
 rrationabilium animalium et sensus et mul-
 partes in ³ immateriales caelestium essentiae
 ntias et uniformes virtutes reducentes. Suffi-
 tem sapientibus non solum haec ipsa, sed et
 ignificativae imaginis dijudicatio in proxi-
 simili modo declarationem. Inspiciendumque
 fluvios dictos fuisse, et rotas, et currus con-
 caelestibus essentiis ⁴. Ignea quidem enim
 significant divinos promotus, copiosam ipsis
 deficientem affluentiam donantes, et vivifica-
 es fecunditate. Currus autem, conjunctivam
 linum societatem ⁵. Rotae autem, pennatae C
 cum sint, inque ea, quae ante conspectum
 conversibiliter et inflexibiliter euntes, per
 et justam viam eximiae operationis earum
 in eandem sine flexu et recte sectam viam,
 uni earum intellectuali rotatu supermundane

directo. Est autem et per aliam anagogen dijudicare
 intellectualium rotarum imaginariam descriptionem.
 Vocitatum est enim eis, ut ait theologus, ⁶ *הַבְּרִיָּה* ⁷ e.
 Significat autem hoc, juxta hebraicam vocem, revo-
 lutiones vel revelationes ⁸. Igneae siquidem et dei-
 formes rotae revolutiones quidem ⁹ habent circa
 idipsum optimum sempermobili motu: revelationes ⁷
 vero secretorum manifestatione, et circumsubjecto-
 rum reductione, et altarum illuminationum in ea
 quae subjecta sunt deductiva perfectione. Reliquis
 nobis in explanationem de gaudio caelestium disposi-
 tionum sermo. Etenim acceptrices omnino non sunt
 ejus, quae secundum nos est, passibilis delectationis.
 Congaudere autem Deo ^d dicuntur perditorum in-
 ventione, juxta deiformem epulationem, et in provi-
 dentia et salute in Deum redeuntium deiformitate,
 et copiosissima lactitia, et illa constantia ineffabili,
 in cujus participatione saepe facti sunt et viri sancti
 per deificos divinarum illuminationum superadven-
 tus. Tanta a me et de sanctis reformationibus dicta
 sunt: diligenti quidem earum manifestatione desici-
 mus. Haec autem consummata, ut aestimo, ad non
 humiliter nos remanere in figurativis phantasiis.
 Si autem et hoc dixeris, quomodo non omnium
 deinde angelicarum in eloquiis virtutum, aut opera-
 tionum, aut imaginum fecimus memoriam? respon-
 demus verum, quia quarum quidem supermundanam
 scientiam ignoravimus, in ipsis nos alterius luci-
 duci docentis egemus ^e. Quaedam autem tanquam
 dictis aequae potentia praetermissimus, commensura-
 tioni sermonis providentes, et super nos secretum
 silentio honorificantes. *Explicit liber de caelesti Ier-
 archia. Angelicarum descriptionum illuminationes
 defudisti, hominibus revelasti videre animo composi-
 tum astrum.*

SANCTI DIONYSII AREOPAGITAE

LIBER SECUNDUS

DE ECCLESIASTICA IERARCHIA.

IMA IN BEATUM DIONYSIUM DE ECCLESIASTICA D
 IERARCHIA.

*divinorum mirabilium sacrorum uniformi
 in singularitate recipiens unius luminis
 claritatem.*

PIUNT CAPITULA DE ECCLESIASTICA
 IERARCHIA ^a.

Compresbystero TIMOTHEO DIONYSIUS Presbyter.

I. Quae sit ecclesiasticae Ierarchiae traditio, et quae ejus-
 dem speculatio.

II. De perficiendis in photismate.

III. De perficiendis in synaxi.

IV. De perficiendis in miro, et in ipso offerendis.

V. De sacerdotalibus consummationibus.

VARIAE LECTIONES.

*secunda primis om. EH. ¹ E consummatim. ² in om. AEH. ⁴ Conj.; codd. et textus graec.
 nλ. ⁵ vel revelationes om. BE. ⁶ et deiformes — quidem om. BH. ⁷ Sic AE; BH revolutiones.
 c sunt in hoc de ecclesiastica Ierarchia totum capitula VII.*

NOTAE.

i. VII; Ezech. I, X.
 Reg. I; Ezech. I.
 ch. X, 42.

^d Luc. XVI.
^e Tob. XII.

VI. De perficiendorum ordinibus.

VII. De perficiendis in dormientibus.

Praecumbentium capitulorum doctrinam secundum duplicem perficit modum. Primum enim exponit hoc, quomodo perficitur mysterium capituli, ac

deinde theoriae quandam traditionem: utpote mysterii illuminationis expositio primum; deinde secunda theoria ejus. Iterum mysterii *μυστήριον* expositio; deinde theoria ejus.

INCIPIT LIBER DE ECCLESIASTICA IERARCHIA.

CAPITULUM I.

Quae sit ecclesiasticae Ierarchiae traditio, et quae ejusdem speculatio.

Quia quidem secundum nos Ierarchia puerorum diviuorum sacratissima intenta atque divina habetur deifica scientia et operatione et consummatione, ex supermundanis et sacratissimis nos ostendere oportet eloquiis sacrae perfectionis mysteriorum *μυστήριον* his, qui ex Ierarchicis sacramentis et traditionibus perfecti sunt. Sed vide, quomodo non ex principio, si sancta sanctorum revererare. Si autem et quae sunt secreta Dei intellectualibus et invisibilibus scientiis honorificabis, imparticipata quidem haec et incontaminata ab imperfectis conservans, sacris autem solis, sacrorum cum sacra illuminatione, sancte et pulchre communicans. Sic enim, ut theologia Deum laudantibus nobis tradidit, et ipse Jesus divinissimus animus et superessentialis, omnis Ierarchiae et sanctificationis et deificationis principium et essentia et divinissima virtus, beatis et nostrum melioribus essentis significantius simul et intellectualius illucet, et eas ad proprium lumen assimilat secundum virtutem, nostrasque ad se extentatas, et nos extendente bono amore complicat multas alteritates, et in uniformem et divinam consummans vitam, habitum et actionem, sanctam et pulchram donat divinae sacerdotalitatis¹ virtutem. Deinde in sanctam venientes divini sacerdotii operationem, propius quidem nos efficimur super nos essentialium secundum virtutem similitudini manentis et immutabilis earum sacrae collocationis, et² hac ad beatam Jesu et divinam claritatem respicientes, et quaecumque videre possibile, explorantes sacre et speculationibus scientiae illuminati, mysticam disciplinam consecrati et consecrantes, luciformes et deifici, perfecti et perfectiores fieri poterimus. Quaedam igitur Angelorum est et Archangelorum Ierarchia, et supermundalium Principum, et Potestatum, et Virtutum, Dominationumque, et divinorum Thronorum, aut aequipotentium Thronis essentialium, quas theologia attente et semper circa Deum esse et post Deum tradit, Cherubim eas Hebraeorum voce et Seraphim nominans: ornatuum eorum et Ierarchiarum sanctos ordines et divisiones consequens invenies in eis nostram, non condigne³ quidem, ut possibile autem, et ut theologia sacratissimis Scripturis subintroduxit, juxta eas Ierarchias

Achiam laudantibus. Tantum tamen dicere necessarium, quomodo et illa et omnis nunc laudans supra nos Ierarchia unam habet et eandem per omnem Ierarchicam actionem virtutem, ipsumque summum sacerdotem, quomodo juxta eum essentia et analogia et ordo habet perfici secundum divina, et deificari, et subjectis tradere secundum dignitatem unicuique, facta ei divinitus sacra deificatione. Ipsosque subditos sequi quidem meliores, extendere vero minores in ea quae ante sunt. Quosdam autem et pracesse, et, quantum possibile, alios ducere, et per hanc divinam et Ierarchicam harmoniam vere subsistente bono et sapienti et optimo participare unumquodque quaeque virtutes. Sed ipsae quidem super nos essentiae et ordinationes, quarum jam memoriam sacram fecimus, et incorporales sunt et invisibiles, et supermundana est secundum ipsas Ierarchia: eam vero secundum nos videmus proportionaliter nobis ipsis sensibilibus symbolorum varietate multiplicatam, ex quibus Ierarchice in uniformem theosin in commensura, quae secundum nos est, reducimur, Deumque et divinam virtutem. Ipsae quidem, ut intellectus, intelligunt juxta quod eis fas est: nos vero sensibilibus imaginibus in divinas, quantum possibile est, reducimur contemplationes. Vereque dicendum, unum quidem est, cujus omnes uniformes appetunt, participant vero non uniformiter eodem et uno ente, sed sicut unicuique divina jura⁴ distribuunt juxta dignitates partem. Sed haec quidem nobis in ea, quae est de visibilibus⁵ et sensibilibus, actione multo latius dicenda sunt. Nunc vero nostram Ierarchiam, principiumque ejus et essentiam, quantum possibile est, dicere tentabo, omnium Ierarchiarum principium et consummationem Jesum invocans. Est quidem Ierarchia omnis, secundum honorabile nostrae sacrae traditionis, omnis subjectorum sacrorum ratio, aut universalissima hujus fortassis Ierarchiae, aut hujus sacrorum consummatio. Nostra igitur Ierarchia dicitur et est continens omnium, quae juxta eam sunt, sacrorum actio: secundum quam divinus Ierarches perfectus omnium habebit, quae secundum ipsum sunt, sacratissimorum participationem, utpote Ierarcha cognominatus. Sicut enim Ierarchiam qui dicit, omniun simul comprehensam dicit sacrorum dispositionem: sic Ierarchen dicens, declarat mirabilem et divinum virum, omnis sacrae eruditum scientiae, in quo pure sua Ierarchia omnis perficitur et cognoscitur.

VARIAE LECTIONES.

¹ BE sacerdotalis. ² BH ex. ³ BH jura. ⁴ ABE de invisibilibus (de om. E).

scitur. Hujus principium Ierarchiae, fons vitae, es-
 sentia bonitatis, una existentium causa Trinitas, ex
 qua et esse et bene esse subsistentibus per bonitatem.
 Hac omnium summitate divinissima principali
 beatitudine, trina unica, vere existente, secundum
 nobis incomprehensibile, huic desiderabilissima
 voluntas quidem est rationalis salus et secundum
 nos et super nos essentialium. Haec autem non aliter
 fieri potest, nisi deificatis salvatis. Deificatio autem
 est ad Deum, quantum possibile, et similitudo et unitas.
 Ad Deum autem hoc commune Ierarchiae summum,
 ad Deum et divina atenta dilectio, divinitus atque
 potenter sacrificata, et ab eorum contrariis perfecta
 et inconvertibilis reversio, cognitio eorum, quae sunt,
 quae ea, quae sunt, est, intellectualis veritatis et visio
 et scientia, uniformis consummationis divina participatio,
 ipsius unius, quantum possibile, contemplationis relectio,
 nutrens invisibiliter et deificans omnem in se extentum.
 Dicamus itaque, quomodo divina beatitudo, natura divinitas,
 principium deificationis, ex quo deificari deificatis bonitate
 divina Ierarchiam in salute et unitate omnium et rationalium
 et intellectualium essentialium donavit. Et supermundanis
 quidem et beatis quietibus immaterialius et intellectualius.
 Non enim extrinsecus eas Deus in divina moveret,
 invisibiliter autem et intrinsecus illuminatas eam in se
 puram et immaterialem divinissimam voluntatem. Nobis
 autem, quod illis et uniformiter et connexim donatur, ex Deo
 traditis eloquiis, quantum nobis possibile, in varietate
 et multitudine separabilium symbolorum donatum est.
 Essentia enim nostrae Ierarchiae est Deo tradita eloquia.
 Sanctissima autem eloquia haec dicimus, quaecumque a
 divinis nostris sacre perfectioribus in agiographis nobis
 et theologicis donata sunt delictis. Atqui et quaecumque
 ab ipsis sacris viris immaterialiori doctrina et minore
 quomodo jam caelesti Ierarchia, ex intellectu in intellectum
 per medium verbum corporale quidem, immaterialius
 vero tamen extra scripturam duces nostri eruditi sunt.
 Neque haec divini summi sacerdotes in sacrificii commune,
 non velatis invisibilibus, sed in symbolis sacris tradiderunt.
 Est enim non omnis mundus, neque omnium, ut eloquia
 aiunt, scientia. Necessario igitur primi nostrae
 Ierarchiae duces ex superessentiali deitate, ipsi divino
 repleti dono, et in id ipsum deinde praeire ex divina
 bonitate missi, et ipsi vero copiose amantes, tanquam
 Dii, eorum, qui post se sunt, reductionis et deificationis,
 sensibilibus imaginibus supercaelestia et varietate et
 multitudine connexim, et in humanis divina, et in
 materialibus immaterialia, et his quae secundum nos
 sunt superessentialia, scriptis suis et non scriptis
 doctrinis, secundum sacras nobis dederunt leges :

non propter immundos solum, quibus nec symbola
 tangere fas, sed quia et symbolica quaedam est.
 Quod quidem dixi proportionaliter nobis ipsis nostra
 Ierarchia, desiderans sensibilia in eam ex eis ad
 invisibilia diviniorem nostram reductionem. Revelandae
 tamen sunt symbolorum rationes divinis sacris
 perfectioribus. Quas non est justum educere in
 adhuc perficiendos, scientes, quomodo sacrorum Deo
 tradente legislatores ornatum statuis et inconfusis
 ordinibus, et unoquoque secundum dignitatem accipiente
 proportionibus et sacris distributionibus Ierarchiam
 ordinaverunt. Propter quod et tuis sacris confessionibus
 credens, recordari enim earum sanctum est, sic omnem
 quidem superpositam Ierarchicam sanctam laudem
 non trades alteri, contra aequae ordinatos tibi deiformes
 sacros perfectiores. Eosque patieris confiteri secundum
 legem Ierarchicam, mundorum quidem munda tangere,
 communicareque solis deificativorum divinis, et perfectiorum
 perfectivis, sanctisque sanctissimorum. Aliorumque
 Ierarchicorum tibi et hoc tradidi divino dono.

CAPITULUM II.

De perficiendis in photismate.

Dictum est igitur a nobis sacre, quomodo ipsa est
 secundum nos Ierarchiae interpretatio, ad Deum
 nostra, quantum licet, et similitudo et unitas. Hujus
 autem, ut divina docent eloquia, piissimorum mandatorum
 dilectionibus et sacris actionibus jucunde perficimur.
*Servabit enim, inquit, diligens me verbum meum, et Pater meus diliget eum, et ad eum
 veniamus, et mansionem apud eum faciemus.* Quod-
 dam ergo est principium sanctissimorum mandatorum
 sacrae actionis, ad aliorum divinatorum eloquiorum
 et sacrarum actionum susceptivam opportunitatem
 formans animales nostros habitus, ad supercaelestis
 quietis anagogen nostrum iter faciens sacrae et
 divinissimae nostrae regenerationis traditionis. Ut enim
 communis noster ait dux, secundum intellectum quidem
 in divina primordialis motus est Deo divinaque
 dilectione, ad sacram operationem divinatorum
 mandatorum principalissima processio, essendi divinitus
 nos ineffabilissima creatio. Si enim esse divinitus est
 divina generatio, numquid non aliquando quid nosceret
 Deo traditorum? Neque quidem operaretur, qui neque
 subsistere divinitus habuit. Aut numquid et nos
 humanum dicimus subsistere oportet primum, deinde
 operari secundum nos? Quomodo an non existentis
 neque motum, sed neque subsistentiam habentis illud
 solummodo operantis aut patientis, in quibus esse
 natus est? Sed hoc quidem, ut aestimo, apertum.
 Deinde autem divina divinae generationis
 inspiciemus symbola. Et mihi nullus imperfectus in
 contemplationem veniat. Etenim non

VARIAE LECTIONES.

¹ H pietate. ² E Ierarchicum secundum laudem. ³ meus om. BE. ⁴ A nequaquam. ⁵ H enim, ⁶ E habentis existentis, illud; A habentis, existens illud. ⁷ divina om. BH.

NOTAE.

^a Joan. XIII; I Cor. VIII.

^b Joan. XIV, 25.

solares fulgores in infirmis pupillis intueri non periculosum, neque his, quae supra nos sunt, audere innocuum. Siquidem vera est juxta legem Ierarchia, Oziam quidem, quia sacris abusus est, subvertens; Chore vero, quia supra se sacris; Nadab autem et Abiud, quia propriis prophane abusi sunt *.

Mysterium photismatis.

Summus quidem sacerdos, assidue ad Deum similitudine omnes homines volens salvos esse, et in cognitionem veritatis venire ^b, praedicat omnibus ea, quae vere sunt, Evangelia, Deum propitium his, qui in terra sunt, ex propria existentem et naturali bonitate, sufficienter venire ad unitatem suam per humanitatem digne aestimantem, et ad se unitati instar ignis assimilare sibi unita secundum ipsum propositum coaptantem. Quo quot enim receperunt eum, dedit eis potestatem, filios Dei fieri, credentibus in nomine ejus, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt ^c. Qui autem horum diligit vere supermundalium divinam participationem, veniens ad quendam eruditorum, suadet se duci ab eo ea, quae est ad summum sacerdotem, via. Ipse autem universaliter subsequiturum esse promittit tradituros, et digne accessionis ejus, et simul omnis in id quod deinceps est, vitae cognitionem recipere, eum quidem illius salute sacre interrogante. Ad vero rei altitudinem contra mensurantem humanum, horror quidem subito et impossibilitas circumstant: obeuntibus tamen eis perficit, quod petitus est deiformiter confessus est. Et qui accipit eum, ducit ad ab Ierarchia cognominatum. Ipse vero eum laetitia tanquam in humeris ovem recipiens ^d ambobus viris, ut diximus, primum quidem laudat per intellectuales Eucharistias et corporalem adorationem unum benignum principium, ex quo vocata vocantur, et salvata salvantur. Deinde omnem sacram dispositionem in cooperatione quidem et confestivitate salutis viri, Eucharistiae quoque divinae bonitatis, in sacrum chorum congregans, in principio quidem quendam eloquiis incumbentem omnibus Ecclesiae plenitudinibus hymnum psallit. Et post hoc divinam salutans mensam, ad virum advenientem accedit, et interrogat eum, quid volens venit. Eo vero religiose accusante, juxta anadochi traditionem, i. credulitatem, ignorantiam veri boni, divina vita desideriam ¹, dignanteque per sacram suam medieta- tem Deo divina consequi, testatur quidem ipsi futuram universalem fore propitiationem, tanquam perfectissimo et immaculato Deo. Et divinam ei conversationem introducens, et interrogans, si sic conversatus est, post confessionem imponit ejus capiti manum, et signans, describi imperat sacerdotibus virum et anadochum. Ipsis autem describentibus

A orationem sacram facit, et hanc omni sic Ecclesia complente, subintroducitur quidem eum, et exiit per ministros. Dein statuens in occidentis intentum, et manus erigentem ad ipsam conversas regionem, exsufflare quidem ipsi ter jubetur Sathana, et adhuc quae sunt abrenuntiationis, confiteri. Et ter ei abrenuntiationem contestans, consistentem ter hoc, transducit ad orientem, et ad caelum respicientem, et manus extendentem, jubet coordinari Christo et omnibus Deo traditis sacris eloquiis. Eo vero et hoc faciente, testatur iterum ter confessionem. Et iterum ipso ter consistente, orans benedicit, et manus imponit. Et ad summum exuentibus eum ministris, afferunt quidem sacerdotes unctionis sacrum oleum. Ipse autem unctionem per signationem ^B ter incipiens, ceterum sacerdotibus virum ungere omni corpore tradens, ad matrem filiolitatis venit, et tunc aquam sacris invocationibus sanctificans, et tribus sanctissimi chrisomatis cruciformibus effusionibus perficiens illam, et chrisomatis sacratissimis immissionibus aequali numero sacrum Deo acceptabilem prophetarum inspiratione melodema consonans, jubet virum afferri. Et quodam sacerdote ex descriptione ipsius anadochum praedicante, ipse quidem a sacerdotibus ad aquam ducitur, ad summi sacerdotis manum: et ad eum manuductus, ipse summus sacerdos desuper stans, reclamantibus iterum ad summum sacerdotem juxta aquam nomen perficiendi sacerdotibus, ter quidem ipsum summus sacerdos baptizat, tribus perficiendi dimensionibus et emersionibus trinam divinae beatitudinis invocans substantiam. Accipientes autem eum sacerdotes, porrigunt accessionis et anadocho et duci, et cum ipso accipientes vestimenta perficiendorum adunatum ², ad summum sacerdotem iterum reducunt. Ipse vero deificatissimo unguento virum signans, participem manifestat de cetero sacre perfectissimae Eucharistiae. Haec autem perficiens, ab ista ³ in sequentia processione, iterum in primorum extenditur contemplationem, quasi per nullum tempus aut modum in alieno quodam praeter propria conversurus, sed a divinis in divina attendens, semper divino Spiritu transordinandus.

Theoria.

^D Haec quidem, quantum in symbolis, sacrae hostiae divina generatio nihil indecorum aut immundum, neque ex sensibilibus habens characteribus, sed Deo dignae contemplationis aenigmata naturalibus et hominem decentibus speculis imaginans. Quid enim, si apparet, peccat, et diviniorem rationem perficiendorum silentem consulit, et divina doctrina advenientis vivificationem sacre peragens, et omnis simul malitiae per eximiam et divinam vitam

VARIAE LECTIONES.

¹ Divina vita desideriam om. BH. ² AE adunatum. ³ AE ipsa.

NOTAE.

^a II Paral. XXVI; Num. XVI; Levit. X.

^b I Tim. II

^c Joan. I, 12.

^d Luc. XV.

purgatione per aquam naturali corporalius ipsi denuncians? Haec ergo etsi nihil aliud divinius haberet perficiendorum symbolica traditio, non immunda esset, ut aestimo, doctrinam quidem rectae vitae introducens¹, perfectamque in malitia conversationis solutionem, universaliter corpore naturaliter purgato per aquam, confirmans. Sed sit quidem haec imperfectis introductiva animarum actio, et ierarchica et uniformia, quantum fas, a multitudine distinguens, et commoderans immundis ordinibus incompactam altitudinem. Nos autem ascensionibus sacris in perfectorum principia respicientes, et ea divinitus eruditi, cognoscemus quorum sunt characterum effigies, et quorum invisibilium imagines. Sunt enim, ut in ea, quae est de invisibilibus et sensibilibus, actione aperte disputatum est², quaedam quidem sensibiliter sacrae invisibilium³ imaginationes, et in ea manuctio et via. Invisibilia vero eorum, quae secundum sensum sunt, ierarchicorum et principium et scientia. Dicamus igitur, quomodo est divinae beatitudinis bonitas, semper juxta eadem et similiter habens proprii luminis beneficos radios, in omnes copiose expandit intellectuales vultus. Si quis ergo discesserit ab invisibili lumine aut invisibilibus, superbus, per se potens, malitiae amore condocens naturaliter inspersus ei ad illuminandum virtus, suspenditur praesentis ipsa luminis non discedentis, sed superlucens ipsa aspiciens et avertens occurrentis deformiter. Sique ejus moderate ipsi dati visibilis visiones supersilierit, et ad ipsas super suum vultum claritates obtueri fiducialiter audebit, lux quidem operabitur praeter lucem nihil; ipsa vero perfectos imperfecte concupiscens, eo quidem quo inconsequentes non etiam intelliget, humilemque inornate despiciens, per seipsam refellit. Veruntamen, quod quidem dixeram, benefice semper intellectualibus vultibus divinum expansum est lumen, inestque eis recipere praesente eo, et semper ad Deum decentem propriorum traditionem existente paratissimo. Ad hanc divinus summus sacerdos reformatur imitationem, luciformes suae divinae doctrinae claritates copiose in omnes expandens, et advenientem illuminare Dei imitator paratissimus eius, non invidiose, neque immunde priori apostasia immoderata quidquam semper usus, sed divinitus semper provenientibus suis in lucem ductionibus ierarchice relucens in bono ornatu et ordine et analogia uniuscujusque ad sacra commensurationis. Sed quoniam sanctae ordinationis est principium Deus, secundum quod seipsos cognoscunt sacri intellectus, ad consequens naturae visibile recurrrens, in principio quidem quis, quando est, ipse videbit: et hoc accipiet primum, ex respectu ad lumen sacrum donum. Qui autem propria bene impassibilibus oculis inspicit, ex non lucentibus quidem revertetur ignorantiae obscuris, Dei autem perfectissima unitate et participatione

A qui imperfectus est, ipse non inde⁴ concupiscet, in brevi vero per ipsa sui prima, deinde adhuc priora, et per illa in praestantia, et perfectus in sublimissimam divinam in ordine et sacre ascendet communionem. Hujus est ornatus et sacri ordinis imago, advenientis confusio, et eorum, quae secundum seipsum⁵ sunt, cognitio, ad summum sacerdotem viae anadochum habens magistrum. Eum verosie ascendentem divina beatitudo in suam participationem recipit, et proprium lumen tanquam quodam ipsi signo tradit, divinum perficiens, et communicantem divinorum, distributionis et sacrae ordinationis: quorum est symbolum sacrum, summo sacerdote advenienti donatum signaculum, et sacerdotum salutaris descriptio: in salvatis eum connumerans, et memoriis sacris ponens apud eum et anadochum, tanquam vivificae ad veritatem viae amatorem quidem verum et consequentem ducens divini, non errantemque Deo traditis ductionibus sequentis manuctorem. Sed non inest⁶ summe contrariorum simul participare, neque communionem quandam ad unum habentem partitas habere vitas, si unius recipit firmam participationem, sed immoderatum esse et inordinatum in omnibus uniformitate divisionibus. Quod quidem symbolorum traditio sacre insinuans, advenientem velut priorem vitam exuens, et usque juxta illam ultimos habitus solvens, nudum et discalearum sistit ad occidua aspicientem, et manuum abrenunciatione obscurae malitiae renuentem communionem, et ingenitum sibi dissimilitudinis habitum tanquam expirantem et universales consistentem. Ad hoc sic omnino immensurabilem ipsum et non communicabilem factum ad Orientem transducit in divino lumine statum et respectum futurum fore munde in perfectissimo malitia reditu permittens, et sacras ejus ad unum rationabili contuitu confessiones uniformi facto veritatis amore recipiens. Sed est ibi clarum, ut aestimo, ierarchicorum eruditus, quia devictis in fortitudine ad unum resistentibus, et contrariorum universalibus interemptionibus et non subsistentiis, immutabile praevalet intellectualia deformis habitudinis. Non enim redire oportet tantum ab omni malitia, sed et viriliter collocatum esse et intrepidum semper contra perditam in eam subjectionem, neque templi veritatis in requie aliquando fieri. Attende vero et aeternaliter in eam ut virtus extendi ad perfectissima divinitatis ascensionem sacre semper agentem. Vides autem horum diligentes imagines in ierarchice perficiendis. Deiformis quidem summus sacerdos inchoat sacram unctionem, sacerdotes vero sub ipso perficiunt unctionis sacrificium, ad sacra in similitudine perficiendum certamina evocantes, secundum quae sub militante Christo factus est. Quoniam ut Deus est militiae creator, ut sapiens vero leges ejus posuit, operatus est ut bonus, decorus victoribus praemia. Et adhuc di-

VARIAE LECTIONES.

¹ recte introducens. ² E. disputatur. ³ imagines — invisibilium om. BH. ⁴ B non exinde. ⁵ BH ipsum ⁶ BH est.

vinus, quoniam quidem ut optimus in militibus effectus est cum ipsis sacre, pro eorum libertate et victoria, ad mortis et corruptionis concertans potentem, certantibus quidem tanquam Deus perfectus ascendit gaudens: manet autem in sapientis legislationibus, et secundum eas sine transgressione contendit ad bonorum praemiorum spem firmiter habens, sub optimo militiae Domino et duce ordinatus. Superans vero divinis vestigiis militum primi per bonitatem, Deum imitantibus militibus ad deificationem contrarias ei reluctantes et operationes et subsistentias, commoritur Christo, mystice dicendum peccato, per baptismum. Et mecum sapienter intelligit, sacra cum quanta pulchritudine habet symbola. Etenim quoniam quidem mors est in nobis, non essentialis, non subsistentiae, juxta quod visum est aliis, unitorum vero separatio nobis invisibile ducens, animam quidem, ut in privatione corporis semper futuram, corpus vero ut in terra occultum, aut juxta alteram quandam corporali mutationum, ex ea quae est secundum hominem specie demolitum, pulchre per aquam universalis occultatio in mortis et sepulturae informitatis imagine accipitur. Sacre igitur baptizandorum symbolica doctrina mystice docet, tribus in aqua demersionibus divinam triduo totidemque noctibus in sepultura Jesu vitae datoris imitari mortem, quantum possibile viris divina imitatio, in quo juxta eloquii mysterialem et occultam traditionem, nihil invenit princeps mundi. Deinde vero luciformia vestimenta induunt consummatam. Virili enim et deiformi contrariorum impassibilitate, et ad unum firmo contuitu inornatum ornatur, et informe formificatur, luciformi universaliter vita splendens. Unguenti autem perfecta unctio odoriferum facit perfectum. Sacra enim divinae generationis consummatio coadunat consummata divino spiritui. Invisibiliter autem odorificum et perfectivum adventum, ineffabilimum existentem, cognoscere intellectualiter concedo dignis secundum intellectum divini spiritus sacra et deifica communicatione. In fine autem omnium summus sacerdos ad sacratissimam Eucharistiam vocat perfectum, et perfectivorum mysteriorum ipsi tradit communionem.

CAPITULUM III.

De perficiendis in synaxi.

Sed euge, quoniam hujus commemoravimus, quam non mihi justum est transcurrenti ierarchicorum quid ante eam aliud laudare. Etenim est, secundum gloriosum nostrum magistrum, teletarum teleta. Et oportet ante alias eam sacre scribentem, exponentemque ex divina juxta eloquia et ierarchica scientia in sacram ejus ascendere divino spiritu contemplationem. Et primum quidem hoc sacre in-

spiciamus, propter quid commune aliis ierarchicis teletis, discrete huic ultra ceteras reponitur, et singulariter praedicatur communio et synaxis, unaquaque sacra perfectiva actione, partitas nostras vitas in uniformem deificationem colligente, et diversarum deiformi complicatione ad unum communionem et unitatem donante. Dicimus autem, quia eas aliorum ierarchicorum symbolorum participationi, consummatio ex istius divinis et perfectivis invenire est donis. Non enim inest fere, quandam perfici teletam ierarchicam, nisi divinissima Eucharistia in consummatione per singula perficiendorum ad unum perfectivam in sacra actione collectionem, et Deo tradita donatione perfectivorum mysteriorum perficiente ipsius ad Deum communionem. Si ergo unaquaque ierarchicarum teletarum, imperfecta quidem ens, ad unum nostram communionem et synaxim non perficiet: et est teleta, propter quod imperfectum aufert. Finis autem totius et capitulum divinorum mysteriorum perfecto traditio, merito ierarchica intelligentia cognominationem ei propriam ex actionum veritate invenit. Sic et sacram divinae generationis teletam, quoniam primum lumen tradit, et omnium est principium divinarum in lumen introductionum, ex perfecto vera illuminationis nominatione laudamus. Siquidem omnibus commune ierarchicis, lucem sacri tradere perficiendis. Sed haec primum videre donavit mihi, et per ipsum ejus principale lumen in aliorum sacrorum conspectum luciducor. Haec autem dicentes, respiciemus et videbimus ierarchice per singula diligentem sanctissimae teletae actionem sacram et contemplationem.

Mysterium synaxeos sive communionis.

Summus quidem sacerdos orationem sacram super divinum altare perficiens, ex ipso adolere inchoans, in omnem venit sacri chori ambitum. Rediens iterum ad divinum altare, incipit sacra psalmodum melodia¹, concinente ei psalmicam sacram orationem omni ecclesiastica dispositione. Deinde per ministros ipsa prophetarum deltarum lectio consequenter fit. Et post has foris stant sacro ambitu catechumeni, et cum ipsis energumeni, et qui sunt in poenitentia. Manent autem divinorum aspectu et communione digni. Ministrorum vero alii quidem stant ad templi portas conclusas; alii vero aliud quid proprii ordinis operantur; alii autem ministratoria dispositione discreti, cum sacerdotibus super divinum altare proponunt sacram panem et benedictionis calicem, ante confessa ab omni Ecclesiae plenitudine catholica hymnologia. Cum quibus divinus pontifex orationem sacram perficit, et sanctam pacem omnibus promittit; et salutantibus inter se invicem omnibus, mystica sacrorum vo-

VARIAE LECTIONES.

¹ BH sacram psalmodum melodiam.

* Joan. XIV.

NOTAE.

luminum praedicatio perducitur. Et lavantibus manus aqua summo sacerdote et sacerdotibus, summus quidem sacerdos in medio divini altaris stat, circumstant autem soli cum sacerdotibus ministrorum selecti. Et sacras divinas actiones summus sacerdos laudans, sacrificat divinissima, et sub conspectum ducit laudata per sacre procumbentia symbola, et donationes divinarum actuum ostendens, in communionem eorum sanctificat. Ipseque venit, et alios abhortatur. Accipiens vero et tradens divinam communionem, in Eucharistiam sacram desinit, multis quidem in sola divina symbola prospicientibus, ipso autem semper divino spiritu ad sancta perfectorum principia in beatis et intellectualibus speculationibus ierarchice in puritate deiformis habitus ascendente.

Theoria.

Veni igitur, o puer bone, post imagines in ordine et sacre in deiformem principalium exemplorum veritatem. Illud perfectis in coadunatam suarum animarum introductionem dicam, quomodo symbolorum varia et sacra compositio non sine intellectu eis subsistit, et usque ea, quae extra sunt, apparens solummodo. Sacratissimi quidem enim eloquiorum cantus et lectiones, doctrinam eis strenuae vitae denunciant, et ab eis perfectam corrumpentis malitiae purgationem. Divinissima autem unius et ejusdem et panis et calicis communio et pacifica traditio similem conversationem eis divinam, tanquam similiter edentibus promulgat, et divinissimam coenam et principale symbolum perfectorum in memoriam sacram ducit. Juxta quod et ipse symbolorum conditor partitur sanctissimam. Nonne sancte ei et unimode sacra concoenantem docens et recte simul et deiformiter, quomodo ipsa juxta habitum vera in divina assumptio ad similitudinem eorum communionem ipsis advenientibus donatur?

Haec igitur, ut dixi, in aditorum atria bene descripta, imperfectis adhuc ad contemplationem sufficientem relinquentes, intremus a causalibus in causas, juxta sacram nostram synaxin, et decoram invisibilium Jesu luciduo videbimus *θεωπέτρων*, beatam declarantem manifeste principalium formarum pulchritudinem. Sed divinissima et sacra teleta, circumposita tibi ¹ symbolice vestimenta aenigmatum revelans, splendide nobis manifestere ², et intellectuales nostros vultus uniformi et non velato lumine reple. Oportet igitur nos intus adesse, sacratissimorum et invisibile primi agalmatum denudantes, in deiformem ejus pulchritudinem intendere, et summum sacerdotem divinitus videre a divino altari usque extrema templi cum suavi odore venientem, et iterum in ipso perfecte consistentem ³. Ipsa enim super omnia divina beatitudo, etsi bonitate divina proveniat in participantium sua sacra communionem, sed non extra per substantiam immutabilem statum

et collocationem efficitur, et omnibus deiformibus proportionaliter illucendo, circa semetipsam vere existit, et propria omnino non transmutatur immutabilitate. Similiter divina synaxeos teleta, etsi involuta et simplex habeat et complicitum principium, in sacram varietatem symbolorum clementer multiplicatur, et usque omnem implet ierarchicam imaginum descriptionem, continuo uniformiter ex his iterum in propriam unitatem colligitur, et unificat in se sacre reductos. Juxta hunc deiformem modum divinus summus sacerdos, etsi unitam suae ierarchiae disciplinam deiformis in subjectos deducit, sacrorum aenigmatum pluralitatibus utens; ast iterum, tanquam absolutus et minoribus immensurabilis, in proprium principium indimute restituitur, et in unum suum intellectualem faciens introitum, videt pure perfectorum uniformes rationes, in secunda elementis processionis summum, in prima diviniorem conversionem facientes. Psalmorum autem modulatio, conveniens omnibus fere ierarchicis mysteriis, nonne futurum est explicari omnium summo sacerdotalisimo? Omnis quidem enim sacra et agiographos deltas, aut in Deo existentium generatam subsistentiam, et dispositionem, aut legalem ierarchiam et conversationem, aut divini populi haereditatum distributiones et habitationes, aut judicium sacrorum, aut regum sapientum, aut sacerdotum divinarum intelligentiam, aut veterum virorum in varietate et multitudine anxietatum immutabilem in fortitudine philosophiam, aut actionum sapientis doctrinas, aut divinarum amorum cantica et divinas imagines, aut futurorum propheticas praedicationes, aut viriles Jesu divinas actiones, aut ipsorum discipulorum Deo traditas et Dei imitatorias conversationes et sacras doctrinas, aut occultam et mysticam visionem ipsorum discipulorum dilectissimi et divini ac mirabilis supermundanam Jesu theologiam ad deificationem opportunis nunciat ⁴, et sacris teletarum et deiformibus anagogis corradicat ⁵. Divinarum autem cantuum sacra Scriptura, intentionem habens et theologias et divinas actiones omnes hymnizare, et divinarum virorum sacras orationes et sacrificiones laudare, universalem facit divinarum cantum, et narrationem ad totius ierarchicae teletae susceptionem et traditionem, habitum pulchrum efficiens, divinitus eam psallentibus. Cum igitur continua sacratissimorum hymnologia animales nostros habitus condignate disposuerit, ad paulo post sacrificia ponenda, et divinarum cantuum consonantia ad divina et nosipsos et inter nos invicem consensum, ut in una et confessa sacrorum regione ⁶ promulgaverit coordinata et coadumbrata magis in intellectuali psalmorum psalmodia, per plures et apertiores imagines et praedicationes dilatantur sacratissimis professorum constructionum lectionibus. In his aspiciens sacre, videbit uniformiter unam inspirationem, ut

VARIAE LECTIONES.

¹ BH sibi. ² Conj., AE manifestare, BH manifestat. ³ A residentem; et iterum — consistentem om. BH. A narravit, E nunciavit. ⁴ AE corradicavit. ⁵ Sic AE; BH confessa religione sacrorum.

ab uno divino spiritu conclusam. Unde pulchre in mundo post antiquiorem traditionem Novum Testamentum praedicatur, divina et ierarchica ordinatione illud, aestimo ¹, declarante, quomodo ipsa quidem dixit futuras Jesu divinas operationes, hoc vero perfecit. Et quomodo illa quidem in imaginibus veritatem ² scripsit, hoc vero praesentem demonstravit. Illius enim praeconiis, hoc per seipsum perfecta operatione veritatem cognovit. Et est theologiae divina operatio, consummatio. Horum alii quidem non circumtubicinantes universaliter sacrarum teletarum, neque imagines vident, impudenter negantes salutarem divinae generationis doctrinam, et eloquiis perditae respondentis illud: *Vias tuas scire nolumus* ³. Catechumenos autem energumenosque, et eos, qui sunt in poenitentia, sanctae Ierarchiae lex permittit quidem audire Psalmicam sacram orationem, et divinam sanctissimarum Scripturarum lectionem: in autem deinde sacrifications et contemplationes non vocat tales, sed perfectos perfectorum oculos. Est enim deformis Ierarchia iustitiae sacrae plena, eo quod juxta dignitatem unicuique salutariter distribuit compactam uniuscujusque divinorum participationem in commensuratione et analogia secundum tempus sacre donans. Ultimus igitur catechumenis distribuitur ordo. Sunt enim expertes et indocti omnis Ierarchicae perfectionis, neque juxta divinam designationem divinam habentes subsistentiam, sed adhuc paternis eloquiis obstetricati, et adhuc talibus formis informati, ad eam ex divina generatione primo vitalem et primo illuminantem et beatam accessionem: tanquam si imperfecti et informes ante excidant juxta carnem infantes propria obstetricatione, veluti obcaecati et abortivi, non genitalem, et non vitalem, et non illuminatum in terra casum habebunt. Et nonne quidam bene sapientum dicit, ad ⁴ manifestum respiciens lumen, eos praegravari tenebris a vulva alienatos. Dixerit ⁵ enim corporum disciplina ad hos, quae est medicina, lumen operari in capacibus lucis. Sic et ⁶ sacrarum sapientissima disciplina primo quidem eos formativorum et vivificantium eloquiorum introductio alimento obstetricat. Perficiens autem ante divinam generationem eorum substantiam, dat salutariter eis in ordine ad lumen deformem et perfectivam communionem. Nunc autem tanquam ab imperfectis separat perfecta ⁷, et hono ornatui sacrarum providens, et catechumenum in deformi Ierarchicorum ordine obstetricationi et vitae. Energumenum autem multitudo immunda quidem et ipsa, secunda vero sursum versus catechumenum est extremitate. Neque enim aequale est, ut aestimo, universaliter indocto et divinarum teletarum summae non communicanti, quod participa-

tionem quandam sacratissimarum habet consummationem. Est autem contrariis aut seductionibus aut perturbationibus dehonestatum ⁸. Sed et ab eis sacratissimorum divina communicatio corripitur, et valde merito. Si enim est vere, ut universaliter divinus vir, divinis dignus, ad suae deformitatis summum in perfectissimis et consummativis deificationibus ascendens, neque quae sunt carnis operabitur praeter naturae valde necessaria, et hoc si conservaverit ⁹ operose, templum autem simul et consequens in sua sublimissima deificatione divini Spiritus erit, simili simile collocans: non fortassis talis aliquando a contrariis patitur phantasiis aut terroribus ¹⁰, deridebit autem haec, et cum advenientibus luctabitur, et persequetur, et operabitur magis quam patietur, et hoc ¹¹ proprio habitu impassibili et non indito, et aliis medicus videbitur talium operationum. Aestimo autem ego, magis vero aperte scio, Ierarchicorum purissima discretio pro talibus novit energumenos pollutissimam operationem. Quicumque deformi decedunt vita, et consentientes et similiter conversantes perditis fiunt daemonibus: vere quidem existentia et immortaliter creata, et aeternaliter delectata, per extremam et sibimet perniciosam insipientiam avertentes: materialem vero et multum passibilem alienationem, et perditas et corrumpentes delicias, et infirmam in alienis non existentem, sed opinabilem delectationem concupiscentes et operantes. Primi ergo ipsi et potius illis ministri discretiva voce segregentur. Non enim justum est, eis alterius cujusdam sacri participare ¹², quam eloquiorum conversoriae ad meliora doctrinae. Ea enim divinorum supermundana sacrificacione eos, qui sunt in poenitentia, et ad eam jam venientes abscondit, non omnino ad sacratissimum admittens. Appellat vero et hoc castissime, quia in aliquo ad deformitatis summum imperfecte infirmantibus invisibilibus vado, et non communicatus. Abigit enim per omnia clarissima vox non valentes conjungi divinis simorum digne communicatoribus; multo magis passibiliter energumenum multitudo immunda erit, et omni alienata sacrarum inspectione et communicatione. Deinde divino fiunt foris templo et superexcellenti ejus Ierurgia ¹³ teletarum indocti et perfecti, et cum ipsis sacra apostatae vita, consequenterque his adversus contrariorum et vincula et phantasias propter infirmitatem constantes, tanquam non pervenientes ad divina per corroboratum et non indigentem contuitum in deformis habitus incommutabile et activum. Deinde cum ipsis contraria quidem apostatantes vita, nondum autem et phantasiis ejus habitu et amore divino et claro purgati, et post hos, qui non omnimodo uniformes et legaliter dicen-

VARIAE LECTIONES.

¹ BH ut aestimo. ² E veritate. ³ E et. ⁴ A Dicit, BH Dixerat. ⁵ E Sicut et. ⁶ dehonestatum om. BH; A informatum. ⁷ E sicut observaverit. ⁸ AE erroribus. ⁹ A adhuc; E ad hoc. ¹⁰ BH participatione. ¹¹ E Ierarchia; BH i. e. sacrificia.

NOTAE.

^a Job. XXI.

^b Isa. I.

dum immaculati, et incontaminati sunt perfectissime sanctissimi. Tunc sanctissimorum sacrificatores, et contemplationis amatores, sanctissimam teletam sancte et decenter inspicientes, laudant hymnologia catholica beneficium et bonorum largiens principium, subintroducunt salutare nobis revelatae sunt teletae, sanctam perfectorum deificationem sacrificantes. Hymnum autem hunc alii quidem hymnologiam vocant, alii autem religionis symbolum, alii vero, ut aestimo, divinius ierarchicam Eucharistiam, tanquam comprehensivam in nos divinitus pervenientium sacrarum donorum. Videtur enim mihi laudandorum omnium divinorum operum actionem circa nos fieri, essentiam quidem nostram et vitam deiformiter substituens, et principalibus exemplis et pulchris deiforme nostrum formans, et diviniore habitu et renovatione in participatione constituens, segregans autem ex negligentia ingenitam nobis sollicitudinem divinorum donorum, resciciens nos bonis, in antiquum revocat, et perfectissima nostrorum assumptione consummatissimam propriorum traditionem optime operatur, et ab hac societatem nobis Dei et divinorum donat. Sic autem divina humanitate sacre laudata, ocellus quidem divinus panis apponitur, et benedictionis calix: divinissima autem salutatio sancte agitur, et agiographorum voluminum mystica et supermundana recitatio. Non enim unum est ad unum congregari, et unius participare pacifica unitate, ad seipsos pacificatos. Si enim ab unius contemplatione et scientia illuminati, ad uniformem et divinam congregationem unificamur, non fortassis in partitis rescindimur decidere concupiscentias, ex quibus materiales creantur et passibiles adversus secundum naturam aequiforme infestationes. Hanc ergo, ut aestimo, uniformem et inseparabilem vitam pacis actio¹ sacra promulgat, simili simile collocans, et partitis separans divina et unita spectacula. Sacrarum autem tabularum post pacem recitatio praedicat sancte firmatos, et ad strenuae vitae consummationem immutabiliter advenientes. Nos quidem per similitudinem eorum in beatissimum habitum et deiformem quietem hortans et manuducens, quibus tanquam viventibus praedicat, et, ut theologia ait, non mortuis, sed in divinissimam vitam ex morte transeuntibus². Vide autem, quia et recordationibus sacris restituimur, divina memoria non humanitus memorativa phantasia declarante, sed veluti si quis dicat divinitus secundum divinorum perfectam deiformium preciosam et immutabilem cognitionem. *Novit enim, aiunt eloquia, qui sunt ejus*^b; et: *Preciosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus*^c; morte sanctorum pro in sanctitate consummatione dicta.

A Et hoc autem sacre intellige, quomodo superposita divino altari piis symbolis, per quae Christus significatur et participatur, adest indubitanter sanctorum professio, conjunctionem eorum inseparabiliter manifestans ad eum super mundana et sacra unitate. His autem ea, quae dicta sunt, lege sacrificatis, stans in conspectu sanctissimorum symbolorum, aqua manus summus sacerdos lavat cum pudico sacerdotum ordine: quia quidem, ut eloquia aiunt, qui lotus est, non indiget alicujus alterius, nisi summorum, id est, novissimorum suorum lavationis^d, propter sublimissimam purgationem in castissimo deiformitatis habitu, et ad secunda proveniens deiformiter, immensurabilis erit et absolutus, tanquam perfectissime uniformis, et ad unum iterum adunatim convertens, quasi deiformitatis salvantem plenitudinem et integritatem. Sacer ergo luter^e, ut diximus, in ea secundum legem^f erat ierarchia; nunc autem summi sacerdotis et sacerdotum manuum purgatio ipsum insinuat. Eos enim ad sanctissimam venientes *ισπουργίαν*, purgare oportet, et extremas animae phantasias, et per similitudinem ipsa tantum, quantum possibile est, admittere manifestiores sic theophanias, circa quas ponentur supermundalibus fulgoribus in conformium speculorum claritatem universaliorem et lucidiorem appetentibus pervenire proprium splendorem. Summi autem sacerdotis et sacerdotum usque ad summa, id est, novissima lavatio in conspectu sit sanctissimorum symbolorum, tanquam in Christi omnes inspicientis nostras occultissimas notiones, et sublimissimae purgationis in ejus intentissimis subtilitatibus et justissimis et aequissimis judiciis terminatae. Sic divinis summus sacerdos unitur, et sacras divinas actiones laudans, sacrificat divinisima, et sub conspectum ducit laudata. Ergo esse in nos divinas actiones diximus², deinde narrandum, quanta virtus. Non enim omnes laudare sufficiens ego, neque aperte scire, et alios in mysteria ducere. Quaecumque autem a divinis summis sacerdotibus consequenter eloquiis laudantur et sacrificantur, haec, ut nobis possibile, dicemus, ierarchicam inspirationem duces invocantes. Humanam naturam principio ex divinis bonis insipienter perditam multum passibilis vita suscepit, et corrumpentis mortis finis. Consequenter enim, quae vere est, bonitate perditam apostasia, sacrae in paradiso legislationis transgressionem, recalcitrantem vivifico jugo, propriis nutibus et delectatoriis adversarii, et inimicis seductionibus contrariis, divinorum bonorum tradidit. Inde miserabiliter pro quidem aeterno mortale mutuavit, proprium autem principium incorruptibilibus habens generationibus, ad principii

VARIAE LECTIONES.

¹ A C sacra actio. ² A E dicimus.

NOTAE.

^a Rom. VI.
^b II Tim. II.
^c Psal. CXV.

^d Joan. XIII.
Luter i. e. *λουτήρ*, lavacrum.
Exod. XXX, XXXVIII et XL.

consequentem merito ducta est finem. Sed et sursum ducente vita voluntarie recidens ad terram contraria extremitate, gravata est multum passibili mutabilitate. Errans autem recta via, quae est ad vere existentem Deum, vulnerata est, et perditis et maleficis subjecta multitudinibus, oblita est, non diis, neque amicis, sed inimicis famulans. Ipsi autem in misericorditer ea secundum propriam immanitatem abutentibus, in non subsistentias serviliter incidit et perditionis periculum. Divinae autem bonitatis maxima humanitas, per se ipsam operatricem nobis divinitus non induravit providentiam, sed in veritate participatione, quae secundum nos sunt facta est omnium sine peccato et ad humile nostrum unificata, cum priorum inconfuso et immaculato perfectissime habitu, ad se nobis communicationem tanquam congenitis de cetero donavit, et priorum recepit participes honorum. Apostolicae quidem multitudinis, sicut occulta traditio habet, quae contra nos est, destruxit potentiam, non per virtutem superans, juxta vero mystice nobis traditum eloquium, in iudicio et justitia. Quae enim ¹ secundum nos sunt, ad contrarium simul omne benigne reparavit. Quod enim juxta animum nostrum obscurum est, implevit diviti et divinissimo lumine, et deformibus ornavit informe pulchritudinibus. Animae vero habitaculum in perfectissima salute tantum decidentis nostrae essentiae, pollutissimis passionibus et corrumpentibus maculis liberavit, renovationem nostram supermundanam ostendens, et multam perfectionem divinam in ipsis ad eam nostris sacris, secundum quod possibile est, similitudinibus. Divina vero imitatio quomodo nobis aliter ingenta sit, nisi sacratissimarum divinarum actionum memoria renovata semper ierarchicis et sacris orationibus et sacrificiationibus? Hoc ergo facimus, ut eloquia aiunt ², in ejus recordationem. Inde divinus summus sacerdos ad divinum altare stans, laudat dictas sacras actiones divinas Jesu divinissimae nostrae providentiae, quas in salute generis nostri beneplacito sanctissimi Patris in Spiritu sancto secundum eloquium consummavit. Laudans autem et cultum earum, et invisibilem contemplationem intellectualibus oculis inspicens, in symbolicam earum Ierurgiam venit, et hoc Deo tradente. Unde et reverenter simul et ierarchice post sacras actionum divinarum laudes, pro ipsa supra se actione sacra apologiam facit, prius sacre ad ipsum reboans: Tu dixisti: *Hoc facite in meam recordationem* ³. Deinde Deo simili hac actione sacra dignus petens fieri, et ad ipsum Christum similitudine divina perficere, et dare castissime, et sancta participantem sacre et decenter participare, sacrificat divinissima, et sub conspectum ducit

A laudata per sacre procumbentia symbola. Velatum enim et non divisum panem revelans, et in multa dividens, et unionem calicis omnibus dispertiens symbolice unitatem multiplicat, et distribuit; sanctissimam in his factionem sacram ⁴ consummans. Unum enim et simplicum et occultum Jesu divinissimi verbi, secundum nos in humanatione et ad compositum et visibile, immutabili bonitate et humanitate provenit, et ad se nostram unificam societatem benigne peregit ⁵, nostra humilia divinissimis suis summe adunans. Siquidem et nos tanquam membra corpori compaginamur ipsi secundum id ipsum immaculata et divina vita, et non corrumpentibus passionibus juxta mortificatum incompacti et deformes ⁶, et non convenientes efficimur ad divina membra et sanissima. Oportet enim nos, si ad eum desideramus communionem, in divinissimam sui secundum carnem vitam respicere, et ad eam similitudini sacra peccato carentia deformem et immaculatum habitum recurrere. Sic enim compacte nobis ad simile societatem donabit. Haec sacris actionibus summus sacerdos manifestat, velata quidem dona ad manifestum ducens, uniformemque eorum in multa dividens, et distributorum ad ea, in quibus fiunt secundum tempus unitati, socios eorum perficiens participes. Describit enim in his sensibilibus, sub conspectum ducens Jesum Christum, invisibilem nostram, quantum in imaginibus, vitam, secundum Deum ex occulto perfectissima et inconfusa juxta nos in humanatione misericorditer in naturam nostram specificatum, et ad partibile nostrum immutabiliter ex uno secundum naturam proveniente, et per benignam hanc humanitatis dilectionem in participationem sui et priorum bonorum vocantem humanam gentem. Siquidem unimur ipsi divinissimae vitae ad eam nostram juxta virtutem-similitudine: per hoc etiam ad veritatem communicatores Dei et divinissimarum consummationum erimus. Accipiens autem et tradens divinam communionem, in Eucharistiam sacram desinit cum omni Ecclesiae sacra plenitudine. Participatio enim traditionem ducit, et mysticam distributionem mysteriorum assumptio. Ipse enim est catholicus divinarum ornatus et ordo, primum in participatione fieri et consummatione sacrum ducem ⁷, per se divinitus aliis donandorum, sicque et aliis tradere. Propter quod et divinis doctrinis quidam audacter abutentes, ante secundum eas conversationem et habitum immundi et alieni omnino sacra sunt legislatione. Ut enim in solaribus splendoribus subtiliores et clariores essentiarum primae influxu repletas, per omnia eas supereminens lumen in ea, quae post eas solis instar invehunt: sic et divino omni non audendum aliis dux esse, nisi secun-

VARIAE LECTIONES.

¹ AE autem ² BH sanctissima in his actio multiplicat ³ BH peragit. ⁴ AB deiformes. ⁵ BH ducens.

NOTAE.

¹ Matth. XXVI; Marc. XIV; Luc. XXII; I Cor. XI.

² Luc. XXII, 19; Matth. XXVI; I Co. XI.

dura omnem habitum suum factum Dei formosissimum, et pro divina intelligentia et iudicio compaginatam approbatus. In his omnis sacrorum dispositio ierarchice condescendens, et divinissimis communicans, cum gratiarum actione sacra desinit, divinorum actuum proportionaliter cognoscens et laudans gratias. Itaque divina non participantem et ignorantem, non etiam in Eucharistiam venientem : et quidem juxta propriam naturam dignis existentibus gratiae aguntur divinissimis donationibus. Sed quod quidem dixeram, aspicere aliquando divinis donis ex eo, qui in malo est, contuitu nolentes, ingrati ad magnas divinorum actuum permanserunt donationes. *Gustate autem, aiunt eloquia, et videte* ^a. Sacra enim divinorum doctrina magnificas eorum, qui discunt, gratias cognoscent, et divinissimarum suarum altitudinem et magnitudinem in participatione sacratissime insipientes, supercaelestes gratiose laudabunt actiones divinae benignitatis.

CAPITULUM IV

De perficiendis in myro et in ipso offerendis.

Tanta sanctissimae synaxeos sunt, et sic bona invisibilia ad unum nobis, sicut saepe diximus, ierarchice sacrificantia societatem et coordinationem. Sed est hujus aequipotens altera perfectiva operatio, myri teletam duces nostri ¹ quam nominant. Partes itaque ejus ² in ordine secundum sacras imagines intendentes, sic ad unum ipsius per partes ierarchicis contemplationibus ascendemus.

Mysterium teletae myri.

Juxta eundem synaxeos modum imperfectorum absolvuntur ordines, accedentibus scilicet et ierarchico in omne templum bene olenti ambitu, et psalmica sacra cantione, et divinissimorum eloquiorum lectione. Deinde myron summus sacerdos accipiens, superponit divino altari circumvelatum a duodecim pennis sacris, reboantibus simul omnibus sanctissima voce sanctum Deo acceptabilem prophetarum inspiratione melodema. Et in ipso perficientem orationem complens, in sanctissimis consecrandorum teletis eo utitur ad omnem fere ierarchicam perfectivam operationem.

Theoria.

Ipsa igitur introductiva consummativae hujus sanctificationis anagoge per ea, quae secundum divinum myron sacre aguntur, illud aestimo, declarat, quod circumvelatur sanctis viris in animo sacrum et bene redolens, quae divinitus jubet sanctis viris, non manifestas habere in gloria vana secundum virtutem occulti Dei bonas et suaveolentes similitudines. Mundae enim sunt Dei secretae et super animum suaveolentes pulchritudines, et invisibiliter ostenduntur solummodo intellectualibus, conformes habere volentes per virtutem in animabus incorru-

ptibiles imagines. Quod enim Deum imitatur agalma, ad illam invisibilem et benevolentem aspiciens formam, sic seipsum figurat et effingit ad formosissimam imitationem. Et sicut in sensibilibus imaginibus semper ad primam exemplarem speciem scriptor inflexibiliter intendit, ad nullum aliud visibulum retractus, aut secundum quid partitus, sed ipsum illud quod est describendum, si justum dicere, effingit, et ostendet ³ alterutrum in alterutro propter essentiae differentiam : sic mundis in animo describit ipsa ad benevolentem et occultam formam intentam et inflexibilis contemplatio non errans de formosissimorum phantasma. Juste igitur ad superessentialiter suavevolentem et invisibilem pulchritudinem ad Deum conversi, intellectualem suam inconversibiliter specificantes, nullam agunt in se Deum imitantium virtutum in adspiciendum juxta eloquium ^b hominibus, sed sancte insipientem tanquam in imagine, divino myro ab Ecclesia sacratissima circumvelata. Propter quod et ipsi secundum virtutem, sanctum et deiformosissimum intus Deum imitantes, et Deo descripti animi sacre circumvelantes, ad solam ⁴ respiciunt archiformem intelligentiam. Neque enim contemplabiles tantum sunt dissimilibus, sed neque ipsi ad illorum trahuntur visionem, sibi met consequenter : neque visibulum imagines honorum et justorum, sed eorum, quae sunt vere, vere amant : neque ad gloriam vident a multitudine irrationabiliter beatificam, sed bonum aut malum in seipso divina imitatione judicantes, agalmata divina divinissimae sunt benevolentiae, ex se ipsa verum benevolentem habens, ad multis dissimiliter opinabile non convertitur, veris suis pulchritudinibus unum formans, quod est sine simulatione. Per reliquum, quoniam ⁵ exterius pulchritudinem contemplati sumus totius bonae et sacrae actionis, in diviniorem ejus respiciemus formam, ipsam in se ipsa revelatam velamina, contemplantes beatam, splendens, manifestam claram, et incircumvelate intellectibus replentem nos suavevolentiae. Neque enim manifesta myri perfecta operatio his, qui circa summum sacerdotem sunt, incommunicabilis est aut invisibilis, sed e contrario usque eos perveniens, et statuens supra multos contemplationem, ab ipsis sacre circumvelatur, et multitudine ierarchice distinguitur. Divinis enim viris sacratissimorum radius, tanquam congenerationi ab invisibili pure et immediate elucens, et intellectuales eorum receptiones incircumvelate suavificans, ad subjectum non prompte provenit, sed ab ipsis, ut secretorum invisibile contemplantibus, sine pompa, ad dissimilibus incontaminabile, sub pennatis aenigmatibus cooperitur : per quae sacra aenigmata bene ornati ordines reducuntur ad sacram suam analogiam. Est ergo, quod quidem dixeram, nunc laudanda vobis sacra teletae operatio, consummativae

VARIAE LECTIONES.

¹ nostri om. BH. ² eius om. BE. ³ A et ostendit, BH ut ostendat. ⁴ E solarem. ⁵ BH quomodo.

NOTAE.

^a Psal. XXXIII, 9.

^b ATR. CXXII.

^c Matth. III ; XXIII

ierarchicorum ordinationis et virtutis. Propter quod¹ et hanc divini duces nostri tanquam aequipotentem et idem peragentem synaxeos sacrae perfectionis² eisdem characteribus per multa et mysticis dispositionibus et sacris orationibus ordinaverunt. Et quidem summum sacerdotem, tanquam ipsis aspectibus ex diviniore loco bonam suaveolentiam in ea, quae deinde sunt, sancta proferentem, et ad se resolutione docentem, divinorum participationem simul omnibus quidem fieri juxta dignitatem sacris, indiminutam vero esse et immutabilem omnino, et aequalitate secundum divinam collocationem proprietatis incommutabiliter stantem. Desiderio autem iterum eloquiorum cantus et lectiones imperfectos quidem erudiunt ad viviferam filioltatem, conversionemque³ sanctam faciunt pollute energumenum feruntque manifestam qualemcumque trahendo insane energumenis deiformis habitus et virtutis sublimissimum, proportionaliter eis ostendentes. Juxta quam terribilem maxime ipsi contrarias virtutes, et aliorum medicina praestabunt, divina imitatione immobile quidem ex propriis bonis, ad vero contrarios tumultus activum non habentes tantum, sed et donantes. His autem in intellectum divinum ex pessimis transeuntibus, habitum sacrum imponunt ad non iterum sub malitia errandum. Quosdam, ut sint castissimi, indigentes consummate absolvunt⁴, quosdam sacros ducunt in divinas imagines et inspectiones earum et communicationes. Reficiunt autem quosdam sacratissime in beatis invisibiliter contemplationibus, complendo uniforme eorum uno et unificante. Quid autem? Nonne et non omnino puros, quorum jam memoriam fecimus, ordines clare absolvit secundum eundem synaxeos modum praesens nunc sancta teletae operatio, solis inimaginibus videns obtutibus divinis, et a solis immediate sacratissimis ierarchicis anagogis inspecta et sacrificata? Haec ergo jam saepe a nobis dicta, superfluum nobis est, ut aestimo, eisdem revolvere verbis, et non ad ea, quae deinde sunt⁵, transcendere, summum sacerdotem divinitus videntes a duodecim pennis circumvelatum, habentem divinum myron, et sanctissimam in eo consummationem sacrificantem. Dicamus igitur, quomodo myri compositio congregatio quaedam est bene spirantium materiarum, in se copiose habens qualitates odoriferas, quantum accipientes olfaciunt secundum analogiam tanto ingentiae eis bono odore participationis. Credimus autem esse divinissimum Jesum superessentialiter suaveolentem, invisibilibus distributionibus⁶ intellectualem nostrum replentem divina delectatione. Ipsa enim sensibilium suavitatum assumptio saturitatem facit, et nutrit cum delectatione multa olfacientium discretivum, siquidem innocuum sit, et ad bene olax in commensuratione compactum. Proportionaliter, si quis dixerit et intellectuales nostras virtutes

A ad ipsam in malum minorationem incorruptibiliter dispositas, in ipsa in nobis discretivi naturali⁷ valedudine, secundum deificas mensuras, et coadunatam animi ad Deum conversionem, in receptione divinae suaveolentiae fieri, et beneficientia sacra impleri et divinissimo alimento. Non ergo myri symbolica compositio tanquam informatione informium, ipsum nobis subscribit⁸ Jesum, fontem existentem divinarum suaviium receptionem divitem, beatum proportionibus divinis et principalibus deiformiora intellectualium reddentem, divinissimos declarantem vapores, in quibus animi benefice delectati, et divinis assumptionibus repleti, esca invisibili utuntur, ad intellectualem eorum penetrant juxta divinam participationem suaveolentium distributionum. Est autem, B ut aestimo, clarum, quia super nos essentis ut diviniore fontalis suaveolentiae retributio, propinquior quomodo adhuc et magis seipsam manifestat et distribuit, in lucidissimum earum et bene habile juxta intellectum receptivae virtutis copiose supermanans, et multipliciter occultata. Ad vero intellectualium subjecta, et non eodem modo acceptiva, super virtutem incontaminate occultans visionem et participationem, proportionalibus participantium vaporibus in commensuratione⁹ divina distribuit. Super nos igitur sanctarum essentiarum tantum superpositus Seraphim ordo in alarum duodenario significatur, circa Jesum stans et collocatus, beatissimis ipsius contemplationibus, quantum justum, obumbrans, et invisibilis distributionis sacre in castissimis susceptionibus repletus, et multum laudabilem, sensibiliter dicendo, non silentibus oribus reclamans theologiam. Ipsa enim sancta supermundalium animorum scientia simul erecta est, et incessabilem habet divinum amorem, malitiamque simul omnem superat et oblivionem. Inde, ut aestimo, hoc non silenti clamore insinuat aeternam eorum et incommutabilem in virtute omni et gratiarum actione divinorum scientiam et intelligentiam. Incorporales ergo Seraphim proprietates, in eloquiis sensibilibus imaginibus et invisibilium manifestatoris sancte descriptas, in exornamentis supercaelestium Ierarchiarum, ut arbitror, bene contemplati sumus, et tuis intellectualibus oculis ostendimus. Tamen quoniam quidem et nunc summum sacerdotem sacre circumstantes, ipsam nobis illam reformant excelsissimam dispositionem, in brevi et nunc sanctissimis aspectibus deiformosissimam eorum claritatem videamus. Multiforme igitur eorum et multiplex¹⁰, manifestativum est, ut aestimo, multividae eorum in divinissimas illuminationes proprietatis, et semper motus et multivii divinorum bonorum intelligentibilium. Alarum autem, ut eloquia aiunt¹¹, expansam positionem, non numerum sanctum indicare arbitror, secundum quod visum est aliis, sed quia circa Deum ipsius excellentissimae essentiae et ordinis¹² anagogica et ab-

VARIAE LECTIONES.

¹ quod om. BH. ² A perfectionem. ³ BH conversationemque. ⁴ quosdam ut sint — absolvunt om. BH. ⁵ E deinde dita sunt. ⁶ BH distributionibus. ⁷ E natura. ⁸ H describit. ⁹ BH commemoratione. ¹⁰ BH multiplex. ¹¹ et ordinis om. BEH.

• Iso. VI.

NOTAE.

soluta perfectissime sunt et supermundana, prima et media et extrema intellectualium sui et deiformium virtutum. Inde eloquiorum sacratissima sapientia, alarum duplicationem sancte describens, circa facies et media et pedes eorum imponit alas, universaliter volabile eorum insinuans, largissimum in id quod vere est anagogicae virtutis. Si autem facies et pedes tegunt, et solis volant mediis alis, intellige sacre, quia tantum exaltatus excellentissimarum essentialium ordo tinnidus est circa intelligentiarum ejus altiora et profundiora, et mediis alis in commensuratione ad divinam visionem exaltatur, divinis jugis supponens propriam vitam, et ab ipsis sancte directus ad suimet cognitionem. Quod autem eloquiis dictum est, veluti, clamabat alter ad alterum, istud aestimo declarare, quia ¹ deividis suis intelligentiis sibi invicem copiose tradunt. Et hoc sacra dignum judicavimus memoria, quomodo eloquiorum Hebraea vox, juxta intelligibilem nominationem, vocat sanctissimas Seraphim essentias, ex ipsa ² secundum divinam et immutabilem vitam perflagrantia. Dixi ergo, ut quae Hebraeorum sunt, interpretantes aiunt, divinissimi Seraphim ardentes et calefacientes a theologia nominati sunt, manifestativo substantialis eorum habitus nomine, divinique unguenti juxta symbolicam imaginum descriptionem motivas habentes virtutes, in manifestationem ipsius et actu aliorum vaporum distributionem evocantes. Ipsa enim super intellectum suave olens essentia ab ignitis et purgatissimis mentibus in notitiam moveri amat, et divinissimas suas inspirationes in divinis distributionibus donat sic se supermundane evocantibus. Non ergo divinissimus supercaelestium essentialium ordo ignoravit divinissimum intellectum in sanctificandum descendentem. Intelligit autem eum sacre in his, quae secundum nos sunt, seipsum ³ subjicientem per divinam et ineffabilem bonitatem, et a Patre suo, et a Spiritu humanitus sanctificatum. Aspicens vero proprium novit principium, in quibuscunque divinitus agit, secundum essentiam mutabilem habentem. Inde sacrorum symbolorum traditio, sanctificato divino unguento Seraphim circumdat, incommutabilem videns et describens Christum in ea, quae secundum nos est, universali ad veritatem inhumanatione. Et adhuc divinius, quia unguento utitur ad ⁴ omnis divini perfectionem, aperte ostendens, juxta eloquium, sanctificantem sanctificatum, tanquam semper ipsum existentem seipso secundum omnem divinam beneficentiam. Propter quod et sacrae divinae generationis perfectiva donatio et gratia in unguenti perficitur divinissimis consummationibus. Inde, ut aestimo, et purgativo baptisterio unguentum in cruciformibus symbolis infundens summus sacerdos, super conspectum ducit contemplativis oculis. usque etiam suam mortem per crucem

A Jesum pro nostra divina generatione demersum, hoc divino et potentissimo descensu, in mortem suam juxta occultum eloquium baptizatos, ex corumpentis mortis veteri absorptione divinitus emergentem, et renovantem ad divinam et aeternam subsistentiam. Sed et ipso perficiente sacratissimam divinae generationis teletam, divini spiritus superadventum unguenti donat consummativa unctio, characterizante, ut aestimo, sacra symbolorum imaginaria descriptione ab ipso propter nos humanitus divino spiritu sanctificati, immutabili substantialis divinitatis habitu, divinissimum spiritum donatum. Et hoc ierarchie intellige, quia et divini altaris sacram consummationem sanctissimarum hostiarum legislatio sacratissimi unguenti perficit sanctissimis effusionibus. Est autem supercaelestis et superessentialis theoria, omnis deificationis nostrae et sanctificationis principium et essentia et perfectiva virtus. Si enim est divinissimum nostrum altare Jesus principalis divina divinorum animorum oblatio, in quo juxta eloquium oblato et mystice holocaustomati accessum habemus ⁵, supermundanis oculis videbimus ipsum divinissimum altare, in quo perfecta perficiuntur et sanctificantur, ab ipso divinissimo unguento perfectum. Sanctificat enim pro nobis seipsum sanctissimus Jesus, et omni nos sanctificatione replet in se perfectionum dispensatorie in nos tanquam Deogenitos de cetero benigne descendentium. Inde, aestimo, secundum intellectum ierarchicum Deo traditum divini nostrae Ierarchiae duces pudicissimam hanc ierurgiam unguenti teletam ex perfecto actuose nominant, tanquam si quis dixerit Dei teletam, utroque intellectu divinam ipsius perfectam operationem laudantes. Est enim ipsius hostia, et propter nos humanitus sanctificari, et deifice omnia perficere, et sanctificare perfecta. Divinum vero Deo acceptabilium inspiratione melodema, aiunt qui ⁶ Hebraeorum sunt scientes, laus Dei declarare, aut laudare Dominum. Totius igitur sanctae theophaniae et creationis in varia compositione ierarchicorum symbolorum sacre descriptae, non inconveniense est recordari Deo motam prophetarum hymnologiam. Docet enim et caste simul et divinitus, laudibus sacris dignas esse divinas actiones. Haec quidem divinissimi unguenti perfecta operatio est. Tempus autem fortassis sit ⁷, post divinas sacras actiones ipsas exponere sacerdotales ordinationes et partes, virtutesque earum et operationes et consummationes, et super has Trinitatem superfirmantium ordinum, utcumque demonstrata sit secundum nos Ierarchiae dispositio, inordinatum quidem et inordinatum et commixtum clare distinguens, replens vero ornatum et ordinatum et bene firmatum, in ipsis per se seipsam manifestans sanctorum ordinum analogiis. Et omnis quidem Ierarchiae ternariam divisionem in ipsis jam a

VARIAE LECTIONES.

¹ AH quod. ² ex ipsa om. E. ³ seipsum om. BH. ⁴ Et adhuc — utitur ad om. BH. ⁵ habemus om. BH. ⁶ BH quae ⁷ sit om. BH.

nobis laudatis Ierarchiis, ut aestimo, bene exposuimus, dicentes, quoniam secundum nos sacra traditio habet, omnem ierarchicam actionem in sanctissimas teletas dividi, et divinas earum scientias et doctrinas, et ab ipsis sacrè perfectos. Non ergo sanctissima quidem supercaelestium essentiarum Ierarchia teletam quidem habet secundum virtutem propriam Dei et divinorum immaterialissimam intelligentiam, et deiformitatis integritatem, et ut¹ possibile, Deo similem habitum: in lucemque ducens, et ad sanctam ipsam consummationem ducens² circa Deum primitivas essentias sacrosque ordines deiformiter et proportionaliter transvehit ad donatas eis semper deificas scientias ab ipsa per seipsam perfecta et sapientifica divinorum animorum divinitate. Ipsae autem primarum essentiarum subjectae dispositiones, tanquam per illas divinitus exaltatae ad deificam divinitatis illuminationem, perfecti ordines et sunt et vere nominantur. Post illam vero caelestem et supermundanam Ierarchiam in ea, quae secundum nos sunt, benefice deitas sacratissimas suas donationes affert. Mitibus quidem qui sunt secundum eloquium, donavit juxta legem Ierarchiam obscuris verorum characteribus et longissimis principalium exemplorum inconsequentiis et figuris, non bene discretam habentibus, occultam eis contemplationem in ipsis lucem infirmis aspectibus innocue declarans. Huic autem secundum legem Ierarchiae teleta quidem ad spiritualem Dei cultum anagoge: manu ductores autem ad eam ipsi sanctum illud tabernaculum a Moyse sacrè eruditi, primo secundum legem pontificum doctore et duce. Ad quod sanctum tabernaculum introductive sacroscribens secundum legem Ierarchiam, characterè formae ostenso ei super Sina montem³, vocat omnia secundum legem sacrificata. Ante vero perfecta a legalibus symbolis proportionaliter ad perfectiorem doctrinam reducimus. Perfectiorem autem doctrinam theologia secundum nos Ierarchiam dicit plenitudinem hanc illius vocans et sacrum finem. Est autem et caelestis et legalis communicativae medietati extremarum recepta, ei quidem communicans intellectualibus contemplationibus: huic vero⁴, quia symbolis sensibilibus variatur, et per ea sacrè in Deum reducit. Trinum autem similiter habet Ierarchicae divisionis in sanctissimas teletarum sacrificaciones divisa, et deiformes sacrorum ministros, et ab ipsis proportionaliter in sacra adducendos. Unaquaeque vero trium nostrae Ierarchiae divisionum consequenter et legali et divinatorum eorum, quae secundum nos, Ierarchiae prima et media et ultima ordinatur

A virtute, et divina analogia praevisa, et omnium bono ornatu, et secundum ordinem compacta et conjunctiva societate. Sanctissima ergo hostiarum sacrificatio⁵ primam quidem habet deiformem virtutem sanctam imperfectorum purgationem: mediam autem purgatorum illuminatricem doctrinam: novissimam vero et priorum consummativam eruditorum in scientia pulchrarum doctrinarum consummationem. Ipsa autem sacrificantium dispositio, in potenti virtute prima, per teletas purgat imperfectos: in media autem lucem ducit purgatos: in ultima vero et sublimissima sacrificantium virtutum perficit divino lumine communicantes in contemptibilium illuminationum scibilibus contemplationibus. Perfectorum autem virtus prima quidem est purgans: media vero post purgationem illuminans, et quorundam sanctorum contemplativa: ultima autem et diviniore aliarum, ipsa sanctorum photismatum, quorum efficitur, contemplatrix, illuminans consummativam scientiam. Sanctae ergo teletarum Ierurgiae trina virtus laudatur, sacrae quidem theogenesiae ex eloquiis comprobatae purgatione et photistica illuminatione: synaxeos autem et myri teletae consummativae divinorum actuum cognitione et scientia; per quam sacerdotum⁶ ad divinitatem tanquam unifica anagoge et beatissima communicatio perficitur. Nunc autem sacerdotalem dispositionem consequenter enarrandum, in purgativam et illuminativam et consummativam ordinationem divisam

CAPITULUM V.

De sacerdotalibus consummationibus

Lex quidem haec est thearchiae sacratissima, per prima secunda ad divinissimam suam reducere locum. An non sensibiles elementorum essentias videmus in magis eis cognatiora primum venientes, et per illa in alia propriam dividentes operationem? Pulchre ergo omnis invisibilis et visibilis ornatus principium et fundamentum in deiformiores primos indit deificos radios venire, et per illos tanquam lucidiores animos, et ad participationem luminis et traditionem opportunum habentes, in subjectos proportionaliter eis illucet et superapparet. Horum igitur est primorum, deividum secundis copiose in commensuratione, quae juxta eos est, ostendere ab ipsis sacrè contemplata divina spectacula: et docere, quae Ierarchica sunt, cum scientia consummativa ipsa divina eos, qui post se sunt Ierarchiae simul omnia⁷, bene docentium, et perfectam docendi virtutem accipientium, et tradere secundum dignitatem sacra erudite et integre participantium sacerdotali consummatione⁸. Ergo divinus

VARIAE LECTIONES.

¹ ut om. BH. ² AE ducens. ³ BH ergo. ⁴ Sic A; BEH sacrificio. ⁵ AE sacerdotium. ⁶ BI ipsa omnia divina e. q. p. s. s. l. simul bene cet.

NOTAE.

Exoq. AV; Hebr. VIII.
⁷ Codex Joannis Scoti qui fuit, h. l. mutilus videtur fuisse. Nam quae in Corderii editione Tom. I,

p. 358 a verbis 'H δὲ τῶν ἱερουργῶν διακόσμησις usque p. 360 Οὐκ οὐδὲν ἢ θεία τῶν ἱεραρχῶν τῶν ἐστὶν αὐτῶν, in versionis codd. desiderantur.

pontificum ordo primus quidem est deividarum¹ A ordinationum: sublimissimus autem iterum et novissimus idem. Etenim in ipso perficitur et impletur omnis nostrae Ierarchiae dispositio. Ut enim omnem Ierarchiam videmus in Jesum consummatam, sic unamquamque in proprium divinum summum sacerdotem. Ipsa autem Ierarchici ordinis virtus in omnibus locatur sacris universitatibus, et per omnes sacros ordines operatur propriae Ierarchiae mysteria. Discrete autem huic, ultra ceteros ordines, in suam operationem divina lex distribuit diviniore sacrifications². Hae autem sunt perfectrices thearchicae virtutis imagines, consummantes omnia divinissima symbola, et omnes sacras dispositiones. Etsi enim a sacerdotibus perficiuntur quaedam colendorum symbolorum, sed nunquam aliquando sacram theogenesiam sacerdos operabitur sine divinissimo unguento: neque divinae communionis perficiet mysteria, nisi divinissimo altari communicativis superpositis symbolis. Sed neque ipse sacerdos erit, nisi ab Ierarchicis consummationibus in hoc sortitus. Inde divina legislatio Ierarchicorum ordinum sanctificationem, et divini unguenti consummationem, et sacram altaris purificationem, divinatorum pontificum perfectivis virtutibus singulariter divisit. Est igitur sanctificus ordo, consummativae virtutis repletus, perfecta Ierarchiae discrete perficiens, et scientias sacrorum manifestativorum³ eruditus, et edocens proportionales eorum et sacros habitus et virtutes.

Sacerdotum autem luciducus⁴ B ordo in sanctas hostiarum inspectiones manuducit perfectos sub divinatorum pontificalium ordine, et post eum sacrificans proprias sacras actiones, in quibus quod quidem ipse agit, deificas ostendens per sacratissima symbola, et contemplatores advenientes perficiens, et sanctarum teletarum communicatores: in summum autem sacerdotem remittens vel contemplativarum scientiae contemplatarum sacrificacionum desiderantes. Ministrantium vero ordo purgativus et dissimilium discretivus, ante in sacerdotum sanctificationes accessionem, purgat advenientes, puros eos perficiens contrariis, et ad sacrificam inspectionem et communicationem⁵ C coaptatos. Inde in sanctam theogenesiam ministri advenientem veteri denudant vestimento, adhuc et absolvunt, et ad occasum in abrenunciationem statuunt, et iterum ad ortum transducunt — purgativae enim sunt ordinationis et virtutis — repellere universaliter jubentes advenientibus prioris vitae amictus, et prioris conversationis tenebrosus, ostendentes et edocentes eos reordinandos, a non illuminantibus in illuminativa transcendere. Purgativa igitur est ministrativa dispositio, in manifestissimas sacerdotum sanctificationes reducens purgatos, et imperfectos dijudicans, et inflammans mundativis eloquiorum illuminationibus et doctrinis, et adhuc immundos sacerdotibus incon-

fuse separans. Propter quod et sanctis eam statuit portis Ierarchica legislatio, ad sacra provenientium introitum in perfectissimis purgationibus insinuans, et ad sanctas eorum inspectiones et communicationes⁶ accessum purgativis virtutibus tradens, et per eas eos impollutos accipiens. Ostensus est igitur a nobis pontificum quidem ordo consummativus et perfectivus: sacerdotum autem illuminativus et luciducus: ministrantium vero purgativus et discretivus: scilicet Ierarchico ordine non perficere tantum, sed et illuminare simul et mundare percipiente, et sacerdotum virtute habente in seipsa cum illuminativa et purgativam scientiam. Aliae quidem enim minores in ea, quae meliora sunt, non possunt transmovere, eo quod injustum sit eis, ad hujusmodi conari majestatem. Aliae autem diviniore virtutes cum propriis et subjectas suae perfectionis sacra scientia cognoscunt. Similiter quoniam divinarum sunt actionum imagines, aliae sanctificativae dispositiones bene ornati et inconfusi divinarum operationum ordinis, in semetipsis ostendentes ordinatas illuminationes in primas, et medias, et ultimas sacras actiones et ordinationes, in discretionibus Ierarchicis ordinatae sunt, manifestantes, ut diximus, in seipsis divinarum operationum ordinatum et inconfusum. Quoniam enim thearchia, in quibuscumque inest, animos purgat primum, deinde illuminat, et illuminatos consummat ad deiformem perfectionem: merito pontificalis divinarum imaginum in discretas seipsam alternat ordinationes et virtutes, operose ostendens thearchicas operationes in sanctissimis et inconfusis ordinibus ponderate et inconfuse statutas. Sed quoniam sanctificas ordinationes et participationes virtutesque earum et operationes diximus, quantum nobis possibile est, et sacratissimas earum, quantum potentes sumus, inspicimus consummationes.

Mysterium sacerdotalium consummationum.

Summus quidem sacerdos ad Ierarchicam consummationem accedens, utroque pede inclinans ante conspectum divini altaris, super caput habet Deo tradita eloquia, et Ierarchicam manum, et hoc modo a perficiente eum summo sacerdote sanctissimis invocationibus consummatur. Sacerdos autem utroque pede inclinans in conspectu divini altaris, super caput habet Ierarchicam dextram, et hoc modo a perficiente eum summo sacerdote sacrificis invocationibus sanctificatur. Minister vero uno pede inclinans in conspectu altaris, super caput habet perficientis eum summi sacerdotis dextram, perficiendus ab ipso ministrantium consummativis invocationibus. Unicuique autem eorum cruciforme signatur a perficiente summo sacerdote signaculum, et per unumquemque recitatio sit sacra, et consummativa salutatio, salutante omni divino praesente viro, et consummante summo sacerdote ad aliquid

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic B; AEH *deividum*. ² BH *diviniorem sacrificacionem*. ³ BH *manifestatorum*. ⁴ EH *lucidicus*. ⁵ BH *communione*. ⁶ BH *communiones*.

dictarum divinarum ordinationum consummatum. **A** chlice perfectionem, annuncians discipulis, ut eloquia aiunt ^b, *ab Hierosolymis non recedere, sed expectare promissionem Patria, quam audistis, mei, quia vos baptizabimini in Spiritu sancto*. Et quidem et ipse discipulorum vertex, cum coordinata sibi ierarchica decade, in duodenarii discipulorum veniens sanctificam consummationem, in thearchie electionem timidus reliquit: *Ostende*, dicens, *quem eligam* ^c, et a divina sorte divinitus ostensum in sancti duodenarii ierarchicum numerum recepit. De divina autem sorte huic Matthiae data alii quidem alia dixerunt, neque recte, ut aestimo. Meum vero et ipse sensum dicam.

Theoria.

Communia quidem sunt summis sacerdotibus, et sacerdotibus, et ministris, in sacerdotalibus eorum consummationibus, ad divinum altare accessus, et inclinatio, ierarchicae manus impositio, cruciforme signaculum, praeconium ^d, consummativa salutatio. Separata autem et discreta summis quidem sacerdotibus eloquiorum super caput impositio, non habentibus hoc minoribus ordinibus. Sacerdotibus vero ambobus pedibus inclinatio, non habente hoc ministrantium consummatione. Ministri enim, ut dictum est, uno inclinanti, pede tantum. Igitur ad divinum altare accessus et sufflexio insinuat omnibus sanctifice perficiendis, supponere universaliter consummationis principi Deo propriam vitam, et suam intellectualem universitatem castissimam ipsi et oblatam accedere et conformem, et ut possibile, dignam existentem thearchico et sanctissimo et sacerdotali altari, offerente sanctifice deiformes intellectus. Ierarchicae autem manus impositio similiter quidem manifestat perfectivam principalem protectionem, sub qua tanquam disciplinis sancti custodiuntur paterne, ipsius quidem habitum et virtutem sacerdotalem donantem, contrarias vero eis virtutes segregantem. Docet autem simul et omnes perficere sacerdotales operationes, tanquam sub Deo agentes, perfectos, et propriarum operationum eum habentes in omnibus ducem. Cruciforme autem signaculum, omnium similiter carnalium concupiscentiarum interdictionem, et Dei imitatricem vitam, respicientem recte in virilem Jesu et divinissimam vitam usque ad crucem et mortem cum thearchica peccato carentia venientis, et sic viventis tanquam conformes signantis in cruciformi propriae peccato carentiae imagine. Sacram vero consummationum et consummandorum recitationem summus sacerdos reboat, mysterio declarante, quomodo amicus Dei sanctificator est thearchie electionis, non ipse propria gratia perficiendos in sanctificativam ducens consummationem, sed a Deo motus in omnes ierarchicas sanctificationes. Sic Moyses legalis sanctificator neque fratrem, qui est Aaron, in sacerdotalem consummationem ducit, et amicum Dei se esse, et sanctificum aestimans, usque dum divinitus in hoc motus, a perfectionis principe Deo sacerdotium perfecit. Sed et divinus noster et primus sanctificus, factus est enim et hoc super nos humanissimus Jesus, non seipsum glorificavit, ut eloquia aiunt, sed qui locutus est ad eum: *Tu sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech* ^a. Propter quod et ipse in sacerdotalem consummationem ducens discipulos, et quidem subsistens ut Deus perfectionis princeps, tamen in sanctissimum suum Patrem et divinum Spiritum perfectionis principalem retulit ierarchicum numerum recepit. De divina autem sorte huic Matthiae data alii quidem alia dixerunt, neque recte, ut aestimo. Meum vero et ipse sensum dicam. Videtur enim mihi eloquia sortem nominasse divinum quoddam donum, declarans illi ierarchico choro ad divinam electionem ^e ostensum. Praeter ^f enim aliud quod divinum summum sacerdotem, non per seipsum motum, oportet sacerdotales facere perfectiones, sed Deo submovente eas ierarchice et caelitus perficere: ipsa autem ad finem sacerdotalis consummationis salutatio sacram intelligentiam habere. Omnes enim, quicumque adsunt sanctificis existentibus ordinibus, sed et ipse perficiens summus sacerdos, salutari perfectum. Cum enim sanctificativis habitudinibus et virtutibus et divina vocatione et sanctificatione ad sacerdotalem perfectionem advenit animus sacer, amabilis est coordinatis et sacratissimis ordinibus, in deiformosissimam ductus pulchritudinem, amantibus aequiformibus animis, et ab eis sacre adjuncta. Inde ad se invicem sanctifica salutatio sacrificatur, aequiformium animorum sacram societatem declarans, et inter se invicem amabilem laetitiam, tanquam integre salvantem ^g sacerdotalem formationi deiformosissimam pulchritudinem.

Haec igitur, ut diximus, sunt communia totius sanctificae consummationis. Summus autem sacerdos discrete habet eloquiorum super caput sacratissimam superpositionem. Quoniam enim consummativa totius sacerdotii virtus et disciplina divinis summis sacerdotibus a divina donatur et perfectionis principe bonitate, pulchre in ierarchicis capitibus superponuntur Deo tradita eloquia, continuantim et discipline manifestatoria totius Theologiae et theurgiae et theophaniae in ratione omnium divinorum et sacrorum operum et verborum, quae a benefica theurgia nostrae ierarchiae donata sunt, tanquam deiformi summo sacerdote totius ierarchicae virtutis integre participante. omnium autem ierarchicarum sanctorum laudationum et sanctorum actionum veram et Deo traditam scientiam, non illuminato tantum, sed et aliis proportionibus ierarchicis tradente, et perficiente in divinissimis scientiis et sublimissimis anagogis, ierarchice simul omnia totius ierarchiae perfectissima. Sacerdotibus autem pedum inclinatio conveniens est ultra ministrativam dispositionem, tanquam unum

VARIAE LECTIONES.

¹ cruciforme — praeconium om. BH, supra et in marg. adscr. E. ² AE a divina electione. ³ AE Propter. ⁴ B salutantem.

^a Psal. CIX; Hebr. V; Luc. XXII.

^b Luc. XXIV; Act. I, 4.

NOTAE

^c Act. I, 24.

inclinante illa, et hoc ierarchico schemate consummante. Ipsa igitur inclinatio significat subjectum accessum accedentis, referentis Deo quod divinitus accedens. Quoniam vero, ut saepe diximus, tres sacrae consummantium dispositiones propter tres sanctissimas teletas et virtutes supersedent tribus consummandorum ordinibus, et sub divina juga salutarem eorum sacrificant accessum: apte ministrativa dispositio tanquam purgativa¹, unam sacrificat purgandorum accessionem, sub divinam eam superponens altare, tanquam in ipso purgatis animis supermundane oblati. Sacerdotes autem utroque pede inclinant, veluti a suis sacre accessibus non solum mundatis, sed et manifestatissimis suis sacrificacionibus anagogice purificata vita, in contemplativum habitum et virtutem sacrifice consummati. Summus autem sacerdos, utroque pede inclinans, super caput habet Deo tradita eloquia, Dei ministrativa virtute purgante et sacrificata illuminatos, ad inspectorum ab ipsis sacrorum proportionaliter eis scientiam ierarchice ducens, et per eam consummans accedentes in integram secundum eos oblationem.

CAPITULUM VI.

De perficiendorum ordinibus.

Hi quidem sacerdotales ordines et partitiones, virtutesque eorum et operationes et consummationes: sub ipsis autem trinitas consummandorum ordinum deinde narranda. Dicamus igitur, quia purgandi quidem sunt ordines sacrificantibus et ministrantibus distinctae multitudines, quarum jam memoriam fecimus: ejus quidem tanquam adhuc administrantium obstetricibus eloquiis ad vitalem approbationem et formandae et figurandae: ejusque quasi quae² ad divinam, ex ea apostatavit, vitam revocandae bonorum eloquiorum conversoria doctrina: ejusque tanquam adhuc a contrariis tumultibus infirmiter timidae, et a facientibus virtutem eloquiis corroborandae: ejusque velut adhuc³ ad sacras actiones ex pessimis traducendae: ejusque tanquam transductae quidem, nondum vero castissime conversationem in diviniore habitudinibus et immutabilibus habentis. Isti enim sunt purgandi ordines ministrativa obstetricatione et purgativa virtute. Hos ministri sacris suis virtutibus perficiunt, ad consummate purgatos eos illuminatricem manifestissimarum sacrificacionum contemplationem et communicationem transordinandum. Medius autem ordo est⁴ contemplativus, et quibusdam sacerdotum proportionaliter in omni puritate⁵ communicans, sacerdotibus in illuminandum se distributus. Etenim est, ut aestimo, clarum, quomodo ipse purgatus omni immunda macula, et castissimum habens proprii animi immutabile fundamentum, in contemplativum habitum et virtutem sacrifice transit, et communicat per se divinissimis symbolis in-

templationibus eorum et communicatione simul omnis sacrae lactitiae repletus, ac per hoc ad divinum scientiae eorum sanctissimis ascensionibus suis virtutibusque proportionaliter revolans. Hunc ego⁶ dico sancti populi ordinem, tanquam per omnem venientem purgationem, et sacra manifestissimarum hostiarum inspectione et communicatione, quantum justum et⁷ dignum. Perficiendorum autem omnium altior ordo monachorum est sacra dispositio, omnem quidem mundatam purgationem, universali virtute, et perfectissima propriarum actionum castitate, omnique, quantacunque fas ei, contemplando sanctificatione, in intellectuali theoria et communicatione facta, et pontificum consummativis virtutibus mancipata, et divinis eorum illuminationibus et ierarchicis traditionibus edocta, considerans per se sacrarum hostiarum sacrificaciones, et a sacra earum scientia proportionaliter in consummatissimam ascendens consummationem. Inde divini duces nostri nominationibus eos sacris dignati sunt, alii quidem therapeutas, alii⁸ autem monachos nominantes, ex Dei puro ministerio et famulatu, et non partita et singulari vita, tanquam unificante eos⁹ in separabilium sacris complicationibus in deiformem unitatem, et amicum Deo consummationem. Propter quod et consummativam eis donavit gratiam sacra legislatio, et quadam eos dignata est consecrativa invocatione, non ierarchica: illa enim in¹⁰ solis fit sanctificis ordinibus, sed sanctificativa a sanctis sacerdotibus ierarchica perfectione secundo sanctificata.

Mysterium monachicae consummationis.

Sacerdos quidem stat in conspectu divini altaris, monachicam invocationem psallens. Consummandus autem retro sacerdotem stat, non utroque pede inclinans, non uno pede, non supra caput habens Deo tradita eloquia: tantum vero sacerdoti adstans psallenti super ipso mysticam invocationem. Perficiens autem eam sacerdos, ad perficiendum veniens interrogat primum hoc, si primum abrenunciat divinis non solum conversationibus, sed et phantasiis. Deinde perfectissimam eum vitam docet, testimonium perhibens, quia oportet media cum¹¹ superadstare. Haec autem omnia perficiente intentius confitente, cruciformi similitudine signatus ipsum sacerdos toudet, trinam divinae beatitudinis invocans substantiam, et vestem omnem exuens, alteram induit, et cum aliis sacerdotalibus¹² viris, quicumque adsunt, salutans eum, socium perficit thearchicorum mysteriorum.

Theoria.

Quod neque pedibus inclinare, neque super caput habere Deo tradita eloquia, adstare autem sacerdoti invocationem psallenti, declarat monachicum ordinem non esse praelatum aliis, sed in seipso stantem

VARIAE LECTIONES.

¹ dispositio tanquam purgativa om. BEH. ² quae om. A; E quia. ³ adhuc om. BH. ⁴ est om. BH. ⁵ AE in puritate omni. ⁶ A E ergo. ⁷ et om. A; E est. ⁸ BH alios — alios. ⁹ eos om. E. ¹⁰ in om. E. ¹¹ AE eum media. ¹² AE sacerdotibus.

in singulari et sacra statione, sacerdotales sequentem ordines, et cum ipsis tanquam consequentem¹ in divinam per se sacrorum scientiam bene credens ascendentem. Partitis autem non solum conversationibus, sed etiam et phantasiis abrenunciatio consummatissimam significat monachorum philosophiam, in scientia unificantium mandatum operantem. Est enim, ut diximus, non mediae perficiendorum ordinum, sed omnium altioris. Propter quod et multa in media ordinatione indiscrete energumenis ignorantur modo quodam² a singularibus monachis, tanquam ad unum sic debentibus unificari, et ad divinam unitatem congregari, et ad sanctificationem, ut justum est, reformari vitam, veluti cognationem ejus habentem in multis, et magis ei ultra reliquas consummandorum ordinationes proximitatem. Cruciformis autem similitudinis signaculum, sicut jam a nobis dictum est, declarat omnium simul carnalium desideriorum interdictionem. Crinium vero tonsura significat mundam Domini non figuratam vitam, non in fictis figuris animi libertatem superposite fucantem, sed ipsam in seipsa non humanis pulchritudinibus, sed coadunatis et monachis in deiformosissimum reductam. Prioris autem vestimenti expulsio, et alterius assumptio, a media sacra vita in perfectiorem, transordinationem significat, sicut in sacra theogenesis vestimenti mutatio declarabat repurgatam vitam in contemplativum et illuminativum habitum ascendentem. Si autem et nunc sacerdos, et omnes, quicumque adsunt, sancti consummatum salutant, sanctam deiformium intellige societatem, caritate in laetitia divina condelectatam sibi invicem. In fine vero omnium sacerdos in thearchicam communionem vocat consummatum, significans sacre, quomodo perfectus, si vere in monachicam venit et in coadunatam anagogen, non contemplator solummodo crit secundum se sacrorum, neque juxta medium ordinem in communionem venit sacratissimorum symbolorum, sed cum divina a se participatorum sacrorum scientia altero modo supra sacram plebem in assumptionem venit divinae communionis. Propter quod et sacerdotalibus ordinibus in sacre consummativis suis sanctificationibus, in fine sanctissimarum suarum oblationum, sanctissimae Eucharistiae communio traditur a consummante eos summo sacerdote. Non solum, quia divinorum mysteriorum assumptio uniuscujusque ierarchicae participationis est consummatio, sed quia et ipsa communione et divinissima donatione proportionaliter eis secundum unamquamque sacrae omnes ordinationes participant, ad propriam earum positionis anagogen et consummationem. Comprehensum est igitur a nobis, quomodo sanctae quidem teletae purgatio sunt et illuminatio et consummatio: ministri autem purgativus ordo: sacerdotes illu-

minativus: consummativus deiformes summi sacerdotes. Purgandus³ vero ordo sacrae inspectionis et communionis particeps, quantum adhuc purgandus⁴. Contemplativus ordo sacer populus. Consummandus autem ordo adunatorum monachorum. Sic enim secundum nos ierarchia, Deo traditis ordinibus sacre disposita caelestibus ierarchiis conformis est, divinae imitationis suae, quantum in viris, salvans deiformes characteres. Sed dicis, quia caelestibus ierarchiis desunt omnino purgandi ordines: non enim justum neque verum dicere, tanquam adhuc quaedam caelestis dispositio sit⁵ polluta. Ego autem, quia quidem immaculati perfectissime sunt, et castissimum supermundane habent, confiteri me omnino, si non omnino recido sacratissimo intellectu. Si enim aliquis eorum, a malitia receptus, caelesti quidem et inconfusa cecidit divinorum animorum harmonia, in obscurum apostatarum multitudinum evectus est casum. Sed est⁶ dicendum mirabiliter in caelesti ierarchia, quia purgatio in subjectis essentiali a Deo quantum⁷ ignotorum illuminatio, in perfectiorem eas scientiam ducens thearchicarum cognitionum, et ignorantiam eorum, quorum nondum scientiam habebant, utpote purgans per primas et diviniorens essentiali, reductas in superiores divinarum contemplationum et manifestiores claritates. Sic et illuminandi ordines sunt et consummandi, et purgativi, et illuminativi, et consummativi secundum caelestem ierarchiam, tanquam excellentissimis et divinissimis essentiali inferioribus sacras et caelestes dispositiones cum omni castitate purgantibus in ordinibus et proportionibus caelestium ierarchiarum, implentibusque eas divinissimarum illuminatione, et consummantibus in sanctissima thearchicarum intelligentiarum scientia. Etenim jam a nobis dictum est, et eloquiis divinitus comparatur, non eas esse omnes caelestes dispositiones in omnibus sacris deividum illuminationum scientiis, sed ex Deo quidem immediate primas, per illas similiter iterum ex Deo subjectas, proportionaliter eis illuminari manifestissimos Divinitatis radios claros.

CAPITULUM VII.

De perficiendis in dormientibus.

His autem definitis, necessarium dicere aestimo, et quae a nobis sacre in dormientibus perficienda sunt. Etenim neque hoc commune est sanctis et immundis: sed sicut diversa forma est utrumque vitae, sic et ad mortem venientes, qui quidem sacram habent vitam, in veras promissiones divinitatis respicientes, tanquam veritatem suam in ea, quae secundum ipsam est, resurrectione contemplaturi, cum firma et vera spe in laetitia divina ad mortis summum veniunt, velut ad finem divinorum certaminum, in perfectissima et non deficiente vita et salute, quae secundum eos erunt omnino scientes per

VARIAE LECTIONES.

ordines — consequentem om. B H. ² E ignoranter quodammodo. ³ A E Purgatus. ⁴ AE purgatus. ⁵ sit om. BH. ⁶ BH et. ⁷ AE tanquam.

futuram suam universalem resurrectionem. Sanctae enim animae, ad eam in mala secundum hanc vitam potentem cadendo conversionem non venientes, in ea iterum generatione in conversibilem habebunt deformosissimam transordinationem. Munda autem sanctorum animarum conjuga et coeuntia corpora conscripta ^a et commilitantia secundum divinas suas collocationes, in animarum incommutabili secundum divinam vitam fundamento conrecipient propriam resurrectionem. Eo quod enim unita erant secundum hanc vitam sacris animabus, velut membra Christi facta, deformem et incorruptibilem, immortalemque et beatam recipient quietem. In his ergo sanctorum est quies in laetitia et immutabili spe, in divinorum certaminum perventura summum. Immundorum vero alii quidem in non subsistentiam irrationabiliter aestimant redire: alii vero corporalem in semel corrumpi propriarum animarum conjugationem, velut incompactam eis existentem deformem vitam et beatam quietem, non intelligentes, neque satis in divina scientia eruditi, inchoaverunt jam secundum nos in Christo deformosissimam vitam. Alii autem corporum aliorum distribuunt animabus conjugationes, injuste agentes, hoc in ipsis, ut aestimo, suspicantes divinis animabus, et sacris retributionibus non recte privantes ad finem venientia divinissimorum cursuum. Alii autem nescio quomodo ad materiales notiones revocati dixerunt, conformem hujus vitae sanctis promissionem sanctissimam et beatissimam quietem, et escas proprias mutata vita his, qui in angelis injustis sunt, projecerunt. Sed non recidet quis a sacratissimis viris in tales errores, sed confestim se suscepturos esse Christiformem quietem, scientes, cum in finem venient hujus vitae, in ^a incorruptionem suam viam veluti propinquiorem jam factam manifestius vident, et donationes divinitatis laudant, et divinae delectationis implentur, ad ea, quae recto sunt, conversionem non in aliquo timentes, sed bene scientes, quia possessa bona firmiter et aeternaliter habebunt ^a. Coinquinationibus autem pleni et immundis maculis, qui quidem sacram quandam consecuti sunt doctrinam, ipsi vero eam ex proprio animo perditae proficientes, in corruptentes sponte se dederunt concupiscentias, cum ad finem veniunt hujus vitae imparati, ut eis bene spernens manifestat eloquiorum divina legislatio ^b, perditas propriis passionibus voluptates aliis oculis inspicientes, et sacram vitam, qua stulte recesserunt, beatificantes, miserabiliter et coactive rescinduntur hac vita, ad nullam sacram spem manucti propter pessimam vitam. Talium autem nullo futuro secundum dormitationes sanctorum virorum, ipse quidem ad finem veniens propriorum certaminum, laetitia sancta repletur, et cum delectatione multa ad viam ascendit divinae iterum generationis. Dormientis

A autem domestici secundum divinam habitationem et similem conversationem, ipsum, qui est, beatificant ad palmiferum optate venientem finem, et victoriae causali gratulatorios cantus referunt, adhuc et se venturos fore ad similem optantes quietem: accipientes vero eum, ad summum sacerdotem ducunt, tanquam ad coronarum divinarum donationem. Ipse autem cantans suscipit et perficit secundum legem sacram in sanctis dormientibus perficienda.

Mysterium in sancte dormientibus.

B Congregans divinus sacerdos sacram chorum, siquidem sanctifico fuerit ordine dormiens, in conspectu divini altaris inclinans eum, initiatur ad Deum oratione et Eucharistia. Si autem sanctis monachis aut sacro populo ordinatus est, ad honorabile sacerdotium ipsum inclinatur ante sacerdotalem introitum. Deinde perficit ad Deum eucharistialem orationem summus sacerdos. Consequenter ministri in divinis eloquiis prolatis non mendaces promissiones de sacra nostra resurrectione legentes, sacre cantant confitentes hoc et potentes psalmicorum eloquiorum cantus. Deinde ministrantium primus resolvit catechumenos, et praedicat jam dormientes sanctos, cum quibus dignatur modo defunctum coordinata recitatione, et hortatur omnes petere in Christo beatam consummationem. Deinde accedens divinus summus sacerdos, orationem sacratissimam super eo facit. Et post orationem ipse summus sacerdos saluta dormientem, et post eum praesentes omnes. Salutantibus autem omnibus infundit dormienti oleum summus sacerdos, et pro omnibus orationem sacram faciens, reponunt in domo honorabili corpus cum aliorum coordinatorum sanctorum corporibus.

Theoria.

Sed haec quidem si viderint aut audierint immundi apud nos perficienda, late ridebunt, ut arbitror, et erroris nostri miserebuntur. Non oportet autem ad hoc mirari. Si enim non crediderint, ut eloquia aiunt ^c, neque intelligent. Nos autem invisibilia perficiendorum inspicientes, Jesu luciduo dicamus, quomodo non irrationabiliter summus sacerdos in aequae militantem chorum introducit et imponit dormientem. Significat enim mirabiliter, secundum illas erunt omnes in ipsa iterum generatione vocationes, puram hic propriam vitam implentes. Utpote si deformem quis habuit hic et sacratissimam vitam, quantum viro Dei imitabile licitum est, in divinis erit per seculum futurum et beatis quietibus. Alii autem ejus per extremam formae demissionem, sacram tamen conformes et ipsae recipient sanctas retributiones. Pro hac divina justitia summus sacerdos gratias agens, orationem sacram facit, et colendam laudat thearchiam, tanquam destructivam contra omnes injustae et tyrannicae potentiae, transdu-

VARIAE LECTIONES.

^a E conspecta. ^b in rom. AE

^a Psal. V, XXV, LXXXIII.

^b Jer. V; Sap. V.

NOTAE.

^c Isa. VII.

centemque nos in proprias justificationes. Divinarum quoque promissionum lectio et cantus manifestatoria quidem sunt beatissimarum quietudinum, in infirmitate habentes consummationem aeternaliter gravabunt: dormientis vero divinitus receptiva, viventium autem adhuc exhortativa ad similem consummationem. Intende, quia nunc non omnes juxta consuetudinem purgandi ordines resolvuntur: soli vero sacris expelluntur choris catechumeni. Etenim ipse quidem ineruditus est universaliter omnis sacrae hostiae, et ad nullum, neque parvum neque magnum, sacre consummandorum inspicere ei fas est, tanquam neque sacrorum contemplativae virtutis participans per praeculentem et luciferam theogenesiam. Ceteri vero purgandorum ordines in doctrina quidem jam sunt sacrae traditionis. Stulte autem ad ea, quae inferius sunt, iterum currentes, oportet in ea, quae ante sunt¹, propriam reductionem perficere, divinatorum quidem, quantum in symbolis, sacre aspectibus et communicationibus rationabiliter segregantur. Nocebunt enim immunde eorum participantes, et ad plurimum divinatorum et sum venient contemptum. Non inconvenienter autem adsunt in nunc perficiendis, aperte edocendi et videntes secundum nos formidinem mortis, et sanctorum retributiones a veris eloquiis laudatas, et caligines fore talibus immundis infinitas. Permittitur enim eis aequae utile, videntes sacre consummatum ex ministrativa recitatione socium vere existentem a seculo² sanctorum mirabiliter praedicatorum. Et fortassis et ipsi ad simile desiderium venient, et ex ministrativa scientia edocentur, beatam vere esse in Christo consummationem.

Deinde accedens divinus summus sacerdos orationem sacram super dormiente facit, et post orationem ipse summus sacerdos eum salutatur, et³ deinde praesentes omnes. Ipsa igitur oratio divinam bonitatem deprecatur, omnia quidem dimittere per humanam infirmitatem commissa dormienti, ordinareque eum in lumine et regione viventium, in sinibus Abraham et Isaac et Jacob, loco quo expellitur dolor et tristitia et angustia. Haec quidem ergo, ut arbitrator, clarae sanctorum beatissimorum retributiones. Quid enim fortassis fiat perfectissimae laetitiae et illuminatrici immortalitati componderatum, etsi maxime nostris proportionibus significativis omnino altiores animo promissiones significatae, et activa eorum veritate relictas habent nominationes? Verum enim esse eloquium aestimandum, quia oculus non vidit, nec auris audivit, et in cor hominis non ascendit, quae praeparavit Deus diligentibus se⁴. Sinus autem sunt, ut arbitrator, beatissimorum patriarcharum et reliquorum sanctorum omnium divinissimae et be-

tissimae quietes deiformes, suscipientes omnes in eis ineffabilem et beatissimam consummationem. Dicis forte, utique haec quidem recte dicta esse a nobis. dubitare vero hoc, quare divinam bonitatem summus sacerdos deprecatur⁵, peccatorum petens dormienti remissionem et deiformibus aequipotentem et lucidissimam partem. Si enim retributiones recipiat omnis a divina justitia, quae in praesenti vita bonorum aut alterorum peregit, finivit autem secundum hanc vitam proprias operationes qui dormivit, quomodo per quandam summus sacerdos orationem in alteram requiem transvehet ultra dignitatem ejus? Et quidem ibi vitae retributionem habebit partem unusquisque, bene scio eloquia sequens: *Sepsit enim, inquit, Deus adversum se, et feretur unusquisque per corpus ad quae gessit, sive bona, sive mala*⁶. Quia vero justorum orationes et secundum hanc vitam, quanto magis post mortem in his, qui digni sunt sacris orationibus, operantur tantummodo, eloquiorum nos edocent verae traditiones. Aut quid a Samuel Saul annullatus est? Quid autem⁷ Hebraeorum populo profuit prophetica oratio? Etenim tanquam si quis sole propria donante lumina, illaesis oculis in participatione solaris luminis petit fieri, proprios aspectus exterminans: sic ad impotentes concupiscit et superfluas spes, qui sanctorum summe mirabilium orationes, et secundum naturam eorum sanctas operationes exagitans, negligentia divinis donis et manifestissimis deiformibus mandatis recedet. Dico autem, eloquia sequens⁸, utiles omnino sunt in hac vita sanctorum orationes secundum hunc modum. Si quis divina appetens dona, et ad participationem eorum sacrum habitum habens, tanquam propriae cognoscens parvitas, veniens ad quandam sanctorum virorum, dignatus fuerit eum sui fieri adiutorem et conservum, lucrabitur omnino ex hoc omnes superantem utilitatem. Consequetur enim quae petit divinissima dona, recipiente eum divina bonitate, et propriae vereant conscientiam, et in sanctis confessione, et petitarum sacrarum petitionum laudabili desiderio, et consequenti et deiformi habitu. Est enim et hoc divinis judiciis promulgatum, divina dona dignis participando in ordine divinissimo donari per dignos tradere⁹. Hunc ergo si quis dehonorerit sacrum ornatum, et ad¹⁰ militarem aestimationem veniens, sufficientem seipsum aestimaverit ad divinum colloquium, et sanctos contempserit, et unam aut petitiones indignas Deo et non sacras petierit, et desiderium divinis non corroboratum habuerit et sibi met consequens, consequetur per seipsum indisciplina- bilem petitionem. De dicta autem oratione, quam summus sacerdos superorat dormienti, in nos ve-

VARIAE LECTIONES.

¹ sunt om. BH. ² EII seculorum. ³ et omi, AE. ⁴ B deprecetur. ⁵ BH enim. ⁶ BH tradi ⁷ Pro et ad E immo

NOTAE.

¹ Isa. LXIV; I Cor. II, 9.
² Job. XXIX; Ose II; I Cor. V, 40; I Reg. XXVIII; Exod. XVII, XXXII, XXXIII; Num. XI, XIV, XVI,

XXVII; Deut. I, IX; Psal. CV
³ Jac. V.

nientem ex divinis nostris ducibus traditionem dicere necessarium. Divinus summus sacerdos explanator est, ut eloquia aiunt ^a, divinarum justificationum: angelus enim Domini omnipotentis est. Didicit ergo ex Deo traditis eloquiis, quia sancte viventibus lucidissima et divina vita secundum dignitatem a justissimis jugis redditur, despiciente bonitate divinae humanitatis ingenitas eis ex humana infirmitate maculas, *quoniam quidem nemo*, ut et eloquia aiunt, *mundus a sorde* ^b. Haec quidem ergo summus sacerdos scit promissa ex veris eloquiis: petit autem continuo fieri, et donari sancte viventibus sacras retributiones: simul quidem in Dei imitationem deformiter efformatus, et aliorum donatas, proprias expetens gratias: simul autem et non mendaces promissiones sciens futuras ^c, et praesentibus manifestans aperte, quia ab eo secundum legem sacram expetendae ^a omnibus erunt juxta divinam vitam consummatis. Non enim summus sacerdos divinae justitiae ypopheta peteret aliquando nisi Deo amabilissima, et ab eo donari divinitus promissa. Propter quod immundis non orari haec dormientibus, quoniam non solum ypophetico in hoc avertetur ordine, et quid ierarchicorum superbe audebit, a perfectionum principe movendus, et quia rectam orationem consequitur, ab justo eloquio et ipse non immerito audiens: *Petit, et non accipitis, quia male petitis* ^c. Non ergo divinus summus sacerdos expetit divinitus promissa, et amabilia Deo, et omnino donanda, et hoc proprio deformiter habitu ostendens bonorum amico Deo, et praesentibus aperte manifestans sanctis futura dona. Sic et discretivas habent summi sacerdotes virtutes, manifestatores divinarum justificationum, non ut ipsorum irrationabilia desideria sapientissima divinitate ministratorie sequente, sed ut ipsis ypophetice submovente perfectionis principe spiritu vocatos Deo juxta dignitatem segregantibus: *Accipite enim*, ait, *Spiritum sanctum: quorumcunque dimittitis peccata, dimittuntur; quorumcunque tenetis, retenta sunt* ^d. Et divinas revelationes sanctissimi Patris illuminato eloquia ajunt: *Quodcumque ligaveris in terra, erit ligatum in caelo; et quodcumque solveris in terra, erit solutum in caelo* ^e, tanquam Evangelista illo et omni juxta ipsum summo sacerdote, secundum in eo factas paternarum justificationum revelationes, manifestator et consummator Dei amicos adducente, et impios exhaereditante. Sacram enim illam theologiam, ut eloquia aiunt, non per seipsum motus, neque carne et sanguine revelantibus, sed a Deo invisibiliter eum propria docente respondit. Divinis igitur summis sacerdotibus, sic et discretionibus et

A omnibus ierarchicis virtutibus utendum, quomodo locumque consummationis princeps eas divinitus moverit. Aliis autem sic in summos sacerdotes, in quibuscunque agunt ierarchice, attendendum, tanquam a Deo commotos. *Spernens enim vos*, ait, *me spernit* ^f. Sed redeamus in dictae orationis consequentia. Perficiens enim eas summus sacerdos, et ipse salutat dormientem, et deinde praesentes omnes. Delectabilis enim est et honorabilis omnibus deformibus secundum divinam vitam consummatus. Post vero salutationem infundit dormienti oleum summus sacerdos. Memerto autem, quia secundum sacram theogeneziam ante divinissimum baptismum, prima participatio sacri symboli donatur perficiendo post universalem prioris vestimenti depositionem unctionis oleum. In fine autem nunc omnium super dormientem oleum infunditur. Et tunc quidem olei unctio ad sacra certamina vocat consummandum: nunc vero infusum oleum manifestat, secundum ipsa sacra certamina militantem et consummatum dormientem. Haec perficiens summus sacerdos reponit in domo pretiosa corpus, cum aliorum aequae potentum sacris corporibus. Si enim in anima et corpore Deo amabilem vitam, qui dormivit, vivebat, pretiosum erit cum sancta anima commilitans ei corpus secundum divinas collocationes. Inde divina justitia cum proprio corpore ipsi donabit retributas quietes, tanquam cocenti et participanti sanctae aut contrariae vitae. Propter quod et sacrorum divina legislatio divinas communicationes ambobus donat: animae quidem in pura contemplatione et scientia perfectorum, corpori vero per divinissimum tanquam in imagine unguentum, divinae communicationis sacratissima symbola totum hominem sanctificans, et universalem ejus salutem sacrificans, et consummatissimam ipsius resurrectionem futuram fore denuntians per catholicam sanctificationem. Consummativae autem invocationes non est justum in Scripturis interpretantibus, neque mysticam earum, aut in ipsis operatas ex Deo virtutes ex occulto ad commune educere: sed ut sacra nostra traditio habet, in pomposis doctrinis eas ediscens, et ad diviniorem habitum et anagogen amore divino et operationibus perfectus, ex teletarchica illuminatione ascendit ad excelsissimam earum scientiam. Quod autem et pueros nondum divina intelligere potentes, sacrae participes fieri divinae generationis, et sacratissimorum divinae communicationis symbolorum, videtur quidem, ut ais, immundis blasphemio risu dignum, si audire non valentes edocent summi sacerdotes divina, et non intelligentibus imagines tradiderint sacras traditiones. Et quod adhuc risibilis, quomodo pro eis

VARIAE LECTIONES.

^a BH futuris. ^a AE expetenda — erit.

NOTAE.

^a Psal. CXVIII; Mal. II; Math. XVIII.
^b Job XV; III Reg. VIII; Eccl. VII; Rom. III;
^c Joan. I, III; Jac. III.
^e Jac. IV, 3.

^d Joan. XX, 22.
^e Math. XVI, 19.
^f Luc. X, 16.

alii abrenuntiationem dicunt et sacras confessiones. Aportet autem tuam ierarchicam intelligentiam non angustari in errantibus, sed et timens simul et eorum luciducatus gratia diligens defendere adversus pro eis prolatas insidias, proponentem et hoc juxta legem divinam, quantum non in nostra scientia omnia divina circumscribuntur, multa autem a nobis ignotorum causas habent divinas, nobis quidem ignotas, notas vero nostrum melioribus ordinibus. Multa autem et excelsissimas essentias latuere, et a sola diligenter cognita sunt sapientissima et sapientifica thearchia. Veruntamen quia et de hoc ea dicimus, quae quidem deiformes nostri sancti perfectores, ab antiqua eruditi traditione, in nos adducebant. Aiunt enim, quod quidem est verum, quia secundum legem divinam reducti infantes ad habitum sacrum venient omni perficiendi errore et immunda vita. Multumque hoc divinis nostris ducibus in animum veniens, probaverunt recipi infantes secundum hunc sacrum modum. Itaque naturales adducendi pueri parentes tradere puerum cuidam cruditorum bonorum divina paedagogo, et de cetero a se^a puerum perficit, tanquam a^a divino Patre et salutis sacrae anadocho. Hunc ergo summus sacerdos confitentem juxta divinam educare puerum vitam, repetit abrenuntiationes confiteri et sacras confessiones, non, ut illi forsitan ridentes dixerunt, alium pro alio divina docens. Neque enim hoc ait sic: Pro puero ego abre-

nuntiationes aut sacras confessiones facio, sed quia puer abrenuntiat: hoc est, confiteor puerum credere in sacrum sensum venientem nostris anagogis: abrenuntiatum quidem universaliter contrariis, confiteri autem et operari divinas confessiones. Nihil ergo, ut aestimo, inconsequens, si secundum divinam puer anagogen educatur, ducem et anadochum sacrum habens, habitum sibi divinatorum insinuantem, et custodem a contrariis peritum. Tradit autem puero sacris symbolis summus sacerdos, ut in eis conversetur, et neque formetur ad vitam alteram, nisi divina contemplantem^a semper, et communionem eorum in profectibus sanctis factam, habitumque sacrum in eis fortem, educatumque pulchre^b a divino anadocho. Tanta, o puer, et sic bona nostrae ierarchiae videntur mihi uniformia spectacula^c. Ab aliis autem similiter intentius^d animo non haec tantum visa sunt, lucidiora autem multa et deiformiora. Et tibi, ut arbitror, omnino lucebunt splendidiore forma, et divinissimis dictis in ascensionibus utenti ad excelsiorem radium. Trade igitur, o amice, et ipse mihi perfectionem illuminationem, et ostende meis oculis quascunq; videre poteris pulchriores formas et uniformiores. Confido enim ego, quia his, quae dicta sunt, repositos in te divini ignis ascendens usque vapores. *Explicit liber de ecclesiastica Ierarchia.*

SANCTI DIONYSII AREOPAGITAE

LIBER TERTIUS.

DE DIVINIS NOMINIBUS.

*Epigramma in beatum Dionysium de divinis C
Nominibus.*

*An animus splendor in divinas Scripturas milletingens
formas varietatibus sacra nomina, et post stultam
mortem vitalibus sapientiae eloquiis sonantibus
divinos manifestorios hymnos.*

Compresbytero TIMOTHEO DIONYSII presbyter. 7

INCIPIUNT CAPITULA DE DIVINIS NOMINIBUS^a.

- I. Quae sit rationis interpretatio, et quae divinis nominibus traditio.
- II. De unita et discreta theologia, et quae sit divina unitas et discretio.
- III. Quae sit orationis virtus, et de beato Ierotheo, et de reverenti et conscripta theologia.

IV. De optimo, lumine, bono, amore, extasi^a, zelo, et quia malum neque est, neque ex eo quod est, neque in existentibus.

V. De existente in quo, et de paradigmibus

VI. De vita.

VII. De sapientia, intellectu, ratione, veritate, fide.

VIII. De virtute, justitia, salute, redemptione, in quo et de inaequalitate.

IX. De magno, parvo, eodem, altero, simili, dissimili¹⁰, statu, motu, aequalitate.

X. De omnipotenti, antiquo dierum, in quo et de aeterno et tempore.

XI. De pace, et quid vult sibi hoc per se ipsum esse, quae per se ipsam vita, quae per se ipsam virtus, et quae sic dicta.

XII. De sancto sanctorum, rege regum, Domino dominorum, Deo deorum.

XIII. De perfectio et uno.

VARIAE LECTIONES.

^a a se om. AE. ^b AE sub. ^c E speculantem. ^d B habitumque sacrum in deiformem ducatum pulchre. ^e BH speculata. ^f BH intentus. ^g E Dionysii Areopagitae episcopi Athenarum ad Timotheum episcopum Ephesi de divinis nominibus. Compresbytero cet. ^h E Haec autem in hoc insunt de divinis nominibus totum capitula XIII. ⁱ Co. id., ἐστραστῶν. ¹⁰ Codd. de simili.

INCIPIT LIBER DE DIVINIS NOMINIBUS.

CAPITULUM I.

Quae sit rationis interpretatio, et quae divinis nominibus traditio.

Nunc autem, o beate, post theologicos characteres in divinorum nominum replicationem, quantum licet, transeamus. Sit autem et nunc nobis eloquiorum lex praedefinita, veritatem nos invenire eorum, quae de Deo dicta sunt, non in credibilibus sophiae verbis ^a, sed in approbatione spiritu movente theologorum virtutis, per quam ineffabilibus et ignotis ineffabiliter et ignote jungimur, secundum meliorem nostrae rationalis et intellectualis virtutis et operationis unitatem. Universaliter itaque non audendum dicere, neque intelligere quid de superessentially et occulta divinitate, praeter divinitus nobis ex sacris eloquiis expressa. Ipsi enim super rationem et intellectum et essentiam superessentialitatis ipsa superessentialis scientia reponenda ¹, in tantum sursum respicientes, quantum se infert divinorum eloquiorum radius ad superiores claritates circa divina, temperantia et sanctitate ² coartatas. Etenim si quid oportet sapientissima et verissima theologia suaderi, juxta analogiam uniuscujusque animorum respiciuntur divina, et inspicuntur thearchicae bonitatis in salutari justitia ab his, quae in mensura sunt, immensurabilitatem divinitus tanquam illocalem distinguente ³. Sicut enim incomprehensibilia et incontemplabilia sunt ⁴ sensibilibus ⁵ invisibilia, et his, quae sunt in figmento et similitudine, simpla et non simulata, et secundum corporum figuras formata incorporalium intacta et non figurata informatas: juxta eandem veritatis ⁶ rationem superat essentias superessentialis magnitudo, et animos super animum ⁷ unitas, et omnibus virtutibus impossibile est quod super sensum est arcanumque rationi omni super rationale bonum, unitas unifica omnis unitatis, et superessentialis essentia, et intellectus invisibilis, et verbum arcanum, irrationabilitas, et invisibilitas, et innominabilitas secundum nullum eorum, quae sunt, ens, et causale quidem essendi omnibus: ipsum autem non ⁸ *ὄν*, ut omnis essentiae summitas ⁹, et utcumque ipsa de seipsa proprie et scienter manifestat. De hac igitur, ut dictum est, superessentiali et occulta divinitate non audendum dicere, neque intelligere quid, praeter divinitus nobis ex ¹⁰ sacris eloquiis expressa. Etenim sic ipsa de semetipsa in eloquiis optime ¹¹ tradidit: ejus quidem, qualis est, scientia et contemplatio omnibus in via est, quae

A sunt, tanquam omnibus superessentialiter separata.

Et multos theologorum invenies, non solum ut invisibilem eam et incomprehensibilem laudantes, sed et inscrutabilem simul et investigabilem, tanquam non ente ¹² vestigio ullo in occultam ejus multitudinem pervenientium. Non tamen communicabile est universaliter bonum ulli eorum quae sunt, sed in seipso manens superessentialiter collocatum radium uniuscujusque eorum quae sunt, proportionaliter illuminationibus optime supermanifestat, et ad possibilem sui contemplationem et societatem et similitudinem extendit sacros animos, quantum fas est, sic divinitus desiderantes, et neque ad superius moderate indita divina manifestatione impossibiliter glorificatos, neque ad inferius ex ea, quae in malum est, minoratione resolutos, sed bene ponderate et recte in radium eis superluentem extensos, et commensurabili justarum ¹³ illuminationum amore, cum reverentia sacra, et temperate et sancte revelantes, ipsa sequentes thearchica juga, quae etiam totas gubernant supercaelestium essentiarum sanctas dispositiones. Hoc quidem super intellectum et essentiam thearchiae occultum inscrutabile est etiam intellectualibus mentis reverentiis. Haec arcana temperanti silentio honorantes, ad lucentes nobis in sacris eloquiis splendores intendamus, et ab ipsis in lucem ducamur ¹⁴ ad thearchicos hymnos, ab his supermundane illuminati, et ad sacras hymnologias formati, ad videndum etiam commensurate nobis per eas donata divina luminaria, et largum principium omnis divinae apparitionis luminis laudandum, sicut ipsum de seipso in sacris eloquiis tradidit: ut quia omnium est causa, et principium, et essentia, et vita, et quidem recedentiam ab eo et revocatio et resurrectio, ad vero deiformitatis incorruptibile perditorum revocatio et reformatio, juxtaque agitationem inundam mobilium collocatio divina, et stantium munimen, et ad ipsum reductorum restitutiva manductio, et illuminatorum illuminatio, et perfectorum perfectio principalis, et divinorum divinitas, et simplicium simplicitas, et unitorum unitas, principii omnis superessentialiter superprincipale principium, et occulti, secundum quod ¹⁵ justum est, optima traditio, et simpliciter dicendum, viventium vita, et eorum quae sunt essentia, omnis vitae et essentiae principium et causa, per suam, ut sint quae sunt, activam et continentem bonitatem

VARIAE LECTIONES.

¹ AE reponendum. ² A¹ certa moderantia divina ad sanctitates. ³ AE distinguentem. ⁴ sunt
⁵ A¹ sensibus. ⁶ A¹ virtutis. ⁷ A¹ voces super animos. ⁸ A, unitas. ⁹ A¹ in. ¹⁰ A¹ proprie.
 movente. ¹¹ A¹ justorum. ¹² A ducantur. ¹³ quod om. E.

NOTAE.

¹ I Cor II, 4.

Haec a¹ divinis eloquiis didicimus, et omnem, sic dicere, sacram Theologorum hymnologiam invenies ad beneficas divinitatis processiones manifestative et laudative divinas nominationes praeparantem. Unde in omni fere theologica actione thearchiam videmus divinitus laudatam, ut monadem quidem et unum, propter simplicitatem et unitatem supernaturalis impartibilitatis, ex qua ut unifica virtute unimur, et partitis nostris alteritatibus supermundane complicatis, in deiformem monadem congregamur et Deum imitantem unitatem. Ut Trinitatem vero, propter subsistentem ter superessentialis fecunditatis expressionem, ex qua omnis paternitas in caelo et in terra est et nominatur². Ut autem causam eorum, quae sunt, quoniam omnia ad esse adhibita sunt per ejus substantificam bonitatem. Sapientem vero et bonam, quia existentia omnia, quae propria natura incorruptibilia salva sunt, omni harmonia divina et sacra pulchritudine sunt repleta. Humanam autem differenter, quia his, quae secundum nos sunt, ad veritatem universaliter in una sui subsistentiarum³ communicavit, et revocatam ad seipsam restituit humanam novissimam partem, ex qua ineffabiliter simplex Jesus compositus est, et appositionem assumpsit temporalem aeternus, et aequalis nobis factus est natura, omnium secundum omnem naturam ordine superessentialiter munitus, cum incommutabili et inconfusa priorum collocatione, et quaecumque alia deifica luminaria eloquiis consequenter divinorum nostrorum duorum occulta traditio expresse nobis donavit. Haec et nos didicimus, nunc quidem conrationabiliter nobis per sacra velamina eloquiorum et ierarhicarum traditionum humanitatis, sensibilibus quidem invisibilia, et his, quae sunt superessentialia, circumvelantis, et formas et similitudines carentibus formis, et similitudinibus circumponentis et supernaturalem, et non figuratam simplicitatem varietate partitorum symbolorum et multiplicantis et praefigurantis. Tunc autem cum incorruptibiles et immortales facti fuerimus, et christiformes⁴, et beatissima recipiemur quiete, semper cum Domino juxta eloquium erimus⁵, visibilis quidem ipsius divinae manifestationis in castissimis contemplationibus repleti, manifestissimis splendoribus nos circumlustrantis, sicut discipulos in illa divinissima transformatione⁶: invisibilem autem ipsius illuminationem impassibili et immateriali intellectu participantem, et super intellectum unitatem insuper apparentium radiorum ignotis et beatis experimentis, in diviniore imitatione supercaelestium animorum. Sicut angeli enim, ut eloquiorum veritas ait, erimus, et filii Dei, filii resurrectionis sunt⁷. Nunc autem, ut nobis possibile, necessariis quidem in divina symbolis utimur, et ex ipsis iterum in simplam et

unitam invisibilium contemplationum veritatem proportionaliter intendimus, et post omnem secundum nos deiformium intelligentiam requiescentes nostras intellectuales operationes, in superessentialem radium, secundum quod justum est, imitemus, in quo omnes fines omnium cognitionum superarcane ante substituti sunt, quem neque intelligere possibile est, neque dicere, neque omnino quomodo contemplari, propter quod omnibus ipse remotus sit et superincognitus, et omnium quidem essentialium cognitionum et virtutum summitates simul et omnes superessentialiter in seipso praeambientem, omnibus vero incomprehensibili virtute et supercaelestibus animis supercollocatum. Si enim scientiae omnes existentium sunt, et in ea, quae sunt, lineam habent, ipsa omni essentia summitas, et omni scientia est remota. Et si melior est omni ratione et omni scientia, et super intellectum universaliter et essentialiter collocatur, omnium quidem cum sit acceptiva, et comprehensiva, et anteprehensiva, omnibus autem per se universaliter incomprehensibilis, et neque sensus ejus est, neque phantasia, neque opinio, neque nomen, neque verbum, neque tactus, neque scientia: quomodo de divinis nominibus nobis actibatur sermo sine vocabulo, et super nominationem superessentiali deitate ostensa? Sed quod quidem diximus, cum theologicos characteres exposuimus, unum, incognitum, superessentiale, per se optimum, quod quidem est, trinam unitatem dico, *ὁμοθρον*, et *ὁμόγαρον*, neque dicere, neque intelligere possibile est. Sed et sanctorum virtutum angelicae unitates, quas sive speculativas, sive acceptivas oportet dicere, superincognitae et superlucentis bonitatis, et arcanae sunt et incognitae, et solis ipsis subsistunt⁸ super scientiam angelicam dignis suis angelis. His deiformes angelica imitatione, quantum licet, coadunati animi, quomodo secundum omnem intellectualem operationem requiescunt, talis autem sit deificatorum animorum ad summum lumen unitas, laudant ipsum potissime per omnium, quae sunt, ablationem, in hoc vere et supernaturaliter illuminati ex beatissima cum ipso unitate, quia omnium quidem est, quae sunt, causale, ipsum autem nihil, ut omnibus, quae sunt, superessentialiter exaltatum. Igitur superessentialitatem divinam, qualis est superbonitatis supersubsistentia, neque ut verbum aut virtutem, neque ut animum aut vitam, aut essentiam laudare est justum, nullo eorum, quaecumque super omnem veritatem veritate sunt, dicitur: sed ut omni habitu, motu, vita, phantasia, opinione, nomine, verbo, virtute, intelligentia, essentia, statu, collocatione, unitate, summitate, multitudine, omnibus, quaecumque existentia sunt, supereminenter remotam. Quomodo vero ut bonitatis subsistet-

VARIAE LECTIONES.

¹ E de. ² BH substantiarum. ³ AE christiformi. ⁴ E et super.

NOTAE.

⁵ Ephes. III.

⁶ I Thes. IV, 16.

⁷ Math. XXVII; Marc. IX; Luc. IX.

⁸ Luc. XX, 36.

tia ipsius esse omnium, quae sunt, est causa optima A principalis divinitatis ¹ providentia ex omnibus causativis laudandum, quoniam et circa ipsam omnia, et propter ipsam, et ipsa est ante omnia, et omnia in ipsa constituta sunt, et essendo hanc omnium accessio et substantia, et ipsam omnia desiderant, intellectualia quidem et rationabilia scienter, subjecta vero his sensibilibus, et alia, secundum vitalem motum et essentialem et conditionalem necessitatem. Hoc igitur scientes theologi, et tanquam innominabilem eam laudant, et ex omni nomine. Innominabilem quidem, ut cum aiunt, divinitatem ipsam in una mysticarum symbolicarum divinae manifestationis visionum increpasse dicentem: *Quod nomen tui a?* et sicut ab omni eum Dei nominativa scientia reducens, dicere: *Et ut quid interrogas nomen B meum, et hoc est mirabile* ^b. Aut nonne ^c hoc vere est mirabile nomen, *quod est super omne nomen, quod innominabile, quod omni supercollocatum nomini nominato, sive in seculo hoc, sive in futuro* ^c? Multivocam vero, ut cum iterum eam introducunt dicentem: Ego sum ^d *ὄν* ^d, et vita ^e, lux ^f, Deus ^g veritas, et cum ipsi omnium causalem theosophi multivoce ex omnibus causativis laudant, ut optimum ^h, ut bonum ⁱ, ut sapientem ^k, ut dilectum ^l, ut Deum deorum ^m, ut Dominum dominorum ⁿ, ut sanctum sanctorum ^o, ut aeternum ^p, ut existentem ^q, et ut seculorum causalem ^r, ut vitae largitorem ^s, ut sapientiam ^t, ut intellectum ^u, ut rationem ^v, ut scientem ^w, ut proferentem omnes thesauros ab omni scientia ^x, ut virtutem ^y, ut potentem ^z, ut regem C regnantium ^{aa}, ut antiquum dierum ^{bb}, ut non senescentem ^{cc}, ut immutabilem ^{dd}, ut salutem ^{ee}, ut iustitiam ^{ff}, ut sanctificationem ^{gg}, ut redemptionem ^{hh}, ut

in magnitudinem omnia excellentem ⁱⁱ, ut in aura levi ^{kk}. Atque et in animis eum esse aiunt ^{ll}, et in animabus ^{mm}, et in corporibus ⁿⁿ, et in caelo ^{oo}, et in terra ^{pp}, et simul in eodem eundem ^{qq}, immundatum ^{rr}, circumundanum, supermundanum ^{ss} supercaelestem ^{tt}, superessentialem ^{uu}, solem ^{vv}, stellam ^{www}, ignem ^{xx}, aquam ^{yy}, spiritum ^{zz}, roris ^{aaa}, nebulam ^{bbb}, per seipsum, lapidem ^{ccc} et petram ^{ddd}; omnia quae sunt, et nihil horum quae sunt ^{eee}. Sic igitur omnium causae, et super omnia entis, et innominabile adunant, et omnia eorum quae sunt nomina, ut diligenter sit universorum regnum, et circa eam sint ^f omnia, et ab ea, ut causa, ut principio, ut fine dependentia, et ipsa secundum eloquium sit omnia in omnibus, et vere laudatur omnium substantia inchoativa et consummativa, et continens custos ^{fff}, et pascens ^{ggg}, et ad seipsam convertens ^{hhh}, et haec adunans immensurabiliter et excelsae. Non enim continentiae, aut vitae, aut consummationis causa tantum est, ut a ^g sola hac, aut altera providentia supernominabilis bonitas nominaretur: omnia vero simpliciter et indefinite in seipsa, quae sunt, praecambivit ^g perfectissimis unius suae et causalissimae providentiae bonitatibus, et ex omnibus, quae sunt, harmonice laudatur et nominatur. Et quidem non has solas Theologi divinas nominationes honorant, quae sunt ab omnibus aut partitis providentiis, aut provisio: sed et a quibusdam est, quando divinis responsis in sacris templis ⁱⁱⁱ aut aliis foris magistros ^{kkk}, aut prophetas ^{lll} illuminantibus, juxta alias et alias causas ^l et virtutes nominant super dictionem, et super nominationem bonitatem, et formas ei et similitudines ^{mmm} humanas, aut igneas ⁿⁿⁿ, aut electricas circumponunt ^{ooo}, et oculos ejus ^{ppp}, et aures ^{qqq}, et nexos

VARIAE LECTIONES.

¹ E divinitatis principalis. ² A An non. ³ E quae non sunt. ⁴ AH sunt. ⁵ a om. E ⁶ A praecambiens. ⁷ E causaeque.

NOTAE.

^a Genes. XXXII.
^b Jud. XIII, 18.
^c Ephes. I, 21.
^d Exod. III, 14.
^e Joan. XIV, 6.
^f Joan. I, 14 seq.
^g Genes. I. Isa. XLII.
^h Luc. XVIII.
ⁱ Psal. CXVIII.
^k Job IX.
^l Cant. V.
^m Psal. XLIX.
ⁿ Apoc. XVII.
^o Dan. IX.
^p Baruc. IV.
^q Exod. III.
^r Prov. III.
^s Act. XVII.
^t I Cor. I.
^u Job X.
^v Psal. XLIV.
^w II Reg. VIII.
^x Col. II.

^y I Cor. I.
^z Job XI, XII.
^{aa} Apoc. XIX.
^{bb} Dan. VII.
^{cc} Eccle. XVIII.
^{dd} Malach. III.
^{ee} Matth. I.
^{ff} Isa. XLV.
^{gg} I Cor. I.
^{hh} Isa. XXXI.
ⁱⁱ Psal. CXLIV.
^{kk} III Reg. X.
^{ll} Petr. II.
^{mm} Sap. VII.
ⁿⁿ I Cor. XVI.
^{oo} Psal. X.
^{pp} Jerem. XXIII.
^{qq} Isa. LV.
^{rr} Sap. I.
^{ss} Isa. LXVI.
^{tt} Psal. LXVI.
^{uu} Matth. VI.
^{vv} Dan. VII; Malach. III.

^{www} Apoc. II.
^{xx} Deut. IV.
^{yy} Joan. IV.
^{zz} Thren. IV.
^{aaa} Os-e XIV.
^{bbb} Eccles. XLIII.
^{ccc} Psalm. CXVII.
^{ddd} I Cor. XIX.
^{eee} I Cor. XV.
^{fff} Isa. XXI.
^{ggg} Eccles. XXIV.
^{hhh} Thren. V.
ⁱⁱⁱ Isai. V.
^{kkk} III Reg. VIII.
^{lll} Jud. VI; III Reg. XI, XII;
Exod. VI; Isai. VI.
^{mmm} Cantic. I, V.
ⁿⁿⁿ Deut. IV.
^{ooo} Ezech. I, VIII.
^{ppp} Hebr. IV.
^{qqq} Isai. V.

crines ^a, et facies ^b, et manus ^c, et posteriora ^d, et pennas ^e, et brachia ^f, et dorsa ^g, et pedes ^h laudant, coronasque ⁱ, et thronos ^k, et calicem ^l, et crateras ejus ^m, et alia quaecumque mystica sunt, circumformant, de quibus in symbolica Theologia secundum virtutem diximus. Nunc vero quaecumque praesentis sunt actionis, ex eloquiis congregantes, et sicut quadam regula his, quae dicta sunt, utentes, et ad ea respicientes, ad reserationem invisibilium divinorum nominum proveniamus. Et quod quidem semper per omnem nobis Theologiam ierarchica lex induxit, divina contemplativa virtute theophanias inspicimus, proprie dicere theorias, et aures sacras mirabilium divinorum nominum replicationibus apponamus, sanctis sancta secundum divinam traditionem collocantes ⁿ, et indoctis haec deridentibus et illudentibus auferentes: magis autem ipsos illos, si quidem omnino sunt hujusmodi quidam homines, in hoc divina pugna redimentes. Te quidem haec custodire oportet, o bone Thimothee, juxta sacratissimam inductionem, et neque dicta, neque prolata divina facere in indoctos. Mihi autem det Deus divinitus laudare non vocatae et non nominatae divinitatis beneficas multas nominationes, et ne auferat verbum veritatis ex ore meo ^o.

CAPITULUM II

De unita et discreta theologia, et quae sit divina unitas et discretio.

Divinam totam subsistentiam, quia est per se ipsam bonitas, segregans et exprimens ab eloquiis laudatur. Et quid enim aliud discendum est ex sacra theologia, cum ait, divinitatem ipsam introductam dicere: *Quid me interrogas de bono? Nemo bonus nisi solus Deus* ^p. Hoc quidem et in aliis quaesitum nobis ostenditur, omnes semper Deo praedictas divinas nominationes non partim, sed in tota et perfectissima et integra et plena divinitate ab eloquiis laudari, et omnes eas impartibiliter, absolute, inobservate, universaliter, omni ^q universalitati in toto perfecte, et omnis divinitatis reponi. Etenim sicut in theologicis characteribus admonuimus, si non de tota Divinitate dixerit quis hoc dici, blasphematur ^r, et scindere injuste audet superunitam unitatem. Dicendum igitur, quomodo in omni Divinitate hoc accipiendum. Etenim ipsum ex bono natum ait Verbum: *Ego bonus sum* ^s. Et quidam Deo acceptabilium prophetarum laudat Spiritum bonum. Et ite-

rum hoc: *Ego sum qui sum* ^t. Si non secundum totam aiunt divinitatem laudari, juxta unam vero partem hoc describi, vim faciunt: quomodo audient: *haec autem dicit, qui est, qui erat, qui venturus est omnipotens* ^u. Et: *Tu vero idem ipse es* ^v. Et: *Spiritus veritatis est, qui a Patre procedit* ^w. Et si non totam esse aiunt divinam vitam, quomodo verum, quod dixit divinum Verbum: *Sicut Pater suscitavit mortuos et vivificavit, sic et Filius, quos vult, vivificat* ^x. Et: *Quia Spiritus est vivificans* ^y. Quomodo vero et dominationem habet omnium tota divinitas, de quidem Deum gignente deitate, aut genita, nil dicendum est, ut aestimo, quoties a Theologia in Patre et Filio divulgatur Dominus, sed et Dominus Spiritus est, et bonum autem et sapiens in tota divinitate laudatur, et lumen, et deificum, et causale, et omnia quaecumque totius divinitatis sunt, in omnem reducunt eloquia divinum hymnodiam, complexim quidem, ut cum dicunt, omnia ex Deo, decursim vero, ut cum ait quidam: *Omnia per ipsum et in ipso creatu sunt, et omnia in ipso constituta sunt* ^z. Et: *Emitte Spiritum tuum, et creabuntur* ^{aa}. Et ut breviter dicat quis, ipsum divinum ait Verbum: *Ego et Pater unum sumus*. Et: *Omnia quaecumque habet Pater mea sunt*. Et: *Omnia mea tua sunt, et tua, mea* ^{ab}. Et iterum: quaecumque sunt Patris et ipsius ^{ac}, divino Spiritui communiter et unitim reponunt: divinas operationes, honorem, fontem, et non deficientem causam, et distributionem optimarum donationum. Et nullum in divinis eloquiis inconversibilibus nationibus atritorum aestimo ad hoc contradicere, quia divina omnia toti divinitati assunt secundam divinam perfectam rationem. His igitur a nobis breviter quidem in talibus et partim, in aliis vero sufficienter ex eloquiis et ostensis et definitis, qualemcumque replicare divinam nominationem universalem conabimur, in tota ipsa divinitate accipiendum. Si vero quis dixerit, confusionem nos in hoc contra divinam discretionem introducere, talem rationem nos neque ipsum aestimamus suadere sufficientem, quomodo est verax. Siquidem enim est quis omnino eloquiis absistens ^{ad}, longe ibi universaliter erit et a nostra philosophia. Et si non ex eloquiorum sibi divina sapientia curat, quomodo etiam a nobis curabit in theologicam scientiam suae manuductionis? Si autem in eloquiorum veritatem respicit, hac et nos regula et lumine utentes ad apologiam, quantum potentes sumus, recte gradiemur, dicentes, quo-

VARIAE LECTIONES.

^a *universatiter omni om.* BH. ^b Sic E; ABH *Emittes*. ^c BH *ipsi*. ^d A *subsistens*.

NOTAE.

^a Cantic. V.
^b Psal. XXXIII.
^c Psal. CXVIII.
^d Gen. XVI.
^e Deut. XXXII.
^f Isa. LII.
^g Exod. XXXIII.
^h Deut. XXXIII.
ⁱ Isa. XXIV.

^k Dan. VII.
^l Psal. CXV.
^m Cant. VII.
ⁿ Matth. VII.
^o Psal. CXVIII.
^p Matth. XIX, 47; Luc. XVIII, 19.
^q Joan. X.
^r Matth. XX, 15; Psal. CXLII, 10.

^s Exod. III, 14.
^t Apoc. I, 4.
^u Psal. CI, 28.
^v Joan. XV, 26.
^w Joan. V, 21.
^x Joan. VI, 64.
^y Rom. XI, 56.
^z Psal. CIII, 30
^{aa} Joan. X, 30; XV, 15; XVII, 10.

modo theologia quaedam quidem unitim tradit, quaedam vero discrete. Et neque unita separare justum est, neque discreta confundere, sed sequentes eam juxta virtutem in divinos splendores respicere, et inde divinas manifestationes accipientes, sicut quamdam regulam formosissimam veritatis, ibi posita custodire in semetipsis non multiplicata, et non minorata, et inconversibilia festinemus, in custodia eloquiorum custoditi, et ab ipsis in custodientes ea custodiendum potentes. Unitas quidem totius divinitatis sunt, ut in theologicis characteribus per plura ex eloquiis ostendimus, superbonum, superdeum, superessentiale, supervivens, supersapiens, et quaecumque supereminentis sunt ablationis, cum quibus et causalia omnia, optimum, bonum, ζῶν, viventium parens, sapiens, et quaecumque ex optimis suis donationibus¹ omnium bonorum causa denominatur. Discreta autem Patris superessentiale nomen, et res, et Filii et Spiritus nulla in his reciproactione, aut omnino communitate introducta. Est autem iterum ab his discretum ipsa secundum nos Jesu perfectissima et immutabilis subsistentia, et quaecumque secundum ipsam sunt humanitatis essentialia mysteria. Oportet autem, ut arbitror, magis recipientes nos perfectissimum divinae et unitatis et discretionis exponere modum, utcumque nobis bene conspicuus omnis ingenita est ratio, varium quidem omne et non manifestum relinquens, bene discrete vero et manifeste et bene ordinate propria secundum virtutem considerans. Vocant enim, quod quidem et in aliis dixeram, nostrae theologiae traditionis sacri doctores unitates quidem divinas superarcae et superincognitae unitatis occultas et inremediabiles supercollocationes, discretionem vero optimas divinitatis et processiones, et manifestationes. Et aiunt sacra eloquia sequentes, et dictae unitatis propria: et iterum, discretionis esse quasdam speciales et unitates et discretionem, et² in unitate divina sine superessentialitate. Unitum quidem est uni principali Trinitati et commune superessentialis subsistentia, superdeus deitas superbonus bonitas omnium, summitas summitatum omnium³, totius proprietatis immutabilitas, super principatum unitas, ineffabile, multivocum, ignorantia, omne invisibile, omnium positio, omnium ablatio, super omnem et positionem et ablationem inter se invicem, si sic oportet dicere, principalium substantiarum mansio et collocatio, universaliter superunita, et nulla parte confusa, sicut lumina lampadum, ut sensibilibus et propriis utar exemplis, dum sunt in domo una, et tota in se invicem totis sunt, et diligentem a se invicem proprie substantiam habent discretionem, unita discretionem, et unitate discreta. Etenim videmus in domo multis unitis lampadibus ad unum aliquod lumen unita

A omnium omnia lumina, et unam claritatem indiscretam relucens, et non etiam quis, ut arbitror, poterit alicujus lampadis lumen ab aliis ex omnia lumina continenti aëre discernere, et videre sine altera parte alteram partem, totis in totis inconfuse contemperatis. Sed si etiam unam quis ardentium subduxerit domo⁴, coibit et proprium totum lumen, nullum quiddam aliorum luminum in semetipsa complectens, aut suimet alteris relinquens. Erat enim earum, quod quidem dixi, omnium ad omnia perfectissima unitas, incommixta universaliter, et nulla parte confusa: et haec, existente in corpore aëre, et ex materiali igne pendente lumine. Ubi vero superessentialem unitatem supercollocari dicimus, non in corporalibus tantum unitatibus, sed et his, quae sunt in animabus ipsis, et in ipsis intellectibus, quae habent incommixtum et supermundane per tota deformia et supercaelestia lumina juxta participationem corrationabilem participantibus omnibus superremota unitate. Est autem et discretio in superessentialibus theologiis, non quam dicebam solummodo, quia et hanc unitatem incommixtum collocat, et inconfuse unaquaqueque principalium substantiarum: sed quia et quae sunt superessentialis theogoniae, non recipiuntur ad se invicem. Solus autem fons superessentialis deitatis Pater, dum non sit Filius pater, neque Pater filius, custodientibus propria laudibus recte unicuique divinarum substantiarum. Haec quidem secundum ineffabilem unitatem et subsistentiam unitas et discretio. Si autem et divina discretio est optima processio unitatis divinae superunitate semetipsam bonitate et plurificationis et multiplicantis, unitate quidem sunt secundum divinam discretionem immensurabiles traditiones, essentialitates vitales, sapientificationes, aliaeque donationes, omnium causae bonitatis, juxta quas ex participiis et participantibus laudantur imparticipate participata. Et hoc etiam commune, et unitum, et unum est toti deitati, omnem ipsam totam ab unoquoque participantium participari, et a nullo iterum nulla parte: sicut rota in medio circuli ab omnibus in circulo circumpositis rectis lineis, et sicut signo efformata multa participant principalis exempli signo, et in unoquoque efformatorum toto et eodem existente, et in nullo secundum nullam partem. Superponitur autem etiam his causalissimae deitatis imparticipatio, quo neque attactus ejus sit, neque alia quaedam ad participantia commixta societas. Et quidem dixerit quis, non est signum in totis efformatis totum et ipsum. Ac per hoc non signum causa: omnem enim seipsam illa, et eadem, et unicuique indit⁵. Ipsa quoque participantium differentia dissimilitudo facit decolorata, uno, et toto, et eodem principali exemplo. Ut, si quidem mollia et formabilia, aut etiam plana et cou-

VARIAE LECTIONES.

¹ A denominationibus; B dominationibus. ² AB ut. ³ Summitas summitatum omnium om. BH. ⁴ E domu. ⁵ Il inditit.

figurata ¹, et neque contra exemplata et dura, neque diffusa et instabilia, puram habebunt et claram et consequentem formam. Si vero quid dictae opportunitatis defecerit, hoc causa erit imparticipationis et obscuritatis, et aliorum quaecumque inopportunitati participationis sunt. Discernitur autem bene decora in nos divina operatione secundum nos ex nobis universaliter et vere substantificari superessentiale Verbum, et operari et pati, quaecumque humanationis ejus, divina actione sunt discreta et summe miranda. His enim Pater et Spiritus secundum nihil communicare verbo, nisi ibi quis dixerit secundum optimam et humanam voluntatem, et secundum omnem supereminentem et arcanam divinam operationem, in ² qua operatus est secundum nos factus incommutabilis Deus, et Dei Verbum. Sic ³ et nos divina et intelligere ratione, et discernere festinemus ⁴, quomodo ea divina et uniantur et discernuntur. Sed harum quidem et unitatum et discretionum quascumque in eloquiis divinas causas invenimus, in theologicis characteribus, propria de unoquoque percipientes, quantum possibile, exposuimus: ea quidem relegentes vera ratione et relicantes, et sacrum et revelatum intellectum in manifesta eloquiorum spectacula adlucentes: his vero ut ⁵ mysticis et secundum divinam traditionem super intellectualem operationem retrusi. Omnia enim divina, et quaecumque nobis manifestantur, participiis solis cognoscuntur. Haec autem qualia quando sunt secundum proprium principium et fundamentum, super intellectum sunt, et omnem ⁶ essentiam et scientiam: ut superessentiale occultum, Deum, aut vitam, aut essentiam, aut lumen, aut rationem nominare, quidem nihil alterum intelligimus, quam in nos ex ipso productas virtutes deificas, aut substantificas, aut vitae genitricas, aut sapientiae donatrices: ipsum vero juxta omnium intellectualium operationum per fructum desideramus, nullam videntes deificationem, aut vitam, aut essentiam, quae diligenter similis est omnium remotae juxta omnem supereminentiam causae. Iterum quia quidem est fontalis deitas Pater, Filius autem et Spiritus Dei genitricis deitatis, si sic oportet dicere, frutices Deo germinati, et veluti flores et superessentia lumina, ex mirabilibus eloquiis accepimus: quomodo autem haec sunt, neque dicere, neque intelligere possibile est. Sed usque ad hoc omnis nostrae intellectualis actionis virtus, quia omnis divina paternitas et filiolitas ex omnium remota paternitate principali et filiolitate principali ⁷ donata est et nobis et supercaelestibus virtutibus, ex qua et dii et deorum patres deiformes sunt, et nominantur animi, spiritualiter scilicet tali paternitate et filiolitate ⁸ perfecta, hoc est, incorporaliter, immaterialiter,

⁹ invisibiliter, divino principali spiritu super omnem intellectum immaterialem et deificationem supercollocato, et Patre et Filio omni paternitate et filiolitate divina supereminenter exaltatis. Neque enim est diligens similitudo causativis et causalibus, sed habent quidem causativa causalium receptas imagines; ea vero causalia causativis remouentur et supercollocantur juxta proprii principii rationem. Et ut secundum nos utar exemplis, delic ae et tristitiae dicuntur effectivae delectandi et contristandi: ipsae vero neque delectantur, neque contristantur, et ignis calidus et ardens non dicitur uri et caleferi. Et vivere si quis dicat per se ipsam vitam, et illuminari per se ipsum lumen, non recte dicit secundum nostram rationem, nisi ubi juxta alterum haec dicit modum, quia abunde et essentialiter autem insunt haec causativorum causalibus. Sed et hoc totius theologiae manifestissimum secundum nos Jesu divina formatio et arcana est rationi omni, et incognita intellectui omni, et ipsi praestanti honorabilissimorum angelorum. Et quidem viriliter eum substantificatum fuisse, mystice accepimus: ignoramus vero, quomodo ex virginalibus sanguinibus altera ultra naturam lege formatus est, et quomodo sicis pedibus, corporalem molem habentibus et materiae gravitatem, superambulavit humidam et instabilem essentiam ¹⁰, et alia, quaecumque supernaturalis sunt Jesu physiologiae. Haec autem a nobis in aliis sufficienter dicta sunt, et glorioso duce secundum theologica sua obscura commenta laudantur valde supernaturaliter. Quae quidem ille sive a sacris theologis accepit, sive ex disciplinata eloquiorum inventionem consideravit, ex multa circa haec et exercitatione et peritia, sive etiam ex quadam eruditus sit diviniore inspiratione, non solum discens, sed et affectus divina, et ex ipsa ad haec collectione, si sic oportet dicere, ad indocibilem eorum et mysticam perfectus unitatem et fidem. Et ut multa et beata spectacula potentis illius intelligentiae in minimis addamus, haec de Jesu ait in collectis ab eo theologicis obscuris commentis.

Sanctissimi Ierothei ex theologicis commentis.

Omnium causa et repletiva Jesu deitas, partes universati consonas salvans, et neque pars, neque totum est, et totum et pars, ut omne et partem et totum in semetipsa coumbiens, et supereminens, et excellens. Perfecta quidem est in imperfectis, ut perfectio principalis: imperfecta vero in perfectis, tanquam superperfecta et antepfecta: forma formificans, in informibus, tanquam forma principalis: informis in ipsi formis, tanquam superformis essentia totius essentiae, incontaminata supergrediens, et superessentialiter, omni essentia remota, tota principia et ord nes desi-

VARIAE LECTIONES.

¹ II configurativa. ² in om. AE. ³ AE festinamus. ⁴ AE et. ⁵ et filiolitati principali om. EII. ⁶ et filiolitate om. EII.

NOTAE.

¹ Matth. XIV; Marc. VI; Joan. VI.

nans, et omni principio et ordini supercollocata. Et A mensura est eorum quae sunt, et seculorum, et super seculum, et ante secula: plena in indigentibus, superplena in plenitudinibus, arcana, ineffabilis, super animum, super vitam, super essentiam: supernaturaliter habet supernaturale¹, superessentialiter² superessentiale. Unde quoniam quidem et usque naturam pro amore hominum³ venit, et vere essentia est, et vir superdeus creatus est. Propitia autem sint nobis super animum et rationem laudanda. Et, si in his habet supernaturale et superessentiale⁴, non solum ipsa immutabiliter nobis et inconfuse communicavit, nihil perpessa in superplenitudinem suam ab ineffabili novitate: sed quia et hoc omnium nocorum maximum novum, in naturalibus nostris supernaturalis erat, in his quae juxta essentiam superessentialis⁵, omnia nostra ex nobis propter nos superhabebat.

Hoc quidem sufficienter. In autem rationis speculationem perveniamus, communia et unita discretionis divinae nomina, secundum quod nobis possibile, replicantes. Et ut aperte de omnibus deinceps praedefiniamus, discretionem divinam dicimus, ut dictum est, pulchras divinitatis processiones. Donans enim omnibus quae sunt, et superfundens omnium bonorum participationem, unite quidem discernitur, plurificatur vero singulariter, et multiplicatur ex uno irremeabiliter. Ut puta quoniam $\delta\upsilon$ est Deus superessentialiter, donat autem esse his quae sunt, et adducit totas essentias, multiplicari dicitur unum $\delta\upsilon$ illud ex se adductione multorum existentium quidem ab onte, nihil minus illo et uno in multiplicatione, et adunato juxta processionem, et pleno in discretionem, omnibus essendo, quae sunt, superessentialiter remotum, et clementi totorum processione, et non minorata fusione indiminutarum sui traditionum. Sed et unum $\delta\upsilon$, et omni parti et toti, et uni et multitudini, ab uno tradens, unum est eodem modo superessentialiter, neque pars $\delta\upsilon$ multitudinis, neque ex partibus totum, et sic neque unum est, neque unum habet. Longe enim⁶ his est super unum, ab his quae sunt unum, et multitudo impartibile, sine plenitudine superplenitudo, omne unum et multitudinem adducens et perficiens et continens. Iterum ex se deificatione secundum virtutem uniusquisque deiformi deorum multorum factorum videtur quidem esse et dicitur unius Dei discretio et multiplicatio: est vero nihil minus principalis Deus, et superdeus, superessentialiter unus, Deus impartibilis, impartibilibus unitus, sibimetipsi et multis incommixtus, et non multiplicatus. Et hoc supernaturaliter intelligens communis noster et magistri in divinam illuminationem manductor,

multus in divina, lumen mundi, haec ait divinitus in sacris suis literis: Nam etsi sunt qui dicuntur dii, sive in caelo, sive in terra, siquidem sunt dii multi et domini multi, sed nobis unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in ipso⁷; et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum⁸. Etenim in divinis unitates discretionum potentantur et antepincipantur, et nihilominus sunt unita etiam post unius irremeabilem et clementem discretionem. Has nos socias et unitas totius deitatis discretionem, id est decoras processiones, ex manifestantibus eas in eloquiis divinis nominibus laudare, secundum quod possibile est, tentabimus: hoc, ut dictum est, praecognito, omnem beneficam divinam nominationem, in quacunque ponitur divinarum substantiarum, in tota eam recipere divina universitate inobservate.

CAPITULUM III.

Quae⁹ orationis virtus, et de beato Ierotheo, et de reverenti et conscripta theologia.

Et primam, si videtur, perfectissimam, et omnium Dei processionum manifestatoriam, optimam nominationem prononciemus, optimarum principalem et superoptimam invocantes Trinitatem, declarativam omnium sui optimarum providentiarum. Oportet enim nos orationibus primum in eam, ut honorum principium, reduci, et magis ei approximantes, in hoc doceri optima dona circa eam collocata. Etenim ipsa quidem omnibus adest, non omnia vero ei adsunt. Tunc autem, cum eam invocamus castissimis quidem orationibus, revoluta quoque animo, et ad divinam unitatem opportunitate, tunc et nos ei adsumus. Ipsa enim neque in loco est, ut et a quodam, aut ex aliis in alia transcendat; sed et in omnibus existentibus eam esse, dicere relinquitur, super omnia, et omnium comprehensiva multitudinis. Nos igitur ipsos orationibus extendimus in divinorum et optimorum radiorum excelsiorem respectum; veluti multi luminis splendorem, ex caelesti summitate suspensum, in ea, quae hic sunt, pervenientem, et semper ejus in conspectum manibus attributis agentes, trahere eam quidem putamus, veritate autem non deducimus illam, et sursum et deorsum praesentem, sed nos ipsi reducimur ad excelsiores lucidissimorum radiorum claritates. Aut velut in navim ascendentes, et recipientes ex quadam petra extensos funes, et velut nobis in receptionem datos, non ad nos petram, sed nosmetipsos veritate et navim ad petram adducimus. Sicut et hoc in contrarium, si quis juxta validam petram stans in navi repellatur, aget quidem nihil in stantem et immutabilem petram, se vero ipsum ab illa segregabit, et quanto magis eam repulerit, tanto magis ab ea revertetur. Proinde et

VARIAE LECTIONES.

¹ AE et supernaturale; *supernaturale* om. BH. ² B *supernaturaliter*. ³ AE pro *humanitate*. ⁴ BH *superessentiale Jesu deitas*, non. ⁵ *essentiam super* om. BH. ⁶ AE autem. ⁷ AE in *ipsum*. ⁸ Sic codd., index capitulorum quae sit.

NOTAE.

^a I Cor. VIII, 5.

ante omne et magis ex theologica oratione inchoari oportet, non ut trahentes ubique praesentem et nusquam virtutem, sed ut divinis memoriis et invocationibus nosmetipsos injungentes ei et adunantes. Et hoc autem aeque defensione dignum, quia glorioso duce nostro Ierotheo theologica diligentissima elementa excellentissime congregante, nos tanquam non sufficientibus illis, aliasque et praesentem theologiam conscripsimus. Etenim si quidem ille deinceps acclitare omnes theologicas actiones dignum duxisset, et partitis ambitibus pertransisset totius theologiae capitulum, non fortassis nos in tantam aut insaniam, aut stultitiam¹ veniremus, tanquam perspicacius illo et divinius arbitrando theologiis addere delectabiliora, haec superfluo dicentes, ac si parvipendendo adhuc, et injuriam faciendo, et in magistrum et amicum existentem, et nos post Paulum divinum in illius eloquiis formati, gloriosissimam ejus et contemplationem et explanationem nobismetipsis subripientes. Sed quoniam veritate, quae divina sunt, pretiose introducens ille, conspicuas nobis definitiones exposuit, et in uno multa ambiens, prout possibile nobis, et his, quicumque sunt secundum nos magistri, nuper perfectarum animarum jubens aperire, et discernere nobis commensurabili sermone conspicuos et potentes intellectualissimae viri illius virtutis ambitus: et saepe nos et tu ipse in hoc exhortatus es, et librum ipsum, et superexaltatum remisisti. Propterea et nos eum quidem, ut perfectorum et honorabilium sensuum magistrum, his, qui super multos sunt, segregamus, C veluti quaedam secunda eloquia, et Deo unctos consequentem. His autem, qui secundum nos sunt, proportionaliter nobis nos divina trademus. Si enim perfectorum est solida esca², tali esu alius quantae fuerit perfectionis? Recte igitur a nobis et convenientissime hoc dictum est, per seipsam quidem contemplativam invisibilium eloquiorum visionem, et conspectivam eorum doctrinam, honorabilis indigere virtutis; in hoc autem ferentium verborum scientiam et disciplinam minoribus devotis et sacratibus convenire. Atqui et hoc nobis observatum est valde modiose. Itaque ipso divino duce juxta expressionem lucidam bene discretis, nihil omnino injungendum unquam ad tautologiam in propositi ab eo eloquii explanationem. Quoniam et cum ipsis Deo acceptabilibus nostris summis sacerdotibus — quando et nos, ut aestimatur, et tu, et multi sanctorum nostrorum fratrum in visionem vitam inchoantis et Deum recipientis corporis convenimus; aderat autem et Dei frater Jacobus, et Petrus vertex et honorabilissima theologorum summitas: deinde placuit post visionem laudare summos sacerdotes simul omnes, quomodo unusquisque erat idoneus, multum A potentem bonitatem divinae Infirmittatis — omnium dominabatur post theologos, ut cognoscis, aliorum sanctorum doctorum totus ex populis, totus existens semetipso, et ad laudandum societatem patiens, et ab omnibus, quibus auditus est, et visus, et cognitus est, et non cognitus est, Deo acceptabilis esse et divinus laudator judicatus. Et quid tibi de his, quae ibi theologice posita sunt, dicam? Etenim si non et a meipso eloquerer, saepe scio a te et partes quasdam divinarum illarum hymnodiarum audiens. Sic tibi festino ex parato divina persequi. Et ut ibi mystica, et ut multis ineffabilia, et ut incognita tibi relinquamus, ipse multis usus erat communicare, et quantos poterat in eam, quae secundum nos est, sacram scientiam adducere, quomodo supereminerebat multos sanctorum magistrorum et temporis mora, B et mentis puritate, et ostensionum diligentia, et ceteris sacris orationibus. Itaque nequaquam aliquando ad sic magnum solem contradicere conati essemus. Sic enim nosmetipsos constituimus et cognovimus, ut neque sufficienter intelligere invisibilia divina capiamus, neque ut ineffabilia divinae cognitionis liceat dicere et exponere. Longe autem existentes, deserimur divinatorum virorum in theologiam veritatem scientia, quia omnino etiam in hoc per abundantem timorem venimus, neque omnino audire aut dicere quid de divina philosophia, si non secundum intellectum percepimus. Sic non oportet suspensionem divinarum cognitionum negligere. Et hoc nos docuerunt non solum juxta naturam appetitus animorum amabiliter semper dulces, adjuncta supernaturalium contemplatione, sed et ipsa divinarum legum egregia dispositio: ea quidem, quae super nos sunt, depelleus multum acclitare, et ut super dignitatem, et ut impossibilia: omnia autem, quaecumque a nobis appetuntur et donantur, discere attente imperans, et aliis divinitus tradere. His igitur et nos suasi, et ad possibilem divinatorum inventionem laborantes aut formidantes, sed et non valentes in nostrum meliora aspicere, inadjutos relinquere non sustineantes, in conscribendum nosmetipsos perduximus, novum quidem nihil introducere audentes, subtilioribus autem et secundum partes singulas interrogationibus, quae praeclare dicta sunt vere ab Ierotheo, discernentes et exprimentes. D

CAPITULUM IV.

De o. timo, lumine, bono, amore, extasi, zelo, et quia malum neque ov, neque ex eo, quod est, neque in existentibus.

Si commodum ergo, in eam jam sermone divina nominationem redeamus, quam remote theologi superdivinae deitati ab omnibus segregant, ipsam, ut arbitror, divinam subsistentiam³ bonitatem dice-

VARIAE LECTIONES.

¹ AE in *tan'um* aut *insania* aut *stultitia*. ² BH *substantiam*.

NOTAE.

³ Hebr. V.

tes, et quia existendo optimum, ut essenziale optimum, in omnia, quae sunt, extendit bonitatem. Etenim sicut quidem qui secundum nos est sol, non cogitans aut praeeligens, sed eo esse illuminat omnia, quae participare lumen ejus secundum propriam potentia sunt rationem, sic et optimum super solem, ut super obscuram imaginem excellenter principale exemplum, ipsi subsistentiae omnibus existentibus proportionaliter supermittit totius bonitatis radios. Per quos subsistere invisibiles et intellectuales omnes, et essentiae, et virtutes, et operationes per eos sunt, et vitam habent non deficientem et non minoratam, omni corruptione et morte et materia et generatione purgatae, et instantia et fluxu et aliud aliter ferente mutabilitate sursum positae, et incorporeales, et immateriales intelliguntur, et ut intellectus supermundane intelligunt, et existentium proprie illuminantur rationes, et iterum in cognata, quae propria sunt, deferunt. Et habitationem ex bonitate habent, et fundamentum eis inde est, et continentia, et custodia, et refectio bonorum, et ejus appetentes, et esse, et bene esse habent, et ad eam, ut possibile, reformatae, et bene specificatae sunt, et his, quae post se sunt, communicant, ut divina lex suggerit, in eas ex honore procedentibus donis. Inde eis superornati ordines, ad se ipsas unitates, inter se invicem locationes, inconfusae discretionis, ad meliores reductivae minorum virtutes, circa secunda providentiae majorum, propriarum uniuscujusque virtutum custodiae, et circa eas non labentes ambitus, circa appetitum optimi immutabilitates et sublimitates, et quaecumque alia dicta sunt a nobis in eo de angelicis proprietatibus et ordinationibus. Sed et quaecumque ipsius caelestis ierarchiae sunt angelicae mundationes, et supermundani iuducatus, et consummationes totius angelicae perfectionis, ex causalissima et fontali sunt bonitate, ex qua et deiforme eis donatum est, et elucere in eis occultam bonitatem, et esse angelos tanquam enuntiatores divini silentii, et luminaria clara in adytis existentis interpretativa praemissos. Sed et post illos sacros et sanctos intellectus, animae et quaecumque sunt animarum bona, per summe optimam sunt bonitatem, amatrices eas esse habendi essentialem vitam, insolubile ipsum esse, et posse ad angelicas intentas vitas per eas ut optimas ductrices, in omnium optimorum bonitatem principalem reduci, et inde emanantium illuminationum in participatione fieri, secundum suam analogiam et deiformitatis donationem, quaecumque virtus participare, et quaecumque alia a nobis in his, quae sunt de animabus, enumerata sunt. Sed et de ipsis, si oportet dicere, irrationabilibus animabus aut animalibus, quaecumque aëra secant, et quaecumque in terra gradiuntur, et quaecumque in terram extenduntur, et in aquis vitam aut in mari et in terra sortientia, et quaecumque sub terra

A cooperta vivunt et obruta, et simpliciter quaecumque sensibilem habent animam aut vitam, et haec omnia per optimum animantur et vivificantur. Et germina omnia nutritivam et motivam habent vitam ex optimo, et quaecumque sit inanimalis et non vitalis essentia, per optimum est, et per ipsum essentialem habitum sortita. Si autem et super omnia existentia est, quomodo igitur est optimum? Et informe formificat, et in se solo non essentielle essentiae excellentia, et non vivens superans vitam, et non intelligens superans sapientiam, et quaecumque in optimo informium sunt superemittentis specificationis. Et si justum dicere, optimum quod est, super omnia existentia et id quod non est, appetit, et contendit quomodo in optimo et hoc esse eute superessentiali juxta omnium ablationem. Sed quomodo quidem nos in medio praetermissum effugit, et caelestium principum et sublimitatum causa optimum, non aucta et non minuta, et omnino immutabile eadem latitudine, et consonantium, si sic oportet dicere, maxima caelesti via motuum, et sideralium ordinum, et decorositarum, et luminum, et collocationum, et singularum stellarum permeabilis multimodae motionis, et ejus, quae est duorum luminarium, quae eloquia vocant magna, ab eisdem. In eadem circummeabilis revolubilitatis, secundum quae apud nos dies et noctes terminatae, et menses et annimensurati, temporis, et eorum quae in tempore sunt, circulares motus segregant, et numerant, et ordinant, et continent. Quid si quis dixerit de ipso per se solari radio? Ex optimo enim lumen et imago bonitatis. Deinde et lucivoce laudatur optimum, velut in imagine principalis forma manifestata. Sic enim omnium summitatis divina bonitas a sublimissimis et maximis essentis usque ad novissima pervenit, et adhuc super omnes est, neque his, quae sursum sunt, anticipantibus ejus excellentiam, neque his quae deorsum sunt, ambitum transgredientibus; sed et illuminat potentia omnia, et quae non sunt, facit, et vivificat, et continet, et perficit, et mensura est existentium, et aeternitas, et numerus, et ordo, et ambitus, et causa, et finis. Sic et divinae bonitatis significativa imago, magnus hic et plena lux, et semper lumine sol secundum multam consonantiam, et omnia quaecumque participare cum possunt, illuminat, et superextentum habet lumen in omnia, expandens visibilem mundum, sursumque et deorsum priorum radiorum claritates. Et si quid eas non participat, hoc non infirmitatis aut brevitatis est illuminativae ejus distributionis, sed per assumptionis luminis inopportunitatem non repansom in luminis participationem. Itaque multa sic habentium radius transiens, quae post illa, illuminat, et nihil est visibilem, quo non recipiatur secundum propriae claritatis superexcellenter magnitudinem. Sed et ad generationem sensibilibus corporum committitur, et ad vitam ea

VARIÆ LECTIONES.

¹ et om. AE.

movet, et nutrit, et auget, et perficit, et purgat, et A renovat, et mensura est, et numerus horarum, dierum, et totius secundum nos temporis lux. Illa enim lux est, etsi tunc imperfecta erat, quam quidem divinus dixit Moyses^a, et ipsam illam terminasse primam secundum nos dierum trinitatem. Et sic quidem omnia ad semetipsam bonitas convertit, et principaliter congregatrix est dispersorum, ut principalis et unifica deitas, et omnia ipsam, ut principium, ut continentiam, ut finem appetunt, et optimum est, ut eloquia aiunt, ex quo omnia subsistunt et sunt, tanquam ex causa perfectissima adducta, et in quo omnia constituta sunt^b, tanquam in omnipotenti consulto custodia et comprehensa, et in quod omnia convertuntur, sicut in propriam singula summitatem, et illud concupiscunt omnia, intellectualia B quidem et rationalia scienter, sensualia vero sensibilibiter, sensus autem expertia insito motu vitalis appetitus, inanimalia autem et tantummodo existentia ad solam essentialem participationem opportunitate. Secundum hanc significatoriae imaginis rationem et lux congregat et convertit ad seipsam omnia visibilia, mota, illuminata, calefata, omnino ab ipsius splendoribus comprehensa. Ac per hoc et sol, quia omnia soluta facit, et congregat dispersa, et omnia cum sensibilia desiderant, aut ut videndi, aut ut movendi, et illuminandi, et calefaciendi, et omnino comprehendi a lumine appetentia. Et neque ibi dico juxta antiquitatis verbum, quia Deus est sol et Creator hujusmodi universitatis, proprie procurat manifestum mundum, sed quia *invisibilia Dei a creatura mundi facturis intellecta conspiciuntur, et aeterna ejus virtus et divinitas*^c. Sed haec quidem in symbolica theologia. Nunc autem intelligibile optimi lucivocum nobis laudandum et dicendum, quia lux invisibilis optimus dicitur, omnem quidem supercaelestem intellectum implendo invisibili lumine, omnem vero ignorantiam et errorem abigendo ex omnibus quibuscumque inest animabus, et omnibus ipse lumine sacro tradendo, et intellectuales earum oculos repurgando circumposita eis ex ignorantia caligine, et removendo et replicando multa gravitate tenebras condensas: et tradendo primo quidem claritate moderata, deinde illis tanquam degustantibus lumen, et magis desiderantibus, magis semetipsam intus dando et copiose illucendo, quia dilexerunt multum, et semper extendendo eas in ea, quae ante sunt, juxta suam inspiciunt analogiam. Lux igitur invisibilis dicitur super omnem lucem optimum^d, ut radius fontalis et supermanans luminis effusio, omnem supermundanum, et circummundanum, et immandanum intellectum ex plenitudine sua illuminans, et intellectuales eorum totas revocans virtutes, et omnes continens superordinando, et omnia superans

superincumbendo, et simpliciter omnem illuminatricis virtutis dominationem, tanquam principalis lucis, et plusquam lucis, in semetipsa comprehendens et superans et intendens, et intellectualia et rationalia omnia congregans, et perdita faciens^e. Etenim sicut ignorantia separatrix errantium est, ita invisibilis luminis praesentia congregatrix et unitrix illuminatorum est et perfectiva, et adhuc conversiva ad vere δ , ex multorum opinione vanorum convertens varios vultus, aut potius dicendum phantasias, in unam veram et puram et uniformem congregans scientiam, et una et unitrice luce implicans. Hoc optimum laudatur a sacris theologis, ut bonum, et ut pulchrum, et ut dilectio, et ut dilectissimum, et quaecumque aliae decentes sunt formiferae B et gratiosae speciositatis divinae nominationes. Bonum autem et pulchrum non separandum in ipsa in uno omnia comprehendenti causa. Haec enim in existentibus omnibus in participationes et participantia dividentes, bonum quidem esse dicimus pulchri particeps, pulchrum vero participationem pulchritudinis omnium bonorum causae. Superessentiale autem bonum pulchrum quidem dicitur, propter ab eo omnibus existentibus traditam proprie unicuique pulchritudinem, et velut omnium bene compactionis et claritatis causale, instar lucis fulminans simul omnibus pulchritudinis fontalis radii sui traditiones, et velut omnia ad seipsum vocans. Inde et pulchrum dicitur, et velut tota in totis se congregans. Et bonum vero, sicut omne bonum C simul, et plus quam bonum, et semper δ , secundum eadem et similiter bonum, et neque factum, neque solutum, neque auctum, neque tabidum, neque hic quidem bonum, hic vero malum, neque tum quidem, tum vero non, neque ad hoc quidem bonum, ad hoc autem malum, neque ibi quidem, ibi autem non. tanquam quibusdam quidem δ bonum, quibusdam vero non bonum: sed ut ipsum, per ipsum, cum ipso, uniforme semper δ bonum, et ut omnis boni fontem et pulchritudinem supereminenter in semetipso praefereans. Simpla enim et superexcellenti omnium bonorum natura omnis pulchritudo et omne bonum uniformiter secundum causam ante subsistit. Ex bono ipso omnibus existentibus esse secundum propriam rationem singula quaeque bona, et per bonum omnium copulationes et amicitiae et societates, et bono omnia adunantur, et principium omnium bonum, velut factivum causale, et movens omnia, et continens ea propriae pulchritudinis amore, et summum omnium et dilectissimum, velut perfectivum causale—propter enim bonum omnia fiunt—et exemplabile, quia secundum ipsum omnia segregantur. Ideo et id ipsum est optimo bonum, quia bonum et optimum juxta omnem causam omnia concupi-

VARIAE LECTIONES.

¹ B *optima*; H *optimam*. ² BH *restaurans*.

NOTAE

^a Gen. I.

^b Rom. XI.

^c Rom. I, 20.

scunt, et non est quid existentium, quod non participat bonum et optimum. Audebit autem et hoc ratio dicere, quia et quod non *δν*, participat bonum et optimum. Tunc enim et hoc bonum et optimum, cum in Deo secundum omnium ablationem superessentialiter laudatur. Hoc unum optimum et bonum singulariter est omnium multorum bonorum et optimorum causale. Ex hoc omnes existentium essentialis substantiae, unitates, discretiones, immutabilitates, alteritates, similitudines, dissimilitudines, societates contrariorum, distinctiones unitorum, providentiae superiorum, vicissitudines aequiformium, conversiones inferiorum, omnium semetipsis custoditivae et immutabiles habitationes et collocationes: et iterum omnium in omnibus propriae unicuique societates, et compaginationes, et inconfusae amicitiae, et harmoniae universitatis, in universo concrectiones, insolubiles continentiae existentium non deficientes susceptiones faciendorum, status omnes et motus: alii intellectualium, alii animarum, alii corporum. Status enim est omnibus et motus, super omnem statum et omnem motum collocans unumquodque in suum ratione, et movens in proprium motum. Et moveri quidem divini dicuntur animi: circulariter quidem, uniti non inchoantibus et non terminatis illuminationibus boni et optimi: directim vero, quandocumque proveniunt in subjectorum providentiam, recta omnia terminantes: oblique, quia et providentes inferioribus, irreversibiliter manent in immutabilitate, circa immutabilitatis causale bonum et optimum incessanter circumeuntes. Anima¹ autem motus est circularis quidem² in semetipsam introitus ab his quae foris sunt, et intellectualium suarum virtutum uniformis conversio, sicut in quodam circulo inerrabile suum donans, et a multis, quae sunt extrinsecus, se convertens et congregans, primum in semetipsam, deinde velut uniformem factam, adunans adunate adunatis virtutibus, et sic in bonum et optimum manuducta, et super omnia existentia, et unum et id ipsum, et non inchoans, et non finitum. Oblique vero anima movetur, quantum proprie se ipsa divinas illuminatur scientias, non intellectualiter et potenter, sed rationaliter et investigiose, et ut commixtis et transitoriis operationibus. Per vero directum, cum non in semetipsam intrans, et singulari intellectualitate mota; hoc enim, ut dixi, est, quod secundum cyclum: sed ad ea circa se proveniens, et ab his extrinsecus, tanquam a quibusdam symbolis variatis et multiplicatis, in simplas et unitas reducit contemplationes. Horum igitur et sensibilibus in universo trium motuum, et multo prius unoquoque mansionum et stationum et collocationum causale est, et continens, et finis bonum et optimum, et super omnem statum et motum. Propterea omnis

A status et motus et ex ipso, et per ipsum, et in ipsum, et propter ipsum. Etenim ex ipso, et per ipsum et essentia, et vita omnis, et mentis et animae et omnis naturae parvitates, aequalitates, magnitudines, mensurae omnes, existentium corratiabilitates, et compactiones, et concrectiones, universitates, partes omnes, unum, et multitudo, conjunctiones partium, totius multitudinis unitates, consummationes universalitatum, quale, quantum, tantum, multum, comparationes, discretiones, omnis multitudo, omne summum, termini omnes, ordines, eminentiae, elementa, formae, omnis essentia, omnis virtus, omnis operatio, omnis habitus, omnis sensus, omnis ratio, omnis intellectus, omnis illuminatio, omnis scientia, omnis unitas, et simpliciter omne *δν* ex bono et optimo, et in bono et optimo est, et in bonum et optimum convertitur. Et omnia, quaecumque sunt et fiunt, per bonum et optimum sunt et fiunt, et ad hoc omnia videt, et ab ipso moventur et continentur, et propter ipsum, et per ipsum, et in ipso omne principium exemplativum, consummativum, intellectuale, speciale, formale, et simpliciter omne principium, omnis continentia, omne summum: aut, ut comprehendens dicam: omnia quae sunt, ex bono et optimo, et omnia, quae non sunt, superessentialiter in bono et optimo: et est omnium principium et finis superprincipale et superfisale, quia *ex ipso, et per ipsum, et in ipso et in ipsum omnia*³, ut ait sacer sermo. Omnibus igitur est bonum et optimum concupiscibile et amabile et delectabile, et per ipsum et propter ipsum minora et meliora conversibiliter amant, et sociative aequiformia, aequae honorabilia, et meliora minora provide, et haec semetipsa singula quaeque connexe et omnia bonum et optimum desiderantia facit, et vult omnia, quaecumque facit et vult. Audebit autem et hoc dicere vera ratio, quia et ipse omnium causalis per bonitatis excellentiam omnia amat, omnia facit, omnia continet, omnia convertit, et est etiam divinus amor optimus optimi per optimum. Ipse enim bene factor existentium amor, in optimo per excellentiam ante subsistens, non sinit ipsum insecundum in se ipso manere, movit autem ipsum in agendum iuxta omnium genitivam excellentiam. Et ne quis nos arbitretur contra eloquia amoris cognitionem honorificare. Est quidem enim irrationabile, ut arbitror, et stultum, non virtuti intentionis attendere, sed dictionis⁴. Et hoc non est divina intelligere volentium proprium, sed sonus levis accipientium⁵, et hos usque aures transeuntes extrinsecus continentium, et nolentium scire, quid quidem qualis dictio significet, quomodo ve eam oporteat et per alias aequopotentes et manifestiores dictiones declarare, patientiumque elementis, et literis non intellectis, et syllabis et dictionibus incogni-

VARIAE LECTIONES.

¹ BH *Initio*. ² BH *quidam*. ³ BE *dictionibus*. ⁴ AE *recipientium*.

NOTAE.

⁵ Rom. XI, 36.

tis et non ingredientibus in animae suae intellectuale, sed foris circa labia et auditus suos percipientibus, ac si non liceat, quattuor numerum per bis duo significare, aut simplam lineam per rectam lineam, aut maternitatem per paternitatem, aut aliis quibusdam multis orationis partibus idipsum significantibus. Oportet scire secundum rectam rationem, quia elementis, et syllabis, et dictionibus, et scripturis, et orationibus utimur per sensus. Sic cum nostra anima intellectualibus operationibus ad invisibilia movetur, abundat cum sensibilibus sensus: sicut et intellectuales virtutes, cum anima deiformis facta per unitatem ignotae inaccessibleis lucis, radiis desiderabilibus invisibilibus theoriis. Cum vero animus per sensibilia reformari festinat ad contemplabiles invisibilitates, pretiosiores omnibus sunt clariores sensibus proventus, lucidiora verba planiora visibilibus, sicut cum non plana sint accumbentia sensibus, neque ipsa animo assistere sensibilia bene poterunt. Veruntamen ut non haec dicere putemur, tanquam divina eloquia submoventes, audiant hanc amoris nominationem criminantes: *Ama eam*, inquit, *et custodiet te; amplexare eam, et exaltabit te; honora eam, ut te comprehendat*¹; et quaecunque alia secundum amatorias theologias laudantur. Et quidem visum est quibusdam nostris serologis et divinius esse amoris nomen eo dilectionis². Scribit autem et divinus Ignatius: *Meus amor crucifixus est*³. Et in ipsis ante introductionibus eloquiorum invenies quendam dicentem de divina sapientia: *Amator factus sum formae ejus*⁴. Itaque hoc amoris nomen ne timeamus, neque quis nos conturbet sermo de hoc disceptans. Mihi enim videntur theologi commune quidem duxisse dilectionis et amoris nomen: propterea autem divinis magis referre vere amorem, propter inconsequentem talium virorum adorationem. Pulchre enim vere amore non a nobis tantum, sed et ab eloquiis ipsis laudato, multitudines non capientes uniforme amatoriae divinae nominationis, proprie semetipsos in partibile et corpore et dividuum labefecerunt, cum non sit verus amor, sed umbra, aut magis casus vero amore. Remotum enim est multitudine singulare divini et unius amoris. Ideo et sic difficilius nomen multis putatum in divina sapientia statuitur, et ad reductionem eorum et restitutionem in veri amoris notitiam, et ita, ut absolva- tur in ipso difficultas. A nobis autem iterum, ubi et inconsequens quiddam saepe intelligendum terrenos caelos secundum opinionem melioris fama. Cecidit, quis ait, dilectio tua super me, sicut dilectio mulierum^d. In elucescentibus divinis sublimitatibus in eadem virtute statuitur a sacris theologis dilectionis et amoris nomen secundum divinas manifestatio-

nes. Et est hoc virtutis unificae et conjunctivae, et differenter contemperativae in bono et optimo, per bonum et optimum antesubstitutae, ex bono et optimo per bonum et optimum editae, continentis quidem aequipotentia secundum sociabilem vicissitudinem, moventis autem prima ad minorum providentiam, et collocantis inferiora conversione superioribus. Est autem et ecstasticus divinus amor, non sinens seipsos esse amantes, sed amandorum. Et declarantur quidem superiora providentia facta inferiorum, et aequiformia inter se invicem continentia, et minora ad prima divini conversione. Proinde et Paulus magnus in excellentia divini factus amoris, et mente excedentem suam virtutem assumens, divino ore: *Vivo ego*, ait, *jam non, vivit autem in me Christus*^e. Et vere amator et mente excedens, sicut inquit, Deo, et non ipsam sui vivens, sed ipsam amatoris vitam, ut nimis dilectissimam. Audendum autem et hoc pro veritate dicere, quia et omnium causalis honorum et optimorum omnium amore per excellentiam amatoriae bonitatis habitudine sua fit, in existentia omnia providentis, et ut bonitate et dilectione et amore fovetur, et ex super omnia et omnibus remoto ad unum omnibus deducitur juxta mente excedentem superessentialem virtutem redeuntem semetipso. Propter quod et zelotem eum divini sapientes appellant, velut multum in existentia optimum amorem, et ut ad zelum suscitatore concupiscentiae suae amatoriae, et ut zelotem eam ostendentem, et concupita zelantem, et ut provisum existentibus per semetipsa zelantibus: et omnino bono et optimo est amabile et amor, et in bono et optimo ante collocantur, et per bonum et optimum sunt et fiunt. Quid autem omnino theologi volentes, aliquando quidem amorem et dilectionem ipsam dicunt, aliquando vero amatum et dilectum? Eo quidem enim causalis, et ut praevolens et genitor: hoc autem ipse est. Et eo quidem movetur, eo autem movet, quando ipse suimet et sibi est praecessor et movens. Sic autem dilectum quidem et amatum eum vocant, ut bonum et optimum: amorem vero iterum et dilectionem, ut moventem simul, et ut reducentem virtutem eum qui est in seipsum solum, ipsum per seipsum bonum et optimum. Et sic quidem edicendum, existentem semetipso per semetipsum excellentis unitatis optimam processionem, et amatorium motum, simplicem, per seipsum motum, per seipsum activum, praeeistentem in optimo, et ex optimo existentibus emanantem, et iterum in optimum convertentem se, et infinitum seipso, et carens principio, divinus amor ostenditur differenter, sicut quidam aeternus cyclus, per optimum, ex optimo, et in optimo, et in optimum, in-

VARIAE LECTIONES.

¹ *E comprehendat te.* ² *A nomen amoris quam dilectionis; H quam dilectionis nomen amoris.*

NOTAE.

^a Prov. IV.

^b Epist. ad Rom. VII.

^c Sap. VIII, 2.

^d II Reg. I.

^e Gal. II, 20.

enarrabili conversione circuei, et in eodem, et per idipsum et proveniens semper, et manens, et revolutus. Haec et communis noster sanctus perfectior divinitus introduxit per amatorios hymnos, quorum non inconsequens recordari, et ut sacrum quoddam caput imponere de amore nostro sermoni.

Ierothei sanctissimi ex amatorii hymnis.

Amorem sive divinum, sive angelicum, sive intellectuale, sive animale, sive naturalem dicamus, unitivam quandam et continuativam intelligemus virtutem, superiora quidem moventem in providentiam inferiorum, aequiformia iterum in sociabilem vicissitudinem, et novissima subjecta ad meliorum et superiorum conversionem.

Ejusdem ex iisdem amatorii hymnis.

Quoniam ex uno multos amores ordinavimus, consequenter diximus, quales quidem eorum, qui in mundo sunt, et supermundalium amorum et scientiae et virtutes, quos supereminet secundum redditam rationis speculationem, intellectualium et invisibilium amorum ordines et dispositiones, post quos per se intelligentes, et si qui vere ibi bonis amoribus superapparent, et hymnum proprie hymnizant. Et nunc iterum recipientes omnes in unum et complicitum amorem, et omnium ipsorum patrem convolvamus simul et congregemus ex multis, primo in duas comprehendentes eum amatorias universaliter virtutes, quarum potentatur et principatur omnino ex omnium summitate omnis amoris immensurabilis causa, et ad quam extenditur connaturaliter unicuique existentium ab existentibus omnibus universalis amor.

Ejusdem ex iisdem amatorii hymnis.

Age nunc et has iterum in unum congregantes, dicamus, quia una quaedam est simplex virtus, seipsam movens ad unitivam quandam temperantiam, ex optimo usque existentium novissimum, et ab illo iterum consequenter per omnia usque optimum ex seipsa, et per seipsam, et ad seipsam seipsam revolvens, et in seipsam semper eodem modo revoluta.

Et quidem dixerit quis: Si omnibus est bonum et optimum amabile, et ad seipsum, et dilectum—appetit enim ipsum et quod non est, ut dictum est, et contendit quomodo in ipso esse, et ipsum est formificum et informium, et in ipso, et quod non est, superessentialiter dicitur et est—quomodo daemonica¹ multitudo non appetit bonum et optimum, ad materialis vero existens, et angelica erga appetitum optimi stabilitate recidens, malis omnibus causa et sibi ipsi et aliis, quaecumque vitiantur, dicitur? Quomodo autem omnino ex optimo aggravata daemonica² gens non est deformis? Aut quomodo optimum ex optimo factum mutatum est? Et quid vitia vitium ipsum? Et omnino quid malum est? Et ex

quo principio substitit³? Et ex quo existentium est? Et quomodo optimum ipsum adducere voluerit? Quomodo autem volens potuerit? Et si ex alia causa malum, quae altera existentibus praeter optimum causa? Quomodo autem et, providentia existente, est malum aut factum omnino, aut non interemptum? Et quomodo appetit quid existentium⁴ ipsum praeter optimum?

Haec quidem ergo aequae dicit. Talis autem caecorum ratio. Nos vero dignabimur apud eum in rerum veritatem respicere. Et primum quidem hoc dicere confidemus: Malum non est ex optimo, et si ex optimo est, non malum. Neque enim ignis frigere, neque optimi non optima adducere. Et si existentia omnia ex optimo—natura enim optimo, adducere et salvare, malo vero corrumpere et perdere—nihil est existentium ex malo, et neque ipsum erit malum. Si quidem et sibi ipsi malum sit, et si non hoc, non omnino malum erit malum, sed habet quandam optimi, secundum quam omnino est, partem. Et si existentia bonum et optimum appetunt, et omnia quaecumque faciunt, per inspectum optimum faciunt: et omnis existentium speculatio principium habet et finem, optimum—neque enim in mali naturam respiciens facit quae facit—quomodo erit malum in existentibus, aut omnino $\delta\upsilon$, tali optimo desiderio desertum? Et si existentia omnia ex optimo, et optimum summitas existentium, est quidem in optimo, et quod non $\delta\upsilon$, $\delta\upsilon$; malum autem neque $\delta\upsilon$ est. Si autem non, non omnino malum, neque non $\delta\upsilon$. Nullum enim erit universaliter non $\delta\upsilon$, nisi in optimo secundum superessentiale dicitur hoc. Erit igitur optimum simpliciter et existente et non existente multo prius supercollocatum. Malum vero neque in essentiali, neque in non existentibus, sed et ipse non existente magis distat optimo et non essentialius.

Unde ergo est malum, diceret quis. Si enim non est malum, virtus et malitia idem, et aut omnis omni et aut in partibili corrationale; aut neque virtuti pugnans erit malum. Et quidem contrarium temperantia et intemperantia, et iustitia et iniustitia. Et neque alicubi secundum justum et injustum dico, et temperantem et intemperantem, sed et ante foris manifestatam ejus, qui est in virtute, ad contra positum distantiam, in ipsa multo prius anima universaliter disteterunt virtutibus malitiae, et rationi passiones insidiantur, et ex his necessarium dare, quod bono malum contrarium. Non enim sibi ipsi bonum contrarium, sed sicut ab uno principio et uno egenitum causali, societate et unitate et amicitia gaudet. Et neque minus⁵ bonum majore contrarium: neque enim minus calidum aut frigidum plurimo contrarium. Est ergo in existentibus, et $\delta\upsilon$ est, et opponitur bono malum. Et si corruptio est existentium, non expellit hoc esse natum, sed erit et hoc $\delta\upsilon$, et

VARIAE LECTIONES.

¹ AE intelligimus. ² A daemoniaca, E daemoni. ³ A daemoniaca; E daem. ⁴ et quomodo — existentium om. BH. ⁵ bonum majore — minus om. BH.

existentium significum. Aut non saepe hujus corruptio, hujus sit generatio, et erit malum in universitatis plenitudinem comperfectum, et universo numquid imperfectum esse quod propter seipsum praestitum.

Dicit autem ad haec vera ratio, quia malum, si malum, nullam essentiam aut generationem facit, solum vero vitiat et corrumpit, quantum in se, et existentium substantiam. Si autem genificum quis ei esse dicat, et hujus corruptione alteri dare generationem, respondendum vere, numquid corrumpit, quae dant generationem? Sed corruptio quidem et malum, corrumpit et vitiat tantum: generatio vero et essentia per bonum fiunt. Et erit malum corruptio quidem per seipsum, genificum vero per bonum. Et si quidem malum, neque $\delta\upsilon$, neque existentium factivum. Per autem bonum et $\delta\upsilon$, et bonum $\delta\upsilon$, et honorum factivum. Magis autem neque enim erit ipsam secundum seipsum et bonum et malum, neque ejusdem corruptio et generatio eadem secundum idem virtus, neque hoc virtus, aut hoc corruptio. Ipsam quidem malum neque $\delta\upsilon$, neque bonum, neque genificum, neque existentium et honorum factivum. Bonum autem in quibus quidem cuncte ¹ perfecte inest, perfecta facit, et pura, et in gra omnia ² optima: minus vero ipsam participantia et imperfecta sunt bona, et mixta per defectum boni. Et non est universaliter malum, neque bonum, neque beneficium: sed quod magis aut minus bono proximum, proportionaliter erit bonum, quoniam quidem ipsa per omnia veniens perfectissima bonitas, non usque solas implet circum se omnino optimas essentias, extenditur autem usque novissimas, his quidem universaliter adveniens, his autem minus, aliis vero novissime, ut unumquoque eam participare potest existentium. Et quaedam quidem omnino bonum participant, quaedam vero magis et minus privantur, quaedam autem obscuriorem habent boni participationem, et aliis secundum novissimam consonantiam adest bonum. Si enim non proportionaliter unicuique bonum adesset, essent divinissima et honorabilissima novissimorum habentia ordinem. Quomodo autem et esset possibile, uniformiter omnia participare bonum? Numquid omnia existentia similiter in universalem ejus participationem opportuna? Nunc autem haec est boni virtutis superexcellens magnitudo, quia et privata et suimet privationem posse facit, secundum quod universaliter est sui participare. Et si oportet fidem dicere verum, et pugnancia ei sua virtute et sunt, et pugnare possunt, magis aut in, ut comprehendens dicam, omnia existentia, quantum sunt, et bona sunt, et ex bono; quantum autem privantur bono, neque existentia sunt, neque bona. In quidem enim aliis habitudinibus, quale est caliditatis aut frigiditatis, sunt ca-

A lescata: et relinquentes ea caliditate et vitae et mentis multa existentium expertia, et essentia deus exaltatur, et est superessentialiter. Et simpliciter aliarum quidem simul omnium abeunte ipsa, quae non est ingenita, omnino habitudine sunt existentia et subsistere possunt ³. Quod vero per omnem modum bono privatum, numquam nusquam nec erat, neque est, neque erit, neque esse potest. Quale est incontinentens. Etsi privetur bono juxta irrationabilem concupiscentiam, in hoc quidem neque est, neque existentia concupiscit, participat tamen bonum secundum ipsam unitatis et amicitiae obscuram consonantiam. Et furor participat bonum, per se movendo et appetendo opinabilia mala ad opinabile bonum erigere et convertere. Et ipse certantis vitae appetens, tanquam totius ⁴ vitae appetens, et egregiae sibi opinionis, et hoc appetere, et ad egregiam vitam respicere, participat bonum. Et si omnino bonum consumpseris, neque essentia est, neque vita, neque concupiscentia, neque motus, neque aliud aliquid. Itaque et fieri ex corruptione generationem, non est mali virtus, sed minoris boni adventus, quantum et aegritudo defectus est ordinis non omnis. Si enim hoc fieret, neque aegritudo ipsa subsisteret. Manet autem et est aegritudo essentiam habens minimum ordinem, et in se substitutum. Quod enim omnino expertus boni, neque $\delta\upsilon$, neque in existentibus: quod autem mixtum, per bonum in existentibus, ac per hoc in existentibus, et $\delta\upsilon$, quantum bonum participat. Magis autem existentia omnia tantum erunt magis et minus, quantum optimum participant: etenim in essendo per seipsum, nunquam nusquam $\delta\upsilon$, neque erit. Hoc autem ⁵ ibi quidem $\delta\upsilon$, ibi vero non $\delta\upsilon$, quantum quidem recedit ab eo, quod semper est, non est: quantum autem ex esse accepit, tantum est, et ei omnino esse, et quod non $\delta\upsilon$, ipso continetur et salvatur. Et malum, quod quidem est omnino a bono recessio, neque in magnis neque in minimis ⁶ bonis erit. Hoc autem ibi quidem bonum, ibi vero non bonum, pugnat quidem bono cuidam, non omni autem bono: tenetur autem et hoc boni participatione, et substantificat et suimet privationem bonum tota sui participatione. Omnino enim abeunte bono quid erit bonum? Neque mixtum, neque per se malum. Si enim malum imperfectum est bonum, absentia perfectissimi boni et imperfectam, et perfectum bonum aberit. Et tunc solum erit et videbitur malum, quando his quidem est malum, quibus opponitur, his autem tanquam bonis aufertur. Pugnare enim sibi invicem eadem per eadem, in omnibus impossibile. Non igitur $\delta\upsilon$ malum.

Sed neque in existentibus est malum. Si enim omnia existentia ex bono, et in omnibus existentibus et omnia continet bonum, aut non erit malum, aut in bono non erit. Etenim neque in igne frigus,

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic E; in quidem om. A; BH in quibuscunque quidem. ² omnia om. OAE. ³ BH subsistunt. ⁴ AE totus. ⁵ B enim. ⁶ AE minus.

neque ille vitiatur eo, et malum bono existente. Si **A** autem fuerit, quomodo erit in bono malum? Siquidem ex eo inconsequens et impossibile. *Non potest enim, ut eloquiorum veritas ait, arbor bona fructus malos facere* ^a, neque illud iterum. Si autem non ex ipso, ex alio clarum, quia principio et causa. Etenim aut malum ex bono erit, aut bonum ex malo: aut si non hoc possibile, ex alio principio et causa erit et bonum malum. Omnis enim dyas non principium: monas autem erit totius dyadis principium. Et quidem inconsequens, ex uno et eodem duo omnimodo contraria provenire et esse, et ipsum principium non simpliciter et singulare, sed partitum et biforme, et contrarium in seipsum et mutabile. **I**nn o vero neque duo existentium contraria principia possibile esse, et ea inter se invicem et in **B** universo pugnancia. Si enim hoc daretur, erit et Deus non innocens, neque sine rixa, siquidem si sit quid eum perturbans. Sequitur, erunt omnia inordinata et semper pugnancia. Et quidem amicitiam omnibus existentibus bonum tradit, et per se pax, et pacis donans laudatur a sacris theologis ^b. Proinde et amica bona, et compacta omnia, et una vita egenita, et ad unum optimum coordinata et adunata, et similia comparata inter se invicem. Itaque non divinum malum, et malum ¹ non divinum. Sed neque ex Deo malum. Si enim non bonus, aut bene facit, et bona adducit, et non aliquando quidem et quaedam, aliquando autem non et non omnia. Transmutationem quidem in hoc faciet et mutabilitatem, et circa se, hoc est, omnium divinissimum et causam. **S**i autem in Deo bonum subsistentia est, erit transferens ex bono Deus aliquando quidem *ὄν*, aliquando autem non *ὄν*. Si vero participatione bonum non habet, et ex altero habebit, et aliquando quidem habebit, aliquando autem non habebit. Non igitur ex Deo malum, neque in Deo, neque simpliciter secundum tempus.

Sed neque in angelis est malum. Si enim enunciat bonitatem divinam deiformis angelus, illud *ὄν* secundum participationem secundo, quod quidem secundum causam enunciat primo, imago est Dei angelus, manifestatio occulti luminis, speculum purum, splendidissimum, immaculatum, incontaminatum, incoquinatum, recipiens totam, si justum dicere, speciositatem bene formatae deiformitatis, et pure declarans in seipso, sicut possibile est, bonitatem, quae est in adytis. Non igitur neque in angelis est malum: sed puniendo peccantes sunt mali. Hac ergo ratione et compescentes delinquentibus mali, et sacerdotum divinis mysteriis immunum prohibentes. Et quidem neque puniri malum, sed dignum fieri poena. Neque secundum dignitatem prohiberi sacris, sed non sanctum et non sacrum fieri, et incontaminatis inopportuno.

Sed neque daemones natura mali. Etenim si natura mali, neque ex bono, neque in existentibus, neque ex bonis conversum, natura et semper mali existunt, sequitur: sibi sunt mali, an aliis? Si quidem sibi, an corrumpunt seipsos? Si autem aliis, quomodo corrumpunt aut quid ² corrumpunt, essentiam, an virtutem, an actionem? Si quidem essentiam, primum quidem non juxta naturam. Natura enim incorruptibilia non corrumpunt, sed acceptiva corruptionis. Sequitur: neque hoc omnino et omnino malum, sed neque corrumpitur quid existentium, secundum quod essentia et natura, sed defectu juxta naturam ordinis, harmoniae et commensurationis ratio infirmatur, manere similiter habens. Infirmitas autem non perfecta. Si enim perfecta, et corruptionem et subjectum interimit; et erit ipsa corruptio et sui met corruptio. Itaque hujusmodi non malum, sed deficiens bonum. Quod enim omnino expers boni, neque in existentibus erit. Et de virtutis et actionis corruptione eadem ratio. Deinde quomodo ex Deo facti daemones sunt mali? Bonum enim bona adducit et substituit. Et quidem dicuntur mali, dixerit quis, sed non secundum quod sunt, ex optimo enim sunt et optimam sortiebantur essentiam, sed secundum quod non sunt, infirmi, ut eloquia aiunt, servare suum principium. In quo enim, dic mihi, vitiari dicimus *δαίμονες*, si non in cessatione divinorum bonorum habitudine et actione? Sed itaque si natura mali daemones, semper mali. Et quidem malum instabile est. **N**on igitur si semper siesie habent, non mali: quod enim semper idipsum, optimi proprium. Si autem non et semper mali, non naturales, sed indigentia angelicorum bonorum. Sed non omnino expertes boni, secundum quod et sunt, et vivunt, et intelligunt, et omnino est quidam in eis concupiscentiae motus. Mali autem esse dicuntur, propter quod infirmantur circa naturalem operationem. Falsa ergo conversio est eis malum, et a cognatis suis egressio, et infirmitas, et imperfectio, et impotentia, et salvante eis perfectionem virtute infirmitas, et fuga et casus. Sed itaque quid in daemonebus malum? Furor irrationalis, amens concupiscentia, phantasia proterva. Sed haec et si sunt in daemonebus, non omnino neque in omnibus, neque haec secundum se mala. Et enim in aliis animalibus non motus talium, sed interemptio est et corruptio animalis, et malum. Habitus enim salvat, et esse facit haec habentem animalis naturam. Non igitur malum daemonica gens, quantum est juxta naturam, sed quantum non est. Et non mutatum est datum in existum hominum, sed ipsi dato ceciderunt toto bono. Et datas eis angelicas donationes nunquam ipsas commotas fuisse dicimus, sed sunt et integri et clarissimi, etsi ipsi non vident participantibus suas

VARIAE LECTIONES.

¹ BEH bonum. ² aut quid corrumpunt om. BEH.

NOTAE.

^a Matth. VII, 18.

^b I Cor. XIV; Ephes. II.

boni conspectivas virtutes. Itaque quod sunt, et ex optimo sunt et optimi, et bonum et optimum concupiscunt, esse, et vivere, et intelligere existentium appetentes: et privatione, et fuga, et casu, conaturalibus sibi optimis dicuntur mali, secundum quod non sunt: et quod non est appetentes, malum appetunt.

Sed animas quis esse dicit malas? Siquidem quia contendunt malis provide et salutifere, hoc non malum, sed bonum, et ex bono, et malum bene faciente. Si autem vitari animas dicimus, in quo vitiantur, si non in bonarum habitudinum et operationum defectu, et per propriam infirmitatem imperfectione et perditione? Etenim et aëra hunc circa nos obscurari dicimus defectu et absentia lucis: ipsa autem lux semper lux est, et tenebras illuminans. Non igitur neque in daemonibus, neque in nobis malum, ut *bonum malum*, sed ut defectus et desolatio propriorum bonorum perfectionis.

Sed neque in animalibus ² irrationabilibus est malum. Si enim interimas furorem et concupiscentiam, et alia, quaecumque dicuntur, et non sunt simpliciter eorum naturae mala: grande quidem et ferox leo perdens neque leo erit. Mansuetus autem omnibus factus canis, non erit canis. Siquidem canis quoddam custoditivum, et quoddam adveniendi quidem domesticum, abigendi vero extraneum. Itaque quod non corrumpit naturam, non malum; corruptio autem naturae infirmitas et defectus naturalium habitudinum, et operationum, et virtutum. Et si omnia, quae sunt per generationem, in tempore habent consummationem, neque imperfectum omnino contra omnem naturam.

Sed neque in tota natura malum. Si enim non omnes naturales rationes contra universaliter ³ naturam, nihil est ei contrarium: ejus autem per singula, hoc quidem secundum naturam erit, hoc vero non secundum naturam. Alii enim aliud contra naturam ⁴: et hoc inde contra naturam, ut malitia: hoc contra naturam privatio eorum, quae sunt naturae. Itaque non est mala natura, sed hoc naturae malum, non posse quae sunt propriae naturae perficere.

Sed neque in corporibus malum. Vile enim et infirmum defectus formae et privatio ordinis: hoc autem non omnino malum, sed minus bonum. Si enim omnino fiat solutio boni, et formae, ordinis, peribit et ipsum corpus. Quia vero neque malitiae causa animae corpus, clarum ex hoc, possibile esse, et sine corpore extra subsistere malitiam, sicut et in daemonibus. Hoc enim et intellectibus, et animabus, et corporibus malum, habitudinum propriorum bonorum infirmitas et casus.

Sed neque multum murmurat in materia malum, ut aiunt, secundum quod materia. Etenim et ipsa ornatus, et formae, et speciei habet participationem.

A Si autem sine his dum sit, materia secundum se sine delectatione est et informis, quomodo facit quid materia, quae neque pati potest secundum se habens, Sed itaque quomodo materia malum? siquidem enim nihil. Non enim est neque bonum, neque malum. Si autem quomodo existentia oportet omnia ex bono, et ipsa ex bono relinquatur? Et si bonum mali factivum, sit malum ut ex bono *bonum*, aut malum boni factivum, sit et bonum ut ex malo malum. Aut duo iterum principia, et haec alio uno juncta vertice. Si autem necessarium dicunt materiam ad plenitudinem totius mundi, quomodo materia malum? Aliud enim bonum, quod necessarium. Quomodo autem optimus ex malo adducit quaedam ad generationem? Aut quomodo malum optimo necessarium? Fugit enim optimi naturam malum. Quomodo autem gignit et nutrit naturam materia mala existens? Malum enim, secundum quod sit malum, nullius est genitivum, aut nutritivum, aut omnino factivum, aut salvativum. Si autem dicerent, ipsam quidem non facere malitiam in animabus, attrahere vero eas, et quomodo erit hoc verum? Multum enim suum in bonum aspiciunt. Et quidem quomodo fiat hoc, materia omnino eas in malum attrahente? Itaque non ex materia in animabus malum, sed ex ipso delicto. Si autem et hoc aiunt, materiam omnimode sequuntur et necessaria instabilis materia ex semetipsis collocari non valentibus, quomodo malum necessarium, aut necessarium malum?

Sed neque hoc quod dicimus privare, secundum virtutem propriam pugnat bono. Universalis enim privatio universaliter impotens: particularis vero non secundum quod privatio, habet virtutem, sed secundum quod non universalis est privatio. Privatione enim boni particulari existente, nondum malum: et facta, et mali natura perit.

Colligenti autem dicendum: Bonum ex una et tota causa, malum ex multis et particularibus defectibus.

Scit Deus malum, an bonum et apud ipsum causae malorum virtutes sunt beneficae.

Si malum aeternum, et creat, et potest, et est, et agit: unde ei haec? Aut ex bono, aut bono ex malo, aut ambobus ex alia causa.

D Omne quod secundum naturam, ex causa definita gignitur: si malum incausale et infinitum, non secundum naturam. Neque enim in natura ejus contra naturam, neque inartificialis in arte ratio.

Igitur anima malorum causa, sicut ignis calefaciendi: et omnia, quibuscumque vicina fuerit malitia replet. Bona quidem animae natura: operationibus autem aliquando quidem sic habet, aliquando vero sic. Siquidem ex natura et esse ejus malum, et nade ei esse? Ex creatrice omnium existentium optima causa. Sed si ex ea, quomodo secundum essentiam malum? Bona enim omnia eadem egenita. Si autem operationibus, si autem hoc non praemissum si

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic A; BII semper in luce; E lux super luce est. ² Sic A; BEII animabus. ³ Sic BEII; A universalis. ⁴ Alii enim—naturam om. BII.

autem, numquid unde virtutes? Numquid et deformitate ejus facta? Relinquitur ergo, malum infirmitas et defectus boni esse.

Optimorum causa una, optimo malum contrarium, mali causae multae. Non quidem factivae malorum rationes et virtutes, sed impotentia, et infirmitas, et mixtura dissimilium immoderata. Neque immobilia, et semper sic habentia mala, sed multa, et infinita, et in diversa ferentia, et his multis omnibus et malis.

Principium et finis erit bonum. Propter enim bonum omnia, et quaecunque contraria. Etenim et haec agimus bonum desiderantes. Nemo enim malum respiciens facit quae facit. Proinde neque substantiam habet malum, sed contra substantiam, propter bonum, et non ex eo factum.

Malo esse ponendum secundum accidens, et per aliud, et non ex principio proprio. Itaque quod factum, rectum quidem esse putandum, quia ex bono esse putandum, quia propter bonum fit, veritate autem non rectum esse. Quamobrem quod non bonum, bonum arbitramur.

Ostenditur aliud ¹ concupiscibile, et aliud factum. Non igitur malum est ex via, neque est ex visione, neque est ex natura, neque est ex causa, neque est ex principio, neque est ex fine, neque est ex termino ², neque est ex consilio, neque est ex substantia. Privatio igitur est malum, et defectus, et infirmitas, et immoderantia, et peccatum, et inconspicuum, et informe, et non vivens, et non intelligens, et irrationale, et imperfectum, et incollocatum, et incausale, et infinitum, et infecundum, et pigrum, et infirmum, et inordinatum, et dissimile, et multum, et tenebrosum, et inessentiale, et hoc nunquam nusquam nullum ³.

Quomodo omnino potest malum ad bonum ex mixtura? Quod enim omni bono expers, neque est quid, neque potest. Etenim si bonum et ⁴ est, et consultorium, et bene potens, et activum, quomodo poterit quid contrarium bono, et substantia et sapientia et virtute et operatione privatum?

Non omnia omnibus, et omnino eadem secundum id ipsum mala. Daemoni malum, contra deformem intellectum esse: animae, contra rationem: corpori, contra naturam.

Quomodo omnino mala, providentia existente? Non est malum, si malum neque ⁵, neque in existentibus, et nihil existentium improvisum. Neque enim est malum ⁶, conspicuum subsistens bono. Et si nullum existentium non particeps boni, malum autem defectus boni, nihil autem existentium privatur universaliter bono: in omnibus existentibus divina providentia, et nihil existentium non provisum. Sed et factis malis optime et pulchre providentia usa est ad nostram aut aliorum aut formationem aut utilita-

tem, et proprie unicuique existentium providet. Propterea et vanam aut disceptantem multorum non recipimus rationem, qui oportere aiunt providentiam et invitos nos in virtutem ducere. Corrumpere enim naturam, non est providentiae. Unde ut ⁷ providentia uniuscujusque naturae salvatrix per seipsos motorum, ut per seipsos motorum, providet, et omnia, et ea per singula, similiter universo et unicuique, quantum provisorum natura recipit totius et largissimae providentiae editas proportionaliter unicuique providas bonitates.

Non igitur ⁸ malum, neque in existentibus malum. Non omnino enim malum, vacat malum et fieri malum secundum virtutem, sed per infirmitatem. Et daemonibus, quod quidem sunt et ex bono, et bonum. Malum autem ipsis ex propriis bonis casu et mutabilitates, circaque similitudinem et habitum infirmitas cognatae ipsis ⁹ angelicae perfectionis. Et appetunt bonum, secundum quod et esse et vivere et intelligere substituuntur. Et si non appetunt bonum, id quod non est appetunt ¹⁰: et non erit hoc appetitus, sed vere appetitus peccatum.

In scientia autem peccantes ¹¹ vocant eloquia ¹² circa erroneam boni scientiam aut actionem infirmos: et scientes voluntatem, et non facientes: auditores quidem infirmos aut circa fidem, aut operationem boni: et nolentiam quibusdam convenire benefaciendo per falsam conversionem ¹³ aut infirmitatem voluntatis. Et sic omnino malum, ut saepe diximus, infirmitas, et impossibilitas, et defectus est aut scientiae, aut errantis scientiae, aut fidei, aut desiderii, aut operationis boni. Et quidem dixerit quis, non vindicabile infirmitas, econtrario vero concessibile: siquidem non licitum erat posse, bene si haberet ratio: si autem ex bono posse, dante juxta eloquia ¹⁴ ea, quae sunt opportuna omnibus, simpliciter non laudabile ex boni priorum bonorum habitu peccatum et irrationabilis conversio, et fuga, et casus. Sed haec quidem a nobis in his, quae sunt de justa et divina justificationis observantia, satis secundum virtutem dicta sunt, secundum quam sacram actionem eloquiorum veritas sophistias et veritatem et falsitatem contra Deum loquentes infirmavit, tanquam perverse sapientes rationes. Nunc autem, quantum secundum nos, sufficienter ¹⁵ laudatur bonum, ut vere mirabile, ut principium et finis omnium, ut continentia existentium, ut formificum non existentium, ut omnium bonorum causale, et malorum non causale, ut providentia et bonitas universalis, et superans existentia et non existentia, et mala, et suam privationem bonam existentem omnibus appetibile, et amabile, et delectabile, et quaecunque alia in his palam vera ostendit, ut arbitror, ratio.

VARIAE LECTIONES.

¹ E autem aliud. ² E ex definitione. ³ EH et. ⁴ BE ipsius. ⁵ Sic A; Et si non appetunt — appetunt om. BEll. ⁶ Bll peccatores. ⁷ E conversationem. ⁸ Bll sufficientes.

NOTAE.

¹² Isai. XLVII; Psal. XXXV; Luc. XII; Rom. II; Tit. I; Jac. IV.

¹⁴ J. cob. I.

CAPITULUM V.

De ente¹ in quo et de paradigmatis.

Transcendum autem nunc in vere existentem vere entis theologicam essentiae nominationem. Tantum autem admonebimus, quia rationi intentio est, non superessentialem essentiam, quae superessentialis est, manifestare. Ineffabile enim hoc et incognoscibile est, et universaliter inexplanabile, et ipsam superexaltatam unitatem, sed substantificam in existentia omnia divinae essentiae principalis processionem laudare. Etenim optimi divina nominatio, totas omnium causalis processionem manifestans, et in existentia et in non existentia omnia² extenditur, et super existentia et super non existentia est. Haec vero entis in omnia existentia extenditur, et super omnia est. Ast ipsa vitae in omnia viventia extenditur, et super viventia est. Ipsa dein sapientiae in omnia intellectualia et rationalia et sensuality extenditur, et super haec omnia est. Illas ergo ratio laudare desiderat providentiae manifestativas divinas nominationes. Non enim exponere ejus superessentialem bonitatem, et essentiam, et vitam, et sapientiam se superessentialis deitatis promittit, quae est super omnem bonitatem et deitatem et essentiam et sapientiam et vitam in occultis, ut eloquia³ dicunt, supercollocata, sed experientem beneficam providentiam, supereminentem bonitatem, et optimorum omnium causam laudat, et $\delta\upsilon$, et vitam, et sapientiam substantificam et vivificam, et sapientiae datricem causam essentiae, et vitae, et intellectus, et rationis, et sensus percipientium. Non aliud autem esse optimum dicit, et aliud $\delta\upsilon$, et aliud vitam, aut sapientiam, neque multa causalia, et aliorum alias creatrices deitates supereminentes et subditas: sed unius Dei totas optimas processionem, et a nobis laudatas divinas nominationes: et esse quidem universalis unius Dei providentiae manifestativam, quasdam autem universaliorum ejusdem et particulariorum. Et quidem dixerit quis contra hoc, eodem existente vitam, et vita sapientiam superextentam, existentia quidem viventia, ea autem, quaecumque vivunt, sensuality, et eadem rationalia, et rationalia³ intellectus supereminens, et circa Deum sunt, et magis ei approximant. Et quidem oportebat maximarum ex Deo donationum participantia et meliora esse, et cetera supereminere. Sed si quidem inessentialia et animalia quis substituat intellectualia, bene haberet ratio. Si autem et sunt divini animi super reliqua existentia, et vivunt super alia viventia, et intelligunt, et cognoscunt super sensum et rationem, et ultra omnia existentia bonum et optimum appetunt et participant, ipsi magis sunt circa optimum, abundantius ipsius participantes, et plures et ma-

A jores ex eo donationes accipientes, sicut et cetera sensualium superant ditia ex superabundantia rationis: et haec sensu, et alia vita. Et est, ut arbitror, hoc verum, quia magis ipsi sunt proximiora et diviniora reliquis. Quoniam quidem et de his diximus, age optimum, ut vere, et existentium omnium substantificum laudemus: $\delta\upsilon$ totius esse secundum virtutem superessentialem est substituens causa, et creator existentis subsistentiae, substantiae, essentiae, naturae principium, et mensura seculorum, et temporum essentialitas, et aeternitas existentium, tempus factorum, esse utcumque factis. Ex ente aeternum, et essentia, et $\delta\upsilon$, et tempus, et generatio, et factum. In existenti existentia, et utrumque subsistentia et substantia. Etenim Deus nondum est $\delta\upsilon$, sed simpliciter et incircumscribe totum in seipso esse coambiens. Proinde et rex dicitur seculorum, tanquam in semetipso et circa seipsum totus esse et ontis substitutor. Et neque erat, neque erit, neque factus est, neque sit, neque fiet. Magis autem neque est, sed ipse est esse existentibus, et non existentia solum, sed ipsum esse existentium ex ante aeternaliter ente. Ipse enim est secundum seculorum subsistens ante secula. Recipientes igitur dicamus, quia omnibus existentibus et seculis esse ex providente ontis. Et omne quidem seculum et tempus ex ipso: totius autem et seculi et temporis, et omnis utcumque ontis, qui est ante $\delta\upsilon$, principium et causa, et omnia ipsum participant, et a nullo existentium recedit, et ipse est ante omnia, et omnia in se constituit, et simpliciter si quis utcumque est, in ante ontis et est, et intelligitur, et salvatur. Et ante alia sui participantia esse praemittitur, et est ipsum per se esse maximum, per se vitam essendo, per se sapientiam essendo, et per se similitudinem divinam essendo, et alia quaecumque participantia, ante omnia esse participando. Magis et haec per se omnia $\delta\upsilon$ existentia participando id ipsum per se esse participant⁴. Et nihil est essentia, et secundum id ipsum esse omnium. Merito aliis⁵ in principalius, ut $\delta\upsilon$, Deus ex praestantia aliorum sui bonorum laudatur. Etenim praeesse et superesse festinans, et superans esse, omne, hoc dico per se esse, ante substitit, et ex ipso esse omnis: quomodo ergo $\delta\upsilon$ substitit? Et quidem principia existentium omnia, ipsius esse participantia, et sunt, et principia sunt, et primo sunt, deinde principia sunt. Et si vult viventium, ut viventium, principium dicere per seipsam vitam, et similitum, ut similitum, per seipsam similitudinem, et unitorum, ut unitorum, per seipsam unitatem, et ordinatorum, ut ordinatorum, per seipsam ordinationem, et aliorum, quaecumque hujus, sive hujus, sive⁶ amborum, multorum participantia, hoc, aut hoc, aut ambo, aut multa sunt: per seipsa participantia invenies ipsius esse

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic collid.; index capitulorum *existente*. ² omnia om. AE. ³ BH *irrationalia*. ⁴ BE *participat*. ⁵ Sic BEII; A Et nihil est essentia, *cujus non sit essentia et seculum, id ipsum per se esse. Merito igitur aliis*. ⁶ sive om. BH.

NOTAE.

⁴ Psal. XVII; Job. XXVIII.

primum ea participantia, et eo esse primum quidem A
 existentia, deinde hujus aut hujus principia existen-
 tia, et participando eo esse, existentia participata.
 Si autem haec participatione esse sunt, multo mag-
 is eorum participantia. Primam igitur ipsius per
 seipsum esse donationum, per seipsam summa boni-
 tate praemissa, et maxima prima participantium
 laudant. Et sunt ex ipsa, et in ipsa, et ipsum esse,
 et existentium principia, et existentia omnia, et
 quae utcumque ab esse continentur : et hoc immen-
 surate, et convolute, et unite. Etenim in monade
 omnis numerus ante subsistit, et habet numerum
 omnem monas in semetipsa singulariter, et omnis
 numerus unitur quidem in monade : quantum au-
 tem monade provenit, tantum discernitur et multi-
 plicatur. Et in centro omnes circuli lineae secun-
 dum primam unitatem consubstitutae sunt. Et om-
 nes habet signum in semetipso simplas uniformiter
 unitas ad se invicem, et ad unum principium, ex
 quo procedebant, et in ipso ¹ quidem centro uni-
 versaliter adunantur. Breviter autem eo distantes,
 breviter et discernuntur : magis autem recedentes,
 magis. Et simpliciter, quanto centro proximiores
 sunt, tantum et ipsi et sibi invicem alunantur : et
 quantum eo, tantum et a se invicem distant. Sed et
 in tota omnium natura omnes secundum singula nat-
 urae rationes convolutae sunt per unam inconfusam
 unitatem : et in anima uniformiter secundum partes
 omnium providae totius corporis virtutes. Nihil ergo
 inconsequens, ex obscuris imaginibus in omnium
 causale ascendentes, supermundanis oculis contem-
 plari omnia in omnium causali, et sibi invicem op-
 posita uniformiter et unite. Principium enim est
 existentium, ex quo et ipsum esse, et omnia utcum-
 que existentia, omne principium, omnis finis, omnis
 vita, omnis immortalitas, omnis sapientia, omnis
 ordo, omnis harmonia, omnis virtus, omnis custodia,
 omnis collocatio ², omnis distributio, omnis intelle-
 ctus, omnis ratio, omnis sensus, omnis habitus, om-
 nis status, omnis motus, omnis unitas, omne judi-
 cium, omnis amicitia, omnis compactio, omnis dis-
 cretio, omnis terminus, et alia quaecumque ab esse
 existentia omnia characterizant. Et ex ipsa omnium
 causa invisibiles et intellectuales deiformium ange-
 lorum essentiae, et animarum et totius mundi nat-
 ura, et quae utcumque aut in aliis subsistere, aut
 secundum excogitationem esse dicuntur. Et quidem
 igitur sanctissimae et praestantissimae virtutes vere
 existentes, et velut in vestibulis superessentialis
 Trinitatis stabilitae, ab ipsa, et in ipsa et esse, et
 deiformiter esse habent, et post illas subditae subje-
 ctum, et novissimae extremum, quantum ad ange-
 los : quantum vero ad nos, supermundanum. Et alia
 omnia existentia per eandem rationem et esse, et
 bene esse habent : et sunt, et bene sunt, ex ante
 onte esse, et bene esse habentia : et in ipso et exi-

stentia, et bene existentia, et ex ipso inchoata, et
 in ipso custodita, et in ipsa consummata. Et qui-
 dem honorabilissima ipsius esse tribuunt melioribus
 e sentiis, quas et aeternas vocant eloquia : esse
 autem ipsum existentibus omnibus nunquam de-
 eritur. Et ipsum vero esse ex ante onte, et ab ipso
 est esse, et non ipse esse, et eum habet esse, et ³
 principium et mensura, ante essentias ⁴ et ontis,
 et seculi, et omnium substantificum principium, et
 medietas, et consummatio. Et propterea ab eloquiis
 ipse vere ante-⁵ juxta omnem existentium intelli-
 gentiam multiplicatur, et quod erat in ipso, et quod
 est, et quod erit, et quod factum est, et fit, et fiet,
 proprie laudatur. Haec enim omnia divinitus intelli-
 gentibus secundum omnem excogitationem ip-
 sum superessentialiter esse significant, et ubique
 existentium causalem. Etenim neque quidem est hoc,
 hoc autem non est : neque ibi quidem est, ibi autem
 non est : sed omnia est, ut causalis omnium, et in
 ipso omnia principia, omnes confines, omnes con-
 clusiones, omnia existentia coambiens et praeba-
 bens, et super omnia est, ut ⁶ ante omnia super-
 essentialiter super-⁷. Proinde et omnia de eo et
 simul praedicantur, et nihil est existentium : for-
 mosissimum, speciosissimum, sine forma, sine spe-
 cie, principia et media et fines existentium immen-
 surate et remote in semetipso praeambiens, et om-
 nibus esse juxta primam et superunitam causam in-
 contaminata declarans. Si enim juxta nos sol sensi-
 bilium essentias et qualitates, et quidem multas et
 discretas existentes, tamen ipse unus ens, et unifor-
 mis illuminans lux renovat, et nutrit, et custodit,
 et perficit, et discernit, et unit, et refovet, et fecun-
 da esse facit, et auget, et mutat, et collocat, et
 plantat, et removet, et vivificat omnia, et omnium
 unumquodque proprie sibi eundem et unum solem
 participat, et multorum participantium unus sol
 causas in seipso uniformiter praeambit : multo ma-
 gis super terrae et ipsius et omnium causalis, praet-
 exisse ipse omnium existentium paradigmata secun-
 dum unam superessentialem unitatem concedendum.
 Deinde et essentias adducit juxta ab essentia egres-
 sionem. Paradigmata autem dicimus esse ipsas in Deo
 existentium substantificas et uniformiter praetextas
 rationes, quas theologia praedestinationes vocat, et
 divinas et optimas voluntates, existentium discreti-
 vas et factivas, secundum quas ipse superessentialis
 existentia omnia et praedestinavit et adduxit. Si au-
 tem philosophus dignum ducit Clemens ⁸, et ad ali-
 quid paradigmata dici in existentibus antiquiora,
 provenit quidem non per propria et perfecta et sim-
 pla nomina ratio ipsi. Concedentes autem et hoc
 recte dici theologiae memorandum, dicentis, quia
 non ostendi tibi haec exire post ea, sed ut per haec
 proportionali scientia in omnium causam, quantum po-
 tentes sumus, ascendamus. Omnia ergo huic existen-

VARIAE LECTIONES.

¹ BH et ipsi quidem. ² AH collatio. ³ AE et. ⁴ BE *climes* (quod est graecum κλίμας).

lia secundum unam omnium excelsam scientiam referendum, quoniam quidem ex esse substantifica processione et bonitate inchoans, et per omnia veniens, et omnia ex seipsa ut sint implens, et in omnibus existentibus exultans, omnia quidem in seipsa superat, secundum primam simplicitatis excellentiam omnem duplicitatem respuentem. Omnia autem similiter continet secundum supersimplicitatem suam multitudinem, et ab omnibus singulariter participatur: sicut et vox una existens et eadem a multis audientibus velut una participatur. Omnium ergo principium et finis existentium ante-⁵: principium quidem, ut causalis; finis vero, ut propter quem; et extremum omnium, et multitudo totius multitudinis et extremitatis supereminenter, ut oppositorum. In uno enim, ut saepe dictum est, existentia omnia et superat et subiecit, praesens omnibus et ubique, et secundum unum et idipsum, et secundum idipsum omne, et in omnia proveniens, et manens in seipso, et stans, et motus: neque stans, neque motus: neque principium habens aut medium aut finem: neque in quodam existentium, neque quid existentium¹ ens. Et neque omnino ipsi appropinquat quid aeternaliter existentium¹, aut temporaliter substitutorum, sed et tempore et aeterno et in aeterno et quae in tempore sunt, omnibus remouetur. Proinde et ipsum aeternum, et existentia et mensura existentium, et mensurata per ipsum, et ab ipso.

CAPITULUM VI.

De vita.

Sed de his quidem in aliis opportuniori tempore dicatur. Nunc autem laudanda est laudabilis vita aeterna, ex qua per seipsam vita, et omnis vita, et a qua in omnia, utcumque vitam participantia, vivere proprie unicuique exseminatur. Igitur et immortalium angelorum vita, et immortalitas, et imperdibile ipsum angelicae semper motionis, ex ipsa et per ipsam est et substituit. Idcirco et viventes semper et immortales dicuntur, et non immortales iterum, quia non a seipsis habent immortaliter esse, et aeternaliter vivere, sed ex vivifica et totius vitae factrice et continuatrice causa. Et sicut in onte dicimus, quia et ejusdem esse est causalis, sic et ibi iterum, quia et per seipsam vita est divina vita vitalis et substantialis, et omnis vita et vitalis motus ex vita ipsa, quae est super omnem vitam, et omne principium totius vitae. Ex ipsa et animae imperdibile habent, et animalia omnia et germina secundum novissimam consonantiam animae habent vivere. Qua ablata juxta eloquium² deficit vita omnis ad terram: et deficientia ad participandum eam infirmitate, iterum conversa, iterum animalia fiunt. Et donatur quidem primo per seipsam vitae, esse vitam, et omni vitae

A et ab ea per singula esse proprie, singulam aestimatur natura subsistere. Et quidem supercaelestibus animis immaterialem et deiformem, et immutabilem immortalitatem, et inflexibilem et irreprehensibilem semper motionem, superextenta per magnitudinem bonitatis, et in daemonicam³ vitam. Neque enim illa esse ab alia causa, sed ex ipsa et esse vitam, et permanentiam habet. Donans autem et viris, ut commixtis, acceptabilem subentem angelicam vitam, et supermananti humanitate, et redeuntes nos in seipsam convertens et revocans. Et hoc autem divinius, quia et totos nos, animas dico et conjugata corpora, ad perfectissimam vitam et immortalem promittit transmutationem: rem vetustati quidem aeque contra naturam visam, mihi autem et tibi et veritati, et divinam, et super naturam. Super naturam autem ei, quae secundum nos est, dico visibilem, non fortissimam divinae vitae. Ipsi enim velut omnium existentium vitam naturae, et maxime divinorum, nulla vita contra naturam aut super naturam⁴. Itaque ipsa de hoc insaniae Simonis contradictoria verba longe divino loco, et tua sacra anima abigantur. Latere enim eum, ut arbitror, haec sapientem aestimatum esse, non oportere bene sapientem praedicationi sensus ratione auxiliante uti contra omnium occultam causam. Et hoc ipsum est dicendum, hoc contra naturam dicere. Ipsi enim nihil contrarium. Ex ipsa vivificantur et circumfoventur et animalia omnia et germina. Et sive intellectualem dixeris, sive rationalem, sive sensualem, sive nutritivam et auctivam, sive qualemcumque vitam, aut vitae principium, aut vitae essentiam, ex ipsa et vivit et vivunt, quae est super omnem vitam, et in ipsa secundum causam uniformiter ante substituit. Si enim plusquam vita, et vitam principalis vita, et omnis vitae est causa, et vitae genitrix, et repletiva et discretiva vita, ex omni vita laudatur secundum multiplicem generationem omnium vitam, ut largissima et omnis vita contemplativa, et laudata, et ut non indigens: magis autem plusquam plena vita per seipsam vivens, et super omnem vitam vivificans, et plusquam vivens, aut quoquo modo quis vitam ineffabilem humanitus laudabit.

CAPITULUM VII.

De sapientia, intellectu, ratione, veritate, fide.

Fer⁵ autem, si videtur, optimam et aeternam vitam, et ut sapientem, et ut per seipsam sapientiam laudemus: magis autem iterum omnis sapientiae substantialiam, et super omnem sapientiam et intellectum superexistentem. Non enim solummodo Deus plusquam plenitudo est sapientiae, et intelligentiae ejus non est numerus⁶: sed et omni rationi, et intel-

VARIAE LECTIONES.

¹ neque quid existentium om. E. ² neque quid existentium — aeternaliter existentium om. BH. ³ A daemonum, E daemoniam. ⁴ aut super naturam om. BH., supra adscr. E. ⁵ BH Fere (yipe).

NOTAE.

¹ Psal. CIII.

¹ P

lectui, et sapientiae, supercollocatur. Et hoc excel- A
lenter intelligens divinus vere vir, communis nostra
et magistri laetitia, *stultum Dei sapientius est homi-*
nibus, inquit ^a, non solum quia omnis humana de-
liberatio error quidem est iudicata, ad pondus et
manentiam divinarum et perfectissimarum intelli-
gentiarum, sed quia et consuetudo est theologis,
contrario mentis affectu in Deo, quae sunt, priva-
tione depellere : sicut et invisibilem aiunt eloquia
claram lucem, et multum laudabilem, et multivo-
cum, ineffabilem, et innominabilem, et omnibus prae-
sentem, et ex omnibus inventum, incomprehensibi-
lem et investigabilem. Eodem modo et nunc divinus
Apostolus ^b laudasse dicitur stultitiam Dei, quod ap-
paret in ea contra rationem et inconsequens, in
ineffabilem et ante omnem rationem referens veri-
tatem. Sed quod quidem in aliis diximus, proprie
nobis, quae sunt super nos ^c, accipientes, et cum nu-
trimento sensuum adunati, et his, quae secundum
nos divina conferentes, seducimur ^d, secundum quod
videtur, divinam et ineffabilem rationem persequen-
tes. Oportet scire, nostrum animum habere quidem
virtutem ad intelligendum, per quam invisibilia
videt, unitatemque superexaltatam, naturamque, per
quam connectitur ^e ad summa ^f sui. Juxta hanc
igitur divina intelligendum, non secundum nos, sed
totos nos totis ipsis existentes, et totos Deo factos.
Melius enim, esse Dei et membra eorum. Sic enim
erunt divina data cum Deo futuris. Hanc igitur ir-
rationalem, et mente carentem, et stultam sapien-
tiam supereminenter laudantes, dicimus, quia totius
est animi ^g et rationis, et totius sapientiae et intelle-
ctus causa, et ipsa est omne consilium, et ab ipsa
omnis scientia et intelligentia, et in ipsa omnes
thesauri sapientiae et scientiae sunt abscondi-
ti ^h. Etenim consequenter his jam praedictis, plus
quam sapiens et sapientissima causa, et per seipsam
sapientia, et totius, et ejus, quae per singula est,
substantia. Ex ipsa invisibiles et intellectuales an-
gelicorum animorum virtutes simplices et beatas
habent intelligentias, non in partibus aut a partibus
aut sensibus aut rationibus artificialibus colligen-
tes divinam scientiam, neque a quadam com-
muni ad haec comprehensae, omni autem materiali
et multitudine purgatae, pure, immaterialiter, uni-
formiter invisibilia divinarum intelligunt, et est eis
intellectualis operatio ⁱ clara, et incontaminata puri-
tate splendida, sciens et conspiciens divinarum in-
telligentiarum impartibiles et immateriales, et
conformiter ^j uni ad intellectuale supersapientem et
animum et rationem, quantum possibile, reformatae

per divinam sapientiam. Et animae rationale ha-
bent, artificiose quidem et circulariter circa existen-
tium veritatem deambulantes, et partibili et copioso
varietatis relictae uniformibus animis : multorum ^k
autem in unum convolutione, et in angelorum in-
tellectibus, in quantum animabus aptum et possibile,
dignae factae. Sed et sensus ipsos non fortassis
quis peccat, visionis sapientiae consonantiam dicens.
At vero et daemonius animus, si animus, ex ipso
est : quantum autem animus est, si ratione quidem
sic consequi non appetit, non videns, neque volens,
casum sapientia potius eum asserendum. Sed quia
quidem sapientiae ipsius et totius, et omnis animi
et rationis, et sensus omnis, divina sapientia et
principium et causa, et substantia, et consummatio,
B et custodia; et finis dicitur : quomodo ipse Deus,
qui est plus quam sapiens, sapientia et animus et
ratio et cognitor laudatur? Quomodo enim intelliget
quid invisibilem, non habens intellectuales opera-
tiones? Aut quomodo cognoscet sensibilia, omni
sensui supercollocatus? Atqui omnia eum scire
aiunt eloquia ^l, et nihil effugere divinam scientiam :
sed quod quidem diximus saepe, divina divinitus
intelligendum. Non intellectuale enim et non sen-
suale, per excellentiam, non per defectum, in Deo
ordinandum : sicut et irrationale reposuimus ei, qui
est super rationem, et imperfectionem plus quam
perfecto et ante perfecto, et intactam et invisibilem
caliginem luci inaccessibili per excellentiam invisi-
bilis luminis. Itaque divinus animus omnia continet,
omnibus remota scientia, juxta omnium causam, in
seipso omnium scientiam praecambiens, prius quam
angeli fierent, sciens et adducens angelos, et omnia
alia ab intus et ab eo, ut sic dicam, principio sciens,
et in essentiam ducens. Et hoc, arbitror, tradere elo-
quium, cum ait : *Sciens omnia ante generationem eorum*
C ^m. Non enim ex existentibus existentia discens no-
vit divinus animus, sed ex se, et in se, secundum cau-
sam omnium scientiam, et cognitionem, et essentiam ⁿ
praefert et antecambivit, non secundum speciem
singula contemplans, sed secundum unam causae
circumstantiam omnia sciens et continens, sicut et
lux secundum causam in seipsa cognitionem tene-
brarum praecambivit, non aliunde videns tenebras,
D quam a lumine. Semet igitur divina sapientia co-
gnoscens, cognoscit omnia immaterialiter materialia,
et non partite partita, et multa universaliter, ipso
uno omnia et cognoscens et adducens. Etenim si
secundum unam causam Deus omnibus existentibus
esse tradit, secundum eandem unicam causam
scivit omnia ut ex ipso existentia, et in ipso ante

VARIAE LECTIONES.

^a BH quae sunt *secundum nos adjecti* super nos. ^b BH *secundum nos adjecti* seducimur. ^c A* *con-*
vertitur. ^d EH *ad summam.* ^e Sic codd., A *intellectualis virtus et operatio.* ^f Sic AE, BH *uniformiter.*
^g BE *multarum.* ^h *et essentiam om.* BH.

NOTAE.

^a I Cor. I, 25 ; I Tim. VI.

^b I Cor. I.

^c Col. II.

^d Heb. IV. I Joan. III. Eccl. XXIII.

^e Dan. XIII, 42.

substituta, et non existentibus accipit ~~omni~~ scientiam, sed et ipsis singulis eorum scientiae ~~est~~ largitor. Non videns Deus propriam habet sui scientiam, alteram autem communem, existentia omnia comprehendens. Ipsa enim seipsam omnium causa cognoscens, vacatio ubi eorum, quae ab ipsa sunt, et quorum est causa, ignorantiae. Hac igitur Deus existentia cognoscit, non scientia existentium, sed ipsa sua. Etenim et angelos scire aiunt eloquia ^a, quae sunt super terram, non sensibus haec cognoscences sensibilia terrena, per propriam vero deformis animi virtutem et naturam. In his autem quaerere oportet, quomodo nos Deum cognoscimus, neque intelligibilem, neque sensibilem, neque quid universaliter existentium existentem. Numquid itaque est verum dicere, quia Deum cognoscimus non ex sua natura — incognoscibile enim hoc, et omnem rationem et intellectum superans — sed ex omnium existentium ordinatione, ex ipso praetenta, et imagines quasdam et similitudines divinorum ejus paradigmatum habente, in summum omnium vita et ordine secundum virtutem redeundum omnium ablatione, et eminentia, in omnium causa. Proinde et in omnibus Deus cognoscitur, et sine omnibus, et per scientiam Deus cognoscitur, et per inscientiam ¹: et est ejus et intelligentia, et ratio, et scientia, et tactus, et sensus, et opinio, et phantasia, et nomen, et alia omnia. Et neque intelligitur, neque dicitur, neque nominatur, et non est quid existentium, neque in quodam existentium cognoscitur, et in omnibus omnia est, et in nullo nullum, et ex omnibus in omnibus cognoscitur, et ² ex nullo in nullo. Et haec recte de Deo dicimus, et existentibus omnibus laudatur secundum omnium analogiam, quorum est causalis. Et est iterum divinissima Dei scientia, per incognitionem ³ cognoscens secundum super animi unitatem, cum animus existentibus omnibus recedens, deinde et seipsum relinquens, unitur superapparentibus radiis, inde et ibi, inscrutabilis profundo sapientiae illuminatus. Et quidem et ex omnibus, quod quidem dixi, ipsa cognoscendum. Ipsa enim est, secundum eloquium, omnium factrix, et semper omnia compaginans, et insolubilis omnium congruentiae et ordinationis causa, et semper fines priorum connectens principis secundorum, et unam universitatis conspirantiam et harmoniam pulchram faciens. Ratio vero Deus laudatur a sacris eloquiis, non solum quia et rationis et intellectus et sapientiae est largitor, sed quia et omnium causas in seipso uniformiter praambivit, et quia per omnia implet perveniens, ut eloquia aiunt ^b, usque ad omnium finem. Et ante quidem haec in omni simplicitate divina supersim-

A plicatur ratio, et ab omnibus est super omnia, secundum superessentiale absoluta. Ipsa ratio est simpla et vere existens veritas, circa quam, ut puram et non errantem omnium scientiam, divina fides est unicum credentium fundamentum, eos collocans veritati, et eis veritatem, incredibili incommutabilitate simplam veritatis scientiam habentibus credulis. Ipsa enim est scientia adunatrix cognoscentium et cognitorum: ignorantia vero transmutabilis semper, et ex seipso ignoranti separationis causa. In veritate credentem, juxta sacrum verbum, nihil removebit ea, quae est secundum veram fidem, laetitia, in qua mansionem habebit stabili et intransmutabili uniformitate ^c. Etenim scit ad veritatem unitus, ubi habet, et si multi corripiendo eum tanquam mente excedentem. Latet quidem velut imago eos erroris a veritate per veram fidem mente excedens. Ipse autem vere scit seipsum, non, quod aiunt illi, insanientem, sed instabilitate et mutabilitate circa largissimum erroris varium ambitum, per immobilem et semper secundum eadem et sic habentem veritatem liberatum. Sic igitur secundum nos divinae sapientiae principales duces pro veritate moriuntur omni die, testimonium perhibentes, ut est consequens, et verbo omnino et opere, unice propter Christianos verae scientiae, hoc est omnium ipsam esse et simpliciorum et diviniorum, magis autem, ipsam esse ^d solam, veram, et unam, et simplam divinam scientiam.

C CAPITULUM VIII.

De virtute justitia, salute, redemptione, in quo et de inaequalitate.

Sed quoniam divinam veritatem, et plusquam sapientem sapientiam, et ut virtutem laudant, et ut justitiam theologi, et salutem ipsam vocant et redemptionem ^e: age et haec, quantum possibile nobis, divina vocabula replicemus. Et quia quidem thearchia omnem excellit et superat utcumque et existentem et excitatam virtutem, non arbitror quinquam in divinis eloquiis possidentium ignorare. Ubique enim theologia et dominam ipsam, et ipsis supercaelestibus virtutibus segregans tradit. Quomodo eam theologi et ut virtutem laudant, omni remotam virtute? Aut quomodo in ipsa virtutis vocabulum accipimus? Dicamus igitur, quia virtus est Deus, ut omnem virtutem in seipso praehabens, et ut omnis virtutis causa, et omnia per virtutem inflexibilem et indefinitam producens, et ut a se essendi virtutem, sive totam, sive singulas quasque causalis ens, et multipotens, non solum omnem virtutem producendo, sed et super omnem per seipsam virtutem essendo et superando, et multipliciter multas existendibus

VARIAE LECTIONES.

¹ B incertam ² in nullo — cognoscitur et om. BH. ³ BEH cognitionem. ⁴ et simpliciorum — esse om. BFH. ⁵ BH redemptionem.

NOTAE.

^a Apoc. II.

^b Ps. XXXII, 118. Isai. XI. Joan. I. Jer. XXIII, Sap. VIII.

^c Rom. VIII.

virtutibus alias adducendo, et non etiam aliquando A valendo multas, et in multum productas virtutes super multam suae pontificae facturam et ineffabiliam et incognitorum et superinvisibilem, omnia superante ejus virtute. Infinita autem essentia potentis, et infirmitatem virtute et novissima consonantium sibi comprehendit et supera¹, sicut et in his, quae secundum sensum potentia sunt, videmus, quia superlucientia luminaria et usque infirmas visiones anticipant, et magnitudines dicunt sonituum in non valde facile sonorum recipientes auditus subire. Omnino enim non audiens, non auditus: et universaliter non videns, neque visio. Ipsa clare multipotens Dei distributio omnia existentia implet, et nihil est existentium, quod omnino privetur, habere quandam virtutem, sed aut intellectualem, aut B rationalem, aut sensualem, aut vitalem², aut essentiali virtutem habet: et ipsum, si justum dicere, esse virtutem, in esse habet a superessentiali virtute. Ex qua sunt deformes angelicarum dispositionum virtutes, ex ipsa et esse incasualiter³ habent, et omnes suos intellectuales et immortales semper motus, et fortitudinem ipsum, et indiminutum desiderium boni ex multum optima virtute acceperunt, ipsa permitte eis posse et esse haec, et appetere semper esse, et hoc posse appetere posse semper. Proveniunt autem haec inflexibili virtute et in homines, et animalia, et germina, et totam universitatis naturam, et virtute unita sunt ad inter se invicem amicitiam et societatem, et discreta, ad esse secundum propriam singula quaeque rationem et terminum inconfusa et C imperturbata, et universitatis ordines et cumulationes in proprium optimum persalvat, et immortales angelicarum unitatum vitas immaculatas custodit, et caelestes, et Illuminatrices, et sidereas essentias, et ordinationes immutabiles, et secundum posse esse facit: et temporis ambitus discernit quidem processionibus, colligit vero reversionibus: et ignis virtutes inextinguibiles facit, et aquae fluentia non deficientia, et aëream effusionem terminat, et terram in nihilo collocat, secundos ejus partus incorruptibiles custodit, et in se invicem elementorum harmoniam et temperantiam inconfusam et inseparabilem salvat, et animi et corporis copulam continet, et germinum nutritivas et auctivas virtutes movet, et D superat essentielles omnium virtutes, et universitatis insolubilem mansionem munit, et deificationem ipsa donat, virtutem in hoc deificandis praestans. Et omnino nullum est universaliter existentium, omnipotenti munimine et circumstantia divinae virtutis privatum. Quod enim universaliter nullam virtutem habet, neque est neque quid est, neque aliqua⁴ ejus omnimodo positio. Et quidem ait Elymas magus: Si omnipotens est Deus, quomodo dicitur aliquid

non posse? A quo nostro theologo maledicuntur divino Paulo, dicenti⁵, non posse Deum seipsum negare. Addens autem hoc, valde expavescō, numquid et insipientiae debeo. Rideo, puerorum ludentium aedificia et super arenam et infirmum solvere tentans, et veluti quadam incomprehensibili visione considerare festinus de hoc theologica virtutem. Suimet enim negatio casus veritatis est. Veritas autem $\delta\upsilon$ est: et veritatis casus, ab existente lapsus⁶. Si igitur veritas⁷ $\delta\upsilon$ est, negatioque veritas ontis casus, ex onte cadere Deus non potest, et non esse non est: tanquam si quis dixerit, non posse non potest, et nescire secundum privationem nescit. Quod quidem sophos non intelligens, imitatur certantium imperitos luctatores, qui saepe infirmos esse contracertantes opinando, secundum quod videtur sibi, et ad omnes eos viriliter umbratim pugnantes, et aëra vanis ictibus fiducialiter percipientes, aestimant contraluctantiam suorum dominari, et seipsos praedicant, nescientes illorum virtutem. Nos autem theologum, secundum quod possibile, considerantes, plus quam potentem Deum laudamus ut omnipotentem, ut beatum, ut solum potentem, et dominantem in potentia sua seculi, ut secundum nullum existentium cadentem: magis autem et superantem omnia existentia per virtutem superessentiali, et omnibus existentibus posse esse, et esse secundum magnitudinem superantis virtutis copiosa effusione donantem. Justitia autem iterum Deus, velut omnibus quae sunt, secundum dignitatem distribuens laudatur, et measurementem, et formam, et C ordinationem, et dispositionem, et omnes virtutes et ordines segregans unicuique juxta vere existentem justissimum terminum, et omnibus eorum singulorum per seipsam actionis causalis e. s. Omnia enim divina justitia ordinat, et terminat, et omnia ab omnibus clara et inconfusa salvans, unicuique cognata omnibus existentibus donat, secundum unicuique existentium insitam dignitatem. Et si haec recte dicimus, quicumque divinis maledicunt, justitia eos latet, suam injustitiam in aperto condemnantes. Aiunt enim, debere inesse mortalibus immortalitatem, et imperfectis perfectum, et per seipsos motis alteram moventem necessitatem, et mutabilibus immutabilitatem, et perfecte potentia infirmis, et D aeterna esse temporalia, et intransmutabilia natura mobilia, et temporales delicias aeternas, et omnino quae sunt aliorum, aliis porrigunt. Oportet scire, divinam justitiam in hoc vere existentem veram justitiam, quia omnibus retribuit propria secundum unicuique existentium dignitatem, et unicuique naturam in propria salvat ordinatione et virtute. Sed quis dixerit: Non est justitiae forsans, agentes sanctos inter non adjuvantes a dolentibus

VARIARUM LECTIONES.

¹ aut vitalem om. BH. ² AER incasualiter. ³ BEH neque est, neque est aliqua. ⁴ Sic A; ex existente lapsus om. codd. ⁵ BE veritate.

NOTAE.

¹ II^m Tim. II

extorquendos. Ad quem dicendum sic : Si quidem diligunt, quos dicit sanctos, in terra a materialibus zelanda, divino penitus ceciderunt amore : et nescio quomodo sancti vocentur ¹ injuste agentes, vere amabilia et divina non zelantibus, et non amantibus ab ipsis non sancte approbata. Si autem vere existentia amant, laetari oportet quorum appetitores, quando appetita assequuntur. Vel non tunc magis appropinquant ² angelicis virtutibus, cum, ut possibile est, desiderio divinorum redeunt materialium perpeccatione exercitati. Ad hoc valde viriliter pro bono instant. Itaque verum dicere, quia hoc magis est divinae justitiae proprium, nolle perdere potenter agentium fortitudinem materialium vinculis. Numquid vero, si quis conatus fuerit hoc facere, inter non adjuvantes, sed collocantes eos in bona et irreprehensibili statione, et retribuentes talibus existentibus, quae secundum dignitatem sunt. Haec igitur divina justitia et salus omnium laudatur, propriam uniuscujusque et puram ab aliis essentiam et ordinem salvans et custodiens, et foetida purgans in omnibus propriae actionis. Si autem quis salutem laudaverit, et sic ex malis omnibus omnes velut parturientem eripientem, omnino ibi et hunc laudabilem laudatorem largissimae salutis recipiemus. Et hanc autem etiam primam salutem omnium dignum judicabimus eum definisse omnia in seipsis intransmutabilia, et stabilia, et inflexibilia ad subjecta salvantem, et omnia custodientem non pugnanti et non bellanti, suisque singula quaeque rationibus disposita, et omnem iniquitatem et extraneam actionem ex omnibus exterminantem, et corrationalitate uniuscujusque constituentem irrationalitates extra cadentes in contraria, et non transgredientes. Deinde et hanc salutem non respectu quis laudavit sacrae theologiae, velut omnia existentia salutari omnium bonitate priorum optimorum casu redimentem, quantum uniuscujusque salvandorum recipit natura. Proinde et redemptionem ipsam nominant theologi, quantum non sinit vere existentia ad non esse cadere, et quantum et si quid ad delictum aut inordinatum deceptum sit, et diminutionem quandam patiatur priorum bonorum perfectionis, et hoc passione et inertia et privatione redimit, implens indigentiam, et paterne infirmitatem despiciens, et restituens a malo, magis autem statuens in bono, supertimidum bonum replens, et ordinans, et ornans inordinatum ejus et inornatum, et integritatem perficiens, et omnium solvens maculas.

Sed de his quidem et de justitia dictum est, secundum quam omnium aequitas mensuratur et terminatur, et omnis iniquitas, quae est per privationem, in ipsis singulis aequitatis exterminatur. Aequitatem enim si quis auferret in toto, totorum

A ad tota differentias, et ejus, quae est justitia, custodem, quae non concedit commixta tota in totis facta perturbari, custodiens vero, quae sunt omnia, per species singulas, in quibus unumquodque esse substituit.

CAPITULUM IX.

De magno, parvo, eodem, altero, simili, dissimili, statu, motu, aequalitate.

Quoniam autem et magnum et parvum ponitur in omnium causali, et idipsum, et alterum, et simile, et dissimile, et status, et motus : da, et his divini nominativis ³ agalmatis quaecumque nobis manifesta sunt, contemplabimur. Magnus igitur Deus in eloquiis laudatur, et in magnitudine, et in aura leni divinam manifestante parvitatem : et idem ipse, cum aient eloquia : *Tu autem idem ipse es* ⁴, et alter, quando ut multum figuratus et multiformis ab ipsis eloquiis plasmatur, et similis, ut similitudinis substitutor, et dissimilis omnibus, ut non ente ei simili ⁵, et stans, et movens, et ut sedens in aeternum, et motus, ut in omnia vadens : et quaecumque aliae eidem aequipotentes divinae nominationes ab eloquiis laudantur. Magnus igitur Deus nominatur, secundum quod scit suum magnum omnibus magis suis tradens, et omnem magnitudinem extrinsecus superexcellens, et superextentum universalissimum locum continens, omnem superans numerum, omnem multitudinem transgrediens, et secundum superplenitudinem suam et magnam operationem, et manantes suas donationes, et quantum ipsae ab omnibus participatae secundum multam et largam effusionem indiminutae omnino sunt, et eandem habent superplenitudinem, et non minuuntur participationibus, sed et magis supermanant. Magnitudo haec et multa est, et informabilis, et innumerabilis : et haec est superexcellens, secundum absolutam et superordinatam inacceptibilis magnitudinis effusionem. Parvum autem sive minutum in ipso dicitur omni finito spatio emunitus ⁶, et per omnia consequenter locatus. Et quidem omnium causale est parvum. Nusquam enim invenies parvi formam non participans. Sic igitur in Deo parvum accipiendum est, velut in omnia et per omnia firmiter locatum, et operans, et pervestigans usque ad divisionem animae et corporis, compaginumque et medullarum et notionum cordis, magis autem existentium omnium. *Non enim est creatura non apprens in conspectu ejus* ⁷. Parvum tantum est, et quantum incomprehensibile, multum, infinitum, comprehendens omnia : ipsum autem incomprehensibile. Idipsum vero superessentialiter aeternum, inconvertibile, in seipso manens semper secundum eadem et similiter habens, omnibus similiter praesens, et idipsum per seipsum a seipso, firmiter et incontaminata in formosissimis summis,

VARIAE LECTIONES.

¹ AE vocarentur. ² Vel non — appropinquant om. codd. ³ AE divinis nominativis. ⁴ AH similis. ⁵ Ill eminitus.

NOTAE.

⁶ III. Reg. XIX. Psal. CI.

⁷ Hebr. IV.

magna immutabilitate, et naturali collocatum societate A
 intransmutabile, iucasuale, inflexibile, inalienatum,
 purum, immateriale¹, simplicissimum, non indigens,
 non crescens, non diminutum, non genitum, non sic,
 non quomodo aut factum aut imperfectum, aut ab
 hoc aut hoc non factum, nullo modo nunquam
 nusquam *ōv*, sed sicut omne ingenitum et absolute
 ingenitum, et semper *ōv*, et ipsum perfectum *ōv*, et
 idipsum *ōv* per seipsum, et a seipso uniformiter et
 aequiformiter segregatum, et idipsum ex seipso om-
 nibus participari opportunis superillucens, et altera
 alteris componens, magnitudo et causa naturalis immu-
 tabilis societatis in seipso, et contraria similiter super-
 eminens secundum unam et singularem totius natura-
 lis immutabilis societatis supereminentem causam. Al-
 terum autem, quoniam omnibus provide Deus adest, et
 omnia in omnibus propter omnium salutem sit quidem
ōv, ex seipso et propria naturali immutabilitate in-
 conversibiliter per operationem unam et incessabilem
 stans, et seipsum porrigens inflexibili virtute ad dei-
 ficationem conversorum, et alteritatem variarum
 Dei per multiformes visiones figurarum, altera quae-
 dam visibilibus perlucens significare aestimandum.
 Quomodo enim, si animam ipsam corporali spe-
 cie ratio effingeret, et partes corporales impartibili
 circumplasmaret, aliter intelligeremus in ipsa cir-
 cumpositas partes impartibilitati, quae est secundum
 animam proprie. Et caput quidem animum, cervicem
 autem opinionem, ut medio² rationis et irratio-
 nalitatis, pectus vero furorem, ventrem aut concu-
 piscentiam, crura quoque et pedes naturam dice-
 remus, partium nominibus virtutum symbolis uten-
 tibus. Multo magis in omnium summa alteritatem
 formarum et figurarum sacris et divinis et mysticis
 replicationibus solvere oportet. Et consilium trina
 corporum schemata intacto et non figurato Deo cir-
 cunligavit: latitudinem quidem divinam dicendo
 superlatissimam in omnia Dei processionem, lon-
 gitudinem vero superextentam in omnia virtutem:
 profundum aut, omnibus existentibus incompre-
 hensibilem obscuritatem et ignorantiam. Sed ut
 nihil lateat nosipos ex alterarum figurarum et in-
 formium replicatione, eas quidem incorporeales divi-
 nas nominationes his, quae sunt per symbola sensi-
 bilia, commiscentes: propterea de his quidem in
 symbolica theologia. Nunc vero hoc divinam alteri-
 tatem, non alienationem quandam superinconverti-
 bilis immutabilisque naturalis societatis suscipi-
 bimur, sed singulare ipsius multiplex et uniformes
 in omnia multae fecunditatis processionem. Similem
 autem Deum, siquidem unum et idipsum dixerit
 quis, sicut totum per totum in seipso singulariter et
 impartite existentem similem, non spernendum
 nobis similis divinum vocabulum. Theologi autem
 super omnia Deum, aut ipsum³ nulli aiunt esse simi-

lem: ipsum⁴ vero similitudinem venatricem donare
 ad se conversis, ea secundum virtutem medietate
 eorum, quae sunt super omnem et visionem et rati-
 onem. Et est divinae similitudinis virtus, adve-
 nientia omnia ad causale convertens. Haec igitur
 dicendum similia Deo, et secundum divinam ima-
 ginem et similitudinem. Non enim ipsis Deum simi-
 lem, quia neque homo propriae imagini similis. In
 aequo potentibus enim possibile esse, et similia haec
 inter se esse, et converti in alterutram similitudi-
 nem⁵, et esse ambo sibi invicem similia, secundum
 praecedentem similis speciem: in causali autem et
 causativis non recipimus reciprocationem. Non enim
 solum his aut his simile esse donatur: omnibus
 autem similitudinem⁶ participantibus essendi simili-
 bus Deus causa fit, et est et ipsa per seipsam simili-
 tudinis substitutrix, et in omnibus simile vestigio
 quodam divinae similitudinis simile est, et unitatem
 eorum complet. Et quid oportet de hoc dicere?
 Ipsa enim theologia dissimilem eum esse praecipit, et
 omnibus incompactum, ut⁷ omnibus alterum: et
 quod est mirabilius, quia nihil esse simile ei dicit.
 Et quidem non est contraria ratio ad ipsum simili-
 tudini. Eadem enim et similia Deo, et dissimilia:
 illud quidem secundum acceptam ipsius inimitabilis
 imitationem, hoc vero secundum distantiam cau-
 satorum a causali, et mensuris multis et incompa-
 rabilibus. Reliquum autem, et de divino statu sive
 sede dicamus. Quid autem aliud, praeter manere
 ipsum in seipso Deum, et immobili naturali immu-
 tabilitate unimode fixum esse, et supercollocari
 secundum eadem, et circa idipsum et similiter ope-
 rari, et secundum stabilissimum ipsum ex seipso
 omnimodo subsistere, et secundum idipsum in-
 transmutabilem, et universaliter immutabilem, et
 haec superessentialiter. Stenim ipse est omnium
 stationis et aedificationis causalis, qui est super
 omnem aedificationem et stationem, et in seipso
 omnia constituit ex propriorum honorum statione
 immobilia et custodita. Quid autem et eum iterum
 theologi et in omnia proveniente, et mutabilem
 dicunt immutabilem? Nonne divinitus et hoc intel-
 ligendum? Moveri enim ipsum pie arbitrandum,
 non secundum delationem, aut alienationem, aut al-
 ternationem, aut conversionem, aut localem motum,
 non rectum, non circulariter ferentem, non ex am-
 bobus, non intelligibilem, non animale, non natu-
 ralem, sed in essentiam ducere Deum, et continere
 omnia, et universaliter omnibus providere, et ad-
 esse omnibus⁸ omnium immeasurabili circum-
 stantia, et in existentia omnia providis processionibus
 et operationibus. Sed et motus⁹ Dei immuta-
 bilis¹⁰ divinitus ratione concedendum laudare. Et
 rectus quidem inflexibilis intelligendus, et irrevoca-
 bilis processio operationum, et ex ipso omnium

VARIAE LECTIONES.

¹ inflexibile — immateriale om. BH. ² AE ut in medio. ³ AB ipse. ⁴ EH ipsam. ⁵ A in altiora simi-
 litudine; E in alterutra similitudine. ⁶ AE similitudine. ⁷ E et. ⁸ providere — omnibus om. BH. ⁹ BH
 motum. ¹⁰ BH immutabili.

generatio: ellocoides vero, id est obliquus, stateralis processio et fertilis status. Quod autem secundum cyclum, id ipsum et media et extrema continens et continenda continere, et in ipsum ab ipso perveniendum conversio. Si autem quis similiter in eloquiis ipsam justitiae divinam nominationem in aequo accipiat, dicendum, aequum Deum, non solum in non partitam et irreprehensibilem, sed etiam ut in omnia et per omnia ex aequitate perveniens, et ut per seipsam aequalitatis substitutorem, juxta quam aequae operatur per se invicem omnium similem capacitatem, et accipientium ex aequitate participationem, secundum singulorum opportunitatem, et aequitatem secundum dignitatem, et in omnia distributum datum, et per omnia aequalitatem invisibilem, intellectualem, rationalem, sensualem, essentialem, naturalem, voluntariam ¹ excellenter et universaliter in seipso anticipando, secundum super omnia totius aequalitatis fructificam virtutem.

CAPITULUM X.

De omnipotente, antiquo dierum, in quo et de aeterno et tempore.

Hora autem est, sermone multivocum Deum ut omnipotentem, et ut antiquum dierum laudare. Hoc quidem enim dicitur, propter quod omnium ipse sit omnipotens aedificatio, continens et ambiens tota, et collocans, et fundans, et constringens, et infirmum in se omne perficiens, et ex seipso omnia, sicut ex radice omnia tenenti, ducens, et in seipsam omnia velut in consultum omnipotentissimum convertens, et continens ut omnium aedificatio, omnipotens, comprehensa omnia secundum unam superantem omni continentiam muniens, et non sine ea cadentia seipsa, ut ex perfectissima refectione mutata, perire. Dicitur autem omnipotens thearchia, et ut omnium potens, et pure ministrantibus ea praestans, et, ut omnibus praecepit, amabilis est, immittens omnibus voluntarias copulationes, et ducens partus divini et omnipotentis et immaterialis bonitatis ipsius amoris. Dierum autem antiquus Deus laudatur, propter quod omnium ² ipse sit et aeternum, et tempus, et ante dies, et ante aeternum, et tempus ³. Et quidem tempus, et diem, et spatium temporis, et aeternum divinitas eum esse dicendum, ut existentem secundum omnem motum intransmutabilem et immobilem, et in semper movendo manentem ex seipso, et ut aeterni, et temporis, et dierum causalem. Proinde et in sacris mysticarum visionum theophaniis et vetus et novus formatur, seniore quidem antiquum et existentem a principio, juniore vero non senescentem significante, clarissime a principio per omnia usque ad finem eum prove-

nire docente: aut, ut divinus noster sacer fector ait, utroque antiquitatem divinam declarante, seniore quidem, quod primum in tempore, juniore vero, quod secundum numerum est antiquius, habente, quoniam unitas, et quae sunt circa unitatem, in multum progredientium numerorum antiquior. Oportet autem, ut arbitror, temporis, et aeterni naturam ex eloquiis scire. Etenim non quae sunt omnino et absolute ingenita et vere aeterna, ubique aiunt aeterna, et incorruptibilia, et immortalia, et immobilia, et existentia similiter, quomodo existentia dicta sunt: *Elevamini portae aeternales* ⁴, et similia. Saepe autem et antiquissima aeterni cognominatione characterizant, et totum verum est, quando secundum nos temporis statum aeternum appellant, quantum proprietates aeterni est antiquum et immutabile et universale esse metiendo ⁵. Tempus autem vocant in generatione et corruptione et mutabilitate, et aliud aliter habens. Proinde et nos hic secundum tempus terminandos aeterni participationem theologia dicit, cum incorruptibile et semper sicut habens, aeternum intelligimus. Eloquiis vero est, quando et in temporibus aeternum glorificatur, et aeternum tempus, et si magis in ipsis quidem et potentius existentia aeterna, et quae in generatione sunt, tempore dicta et declarata sunt. Oportet itaque non simpliciter coaeterna Deo, qui est ante aeternum, aestimari, quae aeterna dicta sunt. Pretiosissima autem eloquia inconversibilia sequentes, aeterna quidem et temporalia, secundum cognoscent ipsos ad obaudiendum modos, media vero existentium et factorum quaecumque, alibi quidem aeternum, alibi vero tempus participant. Deum autem et ut aeternum, et ut tempus laudare, ut temporis totius et aeterni causalem, et antiquum dierum, ut ante tempus, et plusquam tempus, et moventem spatia temporum et tempora, et iterum ante aeterna subsistentem, quantum et ante aeternum est, et plusquam aeternum, et regnum ejus regnum omnium seculorum ⁶.

CAPITULUM XI.

De pace, et quid vult sibi hoc per seipsum esse, quae per seipsam vita, quae per seipsam virtus, et quae sic dicta.

Age nunc divinam et archisynagogam pacem laudibus pacificis favorabimus. Ipsa est enim omnium adunatrix, et omnium consensus, et consensualitatis genitrix et operatrix. Proinde et omnia ipsam appetunt, partibilem eorum multitudinem convergentem in totam unitatem, et civile universitatis bellum adunantem in aequiformem cohabitationem. Participatione divinae pacis primores congregatarum virtutum ipsae, et ad seipsas, et ad se invicem

VARIAE LECTIONES.

¹ BH voluntaria. ² A omni tempore sit. ³ A et ante tempus; E et ante dies et aeternum et tempus; et ante aeternum — tempus om. BH. ⁴ EH mentiando.

NOTAE.

⁴ Psal. XXIII, 7, 9.

⁶ Dan. VII. Psal. CXLIV.

uniuntur, et ad unam omnium pacem pristinam, et quae sibi subiecta uniunt, ipsaque ad seipsa, et ad se invicem, et ad unum et perfectum omnium pacis principium et causam : quae impartibiliter superfirmata totis, velut quibusdam claustris divisorum convenientium omnia terminat, et consummat, et tutificat, et non sinit separata fundi ad multum et infinitum, inordinata, et incollocata, deserta Deo facta, et sua unitate exeuntia, et inter se invicem turbulentissime confusa. De hac igitur quia est divina pax et silentio, quod sacer Justus ἀφθρηξίαν vocat, et in omnem cognitam processionem, immobilitatem, ut et silet, et silentium ducit, et ut in seipsa, et intra seipsam est, et ad seipsam totam tota superunitur, et neque in seipsam intrans, et multiplicans seipsam, deserit suam unitatem, sed et provenit in omnia, intus ibi manens per excellentiam omnia superantis unitatis. Neque dicere, neque intelligere cuidam existentium est fas, neque possibile, sed, ut ineffabile et idipsum et incognoscibile in ipsam reponentes, tanquam omnium existentem summitatem, intellectas ejus et dictas participationes, et hoc, ut possibile viris et nobis a multis optimis relictis superspeculabimur ¹. Et primum quidem hoc dicendum, quia per seipsam pacis, et totius, et per unumquodque, est substantia, et quia omnia ad se invicem contemperat per inconfusam eorum unitatem, per quam inseparabiliter unita, et indistanter aequae perfecta, secundum propriam singula speciem statuit, non superobscurata per mixturam ad opposita quidquam obcaecant unitricis diligentiae et puritatis. Unam igitur quandam et simplicem pacificae unitatis contemplabimur naturam, copulantem omnes sibi, et sibimetipsis, et invicem, et salvantem omnia in inconfusa omnium continentia, et conspicua, et contemperata. Per quam divini animi intellecti intellectibus suis uniuntur, et intelligentibus, et iterum in incognitum ascendunt super animum collocatorum contactum. Per quam animae largissimas suas rationes intelligentes, et ad unam intellectualem congregatae puritatem, progrediuntur proprie sibi met via et ordine per immaterialem et impartibilem intelligentiam in unitatem super intellectam. Per quam una et insolubilis omnium complicatio secundum divinam ejus harmoniam constituitur ², et compaginatur consonantia perfecta, et consensus, et congerminatio congregans inconfuse, inseparabiliterque confusa. Pervenit enim perfectissimae pacis universitas in omnia existentia, secundum simplicissimum ejus et clarum unificae virtutis adventum, unificans omnia, et jungens summa per media summis, per unam connaturalem conjugata amicitiam, et perfrui se donans etiam novissimis universitatis extremitatibus, et omnia cognata faciens unitatibus naturalibus, immutabilibus societatibus, adunationibus, congregationibus, inseparabiliter scilicet divina pace stante, et ab

A uno omnia ostendente, et per omnia veniens, et propria naturali et immutabili societate veniens. Provenit enim in omnia, et tradit omnibus proprie ipsis ex seipsa supermans magnitudo pacificae generationis, et manet per excellentiam unitatis tota ad totam, et per totam seipsam superunitam. Quomodo autem, dixerit quis, appetunt omnia pacem? Multa enim alteritate et discretionem gaudent, et nunquam aliquando habentem silere voluerint. Et si quidem alteritatem et discretionem, qui haec dicit, ait uniuscujusque existentium proprietatem, et quia hanc existentium nullum ³, quod quidem est, velit aliquando perdere, non fortassis neque nos ad hoc contradicemus, sed hunc pacis appetitum manifestabimus. Omnia enim diligit ad seipsa pacificare et uniri, et a suis et a seipsis immutabilia et incasualia esse : et est per unumquodque commixta proprietate perfectissima pax custoditiva, pacem donantibus suis providentiis, omnia imperturbata et inconfusa ad tanta et ad se invicem salvans, et omnia in fortitudine et inflexibili virtute ad suam pacem et tranquillitatem statuens. Deinde mota omnia non silere, sed moveri semper eorum motum vult. Et hoc appetitus est divinae omnium pacis, omnia in seipsis incasualia salvantis, et omnium motorum proprietatem et motivam vitam, immutabilem et incasualiam custodientis, in mota ad se pacificantia, et sic se habentia, agendo quae sua sunt. Si autem secundum casum pacis alteritatem dicens, confirmat non esse omnibus amabilem pacem, magis quidem nihil existentium esse, quod ab omni penitus unitate cecidit. Quod enim omnino instabile et multum, et incollocatum, et infinitum, neque ⁴ est, neque in existentibus. Si autem tales ait paci et pacis bonis infestos esse, contentionibus et furoribus et alienationibus et instabilitatibus gaudentes, et ipsi obscurissimis umbris pacis concupiscentiae detinentur, ad quas passionibus turbati multum mobilibus, et eas sistere indiscipline appetentes, et aestimantes plenitudine semper refluentium pacificare seipsos instructione tenentium voluptatum perturbatos. Quid si quis dixerit de ipsa secundum Christum pacifica humanitate, secundum quam non discimus adhuc pugnare, neque nobis ipsis, neque invicem, neque angelis, sed et ipsis divina per virtutem cooperabimur, secundum providentiam Jesu omnia in omnibus operantis, et facientis pacem ineffabilem, et ex seculo praedestinatam, et reconciliantis nos sibi ipsi in spiritu, et per seipsum et in ipso patri. De quibus supereminentibus donis in theologicis characteribus sufficienter dictum est, attestantium nobis sacra eloquiorum intelligentia. Quoniam et aliud me per epistolam interrogabas, quid forsitan, quando dico per seipsum esse, per seipsam vitam, per seipsam sapientiam, et ad seipsam dicebas dubitare, quomodo Deum aliquando quidem ipsum vitam dico, aliquando vero per se-

VARIAE LECTIONES.

¹ BH superspeculamur. ² A E substituitur.

ipsam vitae substitutorem : necessarium aestimavi-
mus, sancte Dei homo, et hac te in nobis dubita-
tione absolvere. Et primum quidem, ut multoties
dicta et nunc recipiamus, non est contrarium, per
seipsam virtutem, aut per seipsam vitam dicere
Deum, et per seipsam vitae, aut pacis, aut virtutis
substitutorem. Quaedam quidem enim existentibus,
et maxime ex primis existentibus, ut causalis
omnium existentium dicuntur : quaedam vero, ut
super omnia etiam primo existentia, superis super-
essentialiter. Quid autem omnino, inquis, quod per
seipsum esse dictum est, aut per seipsam vitam, aut
quaecumque absolute et principaliter esse, ex Deo
primitus substituisse¹ exposuimus. Hoc autem dici-
mus, non est pravum, sed rectum, et simplicem de-
clarationem habet. Non enim essentiam quandam
divinam aut angelicam esse dicimus, per seipsam
essendo essendi quae sunt omnia causam; solum-
modo enim essendi omnia quae sunt, et ipsum esse
superessentiale principium, et essentiam, et causa-
lem². Neque vitae parentem aliam deitatem, prae-
ter superdivinam omnium quaecumque vivunt, et
editae vitae causam vitam. Neque colligentem di-
cendum principales existentium et creatrices essen-
tias et substantias, quas quidam et deos existen-
tium et creatores promptos confestim perfecerunt,
quos vere et proprie dicendum, neque ipsi formave-
runt non existentes, neque patres eorum. Sed per
seipsum esse, et per seipsam vitam, et per seipsam
deitatem dicimus principaliter quidem et deiformi-
ter et causaliter unum omnium superprincipale et
superessentiale principium et causam. Participaliter
autem editas ex Deo non participante providas
virtutes, per seipsam deificationem, per seipsam
vivificationem, per seipsam deificationem³, quas
existentia proprie sibi metipsis participant, et exi-
stentia, et viventia, et divina, et sunt, et dicuntur,
et alia similiter. Proinde et primarum ipsarum opti-
mus substitutor dicitur esse, deinde totarum earum,
deinde particularium ipsarum, deinde totarum ipsa-
rum participationum, deinde particulariter earum⁴
participantium. Et quid oportet de his dicere, quando
quidam divinorum nostrorum sacrorum magistrorum,
et per seipsam bonitatis et deitatis substi-
tutricem aiant plusquam optimam et plusquam
divinam per seipsam bonitatem et divinitatem, di-
centes esse beneficam et deificam ex Deo proceden-
tem donationem, et per seipsam formam, per seipsam
formificam fusionem, et totam formam, et particu-
larem formam, et universaliter bona, et particulari-
ter bona⁵ : et quaecumque alia secundum eundem
dicta sunt et dicentur modum, declarantia provi-

dentiam et bonitatem participatas ab existentibus,
ex Deo non participante provenientes copiosa fu-
sione, et superscatentes, ut diligens omnium cau-
salis summitas omnium, et superessentiale, et super-
naturale omnino superexcellit ea, quae sunt secun-
dum qualemcumque essentiam et naturam.

CAPITULUM XII.

*Desancto sanctorum, rege regum, domino dominorum,
Deo deorum.*

Sed quoniam quidem de his quaecumque dicere
oportebat, competentem acceperunt, ut arbitror,
finem, laudandus est nobis magnivocus ut sanctus
sanctorum, et rex regnantium, et regnans in secula,
et super secula, et adhuc, et ut Dominus dominorum,
et Deus deorum⁶. Et primum quidem dicendum,
quid per seipsam sanctitatem esse arbitramur, quid
regnum, quid dominationem, quid divinitatem, et
quid volunt declarare eloquia duplicatione existen-
tium⁷. Sanctitas igitur est, quantum secundum nos
dicendum, omni iniquatione libera et perfectissima
et incontaminatissima puritas. Regnum autem omnis
finis et ornatus et legis et ordinis distributio. Domi-
natus vero non subditorum excellentia tantum, sed
et omnis et honorum et optimorum perfectissima
et omnimoda possessio, et vera et immutabilis fir-
mitas : propter quod et dominatus a Domino, et
dominabile, et dominari. Deitas vero omnia co-
siderans providentia et bonitate perfecta, et omnia
circumspiciens et continens, et a seipsa replens et
superans omnia providentia sua fruentia. Haec igitur
omnia in superexcellenti causa absolute laudanda.
Et addendum, ipsa supereminens est sanctitas, et
dominatus, et regnum, et superincumbens et sim-
plicissima deitas. Etenim ex ipsa in uno et cumulate
nascitur et distribuitur omnis clara diligentia totius
sincerae puritatis, omnis existentium et ordinatio et
dispositio, inconvenientiam et inaequalitatem et im-
mensurabilitatem exterminans, et in bene ordinata
similitudinem et rectitudinem resplendens, et
circumducens participare se digne facta : omnis per-
fectio, et omnium honorum omnimoda possessio,
omnis optima contemplatio et continuatio eorum,
quae provisae sunt, seipsam divinitus addens ad dei-
ficationem desiderantium. Quoniam vero superple-
nitude omnium est omnium causalis, secundum
unam omnium superantem excellentiam, sanctus san-
ctorum laudatur, et cetera, secundum supermanan-
tem⁸ causam et exaltatam supereminentiam : tan-
quam si quis dixerit : Quantum superat non existen-
tibus existentia sancta, divina, domina, regalis,
et ipsa participantia, ipsae per se participationes :
tantum supercollocatur omnibus existentibus, qui

VARIAE LECTIONES.

¹ BH causales. ² ex Deo primitus substituisse om. BH. ³ AE causale. ⁴ per seipsam vivificationem, per
seipsam deificationem om. eodd. ⁵ participationum — earum om. eodd. ⁶ et particulariter bona om. eodd.
⁷ EH supermanentem.

NOTAE.

^a Dan. IX; Apoc. XIX.

^b Dan. IV; Isai. IX; Mich. V; Zach. IX; Apoc. XVII.

est super omnia existentia, omnium participantum A et participationum non participans causalis. Sanctos autem et reges et dominos et deos vocant cloquia ipsas in singulis principaliores dispositiones, per quas secundae ex Dei donis accipientes, illarum distributionis simplicitatem circa suos differentias multiplicant, quarum praestantes varietatem provide et deformiter ad unitatem ipsam, quae est earum, congregant.

CAPITULUM XIII.

De perfecto et uno.

Tanta et de his. In hoc autem residuum, si videtur, sermone fortissimum collocemus. Etenim theologia de omnium causa et omnia, et simul omnia praedicat, et ut perfectum solum, et ut unum laudat. Perfectum quidem ergo est, non solum ut per seipsum perfectum, secundum seipsum a seipso uniformiter segregatum, et totum per totum perfectissimum, sed et plusquam perfectum, secundum omnium excellentiam, et omnem quidem multitudinem terminans, omni vero summitati superexpansum, et a nullo locatum aut comprehensum, sed extensum in omnia simul et super omnia non deficientibus augmentis et infinitis operationibus. Perfectum iterum dicitur, et velut non auctum, et semper perfectum, et ut indiminutum, ut omnia in seipso superans et supermanans secundum unam et incessabilem et eandem ¹ per se superplenam et non minoratam largitatem, per quam perfecta omnia perficit, et propria replet C perfectione. Unum vero, quia omnia universaliter est per unius unitatis excellentiam, et omnium est et unius irreversibiliter causalis: nullum enim existentium est non participans unius, sed sicut simul omnis numerus monade ² participat, et unum duo et decem dicitur, et semis unum, et tertium et decimum unum: sic omnia et omnium pars unum participant ³, et essendo unum omnia sunt existentia. Et non est omnium causa unum, multis unum: sed ante omne unum et multitudinem, et omne unum et multitudinem ⁴ terminat. Neque enim est multitudo non participans quid unius: sed hoc quidem multa partibus, unum toto: et hoc multa accidentibus, unum subjecto: et hoc multa numero aut virtutibus, unum specie: et hoc multa speciebus, unum genere: et hoc multa processio- D nibus, unum principio: et nihil est existentium, quod non participet vel quid unius, deorsum omnia, singulariter omnia, et tota omnia, et opposita universaliter comprehendentis. Et sine quidem uno non erit multitudo, sine autem multitudine erit unum: sicut et monas ante omnem numerum multiplicatum, et si omnibus omnia unita quis posuerit, omnia erunt toto unum. Sed itaque et hoc cognoscendum,

quia secundum unum uniuscujusque praecogitata est species, unire dicitur unita, est omnium est unum exemplar, et si interimis unum, neque universitas, neque pars ⁵, neque aliud aliquid existentium erit: omnia enim in seipso unum uniformiter praecambit et circumprehendit. Ipsa igitur theologia totam thearchiam, ut omnium causam, laudat unius vocabulo, et unus Deus pater, et unus Dominus Jesus Christus, unus autem et ipse spiritus, per superexcellentem totius divinae unitatis impartibilitatem, in qua omnia singulariter connectuntur, et superuniuntur, et adest superessentialiter. Proinde et omnia in ipsam juste remittuntur et referuntur, sub qua, et ex qua, et per quam, et in qua, et in quam omnia sunt, et coordinantur, et manent, et continentur, et replentur, et convertuntur: et non invenies quid existentium, quod non in uno, secundum quod omnis deitas superessentialiter nominatur, et est hoc, quod quidem est, et perficit, et salvat. Et oportet nos ex multis in unum virtute divinae unitatis conversos, unitim laudare totam et unam divinitatem, omnium causam, unum quod est ante omne unum, et multitudinem, et partem et totum et definitionem ⁶, et infinitum, et summitatem, et terminum ⁷, et magnitudinem, omnia existentia, et ipsum esse terminans, et omnium, et universorum omnium, et simul et ante omnia, et super omnia, et singulariter causa, et super ipsum unum ⁸, et ipsum unum terminans, quoniam ⁹ unum existentibus innumerabile est: numerus autem essentiam participat. Superessentialiter autem unum, et ¹⁰ unum, et omnem numerum terminat, et ipsum est ab uno numeri omnis existentis principium et causa et numerus et ordo. Idcirco et unitas laudatur et Trinitas super omnia deitas: non est neque unitas, neque Trinitas, aut a nobis, aut a quo quodam existentium cognita, sed etsi superadunatum ejus divinamque fecunditatem vere laudemus triadica et monadica divina nominatione, plusquam nominabilem nominamus in essentiis superessentialem. Neque una monas, aut Trinitas, neque numerus, neque unitas, aut fecunditas, neque aliud quid existentium aut cuidam existentium cognitum educit super omnia et verbum et intellectum in obscuritate: super omne et verbum et intellectum superessentialiter superessentialis superdivinitatis, neque nomen ejus est, neque verbum, sed in inviis exaltatur. Et neque ipsum quod est bonitatis, tanquam adunantes ei proferimus, sed desiderio intelligendi quid et dicendi de ineffabili natura illa nominum pretiosissimum ei primo devovemus: et consonabimus forsan etsi in hoc theologis, rerum autem veritate relinquemur. Idcirco et ipsi per depulsionem invium praeconosciverunt, sic excedente anima suis cognationibus, et per omnes divinas intelligentias proficiscende,

VARIAE LECTIONES.

¹ et eandem om. codd. ² E monada. ³ BII participat. ⁴ et omne unum — multitudinem om. codd. ⁵ neque pars om. codd. ⁶ et totum et definitionem om. codd. ⁷ et terminum om. codd.

quibus removetur quod est super omne nomen, et omne verbum, et scientiam, novissimorumque omnium ipsum contingente, quantum et nobis illud contingere possibile est. Has nos intellectuales divinas nominationes concordantes, quantum licet, replicavimus, non solum earum diligentia deficientes — hoc enim vere et angeli dixerint — neque juxta angelos ex earum hymnodia. Et novissimis enim relinquuntur potentissimi apud nos theologorum. Neque quidem eorum theologorum, neque eorum philosophantium aut consequentium, sed et ipsa similiter nobis ordinatorum novissime et subjecte. Itaque si quidem recte habent quae dicta sunt, et quantum juxta nos est, vere tetigimus virtutem Dei voce replicationis, in omnium bonorum causalem actus referendus, donantem primo se dicere, deinde bene dicere. Et si quid similium virtutum praetermissum est, et illud nos secundum easdem artes ad obaudiendum deprecationi. Si autem haec aut non recte, aut imperfecte

habent, et veritate aut universaliter aut particulariter aberravimus, tuae sit humanitatis, corrigere non voluntarie ignorantem, et tradere verbo discere deprecanti, et suffragari non sufficientem virtutem habenti, et sanare nolentem aegrotare, et quaedam quidem a seipso, quaedam vero ab aliis invententem, omnia autem ex Deo accipientem, et in nos transferre. Numquid affliges amicum virum benefacientibus? Vides enim, quia et nos nihil traditorum nobis ierarchicorum verborum in nosmetipsos contraximus, et sollicitos nos et vobis et aliis divinis viris et tradidimus et trademus, sicsic nos dicere idonei, et quibus dicuntur audire, in nullo traditione injuriam patientes, si non ad intelligentiam aut expositionem eorum infirmemur. Sed haec quidem peto Deo amicum, hanc habeat et dicat. Et sit nunc hic, intellectis divinis vocabulis, secundum nos finis, quoniam symbolicam theologiam, duce Deo, transcendemus. *Explicit liber de divinis nominibus* ^a.

SANCTI DIONYSII AREOPAGITAE

LIBER QUARTUS

DE MYSTICA THEOLOGIA.

Epigramma in beatum Dionysium de ^a mystica theologia.

Novam claritatem in reliqua et scientiam subsistentium ^b, noctem per divinam, quam non justum licet nominare ^c.

Compresbytero TIMOTHEO DIONYSIUS presbyter.

INCIPIUNT CAPITULA DE MYSTICA THEOLOGIA.

- I. De mystica theologia.
- II. Quomodo oportet et uniri et hymnos referre omnium causali et super omnia.
- III. Quae acceptum theologiae, quae deprecant.
- IV. Quia nihil sensibilem omnis sensibilis per excellentiam causalis.
- V. Quia nihil intelligibilem omnis intelligibilis per excellentiam causalis ^b.

INCIPIIT LIBER DE MYSTICA THEOLOGIA.

CAPITULUM I.

De mystica theologia ^a.

Trinitas superessentialis, et superdeus, et superoptime Christianorum inspector theosophiae, dirige nos in mysticorum eloquiorum superincognitum et

C superlucentem et sublimissimum verticem ^a, ubi nova et absoluta et inconvertibilia theologiae mysteria, secundum superlucentem absconduntur occulte docentis silentii caliginem, in obscurissimo, quod est supermanifestissimum, supersplendente, et in qua omne relucet, et invisibilem superbonorum splen-

VARIAE LECTIONES.

^a E in hoc de. ^b H sufficientium; E literis miniatis addit: *Seu aliter: Et sensum resurgentem penetrasti et scientiam existentium.* ^c E literis miniatis addit: *Seu aliter: Noctem per divinam, quam non tes sus nominare.* ^d De mystica theologia om. codd., add. ex indice praemisso. ^e E certicem.

NOTAE.

^a E *Explicit Dionysii Areopagitae episcopi Athenarum ad Timotheum episcopum Ephesiorum de divinis nominibus. Tuam mentem irrigans, Dionysi, fluentis Pauli, aeterni fulgoris Deitatis totum radium desiderans, indeficientem nominibus Dei nominationis acquisisti splendorem.*

^b Codex B sic orditur: *Incipit de mystica theologia;*

sequuntur capitula, quae excipit epigramma. E sic orditur: *Haec capitula continent (!) de mystica theologia sermo; sequuntur capitula, epigramma. H haec profert: Incipiunt capitula ejusdem de mystica theologia, sequuntur capitula, epigramma.*

doribus superimplentem invisibiles intellectus. Mihi A quidem haec opto. Tu autem, o amice Timothee, circa mysticas speculationes corroborato itinere et sensus desere, et intellectuales operationes, et sensibilia, et invisibilia, et omne non ens, et ens; et ad unitatem, ut possibile, inscius restituere ipsius, qui est super omnem essentiam et scientiam. Ea enim teipso et omnibus immensurabili et absoluto pure mentis excessu ad superessentialem divinarum tenebrarum radium, omnia deserens et ab omnibus absolutus ascendes. His autem, vide, quomodo nemo indoctorum auscultet. Indoctos autem dico, in his, quae sunt, conformatos, et nihil super ¹ existentia superessentialiter esse imaginantes. Sed his quidem hi, quos videre ea, quae secundum seipsum est, scientia oportet tenebras latibulum ejus. Si autem B super hos sunt divinae in mysteria introductiones, quid quis dixerit de aliis ardentibus, quicumque omnibus superpositam causam ex ipsis in his, quae sunt, novissimis characterizant, et nihil eam superare aiunt ab ipsis fictarum impietatum et multiformium formationum? In ipsa etiam oportet omnes ² existentium ponere et affirmare positiones, veluti omnium causa, et omnes eas potentius negare, tanquam super omnia superexistente, et non aestimari depulsionem oppositas esse intentionibus, sed multo prius ipsam super privationem esse, quae est ³ super omnem ablationem et positionem. Sic igitur divinus Bartholomaeus ait, et multam theologiam esse, et minimam, et evangelium latum, et magnum, et iterum correptum. Mihi videtur supernaturaliter C intelligens, quia et multiloqua est optima omnium causa, et brevilloqua simul, et sine verbo, quomodo neque verbum, neque intelligentiam habet, eo quod omnibus ipsa superessentialiter superposita est, et solis incircumvelate et vere manifesta, polluta omnia et immunda transgredientibus, et omnem omnium sanctarum summitatum ascensionem superascendentibus, et omnia divina lumina et sonos et verba caelestia superantibus, et in caliginem occidentibus, ubi vere est, ut eloquia aiunt, omnium summitas. Etenim non simpliciter divinus ipse Moyses primus mundari jubetur, et iterum ab his, qui tales non sunt, segregari, et post omnem purgationem audit multivocas tubas, et videt luminaria multa aperte fulgurantia, et multum fufos radios. Deinde multis segregatur, et cum electis sacerdotibus in summitatem divinarum ascensionum praecurrit: et si eis sic manentibus fit Deo, contemplatur vero non ipsum, invisibilis enim, sed locum ubi stetit. Hoc autem arbitror significare divinissima et sublimissima visibilium et intelligibilium, ypotheticos quosdam esse sermones, subjectorum omnia superanti, per quae super omnem intelligentiam ipsius praesentia ostenditur, intelligibilibus summi-

tatibus sanctissimorum ejus locorum supergrediens: et quod ipsis absolvitur visibilibus et videntibus, et in caliginem ignorantiae occidit vere mysticam, per quam docet omnes gnosticas receptiones, in qua omne relucet, et invisibili innascitur omnis, qui est in omnium summitate, et a nullo, neque a seipso, neque altero, omnino autem ignoto omni scientia in otio per id quod melius est intellectus, et nihil cognoscendum super animum sic cognoscendum ⁴.

CAPITULUM II.

Quomodo oportet et uniri et hymnos referre omnium causali ⁵ et super omnia.

Juxta hanc nos fieri superlucentem oramus caliginem, et per invisibilitatem et ignorantiam videre et cognoscere ipsum super Deum et scientiam. Hoc non videre et scire, id ipsum est vere videre et cognoscere, superessentialem superessentialiter laudare per omnium existentium ablationem, sicut per seipsum naturale agalma facientes, auferunt ea, quae superadjecta sunt, pura occulti visione ⁶ vetantia, et ipsam in seipsa ⁷ ablatione sola occultam manifestant formam. Oportet autem, ut arbitror, ablationes in contrarium positionibus laudare. Etenim illas quidem a praestantissimis inchoantes, et per media in novissima descendentes, apponimus. Hinc vero a novissimis ad principalissimas ascensiones facientes, omnia auferimus, ut incircumvelate cognoscamus illam ignorantiam, ab omnibus ignorantibus in omnibus existentibus circumvelatam ⁸, et superessentialem illam videamus caliginem, ab omni existentibus luce occultatam.

CAPITULUM III.

Quae sunt καταρτυτικαί theologίαι, quae ἀποκαταίται.

In theologis igitur characteribus potentissima affirmativae theologiae laudavimus, quomodo divina et optima natura unica dicitur ⁹, quomodo triadica, quae secundum ipsam dicta et paternitas, et filioitas, quid vult declarare in spiritu theologia, quomodo ex immateriali et imparibili optimo in corde bonitatis germinata sunt lumina, et quomodo ipsius in ipso et in seipsis et inter se invicem coaeternae in germinatione mansionis servaverunt reditum, quomodo superessentialis Jesus humanis naturalibus veritatibus essentia factus est, et quaecumque alia ab eloquiis expressa sunt secundum theologicos characteres. In eo autem qui est de divinis nominibus, quomodo optimus nominatur, quomodo ¹⁰ $\delta\epsilon\upsilon$, quomodo vita, et sapientia, et virtus, et quaecumque alia intelligibilis sunt divinae nominationis. In symbolica vero theologia, quae sint a sensibilibus in divina transnominaciones, quae divinae ¹⁰ formae, quae divinae figurae, et partes, et organa, qui divini loci et mundi, qui furores, quae tristitiae et maniae, quae

VARIAE LECTIONES.

¹ BE supra ² A enim oportet omnium. ³ BH esse. ⁴ E sic cognoscendum. ⁵ BE causae. ⁶ BH purum o. ⁷ BH in seipsam. ⁸ H circumdatam. ⁹ unica dicitur om. BH. ¹⁰ BH quae finitae formae.

ebrietates et crapulae, quae juramenta, quae execrationes, qui somni, quae vigiliae, et quaecumque aliae symbolicae sunt divinae similitudinis sacre figuratae formationes. Et te arbitror considerasse, quomodo verbis copiosiora magis sunt novissima primis. Etenim habere theologicos characteres, et divinorum nominum reservationem brevioribus esse symbolica theologia. Quoniam quidem quantum ad superiora respicimus, tantum verba contemplationibus invisibilium coartantur : sicut et nunc in ipsam super intellectum occidentes caliginem, non brevem sermonem ¹, sed sermonis defectum et nominationis inveniemus. Et ibi quidem desursum ad novissima descendens sermo, juxta quantitatem ejus, quae est universaliter ad proportionalem multitudinem, inventus est. Nunc autem ab his, quae ² deorsum sunt, ad superpositum ascendens, secundum mensuram invii corripitur, et post omne invium totus sine voce erit, et totus adunabitur sono carenti. Quare autem omnino, inquis, ex praestantissimo ponentes divinas positiones, a novissimis inchoamus divinam ablationem? Quia quid super omnem ponentes positionem, ex magis ipsi cognationi conditionalem affirmationem oportuit ponere: quod autem super omnem ablationem auferentes, ex magis ipso distantibus auferre. An non magis est vita et bonitas, quam aer et lapis? Et magis non crapulae, et non maniae, quam non dicitur neque intelligitur?

CAPITULUM IV.

Quia nihil sensibilium omnis sensibilis per excellentiam causalis.

Dicamus igitur sic : Omnium causa, et super omnia ens, neque carens essentia est, neque carens vita, neque irrationabilis est, neque insensualis, neque corpus est, neque figura, neque species, neque qualitates, aut quantitatem, aut tumorem habet, neque in loco est, neque videtur, neque tactum sensibilem habet, neque sentitur, neque sensibile est, neque inordinationem habet, neque

A perturbationem a passionibus materialibus commota, neque impotens est sensibilibus succumbens casibus, neque indigens est lucis, neque mutationem, aut corruptionem, aut partitionem, aut privationem, aut fluxum, neque aliud quid sensibilem est, neque habet.

CAPITULUM V.

Quia nihil intelligibilium omnis intelligibilis per excellentiam causalis.

Iterum autem ascendentes dicamus, ³ neque anima est, neque intellectus, neque phantasiam, aut opinionem, aut verbum, aut intelligentiam ⁴ habet, neque ratio est, neque intelligentia ⁵, neque dicitur, neque intelligitur, neque numerus est, neque ordo, neque magnitudo, neque parvitas, neque aequalitas, neque similitudo aut dissimilitudo, neque stat, neque movetur, neque silentium ducit, neque habet virtutem, neque virtus est, neque lux, neque vita est, neque hostia est, neque seculum, neque tempus, neque tactus est ejus intelligibilis, neque scientia, neque veritas est, neque regnum, neque sapientia, neque unum, neque unitas, neque deitas ⁶, aut bonitas, neque spiritus est, sicut nos scimus, neque filiolaritas, neque paternitas, neque aliud quid nobis aut alicui existentium cognitum, neque quid non existentium, neque quid existentium est, neque existentia eam cognoscunt, an ipsa sit, neque ipsa cognoscit existentia, an existentia sunt ⁷, neque verbum ejus est, neque nomen, neque scientia ⁸. C neque tenebrae est, neque lumen, neque error, neque veritas, neque est ejus universaliter positio, neque ablatio, sed eorum, quae post eam sunt, positiones et ablationes facientes, ipsam neque auferimus, neque ponimus, quoniam et super omnem positionem est perfecta et singularis omnium causa, super omnem ablationem excellentia ⁹ omnium simpliciter perfectione ¹⁰, et summitas omnium. *Explicit liber de mystica theologia* ¹¹.

SANCTI DIONYSII AREOPAGITAE

EPISTOLAE DIVERSAE.

I. Gajo monacho.

II. Eidem.

III. Eidem.

IV. Etidem.

V. Dorotheo ministro.

VI. Sosipatro sacerdote.

VII. Polycarpo summo sacerdote.

D VIII. Demophilo monacho de propria mansuetudine et bonitate.

IX. Pio summo sacerdote interroganti per epistolam, quae sapientiae domus, quis crater, et qui cibi ejus, et qui potus.

X. Joanni theologo apostolo et evangelistae circumcluso in Pathmos ¹² insulam.

VARIAE LECTIONES.

¹ sermonem om. BH. ² BH qui. ³ BH phantasia — opinio — intelligentia. ⁴ habet — intelligentia om. BH. ⁵ neque deitas om. BH. ⁶ Sic A; BH eam cognoscunt aut existentia est, neque verbum est; E eam cognoscunt aut existentia sunt, est, neque verbum est. ⁷ neque scientia om. BH. ⁸ BH excellens. ⁹ BH perfectio. ¹⁰ E Pathmon.

NOTAE.

¹¹ Explicit Dionysii Areopagitae episcopi Athenarum de mystica theologia. In caliginem clarissimam

ingressus, in qua fovetur principium duplicis sapientiae metra theologiae manifestas.

INCIPIUNT

EPISTOLAE DIVERSAE SANCTI DIONYSII ¹

Epistola sancti Dionysii Areopagitae Gajo monacho missa.

Tenebrae quidem obscurae sunt lumine, et magis multo lumine. Ignorantiam occultant scientiae, et magis multae scientiae. Haec supereminenter, sed non secundum privationem accipiens, approba supervere, quia latet habentes ^b lumen, et vere scientia secundum Deum ignorantia, et superpositae ipsius tenebrae velantur ab omni lumine, et abscondunt omnem scientiam. Et si quis videns Deum intellexit quod vidit, non ipsum contemplatus est, sed quid eorum ab ipso existentium et cognitorum. Ipse autem super animum et essentiam supercollocatus, universaliter non cognoscendo neque videndo, et est superessentialiter, et super animum cognoscitur. Et ipsa secundum quod melius perfectissima ignorantia scientia est ejus super omnia cognita.

II.

Eidem.

Quomodo omnium summitas et super divinitatem est et super bonitatem? Si deitatem et bonitatem intelligas ipsam rem benefici et deifici muneris, et non imitabilem superdei et superoptimi, secundum quam deificamur et bonificamur. Etenim si hoc principium fit deificandi, et optime agitur deificatis et optime factis, omnis principii superprincipalis, et sic dictae deitatis et bonitatis, ut divinitatis et bonitatis est summitas, quantum inimitabilis et immensurabilis, superat imitationes et participationes, et imitantes et participantes.

III.

Eidem.

Ex occulto est, quod contra spem, et ex eo usque obscurum in manifestum deductum. Ast secundum Christum humanitate et hoc arbitror theologiam declarare, ex occulto superessentialem in nostram manifestationem humanitus essentialium provenisse. Occultus autem est et post manifestationem, aut ut hoc divinius dicam, et in manifestatione. Et hoc enim Jesu occultatur, et nullo verbo, neque intellectui secundum ipsum investigatur mysterium, sed et dictum ineffabile manet, et intellectum incognitum

IV.

Eidem.

Quomodo, inquis, Jesus omnium *ἐπίστατα*, omni-

A bus est hominibus essentialiter coordinatus Non enim ut causalis hominum, hic dicitur homo, sed ut hoc secundum essentiam totam vere homo ^c. Nos autem Jesum non humanitus segregamus. Neque enim homo tantum, neque superessentialis sit homo tantum, sed homo vere, differenter humanus, super homines, et secundum homines, ex hominibus ex essentia superessentialis essentialius. Est autem nihil minus superessentialitatis superplenitudo semper superessentialis. Itaque tali magnitudine et in essentiam vere veniens, et super essentiam essentialius est, et super hominem operatur quae sunt hominis ^a. Et declarat virgo supernaturaliter parturiens, et aqua instabilis, materialium et terrenorum pedum sustinens gravitatem, et non imaginatam, sed supernaturali virtute ad insolubile constitutam. Quod si quis cetera plurima existentia pertranseat, per quae divinitus videns super animum cognoscet, et in humanitate Jesu intentiones virtutem supereminentis depulsionis habentes? Etenim ut colligentes dicamus, neque homo erat, non ut non homine, sed ut ex hominibus hominum *ἐπίστατα*, et super hominem vere homo factus. Et ceterum non secundum Deum divina operatus est, neque humana secundum hominem, sed humanato Deo novam quandam deihumanam operationem nobis conversatus est.

V.

Dorotheo ministro.

C Divina caligo est inaccessible lumen, in quo habitare Deus dicitur, et invisibili existente, propter supereminentem ^a claritatem, et inaccessiblei eodem per superexcellantiam superessentialis luminum emanationis. In hoc fit omnis Deum scire et videre dignus, eo non videndo neque cognoscendo, vere in quo super visionem et cognitionem factus, hoc ipsum cognoscens, quia super omnia est sensibilia et intelligibilia, et prophetice videns: *Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, et non potero ad eam* ^b. Sic ergo divinus Paulus cognovisse Deum dicitur, cognoscens eum super omnem existentem intellectum et scientiam ^c. Propter quod et investigabiles esse vias ejus ait, et inscrutabilia judicia ejus, et inenarrabiles donationes ejus ^e, et pacem ^d ejus superantem omnem intellectum, sic inveniens super omnia, et hoc super intelligentiam cognoscens, quia omnium est *ἐπίστατα*, omnium causalis ens.

VARIAE LECTIONES.

¹ Incipiunt — Dionysii om. E, indici epistolarum praemitit B. ^a E eminentem. et scientiam om. codd.

NOTAE.

^a Joan. I; Luc. II.

^b Psal. CXXXVIII, 6.

^c Rom. XI, 33.

^d Philipp. IV, 7.

VI.

Sosipatro sacerdoti.

Noli hoc aestimare victoriam, sacer Sosipater, in religione aut gloriam injuriam facere noli optimam manifestam. Neque enim oportet judicatam eam arguas, jam Sosipatri bona. Possibile enim et te alios multos falsis et manifestis unum $\delta\nu$ et occultum verum latere. Neque enim si quid non rubeum, jam album, si quis non equus, ex necessitate homo. Sic autem facies, mihi credens, dimittes quidem hoc secundum alios dicere, pro veritate autem vere dices, sic omni modo esse irreprehensibilia quae dicta sunt.

VII.

Polycarpo summo sacerdoti.

Ego quidem nescio ad Graecos aut alteros dicens, sufficere arbitrans optimis viris, si verum ab ipso in seipso potuerint et cognoscere et dicere, an vere habet. Hoc enim, quodcumque est juxta legem veritatis, recte ostenso et puro stante, omne aliter habens, et veritatem affectans, redarguetur, et alterum $\delta\nu$ vere ontis, et dissimile, et opinabile illud magis quam $\delta\nu$. Superfluum igitur est, veritatis manifestatorem ad hos aut istos diiicare. Dicit enim unusquisque habere numisma regale, et utique habet quandam puri cujusdam, ejus vere fallacem umbram. Et si hunc redarguas, alter et iterum alter de eodem contendit. Eodem autem vere posito recte ratione, et ab aliis omnibus selecto ridente, omne quod non sic per omnia habens, id ipsum ex seipso irreprehensibile statim vere vero expellitur. Hoc igitur, ut arbitror, bene cognoscens, non acceleravi ad Graecos aut alteros dicere: sed idoneum mihi et hoc Deus det, de veritate scire primum, deinde scientem ut oportet dicere. Ubi autem inquis, maledicere mihi sophistam Apollophanem, et paternam sententiam revocando, tanquam Graecorum in Graecos non sancte utenti. Et quidem ad ipsum nos erat verius dicere, quomodo Graeci divinis non sancte in divina utuntur, per sapientiam Dei divinum expellere tentantem cultum. Et sic multam ego quidem dico gloriam quibusdam poetarum, materialiter et passibiliter remanentium, et creaturae contra Creatorem servientium. Sed et ipse Apollophanes non sancte divinis in divina utitur. Ea enim existentium scientia, benedicta ab ipsius philosophia, et a divino Paulo sapientia Dei vocata ^a, et ad causalem ipsorum existentium et scientiae eorum, oportuit reduci veros philosophos. Et ut non ipsam aliorum, aut ipsam ipsius ultra quod putandum redarguat quid opinionem, oportet considerare Apollophanem, sapiens qui est, non aliter aliquando potuisse caelestem

A transcendere ordinationem et motionem, si non ipsum essendi ipsam et bene eminentem, et causalem habuisset in hoc moventem, facientem omnia et transformantem secundum sacrum verbum b. Quomodo igitur non colit incognitum nobis, et ex hoc et vere existentem, et vere Deum ducens eum causalissima et superineffabili virtute, cum sol ab ipso et luna secundum virtutem et statum supernaturalissimum simul universo ad omnino immobile definiuntur, et in mensuram diei totius in eisdem stant omnia signis? Aut, quod eo amplius, si quidem omnibus et melioribus et continentibus ^c sic erectis non circumducta sunt quae continentur? Et cum alia quaedam dies secundum continuitatem sere triplicatur, et in viginti omnibus horis fit, quod non omni tempore vias contra ias redit et revertitur: sic valde supernaturalibus econtrario circumductionibus sol proprio cursu quinquiformem suum motum in horis decem convolvens ^d, analyticem iterum totum in aliis decem ^e novam quandam semitarum viam retrograditur. Hoc et Babylonios merito inflexit, et sine pugna Ezechieae subegit, tanquam in aequali Deo cuidam et superanti homines. Et neque hic dico in Aegypto magnas operationes, aut alia quaedam alicui divina signa facta, sed communia et caelestia, et in universo et in omnibus triumphantia ^f. Ait autem omnino Apollophanes non esse haec vera. Magis quidem hoc Persarum sacerdotalibus infertur memoris, et adhuc Magi memoranda triplasia mythri perficiunt. Sed licitum sit ipsi his propter ignorantiam aut magnam incredulitatem. Dic autem ei: Quid dicis de ipsa in salutari cruce facta eclipsi? Nam utrique tunc juxta solis civitatem simul advenientes et consistentes, mirabiliter soli lunam incidentem vidimus — non enim erat coitus tempus — iterum autem ipsam a nona hora usque vespere, in solis diametrum supernaturaliter econtrario consistentem. Admone autem quiddam et alterum ipsum. Scit enim, quia et occasum ipsum ex Orientalibus videbamus inchoantem, et usque solarem summitatem venientem, deinde retrogradientem, et iterum non ex eadem et occasum et repurgationem, sed secundum diametrum econtrario factam. Talia sunt tunc temporis supernaturalia, et solo Christo causalissima virtute faciente magna et ampla, quorum non est numerus ^g. Haec si tibi justum dic et possibile, Apollophani redargue, et mihi tunc et convenientem tibi et conspulantem, et conqui- rentem omnia, et conferentem. Negligit et divinationis tunc, nescio. Inde Apollophanes abiit, et ad me, sicut facta sunt, conferens ait: Haec, o bone

VARIAE LECTIONES.

^a et continentibus om. BH. ^b Sic A; E involvens. ^c convolvens — decem om. BH.

NOTAE.

^a I Cor. II.

^b Dan. II.

^c Josue X.

^d IV Reg. XX; II Par. XXXII; Isai. XXXVIII;

Exo I. VII, VIII, IX, X, XI, XII.

^e Matth. XXVII; Marc. XV; Luc. XXIII.

^f Job V.

Dionysi, divinarum vicissitudines rerum. Tanta per epistolam a nobis dicta sunt. Tu autem idoneus, et quae desunt adimplere, et adducere perfecte Deo visum sapientem multum existentem, et sane non indignantem mansuete discere supersapientem religionis nostrae veritatem.

VIII.

Demophilo therapeutaeⁱ de propria mansuetudine et bonitate.

Hebraeorum historiae aiunt, o nate Demophile, et sacrum illum Moysen per multam mansuetudinem divina amicitia dignefactum. Et si aliquando cum extra divinum vultum² scribunt³, non prima tamen mansuetudine expellunt. Dicunt vero, quia valde arroganti et resistenti divinis consiliis, iratus sit furor Dominus⁴. Cum autem ipsum praedicatorem faciunt divinis iudiciis dignis, ex ante habita boni divina imitatione praedicatur. Etenim erat mansuetus nimis, et propter hoc dicitur famulus Dei, et in divinam visionem simul omnibus prophetis dignior^b. Sed et ad eum et Aaron duri quidam de principali sacerdotio et gentis principatu contendebant, superare quidem omni amore honoris et amore principatus, et accepit Deo iudice populi praestantiam. Quoniam quidem et superimposuerunt ei, et de prioribus impropertantes minabantur, et jam fere praevaluerunt, clamavit quidem mansuetus Deum in salutem. Confusus est autem valde humilis, quoniam omnibus esset malis inchoatis inaccusabilis. Jam enim, nam oportuit colloquentem Deo optimo, ad hoc praecipua similitudine, quantum licet, reformari, in se intelligebat Deo amabiles operationes. Quid autem Dei patrem David faciebat Dei amicum? Etenim optimus existebat, et erga inimicum optimus. Inveni, inquit, superoptimus, amicus optimus, virum secundum cor meum. Et quidem lex optima donata est, et subjugatis inimico providere. Et Job, ut malitiam non habens, justificatus est. Et Joseph in supergredientes fratres non vindicavit. Et Abel simpliciter et insuspecte convenit fratricidae. Et omnis theologia deiformis praedicat, non ante intelligentes mala, non ante facientes^c: sed neque ab aliorum malitia ex optimo mutatos econtra-rio deiformiter, et in malos bene facientes et expandentes in ipsos multam bonitatem, et ad simile clementer evocantes. Sed superius respiciemus, non virorum sacrorum honestates, non humanorum angelorum bonitatem enunciantes, propiciantium gentibus, et obsecrantium pro eis Deum, et perditis et male agentibus comminantium multitudinibus, et contristantium quidem de malis, laetantium autem sa-

lute in optima transvocatorum, et quaecunque alia de benefactoribus angelis theologia tradit. Sed et vere optimi et superoptimi Christi beneficientes radios in silentio accipientes, ab ipsis in divinas optimas operationes ejus clare ducimur. Nam nonne est potentissimae et super intellectum bonitatis, quia existentia esse facit, et quia omnia haec a se esse adduxit, et omnia vult semper fieri approximantia sibi, et communicantia eorum quae sunt ejus, secundum singulorum opportunitatem? Quid autem, quia et redemptibus amabiliter habetur, et contendit, et desiderat non indignando amantes et deliciosos ipsos, et in vanum accusantes sustinet, et ipse defendit, magis promittit curare, et in ipsis perfectis sic accedentibus occurrit et obviat, et totus totos amplectens salutatur, et non accusat de prioribus, sed diligit advenientem, et diem festum agit, et convocat amicos, videlicet optimos, ut sit omnium laetantium habitatio^d. Demophilus autem, et si quis alius optimis infestus, valde iuste increpatur, et docetur bona, et inelioratur^e. Quomodo enim non oportebat, inquam, optimum in salute perditorum laetari et vita mortuorum? Itaque et in humeros tollit, quos vix ab errore convertit, et optimos angelos in laetitiam suscitatur, et bonus est super ingratos, et oriri facit solem suum super honos et malos, et ipsam animam suam ponit pro refugientibus^f. Tu vero, ut litterae tuae declarant, et prociendem sacerdoti, ut ais, impium et malum, nescio quomodo de ipso praesens recalcitrasti. Deinde, quod quidem oportuit, constitetur ad medicinam malorum venire. Tu autem non exhorruisti, sed bonum sacerdotem cum ferocia detraxisti, miserum esse poenitentis, et impium justificantem. Et ad finem: Vade, inquis, sacerdoti, cum similibus: et insiluisti, dum non esset justus, ad adyta, et sancta sanctorum prohibuisti, et scribis nobis, quia futurum esset corrumpere sacra, provide salvavi, et adhuc incontaminata custodio. Nunc igitur ausculta nostris: corrigere sacerdotem sub ministrantibus, aut aequo potentibus tibi famulis corrigendum, etsi impie agere in divina videatur, et si aliud quid interdictorum redarguatur agens. Si enim inornata et inconsequencia divinissimorum sunt, et finibus et legibus expellis, non habet rationem pro Deo, Deo traditam subverti ordinationem. Non enim in seipsum Deus partitus est. Quomodo enim stabit regnum ejus? Et si Dei est, ut eloquia aiunt, iudicium^g, sacerdotes autem angeli et prophetae post summos sacerdotes sunt divinorum iudiciorum, ab his divina conveniunt tibi per medios ministros, cum sit tempus,

VARIAE LECTIONES.

¹ Index monacho. ² E cultum. ³ BH tribuunt. ⁴ Sic A; BH increpat et docet bona et meliorat; E increpat et docet bona et melioratur.

NOTAE.

^a Num. XI. XII.
^b Num. XII, Josua. I. Num. XVI.
^c I Reg. XXIV, XXVI, I Reg. XIII, Psalm. LXXXVIII, Exod. XXIII, Genes. XXVIII, Genes.

XLII, XLIII. LXIV.

^d Luc. XV.

^e Ibid.; Matth. V; Luc. VI; Joan. X.

^f Matth. X; Luc. XIII; Isa. XXX; Malach. II.

disce, per quos et esse famulus digne factus es. Aut **A** numquid et sacra symbola hoc clamant? Etenim non simpliciter omnibus quidem exaltantur sancta sanctorum. Approximat autem magis his sacre perficientium ornatus, deinde sacerdotum dispositio: consequens autem his ipsa ministrantium: ordinatis autem famulis portae talium sunt segregatae, ad quas et perficiuntur, et adstant, non ad custodiam earum, sed et ad ordinationem et cognitionem suam magis populo quam sacerdotales approximantes. Inde sacerdotum sancta ordinatio principalis recipere eos sacre ponit divinis, aliis, videlicet interioribus ipsis, dationem quidem tradens. Etenim circa divinum symbolice semperstantes altare, amant et audiunt divina clare eis revelata, et procedentes deiformiter sunt quae ¹ extra divina vela subjectis famulis, et sacro populo, et purgatis ordinibus manifestant secundum dignitatem sacra bene incontaminata custodita, usque dum tyrannice eis insiliens, triumphare tibi sancta sanctorum coegisti nolentia, et habere inquis sacra et custodire. Et quidem neque vidisti, neque audisti, neque habes quid pertinentium ad sacerdotes, sicut neque veritatem eloquiorum cognovisti, quotidie ad haec verbo pugnans, subvertens auditores. Et si quidem gentis principatum quis obtinuit inordinate sibi contra regem, juste punitus est. Et si principem justificantem quosdam, aut condemnantem, adstans quis sub ipso ordinatorum redarguere ausus sit, nondum enim dico detrahere, et simul ex principatu expellere, tu homo sic audax es contra mansuetum et optimum, et hierarchicam **C** ejus legislationem? Et haec oportuit dicere, cum super dignitatem quis tentans, tamen convenientia agere videbatur. Etenim neque hoc licitum ulli. Quid enim inordinatum Ozias faciebat, adolens Deo? Quid autem Saul immolans. Quidve tyrannici daemones vere theologantes Jesum? Sed interdictus theologia omnis extraneus episcopus, et unusquisque in ordine ministrationis suae erit, et solus summus sacerdos in sancta sanctorum intrabat ², et semel in anno. Et hoc in omni secundum legem hierarchica purificatione. Et sacerdotes circumprendunt sancta, et Levitae non tangent ³ sancta, ut non moriantur. Et iratus est furore Dominus super protervia Oziae, et Maria lepra percussa, legislatori legem ponere tentans, et in $\Sigma\epsilon\upsilon\alpha$ ⁴ filios insiluere daemones. Et: Non mittebam eos, inquit, et ipsi currebant: et non loquebar ad eos, et ipsi prophetabant: et impius immolans mihi vitulum, sicut occidens canem. Et simpliciter dicendum: Non sustinet iniquos perfecta Dei justitia. Dicentibus autem ipsis: In nomine tuo virtutes multas fecimus, respondetur: Nescio vos, ite omnes operatores ini-

quitatis. Itaque nef. s, ut sacra eloquia aiunt ^b, sancta ultra dignitatem persequi. Attendere vero unumquemque sibi ipsi oportet, et non excelsiora, et profundiora noscere, intelligere vero sola secundum dignitatem sibi ordinata. Quid ergo ^a, inquis, non oportet sacerdotes impie agentes, aut aliud quid inordinatorum redarguendos corrigi: solis autem licitum erit gloriosis in lege, per praevaricationem legis Deum dehonore? Et quomodo sacerdotes manifestatores sunt Dei? Quomodo annunciant populo divinas virtutes, non cognoscentes suam virtutem? Aut quo modo illuminant obscurati? Quomodo autem divinos tradent spiritus ^d, neque si est Spiritus sanctus, habitu et veritate credentes? Ego autem defendam te ad haec. Etenim non inimicus **B** Demophilus, neque patiar te percuti Satana. Nam et unaquaque circa Deum dispositio deiformior magis distante est, et illuminantior simul et illuminatior: magis vero lumini proximior, et non localiter excipiens, sed secundum Dei receptricem opportunissimam proximitatem. Si igitur sacerdotum est dispositio illuminatrix, omnino decidit ^e ex sacerdotali ordine et virtute, qui non est illuminator, aut ubi magis non illuminatus. Et audax mihi videatur hierarchica talis tentans, et neque metuit neque erubescit divina ultra dignitatem persequens, et arbitrans Deum ignorare, quae quidem ipse a seipso cognovit, et seducere arbitrando falso voce a se Patrem vocatum, et audet pollutas suas blasphemias, non enim dicerem orationes, in divina symbola **C** Christiformiter superorare. Non est ipse sacerdos, non est, sed inimicus, dolosus, illusor suimet, et lupus in divinam plebem, ovina pelle armatus. Sed non Demophilo haec justum corrigere. Non enim theologia injuste justificationes jubet persequi ^c. Justa autem est persequi, cum distribuere vult quis unicuique secundum dignitatem, juste hoc omnibus persequendum, non ultra eorum dignitatem. Quoniam et angelis justum distribui, quod secundum dignitatem et distribuitur ^f. Verumtamen non a nobis, o Demophile, per ipsos autem nobis ex Deo, et ipsi per jam praecellentes angelos. Et simpliciter dicendum, in omnibus existentibus per prima secundis distribuuntur, quae sunt secundum dignitatem ^{ab} omnium ordinatissima et justissima providentia. Ipsi quidem ergo et aliis subsistere a Deo ordinati, distribuunt post se, et obedientibus secundum dignitatem. Demophilus autem verbo, et furore, et concupiscentia, quae sunt secundum dignitatem, segreget, et ne injuriam suae faciat ordinationi, sed principetur subjectis superius verbum. Etenim in ecclesia videntes servum domino, et seniori juniorem, aut e-

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic codd.; **A** ad ea quae sunt. ² BH tangunt. ³ BEH keyae. ⁴ BE vero. ⁵ A divino tradent spiritus. ⁶ BH decidit. ⁷ ABII; **E** distribui et segregari quod secundum dignitatem et distribuitur et segregatur.

NOTAE.

^a IV Reg. XV; II Par. XXVI; I Reg. XIII; Marc. I, III; Nehe. XIII, Hebr. IX; Levit. I VI.
^b Levit. XVI; Hebr. IX; II Par. XXVI; Num. XII,

Act. XIX; Jer. XXIII; Ezech. XIII; Isai. LXVI; Math. VII; Luc. XIII.
^c Deut. XVI.

filium patri maledicentem simul et sequentem, et plagas superponentem, impie agere putaremur, nisi melioribus accurrentes adjuvissemus: et quidem sane illi antea iuste fecerunt. Quomodo non et confundemur, praesentes a furore et concupiscentia injustificatum verbum et ex Deo datum magisterium expellens, et in nobis impietatem et injustam inordinationem, et seditionem, et inornatum suscitantes? Merito beatus noster ex Deo legislator, non dignatur ecclesiae Dei praesesse, non propriae domui bene jam praesidentem^a. Etenim ordinans seipsum, et alterum ordinat: et qui alterum, et domum: et qui domum, et civitatem: et qui civitatem, et gentem: et simpliciter dicendum, ut eloquia aiunt, qui in paucis fidelis, et in multo fidelis est, et qui in paucis infidelis, et in multo infidelis est^b. Ipse quidem igitur concupiscentia et furore et verbo, quae sunt secundum dignitatem, segregat. Tibi autem praesunt divini ministri, et his sacerdotes: summi vero sacerdotes sacerdotibus, et summis sacerdotibus apostoli et apostolorum successores. Et sicubi quis et in illis, eo quod debet, erraverit, ab aequae potentibus sanctis iterum dirigetur, et non circumvertetur ordo super ordinem, sed unusquisque in ordine suo et in administratione sua erit. Tanta tibi a nobis de sciendo et agendo, quae tua sunt. De autem in virum, ut inquis, impium et peccatorem inhumanitate nescio quomodo delectam contritionem dilectissimi mei. A quo enim aestimas famulos a nobis ordinari? Etenim si non in bono, omnino ubi nobis necesse sit te esse, secundum nos famulatu omni alienum. Et vide a te etiam Deum quaerere et sacerdotes alios, ab illis curari magis quam perficere, et esse consuetudinem inhumanitatis in mansuetum ministrum. Numquid nos ipsos ad omnino sanctum perfecimus, et non indigemus divinae ex seipsa humanitatis? An duplum peccatum, ut eloquia aiunt, secundum impios peccamus, nescientes in quo offendimus, sed et justificantes nos ipsos, et aestimantes videre, vere autem non videntes? ^c Expavit caelum super hoc, et exhorruit ego, et diffido in meipso. Et si non tuas insequerem, quasi non deberent bene cognosce literas, non fortassis reprehensae sunt. ^d Siquidem alii me quidam de te consulere dignum ducebant, quia Demophilus aestimat optimum in omnia Deum non esse et humanum, neque seipsum indigere miserentis aut salvantis. Sed et sacerdotes ex procreatione digni bonitate portare ignorantias populi bene sciunt, quia et ipsi circumvolvuntur infirmitate. Sed divinus sanctus perfectior ad alienatam exivit, et propterea peccatoribus, ut sacra eloquia aiunt^d, segregatus, et in

A seipso dilectionis ostensionem facit ovium clementissimam pastoralitatem^a. Et malum quidem vocat non dimittentem conservo debitum, neque particulariter tradentem donante sibi omne multa bonitate. Iusti autem propriis eius perfruuntur. Super his necessarium timere et me, et Demophilum. Etenim et in ipsum^a impie agentibus, in se patiendo remissionem producit a patre: comminatur et discipulis, quia et impietate immisericorditer dignum duxere iudicare persequentes eum Samaritanos^a. Hoc autem toties dictum non feroci epistola—sursum enim et deorsum fremis—sic non teipsum, sed Deum vindicasti. Propter malitiam, dic mihi, bonum? Cessa: non habemus summum sacerdotem non^a potentem compati infirmitatibus nostris, sed et sine malitia est, et misericors. Non contendet, neque clamabit, et ipse mansuetus, et ipse propitiatio est de peccatis nostris^f. Itaque non recipimus tui non zelandos motus, neque si multoties recipias Phinees et Eliam^g. Haec enim audiente Jesu, non placebant mites tunc et optimi spiritus participes^h discipuli. Etenim sacratissimus noster mirabilis ordinator in mansuetudine docet oppositos doctrinae Dei. Doceri enim, non puniri oportet ignorantes: sicut et caecos non crucifigimus, sed manuducimus. Tu vero et respicere in lumen inchoantem virum quasi puer novus dans repellis, et cum multa confusione procidentem ferocitate recalcitras. Hoc autem multo honore dignum, quod Christus super montes optimus ens, errantem inquit, et refugientem advocat, et iaventum vix in humeros tollit^h. Numquid, rogo, non male sic de nobis ipsis consiliamur? Numquid in nos ipsos impellimus telum? Quod quidem injuste facere quosdam, sive e contrario bene facere conantes, illi quidem non semper egerunt quae voluerunt. Sibimet autem malitiam aut bonitatem consociantes, qui divinis virtutibus, aut diuturnis pleni passionibus erunt. Et ipsi quidem angelorum bonorum sequaces et comites, et hic et illic cum omni consecratione et libertate ab omnibus malis in semper existentia secula beatissimas sortienturⁱ quietes, et cum Deo semper^j erunt, quod est omnium bonorum maximum. Isti autem discedent divina simul et sua pace, hic et post mortem similiter simul obscuris erunt daemonibus. Propterea nobis multa sollicitudo, cum Deo optimo fieri, et esse cum Domino semper, et non malis ex justo congregate, quae secundum dignitatem ex nobismetipsis sustinentes. Quod quidem et ego omnium maxime timeo, et oro omnium malorum particeps non esse. Et si vis, et divinae visionis sancti cuiusdam viri recordabor: et non ri-

VARIAE LECTIONES.

^a BH clementissima pastoralitate. ^b BH in idipsum. ^c Sic A; non om. BEH. ^d Sic codd. A impar-ticipes. ^e AE sortientia. ^f AE et semper.

NOTAE.

- ^a 1 Tim. III.
- ^b Luc. XVI.
- ^c Jer. IX, Joan. IX.
- ^d Hebr. V, VII.
- ^e 1 Petri II, Joan. XII, Matt. XVIII, Luc. XXIII.

^f Heb. IV, Matth. XII, Isa. XLII, Jer. II, Amos II, 1 Joan. II.

^g Num. XXXV, III Reg. X.

^h Ezech. XXXIV, Luc. XV.

debis; vera enim dicam. Dum essem aliquando A juxta Cretam, sanctus introduxit me Carpus, vir et si quis alius, per multam puritatem animi ad divinas visiones valde opportunus. Et quidem neque sanctis mysteriorum sacrificiis conabatur, nisi prius ipsi secundum ante perfectas orationes sacras et propitiatas visione supermanifestata. Dicebat igitur, contristatum se aliquando infidelium quodam. Tristitia autem erat, quia ab Ecclesia ille quendam bonum se Juxit, adhuc laetis ipsis diebus consummatis. Oportebat utrumque divinitus superglorificare, et Deum salvatorem comprehendentem accipientem, eum quidem convertisse, hunc vero bonitate vicisse, et non relinquere admonitum, et per vitam omnem usque hodie, et sic in divinam eos ducere cognitionem, tanquam jam et certum extinctis ipsis judicatis B et irrationabilibus ferocibus in lege justa sapere coactis. Sed in seipso non prius hoc patiens, nescio quomodo tunc multam quandam inclementiam et amaritudinem intexens, infirmatus est quidem sic male habens. Vespera enim erat. Circa autem medias noctes, solebat enim in hoc tempus ipse ex seipso ad divinas laudes evigilare, surgit quidem, neque somniis ei multum existentibus, et semper offendentium extrinsecus perturbatione abutens: stans tamen in divinum colloquium, non recte frenatus est, indignatus est, non esse justum dicens, si viverent viri impii, et subvertentes vias Domini rectas *. Et haec dicens, petiit † a Deo igne quodam caelesti utriusque in semel immisericorditer requiescere vitas. Haec autem dicens ait putasse videre subito C domum, in qua quidem stabat, concussam prius, ex tecto in duo media divisam, et quendam rogam multae lucis in conspectu suo, et talem, videbatur enim ceterum sub aethere locus, ex caelesti regione usque ad se descendente, caelum autem ipsum reflagens, et in dorso caeli ipsum Jesum multis humaniformiter ipsi adstantibus angelis. Et haec quidem vidisse desursum, et se mirari. Deorsum vero incurvans Carpus: Videbam, inquit, et terram profundam. Hoc ad tristitiam est chasma, et tenebrorum separatum, et quidem viros illos, quibus calumniabatur, ante ab ipso juxta ostiolum stetisse chasmatis subtremulos, miseros, tantum nondum descendentes a propriorum pedum instabilitate. Deorsum autem a chasmate serpentes repere, et circa pedes D eorum suppositos, aliquando quidem retrahere, involutos simul et aggravantes et trahentes, aliquando autem dentibus aut palatis tumescentes, aut suburgentes, et semper in tristitiam immittere machinantes. Esse autem et viros quosdam in medio cum serpentibus, contra viros superadjectos, concutientes simul et subvertentes et percutientes. Videbantur autem esse ad interrogandum illi, quaclem quidem

nolentes, quaedam vero volentes, a malo post paucam vim facientes simul et interrogantes. Dixit autem Carpus, seipsum delectari deorsum videntem, eorum autem, quae sursum, negligere: indignari autem et parvipendere, quia non ceciderunt jam, et rei toties superadjicientem, et non valentem contristari et fatigari. Et respicientem vix videre quidem iterum caelum, sicut et prius videbat: Jesum autem miserentem facti, exurgere super caelesti throno, et usque eos descendente, manum optimam praestare, et angelos cum ipso accipientes alium aliunde recepisse viros, et dicere Carpo Jesum: Manu jam ante praordinata puer secundum me residuum. Paratus enim sum iterum pro hominibus resalvandis pati. Et adamabile mihi hoc, non aliis peccantibus hominibus. Verumtamen vide, si bene habere tibi, in chasmate et cum serpentibus mansionem commutare † ejus, quae est cum Deo et optimis et humanis ‡ angelis. Haec sunt, quae ego audiens credo vera esse.

IX.

Tito pontifici † interroganti per epistolam, quae sapientiae domus, quis crater, et qui cibi et potus.

Sanctus quidem Timotheus, o bone Tite, nescio an quid cognitorum mihi theologorum symbolorum recessit relinquens. Sed in symbolica theologia bene discrevimus, omnes eloquiorum de Deo aestimationes esse multis monstruosas. Etenim in consequentia contaminatam extergentes imperfectionibus animarum, quandocumque arcanae sophiae patres per quaedam occulta et audacia aenigmata manifestant divinam, et mysticam, et inviam immundis veritatem. Propterea non eredimus multi de divinis mysteriis rationibus. Contemplamur enim solummodo ea cum connaturalibus nobis sensibilibus symbolis. Oportet autem et exuentes ea in semetipsis nuda et pura facta videre. Sic enim in contemplantibus aperirent † quidem fontem vitae in seipsum fusum, et in seipso stantem videntes, et unam quandam virtutem, simplam, per seipsam motam, per seipsam operantem, seipsam non deserentem, sed scientiam omnium scientiarum subsistentem, et semper per seipsam contemplantem. Oportere igitur, aut ipsi et aliis apud nos aestimavimus, quantum possibile esset, replicare variabiles deformitates de Deo symbolicae sacrae figurationis. Quod enim extra eam hoc omni repletur incredibili et fictiformi monstrositate, utpote in superessentiali quidem divina generatione, ventrem Dei corporaliter Deum gignentem reformantis, et verbum in aëra profusum ex corde virili eructantis ipsum, et spiritum expiratum ab ore describentis, et sinus Deo fecundis gremio gestantes, Deum filium corporaliter nobis laudantis, et plantam haec figurantis, et arbores quasdam et frutices

VARIAE LECTIONES.

† Bil petit. ‡ Alii communicatione; B commutatione. § et humanis om. BH. † Index Tito summo sacerdoti. † AE a, purevent.

NOTA.

* Act. XIII.

et flores et radices praemittentis, aut fontes aquarum emanantis, aut claritatibus processivas luminis generationes, aut alias quasdam superessentialium theologorum manifestorias sacras descriptiones. Deinde invisibilium Dei providentiarum, aut donorum, aut manifestationum, aut virtutum, aut proprietatum, percussionum, aut mansionum, aut processionum, aut discretionum, aut unitatum, humanum figmentum Deo et bestiarum, et animalium aliorum, et germinum, et lapidum variam formationem circumflingentis, et ornatus ei muliebres, aut barbaricas armorum facturas circumponentis, figurariam aut conflatoriam, ut artificii cuidam, apponentis, et equos et currus ei et thronos substernentis, et quotidianas escas quasdam pulmentificas praeparantis, et bibentem, et inebriatum, et somnolentum, et crapulatum transformantis. Quid si quis dicat iras, tristitias, varia juramenta, insanias, maledictiones, furores, multiformia et obliqua repulsionis peccati promissionum sophismata, in Genesi gigantum pugnam, per quam deliberare ex timore dicitur potentibus illis viris, hanc aedificationem non injuria quorundam aliorum, sed pro salute eorum machinantibus, et consilium illud juxta caelum in dolo et seductione Achab paratum, et canticorum materiales et adulteras multas passiones, et quaecunque alia omnia audacis sunt divinae formationis sacre composita declarativa occulorum problemata et multiplicata et partita unitatum et carentium partibus, et figurativa et multiformia carentium formis et figuris? Quorum si quis videre potuerit intus occultam pulchritudinem, inveniet mystica et deiformia omnia, et multi theologici luminis repleta. Non enim arbitramur manifesta compositorum propter seipsa reformari, praetendi autem ante praetenta, et invisibili multa scientia, ut non immundis facile accepta sint sacratissimis. Solis autem revelentur divinitatis sinceris amatoribus, tanquam omnem puerilem phantasiam in sacris symbolis formantibus, et idoneis transcendere simplicitate animi, et contemplativae virtutis opportunitate, ad simplicam et supernaturalem et praecollocatam symbolorum veritatem. Sed itaque et hoc intelligere oportet, duplicem esse theologorum traditionem: unam quidem arcanam et mysticam, alteram vero manifestam et notioerem: et eam quidem symbolicam et perfectivam, hanc vero philosophicam et approbativam, et complectitur effabili ineffabile. Et aliud quidem patitur et indiget dictorum veritatis: hoc vero agit et collocat Deo ineffabilibus doctrinae introductionibus. Et quidem neque secundum sanctorum mysteriorum teletas alii secundum nos, alii legalis traditionis sacri magistri divinorum defuere symbolorum: sed et sacratissimos angelos per aenigmata divina mystice producentes videmus, et ipsum Jesum in parabolis theologantem, et deifica mysteria tra-

A dentem per typicam coenam. Etenim erat consequens, non solum incontaminata multis salvari sancta sanctorum, sed et hoc humanam vitam non partibilem simul et non partitam subsistentem, proprie seipsa divinas illuminari scientias: et hoc quidem impassibile animae in simpla et intima deiformium agalmatum segregare spectacula. Passibile autem ejus connaturaliter famulari simul et extendi in divinissima praemachinatis typicorum symbolorum performanceibus, sic cognata hujusmodi genuit velamina et declarant quicumque et ante velamina extra theologiam manifestam relinquentes, in seipsis reformant similitudinem quandam ad intelligentiam se dictae theologiae manucentem. Et haec visibilia universitatis mundi factura, invisibilis Dei praemissa B est, sicut ait Paulus, et vera ratio. Proinde et theologici quaedam quidem civiliter et legaliter inspicunt, quaedam autem purgative et incontaminate: et quaedam quidem humanitas et medie, quaedam autem supermundane et perfective: et tum quidem ex legibus manifestatorum, tum vero ex occulorum legibus secundum consequentiam suppositis sacris literis et intellectibus et animabus. Non enim historiam nudam, sed vitalem habet perfectionem praeposita eis simul omnis, et per omnia ratio. Oportet igitur et nos, pro populari de ipsis susceptione, palam sacrorum symbolorum sanctam pulchritudinem permittere, et non spernere ea, divinorum cum sint characterum poscere formationes, et imagines manifestae arcanorum et supernaturalium specularum. Etenim non solum ¹ superessentialia lumina, et invisibilia, et simpliciter divina typicis pervariantur symbolis, sicut supernaturalis Deus ignis dictus, et invisibilia Dei eloquia ignita. Insuper autem et invisibilium simul et intellectualium angelorum deiformes ornatus variis formis describunt, et multis speciebus et igneis figurationibus ². Et aliter oportet eandem ignis imaginem juxta superintelligentiam Dei dictam excipere: aliter autem secundum ipsam invisibilium ejus providentiarum aut rationum: et aliter in angelis. Et eam quidem secundum causam, istam vero secundum subsistentiam, hanc vero secundum participationem, et alia aliter secundum haec theoria et disciplinalis ³ ordinatio intentionem ponit. Et non ut consequerentur sacra D symbola confundere, sed convenienter ea causis, aut subsistentiis, aut virtutibus, aut ordinibus, aut dignitatibus: replicare, quorum sunt manifestatoria composita. Et ut non ultra quod oportet extendamus in ipsis, jam proposita nobis quaestio scienda. Et dicimus, quia omnis esca perfectiva est nutriendum, imperfectionem eorum et indigentiam replens, et infirmum curans, et vitam eorum custodiens, et florere faciens, et renovans, et vitale eis beneficium donans, et simpliciter contristantem et imperfectum respuens, et lactitiam eorum et perfectionem ⁴ lar-

VARIAE LECTIONES.

¹ BE sola. ² BE fulgurationibus. ³ H disciplinabilis. ⁴ Sic A; BH eorum perfectionum largiens; E eorum et perfectionum largiens.

giens. Bene igitur supersapiens et optima sophia ab eloquiis laudatur, cratera mysticum statuens, et sacrum eis potum profundens, magis autem ante hos solidas escas proponens, et cum excelsa praedicatione ipsa desiderantes se optime et pulchre desiderans. Duplicem igitur escam divina sapientia proponit: unam quidem solidam et manducabilem, alteram vero humidam et profusam, et in cratere porrigit providas suas bonitates. Ipse igitur crater rotundus dum sit et repandus, symbolum sit expansae simul et in omnia circumventis sine principio et infinitae horum omnium providentiae. Veruntamen quoniam in omnia proveniens, manet in seipsa, et stat in immutabili naturae similitudine, et perfectissima irremediabiliter seipsa collocata uniformiter et fixe, sic crater stat. Aedificans autem et sapientia domum sibi dicitur, et in ipsas solidas escas et potus et cratera proponens: sic esse divina divinitus symbola facientibus clarum, quia et providentia perfectissima est ipse essendi et bene essendi omnia causalis, et in omnia procedit, et in omni fit, et continet omnia, et iterum ipse in eodem per excellentiam, nullum in nullo per nullum est, sed exaltatur omnibus, ipse in seipso similiter et aeternaliter ens, et stans, et manens, et semper secundum eadem et sicut habens, et nullo modo extra seipsum factus, neque propria gravitate et incommutabili mansione et bonitate relictus: sed et in seipsa¹ totas et perfectissimas providentias optime operans, et proveniens in omnia, et manens in seipso, et stans semper et motus², neque stans, neque motus³. Sed o si quis dixerit providas operationes in mansione, et mansionem in providendo connaturaliter simul et supernaturaliter habens. Sed quae solida esca, et quae humida? Has enim optima sapientia donare simul et providere laudatur. Ipsam quidem solidam escam compositionem gestare arbitror intellectualis et nutritoriae perfectionis, et naturalis immutabilitatis, secundum quam divina constiterunt, et potentem et uniformem et inseparabilem scientiam participant cum intellectualibus sensibilibus illorum, quibus sapientissimus Paulus ex sapientia accipiens, vere solidam escam tradit⁴. Humidam⁵ autem perfuse simul et in omnia provenire festinantis virtutis, et adhuc per varia et multa et partita, in simplam et non tremulantem divinam cognitionem nutritos familiares⁶ ipsis bonitate manuducantis. Propter quod et rore, et aqua, divina et invisibilia eloquia, et lacte et vino, et melle adimaganantur, propter vitae secundam eorum, ut in aqua, virtutem: et auctivam, ut in lacte: et revivificativam, ut in vino: et purgativam simul et custoditivam, ut in melle. Haec enim divina sapientia donat A provenientibus copiose eis, et non deficientibus epulis affluentia largiente et supermanante. Hoc autem vere epulari, et propter haec vivificatrix simul et parvulorum nutrix, et renovatrix, et perfectrix laudata. Secundum hanc autem sacram epulationis apertionem, et ipse omnium honorum causalis Deus inebriari dicitur, propter superpleitudinem et intelligentiam epulationis: aut potus dicendum, epulationis Dei perfectissimam et ineffabilem deterius immensurabilitatem. Ut enim in nobis secundum quod ebrietas immoderata repletio est, et mente et sensibus ecstasis, sic secundum quod melius, in Deo ebrietatem non aliud quid oportet intelligi, praeter superabundantiam et causam provenientem in ipso omnium honorum immensurabilem. Sed et consequens ebrietatis sapientiae ecstasis, supereminens Dei superintelligentia intelligenda, secundum quam et exaltatur intelligendo superintelligere ens, et superintelligitur et super ipsum esse, et ipse omnium, quaecumque sunt, optima inebrians simul et satians est Deus, tanquam omnium ipsorum simul et superplenorum immensurabilis universitatis superexcellencia, et iterum extra et summitas omnium sorsum positus. Ab his autem volentes et in regno Dei sanctorum convivium juxta eundem accipiemus modum. Transiens enim, ait, ipse rex discumbere eos faciet, et ipse ministrabit eis⁷. Significant autem haec communem quandam et aequae invisibilem sanctorum in divinis bonis societatem, et Ecclesiam primogenitorum descriptorum in caelis, et spiritus sanctorum omnibus optimis perfectos, et primum optimis repletos. Et recubitem requiem arbitramur multis doloribus vitam illacsam, et conversationem divinam in lumine et regione viventium, omni sensu sacro repletam, et largissimorum et beatorum optimorum copiosam dationem, per quam laetitia omni replentur. Hoc autem est laetari, Jesu recumbere eos faciente, et ministrante, et aeternam requiem donante, et plenitudinem bonorum distribuyente simul et infundente. Inquisitionem vero bene scio, et benedictum sonnum Dei, et evigilantiam aperuisse, cum dicimus, divinum somnum esse remotum Dei, et incommunicabile provisum: vigilare autem, in providendum eos doctrina, aut salute deprecantibus succursum. Multa autem theologica symbola praetermissa. Ideo superfluum arbitrantur esse, eadem eisdem revolventes alia videri, simul etiam vobis in bonis obediendum, et cognoscentes quae quidem sunt epistolae, ab his quae dicta sunt, quiescimus, excedentes, ut aestimo, in plus quam nostris literis debita. Hanc autem totam nostram symbolicam theologiam mittimus, per quam invenies cum sapientiae domo⁸ et columnas septem bene discre-

VARIAE LECTIONES.

¹ BH in seipso. ² BH supermotus; E semper motus (et om.). ³ neque stans, neque motus om. coll. ⁴ BH Humanam. ⁵ Sic E; BH famulares; A familiariter. ⁶ BE domu.

NOTAE.

^a Hebr. V.

^b Luc. XII, 37.

tas, et solidam escam ejus in thymiamata et panes
divisa, et quae vini temperantia, iterumque quae ab
ebrietate Dei crapula. Et haec quae nunc dicta, latius
in ea declarantur. Est, ut arbitror, omnium symbo-
licarum theologiaram inventrix optima, et conve-
niens eloquiorum sacris traditionibus et veritatibus.

X.

*Joanni theologo apostolo et evangelistae determinato¹
in Pathmos insulam².*

Appellans sacram animam, dilectissime, et est
mihî hoc apud te supra Apostolos inseparabilis.
Ave vere dilectissime, vere amabili et desiderabili
et dilecto valde dilectissime. Quid mirum si Chris-
tus vere dicat, et discipulos injusti civitatibus exa-
gitent, ipsi, quae sunt, secundum dignitatem sibi met
attribuentes, et a sanctis polluti distincti et redeun-
tes, vere significativas imagines in ea quae sunt vis-
ibilia invisibilium. Neque enim in seculis venturis
causalis erit ex se justarum separationum Deus: sed
ex Deo omnino seipsos segregantes, sicut etiam
alios³ videmus hinc jam cum Deo factos, quoniam
qui sunt veritatis amatores, passibilitate quidem re-
cedunt materialium, in omni autem omnibus malis
libertate et amore divino honorum omnium pacem
diligunt, et sanctificationem ex praesenti vita inci-
piunt futuram, angelice et pulchre in medio homi-
num conversantes, cum impassibilitate omni, et di-
vina nominatione, et bonitate, et aliis optimis. Vos
igitur non et si aliquando sic insaniam ducebamini
quid pati, sed et corporis passiones solummodo ju-

A dicare eas sentiendo credo. Injuste autem affligentes
vos, et circumscribere aestimantes non recte Evan-
gelii solem juste interveniens oro, haec dimittentes
quae in seipsis agunt, in bonum converti, et ad
seipsos nos attrahere et recipere lumen. Nos autem
non econtrario privatione Joannis clarissimi radii⁴,
nunc quidem praeparatos in memoria et renovatione
tuae verae theologiae, paulo post autem, dico enim
et jam audacius, vobis ipsis adunandos. Dignus au-
tem fide omnino sum, haec praecognita tibi et dis-
cens ex Deo et dicens, quia et ab ea, quae in Pathmo
est, custodia dimitteris, et in Asiaticam terram re-
verteris, et operaberis ibi optimi Dei imitationes,
et his, qui tecum sunt, trades⁵?

Nobilibus⁶ quondam fueras constructa patronis:

B Subdita nunc servis heu! male Roma ruis.
Deseruere tui tanto te tempore reges,
Cessit et ad Graecos nomen honosque tuus.
Constantinopolis florens nova Roma vocatur:
Moribus et muris Roma vetusta cadis.
Transiit imperium, mansitque superbia tecum,
Cultus avaritiae te nimium superat.
Vulgus ab extremis distractum partibus orbis,
Servorum servi, nunc tibi sunt domini.
In te nobilium, rectorum nemo remansit,
Ingenuique tui rura pelasga colunt.
Truncasti vivos crudeli vulnere sanctos,
Vendere nunc horum mortua membra soles.
Jam ni te meritum Petri Paulique foveret,

C Tempore jam longo Roma misella fores⁷.

VARIAE LECTIONES.

¹ Index circumcluso. ² E determinato et credito Pathmo insulae. E sicut et eos qui sunt ex altera parte
videmus. ³ AE privari Joanne clarissimo radio. ⁴ F Habilibus.

NOTAE.

* B spatio trium linearum relicto haec habet:

*En ego tantillus Oloho vulgo vocatus,
Quamvis omnigenis corruptus sum malefactis,
Sed tamen istud opus: scribendo tuum tibi promptus,
Sancte Dionysi, martyr celeberrime Christi:
Unde mei, quorsu, precibus sacris memor esto,
Vos quae, qui legitis, veniam mihi posce peccatis.*

Habilibus quondam cet.

Il vero sic

*Explicit, explicitat, pallere scriptor eat:
Laus sit, Christe, tibi. Finem adiit:
Heu male finivi, quia scribere non bene scivi.
Penna, gradum siste, quoniam liber explicit iste.*

Habilibus quondam cet.

⁷ Codice E hoc carmen integrum desideratur. Eo enim codice aliae quaedam epistolae in versionis sine additae sunt, de quibus plura disputavimus in Prooemio. Exstat vero carmen integrum codicibus BCDH.

JOANNIS SCOTI

VERSIO

AMBIGUORUM S. MAXIMI

A Mabillonio acceptam edidit Thomas Gale in Appendice ad Joannis Scoti opus de divisione Naturae p. 1-45.

PRAEFATIO.

Domino gloriosissimo piissimoque divina providente
atque adjuvante gratia regi CAROLO JOANNES extremus
servorum Vestrorum perpetuam in Christo salutem.

Hoc opus Maximi monachi atque abbatis, quod

sanctissimo atque beatissimo archiepiscopo Cyzici
Joanne postulante, de quorundam in sermonibus
beatissimi Gregorii Theologi Ambiguorum¹, hoc est
intellectu difficilium, explanationibus composuit, de

NOTAE.

¹ Is est hujus libri titulus. Nam « Scholia » aliu¹ opus
est hujus Maximi. Horum Ambiguorum ipse memi-
nit Maximus operum editorum T. II, p. 15, neminit

Photius, meminit Baronius, et in codicibus Vaticanis
servari testatur.

Græco in Latinum Vobis iubentibus edidi. Difficillimum prorsus, orthodoxissime Regum, servulo vestro, imbecilli valde etiam in Latinis, quanto magis in Græcis, laborem injunxistis. Insuper etiam accelerare veluti erudito utriusque linguae citoque perficere imperastis. Sed pro viribus ingenio mei et acceleravi, et divina ducente ac largiente gratia ad finem usque perduxī. Fortassis autem qualicumque apologia defensus, non tam densas subierim caligines, nisi viderem, praefatum beatissimum Maximum saepissime in processu sui operis obscurissimas sanctissimi theologi Dionysii Areopagitae sententias, cujus symbolicos theologicosque sensus nuper Vobis similiter iubentibus transtuli, introduxisse, mirabilique modo dilucidasse, in tantum, ut nullo modo dubitarem, divinam clementiam, quae illuminat abscondita tenebrarum, sua ineffabili providentia hoc disposuisse, ut ea quidem, quae nobis maxime obstrusa in praedictis beati Dionysii libris, aut vix pervia, sensusque nostros fugere videbantur, aperiret, sapientissimo praefato Maximo lucidissime explanante. Exempli gratia, ut pauca de pluribus dicam, quomodo causa omnium, quae Deus est, una sit simplex et multiplex : qualis sit processio, id est, multiplicatio divinae bonitatis per omnia, quae sunt, a summo usque deorsum, per generalem omnium essentiam primo, deinceps per genera generalissima, deinde per genera generaliora, inde per species specialiores usque ad species specialissimas per differentias proprietatesque descendens. Et iterum, ejusdem, divinae videlicet, bonitatis qualis sit reversio, id est, congregatio per eosdem gradus ab infinita eorum, quae sunt, variaque multiplicatione usque ad simplicissimam omnium unitatem, quae in Deo est et Deus est ; ita ut et Deus omnia sit, et omnia Deus sint. Et quomodo praedicta quidem divina in omnia processio ἀνα-

λυτική dicitur, hoc est resolutio, reversio vero θέωσις, hoc est deificatio. Et qua ratione, quae sunt maxima multiplicatione, minima sunt virtute, quae vero minima multiplicatione, maxima virtute. Quid καταπρατικήν et ἀποπρατικήν dicam θεολογίαν, in quibus maxime praedicti beati Dionysii Areopagitae profundissima divinissimaque admiranda est disputatio? Quam clare pulchreque aperit, quomodo, cum inter se oppositae valdeque contrariae videantur, ad unum tamen consensum perveniunt, ut, dum una neget, altera confirmet, utrumque in utraque contineatur; ita fit, ut et καταπρατική non confirmet, quod ἀποπρατική abnegat, neque ἀποπρατική abneget, quod καταπρατική affirmat. Et non solum has duas maximas theologiae partes in Deo, sed etiam in omni creatura esse manifestissimis declarat exemplis; per eas namque ordines caelestium essentiarum et discernuntur et ordinantur. Et qua ratione Deus dicitur movere et moveri, dum sit immutabilis. Et quod nec sensibilia per sensum Deus sentiat, nec intelligibilia per intellectum, nec sensibilia per intellectum, nec intelligibilia per sensum, sed omnia in aeternis suis rationibus contemplatur. De unitate quoque trium divinarum substantiarum, deque tribus substantiis divinae unitatis veluti mysticissimo mirabiliter disputat senario : et multa alia, quae studiosus praesentis operis lector inveniet. Εὐσεβίαται * igitur Regum, opus, quod ad communem catholicae fidei illuminationem jussistis fieri, altissimae auctoritatis Vestrae iudicio non respuatis roborari, et inter similia sanae doctrinae instrumenta recipi, cum ex praeclarissimis Graecorum fontibus non dubitetis derivari. In quibus si quid incognitae adhuc nobis doctrinae inveniatur, auctoribus ipsis est deputandum, quia nemo aliud in hoc opere recte mihi debet tribuere, nisi solummodo simpliciter transtulisse.

JOANNIS SCOTI VERSIO AMBIGUORUM S. MAXIMI.

Sanctissimo ac beatissimo archiepiscopo Cyzici Joanni Maximus humilis monachus.

Laudantur quidem, et fortassis juste, ab omnibus, qui bona propter studium doctrinae promptiores amant, et disciplinam, quae in eis est, sollicitiores cogitant, ad meliores et meliorum magistros accedentes; quia per interrogationem sapientum disciplinam reverenter accipientes, seipsos ab ignorantia et imperitia et earum opprobrio liberant. Vos autem quis digne laudarit sermo? Aut quis hominum, etsi intelligentiae experimentum accipiens, vestrae virtutis magnitudinem idoneus inveniet? Quia probabiles ovium rationalium pastores dum sitis, et ad supernum ovile vocibus fistulae spiritualis eas ducere et introducere nostis, singularem ^b, multis impossibilem, mysticae divinarum scientiae habitudinem

praeoccupastis, per quam Christi Ecclesiae digni fidelesque gubernacula, navis in modum, discipline dirigitis cum onere fidei, divinaeque conversationis decore ad portum divinae voluntatis, per mare seculi tentationibus illaesam. De his autem, quae vobis cognita sunt, quorum etiam magistros vos constituit Dominus, non solum sapientiores, si quis vestrum ^c est omnino secundum scientiam superior, sed et nullo dignos, et penitus omnis imperitos doctrinae, fide invenienti quid nobile etiam apud immundos ^d, sicut soliti estis, indignum interrogare non ducitis. Ac per hoc accipiens et ego venerabilem vestram epistolam, scribere vobis iubentem de unoquoque dubiorum vobis ^e Capitulorum in sancti theologi Gregorii sermonibus, de quibus studium habebam, quando cum convenientibus eram, reddi-

NOTAE.

* Ead. m. ad marg. adscr. *Piissime*. Sci Joannes Scotus Graeca affectat, ut alibi.

^b Male legit *οὐκ* pro *οὐ*.

^c Ex more Graecorum; pro *nobis*.

^d Cre o legerat *ἀσέμνους* pro *ἀσέμους*.

^e Graecus textus *ἡμῖν, nobis*.

tam tunc rationem scripturae commendo. Vos A quidem merito virtutis miratus sum, et in ipsa claram atque excelsam Christo placentem vestram hospitalitatem laudavi, magis vero per omnem modum per vos et in vobis glorificatum Dominum, qui fecit vos ad hoc dignos fieri, donatamque ab ipso virtutem, qui suis servis ^a per vestra opera veritatis aperte pulchritudinem manifestat, usque ad me parvum, et nullo dignum, et indoctum, et omni nudum omnino virtute et scientia. Ac per hoc humiliatos considerans, meipsum accipere vestrum praeceptum secundum virtutem compuleram, dum in nullo temerarius aestimabor multis vestri gratia faciens sermonem, sed et vos gratam et amabilem obaudientiae mercedem accipere expectanti vestras videlicet orationes intentas conspexite donabitis, ut B Christus Dominus, qui est paratam timentium se adiutorium, veniat mihi sermonis adiutor; magis autem dicendo totum pie, ut Verbum largiatur verbum. Posco autem vos postulantes, ne ornatam quaeratis a me dictionem, qui ornantes auditum sermones non habeo, et curiosis bombis ^b ambitus facere ignoro. Talium enim doctrinarum dum sim inscius, et curae, quae in eis est, magnitudinem non constituens, difectissimum reor atque optabile, si sensum sancti hujus et magni magistri, etsi confusa explanatione, et hoc aliquantulum considerarim, non tamen multiplici versus expositionem honorificando. Theologus enim iste vir, sicut scitis, brevis sermonibus dum sit, et multus intellectu, necessi- C tatem dat explanare volenti ejus intentionem, etsi facundissimus et sapientissimus in multis sit ^c, et magis mihi indocto. Si vero vos consue- te Deo amabilis moverit zelus, dum ad breve simul ac planum ea, quae scripta sunt, deferimus, nos magis quam totum intellectum erigimus ad id, quod excelsius est, mercedem per se perfectam accipietis, deiferi illius scilicet ad Dominum omnium orationes, utpote non concedentes ejus divinos et supernaturales intellectus, spretis ac vilibus tractari contemplationibus. Consequenter autem vestrae epistolae per singula capita inquisitionem feci, et literis commendavi, bonos atque misericordes vos eorum, quae dicta sunt, iudices fieri deprecans.

CAPITULUM I.

EX SERMONE DE HOSPITALITATE.

In hoc: *Parco ut cooperatori, et non habeo quomodo fugiam superventum, aut quomodo non a Deo cadam, gravatus pueris ^d deripientibus aut detinentibus in terram.*

Non id ipsum deripi, quod est detineri, visum est beato huic viro; neque sic arbitreris, probatissime, si quid tibi intelligere ipsius magnanimitate dignum sollicitudini sit. Nam superfluis verbis, et intellectum ser-

monem supereminentem non habens manifestaretur, si non omni fere syllabae decentem inserens notitiam, ad pulcherrima et utilia sequentes ducendo, ullo modo disceptandi relinqueretur. Non sic haec habent se longe, sed et intellectui sermonem sapienter constituunt, et sermonem excelsum excelsus supereminet intellectus, ut excelsus excelso annuntietur, et veritatis aliquantulum ex ambobus interim multis, aut etiam omnibus, in via magnitudo ostendatur. Ut vero manifesta nobis sit omnis eorum, quae dicta sunt, obscuritas, ipsa, ut se habent, beati considerabimus verba. *Parco, inquit, ut cooperatori, et non habeo quomodo fugiam superventum, aut quomodo non a Deo cadam, gravatus pueris deripientibus aut detinentibus in terram.* Haec dicens, non de se ipso omnino, sed per se ipsum de communi humanitate disputat, videns, quia omnis, qui salutem amat, aut actioni penitus aut contemplationi attendit. Absque enim virtute et scientia nullus ullo modo aliquando consequi salutem potuit. Si ergo per contemplationem, inquit, collocatorum Deo et beata pulchritudine fruendum unus constitutus sum, pacem habens in omnibus et sanctificationem, quippe meipsum applicans Deo inseparabili per cognitionem similitudine, irrationabiles virtutes animae cogitando decenter, et menti per rationem adducendo, et familiares faciendo, furorem dico et concupiscentiam, eam quidem in caritate, eum vero in gaudium mutans, siquidem gaudii proprium est, exultare divinitus et laetari, sicut praeeultavit ex matre C Joannes, magnus veritatis praecursor et praedicator, aut sicut, dum quiescere fecit arcem Israel rex David. In matre enim, etsi difficilis ratio, quippe in via multis, sed tamen vera, et nos et Deus verbum sumus, qui universitatis est factor et Dominus, qui quidem in praesentis vitae statu occulte, veluti in matre, et vix sensibilis huic mundo apparet, et hoc his, qui sunt secundum Joannem in spiritu, homines vero veluti ex matre, materiali videlicet circumstantia, etsi tantisper in his, quae sunt, occultum perspiciunt verbum. Et in hoc fortassis sint, qui gaudiis Joannis laetantur. Ad ineffabilem namque futuri seculi gloriam, et claritatem, et vitae, quae in ipso est, proprietatem nil matris distat iudicio laetantis ^e comparata praesens vita, in qua propter nos infantes sensibus Deus, qui est Verbum perfectum et plusquam perfectum, ut misericors, infans factus est. Si ergo, ut dictum est, talis quis sum, possibili hominibus secundum praesentem vitam transitoriam in divina summitate, neglexero vero deiformem habitum, meipsum ad corporis libens inclinans desiderium, dereptus sum gravatus pueris, id est curis, et a Deo cecidi, utpote de solo regno caelorum cogita-

NOTAE.

^a In Graeco τοῖς ἑαυτοῦ ἰδιώμασι. J. Scotus legisse videtur ἰδίως, quo l. neptum.

^b In Graeco ταῖς περιέρροις τομαῖς. Quid hic J. Scotus legerit, incertum. Τομαὶ qui l. sint, explicat Hermogenes lib. II de Formis.

^c In Graeco διὰ πολλῶν ἰέναι, i. e. *fusius expatari.*

^d Inscitissime vert. t. In Graeco ταῖς πύλαις, i. e. *compeditibus vinculis.*

^e In Graeco μητρας ζῶφαι χυμένης, i. e. *nilhil a matrice tenebris obvoluta.*

trionem et inquisitionem, cui non licebat, terrenae dico vitae, attribuens, et sensibus conferendo, quam ad Deum ferendo animum deonestans. Si vero adhuc per activam vitam bellator contra armatas passiones sum, nondum per eas accipere volentium inimicorum pure effugiens dolos, et dilexero indiscrete corpus, detentus sum ab eo, videlicet ad illud habitum a virtute separari praesumens. Deripitur itaque contemplativus, immoderatus jam per habitum adveniens corpori, divinarum negligens contemplationum, detinetur vero activus, corpori pugnant, datus ad ipsum luctationi. laborando pro virtute, quae est animae libertas, servus esse passionum eligens.

CAPITULUM II.

EJUSDEM EX EODEM SERMONE.

In hoc : *Quae erga me sapientia, et quod magnum mysterium? An vult partem nos esse Dei, et desursum fluentes, ut non per dignitatem exaltati, et caelestia contemplantes despiciamus Creatorem, in luctatione ac pugna, quae contra corpus est, ad ipsum semper aspiciendum, et conjunctam infirmitatem nutrituram esse dignitatis.*

Haec quidem consequentes verba, nullamque, ut oportet, pro labore inquirendae veritatis mercedem accipientes, ad id, quod facile est, et multas habet jam ex Graecorum doctrinis occasiones, confugiunt, dicentes, quandam extitisse, ut eis visum est, rationabilium unitatem, per quam cognati sumus Deo, mansionemque in ipso habebamus et collocationem. Adhuc vero et factum motum, ex quo dispersa sunt differenter rationalia, ad generationem corporalis hujus mundi, Deumque noscens praeparatam gratiam, ligare ea corporibus in ultionem eorum, quae ante commissa sunt, et hoc per haec insinuasse verba arbitrantur magistrum. Sed ignorant, quomodo impossibilia sequuntur, et inopportuna considerantur, sicut procedens posthaec consequensque ^a ac vera approbabit ratio. Si enim Deus immutabilis est, utputa omnium plenitudo, omne autem, quod ex non existentibus esse accipit, movetur : merito ad quandam omnino fertur causam. Nondum vero, quod movetur, stat, jure extremo ad quietem virtutis motae, quae secundum desiderium est, nondum largito. Nihil enim aliud sistere, quod fertur secundum naturam, consuevit, quam illud ostensum : nullum itaque motum stat, utpote novissimo nondum fortassis viso, quoniam neque illud alicubi apparens, eorum, quae circa se feruntur, motum stabilitavit. Si autem hoc aliquando fuisse ex praecepto jubent, et ex, in novissimo videlicet et permanenti dato, collocatione et mansione permotata ^b rationalia dispersionem acceperunt, ut non superflua dicam, qualis approbatio, eosdem in seipsis in infinitum habitum rationalia lapsus ex necessitate juste sustinebunt. A nullo

A enim per experimentum spernendi semel corroborantur, neque in aeternum corroboratum iri ulla prohibens erit ratio. Ferri vero sic rationalia, et nullam habere vel sperando basim immobilem in bono fixurae, quid aliud fieret miserabilis? Si vero posse quidem dixerint, nolle vero, nisi per factum contrarii experimentum, et sic non per seipsum ut bonum, sed per contrarium, erit eis bonum ex necessitate amabile, quomodo non ex natura aut proprie, quod est amabile, est. Omne enim, quod non per seipsum bonum est et amabile, et omnem ad se non attrahens motum, non est proprie bonum. Ac per hoc neque attrahat juste delectantium se desiderium, sed et gratias restat confiteri eos malo, qualem sequuntur sapientiam, merito per ipsum,

B quod necesse est, discentes, in bono scilicet fixuram quoquomodo habere poenitentes, et generationem ab eo necessario dixerint, siquidem sibi met generationem astruere noverunt, natura ipsa utiliores, jure dum sit proficua secundum eorum doctrinam et omnium pretiosior possessio. Ex caritate dico generationem, per quam naturaliter inest, omnia ex Deo facta in Deum congregari perpetuo atque inconversibiliter.

Et iterum. Eorum, quae ex Deo facta sunt, et intelligibilium et sensibilibus generatio ante motum intelligitur. Non enim potest ante generationem motus esse. Eorum enim, quae facta sunt, est motus, sive intelligibilium intelligibilis, sive sensibilibus sensibilis. Nullum enim eorum, quae facta sunt, est omnino eadem ratione immobile; neque

C eorum anima carentium et sensibilibus, sicut studiosioribus eorum, quae sunt, contemplatoribus visum est. Moveri enim omnia dixerunt aut per rectam lineam, aut per circumflum, aut oblique. Omnis enim motus simplici et composito continetur modo. Si ergo intelligitur generatio ante motum eorum, quorum est, inspicitur profecto eorum, quorum est, motus per generationem, utpote dum sit post eam secundum notitiam. Talem autem motum virtutem vocant naturalem, ad suum finem festinantem, qui sacram divinorum nobis mysteriorum scientiam sacre introduxerunt ^c, aut passionem, id est, motum ex altero venientem ad alterum, cujus finis est impassibilitas, aut operationem activam,

D cujus finis est per seipsum perfectio. Nullum vero eorum, quae facta sunt, suimet finis est, quoniam neque sui causa est; alioquin et ingenitum, et carens principio, et incommutabile esset, merito ad nullum quoquomodo habens moveri; transcederet enim eorum quae sunt naturam, utpote pro nullo esset; siquidem vera de ipso definitio, quamvis aliena, quae dicit, finis est, pro quo omnia, ipse vero pro nullo. Neque per se perfectio, alioquin non efficeretur jure plenum; et similiter et a

NOTAE.

^a In Graeco μετὰ τοῦ λόγου, i. e. cum verisimilitudine. Legerat J. Scotus ἐπὶ νότος.

^b In Graeco περινοήθησα. Forte legerat προνοήθησα. Omnino hic nihil vidit J. Scotus. Et paene omnia in hoc capite pervertit; quibus tamen notan-

dis, quoniam plura sunt, supersedemus.

^c Qui sacram — introduxerunt desiderantur in textu graeco. Non dubitandum, quin haec in omnibus exemplari viderit J. Scotus, quoniam in Latina leguntur.

nullo esse haberet; per se enim perfectum, quem admodum et incausale. Neque impassibilitas, alioqui et manens ^a et infinitum et incircumscriptum esset. Non enim pati naturaliter inest, quod universaliter impassibile est, quod neque amator ab alio aut movetur ad aliud quid per amorem. Nullum igitur eorum, quae generata sunt, motum stat, utpote primam et manentem ^b causam, ex qua esse his, quae sunt, inest, nondum comprehendens, aut intra novissimum factum est datum, aut ex primogenita unitate rationabilium sparsor sibi et corporum generationem consequenter coaptans arbitratus est. Et testimonium perhibent Moyses et David et Paulus sancti, et eorum Dominus Christus. Moyses quidem: *Ne gustet ex ligno, vitae primum parentem describens*; et alibi dicens: *Non enim venistis usque nunc in quietem et in haereditatem, quam Dominus Deus vester dabit vobis*. David vero: *Satiabor clamans dum apparuerit mihi gloria tua, et sitivit anima mea ad Deum fortem viventem; quando veniam et apparebo vultui Dei?* Paulus quoque Philippensibus quidem scribens: *Si quomodo occurram in resurrectionem, quae est ex mortuis, non quod jam acceperim, aut jam perfectus sim; expecto vero, si forte comprehendam, in quo et comprehensus sum ab Jesu Christo*. Hebraeis item: *Ipsae enim intrans in requiem suam et ipse quievit ab operibus suis, veluti a propriis Deus*. Et iterum in eadem epistola: *Neminem pervenisse ad promissiones* affirmat. Christus vero: *Venite ad me, omnes laborantes et onerati, et ego quiescere vos faciam*. Nondum ergo ullo modo ullum eorum, quae facta sunt, naturalem virtutem ad finem motam stabilitavit, neque operationem quiescere fecit contententem se suo fine ^c, neque passionis, quae secundum motum est, fructum messuit, impassibilitatem dico et immutabilitatem. Solius enim Dei est, finis esse et perfectio et impassibilitas; eorum vero, quae facta sunt, ad finem principio carentem moveri, et a tanto perfecto fine quietam facere operationem, et pati, sed non esse, aut non fieri secundum essentiam non est delectabile ^d. Omne enim factum et creatum non immensum profecto, fideliter autem passioni auscultandum. Non enim ea, quae secundum conversionem et corruptionem virtutis est, hic declaratur passio, sed ea, quae per naturam subsistit in his, quae sunt; omnia enim, quaecumque facta sunt, patiuntur moveri, sicut ea quae non sunt, per se ipsum motus aut per se ipsam virtus sunt. Si ergo, quae genita sunt, rationabilia subsistunt, omnino etiam moventur, utpote ex principio secundum naturam per esse, ad finem secundum cognitionem per bene esse mota. Finis enim eorum, quae moventur, motus ipsum in

A eo, quod semper est, bene esse est; sicut et principium est ipsum esse, quod quidem est Deus, qui et esse dat, et bene esse donat, jure principium et finis. Ex ipso enim et absolute moveri nos ut a principio, et quoquomodo moveri ad se, ut ad finem, est. Si autem movetur corrationabiliter sibi et intellectualiter intellectuale, omnino etiam intelligit; si autem intelligit, omnino amat quod intelligit; si amat, patitur omnino ad ipsum ut amabile excessum; si autem patitur, profecto etiam festinat; si festinat, omnino etiam intendit validum motum; si autem intendit validum motum, non stat quousque fiat totum in toto amato, et a toto comprehendatur, libenter totum secundum voluntatem salutarem accipiens circumscriptionem, ut totum toto afficiatur circumscribente, ut nihil omnino restet velle ex seipso, seipsum totum cognoscere valendo circumscriptum, sed ex circumscribente, sicut aer per totum illuminatus lumine, et igne ferrum totum toto liquefactum, aut si quid aliud talium est. Ex quibus speculative futuram, sed non jam factam et incorruptam ^e; dignis bonitatis participationem per similitudinem solummodo accipimus, quoniam et super omnia haec sunt, quae speranda sunt, merito dum sint summa visionis, sicut scriptum est, et auditus et intellectus. Et hoc utique est ipsa subjectio, qua divinus Apostolus ait Patri Filium subjecturum fore, voluntarie accepturi subjectos esse, post quam et per quam novissima inimica destruetur mors, utpote corruptionis potentia, per quam ad nos fecit introitum, ipso in nobis, qui per se potens est, adjuvante secundum nos, voluntarie universaliter Deo implente ^f et bene regnante quod regit ^g, otium agendo, ne quid velit, praeter quod vult Deus; sicut alibi ait ipse in seipso formans, quod nostrum est, salvator ad Patrem: *Veruntamen non sicut ego volo sed sicut tu*; et post eum divinus ac mirabilis Paulus, veluti seipsum negans, et propria habere jam vitam nesciens: *Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus*. Non conturbet vos, quod dictum est; non enim ablationem propriae potentiae fieri dico, sed positionem magis secundum naturam fixam et immutabilem, id est excessum intellectualem, ut unde nobis subsistit esse, et moveri accipere desideremus, velut imagine redeunte ad principale exemplum, et signi instar per figuram bene compacti principali formae, et aliorum ferri neque habente de cetero, neque valente, an apertius dicendum et verius, neque posse volente, merito divina accepta operatione, magis autem Deus per deificationem facta, et plus dilectata excessu ab his, quae naturaliter in ea sunt, et ab his, quae sunt et intelliguntur, per superantem se gratiam spiritus, et solummodo habentem operatorem Jesum et accipientem, ita ut sit una et sola per

NOTAE.

^a In Graeco *ἕναι καὶ μόνον*, i. e. immo unum solum.
^b Pariter *solam*. Quae sequuntur, sunt obscura cum in Latinis tum in Graecis.

^c Voluit dixisse *ipsam in suo fine deficiens*.

^d In Graeco *ἀποκινῶν*, i. e. sine affectione ad aliud,

immune.

^e In Graeco *παροφθαλμίζαν*, i. e. corruptam.

^f In Graeco *ἐχωρηθῆντος*, i. e. cedente.

^g In Graeco *τὸ βασιλεύσθαι*, i. e. quod regitur.

omnia operatio Dei et dignorum Deo, magis autem a solius Dei, utpote toto totos dignos bene ac pulchre ambiente. Omni enim necessitate per omnia circa aliud quid quiescent potestativo motu qui secundum desiderium est, novissimo apparente dato et participato, et corrationabiliter participantium virtuti incomprehensibiliter, ut ita dicam, capto; ad quod omnis festinat conversatio excelsi et intellectus, et in quod omnis stabilitatur appetitus, et supra quod nullo modo fertur; neque enim habet, et ad quod tendit omnis festinantis motus, et a quo venientibus omnis contemplationis requies, ut ait beatus iste magister. Neque erit quid extra Deum tunc manifestatum, aut Deo econtra imaginari a visum, ut alicujus desiderium ad seipsum fluere erroris sit b, omnibus ambitis ab ipso intelligibilibus et sensibilibus secundum ineffabilem ipsius manifestationem et praesentiam; sicut neque in die siderea lumina et ipsa astra, sole apparente multo et incomparabili lumine, ex quo eis lumina esse, occultata, et neque, quia sunt, quantum sensui cognita. In Deo vero plus, quantum inter non creatum et creatum, infinita medietas est et differentia. Tunc enim per essentiam eorum, quae sunt, subsistentiam secundum quod, quid, et quomodo, et in quo esse, ut arbitror, scientes, ad quid appetitum adhuc per cognitionem non movebimus, uniuscujusque et in unoquoque eorum, quae post Deum sunt, cognitione nobis consummata, et infinita ac divina et incomprehensibili fructuose nobis proportionaliter proposita mansione et participatione. Et hoc est, quod valde philosophatum est secundum deiferum hunc magistrum dicentem, cognoscituros nos quandoque quantum cogniti sumus, cum deiforme hoc et divinum, nostrum animum et rationem proprio admiscebimus, et imago revertetur ad principale exemplum, cujus nunc habet appetitum. De eo igitur, quod non sit dispersita unitas, et quomodo secundum notitiam ex possibilibus nunc nobis Scripturae intellectibus et disputationibus erit futurorum status, dictum est haecenus; de eo vero, quomodo, dum pars Dei sinus, a Deo refluimus, Deo duce hinc sermonem faciam. Quis enim ratione considerans et sapientia ea, quae sunt, ab eo, quod non est, a Deo in id, quod est, transducta, si per naturalem eorum, quae sunt, infinitam differentiam et varietatem prudenter animae contemplativum adluceret, et inquisitiva condiscerneret ratione, per intelligentiam, secundum quam creata sunt causam, non multas cognosceret causas unam causam, eorum, quae facta sunt, inseparabiliter cumdisceretam e differentiam per eorum et inter se invicem et seipsa inconfusam proprietatem; et iterum, unam multas, omnium ad eum relatione, per seipsum inconfuse subsistens, unum essentiale et unum substantiale Dei et Patris Deum Verbum, merito principium et causam omnium, in quo creata

sunt omnia, quae in caelis et quae in terra, sive visibilia sive invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates: omnia ex ipso et per ipsum et in ipso creata sunt. Causas enim eorum, quae facta sunt, habens ante secula praesubstitutas, voluntate bona secundum eas visibilem et invisibilem ex non existente substituit creaturam, ratione et sapientia omnia secundum opportunum tempus et fecit et facit, et quae universaliter sunt et quae per singula. Causam enim Angelorum creationis praedixisse credimus causam uniuscujusque complementum mundum, qui super nos est, essentialium et virtutum; rationem hominum rationem uniuscujusque ex Deo esse accipientium, ut non per singula dicam, siquidem ipse infinite per seipsum supereminens, dum sit ineffabilis et intelligibilis, et omnis summa creaturae, et existentis per seipsam et intellectae differentiae et discretionis, seipsum in omnibus, quae ex eo sunt, singulorum analogiam bene ac pulchre ostendens d et multiplicans; et in seipsum omnia recapitulans, per quem et esse, et permanere, et ex quo, quae genita sunt, et ad quem genita sunt, et manentia et mota participant Deum. Omnia enim participant, eo quod ex Deo facta sunt, proportionaliter Deum, sive per intellectum, sive rationem, sive sensum, sive motum vitalem, sive essentialem, et habitum opportunitatem, ut magno et divino manifestatori Dionysio videtur Areopagitae. Unusquisque ergo intelligibilium et rationabilium angelorum et hominum per eam, qua creatus est, rationem, qua in Deo est, et ad Deum est, pars est et dicitur Dei, per suam anteexistentem in Deo, sicut dictum est, causam. Itaque, si secundum ipsam moveretur, in Deo fleret, in quo essentiae suae ratio ante inest, ut in principio et causa, et nullius alicujus ante proprium principium desiderium accipere vellet, neque reflueret a Deo, sed magis per eam, quae ad eum est, intentionem Deus fleret, et pars Dei diceretur, participando connaturaliter Deum, utpote secundum naturam sapienter ac rationabiliter per pulchrum motum suum accepturum principium et causam, non habens aliorum de cetero post suum principium ad rationem, per quam crearetur, ascensum et restitutionem movendi, aut quomodo moveretur, in divino videlicet desiderio, motu suo ipsum finem accipiente divinam visionem, ut Basilii declarat in interpretatione in sanctum prophetam Isaiam, dicens sic: Sabbathata autem vera sunt reposita requies populo Dei, quae quidem eo, quod vera sunt, recipit Deus et manifestat summa Sabbathata quietis, ille cui mundus crucifixus est, discedens profecto a mundanis, et in proprium locum spiritualis quietis occurrens, in quo factus non jam movebitur a suo loco, dum sit silentium et pax circa illum statum. Omnium igitur locus dignorum tali beatitudine Deus est, secundum quod

NOTAE.

^a In Graeco ἀντιστοιχούσαι, i. e. aequiparari.

^b Legisse Scotus videtur δολιάση; sed in Graeco e. lito extat δειλιάση, i. e. alliceat.

^c I. e. coexistentem.

^d In Graeco διακινούμενον, verte pertransiens.

scriptum est : Esto mihi in Deum protectorem et in locum munitum salvandi me. Apud quem firmiter omnium rationes fixae sunt, per quas etiam cognoscere omnia ante generationem eorum dicitur, merito in ipso et apud ipsum existentibus per ipsam veritatem omnibus, etsi ea omnia, et quae sunt et quae futura sunt, non simul suis causis, ut cognita sunt a Deo, in essentiam adducta sunt, sed singula quaeque opportuno tempore secundum Creatoris sapientiam pulchre juxta eorum causas creata sunt, et per se esse operatione accipiunt; quoniam ipse quidem semper secundum operationem est creator, ea vero potentia quidem sunt, operatione autem nondum; quia neque possunt horum simul esse infinitum et finita, neque ulla ratio approbare manifestabitur, horum simul esse valens essentiam et superessentiale, et in id ipsum ducere menso immensum, et ei, quod in habitu est, quod caret habitudine, et quod nullam habet in se categoriae speciem affirmatam et per omnes eas categoriarum videlicet species constituto. Omnia enim, quae creata sunt, secundum essentiam et generationem omnino in omnibus affirmantur per formas, et existentibus eorum, quae extrinsecus sunt circa eam, rationibus continentur. Sublata itaque summa et abdicativa Verbi theologia, secundum quam neque dicitur neque intelligitur, neque est omnino quid alicui cognitorum, merito superessentiale, neque a quodam ullo modo in aliquo participatur; multae causae una causa est, et una multae. Nam secundum bonam ac pulchram in ea, quae sunt, unius et factricem et continuatricem processionem multae una. Per vero in unum multorum conversoriam et manu ductricem relationem et providentiam, velut in principium omnipotens, aut centrum rectorum ex eo linearum principia praeambiens, et sic omnes congregans, una multae. Pars igitur sumus et dicimur Dei, eo quod essentiae nostrae rationes in Deo praesubstitutae sint; fluentes vero desursum iterum dicimur, eo quod non secundum in Deo praesubstitentem causam, per quam facti sumus, moti fuimus.

Secundum alterum quoque modum facile est pie amare eorum, quae sunt, causam erigito de hoc rationem percurrere. Si enim essentiam unicuique virtutis unum subsistere Dei Verbum non dubitatur — nam essentia omnium virtutum ipse est Dominus noster et Deus Jesus Christus, sicut scriptum est: *Qui factus est nobis a Deo sapientia, et justitia, et sanctificatio, et redemptio*; profecto haec, quae dicta sunt, absolute in seipso habet jure, qui est per se sapientia et justitia et sanctitas, et non sicut in nobis cum definitione, veluti gratia, sicut sapiens homo aut justus homo — omnis profecto homo virtutem secundum habitum fixum participans, sine ambiguitate Deum participat essentiam virtutum, veluti naturalis semen boni fideiiter per voluntatem colens, et id ipsum ostens lens principio finem, et principium fini, magis vero id ipsum principium esse et finem,

A quasi securus Deum constituens concionator; siquidem universae rei principium et finem qui in seipso videt, subsistere credit: principium quidem, quasi inde accipiens et essentiam per participationem naturale bonum; finem vero, veluti per cognitionem ipsius principii et appetitum, laudabilem, ad ipsum sine errore ducentem cum festinatione perficiens cursum, per quem fit Deus ex Deo, Daus esse accipiens; merito secundum imaginem naturali bono, voluntate, per virtutes addens similitudinem, per insitam ad proprium principium ascensionem et familiaritatem. Et impletur de cetero in ipso apostolicus sermo dicens: *In ipso enim vivimus et movemur et sumus.* Fit enim in Deo per excellentiam antecessi tentem in Deo essentiae rationem non corrumpens, et movetur in Deo secundum praecedentem in Deo bene esse rationem, per virtutes operans, et vivit in Deo secundum praecedentem in Deo semper esse rationem. Hic quidem jam secundum impassibilem valde habitum id ipsum sibi et incommutabilis est: in futuro vero seculo secundum datam theosin praedictas in Deo antecedentes causas, magis autem Deum, in quo causae honorum praefixae sunt, in caritate amans et salutaturus: et est pars Dei, ut est per essentiae suae in Deo rationem, et ut bonus per bene essendi in Deo rationem, et ut Deus per semper essendi rationem, merito eas honorans, et secundum eas operans, et per eas seipsum quidem Deo soli per totum inserens, Deum vero solum sibi per totum et imaginans et formans, ita ut et ipse sit gratia et vocetur Deus, et Deus sit condescensione, et vocetur per se homo, et mutuo in hoc affectu ostendatur virtus, quae et hominem Deo per divinum amorem deificat, et Deum homini per humanum amorem inhumanat, et facit per bonam conversionem Deum quidem hominem per hominis deificationem, et hominem Deum per Dei inhumanationem. Vult enim semper et in omnibus Dei Verbum et Deus sua incorporatione operari mysterium. Qui vero suum relinquens principium, pars Dei constitutus per existentem in ipso virtutis rationem secundum reditam causam, ad id, quod non est, irrationabiliter fertur, recte de sursum defluere dicitur, non ad suum principium et causam, a qua et in qua et per quam factus est, motus; et est in meatu instabili et inordinatione fluxili animae et corporis a non errante et similiter habente causa, ad id, quod malum est, voluntario momento expulsionem suam peragens; ex quo et fluere proprie dicitur, eo quod in se motae ad Deum inseparabiliter animae gressus faciendo, valido potentiae, quod deterius est et quod non est, pro meliori volens mutavit.

Has autem, quas dixeram rationes, ipse quidem Areopagita sanctus Dionysius praedestinationes et divinas voluntates vocari a divina scriptura nos edocet. Similiterque et qui sint circa Pantacnum magni Clementis amicum, qui factus est ma-

NOTAE.

* In Graeco ἀσπίτως, id est sine offensione.

gister Stromatei ^a, divinas voluntates a Scriptura A vocari dicunt, inde interrogati a quibusdam super-
his in eorum eruditione, quae extrinsecus sunt,
quomodo cognoscere ea, quae sunt, Deum aestimant
Christiani, suscipientibus illis, intellectualiter intel-
ligibilia et sensualiter sensibilia eum cognoscere ea
quae sunt. Respondemus, neque sensualiter sensi-
bilia, neque intellectualiter intellectualia. Non enim
esse possibile est, ut ostendit ratio, eum, qui est
super ea, quae sunt, per ea, quae sunt, ea, quae
sunt, accipere; sed sicut suas voluntates cognoscere
eum dicimus ea quae sunt, addentes etiam ex causa
ratiocinationem. Si enim voluntate omnia fecit, et
nulla contradicit ratio, cognoscere autem suam vol-
untatem Deum, semper pium dicere et justum est,
unumquodque vero eorum, quae facta sunt, volens B
fecit; igitur ut suas voluntates Deus cognoscit ea
quae sunt, quoniam et volens ea, quae sunt, fecit.
Hinc et ego aspiciens censeo secundum has dixisse
scripturam rationes hoc: *Cognoscebam te super omnes*
ad Moysen, et de quibusdam hoc: *Cognovit Dominus*
qui sunt sui, et iterum hoc ad quosdam: *Non novi vos*.
Sic profecto unumquemque aut secundum voluntatem
et rationem, aut contra voluntatem et rationem Dei
voluntarius motus divinam audire vocem prae-
paravit.

Haec et huiusmodi deiferum hunc virum arbi-
tror intelligentem dicere: *cum deiforme hoc et*
divinum nostrum animum et rationem proprio ad-
mixcebitur, et imago revertetur ad principale exem-
plar, cujus nunc habet appetitum; ac per hoc simili-
ter per pauca haec verba quodcumque aliquando
eorum, quae sunt, tetigisse mensuram arbitantes
aestimandum doctrinaliter retrahere, et rationem,
quomodo pars Dei sumus, declarare, et futuram bea-
tae quietis proprietatem insinuasse, et ad immobilem
ipsius et quietem, et nullo modo cadentem fructum
incitasse in ea, quae in hoc est, spe purgatos et fes-
tinantes. Oportebat enim, quemadmodum ad hoc
habemus et in essentia et ratione notiones, per rati-
onem et naturam recto quidem ingredi simplo
ordine, et nos sine omni qualicumque quaestione,
circa quam solam et peccare est et falli, deiformiter,
quantum possibile est, omnia cognoscemus; non jam
per ignorantiam ab eo, qui circa ea est, motu de-
tenti, merito magno animo et rationi et spiritui nos-
trum animum et rationem et spiritum, magis autem D
toti Deo totos nos ipsos, veluti principali exemplo
imago, accedentes ^b, sicut etiam in sermone, qui est
de grandine, e locet sic dicens: *Et nos quidem in-*
effabilis lux accipiet, et sanctae ac regalia contem-
platio trinitatis illuminantis planius et purius et totius
toti animo mixtae, quam etiam solam regnum caelo-
rum ego pono, cum delectatione delectatur et laeta-
tur, ut his, quae sunt ipsius, audax conjungam quae
mea sunt, omnis creatura rationalis angelorum et

hominum, quicumque nullam secundum motum, qui
ad finem est, naturaliter compactarum eis divinarum
rationum ab ipso Creatore per negligentiam corra-
perunt, magis autem se ipsos temperanter salvaverunt,
totos inconvertibiliter, utpote divinae organa natu-
rae, et esse et futuros esse scientes, quos per totum
totus circumspirans ^c Deus in modum animae,
veluti membra corporis compacta et optima Domino
factos ad voluntatem tractat, et propria implet glo-
ria et beatitudine, vitam dans et donans aeternam,
atque ineffabilem, et omnibus modis universa libe-
ram cognitione constitutae proprietatis praesentis,
et per corruptionem constitutae vitae. Quam vide-
licet vitam aeternam non aer inspirans, neque san-
guinis rivuli epate fluentes constituunt, sed Deus
totus totis participatus, et animae in modum ad
corpus animae et per mediam animam ad corpus
factus, sicut novit ipse, ut ea quidem inconvertibi-
litate accipiat, illud vero immortalitatem, et totus
homo deificetur per inhumanati Dei gratiam deifi-
cantis; totus quidem homo manens secundum ani-
mam et corpus per naturam, et totus factus Deus
secundum animam et corpus per gratiam, et conve-
nientem sibi per totum divinam beatae gloriae cla-
ritatem, post quam nihil est ad intelligendum luci-
dus aut excelsius. Quid enim *θεώσεως* dignis ama-
bilis, per quam Deus diis factis unicus, omnino
universitatem suam facit per bonitatem? Ac per hoc
delectationem et passionem et gaudium bene nomi-
naverim talem statum, qui est per divinam notitiam,
et consequentem se laetitiae fructum: delectationem
quidem merito, dum sit finis naturalium operatio-
num, sic enim delectationem definiunt; passionem
vero, veluti extendentem virtutem, et ad id, quod
facit, id, quod patitur, inducentem, secundum reldi-
tam aëris ad lucem et ad ignem ferri paradigmaticam
causam, et credibilem naturaliter ac vere, neque
aliud quid esse praeter hoc, eorum, quae sunt, capi-
tulum [hoc est consummationem], quam impassibi-
litas opportune sequitur; gaudium quoque jure,
dum nihil habeat contrapositum, neque praeteritum
neque futurum; gaudium enim dicunt neque tristi-
tiam nosse praeteritam, neque ex timore satietatem
acceptum iri spectandam, sicut delectatio. Unde
etiam veluti demonstrativam appellationem futurae
veritatis subsistentem decreverunt ubique et a Deo
inspirati sermones, et ex eis divina sapientes mysteria
Patres nostri. Itaque quemadmodum in transitu appa-
ret per me paululum, et naturaliter et per [scriptu-
ram] Patres ostensum est, quomodo nullum eorum,
quae facta sunt, unquam sistis motu, neque in se se-
cundum divinam speculationem accepit quietem, cum
his quoque, quomodo impossibile est in Deo per man-
sionis dignorum reprehendi firmitatem. Quomodo
enim est possibile, ut his, quae dicta sunt, parvum

NOTAE.

^a Sic J. Scotus Verte et Pantaenus qui magister
fuit Clementis Magni Stromatei.

^b In Graeco *ὡς ὑπετέρω τινόντι προσχωρήσαντες*.

Verte principali exemplari iconem, permittentes, col.
^c Graece *περιέως*, completens.

quoddam ad confirmationem ex ratiocinationibus de- A
 mus adjuvatum, semel in Deo substantialiter factos
 ingratam per desiderium accepisse satietatem, dum
 omnis satietas secundum suam rationem et definitio-
 nem constituta desiderium extinguit, et secundum
 duos constituitur modos. Aut enim, quae subjecta
 sunt, veluti parva circumscribens desiderium extin-
 guit, aut spernens veluti turpia ac deformia abomina-
 tur; ex his satietas fieri consuevit. Deus vero natura
 subsistens infinitus ac pretiosus, extendere magis
 fruendum se per participationem ad id, quod infinitum
 est, desiderium consuevit. Si autem hoc verum, sicut
 et est, non erat igitur illa, quae dicta est, unitas rati-
 onabilitatis, quae satietatem accipiens perseverantia,
 quae in Deo, partita est, et ex propria discissione
 mundi hujus generationem cointroduxit, ne optimum B
 bonum circumscribitur faciamus et vile, veluti sati-
 etate quadam circumfinitum, et seditionis causam
 factam illis, quorum desiderium id, quod incommu-
 tabile est, tenere non potuit. Et ne vanitatem talem
 quidam de cetero adorent ^a, ut mihi videtur, ea
 quae non sunt fingentes, et, quod eo gravius, beatum
 hunc Patrem, veluti talia sapientem, calumnientur,
 in quo non solum se ex priori specie vitae animas in
 corpora venire in ultionem eorum, quae ante perpe-
 trata sunt, malorum dicentes consequenter possunt,
 sed et alios seducere sic habere, rationabiliter conaudo
 per personarum probitatem, neque bene neque sancte
 agentes, sed illos, qui sic habent, habere dimittentem,
 nos ipsi pie intellectum magistri cum his, quae dicta
 sunt, etiam per alium contemplabimur modum.

Non arbitror igitur humanae eum generationis
 hic, sed ingenitae ei miseriae causam narrare vol-
 uisse. Lugens enim corporis nostri miseriam per
 hoc dicendo: *O conjunctionem et separationem,
 quam, dum timeo, circumsequor, et quod amo dedi,*
 et reliqua, et veluti apud semetipsum deliberaus
 de causa eorum, quibus debonestamur, malorum,
 et contra eam sapientissima prudentia disputans
 per hoc quod dicit: *Quae erga me sapientia, et
 quod magnum mysterium?* addidit, solutionem
 plane faciens, sic: *An vult partem nos esse Dei, et
 desursum fluentes, ut non per dignitatem exaltati,
 et caelestium contemplantes; despiciamus Creatorem in
 luctatione ac pugna, quae contra corpus est, ad ipsum
 semper aspiciendum, et conjunctam infirmitatem nut-
 rituram esse dignitatis.* Ac si sic diceret: quoniam
 quidem ex anima et corpore per bonitatem a Deo
 factus est homo, in hoc meditabitur, quod sibi
 rationalis et intellectualis data sit anima, quippe
 secundum imaginem facientis eam substituta, quae
 per desiderium quidem, et ex tota virtute uni-
 versalem caritatem firmiter Deum cognitione possi-
 det, et secundum similitudinem deificationem
 accipiet, secundum vero disciplinam ad subje-

ctum providentiam, et de diligendo proximo sicut
 seipsam jubens mandatum, prudenter corpus reci-
 pit, per virtutes etiam illud famulari Deo edicit
 ut conservum, et per suam medietatem factorem
 faciet possessurum, et data immortalitate insolubili
 vinculo illud sibi conjuncturum, ut quod Deus
 animae, hoc anima corpori fiat, et unus ostendatur
 omnium Creator, proportionaliter per humanita-
 tem omnia ingrediens quae sunt, et in unum ve-
 niant multo a se invicem secundum naturam distan-
 tia circa unam hominis naturam, sibi invicem
 convenientia, et sit omnia in omnibus ipse Deus,
 omnia comprehendens, et unum substituens sibi-
 met, eo quod nullum amplius eorum, quae sunt,
 sinitur possidere motum, et ipsius expertis praesen-
 tia, per quam et Dii et filii ^b, et corpus et membra
 et pars Dei et horum similia et sumus et dicimur ea,
 quae ad finem est, relatione divinae speculationis.

Quoniam igitur et hoc et in hoc homo factus est,
 in primo vero patre eo, quod paratum est ad po-
 tentiam, abusus est ad malum, transferens ex eo,
 quod concessum est, ad id, quod prohibitum est,
 desiderium — etenim erat per se potens, et adhae-
 rere Domino, et in spiritum fieri; adhaerere me-
 retrici, et in corpus fieri seductus elegit, et divina
 et beata visione volens seipsum expulit, sic,
 dum esset Deus gratia, terra fieri per voluntatem
 praehonorans — sapienter simul et misericorditer
 et suae convenienter bonitati nostrae salutis dis-
 pensator Deus, irrationabili motui intellectualis vir-
 tutis, quae in nobis est, consequentem opportune af-
 fixit vindictam, illud ipsum fortassis juxta rationem
 puniens morte, pro quo secundum animum soli Deo
 debitam caritatis projecimus virtutem, ut nihil
 amantes, per passionem quandoque poenitentiam
 agentes, ad id, quod est, iterum eandem reducere
 disceremus virtutem. Quod quidem procedens ma-
 nifestius facit dicens: *Sed mihi quidem per hoc
 videtur nihil hic bonorum esse fidele hominibus neque
 longaevitatem, at si quid aliud, et hoc bene articipi
 verbo, et omnem intellectum superante sapientia ma-
 chinatum est, deludendo nos visibilibus, in aliudque
 aliter transmutatis et transmutantibus, et sursum et
 deorsum ferentibus, et titubantibus, et priusquam com-
 prehendantur abeuntibus et fugientibus, ut in his in-
 stabile et anomalum contemplantibus, ad futuram trans-
 eamus. Quid enim faceremus in praesenti, dum nobis
 ad bene agendum non permaneat, tantum ei attribui-
 mus, et sic nos erga ipsum delectatio et error habet
 servituti subjiciens, ita ut nihil melius neque excelsius
 praesentibus intelligere valeamus, et si haec audientes
 et credentes secundum imaginem Dei nos factos fuisse
 sursum attendentem et ad seipsam trahentem. Et
 iterum in sermone ad urbane viventes, dicens: *U-*
*sciamus, nihil nos esse ad veram sapientiam et pri-**

NOTAE.

^a In Graeco καὶ μάτην λοιπὸν τινεὶ ταύτην θεωροῦσιν. quod vertendum erat *Et frustra eam [unitatem] deinceps praedicant, cetera.*

^b De hac re egit Maximus in Prooemio ad quaestiones in S. Scripturam, et alibi; fusius ibi innuit se acturum, quod hic fecit. V. Photium ad P. 498.

man, sed ad ipsum semper in eandem solummodo, et quaeramus qui inde sunt splendoribus coruscare, siquidem per inaequalitatem visibilium et titubantium transducit nos in ea quae stant et permanent. Non igitur, ut arbitror, ipsius, quae secundum generationem humanitatis est, causae in talibus, ut dictum est, Magister facit declarationem, sed ipse usque post generationem nostram aggravat vitam infelicitatis propter praevaricationem, quemadmodum curiosius atque studiosius divinas ipsius literas cogitantibus est manifestum. Istius enim causam tunc, et per quid, et ex quo, et propter quid per haec vobis addidit verba, propter eam administratam nostram sapienter a Deo salutem declarans; illius vero, in quo facta est mysterio, insinuans virtutem, altero verborum usus est modo, totam sui de hoc **B** *piam voluntatem faciens manifestam; sicut in eo, qui est in γενεθλια, id est natiuitates, sermone manifestat dicens: Animus igitur iam et sensus, sic a se invicem discreti propriis definitionibus, inuis steterunt, et creatoris Verbi magnitudinem in seipsis ferebant, silentes laudabant magnificentiam magnivoci pruedicatores, nondum vero erat concretio ex utrisque, neque quaedam mixtura contrariorum sapientiae majoris et circa naturas multae perfectionis indicia, neque omnes thesauri bonitatis cogniti. Hoc autem volens artifex verbum ostendere, animal unum, ex invisibili dico et visibili natura, hominem creat, et ex materia quidem accipiens corpus iam ante substituta, a seipso vero vitam imponit; in intellectualem quoque animum et imaginem Dei novit verbum, veluti quendam mundum secundum, in parvo magnum, in terra statuit, angelum alium, adoratorem mixtum, et reliqua. In eo vero, qui est in φωρα, hoc est baptismata, sermone: Quoniam sic haec, aut hoc. Oportebat vero non his, qui sursum sunt, solummodo adorationem circumscribi, sed esse quosdam et deorsum adoratores, ut implerentur omnia gloria Dei, quoniam et Dei; et propterea creatur homo manu Dei, honorificatus etiam imagine. Haec quidem sufficere suscipio, etsi parva constituant, non omnino contentiose discernenti, et solummodo pugnare gloriosum non iudicanti, ad ostendendam totam Magistri de his, quae dicta sunt, intelligentiam. Si autem de hoc, quomodo Dei portionem Magister nos vocavit, repugnatur, multipliciter quidem iam superius de hoc reddita est ratio. Ut autem fidelior fiat spiritualibus contendens verbis, sanctus et beatus Apostolus Paulus occultam in Deo ante secula laudans sapientiam, et omnem tenebrosam humanam vitam illuminans, et ignorantiae caliginem animabus abigens, de hoc satisfacit Ephesiis, dicens haec: *Ut Deus Domini nostri Jesu Christi, Pater gloriae, det vobis spiritum sapientiae et revelationis, in cognitione ejus: illuminatos oculis cordis vestri, ut sciatis vos, quae sit spes vocationis ejus, et quae divitiae gloriae hereditatis ejus in sanctis, et quae sit supereminens magnitudo virtutis ejus in nos, credentes secundum operationem potentis virtutis ejus, quam operatus**

est in Christo, suscitans eum ex mortuis, et eum sedere faciens in dextra sua in caelestibus, super omnem principatum et potestatem et virtutem et dominationem, et omne nomen nominatum non solum in seculo hoc, sed etiam in futuro. Et omnia dedit sub pedes ejus, et eum dedit caput super omnia Ecclesiae, quae est corpus ejus et plenitudo ejus, omnia in omnibus implentis. Et post aliquanta iterum: Ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam vero Prophetas, quosdam Evangelistas, quosdam pastores et magistros, ad cognitionem Sanctorum in opus administrationis, in aedificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in unitatem fidei, et cognitionis Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi: ut iam non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinae in nequitia hominum, in astutia ad artem erroris: veridici autem in caritate, crescimus in eum per omnia, qui est caput Christus, ex quo omne corpus compaginatum et collocatum per omnem ab eo administrationem, secundum operationem unuscujusque membri, incrementum corporis facit in aedificationem suimet in dilectione.

Non aestimo de cetero alicujus indigere testimonii pie vivere cognoscentem ad manifestationem secundum Christianos vere creditae veritatis, aperte discentem per illud: *Quia et membra et corpus et plenitudo sumus omnia in omnibus implentis Christi Dei secundum ante secula in Deo et Patre occultam voluntatem recapitulati in ipsum per Filium suam et Dominum Jesum Christum Dominum nostrum.*

C Mysterium enim occultum erat a seculis et a generationibus, nunc autem manifestatum per Filii Dei veram et perfectam inhumanationem, qui sibi adunavit secundum substantiam inseparabiliter et inconfuse nostram naturam, et nos per eam, quae ex nobis et nostra est, intellectualiter et rationaliter animatam sanctam suam carnem, veluti per primitias sibi copulavit, et unum et idipsum sibi esse per suam humanitatem dignatus est; sicut praedestinatum est ante secula in ipso esse veluti membra corporis sui, in modum animae ad corpus in spiritu compaginavit sibi et contulit, et in mensura induxit aetatis spiritualis secundum ipsum plenitudinis: ostendit etiam, nos in hoc factos fuisse, et ante secula erga nos optimam Dei voluntatem, non accipiendam per aliquam novitatem, secundum propriam vero rationem, in plenitudinem venit per aliam profecto introductum mirabiliorem modum. Oportebat enim Deum quidem, sibi et similes nos facientem, habentes bonitatis ipsius participaliter acuta insignia, et in se esse ante secula videntem, et in hunc omnino beatissimum finem ducentem, nodum nobis per bonum usum naturalibus potentiis largientem, homine vero voluntarie hunc modum excellente per adusionem naturalibus potentiis, ut non longe a Deo fieret peregrinans homo, alium introducere priori mirabiliorem et diviniorem, quantum eo, quod est secundum naturam, quod super naturam est superius. Et hoc est secretissimum Dei

ad homines peregrinationis, quantum omnes credimus, mysterium; si enim, inquit divinus Apostolus, *primum testamentum maneret incontaminatum, non quaereretur secundi locus*. Etenim omnibus praeclarum est, quomodo in Christo factum in fine seculi mysterium, sine dubio in principio seculi in primo parente praevaricationis est approbatio et consummatio. Utiliter ergo dictum est a Magistro *partis vox* secundum redditos modos; et omnis ingenuus et animam et membrorum modum acceperit sic dictam vocem, nullam sibi cogitationum nequitiam afferens, sciens idipsum esse membrum et partem in talibus. Si enim portio corporis subsistit membrum, portio autem idipsum est et pars, id ipsum itaque membrum et pars est. Si autem id ipsum membrum est et pars, membrorum vero cumulatio et compositio corpus facit organicum, corpus autem organicum animae unitum intellectuali hominem perfectum ostendit: igitur partem hominis qui dicit esse animam seu corpus seu membrum ejus, a veritate non aberrabit. Si autem intellectualis animae, utpote hominis, subsistit corpus organum, per totum vero corpus tota implens anima vivere ei et moveri dat, ut simpla per naturam et incorporalis, non condispertita aut conclusa in eo, sed toti et unicuique membrorum ejus, sic consuevit eam suscipere juxta naturaliter subjectam sibi acceptivam operationis animae virtutem, tota praesens differenter eam accipientia membra proportionaliter ad observationem unum fieri corpus adjungit; introductum est in magnum et ineffabile Christianorum beatæ spei mysterium, et parvis et secundum nos, magnas et supra nos non alienas accipiens similitudines, qui quietam et bene facilem de talibus adhuc intelligentiam creavit. Ac de hoc, quod animae ante corpora subsistant, irrationabilem opinionem relinquens, nobiscum credat Domino dicenti de his, qui in resurrectionem surgent, non posse mori propter ipsius videlicet purgatissimam jure novissimi dati manifestationem et participationem. Et iterum: *Omnis, qui vivit et credit in me, non morietur in aeternum*. Quod quidem, si ante fieret aliquando, impossibile esset, ut ante datum est, per conversionem quandam qualemcumque recipere mortem. Et extra naturales non egrediatur rationes, per vanitatem non existentem de anima opinionem divinitus admirans. Si enim hominis partes, sicut ante redditum est, corpus et anima constituuntur, partes autem necessario relationem ad aliquid accipiunt; totum enim habet omnino prædicamentum. Quae vero sic dicuntur ad aliquid, eorum sunt, quae simul ubique et semper secundum generationem sunt, quemadmodum partes speciem totam coitu perficiunt, sola intelligentia ad hoc dignoscendum, quid sit secundum essentiam unumquodque, a se invicem separata; animam igitur et corpus merito partes hominis inter se invicem ante subsistere temporali. er aut post subsistere, impossibile est, alioqui ratio illa, quae sic dicitur ad aliquid solvetur. Et iterum, si per se

A species ante corpus est anima, aut corpus; speciem vero aliam horum utrumque secundum animae ad corpus compositionem, aut corporis ad animam perficit, aut patientia omnino hoc faciunt aut naturaliter existentia. Et si quidem patientia, patiuntur id, quod non erant, existere, et corrumpuntur; si vero naturaliter existentia, semper hoc eo, quod naturale est, profecto operabuntur, et nunquam quiescet anima incorporari, neque coinanimari corpus. Sed non est, ut arbitror, passionis aut partium naturalis potentiae, secundum alterius coitum ad alteram, totius secundum speciem plenitudo, sed in ipsis simul secundum speciem totam generationis est. Nonne igitur possibile, sine corruptione ex specie in speciem transmittere qualemcumque speciem? Si autem, quia post mortem et solutionem corporis est anima et subsistit, dicunt, etiam ante corpus esse eam posse et subsistere, inconsiderate, ut mihi videtur, ratio eorum procedit. Non enim eadem est generationis et essentiae ratio. Ea enim, quando, et ubi esse, et ad quid est: ea vero esse, et quid, et quomodo esse est, declarat. Si autem hoc, est quidem semper, postquam fit, per essentiam anima, enimvero non absoluta, per generationem, sed cum conjunctione temporis et loci, et ad aliquid. Non enim simpliciter dicitur anima post mortem corporis ipsa anima, sed hominis anima, et cujusdam hominis anima; habet enim et post corpus sic speciem suam totam secundum habitum veluti partis prædicatam humanam. Similiter autem et corpus, mortuum quidem per naturam, non vero absolutum per generationem. Non enim simpliciter dicitur corpus post separationem ab anima corpus, sed hominis corpus, et cujusdam hominis corpus, etsi cernatur, et in ea, ex quibus est, resolvi elementa consuescat; habet enim et sic quasi speciem totam suam secundum habitum, veluti partis prædicatam humanam. In ambobus itaque habitus, anima dico et corpore, veluti totius formae humanae partes, inseparabiliter intellectus, demonstrat et simul eorum genesin, et secundum essentiam ad se invicem differentiam ostendit, nullo modo secundum essentiam in eis insitas offendens rationes. Igitur omnino impossibile corpus aut animam invenire aut dicere sine habitu, simul enim cum altero introducitur alienius esse alterum. Itaque si alterum subsistat ante alterum, quomodo ut alienius auscultandum? Habitus enim immutabilis est. Hactenus de his. Et siquidem a veritate sermo non recessit, Deo gratias per vestras orationes ad bene intelligendum ducenti; si vero alicubi a veritate deficit, vos reformate rationis diligentiam, ex Deo talium inspirati scientiam.

CAPITULUM III.

EX EODEM SERMONE.

In hoc: *Dum etiam a seipsa materies fert inordinatum veluti influxum.*

Arbitror quoque, praesentem sermonis intentionem prioris intellectum habere capituli. Quia enim prae-

termisit plurima contra materiae amatores et corporis, haec addidit, ut hinc possent pie intentionem Sancti perscrutantes conijcere sic. Quoniam incorruptibilitatis et immortalitatis pulchritudine a Deo clarificatus factus est homo, materialis vero circa se naturae turpitudinem intellectuali pulchritudini praeponens, oblitus est decora secundum animam dignitatis, magis autem Dei, animam deformiter formantis, [omne quod fecit] sententia dignum, secundum divinum iudicium nostram sapienter administrat salutem, colligitque fructum, non solum ipsam corporis corruptionem et mortem et ad omnem passionem promptissimum motum et opportunitatem, sed et extra et circa eum materialis essentiae instabile et anomalum et ad alienandum ferens et facile, sive tunc ipsam [videlicet animam] Deo propter praevaricationem nostro corpori commiscente, et ad alienandum eam, sic corpore ad passionem et corruptionem et omnino solutionem, sicut mortali-um in paradiso pellum declarat amictus, inserente potentiam, juxta quod scriptum est, quia *et ipsa creatura subjecta est corruptioni nolens, sed propter subjicientem in spe*; seu ex principio, per praescientiam sic eam creante, propter praevisam hominis praevaricationem, ita ut patiando et vitiando per se in consensum ipsius et propriae dignitatis veniret, et inseparate reciperet ad corpus et seipsam iterum affectum. Concedit enim sapientissimus vitae nostrae provisor, naturaliter uti saepe rebus propriis motibus ad nostram temperantiam, interdum insane eas tractantes, ex confusione et perturbatione circa eas et ex eis, ad id, quod amabile est secundum naturam, adducens interim nostrum irrationabilem ad ea quae praesentia sunt amorem. Tribus enim existentibus universalibus modis, per quos dicunt erudite nostras sanari passiones, per singulos modos sapienter inordinato materiae, ordinate secundum super nos et meliorem rationem, ad cognitam Deo bonam pulchramque perfectionem, gubernata malitiae passionum gravedine, medicamentum ponitur. Aut enim antecommissorum peccatorum poenam repetentes, quorum aequae neque vestigium memoria detinemus propter ignorantiam; fortassis vero recordantes, opportunam delictis restituere correctionem non sustinimus, seu nolentes, seu non valentes propter ingenitum malitiae habitum; seu infirmitatem purgamur, aut praesentem et distributam malitiam repellimus, et iterum ad habitum futurae vitae praediscimus aspicere; aut firma tolerantia et pia fortitudine mirabile exemplum aliis hominibus alius proponit homo, siquidem excelsus, aut intelligentia atque virtute gloriosus, et idoneus per seipsum imperterrita contra terrores copula manifestare interim occultam veritatem. Admonet itaque eos, qui nihil supra praesentem vitam intelligere possunt,

ne in sanitate corporis confidant, et distillando mobili rerum cursu per earum defectus exalientur, dum praesens steterit vita, et in talem corruptionem circumvolvantur, circa quam conversio est et mutabilitas; dum sit hoc incertum, quid ex corpore et exterius rerum dissimilitudine ac perturbatione eis contingat. Hoc enim arbitror dicere eum per hoc, *dum a seipsa materies fert inordinatum*, pro eo quod est, dum sub corruptione et mutabilitate est hoc totum, et corpus humilitatis induamur, et aequae ex ipso per insitam infirmitatem multis modis malis subijcitur, ne ab invicem separemur per eam, quae circa nos est, inaequalitatem, sed magis prudenti cogitatione naturali collegio inaequalitatem plane faciamus, aliorum defectus nostris ipsis adimpletis superabundantiis. Propter hoc fortassis praesens concessa est conversari anomalia, ut ostenderetur rationis, quae in nobis est, potentia, praehonorans omnibus virtutem. Omnium enim hominum eadem est corporis et eorum, quae extra sunt, conversio et mutabilitas, quae fert et fertur, et solummodo hoc stabile possidet ac firmum, quod iustabile est ac volubile.

CAPITULUM IV.

EJUSDEM EX SERMONE IN ATHANASIUUM.

In hoc: *Non enim habet quid aliud quam omnino habet.*

Videtur mihi per haec absolvisse ab omni comparativo et discretivo et quoquomodo aliter dicto habitu edoctum iste deifer Magister. Nam immensam esse talem orationis speciem dicunt, qui in talibus sapientes sunt, et hanc posse incomparabiliter super omnia esse dicere, quippe virtutem habet supereminentis negationis.

CAPITULUM V.

EJUSDEM EX EPITAPHIO IN SANCTUM ATHANASIUUM.

In hoc: *Cui igitur licitum fuit, per rationem et contemplationem pertranseunti materiam et carnale hoc, sive nimbium oportet dicere, sive velamen, cum Deo fieri, et purissimo lumine teneri, quantum possibile est humanae naturae, beatus iste ascensione hinc, et illinc deificatione, de qua sintere philosophari donatur, et super materialem dualitatem fieri per intellectam in trinitate unitatem.*

Ego quidem non possum deficiens habere redditam de virtute sanctorum Magistri rationem, etsi quidam, ut scripsistis, hoc arbitrantur, per hoc, ratione et contemplatione solummodo, sine actione, post Deum transeuntium ipsam dicere philosophiam; e contrario vero compactam actioni veram circa ea, quae sunt, eorum et judicationem et operationem, quam philosophiam solam vere plenissimam ego saltem audax definitio, magis aperte introduxisse eam suscipio, ratione et contemplatione corrigi eam manifestans. Quippe rationi conjuncta omnino actione, et judicatione, quae in ipsa est, per contemplationem comprehensa. Siquidem rationis est, ordinare cor-

NOTAE.

^a Graece *υπερῶν*, i. e. *deparentem nos*.

^b Rectius ita verisset: *nec propter rerum suarum*

erisum in offensum contra eos, qui istis carent, exal-

tentur.

^c Graece *αὐτὸν*, *eum*.

^d Graece *ἄπορρηχθέντων*, *manifestantem*.

poris motum, veluti freno quodam recta ratiocinatione ab eo, qui est ad inconsequentiam ^a, meatu disciplinaliter retentam, contemplationis vero, quae bene intellecta atque discreta sunt, prudenter extollere iudicando, tanquam lucem clarissimam, per veram scientiam ipsam veritatem ostendens ^b. His ambobus maxime creatur omnis sapiens virtus et custoditur, ab his etiam manifestatur per corpus non tota; non enim capitur corpore, dum sit character divinae potentiae, sed quaedam eorum, quae ipsius sunt, umbrae. Et hoc non propter seipsam, propter nudos vero ipsius gratia, ut in imitationem veniant deiformis Deum diligentium virorum conversationis; ut per participationem boni et ipsi malitiae turpitudinem deponentes, dignorum Deo partes fiant, aut deprecantes adiutorium quoddam ^B a potentibus consequi, ut occultum in profundo animae eximiorum affectum per corpus actione manifesta accipientes, omnia in omnibus factam, et per omnia omnibus praesentem Dei providentiam, et ipsos laudent; ut si nemo esset, qui bene agere deprecaretur, seu qui ad virtutem exemplo formari debeat, ipsum solum sufficere sibi omnino, quae secundum animam sunt, virtutum donis fruentem. Et sine earum per corpus ad manifestum approbatione non est incongruum dicere. Qui igitur pie per contemplationem intelligit, quomodo habent ea quae sunt, et per rationale consilium considerate ac recte de ipsis rationem definit, et custodit sibi iudicium, magis vero seipsum iudicio irreprensibilem, omnem simul comprehendens habet virtutem, ad nihil aliud post cognitam veritatem, adhuc motus, et omnia praeteriit festinanter, aulius omnino rationem faciens eorum, quaecumque carnis et mundi sunt et dicuntur, informatam habens iam ratione comprehensam sine pugna actionem; quippe omnes sibi intellectuales nostri potentissimas impassibiles inferens rationes, per quas omnis virtus et scientia est et consistit, iure dum sint rationabilis animae potentiae, ut sint quidem omnino corpore non indigentes, ut vere manifestae sint propter causas praedictas, secundum tempus eo uti non vituperantur. Dicunt enim intellectualis esse specialiter notiones intelligibilia, virtutes, scientias, artium rationes, propositum, consilium, generaliter vero iudicia, comparationes, fugas, appetitus; et quaedam quidem esse solius secundum animum contemplationis, quaedam vero secundum rationem disciplinalis potentiae. Si autem talibus custoditam propriam vitam sancti conservaverunt, igitur comprehensim per rationem et contemplationem beatus iste vir omnes, quae sunt secundum virtutem et scientiam, introduxit rationes a sanctis comprehensas, per quas divinam notitiam per contemplationem scienter accipientes, prudenter secundum rationem per

A virtutes divinam sibi in se coaptare formam omnino: non esse necessarium iudicans per corpus nominare actionem, cognoscens non eam virtutis esse factricem, sed manifestatricem, et solummodo divinarum intelligentiarum et disputationum ministrum

Ut autem et per alium modum manifestum fiat quod dictum est: dicunt, qui nostrarum rerum diligenter rationes percurrunt, rationalis quidem esse contemplativum et activum. Et contemplativum quidem secundum intellectum; quippe habet ea quae sunt: activum vero secundum consilium, quod definit actionibus rectam rationem. Et vocant quidem contemplativum, intellectum; activum vero rationem; et illud quidem sapientiam, illud vero prudentiam. Si autem hoc verum, ex causa itaque actionem, secundum quod consequens est, et non ex materia nominavit Magister rationem, nullam habentem oppositum habitum appellans; rationabiliter enim et scienter, et non per inimicitiam et contentionem, instat veris contemplativus, et prae ipsa aliud quid videre propter eorum delectationem non recipit.

Si vero opus est et aliter hoc apertius facere, iterum, qui secundum virtutem perfectionis rationes exercent, dicunt, quosdam nondum ad materiam secundum habitum communione purgatos circa actiones effici, dum sit mixta adhuc eis circa ea, quae sunt, iudicatio, et sunt conversibiles, nondum circa conversibilia habitum deponentes; quosdam vero per virtutis summitatem Deo secundum habitum beatitudinis fruente, et ipsius secundum intelligentiam beatitudinis fruente, ad seipsos solummodo et Deum conversos, rumpendo sincere materialis habitudinis vincula, actionibus quidem a materia perfecte alienantur, contemplatione vero et Deo familiares sunt. Propterea, inquirunt, manent inconversibiles, non habentes adhuc ad materiam habitum, per quam cum materia naturaliter mobili contra naturam commoveri ex necessitate consuevit, qui materiae per habitum concretus est, et maximae videns indigere potentiae ad depositionem materialis passibilitatis, ab ea liberari volentem, ait Magister: *Cui igitur licitum fuit per rationem et contemplationem pertranseunti materiam, et carnale hoc, sive nimbum oportet dicere sive velamen, cum Deo fieri cet.*

CAPITULUM VI.

QUOMODO EST NIMBUS ET VELAMEN CARO.

Cur autem *nimbus* esse et *velamen* *carnem* dicit Magister, videns quippe, quia omnis humanus animus errans, et a naturali motu retro aspiciens, circa passionem et sensum et sensibilia motum facit, non habens aliorum moveri, ab eo motu, qui ad Deum naturaliter fert, deficiens, et divisit carnem in passionem et sensum, carnis enim animatae utrumque est, per nimbum et velamen haec declaravit. Nimbus enim est principali ^c animae superobumbrans

NOTAE.

^a Graece ἀτονίαν, pravitatem.

^b Legendum ostendit, Graece δεικνύουσαν, scienter.

licet θινίας.

^c Sic ad verbum, pro principalem partem.

carnalis passio, et velamen est error secundum sensum, superficielibus sensibilibus ipsum vincens, et ad intelligibilia transitum muniens^a. Per haec oblivionem naturalium bonorum accipiens anima, circa sensibilia totam suam operationem convertit, furoribus et concupiscentiis et delectationibus per ea, quae dicta sunt, inhonestas invenit.

CAPITULUM VII.

QUOMODO VOLUPTAS FIT.

Omnis enim delectatio eorum, quae interdicitur, ex passione per medium sensum ad aliquid sensibile omnino fieri consuevit. Neque enim aliud aliquid est delectatio, quam species sensus in sensivo per quoddam sensibile formati, vel modus^b sensivae operationis per irrationabilem concupiscentiam constitutus. Concupiscentia enim sensui apposita in delectationem vertitur, addens ei speciem; et sensus per concupiscentiam motus delectationem operatur, quiddam sensibile accipiens. Cognoscentes igitur sancti, quia per mediam carnem ad materiam animam contra naturam mota, terrenam induitur formam, ipse magis per mediam animam secundum naturam ad Deum motam etiam carnem Deo decenter famulari intellexerunt^c, per institutionem virtutum acceptabiliter ipsam divinis ornantes intellectibus.

CAPITULUM VIII.

QUOMODO ET QUANTI MOTUS SUNT ANIMAE.

Tres enim universales motus habere animam in unum collectos, a caritate docuerunt^d; unum secundum animam, alterum secundum rationem, tertium secundum sensum. Et unum quidem simplicium et interpretatione carentem, per quem incognite circa Deum mota, nullo modo ex ullo eorum, quae sunt, ipsum per excellentiam cognoscit. Alterum vero secundum causam definitivam incogniti, per quem naturaliter mota, omnes naturales rationes per causam solummodo cogniti, dum sint in ea formatrices, sibi ipsi per operationem secundum scientiam imponit. Tertium autem compositum, per quem ea, quae extra sunt, tangens, veluti ex quibusdam signis visibilibus rationes apud seipsam reformat, magnanimitate per hos secundum verum et immutabilem naturalis motus modum, praesens laborum seculum transcendunt. Sensum quidem simpliciter spirituales solas rationes sensibilibus habentem, per mediam rationem ad animam referentes, rationem vero uniformiter per unam simplicemque atque inseparabilem prudentiam eorum, quae sunt, habentem, rationes animo adunantes, ipsum autem animum circa omnia, quae sunt, motu pure absolutum, et ab ipsa secundum se naturali operatione quietum Deo offerentes, per eum universaliter ad Deum conscendentes, toti toto Deo contineri per spiritum digni facti sunt, totam caele-

stis, quantum hominibus possibile est, imaginem ferentes, et tantum attrahentes divina notitia, si fas est hoc dicere, quantum ipsi attracti Deo inserti sunt. Dicunt enim, inter se invicem esse paradigmata Deum et hominem, et tantum homini Deum per misericordiam humanari, quantum homo seipsum Deo per caritatem confortatus consecravit, et tantum a Deo hominem secundum animum rapi ad incognitum, quantum homo invisibilem naturam Deum per virtutes fecit manifestum.

Ab hac itaque per rationem et contemplationem constituta philosophia, per quam etiam corpora necessario nobilitatur natura, absque errore, divino sauciati sancti desiderio, per insitas eis naturales ad divina intelligentias digne ac pulchre ad Deum pervenerunt, corpus et mundum militariter pertranseuntes, sibi invicem haec copulata contemplantes, mundum quidem naturae, corpus vero sensui, et alterum alteri succumbere per consequentiam alterius ad alterum qualicumque proprietate. Et nihil horum per seipsum ratione circumscriptionis subsistere liberum, et turpe ducentes mortalibus et circumscriptis corrumpi et circumscribi animae immortale et semper mobile, soli Deo immortali et omni infinitate superiori insolubiliter seipsum alligaverunt, nullo modo mundi atque carnis reflexionibus inditi^e. Haec est omnis virtutis et scientiae plenitudo. Aestimo vero, quia et finis. Sed si aliquando circa eorum, quae sunt, speculamina moti sunt sancti: non in hoc illa ipsa principaliter contemplari et cognoscere, sicut nos, materialiter moti sunt, sed ut per omnia et in omnibus et existentem et apparentem Deum multiformiter laudarent, et multum sibi admirationis colligerent virtutem et glorificationis causam. Animam namque a Deo accipientes, intellectum et rationem et sensum habentem, cum intelligibili et hanc sensibilem, sicut et rationem, quae est per enunciationem cum ea, quae inseparabiliter est, et intellectum cum intellectuali passibilem, quem etiam phantasiam vocant animalis, per quem et reliqua animalia et se invicem et nos et locos, quos peragrare, cognoscunt, circa quam phantasiam sensum constitui dicunt, qui talia sapiunt, organum ipsius dum sit, per quod recipit, quae per eam imaginata sunt, opportunum esse arbitratum sunt horum operationes consequenter non sibi, sed donanti Deo, per quem et ex quo haec sunt, referendo. Tres enim existentes universales modos, quantum hominibus est possibile, ex ipsa circa ea, quae sunt, diligenti consideratione eruditi, in quibus Deus omnia fecit; in hoc namque esse et bene esse et semper esse conditor nos substituit, et duos quidem extremos a solo Deo habitos^f ut a causa,

NOTAE.

^a Graece ἀποσιχιζουσα, i. e. obstruens.

^b Conj.; Gale mos; Graece τρόπος.

^c Rectius meditati sunt.

^d Graece φωτισθέντες, eruditi. Sententia pendet a verbo ascenderunt, quod sequitur.

^e Graece καὶ σαρκὸς ἀνοηλαίς, i. e. et carnis remittentis.

^f Graece μονῶ θεοῦ ἔχομένους, i. e. a solo Deo pendentes.

alium vero medium et nostro pendente arbitrio et A fortassis lucri erit, ad seipsos aequè ratiocinantes, motu, et per seipsum extremis proprie dici praestantem, et eo absente abusive eis etiam appellatio constituitur, illud bene non habentibus conjunctum, non aliterque posse adesse eis et custodiri, quae in extremis est, veritatem, quam facere consuevit id quod est bene esse per medium extremis admixtum, quam ex ipso ad Deum semper motu intellexerunt, et deinceps naturali ratione hinc contemplativum animae extendentes, et modo quodam non oportere conversibiliter uti naturalibus operationibus propter superantem necessario corruptionem, eo modo, qui est per abusionem naturalibus potentiis, ipsa non utente ratione aperte audientes, ac plane per decentem naturae rationem ad ipsius causam ferri didicerunt, ut, unde simpliciter eis est esse et vere B aliter ferentem et sensum agitantem vitae viam esse, quandoque adjectum accipiunt. Quid enim, sicis pertransierunt vestigiis.

NOTAE.

* Mallem *docent*. Graece διδάξαντες.

JOANNIS SCOTI

VERSUS.

SECTIO I

LIBER VERSUUM PLURIMORUM.

VERSUS JOANNIS SAPIENTISSIMI AD CAROLUM CALVUM FILIUM LUDOUICI PII CUJUS AVUS FUIT CAROLUS MAGNUS*.

E cod. pervetusto Vatic. Sec. X vel XI ed. Angelo Mai. Classic. Auct. Tom. V, p. 426 sqq. Jam proceunt ad fidem codicis Christinae 1587; fol. 57-65, ejusdem, opinor, quo Mai atebatur, recogniti.

I.

De Christo crucifixo.

Hellenas Troasque suos cantarat Homerus,
Romuleam prolem finxerat ipse Maro.
At nos caeligenum regis pia facta canamus,
Continuo cursu quem canit orbis ovans.
5 Illis Iliacas flammis subitasque ruinas,
Trojorumque μάχας¹ dicere ludus erat.
Ast nobis Christum devicto principe mundi
Sanguine perfusum psallere dulce sonat.
Illi² composito falso sub imagine veri
10 Fallere conducti versibus Arcadias.
Nobis virtutem Patris veramque sophiam
Hymnizare licet laudibus exiniis.
Musarum³ cantus, ludos satyrasque loquaces
Ipsius usus erat plaudere per populos.
15 Dicta prophetarum nobis modulamine pulchro
Consona procedunt cordibus, ore, fide.

C Nunc igitur Christi videamus summa tropaea,
Ac nostrae mentis sidera perspicua.
Ecce crucis lignum quadratum continet orbem,
20 In quo pendeat sponte sua Dominus,
Et Verbum Patris dignatum sumere carnem
In qua pro nobis hostia grata fuit.
Aspice confossas palmas humerosque pedesque,
25 In medio lateris reserato fonte salutis
Vitales haustus sanguis et unda fluunt.
Unda lavat totum veteri peccamine mundum,
Sanguis mortales nos facit esse deos.
Binos adde reos pendentes arbore bina;
30 Par fuerat meritum, gratia dispar erit.
Unus cum Christo paradisi limina vidit,
D Alter sulphureae mersus in ima Stygis⁴.
Eclipsis solis lunae redeuntis eoo
Insolito cursu sideris umbra fui

VARIAE LECTIONES.

¹ Glossa pugnas. ² Corr. Mai., cod. videtur habere *falli*. ³ Cod. *Moysarum*. ⁴ Corr. Mai., cod. *sarte*. ⁵ Cod. *sagis* (sic!) glossa *palu inferni*.

NOTAE.

* *Liber versuum plurimorum* est titulus codicis. *Magnus* eadem manus ad marginem codicis adscripsit.

35 Commoto centro tremulanti saxa dehiscunt;
Rupta cortina, sancta patent populis.

Interdca lactus solus subit infera Christus,
Committens tumulo membra sepulta novo.

Ἄπλιτας¹ fortis reseravit claustra profundi,
40 Hostem percutiens vasa recepta tulit.

Humanumque genus nolens in morte perire,
Eripuit totum faucibus ex erebi.

Te Christum colimus caeli terraeque potentem,
Namque tibi soli flectitur omne genu.

45 Qui tantum largire vides quod rite rogaris;
Et quod non recte, rite negare soles.

Da nostro regi Carolo sua regna tenere,
Quae tu donasti patribus almigenis.

Fonte tuo manant ditantia regna per orbem:

50 Quod tu non dederis, quid habet ulla caro?
Invidiam miserum fratrum saevumque furorem,

Digneris pacto mollificare tuo.

At ne disturbent luctantia fraude maligna,
Aufer de vita semina nequitiæ.

55 Hostiles animos paganaque rostra repellens,
Da pacem populo, qui tua jura colit.

Nunc reditum Caroli celeberrimus carmine grao:
Post multos gemitus gaudia nostra nitent.

Qui laeti fuerant quaerentes extera regna,

60 Alas arripiunt, quas dedit ipsa fuga.

Atque pavor validus titubantia pectora turbans
Compellit Carolo territa dorsa dare.

Eheu², quam turpis confundit corda cupido,
Expulso Christo sedibus ex propriis!

65 O utinam, Hluduuvic³, tuis pax esset in oris,
Quas tibi distribuit, qui regit omne simul!

Quid superare velis fratres? quid pellere regno?
Numquid non simili stemmate progeniti?

Cur sic⁴ conaris divinas solvere leges?

70 Ingratusque tuis, cur aliena petis?

Quid tibi baptismus, quid sancta solempnia missae
Occultis semper nutibus insinuant?

Numquid⁵ praecepta simul fraterna tenere,
Viribus ac totis vivere corde pia?

75 Ausculta pavidus, quid clamat summa sophia,
Quae nullum fallit, dogmata vera docens.

Si tibi molestum nolis aliunde venire,
Nullum praesumas laedere parte tua.

Christe, tuis famulis caelestis praemia vitae

80 Praesta, versificos tute tuere tuos,

Poscenti Domino servus sua debita solvit,
Mercedem servi sed videat Dominus.

II.

De cruce.

Aspice praeclarum radiis solaribus orbem,

Quos crux salviflua spargit ab arce sua.

Terram Neptunumque⁶ tenet flatumque polos-
Et si quid supra creditur esse procul. [que,

5 Dum revocat miseros humanae gentis ab impo,
Cuspide tartaream percutit ipsa Stygiu⁷.

O crux alma nites ultra Seraphim⁸ Cherubimque;
Quod⁹ est, quod non est, te colit omne super.

Te Domini rerum, Virtutes atque Potestas,

10 Ordo colit, medium jure tenendo locum.
Angelus, Archangelus¹⁰, Princeps totusque su-

[premus

Caelestis numerus te colit alta petens.

Te πνεύμα¹¹ nostra dehinc justo modulamine laudat,
Per te christiferam namque redempta fuit.

15 Tene manū Moyses magnus gestaverat olim,
Dum dux divini factus erat populi?

Te Pharao¹² stupidat vestitam¹³ pelle draconis,
Dum sorbes alios, quos dedit arte magus.

O mons virtutis, descendens carnis ad ima,

20 Figeris in ligno, septa¹⁴ subis erebi.

Mortē tua simpla nostram consumere duplam
Ausus eras, totum dum renovas hominem.

O crux, erythraea¹⁵ tu scindis marmoris undas,
Victrix praecedis, dasque viam populo.

25 Te sequitur virtus omnis, te vita salusque;

Tū fugiunt fluctus, crimina dico mea.

Tu das arenosis¹⁶ currentia flumina saxis;

Ebibat hunc fontem, vivere quisquis amat.

In sapidos suctus populo convertit amarus,

30 Lex depulsa gravis, gratia sola manet.

Est quoque non dispar sensus praefatis actis,
Siquis συμβολικὰς¹⁷ discit amare notas.

Mysticus est Moyses Christus, rex atque sacerdos,
Qui nos Aegypto liberat edomita.

35 Ipse subit mortem primus, mortemque resolvens
Prosilit in vitam: virga recepta regit.

Quid, Pharao, sequeris populum? Fuge mersus in
Carceris aeterni te tegat¹⁸ atra palus. [ima:

Nos virtutis iter medium dum carpimus, alie

40 Instant phantasiae nequitiæque tholi¹⁹.

Quas vincens animus laeta potitur arena²⁰.

Et peccata procul mersa subacta videt.

Tunc ἀλάγμα²¹ canit gaudens multumque
[triumphas,

Laudibus amplificat tunc paradoxa²² Dei.

D 45 Litora virtutum lustrans tunc intrat eremum,

Mundi contempti qua silet omnia amor.

Spiritus immunus nullam reperire quietem

Qua numquam potuit, sed redit unde venit

Chalceus²³ ex alto pendens ibi sibilat anguia

50 Extinctum virus; liber erit populus.

VARIAE LECTIONES.

¹ Cod. *oplistes*, glossa *armatus*. ² Cod. *Heheu*. ³ Sic cod., Mai. *Kludowice*. ⁴ Corr. Mai., cod. s.
⁵ Sic cod., Mai. male corr. Numquid *non* praecepta. ⁶ Glossa *Oceanum*. ⁷ Glossa *paludem inferni*. *Syff*
tristitia inferni. ⁸ Corr. Mai., cod. *Seraphimque*. ⁹ *quod* om. cod., add. Mai. ¹⁰ Cod. *Aggetus, archaggetus*.
¹¹ Glossa *ecclesia*. ¹² Cod. *farao*. ¹³ Corr. Mai., cod. *vestita*. ¹⁴ Glossa *claustra*. ¹⁵ Glossa *rubeas*. *Eri-*
trijum mare est rubrum mare. ¹⁶ Sic cod., Mai. *harenosis*. ¹⁷ Glossa *significativas*. ¹⁸ Sic cod., Mai. *tegit*.
¹⁹ Glossa *testudines*. ²⁰ Sic cod. ²¹ Glossa *ymnus victoriae*. ²² Glossa *miracula*. ²³ Glossa *serena*.

Magdalene ¹ quaeris Dominum quid maesta A
 [sepultum?
 Funere devicto respice laeta Deum.
 Desine caeparios ² meditari cernere vultus;
 Vivus adest Dominus : quem gemis, ipsa vide
 55 Tersi pios vultus cursim solabere fratres :
 Evangelistes prima beata vale.
 Christe Dei Verbum, virtus, sapientia Patris,
 Sanguinis unda tui, qua madet ara crucis,
 Nos purgat, redimit, solvit, vitamque reducit,
 60 Electisque tuis praestitit esse dens.
 Da nostro Carolo pacem, qui sceptrum ³ dedisti,
 Atque suos perent hostis ubique ferax.
 Utque tibi placeat cunctis, quis vixerit, annis,
 Semina virtutum sparge tuo famulo.
 65 Quarum perspicue vis surgat, crescat in actus,
 Ut merito tecum semper ubique regat.
 Ὁρθοδοξος ⁴ ἀναξ εὐσεβείας ἐγκλυτος [ἄρχος]
 Σωφρων χριστοφόρος κύριος ὁ Κάρλος ⁵.
 Hos versus cecini sex denos bisque quaterenos
 70 Joannes vester servulus indignus
 μελω dum laetas, regi mea debita solvo :
 Solvere curarim, si sibi grata forent.

III.

De paschate.

Auribus hebraicis ⁶ notum si dixero pascha,
 Usibus Ausoniae transitus est habilis.
 Primum naturae si vis cognoscere pascha;
 Quocirco, quis primus fulsit in orbe dies;
 5 Quo machinae mundi cumulatim dicitur esse
 In species proprias transitus ex nihilo.
 Conditor et causas, quas secum semper habebat
 Prodidit in formas lumine conspicuas.
 Sphaerica tunc tellus artatur limine certo,
 10 Vestiturque suis frondibus et λαχάνοις ⁷.
 Cinxit litoreus Neptuni ⁸ Nerea limbus ⁹,
 Quem superare nequit caerulea ¹⁰ crine taniens.
 Aërium spacium tangebant cornua lunae,
 Quod validis pennis oscena ¹¹ colla secant.
 15 Aetheribus cyclos ambibat stelliger orbis,
 Mundum circuiens motibus assiduus.
 Processu vario ferebatur consona turba
 Errantum, dulces edidit ipsa tonos.
 Sex numero septem spacis modulantibus octo
 20 Caelestis sphaerae condidit harmonia.
 Posthac extremus rex mundi dicitur aulam

VARIAE LECTIONES.

¹ Cod. Magdalene. ² Glossa ad marginem: caepus ortus, caeparius ortulanus. Sic intellige: κήπος, hortus; unde caeparius, hortulanus. ³ Corr., cod. scepha. ⁴ ἀρχος om. cod., add. ex conj.; Mai. ὀπλιτής. ⁵ Cod. abraicis. ⁶ Sic Mai., cod. lachamis c. glossa herbis. ⁷ Glossa belius. ⁸ Glossa orbis. ⁹ Glossa unda. ¹⁰ Corr., cod. osana, glossa aves. ¹¹ Pro ὄφρας; glossa serpens. ¹² Glossa Aegyptum. ¹³ Cod. caena. ¹⁴ Glossa rubens. ¹⁵ Corr. Mai., cod. ignoti viam marmoris unda. ¹⁶ Sic cod., a voce ἄμμος, arena; Glossa arenosa. Male Mai. harmonia. ¹⁷ Cod. armata. ¹⁸ Cod. idalmata, glossa imagines. ¹⁹ Cod. primuni. ²⁰ Corr. Mai., cod. nec. ²¹ Cod. caena; Mai. caenam. ²² Cod. aepulis

NOTAE.

^a Versus graeci in codice tales leguntur c. glossis:

recte credens rex pius gloriosus
 ὀρθοδοξος ἀναξ εὐσεβείας ἐγκλυτος
 temperans Christum ferens dominus ipse
 Σωφρων Χριστοφόρος κύριος ὁ Κάρλος

Possessurus eam, ni sua facta forent.
 Eheu sed miserum decepit femina conjunx,
 Quam prius incautam perdidit astus ophis ¹¹.
 25 Moyses dux populi celebravit pascha secundum,
 Bis quina plaga percutiens Isidam ¹².
 Transivit Dominus signatos sanguine postes,
 Dum primogenitos planxerat ipsa suos.
 Israelites festinus vescitur agnum;
 30 Ossibus illaesis mystica coena ¹³ fuit.
 It populus gaudens, Aegyptus perfida luget,
 Insanit rabie, quem timet, insequitur.
 Anxius erythreas ¹⁴ tunc Moyses aspicit undas,
 Inscia virtutis territa plebs dubitat.
 35 Nubibus obscuris Pharaonis turba retenta,
 Ne praedam caperet, fervida sacra stupet.
 Tuin dux intrepidus neptunia dissecat arva,
 Praestitit ignoti marmoris unda viam ¹⁵.
 Ventus et exurens ammonia ¹⁶ litora siccant,
 40 Et muro similis caerulea prona tumet.
 Ingreditur populus lympharum gurgite tutus,
 Laetus et egrediens actea grata videt.
 Ohruitur pelagi cumulis pharaonius hostis,
 ἄρματα ¹⁷ dispersim Thetidis ima tegunt
 45 Haec quondam fuerunt venturi ἐνδάλματα ¹⁸ Christi,
 In que collucant quae latere diu.
 Qui solus victor, prostrato principe mundi,
 Transacto triduo prosilit ex erebo.
 Ac primus ¹⁹ calcans mortem transiit in alta,
 50 Solus nam liber numine tartareo.
 Sanguinis et proprii fundens libamina pura,
 Mundo salvato pascha novum deditat.
 Sponte sua Dominus se mactat ipse sacerdos,
 C Quae Patri placens hostia sola fuit.
 55 Hostia, quae totum purgavit crimine mundum,
 Mundum, quem potuit perdere primus homo.
 Ex uno veniens mors est expulsa per unum,
 Morte bona vitae mors mala victa perit.
 Primitiae Christi reseravit septa sepulchri,
 60 Nostrae naturae perditam restituentis.
 Harum nunc ²⁰ rerum celebrantur symbola sacra,
 Dum parent oculis, mentibus nota prius,
 Dum corpus Christi, dum sacri sanguinis undam,
 Et pretium mundi mens pia corde sapit,
 65 Dum memores coena ²¹ Domini revocamus in an-
 Dum plures odas consonat ipse chorus. [nos,
 D Aeternis epulis ²², quas mystica signa figurant
 Digneris Carolum pascere, Christe, tuum

armatus serpens Aegyptus claritas fulgur tonitruum
 ὀπλιστής ὄφας Ισιδα σύγα.

Ultimae tres voces ad carmina III, 24, 26 et VIII, 18 respicere videntur.

Devotum famulum, qui te veneratur, honorat
 70 Aedibus constructis aurea vasa parans,
 Cortinis patulis et longa per atria tentis,
 Vestito clero murice purpureo.
 Presbyteri sancti reboant altaria circum :
 Perpetuis templis sic erit ipse tuus.

IV.

Laudes Yrminrudis Caroli Calvi uxoris.

Haec nostram dominam Yrminrudis nomine cla-
 [ram

Exornant meritis laudibus apta suis :
 Forma, genus, species, morum pulcherrima fama
 Regis connubium, docta loquela docens,
 5 Praeclaræ sobolis donum, notaque ¹ propago,
 Obsequiumque bonis omnibus egregium,
 Ingens ingenium, perfecta Palladis arte
 Auro subtili serica fila parans.
 Actibus eximiis conlucent pepla mariti,
 10 Gemmarum seriè detegit indusias ².
 Miratur fugitans numquamque propinquat ἀράχνη ³
 Quamvis palladios aequiperat digitos.
 Inclyta consilio castum servare cubile,
 Cypris ne valeat commaculare toros ⁴.
 15 Pauperibus multis Christi justissima cura
 Illam sollicitat, rite ministra fore.
 Prudentum matrum, quas laudant dogmata sacra,
 Virtutis consors enitet assidua,
 Orans, ac legitans libros, manibusque laborans.
 20 Et nullum vitii tempus inane vacat.
 Quid causas regni dicam, quas ipsa perita
 Disponit vigili ⁵ pectore praecipuo?
 Si sinerent apices, quos scripserat ipse Salomon,
 Dixissem forsàn, quid perhibere volunt.
 25 Haec nam haec merito censetur femina fortis,
 Quam Carolus reperit fortis et almus ἀναξ ⁶.
 Quem solum celebrat Francorum gloria regem,
 Dignum christicolis plebibus atque choris.
 Cui gestare licet regnorum plurima scepra,
 30 Quae magni patres sustinuerunt sui.
 Cui soli regnum sapientia praevia pollet,
 Quem purae mentis nobilitat studium.
 Quem Scriptura docet divinis plena figuris,
 Ne recto Christi tramite debilitet.
 35 Cui ⁷ sanctas aedes dedicans ornatibus amplis,
 Caelestis patriae symbola sacra videt.
 Hos ambo, regem dico dominamque, potentes
 Christe, tuere tui numinis auxilio.
 Sis fidus custos, sis murus tutus in aevum,
 40 Ut tibi perpetuo placita vota ferant.
 Devotis animis semper te laudet uterque,
 Vocibus harmonicis, actibus atque bonis.
 Illorum tumidos inimicos sternere rebelles,
 Aut hos conversos subdere colla mone.

A 45 Da pacem populo, qui tibi servit ubique,
 Omnibus christigenis floreat alma quies.
 Paganos ⁸ piratas ⁹ vastantes regna per orbem,
 Consumptos gladio gurgite merge maris.
 In syrtis varias spargantur flatibus austri,
 50 Illic ut pereant aestibus oceani.
 Nos vero laetos puro te corde colentes,
 Ducas aetherios sidera supra choros

V.

De Christi resurrectione.

Mystica sanctorum panduntur dogmata Patrum,
 Pneumate sanctifico quae cecinere Deo,
 Aeterno Patris Verbo, quo cuncta creantur
 Occultis sinibus, ordine quaeque suis,
 B 5 Fabrica quo mundi formis simul omnibus una
 Surrexit, fuerat ut ratione sua.
 Quae sine praecessit in Christo tempore facta,
 Dum semper natus cuncta creata videt.
 Quam super effertur sanctus ratione regentis
 10 Spiritus, ut sacras vivificaret aquas.
 Angelicum numerum superiorum castra tenentem
 Constituit mundo, cetera quaeque vides
 Quorum primaten ¹⁰ hominem paradisis habebat,
 Assimilem factum mente videre Deum.
 15 Hanc homo praeclaram speciem complectere no-
 Corruit, et prolem traxit ad ima suam. [lens
 Sed ne tanta Dei penitus transiret imago,
 Hanc speciem hominis coepit habere Deus.
 Hinc natus mundo, passus sub lege malorum,
 C 20 Morte sua mortem perdidit ipse meam.
 Quo sunt, quo vivunt, quo stant, quo cuncta mo-
 Ille Deus moritur, vivat ut ipse homo. [ventur,
 Ordine multiplici signatus Patribus olim
 Maclatur legi, vatibus et canitur.
 25 Hic fuerat aries speculo provisus ad aram,
 Dum typicus Isaach ducitur ad jugulum.
 Festinans populus Aegypto hunc sumpserat
 [agnum,
 Sanguine conspergens limina nota domus.
 Hic fons, virga, petra, caelestis fulgor obumbrans,
 30 Serpens, et manna, nubs, via, panis, aqua :
 Talia saepe Dei jussu sub tempore facta
 Aeternum Dominum significare suum.
 Hacque impleta die sacro venerantur ¹¹ honore,
 D Istà dies tanta mystica facta tenet.
 35 Hanc mundus prodit congaudens luce decora :
 Florigeros motus mittit in aethra suos,
 Germina producens, florentes gramine fructus ;
 Nam Christus fructus dulcis ubique suis.
 Surrexit Christus, nostra hinc pia corda resultant.
 40 Alleluia Deo orbis ¹² ubique canit.
 Inclyte qui regum, te rex conservet in aevum,
 Prospera ¹² concedat, hinc super astra vehat.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Sic cod., Mai. corr. *sat nota*. ² Glossa *indumenta*. ³ Cod. *arachnos* glossa *arana*. ⁴ Cod. *thores*.
⁵ Cod. *vigilo*. ⁶ Glossa *rex*. ⁷ Sic cod., Mai. *Qui*. ⁸ Cod. *paganus*. ⁹ Cod. *primatus*. ¹⁰ Sic cod. *Mai*.
veneramur. ¹¹ Sic cod., Mai. *mundus*. ¹² Sic cod., Mai. *Prosper*.

NOTAE.

^a Northmannos classe advectos

Qui sub honore sui humili cum corde canoros
Alterius statuis, psallis et ipse, choros.

45 Credimus, ista tibi servantur culmine caeli,
Heres davidicus efficiere pius.

Προσευχῆς petimus votis et corde precamur,
Qui dedit hoc velle, det tibi posse Deus.

Βασιλεῖ Καρῶν ἡμῶν σὺ Χριστὲ βοήθει,

50 Ὡς κληροῦσθαι χορῶς δυνατὸς οὐρανίους ^a.

VI.

Christi descensus ad inferos et resurrectio.

Emicat ex erebo lux mundi magna triumphans,

Primitias vitae quae ¹ moribunda stupet

Prosilium Furiae, concurrunt undique Parcae,

Mirantur tristem congemuisse Stygem.

5 Ille dein princeps barathri petit arma sueta ² :

Quis genus humanum subdidit ipse sibi?

Sed mox ut vidit ruitantia limina fracta,

Territus, attonitus fugit ad ima domus.

Non tamen evasit tenebrosa per antra tyrannus,

10 Fortior intravit qui sua vasa tulit.

Attractus, captus, vincens, strictisque catenis

Detentus, domitus, pulsus ab arce, prius

Qua mundi princeps elatus sederat olim,

Bestia saeva vorax indomitaque diu ³.

15 Sed victor mundi praestantior omnibus unus

Totum collisit comminuitque caput.

Aestus aeterni comburunt turpe cadaver,

Pyrphlegethontis ⁴ fervida ⁵ flamma furit.

Laetantur miseri, quos laesit dira potestas,

20 Captivi redeunt, vincula laxa vacant.

Jam regnat Verbum Patris, jam cuncta gubernat

Virtus, vita, salus; mors fera victa silet.

Surrexit vivus rumpens retinacula leti ⁶,

Nulla valet summum vis retinere Deum.

25 Ipse libens animam posuit, propriamque resum-

[psit;

Ponere quam potuit, non remanere sinit.

Quam dat pro mundi vita, revocavit eandem;

Quae datur, accipitur; tradita salva manet.

Tale datur pretium mundi, mirabile fatu!

30 Totum servatur, redditur atque datur.

Quis fari valeat quid fecerit ipse Redemptor?

Empto potitur, possidet et pretium.

O lux perpetuo fulgens mundumque revelans,

Victrix umbrarum, quas pia corda timent,

35 Custos sis Caroli, tutus et undique murus,

Protege sceptrata tui qui regitat famuli.

A Sat sat perpauca ingratos ponere versus,
Molestos regi. Quid valet astruere,
Quod plane perhibet jam nuper dedita ⁷ musa?

40 Expers mercedis tristis inanis erat.

Στοιχοὶ Ἰωάννου τῷ βασιλεῖ Καρῶν ^b.

VII.

Adhuc de Christi resurrectione.

Lux superans animas hominum superumque deo-

Agmina terrenis constabilita tonis, [rum

In sinibus genitoris erat, longaeque remota

Sensibili mundo empyrioque polo,

5 Lustravit miseros tenebrarum sedibus imis

Vinctos, captivos, Tartareosque reos ⁸.

Incarnatus erat Christus de virgine nascens,

Confixus ligno, conditus atque τάφῳ ⁹.

B Corpore sed moriens, vivens animoque Deoque,

10 Ast Deus et moritur, vivat et ipsa caro.

Mens erebum, corpus petram, tenet omnia nu-

In tribus est unus, corpore, mente, Deo. [men,

Postquam per triduum totum destruxerat ἄδην ¹⁰,

Totus surrexit, nil remanente minus.

15 Ascendit totus, totum regit, aspice, mundum,

Pro quo passus erat conditor atque Deus

Humanumque genus totum revocavit ab antro,

Aeternaeque ¹¹ mortis, quo cadit omnis homo.

Muneris ingratus vitae spretorque salutis,

20 Quam largitus erat maximus archipater ¹².

O rex, praeclaro qui lustras lumine mundum,

Largito Carolo prospera cuncta tuo.

Indulge famulo fragilis contamina vitae,

Ut valeat purus cernere regna tua.

C 25 Στοιχοὶ τοῦ Ἰωάννου τῷ κυρίῳ αὐτοῦ ἀνακτὶ Καρῶν ^c.

VIII.

De Verbo incarnato.

Si vis οὐρανίας ¹³ sursum volitare per auras,

Empyriosque ¹⁴ polos mentis sulcare meatu,

Ommate ¹⁵ glaucivido ¹⁶ lustrabis templa sophiae,

Quorum summa tegit condensa nube caligo,

5 Omnes quae superat sensus nocerosque ¹⁷ lo-

[gosque.

Inde γνώφος ¹⁸ quondam velabat Sina κορυφήν ¹⁹,

Dum Deus antiquum θεισμόν ²⁰ Moysae doceret,

Umbrarum medio linquens vestigia ταρσῶν ²¹,

Illuc aspiciens Seraphim oculos volare,

D 10 Et senas πτέρυγας ²² terno de cardine pansas,

Circa postque Deum polymorphota ²³ plurima

[ζῶα ²⁴,

VARIAE LECTIONES.

¹ quae om. cod.; sed spatium unius verbi adest. ² Cod. suaeta. ³ Sic cod., Mai vorax atque dia indomita. ⁴ Cod. pyrphlegetontis. ⁵ Sic cod., Mai. enim fervida. ⁶ Cod. leti. ⁷ Cod. acdita. ⁸ Lustravit miseros — reos om. Mai. ⁹ Cod. tapho. ¹⁰ Cod. achan. ¹¹ Sic cod., Mai aeternae (— que om.) ¹² Cod. archiater. ¹³ Glossa caelestes. ¹⁴ Glossa igneos. ¹⁵ Glossa oculo. ¹⁶ Glossa noctivido. ¹⁷ Glossa intellectus. ¹⁸ Cod. gnofos, glossa caligo. ¹⁹ Glossa verticem. ²⁰ Glossa legem. ²¹ Glossa pedum, ταρσός pluri: a pedis. ²² Cod. pterugas, glossa alas. ²³ Glossa multiformia, ²⁴ Glossa animalia.

NOTAE.

^a Distichon in cod. tale legitur :

regis nostrum tu fave
Βασιλεως Καρλου ἡμῶν σὺ Χριστὲ βοήθει
ut possidere choros possit caelestes
Ὡς κληροῦσθαι χορῶς δυνατὸς οὐρανίους

^b Versus in cod. talis est :

του στοιχοι Ιωαννου τῷ βασιλεῖ Καρῶν.

^c In cod. versus talis est :

versus dominum suo regi
οι στοιχοι του Ιωαννου τῷ κυρίῳ σου του τανακτο Καρλου.

- Claro cunctorum speculantia lumine causam, A
Unum principium, quo rerum volvitur ordo
In genus, in species rhythmosque chronosque ¹
[toposque ²,
15 Quae sunt, quae non sunt, sensu sepi mente vi-
[dentur,
Quae stant, quae vario voluntur praedita motu,
Pneumata ³ ventorum, vis ignea, lucidus aether,
Chorus et astrigeræ perpuri luminis ἀγλη ⁴
Palladis : hinc gemmis septem redimita corona,
20 φοῖβη, καὶ Στίλβων, καὶ Φῶς, καὶ Ἥλιος, Ἄρης,
Φοῖβων καὶ Φαίνωνος ἄκρου περι κλίματα πάχνη,
Ἐξῆς τοῦ κόσμου κέντρον θέτις ἄσχετος ἄλας ⁵,
Caelestis motus modulaminis ἐννεύφογγος ⁶,
Summa chelys ⁷ vocum mortales effugit ὄψας ⁸.
25 Rerum principium primum cognoscite Christum, B
Verbum cuncta creans, natum de pectore Patris,
Ars, lex, consilium, ζωή ⁹, sapientia, virtus,
Fons, medium, finis, genitum de lumine lumen,
Est, non est, super est, qui praestitit omnibus
[esse,
30 Qui regit atque tenet totum quod condidit ipse,
Totus per totum, qui nullis partibus haeret,
Cum sit cunctorum substans essentia simplex.
Ὦν τέλος, ὦν ἀρχὴ πάντων, ὦν ὄντα τὰ εἶσιν,
Ὦν ἀγαθός, καὶ καλός, κάλλος, μορφῶν τε χαρακτήρ ¹⁰.
35 Qui miseris homines revocans de morte perenni,
ἄθρωπος ¹¹ factus, sumens de virgine carnem,
Promissus venit, complens oracula vatum.
Αὐτὸ πρόγονος ¹² David proprio de spermate ¹³ na-
[tum C
Viderat, et mundi devicta morte λυρωτίν. ¹⁴
40 Nec minus in caelis prosunt mysteria Christi
Quam terris, merito cum sit Deus omnibus idem.
Illic angelicas patefecit lumine mentes,
Ac tenebrosa suae virtutis prodidit ipsis.
Nulla quidem virtus potuit dinoscere pure,
45 Quem pater occultum gremio velabat opaco :
- Sed caro nunc Verbum factum, mirabile dictum !
Clare se cunctis hominemque Deumque revolvit,
Νοῦς τε λόγος τε ¹⁵ capit, quem nullus viderat ante :
Σαρκεῖα ¹⁶ nam φύσις ¹⁷ divinas temperat ἀνάγας. ¹⁸
50 Hic vitam cuqctis nascendo contulit, atque
Destruxit mortem, quae totum sorbserat orbem.
O qualis virtus potuit superare superbum,
Qui genus humanum crudeli lege subegit,
Restaurare volens primus quod perdidit ille
55 Formatus limo, male usus munere, vitae,
Virgine sed factus dum sumpserat unde periret,
Sponte sua propriae bene usus funere carnis !
Quis modus est animo, dum talia cernere temptat
Quive valent sensus meditari fame vocum ?
60 Παρθένος ¹⁹ angelico commovit viscera fatu,
Ac comitante fide suscepit pneumatico ²⁰ partum.
O felix γαστήρ ²¹ divinum sustinet ignem,
Virtutis radius solidatur somate ²² sacro
Unam personam duplex substantia produxit.
65 Nam Deus aeternum rationem tempore sumens,
Corpore compacto sese perfecerat ἄνδρα ²³
Jesum Christum regnantem secula semper
Te lumen mundi colimus : tu Christe redemptor
Fonte tui lateris credentium vulneca tergis :
70 Nilque perire volens hominibus tua provida virtus,
Ambitur nostram nullo cum crimine φύσιν. ²⁴
φύσις nostra dehinc plene renovatur in illa,
Antidotumque potens cunctis prodesse paratum
Potantum varias pellit compagine plagas,
75 Nolentes merito permittens jure perire.
Nullum namque Deus noientem vivere cogit,
Nullum velle boni depellit limine lucis,
Omnes invitans, hos deserit, adjuvat illos,
Omnia componens, laudatur in omnibus ipse.
80 Christe tuos pavidos digneris visere servos,
Qui tua festa colunt, venerantes dona salutis.
Parce tuo famulo, cui regia sceptrata dedisti,
Divino radio, perfusum, perface, purga.

SECTIO II.

VERSUS JOANNIS σκροθθι

E cod. pervetusto Vat. sec. xi ed. Angelo Mai Classic. Auct. tom. V, p. 441 sqq. Jam prodeunt ad fidem codicis libl. Christianae 1709, fol. 16, 2 sqq., ejusdem, opinor, quo Mai utebatur, recogniti.

I.

Christi triumphus de morte ac diabolo.

Postquam nostra ²⁵ salus mundum renovaverat

[omnem;

5 Dormitans gelidi duro sub culmine saxi,

VARIAE LECTIONES.

¹ Glossa tempora. ² Glossa locos. ³ Glossa spiritus. ⁴ Cod. aegle, glossa claritas. ⁵ Cod. enneaptongos, glossa novenus sonus. ⁶ Glossa cithara. ⁷ Glossa aures. ⁸ Glossa vita. ⁹ Cod. antropos, glossa homo. ¹⁰ Glossa avus. ¹¹ Glossa semine. ¹² Glossa redemptorem. ¹³ Glossa animusque ratioque. ¹⁴ Glossa carnales. ¹⁵ Glossa natura. ¹⁶ Glossa claritudines. ¹⁷ Glossa virgo. ¹⁸ Glossa spiritus. ¹⁹ Glossa venter. ²⁰ Glossa corpore. ²¹ Cod. andra, glossa virum. ²² Glossa naturam. ²³ Corr., cod. nostro.

NOTAE.

^a In codice ita leguntur versus cum glossis :

luna et mercurius et lucifer sol mars
φοῖβη καὶ ἰστιλβων καὶ φως ἡλιος ἄρης
jovis et saturni summi circum plagas pruina
φαινονος ἀκροῦ περι κλίματα πάχνη
divide mundi medium oceanus immensurabilis solum
ἐξῆς τοῦ κόσμου κέντρον θέτις ἄσχετος ἄλας

^b In codice sic habentur cum glossis :

ens finis principium omnium qui est quae sunt quae subsistunt
Ὦν τέλος ὦν ἀρχὴ πάντων ὦν ὄντα τὰ εἶσιν
ens optimus et bonus pulchritudo formarumque exemplar
Ὦν ἀγαθός καὶ καλός κάλλος μορφῶν τε χαρακτήρ
Ita in codice, non πρόγονος.

- Implens vativomi prognostica symbola ceti
 Umbrae tunc pavidae sparsim Phlegethontis ab
 Exiliunt subito, mirantes surgere lucem [imo
 Tetras atque truces abigentem carcere larvas ¹.
 10 O mors, mors vitae! si mors, non vita vocanda;
 Quod praestat vitam, non ausim dicere mortem.
 Num tenebras recipit clare substantia lucis?
 Fervida vis ignis nescit ² sibi serpere frigus?
 Nemo tamen vitam mortem gustasse negarit:
 15 Mors carnis vitae, vitae mors jure vocatur;
 Nam compassa fuit carni quae sola pependit.
 Altius ingreditur purae rationis acumen,
 Et carnem vitae vitam sic colligit esse.
 Si vita est Verbum, Verbum quoque si caro factum,
 20 Profecto sequitur, vita concedere carnem.
 Si caro sit Verbum, converso tramite facta,
 Carnem continuo vitam dare cogere factam.
 Σάρξ ³ igitur Christi substat verissima vita,
 Vivens ac moriens mortem consumpserat omnem.
 25 Desursum venit, terrenam sumere vestem;
 Indutus vestem sursum cum veste volavit,
 Inque Deum vertit vestem de virgine sumptam,
 Unum conficiens animam carnemque Deumque.
 Mors mortis Dominus surrexit vivus in altum
 50 Ac nostram secum materam vexit eodem.
 In tota factus, totam conformat in unum.
 Mundum calcavit fragilem, mundi que potentem,
 Expulsumque foras superavit Marte secundo.
 Captivam revocans praedam raptoris ab ore
 55 Abstulit, ille gemit confossus membra superbus
 Vulneribus duris, ac secum talia tractans:
 Me victum video, fugitivum sedibus atris
 Quae nova lux oritur, quam nunquam ferre va-
 [lebo?
 Nunc mea ⁴ regna ruunt passim, loca nulla tene-
 [bris;
 10 Sentio me captum, pavidum, vinculisque ligatum.
 Eheu! quis mihi congregitor? Quis fortis in armis
 Audax committit mundi cum principe bellum?
 Illene confixus ligno septusque sepulchro,
 Quem rex Herodes sprexit summusque sacerdos
 15 Ruptus non timuit vestem damnare Caiphas
 Addictus morti, Romano principe caesus?
 Hoc egomet feci, fateor, totumque penegi.
 Me stultum latuit virtus humilisque potestas:
 Hunc si cognossem, σταυρῶ ⁵ non penderet um-
 D
 50 Corporis humani servilis forma fefellit. [quam,
 Interea laetas animas volitare per auras,
 Tartareosque sinus vacuos laxasque catenas.
 Suspicit, et nutrit tristi sub pectore vulnus.
 Quod; mage, me miserum torquet, jam conspi-
 [cor, inquit, A 55 Clausa diu terris paradisi limina pandi,
 Et mortale ⁶ genus, quod fluxerat inde per unum,
 Unius ob mortem-rursus super astra redire.
 Illic felices sedes, quas sponte reliqui,
 Terrigenum proles habitabit jure perhenni,
 60 Me, me torquebit semper mea prava voluntas,
 Languidus invidia morior, meritoque peruror.
 Unum confugium superest, solamen et unum:
 Est antiqua domus mortis noctisque profundae,
 Judaicum pectus, vitiorum plena vorago,
 65 Fraudis et invidiae semper possessio larga,
 Luminis exosi radios irata repellens.
 Illic sola potens hypocrisis perfida regnat,
 Illa putet nimium, nimiaque putredine corda
 Carnalis populi corrumpit nescia veri
 B 70 Illic confugiam gentilia pectora linquens,
 Oculibus Christo dominabor gentis avarae,
 Omne meum virus fundam blasphemia per ora,
 Ligno suspensum Dominum regnare negando.
 Talia contrectans crudelis bestia fallax
 75 Retro lapsa ruit gelidas fugitiva sub ⁷ umbras.
 Imperium Patris quaesitum sanguine nati
 Telluris superat fines ⁸ erebunaeque polumque.
 Orthodoxa fides diversa voce per orbem
 Abba Pater clamat, laudans mysteria summa
 80 Unius ac trinae bonitatis fertile germen,
 Ingenitum genitamque Deum munerque ⁹ per-
 [henne
 Fontis inexhausti, quo manant flumina vitae.
 II.
 Hanc *σάχος* ¹⁰ ejusdem.
 Graeculus, Judaeus jam nunc, Agareus, et Au-
 Paganusque feras surgens aquilonis ab axe [son¹⁰,
 Subdita colla dabunt, Christus regnabit ubique,
 Ipsi succumbunt omnes regique Deoque.
 5 Summe Pater nati, largitor muneris ¹¹ almi,
 Festa tui semper celebrantem protege plebem,
 Cui tua disponens sapientia regna per orbem
 Praefecit Carolum regemque piisque ministrum,
 Cui lux interior donavit mentis acumen,
 10 Quo divina simul tractans humana gubernet,
 Vere subsistens rex atque theologus idem.
 Praesul ab Athenis Dionysi, symmache Pauli ¹²,
 Inclyte martyrio, cui servit Gallia tota,
 Prospice caelestis vitae de sedibus altis
 15 Vota tui τέκνου ¹³ Caroli tua λείψανα ¹⁴ sancta
 Ornantis, gratamque tuam magnalibus aedem
 Instar flammaram gemmis flagrantibus auro.
 Undique turicremis redolent altaria fumis
 Harmonici cantus θιασωτών ¹⁵ sidera ¹⁶ pulsant,
 20 Officio vatum sanctissima coena ¹⁷ paratur.

VARIAE LECTIONES.

¹ Cod., *larvas*. ² Conj., cod. *cescit*. ³ Cod. *Sarx*. ⁴ Sic cod., Mai. *mih*. ⁵ Cod. *stauvo*. ⁶ Corr. Mai., cod. *Mortalemque* genus. ⁷ Sic cod., Mai. *per umbras*. ⁸ Conj. Mai.; pro *Telluris superat finis* cod. *Telluris superis* fines. ⁹ Sic Mai., cod. *munusque*. ¹⁰ Sic cod., f. *σίζοι*. ¹¹ Cod. aust. ¹² Sic cod., Mai. *luminis*. ¹³ Sic Mai., cod., *symmache et Pauli*. ¹⁴ Cod. *tekni*, glossa *fili*. ¹⁵ Glossa *reliquias*. ¹⁶ Cod. *thiasotum*, glossa *dilatantium*. ¹⁷ Conj., cod. *sidere*. ¹⁸ Cod. *caena*.

SECTIO III.

JOANNIS SCOTI VERSUS DE AMBIGUIS S. MAXIMI.

E cod. ms. bibliothecae Armamentarii Parisiensis ed. M. Felix Ravaisson in libro qui inscribitur: *Rapports au ministre de l'instruction publique sur les bibliothèques des départements de l'Ouest, Paris 1841, p. 558 sqq.*

- I.
Caro'o Calvo dedicat Ambiguorum S. Maximi versionem.
 Kyrrie, caeligenae cui pollet gratia formae,
 Astrea Caesarco cui cingunt stemmata vultus,
 Regum progenies, quos auxit Francia felix,
 Orbis terrarum quos alta voce salutat,
 5 Laudibus amplificat, veneratur, ditat, honorat,
 Undique concurrrens pontum secat, eminet arva,
 Salve, Christicolum vertex, gratissime regum,
 Rex pie, devoti ne spernas donula servi.
 Exiguum munus largo, sed fonte receptum
 10 Christiferum Patrum, mysteria plurima tractans.
 Hoc opus in Graeco construxit Maximus abbas,
 Egregius pastor, scripturis inclytus auctor,
 Magni Gregorii perplanans dicta remota,
 Sensibus humanis theoremata mente revolvens.
 15 Nec non in multis Dionysius additur ipse
 Ariopagites, ornat quem laudibus amplis,
 Explanat, testemque vocat Patremque beatum,
 Tangens symbolicas praeclaro lumine byblos,
 Quem nos edidimus, Vobis poscentibus, olim.
 20 Hac quoque de causa praefatus Maximus abbas
 Editus est nuper, nostro sudante labore,
 Effectuque pio Vestrum pia jussa sequentes,
 Cursim transtulimus, quae multo tempore¹ quae-
 runt,
 Et doctos sensus, et purae mentis acumen.
- II.
De eadem versione.
 Quisquis rhetorico verborum syrmate gaudet,
 Quaerat grandiloquos, Tullia castra petens.
 At mihi sat fuerit, si planos carpere sensus
- A
 Possem tardiloquus, pragmata sola sequens.
 5 Interior virtus sermonum rite tenerda :
 Verborum bombi fallere saepe solent.
 Si quis in ambobus divino munere pollet,
 Hic primum debet jure tenere modum.
 Sed si perspicuos sensus vix voce loquaris,
 10 Sis quoque contentus; nam meliora tenes.
 Si meliora tenes, quatenam tibi cura, tenere
 Quae sunt inferius? Seniper in alta pete.
- III.
Lectori Ambiguorum S. Maximi.
 Quisquis amat forniam pulchrae laudare sophiae,
 Te legat assidue, Maxime Grajugena.
 Ac primo motus rerum rationibus altis,
 Mundum sensibilem deserat atque neget :
 B 5 Nec non et sensus ipsos, qui saepe retardant,
 Gnostica dum scandit βήματα⁴ mentis iter.
 Delicis fragilis vitae, mundoque fugaci,
 Et carnis cura qui vacat, ista iugat :
 Mundanisque datus studiis, tardusque pigerque
 10 Iluc non accedat; nullus adest aditus.
 Sensibus inflatus propriis, tumidusque, superbus
 Stet procul, ipse negans hic reperire locum.
 Artibus imbutus, quas novit mentis acumen,
 Fides procedat, nam sua stat patria.
 15 Practica hic ducet morum praeclara magistra,
 Custos virtutum, pervigil idonea.
 Hic φυσικά⁵ causas rerum vestigat opacas,
 Inventasque simul segregat, unificat.
 Hic θεῖα⁶ fert palmam cunctis perpulchra logy
 C 20 Omnia (?) quod, quod non, omnia denegat omne
 [simul]⁷.

SECTIO IV.

JOANNIS SCOTI VERSUUM FRAGMENTA.

- I.
Versus Joannis Scoti¹ ad Carolum regem.
 Cod. Cantabr. Collegii Corporis Christi n° 223, sec. IX.

 Da nostro regi Carolo, cui scepra dedisti,
 Ut semper famulus tibi vivat mente benigna.
 80 Prospera labentis vitae revolumina praesta,
 Atque simul tecum caelestis gaudia regni.
 Magna Dei genitrix, ter felix, sancta Maria,
- D
 Te laudant caeli, te votis inclytat² orbis.
 Proxima sis³ Carolo tutrix, muuimen et altum,
 85 Qui tibi mirifice praeclaram fabricat aedem,
 Aedes marmoreas. Varie constructa columnis
 Alta domus pulchre conterno⁷ normate facta.
 Aspice polygenos flexus, arcusque volutos
 Compages laterum similes, capitella, basesque,
 90 Turres, turriculos, laquearia daedale texta,
 Obliquas tyrridas⁸ caleni luminis haustes,
 Intus picturas, lapidum pavimenta, gradusque,

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic, pro multa tempora. ² Cod. bemata. ³ Cod. physice. ⁴ Sic; conj. Ravaisson Omne quod est, quod non, detegit omne simul. ⁵ Cod. Scotti. ⁶ Cod. inclitat. ⁷ Conj., cod. sit. ⁸ Conj., cod. contero. ⁹ Conj. tyridox.

Circumquaque στοάς, armaria, παστοφορεία¹,
 Sursum deorsum populos, altaria circum,
 95 Lampadibus plenas pharos, altasque coronas :
 Omnia collucent, gemmis auroque coruscant.
 Pallia cortinae circumdant undique templum :
 Ipse throno celso fultus rex prospicit omnes,
 Vertice sublimi gestans diadema paternum,

A 100 Plena manus scriptis², encliridia³ aurea βάκτρα.
 Heros magnanimus longaeuus vivat in annos.
 II.

Laus Sophiae.

Ε cod. ms. bibl. Reg. Paris. ed. Cousin, *Fragments philosophiques*, t. III, Appendix p. 326. [cf. carm. VIII, col. 1230].
 Si vis uranias sursum volitare per auras,
 Ommate glaucivido lustrabis templa Sophyae.

VARIAE LECTIONES.

¹ Conj., cod. *pasta feria*. ² Cod. manuscriptis. ³ Conj., cod. *encliridion*

SECTIO V.

JOANNIS SCOTI GRAECI VERSUS.

1.

Versus ad Carolum, Hincmarum, a. 105.

E cod. S. Germani Pratensis ed. Labbe in praefatione ad *Glossaria*². Textum corruptissimum saepissime sanavi. Labbei lectio litera L insignita est.

1.

Recte credens Rex pius gloriosus
 Ὄρθοδοξος ἀναξ εὐσεβῆς ἐγκλυτος¹ [ἄρχος]²
 temperans Christum ferens Dominus ipse Karolus
 Σώφρων Χριστοφόρος κύριος ὁ³ κάρολος.

2.

Regis, Karoli nostri tu Christe fave
 Βασιλέως⁴ κάρολου ἡμῶν σὺ Χριστέ βοήθει,
 ut possidere chorus possit caelestes
 Ὡς κληροῦσθαι⁵ χορούς⁶ δυνατὸς⁷ οὐρανόυς.

3.

Στίχοι⁸ Ἰωάννου τῷ βασιλεῖ κάρολω.

4.

Versus Domino suo Regi
 Στίχοι⁹ Ἰωάννου τῷ κυρίῳ¹⁰ αὐτοῦ ἄνακτι¹¹.

5.

Luna et Mercurius et Lucifer sol Mars
 Φοῖβη¹² καὶ Στῆλβων¹³ καὶ Φῶς καὶ¹⁴ Ἥλιος, Ἄρης,

B Jovis et Saturni summi circum plagas pruina
 Φαίθων¹⁵ καὶ Φαίνονος¹⁷ ἄκρου περὶ κλίμακα πάχνη,
 deinde mundi medium oceanus immensurabilis salum
 Ἐξῆς τοῦ κόσμου κέντρον θίτις ἄσχιτος ὄλας.

6.

Domine
 κύριε¹⁸ κάρολε
 vitam aeternam det tibi semper
 Ζωὴν αἰώνιον¹⁹ δώσει²⁰ σοι πάντοτε Χριστὸς²¹.

7.

Domine vivas multos annos hic Caesar
 κύριε²² ζῆς πολλοὺς ἐνιαυτούς ὧδε σεβαστός²³.

8.

ens finis principium omniū qui est qui sunt qui
 Ὄν τέλος, ὄν ἀρχὴ πάντων, ὄν²⁴ ὄντα τὰ

subsistunt

[εἶσιν,

C

ens optimus et bonus pulchritudo formarumque exemplar
 Ὄν ἀγαθὸς καὶ καλὸς, κάλλος μορφῶν²⁵ τε χαρακτήρ.

9.

Στίχοι Ἰωάννου { glorioso Regi κάρολω²⁶.
 τῷ κυρίῳ κάρολω.

VARIAE LECTIONES.

¹ L ευσεβῆς. ἄρχος desideratur, addidi ex conj. ² L ω. ³ Sic L pro βασιλεῖ. ⁴ L κλειρεσθε. ⁵ L χο-
 ρος. ⁶ L δυνατός. ⁷ L του στιχοι. ⁸ L οι στιχοι τοι. ⁹ L κυρριω. ¹⁰ L και τουτο. ¹¹ L ανακτο κάρολω.
¹² L φοιβε ¹³ L ιστλβων. ¹⁴ και om. L. ¹⁵ φοιτων. ¹⁶ f. φαίνοντος? ¹⁷ L κυρριε ¹⁸ L αἰόνιον. ¹⁹ L δώσει.
²⁰ L κρι ²¹ L κυρριε. ²² L σεβαστειε. ²³ L ων; f. τῶν? ²⁴ L μορφωντε. ²⁵ L sic Στιχοι Ιωαννης. glorioso
 Regi Karolw τοι Ιωαννοι το κυρριω κάρολω.

NOTAE.

^a Labbeus codicem sic descripsit : « Codex (hi-
 bliothecae Monasterii S. Germani Pratensis) in
 membranis sat eleganter scriptus, Caroli Calvi aevum
 praefert; quod vel inde colligere est, quod post
 glossarium et Prisciani voces graecas latine expli-
 catas legantur aliquot exercitationes grammaticales
 graeco-latinae, male digestae, et a viro, qui linguae
 graecae elementa vix attigerat, compositae, et a
 nescio quo Martino διδασκάλω descriptae (nam et is
 nomen suum prodit), ubi et aliquot versus graeci
 sat incompti tum a Joanne Scoto Erigena, tum ab
 ipso Martino in Caroli Calvi, Ermintrudis uxoris, et
 Hincmari laudem describuntur, sed alia, ut videre
 est, manu, quam qua glossae exaratae sunt, adeo ut
 par sit existimare, glossas aliquanto antea tempore
 descriptas ». Rursus idem postea haec addit : « Enim-
 vero, ne quis quisquiliis istas, et incompta carmina
 graeca, quae exstare in codice Sangermanensi mo-
 nuimus, desideret, ea cum naevis suis hic describi
 curavimus, tum, quod ad nostratam historiam quo-
 dammodo pertineant, tum etiam, ut vel inde colliga-
 tur, Joannem Scotum, ac ceteros ejusce aevi in
 graecis literis magistros hac in lingua non adeo
 versatos, ut in Franciam Carolinis temporibus mi-
 grassse Athenas existimandum sit, licet id alicubi

praelicit Alcuinus et Hericus monachus. Neque
 forte alius fuerit Joannes ille, qui *Macrobbii librum
 de Differentiis et societatis graeci latinique verbi
 excerptis, ad discendas graecorum verborum regulas*.
 Nec non Angelo Mai *Classic. Auct. t. V, p. 451* de
 iisdem versibus haec facit verba : « Joannis Scoti
 versus aliquot graeci ad Carolum Calvum scripti
 sunt in coevo glossario Graecorum codice S.
 Germani Parisiensis... Quominus autem hic recitem,
 non tam ipsorum levi pretio deterreor, quam scrip-
 turae corruptione, quae sanari vix potest. Neque
 tamen quicquam Scoti nostri perit, quoniam ii ver-
 sus quadratis literis in praefatione ad praedicta
 glossaria, etiam nuperae editionis Londinensis,
 excusi exstant ». Et paulo post : « Porro ad glossa-
 rium San-germanense quod attinet, num suspicari
 licet, opus Scoti nostri fuisse, quandoquidem ejus
 versus inscriptos habet? Certe is ob tenuem linguae
 graecae peritiam lucubratiunculis hisce egebat.
 Quippe et codex Cantabrigiensis apud Usserium
 p. 45 testatur, Scotum nostrum deflorationem ex
 libro Macrobbii de graeci latinique verbi societate
 fecisse, ob discendas graecorum verborum regu-
 las ».

10. vivas nunc vivas Rex ^{plures} in
Ζῆς ἵ νῦν, ζῆς βασιλεύς ^(σύ) ³ πλείστους ⁴ εἰς
[ἐνιαυτοῦς
annos

scopus Christo congregari in multa secula
Μελλόμενος ⁵ Χριστῷ συνζῆν εἰς πολλὰς αἰώνας.

11. salva cui regnum dedisti
Χριστέ σώσον ⁶ Κάρολον, τῷ ⁷ τὴν βασιλείαν ἔδωκας ⁸.

12. Malus bonus magnusque parvunque
Ναμ κακός, atque ἀγαθός prorsus μέγας τε μικρός τε.

13. p aelucens splendens prae famine summa
Λαμπρότατος doctior στίλβων καρύγματος ἄκρου,
verbi tela Dei viventis in ore tenendo
Ρήματος ὄπλα Θεοῦ ζῶντος ⁹ τοῦ στόματος ἔχων,
tria genera musicae artis confinis conclusio
κρούσματα ¹⁰ non noscens nec συμπέρασμα. ¹¹
[requirens.

14. vide profunda morte sepulti resurrectionem
Ἴδε εἴδου θανάτου ¹² τὴν τοῦ ταφέντος ¹³ ἔγερσιν,
et viventis Christo praeclara alleluia clama
καὶ ζῶντι ¹⁴ Χριστῷ ¹⁵ πνύξ μελώδημα βῆα.

15. Pax fido populo Regi sit gloria summo
Εἰρήνη πιστῷ δήμῳ, βασιλεῖ ἢ κλέος ἄκρω,
quem Deus electum prae regibus habet nunc
Ὅν Θεὸς ἐκλεκτὸν παρὰ τοῖς ¹⁶ βασιλεῦσιν ¹⁷ ἔχει νῦν.
omnique cum scuto prendens hunc Christe.
Ὅπλου ἀπείδος τε ¹⁸ λαδῶν αὐτοῦ ¹⁹ εἰς ²⁰, Χριστέ,
junato [βοηθός, C

huc quoque subire dominator barbaricas gentes
Δεσποτὰ τὰ αὐτῷ ὑπάταξον βάρβαρα ²¹ ρῦλα.

16. Praelucens praeco splendens prae famine summo
Λαμπρότατος κήρυξ στίλβων κηρύγματος ἄκρου
Hincmarus vivat sapiens et commemorandus
Ἰγκμαρος ²² ζήτω φρόνιμος καὶ ἀξιάγματος,
verbi tela Dei viventis in ore tenendo
Ρήματος ὄπλα Θεοῦ ζῶντος ²³ τοῦ στόματος ἔχων.

17. Romani populi Joannes gloriis constat
Ῥωμαίου δήμου Ἰωάννης ἢ κλέος ἐστίν,
Graecorum Graecus fulget nunc Liudlio colendus
Ἑλλήνων Ἕλλην λάμπει νῦν Λιυδόδω ²⁴ σεβαστός.

VARIAE LECTIONES.

¹ Ζῆς. ² Ζ βασιλεῖς. ³ συ om. L, add. ex conij. ⁴ L πλείστους. ⁵ L ο μελλόμενος c. gi. ar. futurus!
⁶ L σωσον. ⁷ I. το. ⁸ L ἔδωκας. ⁹ ζῶντος. ¹⁰ L χρισμματα. ¹¹ L συμπέρασμα. ¹² L ταφέντος. ¹³ L ταφέντος.
¹⁴ L σωντε. ¹⁵ L κρω i. e. κυρίως; sequimur glossam Christo, quae vox literis vix differt. ¹⁶ L εἰς. ¹⁷ L
βασιλεῖς εν. ¹⁸ Conij., pro ἀπείδος τε L και επι. ¹⁹ L αὐτω ²⁰ L εἰς. ²¹ L βαραρα. ²² L Ιγκμαρος. ²³ L
ζῶντος. ²⁴ L βοηθησον. ²⁵ L μπουνας. ²⁶ L κερρω. ²⁷ τῷ κυριω deest; add. ex conij. ²⁸ L οντος δοξος. ²⁹ L
σοφρων. ³⁰ Conij., L ων δε φορον στεφανων ΧΡΙ σιοντα δεσματα πατρων. ³¹ L εν χειρος. ³² L σκιπτρον.
³³ L σωσον. ³⁴ L κυρριον. ³⁵ L μεγαλην. ³⁶ L εμον. ³⁷ L πολλων. ³⁸ Conij., L εκρεκας
εμφορος φανων ωσων κλυτος αρχος. ³⁹ L ωδειον. ⁴⁰ L στιλβον. ⁴¹ Conij., L ηλιος ος λαμπρος φος φοσφορος οφ
θα ληκε. ⁴² Conij., L δωξ ειω καρωλω ζοιν εις τοις παντας αιωνας. Forte pro δωξ ἐμῶ mavis corrigere δώσις τῶ.
⁴³ Conij., L ευχετε-ταιταλα οινη ευχε συ φραγμα πασσα. ⁴⁴ Cod. tos. ⁴⁵ Cod. oyranonen. ⁴⁶ Cod. alfei-
letoy. ⁴⁷ Cod. stauron. ⁴⁸ Cod. aiale senie; τε superfluum est. ⁴⁹ Cod. ratinta; καβέντα pro καθέντα.

NOTAE.

* Liudonis mentio occurrit apud Flodhardum. Hist. Remens. lib. III, c. 12, 13.

18. φύλαξον ὁ θεος τὴν βασιλευσαν Ἰρμυνδροῦδ καὶ δὸς
αὐτῇ σωτηρίαν καὶ δόξαν καὶ ζωὴν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰώνων.

19. Ὡ κέραι βοήθησον ²⁵ τῷ Καρόλω σου καὶ τοῦ τοὺς
ἐχθροὺς αὐτοῦ καὶ τοὺς μωσούντας ²⁶ αὐτὸν ὑποπόδιον
τῶν ποδῶν αὐτοῦ.

20. Τῷ κυρίῳ ²⁷ Καρόλω Ἰωάννης χαίρειν.
[Τῷ κυρίῳ] ²⁷ βασιλεῖ Καρόλω ζωὴ τε φάος τε.
Ὁρθόδοξος ²⁸ ἀναξ φράγκων ²⁹ τῷ δόξα τιμὴ τε,
θεσπίσιος καὶ ἀγαθὸς πιστὸς καὶ ἄκρος τε μόναρχος,
Ἐλπί, τῆς πατρίδος, τῆς ἀξίως ἀθανασίας,
B Ὡν δὲ φέρων στέφανον χρύσειον, διαδόματα πατρῶν ³⁰,
Ἐν χερσίν ³¹ σκίπτρον. ³² ῥάβδος γὰρ τῆς βασιλείας.
Χριστέ, σώσον ³³ δούλον σου, τὸν μου κύριον ³⁴ ἔπα,
Τὸν Κάρολον, μεγάλην ³⁵ ἡμῶν ³⁶ πολλῶν ³⁷ τε κορυφῶν,
Ὅς σοφός, ὃς δυνατὸς πᾶν σώφρων ³⁸ τε κράτος τε,
Εὐπρεπῆς εὐμορφος φαίνων δεσὶ κλυτὸς ἄρχος ³⁹,
Ὅσιον ⁴⁰ οὐράνιον στίλβων ⁴¹ διαδόματος ἄστρον,
Ἥλιος ὡς λαμπρός, φῶς φωσφόρον ὅστ' ἀνέκει ⁴².
Δὸς ἐμῷ Καρόλω ζωὴν εἰς τοὺς πάντας αἰῶνας ⁴³.
Εὐχετε ταῦτ' ἄλλοι νῦν, εὐχε σύ φράγκια πᾶσα ⁴⁴.

II.

Ad Carolum Calvum de Dionysio Areopagita.

Cod. Fulgentii 10078-10084 bibliothecae Burgundicae
Bruxellensis membran. sec. XII. fol.

C hodie imperator sapiens et pfectiose Carle
Σήμερον, Αὐτοκράτωρ φρόνιμος καὶ τίμιε Κάρλε,
martyr excelsus fulget Dionisius ecce
Μάρτυρος ὑψηλός; λάμπει Διονύσιος ἰδοῦ,
quem Deus celitus in terris et ta magnificavit
Ὅν Θεὸς οὐρανόνθεν ⁴⁵, ἐπι γῆς καὶ σὺ, μεγαλύνει,
videns hic tenebras dum dominus abest
ἰδὼν τοὺς ⁴⁶ σκότους, ὡς κύριος ἀγέλατο ⁴⁷
cruce arti mundi arti peccata dixit que
Σταυρῷ ⁴⁸ τοῦ κόσμου τὰς ἀμαρτίας, ἀλάλησόν τῶ ⁴⁹
non natura solet ministrare et facera
Οὐκ φύσις ζῆτεῖ λειτουργεῖν καὶ ποιῆσεν.
est nunc defectum et ideo factorem
Ἔσται νῦν ἔλλειψιν καὶ μαθὼν ποιητῶν
arti mundi cognosco et nunc scio passum
τοῦ κόσμου γνωρίζω καὶ νῦν οἶδα παθέντα ⁵⁰.

ADDITAMENTUM.

Codex Laudunensis 81, e quo M. F. Ravaisson v. cl. Joannis Scoti Commentarium in S. Evangelium secundum Joannem minus accurate edidit, cum sero in manus meas venerit, varietatem lectionis totam diligentissime hoc loco describendam curavi. Praeterea ejusdem Commentarii fragmentum codicis calci subiectum, quod ille neglexerat, adjiciendum esse putavi. Varias lectiones varietate characterum distinxi.

I.

VARIAE LECTIONES

IN

JOANNIS SCOTI COMMENTARIUM IN S. EVANGELIUM SECUNDUM JOANNEM.

Ad fidem codicis ms. 81 bibl. Laudunensis.

- Col. 298 l. 8 ut per ipsum ascenderet homo in A Deum. *Haec evangelica sententia proloquiorum more recurrit.* Sicut enim dicimus: Verbum caro factum est, ita possumus dicere: et caro Verbum facta est. Et habitavit in nobis, hoc est, conversatum cet. (*Et Verbum caro factum est, haec — recurrit l. 19. 11. 12 desunt in codice*). l. 40 sed *subsistentiae* declarat.
- Col. 301 l. 19 sed de tota Trinitate. l. 26 incunctanter *asserit*. l. 41 *dicatur de* deest in codice. l. 43 qui semper.
- Col. 302 l. 13 hoc est in divinis apparitionibus. l. 18 Item *virtutes purgatissimarum*. l. 31 in *sinu*. l. 34 *Ille* enarravit.
- Col. 303 l. 1 *doctrinā et manifestationē*. l. 13 ab Jerosolymis et cetera. Et est ordo. l. 29 Helias es tu? B *Dicit*: Non sum (*Et om. cod.*). l. 31 virtute *Heliae* veni.
- Col. 304 l. 2 humanam *subsistentiam* consideravit.
- Col. 505 l. 37 Et qui missi fuerant, erant. l. 39 Ideo specialiter *Pharisaei missi sunt quia Pharisaei* audientes praedicationem.
- Col. 306 l. 24 *justitiae solet fieri*.
- Col. 307 l. 13 est *divina* Scriptura. l. 28 perplexa admodum *investigatio*, cujus.
- Col. 309 l. 12 et *discerne* inter. l. 16 *violentiae*.
- Col. 310 l. 32 est *totius* humanae naturae.
- Col. 311 l. 14 Ecce agnus Dei, ecce qui tollit. l. 25 crucifigit *sibimet Christum* (*ipsum* deest in cod.).
- Col. 312 l. 13 atque intelligentia *provehentur*. C l. 35 carnem esse, *quoniam* Jam. l. 41 in *mysteria introductionem*.
- Col. 313 l. 18 *gratiae* baptismatis. l. 48 Aliud est enim.
- Col. 314 l. 22 Hic venit ad eum nocte. l. 23 in figura *catechuminum* ponitur. l. 42 quibus *NicoJemus* orsus est Christum alloqui.
- Col. 315 l. 13 *evade* non legitur.
- Col. 316 l. 23 non potest introire in regnum Dei. *Prius dixit, non potest videre regnum Dei; nunc autem quasi mutato verbo: non potest introire in regnum*
- Dei. Ubi datur intelligi, non aliud esse cet. l. 47 in-
corruptibile ceteraque, quae.
- Col. 317 l. 35 qui non est natus adhuc *spiritu*
(*de* deest in cod.).
- Col. 320 l. 5 umbram suam ipsum corpus *aperit*.
l. 19 figuratur *ea* forma. l. 40 consepulti sumus cum
Christo *per baptismum in mortem* (*nisi* deest in cod.).
l. 47 causa est humanae salutis
- Col. 321 l. 30 Quamvis enim *judicium ejus*, quo.
l. 48 qui autem neque *eum* credit (*in* deest in cod.).
Col. 323 l. 16 *Non* enim missus erat in carcerem.
l. 54 ab Joanne? *Sufficerat* (sic!) enim.
- Col. 324 l. 7 ab Joanne. l. 11 Joannis *baptismati*
effecisse. l. 31 sed ne *hoc* errarent (*in* deest in
cod.).
- Col. 325 l. 47 Datum in hoc loco pro *donatum*
Joannes posuit.
- Col. 326 l. 33 qui nunc *baptizet* in Judaea.
- Col. 327 l. 21 *Putastis* majorem esse.
- Col. 328 l. 11 Qui caelo venit, super omnes est.
Eandem sententiam repetit, quam paulo superius
dixit, qui desursum venit, super omnes est; nunc iterum,
qui de caelo venit, super omnes est. Eadem verba sunt,
praeter quod cet. l. 51 et *aequalem* ipsius esse
- Col. 329 l. 18 qui accipit ejus testimonium, si-
gnavit, quia Deus verax est. *Et quid est signavit?*
Hoc est in corde suo cet.
- Col. 330 l. 3 *ex* mensura. l. 36 et omnino veri-
tatis *ignorantiae*.
- Col. 331 l. 28 lex enim neminem ad perfectum
duxit; *et abiit iterum* in Galilaeam. l. 32 *Posthaec*
venit.
- Col. 333 l. 22 dehinc usque ad altare. l. 51 inci-
pit a martyrio Abel. l. 45 *appetitu*. l. 51 *abierunt* in
civitatem.
- Col. 334 l. 26 adorari Deum putabant. l. 31 *Christum*
l. 35 de humana *substitutione* sensibilive creatura.
Col. 335 l. 24 qua ego dabo. l. 29 qua dabo ei,
fiat in eo.
- Col. 336 l. 16 *habitudines praetendunt*. l. 26 su-
periori se parti. l. 29 *quinquepertitum*. l. 44 quia
vere dixisti. l. 51 sensus auctorum variatur.

Col. 337 l. 11 *delicto naturali ordine.*

Col. 338 l. 5 *contuntur.* l. 16 *in loco hoc an Hierosolymis.* l. 54 *in intimo templo cordis sui in intelligentiae suaeque purgabitur prius.*

Col. 339 l. 5 *in veritate cognitionis suae se adorant.* l. 14 *quoniam Dominus praedixit.* l. 44 *locutus sit cum mulieribus.*

Col. 340 l. 12 *Elevat ergo oculos suos, nos edocens eet.* l. 28 *Deus intemptator malorum est.*

Col. 341 l. 23 *Mosea.* l. 43-47 *Granis siquidem — intelligentiae significantia ad marginem adscripta*

A sunt. l. 57 *intelligentiae significantia.* l. 85 *rationabilia animalia reputetur.*

Col. 342 l. 3 *ut prius inde satiati.* l. 52 *cui gratias egit nisi Patri.*

Col. 343 l. 11 *Colligite quae superaverant fragmenta.*

Col. 344 l. 32-43 *Quamquam multis — simul et piscium ad marginem adscripta sunt.* l. 39 *veluti post fragmenta panum collecta.*

Col. 345 l. 29 *reperitur.* l. 41 *et in novo.*

Col. 346 l. 2 *reversus est in montem.* l. 5 *miraculoque peracto solus iterum.* l. 7 *apponantur.* l. 14 *dividunt.*

II.

JOANNIS SCOTI COMMENTARII IN S. EVANGELIUM SECUNDUM JOANNEM. FRAGMENTUM IV.

E codice eodem.

Sanctus Ambrosius per subjectum ordinem enumerat memoratas orationes: orationes, obsecrationes, postulationes, gratiarum actiones. Orationi subponit, quando bona nobis postulamus, obsecrationi, quando absolutionem a malis, postulationi pugnam contra omnia adversa. Et praescribit, scire nos debere hoc facere, quando in unum convenimus. Sanctus Augustinus ita: *precationes, orationes, interpellationes, sive, ut vestri¹ codices habent, postulationes, gratiarum actiones.* Et dicit: *quas omnes² sive paene omnes³ frequentat ecclesia in solemnitate sacramentorum.* Precatio est omnis oratio ante illud quod agitur in dominica mensa; oratio est quicquid postea agitur usque ad communionem;

R interpellatio sive postulatio est quando populus benedicitur; gratiarum actio omnia concludit. Ubi sanctus Augustinus dicit *precationes*, nostri codices habent *obsecrationes*. Obsecrationi, ut dictum est, subposita est postulatio⁴ a sancto Ambrosio pro absolutione peccatorum. Cetera uno modo nominamus, ut pra.....st⁵ de sancto Augustino. Eandemque vim obtinent, quam sanctus Ambrosius subposuit eis et in celebratione sacramentorum et in ceteris officiis. In omnibus, quae scribo, suspensor virorum ac piorum Patrum iudicio. Interim dica, quae sentio. Quae aguntur in celebratione missae, in sacramento dominicae passionis aguntur.

Cetera desunt.

VARIAE LECTIONES.

¹ Cod., *uri*; f. *nostri*, ut paulo post? ² Cod. *omnis*. ³ Cod. *omnis*. ⁴ Cod. *postulatio*. ⁵ Unum aut duo verba desunt ubi exstabant, membrana abscissa est. Forte legendum *ut praedictum est*.

ANNO DOMINI DCCCLXXII.

ADRIANUS II

PONTIFEX ROMANUS.

NOTITIA HISTORICA IN ADRIANUM II.

(Apud Labb. Conc. tom. VIII, pag. 882.)

(a) Adrianus natione Romanus, ex patre Talaro, postea episcopo regionis tertiæ, sedit annos quinque. Hic ex proximitatis genealogia beatæ recordationis Stephani IV et Sergii junioris pontificum descendens, dum miris polleret actibus, a venerandæ memoriæ Gregorio quarto sedis apostolicæ præsule subdiaconi sortitus est ministerium. Deinde vero in Lateranense patriarchium familiariter assumptus laudabiliter conversatus ad regendum titulum sancti Marci confessoris Christi atque pontificis presbyter

(a) *Adrianus.* Cum ab obitu Nicolai papæ menstruo spatio sedes pontificia pastore destituta fuisset, decimo nono Kalendas Januarias Adrianus erga pauperes munificentissimus, dandisque elemosynis miraculose illustratus, in thronum apostolicum, quantumvis reluctaretur, evectus fuit communi totius cleri ac populi consensu. Ludovicus imperator electionem Adriani legatis imperialibus absentibus factam, ea intentione, ne consuetudo expectandi legatos imperatoris electioni apostolicæ præjudicium pareret, non tantum non improbat, sed legitime factam commendavit, et deinceps ita fieri et usurpanti per litteras demandavit.

Postquam volumen Photii contra Nicolaum papam confictum accepisset, illudque viris doctis et peritis examinandum tradidisset, convocato concilio Romano, de quo infra, Photium ter anathemate percussit, ejusque volumen igni adjudicavit. Ejusdem auctoritate ad petitionem orthodoxorum Orientalium indicta est octava synodus œcumenica, de qua, præter ea quæ in Vita Adriani supra recensentur, plura dicemus infra in notis ejusdem concilii.

Lotharius rex Galliæ Adrianum per epistolam rogat, ut quod a Nicolao obtinere non poterat, ipse benigne concedat : nimirum, ut pro sui expurgatione ad Urbem venire liceat. Sed cum aliquoties illud petenti papa denegasset, permisit tandem; non sine ingenti Orientalium Romæ degentium offensione, quasi ex professo acta sancti Nicolai papæ prædecessoris sui rescinderet omnia, eo ipso, quod quem ille Urbis accessu indignum prohibuerat, hic admiserit : quosque ille cum Gunthario Coloniensi relegaverat, aliisque pœnis addixerat, hic ab exsilio revocaverit, et a pœnis absolverit. Qua ratione autem ab hac suspitione se liberaverit, refertur in Vita Adriani papæ supra.

Actardum Nannetensis Ecclesiæ episcopum litteris duarum synodorum Trecentis et Suessionensis commendatum a Northmannis sua ecclesia spoliatum, et a Britannis eadem pessumdata multa perpeccum, virum pietate et doctrina insignem, cum Romam venisset, digne excepit, eumque, ut haberet unde viveret providit, atque etiam pallio exornavit. Hæc ex epistolis Adriani pro Actardo ad diversos scriptis.

A ordinatus tam inculpabiliter degit, tam viriliter ministravit, ut non tantum sicut factus presbyter, sed sicut futurus pontifex, reverenter ab omnibus coleatur. Siquidem in eo erat in Christo ejusque genitrice (apud cujus Præsepe jugibus orationibus incumbebat) tanta fiducia, ut benefaciens non deficeret, nec quidquam discriminis, cuncta quæ habere poterat discretissime largiens, incurrere formidaret.

Nam cum die quadam inter compresbyteros suos

Lothario rege defuncto, Carolus Calvus regnum, quod Ludovico fratri illius jure hæreditario debebatur, per tyrannidem invasit. Quod cum pontifex intellexisset, eas quas infra casus invenies epistolas ad Carolum regem ejusque regni optimates et episcopos scriptas per legatos transmisit : verum pontificis reprehensionem a Carolo bene acceptam, reque infecta legatos dimissos fuisse, cum filium ejus, quem in vinculis detinebat, Carlomannum liberasset, testatur Aimoinus, libro quinto, capite vigesimo septimo.

Ludovicus imperator coronatur Romæ ab Adriano rex Francorum, et successor fratris germani in illo regno, cujus regem Carolum Calvum jam ante coronaverat Hincmarus Rhemensis episcopus. Quæ res cum Basilio in Oriente innotuisset, ille ad eum legatum misit cum litteris quibus increpabat usurpantem nomen imperatoris, quod ille e litteris Adriani papæ per legatos Constantinopolim allatis abradi jussisset, quantumvis legati sedis apostolicæ reclamarent. Quibus acceptis, Ludovicus ad eundem Basilium Autprandum legatum decrevit; cui ad eundem imperatorem gravem et satis acrem apologeticam dedit epistolam, quæ exstat apud Baronium anno 874, num. 51.

C Tempore Adriani papæ Ecclesia Anglicana dignum exemplum regis maximi, pii, fideique constantis exhibet : De quo Mathæus Westmonasteriensis ista scribit : *Erat rex Æthelredus in tentorio missam audiens, ubi cum sæpe a suis invitaretur ad certamen, constanter affirmavit se non necessarium priusquam presbyter missam complevisset. Quæ fides Christiani regis multum sibi profuit die illa; victo scilicet adversario hoste potentissimo.* Hæc Mathæus.

Post hæc cum Adrianus papa sedisset annos quatuor, menses decem, et dies septemdecim, mortuus est anno Redemptoris nostri octingentesimo septuagesimo secundo, ipsis Kalendis Novembris : testatur illud Aimoinus hujus temporis scriptor libro v, cap. 29, in fine.

Is enim qui post Anastasium Vitam Adriani secundi et Stephani sexti descripsit, collector potius, auctore Baronio, quam scriptor Vitarum pontificum præteritorum est affirmandus. Sev. Bix.

a sanctissimo papa Sergio consuetudinaliter denariis quadraginta perceptis domus suæ portas revertens ingredi vellet, ac præ multitudinem peregrinorum, quæ ibi fiducialiter more solito velut ad horreum commune confluerat, omnino nequiret: misericordia motus equestri suo [equestri dispensatori suo] retulit, nil sine tantis fratribus in tantillis denariis sibi esse commune. Cumque ille neque tertiæ parti pauperum singulos denarios posse sufficere intulisset, in virtute, inquit, Christi, qui de quinque panibus et duobus piscibus quinque millia hominum satiavit, non singulis singulos, sed ternos singulis denarios erogabo. Et hæc dicens, forinsecus portæ succedens, ac de manu equestris sui suscipiens, peregrinis cunctis egredientibus ternos sigillatim denarios erogavit. In qua rēdundatione cum miraretur equester non solum non defecisse denarios, quinimo superfluisse, liberalis presbyter, qui supererant denum recipiens, multitudini familiæ suæ ternos nihilominus personatim nummos largitus est. At cum sex itidem superessent, Vides, inquit, quam largus et quam suavis sit omnipotentissimus Dominus, qui quadragenariam quantitatem nummorum et fratribus nostris per ternos distribuit, et mihi ternos, tibi que ternos aqua sorte servavit.

Erat præterea tantæ hospitalitatis et largitatis, ut non immerito beato Job in his valeat comparari; nam ab infantia crevit cum eo miseratio, et de utero matris cum ipso egressa est (*Job xxxi*). Non despiciat prætereuntem, eo quod non haberet indumentum, cuius latera nimirum ovium calefaciebat velleribus, nec bucellam quidem suam comedebat solus, cum hæc cum pupillis et egenis comederet. Quippe qui oculus esset cæcus, et pes probabatur existere claudus, et ut scriptis virtutum ejus multipliciter referatur, pater erat pauperum et cordis viduæ consolator. Ostium ejus viatoribus patebat, nec erat clausa janua domus ipsius quidpiam postulantis ab eo, ut ab omni clericali gradu, ab omni senatorio, et populari concordissimo cœtu, sicut post mortem papæ Leonis IV, ita post obitum Benedicti III pontificis subire summum pontificium, nisi ipse diversis argumentis et exquisitis excusationibus veraciter subterfugisset, cogerebatur. Sed cum apostolicæ memoriæ sanctissimus papa Nicolaus rebus excessisset humanis, et iste inpresentiariū tertio quintum et vigesimum annum transiret, omnes urbis Romanæ conceives simul et hi quos extrinsecus tunc adesse contigerat, tam pauperes quam divites, tam clericalis ordo quam cunctum populi vulgus, omnis scilicet ætatis, professionis et sexus, contemptis omnibus ejus excusationibus Adrianum desiderant, Adrianum dari sibi præsulem ac pastorem exoptant. Nullusque in totius Urbis amplissimo spatio repertus est, nisi vel se, vel suum quemque provehi voluisset, qui non Adrianum promoveri ad hoc culmen medullitis exoptaret. Proceres vero, licet soluto in duas partes corpore viderentur esse divisi, una tamen mente, parique circa hunc flagrabant ardore, quoniam causam divisionis eorum non nisi nimis in tantum virum faciebat charitatis affectus, dum sic alterutra pars sibi præferri gestiret, ut si hunc altera pars deligeret, pars altera penitus dubitaret, nec erat ibi [ulla] parti alteri retinendi [forte, retinendi] voluntas, nisi quia opinabatur cum sua in alium vota dirigere, præsertim cum multi monachorum, plerique religiosorum sacerdotum ac fidelium laicorum cœlitus emissis visionibus, multo jam tempore Adrianum futurum pontificem, non solum non dubitarent, verum etiam apertis vocibus proclamarent. Inter quos quidam Adrianum in sede apostolica pallio humeris obducto reclinatum videbant; alii eum cum apostolicis infulis missas celebrantem. Nonnulli more apostolico in basilica Lateranensi aureos erogare. Plerique in equo, cujus sessione sanctissimus papa Nicolaus ad sanctum Petrum pergens usus fuerat, cum cum pontificali pallio

A impositum præcedentibus axiomaticis, et subsequentibus reliquis turbis in urbem redire, patriarchiumque subire conspexerant. Verum ubi evidentibus indicibus hunc eundem utraque diligere claruit, tanta in eum unitas et animorum et corporum fuit, ut unum in eis erga eundem Dominum sacerdotem cor, et unus spiritus inesse omnibus videretur; ita ut lapis angularis, salva reverentia Jesu Christi Domini nostri, quodammodo possit vocari. Quoniam per ostensionem, imo professionem suam, solvens inimicitias cordium, fecit utraque unum. Collectis igitur omnibus tam episcopis cum universo clero, quam primoribus urbis cum obsecundantibus sibi populis, ab ecclesia sanctæ Dei Genitricis semperque Virginis Mariæ, quæ appellatur. Ad præsepe, rapitur, trahitur, et ad Lateranense patriarchium certatim, ac procerum et plebis multitudine deportatur. Quod audientes tunc missi principis moleste tulere, indignati scilicet non quod tantum virum nollent pontificem, quem nimirum anxie cupiebant, sed quod se, dum præsentibus essent, Quirites non invitaverint, nec optatæ a se futuri præsulis electioni interesse consenserint. Qui accepta ratione, quod non Augusti causa contemptus, sed futuri temporis hoc omisum fuerit omnino prospectu, ne videlicet legatos principum in electione Romanorum præsulum mos expectandi per hujusmodi fomitem inolescere, omnem suæ mentis indignationem medullitis sedare, ac ad salutandum electum etiam ipsi humiliter accessere.

Cumque patriarchium Lateranense ascenderent, atque descenderent, tantis clamoribus universæ plebis, ut sibi diu desideratus vir ad consecrandum daretur clamitantis obsessi sunt, ut nullus eorum loquentis secum collegæ sui verba posset audire. Erat enim cernere singulos circa consecrandum pontificem tantam dilectionis efficaciam possidere, quantam nec vidisse, nec visurum unquam quis æstimasset. Denique omnes hunc certatim coram eisdem legatis rapere, et ad summum pontificatum apicem provehendum trahere, ac anxie nitentur portare, nisi blanditiis senatorum, et consiliis aliquantulum sedati fuissent. Quorum omnium unanimis desiderium audiens Ludovicus Christianissimus imperator, cognoscens etiam qualiter in eo decretum suis subscriptionibus roboraverunt, valde gavisus est. Et ut tantus Domini famulus, cunctisque gentibus videlicet tam Romanis, quam diversis advenis desideratus et desiderabilis Christianæ plebi præficeretur medullitis exoptavit: et mox imperialem scribens epistolam, cunctos Romanos quod dignum tanto elegissent officio præsulem collaudavit, per quam videlicet innotuit, nulli quidpiam præmiū fore ex consecratione ipsius quoquo modo pollicendum, cum ipso hanc non suorum suggestionem, sed Romanorum potius unanimitate commotus ardentissime cuperet provenire. Maxime cum reddi quæ ablata fuerant, non auferri ab Ecclesia Romana, vel deperire quidpiam se diceret amare. Itaque Sabbato, peractis rite orationibus, vigiliis, et elemosynis, Dominico secundum morem idem venerabilis sacerdos ab universitate ad ecclesiam sancti Petri apostolorum principis deductus xix Kalendarum Januariarum indict. prima, anno præfati Augusti decimo nono, per episcopos reverendissimos, scilicet Petrum Gavensem, Leonem Silvæ candidæ, deinde tertio loco Donatum Ostiensem, quia episcopus Albanensis obierat, Formosus vero Portuensis a beatissimo Nicolao ad prædicationem et instructionem Bulgarorum destinatus exstiterat, benedictionem summi pontificatus ad consolationem videlicet multorum sanctæ Dei Ecclesiæ filiorum, qui factiosorum tyrannide liberius solito sævientem inter unius decensionem et alterius substitutionem pontificis diversis agebantur exsiliis, variisque affliciebantur incommodis, suscipere meruit in nomine Domini.

Siquidem ad celebritatem missæ ipsius tam incre-

dibilis exstitit multitudo, ut certatim de manu ejus omnibus communicare nitentibus Theutgaudus Trevirorum archiepiscopus, et Zacharias Anagninus episcopus, qui a domno Nicolao sacerdote denudati, etiam communione caruerant, simulque Anastasius, qui dudum a Leone Benedictoque pontificibus presbyterio denudatus inter laicos communicare solitus erat, ecclesiasticam communionem sub congrua satisfactione receperint. Igitur mox ad patriarchium Lateranense reversus est, et consuetudinem ab eo, qua diversorum xeniorum hinc inde confluentium (retentis solum quæ usibus mensarum sufficerent reliquias) pretia capiuntur, exclusit, dicens : Non esse pium quod gratis accipimus pretio vendare, et chariores habere rationalibus fratribus irrationalibus nummos, pro quibus Christi pretiosus est cruor effusus. Sed parvipendantur, inquit, obsecro hæc pudenda pretiorum commercia, et quod gratis accepimus, gratis, juxta præceptum Domini, largiamur, et oblationes Christi cum ejus hospitibus ac inopibus partiamur, propter quos has nobis tribui divinitus scimus. E vestigio etiam Dominicum et Grimoaldum episcopos, quos decessor suus sanctæ recordationis papa Nicolaus in Bulgariam patriam ire præceperat, et a se in ipso articulo sui discessus absolverat, quique videntes tanti Patris obitum ire distulerant, eadem fungentes legatione direxit, et quasdam epistolarum, quas ille mittendas delegerat, ut se ejusdem voluntatis et studii fore ostenderet, suo nomine titulari præcipiens, in quantum tempestas fluctuosi temporis permittebat, piissimi Patris votum pius hæres implevit.

His ab urbe dimissis, continuo exsules, Gaudericum videlicet Velitrensem, et Stephanum Nepesinum episcopos, et Joannem cognomento Simonidem, quos procacissima falsitas, serenissimo Augusto incusans, domo patriaque proscripserat, ab Augusta mansuetudine multis epistolarum documentis requirere studuit, dicens, se bonum Ecclesie Dei pastorem videri non posse, nisi oves quas fideles sanctæ Ecclesie infidelis vir per suam subreptionem proscripserat recepisset. Qua religiosa suggestione lætificatus Augustus, una cum Christianissima conjugē, non solum eos, propter quos summus pontifex miserat, honorifice ad urbem remisit : verum etiam quescunque privata simultate tanquam reus imperatoris majestatis, et in ergastulis quilibet truserat, ut revertentur præcepit.

Post hæc summus pontifex basilicam Nicolaitanam quam sanctissimus papa Nicolaus a fundamentis adeo luculenter cum tribus aquæductibus fabricatis extruxerat, ut omnes Lateranenses basilicas sui pulchritudine superaret, juxta votum decessoris sui picturis variis decoravit.

Cujus ipse conversationis exempla sic solertissime sequebatur, ut ab hostibus sancti Nicolai, qui in omnibus ejus acta penitus infringere nitentur, Nicolaitanus et scriberetur, et publice diceretur. Quorum scilicet hostium, quia nonnullos parturientes injustitiam, conceptum dolorem effusuros esse cognoscens, penes se, veluti zizania inter frumenta usque ad maturitatis tempus dispensatorie retinebat, rumore fallaciter exurgente creditum est quod omnia decessoris sui acta, quæ ille zelo divino sanxerat, hostes vero ejus ad proprios libitus infamabant, voluisset infringere. Unde accidit ut omnes occidentalium regionum episcopi solennes ac honorificas litteras emittentes religiosam ejus memoriam, utpote orthodoxæ et veræ philosophiæ pontificis excolendam, summo pontifici jugiter inculcarent. A cujus videlicet sanctissimi Adriani papæ collegio, cum per dies aliquot quidam Græcorum, et aliarum gentium servorum Dei per id tempus Romæ morantium, se clanculo suspendissent, sexta feriæ septuagesimæ idem sanctissimus antistes eos secundum consuetudinem refectionis gratia solito plures numero convocavit.

A Quorum omnium manibus per semet humiliter aquam fudit, cibos apposuit, pocula ministravit, et quod nullum pontificum ante se fecisse noverat, ut eos promptiores ad prandium redderet, cum illis discubuit, canticis spiritalibus ibi per totum spatium jugiter laudes concrepantibus.

Dum surrexisset ab epulis in faciem suam coram omnibus procidit, dicens : Rogo vos, et suppliciter obsecro, patres, fratres, et filii, ut fundatis Domino pro sancta catholica Ecclesia sua preces ; oretis pro Christianissimo filio nostro Ludovico imperatore Augusto, ut ei Deus omnipotens, ad nostram perpetuam pacem, Saracenorum faciat subditam nationem. Oretis etiam pro me fragili et imbecilli, ut det mihi Christus virtutem tantam Ecclesie suæ multitudinem in sanctitate et justitia regendi, qui commisit beato Petro apostolo cunctos regere quos redemit ; quatenus qui curarum sæcularium pulvere caligans, plerumque spiritalia minus luculenter intueor, vestra mihi jugis oratio, quæ tanto purior, quanto ab inquinamento sæculi remotior est, divinitus suffragetur. Cumque illi pro se magis illum oportere preces fundere clamitarent, qui tanto acceptior apud Deum haberetur, quanto solus pro omnibus in labore ferventior, interna miseratione commotus cum lacrymis ait : Quia pro valde bonis orare, charissimi, gratiarum actiones Deo persolvere est, peto ut dominum patrem, decessoremque meum sanctissimum et orthodoxum papam Nicolaum habentes in vestris orationibus, communes grates Domino referatis qui eum Ecclesiam suam miseratus elegit, et ad excludendum mundi tumidissimos strepitus, sicut Josue, clypeo protectionis armavit, et gladio spiritalis potentie roboravit. Quo audito cuncti famuli Domini, videlicet Hierosolymitani, Antiocheni, Alexandrini, ac Constantinopolitani, quorum aliqui legationibus mundi principum fungebantur, diutino stupore attoniti, in vocem clarissimam prorupere, dicentes : Deo gratias, Deo gratias, qui talem Ecclesie suæ præficiendum disposuit, qui nosset sui patris et decessoris reverentiam præ oculis ponens, gregem Dominicum in virga et baculo pascere : testamentumque patrum non convellere, sed implere. Deo gratias, Deo gratias, qui in sede sui apostoli non posuit apostaticum papam, qui domus suæ fundamenta posuit non super arenam, sed super firmissimam petram, qui te succedere fecit sanctissimo papæ Nicolao, nec ab ejus decretis abscedere. Eia, cesset invidia, mendax fama recedat. Domino nostro Adriano a Deo decreto summo pontifici, et universali papæ vita : dictum est ter. Cumque manu silentium inuisset, summus presul intonuit, dicens : Reverentissimo, sanctissimo et orthodoxo domno Nicolao a Deo decreto summo pontifici et universali papæ sempiterna memoria : dictum est ter. Novo Eliæ vita perennis et immarcescibilis gloria : dictum est ter. Novo Phinees æterni sacerdotii infulus merenti salus æterna : dictum est ter. Sequacibus ejus pax et gratia : dictum est ter.

Igitur Lampertus Vintonis filius, dnx Spoletanus, tempore consecrationis hujus venerandi pontificis Romanam urbem præter consuetudinem sicut tyrannus intravit, non rebellantem sicut victor satellitibus suis ad prædandum distribuit, majorum domos multis muneribus vendidit, nullis monasteriis, ecclesiis nullis pepercit, quinimo nobilissimi generis puellas tam intra Urbem, quam extra, suis satellitibus indifferenter diripiendas concessit. Propter quæ apud Augustos piissimos Romanorum querimonias prægravatus, ducatum perdidit, iram principum, et invidiam pene cunctorum Gallorum, tanquam revera sedis apostolicæ hostis adjudicatus, incurrit. Mox Romanus pontifex tanta tyrannide liberatus Histaldum, Walterium, Gilpianum, Odonem et Theuperum, cum cunctis aliis raptoribus et prædonibus, quousque rapta redderent, sibi que legaliter satisfac-

cerent, omni ecclesiastica communione privavit. Sed Theopertus quæ rapuerat baud difficulter reddere studuit. Histaldus vero vir Deo devotus, belloque fortissimus, ad præsulem se percutientem tota humilitate conversus est, ejusque gratiam secundum omne Romanorum libitum, satisfactorius accipiens, spem quoque resumendæ communionis accepit. Quam nimirum recipere prævaluisse, nisi conjurationi Lampertorum postea consensit cum viris excommunicatis ac rebellibus fugiens, Beneventum petere maluisset.

His ita compositis postquam Michael Græcorum imperator Bardam Cæsarem, Photii fautorem, suum, sicut perhibent, interitum machinantem peremit, Basilium collegam sibi adoptans imperatorem constituit: cunque novus imperator Basilius a catholicis, tanquam qui semper eis favorit, summo studio coleretur, Michael a spadonibus suis (dubium an filii voluntate) peremptus est. Moxque Basilium rerum potitus, primo quidem non se fuisse conscium necis Michaelis, ut fertur, omnibus satisfecit. Tum vero secundum Romanæ Ecclesiæ constitutum pervasorem Photium pepulit, et Ignatium patriarcham, populo amittente, patriarchio restituit, ac ex utraque parte, Ignatii videlicet patriarchæ, Photique neophyti, legatos Romani per suum spatharium Basilium nomine destinavit, qui præsertim summo antistite alternatim conflingerent, et justitia suffragante aut justificarent Photium, aut perpetuo condemnarent. Sed divino judicio disertissimam partem Photii pelagus sorbuit, et simplicissimam partem Ignatii cum legato imperiali salvam servavit. Nullusque ex neophyti parte nisi monachus, Methodius nomine, solus evasit. Qui postmodum neque Photium, pro cuius parte venerat, neque Ignatium, contra quem, sed neque universalis Ecclesiæ, ad quam venerat, jura suscipiens, tertio conventus, tertio perfidiæ denotatus, semel anathematizatus abscessit.

At vero Basilium legatus imperatoris, et Joannes metropolita Cæsariæ Cappadociæ Nicolao fuerant destinati. Hinc sanctissimo papæ Adriano cum episcopis et proceribus in secretario sanctæ Mariæ Majoris juxta morem sanctæ sedis apostolicæ residenti se satis humiliter præsentarunt: dona et epistolas obtulerunt: quibus susceptis, sanctæ Romanæ Ecclesiæ, cuius conamine Constantinopolitana Ecclesia de schismate purgata surrexerat, multiplices gratias retulere, ac post innumera laudum præconia concorditer voce dixere: Devotissimus filius vester imperator Basilius, et patriarcha munere vestro restitutus Ignatius, dum ecclesia Constantinopolitana per interventum vestrum invasorem Photium propulisset, in archivo ejus librum summa falsitate congestum contra ingenium sanctæ Romanæ Ecclesiæ, sanctissimique papæ Nicolai reperere. Quem bullatum quasi verè contagiosum a sua urbe penitus propulere, vobisque utpote summo capiti, cui Christus cælo terraque solvendi atque ligandi potestatem tribuit, misere. Quem, precamur, suscipientes rimamini, et fraudulentiam quam insontibus Constantinopolitis noster versipellis Photius inferre potuit, ex eo quod in hanc sanctam Romanam Ecclesiam non habentem inacuam neque rugam, aut aliquid hujusmodi, audacem linguam exacuit prorsus advertite. Et quid Ecclesiæ Dei de hoc latrocinio sit sentiendum, quod sub nomine synodi furtim ab eo confectum est, palam omnibus promulgate. Utrarumque partium consensum pontificem annuenti, Romanam contra sedem apostolicam, pontificemque ipsius, quia Photius vocem non habuit, sententiam forte præcipitare potuit, iudicium vero librare non potuit. Sed a sede apostolica his iudicatus bisque damnatus est. Et quia viribus suis Photius confidens, in sanctissimum pontificem nostrum Nicolaum falsa garrine non timuit, os suum nimirum in cælum posuit, et linguam suam, ut terram pertransiret, exe-

ruit. Ideoque conciliabulo ipsius librum scrutandum admittimus, ut auctor illius et fabricator mendacii, et inventor perversorum dogmatum tertio judicetur. Egressus metropolita librum exhibuit, et in terram præcipitavit, imprecando illi dicens: Tu maledictus Constantinopoli, sis Romæ iterum maledictus. Te minister Christi Nicolaus novus Petrus veritatis amator attrivit. Et spatharius calce suo, enseque librum percutiens, nihilominus ait: Credo in hoc opusculo diabolus habitat, quia per os complicitis sui Photii ea quæ per se dicere nequit, eruciat. Nam et subscriptionem Basilii nostri imperatoris post subscriptionem Michaelis, quem ebriosissimum subscribere noctu suasit, falsissime continet, quam ejus non esse restitutum Ignatii declaravit, et satisfactio nostra, si vobis placuerit, iurejurando firmavit. Neque enim unius semper catholici Basilii nomen potuit falso suis feralibus commentis inserere, qui matato caractere potuit multorum absentium episcoporum nomina cum paucis complicitibus suis describere. Quorum videlicet episcoporum universitas tam immunis est hujus subscriptionis, quam tenoris ignara. Siquidem nullus Constantinopolitanorum, quando illud conciliabulum collectum fuisset (quia revera nec fuit) agnovit, sed quia Constantinopolim comprovinciales, veluti regiam civitatem, pro diversis negotiis instar istius urbis ascendunt, pervicacissimus Photius mendacium suum veritatis medicamento, sicut ei a primævo fuerat institutum, linivit. Dum in locum quorundam sanctissimorum episcoporum cives quidem aliquorum illorum, sed transfugas, ut fama vulgatum est, muneribus excecato, subscribere fecit. Inde est, quod subscriptionum istius videntur diversi characteres, et quidam eorum acutiori penna, quidam grossam, nonnulli vero decrepitem simulantes grossiori membranam inquinantes describunt, ut videlicet fraude præsentium, simplicitati absentium illudatur: et illud creditur facilius universitas esse verissimum, quod dissimilibus litteris fecerit falsitas esse diversum. At vos illico subscriptionum quidem dissimilitudinem referentes characteres videbitis. Fraudem vero, nisi Constantinopolim, ut omnis illa ecclesia deprecatur, miseritis, minime cognoscetis.

Tunc summus pontifex utriusque lingue peritis librum scrutandum per aliquot dies decrevit, et omnia quæ in eo continebantur coram synodo fideliter populari; quæ ubique omnia strenue perscrutata est. Nam venerabilis pontifex, annitente omni senatorio popularique conventu, apud beatissimum Petrum apostolum in defensionem suæ Ecclesiæ decessorisque sui sacrum concilium convocavit. Et primo quidem per legatos Constantinopolicos veritate luculenter audita, decessoris sui super hujusmodi litteras legens, sinistram ipsius famam purgavit. Deinde Photium cum conciliabulo complicitibusque suis tertio anathemate percudit. Ad extremum vero cæterorum subscriptionibus et sententiis roboratum, præforibus graduum nefandi dogmatis librum cunctorum pedibus conculcatum excussit. Quem nimirum rogus, ut fomentum quoddam ignis excepit, et pene antequam semiustum credi potuisset, cum magno fœtore, piceoque colore consumpsit. Et cum forte focus inundatione pluvie naturaliter debuisset extinguï, et ad pluviam quasi ad guttas olei flamma convuluit, et in laudes Dei, sanctissimique papæ Nicolai, simulque Adriani summi pontificis miraculi stupor tam Latinorum quam Græcorum corda resolvit. Post hæc cum epistolis decessoris sui, sicut ab eo fuerat ordinatum, Donatum episcopum Ostiensem, et Marium diaconum Constantinopolim destinavit, deinde ejusdem epistolas suo tantum nomine titulatas, et communitorium. Sed et Stephanum Nepeinum episcopum sociavit, eisque præcepit, ut omne scandalum Ecclesiæ Constantinopolitanæ solerter sopirent, consecratisque a Methodio et Ignatio sub satisfactione libelli, quem de scrinio susceperant, proprias

ecclēsiā reddere. Photianis vero sub eadem, ac districtiori satisfactione communicarent quidem, sed sacerdotum iudicium, usque ad sedis apostolicæ sententiam manente sanctissimi papæ Nicolai iudicio protelarent. Itaque multorum anfractuam laboriosos circuitus penetrantes, tandem Christo præduces thessalonicam veniunt, in quam Basilius imperator Eustachium spatharium candidatum cum saxe salutationis officio sanctæ Romanæ Ecclesiæ legatis obviam destinavit.

Qui eos admodum honorifice per contigua itineris loca ducens Sillambriam pervenerunt. Ubi a Sisinnio imperiali protospathario, et Theognisto patriarchali hegumeno, qui Romæ apud sanctissimum papam Nicolaum pro restituendo Ignatio sedulus intercessor extiterat, cum quadraginta equis de stabulo imperiali, et totius mensæ argenteo apparatu, officialibusque, qui sibi ad omnem libitum famularentur, sunt excepti, ad Castrum rotundum, in quo est ecclesia miræ magnitudinis sancti evangelistæ Joannis nomine dicata, favore Augustali Sabbato mansionem suscipiunt. Et Dominica, quæ quinta decima dies Septembris erat, indictione tertia, singulos equos cum sellis aureis devotione imperatoria capientes, obvialis omnibus scholis, videlicet spathariorum, candidatorum, strategorum, mandatorum, cæterorumque palatinorum ordinum, cum omnibus clericorum planetatis ordinibus ad portam Auream veniunt. Ibi a Paulo librorum custode, et Joseph vasorum custode, simulque Basilio sacellario, ecclesiasticis induti vestibus salutati cum syncellis patriarchæ Constantinopoleos solemniter præceduntur, et ab omni populo cum cereis et lampadibus prosequuntur. Sicque ad Irenes palatium descendentes, in domum, quæ dicitur Magnaura, a Joanne a secretis, spatharioque candidato, et Strategio spathario candidato, qui subministrationis gratia deputati fuerant, laudabiliter suscipiuntur, per quos imperialia mandata suscipiunt devotissime procul dubio suggesta, ne forte moleste ducerent, quod imperiali natalitio imminente, in crastinum suscipi non valerent. Quo feliciter celebrato, misit imperator in occursum ipsorum omnes ordines palatinos. Quibus præcedentibus ante imperatorem in chrysotriclinio sibi continuo assurgentem salutabundi conveniunt, apostolicas epistolas imperatori offerunt : quas imperator per seipsum suscipiens osculatur. De statu Romanæ Ecclesiæ, et salute domni Adriani summi pontificis, deque omni ecclesiasticorum, senatoriorumque ordine ordinabiliter perscrutatur, legatosque amabiliter osculatus, Ignatio patriarchæ jussionem apostolicam perlucidos absolvit.

Qui sequenti die ad imperatorem redeunt, a quo taliter alloquuntur : Sanctæ Constantinopolitanæ Ecclesiæ per ambitionem pervicicissimi Photii diversis schismaticorum fluctibus laceratæ sancta omnium Ecclesiarum Dei mater Ecclesia Romana, sanctissimi domini et universalis papæ Nicolai (sicut ex eis litteris, quarum auctoritate præsens pater noster Ignatius, qui violenter fuerat a Photianis expulsus, sedi propriæ nuper, juvante Domino, restitutus est, potest luculeter intelligi) fida provisione consuluit. Quapropter nos cum omnibus Orientalibus patriarchis, metropolitanis, atque episcopis, censuram sanctæ matris nostræ Romanæ Ecclesiæ per biennium præstolantes, propter Deum petimus, ut Dei negotium viriliter peragatur, et tandem aliquando auctoritate vestri sacri collegii tam pestiferæ Photianæ tergiversationis scandala propellantur; quatenus unitas et tranquillitas optatæ diutius juxta decretum sanctissimi papæ Nicolai restaurentur. Legati sanctæ sedis apostolicæ responderunt : Et nos ideo venimus; ideo missi sumus : sed neminem orientalium vestrorum nunquam in nostram synodum suscipere possumus, nisi oblato libello, cujus formam de scripto sanctæ sedis apostolicæ sumpsimus, nobis fuerit

A satisfactum. Imperator et patriarcha dixerunt : Quia novum hoc et inauditum de libello proferendo asseritis, necesse est ut tenoris illius formam videamus. Nec mora, libelli forma prolata est, et de Latino in Græcum conversa omnium notitiæ declaratur. Quorum quidam libellum proferentes in sancta synodo resederunt : proferre nolentes extra synodum inglorii relictii sunt, sed diutim fervore sancti Spiritus temperati, præmissa libelli satisfactione ad unitatem sacræ synodi reversi sunt. In hanc synodum Photius, ille pervasor, de multis criminibus perpetratis rationem redditurus adducitur. Omnes epistolæ sanctæ Romanæ Ecclesiæ contra eum prolatae leguntur. Et depositionis ac anathematis sententia dudum apostolica sede prolata, in eum ab omnibus identidem jaculatur, inque ipsius conspectu nefandissimi conciliabuli profanata volumina, quibus contra sanctissimum papam Nicolaum susurra fauce latraverat, igne combusta, veritatis, innocentiaque lampas emicuit. Qui laqueum, quem olim alteri paraverat glorificandus, nunc rationis virtute ad extremam taciturnitatis inertiam devolutus intravit; et apertum sibi communionis ostium, qui sub satisfactione libelli suscipiendus admonebatur, quasi cæcus in meridie declinavit. Denique gestis salubriter omnibus, quæ in decem sessionibus synodi textus complectitur, legati sanctæ Romanæ Ecclesiæ textum synodi, ne quid Græca levitas falsum in eam congesserit, Anastasio sanctæ sedis apostolicæ bibliothecario (qui tunc temporis pro causa Ludovici serenissimi nostri Augusti cum Suppone archiministro post eos Constantinopolim, divina ut creditur dispensatione, pervenerat) subtiliter inquirendum, antequam subscribant, committunt. A quo, quia in utrisque linguis eloquentissimus existebat, studiosissime perscrutatus, omne quod ad laudem serenissimi nostri Cæsaris sanctissimus dominus Adrianus pontifex in epistola sui decessoris Arsenio episcopo imminente adjecerat, reseratum invenit.

C Quapropter epistolam sedis apostolicæ, fraudulenter corrosam summis clamoribus conqueruntur, fatentes se nullo modo synodali actionibus subscripuros, nisi totius epistolæ integritas gestis synodicis jungeretur. Hoc modo Romanis certantibus, Græcis vero, non esse in synodo de laude imperatoris, sed de solius Dei tractandum alitison respondentibus, nomenque imperialis nostro Cæsari penitus invidentibus; tandem ad hoc usque perventum est, ut interposita conditione voluntatis apostolicæ diffinitis sententiis minus finite subscriberent, ita legentes : Ego ille vices agens domini mei sanctissimi et universalis Adriani papæ in hac sancta synodo præsidens usque ad voluntatem ejusdem eximii præsulis, ad omnia, ut superius legitur, consensi, et manu propria subscripsi.

His expletis, quidam Græcorum imperatorem conveniunt, et Constantinopolitanam Ecclesiam per oblatos libellos, in potestatem Romanam redactam flebiliter conqueruntur, et dubietate subscriptionum, omnia quæ in synodo decreta fuerant, revolvenda, cunctaque recidivis erroribus confundenda fatentur : et nisi libellos reciperent, libertatem pristinam se non posse recipere fingunt. Et illico quidam libellorum a custodibus, quoniam excellentiorum episcoporum libellos legati sanctæ Romanæ Ecclesiæ, futurorum præscii, prorsus occuluerant, defraudantur. Ac per hoc incredibiliter consternati ipsi legati, Supponis archiministri, et Anastasii disertissimi sanctæ sedis apostolicæ bibliothecarii fidelissimis auxiliis iunitur. Quibus diverso modo non sine magno labore periculis imminentibus, libellos quidem vix tandem recipiunt : sed imperatoris iram pro nimia saxe distributione fidei vehementer incurruunt.

igitur post diem tertium, quo sacratissima synodus cum suis scriptionibus omnino in codice consummata, retractaque est ad omnem elegantiam in ec-

clesia sanctæ Sophiæ fuerat, ab imperatore in domo, quam cum vicariis patriarcharum, videlicet Alexandrino, Antiocheno, et Hierosolymitano, simulque patriarcha Ignatio, qui cum aliquibus ibi residebat, callide convocati sedere iubentur, et quod principes Bulgarorum eis litteras, et dona per Petrum, aliosque direxerint, audiunt.

Quorum legationem imperatore potissimum annuente suscipiunt, sicque post salutationem Petrus Bulgarorum legatus exorditur: Dominus Michael princeps Bulgaricus audiens quod pro utilitate sanctæ Dei Ecclesiæ ex diversis partibus auctoritate sedis apostolicæ conveneritis, gratanter accepit, vobisque, qui ex sede apostolica missi estis, quia in vestro transitu vestris enim litteris visitare dignati estis, multiplices gratias agit. Legati sanctæ Romanæ Ecclesiæ responderunt: Nos quia vos filios sanctæ Romanæ Ecclesiæ novimus, insultatos vos præterire neque debuimus, neque volumus: quos nimirum sancta sedes apostolica ut propria membra comple-

titur. Bulgarorum legati dixerunt: Usque hodie pagani fuimus, et nuper ad gratiam Christianitatis accessimus: ideoque, ne in aliquo errare videamur, cui Ecclesiæ subdi debeamus, a vobis, qui vices summorum patriarcharum geritis, nosse desideramus. Legati sanctæ Romanæ Ecclesiæ responderunt: Sanctæ Romanæ Ecclesiæ, cui per te, o Petre, tuus senior et beato apostolorum principi Petro cum omni gentis suæ populo se tradidit, a cuius successore, videlicet egregio papa Nicolao, et præcepta vivendi, et episcopos ac presbyteros suscipere meruit: vos et pertinuisse et pertinere debere etiam in eo monstratis, quod postulat, nostros sacerdotes et suscepistis, et hactenus veneratione congrua retinetis.

Bulgarorum legati dixerunt: A sancta Romana Ecclesia sacerdotes nos petiisse et suscepisse, et hactenus habere nos confitemur, et eis in omnibus obedire decernimus: verum utrum Romanæ an Constantinopolitane Ecclesiæ rationabilis subdi debeamus, cum his patriarcharum vicariis definite. Legati sanctæ Romanæ Ecclesiæ responderunt: Propter quæ nos sanctæ sedes apostolica cum orientalibus diffinitiva mandaverat, Domino juvante, finivimus: de causa autem vestra non secus quam diffinita est definienda, quia nihil in mandatis accepimus, nihil vel diffinitimus, vel in præjudicium sanctæ Romanæ Ecclesiæ diffiniendum censemus. Quinimo, quia omnis vestra patria nostris sacerdotibus ubique plena est, nulli vos nisi sanctæ Romanæ Ecclesiæ pertinere debere, diffinitiva sententia, quantum ex nobis est, promulgamus.

Vicarii orientalium patriarcharum Bulgari dixerunt: Quando vos illam patriam cepistis, cuius potestati subdita erat, et utrum Latinos, an Græcos sacerdotes habuerit, dicite? Legati Bulgarorum dixerunt: Nos illam patriam a Græcorum potestate armis evicimus, in qua non Latinos, sed Græcos sacerdotes reperimus. Vicarii orientalium responderunt: Si Græcos sacerdotes ibi reperistis, manifestum est, quia ex ordinatione Constantinopoleos illa patria fuit. Legati sanctæ Romanæ Ecclesiæ responderunt: A Græcis sacerdotibus argumentum sumere non debetis: quia linguarum diversitas ecclesiasticum ordinem non confundit. Nam sedes apostolica, cum ipsa Latina sit, in multis tamen locis pro ratione patriæ Græcos sacerdotes et semper et nunc usque constituens, privilegii sui detrimenta sentire nec debet, nec debuit.

Vicarii orientalium patriarcharum dixerunt: Etiam si Græcorum presbyterorum ordinationem vestri juris fuisse doceatis; illam tamen patriam Græcorum regno pertinuisse nunquam negare poteritis. Legati sanctæ Romanæ Ecclesiæ responderunt: Sicut Bulgari nobis diverso modo pertinere ordi-

A nationem nos dicentes mendacium non loquimur, ita nimirum eandem Bulgariam ex Græcorum regno fuisse nunquam negamus. Sed intueri vos decet, quia aliud ordinant jura sedium, aliud patiuntur divisiones regnorum. Nos de divisione regnorum non agimus, sed de jure sedium loquimur.

Vicarii orientalium patriarcharum dixerunt: Illud quod vobis diverso modo Bulgariam pertinere dicitis, addiscere volumus. Legati sanctæ Romanæ Ecclesiæ responderunt: Sedes apostolica, juxta quod decretalibus sanctissimorum Romanorum præsulum doceri poteritis, utramque Epirum, novam videlicet, veteremque, totamque Thessaliam, atque Dardaniam, in qua et Dardania civitas hodie demonstratur, cujus nunc patria ab his Bulgariis Bulgaria nuncupatur, antiquitus canonice ordinavit, et obtinuit. Ac per hoc ordinationem, quam tunc paganorum Bulgarorum irruptione amiserat, non a Constantinopolitana Ecclesia, ut modo fingitur, abstulit, sed ab his facta modo Christianis recepit. Secundo modo, quia Bulgari, qui jure gentili sibi patriam subjugantes, ecce per tot annos retinent quod ceperunt, sedis apostolicæ semet (ut superius diximus) patrocinio ordinationique specialiter committentes, nobis debent nec immerito subjici, quos ultronea voluntate magistros elegere. Tertio modo, quia eosdem Bulgaros sancta sedes apostolica, jussu quondam sanctissimi papæ domini Nicolai, tam per aliquos nostrum qui hic sumus, illic multas ecclesias dedicantes, sacerdotes creavimus, quam per Paulum, Dominicum, Leopardum, ac Formosum venerabiles episcopos, sed et Grimoaldum coepiscopum nostrum, quem hactenus isti Bulgari cum multis nostris sacerdotibus in conspectu nostro habere se fassi sunt, a diversis erroribus ad catholicæ fidei veritatem multo sudore, Christi gratia præduce, transferens, ecce ultra triennium tenuit, tenet, ordinat, ac disponit. Ideoque consequens non est, ut sine conscientia Romani summi pontificis Ecclesia Romana, de quibus presentialiter vestita cernitur, spoliatur.

Vicarii Orientalium patriarcharum dixerunt: At quem istorum modorum modo dispensare velitis, edicite. Legati sanctæ Romanæ Ecclesiæ responderunt: Sancta sedes apostolica vos, quia revera inferiores estis, super sua causa iudices nec elegit, nec per nos eligit, utpote quæ de omni Ecclesia sola specialiter fas habeat iudicandi: sed neque nobis de hac causa sententiam proferre comperimus. Quapropter quod ab ea faciendum non accepimus, ejus cognitionis iudicio quæ librorum multiplicitate ad defensionem sui multa proferre prævalet, ex integro reservamus; a qua omnis vestra sententia tanta facilitate despicitur, quanta levitate profertur.

Vicarii Orientalium patriarcharum dixerunt: Satis indecens est, ut vos, qui Græcorum imperium detrectantes, Francorum fœderibus in hæretis, in regno nostri principis ordinandi jura servetis. Quapropter Bulgari patriam, quam ex Græcorum potestate dudum fuisse, et Græcos sacerdotes habuisse comperimus, sanctæ Ecclesiæ Constantinopolitane, a qua per paganismum recesserat, nunc per Christianismum restitui judicamus. Legati sanctæ Romanæ Ecclesiæ reclamantes dixerunt: Sententiam quam non electi, neque admissi, sive tumore, seu gratia, vel quicquid illud est, modo præcipitastis potius quam protulistis, auctoritate sancti Spiritus usque ad diffinitionem sanctæ sedis apostolicæ omnino rescindimus, ita ut nullo modo vel nomen habere sententiæ mereatur. Teque adjuramus, patriarcha Ignati, auctoritate sanctorum apostolorum principum coram Deo, suisque angelis, omnibusque presentibus contestamur, ut secundum hanc epistolam sanctissimi restitutoris tui domini Adriani summi pontificis, quam tibi ecce offerimus, industria tua ad omni Bulgaria ordinatione immunem te, nullum tuorum illic mittendo, custodias, ne sancta sedes apo-

stolica, quæ tibi tua restituit, per te sua perdere videatur, quin potius, si, quod non credimus, justam te habere querimoniam æstimas, sanctæ Romanæ Ecclesiæ restitutori tuæ solemniter suggerere non omittas.

Tunc patriarcha Ignatius, apostolicam epistolam suscipiens, licet magnopere admonitus eam legere distulisset, respondit: Absit a me, ut ego his præsumptionibus contra decorem sanctæ sedis apostolicæ implicet, qui nec ita juveniliter ago, ut mihi subripi valeat, nec ita seniliter deliro, ut quod in aliis reprehendere debeo ipse committam. Hoc fine collocutio illa finita est.

Sed imperialis commotio, licet spem fronte famularet, augmentum suscepit. Legatos tamen sanctæ Romanæ Ecclesiæ ad prandium convocans donis optimis decoravit, eosque Theodosio spathario, non ea qua congruebat sollicitudine, deducendi gratia commendavit, Acodyrcharium usque perducti, negligenterque sine ulla provisione dimissi. Post dies aliquot navigantes, in Sclavorum deducti manus, proh dolor! inciderunt, bonisque omnibus, ac authentico, in quo subscriptiones omnium fuerant, exemplari denudati sunt, ipsique capite plexi fuissent, nisi ab his qui ex illis aufugerant, sibi timuissent. Tandem apostolicis imperialibusque litteris ab exilio liberati, et undecimo Kalendarum Januariarum die, indictione quarta, Romam reversi, omnia quæ superius diximus coram sanctissimo summo pontifice ac proceribus retulerunt, nihilque aliud scripturarum, quam librum actionis Ignatii, et libellos quos a Sclavis receperant, et reliquos libellos quos Supponi archiministro, et Anastasio prudentissimo bibliothecario sanctæ sedis apostolicæ (cujus præscientiæ [forte, præsentis] sollicitudine exemplar amissæ synodi, quod sibi scribendum impetraverat, Ecclesia Romana suscepit) dudum Constantinopoli commendaverant, ostendere potuerunt.

Superiore tempore Formosus Portuensis et Paulus Populoniensis venerabiles episcopi, qui cum cæteris C jussu sanctissimi papæ Nicolai causa prædicationis destinati fuerant, remeantes de Christianitate Bulgarorum, ac omnimoda subjectione, qua specialiter sanctæ Romanæ Ecclesiæ devotissima colla submiserant, sedem apostolicam recrearunt, et Michaeli Bulgarici regis legatum, Petrum nomine, summo pontifici præsentarunt. Qui legatus cum donis rega-

A libus regias quoque litteras obtulit, summum præsullem summopere deprecantes, ut aut Marinum sibi bene compertum diaconum archiepiscopum consecratum remitteret, aut aliquem ex cardinalibus duntaxat suæ ecclesiæ virum sapientia, persona, vitaque archiepiscopatu dignissimum Bulgaris eligendum dirigeret, quem post approbationem eorundem, de novo remeantem archiepiscopali ministerio sublimeret. Sed Marino Constantinopolitanum missaticum devotissime, ut diximus, sortito, summus pontifex Silvestrum quemdam Bulgaris eligendum direxit, quem cum Leopardo Anconitano, et Dominico Tarvisiensi episcopis, simul et litteras pro archiepiscopo aut Formoso Portuensi episcopo remittentibus importunissime deprecantes remittentibus Bulgaris magna sub velocitate recepit. Quibus inter nonnulla rescripsit, ut quemcumque nominatim devotio regalis exprimeret, eum sine dubio pontificalis provisio Bulgaris archiepiscopum commodaret. At vero Bulgarorum rex exspectationum moras diutius ferre non valens, ad Græcorum imperatorem, natorum Theodoræ occasione alterna regna sibi alternatim rapere machinantium, adductus, eundem Petrum, quem a Roma sine desiderii sui effectu sero receperat, cum aliis e latere suo Constantinopolim, requisitionis gratia cui potissimum Bulgaria pertinere deberet, emisit, ibique a legatis nostris, quod juri Romano pertinerent, sunt convicti; at postmodum per Orientales Constantinopolitanosque donis ac promissionibus persuasi Græcos sacerdotes, juxta quod Grimoaldus episcopus, qui ab his se repulsum fatetur, suscipientes nostros ejiunt, et per eundem Grimoaldum episcopum, quia sine conscientia sedis apostolicæ, commissum sibi prædicationis officium deserens, Romam ditissimus remeavit, magnum epistolæ volumen frivolis allegationibus tanquam sub prætextu deliberatæ sententiæ synodo præsentium implicatum apostolicæ sedi super excusatione sua remisit. In quo facto quia episcopus a Bulgaris expulsum epistola tacente se asserit, et presbyteri non se pulsos a Græcis, vel Bulgaris, sed ab episcopo circumventos, profecto dubium, quin mutæ subsit proditionis imago, donec Christus renum rimator et cordium, in suorum servorum examine hanc in lucem protulerit, non videtur.

(Videntur aliqua deesse sub finem.)

ADRIANI PAPÆ II

EPISTOLÆ ET DECRETA.

(Apud Labb., Concil. tom. VIII.)

I

EPISTOLA AD LOTHARIUM REGEM.

(Anno 867.)

Quod Theutbergam solutionem matrimonii Romæ postulanti ad Lotharium redire jusserit, donec in synodo de ea re statuat. Monet Lotharium ut eam in consortium recipiat, aut si alio in loco interim consistat, promissas illi abbatias ad vitæ subsidia concedat.

Quia beato Petro apostolorum principi Dominus noster oves suas, totam videlicet Ecclesiam, pretioso jam sanguine suo redemptam, post passionis vincula, post clavorum vulnera, et crucis ludibria, atque resurrectionis gloriam, tertio commendavit dicens : *Pasce oves meas, pasce agnos meos (Joan. XXI)*, nos vice utique apostolatus illius, Domino in omnibus cooperante, fungentes, in virga æquitatis et justitiæ, in longanimitate benignæ humilitatis et patientiæ, gregem Domini pabulo spiritualis vitæ pascendum, et cura solerti custodiendum divina suscepimus voluntate. Os apostolatus nostri, septiformis Spiritus gratia plenum, pro regni tui stabilitate felicitateque perpetua, sempiterna nempe vera animæ salute, qua nunc et in æternum beate securiterque fruaris, o inclyte rex Lothari, vicibus indefessis aperientes, excellentiam tuam paterno monemus affectu, et jure apostolico exhortamur, quatenus malorum hominum consiliis relictis, et mortiferis persuasionibus omnimodo spretis, aurem cordis tui celesti, sane clavigero beato Petro in nobis loquenti aperias, omnique animositate et inclyta mundi dilectione procul abjecta, ea quæ justitiæ ac rectitudini maxime congruunt prædicantes toto desiderio audias, evidentique perficias devotus affectu, quia non auditores, sed factores legis Deus fore justos approbat. Unde sedis apostolicæ salubrem admonitionem et correctionem venerabili sinceraque mente suscipere stude. Duo igitur a te carnis devicto illecebra dudum commissa videntur illicita, quæ ab antecessore nostro piæ memoriæ papa Nicolao censura fuerant emendata canonica. Unum, videlicet nefarium Theutbergæ legitimæ conjugis tuæ divortium; alterum vero, sceleratissimum Waldradæ mœchæ concubitus : quæ non solum lex omnis divina reprobatur, condemnat et fieri omnimodis vetat, sed etiam mundana prohibent jura. De quibus nos iterum rescribere nullatenus studeremus, nisi vos a justitiæ tramite per incentiva carnis procul dubio deviasse, bonumque conjunctionis legi-

A timæ vinculum dissolvisse, et ad illicitum ac pristinum stuprum incongruis reverti velle occasionibus agnosceremus. Theutberga itaque illustrissima regina conjux vestra, sanctorum apostolorum Petri et Pauli ad limina veniens, menteque devota orationis desiderium complens, nostram faciem contemplari, causasque suæ necessitatis nobis ore proprio exponere quæsit. Quæ cum a nobis, pro amore Dei et vestro, et ab omni nostra Ecclesia honorifice, sicut oportebat, suscepta fuisset, dixit se propter quandam corporis sui infirmitatem, et quia non legitimo vobis antea fuerit conjuncta connubio, a vestro velle separari consortio, et ob amorem Dei sæculi dignitatem et gloriam abjicere, ac sub leni jugo Christi cervicem cordis submittere. Quibus profecto auditis, et Domino auxiliante diligenter consideratis, non modico fuimus turbati stupore; quod se pro talibus a vobis quæreret separare, cum scriptum sit dicente Domino : *A Deo jungitur mulier viro, et iterum : Quod Deus junxit homo non separet (Math. XIX; I Cor. VII)*. Et cum ipsa, sicut dixit Apostolus, sui corporis non habeat potestatem, sed vos, cui Domini est voluntate legitimo matrimonio regali-que toro conjuncta. Cui sane quamvis cum vestræ voluntatis consensu atque licentia hocce supplicii nimis pace deposceret, nostrum in tali voluntatis suæ desiderio consensum nullo modo præbuimus. Licentiam vero illi revertendi ad magnitudinis vestræ consortium, juraque matrimonii regalis illibata custodiendi præcepimus. Super his autem, quibus se a vobis quærit disjungere, tam repente sine multorum fratrum nostrorum consilio, et ingenti examine, finitivam nunc proferre sententiam, aut consensus nostri immaturam dare licentiam jure distulimus. Deo autem nobis salutis opem vitamque præbente, tam pro his quam etiam pro aliis ecclesiasticis causis synodum facientes, et talia subtili examine indagantes, ut secundum Deum salvi esse possitis, idonea satis intentione deliberabimus coram Deo Salvatore nostro, atque finiemus. Propter quod excellentiam tuam apostolicis monemus alloquiis, et hortamur in Domino, ne aurem nobilitatis tuæ consiliis impiorum et veritati repugnantium verbis inclines; sed potius Dominicis et apostolicis præbens gratanter præceptis, eandem Theutbergam nobilissimam reginam conjugem tuam dilectionis amore in conjugale consortium lætus recipias, et pro amore Dei et sancti Petri, nostroque simul, honore digno eam retinere,

sicuti corporis proprii membrum dilectum, procurares Quod si ob itineris longitudinem et asperitatem, vel aliquam carnis incommoditatem, ad vos usque ipsa pervenire distulerit, elegeritque in alio proprietatis suæ loco sibi utili magis consistere, interim, donec synodus, ut prædiximus, fiat, salva et incolumis sub vestra regali tuitione atque defensione secura permaneat; habeatque in potestate sua ipsas abbatias quas ei dare ipse ore proprio promisisti, de quarum sumpibus atque reditibus necessaria possit habere stipendia dignaque subsidia. Sin vero quilibet vestrum ei aliquam fuerit molitus contrarietatem inferre, aut periculose præsumpserit nocere, sciat se a nobis perpetui anathematis vinculo esse procul dubio innodandum, et ab omni Christianorum consortio separandum; te autem, si talibus consensum præbueris, omnimodis excommunicandum.

II:

AD ADONEM VIENNENSEM ARCHIEPISCOPUM.

(Anno 868.)

Laudat ejus zelum ingeniique acumen in præcavendis insidiis impiorum.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, reverentissimo et sanctissimo confratri nostro ADONI Viennensi archiepiscopo.

Legatus cum litteris a beatitudine tua decessori meo sanctæ memoriæ papæ Nicolao destinatus, me in sede illius, quia sic Dominus voluit, ordinatum invenit. Et quia nolimus frustrare pium studium tuum, non illius vice, licet propter legati moram partim de his quæ scripsisti fraternitati tuæ respondimus. Debemus enim ei in labore succedere, cui per Dei gratiam successimus in honore. Igitur de admonitione quam per Waltarium comitem circa gloriosum regem Hlotarium exercuit sollicitudo tua grates multas rependimus. In eo quippe te præcipue industriam pastorem Dominici gregis ostendis, quo insidias lupi præcavendas esse longe positus adhortaris. Perscrutatis præterea quaterniunculis, quos idem legatus detulit, ingenium et acumen sensus tui mirati sumus, et auctorem protinus collaudamus. Verum sicut exemplaria epistolarum, quæ apostolicæ recordationis decessor noster super hac te in Gallias, et ad omnes episcopos ultra... positos destinavit, indicant, et sicuti nonnulli primores xx, D etc., quæ in ms. codice desiderantur.

III.

AD SYNODUM TRICASSINAM.

(Anno 868.)

Probat illorum in colligendis gestis diligentiam, et pallium concedit Wulfado. Hortatur ut Nicolai nomen scribant in diptychis, caveantque ne quidquam contra ejus acta vel decreta tentetur.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, sanctæ et in Christo diligendæ synodo apud Trevas collectæ.

Legationis vestræ scripta, beatæ memoriæ decessori meo papæ Nicolao missa, nos jam in sede illius divina dignatione locati suscepimus, promptissimamque obedientiam vestram, quam in colligendis gestis,

A secundum definitionem prænominati sanctissimi præsulis exhibuistis, laudavimus. Et licet ad seriem rerum gestarum luce clarius agnoscendam non sufficiant, quæ tam de Ebbonis dejectione, quam de his quæ postmodum acta sunt unanimitas vestra descripsit, et nonnulla rationi vestræ desint eorum quæ super his gesta sunt, quæque jam memoratus et semper memorandus pontifex apostolicæ sedi voluit ex integro reserari; pium tamen laborem vestræ sanctitatis et studium non solum laudabile, sed et longe lateque prædicabile judicamus. Innocentia quippe jam nunc fratris et coepiscopi nostri Wulfadi et collegarum ejus, quam quidam emergens casus per non brevis temporis intercapedinem obumbraverat, retractatione et refractione vestræ sacratæ et apostolicæ sedis auctoritate frequenter adunatæ solertiam, ecce, Deo gratias, venit ad lucem, et justitiæ suæ radios ad omnium omnino certitudinem foras quasi solis splendor extendit. Ideoque nos vestrum judicium, ac vestram sententiam, quam apostolicæ sedis censura, sicut exegit ordo, præcessit, approbamus, admittimus et corroboramus; atque postulationi vestræ, cui quidquam negari difficillimum est, annuentes, ad pleniorum confirmationem, usum pallii jam dicto fratri nostro Wulfado Bituricensi antistiti, secundum priorem consuetudinem, ad genium et decus ecclesiæ sibi commissæ, et instructionem ipsius concedimus. Quod etiam sæpe memoratus decessor noster jamdudum libenter annucret, si quæ nunc misistis ipse reciperet, vel si is qui hoc suscipere conabatur, a Bituricensi missus probaretur Ecclesiæ. Sed quod ille non egit, ecce nos egimus. Quin potius, quod ille perficere deliberaverat, nos ecce Deo auctore supplevimus. Non quippe est diversitas operis, ubi est una eademque concordia voluntatis: præsertim cum debeamus ei in labore succedere, cui successimus in honore. Nimirum qui sumus ut Psalmista canit: *Pro patribus nati filii (Psal. xlv),* et constituti, quamvis longe meritis impares, super omnem universalis sanctæ Ecclesiæ terram. Precamur autem, et obsecramus in Domino, ut sicuti nos unanimes fraternitatis vestræ precibus annuimus, et assensum de cætero non solum in hoc, sed in omnibus præbere disponimus; ita quoque vos meis nunc votis satisfacere procurantes, crebro dictum apostolicæ recordationis papam Nicolaum in codicibus vel diptychis ecclesiarum vestrarum scribi, et nomen ejus inter sacra missarum solemniam imprætermisse recitari faciatis: ita ut aliis quoque fratribus, et dioceseon vestrarum sacerdotibus, id ipsum agere præcipiatis. Nihilominus vero suadere vestræ dilectioni curamus, et admonemus, ut tam Græcis principibus, quam omnibus omnino clericali fungentibus ordine contra personam ejus, vel acta seu decreta ipsius, agere vel decernere quidquam tentantibus, tam verbo, quam scripto viriliter obvietis, ac validissime resistatis. Scientes præterea, quia quæcumque hic adversus ejus personam, vel decreta gerentur, me his nunquam præbiturum foro consensum:

nec eis a quibuscumque, vel quomocunque fiant, A
menum interesse mentis, vel definitionis, aut dispo-
sitionis affectum. Quanquam si quilibet apostolicæ
sedis misericordiam humiliter postulaverint, circa
hos præmissa satisfactione mitius agere nullo modo
velimus inflexibiles apparere. Tantum ne hujusmodi
homines sic innocentiam suam asserere studeant, ut
in accusationem tanti pontificis maximeque in Dei
iudicio collocati, quoquo modo prorumpere audeant :
præcipue cum illum, dum advixit, nemo impetere
præsumpserit, vel eum de injusto iudicio arguere,
vel tenuiter ausus exstiterit; nisi forte hunc quis
humiliter adiit, cui ille satisfactione nondum curata
jure remittere non consensit. Estote igitur circa
hæc vigiles, estote fortes, et ista omnibus ultra
Alpes constitutis episcopis nuntiantes, ut et ipsi B
quoque super his solliciti et intenti propugnatores
sint, salutaribus monitis incitare. (Ivo, parte v, cap.
34.) Quoniam si sedis apostolicæ præsul, vel ipsius
decreta, detestationi vel abdicationi habentur, nullius
vestrum vel nomen vel institutum firmum aut stabile
permanere valebit. Quin potius et dogmatibus, quæ
de sancta et individua Trinitate a præsulibus sedis
apostolicæ promulgantur, nonnulla possunt fieri detri-
menta, si præcedentium quorumque et maxime
primæ sedis pontificum statuta vel ulli, quod dici
nefas est, quin et ipso auditu prorsus horrendum, a
subsequentibus quibusque, imo et inferioribus, abo-
litioni cuidam vel damnationi subjiciantur, vel impiæ
temeritatis ausu saltem soli derogationi prodan-
tur. Sanctam fraternitatem vestram optamus nunc
et semper in Christo bene valere. Data IV Nonas Fe-
bruarii, indictione prima.

IV.

AD LUDOVICUM REGEM GERMANIÆ.

(Anno 868.)

*De victoriis Ludovici imperatoris adversus Saracenos,
cujus interim et Lotharii patris quæ sunt, tangi
velat.*

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, dilecto
filio LUDOVICO glorioso regi.

Inter exordia divinitus ordinati, licet in indigno
ministro, pontificatus mei, pacis studium præ cæteri-
bus virtutibus prædicandi suadendique mihi necessitas
non inconvenienter incumbit. Nimirum cum etiam
in ipsius Dominicæ nativitatis principio cælestis
exercitus militiæ visæ sint, quæ clamarent : *Gloria
in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ volun-
tatis* (Luc. 1). Ubi profecto solerter intuendum est
quia sicut tunc pastores, qui super gregem suum
præ cæteris vigilaverunt, tanti tripudii videre præ
cæteris gaudia meruerunt : ita nos tunc procul dubio
cælestium bonorum lætitiæ adipisci merebimur, si
super oves Dominicas sollicitè vigilemus : ne videlicet
has vel per insidias odii seu discordiæ vorax lupus
invadat, vel per cupiditatem avidus ille leo deglutiat,
qui docente apostolorum principe circuit quærens
quem devoret. Ideoque nunc, filii charissime, oppor-
tune inopportune suadeo, admonéo et instanter adhor-

tor ut pacis et dilectionis vinculum, quæ major est
omnibus virtutibus et holocaustibus (II Petr. 1),
insolubiliter in omnes et invicem observare gloria
tua contendat, et inter subjectos medullitus custodiri
semper admoneat. In hoc enim regni vestri status
poterit incolumis tutius permanere, si vos neminem
concutientes a nullo concuti dignoscimini. Præterea
nolumus ignorare celsitudinem tuam, dilectissimum
et spiritalem filium nostrum Ludovicum, piissimum
et a Deo protectum imperatorem, non adversus sanctæ
religionis filios, ut quidam, pugnare, nec contra
fidei Christianæ domesticos, sed adversus filios Be-
lial, et adversus Christi nominis inimicos, pro sanctæ
Ecclesiæ, et præcipue nostra securitate, proque
fidelium liberatione multorum, qui pene jam fine-
B tenus apud Samnium periclitabantur, ita ut etiam
fines nostros infestatio jam jamque Saracenorum
invaderet. Egressus a summo sublimitatis proprio
solio, et a pacatissimæ quietis suæ fundamine, nec
corpori parcat, nec æstibus, nec algoribus, nec de-
nique ullis eventibus cedit; sed omnia incommoda,
omnia discrimina pro Christi nomine tolerans, nihil
est quod pro Christianorum ereptione recuset arri-
pere, nihil est quod pro fidelium quiete ac pace de-
clinat assumere. Denique non modicam Ecclesiæ
sanctæ quietem per eum divina jam pietas operata
est, non modicæ paganorum vires fortitudine super-
na prostrate sunt. Siquidem sæpius eosdem tanquam
mures e cavernis suis egressos ad sua latibula terga
vertere compulit, et brachia contra nostros exerta
C potenti virtute resolvit. Quin et nobis omnibus, qui
longe sumus et qui prope, magnæ securitatis præsi-
dium condonavit, dum scilicet nonnullos eorum
prostravit, nonnullos etiam ab eorum supersticioso
ritu convertens, Christi fideli et veræ religionis iu-
nena sectari perdocuit. Qua de re ratum ducimus
vestram commonere magno opere celsitudinem, quo
non vestris motibus, non aliorum suggestionibus
incitati, quidquam quæ illius sunt concutere præsu-
matis. Non solum autem quæ illius sunt, verum
etiam quæ fratris ipsius, Lotharii videlicet gloriosi
regis, consistunt, nullo commovere patiamini pro-
sus instinctu. Qui enim tangit ea quæ fratris ejus
sunt, illa quæ ipsius sunt tangit; et qui illum livore
victus commovet, hunc procul dubio commovere
D dignoscitur. Quamobrem suademus et dilectionem
vestram his apicibus cohortamur, ut iniquis suasio-
nibus non cedatis, nec sinistra machinantibus aures
accommodetis : sed unusquisque vestrum suo jure
contentus, quæ alterius sunt usurpare non tentet,
nec invadere quocunque modo nitatur, quod invasum
non modicum potest invasori generare sine dubita-
tione discrimen. Provideat ergo prudentia vestra ne
jam fato desiderabilissimo filio nostro semper Au-
gusto, causam Dei exsequenti, et hæreditatem Do-
mini vindicanti, ac ipsius bella prælianti, quodlibet
offendiculum præparetur, quo sanctæ Dei Ecclesiæ
quavis ex parte impediatur, vel profectus fidelium
excludatur : sed potius tela vestra paganorum acies

paveant, et jacula vestra hi qui sine Deo sunt acuta A
reperiant. Quin penitus, secundum Apostolum, non
sit vobis colluctatio adversus carnem et sanguinem,
il est homines, sed adversus principes et potestates,
adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra
spiritalia nequitiae in caelestibus (*Ephes. vi*). Alioquin
manum apostolicæ sedis cum eodem piissimo prin-
cipe fortiter esse cognoscite, et arma nostra illi mu-
nimina validissima conferentia, summo agonotheta
nobis concertante, et beatorum principum apostolo-
rum intercessione cooperante, præparata sine cun-
tatione prænoscite. Optamus gloriam vestram nunc
et semper in Christo valere, dilectissime filii. Data
pridie Idus Februarias, indictione prima.

V.

AD WALDRADAM.

(Anno 868.)

Waldradam, quia resipuisse dicebatur, Ludovici im-
peratoris rogatu, communioni Ecclesie restituit,
ea lege ut ad Lotharii societatem non redeat.

Nemo plane dubitat nullum facinus esse, quod Ec-
clesia data sibi divinitus potestate ab eo desistenti-
bus non possit absolvere, et pœnitentibus relaxare,
cui dicitur : *Quæcunque dimiseritis super terram, di-*
missa erunt et in caelis : et quæcunque solveritis super
terram, soluta erunt et in caelis (*Matth. xviii, Joan.*
20). In quibuscunque omnia sunt, quantacunque et
qualiacunque sint. Quod etiam in sententia tua ra-
tionabiliter observandum est, qua licet fuerit obli-
gata, quia tamen, sicut multorum, sed præcipue di-
lectissimi filii nostri Ludovici clementissimi Augusti,
cui fides in omnibus adhibenda est, relatione didici-
mus, a navo, quo tenebaris obstricta, resipuisse di-
ceris, et ab obstinatione, qua videbaris annexa, dis-
cessisse narraris, pietatis tibi viscera noveris et apo-
stolicæ sedis aperta, et tam vinculis anathematis et
excommunicationis exutam, quam cunctorum Chri-
stianorum, Dei et beatorum primorum apostolorum
auctoritate, societati redditam, atque communioni
te gaude reductam : ita ut deinceps ecclesiam ingre-
diendi, et orandi, convivandique, seu cum cæteris
Christianis loquendi, sit tibi auctore Deo data licen-
tia : præfati duntaxat regis societati, propter antiqui
hostis versutias, nullo pacto penitus adherendi.
Quod tamen beneficium, quanquam hoc moderatio
flagitasset ecclesiastica, quæ sicut incorrectis inflexi-
bilis, ita correctis semper debet esse flexibilis, instan-
tiam precum et incomparabilem dilectionem desi-
derabilis et spiritualis filii nostri jam memorati et
jugiter memorandi Augusti, tam tibi celeriter impe-
trasse cognosce. Cujus scilicet postulatio, sicut non
nisi justa creditur, ita quoque modo postponenda
non ducitur. Verum tu sic te de cætero stude mu-
nire, ut donum solutionis, quod in terra percipere
cerneris, in cœlo Deo auctore veraciter capere me-
rearis. Nam si te coram humanis oculis absolvendam
exhibes, et coram Dei conspectibus obligata consi-
stis, nec nodo cares, nec veniam impetras, quinimo

et pro simulatione potiori nexu ligaberis. Etenim
divino fertur oraculo (*I Reg. xvi*), quia homo videt
in faciem, Deus autem cor intuetur. Ergo ne dele-
cteris in infimis, sed superna cordis intueri semper
obutibus. Caduca sunt quæ cernuntur, quæ vero
non videntur æterna consistunt. Noli rogo pro terre-
nis caelestia, pro visibilibus gaudiis perdere gaudia,
quæ quidem nec cogitari sufficiunt. Nullus tibi blan-
diatur; qui enim te beatificant, ipsi te decipiunt.
Denique quantiscunque velaminibus justitia et veri-
tas occultetur, quandoque tamen splendorem foras
suae claritatis emittet, nec poterit omnino diutius
nubilo sævæ detensionis obduci. Quod, favente Deo,
tam sedis apostolicæ studio, quam rectissimi princi-
pis, charissimi videlicet filii nostri, cui nunquam
B tortitudo quælibet aliquando placuit, sed nec placere
quoquo modo poterit, sollicitudine, radios suos ut
solis calor extendet.

VI.

AD EPISCOPOS GERMANIÆ.

Absolutam a se Waldradam, et congruentibus monitis
instructam significat.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, reve-
rentissimis et sanctissimis confratribus nostris ar-
chiepiscopis et episcopis in regno Ludovici gloriosi
regis constitutis.

Sicut obstinatis et incorrigibilibus debetur vindic-
ta, ita a conversis atque correctis amovenda est
ultio et adhibenda curatio. Quapropter nos Waldradæ,
quæ multorum ut refertur attestacione a pristin-
is et illicitis affectibus ad salutiferum correctionis
iter conversa est, remedia miserationis apostolicæ
sedis exhibere consensisse, illamque vinculo excom-
municationis vel anathematis auctoritate Dei et
principum apostolorum absolvisse cognoscite : ita ut
deinceps Domini Ecclesiam ingrediendi, et orandi;
convivandique, seu cum cæteris Christianis loquendi
sit ei auctore Deo concessa licentia. Cui Waldradæ
videlicet competentia monita destinavimus, et quæ
conveniebant litteris inculcanda prævidimus; qua-
rum scilicet litterarum textum sibi vestra fraterni-
tas exhiberi summopere postulet. Et quoniam ita
convenit, a vobis exigendum et agnosendum decer-
nimus, quatenus per hoc scire valeat vestra sancti-
tas apostolicæ sedis austeritatis et mansuetudinis
remissionis et refrenationis indicia, et moderantis-
simæ discretionis prorsus insignia. Optamus sancti-
tatem vestram in Christo bene valere. Data pridie
Idus Februarias, indictione prima.

VII.

AD CAROLUM CALVUM REGEM.

(Anno 868.)

Respondet litteris quas ad Nicolaum de Ebbone scri-
pserat; pallium Wilado concedit; petit ut Actardo
favent ad vacantem ecclesiam adipiscendam.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, dilectio
filio CAROLO glorioso regi.

Actardus venerabilis quondam Namneticæ urbis

episcopus, ad apostolica perveniens limina, vestræ A celsitudinis epistolam detulit, quam quidem vos sanctæ memoriæ decessori meo papæ Nicolao destinastis; sed nos jam vice illius in apostolica sede dignatione ac miseratione divinæ magnitudinis ordinati suscepimus. Unde quæ ab illo flagitata sunt, nos pro viribus, indigni licet hæredes, supplere, et opitulante Christo, forte tanquam non ingrati filii paternum debitum persolvere maturavimus. Quoad enim merita beati Petri apostoli Deo, cui omnia vivunt, non moriuntur, nequaquam fidei suæ vel sollicitudinis hæredes deficient; nec deerunt prorsus qui regulam, quam circa Deum ferventissimæ charitatis ostendit, pro quantitate virum, proque capacitate divinitus collati doni sequantur. Ipse namque quidquid ab indignis ministris negligenter agitur, supplet: ipse locum, quem olim deliberatione proprii corporis Domino consecravit, quibuscumque vel qualiscunque vicarius exstet, suæ tamen claritatis lumine hodieque indeficienter illustrat. Cui etsi desunt merita successoris, sed adsunt beneficia decessoris, ac primi sedis ejusdem sessoris. Itaque de Ebbonis quondam Rhemensis archiepiscopi qualiscunque restitutionis negotio benignitatis vestræ litteris satis elocuti, obedientiam et studium, quod hinc juxta definitionem apostolicæ sedis exhibuistis, approbavimus, et auctori, a quo cuncta bona procedunt, immensas gratiarum actiones persolvimus. Verum illa si essent, apostolica sedes de Ebbone ad liquidum invenire satagebat, quæ restituendis a fratre et coepiscopo nostro Hinemaro olim dejectis clericis possent aliquid generare discriminis. At vero cum nec idem Ebbo erroris alicujus defensionem, quo hæreticus quis efficitur, dederit operam, nec jam memorati clerici aliud in hoc nisi humilitatem et obedientiam exhibuerint, illa quæ de Ebbone dici possunt, quia, ut opinamur, nihil ad utilitatem proficiunt, jamjamque silentio contegantur: maxime cum et ipse, et omnes episcopi, præter Rothadum, qui causæ illius notitiam habuere, decesserint, et præ longitudine temporis ad liquidum indubie, quæ tunc acta super hoc sunt negotio, sciri non possint, atque de his qui ad Dominum migraverunt nobis facile judicare non liceat. Cum enim in manu judicii Dei consistant, si humanis definitionibus quidquam de his tribuatur, non solum præsumptionis, sed et damnationis est prorsus indicium. Ille quippe Ebbo suo jam Domino aut stat, aut cecidit: quod si stat, quis hunc conetur dejicere? si vero cecidit, quis nitatur erigere? nisi forte is qui sua divino judicio præponere impia temeritate deliberat. Relinquatur ergo hujusmodi Dei cunctarum intentionum scrutatoris judicio: nimirum qui, secundum Apostolum, constitutus est a Deo iudex vivorum et mortuorum, quique juxta fidei nostræ stabile fundamentum iudicaturus est vivos et mortuos (*Act. x*). Præterea non modicas gratias vestræ benignitati referimus, quoniam prælati restituendis clericis, quibus apostolicam sedem manum porrigere sensit, ipsa quoque ad laudem Dei, et reverentiam principum

A apostolorum, necnon et honorem sedis ipsorum, manum porrigere alacri studio procuravit. Quamobrem postulantis jam vobis, ut primus eorum, Wlfadus scilicet frater et coepiscopus noster, pallii usu more decessorum suorum nostræ auctoritatis largitione decorari potuisset, merito condensationis aures accommodavimus. Et quoniam in restituendis his cum sedis apostolicæ studiis concordastis et concertastis ad percipiendum quoque quod deerat, vestram floccipendere dilectionem satis inconveniens duximus. Innumeras nihilominus pietati vestræ gratias rependimus, quoniam tanta compassionis viscera circa prædictum fratrem nostrum coepiscopum Actardum, sicut ex relatione ipsius, et ex epistolæ vestræ pio affectu datur intelligi, exhibere contendit, ut dolorum et ærumnarum ipsius maximam partem vos gestare luce clarius innotescat. Verum nos votis excellentiæ vestræ consonantes, non ducimus tantum virum, et Ecclesiæ Christi pernecessarium, debere tantis involvi miseriis, vel tantis gravari, cum sit etiam ætatis maturitate maceratus, incommodis, præsertim cum et scientia non contemnenda polleat, et hunc vestri regni ecclesiarum præsulum relatio non parvipendenda commendet. Qua de re, si ejus Ecclesia, ut ipsius, et metropolitani proprii, ac multorum antistitum, necnon et litterarum vestrarum circumstantia innuit, funditus diruta, et per nonnulla curricula jam in solitudinem redacta esse dignoscitur; paganis videlicet non solum transiitum, sed etiam stationem ibidem facientibus, ac per hoc depopulatis undique locis habitatore carentibus, sublatis etiam a Britonibus, si quæ remanserant, rebus, aliam ei vacantem duntaxat concedendam decrevimus. Cujus decreti necessario institutio libenter æquum more solito præbete pro Christi dilectione favorem. Nec ei minorem, quam sua fuerat, dari volumus, cum licet hoc ipse minime postulet, ne v delictis alicujus ambitionis fama notetur, conveniat consequi potiosem. Nimirum qui inter cætera virtutum suarum insignia barbarorum rabiem sæpe perpeusus, Christum confiteri, non solum coram hominibus, verum etiam coram paganis et infidelibus non erubuit. Ei ergo, cujuscumque sint numeri, merito possunt oves Christi committi, qui ipsum Christum etiam inter gladios et vincula diversaque pericula prædicare non renuit. Unde et nos illius multiplici miseræ, et diutinæ peregrinationi, atque continuo mœrori compatientes, decus illi pallii solo miserationis affectu contulimus; quod non aliter illi, nec cuilibet absque metropolitans concederemus, nisi multoties hunc exsilia, mare, vincula passum, etiam ad capitalem sententiam frequenter tractum fuisse comperissemus; et nisi hoc ipse suis tantis ac talibus detrimentis, quin potius meritis, pro celerissimæ consolationis solatio meruisset: ut scilicet habeat pro exsilio ei catena pallii ornamenta, non ad ecclesiæ cui incardinandus est perpetuum institutum, sed ad suum specialem certique temporis usum. Potiatur igitur tanti decoris ornatu, qui inter

sacerdotum infulas præcipuum tenere locum dignoscitur, quatenus etiam per hoc insigne vestra excellens admoneatur industria, et hujus sacrati muneris reverentia pium cor vestrum sollicitius ac salubrius urgeatur, quo tantus vir vestro quoque favore vacantis, etiamsi se metropolis obtulerit, Ecclesiæ moderamina consequatur : ad excludenda videlicet cuncta contra se injecta obstacula, et peragenda divinitus sibi collata episcopalia ministeria. Siquidem indignum ducimus quemquam ad apostolicam sedem, ubi semper catholicis subvenitur, tribulatum accedere, et non consolatum recedere : præsertim cum quemdam Romanorum principum, etiam a fide Christi extraneum, non debere quempiam ab imperatore tristem discedere perhibuisse quædam fateantur historiæ. Debet enim nostra compatiendi abundantia aliorum suppleri inopia : quo valeat esse mœrens cum mœrentibus, et cum gaudentibus gaudens, et non in scabellum pedum in personarum acceptione cernuus, sed consolatus queat jam Deo auctore consolari eos qui in omni pressura sunt, per Jesum Christum Dominum nostrum. Oramus gloriam nostram nunc et semper in Christo bene valere, dilectissime fili. Data VII Kalendas Martias, indictione prima.

VIII.

AD EPISCOPOS SYNODI SUSSIONENSIS.

(Anno 868.)

Actardum episcopum, pro quo scripserant, ecclesiam quæ vacabit, etiam metropolitanæ incardinari jubet, eique ad afflictionum solatium pallii usum concedit.

Reverentissimis et sanctissimis confratribus et coepiscopis nostris, qui præterito anno apud Suessionicam urbem convenerunt.

Inter cætera quæ apostolicæ sedis auctoritate in idipsum convenientes, de fratre jam et coepiscopo nostro Wulfado, et collegis ipsius præterito anno synodice definistis, etiam apostolicæ sedi causam venerabilis fratris nostri Actardi, Namneticæ quondam urbis episcopi, seu tribulationes exposuistis : simul etiam hunc mirifice commendantes, quo illi a tanta sede subveniretur, unanimiter ac magnopere postulastis. Quorum relationem, sive suggestionem, tanto gratanter tanto libenter nos, jam Deo auctore illius sedis licet immerito moderamine potiti, suscepimus, quanto hanc ex fraternæ dilectionis affectu prodiisse luce clarius intelleximus. Præcipue cum et vobiscum præcessorum meorum, Leonis scilicet et Nicolai sanctissimorum præsulum, recensita scripta non parvipendendum perhibeant testimonium. Igitur illi omnium qui in concilio Tricassino inventi sunt legatione fungenti, et instantius pro hoc satagenti, pallium fratri et coepiscopo nostro Wulfado sanctæ Bituricensis ecclesiæ, sicuti jam per alia scripta significavimus, deferendum commisimus. Sed quia idem reverendus antistes, ut vestra relatio manifestat, a propria ecclesia diutino jam tempore paganorum persecutione propulsus, hac illacque peregre proficiscitur, huc atque illuc multam jam sessus

A ærumnis vagabundis incedens, valde dolemus, et etiam fraterna vincti charitate compatimur : maxime cum apostolice dictum sit : *Qui viderit fratrem suum necessitatem habere, et clausit viscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo?* (I Joan. III.) Illud sane præcipue fletus quod tantæ scientiæ tantæque

morum probitatis viro sub hujuscemodi prætextu vagante maximum dispendium Dominicis ovibus generetur : dum scilicet utilitas, quæ per hunc Ecclesiæ Christi provenire poterat, tantis jam temporibus excludatur. Qua de re secuti prædecessorum Patrum instituta, et apostolicæ sedis exempla pontificum, præcipueque beati papæ Gregorii, qui circa hujusmodi, quæ nos nunc erga præfatum antistitem Deo favente statuimus, sæpe statuisse dignoscitur, decernimus hunc sanctissimum crebro jam dictum fratrem nostrum et coepiscopum Actardum ecclesiæ, quæ forte suo fuerit viduata rectore, penitus incardinari : quatenus in ea constitutus et officia episcopalia, quæ per impositionem manus accepit, exerceat, et pastorale ministerium solemniter agens, oves Dominicæ sapientiæ sibi divinitus attributæ sale condiat, et de hac lucrum conditori suo sine quolibet impedimento reportet. Si tamen ejus ecclesia, ut ipsius, et metropolitani proprii, ac litterarum vestrarum circumstantia innuit, funditus diruta, et per nonnulla curricula jam in solitudinem redacta esse dignoscitur, paganis videlicet non solum transitum, sed etiam stationem ibidem facientibus, ac per hoc depopulatis undique locis habitatore carentibus, sublatis etiam a Britonibus sibi quæ remanserunt rebus, nec ei minorem quam sua fuerat dari volumus : cum licet hoc minime postulet, ne videlicet alicujus ambitionis fama notetur, etiamsi se metropolis fortassis obtulerit, conveniat consequi potterem. Nimirum qui inter cætera virtutum suarum insignia barbarorum rabiem sæpe peressus, Christumque confessus jam nunc Deo jure dicere debeat : *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo consolationes tuæ latificaverunt animam meam* (Psal. XCII). Pro cuius rei obtinendo prorsus effectu, dilecto filio nostro Carolo glorioso regi preces direximus, et ecce vestram unanimem charitatem, quo pietatis hujus operis favorem et studium curetis indeficiens præstare, presentibus hortamur affatibus. Et ut nostram vultis erga vos in opportunitatibus esse benevolentiam, ita vestra erga hunc fratrem, cui manum porrigimus, vobis quoque manum porrigentibus, donec quod decrevimus effectum capiat, promptissima patescat industria. Siquidem et nos, illius multiplici miseriæ, et diutinæ peregrinationi, atque continuo mœrori compatientes, decus illi pallii solo miserationis affectu contulimus. Quod non aliter illi, nec cuilibet absque metropolitani concederemus, nisi multoties hunc exsilia, mare, vincula passum, etiam ad capitalem sententiam frequenter tractum fuisse comparissemus ; et nisi hoc ipse suis tantis ac talibus detrimentis, quin potius meritis, pro celerrimæ consolationis solatio meruisset, ut scilicet habeat pro-

exsilio et catena pallii ornamenta, non ad ecclesiæ, cui incardinandus est, perpetuum institutum, sed ad suum speciale certique temporis usum. Siquidem indignum ducimus, quemquam ad apostolicam sedem ubi semper catholicis subvenitur, accedere tribulatum, et non ex quavis parte consolatum recedere. Debet enim nostra compatiendi abundantia aliorum suppleri inopia, quo valeat esse mœrens cum mœrentibus, et cum gaudentibus gaudens, et consolatus jam queat Deo auctore consolari eos qui in omni pressura sunt, per Jesum Christum Dominum nostrum Amen.

IX.

AD ACTARDUM EPISCOPUM.

(Anno 868.)

Pallii usum Actardo consolationis causa concedit.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, reverentissimo et sanctissimo ACTARDO, sanctæ Ecclesiæ Namneticæ diebus vitæ tuæ tantummodo.

Si secundum divinæ pietatis viscera circa neminem consistit reprehensibilis quantacunque miseria, quanto potius erga illos exhibenda est totius charitatis affectio, qui circa divinum cultum irreprehensibiles apparentes, diversarum dein tentationum exercitia pertulerunt, nec tamen in tentationibus Christo propitio defecerunt? Qua de re benedicimus Deo Patri Domini nostri Jesu Christi, Deo scilicet totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, ut possimus et ipsi consolari eos qui in omni pressura sunt. Tibique, frater Actarde, qui dira fatigatus, et diuturna captivitatis miseria quassatus, nec inter enses infidelium defecisti, quin etiam Dei providentia mirabiliter erutus et liberatus, circumquaque peregrinando procul a propria Ecclesia, procul a notis et proximis, propter eorumdem rabiem barbarorum, et continuam Britonum oppressionem, quibus, heu! nimium vicinus esse nosceris, et pene pejus ab eis quam a piratis insecutionem pateris, curriculis jam multis incedis, decus pallii pro Dei solius amore, quem inter furentium paganorum manus et gladios confessus es, prævidimus concedendum. Quo videlicet pallio, cum fueris auctore Deo nostroque decreto aliquem vacantem adeptus episcopatum, scias a nobis eidem te stabiliter incardinatum; vel si contigerit forsan in proprio, certis valeas uti temporibus. Quod non aliter tibi, nec cui-libet absque metropolitans concederemus, nisi multoties exsilia, mare, vincula passo, etiam ad capitalem sententiam frequenter tracto, teste tuo metropolitano, qui et id nobis litteris innotuit, et tibi spem in sede propria non superesse significavit, hoc tua ad celerrimam consolationis solatia tanta exigent detrimenda, quin potius merita: ut videlicet habeas pro exsilio et catena pallii ornamenta, non in tuæ ecclesiæ perenne decretum, sed ad tuum certo tempore vitæque præsentis specialiter usum. Utere igitur, annuente Deo, pallio a nobis tibi solo miserationis et consolationis affectu collato: et, nisi sedis

apostolicæ præsulibus ingratus exstiteris, prænotato tenore illius, dum vixeris, ornare decore. Quod tamen fraternitati tuæ ad missarum solemnitas tantum celebranda concedimus: in die duntaxat sanctæ ac venerandæ Domini nostri Jesu Christi resurrectionis ac nativitatis, seu ascensionis die, et in assumptione beatæ Dei genitricis semper virginis Mariæ, seu in natalitiis beatorum apostolorum, sive in nativitate sancti Joannis Baptistæ necnon et in natali sancti Christi confessoris Martini die, pariterque in solemnitate ecclesiæ tuæ die, verum etiam et in ordinationis tuæ natalitio concedimus die, sicuti a beatissimo prædecessore nostro Gregorio hujus apostolicæ sedis præsule sancitum est. In Secretario vero induere tua fraternitas pallium debeat, et ita ad missarum solemnitas proficisci; et nihil sibi amplius ausu temerariæ præsumptionis arrogare: ne, dum in exteriori habitu inordinate aliquid arripitur, ordinate etiam quæ licere poterant amittantur. Si quid autem de rebus Namneticæ diocesis tam a depopulatione nefandæ gentis Northmannicæ, quam a Britanorum subreptione remansit, ad tuam decernimus sollicitudinem. Porro censemus, apostolicæque institutionis auctoritate definimus, ut nullus metropolitanorum antistitem, vel cæterorum episcoporum, in controversia criminis, si sedem appellaveris apostolicam, vel ejus speciali expetieris audiri vel discuti fortassis examine, præsumat de te proferre non nostro præmisso decreto, judicium; sed apostolicæ sedis tantum reserveris examinandus vel judicandus incunctanter arbitrio: cujus videlicet decreto vel largitate vacanti Ecclesiæ incardinatus et palliatus esse dignosceris. Scriptum per manum Zachariæ notarii, et scriniarii sanctæ Romanæ Ecclesiæ, in mense Februario indictione prima. Bene vale. Quinto Kalendas Martias, per manus Anastasii bibliothecarii sanctæ summæ sedis apostolicæ; imperante domino nostro piissimo perpetuo Augusto Ludovico magno imperatore anno xix, et post consulatum ejus anno xviii, indictione prima.

X.

AD HINCMARUM ARCHIEPISCOPUM RHEMENSEM.

Anno 868.

Laudat Hincmarum, eumque hortatur ut Carolum regem ad constantiam excitet in causa Lotharii, et ut Actardo vacans Ecclesia tribuatur.

Reverentissimo et sanctissimo confratri nostro HINCMARO archiepiscopo Rhemensi.

Licet frequens sanctitatis tuæ fama, quæ nunquam nisi cum laude semper existit, te nobis dudum fecerit manifestum; tamen ut virtutum probabiliumque morum tuorum prædicamenta liquidius agnosceremus, fratrum nostrorum, videlicet Arsenii venerabilis apocrisarii sedis nostræ, quin et Actardi, sanctissimorum præsulum, necnon et dilectissimi filii mei, sanctæ sedis apostolicæ bibliothecarii, fecit Anastasii multis præconiis plena delectabilisque relatio. Qua de re sic animam meam tuæ dilectionis

ardorem concepisse cognosce, tanquam si millies A mutuis frueremur alloquiis. Habeto ergo nostræ re-
 promissionis pignus, et in nobis, ut in nostris ante-
 cessoribus, fiducia tota prorsus innitere. Præterea
 sanctitas tua bene novit, quanta sedes habuerit apo-
 stolica in causa Lotharii regis certamina, et per
 præsules suos, Benedictum scilicet et Nicolaum,
 quot hinc labores assumpserit. Unde et nos, habentes
 eundem spiritum, quem et iidem patres nostri
 habuisse probati sunt, eadem hinc quæ illi sequimur
 et decernimus. Quamobrem tuæ fraternitatis indu-
 striam specialiter admonemus, uti quod super hoc
 olim negotio gessisti studium nullatenus enervari
 consentias; sed vice nostra fretus, coram regibus
 et præsidibus de testimoniis Domini loqui non cesses:
 ita ut quod auctore Deo destructum est, nullis dolose B
 machinantium reædificari valeat argumentis. In quo
 videlicet pietatis opere, quia de regibus idem dilectus
 filius noster Carolus, de sacerdotibus vero tu potis-
 simum sedi apostolicæ sedule laborant concurreris
 et concertastis, tuam proprie cohortamur insignem
 solertiam, quo et ipsa pravis viriliter obviet et præ-
 dictum piissimum regem, uti consummet bonum
 quod inchoaverat, indesinenter commoneat: quate-
 nus et variarum virtutum vestrarum tunica usque
 ad talos pertingat, et sacrificium boni vestri operis
 Deo cum cauda oblatum holocaustum effici mereatur;
 necnon et illud de vobis dicatur, quod de Job
 sancto, dum a divinis non cessaret obsequiis, scriptis
 asseritur: videlicet ubi non legitur: Quia sic fecit
 Job per aliquot dies; sed, *Sic faciebat Job cunctis C*
diebus (Job 1). Nam et sancta animalia non post se,
 sed ante se gradi visa sunt, cum incederent (*Ezech. 1*).
 Porro Actardum venerabilem episcopum fraternæ
 caritatis ulnis amplectere, et in opportunitatibus pro
 beatorum principum apostolorum amore semper
 auxiliari memento. Verum non hæc ideo dicimus,
 quasi te ille sibi compassum et misertum fuisse non
 prædicet; sed ut quod nunc usque proxime fecisti
 charitatis intuitu, nunc etiam primorum perficias apo-
 stolorum, ad quorum limina festinavit, ac præsidium
 postulavit, dilectionis affectu. Insta igitur opportune,
 inopportune, et quia propria caret, apud dilectissimum
 jam fatum filium nostrum excellentissimum regem
 Carolum nostra vice impetrare studeto, uti suo quo-
 que favore vacans ei episcopalis, etiamsi se metro-
 polis obtulerit, ecclesia tribuatur. Fortis enim do-
 mini bos ipso auctore consistit, et ideo plurimæ se-
 getes ei ad trituram procul dubio committi debent.
 Nam scriptum est: *Ubi plurimæ segetes, ibi mani-
 festa fortitudo boum (Prov. 11)*. Optamus fraternita-
 tem tuam nunc et semper in Christo bene valere.
 Data VIII Idus Martii, indictione prima.

XI.

AD HERARDUM ARCHIEPISCOPUM TURONENSEM.

(Anno 868.)

*Ut Actardo episcopo concedat monasterium quod in**ejus diœcesim tenuit. Sibi curæ futurum, ut
 Britonibus contra ipsius ecclesiæ privilegia nihil
 concedat.*ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, HERAR-
 DO archiepiscopo Turonensi.

Miserias et diras calamitates Actardi communis
 fratris et coepiscopi non est exponendi tuæ reve-
 rentiæ illa necessitas. Quippe cum ipsa, utpote in
 his socia, et pene semper contigua, earum liquidius
 nobis experientiam habeat: ut sicuti de sanctimonia
 sua credendum est, imo ut ipso antistite referente
 comperimus, ejus continuis ærumnis non modice
 compassa sit et miserta. Verum quia nostris sæpe et
 apud dilectionem tuam litteris adjuvari, et apostolo-
 rum principum, quorum præsidia tanto labore tan-
 toque studio requisivit, amoris intuitu sibi quamdam
 proprie voluit consolationem conferri, claritatem
 tuam his hortamur et deprecamur apicibus, ut inter
 alia beneficiorum tuorum sibi collatorum insignia,
 monasterium illud, quod olim in diœcesi sua tenuisse
 dignoscitur, tua nunc consequatur ob amorem jam
 memoratorum apostolorum largiente benevolentia:
 quatenus qui suis valde destitutus esse comperitur,
 hinc saltem alienis sustentationibus adipisci queat
 suæ vitæ subsidium. Quod te negaturum profecto non
 credimus, si quam sit a fratre frater adjuvandum in-
 tenta mente consideres; si quam sit indignum, ut
 quod a benignitate tua intuitu tantorum apostolorum
 dilectionis deprecatur, petitor minime consequatur,
 solerti, sicut decet, perpendat industria. De his vero,
 quæ de ecclesiæ tuæ, vel diœceseos privilegiis idem
 venerabilis Actardus præcipue suggestit, Salomoni
 duci et populo Britannorum sufficienter descripsi-
 mus: quod etiam in exemplari, quod secum idem
 antistes deferet, experientia tua quibus agnoscere:
 nihilque quod contra rationem postulabunt, si for-
 tassit ad nos eorum aliqui venerint, agnoveris eos
 a nobis, opitulante Domino, fore penitus adepturos.
 Optamus fraternitatem tuam in Christo bene valere.
 Data VIII Idus Martii, indictione prima.

XII.

AD ADONEM VIENNENSEM ARCHIEPISCOPUM.

(Anno 868.)

*Nicolaum decessorem suum miris laudibus cumulat
 seque excusat quod quædam ab eo severius zelo
 justitiæ pertractata magistra æquitate moderando
 mitigavit.*ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, reve-
 rentissimo confratri ADONI archiepiscopo Viennensi.

Epistolam sanctitatis tuæ magna cum exultatione
 suscepi, et relegens innumeris omnipotenti Deo
 grates exsolvi, quia creditæ speculationis officium
 non torpori tradere consentis, sed strenue cunctis
 quam sit in sanctæ Ecclesiæ rectoribus sollicitus
 exercendum, studio non contemnendo demonstras.
 Ecce enim pro domo Dei non segnus paterfamilias

satagis, cujus nimirum zelo comederis. Ecce pro civitate Dei ut fortis propugnator sollicitaris, cujus profecto quæ ad pacem sunt rogare non desinis. Igitur quæ pro privilegiis Ecclesiæ Romanæ vel decretis decessoris mei apostolicæ memoriæ papæ Nicolai sine mutilatione servandis hortaris, laudamus, quæ suades admittimus, et quæ mones penitus approbamus. Siquidem acta præfati pontificis tanto a nullo patimur quolibet pacto convelli, quanto ipse nobis post longa tempora inter nubila præsentis vitæ quasi quoddam novum sidus apparens, et vitæ vel doctrinæ suæ fulgore auctore Deo errorum tenebras abigens, non quod abolendum, sed quod imitandum sit et fecit et docuit. Denique quis etiamsi nihil aliud rationis obstaret ejus aliqua cassari permitteret, nisi qui sua quandoque infirmam docere voluisset. Nam ut beatus papa docet Gregorius, nimis est asperum, et præcipue bonis sacerdotum moribus inimicum, nisi quempiam quacunque rationis excusatione et quæ bene sunt ordinata rescindere, et exemplo suo docere cæteros sua quandoque post se constituta dissolvere, sane si forte sunt quæ idem sacratissimus et vere Deo plenus antistes pro temporis vel causarum qualitate magistra æquitate gessit, veluti si quemquam zelo justitiæ studio corrigendi percussit, et nos ea rursus pro temporis æque vel causarum imitatione aliter moderando mitigamus, non illa cassare, sed quæ ipse cœpit consummare dignoscimur. Nam etsi ille vulnus aspero medendi genere curare cœpit, et nos leni fomento illud ad sanitatem perducere satagimus, utriusque non diversum sed unum studium gerimus. Quia et ille quæ tunc congruere prospexit adhibuit, at nos quod nunc aptum fore consideramus apponere non renuimus. Si igitur ille a lenibus inciperet, non sanaret: si vero asperis nos dandam filo tenus operam judicarem, nihilominus ad sanitatis vota nullo modo pertingeremus. Si ergo te scandalizat diversitas medicamentorum, cum magis debeat ædificare una eademque inventio medicorum, imo sanitas ægrotorum. Quia et ipse si curatio languentium accessisset inter sanos et providentia divina curatos hos recipere nullatenus contempsisset. Legerat enim et inter alia hujusmodi documenta pleniter noverat dicente Domino: Videte quoniam ego sum Deus. Ego occidam et vivere faciam: percutiam, et ego sanabo. Et certe præfatus Magnus antistes Gregorius scribit: Sicut, inquit, perseveranti culpæ debetur jure vindicta, ita resipiscentibus est venia concedenda. Verum hinc hoc dixisse sufficiat. Cæterum monemus dilectionem tuam, ut si qua sunt, quæ ad comunem ecclesiæ pertinent utilitatem, vel quæ nostræ sedi spiritali genio convenire perspexit, intente pertractet, et præsulatu nostro actutum scienda denuntiet. Quatenus per hoc, quantum beati Petri memoriam vel sedem diligat, et quantum illi hæere satagat, luce clarius innotescat. Sicque demum in ejus soliditate persistens, nullius auctore Deo fluctus paveat superv-

ientis incursum. Optamus sanctitatem tuam in Christo nunc et semper bene valere. Data VIII Idus Maii, indictione prima.

XIII.

AD BASILIUM IMPERATOREM.

(Anno 868.)

Gratias agit de Ignatii in patriarchalem sedem restitutione.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, dilectissimo filio, et christianissimo imperatori BASILIO a Deo protecto, semper Augusto.

Quoniam, tranquillissime imperator, audisti vocem Dei, per apostolicæ sedis officium tibi delatam, et honorasti eximios ejus apostolos, et restituisti Ecclesiæ Constantinopolitanæ throno proprium pastorem, repellens adulterum, benedictus sis ab omnipotente Deo, et videas subjectionem inimicorum, et temporis longitudinem, ac in solio tuo de lumbis tuis hæredem, atque in futuro vitam perpetuam; si tamen ab iis quæ bene cœpisti non discesseris, sed usque in finem in eis perseveraveris, o spiritalis et dilectissime filii; licet, vobis quolibet modo agentibus, a decretis sanctæ memoriæ præcipui decessoris mei papæ Nicolai, quæ de Pholii depositione, et recuperatione Ignatii fratris et sacerdotis nostri promulgavit, nunquam quoquomodo discedamus. Tanto enim volumus illius decretis concordare, quanto ipse, cum hæc ageret, divinis præceptis concordare studebat. Nam et hoc necessarium est ut, custodiens prædecessorum meorum decreta, doceam post decessum meum et mea quoque ab iis qui post me fuerint nullo modo violanda. Postquam autem cognovimus quod misericors Deus imperium vestrum simul et affectum ad hoc erexit, ut dispersa congreget, et quæ ceciderant erigat, et contrita resolidet; fiducialiter possumus, Deo gratias, deprecere, ut ii qui abjecti sunt, ab imperio vestro recipiantur, et ii qui dispersi congregentur. Quapropter prudentissimum virum Theognostum honorabilissimum exarchum vestræ fiduciæ remittentes commendamus; qui legatione, tam pro fratre et comministro nostro Ignatio, quam pro cæteris contri-
bulatis functus, per septennium apud principis apostolorum limina ut peregrinus et incola vixit, et eorum confessionibus memoriam vestram assidue commendavit; et a die adventus sui usque ad præsens pietatis vestræ præconia enarrare, et Ecclesiæ manifestare vulnera, et horum medelam exigere non destitit. Nunc ergo, quoniam et iste unus ex illis est qui postquam lupus factus est pastor, continuo dispersi, et a vobis pie omnia regentibus iterum congregati sunt, revocetur et ipse petimus, et in mandra fidelium omnium a clementia vestra locetur, et inter lætantes pios filios paterno affectu post longæ captivitatis reversionem connumerari mereatur; et ob amorem Dei et protectorum vestrorum principum apostolorum honorem, a quorum

regimine proficiscitur, mansuetudinis vestræ auxiliâ sentiat, ex post turbationem serenitatem, et tempestatem tranquillitatem, et post multa adversa optatæ prosperitatis effectum, quatenus per patronorum vestrorum intercessionem, principum videlicet, a quorum sede remittitur; et quorum principatum pro Ecclesia vestra, quæ valde fluctuat, die ac nocte interpellare per multa curricula non cessavit; a misericorde Deo, quem in famulis ejus honoratis, et hic vobis felicitas continua, et luimicorum subiectio et in futuro æterna gloria et infinita præmia, insuper et regnum cœlestis cum sempiterna vita præstetur. Optamus imperium vestrum in Christo nunc et semper valere, o spiritualis et dilectissime filii. Data Kalendis Augusti, indictione prima.

XIV.

AD IGNATIUM ARCHIEPISCOPUM CONSTANTINOPOLITANUM.

(Anno 868.)

Conqueritur papa quod non quamprimum ab ipso de restituta dignitate certior factus fuerit; Theognostum illi commendat.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, honorabilissimo fratri et consacerdoti nostro IGNATIO, sanctissimo patriarchæ Constantinopolitano.

Convenerat, sanctitatem tuam, licet nos ad sui adiutorium primum minime provocaverit, saltem nunc super restitutione sua, quæ facta dicitur, lætificare nos, anhelantem proprias nobis litteras destinare. Verum, licet hoc minus studuerit agere, saltem gratiam divinæ miseracionis, quæ in te mirabiliter operata est, non taceres. *Secretum enim regis, secundum quod ab angelo Tobie dicitur, celare bonum est, opera vero Dei enarrare, mirificum (Tob. xii).* Verumtamen consolatur nos: conscientia, quæ non tantum nos, quantum apostolicæ memoriæ decessorem meum beatissimum papam Nicolaum, non tam pro te quam pro charitatis custodia decer-tasse testatur. *Si enim, qui diligunt nos tantum dilexerimus, quam mercedem habebimus? (Matth. v)* At quoniam frater noster es, si viderimus te necessitatem habere, et clausurimus viscera nostra a te, quomodo charitas Dei manet in nobis? *(I Joan. iii)* Igitur scito quia in iis quæ decessor meus sanctæ memoriæ papa Nicolaus pro persona tua et iis qui tecum in tribulationibus non defecerunt, insuper et pro Ecclesia Constantinopolitana plurimum laborans statuit et definivit, et nos similiter manemus et permanebimus; et sicut ipse ad horam mortis suæ usque, tam pro te, quam pro iis qui tecum sunt, in præfata Ecclesia nequaquam cessavit procurans, ita et nos, auctore Deo, usque in finem in opere pietatis hujus nulli torpori dabimus operam; debemus enim ipsius sequi laborem, cui gratia Dei, successimus in honore. Præterea communem filium Theognostum, reverendissimum exarchum, et dilectum nobis, ecce ad vos transmisimus, qui ex persequentibus æmulatoribus tuis illinc nudus salvatus, quin et mutato habitu vix huc pertingens vitam lucratus est, deinde

A apud memorias apostolorum per septem ferme annorum curricula ut hospes et advena demoratus, non tantum propriam miseriam, quantum sanctitatis tuæ pressuram, et Constantinopolitanæ Ecclesiæ calamitates pene incessanter deflebat; ita ut non solum antea jam dictum decessorem meum, sed et me postea nocte ac die indeficienter erigere, et pro statu tantæ Ecclesiæ, et erectione vestra crebris suasionum stimulis latera percutere; et quemadmodum angelus quondam: *Surge, Petre, accipe fortitudinem ad salvandas gentes (Act. v)*, per singulos dies nobis dicere non cessaret; quousque auditum, Deo præstante, suscepit, quod ardentem semper in pectore bajulabat.

Qua de re, frater dilectissime, sanctitati tuæ hunc B commendantes, rogamus et deprecamur, quatenus circa se sentiat beneficii tui propositum: et sicut vestræ factus est communicator passionis, ita sit et consolationis; etenim *dignus est operarius mercede sua (I Tim. v)*; non autem, ut familiaris noster factus, sed et ut a sede principis apostolorum susceptus, hic debet ob amorem ejus, non qualemcumque in conspectu sanctitatis vestræ gratiam invenire. At vero, si ad apostolicam sedem quosdam mittere disposueris, hunc specialiter volumus præ cæteris mitti; ut et de prosperitate tua, quemadmodum et optamus, gratificari, dispositionem et ordinem et causam Ecclesiæ Constantinopolitanæ, secundum diligentiam quam de omnibus nos ecclesiasticis negotiis certissime scire velle cognoscit, apostolatu nostro referre maturet. Commendamus autem sanctitati vestræ et Euthymium gloriosissimum spatharium, qui Romam imperialem ferens legationem, primus nobis et Ecclesiæ nostræ de fraternitate vestra quod semper optavimus annuntiavit, et divinam circa te misericordiam, et sanitatis tuæ recuperationem innotescens, omnes gratulabundos effecit. Pro quo rogamus, ut et iste sentiat in opportunitate præsidium vestrum, et affectu amoris nostri protectionis vestræ solamina consequatur. Optamus tuam sanctitatem nunc et semper bene valere, dilectissime frater et comminister. Data Kalendis Augusti, indictione prima.

XV.

D *Allocutio papæ Adriani ad concilium quod convenit contra Photium, lecta per Joannem archidiaconum sanctæ Romanæ Ecclesiæ.*

Cum debeamus, o fratres et filii dilectissimi, Domini agri strenui et solertes esse cultores, et spiritualibus ad purgationem ipsius cœlestium præceptorum uti ligonibus, oportet, ut si quas in eo spinas, si qua germinare venenosa conspiciamus, pari labore uanimitique zelo hæc radicitus extirpare studentes, arripiamus examinis rastrum, et falcem iudicii concordi certamine proferamus, ne quæso ir-nos exprobrantis affectu dicatur: *Mensis quidem multa; operarii autem pauci (Matth. ix)*. Consonanter autem, charissimi, laboremus, et in agro Dominico jugiter quidem, sed nunc potissimum opere-

nur, quando videlicet in Ecclesia, quæ apertissime Dominicus ager appellatur, auctore Photio, nova præsumptio et inaudita est orta temeritas. Siquidem hic Photius, cum adhuc mundanus minister esset, genuinam quodammodo semper invidiam adversus fratrem et coepiscopum nostrum Ignatium Constantinopolitanum patriarcham in pectore gestans; et ad præsulatus culmen non gradatim, vel sensim conscendere, sed præcipitibus eo superstitie passibus transilire gestiens, semetipsum ab ejusdem beatissimi præsulis communione fecit extraneum: et per hoc ab universali Ecclesia, quæ ipsi beatissimo patriarchæ communicabat, se reddidit prorsus exortem, atque inter schismaticos procul dubio constitutus, contra sacros apostolicos canones sæcularibus usus potestatibus, Ecclesiam Constantinopolitanam tyrannica et adulterina temeritate pervasit tandem, videlicet indebita usurpando, foras ostendens, quod intus prohibita concupiscendo, cordis antro gerebat, et simulationis velamine contegebat, nil esse profecto intelligi dans causam scissionis a patriarcha suo, vel desertæ communionis a tota Ecclesia, nisi pessimos anhelitus ambiendi pontificatus infulas, et sublimioris obtinendi dignitatis et potestatis habenas; quibus nimirum deinceps abusus, et repente non mente sed habitu mutatus, exilia et diversa discrimina, sed et mortes in Christi sacerdotes et cæteros fideles, tot ac tantas intulit, ut Diocletiani sævitiam imitari per omnia videretur. Propter quæ vel his similia sanctæ memoriæ decessor meus Nicolaus hujus apostolicæ sedis antistes, fraterna victus charitate, primo quidem non solum per missos, sed et per litteras illum merito reprehendens, competenter admonuit, et nullo se pacto in ejus posse promotione præbere consensum, scriptis idoneis patefecit. Deinde vero intuens nihil se proficere, sed magis ac magis ad ulteriora ejus extendi tyrannidem, auctoritate simul divina et apostolica fretus, sedis apostolicæ, cui præsidebat, pontificum morem secutus, *in promptu habens*, secundum Apostolum, *omnem ulcisci prorsus inobedientiam (II Cor. x)*; hunc ad erectionem ab eo elisorum, et innumerabilium refrigerium afflictorum, regulari sententia, quia, sicut ipsi nostis, corrigere non potuit, deponendo prostravit, et anathematizando ab ordine, quem latronis more sortitus fuerat, sequestravit. Cujus rei gratia idem Photius inflammatus, non solum non est reversus ad percipientem se, nimirum qui durior silice nec dura verbera sensit, et imitatus diabolum, nec postquam e cælo cecidit, superbire cessavit, verum etiam conventicula malignorum sæpe congregans, synagogam sanguinum, cui ut princeps latronum ipse præsedebat, collegit: et ante quidem, ut sævissimus patricida, patrem suum Ignatium reverendissimum patriarcham proprium perculit, et ad lucem pervenire, nisi extinctione parentis, posse desperans, hunc instar atrocis viperæ perimere crudeli morsu non metuit. Post hæc vero posuit in cælum os suum, et lingua

A ejus transiit super terram, dum videlicet contra divinam ordinationem, colitius in beati Petri principis apostolorum primatu dispositam, putridi gurgitis guttur aperuit, et adversus ejusdem regni cælestis clavigeri apostolicam sedem, et præcipuam ac summam dignitatem et potestatem, linguam suam more serpentis exacuit; vitam scilicet decessoris mei beatæ recordationis papæ Nicolai lacessere nullo modo metuens, nec nobis, qui ejus vix digni famuli, ut non dicam sequaces, existimus, parcere utcumque consentiens, sed utrosque maledictis impetere, quantum in se fuit, et blasphemis inficere verbis existimans, falsitatis præstigia fingere conatus; et nescio quæ Pythonica est somnia vel argumenta, compilando procul dubio, commentatus. Et certe quis ille Pater noster, vel quantus aut qualis existit, omnes qui morum ejus insignia, vel virtutum tropæa recolitis, plenius agnovistis; quomodo scilicet in hujus tetri caliginoso sæculi cursu sero tandem sicut novum sidus apparuerit, quinimo quasi Phœbus in æthere præ cunctis astris effulserit; quomodo hunc nec blanda quæque frangere poterint, nec aspera perturbare; quomodo etiam nec mundi principibus, Michaeli scilicet et Bardæ contra justitiam faverit; quos nimirum, se murum opponens pro domo Domini, sæpe redarguit, et his ini- que agentibus frequenter intrepide restitit. Ergo, dilectissimi fratres et filii, considerate quid super hujusmodi temeritate sit nobis agendum, vel, quid de conciliabulo illo, vel profanis ipsius actis per ministerium nostrum existat, fore deliberandum, quid etiam de iis qui interfuerunt, vel manu propria subscripserunt, sic ab unanimitate omnium nostrum deliniendum, intente tractate, et libere singuli quæ sentitis edicite. Ego tamen pro lege Dei, pro paternis conservandis canonibus, pro veneratione apostolorum, pro privilegiis defendendis se iis ipsorum, proque sanctæ mentionis decessoris mei papæ Nicolai prædicanda memoria, et sequentibus actibus, atque celebrandis definitionibus, non solum varia incommoda perpeti, verum etiam more sanctorum prædecessorum meorum pontificum in promptu habeo, si necesse sit, mortis sustinere discrimen.

XVI.

AD HINCMARUM ARCHIEPISCOPUM RHEMENSEM.

(Anno 868.)

Commendat illi ecclesiam Laudunensem, dum Hincmarus episcopus Romam venit: Northmannum vero, nisi ablata restituat, excommunicari jubet.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, reverentissimo et sanctissimo confratri nostro HINCMARO archiepiscopo Rhemensi

Illustrem Hincmarum Lugdunensem episcopum. desiderio visendorum sanctorum apostolorum liminum anhelantem, et libenter amplectimur, et adventum illius non solum non differimus, verum etiam ne ultra Kalendas Augusti stare audeat, gravitate apostolica, scientes illum tali voto spirititaliter posse proficere, prohibemus. Huic ergo in veniendo, sicut

auctoritas apostolica, sic faveat et episcopalis humanitas : quatenus episcopatus ejus omni careat per vestram sollicitudinem detrimento, dum prædiorum suorum, perverse a Nortmanno possessorum, liberalitate vestra per intercessionem nostram fuerit potitus augmento. Quapropter et Nortmannum scito auctoritate apostolica continuo ab ecclesiastica communione, nisi præsentialiter se omnibus Lugdunensis Ecclesiæ rebus exuerit, per tui oris officium repellendum, et venerabilem virum Hincmarum episcopum, si proposito Romam veniendi abusus, quod bene vovit, reddere non studuerit, transgressoris judicio, quod Deus averterit, puniendum. Quicumque igitur a tempore quo Romam venire cœperit, usque in id quo, Christo duce, ad propria remeaverit, in quibuslibet rebus illius Ecclesiæ quodlibet operatus fuerit detrimento, quoniam episcopatum ejus sanctitati tuæ specialiter post regem servandum committimus, tandiu se noverit sacramento corporis et sanguinis Domini fore privandum, quandiu sanctæ Lugdunensi Ecclesiæ, et tibi, ipsiusque pontifici, legitime, imo canonice fuerit satisfactum. Optamus sanctitatem tuam in Christo bene valere.

XVII.

AD CAROLUM CALVUM REGEM,

(Anno 868.)

Commendat regi Ecclesiam Laudunensem, dum ejus episcopus Romam venit.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio CAROLO excellentissimo regi.

Illustrem Hincmarum Lugdunensem episcopum, desiderio visendorum sanctorum apostolorum liminum anhelantem, et libenter amplectimur, et adventum illius non solum non differimus, verum etiam ne ultra Kalendas Augusti stare audeat, gravitate apostolica, scientes illum tali voto spiritaliter posse proficere, prohibemus. Huic ergo in veniendo, sicut auctoritas apostolica, sic faveat et humanitas regia : quatenus episcopatus ejus omni careat per vestram sollicitudinem detrimento : dum prædiorum suorum, perverse a Nortmanno possessorum, liberalitate vestra per intercessionem nostram fuerit potitus augmento. Sicut enim gaudemus cum serenitatem tuam erga statum ecclesiasticum, more prædecessorum principum, liberalem tam litteris audimus quam vocibus : sic nimirum, cum eam in aliquo distrahentem extra consuetudinem suam comperimus, tota valetudine contristamur. Quapropter et Nortmannum scito auctoritate apostolica continuo ab ecclesiastica communione, nisi se præsentialiter omnibus Lugdunensis ecclesiæ rebus exuerit, repellendum ; et venerabilem virum Hincmarum episcopum, si proposito Romam veniendi abusus, quod bene vovit, reddere non studuerit, transgressoris judicio, quod Deus averterit, puniendum. Quicumque igitur a tempore, quo Romam venire cœperit, usque in id quo, Christo duce, ad propria remeaverit, in quibuslibet rebus illius ecclesiæ quodlibet operatus fuerit detri-

mentum, quoniam episcopatum ejus gloriæ vestræ specialiter servandum committimus, tandiu se noverit sacramento corporis et sanguinis Domini fore privandum, quandiu sanctæ Lugdunensi Ecclesiæ, et vobis, ipsiusque pontifici legitime, imo canonice fuerit satisfactum. Optamus regiam excellentiam vestram sanctæ sedis apostolicæ scita consuetudinaliter observantem in Christo semper valere.

XVIII.

AD IGNATIUM ARCHIEPISCOPUM CONSTANTINOPOLITANUM.

(Anno 869.)

Ut gradu dejiciantur episcopi a Photio ordinati. Joannem metropolitanum Silæi commendat.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, reverendissimo et sanctissimo confratri et comministro nostro IGNATIO patriarchæ Constantinopolitano.

Nec scriptura pandere, nec profecto lingua sufficere enarrare, quantas, o dilectissime frater, pro Ecclesiæ Constantinopolitanæ statu, atque pro tua specialiter erectione, certaminum palæstras decessor meus sanctæ memoriæ papa Nicolaus cum subjecta sibi Ecclesia indesinenter exercuit, et usque ad melioris vitæ transitum toleravit, adeo ut in ipso suæ migrationis articulo pro commendanda causa tua, vel Ecclesiæ tibi divinitus commissæ, nec scribendo sibi pepercit, nec pro hac, si non loquendo, saltem innuendo, cessaverit ; donec officium duntaxat oris amitteret, et oculos penitus obseraret. Cujus affectum et nos quoque sumentes, sicut divina gratia ei successimus in honore, ita et merito successimus in labore, et sicut sudorum ejus et dispositionum tunc existimus communicatores, ita quoque nunc optamus et satagimus esse in cunctis observatores. Quanto vero gaudio quantaque simus exultatione repleti, percipientes auditu, quod de sanitatis tuæ recuperatione jugi gestabamus affectu, nec os exprimere nec calamus prævalet exarare. Unde benediximus Deo, et totius cordis jubilatione laudavimus, excitanti videlicet dilecti filii nostri Basilii principis et Augusti ferventissimum spiritum, non solum ad vindictam malefactorum, verum etiam ad laudem bonorum scilicet qui eripuit Ecclesiam Dei, dum quotidie, quia non consensit adultero, traheretur tam ad corporis quam ad animæ mortem, instar utique Danielis sanctissimam eripientis Susannam a sententia mortis, quam impudici presbyteri, qui videbantur regere populum Domini, non autem regebant, sed potius Photii more perdebant, nequiter extorserunt. Præterea quæ præfatus apostolicæ recordationis pontifex regulariter ac synodice tam de schismatico et mæcho Photio, et ordinatione, imo execratione ipsius, atque Syracusano Gregorio, quam etiam de te specialiter et de compatientibus tibi sanxerit et definierit, tenore valebis ejus epistolarum, quas super his diverso tempore Constantinopolim destinavit, patenter ediscere. Verum si ad notitiam tuæ beatitudinis non pervenerunt, a missis nostris has accipiens, ad instructionem tuam et monumentum la-

turorum reserva; cognoscens interim, et certissime sciens nos a decretis ejus nullo modo discessuros, sed ejus sicut locum, ita et studium possidentes, ipsius, quantum ratione magistra possumus, vestigia secuturos: quatenus ad lucernam mandatorum ejus in hujus caliginosi sæculi loco gradientes, inoffensis pedibus, Deo duce, incedere valeamus. Quamobrem et in his, super quibus a nobis dispositiones et discretionem exigit, nil sequendum præter ejus divinitus inspirata decreta conspiciamus; præ omnibus et super omnia Gregorium Syracusanum; et Photium tyrannum et quos idem Photius in gradu quolibet ordinasse putatus est, ab episcoporum numero vel dignitate, quam usurpative ac fecte dedit, merito sequestrantes. Primo, quia Photius Maximo, et ordinatio ejus, vel potius execratio, istius ordinationi pene in cunctis videtur esse simillima. Secundo, quia sic se habet per decessorem meum apostolicæ sedis decretum, cujus judicium nusquam præcipiunt sacri canones retractari, dum tamen conseant eam in aliorum quæque renovanda seu definienda negotia perscrutari: nosque convenit, ut prætulimus, ejus in omnibus constituta sectari. Tertio, quia Photius vir forensis, curialis, neophytus, invasor, atque adulter, nec non et anathemate condemnatus existens, nihil habuit se [f., quam se] sequentibus propinaverit. Photio certe, presidente auctore, dictum est ab anathematizatis: Consecratus non solum non accipit Spiritum sanctum, sed et quod antea habuit flamen aufertur ab eo: verum quamvis hoc tyranni Photii dictum favore, ipseque super hujusmodi sententia delectatus, cum male a se promotis, ei consensum præbuerit, quamvis etiam non iis, de quibus hoc frustra dictum est valeat coaptari: quia tamen veraciter dictum est, eorum magis damnationi procul dubio congruit, qui ab anathematizato et damnato Photio, per impositionem manus, non lucrum, sed vulnus in capite susceperunt. In quo ergo judicio judicaverunt, secundum Evangelium (*Matth. vii*), judicandum est de eis, et in qua mensura mensurati sunt, est eis utique remetendum, atque pro magno illis habendum, si saltem sero ad te pastorem suum, quem post Christum olim jam, et per Christum utique consecuti sunt, repedantes, ac sine majori temporalique promotione, Domino contrito corde humiliatoque spiritu famulantes, bona studuerint expectare futura. Cæterum de Paulo Cæsariensi, de quo sermo a te multus est habitus, interim, quod de cæteris qui a Photio promoti sunt, decrevimus observandum, jure statuimus. Præterea persecutionum tolerantia, vel palestræ certaminum quas adversus tyrannum vel mœchum pro veritate multipliciter exercuisse testaris, suam habent profecto mercedem, et immarcescibilem præstolantur a cælestium bonorum largitore coronam. Sane cætera Ecclesiæ beneficia largissime consequatur, et honore competenti, tam apud sanctimoniam tuam penes omnes, merito perfruatur. De his autem sacerdotibus vel clericis qui a beate memorie patriarcha Methodio, vel a sancti-

monia tua consecrati sunt, hæc forma servabitur, ut siquidem sunt inter eos qui, gratia Dei, confortante invasori Photio restiterunt, per nullumque modum inhonorantiæ vel contumeliæ fraternitatis tuæ, aut putativæ depositioni communicaverunt, sed et varias tecum ob hoc tribulationes et exsilia, quin et depositiones pertulerunt; hos beatos, et ter beatos dixerim, et inter Christi confessores connumerandos decreverim; adeo ut habeant insignem in ea, que apud vos est, Ecclesia locum, et præcipua circa dilectionem tuam fiducia perfruantur; ita ut secundum multitudinem dolorum ipsorum, consolationes tuæ animas eorum lætificent, more scilicet Dei qui reddet singulis secundum opera ipsorum. Porro cæteris qui ex consecratione fraternitatis tuæ sunt, et sive sponte sive vi se ad Photium contulerunt, si sub satisfactione libelli, cujus exemplar missis nostris commisimus, ad te remeaverint, quamvis contra professionem vel subscriptionem suam egerint, ac multipliciter adversus summum sacerdotium tuum, et in contemptum sedis apostolicæ exarserint, eos generaliter in suis gradibus confirmantes, ignoscendum decrevimus. Discipuli enim sumus mitis et misericordis Magistri, qui, apostolorum principe teste, passus pro nobis, nobis reliquit exemplum ut sequamur vestigia ejus, qui peccatum non fecit, ut nos scilicet lucrifaceret, nec inventus est dolus in ore ipsius: et tamen cum malediceretur, non remaledicebat, et cum pateretur, non comminabatur (*I Petr. ii*). Si qui autem ex iis sunt qui aliter vel in Deum, vel adversus constituta Patrum, quia et ipsa Dei Spiritu prolata consistunt, deliquisse vel excessisse probantur, hos volumus, adhibita sibi nostra quoque auctoritate, a pontificio tuo regulariter examinari, et paternis definitionibus amodo et deinceps omnino submitti. Cum enim beatus Petrus Domino non dicat: Si peccaverit in te, sed in me, fra'ter meus, dimittam ei usque septies? (*Matth. xviii*) apte datur intelligi ea nos fratribus impunita posse dimittere, quæ in nos, non quæ in Dominum, vel in Dominica constituta, patrantur. Dicit enim Scriptura: Si peccaverit homo in hominem, rogabit pro eo sacerdos; si autem in Deum peccaverit, quis rogabit pro eo? (*I Reg. ii*). Sane hos qui in nefando conciliabulo, quod in injuriam et derogationem sedis apostolicæ Constantinopoli factum est, voluntarie subscripsisse probantur, cujuscunque sint ordinis vel professionis, nulla venia dignos esse, nisi multa miseratio ejusdem, quam lædere nisi sunt, apostolicæ sedis occurrat, evidentissima ratio docet, et multifaria majorum sanctio manifeste demonstrat.

Quin et universalis Chalcedone habita synodus adeo hujusmodi temeritatem detestata est, ut in sententia quam in Dioscorum protulit, hoc maxime memorare videatur, cum de ipso dicit (*conc. Chalced., act. iii*): Secundis excessibus priorem iniquitatem valde transcendit: præsumpsit enim et excommunicationem dictare adversus sanctissimum et beatissimum archiepiscopum magnæ Romæ Leonem. Prio-

rem autem iniquitatem, pravitatem utique dicit hæreticam. Unde nota quod Dioscorus secundis excessibus, quos in excommunicatione Romani papæ dictata patravit, etiam hæresim Eutychianam valde transcendisse referatur: hinc et Anatolius ait: Propter fidem non est damnatus Dioscorus, sed quia excommunicationem fecit domino archiepiscopo Leoni.

Nam et adversus reverentiam tuam inter cætera hanc unam calumniarum in te illatarum, quasi accusationem texuerunt æmuli tui, opinantes videlicet, tanquam in contemptum reverendæ mentionis papæ Benedicti erectus, in contumeliam illius, nec epistolam ejus suscipere, dicti Dioscori more, consenseris. Quia ergo in causa, quam in te impingere fallacibus accusationibus tentaverunt, illi veracibus probationibus inveniuntur obnoxii, idcirco ipsi potius iudicium quod judicaverunt subire, et sententiam quam protulerunt incurrere, Simonis nexibus irretiti, jure debent. Ergo fraternitas tua curet necesse est, ut sententiarum capitula, quæ synodice in Ecclesia Dei, ubi sanctum corpus apostolorum principis Petri requiescit, pro abolendis profanis conciliis, Constantinopoli a Photio, tam adversus sedis apostolicæ reverentiam, quam adversus sanctimoniam tuam congregatis, communi consonantia promulgavimus, apud vos in synodo cunctorum subscriptione roborentur, et in singularum archivis ecclesiarum provide recondantur. Postremo reverendissimum et sanctissimum communem fratrem nostrum Joannem metropolitam Sylæi beatitudini tuæ magnopere commendamus: de quo videlicet fraternitatem tuam nolumus ignorare, quoniam quibuscumque mœroribus vel molestiis ex tot accidentibus vobis incommodis cor nostrum fuerit vulneratum: quia sicut scriptum est: *Legatus fidelis sanitas* (Prov. xiii); ita medicamento ipsius fidelis legationis, quod in vobis hinc turbide diuturna hucusque mœstitia sauciaverat, est sanatum: ut pene nil residuum, quod exinde sanitate indigeat, idem vir prudentissimus in pectore nostro reliquerit. Quamobrem consolatione multa dignus habendus, et a sancta fraternitate tua quiete, refrigerio, et omni est veneratione ditandus, atque in ecclesiasticis negotiis diligentissime moderandis irremote tenendus; propter quæ videlicet ipse pericula infinita, non solum per mare, sed et per aridam gradiendo sustinuit; quin potius penes nos demorans, et causa tui jugiter pulsans, et continuas nobis molestias irrogans, neque quaslibet sibi ferias contulit, nec ullam quotidiano labori nostro requiem dedit. Sanctam fraternitatem vestram optamus nunc, et semper, et in Christo bene valere, dilectissime ac sacratissime comminister. Data quarto Idus Junii, indictione secunda.

XIX

AD BASILIUM IMPERATOREM.

(Anno 869.)

Grætas agit ob ejus pietatem erga sedem apostolicam. Delinquentibus indulgeat, excepto tamen Photio

schismatico. Capitula Romana contra Photii pseudo-synodum Constantinopoli in synodo cunctorum subscriptione roborentur. Basilium Petrum, Zosimum et alium Basilium petit sibi tradi. A bono proposito nolit recedere.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, Deo amabili ac piissimo imperatori BASILIO Augusto Christianissimo et desiderabilissimo filio.

Legationis excellentiæ tuæ præstantissimos gerulos ad antecessorem meum apostolicæ recordationis papam Nicolaum destinatos, nos licet indigni, quoniam ita Dominus imperavit, vices ejus adepti suscepimus innumerasque laudes et gratiarum actiones tota mente totaque prorsus intentione Deo persolvimus; nimirum, qui facit magna, et inscrutabilia, et mirabilia, quorum non est numerus, quique omnia jura regnorum, omniumque continens potestatem, his tuum diebus suscitavit cœlitus protectum imperium, per quod apostolica sedes ipso auctore cœptum pro Ecclesia Constantinopolitana pietatis opus consummaret, et ejus jam jamque removens funditus casum instauraret, tandem aliquando gratulabunda, qui male ceciderat, statum, et mercenario, quinimo lupo rapace non parcenti gregi, penitus sequestrato, rectorem ei redderet proprium, et pastorem reformaret legitimum. Igitur, o quam vobis est illa laudabilis et omnibus veneranda, quam, inquam, est sedes apostolica laudabilis, et merito, a cunctis mortalibus efferenda, quæ semper catholicis subvenire consuevit, quæ semper gaudere cum gaudentibus, et flere cum flentibus non cessavit! Sed et tu, felix imperator, et multis præconiis dignus, qui verhorum semina divinatorum, non ut ager petris, aut spinis, aut vepribus occupatus, sed ut terra bona corde hono suscipiens, fructum multiplicem attulisti, et quasi verus Ecclesiastes, mox perceptis habenis imperii, Ecclesiæ paci consulere magis quam ad cæteras res humanas attendere præcurasti, ac per id alter quodammodo Salomon, id est *pacificus*, temporibus nostris apparuisti: audisti quippe verba Dei Patris tui, et non dimisisti legem Ecclesiæ matris tuæ; adeo ut, quod decessori tuo pro ea suggerebatur, ipse perfeceris. Et quia, secundum Scripturam, *nemo est qui possit corrigere quem Deus despexerit* (Eccle. vii), eo incorrecto, divina permissione deficiente, ipse correctiones ejusdem ecclesiæ operari satagis. Intellexisti enim, ut litteræ tuæ mansuetudinis innuunt, quibus vulneribus sauciata, te cœlitus consecuto imperium, quæ apud vos est, manebat Ecclesia; et quod hæc sedes hujusmodi mederi posset vulneribus, magistris fidei nostræ scrutatis, liquido didicisti. Atque ideo hæc curare cupiens apostolicæ sedis decreti remedium sanissime requisisti; cujus nimirum medicamentis Ecclesia Constantinopolitana, sæpe præsulibus ejus languentibus, infirmata, pristinam sospitatem vigoremque resumpsit. Nam quibusdam ipsorum nonnunquam errantibus, quibusdam vero imminentis persecutionis injuriam sustinentibus, hæc semper subvenire non

desistit, illis scilicet tramitem directionis ostendens, A istus pietatis manum semper extendens.

Itaque, fili charissime et venerabilis semper Auguste, noveris, quidquid erga sanctissimum fratrem et coepiscopum nostrum Ignatium, vel circa schismaticum Photium, divinitus inspiratum et justitiæ zelo succensum te litteris intimas peregrisse, nobis et universæ Occidentalium Ecclesiæ per omnia placuisse; præsertim cum nil egeris præter quod [fort., præter ea quæ] apostolica sedes cum totius Hesperici præsulibus jamdudum agendum [agenda] decrevit, et, nulla mora interveniente, perficiendo mandavit: quæ videlicet cum his omnibus propter id cœlitus protecto imperio tuo grates multifarias reddunt, et humillimæ obedientiæ tuæ præconia laudibus eximiis indagare [inclamare] non desinunt. Porro de sacerdotibus vel cæteris qui contra pacem Ecclesiæ facientes, unitatem ejus scindere præsumperunt, et in fratrem et coepiscopum nostrum multifariam commisisse probantur; super quibus etiam decretum ab apostolica sede clementia tua more priscorum principum postulat: sciat dilectio tua quia sicut diverso modo deliquisse referuntur, ita diversis eos definitionibus subjici non inconvenienter oportere perpendimus. Quorum tamen differentias apostolicæ sedis legatis, una cum fratre et comministro nostro Ignatio convenientibus, quemadmodum nobis desuper datum est, moderandas commisimus. Verum quia pietas tua cum ecclesiastica misericordia nos circa illos ad id quod humanius est exhortatur, te nolimus ignorare quoniam ultra quam dici possit C hinc, fateor, mœrore comprimimur immensoque dolore constringimur, eos nimirum non solum beatæ memoriæ decessoris mei papæ Nicolai, quibus et ipse subscripsi, justis sanctionibus creberrime percellentibus, verum etiam sanctorum Patrum regulis æverissime, seu quodammodo peremptorie punientibus. Verum tamen propter pacem Ecclesiæ facilius obtinendam, propterque tantam multitudinem, si tamen resipuerint, misericorditer liberandam, ut cum sancto Gelasio papa dicamus (epist. 6): Necessaria rerum dispensatione constringimur, et apostolicæ sedis moderamine convenimur, sic canonum paternorum decreta librare, et retro præsulum prædecessorumque nostrorum præcepta metiri, ut quæ præsentium necessitas temporum restaurandis ecclesiis relaxanda deposcit, adhibita consideratione diligenti, quantum potest fieri, temperemus; quod et nos æqua possumus pro lucrandsi fratribus ratione prosequi, et temporum necessitati consulendo penitus imitari; Photii duntaxat ordinationem ab hujus moderamine pietatis interim prorsus excipientes, eamque [fort., eumque] passim et præter examen nullatenus admittentes. Dicit enim altisona Ecclesiæ tuba, sanctus videlicet sedis apostolicæ papa Leo, cujus sententiam quidquid ubique catholicum est, velut cœleste miratur, celebrat, et veneratur oraculum: Cum sæpe quæstio de male accepto honore nascatur, quis ambigat nequaquam istis esse tribuen-

dum quod non doceatur fuisse collatum? Neque enim inter Photium mœlichem et Maximum Cynicum, a synodo secunda damnatum, vel inter ordinationes hujus et illius distinctionis aliquid esse conjicimus. Atque ideo pari sine constringi debere videntur, qui par irabuisse cum eo principium modis omnibus comprobantur. Siquidem et juxta quod præfatus magniloquus pontifex universis per Cæsariensem Mauritaniam constitutis episcopis scribit (epist. 91): Difficile est ut bono peregantur exitu, que malo sunt inchoata principio. Et infra: Non ergo in cujusquam persona prætermittendum est, inquit, quod in statutis generalibus continetur, nec putandus est honor ille legitimus, qui fuerat contra divinæ legis præcepta collatus. Et certe fidelissimus et prudentissimus vir Basilius imperialis spatharius et preces vestras nobis pro his in perceptis ordinibus recipiendis multiplices detulit, et adeo constans et continuus penes nos in precibus perstitit, ut si non legitime recipi posse quoquomodo crederentur, ipsius, ut ita dicamus, insolentia victi, recipiendos esse profecto staueremus.

Verum et circa hos post reversionem missorum nostrorum, postque rerum gestarum nobis expositas differentias, et indagatas liquidius personarum, culparum et provectionum qualitates, atque distantias, si quid miserationis impartendum, docente Deo, apud quem omnia possibilita sunt, nobis fuerit reseratum, non erimus penitus inflexibiles; nimirum qui semper ad omne bonum cupimus existere suavisibiles. Volumus ergo, per vestræ pietatis industriam, illic numerosum celebrari concilium, cui nostri quoque missi præses, et culparum personarumque differentias liquido cognoscentes, juxta quod in mandatis acceperunt, singulorum libere discretionem exerceant: in quo videlicet sacro cœtu execrando vanitates concilii, quod adversus sedis hujus actum est prorsus injuriam, cuncta decernimus exemplaria, prorsus a possessoribus suis ablata, in mediumque delata, contemplantibus cunctis, igni cremari; nec superesse apud quemlibet ex his omnibus saltem unum iota, vel unum apicem, nisi forte quis totius clericatus, imo totius nominis Christiani dignitate, anathemate percussus, carere voluerit. Non enim nos tam detestandum collegium, nisi Ariminensi sub D Constantio, vel Ephesino a Dioscoro congregato latrocinio comparandum decernimus. Accendatur circa protectorum tuorum reverentiam, beatorum videlicet apostolorum principum, fili dilectissime, tuæ zelus pietatis, et tantorum ficta commenta præstigiatorum remanere nullo modo penes aliquem patiatur: sed et si quisquam hæc defendere, vel occultare, sibi in posterum fortasse reservare tentaverit, tua publicis legibus promulget multiplex sapientia, quid hujusmodi persona post imperiale debeat edictum redargutionis incurrere, vel quantum conveniat, si non correptionis, saltem correptionis incidere; quatenus per hoc, pura de cætero conscientia, cum Psalimista veraciter canere valeas: *Odavi*

congregationes malignorum, et cum impiis non sedebo. Lavabo inter innocentes manus meas, etc. (Psal. xxv). Insuper exhortamur, et salubri suadere studio procuramus, ut imperatoris instantiæ vestræ annisu, sententiarum capitula, quæ synodice in ecclesia Dei, ubi sanctum corpus apostolorum Petri principis requiescit, pro abolendis profanis conciliis, Constantinopoli a Photio, tam adversus sedis apostolicæ reverentiam, quam contra fratris et comministri mei Ignatii pontificium congregatis, communi consonantia promulgavimus, apud vos in synodo cunctorum subscriptione roborentur, et in singularum archivis ecclesiarum provide recondantur. Porro divinitus protectum imperium tuum precamur, ut Basilium, Petrum, Zosimum, et alterum Basilium, qui scelerum suorum conscii, et cupiditatis ardore succensi. B propositum deseruerunt, et sine commendatitiis litteris Constantinopolim properaverunt, ad nos per præsentem apostolicæ sedis missos remittat; quatenus cum professionem, et loca, quæ propter Deum primitus elegerunt, repetierint, et tibi cœlestis præmii conferatur, et illis suarum lucrum animarum, divinitate propitia, concedatur: alias autem, si sanctorum Patrum regulæ calcari minime, vel contemni tentantur, eos impune profecto nullus penes se retinere prorsus audebit: apud nos quippe a rudimentis ablactati, et sanctæ sunt conversationis habitum consecuti, quin et in monasteriis nostris officium presbyteratus adepti: interim tamen eos, quod sint excommunicati, donec ad nos redierint tanquam sacrorum violatores canonum, cognoscere volumus.

Illis ita prælibatis, obsecramus divinitus redimitum tranquillitatis tuæ caput, in cæpto pietatis opere circa fratrem et consacerdotem meum Ignatium persistere, atque a decretis apostolicæ sedis in nullo quoquo modo deviare, sed promulgationibus ejus arctius hærens, a proposito noli recedere, et quousque unitas fiat Ecclesiæ, nulli stude, quæsumus, desidiæ cedere. Nemini quippe profuit unquam bonum ut cœpisse, et minime consummasse. Quamobrem, regnum quod temporaliter assecutus es, perrenniter a lipiscaris coronamque pro corruptibili capias incorruptam, hoc pietatis opus perficere satage, perfectumque coram summo agonotheta Christo repræsentare decerta. Postremo dilectos fratres meos, Donatum scilicet sanctæ Ecclesiæ Ostiensis, et Stephanum sanctæ Ecclesiæ Nepesinæ reverendissimos et sanctissimos episcopos, atque filium meum Marinum apostolicæ sedis diaconum, consiliarios nostros, tuæ commendantes pietati, precamur ut eos ob amorem præcipuorum apostolorum Petri et Pauli, a quorum sede mittuntur, benigne suscipias, et tanquam nobismetipsis aures credulitatis accommodes; familiaritatis videlicet tuæ fiduciam illis impendens, et præfatos in eis eximios intercessores tuos apostolos reverenter attendens, quos ut celeriter ad nos remittas obnixè deposcimus. Cupimus enim tam de sanctæ Ecclesiæ redintegrato statu, quam de inco-

lunmitatis tuæ concessio divinitus dono, semper in domino gratulari; ac per [propter] hoc hortamur et deprecamur, ut apud vos nullam moram sustinere faciatis, sed tuæ benignitatis solatio freti velociter de omnibus, quæ illic secundum Deum geruntur, nos adventu suo constituent lætiores.

Commendamus etiam clementiæ tuæ tam reverendissimum et sanctissimum fratrem nostrum Joannem metropolitanum Sylæi, qui a fratre et coepiscopo nostro Ignatio ad sedem apostolicam directus est, quam etiam gloriosum et spectabilem virum Basilium imperialem spatharium, qui cum eo a Deo conservando tranquillitatis tuæ imperio destinatus est, qui tanta, postquam illinc profecti sunt, offendicula (ut didicimus, pertulerunt, ut nullum properantes pene periculorum, quæ Paulus in Epistolis suis dinumerat (*II Cor. xi*), evasisse videantur. Quapropter dignis sunt vicissitudinibus a pietate vestra remunerandi, qui pro ecclesia Christi, proque injuncta sibi a pietate tua legationis consummatione tot ac talia subire promptissime consenserunt. Alterum vero nominatum in scriptis tuis metropolitanam, Domino dispensante, non vidimus; quia enim, sicut iste a reverendo patriarcha Ignatio, ita seorsum illa a Photio tyranno mittebatur. Volens Deus ostendere non in duo Ecclesiam suam fore scindendam, quod videlicet malum Jeroboam quondam in Israel rex impius egit (*III Reg. xii*). Nolens etiam nos auctoris hujusmodi schismatis nec ipsam quoque visionem percipere, antequam ad nos perveniret, justo judicio suo pelagus cooperuit eum; et qui populum dividerat, Dei divisa est super eum aqua, devenitque in profundum tanquam lapis. Verum si forte movetur a Deo redimitum imperium vestrum, quia præfati legati penes nos diutissime morati sunt, precamur, et obnixè flagitamus, non eis imputetur, nimirum qui, ut dimitterentur, non horis, non momentis, non denique clamantes atque pulsantes ullis intervallis parcere consentiebant, sed instantibus et irremotis laboribus, et sollicitudinibus omnium ecclesiarum Dei, quas secundum Apostolum circumferimus (*II Cor. xi*), ascribatur.

Non enim requies ulla nobis nec otium fuit, a die perventionis eorum, tunc videlicet Ecclesiæ, quæ apud vos est, causam tractantibus; nunc aliarum quoque partium mundi negotia more [motu] perpeti disponentibus; præsertim cum ad hanc solam controversiam, qua pro Ecclesiæ Constantinopolitanæ commotione petimur, digne modificandam, licet prolixum fuerit, ipsum tempus non sufficere crederetur revera, quam interius, et omni diligentia nos oportebat examinare, ac eorum quoque qui longe sunt fratrum et coepiscoporum nostrorum super hoc consensus, imo consilia præstolari. *Salus enim*, teste Salomone, *ubi multa consilia* (*Prov. xi*). Non enim in aliquem horum hinc indignetur vestra tranquillitas, nos non propriæ voluntatis impedivit aliqua tarditas, sed multiplex prohibuit numerosarum ecclesiarum per inlustriam nostram sublevandarum pro-

perare necessitas. Piissimum imperium vestrum A gratia superna custodiat, eique omnium infidelium gentium ferocitates ad exaltationem sanctæ Ecclesiæ potenti virtute substernat.

XX.

AD PROCERES REGNI CAROLI CALVI.

(Anno 869.)

Hortatur ut Carolum regem deterreant ne invadat regnum Lotharii, et ut Paulum ac Leonem legatos suos benigne suscipiant.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, omnibus gloriosis ducibus, comitibus, et cæteris primatibus in regno Caroli excellentissimi regis constitutis.

Omnes quidem virtutes Christi cultoribus sectandæ sunt, sed nulla utilius quam pax cum dilectione B mutua inter omnes, et maxime inter sublimiores personas, custoditur et colitur. Quanto enim quis sublimior, tanto ad mores suos quosque trahendum constat esse facilius. Ideoque his præsentibus oportune moneo, suadeo, et exhortor apicibus, quo pacis bonum in omnes, sed præcipue inter sublimiores mundi principes, ædificare et construere satagatis. In hoc enim dilecti filii mei regis vestri regnum citius poterit incolome permanere, si neminem ille concutiens, a nullo concutiatur. Non autem ignorare vos credo, qualiter desiderabilissimus et spiritualis filius meus Ludovicus, piissimus et a Deo protectus imperator, non ut quidam adversus sanctæ religionis filios, non contra fidei Christianæ domesticos, sed C adversus filios Belial, adversus Christi inimicos, præcipue pro nostra securitate, proque multorum liberatione fidelium, qui finetenus apud Samnium, et circumquaque regiones, jam quæque periclitabantur, ita ut etiam fines nostros infestatio propemodum Sarracenorum invaderet, egressus a summo sublimitatis propriæ solio, et a pacatissimæ requiei suæ fundamine, non corpori parcat, non æstibus, non algoribus, non denique ullis eventibus cedat: sed omnia incommoda, omnia discrimina pro Christi nomine tolerans, nihil est quod pro Christianorum ereptione recuset arripere, nihil est quod pro fidelium quiete ac pace declinet assumere. Denique non modicam Ecclesiæ sanctæ quietem per eum divina pietas operata est; nec modicæ paganorum vires fortitudine superna prostrate sunt. Siquidem sæpius hostes, tanquam mures cavernis suis egressos, ad sua latibula terga vertere compulsi, et brachia contra nostros exerta potenti virtute dissolvit. Quin et nobis omnibus, qui longe fuimus et qui prope, magnæ securitatis præsidia contulit: dum scilicet nonnullos eorum postravit, nonnullos etiam ab eorum superstitione convertens, Christi fidei et veræ religionis vinera sectari perdocuit. Qua de re ratum ducimus, vestram commonere dilectionem, quo præfato glorioso regi vestro, et filiis ejus suggerere satagat, et prudenti consilio suadere contendat, quatenus nec suis moribus, nec aliorum suasionibus impulsus, quæ D tanti principis et tam pii Augusti sunt, invadere vel

sollicitare consentiat; eorum videlicet, quæ cum sint in regno gloriosæ memoriæ Lotharii quondam regis germani sui, ad se suffragantibus cunctis legibus, non tam pro fraterna successione, quam pro paterna dispositione, hæreditario jure pertinere probantur. Qui enim concutit fines, et sollicitat homines, qui sub moderamine quondam jam nominati regis erant, illa quæ Dei sunt, et Ecclesiæ utilitati conveniunt, concutit: et qui hunc avaritia victus commovet, magnum procul dubio Ecclesiæ dispergit augmentum. Iniquum præterea est ut quod fratres sibi mutuo, pro integra inter se ac nepotes suos custodienda parte regnorum, quam singuli distincta sorte perceperant, juramentis terribilibus sponderant, impia prævaricatione violetur, vel cujusquam cupidinis fomite temereatur: cum potius pio conveniat affectu fratrem fratri, ac patruos nepotibus, totius præsidium conferre juvenis, et secundum promissam invicem juramento fidem, omnis auxilium præstare solatii. Præcipue jam fatum inelytum regem vestrum, qui hunc nepotem suum, magnum scilicet Augustum, de patris proprii dextra, cum omnibus quæ ad eum pertinere viderentur, ad fovendum roborandumque pro viribus veluti secundus pater accepisse dignoscitur. Iniquum autem et instar sacrilegii est, ut qui se ultro pro salute fidelium, et maxime pro sanctæ Romanæ Ecclesiæ matris suæ defensione, tot periculis offert, a cæpto pietatis alienius factione stimulatus recedat opere, atque ad patriam coactus vindicandam procedat hæreditatem. Verum quisquis suo vitio tam sancto labori, cupiditatis æstibus accensus, aliquod impedimentum præstiterit, condignam profecto, apostolica sede sanciente, luet cum suis fautoribus ultionem. Unde si quisquam vestrum hujus diabolice ambitionis auctorem sectatus fuerit, vel ei quoquomodo in rapinis concupiscenti favorem contulerit, anathematis vinculis innodabitur, ac pro hoc a regno Domini separatus, cum impiorum omnium capite, quod est diabolus, merito deputabitur. Attendat ergo rex prudentissimus, vestris quoque probabilibus consiliis adhortatus, ne iniquorum suasionibus cedat, nec sinistra machinantibus aures accomodat: sed proprio jure contentus, quæ sua non sunt usurpare non tentet, nec invadere quocumque modo nitatur, quomodo invasum non modicum potest invasori generare D discrimen. Ne itaque jam memorato dilectissimo filio meo, domino semper Augusto, causam Dei exequenti, hæreditatem Domini vindicanti, ac ipsius bella prælianti, quodlibet offendiculum præparet, quo sanctæ Dei Ecclesiæ quavis ex parte impediatur utilitas, vel profectus fidelium excludatur. Alioquin manum apostolicæ sedis cum eodem piissimo principe fortiter esse comperiat, et arma non illi munimina validissima conferentia, summo agonotheta nobis concertante, et beatorum principum apostolorum intercessione cooperante, præparata sine cunctatione prænoscat. Hæc præterea missos apostolicæ nostræ sedis, Paulum et Leonem venerabiles episcopo, dilectos consiliarios nostros, quos pro pace et concordia

sanctæ Dei Ecclesiæ illuc destinavimus, ab reverentiam principum apostolorum Petri et Pauli benigne suscipite, Et ea quæ vobis pro utilitatibus Christianæ fidei atque religionis dixerint, aure cordis percipientes, ad effectum perducere festinate. Optamus gloriam vestram in Christo bene valere. Data Nonis Septembris, indictione III.

XXI.

AD EPISCOPOS IN REGNO CAROLI CALVI CONSTITUTOS.

(Anno 869)

Ut Carolum regem deterreant ab invadendo regno Lotharii, et Paulum ac Leonem missos a se legatos benigne suscipiant.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, reverentissimis et sanctissimis fratribus et coepiscopis nostris in regno Caroli gloriosi regis Ecclesiam Domini gubernantibus.

Inter exordia pontificatus mei pacis studium præ cæteris virtutibus prædicanti suadendique arripuisse memini. Quippe qui noverint quod in Dominicæ natiuitatis principio cœlestis militiæ visus sit exercitus, qui clamavit: *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis* (Luc. x). Ubi profecto solerter attendendum est, quia sicut pastores, qui super gregem suum præ cæteris vigilaverunt, tanti tripudii videre præ cæteris gaudia meruerunt: ita nos qui pastores dicimur, tunc cœlestium honorum lætitiâ adipisci merebimur, si super oves Dominicæ sollicitè vigilemus; ne videlicet has vel per insidias odii seu discordiæ vorax lupus invadat, vel per cupiditatem avidus ille leo deglutiat, qui, ut princeps apostolorum scribit, rugiens circuit quærens quem devoret (I Petr. i). Ideoque, fratres charissimi, nunc etiam id ipsum repeto, id ipsum oportune vel importune suadeo, prorsus effragito. Quamobrem ut pacis seu dilectionis vinculum, quæ major est omnibus virtutibus et holocaustibus, vestra quoque sanctitas insolubiliter inter omnes, sed præcipue intersublimiores personas observari doceat, indesinenter adhortor. Quapropter illud a vobis exigo, ut solliciti existentes, si quos senseritis velle filii nostri gloriosi regis vestri Caroli fortassis animos ad invadendum regnum, quod defuncto quondam inclyto rege Lothario, ad dominum desiderantissimum filium nostrum piissimum imperatorem rediit, jureque hereditario illi debetur, nequiter incitare; vos, qui spirituales estis, horum carnales voces, quin potius et ipsum excellentissimum regem, ac filios ejus tanquam veri episcopi, a tanto comescere piaculo studeatis. Quinimo ad favorem et opem ejus hunc inflammantes hortemini, atque sicut eum in fide sua tanquam alter pater susceperit, ita foveat, et hunc ut proprium genitum amplectatur. Iniquum enim, et instar sacrilegii est, ut qui se ultro pro salute fidelium, et maxime sanctæ Romanæ Ecclesiæ, matris scilicet omnium Dei ecclesiarum, defensione, tot mortis casibus offert, alicujus factione stimulatus, a cepto pietatis recedat opere, atque ad patriam vindicandam procedat hereditatem. Non

enim debet paternam hæreditatem ille dimittere, qui, Deo gratias, non ignorat Naboth Jezrahelitam pro sola paterna vinea, etiam contra regem impium defendenda, usque ad mortem lapidum pervenisse (III Reg. xxi). Verum si et labor alicujus ambitione impediatur, quoniam paternum deseri patrimonium subripiantibus non oportet, per quem quid tale contigerit, una cum fautoribus et sectatoribus suis, dignam parumque animadversionem exsolvet. Et si quis vestrum tam nefariæ temeritatis auctorem vel tacendo fugerit, vel non resistendo consenserit, non jam pastoris, sed mercenarii nomine se noverit fore censendum: et quia jam non pertinebit ad eum de ovibus, non pertinebit consequenter de pastoralibus dignitatibus. Hos præterea missos apostolicæ nostræ sedis, Paulum et Leonem venerabiles episcopos, dilectos consiliarios nostros, quos pro pace et concordia Dei Ecclesiæ illuc destinavimus, ob reverentiam principum apostolorum Petri et Pauli benigne suscipite, et ea quæ vobis pro utilitatibus Christianæ fidei atque religionis dixerint, aure cordis percipientes, ad effectum ducere festinate. Optamus sanctam fraternitatem vestram in Christo bene valere. Data Nonis Septembris, indictione III.

XXII.

AD HINCMARUM ARCHIEPISCOPUM RHEMENSEM.

(Anno 869.)

Benevolentiam suam Hincmaro pollicetur, eumque hortatur ut operam suam interponat, ne regnum Lotharii quisquam invadat. Legatos denique Paulum et Leonem commendat.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, reverentissimo et sanctissimo confratri nostro HINCMARO archiepiscopo Rhemensi.

Sanctimonia tua quam fuerit apostolicæ memoriæ papæ Nicolai familiaris, non forte dedit oblivioni. In cujus videlicet familiaritatis sinu nos quoque te recipiētes, fiduciam penes apostolatam nostram fraternitati tuæ gratanti mente offerimus. Præterea noveris misisse nos epistolas quasdam in Gallicanarum partium regiones, tam reges, quam præsules, et omnes omnino regnorum primates, ad comprimendum ambitum, et unicuique jus proprium reservandum, competenter admonentes, cohortantes, suadentes, contestantes, prohibentes, et deterrentes. Cujus rei sollicitudinem sanctitas tua speciali quodammodo certamine suscipiens, vice nostra tam reges quam cæteros Dei vel mundi ministros, admonendo, suadendo, et prohibendo, a cupiditatis vel avaritiæ vitio comprimat et comescat: ut scilicet unusquisque suis contentus alienum non subripiat, non sollicitet, non usurpet. Præcipue ut regnum quondam regis Lotarii, quod charissimo filio nostro domino imperatori jure debetur, vel homines in eo degentes, mortalium nullus invadat, nullus commoveat, nullus ad se conetur inflectere. Quoniam si per hujuscemodi temeritatem charitatem scindere, concordiam dividere, invidentiæ facibus inardescere, cupiditatis aestibus anhellare, propinquitatem

telo crudelitatis percellere, scandalum in Ecclesia Dei generare non pertimescit, non solum per mediocritatis nostræ ministerium, Deo auctore, viribus infirmabitur, verum etiam vinculis anathematis obligatus, nomine Christianitatis privatus, cum diabolo, quem super hoc imitatur, omnino locabitur. Tua vero reverentia, si in hoc strenue secundum datam sibi divinitus sapientiam laboraverit, nostræ sibi, ut prætulimus, familiaritatis fiduciam non dubitet modis omnibus tribuendam, nec diffidat benevolentia nostræ benignitatem, cum necessitas exegerit, suis opportunitatibus adfueram. Hoc præterea missos apostolicæ nostræ sedis, Paulum et Leonem venerabiles episcopos, dilectos consiliarios nostros, quos pro pace et concordia Dei Ecclesiæ illuc destinavimus, ob reverentiam principum apostolorum Petri et Pauli benigne suscipe, et ea quæ tibi pro utilitatibus Christianæ fidei atque religionis dixerint, ore cordis percipiens, ad effectum ducere festina. Optamus sanctitatem tuam in Christo bene valere. Data Nonis Septembris, indictione III.

XXIII.

AD PROCERES REGNI LOTHARII.

(Anno 869.)

Post mortem Lotharii regis, hortatur ut fideles sint Ludovico imperatori illius fratri, cui regnum hæreditario jure debeat.

ADRIANUS-episcopus, servus servorum Dei, omnibus primatibus et gloriosis comitibus consistentibus in regno domni Lotharii, quondam magni imperatoris, et genitoris domni Ludovici imperatoris.

Perfectæ procul dubio charitatis est bonum, secundum Apostolum, gaudere cum gaudentibus, et flere cum flentibus (Rom. XII). Unde quia Lotharius quondam rex vester divina de hoc sæculo jussione ingravit, vos de obitu ipsius valde tristes effectos, et lugubri doloris ingentis amaritudine, utpote viros fideles, repletos esse cognoscimus, carnalique affectu ejus nunc transitum flere: noster non minus apostolicus animus vobis compatiens et condolens, non solum pro æterna illius requie atque salute, sed etiam pro præsentis consolatione vestra, pro pace, concordia, et unitate, quam vos ex toto corde sequi, et fideli omnino devotione amplecti ceu Christi membra nullam habentia maculam, quæ instantem aut futuram mortis perniciem vobis possit inferre, incunctanter, ut oportet, flebilibus. Dominum precibus precati sumus. Et quotidie suppliciter exoramus ut et illi, qui carnali obiit conditione, vitam perpetuam, et vobis misericordiæ largitate consolationis, pacis, et unitatis affectum et desiderium inspirare donareque dignetur. Quoniam ipse est, qui nos paterno more virga justitiæ corripit, ac purgationis mœrore affligit et ipse nos in omni tribulatione nostra clementer consolari dignatur, ut possimus sustinere, nunquamque deficere. Quamobrem, filii charissimi, apostolicæ sedis magisterio plurimum debentes, nos, qui per supernam gratiam apostolorum principis fungimur

A vice, omniumque ecclesiarum Dei curam et sollicitudinem nobis a Domino præ cæteris delegatam habentes, antequam antiquus noster adversarius mentes vestras occultis et impiis nequitie suæ versutiis corrumpat, et morbo insanabili sauciet, armis præcincti divinis, occurrere, salubribusque vos informare præceptis debemus: quibus humiliter obedientes, sicut omnes qui ab initio Deo placuerunt, salvi esse possitis, dicente Domino in Evangelio: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus* (Joan. XIV). Quapropter charitatem vestram, o charissimi in Domino filii, apostolica tuba monemus, et cælesti magisterio exoramus, ut pro regni stabilitate, vos nunc in eadem fide, mentisque sinceritate, generaliter omnes satagatis consistere circa dilectissimum ac spiritalem filium nostrum, domnum Ludovicum imperatorem Augustum, quam circa divæ memoriæ quondam Lotharium imperatorem patrem illius mundo pectore conservastis: ut nullus mortalium, cujusque sit dignitatis et gloriæ, vos ab apostolicæ sedis præcepto monituque salubri possit modis aut argumentis quibuslibet revocare, vel a via veritatis in obliquum deflectere, nec ullius præcepta magis quam beati Petri apostoli, per os nostrum prolata, vobisque utiliora, jucundis percipere auribus studeatis. Quoniam ipsi et paterno et hæreditario jure secundum legem et rationem hoc regnum debetur, et per paternæ hæreditatis successione summopere pertinet: quippe cum eum præfatus genitor illius, quondam imperator, constituerit imperatorem, regniq; totius hæredem præ cæteris sublimaverit natis. Sicut Isaac quondam Jacob filio suo benedicens, dominum illum Esau constituit (Gen. XXVII): ita et huic cæteris prælato totum omnino est a patre concessum imperium. Quem ipse adhuc vivens imperiali voluit et consensit una vobiscum ab apostolica sede diademate coronari, sceptroque potiri sine dubio augustali permisit. Ideo nobilitatem vestram monemus et obtestamur in Domino, ut nullatenus ab eodem vos spiritali filio nostro Augusto quibuslibet promissionibus vel minis alicujus separare, dividereque tentetis; sed illi quandiu superna vixerit voluntate, in omnibus veluti proprio superiori, proprio imperatori, justoque hæredi regni obedire, fidemque illæsam more solito conservare, studioque sagaci semper attendite, ut Dei omnipotentis et sancti Petri gratiam, nostramque plenariam habere mereamini benedictionem, et apostolicæ communionis consortium. Nam quem ex vobis contraria tentare nitentem, atque apostolicæ sedis monitis in contemptum beati Petri apostoli cælestis regni clavigeri spreitis, ad aliam se partem conferre cognoverimus, velint infidelem, et ecclesiasticæ paci ac saluti contrarium, a nostri apostolatus communionem non solum alienum habebimus, sed etiam anathematis vinculo jure meritoque alligare omnino curabimus, et nos secundum apostolicæ privilegium dignitatis et potestatis, ipsum excellentissi-

mum ac spiritalem filium nostrum, dominum Ludovicum imperatorem Augustum, regni hujus provincie, scilicet Gallie totius, regem, dominum et imperatorem, sicuti jam olim a Deo præordinatum esse constat, et ab antecessoribus nostris pontificibus statutum multis videtur indicibus, habemus, et quousque superfuerit ipse, cum habere studebimus. Quod sane regnum si tyrannus aliquis, contra divinam et apostolicam voluntatem, invadere præsumperit, apostolicæ sine mora sustinebit ultionis censuram. Optamus nobilitatem vestram unanimitate devotione consistere, et in insolubili charitatis vinculo manere conjunctos.

XXIV.

AD CAROLUM CALVUM REGEM.

(Anno 870.)

Regem increpat quod Lotharii regnum invaserit, et sedis apostolicæ legatos contempserit: mandatque ut regno illo excedat, et alios legatos benigne suscipiat, Joannem videlicet, Petrum, Wibbodum ac Joannem episcopos, et Petrum presbyterum cardinalem.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio CAROLO glorioso regi.

▪ Sacrorum itaque dogmatum evidentissimis documentis et apostolicis informamur exemplis, ut mitius agere debeamus cum mitibus, et severius per justitiam delinquentes corripiamus. Sed neque nos Deo placere possumus, si pastoris vicem suscipientes, non opus pastoris, sed mercenarii latibula præstolamur, et veniente lupo fugimus, ne solatium conferamus. Super quibus illud cavere debemus, quod Dominus per prophetam loquitur, dicens: *Canes muti, non valentes latrare (Isai. LVI)*; et rursum: *Væ pastoribus, inquit, qui pascebant semetipsos (Ezech. XXXIV)*, et reliqua. Quod si cunctis pastoribus Dominici gregis Dominus pro desidia vae generaliter dicit, tanto magis nos illam sententiam formidare debemus, quanto præ omnibus et pro omnibus, non solum honoris, sed etiam oneris in humeris nostris pondera quoque gestamus. An non pro te, rex, rationem coram Domino ponere compellemur? si, ut illud interim sileamus, quod missos apostolicæ sedis more regali recipere contempsisti, sanctum tuum non reprehendimus, et spiritali zelo redarguere desistimus, quando contra divinam, sanctorumque Patrum auctoritatem, atque contra propriæ fidei sponsionem, qua jurejurando pollicitus es, ne aliena, et præcipue fratrum tuorum regna concupisceres, aut invaderes, regnum quondam Lotharii imperatoris, quod spiritali filio nostro, domno Ludovico Augusto filio ejus, juxta divinas et humanas leges debetur, præsumpsisti invadere, et in reatum perjurii incidere non formidasti. Nunquid a mente excidit, quod vestra vestrorumque juramenta sedi apostolicæ destinata discussimus, roboravimus,

▪ *Sacrorum itaque dogmatum.* Caroli ad singula hujus epistolæ membra responsionis meminuit Adrianus in epistola 29. Legatos autem quos a Carolo

A et in archivo nostro hodie illa recondita retinemus? Quod si nec tibi ista sufficiunt, tunc ad majoris reprehensionis tuæ cumulum tuis te specialibus sententiis convenimus, et ut ad cor tuum redeas, ex oris tui professionibus incitamus. Quando igitur Ludovici, fratris tui filii, superatus viribus, regnum perdidisti, nunquid non epistolam, quam habemus præ manibus, sedi apostolicæ direxisti? in qua inter cætera confessus fuisti dicens: Cum fratribus nostris post Fontanicum bellum in unum convenimus, et, inter nos divisione regnorum facta, pacem fecimus, et jurejurando juravimus, quod nemo nostrum regni aliterius metas invaderet. Nunc autem regno meo juramenti spretis invaso atque sublato, miscereatur vester apostolatus, et ne nomen Christi blasphemetur in gentibus, sine vindicante facinus non reinquatur. Ecce qualiter aliena tibi concupiscere minime convenit: ecce tibi ostensum est, quod juramenta publice facta contempta sunt. Postremo ad fortioris tuæ reprehensionis indicium, aliquantisper monstratum est, quod et te impunitum dimittere non debemus. Qui quod alii facere precabaris, nunc in simili opere tibi facere justo nos oportet iudicio, et te de tuis actibus increpare: præcipue cum apertius demonstraris, quod labiis tantum, et non corde, devotum sanctæ Romanæ Ecclesiæ, veluti in epistolis ad decessores nostros et nobis a te directis continetur, te jactitares esse filium. Et nunc adeo devotio fidei tuæ cassata est, ut jam, quia convenientibus responsis missos nostros a te minime dimisisti, nobisque rescribere callide omisisti, missos tuos vel epistolam, quas te missurum indicasti, hactenus ad contemptum apostolicæ sedis non direxisti. Quod si quis alius tale tibi dedit consilium, fidem circa te minime veram servavit: si autem in hoc tuo tantum consilio usus es, minus regalis excellentia quam debuit fecit. De pacis vero et concordie unitate, cujus nos inter piissimum Cæsarem et te mediatores esse debere suggesteras, libentissime suscepimus, et agere cœpimus. Sed illi contra hostes Christiani nominis dimicanti, pro liberatione populi Dei multis laboribus insistenti, et bella Domini præliando, Sarracenorum multitudinem superanti, ut pax fieret, cedere noluisti: quin potius non ut pacis amator, sed ut scandali concitator, etiam et tyrannidis manifestissimus exsecutor, pacis tempus non es præstolatus: quia postquam hæc illi callide mandare curasti, domni imperatoris regnum magis ac magis invasisti, sollicitasti, ordinasti, et homines ipsius regni ad tuam fidelitatem jurare fecisti. Cui talia facere pertimesceres, nisi ipse tantis laboribus ad perpetuam pacem sanctæ Ecclesiæ diu noctuque pro Christi amore silenter hæreret. Qui a cœptis bonis, in quibus illi te solamina oportebat conferre magis, quam Christianum populum contra fidem debitam persequi, manum et opus non subtrahens, dubium rege contemptos ait, Paulum et Joannem episcopos intelligit. SIMA.

non est quod omnipotentem Dominum ad hæc peragenda sibi propitium faciet, et de hostibus Christiani nominis triumphum cito percipiet. Sed his succincte prolatis, quoniam, ut prædiximus, sicut omnium pondera in humeris nostris gestamus, ita omnium actus prævidere debemus, ne pro humanis favoribus nos hæc dicere quis existimet, si forte accideret ut principes nostri, quibus a te pervasum regnum jure debetur, sibi illatas injurias non vindicarent; nos usque ad veram emendationem, quia omnes salvare volumus, perjuriam illam, atque invasionum tyrannides impunitas nullo pacto dimitteremus: quia non ambitione regni, sed justitia commovemur, et non terrarum spatia quærimus, sed ex debito vitii ac pravitatibus quibuscunque resistere vigilamus. Igitur ut interim perpauca gloriam tuam conveniamus, monemus, et auctoritate apostolica quibus possumus modis spiritaliter suademus, paternoque affectu præcipimus, ut jam tertio monitus ab invasione regni spiritalis filii nostri Christianissimi principis te penitus subtrahas et compescas, aliena non concupiscas, et quod tibi non vis fieri, illi non facias. Noli justis tuis competentibusque tibi rebus injuste captas tyrannice sociare, ne et juste possessas amittas, et injuste pervasas justo Dei judicio te ambisse pœniteat. Nos etenim, quoniam salvum te consistere cupimus, et ut anima corporeque felici successu polleas anhelamus, nisi saltem nunc nostris, aliisve salubribus parueris monitis, ut et prius inobediens nostræ spiritali censuræ constiteris, nullo pacto, nulloque prætermittimus ingenio, quominus, Deo juvante, partes illas nosmetipsi petamus, et quod nostri est ministerii penitus peragamus. Postremo magnopere commonemus, ut hos apostolatus nostri præcipuos missos, Joannem videlicet, atque Petrum, Wibbodum, et Joannem, reverendos episcopos, nec non et Petrum religiosum presbyterum cardinis nostri, dilectumque familiarem nostrum, pro principum apostolorum ab omnibus præferenda reverentia et amore, benigne suscipias, et utpote a tanta sede digressos, honorifice receptos colas. Ipsi enim, quæ pagina reticuit, tibi dicenda injunximus: et ideo quidquid verbotenus exposuerint, sine scrupulo prorsus admitte: et ut efficaces ad nos reverti valeant, omnimodis vigila. Optamus gloriam tuam in Christo nunc et semper bene valere. Data v Kalendas Julii, indictione III.

XXV.

AD EPISCOPOS IN REGNO CAROLI CONSTITUTOS.

(Anno 870.)

Ut regem moneant, ut a regno Lotharii abstineat, et legatos benigne suscipiant.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, reverentissimis et sanctissimis confratribus nostris archiepiscopis et episcopis in regno Caroli gloriosi regis constitutis.

Nuper apostolatus nostri missis atque epistolis reverentiam vestram salutiferis exhortationibus, ut

vobismetipsis consuleretis, monuimus, et juxta quod vos oportuit, fraternitatis affectu non immerito corripuimus. Sed tantum apostolica monita contempnisti, quantum nec nostris epistolis respondisti, nec regem vestrum Carolum grave facinus incurrentem procul dubio doluisti. An non grave scelus incurrit, quando, sicut multi vestrum noverunt, sui oblitus, jusjurandum, quod olim cum fratribus suis pepigit, quo nemo illorum regnum alterius invaderet vel usurparet, ut evidentissime patefactum est, regnum quondam Lotharii imperatoris, quod jure divo imperatori domino Ludovico filio ejus semper Augusto debetur, spretis juramentis invasit, et perjurii incidit crimen? Unde valde miramur, obstupescimus, et dolemus, ut si vos fidem illi promisisti, quare vosmetipsos perdisti, et non eum modo suggerendo, modo illud aut illud opponendo, ut respiscat circumvenitis: quin potius vobis consentiendo, et illi, tam detestabilia faciendo, quod vestri non fecere parentes, gehennam paratis. Præfatus siquidem imperator, terrena regna non ambiens, pro liberatione populi Dei multis laboribus fatigatus, triumphales in Sarracenorum cervices potius manus, quam in eum regnum suum tollentem extendit. Redite ergo ad vos, dilectissimi, et ut olim fœdera inter seniores vestrum, fratresque illius, cum juramentis habita, sed modo corrupta reformentur, sine cessationibus laborate. Commonete jugiter illum juxta vestrum ministerium, et ut episcopalis in vobis non refrigeret charitas, providete. Et si eum salvum consistere vultis, ut regni jura ad se non pertinentia cessat invadere, opportune importune insistite. Aliena non concupiscat, aliena non rapiat, et quod sibi non vult fieri, alii prorsus non faciat. Reminiscatur Scripturæ dicentis: *Non concupiscas rem proximi tui (Exod. xx)*; et rursum: *Omnia quæcunque vultis ut faciant vobis homines, eadem et vos facite illis (Matth. vii)*. Nos enim non tantum regnum cuicumque augendo, quam justitiam requirendo, ista prosequimur, et ne quis pro temporali regnum perdat æternum, non indebite contestamur. Quod si et nunc his salubribus nostris exhortationibus atque monitionibus tam jam fatuus rex quam vos parere contempseritis; scitote quia ducti paterno affectu, ferventissimoque zelo justitiæ, statim, Christo opifrice, partes illas penetrabimus, et in contemptores dignam dabimus ultionem. Postremo magnopere commonemus ut hos apostolatus nostri præcipuos missos, Joannem videlicet, atque Petrum, seu Wibbodum et Joannem reverendos episcopos, nec non et Petrum religiosum presbyterum cardinis nostri, dilectumque nostrum familiarem, pro principum apostolorum ab omnibus præferenda reverentia et amore, benigne suscipiatis, et utpote a tanta sede digressos, honorifice receptos colatis. Ipsi enim quæ pagina reticuit, vobis dicenda injunximus. Et ideo quidquid verbotenus exposuerint, sine scrupulo prorsus admittite, et ut efficaces ad nos reverti valeant, omnimodis vigilate. Optamus sanctitatem

vestram in Christo bene valere. Data v Kalendas A
Julii, indictione III.

XXVI.

AD HINC MARUM ARCHIEPISCOPUM RHEMENSEM.

(Anno 870.)

Arguit Hincmarum quod Carolum regem a regni Lotharii pervasione non revocavit, litterisque apostolicis non rescripserit. Hortatur ut regem ab eo consilio deterreat, et alios legatos ea de causa missos ei commendat.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, reverentissimo et sanctissimo confratri nostro HINC MARO Rhemensi archiepiscopo.

Si beneficiorum Domini, quæ sedis apostolicæ instantia consecutus es, memor esses; aut si ita de proximi, sicut de proprii, casibus juxta quod scriptum est condoleres, profecto aut amor Dei, aut timor gehennæ, ad pastoralis curæ ministerium peragendum a somno desidiæ excitaret, et ad annuntiandum iniquo iniquitatem suam vel modicum invitaret. Sed ut in multis cernimus, et oculo mentis nostræ conspiciamus, abundante iniquitate, et multorum charitate refrigerante, ipsi pastores mercenariorum morem sequuntur, qui vident lupum venientem, et dimittunt oves, et fugiunt. Primum tamen reminisci debes, si unquam apostolicis epistolis non rescriptum sit, et convenientibus responsis de negotiis unde agebatur, apostolicæ sedi remissum: sicuti tuam reverentiam pro nostro contemptu fecisse penitus constat, quando nuper per nostros missos in Galliarum partes epistolas tam tibi quam aliis destinavimus, et nullum inde responsum recepimus. Sed quia de his alio loco dicendum est, restat ut de tuis actibus per justitiam, ex charitate tamen, reprehendere non omittamus. Quis igitur melius te novit, quod filii quondam Ludovici imperatoris, in unum convenientes regnum inter se diviserunt, jureque jurando sibi invicem promiserunt, ut nullus eorum regnum alterius fratris sibi usurparet, aut omnino pervaderet? et tunc Carolus rex, sacramentis illis contemptis, regnum, quod, Lothario imperatore defuncto, domino serenissimo imperatori filio ejus debetur, invasit, et fidem debitam violavit. Tu vero, quia siluisti, et contra tale facinus saltem leviter non insurrexisti, non solum consors, sed etiam, quod est deterius, hujus tyrannidis auctor esse videris. Et ideo, ne et nos ipsi pro taciturnitatis silentio apud Deum redditorem unicuique juxta opus suum, reprehensibiles esse videamur, apostolicis somnolentiam vestram excitamus affatibus, et qui aliter non debemus, ut ad te revertaris præcipimus. Memento quod Dominus tales per prophetam increpat dicens: *Non ascendistis ex adverso, neque opposuistis murum pro domo Israel, ut staretis in prælio in die Domini (Ezech. XIII)*. Quocirca ut ab invasione regni spiritalis filii nostri Ludovici principis rex vester jam tertio monitus procul recedat, insiste; ut amplius perjurium non incurrat, invigila, et ut pro retro culpis peractis apostolatus nostri jaculis

A non feriaris, præcave. Quia neque tu, qui honore et dignitate cæteris illius regni episcopis es sublimior, silentiis opprimi debes: neque, si non regi prave agentis resistis, coram nobis excusabilis poteris inveniri. Mone igitur eum ut se corrigat, regnumque quondam Lotharii imperatoris, quod ad eum non pertinet, invadere jam desistat. Jam vero, si in obstinationis suæ perfidia post vestram conventionem persistere maluerit, quam juxta nostra monita respiscere, ab illius vos communionem atque consortio sequestrate, et secundum Apostolum, nec Ave ei dicentes (*II Joan. x*), si nostræ communionis vultis esse participes, præsentiam ejus modis omnibus devitate. Nam et nos ita uniuscujusque justitiam volumus et exquirimus, ut si idem rex nostris apostolicis exhortationibus, salubribusque præceptis mox susceptis his litteris non obediit, et a tantis tyrannicis factionibus se declinaverit, adjuvante Deo, nec mora, continuo iter nostrum nostris subsequetur legatos, et quidquid de talibus tantisque viris, Deum per nos omnino spernentibus, oportet peragere, præveniente gratia sancti Spiritus, præsentialiter peragemus, nullo pacto, nulloque retractionis impedimento, talia sine ultione digna præmittentes. Postremo magnopere commoneamus ut hos apostolatus nostri præcipuos missos, Joannem videlicet, atque Petrum, seu Wibodum, et Joannem, reverendos episcopos, nec non et Petrum religiosum presbyterum cardinis nostri, dilectumque nostrum familiarem, pro principum apostolorum ab omnibus præferenda reverentia et amore, benigne suscipias, et utpote a tanta sede digressos, honorifice receptos colas. Ipsi enim quæ pagina reticuit, tibi dicenda injunximus. Et ideo quicquid verbotenus exposuerint, sine scrupulo prorsus admitte, et ut efficaces ad nos reverti valeant, omnimodis vigila. Optamus sanctitatem tuam in Christo bene valere. Data v Kalendas Julii, indictione III.

XXVII.

AD PROCERES REGNI CAROLI CALVI.

(Anno 870.)

Eudem quæ in epistola 25 ad episcopos.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, omnibus optimatibus regni Caroli gloriosi regis.

Nuper apostolatus nostri missis atque epistolis reverentiam vestram salutiferis exhortationibus, ut vobismetipsis consuleretis monuimus, et juxta quod vos oportuit, paternitatis affectu non immerito corripuimus. Sed tantum apostolica monita contempsistis, quantum nec nostris epistolis respondistis, nec regem vestrum Carolum grave facinus incurruptum procul dubio doloistis. An non grave scelus incurrit, quando, sicut multi vestrum noverunt, sui oblitus, jusjurandum, quod olim cum fratribus suis pepigit, quo nemo illorum regnum fratris alterius invaderet vel usurparet, ut evidentissime patefactum est, regnum quondam Lotharii imperatoris, quod jure divo imperatori domino Ludovico filio

ejus semper Augusto debetur, spretis juramentis A
invasit, et perjuri incidit crimen? Unde valde mi-
ramur, obstupescimus, et dolemus, ut si vos fidem
illi promisistis, quare vosmetipsos perditis et non
cum modo suggerendo, modo illud aut illud oppo-
nendo, ut respiscat circumvenitis : quin potius vo-
bis consentiendo, et illi tam detestabilia faciendo,
quod vestri non fecere parentes, gehennam paratis.
Præfatus siquidem imperator, terrena regna non
ambiens, pro liberatione populi Dei multis labori-
bus fatigatus, triumphales in Sarracenorum cervices
potius manus, quam in eum regnum suum tollen-
tem extendit. Redite ergo ad vos, dilectissimi, et ut
olim fœdera inter seniore[m] vestrum, fratresque
illius, cum juramentis habita, sed modo corrupta,
reformetur, sine cessationibus laborate. Et si eum
salvum consistere vultis, ut regni jura ad se non
pertinentia desistat invadere, opportune insistite.
Aliena non concupiscat, aliena non rapiat, et quod
sibi non vult fieri, alii prorsus non faciat. Reminisca-
tur Scripturæ dicentis : *Non concupiscas rem proximæ
tui (Exod. xx)*. Et rursum : *Omnia quæcunque vultis
ut faciant vobis homines, eadem et vos facite illis
(Matth. vii)*. Non enim tantum regnum cuiusque
augmentando, quam justitiam acquirendo, ista pro-
sequimur, et ne quis pro temporali regnum perdat
æternum, non indebite contestamur. Quod si et
nunc his salubribus nostris exhortationibus atque
monitionibus tam jam factus rex, quam vos parere
contempseritis; scitote quia ducti paterno affectu,
ferventissimoque zelo justitiæ, statim, Christo opi-
fice, partes illas penetrabimus, et in contemptores
dignam dabimus ultionem. Postremo magno opere
commonemus, ut hos apostolatus nostri præcipuos
missos, Joannem videlicet, etc.; usque ad finem, at
in epistola 25 ad episcopos. Optamus industriam ve-
stram in Christo bene valere. Data v Kalendas Julii,
indictione III.

XXVIII.

AD LUDOVICUM REGEM GERMANIÆ.

(Anno 870.)

*Commendat legatos suos, et Ludovici imperatoris,
propter Lotharii regnum a Carolo invasum missos.
Episcopum Coloniae sine suo consultu ordinatum
fuisse conqueritur.*

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, dilecto
filio LUDOVICO glorioso regi.

Sicut sæpe per missos et epistolas vestras compe-
rimus, de exaltatione matris vestræ Romanæ Eccle-
siæ jucundamini, et cum charissimo filio nostro
domino Ludovico Augusto omnem concordiam, om-
nemque pacis dilectionem et fidei possidetis, et in-
solubiliter, quemadmodum idem serenissimus impe-
rator nobis innotuit, vos retinere multis coram po-
sitis prostemini. Unde gloriosæ vestræ serenitati
nonnullas grates referimus, et ut in cœptis bonis
perseveretis, apostolicis affatibus, filii charissime,
incitamus : quoniam scriptum est : *Qui persevera-
verit usque in finem, hic salvus erit (Matth. x)*. Scilicet et

laudanda est plane vestra constantia, quæ, sui non
immemor, fidem promissam merito custodivit, et
velut frater vester Carolus, alterius regni jura, Lo-
tharii quondam scilicet imperatoris, quæ juxta divi-
nas atque humanas leges eidem piissimo impera-
tori filio ejus debentur, nec invasit, nec concupivit.
Pro quibus scilicet iniquissimis actibus, quos idem
Carolus, Deo contempto, peregit, et pro juramentis
quæ corrumpere non trepidavit, valde obstupescimus
et miramur. Quia et illorum, quos deviare cogno-
scimus, tantum animarum pericula gemimus et do-
lemus, quantum pro omnibus illi, qui nos suo gregi
præesse dignatus est, rationes ponere procul dubio
compellemur. Verumtamen missos nostri apostola-
tus, cum ejusdem spiritalis filii nostri Augusti legati-
B, tam ad vos quam ad eundem Carolum, sicut
nos nuper facere proposuimus, ecce direximus. Quos
benigne ac honorifice pro amore apostolorum susce-
pientes, omnes utilitates et opportuna in opere præ-
senti negotia cum eis tractetis : quatenus, his peractis,
sicut nos et sæpe dictus Augustus speramus,
iidem missi salvi atque illæ si per vestrum adjuto-
rium, ad prædictum regem, duce Deo, perveniant,
et regredi valeant. Jam vero si idem rex ab inva-
sione illa cessaverit, et suæ tyrannidi cesserit, ecce
bene. Sin autem, scitote quia per nos illuc iter ve-
nicendi accelerabimus, et velut in contemptorem Dei,
ac apostolicarum monitionum, ultionem debitam in-
feremus : ne nobis imputetur, si ille impunitus re-
manserit, et si se a pravis actibus, perjuriis scilicet
ac concupiscentiis, aliisque nefandis sceleribus non
correxerit, venturus iudex eum de manibus nostris
requirat, et pro desidia merito reprehendat. Mira-
mur præterea gloriam vestram in præsciendo epi-
scopo Agrippinæ Coloniae tam indiscrete præbuisse
consensum : cum evidentissimæ sciens quod apostoli-
cæ sedis iudicio atque consultu ibidem debuisset
ordinari antistes, cujus censura nuper fuerat eadem
Ecclesia suo privata rectore. Et quidem quod post
iudicium sedis apostolicæ factum est, dure suscepimus :
sed quod tua super hoc devotio, quam circa nos habere
probaris, omnimodis tacuit, durius æstimamus. Præcipue
quia Guntharii dudum archiepiscopi causam, antequam
in locum illius substitueretur episcopus, nos iterum
audituros, et vocem ejus admissuros fore spondimus.
Præfatam quippe ordinationem nec confirmamus,
nec ratam habere decernimus, quousque ille qui ordinatus
est, nostræ exhibeatur presentia, et utraque pars coram
nobis discussa, conventus synodalis perpendatur
audientia. Postremo magno opere commonemus, ut hos
apostolatus nostri præcipuos missos, Joannem videlicet,
atque Petrum, seu Wibbodum, et Joannem, reveren-
dos episcopos, nec non et Petrum religiosum presbyterum
cardinis nostri, dilectumque nostrum familiarem, pro
principum apostolorum ab omnibus præferenda
reverentia et amore, benigne suscipiatis, et utpote a
tanta sede digressos, honorifice receptos colatis. Ipsi
enim quæ pagina reticuit, vobis

dicenda injunximus. Et ideo quidquid verbotenus exposuerint, sine scrupulo prorsus admittite, et ut efficaces ad nos reverti valeant, omnimodis vigilate. Optamus gloriam tuam in Christo nunc et semper bene valere. Data v Kalendas Julii, indictione III.

XXIX.

AD EPISCOPOS IN REGNO LUDOVICI CONSTITUTOS.

(Anno 870.)

Commendat legatos, monetque ut regi suo perpetuam pacem cum imperatore suadeant.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, omnibus reverentissimis et sanctissimis confratribus nostris, archiepiscopis et episcopis in regno Ludovici gloriosi regis constitutis, salutem.

Gratias agimus Deo omnipotenti pro vobis quod, sicut fidelium relatione comperimus, ut inter serenissimum principem nostrum domnum Ludovicum Augustum, et gloriosum regem æquivocum ejus, et patrum, seniore[m] scilicet vestrum, firma charitas et pax perpetua maneat, utpote fidei custodes invigilatis, et ut fœdera inter eos habita inconvulsa consistent, suadere curatis. Quocirca, dilectissimi, nostris vos apostolicis monitis exhortamur, ut in hoc semper perseveretis, et id ipsum ei suadere pro pectore studeatis. Tam est enim illi invictus Augustus benevolus, quantum erga omnes probatur esse piissimus. State ergo in fide, viriliter agite, et Deo odibilium facta declinate: quia non decet vos fidem vestram corrumpere, sicut illos, qui Carolo regi seniori suo pro humano favore consenserunt, ut regnum ipsius principis nostri pervaderet, et perjurii noxam incurreret. Pro quibus vos merito colaudamus, et ut in cœptis perseveretis, paternitatis affectu præcipimus: quia *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* (Matth. x). Postremo magnopere commonemus, ut hos apostolatus nostri præcipuos missos, videlicet Joannem atque Petrum, seu Wibbodum et Joannem reverendos episcopos, necnon et Petrum religiosum presbyterum cardinis nostri, dilectumque nostrum familiarem, pro principum apostolorum ab omnibus præferenda reverentia et amore, benigne suscipiatis, et utpote a tanta sedo digressos, honorifice receptos colatis. Ipsi enim quæ pagina reticuit, vobis dicenda injunximus. Ideo quidquid verbotenus exposuerint, sine scrupulo prorsus admittite, et ut efficaces ad nos reverti valeant, omnimodis vigilate. Optamus sanctitatem vestram in Christo bene valere. Data v Kalendas Julii, indictione III.

XXX.

AD CAROLUM CALVUM REGEM.

(Anno 870.)

De causa Herlefridi presbyteri.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, glorioso CAROLO regi.

Quod præsentem presbyterum Herlefridum, potestate sui præsulis plus quam canonica veritate percussum, ad sedem apostolicam, utpote caput omnium ecclesiarum, venire passi estis, bene quidem fecistis;

sed nunc melius faceretis, si quod in civili concilio apud suum episcopum perperam gestum est, in provinciali synodo apud vos rationabiliter, et apud fratrem nostrum Hincmarum archiepiscopum cassaretur. Quapropter apostolica dilectione gloriam vestram hortamur, ut aut præsentialiter huic Herlefrido presbytero suam ecclesiam cum omnibus suis, usque ad tempus provincialis synodi hæc liere possessuro, pro tempore quod sacri canones definire solemniter reddere faciatis, aut Erpuinum episcopum suum legatum nobis, qui hæc plenius veriusque renuntiet, præsentialiter mittere cogatis: quatenus dum luce clarius cuncta noverimus, sciamus in quem apostolicæ animadversionis sententiam proferamus. Deus vos incolumes custodiat, dilectissime B fili.

XXXI.

AD HINCMARUM ARCHIEPISCOPIUM RHEMENSEM.

(Anno 871.)

Ut erga comprovinciales suos non agat negligenter.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, reverentissimo confratri nostro HINCMARO archiepiscopo.

Fidelium relatione comperimus quod tua fraternitas debitum vigorem in provincia Rhemensi non agitans, multa reprehensione dignissima a tuis comprovincialibus convalescant. Cujus rei gratia negligentiam vestram his apostolicis affatibus excitamus, ut secundum venerandorum canonum regulas ita omnium omnino comprovincialium tuorum synodice, salvo sanctæ Romanæ Ecclesiæ privilegio resecevitia, ut privilegii tui coram Deo, nostroque judicio non merearis sustinere jecturam. Optamus fraternitatem tuam in Christo bene valere. Data VIII Kal. April.

XXXII.

AD HINCMARUM LAUDUNENSEM EPISCOPIUM

(Anno 871.)

Sedem apostolicam quantocius, ut promisit, adeat.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, HINCMARO Laudunensi episcopo.

Sollicitudine pastoralis super tuæ remotionis negotio liquidius perscrutantes, reperimus te sanctæ sedis apostolicæ promissa visitatione, ambitus propriæ voluntatis, quo satis tergiversatorie uti diceris, tepidum reddidisse: et aut nunquam visitare sanctorum apostolorum limina voluisti; aut et Dominum vota tua non audire credidisti; aut et Dominum cui vovisti, et nos a quibus vocari voluisti, procul dubio contempsisti. Ergo ne forte, ut credimus, occasione adeundæ sedis apostolicæ fretus, a reverentissimi fratris nostri Hincmari metropolitani tui debita subjectione aliorum declinans, tanto liberius libita per abusum pertinaciæ tuæ committas, quantum et metropolitano regulariter subijci, et ad nos de die in diem differendo venire detrectas: auctoritate sancti Spiritus tibi præcipimus, ut memor sacrorum canonum, qui jubent per unamquamque provinciam jus metropolitanos singulos habere

debere, metropolitano tuo per omnia, secundum sacros canones, subjectus existas : neque molestas hunc tibi esse prælatum, qui te nosti tuis ovibus esse prepositum. Quin potius, obedientiam quam a tuis exigis, etiam ipse metropolitano tuo, salvo duntaxat apostolicæ sedis synodico proclamandi iudicio, canonica lege dependens vota tua, si vere vota fuerunt, procrastinando tandiu non differas, ne existimationis tuæ merearis, quod non optamus, sustinere iacturam.

XXXIII.

AD CAROLUM CALVUM REGEM.

(Anno 871.)

Pro Carolomanno Caroli regis filio, qui a parte veratus ad pontificem per legatos suos et litteras confugerat.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, CAROLO regi.

Inter cætera excessuum tuorum, quibus aliena usurpando invasisse crederis, illud quoque nihilominus objicitur, quod etiam bestiarum feritatem excedens, contra propria viscera, id est contra Carolomannum genitum tuum sævire minime verearis : ita ut more struthionis, quod ex libro beati Job (*Job xxxix*) discimus, obduraveris ad filium tuum, quasi non sit tuus : eum videlicet non solum paterna gratia et beneficiis privans, verum etiam regni finibus eliminans, atque quod impium est, ut excommunicationi submittatur, affectans. Verum quia idem Carolomannus sedem apostolicam legatis suis, tanquam quibusdam pedum suorum passibus adiit, et per proprias litteras nos appellat, quin potius interpellat : primo quidem ab hujuscemodi conatum tuum intentu auctoritate apostolica refrenamus : deinde vero, ne adversus apostolum (*Ephes. vi*) ad iracundiam provoces filium tuum, salubriter exhortamur. Atque ideo et gratiam ei tuam sicut convenit redde, et illum, ut revera proprium filium, paternis affectibus suscipe, nec non et pristinis beneficiis ac honoribus restituere satage, donec saltem apostolatus nostri missi ad te veniant, et salvo debito utriusque vestrum honore, quidquid de illo salubrius inventum fuerit, competenti executione ac dispensatione ordinetur ac disponatur. Ergo ne adjicias peccatum super peccatum, sed et de pristinis invasionis et avaritiæ pravitatibus deprecare, et correctionis ostensa perfectione, veniam ecclesiasticam recipere totis medullis exopta, et ne finetenus pereas, usquequaque decerta : quatenus per hoc finis pravitatum finis animadversionis efficiatur, et, præstante Deo, cum termino culpæ terminus accedat et pœna. Data III Idus Julii, indictione IV.

XXXIV.

AD PROCERES REGNI CAROLI CALVI ET LOTHARII QUONDAM REGIS.

(Anno 871.)

Prohibet ne arma capiant contra Carolomannum.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, omni-

bus gloriosis comitibus et cæteris fidelibus in regno Caroli, et in regno quondam Lotharii regum constitutis.

Auditui nostro sonuit quod Carolus rex etiam belluarum furorem transcendens, contra propria viscera, id est contra Carolomannum filium suum sæviverit, hunc videlicet non modo paterna gratia et beneficiis privans, verum etiam regni sui metis eliminans : quin etiam conetur adversus illum exercitum congregare, et vos omnes adversus eum totis viribus destinare. Unde, quia per hujusmodi contentionem atque conflictum sæpe sanguinis effusio contigit, providendum summo opere ducimus, ne tale profectus nostro proveniat tempore, ac per hoc nomen Dei blasphemetur in gentibus. Ideoque pacem et non bella volentes (nam Psalmista Domino dicit : *Dissipa gentes quæ bella volunt [Psal. vii]*), ea que pacis sunt inter genitorem et genitum, si potestis, constituite. Porro si non potestis, saltem bellis cedite, prælia dissipate. Alioquin, quisquis vestrum contra Carolomannum castra-moverit, arma sustulerit, vel læsionis exercitia preparaverit, ac per id ut effundatur fidelium sanguis construxerit, non solum excommunicationis nexibus innodabitur, verum etiam vinculis anathematis obligatus in gehenna cum diabolo deputabitur. Optamus vos in Christo bene valere. Data III Idus Julias, indictione IV.

XXXV.

AD EPISCOPOS IN REGNO CAROLI ET QUONDAM LOTHARII CONSTITUTOS.

(Anno 871.)

Prohibet ne Carolomannum excommunicent.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, reverentissimis et sanctissimis confratribus nostris, archiepiscopis et episcopis in regno Caroli et in regno quondam Lotharii regum Ecclesiam Domini gubernantibus.

Præsulatus nostri auribus intimatum est Carolem regem Carolomannum filium suum gratia sua privatum, post multa dira simul et dura crudeliter irrogata, beneficiis, et ab ipsis quoque regni sui metis eliminasse : quinimo ut vos etiam in cum excommunicationis spicula jaceretis, sanctimonie vestræ nihilominus suasisse. In quo quid aliud intelligi datur, si rei se ita veritas habet, nisi quod reus delictorum, quam multipliciter extendendo contextuit, adhuc istud quoque impietatis genus velit adjicere, et sese talibus iniquitatum captum funiculis et constrictum gestiat irretire? unde nihilominus valde dolemus, et ei affectu spirituali compatimur. Et quamvis exteriorem circa illum pacem solvamus, interiorem tamen integram conservamus. Nam et ideo illum percutimus, ut sanemus : et flagella illicirco extrinsecus adhibemus, ut intrinsecus vulnera delictorum curemus. Verbera namque corrigentis sunt, non pœnæ damnantis. Verum quia idem Carolomannus nos missis suis, quasi quorumdam pedum suorum gressibus, adiit, et per syllabas proprias apostolicam sedem appellat, quin potius

interpellat : decernimus, nullam vos in eum excommunicationis jaculatorum omnino sententiam ; quousque videlicet nos, qui sacerdotum Domini matura volumus esse judicia, universa quæ gesta sunt, veraciter agnoscamus. Alioqui invalidam apostolicæ pondere auctoritatis futuram, contraque reverentiam vestram potius non immerito sævituram. Satius autem, et sine dubitatione præstantius est, ne Carolus proprium filium spernat, ne domesticos seminis sui despiciat, ne jura propinquitatis solito more corrumpat, ne pacis et charitatis sædera violet, ne caduca mansuris anteferat, ne temporalia æternis præponat. Præterea præfatus Carolomannus insonntem quidem se circa patrem multipliciter asserit. Verum ut nos, non astruendo, sed ratiocinando, quæ animadvertimus fateamur, quid mirum, si Carolus præcepta Dei, præfixos metis suis terminos transferendo, aliena invadendo, contemnens, ex suis reperit, qui ejus voluntatibus contraret, et de lumbis suis procederet, qui ipsius nutibus resultaret : cum non ignoremus protoplastum, contra Deum se per inobedientiam erigentem, et vetita contingentem, non solum exteriora quæque rebellantia cognovisse, verum etiam in semetipso quæ sibi obsisterent invenisse ? Quod tamen non dicimus, quasi Carolomannum rebellem circa patrem fatentes, aut contumacem genitum erga genitorem fore docentes : sed quid secreto justoque divino judicio fieri possit considerantes, et ut hæc rex Carolus solerter attendat, salubriter admonentes. De quibus omnibus scitote nos ipsi regi Carolo scripta nostra misisse, et exhortatoria pontificatus nostri monita direxisse. Optamus fraternitatem vestram in Christo bene valere. Data III Idus Julias, indictione IV.

XXXVI.

AD BASILIUM, CONSTANTINUM ET LEONEM IMPERATORES.

(Anno 871.)

Quod missi sedis apostolicæ, post multa pericula, nudi vix evaserint. Conqueritur quod Ignatius episcopum apud Bulgaros consecrare præsumperit de tribus capitulis nihil immutandum.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, dilectissimis ac spiritalibus filiis BASILIO, CONSTANTINO ET LEONI, piissimis et tranquillissimis imperatoribus.

Lectis excellentis imperii vestri litteris, dilectionis vestræ quæ erga nos flagrat indicia et pietatis solita studia non tam cognovimus quam recognovimus ; unde gratiarum multimodas actiones summæ Divinitati referimus, et multiplices laudes ejus concinere non cessamus, ob id maxime quia circa religionis cultum accensi, postpositis cæteris sæcularibus curis, ante omnia ecclesiasticæ paci consulistis ; et quia sedis apostolicæ decreta, sana priscaque lege super exortis controversiis exquisistis ; et in colligendo magno sanctoque collegio piium studium et desiderium ostendistis ; in quo, abdicato pravitatis auctore, definitio rectæ fidei et catholicæ ac paternæ traditionis, atque jura Ecclesiæ perpetuis sæculis profutura, et satis idonea, fixa sunt et firmata : in quo etiam illud mirabilis

et laudabilis sublimitatis vestræ prædicatur insignè quod non judicium vel assertorum, sed conscientiarum tantum et obsecundatorum persona usi fuisse dignoscimini : ita ut per humilitatis arcem ad culmen virtutum pervenire dilexeritis potius quam per imperialis altitudinis fastum ad inanis gloriæ ima delabi consenseritis. Præterea nostri habitus qualitas, quam scire se velle benignitas vestra pio designat affectu, ita se habet, ut superna providentia, quæ cuncta creavit et continua provisione gubernat, expedire nobis perspicit, et quod expedierit consule dispensat. Apocrisiarios quoque nostros, super quorum nihilominus reversione scripsistis, licet sero, post multa tamen pericula, deprædationes atque propriorum hominum trucidationem, nudos tandem recepimus non cujuslibet hominis fretos auxilio, sed Dei solius præditos adminiculo : unde audientes hæc universi gemunt, et quia isti pertulerunt quæ sub nullo piorum principum quemquam sedis apostolicæ missum pertulisse recolunt, omnes stupefacti mirantur, sique continui clambris ab Ecclesia nostra murmur, quod ita dispositionis vestræ constitutio improvide prodire potuerit, ut in barbarorum gladios, nullo imperii vestri fulti præsidio, miseranter inciderint. Præsertim cum hos quos ab apostolica sede toto desiderio postulaveritis, et ab ipsis apostolorum principum tectis per legatos vestros salvos acceperitis, salvos rursus, dispositis rite propter quæ missi fuerant ad propria remittere summa diligentia procurare debueritis, exemplo saltem provocati Michaelis decedentis imperatoris, qui quos ab apostolica sede suscipere meruit, idoneo sociatu prævio, ut nostræ illæsi præsentarentur ecclesiæ solerti cura sætegit. Et præterea et aliud quod prima pietatis vestræ opera, vel circa sedis apostolicæ prioris benignitatis indicia contra spem nostram decolorasse convincitur, imo funditus destruxisse probatur : videlicet quia favore vestro frater et coepiscopus noster Ignatius in Bulgarorum regione consecrare præsumpsit antistitem, unde mirati sumus, et quia a pia intentione vestra retro reversi sitis, admodum obstupimus. Verumtamen saltem nunc jam dictum reverendissimum præsulem ab illius regionis dispositione salubribus monitis, quæsumus, coercete : alioquin nec ipse canonicam effugiet ultionem, nec ii qui præsulatus vel alterius officii sibi nomen illic usurpant, cum excommunicatione, qua jam tenentur astrieti, etiam proprii gradus jactura carebunt.

Porro de tribus capitulis, super quibus, præfato postulante sanctissimo fratre et coepiscopo nostro Ignatio, divinitus protectum imperium vestrum nos deprecatum esse dignoscitur, nil possumus ab eo quod jam constitutum est, ordinare diversura vel disponere, maxime de Photii consecratione aliquantisper versum : nisi forte nos, quibusdam ex utraque parte in præsentia nostra reperitis, contigerit scire, quæ usque huc nescimus : vel discere quæ nunc penitus ignoramus. Non enim est in nobis est et non

est. Et si quæ destruximus, eadem reedificaverimus, prævaricatores nos legis esse constituemus. Satis enim nota sunt quæ cum suo auctore destruximus, et quæ construenda mandavimus. Ab illis quippe sacratissimis constitutis, quæ vel apostolicæ memoriæ prædecessor noster papa Nicolaus antea salubriter sanxit, vel nos postea dispensatorie protulimus, nulla motione vel mutatione discedemus, aut ad dextram vel sinistram quoquo modo declinabimus. Quæ videlicet jam dudum probavit Ecclesia, et immutata servanda nuper gestum universale concilium statuit. Neque enim nobis notis est ut pro libitu proprio paternis sanctionibus abutamur, quemadmodum quibusdam, qui apud vos summa rerum ecclesiasticarum gubernacula molestantes, tunc synodorum statuta, vel etiam apostolicæ sedis decreta proferunt, cum vel alios lædere, vel se juvare cupiunt : et hæc tunc sub silentio tegunt, quando fortasse contra se, vel pro aliis proponerentur. Si nostra, more priorum, æquitas in vestræ urbis presules, majorum regulis obviante, commoveri severius voluisset, quamvis multa instantia, et certamen viri prudentissimi et religiosissimi hegumeni ac sacrorum vasorum custodis Theognosti, qui de pietatis vestræ virtutibus, et probabilitate morum insignibus, et trophæorum triumphis, atque de beneficiorum vestrorum pie sibi præstatorum multitudine, nos plurimum relatione sua lætificavit, et qualiter diebus vestris, superno brachio, atque studio, et solertia, vestra Christianitas prosperetur, enarrans, ad multimodas laudes sanctæ Trinitati reddendas, et gratias, alacriores exhibuit, ad postulata divinitus muniendo imperio vestro concedenda, nos supra modum efflagitaverit, et ultra quam dici possit solito et prisco more, ac pro ecclesiasticis utilitatibus frequenter impensio, crebris suggestionibus investigarit. Super quibus tamen propter jam designatam causam, nec annuere possumus, nec quidquam præter id quod jam evangelizatum est, ullo modo definire.

Deus autem omnipotens, per quem reges regnant, et in cuius manu omnia jura regnorum consistunt, imperium vestrum ad Ecclesiæ suæ sanctæ pacificam constitutionem et populi Christiani perpetuam libertatem magis ac magis corroboret, ejusque potentibus plantis cunctarum infidelium nationum cervicibus inflectat, dilectissimi et desiderabilissimi filii. Data iv Idus Novembris, indictione v.

XXXVII.

AD IGNATIUM CONSTANTINOPOLITANUM ARCHIEPISCOPUM.

(Anno 871.)

Nihil apud Bulgaros tentare debuisset. Corripitur propter ordinationes repentinas laicorum in diaconos.

Ἐργαζῆς (να τὰ πολλά
πορευσώμεν; ὅπως οἱ πρεσ-
βύτεροι ἡμῶν ἐκ τῆς χώρας
των Βουλγάρων μετὰ ὀνει-

Scriptisti (ut alia multa mittamus) ut nostri presbyteri (Constantinopolitani scilicet) jussi

δισμοῦ μεγάλου καὶ ἀσ-
χύνῃς ἐξωθῶσι, καὶ οἱ ἐπί-
σκοποι οὐ μετὰ μικρᾶς
ἐκείθεν ἀτιμίας ἀπλαθῶσι·
καὶ ταῦτα μηδέποτε γεγο-
νίας περὶ τοῦτου κρίσεως
ἐνώπιον ὑμῶν· οὐδέ γὰρ
προσεκλήθηέν ποτε εἰς
κρητήριον δὲ αὐτοῦ. Εἰ
γὼν λέγεις προτέρους ἡμᾶς
τοῖς πρεσβυτέροις τῆς
Κωνσταντινουπολιτῶν διο-
κήσεως εἰς τὴν προῤῥηθεί-
σαν χώραν λειτουργεῖν
ἀποκαλύσαι, οὐκ ἀρνού-
μεθα. Ἦσαν τοῦ φωτίου
κοινωνοὶ καὶ συμμύσται,
οὓς οὐ μόνον εἰς τὴν Βουλ-
γαρῶν χώραν, ἀλλὰ καὶ εἰς
πάσας Ἐκκλησίας ὡς ἱερεῖς
ἐνε γέν ἐκωλύσαμεν καὶ
κωλύομεν. Ἔδει ἔν σοι εἰ-
δῆτα τοῦτο, μηδὲν εἰς τὴν
τῶν Βουλγάρων τοιοῦτον
διαπράττειν. Ἐμάθομεν
δὲ καὶ ἀλλὰ πολλὰ ἐναντία
τῶν πατρικῶν ὄρων ὑμᾶς
διαπράττειν, ἀλλὰ δὴ καὶ
τοῦτο· τινὰς γὰρ νεοστὶ
ἀπὸ τῶν λαϊκῶν ἄνω δια-
κόνους ἐχειροτονίσαιτε,
ἐναντία μὲν καὶ τοῖς πάλαι
πατράσι, ἀλλὰ δὴ καὶ τῆ
προσφάτως συναθροισθείῃ
οἰκουμένηῃ συνόδῳ· οὐκ
ἀγνοεῖτε δὲ ὅτι ἡ τοῦ φω-
τίου πτώσις ἐνετύθη τὴν
ἀρχὴν ἔλαβεν.

XXXVIII.

AD EPISCOPOS SYNODI DUZIACENSIS.

(Anno 871.)

Actardum episcopum a Namnetica sede transfert ad Turonicam. Hincmari Laudunensis depositionem improbat, eumque Romam cum adversario ad renovandum judicium venire jubet.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, reverentissimis et sanctissimis confratribus nostris, archiepiscopis et episcopis qui apud Duziacensem Rhemensis provinciæ synodum convenerunt.

Charitatis vestræ litteras per Actardum venerabilem coepiscopum, et gloriosij regis Caroli legatum, suscepimus, et quid de eo ad suggestionem et deprecationem nostram egeritis, non solum in eis, verum et per ipsum cognovimus. Egistis enim ut decebat, ostendentes in ipso veræ fraternitatis fervorem, et in nobis Ecclesiæ, cui, licet indigni, vicarii tamen dignissimi principis apostolorum præside-

sint e regione Bulgarum cum gravi ignominia et dedecore expelli, ipsique illinc episcopi cum non mediocri contemptu exigi; et hoc nullo tanta de re judicio prius apud vos facto, cum in judicium ea de re nunquam vocati simus. Quod si dicas prius a nobis Constantinopolitanae dioceseos presbyteros in ea regione sacrificare prohibitos, haud inficias imus. Erant Photiani, illiusque synonymæ, quibus non solum in Bulgarum provincia, sed ubique gentium sacerdotali munere interdiximus interdiximusque. Quæ cum scires, nihil tibi in eo regno tentandum fuit. Intelleximus autem et alia multa a vobis contra Patrum decreta fieri, inter quæ et hoc est, nuper quosdam contra statuta Patrum priscorum, et synodi œcumenicæ proximæ celebratæ, ex laicis repente diaconos creatos, cum sciatis Photii casum iude originem traxisse.

mus, debitum cum reverentia honorem. De quo A prout significastis, peregrimus. Nam sicut synodus expostulavit, plebs et Turonicus clerus cum concorditer elegit, per nostræ apostolicæ auctoritatis decretum constituimus cardinalem metropolitanum, et archiepiscopum Turonicæ Ecclesiæ, atque provincæ : quoniam dicente Antero papa in epistola sua (*epist. unica, in princip.*), quibusdam eum de mutatione episcoporum de civitate in civitatem consulentibus : Scitote eam communi utilitate atque necessitate fieri licere, sed non libitu cujusquam, aut dominatione. Petrus namque sanctus magister noster et princeps apostolorum de Antiochia utilitatis causa translatus est Romam, ut ibidem potius proficere posset. Eusebius quoque de quadam parva civitate apostolica auctoritate mutatus est Alexandriam. B Similiter et Felix de civitate, qua ordinatus erat electione civium, propter doctrinam et bonam vitam quam habebat, communi episcoporum et reliquorum sacerdotum ac populorum consilio, translatus est Ephesum. Non enim transit de civitate in civitatem, qui non suo libitu hoc facit, aut ambitu, sed utilitate quadam, aut necessitate, aliorum hortatu et consilio potiorum transfertur : nec transfertur de minore civitate ad majorem, qui hoc non ambitu, non propria voluntate facit; sed aut vi a propria sede pulsus, aut necessitate coactus, aut utilitate loci aut populi, non superbe, sed humiliter ab aliis translatus et inthronizatus est, quia homo videt in facie, Deus autem in corde. Et alios nonnullos, sicut tripartitæ historiæ series prodit, legimus (*lib. xii, cap. 8*) pro temporis necessitate de una ecclesia fuisse mutatos in aliam : quæ aliter tractanda est necessitatis ratio, aliter voluntatis. Unde sancti patres Nicæni capitulo secundo dicunt, quoniam plura aut per necessitatem, aut alias cogentibus hominibus, adversus ecclesiasticam facta sunt regulam. Et sanctus Leo papa (*epist. ad Nicetam Aquileien.*) cap. 44 decretalium suorum dicit omitendum esse, et inculpabile judicandum, quod necessitas intulit. Ita tamen hoc permitentes, ut Namneticæ Ecclesiæ, cui fuerat ordinatus, in eo quod remansit, quod destructa habetur, jura potestatemve nullo modo subtrahamus. Interponentes pastoralis vigoris censuram, ut si quandocunque, vel quicumque alium, ipso superstite, in præfata metropoli, et in ista, vel in earum pertinentiis, locare tentaverit, aut ordinare locare præsumperit, ecclesiasticæ duntaxat communionis consortio careat. Sane post ejus decessum, electio canonica, et ordinatio a sutraganeis episcopis ejusdem metropoleos Turonicæ canonice celebretur ex more. Quod si Namneticæ contigerit Ecclesiæ ad priorem, Christo auxiliante, statum redire, nihil officiat ei hæc necessitatis unio, quam videlicet exigit paganorum vastatio, quominus proprium valeat habere pontificem. Sed vidimus eum valde tristissimum propter persecutionem paganorum. Et cum omnes sint pene res ipsius Ecclesiæ depopulatæ, vestræ dirigimus fraternitati, ut

A fraterna eum charitate commoti viribus totis adjuvare, apud excellentissimum regem vestrum humiliter intercedendo, viriliter satagaris : quatenus vestro ingenti certamine Christi Ecclesia quieta et secunda, et propriis rebus ditata gloriosaque consistat. Igitur de Hincmari Laudunensis episcopi depositione pontificio nostro scripsistis, quatenus de eo secundum quod canonicum est vobis rescribere juberemus. Primo denique vestræ respondemus charitati, quia cum clamaret in synodo se ad sedem apostolicam velle incunctanter venire, atque in præsentia ejus pro objectis sibi ab adversario criminibus respondere, damnationis in eum non erat proferenda sententia. Tamen, sicut ipsius concilii actionibus legitur, quoniam salvo in omnibus judicio sedis apostolicæ, illum ab episcopis fuisse judicatum asseritis, nos, non aliqua contra quoslibet commoti invidia, nec alterius culpam in alterum retorquere cupientes, volumus et auctoritate apostolica, nullius partis favorem aut obsequium, sed rei gestæ veritatem magis invenire cupientes, jubemus ipsum Hincmarum Laudunensem episcopum vestra fretum potentia ad limina sanctorum apostolorum, nostramque venire præsentiam. Quo sane veniente, veniat pariter accusator idoneus, qui nulla possit auctoritate legitima respui. Et tunc in præsentia nostra, et totius sedis Romanæ synodali collegio, causa illius prudenti ventilata examine, ac diligenter inquisita, secundum Deum et sacrorum canonum constitutiones Spiritu Dei prolata, sine protelatione aliqua finiatur : quoniam gesta synodalia quæ nobis mandastis, et illius judicantur damnatione, dicente nobis beato Gregorio (*lib. viii, epist. 30*) ad Constantium Mediolanensem episcopum de quodam ab eo damnato episcopo, idonee satisfacere non videntur. « Ideo temere aliquid de episcopi persona decernere nec debemus, nec possumus, ne (quod absit) reprehensibiles inveniamur in nostris, quibus aliorum jure competit retractare sententias. » Item in alia epistola sua Felici Siciliensi (*lib. vii, in dict. ii, epist. 45*) : « Nec nos, inquit, contra inauditam partem aliqui possumus definire. » Hinc etiam ad Marinum quemdam scholasticum (*lib. eod., epist. 61*) scripsit dicens : « Quia, sicut præfati sumus, causarum origo et qualitas omnino nobis ignota est, pronuntiare aliquid definitive non possumus : ne, quod reprehensibile nimis est, de rebus non bene cognitis proferre sententiam videamur. » Unde et sanctus Leo, sedis et doctrinæ apostolicæ decus, dicit in epistola sua Flaviano Constantinopolitano pro Eutychele presbytero hæretico (*epist. 10*) : « Quoniam nos, qui sacerdotum Domini natura volumus esse judicia, nihil possumus incognitis rebus in cujusquam partis præjudicium definire, priusquam universa quæ gesta sunt, veraciter audiamus. » Hinc et beatus Job dicit : *Causam quam nesciebam, diligentissime investigabam (Job xxix)*. Inde etiam in Pentateucho Dominus dicit : *Clamor Sodomorum et Gomorrhæ multiplicatus est, et peccatum eorum ag-*

gravatum est nimis. Descendam et videbe, utrum clamorem qui venit, opere compleverint, an non est ita, ut sciam (Gen. xviii). Ecce Dominus omnipotens, cui nihil absconditum est, sed omnia ei manifesta sunt etiam antequam fiant, cur hæc et alia multa per se inquirere dignatus est, nisi ut nobis exemplum daret, ne præcipites in discutiendis seu iudicandis negotiis essemus, et ne mala quorumquam prius quisquam præsumat credere, quam probare? Cujus exemplo monemur, ne ad proferendam sententiam unquam præcipites simus, aut temere quoquo modo iudicemus. Quibus nimirum exemplis admoniti, aliter in præsentia de prædicto Hincmaro, nisi eum Romam veniendi, vobis mandare distulimus. Nam grave mentibus vestris videri non debet, in præsentia sedis apostolicæ ut illius retractetur iudicium; quia veritas exagitata sæpius magis splendescit in lucem, et perniciēs revocata in iudicium gravius et sine pœnitentia condemnatur. Nam fructus divinus est, iustitiam sæpius recenseri; nullumque bonum est, quod non pulchrius elucescat, si plurimorum fuerit sententia comprobatum. Unde quousque causa illius, sicut prætulimus, fuerit iterum refricata atque finita, episcopus in ipsa Laudunensi Ecclesia nullatenus ordinetur. Quapropter quæ vobis salubri et apostolica præceptione facienda mandamus, toto annisu et fidei devotione, sicut filii charissimi, adimplere facereque debetis, si nostro illibate frui apostolico semper desideratis consortio. Generalitatem vestram optamus in Christo bene valere. Data VII Kal. Januarii, indictione v.

XXXIX.

AD CAROLUM CALVUM REGEM.

(Anno 871.)

Dolet regem sedis apostolicæ monita ægrius tulisse. Hincmari Laudunensis depositionem non probat, eumque Romam ad retractandum iudicium mitti jubet. Actardum vero ad Ecclesiam transfert Turonensem.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio CAROLO glorioso regi.

Laudabilis charitatis et sapientiæ pudicæ ac pacificæ vigore atque decore magnitudinem excellentiæ vestræ, o charissime in Domino fili, longe lateque florere, nitide splendere audimus. Sed quia litteris vestris, apostolicæ correptionis apices membratim retexendo, adversum paternitatem nostram quoddam indebitæ reprehensionis murmur, et tumultuosum nobis clamorem misistis, nec sane patienter pontificii nostri monita et correptiones audisse comperimus; liquido patet vos adhuc perfectæ aliquid charitatis minus duntaxat habere. De illa enim dicit apostolus: *Charitas patiens est, benigna est, non inflatur, non irritatur, non agit perperam, omnia suffert,*

* *Laudabilis charitatis.* His rursus Adriani litteris offensus Carolus prolixam epistolam rescripsit, quæ inter cæteras edita est post Hincmari opuscula, enbolo sub finem adjuncto, quod instar habet alte-

omnia sustinet (I Cor. xii). Omnia igitur quæ vobis a sede apostolica, castissima utique matre vestra, cui per Dei gratiam præsidemus, directa sunt, velut aliquo seculi negotio exigente mittuntur, auribus patefactis audire, alacri mente percipere, animoque grato amplecti, sicut filius charissimus debes, et patris verba dilecti, non ex voto male optantis, sed ex radice veræ procedentia charitatis, humili semper debetis intentione recipere: quæ sicut Salomon ait, *quasi stimuli, et sicut clavi in altum defixi esse videntur* (Eccle. xi); quod culpas delinquentium neciant palpate, sed pungeri. Unde quoniam te virtum perfectum, et per omnia Deo placentem habere cupimus, ceu prudens pater, qui charissimum filium suum, etiam non delinquentem, ne quando securus existens flagitiis se audacter commisceat illicitis, flagello severo affigere non desistit, quia nec propter amorem carnis disciplinali parcendum esse virgæ a sapiente monemur. Hinc etiam de ipso Deo nostro, quem cætus omnium fidelium patrem quotidie vocat, legimus scriptum: *Quem diligit Dominus, castigat, et corripit: flagellat autem omnem filium quem recipit* (Hebr. xii). Quapropter scire vos decet, quia Deo permittente, justo utique, quamvis alto et secreto consilio suo, pro vestri salute talia vestræ serenitati a sede apostolica sæpius monita venire videntur. Ideo magis omnipotenti Domino immensas gratias agere, nobisque deinde paternæ laudis gratanter debetis præbere obsequium, et non reprehensionis vel murmurationis modicæ verba dirigere. Nam nos, nullius zelo livoris, nullius subdole calliditatis dolo, vel etiam favore alicujus transitorie laudis, charissimam vestræ nobilitatis et magnitudinis prudentiam et dilectionem modo affabiliter monere, modo autem pro regie potestatis gloria, vobis, quoties necessaria temporis res, vel proximi deposcit necessitas, humilis preceptor assistere, aliquando vero verbis severioribus fidenter corripere, ut Christi gratia in melius semper proficiatis, studemus. Igitur de Hincmari Laudunensis episcopi depositione pontificio nostro scripsistis: *Et cætera quæ sequuntur, ut in epistola præcedenti, usque ad temere quoquo modo iudicemus.* Nos in depositione illius quandiu vivimus, nullatenus consentiemus, nisi ad nostram ipso veniente præsentiam, causa ejus depositionis nostro fuerit examine diligenter inquisita, atque finita. Quibus nimirum admoniti, aliter in præsentia de prædicto Hincmaro, nisi eum Romam veniendi, vobis mandare distulimus. Actardum denique venerabilem antistitem legatum vestrum, de quo et nos olim vobis mandavimus, et vos vestris apicibus nostræ clementiæ direxistis, sicut et synodus expostulavit, plebs et Turonicus clerus concorditer elegit, jam constituimus per nostræ apostolicæ auctoritatis decretum cardinalem metropolitanum et archiepisco-

rius epistolæ, revera autem ad eandem ipsam referendum est. Carolum porro Adrianus, acceptis ejus litteris, sequenti epistola ad placare conatus est. Sina.

pum Turonicæ provinciæ : sic tamen, ut Namneticæ ecclesiæ, cui fuerat destinatus, in eo quod remansit, quia destructa habetur, jura potestatemve nullo modo subtrahamus. Interponentes pastoralis vigoris censuram, ut quandocunque vel quis-unque alium ipso superstite in præfata metropoli, et in ista, vel in earum pertinentiis locare tentaverit, aut ordinare præsumperit, ecclesiasticæ communionis consortio careat. Sane post ejus decessum electio canonica, et ordinatio a suffraganeis episcopis ejusdem metropolos Turonicæ canonicè celebretur ex more et si Namneticæ contigerit Ecclesiæ ad priorem redire statum, nihil officiat ei hæc necessitatis unitio, quam exegit paganorum vastatio, quominus proprium valeat habere pontificem. Sed vidimus eum valde tristem propter persecutionem paganorum ; C et cum omnes sint pene res ipsius Ecclesiæ depopulatæ, precamur largissimam munificentiam et charitatem vestram, ob amorem Dei et sancti Petri nostramque deprecationem, et hoc sit in memoriale perpetuum, quod concesseritis nobis hoc donum, ut non patiamini tantum locum pessum ire, et in desolationem, præsertim cum fuerit ex antiquo metropolis, et meritis gloriosissimi confessoris Christi Martini honorabilis, semperque venerabilis, et inter Gallicanas eadem vel secunda vel tertia provincia Turonensis, et multis quæ ab ea distractæ sunt, ditata villis, possessionibus et abbatiiis. Et cum aliæ, quæ sub ea sunt, civitates jam sint pene destructæ, harum matrem tantam et metropolim ne patiamini destrui, desolari, et dehonori vestro in tempore. Quin C potius studete eam de rebus vestris propriis, vel procul ab ea positis, vel tutis a paganis, ditare, continere, et extollere. Quia tunc ea vobis in æternum confirmatis, cum quæ Ecclesiarum Dei obsequiis condonatis, et reservatis omnibus sua jura metropolitanis. Nostis enim quia omne monasterium in potestate episcopi consistere debet juxta canonicam auctoritatem : et quia hoc est transgressum, ideo plurima monasteria habentur destructa, sicut monasterium sancti Medardi Turonis, in quo jacent episcoporum primi Turonensium Lidorius et Gatianus ; sicut et Monasterium majus, sicut etiam alia in eadem civitate monasteria, quæ forsitan per episcopale ministerium, et vestrum sapientissimum consilium, et largissimum donum, poterunt redire D ad priorem statum. Debent etiam vici omnes ecclesiæ cujuslibet parochiæ in potestate consistere præsulis, sicut moris est ecclesiis plurimis. Res etiam quæ de eadem ecclesia noscuntur fuisse, et olim sunt abstractæ, precamur vos eidem restituere, et sicut peccati jam sumus, ad præsens de vestris rebus propriis per præceptum vestrum eam ditare, construere, et vobis in æternum propriam facere, ut non vocetur, ut antiquitus, Cæsarodunum ulterius, sed Karolionum in perpetuum. Omnipotens Dominus serenitatis vestræ regalem excellentiam salvam in omnibus atque incolumem in sui semper amore conservare dignetur.

XI.

AD EPISCOPUM R....

(Anno 872.)

Confirmatur matrimonium cujusdam absente sacerdote contractum.

[Apud Baluz. *Miscell.*, tom. I.]

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri B. Cathal. episcopo salutem et apostolicam benedictionem.

Ad apostolicæ sedis notitiam tua fraternitas noverrit pervenisse inter quemdam parochianum tuum et filiam cujusdam viduæ, utriusque partis assensu, consentientibus etiam parentibus et amicis, matrimonium quondam fuisse contractum. Sed quia sacerdos datæ utrinque fidei non interfuit, cum tamen alii testes legitimi plures interfuisse noscantur, utrum hujusmodi matrimonium stare debeat, an etiam irritum habeatur, quæstio inde, sicut nobis relatum est, agitur. Ut autem omnis quæstio super eodem matrimonio de cætero sopiatur, per apostolica tibi scripta mandamus quatenus hujusmodi connubium dissolvi nullatenus patiaris, sed firmum faciās atque inviolabile permanere. Si enim alias personæ convenientes et legitimæ fuerint et contractus ipse legibus concordans, ita quod non videatur ei de sacris canonibus obviare, pro eo quod sacerdos absens fuerit, tale matrimonium non debet ullatenus impediri.

XLI.

AD CAROLUM CALVUM REGEM.

(Anno 872.)

Regem asperioribus literis offensum, multa de ejus laudibus prædicans, placare studet. De Actardo ad sedem Turonicam translato. Imperium Carolo post Ludovici obitum promittit. Et de Hincmaro Laudunensi.

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei, dilectissimo filio et gloriosissimo CAROLO regi, conjugique salutem in Christo.

Litteras vestræ nobilitatis per venerabilem filium et fratrem nostrum Actardum episcopum suscepimus : in quibus multa reclamatoria, resultatoria, et tumultuosa perspeximus, aliter quam optaveramus murmurantia. Regnum Dei nullus murmurans accipit, nec murmurare poterit accipiens. *Audiens enim sapiens sapientior erit, et intelligens gubernacula possidebit (Prov. 1).* Nos vero, licet indigni, tamen sumus illius vicarii, cui commisit Deus Ecclesiam suam, dans ei potestatem ligandi atque solvendi : et qualescunque simus, illius primi sessoris meritis, quandiu merita ejus in cælis non moriuntur, quod operandum est in Ecclesia sibi commissa, at ipso repletur. Et quidem quia quasi tumores et læsiones vestras palpitate sensimus, has oleo consolationis per melos dulcissimæ charitatis, et sanctæ dilectionis unguentum fovere, lenire, et ad integritatis sanitatem perducere medicamento quo valenus optamus. Cum noverimus omne donum optimum, et omne datum

perfectum desursum esse descendens a Patre lumen, procul dubio donum sapientiæ diligimus divinitus tibi collatum. Prædicatur enim de te, et longe lateque diffunditur, quod sis sapiens et Deum timens. Scriptum est enim : *Principium sapientiæ timor Domini* (Prov. 1). Narratur etiam quod sis justus quod congruit regie potestati, cunctisque iudicibus, civina prædicante sapientia : *Diligite justitiam qui justificatis terram* (Sap. 1). Annuntiat etiam a pluribus probis, permaxime a comministro et fratre verhotenus nostro, vestroque, et fratrum nostrorum regni vestri, Duziacensis synodi archiepiscoporum et episcoporum legato, archiepiscopo jam a nobis constituto Turonensibus Actardo, quod sis amator, exaltator, et illustrator specialis in orbe terrarum, et permavinus ecclesiarum Dei : ita ut nullus sit episcopus, nullumque monasterium in regno tuo, quod non auxeris rebus propriis, et restitueris suis per plurimum, optaresque ferventer et desiderares hanc principis apostolorum Petri primam sedem exaltare, honorare, multisque muneribus vicarium ejus, et clerum sibi commissum ditare, et ab omnibus hostibus, prout posse et tempus dictaverit, defensare, Deumque totis visceribus in hoc glorificare, monente propheta ex persona Domini : *Qui glorificant me, gloriabor in eis* (1 Reg. 11). Quocirca sapientia præcellentem cum timore Dei, et diligentem justitiam, et glorificantem Deum, quis non diligat? quis non ambiet? quis non desideret? quis non optet revera, sicut regem præcellentem, sicut justitiam moderantem, sicut Deum glorificantem? In veritate credite nobis, quia tales virtutes sic diligo in vobis, sicut animam meam. Scriptum est enim : *Dilige proximum tuum sicut teipsum* (Levit. xviii). Et talem intelligo proximum, quem constat talibus virtutibus repletum : et a die illa, qua vobis per præfatum fratrem nostrum mandavi fideles orationes et certissimas amicitia, nunquam aliorum declinavi. Et si quedam litteræ delatæ vobis sunt aliter se habentes in superficie, vel a subreptæ, vel a nobis infirmantibus extortæ, vel a qualibet persona confictæ, durius aut acrius mordaciter sonantes : id tamen nobis fixum a semper mansit in mente, quod vobis significavimus devote. Nec alienum judicavimus, judicamus, et judicabimus a nostra communionem mentis devotionem quem diligimus tota animi intentione, judicantes dignum laude, propheta monente : *Rectos decet laudare* (Psal. xxv). Quem profecto speramus, si nobis superstes fuerit, nostris omnibus propinquis et amicis manum porrigere consolationis, indolem et fidem ejus cernentes in affinitatem propinquorum nostri decessoris. Namque solet sæpe uterque parens in prolem opprobria vel maledicta congerere, quam optat sine crimine et lesione manere. Cui simile solet sæpe doctoribus et prædicatoribus contingere. Quapropter non adsonum, sed oportet ad votum respicere. Præfatum vestrum denique legatum, sicut significastis, et synodus et plectis exposulavit et Turonicus clerus, jam constitutus cardinalem metropolitanum et archiepiscopum Turonica provincie, per ferulam, pitacium, et annulum, necnon per nostræ auctoritatis litterale decretum. Sic tamen, ut Namneticæ ecclesie, cui fuerat destinatus : *et cætera, ut in epistola, usque ad Caroli donum in perpetuum*. Igitur ergo integra fide, et sincera mente, devotaque voluntate, ut sermo sit secretior, et litteræ clandestinæ, nullique nisi fidelissimis publicandæ, vobis confitentur devovendo, et notescimus affirmando, salva fidelitate imperato-

ris nostri, quia si superstes ei fuerit vestra nobilitas, vita nobis comite, si dederit nobis quislibet multorum modiorum auri cumulum, nunquam acquiescimus, exposcimus, aut sponte suscipiemus alium in regnum et imperium Romanum, nisi teipsum. Quem, quia prædicaris sapientia et justitia, religione et virtute, nobilitate et forma, videlicet prudentia, temperantia, fortitudine atque pietate refertus, si contigerit te imperatorem nostrum vivendo supergredi, te optamus omnis clerus et plebs et nobilitas totius orbis et urbis, non solum ducem et regem, patrium et imperatorem, sed in præsentem Ecclesia defensorum, et in æterna cum omnibus sanctis participem fore. De pontifice Laudunensi Hincmaro a præsulibus decem provinciarum deposito, et a metropolitano suo venerabili fratre Hincmaro archiepiscopo, reservato per omnia hujus primæ sedis privilegii iudicio, cum ipsa una vobiscum congregati cum nostro spiritu similiter decernimus, et quod statuunt, statuimus; et quod judicant, judicamus. Nec in ullo deviantes a tenore canonico, servantes omnibus sua jura metropolitanis, et ut verbis loquamur beati papæ Leonis (*epist. 4 ad episcopos Italia*): Aliter enim, inquit, nobis commissos regere non possumus, nisi hos qui sunt perditores et perditum persequamur zelo Dominicæ fidei, et a sanis mentibus, ne pestis hæc latius divulgetur, severitate qua possumus abscondamus, et quæ male pullulasse noscuntur, radicitus evellantur, et messeni Dominicam nulla zizania corrumpant (*epist. 4 episcopis Campania*). Ita enim fructum uberem que sunt sincera præstabunt, si ea quæ natam segetem evicare consueverunt, diligentius amputentur. Sed quia non satis idonea videntur et matura nostris, et huic sanctæ sedi condigna, donec ad hanc sanctissimam et apostolicam, quam appellavit, selem spatium habeat veniendi : ideo veniat, et ostensis sibi litteris, quas nobis misistis, et libello continenti seriem synodi, libellulo etiam cleri et plebis Laudunensis proclamationem, afferens te injuste damnatum : tunc electis iudicibus, non tamen eo prius in gradu restituto, aut ex latere nostro directis legatis, cum auctoritate nostra refricentur quæ gesta sunt, et negotia in qua orta sunt provincia canonice terminentur. Quod si venire detrectaverit, clareat quod idem ipse dederit locum damnationis in semetipsum, nec sacer ordo differendo moram patiatur vel detrimentum. Qualiter autem, aut quomodo, vel quando veniat, vel adducatur, seu interim custodiatur, præfato confratri nostro communi legato Actardo archiepiscopo vobis in mandatis et alia clandestina commissimus manifestanda. Sanctum apostolorum Petri et Pauli intercessione, nostraque supplicatione, et pro ordine nobis a Deo collato, benedictionem mereamini, vitæ presentis prosperitatem, regiam et imperialem dignitatem, nostramque et honorum omnium communionem et societatem, peccatorum omnium remissionem, et æternæ vitæ gloriosissimam resurrectionis felicitatem. Amen.

ORDO RERUM QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

JOANNES SCOTUS ERIGENA.

PROLEGOMENA. — DE JOHNE SCOTO ERIGENA COMMENTATIO AUCTORE ANONYMO.

Pars prior. — CAP. I. — Ubi et quando natus sit Joannes Scotus Erigena. 2

CAP. II. — Quæ in Joanne Scoto fuerint eruditio atque

litterarum et unde eas perceperit. 8

CAP. III. — Quæ fuerit Scotti conditio apud Carolum Calvium. 15

CAP. IV. — Quæ gesserit Erigena in illis theologorum controversiis, quarum participes fuit. 22

CAP. V. — Cum de aliis quibusdam rebus quæ præterea

ad Scoti vitam illustrandam pertineant, tum præcipue de utilitate ipsius fatis.	42
CAP. VI. — De illis Erigenae scriptis, quæ adhuc a nobis recensita non sunt.	47
<i>Pars posterior.</i> — THOMÆ GALÆI PRÆFATIO EDITIONIS CUI TITULUS: <i>Joannis Scoti Erigenae de divisione Naturæ libri quinque diu desiderati. Accedit appendix ex Ambiguis S. Maximi Græce et Latine, Oxonii, theatro Scheldoniano, anno MDCLXXXI.</i>	87
<i>Testimonia aliquot veterum de Joanne Scoto Erigena.</i>	90
C. B. SCHLUTERI PRÆFATIO EDITIONIS CUI TITULUS: <i>Joannis Scoti Erigenae de divisione Naturæ libri quinque. Editio recognita et emendata. Accedunt tredecim auctoris hymni ad Carolum Calvum ex palimpsestis Angeli Maii. Monasterii Guesiphalarum typis et sumptibus librariæ Astendorffianæ. MDCCCXXXVIII.</i>	102
EXPOSITIONES JOANNIS SCOTI SUPER IERARCHIAM COELESTEM S. DIONYSII.	126
Incipiunt expositiones.	126
CAPITULUM I.	126
CAPITULUM II.	143
CAPITULUM III. — Quid sit ierarchia quæ per ierarchiam utilitas.	174
CAPITULUM VII.	176
CAPITULUM VIII. — De Dominationibus et Virtutibus et Potestatibus et de media earum ierarchia.	194
CAPITULUM IX. — De Principibus et Archangelis et Angelis et de ultima eorum ierarchia.	208
CAPITULUM X. — Repetitio et anagoge angelicæ ordinationis.	225
CAPITULUM XI. — Quare omnes caelestes essentiae communiter virtutes caelestes vocantur, hoc est, quare omnes caelestes animi uno vocabulo virtutum, quemadmodum communi vocabulo angelorum appellantur.	228
CAPITULUM XII. — Quare secundum homines ierarchiae angeli vocantur, id est, quare summi sacerdotes ecclesiae terrenae ad huc angeli vocantur.	251
CAPITULUM XIII. — Quare a Seraphim dicitur purgatus fuisse propheta Isaias.	254
CAPITULUM XIV. — Quid significet angelicus numerus.	250
CAPITULUM XV. — Quæ sint formativæ angelicorum virtutum imagines, et quæ deinde, hoc est et reliqua.	251
EXPOSITIONES SUPER IERARCHIAM ECCLESIASTICAM S. DIONYSII.	265
EXPOSITIONES SEU GLOSSÆ IN MYSTICAM THEOLOGIAM SANCTI DIONYSII.	267
Incipit Prologus in mysticam theologiam.	267
Incipit liber super mystica theologia. Textus cum glossis.	269
CAPITULUM I.	269
CAPITULUM II. — Quomodo oportet nutri et hymnos referre omnium causæ et super omnia.	275
CAPITULUM III. — Quæ sunt catharticae, id est affirmativæ theologiae; et quæ sunt apophaticæ, id est negativæ.	277
CAPITULUM IV. — Quod nihil est sensibile omnis sensibilis per excellentiam causalis.	280
CAPITULUM V. — Quid nihil est intelligibile omnis intelligibile per excellentiam causalis.	281
HOMILIA IN PROLOGUM SANCTI EVANGELII SECUNDUM JOANNEM.	283
Omelia Joannis Scoti translatoris ierarchiae Dionysii	283
COMMENTARIUS IN S. EVANGELIUM SECUNDUM JOANNEM.	297
Fragmentum I. — Cap. i, 11-29.	297
Fragmentum II. — Cap. iii, 1-iv, 28.	314
Fragmentum III. — Cap. vi, 5-14.	340
DE PRÆDESTINATIONE LIBER.	347
Monitum ad lectorem.	347
DE DIVINA PRÆDESTINATIONE LIBER.	355
Præfatio.	353
CAPITULUM I. — Quadrivio regularum totius philosophiæ quatuor omnem questionem solvi.	377
CAPITULUM II. — Argumento necessitatis colligitur duas prædestinationes fieri non posse.	360
CAPITULUM III. — De eo quod duas prædestinationes ratio non sinit esse.	364
CAPITULUM IV. — De una, vera solaque Dei prædestinatione.	369
CAPITULUM V. — De eo quod præsentia et prædestinatione Dei nemo compellitur, seu bene, seu male facere.	373
CAPITULUM VI. — De eo quod non aliunde sit omne peccatum, nisi libero propriae voluntatis arbitrio.	380

CAPITULUM VII. — Quod liberum voluntatis arbitrium numerandum sit inter bona quæ Deus homini largitur, quamvis eo male utatur. Quæ est causa peccati et peccatum?	382
CAPITULUM VIII. — De differentia inter naturam hominis et liberum ejus arbitrium.	383
CAPITULUM IX. — De eo quod non proprie sed temporarium rerum similitudine prædicatur de Deo præscientia et prædestinatione.	390
CAPITULUM X. — De eo quod a contrario intelligendum sit, quando dicitur Deus præscire, aut prædestinare peccata vel mortem, vel poenas hominum vel angelorum.	393
CAPITULUM XI. — Quod divina humana quæ auctoritate comprobari possit, non esse Dei prædestinationem, nisi de his qui præparati sunt ad æternam felicitatem.	397
CAPITULUM XII. — De definitione prædestinationis.	401
CAPITULUM XIII. — Quid potest colligi ex prædicta sancti Augustini sententia.	406
CAPITULUM XIV. — Testimonia sancti Augustini simul collecta, quibus aperte conficitur, non esse nisi unam prædestinationem, eamque solummodo ad sanctos pertinere.	408
CAPITULUM XV. — Quo genere locutionum dicitur præscire Deus peccata, cum nihil sunt, aut prædestinare eorum supplicia, quæ similiter nihil sunt.	412
CAPITULUM XVI. — De eo quod nulla natura naturam punit et nihil aliud esse poenas peccatorum, nisi peccata eorum.	417
CAPITULUM XVII. — Cur Deus dicitur prædestinasse poenas, cum eas nos faciat, nec prædestinet.	426
CAPITULUM XVIII. — Quod error eorum qui aliter quam Patres sancti sentiunt de prædestinatione ex liberalium disciplinarum ignorantia involvit.	430
CAPITULUM XIX. — De igne æterno.	436
Epilogus. — De divina prædestinatione.	438
DE DIVISIONE NATURÆ.	440
Monitum ad lectorem.	440
LIBER PRIMUS.	441
LIBER II.	523
LIBER III.	619
LIBER IV.	742
LIBER V.	860
LIBER DE EGRESSU ET REGRESSU ANIMÆ AD DEUM. (Fragmentum.)	1025
VERSIO OPERUM S. DIONYSII AEREOPAGITÆ.	1025
Testimonia.	1025
Præfatio.	1025
LIBER PRIMUS. — DE CAELESTI IERARCHIA.	1035
Incipiunt capitula libri primi.	1035
Incipit liber de caelesti ierarchia.	1038
CAPITULUM PRIMUM. — Quomodo omnis divina illuminatio secundum bonitatem varie in prævisa proveniens manet simpla, et non hoc solum sed et unilicet illuminata.	1038
CAPITULUM II. — Quam pulchro divina et caelestia etiam per dissimilia symbola manifestantur.	1039
CAPITULUM III. — Quid sit ierarchia et quæ per ierarchiam utilitas.	1044
CAPITULUM IV. — Quid significet angelorum cognominatio.	1046
CAPITULUM V. — Quare omnes caelestes essentiae communiter angeli dicuntur.	1048
CAPITULUM VI. — Quæ prima caelestium essentiarum dispositio, quæ media, quæ ultima.	1049
CAPITULUM VII. — De Seraphim et Cherubim et Thronis et de prima eorum ierarchia.	1050
CAPITULUM VIII. — De Dominationibus et Virtutibus et Potestatibus et de media earum ierarchia.	1053
CAPITULUM IX. — De Principibus et Archangelis et de ultima eorum ierarchia.	1054
CAPITULUM X. — Repetitio et congregatio angelicæ ordinationis.	1058
CAPITULUM XI. — Quare omnes caelestes essentiae communiter Virtutes caelestes vocentur.	1059
CAPITULUM XII. — Quare secundum homines ierarchiæ angeli vocentur.	1060
CAPITULUM XIII. — Quare a Seraphim dicitur purgatus fuisse propheta Isaias.	1061
CAPITULUM XIV. — Quid significet traditus angelicus numerus.	1064
CAPITULUM XV. — Quæ sint formativæ angelicorum virtutum imagines.	1064
LIBER SECUNDUS. — DE ECCLESIASTICA IERARCHIA.	1070
Incipiunt capitula de ecclesiastica ierarchia.	1070
Incipit liber de ecclesiastica ierarchia.	1071
CAPITULUM I. — Quæ sit ecclesiasticæ ierarchiæ traditio et quæ ejusdem speculatio.	1071
CAPITULUM II. — De perficiendis in photismate.	1073

CAPITULUM III. — De perficiendis in synaxi.	109
CAPITULUM IV. — De perficiendis in myro et in ingo offerendis.	109
CAPITULUM V. — De sacerdot. libus consummationibus.	110
CAPITULUM VI. — De perficiendorum ordinibus.	110
CAPITULUM VII. — De perficiendis in dormientibus.	110
LIBER TERTIUS. — DE DIVINIS NOMINIBUS.	111
Incipiunt capitula de divinis nominibus.	111
Incipit liber de divinis nominibus.	113
CAPITULUM I. — Quæ sit rationis interrelatio, et quæ divinis nominibus tractatio.	113
CAPITULUM II. — De unita et discreta theologia, et quæ sit divina unitas et discretio.	119
CAPITULUM III. — Quæ orationis virtus et de beato Ierotheo et de reverent et conscribita theologia.	123
CAPITULUM IV. — De optimo lumine, bono, amore, extasi, zelo, et quæ malum neque ex, neque eo ex, quod est, neque in existentibus.	123
CAPITULUM V. — De ente in quo et de paradigmatis.	127
CAPITULUM VI. — De vita.	127
CAPITULUM VII. — De sapientia, intellectu, ratione, veritate, fide.	132
CAPITULUM VIII. — De virtute, justitia, salute, redemptione, in quo de inaequalitate.	136
CAPITULUM IX. — De magno, parvo, eodem, alio simili dissimili, statu, motu, æqualitate.	140
CAPITULUM X. — De omnipotente antiquo dierum, in quo et de æterno et tempore.	143
CAPITULUM XI. — De pace et quid vult sibi hoc per æquum esse, quæ per seipsam virtus, et quæ sic dicta.	144
CAPITULUM XII. — De Sancto sanctorum, Rege regum, Domino dominorum, Deo deorum.	148
CAPITULUM XIII. — De perfecto et uno.	149
LIBER QUARTUS. — DE MYSTICA THEOLOGIA.	171
Incipit capitula de mystica theologia.	171
Incipit liber de mystica theologia.	171
CAPITULUM PRIMUM. — De mystica theologia.	172
CAPITULUM II. — Quomodo oportet et uniri et hymnos referre omnium causali et super omnia.	174
CAPITULUM III. — Quæ sunt sacramentali theologiae et sacramentali.	174
CAPITULUM IV. — Quia nihil sensibilem, omnis sensibilis per excellentiam causalis.	175
CAPITULUM V. — Quia nihil intelligibilem omnis intelligibilis per excellentiam causalis.	176
EPISTOLÆ DIVERSÆ.	176
I. — Epistola sancti Dionysii Areopagite Galo monacho missa.	177
II. — Eidem.	177
III. — Eidem.	177
IV. — Eidem.	177
V. — Dorotheo ministro.	178
VI. — Sospitro sacerdoti.	179
VII. — Polyparco summo sacerdoti.	179
VIII. — Demophilto therapeutæ de propria mansuetudine et bonitate.	181
IX. — Tito pontifici interroganti per epistolam quæ sapientie domus quis crater et qui cibus et potus.	188
X. — Joanni Theologo apostolo et evangelistæ determinato in Pathmos insulam.	193
JOANNIS SCOTI VERSIO AMBIGUORUM SANCTI MAXIMI.	194
Præfatio.	194
CAPITULUM PRIMUM. — Ex sermone de hospitalitate in hoc. Pario ut cooperatori, et non habeo quomodo fugiam superventum, aut quomodo non a Deo cadam, gravatus pueris deripientibus aut detinentibus in terram.	198
CAPITULUM II. — Ejusdem ex eodem sermone. In hoc: Quæ erga me sapientia et quod magnum mysterium? An vult patrem non esse Dei, et desursum fluentes et non per dignitatem exaltati, et ecclesia contemplantis despiciamus Creatorem in luctatione ac pugna, quæ contra corpus est, ad ipsum semper aspiciendum et conjunctam infirmitatem nutrituram esse dignitatis.	199
CAPITULUM III. — Ex eodem sermone. In hoc: Dum etiam a seipso materies fert inordinatum veluti influxum.	214
CAPITULUM IV. — Ejusdem ex sermone in Athanasium. In hoc: Non enim habet quid altius quam omnino habet.	216
CAPITULUM V. — Ejusdem ex epitaphio in sanctum Athanasium. In hoc: Cur igitur lectum fuit, per rationem et contemplationem transeundi materiam et carnale hoc, sive nimbium oportet dicere, sive velamen, cum Deo fieri, et purissimo lumine teneri, quantum possibile est humane nature, ascensione hinc et illic delicate, de qua sincere philosophari donatur et super materiam	

dualitatem fieri per intellectam in trinitate unitatem.	126
CAPITULUM VI. — Quomodo est nimbus et velamen carnis.	128
CAPITULUM VII. — Quomodo voluptas fit.	129
CAPITULUM VIII. — Quomodo et quanti motus spiritus animæ.	129
JOANNIS SCOTI VERSUS.	129
SECTIO I. — LIBER VERSUM PLURIMORUM.	129
Versus Joannis sapientissimi ad Carolum Calvum filium Ludovici Pii, cujus avus fuit Carolus Magnus.	122
I. — De Christo crucifixo.	122
II. — De Cruce.	123
III. — De Paschate.	123
IV. — Laudes Irmintrudis Caroli Calvi uxoris.	127
V. — De Christi resurrectione.	128
VI. — Christi descensus ad inferos et resurrectio.	128
VII. — Adhuc de Christi resurrectione.	129
VIII. — De Verbo incarnato.	129
SECTIO II. — VERSUS JOANNIS CROSSER.	129
I. — Christi triumphus de morte ac diabolo.	129
II. — Item stichos ejusdem.	129
SECTIO III. — VERSUS DE AMBIGUIS S. MAXIMI.	125
I. — Carolo calvo dedicat Ambiguum S. Maximi.	125
II. — De eadem versione.	126
III. — Lectori Ambiguum S. Maximi.	126
SECTIO IV. — VERSUM JOANNIS SCOTI FRAGMENTA.	126
I. — Versus Joannis Scoti ad Carolum regem.	126
SECTIO V. — JOANNIS SCOTI GRÆCI VERSUS.	127
ADDITAMENTUM.	124
I. — Variæ lectiones in Joannis Scoti commentarium in S. Evangelium secundum Joannem.	124
II. — Joannis Scoti commentarii in S. Evangelium secundum Joannem fragmentum IV.	125

ADRIANUS PAPA II.

Notitia historica.	124
EPISTOLÆ ET DECRET.	129
I. Ad Lotharium regem.	129
II. Ad Adonem Viennensem archiepiscopum.	126
III. Ad synodum Tricassinam.	126
IV. Ad Ludovicum regem Germaniæ.	126
V. Ad Waldradam.	126
VI. Ad episcopos Germaniæ.	126
VII. Ad Carolum Calvum regem.	126
VIII. Ad episcopos synodi Sussionensis.	129
IX. Ad Actardum episcopum.	127
X. Ad Hincmarum archiepiscopum Rhemensem.	127
XI. Ad Herardum archiepiscopum Turonensem.	127
XII. Ad Adonem Viennensem archiepiscopum.	127
XIII. Ad Basilium imperatorem.	127
XIV. Ad Iguatium episcopum Constantinopolitanum.	127
XV. Allocutio papæ Adriani ad concilium quod convenerat contra Photium.	128
XVI. Ad Hincmarum archiepiscopum Rhemensem.	128
XVII. Ad Carolum Calvum regem.	128
XVIII. Ad Iguatium archiepiscopum Constantinopolitanum.	128
XIX. Ad Basilium imperatorem.	128
XX. Ad proceres regni Caroli Calvi.	129
XXI. Ad episcopos in regno Caroli constitutos.	129
XXII. Ad Hincmarum episcopum Rhemensem.	129
XXIII. Ad proceres regni Lotharii.	129
XXIV. Ad Carolum Calvum regem.	129
XXV. Ad episcopos in regno Caroli constitutos.	129
XXVI. Ad Hincmarum archiepiscopum Rhemensem.	129
XXVII. Ad proceres regni Caroli Calvi.	129
XXVIII. Ad Ludovicum regem Germaniæ.	129
XXIX. Ad episcopos in regno Ludovici constitutos.	129
XXX. Ad Carolum Calvum.	129
XXXI. Ad Hincmarum archiepiscopum Rhemensem.	129
XXXII. Ad Hincmarum Laudunensem episcopum.	129
XXXIII. Ad Carolum Calvum.	129
XXXIV. Ad proceres regni Caroli Calvi et Lotharii quondam regis.	129
XXXV. Ad episcopos in regno Caroli et quondam Lotharii constitutos.	129
XXXVI. Ad Basilium, Constantinum et Leonem imperatores.	129
XXXVII. Ad Iguatium Constantinopolitanum archiepiscopum regem.	129
XXXVIII. Ad episcopos synodi Duxiacensis.	129
XXXIX. Ad Carolum Calvum regem.	129
XL. Ad episcopum R...	129
XLI. Ad Carolum Calvum regem.	129

~~✓~~ THIS VOLUME
DOES NOT CLEARANCE
OUTSIDE THE COMPANY

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry, no matter how small, should be recorded to ensure the integrity of the financial data. This includes not only sales and purchases but also expenses and income. The document provides a detailed list of items that should be tracked, such as inventory levels, customer accounts, and supplier payments. It also outlines the procedures for recording these transactions, including the use of specific forms and the assignment of responsibilities to different staff members.

The second part of the document focuses on the analysis of the recorded data. It describes various methods for identifying trends and anomalies in the financial performance. This includes comparing current periods with previous ones, as well as analyzing the data by department or product line. The document also discusses the importance of regular audits to verify the accuracy of the records and to detect any potential fraud or errors. It provides a step-by-step guide for conducting these audits, from the selection of samples to the final reporting of findings.

The final part of the document addresses the overall management of the financial system. It discusses the role of the accounting department in providing timely and accurate information to management for decision-making. It also touches on the importance of maintaining up-to-date financial statements and the need for transparency in reporting. The document concludes with a summary of the key points and a call to action for all staff members to adhere to the established procedures and maintain the highest standards of financial integrity.